

ARANY JÁNOS
ÖSSZES MŰVEI

ARANY JÁNOS

ÖSSZES MŰVEI

SZERKESZTI
KERESZTURY DEZSŐ

XVI. KÖTET
LEVELEZÉS II.

KÉSZÜLT AZ MTA KÖNYVTÁRÁNAK TUDOMÁNYOS
MUNKATERVÉBEN

ARANY JÁNOS

LEVELEZÉSE

(1852—1856)

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1982

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE
SÁFRÁN GYÖRGYI

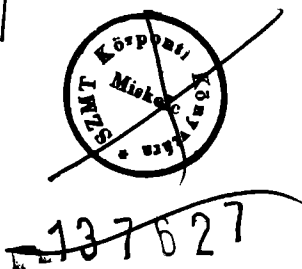
ARANY JÁNOS – TOMPA MIHÁLY LEVELEZÉSÉT

BISZTRAY GYULA

ARANY JÁNOS – KERTBENY KÁROLY, SZILÁGYI ISTVÁN
LEVELEZÉSÉT

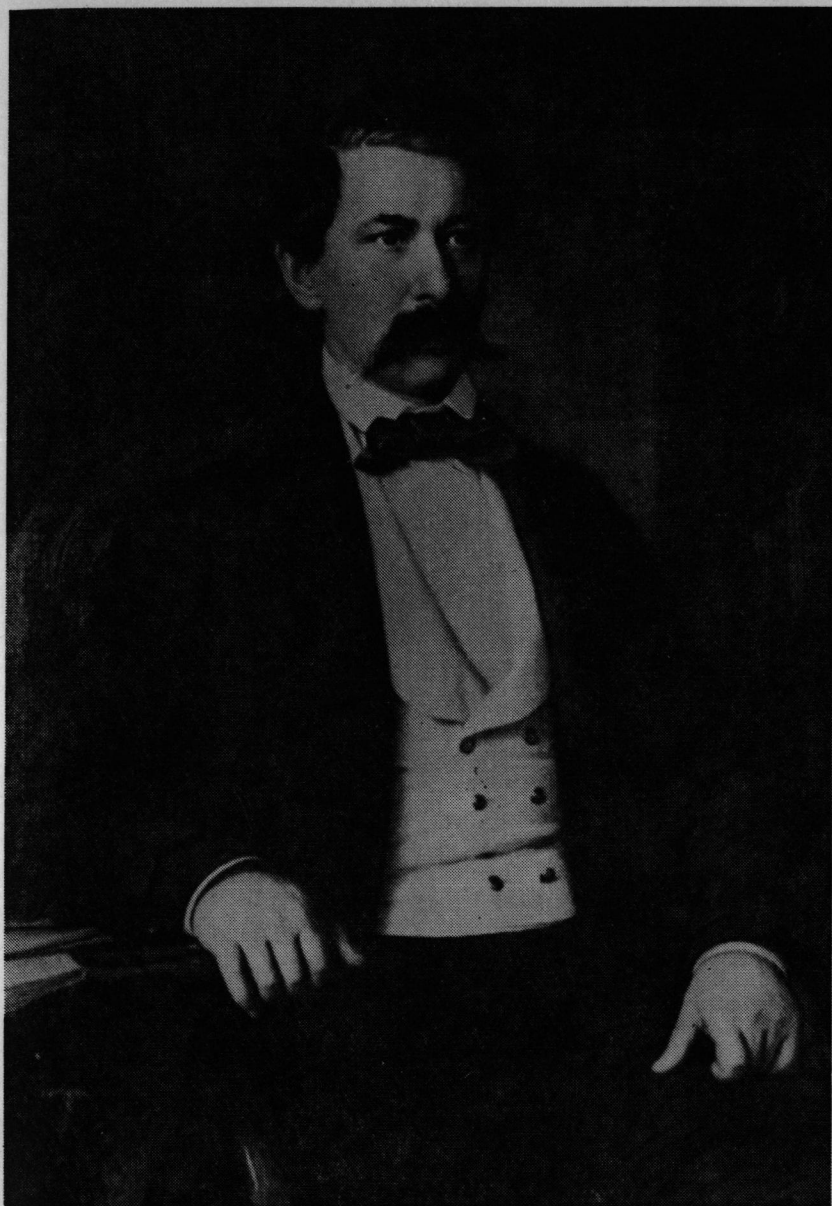
SÁNDOR ISTVÁN
RENDEZTE SAJTÓ ALÁ

LEKTORÁLTA
BARTA JÁNOS

ISBN 963 05 0039 6 (Életmű)
ISBN 963 05 2524 0 (összkiadás)
ISBN 963 05 2523 2 (II.kötet)

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1982
Printed in Hungary

Arany János (Barabás Miklós festménye)

LEVELEK

345.

ARANY — ERCSEY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1852. január 1.]

346.

ARANY — ERCSEY SÁNDORNAK

Uj év 1852.

Kedves öcsém Sándor,

Leveledet bizony jó minap vettem már, de csak halasztám a választ: mignem az uj év kizaklatott tétlenségemből, intésül szolgálva, hogy javítsam meg magamat.

⁵ Hogy az adósságokat kifizetted, igen jól tetted: de nehogy a görbedi pénz kamatját fizesd; mert az, ez évre már ki van fizetve — azaz egész a jövő Septemberig. Egyéb városi vagy ekklai adót, (miután meggyőződted hogy restantiában van s ha kéri) fizess ki; e végett tartsd meg a 12 ftot, de ne kínálgass ¹⁰ vele senkit; mert én magam se tudom mellyiknek fizettem, s meglehet, valamellyik kétszer is megvenné.

Nagy János dolgának jó lesz utána vigyázni, úgy szinte a kaszáló árát szemmel tartani, mert meglehet, ezek a vitézek elgazdálkodják. Közöld Janival is a dolgot, s valahogy ki kell ¹⁵ igazítani, ha még lehet.

Bizony szomorú ujságok esnek ottan! Szegény Nagy Lajos! —

Garay könyve, perse, már csak hadd maradjon. Apropos! képzeld bosszúságomat! Egressy naplóit ide küldi (épen János ²⁰ napján) az a könyvtáros, — azt se tudom mellyik. Már most én küldjem Szalontára, ha tudom. Tehát vagy meg kell vele vár-

nom, míg innen alkalom lesz Szalontára, azaz ha Birizdó bácsi még egyszer eljön — mert más féle alkalomról szó sincs, — vagy vissza kell küldenem Pestre, hogy küldjék Váradra Hollósihoz: 25 így, ez utóbbi uton, tavaszra majd csak megkapják az illetők. Szép dolog. Mikor Pesten fenvoltam, magam megmondtam Egressinek, hogy a példányokat, azért hogy én Kőrösön lakom, ne ide, hanem Szalontára küldesse: lám még sem érték fel észszel, hogy az előfizetőket talán nem hoztam mind el magammal Kőrösre. Szász Károly is épen így járt az enyedi Albummal: 30 Gömörben gyűjtött s azok az urak Kőrösre küldték.

Tudasd ezt az előfizetőkkel, s nyugtasd meg őket, a hogy lehet. Majd csak kiigazítjuk a dolgot.

Különben mi itt megvagyunk. Egészségünk jó, minden- 35 napi kenyerünk még eddig nem hiányzott — nem ázunk, nem fázunk és . . . pipázunk: mi kell több a boldogságra? majd csak összesurlódunk az itteniekkal. Az emberek mindenütt embe- rek; ne várjunk tőlök se nagy jót és nagy rosztat — akkor ki- jövünk, amugy gleichgültig! Az az ur ki fával biztatott, még 40 eddig hallgat róla s én nem bánom, inkább nélkülezni, mint lekötelezve érzem magamat!

Hol egyikhez, hol másikhoz megteszszük az illem-visitet; különösen ha valamelyiknek névnapja van, mert akkor, egész nap (magán a névnapon, nem előestéjén) egész processio szokott 45 lenni; s ha ismerős ismerősét névnapján meg nem látogatja, ugy veszik, hogy eo ipso fel van mondva a barátság. Ez az itteni etiquette! a másik pedig az hogy ó esztendő utolsó délutánján boldog boldogtalan templomba megy, a könyörgést meghall- gatni, mint én is tegnap.

50 Elfödetted-e a fászkerti szőlőt? mert különben elviszi az ördög ám.

Az emléklapokat valakitől szeretném ha elküldenéd; ha mástól nem, Tiszáéktól — Kovácstól Pestre, ő aztán majd ki- 55 küldené ide. A pap is emlegette, hogy feljő. Sőt talán Kőrösre is kirándul.

Csókolunk benneteket mind közönségesen és mindnyájato- kat!

bátyád
Arany János

60 Janinak is zártam ide egy pár sort légy szíves kezébe juttatni.

Nagy-Kőrös, januar 1. 1852.

Kedves Domokos!

Nemde kivettem béketűréséből illy hosszas várakoztatás által? Közelebbi (agaras) levelemet már biztonnyal vette, talán el is feledte; hogy rimet mondjak, Széchenyiként. Ugyanazon levélben Kovács bácsit levél-nem-írásbeli-szokásról róttam meg: De visszavonom megrovásomat, miután nem feledkezett meg rólam végképen.

Nagy-Kőrösről egyéb ujságot nem írhatok, mint azt, hogy karácson s új év itt is megtörtént. Ez ujságot pap bácsi számára írom, ne panaszkodják aztán, hogy nem elégtettem ki ujságvágyát.

Monard ur Pestről Szegednek alkalmasint Kőrösön utaz keresztül: ha még akkor itt leszek, felteszem róla, meglátogat.

Jánosi vizont üdvözli Kovács bácsit, én őt s pap bácsit, meg Tóth Károlyt.

Vegye szíves kézszerításomat!

barátja
Arany János.

Következik a keserű pohár!

20

Mint a pacsirta . . . 4

fel fel szállongva — írjuk: fel-felszállongva (fel-felsz.)

búsan . . . a fülemile éneke rendesen *bús*, a pacsirtaé rendesen *víg*, vagy legalább *szép*, de nem *bús*.

Szülő rónákat. Szülő föld — város, falu van ugyan de rónákra kevésbé használtatik a *szülő* epitheton.

repdes: írjuk *repdes*, mert *repül*.

„A siri csenddel küszködő dalom” az *a* itt egészen fölösleges.

30 *úr.*

[„]Ural” a szolgál; *uralkodik*, *uralg*, *országol* a király, vagy

„Országol s itél világokon”.

¹ A verset ld. A. J. kk. XV. k. 431. l.

„*Sugár folyam*” könnyen „*Licht Strom*”-nak érthetnők; inkább *karcsú* folyam.

karély orthographia: *karéj*, *karaj*, *taréj*, *taraj*. ahol az *éj*
35 képző *aj*-jal felcserélhető, ott csak *j*-vel írjuk, de már *személy*,
szenvedély-t nem, mert ez soha sem lehet *szemaly*, *szenvedaly*.
Értelem tekintetében az első nem esik kifogás alá.

Élet, Halál.²

Nagy sok águ út — rossz hangzat.

40 *mélységhe* jut — inkább *mélységhez* jut. Semmi az a kis
mértékhiba; de a *hez*-t nem igen szoktuk apostrophizálni, írás-
ban.

„*Mindegyik ág egy sziklás hegyre megy*” igen rosszúl hang-
zik, a 4 *egy-hegy* miatt.

45 *körülte látong*: *körüle tátong*; egy *t*-vel kevesebb lesz.
meredek = nem *mélység*, hanem *magasság*; így az nem *tátonghat*.
Meredek, ami előttünk *mered*, mint a szikla — stb.

megy = *meredek*: micsoda rím ez? se *rím*, se *assonance*,
sem semmi a világon!

50 *hasal*: komoly versben épen nem szabados, illetlen szó.

sikos is: szinte fülsértő hangzás. Aztán megint *kadentzia*:
is = *csúszik*. Az *s* és *k* közt csak nincs semmi rokonság, hogy *as-*
sonanceul vehesse az ember.

Itt, áthastva a sok szikla falt: hány *t* és hány *k*! „*Jobb két*
55 *lud nyak tyuk nyaknál*”

Pályályán — írjuk: *pályáján*; *s* mert az utóbbi a *segéd*
j, az *pedig* nem *ly*.

Nagy illat — inkább *erős*. „*Nagy szag*” ezt hallani; de *nagy*
illat, soha.

60 *köd hogy szállonganék*: 3-dik személyben. Nem jó, mert
szállong nem *ik*-es ige. *Szállonganék*, *szállongandl*, *szállongana*.

E köd megcsalja [a] *sok önhitt szemit*,

Ki tőle nem látja *nagy öbleit*.

65 *S míg nem halónak hitte el nevit*

Az, rút porával mélybe *zúzatik*

De néhol néhol szétoszlik a *köd*

Kitűnő jó, vagy *rossz*, *pora fölött*

A kikre történet tekintetét

Mint példákra veti a maradék.

² A verset ld. A.J. kk. XV. k. 431—432. l.

70 Ezek hibás grammatica és syntaxis miatt csaknem teljesen érthetlenné. A jó constructio soha sem lehet kétértelmű; kétértelműséget még akkor sem szabad írni, ha az egyik értelem, magában véve, absurdum lenne is. Például, Quintilian szerint ez a mondat: „Se vidisse hominem, librum scribentem” hibás, akár
75 azt értjük belőle, hogy ő látta a könyvíró embert; akár azt, hogy őt látta a könyvíró ember; akár azon absurdumot, hogy ő látta a könyvet, melly embert írt. „Non solum ut intelligi possit oratio, sed ne omnino possit non intelligi, curandum.” Nem csak arra kell törekedni, hogy meg lehessen érteni a beszédet, hanem, hogy
80 lehetlen legyen meg nem érteni, mondja Quintilianus. — Ez áll a versekről is, legalább a syntaxis tekintetében. Már most:

E köd megcsalja sok önhitt szemét; miután a sok és önhitt, mindkettő adjectivum és a követő substantivumra, szem, vonatkozhatik: érthetném „hogy sok önhitt szeme a ködnek van.” Semmi, hogy absurdum, épen úgy lehetne nem absurdum is, mert a
85 syntaxis rosz. Ilyen syntaxisal mondva: „Péter me[g]csalja sok önhitt szemét”: ugye kész a kétértelműség?

„Ki tőle nem látja nagy öbleit”. Már mellyikre értetik a ki? a tőle? az öbleit? az önhittre-e? vagy a ködre? vagy a mélységre?
90 Vagy egyik az egyikre, másik a másikra? Mind ezen a syntaxis el nem igazít.

„S míg nem halónak hitte el nevit.” Nem haló — halhatatlan helyett igen szokatlan; de zavar is, mert olvashatnám: Míg-nem halónak

95 Nevit: nem nevét, hanem annyi mint neveit.

„Az, rút porával, mélybe zúztatik” Az? ki? mi? — rút porával — hát ez mi?

„Kitűnő jó, vagy rosz, pora fölött”

Commákkal is nehéz megérteni: pedig jaj annak a constructiónak,
100 melly(ben) csak commatizálástól nyer egy kis értelmet! Szedjük ki a commákat: mi lesz belőle? Kitűnő, jó, rosz, mind a három adjectivum a porra lesz viendő.

„történet tekintetét” ismét érthetetlen. — Érthetőség for ever! Olvassa kérem Blair Hugo aesthetikai és Rhetorikai leckéből a X. és XI. leckét! Ugy emlékszem láttam ott a könyvtárban. Ha valamit nem értene, Kovács bácsi szívesen megmagyarázza.

Lássa kedves Domokos, ily bakafántos ember vagyok én, ha hozzáfogok. Most költeményeinek nem annyira belsejéről,
110 mint külsejéről akartam szólni, mert tapasztaltam hogy a syntaxisa sokszor igen homályos, ami aztán a legjobb gondolatot is elrontja.

Különösen ajánlom e szabályokat:

115 I. Soha se használjon *adjectivumot substantivum* helyett, ha csak meg nincs róla győződve, hogy kétértelműségnek árnyéka sem marad a mondaton. Itten az *önhitt*, a *kitűnő*, a *jó*, a *rossz*, részint *főnevek*, részint *igék* helyett használtatván: kész a homály. — Illy kétértelműleg szokta használni, különösen ezt: *sok*, (sok ember helyett).

120 2. Az illy *visszamatató* névmásokkal, *ki*, *az*, *ő*, stb. nagyon vigyázva éljen; különösen *két tárgyról* ugyanazon személyben sohase szóljon. pl.

Ki tőle nem látja sok *öbleit*: ebben három tárgyra mutat vissza, 3-ik személyben: *ki* (az *önhitt*) *tőle* (a ködtől) — *sok öbleit* (a mélységeit). Már hogyan különböztessük meg, mellyik 125 szó, mellyik tárgyra mutat vissza?

3. Szokatlan kifejezéseket kerüljön. Illyenek a *nem haló*, a *történet-tekintet*. Ez utobbi metaphora volna; én értem mit akar vele kifejezni: de nagyon erőltetett. Elég ennyi: *tekintetét visszaveti* — természetesen a tekintetet, a történetek útján, nem testi 130 szemeinkkel vetjük: azért ez metaphora, s épen nincs szüksége a magyarázó szóra, hogy *történet-tekintet*.

4. Általában ne akarjon örökké allegóriákban írni; vagy ha ír, tisztában legyen a hasonlatokkal, mert különben amolly 135 T.E. és Sz.L. modorba esik, a mellyet mi együtt olly sokszor kineveltünk.

Mind ezekért pedig ne haragudjék ám én rám, s ha valamiért haragudni akar, haragudjék azért, hogy illy fertelmes calligraphiával irtam, mintha e szabályt tartanám: „docti male 140 pingunt, indocti pejus”.

Még egyszer ölelem!

Arany

348.

ARANY — TOMPA MIHÁLYNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1852. január 1. kb.]

[Eddig azért nem válaszolt, mert a karácsonyi ünnepekben várta Tompát. — A professzorságot máris megunta, megutálta. — Kőrösön nem járnak senkihez s hozzájuk sem jár senki. A fizetésből nem lehet kijönni. — Munkájának azonban van némi eredménye, sikere. Mellékeli *Itthon* c. versét.] — Szászt ismét elhagyta a hideg, de ismét rá fog szakadni, mivel hogy ismét dorbézolt.

Nagy-Kőrös, január 10. 1852.

Kedves Domokos!

Habozva indítom utnak e levelet, nem tudván, ha Geszten fogja-e még találni, vagy már eddig utban vannak Pest felé. De talán csak nem téved el nagyon.

5 Közelebbi levelemmel, képzelem, milly rosz vért okoztam: engedje meg, hogy most kedvezőbbben írjak.

A *harc dalnak*¹ már alakja is igen szerencsésen van választva, a kivitel nem kevesebb dicséretet érdemel. Csupán a négy utolsó sor (mellynek leginkább kellene hatni) gyenge, a
10 mennyiben

„Álljunk *zavaróinak* ellen” igen homályos kifejezés; a következő három sor pedig rosszul van szerkesztve, a *nem tudva*, *ritkulva*, *betöltni*, *szaladni* — miatt.

Ezt bizonyosan érezni fogja maga is.

15 A *Karácsonyi ábránd*² nagyon kedélyes kis bohózat. A forma nehéz, még is jól sikerült.

Az *új év*³ egészen *madrigál* féle. Az eszme is jó, a külső is szabatos. Mit mondjak többet? Mind a három vers csinos, dicséretre méltó.

20 Ad vocem *új év*. Mult levelemben feledtem boldog új évet kívánni, de hisz az még most sem késő. Kedves Szüleinek adja át kézsókomat, s mindnyájoknak jókívánatomat!

Ne szakassa félben levelezését: én részemről mindenkor szívesen veszem sorait, s igyekszem ezután pontosabb lenni a
25 válaszolásban.

Fogadja szíves kézszorításomat!

barátja
Arany János

[Címzés:]

*Tisza Domokosnak szeretettel
Szalonta felé.*

Gesztén.

¹⁻³ A verseket ld. A.J. kk. XV. k. 433—434. l.

Pest 24/I. 1852.

Barátom!

Mi itt vagyunk ezen a czudar Pesten már két hét óta, s még most sem tudtam a Domokosom óráival rendbe jöni. Szándékoztam ugyan is valakit felvenni, a ki Költő is legyen, s tudjon is tanítani; még pedig a magyar irodalom történetével bírálattalag kellett volna megösmertetnie növendékemet; de természetesen nem a Toldy irodalom története után, hanem egészen practice a te tan-modorod szerint. Ember volna elég, és még sem kapok senkit, pedig a jó fizetésen sem múlnék; hanem úgy áll a dolog, hogy inkább elhagyom, mintsem a jó izlést elrontatni, és a jó irányt fére vezettetni engedjem; mert ha izlése kifejlödve nincs is egészen, de annak alapja úgy megvan általad vetve, hogy ha azon akként halad, mint eddig igyekezett haladni, kivált ha ezután is szives leszesz néha-néha egy-egy aestheticai leveled által ébresztetni nem egészen lankadatlan szorgalmát, úgy alkalmasint egy kis alapos magyar nyelvtan is nagy hézagot fog pótolni. — Sem Vörösmarti, sem Erdélyi János nem laknak többé Pesten, Garay nem arra való, Czuczor nem vállalja, mert a nagy Szótárral van elfoglalva, s én tovább menni nem tudtam. Lévaít próbáltam meg, de még maig sem tudtam vele beszélni. Toldyt is megkérdeztem, nem tudna-e valakit ajánlani; de ő egy olyan embert ajánlott, akit ha ő fizetne sem vennék fel; ez pedig valami Gregus nevű volt szarvasi professor, kit személyesen ismerek, s a ki a higgadt aestheticus Arany után, — mind a mellett is hogy az ő szépészete a Kisfaludy társaság által megjutalmazott —, igen rossz hatású lehetne, kivált Domokosra, kit az apja a nélkül is eléggé hiúit. Nem tudnál-e te valakit? — A görög nyelvre prof. Télfít vettem fel, ki azt tökéletesen érti; ez minden nap ad egy órát, s minden óra többé jön egy pengőnél, mert egy hónapra 30 pengőt kap. Majd Martiusra a trigonometriára az öreg Brassait veszem fel, addig magam bevégzem a Geometriát. Az angol nyelvből most nem vesz órát, hanem a Geographiát vesz némét nyelven minden nap egy órát, s ezt úgy tanulja, hogy a maga stylusával kell leírnia, hogy egy csapással két legyet üssünk. A rajzmestert is oda akartam hagyni, ha jobbat kaptam volna, de a jobbak nem tanítanak, és így vissza kell szorúlnom. Táncmestert éppen nem kapok valamire valót, annyira elvan-

nak ezek foglalva. A hátralevő tanulmányokat egyébiránt úgy osztottam föl, hogy még 3 évig tart a tanulásunk, melyet pedig
40 2 év alatt is elvégezhetünk volna; de igazsága van a Nagyságos urnak, hogy nincs miért sietni. Akkor osztán érettségi vizsgálatot sem adunk, hanem megyünk külföldi Egyetembe. — Azon 3 év alatt pedig, míg itthon leszünk, évenként 2—2 hónapot utazással töltünk el. Gesztről Monard a Rektoriall együtt utazott
45 Debreczenig jan. 4 és 5-kén, s 10-kén érkezett meg Pestre, s még most sincs szállása, mert még mindig fél, hogy a többi angollal együtt őt is kiutasítják. Azt sem tudom van-e órája vagy nincs. — Geszten a Jegyző házassága még most sem sült el egészen, pedig már régóta fel van huzva a Sárkány valami békési Birizdó
50 kisasszony ellen. — Az öreg Burján pedig éppen jan. 7-kén kötött a másvilágra, azon nap d. u. 3 órakor, amellyen mi reggeli 7 órakor elindultunk. Szegény Duschek pedig Dec. közepe óta az ágyat nyomja valami keserves syphiliticus baja miatt. A Pap még sem házasodott meg, pedig az udvarbíró váltig biztatja.
55 De bezzeg megházasodik László, a ki szinte 10-én estve velem egy perczen érkezett meg, alig várja a Juliánna napját s akkor a más két testvér is honn leend.

Miután tőlünk utóljára elváltál, s a leveleidet Domokos utánnad küldötte Szalontára, a Seres contója is közti vólt, nem
60 tudom nem kerülte-e ki figyelmedet; engem Seres megkeresett, hogy szállitanálak fel iránta.

Kedves Nődnek szives tiszteletemet add át, mint szinte Károlyiéknek is, a kiknek számára Istvánnál 30 p. ftot tettem le a geszti paptól; gyermekeidet pedig és téged ölel

65

barátod
Kovács János

351.

T I S Z A D O M O K O S — A R A N Y N A K

Pest. Jan. 24. 1852.

Kedves Arany bácsi!

Már quittek vagyunk a késő felelésben, sőt még én tán tovább is vittem mint ön. Ilyenkor mindig mentegetődni szokott az ember, s mint mindenkinek, nekem is van mentségem.

5 Nevezetesen: a helyre vergődés, a László hirtelen hazajöttte, a pesti ösmerősök miatt, nem tudtam még eddig verset írni; már

pedig prosaicus levelet nem akarék küldeni, nehogy módiba
jöjjön. Küldök tehát most két verset, és ünnepélyesen megkö-
vet[em,] hogy elébb nem tudósítám Pesten létünk felől.

10 A palóc dalokat már forgattam, s bár néhol kissé sikamlós,
anyi telyes, keleties regényességű kitételt, eszmét, leírást talál-
tam benne, hogy valóban igen gyönyörködtetett.

Nagyon szerencsések, ha szebb idejük van, mint nekünk,
it[t] örökösön olvad, havaz, és esik.

15 Remélem, ha Pestre fel talál jönni, csak meglátogat.
Most pedig áldja meg az isten!
minél több verset készül írni

szerető tanítványa
Tisza Domokos.

20 *A Reggel¹*

Felkelt a nap már ágyából. Szerte foszolnak
A puszták ködei, s velök indul az éji sötétség.
A születő sugarak csókjától, rózsaszin árban
Úszkál a felleg, s szabadon terül a tova környék
25 Felbúg a berek is zúgván sok fajta zajával
Míg inogó tetejét vidám napfény aranyozza.

Im a sebes csermely tükrére rezegve a sugár
Pajkos futtában lábát el kapja alóla.
A bús néma homályt lármával váltja a nappal
30 S a csacsogó madarak zaja bévegyül a patakéba.
Harmat lágy földén a barázdát jól hasogatja
A munkás, s vidoran fütytyentve vezérlí ekéjét.
Füves rét parton, szekerik közt szerte legelnek
A nyugvó barmok, míg megpihen a tunya béres.

35 *Bordal²*

Zengjen a dal, Zengjen a dal
Csengjen a pohár
A jó borban, a jó borban,
Ránk a jó kedv vár.
40 Rajta hát, rajta hát!
Űritgessük a pohárt,

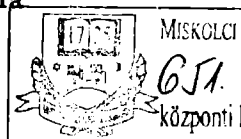
¹⁻² A J. kritikáját ld. e versekről 18–19. l.

S köszöntsük fel, köszöntsük fel,
A lyánkát, a csapodárt.

45 Minden üdvöd, minden üdvöd
A borban leled!
Mondsza merre, mondsza merre
Van más éldelet
Rajta hát! Rajta hát!
50 Hadd el a világ baját!
S mint az ürgét, mint az ürgét
Öntsd ki szíved bánatát.

Koccants vigan, koccants vigan
Éljen a kapás!
55 Igyunk érte, igyunk érte
Hála áldomást!
Rajta hát, rajta hát!
Ne halogassuk tovább
S egy hajtásra, egy hajtásra
Üritsük ki a pohárt!

352.

ARANY—TISZA DOMOKOSNAK

Nagy-Körös, januar 29. 1852.

Kedves Domokos!

Már hogyan lehet az, hogy ketten is írnak egyszerre, mégsem tudatják velem pesti lakásuk ház számát, mintha ezzel engem a válaszolásban akarnának meggátolni? Most magoknak
5 köszönjék, ha levelem meg nem találja, mert én nem tudom Nádor utcába, vagy Szél utcába utasítsam-e. Mindazáltal, megkísértem a szerencsét s elküldöm.

Kapta-e Gesztre utasított utolsó levelemet? —

10 A palóc dalokról igazán mondja, hogy van bennök sok szép, de sok gyenge is. Ohajtanám, ha közelebbi levelében tudatná velem, miket talált szépeknek, miket gyöngébbeknek: akkor én is megírnám róluk véleményemet.

15 Általában szeretném, ha, más szépirodalmi lap nem létében, a *Hölgyfutárt* naponként megtekintené s elmondaná nekem észrevételeit a benne megjelenő versekről. Ez, kettőnk közt, kel-

~~1137027~~

lemes conversatióra nyujtana anyagot, s talán még egyéb haszna is lenne.

Egészségem, egy kis torokfájást leszámítva, jó; készülünk a februári censurákra, melyek, a mostani körülmények közt, 20 nem igen fognak fényesen kiütni. Az új tanrendszer sokat kíván s a *meglévő alapokra* mi annyit természetesen nem építhettünk.

Fogadja szíves kézsorfitásomat, s adja át legmélyebb tiszteletemet azoknak, akiknek illik!

barátja
Arany János.

25

NB.

Kovács bácsinak is írni akartam ez uttal, de bizonyos akadályok miatt a közelebbi alkalomra hagyom. Köszöntöm egyébiránt legszívesebben.

30

*A reggel.*¹ (nem Reggel).

A puszták *ködei* s az éji *sötétség*: ez körülbelül egyet jelent, vagy ha nem, akkor előbb *indúl* (oszlik) az éji sötétség, mint a *ködök*.

35 „A [születő] sugarak *csókjától* rózsaszín *árban* úszkál a felleg.”

Már *csóktól* (allegoria) *árvíz* (allegoria) nem származhatik. Ha éppen allegorice akarunk beszélni, így lehetne: „*rózsáörömben* úszkál”. A csók *örömet* okozhat, *árt* nem.

40 „Szabadon terül a tovakörnyék”. Égi? vagy földi környék értetik? Ha *égi*, akkor nem elég világosan van kifejezve; ha *földi*, úgy az összekötés hiányos.

„Zugván *sokfajta* zajával”: *sokféle*; mert a *fajta* inkább oly esetben használandó, hol a *faj* sem jőne ki rosszul. Egyébiránt a figurát észrevettem, itt onomatopoeia van, *hangutánzat*.

45 Im a *sebes csermely*: sok *s, cs* rosz hangzat. Im a *szilaj*, vagy *futó*.

„Pajkos futtában lábát elkapja alóla.” Gyönyörű eszme volna, jobban kifejezve. A sugár leszállana a patakra, de az, futtában, lábát kikapja alóla. Ez az allegória nemcsak szép, de 50 eredeti is, legalább én seholsem olvastam.

„Váltja a nappal: *hiatus*.”

Harmatlágy földén: ez ismét szép; noha nem annyira *harmatlágy*, mint harmattól lágú illenék ide.

55 Harmattól puha földön a munkás vígan (h)ásítja
Hosszu barázdáit s füttyörészve vezérli ekéjét.

¹ Ld. e kötetben 16. l.

Mint egész, igen kellemes leírása a reggelnek; eszméi vannak, igyekezzék erősödni a kifejezésekben.

Bordal.²

Igen jó formát választott, de a nyelvet nem tudja eléggé
60 könnyen kezelni, mert az ilyen sort:

„Ránk a jó kedv vár”

lehetlen volna énekelni, pedig dalban az *énekelhető alak* a főkel-
lékek egyike. Pers[z]e azt a sok k-t, mellyben nyelvünk olly
gazdag, nehéz kikerülni: de igyekezni kell még is, mert, hogy
65 nem lehetetlen, mutatja a Vörösmarty példája, ki nyelvünkről
minden darabosságot olly szépen le tud gyalúlni. — Például:

„A lyánykát, a csapodárt” helyébe tegyük:

„A leányt, a csapodárt” mindjárt kevesebb lesz egy k-val,
s így a többit is.

70 A második vers szak már jobban foly, a harmadik sem
rosz: az egész megfelel címének, tartalma elég vidor; élénk menet-
tű.

Legnagyobb hibája e két versnek az, hogy hetek óta csak
kettő és nem *több*: azonban elvárom ígérétét.

353.

ERCSEY SÁNDOR — ARANYNAK

N. Szalonta, febr. 2. 1852.

Kedves bátyám!

Azt hiszem nem fognak bátyámék megharagunni ha 20 —
husz pengő forintot küldök; melly is nem más, mint azon 20.
pengő forint, mit Sántha Gyula, a házbér második angariajában
5 a mai napon kezemhez lefizetett; s ezt küldöm illy rögtön egy-
résről azért, mert Szalontán a rablások napi renden vannak, s
reám is mint *afféle pénzes emberre* rám találnak törni, — más-
résről pedig, mert tudom azt, hogy N. Kőrösön is pénz a pénz,
s ott sem adják ingyen a tehén és ökör hust.

10 Nagy Jánosékat, a búza árának lefizetésére, — hogy egyút-
tal azt is elküldhettem volna — ma szólitottam föl *tizenötödikszer*,
még pedig azon megjegyzéssel, hogy most már vagy a pénzt
küldjék át, vagy pedig — mivel még a mult hetekben is a Sántha

² Ld. e kötetben 16—17. l.

Gyula kamarájában elhozatlanul volt a buza — azt természetben adják át nekem hogy eladhassam. De erre a lett az üzenet, hogy ők már sokakat kínálnak a búzával, de mivel az igen földes, nem akarja megvenni senki, s így csak a tavasszal remélik eladhatni, a midőn majd meglehet mosni. Én nem tudom — mert nem láttam — hogy milyen az a búza, de azt nem hiszem 20 hogy olly igen földes legyen; azért majd én veszem atyai pártfogásom alá, s minden hatalmamát fölhasználom eladhatására s árának minél előbbi elküldésére. Így áll a búza — és financia dolga.

Mi pedig szalontaiak, éljük szokott szalontai életünket. S 25 ennek egyformaságából néha-néha egy egy szomorú vagy vig eset zavar ki bennünket. Illy módon történt tegnap, hogy a közelebb mult estére, egy kis barátságos idő-töltés végett Lovasiékhoz hivattunk; illyen cimet adtak az öreg Lovasi és Lovasiné által tartandott ezüst lakodalomnak, hova mi el is mentünk; és egy nem nagy, — de — a mennyire Szalontán lehet — becsületes és vig társaság körében, igen gazdagon ellátva, eltöltöttük az éjszaka nagyobb részét.

Szalonta város ártatlanságait is üldözi a nemesis, elküldvén egyik hivét Ravazdy képében, hogy azon rágalmakat (!?) 35 mellyeket Nagy Sándor és Kenyeres egymás ellenébe feladtak, vizsgálja meg. — Már ezelőtt néhány héttel, vagy két ízben, néhány napig, volt ezen dologban Ravazdy Szalontán, de akkori vizsgálatával a Nagy Sándor—Mezey-párt nem lévén megelégedve, folyamodtak a főispánhoz, ki aztán azt parancsolta, 40 hogy válasszon magának mindenik fél egy bizalmi férjfiút, s azokkal együtt tartson új vizsgálatot Ravazdy. — Minek következtében a becsületesség ama szép két mákvirága és példánya, a közelebb mult héten keresztül fíngattatott; de hogy e fíngatásnak mi lesz eredménye, az még a jövő titka. —

45 Jani, mióta bátyámék Szalontáról elmentek, nem volt nálunk. Mostanában ugyan azt irta, hogy nem sokára eljön, de ha illyen jó szán-út lesz még sokáig mint most van, nem tudom hogyan jöhet el.

Midőn ezen sorok írásához fogtam, bár egy betűt sem tudtam 50 hogy mit fogok írni, — mindamellet is elhatároztam, hogy ezen kis papirt tele irom. De az alatt egy zsidó cliensem jött hozzám, s kénytelen vagyok azt berekeszteni. —

Nincs semmi különös bajunk, csokoljuk bátyámékat mindnyájokat s mindnyájan. —

55

Szerető öccse
Ercsey Sándor

TISZA DOMOKOS — ARANYNAK

Pest. Febr. 2-kán 1852.

Kedves Arany bácsi!

Sietek tegnap kapott levelére válaszolni és most nem két, hanem három verset küldök, folytatását ígérem. Most nem is félhet a versforrás kiapadásától, mert Lévai úrral már csütörtökön kezdjük a magyar irodalmat, de előbb a költészet hátra lévő részit végezzük be, így hát ő is sürgetni fog.

Engedelmet kérek, hogy lakásunkat meg nem írtam, de szerencsére épen jól találta, s ezentúl is csak úgy címezze leveleit.

¹⁰ Némi köhögés és nátha miatt, még eddig nem volt szabad kimennem, de mihelyt kimehetek, be fogom bizonyítani hogy még a *Hölgyfutár* is jó valamire. Jövő levelemben a palóc dalokat is táglálni fogom.

¹⁵ Ámbár Lévai úr most hozzám fog járni, verseimet ezentúl is elküldöm, s felkérem önt, hogy előbbi szívességével és türelmével, kérlelhetetlenül bírálja meg őket.

Most pedig áldja meg az isten!

szerető tanítványa
Tisza Domokos

20

Életkép¹

Egy ifju pár gyengéd regényesen
Imádtá egymást, s szörnyű ékesen
„Angyal! oh tündér! [”] szólt a férfiú;’
A lány: oh nálad nincsen szebb fiú
²⁵ „Angyal! szemed két . . . lámpással felér,
De a mit írok, az *csak csigavér*! [”]
De jött a pap, és véle a java,
A szent házasság — borsá és sava
Alig lett fejkötő a fő fedél
³⁰ A szép menyecske már másként beszél.
Oly bűv arab hölgyé az a szerelem
Mely fátylas képpel bűvöl rendszeren,

¹ A J. kritikáját ld. e versről 25—26. l.

Kecses, kellemdús a külső alak,
 S ez ismeretlenek elbájlának.
 35 De csakhamar, a fátyol elkopik
 Ha férj és nő, egymáshoz — megszokik:
 S kitűnik a kép csúnyaságteli
 A zaj, csaté-paté végnélküli.
 Így lett é párral, durván, gúnyosan,
 40 Mocskolják egymást, úgy huszárosan
 „Te rút kofa” rikótozik a férj
 Áni: „ha jó kell útamból kitérj!
 Kezemnek súlya majd orcádra ér,
 Arcátlan eb”, de ez csak csigavér.

45 *A fecske²*

Jött a tavasz, és véle szállt a fecske,
 A régi fészket tűz falán kereste,
 Hiába! nem találta meg
 Mert a míg ő, sok földek távolában
 50 Honára gondolt titkos bánatában,
 Honnan kiűzé a hideg,
 Arcátlanúl elfoglalá magának,
 A rút veréb, s rút; nemtelen fájának
 És ronda lett a hajdan tiszta lak.
 55 Búsan visít a fecske, s szerte széjjel
 Csapdos, repül, míg *gúnytelyes szeszéllyel**
 Kacagják a veréb fiak.
 De jön az isten csattogó haragja
 A fészket és bitorlóit lecsapja,
 60 Védvén a legszentebb jogot. —
 Kevés időre, vidoran csevegve
 A régi helyre, a szorgalmas fecske,
 Magának új fészket rakott.

Merre megyek . . .³

65 Merre megyek, merre járok,
 Nyugodalmat nem találok
 Ott hadtam azt a rózsámnál

* rosz de nincs más

²⁻³ AJ. kritikáját ld. e versekről 26. l.

355.

TOMPA MIHÁLY — ARANYNAK

Hanva február 2. 1852.

Édes barátom!

Fekete leveledet átolvasván: meggyőződtem róla: hogy minden szívnek van egy sebje, vagy ha nincs, hát azt gondolja hogy van; mi persze aztán a fájdalomra nézve mind egyköttyű. —

Hanem mig ezen tárgyba, egy tudományos értekezés-felével bele bocsátkoznám: leveled első szakaszára felelek. Jól tetted: hogy a karacsonyi szent ünnepek alatt vártál s *azért* nem válaszoltál, igazán hibáztam hogy várakoztattalak; én is igen vártalak most Szent Pál nap tájban, midőn nálatok a visgálatok voltak, és még sem jöttél el. —

Különös fordulat nemde? előbbi levelemben azt irtam hogy *megyek*, most azt írom hogy *várlak*, megyek is én barátom hozzád és hozzátok minden nap, az az menni akarok, de mind-
15 anyiszor itthon ragadok. Hanem csak legyünk jó reménységben mind a ketten; annyi bizonyos hogy mi még meglátjuk egymást, ha nem ezen a világon, a boldog halhatatlanságban okvetlen, mellynek levét, már e világon is nagy kanállal szörpöljük. —

Tréfán kívül igen megszomorított leveled; ilyen hamar
20 meguntad sőt megutáltad a professorságot? ez barátom nagy baj! még meg sem kóstoltad jól, már megcsomörlöttel tőle. Ezt nem szeretem! Azonban Jánoskám! bajod vagy valódi vagy képzelt: ha valódi: hasztalan írok én ide neked egész vigasztaló predikátiót; ha pedig csak képzelt, s csupán a meg bele nem
25 szokottság következménye, úgy majd magadtól is kigyógyúlsz. Meg azon esetre is ha csak ugyan valódi; — mit én teljesen hiszek, — neked elég gazdag kebled van vigasztalódnival, vagy legalább túrni. Én a mit segíthetek igaz részvét és sajnálkozás csupán.

30 Látod én is eleget küzdöm az élet kellemetlenségeivel, mert az én pályám még egyszer kényesebb a tiednél; de küzd minden ember saját ereje szerint. Te csupán és egyedül akarnád

emancipálni magadat az élet bajai alól? Mi jogon? Barátom jó az idő, majd bele törődünk, s ha boldogok nem is, de boldogtal-
35 nok sem leszünk.

Azonban elég ebből ennyi; anyival is inkább elég pedig, mert midőn én meg tovább akarok neked papolni: kapom a Szász levelét mellyből látom János ur, hogy maga sem olyan remete biz ott; látom hogy lakadalmaskodnak Kecskeméttől
40 Körösig; s az uton szőrin lábán elfogy egy jó kulacs bor; otthon még több is! Van van édes barátom pillanat az életben, midőn sötétebb zsembesebb az ember a szokottnál, ilyen pillanatnak akarom én venni azt, mellyben hozzám irtál; de van aztán nyájasabb oldala is, nem kell kétségbe esnünk:

46 Szeresd a mosolyt s könyvet arczodon,
A boldogság e kettőből vagyon.

Azért kérd meg nevemben a kedves komámasszonyt: hogy ne nézzen rád olly sötéten mint a Hölgyfutárból kitűnik, hanem kedvesnyája[sa]n a mint szokott.

50 Tollam kutyaliter elromlott, de azért már le nem teszem, mert félek hogy — a másik meg roszabb, kettőnel pedig nincs több, ezekkel írom én a verseket *a holdvilág sugaraiban fürdő csermelyhez* és ezekkel írom fel: hány sódort akasztottak s szál kolbászt a füstre, s ez utobbinak még eddig több hasznát láttam
55 mint az elsőnek. —

Azt írod Jancsi! hogy nem jársz senkihez és hozzád sem jár senki! Különös hát! Warga Szász Mentovics nem ott lak-
nak-e csak nem vagytok olyan vadállatok, hogy egymással ne társalogjatok, no meg Obernyik is nem ott van-e? hiszen még
60 *sokan* is vagytok egy helyen.

Még némi sükerről és eredményről is beszélj! nem világosan, de tán még is értelek. Tán az bánt hogy minden jót szépet, de leginkább *rendet* nem teremthetsz; vagy hogy hallgatóid az első órán <szerz> socratesekké nem lesznek, s alusznak mikor
65 legédesdebben és melegebben mag[y]arázol vagy ha jobban teszszik magyarázsz? Barátom ezt fel se vedd! úgy megyen az mindenütt; szánts és vess, és ha az idő miatt nem lesz semmi a vetésből; az nem a te hibád.

Az persze legnagyobb baj, ha anyagilag nem jöhetsz ki ott
70 fizetésedből, ez ellen aztán semmi szellemi orvosság nincs. Barátom beh komisz gondolat szegénykedni tudni azt a ki mindent érdemlene! Hanem hagyjuk ezt a kényes dolgot:

Mit csinál Nagyidai Vajdád? igaz-e mit már Nagy Ignác

hirdet; meglehet hogy még egy betűt sem irtál, s már ő ma
75 holnap sajtó alatt látja; ilyenek azok a fővárosi emberek; csak
irtál volna valamit róla, — hanem persze, olyan kedéllyel mint
te nekem irtál, bajos megemlékezni más tárgyakról.

Látod én megtettem azt a juxot, hogy teleirtam mind a
négy lapot, — a te leveledben a végső hat stropha jobb az
80 egésznél; úgy úgy édes barátom: az övéit el nem hagyja, ki
mindnyájunk édes atya! isten veled.

igaz barátod
Tomba

356.

ARANY—TISZA DOMOKOSNAK

Nagy-Kőrös, febr. 13. 1852.

Kedves Domokos!

Már megint aligha nem késik válaszom, de ez olly rendes
dolog, hogy többé nem is mentegetem. Sat cito, ha sat bene:
csak az a kérdés, hogy sat bene-e?

5 Örülök, hogy Lévaival fogják tanulni a magyar költészetet
és irodalmat: egyhamarjában nem találni Pesten ki annak job-
ban megfelelhessen, s ne is rösteljen vele foglalkozni.

A köhögés féle nyavalyák nálunk is napirenden vannak:
mindazáltal e<1> nem fog gátolni, hogy küldendő verseit gyö-
10 nyörrel olvassam.

Ugy hiszem, semmit sem árt vele *az ügynek*, ha verseit
ezentúl is hozzám juttatja: én részemről szeretem haladását
legalább szemmel kísérni. —

Exameneink már nem lesznek e félévben, mint hittük: ez
15 az egyetlen ujság N.Kőrösön.

Éljen boldogul!

barátja
Arany János.

Életkép¹

20 gyengéd = gyöngéd; kevesebb lesz egy e-vel.
egy mást s szörnyű = az s kimaradhat, s így pontozni:

¹ Ld. e kötetben 21—22. l.

Egy ifjú pár gyöngéd regényesen,
Imádtá egymást szörnyű ékesen.

De amit írok, az csak csigavér: nem ismerem e szólásmódot, annálfogva nem értem benne a játékot. *De jött a pap* = két sor kezdetén *de* — *de* roszul jó ki. *Olly bűv arabhölgy* = bűv, bú substantívum, bűvös helyett nem állhat. *Az arabhölgyeli hasonlat* szinte kívül esik provinciális látkörömön.

fátylos képpel = folyékonyabb lesz: *fátylas arccal*. Ez ismeretlenek: nem tudom mire vitetik. Talán az arab hölgyre — talán a kecs- és kellemre: de hisz a kecs és kellem, ha látható, nem ismeretlen, az arab hölgy singularisban van, arra nem vitethetik az ismeretlenek. *csunyaság-teli* = kissé nem szeretem a kifejezést, talán „Kitűnik a kép, milly rútság-teli”, valamivel jobb volna. *orcádra ér Arcátlan:* r r r r r!

Különben elég ügyes: nem tudom hol vette a mintát hozzá.

A fecske.²

Honnan kiüzte a hideg . . . úgy szeretne itt az ember megpihenni s nem menni át a következő strophába.

A rüt veréb s *rüt* nemtelen faja — a két *rüt* (nem figurául használva) bizony nem szép.

És ronda lett a hajdan tiszta lak = az ember képzelete nem igen gyönyörködik az illy képet tovább fűzni, — jó, jó . . . de mégis jobb volna e kép nélkül . . . talán.

Szeszéllyel — bizony helytelen szó. Szeszély: Laune.

Csapdos, vagy csapong. Míg pokolbeli kéjjel

A végső stropha legjobb: az egész nem rosz gondolat.

Merre megyek.³

Kellemes kis alakjáték: csókra termett arcu csókot termő ajak = = igen kedves figura; valamint az is „ajakánál . . . ajakának mézcsókjánál” is.

Ott hadtam = Ott hagytam.

²⁻³ Ld. e kötetben 22 – 23. l.

357.

ARANY — TOMPA MIHÁLYNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1852. február 23.]

[Tréfásan megjegyzi, hogy „Tompá nevével” járt nála valaki. Hívja barátját, látogassa meg hamarosan újból; farsangkor ismét eljöhetne Kőrösre. Ígéri, elveti a pesszimizmus szemüvegét, melyen át a világot vagy feketének, vagy sárgának látja. — *A nagyidai cigányok* még nincsen készen. A költői örökkévalósággal nem sokat gondol.]

358.

MEGYERI FERENC — ARANYNAK

[Elveszett]

[Nagyszalonta, 1852. febr. 28. előtt.]

[Házát kisajátította a város, kérdezi Aranyt, nem szándékozik-e az övét eladni?]

359.

ARANY — MEGYERI FERENCNEK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1852. február 28. előtt.]

[Nagyszalontai házát nincsen szándékában eladni.]

360.

ARANY — ERCSEY SÁNDORNAK

Nagy-Kőrös Febr. 28. 1852.

Kedves öcsém Sándor!

Hogy darab idő óta nem irtam neked, annak okát jóformán magad is eltalálhatod: tudniillik semmi nevezetes változás sem történt állapotunkon, hanem élünk és voltunk egy ténor-

⁵ ban, mint a Samu nadrága, ilyenkor pedig az embernek ritkán jut eszébe levelet írni, mert ha eszébe jutna, sincs miről írjon.

Mind e mellett ne gondold, hogy megszüntetek volna mindennapi szives emlegetésünk tárgyai lenni: denique, mindenütt jó, de mégis legjobb otthon; és én most is inkább szeretnék fás kertembe, vagy hozzátok, mint az itteni föl- és algymnasiumba sétálgatni, s ismeretlen quantitásoknál visitákat adni; noha egy idő óta már itt is jobban találjuk magunkat, s reményünk van, hogy vagy megszokunk, vagy megszökünk.

¹⁵ Exameneink, az új tanterv értelmében most tavasszal nem lehettek, mindazáltal van vagy 10 napi szünetünk, mely alatt magunkat egy kissé kifúhatjuk, azaz kifúhatnók, ha vacatiónkat az iskola rendezésére vonatkozó gyűlésezéssel nem kellene ellopunk. A napokban volt itt Szónyi ő nagysága, s iskolánkat megtekintve megelégedését nyilvánította, s minden jóval ²⁰ biztat.

Nagyobb ujság ennél az, hogy Tompa, kivel a mint tudod öt év óta levelezek, valahára meglátogatott. Pénteken, f. hó 20-án, délután állított be hozzám, in cognito, de én rögtön gyanuba vettem s így kénytelen volt elnevetni magát. ²⁵ mulatott nálam, aztán visszapályázott.

Remek fiu, kit nem csak becsülni, de szeretni kell. Ha munkáit olvasva azt hinnéd, hogy valami melancholicus ember, igen csalatkoznál: örökké röhögtetett bennünket élceivel s anecdotáival. E három nap valóságos óáz kőrösi életem Saharájában! ³⁰

Megigértem neki, hogy nyári szünnapok alatt meglátogatom Gömörben, a mi, tekintve hogy Szolnokig vasút, azontúl majd nem Miskolczig gőzhajózás van, nem olly lehetetlenség, hogy nehány pforintnyi áldozattal lehetővé ne válhatna. Ő viszont igérte, hogy ezentúl nem vár öt évet, újabb látogatásra. — ³⁵

Igen! a 20 pengőt perse megkaptam a recepiszét visszaküldtem. Nyári félévről ne küldd el a 40 forintot, hanem fizess ki a görbedi plebanus féle alapítványt, mi épen 40 pgó, s contractusomat a városházától vedd ki. Perse kellenének ott holmi ⁴⁰ reparatiók: de mikép lehet azt teljesíteni? Ird meg, micsoda állapotban van az a rosz ház: nem dőlt-e még ki az oldala? van-e még valami a födeléből? Ird meg a Status-quo-ját, minden poetai rhetori nagyítás nélkül.

A fás kertre is gondolok: hogyan van az? Elfedtetted volt-e ⁴⁵ a szőlőt? A fákat lelkiismeretesen hernyóztasd meg Borbélylyal, szeded le ne csak a levélben függő tojásokat, hanem az ágakon lévő gyűrűket (kakuknyál) is, mert az idén még több

hernyó lesz, mint tavaly, s ha a legsebesebben nem hernyózunk, tökéletesen kiveszti a fákat, mint tavaly a Kis Istvánéit. De a
50 hernyózásnak meg van az a bizonyos haszna, hogy a fa tavasz-
szal mingyárt kizöldülhet, virágozhat, s midőn már a hernyó-
karaván a szomszédból át szokott mászni, akkorra levelei meg-
erősödtek, s gyümölcse ki képződött: így az ártalom sokkal
csekélyebb s a fa életét semmi esetre nem veszélyezi, — mint
55 azon esetben, ha a hernyófi együtt búvik ki a levélhegygyel, s
ezt tüstént lelegetlén, a fát kizöldelni nem hagyja. Probatum
est: experto crede Ruperto.

Tehát igazán szabályozzátok a piacot? Közelebb a cseres
Megyeritől kaptam levelet, mellyben kérdezi nem adnám-e el a
60 házamat, mert az *övé*t *elvette* a város. Én perse, azt irtam, hogy
nem, a minthogy nincs is szándékom. Ki tudja nem szorúlok-e
vissza s ez esetben jó egy barátságos fedél, ha t.i. van a ház-
nak fedele.

Linának szólva: Kőrösön volt a tél folytában három bál
55 (nem számítva a mesteremberek báljait, mellyekbe szinte eljár
az uri nép is) — a legutolsót fiatal emberek adták részvények
utján, s ebben mi is jelen voltunk. Az ilyen bált szeretem: nem
kell költeni semmire, még is ehetni ihatni, a mennyi csak belénk
fér. Perse, itt a bálók fényesek, mert Szalonta, vidékével együtt
70 sem képes felényi uri népet kiállítani, mint itt magában a város-
ban van, s a luxus, az perse *pesti*. —

Tehát most is oly ritkán látjátok Janit, mint eddig?
Egyszer irt a feleségemnek, mellyben mennyreföldre kéri, hogy
ne haragudjék rá. Igazán én meg nem foghatom, miféle haragot
75 emleget, hiszen nekem csak megmondta volna Juli, ha volna
valami neheztelése. Aztán meg miért? én még csak nem is kép-
zelhetek semmi okát. Talán, hogy utolsó nálunk létekor, a szo-
katlan változás miatt mindketten le voltunk verve s nem lát-
szottunk olly szívesen fogadni, mint máskor? Különös! — Cso-
80 kold nevünkben, ha valahogy találkozol vele, s mondd meg
vesse ki fejéből az afféle zamárságokat. Jobb hogy megházaso-
dik, mint levelében érintette.

Ha nénémel találkozol, mondjad neki hogy köszöntöm:
irnék neki, de nincs miről, állapotom, egészségem jó stb. stb.
55 szóval, nyugtasd meg.

Köszöntöm Kenyereséket s a többit. Titeket pedig öle-
lünk és csókolunk számtalanszor

Szerető sógorod
Arany János

⁹⁰ U.i. Épen boritékba akarám zárni e levelet, midőn ismét egy régi ismerősöm nyit be hozzám . . . s képzeld kicsoda? Gondol Dani. Ó Baracskán lakik, házas ember, gazdálkodik s Körösre . . . jármos ökröket jött vásárolni! Elbeszélte, hogy midőn Szalontáról, a végnapokban menekülni akartak V. Rudival
⁹⁵ együtt, Csehi körül elfogták a kozákok s 10 nap hurczolták őket Nváradra, Debreczenbe, míg végre Zichy ismerettsége által megszabadultak. Akkor Borsodba, innen Baracskára ment, ott elvett egy özvegy asszonyt, kinek volt valamije, s most gazdálkodik — tökéletes paraszt ember.

100

Isten veletek!
Arany.

Még egy utóirat.

Az Egressy naplói 20 darab, nálam hevernek. Pestre nem küldtem vissza, mert úgy volt hogy Károlyi februárban megy
¹⁰⁵ Szalontára s így ez alkalomra bízom, mint biztosabbra, de miután, a mint hallom, Károlyi a házát már eladta, nehezen lesz valami Szalontai utjából s így nem tudom mit csináljak a könyvekkel. Pestre, a könyvtárhoz, *ennyi idő múlva* már nem küldhetem, mert nem tartozik illy későn expediálni, rögtön
¹¹⁰ vissza kellett volna utasítanom. Alkalom Szalonta felé nincs: ha kitalálom a sorját, a nváradi gyorskocsi által valahogyan majd csak elindítom, addig türelem, mert, bizony isten nem vagyok oka a rendtelenségnek.

Igen! Debreczeni bizonyosan fog mostanában Károlyinak
¹¹⁵ pénzt küldeni — s ez nem történik postán: azt az alkalmat használni fogom. —

361.

T O M P A M I H Á L Y — A R A N Y N A K

[Pest, 1852. febr. 28.]

Kedves Jánoskám!

Már ma februar 28-ka van, és látod én még most is Pesten vagyok, töltvén csavargással éjet és napot. Hát nem mulathattam volna-e én tovább nálatok és kevesebb ideig Pesten? bizony
⁵ mulathattam volna én! Azonban hidd el nekem egy perczczel sem vagyok itt tovább mint a mennyi idő elég dolgaim elvégzésére. Tudj' az isten én nem szeretem Pestet, és (:Szász Károly szerint is, ki pedig tudod hogy autoritas:) egy két esztendeig készülök ide; de ha már egyszer itt vagyok alig tudok kimene-

- ¹⁰ külni belöle. Képzeld: bele elegyedtem a látogatásokba, nem volt pedig szándokom, de egyhez elmenvén: a többi is megkívánta, így három napon csupa visittel telt el. Kellemes foglalkodás! ajánlhatom!! de már holnap csakugyan megyek elfeledve a lineán túl egészen Pestet cum appertinentiis és csupán
- ¹⁵ te és a tied, és a kőrösi napok maradnak lelkemben. Közelebb érzem magamat hozzátok mióta megösmertelek, mert gondolatomnak és képzeletemnek van most már mihez kapaszkodni. Szászt, Mentovicsot, Janosit mind üdvözőld. Veletek pedig maradjon az isten és az én lelkem szerelme.
- ²⁰ Isten áldjon meg!
Pest febr 28. 1852.

Igaz barátod
Tompá Mihály

[Címzés:]

Arany Jánosnak.
Czepléd.

Nagy-Kőrösön

362.

TISZA DOMOKOS — ARANYNAK

Pest, Febr. 29. 1852.

Édes Arany bácsi!

Na, most én is elég soká váraoztattam, de úgy van az, ha az embernek oly népszerűsége van, mint nekem: (hogy mondaná ezt a geszti jegyző!!) a bálozástól rá sem érek hogy a

⁵ tanulást kivéve, valami okosat tehessek. Már ezen két hét alatt öt házi (nyilvános persze már nincs) bálban voltam, az igaz, hogy nagy kedvemtől itthon maradhattam volna.

Lévai úr csak egy órát adhatott, mert régi meghülés következtében beteg lett s csak e napokban kelt fel, de csak szobájában

¹⁰ tartózkodik, s látszik rajta, hogy igen elgyengült.

Alig várom már a Húsvétet hogy egyik legjobb költőnk nyomdokait követhessem, de hiába, az ily embernek, kinek minden idejét magára kell fordítani, a nélkül, hogy ura legyen idejének, várni kell.

¹⁵ A Hölgyfutár kritikálgatása elmarad addig, míg Lévai úr meggyógyul, mert ő megígéré, hogy elhozza a magáét.

Most N.Ida végit tisztelve, maradok

szerető tanítványa
Tisza Domokos.

Szobámban ülök és rossz verset faragok
 Segíts! óh zengő ég mert kínaim nagyok
 Segíts Múza! kőhez fűfa folyamodik
 A rómaiaktól egész a Tóthokig,
 25 Adj pennámba tintát, fémbe gondolatot
 Hogy a Hölgyfutárban betöltsek 1 lapot
 Mert már egy lapnak is N-I igen örül
 De keveset fizet, bár sok bajba kerül.
 Először is tehát, forvának érzelmek!
 30 Legelső pennámmal zengem a szerelmet.

I. Penna

Piros angol posztó
 Volt a Náni szíve,
 Gyermekkor-szekrényben
 35 Porosan feküve,
 De jött a szenvedély
 S szabóként kiszabta,
 Tüzes ollójával,
 Vékony Rozmarinra . . .
 40 De most mit csináljak ezel a sok széppel?
 Biz én felhagyok már e tuljeles képpel,
 Mert már a pennámnak a legvégit rágom.
 (folytattatik).

Elmélkedés utolsó krajcárom kiadásán²

45 Már csak te is elhagysz utolsó barátom! . . .
 De büntetésemet, nyugodtan kiállom,
 Büntetést érdelek. Mint a bolond világ,
 Mely, ha cifra ruhát, és csalóka fényt lát,
 50 Rá se néz szegényebb, de hű barátjára,
 (Bár hogy is nézhetne!! hisz durva ruhája),
 Úgy tettem én veled, midőn az aranyok
 Csalfa csoportjától a zsebem dagadott,
 Igen haragudtam, mikor megláttalak,
 Hogy még el nem vesztél, s parasztnak híttalak

¹⁻² A.J. kritikáját e versekről ld. 38–39. l.

55 De tűntek a napok; s az aranyok vélek,
 Most kezdém megbánni hogy így bántam véled,
 Hűség jó krajcár! ha képed vizsgálom,
 Rajta az embernek gyarlóságát látom:
 60 Egyik oldalodon viselsz te egy képet,
 Mely földönfutóvá tett sok szabad népet,
 Zsarnok volt, vérpatak fakadt a nyomába,
 Messzi járt előtte ezek könnyhullása . . .
 És annak képivel kitől félföld vérzik,
 65 A gondatlan gyermek vidoran pitykézik.
 Ott egy siró anya, maszült gyermekivel,
 Végtusáját küzdi éhséggel hideggel
 Szegény, szegény gyermek, vaj miért születél.
 Hogy a földi roszról az égbe hírt vigyél?
 Im egy gazdag ember amint mellette megy
 70 Reszkető ölébe 1 hitvány krajcárt vet.
 Mire az árva egy pékhez vánszorog,
 Ki e kis öszvegért 1 száraz zsemlyét dob;
 Ezzel megél még ma, de mi lesz honapja . . .
 De hisz a nagy Isten az árváknak atyja.
 75 Na kedves barátom! már most el kell válni
 Késő már ilyenkor a bűnt szánni bánni,
 Menj hát a többinek már te is utána!
 Megürült zsebemnek utolsó krajcára!

363.

TOMPA MIHÁLY — ARANYNAK

Hanva martius 8. 1852.

Kedves barátom!

Örülök, hogy február 2-án kapott levelemre február 23-án
 csakugyan válaszoltál; a nagy sietség ugyan nem tartozik éré-
 nyeid közé, a pontosság sem gyenge oldalad: hanem most az
 5 egyszer csakugyan megelégedve vagyok. 20 nap mulva már
 válaszolni ez csakugyan valami!

Igen bölcsen teszed: hogy elveted szemüvedet, mellyen
 át feketének vagy legalább is sárgának látod a világot. Szép a
 világ barátom kedves az élet! csak az ember legyen ember!

10 Hja! te csak a bolondját járod mindig! könnyű neked
 beszélni, hogy én menjek hozzád! mennék bizony ha lehetne!

kellene csak neked annyi predikatiót írni és a mi legtöbb el is mondani, tudom istenem hogy nem jutna eszedbe a farsangolás. Aztán annyira vagy te épen én tőlem mint én te tőled; ha látni akarsz jöj! ha pedig nem hát hallgass! Aztán ne is becestelenítsd én előttem az örökkévalóságot, mert az is jobb mint a semmi. Azután ha a papi fizetés nem akar bejönni, s midőn curátor és egyházi kifárad az executióban, magam fogok a dologhoz, s ijesztegem [!] kedves hiveimet, hogy ha meg nem fizetnek, majd be fizettetek én nekik itt alant a szolgabíróval, az örökkévalóságban pedig az úr istennel. Használ probatum est. — Aztán épen most menni! Hallod-e, okos ember nem választja martiust meg februárt az utazásra; hanem akkor rándúl ki nagy félelmek között midőn poros az ut. — Épen most voltam oda, itt a szomszédban, hát kedden kezdtem szombaton végeztem az utazást irtoztató zivatar és szélvészben; hányattatván a Tiszának habjain két éjjel és harmadfél nap, és ugy megnáthásodván az úton hogy alig látok a szememmel (:füleimmel hála istennek még is látok igen jól:) Azért ne kivánd azt barátom! hogy ilyenkor én útnak induljak, amúgy bolondjában. —

A nagyidai vajdával tehát még csak annyira vagy? ejh, ne cigánykodjál! hiszen már én a metszeteket is láttam belőle; Nagy Ignác csinálja; mondhatom ügyes kéz!

A kedves komádasszony az én kedves komámasszonyt csókolja gyermekeiddel együtt, én pedig tégedet és a tiedet ölellek. Isten adjon meg!

Utóírás: Ah! ugyan ne beszélj! csakugyan járt volna ott valami kalandor az én nevem-és képemben? Ez különös historia! most már másodszor van szerencsém nem én lenni én! Remélem azonban, hogy ez elegans derék ficzkó volt és nem olyan mint az antecessora, ki alig volt ki a piszokból s még a mellett bakkancsban, mellyet az eperjesi (!) árvizből szabadított ki, egyebe minde ne oda veszvéen. Barátom! én ebben a sors gúnyját látom ki ezzel azt akarja mondani: hogy ideje volna már egymást meglátogatnunk. Nosza, kezd el! — Hanem én rajtad csudálkozom, hogy azt az embert, ki azt mondta hogy ő Tompa azonnal meg nem kötöztetted, kidobtatván és elkergetvén elébb küszöbödől. Alkalmasint Szászszal értett egyet az az ember, s tán ki akartak rabolni. — Azonban tudom hogy midőn belépett *te rá sem néztél!* A te nevedben és személyedben még eddig nem járt itt senki nálam; de remélem hogy e nyáron én is reszesülni fogok e szerencsében. — Én akkor hálából az isten iránt, rendesen kétszer mennék a templomba; mint tudom te is szorgalmasan jártad az órákat, mikor a pseudo — Tompa ott járt. Millyen volt? ah!

⁵⁵ barátom az nem lehetett más, mint Carl Maria Benkert; az írók árnyéka. Az kísértett meg! vigyázz, valami irodalmi szerencsétlenség ér. —

Isten veled!

[Címzés:]

Arany Jánosnak
Pest.

Nagy-Körösön

364.

ERCSEY SÁNDOR — ARANYNAK

N. Szalonta, marcius 13. 1852.

Szeretett bátyám!

Épen most volt nálam Mezey párti, s mondja hogy mindenfelől kapja a leveleket az Egressy naplói iránt, mellyben sürgetik hogy valahára már elégitse ki az előfizetőket. S minthogy ⁵ vagy ketten engem is szólítottak már megíranta; — és minthogy nincs miért várakoznunk azon bizonytalan időig, mig Kőrösről Szalontára jövő alkalom akad; — igen jó lesz, ha első alkalommal mindjárt diligence-ra teszi bátyám — melly azt hiszem hogy most már nem csak Szalontán, hanem Kőrösön is jár — s ¹⁰ elküldi Szalontára; a vitel bért mit úgy hiszem nem szükség ottan lefizetni, majd kifizetem Szalontán. Tehát csak minél előbb indítsa el bátyám.

A mi a *fáskertet* illeti, arról nem mulasztám el a mult ősszel atyailag gondoskodni. Mert Borbélyal a *kárhozatos* szőlőket ¹⁵ gondosan elfödtem; s most tavasszal is hozzá láttatok emberül, hogy a Kis Istvánnéé sorsára ne jusson. — Az ősszel az iránt is megkértem Borbély urat, hogy — egy kis faiskola alakítása végett — szedjen vadfákat, illő diurnum mellett; — de biz azt országos gondjai miatt elfelejté vagy nem akará tenni az említett úr, hanem jövőre nézve, hogy a faiskola alakítás el ne ²⁰ maradjon, erélyesebben hozzá látok. Szóval, ígérem, hogy nem hanyagolom el.

A ház, mégeddig olyan állapotban van, mint szokott lenni egy olyan ház, a melly már ez előtt 5. hónappal sem volt a legvirágzóbb status quoban. S a külsőjét illetőleg csak olyan, mint ²⁵ volt, hanem biz annak a belseje, mióta a tisztán-tartást olly erős kegyetlenül ígért Sántha Gyula benne lakik, ollyan formává kezd válni, mint midőn Piros Kakas teremté benne a varjúkat.

Az istálóról pedig, az öreg Herrnek pulykái annyira lerugdosták
30 a venyigét, hogy már egy helyen lyukas is. A miért Gyulát már
több ízben fel is szólítottam, hogy vagy a pulykákat, vagy az
öreg Herrt bíróilag intse meg; s ha ez sem használ, olyan módon
alkalmazza intését, mint Bereczki, a fia irányában.

Jani, mióta bátyámék elmentek, nem volt Szalontán.
35 Mostanában ugyan ígérte hogy eljön, de biz azt mindeddig nem
tevé. — Az ő neheztelése, a mint tudom, onnan származék, hogy
Juli, azon este, midőn Jani, — bátyámék elmenetele előtt pár
nappal — itt volt; s midőn 600 fnt felhozódott, egy kissé gorm-
bán viselte magát irányában, annyiban, a mennyiben e pénz
40 fölemlítése miatti neheztelését külsőképen sem tudá vagy nem
is akará eltitkolni. Ez Janinak, a mint akkor mindjárt el is
panaszolá, rosszul esett, de kért egyszersmind, hogy ezt bátyá-
mékkal ne tudassam. Én tehát viszont kérem bátyámat, hogy
vizsont Janival ne tudassák azt, mit én elmondék. Legjobb arra,
45 mint a melly különben is régi és a feledékenységbe merült dolog,
nem is emlékezni.

Jámbornéval a napokban találkoztam a piacon, s minden
tekintetben megnyugtattam őt, átadván neki, circumscribálva,
a köszöntést, s tudatván vele hogy bátyáméknak semmi bajok
50 sincs. —

Multkor küldött soraimban el is felejtém tudatni, hogy a
házbér első angariájából nálam maradt 12. Pfnf most is fiókom-
ban hevere, mert azóta sem sz. ekklezsia, sem más hitelező ma-
gát nem jelentette. Tehát addiglan requiescat in pace, mig valami
55 coriphaus[!] exequalni nem akar. —

Egyébiránt nincs semmi különös bajunk. Kőrösi ismerő-
seinket tiszteljük, bátyámékat pedig öleljük s csókoljuk.

Szerető öccse
Ercsey Sándor

365.

KOVÁCS JÁNOS — ARANYNAK

Pest 15/3. 1852.

Barátom!

Azt sem tudom, min kezdjem leveletem, vagy is jobban
mondva, mit tudsz, s mit nem tudsz rólunk, — nekem már olly
rég tetszik, hogy levelet nem váltottunk. Azt már alkalmasint

5 fogod tudni, hogy László és Ottilia ma egy hónapja keltek
össze a geszti pap előtt, a ki csak tegnap volt két hete, hogy
haza ment; de azt alkalmasint nem tudod, hogy az óta levelet
nem küldött, pedig szakállára fogadta, hogy mihelyt haza ér,
egyszerre levelet fog írni: — talán beteg. Azt is nehezen fogod
10 tudni, hogy Lévai még most is beteg, és így mi már órát sem
vehetünk tőle, mert ha már most mindjárt adhatna is órát, nem
tartanám méltónak ezt a kevés időt, hogy ezért már elkezdje;
mert csak gondold meg: május elején ismét levisznek bennünket
Gesztre. Én váltig iparkodtam a Szüléket rábírní, hogy minket
15 hagyjanak itt még egy pár hónapra; de miután keresik rá az
okot, hogy itt ne maradhassunk, látom, hogy a nem akarásnak
nyögés a vége; nekem pedig csupa csapás a pesti élet, s Geszten
véghetetlenül jobban érzem magamat: így hát egy darabig
kötelességből igyekeztem a dolgot erőltetni, de már most nem
20 bántom. Szegény Domokost sajnálom ugyan, — bár jelenleg ő
is könnyen vigasztalja magát, minthogy akkor azután keveseb-
bet kell tanulni-, de egy ember csak egy ember, s amellett és
még csak Lutheranus sem vagyok, hogy mindent tudnék. Tehát
lazukálunk. Monárd Kárászhoz ment éppen olly feltételek mel-
25 lett, mint nálunk volt; jövő hónapba ők is itt akarják Pestet
hagyni; perse nekünk felénk sem jön, s még most is itt van
minden könyve, sőt ruhája is néhány darab. — Feketét is látom
néha az útszán, vagy oda haza is ha akkor megyek, mikor éppen
dolga van a fiúkkal, mert ő egyébkor soha sincs otthon; hozzánk
30 pedig nem jó, mert hozzám csak estve jöhetne, minthogy egyéb-
kor elvagyok szüntelen foglalva, akkor pedig olyan helyre jár,
a hol magával egyforma hajlamú és foglalkozású társakra talál.
A szépasszonyáról már egészszen lemondott, miután még az is,
a ki legtöbbet jóvá hagyott benne, tetemes változtatást aján-
35 lott; most ismét egy másón, szinte Drámán tőri a fejét. Augusz-
tusban megint lejönnek Gesztre, a minek én a mennyire örülök,
más részről éppen úgy . . . nem örülök. Jön hat gyermek, két
tanító s nem tudom hány dajka! brrr!

Hát a vizsgálatok hogy mennek? hogy voltál tanítvá-
nyiddal megelégedve? Reménylem, hogy ezóta mind Te, mind
40 kedves nőd egészen megbarátkoztatok Kőrössel; mert csak nagy
bóldogság az, ha gyermekeitek nevelése kedvetek szerint és mé-
gis szemetek előtt történhetik. Mi már az én Domokosommal
alig várjuk, hogy láthassunk benneteket; csak arra kérlek, hogy
45 Lácit biztasd neki, hogy vagy ő is nőjjon amúgy magyar mis-
kásán ám, vagy mondjon le a Domokossal leendő birkozásról,
mert ez már úgy meg nőtt, hogy nemcsak Lácit, de még tán az

apját is földhöz vágna, — ha birná. — Domokos a napokban mindig azon aggódott, hogy valyon nem jöss-e be a szünnapok
50 alatt Pestre. Egyébiránt akármikor, ha betalálsz jönni, egyenesen csak hozzánk szállj, Szél-útcza 209. vagy is az újabb elnevezés és szám irás szerint Nádor utcza 11. szám, 2-k emelet, nekünk Domokossal, van két szobánk, és igen jó kanapénk, tehát még csak áldozatot sem teszünk, bár azt is szívesen tennénk.

55 Kedves nődöt nagyon tisztelem, Tégedet és gyermekeidet pedig ölel

barátod
Kovács János

366.

ARANY — TISZA DOMOKOSNAK

Nagy Kőrös, márt. 22. 1852.

Kedves Domokos!

Épen ma telik száz esztendeje, hogy kedves levele válaszolatlan hever nálam. Rögtön akarván válaszolni, a levelet nem mint máskor, fiókomba, hanem egy zsebembe tettem; a
5 zsebet azonban, persze, kabátostul együtt, levetvén magamról, a levelet benne feledtem, s szokott jó rendben levő fiókomat vallattam a levél iránt, de az mindig így felelt: a hol nincs, ne keress! Igy, nem lévén képes a közlött versekről, emlékezet után, megtenni észrevételeimet, várnom kellett, mind addig,
10 míg egy szerencsés véletlen rosz emlékezetemnek segítségül nem jött, azaz míg kezem ismét a szóban forgó zseb mélységébe nem tévedett. Igen jól cselekedte volna, ha nem várva be válaszómat, szíveskedik megküldeni azótai szerzeményeit: jövőre, illy esetben tegyen úgy.

15 Ami a *Kínvirágokat*¹ illeti: van bennök jó is: a *zengő éghez* igen helyesen folyamodik, mennyivel jobb, mintha péld. *kék* eget mondana. A *rómaiak* és *Tóth-ok-féle* szójáték is talpraesett, de a többi nem sokat ér; különösen a piros posztó féle allegória paródiának is gyöngé, az elnyirkált piros posztó nem tudom
20 hogyan hasonlít a zöld rozmaringhoz stb. Átalában jó írni néha e modorban; de miatta a komoly költészetet ne mellőzze, mert e genreban, igen jónak kell lenni hogy élvezetet nyújtson valami.

Az *utolsó krajcárban*² az eszme jó, egy helyen nagyon is merész, de a kidolgozás kissé hanyag, a külső pongyola. Ara-

¹⁻² Ld. e kötetben 32—33. l.

²⁵ *nyok-dagadott, vélek-véled, megy-vet*, igen gyarló assonanceok, a mássalhangzók közt semmi rokonság, ilyeneket csak Tóth K[álmán]nak szabad írni. *Világfényt lát*, szinte nehézkes, ez: *ki lát, világ-* még elmenne, mert több az összhangzat benne, de az a *fényt* olly hosszú a *vi-* rövid szótag ellenébe! *Vizsgálom-látom*,
³⁰ *gyermekivel-hideggel-* az effélék, mint tudja, a Tinódi *valá-* ival állnak egy színvonalon. *Vigyél*, nyelvtani hiba, mert nem *ik*-es igében a második személy nem *l* végzetű; hiba a helyesírás ellen *1-2-3-s* más illy *kis* számokat, az elbeszélés szövegébe számjeggyel írni: *1* hitvány krajcár, *2* árva. Gyermekek koromban igen
³⁵ jót nevettem Ludas Matyit olvasván, <egy> az illy ortographiának.

[„] volt *1* öreg asszony.” Körülbelül olyan ez, mintha németül így írta valaki: Es war *1*-mahl *1* Kőnig, und er hatte *3* Söhne und *3* Töchter. stb.

⁴⁰ Számot, a hol épen a szám fődolog, mint az árjegyzékben, egyéb-ütt helyesebb betűkkel írni, versben pedig a számjegy épen nevetséges.

Hogy a krajcárt *parasztinak hitta*, jó kis gondolat; a krajcáron lévő képről merész dolgokat mond, de költőileg; a krajcár
⁴⁵ felhasználásában az érzelem szép: ügyeljen többet a formára. —
Elég erről ennyit.

Kovács bácsi leveléből sajnosan értettem meg, hogy Lévai már csak elbetegeskedik az időt. Kár! Naponkénti szóbeli érintkezés többet ért volna, hiába! az illy lassú közlekedésnél. No de
⁵⁰ ha nem lehet, nem lehet: azért nehogy búcsút vegyen ám a költészettől! Azaz hogy *búcsút vehet*, csak *versben* tegye azt; mert én úgy tapasztaltam, hogy a *költő*, ki versben búcsuzik mesterségétől, nem szokta azt azért odahagyni. Hát írjon sokat és jót; küldje hozzám, a mint születik, nem várva mindig netalán
⁵⁵ elkéső válaszomra: én aztán regisztrálom őket s megkritizálom erős kegyetlenül.

Most pedig fogadja legszívesebb üdvözlömetem!

Arany János

Aztán husvétkor!

⁶⁰ U.i. Tegnap Szász Károly nálam lévén s olvasván együtt a *Losonczy Phoenix* bírálatát az *Értesítőben*, miután ott T[óth] K[álmán] félreismert lángész érdeme szerint meg van paskolva, rögtön mondtam Szásznak: mibe fogadjunk hogy T[óth] K[álmán] rövid nap verset fog írni a kritikuskokra, à la Petőfi:

⁶⁵ „Mit ugattok, mit haraptok engemet hitvány ebek? a természetnek tövises vadvirága vagyok én” stb. S ime! a mai *Hölgyfutárban* jóslatom teljesülve: az a szerény fiú ír: „Az én dicsőségem egy kis bokor, de ott rejlik a *pálma* mag benne, mellyből majd felnő az óriás fa, s felülhaladja a vén tölgyeket, mellyek ⁷⁰ száraz lombjaikkal el akarják takarni az ő dicsőségét!!!”
Isten sokáig éltesse!

[Címzés:]

Tisza Domokosnak szeretettel

Pesten.

367.

ARANY — TOMPA MIHÁLYNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1852. március 22. kb.]

[Mulathatott volna Tompa még tovább Kőrösön. Így elszalasztotta a bált, Báthory Gábor látogatását, a kártyázást. — Szász Károly elment házasodni. — A *nagyidai cigányokból* mutatványt mellékel s kérdezi, vajon a miskolci Heilprin nem adná-e ki? Mióta Tompa náluk járt s személyesen is találkoztak, könnyebb a levelezés. — Ha találkozik Vadnay Rudólfal, adja át neki üzenetét. — Ismeri-e Tompa Gondol Dánielt? A közel múltban Kőrösön járt. Felhagyott az irodalommal, gazdálkodik. — Csak az a „*harmadik*” előkerülne! (Petőfi). — Végül: igen bántja, hogy Tompának ott létekor semmi emléket nem adott.]

368.

MEZEY FERENC — ARANYNAK

[Elveszett]

[Nagyszalonta, 1852. március 26. előtt.]

[Felvilágosítást kér Arany jegyzői idejéből egy 1849-i számadásról Szalonta városa és számadói között.]

ARANY — MEZEY FERENCNEK

Nagykőrös, márc. 26. 1852.

Kedves szomszéd ur!

Furcsa szomszédság ez a mienk 20 mérföldnyire egymástól! No de se baj: azért a szomszédi jó érzet nem változott.

A kérdéses számadásról egyebet nem tudok, mint azt,
 5 hogy az, a forradalom alatt akkori főszolgabíró Sughó József
 urnak volt kiadva (a megyei közgyűléstől) megvizsgálás vé-
 gett: Sughó ur 1849-ben, ha jól emlékszem január vagy február
 hóban közölte is a várossal, hogy észrevételeit tenné meg, a mi
 megtörténvén ismét bekerete: közölte a számadókkal vagy sem,
 10 azt nem tudom, mert hivatalomat nem sokkal az után letet-
 tem. Így tehát e dologban Sughó urat kellene megkérdezni: ki-
 nek adta ki utoljára, vagy irományai közt maradt-e — vagy
 referalta-e a megyére — vagy utódjának resignálta-e; mert
 akkor az ő kezén volt.

15 Különben mi itt . . . , megvagyunk, egészségünk jó.
 Domokossal s Kovácscsal fentartom a levelezést: ők is egészsé-
 gesek: panaszkodnak hogy a pap nem ír. Nálunk semmi ujság —
 de van czudar hideg idő, nem akar tavasz lenni.

Nőm — gyermekeim köszöntik szomszéd urat: én pedig
 20 ölelve maradtam

távolban is szerető szomszédja

Arany János

[Címzés:]

Tekintetes

Mezey Ferenc főjegyző úrnak

Nagyszalonta.

ARANY — ARANY JÁNOSNÉ ERCSEY
JULIANNÁNAK

[Elveszett]

[Pest, 1852. április 9.]

[Tisza Domokos még csak Kovács Jánossal van itt, náluk szállt meg.
 Minden órán várják a szülőket; őt is marasztalják, várná meg őket.

Müllerrel megkötötte a szerződést *A nagyidai cigányokra*. 400 pft-
 ban egyeztek meg s ebből 300-at Müller ki is fizetett.]

371.

ARANY — ARANY JÁNOSNÉ ERCSEY
JULIANNÁNAK

[Elveszett]

[Pest, 1852. április 12.]

[Jókainál járt látogatóban, az addig tartóztatta, míg lekéste az indulást. — Tisza Domokossal és Kovács Jánossal — akik útba akarják ejteni Kőröst — készül haza.]

372.

TOMPA MIHÁLY — ARANYNAK

Hanva april 13-án 1852.

Barátom!

Iszonyú csapás ért! özvegy vagyok! igen! épen ma költözött el szeretett jó feleségem — Naprágyba, Recskinéhez; és minthogy te mind Naprágyot mind Recskynét igen jól ösmered: csak annyit írok, hogy *csendességben* maradván, háborítlanul megírom neked a választ. —

Teljesen igazad van! mulathattam volna még nálatok tovább is! és sajnálom: hogy nem mulattam. Jobb lett volna veletek és köztetek lennem, mint Pesten a Berecz genialis okoskodásaiban gyönyörködnöm, miről alább. Hanem barátom! hidd el hogy a látogatás nálam ellenkező hatást tett mint nálad; mióta láttalak és megösmertelek, nekem sokkal nehezebben esik az egész historia! Ha eszembe juttok: igen rosszul esik hogy köztetek nem lehetek, szóval sokkal fájdalmasabb érzéssel gondolok rátok mint az előtt. Ugy szeretnék egy órára vagy egy délutánra átfutni hozzátok s midőn eljő az az idő midőn épen de épen semmit sem tudok már csinálni; mindig ott jár az eszem: miért nem lehetek veletek! Czudar dolog is ez hidd el barátom! csak félig vagyunk egymáséi! mert ez a levelezés a személyes érintkezésnek csak árnya. No de mindegy! én fogadom: hogy minden tavasszal elmegyek hozzátok! s te (fogadod-e szinte?) minden nyáron eljössz, vagy jöttök hozzánk <NB.> Én sem mindig magánosan menedek. Most tehát maradjunk ebben.

A bált pedig és a Bátori Gabi látogatását és a kártyázást már bizton elhallgathattad volna! vagy azt akarod: hogy a mit

bánok, még egyszer jobban bánjam? hogy t. i. nem maradtam még köztetek.

Szász Károly elment? jól teszi! essék rajta mentül elébb át, annál jobb! Mentovich még sem regressziroztta magát haj³⁰ dolgában? mond[d] meg neki hogy ne komiszkodjék! hanem nekem vagy egészen kopasz vagy egészen hajas legyen. Jánosinak pedig ha úgy hízik üssetek csapat a — hasába. Károlynál pedig interveniáljatok a szaporodás ellen; ugy! Karolyinak alig-ha elküldhetem a Szemere Miklós *pásztorát*, mert a mint hallom:³⁵ elfogva van szegény! Szönyi eö nagyságát pedig ha még egyszer odavetődik tisztelem csókolom!

Nagy-Idai vajdádat elég balfaszság volt úgy átalakítani a mint én mondtam. Ez csak az én privát véleményem volt, mire bolond vagy ha hallgatsz. Hát más írókban mi mindenféle⁴⁰ nincs! Most olvasom Heine Romanzeróját, a többek közt azt mondja egy dámáról, t. i. egy kísértet dámáról:

— in Ermanglung eines Kopfs
Lächelt sie mit dem Steisze

A mutatványt a mit küldtél én szeretem, bár azok a sok⁴⁵ — — — — k rontják az egész hatását; node ebből is megösmérem én körméről az — egeret, a mint egy valakiről mondatott. Addig nem válaszoltam, mig Heilprintől levelet nem kaptam. Ide teszem. Én megvallom általában sem, de irányodban annál kevésbé szeretem a vízbehaló tempóját követni, t. i. ha én⁵⁰ belehalok, mást is lehúzóok a fenékre. Ha meglötte Regeimet, löjje meg eposzodat is. Én félek, hogy elrontja; félek hogy ezek lesznek sajátságai: ügyetlen külső, rosz betű és papír, 16,000 sajtó hiba; ennek bebizonyítására csak Regéim egy példányát kellene ide mellékelve hozzád küldenem; de azt, bár átlátnád⁵⁵ hogy igazam van: alig köszönnéd meg! Így hát barátom! nem tudom mit teendünk? Hát egy ugrásnyira Pesttől, te sem tudsz munkáidnak kiadót találni? ez barátom botrány! Én maholnap elvégzem Virágregeimet, érzem hogy megérdemlenék hogy világ elébe jussanak, de hogy? próbáltam a praenumeratiót, a könyv-⁶⁰árusi bizományt, a provinciális kiadást; iszonyú mindenik! Kénytelen leszek még egyszer a szemtelenkedéshez fogni, praenumeratio utján adom ki. — Nem kísértened meg ezt a tréfát a nagyidai vajdával? Váltunk szót e tárgyban, hogy mind a te mind az én javamra valami okos gondolathoz jussunk ha lehet.

⁶⁵ Et venio nunc ad fortissimos viros! Barátom! az eddig hallatlan és láthatlan jelenet az irodalomban, a mit ez a két Tót s mit ezzel a két Tóttal elkövetnek. — Én nem akartam

neked Toth Kálmán urat eladni, hanem most hozzá teszem: akkori beszédemhez, hogy ez az ember rólad is úgy beszélt Mis-
70 kolczon mint rólam beszéltek mind ketten. Ezek az emberek barátom a szánalom mosolyával beszéltek nyilvános helyeken ró-
lunk, irodalmi életünkről, műveink és tehetségünkről. Van ott egy fiatal jó fiu Nyilas Samu, káplán; ezt majd
agyon ölték a witzekkel, hogy jobb lesz ha hozzám jön ká-
75 lának, egykézre dolgozván, majd többre megyünk! stb hogy Arany Toldijával együtt csak sz – r, ő fogja Kinisiével megmu-
tatni: mit? hogy a te Toldid micsoda! én mindezt reszletesen
resteltem akkor előadni, hanem most láthatod hogy egy város-
ban sem akar veled lenni. Te azt hiszed ez *harag*? nem! ez *ki-*
80 *csinylés*! És tudd meg: hogy ezek ellen nincs orvosság! ha írának ellenök azt mondanák: aha! féltik a dominusok a koncztot
a fiatal tehetségektől (:? !? !?) Ezek bántatlanul, sőt ápolgatva
felőni fognak az irodalomban; s a becsületes százjzű ember
ott fogja hagyni ezen szemét-dombot az irodalmat; látd! nem
85 értettél te engem, midőn megpoetalaníttni akartam magamat!
De jerünk tovább:

Pesten szóba jött e két ember. Halld és bámulj! ezen embereknek publicumok van! sőt csodálóik! Nagy Ignác kikürtöli megérkeztöket, mint a Tompaét – nem! mert így van.
90 Egy társaságban Lisznyai nagy költőknek ösmeri el; Berecz pedig körfélbelől így beszélt: „Tóth Kálmán a nemzet második
Petőfie (!!!) sőt *több nála!* mert amaz már megszűnt szerepelni,
ez pedig még most kezdi! Hírben es népszerűségben minden mag-
gyar költőt a ki él és nem él meghaladni fog! Verseinek Béranger
95 biztosan aláírhatja nevét, s nem lesz oka szégyenleni magát az
istenit!” – Így folyt a beszéd a legnagyobb tűz és lárma közt.
Én megcsömörlöttem és elbúsultam barátom! nem miattam, de
az irodalom miatt!! Ime ott a *vers* dicsőségről és (horrendum
dictu!) *irigyekekről!* ez mind azt teszi: hogy Náczi úr lapja és az
100 ilyen Berecz féle emberek által csakugyan azt hiszi az az ember,
a mit felebb Berecz mondott róla. – Így állnak a dolgok barátom!
én merem hinni: hogy az a birálat is melly rólok megjelent
egy vagy másik vénebb író boszuságának nyilatkozata s talán
az én értesítesem is adott neki irányt. Az értesítőben tán Pack,
105 a Pesti naplóban nem tudod ki írta? merem továbbá hinni hogy
az a birálat azokra az emberekre épen nem hatott, nagyságok
irigyeit láttak azokban csupán, s hogy még szemtelenebbek
lesznek, az bizonyos.

De az is bizonyos, Jánoskám! hogy a Hölgyfutárral tör-
110 nünk kell! én legalább törni fogok, úgy hiszem, te is, és Szászt,

Mentovicsot szinte megkell nyerni. — Ne írjunk egy betűt sem többé. Sőt újevkor kérjük fel lapja további nem küldésére. Hanem értsetek meg és érts meg! én régibb lógósa (: nem a görög λογος :) vagyok az irodalomnak, jobban ösmerem ezt a fertőt
 115 mint ti; vonuljunk vissza szó nélkül, mert ha kimondjuk mi boszant veszve vagyunk! Egy léleknek sem szabad tudni miért nem írunk a Hölgyfutárba? de ne írjunk! mert ez az ember nem érdemi sem az irántunki szempontból, sem az irodalomra nézve, mellyben a szemtelenség- és középszerűségnek valóságos
 120 csirkeköltő gépét állította fel. Ezt kell tennünk! még pedig sikerrel tegyük az az együtt ne írjunk. Barátom! engem Kazinczy Gábornál most is korholnak már: hogy a fenébe adhatom olly ember és lap kezébe nevetem? stb.

De hagyjuk abba! Fordítsuk figyelmünket egy nyájasabb
 125 kép felé, t. i. a ti Gömörbe jöttötökre. Barátom ennek meg kell pedig lenni! ha még tíz anyian volnátok, még is kevesen lesztek nekünk, ha 10 evig mulatnátok még is hamar elmentek! A pénz igaz nagy dolog! hanem ezt is kiteremtsük! Ime ide írom egy személy költségét:

130	Köröstől Czegledig	1 ft.
	Czegledtől Szolnokig legfőlebb (mert úgy nem mentem) lehet	40 kr.
	Szolnoktól Tisza-kesziig —	4 — 10. —
	Tiszakeszittől Miskolczig —	1 — 70. —
135	Summa:	7 ft 20 kr.

azt hiszem ennek felét fizetik a gyermekek.

Miskolczról én hazahozlak. Megírátok: mikor indultok? hanyan lesztek? s én már Miskolczon foglak várni benneteket. Muszaj az istennek, ki a szeretetet szereti, nektek erőt egésséget
 140 adni akkorára! Csirke pedig és saláta lessz bőven. Aztán elme- gyünk seregestől a Diósgyöri hámorba, az aggtelki barlangba ide oda a hogy jön, csak jöjtek és ti jönni fogtok.

Te azon aggódol: hogy nekem semmit sem adtál! ne hidd adtál te nekem emlékül sokat! és a mi a szivarcsutorát illeti
 145 megint van nekem más; csak jöj ide megint odaadom én azt tenéked!

Olvastam Regéim bírálatát, nem a pesti naplóban jelent az meg, hanem a Magyar Hírlapban, de az mindegy!

A Jávort köszönöm, eltettem bizonyosan hasznát fogom
 150 venni.

Vadnai Radóval nem találkoztam, de ha fogok, elmondom neki a mondandókat. —

Hogy ösmerem-e Gondol Danyit? Söt szeretem is! kérdé-
sedből látható hogy ti nem is emlegettetek engem hálátlan zsi-
ványok! mert ha szóba hoztatok *volna* kisült *volna* hogy kérdésed
felesleges, és hogy mi Dankóval igen fainul ösmerjük egymást!

Hogy felhagyott, jóllakott az irodalmaskodással ne csu-
dáld! azt hiszem hogy első munkája is megszámadolatlan s ki-
fizetetlen van a könyvvarusok kezében; nem minden ember olyan
szerencsés mint te *Murány ostromával* ecsém!

A *harmadikat* pedig hasztalan várod! legalább az én hitem
ez, mindazon sok beszéd daczára is, mellyeket Pesten hallottam,
nevezetesen Jókay fogadni akart velem négy szem közt hogy él;
sőt ezek valának szavai: „Ha attól nem félnék hogy rossz neven
veszi: meglátogatnám e nyáron!” ugy-e különös? de maradjon
köztünk! Tudod-e ki az az Árnyék Pál? *A világtalan dalnokot*
ösmered ugy e?

Petőfi Pista! szegény fiú! ebben is látszik a bátyja szelle-
me! persze vékony érben; de vastagabban mint ezer Tótókban.
A fene egye meg! ismét tollamra jött alkalmasint úgy van mint
Berec[z] ur mondja: félttem tőlök dicsőségemet vagy borostya-
naimat és még a boldog isten tudja hogy mit nem! már ugy van!

Most pedig láthatod már: hogy a bor elfogyott, a seprű
jön; kifogytam a jó (ho hó) gondolatokból és csak szalmázok,
— hogy én is betöltsek 8 lapot!

És imé isten segedelmével a 8-ikra fordítottam, hanem itt
már nem sokat találsz, (amott persze sokat találtál!) csak azt
mondom: hogy Feleségem még most is faggat rólatók, különösen
Aranynét vitatja erősen vasalgtván a Juliska által küldött
mit is! és mikor idejöttök biztosan mondhatom hogy rongy lessz.
Abinvisis tán jobbat [így!] szeret ez az asszony titeket te mint
én! ezt persze bolondság volna nektek hinni, s legjobb lessz
személyesen meggyőződni róla. — És szerencséje feleségednek
hogy feleségem nincs itthon mert bizonyosan *csokolna* téged;
miden magyarázgatások daczára hogy én sokkal szebb fiú vagyok!
Igy pedig akkorra hagyjuk a csókot mindketten, midőn elhoz
az isten benneteket és hozzon is Amen.

Isten áldjon meg

btod Tompa Mihály

373.

ARANY — KOVÁCS JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1852. április 28. előtt.]

[Hívja Kovácsot és Domokost, pótolják ki a hónap elején elmaradt látogatásukat. Kéri barátját, hozza el csizmáját Friesen susztertől, fizesse ki Serest s nézzen utána, hogyan áll *A nagyidai cigányok* nyomtatása. Domokosnak üzeni, írja lelkiismeretesen verseit.]

374.

KOVÁCS JÁNOS — ARANYNAK

Pest 28/4. 1852.

Barátom!

Igazságod volt, midőn azt mondád, quod differtur, non aufertur, mert mi csak ugyan nálad leszünk vasárnap délben, ha ugyan a Vasút és Omnibus is ugy akarják mint mi; de alig ha
 5 úgy nem jársz velünk, mint sokszor a szegény ember az essővel szokott jární, — csak várja! csak várja: de ha aztán egyszer megérkezett, bezzeg le is telepedik. Így teszünk mi is te veled, mert mi ugyan Szerdán reggelnél elébb el nem jövünk tőled, ha csak ki nem löksz. — Friesen Schuszternél voltam, és Friesen
 10 Schuszter a csizmát elkészítette, s én ki is viszem jövő vasárnap; de bezzeg nem így tesz Müller Gyula, mert a mi nagy fátumunkra még talán az első ív sincs készen a Csóriászból, és így Május elejére nem lesz készen, — mit mi igen sajnálunk. Domokos váltig iparkodik, s van is némi eredménye, tegnap is egész csinos
 15 kis estvét írt; sőt még egy fordítást is megkísértett francziából, s az első stróphákat, úgy hiszem, jó sikerrel. Mikor a leveledet meglátta Domokos, öszve tevé kezeit, felnézett az égre, és olyat sóhajtvá, mint egy cigány fúvó, ezt mondá: Óh lelki isméret! már látom, a lelki isméretről kell verset írnom. — Tegnap
 20 előtt adták Erdélyinek egy *Velencei hőlgy* című Drámáját, de a melly szépségben, hosszóság és unalmasságban egyiránt kitűnő, mind a mellett is, hogy ez paradoxonnak látszik. — Serest még most sem fizettem ki, minthogy 7 ft 36-krt követel, de alkalmasint 6 f. 36-krt kifizetek, s a többit vegye meg a nagy

²⁵ harangon. Gesztről szomorú újságot mondok: az öreg udvarbíró nem fog többé preferánczozni, ha csak Burjánnal egygyüvé nem jutottak. De Birizdó sem fog több dinnyét természeteni a geszti pap tudósítása szerint.

Mind én mind Domokos nagyon tiszteljük kedves nődet,
³⁰ gyermekidet és téged ölelünk.

barátod
Kovács János

[Címzés:]

Arany János Tanár Úrnak

N. Kőrös

375.

ERCSEY SÁNDOR — ARANYNAK

Szalonta, április 29. 1852.

Kedves bátyám.

Jelen soraim egészen gazdasági tárgyúak lesznek, — hogy előre is kitrombitáljam — tárgyalván t. i. a bátyámék által itt-hon, azaz Szalontán, hagyott dominium ügyét.

⁵ És miután arról szólok vagyis inkább tudósítom bátyámat, azon kezdek meg beszédemet, mivel a hires (:?:) és a debreceni diák előtt a föld hátán legjobb szónok Péczely József kezdte, miszerint „öröm és fájdalom járja át keblemet”. *Öröm*, mert az uradalom egyik része legjobb karban van, s fájdalom,
¹⁰ mert a másik rész a lehető legrosszab állapotban létezik. — De beszéljünk okosabban és érthetőleg.

A *fáskert*, in praesenti, igen jó állapotban van, a mennyiben a fák közül egyetlenegy sem hiányzik, mert a mi csorba volt benne 10 vagy 15., azokat részint pénzen vett, részint mástól kért
¹⁵ fákkal kiegészítettem; a fákat meghernyóztattam s tisztogattam; szóval, minden[t] elköveték hogy valamiképen, hanyagsággal kárt ne tegyek és szégyent ne valljak. S fáradságom nem is maradt volna hiában, ha az úr istennek, az idő mivoltában
²⁰ hideg szeleket nem méltóztatott volna fingani, s ez által a különben termendett gyümölcsben kárt tenni. No de ez már most így van, s erről nem tehet a szalontai bíró Balogh Mihály sem. — A szőlőt szerencsére korán ki nem nyitattam (: a mennyiben még most is nyitatlan van:) mert alkalmasint ennek is betett volna a hideg. — Így a *fáskert* . . .

De nem így a ház, és annak környéke; mert az, mint egy régi vár, enyészetnek indult. Enyésztetvén vagyis emésztetvén, részint az idő vas foga, részint a benne lakozónak isszonyú gondatlansága miatt. Nem is tudok én embert jobban kárhozatni, mint azt, ki a mostani veszett világban is, nem mondom hogy ³⁰ *adott* vagy *ünnepélyesen kijelentett*, de csak úgy odavetett szavából is olyan tulságos lelkiismeretet csinál, kivált épen akkor, midőn tudja azt, hogy abból nyilvános kára következik. És itt elértheti bátyám a célzást. Tudom hogy igen jól fog reá emlékezni: mennyire ellenzettem én azt, hogy a ház Sántha Gyulának ³⁵ adassék ki. Ellenzettem pedig azért, mert én igen jól ismervén Gyulát, tudtam azt, hogy az ő keze alatt, bármennyire fogadta is a ház tisztán tartását, — el fog pusztulni azon szállás, melly csak egy gazda és kivált egy gazdasszony folytonos gondja és tisztán tartása által tétethetik lakhatóvá. — És szavam csak-
⁴⁰ ugyan be is teljesült, mert a ki most bemenne a házba, nem ismerne reá, kivált belől, hogy épen az a ház az, mellyben Aranyék laktak. Az egykor oly csinos kis tiszta *konyha*, ocsmányság és piszok. A *nagy szobának* padlásáról a festék lekapartatott, a padimentum egyszernél többször surolva nem volt, mióta Gyula lakja ⁴⁵ a nagy kályha tökéletesen elnyütt. Kün pedig a *kapu*, a sok nyitogatás, vendégtjálás, gondatlan és semmire nem ügyelő kocsis kezelés miatt, *kapufélfástól* együtt elromlott. A *kis szobáról* nem is szölok, mert az minden crisisen alul van. A háznak a fődele is annyira elromlott, hogy azt a nyáron mulhatatlanul ⁵⁰ reparálni kell, ha az ember nem akarja, hogy az eső a falat is megrongálja. A *kertben* pedig a kerítés, a jegyzői lak felől nemcsak egészen elnyütt, hanem el is dőlt; a fák meghernyőzva nincsenek, a föld felásatlanul ott hever. A kertre nézve mondtam már Gyulának *igen sokszor*, hogy azt adja át Herréknek, kik ⁵⁵ mind a kertet fel fogják ásatni, mind a fákat meghernyőztatni. De ő örökké fogadja, hogy mind azokat maga megteendi, s mindamellet maig sem teljesítette. — A ledőlt kerítés helyett, ha majd a dolog idők egy kissé mulnak, másikat fogunk csinál-
⁶⁰ tatni. De itt illy egyes hiba kijavitása nem ér semmit, itt gyökere-
res kura kívántatik. Azért is, azon 100 fntot, mi még a haszonbérből hátra van, — s miről bátyám azt irta valamellyik levelében hogy a *kincstári tartozását* fizessem ki — én, későbbi jóvá-
hagyás reményében, arra szántam: hogy abból egy pár száz kéve nádat vészek és a házat s istálót, melly hasonlóan igen elnyütt, ⁶⁵ annyira hogy a szarúfa is látszik — megfogom reparáltatni. Mert azt azon ház, — mellybe 1500 fntját olly hasznos helyre tette bátyám, hogy hasznosabb helyre nem teheté vala (: mert

érte e pillanatban is meg adnák a 3500 fntot:) — nagyon meg-
érdemli.

⁷⁰ Elég legyen most az oeconomiából ennyi, mivel már a
papiros is fogytán van. —

A mi pedig minket illet: mi megvagyunk egészében és
türethető állapotban. Lina jelenleg otthon van, segítségül lévén
az öregeknek a költözésben — Szalontán nincs semmi ujság. —

⁷⁵ Válaszát elvárom bátyámnak. —

Egyébiránt ölelve és csókolva mindnyájokat, vagyok sze-
rető

öccse
Ercsey Sándor

376.

ERCSEY SÁNDOR — ARANYNAK

N. Szalonta, majus 8. 1852.

Kedves bátyám!

A napokban a ház és annak környéke kijavittatgatása
íránt egy kis családi vagyis rokon konferentiát tartottam;
melly is annyiból állott hogy Jámbornét és Károlyt magamhoz
⁵ hívtam, s velök szándékomat olly megjegyzés mellett tudat-
tam: hogy ők is nyujtsanak egy kevés közbenjárási segítséget
nád-vételben s mester ember kerítésben. Miután pedig Jámborné
csak úgy immel-ámmal beszélt, s a mint a következőkből
kitűnik, megmondta azon igazságot, hogy azon házat Piroskakas
¹⁰ is csak azért adta el, mert már a reparationalis költséget nem
győzte volna meg: — én a tegnapi napon kerestettem egy pár
nád-kötő embert; s mielőtt velök alkuba ereszkedtem volna, el-
mentem velök együtt a házhoz, hogy azt nézzék körül, s mond-
ják meg, mennyi nád kívántatnék annak, nem újbóli megköté-
¹⁵ sére, hanem csak megdugdosására és beszegésére. Ők tehát a há-
zat nagy tudományú képekkel körül nézték, s kevés idő mulva
azon válasszal jöttek be, hogy a háznak nagy részét megdugdos-
ni nem lehet, hanem azt egészen ujra kell csinálni; s azon esetben
pedig fog kelleni a házhoz nyolcszáz kéve nád, a színhez kívül
²⁰ kívántató mennyiségen felül. Azon 800 kéve nádnak az ára
pedig M. Gyánban vagy Zsadányban, százát 5 pfntjával véve,
ott helyben 40 pfnt, s a haza hozatala ismét belé kerül 8 vagy
10. pengőbe, és így maga a nád munkán kívül, belejön bizonyo-
san 50 pfntba.

25 Midőn közelebb küldött soraimat irtam, én azt hittem
műértetlen ésszel, hogy az egész ház körüli reparatio ki fog állani
100. vftnból vagy legölebb 120ból, a kapu, kút — és kert kerítés
reparatiojával együtt, de midőn magok a nádkötőkis így beszél-
nek, s midőn a háznak fala is javítást kíván — számításomtól
30 messze üttettem, mert könnyedén számítva bele kerülhet, sőt
jó lesz ha kiáll, 100 pengő forintból. Ezt pedig mulhatatlanul
szükség ez idén tenni, mert periculum in mora.

A dolog illy állásában tehát, — miután nem éreztem ma-
gamat annyira felhatalmazottnak hogy a bátyám finansziáját
35 olly nagy mértékben megtépásszam, jónak láttam először körül-
ményesen megírni mindent, és megkérdezni: ha rá szán-e annyit
bátyám vagy nem? Legyen szíves tehát e tekintetben, haladék
nélkül határozni és válaszolni. —

Gyula már a 3ik angáriát is lefizette kezemhez, de ezt
40 magamnál tartom addig míg választ nyerek a teendőkre nézve.

Különben Szalontán nincs semmi egyéb újság, mint hogy a
fáskerti szőlőt e héten nyitották ki és fedték is el egyszersmind,
a kinyitás után mindjárt.

Aldja meg az isten mindnyájokat.

Szerető öccse
Ercsey Sándor

377.

ARANY — ERCSEY SÁNDORNAK

Nagy Körös majus II. 1852

Kedves Sándorkám!

Addig halasztottam a válaszolást előbbi leveledre, hogy
ime itt érte a másik; a mi ugyan két tekintetben igen jól tör-
tént: először, mert már most mindkettőre elég egy válasz,
5 másodsor, mert jobban ismerve a circumstantiákat, határo-
zottabban válaszolhatok. Irod a háznak az ő gyenge és gyarló
állapotát, a mi baj, s annál nagyobb baj, mert *égető kérdéssé*
vált a tisztos hajlékra nézve. A reparatio borsos ugyan: de vala-
mit tenni kell. A geszti pap azt írta Kovácsnak, hogy ő azon
10 kőművessel, ki Lovasi Ferinél (s talán a templomnál is) dolgozik,
ugy alkudott meg, hogy az neki kész házat épít, téglából (de
ha vályogból is) cserépre, 400 pforintért. No, meglehet, hogy ez
nem épen ugy van: de minden esetre jó volna tudni, vajjon nem
vállalná-e fel ugyanazon kőműves, hogy az én házamat kijavítsa,
15 néhány téglaszloppal megerősítve cserép alá vegye — vagy

talán még egy szobát is építsen, az utca felől? Ez perse költségre kerül, s én csak a geszti pap alkuja arányában beszélök, mert sok pénzem nincs; mindazáltal inkább rászánnék 400 — 500 forintot ily módoni javításra, mint hogy náddali tatarozásért 100 pengőt
20 fizessek. Annyi pénzről jelenleg rendelkezhetem: azért kérek járj végére e dolognak minél előbb, s az eredményt írd meg. Kérdés lenne tehát: felvállalja-e vagy sem? Mennyiért vállálná [!] megcserepezni (használva a netalán használható szarufákat) s egy szobával kitoldani, mennyiért pusztán megcserepelni, s
25 perse kivakolni, de úgy hogy én semmit se adjak hozzá, hanem készen adja át még az idén? — Ha ebből semmi sem lesz (nem lesz pedig ha 200 pgnél sokkal többet követel) akkor nincs egyéb hátra, mint a te leveled értelmében javítani ki, azaz náddal, s mellé az udvaroni repará- és renovatiókat is végre
30 hajtatni. Ezeket is, ha lehetne, mind jobb, mind rád nézve kényelmesebb lenne szabott áron valakinek átadni, — csakhogy nem vállalkozik a szalontai mesterember effélélére. Az 50 ftot mindenesetre tartsd meg, hogy használhasd, a többit én küldöm vagy viszem. — De, lám mondok, ha a cserepezést könnyű
35 szerrel meg lehetne ejteni, az sokkal jobb volna. Sőt nem ártana más áccsal vagy kőművessel is próbát tenni (Csete Borbély etc.) ha a Lovassié nem vállalja.

Ujságot sohasem írsz: azt sem tudom, élnek-e hálnak-e azon vidéken az emberek. Így nem tudom, hogy Birizdó meghalt
40 — töletek legalább nem tudtam volna meg. Lehet még egyéb is a mit nem tudok, valamint te sem tudod, hogy Tompa, csütörtökön alkalmasint nálam lesz feleségestől; mert jelenleg Pesten van, ha Szilágyi Sándor nem hazud. Ad vocem Szilágyi! Az *Értesítő* című lap *Budapesti Viszhanggá* változott, hetenkint
45 jelenik meg harmadfél ívben s fél ív borítékban, olly csinosan, hogy az *Életképek*-nek csak annyiban fog engedni, a mennyiben nem léteznek *mind* azon erők, mellyek ez utóbbit kiállították. Ha van köztetek irodalombarát: ez lesz a mit leginkább ajánlhatok: ez lesz a szépirodalmi jobb tehetségek organuma.

50 A Nagyzidai cigányokat eladtam Müller Gyula könyvárusnak, 400 pengőért, miből 300-at azonnal fel is vettem s bizony jól esett. Már ki van nyomva, magam corrigáltam, s több egy heténél, hogy az utolsó ívet is visszaküldtem.

Ollyanforma nagy, mint(a) *János vitéz*. Husvét napjait
55 Pesten töltöttem, mint ezt a *lapokból* olvashattad. Jókai azt erősíti, s esküdni kész rá, hogy az a bizonyos valaki él, s ő meg is látogatja a nyáron. Tudja isten!

Iszonyú szárazság! Martius közepe óta nem esett hús

szem eső; felétek Aprilisban hónap kellett lenni, de nálunk nem
60 volt; annálfogva, ha ez így tart szükségnek nézünk elébe, a mi,
fixumból tengődő népnek, mint én, nagy gond.

Különben, csak meg vagyunk a szokott mindennapi
kerékvágásban, egészségünk jó, Julcsa is, úgy látszik, teljesen
kiépült, hízik és nő. Laczi épen olly *retkes*, mint Szalontán, az
65 anyjoknak szinte semmi baja, jóllehet a Julis hazamenetele pár
napig szolgálótlan állapotba helyezte volt, s az ujjonnan
fogadott is — nehezen lesz örökös, mert el kell csapni. Node az
effélébe majd bele jön; különben vígan él, ismerős a fél várossal,
keresik ismeretségét a nők, s majd nem kézről kézre kapják,
70 hordják mindenfelé, híják mindenüvé ecetr.

Károlyi házat vett, négy szobát szépen kibutorozott;
Szombaton, Zsófi napján, fel is akarja szentelni: de kevésbe
mult, hogy vasárnap fel nem szentelődött; t. i. istállója belőlrül
kigyult, szerencsére még is el lehetett oltani; különben roszul
75 járt volna mert háza zszindelyes, s arasznyira van az istálótól,
udvara olly kicsiny lévén, mint egy zsebkendő. Azt mondják
valamellyik gyermek masinát próbálgatott a szalma közt, ha
meggyulad-e? Mások szerint egy az nap elcsapott kocsisok
boszújából gyult volna meg az ól.

80 Ime ilyen hírekkel szalmázom én be a levelet ha hozzá
fogok. Köszöntöm a Szalontaiakat, in concreto, rokoninkat
különösen és névszerént, azaz fejenként is. Téged pedig, s kedves
hugomat, ölelünk csókolunk százszor és ezerszer! Isten legyen
veletek!

85

Szerető sógorod
Arany János

378.

T O M P A M I H Á L Y — A R A N Y N A K

[Hanva, 1852. május 20.]

Édes barátom!

Ártatlanul csakugyan kellemetlen crédoba jöttem; iro-
mányaim egy része lepecsételve más része elvive van. Tőled
egy oct. 12. 1850 ről datált levelet foglaltak le; és a Főnyad
5 kottáját a Gólyához. Igen sajnálnám ha miattam kellemetlenség
érne, ámbár ez csak nem lehetetlen, hiszen tudod hogy mi politi-
cával soha sem foglalkodtunk.

Máskor ha lehet többet.

10 Hanva majus 20. 1852.

barátod
Miska

Szalonta, majus 25. 1852.

Szeretett bátyám !

Némelly embereknek, s kivált kevert eszű korhel frátereknek, különös gyönyörűségek telik abban, ha jókat hazudnak, s találnak olyanokra, kik hazugságaikat elhiszik. —

⁵ Illyen forma fráter pedig a geszti pap. Ő jónak találta azt füllenteni, hogy neki Nuszbeck, — ki a Lovasi házát, és a templomot építi — 400. pfntért csinál házat, pedig abban egy betű igaz sincs, mert most olly irtózatoss drágaság van valamint mindenben, úgy az építészeti anyagban is, hogy azt képzelni is ¹⁰ — alig lehet. Így p. egy pár lécz, minek —ára még tavaly is, párja 5. garas volt, most 11 — 12 garas, mit én nemcsak mástól hallottam, hanem magam is tapasztaltam, midőn egy mostan épített disznóólhoz léceket akartam vásárolni; szóval minden illy építési anyagnak ára két annyi mint tavaly is volt. Ez okból, midőn ¹⁵ én azt paraszt eszemmel is nagyon jól tudom, hogy a bátyám házának cserép alá vétele; — midőn a cserépnek ezre 10 pengőforint — legkönnyebb számitással belé kerülne 3 — 400. pengőforintba: — jónak láttam másképen gondolkozni, annyival inkább, mert tudám azt, hogy azon 200. pfnt, mit bátyám a ház ²⁰ kijavítására elszánt, koránt sem elég annak csak mostani állapotábani cserép alá-vételére is; annyival inkább egy szobávali kitoldására. — Előhivattam tehát Borbély Jánost, és őt szólítottam fel a háznak fölépítésére: de ő, mint mondja, olly módon nem szokott semmit is vállalni, mert az után-járásra reá nem ér, ²⁵ hanem utasított, hogy Komócsit vagy Csete Mihályt szólítanám föl. Komócsit a mult héten magamhoz is hivatam, s megmondtam neki hogy csináljon egy kiszámítást, mit ő a tegnapi napon el is hozott hozzám.

Azt iderekesztve küldöm is. Ebben befoglaltatik a ³⁰ toldandó szobának is költsége; de a mint látszik *csak a fa munka*, s kapu és kerítés mulhatlanul szükségelt megújítása; — a kőmives munka és megfedés pedig egészen kihagyatott. És ámbár nagyon természetes, hogy az így kissé szalontaiasan van kiszámítva, s abból még lenne levonás is: — de mégis kitűnik belőle, ³⁵ hogy milly sokba kerül most az építés.

Melly elmondottakból ismét tanúság az: hogy mi, in praesenti, nem terjedhetünk többre, mint a mulhatatlanul szükségelt reparatoria, nevezetesen a háznak és színnek, náddali

megfedésére, s az utcára szolgáló kerítés egy részének, úgyszinte
40 a kapunak és ajtónak, tovább nem halasztható megújítására. —

Ez azonban csak az én véleményem, meglehet bátyám
másképen határoz. Épen azért közlöm a dolgot illy circumstan-
tialiter, hogy bátyám ahozképest minél előbb határozzon és
szándékát velem tudassa, hogy magamat tudjam mihez alkal-
45 mazni és a teendők megtételéhez minél előbb hozzáláthassak. —

Ad vocem építés. Madass is építetteti a nagy kőházat, lehető
legnagyobb takarékossgal; mert a fundamentom agyagból
van kiverve, a ház fala pedig nem malterrel, hanem csak ha-
barccsal rakatik. Nagyon meglesz azonban akadva, ha, a mint
50 célba vétetett, a sikátort elveszik tőle; mert akkor a háza tetején
kellend bejárnia.

Itten körül mostanában jól felrugott a búza ára. Mert
egy köből kétszeres helyben 15. forint, egy k. tengeri 5 pengő.
Pedig erre, localis ok nincs, mert itt, mióta a hidegek elmultak,
55 jó esős idő járt, Hanem mint mondják, az alföldön a tavasz óta
kevés vagy semmi eső nem volt. —

A fáskert, a szó teljes értelmében, in floribus áll; a hideg
mint látszik még sem ártott olyan sokat, mint gondolta az
ember kivén a kajszin barackot, mert az nem lesz. — Kis
60 Istvánné is eladta a maga rátáját 80. pftért, s azt én is, de
mások is szerettük volna megvenni; de bennünket, ez a mindent
elnyelni kívánó akasztófára való kopasz Kenyeres kiűtött, —
megvásárolván azt titokban, holott már neki azonkívül két
darab van. —

65 A „nagyidai cigányok” mint az újságból tudom, megjelen-
tek. Ha kapott bátyám tisztelet-példányokat, szeretném ha kül-
dene egyet.

Különben Szalontán nincs semmi különös ujság.

Isten áldja meg bátyámékat

Szerető öccse
Ercsey Sándor

70

380.

ARANY — ERCSEY SÁNDORNAK

Nagy-Kőrös, május 31. 1852.

Kedves öcsém!

Azok után, a miket irtál, szó sem lehet róla hogy a házon
olly gyökeres javítást tegyünk, tehát palliativ — még pedig
tekintve a drágaságot — nagyon is palliativ eszközökhöz kény-
5 telenítettünk nyúlni. Igy például az utca felőli kerítést, minden

korhadtsága daczára, sem képzelem olly rosznak, hogy toldozás foldozás által ne lehetne segítni rajta anynyit, hogy még egy pár évig szolgáljon, s ha ez áll, akkor nem kellene egészen újból csináltatni, most ez iszonyu drágaság idején. A kapu is, ha az ember a sarkát megigazittatná, legfőlebb más kapufelet tetetne, talán még megbecsülné magát valameddig habár csak egy évig is: én nem foghatom meg hogy ezeket (kivált a kerítést) olly rövid idő alatt, minden ócskaságuk daczára, totaliter és végkép el lehetett volna viselni, szándékos rombolás nélkül. Tehát leginkább csak a házfedél náddali kitatarozására, s a hol (mint pl. hátul) nem lehet máskép segítni, újbóli megkötésére, az ól kijavítására és még a háznak (ha a mult őszi már lemállott) ujra kitapasztatására kellene szorítkoznunk, a kert kerítését, miután már most vesszöt kapni ugy sem lehet, deszkával pedig igen sokba kerfűlne, télre hagyván. Más mód nincs. Annál fogva szivesen felkérek, hogy tégy meg a mit tehetsz a végpusztulás meggátlására. Ha megírod, hogy a házbéren felül mennyi pénz szükséges, azonnal elküldöm. Valóban restelem, hogy ennyi alkalmatlanságot kell szereznem — na de legalább nem feledtek el bennünket.

Ujságot én még kevésbbé irhatok, mint te, miután az itteni ismeretlen emberek titeket nem érdekelnek. A császár, mint beszélük II-én fog itten keresztül menni Kecskemétre és tovább. Iskolánkra — mint még egy protestáns tanintézetre sem — maig sincs kimondva a nyilvánosság, jóllehet ez volt az első, és csak ez az, melly magát, a kormányi rendelethez képest, szervezte. Kecskeméten sinlik a gymnasium, hihetöen el fog halni, aszkórságban. Itt a pénzalap nem hiányzik, ott épen az a főbaj. A mint hallom, még Debreczen sincs rendben, Szigetből nehezen lesz valami. Szilágyi Pistától, mióta itt vagyok, egy betűt sem láttam, se nyilvánosan, se privatim; nem tudom él-e, hal-e. A kecskemétiak azt remélik, hogy ősszel, ígérete szerint oda megy, ha t. i. lesz iskola. Examenünk s így szünidőnk kezdetét is még nem tudjuk, miután ebbe felsőbb helyről is belészólnak; de hihetöen I. Augusti kezdődik a vacáció, mellyet azonban nálatok tölthetünk-e, azt nem tudjuk, miután az még egy más körülménytől van felfüggesztve.

A nagyidai cigányokból egy példányt minden esetre fogok küldeni, de még várnom kell egy kicsit, mert ugy sejtem, hogy a lapok elébb hirdették, mint a szokott utólagos censurát kiállotta volna, annálfogva mármost mélyen hallgatnak felőle, pedig bővebb kritikáját is szándékoztak adni. Míg hát erről bizonyost nem tudok, addig nem küldöm kereszt kötés alatt.

Szerdán nagyszerű (úri, nem diákos) majálisra vagyunk
50 híva, de azért, mint a Hölgyfutár mondaná, az európai suly-
egyén nincs veszélyezve. Ad vocem Hölgyfutár: e lapban olly
erősen grassál egy pár félreismert lángész, hogy becsületes ember
nem képes meg nem csömörleni tőle. Innen a jobb írók hallgatva
a Budapesti vizshanghoz állanak, s hagyják a Hölgyfutárt a
55 maga dicsőségében. Ez nem pártoskodás, hanem olly szükséges
lépés, mi épen az irodalom érdekében történik, miután odajutot-
tunk hogy egy Tóth Kálmán, kit ostoba verseiért megczibáltak,
el meri mondani, hogy az ő ellenségei az irodalom ellenségei (!)
az illy magunkféle emberekről fitymálva beszél, s ezt egy szép-
60 irodalmi lap nemcsak kiadja, hanem íróját (s csak ezt) díjazza is.
Ennyit az irodalomról.

Ha Nagykék azt a néhány forintot megadnák (miután
absurdum hogy a búzát el ne fogyasztották legyen), igen jó
lenne a reparatio költség pótlására. Szóljtassd fel őket komolyan,
65 az én szavammal, az ember tűr a meddig tűrhet, de én sem vagyok
millionair, s ha a búza megvolna, most jó áron kelne el.

Hát a piac rendezésével miben vannak Szalontán? S mi-
csoda forrásból írtad azt, hogy házunk most többen kelne el?
Ne gondold azonban hogy el akarom adni, míg lehet, isten
70 mentsen!

Jani olly csókolni való fiú, hogy küldött levelemre még
mostanig sem válaszolt. Írj tehát legalább te valamit róla, és
ismét ha érintkezel vele köszönts és csókold nevünkben, tudasd
állapotunkat (melly se jobb se rosszabb mint szokása) s tedd
75 bizonyossá, hogy *mi* nem nehezteltünk, s nem neheztelünk,
arra semmi rationabilis okunk nem lévén — de *ő* talán?

Mostanában itt is volt már eső egy párszor, s használt is a
tenyészetnek: de ma este, midőn épen ezeket írom, olly czudar
hideg van, hogy ha reggelig így tart, aligha be nem fűtnek a körö-
80 siek. Gabonához még van reményök, de szénához már semmi.

Bevégezem érdektelen leveletem azzal, hogy mi mindnyájan
egészségesek vagyunk, kivéven Julinak némelly nyakmirigyzeit,
mellyeket igen fájjal. Julcsa, ugy látszik, kiépfült, Laczi épen
olly csóré, mint Szalontán, de nő kegyetlenül.

85 Csókolom Linát, az annyok reggel ír neki ha el nem resteli
és ide zárja, — téged szinte ölel

szereető sógorod
Arany János

TISZA DOMOKOS — ARANYNAK

Geszt, Máj. 31-kén. 1852.

Édes Arany bácsi!

Óh! ne higye hogy hasadt tilinkómat már tűzre tettem!
 Rég nem írtam . . . levelet, de verset kettőt, már rég de nem vol-
 tak elég jámborok. No! most küldök megint, s úgy hiszem
 5 hogy Augusztusig még sokszor megmos, mint itt ma a birkákkal
 tevék.

Tegnap voltam Szalontán. Más újságot nem tudok, mint
 hogy a tensurak igen szépen szaporodnak, a zsandárhadnagy
 megvan, kutyája is megvan.

10 Hát a pája mit csinál, mióta nem voltam kőpintze utcán?
 Az én időtöltésem, igen egyszerű örömek, tanulok, lovaglok,
 vadászok . . . néha, s írok.

Isten áldja meg!

Maradok
 szerető tanítványa
 Tisza Domokos

15

Ott áll a ház. ¹

Ott áll a ház, ámde pusztán áll ott,
 A mióta szíve gazdát váltott,
 20 Roskadt tető hosszan nyúló kémény!
 Felétek mán többet soh' sem mék én

Ott a kis kert a kis ablak alatt
 Vagyis inkább puszta palánk, s falak,
 Dúva közt még látni egy virágot
 25 Melyt a szerelmes legény áthágott.

Bemegyek mán, lássam utoljára
 Mivé lett a csend s öröm tanyája
 Sír az ajtó, de a Bodré hallgat,
 Csak a színe van még meg a falnak.

30 Beléd megyek szoba! jó barátom
 A gerenda most is testszin látom
 De a tisztos agg kályhát kitették,
 Vele a ház baráti melegét!

35 Roskadt tető, hosszan nyúló kémény
 Felétek mán többet sohsem mék én!

¹ A J. kritikáját e versről ld. 62. l.

ARANY — KERTBENY KÁROLYNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1852. június 1. kb.]

[A költő értesíti Kertbenyt, hogy több mint egyéves késéssel csak a közelmúltban vette kézhez Szilágyi Sándor közvetítésére bízott, 1851. márc. 11-én, illetve 1851. aug. 15-én kelt leveleit és a hozzájuk csatolt mellékleteket. Ez a késedelem magyarázza, hogy Kertbeny leveleire nem válaszolt. Köszönetet mond azért, hogy Kertbeny megküldte neki *Erzählende Dichtungen von Johann Arany* c. kötetét a *Toldi* és a *Murány ostroma* német fordításával; s egyúttal azért is, hogy lemásolta számára azokat a német folyóiratokban közölt kritikákat, amelyek Kertbeny fordítása nyomán e műveit méltatták.]

382.

TOMPA MIHÁLY — ARANYNAK

[Hanva, 1852. június 3.]

Édes barátom!

Feltéve hogy állapotomról mit sem tudsz és tudni ohajtasz: irok néhány sort. A dolog még függőben van, mit sem tudok, mit sem hallok, irományaim oda fenn vannak valahol.

⁵ Semmi nagy historia nem lehet, de még is kellemetlen állapot, annyival inkább mert Virágregeim majd nem kész kéziratát is elvitték; így se-ki-se-be nem vagyok.

A Vajdát kaptam, köszönöm. Nagy gyönyörűséggel olvasgatom. Ne várj tőlem sok szót. A vajda teljesen sikerült s két-¹⁰ ségkívül nincs párja ő kegyelmének két országban. Még a trivialisok is ügyesen vannak beszöve. Szóval gratulálok!

Irj már te is valamit; ne rémülj meg a miatt az elvitt egy levél miatt, mikor tudhatod: hogy nincs benne ördög sem.

¹⁵ Csókollak benneteket. A többit is mind, Szászékát, Mentovicsékát [Így!], Jánosit stb Robozt pedig a temetőben tisztetem. Isten veled

Hanva június 3. 1852.

barátod Miska

Geszt. Jún. 13-kán. 1852.

Édes Arany bácsi!

Most is, midőn annyi fajta érdek és érzelem tolong körülem, s a császár jövetelén, az egész megye, vagy kerület a nagy kászolódásokban elveszté esztét, én, én, . . . ráérek lantom pengetni, azaz plajbászszal verseket firkálni.

N. Ida hirteleni megjelenésin igen megőrültem, de még inkább azon, a mivel a *Pesti Napló* kecsegtet, t. i. hogy lesz egy olcsóbb, és rajzokkal szaporított kiadás. Valóban kívánatos lenne, hogy a *nép is valahára valami jobbat kapjon*.

Egyébiránt ezt már ezeren ezerszer megmondták, s tudom unja is ön, de az ily nagy igazság mindig új, amíg a kifejezett kívánság el nem éretik.

Pennámért s nyeléért engedelmet kérve,

15

vagyok
szerető tanítványa
Tisza Domokos

Én és a Pegaz¹

Hiába kínálsz Pegaz, nyerges hátad
A melyet nyergessé tett a sok szolgálat
Bár költő vagyok is, rád biz én nem ülök,
Mert mint ifjú ifjabb paripán repülök.
Az öreg Pegaz már való öregeknek,
Kik mindig ugyan egy áldozatot visznek,
Ugyanazon helyre. Bele is tanult ő
Tudja az Olympon hol van minden dűlő.
S amíg szokott útján csigával versenget
Hátán egy vén hárfás ó sonette-et penget.
Én egy csikós vagyok. Tarka képzetimnek
Számos ménessei szerte szét legelnek.
Majd egyre majd másra felugrom könyvedén,
S nyargalódzom egyet költészetem terén.
És ha nincs határa és ha nics mértéke,
Jellemző szabadság nagybecsű értéke.

30

¹AJ. kritikáját e versről ld. 62 l.

Egy vár romnál²

35 Ott áll a vár magassan,
Sötéten néz alá,
Rég porlik aki néki
Mohos falit raká

Enyészet ült ormára
40 Inognak tornyai,
Mert meg-meg látogatják
Az ég villámai

Már termi öszvedöltek
Egészen egy terem
45 És benne jókedv helyett
Bogács, csalán terem.

A lant szelíd pengésit
Orkán síp váltja fel
A lakomák megszűntek
50 Eltűnt a víg kehely.

Halál most a lakója.
Csupán mohája nő.
Bástyái szűzességit
Bevette az idő.

55 *Kardcsörrenés . . .³*

Kardcsörrenés, kardcsörrenés
Te szép és férfias zene,
Ha volnál, gyáva húrjaim
Pengése biz nem kellene.

60 A honfi bú szép dalt fakaszt
Költő lesz híres általa,
De még is szebb s magasztosabb
A hatalom kevély dala.

A *bús* magyardal: szende hold,
65 Szép fényű mert sötétbe jár,
A *büszke*: nap . . . , s a gyenge hold
Elsáppadt tűz sugárinál.

²⁻³ A.J. kritikáját e versekről ld. 63. l.

Gyávák panassza még soha
 Egy népet meg nem mentete,
 De ám igen kardcsörrenés
 E szép és férfias zene.

384.

ARANY — TISZA DOMOKOSNAK

Nagykőrös, jún. 19. 1852.

Kedves Domokos,

Mindenek előtt engedje kissé megdicsérnem levelezésbeni szorgalmáért. Május ugyan terméketlenebb volt, mint június, de akkor országszerte nagyobb lévén a szárazság, nem is csoda.

- ⁵ Gyönyörűséggel olvastam verseit: — az elsőt, mert engem is érdekel, s ebben szívességének újabb jelét látom; a többit, mert némi stylaris gyengeségeket leszámítva, csinosak. A mi már őket egyenkint illeti:

*Ott áll a ház . . .*¹

- ¹⁰ *mán-t, már* helyett népiesben sem szükség írni. „Melyt a szerelmes legény áthágott”. E sor erőltetettebbnek látszik mint a többi. *Előszőr*: kis szerű, helyérdekű dologra céloz, *másodszor*: így sem eléggé világos. — Jobb volna helyette egy hasonlat, vagy metaphora, vagy akármí.
- ¹⁵ *testszín* helyett jobb lenne: „a gerenda *festve van még*, látom.” A *testszín* kijelölése nagyon az *aprólékosban* jár.
- A *kályha* allegoriája, *Bodri* hallgatása, igen kedélyes dolgok.

- ²⁰ Az assonanceok nem a legjobbak: *tették* — *melegét*, mértéke is különböző; *hallgat* — *fálnak*: én is írtam, mégsem szeretem, mégis roszalom.

Az egész kedélyes. *Szívből jött, szívhez szállt*, mondta István nádor Szalontán.

*Én és a Pegaz.*²

- ²⁵ Mind a gondolat, mind a kivitel jó: csupán a végsor (melly legerősb tartoznék lenni) homályos a syntaxis miatt, miután ugy is olvashatni: *jellemző szabadság(-nak)* < >

¹⁻² Ld. e kötetben 58., 60. l.

nagybecsű értéke, a mi semmit sem jelent. Talán: jellemző szabadság lón becsesb értéke, világosabban fejezné ki, a mit mondani akar? —

versenget szót nem ismerem: *verseng*, *versenyez* *versenyt fut*, igen: de *versenget* aligha jó. Új szót pedig *rímül* használni szorultságra mutat: a minék versben sohasem kell meglátszani.

Egyébiránt a *Pegazust*, egészben, sikerültnek mondhatom.

35

Egy várromnál.³

falit = az effélet kerülni.

termi = szinte. Ez még a *termi* igével is összetéveszthető.

— „Csarnoki összedőltek — Az egész *egy terem*”.[?] inkább a mérték szenvedjen, mint a világosság.

40 *Bástyái szűzességit*: kérjé meg K.[ovács] bácsitól, nem lenne-e jobb: *magas kevély bástyáit*?

Egészben is sikerült; egyes helyei is csinosak. A lant zengése, az orkánsíppal helyes ellentét.

45 „Csupán mohája nő”: szép antithesis volna így: „Csupán mohája él” Hiszem, ezt akarta kifejezni, de nem találta el, vagy a rím nem hagyta eltalálni, elég *metszően* a kifejezést.

Kardcsörrenés.⁴

Szép vers. Erős, méltó tárgyához. Gyengébb kifejezések:

50 *Ha volnál* — illy röviden persze nehéz valamit világosan kifejezni: de tán mégis: *ha szólnál*?

biz' nem: biz nem szeretem.

v. { Csak szólanál: e gyáva lant
Akkor bizony nem kellene.
Pengése úgy nem kellene,

55 *A hatalom*: mit értünk a hatalma[!]n, rendszerint?

„A *hatalom* dala”, ez értelemben, most is zeng.

A harmadik versszak igen szép; csupán az interpunctio okoz némi homályosságot. Így írja le:

60 A *bús* magyar dal: szende hold,
Szép fényű, mert sötétbe jár;
A *büszke*: nap . . . s a gyenge hold
Elsápad tűzsugárinál.

Még egyszer kifejezem örömömet e négy vers fölött, melyeknek egyike sem üres, egyike sincs költőiség nélkül.

65 Így, így Domokos!

³⁻⁴ Ld. e kötetben 61–62. l.

Tehát nagy ünnepélyeknek lesznek tanúi? már mi keresztül estünk mindeneken. Szeretném ha megírná a szalontai ceremóniát, miből állott vala, legyen.

Tisztelem Kovács, dto. Pap bácsit:

⁷⁰ Adja át a méltóságos grófnénak kézcsókomat s az egész háznépnek mély tiszteletemet s szíves üdvözlésemet!

Önmagának pedig adja át baráti kézszorításomat.

Arany János

385.

ARANY — SZILÁGYI SÁNDORNAK

[Nagykőrös 1852. június 22.]

Sándorkám!

Ha levelem meg nem talál nem tehetek róla: de nem tudom lakásodat; legalább a ház számát nem. Kiadótok még Kozma lévén, oda utasítom: ird meg, ezentúl hova?

⁵ Most küldöm e hóra a második verset, s a 10 pengőt szívesen látom, és pedig mielőbb.

Isten veled

¹⁰ NagyKőrös jun. 22. 1852.

btod

Arany János

[Címzés:]

Szilágyi Sándor urnak.

Pesten.

Kozma nyomdája.

Alduna sor, piaristák épülete

386.

TOMPA MIHÁLY — ARANYNAK

Hanva, jun. 23. 1852.

Haragszol édes Jánoskám haragszol? pedig bizony isten hidd el; kár vesztegetni az epét, melly szükséges leend majd a töltött káposzta megemésztésére. Te nem hitted még azt, hogy e semmire kellő irodalom vagy is inkább az irodalom semmire

⁵ kellő emberei a legnagyobb lelki gyönyörűséget találnak abban:

leránczigálni magokhoz azokat, a kik egy kisse feltünőbb magas-
ságon állanak. Irhattad volna te a Vajdát akárhogy, irhattad
volna úgy a mint e bölcs ítész eléd czirkalmazta: nem ér semmit !
akkor más lett volna a hibája, mert mindig az a főczél: lefözni
10 valakit, a mint ők mondják: az *istenét!* — Mikor elég bolond
voltam *akkor* írni Szuhay Mátyásomat, mikor Toldi pályazott,
a kéziratban erősen alá volt húzva veres krétával e két sor:

A kerek mellbimbó fehér patyolatát,
Mint egy fényes tallér egy izzasztotta át;

15 én gondolkoztam rajta: miért van ez? azután hallottam hogy
tanácskoztak felette: valljon nem kellene-e kitörülni e trágársá-
got, ez obscenumot. Ilyen emberek ezek ! én nem akarok hosszas
fejtegetésébe ereszkedni mi szabad az írónak? de sokra emlék-
szem; hogy minő dolgokat irnak. A hires *Romeo és Juliában*
20 men[n]yi kétertelműség van ! Goethe „Spinnerin” című versé-
ben minő hamis gondolat. Heine miket nem mond ! Sőt láttam
Prágában egy képet hol az elkárhozottak különféle szenvedési
voltak ábrázolva; egy ember négykézláb áll, iszonyú nagy
görbe kürt van a s — ggibe ütve, azt kell neki funi a — s — vel.
25 sat de minek a szót vesztegetni? mit mondana ez a bölcs arra:
mikor Heinenál XVI Lajos franc király lenyakazott neje meg-
jelen lenyakazott nőudvarával, s a fő udvarmesterné, minthogy
feje nincs s — gvel[így!] mosolyog a királynére! vagy nem
dobná el „Rhampsenit”-et? Két osztálya van ezeknek a mi
30 bölcs bírálóinknak, vagy szamárvagy malitiosus; s minden eset-
re a bírálatot a Vajda felett én is méltánytalannak találtam, sőt
ollyannak, mellyel téged személyesen akartak szurkálni; hja !
barátom, mert a dicsőség (?) tere, és a méltánylat szava, a
Tótoknak és Robozoknak kell ! Én nem szoktam irodalmi róffel
35 járni az igaz; de a mit jónak *érzek*, alkalmasint az is: én gyö-
nyörködtem és velem sokan a Vajdán és az ő dicső győzedelmén,
isten éltesse sokáig !

Sorsomról semmi ujat sem kapsz; megvagyunk, emleget-
tünk s várunk benneteket. Most kaszálatok, de bánom hogy az
40 anyatermészetnek nem hagytam az idei áldást, mert aligha fog
annyi érni, mint a mennyibe kerül. Igen szeretném ha az *eső*
leírását legalább megküldenéd nekem arról a vidékről, mert itt
barátom teljesen elfeledtük: millyen az ?

Örülök hogy békességben haza értetek. Barátom Bernáth
45 Gazsi hunczfutúl megjárta; jött kocsin utánunk, egyszer vala-
mely állomásnál egy csónakban fehér kendőt lobogtatva botján

jön a gőzös élébe; de az rá sem nézett, hanem tovább ment. Végre Tiszabőn elért; 25 pftjába került a tréfa; de azt nem mondta hogy elebédelte az időt; hanem hogy egy fogoly-társával
50 vagy is egy barátjával találkozott, ki fogoly volt s Pestre sietett; a miatt maradt el. — Nem tudom menyi belőle igaz.

Már édes barátom sajnállak, de nem irok többet; végig tekintve eddigi soraimon, és látván hogy ha akarmenyit irnék, mind ilyen érdekes lenne arra az okos gondolatra jöttem:
55 hogy nem folytatom tovább. A fiúkat mind egy lábíg köszöntöm, a nőket pedig mint illik csókolom, mellyet is adj által kinek kinek személyesen meg Susának is, bár mint ellenezza a kedves komám-asszony a dógot. Szász Károlynak „ne hogy megharagudjék” külön rovatban küldöm az üdvözetet. Csókolunk benneteket.
60 Isten aldjon meg

igaz barátod
Tompá Mihály

U i. Szász Károly verse igen szép.
[Címzés:]

Arany Jánosnak.
Pest.

Nagy-Kőrösön

387.

T I S Z A D O M O K O S — A R A N Y N A K

Geszt, Jún. 29-ke 1852.

Édes Aranybácsi!

Kapván a napokban kedves levelét, sietek a mennyire tőlem telik, válaszolni.

A mi a Szalontai ceremóniákat illeti, az egész elfogadtatás
5 ilykép ment végbe:

A piac közepén, melyet többházak lerombolása által megnagyítottak, egy nagy leveles szín volt felállítva. Ebbe hajtattott be ő fels. f. h. 18-kán 10½ órakor. A papok, bíró stb. ott várták. Balogh Péter szónokolt, illendőképen, mire felelt a
10 császár: „*remélvén, hogy a mit szóval ígérnek, tettel is be fogják bizonyítani*”. Ezután kérdezősködött a tűzről, iskoláról, templomról, s ezalatt be lévén fogva a négy ló, elment, a mint jött.

Én magam nem voltam ott, de ezeket Pap bácsitól tudom, ki is egész lelki pásztori díszöltönyben, megjelent, a többi
15 papokkal együtt.

Küldök egy angol fordítást, melyben ítéletem szerint az különös, hogy igen régi, és mégis új izlésű.

Áldja meg a kemény földnél sokkal jobb és kegyesb ég!

szerető tanítványa
Tisza Domokos

20

*Az idő rövidsége (Angolból)*¹
(Francis Quarles, szül. 1592, meghalt 1644).

Az idő lehellet, mese
Egy felvitorlázott hajó.
25 Útjában lévő bérci sas
A mely préda után kapó
Repülő nyíl, mely túltesz a
Hiába követő szemem.
Kiséltű hervadó virág.
30 Szivárvány síró fellegen.
Patak esésnek gyors vize
Árnyék vagy tinnő álmok
Egy percenetnyi hév sugár
A mely egy téli nap ragyog
35 Éj végén gyenge szürkület
A nap előtt mely sírba száll.
Egy buborék, sebes sohaj
Ember! légy kész, itt a halál.

*Költészetem*²

40 (Tudom nagyon kevély eszemhez énekem
Jó minden fajtából, próbálni énekem)

Költészetem! te vagy vihartól üldözött
Ifjú reményem nagy kikötő réve,
Életem tövissét felejtető rózsza,
45 Elfáradt lelkennek megpihenő széke.

Egy tölgy tetejére felakasztott lant vagy.
Körülted szélvészfént dül fül az indulat,
S miután megrázta halandó hüvelyét
Húrod korbácsolván nyit magának útát

¹⁻² A.J. kritikáját e versekről ld. 74—75. l.

50 Te vagy a hősökkel zsbongó ókornak,
Sírok felett nyitott vérszin nefelejtse
S Inted a korcs fiút, hogy kedves honáért
Szabadságért vérzett apját ne felejtse.

Az ádáz csatákat, a hőst elfelejtik,
55 De ha te egy dallal, jegyzed puszta sírját,
Pulya kicsinységben született unokák,
Az eltűnt nagy multért könyűik ott sírják.

Nélküled maga a természet is néma,
Emberektől elzárt dúsgazdag palota,
60 De csak egy szavadra minden fű fa beszél,
Tavakból vizekből kél szép harmónia.

388.

KERTBENY KÁROLY — ARANYNAK

Pest 7152 [7. I. 1852] Freitag

Mein sehr geehrter Herr!

Sie werden sich entsinnen, daß ich die Uebersetzung Ihres romantischen Epos „Belagerung von Murány“, dem:

„Dichter der schönen Rosamunde, Theodor Fontane“

5 gewidmet habe; ebenso durfte es Ihnen vielleicht noch gegenwärtig sein, daß ich Ihnen von Leipzig aus vor anderthalb Jahren schrieb, jener deutsche Poet sei so entzückt von Ihrem Geiste, weßhalb er mir ein Exemplar seiner eigenen Dichtung mit der Bitte überschickte, Ihnen dasselbe als schwaches
10 Zeichen seiner Achtung und Begeisterung in seinem Namen zu übermachen.

Von Leipzig aus konnte die Effektuirung dieses Wunsches bei der bekannten hasardirten Kommunikation nicht gut vor sich gehn, war ich doch nicht einmal sicher, ob Szilágyi meine
15 Sendungen richtig erhalte, geschweige ob dieser bei seiner berüchtigten Zerstreutheit sie weiter expedire. Meine Briefe an Sie, welche, wie Sie sagen, erst ein Jahr später in Ihre Hände kamen, sind Beweise meines Rechtes der Vorsicht.

Als ich jedoch Oesterreich wieder betrat, mußte dies baar
20 aller Sachen geschehen, die möglicherweise einer Untersuchung unterlagen. Somit erhielt ich erst vor wenigen Tagen meine

Bagage von Leipzig nachgeliefert, unter deren Schriften ich beifolgendes Büchlein fand. Ich beeile mich, dasselbe an seine Adreße gelangen zu lassen.

²⁵ Zugleich muß ich die Bitte stellen, mir gelegentlich jenes Brieffragment, in fremden Zügen geschrieben, gefälligst zu remittiren, welches ich einem meiner Briefe als Zeugniß der Privatkritik über Sie beilegte.

Achtungsvollst
Kertbeny

389.

T O M P A M I H Á L Y — A R A N Y N A K

[Hanva, 1852. július 6.]

Édes barátom!

e pillanatban idéztetem a kassai cs. k. haditörvényszék elébe; mikor és hogyan kerülok haza? isten tudja; azért mig Hanváról levelemet nem kapod, hogy már lehet, ne készüljete⁵k és ne is jőjjetek hozzám. Értesz ugy-e? Isten mindnyajotokkal!
Hanva, jul. 6. 1852.

igaz barátod
Tompá Mihály

[Címzés:]

Arany Jánosnak
Pest.

Nagy-Kőrösön

390.

L É V A Y J Ó Z S E F — A R A N Y N A K

Pest, jul. 10. 1852.

Imhol én munkámat küldöm Kegyelmednek,
Az kit dedicáltam vala Kegyelmednek;
Légyen abban vidulása Kegyelmednek
Igaz magyar szüvel nyujtom Kegyelmednek!

⁵ Tartósb lészen vasnál, avvagy kemény künél,
Az hideg Karpatusnak ő nagy künénél

Én mondom, állandóbb leszen az mindennél;
El nem ronthatja azt soha üdő és szél.

10 Mert az mulandóság soha meg nem bántja,
Nincsen őnéki azon semmi hatalma
És ha kegyelmed nevét ott írva látja,
Bizony ő megijed, soha meg nem bántja.

15 Énekeltem én gyakran nagy bánatokat,
Calypso siralma sem mulja azokat;
Ugy énekeltem villámásos felyhőket,
És kis madárnak is ő vidám énekét.

20 De Cupidónak vagyon abban sok része,
Pennámat mert sűrűn ő maga vezette,
Akkor is jöve, midőn nem vettem észre
És búbájosságot vete én lelkemre.

Immár kegyelmed mindezeket meglássa,
Szeretet húz kegyelmedhez, innen lássa;
Légyen minnyájunkon égnek bőv áldása,
Kivált térjen kegyelmedre bőv áldása !!

25 Datum in castro *Űdvarszoba* Anno D[omi]ni
quam supra.

K[e]g[yelme]dnek

igaz hüve
L[évay] J[ózsef]m. p.

30 Édes barátom !
Ha ezen hónap 20ától 25eig nálad nem termek, akkor nem
tom biz én mikor láthatlak. Elhagyom Pestet végkép. Nagy
professor leszek Miskolczon, vagy Szentpéteren ütöm a legyet
lábam szárán, édes apám udvarában. Utamat felétek veszem.
35 Fogadom hogy pénzentől meg nem fosztanak — az lehetetlen.
Ha talán 20án 21én valahová rándulnál ird meg, nehogy hiában
oda menjek. Leveled a Naplónál talál. Téged pedig találjon
agybafőbe az ég *bőv áldása* !

btod Józsi

Nagy-Kőrös július 13. 1852.

Vettem poémáid és örültem nagyon,
Mert mivelhogy abban sok szép munka vagyon,
Immár válaszomat tovább nem is hagyom,
Isten, neked Józsim, több erőt is adjon!

5 Szebbel jobbal ujtsd aztat jövendőre:
Látom a tobusnak ez még csak elsője,
Másikát te adhasd mához esztendőre,
Lelki testi hasznot bőven húzz belőle.

De mit gondolál, hogy nekem dedikáltad?
10 Szarva közt a tölgyét ugyan eltaláltad;
Jobb szívvel ezután sem leszek erántad,
Baksist meg nem adok, hiába is vártad.

Ajánlhattad volna bizony inkább másnak,
Valamelly nagy fülű, pohos Méczénásnak,
15 A ki pártolója magyar Athénásnak:
Talán meg tett volna számadó gulyásnak.

Talám kegyességét megmutatta volna,
Fejelés csizmádat kiváltotta volna,
Nyakadról a *subori* eloldotta volna,
20 Hogy nevét hirdesse Baranya és Tolna.

De miért dorgállak? nem tetted vétségből,
Sem hízelkedéssel, mohó nyereségből;
Tetted hozzámvaló tiszta szívüségből:
Tehát a jó Isten áldjon meg az égből.

25 A mi pedig nézi a hozzám jövésed:
Kár, nagyon kár, hogy az eddig is elkésett,
Junius holnapra volt határtevésed,
Mikor Kecskeméten gyujtottak sok mécsset.

Immár, jó barátom, szavaim meghalljad,
30 Azoknak értelmét másra se csavarjad,

Se az én szívemet hamisnak ne valljad:
Tiszta vizét annak te fel ne zavarjad.

35 Azt mondom először: okosabban tennél,
Ha te a *húsz* naphoz *hatot* is még vennél,
Huszonhated napján a hónapnak jönnél,
Szíves barátid közt, köztünk megpihennél.

40 Akkor itten immár lenne vakáció,
Húzamosb ideig szép rekreáció,
Akkor ennénk, innánk, kiáltnánk: „zsivió!”
Mert a collegatus jókedvü nátió.

Akkor átrándulnánk szomszéd Kecskemétre,
Losonczy, Obernyik ő lakóhelyére;
Találnál közöttük barátságos képre,
Holnapod is lenne csak *mához egy hétre*.

45 De hogyha érkezel 20 – 25 közben,
Fogsz találni minket nyűgös examenben,
Keveset lehetünk veled akkor szemben,
Nem is mulathatunk <akkor> osztán, mint különben.

50 Mert az examentet ollymódon ízélik,
Hogy tartson regveltől a késő estvélig,
Mít fognál csinálni egy magadban délig?
Este sem lehetne lakoznunk éjfélig.

55 De ha szándékoznak nincsen változása,
S úgy hozza magával dolgaid állása,
Hogy személyednek nincs Pesten maradása,
El sem is haladhat az ő indulása:

60 Akkor vedd eszedbe, el se is téveszszed,
Hogy a kijövetelt inkább siettessed;
Emil, Frídrik napját úgy te felkeressed;
Hol a Kalendárjom ír betűt, veresset.

Ez napon nyugoszik mindenféle állat,
Professor is ekkor enyhülést találhat,
Jó barátaival együtt iszogálhat,
Üritvén egyszersmind barátságos tálat.

65 Sőt azt is tehetem hozzá ráadásul:
Még három egész nap lennék veled társul:
Dániel napjáig mind a tanítástul,
Mind szabad leszek az examen adástúl.

70 Mert e három napon, a hét első felén,
Három classis léssen ő próbatételén,
Numero *egy, kettő, három*, szokott nevén,
Többi professorok tanították, nem én.

75 Ime ezt kívántam adni most elébed,
Azért dolgaidat fontolóra végyed;
Azt azonban, Józsi, világért se tégyed,
Hogy még be se toljad ide tisztos képed!

80 Mert bizonynyal mondom, és ugyan állítom,
Hogy lészel közöttünk, szívességben, itthon;
Tiszta szeretettel neked ajtóm nyitom,
Ha nem jösz, az apád lelkét is megszidom.

85 De, hogy mulatásunk ne legyen hiános:
Elek napon jönöd még volna tanácsos,
Szombaton délére sülné lepény, lángos,
Kit veled megenne

híved
ARANY JÁNOS

90 Következik penégh itten utóírás:
Tudod-e, hogy ki volt *közöttetek* primás?
Kiért a magyarnak illenék nagy sírás,
Mert a millyet ő irt, olyyat ma nem ír más.

Ha tehát, barátom, kezedre ejtheted,
Úgy, per sundám bundám, ha szerét teheted:
Könyvét megszerezve, kérlek, hogy zsebre tedd,
A jó isten, és én, megfizetjük neked.

95 Sőt ha lehetséges kettőt szerezz olytat,
Azaz egy *kisebbet*, ítem: egy *nagyobbat*;
rooz Károly úgy kíván neked, mentül jobbat,
Ugy hiszem: megérted; nem kell írnom többet. —

E levelet pedig, — inkább ma, mint holnap,
Nyújsad Váci utcán Goldner fő zsidónak;
Csípje meg a végét mesteri ollónak;
S Te hozd ki szülöttjét majdan a posztónak.

Ar[any]

392.

ARANY — TISZA DOMOKOSNAK

Nagy-Kőrös jul. 13. 1852.

Kedves Domokos!

Menthetném magamat késő válaszmért azzal, hogy examenek idejét éljük, de minek, mikor ugy is napirenden van nálam az elkésés? Azért minden mentség és szabódás nélkül,
5 inkább azonvaló csodálatomat fejezem ki, hogy azóta újabb versekkel meg nem lepett. Hisz megírtam, hogy egyszeri késedelmét válaszmónak ne tekintse okul újabb küldeménye visszatartására. Kritika = igazságszolgáltatás; erről pedig tudjuk, hogy sánta lábon jár: elkésik, de azért végkép el nem marad.

10 A mi nézi *fordítmányát*¹ az eredetivel össze nem hasonlíthatom, de hiszem, hogy ez híven vissza van adva. Én tehát csak mint magyart ítélnék meg. „Útjában levő bérci sas” — az *útjában* nem fejezi ki a kellő gyorsaságot. „A melly préda után *kapó*” Erőltetett. „Sebes szárnyú felhői sas — Prédára gyorsan
15 lecsapó”. *Álomok* — szinte erőltetés, mert az effélék gyök[e]redetileg *álm*, *szerelm*, *hatalm*; régebben *álm*, *szerelmü*, *hatalmu*, végül *kihangzással*. „Quia igitur somnium in lingua hungarica dicitur *almu* (álm) — ideo ipse (Álmos vezér) vocatus est *Almus*.” *Anonymus Belae regis Notarius*.

*Költészetem*²

Mire az a szerény ouverture? — *Nagy* kikötő rév. A *nagy* epitheton legalább is fölösleges. A kikötőnek a *nagyság* mellék tulajdona: fő az, ha pihenést ad. Tehát: *nyugodalmos réve*, miután *rév* mellé a *kikötő* szó szükségtelen. — *Széke*; a pihenő
25 *szék* helyett jobb volna más, a *szék* igen prosai: az ülés actusát, s ezzel művészietlen dolgot juttatván az ember eszébe.

¹⁻² Ld. e kötetben 67–68. l.

„Egy tölgy tetejére felakasztott lant” e képpel nem vagyok megelegedve. Fűzfákra aggatott hegedű használtatik a babyloni fogság óta: ez más. De ki akaszt lantot tölgyfa tetejébe? A költészet ne térjen el képeiben a természet tüne-
 30 ményeitől és az emberi életben előforduló jelenetektől: különben képtelenségeket fog mondani. Általában e versszak a[á]lpathos — és dagálytól nem ment. „halandó hüvelyét megrázta” kinek vagy minek? Talán az indulat *önmagának* a hüvelyét rázta meg?
 35 *Csupán* ezt lehet érteni belőle s ez is képtelen. Továbbá: „az *indulat* tehát, melly hasonló a *szélvészhez*, megrázza halandó *hüvelyét*, és utat nyit magának (a hüvelyből?) az által, hogy a hurokat *korbácsolja*”. Már mikép *menekszik bőréből* éppen az által, hogy a *hurt korbácsolja*? Hogyan függ ez össze? — Ne is
 40 *korbácsoljon* édes Domokos, semmit, hanem ha kártékony agarát: hagyja a költői korbácsolást Selesztei Lászlónak; mert e szó többnyire helytelen és sohasem szép. — „Zsibongó ó-kor”: ó—ó *Vérszín nefelejts*: én az illet sem írnám. Nefelejts helyett *vérszín virág* igen! de költőnek sem szabad fából vas karikát csinálni.
 45 *Vérszín nefelejts* nincs: ez nem volna baj, mert szárnyas ló sincs; de míg a ló fő tulajdonát, a futósságot, a *szárnyas* epitheton még neveli, a kis *kék nefelejts*, vérszínre változva, megszűn *emlékezet virága* lenni, mert éppen *kék* színe jelenti az *állhatatos, folytonos visszaemlékezést*!
 50 Ez egyes részeket leszámítva, a vers jó. Irjon s küldjön többet, édes Domokos, — most pedig fogadja szíves ölelésemet!

barátja
 Arany János

[Címzés:]

Tisza Domokosnak szeretettel

Nagy-Szalonta felé.
 Geszt.

393.

KOVÁCS JÁNOS — ARANYNAK

Geszt, 19/7. 1852

Barátom!

Nehogy Kőrösön veled a Grófné akaratja szerint veled közlött kérésem sikertelen maradjon, mi ránk nézve igen fájdalmas lenne; s hogy különösen honorariumodat illetőleg ne csak
 5 szóval tett ajánlatom, hanem ezen írásom által is biztosítva

légy: ujjolag felkérlek, mind a magam, a Méltóságos Úr és a Grófné nevében, de különösen Domonkosoméban, légy olly derék fiú, jöjj hozzánk minél előbb lehet, mert óhajtva várunk; inkább a verseire szívszakadva várt bíráló levelet is elengedi

¹⁰ Domokos; a Szülék pedig mint már régebben is tudatám veled, örömet megfizetik általam mind a havonkénti 37 f. 36 xrt mind úti költségedet, a szekérbért a gyorskocsi és vaspályai bér szerint számítva, természetesen jövet s menet. Egyébiránt, ha akár honorariumod, akár úti költséged irányában talán több követelésed

¹⁵ lenne, — mert úgy hisszük és óhajtjuk, hogy családostúl fogsz jönni, — azon esetben is biztosíthatlak, hogy kívánságod teljesítve lessz, anélkül hogy mással mint velem lenne legkissebb érintkezésed is. Lakásúl csak a kerti szobát adhatja ugyan a Grófné, miután most annyira tömve vagyunk, mert már a Bethlen fiúk is mind itt lesznek f. hó 24-én, de hidd el, hogy ez nem csak tágasabb, hanem kellemesebb is lessz a régi szobádnál. Ott létemben azt is említettem, hogy én itt léted alatt Domokost egészen szabadon hagyom, hogy legyen neki valóságos otiuma; ez még most is úgy áll, legfelebb hetenként 3-szor repetáljuk

²⁵ vele a mathesist. Vele mit fogsz csinálni, azt majd itt elvégezzük; egyébiránt te az ő szükségét legalább is csak úgy tudod mint én.

Gyümölcsünk s dinnyénk, mint szinte szőlőnk is lessz elég, csak szilva nem lessz; a málna is nagyban érik.

Folyó hó 2—4. napjain Debreczenben voltam, s történetesen ekkor választottak professorokat is. Én magam felé se mentem a Gyűlésnek, de azért a menetelét egészen tudom. Ide irom hogy lásd a mi Nagyságos püspökünknek erélyességét, és örvendjen a te szived.

A püspök ö Nagysága nagyon elégette volna Debreczennek, ha Gymnasiuma, Jog Akadémiája, és Theologia Seminariauma lett volna; de ezek a mi vastag kálomista professoraink, minők Lugosi, Aranyi, Révész, Vecsei és Veres, Szoboszlainak és Szücs Istvánnak minden ellenműködései daczára is rá tudták a többi collegát is venni, hogy a phil. Facultas érdekében egy

⁴⁰ memorandumot adtak be a Püspöknek. A püspök kevés napok múlva conferentiába hívta őket, s miután tudatta velök azon magas szerencsét, hogy a Császár ö felsége Debreczent is meg fogja látogatni, s kötelességökbe tette, hogy akkor mindenki otthonn legyen, s egyszersmind keményen lelkökre kötötte,

⁴⁵ hogy ö Felsége fogadásának magas ünnepélyében ne csak külsőleg, hanem szívvvel és lélekkel vegyenek részt, — szóval miután velök éppen úgy rendelkezett mint jó Pásztor szokott saját Juhaival — megemlité azt is, hogy vette a Memorandumot; de ő

50 úgy mond mindazokat el szokta felejteni, mellyek az ő saját személyét bántalmakkal illetik. De a Professoroknak ez nem volt elég, hanem új Memorandumot készítettek a Superint, Conferentiára, bővebben fejtegetvén, hogy a protestantismusnak egyetlen egy támasza már csak ott maradhat fenn, s persze a sok Esperes mind helyben hagyta volna: de ő Nagysága a püspök, legelőször 55 mindjárt tudatta a Gyüléssel, hogy az iskola átalakítására történt adakozások kedvező eredménye következtében a philosopica facultás is megmaradhat. Ez eddig van.

A Gyülésen Szentpáli volt a császári Biztos, kit a püspök mielőtt a Gyülést megnyitotta volna, complimentekkel elhalmozván, felkért, hogy mint a protestantismus gyámola vegyen 60 részt tanácskozásaikban és foglaljon mellette elnöki székét; mi mind kettő meg is történt. A 13 professor választása is furscán ment. Benedek Lajos felállván előadta: hogy miután most a Gymnasium alaptőkejének egy tized része sem került a Debreczeniektől, nem hiheti hogy most is a Superintendentiával egyenlő 65 jogot és befolyást követeljenek, hanem minden további összeütkezés elkerülése végett határozassák meg még is, mennyi befolyása lessz Debreczennek. De a püspök majd levágta Benedeket, úgy leültette rendre igazítván, s tudtára adván, hogy ők 70 jog felett nem tanácskozhatnak s határozhatnak, miután a Gyülés tárgya csak az átalakítás végrehajtása. És így kimondá, hogy a hány Esperes van, annyi küldött fog megjelenni a presbyteriumból professor választásra. De f. hó 4-én reggel egy küldöttség már a megválasztott professorok névsorát hozta fel a presbyteriumból, olly czélből, hogy azokat erősítse meg a Sup. Gyülés. 75 És leve nagy zaj. A Püspök tehát felhivata 9 Presbytert a 9 Espereshez, és még is minden kivétel nélkül csak a felküldött névsor maradt meg a Professorok nem kevés botránkozására. Kimaradtak különösen hárman, kik közzül kettő úgy sem jött 80 volna ugyan el, de azért meg hivatásukat még is sok tekintetből óhajtották volna, s ezek Arany és Gönczy Pál; a harmadik Szilágyi Pista, a ki maga is folyamodott. Na de se baj!

Kedves Nődet s barátainkat köszöntsd nevemben

85

barátod
Kovács János.

[Címzés:]

Tekintetes Arany János Úrnak

N. Körös

Geszt. Jul. 21-kén 1852.

Édes Aranybácsi!

Nyolc egész nap vándorolt, általam régóta várt levele, holmi sváb postamesterek (bizonyoson:) a heroice vetett Gét Pének nézvéen, s a N. Szalontával nem igen törődven. De megkaptam végre, s tüstént is válaszolok, azzal a reményjel, hogy egy darabig (nem sokára,) nem lesz szükség a levélírára.

Küldök három verset, nem igen jókat, de nincs más. De hisz nem is lehet *mindig* jó!! Az egyik az ön *Dalnok búja* hosszabb lére felelesztve; tudom, köszön majd egy-egy eszmének, mint Béranger, midőn egy francia fiók költő, munkáiból lopott verseit előtte olvasá.

Tudom, ezt már rég hallotta, de Pap bácsiról, akárkire önkénytelenül elragad a régi Anecdóták újabb feltalálása. Lácit kénytelen vagyok azzal megszorítani, hogy jó bigéző helyünk oda van a kertész siralmas szorgalma által, ki is az Üvegház előtti térre igen sok virágot rakott.

Ha Lévai dalait elhozná nekem, megadás mellett igen meg is köszönném.

Isten áldja meg!

20

szerető tanítványa
Tisza Domokos.

Dalnok búja (Elegia)¹

Ifjú mi bánthat úgy hogy néma ez ajak
Midőn, erdőn mezőn madárdal szól s fakad
25 S mosolyg a szép tavasz?
Az ifjú szív mely úgy érzett, vágyott, hevült,
Mint csalfa szalmatűz ilyen hamar kihűlt?
Vagy bánat zárja azt?
Méla tekinteted az égen elmered
30 A hol a nap s a sok szép felhők díszlenek
De ez nem lelkesít
A szép és büszke fön nem díszlik a babér
Homályos lett a szem, kiszáradt mint az ér (geszti meta-
phora, sáros!)

S elveszté könyeit.

¹ A.J. kritikáját e versről nem ismerjük.

35 — Hadd el ne kérdj tovább, tiszteld e néma bút
 Vigasztald inkább azt, ki még vigadni tud,
 A dalnok búja szent!
 Már árva lelkem csak a mult időkbe teng
 S míg az ádáz csaták képin el el mereng
 40 Atyáit látja fent.
 Az útas is ha jön bércek vidékirül
 S előtte sivatag; homok tenger terül,
 Nem vissza-vissza néz?
 Népemnek multja egy ilyen bérces vidék,
 45 Reménytelen jövő terül előtte szét
 S bizonytalanba vész!
 Ne bámuld hát, kínom ha multakba vezet,
 A hol nincsen remény ott az emlékezet
 A legeslegfőbb kincs
 50 És bár a könyebb bú dalt és könyűt fakaszt
 Hidd el gyötrelmemnek, hogy a hív és igaz
 Bánatnak hangja nincs.
 Mondod mért hallgatok; midőn a fülmile
 Bájló énekével, erdő, berek tele?
 55 Jaj! ő könyedén él!
 Midőn a fagy ősszel magát már mutatja
 Ő szülői fészket bú nélkül elhagyja
 S vígan hazát cserél.
 < . > De engem leláncolt fájdalmam e honhoz.
 60 Nézem a multakban mit a jövő nem hoz
 S élek most csak nekik
 A dalnok szívének, bár bút ha talál is,
 Akármelyik perce, s maga a halál is,
 Itthon jobban esik.

65 *A képzelethez²*

Ragadj, ragadj magaddal,
 Oh! csalfa képzelet!
 E lanton szóljon a dal
 A míg futok veled.
 70 Mutasd meg éj homályban
 A lány csillag szemét,
 Legtündöklőbb sugárban,
 Midőn ifjára néz (rosz rím)

² A.J. kritikáját e versről nem ismerjük.

75 Vezess el a berekbe
Hol éneket cserél
A fülmile csevegve
S a szerelem beszél

80 Most harc zugván megetted
Ragadj bástyára fel
A mely, erőt mig tettet
Küzd régiségivel

85 Majd csatatérre szálljunk
(Hol nép temetkezett)
És néma búval álljunk
Az elhunyt hős felett

<Szomjas> Vágyó lelkem repítsd el*
Oh! csalfa képzelet
És tarka képeiddel
Vidítsd ez életet.

90 *Vadász dal*³

Ki boldogabb mint a vadász,
Bércen sikon kedvére ja[á]r
A törvényt? . . . névbül ismeri!
És oly szabad mint a madár

95 Fáradtság fázás vagy meleg
Előtte ismeretlenek.

A napnak első sugara,
Órá tekint, órá esik
Míg, mint oroslány bátoran
100 Űzi az erdő szörnyeit
Itt puska szól, ott kürt rivall
Az erdő zúg viszhangival.

Kürtszóra majdan öszvegyűl
A szomjas éhes társaság,
105 És izzó serpenyő alatt
Ripeg ropog a száraz ág.
Fő a tokán és forr a kedv
Kulacs beszél és foly a nedv.

* Nem tudom, alig tudom verseim leírni.

³ A.J. kritikáját e versről nem ismerjük.

Ki boldogabb mint a vadász
 Olyan szabad mint a madár
 S midőn falvába visszatér,
 Rá szép leánynak csókja vár
 Nélkülözés veszélytele
 De gondnékül foly élete,

395.

ERCSEY SÁNDOR — ARANYNAK

N. Szalonta, július 25. — 1852.

Kedves bátyám!

Van száz esztendeje mióta készülök írni, de szörnyű
 készségemben, mindig akadályul szolgált hol egy, hol más dol-
 gom, hol pedig a restség. Most tehát már reá szántam magamat,
 5 hogy ezen 6 pkros stemplis papiros ékes felére, amit tudok,
 leírjam.

Először is tehát azon kezdem: hogy a háznak kijavításához
 még sem fogattam; nem fogattam pedig azért: mert a nádat,
 M. Gyánból, jelen dolog időben, nem szállítja senki, így tehát
 10 várnom kell augusztus közepe feléig, míg az aratás és nyomtatás,
 egy kissé szűnik. A mult héten csaknem elmúlt a háznak a célba
 vett módoni reparatioja. Van ugyanis Szalontán, az új úri
 emberek között, egy Szedoglovich Ignác nevű pénztári ellenőr,
 kinek ugyan a neve egy kissé nem magyaros, de ő maga azért,
 15 tetőtől talpig becsületes és minden tekintetben derék ember;
 s ez engem felszólított, hogy nem lennék-e reá[!] hogy a házat
 cserép alá vétetné, hozzá egy szobát toldatna, s aztán a reáköl-
 tendő sommát lelakná? — Mire én szives örömmel is reá állottam,
 — s elhatároztuk hogy a házat Nuszbeckkel, ki a templomot
 20 építi, megnézetjük, és ha lehet, vele meg is alkuszunk. Nuszbeck
 a házat meg is nézte, de miután olly forma választ adott, hogy a
 mostani tető helyett egészen új tetőt kellene a cserép alá csinál-
 tatni, — melly igen sokba kerülne: és hogy úgy semmiképen sem
 vállalhatná, a munkás kezek és fuvarozó szekeresekben olly
 25 hiányos Szalontán, miszerint a házhoz minden kívántatóságokat
 ő adna és ő hordatna; és miután az igen sokra számított újra-
 építésre Szedoglovich sem lett reá: — most az egyszer az illy
 módoni építés elmaradt. S oda határoztuk tehát, hogy csak a
 mulhatlanul szükséges náddali reparatiót léptetjük életbe, mert

³⁰ így is igen sokba kerül, mivel mind a hid, mint a kerítés, mind a kút, veszett módon elvannak az idő vasfogai által viseltetve, s ezek helyett is csaknem mind újak kellenek. A ház elkészítése után pedig Gyula diák a házból ki fog veretni és Szedoglovich fog abba költözni, ki bizonyosan úgy gondját viseli, mint ha ³⁵ magok bátyámék lagnának benne, mert ő nős és családos ember.

Az úr istennek különös passiója jött mostanában nekem malheurokat okozni. Első ezek között az: hogy a kertben lévő gyönyörű muskotály dohányomat, melyre a ki csak látta, ⁴⁰ mindenki azt mondta, hogy még olyan dohányt nem látott ez idén, — a közelebbi hétfőn volt comisz jegével, a szó teljes értelmében, széljel verette. Ugy hogy azon dohányból, mellyen bizonyosan termett volna 120, 130 csomó szín dohányom, s melly megért vala 50. pfntot — aligha lesz két csomó dohány. ⁴⁵ Így tett több más veteményekkel is. A fáskertben is, egy gyönyörű nagy almafát, melly egy volt a legszebb fák közül, — rajta annyi alma a mennyi megfért — ugyanazon zivatar széthasította, úgyhogy aligha lesz belőle többet fa; egyéb kárt azonban ott nem tett. — Másik malheuron, a többek között, ⁵⁰ az is, hogy a nagy lotteriát meg nem nyertem, pedig tettem reá.

Jani, a közelebb mult szombaton este hozzánk jött, és vasárnap délig itt volt nálunk. S ezen rövid időt is arra használtuk, hogy a szénát megnéztük, melly az idén termett. Mondja ⁵⁵ Jani, hogy nagyon örömet írott volna már bátyáméknak, de prosai helyzetéből, — melly a réginél egy hajszállal sem költőibb, nem tud irni semmit, hanem általam üdvözli és öleli mindnyájukat. Most olyan formán töri a fejét, mintha megházasodnék.

Ad vocem kapa nyél. Részint a közös uradalmon t. i. a déli kertben, részint Nagy Jánostól közösen zálogba vett kaszálóban, ⁶⁰ mellyet Nagy János és Károly kaszáltak le, jutott bátyáméknak 2. boglya széna. Ennek mostani ára 18. vagy 20. pfnt. Irja meg bátyám, hogy eladjuk-e most, vagy behordatván, tavaszra hagyjuk az eladást, mert a szerint fogunk cselekedni. —

A napokban egy borzasztó dolog történt a templomnál. ⁶⁵ Ugyanis, a templom újonnan rakott párkányzata leomolván, s az állást letörvén, — az ezen lévő kőmivesek és vagy két napszámos lezuhantak, s a téglá és deszka tömeg által elborítottak. A szerencsétlenek közül egy kis kőmives inas, rögtön meghalt, a többiek pedig még crisis alatt vannak. —

⁷⁰ Szalontai újságokképen írhatom:

Primo: hogy Rozványi Betti, ha a circumstanciák nem csalnak, nem sokára Bersekné lesz; és

Secundo: hogy Szalontán a köz élet mivolta egyáltalában *csehül* megy. A politikai kihágásoknak képzelt, vagyis a feladók
75 által annak keresztelt haszontalanságoknak miatta egymást érik a vizsgálatok. Épen holnap is lesz egy nagyszerű vizsgálat, hova valamennyi szalontai nadrágos ember és *ezekhez tartozó nősze-mélyek föl vannak* idézve. —

Soha se tettek még bátyámék okosabbat, mintha augus-
60 tusban csakugyan eljőnének. —

Nincs semmi különös bajunk, öleljük s csókoljuk mindnyá-
jokat.

Ercsey Sándor

396.

LÉVAY JÓZSEF — ARANYNAK

Miskolcz jul. 29. 852.

Kedves barátom!

Egy hete már, hogy itthon vagyok. Levegő, bor, vidék, ember, minden kedvemre való már itt, de biz én mégis oly anyira pápista színben vagyok, hogy ha így megy a sorom, rövid
5 időn padra terítik a bőromet. No de ne beszéljünk az én bőromról, hanem inkább Tompa Mihály atyánkfiáról, a mint neked ezt megígértem vala. Ugy gondolom, azóta már csak irt neked vagy két sort Kassáról s talán többet tudsz e szerint róla, mint jó magam, ki kevéssel tudok többet a semminél. Egyik itt
10 levő jó emberéhez írta ez előtt két héttel, hogy még eddig semmi baja, hogy szabad lábon van s ügyét még nem vették elő, mivel ott az egész világ a császárt várja. Egyébiránt reménye van minden baj nélkül megszabadulhatni. Itt némelyek azt is rebesgetik, hogy talán eklézsiajából is kiteszik, a mint neki estek. Kassán
15 hír szerint a Luzsinszky családnál van s minden szívességben részesül. Bár lenne tisztában szegény Miska minél előbb. Őt is többet háborgatják mint a mennyi okot adott rá. E szerint utazástok hozzá, bizonyosan elmarad s így én sem láthatlak itt a magam *honnyában* benneteket, a mit igazán sajnálok. Ha Miska
20 előkerül, én alkalmasint személyesen és hivatlan is megviszem neki a ti jókívánástokat.

A professorság ígáját csakugyan nyakamba vettem. Még ugyan nem húzom, de így is tudom, hogy sem nem könnyű, sem nem kedves. Nekem legalább nem. Ha te húzod, én is húz-

25 hatom. Add át üdvözetemet a te jó feleségednek, a szép Julcsát s a fekete kis aranyat pedig csokold meg helyettem, a mit tenni nálad létemkor el is felejtettem. Az ur isten áldjon meg!

barátod
Lévai József.

30 Szászt, Jánosit köszöntöm.

[Címzés:]

Arany János tanár urnak

Nagy Kőrös

397.

K E R T B E N Y K Á R O L Y — A R A N Y N A K

Pest 31752 [31. 7. 1852] Sonnabend

Ihr unhöfliches Stillschweigen auf alle meine Briefe, erlaubt mir nimmer als, zwar persönlich unbekannter, doch durch sonstige Bezügnisse berechtigter Freund an Sie zu schreiben.

Ich schreibe diese Zeilen daher blos als Redakteur an
5 einen anderen öffentlichen Charakter.

Ich weile seit wenigen Tagen und auch nur auf kurze Zeit nach achtjähriger Abwesenheit in der Heimath, um ein Werk fertig zu machen, welches bis zum Winter bei Robert Schäfer in Dresden unter dem Titel:

10 *Album hundert ungarischer Dichter*

erscheinen wird, und Poesien folgender Autoren bringen soll:

Adorján, — *Amade*, — *Ányos*, — *Arany*, — *Bacsányi*, — *Bajza*,
Balassa, — *Baltás*, — *Bánfy*, — *Barna*, — *Baróti*, — *Bártfay*,
— *Beniczky*, — *Bérczy*, — *Berecz*, — *Berzsenyi*, — *Bezerédy A.*,
15 — *Boethy* [!], — *Bozzay*, — *Buczy*, — *Burian*, — *Császár*, —
Csokonai, — *Czuczor*, — *Dayka*, — *Döbrentei*, — *Eötvös*, —
Erdélyi, — *Faludy*, — *Fáy*, — *Fazekas*, — *Gál*, — *Garai*, —
Görgei Ist., — *Gömöri*, — *Gyulai*, — *Halászy*, — *Hazucha*, —
Hiador, — *Horváth Ad.*, — *Jenőfy*, — *Karacs Teréz*, — *Kazinczy*,
20 — *Kerényi*, — *Kis János*, — *2 Kisfaludy*, — *Kölcsey*, — *Kohári*,
— *Kriza*, — *Kunoss*, — *Lakner*, — *Lauka*, — *Lengyel J.*, —
Lévai, — *Lőrincz*, — *Lisznyai*, — *Medgyes*, — *Mentovich*, —
Nagy Imre, — *Orczy*, — *Pap*, — *Pajer*, — *Petőfi*, — *Pompéry*,
— *Pongracz*, — *Ráday*, — *Révai*, — *Rimai*, — *Riskó*, — *Ruttkay*,

25 — Samarjai, — Sárossy, — Sükei, — Sujánszki, — Szakái,
— Szász József, — Szász Károly, — Szathmáry, — Székely, —
Szelestey, — Szemere P. — Szentjóni, — Szücs, — Takáts Judit,
— Tárkányi, — Teleki, — Tompa, — Tóth Lőr., — Tóth
Kálmán, — Tóth Endre, — Vachott, — Vajda, — Verseggy,
30 — Vitkovics, — Virág, — Vörösmarty, — Zichy gróf, — Zichy A.,
— Zrínyi. — (Von den *Unterstrichenen* besitze ich bereits
Gedichte, die übrigen muß ich erst noch collectiren.)

Die Eintheilung des Buches wird sein:

Alte Zeit: 1532 bis 1799. 20 Dichter und 20 Gedichte

35 *Neue Zeit:* 1800 bis 1852. 80 Dichter und 180 Gedichte.

Außerdem soll das Buch 100 biographische Notizen,
einen bibliographischen Anhang, und ein erschöpfendes Vor-
wort erhalten. Es wird unserem Landsmann Dr Franz List
gewidmet.

40 Von *Ihren* Poesien habe ich gewählt: Öszszel und Családi
kör. Die Uebersetzung des ersteren lege ich hier bei, und ersuche
Sie, selbe in Ihrem eigenen Interesse genau durchzusehen, und
mir umgehend mit Ihren Bemerkungen retour zu senden. Die
andere Uebersetzung folgt dieser Tage.

45 Wenn Sie irgend etwas vom Uebersetzen verstehen, so
werden Sie mir zugeben, daß ich diesmal nichts zu wünschen
übrig ließ, und meine Uebersetzung sich wohl mit der jenes
frechen Judenbuben messen kann, welcher mich in No 280 der
Ostdeutschen Post auf so ehrenrührige Weise angegriffen hat.

50 Sind Sie damit zu frieden, so schreiben Sie mir nichts, als:

Ich bin mit der Treue Ihrer Uebersetzung zufrieden.

Arany.

Sollten Sie mir aber keine Antwort geben, so werde ich das
Gedicht so abdrucken lassen wie es ist, und Sie können keine
55 Einsprache dawieder erheben, denn was gedruckt ist Allgemein-
gut, und Jeder hat das Recht, es zu kritisiren, in eine andre
Sprache zu übersetzen, es zu kommentiren u.s.w. Sie haben sich
daher durch Ihre Verwahrung betreff einer Uebersetzung der
Nagyidai cigányok (die übrigens köstlich, doch unübersetzbar
60 sind) nur lächerlich gemacht, beweisend, daß Sie weder die Preß-
gesetze, noch die allgemeine Rechtsgesetze kennen. Sie dürfen
übrigens ruhig sein: ich übersetze Ihr neuestes Epos nicht, und
außer mir, wird sich schwerlich Jemand finden, der sich der
harten und undankbaren Arbeit unterzieht.

- 65 Garai, Lisznyai, Székely, Pompéry haben bereits meine Uebersetzung ihrer Gedichte durchgesehen, und mir ihre volle Zufriedenheit darüber ausgesprochen. An Vörösmarty, Tompa, Bajza, Bérczy, Adorján, Sükei, Czuczor, Eötvös, Lévai, Szeles-
70 tey, Vachott, werde ich mich noch wenden. Ich bleibe im Ganzen nur noch 14 Tage hier. Das eine 2te unveränderte Auflage Ihrer Erzählungen in meiner Uebersetzung erschienen, werden Sie bereits wissen?

Mit aller sonstigen Achtung

Kertbeny

- 75 Mit Briefen an Frau Anna Bayer
Alte Postgasse, No 3. 3^t Stock. Thr. No 11.

398.

ARANY — KERTBENY KÁROLYNAK

[Elveszett]

[Nagykörös, 1852. aug. 1.]

[Neheztelő, visszautasító hangú válasz Kertbeny 1852. júl. 31 leve-
lére, nyomban annak kézhezvétele után. Kertbeny szemrehányása indokolatlan, levelének hangneme sértő. Kertbeny leveleiből is kitetszik, hogy a költő hallgatásának okaival tisztában van: küldeményeit csak másfél éves késéssel kapta kézhez, így ő azokról korábban nem is tudhatott. A késedelem oka, hogy Szilágyi Sándor azokat személyesen akarta A.J.-nak átadni, erre pedig csak a közelmúltban Nagykörösön került sor. Felrója minden bizonnyal, hogy Kertbeny fordításainak minden ódiuma rá, a költőre száll. Utal Kertbeny fatális pontatlanságaira és félreértéseire, amelyekre korábban hiába hívta fel figyelmét. Fordítson hát Kertbeny, amit csak tud vagy akar, ő a maga részéről kapcsolatát nem kívánja fenntartani vele.]

399.

KERTBENY KÁROLY — ARANYNAK

Pest 3852 [3. 8. 1852.] Dienstag.

Mein Herr!

Ich bedenke mich keinen Augenblick Ihnen zu Folge Ihrer Andwort vom $\frac{1}{8}$ nochmals zu schreiben, und hätte es schon gestern gethan, wenn ich nicht heute erst von einem 4 tägigen

⁵ Krankenbette aufgestanden wäre, — denn ich schäme mich nie, wo ich Unrecht habe, dasselbe einzugestehen, und somit Abbitte zu thun, als es der Gegenstand werth. Kommen Sie dieser Bereitwilligkeit daher auch so human entgegen, daß Sie diese Zeilen einer Prüfung würdigen, und mir die einzelnen Stellen beant-
¹⁰worten.

Wenn es wahr ist, daß Sie all meine 1 1/2 jährigen Sendungen durch Sz[ilágyi Sándor] erst in Körös erhielten, — und ich zweifle nach Ihrer Versicherung keinen Augenblick an der Wahrheit Ihres Wortes, — so tragen Sie allerdings nicht die
¹⁵geringste Schuld, sondern insgesammt Szilágyi; — jedoch ich schrieb Ihnen, etwa im Nov. oder Dez. 1851 von *Wien* aus *direkt* nach *Körös*, — und sollten Sie auch diesen Brief nicht erhalten haben?

Sz[ilágyi Sándor] ist einer der leichtsinnigsten und oberflächlichsten Leute die es giebt, ich selbst konnte seiner seit
²⁰meinem 14 tägigen hiesigen Aufenthalt erst einmal auf der Straße flüchtig habhaft werden, bevor ich noch an Sie geschrieben, und da versicherte er mich, er habe Alles regelmäßig an Sie & Tompa expedirt. Was soll ich nun mit ihm machen? Da er
²⁵ausgewiesen ist, und bereits wie ich höre, in 8 Tagen nach Miskolcz geht, so ist wenig Hoffnung ihn nochmals zu sprechen, und zu erfragen, ob er sonst noch Verwirrung angerichtet. Ebensowenig hat er mir bis Heute Ihre Katalin, als die übrigen Werke geschickt, die er mir bereits vor 2 Jahren versprach.
³⁰Sie sehen also er trägt allein alle Schuld. Können Sie mich aber eines ärgeren Falls als bloßer Uebereilung anklagen, und war dies Aufwallen nicht natürlich nachdem ich an meinen Herren Landsleuten so schöne Erfahrungen von Höflichkeit gemacht hatte, daß ein Toldy, Reguly, Császár u.s.w. sich 20 — 30 Briefe
³⁵schreiben lassen, ohne nur eine Zeile zu beantworten, ein Benehmen, das in der Civilisation ganz unerhört ist! Sie waren der Einzige, welcher mir mit Liebe und Bereitwilligkeit entgegenkam, und mich ganz glücklich machten durch die Hoffnung mit Ihrer Beihülfe endlich etwas Besseres als die bisherigen
⁴⁰Uebersetzungen liefern zu können, — und auch Sie verstummen plötzlich, verstummen mitten im Druck des ersten Bandes, und ich schreibe mir die Finger wund, greife zu allerlei abenteuerlichen Mitteln, und Sie bleiben und sind stumm. Herr! soll einem dabei nicht die Geduld reißen, noch dazu wenn man Je-
⁴⁵manden so verehrt und ihm geistig attachirt ist, wie ich Ihnen, und man glaubt für all den guten uneigennütigen Willen und all die Müh doch wenigstens einen Händedruck, nicht aber ein

vornehmes Desavouiren zu verdienen? Zudem als ich Ihnen von Wien aus direkt nach Kőrös geschrieben, und endlich gar, als
50 Ihre herrlichen Nagyidai Czigányok erschienen, und jene Bemerkung, verglichen mit Ihrem consequenten Stillschweigen, selbständig auf mich gemünzt schien, — da, wie Heine in seiner neuesten Poesien sagt „rissen mir alle Knöpfe an der Hose der Geduld“ und ich ließ mich zu einem Schritt hinreißen, den ich
55 jetzt schmerzlichst und aufrichtig bereue, auch wenn Sie weniger schuldlos wären, als Sie es sind.

Ich wiederhole es also, ich bereue innigst meine Aufwallung, und werde von nun an nie mehr an Ihnen zweifeln, wenn der Schein auch noch so sehr gegen Sie ist, — doch seien
60 Sie jetzt auch Mann, und nehmen Sie mit diesem offenen und ehrlichen Bekenntniße vorlieb, sonst sind Sie es nicht werth, daß ich es ablege. Vergessen Sie schnell diesen leichten Schatten, vergessen Sie überhaupt alle persönlichen Befugnisse, wo es sich um so große Fragen wie Vaterland, Poesie Menschengest
65 handelt. Freilich kann ich übersetzen, was und wie ich es will, und ich würde es auch so thun, wäre mir's um bloßes Uebersetzen zu thun, Sie wissen aber welche bessere Zwecke ich damit verfolge, und daß mir und dem Zweck nur genutzt ist, wenn ich auf meine Fehler so gewissenhaft aufmerksam gemacht werde,
70 daß ich im Stande bin wirklich vorzügliches zu liefern, und unseren nationalen Geist wirklich zu repräsentiren. Ich ersuche Sie daher nochmals und wärmstens, nicht bloß in meinem, auch im Namen der Sache, so schnell als möglich meine bereute Aufwallung zu vergessen, und mir sowohl über die leztgestellten
75 Fragen zu schreiben, als auch all das, was Sie vielleicht nachträglich auf frühere Briefe & Sendungen zu bemerken hätten. Ich hoffe, das Ihnen Ihr Autorexemplar der Erz. Dicht. durch Sz[ilágyi Sándor] gewissenhaft zugekommen ist.

Wie ich höre, wurde Tompa arretirt, also kann ich es nicht
80 wagen, an ihn zu schreiben; ich würde Sie daher bitten, mir über ihn, soviel Sie wissen, Nachricht zu geben. Lisznyai wurde Gestern wegen eines Straßenexcesses arretirt, und wegen anderer Ursachen Urházy; Czuczor, Vörösmarty, Sükei, Lévai u.s.w. leben gar nicht mehr hier, Garai & Székely wissen über gar Nichts
85 Auskunft zu geben, — somit ist mein Hinherkommen faßt ganz umsonst gewesen, und ich werde kaum mehr 14 Tage hier weilen. Dann denke ich wohl dem Orient zuzugehen, und will mit dieser Anthologie einer so undankbaren Rolle für immer Lebewohl entsagen. Also entziehen Sie nicht meiner lezten Arbeit

⁹⁰ aus bloßen Trotz etwa Ihre Theilnahme, und vergessen und vergeben Sie einem Herzen, das Sie so achtet, liebt, und verehrt wie das

Kertbeny's

[Címzés:]

Herrn Johann Arany
Professor am Gymnasium

zu
Nagy-Kőrös

400.

T O M P A M I H Á L Y — A R A N Y N A K

[Kassa, 1852. augusztus 5.]

Édes barátom!

Gondolom: hogy ohajtottok valamit hallani rólam. Az igen kevés és még is igen sok a mit irhatok. Már egy hónapja hogy ide beidéztettem, azóta hozzám sem szóltak, azt sem mondják:
⁵ miért vagyok itt? Isten tudja még meddig fog ez az állapot tartani. Elég az hozzá hogy a *Gólya* tojt nekem bajt, és költött kellemetlenségeket; utána minden irataim lefoglaltattak ide hozattak, és olvastatnak, magyaráztatnak, aplicáltatnak stb. Meddig fog ez az állapot tartani? feleletül látok itt 8—9 hónapos
¹⁰ söt egy két éves kihallgatatlan foglyokat. Holnap után itt lesz a császár; ad-e ez a magam-forma embereknek vizsgáztatást? nem tudja senki. A Sz. Károly szerencsétlenségét hallottam, sajnálom, én is elköltöttem már annyit, még pedig hosszabb és unalmasabb uton. Sokat nem irhatok, — Isten áldjon meg
¹⁵ benneteket.

Kassa august 5. 1852.

igaz barátod
Miska

[Címzés:]

Arany Jánosnak.
per Orosháza
<Pest> <Nagy-Kőrösön>

Nagy Szalonta

401.

SZÁSZ KÁROLY — ARANYNAK

[Nagykőrös, 1852. augusztus 7.]

Kedves Jankóm!

Engedelmed szerint felbontám a Miska levelét, de egy órai késedelem nélkül rögtön küldöm utánad, *ámbár* fájdalom kevés vigasztalót találsz benne.

- ⁵ Mi magunkat illet, meg vagyunk. Feleségem naponta felkeleget, s biceg egy egy keveset. Hát ti Szalontán hogy vagytok? Geszten F. Miskát, Kovácsot, a Tisza fiaikat üdvözlöm. Isten velünk.

K.

- ¹⁰ NB. A Kertbeni levelét is felbontottam hogy ebbe a levélbe beleaplicálhassam.

402.

TOMPA MIHÁLY — ARANYNAK

[Hanva, 1852. augusztus 25.]

Édes barátom!

- Rövíden: itthon vagyok! Mikor volt az examen? mikor kezdődik az iskola? Hogy' vagytok? mikor jöttök? Annyit tudok: hogy ha a pataki mintára megyen a ti dolgotok is: Sept
- ⁵ 1.-én már befogva lesztek, erre az esetre szavam sincs. De ha nem úgy van: akkor october — vagy novemberben kezditek a cursust. erre az esetre van szavam. Azért tudósíts! *Mikor indultok? Kik hányan jöttök?* én kiszámítom aztán az időt, és Miskolczig elétek megyek vagy is respective értetek. Hanem atyafi!
- ¹⁰ hagyj annyi időt: *míg a levél ide jöhet*, mert máskép nem jó lesz.

Szászékát, Mentovicsékát, Jánosit üdvözlöm. Tehát csak készüljetek!

Hanva, aug 25. 1852.

barátod Miska.

- U.i. 1. Szalmaözvegy vagyok, feleségem a fürdőbe ment ide a
- ¹⁵ szomszédba, hanem hiszen előkerül ő ma-holnap. —

2. Miskolczon a „Koronán” szálljatok meg.

[Címzés:]

Arany Jánosnak.
 <Pest>

N. Szalonta
 <Nagy-Kőrösön>

403.

ARANY — TOMPA MIHÁLYNAK

[Elveszett]

[Nagyszalonta, 1852. szeptember 3. kb.]

[Az idei szünidőt Szalontán töltik, Tompáékhoz majd a jövő vakációban mennek.]

404.

MENTOVICH FERENC — ARANYNAK

[Nkörös 1852.] September 6-án.]

Kedves Jánosom!

Nem gondoltam volt, hogy Molnár uram oly hamar megörölje elindulástokat — mint megigértém vala 5 órákor kis ajtótokon zörgeték — be nem mehetvén az első percben azt
⁵ gondoltam, hogy nem bizván Molnár uram pontosságában még agyban vagytok, azonban a fris kocsinyomból, s az elhullatott szénacsomocskákból csakhamar meggyözödtem, hogy ti útban vagytok — s így a bucsu mint Déman trombitájába a hang — bennem rekedt. Nem is bánkoddtam rajta igen nagyon, mert
¹⁰ nekem kedves embereimtől — habár rövid időre is — bucsuzni, kedvetlen kötelesség . . . hanem aztán annál kedvesebb az üdvözlés, annál kedvesebbek a találkozás első percei. Hidd meg édes Jánosom, hogy itt-nem-létedben nagy hiányt érzek s alig várom az időt, melyben ismét láthatlak, ölelhetlek.

¹⁵ Kedves nőd olvasván e sorokat, hihetőleg így fog gondolkozni: sokkal jobban tenné komám, ha fontosabb dolgokról írna, s mindenek felett szállásom állapotjáról írna megnyugtatólag — Hallja hát édes komámasszony miota elmentek, rettenetes dolgok történtek Sáskahad modjára lepte meg városunkat a katonaság. Három lovas ezreden kívül két ágyútelep,
²⁰ s isten tudja mennyi gyalogság van itt elszállásolva. Mindenünkből kipusztitnak, szörnyü éhesen érkeztek meg ezek a sáskák, nem lehet leírni az általok okozott alkalmatlanságot — s mind-ezekért mivel fizetnek ? . . . gorombasággal, s azzal, hogy minden
²⁵ nap estve felé muzsikáltatnak a Casino előtt a piacon. Igen drágába kerül e muzsikaszó, most igazán betelik hogy sirva vígadunk. — De térjünk vissza a kedves komámasszonyék szállá-

sára. A mint a szállásoló örmester komámasszonyék házához
érkezett, úgy akarta a sors, hogy Mészáros, ki rendesen minden
30 éjszaka ott hál- még a szálláson legyen. [!]be megy a nyitva
volt kis ajton, s megtekintvén az istálót így kiáltott fel: „ah tas
ist e hüpscher Stall! . s azonnal négy lovas legénynek paran-
csolt oda szállást. Hasztalan vala Mészárosnak minden ellen-
vetése: hogy a házi gazdák nincsenek honn, hogy ő nem akar
35 felelőséget vállalni, a netalán történendő károkért stb. — az
örmester szívében nem volt egy parányi irgalom sem. Ugy-e
rettenetes dolog!?. Hanem vigasztalodjék meg, mert Mészá-
ros nem elégedett meg a protestatioval, de elmenvén a város
házához az egész ügyet bejelentette a tanácsnak, ki közbevetvén
40 magát — meg mentette komámasszonyékat a sáskáktól. Nyu-
godtan lehet, eddigelő legkisebb baj sincs.

Szeretnék édes Jánosom neked körösi ujságokat írni — de
elmeneteled óta nem történt semmi különös érdekü. Ugy tetszik
itt valál még midőn az öreg Fitos helyett megválasztottuk az új
45 Rectort, ki nem más mint Jánosi. Iskolánk ügyében nem érke-
zett még semmi elhatározó rendelet, sőt egyetlen egy kormányi
leiratot sem kaptunk eddig elő. Elmeneteled után csak hamar
Kiss, Weiss is elmentek nyaralni, ez utobbi hihetőleg új legelőre.
Jánosi is elment ma Pestre, hol néhány napig akar ülni. Szász
50 itt van neje valamivel jobban, fenjár, de láb fájdalma még mind
tart. Ő hihetőleg ide hagyja Köröst, hívják Gyöngyöstre papnak,
el is ígérkezett azon föltétellel, ha kicsinálnak számára annyi
fizetést, mennyi itt van, mint halljuk nagyban korteskednek
ottan számára — ez ránk nézve is igen nagy vesztes lesz.
55 Irodalmi ujsagul irhatom: hogy Jokai szabadalmat kapott egy
divatlap kiadhatására — Csikai hozta Pestről e hirt a napokban,
hol személyesen találkozott Jokaival, — A napokban Losonczy
itt járván azt mondta, hogy Horváth Döme is akar valami havi
iratot kiadni, azon feltétellel ha téged megnyerhetne szerkesztő
60 társnak és a vállalat vezérének. Ő csak azt várja hogy te meg-
érkezz, s azonnal meghiva[t] bennünket Kecskemétre egy barát-
ságos ebédre, mely alkalommal körülményesen megbeszélnök
ez egész ügyet. Ballagi Károlytól közelebbről egy levelet kaptam,
ebben kér engem írnom meg neked: mikép sziveskedj neki
65 valami dolgozatot küldeni az általa szerkesztetendő gyermekek
vagyis ifjaknak szánt albumba.

Molnáron kezdtem levelem Molnáron kell bevégezniem.
Most jut eszembe hogy közelebbről találkozván vele az utcán
megkért írnom meg neked: hogy nagyon szivesen kész utánad
70 menni Szalontára [ugyan] azon azért, melyért odavitt. Meg-

érdemelné — ugymond — hogy öt és ne mászt fogadd meg, [!] mivel a mangorlót, minden áremelés nélkül elhozta. Én igyekeztem vele megértetni hogy ez csak azon esetben történhetnék meg, ha ott Szalontán drágább a szekérbér mint itt helyben —
75 Ezen egy esetben irj nekünk, s mi a töled kívánt időre Szalontára küldhetjük Molnár uramat. Hogy vagytok édes Jánosom — ne várjátok octobert, jöjjetek hamarább — Isten hozzon mentől előbb — nőmmel együtt tisztelve vagyok

80

őszintén szerető barátod
Mentovich

405.

T O M P A M I H Á L Y — A R A N Y N A K

Hanva sept 15. 1852.

Édes kedves barátom !

Bárha poéta vagy is, még sem képzelheted a mi szomorúságunkat és sajnálatunkat, sőt feleségemnek valóságos keserűségét, mellyet okozott vala nekünk üres válaszd, mert ez igazán
5 üres volt. Hanem persze meggyóztuk magunkat, mert ti nem valátok okai hogy nem jöhettek, és azért is, mert majd eljöttök, ha ismét más kellemetlenséget nem tojik az ördög. Nehéz várni az igaz, de ha meg kell lenni ! és igen is messze van az a jövő vacatio. Vagy te, nincs ott szüreti szünidő egy hónapig mint
10 Patakon? ez igen szép szokás volna; de mikor legyen az ha oct. elején áll be az oskola? azt te tudnád vagy tán te sem, megmondani, pedig már te csak okos ember lehetsz, mikor professor vagy. — Látod pedig mar előre kicsináltuk mi hogy' lessz? Tele vannak a méhkasok és szépen meghíztak a pulykák és
15 kacsák, de legszebben a frisling; amazokat megöltük volna gyermekeid, emezeket a magunk örömeire; előre Szász Károlynak szántam a fülét, nem a kacsá hanem a malacz fülét, de ez persze füle botját sem hajtja már erre felénk. Aztán szereztem kártyát is; hozattam egy nagy verschlag savanyuvizet, megtartottam
20 harmadévi dohányomból a legjobb s legnagyobb csomókat. Kiterveztem: mikor menendettünk Murányba, az ózdi gyárba, a hámorokba, az agtelki barlangba, a sziliczeibe, meg a szoros kőre és a szádelői völgybe stb. stb. stb. — a dinnyék is utriusque generis itt rothadtak össze, s a mi legtöbb itt vagyunk mi fele-
25 séggemmel, kik titeket bizony igen szivesen láttunk volna.

Hanem már most persze, mind semmit sem ér az a sok ha, ha, ha !
Különben hát itthon vagyok a hogy vagyok, feleségem is haza-
jött a fürdőből mindenestől, kivéven a mi nem jött haza, t.i. az
30 én, és az ő ruháinak egy része mellyet éjjel a szekér hatuljáról
— Most pedig tudd meg hogy nem irok neked sárga levélen
akár hiszed akár nem; hanem irok egy fehéren, melly fele azon
egésznek, mellyen nekem Szilágyi Sándor irt valamikor Pestről.
Az ő állapotjáról hallottam fülhegygyel valamit, hogy t.i.
35 Pestről kitiltották, de bizonyosabbat nem tudok; valamint az
egész pesti cotteriaról is épenséggel semmit. A sárga levélnek
pedig az a historiája, hogy én régenten a masznikói gyárban
levél(1)papirokat készítetttem, azok közt sok mindenfele színű
volt, sárga is; a többit mind elhasználtam már, s most a sárgához
40 is hozza kellett nyulnom. Ezt csak azért irom ide; hogy a mara-
dék öszve ne vesszen rajta, ha majd leveleinket pénzért csókoltat-
ják, kívül 100, belől 200 pengőért mint a Lind Jenny kesztyűét,
— miért sárga az én levelemnek az ő színe? — Egyebaránt
(még csak először jön elő) a fiúk mit csinálnak Kőrösön? Hogy'
45 van Szász és beteges neje? Hát Mentovicsék? Jánosi? és a többi.
igen szeretnék felölök hallani, ha persze te is epen anyit nem tud-
nál, vagy ha többet tudnál rólok most mint én. Hallom hogy
Szászt Gyöngyösi papnak híják? Vigyázzon, mert tudtommal
igen szegény patria az a gyöngyösi kalomista papság, s bizonyo-
50 san nem ér fel a kőrösi professorsággal; node talán csak pletyka
az egész história. —

Én barátom hasonlatósképen annyit dolgozom mint te,
az az nem csinállok semmit; egyebiránt is meg oda van minden
possibilis kéziratom, meg lehet hogy oda is marad; Szilágyi
55 Virgil irt ugyan már hogy írjak, hanem sehogy sem akarózik
biz a. A napokban pedig feküdtem is, persze az < . > ülés
után a fekvés is megjárja; torkom összedagadt kutyaul, de biz
abból én már csak nem egészen kivergődtem. Mindennek csak
az a vége pedig, hogy igen igen szerettünk volna látni benneteket,
60 de ha már ez uttal nem lehet, írj legalább, hogy némileg potolva
legyen a kárunk.

Most pedig már alkalmatosságom adódván (a papír elfo-
gyása miatt) nem irni: hát nem irok többet, csupán azt, hogy
igen csókolunk mindnyájtokat mindnyájan, isten áldjon meg
65 benneteket !

Szerető barátod
Miska

U. i. A fiúkat üdvezeld nevében.

TISZA LAJOSNÉ TELEKI JULIANNA —
ARANYNAK

Geszt Sept: 24^d 1852.

Igen tisztelt Professór Úr!

Szeretett Domokosom bútsú szozatában Önt lelki atyának nevezi s én Önnel szivesen osztozom a szüleség e legszentebb felébe — s minthogy tudom hogy fiúi érzés nem gerjedhet az eránt, ki atyait nem érez erányunkban, bátran lépek fel ön eleibe
5 azon kéréssel, osztozzon véllem azoknak terheiben is. Azért nem tétovázok sokat — egyenesen céloimhoz sietek.

Oly szelid lelkű, az illendőségnek minden ágait, nem tanultságból hanem emberség ösztönéből, mindenkör meg tartó, oly
10 igéntelen, s szerény művésznél tudva fiát mint ön, milyen szép remények táplálék az aggódó anyai szivet akkór, midőn észre vevé, hogy az azelőtti évben működött szivtelen, eszes tanító oly káros hatással volt kedves gyermekére, most hittem azt is, hogy magokkal a szelid múzsákkal társalgás is szelidítőleg
15 kell hogy kedélyére hasson; s mi után mind két reményemben csalatkoztam, határtalan bizalmam s fiunk java által felhivatva érzem magamat, Önt kérni, hogy nem csak szép példája, nem csak maga a művészet, hanem arra nézve leg hathatósbb intései által is hasson rá, melyek talán soha se lesznek hatásabbak,
20 mint a bútsú perceibe.

Szeretném a természetet vádolva menteni kedves gyermekemet — de az nem alkotta érzéketlenül -- évekig nem akart kis korában kocsizni — leg kedvesbb mulatsága — menni, mert néha kemény szívűséget mutató indulatos jelenések tanú-
25 jának kellett lennie.

Nem nevezhetem kevélynek némelyek ítélete szerint, mert semmi tetteivel soha nem dítsekszik — s nyilván látszik, hogy bár mi nemű műveivel nints túl elégedett, nincs lovaglásával, nincs lövésével, s.a.t.

30 Nem vádolhatom első nevelését, mert magam voltam — inkább mint testvéreinek, hozzá alkalmast nem kaphatván — dajkája pesztrája. Nem vádolhatom magamat, mert se keménységgemmel el idegenedésre, se mindent — vagy bár mi kitsit el nézésemmel el romlására okot nem adtam, tudom is hogy pár év
35 előtt szeretett, becsült, szép szomra jobban hajtott mint bár mire; szivesen társalgott velem, olvasott nékem, s ugyan azért

igyekezset mások erányába is, nem természeti hajlomból igaz de erántami engedékenységből, előző, nyájos, s.a.t. lenni.

Miolta az, ki eszével meg vakittá, s meg lehet, mindnya-
40 junk előtt érthetetlen nyelven mindnyájunkat előtte bár hány-
szór gyengeségeinkben elmésen s tehát vakittólág nevetségessé
— minden esetre szivtelen élceivel mindent a mi szent, kedélyes,
kegyelettel tölti a romlatlan gyermeki szivet le alázott, talán
benne magáról titkos s ugyan azért még veszélyesbb túl becsü-
45 lést költött, azolta minden meg változott.

Intéseim bár mely szelídek, vissza utasitto, utolsó szót
minden esetre magoknak tartó, sértő és sértett modon fogadtat-
nak, s eredménytelen maradnak s így nevelőjei is, kit ismét tetleg
tudok hogy becsül is, szeret is, meg is van véle, bánásával elé-
50 gedve. A leg jobbak ítéletével oly keveset gondól, hogy e majd
nem bünös bánását, emberek előtt majdnem kettőzteti. Sem
aty[j]a, sem erántom, sem nevelője, testvérei, szóval Önnön
kivül senki eránt kegyeletet nem mutat, s úgy látszik e minden
kiméllet meg vetésében férjfiúságot, lelki fel emelkedetséget,
55 s.a.t. keres.

Őn lévén az egyetlen ki hathat rá képzelheti ön mi szent s
becses előttem ez egy út arra, hogy a nyilván félre vezetettet jó
útra térítve láthatni még elég boldog legyek! Ön lehet csak el
hivatva tévelységését véllé át láttatni, át hogy ha mindeg anyai
60 áldás hangzik is felette az meg nem óvja a büntetéstől, ha a sziv
mély sebjei önkéntelen panaszt sohajtanak; hogy ki magát ked-
veltetni tudja a, s jó ügynek csak az tud használni kinek baráti
vagynak; hogy a köz vélemény megvetésének kora nem érkezett
el reá nézve; hogy csakis akkor s azért kell és szabad azt a férj-
65 fiúnak mint leg becsesebbet öntudatán kívül oda vetni, mikór
az és lelki ösmérete önállósága és e közt kellene választania;
hogy az a mi faragatlan még nem egyenes — vagyis, hogy nem
kell valaminek faragatlannak lenni hogy egyenes lehessen;
hogy a mások eránti engedékenységet, helyes kedvkeresést
70 maga az emberi és önszeretetünk igényli, azáltal múlasztólág és
tettleg egymás életét kellemesebbé tévén — s hogy: de miért
hordok én annyitt fel? Hiszem én hogy Ön engemet ért — s ha
nem értene — rizsmák be írása után sem értené!

Csak azt mondom hát, hogy ha az Ön jó szivének sikerü-
75 lend nem csak az eszet, hanem a kedélyt is meg gazdagittani,
örök hálára kötelezi

kész szüle társát
Tisza-Teleky Juliannát.

Nagi-Kewrews Oct. 1. 1852.

⟨Édes barátom,⟩ [elkenődött.]

Szeretett Miskám! Mult hó derekáról kelt leveledet épen most adja kezembe Szász Károly, s mivel erősen ösztönöz a válaszolási vágy, addig ütöm a vasat míg *meleg*, azaz rögtön⁵ *felelek* (assonance). A mint látod ismét itt vagyok: érkeztem ⟨vala⟩ pedig tegnap. Augustus 5-én mondtam vala bucsút a kőrösi bérelt laknak, szeptember 30-án láttam azt meg újra. De minő változás! Az eddig olly kopár udvar, mit nem tartottam képesnek egy árva fűszál megtermésére, övig érő dudva¹⁰ vegetatióval üdvözölt: a kaput csak félóráig tartó gyomlálás és kapálás után lehetett kinyitni: más szerencsétlenség nem történt.

Bizony pajtás igen sajnálom azokat a te pulykáidat, kacsáidat, méheidet és malaczodat: majd annyira, mint azt hogy téged nem láthattalak. Tudom, *tele* kebelrel elbeszélted volna¹⁵ azt, mit *üres* levelekkel nem lehet elmodani. Lásd itt egy szép antithesis: *tele* kebel *üres* levél! — No de, ecsém! nincs még épen vége a világnak, — várt leány várat nyer, türöm-füvel orvosoljuk a bajt, nohabár, a nagy lyány szava szerint: könnyű a fonás, de nehéz a várakozás. Szüreti szünidő itt ugyan lesz, de²⁰ nem egy hónapig, mint Patakon, hanem csak két nap —, legfőlebb egy hétig, a meddig t.i. a nagykőrösi *hegyeken* beszűrnék: erre tehát nincs mit számítani. —

Ejnye no! hogy még ellopták ruháitokat! Megállj: adok egy jó tanácsot: máskor ne köttesd ládádat a kocsí hátuljára,²⁵ hanem tétesd inkább a kocsiba, vagy ha odanem fér, s hátul kell felkötni, vigyázz rá fiam jól, gyakran tekints vissza, kivált ha este utazol, így legalább, ha ellopták, hamarabb észreveszed, ha el nem lopták, azt is észreveszed: szemesnek a világ, vaknak alamizsna; *rem tuam custodi, ne auferant* — *poloni!* Köszönd³⁰ meg szépen e jó tanácsot, fiam.

Sárga leveleiddel ⟨pedig⟩ semmi bajom: irhatsz — habár sárga papirosra, minden héten egyszer: én nem fogom felpanaszolni. A maradék — az utóvilág — kedegh, melly, a mint mondják minden tárgyat más szemüvegen néz, meglehet a te leveleidet³⁵ is nem sárgáknak hanem fehéréeknek, pirosáknak, vagy zöldeknek nézheti.

Szásznét ma láttam, még nincs egészen jól, de már fenn

jár: Szásznak kutyabaja. Gyöngyösre csak ugyan hitták, de, a
mint hallom, nem fogadta el s ezt *a mint hallom* jól is tette. Én
40 először igen örültem e historiának, mert Gyöngyöst jó papság-
nak gondoltam; de így bolond volna, ha rosztat roszzal cserélné
fel. Mentovichék? Jánosi? — mint rendesen, semmi változás.

Hogyan gondoltad azt, hogy dagadt torokkal nekem olly
hosszu levelet írj? Fájós torokkal sokat beszélni nem jó: én
45 legalább, ha a torkom fájna, neked egy betűt sem írnék: ebből
is kitetszik, mennyivel becsületesb ember vagy te, mint én —
gondolom és hiszem.

A vacatiót iszonyú henyeségben töltöttem. Sokak és
nagyok voltak vala az én <feltett(?)> szándékim és terveim:
50 de bizony azokból semmi sem jött teljesedésbe. Ettem, ittam,
vegetáltam: de egy verset nem csináltam. Virgil ur engem is zak-
lat, hó elején küldi a pénzt, s én még semmit sem küldtem neki.
Nem abnormis állapot-e ez, midőn a szerkesztő fizet s az író
nem ír? No de majd — majd — majd —

Két hónap <olta>tól fogva nem tudok, nem hallottam
Pestről semmit: nem láttam egy Hölgvfutárt vagy Viszhangot,
nem olvastam egy verset, mi az özönvíz óta *dátálódnék!* A pesti
cotteriáról azt sem tudom ki? mi? — Lévai nincs ott; hallom a
Hölgvfutár zászlóját Székely József viszi, illy szavakkal ragad-
60 ván azt meg egy versében, (mit ugyan én nem olvastam):

„Ide szegődtem én eh' a szegény lapho' ” Emlékszel-e
még szegény Petőfinek egy kedvencz korcsmafélíratára: *Az két
kék bakokho. ?*

Szilágyi Sándort elküldték volt Pestről, az igaz; most
65 pedig azzal állt boszut, hogy kecskeméti professorrá lett. Nem
bánta, akármellyik tanszéket adják neki, adták hát a mathesist;
hanem ezt szeretné valami mással becserélni Kőrösön, vagy akár-
hol. Jelenleg épen Kecskeméten van háztűz látni: visszajövet
lesz hozzá szerencsénk. —

70 *Benkert Mariska* Pesten van: 100 magyar *költőt* (!) akar
kiállítani németül 200 verssel és 100 biographiával: remélem téged
is megkeresett. Nekem irt volt egy goromba levelet, a miért
neki utóbbi leveleire válaszolni elmulasztottam; én akkor felel-
tem; azután irt térden csuszva; arra nem feleltem.

75 *Kerényi* meghalt! *Bozzai Pali* meghalt! miért nem halunk
meg mindnyájan!

„Az boldog, a ki meghal, mint ezek,

„Ki mélyen nyugszik föld alatt.”

Vagy, mint a Barna Péter historiájában (Népdalok I.
80 I. 381. l.) bővebben megolvashatod:

„Nem jó föld ez pajtás, nem jó itten lakni,
Mert”

A költészet legalább bajosan fog e földben felvirágozni:
a világtörténet ellenkezőt tanít.

85 No de bizzuk ezt a sors-intéző hatalmakra: mi tegyük a
mit tehetünk s ha semmit sem tehetünk, akkor ne tegyünk
semmit. Mégha az irodalom haldoklik is: mi vagyunk a vonagló
tagok, mellyek mozgásuk által némi életre mutatnak: tehát csak
mozogjunk! — Kell, hogy mozogjunk: jól vagy rosszul, célra e
90 vagy cél nélkül, az most mind egy. —

Eh! félre az epével! Hiszen én vidor hangon akartam
irni. Közönség most van, soha sem volt különb. Szász Károly
aláírói szépecskén szaporodnak (*Moore* verseire, a mint tudod),
Losonczy László 500 aláíróit gyűjthetett! Kiben van hát a hiba?
95 Nem a közönségben, annyi való, hanem a költőkben. Miért nem
irnak? Mert nem lelkesülnek. Miért nem lelkesülnek fel? ez már
nagyobb kérdés. Kifogytak, kiszáradtak, kihaltak!

Bezárom leveletem, mert már elláttam, hogy semmiképen
sem bírok kibontakozni e veszekedett rosz vérből. Jobb órában
100 többet s jobbat: most édes Miskám az isten áldjon meg

„Téged magadat is, szerelmes nődet is,
Még, ha ugyan volna, kis csecsemődet is,
Apádat, anyádat, a falamiádat,
Kijáró, bejáró ékonómiádat:

105 Kivánjuk szivesen én <meg> s a feleségem,
Laczi, Julcsa, én két apró szép cselédem.
Kivánjuk nem egyszer, hanem száz- meg százszor; —
Most ölel forróan, — többet ír *majd másszor*

110 igaz barátod
Arany János

408.

T I S Z A D O M O K O S — A R A N Y N A K

Geszt, Oct. 1-én 1852.

Édes Aranybácsi!

Szívemből sajnálom, hogy úgy kikerültem önt, mikor
éppen előtte vitt el útam. De, a mint ugyan hiszem mondani
sem szükséges, nem én voltam hibás. Csegődre menvén, vadá-
5 szatra, Kálmán csupán az út jobbsága miatt jött a városon

keresztül, s mint hogy már is sötét volt, megállásra kérő szavamra azt felelte, hogy sehol sem akar megállani. Hallám hogy Kálmán még Hétfőn haza jön, s megnyugvók. Jaj! de Kálmán lóháton jött haza, s így, nem levén paripám, kikerültem azt
10 kihez úgy vágytam. Na! de ha még egyszer együtt leszünk, kipótolom e veszteséget.

További munkásságom jeléül küldök két verset, és ha habebo elementum, többeket is.

Alig ment el Arany bácsi, Fekete úrral a kis szobába
15 mentünk, s néztünk egymásra . . . hosszú orral. Nem tudom miért, de engem egy barátóli megválás, kivált ősszel, akaratlanul a halálra emlékeztet, s az elszomorít.

Fekete úréknak holnap kellett volna indulni, de haladt a terminus, minthogy Béla folyvást gyengélkedik, Domokos
20 pedig nagyon beteg lett. Alkalmasint inláz lesz belőle ha még nem az. Most mentek doctorért.

Én egészséges vagyok, mint mindig, s maradok mint mindig,

25

szerető tanítványa
Tisza Domokos

[Címzés:]

Tekintetes *Arany János* úrnak, m. irodalom tanarának *N. Kőrös p. Orosháza*

*Egy költő elutazására*¹

30 Elrepültél zengő vándor fecske!
Ember itt már hiában keresne;
Pusztá, rideg, kicsiny dalos fészked,
Rá szemünk már csak bánattal nézhet.

Gyorsan villan bús fekete szárnyad,
Szívünk nyara ott repül utánad .
35 Itt jön, itt jön a virág ölü tél . .
Lesz-e tavasz melyben vissza jönnél?

*Fel a tetőre .!*²

40 Fel a tetőre, mint a sas merészen!
Jég s hófedetre! Felvágó kebelem,
Alant, a zajt már már csak únva nézem
Fent, széles kedvem újra fölfelem.

¹⁻² AJ. kritikáját e versekről ld. 101. 1.

Alattam, felhő zúg nagy menydörögve,
Felettem tisztán látom az eget
Ledülök az időt győző kövekre
45 Kacagva függvén a világ felett.

Alant a bűn. Itt nyílik a menyország,
Félidvezülve állok a tetőn.
S a földön, hol dül vétek és gonoszság
Végigtekintek mint egy temetőn.

50 Beszélek bátran magas fellegekkel,
Az Úrnak arcát látom az egen.
Tüzes ábránddal, forró képzelettel,
Fel a tetőre, felvágó kebelem.

409.

ARANY — TISZA DOMOKOSNAK

Nagy-Kőrös, oct. 6. 1852.

Édes Domokos

Nagy örömmel vettem kedves levelét; annál nagyobb,
mert minden jó elővéleményem dacára, illy hamar nem reméltem.
Ime hát mi megérkeztünk, minden baj nélkül, csütörtökön délre
5 s így 48 óra alatt, a mi elég sebes jövet, miután 24-et bizonyosan
pihentünk. Ideérve a kis udvart kerti seprű s laboda növényzet-
tel annyira benőve találtuk, hogy a kaput is csak félórai gyom-
lálás után birtuk kinyitni. Node csakhogy nagyobb szerencsét-
lenség nem történt!

10 Hazulról nem kedden reggel, hanem kedden délben indul-
tam, s így még akkor dél előtt is találkozhattunk volna; egyéb-
iránt hiszen Kőrös a vasút partján fekszik s nincs távolabb Pest-
hez, mint Pest Kőröshöz: így a másodszori búcsuvételt máskor is
elvégezhetjük.

15 Van igaza (költőileg) ha jó barátóli megválás a halálra
emlékezteti: annak eltávozása, kit szeretünk, mindig olyas
űrt hagy a házban, mintha halottat vittek volna ki; sőt egysze-
rűen a butorok kihordása is felkölti ez eszmét; azért irtózom én a
meszeléstől!

20 Mind a két verse,¹ röviden — szép! Semmi gáncsolni valóm.
Igy, Domokos, for ever!

¹ Ld. a verseket a 100. l.

Hanem azért, ha gyengébbeket ír is, elküldje ám: legalább hadd legyen mit gáncsolnom.

Kovácsot, Feketét szívesen üdvözlje nevemben, nem²⁵ különben a pap bácsit, kinek malacára még most is fáj a fogam. hozzáképzelve az ujbort.

A méltóságos urnak mély tiszteletemet s a grófnénak kézsókomat legyen szíves átnyújtani. Kedves testvéreit üdvözlöm — szóval az egész házat; nehogy a *Joka* bácsi famosus levelének³⁰ utánzásába essem, mindenkit sorra nevezvén.

Isten áldja meg édes Domám!

barátja
Arany János.

U.i. Nem találván verseiben semmit, amibe akadémuskodhassam³⁵ (szép rövid szót!) meg nem állhatom, hogy egy levelében diszlő nyelvtani hibát meg ne rójak: „Hallám hogy Kálmán még Hétfőn (miért nagy H?) hazajön s *megnyugvék*.” Már kicsoda? *nyugszik: nyugvám, ál, ék*. Kicsinység, de éppen efféle tévedéseket szok meg az ember legkönnyebben: egyik szüntelen a fülét⁴⁰ vakarja, másik bizonyos szót ismétél gyakran (denique, perse, — roppant — alkalmasint etc.) harmadik az *ik*-es ígét használja hibásan s így tovább. —

[Címzés:

Tisza Domokosnak szeretettel.
Nagy-Szalonta

Geszten

410.

L É V A Y J Ó Z S E F — A R A N Y N A K

Miskolcz oct. 13. 1852.

Szeretett barátom!

Mind hiában várom én a te leveledet. Elutazol, visszaérrkel; vakációzol s újra diligentiázol; élsz és egyszer meg is halsz a nélkül, hogy hozzám életedről vagy halálodról csak egy vak⁵ szót is ejtenél. Ez édes jó emberem, egy máknyit sem szép tőled, de sőt inkább csunya dolog s rettentő módon tudnék rajta morfondírozni, ha te engemet olyan díbdáb gyermeknek tartanál, kit csak úgy száz mértfőlnyről szeretsz ismerni. Kérlek és kényszerítelek azért a mi urunk Jézus Krisztus nevében, hogy vagy¹⁰ ide Miskolczra gyere lakni falustól és mindenestől, vagy pedig szorgalmasan és illendőképén rajta légy, hogy tőlem a pennát

és papírost ne kiméljed. Tompa Mihály atyádfia e tekintetben nagy húségesen követi a te nyomdokaidat; egy betű nem sok, annyt sem tudok róla, sem nem ír, sem nem szól, sem nem kürtől,
15 sem nem türköl. Ezt neki nem is veszem rossz néven. Én magam is oly rest vagyok, mint ómaga.

Mióta a katédrában ülök, még csak oly kedvem szerint való napokat sem töltöttem, mint mostanában. Gyönyörűséges szüreti vakáczionk van egészen november első napjáig. Im ezen
20 napok vannak már az én kedvem szerint. Különben az új állomással csak megvagyunk úgy a hogy. Legalább különbözik valamit az ujdondászat mesterségétől Brrr! Azok az ujdondások! azok a borzas haju, megöregedett fiatal pofák! Művészek, poéták és nagy emberek! Undorom, ha rájok gondolok. Pedig
25 most van ott az élet javában, most! Elfoglalták a Hölgyfutár egész birodalmát és uralkodnak szörnyűképen való boldogságban. Ujjongatnak, dulakodnak, bogároznak, mint egy harmadfű borju, mely farkához rug, elkezd loholni s bög és fosik egyszerre s ki tudja nem hiszi-e, hogy loholása repülés, hogy bögése éneklés!
30 Hallottad-e híret, miképen canonizálták Lisznyait a Hölgyfutárban? Rettenetes haragudnál velem te is, ha volna kire és miért. Az ünnepelt költők már ma csak úgy könnyedén kelnek tökmagról. „Lisznyait annyira respektálta Petőfi, hogy költeményeit gyakran bocsátá bírálata alá.” Petőfi bíraltatta magát Lisznyaival!!! Oh minden égnek minden istenségi!! De hagyjuk
35 el. bolonduljanak meg még jobban; aztán pukkadjanak meg! szívesen kívánom.

Hát vajjon parókás Toldy Ferencz véleményét olvastad-e már a Muzeumban, rólad és rólam? Ez is ugyan rakja. Te elhomályosítád híredet a Nidai czigányokkal s azt csak Toldi
40 második részével ütheted helyre s ezt ő igen fájlalja; én pedig figyelemre méltó nyelvképességgel bírok s gazdag vagyok költői gondolatokban; de verseim hidegek s a költészet nálam csak szokás, nem a szív kifolyása (:hogy' tudja:) azért igen keveset
45 kell írnom s nehéz formákban stb. Dejszen megveszne úgy az egész irodalom, ha ő kigyelmétől tanulnánk nyelvet, aestetikát, költészetet, melegséget stb. oly hidegen mondom, mint a hogy Toldi gondolja, hogy semmibe, de még annál is kevesebbe veszem mind azt, s mi eddig költeményimről a nyilvánosság előtt
50 mondva volt. Én tudom mily keveset érek, de azt is tudom hogy vannak nagy férfiak kik semmit sem érnek.

Nagyobb dolog mind ezen apróságnál, hogy megnyilatkoznak az ég csatornái s ötödnapja folyvást esik. A szüretnek félig meddig már is betette az ajtót. Zugolódik az egész világ s

- ⁵⁵ csúnyán káromolja azt, a ki az időjárását ilyen visszásan dirigálja. Az igaz, hogy bolondul is megyen az egész. A minap is két szép fiatal palócz legény lett e rossz directio áldozatja. Felakaszták őket holmi csekélységért. Tót Lczi volt egyik; 22 esztendő s karcsu legény. Mindenki csudálta benne a nagy resignatiót.
- ⁶⁰ Ezeket mondotta: csak az édes anyámat ne bocsájják nézéseemre. Ha százszor besoroz a német, százszor elszököm; legalább itthon halok meg, nem idegen földön stb. Szökött katona volt és egy kicsinyt rabló. De már nem kinozlok tovább mindenféle bolondságokkal, hanem azon kérlek, hogy irj te nekem még nagyobb
- ⁶⁵ bolondságokat s csokold meg az én meleg köszöntésemmel a te szerelmesidet miután én vagyok mindnyájatoknak

igen szerető hive
L. Józsi

411.

T I S Z A D O M O K O S — A R A N Y N A K

Geszt. Oct. 14-kén 1852.

Édes Aranybácsi!

Az első levelet hamar megírtam, s a másodikkal sem akartam választ várni, de közbe jövé a Teleky Domokosné családostuli keresztül útazása, még a válaszra sem felelhettem rögtön.

- ⁵ Eddig már hallhatta Arany bácsi azon szomorú esetet, mely az egész családot s hazát érte, t. i. hogy Zeyk Jósefet, azon erős férfit, kit ön itt két hónappal ezelőtt látott, négy napi gyengélkedés után, véletlen guta érte September 24-kén.

- ¹⁰ A Bethlen fiúk, ámbár az oskolák rég megindultak, folyvást itt vannak. Sorba megy rajtuk a kór, Domokos lábbadoz, most Fekete úr van csehül.

- Mi alkalmasint November vége felé fogunk Kovács bácsival Pestre menni. Ha időnk, alkalmunk lesz bizonyosan elmegyünk Kőrösre, remélvén hogy akkor egy fertályi gyomlálás után is bejuthatunk a szépen kizöldült udvarba.

Na! de nem szabad tréfálni, ott növésnek indult a ház környéke, itt mindinkább pusztul. Most víjjuk esztendőnkénti harcunkat rossz ablak, s ajtókkal és a hideg szobákkal. Én és Lajos talpig náthások vagyunk.

- ²⁰ Isten áldja meg!

szerető tanítványa
Tisza Domokos

U. I. Szüretelünk.

Vágy¹

25 Mért nem vagyok ez ócska rabvilágnak
Szabad láncatlan ifjú üstökösse,
Hogy meg, pályámat a magasba járót
Az ős erő vas törvénye se kösse.

30 S a roppant égen nap s föld ezredekek
Egymásba láncolt rab útja felett
A mindenség egymásba forrt határin,
Szabadon járnék mint a képzelet.

Leszállanék majd e kis föld felébe
Csodálna minden, félne a bünös
35 Caesar ijedne láng tekintetemtől
Lennék szabad, vad ifjú üstökös!

Szép szülöttim . .²

Szép szülöttim fényes képzemények
Hova lettek? mely vidékre tértek?
40 Kérdezem a hervadó virágtól
Hulló lombtól, költöző madártól.

Itt maradtam pusztán, megvetetten,
Eső suhog, vad szél zúg megettem,
45 Lombtalan fát ablakomhoz vágja,
Búsán összezörög minden ágja

Én is megyek! — itt csak bánat érne,
Felülök az ördög szekere
S találkozunk tán egy szebb vidéken,
Szép szülöttem, fényes képzeményem.

50 Hymnus³

Hozzád az ég s föld roppant Istenéhez,
Rebegve, hozzád száll buzgó imánk
Reményt magyar mert csak te benned érez
Mert még te állasz vég istáp gyanánt,
55 Óh! nézd ez érted, benned élő népet.
Halaszd el Isten még a gyászos véget.

¹⁻³ AJ. kritikáját e versekről ld. 118. l.

Szabad Israel erős Jehovája
Vagy tégy urakká e jelen hazán
Vagy Mózes adj[,] ki nekünk feltalálja
60 Hol nyílik a magyarnak Canaán.
Hova nem hatnak álnok jövevények,
S magában élhet, honja — istenének.

Oh! Izraelnek ádáz fővezére!
Rabláncokon a győző harcikar,
65 Mord felleg ült a nemzet nyílt egére
Gyáván, börtönben vész el a magyar.
Villámnyilad ott elrohanni látom,
Még sincs igazság sehol a világon !!

Feléd, feléd száll e hon hő imája,
70 Te magyaroknak édes Istene!
Óh! küldj egy pár reménysugárt reája
Derüljön fel már béborult ege.
Nézd nézd ez érted benned élő népet.
Halaszd el Isten még a gyászos véget.

412.

ARANY — LÉVAY JÓZSEFNEK

Nagy-Kőrös oct. 16. 1852

Barátom József!

Méltó pedig a te szemrehányásod melylyel engem dorgálsz,
levélírásbeli nagy tunyaságomért. Menthetném magamat azzal,
hogy Augusztus elejétől octóber elejéig nem voltam itthon,
5 hanem otthon, Szalontán, ott pedig, a mint tudod, 40 mérföldnyi
peripheriában nincsen posta; mióta hazajöttem pedig nem értem
rá a vacatiótól: azonban félreteszek minden mentséget s röviden
ennyit mondok: resteltem. Bár akartam, „de ez a test sokszor
(= mindig) tehetetlen és rest” volt, az Énekes könyv szavai
10 szerint, már pedig test nélkül próbálj hát levelet írni!

Elhiszem, hogy kellemes élet ez a professzorság! kivált
ha mindig szünnapok volnának. De frater, majd te is megismer-
kedel ennek gyönyörű oldalaival; én nem akarlak elkedvetlení-
teni, világért sem! annál kevésbbé, mert az ujdondászat gyö-
15 nyöreit nem ismerem, s meglehet, hogy denique még is jobb
kenyér a professzorság, mint a hírharangozás. Hogy pedig te a

borzas hajú tudósoktól, művészekről s költészekről iszonyodol, azt meg nem foghatom. Barátom! én nem tudom mit adnék annyi önhittségért, mint ezen emberkék, némellyikében van.
20 Ha én arról meg tudnék győződni, hogy a mit írok, az mind jó, szép, felséges: nálam termékenyebb író nem lenne a föld kerek-ségén. De egyik skepsisből a másikba esem: fúrok, faragok, igazgatok = rontok, bontok, megsemmisítek etc. Persze aztán sokszor az első talán jobb volt, mint az utolsó: de hiába! nem
25 tudok magammal megelegedni. Innet az én meddőségem: Innet hogy már nekem *végem!*

A mi pedig ezen poéták dicsőségét illeti: ám hadd vigeáljon, én nem teszek ellene óvást. Mi bukott poéták, már csak hallgassunk. Az idő malma mindent megőröl: őket is, minket is.
30 De Nagy Ignácznak azon pimaszságát, hogy a Toldi magas bírálatát kárörömmel után nyomatja, én legalább el nem felejttem. Szakitottam volt vele, minden zaj nélkül, mert *silány szerkesztő*: most megváltam tőle végkép, mert alávaló *ember*. Ám tartsa fel Lisznyai, Székely és Sclavonia ' ha pedig bukik,
35 ám bukják. Nem ő a cél, hanem az irodalom.

Mindazáltal rosziúl teszszük mi, hogy míg azok ott mindent elkövetnek a közönség félrevezetésére, mi semmit sem cselekszünk. Dorong nekik és polémia! Különben ez a becsületes magyar publicum, melly birkajámborságában annak hisz, kinek
40 nagyobb szája van, azt találja gondolni, hogy nekiek van igazuk. Lisznyai nem aljas a *szotyogó szottval*: én aljas vagyok a *lány majoránnával*. Az *öt öszre elegendő kalappiszok* nem sérti Toldit: egyéb sérti. Az *iskolásnak* megadja az illő respectust: a *mestert* ledorongolja. A nyakamat teszem pedig rá, hogy nem súlyedtem
45 annyit a „*czigányokban*”, mint az illető urfi a „*Kinizsiben*” vagy akármellyik dalában, tárgyhoz képest. No de hiszen majd eligazodik ez magába!

Avval az esővel pedig soha se dicsekedj' mert itt is esik ám, mult péntek óta, úgy, hogy jobban sem kell. Ma épen
50 derültebb idő van, s annak köszönd hogy válaszolok leveledre: essőben az apám lelkének se írnék. Tót Laczit sajnálom, de különb emberrel is <meg>történt már olyan, mint ővele; téged pedig öllelek — valamint nőm is köszönt. — Élj boldogul, ha tudsz, kívánja

55

[Címzés:]

Miskólczi tanár *Lévai József*
urnak.

b[ará]tod Arany

Miskolczon.

GÁLL JÁNOS — ARANYNAK

[Pest, 1852. október 18.]

Tekintetes Úr!

Meg égette már a kása a számát. — bocsánatot kérek, többet senki kedvéért nem avatkozom a házam s környékének magam pénzéni változtatgatásába, — egyik volt lakómmal most⁵ is perben vagyok — a másik erő hatalommal elvitte [kiolvashatatlan szó] — nem is tudom mijét — kályháját é tűzhelyét é — és ez az én kályhám szőre lábán elveszett, — így mondhatom három anyiba kerül a [kilvashatatlan szó] és változtatgatás, mint a házjövédalma — a maga erszényére méltóztasson¹⁰ kényelme szerint tenni, tsak hogy tisztán és épen méltóztasson házatskámát hagyni, ne úgy mint a [olvashatatlan szó] orvos úr. egyéberánt a vas kályhát e napokban megküldöm, nem várok már senkire. — úri szivességébe ajánlott tisztelettel maradván
Pest 1852 okt. 18

15

alázatos szolgája
Gáll János

[Címzés:]

Tekintetes *Arany János* úrnak,
Nkőrösi Tanítónak megkülömböztetett
tisztelettel.

N. Kőrösön

TISZA DOMOKOS — ARANYNAK

Geszt. Oct. 22-kén 1852.

Édes Aranybácsi!

A Bethlen fiúk épen tegnap mentek el, reggel, és velök a zaj és lárma. Elmondhatjuk mi is a költővel „Európa csendes, újra csendes”. Időm egyébiránt hamar fog mulni, minthogy⁵ hétfőn Kágyára megyünk szüretelni, onnan hazajőve, csakhamar úgy hiszem November tizenegyedikén, felmegyek Kovácsbácsival Pestre, hova talán anyám és Lajos egy pár napra felkísérend. Anyám Zsófinéit akarja meglátni ki mostanában jön haza Ostendéből, és kivel különben nem találkozhatnék, nem¹⁰ akarván apám az idén fennt telelni.

Ebből láthatja Aranybácsi minden terveinket, törekvéseinket, határozatainkat. Annyi mindenestre bizonyos, hogy mi, még ha a terminus halasztatik is, a jövő hónapban Pesten leszünk.

15 Küldök most is három verset, az egyik megint az ötös népies alakban van írva. Ez talán már hatodik, de nem is írok egy darabig azon alakban többet.

Mindezeknek utána áldja meg az Isten!

20

szerető tanítványa
Tisza Domokos.

Vele, Érte, Tőle¹

25

Vele megyen boldogságom,
Észem, szívem, mindenem,
Ifjú kedvem, vígasságom
S minden tiszta érzetem.

30

Érte vernek e kebelnek
Szíve s minden ereim.
S óhajtásim érte kelnek,
Érte élem perceim

Tőle édes vigaszaim
Tőle jön üdvösségem.
Tüzes édes gondolatim,
Éltet adó reményem.

Szüreten²

35

Hu[!]zd rá cigány a keserves voltát!
Húzd rá, húzd rá azt a tiltott nótát,
Húzd rá búsan, repedjen a lelke!
Még a bánat is táncoljon bennem.

45

Magyar lélek hó kifakadása
Hegedűszó, rézkürt harsogása!
Tán még szebb lett a miolta tiltják . . .
Húzd rá cigány a keserves voltát!

¹⁻² A.J. kritikáját e versekről ld. 118 119. 1.

*Életphilosophia*³

45 Nem kell nékem hír, dicsőség,
Éles kard, s calamus,
Pennás fül, vagy tollas süveg
Hej! jobb annál a must.
Mehet Cante, Fichte,
Ebszülte németje!
50 Egyél igyál, ez a gyomrom hitje.
Mit nyert anyi sok hadvezér
Roppant sáska hadja?
Térdit csiklandó spádéja
Pyramis kalapja?
Csatázom a borral,
Kancsóval csuporral,
S haza megyek érdemjeles orral.
Anyokom ha otthon lármáz
Hallgasst iszok rája;
60 Főkötője, cipellője
Indúl a korcsmába.
Van akkor jajgatás,
Kérés, rimánkodás
Asszonyt törni ez a legjobb fogás.
65 Nem kapalom én a szőlőt!
Terem a zsidónál,
Már kiforrva, és kancsóban
Ott az asztalon áll
Rajta hát bor fia!
70 Az edényt kiigya
Nekem ez legjobb philosophia.

415.

T O M P A M I H Á L Y — A R A N Y N A K

Hanva nov. 1. 1852.

Édes barátom!
Meggondolván: hogy october 1. kelt leveledre, egy hónap elteltével válaszolni is lehetne tán már: ezennel tollat fogok és

³ A.J. kritikáját e versről ld. 119. l.

irok a mit irhatok. Legelőször is elveszett ruháink iránti részvé-
5 tedet kell megköszönnöm, s azon szép és jó tanácsot mellyet
adsz: hogy t. i. nézzen hátra az ember, ha a szekéren ülven hátul
valamije van. Igen kérlek még édes barátom kiegészítésül azt is
tudasd velünk: mikép kell hátra nézni akkor, ha az ember törté-
netesen nem ül a szekéren, hanem 4 mérföldnyire van attól?

10 Könnyen beszélsz te drága barátom! mióta azon szeren-
cséhez jutottál hogy L. Józsi téged a maga könyvének az elején
a maga barátságával megajándékozott; olyan formán lévén az az
ajánlás stülizálva, mintha ő adná *neked* e nagy szerencsét.
Megvallom: e pillanattól irígy kezdek rád lenni.

15 És nem csak szerencsés, de valóságos boldog ember is
vagy te barátom! ki nekem három egész lapot képes vagy írni,
a nélkül hogy, — csak valld meg magad is — valóban irnál
<nekem> valamit. Én nem tudok ilyen mesterséget. Még egy
lap sincs tele már kifogytam. Node mindegy! Csak mi irjunk
20 egymásnak, akár van abban valami, akár nincs, ha hasonlatosok
leszünk is Havýhoz, kiról egykor meg vala írva hogy hang nél-
kül énekel, csak írjunk! van abban még is valami, ha semmi
sincs is benne, a mi igen jól esik.

Szilágyi Virgil ma nekem 10 pengót küldött, hogy én meg
25 neki verset küldjek; a pénzt minden bizonnal elköltöm, s elébb,
mint egy vakaritást tennék neki; igen sok példa volt már: hogy
megírt és kinyomott versért nem fizetett meg a szerkesztő;
hadd legyen arra is példa, hogy a kifizetett vers, meg nem iratik.

Szegény Sándor! [„]Az két kék bakokho! [‘‘] mennyit
30 nem röhögtünk (majd röhögtünköt írtam) ezen a számárságon
valaha! Midőn még Arany Jánosnak híre hamva sem volt a
világon, de persze hogy a bánya nem nyilt még meg csupán,
az arany már meg volt.

Remélem: nem fogod eltagadni: hogy nem régen engem
35 tetemesen megloptál, mondván a te kábatodhoz [!]: [„]Télen
nyáron [‘‘] sat; azt is tudod, ámbár nem igen forgatod az írások-
kat, hogy szemért szemet fogért fogat; versért verset, — szegény
Kerényi és Bozzai halaláról emlékezőven leveledben azt mondog:
miért nem halunk már meg mindnyájan! ezt a sort én ellopom,
40 szükségem van rá, s ezzel quittek leszünk. Egyszer Petőfivel
ettünk a korcsmában, belép egy harmadik, ki vidékről jött;
P[etőfi] rákiált: *mikor jöttél örömömre?* s én rögtön folytattam;
mikor mégý el gyötrelmemre? s e második sort P.[etőfi] erővel
elakarta tőlem még a hely színén venni; aztán kérte kölcsön,
45 de én egy messzely bornál alább nem akartam adni; végre
meglett az alku félmesszely borért s egy törött oldalú szivarért!

Istenem! hogy' elmulnak az idők! A mult olyan mint a hegy, ha kopár és sziklás is, midőn messze van hátunk megett, szép kék színben tűnik fel! Szegény Kerényi! jó fiú volt; mennyit 50 bohoskodtunk azon az Eperjesen egykor, s most — már kettő sírban van a czimboraságból s én következem! Szeressük egymást fiú! kik egymás szeretetére méltók s hivatta vagyunk, mert az élet igen bizonytalan és rövid! —

Sajnálom Székely Jóskát, ha a Hölgyfutár' korpája közé 55 elegyedett. — Benkert is izent Szilágyi által, de én nem adok neki semmit.

Szász Károlynak mond[d] meg: 31 aláíró van a 3 iven, ehez küldött Szemere 4-et = 35. Szemere ezzel az anecdotával küldi: egy borbély a szappanra köpvén úgy dörgölte az ur 60 arczához; mással is így bánsz? kérdi az ur? nem! felele a borbély másnak egyenesen az arczára köpök úgy dörgölöm a szappant hozzá. — Én pedig ezt írom Szász Károlynak: Hova a fenébe tette azt a paptant, melly a Bataé volt, s mellyet én neki tanulni átadtam s mellyet azóta nem tudok előteremteni?

Azon felette csudálkozom hogy Losonczy 500 aláírot teremtett; Levaynak nem volt ennyi. Hát a Hölgyfutár hogy' fut? én akkor irván Nagy Ignácnak hogy nem kell a lap, nem is küldi azóta s jól teszi. A költészet felvirulásával [így!] én sem ábrándozom, nem csak hogy nem halad, de iszonyúan esik vissz- 70 sa; nem egyesek haladását vonom kétségbe, de az egészét.

Irhatnék még neked sokat k—ai [kassai] etelemről de minek? elég az hozzá: hogy kézirataim oda vesztek már most irjak megint, — nem biz én a Herko paternek sem. Elég volt ennyi áldozat! Hanem már most isten áldjon meg benneteket 75 barátim. Köszönts d a fiúkat, — családodat pedig csókold értem s feleségedért! [= feleségemért!] Mindnyajunkat az isten áldjon meg!

btod Miska

416.

T I S Z A D O M O K O S — A R A N Y N A K

Geszt, Nov. 3-án 1852.

Édes Aranybácsi!

Haza értünk tegnapelőtt Kágyáról, s én megvallom már előre örültem, hogy egy Kőrösi levél bizonyosan várni fog. De bizony megcsalódtam. Egyébiránt mindennap csalódik az

⁵ ember, tehát ez nem nagy dolog, s írok is én addig folyvást míg
gondolatom és tintám ki nem fogy. Tintánk ugyan fogytán van
de Kovács bácsi majd csinál ujjat, a mi pedig a gondolatot illeti
azt ugyan Kovács bácsi nem csinálhat számomra, de talán fo-
gunk még valahol.

¹⁰ Már csakhamar Pestre kellene nekünk menni, Isten tudja,
mikor lesz az, de ebben a hónapban mindenesetre felszándéko-
zunk. Derünk is van, fagyunk, szelünk, náthánk is, így tehát
semmi sem hibázik az őszi boldogságból.

Isten áldja meg!

¹⁵

szerető tanítványa
Tisza Domokos

Biharnál¹

²⁰ Itt élt a nép, itt állt a vár
Most minden puszta rom,
A büszke fal ledőle már
S lett gyáva porhalom.

²⁵ Kéj s kény közt itten éle ő
A harcos Mén-maróth,
Várát megvítta az idő,
Az hant lett, — ő halott.

Megvítetták hős magyar karok,
A zúgó szélveszek
De jaj! elmúlván századok
A győző győzetett.

³⁰ Egy ezred év után megint
Gyászolhatsz óh Bihar!
A kor siet, a végzet int
Új nép, dúl új vihar

³⁵ S a gyáva nép, s a hősi nép
Össze temetkezett,
Az őshazán új nemzedék
A győző győzetett

¹ A J. kritikáját e versről ld. 119. l.

Fejem felett . .²

40 Fejem felett fehér felhő
Keletre száll, nyugotról jó
Lelkem is száll felhő után,
Arra lakik az én rózsám

45 Fejem felett sötét felhő,
Nyúgotra száll keletről jó
Lelkem is száll felhő után
Mert meghala az én rózsám.

[Címzés:]

Tekintetes *Arany János* úrnak m. irodalom tanárának p.
Orosháza

N. Kőrös

417.

ARANY — ERCSEY SÁNDORNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1852. nov. 19. kb.]

418.

ERCSEY SÁNDOR — ARANYNAK

Szalonta, nov. 19. 1852.

Kedves bátyám!

Miután látom s illetőleg látjuk azt: hogy a kőrösiektől hiában várjuk a levelet, mert ők elfelejtkeztek rólunk — holott nekik egy nagy város végetlen változásaiából inkább lehetne
5 irniok, mint nekünk ebből a veszedelmesen egy állapotú Szalontából: — tehát megszólalok, vagyis firkálok valamit. És pedig — minthogy éppen nincs mit írnom — miről irhatnék érdekesebben vagyis érdeklőbben, mint a dominium és pénztár állapotáról. Lássuk hát ezeket egyenként:

10 *Primo*: A ház valahára be van földve, ha nem is olly

² A.J. kritikáját e versről ld. 119. l.

ékesen, mint a hogy már nem is érdemelte, de legalább jól és annyira, hogy a téli esők és havak nem rontják a falát; — mert arra nézve még nem volt szükséges befödni, hogy valakinek a nyaka közé ne essék benne az eső, mivel az még maig is, mióta
15 t. i. Gyula eljött belőle, lakatlanul áll. Az új gyógyszerész ugyan már maga eljött, de családja még majd csak tavasszal jöend el, s ő maga is, mihelyt itten dolgait rendbe hozta, ismét megyen vissza Bazinba, s csak januarius elején fog végkép Szalontára jőni. — Mondja az öreg Herr és Mezey, hogy midőn megerkezett és látta leendő quartélyát, mennyire sajnálta, hogy előre
20 nem tudta, hogy — mint mondá — építtethetett volna reá. Ezen ohajtás azonban alkalmasint még jobban megerősödött benne, mióta Fornét Károlyt és az ő szeretetre méltó családját kiismerte bővebben; kikkel most ideiglenesen kénytelen lenni;
25 — a napokban voltak nálam Fornettel együtt, s itt is összevesztek; és én csak simuláltam a dolgot, mintha nem is tudnám, hogy neki a hely, — mellynél alkalmasabbat, ha épített, Szalontán sem talál, — nagyon tetszik. — A hidat pedig, a szalontai mester embereknek, az ő kimondhatlan akasztófáralóságuk
30 miatt, maig sem csináltathatám meg, hanem a mi halad, nem marad; majd rendbe hozunk mindent.

Secundo. Az itt hagyott 100 pengő forint még most is meg van, s nem változott földdé, sem pedig ki nem adtam; mióta bátyámék elmentek, háromszor volt föld árverés, s mindannyiszor jelen is voltam, de a mennyire a Kenyeres-féle tőzsérek,
35 mostanában fölverték a föld árát, azt becsületes ember, ki nem állja. A közelebbi licitáción is Kenyeres 410 forintért vett 10, vékás nem igen jó földet. — Mostanában, e hónap 26án, lesz még egy licitatio, s ha akkor sem vehetek földet, kiadom a 100. suhogó forintot. —

Tertio. A buzával mit teendők leszünk? — Midőn elmentek bátyámék sem szóltak erről egyet is. Jó lesz hát, ha küldendő levelökben-erről is írnak bátyámék valamit.

Quarto. A fáskert jó állapotban van. — Most már, a levél-
45 írás természetere szerint újságokat kellene írnom, de nincs semmi egyéb, mint hogy: a geszti pap háza fölépült; a Lovasi háza fölépült s a Madas háza is felépült; — Tichy helyett (: kiről ha nem tudnák hogy Szalontáról, a Rozvány falómia elűzte, tehát megírom, hogy ő elzülött:) két új görög jött; — Rozvány András
50 miután a falómiával ismételve és most már 1000ikszer, érzékenyen összeveszett — házasodni készül; — Kenyeresnek pedig maig sem nőtt meg haja — hanem annyival gyakrabban meg nő a feleségének a h[as]a. —

A mi minket illet: nincs sem[mi] bajunk. Én a császári
55 hivatalocskát letettem, s meglehet hogy majd úgy kipactázom
magam, mint az a valami, a mi a hóból kiszokott maradni.
Csókoljuk mindnyájokat.

Sándor

419.

TISZA DOMOKOS — ARANYNAK

Pest, Nov. 21-kén 1852.

Édes Aranybácsi!

Valóban igen nagy aggodalmakban vagyok egészsége
felett, már Octóber 6kától fogva nem kapván egy sort sem.
De vigasztalom magamat, hogy előbb ugyan ázsiai származá-
5 sunk, utóbb pedig az volt hallgatásának oka, hogy hollétünk
bizonytalan volt.

Mi tegnapelőtt estve értünk fel, egészségben, s oly jó
kedvvel, a milyet csak azon újabb és nagyobb családi csapás
eleven emléke megengedett.

10 Mi vagyunk hát, a szűkebb családi körben, az egyetlen
család mely még régi épségében fennáll! Valóban súlyos memen-
to mori-k jártak körülünk! Mintha mindegyik kidőlt rokon
intés lett volna a még forróbb hűbb szeretetre. Mi az élet?
buborék, futó csillag, törekeny pohár.

15 A pohárról, hogy vígabb dologra menjünk át, eszembe jut
a pap bácsi disznótora, s az, hogy hányszor jutott Aranybácsi
eszünkbe.

Bizony mi is csak egy torban vehettünk részt, oh! ádáz
sors!

20 Áldja meg az isten! és segítse a minél előbbi levél írásra!

szerető tanítványa
Tisza Domokos

Te adtad, te vedd el .¹

Hozzád, hozzád szálljon ez utolsó ének! . .
25 A sors keresztfáján, lelkem, végihlettel,
Mint az Üdvözítő atyja, s istenének,
Igy kiált tenéked, te adtad, te vedd el!

¹ A.J. kritikáját ld. e versről 119. l.

Te adtad az érzést az ifjú keblébe
Te gerjesztél szikrát, s íme lángra kapott,
30 A vész csak szította, mindenem elége
S vad szelek szétdúlják most a zsarátnokot

Te adtad az eszmét, dal szállt ajkaimra
Lassú, szép, édes dal, te hozzád, tenéked,
35 De jött a bős vihar, lelkem el nem bírta
A lantot, húrt, szálló dalt, mindent szélyjel tépett.

De te adtál kint is; be nem gyógyítottad
A sebet, a melyet vágtál szép szemeddel
Most végsőt zeng lelkem, s elveszve miattad
Igy kiált te néked, te adtad, te vedd el.

40 U.I. zavartak, azért ily roszt az írás.

T. D.

[Címzés:]

Tekintetes *Arany János* úrnak
m. irodalom tanárának

N. Kőrös

420.

ARANY – TISZA DOMOKOSNAK

Nagy-Kőrös, nov. 22. 1852.

Kedves Domokos!

Úgy látom, türelméből kifogyva, már a kék tintához folya-
modott, traditióból tudván, hogy én, az e színű tintával írt
levélre rögtön szoktam válaszolni. Tréfán kívül, nem volt szép
5 tőlem illy sokáig hallgatni: de ha elmondom, hogy eleinte res-
teltem, később a ház rám akarván szakadni, s egy része már való-
sággal le is rogyván, költözködnöm kelle más szállásra, felét a
hanyagági vádnak roszt hangulatomra fogja áttenni, mellyben
a levélírás sehogy sem esett kezemre. Visszatartott, pro super-
10 abundanti, még az is, mert nem tudtam ha vajjon Gesztre
vagy Pesztre [!] utasítsam-e válaszomat. No de már most
minden rendbe fog jöni!

Verseiről egyetemben s egyenkint minden jót s dicséretest
mondhatok; a haladásnak kétségtelen nyomai mindeniken

- ¹⁵ szembetűnök, s ez úgy hiszem, *részére* elég is lenne bírálatnak, ha én, pedant szokásom szerint, némi apróságokban fenn nem akadnék. Lássuk tehát őket egyenként.

Oct. 14-ki levelében:

*Vágy.*¹

- ²⁰ Egészben jó. „Ócska rabvilág”: vagy ócska vagy rab; mert mint ócskát, bútornak ruhának képzeljük s bajos egyszersmind rabnak is gondolni. A *meg* — és *kösse* igen messze szakadtak egymástól: ugyanazon sor elején a *meg* jobban állna. Caesar ijedne = rettegne. Gyengébb a mérték, de erősebb a kifejezés s a
- ²⁵ *hangzat*. — Szép vers különben. Még egyet: felébe: írja *fölébe*, mert így nem kétértelmű a szó.

*Szép szülöttim.*²

- Igen szép szülött! — *ágja*: nem szükség; így erőltetett, pedig *ága* szinte jó rím a *vágja* szóra. „Felülök az ördög szekerére”:
- ³⁰ humorosb színezetű versben jól állna, itt egy kissé elüt az egésztől s annak epedő érzelméhez némileg nevetséges.

*Hymnus*³

- A költői dictio, úgy, mint hymnusban kell, jól van találva. *Roppant* az Istenhez nem igen jó epitheton: valami vulgare
- ³⁵ van a szóban s inkább anyagi vagy testi, mint szellemi nagyság eszméjét költi fel. — „E jelen hazán” a *jelen* henye (otiosus) epitheton, azaz: miután *e hazán* szintúgy kifejezi az eszmét, ő szükségtelen; a min úgy lehet segíteni, ha verssor így végződik: *e hazán* s elébe még valami odaillő s nem felesleges szó jön,
- ⁴⁰ *például: minket*. „Ádáz fővezér”-ben az *ádáz* epithetonnal ismét nem vagyok megelégedve: *ádáz*, a ki pusztít rombol, irgalom nélkül s gyakran *oktalanul* is mint a vandálok. Az istenhez e fogalmat kötni lealázó. Inkább: „Oh Izraél hatalmas fővezére”
- Ezen versbokornak két végsora igen költői a fordulatban;
- ⁴⁵ valamint feljebb a Mózesstől vett hasonlat vagy metaphora is. Az egész minden dicséretet érdemel.

Oct. 22-ki leveléből.

*Ve’, érte, tőle.*⁴

- Csinos alak: nem épen a versek külsejét, hanem a szerkezetét
- ⁵⁰ értem, melly címével kedvesen játszik. Hanem az első és harma-

¹⁻⁴ Ld. e kötetben 105—106 109. l.

dik versbokorban némi hanyatlás van, azaz: lefelé megy a fokozat; mert a *tiszta érzetem* kevesebb, mint: „eszem, szívem, mindenem” és *életadó reményem* kevesebb, mint *üdvösségem*. Ezen megfordítás által, könnyen lehet segíteni, s a legerősbet mindig
55 a végsorra hagyni; ugy jobban hat az.

*Szüreten.*⁵

A maga nemében olyan, a millyennek lennie kell. Talán az első versbokorban a négy *húzd rá* közül egyet el lehetne engedni? A második versbokor két első sorát én megcserélném egymással.

60 *Életphilosophia.*⁶

Jól menne az egész, de némely szó itt-ott nehézkessé teszi. — Cante nincs, az = Kant. *Ebszülte*, magyarosb: *ebanyja*. *Hitje*, ezt így nem ragozzuk s az effélékben a fül legkényesebb, legjobban megkívánja a könnyűséget s népies, körmönfont magyarságot. *Érdemjeles orr* — igen jó!! *Iszok* (:ik, ol, om:) =
65 *Indul*, lassu: *repül!*— *Bor fia*: ismét *keleties*, *külföldies*, szóval nem népies: inkább *biblies*.

Nov. 3-ki leveléből.

*Biharnál.*⁷

70 Szélveszek — győzetett: kissé tótos rím. Kivált illy *alaktiszta* versben kirí. A vers szép.

*Fejem felett.*⁸

Csekély jelentőségű vers; népdali alakja legtöbbit ér. *Meghala az én rózsám*: a két *a* — *a* hiatust okoz: az illyet mindig kerülje.
75 *Meghala*: mult időben jobb volna. De azért ki ne hagyja tisztázott gyűjteményéből, mert csak a többihez aránylag mondom gyengébbnek: tavalý még kielégített volna.

Nov. 21.-én kelt leveléből.

*Te adtad, te vedd el . . .*⁹

80 Gyönyörű dal! ennyi mindaz amit rámondhatok. Nem tudom mennyire írta érzésből: de az érzés e versben valódi, a nyelv költői, a technika hibátlan. Okozzon, szerezzen nekem több illy örömet, édes Domokos! — Még egy kevés türelem! s meg fogunk jelenni *ott ahol illik* .

85

Szerető barátja
Arany János

⁵⁻⁹ Ld. e kötetben 109–110., 113–114., 116–117. l.

Pest, Nov 27-kén 1852.

Édes Aranybácsi!

Igen megörültem a kék tinta, nem váratlan, hanem több mint öt hétig várt, hatásának. Csak elébb tudtam volna e bűvös recipét! (rosz szórendezés!)

5 Mikor Szőnyi bácsitól, ebédről, hazajöttem, hát egy levél nyújtódzik az íróasztalomon. Én is mindjárt megismertem, s úgy a földhöz csaptam, de úgy! gondolván magamban, csak most jönne előmbe a ki írt, csak most, be . . . be megölelném!

10 Romlásnak indult háza igen megdöbbenett, s szinte megörültem, hogy elhagytam Gesztet, hol a tető kivált szinte romladozott. Most az igaz, három veresorru ács dolgozik rajta.

Kérem Arany bácsit, tudósítson Szász Károly fordítmányáról, hol jön ki, és mikor? Én tőlem ugyan már kijöhetett volna, mert ez órában jutott csak eszembe.

15 Én most kis könyvtáramat derék három darabbal szaporítottam, t. i. Byron munkái, egy kötetben, Murray kiadás, édesapám ajándéka, azontúl Hafiz, persze németül, Daumertől fordítva, végre mutatóványok a spanyol irodalomból, németül szinte, Geibel és Heysetől fordítva. A spanyolt kötni küldtem,
20 tehát róla még nem ítélnék, de Hafizt majd egészen elolvastam, de többet vártam tőle. Egyébiránt ennek a szegletes fordítás az oka, mert eszme, kép volna benne elég.

Áldja meg az isten!

25

maradok
szerető tanítványa
Tisza Domokos.

Édes álom¹

Édes álom, csendes álom,
30 Szállj csak erre, szállj szememre
Hozz szívembe nyugalmat
Fris szellőt hevült fejemre.

Lepj meg itt a tölgy tövénél
Hol levél hull, patak morog

¹ A J. kritikáját ld. e versről 132. l.

35 S a kis őz a patak parton
Megújúl és elandalog.

De ne jöjj mint [véres] vitéz
Ádáz kardod jól kifelve . . .
Szegény vérzett édes hazám ! . . .
Majd te jútnál az eszembe.

40 És ne jöjj mint törpe ördög
Undok arccal, torz sereggel
Nem lesz akkor nyúgodalmam,
Édes álmom majd vered fel

45 Jöjj mint gyöngéd égi lányka
Hogy fejem kebledre hajtsam,
S percén a felébredésnek
Kínos éltem elsohajtsam !

A költő hazája²

50 Hol van a költő hazája?
Ő[t] e rút por nem nevelte
Ihlett lelke tűz danája,
Kút fejét más égben lelte —

Ott? hol a meny boltozatja,
Forgó nap s föld ezredének
55 Roppant táncán, Istenének
Végtelenségét mutatja.
A hol tűz arcát az Úrnak
Zsámolyánál színre látja
És az angyalokkal együtt
60 Nagy felségét kikiáltja?

Vagy tán ott a mély pokolban?
Hol a sok bűn bűnhődését
Erős kézzel festi sorban,
És a vétkes szenvedését
65 Elkiáltja itt a földön,
S riadván hangzó torokkal
Tudatja a gonoszokkal
Nincs itt vége ! lesz még kölcsön !?

² A.J. kritikáját ld. e versről 132—133. l.

70 Vagy még is itt menny s pokol közt
E porföldön volna honja
Hol a szörnyű rengetegben
Sötét éltét elborongja?

75 S szüleményit lánglelkének
Elküldi villámmal, sassal,
S érzelmét zajló keblének
Közli a rideg havassal.

80 Vagy virágos hegyoldalban
Alvó lányka szűz szívében?
Vagy pusztító viadalban
A bajnoknak láng szemében?
„Szóljátok menny föld és pokol
Hogy a költő „merre honol” !!
S íme menny föld és pokolból
Ördög, ember, angyaloktól
85 Válaszúl így menydörög,
Mindig jobban, hangosabban, :
„Az ő honja mindenütt van”

422.

A R A N Y — T O M P A M I H Á L Y N A K

Nagy-Kőrös, dec. 1. 1852.

Édes barátom !

Meggondolván hogy november 1. kelt leveledre, egy hónap elteltével válaszolni is lehetne tán már: ezennel tollat fogok és írok, a mit írhatok. *Legelőször* is tudatom veled, hogy rózsaszín leveledet kaptam friss egészségben: az az, mind a levél, 5 mind én, egészségesesek voltunk, az piros én sárga színünkkel. *Másodszor* értésedre adom, hogy e hó folytában elköltöztem, de nem Nagy-Kőrösről, hanem csak régi szállásomról, mellynek egy része leomlott, más része, erős egészséges *kinézése* daczára, 10 leomlással fenyegetett; ugy hogy, ha már most Kőrösre jössz (a mit, remélem, valamikor csak megteszesz) hiába zörgeted a kőfalak kapuját, nem találsz ott a te berátodat[!], isten kegyelméből Jánost. *Harmadszor* közlöm veled a világszerű eseményt, hogy éppen az imént vágtam le Don Ceasar de Bazan-féle spanyol

15 szakállomat, és csippentém rövidebbre bajuszomat, megelőzendő a parancsot, mely, a mint hallom, már Kecskeméten várakozik expeditionora. Hores-moresch markófüles, barátom! — *Negyedszer* újságolok veled, hogy Vahot I. Thaliája megjelent, érdekes tartalommal. Te még nehezen láttad, de (a prózai része) megérdemli

20 hogy megtekintsd. Különösen érdekes benne a magyar játékszin története, szerkesztőtől, az öreg Balog színész visszaemlékezései s Bulyovszkiné ügyesen irt novellája. A versek, — nem véve ki a magamét s Petőfi sirvirágait sem — keveset érnek; legjobban dicsérik a Lisznyai (Jávor-Örs) Balassa Bálint-ját, de e dicséretet az csak részszerint érdemli meg. — *Ötödször* Losonczy László

25 verseit maga a költő praesentálta nekem, azon kérelemmel, hogy bíráljam meg, — a mit tenni nem fogok. Van köztük hozzám s Petőfihez egy-egy, P — vel nagyon komáz, úgy látszik, jó barátja volt valaha; a hozzám írott, prózaiságban vetekszik

30 a Sz. Józsiéval, míg stupiditásban ezt felülmulja. Nehány darab azonban, kivált a vig nemben, s társalgási modorban jól sikerült. — *Hatodszor* a Szikszói Enyhlapok, számára is kell valamit küldenem, mert még nem küldtem semmit. Terra incognitán akarok járni; bezzeg, ha megint *eltévedek!* — *Item*, Szász Károly

35 alig corrigált még két félvet a Moore-jából, olly sebesen nyomják a gőz-sajtón. Ma délben, mikor elváltunk, ő is épen a borbélyműhelybe ment, hogy szakállát, s mint *pap*, bajuszát levétesse, a mi pedig nehezen rendítné meg Europa egyensúlyát, mert igen kicsiny. *‘Ο μωθος δηλοι:* hogy te is, édes Miskám, fogjad

40 a beretvát s nyesd le nyirett bajuszodat! *Item:* Mentovich, iderekesztve küld neked levelet, mit, ha iderekesztve nem találnál, tulajdonítsd annak hogy hozzám küldeni elfeledte. *Item:* borzasztó drágaság van, absurdum kijőni fizetésünkből. *Item*, a geszti kis poéta, igen szépen halad, örömemre; nem is állhatom

45 meg, hogy közelebbi versét ide ne írjam:

[*Te adtad, te vedd el* című vers szövegét ld. e kötet 116 — 117. l.-on.]

Én ebben a dictiót egészen költőinek, az érzést melegnek találom; hogy metaphorákkal, s képekkel nincs elhalmozva, mint most *divat*, az semmit sem tesz. 15 éves gyermektől mindenesetre elég: meglehet a remény csal, de én ily kezdet után

50 merek remélni.

Hogy éltek, hogy vagytok, édes Miskám? írj már egyszer, hosszan, körülményesen, magatokról, napi foglalatosságokról &c. Mit csinál az én kedves kis komámasszony? köt-e? varr-e? mit olvas? mivel töltitek a hosszú estéket? — Ölettel-e már

55 *koránczot* (: vadonat-új szó; most iszkábáltam e helyett: korai malacz = Frischling)? — Van-e új borod, mellytől bicska

nyilik az ember zsebében, de melly, kandaló előtt, uj kolbászra, olly kimondhatlanúl jól esik? Hej, Miska, ha mi egy *faluban* laknánk! Miért is nem lehet nekünk egy faluban élnünk?

⁶⁰ Miért is nem? Mi vagyunk itt elegen, mégis kevesen vagyunk, ritkán látjuk egymást, akkor is zsenirozzuk magunkat. Ránk ragadt a kőrösi tempo, hol nem illik nevetni vagy vígabban lenni egyszer, mint máskor? Én legalább napról napra közönbös(ebb)eknek találom az embereket irántam. — Eljárok a casinóba, s olvasom a Hölgyfutárt. Fizetek e multságért, egy évre 20 vforintot. Ad vocem Hf! ez, hogy előfizetőket csődítsen, nem azt kürtöli, kik fognak dolgozótársai lenni a jövő évben, hanem, kik írtak lapjába a jelenben s így T. A. Sz. M. stb. neve is ott figuránszkodik. Hej! pedig azon turpissága után, miszerint

⁷⁰ az Uj Magyar Muzeumnak hármunk felől hozott bírálatát, nagy kárörömmel utánnyomatta, alig lehet reménye, hogy mi többé valamit adjunk lapjába; noha meg kell vallani, hogy bodzfa poétái nagyobb részén már kiadott, s *egész számai* vannak egyetlen vers nélkül.

⁷⁵ A mi illeti mostani lakásomat: illő, hogy azt képzeleted táblájára lepingáljad. Áll ez három szép urias déli, jó nagy szobából. A belső =zöld szoba, tartalmazza tisztességesb butorainkat, ez az, mellyben a *fehérmegyei poétát* elfogadom. A középső háló és étteremül szolgál, <lila> sárga színre van festve, <ajtója>

⁸⁰ ajtói, kettős szárnyakkal, a más két szobába, s a konyhába nyílnak, melly tornáczból van ugyan rögtönözve, de azért elég kényelmes, bezárható hosszú galeriát képez, hol Raphael és Ticián festvényei helyett, casserolok, lábasok, fedők és vágó deszkák ékes rendben függenek. A harmadik, szélről, lilaszínű,

⁸⁵ s az én dolgozó szobámül szolgál, benne mahagoni fából készült íróasztalom, mit jól ismersz, és könyvpolczom, mit valamelly éléskamrából vetettek ki. — E szobának külön kijárása van, egy másik tornácra, melly a megkonyhasodottal egybefügg s töle ajtó által választatik el. Itt van a feljárás (:Hac iter est

⁹⁰ superis supremi ad tecta Tonantis) a padlásra, s itt van a lejárás (: Durch mich geht es ein zum wehevollern Schlund" mint a pokol kapuja mondja a *német* Danténál) az árnyékszékre; a közben eső tér fakamrául s egy nagy mángorló helyéül használtatik. Ha még hozzáképzeled, hogy a konyhaajtó bezárásával az egész

⁹⁵ periphéria, szobák, padlás egész a félrevalóhelyig be vannak zárva: úgy képed ki van egészítve. Azonban itt is van két nagy alkalmatlanság, egy az, hogy csak tavaszig tart a multság, más az, hogy a tulajdonos semmi fizetést nem akar elfogadni, miből némellyek azt jósolják, hogy ha megún bennünket, tél

100 közében is kihány, a mit én, persze, nem hiszek. Sajátságos ember, az igaz, de jószívű és, a mi Kőrösön ritka madár, generosus.

Családom, velem együtt, egészséges; a gyermekek iskolába járnak. Nőm a napokban éles rheumát kapott vállába, de Jánosi, 105 villanyozás által, rögtön kigyógyította. Öt percz, és minden fájdalomnak vége. Vajha a kebel fájdalmát is így lehetne megszüntetni villany által! egy ügyes villanyzó szép keresetre tehetne szert. De ki electrizál fel bennünket apathiánkból s lethargiánkból! Én szinte veszem észre hogy napról napra stupidusabb 110 leszek; néha csak bámúlok mint a juh, a nélkül hogy valamit gondolnék s úgy szeretnék elalunni sokáig — sokáig: örökre! Gyakran nem vagyok képes egy összefüggő mondatot megérteni, vagy leírni. A vénséget nem okolhatom; az igaz, hogy elértem már „il mezzo camino di nostra vita” az emberi élet ösvenyének felét: de hisz Dante csak akkor kezdett Isteni comoédiájába s Cervantes agg korában írta az örök ifjuságu Don Quixote-t. Más a baj, édes barátom.

Ha más uttal megdicsértél, hogy három egész lapot irtam be, a nélkül hogy tulajdonkép írtam volna valamit: most még 120 inkább igényelhetem magasztalásodat. De nem írnak-e némelylyek, nagyobb képekkel is, szinte illy üres lapokat? S van-e kedvesebb, jó barátok társaságában, a tartalom nélküli fecsegésnél, mellyet csupán a keblek vonzalma tesz érdekessé? 125 *Ólellek* ezerszer, komám asszonyt pedig *csókolom* ugyanannyiszor, barátod
Arany János

423.

JÓ K A I M Ó R — A R A N Y N A K

Pest 1852. Dec. 3.

Kedves Jánosom.

A Szépirodalmi lapra ma kaptuk meg az engedély[t] Festetics Leó nevére, mellyet én fogok szerkeszteni, azon reményben, hogy te és mind azok, kiknek baráti részvételére 5 számítok s munkálataikat becsben tartom, engemet irodalmunk előmenetelére tett törekvéseimben gyámolítani fogtok.

Havonkint legalább két verset várok tőled, miknek díját magad határozzod meg. Ird meg, ha nem lenne e igen nagy számomra „Toldi estéje”? értve az árát és terjedelmét.

10 A lap az Életképek formatuma lesz.
Üdvözöllek tisztelt családdal együtt s válaszdokra várok.

szerető barátod
Jókai Mór.

Kérek szólítsd fel nevemben Szász Károlyt és Mentovichot is,
15 kiknek külön írnék, ha kezem lábam tele nem volna dologgal.
Üdvözlöm őket s válaszaikra várok.

J. M.

[Címzés:]

T. cz. Arany János úrnak
a nkőrösi ref. tanoda érdemes tanárának
barátilag.

NKőrösön

424.

ARANY — ERCSEY SÁNDORNAK

Nagy Kőrös Dec. 4. 1852.

Kedves öcsém Sándor,

Ugy hiszem, hogy közelebbi leveleink találkoztak az út-
ban, a nélkül hogy, mint jó rokonokhoz illik, egymást köszön-
tötték is volna. De azért, úgy gondolom, rajtam a felelés sora,
5 azért válaszolok.

Primo. A mi a házat illeti, ha nem lakik benne senki, arról
nem tehetek: de talán még is van rá valakinek annyi gondja,
hogy nem hordják el a falát tapasztani s a tetejét fűteni. Ügyelj
fel kérlek, ne quid republica detrimenti capiat.

10 *Secundo.* A 100 pengőt jobb szerettem volna földbe adni,
ha lehetne, habár csak 2 köblöst lehetett volna is venni rajta;
mert denique a föld többet ér, mint a papiros. Azonban, ha nem
lehet, biztos helyre add ki.

15 *Tertio.* A buzát, ha nem alkalmatlan, ne bántanátok ta-
vasz feléig, akkor talán többet adnának érte.

Többire — semmit.

Ime tehát a fenti pontokra megfeleltem, s következnek
már most, hogy ujságoljak. Állapotunk barometruma (azt ne
gondold, hogy báróvá lettem) multkori levelem óta semmit
20 sem változott. Lakásunk igen kényelmes: kár volna, ha csak
tavaszig tartana, s mi igen hihető, mert minden boldogság rövid

ideig szokott az életben tartani, ez pedig quasi egy neme a boldogságnak. Jókai a Festetics Leó gróf neve alatt, jövő évben szépirodalmi lapot fog szerkeszteni. Tompa folyvást otthon s

25 békében van. S. Gy-t elfogták — ha igaz — Gyöngyös tájékán.

Én méginkább megakadok ujságok dolgában, mint te, mert én ismerem az ottaniakat, de te előtted N. Kőrös terra incognita, s ha mindig nézed a mappát sem leled fel benne azon embereket, kikről én — legfőlébb napi pletykát — irhatnék.

35 Azért levelemet ne is levélnek, hanem csak rokoni jóindulatom nyilatkozványának vedd, és annyit olvass belőle, hogy az isten áldjon meg!

Ölellek és csókollak Linával együtt, az az Linát is, téged is, s ezzel maradok

35 szerető sógorod
Arany

[Címzés:]

Ercsey Sándornak
rokonilag

N. Szalonta

425.

T I S Z A D O M O K O S — A R A N Y N A K

Pest, Dec. 6-kán 1852.

Édes Aranybácsi!

Úgy látom, épen oly elszántan és makacsúl nem írunk egymásnak, a milyen egyenlő erővel dőltek össze Diridongó és Csóri a krónikában. Én vagyok a gyengébb tehát engedek, ámbar

5 elfoglaltatásom igen jó ürügy volna. De én egész életemben nyughatatlan voltam, s ez nagy szerencse, mert még rosznak sem enged lennem sokáig, mi meglehető kárpótlása azon sok szépnek és jónak melyek e hibának áldozatai lettek. Eddig a moralizálás. —

10 Hogy az interessans beszédek rendes nyitányával éljek, az idő valóban gyönyörű, egészen Mártiusi, tiszta kék ég, érezhető napmeleg, többnyire szélcsend, kivált a tegnapot és mát igen kellemessé tevék. Ezt a Kőrösi sivatagon hiszem még jobban éldelik, mint mi, „boldog pestiek” a hagyma és tímárszagú

15 dunaparton.

Gyulaf úr Pesten van, és dolgozik a Viszhangban, melyre én is előfizettem. Remélem, elég jó művek lesznek benne.

Addig is míg levele megérkeznék, s a Karácsony elérkeznék áldja isten!

20

szerető tanítványa
Tisza Domokos

Dalaimhoz¹

25

Repke szellők szárnyain
Repüljetekek dalok.
— Benneteket ha él nevem —!
Én jókor elhalok.

30

Majd ha dítsér a világ
És engem emleget
Álljatok meg hí dalok
A pusztá sír felett.

35

Képzeletem²

40

Képzeletem sebes gálya
Száll, száll messzi tengeren;
Pusztá a matróz szobája
Kedves lányka jere velem!
Jere velem! S ha útaimnak
Elveszed kedves felét
Felleljük ábrándaimnak!
Bűvös bájos szigetét.

45

S te a tenger, én a sziget
Te a sziget, tenger én
Ezt, ha boldog, kurta éltet,
Veled, benned töltenem.

Kedves lányka jere velem
Fris szellő vár s hí karok.

¹⁻² A.J. kritikáját e versekről ld. 132. l.

Tisza Domokos (Metszet a Vasárnapi Újságból)

Nagy Kőrös okt. 6. 1852.

Édes Domokos,

Nagy örömmel vettem kedves levelét; annál nagyobb, ha, mint minden jó előrelátásnyon Dacsára, úgy harsog nekem reméltem, ama kedv mi megismerkedik, minden baj nélkül, szüntörtökös dalra, s egy 48-osa elát, a mi oly sokas jöved, minden 24-ot ottompana pihenteték. Először a kedv szívesen kelti szem s labda iránytattal anyagosa be, sime, találtuk, hogy a kaput is csak fél, sime gyűlöletis után bírunk kényelmi. Itt, de csak egy nagybb szorosváltóság nem bír, deit!

Harcból nem kedves nappal, hanem kedv, de sokkalis tudtunk, s így meg akkor dől el, s a találatoktól volna, agyúbbiand histen Kőrös a vadus partján fekszik s sime távolabb Partba, mint Part Kőröshöz: így a másodszor búsvitelt máskor is elnyerkedésnek.

Dea igaza (talán) ha jó barát, két megvalós a haladóna emlékettes: an, nek elváltása, két fűszert, mindig oly, hogy jól hogy a hában, mintha haladóna vándor volna ki; sőt egy percre a búsvitelt kitérés is feltétlen s a szem; azért itthon is a megfűszert!

Mind a két verse, röviden — szép!
Sennai gáncsoló valón: egy, Domokos for
mes, s
Tudom aron, ha gyűzőbbes is is,
elkötés am: legelőt hirtel legyen nek
gáncsolón.

⁵⁰ Szép napfény lesz majd a jelen
Mely szép lassan leforog.

Multunk lesz egy sötét felleg
Mely már régen elmaradt
S mely-t mint rémlő emlékezet*

⁵⁵ Kiszépít az alkonyat.

426.

CSÁS ZÁ R F E R E N C — A R A N Y N A K

[Elveszett]

[Pest, 1852. december 10.]

[A *Keveháza* tiszteletdíjaként négy aranyat küld. A verseket következõképpen tudja fizetni: 5 strófáig 3 pft. 8-ig 5 pft, 10 strófán felül 10 pft. a díj.]

427.

E R C S E Y S Á N D O R — A R A N Y N A K

Szalonta, december 12. 1852.

Kedves bátyám!

A világ nyolcadik — vagy nem tudom hányadik csodája — az Aranyék hidjuk, készen van, azaz ki van faragva, de még össze-állítva nincs. Nehezen tudtam annyira menni, hogy ⁵ ezek közt az akasztófára való kontár faragók között kapjak valakit a ki elkészítse, s annál nehezebben kaptam hozzá való fát, mert a ki volt hid fái között, egyetlen egy darabocská fa sem találtatott melly használható lett volna. Az egész hid bele fog kerülni 10. pengőforintba. —

¹⁰ A háznál nincs semmi különös baj; mert ámbár Völfel nem lakik benne, de vannak abban holmijai; mellyek ha nem volnának is, õ tartozik felügyelni hogy semmi kár ne történjék, minthogy különben õ issza meg a levét.

* AJ megjegyzése: nem rímkép veszem.

Ad vocem ház. Annak, a patikás által leendő fölépítésé-
15 ből aligha lesz valami, mert mostanában, mint hallom és láttam
is Kenyeres sokat trafikált Wölfellel, s azon töri a fejét, hogy
tavasszal nagyszerű emeletes házat épített [!]; alá pedig bol-
tokat és patikát és mindent. Mezey ugyan köpi a markát, hogy
hogy ennek állani fog előbe. Akár áll azonban előbe, akár nem,
20 — a házat kivált már most, más is átfogja venni oly módon.
hogy arra épített, azért e tekintetben nincs mit búsulnunk.

Az öreg Jámborné, a mult héten itt volt, és lakodalomba
hivott bennünket. El is mentünk a tegnapi napon hozzá és el-
laktuk a nagyszerű lakodalmat. *Mihály*,* a kisebbik fia nősült
25 meg, és igen szép leányt vett feleségül. Szörnyen szerette volna,
— mint mondá — ha bátyámék is itt lettek volna. —

Jani tegnapelőtt délben véletlenül meglátogatott bennün-
ket, de a milly véletlenül jött, szokása szerint, oly hamar elis-
ment. Mondta hogy ír bátyáméknak, de biz arra nem szakitha-
30 tott, rövid ittléte alatt, időt magának.

A közelebb mult héten — mivel az hallatszott, hogy a
diligence tovább nem fog ezen vonalon járni, nehogy az alkalom-
tól elessünk, sietősen összepackoltuk a Dohány Erzsók által épen
akkor haza hozott ingeket, és elküldtük azt Herr bácsihoz, hogy
35 mérje meg és üzenje meg hogy mi dukál érte. Herr bácsi, midőn
a packot oda küldtük, épen nem volt otthon, a cseléd tehát csak
ott hagyta. Történt pediglen ez, délelőtti 9. óraker. Én dél felé,
II. és 12. óra között, épen útam lévén különben is arra, szemé-
lyesen betértem a Postára, hogy a vitelbért majd kifizetem; s
40 ekkor mondja Herr bácsi, hogy már a postakocsi el is ment, és
hogy ő a packot el is küldötte oly módon, hogy Körösön fizes-
senek érte 35.pkrt. Ez volt az oka azon embertelenségnek látszó
tettnek, hogy — ámbár a mi gondatlanságunk miatt itt maradt
Emléklapokat is küldöttem — azért meg nem fizettünk Sza-
45 lontán. No de hiszen majd ki pótoljuk máskor. Most már nincs
egyéb hátra, mint hogy azonnal tudassa bátyám velem ha meg-
kapták-e vagy nem a pakkot, hogy ez utóbbi esetben a 40. suho-
gó pengő forintot, a posta hivatalon követelhessem. —

Azon malheuron kívül hogy hizóink, kövérségi tekintet-
50 ben, épen azon állapotban maradtak, mellyben bátyámék el-
mentükkor voltak; s ennek dacára a mostani lágy időben agyon
nem verethetjük őket, a tengerit hasztalanul pazarlókat: —
most ismét egy nagy malheur és kár ért bennünket, nevezete-
sen számos apró marháink, s azok között 24. pulykáink, mind

* [Arany ceruza írásával helyesbítve: „Sándor”.]

55 egy lábíg eldöglöttek. Ez által, nemcsak számtalan jó falatok-
tól estünk el — mellyek a jelen, szellemi élvezettel szükölködő
prózaí világban nagyon jól estek volna, — ha nem vagy 120.
fnt kárt is vallottunk. Így áld bennünket az isten. —

Most ismét egy adót követelnek rajtunk; a volt urbéres
60 nemesek adóját 12. pfnt s néhány krt. Mostanában irt Bajó,
hogy bátyám és Jani helyett is fizessem meg; — de én sem
bátyám sem magam helyett nem fogom megfizetni, mig az exe-
qualó zsandár meg nem jelenik nálam. —

Egyébiránt a mi magunkat illet: — nincs semmi különös
65 bajunk. Én mint emeritus iktató várom, hogy mi történik az
ügyvédekkel. —

Isten áldja meg bátyámékat, csókoljuk mindnyájukat

Szerető öccse
Sándor

428.

ARANY — TISZA DOMOKOSNAK

Nagy-Kőrös dec. 17. 1852.

Kedves Domokos!

Immár
Az év mingyár'
Lejár —

5 nehogy tehát az új épen olly rest levélírónak találjon, mint az
ócska, közelebbi két levelére elmaradt válaszat a szél, vagy
inkább a posta gebe szárnyaira bocsátom.

Szász Károly Moore-járól annyit tudok, hogy azt Lukács-
nál nyomják, de könyvkufárnak átadva nincs, mivel saját költ-
10 ségén nyomatja. Egy pár ív még hibázik belőle, ha megjelen,
bizonyosan lesz intézkedve hogy megkaphassa a példányokat.

Könyvtára igen jó darabokkal szaporodott, Hafiztól még
én is keveset olvastam s a spanyol irodalomból sem sokkal töb-
bet; de hallottam dicsértetni, s ha isten éltet még vagy 70 esz-
15 tendeig, majd talán nekem is lesz alkalmam elolvasni őket. Pró-
bálkozzék fordításban, s küldjön nekem egy párt mutatványul.

A mi az időjárást illeti: én nem szólok belé, hadd folyjon,
a mint a fellegeterelő Zeusz akarja.

A „Viszhangra” hogy előfizetett igen jól tette, bár már
20 most nem tudom, nem fog-e kissé berekedni a toroka, miután

két új szépirodalmi folyóirat keletkezik mellette, ügyes szerkesztőkkel; a „Déliab” s a Pákhé. Ugy hiszem, a Hölgyfutár sorsa legbiztosabb, mert ez szalmán is kitelel.

Gyulait, ha szokott vele találkozni, köszöntse nevemben.
25 Nálunk semmi ujság, kivéven hogy vasárnap hangverse-nyünk lesz, mellyet adni fog Plutzer (?) hegedű virtuoz, és hogy a karácsony ez évben itt is összeesik a pesti karácsonnyal.

Családom egészséges volna, ha nőm épen most nem gyen-
gélkednék; remélem azonban hogy majd jobban lesz.
30 Fogadja ölelésemet s adja át Kovács bácsinak is.

barátja Arany.

Kritika.

Dalaimhoz.¹

Elég tiszta forma, de különben üres. Az apotheosist ne tanulja
35 el még a *tóthoktól*; vagy legalább olyan versben írja azt meg, a mi maga is méltó legyen a halhatatlanságra.

Képzeletem.²

A forma még tisztább, noha az utolsó versbokorban, ahol *nem akart* rímet csinálni, kellett volna, mert egyébűtt megvan a ke-
40 resztrim. Vagy sehol, vagy mindenütt. Az a sok *at et* is fülsértő: elmaradt, *mely't* (!?) emlékezet, kiszépit, alkonyat.

Érdemileg nem olly üres, mint a másik, de az allegóriából nem birok kigázolni: *képzelete* sebes gálya, annak tehát egy *szo-
bájába* menjen a *kedves lányka*, akkor fellelik *ábrándja szigetét*,
45 s a leány lesz *tenger*, maga *sziget*, vagy megfordítva, s az életet (a sziget vagy tenger életét) vele *benne* tölti. Értem vitéz káplár uram!

Édes álom.³

„De ne jőj mint vitéz” . . . csonka sor, invalidus vitéz. „Édes
50 álmom majd vered fel” Te *édes álom* majd felvered édes *álmomat*. Te *édes álom* ne jőj mint *ördög*: ha úgy jó, nem is édes ám. Kijavítható s akkor szende kedves dal lesz.

A költő hazája.⁴

Legjobb a négy közül, de ez sem ment némi hibáktól.
55 Nagy felségét *kikiáltja*: az utóbbi szó nincs egészen a *nagy*

¹⁻⁴ Ld. e kötetben 128—129, 120—122. l.

felséghez mérve: a vásári kikiáltókra emlékeztet. Elkiáltja itt e földön: szinte. —

Lesz még kölcsön: azaz a kölcsön visszafizetése.

Sötét éltét elborongja: igen szép! Az egész stropha szép!

⁶⁰ A következő is.

Haragudjék meg, bosszúljon meg: írjon mégjobbakat!

[Címzés:]

Tisza Domokosnak szeretettel.

Pest

Náadorutca II-k szám.

429.

P Á K H A L B E R T — A R A N Y N A K

Pest dec. 18, 852.

Kedves barátom,

Egyetlenegyszer néztünk egymás szeme közé ez életben, hanem azért én, nem csupán mások példájára, de mert kiválólag úgy akartam, oda tettem nevedet a *Szépírod. Lapok* dolgozó-társainak kolomposai közé, köz szokás szerint a legislegelejére. Ezen lapok keletkezéséről reményilem, hogy Gyulai révén, ki azt nekem megígérte, de (a ménkö üsse agyon) még mai napig sincs itt, ezen lapról, mondom, lesznek némi historicus ismereteid; hogy én magam milyen derék legény vagyok, azt kihirdette ¹⁰ Emich Gusztáv, s hogy a Lapok mik akarnak lenni, azt szépséges rögtönzéssel elmondja a ma szélnek eresztett program. Bizom bennetek, s hiszem, hogy sikerülnöm fog egy szép központot teremteni, hol összegyűljön ezen imádott ázsiai fajnak minden még fennmaradt s egészen materiává nem vált jóra való ¹⁵ szelleme.

Mіндеzt még szebben is ellehetett [!] volna mondanom, de szerelmes Jankóm, vagy kétszáz levelet kell hamarjába megírnom s még egy betű kéziratom sincs. Majd ráérünk később. Addig is kérlek, hogy a legelső számok valamelyikében örvendeztesd meg hazádfiait; s minél sűrűbben küld hozzánk a verseket, sőt ha nem restelnéd a fáradságot, olykor egy hatalmas prózát is. Én küldöm tüstént a díjakat. — Ne haragudj tehát, hanem irj, küldj — és izgass mellettünk. Őszinte barátod

Pákh Albert

Pest. 21. Dec. 1852.

Édes Aranybácsi!

Utolsó levelemben roppant készülteket sejdítettem, mint hívatlan vendég Kőrösre betoppanni de máskép áll a végzet könyvében. Lajos beteg levén talán egész Januariust itt fogja tölteni, s mint kényes reconvalescens nem járhat ki, miért is az unalomnak kész prédája. Meghagyta tehát anyám különösen, hogy ne hagyjuk magára ünnepeken. Ez intés által inter-nirozva, hozzád fordulunk, óh! jámbor olvasó, és, minthogy akár a bagolyt a falhoz akár a falat a bagolyhoz, beszédem oda megy ki, jöjjön fel Aranybácsi hozzánk Karácsonra, anyám expressé mindent kihagyott, mi fogadására szükséges.

Még semmit sem fordítottam új könyveimből, de igen Byron „Fare thee welt”-jét. Ez ugye nagy munka? Nem is lett épen jó, de némi magyartalanság elintézésével igen olvasható lenne. Fekete úrnak mutattam. Ha feljönne Aranybácsi, majd átnéznők.

A *vitéz*-es sor előbbi levelemben csak sebes leírása által lett csonka, eredetileg: „*véres vitéz*”

Küldök három verset, Karácsoni ajándéku és maradok

20 szerető tanítványa
Tisza Domokos.

*Első hó*¹

Hull a hó a szürke fellegekből
Nagy darabban, mint egy juhász bunda,
25 Hadd havazzon, rég nem havazott már,
Az esőzést tán már meg is unta.

Szép fehéren befedi a földet
Osztán mocskos sár lesz majd belőle,
— Ilyen minden földi ártatlanság! —
30 Hallottam a nénémtől felőle.

Hadd legyen sár! úgy sem nagy különbség
Van vagy nincs!, ha van, úgy a pizokban
Nyíltan járunk, míg ha száraz a föld
Saru nélkül és csupán titokban.

¹ A J. kritikáját ld. e versről 149. l.

Bánkodása egy Bujdosónak²

Óh! jaj hova futtok oh régi napok
Órák melyek áldva repültek,
Most hallgat az ének a bor se ragyog
A kék poharak kiürültek.

40

Nem szól a pacsirta az asszu mezőn
Szélvésznek alatta nyög a föld
A nap lehanyatlott, völgyön, s a tetőn
Mínd gyászba borúl s feketét ölt.

45

Elcsügged a vándor a hegy tetején
Sorsát átkozza magában
Arcára lejátszik az esteli fény
S ott áll alkony biborában,
Szívében átvillan a nemzeti hú
És arca sötét lesz mint éji ború.

50

Mért hogy ez a . . .³

Mért hogy ez a csalfa élet
Már is megcsalt engemet!
Mért hogy a szép ábrándképek
Már minde füstbe mentenek!

55

Mért ez érzés a kebelbe
Hogy ha mind csak biztos kín,
Itt merengek ím leverve
Ábránd várom romjain.

60

És köröttem pusztaság van
Éjborított zord hideg,
Magam vagyok e világban,
S két sír, néma és hideg

65

Egyikbe anyám temették
— Engem áldva múla ki —
Másikba szeretőm tették
— Engem hívtak ajkai —

70

Nálok vész el ifjuságom!
— Mint síron nőtt cypruság
Állok a hant felett, s várom
A meglátás hajnalát

²⁻³ AJ kritikáját ld. e versekről 149. l.

KOVÁCS JÁNOS — ARANYNAK

Pest 22/12. 1852.

Édes Barátom!

Leveledből látám, hogy a kőrösi Karácson össze esik a pestivel, — így úgy hiszem a szünnapok is együve esnek. Ugyan nem lenne-e jó, ha mint a múlt Húsvétkor, most is beálltanál
 5 Pestre, ha nem a Nagyidai cigányokkal is, legalább egy Toldival vagy valami illyessel a hónod alatt? Így osztán Goldner és Lapedató urak is szívesen látnának már csupán az irodalom érdekében is. Mi pedig Domokossal annyival inkább tudnánk ör-
 10 vendeni, mert most Fekete is segítene, minthogy egy fedél alatt lakik velünk. Különben mi most magunk urai vagyunk, — meg a Miskáé, a Grófné még a múlt Szombaton elhagyott bennünket, kosztra Szőnyihez járunk, hol valami 51-en ebédelünk együtt, lévén bent kosztózó növendéke 40. — Így tehát lát-
 15 hatod, hogy bizony sok dolga lehet . . . a feleségének. Domokos pedig mind egyre nő, úgy hogy Laczit előre tudósíthatod, hogy ha ő is nem iparkodik, ide- s tova „urambátyám”-nak kell hívnia Domokost. De legjobb lenne még is, ha magad szemével győződnél meg felőlle.

Kedves nődet nagyon tisztelvén, gyermekeidet csókol-
 20 ván, Károlyit, Jánosit, Szászt és Mentovicsot köszöntvén, maradok

barátod
 Kovács János.

[Címzés:]

Tekintetes Arany János Urnak

N. Kőrös.

ARANY — KOVÁCS JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1852. dec. 23. kb.]

[Köszöni Tisza Domokos és Kovács János meghívását a karácsonyi szümidőre, de felesége betegsége miatt nem mehet. Beszámol a közös ismerősökről. A tanároknál még a magyaros bajusz és szakáll viseletét is rossz néven veszik. Jánosi levágatta szakállát.]

433.

P Á K H A L B E R T — A R A N Y N A K

Pest dec. 24 — 852

Édes kedves Jankóm,

Legnagyobb örömemre szolgálna, ha néhány nappal ez előtt irt levelemet nem csak megkaptad, hanem szívesen is fogadtad volna. Most ezen reményemtől „lelkесitve”, arra kérek, ⁵ hogy tedd valahogy lehetővé, hogy Lapunk első számát, a te költeményeddel kezdhesük. Átfogod látni, hogy szándékolt szoliditásunknak egyik fő feltétele, hogy olly jó hitelű nevekkel lépjenek fel minő a tietek. Miskától bizton remélek, de neki is csak akkor irhattam, mikor neked s ő egy kissé messze lakik. ¹⁰ Különben vers teremne itt annyi, mint a gomba, de én egyáltalában nem fogom falba verni fejemet, ha ezen gombáktól mindörökre megmenekedem. Hallgass meg — s irj — küldj

barátod
Pákh Albert
(Uri utcza, 13.)

[Címzés:]

Arany Jánosnak

Nagy Kőrösön

434.

A R A N Y — P Á K H A L B E R T N E K

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1852. december 27. kb.]

[Mellékelten küldi — bár nem tartja valami jónak — *Rozgonyiné c. balladáját a Szépirodalmi Lapok számára.*]

435.

P Á K H A L B E R T — A R A N Y N A K

[Pest, 1852. dec. 29. kb.]

A.J. úrnak.

Mindenkor ily fényes sikert sürgetéseinknek s célunk élérése bizonyos. Első számunk már szerkesztve volt. Bővebben más uton.

[Pákh Albert]

Szalonta, januarius 5. 1852 [1853.]

Kedves bátyám!

Ámbár a szorosan vett igazság szerint, mellynek Mátyás király óta hire sincs, — bátyámék következnek írni; — s ámbár nekem, a levél-íráshoz, jelenleg, épen olyan kevés tárgyam van, ⁵ mint a millyen kevés tehetségem van például Tóth Kálmánnak a vers íráshoz, — mellynél fogva elképzélhető milly iszonyú fejtörésembe kerül e levelet írni: — mindamellet, miután a mai szentnapon, — mellynek N. Szalontán, in praesenti délutáni 3. óráját üljük, azon lelkiismeretességgel párosult rögeszme szál-¹⁰ lott meg, sőt az ebéd alatt beszédünk tárgya is volt, hogy Aranyéknak, a karácsoni és újévi szent ünnep napok után írunk kellene, — ergo irok, a mit lehet.

Tegnapelőtt beállit hozzám egy savó képű sváb fiatal ember, és szörnyű nagy hajlongások között a kezembe nyom ¹⁵ suhogó forintot, mellynek is én alig örülék meg szivemben hogy honnan e váratlan új évi ajándék, — a midőn az én fenttisztelet sógorom, rettentő kitördelt nyakú magyarsággal előadja, hogy azt Wölfel gyógyszerész, a házbér második angariája fejében, olly kéréssel küldi, miszerint lennék szives a kályhát beállittatni ²⁰ és a kútat is megcsináltatni. Mellyre én, paraszt eszemmel bátor-
kodám azt felelni, miszerint én, a házbéri szerződvényt úgy értelmezem, hogy mind azon reparatiok, „*mellyek a te kapuidon belül vagynak*” — (: épen most csinálám az előbbi sort eltemető nagy disznót, [tintapecsét] mellyre magamban így fohászkodám: „*ejnye kutya teremtette*”:)
²⁵ — Wölfel János patikás köteles teljesítetni. Mindamellet is, — mondám majd irok a sógoromnak, és ha ő reá léssen, hogy a kályhát én rakassam bé; azon esetben teljesíteni fogom, de a kútnak elkészítéséről, a mi contónkra, mégcsak álmodás sem lehet. — Tudassa tehát velem bátyám
³⁰ minél előbb, hogy becsináltassuk-e mi a kályhát, vagy nem? —

A házbérül lefizetett 20. pengőforintból 15. pengőforintot idezárva küldöm, letartván belőle a hidnak elkészítésére 5 pengőforintot, mely hid, mint a minap küldött soraimban irám összesen 10. pengőforintba került.

³⁵ A múlt vasárnapnak az ő estéjén, a Lovasiak és Kenyeres között ismét nagyszerű összecsapás volt, mellynek mint alább megmutattatik Kenyeres ivá meg a levét. A dolog így történt. Miután Kenyeres, azon igazságtalan úton elfoglalt telket, hol most, az általa kis paradicsomnak nevezett quártélyá

⁴⁰ van, semmi módon sem engedé kisajátíttatni, sőt oda tavasszal, boltokkal ellátott emeletes kastélyt szándékozik építtetni, — Mezey indítványára jónak látták ez illetők, az előtte álló spantiumot egy telekké formálni és azt áruba vetni, hogy így vagy ki legyen játszva a Kenyeres építési terve vagy kénytelen legyen

⁴⁵ ő azon tért egy kissé borsos áron megvenni. Így történék aztán, hogy az árverés megkezdetvén, Lovassy Feri, azon kis ganélydombos helyet addig veré Kenyeresre, míg az végre 1695. ezüst forintért Kenyeresre maradt, melly miatt Kenyeres majd megpukkan mérgében. — Illyen dolgok történnek N. Szalontán. —

⁵⁰ Mostanában ugyan egy kissé barátságosabb színt kezd a szalontai nobel publicum fölvenni, mint ezelőtt volt. Csaknem minden este vannak összejövetelek hol nálam, hol másutt, — mellyeken az unalmas hosszú estéket elfecsegi vagy kártyázza az ember. Azután pedig olvasunk hol egvet, hol mást. — S szinte

⁵⁵ az olvasni valóknak is nagyobb bővében vagyunk, mint, a forradalom elmulta óta, eddig voltunk; — mert az egy kissé neki indult magyar irodalom újabb könyveit egyiktől-másiktól megkapjuk, vagy megvesszük. — Így nevezetesen most olvassuk Jókai „Török világ”-ját, mellyet én is megvettem; a lapok

⁶⁰ közül előfizettünk pedig a „Budapesti hírlap”-ra és a *Déliábra*.

Majd el is felejtém a nagy fejtörésben. — Balogh János — publice Jankó tens úr — azt mondja hogy három János van a világon; — u.m. Balogh János, Herr János és Isten János, de én ezt váltig tagadom, és azt mondom hogy bátyám is János,

⁶⁵ azért 12. nappal nevenapja után kívánom, hogy sokáig éljen.

Különben csokolván mindnyájatokat vagyunk s illetőleg vagyok.

Szerető öccse
Ercsey Sándor

Pest jan 5-én 853.

Kedves barátom,

Ide zárva küldök tíz ftot, kívánom, viseld egészséggel s emlékezzél meg, hogy te is voltál valaha, ha voltál, szegény legény, mint minő most „mi” vagyunk s hogy erősen utban
 5 vagyunk „bocskorban keresni” — hogy azután mezitláb megszökhessünk. Esküdjem-e égre földre, hogy mindent megteszek, a mit birok és hogy nem sokat birok? Inkább azt szeretném előtted bizonyítgatni, hogy jobb lábam oda van s e miatt teljes apathiában sinlődöm, hangulat és szellem és mozgékonyaság nélkül.
 10 Szegény Gyulai Palkónak ugyancsak meggyült a baja — csak úgy füstöl reggeltől estig. De ez a ruganyos kis fekete labda még sok hányatást, vettetést elbír, s el is viseli örömet, különösen most, miután az első föllépéssel lámpaláza is elmúlt. Mit mondasz ehhez a föllépéshez? Van-e némi hited, reményed?
 15 Szólj őszintén s döngess, ha jónak látod. Itt, úgy látszik, nagyobbára jó sensatiót okozott lapunk.

Nem volna nagy mesterség, kissé petulansabb hangon zengedezni, de azt hiszem, ha meg akarunk élni (egyéb szent dolgokat most nem is említvén), nem szabad az eddig már elfoglalt kerékvágásokba csapnunk által. Ugy tartom, a *Hölgyfutár*
 20 igen jól teszi, ha ezután is *Hölgyfutár* marad s a Viszhang is jól teszi, ha azt mondja, hogy ezután „komoly” dolgokat éppen nem ad s olly tréfákat visz véghez, hogy a novellát egy fél hétre a fél szóban szakasztja meg; a *Délibáb* is ismeri a közönséget, midőn nagyobbára *jocosus* dolgokkal veszi teli magát, annyi lesz a praenúmeransa, mint a csillag! Mi nekünk azonban az a különös ambíciónk van, hogy ámbár elfogadjuk szívesen a régiből is, ha jön, hanem valami ujnemű közönséget szeretnénk teremteni, melly markolható, harapható, practikusabb dolgok után
 30 vágyakozzék, s a ködöktől irtózzék. Reményilem, nem csupa prózát fogsz látni ezen ambícióban, melly, félek, hogy maholnap egy vezérczikk alakjában fog kitörni belőlem, akarom hinni, hogy kissé érthetőbben, mint most.

De nem is ezeket volt elmondani szándékom.

35 Meg akartam köszönni a verset, mellytől holnapi napon fog tánczra kelni a közönség. Tréfán kívül: egy pár „óriásnak” eltaláltam olvasni elragadtatásomban, s azok „valóságos csárdást” hallottak a hangokban s mikor arra jöttem, hogy „vil-

lámlik a — csillámlik a . . .” akkor Székely Józsi elkezdé magát
40 egyengetni, billegetni, mártogatni s járta mint a bolond. Eny-
nyit „rólad nélküled” — pardon!

Hogy nem az első számban adtalak, mint szándékozám, a
miatt Szász Károly eddig bizonyosan kimentett. Az nap, midőn
hozzád röpitém multkori soraimat, kaptam a Miska versét, ki
45 azt még felszólításom vétele előtt, csupán program olvasásra
szállítá hozzám. Ha Szász nem biztosított volna is, tudtam, hogy
irányodban nem sok mentségre lesz szükségem. Annyit még is
hozzá kell tennem, hogy a helylyel is szűken voltam, miután az
első számba minden nembem akartunk valami folytatás nélküli
50 egészet adni — a mint a lap mutatja. Azokat a tripla czégyés
felbukkanásokat meg épen nem ahítottam, minőkkel a collegák
állottak elő. A *három* után a Viszhangban most majd feltűnik
ismét *solo* valami sárga csikó.

Végül engedd hinne, hogy megkészült közöttünk az a
55 lánczhid, melly engem teveled összetartson halálunkig és azon
tul. Iparkodni fogok meg nem halni, tartom magam, a míg lehet.
Előfizetőink száma nem véghetetlen ugyan, de megindulásunk
körülményeihez, a késő hirdetéshez, névtelenséghez, ötödik ke-
rékhez s egyébhez mérve, a *legkecsegtetőbb* s csak most gyül leg-
60 jobban. Egy negyedév mulva tökéletesen talpon állhatunk —
oh csak én állhatnék azon! Hanem azt ne hidd valahogy, hogy
az a nagyhangu vezércikk fog bennünket fölépíteni, mellyet
első lángzavarunkban fájdalom, kénytelenek vagyunk holnap
szélnek eresztetni. Rá fogsz benne ismerni az egykori zöld asztali
65 nagy férfiura, ki buzgó hívünk s terjesztőnk a távol vidéken.
(„A színpad s irodalom”).

Egész nap szobámban ülök s a horizontalis állapotot ke-
resem azonnal, mihelyt ülnöm nem kell. Kijárni alig szoktam,
s nem is mondhatom, mikor merülhetek be ismét az életbe,
70 mint akarnám s kellene. Honnan vegyem a hangulatot? Töletek
veszem. — azért Jankó, jövel szent lélek, szállj reánk, minél
előbb!

Isten veled! barátod

Pákh Albert

75 Szólj, megkaptad-e a lapot, azt a pénzt stb.? Köszönts Szászt
— jár-e a lapja? Legközelebb rá kerül a sor.

Jan 6-kán 1853. Pest.

Édes Arany bácsi!

Levelemet a rendes előbeszéddel kezdem, t.i. jaj! be soká hallgattunk! Ez igen természetes. Épen akkor hallgattam ilyen soká, mikor sietnem kellett volna, feledékenységetem jóvá tenni, mely miatt mult levelemben egészen ignorálom János napját, Kovács- és Bethlen Jánosokkali élet mellett is. Felkiáltok tehát újra, jaj! be soká hallgattam!

János napját illetőleg, nem tudok oly nem köszöntő köszöntő verset írni, mint a milyet én egyszer kaptam, s ez, úgy vélem, nem is csuda, de ki tudom ám kezem nyujtani, így ni! mint most, és meg tud-nám szorítani, ha itt volna, az Aranybácsi kezét, s szemibe tudnék nézni, tudja úgy forrón, mikor az ember mereszti a szemit, hogy az oda vágyó könyűt viaszos-rítsa. Na, de úgy is tudja ezt.

A Szász Károly Moore-jait megkaptam, kérem figyelmeztesse rá, ha talán ő elfeledte volna, hogy én néki még három pengővel, 6 példány árával tartozom, s mostani bentlétekor nem jutva hozzá, mihelyt alkalom lesz, kézbesítem. Előfizetésemet megváltoztattam, a Pákhéra fizetvén elő. Első száma már meg van. Sokat ígér.

Áldja meg az Isten!

szerető tanítványa
Tisza Domokos.

Egy koporsó felett¹

25 Liliomszál voltál teljes életedben!
Gyenge liliomszál, s már letörve látlak.
Őszveszorúl szívem, itt állok jegedten
Miért is teremtettél ilyen szép virágnak!

30 Mért voltál ilyen szép! Elég lett vón nékem
A ragyogó szempár. Meg nem tűr az isten
Semmi tökéletest. Szívem megvan, érzem,
De nincs, kire, ha fáj, vigaszért tekintsen.

¹ AJ. kritikáját ld. e versről 149. l.

35 Liliomszál voltál, mely a fuvalommal
Nem bír, kész prédája bármi kis szelletnek,
Gyémánt oltár voltál, melyen buzgalommal
Imádtam istenét a szűz szeretetnek.

40 A virág elhervadt, az oltár leomlott,
Szemfedő forult rád, búsan könnylepetten
És e sort mutatja a koporsó homlok:
„Liliomszál voltam teljes életemben.”

Pohár közt²

Mit nekem az idegen babérfa!
Hogy ha tetszett a pajkos bor ének
45 Szőlőt a mámoros halántékra,
Vad szőlővel koszorúzzatok meg.

S újra neki a habzó pohárnak
Boldog a ki hisz és ki feledhet
A józanra bús gond harci várnak
50 Vad szőlővel koszorúzzatok meg!

És feledjük a mit tudni méreg!
S bár köröttünk népet, hont temetnek
Bánjuk is mi! Boldog a ki részeg
55 Vad szőlővel koszorúzzatok meg.

Fuljon meg bár sziv, ész, rajta rajta!
Mire most ész? csak börtönt szerezhetsz
60 Szív az embert száz örvénybe hajtja
Vad szőlővel koszorúzzatok meg.

S ha meghalok? félre gyász lepellel!
Vígán éltem, vígan temessetek
65 És koporsóm nem bús cypresekkal,
Vad szőlővel koszorúzzatok meg.

² A.J. kritikáját e versről ld. 149. l.

439.

KOVÁCS JÁNOS—ARANYNAK

[Pest, 1853. január 6.]

Barátom!

Ird meg azt is, hát én megfizettem-e Geszten a Moore fordítására, mert legalább akartam; hanem még jóvá tudom tenni ha elmulasztottam.

5

K. J.

440.

JÓKAI MÓR—ARANYNAK

Pest 1853 Jan 7.

Kedves Jánosom.

Tisztellek minden oldalról, s küldöm ezt a három vizitkártyát. Légy szíves minél előbb megörvendeztetni valamivel. Az a vers a „*Szépirodalmi lapokban*” igen szép volt. Írj minél

5

előbb, ha egyebet nem írsz, írj levelet.

Öllemek és csókollak s kívánok minden szépet és jót.

13 próbás barátod

Jókai Mór.

U.I. I Előfizetőink szépen jönnek, számuk ez ideig hatszáz.

10

II Köszöntet Pönögei Kiss Pál.

[Címzés:]

Arany Jánosnak

441.

ARANY—KOVÁCS JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1853. január 8. kb.]

[Kovács kérdésére válaszolja, hogy az ősszel Gesztről visszatérve, semmi pénzt sem adott át neki Szász Moore-fordítás kötetére.]

[Hanva, 1853. január. 8. kb.]

Édes Jánoskám!

abbol nincs hiba: hogy te engem leveleid sokasága és illetőleg gyorsasága által valami nagyon untatnál! hiszen egy két hónap mulva kapom levelemre leveledet; innen van aztán az: ⁵ hogy te nekem *levelet irsz*, de sohasem *válaszolsz!* ilyenek mostani, az az legközelebbi soraid is, *levél* de nem *válasz*. Tán az egyhanguságot akarod kerülni? Meglehet! azonban jobbítsd meg magadat!

Épen hozzátok akartunk indulni, hogy ne fél napra, mint ¹⁰ a multkor, de hosszabb időre látogassunk meg, pogyászunk felpakolva, a ló fogva volt, feleségem épen a balfelöli szalagját fogta már kalapjának hogy megkötvén induljunk, midőn leveled jött, s abban olly körülményesen leírva találtuk új quartélyodat, hogy fölöslegesnek tartván minden utazást: itthon ¹⁵ maradtunk; titeket úgy is *ösmerünk* már, Nagy-Körös varosát nem különben, csak új quartélyotok lett volna az: mit megbámulni akartunk, de a *hű* leírás felmentett a további utazástól. Ollyan édes Jánosom az illyen *leírás*, mint az *uli napló*, gyönyörűen leírja a legkisebb völgyeket, bérczeket és tájakat, de ²⁰ arról egy halandó sem ösmerne azért azon helyre. *Én nem házadat nézem ha hozzád megyek, nézlek téged, titeket! és bár egy rozszant régi faházban találnálak is, melly faháznak alacsony kis ablakai vannak alig 1 1/2 szobája, feltáskult pallója, göröngyös fala, és leszállt ajtaja:* még is *palotában* képzelném magamat nálad, s ha ²⁵ *kissé tán szorongni kellene is, boldognak érezném magamat.* Édes kedves Miskám! minő kegyelettel viseltetik irántam! gondolod most ugy-e? Lassabban drága barátom! mert ugy jársz mint a kereszt alatt ülő cigány, azt gondolta: ötet süvegei az egész világ! Ezt csak azért irtam ide: hogy könnyéül ³⁰ betanulván most, hasznát vehesd, és alkalmazhasd jövő nyáron — Hanván. Elég ebből ennyi!

Most pedig hadd *válaszoljak* leveledre, elébb alkalmad [így!] adván aztán azt tehetni neked is.

Az én szakálam és bajuszom még meg van, itt hire sincs: ³⁵ hogy még vallami [!] levágás is történhetik az ember fiával. Azonban nem csuda: veszedelmes emberek vagytok ti! de mi nem!

Láttam a Tháliát, igazad van; Vahot még nem adott tartalmasabb könyvet ki; — Lisznyay versét én is csak rész-
40 szerént szeretem. Tudj' az isten én azt hiszem hogy ez a fiú, nem jó uton van. Sokszor *kicsinykedő*, verseiből a *majestas* hiányzik; a palóczdalokban szamtalan van ilyen cici, pici, mici, bici, rici, vici-féle semmi! Azon tavaszi versében, melly ugyan Petőfi „A nap lement Eljött a csend” versének lőréje; az a sok
45 tüty, rüty tüty, kigyófüty! nekem sohogy [!] sem tetszik. Hja de ez az *eredetiség!* Nem akarom hogy valakivel közöld rövid észrevételemet, azt hinné L. ha meghallaná: hogy halálos ellensége vagyok.

A geszti kis poétának szivemből örülök, több örömmel
50 olvastam ezt a kis verset, mint fél évi hölgyfutárt, s annak minden halhatlan költeményeit.

A Magyar Muzeum birálatát nem olvastam nem is akarom olvasni. Hát Toldi ur is?

Minek laknánk mi egy faluban János? én is sokszor álmo-
55 dozom erről, de barátom ugy látszik egyikünk sem ösmeri e nyomorult férget, mellynek ember a neve. Hátha akkor nem szeretnök ugy egymást, eltelvén egymással? Furcsa az ember. Szemere Miklós felette jó ember, beh megszeretnéd ha megösmernéd! könybelábadt szemmel borúltunk egymás nyakába
60 midőn hozzá mentem; 30 nap mulva még elébb is, már disputáltunk, ingerültek valánk egymás ellen, vagy legalább is egykedvűek; gyakran egész nap sem beszéltünk; barátom ha én ezt meggondolom: igen szégyenlem és nekem az igen fáj! ha te nekem csak egy órára is közönyös lennél valaha nem tudnám
65 soha megbocsátani magamnak! Illyen nyomorult az ember! Nem, én azt nem ohajtom, de az, ha te anyira volnál tölem mint például Miskolcz, hogy jöhetnénk mehetnénk: engem igen boldoggá tenne. De ugy-e eljöttök már jövő nyáron? el! bizonyosan el!

70 Sajnálom hogy drágaság van nálatok! mért nem vagytok közelebb? menyí búzát adhatnék nektek; nekem van most 100 köből életem is! Muszaj volna elvennetek!

Mentovics *irja* vagy *iratja* hogy *ir*, de azért soha sem ír: vártam most is levelet az ígélet szerént, és kaptam semmit.

75 Szász Károly forditmányát megkaptam, elosztogattam, a pénzt beszedtem és elköltöttem, azért Sz. Károly nyugodt lehet, pénze *jó helyen van*. és addig nem is kapja meg, mig nekem nem ir: hogy hova tette a Bata paptanát? meg a theologiát;

80 Te! ti anyian vagytok ott egy szőrű és mesterségű embe-
rek, és még is ritkán látjátok egymást? temposkodtok? hat
nem minden este együtt töltitek a téli estét? ezt nem értem! az
az értem biz én! mert mit mondtam fölebb?

85 Ne morfondirozzál Jánoska, ha néha *tompa* butaságba
sülyedsz mint én, igyál egy kis jó bort, mint én — innám ha
volna!

Van lap elég. A Pachét már megkaptam, nekem tetszik.
„Az első szám már szerkesztve volt” írja valakinek. Hm! tehát
elő akartunk állni mindjárt az első számban ugy-e? elkestünk!
90 oda a dicsőség! Azért hogy A. betű vagyunk, hátrább is marad-
hatunk! — Isten veletek! nőmmel együtt csókolunk mindnya-
jotokat, kedves komámasszonyt,* Lacit, Julcsát. Isten veled!

*] ad vocem: *komámasszony* — — — no de, majd máskor.

igaz barátod
Miska.

443.

T O M P A M I H Á L Y — A R A N Y N A K

[Hanva, 1853. jan. 8. után]

Édes Jánosom!

Nem rég irtam hozzád, itt van még néhány sor codicillus-
képen levelemhez.

A *Déliabót* még nem láttam; csak más lapból látom az
5 első szám tartalmát. Tehát *Arany Tompa* és *Toth Kálmán* az
első számban egy kalap alatt! Fene ember az a Marcsi! — Hát
nem azért szöktünk-e meg a Hölygfutártól, hogy ezen óriások-
tól is megszökve legyünk? Most mit tegyünk fontold meg! Szó
nélkül hagyjuk? vagy Marczinak tudtára adjuk: hogy nem
10 szivesen vesszük az ilyen tréfát. Nyilatkozzál, nyilatkozatok!
én megvallok: a Tótokkal nem akarok egy lisztán állani. Vagy
talán már annyira kinötte magát ez a fiók oriás, hogy ellene
szólni bajos volna? Szóval tudosíts, azonban a mi történni fog:
történjék *zaj* nélkül. Isten veled

15

Miska

[Címzés:] Aranynak

Nagy Kőrös jan. 15. 1853.

Kedves öcsém,

Hogy illy későn és most is röviden válaszolok leveledre, tulajdonítsd több oknak, mellyek közül egy, de nem legfőbb, a hanyagság. Annyi felé kell most válaszolnom s én mindig csak
 5 halasztottam, remélvén hogy így nem szaporodik rám a válaszó-
 lási kötelesség; de biz' ellenkező történt. Azért csak röviden.

A karácsonyi és névnap ünnepék itt is megtörténtek, de nem vigasz részünkről, mert szegény nénéd, több egy hónapjánál, mióta betegeskedik a Károlyi nem tud rajta segíteni.
 10 Képzelheted állapotunkat: a kis Julcsa a szakácsné, anyja az ágyból, vagy, ha olykor felvászorog is, szobából dirigálja, ugy eszünk valamit.

A 15 pengőt megkaptam: de nem tudom miért csak 5 pengőt fogtál ki a hidra, ha az 10-be került. Semmi egyéb re-
 15 paratoria magamat nem köteleztem, s így azt a haszonbérből nem is teljesíthetem; nem vagyok olly állapotban hogy tehesem, bár akarnám is. A kályhát Sántha ur hordatta ki: szerződése szerint köteles lett volna a házat olly állapotban adni vissza, mint átvette s a kályhát berakatni. Egyébiránt, mikor
 20 az illetők megnézték, akkor sem volt benn a kályha: átadtam, ugy, mint volt: több reparatió féle terhet nem akarok nyakamba venni.

Tehát ottan a szijmadzagot most is huzzák? Fene egy nép.

Ha a jövő félévi 40 pengő angáriát lehetne conserválni
 25 minden megtámadások ellen: kedves dolgot cselekednél, ha azon 100 vft. alapítványi pénzt, mellynek kötelezvénye a városnál van kifizetnéd hogy ne tartozzam vele. Restelem, megis untam évenként 6. ftokkal adózni rá. Ez esetben kamat sem fizettet-
 nek, mert a kamat mindig előre járt ki.

30 Most pedig bezárom tartalmatlan leveletem, mellyből anynyit legalább olvassatok ki, hogy benneteket szeretünk, s hogy ölelünk csókolunk ezerszer. Nénéd nem irhat, csókolja Linát, a kis Julcsa és Laczi szinte csókolják kezeit s ezzel maradok

szereető rokonod

A János.

U.i. Az ingeket, ha még nem irtam volna, kaptam: (ha irtam már, úgy is kaptam). Köszönöm.

[Címzés:]

Ercsey Sándornak rokonilag

N. Szalontán.

445.

ARANY—TISZA DOMOKOSNAK

Nagy Körös, jan. 15. 1853.

Kedves Domokos!

Kovács Bácsihoz írt válaszómban annyira kimerítém mentségeim töltéstárát, hogy itt, minden mentegődzés nélkül, dologra térek. Igen jól tenné, ha említett fordítmányát elküldené hozzám, miután ezuttal be nem mehetek. A *vitézt*, mit említ, gondolám hogy *csonka* vér[es] vitéz, látszott rajta. János napi *kézszerítését*, „itt a távol kék ködében” én is hasonló cordialitással viszonzám: nem vette észre? —

Az *első hó*¹, nem rosszúl van írva, csupán egy kissé *piszkos*.
¹⁰ Na de a második majd tisztább lesz. Mióta engem is *megmosdattak*, sokkal kényesebb vagyok a kifejezésekben.

Bánkódás.² Az első sorban a két *oh!* nálam egy harmadikat idézett elé. Különben jól van írva; a forma is sikerült: azonban például az illyet: *át*, rövidnek nem venném. Különbséget
¹⁵ teszek a helyzet által és természettel hosszú szótagok közt. Az utóbbiakat rövidnek egyáltalában lehetlen venni, az elsőket, illy nehéz dactylicus formában, vette rövidnek, Versegly óta, minden költőnk, de csak csínján! Kiváltkép az *m—n*-hangoknál támadt gyenge positio az, a mit — elvéteve — rövidnek
²⁰ vehetni, mint Vörösmartynál:

„Vad meg nem üvölti *nem* szállja madár”.

Mért hogy .³ közönséges. Nem mondhatom itt hibás vagy ott, de nincs benne semmi új; hang, képek, fordulatok, mind a szokott.

²⁵ *Egy koporsó felett*.⁴ Szebb mindeniknél. Költői mindenütt. Csupán a commatisálása nem legjobb, ami a rythmust rontja.

Pohár közt . . .⁵ Nem rossz, de látszik rajta hogy *címe* hazud. *Cypresekkal*: was ist das? Cyprus v. Cupressus van, de *czypresch* nincs.

¹⁻⁵ Ld. e kötetben 134—135., 142—143. l.

30 És ezzel bevégzem jelen bírálatim sorát, mondanám ha Toldy F. volnék. Így pedig azt mondom, hogy isten áldja meg! s azt is megvallom, hogy egy versét, mit közelebb meg találtam dicsérni, elküldöttem egy bizonyos *költői tekintélyhez* (mind literatori tón) ki a legkedvezőbben nyilatkozott felőle s én nagyon örültem. Éljen boldogúl s írjon minél előbb, minél gyakrabban.

barátja
Arany János

446.

ARANY — TOMPA MIHÁLYNAK

[Nagy-Kőrös, 1853. január 18. I. levél.]

„Oooóóóhh te Miska!” mondaná Szász Károly, felemelve hangját a negyedfél fogú lajtorján, a mivel az ő hangterjedelme bír — oh, te Miska, mondom én, csalánra p . . . eltél-e, hogy engem így korpázní kezdesz olly dolgokért, mellyek miatt nem 5 érdemlem? Pro primo: hogy én egy-két hónap mulva írok, akkor sem válaszolok, leveledre. Hát magyarázzam-e a vitzet, mi az egy havi késedelemben rejlik? Nem világosabb-e az a napfénynél és a hatalmas szultán szakálánál? Vagy uj szállásom körülményes leírása nem azon élczeknek köszöni-e születését, 10 mellyek abban bukfceneznek? S te duzzogsz, te expectoráló madagat, te egy rozzant faházban is örömet látnál &c. Ezért czudar a levél általi közlekedés: az ember mosolyogva ír és öszszevont szemöldökkel olvassák! Ebből is elég ennyi.

Szakálad és bajuszod tisztelem: de te képzeld Jánosit 15 Mentovichot szakál nélkül; vagy, minthogy *képzelní nem tudod*, hát jöjj ide és nézd meg. Engem ne is nézz csak őket.

Visszatérve a quartély leírás elleni philippikádra, nem mondhatnám, hogy az nagyon következetes. Azt írod, hogy már podgyászatok felrakva, a ló befogva, kedves komám asszony 20 kalap-szalagja megkötő-félben volt, mikor szállásom hú leírását vetted, mire aztán fölöslegesnek véltél minden hozzám utazást; mégis később panaszkodol, hogy efféle leírás semmit sem ér, így ugy. Már édes öcsém, ha a leírásból nem épültél semmit, a következetesség azt hozandotta magával, hogy se a podgyászt 25 le ne rakasd, se a lovat ki ne fogasd, annál kevésbbé az én jó kis komám asszony kalapja megkötését félben ne szakítsa, hanem ill'a berek, nád a kert! megnézni személyesen azt, a mit leírásból meg nem ismerhetni.

Azonban, tudtodon kívül csakugyan megfordultál nálam,
30 és pedig illetéknépen. Játszottunk vala ferblit kettén, nagyba.
Tudod milly nagy kártyás vagyok: akkor különösen hazardi-
roztam. Előszedtem minden pénzemet, te is minden pénzedet.
Híttam, megadtad, visszavágtál, megadtam s ez így foly sokáig.
Az én játékom bizonyos vala, négy ászom lévén. Kifáradván a
35 birkozásból, vagy is kifogyva minden pénzünkből: te kérded:
mi van érte? felelek ez csak 4 kétszem. „Kevés” mondod. Én
nagy szemeket meresztek. „Kevés” folytatod, mert ez *girigári*,
t. i. hetes, nyolczas, kilenczes, tizes, különböző szinekből, a mi
viszi a négy kétszemet. S behúztad a cassát. Másnap beszéltem
40 a collegatusnak, mondván nekik, tegyék be a 7, 8, 9, 10. számot
a lottériába, úgy is mindig rakják. Nem tette egy sem. S mi
történik? Következő húzáson kijő számaim közül a 7, 8, 10.
Én persze nem tettem meg, mert nem szoktam, s még ez álom
után is bolondságnak hiszem az effélét. Tehát csakugyan jártál
45 nálam, Miska.

Már pedig, barátom én mégis szeretnék veled egy falu-
ban lakni. Nem félek, hogy meghidegedjem irántad. A mi az
apró cseprő összekapásokat illeti, azok lám, levélben is megtör-
ténnek, uti figura docet. De azok nélkül sem barátság sem sze-
50 relem el nem lehet, vagy unalommá változik. Mind a mellett
ne félj, hogy valaha egy faluba jussunk. —

Kell is nekem búzád! nem eszem én *búzát*, kenyeret eszem
én a piaczról, szépet igaz, de drágát. Köszönöm egyébiránt, jó
Miskám, tudom hogy adnál egy karéj kenyeret, ha magadnak
55 másik nem maradna is; de lásd én ha innen elmegyek lakni,
nem Hanvára megyek, hanem Szalontára, s ott nekem is lesz,
ha nem 100, legalább 10—20 köből gabonám. Pedig, pedig nem
soká uralkodom én itten, a mennyi kedvem van.

Lisznyaiból nem annyira a majestas hibázik, mint egyéb
60 valami, de azt nem lehet, nem szabad kimondani.

Már pedig barátom, hiába gyanúsítasz a „szerkesztve
volt” megjegyzéssel, mert én nem írtam neki, hogy az első
számban léptessen fel, sem az A. betűnek annyit nem arrogá-
lok. Mit bánom én, ha a borítékra nyomatja is versemet, csak
65 fizessen.

Az „advocem komám asszony-t” kár volt máskorra ha-
lasztani. Bizony a komád asszony, szegény, már hat hét óta
beteg, többet van ágyban, mint nem; képzelheted a gazdasz-
szonyságot, mit jó cseléd hiányában a kis Julcsa folytat! Ezért
70 nem tudom én, Miskám, a jövő nyáron is mehetünk-e vagy
sem; mert ha az a baja, a mit nem gondolok ugyan, de meges-

hetik, és illy iszonyú szenvedésekkel kezdődik, mi lesz a vége?
azt csak isten tudja. Rettegek, ha rá gondolok, másnak a vilá-
gért sem mondanám, neki sem, de magamban egyre aggódom.
75 Az orvos még eddig mit sem tehetett, nem tudja magát tájé-
kozni. Erről válaszodban ne szólj semmit, nehogy ő is elolvassa.
Isten megáldjon, édes barátom, csókold helyettünk ked-
ves nődöt és magadat is.
Nagy-Kőrös, január 18. 1853.

80

igaz barátod
A János.

447.

ARANY — TOMPA MIHÁLYNAK

[Nagykőrös, 1853. január 18. II. levél.]

Felbontám a boritékot, édes Miskám, hogy később vett
„codicillusodra” is mondjak valamit. Én már láttam a Délibáb-
nak három számát. Jókai már a programban kimondta, mit
akar. „Senki sem olly erős közülünk, ugymond, hogy az irodal-
mat egymaga fentarthassa és *senki sem olly gyenge*, hogy nél-
külözni lehessen, vagy hogy hasznos szolgálatot ne tehessen”
(a szavak nem jutnak eszembe, de az értelem körülbelül ez).
Igy tehát nincs miért megütköznöd a társaságon, mellyben fel-
vezettetél a D. közönsége elébe. Különben az a vers nem épen
10 rossz, s annyit feltehetünk Jókairól, hogy a rosztat talán nem is
adná. Egyébiránt a Hölgyfutártól nem annyira, vagy nem csu-
pán a *Tótok*, hanem azon mindenféle *barbar* népek elől retirál-
tunk, kik ott a Gleichberechtigung elvét nagyon is képviselik.
A mi illeti T. Kálmánt, Vadrózsáiban van egynéhány, a mi vad-
15 rózsának megjárja: de olvastad-e Kinizsijét? Én olvastam. Itt
egy kis mutatvány:

Midőn a vén anyjuk annyi kincset látott;
Képzeltetni minő fura képet vágott!
Két garas formában nyitva maradt szája . .
20 Gyomrában kóválygott a sok *Jézus! Márja!*

ez a *vén anyjuk* egy tisztos nő, Kinizsi édes anyja! Ex ungue
leonem! Vagy ez a hely:

Mint mikor egyetlen isten áldta völgybe
A forrásviz *három* oldalról ömlik le:
25 A három jó lélek könye akkép szakadt . .

nem tudom, emlékszel-e Toldiban:

Mint mikor két hegyről összefoly a patak,
A kétféle könyek egybeszakadtanak . . .”

Annyira meglopta Toldit, hogy kis Julcsám is ráismert a
30 lopott helyekre: „apám! ez innen s innen van!” Nem csak az
első Toldit kopírozta pedig, hanem a másodikat is, a *mutatványt*,
mi a <Foe[nixben]> *Phoenix*ben kijött.

Hanem azért ő nagy költő, szép leányok jutalmazták,
maga is szép fiú. —

35 Mínd ezekből az a tanulság, hogy írjunk biz azt, ne levelet
Jókainak, hanem verseket lapjába, soha se törődjünk a mel-
lettünk feltűnő óriásokkal, ne *irigyeljük* babérjaikat, hadd nő-
jenek pálmává . . vagy gombává, mindegy, mi pedig marad-
junk azok, a mik vagyunk, írjunk gonddal, írjunk szerényen,
40 elbizottság nélkül, s ha zsenik nem vagyunk, írjunk mint
Horác

Operosa, parvi, (azaz: nos parvi)
Carmina

A méltánylás nem marad el, vagy ha késik is, előbb utóbb
45 meg fog jőni; ha pedig a közönség ízlését e mostani ficzkándo-
zások végkép elronthatják, akkor ne busuljunk rajta, egy olly
közönség tapsa nem ér egy dorombot.
Signatum Nagy Kőrös, ut supra.

btod A János

448.

T I S Z A D O M O K O S — A R A N Y N A K

Pest Január 18-ka 1853.

Édes Aranybácsi!

Régolta vádolnak engem, hogy a pénzt hiába valóságokért
kidobálom, hogy egy kis kabátra, egy kis csizmára, alig marad,
és én régolta védem magam é vád ellen, s menteném ha millió-

kat költenék légi utakra, mivel a tudósok bebizonyították, hogy a levegő, mit sem nem látunk, sem nem hallunk, se nem szagolunk, valami; — de most már végem van, e vád igazsá vált, olyanra adtam pénzt, a mit ugyan láthatunk, hallhatunk, új korában szagolhatunk, csak egy huszast adtam érte, még is pazarlás, mert az semmi, absolute semmi! Ezen prológot minek csináltam volna, mint Tóth Kálmán Kinizsiének! Kín-is-a! A májétság benne ostobasággá, a naivitás mosdatlansággá, a népiesség pimaszsággá fajult. — No de elég majd még cikk lesz belőle, bele szeretek s Kőrös helyett Pákhhoz küldöm. A Pákh lapja igazán érdekes, és még később! Roppant csatáknak leszünk tanúi, Hencidától Bonczidáig folyand a fekete lé, a tinta.

Bár csak minél több versem volna „írói tekintély” elibe való, de miolta így el vagyok foglalva, minden ízem többnyire tiszta próza mint hajdan Vojtina Gásparé. Verseimből a *Betegágyban* csak in fictione értessék, teljes egészségnak örülök.

*Télen*¹

Kandallóm kialudt. Körültem csend vagyok,
Csak néha nyargal el s beszél az ormi szél.
Lehullott a levél, mező s fák kopaszon
Madár nem énekel, némán dereng a tél.

Fejem keblemre csüng, a zúgó szél eláll
Lelkem él még csupán, és messzi röppen el
S egy percre míg időz tavasz, nyár álminál
Halál álom lepel természet és kebel.

*Beteg ágyban*²

Most szakadj meg, óh most életemnek
Könnyben annyit ázott fonala,
Jobb ily percet öltök sem teremnek!
Boldog lettem, véle, általa.

Kárhozat volt ígéző szemében
Üdvözülés reszkető ölén,
És felejtés az öröm percében,
Kéjsohajtól rezgő kebelén

¹⁻² AJ. kritikáját e versekről ld. 157. 1.

40 Oly kicsiny volt szívem míg szaggatták
Bús gond férgi, s balsors üldözött.
Most oly nagy, hogy az egész menyország
Angyalostól bele költözött.

Most szakadj meg óh most, életemnek
Mátkacsókban ázó fonala!
45 Hogy ez éjre a rózsás egeknek
Derüljön fel örök hajnala

Mily szép kép volt! mért is ébredék fel!
Hogy itt nyögjek árván, betegen.
Szép hazug kép! melyet lázi hévvel
50 Össze rakott <bűvölt> ingó képzetem.

Szakadj meg hát rideg életemnek,
Vég könnyemmel ázó fonala;
Nap s hét új új csalódás teremnek
Szakadj meg hát érte, általa.

55 Lássuk hát *die letzten Kinder meiner Laune* Kotzebue
szerint. Az ég áldja meg! (őket is).

szerető tanítványa
Tisza Domokos.

[Címzés:]
Arany János Professor
Urnak

N. Kőrös

449.

KOVÁCS JÁNOS — ARANYNAK.

Pest 19/1 1853.

Barátom!

Hogy be nem jöhettél, azt is sajnáltuk, de még inkább az
akadályt, kedves nőd betegségét, kinek szivemből kívánok jobb
egészséget. Egyébiránt reményljük, hogy mihelyt teheted, meg;
5 látogatod Pestet, ha mindjárt a farsangra nem jöhetnél is be-
hiszen te Kőrösön is tánczolhatsz annyit, mint én Pesten.
Biztasd neki Jánosit is, hogy ha bejön, látogasson meg. Én
ugyan az ő szakállát nem nagyon sajnálom, sőt szükségesnek

is tartottam, hogy egy kissé simittassék meg: már most csak
10 házasodnia kell, — különben is másként alig ha kerül mosta-
nában a dolog esketésre —, s akkor osztán készen lesz a *fried-
fertiger contribuent*.

Kedves Nödet, mint szinte az én tisztelt barátimat kö-
szöntsöd nevében, s én maradok

15

barátod
K. János.

450.

ARANY — TISZA DOMOKOSNAK

Nagy-Kőrös, januar 20. 1853

Édes Domokos,

Ma vettem becses sorait, ma válaszolok, nehogy ismét
„napok jöjenek, napok menjenek” a húzás halasztásban. Kíni-
zsit helyesen bírálta meg: az jobbat nem érdemel. Rosz könyv-
5 ről szokás mondani: a mi benne jó, az nem eredeti, s a mi eredeti,
az rosz. De itt, a mi lopva van, az is rosz, el van rontva, mint
tolvaj összekalapálja a rablott ékszert, hogy gazdája rá ne is-
merjen. Azért nem is mondom, hogy ez vagy amaz kép, helyzet,
fordulat stb nem *övé*; övé, övé, övé, senki másé. Igaz, hogy első
10 éneke hasonlít Toldi első énekéhez; amannak első sorai a János
vitéz kezdő soraihoz; második éneke a Daliás idők első éneké-
hez, egyes képei, szólásai szinte hatalmas reminiscentiára mu-
tatnak, például, hogy a sok közül egyet említsek:

Mint mikor egyetlen isten áldta völgybe
15 A forrásvíz *három* oldalról ömlik le;
A *három* jó lélek könye akkép szakadt . stb.

ez kissé hasonlít a Toldi bucsújához anyjától:

„Mint mikor *két* hegyről összefoly a patak
A *két* féle könyek egybe szakadtanak”

20 No de az nem baj, itt három patakról van szó: tehát az erede-
tiség megvan.

Nem hibáznék, ki azt mondaná, hogy a mottójától fogva
végig csupa plagium; mert a mottója is szakasztott mása a
Szuhay Matyiének: *terem az ember mint a háti bőr*; a végsorok-
25 ban pedig: „fia, leánya nem maradt, de fennmaradt dicsősége”
ez is olly formán megy, mint a *Toldi* berekesztése.

Hát még a *mese* milly remekül van egybeszerkesztve!
Az a kár, hogy Kinizsinek születésén nem kezdte s úgy nem vitte haláláig. Akkor még kerekesebb lenne eposza.

30 No de elég erre — vagy tán sok is, ennyi papírt vesztegetni. Térjünk ad propositum.

Télen,¹ költői alapja elég jó, de kidolgozása nem. Nagy baja volt az *l* betűvel, rímet csinál, a hol nem szükséges is; a mi pedig bántja a fület. Nyargal *el* s beszél a *szél* azután „Lehullott a *levél* (rím); madár nem énekel, dereng a *tél*; a zúgó *szél el áll*; lelkem *él*, röppen *el*.”

Halál álom *lepel*
Természet és *kebel*.

Ezenkívül a *zúgó szél eláll* nem jó helyre van besúrva, a „fejem keblemre csüng” és „Lelkem él” közé.

Beteg ágyban,² minden tekintetben jobb az elsónél, bár *t* és *k* ebben is sok van. A képek közül nem szeretem a *könyben* és *csókban ázott fonalt*: egy szál (valóságos) cérnát képezlek. *könyben*, vagy nyálban megáztatva, s ez olly kicsinyes! Az életfonált abstracte már tudjuk képzelni, a nélkül hogy a cérna eszünkbe jutna, de ha *megáztatjuk*, akkor már csakugyan kenderert kell képzelnünk.

Lám így aggatózom én, édes Domokos; így keresek ha nem is a kákán, legalább a *cérnán* göcsöt; de abból nem az következik, hogy elkedvetlenedjék, hanem kerülni tanulja egyfelől Scyllát, másfelől Charybdist.

Kovács Bácsinak ez úttal nem írok: köszöntse nevében és ölelje. Pedig írnom kellene: kérésem van hozzá. A kérés abból áll, hogy sétái alkalmával ejtené utjában a jóféle antiquariuskat s kémlelné ki, miféle grapsák lennének ott (nem felette drágán) megszerezhetők. Figyelmét egyelőre e könyvekre terjesztené ki:

Schwandtner: Scriptorum rerum Hungaricarum veteres ac genuini. (Különös tekintettel azon kötetre, hol a *Magister Thuróczy* krónikája foglaltatik). Bécs 1768 — (vagy más kiadás is)

Endlicher: Monumenta Arpadiana (ez hihetően még könyvkereskedésben is megkapható, mert nem régi kiadás.)

Podhrádczky: Cronicon Budense <1838> és *Kézai Simon* (1838) Buda vagy ha Podhrádczky nem volna akkor:

65 *Horányi*: Simonis de Kéza. Cronicon hungaricum 1782.

¹⁻² Ld. e kötetben 154—155. l.

S legyen szíves megírni, mit talál mit nem ezek közül, mi az ára, vagy ha nem *felette* borsos, ki is fizetni s elküldeni, én köszönettel eleget fogok tenni.

70 Isten vele, édes Domokos!

barátja
Arany János

[Címzés:]

Tisza Domokosnak szeretettel.

Pest.
Nádor utca 11-k szám
2-k emelet.

451.

P Á K H A L B E R T — A R A N Y N A K

Pest Jan. 20 — 1852 [1853]

Kedves barátom,

Egy kezemben levő recepisse tanúsága szerint még f. hó 6-án küldtem hozzád egy levelet, mellybe 10 pft volt zárva. Együttal megkértelek abban, hogy soraim vételéről ha lehet tüstént tudósíts. Mind eddig hiába várom becses manupropriadat s aggódni kezdek. Baj van? — kérlek oszlasd el kételkedéseimet. —

Nem akarnál-e ismét valami küldeménynyel boldogítani?

Hogy vagy velünk megelegetve? Szólj hát! — Én is beteg¹⁰ vagyok, Gyulai is beteg — s a lap összezsínálásán kívül egyébre, p.o. levelezgetésre, se időnk, se tehetségünk.

Tompa Miska új művének örvend; szűk lett a háza, gyermeke született — mikor irt, a genusát még talán maga sem tudta mert nem emliti. Különbén erősen biztat s ígér. — Azok¹⁵ a vidéki posták temérdek verset küldöznek.

Szász mai s minapi levelére Gyulai készül szüntelen felelgetni — egyszer csak összeszedi magát. Köszöntöm, valamint téged is

Pákh Albert

[Címzés:]

Arany János urnak

Nagy-Kőrös

KOVÁCS JÁNOS — ARANYNAK

Pest, 25/1 1853.

Barátom!

Schwandtnernek I-ső kötetét, melyre inkább van szükség, ime küldöm; több kötete nem volt meg ezen Antiquariusnál, hanem egy másiknál megkaptam a 2-k és 3-k kötetet is, még pedig egészen fedél nélkül, de papirja tiszta és ép, s Bécsi kiadás 1768-ról. Ennek az ára volt 50 p. r. amaz más kettőé lenne 1 f. 30. p.p; ha ezeket is akarod, légy szíves velem tudatni, s én azonnal megveszem. Kézai Simont még talán megkapom holnap, legalább biztattak vele; de sem Endlichert, sem Podhraczkít még eddig nem találtam; azonban még teszek egy próbát. A Chrestomathia végett is engem kért meg Jánosi, s el is hozattam mind a két Füzetet, s az előfizetési nyugtátványt ott tartották, miután már nem lesz rá szükséged.

Kedves nődöt tisztelve s gyermekeidet öelve maradok

15

barátod
Kovács János

úgy találám biz ezt írni *öelve*, de hirtelen kitörültem, nem azért mintha a kifejezést megbántam volna; hanem csak nem tudja az ember, micsoda szigorú fogalmaid lehetnek illy ostrom állapotban a vagyon és személy biztonságról.

[Címzés:]

Arany János Urnak

TISZA DOMOKOS — ARANYNAK

Pest. Jan. 25-ke 1853.

Édes Aranybácsi!

Épen ma délután kikutattuk mind a három pesti ó-könyv kufárt, de csak részben találtuk, a mit kerestünk. Schwandtnernek t. i. három kötetit, az elsőt egyiknél, a másik kettőt [!] másiknál, még pedig külön kiadásban, de az[t] hiszem, mindegy. Kovács bácsi meg is vette az első kötetet melyben épen

Thuróczi foglaltatik, 50 p x ron, s Jánosy úrtól, kinek három pengőmet is átadám, kiküldi Kőrösre. A harmadik kufár holnap reggelre biztat, hogy talán addig megszerzi némelyikét a kívántaknak.

A három pengőről jut eszembe, hogyha ugyan rossz neven nem veszi, szeretném emlékezetem nyomán Arany bácsit azon Moore-ra való előfizetés körül némileg felvilágosítani. Én ugyan és Kovács bácsi nem fizettünk, s most küldjük a pénzt Jánosy úrtól, de azt tudom, mert előttem a kis szobában történt, hogy Kálmán a tíz példányért átadta a pénzt, egy ötforintost, így tehát Aranybácsi bizonyosan csalódott midőn Kovács bácsinak írta, hogy semmi pénzt sem adott át Szász Károlynak.

Még egyszer kérem ne vegye rossz neven édes Aranybácsi, csak azért zsidóskodom, hogy a ne talán keletkezendő kellemetlenséget, kölcsönös felvilágosodás által elhárítsam.

Most pedig két rossz versben bosszú fegyvereket nyújtva

maradok
szerető tanítványa
Tisza Domokos.

25

Tél van úgy e .¹

Tél van úgy e, tél van e kebelben,
Szép madárcák, csattogó dalok.
Azért e csend némán és leverten?
El danátok azért hallgatott.

30

Illik e csend. Lombvesztett ligetben
Csak gúny volna fris madár dala,
S óh mily hideg, rút hideg van itt benn!
Kedv, remény, mint zöld lomb elhala.

35

Mért maradtok? — Némán nem szeretlek!
Keressetek szebb hont egyebütt,
Szálljáj[!]tok el oda hol nevetnek
S az örömmek forró napja süt.

40

Szálljatok, mi boldog a ki szállhat, . . .
Száll! bú és gond messzi elmarad
Mért nem adtak mint dal- és madárnak
Nékem is szállásra szárnyakat!

¹ A.J. kritikáját e versről ld. 161. 1.

*Szerelmi dal*²

Ária: Veres bársony süvegem.

45 Legszebb lány a faluban
 Kinél az én szívem van.
 Zálogba van és miért?
 — Az ő piciny szíviért.

50 Piciny kis szív, de hamis
 Van vele sok bajom is
 Tudom hogy az enyémmel
 Kevesebb van szegénnyel.

55 Az a gyöngyöm kis leány,
 Olyan ritkán pillant rám,
 Bár zsoltára lehetnék!
 Szép szemétől éghetnék.

60 Gyönyörű kis tubicám
 Röppenj ide énhozzám,
 Tiszta búza szűzecsókom,
 Akár vékával szórom!

454.

ARANY — TISZA DOMOKOSNAK

Nagy-Kőrös, jan. 26. 1853.

Kedves Domokos,

Már pedig akárhogy difámálja, az az első vers¹ jó, kivéven egy rímet: *dalok* — *hallgatott*, melly igen erős, s éppen azért igen gyöngé. Az *eszméje* nem azt mondja Tompa a Délibáb első számában! Csak dalolni kell biz azt, ha tél van is.

A *népdal*² illetőleg (:ária = dallam) azzal sincs sok bajom.

Egy kicsi még is van.

„Van vele sok bajom is”:

hát még mi is? Nem jól van magyarul.

¹ A.J. kritikája a „Tél van úgy e . . .” c. versről.

² A.J. kritikáját e versről ld. alább.

³ Ld. e kötetben e lapon.

10 Tudom hogy az enyémmel
Kevesebb van (neki) szegénnyel.
jó fordulat; ha ugyan e szív csere áll, a minthogy áll, ha a köl-
tőknek hinni lehet.

A véka számra szórt csók egy kissé képtelen, azaz nem
15 lehet képzelní.

A Kálmán 5 pengőjére tisztán emlékszem, a miatt nem is
fog baj lenni. Nagyobb biztosság okaért reggel beszélek Szász-
szal (mert ezt este írom) — úgy hiszem semmi baj sincs, még
az sem forog fenn, hogy át ne adtam volna; különben a másik
20 ívet is megnézem egy bajjal. Köszönöm hogy figyelmeztetett,
minden rendben fog lenni.

Fogadja szíves kézszorításomat.

Szerető barátja
Arany János

455.

KOVÁCS JÁNOS — ARANYNAK

Pest 27/I. 1853.

Barátom!

Éppen csak azon könyvet nem kaptam még meg, melly-
ről azt írad, hogy talán még könyvkereskedésben is megkap-
ható: *Endlicheri*. — Podhráczky *Chronicon Budense-jét* (:Buda
5 1838:) 2 p.ft. és Horányi M. Simonis de Kéza *Chronicon Hun-*
garicum-át (:Buda 1782:) 48 x.p.p. tehát úgy hiszem nem igen
nagy áron, megvettem, csak hogy már most vagy Jánosit küld
vissza, vagy csinálj neki valami más lábat, hogy Kőrösre ki
küldhessem. Én ugyan megkísértem a Kőrös Városa házánál
10 a Ház mestert, ha ő ki tudná küldeni, mert azt hiszem, hogy ha
szükséged nem volna ezen könyvekre, meg sem vetted volna
őket. Ugy-e eltaláltam! Endlicherre nézve is tettem rendelést,
s ha meg kapom, vagy meg veszem, vagy tudósítlak felőle, a sze-
rint, a mint az árát meghatározzák, s én vagy olcsónak vagy
15 drágának találom. Schwandtner 2-k és 3-k kötetét illetőleg be-
várom rendelkezésedet.

Isten veled! ölel

barátod
Kovács János.

[Címzés:]

Tekintetes Arany János
Professor Urnak

N. Kőrös.

456.

ARANY — PÁKH ALBERTNEK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1853. január 29. kb.]

[Kéri, hogy a nála levő, verseiért járó pénzéből fizessen ki Kovács Jánosnak 3 pengő forint 63 pengő krajcárt.]

457.

SZILÁGYI ISTVÁN — ARANYNAK

[Máramarossziget, 1853. január 31.]

ARANY JÁNOS-NAK

csak nem két évi hallgatás után,
megújított ismét-üdvözetét küldi,
s ezennel

megemlékezését s további barátságát kéri
Szigethen, január 31. 1853

SZILÁGYI ISTVÁN

[Címzés:]

T. cz. Arany János urnak,
a nkőrösi rgymn. e. tanárának

N Kőrös.

458.

TOMPA MIHÁLY — ARANYNAK

[Putnok, 1853. január 31.]

Édes Jánosom!

Ismét Kassára ideztettem, ne irj, ne irjatok! s ha tán
hosszabb ideig nem olvashatnád soraimat: ne ütközzél meg!
Sors mala, nihil aliud! isten veled, isten veletek.

Putnok januar 31. 1853

barátod
Miska

Pest. Február 1-én 1853.

Édes Arany bácsi!

Mily roppant gyorsan halad az idő! Midőn kedves levelét kaptam azt hittem az egész múlt hólnap előttem van, s íme egy nap a másik sírja és már Február elseje! Egyébiránt azért
 5 nem feleltem egyszerre, mert nem volt vers készen mi több mint féléve, soha sem történt meg, és most is csak azért, mert a napokban midőn Arany bácsi comissiójából négy antiquariust is felhánytunk, három költőt vettem egy pengő forinton, s azoknak olvasásával voltam elfoglalva. Ezen költők Fazekas, Sz.
 10 Jóbi Szabó László és Thomsons Seasons. A két utolsó igen sok élvezetet nyújtott és nyujt nékem, de Fazekast, miután Lúdas Matyit már rég olvastam, a többit pedig nem szeretem, sajnálom hogy megvettem. Szabó László igen kellemesen lepett meg, azt hittem hogy valami gyenge rímelő, és íme egy széplelkű, sok
 15 helyt mély érzésű költőt találtam. Kiemelem benne „Az együgyű paraszt”, igen jó népies, lehetne jó rímekben utánozni. „A sírhalom”, „A poéta”, „A szerelmes pásztor” nyolc első sora, s még többek. Thomsonról nem is szólok, az idegen, tehát of course hírből sokkal jobban ismertem Szabónál.

20 Az isten áldja meg!

szerető tanítványa
Tisza Domokos.

*Kesergés*¹

(Szabó László „Sirhalma” formájára)

25 Hangján nagy mély fájdalomnak,
Rólad, rólad, szól dalomnak
Bús kesergő szózata!
Míg, mint eső, fellegekből,
A sohaj temérdekekből
30 Hull a könnyek harmata!
Majd ha sohajjal nem bírom
Könyeimet mind kisérom
Éltem elszáll mint a tó,

¹ A.J. kritikáját e versről ld. 167. 1.

35 Melyet egy hó nyári napnak
Izzó sűgari fogyasztanak,
S egy vízcsepp sincs újjító.
Óh! mert így elvesztve téged
Ezer titkos bánat éget,
S kurtítja bús percimet.
40 Vígaszt zengnek anyi ajkak,
Óh! de ha a tiéd hallgat,
Néma, bezárt, és hideg!

*Honvágy.*²

45 Szülőföldem, kerek pusztá határ!
Beh! régen volt hogy nem láttalak már.
Elkísértél, soká el nem hagytál,
Végre még is hátul elmaradtál.
Elmaradtál! és bár hogyha váltig
Árva szívem hozzád vissza vágyik
50 Soká lesz az míg anyja ölére
Az elzüllött fiú vissza térne.
Csak messzűnven sohajtoz utánad
Vidám arcát űli komor bánat.
Hogy őt, puszták szabad pacsirtáját,
55 Elnémítják, kalitkába zárják.
— „Zárjanak be, él az emlékezet
Be nem fogják könylepertt szememet
S én e könyben, mint a délibábon
Nyájak, falvak úszó képit látom!
60 Ne halljak hírt bármédig felőled
Az én lelkem el nem szakad tőled,
Megnyergelem a nyúgoti szelet,
S gondolatban találkozom veled!

460.

ARANY — SZILÁGYI ISTVÁNNAK

Nagy-Kőrös, febr. 5. 1853.

Hagyjuk, édes barátom! a lapidaris betűket és beszédet; szóljunk egymással úgy, a mint szoktunk. Épen azon gondolkodom a napokban, hol is szakítottuk félbe a correspondentiát,

² AJ. kritikáját ld. e versről 167—168. l.

hogy felvegyem az elbocsátott szálát. Most emlékszem már.

⁵ Utolsó levelemben, még Szalontáról, egy kérdést intéztem vala
hozzád, te válaszoltál *levelemre*, de a *kérdésre* nem, ígérvén, hogy
nem sokára fogsz. Én vártam, vártam, a válasz elmaradt. Te
megfordultál Szalontán, én csak utólag tudtam meg: aztán
¹⁰ „elvadultam, elzüllöttem Szalontáról, mint a melly kivert kan
elzüllik a nyájtól”; más emberek, más tárgyak, más gondok stb.
ez az egész. De a más gondok s emberek sem feledtették el velem
egykori jó barátimat, de gyakran visszasohajták ama boldogabb
napokra; vissza bizony! Hanem elég ebből ennyi.

Itt vagyok tehát az alföld egyik Kanaánjában, hol az
¹⁵ ember hatodfél száz forint fizetés mellett meghalhat éhen, olly
nagy a drágaság a főváros közelléte miatt. — Tavaly mintegy
500 pengőm került, fizetésemén kívül, mégis elment utolsó fillérig;
bár korántsem élünk úgy, mint quondam Szalontán, mikor együtt
voltunk. Hozzá még nőm az egész télen át betegeskedett, most
²⁰ sincsen jól. A gyermekek nőnek, s egészségesek. Ez állapotom
anyagilag. Mi a szellemi oldalt illeti, az sem sokkal örvendete-
sebb, vekszálnak bennünket különféle dolgokkal onnal felül,
a nélkül, hogy a régen megígért nyilvánosságot megadnák. Meg-
benevolizálnak, megborotválnak, megesketnek, aztán, gondo-
²⁵ lom, elcsapnak; miután azt fogják kívánni, hogy *egyetemi* bizo-
nyítványt mutassunk elő, a mit nem minden legény fog meg-
tehetni. A kecskemétieknek még rosszabbul van nyakukbeli,
mert ott pénzalap sincs a gymnásiumra, alig fizethetik a taná-
rokat. Itt e részben nincs hiány. Beatus ille qui procul ne-
³⁰ gotiis! . . .

Mind ezen dolgok, bizony csüggesztően hatnak kedé-
lyemre. Magam feje után nem is hagytam volna én oda csendes
Ermenonvillemet, de a tanácsadók! azok a tanácsadók! Féltem,
hogy bolondnak kiáltnak ki, meglőnek. Így jutottam ide, hon-
³⁵ nan „revocare gradum, hoc opus, hic labor est[’]”. — Repül-
hetnék csak mint a fecske! de bagázsias szekerek, fuvar, pénz
kell.

Illy körülmények közt, hozzá tudva még a közönséges
bajt, nem csoda, ha a múzsa elveszti minden elevenségét, vidor-
⁴⁰ ságát? Hogy Fratzé-t ír a világra s emberiségre, mert a Czigá-
nyok semmi egyéb, mint a pessimismus nyelvöltögetése. E
szempontból lehetett volna azt méltányolni, ha ugyan magát e
szempontot méltányolni lehet. De nem tehettem máskép: okád-
hatnám volt. (Megbocsáss e szóért, ki akartam magamat fe-
⁴⁵ jezni.) Ha üres, ha tartalmatlan, az nem annyira én hibám,
mint az *állapoté*, melly az ostromról neveztetik.

Node igaz-e hogy megházasodtál? Feleségem neheztel, hogy meg sem hívtad a lakodalomba. Én après. Válaszolj mielőbb, részletesen, körülményesen, ne hidd hogy sorsod bennünket nem érdekel. Szeretném ha közelebb volnál, de azért Kecskemétre (gymnasiumba t. i. mert a theologia jól érzi magát) ne vágyj, míg Szigeten élhetsz. Nyomorúság az egész dolog. 5 —600 forintot adnak legfelebb, ebből, ha családos ember vagy 200-at fára és szállásra fizetsz: a többi húsrá és zöldségre is felmegy.

55 Aztán meg a bizonytalanság.
Fogadd baráti szives ölelésemet!

igaz barátod
Arany János.

[Címzés:]

T. cz. Szilágyi István tanár urnak

Szigethen
(Máramarosban)

461.

ARANY — TISZA DOMOKOSNAK

Nagy-Kőrös febr. 5. 1853.

Sietek, jó Domám, kedves levelére válaszolni, nehogy el-
késsem, a mi nálam nem épen hallatlan eset. Szabó László
iránti szeretetét szeretem, azok a jó régi emberek a formát lelki-
ösmeretesen kezelték. Nehogy mégis mindenben követőjük le-
5 gyen. De úgy látom, észreveszi bennök, mi a poézis, mi nem.
Verseivel most meg vagyok elégedve; az elsőben (Kesergés)¹ a
formára fordított több gondot, de a másokban az érzés valódi.
Ezt, hiszem, hogy szívéből írta, a másikat talán csak csinálta.
Eltaláltam-e?

10 Egyes helyekre is kevés az észrevételem. A sóhaj *temérde-*
kekből, a mellett, hogy nagyon *megeg*, nem is a legsikerültebben
fejezi ki az eszmét, mit akar. Mert *sóhaj temérdekekből* azt is
teheti: a *temérdekekből* sohaj<a>. „Összegyűlt sohajttömeg”
vagy más efféle, jobban kitenné. *Fogyasztanak* helyett *fogyatnak*
15 is jó s így a rim tisztább. A „Honvagy[’]ban² a 4-ik stropha leg-
szébb. „Régen volt hogy *nem* láttalak” a mondat hibás. „Régen
volt, hogy láttalak” vagy: „rég nem láttalak” „Hátul elma-

¹⁻² Ld. e kötetben 164—165. l.

radtál" a *hátsul* felesleges, pongyolaságot szűl, s *l* betűje sokasítja a nagy számú druszáit. „Mégis tőlem végre elmaradtál”²⁰ szintűgy kifejezi, s a tőlem a *mégis* és *végre* *κακογομιό*dját lágyítja. A többivel semmi bajom.

Kovács bácsit köszöntöm. A budai Chronikon nem drága már most. Azt hívém a csupasz textus, de a jegyzetek többet érnek. Különösen a nekem hozzáférhetetlen dubniczi chroniká-²⁵nak éppen azon < . . > helyeit idézik, melyekre most szükségem van. Nagyon, nagyon le vagyok kötelezve! Schwandtner I. kötetében 50 krért nemcsak egy jó, bőrkötésű, aranyozott sarku könyvet kaptam, hanem igen jó és nem mindenütt heverő (például: Kőrös = Kecskemét tékái nem bírják kiállítani!) forrásokat: Anonymust, Thuróczyt, a „Carmen miserabile”,³⁰ mely azonban sem carmen sem miserabile, hanem legjobb egykorú forrás a tatárjárás történetéhez. Vajon a III-k kötetet nem lehetne-e külön megvenni?

Különben nálunk semmi ujság, a nagy sárt leszámítva,³⁵ mely ugyan már nem ujság. Fogadja baráti jobbját

Aranynak

[Címzés:]

Tisza Domokosnak szeretettel.

Pesten.

Nádor útca II szám

2-k emelet

462.

ARANY — PÁKH ALBERTNEK

Nagy-Kőrös febr. 6. 1853.

Barátom, Albert!

Munkát vársz tőlem, kapsz üres levelet, boszúságot. Ha csakugyan egy volnék „*campestris consiliariusid*” közül, kiket „megdolgoztatsz, sőt világ elé is hozod munkáikat — töltelekül”, jó tanácsot is adhatnék, ha nem *hármát*, <de> egyet legalább: de minthogy az nem vagyok, ez egyet is elhallgatom. Hanem azon felette csodálkoznám, ha te, vállalatod megindításakor, olly embereket szedtél volna össze dolgozó társaidúl, kiknek modorát az irodalomra nézve kártékony hatásának tartod: e következtelenséget rólad fel nem tehetem. Azt, ha „lám-¹⁰pásos fiúd” akar engem, akár mást szépen hazakisér, <ha> mi-

dön gyenge költeménynyel zörgetünk ajtódon, csak helyeselni tudom: ily ficzkóra szükség van, de nagy. Hanem mikor azt kezdem sejteni, hogy talán nem is a rosz költemények, (hanem) de általában a *népies* — modor vagy elv — ellen készül a harcz és háború (pedig okom van azt sejteni): már akkor nem tudom, mit keresek lapod mellett, és pedig, mint A.B.C. helyesen mondja: „meg is invitálva.” Nem feszegetem a kérdést: költészet-e a nép-költészet, vagy lehet-e azt úgy, mondva csinálni, mint a cifraszúrt: de annyit látok, hogy a Scott Walterek, Miltonok, (és) Shakespearek, Byronok mellett is jut neki egy szerény helyecske: s ha nálunk ez utóbbiak nem léteznek, bizonyosan nem a népköltészet az oka; mert hiszen volt idő, mikor nem csak a tisztán népiest, de még az olly vad zsenit is, mint Csokonai (a ki pedig nem tartozott éppen a *tudatlanok* közé) váltig ledorongolták, a külföldet ugyancsak tanulmányozták, utánozták: mégsem merném, a legnagyobb patriotismus mellett is, azt mondani, hogy csak egy Tassónk is cseperedett volna. Aztán meg furcsán vagyunk azzal a külföld utánzásával! Rozgonyinét én nem tartom valami jónak, akkor is megírtam; nem tartom pedig azért, mert messze maradt a kivitelben a korrajztól, mikép én azt képzeletemben kiczirkalmaztam: no de ti megdicsértétek, lelketek rajta. Azt azonban nehezen hinnéd, hogy ez egyszerű népies jószág épen a külföld tanulmányozásának eredménye, s előképe ama scot balladákban van meg, a mellyek ezerszerte inkább *balladák*, mint azon *ach*-os és *oh*-os história, mit azokból később a németek gyártottak. Ha ez utóbbit veszem mintául, a tudós A.B.C.-nek bizonyosan semmi panasza nincs, kivált ha meg van benne a lovagvár, a szőkehaju kékszemű hölgy, a holdvilág etc. épen mint a Bajza korában. De én vandali módon jártam el az utánzásban: nem csak az *Arthus* király, *Sir Patrick* etc. neveket változtattam meg, nem csak a *szépen sántító* trochaeusokat cseréltem fel a kevésbbé művészi népdalformával, nem csak a *mese* helyen egészen újat költöttem: de ezenfelül a scot élet helyén magyar életet mertem vázolni; utánozva egyedül a ballada *menetelét*, ezt is csupán azért, mert népdalaink s egy-két igazán a néptől eredt balladáink folyamával bámulatosan megegyez; de persze a költeményből semmi illyes ki nem látszik, semmi, de semmi studium belőle ki nem rí, épen olly kevésbé, mint Toldiból a Frithiof-rege, vagy a Nibelungen, vagy (ne vess nem bánom) Homér! — Ha az „Atridák ragyogó dagályát mosolyogva nyögném a tarka pórázon” akkor tudós költőnek kiáltanátok, ha írnék a „hajnali kellemű fényről”, melly „hinti mosolygva sugárát, s mellyre az ifju remény

55 rakja le fellegi várát” nem lenne panasz „lelki szegénységem”
ellen: de minthogy értem a bakancsosok indulóját: „a mit lop-
tál, jól eldugd” bezzeg kell hallanom ezt és amazt. A mi pedig
a tudósságot illeti a költészetben: mindig többre becsülök *itt*
(ismétlem: a poezisben) egy tudatlan *költőt*, mint egy költői-
60 etlen *tudóst*.

Én, paraszt aesthetikámmal, a szépet sem a népieshez, sem
a nem-népieshez nem kötöm kizárólag. Nekem a szép, szép
minden alakban. Hogy inkább a népiest mivellem: oka hajlam,
ismerése saját erőmnek, s talán némi principium is. Mert azt
65 hiszem, hogy amelly népnek nem volt, nincsen gazdag népköl-
tészete: annak nem lesz önálló nemzeti költészete, hanem mások
hulladékain fog élődni, mint Roma a Hellászén: Virgilje lehet
legfőlebb: de Homérja soha. Erre könnyű felelni persze, hogy
ilyen népköltészetünknek már a Dentumogeriában kellett volna
70 létezni, s Homérunknak Árpád alatt: de ha akkor nem volt,
úgy bizony most nincs *mit rontson* a népköltészet. Mert vagy
kifejlik belőle még ezután a nemzeti költészet vagy nem. Ha ki,
ugy kár volna elfojtani, ha nem, ugy <is> még van időnk mások
után sántítani. Denique is ezt a pert nem aestheticusok fogják
75 eldönteni, hanem azon születhető geniek, kik még most emb-
ryók az idő titkos méhében, s fognak-e valaha születni, nekünk
magyaroknak, azt az isten tudja. Most még a Petőfi epocha
tart; „auro deterior aetas” persze, de ez mindig így ment, mióta
a világ: nagy tehetség, új irány, servum pecus; más nagy tehet-
80 ség, más irány, megint servum pecus: a kritika ezen nem segíthet.

Mind ezekből az lóg ki, hogy nálad lévő „mezitlábos”
verseim kiadását halaszd el ad graecas calendas: ne boszantsuk
szegény A.B.C.-t. Ha lesz versem, mit elég dagályosnak hiszek
arra, hogy kiadhasd, majd felküldöm addig is fogadd baráti
85 jobbjomat!

Arany János

U. i. Nehogy pedig azt véd, hogy e tővel hegygyel összehányt
levél sajtó alá van szánva! Világért sem! Olvasd el magad,
hogy megérted-e? az más kérdés. Azt is megemlítem, hogy első
90 levelem ez, mit valaha, dolgozat nélkül, szerkesztőhöz küldtem;
talán utolsó is.

[Címzés:]

Pákh Albert urnak.

Pesten.

Uri utca 13. Szám.

P Á K H A L B E R T — A R A N Y N A K

Pest febr 7 én 853

Édes barátom!

Épen e perczen veszem soraidat — Annyira fel vagyok indulva, hogy lehetetlen volna elmondanom, mennyire méltatlan és fájó volt a csapás, mit rám mértél. Istenem! ennyire⁵ félreértetni s általad! — Illy kudarcz után valóban nem maradna rám nézve egyéb hátra, mint ez ostoba ügyetlen tollat azonnal földhöz vágni s elbujdosni oda, honnan nincs többé visszajövetel —, azonnal megtenném, ha becsülettel megtehetném.

Addig, míg bővebben szólhatnék. csak annyit, hogy igen¹⁰ fájón, igen váratlanul, igen érdemtelenül sujtottál. A találkozásig!

Pákh Albert

[Címzés:]

Arany János urnak

Nagy-Kőrös.

P Á K H A L B E R T — A R A N Y N A K

Pest febr. 9én 1853.

Kedves barátom!

Két nap óta zsebemben a leveled — zsebemben, mert minden más szem elől rejtegetem, mint bűnömet — elolvastam legalábbis tiszser s még sem bírom reá venni magamat, hogy⁵ mentegetéseim hosszu sorával hozzád forduljak. Utóiratodban kételkedni látszol, vajjon meg fogom-e érteni az egészét, s én annyit mondhatok, hogy fájdalom, igen is elértettem, mind a sértettnek vélt önérzet, férfias, emelt hangját, mind azon ironiát, mellyet — isten látja lelkemet, — véghetetlenül sajnálok,¹⁰ s melly oka, hogy lelkemnek még mindig nincs meg azon nyugalma, mellyre e válasz írásánál szükségem volna. De tovább nem késhetem s azért kérlek, ne keresd e sorokban a kimerítőt, hanem nézd a nyíltságot, őszinteséget. Hiszem, hogy a dolog tisztába hozatalára egypár vonás is elég lesz.

¹⁵ Azt „a nyílt levelet” és „választ” mentegetnem egy mákszemnyi kedvem sincs — még pedig nem csak azért, mert miat-

tok a rendőrség fél napig fogva tartotta lapunkat, s mert olly levelet szültek, minő a tied, mondom nem csak a következményekért tartom én azt két szerencsétlen dolognak, hanem leginkább a hang és modorért melly azokban uralkodik. Magamra nézve sok kibuvó ajtóm volna, s mondhatnám, hogy a „választ” a „levél” sodorta sárba, de azt kérdehetnéd, miért adtam hát ki az utóbbit, hogy megne született volna az első? S itt ismét egy szerkesztő kinjairól kellene lamentálnom s azon differenciákról, nehéz viszonyokról, mikben szerkesztő s dolgozó-társ vannak egymás irányában stb. Mondhatom, hogy küzködés, kinlódás nélkül ama szülés nem ment véghez. De hagyjuk azt s fogadjuk el — miután nem szabadulhatunk tőle — a tényt.

30 A.B.C. nem más, mint Kazinczy Gábor. Ez semminemű rejtegetés, hanem nyilvános titok, s csak azért ez álarcz, mint-hogy a valódi név bizonyos felsőbb helyeken a legveszettebb hírben áll s ügyünk előleges veszélyeztetésével állhatna összeköttetésben. Hogy K. G. nem szentírás, nem csalhatlanság, 35 hiszem és vallom; de hogy őt a legábrándosabb hon- s nemzetimádásban, népünk s következőképen a *népiesség* tisztelésében, valaki felülmulná, tagadom. Nem tudom, állasz-e viszonyban vele, s mennyire van tudomásod költészeted, irányod felőli nézetéről? én sokszor voltam tanuja, hogy ennek föltétlen magas-
40 talója. De még gyakrabban hallottam dühöngeni azok ellen, kik utóbbi időkben olly piszkos kezekkel nyultak azon dolgokhoz, miket mindnyájan csak tiszta kezekbe szeretnénk látni mindenkor; azok ellen, kiket Tompa Miska, méltó keserűségében, hozzám intézett leveleiben néhányszor „mezitlábás kamaszoknak” nevezgetett; azok ellen, kik nem tanulva, nem olvasva 45 semmit, mint Petőfi vastag kötetét, mellyet addig nyűttek, mig fölfedezték, hogy nálánál s mindnyájatoknál legalább is tiz lépéssel előbbre vannak már, — neveiteket némi pietással ugyan, de holmi „tempo passati”-féle sohajok kíséretében szok-
50 ták emlegetni — a minthogy erről éppen Miskától hallottam némi épületes anekdotákat s azóta itt személyesen is meggyőződtem. Azt hiszem, nem szükség neveket említenem.

Ezen sereg ellen irtóháborut indítani, ugy látszik, kedvencz eszméje K-nak, s másoknak is, s én, mióta e kedves 55 polczra ültetett a véletlen szeszélye, (én legalább szerettem volna bevárni, mig egészségem helyre áll) már nem egyszer hallottam e részben egyik másik oldalról uszításokat, sőt gyávasági vádakot. Nyugodtan zebre kelle raknom s mint annyi másban, itt is az időtől várni igazolást. Tudom ugyanis, hogy

60 nekem, ismeretlen embernek, ha igazán hatni akarok e téren, meg kell előbb vetnem az alapot, s a lap következetes tartása által szerezni hitelt a benne kifejtendő véleményeknek; tudom hogy a fiatalság s ama (habár hibásan értelmezett) népiesség varázsa, minő fegyver azok kezében még a legszélesebb tudomány és leghibátlanabb művészet irányában is. S hallgattam és vára-
65 vára koztam s iparkodtam a lap szándékának, irányának tisztaságát, a mint csak lehetett, kitüntetni. De azon türelem, melly egy ezerfelé pillantani s a hosszabb élet igényeit tekintetbe venni kénytelen szerkesztőben van, nincs meg minden dolgozó-
70 tanban. A. B. C. már előbb kapott az alkalmon s írta azt az „Egy kis figyelmeztetést”, melly miatt ama fiatal óriások egyikével, ha ostromállapotban nem élünk, bizonyosan komolyan összekeveredem, — legalább tudom, ostromba megtámadására egészen másképp válaszoltam volna, mint most valék kénytelen. Hogy
75 a „Nyílt levél” nem egyéb, mint folytatása a megkezdett háborúnak s mintegy kénytelen kelletlen belerántása a szerkesztőnek; nem egyéb, mint elriasztása a hivatlanoknak s a figyelemnek azokra fordítása, kik mint te (üss, de hallgass meg!) s mások, amaz örökös csiripolások miatt egy ideig alig voltatok hall-
80 hatók — ez az, édes Jankóm, a mit talán minden ember észrevett, csak te nem, csak te nem! Hozzájárul, hogy K. G. közel lakik Miskához, s nekem úgy látszik, mintha inspirációinak egy részét innen venné. — Más részről azonban nem tagadhatom, miként a „levél” hangját s modorát igen szerencsétlennek tar-
85 tom és több tekintetben egyaránt sértőnek írókra, közönségre és szerkesztőre nézve, de engem akkor K.-nak általán ismert aranytiszta szándéka vakított el, pedig válaszolási szerepemet szörnyen megnehezíté. Némileg más irányban, de a hang és modor utánzásától nem szabadulhattam; fennit érintett néze-
90 teimmal egyezőleg temporizálni akartam, meg akartam menteni a káposztát, hogy a kecskét se veszítsem el, akartam mutatni szerkesztői auctoritást és tudományt és *kajánábeli* humort stb. s e százfelé hajló lutheranuszkodás eredménye az, hogy nekem estek a meztlábások *in loco*, hogy sértve érezted magadat
95 te, kit ha lehetne s ha szükséged volna rá, tenyerezen hordoználak, s igen hihető, hogy legjobban ellenem fog fordulni K. G. maga. Akár megbukunk, akár nem, mindenesetre sokat tanultam e szerencsétlen levelezésből is.

Azonban minek folytassam tovább? Mennél tovább né-
100 zem, mit írtam eddig, annál inkább esem kétségbe e levél sikere felől is. Ha iverket írok még tele, nem fognám megírhatni, miként érzek irántad, mit tartok azon „irány”-ról, melyet te követsz s

mennyire méltánylom az eredményeket, melyeket csak olly studiumok, minők a tieid, képesek napvilágra hozni. Sajnálom hogy
105 nem ismersz, de fáj, hogy félreismertél. A hibának, ha történt, egy része azonban a te vállaidat is terheli — ezt engedd kimondanom. Mikor felültettek ide, hova semmiféle ambícióm nem sodort, s honnan szeszélyes állapotom egy része határozottan elvont, kimondám, hogy támogatástok nélkül semmire sem megyek. Bizalmamat viszonzótátok s én a „közös ügynek” már
110 legszebb jövőt jósoltam s felkértelek, hogy szóljatok néha arról is, mit gondoltok a lapról, s üssetek, ha rám fér. És én azt mondom neked, édes barátom, hogy ha te nekem egyszer azt írod: „Fiuk, vigyázzatok, ostobául bántok avval a »népies« szóval, s
115 egy ferde irányt, egy sereg csizmadialegényt kipusztítani akarván, a *dolgot magát* s a jóra valóok hitelét veszélyeztetitek” — ha ilyen formát irsz, sok másképp történt volna s ama famosus levelezés bizonyosan meg nem születik, legalább olly alakban nem. — De én nem panaszklok; én jelen leveledet ime illy figyelemzetetésnek veszem, s mint ollyanért köszönetet mondok érte.
120 Kérlek türelemre. Én tudom, mi vagyok, de azt is tudom, hogy viszonyaink között nem nagy a választás, kit ültessetek helyembe. Azért támogassatok, s egyes szavakból ne ítéljétek meg az egész irányt. — Most pedig kérlek, hogy addig is, mig új
125 szállitmánnyal boldogitanál, engedd meg, hogy ittlévő verseidet kiadhassam. Isten veled!

Pákh Albert

NB. Még ezt is: midőn leveled érkezett, legközelebbi számunk legnagyobb része már ki volt szedve. S én nem változtattam semmit!

465.

ERCSEY SÁNDOR — ARANYNAK

[Nagyszalonta, 1853. február 12.]

Kedves bátyám!

A szénát valami szekeres emberek kérik, de ebben a sz[ar]ós téiben nincs jobb ára most sem, mint kaszáláskor volt. — Tudassák velem tehát bátyámék hogy eladjuk-e azt most, vagy
5 várjunk mig jobb ára léssen, mire ugyan ebben a szép esztendőben nem nagy kilátás van.

Nincs semmi újságunk. Szokott módon pangásban va-

gyunk. És olvasgatjuk szép csendesesen a(z) hírlapokat, mellyeknek leg reményteljesebbike a Délibáb, nagyon nem felelt meg a várakozásnak, és tömérdeket árt a magyar szépirodalom hitelének. Egyedül a Szépirodalmi lapok az, melly, — szerintem — feladatának legjobban megfelel.

Isten áldja meg bátyámékat.

Szalonta, febr. 12. 1853.

15

Ercsey Sándor

466.

TISZA DOMOKOS és KOVÁCS JÁNOS —
ARANYNAK

Pest. Február 12-ke 1853.

Édes Aranybácsi!

Úgy látszik, hogy mi egészen szerepet cseréltünk mert míg ön, édes Arany bácsi sokkal szorgalmasabb levelező kezd lenni addig én becsületesem kezdem veszteni a levélírásban. Na, de mint máskor úgy most is van okom rá. Először t. i. egészen ki vagyok merülve mint a rosz kút a nyárban, s két egész hét alatt csak ezen ide mellékelt egyetlen verset tudám összeadni, másodsor, a már tegnapelőtt elkészült válaszom asztalomról elveszett, s így az újra írásra új idő kellett, melyet épen csak ma este szakaszthaték.

Schwandtner dolgában voltunk azon antiquariusnál hol második és harmadik kötetét láttuk volt, de biz ő a két pengő forintért adta volna csak, mit Kovács bácsi meg nem adott, miután ön, levelében, csak olcsó ár esetében akará megvétetni.

[a következő betoldás Kovács Jánostól:]

A mellett a könyveket egészen újra kellene köttetni, mert régi fedele le van tépve, úgy hogy az iverk is szét hullnak egymástól; de azért a papírja egészen ép és tiszta; alakja 4°. Másutt épen nem kaptam.

[Ismét Tisza Domokostól:]

A roppant sok eső igen bujává teszi a földet. Idestova Pest utcái hat szépirodalmi lapot fognak hozni, igen szép rendelete a természetnek mely, ha majd a fagyos tavasz testi táplálékainktól megfoszt, legalább lelki hastöltőben nem hágy szükségét szenvednünk.

Isten áldja meg!

25

szerető tanítványa
Tisza Domokos.

*A naphoz*¹

30 Köszöntve légy te ritka tünemény,
Kedv, és meleghezó sugáru nap!
Köszöntve légy a róna kék egén
Beh réges rég hogy már nem láttalak.

35 Jövel s mosollyal égi arcodon
Igérv tavaszt és virágot nekünk
Zengő madárkát frisszöld lomboron,
Jövel, képedre újra éledünk.

S engem kivált, ki ha borult az ég
Ér és mező a fagytól szenvedett,
Együtt borongtam, s együtt szenvedék,
Mint felvidítand hó tekinteted!

40 Ábrándozók bármint epedjenek
A halvány, méla, hideg hold után
Nekem sokkal több kéjek teremnek
A nap teremtő forró sugarán.

45 Minden sugárból, mely csak földet ér
Majd illatos szép kis virág fakad,
Jövel óh nap, szűm benned véled él
Jövel, teremts virágot és tavaszt.

[Címzés:]

Tekintetes *Arany János* úrnak
a m. irodalom tanárának.

N. Kőrös

467.

V A S G E R E B E N — A R A N Y N A K

[Elveszett]

[Pest, 1853. február 15.]

[*Falu könyve*, illetve *Falusi esték* címen füzeteket ad ki a nép számára. Pártfogóinak segítségével ötvenezer példány eladását reméli. Kéri Arany közreműködését] Toldid nálunk kész vevőre akad, a lehető legjobb föltételek mellett.

¹ A.J. kritikáját e versről ld. 182—183. l.

Pest. Február 22-kén 1853.

Édes Arany bácsi!

Gyönyörűen süt a nap, a kedvetlen felhők mint alaptalan aggodalmak eloszlottak fejünkről, a tiszta levegőt csak a növényű illatja hatja által, én íróasztal mellett ülök, verset írok, s midőn az megvan, levelet írok — Arany bácsinak. Nem phrazisból mondom, (ez ugyan már szinte phrazissá lett) de a vőlegény oly formán örül holtnak hitt menyasszonya első mosolyának, mint én ezen első vidám napnak.

What moralising? szól Hausner Eugen Aram-hoz, tehát elég legyen az érzelgés, anyival inkább hogy egyik költeményem sem vonatkozik a tavaszra, s ámbár szép nagy fényes időnk van a hideg meglehető.

Nem adok neki egy egész hónapot, előttünk álland a csonka hét. Bárcsak valami módon találkozhatnánk, hogy az ideji csonka hét ne legyen csonkább a tavalyinál

Ujság nincs, Nem is lehet. Mi az irodalmat illeti azt jobban tudja ön Kőrösön mint én Pesten. Rozgonyi Cicelle óta megpendültek a balladák, s mint hallám, épen Arany bácsi megint küld egyet skótot, Sir Patrick Spens, bárcsak Edwardot is lefordítaná. Én részemről hű maradván a kölyök óriási morderhoz pengetem a lantot, talán így is megkeni Apolló fürteimet hájjal.

Az isten áldja meg!

25

szerető tanítványa
Tisza Domokos*Egy alvó gyermekhez¹*

Aludj óh gyermek! gyenge párnád
Szép álomokból szöve még!
Aludj, durván míg felzavarnák
30 Gond és bú álmod édenét.

Míg bölcsődnél ott ül a dajka
Gyöngéden ringat, s énekel
Szép álmokat hoz dallos ajka
Száz tündérképpel töltve el.

¹ A.J. kritikáját e versről ld. 183. l.

35 Aludj! ártatlan tiszta lelked
Mint kedves angyal menybe száll
Még semmi szennyet nem keverhet
Belé a földi por, homály.

40 Aludj! míg álmod el nem vették
Rosz öntudat, s bűn hajt tova.
Aludtam én is egykor ekkép
S ne ébredtem vón fel soha!

A természethez²

45 Sajnálak téged durva télnek rabja
Szunnyadó természet.
Sajnálak mert szívem fényes tavasz lakja
Édes ifju élet.

Ugy szeretném hogyha játszi mosolyomra
Viszamosolyghatnál
50 Öröm s boldogságból fakadó dalomra
Csattogány dalladnál.

Ha míg kedves babám szeme reám nevet
Te virulni kezdnél.
De jaj! midőn nálad tavasz lesz, meglehet
55 Akkor nálam lesz tél.

469.

T O M P A M I H Á L Y — A R A N Y N A K

[Kassa, 1853. február 24.]

Szidsz már tudom, ne szidj! nem feledtem el válaszolni
leveledre, de nem lehetett; hirtelen összekellett szedni irataimat
s köztök leveledet is, mert nálunk és nálam ismét tűz akart ki
5 ütni. Tán nem fog már! igazán az ember nem lehet elég ovatos
ilyen szeles időben a minő most jár! Kaptad-e a keresztkötés
alatti nyomtatványt, mellyet kértél s mihelyt lehetett meg-
küldtem? a könyvet is megküldöm mihelyt lehet, már a könyv-

² A J. kritikáját e versről ld. 183. l.

kötönél van. Isten áldjon meg szeretteddel együtt; a kedves komámasszonyt mind ketten üdvezzeljük, csókoljuk!

10

Igaz barátod
Miska

[Címzés:]

Arany Jánosnak
Pest

Nagy-Körösön

470.

HUNFALVY PÁL — ARANYNAK

Pesten, harmadhó [március] 1. 853.

Tekintetes, különösen tisztelt Úr!

Az Új Nemzeti könyvtár kiadói a „hellén és római remek-
írók könyvtárát” is kezdik kiadni magyar fordításban. Eddig
megjelent Homérosz Iliásának 13 éneke 18 ives füzetben,
5 Szabó István által fordítva, s Plátón munkáinak egy 13 ives
füzete, melly Eüthüfrónt, Szókratesz védelmét, Kritónt és Fai-
dont foglalja magában, általam fordítva. Amannak ára 1 for.
30 kr. ennek ára 1 for. ez. p.

A kiadók a hellén és római remekírók könyvtárát lehető
10 sokak kezébe ohajtván jutatni, azt határozták, hogy azoknak
kik közvetlen tőlök veszik meg, a könyvtárusi százalék elengedé-
sével adják, tudniillik Homérosz füzetét 1 for. 7 kr.p.p. Plá-
tonét 45 kr. ez p. mi olly méltányos ár illy szép kiállítású köny-
vekért, hogy ezeket bátran merjük ajánlgatni. De még így sem
15 érhetnének cél[t], ha nem szerencsések buzgó férfiakat találni,
kik osztozni akarnak velek a fáradozásban.

Felszólítva kérem tehát Önt is, méltóztatnék a Nagy Kö-
rösi tanodai tanár urak, az ifjuság és egyebek között megtuda-
kozni és tudakoztatni, kik volnának hajlandók valamellyik vagy
20 mind a két füzetet megvenni: a vevő nem kötelezi magát
semmire, ő a következő füzeteket, névszerint az Iliásznak másik
füzetét, ha akarja, N. Körösön vagy Pesten, vagy másutt,
hol nagyobb tanoda van, hasonló előny mellett, megveheti. —
Azután méltóztatnék engem tudósítani (lakom Szervitater 7.
25 sz. a.) hány példányt, s ha lehet, mellyik legbiztosabb al-
kalmatossággal küldjek N. Körösre; Végre méltóztatnék azután
a pénzt egyenesen hozzám utasítani.

Mídon Önt a kiadók talán nem ártalmas szándékának
létesítésére közremunkálni felhivom, nem mulaszthatom el egy-

³⁰ szersmind tiszteletemet nyilvánítani Önnek, mellyből Ön iránt viseltetem. Senki nálam nem lehet jobban meggyőződve a magyar költészet, a magyar muzák szükséges voltáról, különösen jelen időnkben, mikor olly annyira kell, hogy benső életünk mélység és emelkedettség által erőssé váljék, s a ridegség száműzetessék, ³⁵ melly közönyösséget, utóbb zsidbadást s majdan csak idegen elem általi érdekeltetést vonna maga után, melly nemzeti halál. Önben a Szerencse profétát adott nekünk: érezze ezen küldetését mint Ésaiás (VI. r.): de legyen szerencsésebb Ésaiásnál, kit tisztel ugyan az utókor, de ki nem volt képes a ⁴⁰ zsidó nemzetbe új életet lehelni. — Áldja meg Önt az isten!
Tisztelve maradtam
Önnek

alázatos szolgája
Hunfalvy Pál

[Címzés:]

Tekintetes Arany János urnak, N. Kőrösi reform.
tanodai tanárnak, teljes tisztelettel

Nagy-Kőrösre.

471.

ERCSEY JÁNOS — ARANYNAK

[Elveszett]

[Sályi, 1853. március 2. előtt.]

472.

ARANY — ERCSEY SÁNDORNAK

Nagy-Kőrös, márc. 2. 1853.

Kedves öcsém Sándor!

Előttem fekszik a te négy soru leveled, s az igazat megvallva, nem sok reményem van most annál a választ hosszabbra nyujthatni, nem lévén tárgy miről írok. Mind a mellett, hogy én se legyek rosszabb a deákné vásznánál, és hogy az asszony rég elkészült levele, melly az enyémre vár, expeditióba jöhessen, megpróbálom. Először is az ugynevezett újságokon kezdeném, ha itt az eső, vagy a sár ujság volna; de minthogy már ezek is antiquitások, egyéb ujság pedig, a hirlapokat leszá-

10 mítva, életem egyhangúságát az őszől fogva meg nem hét-
rítá, — mellőzöm a semmit. Szalontán sem éltem nagyon vál-
tozatosan; de itt az egyhangúság megöl. Az emberek idegenek,
és nekem ugyhiszem azok maradnak ha száz évig itt lakom is,
mire ugyan nincs kilátás. Hanem erről szólni ezüst, hallgatni
15 arany; s én mint druszámnál, inkább az utóbbinál maradok.

Janitól levelet kaptam! Nincs miért rögtön válaszolnom
reá, ha kezedre esik, tudasd vele, hogy vettem válaszát s igen
megörvendettem annak. Szilágyi is irt mostanában, Pista. Egy
quartot lapidaris nagy római betűkkel; tartalma nem több:
20 „A.J.nak üdvözetét stb. küldi Szilágyi István.” Mikor meglát-
tam, rögtön mumiának képzeltem magamat. Válaszoltam neki,
de az óta nem irt. — Nagy Ignác albumot ad ki, hogy kárpó-
tolja előfizetőit, kik 3 hónapra megfosztattak a Hölgyfutár
élvezésétől. Minket excommunicáltak is felszólított, s mi irtunk
25 neki, Miskát szegényt kivéve, a ki megint Kassára hivatott, mi
eredménynyel? Még nem tudom. Nőjét gyermekágyban hagyta.
— A „Szépirodalmiak” igazán mondod, nem rossz „lapok” vol-
nának, de nehezen élnek meg. Ha májust elérhetik akkor majd
csak virulásba jőnek, most alig. 2—300 előfizetővel tengenek.
30 A Délibáb pedig követni látszik Jókai elvét: tücsköt-bogarat,
akármit csak sok legyen! mert irodalmunknak *extensiv* terje-
désre van szüksége. Ezért mondta programjában, hogy senki
sem olly *gyenge* közöttünk, hogy az irodalom nélkülözhetné.
Tehát a ki írni *akar*, arra az irodalomnak okvetetlen szüksége
35 is van. Kinek a pap, kinek a papné.

Most bezzeg írhatnék eleget, volna is hova, mégis keveset
dolgozom. Többnyire lehangolt vagyok, nem szeretem a klímát.
S az a rossz meg van bennem, hogy nem vagyok képes vásárra
dolgozni, az ihletés pedig nagyon ritka, s az illusio, gyakran
40 elébb összeomlik, mint a munka, a kártyavár össze volna ál-
lítva. Mind azáltal nem desperálok, sem azt nem hiszem, hogy
ki volnék merülve, a mit, ha isten éltet, valaha tán még be is
bizonyítok.

De mit beszélek én neked e dolgokról, mintha te legalább
45 is titkos drámaíró, vagy hirlapi levelező volnál! Beszéljünk
mást.

Ma ment innen, s az egész megyéből egy gratuláló kül-
döttség Bécsbe. Azt mondják, szemre főre válogatták őket,
mind *tekintélyes* magyar embereket a népség minden osztályá-
ból. Innen egy paraszt is ment. Egyéb iránt az eszélytelen gaz-
50 tény minden okos ember előtt mint borzasztóan undok, túnt
itten fel.

Szállásunk még mind a régi, azaz a mellybe az őszön mentünk, respective jöttünk. Tudod hát már, mellyik?

55 A szénáról nem írtam semmit, azóta, gondolom eladtad, hacsak a közbejött *tél* más gondolatokat nem ébresztett benned. Ha nincs kilátás jobb árra, adhatod, a hogy veszik. A fászkerti szőlőt, ha karót kapnál, nagyon jó lenne felkaróztatni most tavasszal, hogy a tőkék ferde növést ne kapjanak.

60 Rokoninkat, jó emberimet köszöntsd nevemmel. Én pedig mindkettőtöket csókolva, maradtam

Szerető sógorod
Arany János

473.

ARANY — TISZA DOMOKOSNAK

Nagy-Kőrös, márc. 2. 1853.

Kedves Domokos!

Ujra két levele fekszik előttem választ várólag; de nem is siettem most kora felelettemmel ösztönözni, hogy nolle velle, nekem verset küldjön. — Nem, édes Domokos, a rímgyakorlaton már túl esett, ne is írjon kényszerítve, írjon csak mikor kedvet érez hozzá; nem tekintve hogy én korán, vagy későn válaszolok-e?

Febr. 12-ről kelt levelében többek közt az antiquarius-féle dolgot említi; arra nem tartottam a választ sürgetősnek; mert ha már azon kötetek, mint a Sybilla könyvei, mindig drágábbak lesznek, nem igen bánom, hogy megvételök elmaradt. A becsesebb részt bírom, ez elég mostanra. Írtam Pákhnak, hogy Kovács Bácsit tartozásomra nézve elégítse ki, nem tudom megtörtént-e; igen lekötelezne, ha jövő alkalommal meg-
15 érintené levelében, mert nem szeretnék, köszöneten kívül, még egyébbel is soká adós maradni. — Mindazáltal ha az antiquarius a két kötet (II és III) Schwandtnert feljebb nem licitálta volna azóta, kérem vegyék meg, mert ki tudja mikor egészíthetem úgy ki, hogy complét legyen. És ennél maradjunk, ez *utolsó*
20 határozatom e fontos (?) ügyben.

Most elő a kérlelhetetlen kritikával! *A naphoz*¹ kellemes költemény, a hang emelkedőben egész végig.

A fakad — *tavaszt* nem símul a fülbe, s épen végül jobb kell. Schakespeare (úgy írom, mint a *Bp. Viszhang*) a blanc versek-

¹ Ld. e kötetben 176. l.

25 ben is végül rímekeket tett, érezvén, hogy „finis coronat opus”. S ez sok tekintetben úgy van. Végül a legjobb eszmét, legjobb rímet etc. várjuk. A tokajit asztal végén adják fel. — „Egy alvó gyermekhez”² az eszme szép, a kidolgozás nem elég szabatos. *Aludj'* (vagy *alugy'*) ikes lévén, apostrophét, hiányjelt
30 kell tennünk, ha az *ál* kimarad. „Álomok[']” nyelvtanilag hiba. Nem csak, mert szokatlan, de, mert eredetileg az efféle szó, hangzó nélkül mondatott ki: *álm*, *hatalm*, *szerelm*. Napjainkban némely casus közbeveszi, könnyebb kimondás kedvéért, a hangzót, de olly esetben, hol nem szokta felvenni, nem szabad azt
35 közbeszúrni. „Aludj', durván míg” stb. nehéz úgy nem olvasni: „durván aludj'!” Nem kell a mondatok értelmét egy vonás (.) önkényére bízni. Az igehatározót mindig hajlandók vagyunk azon ígére vinni, mellyhez legközelebb áll, s a *durván*-nak itt az *alugy'* legközelebbi igeszomszédja. — „Száz tündér képpel töltse
40 *el'*” megint a kellemetlen cadentiák egymás mellett! Az effélet prózában is kerülni kell. — „A földi *por* keverhet *szennyet*, de a *homály* ? Vajon a *száll* nélkül volna-e ott órá szükség? — Alugy' míg álmod el nem vették Rossz öntudat (így van a mondat?)
Alugy'

45 1mo míg — álmod el nem vették rossz öntudat,

2do míg — bűn hajt tova.

vagy: Alugy míg álmod el nem vették

— míg rossz öntudat s bűn hajt tova.

sehogy sem jó a szerkezet.

50 Az a *vón'* is, fentebb stylusú műben, sért.

„A természethez”³ általában kedves. Az eszme kitűnően jó: ifjúi tavasz a szívben, fagyos öreg tél a természetben, az ellentét költői. „Kezdnél” kissé lompos.

Im ezek észrevételeim. De ne higyen nekik feltétlenül.

55 Vizsgáljon, hasonlítson, ítéljen maga. Legyen szigorú maga iránt.

Írántam pedig tartsa meg szokott jó indulatját, fogadja szíves kézszorításomat, s adja át Kovács bácsinak is, kinek, tárgy szűkében, nem írhatok.

60 Isten velök!

barátja
Arany János.

[Címzés:]

Tisza Domokosnak Szeretettel.

Pesten.

Nádor utca 11 sz. 2. emelet

²⁻³ Ld. e kötetben 177—178. l.

Pest, 8/3. 1853.

Édes Aranybácsi!

Láthatja, hogy igénybe veszem mult levelében ígért vára-
 kozási türelmét, és nem igen töröm magam a felelőssel. Oly
 gyönyörű idő van, és volt tegnap is hogy alig várom már a
 5 husvétot, mely öszvehozzon bennünket, háromszor is átnézem
 egy nap a kalendáriumot, s boszankodva lököm el hogy első
 nézésem óta még egy árva napot sem haladt ez a kiállhatatlan
 rest idő, s alig tudom felfogni mikép lehet húsvét még oly mesz-
 sze, mikor oly meleg az idő, oly gyönyörű! A lég egészen át-
 10 villanyoz, „madárhatnám” a tiszta kék eget, s egyáltalában
 még soha sem érzem ezen költészetet a természet felébredésé-
 ben, mint most, midőn épen legalább Julius végéig érzékeltén
 ostoba falak közé vagyok kárhóztatva!

Ne csináljon olyan furcsa gúnyos képet édes Arany bácsi,
 15 és ne higgye hogy ki fogyva a tárgyból, csömörletes phrasisokkal
 akarom levelemet betölteni. Úgy hiszem, ki badar verseimet oly
 szívesen olvassa, unalommal nem fogja eltaszítani az ifju szív
 hő mozzanatait, úgy is költemény vagy szív mindegy, „poetry
 is the heart” azt mondja Byron.

20 Érzéseimmel pedig azért foglalkodtatom önt mert a kül-
 világból soha semmi újság kivévén ha a hold néha elfogy, azt
 is talán csak a kalendárium hazudja.

Mindjárt jön Tély, áldja meg a felhőterelő Zeus!

25

szerető tanítványa
 Tisza Domokos.

*Csendes gyász-dal*¹

Kebelemben a bánat
 Fészket akar rakni,
 30 Fáj szivem utánad
 Meg akar hasadni.

Óh! leányka mért valál
 Olyan kedves nékem

¹ A J. kritikáját e versről ld. 187. l.

Ha már elvitt a halál
S csak kínomat érzem.

35 Vagy ha elvitt, mért nem vitt
 Engemet is véled
 Szebb volna a sír együtt
 Mint külön az élet.

A tavasz első virága²

40 A napsugár első szerelme,
 Jókor nyílt bimbó, te vagy ott!
 Álmodból oly hamar kikelte
 S most úgy csalfán elhagyott,
 Mikor még a tél durvasága
45 Dérré fagy a fű levelen,
 Jövel tavasz első virága.
 Hervadni forró keblemen.

 Elhagyni szánod jó anyádat
 A földet? bár gyötörjön fagy.
50 Jer csak! néki egyforma bánat
 Élsz-e, vagy halsz, ha csalva vagy.
 Társidnak lesz csak csúfságára
 Gúny tárgy lesz a szent szerelem,
 Jövel –tavasz első virága
55 Hervadni forró keblemen.

 Jó balzsamot mert olyan sebre
 Még nyári nap fény sem talál,
 Ki mint te úgy meg van sebezve,
 Egy ír van annak a halál!
60 Keblem lesz kínod sarkophága
 E kín neki nem idegen,
 Jövel tavasz első virága,
 Hervadni forró keblemen!

 Jer hajtsd le bús fejed keblemre!
65 Ő mint te úgy már érezett,
 Őt is egy csalfának szerelme,

² A.J. kritikáját e versről ld. 187. l.

Úgy átölelt, úgy megvetett.
Együtt készültök a halálra
Együtt nem fáj az, hidd nekem,
Jövel tavasz első virága . .
Hervadni forró keblemen !

[Címzés:]

Tekintetes *Arany János* úrnak
a m. irodalom tanárának

N. Kőrös

475.

KOVÁCS JÁNOS — ARANYNAK

Pest 12/3 1853.

Barátom !

Az én könnyű legényem elfelejtette neked megírni, hogy Pákh Albert lefizettette nálam a 3 f. 38 xrt.p.p. Én pedig azóta ismét contót csináltam, Schwandtnernek másik két kötetét is⁵ megvévén, a kettőt 1 f. 40 kr.p.p. Itt pihen nálam, míg lába kelhet. Nem jönnél-e be magad érte az Innepek alatt? Ha be nem jössz, nem felelek Domokosról, hogy valamit nem fog csinálni. Most a kis Gyulaival discourálnak és pletykálnak, kit úgy látszik, surrogatum Aranyinak használ ebben a szűk időben.

¹⁰ Kedves nődet nagyon tiszteljük, s Téged és gyermekeidet ölelünk.

barátod
Kovács János.

[Címzés:]

Tekintetes Arany János Úrnak

N. Kőrös.

476.

ARANY — TISZA DOMOKOSNAK

Nagy-Kőrös, márc. 22. 1853.

Kedves Domokos,

Régen-régen készülök becses levelére válaszolni, de bizonyos bizonytalanság mindég halasztatá velem, az t.i. hogy i gérkezhetem-e a húsvéti látogatásra, miután szegény nőm, ki

5 az egész telet beteges állapottal húzta ki, jelenleg is, már 10 nap óta, ágyban fekszik. Ettől függe válaszom, s immár beláttam, hogy nem lehet Pestre fölmennem; mert magára nem hagyhatom, miután kivülem csak Julcsa és Laci tesznek neki némi szolgálatot, ez idegen . . . nagyon idegen faluban. Hanem hiszen
10 majd! . . . Ugy lehet, nem sokára közelebb leszünk egymáshoz.
És most menjen át az ember száraz kritikára!
„Csendes gyászdal”.¹ Szép. Sem több, sem kevesebb, mint kell.

15 „A tavasz első virága”.² A vers jó; néhol a nyelvvel és formával nem bír. „bár gyötörjön fagy” kissé elgyötört kifejezés. „*vagy halsz ha csalfa vagy*” — *-va -va -ha ha* — rossz hangzat. „Társidnak léssz csak csúfságára” „Csak társidnak” így nem csattog úgy. A syntaxisi nuance nagyon csekély. „*Jó balsam*” a *jó* nagyon általános epitheton. „Őt is egy csalfának szerelme úgy átölelte (őt) megvetette (őt).” Határozott tárgy van, határozott forma kell. Különben a gondolat etc. jó.

Jó vers: rövid bírálat. Az ember sokkal fősvényebb magasztalásban, mint megrovásokban. Hiába! ez már így megy. A dicséretből sem jó sok, néha az ember szégyenli is.

25 Tehát ismét terelik a felhőket Zeusszel? No csak hömpölygessék. Az a vén zenész jól húzta ám a nótát! Kevés ugyan a trilla, läufer stb. benne, de az alaphang, az teszi meg. Olly egyszerű, hogy ha most, magyarul írna, üresnek, plattnak, mondanák. Pedig a plattságnak is megvan érdeme, csak művészi legyen.
30 S művészet nélkül a legcifrább is . . . esztelen rángatózás.

Egyhangú életemben semmi feljegyzésre méltó. Fellegzik, kiderül, eső, hó esik, sár van, felszikkad — unatkozom, ásitok, olvasok, a mit már százszor olvastam, ledobom a mit egyszer sem olvastam; Julcsa Laci lármáznak, kormos pipám füstől,
35 eszem, iszom (vizet) s alszom: ez az élet!

Fogadja ölelésemet, édes jó Domokos!

barátja
Arany János.

U.i. Megírák e levelet, de még most is váraokztam vele egypár
40 napot, ha addig úgy fordulna a baj, hogy ígérkezhessem. Semmi kilátás! Boldog ünneplést tehát!

24/3. 1853.

A. J.

¹⁻² Ld. e kötetben 184—186. l.

Pest, Martius 22-kén 1853.

Édes Aranybácsi!

A sors úgylátszik, semmikép sem akarja hogy nemes Kőrös várossat megláthassuk, mert, ámbár megint igen köptem a markom, nem lesz a húsvéti kirándulásból sem semmi, miután
 5 édesapám, ki mult szerdán jött fel, az ünnepeket itt tölti, s mi őt természetesen el nem hagyhatjuk. Így tehát Kőrös pünköszt-kor lát, ha lát, de én felszólítom Aranybácsit Pest nevében, mint karácsonkor is tevém, hogy most, miután kedves neje felgyógyulván, kifogása sem marad, jöjjön be mint tavaly, egyik
 10 zsebében Toldyt hozva, a másikban pedig a Szépirodalmi lapoknak számára holmi vízi sulymot, mely lapokat hallgatása igen aggasztja.

Azonkívül hozhat egy kis meleget is a kalapja alatt, miután a miénket a tegnapi rettenetes hófergeteg, kegyetlenül
 15 elfogyasztotta.

Engedelmet kérek pedig most utólagosan azon utolsó üres levelemért, melyben épen semmiről sem tudósítám, no de azon dolgokat megírta Kovácsbácsi.

Most végre padig lantot ragadva

20

maradok
 szerető tanítványa
 Tisza Domokos.

*Irtam, mindig irtam . . .*¹

Irtam, mindig írtam, s most nem tudok írni,
 25 Kiejté tollát reszkető kezem!
 Háborgó keblemmel alig tudok birni.
 Mit eddig csak irtam, azt már érezem.
 És eddig mit írtam? . Félig hitt sejtelmét
 Az ifju szívnek, mely mint ifju lány,
 30 Szégyenlé magát is. Most forró érzelmét
 Nem szégyenli már, sőt büszke rá talán.

¹ A.J. kritikáját e versről ld. 199. l.

Mi volt a mit írtam? . . . napnak előképe
 Halványul rezge, köd és fellegen,
 Most a láthatárra a nap maga lépe,
 35 Ragyogó nap, a forró szerelem !

Mi volt a mit írtam? . . . tébolygó lidércem
 Mely lelkem csalta kétes úton;
 Most e lélekben, mint a szent hindu bércen
 Örök tűz ég, és el nem olthatom !

40 Mint a sötét Géber, buzgón hajtok térdet
 E tűzt imádom, mely szemed tüze,
 És mint Géber honját, úgy szeretlek téged
 Bár mint őt, a sors engem számúze.

Hazudik az .²

45 Hazudik az ki azt mondja
 Apámnak rám nem volt gondja
 Iskolába nem járatott
 Lopatta velem a napot

50 Ő mindenét én rám hagyta,
 A darócca, bocskor talpa,
 A pipája — az enyém lett,
 Neki sem volt több szegénynek

S ha nem küldött fel leckére
 Rektor uram deresére,
 55 Járatott jó iskolába,
 Élet nyomorúságába.

S volt is nekem mit dolgozni,
 Embert ölni, lovat lopni.
 Babám piros kendőjére
 60 Sok zsidónak feccsent vére.

Most híres emberré tettek
 Sírdombomra fát ültettek,
 Hej az a fa, akasztófa,
 Én vagyok a virág rajta.

[Címzés:]

Tekintetes *Arany János* úrnak
 m. irodalom tanárának

N. Körös

² A.J. kritikáját e versről ld. 200. l.

ERCSEY SÁNDOR — ARANYNAK

Szalonta, marcius 23. 1853.

Kedves bátyám!

Miután a levelezéseknek sokasága és tartalmassága miatt, csaknem minden tárgyat kimerítettünk, térjünk át immár *a törvényes terrenumra* is.

⁵ Nevezetesen fölkérem bátyámat: miszerint emlékező tehetségének vitorláját legyen szíves lehetőleg kifeszíteni, és ha quo fato még emlékezhetnék arra, midőn 1842ben az öreg Kan Balogh Mártonhoz testamentum írásra lehvátott, ez magában is igen jó volna; de ennél még sokkal jobb lenne, ha a testamentumnak tartalmát, legalább némileg, emlékezetébe visszahívhatná bátyám. Ha legalább annyira emlékeznék, mint a végrendeletnél jelen volt egyik eskütt[!] Kis Kenéz Ferenc, ki is felszólíttatván, azt mondja: *hogy a végrendeletnek egyes pontjaira már ugyan nem emlékezik, de azt bizonyosan tudja, hogy az,*

¹⁰ *a most is élő Balogh Mártonra volt kedvező, mert az apja, minden földbirtokát Márton fiának hagyományozta.*

¹⁵

Ha hát csak ennyire emlékeznék is bátyám, kérem szíveskedjék erről tudomását, e *soraim vételével mindjárt*, egy 15.kros papírosra (:minek árát jövő alkalommal elküldendem:) leírni,

²⁰ és bepakolva Szalontára elküldeni.

Ha semmire nem emlékeznék is, ezt is hasonlóan minél előbb tudassa velem, bátyám.

Szalontán nincs semmi egyéb ujság, mint hogy hétfőn egész nap zimankós idő volt, a hó mindig esett, és azóta nem

²⁵ olvad el. Igy kilátás van szán-útra.

Isten áldja meg bátyámékat, csókoljuk mindnyájokat

Szerető öccse
Sándor

1. U.i. Válaszát ismételve minél előbb kérem.

³⁰ 2. Ha csak annyiról emlékeznék is bátyám: hogy az öreg Balogh Mártonnak *volt végrendelete*, és hogy az, 1847ben elégett a városi levéltárban, erről is kérem bizonyítványát elküldeni.

[Címzés:]

Arany János tanár úrnak.

N. Kőrösön

Nagy-Kőrös, márcz. 28. 1853

Kedves öcsém,

Sietek küldeni a bizonyítványt. Többre nem emlékszem. Ennyit azonban jó lélekkel bizonyíthatok, mert hiszen épen azért testált az öreg Balog, hogy az egyenlő osztályt meggátolja, fia érdekében. Ősit, nem ősit, mit és mit nem hagyott fiának, azt nem tartottam emlékezetemben: ki győzne az efféle hivatalos actusokra visszaemlékezni, mikor azok többnyire csak gépiesen mennek!

Nénéd megint feküdt vagy két hétig, már jobban van; majd felel Linának is, ha egészen helyre jó, de még most gyenge. A gyermekek egészségesek Julcsa ma *bálba* készül retteneteskép.

A szénáról nem írtál, gondolom most el lehet adni, mert sok gazdát megcsalt a tél.

Ujság semmi. Nálam van a Sz. László második kötete; ezek a jóféle könyvvarusok a nyakamra küldik, szállítsam aztán a hogy tudom, Szalontára. Biztasd az előfizetőket, majd megkapják. — Ha beszédes vagy Mezeivel, mondd meg neki, hogy az új Nemzeti Könyvtárból is ide küldték azt a három példányt mire ő szedett előfizetőket, Beliczayt, Govrikot és Hollószegit. Ide küldték pedig a mult évi egész folyamat s az ideiből a két első füzetet, olly felszólítással, hogy a második évi 5 — 5 pengő forintot beszedvén, fizessem be. Ez eddig mind rendén van, kivéve a szállítás akadályait: azonban még más bajt is sejtek. A borítékon ez áll: *Gyűjtő Arany János: Beliczai I. péld. Govrik I. p. Hollószegi I. példány.* Ugyanott külön: *Beliczai Ferencz járásbíró, Hollósi Lajoshoz Váradra 3 példány.* — No már most én úgy gondolom, hogy Beliczai nem fizetett kétszer elő, hanem sürgette a 3 példánynak Hollósihoz küldését, odafenn pedig azt gondolták hogy ez új megrendelés: tehát oda is megküldik a 3 példányt hozzám is. Még ez sem volna nagy baj, de a 3 példányért tölem, a hátralevő két évre fogják követelni a 30 pftot, s ez már baj lenne. Tehát kérek, hogy járj, illetőleg járass végére Mezeivel a dolognak, hogy ha csakugyan így áll, a mint írom, ezt a 3 példányt visszaküldhessem, mert akkor különösen megkapják; ha pedig nem így áll, akkor a nálam lévő példányokat az előfizetőkhez juttathassam. Írd meg aztán az eredményt, valamint azt is, csakugyan nem jár-e a diligence Szalontára; s hát Gyulára <vagy> és Váradra jár-e?

Most pedig az isten áldjon meg: ölelünk csókolunk benne-
40 teket!

Szerető bátyád
Arany János

Leveleitek úgy megáztak, hogy alig tudtuk kibetűzni. — A
bizonyítvány paraszt felével nem akartam a postát terhelni:
45 gondolom az mindegy

480.

ERCSEY SÁNDOR — ARANYNAK

Szalonta, április 2. 1853.

Kedves batyám!

A mai szent napon Lina az anyjával Tamásdára menvén,
minthogy Gyula sincs itthon, magam vagyok a háznál. S mint-
hogy magam vagyok, egy kissé unom magam. Az imént ugyan
5 fölmenék Rozvány Bandihoz, de ott is nagyon kevés gyöngyö-
rűséget talál a én lelkem. Unalom üzés végett tehát üdvösnek
találtam a corresponciáknak eleget tenni: — ugy-e nagyon szép
motivum? — Irok azért először is bátyámnak.

Ma van azon nagy nap is, mellyben Ercsey Jánost Sza-
10 lontára várom. Már az ünnep előtt is irt egy levelet, mellyben
tudatja, hogy az ünnepre eljön; de biz azon ígérését jónak látta
meg nem tartani. Ezen levelet tehát le nem pecsételem addig
mig ő meg nem érkezik, hogy ha netalán írna valamit, egy füst
alatt elmehessen. Egyébiránt ha nem ír is, előre megmondhatom,
15 hogy tiszteli és csókolja bátyámékat.

Emeritus gyógyszerész Forneth Károly épen tegnap reg-
gel hozta el a házbérnek 3ik angariáját 20. pfrtban, a tulajdon-
képeni gyógyszerész helyett, ki még most sincs itt; melly miatt
a ház, természetesen még most is lakatlanul áll. És én nagy
20 bölcsen szemem előtt tartottam bátyámnak azon utasítását,
hogy ebből és a hátra lévő angariából, a görbedi 100. fntot kifí-
zesse; de ebbeli jó szándékomban félig-meddig meggátoltattam
Mogyorós uram által, ki a templom-építési költségekre még két
évvvel ezelőtt kivetett taxa fejében kivetett 2 pengőforintot, már
25 vagy 50 szer kérte tőlem. A libelluson ugyan a Jani neve áll,
mint a ház birtokosáé; de én mégis jónak láttam, utólagos jóvá-
hagyás reményében, bátyámnak ezen pénzből fizetni ki, tudván
hogy a ház tulajdonképen bátyámé. Ezen két pengő forintot

212

Nagy Károly július 16. 1852.

Neem gondolát az énkedem sorsom,
 Mert minélkább alkoss, de én munka sorsom
 Sennar világgal tovább nem is hagyom
 Asten, nekem István, de én is aljón!

Talál jobbat újatod azad jövendőt,
 Aném a korszakot ez meg csak eljött,
 Hatalmat se adhat mákot újatod,
 Sőtke talán kaptam tőve híve belőle.

De mit gondolát, hogy nekem dedikáltad?
 Szava kiált a tétellel aggas elhaláltad;
 Sőtke jövend ez után den tovább erőtad
 Baktat meg nem adod, hiába is verőd.

Hámlatod volna bizony inkább máskor,
 Delemely nagy fülű, polot kácsi'szavak,
 A ki phetolija magyar, kácsi'szavak:
 Talán meg tért volna szavadt galyákak.

Talán kégyességét megmutatja volna,
 Széket szemedet kiváltatja volna,
 Kaptadrol a szótort eloldotta volna,
 Hogy nevel kiderül Baranya és Tolna.

De miút dorgattal? nem teked istendégből,
 Den kiáltásból, más nyavalygából;
 Tardó hontamvaló tértel szivességből,
 Talán a jó Tolna aljón meg az egyből.

A mi pedig néki a hontam jövend:
 Kár, nagyon kár, hogy az eddig is elkövet,
 Szemint holnapra sőtke kácsi'szavak,
 Sőtke kácsi'szavak gyújtókat sok másod.

Sennar, jöbörtem, Szavim meghalljad,
 Szavim elhalált máskor se csavargad,
 Se az is szivemet kácsi'szavak se valljad;
 Tardó vitéz annak se fél ne ravargad.

ugyan majd kipótoljuk valahogy, ha másból nem, a Fonet
30 Károlynál lévő 100. pfnt 12. p[er]centes kamatjából. — Jó lesz
tehát ha tudatandja bátyám velem, hogy megtartsam-e ezen
18 pfntot a még fizetendő 20. pfnthoz, a görbedi pénz letisztá-
zására, vagy pedig elküldjem? —

A mi egyébiránt a házat és különösen az azt kiarendáló
35 Wölfel Károlyt [Jánost] illeti: — nekünk ő vele aligha meg nem
gyúl a bajunk, mert mégeddig a ház körül, contractusa ellenére,
egy szalmaszálnyi reparatiot sem tett. No de hiszen várjuk el a
következést, mégeddig ő ügyis csak futtában volt Szalontán. —

A szénát még most sem adtam el, valamint bátyámét, úgy
40 a magamét sem. Mert itt a szénának még kevesebb ára van most
mint kaszáláskor, sőt úgysem kell senkinek. Mellynek ismét
egyszerű oka egy részről abban áll, hogy isten, a mi legfőbb pász-
torunk, az ő juh- és birka- nyájjának ezreit, melyekkel eddiglen
a Szalonthai határ úgy el volt boritva, miszerint a tehéncorda
45 éhen veszett el, — magához szólította; — másrésről pedig
abban, hogy azon tél, melly még akkor N.Kőrösön volt vagy
legalább lehetett, midőn bátyám közelebbi sorait írta, — vala-
mint az egész télen nem volt tél, úgy most, legalább Szalontán,
még kevésbé az. Ezeknél fogva kénytelenek vagyunk várni az
50 eladását. [a szénának] Különben megmondtam én azt előre,
hogy a szénának illy jó ára lesz; mert én, mint afféle burokba
született szerencsés ember, a mult ősszel, a magam szénájához
még egy néhány szekérrel vettem, hogy majd fordul rajta egy
pár forint. És most vagy 3. pengővel olcsóbban kelne el szekére,
55 mint a hogy én, sarjúján vettem. —

A fás kert, valamintségesen a mi házi kertünk is, még most
is azon állapotában van, a mint a télnek nem annyira hideg,
mint vizes kebeléből kivetkezett. Faiskolát, elhatározott szán-
dékomban ellenére se nem alakithattam, mert két akasztófárávaló
60 gyaraki tigrincs, kiknek vad fák szedésére 30. garas előpénzt
is adtam, infamiter megcsalt. — De hiszen gondoskodom azért,
hogy addig is, míg faiskolánk lenne, semmi hiány ne legyen. A
karózást ha csak lehet teljesíteni fogom, s gondolkodom róla,
hogy valahol valami jó ócska karókat kapjak; úgysem kívánta-
85 tik még ezekhez egészen új karó.

A nemzeti könyvtárra nézve fölmerült nehézségeket közöl-
tem Mezeyvel, és ő reá azt felelte, hogy már régen megírta
Emichnek, hogy minthogy a tulajdonképeni gyűjtője azon 3.
példánynak ő volt, vagy a pénzt küldje vissza, vagy a példányo-
70 kat szállíttassa el. De Emich mindeddig egyiket sem teljesíté.
Mellynek következtében ő Kovácscsal közölte a dolgot, hogy

Emichet akasztassa fel. — Annál fogva — miután Kovács a dologba be van avatva, — Mezey azt mondja, — hogy csak küldje vissza bátyám a nyakára küldött példányokat Emichhez, s egyszersmind tudassa a dolgot Kovácscsal, ő majd elfogja a dolgot igazítani.

Mi most egy kis változáson megyünk keresztül; a mennyiben Sz. György napkor az öregek is eljönnek. A cselédszobából is lakó szobát csináltatunk, és lakunk együtt, a meddig lakhatunk.

A Balogh Márton számára küldött és köszönettel vett bizonyítványhoz vásárolt papiros árát, idezárva küldöm. Isten áldja meg bátyámékat

Szerető öccse
Sándor

85

481.

P Á K H A L B E R T — A R A N Y N A K

Pest apr. 8-án 1853.

Kedves barátom,

Van-e szivedben irgalom? Megtudsz-e bocsátani?

Te nem szeretsz levelet küldeni szerkesztőhöz, a melyben vers nincs — én nem dolgozótárshoz, a melyben pénz nincs. Templom egerei vagyunk — szégyelem a dolgot — jobb lesz tán, ha nem feszegetjük tovább. Vártam, lestem az alkalmat, hogy veled személyesen értekezhessek ezekről s más egyéb állapotokról — s azok az ünnepek olly biztatóak is valának — de a körösiek oda maradtak s én, ki régóta komolyan vágyódom egy afféle körösszerű kirándulásra, még mindig sánta vagyok s a szobát még mindig csak elvéve, fiakkerbe szorulva hagyhatom el.

Ide zárok egy *tizest* — vedd szivesen s ne nézd a zárományt, hanem a zárót, s gondolj a lelki furdalásokra, miken én hónapok óta keresztül mentem, — bár volna minél előbb alkalmam előtted kimagyaráznom, hogy nem tehettem másképp akkor, s nem másképp most! Járjuk a tánczot, a mennyire birjuk, jó kedvvel, csüggedetlenül, de még mindig jó reménység fejében, Ne vonulj el tőlünk s remélj velünk együtt.

Jelentem neked azt is, hogy Kovács Jánosnak azt a 3 ft s néhány krajczárt, mire felhatalmazzátál, annak idejében kifizettem.

Szeretnék még sok mást jelenteni, de rajtam fekszik az élet egész terhe — lelkem testem fáradt — jobb ha bele se kezdek!

Gyulai, ki most szomszédomban lakik s épen e perczben nagy lépésekkel sétálja ki magából a jövő számra ígért verset, már három hónap óta írja Szász Károlynak a levelet, mellyben mindenfélét el akar neki mondani. Ha a verssel készen lesz, már most *bizonyosan* megtartja szavát. Addig is közös erővel köszöntjük.

Tompa Miskától néhány sort vettem e hó első napjaiban Kassáról — mellyben mindent ígér a megszabadulás esetére. Ez most beállott. Szegény fiu!

Nem fogok ismét olyan soká késni küldendőimmal s hiszem nem sokára teljesen eleget teszek tartozásomnak. Addig is kérek, nézz be hozzánk — karjaink a legmohóbb ölelésre tárva!

Előfizetőink igen csendesen gyűlnek — pedig még mindig nem hiszem, hogy meg ne érdemelnők. A Divatcsarnok iszonyuat dolgozik. Isten veled!

Pákh Albert

482.

T I S Z A D O M O K O S — A R A N Y N A K

Pest 12/4. 1853.

Édes Aranybácsi!

Az embernek igen lényeges főrészt a test teszi melyről tudjuk hogy a tehetetlenség kényelmes törvényének van alávetve, s így az ember is sokszor hódol ezen törvénynek. Ebből perse az jön ki, hogy verseknek létele mellett is igen soká hallgattam, hiába várva mult levelemre a választ, mint Kovácsiban a szalonkákat. Végre (ilyen nyughatatlan is vagyok én!) elhatározám kőrösi késedelmező vendégemnek elibe vaspályázní, s elhozni erővel.

Ujságot is írhatok most egyet még pedig Gesztről, hanem jó rossz ez is. Szegény Pap bácsi t.i. valósággal hecticában van, Zsugovits egészen elveszté reményét s legutolsó tudósításaink is az[t] tudatják, hogy alkalmasint még áldozócsütörtök előtt mennybe megy szegény.

Pestről pedig egy ettől meglehetősen elütő dologról érte-

síthetem Arany bácsit, t.i. hogy Emődy úr csakugyan házasodik,
16. Maji veszi el azt a tavalyi özvegyasszonyt.

Isten áldja meg!

Szerető tanítványa
Tisza Domokos

20

U.i. Aldridge igazi művész. De kell-e őt *nekem* dicsérni, midőn
K[ert]beny dicsérte meg?!

Haldokló katona¹

Piros vér, piros vér
25 Szent hazámért hulló ifju piros vérem.
Piros nő, piros nő
Vigasztaljon isten a bús özvegyiségben!
Sebes kard, sebes kard
Lám az ellenségé sebes<s>ebb volt nálad!
30 Sebes ló, jó fakó
Keressél más gazdát, hűséges jó állat.
Vén torony, vén torony
Szülő édes falum örökdő vén tornya!
Vén anyám, vén anyám
35 Szép fiad szép szemét, holló kopácsolja.
Fekete remete
Csillagos olvasón imádkozó éjjel!
Elmeredt szememet
Fogd be köntösödnek mély sötétségével.
40 Piros vér, piros vér
Hullásodnak helyén nő piros rózsaszál
Szép élet, már véged
Készen várlak, gyere bús fekete halál!

N. Kovácsiban²

45 A nyúgoti bércezen meghajlott nap sugár
A keleti csúcsra végvilágot vetett,
A hallgató vadász lesben vadjára vár
Mehúzódva szépen egy cserbokor megett.
És ledől a sziklát prémező zöld fűbe
50 Füttyent egy egy rigó, de az nem kell neki

¹⁻² A.J. kritikáját e versekről ld. 200. l.

Kis ökörszem játszik a bokor tövébe
De nem háborítja, mást vár ő, megveti.

A napnak kereke egészen lefordúl
Sötét késő est lesz, és még sem jó vadja,
55 Körülfekvő falvak harangja megkondúl
S tiszta csengő hangjuk a léget áthatja.

S megcsendül a méla vadásznak lelkében
Az emlékezetnek estéli harangja,
Ifju édes álmak repesnek szívében
60 Idéztvén a harang andalító hangja.

És a mint kibukkan rendre egy egy csillag,
Egy-egy kedves emlék az eszébe tűnik,
Falvaknak harangja már régóta hallgat,
De az emlékezet beszélni nem szűnik.

S mint a nyugalmából felriadt, felvert vad
Zavart sorral száll a leső vadász körül
A multban aluvó örömök, fájdalma
65 Felriadt serege zajgó szívébe gyűl.

483.

T O M P A M I H Á L Y — A R A N Y N A K

[Hanva, 1853. április 19.]

Édes Jánoskám !

Élég az hozzá, hogy itthon vagyok; nyomorult állapotban
ugyan, de még is itthon vagyok. Feleségem közsvényrohamok-
ban szenved; *fiam* beteges és egyre sír, — mióta itthon vagyok
5 nem aludtam ki magamat, s velök virasztok és szenvedek egy
nyomorult szobában.

Fiam, említettem fölebb; mennyi szives családias érzés
volt lelkemben születésekor, s mint akartam azt veletek közleni,
veletek megosztani, s örömemnek felöletek jövő viszhangjában
10 gyönyörködni, — a midőn Kassára kellett mennem. Nem emlék-
szem már arra sem, tudattam-e veled vagy sem hogy *fiam*
született. — Most ennyiből álljon egész értesitésem: *fiam* szüle-
tett, neve Géza.

Hogyan vagytok kedves barátom!? én is de feleségem
15 különösen kérdezi: hogy van a kedves komámasszony? meggyó-
gyult-e már? Ohajtjuk, hogy úgy legyen. Irj, ha jól lesz dolgom
akkor többet, most párgolni kell és kötözni feleségemet. Isten
veled, isten veletek!

20 Hanva, apr. 19. 1853

szerető barátod
Miska

484.

ARANY — HUNFALVY PÁLNAK

Nagy-Kőrös, ápril 21. 1853.

Tisztelt Hazafi!

Bocsánat kérésen kell kezdenem, hogy becses levelére illy
későn válaszolok; de mulasztásom oka az volt, hogy a rám
bizott dologban nagyobb eredményre várahoztam — mind
5 hiába! Fájdalom, itt a részvét irodalmi termékek iránt igen
csekély, az ó-klassikai irodalom iránt pedig, a mint látom, épen
semmi. A magasb osztályú tanulók száma kevés, azok részint
igyekező fiúk, de szegények, részint agarász urfiak, — a város-
beli intelligentiáról e tekintetben jobb hallgatni. Így csupán
10 az iskolai könyvtár részére mind Pláton mind az Iliász fordításából
egy, és ezenkívül az Iliászból még egy példányt kérnék küldetni,
ha illy csekély mennyiségre is kiterjed a kiadó urak kedvezmé-
nye. Gyors szekéren, az itteni ref. iskolának czimezve, leghama-
rabb s legbiztosabban megkaphatnók. A pénzt, nem lévén így
15 utasítva, előre nem vettem fel; a könyvek megkapása után rö-
gön küldöm.

De a milly kedvetlen hatással volt reám a közönyösség,
melly a Kegyed becses bizalmának illy kevés mértékben engede
megfelelnem: olly büszkévé tesz más felől eme bizalom és sze-
20 rencsésnek érzem magamat, hogy ez érintkezés alkalmat nyujta
Kegyed irántami jóindulatáról meggyőződnöm. Fogadja viszont
nagyrabecsülésem bizonyosságát és szíves üdvözetemet!

Teljes tisztelettel levő

alázatos szolgája
Arany János.

25

[Címzés:]

T.c. *Hunfalvy Pál* urnak,
a magyar t. társaság tagjának tisztelettel

Pesten
Szervita-tér 7. szám.

Nagy-Kőrös, ápril 21. 1853.

Kedves Domokos,

Levelem elkésése olly rendes dolog már, hogy többé nem is mentegetem magamat, hanem válaszolok, a mint a sor hozza. Legérdekesb ujdonságul az időjárásról tudósíthatnám: soha se látott oly rosz időt, mint itt Kőrösön jár. Pesten már tán széltire élvezik a tavaszt, itt még most kezdődik a tél.

Azt írja, édes Domokos, hogy a test tehetlensége gátolta a vers-, vagy levélírásban. Ez meglehet, de máskor ám ne legyen úgy: életműszeres testnek az inertia kevésbbé bocsátható meg, mint például a fának vagy kőnek. Mindenek felett pedig rólam e tekintetben ne varrjon hímet, hanem legyen serény mind a vers-, mind a levélírásban, mert így dukál az.

A geszti újdonság — ha nem tréfa — igen rosz újdonság. Szinte csodálatos: az őszön még semmi jelensége nem volt. Azt gondolom, hogy a pap csak rá akar ijeszteni jó embereire — csupa mendikanciából.

Annyi igaz, hogy bolondabbat nem tehet, mint ha meghal.

Sequitur altera pars.

Irtam, mindig irtam ¹ A második sor rövid, talán így?

20 „Kiejté a tollat reszkető kezem” — De nem úgy van: a negyedik sor hosszabb, azt kell megnyesni.

„E tűzt imádom” — a tűzt ki kellene vetni. Nem szeretem az erőltetést, midőn meglátszik rajta, hogy nem *Kunst*, hanem szorúltság.

25 „A napnak *előképe*” — mi alföldi emberek ezt jól értjük, de az előkép nem halaványan rezg, hanem piros gömbként emelkedik a látkör fölé s belőle, mint burokból pattan ki az igazi nap. Ha azonban *előkép* alatt a hajnalt érti, s ezt is lehet, úgy jó a metaphora; de *szébb* volna amúgy, mert újabb.

30 Az egész különben jó. Szép a *fordulat* a két végsorban, ahhoz, kihez az egész versben még nem szólt. Az emelkedés benne, kezdettől végig, növekedőben: a képek mind merészebbek, s midőn az érzelem legmagasb fokra hágott, egy apostrophe a kedveshez: valóban lyrai.

¹ Ld. e kötetben 188—189. l.

35 *Hazudik az . . .*² passirt. A humor még később jó meg, mondtam; azonban nem árt próbálgatni. Ez elég vidor s könnyű menettel bír.

*Haldokló katona.*³ — Nincs ihlet nélkül, bár egy kis álszeny (ál-pathosz) is érzik benne. *Keress* (-él) nem *ikes*. „*Vén anyám*”:
40 fiúi kegyeletnek nem szava a *vén*. Gyöngédebb szó az öreg; de az ide nem fér; tehát *ősz* v. *agg*.

„Fekete remete,

Csillagos olvasón imádkozó éjjel”

Ez vagy nagyon szép, vagy bombaszt. Az imádkozás eszméje
45 ugyan helyesen jó egy haldokló fejébe: az éj is elég fekete, kivált ha nem csillagos, s az ember nem *éppen a csillagokba* néz, következőleg: Remete

Lehetne,

Ha erre

50 Nem kéne:

Csak színe,

Melly, ime,

Fekete.

Ámbár kérdés, hogy a remete feketében jár-e? én egyet láttam
55 életemben s az oly barátságú volt, mint a jó kundinnye magva; de az olvasója! Sapperment! a golyók megvannak, de oly rendetlenül szétszórva, hogy míg a remete *felfűzi*, addig a haldokló katona százszor is megdicsőülhet. Hagyja *Kálmánknak* az ilyen képeket.

60 A végső két sor nagyon nagyon köznapi = egy vidéki tragicus színész szájába való. Különben a forma új: kedves lenne jobb kidolgozással.

*N. Kovácsiban.*⁴ Hogy nem lehetek közelebb, hogy megcsókoljam e versért! Igaz! eleitől végig. Teljesen sikerült. Nem
65 részletezem: gyönyörű!

Isten áldja meg, édes Domokos! Szerezzen nekem több illy örömet, mint ez a *Kovácsiban*! Öleli

barátja

Arany János

[Címzés:]

Tisza Domokosnak szeretve

Pest

Nádor utca II. szám 2. emelet.

²⁻⁴ Ld. e kötetben 189., 196—197. l.

KOVÁCS JÁNOS — ARANYNAK

Pest 25/4. 1853.

Barátom!

Legközelebbi leveledben két tárgyról nem említettél semmit, mellyről mindenikről nagyon óhajtottunk volna valamit tudni. Kedves nőd egészségéről éppen semmit sem írsz, miből⁵ ugyan azt gyanítjuk, hogy e szerint már most semmi baja sincs, s Julcsa a fő Gazdasszonyságból ismét csak vicévé degradáltattott. Azt sem írod, mikor látogatsz meg bennünket. Ezen tárgyban kénytelen vagyok téged figyelmeztetni, hogy ha csakugyan továbbra is makacskodol a Pestre jövetellel, egyszer azon veszed¹⁰ észre, hogy mi mentünk a nyakadra. A Geszti Pap aligha megteszi valaha a szándéklott kőrösi útat, s talán már eddig is hosszabb útra indult el; s én mondhatom lelkemből sajnálom. A pálcza egészszen elvan törve felette. Betegsége tüdővész. — Ird ki kérlek Domokos legközelebbi leveléből a Pap bácsiról¹⁵ tudósító nehány sort, mert ez által most öt pengő forintot akar nyerni Domokos; tehát siess a válasszal, mert e legény nagyon türelmetlen, s szeretne az 5 pengőről biztosítva lenni. Te ezt nem érted, — de nem tesz semmit; sokat kell az embernek tenni, amit nem ért. Egyébiránt későbbben majd megfejtjük.

²⁰ Nődet mind ketten tisztelve, Téged és gyermekeidet öelve maradok

barátod
Kovács János

TISZA DOMOKOS — ARANYNAK

Pest 25/4 1853.

Édes Aranybácsi!

Nagyobb kárt sem tehetett volna nekem Kovácsbácsi, minthogy levelével megelőzött. Most már nekem nem marad egyéb hátra, mint felállván nyilvánítani, „hogy az elébb beszélt⁵ tekn. táblabíró úrral teljesen megegyezem”, miután nekem sincs

más eszemben, mint találkozásunk, melyet a sors egész pünkösdig visszavetett. Na de hiszen pünkösöd is közel van már, s ha a szél állandóan úgy fú, mint tegnap és ma, talán még elébb idefújja, mint az az unalmas kalendáriom akarná.

10 Lásson is meg minél hamarabb, édes Arany bácsi, mert különben, makacsúl el lévén szánva magamat újrolag bemutatni, a Délibáb veres palástjában leszek kénytelen megjelenni, melyet úgy látszik mint a maszkos bíborát, bárki felvehet, . . . a ki nem szégyenli, és — fizet.

15 A rossz idő oly soká tartott hogy majd világfájdalomba estem, mint az egyszeri medve, szerencsére újra beköszönte a tavasz a sok hamis próféta ellenére is, és vidám napfény játszaná körül e jelen papirost, ha függönyömet le nem eresztettem volna. Áldja meg az isten addig is, míg találkozik

20

szerető tanítványával
Tisza Domokossal

Keletnek vagy e .¹

Keletnek vagy e ragyogó meséje
Szerelem, szerelem,
25 Vagy az ifju szívnek üres ábrándképe,
S tréfát úzöl velem?

Ha mese, ezerszer ezeregy éjszakát, [éjszakán]
Elhallgatlak téged,
Ha ábránd, úgy vesszen a rideg igazság;
30 Csalódjam míg élek !

Világ fájdalom²

Szerettem én is e világot
Míg szívem, s kelyhem telve állt
S nem hittem mit rá kiabált
35 Az ember, a sok balgaságot.
De óh ! midőn üres pohárt,
Ürest érzék aszott kezemben,
S egy csepp örömrre nem talált
A szomjú kín fásult szívemben:

¹⁻² A.J. kritikáját e versekről ld. 208. l.

40 Akkor sirattam a világot
Mint egy elpártolt szeretőt,
Sirattam a szép ifjúságot
A melyben úgy szerettem őt!
Mint sziklán lecsergő patak
45 Folyt könnyem le merev orcámon
Cudar világ, még szántalak!
Most azon könyveket szánom.
Óh mert te feletted sirám ki
Szívem utolsó gyöngyeit,
50 Óh mert te éretted ivám ki
Kelyhem utolsó cseppjeit
És mostan oly ridegen áll,
Üres kebel, üres pohár!

[Címzés:]

Tekintetes *Arany János* urnak
a m. irodalom tanárának

N. Körös

488.

HUNFALVY PÁL — ARANYNAK

Pesten, april 26. 1853.

Tisztelt hazafi!

Küldöm a kívánt könyveket: egyes példányokat is adunk,
ha valaki kér és elviszen.

5 Nem kell kétségbe esnünk a csekély eredmény miatt; a mi
ma nincs, lehet hónap.

Hogy kevesebb költségbe kerüljön, magán alkalmatosság-
tól küldöm a kis Csomót, reménylven, hogy ezen is bizonyosan
kézhez adatik.

10 Szíves üdvözetét hasonló szivességgel viszonzván ma-
radtam

alázatos szolgája
Hunfalvy Pál

ARANY — ERCSEY SÁNDORNAK

[Nagykőrös, 1853. április 27.]

Kedves öcsém Sándor!

Most tulajdonkép nem volna miről írnom, ha multkori leveledben a bélyeg papír árrát [!] 15 pengő krajczárt (azaz 16-ot) meg nem küldöd; így azonban kénytelen vagyok téged
 5 megnyugtanni, mit ezen soraimmal effective meg is teszek, hogy a 15 krt ugyan nem kaptam, de annál inkább a 16-ot, és így már nem sokkal mardtál adós.

Hogy a két pengőt a templom építésre kifizetted, bene est, s ha az a mint irod, helyre pótolható, hát majd pótolod ki és
 10 rázzuk le azt a görbedi adósságot. Azért a 18 pengőt tartsd meg a következő angáriáig s akkor mondd fel a pénzt s midőn kifizetted, kötelezvényemet el ne feledd a várostól kivenni, sőt egy határozat is van, melly szerint a pénzt nekem adják, azt is más végzés által jó lesz érvénytelenné tenni — ha a mostani körülmények közt megy az illyes dolog. —

Irod hogy Wölfel semmi reparatiót nem tett ez ideig: talán a nádat csak felkóttette? Nem tudom, a kötelezvény csak permissiv e tekintetben, vagy kötelező ránézve? Várjunk még vele.

A széna elkelését úgy hiszem leginkább az utak rosasága
 20 akadályozta eddig; lehet, hogy a városon, vagy országút mellett, azóta el kelt volna, mint ezt régebben volt alkalmam tapasztalni. Ha veszik adjad, ha nem, akkor a világért se bántsod.

Hogy-hogy a geszti pap meghalt! Jaj, csak így jár minden az ég alatt!

Tánczoltatjátok-e már az asztalokat? Itt nagyban járják a galloppot; fő force benne az, hogy a bűvészeknek egy pontra kell nézni, az asztal közepén, akkor, 2—3 percz alatt a leglustább asztal, tányér etc. is megindul, melly columbusi feltalálást nekem köszöni a tudós világ, s az asztal mozdításnál óraszámra
 30 üldögélő társaságok. Van benne valami. Laczi különösen derék legény, a sziklákat is megmozditaná.

Hanem az isten már most és minden üdőben áldjon meg benneteket, Lina húgommal együtt — Janit, Jámbornét, szóval a rokonságot köszöntöm — s minden jó barátimat és ismerősi-
 35 met — téged pedig ölelve csókol

Nagy Kewrös ápr. 27. 1853.

bátyád
Arany J.

ARANY — PÁKH ALBERTNEK

[Elveszett]

Nagykőrös, 1853. április 27.

[Nyugtázza az ápr. 8-i levélben érkezett 10 frt.-ot. Küldi *A sárkány* c. költeményt.]

ARANY — TOMPA MIHÁLYNAK

[Nagykőrös, 1853. április 27.]

Kedves jó Miskám!

Csakhogy otthon lehetsz: a többi visszajő magától. A sors megleégli szenvedésidet. Régen ohajtok írni: de nem tudtam, lehet-e már. Nagyon jó, hogy valahára lehet: ezentúl ne legyünk
 5 hanyagok a levélírásban: ki tudja, édes Miskám, ki tudja, nem fosztatunk e meg újra az érintkezés e nemétől? Rest levélíró vagyok: de veled nem levelezek, veled beszélgetek.

Szegény komámasszony: hát ő is, testileg is szenved? Lelke, tudom, úgy is eleget szenvedett. Fiadról Pákh útján hal-
 10 lottam valamit. Örvendő sorokat vártam tőled, remegtem más részt, nem vontam-e meg segélyét Lucina istennő — azok után, miket tőled hallottam, aggódva ohajtánk bizonyost tudni. S ime jó leveled: egészen más baj mint az, mellytől remegénk, arról semmi szó. Elképzeltük sorsotokat — s könyeztünk.

15 Feleségem fentarhatta volna az érintkezést nőddel: hanem ő is az egész telet betegséggel húzta ki, s ez egy akadály; mit ugyan elhárítani annyiban nem lett volna nehéz, mert voltak napjai, midőn könnyebben érezte magát. Fő akadály az volt, mert nem tudtuk, nem okozunk-e bármelly érintkezés által nek-
 20 tek újabb kellemetlenséget, mint az olly viszonyok közt általában soha sem tudja az ember magát tájékozni.

Tehát mondom, az asszony egész télen szenvedett. Betegsége női baj: több hóig terjedt fájdalmas rekedés, amitől rendkívüli vérömlés által menekült meg, de az utóbbi, noha kisebb
 25 mértékben most is megvan. Mentovicsné hasonlóan folyvást szenved — Szásznéról jobb hallgatni, szegényről.

Gyermekünk egészségesek, Laczi közelebb nagy erőt fejtett ki a table-moving kísérleteknél. Ez a bolondság itt is napi rendben van s kell benne lenni valaminek. A *szemek hatását* én³⁰ fedeztem fel, azok majd több szerepet látszanak vinni, mint a kezek. Vak tyúk is talál néha egy árpát.

De leginkább becsülném azt az asztalt, melly bennünket még egyszer, egy koszorúba fűzne. Gyógyuljunk meg, minél előbb. Július nincs messze: talán — talán —

³⁵ Itt még három tanárt választanak hogy a tantervnek elég legyen téve, így remélvén a nyilvánosságot. Hallom, Szilágyi Sándort nézték ki egynek. Nem jónél-e magyar irodalmat tanítani, az én helyemre? — Igazság! barátom vagy, maradj Gömörben.

⁴⁰ Ad vocem Gömör: az ekklesia csak nincs veszélyben? Mi már attól is remegtünk. — Most sem tudósítál: vége van e már minden bajnak? Ennyit talán lehetne.

Iskolai felügyelőségünk változott. Szőnyi helyébe Mikulás ő nagysága lépett, evangelicus; mondják erélyes ember s mindent elkövet hogy iskoláink a status céljának minél inkább⁴⁵ megfeleljenek.

De a „jövendőnek sivatag homályát bízuk az istenség vezető kezére,” s éljünk, a hogy lehet. Dolgozni keveset dolgozom, bár megrendelés, váltó munka, lenne elég. Szeretnék egy⁵⁰ kis falusi életet, azaz ha lenne valamim, a mihez lássak, mert így, cél nélkül a *legelőre* járnai nem találom eléggé vonzónak! De csak az idő derülne, így is mindjárt derültebb lennék. Ha igazak patriotád jóslásai: a tavasz egészen el fog az idén veszni, tél után rekkenő nyár áll be, mitől isten mentsen.

⁵⁵ Kifogytam a tárgyából, vagy is nem jöttem bele egészen, a mint szoktam. Közelebb majd többet írok, most fogadjátok köszöntésünket és szives csókjainkat — összevissza. Gyógyuljatok minél előbb, te szellemileg, kedves komácskám testileg is Géza pedig nagyot nőjön, mint az apja. — Isten veletek

⁶⁰ Nagy-Kőrös, apr. 27. 1853.

szerető barátod
Arany János

U.i. 19-én kelt leveled csak 26-án vettem.

Szalonta, majus 3. 1853.

Kedves bátyám!

Ámbár az én kenyér-kereső jobb kezem most egy kissé fáj: — mindamellettt kénytelen vagyok két rendű fontos és mázsás dologban tudósítását fölkérni vagyis inkább kikérni.

⁵ Első az, hogy mi, azon nem nagyon sűrű, de nem is nagyon ritka levelezéseinkben, mellyel egymás irányában viseltetünk mindig elfelejtettük vagy szándékosan elmulasztottuk azon csomó buzának a jövődjét és kinézéseit tudakozni, melly padlásunkon fekszik. S így nem tudhatjuk, hogy szándékoznak-e ¹⁰ bátyámék eladni azt, vagy pedig jobb időkre várjunk vele? — — Legyen szives tehát bátyám e tekintetben tudósítani. Én egyébiránt annyit mondok, hogy ott, a hol van a fent tisztelt búza, továbbra is eltér vagy fér, s kivált miután a havazási epochákon keresztül estünk, jobb helye is van ott, mint volt a ¹⁵ télen, és így e tekintetben bármeddig elmaradhat, mert most különben sincs valami magas ára.

Második kérésem ez. Aradi Herrman Ferencz ki egyszerűsmind szalontai postamester is, ezelőtt mintegy fél évvel, n. kőrösi zsidó Khón Mihályt, mint fizetési-tehetetlent, 2000. ²⁰ pfntnyi adósságáért, elítéltette és bezáratta. A zsidó egy jó darabig Kőrösön volt bezárva, ő itt betegnek tettetvén magát, Herman törvényesen utasítva lön, hogy mint beteg embernek, alkalmas helyről gondoskodják. Ekkor Herrman egy pesti kórházban fogadott a zsidónak extra-szobát, de arról maig sem lett ²⁵ értesítve, hogy a fogoly zsidó, N.Kőrösről, pesti új szállására elvitetett-e. Ha tehát bátyám a n. kőrösi polgármesterrel vagy valamelyik ollyas emberrel a n. kőrösi (:kupak)-tanácsból, ki e tekintetben tudósítást tudna szolgáltatni, — ismeretségben van: — vegye magának azt a kis fáradságot, hogy azt tudja ³⁰ meg, és engem közelebb és minél előbb küldendő soraiban tudósítson.

Szalontán nincs semmi különös ujság. Öleljük és csókoljuk bátyámat egész családotól és családjával

Szerető öccse
Sándor

Nagy-Kőrös május 4. 1853.

Kedves Domokos,

Elmondhatom a Csokonay Dorottyaájával: Vártam, mindig vártam, azt nem mondhatjátok. Vártam én is a Kovács bácsi említett levelét, — de sem előtte, sem utána, sem beune nem jött: azaz más szókkal mai napig se láttam. Ezt tudomásul és alkalmaztatásba leendő vétel végett.

Tehát pap bácsi csakugyan meghalt? Már Szalontáról is írták. Szegény! azaz hogy miért volna?

10 „A pünköszt azonban már nincs igen távol
El-el múlik egy nap isten jóvoltából,
Nehezen is várják, készülnek is nagyon,
Majd meglássuk — de ezt más énekre hagyom”

Ami a Délibáb piros borítékában szándéklott comparitiót illeti: az, a mire céloz, szerencsétlenségből történt, a *Viszhang* árváját
15 fel kellett fogni valakinek, s a Délibáb lön e kegyes szívú gyám-
anya.

A tavasz ide is megérkezett, reggel, nyitott ablaknál pongyoláskodhatom (szép szó!)

Mostan küldött versei nem jók, nem rosszak, többször írt
20 már hasonlókat, néhányszor jobbakat s rosszabbakat is.

Keletnek . . .¹ Ügyes a gondolat, — az alak is hozzá való. A kereszt rímet, hol nem akar menni, ne csinálja. *Éjtszakát* és *igazság* nem sokat ér, s ha e helyen áll: *éjtszakán*, úgy hiba is. De máskép is érthető: Ha mese vagy, *mint* ezerszer ezer egy éjtszakát, elhallgatlak. Ez értelem jó, nincs szavam ellene, csak
25 a phrasis lesz kissé latinus.

Világfájdalom . . .² miután a málna elfogyott stb. a medve is úgy tett. — Ez a komoly oldala. „Most azon könyeket számom” költői mozzanat. Vége felé nem ment egy kis álpatosztól.
30 Mehet az egész.

Fogadja ölelésemet, édes Domokos!

barátja
Arany J.

[Címzés:]

Tisza Domokosnak szeretettel.

Pesten.

Nádor utca 11-k szám.

¹⁻² Ld. e kötetben 202—203. l.

KOVÁCS JÁNOS — ARANYNAK

Pest 6/5. 1853.

Barátom!

Hordja el a Manó azt a ti postátokat, mért nem adja át a leveleket; nem csudálkoznám rajta, ha mástól küldtem volna el, vagy valami útczai levélfiókba löktem volna, — de magam adtam be a Fő postán. Az egész dologban csak két fő tárgy volt különben:

1. Jöjj el Pünkösdre, mert . . .

2. Írd meg addig is, még pedig tüstént, és szóról szóra Domokos utolsó előtti levelének azon sorait, melyekben a megboldogult Pap bácsi betegségről tudósít. Nem tréfa a dolog, —
 10 öt pengő forintig áll a fogadás.

Hogy kedves nőd egészségéről hallgatsz, mi abból csak jót következtetünk, — tiszteld nevünkben, s gyermekeidet öleld helyettünk, én pedig öllelek téged, amikor hozzád jutok

15

barátod
 Kovács János

[Címzés:]

Tekintetes Arany János Tanár Urnak

N.Kőrös.

TISZA DOMOKOS — ARANYNAK

Pest 6/5 1853.

Édes Aranybácsi!

Igen csudálatos hogy Kovácsbácsi levele elveszett, miután ő azt személyesen tevő postára. Tartalmának veleje azonban mindössze egy kérelem, hogy Arany bácsi írja ki (rögtöni) válaszában az én utolsó előtti levelemből a szegény papbácsira vonatkozó helyet. Ennek oka rejtély, de hiszen, hogy a Kovácsbácsi elveszett levele szavaival éljek, sokat tesz az ember a nélkül hogy miért-jét tudná; így tehát legyen szíves a megújított kérelemnek minél előbb eleget tenni, mert bár az ügy titkos, anyit
 10 megsughatok hogy fontos, igen fontos. Szegény papbácsi! mi

sokat vesztettünk általa, de ha magát nézem én is azt kérdem,
vajjon miért szegény? Találkozásunkról pedig:

„Készülnek pünköstre, kétfelől készülnek
Ottan hogy feljönnek, itten hogy lemennek

15 Majdan egyidőben lemennek, feljönnek
És nem leszen haszna, sem annak, sem ennek.”

Legalább a levélből azt vesszük ki, hogy Arany bácsi is
szándékozik fel, ergo nagyon várjuk azt a másik éneket mely
majd bizonyossá fog tenni.

20 Mult levelemben a „Keletnek” stbiben az *éjszakát* az
éjszakán helyett volt. Most tehát a keresztrimeket ellökdöstem,
s kiigazítám.

A ma holnapi viszontlátásig !

szertető tanítványa
Tisza Domokos.

25

*Kérelés*¹
(ódon hangon)

Te tettél engemet kalitkás madárnak
Melyet kényeztetnek, cukorral kínálnak
30 Hogy, ha gazdájának benne kedve telne
Repedő szívvel is édest énekelne.

Az előtt senkisésem viselt gondot rólam
Nem is ily gazdag de nem is szolga voltam
Azelőtt a rónán a szabad egekbe
35 Szállottam dalommal, menj s föld közt lebegve.

De nekem nem volt jobb náladi rabságnál
Ezerszer jobb volt az vesztett szabadságnál
És most mégis elhajtsz, óh mire juttatál
Félbenszakadt öröm keserűbb a búnál !

40 Ki ád ha te elhagysz, cukrot csókot nekem
A fűveknek magva el nem tart már engem
Szárnyam is megmeredt, repülni nem tudok,
Kegyetlen rárónak kész prédául jutok

Végy fel jó asszonykám még egyszer kegyedbe
45 Hajthassam még egyszer fejemet öledbe,
Ne hagyj martalékul éhségnek halálnak,
Te tettél engemet kalitkás madárnak !

¹ A J. kritikáját e versről ld. 220. l.

Elválás K . . . től²

50 El kell válnom ! e szó a velómet rázza
El kell válnom tőled, örömöknek háza.
Baráti kéz helyett vándorbot kezemben
Jó kedv helyett teher, s bánat görnyeszt engem.

Keservemben érted, könyeim úgy hullnak
Hogy az ég könnyű is rá megindulnak.
55 „Mosd el eső utam”. (Szívem szinte örül) . . .
— De hogy mossá[,] el is hagyta már, kiderül.

Sokszor megfordúlok véges végig nézlek
Ismerője vagyok minden zugnak résznek,
Integtet még füstöd, mint az útra kelő
60 Után lobogtatott fehér búcsu kendő.

Hogyha helyeden bár Sodoma is állna
Minden viszanéző sóbálványá válna
Vissza néznék; mert hisz ha bálvánnyá lennék
Örökösön feléd, te read nézhetnék.

65 Megyek, megyek tovább, már füstöt sem látok
Isten veled te ház, ti vidám pajtások!
Óh! mostóha sorsom hogy elszakaszt tőlök!
. Szív szorító búval, az útamnak dőlök .

496.

ARANY — KOVÁCS JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1853. május 7.]

[Pünkösd előtt készül Pestre. — Felesége nincs jól, az orvos fürdőt ajánl neki. — Domokos a geszti lelkésztől ápr. 12-én a következőket írta: „Szegény Pap bácsi t.i. valóságos hecticában van, Zsugovits egészen elveszté reményét s legutolsó tudósításaink is azt tudatják, hogy alkalmasint még áldozócsütörtök előtt mennybe megy szegény.”]

² A.J. kritikáját e versről ld. 220. l.

KOVÁCS JÁNOS — ARANYNAK

Pest 8/5. 1853.

Barátom!

Néhány percz előtt kapám leveledet, és sajnálkozással értök belőle kedves Nődnek, a mi szeretett barátnénknak betegeskedését. Ha talán a Császár fürdőt kellene nekie használnia, ⁵ úgy legokosabban tennél, ha magaddal együtt behoznád ide Pestre, hol én átadnám számotokra az egészen külön álló, s külön kijárású szobát, melly a Kálmán és Lajos számára van szánva; bútorral tökéletesen elvan látva; ágynéművel is szolgálhatok, s a mi Grófnénk tudom hogy örülni fog, ha megtudja ¹⁰ hogy valamiben nektek szolgálhattunk. Innen osztán könnyű lenne a Gőzösön minden nap fürdőbe menni, mert már most egy kiállása éppen velünk átellenben van a lánczhídon felül. Koszttal nem szolgálhatunk, de hiszen az sem kerül Pesten sokba, ha az ember házhoz hordatja és gazdálkodik. Ha ezt tennéd, mi csak ¹⁵ nyernénk általa, mert tovább lehetnénk veletek. —

Az 5 pengőt én nyertem. Isten veled! ölel

barátod
Kovács János.

[Címzés:]

Tekintetes Arany János Tanár
Urnak

N.Kőrös.

TOMPA MIHÁLY — ARANYNAK

[Hanva, 1853. május 17.]

Édes jó barátom!

Már csak irok neked, mert ha azt várom: hogy minden bajaink elmuljanak úgy nem tudom mikor olvasod soraimat. Feleségem jobban van már, de most meg fiam beteg, sir éjjel ⁵ nappal s midőn maga nem alszik apját anyját sem engedi aludni; így igen szép életet élünk! Vinni kell az embernek hfvatalos foglalatosságait s eljönnek az urak és damák a templomba, imádkozni? nem! meghallgatni: szép praedicatiót mond-e a pap?

persze, a háznál akarhogy van a dolog, neki szép praedicatiot kell
10 mondani. Eljönnek a szerkesztők verset kérni, szép, jó verset;
és az embernek ha az esze helyén nincs is bajai miatt kell írni
szép és jó verseket! Látogatók [!] jönnek boldog mosolygó képpel,
és az embernek mulattatni kell őket, ha az ördög elviszi is. Ez
jelenleg az én életem. Ténnap mult el a robotos ünnep, ma az eső
15 szakad, a víz beiszapolta ugyan már kertemet rétetemet, de még
nem elég ismét esik, — tökéletesen megveszett a természet,
barátom! tehát az eső esik, a legatust a káplánhoz csaptam,
beteg gyereket dajkástul és anyjostul kihajtottam a cseléd-
házba s irok neked néhány sort. Fülelem nem, de lelkem egyre
20 hallja hogy sír, de már mindegy benne vagyok. —

Haza szabadultam végre ítélet nélkül kegyelem útján; így
rendőri felügyelet alatt lévén, olyan az állásom mint az írás
szavai szerént „a madárnak az ágon,” ha a felügyelő tisztviselő-
nek nem tetszik az orrom vagy képem, referál: hogy nem jól
25 viselem magam. Furcsa biz az! Szilágyi S.-nak ördög baja sincs,
ki mint felelős szerkesztő adta ki a *Gólyát*, engem pedig majd
elitélnek, s majd megfosztanak nyomorult kenyeremtől örökre;
mert a melly pap hadi törvényszék előtt áll, eo ipso elveszti hivatalát
ez a rendelet szava. Szerencsém hogy ítélet nem következett, s
30 így már most szavaid szerént csak nincs veszélyben az ekklésia;
legalább azt kell hinnem ezen elbocsátó szavakból: *In Folge
hohen Erlasses vom Militär- und Civil-Gouvernement von 28-t
März 853 die weitere Untersuchung enthoben, und auf freien
Fuss gesetzt.* — Különben édes barátom ez esemény keserősége
35 tán örökre a számban marad, mert érzem: hogy egészen ártat-
lanul hurczoltattam meg, s kellett annyi kölcséget tennem. Ne
gondold azért hogy magamat valami martyrnak tartom szörnyü
nevetséges pofával; mert hiszen mi ez ahoz képest, a mi a mul-
takban történt?

40 Hála istennek hogy szegény komámasszony már jobbac-
kán van; bizony ugy szeretünk benneteket, hogy valamint nek-
tek a mi bajunk, a ti bajotok is azonképen fáj nekünk.

Megbocsáthatatlan gazsága a sorsnak hogy olyan messze
dobott egymástól; ha egy hétén[!] csak egyszer is egymáshoz
45 mehetnének, mindig megkönnyebbülve térnénk haza bizonyosan!
Adjon isten nektek és gyermekeiteknek sok örömet! És jól
megjegyeztem leveledben e két szót talán . talán . a rövid
nap ismét visszatérek térek [így!] rá. —

Hogy én menjek professornak Körösre? jaj kedves bará-
50 tom, dehogy megyek! örülök ha meghuzhatom magamat ebben
a rongyos faluban, hol senki se lásson. Inkább téged is szeretné-

lek ide hozni valami jó papságra, de mikor *tekintetes* úr vagy! Szegény Szásznak sem tudok minden *tisztelendősége* mellett sem helyet teremteni, pedig bizony igyekszem.

55 Minő hálátlanság az tőlem hogy én azt a Jánosit sohse köszöntöm levelemben; azzután, ha nem irom is mondd neki. No meg Mentovich- is mindig igéri hogy ír nekem, még sem ír, mondd meg neki hogy ne balfaszkodjék. Sajnálom: hogy olyan szép verset tud írni M. a Divatcsarnokba; már nem tudta, más
60 becsületes helyre adni?

Bele jöttem, az irodalmon vagyok tudtom és akaratom nélkül, pedig róla egy árva betűt sem akartam írni. Köztünk legyen mondva: a Jokai lapja nem olyan mint az Életképek voltak, mi ennek az oka? Pedig ott van már a két Tót, süsse
65 meg Marczy mind a kettőt. — Vas Gerebennek irsz-e? azt hiszem nem; én még eddig nem is válaszoltam neki. Nem tudom mi lesz az, *iszonyú írói díj* és *iszonyú előfizetési díj*, az az nagyságára az első[,] kicsiségére a második; félek nem fizeti ki magát. — Ugy! bele estem benne vagyok! előfizetést kell nyitnom, mert
70 másképp nyakamon vesz firkám. Kérlek kedves Szalontád vidékéről irj össze nekem néhány, különösen aszszonyféle *ívtartónak* valót, ekképen.

Bojt Sárolda kisassz. — Túron — u.posta:

Nagyvárad.
75 és *lehető legrövidebb idő alatt* küld hozzám, Szász Károly is ad által neked, ha megszólítod nehanyat Erdelyből, zárd a magadé- hoz s küld[d] el nekem, — majd aztán . furcsa lenne, — félek leírni, hogy majd nem ugy lesz . . . furcsa lenne, hogy én Juliusban Pestre mennék rendelést tenni a nyomtatás iránt, haza
80 fele Nagyköröst utba ejtenem, s onnan veletek együtt Hanvára jönnénk; furcsa lenne, — szeretném, de hát ki tudja még hogy lesz addig az ember sorja!

Szegény feleségem a szülési bajokon szerencsésen és rövid idő alatt átesett, pedig én <is> ettől tartottam; csak már no!
85 jövendőre vagy mit! csak ne szeretné az ember a feleségét!

Az asztalmozgatás nálunk nem sikerül, azon egyszerű okból hogy nem próbáljuk; egyébaránt a *szemek* historiajával elkéstél; mert a berlini levélben valamelyik ujságban hosszasan volt róla szó.

90 Most tehát az ur isten áldjon meg benneteket, apraját nagyját, s szeressetek bennünket, kik titeket tiszta lelekből szeretünk. Hanva, Majus 17. 1853,

igaz barátod
Miska

Pest 18/5 1853.

Édes Aranybácsi!

A mily kedves volt együtt, és jóltöltendő ünnepek kilátásával üllei útam, ép oly kedvetlen bejövetelem, egyedül, és az ünnepek kiélvezése után. Akkor nap sütött, most eső esett, és
 5 bármily álmos kedvem volt is, akaratlanul philosophálni kezdtem, s elmúlt hetemet öszve hasonlítottam az étellel; annak is elejében egy főcél, az emberkor, az élet tetőpontja vonz, s úgy tele van lelkünk annak előképeivel hogy sietségében a jelen egyes örömeit is elmulasztja, majd átesünk azon fe[!]nykoron (oly
 10 hamar! s gyakran jóval unalmasabbul mint véltük) s ime lefelé gördülnek napjaink.

Szász Károlyt tisztetem, pontosságáért igen dicsérem, ámbár még egy darabig az előttem még tökéletesen új állapotban (t.i. hitelezői állapotban) hagyhatott volna mert úgy sem
 15 igen fog ez életben az többé egyhamar meglegelni!!!!!!!!!!!! (mit gratia ad infinitum).

Azonkívül még egy comissió, vagyis izenet formát kellene elvégeznem. Gyulai t.i. első ünnepen találkozott b. Ötvössel, ki is igen sajnálta hogy Aranybácsival nem találkozhatott, és a
 20 ki miután *Kevéházát* és a balladákat újra egész lelkesedéssel fel-dicsérte volna, rábizta Gyulaira hogy legközelebbi levelében írja meg Aranybácsinak, hogy neki több érdekes tárgyakat tartalmazó könyvei vannak, melyekkel bármikor szívesen szolgál. Gyulai csakugyan feljegyzé ezt esze táblájára fülének krétájá-
 25 val, de hogy tegnap meglátogattam, jónak látta azt a restség nyúllábával letörölni, s nekem adá át ez izenetet.

Áldja meg az Avarok istene!

szerető tanítványa
Tisza Domokos.

30 U.I. Két utolsó küldeményem írott kritikáját elvárom.

fordíts.

*Szeretnék .*Szeretnék szeretve szeretni szeretőt,
Érezni, érzetni mi az a szerelem,¹ A.J. kritikáját e versről ld. 220. l.

35 A tavasz virági borítják a mezőt
És még tél borítja sóvárgó kebelem.
Forró fényt áraszt a nap a zöld tájakon,
Elszállott, elfoszlott a tél hűvös éje
40 És még engem éj lep! jöjj fel, jöjj fel napom!
Első szerelemnek titkos, édes kéje.
Népesülj meg lelkem hallgatag pusztája
Csattogó madárral, csevegő érzettel
Dalaiknak hevét hogy *minden* csudálja
Egy pedig megértse, rokon szeretettel!

45 *Kesergés*²
Népdal.

Mint gölice a párjától
Hulló virág a szárától
Úgy elváltam, rózsám, tőled
50 Még hírt sem hallok felőled.

És én mint a róna télben
Vagyok elhervadó félben
Lelkem mély gyászba öltözött
Madár kedvem elköltözött.

55 Eső suhog a fedelen
Könytől ázik a kebelem,
Sírat engem még az ég is
Elhagyott a reménység is.

500.

ARANY — KOVÁCS JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1853. május 19.]

[Újabb önéletrajzot kell írnia. Kéri Kovácsot, kérjen számára működési bizonyítványt Tisza Lajos öméltóságától arról a félévről, melyet mint fia oktatója Geszten töltött.]

² A.J. kritikáját e versről ld. 221. l.

Miskolcz, maj. 19. [1853.]

Kedves barátom!

Ily irgalmatlan hosszú intermezzo után először is azt kér-
dem, hogy meg van-e még szép fekete szakállad? Mivel pedig
tudom, hogy az meg nincs, azt kérdem másodszor: meg van-e
5 még szép fekete bajuszod? S mivel ezt nem tudom, azt kérdem
hármadszor és utoljára: meg van-e még a te kalapod (s illetőleg
kalapjaitok) oly formatumban, minőben azt magyar ember
viselni szokta? A mi állapotunk itt minden tekintetben a lét és
nem lét között ingadozik. Egész iskolánkkal együtt meghamlete-
10 sedtünk s dúdolgatjuk hogy: *to be or not to be! that is the ques-
tion!* Még négy uj professort kíván Mikulás; annyit pedig Mis-
kolczvármegye ki nem teremt, ha a dereka megroppan is. Már
ekkor aztán nem tudom micsoda mesterségre vessem fejemet.
Mert hogy ezen egy év alatt folyvást kutyaszorítóban voltam,
15 az igaz. Borban és kenyérben elég részem volt, de mit ér! Hisz
az ember nemcsak azzal él. Hát ti el vagytok-e határozva min-
dent tenni a minisztérium kívánatai szerint? Én különben szent-
túl hiszem, hogy ha minden követelésnek eleget teszünk is,
ki fogják utoljára mondani: ennyi s ennyi protestans iskola áll-
20 hat fenn és több nem.

Mi az oka, hogy oly ritkán látom költeményidet a lapok-
ban? Csak nem tesz veled a professori hivatal oly istentelenül
mint velem, hogy testemet jó vérben tartja, lelkemből pedig
kiszívja az életerőt. *Sárkányodnak* nagyon megörültem; kár
25 hogy nem körmöl és harap mérgesebben s nyíltabban. Mert ez
arcátlan troubadourok nem értik hegedűszóban a szép mesét s
nem is hiszik, hogy van kétágu korbács, míg a hátukon nincs.
Különben ha téged is úgy fizetnek a lapok mint engem — azaz
rein und gar pusztá igérettel: akkor csudálom, hogy eddig is
30 írtál. Az ígéret rosszabb a megtagadásnál. De azért a Divatcsar-
nokban mégis furcsa egy kissé a te neved. A te neved, ott hol
honderűi hizelgés a jelszó, hol hölgyfutárilag teremnek az
„ünnepelt költők” a „lángelmék” . . . ?! S ez azon csekély önzés-
nél fogva is feltűnő előttem, mivel én Császárral jó harmoniában
35 vagyok, engem újra meg újra felszólított, s nem tudtam még
eddig — nem is fogom — csarnokának szellemét megkedvelni.

Gondolom, az aratási hosszú vakátzióban tángalang erre
felé hoz utatok Tompához. Ha oly fukar levélíró nem volnál —

mi egyéb iránt nem csuda — megírhatnád, körülbelől, mi idő
40 tájon szándékoztok, hogy itthon legyek s hozzátok csatlakoz-
hassam. — Juliusban alkalmasint főlrándulok Pestre s betérek
hozzád egy szóra.

A magyar nyelv tanítására vonatkozó akadémiai utasítást
— melyről nálad létemben emlékeztél — ekkorig sem kaphat-
45 tam meg. Pedig szeretném azt áttekinteni; mert ezekkel az apró
fattyakkal már közel vagyok az örüléshez. Nem tudnál ráigazi-
tani? Külömben pedig az ur áldjon meg mindnyájatokat, ugy
kivánja b[ará]jtot

L. J.

50 U.i. A kalap — szakáll s általában az iskola ügyéről kérlek
tudósíts. Vajjon az efféle rendeletekhez szigorun ragaszkodtok-e
ti? Mi itt még eddig csak félvállról vettük s a vis inertiaere
támaszkodtunk.

[Címzés:]

Arany János tanár urnak.

Nagy-Kőrös

502.

ARANY — ERCSEY SÁNDORNAK

[Nagykőrös, 1853. május 20.]

Kedves öcsém Sándor!

Leveled jó ideje hogy válaszra vár fiókomban, de nem
tudtam, zsidód iránt, kihez fordulni; a kitől kérdeztem semmi
utasítást vagy felvilágosítást nem adhatott. Im azonban vélet-
5 lenül a járásbíró kérdém fel, ki jóemberem s komám, hát ő
tudja az egész dolgot. Kóhn Mihályt, ki jelenleg itthon tartóz-
kodik, ezelőtt m.e. egy hónappal bocsátották ki Pestről mivel
„a hitelezők sajnáltak érte tovább fizetni s tartására költeni”
mint a járásbíró mondja. Vagyona különben semmi, rongyos
10 hektikus zsidó. Már hogy a *hitelezők* Herman e vagy más? annak
nyomába jutni nem birtam hanem annyit tudok, hogy a *hitelezők*
ügyvéde maga járt itten a bezáratáskor. Denique a zsidó itthon
van, de volt zárva Pesten.

A búza, ha nem alkalmatlan, hadd maradjon. Hisz külön-
15 ben sem sok az.

Már most rajtam a sor hasonlóan kéréssel fordulni hozzád. Azon régi Életképek és Divatlapokból, mellyek nálad vannak, üres óráidban írd ki rövidebb verseimet és küldd el, — mert itt világért sem lehet kapni, pedig még is szeretném verseimet
20 összegyűjtve megtartani. A Divatlapból Rózsa-Ibolya nem kell, Az Életképekből a *Télben* megvan; a többi nem is sok nem is hosszú. Ha pedig a fáradságod restelnéd megtenni vagy tetetni, pakold össze őket s tedd diligencera. Boszantó, hogy illy nagy városban meg nem kapni.

25 Feleségem valamivel jobban van, írna is, de szeme a betegséggel úgy elgyengült, hogy még olvasni sem képes. Talán majd jobban lesz. A gyerkőczök egészségesek. Ölelünk csókolunk mindnyájatokat. Nagy Kőrös máj 20. 1853

Szerető sógorod
Arany János

30

[Címzés:]

Ercsey Sándornak rokonilag
Orosház felé

Szalontán

503.

ARANY — TISZA DOMOKOSNAK

Nagy-Kőrös, május 20-án 1853.

Kedves Domokos!

Tegnap írtam Kovács bácsinak bizonyos dologban — ma vettem kedves sorait s válaszolok rögtön. B. Eötvös irántami kegyességét igen köszönöm, ajánlatát szívesen elfogadom: jelenleg
5 leg olly könyvekre lenne szükségem, mik a hún-magyar mythologiára, különösen a hun történetre vonatkoznának. A hazai forrásokat nagy részben már beszereztem ugyan: a krónikák: Kéza, Túróczi, a pozsonyi és budai kezennél, valamint Oláh Miklós Attilája is; a byzáncki írókból is kaptam valamit: Priscus
10 Rhetort péld. szeretném még „*Jornandest*, de rebus geticis” — szóval a mi csak azon korra vonatkozik. —

De Gyulaihoz különösen nagy kérésem van; nekem, a *Nibelungent*, új németben perse, hova előbb megkerítse és küldje ki dilizsánszon; másképp lesz hadd el hadd: *opera* még pedig
15 nagyobb mint a Divatcsarnok boritékán. Ha Garaynál az enyém fel nem található: hát vegye meg a legjobb fordításban.

Eddigi soraimból is észrevehette már, hogy tehát itthon vagyok; itthon lettem már szombaton délre. Azóta többnyire esik az eső: egyéb örvendetes dolog nem történt. Emlékeztetem
20 Junius (vagy Julius) elejére, mit ugyan tán nem is lenne szükséges bevárni. Egy kis „kirándulás a zöldbe” nem ártana egy „szombati napon”.

Következik a savanyú alma:

Kérlelés.¹

25 „Bírónak tenni” ez igen, járja; de *kalitkás madárnak*: ez más. Kár hogy a rím miatt igazítani sem lehet: *madárrá* jobb lenne. *telne*: ikes. *hajtsz* ismét erő[!]tetés.

Az ódon hang sok helyen, sőt többnyire jól van találva.

30 „De nekem nem volt jobb . . .
A füveknek magva . . . kegyetlen rárónak .
Végy fel jó asszonykám. —

mind igen jók, e nemben. —

Elválás.²

35 Méltó társa a másiknak: „*Kovácsiban*”
Integet még füstöd, mint az utrakelő
Után lobogtatott fehér búcsúkendő —
Visszanéznek — mert hisz ha bálványá lennék
Örökösen feléd — nézhetnek . . .

Igen szépek, előttem újak s így eredetiek is. De nem csupán e
40 képek, hanem az egészen átvonuló hangulat: a *búcsú* igazi érzelme az, a mi e versben megragad. Jobb költeményeihez méltán sorolhatja.

Szeretnék.³

Egy kis lyrai szójáték. Szabados, de ez mégis csak külsőség
45 s eszünkbe hozza a hexametert:

„A kerek kerekét kereken kerekíti kerekre”.

Néha megjárja, de óvatosan kell vele élni.

Csinos dal: de az érzés *nem lehet* igaz, olyasmi iránt, mit nem ismerünk, nem lehet vágyunk. A képzelet alkothat ugyan
50 magának „spanyolvárákat”, mellyek iránt vágy gerjed a kebelben is de azt mondani: „*vágyom* arra, mi iránt a *vágy* szívemben még nem él”, egy kissé absurdum. Pedig körülbelül így van e dallal az eset.

¹⁻³ Ld. e kötetben 210–211., 215–216. l.

Népdal. [Kesergés]⁴

⁵⁵ Sikerült gyakorlat; elég könnyű forma, de perse reminiscentiák, melyek nélkül már ma népdalt írni talán szinte lehetetlen. A népies phrasissal átvétetik forma, kép, minden. Eredeti népdal olly ritka, mint eredeti csárdás, melly minden tactusban más más régi dalra ne emlékeztessen. A forma könnyű kezelése, s az
⁶⁰ összeállítás ujdonsága már elegendő s az itt meglehetősen sikerült.

Fogadja szíves baráti jobbjomat!
Arany János.

[Címzés:]

Tisza Domokosnak szeretettel —

*Pesten.
Nádor-utca 12. sz.*

504.

FRIEBEISZ ISTVÁN — ARANYNAK

[Elveszett]

[Pest,] 1853. máj. 21.

[Küld 15 Ft.-t, a *Jóka Ördögének* tiszteletdíját. — Tompa *Virágregéit* 6 fogja kiadni.]

505.

TISZA DOMOKOS — ARANYNAK

Pest 21/5. 1853.

Édes Aranybácsi!

Épen ma délután kapá Kovácsbácsi levelét, s íme már én is válaszolok; nagy készséggel, hogy minél előbb levelet kapjak Aranybácsitól. Verseim között az egyik fordítás egy kezemen
⁵ megfordúlt német chrestomathiából, s már nem emlékszem a szerző (nem igen ismert) nevére. Miután ezen költeménnyel sehogysem tud ingatag izlésem tisztába jöni, majd nagyon szépnek hívén az egészét, majd bombastnak a költői refrain

⁴ Ld. e kötetben 216. l.

kivételével, kérem, nem csak a nyelvbéli darabosságokat, de az
10 eszméket is vizsgálja meg Aranybácsi.

Újság, kivált pedig irodalmi újság, semmi sincs. Don
Pákhfonzo et consortes, s a *Hölgyfutár* alkalmi élce, már Kő-
rösre is eljutottak ezólta. Gyönyörű nép ez az irodalmi nép,
15 ha Tamásbátya felelevenedne bizonyosan igen megtisztelve
érezné magát, hogy a magyar irodalom és ízlés közlönvei az ő
bőre felett kaptak öszve

Na de isten áldja meg! *lemereteliünk*-ig, s azután is.

Szerető tanítványa
Tisza Domokos.

20

Ő¹
(*Németből*)

25

Mintha látnék éji lomb közt
Holdsugáros tóvizet,
Úgy tűn fel gyászfátylodon át
Hullám lejtő kebeled.
S onnan mint hattyú a tóból
Felmered a karcsu nyak,
— Hidd el, rég ismerlek téged
Bár eddig nem láttalak.

30

Rég ismerős már előttem
Ez a fényarc, sötét szem,
Rá, mint dajkám tündérére
Álmaimból emlékszem.
S a két ajkon, üdv s felejtés,
35 Hajnalpír és alkonyat,
S köztök egy egész menyország!
— Bár eddig nem láttalak.

40

Majd sugárzó homlokodra
Néz fel káprázó szemem,
Ott ül szöghajad árnyában
Édes ábránd, szerelem . . .
S öszvefoly mint egy álomkép
Majd az egész bájalak
— Hidd el, rég szeretlek téged,
45 Bár eddig nem láttalak.

¹ A J. kritikáját e versről ld. 236. 1.

Óh! miért ébredék fel²

Óh! miért ébredék fel, óh miért ébredék!
Szememben ég az eltűnt álmaknak kéje még:
De keblem újra puszta. A reg kakassa szólt
50 S keblemből mint sírkertből a rémkép elfoszolt.

Légy álom, légy te rém bár, és sötét éjszakád,
Egy álomért ezer reg adhatja sugarát,
S ezer sugár világa, nem ad oly kéjt nekem,
Mint a mely néha megszáll, ábrándos éjfelen.

55 Itt ültél, itt ölemben, kezemben kis kezed,
Ajkam ajkadhoz forrva, keblemhez kebeled,
És ajk ajkon susogta, és kebel kebelén
A szív örök ígését, szerelem, szerelem!

60 És lelkünk egybeolvadt, mint habvölgy s habhalom
S a bűnfiából angyal lett benned angyalom,
. . . Szememben ég az eltűnt álmaknak kéje még,
Óh! miért ébredék fel, óh miért ébredék!

506.

KOVÁCS JÁNOS — ARANYNAK

[Pest, 1853. május 22.]

Barátom!

Ime itt a Bizonyítvány; de egyszersmind azt se feledd el,
hogy az illy csekélységekért ne irj contót ránk, kik neked olly
sokkal tartozunk, különben a két könyv ára is kivan fizetve, —
5 a mit kívánsz pedig megveendem. Azért siettem ennyire mind
levelemmel mind bizonyítványommal mert a hegyek közé
akarunk menni ölel barátod
Pest 22/5 1853. d.e. 9 órákor.

10

KJános

² AJ. kritikáját e versről ld. 236. l.

Nagy-Kőrös, május 23. 1853.

Kedves barátom!

Mit tehetnék okosabb dolgot ez esős időben, mint hogy ma kapott leveledre még ma válaszoljak? Igen jól tevéd, hogy nem vártad, míg „defluit amnis”: az ember annyi bajjal küszködik ez árnyék világban, hogy nehéz annak végét várni. Az én kedélyem sincs a legrózsásabb állapotban: de igyekszem eltakarni sebeimet, megcsalni magamat, hogy ez álom, egy-két perczre legalább, boldogítson. Nőd jobban létén szivünkéből örülünk; az enyém mind e napig sem jött egészen helyre, ma délután is lázról panaszkodott, mert cseléde nincs, kénytelen dologhoz nyúlni, mit én váltig ellenzek, de nyugtalan természete s a házi szükség parancsolja. A hivatal nekem is gyakran nem kényelmes ruha, de benne vagyok, nem vethetem le oly könnyen, mint szeretném. Pár nappal ezelőtt érkeztek felsőbb helyről a feltételek, mellyek alatt iskolánk nyilvánossá lehet: s ezek közt van egy-két pont, mellyet „Erdély és a Pártium,” nehezen lábal meg. Majd meglássuk. Volt olly bolond óráim, midőn meg akartam előzni a zimankót, mint „Megyeri a macskát”: de ismét azt gondolám, hadd menjen! eligazodik az magától. Önéletírásunk szigoruabban, részletesebben kívántatik, s a figyelem már most irodalmi pályánkra is kiterjed stb. stb. Azonban, becsületére legyen mondva az említett leiratnak, ígér valami Nachsicht-et is, és mi némileg kecsagetjük magunkat beférhetni e köpeny alá.

A szerkesztőkkel nekem is meggyűlt a bajom. Tudod, az én lyrám nagyon „hangtalan madár”, ritkán szól, akkor sem jól. Ezek az emberek pedig azt kívánják, hogy dúdoljunk derűre borúra, minden héten hatot: de az nem megy. Az az *menne*, de nem *lenne* köszönet *benne*. Ha te olly szívből szakadt és lélektől lelkezett verset tudsz írni: *haza érkeztedkor*: azt hiszik, hogy minden, ki már egyszer az ugorkafán ül, csak veszi a papírt és ollyat fog egy fél szivar mellett firkantani. Közelebb Pesten, a Komlóban, rám mász Török János, szorongatja karomat válltól könyékig, teszi a szépet, megbámul elől is, hátul is, üdvözlí bennem a nem tom miféle csillagot, orrát az enyémhez nyomja, szájával a fületem majd leharapja & c. mi sül ki belőle? Felelet: egy felhívás: írd az *Igazmondó* naptárba egy verset, melly

magába foglalja Nagy-Lajos tetteit, kormányzatát, a fényes
kornak teljes, hú rajzát, aztán vonatkozva a mostani viszonyok-
40 ra, fejtse ki, hogy a magyarnak nincs oka jövője iránt kishitívé
lenni; a nemzet nagyságát nem országok terjedelme, hanem er-
kölcsei ereje, miveltisége & c. teszi. Ez a feladat. Hasonlókép
adott *eszmét* tavaly Lisznyainak: az eredményt eléggé bámultuk
a „Mi a fő dolog” című versben. Mit tehettem? Sietős utam
45 volt szállásomra, az étel megfagyott tányéromon, az ostrom
erős, kiállhatlan volt: meg kelle igérenem. Őszinte szándékom
összeírni valami kauderwelschet, majd meglátod a naptárban.
Ha lehet, Lisznyait fogom utánozni, csapok olly bombasztokat,
hogy „csak úgy bámul belé a bölcs kalendáriom.”
50 Eső, víz, itt is van elég, de az én kertemet el nem mossa,
rétemet be nem iszapolja: így én mégis szerencsésebb vagyok,
mint te.

A mi ez után következik leveledben: kár volna olly komo-
lyan vened. Ha ma rajtad, holnap rajtam vagy más jó embe-
55 rünkön. Engem, a múltra nézve, teljesen megnyugtattak soraid:
a jövőre nem szükség óvatosságot ajánlanom. „Tél és harmat,
nyár és hó, mind csak hiába való!” A költőnek, azért hogy
nemzete előmentét eszközölje, épen nem szükség a politikától
kölcsonzeni eszméket: ő énekeljen, <énekeljen azt> kölcson úgy,
60 mintha végczélja nem egyéb volna magánál a kölcsetznel:
már megtette köteleességét nemzete irányában. A nemzet, kinek
jeles kölcstői vannak, érzeni fogja önbecsét, habár a kölcsemények
nincsenek elárasztva politikával, hazafisággal s egyéb illyen
phrasisokkal. A *virágregék* épen úgy czélra visznek vagy még
65 jobban, mint a leghazafiasb kölcsemények.

Csak egy héten egyszer! No persze. Akkor remélem, hogy
komának is el fogtál volna híni. Igazán, neheztelnék, ha olly
fatális körülmény nem szólna mentségedre! Petőfi Debreczen-
ben volt, mi Szalontán, s fiának mi vagyunk keresztap-anya.
70 Tőled azt nem kívántuk, tudjuk hogy ottan valamelly *falusi*
tekintetek is befolyhattak a dologba: patronatus, ismeretség,
rokonságféle & c. De azért a komaság áll és pedig nem száraz-
komaság többé, azt elhidd és velem is elhiteds, különben jaj
neked Szuhai, kopasz fejednek!

75 Hogy professornak híttalak, helyembe, az csak vitz volt,
közelebb elküldöm hozzá a 10 kötetes commentárt, hogy meg-
érthesd. Ne jőj biz ide, barátom, még a fiadnak is hagyj vég-
rendeletbe, hogy ő se jőjön. Nem mondom, hogy az emberek ro-
szabbak, mint máshol, nem mondom, hogy ezer meg ezer ember
80 nem tengődik silányabb helyzetben: de részint a fentérintett s

ahoz hasonló körülmények, részint, a mindennapi szükségét is, kabátos embernél, nehezen pótoló jövedelem nagyon <szomorú> parlag kilátást nyújt egy családnak a jövőre. Valamit félre tenni, merő lehetetlenség, vagy ha az ember koplalva, szájától
85 a falatot elszakítva, egy-két garast meggazdálkodhatnék is: mi haszna? birtokot <itt> ugyan itt szerezni nem fog, lévén egy holdacska föld 3—400 pforint. Tehát az embernek, míg birja a dolgot, s vagy alólról, vagy felülről jövő véletlen meg nem fosztja kenyerétől, addig 600 forint, miből csaknem 200-at ad szállásért, tüzelőért: azontúl „nagy a világ: koldúljatok” mint egy scot ballada zengi.

Jánosit *fogom* köszönteni, Mentovicsot detto: hanem még nem esett kezemre. A Divatcsarnokba nem csak ő ír, de én is. Tudni kell, hogy a lap minden nyegl<é>esége mellett, már
95 is *salon-lap*, előfizetője van jó számmal: szükség tehát, hogy az irodalom azon körökben ne csak holmi nagyreményű porontyok által legyen képviselve, nehogy azon osztály igazolva találja megvetését, mellyel eddig a magyar írók iránt viseltetett. Mert, hidd el, barátom, ott ülhet Pákh az ő szigorú homlokával, a
100 közönség nagy része s épen azok, kik fizethetnének, a hírt sem hallja meg, uti figura docet. Szüksége van irodalmunknak nyeglére, ki alázatos bókók közt elhordja lapját a nagy házakhoz, mint színész a theátrum czédulát, kösse fűrefára; ezt ugyan te nem teszed, én sem, de ha van a ki teszi, hadd tegye s hadd vigye
105 nevünket is oda, hol „*felfedezik.*” A Hölgyfutár egészen más, annak közönsége circiter az, mi a Viszhangé s más lapoké volt; aztán meg Császárnál nem látszik praedominálni senki. *Minde-nik* versemet én se küldeném hozzá: de akad néha, a mi épen oda való. Ezt így megmondtam Pákhnak is meg a többinek és
110 igaznak vallották okaimat. Hogy a Jókai lapja nincs olyan, mint az Életképek voltak: ennek okát kérdezed. Mert az 1853-ban *szerkesztődik*. Kálmán ugyancsak regnál benne: közelebb Petőfi védelmére köt kardot (gondolom olvastad, ha nem, olvasd el, met rád is jár a rud benne) — „csattog a foga, majd
115 megeszi a méreg” hogy másokat, nem tom kiket s nem tom kik, Petőfihez hasonlítanak. Szegény Petőfi! nyugottan alhatol sirod éjében, neved élni fog örökké, Tóth K. kivítta számára a halhatlanságot! Ne féltsük már Petőfit.

Gerebennek én se válaszoltam. Azt mondják, már 4000
120 előfizetője van, s akkor díjazhat tűrhetőleg. Fizet fű-fa barátom, csak írni kell.

Majd el is feledek visszatérni: tehát ünnep előtt Pesten voltam 2 egész napig. Kis poétámat látogattam meg, egyéb

125 „clubbal”, olvastam a bosznyákhátárszéli levelet is. Egyéb
nevezetes nem történt semmi.

Julius *végén* mégy-e Pestre? Mert addig mi nehezen le-
szünk szabadok. Azonban jőj — jőj — jőj — fényes délben vagy
130 éjfélben tárt karokkal fogadunk. A hanvai útról még most korán
van beszélni, mert az ördög (a fátum vagy mi fene) nem alszik.

Csak ne szeretné az ember a feleségét! Szeresse biz azt
édes barátom! kit szeressen másképp! Örvendetes jel a másod-
szori szerencsés procedura: a *többitől* még kevésbé lehet félni.

135 Ime végig mentem leveled során, most a magam fejétől
kéne írnom, de a papír mingyárt elfogy. Egészségem tűrhető,
bár most májusban megint intést kaptam, hogy egy szép *tavaszsza-*
szal oda fogok költözni, hol nincs schulinspector, s az egy kissé
megrezzentett. Chronicus bajomnak (mivel kinevetnétek, ha
mondanám) circiter öt év óta majd semmi jelenségét nem érez-
140 tem, de most újra megmozdítá egy kis körmét. Mindazáltal
még néhány tavaszt remélek, kivált ha 5 évben lép egyet a baj,
mit bizony 1839 óta hordok *keblemben*, mint sérült szarvas a
nyilat. Nem hypocondria: meglátod egyszer; addig tehát sze-
resd a téged, titeket, nődet, fiadat, olly forrón szerető, ölelő,
145 csókoló

igaz barátodat
Árany Jánost.

[*Utóirat.*] Nehogy ez utóbbi körülményt olly módon
érintsd válaszodban, hogy nőm *megértse*.

150 [U.i. II.]

Igen! majd el is feledném az ívtartókat, ha Szász Károly
épen most nem hozná levelét. Egy kissé megégett — a zsebje-
ben! de hisz az nem baj. Ő a tüzes szivart zsebben szokta tar-
tani. Csak ollyan a poéta ember! Pestre menet a gőzkocsi abla-
155 kán (az üvegen) keresztül dugta ki fejét s fizetett e mulatsá-
gért 30 pengő krajczárt, Pestről jövet 10 pfton evett egy pár
virslit, azaz annyit vesztett el, míg Irsán reggelizni járt. Most
az igaz, csak a zsebet égette ki, s a te leveled perzselte meg, de
ha isten segíti, még a házat is felgyújthatja. Rajtam e félek nem
160 igen esnek, de tudja isten! nem is kapok az efféléken, bár, gon-
dolom, mingyárt nagyobb zseni lennék. Azonban Károly sze-
gény koránsem affectatióból tette, annak egy kissé drága volna.

Barátom! én nem ismerek senkit legkevesebbé kisasszo-
nyokat: a kiket ismernék, azok tán olvasni sem tudnak. Azon-
165 ban felirok egy pár nevet, úgy hiszem ez is vet valamit a latba.

Friebeisz azt írja nekem, hogy Virágregéidet ő adja ki: igaz-e? Vagy mit akarsz előfizetés alá bocsátni? Talán úgy adtad el, hogy te járd előfizetők után, s a haszon másé legyen? — Ergo:

	<i>lakhely</i>	<i>utolsó posta.</i>
170 Tek. Lovassy Ferencz.	Nagy Szalonta —	N Szalonta
Tek. Mezey Ferencz,	Nagy Szalonta —	Nagy Szalonta
Tek. Lakatos Otília k.a.	Nagy Szalonta —	Nagy Szalonta.
Nagys.Tisza Kálmán	Geszt.	Nagy Szalonta.
175 · Hollósy Lajos könyv- árus	Nagyvárad	Nagyvárad.
ifj. Csengeri Imre ügy- véd	Nagyvárad	Nagyvárad
Komáromi Endre ügy- véd	Derecske	Debreczen
180 Lugossy József tanár	Debreczen	Debreczen
Oláh Károly ügyvéd	Debreczen	Debreczen
Szilágyi István, tanár.	M.Sziget.	Mármaros Sziget.
	tovább ne menj, itt van e résznek határa.	
185 Beretvás Róza k.a. }	lakhely	utolsó posta
Farkas Amália k.a. }	Nagy Kőrös.	Nagy Kőrös.

Ezek többet tehetnek, mint az egész professoratus.

Olly rég nem forgottam én sehol, hogy ha volt is némellyik faluban egy két ismerősöm azt sem tudom, él-e még vagy meghalt. Mingyár még:

	<i>Lakhely.</i>	<i>Utolsó posta.</i>
Osváth Imre ref. lelkész.	Sarkad —	Sarkad (Nvárad felé)
Tek. Basa József úr —	Szentes	Szentes.
195 Tek. Sisáry Piroska k.a. J. Györök. (ha igaz)		Szalonta.

Mit tudom én, mellyik kisasszony még, mellyik nem az?

Isten megáldjon, édes barátom, az illy dolgot bízd ügyesebb emberre, mert én, a mint látod, bár ezer örömmel tenném, nem igen értek hozzá. Azért félek én úgy a könyvkiadástól, azért nem írok egy betűt sem, mostanában. Őlel 1000 szer

barátod
Arany

[Nagyszalonta, 1853. május 27.]

Kedves bátyám!

Mínhogy Szalontáról jelenleg postaszekér vagy diligence nem jár, s így a nálam bekötve meg lévő Életképeket és Pesti divatlapot el nem küldhetem: — bátyám azokban lévő verseinek leírásához hozzáfogtam és már azok közül meglehetősen le is irtam. Mihelyt meglesznek, azonnal utnak indítom.

Mostani soraimnak célja pedig annak megtudása: hogy a kölöséri kaszálóval, mellynek kaszálás-ideje ide s tova itt lesz, mi tévők legyünk? Kiadjuk-e részében kaszálni, vagy pedig, ha napszámost lehetne kapnunk — mihez igen sovány kilátás van — pénzen fogadott napszámosokkal kaszáltassuk-e le? — Ezen nagy fontosságú kérdésekre válaszoljon bátyám haladék nélkül, mert periculum in mora. —

A tavalyi széna még meg van; de azt is szándékozom, utólagos jóváhagyás reményében elpocsékolni, mint a magaménak egy részével tettem eladván azt a vételi áron alól és hitelben — mert azon tanyán, hová ezis, az enyémmel, és a szélesen kiterjedő összes uri familiáéval egyetemben, be van rakva, ilyenkor senki sem lakik, és az őszig még temérdek pocskéklást tennének benne a mi keresztyény atyánkfiai. Azt pedig ismét nem érdemli, hogy az ember, szekerét per 5. forint ismét elhordassa. Azért ügyekszem rajta, hogy azt legalább a vételi áron eladhassam; azon pedig még jobban ügyekszem, hogy árát azonnal elküldhessem. —

Szalontán az a legujabb hír, hogy nincsen semmi újság. Az új doktor Lendl György itt van ugyan, de ő mégeddig a szalontaiaknak megbecsülhetetlen drága bizodalját nem vala képes kiérdemelni és megnyerni.

Öleljük és csókoljuk mindnyájokat
 Szalonta, majus 27. 1853.

Szerető öccse
Sándor

TISZA DOMOKOS — ARANYNAK

Pest 27/5. 1853.

Édes Arany bácsi!

Elég rég hallgattam már, de azért ne haragudjon rám,
 addig énekel az ember míg elreked. Én is ily lelki rekedésben
 szenvedtem, végre tegnap ki nyílt torkom és — írtam, de oly
 5 haszontalan üres, beteges holdkóros verset, hogy haragomban
 földhöz csapám könyvemet, s elhatároztam hogy nem fogok
 újra holmi túlvilági ismeretlen tejfeles dámáknak serenadot csap-
 ni míg egypár régi szablys bajuszos magyar úrral nem vagdal-
 kozom. Venustól csömört kapva, Marshoz folyamodék, s íme,
 10 minthogy az eredetiség dolgában büdös lelkiismeretes vagyok,
 saját ösömet, hajdúkapitány Tisza Istvánt és hőstetteit ének-
 lem. „Hosszú jegyzések elkerülése végett megemlíjtük, hogy az
 egész költemény, részint történeti részint hagyományos alapon
 nyugszik” ezt írja Tóth K. és mért ne írjam én is? Egy bokorban
 15 a *nagy* büdös banka s a *kis* cinege is dalolhat. Ezen csipős és
 ecetes kedélyem kulcsa pedig az (nem a T. bátya kunyhójáé)
 hogy a *Szépirodalmi Lapok* (sub rosa) nem érnek új félövet s az
 én előfizetésem sem. Tudom, hogy sem Gyórfy, sem Balogh
 Gyuláért nem adok egy krajcárt sem.
 20 Sem, sem, elég a fölap és tárca, lássunk egy kis borítékra
 valót!

Isten áldja meg!

szerető tanítványa
 Tisza Domokos.
fordíts!

25

*Vitéz Tisza István*¹

Lovára ül Tisza István
 És elindúl Nagy Szalonthán
 Megáll a város piarcán
 30 Nagy hangjával szétkiáltván:

„Én hajdúim jó vitézek
 Nyugatról nem jó hírt vészek,
 Gyantán török csorda éget,
 Fosztja, öli a pórnépet!

¹ A.J. kritikáját e versről ld. 236—237. l.

35

Elszenvedjük-e katonák
Orrunk előtt azt a prédát?
Gazok magyar vért hogy ontják,
Rontsunk rá az ebugattát!"

40

S kétszáz hajdú készen áll mán
Kard oldalán, puska vállán
Legelől megy a kapitány,
Sötét szőrű pej paripán.

45

Tenyér széles kardját rántja
Égre kiált Jézus Márja!
És míg Amhad nem is várta,
Beveri az ingoványba.

50

Kétszáz hajdú kétszáz villám,
Csak úgy cseng bong az ingovány
Mint Isten ha haragjában
Menykőt hullat zord éjszakán.

55

„Gyánta körül nagy a mocsár
Fekhetsz benne dísznő jancsár
Gyujtogattál vízbe fultál
Fosztál, ki foszt a vad madár.”

60

— Lévén török dolga végben
Igy szól István nagy kedvében
Vitézeit szedi rendben
S haza megy nagy dicsősséggel.

Végig nyargal Nagy Szalonthán
Megáll a város piarcán,
„Megvettük” — szól nagy kiáltván
„A kölcsönt az ebugattán.”

[Címzés:]

Tekintetes *Arany János* úrnak
m. irodalom tanárának

N. Kőrös.

Nagy-Kőrös, majus 28. 1853.

Barátom Jósep!

Bizony nincs az. De már az megvan. Az is megvan a — szegen. Im itt a válasz három kérdésedre.

Azt elhiszem, hogy a ti állapottok a lét és nemlét közt ingadoz, mikor a mienk sem „kősziklán épült ház”, mint az Irás mondja; pedig itt annak a bajnak, mit ti főnek tartatok, az anyagi „alaptalanságnak” hire sincs. Közelebb számunk 12-őre, illetőleg a vallástanítóval, 13-ra egészítették: a három új katedrára csőd van nyitva, de még eddig nem igen csődülnek, hanem 10 kéz alatt jelentkezett egy pár ember, leginkább Kecskemétről. Ha volna kedved eben gubát cserélni, te is felléphetnél, azonban én magam annyira el vagyok telve ez élet gyönyöreivel, hogy unszolni rá egy barátomat sem akarok. A pályázási határidő június 1-e: akkor, gondolom, a választás is megtörténik, ha lesz 15 kikkől.

Hogy a lapokban ritkán látod költeményeimet: ez előtted szokott dolog lehetne; én másszor sem irtam sokat, bár a fizetés ellen nem panasgom nincsen, a mit írtam, azért megfizettek s ha többet írnék, többet is fizetnének. De a lyrából egy kissé már 20 kinőttem, kivénültem, mondvacsinált érzelmeket nem tudok pengetni: eposnak pedig tárgy kell, olyan tárgy, minek költőisége az embert mintegy megüsse, átvillanyozza, mert e nélkül csak egy jóra való ballada sem születik: illy tárgy azonban nem mindig akad, vagy nem mindig fogékony rá az ember, e szerint 25 valamint a lyra kedély mozzanatot kíván, úgy az elbeszélő költemény is azt, azon kis különbséggel, hogy lyrában csak egy kell: a benső állapot, eposban kettő: a külső tárgy(nak) a belsővel egybehangzásban, aczél és kova — tehát jelenségei nem lehetnek olly sűrűk, mint a lyráé. Érted? Mert én nem értem.

30 Hogy a Divatcsarnokba verset adtam, ezen ne csudálkozzál. A D. minden nyeglesége mellett, vagy éppen nyeglesége által szaloni lappá vált már is, ezt én tudom, visszavonulnunk tőle nem lehet, ha azt nem akarjuk, hogy a felsőbb körök számára vagy új Hiador keletkezzék, vagy néhány ügyetlen kezdő az 35 összes magyar költészetet megutáltassa velök. Nem a Honderű korát éljük, a nyegleség, mi akkor nemzetietlen, tehát bűn volt, most dicséretes, ha van hozzá gyomra valakinek, mert mint a

szinlaposztó komédiás, alázatos bókok közt, besegíti irodalmunkat a nagy házakhoz. Mindegy, csak bejusson.

40 Ha Juliusban Pesten forogsz, igen szívesen látlak, talán, akkorra már a vasút is készen lesz, mert erősen dolgoznak rajta. Egyébiránt megyek-eTompához, még nem tudom, miután az útra pénz kell s az nekem a gázsiból nem telik, ha más pótolék nem járúl hozzá. De meg nőm az egész télen beteg volt, még
45 most sem jött helyre egészen, így az út tervezés még korán van. Ha megyek s arra megyek, előre tudatni fogom veled.

Az akadémiai utasítással örömet szolgálnék, ha nekem megvolna, de itt csak egy van, az iskoláé, s hosszabb, mint lehetne azt firkantani. Ha a hatóság nektek meg nem küldte,
50 úgy nem tudom, mikép szerezheted meg, nehezen van könyvárusnál. Egyébiránt, ha az „Entwurf”ban (ez tán csak van?) az anyanyelv tanításáról írottakat elolvastad, körülbelől nélkülözheted amaszt, mellyben máskép semmi új nincs, csupán az az Entwurfot irodalmunkra alkalmazza.

55 Mi az iskola ügyében érkező rendeleteknek, a mennyire lehetséges, eleget szoktunk tenni, mert csupán illy feltétel alatt reméljük a nyilvánosságot, mi, ha jövő őszig meg nem adatnék, a város fentartotta magának visszavonhatni alapítványát. Közelebb egy rendelet jött, mellyben elősoroltatnak azon feltételek,
60 miknek pontos teljesítése után a nyilvánosságot okvetetlen megkapjuk. S e pontok circiter: tizenkét tanár állítása, szoros alkalmazkodás az Entwurfhoz, teljesebb önéletírás, melly az irodalmi működésre is ki legyen terjesztve, államvizsgálat, csupán a kormányilag ajánlott kézikönyvek tanítása (a vallást és
65 reformáció történetét kivéve) — s több e félek. Ezen kívül némelyikünk ellen személyes kifogás is forog fenn, különösen három van megróva, három itt, három Kecskeméten. Erdély. Jó embereik lehetnek szegényeknek.

Látod-e már a tengert, min keresztül kell úsznotok, ha
70 nyilvánosak akartok lenni. S ez még mind nem sok: de a mint irod, akkor is meg fog határozatni, kell-e itt vag ott protestans iskola. Ugy gondolom legalább; mások is úgy hiszik.

Annál fogva az én istenem áldjon és szenteljen meg. Fogadd baráti jobbjomat,
75 igaz b[ará]todd

A. János

511.

FRIEBEISZ ISTVÁN — ARANYNAK

Pest, május 31. 853.

Édes Jancsim!

Költeményed hogy mindenütt tetszik, mondanom sem kell; — közlöttem az illető helyen is, hol azt mondák mikép semmi kifogás nem leendhet ellene ha „*Allegoria*” czímet nyere⁵ rend s a tulsó lapokon aláhuzott sorokat kihagyod belőle, mi nézetem szerint megtörténhetik. Kérlek tehát, tedd ezt s hozd öszvefüggésbe az egészet s így változtatván a tulsó sorokat, add rögtön postára, hogy azt minél előbb kezeimhez vehessem, mert úgy várom mint a zsidók a Messiást. — Itt küldöm a naptárt is.¹⁰ Egy példányt ugyan még szeptemberben (852) indítottam útnak, de hogy hova jutott, még eddig nem tudom. Azonnali küldeményedet várja igaz barátod

Friebeisz

512.

LÉVAY JÓZSEF — ARANYNAK

Miskolc jún. 1. 1853.

Kedves atyámfia!

Ha te majd egyszer Miskolczon megfordulsz, látni fogod, hogy Miskolczon van egy hegy, kinek neve Avas, hogy e hegyen van az alvilág birodalma: a pincze és a temető. És mivel a föld⁵ színén, az ég alatt nem igen telik kedvünk mai nap, elhiheted hogy örömet búvunk a nagy búnak és bánatnak miatta oda, hol nem vagyunk a föld színén, az ég alatt s kupával mérjük és adjuk kézről kézre a bölcsesség italát. Sokszor jutottál eszembe homokból épült Kőrösöddel, a krompli földben sanyargó szőlőtőkékkel, a meszes vízzel és a löre borral egyetemben, midőn én¹⁰ már a cserebogarat is elefántnak néztem itthon a nagy öröme^{nek} miatta. Nevedet sem bírta már ajkam; elejtettem azt s imé gyöngéden vette föl velem együtt két vidor collegám Solymosi Samu és Vágó József és megszületett az iszonyu határozat, hogy¹⁵ veled a miskolczi bort megkóstoltatjuk. — Im itt küldjük azért hitvány deszka közzé szorítva a szerény italt; köszönd a fátum-

nak, ha a deszka között nem találnál egyebet üvegdaraboknál, nedves szalmánál s a nedves közt a mi száraz jó szívűségünknel. Ha pedig a 20 darab üvegből csakugyan marad egykettő kostonak, gondold meg, hogy az már kiállotta a tengeri utat, a gőzkocsi veszedelmét s a parasztkocsi kegyetlenkedését. A csilinderek alá egy egy papírdarabot tettem, a hegy nevével, mely a bort termette. Egyébiránt a bor mind a múlt évi. Kettő van benne asszu, egy főtt úrmős, 8 igen jó szentgyörgyhegyi, hat farkhegyi, 3 nyéki.

Senkitől sem vettük, senkitől sem kértük; részint deputátum, részint saját termés. Kívánom hogy sorsodat se meg ne keserítse, se meg ne savanyítsa, se meg ne édesítse — hanem egy két percedet legalább is felejtse. És mindezeknek utána, mindnyájatokat szívesen köszöntve itt vagyok az asztal mellett és mindenütt

barátod
Lévai.

[Címzés:]

Arany János tanárnak.

N. Kőrös.

513.

ERCSEY SÁNDOR — ARANYNAK

Szalonta, június 3. 1853.

Kedves bátyám!

A Pesti divatlapok- és Életképekből kirott verseit imhol küldöm. Hogy szebben nem irtam, annak oka az, mert „bolond ember az, a ki jobban vagyis szebben táncol, mint a hogy tud.”

A mennyire lehetett ügyekeztem hibátlanul leírni; s mindamelllett nem állok jól, ha nincs-e benne egy pár penna-hiba, mellyet azonban könnyen után-igazíthatni. —

Egyébiránt ha alkalom lett volna, én magokat a Divatlapokat is elküldém vala; de hiszen erre lesz még occasio, s akkor szü[v]esen átadom.

Nincs semmi ujságunk. Egészségünk van olyan a millyen. Csókoljuk mindnyájokat.

Szerető öccse
Sándor

Nagy Kőrös, június 5-én 1853.

Kedves Domokos!

Az a dátum, mit oda felnyomék, az az én háborító lelkiösmeretem! Illő hogy rég válaszoltam legyen két rendbeli leve-
lére. De minthogy eddig elmaradt, most sem késő. A bizonyít-
⁵ ványt megkaptam K. bácsitól, köszönöm. De furcsa, hogy ezek az emberek megütköznek <róla> rajta hogy csak K. bácsitól kaptam (!) Tehát feltetszik már itt is, hogy nem lennék azon idő-
ről képes legitimálni az én loyaltásomat.

A Nibelungot hogy „nem sokára” megkapom, azt elhi-
¹⁰ szem, csakhogy ez a *nem sokára* épen olly határozatlan kifejezés, mint a mérföld mellett a „meg egy darab”, a mi több a mérföld-
nél. Tegnap egy collegánk fel ment; a legjobb alkalom lett volna elhozatni: de az ördög épen egy gyorsszekéri avise-t hozott, s
én azt gondolva, hogy a Nibelungent fogom kapni, elszalasztom
¹⁵ a jó alkalmat, jó pedig — a Friebeisz tavalyi naptára! Illyen az emberi élet.

A mi a verseket nézi, s legalább is a fordítmányt: [Ő.]¹

A két utolsó stropha — közönséges szépség, „a milyen legtöbb van” mondanák az asszonyok.

²⁰ A festés bennök elég ragyogó, ismeretes színekkel, ezekről tehát nincs mit mondani, gondolom, nem ezeket tartja bombásznak. Ez az első strophában lappang, vagy onnan rí ki. Az éji lomb közt fel sillámló holdsugáros tó víz magában szép kép ugyan, s a dimenziók leszámításával hasonlított is hozzá a hullám
²⁵ — lejtő kebel: de a tóból — egy minden esetre nagyocská tóból felnyúló *vékony* hattyúnyak mikép lesz aztán hasonlítható a leány nyakához? Mindenkép nagyon *keresett*, erőltetett. Nem mondom, hogy sokan igen szépnek nem tartanák, de nem mindig az a szép, a mit sokan annak tartanak.

³⁰ Sebb a másik: *Oh miért . . .*² csakhogy a nyelve darabos, az első két sor csupa *ék — ék!* mint a lúdakat híja a geszti asszony; hanem különösen az utolsó két versbokor meleg és szép.

*Tisza Istvánt*³ illőleg respectálok, nyelve eléggé ódon, van benne „egy kis magyar épség, de annál kevesebb poetai szép-
³⁵ ség” mondaná Petőfi. Annyi cselekvény, hogy *kimennek*, az

¹⁻³ Ld. e kötetben 222., 223., 230—231. l.

ellent *megverik, hazamennek*; balladára nem elegendő. Valami újnak kell még történni, vagy új modorban kell a *veni, vidi, vici*-nek <történni> véghezmenni; vagy jellemrajzzal, lélektani pillantással tenni vonzóvá a tárgyat: különben a csupasz tény
40 igen prózai. A „disznó jancsár” kissé nagyon is disznó, — bár nem tudom, miért? Irodalmunkban az.

És most fogadja szíves kézszorításomat, s juttasson belőle, in natura, K. bácsinak is!

barátja AJános

[Címzés:]

Tisza Domokosnak, szeretve.

Pesten.

Nádor utca 12 szám II-k emelet.

515.

T O M P A M I H Á L Y — A R A N Y N A K

[Hanva, 1853. június 5.]

Édes Jánoskám!

Tökéletesen igazad van! — ne örülj, nem Császárra nézve, — hanem abban: hogy ha az ember bajainak végét várná: úgy járna, mint az a Dunamelléki hajóvonó ember, ki miután két
5 óraig huzott a vízből egy hosszú kötelet kifelé, s még sem érte a végét, így kiáltott fel: ebatta biz el vágta valaki a végét! Ugy vagyunk mi is; fiam még mindig roszul van, s temérdek crisisen kell szegénynek átmenni, mert dajkát változtatván, a tej is változott, s az alatt az idő alatt míg a régi helyett újat kaptunk,
10 egy harmadik szoptatta. Most is, ha talán jól nem esnék nekem hozzátok írni, azon félelem is válaszolni kész: hogy isten tudja mikor irhatok? mert még nem látom a felhőket oszlani. De hát édes barátom, mit tegyen az ember? falba nem verheti a fejét! Aztán meg más is szenved, ti is szenvedtek, hát mivel volnánk
15 mi jobbak és érdemesebbek nálatok? Majd eljön az idő mikor egyikünk sem szenved! Azonban nem folytatom, mert félek, hogy levelemből utoljára vagy vers lesz, vagy predicatio. Egyikhez sincs kedvem, vershez másféle állapot kell; a ho[l]napi predicatiot pedig tennap végeztem be.

20 Bizony egy kissé aggasztó dolog rátok nézve az a szigorú utánjárás a felsőség részéről, de azt hiszem magától kiegyenlítődik a dolog, s igen kár volna sietned. Aztán tűrj, szenvedj kedves

atyámfia! az én pályám sem rózsás! csak megélünk azért
csendesesen! aztán ha te és ti megint az *isten háta* megé (mellyet
25 egykor Frankenburg nem *mervén* így nyomatni, ekképen adott:
isten háza megé:) mentek lakni, sohse látunk mi benneteket,
mi ha rátok nézve nem volna is baj, ránk nézve igazán hogy az!

Török hát megnyomorított? ezt nem csudálom; ösmerem
az ilyen komisz helyzetet! nekem sincs erőm megszabadulni tőle
30 és belőle, ha valami illyes megkörményez; és *csak* annyit kívánt
Török? Csekélység! azt bizony megteheted!

Lisznyay sógor hová lett? Miota megnősült, nem hallom
hangjait.

Persze hogy ebül történt hogy fiamnak nem ti vagytok
35 keresztstüléi; de máskép nem történhetett, ha semmi bajom
nem esik is így történik a dolog, pedig én és *nőm* is máskép
akartuk. Feleségemnek van egy asszony testvére (:róla Szász
Károly egykor azt énekelte hogy „két testvér közt ült, mind
kettő *szép* volt pedig”, — mi onnan történhetett, mert Károly
40 öcsém rövid vagy közellátó, mi mégis jobb, mintha *messzelátó*
volna:) Először gyermeke lett a nagyobbiknak s feleségemet
híttá keresztanyának epen akkor, hogy én tavaly nálatok volt-
tam, és *kikötötte* hogy a mienknek ha lesz, ő lesz a keresztanyja,
apja is aztán utána ment természetesen! Feleségem szereti a
45 testvérét, de nőd lett volna *mégis* keresztanya, ha így nem esik
a dolog. Aztán majd Lossonczy sógorral lehetett volna azt fel-
fogatni: hogy ki és mi az az Arany és Aranyné? Micsoda vi-
szonyban vannak ők velünk! A komaság pedig áll és álljon is;
valóságos komaság! ha ugyan már nem volnátok ti nekünk töb-
50 bek és nagyobbak minden koma és atyafinál!

Hogy professornak hittál Körösre, és hogy az witz volt:
tökeletesen átérttettem még akkor; azért felesleges az óvás.
Furcsa az, hogy a levélből nem lehet tudni: millyen képpel ír
le az ember valamit. Ezt kellene feltalálni! A jószágszerzésről
55 pedig, ne félj hogy itt is lehet szó; de te iszonyú ember vagy!
ki illyesmiről gondolkodni is tudsz; meg érem hogy még millio-
mos leszesz! és bírodalmakat vagy akarom mondani uradalma-
kat hagysz hátra!

Császár Ferenczre nézve, nem vagyok veled egy véle-
60 ményben; azonban levelünk hangját, baráti, családias hangját
nem akarván száraz vitába átvinni, annyival inkább mert igen
roszúl tudom magamat levélben kifejezni: csak ezt ismétlem:
hogy nem vagyok egy véleményben veled! — Azok sem voltak,
kik Pesten rád-hagyták, hanem megcsaltak, de én nem csallak
65 meg.

Olvastam és értettem a Tóth K. nemes kitörését; de per-
sze a jelen viszonyok közt, még megkell köszönnünk, hogy a
szemünkbe nem köpköd. Ugy! nem ti irtátok a Szépirod. La-
pokba *Nyílt levél* cím alatt azt a bolondságot? A bosnyákhatár-
széli levél ugy-e Pesten készült? Tóth Endre megbukva van,
70 miután egyszer *Andrásnak* neveztetett; Csekélység, de én tu-
dom az ilyen ostobaság minő kárt tesz. Istenem! hogyan nyom-
ják le a kajánok a költői lánglelkeket!

Neked még is csak jó; hébe hóba berándulhatsz Pestre; per-
sze hogy módodban lévén nem becsülöd ezen előnyt, de lakjál
75 itt a hol én: majd meglátd hogy az még is derek dolog!

A szerencsés procedura feletti örömedet elfogadjuk, de a
többiért jól megszidott a feleségem.

Ugy! kis poétad Pesten van már? tanul ott ugy-e? csak
80 oltalmazd a ragálytól, és idő előtt ne engedd fellépni. Rég nem
közlöttél már tőle velem semmit; pedig én résztveszek örömmel,
és osztozom szeretetedben a fiú előmenetelén.

Ha ugy *kell*, hát julius *végén* megyek Pestre, ha — mehe-
tek; ha — utlevelet kapok; ha — itthon meg nem gyúl a baj;
85 azért némi keserű örömem telik mostani vesződéseinkben, re-
mélvén: hogy *akkorra* majd elfogy.

Te meg ne bolondozzál! nem szeretem az ilyen beszéde-
ket!

Szász Károly genialitásán neveltünk — volna, ha nem
90 tudnók: hogy szegény ő is mennyi bajban és vesződésben van.
Ő is kevesebbet szenvedne: ha multkor irt szavam igaz volna;
„Csak ne szeretné az ember annyira a feleségét!

Köszönöm a neveket! bizony professor létedre igen szűk
„ismeretű”, vagy akarom mondani „ismeretségű” ember vagy
95 te is!

Friebeisz csakugyan *Virágregéimet* adja ki; nem tudtam
hova tenni; meg nem veszik, pénzem kinyomatni nincs, azért
faltam ezen keserű kenyérbe, az előfizettetésbe; egyebaránt
Friebeisz csak annyit: hogy a neve áll ott; és egy része a kezelési
100 bajnak az övé; a többi (ha lesz valami:) az enyém; ő barátság-
ból azt mondja szívesen megtesz mindent, a nélkül: hogy egy
fillért kívánna; én elhiszem és elfogadtam; különben az előleges
költségeket is én viselem. Majd meglássuk, mit ad isten?

Most már én is átmenvén leveleden: be zárom soraimat,
105 az az bezárnám, ha nem sajnálnám ezt a kis tiszta papírt előt-
tem; de nem szenvedhetvén a tiszta papirost mint Császár
Ferenc ur, csak betintázom; mellyből épen anyi hasznod lesz,
mintha üresen kapnád. —

Ugy, szereted-e a kacsapecsenyét? nem, hogy küldenék,
110 de feleségem négy tyukalját ültet, majd megnőnek ezek csendesen *akkorra!* Szegény Szászné ágyban fekszik folyvást, úgy Károly aligha látja ismét Gömört.

Most már az asszony szól levelemben: hogy el ne felejtsem
a kedves komaasszonyát, Julcsát, Laczit tőle csókoltatni! mintha
115 biz én azt a nélkül is nem tudnám. Hanem, fiam felébredt, sír szegény keservesen — — —

Isten veletek

btod Miska.

Hanva, junius 5. 1853

516.

ARANY — LÉVAY JÓZSEFNEK

Nagy-Kőrös, junius 10. 1853.

Barátom Jóska!

Köszönet neked és „vidor collegáidnak”, hogy átszellemf-
tettek az én prózai napjaimat. Áldjon meg érte mind a három
isten, különösen pedig a szent Lélek, ki úgy hiszem, a *spiritu-*
5 *alékban* Bacchus helyét pótolja. Igen is! itt vannak ők, az arany-
szin nedvvel telt üvegek, teljes épségben, valamennyi. Mint örül-
tem, egyenkint húzva őket elő szalma börtönükből, mert két
kedves emléket költöttek bennem: az érmelléki bakarét s a
tiedet, a mi mindenik aranytiszta; — s egy reményt, hogy ha
10 majd, examenek után, Tompa Miskával hozzám vetődtek, nem
leszünk kénytelen, jó ízű barátságunkat, kőrösi gonosz kocsmab-
borral fanyarítani meg. Az emlékezet kész pénz, azt tőlem senki
el nem veheti: a remény még csak *váltó*, de ugyhiszem, érvényes.
Tompától a napokban kaptam levelet, mellyben reményt nyújt,
15 hogy e váltó el van részéről fogadva.

S ha boldog időben is kedves lett volna ajándéktok: meny-
nyivel kedvesebb az épen most, midőn szükségem van a „gond-
üzőre.” A lét, nemlét kérdése épen most lebeg felettünk, mint
damoclesi kard. Mikulás ön[agysá]ga kedden érkezett hozzánk,
20 megnézte iskolánkat, gyülesezett velünk, csütörtökön Kecskemé-
tetre ment, onnan ma vagy holnap jó vissza, s magával viendi
az egyháztanács *kielégítő* (?) válaszát ama pontokra, mellyek-
ről közelebbi levelemben emlékeztem. Állandó igazgatót (Di-

Tompa Mihály (Barabás Miklós rajza)

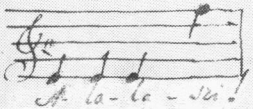
Mert hogy te igen érte-
 keny, igen könyec vagy nemelty dolgotra, azt
 én rég tudom; de míg az én birtok-jamborsági
 kedélyem megvolt, könnyű volt a different országi
 frondot kibemlélni. Most, mikor én talán
 még árshenyabbe' válnom, te légy az okosabb,
 s a csinos; anyjából:

Részlet Arany Tompa Mihálynak írt leveléből (1854. máj. 8.)

Kedves Komáromi arany öltözék híresen vesse
 felőlegem leveli, így menyegesi komáromi már
 ita csán lenne. ~~Mert~~ meg kedves Komárominak,
 hogy már én igen jó, felid ember vagyok, és akkor
 csánból meg néha egy kis szibillió ha úgy
 koppanogásom lassan van a levegőben; de a
komáromi avarát inkább szeretem, és volna a te vi-
 rályja.

Részlet Tompa Mihály Aranyinak írt leveléből (1856. máj. 24.)

var. Még, Góra is erősen képes beunese lev,
 Julias, Aranybáris, Sör Lació kottára lefi-
 ezim, riál elvén a kornáiban, illge formán:

A la - la - la!

Részlet Tompa Mihály Aranyinak írt leveléből (1855. szept. 28.)

rectort) választottak (Vargát) életírásunkat kipótolatták, az iskola helyiségének alaprajzát vették, a tanítandó kézikönyvekről jegyzéket kértek (NB volt eszünk a kormány által már jóváhagyottakat terjeszteni fel, a hol illyes léteznek) stb. Nagyon ígéri ő nagysága a nyilvánosságot, mi azonban, mint a körülmények mutatkoznak, közülünk egy párnak feláldozásával fog megkaphándó (Kertbeni szava) lenni. S valóban ki van mondva, hogy compromittált egyén más hivatalnok lehet, még zsandár és titkos rendőrségi ügyvivő is, de az ifjúság nevelését rábízni épen nem lehet. Sic, sic, barátom! — Azonban sajnos látni, mikép hagy az itteni egyháztanács magukra és sorsukra olly embereket, kiket előbb bálványozott. Hiába, nyilvánosság a főczél, ha egyének esnek utjába, azok elsodortatnak, a nélkül, hogy az illetők, csupa félelemből, csak *kérni* is merészelnének mellettök. Sic transit gloria mundi, vagy helyesebben: így megy a világ sorja.

Érdekes lesz tudnotok, hogy Kőrös után Miskolczt emlitette ő n[agysá]ga, mint a melly legközelebb áll a nyilvánosság-hoz. Üssétek a vasat, csináljátok ki a 12 professort, mert ez, úgy látszik, *conditio sine qua non*. A mieink Szilágyi Sándort és Losonczy Lászlót választották: miért nem csődültél? Tizenharmadik nem kell, a vallás tanár is beszámítható, ha t. i. tanár, s nem valami káplán.

De hogy kellemesb tárgyra térjünk: isteni gondolat volt tőled ezt a bort küldeni! Azért mondom isteninek, mert merész, magasztos, fenséges eszme — más ember agyában, minden jó akarat mellett, halva született volna az illy gondolat. Még csak a (czéduláid szerint) *farkát* izleltem meg (értvén a csabai farkát, mellyről ugyan „semmit is nem olvastam krónikában”) de excellens! A mint a zsineget levágom a dugóról, s készülök ezt késsel villával kifeszegetni: puff! szobaközépen a dugó. Fele sem bolondság. Már ha illyen bort ihatol Miskolczon, s még a fölött deputatum is (melly szó az itteni Lexiconban hiányzik) akkor, fiam, ne jőj Kőrösre, ha kötéllel húznak <is> se. „Mert itt is vannak ugyan *högyek*, s a högyekben híros bor terem, híros egész Czöglédig s Kecskemétig (kizárólag)” — de a *farka* itt nem terem, csak a *feje*, minthogy a szőlő gerézetet vagy fürtöt *fejnek* mondják, épen mint a káposztafejet.

Irodalmi ostobaságokról nem írok semmit. Te szintúgy olvasod azon három-négy nyomorult lapot, mint én: egyéb mozgalom a szépirodalom terén nem igen kaphándó. Pákh bukó *félben*, Jókai *Erdélben*, Nagy Ignác *nedélben*, a Csarnok a *szélben*. Íróink nem írnak, nem-íróink írnak; a kritikusok sírnak,

a hogy bírnak. Minthogy már illy szépen bele jöttem a litániába,
ihol egy másik, mit nemrég egy fidibuszra irtam, <s> mellyel
most épen rá akarok gyujtani.

70

Hölgyfutár —
Szegény tatár!

Vad rózsák —
Fris óság:
Olcsóság.

75

Emléklapok:
De majd kapok.

Losonczi Fénix:
Null von Null: bleibt nichts.

80

Enyedi Album:
Hum! hum!

Nők könyve:
Vajon könyv-e?

Nagyid. cigányok:
Kevés a dohányok.

85

Lévai —
Mindig a tavalyi.

Kinizsi Pál:
Hogy rug-kapál!

90

Tubolyicska:
Bubolyicska. (= Baraboly)

Délibáb:
Mind alább.

Szépirod. Lapok:
Vaskalapok.

95

Szikszói enyhe:
Ennyé! ennye!

Magyar Thália,
Igaz bi' a'! (biz az)

100

Divatcsarnok
d[et]to = majmok.

Palócz dalok:
Repülj gyalog.

Kemenes alja:
Ne izéljen, hallja!

105

Nagy Sándor:
Tóth Andor:

Alles einandor.

Ideje hogy bezárjam ez ostobaságokat. Mégegyszer köszönöm a küldeményt, neked és collegáidnak, kiket szívesen üdvözlök, s
110 ha mint írod, a bort „sem vettétek sem kértétek” kívánom, hogy sohasse vegyetek és kérjeteK, hanem legyen bőven a tömlőben valahányszor a ti szomjuságtok úgy hozza magával. Öllelek, *épen* 20-szor.

btodAranyJ

115 U.I. Feleségem *épen* most mondja, hogy az ő nevében is megköszönjem szívességédet, mert *épen* most kezd hosszas betegségé után erőre kapni, s az orvos egy kis jó borocskát rendelt, a mit itten, még tokaji név alatt, sem igen lehet szerezni. Tehát *épen* apropos jött az adomány.

120 2. U. i. Nem szeretném, ha most alkalmaznád rám e mondatot: a „stil, maga az ember” mert akkor bizonyosan sánta, béna, félszemű, keszegarczu, pupos hátú, görbe lábu volnék képzeletben. Hiába! a bor, a bor!

517.

T I S Z A D O M O K O S — A R A N Y N A K

Pest Jun. 10-ke 1853.

Édes Aranybácsi!

Alig tudok egy kis időt szakasztani a válaszolásra. Rokonom, Zeyk Jóska itt van s szabad időmet teljesen elfoglalja. Most is vacsora után írok.

5 A *Nibelungenra* nézve, az már kezeim közt van, de miután nem tudom, vajjon oly szükséges-e? hogy a postapénzt

megérdemelje, s ínyire lesz-e az Aranybácsinak, bevárom vele Szász Károlyt, ki beszándékozik.

Ha egyébiránt közelebbi alkalom lesz, vagy leveléből olvasandom a postáni küldhetést, tüstént útnak indítom. „Das ist der Niebelungen Noth” Sükey úr helyett tudósítom e mellett Arany bácsit, hogy Vas Gereben szeretné a meglevő Toldyt a nép számára folyóiratában kinyomatni, s minden ívért 60 pengő forintot ígér, s e tárgyban fog is egy levelet írni melyben Sükey úr levelére hivatkozand. Ezt én íme helyettesítém.

Küldök íme egy Kovács-(i) virágot. Már a harmadik, de legis rozabb!

Isten áldja meg!

szertő tanítványa
Tisza Domokos

20

Utközben K[ovácsi]ba¹

Megállok itten, útamnak felénél,
Lejátszik hozzám a tetőről a szél,
S megsíogatja izzadt homlokom!
25 Nehéz egy út ez, mint az élet útja
A vándor félve, tétovázva futja
Oly jól esik most egy kis nyugalom.

Megállok, és a tájon széttekintek
Szent ámulattal sapkát emelintek
30 Isten legszebb szentegyházában itt.
— Hol föld és menynek testvér boltozatja
Nagyságát örök pompában mutatja,
S nem gyarló és szűk templomfal kerít.

Hol oltárokként nyúlnal fel a bércék
35 S rajtok illatos virág tömjént érzek
Hol szét terül a rétek szőnyege.
S van ez egyháznak kardala, madárszó,
S van orgonája, le és fel viharzó
Dörgő, dübörgő fellege.

Ott, ott a keskeny kis völgy fordulóba
40 Ott a folyam, és rajta túl a róna
Mintha ez élet képe volna csak!
Zengő erdős hegy-völgy az ember élte,
S ha szenvedélye túlpartját elérte
45 Egyforma róna, rideg, hallgatag!

¹ A.J. kritikáját e versről ld. 245. l.

De én nekem még hegy és völgy virágzó,
Zöld lombja közt még zendül a madárszó,
Félelmes képek, messzi tűnjetek.
Fel, fel e helyről! Mint anyának hangja
50 Magához hí a kisfalú harangja,
Folyó és róna, isten veletek!

[Címzés:]

Tekintetes Arany János úrnak
m. irodalom tanárának

N. Körös

518.

ARANY — TISZA DOMOKOSNAK

Nagy-Körös, jun. 13. 1853.

Kedves Domokos,

Épen most veszem 10-ről kelt levelét, rám nézve egy kissé későn; mert jelenleg többen múlatnak körösiék, Pesten, u.m. Bátori a superintendentia gyűlésén, Warga *directorunk* ugyan-
5 ott és Szilágyi Sándor új *collegánk* — az ördög tudja hol. Ha tehát ezek közül egyiknek sem adhatta v. adhatná át a Niebelungot, úgy kérem legyen szíves azt *rögtön* postára (diligence) küldeni, mit, úgy hiszem, már írtam volt, mert a *Noth* nagy; nehezen várom, s nem csupán curiositásból.

10 Különös! Kovácsi valóságos Heliconja, mind a három ott írt, vagy odaképzelt, verse olly szép. Ez¹ is az, elejétől végig; de engem kettő ragadt meg leginkább: egyik, a hasonlat: „mintha ez élet képe volna csak” stb; másik, *hol szívét érzem*: „Mint anyának hangja

15 Magához hí a kis falu harangja.”

~~szóval~~ képzelem a *tiszta csengő érchangját* a legjobb anyának, akit olly jól ismer.

Vas Gereben levelét, hogy mit akar, elvárom, s majd válaszolok neki. Köszöntse Kovács bácsit s fogadja legszívesb öle-
20 lésemet!

btja
Arany János

[Címzés:]

Tisza Domokosnak szeretettel.

Pesten.
Nádor-utca 12 sz.

¹ Ld. e kötetben 244–245. l.

Pest Jun. 15-kén 1853.

Édes Aranybácsi !

Ma délelőtt kaptam levelét, s már keziben van Báthory úrnak a *Niebelungen*, s így hát nem sokára kezében lesz igazán, anyi „noth” után, az óhajtott „hort”

⁵ E levelemmel küldök három magyar népdalt, általam angolra fordítva, részint azért hogy Arany bácsit és Szász K. urat is a fordítás bírálására felkérjem, részint hogy ez utóbbit ilyenemű fordításra serkentsem, miután az én zsenge próbám is némileg elsült. Legalább Fekete és Sükey ángolttudó urak tel-
¹⁰ jes tetszésit megnyerte. Küldök még egy Honvágy-ot is, remélvén, sőt tudván, hogy e hó végivel nem leend okom ily vágyakra.

Áldja meg az Isten !

szerető tanítványa
Tisza Domokos

15

*Honvágy*¹

— Viruló rét elébe mint siet a patak
S minél közelb ér hozzá, inkább, inkább dagad —
Vágyam, e sebes csermely, eléd, eléd ragad
Kit látni úgy szeretnék s látnom még nem szabad !

20

Feléd, te csendes háztáj, te csendes kis család,
Kinek nyugalma kéjet, kéje nyugalmat ad,
S minél közelb jön a perc hogy szemem újra lát,
Annál erősbnek érzem vágyamnak folyamát.

25

És lelkem elhagy, elszáll semmi sem tartja meg,
A magasban feletted pacsirtaként lebeg,
S ott hol a délibáb foly, sebes szellő evez
Zeng szellő-s délibábról, szép, édes éneket

30

Óh ! tünne fel már egyszer a rég kívánta nap !
Emlékeim tanyája, hogy újra lássalak
Emlékeim lefonnyadt szárán hogy újjólag
Ifjú tüzes reményim, kivirágozzanak !!

¹ A. J. kritikáját a versről ld. 275. l.

Jegenyefa tetejébe²

On the poplar, tree there above
A raven sits in dark, black robe.
35 Its deep mourning too but shows me
That my maiden no more loves me
My own darling rosebud, sweet love,
gentle dove.

40 Forest, forest, thou so high art!
My rose, my rose, far from my heart!
If I could but fell this forest
I could see my ever-dearest
My own etc.

45 Each tall forest has its bower
Every plain bears a flower
My bosom too his pain must bear
That it is so far from his dear,
From my darling etc.

Deres a fű . .³

50 Graze not my good horse then frosty is the grass!
Take me sooner to my well-beloved dear lass!
Carry me there, my own good horse, carry fine,
That my poor heart should not ache for a longtime!

Bús az idő . .⁴

55 The weather is sad, my soul thou too sad art
That every gentle maid bears a false heart
Their love is but a light feather,
Lasseslike the summer weather, Change often!
If thou sow'st clean corn, clean wheats will be had
60 Every woman who loves but one, is not bad!
And for all that, each turnd about, like the yellow sun-
flower's devout
Looks do turn!

²⁻⁴ A.J. kritikáját e fordításokról ld. 275. l.

Pest Jun 20-ka 1853

Édes Aranybácsi!

„A hetek az órák s az apró minuták, kergetősdit játszva,
 egymást váltogatják” elmúlik tehát már azon rettentő tíz nap
 is, mely köztem és Geszt közt fekszik. Különben inkább csak
 5 egy hetet mondhatok, miután már akkor édesanyám fenn lesz,
 minket leszállítandó. „Honvágy” versem nem valami derék de
 higgye el, tökéletes igaz. Minél több nap múlik, annál inkább
 búvnom Friebeis *ideji* kalendáriumát, mit ugyan levelem kez-
 dete is tanusít.

10 — Mi az újság? — Semmi. Azt úgy is tudja Arany bácsi
 már, hogy a Pákhék kehes Pegazusa két hónapig ki fogja magát
 fúni. Derék! eredeti ötlet! Hogy egy lap megbukhasson ez
 könyű, hogy megéljen, ez már ugyan nehezebb, de még is lehető
 — de hogy ugarnak lehessen egy darabig hagyni mint a kizsák-
 15 mányolt földet, ez hallatlan! — Ugye megmondtam, ennek a
 lapnak van a legjobb oeconomiája? Lássá!

Áldja meg az Isten!

szerető tanítványa
 Tisza Domokos.

20 *A szirt bosszúja*¹
 (Románc).

Sebes lovon ifjú lovag,
 A szirt alatt futtában,
 A szirt felett szeléd virág,
 25 Egy rózsa áll magában.

Felnyúl a kéz, letörve van
 Szirt egyetlen virága,
 Felmormog a kő, meghasad . .
 — De gondol bosszújára.

30 A bérc alatt, hegyőldalon
 Egy kis lak áll középen,
 Mellette ifju és leány
 Andalog lombok hűsében.

¹ A J. kritikáját e versről ld. 275. l.

Meging a bérc kőszál szakad,
 — „Rózsámért add rózsádat” . . .
 S mire az ifju feltekint,
 A nyílt mélységbe vágat.

521.

KOVÁCS JÁNOS — ARANYNAK

[Pest, 1853. június 20.]

Barátom!

Én is becsempészek egy pár sort, s tudatom veled azon ránk nézve szomorú ujságot, hogy mi alig ha a nyárom megláthatunk tégedet és családodat, mert passusunk nincs, s Biharban

⁵ R. ur nem ád, ha az ember személyesen ott nincs: pedig bizony nagyon szerettelek volna látni benneteket. — A Grófné különben üdvözöl benneteket, s lelkedre köti mind neked mind kedves nődnek, hogy a betegeskedéssel nem kell könnyen gondolni, s ha kőrösi fürdő nem használ, használni kell a pestit. A Grófnét is

¹⁰ várjuk a napokban, bár még feljövetele idejéről semmi bizonyost nem tudunk, de fel kell jönnie minden esetre, mert Stareveszki Irént felkell hoznia. Sőt meglehet, hogy méltóságos ur is feljön, a mennyiben Marienbaadba küldte Balassa, s onnan tengeri fürdőre. Az öreg ur mostanában sokat betegeskedett, s a főfájás

¹⁵ és főszédelgés gutaütéssel kezdte fenyegetni. — A Niebelungent elküldtem nagytiszt Báthori ur által, reményilem eddig megkaptad. Itt az a hír, hogy Kecskémetnek Gymnasiuma megbukott. Eszembe jutott Sz. Sándornak azon felelete, hogy a Szőnyi elbocsáttatását s a Mikulás kinevezését úgy tekintik ők, *mint*

²⁰ *Kecskemétnek diadalát Kőrös felett.* — Ha irsz, és talán már eldőlt a kőrösi tanárok ügye végképpen, tudósíts róla.

Nődet tisztelem, gyermekeidet csókolom, Téged pedig Károlyiékkel együtt ölellek

Nagy-Kőrös, június 28. 1853.

Kedves Miskám!

Olly rég akarok válaszolni leveledre, s mindig elmaradt, minnek első oka a hanyagság, más a restség, harmadik a lustaság. De e háromnak ismét van egy közös oka, melly a kedély⁵ lehangolt állapotában keresendő.

Szászné meghalt! E hó 17-dikén nyugodott meg szegény, annyi szenvedés után. Károly, az első napokban, vigasztalhatlan volt, de már kissé üdülmi látszik. Nincs más mód, meg kell nyugodnia. Engem felkért, írnék az emlékkő egyik lapjára négy¹⁰ rövid sort: téged is fel fog, hogy írj a másokra. Nekem még eddig nem sikerült olly epigramm, mellyel meg volnék elégedve.

Szegény kis fiadat szívemből sajnálom hogy „az életkönyvből olly nehéz első betűt tanul” de, remélem, azóta jobban fogott lenni. Türelem, édes barátom, türelem! Nekem ugyan nincs, de¹⁵ azért másnak szívesen ajánlom. S ebben semmi képtelenség: pénzem sincs például, de azért kívánhatom, hogy neked sok legyen.

A professorság még mindig in statu quo van. A felügyelő itt járt, elvitte az okmányokat, directort tétetett (Warga), biz²⁰ tatott minden jóval, azonban úgy látszik egy-kettő még is kimarad közülünk. Aztán következik a censura: ez okos emberek előtt s a szaktudományból nem baj: de ki tudja hol? mikép? — s nem lesz-e bizonyos egyének irányába külön útasítás? . . . Rám nézve leginkább a multban rejlik némi akadály, még pedig²⁵ elháríthatlan: ha ezt szigorúan veszik, akkor hazamegyek „borjúkat nevelni.”

Ergo áll a komaság. Ne is legyen vége soha, a közmondás szerint, mellyet ideírni nem akarok, nehogy megrikkassalak ben³⁰ neteket. Isten, a komaság kötelét sokáig tartsa meg!

„Ugy! nem te írtad a Szépirod. Lapokba *Nyiltlevél* cím³⁰ alatt azt a bolondságot? A bosznyák határszéli levél ugy-e Pesten készült?” legalább én ott olvastam *kéziratban* mindegyiket. Azért hogy én Pesthez olly közel vagyok, sem pénzem, sem kedvem gyakran berándulni oda. De te rándulj fel és rándulj le³⁵ hozzám. Examineink 18-án kezdődnek 26-án végződnek. Lévai Józsi egy kis jó bort küldött Miskolcra, megtartok számodra vagy két üveggel.

Virágregéidre Farkas Máli szörnyen gyűjti az előfizetőket.

40 Én is kaptam ívet Friebeisztól, de még e napig egy árva lelket sem horgászhattam rá. Ha innen 10–12 előfizetőd akad összesen: úgy nagyon kitett magáért a nemes város, mellyben pedig olly sűrűn nyikorog és suhog az intelligentia, lacktopánjaiban és selyem ruháiban. De ezek a magyar irodalmon már felülmívelkedtek.

45 Mint mások is nehányan! Beleestem, benne vagyok e boldogtalan irodalomban: szólanom kell, mert sokat gondolkozom, felőle. A magyar ember — magyar ember volt és marad, különösen pedig táblabíró. Soha sem ott keresi a bajt, hol az gyökerezik: restaurál mindig: egy elvet édig emel, három esztendő múlva elcsapja mint olím a viczispányt. Így van jelenleg
50 az úgy nevezett népies költészettel. A helyen, hogy azt mondaná: Péter vagy Pál rosziúl ír, ezt tüzi zászlójára: le a népiessel! És visszasoajt Egyiptom vereshagymáira: a Kazinczy és Döbrentei sonettóira; Császár Ferenczhez folyamodik, hogy „tiszult ízlésével” mentse meg a magyar költészetet a barbároktól. Ezt teszi a nagy Kazinczynak még nagyobb Neffe-je, vagy miye. És fogja tenni, kevés idő múlva, száz; mert a magyar, mint birka, megy a kos után. Isten látja lelkemet, hogy a Tóth Kálmán és Székely Józsi féle nyegleségek barátja nem vagyok;
60 isten látja, hogy saját műveimre nem vagyok öntelt, elbizott (:bár kissé elbizottabb volnék, hogy kedvem lenne a munkához!): de azért azt hiszem, hogy népies költészet „csak költészet legyen” egy irodalomnak sem válik kárára. S itt a *modor* nem segít semmit: a ki furulyán lelketlenül játszott, az a
65 verklin is csak verklis fog lenni, uti figura docet. A nemnépiesen író verselők száma most is nagyobb, mint azoké, kik furulyáznak, ám számlálja fel valaki: s hol a Byron? hol a Hugó? —

Ezt, nem a jó költők hiányát, tekintem én a hanyatlás
70 bizonyos jelének. Jó költő nem minden bokrban terem; utánzók mindig lesznek s kell, hogy legyenek. Vesta szűzek ők, kik csekély méceikben tartogatják a tüzet egy későbbi lángelme számára. Egyénileg elvesznek a mindennapiság tengerében, de egyetemes hatásukat nem lehet megtagadni. Vajon Shakespeare előtt nem volt-e angol költészet? Vajon ő támad-e, ha ez nincs; ha *nincs kit* homályba borítani? Aligha.

Ezzel nem azt akarom mondani, hogy minden burjánt üvegházban ápoljunk: csupán azt, hogy hol tehetséget *vettünk* észre, nyilatkozzék az bármilly alakban, bizony az ítészet helytelenül cselekszik, ha dorongot használ ellene. A népiesre nézve
80

is nem a *bundát* kéne ütni, hanem a *ki benne van*, legyen az bárki, én, vagy más.

De restellatio küszöbén állunk. Azok, kik némi hivatást éreznek magukban, el fognak hallgatni; a hivatlanok csimpo-
85 lyáznak még egy darabig, míg a duda magától megnyekken: s az új vetésen nem lesz istenáldás. Visszatérnek a külföldet *külsőségekben és idegen szellemben* majmoló iskolák: a nyelv csinosodik azaz romlik, érdem lesz magyar szavakban, németül s franciául beszélni, bűn egy magyar kifejezést használni csupán azért,
90 mert a nép is él vele: tehát *pórias, durva, nyers*. Visszatérünk a bombásztokhoz, a czifra ürességhez: úgy kell nekünk! S gondolom azért ezentúl sem fogunk sűrűbben producálni nagy köl-
tőket, mint eddig: ámde meglesz a büszke önérzet, hogy mű-
vészí önnemtagadással haladunk a majmolás dicső útján.

95 Látod, látod: engem azzal vert meg az isten, hogy illy dolgokon tépelődjem! Miért is kellett nekem odahagyni békés magányomat? Miért e pályára lépnem, melly egész életre boldogtalanná tett? Olly nyugodtan élnék, én egyszerű falusi jegyző, nem ismerve senkitől! De az ördög nem hagyott békét:
100 első léptem sükere hiúvá tőn, s vágyakat keltett bennem, melyek elvontak a mindennapi élet apró gondjaitól. Most meg-
vagyok hasonló enmagammal: örömet visszatérnek a régi ös-
vényre, de nem lehet többé. Oh barátom! ha én Toldit ne irtam legyen: nem volnék most vagabundus.

105 Ollykor úgy érzem, hogy még nem volna lehetlen olly művet producálnom, mint Toldi volt. Teljesen meg vagyok róla győződve. De minek? de kinek? e gondolat nehézkedik ólom-
súlyosan tollamra, valahányszor kezembe fogom, valahányszor egy pár versszakot leírok. S így *költetni* lehetetlen. Ezért Toldi
110 második része talán soha sem fog elkészülni. Az a közönség, melly első Toldimban a *kútágast* bámulta csak, azóta igen sok kútágast olvasott; az nem találná már Toldit eléggé „saját-
ságosnak”, „népiesnek”, mint akkor magát kifejezte; a másik, melly hivatva volna a mű költői oldalát felfogni, az a formától
115 nem fogja látni a tartalmat.

De, hála istennek, Szász K. épen hozzám jó, félben szakasztom tehát e jeremiadot, mellyel különben is eleget vesző-
döm, s bezárom e levelet azzal, hogy isten téged őrizzen meg minden nyomorúságtól, főleg attól, hogy illy komolyan vedd
120 ezt a mi felséges irodalmunkat, mint én!

Élj boldogan, kedves barátom: nóm és gyermekeim szívesen viszonzózzák a kedves komám asszony köszöntését, én pedig, bár a „csókból” kimaradtam, ráadásul szinte vissza-

telegraphirozom azt: add át tehát az én baráti csókomat ked-
195 ves nődnek, azt sem bánom aztán, ha egészen a szerelemig
potencirozod. Öllelek hetvenhétszer, most még csak „álomban
és tükörben” mint az irás mondja: „de majd nem soká színről
színre!”

barátod
A János

[Címzés:]

Tompa Mihálynak Miskolc felé.

Putnok. Hanva.

523.

T O M P A M I H Á L Y — A R A N Y N A K

[Hanva, 1853. július 5.]

Édes barátom!

Én gyorsabban válaszolok neked, de ezen válaszban kevés
köszönet lesz, s valamint írása nekem nem mulatság, úgy nek-
tek is kevés örömet fog szerezni.

5 Nehogy pedig ezen bevezetés után, levelem közepére ugorj,
keresvén okát szavaimnak: kijelentem, hogy semmi *nagy* bajunk
nincs, senki közülünk meg nem halt, még is igen csendesesen va-
gyunk. —

Végig megyek leveleden először. —

10 Szegény Szászné halálát mély sajnálkozással olvastuk. Iga-
zad van: meg kell nyugodni, mindennek ez a vége. Bajosan fogok
én is megfelelni a Károly kivanatának a versre nézve, mert nem
is igen tudok én az ilyenhez, és kedélyem sem olyan most hogy
sikerrel írhassek csak két sort is; de azért felszólítását elvárom,
15 s a mit lehet csinállok.

A professorság bizony elég rosszul áll, ha úgy áll: még is
mennyivel boldogabb vagy mint én! azt irod: ha így vagy úgy
lesz: „haza megyek”! látod én nem ösmerek a széles világon egy
helyecskét sem, mellyről ezt mondhassam: haza megyek, itthon
20 vagyok! pedig hidd el: a hivatalból én is hazamennék szívesen!
Különben csak ne szeleskedjél valahogy, se rosszabbnak ne
nezd a körülményeket mint a minők, *várd el!*

Én kérdést teszek neked, te vizsateszed nekem szórul
szóra; így, ha én is folytatom: sohasem lesz felelet. Tehát: a
25 *nyílt levélről* aligha nem tudnék valamit, de a b. határszéli levél-
ről legkisebbet sem. — Tudom hogy Lévaiék bort küldtek,
igen jól tették; — én is szeretnék inni belőle, de — nem fogok! —

Ne említsd az előfizetést: csömörig vagyok már vele! el-
késtünk, kikoptunk az időből. Fr[iebeisz] ugyan mindent meg-
30 tett, de utasításaim leveleim elvesztek a postán, vagy legjobb
esetben 15-öd napra értek Pestre; ez ellopott egy hónapot, s
bizonyosan sok előfizetőt. Alakjára, papírjára nézve stb. Pestre
kellett volna menni magamnak, de — nem megyek. Kiállítódik
a hogy lehet. Fr[iebeisz] sokat tesz és fárad mellette, szinte
35 sajnálom. Előfizető nem sok lesz; de csuda-e ez barátom! hidd
el *nem lehet győzni*, mindig fáztam ezt az eszmét kimondani, de
nekem [= neked] csak kimondom, túlterhelve van a közönség
előfizetéseivel, nem bírja, nem bírhatja hidd el! — Igazolom
szavaimat. Csak *tavasza óta* a mi eszembe jut:

40 1. Garay összes költeményei,

2. Tóth Endre versei.

3. Szelid fájdalek

4. Virágregék.

5. Dobsa színművei.

45 6. Markalf.

7. Karacs Teréz.

8. Kemény Zsigmond.

9. Erdélyi valami.

de bizonyosan nem jut még eszembe legalább 5 előfizetető; már
50 most mond[d] meg: lehet-e ezt győzni? Azonkívül a méreg-
drága lapokra is előfizetni? albumokat venni? stb. Ne érts félre,
mert gyakorlatból beszélek, mi okvetlen legjobb tanító mester.
Mond[d] meg csak: ha hozzád ilyen emberek mint, Lásznjai,
Bérczy, Dobsa, Pompéry iveket küldenek szoktál-e gyűjteni?
55 én egyet sem vagyok képes! És valljon ezek az emberek rossz
néven szokták-e ezt venni? én nem tehetek róla! Garay Sz[ent]
Lászlójára 12-öt gyűjtöttem, s egy betűt sem kaptam, de kapok
mocskot és gyanúsítást, hogy a pénzt zsebre tettem. E tárgy-
ban rövid időn kénytelen vagyok nyilatkozni nyilvánosan. —

60 „Bele estünk, benne vagyunk!” hanem én sokkal lelkiis-
meretlenebb ember vagyok e tárgyban mint te; én úgy itt ha-
gyom szó nélkül egyszer az irodalmat, mint szent Pál az oláho-
kat. Ugy jártok velem mint a gólyával, nem tudjátok mikor
ment el, csak azt látjátok hogy már nincs itt. — Mi a népies és
65 nem-népies restauratiojáról beszélsz szépek és igazak. Én erről
még nem gondolkodtam megvallom, de most eszembe jut Sze-
mere Miklósnak egy elvetett szava: „Meglásd, ismét abba-hagy-
ják a népiest, s visszatérnek a régire” — ezt akkor természe-
tesen nem hittem, azóta elfe[le]dtem, most eszembe jut. Tehát
70 vágott orrú, hegyes orrú csizma! népies nem népies! ebben is

divat van tehát!? Azonban nem hiszem: hogy kikopják az irodalomból ezen egészséges elem ismét, inkább tulviszik, mint abba hagyják, ez az én hitem. Hogy sok ember megutálta nem csuda, mert a Palóczdalok, Czimbalom és a Tótok egyenesen
75 idemunkáltak, de tán még hasznunkra; ezen forráson át kellett mennie a népiesnek, hogy kiválják mi *az* és mi *nem az*. A Toldi-hang (:nem Schedel urat értem) nem megy ki divatból, ha ezer K. Gábor allegál is ellene, különben Divatcsarnoki cikkét nem ösmerem. Azért ne hidd, hogy Toldi második része, ha
80 olyan lesz mint az első, épen azon kapóssággal ne fogadtassék mint az első. Ird meg, megkell írnod, én is *tudom* hogy megirhatod; s bár átlátom a nehézségeket mellyekkel küzdesz a körülmények, és saját énedben: megkell írnod. — Azt azonban jegyezd meg: mentül *később*en irod meg, annál *nehezebben* irod
85 meg! — Értem boldogtalanságodat is; hidd el nem affectatio vagy mese az: *hogya költő, nem boldog*, de tán épen ezen *küzdés* teszi a költőt? Magányodban elhiszem hogy boldogabb volnál, de akkor ki írta volna meg Toldit? s kérdem ha tehetnéd: hogy Toldi ne létezzék, s ne létezett legyen, megfosztanád-e az irodalmat tőle, elveszett nyugalmadért? azon irodalmat, mellynek
90 emelkedése annyira sziveden fekszik? én nem hiszem! És aztán ember! ha te így beszélsz: hogyan beszéljek én? — — — Megállottam, gondolkodván: ha valljon elmondjam-e a mit akarok? el kell mondanom, mert *neked* mondom. Valljon nem foglalom-e
95 én méltó és igazságos helyet azok közt kik a költészetet, a mint most mondják: népnemzeties irányban kezdték művelni? én [= és] hányszor említ engem ott az ítéset? Ha egyszer meg: tizszer nem! — Valljon nem folytam-e én is be arra, még pedig
100 sikerrel, hogy a népies költészet oda jusson, a hol most áll, értve jozan értelemben? ki ösmeri ezt el? a kutya sem. Valljon Petőfi és Arany után nem meltán igényelhetem-e az utolsó legszerényebb helyecskét? oda szoktak-e tenni? emlékeztetlek Atádi bírálatára Lévai verseire nézve, vagy a Szépirod. Lapok értekezéseire e tárgyban. Megköveznének talán: ha a Kinizsy, Czimbalom és a Palóczdalok írójához hasonlítám magamat. Én ide
105 hagyhatom, sóhajtás nélkül ezt a pályát, *te nem!* Önérzetembe kell visszavonulnom mint a csigának házába, és vissza is fogok vonulni. Ez csúnyaság, szükkeblűség, érzem, de más irányt követni nincs erőm. Ezt én életemben először és utószor mondot-
110 tam el, ezt is csak *neked*: tudom hogy figyelmeztetés nélkül megéted leveletem.

Leveled végén ez áll „nem sokára színről színre” — nehezen!

Hogyan is lehetne nekem egyetlen tervem, egyetlen fel-
115 tételtem hogy azt a sors meg ne rontaná. Nem képzelheted, minő
roszúl esik, hogy midőn először adsz világos választ eljöttötök-
ről, *nekem* ezt kell válaszolnom: *ne jöjetekek!* Sokáig tanakodtunk
e thémán szegény jó feleségemmel, kinél jobban e világon ne
szeressen titeket senki, s oda döntöttük a dolgot: hogy látoga-
120 tástokat halasszuk el közösen. Mert nem lenne öröm sem nekünk
sem nektek az együtt lét jelenleg, s ide törni benneteket, a nél-
kül hogy utatok megfelelően céljának, több lenne, mint kimé-
letlenség. —

Mi barátom még most is csak kinlódunk; néha egy két
125 napig olyan szépen elvagyunk, azután, újabb újabb baj. Kis
fiunk teljességgel nem bír egészséghez jutni, éjeink nyugtalanok,
házunk zavart; ehez járul: hogy feleségemnek mind két lába
a bokacsontnál szüntelen fáj, és meg-megdagad; ez illy korán
aggasztó! az orvos fürdőt ajánl, de mit tegyen: gyermeke nélkül
130 menjen-e fürdőbe? ezt nem teszi soha; vigye-e gyermekét? mit
csinál vele, beteg gyermekkel fürdőben! Itthon maradjon-e hát?
ez is csak nem lehetetlen!

De menjünk tovább!

Én előre úgy gondolkodtam, hogy nyomtatandó kéziratom
135 végett is hozzátok is Pestre megyek, aztán együtt eljövünk;
azután, hogy 5 — 6 hétig legalább is mulatván körünkben, nem
ülünk itthon szüntelen mint a tyuk, hanem kirándulásokat te-
szünk. Programot csináltam, hogy megnézzük.

1. Murány várát.

5. Valamellyik fürdőt, Hajnácskót
vagy Parádót

140 2. a Diósgyőri hámorokat,
a vidéket.

6. A sziliczei barlangot, szinte
Tornában.

3. Tornát, ott a mi neveze-
tes van.

7. Az ónodi várhoz is elrándulunk,
ott barátaim vannak. — stb

4. Az aggteleki barlangot.

stb satb

145 Aztán annyi *biztos* és *meghitt* tanyát, t.i. magunkszörű emberek
tanyáit, hol bennünket szívesen láttak volna, hol jól mulattunk
volna, azonban: én ha eljőnétek is *egy lépést sem mehetnék* veletek!

Nem rég adta tudtomra a szolgabíró: hogy mint notatus
internalva vagyok, az az *utlevelet* nem kapok sehova! Szerencse:
150 hogy Miskolczt megjártam, nem tudván még ezen határozatot,
mert most már oda sem mernék elmenni, mint mentem utlevél
nélkül. — Már most édes barátom! mi örömed lenne, ha az or-
száguton fognának el, s vinnének Kassára vagy Pestre mellő-
led? Ezért nem iszom én a te borodból ez idő szerént! — Mind-

155 ezekért nem javalhatom nektek, — pedig bizony igen fáj —
hogy hozzánk jöjtek!

A szolgabíró javallatára, lejárt útlevelem odamelléklésével, folyamodtam Kassára, engedelemért; azt mondja a szolgabíró, hogy remélhető a passus mégis, *egy útra*, mellyet elvégz-
160 vén, az interimalis utlevelet azonnal be kell adnom. Minden egyes út miatt először Kassára folyamodjam? azután Putnokra menjek a szolgabíróhoz? azután Rimaszombatba a főnökhöz? azután ismét személyesen vigyem be utleveletem? Utamban minden helységben hol léteznek, személyesen jelentsem be ma-
165 gamat a csendőröknek? Nem én! inkább örökre itthon veszek! Folyamodtam mégis! és ha megnyerem: Nagy-Körösre iratom az egy útat, legalább, én láthassalak titeket meg egy pár napra ha másképp nem lehet.

Azokban ez is vékonyabb remény a pókhálónál, azért
170 szükséges lesz megírnod: nem mentek-e Szalontára; és ha menőkétek van, menjetek, mert az én menetelem a bizonytalannál is bizonytalanabb; ha megkapnám is az egy utra az engedelyt: lesz-e családom olyan állapotban, hogy elhagyhassam? ha nőm földőbe megyen: nem leszek-e kénytelen a *háznál* maradni? Ehez
175 még az is járul: hogy káplánomat professornak választottak a Rimaszombat-osgyáni egyesült protestáns iskolába, ha elfogadja, nem kell-e véletlenül elfoglalni helyét, vagy nem vále meg tőlem hamarabb, készülni, mint én segédet kerithetnék. Szeremlei Károly ugyan jó fiú, addig csak itt lenne még, de
180 hát a többi akadály!

Látjátok édes barátim! hogyan elolvadt az a régen régen táplálgatott remény, hogy ti hozzánk jöttök! de a két rosz közül a kisebbet kell választanunk. Vigasztalhatatlanok volnánk, ha eljövén, ide törekedvén, nyajas, kedélyes mulatás, elszórodás és
185 kirándulások helyett, csak nyomoruságainknak tennénk benneteket osztályosaivá; mondám ez nem lenne barátság, ez kiméltlenség lenné!

Furcsa! ösmerünk benneteket, tudjuk: hogy megértetek minket, még is olyan kinos ez a tudósítás; szegény feleségem
190 szeme szinte könybe lábadt, hogy <a> levelem erre vonatkozó részét neki felolvastam. De nem lehet másként! Talán majd . . . ! de az ördög csináljon többé tervet!

Isten áldjon meg benneteket kicsinyestől nagyostól, őszintén ohajtjuk kicsinyestől nagyostól.

195 Hanva julius 5. 1853.

igaz barátod
Miska

Nagy-Kőrös, július 11-én 1853.

Kedves jó Miskám!

Ne gondold pedig, hogy én azért irok neked illy nagy papírra, mintha tőled hasonlót követelnék: nyolczadrét hajtva ez igen kicsiny, azért hajtom negyedré. Egy folio volument is szívesen elolvasok tőled: csak nehogy valamikép megresteld aztán a levélírást, vetélkedni akarván a sokatírásban velem.

Ördög panaszkodjék többet! Látom én, hogy e czudar világ egy mákszemnyivel sem jobb azért. *Várom* a míg lehet, fogadom tanácsodat.

10 A Lévai féle borból már csak 9 „hengerrel” van: félek, mire eljössz az is elpárolog — kivált, ha . . . *vide infra*.

Az előfizetést nem említem tehát; Farkas Máli dicsekszik, hogy íve már megtelt; a mi itt kissé hallatlan. Én nem mondtam, hogy a magyar közönség „győzi”: de hogy itt némelyek jobban is győznék, az szent. Aztán meg nálunk az olvasás, a könyvtár, nem „Bedürfniss”, vagy, a kinnél az, ott annyi más Bedürfniss van, hogy amannak háttérbe kell szorulnia. Ne úgy mondd, 15 hogy a magyar közönség nem győzi — nem győzi az a néhány száz ember, a ki néha könyvet is vesz. Sok fecséreletetik el egyébre: annak 4 — 5-ös kamatja is nagyot lendítne az irodalmon. 20 Igaz más részről, hogy szapora faj az irodalom: belbecshez aránylag sokat, sokat irunk, s annak mind vevő kell.

Hát, ha én hozzám Bérczi, Pompéri stb. ívet küld, beteszem jó szándékkal s reménnyel a fiókba, ha valaki hozzám 25 jó, megmutatom, vagy megemlítem, vagy ott feledem; mikor pedig a rossz irományok nagyon összegyűlnek, tartok egy vandali pusztítást és . . . tudod a többit. Furcsa nép is ez! Gyűjtsék, fizessenek, miért? Az őszön Jókainak, illetőleg Müllernek, gyűjtők a Török világra 3 = három példányt; a pénzt felküldöm, s 30 *fizetek* 10 krt, jóban, küldi Müller az 1-ső kötetet, *fizetek* 15 krt, küldi a másodikat, *fizetek* 15 krt, várom a harmadikat s *fizetek* 15 krt = summa 55 krt pengő pénzben; s ezért meg van az az örömem, hogy a példányokat az illetőknek *hazavihetem*. Ez is a gyűjtés kellemeihez tartozik.

35 A golyáról pedig te ne irj hasonlításokat, tudod-e? Mert már most én verlek meg, nem az isten. Hogy rózsák e pályán neked *most* nem igen nyílnak, hogy ítéset nem méltányol érdemed

szerint: ez igaz; de hidd el, sokszor a méltánylásban sincs köszönet. A mit például Kertbeny fillent, isten tudja kikről és mikről: azt én tizedelem; a Gyulai {(1000) enthusiaszmusa megszügyenít, s tárt ajtót nyit a rágalomnak, mert úgy Goethé-ről lehetne beszélni, mint ő rólam, vagy tán arról se. Az efféle nekem inkább fáj, mint jól esik. Talán egyet sem becsültem annyira valamennyi dicsériade között, mint a Csengeri czikkét az eposról, a Delibábban, hol, miután az enyéimmal sokban megegyező eszméket olvastam: végin ezt találok oda vetve: ez úton halad nálunk Arany. Nem a dicsőség tetszett benne, de nagyon kielégített, mint az utas jól érzi magát, ha ismeretlen helyen egy úton megindulván, valaki bizonyossá teszi, hogy nem tévedt el. —

40 Azért, édes Miskám, for ever, a míg lehet. Ha egyszer majd a múzsa *nem adja*, akkor úgy is meg kell szünni, de addig *ne vonulj önérzetedbe*. Elég erről ennyi, mért pirítsalak el! a *te önérzeted enyém* is (A kifejezés egy kissé absurdum, de elérted) — egész világ daczára is!

55 Még csak e kellett! Jókai dohogni kezd, hogy mi ketten megeszszük Tóth Kálmánt. Felszólít, hogy ne kritikával rágalmazzuk, hanem, mi *legnépszerűbb* (!?!?!!) költők adjunk *jobb irányt* (!?!) *műveinkkel* . . . a rossz iránynak, ha t. i. *van* irodalmunkban. Olvastad úgy hiszem. Marczy azt gondolja, hogy mi meg akarunk pukkadni az irigységtől, hogy mi ketten vagyunk: A. B. C. Császár Ferecz, Szépirodalmi Lapok, tárczairók s minden. S tesszük ezt, mint a Hölgyfutár mondja, azért, (!!!) mert „mint vedlett *kappanak* írgyeljük a *verebek* (Császár <mondta> nevezte volt őket így) vidám röpkedését.” Illy hang

60 uralkodik a lángeszeknél; sajnálatos, hogy már-már Jókai is hozzájok *súlyedt*. Nem tudom, olvasod-e a Hölgyfutárt: én láttam egy számát, mellyben Tóth K. nyilatkozik Császár ellen, körülbelül illy hangon: „Hallja Császár! *maga* rossz poéta: hogy *mer* engem, illy nagy férfiút, sértegetni? Beszélhet egyébiránt:

70 a közönség tudja kit, miért szeret, s a közönség nem *maga* nem is A. B. C.” A szavak *nem épen* ezek: a modor épen ez. Az is szép volt Marczytól, hogy az első félévi registerében lapjának, miután Török Bálintomat (kéziratom szerint) így osztályozta „*historiás ének*”, a Szász Károly Aquiléja című balladája után,

75 *mind kettőnk gúnyára*, ezt veti, perse önfejtől: *énekes história*. Értem. Köpeny alatt egy döfés: a publicum nem látja, de érzi az, a kit illet.

Szeretnék nem írni többet. Ollyféle akadályra nem is gondoltam! Valóban *nyűgös* állapot. Nem az bánt már, hogy nem

80 mehetek hozzád, jobban fáj az, hogy *te nem jöhetsz* ide. Nem

vigasztallak locus communisokkal: elég baj, édes barátom, elég baj! Szegény komám asszony is szenved, fiad is beteg: sok egyszerre. De bizzál, *te* kibírod ezt. Ohajtalak meglátni, de ne feledd, hogy a család iránti kötelesség az első. Jőj, de csak, ha
⁸⁵ jöhetsz; mi nem megyünk sehova, míg csak el nem *kell* menni végkép. Hozzád menetelünkéből pedig csak úgy lett volna valami, ha ti épen, frisen, előbb idejötök, (mint írtad volt) s aztán felkísérünk. Így — lehetetlen. Nem szükség menteni magatokat: ha hínátok se mennénk *most*. De szeretnénk a szomszédban
⁹⁰ *lakni*, megosztani bajaitokat, segíteni a hol, s a miben lehet. — Sőt, ha útleveled megkapod is, érdemes-e minden faluban úgy compromittálni magadat, a hogy irtad? — Hidd el, nem a pohár bort sajnálom, mellyet nálam meginnál: de ha családodat *jó rendbe* nem hagyhatod, s ha az út *terhedre* esik: ne jőj. Ha
⁹⁵ azonban eljöhetsz: ismétlem, hogy mi itthon leszünk a szünnapok alatt. — Exameneimnek 21-kén vége.

Nőm már most egészen helyreállott. Fürdőbe nem ment, nem lévén a nervus r. gerendarum, hanem az ép természet segített rajta. De ti, ha lehet, ne vegyétek a bajt könnyen; a fiút
¹⁰⁰ valami jó dajkára bizni legtanácsosb. A földajka pedig minden esetre te léssz. Olly „vedlett kappannak” mint te, jól fog ez állani.

No most már az isten áldjon meg benneteket; jövő soraid legyenek vidámabb tartalmuak, azt kívánja

105

ölelő barátod
 AJános

525.

LÉVAY JÓZSEF — ARANYNAK

Miskolcz, azaz hogy Szentpéter jul. 16. 853.

Kedves Jánosom!

Két álló hete, hogy magamat az isteni vakáció kényelmeinek átadva, hol Miskolczon, hol Szentpéteren édesapámnál ütöm a legyet lábam szárán. Kutyabajom volna, ha meg tudnám allitani gondolatimat, lelkem hullámzását, valamint ségesen megáll a juh szeme, midőn nem is pillantva bámul a nagy semmire. De engemet hol egy, hol más, ha egyéb nem, az eltivornyázott napok utófájdalma riogat föl olykor-olykor. Azt hittem én, hogy

találok még egy zugot valahol, hová a mostani kórszellem érin-
10 tései el nem hatnak. És most elkomorodva kérdezem a bibliá-
val: hová menjek a te színed elől, és a te orczád elől hová fus-
sak? Ha a mennybe megyek, ott vagy; ha a koporsóba vetem
ágyamat, ott is jelen vagy stb.

Sejtheted már e sentimentalis introductióból, hogy szívem
15 felé kezd közelíteni a méreg, melyet napjainkban a professori
diszes hivatal nyújt ily magamforma embernek. Ha csak lehet,
most az egyszer fére teszem Szokrates philosophiáját s meg-
mentem legalább a szívemet.

Mikulás ő nagysága bennünket is meglátogatott. Én ismer-
20 tem ő n[agysá]gát, midőn még hozzám hasonló *armer Teufel*
vala, csak hogy ő már akkor is inkább volt ördög, mint szegény,
és ez időből, bár nevetséges fakarddal hadonáztunk, furcsán
emlékezhetik én rám ő nagysága. Épen cenzurák alatt érkezett
hozzánk. Izzadtunk rettenetesképen hogy a kapanyeleket elsüt-
25 hessük. Természetes, ily körülmények közt, — de különben sem
igen — törhetett ki bennünket a lelkesedés a nagyságos vendég
ünnepélyes fogadtatására. Oh pedig mily keményített volt az a
pofa! Mily hódolat-sovár az a pillantás! Szóval egymás előtt
tökéletesen megbuktunk. Még a fátum is úgy akarta, hogy meg-
30 bukjunk. Tanácskozmányt hirdetett ő n[agysá]ga, melyben jóra
való fogas és nyakas kálomisták is jelentek meg. Ő n[agysá]ga
szónokolt. Elmondta miért jött, elmondta hogy neki és a kor-
mányának ohajtása, sőt akarata Miskolczon felgymnasiumot szer-
vezni s azt is elmondta, hogy az uralkodó még az 1790: 26. t.cz.
35 ben feltartá magának annak idejében a tanügyek rendezését s
most őfelsége nem tesz egyebet, mint e jogot gyakorolja. Nosza
rajta Oláh Geczi! Nem kellett erre több egy buzgó jeles atyánk-
fiának, neki vágott több tűzzel, mint eszélylyel s úgy kiforgatta ő
n[agysá]gát minden tudományából, hogy csak úgy nyelte az üres
40 kortyot. Ez malum omen volt ránk nézve. Ő nagysága végkép el-
szomorodott. Az eredmény az lett hogy tiz rendes és két pótló ta-
nárt kiállithatunk; ha megerősítnek jó, ha nem az is jó; mi töb-
bet nem tehetünk sem istennek, sem embernek. Megnézte aztán
termeinket, muzeumunkat, könyvtárunkat, meghallgatta cen-
45 suráinkat és mindennel teljes megelégedést hazudtak ajkai. Kém-
lelődött inkább, mint őszintén vizsgált. Inkább a nehézségeket
kereste, mint azok elhárításának eszközeit. Két értelmüleg szólt
mindig, egészen úgy, mint az eddig hozzánk küldött rendeletek.
Sőt elég hitvány volt azt emlegetni, hogy mily meglepő ünne-
50 pélylyel fogadták őt Kőrösön; dal, vendégség, tisztelgés minden
házban, s dühös verseny a kőrösi és kecskeméti város-kocsis

közt azon szerencséért, hogy ő nagyságát melyik szállítsa. – De
 halld, mi történt velem, mert ez valóban, „mulatsághoz ha-
 sonló.” Ő n[agysá]ga már jó eleve kérdé az igazgatót, vajjon
 55 csakugyan én is tanár volnék-e itt, mert ő azt csak úgy hal-
 lotta. (!?) Azután később mondá, hogy a föladás minden tan-
 intézetből igen gyakori s oh fájdalmas (:óh tudom mily fajda-
 lom:) sokszor magok a tanárok vádolják társaikat. E miatt pél-
 daul Kőrösön is csak Szásznak és Jánosinak* felfüggesztésével
 60 történhetik az iskola megerősítése stb. Én pedig – mint már
 én –” hadi törvényszéki ítélet következtében ültem volna meg a
 Neugebüdot s ez nagy baj.” Bandi legyenek, ha tudok arról
 valamit, de ez jele annak, hogy ő n[agysá]ga keresi a vádakát.
 S itt következik a legjava. Épen a poétákkal adtam censurát.
 65 Ő n[agysá]ga is jelen volt. A fiuk ön műveiket mutatták be s
 egy fattyu egészen mást csusztatott a többi közzé, mint a mit
 nekem kevéssel az előtt mutatott – *egy forradalmi hangu ver-
 set*. A hogy ő nagysága megszagolta, kiállította a fiut. Elmon-
 datta vele hangosan. Akkor neki fordult és csinált komédiát,
 70 mely olyat szólott, mint egy budai harang. Elsápadt és harsog-
 gott. Szidta a rebellis poétát, mint a bokrot, hogy „ez a leg-
 egyenesebb út a börtönbe, hogy ezért 24 et vághatnak rá, hogy
 az iskolát becsukhatják, az ártatlan professorokat (:t.i: enge-
 met:) elcsaphatják, etcetera. Nagy lett a confusio minden oldal-
 75 S. Én pedig azt mondtam, hogy mosom a kezem az egészről.
 S valamint azelőtt nem, ugy azután sem szoltam többé ő n[agy-
 sá]gával. – Imé láthatod, hogy ha még mindezekhez „egy kis
 forradalmi inquisitio járul, az iskolakapu előttem kitarúl!” De
 ha kitarúl is, nem tehetek árul, az is elkel végre ki elad és árul.
 80 E hosszú szünidőben szándékoztam mindenfelé, most se-
 hová sem megyek. Legfőlebb itt a vidéken kószálok. Tompához
 meg vissza. Hát te hol és mivel töltöd az időt octóberig? Toldi
 alszik-e vagy ébren van? Csináld az ur áldjon meg; mert egy
 tiedféle *önálló* munka többet érne mint száz polémia. S én való-
 85 ban kétségbe estem költészetünk újabb kegyetlenkedése fölött.
 Sőt iszonyodva fordulok a közönség izlése felé. Lapjaink is nap-
 ról napra hitványabbak. Émelygés beléjük nézni. Engem pedig
 mindegyik fényes megelőzéssel honorál. Szilágyi Virgil 20 p. ftot
 az ur istenhez utalványozott részemre; Jókaitól harapó fogóval
 90 kellett kicsikarnom fél év mulva egynehány garast; Pák, Berczi
 és Gyulai még csak jó szóval sem fizettek; soha de soha egy be-

* Ugy ne értsd, mintha őket is tanárok vádolták volna el.

tút sem irtak nem az hogy fizettek volna s még csak azt sem tették meg, hogy legalább sokáig éljenek. Ez különben rám nézve sem nem ujság, sem nem csüggesztő valami, a mint nem
05 az sem, hogy költeményeim első kötetéből még eddig egy jó fillért sem kaptam.

Beleuntam az írásba; te pedig beleunhattál az olvasásba. Jó lesz abbahagyni. Különben e soroknál lehet neked unalmasabb és feketébb companistád is collegáid közt. E miatt sokszor
100 sajnállak, de te meg viszont sajnálhatsz engem. Mindenesetre isten áldjon s oltalmazzon kedves háznépoddal együtt

btod
Józsi

U. i. Leveled, — vagy a mi kedvesebb volna önmagad — okvet-
105 len Miskolczon talál.

526.

T I S Z A D O M O K O S — A R A N Y N A K

Geszt 18-ik Julius 1853.

Édes Arany bácsi!

Én vagyok-e én? Élek vagy nem élek? e kérdést kell magamhoz intézni, s hiszem Aranybácsinak is voltak némi kétségei e felett. Mindenesetre, ha élek is, a restség szörnyű erős
5 és hosszú paroxizmusán mentem keresztül. De már ennek is vége van, mint az Eldorádói kása hegynek, s most kárpótlási előlegzésben oly fontos levelet küldök melyet még soha sem küldék. Firkáltam t. i. én ezolta többeket, különösen a balladákban kívántam próbálkozni, melyre Bürgernek megismerése is indított.
10 Ki sem mondhatom menyire megszerettem e költőt, sebes lejtése és férfiasságáért. Balladáiban valóban elsőnek tartom a nekem ismeretes írók között.

Irjon édes Aranybácsi kérem minél előbb; már most bizonyosan tudja hol vagyunk.

15 Isten áldja meg!

szerető tanítványa
Tisza Domokos

*Románok*¹

Kopp!

20 Szerettem asszú ó bort.
— Kelyhemből kifogyott!
Szerettem ifju lánykát.
— És csalfán elhagyott!

25 Most azoknak hijjában . . .
— Ifjú vinkót iszom
S egy asszú vén kisasszony
Mellett ábrándozom!

30 Ez fogyna-hagyna el! De
Kelyhem megint dagad*
S az átkozott kisasszony
Borzasztón hú marad!

*Ebrománok*²

35 A finom szőke vizslát
Szerette szor[!]nyüleg
Egy kuvasz, borzos barna**
— S viszont szerettetett.

40 Családviszony e friggyel
Ellenkezésben állt,
S szerelmi bűvában a
Két eb, agyonzabált . . .***

* [Arany javítása:]
Csak fogyna .
hagyna el már!
De a kehely dagad:

** [Arany javítása:]
Egy borzos barna kuvasz
Egy komondot

*** [Arany megjegyzése:]
Mit ér ? ez .

¹⁻² A. J. kritikáját e versekről ld. 276. l.

Lyra

*Tünődés*³

Mely előttem
Fekszik, ez a lap
45 Mint e kis lyán
Tiszta, hallgatag:
Az egyikre
Verset kéne írnom
A másikat
50 Szerelemre bírnom.

Már csak egyik*
Oly igen nehéz!
És rám a sors
55 Még kettőt tetéz!!
— Tudom már hogy
Kelljen tenni nékem
Szerelemből
Lesz a költeményem.

Hozzá írok . . .
60 S így tán meglehet
A vers kész lesz .
A lyán megszeret!

Balladák

*Anya és fiú*⁴

05 — „Félek szétlengő hajzatodtól
Vértelt szemed vadúl forog;
Ne fuss fiam, kedves fiam jer,
Keblemre jer, anyád vagyok!

70 A tigris kölyke a vadonban
Szeliden anyjához simúl,
S Fiam, tőlem, mint nyári felleg,
Naptól, — borongva elvonul.”

* [Arany javításai:]
Márcsak egy is
Már egyik is — egy is

³⁻⁴ A.J. kritikáját e versekről ld. 276. l.

75 „A tigris anyja jó anya
Fiát *egészen* öli meg,
Te külvázam épen hagyád,
Csupán szivem kellett neked.”

80 „Vigasztalódj óh jó fiam már,
Arákat kaphatsz szebbeket,
Illóbet, nyájasb- és dusabbat
Az *egy* helyett, biz *ezeret*.

Ajkat, ajkért, szemet szeméért
Termetet természet . . .
Keblem legyen bánatod sírja,
Mely néked szebb jövőt ígér.”

85 „Halgass anyám, nincs vígaszom
Kegyetlen nő! megölted őt!
Búmnak ha nyughelyet kívánsz
Egyet adhatsz, a temetőt.”

*A patyolat bőrű Dorsét*⁵

90 Volt egyszer egy úrhölgy, oly gazdag, oly szép
A táj legszebb vára volt lakja,
Mellette a patyolatbőrű Dorsét
Férjül, a táj legszebb lovagja.

95 Volt egyszer egy Jankó, egy barna cigány
A legroszabb kunyhó volt lakja.
De mint egy ébenből faragott bálvány,
Oly ép és oly bájos alakja.

100 Jankó az urhölgynek lovásza leve,
S meglátta az őtet a várban,
Urhölgyben iránta tiltott láng kele
S úrhölgy iránt barna lovászbán.

105 Harc lesz és hős Dorsét Jankót akará
Magával vinni a harcba,
De szép neje kérte, borulva reá,
Jankót a várba megtartsa.

⁵ A.J. kritikáját e versről ld. 276. 1.

Fenn bömböl az ágyu a messzi csatán
Várkertben a fülmile szólal
Titokban egy fekete zord éjszakán
Úrnő mulat barna fiúval.

110 <Reggel jön a patyolatbőrű Dorsét>
Ébenre mint hajlana szőke fagyal
Úgy úrnő a barna cigányra,
És átfolyja ötet tejkarjaival
Kéj szomjuhozva, kívánva

115 Reggel jön a patyolatbőrű Dorsét
Sebekkel babérral rakodtan.
Hol van neje a ki oly gazdag, oly szép,
Hol van neje! kérdi legottan.

120 „Míg bömbölt az ágyu a messzi csatán
Várkertben a fülmile szólalt
Elszökött nőd egy titkos zord éjszakán
Elszökött a barna fiúval.”

125 „Hát ő a szép patyolatbőrű Dorsét
Mellől egy füstí cigánnyal
Elszökött! Ő nőm! ki oly gazdag, oly szép
Mit tegyek é szörnyü hiánnyal”?

130 „Fel rajta!” Arany pej jó ménje robog
Fel, rajta! utána! veszetten
Tövíg beütve az acél tarajok
Kantárok szélnek eredten.

Mintha egy lelket ragad szörnyü sátán
S arkangyal elvenni kívánja
Fehér úrhölgygel fut barna cigány
S fénypáncélban Dorsét utána.

135 Sokáig futhattak, míg végre a pej
Elérte a futva futókat,
Ki volt üritve a szerelmi kehely
Ily nagy bünt le halállal róttak.

Finis.

ARANY — ERCSEY SÁNDORNAK

Nagy-Kőrös, július 21. 1853.

Kedves öcsém Sándor!

Épen ma telik száz esztendeje, hogy közelebbi leveledet kaptam: illik tehát arra válaszolnom. Nehogy pedig saját ügyemben *hanyag*nak láttassam lenni, először is önzésen, respective a *szénán* kezdem. A kóróséri [így] fűvet, ha napszámost kapni nem lehet, add ki, fiam, felébe; kivéve azon esetet, ha az árvíz, szokása szerint, tönkre tette, mert akkor soha se költs rá. Tréfán kívül, nem remélem ugyan, hogy valami megmaradt legyen belőle: mind azáltal értesíts mi történt vele. Azt én tudtam, hogy *innen* hiába rendelkezem, hogyan kaszáltasd, mert az idő a gazda, s a körülmény határoz.

Nem tudom, írtam-e már, hogy a leírt verseket megkaptam. Sok köszönettel tartozom másolásukért: megszolgálom, ha isten éltet.

Vizsgálataink most folynak, az enyém tegnap már be is végződött, tehát e levelet a szünnapok első reggelének köszönheted. Iskolánk erősen reméli a nyilvánosságot, ezután már 12-en leszünk. Szilágyi Sándor és Losonczy László Kecskemétről, lesznek új társaink.

Tehát a szünnapok kezdődnek; mindazáltal nem megyünk Szalontára. Egy az, hogy pénz nem igen van, más az, hogy nem úgy van már mint volt rég.

Tompához is el akartunk rándulni: abból se lesz semmi. Annyi csapással verte meg szegényt a mennyei s földi gondviselés, hogy valóban kiméletlenség lenne tőlünk, a nyakára menni.

Tehát itt maradok. Szeretném, ha a vacatióknak több sikerét látnám, mint a tavalyinak, a midőn egy betűt sem dolgoztam. Majd meglássuk.

Juli hosszas betegségéből valahára felépült. Fürdőre kellett volna mennie, csak Budára, a mi innen nem lett volna drága, hanem olcsó fürdőhöz sem volt pénz, így elmaradt. A jó természet kipótolta a fürdő hiányát, s megint olly egészséges kezd lenni, mint a makk. A gyerkőczök is jól vannak, Laczi most ősszel a gymnasiumba kerül, ha a két hónapi vacatióban meg nem öli — az unalom.

S látod, látod. Hiába nem írtam vagy 4 hónap óta, ez idő alatt sem történt semmi olyan körülöttünk, a minek tudása benneteket érdekelne: az ittenieket ti nem ismeritek, s ha csa-

ládóm kicsiny körét kimerítettem, nincs miről írjak. Károlyiról
40 legfeljebb: a felesége most megy Szeghalomra, — de Szalontára
nem; reátok nézve ők is idegenek már. Apró Károlyi eddigelé
existál No. 4. A legnagyobbik Pista, az pedig nem sokkal na-
gyobb, mint Szalontán volt.

Lévai Józsi pedig olly derék fátyu, hogy kapja s Mis-
45 kólczról, hol ő professor, küld nekem egy ládában 20 cilinder
igen jó bort, a mi circiter van egy kis cseber. Szinte szeretném
veled — megkóstoltatni, mert annyit mondhatok, hogy az ér-
melléki sem igen tesz túl rajta. Tompát vártam rá, de abból sem-
mi sem lesz, mert ő nem kap passust sehova. Miskolcz ide majd
50 annyira van, mint Szalonta, hanem a szállítás könnyebb, részint
gőzhajón, részint vasúton.

A „Nemzeti Könyvtár” még mindig a nyakamon van.
Tudd meg Mezeitől s írd meg nekem, megkapták-e már a sarka-
diak? Mert akkor nincs más mód, vissza kell küldenem. Garay
55 Szent Lászlójának II. kötete is itt van, — ez valódi bosszúság.

Jámbornét csókolom: tudasd vele hogylétünket, vala-
mellyik nap neki is írok már. Janit szinte köszöntöm ölelem, s a
rokonságot mind. Köszöntjük az ismerősöket s barátokat: Ke-
nyereséket, Rozványékat etcet. Titeket pedig, és az öregeket s
60 Málit is ezerszer csókolunk!

Szerető bátyád
Arany János

Légy te jobb válasziró, mint én. Juli a szeme miatt nem ír, melly
még mindig gyenge.

[Címzés:]

Ercsey Sándor ügyvéd
urnak.

Orosháza felé.

Szalontán

528.

HECKENAST GUSZTÁV — ARANYNAK

[Elveszett]

[Pest, 1853. július 23. előtt]

[Kérdezi, hajlandó lenne-e a Kisfaludy Társaság által kiadott *Toldi*
új, kettős kiadására egyezsége lépni úgy, hogy a két kiadás egyikét a nép
között terjesztenék.]

SZÁSZ KÁROLY — ARANYNAK

K. n. [Pest, 1853. július 23.]

Kedves Jankóm!

Heckenastot veséig akarván vizsgálni, azt mondtam neki hogy te hajlandó vagy ugyan Toldi első részét a kettős kiadásra átadni, de semmit sem mondtál a honorarium iránt és én nem is⁵ sejtem csak mintegy is mit akarsz. Ő első szóra 500 pengőt mondott. Ebből látszik hogy lehet vele beszélni. Ő ugyan egyszer kimondott szavánál felyebb nem sokkal szokott menni de azt hiszem még is szivesen fog 600 ftot adni. Dederunt magnum aldomás (in futuro).

¹⁰ Feltétele csak az hogy három évig ne legyen jogod az első részt a netalán elkészülendő többivel együtt is kiadni.

Hetfőn vagy kedden jőj fel vagy ha restelsz, engem leveled által (Ősz utca 6 k szám) hatalmazz fel a szerződés megírására; jobb ha magad jössz.

¹⁵ Nődnek tisztelem. Gyermekeidet ölelem, teged pedig várlak.

Sz.

NB én szerdán megyek haza. Heckenast Csütörtökön megy el hazul.

ERCSEY SÁNDOR — ARANYNAK

N. Szalonta, julius 28. 1853.

Kedves bátyám!

Már iszonyú módon kezdék subsummálni hosszas hallgatásuk miatt, midőn e hónap 21én kelt sorait kaptam. Azon mélységes hallgatást, mellyben a közelebbi hónapok folytában, va⁵lamint a levelezésben, úgy az irodalom terén bátyám excellált, nem tudám mire vélni. — Most tehát, midőn az asztal-mozgatás legvirágzóbb kora óta, első levelét veszem, sietek arra válaszolni.

A kóróséri kaszálót vagyis annak egy részét, miután tetstett az istennek róla a bőséges esők levét fölszárítani, a köze-

10 lebb mult héten levágotók, more patrio felében. És ezen részen lett összesen 4. kis boglya széna. Ez, a dolog természeté szerint, 4 felé megy, s ebből bátyámék illetőségöket a magaméval együtt (:mert notabenundum Károllyal ketten kaszáltattuk:) el fogom adni, és a tavalyi termésnek árával együtt, mellyet a közelebb
15 mult hetekben szinte eladtam, azonnal el fogom küldeni. Ezen szénáknak ugyan, kivált ha a sarju-kaszálásra jó idő nem lesz, a télen valószínűleg jó ára lett volna; de a tavaly termett két boglyát is, melly a Kisek tanyájára volt berakva, a világ jószága összepocskolta már eddig is, s így jónak láttam azon, a maga-
20 méval együtt, tul adni. Így a széna.

A fáskert meg van a maga valóságában, gyümölcs az igaz semmi sincs, hanem a szőlő, ha megérhetik, már az idén terem vagy 12. fűrtöt. Azonban megszomorodott szívvel tudatom, hogy az idén, a legszebb és mint mondják legjobb cseresznye fa,
25 a már rajta félig megnőtt cseresznyékkal együtt kiszáradt. Hogy mi lehetett az oka, azt a szaktudósok megmagyarázni, a mellette tartott consilium után, nem tudták.

A házban a gyógyszerész benne lakik már, de még eddig rajta semmit nem reparáltatott. Majd meglássuk mit akar.

30 A mi minket illet; csak megvagyunk valahogy, s ha nem is olly kényelmesen, mint mig kettecskén lakozánk, de azért igen szivesen láttuk volna bátyámékat a vacationalis időkre, és a ház egyik szegletében tudánk vala egy kis helyet adni, mert hiszen sok jó ember megfér egy kis helyen.

35 Ujságaink között legelső helyen áll az: hogy Lovasi Ferenc, végrevalahára, nagy úri pompával fölkészített, és bebutorozott házába, épen ma két hete, az ő kedves élete párját Baranovics Rózát haza hozta. Az igaz hogy ő is sok bolondot tett már egyszerű-máskor, de még ilyen számár lépést aligha tett. Requiescat
40 in pace.

Nagy megütközéssel vettem és lelkemből sajnáltam a „Szép-irodalmi lapok” megszűnését. Ebből meritett az ember, e nyomorult viszonyok között, egy parányi lelki élvezetet, és most ennek is quitt. Most már nem járatusk semmi lapot, mert a
45 Délibáb, ha most is úgy forgatja magát mint a mult félévben, csak culipendiumnak való.

Midőn e sorok írásához fogtam, annyi sok mindenféle forgott agyamban, és most elmondhatná Rozvány Bandi: „Uram öcsém, ne rágja már azt a pennát” — Nem akar pennámba jöni
50 semmi. Azért soraimat, annak megemlítése mellett, hogy atyánkfiai és jóbarátaink, kiknek a N. Kőrösről küldött köszöntéseket átadtam már, vagy át fogom adni, — mindnyájan viruló egész-

ségben vannak: — Soraimat ezennel bezárom; s a többit majd egy közelebb küldendő levelem számára fennhagyom.

55 Ölelve és csókolva mindnyájokat, vagyunk és vagyok

Szerető öccse
Ercsey Sándor

U. i. Mezey azt mondja: hogy a sarkadiak által tett előfizetést a „nemzeti könyvtár”-ra, Emichtől visszakapta. Annál fogva, 60 bátyám, a hozzá küldött példányokat, Emichhez visszaküldheti. Ugyancsak Mezey mondja: hogy a „Szent László” IIik kötetét legjobb léssen bepacquolva, s neki cimezve Szalontára olly módon elküldeni, hogy azt Pestre, a Tisza quartélyán leteszi bátyám. Onnan majd elhozzák

65 Sándor

531.

MADASS GYÖRGY — ARANYNAK

Szalonta julius 28^{kán} 1853.

Kedves Komám!

Jól emlékezhetik reá, hogy az 1843^{ik} év előtt, az én régi apai kistelkecskémre a Torony mellett egy kis szűk sikátoron kellett bejárni. Én az 1843^{ik} év Aprilis havába, az Előljáróság- 5 hoz, vagy is a község gyűléséhez az iránt folyamodtam volt hogy engedné meg, hogy kapumat a sikátor végibe ki tehessem. Folyamodásomnak a lett a sikere hogy a közgyűlés kapum- 10 nak ki tételét meg engedte, a végzést Borbély Pál akkori első jegyző folyamodványom hátára feljegyezvén azt nékem ki is adta és nállam ma is meg van; De némely rossz akaróim a Borbély Pál irását, — az engedély bizonyítására elegendőnek nem tartván, — én az engedély erősbitésére — Kenéz Ferencz figyel- 15 mettetéséből azt hoztam fel, hogy az engedély valóságáról Komám legtöbbet tudhat; Mert midőn nékem az engedély meg- adatott, Komám azonnal pennát vévén kezébe az engedély ellen több szalontai tolvajok nevébe tréfás írást készített. — ezen óvás tétel Kenéz Ferencznél eredetibe most is meg van — Elleneim Főnyad László és Nagy Sándor, Mezey jegyzővel egye- 20 tembe azt nyilatkoztatták ki, hogy ha még is a folyamodvány hátára az engedélyező végzést komám írta volna hitelt adnának néki — de a Borbély Pál írása őket nem elégíti ki.

Azért is hogy dühös elleneim szájukat be dughassam bárátságosan fel kérem komámat az iránt, hogy az érintett ügyben legyen szives nékem, vagy két sornyi bizonyítványt küldeni arról, — hogy, — mint az 1843^{ik} évbe volt jegyző, „emlékezik arra 25 hogy én kapumat a sikátor végibe az Előljáróság engedelmével tettem, — motivumul említse meg benne komám azt is, hogy erre onnan emlékezik, — mert az engedély meg adásakor komám a sikátor be záratása ellen több szalontai tolvajok nevébe tréfás 30 óvást tett, hivatkozhatik arra is, hogy azon óvás tétel Kenéz Ferencznél eredetibe most is meg van.

Ugy hiszem kedves Komám igasságos kérelmemet nem fogja meg tagadni; — minek is telyesítésére ujlag fel kérem Komámat. — Tanuskodása ugyis kölcsönösen fog esni, — mert 35 hiszen emlékezhetik reá hogy ily véletlen ügybe — én is tanuskodtam má egykor Komám felkérésére, az Ercsei kaszálló dolgában — becses válaszáat elvárván, — Komámat kedves nejét, s családját tisztelvén — maradtam Kedves Komám

40 igaz barátja
Madass György

532.

T O M P A M I H Á L Y — A R A N Y N A K

(Hanva, 1853. augusztus 1.)

Kedves Jánoskám!

Régen készülök írni, de nem tudtam kibontakozni a bajból, s ennyire maradt a felelet. A káplánom is elhagyott, s így egyedül húzom az igát, melly nyugodt kedéllyel nem lenne 5 olly nagy tereh, de gyakran azt sem tudom mit beszélek, másutt jár az eszem; elfut aztán a méreg, midőn kijóvén a templomból az extempore mondott gizgazra ezt a megjegyzést hallom: feleséges kidolgozott munka volt; persze mikor három nap töröm marom magam egy predikátzio után, akkor könnyen azt mondhatják: most nem készült a pap! Gondolhatod édes Jánosom, 10 hogy midőn így fecsegek: egy kicsit enyhültek bajaink. Ugy vagy on! Tanácsod szerint dajkát változtattunk, ámbár nem a tied egészen a dicsőség (mint az asztalmozgásnál a szem hatalma) mert arról már mi is gondolkodtunk, az előtt is. Tehát dajkát 15 változtattunk, s a gyermek nyugodtabb lévén: anyja szombaton, (ma első august van) Hajnácsköbe megyen, s ott lesz mig

a lába le nem lohad. Hej! biz igaz a! ti kellétek nekünk a szomszédba, te most hozzám jönnél, az asszonyok és gyermekek elmennének Hajnácskőbe, aztán vagy kétszer meglátogatnók
20 őket! A nervus r. ger. nálam is szűken van. A praenumeratióból vártam, s ezt szántam utravalónak, de az vakot vetett. Meg-
érdemli, hogy néhány szót írjak róla.

Fr[iebeisz]nak kínáltam egyszer hogy adja el kéziratomat; ő azt felelte: nem adják meg az árát, hanem praenumeraltas-
25 sunk! Rá-alltam.

Később azt írja: nem jó volna-e elhalasztani őszig a dolgot (mikor már megindítottuk a praenumeraltatást) vagy két füzetben adni ki; vagy egynehányat *kihagyni* (!!!), mert így olcsó lesz annyi pénzért! Nem álltam rá.

30 Azután azt írja: hogy ne búsuljak, jól van minden, van már nála 150 praenumeráns és hiszi hogy több is lesz. —

A Délibábot persze hogy olvastam. Láttam az *énekes historiókat*, láttam a Tóth Kálmán melletti apostolkodást, és kezdem Marczit *nem érteni*; de ugy látszik hogy már most *érteni*
35 *kezdem*; azóta ismét volt szó a **tótok hatalomra vergődéséről tulsulyáról, az attóli megrettenésről tompa fegyverről, aranyunk nem létéről** s más effélékről. Én Jókayval ott vagyok, hogy igazán nem tudom: *barátnak kell-e őt tartanunk vagy ellenségnek?* ez utóbbi bolondság ugyan merőben szójáték, de mindenkori magaviselete irányunkban mégis megfoghatatlan. Én irok, nekem
40 *irnom kell neki*, mert *adósa* vagyok; aztán nincs is több lapom jelenleg. De mi a fene is az a registerbe tett witz mind kettőtök-re? hisz tán érdekében van megtartani benneteket lapjának? nem értem! vagy a Tótokkal akarja megtölteni. Jól teszi. eredeti
45 fiúk ezek! Nem rég irtad Rozgonyinét, már utánad *mász* Bánffy-néval; mert *ez*, olyan akar lenni.

Szemere Miklós is erősen fente a fogát, hogy ha ti itt lesztek ő is eljön; így ennek is vége mostanra.

Hát szegény Károly mit csinál? százszor akartam már
50 gondolkodni egy pár sor versen az emlékkőre; nem lehet, nem megyen, csak várjunk. Csokolom őt.

A kedves komámasszony jobbanlétének szívünkéből. örülünk; vigye manó a fürdőt, hol az ép természet segít. —

No de végít szakasztom levelemnek, ne hogy versenyt
55 gondolj; te egy lappal többet írtál, ezzel adósod maradok. És maradunk egymásnak folytonosan adósok szeretettel, hűséggel és barátsággal! Csókolunk lelkünkéből benneteket! Válaszolj!

Btod Miska

[Nagy-Körös, 1853. augusztus 2.]

Kedves Domokos!

Három levele fekszik előttem, s gondolom nincs is több válasz nélkül. Egy kissé megvárakoztattam, mert holmi examenekkel bajoskodtunk, de nem is tudtam eleinte, ha *Pestre* vagy *Gesztre* intézzem-e a levelet. Gáspárék azóta ott lesznek, így szünnapok vannak Geszten s lakodalom hegyen-völgyön. Én szünnapjaimat itthon fogom élvezni, s nyelem a homokot, mellytől szürke a lég. Toldit csakugyan eladtam, de nem Gerebennek, hanem Heckenastnak külön kiadásra, így nem sokára második kiadásban fog ő kigyelme megjelenni. Ezért a múlt napokban megfordultam Pesten, találkoztam Feketeékkal, ők is mennének Erdélybe, ha passus volna.

Egyéb historiai jelentőségű esemény nem történt; most tehát mehetünk a versekre, következő renddel:

¹⁵ A *Honvágy*.¹ Megfelel címének. A vágy növekedése szépen van hasonlítva a folyó dagadásához, a mint célját inkább megközelíti. Egészben is jó vers, csak a hangzatosságra kellett volna néhol nagyobb gond.

²⁰ Az *angol fordítmányok*,² úgy hiszem, jók, bár competens bírások nem lehetek. Ugyan azon hangokat ismerem ugyan fel bennök, miket az angol népszerű költészetben: az a „My own darling, sweet love, gentle dove” stb. mind angol: de úgy hiszem mégis, hogy csak angol fül érezné meg teljesen, ha jók-e. Szász is olvasta és, velem együtt, jónak találta őket.

²⁵ A *szirt bosszúja*,³ forma tekintetében jó, bár némileg a Bajza modorra emlékeztet; hanem magával a *bosszú* eszméjével nem tudok kibékülni. A bérc leomlás nem olly mindennapi dolog, mint egy kövi rózsa, vagy ennek leszakítása; meglehet személyes ellenszenv bennem: de én megvallom hogy nem szeretem az ilyen *óriás* költészetet, midőn a bérc megharagszik és csodát tesz holmi csekélységért, a mi naponkint megtörténhetik vele. Szerintem az effélék, (midőn t.i. élettelen lények viszik a cselekvő szerepet) csak akkor helyesek, ha vagy 1/ népmondán alapulnak, vagy 2/ allegorikai jelentésök van. Itt, ³⁰ és sok virág-, bérc- stb.- regénél egyik eset sem fordul elő; mert

¹⁻³ Ld. e kötetben 246—247., 248—249. l.

példa[!]ul, ha ez allegoria, mi belőle a tanulság? Az-e hogy nem kell a kövi rózsát leszakítani? Goethe szerint: fessük mi az embert: a természet csak háttér legyen; mert embert csak ember érdekel leginkább: nem az élettelen, bár megszemélyesített
40 valók. Különben, mint mondtam, a vers csinos, <mint> az alapszám kivéve semmi hibát nem találok benne.

*Kopp.*⁴ Ifjú leány, ó bor: új bor, vén leány: ez az ellentét. Az *asszu* bor, az *asszú* kisasszony: szójáték is. Mehet. A bezárás legjobb: de az „Egy fogyna — hagyna el!” a rövidség miatt nehezen fejezi ki magát. „Csak az fogyna — csak ez hagyna el már”
45 ennyit kellene a versbe préselni, hogy jó legyen.

*Ebrománc.*⁵ ebrománc. Nem ér semmit.

Tűnődés. Ügyes gondolat. A kivétel is jó. "Már csak egyik olly igen nehéz" = Már csak egy is = Egyik is már = Tudom
50 már, hogy = Már tudom, mit =

*Anya és fiú.*⁶ A tárgy nem tetszik. A francia rém iskolához szít — vagy hiszen még Borgia Lukrécia is *anya* volt . . . Arákat szebbeket, illőbbet, nyájásbat, dúsabbat. — Ajkat ajkért ez *csere*; ajk helyett: ez *képótolás* bármi uton. „Keblem legyen bánatod
55 sírja, melly neked szebb jövőt ígér” puff! Mint vers, az eszmét leszámítva, sem sokat ér.

A *patyolat bőri Dorset.*⁷ Miért épen *patyolat*, miért épen *bőri*, miért épen *Dorset*? Fordítás, vagy eredeti? No, én nem bánom, akármelyik: a ballada jó, erős, férfias vonásokkal van festve: de a cigánynak *aestheticusabb* név nem ártana.
60 A verselésben *dactylicus* lengést vélek észrevenni, de csak *vélek*, mert pogányul pongyola. Erről szólok először is. A német és angol, ha *dactylust* ír, megtartja saját mértékét a milyenre nyelve képes. Az *accentuált* szótag mindig hosszú, a többi közö-
65 nyös, vagy rövid. A magyar szinte köteles volna saját hangmértana szabályait követni, a mint ez megvan állapítva. Azonban ez a rímes-*dactylusban* nehéz: tehát vesznek némi szabadságot, azaz néhol, elvétele, a rövid helyett hosszút is használnak. De minő hosszút? Ki nyelvünket vizsgálja, észre fogja venni,
70 hogy a *accentuált* szótag hosszabb, mint a nem *accentuált*, úgy hogy több féle categoriát, a hosszúságnak többféle mértékét lehet megkülönböztetni. 1. *állt*: kétszeresen hosszú, mert *accentus* és *positio* van. 2. *ér*, *simplán* hosszú, mert csak *accentus* van: *e kettőt soha sem szabad rövidnek venni*. 3. *Hall*, ez is hosszú,
75 *positio* által, de valamivel még is rövidebb, mint az előbbieik. Szabály szerűen ezt sem szabad ugyan rövidnek venni: de van-

⁴⁻⁷ Ld. e kötetben 264—267. 1.

nak esetek, a nehezebb versformákban, hogy elcsúsznak *gyéren*, rövid helyett. Itt a mássalhangzó betűk minősége határoz: ha két *néma* betű (p.k.t.b.g.d.) jön össze, az nem lehet rövid. péld.:
 80 *sapka*. Két *ugyanazon* betű szinte mindég hosszú péld: *toll, több*.
 Ha elől *folyó betű* (l.m.n.r) utána néma jó ez is hosszú: péld.:
halk, erd, verd. Ha előbb van a *néma*, aztán a *folyó*: ekkor rövid helyen, szorultságból elmegy pl. síma tükrén. Szinte így lehet néha az *l, m, n* betűket is, *németesen* elnyelni pl.

85 Vād | mēg nēm ű|vōlti nēm | szálljā mǎ|dār. Vörösm.

Hol szíve a | szótlán keservre he|vül. Verseghy.

4/-ik eset, midőn a szótag abszolúte rövid.

Különben, mondom, a ballada jó; a *füsti cigányt* szében is ki lehetne tenni.

90 No de elég most ennyi, gondolom, hogy eddig lelkéből megúnta. Ha megúnta, kezdje elől, s adjon nekem minél több alkalmat az aggatódzásra. — Üdvözetemet az egész családnak! a grófné kezét csókolom, Kovácsbácsit, meg Szalontát köszöntöm, magát édes Domokos ölelem — *Quid plura?* mondaná

95 Anonymus, maradok

szerető barátja

Arany János

Nagy-Kőrös aug. 2. 853.

[Címzés:]

Tisza Domokosnak szeretettel.

Orosháza.

Nagy-Szalonta.

Geszt

534.

HECKENAST GUSZTÁV — ARANYNAK

Pest, am 2. August 1853.

Verehrtester Herr Professor!

Ich bedaure Ihnen die Mittheilung machen zu müßen, daß sich in bezug auf die Herausgabe Ihres Toldy mir Anstand erhoben hat. — Nachdem die Nachricht vor der neuen Ausgabe
 5 in die Zeitungen übergang, erhielt ich gestern eine Protestation von Seite des Herrn Eggenberger, welche ich hier beilege. Ich nahm hierauf mit F. Eggenberger Rücksprache und erfahre von ihm, daß noch circa 150 Exempl vorrätbig seyn dürften, daß er übrigens zu einem billigen Untereinkommen geneigt sey.

- 10 Unter den obwaltenden Umständen muß ich unsern Vertrag nur vor der Hand als fixirt betrachten und Sie ersuchen vorher die Sache mit Herrn Eggenberger ins Reine zu bringen, damit ich ungehindert mein Verlagsrecht ausüben könne. Es stehen meiner Meynung nach hier nur 2 Wege offen: entweder
- 15 Sie entschädigen Herrn Eggenberger für die Ansprüche, die er als Eigenthümer Ihres Werkes in der jetzigen Auflage gerechterweise erheben kann, oder wir warten bis Sie mit dem 2ten Theile fertig sind wo dann beyde Theile als ein completes Werk in einem Band vereinigt herausgegeben werden können.
- 20 Ich bitte nun E Wohlgeborenen die Sache nach Ihrem besten Ermeßen zu ordnen. Sobald das in einer oder anderer Weise geschehen seyn wird, werde ich nicht unterlassen meinen Verpflichtungen Genüge zu leisten oder in anderem Falle, eine neue Vereinbarung in bezug auf das ganze noch zu vollendende Gedicht zu treffen.
- 25

Mit dem Ausdrücke aufrichtiger Hochachtung
Eu Wohlgeborenen

ergebenster
G. Heckenast

535.

ARANY — TOLDY FERENCNEK

[Nagy-Kőrös, 1853. augusztus 4.]

Tekintetes Ur!

- Hat éve elmúlt már, hogy Toldi czimű népies beszélyem a Kisfaludy-társaság által koszorúzott pályaművek közt megjelent. A napokban felhívást kaptam Heckenast könyvtáros ur
- 5 részéről, nem lennék-e hajlandó egy új — s a nép közt jobban elterjesztendő kiadás iránt vele egyességre lépni. Természetesen örömmel vettem az ajánlatot, mind a magam, mind a köz érdekében; s miután a Kisfaludy-társaság alapszabályai közt mit sem találék, a mi e lépést akadályozhatná: a szerződést
- 10 Heckenast urral meg is kötöttem. Most azonban kapom az említett könyvtáros levelét, s mellékelve Eggenberger ur protestatióját, miszerint e könyvet kiadni jogom nincs, mert nála még valami 150 példány eladatlan. Isten mentsen, hogy a különben is tönkrement társaságnak kárt igyekezzem okozni: de szeret-

15 ném tudni, ha vajjon írói jogom a kérdéses műhöz örökre ele-
nyészett-e, vagy csak bizonyos, — és mennyi — időre? Mint-
hogy, a mint érintém, az alapszabályokban semmi nem foglal-
tatik, egyéb, csak „hogy a koszorúzott és dicséretes művek meg-
jelenését a társaság eszközli s azokból a szerzők hűsz példányt
20 nyernek.” E tárgybani felvilágosítás végett bátorzkodtam a Te-
kintetes Urhoz, mint ama társaság Igazgatójához fordulni, kö-
vetkező kérdésekkel:

1.) Mennyi időre terjed ki a Kisfaludy-társaság tulajdo-
nosi joga az általa jutalmazott művekre; s ennek folytán

25 2.) Mennyi időre *adta* és *adhatta* át Eggenbergernek Toldit?

3.) Specialis kötelezvény szerint történt-e az eladás? Szó-
val mennyiben van joga Eggenbergernek az új kiadás ellen, *hat*
év után, tiltakozni?

Ki becses válaszát a Tekintetes Urnak minél előbb elvárva,
30 kérdéseimért pedig bocsánatot kérve, teljes tisztelettel marad-
tam

A Tekintetes Urnak
Nagy-Kőrös augst. 4. 1853.

alázatos szolgája
Arany János

35

[Címzés:]

Tekintetes Tudós

Toldy Ferencz urnak, a

Magyar-tudós-társaság titoknokának stb. tisztelettel.

Pesten.

Kristóftér, Becker-ház 3-ik emelet.

536.

ARANY — LÉVAY JÓZSEF NEK

Nagy-Kőrös, aug. 9. 1853.

Barátom és collegám Józsi!

Méltán teje veheted panaszszal a szádat, hogy mikor bort
nem küldsz, rest vagyok a válaszolásban: de fiam, gondold meg,
hogy leveled éppen az exameni vajadások közt kapott, akkor
5 tehát csendesesen félretettem, azóta pedig elfeledtem, sokak és
nagyok lévén az én vacationalis gondjaim. Ugyanis Pesten vol-
tam, barátom, Pesten, mint ezt a Napi tudósító „idegen” rova-
tában olvashattad, ha a „Magyar király” vendégeit folytonos

figyelemmel szoktad kísérni. Felmentem pedig egy nap, vissza-
10 jöttem másnap, ennyi volt az én örömem; és hogy eladtam
Toldit, de nem az ujat, hanem — a régit, azaz szerződésre léptem
Heckenasttal egy új kiadás iránt, azonban óh fátum! a Kisf. tár-
saság *feljáró lelke*, Eggenberger képében, protestált, s már most
nem tudom mi lesz belőle: nem hiszem hogy zsebre tehessem' a
15 600 pengőt, mert szegény embert az ág is huzza, vagy máskép:
szegénynek szerencséje is szegény.

Ugyanazon alkalommal Szász Károly Mikulás ur ő n[agy-
sá]gánál is megfordult, s a mint mondja ő n[agysá]ga felőled
igen jól nyilatkozott, mint becsületes, humanus és professornak
20 való emberről: ez legyen válasz közelebbi leveledben olvasható
panaszodra. Nem kell a dolgokat mindig a legsötétebb színben
állítani elé: türelem, édes öcsém, baráttáncz!

Te még boldog vagy, Miskolczon is minden ember komád,
sógorod, pajtásod, Szent Pétered is közel van; de én, én! Szász
25 meg Jánosi elutaztak, a collegatus többi része is vagy szárnyra
kelt, vagy nem arra való, hogy az ember elszóródást találjon
körében. A *maecenások* pedig igen büdösek, az ember inkább
kerüli, mint keresi őket. Šehol semmi mulatság. Reményem volt
Tompá Miskát s téged is itt látni, hozzátok menni, de Miska
30 nem jöhet, az ő világa nem terjed túl a hamvai határon, neki
azontúl már *külföld*, hova *nem szabad* mennie. Internálva van.
Hozzá sem mehetünk, mert nője, fia beteg, ő ezer gond közt
kinlódik. Így hát szépen itthon rothadok a szűnhetek alatt,
a mi borzasztó unalmas, elannyira, hogy dolgozni sem vagyok
35 képes az iszonyú egyhangúságnak miatta.

A kis Gyulai most épen nálam van, kirándulást tett Pest-
ről ide és Kecskemétre, hogy a lapszerkesztés penészből ki-
szellőzködjön. — Szász Károly megy Erdélybe, ő aligha lesz
társunk a jövő évben; Jánosinak is kifelé a rudja. Ha Pestre
40 rándulsz a vacatio alatt, remélem, nem kerülsz el: azt mondják
18-án megnyílik a mi vasutunk, így könnyű lesz a közlekedés
Pesttel.

Szivesen írnék még többet is; de már tökéletesen kimerít-
tettem ujdonságaim táráát, azért, fiú, az én istenem áldjon meg;
45 akár Miskolczon, akár Szent Péteren.

Maradok, míg élek, tisztességgel mondva

János

Pest, aug. 9. 1853.

Tek. ur, tisztelt barátom!

Augusztus 4. költ és 7. vett levelére van szerencsém válaszolni: 1) A Kisf. Tság tulajdonosi joga az általa kiadott művekre nézve csak *egy kiadásra* terjed ki: mert több az íróktól
 5 kikötve nincs; ehhez képest: 2) Eggenbergernek is csak ezt az egy kiadást adta el, mely mihelyt elkölt, a szerző tulajdonjoga feléled; s így 3) a mely percben az utolsó példányok elköltek, őt a mű azontúl többé nem illeti.

Beszéltem vele is. Mintegy 115 — 120 péld. van ugymond
 10 nála, s ha a maga részéről elősegítheti K[egye]d ügyét, szívesen teszi azzal, hogy példányát 36 krjával átengedi. Ez tehát 60 — 70 ft volna. S vajjon nem lehetne-e e 120 példányon ily leszál-
 lított áron kéz alatt túladni? nem vállalna-e el tizenkét barátja
 mindenike tiz-tiz példányt eladás végett? Sőt Egg[enberger]
 15 nem is kívánná rögtön a pénzt. Ezt tanácsképen vagyok bátor megírni. Azzal aztán be volna fejezve az ügy. Ha az 1848-ki változások nem jönnek közbe, mik rögtön minden könyvkeletnek véget vetettek: úgy, hiszem, rég második kiadást adhatott volna K[egye]d. A köz szerencsétlenség a közélet minden legapróbb
 20 szálacskaiba behatott!

Sóváran nézek Toldi másod része befejezésének elibe. Ne legyen K[egye]d, édes barátom, mostoha e gyönyörű gyermeke iránt. Az megérdemli osztatlan gondjait, míg szárnyra kelhet. Tisztelettel szolgál

25

K[egyelme]dnek

kész szolgája bar[átja]
 Toldy F

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1853. augusztus 11.]

[Vegye át Eggenbergertől s fizesse ki neki a *Toldi* első kiadásának megmaradt példányait. A kifizetett összeget vonja le a *Toldi* második kiadásáért járó tiszteletdíjból.]

Geszt 13-ik Aug. 1853

Édes Aranybácsi!

Már átkozám Lévait és ó-borát, midőn végre kedves levelet vevém, s miután itt még lejövetelem óta mindig foly könyveink le nem érkezése miatt a dínom-dánom, — Jóska elment de a Bethlen fiúk lejöttek — alig érek a bigétől a válaszra. Na de ünnepeimnek vége, ma jönnek ki a könyvek Váradról, hétfőn dolgozunk.

Most menjünk át egy kérdésre. A patyolatbőrű Dorset? Azért Dorset, mert angol balladákkal volt teli a fejem, s ily nevű angol ismertem. — Azért patyolatbőrű, hogy ez a fejérséget és lágyságot együránt kifejezi, mi pedig az úrias szép bőrök kelléke. Különbén azért áll itt hogy annál külö[!]nősebbnek tüntesse fel az úrnő izlésit ki ily férj birtokában a fekete cigányal elszökik.

Az egészre nézve eredeti, nem fordított. Most is küldök egy balladát, mely formájára kielégítőbb lesz. Az előbbit igaz hogy dactylus módra írtam, de későn jutottam e felől öntudatra, s azután resteltem az alakkal sokat bajlódni.

Isten áldja meg!

20 szerető tanítványa
Tisza Domokos.

*Cserfa levél — rózsza bimbó bokréta*¹
(Written on the occasion midőn Kovácsiban ily bokrétám volt)

25 Ledültek már ó családi várak
Ősök is már tehetetlen árnyak
(Árnyak, többé kik vissza nem jönnek
Árnyai egy jobb, elmult, időnek)
Hatalom s kincs elvesztek romoltak
30 Fejünkről lehullt a büszke kolcsag,

Ősöktől bár igen távol vagyok
Én is a sas fajtájából vagyok

¹ A.J. kritikáját e versről ld. 292. l.

Én is harcra szerelemre lettem
.. Zöldellj levél, nyilj rózsza felettem !!

35 A mint járék cserülötte bércon
A vitézség melegit úgy érzem
Leszakasztok egy levélt a fárol
Emlékeztvén elmúltak bajáról.
40 ... S mit fogadok ki is mondja a szám:
Cserfalevél te legyél bokrétám !

Fa tövén meg virágbokort látok
Rajta nyíló rózsákat találok
Leszakasztok egyet a tuskéről
Emlékeztvén multak szerelméről.
45 .. S mit fogadok, ki is mondja a szám
„Rózsza bimbó te legyél bokrétám.”

És vitézség és szerelem képe
Fejem felett házasságra lépe
Esküvőjök a szívembe szállott
50 Nagy szerelmet érzek, s bátorságot

Mért szánnálak büszkén lengő kolcsag
Napjaid tán boldogabbak voltak?
Én is harcra, szerelemre lettem
[„] . Zöldellj levél, nyilj rózsza felettem !

55 *Két koldus*²

Két koldus megy poros országútján
Egyik fejét fel- másik letartván.

A hogy mennek, egyszer összevéérnek
Megismerik egymást, s így beszélnek.

60 Huszár bátya hol van jó pej lovad?
„Pajtás, pajtás véres harcban maradt”

Hova tetted éles jó kardodat?
„Egy ellenség tetemében maradt.”

¹ A.J. kritikáját e versről ld. 293. l.

65 „De hát neked hova lett bakkancsod”?
Hátra felé vevén a parancsot,

Le maradt a sebes gyaloglásban
Az alföldön valahol a sárban.

„Hol válladról a bagnétos puska?”
Minapában elhajtottam futva

70 Egyik fejét fel- másik letartván
Két koldus megy poros ország útján. —

*A vén apród balladája*³

[1]

Vén harcfi ül tűzhely megett
Körülte lármáz sok gyerek
75 Fülrázó nagy zsivalyja.
És kéri őt, „apó! mesélj”
És vén apó emígy beszél:
(A ki nem únja, hallja):

[2]

80 „Mevíttuk a sok harcokat
Ifjú urunk, Kálmán lovag
Megjött. Az apja mindjárt
(Ház népe hogy egész legyen)
Kit Kálmán úr nőül vegyen
Szép nemes szűz után járt.

[3]

85 És nem sokára öszve tűz
Margit egy szép de büszke szűz
Apjával vén Uzonnal
S nem kérve sem leányt, fiút
90 Jön, és fiának hagyja úgy
Hogy hozza el azonnal

[4]

Az mondta bár, nem látta még
— „De láttam én!” szolt ő „s elég”,
Ki bír kemény acéllal?

³ A J. kritikáját e versről ld. 293. l.

95

Bársony ruhába öltözénk
Kálmán úr léptetett közénk
Fényes ezüst páncéllal.

[5]

100

Utunk mellett egy kis patak
Kristályon folyt. Egy fűz alatt
— Ennek partján, dalolva
Kis lány ült s bántván szomjuság .
Mint egy ékes emlékvirág
A vizre lehajolva.

[6]

105

Keze fehérebb, mint a viz /hab
Dereka karcsúbb mint a fűz .
— Kálmán hogy oda hajta
Elakadt szeme, szíve fájt,
Átkozta tukmált lakziját
S mohón ott bámult rajta.

[7]

110

Végre fordítván ménlovát
Sokat sohajtva ment tovább,
A lyányos házhoz értünk
Előre már vártak reánk,
Készült a tor, pirult a fánk,
Nagy pompával betértünk.

[8]

115

Szólt a harang, és jött a pap,
Tarhomlokú szakállas agg,
A kápolnába mentek
S ifju menyasszony, vőlegény
Szívben mindkettő oly szegény
120 Oltárnál megjelentek.

[9]

125

„Szereted őt? [’]” így kérd a pap
És ajkai már nyíltanak
Kálmánnak hamis szóra,
De a kőkarból oda fenn
Védszentje képe inti: Nem:
Ez téríté őt jóra.

[10]

„Nem !' Nem vagyok cudar pogány
Hazudni oltár zsámolyán
Margit ! én nem szeretlek !
130 Lyánka, fehérebb mint a víz
És karcsubb mint a karcsu fűz,
Téged, téged kereslek.” !

[11]

Felejtve lőn oltár s a pap
Leány szégyen szülő harag
135 — Egy villám reppenése
S Uzonvár tőlünk elmaradt
Közel közel a kis patak
S szép lyánnak szép növése

[12]

Mit többet? Isten oda fenn
140 Hagyjon meghalni csendesen !
Ti, igaz úton járván,
Legyetek apró unokák
Egyszer olyan* boldog család
Mint Lenka lett és Kálmán !”

540.

ARANY — ERCSEY SÁNDORNAK

Nagy-Kőrös, aug. 16. 1853.

Kedves öcsém,

Mult hó 28-án kelt leveledet vettem, s a mint látod, nem
olly későn válaszolok rá, mint különben szoktam és ez hala-
dásra mutat. Megeshetik, hogy még valaha az irodalom terén
5 is megszólalok s így megtöröm az említetted kettős hallgatást.

A szénával helyesen cselekedtél: ha árrát elküldöd azt is
bölcsen teszed, mert ezen az istenverte drága Kőrösön, ide s
tova az ingét is megeszi az ember. Igazán dúdolja Losonczy
László collegánk az ő poémáiban: „*Drága* szülő földem Kec-
10 kemét” mert e két város a drágaságban Pestet is feljűmulja.

Sajnálom a cseresznyefát: hihetően vizet ért a gyökere,
mert az nagyon mélyen lehat a földbe s azért száradt ki. Itt is

* [Arany javítása:] „Valaha olly”

sok cseresznyefa kipusztult az idén, mert a szőlőhőgyekben nagy volt az árvíz s ezt csak a fűzfa szereti. Lophatna Borbély helyette egyet, bárha pénzért is.

A Szalontára menetel már most elmarad. Gazdálkodnunk kell a pénzával, — a fuvarbér nagyon sokba jőne mostani körülményeinkhez képest. Közelebb kilátásom volt vagy 600 pft irodalmi jövedelemre; de ez is, vagy legalább egy része eloszlik, mint füst és pára. Toldit (a régít) eladtam 3 évre Heckenastnak, s már markomban véltem lenni a pénzt; mikor Eggenberger protestál, hogy ő megvette a Kisf. társaságtól az 1st kiadást s az még nem fogyott el. Schedeltől kérdem úgy van-e? Ugy van: nekem vagy 100 példányt meg kell *vennem*, ha a 600 pengőhöz akarok jutni. Nem malheure ez? Egyébiránt, ha e pénzt megkapom is, remélem, hogy a fizetés mellett tavaszig megeszszük, az ember egy fillért sem képes félretenni. Mindazáltal, ha valamikép maradna belőle, a mint tavaly is mondtam, tarts szemmel és tudakozz ottani valami eladó földet, Jámbornéra is bizd rá, szeretnék hacsak egy pár köblöst is ragasztani belőle, az legalább megmaradna. Bondár uramnak is, úgy hiszem, kitelik az esztendeje, szólítsd fel, hogy mit akar. Nem irod, ha megfizetted-e a görbedi alapítvány pénzét: kérlek tudósíts.

Lovassi Ferenc házassága valóban fényes ujság: megmondhatom Tanárkinak, úgy is mindig kérdezősködik felőle.

A „Szépirodalmi lapok” *aszkorban* haltak el, részvét hiánya miatt. No de él a Hölgyfutár. A Délibáb jobb is lehetne, igazad van, de a Divatcsarnok még roszabb. Az egész magyar szépirodalom nem ér egy hajítófát. Nincs benne velő.

Tisztársaim körében megint változás: Szász Károly lemondott. Helyette valami Theodorovics nevű rácz (óhitű) embert választottak, ki mathesist fog tanítani.

Egyéb ujdonság itt nincs; pletyka ha van azt majd megírja — respectíve már megírta — a feleségem. Isten tartson meg benneteket édes fiaim!

Arany János

U. i.

Meglehet, Gyarakon is akadna valami eladó föld. Nem árt, ha szemmeltartod és tudósítasz, hátha összeszedvén az otthoni adósságokat is, és itt is kapván innét, vagy amonnat, egy darabka földet még most vehetne az ember mert fel fog az ára menni rövid időn, itt közelebb az iskola földjeit, valami 100 holdon feljül adták el, 62,000 pfton!!! —

Az idezárt bizonyítványt köszöntésem mellett add át *Madás Komának*.

N. Szalonta, augusztus 19. 1853.

Kedves bátyám!

A házról és szénáról, mint égető kérdésekről akarok írni.

A házat, mint talán közelebbi levelemben is írárok, gyógyszerész Wölfel János ott hagyja. Miután Rozványéknak; az istállóból formált boltjukat és az a mellé épített két szobát 800 = nyolczszáz vntért kibérelte. Most tehát már az a kérdés hogy kinek adjuk, mert a concurrensek mégéddig ketten vannak, t. i. egy zsidó és a Herr bácsi mostanábani elmenetelével megváltozandó *postahivatal*. Ez utóbbinak azonban csak úgy kellene, ha az istáló felnyitattatván, annyira kijavittatnék, hogy 3-4 lovat el lehetne benne tartani. Ez pedig t. i. az istáló annyira elvan rongyolva, hogy körülbelöl újat könnyebben lehetne építeni; mint ezt kijavittatni. Adjon tehát, bátyám, jó tanácsot, hogy a két concurrans közül mellyiknek adjuk; mert nem akarnám a felelősség terhét, felsőbb jóváhagyás megnyerése nélkül, magamra venni.

A már régen emlegetett és eladott két szekér tavalyi széna árát ez alkalommal mindenesetre küldeném; de ezt most nem tehetem egyrésztől azért, mert az öreg úr, ki a szénát megvette, e héten nem volt — és most sincs itthon, — másrésztől pedig mert az idén termettet is alkalmasint eladom, minthogy mi, a mint szörnyűmódon tapasztaltam, nem azon szerencsés csillagzat alatt született egyéniségek vagyunk, kiket a tavasz, valami nagyszerű nyereséghez juttasson.

Az idén termett búza-mennyiségről még nem irhatok semmit, mert még nem nyomtatták el. E tekintetben is igen jó lesz, ha tudatja velem bátyám akaratát.

Ezekből láthatja bátyám hogy jelenleg csupán a dominium ügyében irok; — de ha akarnék sem irhatnék másról, mert nincs miről; s mert rettenetes náthában sinlődvén az orrom majd rá cseppen ezen igen becses sorokra.

Addig is tehát, míg soraimmal ismét fölkereshetném bátyámékat, s többet és érdekesebben irhatnék, válaszát minél előbb elvárva, ölelem és csókolom mindnyájokat.

35

Szerető öccse
Ercsey Sándor

Szalonta, aug. 24. 1853.

Kedves bátyám!

Mostanában mindig esti 10. órakor érik reám a levélírási-dűh; s ez az oka, hogy valamint a multkor küldött levelem nem nagyon hosszú volt, úgy ez is kurta lesz. Hogy pedig a 5 levélírási buzgóság bennem illy nagy, mellynek következtében, mint tapasztalhatja bátyám, illy gyakran írok, annak *egyik főoka*

Ismét a ház. A háznak ugyanis azóta, hogy utóbbi soraimat vették bátyámék, ismét egy vevője akad, vagyis akarám 10 mondani, az érintett levelemben említett *posta-hivatalon* és zsidón kívül ismét egy harmadik kéri, t.i. egy nőtlen cs. k. pénztárnok. És én legjobbnak is látnám ennek adni ki, mert a zsidó csak zsidó marad mindig; a postahivatal pedig még holmi istáló-reparatiot kívánna. Itt pedig a reparatio szinte lehetetlen, 15 mert minden az enyészetnek indult szörnyűképen, s ezen kívül csaknem annyiba kerül mint ha újat építne az ember, és különben is annyi a reparálni való, hogy holmi kis hercegség financiáját fölemészténé. Tetszésére bizom tehát bátyámnak hogy a három közül válasszon; és én annak fogom adni, a kinek bátyám 20 jobbnak látja. Azért e *tekintetben választát haladék nélkül elvárom.*

Másik oka jelen levelemnek, a *szénák* árának elküldése. A tavalyi két boglyát eladtam 20. pfntért, a magaméval együtt, ezért most sem adnának többet, sőt, nem adnának annyit sem, mert most a szénának szekere 8—9. pfntért járt. A Kőlösérben 25 az idén, a víz miatt csak 4 kis boglyát lehetett kaszálni, s ebből bátyámat illeti egy boglya. Az itt termett mennyiséget in corpore eladtuk, boglyáját 9 pfntjával. Így tehát jelen alkalommal küldök bátyámnak 27. pengőt. Ennyit, és nem 29. pengőt küldök pedig azért, mert azon 20 pfntból, mit a patikás a házbér 30 harmadik angariájába fizetett, s melly azóta is görbedi adósság leendő fedezésére nálam van, valami adóra kivettem 2. pengőt, s most a széna árából ezt kellett visszapótolnom.

A görbedi adósság fizetési határnapja csak octóber elején leend. Addig azonban, mint a jegyzők mondják, a folyó évi 35 kamatot is lekellend fizetni, mert a kamat, az ő állításuk szerint csak a mult évről fizettetett meg. Ezt tehát még ki kell fizetnünk.

N. B. szénája még termett bátyámnak a Nagy Jánostól vett, vagyis zálogolt kaszálón is, de hogy mennyi, azt bizonyosan nem tudom, mert engem ebből semmi sem illet. Majd annak idejében tudatom bátyámmal, vagy árát is elküldöm.

Bondár Istvánt figyelmeztettem, hogy az adósságot a háttárnpra megfizesse, de hogy ezen adósság mennyi, azt bizonyosan nem tudom; azért jó lesz ha bátyám a contractust el fogja küldeni. A Bondár Istvánnak kiszabott terminusra befizettettem ex-gyógyszerész Forneth Károllyal is azon 100. pengőfntot, mit tavaly nálam hagyott volt bátyám, s igyekezni fogok rajta, hogy a föld-aquisitora nálunk kifejezett ohajtását teljesíthessem bátyámnak.

Ercsey Jani vasárnap, szokása szerint, egy pár óráig nálam volt. S mint mondja: a jegyzőséget alkalmasint elhagyja, és ismét visszalép a mostan nem megvetendő jutalommal kínáló mérnöki pályára, hova meghívást is kapott. Egyébiránt neki nincs semmi baja.

Ujságul irhatom hogy Nagy Jánosék ismét megszapordtak egy trónkövetelővel.

Addig is, mig nem sokára küldendő levelemben ismét találkozhatnám bátyámékkal, csókolom mindnyájokat

Szerető öccse
Ercsey Sándor

543.

ARANY — ERCSEY SÁNDORNAK

Nagy-Kőrös aug. 26. 1853.

Édes öcsém,

Azóta megkaptad közelebbi levelemet, mellyben olly érdekes dolgok vagynak, mint a többiben. Mostan azért én is csak a sürgető vagy szerinted égető kérdésekre szorítkozom.

A házat a postahivatal kívánsága szerint kijavíttatni: ehez „nincs kedvem sem időm” Vörösmartyként, a mi prózában ezt teszi: nincs pénzem. Különben is a javítás ottan inkább ráférne a házra, mint az ólra, mert ha, akkor a mikor. haza kerülünk is, nem az ólba, hanem a házba bűnánk. Ergő szó sincs, hogy a postahivatal lovait oda-kösse. A mi a zsidót illeti: zsidója válogatja. Valami nagyon czudarnak, ki piszkol és ront, nem szeretném adni; ha azonban a kérdéses egyéniség némileg quali-

ficatus férfiú, akkor add oda neki — a mint megalkudhatol.
Kösd bele, hogy a mit ront, fizeti, s az átadáskor nézesd meg
15 valakivel, milyen állapotban van, ha jónak látod.

A szénára nézve tett intézkedésedet helyeslem. Volt idő,
mikor én a tavasszal eladott szénán nyertem, de a körülmé-
nyek másak voltak: a széna az udvaron, szemem előtt, város-
ban, országút mellett: jött egy sáros tavasz, egy késői zordon
20 idő: szorult, vagy útas, vagy göbolyös jó pénzt adott érte. Így,
tanyán, hol nyáron nem is laknak etc. hiszem, hogy nem lehet
benne haszon. Azért majd elküldöd az árát, punctum.

A búzára nézve, minthogy az könnyebben tartható, sze-
retném ha megírnád: megfér-e az a tavalyi termés, az ideivel
25 együtt nálatok, vagy Jámboréknál, vagy valahol *tavaszig*: ak-
kor, úgy hiszem lesz ára, s akkor minden esetre eladnók. Egyéb-
iránt a gabonának itt most is jó árra [!] van: ird meg mit
adnának jelenleg érte, s ha ott nem valami potom árr divatoz,
könnyebb *conservatio* végett el is adhatjuk.

30 Közelget az ősz; a gyümölcsös kertben fa fa után kivesz, a
nélkül hogy újakat raknánk helyébe. Ne hagyj kérlek ez ősz
elmenni, a nélkül hogy vad fából iskolát ne ültettednél. A költ-
séget rá mindenkor kifoghatod az ide küldendő pénzből.

Ujdonság semmi, kivéven hogy tegnap Lajos napja volt,
35 ma pedig Samu, — hogy én tönkre vagyok téve az *unalom* és
egyhangúság által, — s hogy a vaspálya, mint mondják, holnap
után, mások szerint 30-án nyilnék meg Czeglédttől Kistelekig,
egy Szegedhez nem messze eső faluig. Majd meglássuk.

Csókolunk benneteket, mindnyájan mindnyájatokat, én
40 pedig maradok

Szerető bátyád
Arany János

544.

ARANY — TISZA DOMOKOSNAK

Nagy-Kőrös, august. 26. 1853.

Kedves Domokos!

Felesleges volna a miskolci bort átkoznia, inkább az unal-
mat, és az unalom okozta nehéz kedélyt, melly lomhává tesz,
s miből kibontakozni ritkán van elég erőm. Tegnap itt Kőrösön
5 Lajos-nap volt, gondolom Geszten is: kapcsolja oda, édes Do-
mokos, habár utólagosan, jókívánatomat a jók kívánatához.

A B. fiúk tehát csakugyan lementek valahára. Köszönöm őket; Feketének jó sakkozást Kovács bácsival. Tudassa kérem Feketével a keleti kérdés szerencsés megoldását.

¹⁰ Annak, hogy én Toldit eladtam, ez ideig csak a híre van. Nem tudom, mi lesz vele, furcsa lenne, ha Heckenast visszalépne az alkutól. De várjunk.

Képzelem a dinya és gyümölcs világot, melly ez idő szerint Geszten vigeál. Mi is eszünk itten gyümölcs féléit, de azért ¹⁵ visszasóhajt <Egyiptom> Izrael népe Egyiptom vöröshagymáira. Nőm azt izeni, küldjön egy kertészkosár gyümölcsöt, in specie körtét, a levél postán, couvert alatt.

Én pedig ezennel küldök egy kosár — tormát: a tulsó lapon számbaveheti.

²⁰ Fogadja legszívesb kézszorítását

Aranynak

Cserfalevél.¹

Sikerültebb versei közé tartozik. Talán egy kissé tartalmánál hosszabbra nyúlik, de különben jó. A *szólam*, vagy *mondalom* (dictio) eléggé költői; egy pár észrevételem lesz a részletekre:

Ledültek már ó családi várak.

Az az névelő kihagyása rendszeren olyankor történik, mikor az ige (a praedicatum) utána van a subjectum képen álló főnévnek pl.:

Tó kiszárad eb havára,
Biró kerül kosolyára. (Székely dal).

Igy a közmondasoknál is: „Kutya is húst venne, ha pénze volna” Igy találom a régi krónista költőknél mindenütt; pl. ³⁵ *Bika* rugaszkodik stb. Ellenben, ha az ige elől van, akkor az az kitétetik.

Árnyak — kik vissza *nem jönnek*. Feleslegesnek találom az árnyra hogy *vissza ne jöjjen*. A mult idő árnya, *ha itt van*, csak árnyék, ha vissza jó is, csak semmi: tehát a vissza nem jövessel semmi ⁴⁰ sincs mondva. Ért-e engemet?

Cserülötte: hol vette e szép epithetont?

Ki is mondja a szám: kissé prózai, vagy táblabirós, vagy Lukács Pálos *mondóka*.

legyél: *legyem legyél legyék?*

¹ E verset ld. 282—283. l.

45 *A két koldus.*²

ban az eszme érne valamit, hogy caeteris paribus, a huszár felemelt, a bakancsos lesütött fővel jár kódolni: de az sem új, a kivitel sem sokat ér.

*A vén apród balladája.*³

50 Tárgy, szerkezet balladai. A vén apród beszél, ez jó. A vőlegény oltárnál nem-et mond, ez mégjobb: szóval ügyes ballada válhatott volna belőle, ha nyelve nem darabos, nehézkes, erőltetett. Nincs meg benne a balladai egyszerűség: a kifejezések majd pongyolák, majd keresettek. Így:

55 *lármáz* sok gyerek stb. Köznapi.

A második vers szak igen el van szórva.

A 3.-ban *összetűz* — Margit szűz (azt gondolnák a szűz tűz össze) apjával.

„hagyja úgy hogy hozza el azonnal” erőszakos.

60 A 4.-ben

„Az mondta bár, nem látta még” = már mondta, de „még nem látta” ez az értelme.

„De láttam én szólt ő”: kicsoda? — tudom hogy az apa: de a magyarban nem lévén he, she etc. bajos így az ő-vel az-
65 zal sokáig mutogatni vissza, különböző személyekre.

„Ki bír kemény *acéllal*?” Magyar, mégsem magyar. „Ki bír egy *forinttal*? adjon kölcsön nekem”
5-ik. *kristályon* = kristály felett.

6. Keze fehérebb, mint a *víz*, a hab fehér, a víz fehérsége kékes,
70 midőn nem pohárban van.

— *lakzját* (kutyalakzi) [’] *mohón* — *bámult*” mind aljas. Nagyon gyöngédtelen vonásokkal rajzolja Kálmán szerelmét, eféle kifejezések a Nagydai cigányba [!] valók, vagy oda is roszak.

75 7. Végre fordítván — hajtva „—sic ita se habentibus” Nagyon periodicus, Kanzley-stil a sok *ván vén*; versbe nem való.

8. 9. 10. 11. Jó vers szakok. A *kő* karban a *kő* szükségtelenül rontja a szép hangzást.

12. Mít többet? . . . *Quid plura?* mondja Anonymus, minden
80 fejezet végén. Csak is ennyiben magyar a *mit többet?* felkiáltás. Ez a versszak megint szétszórt valami.

Tehát igaza van: balladája formára nézve kielégítő: értvén a balladai formát, a mese szerkezetét stb. A jambusok is mennek: de a nyelv s általában a költői szólam sok helyen hibás. „Kommt
85 Zeit, kommt Rath” idővel majd nem így lesz. Irjon többet.

²⁻³ A verseket ld. 283—286. l.

Pest, am 26. aug 1853

Tekintetes tanár ur!

Hogy tanár urnak aug. 11-éről kelt levelére csak most válaszolok Pestről volt távollétem okozza.

Mihelyst haza érkeztem a czimzett levél tartalma szerint
 5 tüstént elintéztem a dolgot Eggenberger ural, átvevém tőle a nála készletben talált példányokat, mellyek összesen 111 példányra mennek. E mennyiség összes ára 36 pkr.-val, mennyinél olcsóbban Eggenberger ur át nem adta őket tesz 68 ft 24 krtpp., melyet is az első fizetési részlet 300 pftből levonván, 231 ft 36 kr.
 10 azaz Kétszáz harminczegy forint harminczhat krajczárt ezüst pénzben ezennel átküldök tanár urnak.

A kézhez váltott példányokat, mint irni tetszett, bizományban szívesen megtartom, azonban úgy hiszem, miután már a második kiadás hirdetve van, valamint nekem érdekemben
 15 van, hogy azok sem könyvárosi sem magán uton többé ne árul-tassanak, úgy Kegyedre nézve szinte becsületbe vágó dolog, ne hogy a közönség ilyenek által a második kiadás iránt mistificaltassék; annálfogva gondolnám, sőt kérem tanár urat, ezen példányok mostanában leendő árultatásától elállani, s az értök
 20 fizetett mennyiséget az a nélkül is tetemes második kiadási díj rovására számítani annyival inkább, mivel a jelen körülmények közt úgy is felette csekély lenne a jövődelem, melly efféle árulásból remélhető[,] jövődöre pedig talán nyiland egykor később alkalom, midőn tanár ur e kimaradt példányokat is pénzzé
 25 tehetendi. Egyébiránt semmi esetre sem szándékozom e nyilatkozat által annak árultatását egészen elnyomni: annyival inkább, mert még más két költemény is van vele s ha valaki csakugyan épen ezen kiadást keresi, szívesen kiszolgáltatom, s annak idejében számolandok az elkelt példányokról; sőt ha
 30 kívánni tetszik azokat NKörösre is leküldendem: de nyilvános hirdetést irántok nem teszek, sőt annak talán kegyed által tételét is eltávoztattatni kérem, tisztelettel maradván
 tanár urnak

alázatos szolgája
 Heckenast Gusztáv
 kiadó könyváros

[Címzés:]

Tekintetes
 Arany János
 tanár urnak tiszt.

Nagykőrösön

546.

ARANY—ERCSEY SÁNDORNAK

Nagy-Kőrös, august. 27. 1853.

Kedves öcsém!

Multkori leveledre épen tegnap indítám útnak a választ; mostan tehát mellőzvé az ujdonságokat (mik úgy sem léteznek) én is csupán az oeconomicumra szorítkozom. A 27 pgőt
5 megkaptam. A házat inkább add a tisztviselőnek, mint holmi rongyos zsidónak. A legszükségeseb és nem sokba kerülő reparatiót teted meg rajta valakivel, hogy legalább ne omoljon össze. A Bondár kötelezvényét, ha fizetni akar, elküldöm, egyébiránt a pénz 100 pft.

10 Én most kifogytam a dictióból: azért áldjon meg a jó isten mindnyájatokat!

Ölel

bátyád

Arany János

[Címzés:]

Ercsey Sándor urnak.

Szalontán.

547.

ARANY — HECKENAST GUSZTÁVNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1853. augusztus 30.]

[Augusztus 11-i levelére nem kapott még választ. Abban kérte, vegye át Heckenast a *Toldi* első kiadásának Eggenbergernél megmaradt példányait, s árát vonja le a második kiadás szerzői díjából.]

548.

ARANY — TOMPA MIHÁLYNAK

Nagy-Kőrös, sept. 1. 1853.

Kedves barátom!

Megbocsáss, hogy illy hirtelenébe válaszolok leveledre: de én pontos és fontos ember vagyok, a mint azt tapasztalni több ízben is volt szerencséd; s épen nem ritkaság, ha egy hónap

5 mulva már kapod válaszat. Egy tervem ment füstbe, édes jó czimbora, téged, a te szalmaözvegységed szomorú és unalom-
dús napjaiban meglepnem, csak így solo, a mint vagyok. Már előre képzeltem, mint rád ijesztek; hogyan fogod törni kezedet és lábodat, mikép elégtsd ki a te finnyás barátodat, ki veled
10 kész leendett szalonát sütni a konyhán, s *testu* poharat, vagy kancsót inni a pitvar küszöbén, ebsorban. Igazán a jux meg-
érdemelte volna, hogy füstbe ne menjen: de csak az vigasztal, hogy ennél üdvteljesebb tervek is merültek már az enyészlet
létsemmisítő ölébe. Hogy illy virágos iránylyal élek, azon ne
15 csodálkozzál, mert ebből tetszik ki, hogy olvasom a Divatcsarnokot, mellyet te, szerencsétlen furulyás, talán csak hírből ismeresz, mint a cigány a sárgadinnyét, ki beszélt olly emberrel, a ki látta azon embert, ki a debreczeni vásárban ette a fentözim-
zett dinnye *héját*.

20 De hogy leveled fonalán menjek: baj, baj, barátom, mind baj. De hisz minél több az ember baja, annál több, némelly bölcsek szerint, a boldogsága, mert annál több a remélnivalója, s a remény maga a boldogság. Illy értelemben én is boldog vol-
nék, ha reményeim olly bőven existálnának, mint nélkülözé-
25 seim; vagy is, ha a rongyos jelennek minden lyukát befoltozhatnám egy reménnyel. Hej! nekem is a közelebbi 6 nap rettentő volt, azt hittem, kedélyem, lelkem végfelbomlásnak indul; rémitő volt a küzdelem. Ma hála az égnek, jól vagyok. Ne hozzon isten olly napokat rám többé! Mulatság, szórakozás kell
30 nekem minden áron, különben tönkre jutok.

A virágregékkel csak engem akarsz lóvá tenni ugye? Mint-
ha nem olvastam volna én a Pesti Naplóban, hogy Friebeisz 100 arannyal, in specie & natura, honorálta. Ládd, Miska! még mindig tele van a szád panaszszal, pedig aranyeső hull öledbe,
35 mint Danae kisasszonynak. Én is eladtam vitéz Toldi Miklós ecsémet (de fájdalom! még csak a régít) 600 forintért, mellyből azonban 68-at szépen elvesztettem. Eggenberger protestált, hogy neki az első kiadásból még néhány példánya nem fogyott el; én Toldi Ferenczet, a Kisf. társaság igazgatóját felkérdeztem, ez
40 azt felelte, hogy joga van Eggenbergernek protestálni: így nem volt mit tennem, mint III Toldi Miklóst és Szuhai Mátyást és Bosnyák Zsófit a nyakamba varratnom per 36 xr. No de, veszett fejszének a nyele megvan, 68 forint híján a többit részint már megkaptam, részint ezután megkapom, s ez uttal tisztában
45 vagyok. Hanem az szép dolog, hogy a Kisf. társaság vagyis Eggenberger-féle kiadás mind ez ideig nem tudott elfogyni: oka? talán a közönség? oh nem! aranyért sem lehetett volna néhány

év óta kapni sem a pesti, sem a vidéki könyvvarusoknál, kivéven az Eggenberger úr becses boltjának valamely sötét zúgát.
50 Mióta Kőrösön vagyok is, számtalan ember kérdezte nálam, állítván, hogy Pesten nem kapható, ők bejártak érte minden könyvvarust. Így árulják a magyar könyvet!

Arról pedig, Mihály öcsém, szépen hallgatsz, hogy megfratta veled Török János ama famosus verset, mihez maga ad
55 eszmét, kelmét, czérnát, béllést, gombokat, csupán össze kell állítani? Azért is megveszem az igazmondó profétát, hogy kiszüljön a turpisság.

Beszélsz még a *Délibábról*, a Tóthokról, arra nincs mit válaszolnom, részint, mert veled egyetértek, <R> részint, mert
60 mostanában egyikbe sem dolgoztam. Fogok-e? a jövő majd megmutatja: most óvakodom a szellemi munkától. A félévi lapért én is mindeniknek adósa vagyok: ha lefizethetem, jó; ha nem — úgy megérdemlem *nyugdíjul* az irodalomtól; azért gondoljon vele a manó.

A kőrösi iskola nyilvánossága megérkezett: a professoroknak is elnézik még valameddig (talán míg csínyt nem tesznek) régi bűneiket. Hogy Szász lemondott, helyette mást is választottak, azt talán már tudod is. Szászt Kecskemétre hitták, meg is ajánkozott, azaz elfogadta a tanárságot. Jelenleg Erdélyben
70 van, ott is akadt volna szerencséje, a k.-vásárhelyi jövedelmes papság. Nem hiszem, hogy adott szavát visszavonja, s Kecskemétet felsűsse.

Sírvers, neje kövén, már van, de Károly szivesen vette volna emlékül elkésett soraidat. A sírverset én iszkábáltam, nem
75 igen derék biz az, de jobb nem sült. Ide jegyzem:

Egész teste fájdalom volt,
Egész lelke szeretet:
Az sulyától földbe hajolt
Ez a mennybe sietett;
80 Fényes lelkének a mennyben
Jobb is mint <e> e földi szennyben;
Ott van igazi hazája,
Kedveseit oda várja.

A sírkő árnyas berekben, félre a többi síroktól, csaknem
85 magányosan áll, egy dombon; aranyozott betűi olly szépen csillognak ki a lombok közül, ha a déleesti nap rájok veti sugárait! Ott nyugszik Szász Póli.

Tegnap, tegnapelőtt Kecskeméten voltam szórakozni. Ott van Gyulai Pali, ír valami regényt, Szilágyinál. Jól esik velök néha kicsevegnem magamat, már másodszor voltam ott, Mentovicssal, 2 hét alatt, a vasúti kavics tetején utazva.

Szombaton lesz a pálya nagyszerű megnyitása; azontúl nem ülünk a kavicsra. Meglehet felrándulok Pestre a falamiával mert Julcsa és Laczi sarkalnak erősen, hogy ha már Gömörbe nem mehetünk, menjünk fel legalább Pestre. Ők még nem látták Pestet, képzelheted milly kíváncsiak, főkép Julcsa, Laczi czinikusabb ember.

Mit irjak még édes Miskám? Nem irok biz én semmit, hanem hogy az isten szeressen titeket minden jóval, ölelünk és csókolunk benneteket, mint hármatokat. Adja isten hogy soraim a kedves komám asszonyt, ki azóta a fürdőből talán vissza is tért, fris egészségben találják; „téged pedig, fiaddal öledben, Játszadozva, gyermekes jó kedvben” te vén számár! te!

105 maradok
hű pályatársad
A Jankó.

549.

HECKENAST GUSZTÁV — ARANYNAK

Pest, am 1^{en} Sept 1853.

Tekintetes tanár ur!

Tanár urnak aug. 11^{en} költ levelére még aug. 26^{an} már nemcsak válaszoltam, hanem Eggenberger urnak 68 ft krral p.p. történt kielégítése után, az első fizetési részletből maradt 231 ft⁵ 36 krtpp is elküldöttem. Ha e levelem aug. 30 ára nem, de azóta bizonyosan hiszem, hogy a pénzel együtt kegyed kezéhez jutott, tisztelettel maradván

alázatos szolgája
p. Heckenast Gusztáv

[Címzés:]

Tekintetes
Arany János
tanár urnak

NagyKőrösön

Hanva, sept. 8. 1853.

Kedves Jánosom!

Te egy valóságos haszontalan ember vagy! az vagy! most győződtem meg felőle voltaképen. Miért? azért

a) Hogy el nem jöttél hozzám.

5 b) Hogy ha már *el nem jöhettél* miért irod azt nekem meg, hogy akartam menni.

c) Hogy bajaid és roszt óráid voltak, s még sem irod meg az okát, hogy én is osztozhattam volna bajaidban, vagy legalább voltaképen ismerném helyzetedet. Pedig bizony ember!

10 én a mi jóm van szívesen megosztanám veled (persze igen kevésre mennél vele), a mi roszad van pedig örömmel elfogadnám felét.

Most büntetésül kapsz tőlem *egy lapnyi* levelet; nem érde-melsz többet te valóságos Fabius Cunctator!

A Virágregékért persze hogy 100 aranyat kaptam az —

15 újságban. Hadd higye a publicum, *csak te* ne hidd; 200 pengő kész pénz, és kétszáz példány az enyém, több semmi. Ez az igaz hogy minden fáradság és költség nélkül; veszett fejszének nyele. Hanem az a Friebeisz valahogy fene *vékony* papírra nyomatta; a könyv igen kicsiny (majd küldök én neked egy példányt), a publicumnak *sok* kell, nagy rakás, szinte restelem a

20 dolgot, de már meg van, vigye a manó[!] én oka nem vagyok! Sajtóhibával persze hogy tele van! a Szarkaláb címűben „*e hazug vigasztalással*” ez jön elő; nyomva van: „*e hang vigasztalással*.” Császár a Divatcsarnokban közölte mutatványul, nem

25 volt képes a hibát felfedezni, hanem írta: „*e hang vigasztalásával*.”] Más *hang* kellene az ilyen versíróknak. Örülök, hogy Toldi ismét *küzdött* számodra egypár garast, sovány jutalom, de barátom, jobb a semminél! hány ember van, a ki semmit sem kap kinos és veresverejtékes munkájaért, mert még azoknak

30 *jaj!* kik nem a *szépirodalmi téren* járnak.

Hallod-e té! minap *Szentesre* akartak papnak híni; elővettem a mappát, hogy men[n]yire fogok én esni Arany Jánoshoz; istenugyse nem a jövedelmen törtem az eszem. *Szalontát* és *N.-Köröst* méregettem vele össze, de persze, hogy ez hiú álom

35 volt; *mostani állapotomban* nem merek mozogni; aztán meg a feleséget övéi közül any[ny]ira vinni alig lehetne, aztán meg sat sat sat

Hát te micsodá dolgokat beszélsz nekem *Török Jánosról, Igazmondóról* és sok más *nem igazról*; tán magadat akarod előre
40 kimenteni, hogy kelmét, gombot, sujtást stb kaptál, s úgy varr-
tál egy öreg mentét. Öcsém! nem vagyok én olyan *jó ember*, kit
minden bolondra rá lehessen venni, mint téged; vedd meg, vedd
azt az *igaz mondót!* benne engem nem találsz, azt mondhatom
szerelmes atyámfia! No nézze meg az ember!

45 Ezzel összefügg, hogy Császár se kérd se hall, hanem a
lapját egyenesen nyakamra küldi. Mit csinálsz már most vele
mond[d] meg!?

Sajnálom, igen sajnálom hogy szegény Szásznénak egy
pár sort nem írhattam akkor; de igazán nem lehetett; elgondol-
tam hogy te, én, ő írtunk volna rá, ez által a barátság is kép-
50 viselve lett volna; később látom hogy Tóth K. is figural; akkor
aztán — ha el nem késtem volna is, — nem lett volna kedvem.
Versed középszerű, de vigasztald magad, jobbat én sem írtam
volna. Szász tehát kecskeméti professor? Miért? jobb ott? ezt
55 nem értem! hisz a n-kőrösi iskola dolga jobban áll mint a kecs-
keméti anyagi tekintetben is; aztán veletek, köztetek, — szó-
val nem értem!

Gyulait köszöntöm, ha még beszélsz vele; Szilágyi Sán-
dornak mond[d] meg hogy köszönöm a Nők Könyvét, melylyet
60 *meg nem* küldött, bár Frieb[eisz] által kérettem szépen; és a
nyugtatóványt is elküldöttem róla; most se *nyugtatóvány* se könyv,
se pénz se posztó. Ha meg nem küldi, a *Romanceroktól* s *Firdusi-*
tól, melly nálam van, elbúcsúzhatik.

Jaj de [=] istentelen! megint ennyi *sok levelet (!!!)* kapsz
65 tőlem; már a 4-ik lap; te persze novemberben megint vála-
szolni fogsz! Szép!

Csókolunk; nőmnek nem sokat használt a fürdő, fiam kissé
erősebb már; hála istennek hogy a kedves komámasszonyról
mit sem irsz; bizonyosan nincs semmi baja; Julcsát Laczit,
70 mindnyajotokat szivün[k]ből üdvözlünk, csókolunk. Nyugtasd
meg őket: Gömörre nézve; a mi nyúlik nem múlik! De öcsém
olyan setét van már itt hogy alig látom mit irok, Isten áldjon
meg benneteket!

btod Miska

Geszt Sept 10-kén 1853.

Édes Aranybácsi!

Régóta itt hever már kedves levele válaszolatlanúl, de ennek oka főleg Erdélyi útam volt. Onnan ugyan már egy hete hogy kijöttem de azóta sem írhaték miután onnan hozott két
 5 versem elveszett, írni pedig még e napig nem tudtam. Bajomban csak a vigasztalt hogy Arany bácsi, ha lehetni[!] is eset rá hogy aggódna felettem, nem fog pár heti levélszünetért aggodni, miután ez nem első nem is utolsó.

Születék azonban ma egy hosszú költemény, s épen mert
 10 oly hosszú, levelem prózai részét ezennel bezárom.

Isten áldja meg!

szerető tanítványa
 Tisza Domokos

*Őszel*¹

(Szabálytalan Elegia)

15

Ne költsetek fel álmaimból!
 Magam a hervadó természet
 Fonyadt ékével mulatom
 A hulló lombot hallgatom
 20 S keblemben kél egy sajtó érzet
 Mély, lassú rokon fájdalom.
 — S melyek tavaszkor, álmaim,
 Oly ragyogók és élethők valának,
 Most mind a bús, sötét halálnak
 25 Járnak árnyékain.
 . . . Saját őszömrre gondolok!
 S é rideg gondolatra . . .
 Keblem szorúl, szivem dobog.
 Bár csak már föld alatt lehetnék!
 30 Meghalni *tüstént*, úgy szeretnék!
 Meghalni míg ifjú vagyok!!
 Behúnyom könnyes szememet .
 — S ím fest nekem a képzelet
 Őszömből sivár képeket.

¹ A.J. kritikáját e versről ld. 315. l.

35 — Öreg vagyok. Arcám virágát
 Lefonyasztá a kor dere,
 s Ingó fejem gyér szálaít
 Hó, -zúzmarával lepte be.
 Karom mely oly forrón övezte
 40 A lányka karcsú termetit
 Most reszketeg; *tág öleléssel*
*Vaskos kályhát kerít.**
 Öröm és kedvet, régi hű lakómat
 Úgy ismerem már csak mint azon idegent
 45 Ki országúton ablakom előtt
 Anyiszor járt, anyiszor ment,
 De hozzám soha be nem jött.
 — Mert hiszen vígadnak körültem
 Minden vigad, de én kivülem;
 50 Szívemnek mert már nincs hogy min örüljen .
 Elnyelte multam a jelent.
 S többé már a jövő sem az,
 A bájos csalfa jós leány
 Ki mindent jósoljon nekem
 55 Mit szűm ohajt mit szűm kíván;
 Hanem egy *rém*, mely örül áll
 Koporsóm nyitott ajtajánál
 Mindig ijeszt, mindig kinál!
 S *egy* vágyad nincs aggott kebel
 60 Amelyet még elérni vélsz,
 Hogy a bösz rém ne súgja rá:
 „Ha addig élsz!” „Ha addig élsz!” —
 Hagyj el! hagyj el kérlek! esengem! —
 Rút ábrándkép óh hagyj el engem! —
 65 . . . Minden lomb és levél lehullt
 Minden virág már elvirult
 Egy zöld füvet szem nem talál,
 Trónjára lépett a halál!
 . S én hallgatok, csak hallgatok .
 70 — Míg semmit már nem hallhatok.
 — Óh mért hogy meg nem halhatok
 Mig ifju s boldog vagyok!

* [A.J. rosszallását kifejező aláhúzásokat dőlt szedéssel adjuk.]

N. Szalonta, sept. II. 1853.

Kedves bátyám!

A napokban kerültem haza Debrec[en]ből: s még mielőtt elindultam volna, föltettem magamban, hogy mihelyt haza jövök, azonnal írok bátyáméknak. De biz ez holmi apró bajoskodások miatt egész mostanig elmaradt, azért tehát teszem azt ezennel.

Tehát: Debrecenben valék, az ügyvédi eskü letétele végett, mellyből minden bővebb szószaporítás nélkül következik, hogy én is az ujonnan kinevezettek között vagyok. Azonban, tudja isten, mellyiknek örültem volna jobban, vagy mellyik szerzett volna nagyobb aggodalmat hogy kinevezetek, vagy ha ki nem neveztettem volna. Mindeniknek meg van a maga rossz oldala: A kinevezés, az igaz, ideiglenesen ad egy kis bizonytalan, de bizony keservesen megérdemlett kenyeret; — végén van azonban ennek azon bökkenő, hogy egy vagy két év mulva censurázni kell az új törvények azon végetlen chaoszából, mellyben az ember alig tudja magát mégeddig orientálni is; végén van azon másik bökkenő is, hogy . . . A ki nem nevezés pedig ismét sajátosság dolog lett volna reám és velem együtt több hasonló sorsú emberekre nézve. — A kinevezések különben sajátságos combinációval vannak téve; mert például Szalontára, hol eddig 3. fiscalis is alig volt képes megélni; és a melly dicső Szalonta városa, a föld hátán lévő legnyomoruságosabb helyek egyike minden olyan emberre nézve, kiket a sors arra kárhoztatott hogy 25 *húsz* körmük után éljenek — most van nevezve 5. ügyvéd, Szarvas városba 2. Békésre: 1., Csabára: *három* stb. De ez még mind csak tűrhető volna, hanem rám nézve még azon furcsa malheur adta magát elő, hogy ide nevezték ki *idősebb Ercsey Sándort* is! És én; s velem együtt minden józan eszű ember, 30 valamint nem szégyenlheti azt bármilyen állapotú rokona legyen is: — úgy, nem hiszem, hogy legyen valaki, kiből különös érzést ne idézne elő, ha egy Rozvány Kosztihoz hasonló fráter kétszeresen druszája, collegaja és azzal néha-néha, veszedelmesen confundáltatik. — Idősb Ercsey Sándoron kívül ide van 35 még ki nevezve bizonyos Kalotay Zsigmond nevű is; becsületes, együgyű ember.

Mellyekből átláthatja bátyám hogy a collegátusság, *okos emberek között*, nem volna valami nagyon veszedelmes, ha a

vetélkedésnek, Szalontán, olly sok tárgya lenne, mint a millyen
40 kevés van. De Szalontán nem sokat néznek arra kiben van több
képesség és becsületesség; — hanem arra tekintenek a kinek
nagyobb feje, nagyobb szája és nagyobb szemtelensége van. No
de elég ebből ennyi. —

Hanem más nagyobb baj is van. Az t. i. hogy a thron-
45 örökös ide s tova haza kerül. — Én csak mástól hallok azon
axiomat vagy minék nevezzem, hogy a gyermek, azoknak a
kiket a pap összeeskettett, örömet okoz. De én ezt, — mind-
amellet, hogy a kis gyermeket, ha az másé, — szeretem —
egyáltalában nem tudom megfogni. — Sőt némelly bolondok,
50 ollyan ostoba dolgot is beszélnek, hogy a gyermekkel a gazdag-
ság is szaporodik. Ezzel is épen ellenkezőt tapasztaltam; mert
nekem, a fentisztelt korona-örökös, kinek pedig mégeddig földi
ember nem nézett szeme közé, eddig is van már vagy 100.
vftomban. — Pedig engem egyáltalában nem sarkantyuz azon
55 dicsőség, hogy a nagyhirú család élő fájának lombjait tovább
terjesszem, s legkevesebb gondom volna az életben, ha tudnám
azt, hogy a nemes familia utolsója velem és bennem oda költö-
zik, hol, — mint mondják, — az angyalok kukorikolnak. És
kivált most, a mikor Tompa „A Gólyához”-t irta. — Hanem
60 hiszen hiában rugódozunk a fátum ellen, csak kinlódnunk kell
ezen rosز világban, mig lehet. —

Szilágyi István, néhány nappal ezelőtt, mint szokott
ilyenkor tájbjban, — Szalontán, — és mint szokott Fónyad
Istvánnál volt. — Történetesen találkoztam vele, mert látoga-
65 tásával (:mit egyébiránt nem is nagyon ohajtottam volna:) nem
szerencséltetett. És a mint szinte ilyenkor, és mindig szokása,
— most is beteg volt. — Panaszkodik hogy bátyám régen nem
irt neki, s hogy nem tud róla (:már t.i. bátyámról:) semmit. —
A mint beszélük, és egy vele volt professor társa is erősíté, már
70 felesége, sőt gyermeke is van; — de én rettenetesen tamás va-
gyok benne.

A tavalyi buzájuk még most is itt és meg van bátyámék-
nak; és az itt is lehet addig, mig annak eladásáról nem rendel-
keznek. Hogy ez idén mennyi termett, azt még most sem tu-
75 dom, mert Jámborné már régen nem volt nálunk. Valamintsé-
sen[!] nem tudom azt sem, hogy az eladott szénán kívül mennyi
szénája van bátyámnak; hanem azt tudom, hogy a mi és a
mennyi van, az megvan.

A fáskeretre nézve gondom lesz, hogy tavaszra egy néhány
80 vad fánk legyen. Addig is pedig, még azon vad fából szelid fa
lesz, a kiveszendőket igyekszem kipóltatni.

Π ω

νίκη νίκῃ καὶ μίχα Ὀφείνικου.
 Ἀρνάνακ, φέουνακ καὶ σφενδρῆνακ
 νουηνεν!

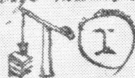
Εγγυ α [Korona] ἡφερονακὺ καὶ ὁφείνικου

lyggy, s az **ΕΥΤΛΟΥΣ** mindenek közötti. Ezen a napon egyelőre.

ΤΑΝΑΡΟΚ Jánosról a miniszter által választott. A napról az előző kézikönyv után a napra. A napra az előző kézikönyv után a napra.

αὐτὸς τὸ βίβλιν ἀναγράφῃ πάλιν τοῦ 2^{ου} ἡ 10^{ου} μίση **ΤΕΓΕΔ**, ἡ 2^{ου} ἡ 6^{ου}

magas Német - német nyelv. Hogy a nyelv egyelőre ide. A nyelv egyelőre ide. A nyelv egyelőre ide.

— két oldalról van a magas [Korona] [Korona] [Korona]
 s az a nyelv, hogy a nyelv egyelőre ide. A nyelv egyelőre ide. A nyelv egyelőre ide.

Az a nyelv egyelőre ide. A nyelv egyelőre ide. A nyelv egyelőre ide. A nyelv egyelőre ide. A nyelv egyelőre ide.

Kétszázötvenötös évem, Kelemen és Zoltán utóm,
 Magyarok és Dávidok, Árkádok és Sándorok,
 Vajdaság és Magyarok. - Helyed és barátom Károly,
 Kétszázötvenötös évem, Kelemen és Zoltán utóm,
 Magyarok és Dávidok, Árkádok és Sándorok,
 Vajdaság és Magyarok. - Helyed és barátom Károly,
 Kétszázötvenötös évem, Kelemen és Zoltán utóm,
 Magyarok és Dávidok, Árkádok és Sándorok,
 Vajdaság és Magyarok. - Helyed és barátom Károly,

Kétszázötvenötös évem, minden egyes oldalon
 leghatalmas, kőzetes, és jó barátom. Sőt nyugodtan
 egy nagyban. **J. G. N.** az a hely, amire kíváncsi lehet a
 Károly. Kétszázötvenötös évem, Kelemen és Zoltán utóm,
 Magyarok és Dávidok, Árkádok és Sándorok,
 Vajdaság és Magyarok. - Helyed és barátom Károly,

E levél a legelső leghatalmas évem, Kelemen és Zoltán utóm,

LEVA

Károly utóm, Kelemen és Zoltán utóm,
 Magyarok és Dávidok, Árkádok és Sándorok,
 Vajdaság és Magyarok. - Helyed és barátom Károly,

Károly utóm, Kelemen és Zoltán utóm,
 Magyarok és Dávidok, Árkádok és Sándorok,
 Vajdaság és Magyarok. - Helyed és barátom Károly,

X. Károly és Zoltán utóm, Kelemen és Zoltán utóm,

Károly utóm, Kelemen és Zoltán utóm,
 Magyarok és Dávidok, Árkádok és Sándorok,
 Vajdaság és Magyarok. - Helyed és barátom Károly,

Arany és tanártársai tréfás levele Obernyik Károlynak (folyt.)

A házra nézve, — melyből néhány nap múlva költözik a patikás — mostanában irtam meg neki: hogy a kötelezvény szerint, a szükséges reparatiokat tegye meg, s a mi hiba van benne, hozassa helyre. S ő nekem, levelemre, az ezennel közöltt és jeremiádokkal-teljes levélben válaszol. S ezt, pro notitia rerum gerendarum, szükségesnek véltem bátyámmal olly megjegyzés mellett közleni, hogy azt teendő észrevételeivel együtt hozzám küldje vissza. Én restelem a kellemetlenséget akárkivel de hiában, az ember ezen önző világban, magához van legközelebb.

A házat, jövő évre, mint íram, egy nőtlen cs.k. pénztárnoknak adtam át. Hanem itt ismét bökkenő van. Ugyanis, mint köz tudomású dolog, Gyula a nagy kályhát kihordatta volt, és az, mostanig sem lévén berakva, természetesen a szoba fűtő-instrumentum nélkül van; melyre pedig a télen, ha élő állat lakik benne, egy kis szükség is talál lenni. Igen jó lesz hát, és ohajtott eredménye talán meg is leend, ha bátyám Gyulának, egy pár sort ír, és őt felhívja, hogy miután a kályhát kihordatta, rakassa is be azt, mert ha én szólok Gyulának csak ötöl-hatol, s kuttyában sem veszi.

Kivánsága szerint bátyámnak felszólítottam Jámbornét is, hogy ha valami eladó földet hall, adja hírül. Ez okból Forneth Károly ex-patikást is megszólítom hogy a nála lévő 100 pengőt és hónap végére fizesse le. Ha aztán rögtön földet nem kapnék, — mi nagyon valószínű — valami biztosabb helyre, és olly módon adom át, hogy bármikor, rövid időn megkaphassuk.

Nem tudom íram-e multkori levelemben, hogy Ercsey Jani a mult hetekben, futtában nálunk lévén, bennünket lequar főzni meghívott. Ezen meghívás következtében, holnap lesz a sályi expeditio. S ha megint olly regényesen járnók meg mint tavaly, az eredményt közlendem. —

Ezekből láthatja bátyám, hogy olly hosszú levelet irtam, a millyet csak lehetett, azért a viszonosságot megvárom.

Egyébiránt mindnyájokat ölelvén és csokolván, vagyok vagyunk és maradunk etc

szerető öccse
Ifjabb Ercsey Sándor

U.i. Az öreg urnak ismét ollyan szép szerencséje történt: hogy Tamásdán vagy 300. pfntot érő buzájá, — asztagban be lévén rakva — elégett. —

TISZA DOMOKOS — ARANYNAK

Geszt September 23-án 1853

Édes Arany bácsi!

Ki sem mondhatom, mily haraggal löktem el az épen most érkezett Délibábot, Tóth Kálmán szerencsétlen balladának keresztelt üres rímfercét olvasván. Épen a napokban készítém
 5 Beczkónét, melyet itt küldök, épen a napokban gondolkoztam komolyan a ballada kellékei és szépségei felett; s ím most ezt olvasom! Szerencsétlen Gara Mária! Valóban ha magamban, a szerénység maskját kicsit letéve, magamról gondolkozom, elhiszem hogy ha csak magyarul tudnék, s csak a mostani napi sajtó-
 10 tóból ismerném a magyar irodalmat, már rég elment volna az eszem mert legnagyobb költőnek hinném magam a világon.

Nem Arany vagy Tompa, de csak egy Sükey nevével sem találkozok az ember e lap hasábjain.

Az egész Délibáb Jenevaiból meg Tóth Kálmánból áll ki,
 15 meg osztán vidéki színházi hírekből melyek mind oda mennek ki. *X-en szept 1-én Dalma köztetszéssel adatott.* Az egész Délibáb nem egyéb mint egy fót a Zsuzsi veres nadrágán. De már expectoráltam magam. Kérem írja meg Arany bácsi, vajjon megindulnak e Pákhék?

20 Az Isten áldja meg!

szerető tanítványa
 Tisza Domokos.

Beczkóné¹

25 „Fel várnak büszke asszonya!
 Beczkóné rajta! fel!
 A vár megett hó éneket
 Egy dalia énekel.
 A vár megett csalfán rezeg
 Csalfán a holdsugár
 30 Dalia lován ül a leány
 S fut szép Jolánka már!”

Igy szól a várnagy s kél a nő
 Selyem párnáiból,
 Fél imetten, nagy félelem
 35 Közt kérdi — hol ég hol? —

¹ A.J. kritikáját e versről ld. 315—316. l.

„Álfélelem!” „A szerelem
Ég csak most asszonyom!
Gyerő lovag, szép lyányodat
Elrablá, — ez bajom.”

40 . . Rettentő érzelmek között
Hág és száll a kebel . .
— „Én lya[!]nyomat, Jola[!]nomat?
Egek bosszúra fel!
Én lyányomat Jolánomat?
45 Óh tudd meg szemtelen
Ha nő vagyok, anya vagyok
Nincs neked kegyelem!”

Hívatja mind kik férjivel
Harcoltak egykoron,
50 Feles cseléd és harci nép
Áll a várudvaron.
— „Feles cseléd és harci nép!
Bár mind elveszettek
Én lyányomat, galambomat
55 Megmentik e kezek!”

Száguldnak holdas éjszakán
A sebes lovagok
Úrasszonyuk, lett hadnagyuk
Kergetik a nyomot.
60 Úrasszonyuk lett hadnagyuk
Nyargalnak — azalatt
Várában a szép dalia
Jolánkával mulat.

Keletfelé a hajnal ég
65 A lovaghad megállt.
Elérve már vad Gyerő vár
S Beczkóné így kiált:
„Elérve már vad Gyerő vár!
Vén Pál, biztos cseléd!
70 A várba fel menj *innen el*
S Gyerőnek ezt beszéld:

Leányáért hogy asszonyod
Nyargala ide át

És tőle őt (békén előbb)
 75 Kéri tulajdonát.
 De hogyha őt nem adja ki-
 És mindent megtagad
 Föld színire, dől vára le,
 Kő kövön nem marad."

80 Gyerő vár népe felriad . . .
 — Mint tői hattyú szép
 Beczkó Jolán, a vesztett lány
 A várerkélyre lép.
 Beczkó Joláns „Anyám, anyám”
 85 Erkélyről így kiált
 „Gyerő lovag engem nem ad,
 Fel! ostromold a várt!”

„De minden nyíl, minden golyó
 Mely a várfalra hull,
 90 Fejem felett, keblem *megett*,
 Vagy rajta át, vonúl.
 — Fejem felett, keblem *megett!*
 Mert ostromod alatt
 Gyeróné a várasszonya
 95 Az erkélyen marad!”

Beczkóné mérge megtörik .
 És könyekben foly el,
 „Jolán Jolán, te kedves lány
 S az ifju férj és nő
 100 Kéjjel tele sietve le
 Anyját ölelni jó.

554.

ERCSEY SÁNDOR — ARANYNAK

Szalonta, september 25. 1853.

Kedves bátyám!

Utolsó levelem küldése óta ismét baj van. És ezen baj abból áll, hogy azon kályhát, melyet Gyula a szobából tavaly kihordatott többé vissza rakni nem lehet, minthogy annyira⁵ össze van töredezve, mikép nincs az a Csopor-teremtő Jósh

Péter a ki összecsinálja vagy összerakja. És most már az a kérdés mit csináljak? Mert Gyula, kit ez iránt megszólítottam, azzal áll elő, hogy ezen kályha már akkor is, midőn ő a házhoz ment, annyira rozsz volt, miszerint csak inasa ügyességének köszönheti, 10 hogy a gőz és füstbeni megfuladástól, egy télen keresztül megmenekedett. — Denique ebnek és egy más valaminek nem akad ura.

Most tehát már az a kérdés: mit csináljunk?, mert azon nőtlen pénztárnok, ki a szobát vagyis házat kivette, kályha nélkül 15 nem lehet.

Én legjobbnak látnám, ha ide egy kis öntött vas kemencét vennénk, mellynek ára 16—18. pengőforint; s melly aztán egy ember-életig megbírná. Azonban ha bátyám jobbat gondol még jobban lesz a dolog. Ezen ujonnan veendő vaskemencét 20 pedig nem vehetnők természetesen másból mint az ujonnanfizetendő első angariából.

Csupán arra kérem tehát bátyámat, hogy e tekintetben választát és akaratát sietősen tudassa velem, mert a házba ide s tova, bele költöznek, 5—6. nap múlva, a pénztárnok, s midőn 25 az ember valamelly ügyes asszonnyal kitakarittatandja (:mire hasonlóul kelleni fog egy pár forint:) akkor egyuttal be is tétetnők azon vaskemencét, mellyet a jövő hét elején történendő váradi vásárkor szeretnék megvételni. —

Különben a házat 80. pfnért vevé ki a pénztárnok.

Küldendő soraiban egyszersmind multkor küldött levelmeknek azon részére is, melly a házat illeti, határozott választ várok.

Áldja meg az isten bátyámékat; öleljük csókoljuk mindnyájokat.

35

Szerető öccse
Ifj. Ercsey Sándor

555.

ARANY — ERCSEY SÁNDORNAK

Nagy-Kőrös, sept. 27. 1853.

Kedves öcsém Sándor!

Két rendbeli leveled fekszik előttem, s a mi furcsa, saját dolgomban neked kell sürgetni a választ. A napokban Pesten voltam a falamiával együtt, azért késett válaszom az elsőre.

5 Tehát: a mi a Wölfel levelét illeti: én nem tudom, mit tegyek vele. Talán jogom volna a reparatiókat sürgetni: de hiszen tett

is valamit és olly rövid használatért eléggé megfizetett. A contractust sem tudom, hogyan van szerkesztve: csak *permissiv-e* a reparatio benne, vagy határozottan obligatív. Utolsó
10 esetben tégy vele valamit, ha nem annyit mint jogos, legalább a mi méltányos.

Épen ilyen formán vagyok S. Gyulával is. Ő ugyan, mint-hogy a kályhát kihordatta, tartoznék azt bármily rossz, bera-
katni; csakhogy ez is késő már egy kissé, azóta egy év jött közbe
15 aztán meg mikép húzakodol vele mostani helyzetedben? Az első angariából vétecs egy vaskályhát, azt nem olly könnyen eszik meg a lakók.

A búza, mi nálatok van, ha megfér, legyen ott télközépig, vagy tavasz feléig, akkor majd eladhatod. Jámborné talán tud
20 helyet adni az új termésnek, mert gondolom, hogy az nem olly sok lesz. Az általad említett széna mennyiségét tudd meg és add el, ha veszi valaki. A fás kertben jobb lenne ősszel, mint tavaszszal ültetni vadcsemetéket.

Ennyit *de oeconomicis*.

25 Hogy kineveztek ügyvéddé, az ugyhiszem még is jobb, körülményeid közt, mint az ellenkező. Két év alatt sok gyakorlatot szerez az ember, addig a „chaosz” is tisztul, aztán meg a két évből 5 is lehet, aztán még egyéb rendszer is jöhet be stb. Hogy a collegatusban nem sok gyönyört találhatsz, azt megghiszem.
30 Talán a társas bíróság okozza, hogy 5 ügyvédet neveztek Szalontára, holott Kőrösre (18.000 lakoshoz) csak négyet; de itt nincs társasbíróság.

A trón-örökös azóta tán haza is érkezett; azóta úgy hiszem, másképen beszélsz felőle, s igazat adsz Szemere Pálnak, ki egy-
35 szer életében szép verset is irt, mikép következik:

Nem! a magtalannak tünemény világa,
A hol ő bujdosott, csak egy vadon homok,
Mellyből a nyomorult, mihelyest kihága,
Enyészten enyésznek ösvényin a nyomok.

40 Igaz hogy ő ezt vagy 40 évvel ezelőtt irta, a másik vers pedig mire te hivatkoztál pár éve kelt s e közt nagy a különbség.

Szilágyi nem panaszkodhatik rám: utolszor én irtam neki s nem válaszolt. Ennek már 3/4 éve az igaz, de én csak elvárom,
45 míg ír.

Ujság itt semmi, kivéve amit már tudhatsz, hogy gymnasiumunk nyilvános, azaz államérvényes bizonyítványokat adhat.

Az ünnepélyes megnyitás octob. 3-án lesz. Mi professzorok (mint minden az austriai világon) ideiglenesen meg vagyunk erősítve; Szász praeveniálta, mint Megyeri a macskát és Kecskemétre ment tanárnak, hol a gymnasium bukófélen van. Fizetésünk azonban marad mint Arad, az igaz hogy dolgunk több lesz s a drágaság nő, mint árvíz.

Pestre semmi egyébért nem mentünk, mint szórakozni, s mivel a gyermekektől, kiket két éve hogy biztatunk, nem maradhatánk. Pákh alkalmasint megindítja a Szépirodalmi Lapokat: a Délibáb pedig főfájásról panaszkodik.

Ez utóbbi baj engem is az egész vacatióon által kinzott, fül zugással párosulva, elanynyira, hogy szellemi munkával nem is igen foglalkozhattam, de kárpotlásúl unatkoztam rettenetesen.

Janit, ha ismét megfordul nálatok, köszöntsd nevemben. Neki is fogok írni rövid nap; sűrűbben is tenném azt, ha volna miről levelezni. Mint egyes ember, okosan teszi, ha visszatér a mérnökségre, ott legalább pénzt keres, míg most ingyen vesződik Sályi helységében. Sajnálom, hogy a lequár főzésben részt nem vehettem, oly jól esik a tavalyi expeditio emléke, minden veszélyek daczára mellyeket kiálltunk. Remélem, hogy most szerencsésebben jártatok: farkas, medve vadkan, oroszlán nem rémített benneteket.

Köszöntöm az ismerősöket, rokonokat. Titeket pedig ölelek családostól, s maradok

szerető sógorod
Arany János

556.

ARANY — TOMPA MIHÁLYNAK

Mihálynap 1853. Nagy-Kőrösről. [szept. 29.]

[Megszólítás nélkül.]

Mielőtt hivatali kötelességem szerint elindulnék e kulcsos városban minden néven nevezendő Mihályt és „Tihájt” megköszönteni: megemlékszem rólad te „suttogó bokroknak édes fülmihály” előveszem a te, vastag tollal, a lehető *leggazda*⟨g⟩*ságtalanabbul* írott leveledet és íme válaszolok.

Azon pontok közül, mellyek ⟨miatt⟩ szerint én előtted haszontalan ember lettem, az a.) és b.) pont tudomásul vétetik.

A c.) pontra csak annyit mondok, hogy jobb arról semmit se mondani. Nem volt az erszény-, vagy más afféle baj: hála
10 istennek hogy *elmúlt!*

A virágregékért tehát kapsz négyszáz ft *kézpénzt*, miután a 200 példányod is elkelt már. Így is jól van, bár *amúgy* szebb lett volna. Ad vocem irodalom! ha a Délibában olvasod, a mit az a *szamár* Jókay ír *Toldiról*, ne hidd, egy szó igaz sincs benne,
15 nem is beszéltem vele, sem senkivel e tárgyról: annál bolondabb hogy a közönséget efféle hírrel mystificálják. Pesten ugyan voltam, családostul, leginkább a gyermekek végett, kik a fővárost(?) még nem látták, és szórakozás okáért; találkoztam is némelyekkel az írófélék közül, Lisznyainál Jókaival együtt
20 ebédeltem: de oly vadat senkinek se mondtam, <a> minőt a Délibáb újságol. Az igaz, ideje volna már, hogy egy afféle hirdetés <igaz> való legyen, de hiába! Gondoltam, hogy nyilatkozni kellene: de minek? úgy is elfelejtik. Ha Bogár Mátyás szegedi asztalos (vagy ki?) az örökmozgony feltalálásáról ujságokban
25 elhíresedett is: azért, ha ígérését be nem váltja, nem lehet tőle az örökmozgonyt executióval behajtani, ugy-e?

A szentesi dolog nem lett volna bolondság. Hozzám minden esetre közelebb fogtál volna lenni: úgy hiszem az Ekk[ézi]a is jobb, mint Hanva, habár nem olly kényelmes is, mert több
30 dologgal jár. Azonban te tudod körülményeidet: ha maradsz, okod van rá bizonynyal.

Török János atyánkfiával egy kissé megcsiklandottalak. Tudom, hogy téged is felszólított volt egy mondvacsinált vers készítésére; mire aztán Sükei azt a bonmót csinálta, hogy
35 „Tompá, mihelyt veszi a levelét, feljő Pestre s meggyujtja a házát T-nek, vagy agyonüti.”

Kérdezed továbbá, mit cselekedjél Császárral, ki lapját megküldötte? Hát, légy dolgozótársá, olyan legalább, mint én, ki az elmúlt fertályban egy betűt sem küldtem neki.

40 Szász nem azért kecskeméti professor mintha ott jobb volna. A gymnasium ottan nehezen fog megélni, mert aszkóiban szenved a pénzalap; mi pedig már nyilvánosak vagyunk. Hanem részint felülről jöhető kedvetlenségtől ijedt meg, részint az itteni emberek között egy párnak hidegsége hatott rá rosziúl,
45 midőn felülről kérdés alá jövé, innen alulról pártolásra volt szüksége; részint egy apa gorombáskodott vele, minthogy fia az érettségi vizsgán a mathesisből megbukott. Elég az hozzá, ő, mi előtt Erdélybe ment volna, leköszönt. — Gyulait is megválasztották volt Kecskemétre (ólba szőke, minthogy éppen ott
50 tartózkodott) — fel is vállalta, de Pestre menvén, megbánta s

letette. Pesten azt hallottam hogy a Pákh lapja ismét megindulna; ezen kívül nagy készüllet van egy tudományos és szépirodalmi „revue”-re, melly, havi folyamokban, új évkor indulna meg, a mánások pénzén, a francia „Revue des deux Mondes”
55 mintájára. Majd meglássuk.

Szilágyival a Nők könyve iránt még nem beszéltem ugyan: azonban ha neked az a Nők könyve olly kedves, küldd el nekem *Firdusit* és a *Romancerot* s én szívesen odaadom a magam példányát. Jó lesz?

60 Vacatióink fogyatékan van. Egyébiránt nem bánom, semmi köszönet benne. Az ember halálra únja magát, s az egyformaság miatt még dolgozni sincs kedve. Úgy ment el tőlem e két hónap, mintha ellopták volna, semmit sem dolgoztam. Ez is szép, nem csak az, hogy te 4 lapot írtál be olly kis formatumú
65 leveledben, mint a „Kalárizsok,” Székely Józsitól. Ad vocem „K — k”: Tót K. verseire Pesten a Szépirodalmi <Szemle> Lapok ezt a vitzet akarta volt csinálni: „Tóth K. arczképe, megjelent, versekkel.” A kép nagy, a vers kis formatum.

70 Feleségem s gyermekeimről nem írtam: mindnyájan egészesek, mint a mack, köszöntünk, csókolunk mind hármótokat, én pedig azonfelül maradok szerető barátod

AJános

557.

KERTBENY KÁROLY — ARANYNAK

Ofen, 30953 [30.9. 1853], Montag
Wasserstadt, Kapuzinerplatz, No 45

Mein Herr!

Sie erhalten anbei ein Exemplar meiner neuesten Uebersetzung.

Diese Gabe mit herzlicheren Worten der Freundschaft
5 Ihnen zu widmen, benahmen Sie mir das Recht. Ich sende Ihnen aber das Album, — und von all den 55 lebenden Autoren meiner Sammlung Ihnen allein, — weil Ihr gesellschaftliches Benehmen gegen mich, mich nicht hindern darf und soll, Ihrem geweihten Dichtergeist meine Huldigung darzubringen.

10 Wollen Sie dies Exemplar, wenn Sie es nicht mehr bedürfen, auch Herrn Tompa zur Durchsicht einsenden, denn ich vermag natürlich nicht an alle 55 lebenden Dichter Freixemplare zu vertheilen.

Wenn Sie eine Ahnung davon haben, wie schwer es ist aus
15 dem völlig ungeordneten, nur mühsam zugänglichen Chaos
ungrischer Literatur eine nur einigermaßen entsprechende Aus-
wahl zu treffen; wenn Sie ferner wissen, daß Niemand ungefäl-
licher und indolenter als ein ungrischer Schriftsteller ist, und daß
man mir also auch all mein Ersuchen, nicht einmal im eignen
20 Interesse mit irgend einem Rath und geringster Beihülfe entge-
genkam; wenn Sie endlich zu würdigen wissen, was es an und
für sich heißt, eine solche Aufgabe, wie beifolgende Ueberset-
zungen, nur annähernd zu lösen, so werden Sie über meine Arbeit
billig urtheilen.

25 Bei der großen Entfernung vom Druckorte waren zahl-
reiche Druckfehler durchaus nicht zu vermeiden, und ich mache
Sie auch das darauf bezügliche Verzeichniß besonders aufmerk-
sam; so sind bei Ihrer Biographie nur 3 Gedichte angegeben,
während ich in der That 4 aufnahm, und zwar Seite 390, 411,
30 432, 480. Daß ich nicht mehr von Ihnen aufgenommen, sind
nur Sie allein schuld, da Sie meine Bitte um Beiträge und
Beihülfe zu bestimmt und schroff abwiesen, bei Ihrem Pester
Aufenthalt auch durchaus keine Notiz von mir nahmen, als daß
es mir noch beifallen könnte, Sie mit meiner Fürsorge und
35 Ängstlichkeit für Ihren so berechtigten Ruhm, jemals wieder
zu behelligen.

Mit größter Achtung
Ihr ergebener
Kertbeny

558.

ARANY — TISZA DOMOKOSNAK

Nagy-Kőrös oct. 3. 1853.

Kedves Domokos!

Megint két levele fekszik előttem: szept. 10 — és 23-káról.

Elmulván a nagy vacátió, illő hogy már most a levélírás-
ban is nagyobb szorgalmat fejtsek ki, mint eddig. Soha két
5 hónapot oly áldatlanul nem vesztettem el életemből, mint e
kettőt. Mert ne higye ám, a mit Jókay ír a Délibádban, hogy én
Toldit mit <irtam> fejeztem be. Ez oly ujdondászi kacsa, melly-
nek eredetét meg nem foghatom. Már most szépen vagyok a
közönséggel.

10 Igaza van; csupán a magyar irodalomból nem ismerhetné
meg a balladát, mint még sok egyebet sem. Azonban, hogy a

Déliab nem jobb, mint a millyen, annak oka nem egészen Jókaiában rejlik. Nem írnak neki, mert nincs, a ki írjon. A régiebb tehetségek elfogytak, kifogytak: az ifju óriások nagyon közép-
15 szerűek. A közönség jóhoz, vagy legalább csattanóshoz (frapant) van szokva. Szóval most olly átmeneti időszak van, minek természetesen be kellett következni, — szerencse, ha ez átmeneti pangás nem a halálba vezet.

Tegnap ment végbe iskolánk, mint nyilvános tanintézet,
20 ünnepélyes megnyitása. Beszéltünk minmagunknak — ettünk, ittunk minmagunknak és táncoltunk nagyba — azaz a ki ott volt. A „nyilvánosság” azt teszi, hogy ha majd egyetembe akar menni, előttünk is leteheti a vizsgálatot és felruházhadjuk állam-
25 érvényes bizonyítvánnyal, melly aztán *gilt* az egész birodalomban s nem esik ujabb censura alá. Ezzel pedig azt akarom mondani, hogy Ceglédtől Kőrösing vas út van, s ha majd felfelé jönnek, talán-
talán helyrehozzák a tavaszi múlasztást. Faxit Deus & Kovács bácsi!

Versei iránt most nem akarok szórszálhasgató bírálatba
30 elegyedni. Az elégiában¹ van — van valami, de mégsem megy az jól, nem a versformát értem, hanem a tónt, méginkább az érzést. *Idegen* érzelmeket helyesen tolmácsolni: a legnehezebb feladat költőnek. Ki kell vetköznie saját *énjéből*, egy egészen más egyed világába kell áthelyezkednie, szóval a legnagyobb *tárgyiasság*
35 mellett lyrai érzelmeket költeni: ez nem könnyű dolog. Saját örömnöket, fájdalmunkat önteni dalba, vagy elégiába: ez inkább sikerül; idegen lélekállapotokat eposilag vagy drámailag feltüntetni: ez sem olly nehéz; de lyrai fokra emelni: valóban az. Innen van, hogy Kovácsiban írt versei, hol saját lélekállapota
40 szolgált, hacsak némileg is, alapul, szépen sikerültek: de midőn, mint itt, más helyzetbe teszi átal önmagát, sehogysem megy. A „vaskos kályhának tág ölelése” *nevetségés*, s hogy itt annak helye nincs, azt érzeni fogja.

A ballada² már sokkal sikerültebb, a forma (nem a verse-
45 lést értem) találva van; a nyelv is jó, bár néhol nyűgözve. Inkább vesszen a rím, mint a nyelven erőtetés lássék, már pedig az efféléket:

A várba fel menj *innen el*,
Föld *színire* dől vára *le*,
50 Fejem felett, keblem *megett*

¹ *Ősszel* című elégiát ld. e kötetben 301—302. l.

² *Beczkóné* című balladát ld. e kötetben 306—308. l.

erőltetésnek tartom. Ugyan azon sorok ismétlése balladában itt ott szépen jó ki: de nem kell vele visszaélni; véleményem szerint itt több rep[eti]tio is van a kelleténél. Mindent mértékkel! Kivált ha még, rep[eti]tio kedvéért a vár asszonya így szólítja meg cselédeit:

Feles cseléd és harci nép ez már nem lehet jól. Igaz, hogy az ő balladák effélékben bővelkednek: de azért ez nem mindennüzt művészet: a troubadourok *szorultsága* néha kelleténél pongyolábbá tette a költeményt. A mai művész tartsa meg mint figurát, de ne láttassék rajta, mintha szorultságból kiségtő, vagy kényelmi eszközül használná.

Ezeket leszámítva a ballada jó, — jobb, mint sok *nyomatott*; a compositio ügyes; az egész elég tárgyiasan van kitarva, s az elbeszélő nembem még illyet egyet sem írt.

Most látom, hogy immár a 4-dik lapon vagyok: ezúttal hát legyen elég.

Köszöntse nevemben Kovács bácsit; neki is írnék, ha e levélben már minden lehető kőrösi újdonságot ki nem merítettem volna; hacsak azt meg nem írom neki, hogy nálunk jelenleg a *híres* Kétszeri nemzeti drámai színtársulata tart színi előadásokat, Julcsa és Laci most éppen a „Hazatérteket” élvezik Szilágyi Sándor védszárnyai alatt, s az ő eltávoztok miatti csendnek köszönheti, édes Domokos, hogy e levelet írom; mire hova-előbbi válaszát elvárva maradok

75

ölelő barátja
Arany János

559.

ARANY — NEY FERENCNEK

Nagy Kőrös okt. 4. 1853.

Tisztelt honfi!

Garay barátom számára e Boeotiában csak egy előfizető akadván, azt küldöm olly kéréssel, hogy a szokott nyugtatványt kezemhez juttatni sziveskedjék.

5

Üdvözetem mellett
tisztelője
Arany János

Geszt Oct. 11-kén 1853.

Édes Aranybácsi!

Örömmel hallám hogy Toldiját utoljára csak bevégzé, de megvallom nem igen merek gratulálni, miután a cudar Eggenberger piszkos viselete jól tudom igen felbosszantá. És Aranybácsi elfogadá ezt! Na de hogy is ne! Magyar költő, fia egy kétes létű nemzetnek, mely az irodalom pártfogása által akarja nemzetiségét fenntartani, de a mely nemzetnek anyaga zsidó, szel-
 5 leme német kézben van.

Irtam volna már elébb is, de különben az unalmig termé-
 10 keny múzsám nem rég feküdt gyermekágyba, s én minden levelemmel szeretek egy purdét küldeni „ha csak anyi is, mint az öklöm”. Saját két szülőtem mellett küldöm az „Ősszel” angolrai fordításának egy töredékét, melyet lassanként midőn rá ve[!]nám lesz, egészre kipótolandok.

15 Isten áldja meg!

szerető tanítványa
 Tisza Domokos.

Árcádia féle¹

20 Költő vagyok az angyalát no!
 Mondhatom derék hívatal
 Élve egy rosz krispin takar be
 Halva majd márványravatal

Zseni villanytól borzosan szösz
 Hajfürteim szét lengenek
 25 S mint fészekbe, az égi szarkák,
 Az eszmék belé költenek.

S ha eszmém nem mindig vadontúj,
 S mit zengek, már elzengte más,
 30 Sebaj! A legjobb tyúk alatt is,
 Akad egy egy kotlós tojás

¹ AJ kritikáját e versről ld. 337. l.

És éneklék megcsalt szerelmet,
Hogy keblem mint a sír-üres . . .
— Keblemhez mert gyomrom közel van,
S hogy nem ettem, két napja lesz.

35 Minden ruhafajtám lyukas de .
Ezért ki ne nevessetek
É lyukakon át a levegő-
Éggel mert én beszélgetek.

40 Cserép pipából füstölgetvén . . .
(Költőnek ez legdrágább kincs)
Gondolkozom. Nem arról mim volt,
Hanem inkább arról mi nincs.

S ha ebéd nincs . . hát alszom egyet !
Vagy a papkertbe elmegyek
45 Nyughelyem lesz egy tő bűdoske
Lakomám egy taplós retek.

Költő vagyok az angyalát no !
Mondhatom súlyos egy teher
Deákgyomornak egy retek, de .
50 Ha meghalok még e se kell.

Pán. Mezei költő.

Szerelmi dal²

A legszebbik barna lányt szeretem
Szelemtől szorúl a keblem
55 Nem csuda, mert szeme pillantása
Az égből egy csillag esett rája.

Csillaga egy sötét borús éjnek,
Pillantása titkolt szenvedélynek
60 Mely lassan kél mint zivatar éjjel
S megindulván pusztít szerte széjjel.

Szíveink két völgy, melynek virága
Lomb s patakja, utolsó fűszála
Őszvesugni, őszvefolyni vágynék
De közöttök nagy kopár bérc áll még.

² A.J. kritikáját e versről ld. 337. l.

Nagy bérc, melyet akik nem szeretnek
Világnak, meg *érdeknek* neveznek,
Mely mind a két völgyre bút, árnyékot
Vet, s tesz köztök örök választékot.

Bár magasra nyuljék is e bérc fel
Egészen még minket nem választ el
Mert legfelsőbb csúcsát is átszállja
Gondolatunk gyors galambpostája.

*In autumn*³

[Arany János: Ősszel c. verséből]

A day of autumn, dull and chill . .
Odd weariness caught of me hold,
Like the enprison'd sad bird's thrill
My song is silent, sad and cold,
What can I do? Perhaps read now?
Rest thou Homer with skies of light
Rest, rest this time . . . Come Ossian thou
With thy dark lay of mist and night.

A cloudless sky should now but ache !
. . . The placid smile of tranquil sea
A lively country beansbespread
O ! this view now should painful be !
. . . The blue veilon the mountains' brow
Fair golden ships who running slit
The purple waves . . Come Ossian thou
With thy dark lay of mist and night.

There the blue hill of Zeus the seat . .
Here the green isle, which smiles in love
Foliage above, foliage beneath
Shadowy bow'r songful grove.
A flood washed blooming rich meadow,
With flocks of sheep and oxen white
What landscape that ! Come Ossian thou
With thy dark lay of mist and night.

(folyt. következik)

³ A.J. kritikáját e fordításról ld. 337. l.

U.I. Írásom azért kétféle mert Geszten kezdett levelemet tegnap ide Váradra behoztam s itt végzém be. Az „Ósszelre” nézve a formába egy kis hiba van miután itt minden sor egyenlő, de ha különben jól lenne, ez talán nem volna lényeges hiba.

T.D.

561.

ERCSEY SÁNDOR — ARANYNAK

Szalonta, October 22. 1853.

Kedves bátyám !

Most az egyszer szomorú hírt vagyok kénytelen közleni. S épen ezért, ha szükségét látnám, s ha tudnám azt, hogy nem férjfinak irok, — messziről kerülnék a dolognak neki. Így azonban egyszerűen és puszta tudatom: *mikép szegény Jámbornénak a temetéséről most jövünk.* Ő tegnapelőtt halt meg; s hihetőleg a rendes orvoslás irányában megrögzött előítéletnek lón áldozata. — Mintegy három hete lehet hogy betegségét meghallottuk, s midőn kérdezősködénk hogy miféle betegségben van, — azon feleletet nyertük hogy a hideg lelte ki. S természetes dolog, hogy, — midőn e megyében az egész világot a hideg lelte — azt hittük, hogy ő is a hideglelés azon nemében szenved, melly az embert összeviszza kiozza, s aztán egy pár hónap alatt az ember kiheveri. S annyival meglepőbb és váratlanabb volt reánk, midőn tegnap reggel halálának híret vettük. Mi őszintén sajnáljuk a szegény jó asszonyt, ki ha rendes orvoslást nyer, bizonyosan még tovább élhetett volna, s ki helyett sok hárpíát vihetett volna el a halál.

Egyébiránt, jelen soraimat holmi profánusz tárgyakkal zavarni nem akarván, mindnyájokat csokolva vagyok

őszintén szerető öccse
Sándor

[Címzés:]

Arany János tanár urnak
Oros háza felé

N.Kőrösön

Szalonta, october 28. 1853.

Kedves bátyám!

A napokban küldött szomorú tartalmú soraimba nem akartam hólmi profanus tárgyakat vegyitni, — azért azt mostanra hagytam.

5 Először is tudatom, hogy a mult héten, a Kelemen Xav. Ferenc-féle kötelezvényt a várostól kiváltván: — hogy annak valóságáról még jobban meggyőződjék bátyám, azt csaknem egész teljességében imhol küldöm .|. alá csatolva.

A házat, — mint talán irám is már, csakugyan azon említett nőtlen pénztárnoknak adtam ki 80. nyolcvan pengőforintért. Többet nem adott érte, s midőn 100. pengőt kérék, a K. Megyeri házat hozá föl ellenem, mellyért Gyula szintén 80. pfntot fizet. Minthogy pedig, mint már tudattam volt, kályhánk nem vala a mult hetekben, Sz. Mihály vásárkor, épen csak
15 azért menék be Váradra, hogy egy öntött vaskályhát vegyek. A mit vettem is 22. pfnt 28 krkért. Ez az igaz jó drága, de olcsóbban, a mi arra való lett volna, nem kaptam, és úgy gondoltam, hogy ha egy jót vesz az ember, élethosszig megbirja, s ha eladná is az ember, mindenkor pénzt ér. És mivel a pénztárnok mégeddig egy garast sem fizetett, vásárlám vala a kályhát
20 saját pénzemen. Mit azonban nem felhányásképen mondok.

Tehát a kályhára nézve rendben volnánk; de biz a ház többi része körül olly temérdek a javítani — vagyis inkább újítani való, hogy isten annak a megmondhatója. Minden — de minden nyakrafőre rohan az enyészet ölébe. Annál fogva oda kell gondolkoznunk, hogy egy kis új házat építsünk, vagy építtessünk jövődőre vagy azután. Mert ez nem érdemli a foltozgatást. Most már legsürgetősb dolog volna a kútcsináltatás, mert sem kutágas, sem kútkáva, nincs, de erre pénz, és pedig sok pénz kellene.
30 Patikás uram pedig, ki tagadhatlanul sok kárt hagyott maga után, kárpótlást adni nem akar.

Ad vocem patikás. Ez az ember, maga is átlátván először hibáját, — azon hozzám küldött levelében, mit bátyámnak is elküldöttem volt, félig-meddig ígérte, hogy adni fog valami kárpótlást. Azonban midőn a háztól elköltözött, én ismét irtam neki; de már akkor, a szép lelkű Rozvány Gyurka által, kikhez költözött felbizztatattván, egy másik, szinte hozzám küldött levelében, azt írja, hogy nem ad egy kr kárpótlást is. Ekkor én,

a károk nagyját, két eskütt emberrel megbecsültetvén (:a becsű
40 25. pfnt-ra rug:) — ezen ő egy kissé meg szeppent, és szinte
Rozvány Gy. által 20. pfntot megajánlott. Én tehát Rozvány-
nak a becsűlevelet olly megjegyzéssel adtam át: hogy én ennyi-
vel is megelégszem; de nekem ne fizesse le a 20. pfntot; hanem
45 reparáltasson a ház körül 20 pfntig, például kútágast csináltas-
son, az istálló tetejét igazíttassa meg stb. Azonban, tegnap ismét
azon válasszal adá vissza Rozvány a becsűlevelet, hogy a patikás
ismét nem akar adni egy krt is.

Félre tehát illy ember irányában a túl-humanismussal;
hanem küldje el bátyám, — ha még meg van azon levelét a
50 patikásnak, mit a minap elküldtem volt levelem mellett, s küld-
jön e mellett egy 15. kras bélyegpapírra irandó ügyvédi megbí-
zást; hadd ijesztessenek reá. Ha elvesztjük a pert, fogom én viselni
a perköltséget. Csakhogy ezekkel igen jó lesz nem késmi.

Az ó-patikásnál a 100. pfnt ott van; mostanában fizetendő
55 le. — Bondár Istvánt szinte megszólítám a 100. pfntért, s mon-
dám neki, hogy kell, mert rajta földet akarok venni. Mire ő azt
mondja, hogy ha földet nem kapnék, hagyjuk nála a pénzt,
továbbra is kamaton. Mégeddig, az igaz, földet nem kaptam, de
én jobb szeretném, hogy azon Bondár Istvánnál lévő pénz, becsű-
60 letes embernél volna. Jó lenne tehát a contractusát ennek is
elküldeni, hogy ha mostanában földet kaphatnék, ezen pénzt
lefizetethetném a Bondárral.

Az idei termés buzájuk bátyáméknak, — mint Jámbor
Kata mondja — 8 és $\frac{1}{2}$ köből, *felrostálatlanul*. Ezt tehát majd
65 felrostáltatjuk, és az itt lévővel együtt, ha majdan kivánni fog-
ják bátyámék, — eladatjuk.

Szénájuk is van még bátyáméknak; de ezt bizonyosan
nem tudom mennyi lehet. Jól jártak bátyámék hogy a tavalyi
kis szénájokat eladtam. Az enyémmek vagy 8. boglyának, leg-
70 alább felét ellopták, s vallottam vagy 40. pfnt kárt. Így járt
Jani is 3. szekérnyi szénájával a proportione.

Különben nincs nálunk semmi egyéb ujság annál: hogy
Lakatos Sándor megnősült, elvévén Demeter Linát; — és hogy
Szalontán olly hideg van mikép én a mai napon jónak és üdvös-
75 nek láttam befűtteni; lévén tűzifám, isten kegyelméből, a télre,
elegendő. —

Én tehát csak irok néha-néha jócskán; mi ismét ne essék
felhányáskép mondva; de bátyámék hallgatnak „mint a Kősi
vagy Kösü malma Szoboszlón” — Irjanak tehát minél előbb
80 és minél többet.

Isten áldja meg mindnyájokat

Sándor

ERCSEY SÁNDOR — ARANYNAK

Szalonta, october 29. esti
9. óra. 1853.

Kedves bátyám!

Jelentem alássan: hogy a korona-örökös^{nő}, ma hajnali 3
1/2 órakor, szerencsésen megszületett. Azaz: annyiban szeren-
csésen, hogy sem neki (:azonkívül hogy Fónyadné egyik szemét
5 meglehetősen összekarcolta:) sem a mi véghetetlenül több, —
anyjának, semmi látható baja mégeddig nincs. Hogy ipsét kinek
hívják, vagyis inkább fogják hívni, azt még most meg nem
mondhatom; — hanem annyit mondhatok, hogy ámbár ő kegyel-
me meglehetősen kézzel-lábbal termett egyéniség: mindamelllett
10 e világi bohóságoknak és bajoknak, nem tud vagy nem mer
szemébe nézni; mert mióta e fényes kilátású tyúk- sz[aro]s vi-
lággra jött, — szakadatlanul alszik; s csak egy párszor mutatta
még, hogy ha fiú lett volna, meglehetősen trombitás válhaték vala
belőle.

15 Különben tiszteli és csókolja ő mindnyájokat, s különösen
Arany Julcsa nénjét; és hasonlóan én is csókolom az egész atya-
fiságot.

Szerető öccse
Sándor

[Címzés:]

Arany János fő-gymnasiumi tanár úrnak.
Orosháza felé

N.Kőrösön.

TISZA DOMOKOS — ARANYNAK

Geszt 1-ső Nov. 1853.

Édes Arany bácsi!

Miután kedves levele vétele előtt épen két nappal indíték
egy epistolát Kőrös fele, nem tartám oly szoros kötelességemnek
a rögtöni felelést, mint a milyen az valósággal. Egyébiránt ez
5 tőlem („mit nevensz?") nem restség. Épen fent említett levelem-
ben fejtém ki leveleim hosszú közeinek okát, mely közökből
Aranybácsi tudni fogja ezentúl, hogy fejemben nem csak kimon-
dott, de actualis török háború foly, s az eszmék behozatala el

van zárva. Úgy hiszem, hogy Szász Károly is, nevéhez kötött
10 circumspectusságból tartá exitussát Kőrösből kifele, félvén hogy
ha Európa súlyegylene felbomlik, a magyar ghibellinek és guelfek
is hajba kapnak, mikor osztán jobb Kecskeméten, hol negyven-
ezer lélek ajkairól zeng a magyar szó, mint Losonczy kedvelt
költőnk (of course!) írja valahol. Még erre is tudnék citálni egy
15 rímet ha már is túl nem tettem volna Brassain, élceken és — —
Babeliádokban. (:Bábeli nyelvzavar anno 1.)
Isten áldja meg!

szerető tanítványa
Tisza Domokos.

20

Mért búslakodsz? ¹

Mért búslakodsz? Fejed felett
Tán már nem kél fel a nap,
Alólad a föld elveszett
Istápa lábaidnak?

25

Vagytán kiürült a pohár
Amely előtted állott
Vagy a nő melynek áldozál
Szép kérgiből kihámlott?

30

Vagy földi kincs vesztese bánt?
Vagy égi üdv kétsége
Kit szerettél testvér gyanánt
A barát hűtlensége

35

Sebaj! igyál s ha nincs napod
A holdat majd kigyujthatod
Ha nincsen föld lábod alatt
Nevel a bor majd szárnyakat.

40

S mert üressé lett a kehely
Hát belé újra bort tölts!
Az asszony szépség egy pehely
Ki róla mást hisz, nem bölcs.

A földi kincs jön és szalad!
Az ég? . . . hadd azt magára!
Boldog ki a földön marad
S él földiek módjára.

¹ AJ. kritikáját e versről ld. 337. l.

45 De tölts! Megvígaszta a bor
Szemedben bánatköny ha forr
S ha belőle öröm nevet
Borral azt megkettőzteted.

GIOVANNA²

50 I. Tervek.

A Nápolyi palotának egyik ablakában
András herceg sötét arccal andalog magában
Az ablak a zajgó tenger nyílt partjára szolgál
... Zajgó tenger sokkal símább herceg homlokánál.

55 Nézi a nap vérpirossan mint száll a tengerbe
Szívét torkát fojtogatja öldöklő keserve
A nap amely tengerből kelt, ugyanabba sülyed,
De nekem szép hazám, távol kell meghalni tőled!"

60 Hátra fordul. „Kebeleben egész pokol termett
Éppen jókor Róbert pater,¹ csak az ördög kellett”,
Mert míg ő ott álmodozott, nyílt az ajtó sarka
És halkan egy vén barát jött csoszogva be rajta.

De csak mosolyg a vén álszent, tudja hogy a sorja
Tudja hogy a hajló nádat vesz el nem tiporja.
65 — Dacol is bár most a gyermek, hamar meg fog térni
Látván támasz nélkül neki hogy nem lehet élni.

„Endre herceg, ki ha férfi eddig király volnál
Mít cselekszel, mért vesztegelsz üres álmaidnál
Lám kedves nőd Giovanna tervet készít, forral
70 Katalinnal azzal a vén ördöggyúrt csuporral.”²

S Endrének nincs már honvágya. Szíttott mérge lobban
„Istenemre a koronát én érdemlem jobban”!
— „Nem mint férj, de mint királyfi én előtte lennék³
De a pápa”!⁴ és elsáppad mint ha vérit vennék

75 „Herceg, herceg a pokolba! ne légy olyan gyermek,
A pápától úgy remegni való közembernek,
Ő barát volt, s innen tudom, fog az arany rajta”
— S öntetszőleg a vén róka fogait mutatja.

² A J. kritikáját a *Giovanna* I.—II.—III. részéről ld. 337., 385. l.

80 Nyomba feles követ készül Avignonba menni
Negyvenezer arany márkán⁵ egy koronát venni
— Egy kis ország süveginek az még is nagy ára!
De talán hogy aranyból van[,] azért olyan drága.

Giovanna ezt meghallja. Felkél indulatja
Mint féketlen vadmén őt el kapja, ragadja
85 — A megindult hógolyóból kitudja mi vál még,
. . . Keblében bős terf fogamzik, vétkes gyilkos szándék.
(folytatom)

[Tisza Domokos jegyzetei, egységesített számozással:]

¹ András herceg nevelője s örökös mestere, Gesch. v. St. Dr. Lee.

² Katalin, a *császárné* (mint magát nevezte) Roberth Tarenti herceg anyja, Giovannának kicsapongásaiban fővezére.

³ András mint az Anjou ház; idősebb ágából való eredetileg inkább birhatta volna a trónt mint Johanna apja.

⁴ A pápa sokáig Johanna részin volt, ki neki Avignont is adá.

⁵ Universalgeschichte Guthrie u. Gray. Aus d. Englischen.

565.

FRIEBEISZ ISTVÁN — ARANYNAK

[Elveszett]

[Pest, 1853. november elején kb.]

[Átveszi a *Divatcsarnok* szerkesztését. Kéri AJ.-t, havonként legalább két verset küldjön nekik.]

566.

HECKENAST GUSZTÁV — ARANYNAK

Pest, Nov 14 1853.

Tekintetes Tanár ur!

„Toldy” sajtó alól kikerülvén, van szerencsém ezennel a 12 szabad példányt megküldeni.

A javítás iránt, miután a nyomatok leküldözgetése e vá⁵ sárra való megjelentetést megakadályozta volna, Toldy tanár

urat kértem volt fel, azonban reméltem, hogy azzal meg van kegyed elégedve.

A hátra levő fró díj iránt, méltóztassék nyilatkozni, hogy postán küldjem e le, vagy vele máskép rendelkezni méltóztatik.

Teljes tisztelettel maradván

alázatos szolg.
Heckenast Gusztáv

[Címzés:]

Tekintetes
Arany János
tanár urnak

NagyKőrösön

567.

GYULAI PÁL — ARANYNAK

Pest. nov. 15. 853.

Kedves barátom!

Nem igazitnál-e el egy bizományt vagy kettőt is, ha szépen megkérek?

Először is sziveskedjél beküldeni nálad maradt könyveimet. Mentovichtól is kérd el Charlotte Corday-t s tedd melléjük. Szilágyinál is van egy történeti kéziratom Aportól. Evvel se cselekedjél máskép. Végtelenül leköteleznél valóságos hajókötéllal. A könyvek nem enyeim és untalan sürgetnek értök.

Másik kérésem ez: Szász Károly azt izente nekem, hogy Iduna hagyományai kötésének árát Jánosinál tette le, ki levelemre tüstént beküldi a kívánt összeget. Nem tudom Jánosi Kőrösön van-e? Bizom szivességedbe. Ugy hiszem nem sokba kerül neked, ha Kecskemétre vagy oda hol van megizend neki, hogy az egész öszveg 33 forint p. p. ebből levonva 12 frtot, melylyel én Szász Károlynak tartozom, marad 21 fr. p. p. Ennyit kell neki mielőbb kezemhez küldeni, mert ezek is untalan sürgetnek.

Ne haragudjál, hogy érdekes dolgok helyett effélekkel alkalmatlankodom. Irok én neked érdekeseket is:

„Toldi”-d kijött, még nem lattam, hanem annyi igaz, hogy ketten Pákkal 18 előfizetőt szereztünk rea.

Petőfi életét 1847 végeig per longum et latum megirtam. Négy nyomtatott iv, egy hónapi törődés műve. A „Pesti Napló”

biztosított, hogy megveszi. Tegnap azt izente, hogy igen hosszú,
25 hogy Petőfi nem is olly nevezetes egyeniség, sat. Jókaihoz vit-
tem. Ő meg nem meri közleni a cenzura miatt. A regényemmel is
alkalmasint így fogok jární. Alkalmásint nem lesz elég irány
benne. A Petőfi életét csak azért sajnálom, hogy benne az utolsó
szakasz utánzóiról szól, s egy s mást erről már rég el akartam
30 mondani. Egy hónapig ingyen dolgozni, se pénz, se posztó —
nem tréfa; hanem azért nem ölöm meg magam, habár rettentő
czudar állapottal vagyok.

A tervezett Szemléből csak a jövő év júliusában lesz vala-
mi. Akadályok adták elé magok, mikről hosszas volna beszél-
35 nem.

Heckenast új évben lapot ad ki, mellyet Pákh és Jókai
fognak szerkeszteni. Valami néplapféle lesz, még magok sem
tudják mi, egy héten egy iv, rettentő olcsó. Félek bajosan fog
belőle valami kisülni. Téged fel fognak szólítani, hogy minden
40 hónapban írj számára egy költeményt. Kevés költeményt köz-
lendenek s alkalmásint jól megfizetik, a pénzben nem lesz
hiány.

A „Divatcsarnok”-ot Fribeisz veszi át a jövő hóban.

Ime ujdonságaim, mikkel kedveskedni akartam neked
45 aranyos szentem! Egyébiránt czudarul vagyunk. A közönség
csak telegrafi tudósításokat fog olvasni isten tudja még meddig.

Köszöntöm ezerszer nődét, csókolom Julcsát, Laczinak
pedig huzom a hajját.

Csaknem feledtem! Vörösmarty a napokban benn volt.
50 Találkoztam vele Keménynél. Köszönt téged. Épen a Shakes-
peare fordítása volt szóban, mellyhez az öreg hatalmasan hozzá
kezdett. Hat darabot akar lefordítani. Hát neked nincs-e ked-
ved? Keményék nagyon számítanak reád.

Ötövös minden esetre akar veled találkozni. Most fedezett
55 föl a magyar irodalomban, mint az egyszeri angol Pestet. Hanem
aztan ugy el van ragadtatva, hogy na!

Isten veled! Barátod

Gyulai.

Épen most jó hozzám Fribeisz. Rettenetesen várja leveled és
60 küldeményedet.

[Címzés:]

Arany János urnak

Nagy-Kőrös.

Nov 16-ka 1853. Geszt.

Édes Aranybácsi!

Talán oly rosszak előbbi küldeményeim hogy még mostanáig sem készülhetett el a bírálattal Aranybácsi, vagy oly jók, hogy dugaszban ki akarja nyomtattatni a maga neve alatt, 5 vagy pedig a szalontai postán hever csak levele, melyet egy hét ólta nem nézett meg senki — nem tudom, *τούτο δ'όίδα* hogy már rég nem kaptam levelet. Ez ugyan világért sem szemrehányás, miután az, Aranybácsi ritka szíves felhívása ellenében, ki nem restel folyvást gyomlálgatni az én kertemben, míg okosab- 10 bat is tehetne, nem is találhat helyet. De még sem tagadhatom hogy levelét igen nagyon várom. Furcsa játéka a természetnek, hogy belém oly nagy adag restség mellé, oly nyughatatlanságot óltott, úgy hogy saját fogyatkozásomat elfeledve, intolerans vagyok, a velem egy bajban szenvedők iránt. De hiszen el is 15 küldök már ma a postára, s összeszidatom a postamestert, ha nincs levél, mint László tette azt külföldön.

Áldja meg az Isten!

szerető tanítványa
Tisza Domokos

20

*In autumn*¹
(folytatás)

25

Smoke, vapour crowns the wood and shrub
Sign hospital, which bid's to come
The hero's family merry mob
Round burning piles, vows, banquets on
Lads, lasses dance, the harp-strains flow
Honey-sweet wine in bowls unite
Goes gayly round . . . Come Ossian thou
With thy dark lay of mist and night.

30

And bloody battles if they come
They do not fight for liberty
For before them, they're things unknown
Subduction or chaineid slavery
They have no laws . . . Want happy though!
35 The elders living lips the right
To them proclame . . . Come etc.

¹ A J. kritikáját e fordításról ld. 337. l.

The beautiful summer is no more .
Exhausted Nature slowly dies
The season of wonders is o'er
40 Non sunshine more, no stormy skies !
The skylark hovers not. Nor now
Sings more, who night and day hath' sighed
The nightingale . . . Come *etc.*

All's monotone, no change, relief !
45 Day is a night of softer tint
The sky isn't blue nor green the leaf
On heaven and earth no joy to find !
Hereaft' but weep shall heavensbow
Eternal drops which wearily glide
50 Till't melts away . . . Come Ossian thou
With thy dark lay of mist and night.
(Vége köv.)

GIOVANNA¹

II. Gyilkosság

55 „Elé hivatalos pofával,
Jó Monte-Scaglióso
Tudd meg hogy ma komoly dologról
Előttem ne legyen szó”

60 „Nincs semmi más ügy herczegem csak .
Csak vigyázz térden kérlek,
Rosz álmot álmodtam az éjjel,
Úgy remegek úgy félek” !

„Badar beszéd ! nem hallod-e hogy
A kürt hogy hí, „ülj lóra?”
65 S magát Endre felöltöztetvén
Kilép a folyosóra.

Kérdi Tarent Lajost baljánál
Amint gyorsan nyargalnak
„Vadászok járnak-e az erdő?
70 Van már nyoma a vadnak?”

És Durazzó felel rá jobbról
„Ne légyen aggodalmad”

¹ A.J. kritikáját ld. 385. l.

Egy ifju szarvas vár hercegem
Igaz királyi szép vad!

75 É szóra hajh! András, szeméből
Öröm villámokat lött.
E szóra hujh! jobb s bal felőlről
Öszve két vérmes szem jött.

80 S mint vész bagoly a herceg mellől
Szól Monte-Scaglióso
„Herceg, e barna felleget nézd
Olyan mint az új zászló.

85 Ott a bakó, s mellette tőke
S mintha rá fő omolna,
S mintha e főn a körző villám
Arany korona volna.”

90 És András nézi s neveti, de .
De titkon öszveborzad
Később kiált mindent feledvén:
„Hajrá!” — elöttük a vad.

Cseng a pohár, ajak köszönget
Körben a víg vadászok
Ott az elejtett vad elöttük,
Tört kopják, rongyolt zászlók.

95 Víg férjeik megett áll hátúl
A méla hölgykoszorú
Ott Johanna. Az ég oly tiszta! .
Egy perc, s már jön új ború!

100 . „Szép nőd megől ki újra hű lett
Hej bujj ki magyar herceg!
Fegyvert ne hozz, hisz mind barátot
Zárnak a váró termek! — — —

105 — És herceget vérben fűrosztik
A gaz, gyűlölt magyarnak. — — —
— Ez volt a szép királyi vad hát?
„Johanna mégis alhat??”
(Vége köv)

Geszt Nov 17-kén 1853.

Édes Aranybácsi !

Több rám nézve érdekes dolgot olvastam a mai *Déli*bácból. Először is a Garay halálát, mi ugyan már önöknél nem újság. Szegény Garay ! kiáltottam volna bizonyosan fel, ha magamban⁵ beszélni és kiabálni szokásom volna. Szegény Garay ! szerencsétlen voltál életed nagyobb résziben, nem különösen szerencsés mint író, végre minden tekintetben boldoggá lettél. De ezen felkiáltás végit tüstént visszavontam, midőn Ney Ferenc rettenetes nekrológját, s Gyórfy Gyula szerencsétlen pátriótám búcsúztatóját olvastam. „Garay nincs többé ! de munkái megvannak, és tehát vegyétek azt nyakra főre, mert nekem szép procentem van belőlök” ezt ordította Ney, Gyórfy pedig oly magosra teszi a költő emlékét, a honnan természetesen le kell szédülnie. Megakarja a földtekét gyujtani vele, mint egy kéngyertyával s illatszellemből babérokat nevel számára a túlvilágon. A háladatosság szép erény, s ha Gyórfy ezt akarja gyakorolni, midőn Garait, ki az ő verseit, az igaz már félőruült korában, kedvezőleg bírálta, az egekig magasztalja ; igen elvétette célját, mert enyire túlmenvén az elégen és érdemeltt[!]en, verse majdnem satyrának vehető.

A második érdekes tárgy volt a *szegény ember dala*. Ezzel úgy jártam, mint az, ki barátjának nejével a vasúton véletlen öszve jön, kit pedig leánykorában a világ, sőt barátja tudta nélkül is, ismert. E verset én még harmadéve olvastam²⁵ egy bőrkötetes könyvetskéből, melynek első lapján ez állt ! Magyar Dallamok. Vajjon ez a többiek kvártély csinálója ? Bár úgy volna ! Igen örülnék a Hungarian Melodies-oknak.

Előbbi levelemből ki felejtém e két jegyzést :

1) *Monte-Scaglioso* = Gróf Monte-Scaglioso, András³⁰ herceg leghívebb embere. *Szalay II-ik k.*

2) *Az új zászló* András önhittségében, hogy elleneit rettentse s jövő királyi hatalmának jeléül, egy zászlót csináltatott, melyen a hóhér, bárd és balta volt, és a mely rettentő ingerültséget szült. Dr. Leo. Gesch. v. Italien.

35

Áldja meg a jó Isten !
szerető tanítványa
Tisza Domokos.

[Címzés:]

Tekintetes *Arany János* úrnak
m. irodalom tanárának
40 *Orosházán* át

N. Kőrös

A képzelethez¹

Óh! hagyj el most hó képzelet!
Nem látni már zöld levelet
Minden elfonyadva, aszva
45 Fájna gondolnom tavaszra.

Midőn itt a szomorú tél
Hulló lombot kerget a szél
S alig, alig jön az égre,
A nap a jó isten képe.

50 És komor az égbolt, hallgat,
Mint a legyőzött-láncolt rab
Kinek kezéből fegyverét
A villámot kitekerték.

Vagy jere még is, és altass el
55 Tulvilági énekeddel . . .
S ha elalszom zengedelmén
Ülj ágyamhoz, ülj le mellém,

60 És fogd kezedbe a kezem
Hogy annál szebb álmom legyen!
— S majd azt hiszem álmaimban
Hogy anyám az a ki ott van . . .

— Jere jere óh altass el
Mindig altass, soh'se költse fel!

Egy hölgynek²

65 Keblemben oly nagy a szerelmi láng,
Elégne tőle az egész világ!
S nem raktak bástyának még oly falát
Melyet e láng könnyen ne törne át.

¹⁻² A.J. kritikáját e versekről ld. 349. l.

70 S kibirja keble? gúnnyal kérdezed.
Benned van óh! hölgy rá a felelet
— Vaspáncélként keblem körül fagyott
Közönyöd — s ez lángomnál még nagyobb!

570.

ARANY — ERCSEY SÁNDORNAK

Nagy-Kőrös Nov. 21. 1853.

Kedves öcsém Sándor!

Méltán bosszankodhatol, hogy három rendbeli leveledre, melyek leginkább engem érdekelnek, illy későn válaszolok. Méltán bosszankodik még rajtad kívül az az 5 — 5 correspondens,
5 kik hasonló helyzetben vannak. Mindig halogattam a levélírást egy napról más napra; nem mondhatom, hogy nem lett volna üres időm, mert az van elég; de a kényelem nagy szeretete olly lustává tett, mint egy medve.

Legelőször is köszönöm, hogy sietlél szegény néném halálát
10 velem tudatni. Megkönyyeztük: mit is tehattünk mást? — Vigasztal az, hogy nem hagyott nevetlen árvákat, s hogy — majd mi is odajutunk!

Ezeni szomorúságunkat mérséklerte az örömhír, melyet utolsó leveled tartalmaz. Ergo: apa vagy, s bármint igyekeztél
15 palástolni, nem rejthetted el azoni örömedet. Remélem azóta belejöttél az altatásba; bizonyosan táncoltál már egyet vagy kettőt leányoddal, kinek nevét maig sem tudom. Azok után, miket írtál, nyugodtak vagyunk, hogy Lina hugomnak a szokotton kívül semmi baja nincs: tehát az isten éltesse, leányostul!

20 Hátra van az affaírekkel telljes leveledre válaszolni; a mi természetesen legunalmasb historia, úgy hiszem, neked is. Mindenek előtt megnyugtatlak, hogy a görbedi alapítvány kiváltott kötelezvényét megkaptam, s így ez rendén van. A háznak 80 pforintért történt kiadását nem lehet nem helyeselnem,
25 s nagyon elhiszem, hogy így; a mint van, nem adnak érte többet. Hogy a kályhára még előlegeztél is: ez nemes szivedről tanuskodik: azonban légy rajta, hogy mielőbb incassáld az előlegezett mennyiséget, mi ugyan az első angáriából nem telik ki; de hiszem majd magkapod.

30 Nagyobb baj, a mit a ház tájék romlásnak indult állapotáról írsz: annál nagyobb, mert hamarjában nem tudom, hogyan

segítünk rajta. A foltozgatás örökös költség, mely nemcsak a házbért emészti fel, de folytonos deficitet is fog okozni: ezt én bölcsen átlátom. De miképen segíteni rajta? Illy drágaság idején
35 építeni? hol a pénz? ki fog felügyelni az építésre? akad-e a ki felvállalja sommában? Mind olly kérdések, a mire én itt Kőrösön csak a fejemet csóválom. Talán otthon azt a 200 forintot [!] össze lehetne szedni; én pedig itt a napokban kapok 300-at
40 Heckenasttól (ha el nem kell költeném a gyomorra, mint a többi): de lehetne-e ezzel valamihez kezdeni? például hogy az ember tavasszal egy vályogszobát ragaszson hozzá, s az egészet felnyitván, cserép alá vegye? Azt hiszem, hogy mai napság ennyi pénz nem lenne elég. Hát még a kerítés, kút etc. (: mert az állal nem sokat gondolnék jelenleg)? — A télen már úgy sem
45 csinálunk semmit: tedd meg azt, tapogatózzál, mikor időd lesz és kezdedre esik: nem akadna-e olly vállalkozó szellem, ki az én szegénységemhez képest, ennyiből tudna valamit építeni. Ha nem akad, — akkor le kell tennem az építkezési reményekről, mert még az is kérdés, hogy ennyit képes leszek-e tavaszig meg
50 gazdálkodni

A mi a kútnak azonnali felépítését illeti: ha a mint írod, nőtlen a pénztári hivatalnok, úgy talán a kútra sincs olly mulhatlan szüksége, hogy rögtön kellessék ujítani, — mosdó vizet más kép is fog szerezhetni. Különben, én nem bánom, ha az
55 egész házbért szükséges reparációkra fogod is fordítani; de hogy most rögtön pótoljam, az tőlem nem telik.

A patikással pedig húzakodni nem akarok. Lelke rajta, ha kártérítési ajánlatát visszavonta. De nem is tudom, azon kár miségét, a mit egyenesen neki lehet imputálni. A kútágas péld
60 ául már az előtt is olly rosz volt, hogy azt jó helyett becsülni nem lehetett. De Wölfel levelét sem találom irataim közt.

Vessen !

A Bondár contractusát mindenesetre igyekszem elküldeni: de tartok tőle hogy postán eltévedhet. Ha azonban a pénzt
65 igéri, hogy ekkorra vagy akkorra kész lesz nála, s addig alkalom nem akad — a minthogy nehezen is akad — akkor mégis postán kell elküldenem. Én is azt hiszem, jobb lesz azt más helyre quártélyozni, azért csak biztasd, mert így is idő telik abba, mig ő egyszer *parolás* lesz.

70 A búzám iránti gondoskodást köszönöm tégy úgy, mint írtad, s rostáltasd fel. Kevés, az igaz, de az a kevés itt is milly jó volna — *itt!* No de majd megveszi valamelly zsidó Gortsakoff herczeg számára.

A széna mennyiségét ha kipuhatolandottad, s hollétéről

75 meggyőződendettél: azon is adj tovább —s ha valamikép igazíthatatsz a ház körül — ám tegyed.

Állapotunk! — a szokott vágányban. Egyhangúság, egyformaság. Fekvő betegek nem voltunk, én szenvedtem egyszer másszor a fejemmel s fülemmel, a melly mindig zúg. Az isko-
80 la foly, — Jánosi is itt hagyott, kit te ugyan nem ismersz. Tompától mostanában nem kaptam levelet; nem tudok róla semmit. Most neki is írni akarok; fulminatoriumot küldeni rá. Vadnay Rudi a napokban nálam volt, meglátogatott. Ő Borsod-
ban lakik, Tompához közel; Baracskán járt Gondolnál. Egyéb
85 nevezetes nem történt, kivéve, hogy a Délibáb az újjából szopta azon hirdetéseket, melyeket Toldi II. része iránt tett.

Laczi már az I. gymnasialis osztályba jár; tehát már latinúl is tanul; professorok előtt. Julcsa itthon lebzsel, szeretne neked egy házi sapkát kötni, de aggódik az elküldés felől. A *hugának*,
90 vagy népiesen *kis öccsének* igen örült. Az asszony egészséges; a mint sejtettem irt a napokban Linának. Én pedig nem csinálok lelkiismeretet e kis tiszta papirból. hanem bezárom levelemet, azon kívánattal hogy benneteket az isten áldjon meg. Köszöntsd a rokonokat, ismerősöket!

95 Téged pedig forróan ölel

Sógorod
Arany János

571.

ARANY — TISZA DOMOKOSNAK

Nagy-Kőrös nov. 22. 1853.

Kedves Domokos!

Ha nem csalatkozom, 3 levele várakozik válasza fiókom-
ban. S ez nem sok, legalább nem olly sok, mintha még megannyi
volna. Oka — hogy okot is mondjak — az, mert *leginkább* töredék
5 dolgozatokat küldött hozzám mellyeknek végét be kell várnom,
hogy alaposan hozzájuk szólhassak. S ez ugyhiszem, oknak,
vagy legalább kopasz mentségnek, megjárja. Helyesb kifogásom
az lehet, hogy mostanában annyi levelet kaptam mindennünet,
mellyekre válaszolnom kellett volna, hogy inkább hagytam,
10 halasztottam egy napról a más napra s egyikre sem feleltem.
De most neki dúltem, s vagy két napot csupa levélírással töltök,
hogy kötelességemnek valahára elég legyen téve.

Ebből azonban ne következtesse, mintha mindig kedvesen vett levelére csak amúgy robotba válaszolnék, — a viláért se!
15 A fentebbiekkel nem jó indulatom hiányát akarom palástolni, csak szokott restségemet szépíteni.

Ujdonságot, mi a geszti világra érdekekkel bírna, épen nem írhatok; én és családom utcumque egészségesek vagyunk — ennyi az egész. Áttérek azért ad propositum.

20 Az „*Arcadia-féle*”¹ jó is, rossz is. Jó, mert elég könnyen foly, rossz, mert nem tagadhat meg némelly gyermekességet, a mi vic helyét potolja benne. Mondtam a mit mondtam: ez a genre még nem megy. Az a *krispín*, az a *kottlós tojás*, a *büdöske* — nyugágy nem annyira elmések, mint aljasok. Kiképzett művész leeresz-
25 kedhetik ide, a nieder komisch-ba, de minden esetre nehéz út így a *szép*-nek a szélein járni, hogy az emberfia le ne csöppenjen. A rongyos kabát *lyukain a léggel beszélgetni* abszurdum, vagy legalább is azt feltételezi, hogy az ember nem a szájával, hanem testének valamely egyéb részével beszél.

30 A *Szerelmi dal*² már sükerültebb, a forma jó magyaros; de ez sem tartozik jobb versei közé; s gondolom azért, mert a *világ és érdek* fölötti elmélkedés nem csak a népszerű dal, hanem általában a dal körén felül, vagy kívül esik.

Az „*Autumn*”³, a mint én hozzávethetek, jól van fordítva,
35 s visszaadja az eredetit. Sajnálom, hogy valami hozzáértő angol embernek meg nem mutathatom. Közélebb egy amerikai, bizonyos Richardson nevű, papi ember csatangolt itten, de én, a jelen körülmények közt, nem akartam vele olly szoros viszonyt fűzni, hogy ezt s egyebet neki megmutassak. Minden esetre köszönettel
40 méltánylom a fáradságot s nemes időtöltést, miszerint versemet fordítani nem sajnálja. Végét elvárom.

*Mért buslakod(ol)sz?*⁴ — Azt hiszem kirí belőle e sor: „szép kérgiből kihámlott” mert egyébütt is vidorság terjed el az egészen, de még sem *burleszk* az, a *kéregből kihámlás* pedig
45 nagyon gemein.

*Giovannára*⁵ nem mondok semmit, míg a végét meg nem küldi. Úgy látom az eddigiekből, hogy az magyar akar lenni, de talán *nagyon* is. A hivatalos *pofa*, a *hujh!* — az *ördöggyűrt-csupor*
50 stb. kissé merész phrasisok. No, de mint egészét akarom bírálni.

Ime, Domokos, láthatja, hogy minél vénebb az ember, annál nehezebb kielégíteni. Még csak pár évvel ezelőtt sokkal szelídebb volt iránta bírálatom, most zsémbelek szüntelen. Hanem írjon még csak afféle verseket, mint Kovácsiban, mint

¹⁻⁵ Ld. e kötetben 317—319., 325—326. l.

Te adtad, te vedd el, a Hymnusz, — megint megbékülünk;
55 addig pedig haragom jeléül fogadja baráti jobbjomat. Köszöntse
Kovács bácsit s tudassa vele, hogy Jánossi Kecskemétre plán-
tálta magát, és így ő (K. bácsi) e hó végeig folyamodhatik a ter-
mészetrajzi cathedrára, mellyre nem kapunk embert. Üdvözölje
60 nevemben jó testvéreit, a Méltóságos urat és csókolja a mgos
grófné kezeit.

Isten vele!

mindenkor barátja
Arany J.

572.

ARANY — TOMPA MIHÁLYNAK

Nov. 22. 1853. Nagy-Kőrös.

Drága Miskám!

Azért nevezlek szokásom ellenére, drágának, mert oly
ritkán mutatod magad, mintha legalább is *arany* volnál. Lehe-
tetlen, hogy ne kaptad volna, ez előtt másfél hónappal, válaszo-
5 mat, utolsó leveledre. Vagy talán meg akarod szakítani a diplo-
matiai egybeköttetést közöttem és közted? Ez, fiú, nem szép
volna, veszélyes is, mert akkor megostromollak. Ne gondold
hogy leveled oly igen ohajtom, s azért megyek elébe 25 mér-
földnyire, — oh a viláért se! Csupán attól tartok, hogy valami
10 bajotok van; mert ha tudnám, hogy csak a restség akadályoz:
eb írna, egy betűt is.

Azt nem képzelem, hogy correspondentiád, — a te ártatlan
levelezésed — is internálva volna Hanva helység határai közzé.
Azért is oly bátran, mint egy galambot, küldöm hozzád e levelet,
15 kedélyem játszi mókusát (szebb tropust nem találtam hamarjá-
ban). Teszem ezt önzésből, benső szükségből; mert kell, hogy
magamat veled kienyelegjem. Az élet oly sivár, előli a kedélyt:
mi lenne belőlünk, ha a barátság nem virágnék, rejtekben,
mint a nefelejts?

20 A napokban egy ember volt nálam, jó pajtásom az özönviz
korából, de hidd el, még egyszer oly kedvessé tette őt előttem
annak tudalma, hogy hozzád két mérföldnyire lakik. Vadnai
Rudi volt, Kazáról. Istenem! sohajték magamban, ha Kőrös
Kazán volna! Szinte rosszult esett, hallani tőle, hogy ő ez előnyt
25 nem használja fel; s akkor jutott eszembe, hogy Tompa nem
mindenkinek annyira Tompa, mint nekem.

Ezen betanúlt érzelmek után térjünk a dologra.

Virágregéid hozzám utasított példányát megkaptam:
de ne gondold, hogy ezzel egy levéltartozást leróttál. Én ezt nem
30 fogadom el egy levél-számba; hanem viszonzom az új Toldi
egy példányával, fiad részére. Mert hát Toldi megjelent II-dik
kiadásban, miután az elsőt magam megvettem. Ezt te is utánoz-
hatod; például verseid meglevő példányait fizesd ki Lukácsnak,
s akkor add ki másod ízben. Nyereséges vállalat.

35 No de ott lesz a II-dik Toldi. Az első ének már sine dubio
kész, mert megjelent nyomtatásban; a többit el-elvittem 6-ig,
vagy 7-ig, azzal előlkezdtem. Azt hiszem, hogy e II-dik részt
csak rám disputálták, azért nem akarok boldogulni benne.
Igazad volt, mikor azt mondtad, hogy minél későbbre hagyom,
40 annál nehezebben fogom megírni. Ott állok, hogy az I-ső Toldi-
ban sem gyönyörködöm többé; legfőlebb mosolygok rajta, hogy
én akkor, amúgy *mir nichts, dir nichts*, bevágtam az irodalom
kellő közepébe. Arra *courage* kellett, az most nincs. Nem akarok
hosszasan beszélni róla; érted a nélkül is. A III-dik rész fiókom-
45 ban hever: nem tudok rá menni, hogy kiadjam.

Ebből megértheted, mi igaz van a pletyka hírből, mely a
„Déliabás játszi hullámain” megjelent. A hunmonda sincs
különb. Hacsak az isten valami csoda által kedélyem egykori
friseségét vissza nem adja

50 Letésem a lantot s tőlem
Többé ne várjon senki dalt.

Friebeisz felszólít engem is, hogy havonként legalább
két verset küldjek neki az átveendő Divatcsarnok számára.
Boldog isten! én három hóban sem írok egy árva verset.

55 És ennyi legyen elég a mi vesszőparipánkról, az irodalom-
ról. Nagyobb baj az, hogy bizonyos fej és fülzugásban szenvedek,
s régi hajlamom, miszerint a vér agyamra tolul, s miért a nyak-
kendőt sem tűrhetem, naponként erősödik. Nem tudom, hol fog
végződni: de a baj megvan s aggodalomra méltán ad okot.
60 Úgy hiszem, az agyidegrendszer szenved nálam, mert nagyobb
elmemefeszítés után a bajt növekedni érzem. Orvosunk
Károlyi, úgy látszik, nem akar belevágni a gyógyításba, rendel-
holmi palliatívákat &c. Tapasztalt orvosra lenne szükségem: de
hol és ki? Egy illy <szív> vérroham volt az, miről a minap olly
65 titkolódzva szóltam; akkor nagyon meg valék fjedve, félvén a
legrosszabbtól, mi az isten képére teremtett embert érheti.
Azóta e félelmem lassankint elmúlt; de még most is aggaszt e

fejzugás, — hol tompább hol élesb fájdalommal párosulva, mi rendesen nagy szellemi lomhaságot eredményez. — S ez az oka, hogy mostanában minél kevesebbet foglalkozom költészettel, mert a képzelődést különösen ártalmasnak tapasztalom. Gondnélküli élet, derítő társalgás, nyugalom: ez kellene; de helyzetemben nincs mód bennök.

Nem akartalak bizonytalanságban hagyni multkori levelem iránt. Te azonban úgy intézd e pontra válaszodat, hogy rajtam kívül más ne értsen belőle semmit; mert még az a fatalitásom is megvan, hogy bajom mivoltát el kell titkolnom.

Különben, azon pár hó óta, hogy levelezésünk függőben van, semmi nevezetes nem történt körültem. September végén Pesten voltam, egy pár napra, családostul. Az óta tanítunk hűségesen, s ez jó nekem, legalább elfoglal. Úgy hiszem, a multkori iszonyú unalmas, meddő, hosszú vacatio sokat tett arra, hogy nálam efféle baj fejlődjék ki. Tovább két hónapnál alig láttam embert, családom tagjain kívül, semmi szórakozás, semmi multság a világon; tisztársaim mind széllyel voltak, az egy Mentovicson kívül; iszonyú unalmak környékeztek, a miket dologgal akartam előlni, melly sehogy sem ment, nem lévén alkalom, hogy a lélek ruganyosságát vissza nyerje. Illy sükeretlen erőlködések közt fogott elő egy ideges baj — álmaim nyugtalanok, borzasztóak lettek, nappal szórakozott voltam, minden láрма, csattanás megrettentett, este forma szerint féltem, s folytonos lázam volt, noha étvágyam legkevésbé sem hiányzott. Ez tartott mintegy 6 napig, perse a bajt a félelem, az erős képzelődés, még inkább növelte. Károlyi némelly lázellenes, csendesítő szereket használt, akkor jobban lettem, de a fej s fülzugás azóta is tart; néha tompultság áll elé, s a vér sebessé lüktetéssel tódul az agyra.

No de, édes barátom, én téged hosszasan úntatlak saját nyomorúságommal. De nem akartam előtted elhallgatni, mert másnak úgy se mondhatom. Azért édes Miskám, szeressük egymást, míg lehet, s mindenek felett ne legyünk oly rest levelezők; mert a jövő isten kezében van. Jól teszed, ha ezt, a mit irtam, titokként megtartod; mert igen kritikus dolog.

Remélem, hogy ti — nőd és fiad, már egészségesekek lesztek: adja isten, hogy úgy legyen! Ölelünk és csókolunk, kedveseim, mindnyájotokat, s ezzel maradok

Szerető barátod János

Hanva, novemb. 25. 1853.

Nro I. [Így!]

Kedves Jánosom!

Sokáig nem válaszoltam leveledre (ki tudná azt mellyikünk levele válasz) nem azért, mintha követni akarnálak (mint
 5 egykor Lauka írta magáról versben hogy ő Petőfit akarja követni), mintha mondom követni akarnálak a sokáig hallgatásban; vagy a szüreti örömek között elfeledkeztem volna rólatok; hanem mert egy ideig halogattam, azután beteg voltam egy pár nap, azután más bajaim akadtak. Azóta feleségem testvére
 10 özvegy lett két évi házasság után; az halt meg ki fiam keresztapaságából kitúrt téged. Nyugodjék szegény sógorom, nem volt épen az az ember kit szeretnünk lehetett, és ki sógorasszonyomat boldogította volna, de hirtelen elhunyt annyira zavarba hozta házát, s megrázta özvegyét: hogy azóta szegény Lóri
 15 folyvást ágyban van. Nehány nappal később ismét egy másik Losonczy halt meg, 1848 óta már a 7 edik. Ez felzavart minket is. Egy pap barátom is halálos beteg volt, s magam is néhány nap. Így mult el az idő. — No, de most már kárpótlásul vékony tollal s apró betűvel írok.

20 Nagyon szép biz az a hogy Jókai tett veled, de velem is azonképen cselekedett. A Délibáb XVII-ik száma elmarad; elmaradt hát elmaradt; de még is irtam Jokainak felőle. Megjelen a XVIII, XIX, XX, XXI-ik szám, mikor megtudom (koránsem ő tőle) hogy egy Petőfi és Kerényire vonatkozó
 25 költeményem miatt koboztatott el a lap. Annyi becsület nincs benne, hogy pár szóval ha csak tájékozásul is tudtomra adja a dolgot. Mig lapjában ránk uszitgatja a Tótokat: feleslegesnek tartja tudtára adni az embernek az ilyen, mindenestre érdeklő dolgokat. Most édes barátom ismét minek nem leszek e miatt
 30 kitéve? Szegény feleségem már kétségbe van esve. Mondd meg, ugyan érdemes-e hát irni? és kenyeremet (szóljunk egyenesen) veszélyeztetni egy vagy más pimasz vers miatt, s általában az irodalmi jutalom és dicsőségért? Ha már nem compromittált emberen történik illyesmi: nem nagy dolog; de én ki épen íróskodás miatt voltam bajban és megintve, sőt az írásról egyenesen
 35 letiltva, jót nem várhatok. És ilyen körülmények közt J. még csak nem is tudósít.

Császár rám esik hogy irjak neki; adok tehát egy verset lapjába, megküld két vagy három szám Divatcsarnokot, azóta
40 színét sem láttam a lapnak.

Pakhtól egy fillért sem kaptam, nem is kértem, csak azt: hogy a Pesti Naplót rendelje meg számomra, Január 1-től kezdve február végéig irkáltam akkor kaptam meg *nagy* nehezen. Mikor a lap megszűnt: kértem hogy Emichnél *szüntesse* meg *egy szavával*
45 a lap további küldését; dehogyan tette! nekem kellett ezzel a czudar Emichel közlekedésbe tenni magamat. — *A költők könyvébe* 15 darabot felvesznek tőlem, hírem és tudtom nélkül, küldeneék egy becsületbeli példányt? majd!

Szilágyi Sándornak nincs embersége a Nők könyvét meg
50 küldeni, pedig verset adtam bele, úgy emlékszem hogy ingyen barátságbul.

Való ezekkel az emberekkel valamit kezdeni? hanem akkor, ha szükségök van az ember munkásságára, van irkálás meg irkálás.

45 Kaptad-e a Virágregeket? gyönyörűen megismertette a Divatcsarnok! egy rakás szó, ügyetlen és értelem nélküli dicséret, a dologról semmi; hanem egy rege mutatványúl, melly a leggyengébbek közül van s a mellett másból foly.

Most Friebeisz lesz a Dcsnok szerkesztője? ő öl már most
60 versért, nagy kedvem van, ha tudná.

Illyen állapotom van nékem jelenleg édes Jánoskám; a mellett polgári állapotom meg romlott; tán irtam már hogy a csendőrség szigoruan meghagyta a falusi bírónak: hogy rám vigyázzon, nehogy kimenjek a faluból. Bizony meguntam az
65 életemet is! a mellett az irodalomban is szerencsétlen vagyok; távol van tőlem gondolatban is valami olyat írni, mellyet elmagarázni lehessen, még is vesztetre úgy történik.

Családi életemről nem mondhatok jelenleg semmi kedvetlenítőt; vannak, vannak távolabbi sebeink, de különben meg-
70 vagyunk, egészségben, békességben. Kis fiam is már most szépen felvette magát, anyja is türethőleg van. Megvagyunk. Emlége-
tünk benneteket elégszer, szeretnénk látni mindennap, de ha nem lehet! Most ez a sajtóhistoria hozott közénk egy kis aggodalmat; én már készen vagyok mindenre. A mi eljönni
75 akar, úgy is eljön.

Örülünk hogy egészséggel vagytok, vagy voltatok akkor midön irtál, ohajtjuk hogy most is úgy találjon levelem, kife-
jezeted szerent egészségesen mint a „mack”.

Légy jobb édes Jánosom, irj nekem hamarabb mint én
80 most neked, és ha valóban olly roszul esik neked leveletem

nem kapni sokaig mint nekem: úgy tudom nem is vára-
koztatsz.

Csókolunk benneteket kicsinyestől nagyostól. Isten legyen
veletek.

igaz barátod
Miska

574.

T I S Z A D O M O K O S — A R A N Y N A K

Geszt, November 26-kán 1853.

Édes Aranybácsi!

Megvallom őszintén hogy ily soká tartó hallgatása, melyet
mé[!]g eddig nem tapasztaltam, akaratlanul azon hivatlan
gondolatra vezet hogy Aranybácsi komolyabb mértékben beteg,
5 vagy pedig újra költözködik. Az utolsó kis baj mert múltó, de ha
talán az első állana, legyen szíves édes Aranybácsi ezt nekem
megíratni, mert higgye el én korántsem vagyok azon közönyös,
gúnyolódó, vagyis leginkább azon könnyelmű ember mint a kinek
látszom, mely külszínre, még szeretteim irányában is gondat-
10 lanul elkövetett tetteim okot adnak. De azért szeretni tudok,
s hogy ne szeretném tehát azt, kit tisztelhetni egyfelől módom-
ban volt, s kihez másfelől nagyravágyó természetem legszebb
legkedvesebb ábrándjai kötve vannak. Mert hiszen azt hijába
tagadnám oly psychologus előtt mint Arany bácsi, hogy én
15 álmodtam már magamat koszorús költőnek, arany lanttal
kezemben a Parnassuson ülve, köröttem hallgató néptömeg,
király és szolga dús és koldus, mely dalom varázsa által egyenlő-
vé lesz, mint isten és törvény előtt. De már igen is bombasztos
levék, pedig Aranybácsi ha egészséges kinevet, ha beteg,
20 megundorodik, miután a beteg embernek sem testi, sem szellemi
gyomra nehéz étket el nem tűr

Befejezéseimet jövő levelemben küldöm, de most is küldök
valamit, fordítson Aranybácsi és elolvashatja.

Gyógyítsa meg ha beteg, irassa meg ha beteg, minél
25 előbb az Ég! [!]

szerető tanítványa
Tisza Domokos

[Címzés:]

Tekintetes *Arany János* úrnak
a m. irodalom tanárának
30 *p. Orosháza*

N. Kőrös

Szeretek remény nélkül [nélkül]¹
(Óda)

Óh ti a lélek erejének

Kikürtölt ő- s új hősei!

35 Lelkem csak nézi a tömjének
Halmát, s míg nézi neveti.

Törpék! én én állok magamban,
Lélek erőben legfejül

40 – Emésztő láz dúlong agyamban
– Szeretek remény nélkül!

Kínra ki mér velem mérközni?

– Mi ő az ádáz Scaevola

Kihez nem tud egy jaj férközni
Midőn elég jobb oldala?

45 Ő testét bünteté a kába

Hogy mért nem döfött emberül

Én lelkem hamvasztom hiába,

– Szeretek remény nélkül!

Mi a híresztelt martyroknak

50 Kínja, kik Jézusuk miatt

Elégtek? – Nékik Jézusoknak
Szeretete jutalmat ad,

– Kínom száll idegről idegre,
Egyenként, válogatva öl

55 – És nem vagyok viszont szeretve!!
– Szeretek remény nélkül!

Mi az Úr szent fia halála?

– Bár ő nem nyert csak kínokat

Az egy világ üdvére vála,

60 S termett hála babérokát.

Én mint hajó az óceánon

Égek segély, s részvétlenül

Nincs ki remegjen értem, szánjon,

– Szeretek remény nélkül!

65 Szívem ezt jajtalan szenvedte

– De végre most panaszra kel,

Foglyát a kínt ím, megrepedve,

Keblem dalban bocsátja el,

¹ AJ. kritikáját e versről ld. 349. l.

— És száll a dal mint sebzett fecske
 Kít a nyár elhagy egyedül,
 ... Némán, busan, kétségbeesve
 — Szeretek remény nekül!!

575.

JUHÁSZ ANTAL — ARANYNAK

Makó nov: 27^{lke} 1853

Tekintetes Tanár Úr
 Kedves Sógor Uram!

A múlt évben Pósonyban tanult fíjam Tóni, October elején pestről Kőrösre jővén le, azolta ott van, s úgy hiszem, mikép
 5 Kedves Sógor Urnak is a többek között hallgatója. Majd elmondandja maga; mi ok kényszerítette pestről Kőrösre jöni: engem pedig Őt Kőrösön meghagyni, semmi más ok, mint a Kőrösi iskola szerencsés jelen állása, s főleg annak jeles Tanárai iránti bizalom indított. Jelen állása mondom, mert engem
 10 biz; Kedves Atyám, ez iskola szerkezetével meg nem elégedve, 1812^{lk} évben, időközben költöztetett át Debrecenbe. —

Fíjam mostani szállásával nem lévén meg elégedve, főkép a hideg szoba miatt: azt írá, mi szerint, a jövő Hó kezdetével, kívánná azt meg változtatni. Mire nékem ez ötlet, jött eszembe,
 15 hogy meg kérem kedves Sógor Urat, mielőtt szállását másikkal fölcserélné, lenne szíves ötlet, ha ahoz kedve volna, — lakhelye, vagy más körülményi meg engednék — magához fogadni. Most fizet 8 forintot: de kész leszek meg adni 12^{ót} is örömet, ha tudom, hogy előttem ismert érdemes háznál lakik. Ez úgy hiszem,
 20 ösztönül szolgálna a fiúra nézve is, magát nem engedni, sem szorgalom, sem szép maga viselet s illedelem tekintetiben senkitől felyúl haladtatni. Pósonyban meglehetősen bele jővén a német-beszédbbe: ha volna Kedves Sógor Urnak e nyelvet tanulni kívánó nevendéke, vele magát gyakorolhatná a beszél-
 25 getésben. Az illyemi inkább a nőket illetvén, szeretném ha Julcsa húgom reá megegyezését adná, s kérésem telyesedésbe mehetne, mire ötlet ezennel nagyon szépen kérem. — Ugy is csak ez évben tanulhat ő már Kőrösön, azért nagyon ohajtanám, ha Kőrösről, áldásos emléket vihetne el magával Debreczenbe,
 30 ha az Isten meg tart bennünket. —

Azonba[n] — nem ismerve, Kedves Sógor Úr házi körülményit, — föl kell tennem, hogy kérésem helyet nem találnd,

nem telyesíthető kívánságom: ez esetben szívesen kérem rá be-
cses figyelmét, nem csak, hanem ezzel egybefüggőleg azt is,
35 hogy többi Tanárainak figyelmébe is ötet értettem, s nevemben
ajánlani sziveskedjék. E mellett jól tudván, mennyire szíven
fekszik minden szülőnek, boldogsága vagy boldogtalansága
gyermekének: legyen szíves a fiúnak szorgalmáról, s erkölcsi
magaviseletéről néhány sorban értesíteni. —

40 Későn jutván tudomásomba, szállás-változtatási szándoka
fijamnak, elébb e dologról nem írhattam: méltóztassék azért
ötet magához hívatni, és az igenlő, vagy tagadó választ néki át
adván kötelességébe tenni, mikép engem arról mentül elébb
tudosítani el ne mulassza.

45 Mely kéréseim után egész úri családját rokonilag öelve:
további becses indulatiba zárt tisztelettel maradtam
Tek. Tanár Urnak
Kedves Sógor Uramnak

szívesen tisztelő s szerető
sógora Juhász Antalmk
Lelki-pásztor

50

576.

T O M P A M I H Á L Y — A R A N Y N A K

Hanva nov. 28. 1853.

Édes barátom !

Levelem már készen volt, s három nap óta várta postára
tételét, midőn örömmel ösmerém meg egy levél hátán kezed
vonásait. Ezen levél a[nnak] o[káért] Nr 2. Mindegy akár együtt
5 akár külön.

Leveleim nincsenek internálva *talán!* De hiszen a mit én
írok neked s te irsz nekem, azt nyitott levélben is ellehetne
küldeni, legfőlebb azon csudálkoznék sok ember: hogyan lehet e
civilizált korban két ilyen ember mint ezek, kik ugy szeretik
10 egymást. Hála istennek pedig, hogy az valósággal ugy van !

Nem ugy van az barátom ! ha valaki csak kétmertföldnyire
lakik egymástól, mintha 25-re. Az első esetben fel sem veszi
egymást. Különbén én V. Rudival *jó ösmeretségben* vagyok, min-
den melegebb vonzalom nélkül; nem adott rá okot s alkalmat
15 hogy ez bennem ki fejlődjék. Néha megfordulunk vagy fordul-
tunk egymásnál, az az életemben ezelőtt vagy 5 évvel egyetlen

egyszer voltam nála. Hm! ha én mindenféle sok embert össze vissza szeretnék, azt gondolod: jutna neked annyi?

Gyorsan megjelent Toldi 2-ik kiadása; ha olly csfnosan
20 mint gyorsan, és a mint Toldi érdemli: ugy „jól vagyon a dolog”
Hanem az nem jól vagyon hogy Toldi *derekával* még most is csak ugy sehogy se bíztatsz; Ha már a feje és lába készen van, török-szakad meg kell lenni a derekának is. Igazán én is féltelek egy kicsit, nem mintha erődet nem ösmerném, de mert körül-
25 ményeidet ösmerem, valamint azon kóranagnak melly e részben kínoz, restté tesz: én is nagy mértékben birtokában vagyok. De azért még is hiszem, hogy addig addig fohászkodol neki, mig végre bevégzed. Ugy légyen! Az első Toldivali föllépésedet pedig ne is említsd! az egyetlen példa volt! Mi a ménkü lett
30 volna belőled azóta, ha mindig így ment volna. És mi lassabban és fontolvább haladó jószágok hol szedtük volna fel magunkat!

Emlited *futólag*, hogy neha roszul vagy, gyengélkedel stb. Vigasztald magad, itt az egész világ beteg, én is beteg voltam
35 néhány nap. Valljon nem *aranyér-e* a bajod? Ez az átkozott baj ezer alakban gyötri az embereket! Hanem ugy mint engem megkínzott több évig ezelőtt, tán senkivel sem tett. Fogalmad sincs azon állapotról, mellyben én voltam.

Éjjel rosz álmaim voltak, egyszerre felriadtam, nem
40 tudtam hogy hol vagyok? s mig rájöttem ablak- s egyéb tárgyakról, rettentő lelki s testi kint állottam ki. Majd futni kényszerített valami; egyszerre, akár mikor, este nappal egy leirhatlan félelem, rettegés és lélekcsüggedés fogott elő, mintha a legközelebbi pillanatban, valami iszonyú váratlan
45 rosz érne. Ha kocsin mentem az uton, és kerítés-rácsot, liba sereget, vagy valami több részekből álló tárgyat láttam, meg kellett *számlálnom*, mert különben igen gyötrődtem; ha valakinek vagy valaminek a neve eszembe nem jutott, annyira korbácsolat valami kitalálni azt minden áron, hogy majd megőrültem bele, de azt is hittem, hogy ugy járok, annak vagyok a küszöbén.
50 De barátom nem lehet azt leirni, kimondani, minő állapotban voltam én; ez néha a szószékben fogott elő, képzeld állapotomat; egyszerre fejembe todult a vér, a világ minden vashámora ott kalapált és elsetétült előttem minden, ez 10—12[szer] rám jött
55 napjában. Borzasztó napjaim voltak. És ez mind az aranyér volt. Már hála istennek vége van évek óta. Minden szeszes és fűszeres italt és ételt távoztattam, sok vízzel éltem, fejemet, tarkómat, nyakcsigámat jéghideg vízzel gyakran mostam. Ezt merném ajánlani másnak is, ki ilyen bajban szenvedne.

60 De csudálkozol hogy mért lopom én el a papírt tőled ennek leírásával? Igaz, csak most veszem magamat észre. De az átélt szenvedést elbeszélni, mikor már túl vagyunk rajta oly igen hajlandó az ember, mellyel azon jó érzés következik hogy már túl vagyunk rajta. Virágregeimet jó ha kaptad, jó lesz az is ha 65 fiam kapni fogja Toldit. Azt láthatod hogy a Virágregék igen rosszul van kiállítva; szerfelett vékony papír, kis haszontalan formatum. Itt általában *kicsinylik* az az *keveslik*. De hiába! a hogy lehetett!

Az én ohajtásom is az kedves Jánosom! hogy szeressük 70 egymást igazán és sokáig; nekem van is reményem, hogy ez, úgy leend. Talán engem is, akkor a mikor feloldanak a tutela alól, és akkor aztán mondhatom neked hogy Kazán lesz Nagy-Kőrös. Csókolunk ezerszer nőmmel együtt benneteket. Isten áldjon meg, igaz barátod

75

Miska

577.

ARANY — TISZA DOMOKOSNAK

Nagy-Kőrös, december 4. 1853.

Kedves Domokos!

Remélem, azóta már megkapta válaszomat előbbi leveléire, hacsak minden földi posta nem csiga és nem biga; azért hát csupán a két utolsóira szorítkozom, különösen a legutolsóira.

5 Ha fel tesz rólam annyi *psychológiát*, hogy álmai országába be tudok pillantani, s hogy észreveszem a nemes dicsvágyat, melly nélkül semmi magasztos nem jó létre a föld kerekségén: bizvást felteheti semel pro semper, azt is, hogy szívébe épen úgy képes vagyok bekukucskálni, s egy perceg sem kételkedtem 10 a szives ragaszkodásról, mellyel irántam viseltetik. Azért leveleim elkérését ne tulajdonítsa hidegségnek, kicsinylésnek, vagy akármí egyébnek[,] olykor halmozottabb munkán, olykor némi restségen kívül. Az igaz, hogy mostanában gyakorta szenvedek fejemmel, de ez nem olyan akadály, hogy levelezésünket 15 függesztené, legfőlebb néha tunyává tesz.

Garay felől írt sorai, megvallom, kellemetlenül érintettek. Ő nekem jó barátom volt, de ha nem lett volna is, tudom méltányolni érdemeit. Ő korának hí képviselője a magyar költészetben, lantja nem egy keblet gyujta honfiúi érzésre, s ha talán

20 az általános mértéket meg nem üti is (: mellyikünk dicsekedhetik
ezzel?) kora szempontjából fogva fel, becsúletesen betölté helyét,
s pályája koránt sem dicstelen. Ezt nem lehet, nem szabad
felednünk, édes Domokos, különben, mindent a mostani szem-
pontból mérve, igaztalanok leszünk, s az elődök működésére
25 kicsinyléssel fogunk tekinteni; épen úgy mint amaz ifju költő,
ki Vörösmartyról így nyilatkozott: „gondolom, az öreg úr is
megbánta már a „kuczκόban”, hogy annyi ostobaságot össze-
irkált”. Ez történt, mint mondják, a „Hauer” csárdában, mon-
ta pedig a jelenkor „uralkodó planetaja” Kálmán úrfi. Aztán
30 meg nagy kérdés, ha valjon a mostani szempont helyes mérv-e,
azért hogy korunk ízlésének leginkább meg látszik felelni. (<?)

Mostan küldött verseiről nem beszélék sokat, csak rövid
szavakkal mondom ki véleményemet. A *képzelethez*:¹ Úgy látszik,
kedélyből fakadt, szelíd búsongás ömlik el rajta, mellyet meg-
35 zavar az a kép, midőn az égbolt leláncolt rabnak (?) mondatik,
mellynek kezéből fegyverét, a villámot kitekerték. E képet,
a maga helyén sem merném sikerültnek s nem túlzottnak
mondani: itt az egésznek szendességét zavarja. *Egy hölgynek*.²
Azt hinné az ember, parodia. Vagy tán az is? Ha parodia, nem jó,
40 mert komolynak látszik. *Láng, s bástya falon, áttör!* Ha csak
Kézai Simon krónikájára nem céloz, hol Attila Aquileját
nyereggel körülrafván, s e halmazt felgyujtatván, ettől a bástya
elolvad s leomlik. „S kibírja keble?” . . . tehát a nő per *maga*
45 *nekül* . . .³ tagadhatlanul egyike jobb verseinek: de nagy kérdés,
ha néhol nem csap-e át a dagályba. Scaevoláról a mártYROKRA,
ezekről a Krisztusra: talán még is nagy a saltó mortale? Az
ellentét szépen van tartva, ezt el kell ismernem; de a hasonlat,
kivált a Jézussal, merész. De gyönyörű itt „Én, mint hajó az
50 óceánon . . .” Ellenkezőleg pöffed a következő:

„Foglyát, a knt, ím megrepedve
Keblem dalban bocsátja el.”

Bezárom ezúttal észrevételeimmel együtt levelemet is. Isten
áldja meg, édes Domokos, írjon sok és szép verset, s örvendeztes-
55 se meg azokkal

őszinte barátját
Aranyt.

¹⁻³ Ld. e kötetben 333–334., 344–345. l.

Nagy-Körös, dec. 4. 1853

Kedves jó Miskám!

Tegnap levélveid, a No 1. és No 2-öt; hogy tehát meg ne hűljön a vas, rögtön válaszolok is rájok. Érinted a szüreti örömeket, (sub No 1-o) lásd nekünk itt az sincs, mert itt tulaj-
 5 donkép szüret sincsen, csak a szőlőfejek gépies leszedése, s kádba verése, hadd ázzék. A vidám puttonos, a kádak dobogása a nyomó sarkai alatt, az élénkség, vándorló zenebandák stb. mind ezek, legalább eddigi tapasztalásom szerint, ismeretlen dolgok itten.

10 Családi gyászotokban szíves részvétellel osztozom; annyival inkább, mert én is nem rég vesztém el egyetlen nőtestvéremet, egy szalontai középsorsú gazdaember nejét, s így már most senkivel sem állok olly közel viszonyban, minő fiú és apa-anya
 15 közt retrograd, vagy testvérek közt létezik. Én nem ismertem más testvért, ezen kívül, nálam sokkal korosabb volt, annyira hogy emléjéből szoptam is (azt mondják) mint csecsemő; egyedül, testvérek nélkül, nőttem öreg jámbor szüleim körében: s hiszed-e hogy ennek eltörölhetlen befolyása lett jellemre?
 20 Az a felfogás a mint én Toldi viszonyát, anyjával rajzolom, nem annyira *objectiv*, mint a közönség gondolja; ellenkezőleg a testvérgyűlölet egészen az, mert én testvéremet szerettem, bár nem annyira, mintha velem egykorú, s együtt növekszünk fel.

25 Irod: „egy pap barátom halálos beteg volt, s magam is néhány nap.” Sajnálalak, ámbár nem hiszem, hogy egészségi állapotod olly rosz lett volna, mint stylusod e helyen, mellyből azt lehetne kivenni, hogy te is *halálos* beteg voltál.

Jókay roszúl tette, hogy nem tudósított a felől, a miért panaszkodol. Azonban meglehet az egész dolgot nem tekintette
 30 olly nagy bajnak, hogy vele téged megijeszsen. S ily szempontból menthető; mert semmi sem esik roszabbúl az embernek, mintha minden csekélységgel zaklatják, ijesztgetik. Én azt hiszem, semmi sem lesz az egész dologból; miután ugy gondolom, hogy se Petőfiről se Kerényiről nem political dolgot írtál. Egyéb-
 35 íránt Marczy most jól kezdi magát viselni, a mennyiben nyíltan fellépett az „ifjú Magyarország” insolentiája ellen, melly Vörösmartyt &c. egyszerűen skártba teszi. A felszólalásokat olvashattad a Pesti Naplóban és Délibáiban: én magán úton

annyit hallottam e botrányról, hogy T. K. a *Hauer* csárdában
40 így nyilatkozott volna; „szegény öreg Vörösmarty, azt hiszem,
maga is elismeri a *kuczkóban*, hogy kár volt neki annyi *ostobasá-*
got összeírni.”

Szilágyi Sándornak kisebb dolga is nagyobb most annál,
hogy neked a *Nők* könyvét megküldje. Egyébiránt én már
45 említettem neki, de úgy veszem észre nem ő rendelkezik jelenleg
a példányokról, mert nála egy sincs. Azonban ha e könyvet úgy
szeretnéd, jőj érte, neked adom az enyémet. Sándornak most más
baja volt, a mi titok ugyan, nem tudja egyéb csak Kőrös —
Kecskemét, mindazáltal nem állhatom meg, hogy neked négy
50 szem között el ne pletykáljam. A mult héten (vagy az előtt)
bál történik Kecskemét városában; Szilágyi onnen perse ki nem
maradhatott, sőt a rákövetkezett vasárnap újra átrándult, hogy
társas körökben elmondhassa véleményét a vigalom felől.
Szó volt egy táncosnéról ki a bálban elesett; Szilágyi ez ese-
55 ményről úgy mondá ki véleményét, hogy az az előtánczos sza-
mársága miatt történt, ki utánozhatlan figurákat parancsola a
cotillonban. A *számár* szó fülébe jutott az illető egyénnek, ki
katonatiszt, és gróf és német s ebből nagy dolog kerekedett.
Sándor azt gondolta, hogy párbajra fogja őt kihíni, azt írták
60 neki levélben, azt beszéltek a két városban napokig. A tiszt eljött
ide, Sándort lakásán felkereste, de korán sem hitta párbajra,
mire ő ajánlkozott, hanem rosszabbali fenyegetés által (másod
magával lévén) kényszerítette, hogy őt rögtön, lealázó modor-
ban, kövesse meg, Sándor nem akarta, de félvén a rosszabbtól,
65 mi azonnali összevagdolás is lehetett volna, végre megtette.
Így a dolog elenyészett, de Sándor igen nehezen nyeli, szinte
beteg belé.

Szász Károly a napokban jött vissza Erdélyből, hová
özvegyen maradt édes anyja sorsát elintézni ment volt. Magával
70 hozta ifjabb testvérét Gyulát, ki igen derék szál fiú s tengerészi
pályára szándékozik. Tegnap előtt egy névnapon (ott a hol te is
voltál hasonló ünnepély alkalmával) sokat neveltünk Károlyon,
ki ugyancsak főzte a boldogtalan Losonczit azon hiúságaért,
hogy arczképét a Hölgyfutárral saját költségén kiadatta, mely
75 lap maga is gúnyt űzött a dologból. Nevezetes volt a Varga
szüretjén a tanárviadal, azaz birkozás Mentovics és a komoly
Losonczit közt, mely alkalommal ez utóbbi, egy nagy homok-
domb tetején keményen földhöz vágattatott, s midőn ezt nehe-
zen szivelné s ellenfelét újra felhíná — ismét földhöz vágat-
80 tattatott. Hasonló eset a világtörténetben csak kettő fordul elé:
egyik a „Nagyidai cigányok”-ban

De úgy vágta Mokrát Csucsuj a *homokra*,
Hogy azóta mindig arról kódul Mokra.

A másik esetet a kis Tűkör jegyezte fel, illetéknépen:
85 *Kérdés.* Hogy szenvedhették ezt a vitéz németek?

Felelet. Igen nehezen; *miért is* a magyaroknak hadat
izenvén, *azoktól* keményen *megverettettek*.

A legszebb pedig az volt az egészben, hogy a nagy számmal jelenlevő diákok egy másik halom tetején állva, a győztesnek
90 diadalt ujjongattak.

Illy semmiségeket firkálok én neked, édes Miskám, mert gondolom, hogy nem esik rosszúl olvasnod, s mert úgy képezelem, mintha veled egy pipa dohány mellett fecsegnék, időtöltés okáért. Kedélyemre az efféle szamárság derítőleg hat, s
95 haszna is van annyi, mintha folytonosan panaszkodnám az irodalom súlyedése az írók léhasága, a szerkesztők pimaszsága, a közönség részvétlensége, az időjárás komorsága, a tanárság kellemetlen volta, a pénz szűke, az élelmi szerek drágasága, a tél unalmas estéi, szellemdus társalgás nem léte, fejem és füleim
100 zúgása, tyúkszemeim fájdalma stb. stb. stb. miatt.

Nagyon meglehet, hogy engem épen az a betegség környékez, mellyről írod, hogy téged annyira nyugtalanított: a kórjelek sokban hasonlók, de még sem egészen. Altesti bajokat, vagy derék fájdalmat én ez ideig még nem éreztem; annyi igaz hogy
105 a vérnek nagy hajlama van fejemre tolni és főfájást okozni, s ez nem is új dolog nálam. Különösen reggel, ha fekvésből felkelek, érzem fejemet nehéznek. A hideg vízzeli mosogatás észrevehetőleg használ, ezt mosdásnál tapasztalom, s ezentúl gyakrabban is fogom alkalmazni. A bor pedig jobban eltompít,
110 mint máskor, s a helyen, hogy felderítne, komorrá, nehézzé tesz, bár kis mértékben igyam is. Ezért felhagytam vele, s könnyebben <is> vagyok azóta.

Örülök, hogy egészségi tekintetben se magad se kedveltjeid részéről most nem panaszkodol. Leszámítván a miről
115 imént emlékezém, istennek hála, mi is jól vagyunk. Nőm, gyermekeim egészségesek, Laci iskoláz (már gymnásiumi növendék) — Julcsa pedig komédiáz; több vele körülbelül egykorú leányakkal a Jókai „Örmény és családját” akarják eljátszani, mellyet magok vigjátékká alakítottak. E gyermeknek igen nagy
120 szenvedélye van minden iránt, a mi *nem prózai*; s ez nekem nem kevés gondot ad, mert egy felől azt sem akarnám, hogy műveletlen maradjon, más felől félek, hogy ábrándozó lesz, s az élet prózai oldalába nem fogja tudni magát betalálni. Midőn Pestről

hazajöttünk, anyját egyszerre csak e határozott hangon ejtett
125 szavakkal lepte meg: anyám én színész leszek. Meglehet csak
múltékony benyomást tett rá a nemzeti színház, de meglehet
örökös. Ezért akarnám én, <hogy> inkább a háztartási gondok
felé vonni, de azokhoz, bár sok ügyessége, nem sok kedve van.

130 és a kicsi fiút — írj gyakrabban mint mostanság.

Nagy-Kőrös dec. 7. 1853.

Igaz barátod

Arany János

579.

HUNFALVY PÁL — ARANYNAK

[Pest, 1853. december 5.]

Tekintetes Ur!

Van szerencsém jelenteni, hogy az Iliász II. — utolsó —
füzete megjelent; kérem tehát méltóztatnék alkalomilag úgy ren-
delközni, hogy az illetők Kőrösön a II. füzetet is megkaphassák.

5. Ennek ára is könyváruosi uton 1 for. 30 kr. közvetlen mitőlünk
1 for. 1. kr. e. p.

Egész példánnyal is szolgálhatok 2 for. 14 kr.

Minden jót, s azon sikert, melly Öné ugyan, de a honé is,
ohajtván maradtam

10 Tekintetes Urnak

Pesten 5/II [12.] 853.

alázatos szolgája
Hunfalvy Pál

Lakásom Szervitatér, 7 sz. al.

[Címzés:]

Tekintetes Arany János urnak
a Nagykőrösi ref felgymnasium egyik tanárának

Nagy Kőrösön.

Geszt. Dec. 8-kán 1853.

Édes Aranybácsi!

Bevégeztem pályafutásomat, az az a balladát, de a fordítást sehogyszem tudtam kisütni, már el is hagyom a farkát addig míg újra megszáll a sz. lélek. Az ördöggyúrt csuprot, miután az
 5 nem magyar mondás, kérem úgy kiigazítani „Azzal az útálatos vén szóhordó szatyorral”. Ez nem gyengédebb, de magyarosabb, s úgy hiszem odaillik a vén durva barát szájába ki Katalint mint kegyosztá[!]lyosát, tőle kitelhetőleg gyűlöli. A pofa helyett az orcát kérem „*unterschieboltatni*” (szép szó).

10 Más különös újság itt sincs, mint az, hogy Kovácsbácsi, bizonyosan szerénységből, nem fogadja el a megürült Kőrösi cathedrát.

Áldja meg az Isten!

szerető tanítványa
Tisza Domokos

15

[Címzés:]

Tekintetes *Arany János* úrnak
a m. irodalom tanárának
p. Orosháza

*N. Kőrös*GIOVANNA¹

20

III. Bosszú

Tigris, éktelen dühében,
Nyargal tombol a király.
Néha megszalad mentében
Majd meg hirtelen megáll.
25 Endrét, testvérít siratja
Bosszú és vér, gondolatja.
— S Durazz' Károly levelét
Átkozódva tépi szét.

30

„Szálljon vére gaz fejedre
Alávaló gyilkos nép!”
— S két nehéz köny megeredve
Szemeire fátyolt vét —

¹ A.J. kritikáját ld. 385. l.

„És te ki bosszúra intesz
Álnok herceg! ne félj, meglesz,
De vesztedre! — mert abban
Tettető! nagy részed van”

És parancsol, s öszvejöve
Indul véle serege
Hív árnyékként követője
Tholdi Miklós megy vele.
Nagy királynak nagy árnyék kell
Ha ember kell Tholdi ember
Ha a többi mind elvesz
Ez egymaga elég lesz.

Szörnyü ítélet van. Vág öl
Mint az isten ostora
Lajos, — pártütők fejéből
Készül nagy bosszú tora.
Durazz' hóhér bárd alá jut
Johanna a pápához fut,
Élők ellent nem állnak,
Ho[!]dolnak a királynak.

De győzelme mámorában
— Új trónja már készen áll —
Aggódás kél bölcs agyában
És Lajos magába száll.
„Bosszúra jogot vehettem
S azt megtettem mint tehettem
De egy erőszakolt nép
Trónja soh'sem erős s ép.”

Vitéz sergit visszahívja
Győzelmet vesz önmagán
Indulatait megvíjja
Túl kél vidéken hazán.
De az elhagyott vidékről
Egy szőlőtőt visz emlékül
S elültetik szavára,
Tokaj kopasz halmára.

— Tőkéin Tokaj halmának
Jó, felséges lesz a bor.

Benn majdan a királynak
 Első bosszu mérge forr.
 S az Endréért készült tornak
 — Gyöngyével a legjobb bornak —
 Ma is, (áldván kapássát),
 Isszák az áldomássát. —

581.

HECKENAST GUSZTÁV — ARANYNAK

Pest. 10 Dez. 1853

Verehrtester Herr Professor!

Da Sie über Ihr Guthaben von 300 p. nicht anders verfü-
 gen, als dass es für Sie in die Sparkasse gelegt werde, so erlaube
 ich mir die Bemerkung zu machen, dass der Betrag — nach
 5 Ihrem belieben — in meinem Geschäft verbleiben kann und
 dass Ihnen derselbe vom 1. Nov. d. Jahres angefangen, mit 6
 Prozent verzinst wird. Sie können über den Betrag samt Zinsen
 zu jeder Zeit disponieren und sollte Ihnen übrigens die Einlage
 in die Sparkasse erwünschter sein, so bitte ich mich mit einer
 10 Zeile davon zu verständigen worauf Ihrem Wünsche sogleich
 willfahrt werden soll.

Ihr Toldy ist in einer so unvollkommenen deutschen Ueber-
 setzung erschienen, dass ich mich veranlagt gesehen habe einen
 meiner Freunde zu ersuchen, eine *neue* Uebersetzung des schönen
 15 Gedichtes zu versuchen. Ich habe nun auch schon einige Gesänge
 in Händen, mit denen ich sehr zufrieden bin. Wenn das ganze
 fertig ist, sende ich auch Ihnen zur Durchsicht.

Wie geht es mit dem II. Theil Ihres Toldy? Ich wünsche
 das beste Gedeihen des Werkes.

20 Mit aufrichtiger Hochachtung Empfehle ich mich

ergebenster
 G. Heckenast

Geszt Dec. 12-kén 1853.

Édes Aranybácsi!

A napokban vettem kedves levelét, mely mindazonáltal némileg kellemetlen is volt. Egyfelől miután Garay emléke
 5 még nagyobbnak mutatta, másfelől miután Aranybácsi egészségéről aggodalmaim nem egészen oly alaptalanok mint amelyeknek őket ohajtanám.

Na de kaptam én valami kedvest Pestről, melyben, mint reméllem semmi kellemetlen sem lesz; a mely valami pedig áll
 10 három munkából, névszerint: „Tegnér öszves költeményei”, Az Edda, (: magában foglalván az öregebb s ifjabb Eddát, és a Scaldát:) és Bleak houseból Dickenstől. Elolvashatom tehát a szép Frithiof mondát, s hiszem, az Eddában lelendek anyagot apróbb beszélyekre, melyek csak megszülessenek, tüstént Kőrös-
 15 be fognak vándorolni.

Végrül pedig miután Aranybácsi engem annyit bírált, nem tehetem hogy meg ne dicsérjem, mert különben ki fúrja oldalamat e négy sor:

20 Az enyém damasz volt — Az enyém skarlát —
 — Bessenyő lovamnak sohse láttam párját
 stbi . . . az az minden sor.

Elmondhatja rá „lelkemből lelkezett gyönyörű magzatom!”
 Áldja meg az isten

25 szerető tanítványa
 Tisza Domokos.

Vágy¹

A tengerbe! Az életnek
 Tengerébe vágyom én!
 30 . . . Megúntam már patak lenni
 Megúntam békén pihenni
 Méla völgyek hús ölén.

S bár a szeretet virága
 Kövesse is futtomat,
 — Bár vidor kedv, fürge pizstrang,

¹ A J. kritikáját e versről ld. 386. l.

Játszon* néha habjaimban
 . . . Ez többé gyönyört nem ad. —

Oda a nagy oceánba!
 Mely felett vész háborog,
 S belé fenndörgő haraggal
 Tündöklő villám karokkal
 Szórja a halálmagot:

A hol tompa vad morajjal
 Tornyosúlnak a habok
 Egyik a másikra hág fel,
 Öszvefornak az egekkel
 S én a legfelsőbb vagyok —

— Oda vágyom! A pataknak
 Sem élete sem színe,
 Együgyű báránka issza
 Mindent hiven tükröz vissza
 Sem erénye, sem bűne

De a tenger él, s erényre,
 Mint a bűnre képes ő;
 Majd bölcső lesz, mely hajódat
 Dajkálván, álomba ringat,
 — Majd végetlen temető.

Virága a zászlós árboc
 . . . Fáradt vándorként a nap
 Gyulladt arccal issza habját
 Óriás cet, delphin lakják
 — Szenvedélyként felzavarják,
 Csatáznak, s elnyugszanak!

583.

T O M P A M I H Á L Y — A R A N Y N A K

Hanva, 1853. december 18.

Édes Jánoskám!

Láthatod a megszólításból hogy most igen neki gyűrköztem szépen írni hozzád; olyan szép egyenes betűket tettem, hogy ha a 24-ik sorban is olyat tennék: boldogság volna. A mel-

* [A.J. javítása: „Játszik . . .” stb.]

5 lett vigyázni fogok: hogy ismét halálos beteggé ne tegyem egy napra magamat mint a multkor. (De így tán igen is ritkán írom ezt a szép levelet.) Én ugyan feltettem már régen rólad annyi barátságot: hogy engem mindenek felett rosz levélírónak tarts; hiába! nem születtem rá, nincs hozzá geniusom. Én igazán olyan
10 össze-vissza fejezem néha ki magamat, hogy okos ember bolondnak tarthatna; hanem én azzal mit sem gondolok. Képzeld azt a commoditást: nem gondolkozni mikor az ember ír; én úgy vagyok vele ha levelet írok. Igaz, hogy ez a tulajdona meg van a mostani írók legtöbbszörének is, kik aztán munkáikat ki is nyomatják,
15 de bár mennyin birjunk is azzal, én azt nagy érénynek tartom. Haviról hajdan, — mikor még te csak nagyszalontai jegyző, vagy legfőlegb titkos versíró voltál — azt irták a lapok: hogy *hang nélkül énekel*; ha eszembe jut, mit tiltottak be tőlem legközelebb a Délibábnak: nem utolsó mesterségnek tartom
20 *gondolat nélkül írni*: ezt nem tiltják be, ne félj; a szerkesztő csak úgy meghonorálja, a publicum pedig soha sem veti szemedre, mert hisz az jobb és balkeze közt nem tud különbséget tenni. (Van-e a világon olly ostoba publicum versre nézve mint ez a mienk? én nem hiszem!) a jövőendő pedig és a halhatlanság — ez
25 soha sem volt gyengém.

Ad vocem Délibáb. Jókai még is roszúl tevé hogy nem tudósított, mert hiszen elebb utóbb csak meg tudja az ember az ilyen dolgot. A „fiatal Magyarország” dolgain örülök; most már szeretem, hogy az örültségbe ment át ez a historia; culmináltak,
30 majd csak megtérnek már vagy megvesznek. De koránsem úgy kellene Jókainak fellépni, mint fellépett; eleget hallotta ő ez előtt megpiszkoltatásunkat, de a „szép tehetségeknek” szivesen elszenvedte, s csak a P. Napló után szólalt fel. Fázom egy idő óta Marczitól. A jellem elromlik a városban azt mondják, s én elhiszem.

Mennyire szeretlek én téged édes Jánoskám, hogy nekem könnyű felvidító historiákat es pletykákat beszelsz. Ez engem igen mulattat. Derék hogy M. odavágta L, — yt. Hajdan mikor a kályhajukban regényeket olvastam, — mert a te jó barátod
40 valaha a kályhalyukban tanulgatta meg leczkéit — rettenetesen haragudtam ha nem az ölte meg a másikat, és nem úgy dőlt el az egész regényes processus, mint a kit s hogyan én akartam. Elbeszéléseid elején lélekben mindjárt M. mellé álltam; együtt küzdünk s forgattuk Losonczyt, s azt hiszem hogy az én rokonszenve-
45 vem is segített neki földhöz csapni; igaz, hogy ez sokkal elébb történt mint én tudtam, de, — de az semmit sem tesz.

M-nak add át ezt a 3 előfizetőt, vagy is inkább a pénzét.

Nőm szíves bocsánatot kér tőle, hogy többet nem szerezhett.
(: Az egész dolog pedig így áll: ha megszentílsz se kapsz itt egy
60 praenumeranst se, még én sem kaptam Virágregeimre egyet is
az egész ekkl[ezsi]ában, hanem egyre én, másokra nőm, harmadik-
ra *fiam* praenumerált, de ezt valahogy el ne mondd M-nak:)

Ad vocem vers. Jánoskám! irasd le a Nők Könyvéből az
Öreg szolgát és küld el nekem; valamint ha megkaphatnád ilyen
65 című humoristicus versemet: *Az én lakásom*, azt is megkö-
szönném, a *Hölgyfutárban* jelent meg tán 1851-ben, ha jól emlék-
szem. Szükségem lenne rájuk, tán könyvben még ki nem adott
verseimet irom össze. Hé! gondolkoztam már róla: nem tenne
már egy jó kötetet a te apróbb verseid összege? aligha nem.
60 Én legalább azt hiszem. Nem lenne jó kiadnod? Ha kapnál érte
egy pár garast: az is jobb lenne a semminél.

Friebeisz tán megvénne. Irj róla nekem valamit.

Visszatérek a küzdelemre: Nem bántam volna ha Szilágyi
Sándort megczirógatta volna az a katona; más ember az ember
65 mihelyt nem ujságíró és szerkesztő.

A múlt héten voltam Miskolczon. Nehezen juthattam el;
September közepe óta jár folyamodványom a passusért Kassán;
lejött végre s szólt 5, mond[d]öt napra; Miskolczon csendőrtől
csendőrhöz utaltak, visáltak, stempliztek, superinspiciáltak;
70 szoval: mentsen isten az ilyen utazástól. Levai beteg, olyan,
mint az árnyék, rettenetesen rossz esett neki hogy velünk nem
korhelykedhetett.

János! te Vas Gerebennek irtál? annak a Vas Gerebennek
a ki — — — tudod milyen Gereben; Látđ én nem irtam neki,
75 pedig nincs ra legkisebb privat ráncorom sem, de nem irtam
mert — — azt, mért nem irtam? *most már* épen neked nem mon-
dom meg.

Baráti tanácsom: vízzel élj, nyakad, tarkódat, hátgerincze-
det mosd meg mentül hidegebb vízben; majd meglásđ nem
80 bánod meg.

Gyermekeid feletti aggodalmadat értem; még is menyivel
szerencsésebb vagy te mint én; körülbelöl egy egy[!] idősek
[vagyunk], s neked már felnőtđ gyermekeid úgy szólván, az
enyém pedig csecsemő. Julcsád kétségen kívül igen szellemes
85 gyermek s egész atyai s anyai figyelmeteket igénybe veszi,
vegye is. Az ur isten pedig áldjon meg benneteket.

Csókolunk ezerszer.

Hanva, dec. 18. 1853.

igaz barátod Miska

TISZA DOMOKOS — ARANYNAK

Geszt December 27-kén 1853.

Édes Aranybácsi!

Adjon az isten számos és boldog János napot, teljes megelégedést, jó kedvet és egészséget! A többi detailizált kívánásokat magára Aranybácsira bízom, tegye őket tetszése szerint, csak azt az egyet kívánom ez alkalommal a *magam számá[!]ra* hogy ezentúl is, minden leendő Jánosnapokon keresztül, tartsa meg irányomban eddigi szívességit, s ne vegye rossz neven ha minél több elmekinövéssel úntatom. —

Az Eddát még eddig pihenni hagytam de bele tekintvén kissé megijedtem a roppant Mythológiától, de talán ha olvasom, még is lelek benne majd élvezetesebbet.

Tegnér gyönyörű. Nem tudom ismeri-e Aranybácsi apróbb darabjait? — Ha nem[,] alig várom, hogy találkozzunk s elolvashassuk. De ez mikor lesz?!

Áldja meg az isten!

szerető tanítványa
Tisza Domokos.

*A tél királya*¹

Éjszaki szél paripája
A pusztákon nyargal végig;
Végéjszaktól indulván el
Megsem is áll végső délig.
Hólapályon visz az útja ...
..., Egyenes, de néha görbe,
És mindegyik fordulásnál
Fagyos havat szór a körme.

Földig érle [ér le] hosszú farka
Dombbá söpri lent a havat,
Fent, -repülő sörényébe
-Kánya, varju belé akad.
Fut- és rajta ül, nyergetlen
Hátán a tél zord királya.
... Csapzott jég csap a szakálla
Éjszaki fény koronája.

¹AJ. kritikáját e versről ld. 386. l.

35

Hangos sípot tart markában
 S mikor hegybe, házba útja
 Megakad-, kél bős haragra
 S mérgit a nagy sípba fújja,
 Mire ádáz paripája
 40 Átalszöki akadályát
 És gyors lábbal felkeresi
 A puszták vad szabadságát.

40

Nagy Karácson éjfelében
 Imádságnál fennvirasztok,
 45 Inam reszket akaratlan . . .
 — Minden fogam öszve vaccog.
 Tán hideg lél?-kérdik tőlem,
 — Mert nem látják, mert nem hallják
 Ablak mellett elsuhanni
 50 Gyors lován, a tél királyát.

[Címzés:]

Tekintetes *Arany János* úrnak
 a m. irodalom tanárának

Orosházán át

N. Kőrös

585.

ARANY — KERTBENY KÁROLYNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1853. december végén.]

[Arany megköszöni Kertbenynek az 1853. okt. 30-án kelt levelében említett *Album hundert ungrischer Dichter* c. gyűjtemény megküldését. Értékeli Kertbeny nehéz munkáját a versek kiválogatásában; úgy látszik, elismeri fordítási színvonalának javulását. Felhívja azonban figyelmét arra is, hogy bár maga nem tud kellő mértékben németül, olyan ismerősei, akiknek ítéletét el kell fogadnia, Kertbeny német nyelvkezelését nem tartják kielégítőnek. Elismeri, hogy írónk több segítséget nyújthattak volna a munkához, így saját maga is. Maga is látja, hogy a hasonló gyűjteménynek nemzetközi szempontból is jelentősége van: költészetünk ismertetése által szolgálatot tesz a magyar nép ügyének.]

[Máramarossziget, 1853. december 31.]

Kedves barátom!

Ítélj ne leveleim sűrű v. ritka voltáról, hanem vedd meg hited lábait a múltban, s győződjél meg felőle, hogy te nekem most is *kedves* vagy, hogy szeretetemnek sem melege, sem nagysága felől nem ad tanuságot az a körülmény, hogy oly ritkán találkozhattunk egymással. Részemről semmi mentségnek helyét a ritkán levelezésről nem érzem; még is tudd meg, hogy ez egész ősz tőlem folytonos betegségben tölt el; még akkor is, midőn augusztusban Szalontát meglátogattam, állandóan a hideg lelt.

De te? nem vehettél volna magadnak annyi időt, hogy tudasd, mit mivelsz? Pest mellett lakol, több ösztönöd van, nagyobb a mód: s így nem hihetem, hogy tétlen veszteglenél. Nem a kisebb műveket értem: de értem *Toldit*, kinek II od része után már o be nagyon, o be régen sovárgok már.

Én mióta lábadozó vagyok: ismét Sz *Dávidnak* fordultam. Oda törekszem, hogy a zsidó költeményekből egy csomócskát egybe szedhessek s azután ha lehet, sajtó alá adjam. Ismered-e te *Habakuk*, *Jób*, *Jeremiás Elegiáit*? Vedd magadnak kérlek a fáradtságot megtekinteni: s meglásd, van oka VHugónak, hogy *Homér* és *Biblia* csak a költők kézi könyve. Mielőtt pedig talán föllépnek: szükség hogy a zsidó poezisről adjak egy tractatus féléit, melyből ki nem maradhat a *Magyar és ő közötté* való vagy volt egybehatás, s ő neki a *mienkre való befolyása*. Remélem, oly ideákat pendítetek meg, melyekről még más nem is gondolkozott eddig elé. Én az újabb időben Toldy serkentésire (1848 ból) sok időt fordítottam a *Magyar egyházi költészet* studirozására s akkor támadt bennem a gondolat, mit imént leírek. Hiszem, lesz annyi haszna munkálkodásomnak, mint a mennyit az *europai lyricusok* művei *olvasása intensive* eredményez irodalmunknak.

Észteendő utolsó estéjén írom e sorokat. Mondjuk el egymásnak kb. a múlt, egymás iránti hanyag napokra nézve: Peccavi Pater! Mea culpa, mea culpa! Igyekezzünk az új évvel új emberek lenni: Légy te nekem közlőny az irodalmi világból: Messze vagyok a központtól; felette kevés a mit tudok; mert hírlapokból nem tudhatni.

Kifogná a geheime Nachrichteket ide megírni? a ki, ha Toldyt, Hunfalvyt, Kazinczyt kiveszem, alig váltok valakivel

szót. Te tehetsz nekem sokat. Én megtudom s meg is fogom hálálni.

⁴⁰ Olvastad-e közleményemet *Molnár Al[bert]*ről a Muzeumban? Nem jó volna-e belőle egy magyar Faustot csinálni? Az ő élete eléggé regényes ehhez.

Fogadd, fogadd egész családdal baráti kézzszorításomat e vég pillantatokban. Tartsd meg barátságodban továbbra is: ⁴⁵ sőt tartsák meg a tiéd, kedves nőd, s gyermekeid, azt ki igyekszik arra méltó lenni ezután is.

Én, nőm s most éppen 1 éves és 3 hetes kis fiam (István) titeket nagy szeretettel ölelünk s zárunk legmelegebb hajlandóságunkba.

⁵⁰ Szigeth, decemb. 31. 1853.

Szilágyi István

[Címzés:]

Tekintetes

Arany János tanár urnak tisztelettel

N. Kőrös

ERCSEY SÁNDOR — ARANYNAK

N. Szalonta, januar 6. 1854.

Kedves bátyám!

Miután most, a levélírást illetőleg, rajtam van a sor, — van 100 esztendeje hogy mindig készülök írni, de ebben részint a restség, részint a temérdek sok korhelkedés és lumpirozás, 5 mellyet a közelebbi mult ünnepek előtt, alatt és után véghezvit-tünk, akadályozott. A mi azonban haladt, nem maradt el.

Először is tehát, minthogy már a lumpirozásról szólék — hogy ezen papirosnak legalább egyik lapját betölthessem — megemlítem, miszerint mostanában, egymást érte Szalontán a 10 dinom-dánom. Így nevezetesen, hogy csak a nevezetesebbeket említem, Karácson előtti estén Szedoglovics pénztári tisztánél, ünnep első napján teens Balog Jánosnál, zik napján Kenyeresnél volt szörnyü nagy trakta és tánc. Alig heveré ezt ki a korhelkedő publicum, a midőn ó esztendő utolsó napján, ismét Szedoglovics- 15 nál volt nagyszerű névnap, másnap pedig, vagyis 1854 év januar első napján elsőben is azaz nappal nagyszerű szánkózás volt nyolc szánnal, este pedig Balogh Mihálynál volt egy olyan *kabál* minőre még, bachanalia tekintetéből, a szalontai krónika nem emlékezik. S így telének a sz. ünnepi napok. Nekem ezen 20 multságokban természetesen egyéb szerep nem jutott, mint a mások bolondságait nevetni; — s ohajtásom csak a lett volna, bár azokban bátyámék is, velünk együtt, részt vehetének volt.

No de a bálókból, most az egyszerre elég lesz ennyi, s tér-jünk most már a prosai világba.

25 Közelebbi soraiban bátyám azon tervét közli, melly szerint, a házat, jobb állapotba tenni ohajtaná. A terv igen bölcsen van kigondolva; de hogy mennyiben leend kivihető, arról most még semmit sem írhatok. És pedig nem azért mert, mint tudhatja bátyám, Szalontán olyan vállalkozó szellemü építőmester, ki 30 valamely épületnek, ha mindjárt egy tyúkök is az, minden nemü

munkáit, készpénz fizetés mellett magára vállalná, nem találta-
tik. Azon építőmesterrel pedig, ki Szalontán a templomot,
Lovassi—Madas, K[enyeres]ék házait építteté, — s kívül e te-
kintetben céлом volt és van beszélni, mégeddig nem beszélhet-
35 tem, s szándékunkat nem közölhetém. Azonban ezt nem sokára
megteszem, ha másképp nem lehetne levélben, és akkoron bátyá-
mat az eredményről tudósítani fogom.

Ha azonban bátyám azon újítási szándékától — melyre
bizony kiáltó szükség van — elállott vagy a financiánál fogva
40 elüttetett volna: ezt kérem hogy velem, *e soraim vételével*
azonnal tudassa; mert ezen esetben, a Forneth Károlynál és
Bondár Istvánnál lévő 200. pfntot (: vagyis minthogy Forneth-
nél az esztendei kamat is ott van:) 210 pfntot, mostanság hasz-
nosabb helyre fordíthatnám, mint a hol azok jelenleg vannak.
45 Nevezetesen valami Szél István nevü ember, egy meglehető
darab szigeti szántó földdel és kaszálóval kínál; és minthogy a
pénzre sürgetősen szüksége van, tegnapelőtt történt nálam léte
alkalmával 8. napi időt adtam neki a válaszadásra. Tehát én is
sürgetősen választ kérek.

50 A mi végezetre a szalontai ujságokat illeti, ezek a követ-
kezők:

1. Nagy Vikta, vagy, a mint Julcsa mondja, Fiki néni,
mostanában esküszik, vagy is fog eskünni, az ő kedves leendő
élete párjával Fehér Elekkel, — ki Benickynél ispán — örök
55 hűséget.

2. A Szalontára is behozott kis lotteryán a közelebb mult
héten, ugyanazon 3. számmal — Kenyeresné 2000. Szedoglovics-
né 2000, az új doktor 3000., — összesen 7000. vntot nyertek,
és ezen összeget, tegnap meg is kapták. — Lám, lám, ilyen a
60 szerencse. Az ördög is oda sz-r a hol nagyobb dombot talál.

Mi pedig mindnyájan, a még eddig egészséges kis Vilmánk-
kal együtt, ki már sokat nevet és még többet sír, — szokott
egyformaságunkban megvagyunk, és bátyámékat mindnyájan
csókoljuk

65

Szerető öccse
Sándor

KERTBENY KÁROLY — ARANYNAK

Ofen, den 9154 [9. 1. 1854], Montag
Wasserstadt, Kapuzinerplatz N° 45

Geehrtester Freund und Landsmann!

Unter all den Briefen, welche ich in Folge meiner letzten Arbeit, jezt faßt täglich erhalte, ist mir der Ihre der schmeichelhafteste, der bedeutsamste, der in jedem Worte tief erfreulichste, und vielleicht ermesen Sie selbst es kaum, von welch ermuthigendem, stählendem Einfluß jene herzlichen aufrichtigen Worte auf mein ferneres Streben und Ringen sein dürften!

Sie sind der erste unserer Landsleute, welcher gegen sich selbst den Muth hat, zu gestehen daß vielleicht in der That mein achtjähriges, fort und fort nicht nur nicht anerkanntes, vielmehr absichtlich und vorsätzlich durch raffinirte Hemmnisse oder raffinirte Indifferenz erschwertes, Streben und Arbeiten, doch einen ernsten heiligen Stern haben mag, und nicht direkt auszulachen sei. Ohne Sie leider persönlich zu kennen, kenne ich Ihr Wesen, und die Natur Ihres tiefen ernsten Geistes doch zu gut aus der intimen Beschäftigung mit dessen Erzeugnißen, um Ihnen zu zürnen, daß Sie erst jezt die Kraft fanden, sich in dieser Frage selbst anzugehören. Ich nehme um so schneller und inniger die aufrichtig dargebotene Hand an, als mir eben diese Schwerfälligkeit im Entscheiden, Ihrem Charakter nach die Garantie gibt, daß ich jezt auch vor keinem Abfall mehr zu bange habe, und Ihnen von nun an gewisser sein kann, als all jener Strohfeuergesellen, deren Theilnahme eben so schnell verrauchte, als sie überhaupt blos gedankenlose Partikulation von Anfang an war. Haben Sie daher Dank, innigsten, wärmsten Dank für den Muth, Ihrem unwillkürlichen, durch fremde Einflüsse unbeirrten Gefühle nachgegeben zu haben. „So lange der Löwe ruht, umhüpfen ihn keck und schreiend schwartzhafte die Spatzen, sobald er aber die Mähne schüttelt, entflattern verstummend die gefiederten Flöhe.“ Der Muth Ihres Herzens wird den Muth der uebermüthigen dämpfen.

Wenn es Jemanden geben kann, dessen Trieb es ist sich im Größten wie Kleinsten unpersönlich zu machen, und mit freudiger Selbstvergessenheit in einem ernsten Ziele aufzugehen, so bin wohl ich es, bei dem diese Tugend oft direkt zum Laster wird. Ich bin bis zur Zudringlichkeit zäh im Aussondern und

Verfechten gewisser Wahrheiten, denen ich mein Streben geweiht, und nehmen Sie es daher nicht übel, wenn ich nochmals auf Fragen zurückkomme, welche durch Ihren freundlichen, männlichen Brief eigentlich in den Grundprinzipien schon abgethan und anerkannt wurden, jedoch es liegt mir an der vollen Wahrheit, und wenn ich auch das Medium des Ich's bei nachfolgenden Erklärungen nehmen muß, so werden Sie doch leicht aus jeder Zeile erkennen, daß es mir nicht am entferntesten an meiner Person, sondern völlig und ernst blos um die Sache zu thun ist.

Meine Uebersetzung Ihrer herrlichen Toldi enthält in der That etwa fünfzig Stellen, welche entweder absolut auf Mißverständnißen beruhen oder in deutscher Form und Sprache fehlerhaft sind. Leider ist es so; das ist aber auch Alles, und wenn Jemand sich selbst streng beurtheilt, so bin ich es, der ich ohnehin instinktiv sogleich fühle ob etwas so ich leiste, gut oder schlecht sei, wenn ich auch nicht immer, trotz diesem Erkennen, die Kraft und das Geschick habe, das Schlechte besser zu machen. Was wollen aber fünfzig Stellen in einem Gedicht von 12 Gesängen und mehr als 400 Strophen sagen! Und zudem als erster Versuch! Heckenast läßt, wie er mir sagt, Ihren Toldi jezt neuerdings übersetzen, und ich zweifle nicht daß diese Uebersetzung um hundert Prozent die meine aufwiegen wird; aber dem Mann ist auch leichter gemacht, er hat schon mich als Vorbild für Schönheiten und als Warnungstafel für Verirrungen und Ungelenkheiten, während ich, ohne Vorgänger und Muster, direct aus dem Rohen hauen, und mir bei jedem Komma selbst Bahn brechen mußte! Und dann die Hauptsache, die Sie Alle nicht wissen. Ihre Verhältnisse sind, wie ich höre, sehr beschränkt; als Professor haben Sie wohl weder eine beneidenswerthe Beschäftigung, noch eine glänzende Versorgung. Aber Ihre Lage ist wenigstens garantirt. Sie wissen, wenn ein Monat oder ein Vierteljahr um ist, erhalten Sie so und so viel, um, wenn auch noch so bescheiden, doch immerhin um leben zu können, enthoben der allerschmutzigsten Sorgen. Ich will Ihnen nun aber meine Lage seit dem unglückseeligen 48ger Jahre schildern. Ich habe nichts, als was ich mir durch meine Feder verdiene, und wann ich sehr fleißig bin, verdiene ich mir jährlich etwa 3—400 fl! Meine übrigen Bedürfnisse muß ich durch Schulden decken, oder daß ich Dinge um Geld arbeite, welche eben so meinem Gout wie meinen Sympathien widerstreben. Dabei hungere, dürste, und friere ich oft wochen- ja mondenlang, und bin so oft die Hälfte des Jahres unfähig nur drei vernünftige

80 Stunden hindurch zu arbeiten, einzig damit beschäftigt, für ein
neues Projekt einen neuen Verleger zu suchen. Finde ich dann
einen solchen, und erhalte ich einen geringen Vorschuß, dann
muß ich über Hals und Kopf arbeiten, und das Geschriebene noch
naß in die Druckerei senden, nur um recht bald das geringe Ho-
85 norar zu erhalten, und so weit der Vorschuß reicht, mit der Zeit
zu wuchern, damit ich das bestellte Werk wirklich fertig machen
könne.* Und dann opfere ich meist noch die Hälfte des ohnehin
geringen Honorars, zu Gunsten der Arbeit und deren Zieles, so
z. B. erhielt ich für das Album 300 oder 450 f. Ich arbeitete mehr
90 als ein volles Jahr daran, und dann ließ ich meinem Verleger
100 f nach, damit die Ausgabe besonders splendid gedruckt und
die ganze Auflage von 2000 Ex. prachtvoll gebunden werde;
später gab ich von meinem Honorar baare 75 f Cm her, damit
der berühmte Verskünstler, Julius Hainmer, Zeile für Zeile
95 durchlese und alle etwaigen prosodischen oder grammatikali-
schen Fehler ausmerze, um meine lieben Landsleute diesmal
nur recht würdig vor dem Ausland zu repräsentiren; und endlich
kaufte ich für nochmals 75 fl Freixemplare um recht viele ver-
schicken, und in der halben Welt zu Gunsten meiner lieben Lands-
100 leute Lärm machen zu können! Und dann wirft man mir vor,
ich benützte die ungarische Literatur als Melkkuh, um mich
durch ihre Milch bereichern zu können! Diesmal erhielt ich also
für ein Jahr Arbeit 200 f, und bedenkt man, daß ich an 55 leben-
de Dichter über 100 Briefe schrieb, ohne daß mir nur einer seine
105 Biographie eingesendet, oder sonst mit Rath und That beigest-
anden hätte; daß ich außer diesem Porto von etwa 16 fl, 35
doppelte Konrekturen, etwa 50 Briefe an meinen Verleger,
und etwa für 50 f zu dieser Anthologie benöthigte Bücher kaufte,
so bleibt mir, als Reingewinn, gut gerechnet, für ein Jahr Leben
110 ohngefähr 20 f Cm! —

Gebt mir nur ein Jahr hindurch eine unabhängige, sorgen-
lose, wenn noch so bescheidene Lage, und ich will Euch Verse
machen, rein, wie sie nur Graf Platen oder der alte Voß zustande
brachten, und will Euch übersetzen, daß Ihr die Verdeutschung
115 vom Original nicht auseinander kennen sollt.

Doch, dummes Zeug! Die Leute halten mich für einen
Narren, und glauben, ich sei in die fixe Idee verrannt, Verse
machen, und deßhalb weder eine Ausstellung, noch sonst eine
bürgerliche Versorgung annehmen zu wollen. Sie ahnen nicht
120 das all diese Arbeiten nur die Disciplin, die Vorschule für ganz

* So übersezte ich den ganzen Toldi in 10 Tagen !!!

andere, unberechenbare, großartige Arbeiten sein soll, und daß ich Euch für Ungarn eine friedliche Revolution machen will, von der die klügsten Köpfe noch nicht das Geringste schaut. Und werd's, wenn ich bis dahin nicht verhungert oder in Folge
125 eines Augenblick's der Ermüdung so desperat bin, daß ich mir eine Kugel vor den Kopf schieße. Jezt harre ich aber noch denn ich kann noch nicht glauben, daß unter einer ganzen Nation von 4 Millionen nicht ein Vernünftiger sich finden sollte, der mich verstehen, und mir die Hand zum Bunde reichen dürfte.
130 Hoffen wir, ich bin ja erst dreißig Jahr alt, und mache mich erst seit acht Jahren lächerlich !

Apropos jedoch jener Afterklugen, die Sie für meine einfallende Schuld gehöhnt. Ich kenne die Gesellen, und bin zu ernst gestimmt, um mich über sie zu ärgern. Ueber die Treue
135 meiner Uebersetzungen vis à vis den Originalen kann bedingungsweise wohl jeder Ungar urtheilen; aber wer sich als Ungar ein Urtheil über mein Deutsch anmaßt, und glaubt er noch so gut deutsch zu können, ist ein Esel oder ein Frecher. Nicht weil etwa mein Deutsch so tadellos wäre, sondern einfach weil nicht
140 nur in Ungarn, sondern überhaupt in ganz Oesterreich kaum Einer zu finden sein wird, welcher wirklich und tadellos so deutsch kann wie man es im wirklichen Deutschland von jedem Schulknaben fordert. Diese Austriagermanen mit ihrem: „halt, gar, Fisolen, Ribisel, Kuttelfleck, *das* Teller, *das* Monat [']",
145 u. s. w. wollen in einer Frage Urtheile fällen, in der die gewiegtesten Kenner wie Jakob Grimm, Varnhagen, Gervinus u. s. w. mir billig zugestanden, daß ich der deutschen Sprache in einem Grade mächtig, wie selten die Oesterreicher, und daß ich der Sprache nur dort Zwang anthue, wo ich absichtlich in übertriebener Treue auch den Sprachgeist der fremden Originale nachahmen will. Die Baronin Ida von Düringsfeld schrieb mir ohn-
150 längst: „Ihre Handhabung der deutschen Sprache ist nur in so fern hart, und un gelenk, als Sie durchaus originell sind, und aus zu großer Gedankenfülle sichtlich schwer denken, wie Jeder, welcher nicht trivial schon tausendmal Gekautes wiederkaut.
155 Obleich Sie in dem fremden Gegenstand so hingabendbescheiden aufgehen, bleiben Sie doch auch für sich ein Karakter, und müssen daher auch studirt werden, bis man Sie versteht; versteht man Sie aber einmal, dann vergelten Sie es einem auch
160 reichlich. Steinackers Uebersetzungen sind ungleich fließender und melodischer als die Ihren, aus den seinen wird man aber nie Interesse für den Originaldichter gewinnen, während die Ihren die Originale bis zu einer Deutlichkeit und Scharfe erkennen

lassen, wie selten bei Uebersetzungen, so widerhaarig sie sich
165 im ersten Augenblick anfühlen." Und Bettina schrieb mir schon
vor Jahren: „Deine Uebersetzungen sind Kaviar für's Volk des
gewöhnlichen Lesepublikum's: sie müssen enträthsel[t] und
verstanden werden, die harte Schale enthält aber einen süßeren
170 Kern, als die Pomadekügelchen unserer sogenannten flüssig-
übersetzenden Uebersetzungsequilibristen." Nun, der Erfolg
im Ausland, für das doch eigentlich all diese Arbeiten allein
bestimmt sind, und dem daher allein ein Urtheil zusteht, was
mehr als die wörtliche Treue in Betracht zieht, entschädigt
mich gewissermaßen für die Indifferenz oder absichtliche
175 Mißverstehung in der Heimath. Nemo propheta in patria!
Es gibt jezt fast kein deutsches, englisches oder französisches
Lexikon oder Literaturgeschichte, u. s. w. mehr, in denen nicht
Ihr Name, und der Ihres edlen Genossen Petöfi ehrend genannt
wäre, ohne daß man nicht die ungarische Poesie mit eben so viel
180 Achtung nun nennen würde, als bisher die serbische, russische,
polnische, die skandinavischen und romanischen der Völker
zweiten Ranges. Und das ist denn doch auch schon etwas.
Ein Tropfen höhlt noch keinen Stein aus, aber Tropfen auf
Tropfen, und es wird doch endlich ein Loch!

185 Und nun verzeihen Sie mir dies lange deutsche Gesch-
watze! Aber es thut so wohl, nach so langem Schweigen ganz
kunterbunt und frei sich einen Moment aussprechen zu können,
und dann ist dies lange Geschmiere wohl bestes Zeichen wie
innig und tief Ihre herzlichen männlichen Worte in mein armes
190 Herz fielen, daß dieses dadurch sogleich überläuft! Und dazu
verstehen Sie ja wohl deutsch zu lesen, und hier habe ich außer
Pákh Berczy nicht eine Seele mit der man ein vernünftig Wort
sprechen könnte; ich komme mir oft, im Vergleich mit dem
Geistesleben des Auslands vor, als sei ich in einen tiefen Brunnen
195 gefallen, von wo aus ich nur oben einige Lichtung sehe, und
manchmal vom Rande weg Fußtritte verhallen höre, ohne er-
kennen zu können, wer da oben vorbeigehen mag. Csengery,
Kemény, Török können mir Eötvös nicht vergessen, Lisznyai ist
200 zuviel Quacksilber, um irgend objektive geistige Theilnahme
von ihm zu erwarten, Gyulai kreiset fort und fort in geistiger
Schwangerschaft, und hört und sieht daher nichts Fremdes,
Jókay ist matt und indifferent wie ein Badschwamm, Dobsa,
Bérczy, und Andere sind mir zu glatt und hohl, Berecz, Tóth
205 Kálmán und die anderen Epigonen sind eitel wie Huren, — so
sitze ich einsam und allein in meiner ofner Ermitage, und finde
enzigen halben Trost in meiner Korrespondenz mit dem Ausland.

Bisher haben sich schon sehr schmeichelhaft über das Album ausgesprochen: Hemsen in Amsterdam; Moritz Carrière, der gefeierte Aesthetiker in München; Kestner in Hannover; Baron Zedlitz in Wien und Friedrich Halm in Wien; der berühmte Gräcomane Justizrath Dr. Kind in Leipzig; und besonders Lißt in Weimar, welcher sich so warm und so eingehend äußerte, wie ich es kaum von ihm erwartete. Reichlicheres und Eingehenderes steht noch zu hoffen, auch schwieg bisher noch die offizielle Kritik. Ich möchte seinerzeit all diese Belege, ob tadelnd, ob lobend, zum Brauch und Nutzen unserer Literatur gesammelt ungrisch herausgeben. Erlauben Sie mir denn auch, Ihren lieben Brief abzdrukken?

Ueberhaupt, wollten Sie nicht für ein ungrisch Blatt, im Interesse der Sache, ein kurzes Urtheil über die getroffene Auswahl, über die Treue, und überhaupt über das Praktische oder Unpraktische der ganzen Zusammenstellung mit völliger Abstrahirung des deutschen Werths der Uebersetzungen schreiben? Ein Wort von Ihnen, könnte hier der Sache mehr nützen, als das dickste Lobgesudel des ganzen ungrischen Kriterium's zusammen! Seien Sie streng, dann werden Sie auch gerecht sein, setzen Sie aber alle falsche Bescheidenheit ganz bei Seite, und haben Sie den Muth, im Interesse der uns allen heiligen Sache, sogar, wenns Noth thut, sich selbst zu loben! Sie wissen, was Göthe von Bescheidenheit in so heiligen Fragen sagt.

Und nun speziell noch zu Ihnen. Die zweite Auflage Ihrer „Erzählenden Dichtungen“ ist nur eine zweite Ausgabe, um eine *dritte*, wirkliche Ausgabe in Miniaturformat, welche so eben gedruckt wird, und die Herr G. Stier, aufgefordert von meinem Verleger, im Einverständniß mit mir, überarbeitete, in diesem Frühjahre möglich zu machen. Eine Probe dieser neuen Bearbeitung lege ich Ihnen bei. Es soll auf diese Art nur noch der Rest von etwa 200 Ex (bei einer Auflage von 1500 Ex!) verkauft werden, damit man sie nicht zu Makulatur machen muß. Das bleibt jedoch natürlich unter uns.

Heckenast frug mich um meine Meinung, ob er Ihren Toldi nochmals solle übersetzen lassen? Ich war natürlich wärmstens dafür, da eben in solchen Fragen nicht wünschenswerther als freie Konkurrenz. Erscheint von einem fremden Dichter bloß eine einzige Uebersetzung so war's ein bloßer Versuch, meint das Publikum; wenn sich aber Mehrere an dieselbe Aufgabe machen, kalkulirt wiederum das Publikum, so muß doch etwas ganz Bedeutendes an dem Menschen sein, sonst würden sich nicht so Viele die Mühe geben. Und man kauft und vergleicht

250 dann beide Ausgaben. Nun, und ein Publikum wie das deutsche,
von 40 Millionen kann doch leicht, zweierlei Uebersetzungen
konsumiren.* Unterstützen Sie daher lebhaft dies neue Unter-
nehmen, ich bin sehr erwartungsvoll, und wünsche aufrichtigsten
Herzens daß die zweite Arbeit um so besser als die erste sei, da
255 sie eben die zweite ist. Ich vergaß nur zu fragen, wer der der
Uebersetzer sein wird?

Viele Freude machte mir Byron's Parisina von Karl
Szász. Ich halte diese Uebersetzung für äußerst vorzüglich,
und der Versuch, Byron zu magyarisiren, ist ein in jeder Bezie-
260 hung viel glücklicher als den Thomas Moore einzubürgern,
welcher nun einmal in keine fremde Sprache zu übersetzen
ist, da sein Hauptreiz, wie etwa bei Lévai, Kisfaludy S. und
Emanuel Geibel, eben nicht in Gedankenreichthum, als viel-
mehr in dem unnachahmlichen Schmelz, in der Melodie seiner
265 Form der Originale besteht. Byron dagegen, in guter Ueberset-
zung, wäre fähig in der ungrischen Literatur eine völlige Re-
volution hervorzubringen. Und Szász scheint in so seltenem
Grade alle Vorzüge eines guten Uebersetzers zu besitzen, trotz-
dem er selbst ein vorzüglicher Dichter ist. Ich sage trotzdem,
270 denn merkwürdigerweise gibt es keine schlechteren Uebersetzer,
verglichen mit guten Uebersetzern von Profession, als wirkliche
Dichter, welche andere wiederdichten. Ich erinnere nur an Schil-
ler, Goethe, Byron u. s. w. im Vergleich mit Voß, Schlegel, Gries,
Streckfuß, u. s. w. oder bei uns in Ungarn Petöfi, Lévai und son-
275 stige produktive Charaktere, im Vergleich mit Szemere Pál,
Szabó István u. s. w. Der Dichter kann eben seine eigne bedeu-
tende Natur nicht so sehr verleugnen, um völlig in eine fremde
Wesenheit aufzugehen, er nimmt lieber blos die schönsten ein-
zelnen Gedanken Anderer, und verarbeitet sie auf seine souve-
280 räne Weise. Und dann gehört zum guten Uebersetzer außer
allen geistigen Eigenschaften hauptsächlich eine große formelle
Uebung, eine Einschulung in der Technik, welche niemandem,
selbst dem größten Genie nicht, angeboren ist, und nur durch
vieles, recht vieles Arbeiten erlangt werden kann. Je mehr
285 man übersezt, je besser wird es gelingen. In Bezug auf Ungarn
wundre ich mich nur, daß selbst die bedeutendsten Köpfe sich
von nun einmal schon im Blut steckenden Antipathien soweit
blind knechten lassen, daß sie selbst das absolut Schöneren ab-
sichtlich nicht sehen, und lieber das Schwächere vorziehen.

* Deutsche Uebersetzungen existiren bis jetzt: von Byron's sämt-
lichen Werken 6, von seinen einzelnen Gedichten 49, von Béranger 18, von
Burns 21, von den serbischen Volksliedern 11, u. s. w.

290 So läge uns z.B. die deutsche Lyrik seit Goethe, viel
näher und verständlicher als die englische und französische,
man übersetzt aber doch lieber Dichter direkt zweiten Ranges
wie Moore, statt die wundervollen lyrischen Gedichte Goethe's,
Uhland's, Lenau's, die Poesien eines Freiligrath, Kinkel, A.
295 Grün, Grillparzer, Dingelstedt, Sallet, Gottschall, Meißner,
Hartman, M. Waldau, J. Kerner, Droste-Hülshof u.s.w. bei uns
einzubürgern. Und seit Byron Tod sank die englische Poesie
direkt unter Null, und die Wordsworth, Southey, Montgommery,
Shelley, Hood, Tennyson, Longfellow, Bryant u. s. w. können
300 doch wirklich keinen Vergleich aushalten mit der deutschen
Lyrik, welche eben erst bei Goethe's Tode so herrlich aufblühte
oder mit unserem Liederflor seit dem Auftreten Petöfi's.

Daß Ihnen Fontane's „Schöne Rosamunde“ so gefallen,
freut mich sehr. (So eben erschien die dritte Auflage!) Ich
305 interessire mich lebhaft für den Dichter, welcher durch meine
ihm gewidmete Uebersetzung einer Ihrer größten Verehrer ist.

Auch diesmal sende ich Ihnen wieder eine Probe deut-
scher Dichtung, den seinerzeit (1840) so berühmt gewesenen
Roman in Versen von unserem Landsmann Karl Beck. Das
310 Buch erschien zuerst 1840, und war dem Baron Eötvös gewid-
met. Unglücklicherweise fallirte aber gleich nach Erscheinen des
Buchs dessen Verleger, es wurde von den Gläubigern in Beschlag
genommen, und nur auf direkte Bestellung verkauft, und so
konnte erst jetzt, nach Beendigung des Prozesses, eine zweite
315 Auflage erscheinen. Dies die Ursache, warum dies Gedicht
nicht ins große Publikum gerieth, jedoch die spezifischen Litera-
turkreise, besonders in Wien & Berlin, erklärten es für ein Mei-
sterwerk.

Ich bin begierig, wie Ihnen dieser „Jankó“ gefallen wird.
320 Beck's Poesie ist vorwiegend rhetorisch und phrasenpomphaft,
und seine ungrischen Bilder sind offenbare, wenn auch freie
Imitation Lenau's, oder wenigsten[s] unter dessen gewaltigem
Einfluß entstanden, welchem unbewußt wahrscheinlich auch
Petöfi bis zu einem gewissen Grade unterlag, denn Lenau war
325 der Erste, der die ungrische Natur und den ungrischen Karak-
ter poetischreflektiv und malerisch originell auffaßte, bevor ein
solcher Zug noch irgend einem wirklichen ungrischen Dichter
eingefallen war, und z.B. a csárda romjai könnte völlig Lenau
gedichtet haben, wie Petöfi Lenau's „Drei Zigeuner“ Ich dis-
330 putirte schon seinerzeit genug über diese Fragen mit Pulszky,
der den Jankó das elendste Machwerk nannte, und nur das
direkte ungrische Volkslied gelten lassen wollte. Mit solchen

Prinzipien wäre alle Kunstpoesie freilich todtgeschlagen, denn vom nationellen Standpunkt, hielte Shakspeare's Julius Cäsar
 335 wohl keinen Vergleich mit jenen altrömischen Volksliedern aus, welche uns nur in mageren Fragmenten einzelner Zeilen erhalten wurden, und bei einem Gedicht ist die getreue Lokalfärbung ebenso wenig alleinige Bedingniß als bei einem Bilde es die Farbe allein ist, welche dasselbe zu einem Bild macht, denn
 340 Kaulbach's Hunnenschlacht, grau in grau gemalt, ist von eben der großen Wirkung als wäre sie in Farben ausgeführt, da eben die dichterische Idee, die Komposition, die Schwere der Gedanken, und die Schönheit der Formen, auch ihren Theil zur Schönheit des Ganzen beitragen. Nun lesen Sie den Jankó, den ich Sie
 345 bitte, als Geschenk anzunehmen, und theilen Sie mir gelegentlich Ihr Urtheil darüber mit. Die Blätter des Mag. f. Lit. d. Auslandes können Sie ebenfalls behalten, da ich 20 Exemplare der Nummern kommen ließ, und selbe hier allgemein vertheilte.

Nun noch ein spezielles Wort über Ihre 4 Gedichte in meinem Album. Wie schade, daß ich die wundervolle Ballade „Ágnés asszony“ nicht früher kannte, und daher nicht mit aufnehmen konnte! Seite 390 „Im Herbst“ glaube ich, ist tadellos, und wirklich überraschend übersezt; Seite 411 „Familienkreis“ nicht minder, und hier ahmte ich sogar das im Deutschen völlig
 355 unbekannte Metrum $-o -o -o / -o -o -o -$ des Originals glücklich nach. Seite 432 „Dante“ ist leider an und für sich nicht so gut gelungen, als ich es ursprünglich fühlte, und dann wurde dies Gedicht durch einige der ärgsten Druckfehler völlig bis zur Sinnlosigkeit verstümmelt. Zeile 4 soll es heißen: „Der
 360 Erd' gleich war sie nach des Krampf's Ermatten“, und Seite 434, Zeile 1 & 2, soll es heißen:

„Jahrhundert' gehn und kommen — bis *ein* ird'scher
 Traum sich in *jene* Welt verirrt, — zum Heile, u.s.w“

Oder sollte ich Sie hier mißverstanden haben? Könnte ich nur
 365 Ihnen gegenüber mit Dante sagen:

Se tu avessi cento larve
 Sopra la faccia, non mi sarien chiuse
 Le tue cogitazion, quantunque parve!

Das Gedicht Seite 480 „Der ungrische Michel“ endlich, glaube
 370 ich ebenfalls recht gut gegeben zu haben. Lassen Sie mich Ihre Meinung hören! Schade, daß ich nicht mehr hatte, um von Ihnen aufnehmen zu können!

Uebrigens Ihr Gedicht „Családi kör” ist eine glückliche Imitation von Burns „the Cotter’s Saturday-night” ja einmal
375 kommt sogar ein und dasselbe Bild bei Ihnen und Burns vor; bei Ihnen Zeile 17 & 18, Seite 412, wo das Mädchen den Kolben heizt, um ihr Kleid für Sonntag zu bügeln.

380 És most, áldjon meg az Isten mind a két kezével, a hogyan Petőfi mond, und verzeihen Sie dies lange Geschreibsel, das Ihnen immerhin zeigen kann, welchen Eindruck Ihr Brief auf mich gemacht. Nochmals Dank, tausend Dank!

Ihr Kertbeny

589.

T I S Z A D O M O K O S — A R A N Y N A K

Geszt. Jan. 10-kén 1854.

Édes Aranybácsi!

Igen nagy tétovázás után határoztam el magam hogy levelet írjak, miután félttem, hogy újévi kívánatok idejét elmúlasztván, (mert én szörnyü rest levelező vagyok, mit ugyan
5 Aranybácsi jól tud) már mind boldog újévet kívánni, mind nem kívánni bajos. Tudom, Aranybácsi jót nevet balgaságomon, de már hiába, miolta Lajostól néhány ilyen cifra levélpapírt g'schäfteltem, szörnyen a fejembe ment az étiquette. Végre is a *Divatcsarnok* nyakunkra küldött, mutatványpéldányában. ki-
10 tűzött pályadíj hozott magamhoz, eszembe juttatván hogy poéta vagyok, tehát felül az illedelem törvényein, s akkor, és úgy írhatok levelet bárkinek, a hogy nekem tetszik. Erre tehát tüstént tollat ragadtam, mely soha sem hibázik a poéta mellől, és írtam, s illetőleg írom a jelen sorokat.

15 De már Aranybácsi is felkiált tán, megúnva e sok ostobaságot, hogy lássuk a medvét? ! A túlsó lapon látható.

Áldja meg az Isten!

szerető tanítványa
Tisza Domokos.

20

*Egy bajnokra*¹

Motto. Oh! breathe not his name! . . .
Moore

Ne tegyetek hideg követ hő szivére
A hazáért folyt is el bár hősi vére!

¹ A.J. kritikáját e versről ld. 386. l.

25 Kit egy egész nemzet gyászol, gyászol sírva
Mire annak kő oszlopon emlék írva!

Emlék legyen sírja fölött a derült ég!
Mert tiszta mint ez, volt az ő élte mindég
S élte útján — mint felhőtlen égen a nap
30 Nyúgott arccal jött keletről s ment nyugatnak

Sírja fölött emlék a nagy csillagos bólt.
Melyen nincs tenyéryi felleg, árnyék vagy folt.
Mint csillagok naplementén — életének
Minden tetti, emlékünke úgy tűnének!

35 Mint a csillag az égbolton, tiszta fényben
Emléke úgy áll lelkünkben, dísz s erényben
— . . . Kit egy egész nemzet gyászol, gyászol sírva,
Mire annak kőoszlopon emlék írva.

590.

GYULAI PÁL — ARANYNAK

Pest. jan. 16. 853.
[Arany javításában: 1854.]

Kedves barátom!

Neheztelsz-e ream, rest vagy-e, nem kaptad-e leveletem?
Csak az elsőt ne tedd, a más kettőn nem búsulok.

Még egyszer kérlek, sziveskedjél nálad és Mentovichnál
5 maradt könyveimet beküldeni. Nem enyéim és szorongatnak
érte. Tedd meg kedves Jankóm. Ne sajnáld aztán Szilágyinak is
megmondani, hogy az Apor kéziratát három nap alatt küldje
be, mert nagy szükségem van rea. Tudom ugyan, hogy a Muzeum
számára valami ostoba cikket akar belőle összeütni, de már
10 eddig megírhatta s visszaküldhetné. Én most két rövid beszély-
kén dolgozom s azért van nagy szükségem rea. Mond meg, ne
buktasson meg, elég ha a censura megbuktatta regényemet.

Bizony Jankó szomorú körülmények közt vagyok, s két-
ségbe kellene esnem, hanem nem teszem, azért sem teszem.
15 Igaz, hogy számításaim mindig csálnak, akarmibe fogok, semmi

sem sikerül, jelenleg pedig a legnyomorubb körülmények közt
tengek s még az a hév, az a lelkesülés is, mit egyetlen s örök
kincsemnek hittem, kezd elhagyogatni, azonban küzdök a
míg lehet, s mikor már nem lehet, azért lesz lehetlen, mert nem
20 fogok élni.

Beszéljünk okosabb dolgokról.

Az én kedves Juliskámnak azt ízenem, hogy bocsásson
meg. Lehetlen volt lemennem s megnéznem azt a híres műked-
velői előadást. Majd tavasszal valahogy lerándulunk Kemény
25 bácsival valamelyik ünnepre. Addig is, jó volna, ha megmonda-
ná apjuk vagy anyjuknak, hogy a farsangra hozzák fel vagy
egy bála. Ne fősvénykedjenek, apjukat úgy is gazdagon fizeti
Nagy-Kőrös városa, meg a szerkesztő bácsik. Anyjukra is rá
30 férne még a táncz, apjukkal pedig elmulatnánk mi valahogy,
csinálnánk neki egy kis jó kedvet s több effélet.

De mind megmond ezt neki:

Neked többet szeretnék izenni, de mint bukott embernek
iszonyu rosz kedvem van.

Elégedjél meg ezekkel:

- 35 1.) Eötvös köszönt s minthogy hallá, hogy te hun eposzon dol-
gozol Kaulbach „Hunnenschlacht” czimü híres képének aczél-
másolatát számodra meghozatja Berlinből — ha el nem feledi.
Ez utolsó négy szót én tettem hozzá.
- 2.) Csengeri is köszönt s azon hindu eposzt, mit Szász K. neked
40 adott olvasni s mi az övé, kér, hogy tartsd meg emlékkül.
- 3.) Kemény is köszönt s azt izeni, hogy csatázik Toldi Miklós és
Toldy Ferenczcel. Megjegyezendő, hogy azon három czikk utol-
sója, miket rólad ir, balladaidat is lyrai költeményeidet fogják
tárgyazni.
- 45 4.) Gyulai is köszönt, de már nem csak téged, hanem nődet is. Ő
szegény regénye romjain méléz, mint egy második Márius, s egy
mély[ért]elmü [!] fejtegetésen töri fejét e közmondásnak:
se pénz, se posztó.

Gy

[Címzés:]

Ara ny János urnak.

Nagy-Kőrös.

ERCSEY SÁNDOR — ARANYNAK

N. Szalonta, januar 19. 1854.

Kedves bátyám!

Az új lakó Csernyi pénztárnok, a házbér első angariáját megfizetvén, azt 20. pfntban ezennel küldöm. Küldöm egyszerűsmind azon 10. pengőfntot is, mit emeritus-gyógyszerész Forneth
 5 Károly bátyámnak nála lévő 100 pfntja kamatja fejében adott. Ő ugyan midőn ezen pénzt fölvette, azt ígérte volt, hogy 12. percentet fog adni; de biz ő nem adván többet tiznél, — ezért nem akartam vele hajba menni.

Az első kivetés szerint a mult évi adója volt bátyámnak
 10 54. pkr; az újabb kivetés szerint pedig lett az 3. pfnt 50. kr. Ezt azért nem fizettem le mindeddig, mert azt hiszem, hogy Bondár István, a nála lévő 100. pfnt kamatjából le fogja azt fizetni. De nem is akartam a most küldött 30. fntot meghiányosítani, mert úgy diribben-darabban bajos dolog postán küldeni.
 15 Különben Szalontán nincs semmi egyéb újság annál, mint hogy a gazdagságban naponként haladó Kenyeres súlyosan beteg.

Isten áldja meg bátyámékat minden javaival.

20

Szerető öccse
Sándor

ARANY — ERCSEY SÁNDORNAK

Nagy-Kőrös, január 21. 1854.

Kedves öcsém!

Hogy ti János-napoztok, és korhelkedtek és lumpiroztok: az mind jól van; de hogy én köztetek nem vagyok az már nem jól van: ámbár ottanottan itt is esnék mód a korhelységben, ha
 5 a tekintély meg engedné; de mivel ezt mindenáron fel kell tartanunk, azért csak piano mulatunk, minden zaj nélkül. Egy egy névnap, estély &c. itt is esik, hol az ember éjfélig tisztességesen meg unhatja magát, s ehetik rosz levegőt, pipafüstöt akár egész hétre. Csak a tanári összejövetelek szoktak vígabbak lenni,
 10 — ilyen mostanság minden héten volt egyszer, de már ezt is

megúntam, mert a rendetlenség nem használ az én, még egyre zúgó fejemnek, s olyan helyen nehéz megállni, hogy ne excedáljon az ember.

Leveledre rögtön akartam válaszolni, s maig sem tudom, ¹⁵ hogyan maradt el; annyi igaz, hogy Szél István urammal semmi kedvem nem volt alkuba ereszkedni, következő okokból.

1.) Mert a sziget, especie Komlós, hol a Szél uram földjei vannak, az én forgó földeimtől igen távol esik, elannyira, hogy ottan levő saját apai örökömet is nénémnek bocsátottam volt ²⁰ átal, nem esvén kezemre.

2.) Mert Szél István uramat, mint perpatvarkodó, nyugtalan embert ismerem, kivel nem jó közlekedni, vagy minden esetre igen óvatosnak kell lenni, mivel ő alter — Tolna Mihály és Ferencz.

²⁵ 3.) Mert nem is volt reményem, hogy Bondártól egyhamar be lehessen kapni a tartozást.

A mi pedig a házat illeti: mindenesetre szólj azon építőmesterrel, hadd lássuk, lehet-e vele okosan, azaz körülményimhez képest, beszélni. Azonban úgy hiszem, hogy jelenleg építkezésre nincs jó idő, lévén drágaság, de nagy. Tatarozni, a legolcsóbb „rendszabály” szerint: csakhogy össze ne roskadjon. Apropos drágaság! mi ottan az élet ára? Mert ha emelkedett valamennyire, jó lenne áruba vetned azt a néhány köből rozst a mi nálad és Jámboréknál van. Itt a tisztabúza 28—30 ft: kétszeres és rosz[rossz] aránylag: talán ott is adnak valamit érte. ³⁰ 3 ftos kenyeret eszünk, 12—14 pftos fával tüzelünk. egészen nagy város vagyunk.

Ti pedig nyeríték a pénzt lottérián, csöstitül szakad rátok az áldás. Emelkedik Szalonta óriásilag; remélem Bandi lesz a ⁴⁰ lottós. Hát Gyuri megházasodott-e már? Te csak tudsz nekem, ha el nem rösteled, egy két ujdonságot írni: de én mit irjak ez incognita regioból? Pest közel van hozzám és mégsem vágyok oda, vagy nem telik, vagy sajnálom azt az 5—6 pengőt, mibe az út kerülne. Az a Pest sem a régi Pest többé. Most csak a nemzeti ⁴⁵ színház van bukófélben: Egresit, Lendvainét, Rétit elcsapták, a többinek fizetését levonták, a drámát egészen megherélték, hogy az opera élhessen s Lesniewszka ezereket söpörhessen el, *aranyban*. Egy két író lézeng ott, az képviseli a nemzetiséget. Egy két lap teng, élődik az irodalom szalmáján, ennyi az egész.

⁵⁰ Szilágyi Istvántól közelebb kaptam levelet: ő csakugyan megházasodott és fia is van már. Tompával fentartom a levelezést; Szász Károly Erdélybe K. Vásárhelyre megy papnak. Egyéb ujsággal nem szolgálhatok.

Nénéd most már teljes egészségnek örvend, a gyermekek
55 hasonlól. Laczi szorgalmasan tanulja a latin nyelvet, Julcsa
itthon korhelkedik; a *veres* olly kövér, mint egy malacz, fölfelé
nem igen nő, de szélesedik. Én a fentebb mondott bajban még
egyre szenvedek, — fájdalmat nem, de bizonyos tompulást,
a mi restté tesz és kedvetlenné. Ez a monotonia öl meg. Ritkán
60 és keveset dolgozom, — eddig sem irtam sokat, de legalább
kedvem volt hozzá, most ez sincs. Buzditás nem hiányzik:
kevés magyar írónak jutott az olly mértékben, mint nekem:
de rajtam már az sem fog. Lehet, hogy ezek mind csak átmenő
symptomák, mert Tompa is panaszkodott hasonlókrul. melyek
65 egy aranyérben utat törtek maguknak; én ez utóbbi nyomoru-
ságnak szokott jeleit még legkevésbé sem tapasztaltam, —
hanemha e fejszugas egy lenne a mutatkozó jelek közül, mint
Tompánál volt.

De talán hosszura is nyujtom leveletem, a mennyiben ér-
70 zem, hogy eleitől fogva csupa üresség, a mi egyébiránt az én
leveleimnél épen nem ritka eset. Bezárom tehát azon kéréssel:
ne sajnáld a provinciának otthon továbbra is gondját viselni,
a fás kertet is ajánlom figyelmedbe, — szállóstitül, faiskolástul
együtt; légy oszlopa az én roskadozó hajlékomnak, hiszen, ha a
75 tető nem csorog, a falak csak megbirják még valameddig — re-
mélhető jobb időkig. Eladni semmi esetre sem szándékozom,
mert a telek jó helyen van, s a civilizatióval együtt fog ára ha-
ladni felfelé. Aztán meg, nem nézem én ez unalmas hivatalt
örökösnek, egyszer az én exiliumomnak is vége szakad, s akkor
80 ott vonom meg magamat, mint „szögény embőr”. — A mire
hogy isten hovaelőbb segítene, ohajtom tiszta szivből.

Ölelünk és csókolunk mindnyájan, mindnyájakat, még
a kis Vilmát is perse, — irjatok minél gyakrabban, nem feledvén

85 jó rokonotokat
Aranyt et Comp.

593.

ARANY — GYULAI PÁLNAK

Nagy-Kőrös, jan. 21. 1854.

Szerelmetes atyámfia,

Vettem biz'én úgy első, mint második leveledet, s hogy
amarra nem válaszoltam, oka csupán az, mert könnyebb volna
100 bolhát összeszedni, mint három könyvet Arany — Mento-

⁵ vics — és Szilágyi Sándortól; már pedig egyszerre akartam küldeni és válaszolni. Heinét Szilágyi elvitte, Hormayr nálam van, Mentovicsot és a másik jó madarat több ízben felszólítottam, adnák ide, a mi nem az övék, — s a „ma viszem”, „holnap viszem” ígéreték daczára ez napságig is náluk van. Jelenleg, azaz ¹⁰ jövő Pénteken Mentowszky Pestre készül, hogy a „Száras lombokat” kihajtassa: akkor és általa beküldöm a könyveket, ha ugyan össze tudom „exequálni.”

Hogy a te reményed. . . akarom mondani: *regényed* buxít, azaz megbukott, végtelenül sajnálom. Megmondtam, ¹⁵ Angyalbandi, ne menj az alföldre! Nincs China? Shiras? Japán? Mexikó? Otahaiti? Miért játszadot regényedet Erdélyben és pedig anno. Ha mégis Decebalust szerepeltetnéd, vagy az Akaczirokat, herulokat, scyrrusokat, és több efféle jó keresztény lelkeket. Aztán meg „Vita brevis, ars longa” e pedant ²⁰ mondatot, barátom, fordítsd meg, hogy hosszú életű légy *e földön*, az az tartsd szem előtt: „*ars brevis, vita longa*”, mert ha egy beszélyt „hónapokig” irsz, felkopik az állad. A jó tanács énám is rám férne.

Mert hát én is addig csűröm-csavarom, főzöm, koholom ²⁵ a terveket, míg utóljára „gondban elvész a gondolat”. Ha azt hiszed, hogy én itt valami órjás előmenetelt teszek akár Toldiban, akár a hunnicákban, akár más egyébben: felette csalatkozol. Javítgatok biz én öcsém, — de mit? Négy osztálybeli tanulóknak stilisztikai bűneit, hetenként; s ehez mérve a szerkesztőség csupa boldogság, mert nektek nem kellett a nagyreményű ³⁰ poéták verseit még ki is javítani. Ha aztán egy-két szabad órámm akad, leülök nagy székembe (nb. azt is acquiráltam már) s pipára gyujtván, fumigálom a világot, vagy legfőllebb haragszom, hogy nálunk, circiter az Árpád királyok, vagy Lajos — ³⁵ Mátyás alatt még csak olyan epikus sem cserepedett, mint Firdusi. Denique beláttam, hogy korunkban, még nálunk is, az epos nagyon mondva csinált virág: a költőnek magát is, publicumát is vagy hat századdal hátra kéne vinnie, hacsak hexameterben, flosculusokat nem akar pattoztatni: s az nem olly ⁴⁰ könnyű dolog. Hol az anyag? A gazdag mondakör? a mythologia? Csináljunk! Köszönöm szépen. Ezt csinálni nem lehet, ez csinálódik. Nem tudom, benn van-e az *aesthetica* szótárában e terminus: „eposzi hitel” de én annyira érzem ennek hatalmát, hogy történeti, vagy mondai alap nélkül nem vagyok képes ⁴⁵ alakítani; talán nincs inventióm, phantásiám: elég az hozzá, hogy nekem, ha építeni akarok, téglá kell és mész. Ezért pihen olly hosszasan Toldi II; Illosvai magamra hagyott, s én egyik

légvárat a másik fölé rakom, de egyikkel sem vagyok megelégedve, mert nem bigyeszthetek mottót a szakaszok fölibe, mint
50 pap a textust, mintha mondanám: „higyetek, ne nekem, hanem az *írásnak*; mert meg van írva anno ez s ez, hogy „bika rugaszkodik etc.”

De én, szokásom s akaratom ellenére, hosszasan is untatlak e pedanteriával: beszéljünk örvendetesb tárgyokról. Először is
55 az ígélet csak szép szó, értem a Köröstre kirándulást; egyébiránt ohajtjuk azt az ünnepet, ámbár Julcsa kételkedik, hogy Gyulai mozgóvá tehesse magát egy könnyen. Legalább a „valamellyik” szó oly határozatlanul hangzik; szükség volna azt mielőbb prefixi terminussá változtatni. Majd megírom én, mikor lesz néhány
60 napi szünidőnk, s úgy intézzük a dolgot, hogy ne legyek kénytelen iskolával foglalkozni az „öröm ünnep” alatt. No de sorra veszem az izeneteket.

1.) B. Eötvös figyelmét a legforróbb köszönettel fogadtam — add át üdvözetemet.

65 2.) Nem különben Keménynek is, kinek divatcsarnoki cikkéből még ugyan csak az első közleményt olvastam, s azt hiszem teljes igaza van T. Ferenc ellenében, legalább én eleve úgy fogtam fel Miklós gazdát, mikép ő eléállítja. Félek, hogy a
70 hátralevő rész miatt pirulnom kell, pirulnom most, midőn Toldi (d. h. az enyém) nem „*uj szita*” többé s illő volna szép csöndesen a pad alatt hagyni. Mert vádol a leki ismeret, hogy én is egy voltam azok közül, kik a magyar költészetet megbuktatták, behozván a nyers, pórias elemet, melly ellen Kazinczy G. kikel,
75 s melly miatt még Bulcsu Károly is (lásd Költészet Korai) kétségbe esik. Aztán meg, minden új dicséret, ami Toldira irányoztatik, rám nézve szemrehányást foglal magában; mert még most is ama szép reményeknél vagyok, mellyeket 847-ben táplált felőlem az irodalom; pedig hét év sok idő, s bizony már
80 én is „Nel, mezzo camino di nostra vita” ballagok, mint Dante, mikor a „L’inferno” kapui megnyiltak előtte. Azonban — olly író elismerése, olly ember vonzalma, mint Kemény, sokkal becsesb előttem, hogysesem azt igazán megérdemlenni legforróbban ne ohajtsam.

85 3.) Csengeri köszöntését szíves üdvözléssel viszonzom, és köszönöm Damajántit. Mondhatom kedves ajándék. Lyrát és eposzt olly bájos vegyületben sohasem élveztem. A *hattyú*, az ember választása *istenek* közül, a hölgy, ki férjének *kocsizörgését* megismeri etc. etc, számtalan szépség. — Ad vocem ajándék:
90 ha Csengeri szíves lenne Macaulay 8ik füzetét megküldeni, mint ígérte, beköttetném.

4.) Gyulait is köszöntöm: a Máriust, Carthagó romjain.
Légy szíves megmondani neki, hogy jobbitsa meg magát; s írjon
gyakran afféle pesti pletykákat. Én itt úgy elmaradtam a világ-
95 től, nem tudom, mi történik fővárosában a provinciának: jól
esnék, ha néha, azaz minél gyakrabban, tudósítna, mi történik
az irodalmi coulissák mögött. Add át neki ölelésemet, plasticé,
tűkörből.
Pákhót ölelem.

100

barátod
Arany

594.

ARANY — TISZA DOMOKOSNAK

Nagy-Kőrös januar 21. 1854.

Kedves Domokos!

Azon veszem magamat észre, hogy már ismét 3 — 4 levele
hever fiókomban, szemrehányáskép, hogy én semmit sem javul-
tam levelezés dolgában. Erősen feltettem magamban, minden
5 levelére nyomban válaszolni, s mégis illy *anomália* történik . . .
halasztom egy napig — aztán kettőig — aztán magam sem tu-
dom meddig; míg a lelkiösméret engedi.

Különben egészségem még most sem teljes; gyakran
előfog . . . vagy sohse hágy el végkép a fejugás, a mi kedvetlen-
10 né, s miden munkára restté tesz. Csak ritkán dolgozom vers
félét, bár a szerkesztők ostrom állapotba tettek, nincs kedvem.
Máskép megvolnék a szokott kerékvágásban; regesztrálom 4
gymnaziumi osztály prózai és költői bűneit, a mi éppen nem
kellemes foglalatosság.

15 Tegnértől a Frithiof mondán kívül mit sem olvastam; de
az módnélkül tetszett. Most Firdusi nekem a Hercules oszlopa
Gadesben.

János napi — szívből jött — jókívánatát ép olly szívesen
fogadtam; ugy az újévi köszöntést is. Köszönöm, édes jó Domo-
20 kos, hogy megemlékezett rólam; az tanúsága irántami jó érzel-
mének, melyet továbbra is megtarthatni őszinte vágyam és
akaratom.

A család egészségben van, Laci szorgalmasan tanulja a
Scipiók nyelvét. Ujdonság e sáros városban semmi, a mi rá nézve
25 érdekel birhatna; a pesti pletykáktól is merőben elszigeteltem
magamat, de a geszti s szalontaiakból szeretnék ottan ottan

egy keveset hallani. Három éve lesz már ide stova, hogy itt lakom, s e föld nekem még folyvást exilium. Városnak nem város, falunak sem falu: nincs kert, dinnye föld, egy kis majorság
30. hol az embet ottan ottan szórakozást kereshetne . . . ha fel akar vidulni, menjen — a temetőbe!

Most áttérek verseire. Keserűt-e előbb vagy édeset? Mert Giovanna¹ tensasszonyba a végén sem tudtam belészeretni, bár az olly pakróc modorban van írva, mintha csak én írtam
35. volna. Mi hát a hibája? Nagyon *gemein!* A hivatalos *orcza* nem segít a dolgon, sem a *szatyor*: az egész művön van bizonyos libertinismus előntve, mi alul esik a költészet színvonalán. „*Torkát* fojtogatja a keserv . . .” tudom, mikor a gyermek sírni akar. igaz, de még sem szép. Talán népies hosszabb beszélyben megjárná, de itt sért.

„A nap sem *ott* megy le a tengerbe, hol feljött” s ez a kép hamis. *Róbert pater* meglehet, hogy ördög; de Endre, a növendék, csak nem tartja annak? Egyéb iránt Robert csak a nápolyi párt előtt volt olly fekete ördög, mint festik, s Petrarca, ki ez
45. emberről értesít, részrehajlóan jellemezte őt. Endre semmi esetre sem tarthatja őt ördögnek. „A megindult hó golyóból . . . nagy hó golyó aztán víz lesz; épen mint e bombasztból. — Nem hallod-e, *hogy* a kürt *hogy* hí” kissé pongyola. „Hajh! hujh” „Össze két véres szem jött” hujh! „bujj ki herceg!” „*Alhat(ik)*” A III. rész még legjobb volna, kivéve a Lajos „*éktelen dühét*”, melly bizony nem ékes, s a *pártütők fejéből készülő nagy boszútort*; mi immane! . . . Az egész compositio nem sokat ér; Endre egy lézengő frater (ha történetileg is az, nem érdemes hogy éljen a művészetben) A barát csak azért van ott, hogy
55. szidassék és szidjon; szóval az egész compania Lump. Csak Lajos van egy hajszálnyival jobban festve; de végül az a tokaji szőlő história megint igen kisszerű a magasztos boszúhoz képest. Nem akarok kemény bíráló lenni: de az egészet *túzre* ítélem. Azonban méltányos is tudok lenni a szerző iránt: e nápolyi
60. történeten a *művészet átka* fekszik; ezért hogy rajta már annyi novella, tragoedia etc. hajótörést szenvedett, legújabbán „Toldi der Zweite” A tárgy olyan, miből semmit se lehet csinálni: Endre egy silány frater, Johanna 100 esztendeig él, Lajos portyázási semmi eredményre nem vezetnek: ki csinál ebből
65. valamit? Igazán, mint ha a fegyveres handabandának nem lett volna egyéb sikere egy szőlőtőnél, mikép, mint egy gúnyosan, bevégezi a balladát.

¹ Giovanna I, II, III. részét ld. e kötetben 325–326., 330–331., 354–356. l.

A többi 3 vers: Vágy,² A tél királya,³ — Egy bajnokra,⁴ — mindenik jó. Egy szóval mindent kimondtam. A középsőben
70 *Vaccog* helyett a *csattog*-ot tenném, bár az sem szép; több javítani valót e három versben nem lelek. De igen, szép gondolatokat, emelkedést, eredeti képeket, akár mennyit. Így — édes Domokos, így for ever!

De már hosszallom is a dicséretet — gáncsolni, óh!
75 azt szívesebben teszem — annál fogva bezárom soraimat azon kéressel, hogy ha Kovács bácsi történetesen még életben volna, legyen szíves köszöntésemet és baráti kézszorításomat nékie általadni; ellenben ölelésemet önmagának megtartani. Lévén, mint mindig

80 szerető barátja
Arany János

595.

TISZA DOMOKOS — ARANYNAK

Geszt. Jan. 30-kán 1854.

Édes Aranybácsi!

Nem tudom, ritkaság tette-é, vagy kedvező hangulata (mert bennem szo[!]rnyű a dicsvágy) de ki sem tudom fejezni mily jól esett nekem Aranybácsi kedves levele. Csakhogy megint
5 van kifogásom ellene. Nem szeretem azon maradandó testi bajt, melyhez, a szűnórák kedvetlen perceiben, úgy látszik szellemi is járul. Az elsőre nézve, ha orvos volnék több testmozgást ajánlanék, még ha major nincs is, a másodikra... már ez nehezebb dolog. Na de a magyar költőt leginkább
10 ákác fához hasonlíthatjuk a fák között, az pedig szereti a homokot, azután meg nekem ne is beszéljen exiliumról, úgy tudja meg hogy én september elején ki megyek külföldre, három évre! Ez osztán *inkább* exilium, mint a Kőrösi magyar tanárság, szerető család közepett, fel se véve a honoratiorok ingyen tiszteletét.
15

És a temető! — ez immane! Feküdjék oda Toldy No II ha már halva született, én ugyan ezt sem hiszem, de ha születése, szülőjének ártalmára akar lenni, csapja meg minden betűjét egy-egy extra menkű, a vén Rozvánt pedig egy köldökön,
20 a ki a pápirost hozzá árulta!

²⁻⁴ Ld. e kötetben 357—358., 361—362., 376—377. l.

Pletykára való nézve; Szalontán Febr. 15-én bál lesz egy leendő kisedővő és Ney Ferenc alapítására, az új doktor is elmegy, se tél, se nyár, majd fagy majd sár, néha hó, de hachó ez, nem ide való, rímnek nem jó, népies poézis óh!

25 Még egyre kérném Aranybácsit. Mielőtt kimennék szeretném jobb verseimet atyafi Maecenássaim kívánatára öszveírni, erre nézve kérném tegye fel, tavalyi* leveleimet, ha ugyan elég balga volt megtartani, Szalontára útasítván a fizetést. A leveleket majd visszaviszem még kimenetelem előtt! sze-
30 mélyesen!

Végre pedig küldök egy verset. Úgy hiszem a mult alkalmiakkal is jobb, és hogy a Te adtad te vedd el óta így eroticumot nem írtam.

Isten áldja meg!

35

szerető tanítványa
Tisza Domokos.

Zongora mellett¹

A dallamlejtő zongorán
Játc még tovább is óh! leány!
40 Minden hulláma ércszavának
Egy egy emlékem költi fel,
Harcában kedve — s bánatának
Igy ing az érzékeny kebel; —
. Óh játsz tovább a zongorán!

45 Óh játsz' vadúl a zongorán!
Keblemben majd, dörgő szaván
Kél a bú fekete lovagja,
S é puszta telket, szívemet,
Éj-ellett lován átfuttatja
50 Órjögés szállja lelkemet...!
— Játsz játsz vadúl a zongorán!!

Gyöngéden játsz' a zongorán!
Hadd álmodjam szelíd szaván.
Fényülte cserről, fris pataknál
55 Virágborított domb felett,
S mely kedvesebb ennél, s amannál,

* Respective harmadévi 1852-ki Geszti együttlétünk oltai.

¹ A.J. kritikáját e versről ld. 403. l.

Nőről kit a költő szeret !
— Gyöngéden játsz' a zongorán.

60 Midőn játszol a zongorán
Vadúl s szenden óh leány.
Azt képelem : A költő lelke
Egy menyben húrolt zongora,
A nagy mestertől dalra keltve,
65 Ki a föld és az ég ura
Midőn játszol a zongorán !

Midőn játszol a zongorán,
S merengsz elhaló szaván :
Az képelem : Szemedbe híjja
70 Könyűd é hang, és elrezeget.
— Lehetne é könyv élted díjja,
S é könyvért dalban halni meg ! !
— Óh játsz' tovább a zongorán !

596.

ARANY — JUHÁSZ ANTALNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1854. jan. vége kb.]

[Házi körülményeik miatt fiát, ifj. Juhász Antalt nem tudják szállításra magukhoz venni, de ígéri, gondja lesz rá; igyekeznek majd a fiú bizalmát megnyerni.]

597.

JUHÁSZ ANTAL — ARANYNAK

Makó Febr. 1^{én} 1854.

Tekintetes Tanár Úr,
Kedves Sógor Uram !
Valódi rokon érzelmet tanusító levelét Kedves Sógor Úrnak,
örömmel olvastam, s meg vallom, felette megnyutató

5 hatást tett reám, annak főleg azon része, melyben szíves volt
fiam iránti figyelmét s felügyeletét megajánlani. Van szerencsém
érte ezennel: foró hálám s szíves köszönetem nyilvánftni, jól
tudván, mikép az ifjakat sok rossztól meg tartóztatja, annak
tudata, hogy őrszemektől kisértetnek. Nem mellőzhetem hall-
10 gatással különösen becses levelének záradékszavait, mellyekben
a bizalom gerjesztéséről tetszik említést tenni. Ezek előttem igen
jó szülői, s tanítói tapintatra mutató szavak, azt tartom én is,
miként inkább bizalmat kell a szüléknek maguk iránt gyerme-
keikbe önteni, mint azokat félelemben tartani, mi könnyen
15 elvetemedésre vezet kivált a heves vérü ifjat.

Hogy fiam házukhoz fogadtatása iránt emelt kérésem,
s illetőleg óhajom nem teljesülhetett, sajnálom ugyan: de a köz-
lött okok, s házi körülmények valóságuk felől teljesen meg
lévén győztetve, rajta megnyugszom. Jól tudom magam, mily
20 korlátok, s éppen nem érdemükhöz mért fizetésök van iskoláink-
ban mindenütt a Tanár Uraknak. De hitem szerint eljő az idő
nem sokára, melyben a főfelügyelőség, szemeit reánk papokra
is kegyesen vetendi s a Tanár Urakra is figyelmét kiterjesztendi.
Ha ugyan pium desideriumba — nem marad.

25 Tóni fiamnak egy ma vett leveléből esett értésemre a méj
gyász s érzékeny csapás, mely N. T. Báthory Gábor Úr házat,
egy kedves leánya halálával sujtá: szíves részvétellel veszem kese-
rűségét, mint ki már tudom, s érzem mai napig, mit tesz egy
kedves gyermeket el veszteni! Sirba viszszük mi is magunkal,
30 felejthetlen Kedves Lajosunk (: kis bátyával együtt akkor
vittem Debrecenbe, midőn Kedves Sógór Urékat Szalontán egy
pillanatra szerencsés valék meglátogatni:) gyászos emlékét:
kiről 1850^{lk} évben, véletlenül fosztattunk meg.

Fiam, egy két napi gyengélkedésén kívül, még eddig semmi
35 bajról nem panaszkodott; hogy Ő ellene volna valamely alapos
panasz, azt sem gondolom, nem hallván még eddig felölle valami
rosszat. Irá, hogy laktársa lehetne jobb magaviseletű is: de nem
fél, attól, hogy annak rossz példája által el csábittassék, s tév-út-
ra vezetessék. Ha úgy áll a dolog: meg vagyok elégedve az ön-
40 bizalommal. Gazdáját s gazdaasszonyát, — mind ő nagy dicsé-
rettel említi: mind mások magasztalólag szollanak felőlük.
Nagy meg nyugtatásunkra szolgál, ennek tudása is.

Ez a boldogtalan, vagy inkább figyelmetlen Tóni, még a
köztünki rokonságot sem tudva, azon kérdést intézte hozzám,
45 hogy T. Arany Urékkal, mily fokozatán állunk mi a rokonság-
nak? mert ott ötlet meg lepő szífvességgel, s nyájassággal fogad-
tak, holott ő még csak gondolni sem tudta, hogy nekünk Kőrösön

is legyen rokonunk. Arra irtam meg aztán néki: hogy fél-vér
Ercseijek vagyunk sat.

50 Melyek után Kedves Sógor Úrnak reá fordítandó becses
figyelmét, smind kettőjük szíves indulatját kikérve, s mind-
nyájukat meleg rokon szeretettel csókolva : maradok

Tek: Tanár Úrnak

Kedves sógor Uramnak

55

Szibből szerető s tisztelő

sógora

Juhász Antal

Lelki-pásztor

U. i. Mint vevém észre, még pecsét nyomóink is rokonságban
60 állanak. Ugyanazok. E levelkét legyen szives K. Sógor Ur kézbe-
sítettetni.

598.

T O M P A M I H Á L Y — A R A N Y N A K

[Hanva, 1854. február 6.]

Édes barátom!

Nem tudom mire vélni hallgatásodat. december 19-én
irtam hozzád *rekommandirt*[!], s Mentovichnak néhány garast
5 küldtem. Ma febr. 6. van, és válaszod még sem jött meg. Félek:
hogy beteg vagy, ne adj isten hogy ugy legyen. Azért válaszolj:
kaptad-e azon pénzes levelet?

Isten veletek!

barátod

Miska

10 Hanva sat

[Címzés:]

Arany Jánosnak

Pest

Nagy-Kőrösön

Nagy-Kőrös febr. 13. 185<3>4.

Kedves Miskám!

Tökéletes igazad van: e hanyagság, mit a levélírásban vagyis *nem*-írásban elkövetek, már plusquam disznóság. De vigasztald magadat, hé, nem csak te vagy, ki válaszomra vársz, 5 — körülbelül 10-en vagytok hasonló állapotban, mert én halomra gyűjtöm a levelet, mint a szalontai levélhordó cigány, s akkor adok túl rajtok egyszerre, midőn már egész tarisznyára való összegyűlt. Oka pedig ennek nem annyira az elfoglaltatás, s hála istennek, nem is annyira a betegség, mint az áldott restség, ha 10 ugyan ez már magában is nem egy neme a kór állapotnak.

Ergo: a 3 előfizetési díjt, mellyet Mentovicsnak küldöttél, melly iránt én recepissét írtam alá, s mellyet rögtön kézbesíteni el nem mulasztottam, ezennel forma szerint eltagadom. Se láttam, se hallottam, nem tudok róla semmit.

15 Az Öreg szolgát lemásolva, az „*Én lakásomat*” (respective: „*a te lakásodat*”) pedig a Hölgyfutárból kimetszve, ihol küldöm. Az utóbbit Laukának egy verse is kíséri ez neked tiszta prófít; mert ha leirom, ez utolsót bizonyosan nem kapnád. Mindegyik jó lesz köpenynek eső után, mert, úgy hiszem, ünne- 20 p után kántálok velők; miután hallom, hogy verseid már sajtó alatt nyögnek. Sed salvavi animam.

Hogy valahára fogott rajtad a szép szó; hogy iparkodol szebb betűket s egyenesb sorokat írni: azon örülök rettenetes: de ördög vigye calligraphiádat, ha annyi papirt ellopsz vele, 25 hogy egész levél helyett csak felet küldsz. Azért, édes öcsém, ne törd magad olly nagyon a szépírással, vagy tartsd azt a szerkesztők számára; nekem pedig írj, mint eddig, csúnyán de tömötten; mit bánom én, ha úgy összehányod is a betűket, mint a nyomda fiókjában hevernek, küldd ide, majd kiválogatom én. 30 Hogy pedig „*gondolat nélkül*” írj, azt fiú *te* meg ne próbáld, nem vagy te vad zseni, hogy azt tedd.

A mi az én apróbb verseimet illeti: nem hiszem, hogy belőlük egy kötet kitelnék: de meg kevés jó van azok közt. A kiadás- 35 ról még nem gondolkoztam; azonban privát multságomra hozzáfogtam őket egy bekötött könyvbe írni; elkezdtem a nyáron; eddig -elé vagy ötöt le is írtam belőlök. Ha így halad a munka, nem soká bevégzem s akkor majd meglátom, hogyan veszik ki magukat egy csomóban.

Irhatnék én eleget . . . a divatlapok majd meg ölnek: de
40 nincs kedvem. A balládra tőlem bizvást pályázhatasz. Gereben-
nek sem írtam egynél többet, azzal is behúzott materialiter, —
64 hosszú strophát 10 lapra leszorítván s akkép díjazván. Az
ifjúság lapját, mióta megindult, folyvást a nyakamra küldik,
még abba nem írtam semmit, — nem írok én senkinek.

45 Különben megvagyok a szokott vágányban; orvosi ta-
nácsod követem és használ. Családom egészséges, kivéve hogy
nőm egynehány nap óta rheumával vesződik. Öletünk, csókolunk
mindnyájan, mindnyájatokat!

50 Büntetésből kapsz illy rövid levelet.
igaz barátod
Arany János.

600.

ERCSEY SÁNDOR — ARANYNAK

Szalonta, febr 25. 1854.

Kedves bátyám!

Szalontán volt buzájokat, meghagyásához képest eladván,
annak árát ezennel sietek küldeni.

Eladám pedig a nálunk volt 7. köblöt 16. vftjával, a
5 Jámboréknál volt 8. köblöt 15. vftjával, és így az egészért
bejött 232. vft. Ezen összeget a szekérposta vitelbérének levo-
násával (:mit most még magam se tudok mennyi:) útnak bocsá-
tom.

Egyébiránt nincs semmi különös bajunk és ujságunk.
10 Csokolom mindnyájukat, vagyok

Szerető öccse
Ifj. Ercsey Sándor

601.

TISZA DOMOKOS — ARANYNAK

Geszt. Február 26-kán 1854.

Édes Aranybácsi!

Most ugyan én is kitettem magamért a nem-írásban, de
(of course!) menthető vagyok én is. Mert: „Az én műzsám
olyan, mint egy villanygép!” Úgyhiszem ez új és még el nem
5 koptatott hasonlat, melynek értelme az, hogyha én néhány

verset kevés időköz alatt írtam, azután, kivált ha e versek között jobbacska is volt, egy darabig épen semmit, vagy legalább semmi üdvöst sem tudok írni. Most is tehát enyi hallgatás után egyetlen egy kis poémával szolgálhatok, melyet egy szép napon készítettem, de melynek hevét a mostani csúnya idő bizonyosan elveszi, míg Körösre érne. Valósággal azt hiheti az ember hogy az eszendő havai is báloznak, s Aprilis az, a December köpenyegében, mely bennünket most bolondít. Oly csúnya szél fú hogy ámbár éppen most harangoznak, ámbár penitentiális vasárnap van, nem merek fél-köhögős és fél-náthás állapotaimmal templomba menni. Ez ugyan nem nagyon e[!]rdekelheti Arany bácsit, mindazonáltal a geszti ujdonságok közt nagy helyet foglal, melynél nagyobbat csak a László kis leánya bír, ki tegnap volt két hetes és a ki által én több jeles címeimet a nagybátya fontos nevével is szaporíthattam. Születnek az emberek és halnak, csakúgy mint máskor példa ez utóbbira a szegény Mátyás volt szakács és gazda, ki a napokban halt meg.

Mindezeknek utána áldja meg az isten !

25 szerető tanítványa
Tisza Domokos.

U. I. Ha a levelek elküldése alkalmatlansággal járna, inkább hagyja el Aranybácsi, majd személyesen megyek értök, akkor sem lesz késő. —

D.

A tavasz első napján¹

30 A lég szelíd — az ég oly tiszta
Mint egy gyermeki gondolat.
— Nem tudok négy fal közt maradni,
Felkapom vándorbotomat.

35 Ki a mezőre! S ím falunknak
Végét is mindjárt hagyom el . . . —
— Mi az? kunyhója ajtajában
Napfényen egy ősz térdepel.

„Hála neked kegyelmes Isten !
— Igy szól — hogy a vidám tavaszt
40 Elküldéd újra, s a szegénynek
Ismét egy kis reményt hogy adsz”

¹ A. J. kritikáját e versről ld. 403. l.

Megállva nézem — s felkiáltok
Nagy isten! ha ez agg, kinek
Nincsen reménye, nincsen vágya,
45 S számlálva napja éltinek, . .

A tavaszért ím hálát zenge.
— Óh! úgy az élet elején,
A napsugár első hevében
Első szerelmem gyönyörében
50 Méltó hálát hogy zengjek én?!

[Címzés:]

Tekintetes *Arany János* Úrnak
a m. irodalom tanárának
Orosházán át

N. Kőrös

602.

ARANY — ERCSEY SÁNDORNAK

Nagy-Kőrös márcz. I. 1854.

Kedves öcsém!

Nincs ugyan mit írnom, de feleségem rég sürget, hogy ne halaszsam tovább, minthogy Linának küldendő levele kész, s azt az enyimbe zárva akarja elküldeni.

5 Multkori leveled eltévedvén, tartalmából nem jut egyéb eszembe a 30 pengőnél, mellyet megkaptam, de nem tudván első évnegyed-e a 20f. vagy második? miután az elsőt, a kályháért, le kellett volna tartóztatnod. Ha tehát még ki nem elégitetted volna magadat, jövőre eszed legyen.

10 Irtam valamikor, hogy add el a Szalontán lévő búzaféléket; és árrát küldd el, mert itt drágán veszszük a kenyeret.

Különben megvagyunk a szokott állapotban; semmi változás, mi érdemes lenne a megemlítésre. Jelenleg egy 8-napi szünidő örömeit élvezzük, a félévi vizsgálat már elmulván.

15 Szerettem volna felrándulni Pestre, fejem végett, mellynek zuga maig sem szünt meg végkép, orvosi tanácsot és talán gőzfürdőt használandó: azonban hiányzik a nervus rerum gerendarum, s a vacatióból is egy pár nap van hátra, annyira eltelt az iskolai dolgokkal, calculusok s osztályzások készítésével, úgy-
20 hogy a szünidő csak látszatos de valóban nem az. Tompát is készültem meglátogatni, ki még sem mozdulhat falujából, de

abból a nagy vacatióig, úgy látom semmi sem lesz. Pedig a szó-
rakozás engem ujjászűlne szinte érzem azt.

25 B. Eötvös és Kemény régen izengetik hogy megfognak lá-
togatni, mindenik belém szerette magát (azaz verseimbe), úgy
hallom, — de még eddig nem valék szerencsés őket szerény
szállámon fogadhatni.

Képzelem, hogyan izzadsz most, prokátorúl, a szeptemberi
vizsgálatra. Lehet azonban, hogy e határidő meghosszabbodik,
30 kivált ha a külügyekre fordul minden figyelem, amint indult.
Nem szeretném, ha talán csüggedve hátravonulnál, ez rád nézve
nem lenne jó. Bár én is bírnék valami képességgel a háládatlan
múzsán kívül, mely az idős embert, kaczer hölgy módjára,
cserbe szokta hagyni.

35 Itt a drágaság nagy, épen két annyi mint idejövételünkör.
Például a fa akkor volt 7—8 pengő, azóta fokont drágulva,
most 15—16 pengő. No de effélékről, úgy hiszem Juli untig
panaszkodott levelében.

Jani mostanság irt a nőmnek, abból látom, hogy ő is
40 megvan a szokott vágányban: üdvözdöl nevemmel, ha irsz neki,
vagy találkozol vele. Én is majd irok valamikor, de gyakran ir-
nom tárgyhiány miatt, bajos, és tán felesleges is.

Köszöntöm a rokonokat, mind a két ágon levőket, titeket
pedig Vilmástól együtt (kinek nevét E. Károly „Vilmos”-nak
45 irta) öllelek és csokollak.

Szerető bátyád
A. János.

U. i. Elékerülvén közelebbi leveled, látom belőle, hogy az adó
tetemesen megszorodott. Ha ennek a házra s földre ennyinek
50 kell lennie, ám legyen: de ha *személyes kereseti adó* vagy fejadó
is volna közte, úgy légy szives az illető helyen lépést tenni
iránta, hogy <megszün> levonassék, vagy legalább jövőre ki ne
vettessék, mert én e cím alatt itt is fizetek már két év óta,
3 ft. s néhány kr. pengőt; mit, ha nem hinnének, az adó-palé-
55 val is bebizonyíthatok. Figyelj azért, nehogy egy rókáról (a mi
ugyan nem vagyok) két bőrt huzzanak.

A. J.

Még egy utóírás.

A búza árát még se küldd ide, mert ha itt lesz elköltjük,
60 hanem add ki valami becsületes embernek, biztos feltétellel[!]
s ha *már* lehet telekkönyvi intabulatio mellett; a mely óvó
rendszabályt többi kis pénzeimre nézve is óhajtanám, hogy meg-
tedd. Irj e tárgyról közelebbi leveledben.

ARANY — SZILÁGYI ISTVÁNNAK

Nagy-Kőrös, márcz. 9. 1854.

Kedves barátom.

Nagyon is ideje már, hogy válaszoljak leveledre, mely, a milly meglepő, oly kedves volt nekem. Ide s tova egy éve múlt, hogy közelebbi leveledre válaszoltam, mire nem feleltél; sajnálnám ha, mint mostani panaszodból kiolvasni vélem, azt meg nem kaptad volna. Oly bőven, oly szívélyesen írtam abban állapotomról, hogy meg nem foghattam a válasz kimaradását. No de se baj!

Az igaz, hogy én Pesthez igen közel, mondhatni külvárosában lakom, de ennek részemre kevés előnye van, legfőlebb a drágaságot érzem. Hiába! Pest is csak a távollevőre bir oly vonzó erővel, én esztendőben is alig megyek belé egyszer, vagy kétszer, akkor is csak ha a nyomorúság hajt. Az ottan levő irodalmi egyénekkel is oly kevés kapcsolatban állok, hogy e részben rám ugyan nem sokat számíthatsz. Legfőlebb a szépirodalmi szegénylegények némelyikével vagyok — azzal sem folytonos — viszonyban; a coulissák megett történőkbe pedig épen nem vagyok beavatva. Egyébiránt ott, amint sejtem, nem is sok történik, hanem afféle, hogy Tóth K. Vörösmartyt nem ismeri el költőnek, hogy czimboraskodnak jobbra, balra, pletykálnak és lumpolnak. Az egész szépirodalom nem ér egy hajító fát.

Ezért ne csodálkozzál rajta, ha azt mondom, hogy engem a tétlenség szinte petrificált. Nem az vagyok többé, a ki voltam, nem tudok lelkesülni semmiért, nincsenek eszméim a jövőre, terveim, reményeim nem vonzanak többé. Testileg is szenvedek, fejem már régóta zúg. Izgalmas élet segítne rajtam, arra hiányzanak eszközeim. Keveset és ritkán dolgozom, azt sem teljes lelkemből.

Hogy te a zsidó költészet fonségeit akarod nálunk meghonosítani, ezen szerfelett örülök. Én őket eredetiben nem élvezhettem. De forгатom Jolovicz Polyglottját, hol az összes keleti költészetből, így a héberből is, számos mutattvány közöltek, sikerült német fordításban. Hanem én a zsidó lyrát inkább csak bámulom. Szeretetemet a Firdusi eposzai s némelly hindu darabok bírják. Különösen Firdusiban a Nibelungeni kompozitio. Mikor lesz nekünk oly epicusunk, a ki componálni tudjon! Az egy Zrinyin kívül még eddig nincs, az is merő utánzat. Vagy a mesét a nép phantasiája képes alkotni csupán, s az íróköltő

csak a készből csinálhat valamit? Különben miért volna — semmi népi monda alapra nem támaszkodható — Árpádiásaink és Lászlódásaink[!] szervezete olly iszonyuan szegény?

Állapotom illetőleg, vonom a sorstól ez idő szerint nyakamba tett igát, már harmadik éve. Azóta meglehetősen bizonytalanságok örvényein lebegtünk keresztül. Majd ezzel, majd azzal ijesztgettek; idomítottak, dresszíroztak, abrichtoltak. De még most sem vagyok egészen hámbavaló. Fizetésem nem elég a tisztességes megélhetésre, olly nagy itt a drágaság. Még ekkorig minden évben volt mellékjövedelem, abból potoltam a hiányt. Lesz-e ezután? Isten tudja.

Hogy te megházasodtál! Hallottam róla valamit fülhegygyel, de mintha csak álmodtam volna. Így add át kedves nődnék legszívesb üdvözlömetet, s fiadnak mondd meg, hogy isten éltesse. Az én családom azóta sem szaporodott sem fogyott. Fiam az 1⁸⁶ gymnasiumot járja, leányom ide s tova hajadon lesz. Ők egészségesek, valamint nőm is, ki benneteket a legszívesebben köszönt.

Igen! Molnár Albertedet olvastam, és nagyon gyönyörködtem benne; a mit azonban megfaustításáról mondasz, azt nem teszem, 1-mo mert nem vagyok Goethe, 2-o, mert ha Goethe volnék sem vesztegetném erőmet olly mű utánzására, millyen csak egy lehet *eredeti*.

Isten áldjon meg, édes barátom, s levelem ezuttali késedelmét vedd úgy, mintha nem a legszívesb örömmel olvasnám soraidat. Irj ez után gyakrabban, s ha miben pesthezi közellakásom által szolgálatodra lehetek, bátran fordulj hozzám. Öllelek forró szeretettel:

igaz barátod
Arany János.

[Címzés:]

Tekintetes

⁷⁰ Szilágyi István tanár urnak
tisztelettel

Szigethen.
(Mármarosban)

604.

T I S Z A D O M O K O S — A R A N Y N A K

Geszt Március 9-ke 1854.

Édes Aranybácsi!

Elhiszem már most tökéletesen hogy a különböző életkornak különböző költészete van. S ha ezt csupán elhiszem,

úgy azt hogy még minden évszaknak is megvan a magáé,
5 tapasztalásból állíthatom. Volt egy néhány tavaszi napunk
(mert már megint tél van) s íme én — mert minden kísérleteim
csak önmagamra szorítkoznak — anyira oxigénnel lettem teli,
hogy mint télen tevék, kesergő szerelmet, halálsympathiákat
dalolni a viláért sem tudnék, s lennék még a legjobb éposz
10 vagy drámaíró nem tudnék egyebet létre hozni, mint tiszta,
kurta lyrai darabokat. S éppen ez okozza hogy jelen versem
szelíd kurta trocheus sorokból van alkotva mely német modorral
én épen nem sympathirozok. De akaratlanúl, még alakilag is
utánoznom kelle a lapályon átfolyó ért, s hogy legyek vad midőn
15 ihletésemet épen a természet szelídségétől nyertem, s e szelídség
oly jól esik a Byronias éjszaki szelek után. Egyébiránt most is
még tavaszi versemet elküldhetém, tél lett. Dixi Aprilis.

Áldja meg az isten !

szerető tanítványa
Tisza Domokos.

20

Tavaszi hangok¹

Ültem egy magamban
A szilfa megett
Véges végig néztem
25 A szép kék eget
— Szilfának tövénél
Az első virág.
Félhasadt rügyökkel
Hajlott rám az ág.
30 Néztem fel az égre
S a kelő tavaszt,
Kerestem . . . de hogy mit?
— Nem tudám én azt
És örökké még is
35 Égben keresém
— Míntha bizton tudnám
Onnan jó felém.
„Tán a rózsa felhőt?”
(Kérdezém magam)
40 „Vagy a kis pacsirtát
Mely zeng vidoran?”

¹ A J. kritikáját e versről ld. 403. l.

45 — Ej felhőt, pacsírtát,
„Láttam eleget!”
... S néztem újra néztem
Az üres eget.

S ím földön jó szőke
Lányka elibem
Víg dalt énekelve
— Mosolyg szeliden.
50 Tizenöt tavaszról
Gyöngé rózsá szál
— Arca mint a felhő,
Ajka mint madár . .

Ültem álmaimban
55 Szőke lány megett
Véges végig néztem
A szép kék szemet
— S birom mit az égen
Néztem hasztalan,
60 . . . Vágy, remény szerelmmel
Keblem telve van.

605.

B E R E T V Á S G U S Z T Á V — A R A N Y N A K

[Pest, 1854. március 11.]

Tekintetes Ur!

Károly bátyám itt léttékor meg üzentem tőlle hogy tisztelt
Urékat meg hagyom a házamba a tavalyi szerződés szerint,
nem is volt más szándékom, azt a két szobát is ki adnám a
5 melybe a testvérem lakik fele konyhával ugyan annyiért és
ugyan azon szerint, ha valaki találkozna.

1854. 11. Martz

maradok alázatos szolgája
Beretvás Gusztáv

Láttam: Kamermayer Károly
10 cs. kir. h. mb. gondnok

[Címzés:]
Tekintetes
Arany János Úrnak
tisztelettel^{a1}

[Feladó]: Beretvás Gusztáv

Nagy Körös

EGRESSY GÁBOR — ARANYNAK, I—II.

[Elveszett]

[Pest, 1854. március 19. előtt.]

I.

[Előfizetési ívet küld Aranynak.]

II.

[Úgy érzi, Arany elhidegedett tőle, hiszen Pesten járt s őket meg sem látogatta, pedig nemrég is emlegették: asztaltáncoltatással megidéztek Petőfi szellemét. Amit akkor haláláról megtudtak, mellékelten küldi. Örül, hogy amint hallja, Arany a legjobb kedélyben van.]

ARANY — EGRESSY GÁBORNAK

Nagy-Kőrös, márcz. 19. 1854.

Kedves barátom!

Első leveledre, melyben az előfizetési ívet küldéd, addig készültem válaszolni, hogy a második is itt érte. Sajátkép az volt oka halogatásomnak, mert nem tudtam lakásodat, a mint
 5 hogy jelenleg sem tudom az utca nevét s ház számát, de bizom a levél kihordó ügyességében. Panaszaid alaptalanok: én most is ép oly melegen érzek irántad, mint valaha; s amióta Kőrösön lakom egyszer voltam is nálad, ha el nem feledted; — azonkívül az igaz, voltam Pesten két év alatt kétszer, egy-egy napra, de
 10 akkor nem jutott időm barátaimat meglátogatni, hanem a foglalt el, kivel történetesen találkoztam. Hogy legjobb kedélyben volnék, azt sem mondhatom, mindazáltal elég kedéllyel bírok barátim szeretetét viszonzni.

A szellemekeli correspondentiát illetőleg én a scepticusok
 15 közé tartozom. Se igent se nemet nem mondhatok. Szegény Sándor halálának oly körülményes leírása meghatott, s levelét eltettem a többihez. Azonban leginkább megillető rám nézve, hogy ti a felmagasztalt pillanatban rám is gondoltatok; ebben látom szeretettök [!] újabb tanújelét.

20 Mondám, a kételkedők közé tartozom. Nem a tényt illetőleg: mechanikai erőnél többet hiszek a dologban, és értelmes, becsületes embereket csalással nem vádolok. Tegnap saját nőm is megkísérté, mert tavál ő is megmozgatta volt az asztalt. A szellem akart irni, de nem tudott, csak holmi krixkraxokat
25 firkált fel s alá a papíron. Meglehet, nem tud írni az istenadta.

Azt gondolom, az egész asztalírási processus, a működő agyában képződik, öntudatlanul. Képek és eszmék állnak elé, s egészíttetnek ki, mint az álomban; így néha egy két vonás megmarad abból, mit a működő egyén tud, s kiegészíttetik
30 ollyasokkal, miket az nem tud, mikre nem is gondol. Illy vonás a Petőfi halála leírásában a kukoriczaföld, miről ti hallottatok. Ehhez gruppirozódtak a többi eszmék, bámulatos körülményességgel. Nem történik-e ez ilyenformán az álomban? Én számtalanszor álmodom Petőfiről, s rendesen olly töredékek
35 egészíttetnek ki, a mellyeket, ama fatalis idők óta, életben létéről vagy haláláról hallottam. Így, a többek közt, egyszer találkozom vele, beszélek halála híreről s az ominosus kukoricza földről is, neki. Ő azt mondja: igaz, hogy ott voltam, igaz, hogy egy kozáktól dsidaszurást kaptam, de nem haltam meg; hanem pórruhában
40 megmenekültem etc. olly részletesen, hogy felébredtemkor sem tudtam magamat egyhamar belétalálni a valóságba. A mit legkevésbé hiszek, az a testtől megvált szellem működési képessége: mert hogyan volna a szellem képes olly tökéletlen műszer által, minő egy asztal vagy butordarab, nyilatkozni, hamár leg-
45 mesterséges organumának, a testnek, rendetlen állapota, például a vérnek az agyra tolulása, megtompíthatja munkásságát. Azonban ezt eldönteni nem az én feladatom.

Sajnálattal értesülék a csapás felől, melly közelebb ért, melly azon csekély bizonyostól is megfosztott, a mire némileg
50 támaszkodhattál. Mostohák vagytok, barátom, — túrj, a mint lehet és merits erőt szellemedből, mellynek elég alkalmá volt immár megedződni. Te erősb vagy, mint én, te fogsz módot találni, el nem csüggedni a balsors alatt. Ohajtom, hogy közelebbi munkád számos előfizetőnek örvendjen; ne úgy, mint itt, hol a
55 csak mulattató szépirodalmi műveket is alig veszik tudomásúl, nem hogy olly valamire fizessenek elő, a mi, szerintök, rájuk legkevésbé sem tartozik. Nincs reményem az ívet visszaküldhetni. —

A Garay árvák javára, gondolom ma van a pesti hang-
60 verseny. Többen kérdezték tőlem Pestről: írok-e szavalati darabot a Fáncsi felszólítása folytán. Én e felszólítást sohasem láttam. Azonban ez nem gátolt volna. Csudálni fogja a közönség, Garay-

né, s barátim, kik a viszonyt, melyben az elhunyttal valék, ismerik: hogyan eshetik az, hogy csak én hallgatok (Tompa is ugyan — ő nem tudom miért?) Szivtelenség? megvetés? hálatlan-
85 ság? — Mintha hallanám e vádakát. De én mégsem írok. Én csak bizonyos objectív állapotban tudom kezelni az érzelmeket. Hol valami engem közelről, mélyen sebez, ott hallgatok. Szegény boldog barátom sorsát sehogysem bírom czifra declamatio
70 tárgyává tenni. Kivált most. Ősz óta idegbajban szenvedek, melly rámnézve valóban veszélyessé teszi, érzelmeknek engedni át magamat. S a Garay sorsa annyi tragikai eszmét és érzelmet kavarr fel bennem, hogy e körből minden áron menekednem kell, ha magam is tönkrement nem akarok. Talán nem fejezém
75 ki magamat világosan . . . de nem is merem.

Különben mi, itt Kőrösön, élünk, azaz megvagyunk napról napra. Családom egészséges. Nőm üdvözöl benneteket, fiam, leányom már nagyok. Fizetésem, a drágasághoz, olly kevés, hogy ki sem jövök vele. Ha valamikor Pestre megyek,
80 nem múlasztom el, meglátogatni benneteket. Addig fogadd baráti jobbjomat, szives ölelésemet.

igaz barátod
Arany János

[Címzés:]

T. c.

Egressy Gábor urnak.

Pesten.

A Rókus-kórházzal szemben.
Kórház és gyöngy-tyúk utca szegletén.

608.

ARANY — TISZA DOMOKOSNAK

Nagy-Kőrös, márc 29. 1854.

Kedves Domokos!

Ne gondolja, hogy meghaltam, minthogy három utóbbi levele válasz nélkül maradt; oh ne, még élek, sőt olykor mozgok is; ebben különbözvén a plántáktól, mellyek élnek ugyan, de
5 nem mozognak, kivéve, ha szél fújja őket. Kirántom magam e hét országra szóló apathiából, eccé, s válaszolok!

Hogy első levele folytán még el nem küldöttem verseit, köszönje a 2-dikban nyilvánított fenyegetésnek, miszerint, ha el nem küldöm, személyesen fog értök jőni. Már azért se küldöm el!
10 Csak azért se! hadd lássuk, eljön-e érettök!

Nagy-bátyai tisztos címének lelkemből örülök; sokáig éljen az unoka-húg, szülei s kivált nagybátyja örömére!

Szegény Kovács bácsi halálát sajnálom; de olly veszedelmes az a szobában-ülés, s folytonos levélírás. Mondtam neki, járjon, mozogjon, vadásszon, tömjé a gémet és fogdossa a rókát; úgy kell neki, ha már most meghalt, ő lássa.

Lám én bezzeg használok az időt. Éjente alszom s nappal úgy teszek, mintha alunnám. Dehogyan rontom magamat az írással! még levelet is röstelve írok, uti figura Docet. Ezt megvallám, de önmre nézve, kedves D. minden következtetés nélkül.

Egyébiránt életem olly rendesen nyikorog a szokott vágányban, mint egy fakó szekér. Családom egészséges, Laci már a hic haec hoc-kal vesződik, Julcsa varr; én pipázok, mint mindig. A szerkesztők ellenben káromkodnak, a közönség vár; de én megmaradok elvem mellett: jobb ha azt kérdezik, miért nem írok, mintha azt kérdeznék: miért írok.

Eleget kérdezem én magamtól: miért is írtam hát? De hagyjuk ezt.

Versei közül a „Zongora mellett”¹ szép! Kár, hogy az olly gyakran előforduló *játsz*(szál) szóban nyelvtani hiba van, s alig kijavítható.

Kél a bú fekete lovagja . . .

Éj-elte lován *átrobogja*” talán könnyebb, mint *átfuttatja*.

A „tavasz első napján”² szinte szép. Különösen a magaszme. Az alak is hibátlan. Nem mondok róla sokat, ez egy a legszébb versei közül.

„Tavaszi hangok”³ — Jó, de a formán egy kevés darabosság, minőt az efféle vers meg nem szenved.

„rügyökkel” jobban rügyekkel v. *rügyével*, ez még lágyabb; s a többes nem szükség, sőt magyartalan.

„tavaszt”, a rím rá: „én azt”: ellenkező hangzása miatt nehézkes.

(kérdézem magam) Ebben prózaiságot vélek érzeni, legalább az illy átlátszó lyrai alaknak üvegtisztaságától elüt.

„földön jó sző—ke” Az illyenért mondta Tóth Kálm. hogy azok a régi poeták, péld. Vörösmarty, abban tartották a versírás mesterségét, hogy csupa *u*, vagy *ö* hangzóból álljon a költemény. Igaz-e?

„elibem” kár a rímért, de nyelvtan ellenes, mert a *-ba -be* rag nem vesz föl személyragot: *bám, bád, bája*, vagy *bem, bed*,

¹⁻³ Ld. e kötetben 387—388., 393—394., 398—399. l.

béje; tehát elé-m-be nem *elibem* v. *elé-bem*. Mert ezt mondjuk kert-em-be; de így nem ragozzuk: kert-be-m. Kivétel: Kertben-y, kinek egy 20 íves levelére hónapok óta adós vagyok.

55 „szerelm-mel” nem hibás, de nehéz.

Egyébiránt mind a három vers jó. Az első és utósó *zenéje* által tűnik ki inkább; a második az eszme által, melly, legalább előttem, új és eredeti.

Fogadja szíves ölelésemet, s folytassa kedves leveleit.

60

barátja
A. János.

609.

CSENGERY ANTAL — ARANYNAK

Pest, marc. 30-an 1854.

Tisztelt barátom!

Bocsásson meg . . . vagy ha nincs ellenére, bocsásson meg, hogy két vállalatunkban („Nép könyve” és „Hat író könyve”) annyira számítottunk közremunkálásodra, hogy annyira magunkénak tartottunk, miszerint, ugyszólva, előleges fölszólítás nélkül sorainkba iktattunk. Mint Gyulai bizonyosan írta, mi szépirodalmi lapot akartunk megindítani, hatan, a kik a „Hat író könyvét” adjuk ki (Te, Én Eötvös, Kemény Gyulay, Vörösmarty); azonban köztünk csupán Gyulai volt szerkesztőképes, s az ő indolentiaján megbukott az egész. Az engedélyt bizonyosan megnyertük volna, s én ígértem, hogy ha Gyulainak terhére lesz, magam viszem a szerkesztést. De ő sem magában nem bizik, sem másban. Dugába dőlt az egész. Most tehát a fenírt két vállalatot indítjuk meg; az első főleg Kemény kedvencz eszméje, a másik (a Hatíró könyve) Eötvösé. Kértek írnam meg ezeket Neked, s szolítanálak föl, olly írói díj reménye fejében, minőt egy vállalat sem ad, közremunkálásra. A Hatíró könyvébe több ívre menő dolgozatodat is szívesen vesszük; p:o: ha Toldi második része kész volna. Vörösmarty a két vállalatnál 300 pengő forintig kötelezte magát. Eötvös magyar életből vett nagyobb beszélyeket ad; Kemény és Gyulai szintén. Én részint a külföldi irodalmat ismertetem a Hat író könyvében, részint történeti stb dolgozatokat adok. Eötvös már nagy részben elkészítette beszélyét, mellyel a Hat író könyvét megnyitjuk. Még csak anynyit, hogy a „Nép könyve” első füzete majus 15 én, a „Hat író könyve” első füzete julius végén jelenik meg (az 4 íves, emez

6—8 ives nagy 8°). Minden esetre kérnénk mindkét vállalatra, mindjárt az első füzetre valamit.

Macaulay utósó füzetét átadám Gyulaynak.

30 De máskor többet. Most sietnem kell leczkére. Elvárja becses válaszodat.

tisztelő barátod

Csengery Antal

(Pest, Leopoldváros, Bécs
35 utca, Lukács ház)

610.

ERCSEY SÁNDOR — ARANYNAK

N. Szalonta, martius 30. 1854.

Kedves bátyám!

Mostanában meglehetősen hanyag fráter voltam a levélírásban, pedig most már, igazság szerint, rajtam a sor. De egyrésztől elöttem állott azon örökké jó kifogás, hogy nincs, vagyis nem
5 volt, miről írnom; másrésztől pedig vártam, hogy a dolgok, mikről írni szándékozám, kiforriák magukat, vagy, akarám mondani, kinőjjék magokat.

Pár hét előtt, Szalontára is megérkezett azon rendelet, mit eddig csak hírből vagy ujságból tudtunk, mely szerint, az
10 újonnan kívánandó ügyvédi vizsgálatoknak, folyó évi sept. 4ére be is kell végeztetniök. Ez természetesen nem nagyon „letum nuntium”, de hiában, élni, enni és ruházkodni kell az ember fiának; s ezen okoknál fogva „nincs mit tenni, el kell menni” e földről — Debrecenbe, mihelyt az ez iránti parancs,
15 a septemberig lefolyandó hónapok valamelyikére megérkezendik. S ezen malheur azzal is tetézik, mikép most ismét folyamodnia kellett minden perkergetőnek, hogy a censurálhatást engedjék meg. Most tehát már *tanulnom kéne*, de azt nem teszem, mert az iskola-szerű tanulást, — hogy szalontai stylusban fejez-
20 zem ki magamat, — semmi részem nem kívánja; hanem néhanéha unalomból olvasgatok, s aztán „Istenre bízom magamat”, — máskülönben is (: hogy Molnár György kortes atyánkfiával, így szóljak:) a szalontai ügyvédi jövedelem, a mint most folydogál, nem nagyon érdemli meg a magolást.

25 A szalontai urak, urfiak és állapotok, mind meg vannak a magok rendes minőségökben. Egy pár azonban ezek közül nevezetes változáson készül keresztül menni. A bíró Balog Mihály ugyanis mégyen, vagy, mint a Pesti napló mondaná, menesztetik

Poklos Telekre, hol valami jószágot vett, mellyben aztán tens
30 ur léssen belőle; már a házát Zsófi B. Mihálynak, egyéb fekvő
vagyonait pedig másoknak, eladta, s a mint hallom, majus
elején el is költözik Szalontáról; vannak sokan kik ennek örül-
nek, de a szalontai úgynevezett intelligentia, ha nem nagyon
szerette is, de egyáltalában nem haragudott Balog Mihályra. —

35 Másik halandó társunk Rozványi (: vagy a mint Gyuri
a forradalom megbukta óta írja:) Rozvány András, a nősilés
epochalis catastrophaján készűl keresztűl esni. Igen biz a, elakar
venni N. Váradról egy *szegény catholica* leányt, kinek csinosságán
és becsületességén kivűl semmi vagyona nincs. Már jegyet is
40 váltottak. Isten segítse a jó szándékot.

Nagy örömemre szolgál olvasni azon folytonos részvétet,
mi a Garay árvák irányában, dacára a nád közé való vén
Balog Peti a feletti boszankodásának, országosan nyilvánult.
Nagyon jó hogy ezen vén embernek hatásköre a gyaraki és [?]
45 határon tul nem terjed, mert ha ezen állott volna, megköszön-
heték vala szegény Garay árvák, ha Magyarország határában
megmaradtak volna, mert ezen jóféle ember, a poetákra, mint
haszontalan és semmiházi lényekre, nagyon méltóztatik hara-
gunni, és jellemző indignatioját elég szerény és becsületes volt,
50 a Szalontán nagyon kis mértékben nyilvánult részvétre vonatko-
zólag is élőszavakkal kifejezni. — Szalontán én bocsátottam volt
el egy aláírási ívet, több hónappal ezelőtt, s összegyűlt összesen
csak 20 pengőfnt, de hisz ez is jobb a semminél. Nem tett úgy ki
magaért egy város sem az országban, mint Békés, mert ottan,
55 nem 1000 pengő, mint az ujság írta, hanem már eddig 1200.
pengőnél több gyűlt és még várnak hozzá többet.

A mi már saját dolgainkat illeti azok következőleg állanak
és állottak.

a.) A szegény embernek szerencséje is szegény (: nem
60 olyan mint Kenyeresnek, ki az idén vagy 20,000. pengőfntot
nyerni fog a disznón:); — a minapi levele következtében bá-
tyámnak, itten volt kis buzájukat azonnal eladtam. S alig adtam
el, — mint emlékezem, köblét 15 fntjával — midőn egy hét mul-
va mindjárt 20. fntra, azóta pedig 23. fntra is felment a búza
65 ára. Az igaz, hogy ez, kivált azon része melly Jámboréknál volt,
nagyon selejtes volt, de most már egyremásra elkelne 21,22.
fntjával. Midőn utolsó levelét küldötte bátyám, — mellyben
írta hogy az árát tartsam meg és adjam ki kamatra — már
akkor a pénz utban volt Körös felé. Hogy pedig azon pénzvitelért
70 meg nem fizettem, — mint hozta volna magával az illendőség
— annak egyszerű oka az volt, mert az öreg Lakatostól küldöt-

tem be N. Váradra, s ő meg elfelejtett érte megfizetni. De már meg van; sem egyiket, sem másikat jóvá tennünk nem lehet. *Mégeddig nem tudom, megkapta-e bátyám ezen pénzt?*

75 b.) A *fáskert* megvan türhető állapotban. A mult évnek és télnek 4 v. 5 fa lett az áldozata, s ezeket a napokban pótoltam ki jőféle alma- és körtvély fákkal. Faiskolám, ha az igazat meg kell vallani, mégeddig nincsen, de minden intézkedések meg vannak téve, hogy *legyen*. Míg e hónap elején bevetettem két
60 kockát, a télen szedett alma-magvakkal; most pedig szedik számomra a vadfákat, mellyeknek nagy részét, még ez idén, vagyis aprilis közepeig be fogom oltatni; s addig is, mig ezek alkalmasak lennének, gondoskodom hogy semmi hiány ne történjék. — A fákat a mult szombaton, saját legfelső felügyeiletem
85 alatt tisztítottam egy férfiúval, oly formán, hogy az ártalmas férgeknek s specifice tetveknek kaszárnyául szolgálандható mohát és rosز kérget fakéssel levakartattam, s mindenik fának törzsét és nagyobb galyait, ezen levakarás után, *szőr pokróc* darabbal (: a mennyiben lehet selyempokróc is :) megdörzsöl-
90 tettem; szóval becsületesen megtisztogattattam. — A szőlőhöz alkalmazandó 1500. karó épen most van munkában Gyarakon. Mihelyt az út engedi, azt is hazaszállítatom és le fogom veretni. Így a fáskert.

c.) A ház steht. Nincs olyan kár, miben haszon nem volna.
95 Talán tudják bátyámék, hogy most a jegyzői lakban a zsandár hadnagy lakik. Ha ez egyet füttyent, azonnal készül, a mit ő akar. S így történt, hogy az ő parancsára most már műben van azon kert kerítés, a mellynek már csak egy kis maradványa volt meg, s mellyen keresztül aztán a világ disznaja és kutyjája, kénye
100 s kedve szerint járhatott. Ide most jó sövény kerítést fonnak: erre sem kell 50—60. vagy több forintot is költeni.

d.) A *pénz*, id est, a Szalontán, Fonet Károly és Bondár Istvánnál, létező 200. pengő így áll. — Miután Fonet Károlynál, ki a nála lévő 100 pengőn kívül, nekem 150., Janinak 280.
105 pengőforinttal és ezeken kívül fünek-fának adós — azon 100 pengőforintot nem láttam teljes bátorságban; jónak gondoltam mind a magam 150 fntos, mint a bátyám 100. fntos kötelezvényét, épen a mai napon, a fent tisztelt urnak és kedves nejének (: ki a kötelezvényeknek szinte alá van írva:) 81. sz. a. házukra
110 elsőrendüleg betábláztatni. A Bondár Istvánnál lévő pénzre természetesen nem tehetém azt, mert a kötelezvény nincs nálam. Jó lesz azért azt is elküldeni, mert csak jó az a betáblázás.

e.) Az *adó* igen sok. Mostanában a fent is említett szalontai Héródes 6. pengőforintot vett rajtam, vagyis, a nála lévő

115 100 fnt kamatja fejében, önmagán, bátyáméknak rendes adójuk és város költségeik letisztázásaul.

A mi olyan formán történik hogy a bátyámra, ujonnan, vagyis a catastralis számítás szerinti, mult évről kivetett adó 3. pfnt 50. kr, a mint ezt a nálam lévő adólibellus is mutatja; 120 felényi, vagyis 1. fnt 45. kr a város költsége; Julisra — kire, és Janira „Ercsey örökösök” címe alatt van kivette az adó, ismét van valamennyi (: de hogy mennyi, arra tisztán nem emlékezem:) adó kivette. — S ehhez járul még azon 2. pfnt 45. kr is, mit valami Arany György nevű ember követel a 1/B alatt 125 idecsatolt ukáznál fogva. — Igen jó lesz tehát, ha megírja nekem bátyám, hogy tulajdonképen hány köblös földje van „Szülőföldre szép határán.”, hogy azon ugycsufolt catastralis munkálatokban, a valósághoz legalább megközelítőleg, kijavíthatassam a földkönyvet; mert megtörténhetik, — mi csaknem minden 130 szalontai emberen megtörtént — hogy több földet irtak fel neve alá, mint a mennyi van. Egyébiránt az adóról nem panaszkodhatunk, mert az van elég; én reám direct adó 15. pfnt 45. kr van kivette, — panaszképen ne legyen mondva. —

Végezetre, hogy szóljak immár mi magunkról is, mi, a már 135 félig-meddig megszokott patriarchalis egyformaságunkban, úgy a hogy, megvagyunk. Kis Vilmánk, mégeddig jó egészségben él és uralkodik. — Sokszor elemlegetjük, hogy ha a „Veres” meglátná, örülne a kis *jegyés orrú* gömbölyü kövér lyánynak; — ki álmában és néha éberen is ugy *szopik*, mint Arany Laci szokott volt vagy 140 talán még jelenleg is szok. — Valami különös bajunk egyébiránt nincsen, mindnyájan egészségesek vagyunk. — Janitól, ki vagy fél év óta nálunk nem volt, tegnap kaptam egy pár sort, melly szerint ő is jó egészségnek örvend.

145 Csókoljuk mindnyájokat Szerető öccse
Ifj. Ercsey Sándor.

611.

K O L B E N H E Y E R M Ó R I C — A R A N Y N A K

Oedenburg, 30ten März 1854

Verehrtester Herr Professor!

Durch Freund Heckenast dazu aufgefordert habe ich in den jüngstvergangenen Wintermonaten Ihren „Toldi” ins Deutsche übertragen und danke Ihnen zuvörderst für den hohen

5 Genuß, den mir Ihre vortreffliche Dichtung verschafft hat.
Ich melde Ihnen des Weiteren, daß ich gestern von Wien zurück-
gekehrt bin, wo ich meinem verehrten Freund Hebbel, dem
Dichter der Judith, die Arbeit vorgelesen und denselben mit
Hochachtung gegen den trefflichen Epiker Ungarns erfüllt
10 habe. Da mir Heckenast schon vor längerer Zeit geschrieben,
daß er meine Uebersetzung Ihnen zugesendet habe, so werden
Sie jetzt auch schon in der Lage sein, mir ein Wort über dieselbe
sagen zu können. Ich bitte Sie darum, und bemerke noch, daß
ich gern auch weiterhin als deutscher Interpret in dem Zauber-
15 garten Ihrer magyarischen Poesien zu wandeln geneigt wäre
und bin schließlich mich Ihrer Freundschaft empfehlend mit
aller Hochachtung

Ihr

20

ergebenster
Moritz Kolbenheyer,
evang. Prediger.

612.

LÉVAY JÓZSEF — ARANYNAK

Miskolcz, [1854.] mart. 30.

Legdrágalátosabb barátom!

Egytől egyig megkaptam azon számos bizalmas levelet,
melyeket legujabban hozzám röpiteni sziveskedtél; valamint
tudom, te is azonképen kezdedhez vöd az enyimeket, melyekkel
5 egészen akaratomon kívül oly sűrűn ostromoltalak. Hiában!
utoljára azon tapasztalatra kelle jutnom, hogy az egészség
olykor csak úgy leveri az embert, mint a nyavalya; az isteni
bor csak úgy kicserzi a lelket, mint az ördögi hidegletés. Fel-
gyógyultam hosszas sinlődésemből, egészen az ostobaságig —
10 a mint ezt valamelyik Hugóviktorgóthebörne mondja. A mi
kevés szikra, elevenség lakozott bennem részint agyon ettem,
részint agyon ittam legalább egy időre. Ugy érzem, ennek az én
medvetalpu géniusomnak vasvilla kell, hogy mozogjon, vagy
legalább derült idő. Egyébiránt pedig nem azért vetemedtem ez
15 idő szerint levélíráásra, mintha elégiát szeretnék fejedhez ütni
énmagamról; de sőt inkább azért, hogy rólad, rólatok halljak
valamit, hogy tudjam hogy élsz, hogy uralkodol, hogy rettenetes
boldog vagy s valamennyi *hogy* van a világon! — Irodalmi
historiákról igen szeretnék veled beszélgetni, de igen röstelem

20 leírni a mit könnyedén beszélgetni szeretnék. Ez a gépszerű foglalkozás egészen proletáriussá teszi a gondolatot. Más tárgyyal foglalom hát el figyelmedet. Fontos tárgy rám nézve, kivált most, midőn az étel oly méregdrága s az élet oly igen olcsó.

Ugy látszik, a kormány hajlandó, a miskolci gymnasiumot
25 megerősíteni. Legalább ilyesmi van tudtunkra adva egy három árkusnyi leiratban. Elszámolják ott, miket kívánnak tőlünk s az egyház körülbelől mindazt teljesítheti. Bizonyosan úgy járnak el a megerősítés körül nálunk is mint nálatok. Előleges tájékoztatásunk végett igen jó lenne, ha azon eljárás körülményeit,
30 nekem megírni sziveskednél. Kivált a következőkről ohajtanék felvilágosítást: az algyumnasium mennyiben van nálatok különválasztva a felgymn[asium]tól? Külön tart-e tanácskozmányt; mily mértékben alkalmaztátok az algyim[nasium]ban a szakrendszert?, hány tanár foglalkozik egy osztályban? Jegyzőkönyveitek mikép szerkesztvék, mily nyelven s mi időben külditek fel?
35 Az igazgató közvetlen, kizárólagos összeköttetésben áll-e a tanhatósággal s egyedül annak felelős, vagy nem tesz semmi lényegest az iskolára ügyelő városi vagy egyházi előljáróság előleges megkérdezése nélkül? Mert a leirat a kormánytól függőnek
40 kívánja az igazgatót, de — azt mondja, — ez által az egyház patronatusi jogát csorbitani nem kívánja. Az önéletrajzot, melyet tőlünk kívánnak, mikép készítetted; mert én mint *ügyvédességéd* huztam ki az egész forradalmi időszakot. Efféle izére nem tettek-e nálatok megjegyzést. Az osztálykönyveket hogy kezelitek?
45 Az iskola alaprajzát mikor s miképen vétettétek? Mert a leirat azt mondja, hogy a ker[ületi] isk[ola]kormányzó majd lejö hozzánk s ha mindent úgy talál a mint, kell s jól ajánl, akkor fognak bennünket megerősítés végett fölterjeszteni. —

Ime annyi kérdést zúditottam elődbe hirtelen, hogy szemed száad eláll bele. Azonban ne ijedj meg tőle. A felelet csak oly rövid lehet, mint a kérdés. Egy egy forgácsot naponkint, mint a Luczczaszékin. Általában, ha iskolátoknak a szervezés utáni programmjával, rendezésével stb. könnyű módon megajándékoznál, igen jól cselekednél. Évdijatok úgy hiszem, mai napig
55 sem haladta meg az 550 ftot. Mit mond erre a felsőbbtség? — De ugorjunk ki már e sűrű porból és gőzből! Egészen neki izzadtam benne. Nem elég hogy napról napra valósággal nyelem, hanem még levélbe is azt kell írnom.

Hogy el ne felejtsem — mit gondolsz Gyulainak Petőfi
60 jellemzéséről? Engem az első rész kapott inkább meg, hol az embert festi; költészetéről tán hiányosabban szól, — a mit pedig lyránkról általában mond, nagyon összerántott. De azért

irodalmunkban ez az első rajz, mely Petőfit legméltóbban ismertette. Azzal a mit valamikor Kemény a te Toldidról a
65 Div[at]; cs[arnok]ban irt, épen nem vagyok meglegedve. Sokkal inkább a felszinen maradt, mint K[emény]től vártam. Csaknem pusztá excerptát vettem, mélyre ható jellemzés helyett. — N[agy] Ignác meghalálozott. Im ezt is ide pótolom, tudom hogy még nem hallottad. Mit vesztett benne irodalmunk,
70 elénekelték az ujdondász troubadourok. Ányi igaz halála után is, hogy nemcsak neve volt nagy, de orra is.

Köszöntöm egész háznépedet. Ne felejts el válaszolni

75

btod
LJózsef

613.

ARANY — KOLBENHEYER MÓRICNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1854. április ?]

[Arany néhány köszönő szó kíséretében megküldte Kolbenheyernak a Toldi-fordítás néhány helyére vonatkozó helyesbítési javaslatait.]

614.

LUGOSSY JÓZSEF — ARANYNAK

[Debrecen, 1854. április 5.]

Költői feldolgozás végett küldi

Arany Jánosnak

nemesb népies költészetünk teremtményének

Apr 5. 1854.

Lugossy József.

5

Hadakúta.

Fogyatéknépevel hátrált Csaba vissza Ázsiába, hogy apja szent kardját, mert ezt tartá a jóslat, a pusztá tengerének habjaiban testvérvértől tisztára mártván, búverejét visszaszerezze, s az elvesztett hazának visszafoglalására rokonaival egyesülten
10 térjen meg. Erdély véghatárinál örködni hagyja a Székelyt,

visszakeltében támaszúl, kalauzúl szolgálándót, — s áldoznak víz, tűz, föld és légnék, s megesküsznek hogy fenyegető vész idején segítségül fordulnak vissza. Ám alig tértek a havas aljáig, már a körülalakó népség fölemelkedik a maroknyi székely ellen: 15 de megrendül a föld, megrázkodnak a fenyűk koronái s hirüldadják a vonulóknak társaik veszedelmét. A hadak egy része visszafordúl, meglepi az ellent s pozdorjaként szórja szét. Év mulva ismét megirigylik a völgy lakói a székelyek nyugalmát s fenyegetik seregeikkel. De a patak síkoltva szalad a folyamba, 20 folyam a tengerbe, hirt visznek s a Székely ismét mentve lön. Három év multán uj nemzetségek veszik ismét körül a Székelyt s élethalálra küzdenek. Már a szellő is alig érte a távozottakat, de társul adván magát a puszták viharához, feltaálta őket messze tul Görög országon, a merre elvonultak, — s harmadszor 25 is győzelmet vívnak feleiknek. — Ezután sok idő folyt le, szorgalom a rengeteget kies teleppé, a pusztá örhelyet hosszu időzés, megszokás, hazává alakította át, a díófa csemeték agg törzsek-ké, az unokák férfiakká nevedektek. Azonban a szomszédok régi gyűlölete kitör a nyelvben s szokásokban egyedül álló Székely ellen; megszámlálhatlan nép kél fel kiirtásukra s a bérczes 30 kis hazát minden oldalról ostromolják. Dicsően vív a székely, de már már lankadoz a tulnyomó erők ellenében, — a segély messze van, tán feledésbe is ment, s az elszakadt hú társak rég földben aluszszák álmaikat. Csak a Székelyek csillaga nem szunnyadoz, s megemlékezve az áldozatról a esküről, lobogva viszi a hírt, hol a hősök lelkei vigadoznak. Már ott lennt az utolsó 35 csata készül, maroknyi nép ezernyi ezer ellenséggel szemközt, — midőn egyszerre paripák dobogása s fegyverek moraja hallatszík, s fényes hadak némán vonulnak éjente az égen fölfelé, — 40 a dicsó hadtársak, kik háromszor jövének segítségre, most negyedszer már mint halgatag szellemek hosszu sorban nyomulnak a csillagos égen keresztül véreik segélyére, s leszállnak ott, hol a kék boltozat ama havasokkal ölelkezik. Egyenként kiismerszik az ősz vezér s a többi bajtársak. Nincs halandó erő 45 melly megállhatna előttök, rémülés szállja meg a tenger ellenséget s futnak minden felé, többé vissza sem tekintendők. Azóta áll a Székely háborítlanúl s nem sokára véget ér hí örködése midőn az elköltözöttek visszatérő unokáikhoz csatlakozva, s őket kalauzolva, örökségöket visszafoglalják. A fényes hadak 50 ösvénye pedig mellyet jöttökben s visszatértökben taposának, eltörölhetlen maradt az égbolton, az ő lábaik s paripáik patkóinak nyomdoka az, mellyet derült éjeken mint tejfehér szalagot látsz tündöklenni a magasban, s mellynek neve azon órától fogva

hadakúta a Székelyeknél, melyre föltekintve a Székely megemlé-
55 kezik Csabáról és Atiláról s a Székelyek csillagáról. —

U. I. Ósmagyar népies csillagismémhez tartozó gyűjteményből,
közelebb Ipolyi Arnoldhoz felküldve, — de ohajtva egyszers-
mind hogy magyar népünk e néhány év előtt tábortűz mellett
szabad ég alatt, Székely atyafitól hallott — s ha nem hibázom,
60 rendkívüli szépségű — regét, művészi alakban, mesterkéztől
vegye. Ezért szabad rendelkezés alá bocsájtva. Örülök,
hogy ígéreteket némiképp beváltani ezzel is alkalmam van.

[Címzés:]

Tekintetes *Arany János*
tanár urnak stb
Bérmentve

Nagy Körösön

615.

ARANY — BERETVÁS GUSZTÁVNAK

[Elveszett]

[Nagykörös, 1854. április 18. előtt]

[Házigazdájuk testvére, Károly nagyon megnehezíti az egy házban
lakást; sértegeti őket.]

616.

BERETVÁS GUSZTÁV — ARANYNAK

Áprill 18^{án} 1854.

Tekintetes Úr!

Nagy meg illetődéssel értettem hogy a betsületes Család
végetlenül meg van bántva és folytonosan sértegetve olyan
szemétre valóktul, t. Úr nem ő tőlle vette haszonbérbe, mert
5 az enyém a ház, bánjon t. Úr véllök ugy, a mint a környül
állás maga mutatja, vagy: meg mutatta (:sana ratio docet:)
Uraságod olyan Ur mint a tulajdonosa addig az ideig s. a. t. a
ház árendát sem adják néki t. Ur, inkább maradjon Uraságotok-
nál — maradok Pesth
10 Áprilly 18^{kán} 1854.

szívből jót kívánója
Beretvás Gusztáv

Láttam: Kammermayer

cs. kir. h. mb. gondnok. Pesth.

[Címzés:]

Tekintetes Arany János

Urnak tisztelettel

[Feladóként:] Beretvás Gusztáv. H.

Körös

617.

TISZA DOMOKOS — ARANYNAK

Geszt. Apr. 21-kén. 1854.

Édes Aranybácsi!

Na már én is elég soká késtem a válasszal. De én oka nem vagyok koránt sem. Mi természetesb? (szép folyékony próza?) Aranybácsi beteg, olyan kórban sínylik melyre én bennem igen nagy hajlam van. Én érintkezem Aranybácsival; én elkapom a betegséget. De ne higgye hogy a restséget értem. A rossz levelezés nem hiba, — baj, belső baj. *Arany* ér. *Vena aurea*. Ezt értem én.

Pedig lett volna okom a gyors írásra, mely ok abban áll, hogy én apám szivességiből küldtem Aranybácsinak vagy 2 akó 10 11 éves asztali bort, s fel is tétettem a vasútra címetűl, — de miután Aranybácsi hallgat róla, attól kell félnem, hogy elveszett; mi annál sajnósabb volna hogy járatlan ember tévén fel a bort, átvételi nyugtatványt nem vett, s így még a conductoron tétethető kereset sem lenne lehetséges.

15 Különben megvagyunk. Egyetlen egy újság a káplánból lett papnak felesége, ki még csak két napos.

Aldja meg az ég!

szerető tanítványa
Tisza Domokos.

20

*Áprilisra*¹

Ez a világ bolond világ
Ezerfajta nyomoruság.
— Nem is élnék benne, hogyha
Valahol jobb kvártély volna.

25

Minden ember bolond. Ej! de
Ez már e föld sorja rendje

¹ A J. kritikáját e versről ld. 426. l.

— Öt több mint négy, de még nem hat —
— Nem vagyok a legbolondabb.

30 Április van völgyön, hegyen,
— Hittem, ki *engem* rászedjen,
Nincsen a föld golyóbison,
S ez volt első Áprilisom.

 Azólta sok rászedett már,
De az szintén Áprilist jár
35 — Ha rászednek hát nevetek;
Az is bolond, ki rá szedett.

 Egy már nékem széna, szalma
— Megjött szívem nyugodalma
Követem a világ sorját,
40 Vígán járom a bolondját.

Genre-kép²

 Nincsen nékem semmi gondom,
Úr vagyok én hogyha mondom!
Reggel fekszem, délben kelek,
45 Unatkozom — mit is tegyek?
 Igen ám!
Úr vagyok én igazán.

 Kevély vagyok, mert tehetem
Kelet népe az én nevem,
50 Van csibakkom, kék nadrágom,
Veres sípkám, adósságom,
 Mi kell még?
Úrban ez a fő kellék.

 Családomnak vitéz híret
Szemmel tartom, őrzöm mindég.
— Vadászaton árok előtt,
65 Én vagyok a legvakmerőbb.
 Lóháton,
Legény vagyok a gáton.

² A.J. kritikáját e versről ld. 426. l.

60 Jóságomat igazgatom,
Váltó módra gazdálkodom;
Lemondással naggyal bírok
Egy héten csak egyet írok.
Ebadtát!
65 Ha nincs pénz, van zsidó, — ád!

Idegennek és németnek
Csúfolnak kik nem szeretnek
Pedig bátran állíthatom
Magyar nyelven káromkodom.
70 Nem sok van
Ki cifrázná még jobban.

Nyugodtan foly és csendesen
Bor és lány közt az életem
S ha végre megkopaszodom
75 Grófi házba házasodom.
Igen ám!
Úr vagyok én igazán.

Mi az emlékezet?³

Mi az emlékezet?
80 Alkony leszállott nap felett?
Mely mindég gyengülő világgal
Az éjjel ellen harcot vállal
És míg az éj a tájt befogja,
Még egyszer újra átragyogja.
85 Az elenyésző tárgyakat,
S mindent mi volt hűn vissza-ad?
— Mi az emlékezet?
Egy öszvetört hajó darabja?
Melyet kivét a tenger habja
90 — Míg maga a gazdag hajó
Mindennel a mi rajta jó
Tenger fenéig sülyede
+S örökké elnyelé öle. +örökre
S most e darabtól függ a lét
95 Ezzel tartja még életét
A mindent vesztett utazó.

³ A.J. kritikáját e versekről ld. 426. l.

— Az emlékezet tört hajó?
 — Mi az emlékezet?
 Bús özvegy sírhalom felett?
 100 Áll mint egy fájó kőszobor.*
 Az élőket futja, kerüli.
 Keresi csak a holtakat.
 S a porló csonthalmokon üli
 A nem szűnő siralmakat?
 105 — Mi az emlékezet?
 Elnyúgodt harcok fellelt trombitája?
 Minden mi egy hős korból fennmaradt.
 Mely megfuva, harsány hangon kiáltja
 A rég elveszett dicső multakat?
 110 — Nem, nem, nem!
 Én nekem,
 A szép emlékezett [!]
 Nefelejts szívem felett.
 És általa két szép szem
 115 Sugarára emlékszem.
 — Vagy tarka toll
 Ékül süvegemen
 Mit az elszállott szerelem,
 Elhullatott!

* [Arany kiegészítése:] Ruhája gyász, arca komor,

618.

ARANY — LÉVAY JÓZSEFNEK

Nagy Kőrös april 22. 1854.

Kedves barátom!

Különös játéka a sorsnak, vagy az én levélírói (és minden-
 féle *trózi*) hanyagságomnak, hogy bár közelebbi soraid vételével
 szentül elhatározám vala neked rögtön válaszolni, azt mégis
 5 csak hetek múlva teszem. Vagy kétszer belefogtam, de mindig
 jött valaki és kivert belőle; pedig én, ha egyszerre meg nem
 írom a levelet, akkor úgy vesz, sohasem fejezem be többé.
 Beteges is voltam, test- és kedélybeteg, ez is végtelenül lustává
 tett. Aztán meg egy g[e]schäft miatt Pesten is jártam; annak
 10 elő- és utókészülete sok időmet ellopta. Végre pedig haragszom

rád, hogy meg nem írtad (ha te küldötted) azon hordócska bort, melly minap a vasuton érkezett hozzám, aviso nélkül, ugyhogy maig sem tudom, kitől? Ez nem szép tréfa volt tőled, vagy tőletek . . . az isten — áldjon meg érte.

15 Irodalmi historiákról szeretnél velem beszélgetni . . . hát miért nem rándultál fel, péld[ául] most húsvétkor, beszélhetünk volna akármennyit. Egyébiránt én most Pesten voltam — 24 óráig — s nem tudok többet, mint te. Egy pár szegény legény van ott, ki ír novellát, regényt, verset, tárczát, szerkesztí

20 a naptárt, a néplapok és könyvek özönét, ígéri a nagy díjt és keresi a magyarírót, [!] lámpával. Denique, megfogytunk öcsém, és megromoltunk.

Kérdéseidre, mennyire a szűk hely engedi, (talán már későn is:) kimerítőleg akarok válaszolni.

25 1. Azon 3 árkusos leiratot mi is kaptuk volt. Igyekeztünk neki mindenben megfelelni, kivéve a cenzurát, melly későbbre van fentartva, de azt is megajánlottuk.

2. Az algymnasium — a felsővel tulajdonkép csak egy, többnyire mindenikben ugyanazon tanárok, hasonló fizetéssel

30 tanítanak; a tanácskozást együtt tartják, nem is nevezzük meg külön az al- és felgymnásiomot: csak 8 osztályú nagy gymnasiumot ismerünk.

3. A szakrendszer az algymnásiumban is teljesen alkalmaztatik; ennél fogva egy osztályban annyi tanár, ahány tudomány, kivéve ha néhol (mint a latin nyelvből) pótlólag valaki

35 a saját szaka mellé mást is taníthat. Igy pl. a mathesis (8 osztályon keresztül) egy tanárra sok levén, a fenmaradó mennyiséget tanítja a természettan professora, mert neki meg kevesebb órája van 17-nél, mennyit nálunk hetenkint egy tanár ad.

40 A História egyre sok, pótolja másik, — de minthogy 2 tanárt meg el nem foglal, mindenik tanít még latint is. Én magyar nyelvet csak a felsőbb osztályokban tanítván, pótlom latin órákkal s így tovább, szóval, ha valakit főszakmája el nem foglal egészen, pótolja valami mással, a mihez ért; ha pedig főszakmája

45 egynek sok volna, pótolja más, ki ért ahhoz. De a szakrendszer az egész iskolát áthatja, s kiki legtöbbet fő szakmájából tanít, különböző osztályokban.

4. Az értekezlet jegyzőkönyve latin, felküldjük minden hó végén.

50 5. Az igazgató maga is közlekedik a tanhatósággal, de nevezeteseb tárgyakat a választmánynyal közöl, s ilyenkor a választmány, ha jónak látja, maga érintkezik a hatósággal. Az igazgató, a jó egyetértés végett, minden felülről jött rendeletet

közölni szokott időről időre a választmánynyal, sőt a conferentia
55 jegyzőkönyvét is bemutatja neki; szóval a választmány közve-
títése csak ott kerfíltetik ki, hol az, mint lomha testület, a cse-
kélyebb fontosságú tárgyak folyamát, késlekedése által aka-
dályozná. —

E dualismus egy kissé furcsa, de nem lehetett másképen
60 kivinni, hogy a kecske is jóllakjék stb. Ha egyszer nyilvánosak
lesztek, ne félj, majd útbá igazítnak, hogy akarva sem téved-
hettek el. Mindent meghagynak körülírnak, a legrészletesbben,
egész az iskolapadig és fogasokig.

6. Önéletrajzomban ugy tettem, mint Tinódi a poesissel:
65 semmit hozzá nem tettem, belőle el nem vettem. Első ízben
elhallgattam azt, a mit nem kérdeztek, t. i. az irodalmi működést;
másodízben megvallottam oly nyiltan, hogy megdicsértek érte.
Van egy leirat, melly nyíltságra, <s> kisebb hibák elnézése ígé-
retével, szólít fel: én annak eleget tettem. Tanácsolni nem aka-
70 rok e részben, mert kiki tudja saját körülményeit: de félő, hogy
ha az ember szépit magán, más forrásból szinte megtudják,
s ez rozszabb, mint némi közönséges botlás.

Iskolánknak programja még nincs, mert a bevett ostoba
szokás szerint program csak az év végén adatik ki. Majd akkor
75 elküldöm. Fizetésünk már 2 év óta 600 ft; de erre azt mondja
Mikulás hogy kevés; mi pedig *érezzük*, hogy igen kevés, ebben
a drága Bécsben. — S ennyi az, mit iskolánk állásáról, kérdéseid-
re felelhettem, ezt is jobban el lehetett volna végezni szóval,
ha az a Miskolcz oly távol nem esnék ide s a közlekedési eszkö-
80 zök teljesen nem hiányzanának. Azt azonban elhiszem, hogy
hiányzik a *nervus rerum gerendarum*, a *gerendák* nervusa, nálad
ugy, mint nálam. Kicsin mult, hogy most Húsvétkor fel nem rán-
dultam, per ti, Miskához; de a szűnnapok csak 8-an lévén, keve-
selletem az időt. Miska sem írt vagy 2 hónap óta, nem tudom,
85 mi baja.

Különben családom egészséges, köszöntenek. Házi körül-
ményeim a szokott rendben, magam pedig annyira vittem az
eposzi nyugalmat, hogy már most nem is dolgozom, daczára
az *öles* publicációknak, „6—író albumának” „Nép könyvének”
90 etc. melyekben se hírem, se tanácsom nem volt.

Isten áldjon meg, édes Józsim és irj gyakrabban, mint
eddig, mert daczára leveled gúnyos kezdetének, most egyszer
te voltál adós a válaszszal. Öllelek

barátod
A.János

ARANY — LUGOSSY JÓZSEFNEK

[Elveszett]

Nagykőrös, 1854. április 22.

[Megköszöni a Lugossy ápr. 5-i levelében küldött „Hadakúta” c. székeley regét.]

ARANY — TOMPA MIHÁLYNAK

Nagy-Kőrös, april. 22. 1854.

Kedves barátom Miska!

Hogyan esik az, hogy válaszdodat utóbbi levelemre, már *hónapok* óta hiába várom? Megszidnálak, de félek, hogy igazságtalan lennék irántad, mert nem teszem föl rólad, hogy merő
⁵ lustaságból illy hosszúra terjedjen hallgatásod, azt pedig épen nem hiszem, hogy irántam hűlni kezdenél, mert arra okod nincs, s ha volna, azt nekem tudnom kellene, mielőtt így megválnánk. Azt kell tehát gondolnom, hogy körülményeid olly nyomasztók, mikép arra sem érsz, hogy pár sorban engemet értesíts;
¹⁰ azt kell hinnem, hogy megtört kedélylyel az egész világtól — s benne tőlem is elfordultál; hogy betegség ágyba szegzett, meghaltál, vagy nem tudom, mit.

Mert lásd, ha az ember él, igyekszik annak, legalább barátja irányába, jelét is adni; példa vagyok rá jó magam, ki
¹⁵ nem tűrhetség tovább *december* ótai hallgatásodat, már *másod* ízben sürgetlek; közelebb pedig az *asztaltól* is meg fogom kérdeni, mit csinálsz. Mert a búbajos asztal csakugyan megmondja, a mit ő tud, s E. Gábor naponkint correspondeál rajta Petőfivel,
²⁰ lévén. Sándor igen jól emlékszik rólam, furcsa is volna, ha nem tenné azt. Tréfán kívül, az egész olly bolond historia, mit könnyebb kinevetni, mint megfejteni, azért korunk tudósai az első utat választották. De, ha *magad*, rátéve kezedet az asztalra, *csupán gondolnád* a kérdést, s az irott felelet *mégis ráillenék* arra,
²⁵ akkor szintolly furcsán érsz, mint hasonló esetben én érzettem. No de hagyjuk ez ostobaságot, mellyről kiki csupán *magát*

győzheti meg, de mást, még legjobb barátját, testvérét, nejét. apját sem.

30 Kevésbe mult, hogy Pest helyett Hanvára nem rándulék most ünnepkor, csupán az tartóztatott vissza, hogy 8 napi vacatióból, jövet-menetet belétudva, alig maradt volna egy pár nap együttlétünkre, s az mit ér? — Jól is tettem, hogy honmaradtam, hátha megbotoztál volna ott.

— Igen te Miska! Majus 1-jétől megszűnik az ostromállapot: használ-e az neked valamit? Én helyedben folyamodnám akkor, mert az az internatio alkalmatlan egy dolog: hátha akkor szelídülne az irányodban épen szükségtelen szigor. Mert tőled s tőlem ugyan Omer basa azt teheti a mit neki tetszik, s ha a forradalmat Gräfenbergben töltötted el, most bizonyára te nem fogsz 40 azt csinálni. Nincs-e valakid, a ki éretted magát közbevetné?

Ezt pedig önzésből tanácsoltam, minthogy a nyári szünnapok egy részét (ha ugyan barátságunk föl nem bomlott) Hanván akarom tölteni, és szeretném, hogy akkora teljesen szabad légy. Az én beteges kedélyem, a te víg körödben remél 45 gyógyulást. Meg is teszem, ha addig el nem visz a manó.

Említém, hogy ünnep keddjét Pesten töltöttem. Ne gondold pedig, hogy valami új dologgal ruckoltam elé: pár csizmát s egy kabátot venni mentem, — mégse vettem a drágaság miatt, inkább járok meztláb és foltosan, mint költőhez illik. 50 Mellékesen egy g'schäftet csináltam Toldi Estéjével, (miután a II-dik rész elkészültét magam se győzőm várni) egy kissé kitoldozám, borzas haját megsimítám, s Heckenastnak repraesentáltam. Ad érte 800 ftot. Nincs reménységem, hogy a közönség enthusiasmustal fogadja, még akkor se, ha az elsőnél rosabb 55 nem volna: mert annak mindegy; mikor a népies nagy divatban volt, akkor Toldi és Kinizsi egy niveaun állt előtte; most, hogy némi csömör kezd mutatkozni, még a Petőfi népdalait is meg fogja vetni. A mint a divat hozza magával. Ott lehetnek aztán a kritikuskok dicsériadjai, kik (köztünk legyen mondva) nem sokkal 60 értenek jobban a poésishez, mint a közönség, vagy plane Török János, ki rőf számra rendeli meg a verset.

Pestnek irodalmi világa nem sokat ér. Nehány szegény legény lézeng ott fel s alá, pénz, erély s tehetség nélkül. De kiadókban nincs hiány, vállalat mindennap tíz, hogy másnap meg 65 bukják. Experimentumok mindenütt, ész és eszközök nélkül; mint hajdan a politikában. Valóságos magyar tempó.

De nem untatlak tovább jó Miskám. Verseid II. láttam Pesten, bizony szegény kiállítás! Mintha birkatenyésztésről volna írva 1819. Apropos! Múlt hóban a vasúton egy kis átalag

70 bort kaptam: nem te küldted? vagy nem tudod, ki? Nem Vadnai? — Nincs annyi lelkem, hogy végére tudjak járni. Tiszai gőzösről tették a vasutra, aviso nélkül.

Nőm, gyermekim egészségesek, csokolnak benneteket. Az én fejem még is zúg néha, de már megszoktam, s nem csinálók
75 rémképeket. Öllelek és csókollak, drága Miskám,

barátod
A János

621.

T O M P A M I H Á L Y — A R A N Y N A K

Hanva, majus 1. 1854.

Nem vagyok biz én édes barátom! sem beteg sem holt! az életutálat sem bánt ez idő szerint olyan nagyon, bár, hogy nagyon szeretném a világot abból semmi sincs; hanem nem irtam, nem akartam írni, mert *nehezteltem rád*, nehezteltem
5 mondom, mert legutóbbi leveled olvasása után többé nem neheztelek de, isten engem úgy segéljen komolyan *haragszom!*

Verseim irván öszve szívesen kértelek egy kis segedelemre, miután itt a környéken egy pár versemet semmi módon megkapni nem tudtam. Hozzád fordultam ki hozzám *legközelebb s*
10 *legtávolabb* vagy. Hogy kérésem teljesited, reméltem, de csalakoztam. Azonban szépen megvigasztalsz, midön sürgetésemre kénytelen vagy felelni; megvigasztalsz ekképen: „Vigasztald magadat hé! nem csak te vagy ki válaszomra vársz, körülbelől
10-en vagytok hasonló állapotban.” Tudom én azt hogy elkésni
15 a válasszal még nem szentségtörés, mindenikünkön megesett s esik akarhányszor, de a baráti érzelmek kicserélése közt, és a közt, ha valami segítségre hívnak fel a lehető leggyorsabban, van egy parányi kis különbség. Hogy pedig 10 magamszórú
quantitásu s qualitásu embered van, azt nem tudtam, okom volt
20 némely leveledből mást gondolni. Én nem vagyok illy bővében a jó barátoknak s nekem nem nehéz a választás 10 vagy 100 közül kinek irjak legelsőbb? Nem irtam hát, hogy időd legyen 9-nek válaszolni, mert hiszen ha *egyre* sem felelhettél, még kevésbe tehetted azt ha azóta 3-szor, 4-szer irtam volna levelet. —

25 Azonban jerünk tovább és *paulo majora canamus!* Legutóbbi leveledben van egy-két kifejezés, mellyet óhajtottam volna soha nem hallani; nevezetesen: „a nyári szünnapok egy részét

(*ha ugyan barátságunk föl nem bomlott*) Hanván akarom tölteni." tovább: „*nem hiszelek, hogy irántam hűlni kezdenél, mert arra*
30 *nincs okod, s ha volna azt nekem tudnom kellene, mielőtt így megválthatnánk!*” — János! micsoda beszédek ezek? Te lehetők tartod a megválást? Azért hogy hanyagságodért egy-két havi hallgatással önként megbüntetni akarlak, már *hűlés, megválás, barátság-felbomlás?* A kit én szeretek, attól *nem szeretem*
35 *az ilyen beszédeket.* Roszúl, igen roszúl esett beszéded, nem csak nekem, de nőmnek is. Mi sem történik köztünk, s imé boldog isten! minő kifejezések. Én azt hittem, engedj tovább is hinnem hogy soknak, igen soknak kell köztünk történni vagy kellene, míg ide jutna a dolog. — Ime láthatod, hogy többé nem
40 *nehéztelek; neheztelésem elnyelettetett haragom által, mert igen rosz ember vagy, rosz pillanatokat szerzettél nekem meg-gondolatlan nem is tudom mid által.*

Csak egyetlen egy eset van János! hogy neked megenge-
dek, t. i. ha szavad beváltod és hozzám *jössz*; Fájdalom, ismét
45 *nem írhatom ezt jöttök*; feleségemmel hosszasan tanácskoztunk, hogy lehetne benneteket együtt és egyszerre látnunk. Azonban ismét baj van; először nem tudom az ostromállapot megszűnése mennyiben hozott nekem jót; folyamodni fogok a főnökhöz vagy Kassára s mindent elkövetek. Másodszer, abban a csendes öreg
50 *házban mellyről én neked irtam valamikor, nem fogadhatunk többé benneteket, e napokban abból végkép kiköltözünk; az egyház építkezni akar részemre, zselléségre szorúlunk; hol lesz? hogy lesz lakásunk? még magunk sem tudjuk; így kellő kényelem nélkül sem nektek sem nekünk nem lenne az, az együtt lét,*
55 *minek lennie kell és lesz is; elhatároztuk tehát, hogy míg házunk fel nem épül, nem látunk szívesen fészkestől; pedig te semmire kellő ember, mint szeretnénk mind a négyeteket *kebelünkbe fogadni!**

Mondom: nem tudjuk hogy lesz és hol lakásunk? de egyet
60 *tudok bizonyosan, t. i.: nekem lesz becsületes, csendes, kényelmes egy szobám; hol mi ketten szépen megférünk. Neked tehát el kell jönnöd! El kell török-szakad! tanulj meg az utat Hanva felé, aztán később ide röpted családodat. Igérd meg ezt nekem most, és teljesítsd majd annak idejében: ugy szivemből megenge-*
65 *gedek! máskép sem magamat sem levelemet nem látod ez életben. Elgondolván az ugy nevezett *bajt*, ha csupán nem-akarás vagy restség miatt elmaradsz tőlem: magátkozlak! Még a *legroszabb esetben* is lesz kirándulásunk: Murány vára, az agtelki és sziliczei barlang, a hfres hámorok, egy pár kisebb fordó stb,*
70 *aztán saláta, rántott csirke stb aztán még ma elteszek számodra*

vagy 8 csómó legfainabb három éves dohányt. — Csak jőjj, jőjj!

Örülök hogy Toldi ismét szerzett és *vívott ki* számodra egy pár garast; ez is jó; mi fogadtatását illeti könnyen bekövetkezhetik a mit sejtessz; olvasók és criticusok egy húron pendülnek. Boszantott hogy a *Nagyidai Czigányokat* olyan komoly pofával kezdték olvasni, mintha *legendát* írtál volna Farahó népéről; boszantott hogy benne Toldi fenségét és komolyságát várták, és persze hogy megcsalódván nem ők, de te lettél az oka.

Azonban én még is azt hiszem hogy nem lesz okod panaszra. — Olvastad azt a *lantos költészetéről* írt értekezést a Naplóban; van benne sok jó és igaz de elég elfogultság is; én azt tanultam belőle hogy a felmutatott kortársaktól (lásd ott a neveket Toth Endre és Kálmán Sükei, *Nagy Sándor* stb;) egyetmást elsajátítottam, a többek közt a *gyorsírást* (nem tudtam hogy ezt is tudom); azt tanultam továbbá hogy Székely Jósi nagyobb költő mint Tompa. Csakugyan igaza lesz Berecznek' ki nem rég azt mondta, hogy irataimban *már* látszik *némi* emelkedés. — János miért panaszkodnál? sok bajod s kellemetlenséged lehet és van is tudom; de egyet nem ösmersz: a *méltánytalanságot*; azonban ebbe is bele szokik aztán az ember!

Hogy Verseim rosszul néznek ki elhiszem; iparczikké válik az a pesti kiadó urak kezében; aztán van láрма az irodalom iránti buzgóság, vállalkozási szellem s más historiáról. Gschäft semmi más, pénzhalászat!

Ha eljősz és megmutatod elhiszem az asztalírást, A bort nem tudom ki küldte? Mindenesetre okosan tette. Ugy! kijöttek-e már a Mentovich versei?

Válaszodat várom! A kedves komámasszonyt nőmmel együtt a legforóbban üdvözeljük; gyermekeidet csókoljuk, mindnyajotak[at] ölelünk. Isten áldjon!

barátod Miska

622.

GYULAI PÁL — ARANYNAK

Pest. Maj. 6. [1854.]

Kedves barátom!

Majus elsője eltelt s az ígért költemény sehol. Nem késnék, ha majus tizedikére is érkeznék meg. Tartsd meg ígéretedet barátom, mert a vállalat ügyét mozdítod elő. Csengery és Ke-

⁵ mény nagyon kéretnek általam; minden esetre tőled akarnak adni az első füzetben, melynek első iver mar sajtó alá ment.

Küldj tehát és mielőbb. Ha te nem vagy megelégedve velem, meg leszünk mi s mások. A második füzetbe aztán olyat küldhetsz, a melyet akarsz, most küldj, a melyet lehet s ne ejtse kétségbe az egész szerkesztőséget.

¹⁰ Válaszodat minden esetre s e szolgabirói hangért engedelmet kérve vagyok

a te jó barátod
Gyulai.

[Címzés:]

Arany János urnak.

Nagy-Kőrös.

623.

ARANY — TISZA DOMOKOSNAK

Nagy-Kőrös, május 8. 1854.

Kedves Domokos!

Válaszom megint tovább késett, mint akartam. No de ez már rendes dolog; ezentúl nem is érintem, ha meg nem javíthatom hibámat.

⁵ Eccé! Ki gondolta volna hogy a kis hordó Gesztről érkezett! Aviso és levél nélkül 8 napig hevert a vaspályán, ki sem akarták adni, azt mondván, hogy mint „utas-podgyász” tétetett föl, nem mint küldemény. Denique kiadták; a hosszas út és viszontagság annyira megzavarta szegényt, hogy azóta sem birt ¹⁰ megtisztulni, ámbár üvegekre vontam. No de így is majd elfogy; azonban kár érte. Egy becsületes jó akaróm, ki itt lakik a háznál s befogott [befogadó] házigazdám tesvére, fel is adta a finánczsidónak, mint eltitkolt bort, azt hívén, hogy majd jól megbüntettet; azonban a zsidó csupán a rendes taksát, 3 bankó forintot, vette érte. ¹⁵ Enynyi viszontagságon ment át a szegény bor. Se avisát, se levelet nem kapván vele, nem tudtam, az égből hullott-e le: Miskolcra gyanakodtam, honnan Lévy Józsi már tavaly küldött 20 cilinderrel, egy ládába pakolva. Gesztre nem is álmodtam. Azonban annál meglepőbb rám nézve: ²⁰ köszönöm, édes jó Domokos, szíves megemlékezését rólam; s köszönöm a Mgos urnak, hogy alkalmat nyujta, azt kitűntetni.

Az *arany-érrel* csak tréfálni látszik: de aligha igaza nincs. Legalább mások azt mondják; bár én a szokott jeleket nem tapasztalom; kivéve hogy gyakran fejtűgásaim vannak, melyek ²⁵

röstté, szellemi munkára alkalmatlanná tesznek; és kedélyemet elsötétítik. E miatt ritkán van kedvem foglalkozni költészettel, — vagy egyébbel.

Nálunk különben semmi újság, kivált olyan, a mi Gesztet is érdekelné. Napjaink telnek, a szokott egyhanguságban; család-
30 dom egészséges.

Most küldött versei közül a két első vig, vagy gunyoros, az utolsó komoly. Egyik sem legjobb, egyik sem legrosszabb. Az *első* (Áprilisra)¹ egy kissé nyers; a *bolond* szóval éppen nem
35 gazdálkodik; a *második* (Genre kép)² nevének eléggé megfelel; elég jól is megy, de az „ebadtát” kimaradhatna belőle. Azért, hogy az a tisztelt uraság elmondja, a *művészet* ne mondja el. A kettő közt ez a sikerültebb. Az *emlékezet*³ címűben az „össze-
tört hajó darab” tán inkább a *reményé*, mint az emlékezeté.
40 Különben ez elég csinos; s a bezárás nekem tetszik. Mindazonáltal korábbi jó verseit meg nem haladja, sőt alattuk marad.

Ennyit mostani verseiről, édes Domokos. Úgy hiszem, nem szükség már mindig figyelmeztetni: hogy itt vagy ott a mérték, a rythmus, a széphangzat hiányos; azt maga is észreveszi; de természetesen, nem mindig lehet kijavítania.
45

Én is *sajtó* alá adtam a Toldi „ösetört hajójának” egy szál *deszkáját* (: Consequens allegoria :) a „Toldi estéjét.” Majd meglátom, mit ad isten vele.

Köszöntöm Kovács Bácsit, és minden jókat! Fogadja
50 ölelésemet!

btja
Arany János

624.

ARANY — TOMPA MIHÁLYNAK

NKörös, majus 8. 1854.

Nem addig van az, Miska! már most én haragszom, és nem úri magad, pro primo azért, hogy nehezteltél, pro secundo, azért, hogy haragszol. Mikor irtad nekem hogy *sietve* kellene a versek? Idézem leveledet, sőt, ha kívánod, másolatban is megküldöm
5 30 kros bélyegívén, hitelesítve szolgabíró által, mert az eredetét nem adom, azt megtartom, bármilly pimasz legyen is, lomnak íróasztalom fiókjában. Érted-e? lomnak. Tehát ezt írja nekem Tompa Mihály ő tisztelendősége december 18-áról A[nn]o
1853: „Ad vocem vers. Jánoskám! irasd le a nők könyvé-
10 ből az *Öreg Szolgát* és küld(d) el nekem; valamint, ha megkap-

¹⁻³ Ld. e kötetben 414—417. l.

hatnád ilyen című humoristicus versemet az *Én lakásom* azt is megköszönném, a *Hölgyfutárban* jelent meg, tán 1851-ben, ha jól emlékszem. Szükségem lenne rájuk, *tán* könyvben még ki nem adott versemet *írom össze*." Hgl itt az a *sürgető* szükség?

15 A „tán”-t olvashattam annak? Hisz én három éve hogy kötettem egy könyvet, melybe apró versemet össze akarom írni, s még nem írtam bele 8-at. Gondolhattam e én, hogy a te *tán*-od alatt már a betűszedő rejlik? Mindazáltal egy kevés procrastinatio után teljesítettem kívánatodat. Az *Öreg Szolgát* saját körmeimel írtam le, a másikért felhánytam egy kazal bekötetlen s rendezetlen *Hölgyfutárt*, feláldoztam egy számot, kiollózáván belőle az illető verset; melynek hátán még pro superabundanti, Laukától is volt egy rigmus. És te, háládatlan, méltánylod az én fáradozásomat? Nem! — Te szuszogsz, neheztelsz, duzzogsz,

20 morogsz, zsémbelsz, pörölsz, osztazol, czivakodol, veszekedel! Ezért menjek én hozzád? Nem én, ha Czegléden lagnál sem!

Hogy a 10 collegával (kik veled együtt levelemre várnak) együvé tettelek, az is nagyon szúr. Egresi Gábornak azt írta egyszer az asztal, midőn tőle tulvilági dolgokat kérdezt:

30 „te nagyon bölcs ember vagy, Gábor!” Én is olyan formát mondhatnék neked. Te abból, hogy nekem vagy 10 levelem van írni való, azt okoskodád ki, hogy tehát én e 10-el egy színvonalra helyezlek. *Tettel* mutattam ellenkezőt, mert 10 közül csak *neked* válaszoltam akkor, a többi vagy későbbre, vagy végkép e! is maradt. Ha te egy tréfás kifejezést mindig így elcsúrsz-csavarsz,

35 akkor nekem a Lxxxv collegám s költőtársam levélstylusához kell folyamodnom, melly így hangzik: „Tekintetes ur, tisztelt collegám s barátom! — Azon érzelmek következtében, mellyek engem *Hozzád* csatolnak stb.” — Én a 10-es számmal csak roppant

40 elfoglaltatásomat akartam értésedre adni; miután az *igazi mentséggel*, — t. i. hogy kedélyem levert, szellemem tunya, minden foglalkozásra, sokszor még levélíráásra is röst, — hogy ez állapot rajtam csaknem mindennap megújúl — *magam* is, *téged* is terhelni nem akartalak.

45 Azért jó fiú, most, ha valaha, tarthatni tőle, hogy még összevesszünk. Mert hogy te igen érzékeny, igen kényes vagy némelly dolgokra, azt én rég tudom; de míg az én birka jámborságú kedélyem megvolt, könnyű vala a differencialis pontokat kikerülnöm. Most, mikor én talán még érzékenyebbé váltam, te

50 légy az okosabb, s ne csinálj ennyiből: . . . ennyit: . . . *

Képzelem minő commentárral adtad elé nődnek ártatlan

* Az eredetiben e helyeken egy kis köröm s egy izmos ököl van rajzolva.

kifejezésimet! Kedves komám asszony! Ne higye ám mind azt, a mit Miska mond mert ő haemorrhoidalis ember, az ilyenek pedig (: magamról tudom, mert velem is el akarják hitetni, hogy
55 az vagyok) sokszor sárga tüvegen nézik a világot. Azt higye, a mit én irok, t. i. hogy emlékezetök oly kedves nálunk, mint senkié. S ezzel vége a polemiának.

Azt a *lantos* értekezést olvastam, s megütöztem volna rajta, ha nem sejténém, hogy Greguss írja. Ez ember „a népies”
60 költészet iránt nagy ellenszenvvel látszik lenni, és imádni különösen a jó trochaeusokat, s jámbusokat; veled az a baja, hogy ujjabb időben nem méred oly szabatosan verseidet, mint az Athenaeum korában, sőt olykor a *pórköltészet* felé (azaz mifelénk) is hajolsz. Különben, hogy miért tett az ifju óriások
65 közé, azt nem értem. Aztán én nem ugy olvastam, hogy Székely nagyobb költő Tompánál. Téged előre különválasztott, s úgy tette a hasonlítást. Azonban úgy is oly bolondot szólt, a millyet még senki. Székelynél, költőnek, mind több, a kit felhoz, talán Nagy Sándort kivéve, mert ezt nem ismerem.

70 A Mentovics verseinek nyomása lassan halad. 7—8 correctura ivet kapott még, azonban majd megjelen. Szász még nem irt, haűtétől öte Erdélyben van.

Örvendek az uj parochiának. Érem-e azt, hogy benne vendéged legyenek? Csak boldog egy falusi pap! Bezzeg nem építnek
75 minékünk, hanem hurczolkodunk, mint a cigány, minden tavasszal. Most is ugy megsajnáltam egy collegámat (vagy benne magamat) látva, hogyan sétál Sz. György reggelén, egy podgyászos kocsi után, magas kalapban, Zrínyiben. Ezt itt csak a professor és zsidó teszi. Semmit se ohajtok inkább, mint szegény
80 szalontai kunyhómat, hogy ott megint oltogathassak „procul negotiis”. Ez sem falu, sem város — mindeniknek csak rosz oldalát bírja. Nincs egy talpalatnyi kert, föld — s az ember ha 100 évig itt lakik sem szereshet semmit, oly drága a fekvő vagy-
85 lyemet.

De már majd nagyon savanyú is leszek. Isten áldjon meg, édes miskám, szeressük egymást ezután is; mindenek felett pedig ne *nehesztelj* meg, hogy most nevedet kis betűvel találtam írni.

90 Ölelünk, mi négyen, hármótokat. Az asszony, Julcsa, Laczki, egészségesek, mint a makk; kívánom, titeket is hasonlóan találjanak soraim.

barátod
Arany János

625.

ARANY — GYULAI PÁLNAK

[Elveszett]

Nagykőrös, 1854. május 10.

[Küldi a *Mátyás anyja* c. verset *A Magyar Nép Könyvébe*.]

626.

TISZA DOMOKOS — ARANYNAK

Geszt Maj 13-kán 1854.

Édes Aranybácsi!

Na én ugyan feltettem az ügyetlenség koronáját e borküldés ügyében. Valóban azt mondhatná ez ajándéokra Aranybácsi, mit egy valaki egy bált adóhoz, midőn látta hogy új
5 köpenyegét ellopták: „Köszönöm az ilyen mulatságot!”

Verseim e nagy időközben is csak háromra tudtak felszaporodni. Híjába! a virágnak le kell hullni, ha a gyümölcsnek érnie kell, nekem pedig Augustus végéig okvetlen meg kell érnem,
— mely gyorsérés nem esik meg egy kis meleg nélkül.

10 Különben áldja az ég! házi ura érdemes testvérjét [ide egy marokra fogott seprű vagy lapát van rajzolva] köszöntöm.

szerető tanítványa
Tisza Domokos

*Panasz*¹

15 Miért születtem, miért szerettem!
— Felhőtlen kék ég mosolyg felettem
Mosolygott én rám gyönyörű kék szem,
— Óh de mindig fáj ha rá emlékszem!

20 . . . Minden bokorban fölmile múlat,
Minden bokorban ibolya illat
— Mulattam én is, ibolyát szedtem
Szívemre tettem, s ach! elvesztettem!

¹ A.J. kritikáját e versről ld. 432. l.

— Szép ifju lepke, kéjtől izgattan
Egyik rózsáról, másikra pattan.
25 . . . Melyet szerettem, volt olyan rózsza
De egy tavasz sincs mely visszahozza!
— Az erdő lombján gerle madárka
Búgat, repesget, — öleli párja
30 — Hol az én párom? — Messzi el reppen!
Miért születtem, miért szerettem!

Tavaszkor¹

Szerelmem! nézd: tavasz virúl
Az erdő minden fáirúl.
Lomb és virág hús sátorán
35 Búsan keserg a csalogány.
— A többi milljom madarak
Ezer víg nótát dallanak.
S a rét, a nap szerelmese —
Mily ékes bársony köntöse!
40 — Hajában virágkoszorú,
Menyasszony, — de nem szomorú,
— De mégis! — Menyasszonyjelül
Pillájin ím friss könnye ül.
.. S a lég! a lég oly eleven
45 Nem is lég tán, — hő szerelem?
— Az ember alig szívja be
Vér és velő fő, forr bele,
Önkénytelen nyílik a kar . . .
— Itt nem lég — szerelem fuval
50 S a délibáb tündér-ere
— Szerelmi csókok tengere!
. Jöhetne most lány — csúf, ragyás
— Kit elkerülne, futva más,
S belé szeretnék! — szép szemed
55 Csudálkozással rám mered:
„Bolond! ki míg mellettem állsz
Rútért epedsz, ragyásra vársz!”
— Hja lélkem! bármi szép legyél
Egy rút e végre többet ér,
60 — Mit véle, nem lehet veled,
. Még télen megszerettelek.

¹ A.J. kritikáját e versről ld. 432. 1.

A két bojtár³

A telihold szép sugára
Mélán süt le a pusztára.
65 Álomé az egész ország
— Mind elfeküdt már a jószág.

A két bojtár, marha mellett
A fűre le heveredett
70 — De közülo[!]k egy sem alszik
Beszélgetnek, szavok hallszik

— „Pista, tudod hányszor mondta
A jó mester úr naponta:
(Eskolába mikor ja[!]rtunk),
A másénak soh'se ártsunk?

75

Hej! te roszra adod magad
— Mi mozog a szűrőd alatt?
Tudom megint bárányt loptál?
Istent, embert, bosszantottál.” —

— „Ne predikálj, ne bosszantgass!
80 Zsivánnak csak tán nem tartasz?
— Két kis süldő nyulat fogtam,
A szűrömet rájuk dobtam”.

Jancsi a szót hagyja félbe
Oda néz fel a nagy égre
85 — Úgy oda néz, olyan vadúl
Hogy a csillag egymásra hull

— „Mintha minden ízem fázna,
Mintha erős hideg rázna
— Addszí szűrőd”! A kis nyúlat
90 Ereszd el, majd fogok újat.”

S nem várva szót, csak oda kap,
Nem bárány volt a szűr alatt!
— Szelid bárány? — Mérges kígyó!
Gaz szerető, ocsmány r[ingy]ó*

* Nem tartom obscoen kifejezésekben a népiest, de úgy hiszem hogy e szó itt helyén áll és erős. Azt sejteti valami bennem, hogy mind a bugaci csárda, mind a Csikó bőrs kulacs szerzője és P[ető]fi is, ide tették volna.

³ A.J. kritikáját e versről ld. 433. l.

Forog Jancsi véres szeme
Csákányára tapad keze
— De egyszerre dühét veszti,
S karját, botját leereszti!

S egy hang nélkül indul tova
Kergeti a bú ostroma.
— Kis üszője után bődül[!] —
. . . S megered a köny szemébül.

627.

ARANY—TISZA DOMOKOSNAK

Nagy-Kőrös majus 20. 1854.

Kedves Domokos!

Nincs miért a bor küldésből annyira lelkiösmeretet csinálnia, mert elfogy az szépen, s naponként dicsérve emlegetjük küldőjét! Nem is adják fel többször, kedves [ide egy hurok van
5 rajzolva] laktársam elköltözött a háztól, s most nyugton élvezem az ákác-fák hűsét esti homályban.

Igaz a van, most az érés fő dolog; azért a virágokat ne is erőtesse, csak ha épen jónek. Csupán, mikor [„]a kebel istene hajtja” egyébkor ugy sincs istenáldás a versen.

10 Most küldött versei közül az első (Panasz)¹ legjobb, bár, ugy látszik maga nem sokra becsüli, legalább az *ach* felkiáltás arra mutat, mintha az egészből csak tréfát csinálna. Egy pár sajtólagos tropus nehezíti, mint „a lepke *pattan*” (pattan a sajt-kukac) s a gerlét *öleli* párja. — A második (Tavaszkor² = tavasszal) komolyan indul, aztán a vége pajkos. Egy csinos képet fest, azután kitorli rajta az ecsetet. Miért ez? Petőfinél, igaz, van egy-kettő, ilyenforma, de az ő force-a sem ebben áll. No meg övé epigrammaibb, rövidebb és csattanósabb. Itt nem tudja az ember, mi leli, midőn a csinos képek után egyszer csak
20 illyet olvas: szép szemed csudálkozással rám *mered*. Hát még a mi a *legyél* (lesz-ik?) szó után jó! A legutolsó sornak egybe-
34 függését az egésszel nem értem. *Még télen megszerettelek*. Azt akarja tenni: tehát már meguntalak? Az utolsó vers r — ó szavában nincs obscoenum, csak illem elleni vétség: de itt, e
25 különben szép versnek utolsó soraiban a *gondolat* rejt olyasmit. „É végre”: mi végre? —

¹⁻² Ld. e kötetben 429—430. l.

A harmadik (Két bojtár³) elég ügyesen van gondolva. A poesis alanti rétegében járva, megbocsátjuk neki az erős kifejezéseket, mert jellemzők. S itt az *eszme* sikamlóssága nem is
30 ötlík úgy fel, mint az előbb megrótt helyen. Átalán, egy gondolatlan szó mindég inkább tarthat igényt bocsánatunkra, mint egy ledér *eszme*. Az előbbi mellett még lehet a szív tiszta. Sajnálom hogy e megrovásokat kell tennem.

Most isten vele, édes Domokos, vegye baráti jobbát

35

Aranynak

628.

GYULAI PÁL — ARANYNAK

[Elveszett]

[Pest, 1854. május vége kb.]

[Mellékel 20 pft-ot, melyet Csengery Antal küld a *Mátyás anyja* tiszteletdíjául.]

629.

TOMPA MIHÁLY — ARANYNAK

[Hanva, 1854. május 31.]

Édes Jánoskám!

Leveledet vettem már jó régen s igazán megvallva sehogy sem voltam vele meglegedve, mind a mellett is hogy egy helyesírási hibámat nagylelkűen megcorrigálsz. Nem szólok most
5 arról, hogy bizonyos érzékenység felől te, épen *te* minő igazgaltalanul beszélsz, valamint arról sem, mennyiben lettél te azóta érzékenyebb vagy érzéketlenebb: elég az hozzá hogy én jelenleg még e lapot sem irom tele. Először azért mert néhány nap óta
10 *először*) az ágyból, erős hideglelés kinzott egy darabig, azután más egyéb, szóval most ha már nem beteg is de beteges vagyok; s nincs sem kedvem sem erőm akár enyelegni akár veszekedni. Másodsor: ez a tárgy olyan fontos, hogy kár volna csupán

³ Ld. e kötetben 431—432. l.

levelezés, noták, és ultimatumok útján végezni el; jőj magad
15 és tépjük meg kedvünkre egymást. Addig isten áldjon meg a
teiddel együtt.

igaz barátod
Miska

Hanva, Majus utolsó napján
1854.

[Címzés:]

Arany János urnak.
Pest

Nagy-Kőrösön

630.

GYULAI PÁL — ARANYNAK

Pest. Jun. 8. 854.

Kedves barátom!

Kaptad-e utolsó leveletem? Husz pengő forinttal volt ter-
helve, melyet Csengeri küldött neked a „Népkönyv”-ben kijött
költeményedért. A „Népkönyv” szerkesztői úgy várják újabb
5 költeményedet, mint a Messiást. Küldj valamit mielőbb, akar-
mily későn is jó már, még sem késő. Leveledet minden esetre
elvárom.

Bocsáss meg, hogy az ünnepeken nem látogathattalak
meg. Lehetlen volt. Azért is bocsáss meg, hogy Kovács bácsi-
10 nak Laczi és Julcsa számára vett vásárfiaját nem küldtem ki
Mentovichtól. Másodszor nem találkozhattam vele, sehogy sem
tudtam megtalálni szállását. A legelső alkalomtól kiküldöm.

Jókai talán ma kifizeti kontodat. Szóval megmondtam
neki, levelet irtam hozzá. Sürgetni fogom mindennap.

15 Sok mindenről szeretnék írni, de beszélyem végszakaszá-
val épen most kinlódom. Sem idő, sem pénzzel nem tudok gaz-
dálkodni.

Az ég áldjon!

barátod
Gyulai

[Címzés:]

Arany János urnak

Nagy-Kőrös.

Geszt Jun. 10-én 1854.

Édes Aranybácsi!

Sebesen repülnek az órák, kivált Pesten, az az egy-két nap oly hamar eltelt, oly hamar hazajöttünk, hogy megsem tudnám mondani, voltam-e ki Gesztről, vagy sem? ha . . . ha
 5 sok megboldogult bankómnak kínos emléke, a kimultok által szívem körül támadt úr, ki nem rántana e kételyből.

S hát a contók? Azt vélem, minden zsebemben egy lopott malac visít, pedig csak a hallgatag árjegyzékek verdesik lelki
 füleimet túlvilági szemrehányásaikkal.

10 Na de ez már unalmas is úgy-e? Vegye fel hát tollát, s olvassa végig a következő verset. Az ég pedig a[!]ldja meg!

szerető tanítványa
 Tisza Domokos.

Önérzet*¹

15 Ottan! legtetején a szent Heliconnak,
 Szeretnék, dalkirály, arany trónon ülni.
 S míg szolgáló múzsák vadborostyánt fonnak
 Homlokomra, — bűvös énekre hevülni.

20 Szép volna e dal! Ha újjom végig futna
 Rezgő húraimon, fülelne a szélvész.
 A legeggyűbb szív lángérezetre jutna
 S megalázná magát az egetverő ész.

25 Ha meg bős haraggal, düh-rángó ajakkal
 Honom künja[!]ért a sorstól kérnék számot
 A megrettent Clio futna dult hajakkal
 Futtába kiáltván „bocsánat. bocsánat”!

30 És ha rád gondolva, én földi Édenem
 Lelkednek, testednek festeném bűbáját
 A dicsőséget is feledő énekem
 Lábadnál láttatná hírem koronáját.

* [A.J. írásával] ha, ha, ha!

¹ A.J. kritikáját e versről ld. 455. l.

Harsány dalt zengenék, a mely úgy éktse
Úgy felkoszorúzza fönség-ült homlokod —
Hogy szolgálni jöjjön eléd Beatrice
S minden kép mit költő asszonyról álmodott.

35 Fel a Heliconra! — enyím ott az a trón
Minden énekek közt lehet-e szebb ének:
Mint az, mely végig zeng reszkető lantomon
Dalolván világot — szenvedő hont — téged?!

A tótról²

40 Hej! micsoda szélkergető
Lüktet amott magára?
Nincs bajusza, de a haja,
Hosszan lecsüng vállára.
— Vagy tán válla sincs? Egy tenyér
45 Meg nem fér a két vállán.
— Nagy kalapját le emeli:
„Dobre rano ladipán —,
... Különös egy alkotmány!

50 Lába hosszú, ámde rokkant,
Térdje előre kiáll
Hosszu, sovány, hegyes orra
Rá függő vonalt csinál.
Háta dombos, hasa völgyes;
Béle hosszára nőtt tán:
55 — (Nagy kalapját leemeli
Dobre rano ladipán)
— Hogy ily vézna alkotmány?

Boldog isten! vagy hat borda,
Lóg félrőfös nyakáról!
60 — Ezzel jött ő Árvából le,
Nem aggva holnapjáról.
— Tudja, minden tekergőnek
Angyal ül a kalapján:
— (Nagy kalapját leemeli
65 Dobre rano ladipán) —
S végig szelel a hazán.

² A.J. kritikáját e versről ld. 455. l.

Az ily vállalkozó szellem,
Becsés égi ajándok!
Isten kövesse, (ha tudja!)
70 Léptidet tót zarándok!
— Vissza néz rám bucsúóra,
A krumplin nyúlott titán:
Nagy kalapját leemeli
Dobre rano ladipán —
75 S odább ötöget[!] osztán.

[Címzés:]

Tekintetes *Arany János* úrnak
a m. irodalom tanárának.
p. *Orosház*

N. Kőrös

632.

ARANY — GYULAI PÁLNAK

NKőrös, jun. 11^{én} 1854.

Kedves Palim!

Két dologgal kell téged megörvendeztetnem, a mit sajnállok, de úgy van.

5 Első az, hogy versem nincs kész s így nem küldhetek, hacsak a közelebbi napok nem hoznak valamit.

Második az, hogy pénzes levelednek színét se láttam. Már Jánosi említett erről valamit, annálfogva tudakoztam iránta az itteni postán, honnét ugyan lelkiösmeretesen ki szokták hordani a levelet, s eddig hasonló eset nem fordult elé. De perse,
10 nem tudnak róla semmit.

Küldhetnétek egy példányt a füzetekből, mert eddig még nem láttam. Ha Jókai nem akarná a 22 ftos contót megfizetni, írj nekem kérlek tüstént, mert ha a zsidó megidézéssel fenyeget, akkor saját pénzemből is megküldöm neki. Röstelem a dolgot szörnyen. Csengerit s Keményt üdvözlöm, téged öllelek
15

btod
Arany J

[Címzés:]

Gyulai Pál urnak.

Pest
Uri utca, 13 szám.
2^k emelet.

Nagy-Kőrös, június 11. 1854.

Kedves barátom!

Különös érzelmek közt fogok tollat. Nem tudom, mikép válaszoljak leveledre, hogy válaszommal „meg légy elégedve”. Úgy látszik, nem találok többé el a hangot, mellyen hozzád⁵ szólnom lehet. Komolyság, tréfa, gyermekesség egyaránt sért, ha tőlem ered. Ártatlan kötődésem előtted egy pedántnak kicsinykedése, a ki „helyesirási hibáidat „nagylelkűen!” javítgatja.” Értem, és fáj. De én nem csak most lettem illy pedánt. Vedd elő régi leveleimet: azokban százszor annyi kicsinykedést¹⁰ fogsz találni: miért nem nehezteltél akkor? Vagy a tiedben nincsenek-e affélék? Mihály, Mihály! hidd el nem az én irmodorom, hanem valami egyéb változott meg.

Leveledet olvasva, azt kelle hinnem, hogy ez „ultimatum”-képen van küldve. Sokáig haboztam, nem lenne-e jobb „a mi benne keserű van, elnyelni” és hallgatni. De nem tehetem.¹⁵ Ényim volt az első szó — enyém legyen . . . ha szinte az utolsó is. De nem! ennyire még talán nem mentünk, isten nem adja azt!

Verseidről, mellyeket a napokban olvastam, egy hozzájuk²⁰ méltó bírálatot akartam dolgozni: szerencsére megelőzött Császár. Szerencsére mondom, mert ki tudja, mikép fogtad volna azt is venni, *tőlem*, és *most*. De meg nem is vagyok gyakorlott bíráló; bakot lőhettem volna.

Bocsáss meg, hogy most, mikor lábadozó állapotban vagy,²⁵ efféle dolgokkal untatlak, vagy keserítlek. Isten látja lelkemet, többet szenvedek én miattad. Tudom, hogy jelen soraim ismét egy sereg félre-értést fognak szűlni. El vagyok rájuk készülve. Az is meglehet, hogy nem válaszolsz. Ha még ezt kellene is megérnem: jól esik, ezuttal kimondhatni, a mi szívemen fekszik. Én³⁰ tudva meg nem sértettelek. Mindazáltal bocsáss meg, ha akaratom ellen sérteni látszottam, ha enyelgéseim helyén kívül talált, ha szavaim nem voltak kellően választva, s nem azt fejezték ki, a mit én akartam. Ennekem a hét év emléke holtomig kedves fog maradni — én büszkén, örömmel — bár a fájdalomnak nem³⁵ minden vegyűlete nélkül fogok visszagondolni az egykori harmas — majd kettős szövetségre, mellytől, ide s tova elszigetelten állok. — Regény, hamis pathos, ugy-e?

Isten áldjon meg, édes Miskám. Légy jobb, — vedd ki szivedből a keserúséget, — légy oly jó, mint egykor valál. Úgy —
40 de *csak* úgy — meglátogatlak, úgy öröm lesz veled találkoznom; de „veszekedni” azaz hogy „igazán” veszekedni, nem megyek hozzád. Akkor ismét kijavítom, de minden „nagylelkűség” nélkül, sajtóhibáidat, megrovom calligraphiádat, krumplihoz hasonlítom háztelketed, szóval ismét oly ostobaságokat írok mint
45 ezelőtt. Addig pedig tartson meg az isten, kedveltjeiddel együtt!

barátod
Arany János

634.

GYULAI PÁL — ARANYNAK

Pest. jun. 12. 854.

Kedves barátom!

Leveled iszonyatós-kép levert. Nem azért, hogy a 20 p. f. elveszett, hanem hogy teljes joggal Szilágyi Sándornak gondolhatsz, ki mindig küldi a pénzt és mindig elvesz a — postán. De
5 nem csak te gondolhatod ezt, hanem Csengery is, sőt ő még azt is gondolhatja, hogy te most azért nem küldesz költeményt, mert tiszteletdíjadat elgazdálkodtam. Azonban, ha az én pessimista természetem legjobb barátaimról ilyeket tesz föl, miért ne tűrhetném el, ha azok rólam még rosszabbat képzelnek?
10 Eltűröm.

A dolog így volt. Csengery még a „Népkönyv” megjelenése előtt átad nekem 20 p. forintot, hogy mielebb küldjem el neked, mint kijövendő költeményed tiszteletdíját. Én pár sor kíséretében egyszerű receptisse mellett postára akarom tenni,
15 azonban a postán nagy tolongás levén s nekem a növeldebe kellvén mennem, megunom a hosszas várakozást s receptisse nélkül vetem be aládába. A levelet hihetőleg itt vagy ott felbontották, kiszedték belőle a pénzt s nekem nincs jogom senkin követelni. Könyelműségemért nem sajnálom a bánatpénzt, de
20 nagyon sajnálom, hogy minden féle combinatioknak ki vagyok téve.

Mihelyt beszélyem második részének díját fölveszem, tüstént erős receptisse mellett elküldöm neked az elveszett 20 p. forintot. Kerlek légy addig várakozással, alig telik belé 5—6
25 nap. Még egy nagy kérésem volna hozzád! Ha valaha meg akarsz valamit tenni értem, tedd meg ezt.

Csengery felfüggesztette a „Népkönyv” II füzetének nyo-

matását, mert költeményedre vár. Leveled meghiusítja e reményt. Én nem mutattam meg Csengerynek, részint azért, mert
30 beteg s nem akartam haragítani, részint az elveszett pénz miatt, mert bizonyosan engem okozott volna, hogy a II füzetben nem adhat tőled költeményt. Kérésem tehát az, hogy 5—6 nap alatt küldj egy költeményt, vagy ha azt nem tehetnéd, *neki* ird meg, hogy nincs kész munkád s hogy a 20 p. f. tiszteletdíjt vetted;
35 hazudni semmi esetre nem fogsz, mert addig a tiszteletdíj kezeid közt lesz.

Jókai nekem többször ígérte, hogy kifizeti Goldnert, s maig sem fizette ki. Ma irtam neki, hogy adjon definitív választ. Válaszát véve még holnap tudósítani foglak, akkor aztán
40 rendelkezézzél.

Hogy tiszteletpéldányt nem kapsz, annak az expeditio az oka. Mihelyt Jánositól hallám az esetet, tüstént megmondottam Csengerynek, ki rendelkezett s eddig talán már kezeid közt van.

45 Ha valaki ismerőid közlöl Pestre jó, küld el hozzám. Szeretném már a Kovács bácsi vásárfiáját kézhez juttatni.

Az ég áldjon! Bocsáss meg!

barátod
Gyulai

[Címzés:]

Arany János urnak

Nagy-Kőrös

635.

GYULAI PÁL — ARANYNAK

Pest. 16. jun. 854.

Barátom János!

Jókai épen most küldé el hozzám a 22 p. forintot, miután nem tudta, hogy kinek fizesse ki. Rendelkezzél hát róla: elküldjem-e hozzád vagy kifizessem a zsidót? A zsidó nevét magam
5 sem tudom: sziveskedjél megírni melébb.

Az elveszett 20 p. is 2—3 nap alatt kezeden lesz. Küldesz-e verset, irni fogsz-e Csengerynek? Ird meg pár sorban, midőn a zsidó pénzeről fogsz rendelkezni.

Az ég áldjon!

10

barátod
Gyulai

[Címzés:]

Arany János urnak.

Nagy-Kőrös.

[Hanva 1854. június 17.]

Édes kedves barátom !

Sietek leveledre válaszolni; s szeretném: ha mihelyt meg-irtam, azonnal kezedbe nyomhatnám, mert azon néhány napon, mig levelem kezeidbe jut, elhiheted: hogy nem fogom magamat
 5 kellemesen érzeni.

Nem tudnám megmondani: a fájdalom vagy szégyen volt-e bennem nagyobb, midőn soraidat olvastam? Hogyan jutottunk mi ennyire? van-e ok hogy ilyen hangon beszéljünk egymással? szabad-e nekünk egymást nélkülözni. Nem a legna-
 10 gyobb lelki nyomorúság volna-e nem barátok lenni s egymást nem szeretni többé??

Nem, nem, édes barátom ! mi vagyunk és maradunk azok, kik valánk ! Én örömmel elősmerem hogy én kezdettem balfasz-
 kodni, hogy olyat *vártam* tőled, mit nem *kértem*, bár bona fide,
 15 mert én azt gondoltam a versek rögtöni elküldetését kértem.

Ne kívánd tőlem hogy a dolog részleteinek taglalásába bocsátkozzam. Ördög tudja: hogyan változott köztünk a hang mindig komolyabbá. S miért? *semmiért!* Ha összezörrenésünk okát kérdeznék valaki: isten ugysegéljen! én nem tudnám meg-
 20 mondani, de ugy hiszem te sem. Azért édes Jánoskám ! ne fájjon semmi; s felejts el mindent ! annyival inkább mert utolsó levelem, mellyben írom hogy „jőj el s tépjük meg kedvünkre egymást ultimatumok helyett” esküszöm neked hogy már az enyelgés hangja volt; igaz, beteg voltam, tán nem ugy fejeztem ki
 25 magamat mint akartam. Aztán édes barátom hidd el, végetlen sokat tesz a hang, az arcz melly a szavakat kíséri, s mellyet a papír visszaadni nem bír. Én részemről elfelejtem az egészet, el minden epe s utógondolat nélkül erre esküszöm neked, s átkozott legyenek, ha bennem még a balfaszkodás közt is csak egy hűtlen
 30 érzés is volt, s csak távolról is gondoltam törésre. Durcáskodtam — megvallom — szégyenlem és fájlalom, mert sok bajom van nekem is ne csodáld hogy ilyen vagyok !

Azért, édes Jánoskám ! jőj csak jőj ! győződjél meg szemé-lyesen ezekről, mellyeket irtam; most már nem elég a levél, keze-
 35 met kell szorítnod s szemembe nézned, hogy elhidd mikép meg nem változtam; s ha most már e meggyőződésért jönnöd kell, — mint ugy is van, — ugy még jó, hogy történt ez a kis fergeteg. Ki tudja láttalak volna-e máskép.

Én csak e feltételt teszem, *jőj hozzám*, s az általad irandó-
40 kat feltétlenül elfogadom. Ne beszélj keserüségről! érezzem azt
élttem fogytáig, ha valaha irántad érzettem. Ne beszélj 7 évről és
utolsó szóról, erről hallani sem akarok. Bocsáss meg egy aranye-
res embernek a ki még azon felül barátod is lesz örökké; nekem
részemről legkisebb megbocsátni valóm sincs.

45 Csak te jőj; mikor lesz vége az iskolai évnek? én merem
jósolni: hogy jól fogod találni magad köztünk. Ne foszd meg
szegény kis feleségemet sem attól a reménytől s örömtől hogy
látni fog; ámbár csak *fél* öröme lesz, mert nő- és családdal
kellene jönnöd. Így lenne szép, így lenne jó. Azonban 40,000
50 téglá már a parochia udvarán áll, a többi is majd megjön.

Csekély személyem szinte vet a latba valamit, később Sze-
mere is eljön; de azon felül van itt csirke, saláta; bor és savanyú
viz; dohány és szivar, van jó kis szekerem s két lovam ez viz
bennünket mint a szél a hova menni akarunk sat sat sat. —

55 Tehát meg vagy-e elégedve velem? Igen-ed a legboldogabbá
tesz. Hidd: ez éppen olyan hamis pathos mint a tied. A levele-
ket ezeket az ominosusokat hozd el, kicseréljük, elégetjük, em-
leke se maradjon.

Több szót ne várj tőlem; fogadd lelkemet!

60 A bírálatra nézve: én igen tisztellem Császár vonzalmát irántam,
de sajnálom, hogy nem fogott fel, vagy figyelemmel sem olvasta
át verseimet. Én unom azt a *megzendült ismét a tavasz madará-
nak bajdus éneke*-féle bírálatot. A locus communisok s phrasisok
nem teszik a bírálatot; azért biz én szerettem volna ha pl. a

65 Pesti Napló tárczájában megbírálasz. S azt hiszem, szavad töb-
bet használt volna nekem mint a Császáré (maradjon köztünk,
hálátlanság lenne e nyilatkozat róla, mihelyt fülébe menne:).
Azért, ha készen vagy vele: ki vele; *nem foglak félre érteni*, ebben
már most bízhat, jobban mint valaha. De ha elmarad is bajaid
70 miatt: ne tarts a sarkalástól. Sokhoz hozzá szoktam már én!

Jókay még csak megjelenését sem tartja érdemesnek lap-
jában megemlíteni. Ha a *Vadrózsák* volnának! Ezek a kedves jó
fiúk! kortársak es X-ek!

Géza, Arany bácsi küldeményet nem köszöni még most
75 meg; elhíheded: hogy bár mennyire tisztellem hősedet, de három
percz alatt összetörve, tépve s be mocskolva lenne fiam kezei
közt vitéz Toldi Miklós. Apja teszi hát ezt fia helyett, és várja
a *Toldi estéjét* is. Elhozhatod magaddal, akkor én is adok pél-
dányt a magaméból.

80 Hat Szilágyi Sándort mi lelte? Két vagy tán 3 évig is

kértem a *Nők könyvét* s füle botját sem hajtotta rá; s most megküldi. *Tán csak nem akar megint szerkesztő lenni?* Egyebiránt szivesen üdvözlöm, könyveit majd haza viszed.

Hát a Mentovich versei mit csinálnak? Őtet is szivesen
85 üdvözlöm; én hiszem hogy az olyan jó szelid ember, mint a minőnek én őt megösmertem egyszeri látásra.

Jánosi már nem lakik ott ugy-e? Azt sem tudom már kik a professorok. Hát az a Szász? hol van? mit csinál? micsoda? én nem tudom ez a fiu olyan mint a bolygó zsidó.

90 Mi élünk csendesesen. Az a bajom, hogy sokat mérgeskedem, még feleségemre is. Hiba mert nem érdemi. *Kis* fiúnk meg van, igen kicsiny de eleven. Beh boldog vagy hogy olyan szép két nagy gyermeked van már. Csak a házunk lenne már hamar készen! szeretnénk együtt látni benneteket. Én most zsellérségen
95 lakom házunk felépültéig, de marháánk, kamaránk, kertünk a régi helyen maradt. Ez egy kis baj.

Szivesen üdvözlünk csókolunk mind 4 *eteket*, (Hanva) Jun. 23 [17]. 1854.

változhatlan barátod

100

Miska

637.

ARANY — GYULAI PÁLNAK

Nagy-Kőrös, június 19. 1854.

Kedves Palim!

Bocsássatok meg. *Lehetlen* verset küldenem Csengerinek e füzetre. Neki nem írok, elég, ha veled tudatom. Ide zárom a nyugtatványt a 20 pfról. A jövő füzetre ha isten akarja, - majd.

5 A 22 pengőt *Goldner*nek légy szives fizetni, ki a nagyhid és váczai utca szegletén (vagy tán a magyar királylyal szembe a színház épület sarkán) árul. Könyvéből kerestess ki, húzassd le, s kérj tőle contót, mellyre a kifizetés legyen följegyezve.

A 20 pengőről tehát ezennel végkép tisztában vagyunk.
10 Isten áldjon meg!

barátod

Arany János

NB.

A contót, további biztosításúl, légy szives nekem *azonnal*
15 elküldeni.

[Címzés:]

Gyulay Pál urnak.

Pesten.

Úri utca 13. szám
2^k emelet az udvarban. —

Nagy-Kőrös, június 21. 1854.

Kedves öcsém Sándor!

Félve nézem meg leveled dátumát: ide s tova egy évnegyed mulik, a mióta halogatom a válaszolást. Magam se tudom, min mult; de azt igen hogy *kin*? Gondoltam, nem épen sietős, s azon veszem észre, hogy ez már is plusquamdisznóság. Légy jobb mint én, s válaszolj. Hanyagságom, most, leveled újraolvasása után, annál szembetűnőbb előttem, mert meg kellett volna irnom, hogy a buza árával terhelt leveledet köszönettel megkaptam, de azt hívéim, hogy a recepisse, melyet róla aláírtam, kezedhez jutott. Aztán meg a Bondár féle kötelezvényt el kellett volna küldenem, mit is ezennel idezárok, hogy tedd vele a mit jónak látsz, és ha azon urnál a pénz biztosságban nem lenne, s következő határnapra mondd fel neki; az adótartozásokat fizesd ki a folyó házbérből. Meglehet, hogy Arany György keresete is való, mert neki (ha még apja él) nincs az enyém körül saját földje, azért ezt is egyenlítsd ki . . . a „papjózsié” mellett 2 darab föld panason: az kétség kívül ennyi. Földeim mennyiségét pontosan nem tudom, nem azért, mintha sok volna, de, mert nincs mérve; mindazáltal egy nálam levő feljegyzés szerint az így áll: Mezőgyaraki $1 \frac{14}{16}$ köblös, Panason 2 darabban szinte annyi forma,

Vásáriban a Bakos féle $2 \frac{4}{16}$, apámról maradt szinte vagy 10

vékás; a gányéri kaszáló, Jani mérése szerint, $9 \frac{10}{\dots}$, ennek fele

enyém, a bartusi közös rétnek $1/5$ része. Punctum. Szóval 8—9 köblös szántóföld és 6—7 köblös rét 1600 □ ölével számítva.

Bizony ehez nem ártana szerezni valamit, most mig a föld ott még olcsó, mert itt már 5—600 pforint köblöse, s a készülő vasút ott is megfogja a földbirtokot drágítani. Jelenleg, a Toldi estejét is ideszámítva 1000-bis 1200 pforintról rendelkezhetném, s úgy hiszem jobbat nem tehetnék, mint néhány hold földet szerezgetni. Azért ajánlom figyelmedbe a licitációkat stb. De tudom, hogy az effélékre te sem igen érsz rá s nem is kenyered az alkuszi hivatal; más pedig, (mint péld. Kenyeres) akit

megbízhatnék, inkább magának venné meg. Mindazáltal tudósits, milly fokra emelkedett már ott a föld ára? Ugy hiszem,
35 még most is tetemes különbség lesz az itteni és szalontai ár közt.

Már ha bele kezdtem, egyuttal leveled „tenorán” megyek végig; aztán irok egyébről.

Tehát az ügyvédi vizsgálat! Készüls erősen, ugy hiszem, vagy talán már át is estél rajta. Szerencsét hozzá! mert mindenestre jobb valami életmód, mint semmi. Nem folyamodtál-e
40 az új szervezés alkalmával? Lakatos ur, a mint látom, megmaradt főbírónak, ez szerencse Szalontára nézve, hogy nem hoztak a Bánátból vagy Bukovinából valakit. Nálunk, tanároknak, a vizsgálatról még csak beszélnek, rendelet nincs; aztán lesznek
45 kivételek, például, a ki szakmájában irodalmi hírnevet vívott ki magának. Hallottam valamit róla, hogy engem az utolsókhöz számitnak odafenn és megkímélnek.

A fáskert iránti gondoskodásodat köszönöm. Kovács és Tisza Domokos voltak nálam a napokban, ők mondják, hogy
50 a kert már igen szép, a fák nagyok: annál nagyobb kár lenne, ha a kiveszett egyes fák helyett más nem ültetnének; azért igen bölcsen tevéd, hogy faiskoláról gondoskodtál. Vigyázz tovább is, „ne quid republica detrimenti capiat.”

Fene rosz penna miatt ugy belefáradtam, hogy csak most,
55 másnap folytatom. Ha nem tudnád elolvasni tégy pápaszemet az orrodra.

Ha a város fölkerítettte kertemet azt igen bölcsen tette. Igy hát már csak az utca felőli kerítés volna hátra; majd a dologidő szüntével kísértsd meg, mennyiért vállalná föl valami
60 jó keresztény lélek.

A mi pedig bennünket „elszakadott testvértelen ágát nemünknek” itt Kőrösön illet: hát — megvagyunk. Valami tulságosan gyönyörűen nem folydogálnak napjaink: de, ugy hiszem, hogy az a boldogság nem is olly mindennapi valami. Egyébiránt
65 betegek nem voltunk s nem vagyunk, (kivéve nálam néha egy kis fülzugást) Juli nénéd egészséges, s ollyan menyecske, hogy még! . Irhatna, azt mondja, Linának és Málinak, — ráérne, de nem cselekszi, mert választ eddigi vagy előbbi levelére nem kapott, s mint afféle nő, megtartja a convenancot. Kertje csak
70 egy tenyérnyi, majorsága öt hat csirke lévén, üres óráiban regényt olvas. Laczi iskolába, Julcsa varrónéhoz jár, e nem czifra, de annál hasznosabb mesterséget megtanulandó. Húsvétkor egy pár hetet Pesten töltött a veres, egy itteni fiatal professorné kíséretében, s az öreg Szentpéterit (a színészt) kinél szállva volt,
75 tak, egészen elbájolta. Laczi pedig, mint természet tudós, ret-

teneteskép gyűjti a madártojást, múzeuma már is nem megve-
tendő.

Károlival oly ritkán találkozom, mintha nem is egy város-
ban lalnám vele. Őt elvonja hivatala, én inkább a collegáimmal
80 tartok, kik, ránézve, nagy részben idegenek; én épen úgy vagyok
az ő praeferance körével, melly holmi obscurus emberekből áll,
kikkél én semmi viszonyba nem jöttem ez ideig. Van már fia
vagy 6 és az mind megannyi *Pista*, sem nagyobb sem kisebb.

Az irodalmi emberek közül Tompával levelezek gyakrab-
85 ban. Szász Károly pap a Székelyföldön, azóta tán kozák is van
nála. A kalendárium és népkönyv csinálók erősen ostromolnak:
de át láttam hogy ha én erőmet arra fecsérlem, hogy mindenki
igényének megfeleljek, akkor sohasem fogok valami nagyobb-
szerűt létrehozni; annak okáért ritkítom az aprócseprő verseket,
90 bármennyire ostromoljanak is ő kigyelmök. Csupán most egy-
szerre 10 felé kellene írnom, ha kiakarnám őket elégíteni. Ez
igy nem megy, mert szerelmes nem vagyok, hogy a kedvest
mindennap megénekeljem, ma a haját, holnap a kis körmét; elbe-
szélő költeményt pedig, t.i. jót, nem lehet írni minden füttyen-
95 tésre, — ahhoz tárgy és lelkesedés kell; s a körülmények is
számbaveendők.

Vizsgálainknak julius végére be kell fejeztetni; mégpedig,
mint már nyilvánosak, érettségi exament is fogunk adni; melyre
már Sopronból is jelentkeztek ifjak. Ennek, valamint a jövő
100 évre behozandó tandíjnak materiális oldala is van, tehát lesz
kilátás ezentúl accidentiára is, a mi, köztudomás szerént, mindig
jobban esik, mint a fixum. A vacatio két hónapig tart: mit csi-
nálók akkor, még nincs eldöntve, szándékozom dolgozni, a
mennyit lehet, aztán felrándulni Tompához, Pestre vagy a Bala-
105 ton mellé (hol Gondol Dani lakik) — még nem tudom. Szalonta
nehezen esik most a calculusba; mert sok időt igénybe venne és
költségesebb is.

Mostan pedig az én istenem áldjon meg! Köszönts ne-
vemben az atyafiakat, barátimat, ismerősimet, kiket e rövid he-
110 lyen sorban nem nevezhetek. Csókoljuk ipadékat, Máli hugom-
mal együtt — titeket Vilmástul ezerszer

szerető sógorod
Arany János

ARANY — TOMPA MIHÁLYNAK

Nagy Kőrös, június 23. 1854.

Így, így szeretlek én, édes Miskám; az az nem is így; hagyjuk a recriminatioakat, a mea culpákat, s valljuk meg, hogy bolondság volt az egész. Arról biztosítlak, hogy a mily nehezen szoktam szert tenni „igaz” barátira, ép oly nehezen bocsátom⁵ ki körmeim közül: tehát efféle csekélység köztünk szakadást soha sem tehet.

Abban tökéletes igazad van, hogy a hűtlen papír nem egyszer fekete színben mutatja a legpirosabb gondolatot. Aztán meg, ha az ember barátjával együtt van, s látja, hogy az komor,¹⁰ levert stb. megkiméli időtlen élczeitől: de a levél oly pillanatban kaphatja, midőn legkevésbbé sincs hangolva a tréfa elfogadására; s ilyenkor fáj a csiklandás. Mindazáltal én ezentúl sem fogok neked bőjti predikációkat írni, mert a correspondentia nekem élvezet, felüdülés, felderülés. Ezt én sokszor (bocsáss meg önzé-¹⁵semnek) nem kevésbbé teszem magamért, mint érted. Azt vélem, hogy egy órán kicsevegtem veled magamat, s ez úgy megenyhít.

Egyébiránt én most már sokkal vidorabb vagyok. Fülzúgásom ugyan még eléjő néha, tán sohasem is hagy el végkép: de már nem csinálók belőle rémképeket, — mert eddig is ez volt a²⁰ főbaj. Hogy afféle nyavalya volna mint te gyanítád, s már magam is hinni kezdtem, azt sem merném állítani: semmi alhasi bajokkal nincs kapcsolatban, pedig már szinte egy éve az első rohamnak. Vérébaj mindenestre, néha, mikor rosszul fekszem, igen nyugtalan álmaim vannak, milyekkel ez ideig ritkán vesződtem; de ez nagy ritkán történik, s a baj egyáltalában tür-²⁵hető. Kivált ha foglalkozásban, mérsékelt munkában szórakozást keresek: akkor igen jól érzem magamat. Reményem van a nyári szünet alatt valami nagyobbat állíthatni elő; mert nem szeretném, hogy már bevégeztem légyen irodalmi pályámat.³⁰ Mindazáltal egy csöppet sem erőtetem a dolgot, mely erőtetve úgy sem megy.

Iskoláink július fogytáig bevégeztetnek, tehát augusztus és szeptember a szünidő. Már ha családostól nem lehet, magam is csak elrándulok hozzád; arról azonban nem állok jót, hogy az³⁵ itt lakó bikficzek közül valamelyik hozzám nem csatlakozik. De az nem baj, olyan embert nem viszek, a kit te szívesen nem

lát nál, aztán meg nyügözve (genirozva) lennél miatta. Legfő-
lebb Szilágyit; kinek sohasem jutott volna eszébe, a Nők Köny-
vét Mentovichtól elzsarolni s neked megküldeni, ha én folyvást
40 nem zaklatom, s impertinentiáját szemére nem hányom. Ez a
Sándor jó bolond fiú; te tán nem ismered annyira, hétköznapi
pongyolájában, mint én: e szeretetre méltó pongyola a köny-
nyelműség, minden hibái s erényei kútfeje. Jó, mert nem tud
rossz lenni, s rossz, mert nem képes jó lenni: ebből áll jellem
45 vegyülete.

Mentovich épen ma kapta az örömhírt, hogy a Szárazlom-
bok, melyeket a pesti politia Bécsbe küldött néhány gyanúsnak
hítt versért, csakugyan kiszabadultak. Nagyon meg volt ijedve,
mert a nyomdaköltség a nyakán volt, és többnyire csak aláírói
50 valának. Egyébiránt én olvastam a kéziratot: abban kormány-
ellenes mi sincs, hanemha ily általános kifejezések: „hazaszere-
tet” stb. Szász egyszer írt, mióta Kézdi-Vásárhelyen lakik, akkor
sem nekem, hanem Mentovichnak; ő, úgy látszik, meg van
elégedve állapotával, a mennyiben oly csapások után, minőket
55 ő szenvedte közelebb, a „megelégedés” szót használhatni. Rév-
partra jutott ez egyszer; rokoni közt, édes anyja oldalán fog
élni, s erre neki nagy szüksége van. Jánosi Kecskeméten profes-
sor egy év óta, de megy Pestre közelebb, chemiai laboratórium-
ba, hol a vidéki patikások számára gálicz és kékkövet stb. fog-
60 nak nagyban előállítani, hol ő felügyelő hivatalnok lesz, mire
nagy szenvedélye van. Professoraink Szász és Jánosin kívül, a
régiek; amannak helyét Theodorovics (az irodalomban: Tomori)
Anasztáz, becsületes görög fiu „unser Muszka,” ezét Lengyel
Dániel, orvos doktor, s a cs. kir. természettani társulat szép kis
65 feleségű tagja pótolja. No meg, tudod, kettővel szaporodtunk
volt: Szilágyi és Losonczi-val, kiket midőn ide csábítottunk, azt
mondták a kecskemétiék: „Szegény tatár!”

Engem pedig ezek a Néplap, Népkönyv, Gyermeklap,
Naptár, Divatlap stb. szerkesztők, majd megölnek a honar-
70 rium ígéretével; de bölcsen átláttam, hogy ha én időmet s erő-
met ő kigyelmökre fogom feccsérteni; akkor soha sem fogok vala-
mi nagyobbat producálni. Azért ezentúl még csinjabban kap-
nak tőlem, mint eddig. Szerelmes nem vagyok, hogy mindennap
egy Hozzá című verset vágjak: a tárgyias költeményhez pedig
75 tárgy kell, és a mi több, hevülés a tárgy iránt, az pedig nem jó
minden füttyentésre. Verseid bírálatát, vagy „ismertetését” is,
csak az első impetusban tudtam volna megírni, most már némi-
leg idő után van. Rendkívül bosszantott engem az, hogy nálunk
a bírálat minden egyéb, csak nem bírálat, az az olyan, miből az

80 író vagy tanulhatna, vagy büszkeséget, a jövőre kitártást, kedvet stb. meríthetne. Czigányos magasztalás, vagy otromba szidalom az egész, tertium non datur. De mégis: előre kiteszik a rőföt egy tudós aestheticai értekezésben; aztán hozzá szabják a költeményt, s ha nem találják összeillőnek, kész a mocsok; ha pászolni
85 vélik, akkor minden egyéb hiány daczára, emelik az égbe. Ez aztán nem kevésbé kínos a magasztaltnak, mint a legyalázott-nak. Kivált irányodban láttam folytonos méltatlanságot, hogy a magyar nem tudja megbecsülni a mije van, s oly külföldi
90 mintákat állít fel magának, a minőkkel ott is csak századok dicsekedhetnek. Nézzük el bármelyik — német, angol, francia — irodalmat: leszámítva egy-két világhírű celebritást: avagy nem mérközhetünk-e mi a többivel? Mivel nagyobb egy Geibel, Beck, L. Cavanagh stb. stb. mint Tompa? sőt mivel
95 több, mint Szász K. és Iduna! Magamat szándékosan hagytam ki a hasonlításból, nem mintha főntebb érezném, de mert iskolám azokétól lényegesen elüt. E méltánytalanság miatti boszankodásomban annyira hevültem, hogy abba akartam kezdeni, a mi nem kenyerem, s meglehet, nem is tudtam volna magamat oly tudákosan kifejezni mint Greguss: bírálatot akartam adni
100 verseidről „sine ira et studio”, meg is róni egy keveset, kiemelni sokat; de bár az előrajzot megkészítettem főben, a bírálatot nem írtam meg. Névaláírással kellett volna adnom t. i. vagy névtelenül: emígy el fogott veszni a bírálatok özönében, úgy a pajtásokadás vádját lobbanthaták szemére. Megelégszem tehát a gyönyörrel, melyet a gyűjtemény olvasása közben — csaknem folytonosan — éreztem; s azt kell mondanom, hogy csakugyan igaza volt Berecznek, midőn írta: „Tompa emelkedik” mert az első
105 kötetben megjelent verseid, bármily szépek is helyenként, ez utóbbival nem állják ki a versenyt. És ennek örülj Miska! bár rólam is azt mondhatná valaki! különösen tárgyiasságod, s tehetséged „műegészet alkotni,” — nem szórní képeket pazarúl, hanem oda tenni az erőt a hova kell; szóval az egészet és nem a részeket ajándékozni meg főbb figyelemmel: ez a mit én művészi haladásnak mondok. Viráregéid-et — talán a genre miatt
115 — kevésbé szeretem, bár abban is van egynéhány, a mit teljessen bírok élvezni.

Hanem ily pedántságokkal kifogyék a papírból: azért hát röviden tudatom veled, hogy jól vagyunk; köszöntünk és csókolunk mindnyájan mindnyájatokat . . . Ölel érczhű barátod

640.

GYULAI PÁL — ARANYNAK

[1854. június 23. kb.]

Kedves barátom!

Ide zárva küldöm a nyugtatványt. Goldner tiszteltet alásan s arra kér, hogy ne haragudjál s máskor is legyen szerencséje. Különbön beteg s csak harmadszori látogatásra eresztettek be
 5 hozzá, miután megtudták, hogy pénzt hozok.

A 20 p. fr[.]t azért nem küldhettem még le, mert tisztelet-dijamat nem kaptam kezemhez. Remélem, hogy nem sokáig váratlak.

Nagyon kér Csengeri, hogy írj a harmadik füzetre. Ő
 10 minden füzetben szeretne tőled adni s annyit fizetne érte, meny-nyit kívánsz.

Mit csináljak a Julcsa és Laczi késeivel? Intézz ide valami alkalmatosság félét.

Lévai köszönt. Az ég áldjon!

15

Gy

641.

GYULAI PÁL — ARANYNAK

Pest jun. 28. 854.

Kedves barátom!

Ujra rád rontok még pedig versért. Csengery igen kéret általam, hogy küldenél egy hét alatt akármely *rosz verset*. A második füzet egyszerre fog megjelenni a harmadikkal s har-
 5 madikban minden esetre közölni akar tőled. Tehát ne feledkezzél meg rólunk. Minden esetre tudósíts: fogsz-e a harmadik füzetre küldeni vagy nem; mert akkor kéntelenek leszünk más felé fordulni, ha ugyan volna hová.

Azon bizonyos összeg pénzt csak a második füzet kinyo-
 10 matása után küldhetem kezedhez. A pontosság nem rajtam mult. Hát azokkal a késekkel már mit csináljak? Tudom, hogy eddig haragusznak ream az apróságok, hát még ha Kovács bácsi is megtudja!

Közelebbről sok mindenféle irodalmi dolgokról akarok
 15 neked írni. Most legnagyobb ujság az írói segélypénztár ügye, melyet Török ugyan compromittalt kissé, de azért a legszebb jövőnek néz eléje. Károlyi Ist. 10.000 pf. alapítvánnyal kezdi meg, s az egész magyar aristocratia élénk részvétet mutat iránta.

Eötvös a „Nép könyv”-ben közlött versedtől egészen el
20 volt ragadtatva. Nagy szeretettel csüng az egész vállalaton s a
harmadik füzetre egy kis novellát irt. Csengery azért is szeretne
tőled költeményt adni. Ne rontsd el kedvöket.

Utoljára is csak oda térek, honnan kiindultam: Küldj egy
hét alatt akármely *rosz verset!*

25

Gyulai

642.

ARANY — GYULAI PÁLNAK

[Nagykörös, 1854. június 28. után]

Pali!

Küldök egy históriát a „Nép Könyvébe” — haugyan meg-
üti a mértéket, de félek tőle hogy meglátszik rajta a kedvetlen
dolgozás. — Nem igen dolgozom, elhagytak az istenek, kedé-
5 lyem rosz. Miért nem jössz ki néhány napra hozzám?

barátod
Arany János

643.

TOMPA MIHÁLY — ARANYNAK

[Hanva, 1854. június 30.]

Édes Jánoskám!

Röviden de annál gyorsabban válaszolok leveledre. Én
sem szólok többet arról a dologról; hála istennek hogy ismét a
vágásban vagyunk.

5 Tehát már bizonyos jövedeled! én már annak tartom. Igen,
igen ohajtottam volna ugyan hogy magad jőj, még is ha teljes-
séggel nem szabadulhatsz: társadat is szívesen látom. Ugy hi-
szem értesz. Én Szilágyit, vagy mást azok közül kik te veled
jöhetnek, örömmel fogadom de ezen te jöttödhöz nekem olyan
10 furcsa gondolatim szövödtek, ez a szó *ketteskén* olyan szépen
megmagyarázva lett volna. És csupán az elsőbb órák és napo-
kat sajnálom ha más is jön; mihelyt mi együtt néhány napot
töltöttünk: szinte szükség van hogy legyen valaki, de az első ta-
lálkozást és perczeket ohajtottam volna veled, kizárólag veled
15 tölteni. Mondom igen szeretném ha Szilágyi egy hét mulva jönne
utánad. De ebből én nem csinállok semmi scrupulust; te se csi-
nálj; és ne próbálj legkisebb gyanuval sem szabadulni társad-

tól, csak ha úgy szépen, magától jönne. Mondám: hogy később,
kirándulásaink — vagy vig óráinkban kell társ, és akkor áldás
20 lesz Szilágyi; de gondoskodtam én már szinte: Szemere Miklós
is itt lesz utánad. Jó ember, jó barátom és szeretem őt; te szinte
úgy fogod szeretni mint én; igen ohajt veled találkozni. Talán
jobb napom lesz mint mikor ő és Petőfi egymással találkoztak
nálam. Mig utnak indulnál, még egyszer irsz nekem, megmon-
25 dod a napot mellyen indulsz, természetesen gözősön Tisza-
Keszüig; onnen szekeren Miskolczig. Én szinte azon nap mellyen
te, megindulok hazulról és bevárlak Miskolczon. Ennek két
haszna lesz: első: hogy hamarabb meglátjuk egymást; második:
hogy fel leszesz mentve azon kellemetlenség — s költségtől,
30 mellyel idáig kellene bajlódnod. Én aztán a magam lovain haza
hozlak. Megkérdesz Miskolczon: hol lakik itt Kun Ábrahám
professor? a ref. lyceum mellett. Ott fogsz találni. Jőj oda
pogyászostól; no hát jó lesz-e így? én azt hiszem: jó!

Leveled többi részére ki sem terjeszkedem most; verseim
35 és a critica felől, melly a pesti uraktól származik: nincs mit
mondanom. Ne gondold pedig hogy a szerinted is „folytonos
méltatlanság” engem olyan igen bánt. Majd meglátod. Minden-
hez hozzá szokik az ember. Hozzá a Gregusok és Atádiak mali-
tiajához is. Szerencse kell mindenhez. Nekem egy jó emberem
40 sincs Pesten. Nem tivornyázhatok velök. Még néha néha sem
jelenhetek meg köztök. Szerencsétlenség! Egymást nyalják
mint a marha, és vakargatják mint a ló. Nincs oka egyiknek
méltányolni, másiknak oka van engem nem méltányolni söt
nyomni. Még a komolyabb Kemény-Csengeri liga is hideg mel-
45 lőzéssel bánik velem. Vállalatukhoz érdemesnek sem tartanak
felszólítani dolgozó társul. Még a *Vasárnapi ujság* is nélkülözhet
úgy gondolja. Lelkök rajta; boszant egy kissé, de *már* nem épít.
Mondom hogy mindenhez szokni kell, és hozzá lehet szokni.
Azért én igazán nem bánom, ha meg nem bíralsz is. És igazad
50 van, mit arra nézve irsz: hogy neved alatt vagy nem bírálnál.
Legjobban örülök hogy semmi bajod, hogy vidamább vagy.
Tartson meg Isten ebben.

Üdvözlünk, csókolunk. Isten veletek!

Junius utolsóján

55 845.

igaz barátod
Miska

[Címzés:]

Pest [felé]

Arany Jánosnak.

Nagy-Kőrösön.

Geszt, Jul. 2-ka 1854.

Édes Aranybácsi!

Kiáltst restség, ordíts lelkiismeret, mert eljött a levélírás rettenetes napja! elmondhatná rólam az Ézsaiás próféta mikor még senki nem élt a földre. [!] De azzal még is vigasztalom magamat, hogy e levélből három is kitelhetnék, annál fogva van kár-
 5 pótlás a ki nem szolgáltatott robotokért. Ne hidje egyébiránt hogy én a verselést robotnak tartom, sőt ellenkezőleg folyvást fő-ambitióm, minek tettelegesen jelétül, verseimet, 90-et kiadni elkezdtem. Megjelennek pedig két példányban, a geszti Rektor
 10 betűivel, egész vászonban. Természetesen egyik példány Kőrösnek van szánva, s épen azért frok e papíron, hogy azt, mint verseim leendő alapját bemutassam. Szébb volna jegy nélkül, de . . . honi soít qui mal y pense!

Időm a verselésre túlsok is van. Megrögzött köhögésem, melyet Kőrösön is hallattam, savanyúvíz curára szorított, az
 15 pedig hat héti vacatióra, minél fogva ez idén sem Prűfung sem utazás. Ha hecticába talállok esni, bizton számolhat egy gyönyörű hatyúdakra. Egyik versemet külön darabban küldöm, mert duplex libelli dos est s nem lehet tudni, a festöncöt bá-
 20 mulja-e inkább az ember, vagy a költért? —

Áldja meg az isten!

szerető tanítványa
Tisza Domokos.*Vespertine*¹

25	Ha meleg nyárban Úszva fényárban A nap leszáll, Ránk jön az estve S biborrá festve	S éltem reményén A csillagok fényén Búsan kesergek. Hull le a harmat,
30	Az égalj áll; A tájék renddel Bételik csenddel — S a lomb alól A fülmile szól:	40 Az én könnyem hull Cseppjétől annak A mező vídul. De a hó könny-ár Sorvasztja képem
35	— Járom a berket	45 Ki nem zöldül már, Ifju reményem!

¹ A.J. kritikáját e versről ld. 455. l.

*Hála óda*²

(Befejezésül letisztázott verseimhez.)

50 Nem irigylek immár senkit! A nagy isten
Megadá a sorsot melynek párja nincsen.
Mert bár porlékonyá alkotta testemet
Az örök hajnalban fűröszte lelkemet,

55 Hogy — míg a több ember rideg borzadással
Mégyen a halálnak, és a szent vallással
Sem tud elég hitet, bizalmat szerezni,
— S kétkedik, siron túl élni fog vagy veszni? —

60 Én aggódás nélkül, élvezvén csak a mát
Már halhatlanságnak érzem[!] malasztját.
Hogy még földön élve, halhatatlan legyek;
— Áldassék szent neve, költőnek teremtett!

És a költő előtt még csak az is, a ki
Véres harcmezőn a hírt nevet kergeti
Óh mily törpévé lesz! Ez új Herostrates
Győzelmi ünnepe népek torává lesz

65 Némaság hirdeti a hol keze eljárt
Ezrek holttestéből épít emlékkoltárt,
Igy nyér hírt. De híre gyarló, hamar elvész
Ha csak fel nem fogja egy lantot verő kéz.

70 Mire az utókor egészen útat veszt,
S Homér verse mellett feledi Achillest,
De oly hőst még soha nem teremtett isten
A ki egy költőnek hírében segítsen,

Költőnek teremtett, nevét buzgón áldom
Nem irigylek immár senkit e világon!

[Címzés:]

Tekintetes *Arany János* úrnak
a m. irodalom tanárának
Orosházán át

N. Körös

² A.J. kritikáját e versről ld. 455. l.

Nagy-Kőrös, jul. 8. 1854.

Kedves Domokos!

Mikes Kelemennek Rodostóból a nényéhez küldött levelei rendesen e mondattal végződnek: „vigyázzon kegyelmed az egészségére!” Ezt nem azért hozom fel, mintha Domokosnak hasonló tanácsot akarnék adni, bár, hiszem, hogy ráférne: hanem azért, mert az én leveleim kezdete színtolyly stereotyp szokott lenni, midőn a válasz elkészését (sésését) mentegetem. Most tehát kereken kimondom, hogy nem is akartam írni első levelére, azt híván, hogy pár nap múlva másikat veszek, de abban jóformán csalatkoztam. Most itt van a második levél is: ergo válaszolok.

Julcsa és Laci köszönik a késeket, már megkapták s igen örültek neki. Domokos pedig itt felejtett valamit: nem írom meg, hogy mit, találja ki és jőjön érte. Úgy hiszem, hogyha, mit igen sajnállok, az érettséginek és utazásnak el kell is maradni: 15 ószig egyszer még lesz szerencsém. Egyébiránt a hattyudal féleket ne emlegesse, a képzelődés rosszabb, mint maga a kór, ezt magamon tapasztaltam.

Verseit a mi [!] nézi: az *Önérzet*,¹ jó vers. Igazán *önérzet*! — 20 „lángéreztre jutna” ezt a rímért nem tenném, inkább *gyúlna*, mert amaz szokatlan. — Csak ennyit gáncsolok benne, ez sem lényeges: a lényeg, az emelkedett, tüzes, fennkölt, dagály nélküli. Tegye legszebb verseihez.

A *tót*² nem sokkal jobb, mint rajza. Caricatura mindenik. 25 Értelmi vagy erkölcsi tévedést lehet nevetségessé tenni: nemzetiséget, mint illetet, nem. Itt tudom, a Vörösmarty tót diákjára gondol, de az a szegény diákot nem *mint tótot* gúnyolja ki, hanem, mint *embert* állítja elé humorosan. Verse nem egészen ment a gyermekes csúfolódástól, idegen nemzet irányában. Ez a hibája. Különben, mint genre, megjárna. 30

A *vespertine*,³ formai kisérlet, középszerű.

A *hála-oda*[!]⁴ ismeretes eszmékkal semmi újat nem ad, formában is hanyagabb, — nagyon távol áll az *önérettől*.

Megjelenendő verseinek egy példányát örömet fogom venni és emlékül megtartani. Papírja fölséges, nagyobb része meg

¹⁻⁴ Ld. e kötetben 435—437., 453—454. l.

is érdemi. Hanem a hattyu-dalt meg ne írja — azaz írja meg százszor, és egyszer se higye, a mit ír. Ne legyen igazabb *hattyu-dala*, mint általában a hattyú-énekklés, miről csak költők álmodoznak. Álmodozék hát édes Domokos még soká, de koránt
40 sem serio, s e reményben fogadja szíves ölelésemet.

barátja Arany.

Hogy mély tisztelem s szíves üdvözlésemnek az illetőknél legyen tolmácsa: ez *érti magát*.

646.

LÉVAY JÓZSEF — ARANYNAK

Miskolcz julius 10. 854.

Kedves barátom!

Beleülvén valahára a rég ohajtott hosszú heverés karosszé-
kébe: illő dolog, először is hozzád fordulnom s pihent erővel
tátani reád a számat. Sok mindent akarnék egy szuszra elmon-
5 dani s ez a jele hogy levelem igen rövid lesz. Nem is a multak-
ról írom pedig ezt, hanem írom inkább a jövődőről. A mi a
multat illeti, tudósításodnak, kivált az önéletrajzot illetőleg
hasznát vettem, a mennyiben én is szép őszinteséggel kitaláltam
nekik az egészet, — a részleteket aztán kifesthetik magok ha
10 akarják. Az ellened elkövetett gonoszságról azonban, mely sze-
rint valami isten nélkül való, neked még bort merészlett küldeni,
bizonyomra[!] mondom egy krükköt[!] sem tudok. Nyomoztam is az itteni olyas szőrű emberek között, de fájdalom!
Sikertelen. Egyébiránt bolond a ki rá nem vetemedik, hogy ha
15 módjában van. — Valamelyik lapból olvastam, miként nálatok
az ex ámen! julius utolsó napjaiban lesz; no tehát augusztus
hónapban már te is szabadsággal elbocsátott katoná vagy s nyakadba
vehedd a világot. Kérlek és kényszerítlek a halhatatlan istenekre,
20 hogy régi ígéretedet valahára egyszer már beváltsad
s szentelj oh magyar! hazádnak — vagy Gömör és Borsod vidékének
egynehány napot. Miskával mi már egészen kirajzoltuk a tervet,
hogy meddig megyünk elődbe hintókkal és lovas legényekkel,
hol és hány ágyu durrogon, hány ökröt vágjunk etc. Első stáció
25 Miskolcz lesz. Innen teljes parádéval Hanva felé vonul a díszmenet
s megnézzük a környéken minden szépet

és nevezetést. Történhető, hogy Szemere Miklós és Gyulai Pali is
lejönnek vagy feljönnek azon idő táján s együtt szépcsendesen
eszünk iszunk a hazaért, a magunk jóvoltáért. Ha pedig majd
haza felé vissza terőben Miskolczon új státiót tartunk, itt van
30 már számodra egy üres vasas hordó, tele töltjük tavalyi roszt bor-
ral s magunk helyett utítársul küldjük veled Kőrösre. Akkor
aztán az egészet elmondom, kimondom, meg se tagadítom! —
Gyulainak már irtam, hogy végezzen veled a jövetel iránt s ha
lehet egyszerre induljatok. De ő még eddig nem válaszolt. Légy
35 te szerényebb mint ő s ird meg, hogy körülbelől mi idő tájon
jöhetsz, ne hogy az ember itthonról elvaduljon valamerre. Csak
a személyes találkozás reményében nem firkálok ez alkalommal
többet. Mert teljességgel nem akarom hinni, hogy most is más
időkre halasztánád a jövetelt. Azt is gondold meg, hogy nem
40 mindennapi lelkek várják itt Személyedet. A közelebbi cenzu-
rán egy árva gyamoltalan diákot examináltam az irod. törté-
netből, az utóbbi két évtized irodalmi mozgalmairól? oda lett,
elsáppadt. No barátom, legalább egy pár írótl említsen!
Csak bámul! Egyszer[re] könybe lábadt szemmel kivallja a nya-
45 valyás confusus ember, hogy az utóbbi két évtizedben leghire-
sebb poéta volt Lévai József! . . Imé, látod! tehát csak minden
esetre siess. Addig is áldjon meg az isten, nőddel s gyermekiddel
egyetemben.

btod Józsi

[Címzés:]

Arany János tanár urnak.

Nagy Kőrös

647.

S Z Á S Z K Á R O L Y — A R A N Y N A K

K[ézd] Vásárhely Julius 15 k. [1854.]

Kedves aranyos Jankóm!

Elfelejtkeztem rólad ugy-e bár, s szép szóbeli ígéreteim
hogy minél előbb meglátogatlak otthonodban, telyesitetlen ma-
radt. Ember tesz fogadást, eb a ki meg állja, azt mondja a ma-
5 gyar. De előbb utóbb is csak ennek kellett a dolog végének lenni
hogy irok, s meg kérdem hogy vagy? hogy vagytok? mit csi-
nálsz? Hidd meg olyan bajosan esik nekem a levél írás, még ha
nektek kell is írnom, mert annyi az írni valóm, hogy a pennának

még a formájától is iszonyodom már. Kecskeméti életem alatt,
10 nem lévén sem kedvem sem ingerem a dolgozásra, annyira el-
szoktam tőle, hogy bajosan esett csak valamennyire is vissza
szoknom, s bár most sem dolgozom világért is annyit mint Kőrö-
sön, kivált első esztendőben dolgoztam, ezt oly soknak érzi
restségem hogy alig várom hogy épen semmit se kelljen írnom,
15 s vaspennámat rosda, kalamárisomat pokháló vonja be. De
megérem-e ezt valaha? Pénz mindig kell s azt pennával kell
szereznem, most egy nők számára készülő imakönyven dolgo-
zom már egy hónap óta, mely iránt a szerződést Heckenasttal
épen ma irám alá, s melynek september végére készen kell lenni.
20 Szoros papi hivatalom, csak időmből veszen el sokat, s különö-
sen darabokra szaggatja azt, irni valót nem sokat ad, mert min-
den héten egy praedicatiót írni, soknak nem nevezhetem. Ha
halottam van, minthogy itt mindent ki már confirmálódott, azaz
13 éven felül van, praedicatióval szokás temetni, azt soha sem
25 írom le, legfőlebb egy tizsornyai skizzet csinállok. Ez hát nem sok
dolog, de nekem még is oly soknak, oly unalmasnak tetszik,
hogy ki nem mondhatom, s ha író asztalomtól egy Copperfield
Davidhoz vagy valami más regényhez huzódhatom, oly mód
nélkül jól érzem magam. Aztán most rettenetesen a kuglizásra
30 adtam magamat, ez Kézdivásárhelyt az egyetlen idő töltés,
olcsó mert egy délután 3—4 krba kerül mit a kugli állítónak ad
az ember, minthogy nem pénzbe játszodjuk. De a mi hivatalomat
legnehezebbé teszi, hogy mindennap reggel s este egy egy fer-
tály órai dolgom lévén, soha egy napra ki nem mozdulhatok.
35 Néha ki megyek reggeli templom után egy közeli faluba, hol a
delet eltöltöm s dél után vissza jövök. E lekötöttség az oka hogy
még anyámat meg nem látogathattam, ki akkor velem be is jőne,
állandóan itt maradandó; e hó végén tán megkapom segédemet,
de akkor meg a képezés ideje következik s ha azon magam honn
40 nem vagyok, megkárosítanak, s így anyámhoz menetelem hihe-
tőleg augustus végére marad el. Fürdőre is szerettem volna lega-
lább egy hétre kirándulni, mert itt annyi a fürdő mint a polyva,
de persze az is merő lehetetlenség volt, s már a fürdő csak lejár
maholnap.

45 Hát ti a nyarat hol töltitek? Nem mentek e fel Miskához,
kire (mellesleg mondva) most neheztelek, verseiből egy példányt
hiába várván tőle. Ha fel mentek, vigyetek el engem is, legalább
lélekben; be irigylem dolgozókat. Erre, a két holnapra olyan szí-
vesen lennék én is professor hogy ha tiz holnapig nyult a nya-
50 kam egy kis vacatiót is élvezzek. De jobb nekem így; torkig
voltam már a professorsággal, nevezetesen a kőrösi s kecske-

méti professorsággal, s isten mentsen hogy az urvacsora osztás pohara helyett még valaha újra azt a keserű poharat kellessék kezembe vennem.

55 Toldi estvójét látom eladtad, jól tetted. Ugy mint az első részt? Hát a közepe készül-e? Félek hogy egy időre felhagytál vele, legalább az *Estve* megjelenéséből azt következtetem. De már ezt rosszul tetted édes Jánosom, nagyon rosszul. Vagy Etelén dolgozol? Vagy semmin sem? Azon leginkább busulnék.

60 Ugy elmaradtam a világtól; ujságokat kapok ugyan, de a politicaikat épen nem, a szépirodalmiakat is csak restelkedve olvasom; de ez a rendre való elfásulás s begyepesedés jó nekem; olyan szépen vénülök (kopaszodom is hogy gyönyörűség nézni) ha valaha meglátjuk egymást, rám sem ismertek. Már pedig
65 meg látjuk valaha — mikor azt nem tudom, hogy hamar lenne: remélni sem merem.

Mentovicsnak mondd meg, kérem őt is, Vajda bácsit is hogy végleges tudósításokat a fordítmányok előfizetői iránt tegyék meg, hogy rendelkezhessem — azt hiszem én is azt mondhatom mint Csokonay, hogy „nem levén elegendő praenumberansom, dugába dőlt a farsangi poéma.” Semmi baj; szerettem volna ugyan abból kapandó pénzelt hozni rendbe kissé megromgált financiámat, de majd tán másképp is sikerülend.

75 Szilágyi Sándornak megpróbálom ha még ma írnom lehetne; neki adósa vagyok levelére a válasszal, de nem tudom hány zsákkal telik, holnap pedig falura visznek temetési oratóra; s ma e levelet szeretném mindenesetre postára tenni. Azért ha neki nem irhatok elégedjék meg a jó szándékkal s azon biztatással hogy már most igazán ő van primo loco candidálva.

80 Te pedig édes Jankóm írj nekem vagy egyszer. Írj sokat kedves feleségedről, Julcsikáról, Láciról s még a kicsi macskád-ról is. Írj dolgaidról, roszkedvedről, főfájásodról és bajuszodról. Írj arról az anonym érkezett borról mely kétség kívül már rég elfogyott, írj Toldiról és mindenről. Köszönts mind azokat, kik
85 ezt tőlem jó neven veszik, köztök Károlyit, Fodorékat, Gubodi Sándort. Öleld feleségedet s gyermekeidet, végre pedig szeresd ölelő barátod

Károlyt

[Címzés:]

Arany Jánosnak.

N. Szalonta, julius 16. 1854.

Kedves bátyám!

Midőn a folyó évi junius 21-én kelt levelét, ugyanazon hónap vége felé megkaptam, már írni akarám volt hogy „Quousque tandem abutere” etc? — Azonban a levél még jókor jött,
 5 mert még épen nem szakadtak volt el türelmem vastag kötelei.

Azóta pedig folytonosan azonos töröm fejemet, hogy — miután a válaszlásra nézve — rajtam a sor: miképen irjak egy jó hosszú levelet. És csakugyan annyi mindenféle fordult meg agyamban, mit szándékozám megírni . . . Most azonban ezen
 10 sok mindenfélék közül, mintha órák kerekei megállottak volna, semmi sem jut eszembe; s ezért vagyok kénytelen ilyen nagy praefatiót csinálni.

Mikor az ember és az ujságíró nem tud egyebeket beszélni, rendesen az időt szokta kritizálni. Én is, tehát azon kezdem,
 15 mikép a most szerdán este felé olly borzasztó zivatar volt Szalontán és környékén, hogy illyet csak 20. esztendőben lehet egyszer látni. Először is azon kezdette, hogy a menykő úgy potyogott mint az alma a fáról; s miután egy néhány kerestyén atyánkiát a vidéken és azok között szalontai Arany Ferencet
 20 (:kit én nem ismertem:) agyonütött, jött olly iszonyú szél és fürgeteg, mikép azt hittük hogy itt az utolsó ítélet. A fákat az udvaron és házi kertekben is összetörte, s a házak fedeleit megbontotta. Illy előzmények után tökéletesen hittem, hogy a fás-
 25 kertben 3 fa sem maradt épségben, annyival inkább mert ott van egy néhány szép fa, melly középen van kettő hasadva, s mellyek csak guzzsal és kötéllel vannak összekötözve. Azonban, szerencsére, nem történt egyéb, mint hogy az almának, melly vagy 3—4. fán meglehetősen volt, nagy részét leverte, a barack közül pedig, a mi szintén türhető mennyiségben volt, alig hagyott
 30 néhány szemet. Annak utána pedig az eső 40. nap és 40. éjjel vagyis a szó teljes értelmében 24. óráig folyvást esett. Minek aztán természetes következése: hogy a Kölesér megáradt, a szalontai határnak egy részét és a szigetet elöntötte; s ez által sok szalontai embernek, az igen silány termés miatt különben is nem
 35 nagyon vérmes reményét tönkre tette.

A mi egyébiránt a házat, fáskertet és más bonumait illeti bátyámnak, azok meglehetősen állapotban vannak. Az udvarnak az utca felőli felkerítése iránt még eddig nem alkudoztam senki-

vel; hanem mindenesetre beszélni fogok valamelyik faragó emberrel, hogy ha jó móddal meglehetne csináltatni. A kútnak sincs sem ágasa, sem kávája, tehát az alkuba ezt is be lehetne foglalni.

Irja bátyám, hogy szeretne egy néhány köblös földet venni. Megvallom ezen ohajtás bennem is gyakran föléledt már, mert nekem is volna egy néhány forintom, s szinte szeretném valami biztos helyre tenni. A föld ára Szalontán, a mostani időhöz képest maig sem hágott fentebb, mint a mennyire az, a forradalom megszűnte után mindjárt, fölemelkedett t.i. 100—120. vftnt egy jó köblös föld. Csakhogy mint mindig, úgy most is az a legnagyobb baj, hogy nem lehet nagyobb vagyis táblásabb földet kapni. Nem mondom hogy úgy csipp-csupp módjára 5—6 vékást néha nem kapna az ember; de azt nagyon jól tudja bátyám is, hogy az illyes földekben, melly egy stationyira van egyik a másiktól, nem sok haszon van. Ahhoz pedig jelen körülmények között, nemcsak kilátás, hanem reménység sincs, hogy a tagosítás egyhamar megtörténjék. Jobb volna azon szalontai föld helyett, valahol a szomszéd faluban K. Gyánban vagy Bajjon venni egy kisdarabocská földet egy tagban. S ennek mostanában utána is nézek, s ha kapnék valami jóféle földet 70—80. köblöst, ezt igen jó lenne motyiban megvennünk; utánjárásom eredményéről mindenesetre minélelőbb tudósítandom bátyámat. Addiglan nagyon jó lesz, ha pénzét valami biztos helyre kiadja, olly módon: hogy ezt pár hónap alatt, ha a szükség kívánja, be lehessen venni. Ha egyébiránt bátyám, a szalontai földhöz nagyon ragaszkodik és kizárólag csak is ehhez ragaszkodik, tudassa velem, s gondom lesz reá hogy néhány köblöst vehessünk.

Becsés személyemre vonatkozólag, a többek között megemlítem: hogy én az ügyvédi vizsgálaton, még junius első napjaiban keresztülestem. De hogy millyen eredménnyel, az még a titkokhoz tartozik, mert Debrecenben az eredményt meg nem mondták. Nagyon véletlenül esett berendeltetésem; az ügyvédi vizsgálatok megkezdésekor én a legelsők között voltam, annál fogva nem készülhettem annyira, mint talán különben készülhettem volna, sőt a szó teljes értelmében nem is készültem, mert arra időm sem lehet. A censura meglehetősen szigorral ment, s az illető censor urak írásból kérdeztek bennünket; persze úgy nagyon könnyű censeálni. Különben mi ügyvédekül, folytonos zaklatás tárgyai vagyunk. [!]

Halandó részeimet illetőleg pedig, már egy pár hónap óta csehül vagyok egésség dolgában. Fekvő beteg ugyan csak egy

napig voltam; de régi egészségem nem bír visszajöni. Szeretnék egy pár hétre a tenkei fürdőbe menni, de erre nem igen érkezem.

Azt szinte fölösleges emlitenem, hogy mi az öregekkel még
85 most is egy fedél alatt lakunk; melly is rám nézve (:mindamellett hogy mégeddig semmi bajunk sem volt egymással:) egyrészről nagy incommoditas, más részről financialis tekintetben is rövidségemre szolgáló dolog. Ez utóbbival ugyan nem sokat gondolnék; — nagyobb teher rám nézve az első. Ezen és több
90 más okokból már régen készülünk — nem is annyira én mint Lina — e patriarchalis élettől megválni; de az a veszedelmes baj, hogy az ember, ezen az átkozott Szalontán, kivált illy sok hivatalnok mellett, — becsületes quartélyt egyáltalában nem kap. Elvagyunk azonban határozva: hogy az ősszel mindenesetre
95 itt hagyjuk az öregeket.

Ad vocem öregek. Biz ők olly hosszú és jó hivataloskodás mellett, mint a minőben voltak, rosszul de nagyon rosszul gondoskodtak magukról. Azt mindig tudtam hogy szegény vagyis
100 legyenek mint a minőben vannak, azt nem gondoltam. Hát ha még ehhez hozzá tudja az ember azon élhetetlenséget s több más egyebeket, miket naponként megütközéssel és botránkozással tapasztalok, kénytelen elismerni azon mondat igazságát, hogy „nem mind arany, a mi fénylik”.

105 Jani a mult hetek valamélyikén volt nálunk, még pedig, szokása szerint ollyan formán: hogy este későn eljött, és másnap korán reggel elment. Neki nincs kutya baja is.

Majd el is felejtém. — A Bondár István contractusát megkaptam; mégeddig ugyan nem beszéltem vele; hanem minél
110 előbb tudtára fogom adni, hogy Sz. Mihály napra készen tartsa a pénzt:

Az elmondottak azonban mind csak mehetnek, de a *sértés*ég hogy mi olly sok időközön keresztül nem látjuk egymást; és a mi több, még jó formán nem is igen közlekedhetünk, ha csak
115 postai uton nem. — Lina az őszön vagyis inkább télen elkészített egy kis bodony zsirt, azon jó reménységben, hogy majd valami jó féle disznó kupecektől, Juli számára, elküldi; de a mult télen Szalontán megfordult kupeczek között n. kőrösi — vagy ceglédire
120 soha nem találtam. — A minap, éppen majus utolsó napjainban Bartos Pestre menvén, bizonyosan elmentem volna vele azért hogy N. Kőrösre menjek és bátyámékat meglátogassam, de éppen akkor kellett mennem arra az átkozott ügyvédi vizsgálatra; így az is szerencsésen elmaradt. Azon föltett jó szándékunktól pedig, melly szerint e nyár folytában Kőrösre menni

125 familiástól együtt szándékozánk, közbe jött beteges állapotom
visszatartóztatott. Azért nagy bölcseséget cselekednének bátyá-
mék ha Szalontára rándulnának, legalább itthon széljel nézné-
nek; nem baj az hogy sokan vagyunk, azért épen olly szivesen
látnók, mint láttuk eddig, és azért el is férnék egy kis szorulással.

130 Mezey ezt mondja: hogy a „Sz. László” zik kötetait küldje
fel bátyám Szőnyihez, s onnan majd Tisza Kálmán le fogja
hozni. Erről hát, ha lehet és ha alkalom lesz ne felejtkezzék el
bátyám. Jobb lenne ha magok hoznák el.

Végezetre, ujságokul írhatom:

135 a) Rozvány Bandi megházasodott és feleségét haza is
hozta (:ez már azonban újság, mit, gondolom irtam is már:)

b) Szalontán színészek vannak; ma játszanak először. Az
a Demjény társasága van itt, melly, ha jól emlékezem, a 16-ik
század közepén már egyszer volt Szalontán.

140 Más nevezetesebb ujság nincs.

Mi pedig csak megvagyunk. A kis Vilmánk már nagy
gyermek; e hónap végén 9. hónapot tölt be. Egészséges mint a
makk; de anyja nagyon érzi az ő egészségét, mert már úgy el-
szopta őt, hogy ollyan mint egy árnyék. Azért el is van hatá-
145 rozva, hogy mostanában elválasztjuk.

A házbérnek 3ik angariáját, az abban lakó pénztárnok 20.
pftntban megfizetvén, abból 5. pengőfntot visszatartóztatok. —
Két pengőt azon Arany György részére, ki valami adót illeték-
telenül fizetett ki bátyám helyett; 3. pengőt pedig a lakatosnak
150 fizettem volt, az ujonnan vett vas kemence kürtője és belső ajtója
megcsinálásaért. *Az ezen felül maradt 15. pftntot ezennel küldöm.* —

Egyébiránt csókoljuk bátyámékat és vagyunk s illetőleg
vagyok

155

Szerető öccse
Sándor

U.i. Fentebb valahol disznót és disznózsirt emlegettem; s talán
ezért, a levelet, be is **disznóztam**, becsülettel.

649.

TISZA DOMOKOS — ARANYNAK

Geszt. Jul 17-én 1854.

Édes Arany bácsi!

Igen sajnálom hogy a hattyúdaltól enyire is megijedt, de
azt még írni sincs eszemben, nem hogy okát hinném. Hogy nem

képzelődöm mutatja maga e tréfa. Közös megnyugtatósunkra
5 egyébiránt mondhatom, hogy lényegesen jobban, s az egészség-
hez igen közel vagyok. —

Ide s tova megint közel suhanok el Pestre menve Aug.
legelején, Kőröshöz de miután alkalmasint egyedül édes anyám-
mal fogok felútni, nehezen látandjuk egymást. — Pedig mily
10 jó alkalom volna azon otthagyt holmit, melynek milétét nem
tudom kitalálni, — elhozni. Én ugyanis csak néhány köny-
vekre emlékszem; azokat pedig készakarva hagytam ott.

Áldja meg az Isten!

szerető tanítványa
Tisza Domokos.

15

*Emlékszel-e?*¹

Emlékszel-e? foly tisztán a patak
Körötte százaz tölgyek állanak
Egy száraz ágon páros gerle bűg
20 Zűg fenn a lomb, a viz lenn futva zűg.
Arany hálóként, vagy mint tört vízár
Terűl a lombra déli napsugár.
A hab fölé emlények hajlanak . . .
— Emlékszel-e? Először láttalak!

25 Emlékszel-e? tündöklík a terem
Fala arannyal általszótt selyem.
Fennről vakitón sűt le száz csilár
Alant tolong a tarka ember-ár.
Muzsika szűl . . . s é hangra mindenek
30 Ékes ruhában táncot lejtenek.
— — — Hervadt emlények porba hullanak —
Emlékszel-e? — Másodszor láttalak!

Ha emlékszel, nézd e csendes falut,
A házat melyhez kerten át az út.
35 A sugár tornyot. Bádogg élin még
A lenyugvó nap búcsu csókja ég.
Csend lesz. A csillag és a hold kigyűl . . .
Illat jön az ákász [!] virágirul. —
— Ha emlékszel adj egy csókot nekem
40 Szép volt a mult, — de még szebb a jelen!

¹ A. J. kritikája e versről nincs a levelekben.

Hozzá²

Mikor piros két orcára tekintettem
Hogy a rózsát ne szeressem, nem tehettem.
Mikor láttam szemed színe nefelejtse
45 Azt hívém hogy szeretni fogsz mindörökké.

Már sem szeretsz, már is elhagysz, állhatatlan!
Bús szívemet kfnra hagyod irgalmatlan!
— Hej nem láttam, pedig sokszor megnéztelek
Hogy mint a hab, játszik inog a kebeled!!

650.

KOVÁCS JÁNOS — ARANYNAK

N. Várad Aug. 1. 854.

Édes Barátom!

Én Május közepe óta azt mivelem, mit az „Orbán lelke pokolban”, mindig kószálok; hólnap ismét egy kis egészségi körúról térek meg Gesztre, melly útat a Domokos köhögése
5 végett kellett a Körös völgyén, Belényes és Tenke vidékén meg-
kisértenünk, — már ma 11-k napja, hogy úton vagyunk, de
a köhögés ma is csak a régi. — Mint hallok f. hó 13-án indu-
lunk fel Pestre a Grófnéval együtt, hogy ott több orvossal meg-
vizsgáltassuk a Domokos mejjét, meglehet akkor téged is meg-
10 látogatunk, ha az orvosok megengedik, és ha te is otthon leszesz.
— Mi már valóban nagyon aggódunk a Domokos mejjbaján,
mert Januarius közepe óta catharalis baj ennyi ideig nem tart-
hat, de most már Zsugovics sem mer annyira biztatni, mint ez
előtt. Mit fognak mondani a pesti orvosok, azt még nem tudom,
15 de Zsugovics azzal fenyeget, hogy télre Olaszországba fognak
küldeni, mit még Domokos sem látszik óhajtani, s még kevésbbé
én, holott ha egészséges volna Domokos, egyikünknek sem lenne
kellemetlen. — A tanulással Pünköst óta egészen felhagy-
tunk, annálfogva az érettségi vizsgálat letétele, és a külföldi
20 egyetemekre való útazás is elhalasztatott jövendőre, s addig a
jog tanulással szándékozunk a hézagot kitölteni; de már úgy
látszik ez is elmarad, s még azzal sem gondolunk, csak roszzabb
ne történjék. Természetesen most a músa is hallgat, mert a
25 fíjú maga is megúnta már mind a betegséget, mind a homoeo-
pathiát, s különösen szeretne dohányozni és bort inni. —

² A.J. kritikája e versről nincs a levelekben.

Ezekből láthatod, hogy a mi helyzetünk most igen szomorú, s különösen szegény Grófnénk sokat aggódik, s neki is sokba kerül, de a mélt. Urnak még többre hogy aggodalmát ki ne mutassa, mit néha nem is állhatnak meg; pedig azt nagyon
30 kellene kerülni. Tégedet is megkérlek, hogy ha levelet találsz Domokosnak írni, a tüdővészről említést se tégy.

Különben kedves Nőd kezeit s gyermekeidet csókolva s téged ölelve maradok

35

barátod
Kovács János.

[Címzés:]

Tekintetes Arany János tanár urnak

N. Kőrös.

651.

ARANY — BALLAGI MÓRNAK

[Nagykőrös, 1854. augusztus 12.]

Tisztelt Collega ur!

Valahára beváltom ígéretemet. A vers talán hosszú is: de szorítsa be; rövid sorok levén két hasábra is nyomhatni. A tárgy nem valami föllengős: de azért megjárja a népcomicum
5 terén: s morálja is megvan, habár nem „tanmodorban” adva elő. Nőm köszöni a „Gordiusi csomót”, rövid nap köszönettel visszaküldi s akkor majd kérni fogja a „Zöld vadászt”.

Szíves üdvözlés mellett

10 NKőrös, aug. 12. 1854.

tisztelő barátja
Arany János

U.i. A kéziratot röstelvén letisztázni, később majd visszakérem.

652.

MADASS GYÖRGY — ARANYNAK

Szalonta August 14. 854.

Kedves komám!

Azon köszönetet, és bizodalom, melyet komám közsé-
günk minden rendü tagjai előtt fáradhatatlan munkássága stb.
által kiérdemle, — most is elevenen van emlékezetébe, — any-

5 nyira hogy köz embereink szájából is gyakran halatszik e köz óhajítás „valyha még egyszer közibünk meg nyerhetnénk! — Azért, most ez alkalommal is, midőn állandósított átomásu oskolai Tanárunk Tóth Sándor Ur tanítói pájájáról lelépe, — a község előljárói arra levének fel szóllitva, hogy ez átomás betöltéséről
10 gondoskodnának, : egyező akarattal mindnyájan azon óhajításukat fejezék ki, hogy arra senkit mást mint komámat óhajtanák megnyerhetni: — És noha tudják is azt hogy jelenlegi álása, sokkal fényesebb és talán jövedelmezőbb is lehet a Szalontai átomásnál: közakarattal oda nyilatkoznak, hogy addig, mig
15 komám fel nem kéretnék az iránt, ha valyon nem lenne é kedve, és hajlandósága ezen átomás elfogadására, addig senkiről másról nem gondoskodnak, — s engem abba meg bizának, hogy ezen óhajításukat komámmal közölném, — s mi előbbi válaszát ki kérném. Azért is én midőn megbízatásomnál fogva — az Ekklesi
20 siai előljáróság akaratát, és kérelmét jelen soraimban, komámmal tudatnám — egyuttal a' Szalontai oskola jelenlegi állásáról is — egy két sort írni szükségesnek láttam. —

Ekklesiánknak nem lévén arra tehetsége, hogy oskoláját köz gymnásiumi minőségbe fen tarthassa; — de még is hogy
25 nevendékei, — kiknek t. i. arra kedvök és hajlamok vólna — az alkalom nem léte miatt a tanulói pájájól vég kép lemondani [ne] kénteleníttessenek — (:értvén a szegényebb sorsu szülék gyermekeit:) abba állapotodott meg, — hogy oskoláját, mint al magán gymnásiumot tartsa fel. — A Tanítást benne, egy állandó
30 Tanár fel ügyelete alatt, — egy Corrector, és 3 altanítók végezendik, — ennyi a mit oskolánk állásáról irhatok. A Tanár évi fizetése pedig következő: kész pénz 300 pft: 60. köből kétszeres buza, 25 köből ajj [alj] gabona: — halott beirásérti járandóság: egy nyilas szöllő. — Négy lakó szoba konyha, mely a geszti pap
35 féle telekre most építettett —

Midőn ezeket meg bizatásomnál fogva komámmal közleném, — mielőbbi örvendeztető válaszát elvárva, — uri családját tisztelve — magamat további barátságába ajánlva maradtam

40
igaz barátja
Madass György
mint Ekklesia főgondnoka 's
megbizotja. —

Tisztelője
főbíró Balogh Mihály

KOVÁCS JÁNOS — ARANYNAK

Pest 16/8. 854.

Kedves Barátom!

Mi Vasárnap estve óta Pesten vagyunk, tanácskoztunk is Balassa és Sauer urakkal, kik a Domokos egészségét nem egészen veszélyenkívülinek találták, azonban ha magára vigyáz, még
 5 semmi sem veszett el. Szeptember végéig Csengődön issza a Gleichenbergi vizet, s Oktober elejétől Aprilis végéig Olasz Országban, u.m. Velenczében, Rómában és Palermóban kell időznie és nekem is vele együtt. Barátom! a Grófné nagyon szeretné neked a szalontai csonka tornyot megmutatni, s velünk együtt
 10 nagyon óhajtaná, ha egy szekerest fogadnál, s rá pakolván kedves nődet, kicsiny hason másával és a mi marokvas barátunkkal egyetemben, s kedves magadat, lerándulnál hozzánk Gesztre, s te a kis marokvassal együtt velünk Csengődre jönnél, az én két jó barátném pedig akár Geszten maradna a Grófnénál, akár ha
 15 nekik talán kedvesebb lenne Szalontán időznének ez alatt, akár mind kettőt is meg tennék. A Grófné igen örömet fizetné meg általam úti költségedet mind menet, mind jövet, s ezen kívül milly rettentően leköteleznél bennünket! Mi úgy hiszem f.hó 24-kénél elébb nem indulunk, addig csak rá gondolhatod maga-
 20 dat; — de gondold is rá.

Addig is fogadd mindnyájunknak szíves üdvözetét mind magad mind kedves családod számára

barátod
Kovács János.

[Címzés:]

Tekintetes Arany János
Tanár Úrnak

N.Kőrösön.

TOMPA MIHÁLY — ARANYNAK

[Hanva 1854. augusztus 17.]

Édes Jánoskám!

Utólsó levelemre nem válaszoltál; azt sem tudom kap-
 tad-e? Jösz-e? beteg vagy-e vagy sem? szóval irj, vagy jöj; Szi-

lányira nézve: ha kedve van, hát csak hadd jöjön! Augustus eleje
5 óta minden nap várlak és nem tudom: mi az oka elmaradásod-
nak és nem válaszolásodnak!

Isten veled!

Hanva aug. 17. 1854

btod
Miska

10

[Címzés:]

Arany Jánosnak.

Pest

Nagy-Kőrösön

655.

ARANY — KOVÁCS JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1854. augusztus 19. kb.]

[Köszöni, hogy Tiszáék családostul meghívták Gesztre, de most nem
mehetnek.]

656.

ARANY — TOMPA MIHÁLYNAK

Nagy-Kőrös, augst. 24. 1854.

Nagyon hibás vagyok, édes Miskám, hogy nem válaszol-
tam leveledre; de nem akartam addig, míg a menetelünk iránt
tisztában nem leszek, hogy a határnapot megírhasam. Azonban,
részint az érettségi vizsgákhoz tartozó utómunkálatok, részint
5 egyéb dolgaim úgy elvették tőlem a szünnapokat, hogy mene-
telre ez ideig nem is gondolhattam; hiányzott főleg a pénz,
mellyre úgy akartam szert tenni, hogy a vacatio elején írjak
valamit, — de a miből ez ideig semmi sincsen. Hozzá még, hogy
épen most *nap* alatt, azaz függőben vagyok, ne hagyjam-e itt
10 ezt a *drága* Kőröst, minthogy meghíttak Szalontára, algymna-
siumi tanárnak ugyan, de sokkal jobb fizetésre, mint itt van. —
Sajnálom, ha engem várva, talán egy vagy más utadat elhalasz-
tád. Beteg, sajátkép nem voltam, de levert és rosz kedélyű gyak-
ran. Hogy pedig én pénzhíányról panaszkodom, azon ne csodál-
15 kozzál, mert most van az idő, télre fát, búzát beszerezni — s
a fa öle, búza köble 12 pengőjével jár, a mi egyszerre nagy rántás

(de nem mártás). Toldiért Heckenast csak kötelezvénnyel fizetett, így ahoz sem nyulhatok, kölcsönvétel pedig *elvem* ellen van. Imádkozzál istennek barátod beteg műzsájaért (te ugy is
20 pap vagy) akkor septemberben még látjuk egymást, különben aligha. Mindazáltal, édes Miskám, ne légy haragos, ha az isten ugy akarja, elmegyek hozzád el! — Hallom, te Parádon voltál, s engem köszöntél is Farkas Elek által. Parádra nekem is lett volna modom elrándulni a napokban, de nem tudtam, hogyan
25 jussak onnét Hanvára? olly fürdőhelyen lehet-e alkalmat, azaz szekeret kapni, s nem jő-e többbe, mint az egész út gőzhajón. Mert, a mint a mappán kinéztem, Parádtól Hanva még jó távol esik.

Szilágyi rég letett az utról, dolgozik szorgalmasan, hogy
30 adósságaiból kitisztítsa magát, mellyek összezsaptak feje fölött, mint a sebes árviz. Szalontai fizetésem lenne 300 pft, 60 *köböl* kétszeres[,] 25 *köböl* aljgabona (= árpa, tengeri v. zab) halotti *beírás* (minden egyéb functio *nélkül*) egy 12,000 lélekkal bíró városban per 1 ft és énekszóstól 30 kr — mit *divat* megpótolni
35 is; egy nyilas (hold) *szőlő*; *fa* a mennyi fölég, s egy szép új *lak-hely*, 4 szobára. — Igazán én nem tudom mit tegyek:

Ne hagyjam e ide Nagy Kőrösnek *fényét*,
Szalontán keresve az életnek kényét."

Látod milly szépen tudok még verselni! — A Toldi estéje
40 csak nem jelenik meg; több két hónapjánál hogy az utolsó ív correcturát visszaküldtem.

De elég is lesz most ennyi. Ölelünk csókolunk benneteket.
Remélem egészségben vagytok. Ölel százszor

45

igaz barátod
Arany János

[Címzés kivágva.]

657.

KOVÁCS JÁNOS — ARANYNAK

Pest 24/8 1854.

Barátom!

Egészen megszorított bennünket tagadó válaszod, pedig később nagyon jól esett hogy mégsem ígérkeztetek, mert nekünk egy négy személyből álló Orvosi Tanács még azt sem
5 engedte meg, hogy az útra való előkészületek végett Gesztre

lemenjünk. Milly nehezen esett volna már most szavunkat vissza
húznunk. Pedig már Szombathoz vagy Vasárnaphoz egy hétre
indulnunk kell fatalis útunkra, mellyre hárman indulunk ugyan,
— mert az Orvosok egyenesen követelték a Grófnétól az én
10 szerfeletti megnyugvásomra, hogy Ő is velünk jöjjön, de ki tud-
ja, nem ketten jövünk-e vissza? Éppen ezért képzelheted, milly
örömtelen lessz az én útazásom, — különben is szobához kötve
—, melly más viszonyok között mondhatatlan élvezetet nyuj-
tott volna. A Grófné tegnap lement Gesztre, hogy 8 hónapig
15 tartó távol létére, a mennyire lehet, rendben hagyja a házát.
Most egyébiránt úgy látszik jobban van Domokos mint feljöve-
telünkkor, s midőn talán úti strapáció miatt veszedelmesen
rosszúl volt, a beszédét is alig lehetett hallani, s már egy pár
nap csak Taninum és Laudanummal enyhítettek rajta. Most
20 már csak Gleichenbergi vizet iszik téjjel, s reggelenként halzsir-
ral kenjük be mint a bagaria csizmát. Semmiféle foglalkozást
nem engednek neki, azt mondván hogy az unalom igen jó orvos-
ság — neki. Tehát ne csudálkozzál: ha mostanában levelet nem
ir neked, mert nem ő rajta múlik.

25 Szegény Laczit sajnálom szivemből, mert nagy baj az,
ha az embernek a tojás gyűjteménye szaporodik, s azt senkinek
nem mutathatja, a ki vele meg tudná osztani örömét. Lám az
enyim is megszorodott, s én még rendbe sem tudom hozni,
sőt kénytelen vagyok be pakolva hagyni egész jövő Májusig.
30 No de akkor majd megnézzük az övét, s meg lehet még valami
Olasz tojást is hozhatok neki. Julcsát és Laczit csókolom, Nődet
tisztelem, s téged ölelve maradok

barátod
Kovács János.

[Címzés:]

Tekintetes Arany János Tanár
Urnak

N. Kőrös.

658.

ARANY — MADASS GYÖRGYNEK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1854. szeptember elején]

[Köszöni a meghívást a szalontai algimnázium tanári állására, de
jelenlegi körülményei miatt Kőröst nem hagyhatja el.]

Pest. Sept. 6. 854.

Kedves barátom!

Hogy nekem mindig bocsanatkéressel kell kezdenem leveletem? Most is annyi mindenért kell tőled bocsánatot kérnem, hogy azt sem tudom melyiken kezdjem. Bocsáss meg, hogy oly⁵ rég nem irtam már neked, hogy az elveszett pénzt még nem pótolhattam vissza, hogy legközelebbi leveledre oly későre válaszolok.

Az elveszett husz pengőt azért vala lehetlen visszapótolnom, mert azon pénzt melyet beszélyemből kaptam e két havi¹⁰ szüneti szükségére kelle tartogatnom, minthogy ilyenkor nincs biztos jövedelemem. E hó elején vértolulások környékeztek s nem dolgozhattam annyit, mennyit szándokom volt. Azonban remélem, hogy e hó vagy a jövő folytán becsülettel vissza fogom fizetni, annyival inkább, mert Szilágyival szerződtem bizonyos¹⁵ „Irodalmi szemlére” nézve, melyet e hó 15.-én kell megkezdenem, s miből havonként harmincz forintot kell kapnom, ha mind én, mind ő megtartjuk a kötelezvényt.

Mit csináljon az ember? A tárczacikkeket jobban megfizetik, mint a költői művet, aztán kevesebb munkába kerül. Az²⁰ én költői törekvéseimet még mind üldözi a sors. Mióta Pesten vagyok, egyetlen költeményt, egyetlen beszélykét nem irhattam nyugalomban, zaklatás nélkül. A kéziratért jövő nyomdai kopogásának még emléke is borzaszt, s néha munka közben eszembe jutván, hogy aligha készen lehetek a kiszabott időre,²⁵ megzavarodom s képtelen vagyok dolgozni. Így dolgoznom fáj, s nem dolgoznom sehogy, még inkább fájna. Most is annyi eszme, terv sirját hordom lelkemen s ha elgondolom, hogy egyetlen művemre sem lehetek még büszke, az idő telik, mélyen elkeserülök. Félek, hogy évek mulva egészen kiábrandulva, messe [!]³⁰ vetve minden életcéltől, kitaszítva a családi élet karjaiból, egy elpazarlott élet romjain azt fogom kérdeni: miért éltem?

Ez igen tragiko-pathetikus hang nemde barátom! Hagyd hogy panaszoljak kissé. Pesten az emberek élveznek, vagy dolgoznak, elméskednek vagy rágalmaznak, nincs idejük meghallgatni az érzelgést. Oh ez a pesti élet igen szép s én még mind³⁵ bolondja vagyok, de a színház, az akadémia, az irodalom ügye kétségbeejt. A színház bukás szélén, miben épen annyi része van a kedvezőtlen körülményeknek, mint a journalistikának, az

akadémia tétlen s talán *szervezni* fogják az új kor szelleméhez.
40 És az irodalom? A közlönyök vezetői szamarak vagy gazemberek, az írók nagy részéből hal ki a szellem s az ifjuság dicsekszik vele, hogy haszontalankodik. Én maradtam-e el a világtól vagy a világ maradt el tőlem? nem tudom, de elég az hozzá én szörnyű elégtelen vagyok. Pákh azt mondja, vénülök, Török pedig,
45 hogy beteg vagyok s menjek orvoshoz. De annyit betegen is látok, de azt vénült szívvel is érzem, hogy az eszes és becsületes emberek tétlenségre vannak kárhóztatva, a csak magyarul olvasó közönség (s ez a valódi közönség, mely olvas) izlése félrevezettetik, hogy míg egy felől valami pedans és ostoba szellem
50 kezd lábra kapni, addig más felől maholnap divattá lesz a hetyke kufárkodás, a gyerekeskedés, a botrány, az eszeveszettség, a genialiskodás, a megfélemezés mult és jövődőről.

De beszéljünk egyébről. A „Nép könyvé”-be küldött költeményedet Csengery és Kemény felettébb köszönik. Eötvös
55 épen nálok volt, midőn oda vittem. Neki is nagyon tetszett, csak egy megjegyzése van reá, miért Csengery neked alkalmasint írni fog. A végsorokat szeretnék kihagyni, nem esztétikai szempontból, hanem másból. Ők úgy vélekednek, hogy a Népkönyv közönsége azt fogja mondani a végére: mért dicsered az új törvénykezést: költeményed ugyan nem ide üt ki, de a leplezettebb
60 humort kevesen értik. Egyéberánt hagyod úgy, mint van, ha inkább szereted: egészen tetszésedtől függ. Csengery még a negyedik füzetben kiadná, ha az ötödikre is remélhetne tőled. De minthogy reménye vékony, az ötödikre hagyja, mert a negyedikben Vörösmarty és Petőfitől adhat.

Vörösmarty két költeményt küldött. Egyik, mely a negyedik füzetben fog megjelenni keveset ér, a másik, mely bordal s az öregnek egész elkeseredett kedélyét fölleplezi, igen szép, különösen eleje genialis, de fájdalom oly alakban, mint irva van, aligha
70 megjelenhet s kérdés az öreg fog-e változtatni rajta? Szegény öreg, csak azt tudja írni, mi szívéen fekszik, ő sem tartozik a legújabb kor költői közé.

Gyakran gondolkozunk arról, hogy ideje volna egy irodalmi közlönnyt alapítanunk, mely köré gyülekeznének talán a
75 jobbak. De mindazok közt, kik ezt akarják s támogatnák, egyedül én vagyok, ki engedélyt nyerhetne, én ki semmiféle szerkesztést nem merek elvállalni, én, ki egyéb foglalkozással, mint a mire kedvem van, már is megöltem költői tehetségemnek jobb részét. E szünet alatt kissé szabályozás alá vettem magamat s
80 mindennap hat órát dolgozom folytonosan. A jövő évben csak délután fogok tanítási órát vállalni s így remélem talán menni

fogok annyira lassan-lassan tanulmányaim és dolgozataimmal s kedélyemmel, hogy szerkesztést vállalhassak. Fogod-e munkásságot ígérni? Tudja isten, én kevés illusiot taplállok magam felől, nem sokat irodalmunkról, de most több kedvem van, mint valaha, tevékeny és munkás lenni. Az elegiai hangulatból meritek erőt s valami oly érzés melegit, mint a hajdani heber költőket.

„Buda-pesti hirlap”-ban nevem alatt a jövő hó 15 én némi irodalmi táborozást kezdek s ujévig folytatni fogom, minden hóban három cikkben. Törökkel összevesztem. Nem állhatom ki sem zsarnokságot, sem immoralitását. Megyek egy más immorális szerkesztőhöz, ki kevésbbé zsarnok s megenged olyakat elmondanom, mit máshol lehetlen. Ez a mi irodalmi viszonyaink humoros egyenruhája, mit mindnyájunknak viselnünk kell. A jövő hónapban ott szólni fogok a Tompa költeményeiről is, melyről kissé más véleményben vagyok, mint itt létedkor voltam. Szégyen, hogy csak Császár szólott róla. Hallottam, hogy te is szándékoztál róla írni. Ha irtál küld hozzám, Szilágyi kiadja, s megfizeti és nevedet sem lesz szükséges kitenned. Ha nem akarsz írni, ird meg nekem legalább eszméidet róla, bizonyosan jobbak lesznek, mint az enyéim s használhatnám.

Tisza Domokos ezerszer köszönt. Holnap fog indulni olaszországba. Bár egészségesen térne vissza. A jövő nemzedék egyik legderekabb ifja halna el benne, kit megsiratnánk. Lévai is köszönt. Nem rég irt nekem levelet s Tompával együtt haragszik, hogy nem látogattad meg. Te is haragszol ugy-e reám, hogy ígéretem ellenére mindeddig nem látogattalak meg. Szégyen ember ne ígérjen semmit, csak azt, mit meg kell tennie, hogy élhessen. Azonban, ha lesz költségem, e hónap vége felé Keménynyel együtt meglátogatlak. Eötvös, ki nemrég Vörösmartynál járt, hogy verset csikarjon ki tőle hozzád is el akart menni — költeményért. Szerencséd, hogy küldöttél. Hanem azért meg lehet, hogy mikor békési jószágába utazik, így is rád ront. Mód nélkül tisztel téged s nagy ragaszkodással van a „Népkönyv” ügyéhez. A jövő három füzetet ő látta el beszéllyel.

Küldött költeményedért Csengery most csak 20 p. forintot adhat, mert a cassa nem áll a legjobban, de az újabb költeményednél ki fogja pótolni. Én nem vállaltam magamra a pénz elküldését. Ő fogja expedialni még talán ma.

Hallottál-e valamit a „Magyar mythológiá”-ról. Én látam, de nem olvastam. Kik olvastak, azt mondják róla, hogy tementelen adat van benne, roppant szorgalom gyümölcse. Ugy hiszem epószod dolgozásánál te is használhatnád. A könyv drá-

125 ga, 8 p. forint. Én talán szerezhethnék néked egyet olvasás végett.
Szereztek-e?

Köszöntöm nődet, Laczit és Julcsát. Julcsának mond
meg, hogy van most színházjegyem s alig várom jövetelét. Hát
130 Szilágyi mit csinál? Az ő ragyogásának napjai is elmúltak. Azt
hallom hasa mind inkább nő, erszénye rettenetesen lapul — s
igen komoly fiu lett. Nem rég igen résztvevően emlegettük:
miert hívjak őt Szilágyinak, mert nem Tomorynak, ki egy fél-
milliot örökölt. Szegény Sándort a sors üldözi.

Köszöntöm Mentovichot s kérj tőle bocsanatot számomra
135 akkor, midőn versét megbirálom, mit a Szilágyi fiára irt.
Az ég áldjon! Válaszolj — ha lehet.

Barátod
Gyulai

660.

T I S Z A D O M O K O S — A R A N Y N A K

Pest Sept. 6-án 1854.

Édes Aranybácsi!

Sietek, ha már eddig hallgattam, kevés időre búcsut venni
öntől azaz Májusig, midőn Itáliából hazatérendek. Elég szép út,
— de kár, hogy, orvosi rendelet okozza; s még nagyobb hogy
5 folyvást követi, mert bár mindegyik csekélynek tartja bajomat,
a rendeletek igen szigorúk, s nekem a jóllétel az öntudaton kívül
semmit sem használ. Valami nyolc hónapra tehát megszakad
levelezésünk, de hozok is majd kárpótlásul egész kaszar költe-
ményt a Tassók és Petrarca-k honából.

10 Küldök végül két verset, — három volt, de az egyik
elveszett; miután pedig a meglévők közül az egyik „búcsú”,
tehát hagyjuk a prózát. Áldja meg az isten minden övéivel.
Holnap indulunk.

15 szerető tanítványa
Tisza Domokos.

G-nek¹

Mily szerencse hogy szeretlek!

— Ha nem szeretnélek

20 Ezer bajba kínba vinne

A vad ifju lélek.

¹⁻² A.J. kritikája e versekről nincs a levelekben.

Látván hogy az ősi telket
Üll [!]ik jövevények —
— Lennék rabló, gyujtogató
. Ha nem szeretnék!

25 Látván hogy a hon jobbain
Hamissan ítélnék,
Szembe szállnék a bakóval,
— Ha nem szeretnék!

30 Látván, hallván hogy fajomról
Mint *holtról* regélnek
Elbujdosnám messzi földre
— Ha nem szeretnék!

35 De szeretlek! Szőke szentem
Hogyne szeretnék!
— Szőke lányka lágy ölében
Csendes, szép az élet

*Búcsú*²
A. J. től

40 Isten veled, isten veled!
Nagy mester! — mesterem.
Darvak szállnak fejem felett,
Kiáltva: Jer velem.

45 Jer ifju velünk dél felé
Hagyj itt ködöt telet,
— Kék tengeren szemed elé
Aranyhajó lebeg.

50 Oh! jer velünk! s a daruszó
Elcsábit elragad.
Vágyom ülni illatozó
Myrtusbokor alatt.

Szolga vagyok! Nem francia,
— *Magyarföld* a hazám.
Mít *annak* megvethet fia*
— *Én* nem — Itálián.

* Béranger

55 Ó multja szép!, s mi kéne még?
— Mit ér jelen jövő?
Ifju költő, vén dicsősség
Mi szép egy esküvő!

60 De ám ne félj, bár elmegyek,
Cserét hő szívemen. [!]
A dalfia hont nem feled
Sem bűn sem kéjeken.

65 Sőt a hont, s téged! Ottan is
Sokszor ajkára vesz
S a dal, narancs árnyában is
A puszták dalává lesz.

Isten veled, áldás veled
Vitorlát bont hajóm
Készen fogadja a szelet. —
70 — S a szél le délre von!

661.

ERCSEY SÁNDOR — ARANYNAK

Szalonta, september 20. 1854.

Kedves bátyám!

Talán az illendőség is azt hozná már magával, hogy valahára irjak, mert jó formán magam sem emlékezem hogy mikor irtam utoljára, hanem annyit tudok, miszerint, ha (:kivált a 5 bátyámék részéről:) minél ritkábban tett rokoni levelezésünkben, a falusi-biróság-szerű sorrendet akarnók megtartani, most már csakugyan rajtam volna a sor. Azonban, hogy mostanában nem irtam, annak oka, egyebek közt az is, mert azt hívém, 10 mikép bátyámék, az iskolai szünidőt, — mint, ha jól emlékezem, említették volt is — valamerrei kirándulásra használták föl. Volna még több mentségem is, de ezt mostanra elégnék tartom, mert attól tartok, hogy másorra semmi mentségem nem marad.

Tehát először is közlöm a nagyszerű szalontai ujságot, melly is abból áll: hogy Szalontán, a közelebb mult hetekben, 15 műkedvelő társulat alakult. Célja A magyar írók nyugdíj intézetének gyarapítására, vagy 4 szindarabot előadni. Már a folyó hó roén adott is elő egy darabot, Degré „Eljegyzés álarc alatti”-

ját; mellynek jövedelme, miután a vidékről is igen sokan jelentek meg, 100. pfntnál többre rugott; de mivel a régi decoratiok mind hűségesen ellopattak, s mivel ezek helyett ujakat kellett csinálni, — a jövedelem aligha elég lett az eddig tett költségek fődözésére; hanem ha csakugyan játszanak még négyszer, és ha ilyen forma publicum lesz, — az érintett célra egy pár száz pfntot tudnának küldeni. — A mi pedig a már megtörtént játékot illeti: ez olly jól ment, hogy mükedvelőktől jobb játékot sem várni, sem kívánni nem lehet. Játékosok voltak: a két Főnyad fiú, Balog Imre és egy Mütter nevü irnok; játékosnók Lovassy Ferencné, Máli és Kelepecné.

Ezen egy ujság már magában mutatja, hogy milly kegyetlenül haladunk előre — Szalontán —; de erre mutat azon sok rontás-bontás, ujtás, adás, vevés, mi most Szalontán történik. A piac körül mindenütt csak új épületeket lát az ember, úgy hogy most alig ismer reá a ki 3—4. év óta nem volt Szalontán; — miből azt akarom kihozni, hogy ha egyébert nem is, ezért eljöhetnek volna bátyámék hogy ez isszonyú ujságot megnézzék. De eljöhetnek volna főkép azért, hogy kis vagyonukat és minket meglássanak. No de erre az lehet felelet, hogy Nagy Kőrös éppen annyira van Szalontához mint megfordítva; és ez tökéletesen igaz is; és az is igaz, hogy nekem szándékom volt ez idén N. Kőrösre bekopogatni, hanem erre csak e pár hónapban szakíthattam volna magamnak időt, azt pedig nem akartam, hogy elmenetelemmel bátyámékat rég kitüzött céljoktól t.i. Tompa meglátogatásától visszatartóztassam. Hanem, az igazat megvallva, nagyon ohajtottam s illetőleg ohajtottuk volna bátyámékat már valahára meglátni, úgyannyira, hogy ha szándékuk lett volna eljöni, a mint Janival beszélgettünk, szekeret is a legszivesebben küldtünk volna értök.

Ad vocem Jani. Nála most voltunk Linával vagy 10. nap előtt, a szokott lequar főzés ürügye alatt. Ő most is a szokott állapotjában van, s szokott jó szívűségével látott bennünket. Lequart azonban nem főzhettünk, mert nem volt szilva; hanem a bevett szokás szerint annyival inkább eltévedtünk, menvén Sályi helyett Székelytelek helységébe, és forogván a mi forspontusunk, és az ő lovai élete, veszedelemben. — Azt szükség-telen mondanom, hogy Jani tiszteli mindnyájokat.

A mennyire egyrésről lelkem mélyéből sajnálom hogy bátyám a szalontai professoriát el nem fogadva, szalontai lakos nem lett: úgy másrésről helyeselnem kell azt; — mert ámbár annyi jövedelem, miből az ember takarékosan megélhetne, meg lett volna biz itt; de tekintve az iskolának rendezetlen és Isten-

től elrugaszkodott állapotát; tekintve — a legroszabb altanítók mellett, — bátyámnak ismert lelkiismeretes voltát; tekintve végre sok más itteni körülményeket, és ezzel az itteni 5—6 meztlábás fattyuvali vesződést, — nem lehet azt nem helyeselnem. Jöhetnek ennél talán még kedvezőbb circumstantiak, és akkor az ember jobban is meggondolja a dolgot. — Most már a mint hallom, (:mert ámbár praesbyter vagyok, de tehén képű Balog Péterhez, a consistoriumba nem járok :) a Nagy Józsefné vejét Gere Ferencet, ki most békési professor, választották volna el.

Azt még aligha tudják bátyámék, hogy a két fél szomszédunk megváltozott. — A Nagy Sándor házát megvette Pápai Ferenc 3100; — a notariális quartélyt pedig, mit a város eladott, és helyette városházaul a Fónyad házát 6000. pengőfntért megvette, — a notariális quartélyt mondom, tulajdonává tette köz árverésen Varga József 3012 pengőfntért. Ez utóbbira magam is licitáltam 3011. pfntig; de tovább már licitálnom nem lehetett, mert ezt is csak úgy tudám vala kifizetni, ha magamat adósságba verem; s még ezenkívül százalékul fizetnem kellett volna vagy 105— és reparatiora ismét vagy 150 pfntot; már pedig ennyit a notariális quartély, nekem, ki sem boltot nem csináltatok, sem mézárszéket nem nyitok, csakugyan nem ér. Ha valaha pénzem lesz házra, nem szükség nekem épen a vásár szélében laknom.

A mi a bátyámék házukat illeti: az, mi türes-tagadás, bizony rossz, de még sem olyan rossz, hogy 5000. fntot ne adnának érte. Annál fogva, ha úgy akarná bátyám, jó lenne a télen valami mester emberrel megalkunni, hogy abból egy kis jó házat csináltatna; s ha egy kissé sokba kerül is, megérdemelné azon hely. A házat egyébiránt a mostani lakó elhagyja, és egy másik cs. k. hivatalnok megy belé.

A gyümölcsös kert jó állapotban megvan. Szőlő sem itt, sem a szőlős kertekben úgy szolván semmi sem terem, a szőlős-kertekben is aligha lesz szüret, hanem ki-ki haza hordja, Isten áldását, dézsával. — Gyümölcs meglehetősen termett volna, de az, csaknem az utolsó szemig lehullott éretlenül, a roszidő és a férgeknek miatta.

A ház-bér utolsó angariáját még nem fizették le. Ha lefizetik, kifizetem abból az új adót, s az államkölcönt, és a többit elküldendem.

A mi végre minket illet: egyik-napról a másikra megvagyunk, házi költségünk mióta az öregekkel együtt lakunk, elviselhetlen, mert minden hónapban felül megy a 200. vfnton a

nélkül, hogy abból magunkra — a gyomrunkon kívül — valamit
105 költenénk. S ezen és több más okokból, most Sz. Mihály napkor
szándékozunk elköltözni a biró-féle házba, a holott is, Zsófi Balog
Mihállyal lakandunk, míg laknunk lehet.

Kis Vilmánk egészséges, csakhogy kissé huncfut és nyü-
gös; hanem azért, velünk együtt csókolja mindnyájokat

110

Sándor

[Címzés:]

Arany János főgymnasiumi tanár
urnak, tisztelettel.
Szegeden át.

N.Kőrösön

662.

ARANY — ERCSEY SÁNDORNAK

Nagy-Kőrös sept. 25. 1854.

Kedves öcsém Sándor!

Tegnap vett leveledre ime válaszolok, hogy ne panaszkod-
hassál restségem felől, ámbár igazság szerint téged meg kellett
vala előznöm, mert a közelebb küldött három sort nem tekin-
5 tettem levélnek. Rá is értem volna, nem tagadom, mert az egész
vacatiot itthon töltöttem, henyeség s a petrificáló unalom karjai
közt. Tompához nem mentem — haragszik is — de hiányzott a
pénz: hogyan? mikor az angariából, minden mellékjövedelem
nélkül, élnem s a télrevalót beszerezniem kellett. . . volna, —
10 mert nem tudtam rámenni, hogy öt-v. hat köből buzát vegyek
— s 6 ölfáért, paraszt pénzben, fizettem 180 forintot. Így az
afféle mulatságnak, mi „kirándulás” néven ismeretes, el kellett
maradni: pedig istenbizony rám fért volna, mert az egyhanguság
s egyformaság már is eltemette kedélyemet, dolgozni se kedvem,
15 se kitartásom. De végtelen sajnálom, hogy ti fel nem jöttetek —
szinte fáj, hogy e szándéktokat csak utólagosan tudtuk meg,
milly jól mulattunk volna együtt — milly örömapokká váltak
volna a szünnapok! de hiába; én a gömöri utat emlegettem, ti
betegséget vagy mit beszéltek, s most, mikor utána va-
20 gyunk(?) emlegetjük, hogy beh jó is lett volna!

Haladtok, öcsém, haladtok és ez szép töletek. No már mi,
kőrösiek nem sinlünk e nyavalyában. Mi felette vagyunk iroda-

lomnak, nemzetiségnek, mindennek! Mi vagy meddőn sohajto-
zunk az elmúlt árnyéka felé, vagy aspirálunk a jelen s jövő
25 ugorkafáira — vagy egyiket se tesszük, hanem urak vagyunk.
Itt a 3 év alatt, mióta itt lakom, nem vettem észre egyéb moz-
zanatot, mint azon 60—70 forintot, mit a G. árvák részére decla-
mált össze néhány tanuló-gyerek.

Hogy piacotok épül és szépül, az is örvendetes dolog s
30 arra mutat, hogy Szalontának jövője van. Denique is igaza lesz
Rozvány Gyurinak, mert ez az ő nótája volt mindig. Kenyeres-
ről nem irsz; talán már el is költöztek? Hát Balog Mihály hol
lakik? hiszen még a múlt hónapban mint bíró írta magát a meg-
hívó levél alá. Nagy Sándorékból mi lett, miután házukat elad-
35 ták? mind ezek és még 100, olly kérdések, melyeket nénéd a te
leveledből akart megtudni, hiába mondtam, hogy nincs benne.
„Miért is nem ir” — ugymond — „az a Lina? Máli? azoktól
körülményesebben megtud az ember holmit!” Hogy ne feled-
jem, Linának azt izeni a Julcsa néneje, hogy ha még nem csinált
40 keményítőt, ne fáradjon vele, miután ő, azaz Juli, nagy gazdál-
kodva, az itteni olcsó és fölséges burgonyából, sokkal olcsóbban
megtanulta kiállítani, s már ellátta magát a kellő mennyiséggel.
— Tehát lekvárfőzni voltatok megint? Emlékezetes utazás!
nem hiszem, hogy azóta mindössze nevettem volna annyit, mint
45 akkor.

Nem fogadám biz én el a szalontai rectoriát v. tanárságot:
pedig magam is vágytam haza. Julit pedig alig tudtam capaci-
tálni. Neki igaza van az ő szempontjából: ott az élelem olcsóbb,
rokonink, barátink vannak, a fizetés jobb, lakhely állandó, cse-
50 kély vagyunkhoz is közel lettünk volna, s e tekintetben rám
is annyira hatottak, hogy kicsi kellett volna — talán az elköl-
töztetés ígérete — s én megválok Nkőröstül. De más részről
hatalmas ellenokok voltak: a lehetetlenség, mindazon tudom-
mányokra, melyek algymnasiumban kívántatnak, a fiúkat lel-
55 kiesméreletesen elkészíteni (1 embernek annyit tenni, mint szerves
intézetben 6 tesz); az ingatag állás, miután az efféle rendezetlen
iskolák felülről türetni nem fognak, mint ez nekem a legilleté-
kesb helyről tudtomra is adatott; a papos functiók, melyekhez
nem szoktam, vagy melyektől már elszoktam; mindenek fölött
60 pedig annak világos tudata, hogy legjobb igyekezet mellett is
csak kontárkodnom és charlatánkodnom kellene, universal tudós
szerepet játszva. Mert egy algymnasiumhoz is olly igények van-
nak kötve, hogy azoknak egy ember meg nem felelhet — az
altanítók itt számba se jöhetnek, azok az elemi iskolákat tanít-
65 ják, melyek a gymnasium alatt vannak. S ha a négy osztályra

eső 96 órát hetenkint, 36-ra lehetne is összezsugorítani, még akkor is naponkint egyre másra 6 órát kéne tanítani — mégpedig nem úgy, hogy „dictáljatok!” vagy „correpetáljatok!” mint régen. Mondjad nincs-e igazam? Lehet, hogy valaki mind erre kész, s
70 meg is teszi jó pénzért: de majd, ha nyilvános intézetbe kell menni a fiúnak censurát adni, akkor fog kitűnni a különbség. A superintendentiák is erősen mozognak az elveszett „academica promotiók” mellett; az itteni vice püspök tudom, hogy rendeletet bocsátott ki, miszerint a sup. nem fogja tűrni a rectoriák
75 állandósítását, mi országszerte divatba jött.

Nagyon érdekes a mostani leveled: annyi ujság van benne, hogy szeme-szája eláll az embernek „Főnyad háza városház — a régít hihetően eladták, a „Nothstadthaus” pedig elpusztították? Hát jegyzői lak nem existál? A Nagy Sándor telek jó áron
80 ment el: a jegyzői és Főnyad ház — legalább az itteni árt tekintve — előttem olcsónak tetszik. A Debreceni János uram házát jó lenne megfejelni, igazad van benne: de akadna-e mester a ki felvállalja s kire rá lehessen bízni? Minden esetre tudakozódjál a dolog iránt — tavaszig, úgy lehet, gondolok valamit. Bondár
85 fizet-e? Az, s a mi a patikásnál volt, (vagy van?) jó lenne az előleges költségekre.

Szőlőtermés itt nincs, gyümölcs szűken, gabona gyéren, zsidó, kupecz bőven, — ha az isten nem fordít a dolgon, nagy drágaságnak nézünk elébe. Az államkölcson itt 150.000 forint,
90 miből azonban egyesekre mi sem vettetik, kivéve ha valaki szabad tetszésből írt alá, — a közönség egy csomó földet ad haszon bérbe 40—50 pft. holdjától *évenkint!* néhol még többet is, illyet hallani is ritkaság. Hát ottan mi történik? mi esett rám — rád s efféle emberekre? — A régi adósság le van-e már tisztázva?
95 Lásd annyi kérdést teszek, csak győzz majd felelni.

Szállásunkat, ha most ősszel nem, tavasszal minden esetre nekünk is változtatnunk kell. Ezt nem örömet teszszük, egy az, hogy a költözködés alkalmatlan, más az, hogy itt jó
100 három szobánk volt, jutányos áron (100 pft) s azt nehezen kapjuk el másutt. De gazdánk, ki már 2 év óta börtönben ül, ujabban 6 évet kapott, s a mint fú a szele, házat, összes vagyonával együtt, fogja bérbeadni. Mi már itt 2 év óta lakunk s tavaszig még maradhatunk: addig majd meglátjuk mit leszünk teendők. Zs. Balog Mihály, kihez ti költözni akarnátok; megházasodott-e?
105 e? hát a régi házat miért nem vetted meg? Igazad van, csak jó házat kapj, nem baj az, ha kissé félre esik is. Itt az „urak” többnyire a város végéhez közel, rettentő curiákon laknak, ezért a piac, hol leginkább szatócs nép tanyáz, mit se mutat.

Az ügyvédi censura eredménye felől mitsem irsz: tisztában
110 vagy-e már? vagy majd csak a definitív „kinevezésekből” lehet
megtudni. Itt csak most kezdik az öreg urakat zaklatni Pestre.
— Búza felől nem irsz: adtak-e be valamit? Széna termett-e?
nem emlékszem még hogy irtad volna. Tavaly is említettél vala-
mi közös kaszálón termett szénát: annak árára se emlékszem,
115 — de ha netán elküldted volna, figyelmeztess, — mert nincs
béketűrésem felhányni s végigolvasni minden leveledet.

Állapotunkat illetőleg, mindnyájan egészségesek va-
gyunk, — Laczi most a Tiszaparton degál egy barátjánál, Julcsa
erős mazurtáncos, elhizott kegyetlenül, de lassan nő felfelé.
120 Csókolunk téged mind a négyen, Linástul, Vilmástól; köszönt-
jük az öregeket, szívesen üdvözöljük Málit, szóval az egész
rokonságot. Juli nem ír, míg az asszonyok nem írnak, várja erős
kegyetlenül. Isten veled

szerető sógorod
Arany János

125

663.

ARANY — GYULAI PÁLNAK

Nagy-Kőrös, sept. 25. 1854

Kicsi Palim!

Sokszor elővettem már leveledet, hogy válaszoljak reá: de
mindannyiszor elijedtem, összehasonlítván a te dicséretes türel-
medet az én borzasztó restségemmel, s leveled hosszúsága,
5 melly hasonlót igényel, olly erénykép tűnt föl előttem, melly
nekem elérhetlen magasban áll. Ezt nem gáncsul irányodban, ki
minél hosszabban irsz, annál derekabb legény vagy: de mentse-
gül saját gyöngé voltomnak.

Panasz és panasz: ezzel teljes iratod, amin épen nem cso-
10 dálkozom. Mert „ha széttekintünk e világon” (:mint tanítvá-
nyim a conditionata periodust kezdeni szokták:) bizony nem
sok örömet fogunk látni. S én, bár más helyzetben, tudom érezni
bajodat. Én is panaszolhatnék sokat, igen sokat: de minek! Oh
a hanyatlás, ilyen korban, mint még az enyém, iszonyú.

15 Tompa haragszik, mert biztattam és el nem mentem hoz-
zá. Nem tehetek róla. Olly szűken voltam e három hóban, hogy
családom megfogyatkozása nélkül azt a különben csekély, úti-
költséget sem szakíthattam el. Aztán meg: érzem a telet: össze

kell vonnom vitorláimat. Ő mind ezt nem tudja felfogni: ő saját
20 alanyi helyzetéből ítél.

Nem sokba mult, hogy itt nem hagyám Kőröst. Hazámba
hittak; ott jó fizetéssel az eddigi rectorst, tanárság czime
alatt, állandósították; de perse sokfélét, csaknem az egész algim-
nasiumot, magamnak kellett volna tanítanom; s illy rendezetlen
25 állapotban kontárkodni — bár sokkal jobb fizetésért, mint itt
van — nem vala kedvem s nem fogadtam el.

A „magyar mythológiát”, drágasága daczára, meghozat-
tam. Igen érdekes, jó könyv; sok hasznát lehetne venni, ha
volna kinek. Pár év óta várok rá, s most, midőn itt van, mi
30 haszna? Az egész vacatiónt át egy betűt sem dolgoztam; de
petrificálva vagyok merevül.

A nép könyvébe küldött rigmust illetőleg nem vagyok vele-
tek egy értelemben. Lehet, csalatkozom, de én azt hiszem, hogy
arra azt mondja a paraszt: „igen biz a fene!” s átérzi az iróniát
35 — egyszerűen elhagyni a zársorokat, azt hiszem, nem eshet-
nék az egész csonkulása nélkül. Akkor valami mást kellene
költetni végül: de a kézirat nincs meg nálam párban, s így nem
csinálhattam neki más farkat. Egyébaránt, nem sokat gondolok
vele. Csengeri levelét maig sem kaptam: meglehet, az is ugy
40 járt, mint a tied.

Nagyon örülnék, ha valahára beváltanád ígéretedet s meg-
látogatnál. S ha meg kell vallani az igazat, tán most sem vála-
szoltam volna még leveledre, ha september utolja nem közel-
getne, mikorra látogatásod ígérted. Még van idő, jer! S ha b.
45 Kemény veled jó: akkor örömem csordultig lesz: de azt remélni
sem bátorodom. Hát még Eötvöst!

Tisza Domokos — szegény, irt bucsulevelet mielőtt eluta-
zott volna. Mindig bánom, hogy mig ott volt, fel nem rándul-
tam: hogy lássam még elutazása előtt. Ezt tenni kötelességem
50 vala; nagyon is háborgat lelkiösmeretem a mulasztásért.

No de én nem firkálok többet, jőj s kibeszélhetjük magun-
kat holnap, vagy holnapután. Ölel

barátod
Arany János

[Címzés:]

Gyulay Pál urnak

Pesten.
Uri utca 13. szám.
2-k emelet az udvarban

Nagy-Kőrös sept. 27. 1854.

Kedves barátom!

Ime a szünidő elmúlt és én nem menék hozzád. Ne haragudjál édes Miskám, hidd el, többet szenvedtem e miatti boszúságban, mint te, de nem volt módomban ígéreteket ez uttal
 5 beváltanom. Pedig istenbizony, rám fért volna a szórakozás, a meghitt társalgás egy jó barát körében; mert a dologtalanság és unalom e két hó alatt egészen petrificált. Azonban épen e két hó
 10 alatt kelle anyagi viszonyaimnak oly megszorult állapotba jőni, hogy, ha csak családom ajkától a falatot meg nem vonom, lehetlen volt azon — bár csekély — úti költséget is feláldoznom. Te talán az illy helyzetet nem ismered, azonban férj és apa lévén, képzelheted és kimenthetsz.

Az irodalom, részemre eddig sem volt fejős tehén, ezután még úgy se lesz, a mint látszik, és így pusztán kevés esztendei
 15 béremre kell szorítkoznom, az pedig nem elég a tisztességes éléhetésre. Az egész nyáron, úgy szólva, mit se irtam: kedélyem meg van törve, se kedv, se erő! Megfizetnék, azt nem mondhatom, de ha a lélek nem hajt, a kenyérért dolgozni nem tudok. Beh igazad volt, midőn intettél, hogy siessek Toldival, mert
 20 mindig nehezebb lesz megirnom! Akkor ezt különös tanácsnak gondoltam: most értem bezzeg! Az a második rész aligha valaha lesz kész.

Még egy hun eposzt forgattam eszemben. Lesz-e belőle valami? isten tudja; de még nem hagytam föl vele. Tanulmányoztam a kútfőket rá, most Ipolyi „Mythológiáját.” szereztem
 25 meg; ez jó könyv. De lassúk a lélek szárnyai, hamar kifáradnak. Az a baj, melly a mult nyáron kezdődött még folyvást tart, a nélkül, hogy ama nyavalya fejlett volna ki belőle, a mit te gondoltál. Nem birom a dolgot, s nem mindig vagyok alkalmas
 30 szellemi foglalkozásra.

A szünidőn keresztül mindig itthon ültem s unatkoztam; annyival inkább, mert tisztársaim szétrepültek, ki ide ki oda, s alig maradt Kőrösön egy-kettő. Engem is hittak: 1-o Szalon-tára a rokonok, 2-o Gesztre Tiszáék: de én mindenüve azt irtam,
 35 hogy Gömörbe igérkeztem s oda megyek. Így van az édes Miskám, homo proponit, deus disponit. Tisza Domokosnak a szelíd egű Itáliába kellett utaznia, orvosi rendeletből. Sajnál-nám a fiút, nagyon, nagyon.

A szalontai tanárságot nem fogadtam el, az állás bizony-
40 talansága és Laczi miatt; az olyan zug-iskolákat nehezen fogja
a kormány soká eltérni, s Laczi mindenestre jobban tanul itt.
Mert noha egy magyar poetának polyhistornak, mindentudó-
nak kell lennie, arra mégse mertem vetni fejemet, hogy magam
egyedül egész algymnasiumot, négy osztályban s 96 órán
45 hetenkint, mind azon tudományokra elkészítsek, mellyeket
szakrend szerint 6 tanár szokott tanítani. Így hát maradtam
— meddig? az az istenek térdén van, — a jövő majd meg-
mutatja.

Gyulay Pali írja nekem, hogy Lévai és Tompa erősen
50 haragsznak rám, a miért őket felsütöttem. Lévaihoz azért
nem mentem, — s különben se mentem volna, — mert meg
akart vesztegetni, azzal fenyegetvén, hogy saroglyámba tetet
egy hordó borocskát. De hogy Tompához nem mentem, azt
nem feledhetem, azért magam is haragszom. E pontot szándék-
55 kal érintem ismét, félvén, hogy olvasva mentségemet, fősvény-
séggel vádolsz. Azt fogod mondani: hát a Toldik jövedelme?
Igaz! van egy pár száz forintom Heckenastnál, kötelezvény
mellett, olly módon letéve, hogy ahoz, míg lehet nem nyúlok.
Valami azt sugja nekem, gondoskodjam a jövőről és én még
60 csak most kezdek! Kárhoztatod-e a hajótöröttet, ha összeszedi
vagyona csekély romjait? És én nem most megyek, tárt vitor-
lákkal, az élet tengerére, arról, fájdalom! meggyőződtem.

Hagyjuk e kétszeresen kellemetlen tárgyat, melly miatt
már egy levelet összetéptem és beszéljünk vidámabb dolgokról.
65 Az irodalom szépen virágzik, mint némelly kunyhó teteje.
Friebeisz és Vas Gereben a lovagiasság példányai. Különösen a
V. G. lapja tele van mindennemű gyöngédséggel, csak úgy dül
belőle a kegyelet. A színház falai még állnak. A magyar „iro-
dalom” nyugdíj intézet(et)ének alapját épen most teszik le.
70 A Hölgyfutárban *kettőnket* megczitáltak. A Nép Könyvéből nem
jár tiszteletpéldány az írónak. Vas Gereben korholja Friebeiszt,
mint irodalmi nyereszkdőt. Friebeisz ugyanazt teszi Gereben-
nel. Tóth Kálmán a Nyírből irkál leveleket. A museum szinte
kormányi igazgatás alá jut. No de te az efféléket mind olvas-
75 hattad, és gyönyörködhattél.

Megeshetik, hogy a héten Gyulay és tán Kemény is kirán-
dulnak hozzám, mert ígérték; akkor majd irok fris pesti plety-
kákat. Mert én, hiába volt a vasút és zhavi szünidő, Pesten —
de még Kecskeméten se voltam. Szilágyi hasonlóképp itthon
80 lebselt — azaz hogy ő dolgozott erősen, régi bűneiből akarván
magát kitisztálni.

Szász K. irt a nyáron valamikor; most is adós vagyok neki a válaszzal, nem értem rá 2 hónap alatt. Képzeld e tunyaságot! Ha egy levelet kell írnom, darabig készülök hozzá = procrastinálom, aztán belekapok és félbenhagyom, széttépem, nem a stylus miatt, mellyel nem gondolok, de a fájdalmas, meglehetően néha túlzott — panaszok miatt, mellyek akaratom ellen belecúsúznak. Végre, ha megírtam, sokszor 3—4 nap habozok, küldjem-e postára vagy se. — Különben Szász megvan és jól van ott az isten háta megett, de muzsája hallgat, mint a mienk. Hihetően nem fog egyhamar megházasodni, az anyja költözendett hozzá! — az viszi a ház gondját. Téged köszöntött, bár (mint mondja) neheztel rád, hogy verseidből egy példányt nem küldtél neki. Hátha magad sem kaptál! Apropos Miskám, nekem is ígértél egyet, de ne fáraszd vele magadat, mert nekem adott Friebeisz jó régen egyet. Hallom, 2-dik kiadást is ért: ez több minden bírálatnál és dicséretnél.

Te is ritkán írsz mostanában? Nem vagy jól a lapokkal, vagy nem fizetnek, vagy kedved hiányzik? Vagy mindenikből kicsi-kicsi?

Remélem, fogsz válaszolni mielőbb, s ismét fölvehetjük a levelezés már-már elejtett fonalát. Nöm, gyermekim egészségben vagynak, — csókolnak benneteket 1000 szer és sok szerencsét kívánunk az új házhoz, melly azóta, úgy hiszem, elkészült. Majd megnézzük valamikor, ha isten akarja. Fogadd legszivesb ölelésemet.

barátod
Arany János

665.

ARANY — GONDOL DÁNIELNEK

[Elveszett]

[Nagykörös, 1854. szeptember 30. előtt]

[Gondjuk lesz Gondol nevelt fiára, Tuba Lajosra a körösi gimnáziumban.]

666.

GONDOL DÁNIEL — ARANYNAK

Baracska sept. 30. 854.

Szeretett barátom!

Soraid igen megörvendeztettek, mert belőlök egykori barátságodat láttam felém sugárzani. Légy is rajta kérlek, hogy

ennek szikrája el ne hamvadjon, én legalább őrzöm ereklyeként,
5 mint vigasztaló emléket az elmúlt időknek.

Fiammal a mittettél és tettetek, fogadd érte őszinte köszö-
netemet, nekem benne legnagyobb örömöm az, hogy ti nevelitek,
s ha rája gondolok, ti is vele együtt eszembe juttok. Hogy vele
ezúttal el nem mehettek, annak harminczkét oka van. Gazda
10 ember így Sz. Mihály napja táján azt sem igen tudja, feje hol
áll. Béresfogadás, vetés, árenda- adó — kölcsönfizetés mind,
mind ilyenkor szokott összetódulni, a különben is meglévő napi
sebeken kívül. De a mi leginkább tartóztatott az, hogy ennek
a fiunak egy pere most a nyáron folyt le, s az executiót a napok-
15 ban várom, mely actuson nekem, mint felperesnek jelen kell
lennem.

Egyébiránt feltett szándékom édes Janim benneteket a
tavasszal meglepni egész pereputyostul. Nóm színről színre is
ohajtana ismerni benneteket, kik iránt keblében forró tiszteletet
20 ápol: ugyszinte én is ohajtanám őt kedves hitvesed ismeretségé-
be juttatni, ki iránt a leg tisztább tisztelettel való ragaszkodáso-
mat nem tudom eltitkolni.

A fiút küldöm így a mint kaptam. Nem igen tudott felid-
dőlni, különben a sok hus úgy sem igen ajánlja a tanulót. Kérlek
25 ne vond meg tőle továbbra is azon figyelmet, melyre eddig
méltattad.

Collegáidnek, a kiket személyesen nem ismerek is, különö-
sen pedig Mentovichnak és Szásznak add át kérlek őszinte üdvöz-
letemet.

30 Az ég áldása legyen rajtad és egész családon

őszinte barátod
Gondol D[ánie]l

[Címzés:]

Arany János barátomnak

N.Kőrösön

667.

ERCSEY SÁNDOR — ARANYNAK

[Elveszett]

[Nagyszalonta, 1854. október 8. kb.]

[Tájékoztatja sógorát szalontai házának siralmas, javításra szoruló
állapotáról s a fölépítés lehetőségeiről. Jó lenne, ha AJ. eljönné megnézni.]

Hanva, oct 9. 1854.

Édes Jánoskám!

Vettem leveledet, mellyben írod hogy nem jöttél el; nem ám! Ezt irás nélkül is volt szerencsétlenségem tapasztalni. Nyolcz egész hétig minden este azzal feküdtem le: hogy holnap indulnom kell elődbe Miskolczra vagy Keszibe; de nem kellett indulnom; kifárasztá lelkemet a várakozás és csalatkozás. Bizonyosnak híven jöttödet: egy-két jó emberemmel előre tudattam s némi készületeket tettünk kirándulásainkhoz, s ezek minden nap kérdezték: itt van-e már Arany? ez igen boszantott. Sőt Patak vidékét, Zemplént, s a derék, maga nemében páratlan Szemere Miklóst is megakarván veled ismertetni: irtam neki, ne menjen földőbe, hova szembaja miatt utasítva volt, ne menjen addig míg nála meg nem fordulunk; s ő utánam halogatta menetelét, otthon maradt, s most épen a megvakulás küszöbén áll; nem mondom, ő sem mondja, hogy ha földőbe ment volna szemem teljesen jobban volna, s mi vagyunk okai bajának; hanem az időt elvesztvén, gondolhatod hogy bánja otthon maradását. Száz meg száz félekép fáj elmaradásod. Mindenesetre édes barátom! bocsáss meg őszinte nyers barátságomnak, de rosszul esik hogy épen legjobb barátomon, rajtad kell megtanulnom azt: nem kell senki után igen esengeni!

A Tóthok meglátogathatják egymást, Castorkodnak Polluxkodnak, de mi, épen mi nem juthatunk együvé. Azon minapi, mindkettőnk tökéletes gyalázatjára váló szemérmeskedés után, okvetlen össze kellett volna jönnünk.

Nem írnék pedig így a mint írok, ha az okot mellyet felhozta, mellyet én is szentnek tartok, családod felőli gondoskodásodat elfogadhatnám kielégítő oknak elmaradásod mellett. Tudom én édes barátom állapotodat; én több jövedelmet kapok mint te, falun lakom, még is szegény vagyok, neked mondom hogy becsületes ruhám sincs; hát te már nagy gyermekekkel hogyan jöhetnél ki annyi fizetésből! De kedves Jánosom bocsáss meg! e tekintetben semmit épen semmit sem gazdálkodtál meg! Sőt szabad legyen állitnom, hogy vesztettél. Példaúl: 4 hétre teszem csak az időt, hogy jövetellel menetellel nálam töltöttél volna, ez 28—30 nap; 30 nap alatt otthon te, egy magad elfogyasztól 30 váltó forintot; ha pipázól, vagy szivarozól, bort iszol, sat két annyit. Szolnokig a vasuton alig 2, onnan Ti-

szakesziig alig 4 forint a vitelbér, kétszer falatozván 2 forint =
40 = 8 p ft. — Én szívesen vartalak volna Kesziben, attól szá-
mitva házad küszöbeig vissza ismét nem került volna semmibe;
mert talán szabad volna nekem, vagy lett volna a barátság az on
jogát használnom: hogy nem engedendettelek haza fele a magad
költségén menni? vagy te nem fogadtad volna el? Én el te
45 tőled! Bocsáss meg! akaratlanul eszembe jut: hogyan mentem
én először te hozzád! Hatvantól Gödöllőig = egy statio, tizen-
egy egész óra alatt, és általában az egész ut millyen volt, de
én kutyába sem vettem, mert nem hozzád mentem-e? Most
gyönyörű szép nyári időben, vallomásod szerént otthon unalom
50 által öletve, dologgal mi hasznot sem téve, te nem jöttél el.
Vagy mikor ígérted, nem tudtad: hogy azon időre fog esni
jöveteled mikor családodról gondoskodnod kell? Vagy egyetlen
egy nyulfarknyi, fél órai munkával csinált versért nem megkap-
tad volna-e az uti költséget? Jánoskám! rosszul esik, de nem
55 tudlak magam előtt kimenteni! De legyen elég ebből, csak még
ezt egyszer mindenkorra: *akármikor, magad vagy egész családod-
dal, szívesen, tárt karokkal fogadunk* de én, többé hívni nem fog-
lak. — De hasztalan is hívnálak, sohse jössz te Hanvára, (pedig
egyszer 8 napból monád hogy elszakasztani akartál kettőt, mi
60 nagy hiba volna, mert másfél napért már igazán nem lenne méltó
költetni s ide jönni, s nekem is igen rosszul esnék ha tanyát nem
üthetnél nálam, s a vidéken meg nem hurczolhatnálak, melly
alatt ne *visitézést* érts, és Vadnai, Lévai(sat)hoz csak be kellene
szolnod s mi maradna nekem) tehát sohse jössz Hanvára, sőt
65 többé nem is fogjuk egymást látni; nem azért, hogy mi akarjuk
igy, hanem a sors; igazán e tekintetben egyikünk sem lesz oka a
nem-találkozásnak, de igen sokszor tapasztaltam az életben a
sors szeszélyét! én nem egy hamar megyek arra a vidékre, te
nem sokáig leszesz N-Kőrösön tanár, lelked most is mindig
70 Szalontán jár, az elégedetlenség melly minden szavadból kirí:
utoljára is visszavi[s]z téged oda, hol *szabadon nyomoroghatsz*;
aztán, a nélkül hogy barátságunk hülne, a lélek fáradni fog,
vénülünk, kedélytelenedünk, az élet bajai lehangelnek, lever-
nek; leveleink gyérülnek, végre kimaradnak, verset nem írunk,
75 a világ elfeledi nevünket s meghalunk, elmulunk s vége lesz
mindennek. Ennyi és ilyen az élet.!

Idezárok Szemere leveleiből nemi töredéket, olvasd el és lásd
hogy ha eljöttel hozzám, egy emberrel több van, a kit szerethetsz. —

Midőn kedélyed levertségét sat írod: akar engem magamat
80 írni le, s ez legyen válasz azon kérdésedre: miért nem írok én
most gyakrabban verset.

Ipolyit én is megrendeltem már; minek anyival inkább örülök, mert te is mondod hogy jó könyv. Én is akarnék belőle csinálni; de igen hihető hogy olly gyorsan fog készülni, mint a
85 hun-eposz vagy Toldi dereka. De hát ki tehet róla?!

Kis poétádat igazán én is nagyon sajnálnám, bizonyosan mell-bajok miatt küldték Olaszthonba, az ilyen fajta bajok pedig kivált illy korán (az a fiú alig 20 éves ugy-e?) nehezen végződnek jó sikerrel.

90 Olvastam olvastam a Gereben-Toth-Friebeisz fele történetét! mondhatom igen gyönyörködtem az irodalom e példás előhaladásában; a többit is mind tudom csak azt nem: „a museum kormányi igazgatás alá jut”, ezt nem értem.

Szász Károlyról nincs mit szólnom. Hogyan küldhettem
95 volna én neki példányt holott azt sem tudatta velem él-e hal-e? s melly részin a nagy világnak? A ki illy könnyen és minden szó nélkül el bír szakadni az embertől, nem is nagyon függött rajta. — Mentovichot szívesen üdvözlöm, a példányokat megkaptam. Hát az a M. által kezelt Lombok vagy levelek a külföld költői
100 koszorujából, melyet Szász fordított s mellyre elő fizettünk, hogyan van? meg-kapjuk-e? Igazan nem méltó gyűjteni mert aztán majd kihúzzák az embert a praenumeransok. — A te példányod ügye pedig így áll: elkészítettünk nőmmel egy csinosan bekötött példányt számodra, papírba takarva tartogattuk hogy
105 ha eljössz odaadjuk; azonban Lázár Vilmosné kinek ferjét oct 6-án 849 agyon lötték Aradon, ide vetődött, meglátta s elvitte. Kapok én példányt adok is neked akár kettőt, de az már közönséges lesz. — Mérgemben adtam oda Lázárnénak hogy nem jöttél. Várj csak! soha ez életben nem lesz többé alkalmaid hozzám
110 jönni. Vagy tán biztosan számoltál meg egy évre? Barátom ki tudja hogy és hol leszünk addig.

Különben csókolunk ölelünk mindnyajatokat. Isten áldjon meg!

barátod Miska

669.

E Ö T V Ö S J Ó Z S E F — A R A N Y N A K

16/10 54. [1854. október 16.]

Tisztelt barátom!

Miután Kegyed Toldi estéjének végszavában, azon aggodalmat fejezi ki, hogy azok kik e művet az első Toldival összehasonlítják, itt azon gyermek meg eléadást s. at. találni nem fogják,

⁵ mely amabban elismértetett, talán nem veszi rossz néven, ha ezen aggodalom ellenében ovással lépek fel, s részemről kinyilatkoztatom, hogy én semmiképen ezek közé számíthatni nem akarok. Ha valaha művet láttam, mely minden követelésemnek megfelelt: Toldi estéje az, s bár mit mondjon a kritika jelenleg,
¹⁰ a jövő bizonyosan osztani fogja véleményemet, mely szerint e költemény még azoknál is magasabban áll, mellyekkel Ön gazdagítá meg irodalmunkat. Fogadja köszönetemet azon élvezetért, mellyet munkájánál találtam, s legyen meggyőződve legősszintébb tiszteletemről

15

híve
B. Eötvös József

[Címzés:]

Arany János Tanár Urnak.
baráti tisztelettel.

N.Kőrösön

670.

ARANY — TOMPA MIHÁLYNAK

Nagy-Kőrös oct. 18. 1854.

Kedves Miskám!

Vettem leveledet, oly órában, mikor azt jobb lett volna nem vennem; mert általa méginkább meggyőződtem arról, mit magam előtt is rejtegetek, hogy t. i. nem vagyok többé az, a ki
⁵ voltam. Sokat elmondál benne, a mit én nem mertem magamnak megvallani, pedig érzem, hogy úgy van. Hanyatlani — feledtetni, igen! ez van hátra. Testi és szellemi gyöngeség mind mélyebben sülyeszt — s a kárhozónak épen az a szerencsétlensége, hogy látja sülyedését, de nem bír erélylyel, magát az átok
¹⁰ karjaiból kiküzdeni. Ne adja isten, de úgy lehet, jóslatod teljesülni fog s mi nem látjuk egymást többé. Nem azért, mintha remélném, hogy Szalontára visszavadúlok, — én oda sem vágyom többé — sehova! De vannak perczeim, mikor szeretnék elenyészni, megsemmisülni, csakhogy az öntudattól meneküljek.
¹⁵ Gyulai szokta mondani: fáj az élet. . . nekem igazán fáj. A mi az elmaradt látogatást illeti: neked a *te* szempontodból teljes igazad van. Örülj, hogy nem vagy képes felfogni bajomat: boldog vagy! Te úgy veszed a dolgot, mint rendes állapotban történni kell: két jó barát szereti egymást; ohajtja látni s e
²⁰ vágnak nem 5—6 forint, de örvény és hullám se akadály.

Igaz! De mikor az ember nem bír elegendő erélylyel magát
10—12 mérföldnyi útra elhatározni, procrastinál, és se czéljáról
lemondani, sem azt kivinni nem képes! De mikor valaki, első-
rangu költő névvel bírván, ha verset akar írni, a tollfaragásig
25 viheti, s ha van is egy két gondolatja, szárnyaszegetten hull a
földre, mielőtt neki a kellő formát megadhatná! Mikor ostro-
moltatva száz felől, s kínálva pénzzel nem képes öt garast
keresni! Mikor félévig, vagy tovább hagyja magának küldetni
az ingyen lapokat, oly reményben, hogy „istene” egyszer majd
30 csak sugall neki valamit, — az év telik s a lapok egymásután
csak kimaradnak! Mikor az életpálya, mellyen kenyerét keresi,
ránézve mind terheesebbnek tűnik fel, — mert nem azzal, hanem
saját benső kínaival küszködik! Mikor izgatottan, s kifáradtan
családja körébe tér s enyhűletre, vigaszra volna szüksége; s
35 akkor sohajokkal, az el nem élhetés miatti örökös aggodalmak-
kal kell találkoznia, mellyek, bár némák, de annál gyötrőbbek!
— Nem folytatom: úgysem értenéd; örülj ennek édes Miskám!
Azt azonban láthatod, hogy ha valamelyünk a látogatás meg-
hiúsultával vesztett, az inkább én vagyok, mint te. Kedélyem-
nek a kirándulás, a kellemes időtöltés meghitt, szeretett körben,
40 jóltevő orvosság fogott lenni. Talán, talán isten nem hagy el
végkép, hogy a jövő nyárra ne számolhassak. —

Szemerét sajnálom, de nem tehetek róla, ha miattam saját
érdekeit mellőzé. Ki tudja, nem fogta volna-e megbánni ez
45 áldozatot akkor is, ha elmegyek? Én oly haszonvehetlen em-
bernek érzem magamat, kinek körében csak unatkozni lehet.
Kérjed nevemben, bocsásson meg: én igazi *eposi* hős lettem, ki
szabad akarathól nem működik, s csak addig mehet, meddig
egy fensőbb hatalom bocsátja. E fensőbb hatalom az én örök
50 tépelődésem, határozatlanságom, & c. szóval betegségem. Mert
betegség ez, édes Miskám: tudom napját és óráját, mikor bekö-
szöntött. Azóta más vagyok, egészen más; s bár azóta is pró-
báltam vagy kétszer pegazusom szárnyait s nem egészen süker
nélkül (Agnes asszony is már ez epocha szüleménye, valamint
55 Mátyás anyja, részben az első lopás s még vagy kettő) korán
sem lendül az úgy, mint előbb. Félek is magamat exaltálni, mert
a kimerültség, melly rá következik, borzasztó. Idegbajomnak
kell lenni: azért vagyok majd ingerült, majd levert — gyakran
külső ok nélkül. Erre mutat az is, hogy kevés bor még derít, és
60 semmi rosz utóhatással nincs, kávé pedig (feketén) s különösen
a thea oly erősen izgatja agyidegeimet, hogy ezekkel végkép
felhagytam. Bort, kis mértékben, orvosom is ajánlotta, kiről
egyébiránt nem hiszem, hogy teljesen ismerné bajomat.

Egyébiránt ne gondold, hogy én talán környezőimet örök-
65 ké hasonló panaszokkal untassam, mint most veled tevé-
Némán hordozom a kint, s akarom feledni, mikor lehet. Néked
csak azért adám elő részletesbben, hogy ítélj, mit lehet a látoga-
tás elmaradtából barátságom rovására írni. Látod, édes Miskám,
én vonzódok hozzád, kebledbe öntöm panaszomat, Ohajtom
70 leveleidet, azokban vigaszt, nem leverő hangokat keresek; elné-
zést, nem szemrehányást követelek tőled. Azt nem mondhatod,
hogy specifice irányodban hültem volna: ha hültem a világ, —
magam, és mindenki iránt, az betegségemnek rovandó fel. Mert
a barátságához is, mint minden más emberi indulathoz erély
75 kívántatik: ezt veszte kell, hogy amaz is alább hagyjon tűzé-
vel. De a milly érzelmeim vannak: azok tiéid, úgy mint a boldogabb
időkben: meglegszel-e te ilyen érzelmekkel, az más
kérdés. Én, míg lehet, folytatom ez érzelmek ápolását: s ha
mint írod, leveleink rítkúlnak s egyszer végkép kimaradnak,
80 akkor én már beteg, nagyon beteg leszek. Addig édes jó Miskám,
ne hagyd el! Addig légy rám nézve az, mi Antaeusnak anyja a
föld volt, kiveli érintkezés mind annyiszor új erőt adott neki.
Talán még van remény hátra; akarom hinni, hogy még felderül-
lök: s ha ez megtörténik, barátságunknak nagy része lesz benne.

85 De beszéljünk már okosabb dolgokról.
Pesttel, ugyszólva, mi egybeköttetésem sincs. Megjelent
a Toldi estéje, hozzád is útasíték egy példányt, remélem azóta
megkaptad. Pákh azt a viccet csinálta, hogy Kertbeny ezt is for-
dítja illy cím alatt: „soirée beym Schedel.” Ennél több szót
90 az irodalomban még nem is hallottam felőle. Meglehet csak egy-
szerűen tudomásul veszik, most az a szokás. Nem is várok tőle
valami nagyot. Financialis érdekből adtam ki, miután a hírnév
rám nézve közönyös lett. Előbb a Csengeri füzeteibe akarám
küldeni, de Szilágyi Sándor kapacitált, hogy, ha már egyszer
95 világ elé bocsátom, ostobaság lenne, nem a legnagyobb lehető
díjt venni el érte. Így adtam Heckenastnak 800 ftért: no de ha
e mű nem érdemli, eleget dolgoztam már ingyen-módra is. —
A Friebeisz-Tóth per kalandosan folyt le, s lovagiasan végződött.
Most helyre van állítva a becsület. De persze, erről hallgatnak
100 mert kényes dolog. — Szász nekem is csak egyszer írt még, — s
én mai napig sem válaszoltam. — Mentovicsra van bízva a kér-
dett előfizetés begyűjtése: de hihetően gyér a jövedelem s azért
halad a mű kiadása. Egyébiránt Mentovics nem embere a fize-
tésnek; lehet, ő rajta is mulik valami. — Egy társunk millionair,
105 de hisz azt tudja egész világ. — A szorgalom napjai beálltak,
növédeikeink két annyira szaporodtak. — Szó volt fizetésünk-

nek 10 hold földdeli javításáról. de csak szó maradt. Az idegenektől azonban didactrumot rendeltek, mi rámegegy tanáronként 10—20 forintra. Ennyi javulás történt helyzetünkön.

110 A drágaság óriási. Szállást is idestova alig kaphatni: nekem vagy még ez öszön, vagy legfőlebb tavasszal, költözöm kell s nincs hova. Ez a cigány élet is sokat tesz kedélyem romlására. Én ugyan csak inkább türném, de az asszony örökké békétlen, s ez a mi engem is azzá tesz. Gyöngédtelen modorra nem

115 vádolhatom, de épen e néma bú, epedés, rejtett könyvek az én gyilkosaim!

Megint ott vagyok a hol voltam. Egy circulus vitiosusban élek, mellyből nincs erőm menekülni. — Gyermekeim egészségesek és nagyok; Laczi már a II osztály növendéke s jól tanul;

120 Julcsa maholnap eladó lesz. Jó gyermekek! bennök találhatnám legfőbb örömemet, ha látásuk egyszersmind nem aggasztana jövőjük felől!

Az, a mit rendesen egészségnek hínak, megvan nekem. Fölkelek, eszem és iszom, mint más; alszom is, de álmaim nehezek. Fájdalmakat nem érzek, kivéve néha mellemben, de ez már

125 nagyon régi, s annyira megszoktam, hogy nem törődöm vele. Azt is megengedem, hogy bajom hypocondria, de ha az, akkor e nyavalya koránsem olly nevetséges, mint állítják. Mert mi lehet borzasztóbb olly szenvedésnél, melly a szellemnek szárnyait szegi, az önbizalmat melly nélkül nemcsak nagyot, dicsőt alkotni, de még a közélet kíványainak megfelelni sem lehet, előli; hogy az ember magát mindig, mint gyámoltalan, életre

130 nem való, semmi embert, képzelje; s összehasonlításban irigyelje sorsát azoknak, kik bolondot ugyan, de valamit mégis tesznek, mert erélyök van. S én idestova irigyleni fogom a Tubolyi zsengeit s Czelder Márton költeményeit! — irigylem a charlatánt, ki egy világot el tud bolondítani, mert csalásra legalább, energiával bír.

Bocsáss meg, édes jó Miskám, hogy illy sötét dolgokkal ijesztelek. Másszor nem írok így: másszor igyekszem téged is, magamat is földeríteni. De most *kelle* ezt tennem, mert különben

140 nem fogtam volna előttem magamat kimentetni. Kelle, hogy ismerd állapotomat, s ne írj mindent baráti érzetem rovására. Illyenfélét írtam volt multkori első levelemben is, mellyet eltéptem, s nem küldtem el hozzád, kímélni akarván. Enyhébb válasszom nem elégített ki: nyilatkoznom *kelle*. És most isten

145 áldjon meg. Kedves nődnek add át nóm szives csókját s az én üdvözetemet. Téged pedig fiastul ölel számtalanszor

barátod Jankó

N. Szalonta, October 18. 1854.

Kedves bátyám!

Ha jól emlékezem, mintegy 10—12. nappal ezelőtt, egy levelet irtam volt bátyámnak, melly kizárólag a ház ügyét és baját tárgyazá.

⁵ Minthogy ezen levelemre maig sem válaszolt bátyám; és minthogy abban azt is irtam volt, miszerint nagyon bölcsen cselekednék bátyám, ha Szalontára lerandulna[!] — már, — kivált a nem-válaszolás miatt, — azt kezdém hinni, hogy csakugyan meglátjuk egymást, Szalontán.

¹⁰ Azonban ebből, mint látom, nincs és ez idén nem is lesz semmi.

Minthogy pedig a ház ügye halaszthatatlan, újra kénytelen vagyok írni.

¹⁵ Mellőzőm most a háznak fölépítési tervét, mit közelebb küldött soraimban érinték, — csupán a dolog vagy is a ház mostani állását adom elő, melly is ez.

Azon pénztárnok, ki már egy év óta a házban lakott, — a közelebbi napokban Szalontáról elköltözni szándékozván, — ez okból én a házat, egy főbírói actuariusnak, ugyanazon évi ²⁰ bér mellett, mennyiért a pénztárnok birta, t.i. 80. pfntért kiadtam. — Azonban a házban — mindamellettt hogy azon német meglehetős tisztán tartotta, bizonyos butoráról a büdösféreg elterjedt. Úgyhogy most már e miatt, annak falát meg kell hántatani. A tető, mellyet most két éve reparáltak, elromlott. ²⁵ Kut semmi sincsen. A színről a nád régen lekopott; a kaput, utc[a]ajtót és kerítést pedig (:az utca felől:) a szó teljes értelmében, a „miatyánk” tartja. És azt egyáltalában nem lehet mondani: hogy ezen romlásokat a lakó csinálta volna; mert például a kapu (:mellyet jóformán ki sem lehet már a rozsaság ³⁰ miatt nyitni:) egy év óta, tudom nem nyittatott ki négyszer. Sőt ezen menőfélben lévő német, némelly csekély reparatiokat, a házbéren kívül tétetett is; így például hogy egyebet ne említsek, — deszkából árnyékszéket csináltatott.

³⁵ Mindezekből csak azt akarom kihozni, hogy a ház és annak környéke rossz, nagyon rossz, kimondhatatlan rossz. Úgyhogy én még azt sem tudom mennyibe fog kerülni, a most (:hogy lakó mehessen belé:) multhatlanul teendő reparatio. Ez okból, mintegy félve adok szabadságot ezen reparatiok némülyes megté-

telére; nehogy azt higyjék bátyámék, mintha én azon házzal és
40 ennek csekély bérével semmit nem gondolnék.

Ha hát csakugyan nem jöhet bátyám, legyen szives hala-
dék nélkül irni, mi tévő legyek. — Van-e tudniillik szándéka
jövő tavasszal azon házon valamit állandóan építtetni vagy
nincs? Mert az első esetben, a, — mint mondanám — halasztha-
45 tatlan és pedig sokra rugó reparatiót úgy tétetném hogy az csak
tavaszig bírja. Egyébiránt hiában is ügyekezném azt ugy tétetni
hogy állandó legyen, mert az szinte reparálhatlan.

A házbér utolsó angariaját még nem kaptam kezemhez, ha
pár nap mulva lefizetik azt, azonnal elküldöm. Akkor egyszer-
50 mind írok egyébről és minderről.

Tehát vagy írjon, vagy-ha lehet — jöjjön bátyám.

Csókoljuk mindnyájokat

Sándor

U.i. Ha jön, vagy jönnek bátyámék a bíró-féle házban keresse-
55 nek; mert már ott lakom.

[Címzés:]

*Arany János főgymnasiumi tanár
urnak, tisztelettel
Szegeden át.*

N.Kőrösön

672.

ARANY — EÖTVÖS JÓZSEFNEK

[Nagykőrös, 1854. október 21.]

Mélyen tisztelt Báró ur!

Vettem becses sorait, s azok engem kétszeresen megörven-
deztettek. Az elismerés, mellyet öreg „Toldim” irányában tanú-
sitni méltóztatott, olly dilemma rám nézve, mellynek mindenik
5 ága csak örvendetes lehet. Mert, ha érdemli művem e dicséretet,
emeli annak becsét azon tudat, hogy olly férfiutól jő, kinek
szavazatját többre nézem egész csoportnál; ha pedig előszere-
tetből „ultra placitum laudavit”, ezt, mint újabb tanújelét ve-
szem azon becses vonzalomnak, mellyet irányomban már más
10 alkalommal is tapasztalni szerencsés valék. Ha dilemmám rossz,
ha a szigorú műbíró a rokonszenves költői egyénnel ugyanaz:
úgy örömem kettős. Engedje kijelentemem buzgó köszönetemet

a méltányló, rám nézve jutalmazó sorokért, s fogadja, minden-
kori tisztelem mellett, legszívesb érzelmeim tolmácsolását,
15 NKörös oct. 21. 1854.

igaz tisztelője
Arany János

[Címzés:]

Méltóságos
B. Eötvös József urnak
teljes tisztelettel.

Pesten.

673.

ARANY — ERCSEY SÁNDORNAK

Nagy Körös. octob. 21. 1854.

Kedves öcsém!

Azon leveledet, melyet te énhozzám állítólag 10—12 nap
előtt irtál, *nem kaptam meg*, és így természetes, hogy arra nem
is válaszolhattam; annál kevésbbé mehettem Szalontára, mi
5 jelenlegi körülményeim közt teljes lehetlen is volna, ha nem
az a rossz viskó — hanem „fractus illabatur orbis” is; mert a
szorgalom napjai 1/ő october óta folynak s az iskolát ilyenkor
hétszámra elhagyni nem lehet. Így tehát a látogatásból, igazán
mondod, ez úttal semmi sincs, de nem is tudom, a viszontlátás
10 örömein kívül, mi lényeges haszna volna annak. Ha az a ház
olly rossz, mint írod, akkor a római pápa sem állhat ellent buká-
sának, az én bemenetelemtől ugyan meg nem gyógyúl. De
csodálkozom, hogy teteje, melly két évvel ezelőtt volt megná-
dalva, már ismét segélyért kiált; többi gyarlóságaira el voltam
15 készülve: erre nem. Hiszen egy nádtetőnek évekig meg kellene
birnia: bizonyosan megcsalt a mesterember, ki úgy kötötte fel
a nádat, hogy két év alatt ismét széthulljon. De roppant az, a
mit ottan javítani kellene s én igazán nem tudom mitevő legyek.
Eladni sajnálom, tartani így nem lehet, a javítást nem győzöm,
20 — s ha, mint írod, reparálhatlan, akkor egészen újat kellene
helyébe építtetnem: arra módom nincs. Hozzá az a bűdös férgé-
zés, melly ott kiirthatlan, bár a fal megvakartassék is, mert a
padlás deszkák s gerendák egy legió csimaznak is menhelyűl
szolgálnak. Kút, kerítés, szín, mind igen sokba jó. Nem tudom,
25 mit írhattál előbbi leveledben; mit lehetne a házon, tavasszal,
mint írod *állandóan* építtetni: következésképp arra sem felel-

hetek, hogy a csak *tavaszig bíró* reparatiókat miként tetesd. Azt hiszem, hogy ha például a fal nincs kidőlvé, meg lehet úgy tapasztalni, hogy ne csupán tavaszig tartson; ha a tető helyrehozatik, az is megállhatja tovább is — valamint ha a kerítést megújítják, az sem következik, hogy tavaszig semmivé legyen. Megvallom nem képzelhetek olly rossz valamit, a min a reparatio épen ne fogjon: de perse a mesterember inkább szeret ujat dolgozni, mint igazítani. Már kedvesem, te rád néz az a szivesség, hogy kigondold, mikép lehessen azt a házat lakhatóvá tenni. A ház bér utolsó angariáját, bár itt is szükség volna rá, fordisd [!] az *elmúlhatlan* reparatióra; arra a mi most *legszükségesebb*; valamint a többiből is, rád bízom, a körülményekhez képest gazdálkodni, s nekem a hovaforítást utólagosan megírni. Ennél többet nem tehetek, mert itt alig élhetni a drágaság miatt, következőleg pénzt haza küldenem, nincs módomban. Ha mind ezzel sem lehet azt a házat fentartani: akkor kénytelen leszek róla máskép határozni, s vagy felépítését vagy eladását munkába venni.

Különben egészségesek vagyunk, s leszámítva a szűk időt, semmi bajunk. Várom közelebbi válaszodat, és valami tervet a teendő, vagy tett javításoknak — mellyekkel isten téged is engem is megvert — Addig kedves Lináddal s Vilmáddal együtt ölellünk és csókolunk.

rokonod
Arany János

Sietve írok, hogy mielőbb megkaphasd.

[Címzés:]

ifj. Ercsey Sándor ügyvéd urnak

Szalontán.

674.

ARANY — GYULAI PÁLNAK

21/x 1854.

Kicsikém!

Egy levelet zártam ide, minthogy az Eötvös lakát nem tudom; kérelek légy szives kézbesíteni, üdvözetem mellett. Hogyan vagytok? A népkönyvről az 1⁵⁰ füzet óta mit sem tudok, él-e? hal-e? Munkát a 6-k füzetre nem küldhettem; mert szokott apathiám még mindig tart. A Csengeri küldeményének, mellyről multkor említést től, szinte nem láttam ez ideig se hírét

se hamvát: vajjon nem járt-e úgy, mint az első? — Nem jöttél ki, rossz ember, pedig vártalak ám nagyon. Most diligenciánk van: robotolunk erősen. Ha előbb nem, Karácsonra már csak kijöhetnél. Breviter irok és confuse, mert sok a dolgom. Máskor többet. Köszöntöm Keményt és Csengerit; téged pedig ölel in perpetuum

15
barátod
Aureus.

675.

T O M P A M I H Á L Y — A R A N Y N A K

[Hanva, 1854. október 21.]

Édes barátom!

Sajnálom, igen sajnálom ha tán akaratom ellen nyersebben irtam hozzád mint kellett volna el nem jöttödért, s most ez lőn oka fájdalmas levednek. Mindent elhiszek, mindenben 5 igazat adok, csak egyet nem hiszek: hogy t.i. állapotodat ne érteném, értem biz én anyagi és szellemi tekintetben egyiránt! S mennél inkább értem, annál jobban sajnállak. Az anyagi dolgokra nem sok magyarázat kell! Én is szegény vagyok s szegényebb szülőket és rokonokat kell táplálnom; a jövőre, fiamnak 10 egy fillért sem tehetek félre; ez nekem is sok aggodalmat szül. Szellemi bajodon pedig szórul szóra átmentem! Posonyban 1848-ban egy Hanéli nevű öreg homeopathához azzal mentem be, hogy én „megakarok tébolyodni” — hányszor gondolkoztam öngyilkosságról, de nem volt hozzá elég bátorságom! ez 15 barátom mind *aranyér!* ha 100 orvos mondja is hogy nem az: nekem higgy: aranyér! átmentem rajta, ösmerem; azért ne aggodjál mert elmulik; megszenvedtet de el fog mulni. Ismét és ismét ajánlom a hideg vizet inni és mosakodni egyaránt, fejed, nyakad, melled most [= mosd] mentül hidegebb vízzel ha csak 20 egyszer is napjában. Azonban legyen aranyér vagy nem aranyér vagy hypocondria vagy bármi: a baj meg van. És helyzetekben valóban igen nyomasztó, mert nem csak a magadé vagy. Továbbá te azt hiszed, hogy én is nem úgy dolgozom mint te? hogy én is font számra nem mutathatom meg az elkezdett és be nem 25 végzett s soha be nem végzendő verseket? úgy van az, barátom! Nem azt mondom ezzel: hogy vigasztalás az én levertségem neked; hanem hogy van más is a ki bár azon bajoktól ment némileg, mellyekkel te küzködöl, még sem igen rugdalózik pegazusa;

30 aztán ez is változik, páasztára jár az ilyen baj, mint az eső. Igaz
én sok bajjal (betegséggel) vesződöm, hol fiam hol feleségem
vannak rosszul. Fiam két év óta mióta él, mindig beteg! mennyi
kín, mennyi nyugtalanság, virrasztás éjszakázás van vele!
Szegény feleségem már egészen összetörve van. Furcsa! a nyá-
ron, mikor vártunk még fiam is meglehetősen volt, de most már
35 ismét hervad, enyészik, azt hiszem tavaszig eltemetjük. Szinte
ohajtom hogy pihenjen meg örökre, mert nem életre való, ha
csak valami csuda által ki nem vergődik még. Illyen állapotban
nem lehet írni, nem is gondolok az írásra; de nem is bánt hogy
nem írhatok; e tekintetben sorsunk különböző, téged méltányol-
40 nak es *várnak* tőled; engem a kutya sem ugat meg irjak bár vagy
ne irjak; egyik sem mosolygó állapot, de megösmérem hogy a
tied terhesebb. Igaz barátom! hogy ezek az emberek egész erély-
lyel döngicsélnek, és a magyar publicum nem a minőség hanem
a mennyiség szerént méri az embert és író; mint a tótnak, ha
45 rosz is csak sok legyen, s e tekintetben bizonyosan előnyük
van; de engem mindkettőnkre nézve csak az vigasztal: hogy ez
is fordul, majd megint kedvet kapunk.

Mindenesetre *táplálnunk* nem kell a csüggedést es levertsé-
get! és te különösen vigasztalhatod magadat, mert ha megszűn-
50 nél is írni: nem fogsz elveszni olly könnyen az eddigiekért már,
mint más ember. De meg mi az egész magyar irodalom? sőt
maga e nemzet is? Mik egyes írók? bizony édes Jánoskám mind-
ez egykor, a mint a világ forog, fenekestől elfeledtetik. Nagyon
szeretlek édes Jánoskám! hogy nekem voltaképen irsz állapo-
55 todról; ha részvétem orvosság volna: már régen jobban lennél;
nagyon örülök, hogy a velem való közlekedésből némi felderítő
hasznot vársz; hiszen csak én is sok tekintetben hasonló ne
volnék hozzád! hiszen ha két ellenkező polus volna kedélyünk
és állapotunk, ugy tán hathatna egymásra! de így csak a maga
60 baját látja, a másikéban az ember! azonban meglehet hogy
mint az aczél és kova bár két hideg test, meleget, szikrát hoz
elő, úgy mi is lendíthetünk valamit egymáson. Én mindenesetre
örömemet fogom találni gyakrabban törtenendő közle-
kedéseinkben. Aztán a mint írod csak meg maradunk még! s
65 ne fogd fölön azon feketevérü állításom- vagy joslomat: hogy
egymást nem látjuk többé! ez még is komizság lenne a sorstól!
még én is meglátogathatlak, mikor nem is véled; mihelyt felet-
tem is derüesebb lesz egy kissé az ég. Szóval várjunk reméljünk.
Tudom: szegény jó feleséged is mennyit szenved miattad! <de>
70 gondold meg! hogy a kít olly nő és gyermekek környeznek az
nem lehet egészen boldogtalan.

Hagyjuk hát végképen el a nem látogatás feletti beszédet; nem jöttel most, eljössz és jöttök máskor! hagyjuk a setét képeket; hidd el azoknak is van bajok a kik palotában laknak. —

- 75 *Toldi estéjét* vettem, köszönöm. Nagy gyönyörűséggel olvastam végig, és ha criticus volnék elmondanám mint olyan, róla véleményemet; de minthogy az nem vagyok s nekünk nem is szokásunk egymásét dicsérni vagy bírálni, (mi annak a jele: hogy az íróskodáson túl más valami is köt egymáshoz): csak
- 80 úgy parlagiasan szólok egykét szót róla. Kár hogy sajtóhibák is akadnak meg benne; *türtette* helyett *tüntette*; *bün-tettet* helyett *büntetett*; aztán szeretném ha nem szeretnéd úgy népkölteményben az összetett szókat, mint *ellenségvér*, különben is a népi magyar nyelv ezt nem igen szereti; van ugyan *kapanyél*,
- 85 *szekérrud* sat de meg sem tanácsos sűrűn használni. Miért írod a *jártányerőt jártányi-erőnek*? ott a hol Toldi az olaszt megöli meg egy strópha hiányzik; láttatni a *homokon holtan fekvő olaszt, a gyengébbek kedvéért*. Tudom én miért van ez, és Horacz *Ars poëticája* után ezeren mondták követték ezt az elvet, de
- 90 *érem* is hogy oda még kellett volna. Miért irtad azt az utószót? mondván: *hogy ezt nem fogadja úgy a publicum mint az első Toldit* stb. Ezt nem tettem volna; sok ostoba ember és criticus alá lovat adott magad. Hol Lajos Tolditól bucsúzik: a király egy kissé hosszadalmas, sőt utóvégre *értekezni kezd* löporral sat. —
- 95 Egyebiránt barátom meg lehetsz elégedve az *öreg Toldival*; épen olyan derék vén ember, mint a minő ifju volt. A Gyulafiak szerelme igen-igen szép; a viadal erőteljes, a 4-ik ének legszebb, a mint vissza viszik a Rákosról a szökevényeket, ez igen gyönyörű; az utolsó ének szinte, szóval nekem az egész
- 100 költemény teljesnek látszik. Igen fain tapintat volt tőled azon *festett oroszán historiának illetén* beleszövése; most már a *Daliás időkből* bátran kimaradhat; elő van adva, meg sincs; el van mondva s Toldit meg sem teszi csuffá, mert hiszen hátha „soh se történt ez meg!” Szóval én teljes gyönyörűséggel olvastam, s ne hidd azt: hogy pusztán tudomásul vétessék; még
- 105 Jokai is ír róla! pedig ő, legalább engem, ha <Hanván> isten tudja mit írnek is, megemlítésre méltónak sem tart. No de annál többször emlegette a Vadrózsákat.

- Ime itt küldöm a példányt. Én vagyok az igazi népköltő,
- 110 mert én ponyvára jelenek meg. Sajnálom: hogy még is csinosabbat nem küldhetek. — Mentovicsot üdvözlöm, köszönöm a diszpéldányt, sajnálom hogy olyannal nem visszanozhatom. — Bizony pedig szeretnék bizonyost tudni már azokról a *levelekről* Szásztól; mert egykét praenumeransom sürget; megfogadtam:

115 hogy többé sohse gyűjtök senkinek; de azért csak írj valamit *te*
meglehet mást gondolok, ha t.i. a magad érszenyébe foly a
haszon.

No édes Jánoskám! hát most az isten áldjon meg! Szeres-
sük tovább is egymást, ha bár az egész világ iránt elhűlünk is.
120 Meglásd: még mi is leszünk vigabban. Várj csak! még elbeszél-
hetem neked a Szeremley Gábor *egerét!* de most tieddel együtt a
jó isten áldjon meg. Csókolunk ölelünk mindnyaján.
Hanva oct 21 1854

igaz barátod
Miska

125

676.

GYULAI PÁL — ARANYNAK

Pest. oct. 23. 854.

Kedves barátom!

Tegnap vett leveledre ma már valaszolok örömben,
hogy nem haragszol reám. Bocsáss meg, hogy sem nem látogat-
talak meg, sem a husz pengőt nem küldhettem el képviselőmül.
5 Mindennek Vas Gereben az oka, hogy az ördög vinné el.

Egy ivnyi novellát ígértem volt neki 25 pengőért, melyet
tiz nap alatt elvégezni remélek. Azután Szilágyinak akartam írni
nehány tárczaczikket 30 pengőért és végre pénzzel és jó kedvvel
hozzád rándulni pár napra. De Vas Gereben ezer kérelmeim
10 daczára is elvitte tőlem novellám elejét, mielőtt be lett volna
fejezve. Ez szerencsétlenné tett bele zavarodtam. Az egy ívre
számított novella két ívre nyult s egész a mai napig kívánom a
közönségnek a „jó éjszaká”-t.

Ime az én újabb komikus szerencsétlenségem. Azonban a
15 20 pengőt illetőleg mi halad, el nem marad. Ujra reményem
van néhány forinthez. Összegyűjtöm gyerekek számára írt
verseimet s eladom Heckenastnak. Keveset remelek ugyan
belőlök a többek közt azért is, mert nincs szándékom nevetem
20 kitenni, de ennyit minden esetre igen, mi adósságaim tisztázá-
sára elég.

A másik husz pengőt illetőleg aggodalmad fölösleges. Mi-
dön költeményedet Csengerynek átadtam, azt mondá: majd
átadja díját nekem elküldés végett. Én azt feleltem: küldje el ő,
mert nekem sok a dolgom, könnyen elveszthetem s több effélet.
25 Azt hittem, hogy már rég elküldötte. A mult hó végén írt leveled
következtében tudakozódtam a dolog felől. Csengery azt felelte:

még nem küldötte el, mert Számváld a füzet megjelenésekor fizet, mi e napokban történik. Tehát nincs baj.

A meg nem küldött füzeteket megrendeltem számodra.
30 Soha olyan rossz expeditiot, mint a Számváldé.

„Toldy”-d nagy hatást tett. Értem az írói köröket, mert az ugynevezett közönséggel mostanság keveset érintkezhettem. Kemény, Csengery, Eötvös el vannak ragadtatva. Tóth Kálmánék jobbnak tartják, mint az elsőt, csak egy nagy hibát fődeztek
35 föl benne: a legszebb helyek egyikét, midőn Toldyval a királyi udvarban gonyolódnak. Szóval az írói körök igen jól vagy elég jól fogadtak. Csak Toldi Ferencz nem tud megbarátkozni az ő dédatyjával.

Az én véleményemet a *B. P. Hírlap* tárczájában fogod
40 olvasni, mert Kemény regényen dolgozván, egyhamarjában nem irhat róla. Szeretném egy igen csinos tárczacikkkel fölvilványozni a közönséget s művednek szépségeit nem annyira bonczolgatás, mint lelkesülés által tüntetni föl. Szándékom inkább szép, mint okos dolgokat mondani róla. Bárcsak sikerülne!

45 Mi most egy kritiko-szépirodalmi lap megalapításában törjük fejünket. Munka- és pénz-részvény útján szándékozunk létrehozni közös veszteség és nyereségre. Közelebbről írni fogok neked ez ügyben.

Most az ég áldjon! Karacsonban minden esetre látni fog-
50 lak.

U.i. Az Eötvös levelét még ma átadom.

barátod
Gyulai

[Címzés:]

Arany János urnak.

Nagy-Kőrös.

677.

ARANY — GYULAI PÁLNAK

NKőrös nov. 6. 1854.

Kicsi Palim!

Ne búsongj te örökké azon az elveszett 20 pengőn, avagy sürgetlek-e én téged azért, hogy a lelkiismeret öly nagyon háborgat? Majd ha egyszer jó módod lesz, kiválasztasz Medecznél
5 egy 10—12 pengős pipát s elküldöd *ajándékba*, aztán quittek leszünk. Ha pedig módod nem lesz, az is elmarad s nem esik ki a világ feneké.

Hanem most egyre kérlek. Menj el még egyszer a Herr von Goldner zsidó szabóhoz: tudd meg tőle, birja-e még mértéke-
10 met, mellyet 2 év előtt könyvébe iratott? Ha igen, válassz ki
tőle egy *sötét színű* jó téli nadrágot és mellényt, monddad pa-
kolja be és vasúton küldje el. Te pedig a Csengerinél lévő 20
pengőből fizess ki, nehogy tévedésből megint két évig legyenek
15 adós Goldner urnak. Erre nagyon kérlek, mert szükségem van
rá.

Állapotomról és bővebben máskor; ezzel azért sietek,
mert szeretném ha holnap vagy holnap után még Salamontól is
ki lehetne küldeni.

Isten áldjon!

20

barátod
Arany János

[Címzés:]

Gyulai Pál urnak.

Pesten.
Uriutcza 13 sz. 2 emel.
az udvarban, balra.

678.

KERTBENY KÁROLY — ARANYNAK

Pest, 101154 [10. 11. 1854], Freitag
Hotel Jägerhorn

Geehrter Landsmann!

Es ist meine Pflicht vis à vis dem europäischen Publikum,
da ich zuerst Ihren Namen in der Welt bekannt machte nun
auch die zweite Hälfte eines Werkes deutsch zu bringen, das so
5 beifällig aufgenommen wurde, welches aber immerhin erst durch
diesen Nachtrag künstlerisch abgeschlossen sein wird.

Weder Sie noch Ihr Herr Verleger können mich an diesem
Vorhaben hindern, da ich meine Uebersetzung wie alle anderen
im Ausland erscheinen lasse, auf welches die oesterreichischen
10 Preßgesetze, die auch im Innlande nur *einjährigen* Schutz
gewähren, keinen Einfluß haben. Uebrigens kann Ihnen Beiden
dieser Entschluß nur wünschenswerth sein, da mehrere Ueber-
setzungen ein und desselben Werkes stets nur für die Vortreff-
lichkeit desselben sprechen, also für jede Uebersetzung mehr
15 Absatz in Aussicht steht, und obendrein der Vergleich des
Werthes ein eklatanterer wird.

Bei Ihrem traurigen Geständniße, das mir Ihr letzter Brief machte, dem zufolge Sie selbst annehmen, das Deutsche wenig zu verstehen, dagegen sich gerne von Anderen, muthmaßlich
20 Unberufeneren, leiten und bestimmen lassen, ist eigentlich völlig unnöthig, Ihnen eine Probe meiner Uebersetzung einzusenden, jedoch dient es zur Beruhigung meines Gewissens, daß ich auch hiebei, wie bei allem Uebrigen, nichts versäumte, ein rechtzeitiges Verständniß wenigstens möglich zu machen, wenn
25 man auch thatsächlich meinen guten Willen gewiß wieder verkennen, und durch Unhöflichkeit vergelten wird.

Sehen Sie daher all diese Schnitte nur als ein Zeichen an, das ich, trotz aller etwaigen persönlichen Bezugnissen, letzteren nie meine objektive Achtung eines bedeutenden Geistes opfere
30 und ihn stets jene schuldige Rücksicht angedeihen lasse, die in dem Verhältniß zwischen einem großen Dichter und einem unbeholfenen Uebersetzer in der Natur der Sache liegt.

Meine Uebersetzung ist beinahe schon ganz fertig, und soll noch in diesem Jahre gedruckt werden.

35 Es grüßt Sie

hochachtungsvoll
Kertbeny
Probe!

TOLDI'S LEBENSABEND

40

Erster Gesang

Der Scheitel der Natur war vom Herbst bereits bestrichen,
Der Thau in Reif verwandelt, das grüne Laub entwichen;
Stets kürzer wurd' die Straße die nun die Sonne machte,
Und lange schlief darnach sie, wenn Sie den Lauf vollbrachte.

45

Am Horizont des Himmels ruht' sie am tiefsten Rande,
Den Alten winkend: „Kommet, laßt ab vom irdschen Lande!“
Es schwindelte wohl Manchen der Kopf bei dieser Mahnung,
Doch nacheinander gingen ins Reich sie frommer Ahnung.

50

So ruhte sie auch nun aus, zurück noch einmal schauend;
Geglättet lag die Wiese, der Himmel klar und blauend;
Von Millionen Sonnen die Wiese wiederstrahlte,
Wohin sie sah, die Sonne sich tausendfältig malte.

55

Hier in des Teichleins Spiegel, und auf des Hügels Mahden,
Dort an dem kleinen Käfer, im Graas, im Spinnwebfaden;
Ueberall, allorten, wohin ihr Aug' nur dringet,
Sieht sich die alte Sonne im Widerschein verjünet.

Sie blickte wohl nach Vielen, was ihr noch trefflich glückte,
Am allerschönsten aber nach Nagyfalú sie blickte,
Nach Nagyfalú ins Dorf hin, nach Toldi's Garten traulich,
60 Betrachtend wohl die Bäume entschwebend Laub beschaulich?
Vielleicht auch jene Schatten, ihr schräg ins Antlitz fallend,
Die Abschied von ihr nahmen, tief hin am Boden wallend?

65 Dahin vielleicht und dorthin vielleicht aufs Kreuz von
Stein dort,
Das an dem Fuß des Hügels im Sande stand allein dort? .
Nicht dahin und nicht dorthin; dem Toldi nur, dem Alten,
Der dort am Hügel kniete, all ihre Blicke galten.

Kein schwarzes Härchen hatte am Haupte mehr der Alte,
70 Bis auf die Brust hernieder der Silberbart ihm wallte;
Sein Bart, sein schöner weißer, darüber er im Knien
Die Hände hielt geschlossen wie matt von irdschen Mühen.

Dort betet still und tief er im übergrasten Sande;
Ein Thränlein glitt ihm manchmal hinab vom Augenrande,
75 Und manchmal, doch nur selten, die Lippen er bewegte,
Kein Ton jedoch, wie leis auch, entfloh, wenn er sie wegte.

Es zog ihm durch Gedächtniß sein wirrsalvolles Leben,
Das nun im kalten Winter, doch still und rein und eben;
Jetzt sind es schon drei Jahre, seit er dem Hofe ferne,
80 Die bessre Heimath suchend, die jenseits diesem Sterne

u. s. w.

[Címzés:]

Herrn Johann Arany
Professor

in Nagy-Kőrös

679.

KOVÁCS JÁNOS — ARANYNAK

Geszt 26/II 1854.

Kedves Barátom!

Én ugyan biztosan hiszem, hogy te Domokostól Nizzából
is kapsz levelet, annyival inkább, mert nekem már öt rendbeli
verseit küldte meg, melyeknek bírálatod alá való juttatását ő
5 nehezen múlasztotta el. Ha ez azonban nem történt volna, ezen-
nel van szerencsém jelenteni, hogy az olasz éghajlat, kezét fogva

egy ügyes orvossal, sokkal szerencsésebb eredménnyel örven-
deztet meg, mint millyennel a pesti és bécsi legvérmesebb remé-
nyű orvosok biztatni mertek; mert ezeknek nagyobb része azt
10 állította, hogy ha ő szerencsére azon egy lessz is a 100 között,
a ki megszokott gyógyúlni, de a baltüdeje az életműködéseire
nézve el lessz veszve, s csak Sauer mondta azt, hogy nem az egész
baltüdő, hanem annak csak mintegy 4 □ hüvelynyi része fog
corpus mortuum-nak maradni. Azonban a jó Isten annyira ked-
15 vezett, hogy egy hónapi cura után a baltüdőnek, melly egészen
elvölt zárva, már 2/3 részében szabadon folyt a lélekzés, s orvosa
hite szerint Karácsonra telyesen vissza lessz adva az egész bal-
tüdő. Mind a mellett is ott kell maradniok egészen Májusig,
nehogy a magyarországi zordon éghajlat betegségébe vissza
20 ejtse a még sokáig érzékeny tüdőt. Így már most a velem együtt
nagyon megszorodott és levert szülék reménylik annyi áldo-
zatuknak sikeres eredményét. Az olaszthonban telelésök 8.500
p.ftba kerül.

Barátom! én most egész nyugalomban élek a magam kedv-
25 teléseinek; az ősszel míg jobb idő völt, s míg pénzzel győztem, a
hegyek közt folytattam kutatási utamat kedvező eredménnyel;
az óta itthon kertészkedem, vadászgatok, olvasok, és egy
egy keveset irok. Egy bekecset kell ez időn lőnöm, s már 3
rókát a tarisznyámba csaltam. Szalontáról csak annyit tudok,
30 hogy Mezei f.hó 17-kén neveztetett ki szalontai Cs.K. Birónak
500 p. ft fizetéssel. Ki lessz helyette a Jegyző még nem tudni,
annyi azonban bizonyos, hogy a leendő Jegyzőnek *németül* kell
tudnia *beszélmi és írni!* Így lessz az özvegy görögskéből biróné.
Biróné sem szeretnék ugyan lenni, de még Jegyző sem ám az én
35 Feri barátom mellett; s úgy hallom a szegény ártatlan Balog
Mihály birói számadására is szomorú sors vár.

Nőd kezeit és gyermekeidet csókolva, s téged öelve,
Károlyiékat köszöntve maradok

barátod
Kovács János

40

680.

ARANY — SZÁSZ KÁROLYNAK

[Nagy Kőrös, 1854. december 1.]

Fiam Karli!

Ez a sok henye tanár itt Kőrösön még a nyár közepén arra
határozta, hogy hozzád egy collectiv levelet küldjön, nem annyi-
ra költséghímélésből, mint azért, hogy csőstül és egyszerre kapd

5 az áldást; miután pedig e holy allianceban Mentovics és Szilágyi is bennfoglaltatnak, képzelheted, hogy lehetlen volt el nem késnünk. Én ugyan mindég intettem őket: írjatok már semmire kel-
lők! de azért még sem írtunk. No de valahára mozog a toll, uti
figura docet.

10 Távozásod óta, úgy hiszem, eltelt vagy 8 hónap: mint
vagy azóta? mint vagyunk azóta? Remélem, te jól, nem egészen
idegenek közt, s azt hiszem már megszoktál és derültebb vagy:
noha a muza hallgatását nem egészen jóra magyarázni annál
hajlandóbb vagyok, mert velem is olyanforma az eset. Én csak
15 várom, és mindíg várom, mikor lesz már kedélyem ege tisztább;
de úgy látszik, ez árnyék síromig kísérend, s abból, hogy engem
többé valamely tárgy lelkesíteni tudjon, semmi sincs. Mindaz-
által fúrok és faragok néha valamit: privát passióból. — Mi
eredménnyel? nem tudom.

20 A kőrösi ujságok megírását avatottabb tollra bízom. Tom-
pától nem régiben kaptam levelet, panaszol rád, hogy mióta
pap collegája vagy még csak nem is irtál. Különbven vele most
békültem ki, — már ez évben másodszor. Haragutt, hogy a
nyáron be nem váltottam ígéretemet és hozzá föl nem mentem.
25 És ez pimaszság is volt: de mikor engem 12 bival se mozdíthat
ki Kőrösről. Ide tapadtam, mint a szurok; itt kell unatkoznom
még a szünidőben is, ezt már úgy akarja a sors. Ez is nyavalyám
egyik jele! ha csak nem visznek, nem tudok menni sehova.

Az *irodalomról* kevesebbet tudok, mint te. Litteratura kis-
30 asszonyonnyal félévben is alig találkozom egyszer, s mindinkább
hülünk egymás iránt. Kerítők pedig nem hiányoznak: de mi
haszna! a kisasszony nem bájol engem többé, fogadott, kibérlett
Don Juanja pedig nem tudok lenni. Így tehát a billet douxk, a
lapok egyenkint elmaradoznak tőlem és én maradok tisztessé-
35 ges . . . agglégény.

Toldi estéjéből competál neked egy példány, azt tudom.
De az első lieferungot az én 12 collegám úgy elkapkodta, hogy
már most várakoznod kell. Legjobb lesz, ha magad feljősz a
nyáron, s *ellopod* — saját példányimat! Igazán Károly, mikor
40 jósz fel? Nem Kőrösre, hanem csak Pestre, majd akkor mi is fel-
rándulnánk.

Nóm, gyermekeim egészségesek s szívből üdvözölnek. Én
pedig a kurta levélért hívatkozván az idő rövidségére, vagyok
ezerszer ölelő barátod

[Nagykőrös 1854. december 1. után]

Kedves Miskám!

Lásd, azért békülj ki énvelem, hogy aztán vérszemet kapok, elbízom magamat, s egy csöppet sem sietek válaszolni levedre. Illyen az ember! Míg czivódtunk, egymást érte a
 5 levél, s a cs. k. postát gazdagítottuk: most pedig a béke malasztos ölében ugyancsak elszunnyadunk! Utóbbi levelemet meglehető sötét perczben irtam, hála istennek! azóta sem fordult elő olyan. Biztatásod, melly a nagyobb bajt kisebbnek, vagy legalább nem olly veszélyesnek festi, jótékonyan hatott rám, bár
 10 nem győzött meg teljesen, mert egyéb symptoma a fejfűgáson kívül még elé nem fordult, pedig már több, mint egy éve a bajnak. Azt hiszem ideggyöngeség, kimerülés, enervatio. Mindazáltal megszoktam már nem képzelődni róla, s ez javulásra mutat. Elég ebből ennyi.

15 Verseid fűzetét, ha nem mondanám is, tudod hogy vettem s köszönöm, ámbár fölösleges volt; úgy hiszem irtam már, hogy Friebeisz adott belőle példányt. No, de mégsem fölösleges, mert hiszen te adtad — és harmadszor jól is esett, mert a régiebb példányt nöm testvérének adhattam, a ki bennünket nem rég
 20 váratlanul meglátogatott. Ő szalontai ügyvéd s neked nagy tisztelőd. Gondolhatod, hogy látogatása *esemény* volt házunknál. Legalább utolsó levelem óta illyen nem történt.

Toldi estvéjére tett észrevételeidet köszönöm és szerettem volna, ha bár kritikus nem lévén is, elmondta volna róla véleményedet. Az utószót azért láttam szükségesnek, nehogy a publicum azt higye, miszerint 7 év óta mindig ezt a 6 éneket csinálom. Aztán, megvallom, illyen fogadtatást se vártam. Mert az első Toldi fogadtatására igen sokat tett az újság, a democratia felé gravitáló közszellem: most már futunk a népiestől, vagy
 30 attól, mit annak szoktak nevezni. A *homokon fekvő* olaszra nézve igazságod lehet; de épen ez a rész, a viadal hosszas leírása az, mit az egészben legkevésbbé szeretek; nem akarám azért szükség nélkül nyújtani. A *tüntette* nem sajtóhiba, hanem igen szép tájszó, s nálunk mondják széltire e helyen[:] *tettette*, minél
 35 hangzatosb is, festőibb is, azt fejezvéni ki: illyen vagy olyan színben *tüntette* magát. A *jártányi* erő nálunk szinte így mondatik, s ha megengeded, grammaticice helyesben is: *jártányi* = *annyi*

hogy járni képes legyen. Az *ellenséguér*-re elismerem igazad van, ezt így nem mondja a nép, de hiszen sok szót nem mond, a mit én használok. Tanulja meg, a fő az, hogy ne halmoztassék el új szók özöne által. Egy-kettő elcsúsz. A *Gyulafiak* szerelmét mindenkitől dicsértetni hallom: s ennek annál inkább örülök, mert ez lepisod — a mennyiben szerelemre vonatkozik, — egészen új, tehát azon fatalis korszakba esik, midőn már magamat semmi jóra képesnek nem hittem. A tavasszal írtam belé. *Daliás idők!!!* — no de várjunk, türelem: baráttáncz.

Hanem én annyit írok az én kedves rajkómról, mintha annál méltóbb tárgy sem volna. Hogy vagytok otthon, édes Miskám? Egészséges-e az én kedves kis komám asszony? Hát Gézácska jobban van-e? . Hallom, hogy az úr kertjében még szorgalmasabban <gyomlálász> fáradozol, mint az irodalomban. Predikációdból nem is küldtél: ez nem igazság! Küldj belőlök Miska, hadd lássam őket. De tréfán kívül: én, mint költőben, nem tartom ugyan benned a jó papságot szükségesnek; de, mint barátomat, örülök, bármiért — haszinte jó tánczodért — dicsérnek is, annál inkább, ha a pályán, melly kenyeredet adja, kitűnsz. Azért, édes Miskám, ide azokkal a magasztalt halotti beszédekkel, addig is, míg mint kőrösi papot, személyesen vagyis fülélyesen hallhatnálak! Szerencsés ember! azt hiszem én igen silány professor vagyok. Nem mondta ugyan tudtommal még senki, de naponként azt a tapasztalást teszem.

Szásznak a napokban írtam — augustusi levelére. Ugy látszik, egész megpaphodott. A *levelek* ügyét kérdeztem Mentovicstól, azt mondja, olly kevés előfizető gyűlt be, hogy a költséget sem fedezvén, a pénzt vissza kell küldözni. Csak tennék hát! Röstellném, ha a kőrösi clubból is akadna egy illy rontója az írói hitelnek. Én ugyan még nem praenumeráltattam soha, de fogok, meglehet; minden esetre jobb volna efféle visszaélésnek sohasem történni.

Szilágyi él és uralkodik; Mentovics még folyvást kopasz — többet közölünk azt hiszem alig ismersz. — Domokos baját eltaláltad, azonban most vettem levelet nevelőjétől, sok remény van kötve felgyógyulásához, az olasz ég, azt mondják, használ. Hát Sz. Miklós hogy van? Köszöntsd nevemben, egyike ő azoknak, kikhez szívem már látatlanból vonzódik. Gyönyörű versét (Kedvteléseim) engedelmével egy olvasókönyvbe felvettem, melly a gymnasiumok felső osztályai számára szépészeti olvasmányúl fogna szolgálni, ha elsülne. Regéidből is, kegyes engedelmeddel, nehányat.

Pesti pletykákból minél kevesebbet tudok. Kertbeny egy sovány füzetet adott ki Garay verseiből, miért Császár ugyan meg is adta neki. De Császár még többet is tett <hiv> czélozgatván a *tudatlanokra*, kiket K. fordításaival ámitgat. Szegény tudós Cs. ha tudná, mennyire *ámulunk!* A Toldi estéjét is fordítja K., mire Pákh ezt a vitzet csinálta, hogy a czim e lesz: <Sch> *Soirée bey'm Schedel* <!> Nem roszt. — A Viszhang másodszer is haldoklik. Kárpótlásul egy pesti gymnasialis tanuló akar megindítani *Korány* czimű valamit. Auch gut!

90 A haldokló Viszhangra az a legujabb vicz, hogy megszűnik ugyan, de azért a Gyulai beszélye folytatattik benne. Tudniklik a szegény Pali novellába kezdett, a nélkül hogy bevégezze volna, elvitte tőle Gereben, s az elejét nyomatta; most Pali, nem tudván bevégezni, folytatja, folytatja, ugyhogy erre is el lehet mondani, mit a palócz mondott, midőn egy hajóhúzó kötelet akarván a Dunából kivonni, mivel a kötél olly hosszú volt, hogy már végét kívárni alig győzte, így kiáltott fel: „ejnye, az ebatta! valaki elvágta ennek a veegit!”

No de, hogy az én levelem „veegit” is valaki el ne vágta legyen, sietek a bezáráshoz. Nőm, pár nap ótai fej s gyomor fájást leszámítva, egészséges, gyermekim nőnek, Laci a tisztességes tudományokkal nagyban foglalkozik, Julcsa már sokat segít a háznál. Jelenleg azt a kenyeret eszszük, mit ő, s egyedül, dagasztott, az anya csupán felügyelt, mert első próba. Igen jól sikerült, s én ennek jobban örülök, mintha legfényesb exament adott volna egy párizsi nevelőben, mert szegény leány ki tudja mire jut, s a nélkül is igen sok regényes hajlama van, mellyet, körülményeim közt ápolni a lehető legroszabb nevelés volna. Szokjék munkához, nélkülözéshez! Anyagi állapotunk a drágasághoz nem igen kedvező <állapotban> arányban van: ime, hogy büntet az isten, a miért hozzád el nem mentem! Föl kelle mondanom, H.nál levő pénzem egy részét konyha szükségre, hogy az angariával ujig kijöhessenek! Baj, de megérdemlem.

110 Mikor mégy, édes Miskám . . . Pestre? Akkor én is ott lennék. Addig ölelünk és csókolunk, mi négyen hármotokat, szeretők szeretetteket!

igaz barátod
Arany János

Nagy-Kőrös, december 14. 1854.

Kedves barátom!

Sohase tudtam, mit akar velem a szalontai jegyzői hivatal, midőn annak hivatalos pecsétjét megpillantottam. Ha Ercsey Sándortól nem hallom a minapában, azt hittem volna, ⁵ hogy te, Geszt helyett, a bájos Olasz föld örömeit élvezed, a mennyiben az illy körülmények közt örömet nyujthatott volna. Hát pedig te pusztítod a csegódi rókákat s egyéb kártékony állatokat, mint egy második Sámson, vagy heraklesz, részint a tudomány, részint a meleg bunda érdekében. Jól teszed. ¹⁰ Nálunk is volt már az idén egy pár farkas-vadászat, mit csupán azért említek meg, hogy iskolánk is kapott egyet (t.i. farkast), az Lengyel collegának anynyi bajt szült, csaknem mint azelőtt a juhászoknak, mert bár a tömőkészület máris 50 s egynehány pengőben áll, a farkas sehogysémit akar kitömve felállani. ¹⁵ Gondoltam, hogy cifra készség nélkül is, egy pár bicskával, egy néhány dróttal, azóta készen volnál vele. Még néhány vízi madarat is küldtek be a városiak, azok a mint hallom, már készek, de én nem láttam.

Domokos iránti soraid nagyon megnyugtattak, s köszönöm, mert *első* tudósítás ez, mit felőle hallok. Ő nekem, mióta ²⁰ elváltunk, nem irt. Verset sem küldött, természetesen. Annál jobban esett tehát róla valamit, és pedig megnyugtatót hallanom. Remélem, hogy ha egészen jól lesz, nem késik folytatni a megszokadt levelezést — s az Olaszország classicus földje ²⁵ nemcsak egészségére, hanem muzsájára is jótékony hatással fogott lenni.

Én itt — dőcögök a szokott kerékvágásban; egészségem jó annyiban, hogy ³⁰ nem fekszem, de bizony több mozgás nem ártana. Nőm, gyermekeim egészségesekek, s téged szívesen köszön-
tenek. Magam is, veled együtt, minden jókat üdvözölve, mara-
dok őszinte barátod

Arany János

683.

ARANY — TOMORI ANASZTÁZNAK

[Nagykőrös, 1854. december 25. után]

[Baranovszky Miklós sirverse után]

Ez epigrammot szándékosan nem kapcsoltam a sirvershez. Ha jónak látod, — alá lehet annak metszetni; természetesen nem folytatva hanem csillaggal elkülönítve.

Arany

[Címzés:]

Tomori Anasztáznak

Nagy Kőrös

684.

CSÁSZÁR FERENC — ARANYNAK

[E]lveszett]

[Pest, 1854. december vége kb.]

[A jövőben lapjából, a *Divatcsarnok*ból csak úgy küldhet munkatársainak tiszteletpéldányt, ha az előfizetési díjat levonhatja írói tiszteletdíjuktól.]

685.

TOMPA MIHÁLY — ARANYNAK

[Hanva, 1854. december végén.]

Édes Jánoskám!

Miután a karacsonyi szent napok egész becsülettel elmul-
tak: a csonka hetet nem gondolom jobbra fordíthatni, mint (ha)
levélírássra, még pedig neked; és ezen levelemnek rendiben kife-
⁵jezem legelőször is igen nagy örömemet azon jobb hangulat fe-
lett, mellyre legutóbbi soraid, hála istennek! mutatnak. Tudom
ugyan hogy harmadik leveled ismét egy óriási recidiva lesz; de
az semmi; valljon nem így bukdácsolunk-e minden dolgaink-

ban, míg élünk? ma jól, holnap roszul. Bizalom önmagunkban s
10 a gondviselésben, s könnyebb a teher, s nem oly keserű a pohár:
— Ah! bocsáss meg barátom! annyi praedicationát irtam e napok-
ban! ünnepre, óévre, újévre, hogy az íze még most is a szájam-
ban van s úgy beszélek hozzád, mintha hívem, (bizonyosan az is
vagy) vagy jobban szólva nyájamnak egyik juha volnál. Vala-
15 hogy meg ne lássa ezen levelemet a „Magyar Nép könyve” tisz-
telt szerkesztősége, mert valami baja lesz, természettel ellen-
kezően természete, mindennel a mi „praedicationó-szerű”, mint
meg vagyon írva nálok valahol felette igen bölcsen. Oh én né-
pem s én nemzetem! minő irodalmi czírkákat gondolnak ki
20 számodra a bölcsek, hívén szentül hogy bele fogod fejedet dugni!
ki pedig mindezeket tudomásul sem veszed, s holtig többre be-
csülsz egy portió pálinkát egy kötel könyvnel! De lásd már
megint kérdés- és felkiáltó jelekkel beszélek! emberül benne va-
gyok a pathosban, szerencsére itt jönnek a Szépirodalmi lapok,
25 ne féljts, a bajnak immár vége! —

Még most veszem észre hogy ez a papír *iszik*; semmi ez is
előnyömre van, legalább nem várhatsz tőle és rajta józan dolgo-
kat. Ad vocem *iszik*; e napokban Miskolczon voltam, inni men-
tem oda egy kis jó bort; de nem sült el egészen a terv, mert sze-
30 gény Lévai nagy torokfájásban sinlett, nem ihatott, de annál
jobban ivott Vágó collega. Kicsoda ő? megmagyarázza tenéked
Lévai, ha szépen megkéred.

De tán bele is kellene már leveledbe nézmem, mert ha csak
egy könyv nélkül írok: ez a lap mihamar betelik, a nélkül hogy
35 válaszolnék leveledre, pedig a másik lapra átmenni jelenleg nem
szándékozom.

Nem ok Toldi estejében a vivási jelenet hosszúsága, hogy a
homokon fekvő olasz kimaradt; mért nem hagyta ki a közepiből?
én most is meg-maradok állításom mellett, a pesti bölcsek
40 daczára, mert jobban ösmerem a népet mint ők. Nem elég annak
Victor Hugoval Az elitelt végső éjében, ezzel végezni be: *a köte-
lek síri horzsolódása hallatszott*; mert szereti látni, ha nem azt is
hogy' nyiszolja el a hóhér az elitelt nyakát, de legalább azt, hogy
egyét rúg. A többiről nem akarok beszélni, lehet igazam, lehet
45 igazad; a *tüntette* pedig nekem is igen tetszik; szinte sajnálom,
hogy eddig nem ösmertem. Meg is dicsért Tóth Kálmán a
Hölgyfutárban; bizony isten nem tudtam, nevessek-e vagy bo-
szankodjam! Ó, téged bírál! Szinte jól esett volna ha *bánt*;
Petőfivel: *rajtad „inkább szeretnék látni vért”*, mint ilyen iszap-
50 szerű dicséretet. Midőn pedig verset irtál a Hölgyfutárnak igen
roszúl tevéd; különösen egy figyelmes fiatal olvasó itt megrótt:

imé Arany mindjárt verset irt a Hfárnak, mihelyt megdicsértek. Ezt *én tudom* hogy nem úgy van, de nem szeretem ha valaki ilyen gondolatra csak jöhet is irányodban. Tehát bolondot tettél

55 kétségenkívül mikor ra hagytad magadat az álszemérem által beszéltetni (én itt általában szólok) hogy a Hfutár dolgozó társa légy: de vigasztald magadat; én sem akarok jobb lenni nálad; én is irtam már neki. Járjunk egy járomban, legyünk ketten kik bolondot tettünk. Nem fejtegetem hogy közelebbről

60 miért kellett volna ezt *nem* tennünk; meghagyom a szerkesztőt is a lapot is a maga becsületében; csak annyit mondok: egyszer elhagytuk, megvetettük a lányasszonykát, most újra a szépet tesszük neki. Ez nem szép tőlünk! Azonban nem érdemel az egész ügy több szót.

65 „Egy bolond százát csinál” valaki rám dült a Pesti naplóban egy rakás dicsérettel, halotti beszedeimről emlékezvén; mi lett a következése? sok ember elhitte, köztük te is; most újra kell nyomatni; hogy azon sok ember megkaphassa, (köztük te is megfogod kapni mihelyt kijön). Nem igaz-e hogy „egy bolond

70 százát csinál?” (Lásd édes Jánosom! lassacskán hogy kiestem a praedicationi hangból!). Azonban téged egy magadat én magam kimentelek, vagy hogy ismét a praedicationi hangba essem: kiveszlek a bolondok közül; a mit az ember szeret, könnyen hiszi. Én is elhinném terólad, ha oly nagy lenne is a dicséret

75 mint az Ararát hegye; (tanultál te szent Hítoriát? vagy plane tán tanítasz is?) és épen azért a mit még én sem mondtam senkinek e világon, neked elmondom. Én itt hires, divatos pap vagyok, tán derék pap is, de ezzel még igen kevés van mondva; csak azt jelenti: hogy a többi tán olyan sincs. Hangom mono-

80 tón, imádkozni egyáltalában nem tudok, nincs abban semmi kenet, semmi buzgóság; tudj’ az isten! *Szégyenlek* olyan istent lábánál fogva lehúzó tempokat és hosszú farizeus képet csinálni imádság közben, mint soktól látom. Azt azonban meg kell adni hogy könnyen papolok, mindig könyv nélkül, mely egyszer-

85 mind azt is teszi, hogy a praedicationi sohincsem velem a templomban. Improvisálni a csalásig tudok, nyelvem jó, pereg mint az orsó, de ekkor *nagyon sietek*; és igazán néha oly jól beszélek: hogy szinte sajnálom: hogy az egész beszéd elvész. Erre rá is szorulok gyakran, mert inkább korhely, mint szorgalmas vagyok. A

90 *Miatyánkot* nincs annyi jutalom, hogy könyv nélkül elkezdni merjem; valóságos babonás páni félelem venne elő, ha ezt mernem kellene; pedig mondom hogy akarmelley, természetesen értelemmel bíró textusról, nem nézvén azt meg, csak a szószékben, midőn felolvasom, ex tempore beszélek. Ennek az a histo-

95 riája, hogy jó tanuló s magamra mint mindig 2-ik s 1-ső emi-
nensre kevélyke diák lévén, egyszer épen karácsonkor elmen-
tem ünnepre Lád, Bessenyő, Meszes-Abodra (tudod-e hol van?)
s ott a Miatyánkot kegyetlenül összetörtem, a számár pap rossz
100 testimoniumot adott. Igen resteltem a dolgot s azóta sohse
formán fejezhetem ki magamat: hogy jó középszerű pap vagyok,
(*jó teljesen*, semmire esetre sem) ezt nekem sem mondta még
senki, s barátom milly gyengesség és nyomorúság! nem is szeret-
ném ha mondaná, pedig teljesen meggyőződve vagyok hogy
105 úgy van! A beszédekét majd meg-fogod kapni, nem rosza-
k bizonyosan, de szégyenlek rágondolni is, mint írt róla valaki a
Naplóban.

Kénytelen leszek tehát visszafizetni a *Szász levelein* felvett
előfizetést; szerencsére nem sokat kaptam, mert restelem én is a
110 dolgot. Igen kérek valahogy erről ne szólj Mentovics előtt
(kapta-e ő versem példányát?) ne szólj mondom; majd vissza-
kerül ha akar; de a minő mértékben nem vagyok barátja az
ilyen publicum-bolondságnak, ép olyan ellensége vagyok a kis-
szerű visszafizetési sürgetésnek. Azért határozottan kérek, ne
115 szólj semmit. Bizony kiadnák ha lehetne, azt én tudom. Károly-
ról Szemere tudakozott, igen keveset tudtam neki felelni. Sz.
Miklós él, bajoskodik; igen igen hó vágya volt téged megösmer-
ni; nekem is az volt megvallom, ti szerettétek volna egymást.
De hiába nem sikerült; nem is fogjátok az életben látni egymást
120 azt én tudom; s épen azért a mit egymás felől irtok nekem,
rendesen elhallgatom. Csudáld, bámuld az én hidegvérúsége-
met; eszembe jutott ismét hogy és még sem estem ki a
praedicatio hangulatból. De — feltettem magamban erről, mint
örökre elmultról nem beszélni többé — — — — —

125 Császár igen kézzel foghatólag kimutatta a K. [= Kert-
beny] számárságát, annyi bizonyos; az a *bulgáriai ló* megér
100 aranyat baklövésnek; ha én egyszer ehez hasonlót monda-
nék, nem látna halandó tollat a kezemben soha. Én a *tudatlanok*
alatt először, az az míg te nem irtál azokat gondoltam kik már
130 *nemetül* olvassák K. [Kertbeny] fordításait; azonban igazad
lehet, hogy azokat is megcsipi, kiktől fordít. Furcsa az emberi
gyengesség! tőle nem fordít ugy-e? Hallom hogy a *100 költő albu-
mában* rettentően neki ment Császárnak. A Pákh witze pompás;
igen jót nevettem rajta; máskor is irtad már te nekem ezt, de
135 elfutott-e szemem előtt? (ennek te természetesen igen örülsz,
hogy leveled szavai elfutnak szemem előtt) vagy mi a manó? de
a szójátékot csak most fogtam fel.

Mi egyébaránt, hogy végre közhelyemre térjek meglehetősen vagyunk; komádasszony nem beteg, fiam gyenge még, de
140 már van remény; most jön a szemfoga, és hála istennek meglehetősen van annak daczára is. Isten éltesen benneteket! Most volt János napja! eszembe jutottál, ittam egy nagyot érted, s kívántam jót számodra és a tieid számára lelkemből. Isten éltesse tisztességes tudományok körül forgoló Laczidat, s kenyérsütő
145 kedves Julcsátokat! beh szeretnék enni a süttiből, mentül elébb. — Pestre nem tudom mikor megyek? Nem készülök; tán ha Kőrösig mennék se rándulnék be. Nem vonz oda semmi!
Csókolunk benneteket szivünkéből, lelkünkéből

szerető Miskád

150 U.i. Te János! nem csálnak-e téged? a cseléd vagy postatiszt nem csal-e a levélmarkokkal? Épen most panaszkodik Szemere hogy félevig csalta a posta; pénzt küldött a levéllel, es soha sem tettek rá jegyet. Azért írom: hogy leveleid gyakran jegy nélkül jönnek; ha tudtoddal van: jó; tedd 100 szor, tedd 1000 szer;
155 örömmel viselem én a postabért; de ha csálnak: sajnálom! Az ne legyen pedig már most belőle, hogy tudtoddal lévén: ezután bérmentesítsd mindig; mert az, ezen tudosítás után nekem igen fájna. —

ERCSEY SÁNDOR — ARANYNAK

N.Szalonta, január 11. 1855.

Kedves bátyám!

Miután látom, hogy bátyámék mélyen hallgatnak, illő dolognak találok, 3 vagyis harmadfél hónapi hallgatás után, megszólalni.

⁵ Szinte felesleges dolognak találok fölemlíteni, most már hónapok multával, hogy N.Körösre tett expeditiomból szerencsésen haza érkeztem, értvén a szerencsés hazaérkezés alatt először is főképen azt, hogy sem ki nem raboltak (talán azon okból, mert kinézték belőlem hogy nem sokat találnak nálam), sem ¹⁰ pedig a szekér velem fel nem borult; idő pedig, meglehető volt, utazásom alatt, vagy legalább én, annak szigorát nem éreztem, mert úgy akarta a sors, hogy talán először és utoljára életemben, üveges kocsiban utaztam egészen Okányig, szóval, az egész úton csupán annyi malheur ért, hogy Cegléden kellett a gőzkocsi ¹⁵ után vagy 14 órát várakoznom, és ismét Szolnokon Várad felé jövő alkalom után egy jó fél napot; no de az ilyen dolog megszokott azokkal történni, kiknek az ur isten, kocsit és jó lovakat nem juttatott —

Hazaérkezővén pediglen, itthon nem találtam egyebet, ²⁰ mint Szalontának az ő véghetetlen prosaiságát; mit azóta is olly konokul megtartott, mikép minden gondolkozásom dacára sem vagyok képes semmit írni a Szalontán történekről, mert nem történt semmi különös.

Az egymásután következett hosszabbnál hosszabb ünnepek szintén meglehető unalmassággal multak el; mihez talán ²⁵ az is járult, hogy a sár, valamint az egész télen, úgy az ünnepek alatt is, nyakig érő volt. — Hanem azóta, t. i. az ünnepek óta, már kezd itt is élénkülni a világ, a mennyiben csaknem minden este, hol egy hol más helyen összejövetelek vannak, mellyekben ³⁰ aztán mulathat és táncolhat, kinek ahhoz nagy kedve van. —

Különben, dicséretére legyen mondva a tisztelt fiatal intelligenciának, itt annyira elharapózott ez idén, a hazardjáték, miképp talán egyetlen egy mulatság vagy összejövétel sem esik meg e nélkül, — mindamellettt hogy egyébkor is elég módjok és idejük

35 van ezen nemes és gyönyörűséges mulatság gyakorlására.

Máskülönben, a mi a szalontaiakat illeti meg vannak megszokott életökben. Kenyeres folyvást zsirosodik, de van is neki miből, mert most is van vagy 1000 ezer darab disznója; — Rozvány András szintén meg van az ő feleségecskéjével, ki is nem

40 sokára meghozza Andrásnak az apai kedves örömet, hasonlóképen Balogh Jani is, és a többi ilyes féle nadrágos emberek, mind meg vannak, és örülnek az életnek. Az új doctorról *Csurgairól* csupán annyit mondhatok, hogy nagyon *nem méltó* utódja Károlyi Sámuelnek.

45 Az atyafiak állapotáról pedig következőket írhatok.

Janiról, ki hozzánk 3. mértföldnyire lakik, kevéssel vagy éppen semmivel sem tudok semmit[!], mint bátyámék. Mert vele, sem szóval, sem írásban september eleje óta nem beszéltem, egyszer irt azóta egy néhány sort, mellyben fölkért adójának

50 lefizetésére. Azt hiszem különben nincs semmi baja, mert ha volna, ezt talán tudatná velünk.

Károly, mozog, mint szegény ember, egyik napról a másikkra, és éledgel igaz becsületes úton.

Nagy Jánosék pedig a közelebb mult napokban költöztek

55 el házukból, eladván azt valami szabó mester embernek. Még ez az egy kis vagyonkájok megvolt, s ettől is megfosztották magokat.

Ennyit az atyafiakról.

Hanem majd el is felejtém a szalontaiak között Lakatosékat megemlíteni. Őket szegény fejöket, jelen meglegedett állapotukban nehéz csapás érte. Vejük, Lestyán Károly, a legerőteljesebb emberek egyike, néhány héttel ezelőtt meghalt, s hagyott maga után 5 apró gyermeket, kik mindnyájan Lakatoséknál tartózkodnak, — és temérdek adósságot — búbánatot, és

65 egyebet semmit.

Nagyon sajnálom hogy Julcsát Szalontára nem hoztam, de hiában — féltem a zimankós időtől. Itt alkalmasint vigabban fogta volna a telet eltölteni mint Kőrösön, azonban a mi halad, nem marad el egészen; ha isten valami akadályt nem

70 gördít, elmegyünk a nyáron Kőrösre, és elhozzuk Julcsát.

Most az egyszer nem a házon, és átaljában nem a dominális dolgokon kezdtem leveletem, de kénytelen vagyok azon végzeni. Be akarok ugyanis számolni azon elkerülhetetlen költsé-

gekkel, miket a házra és az utca felüli kerítésre, a mult ősön
 75 tettem. Ezen költségek, mindamellet hogy a lehetőségig kimé-
 letesen ügyekeztem költeni, tetemesek. Valának pedig azok a
 következők.

	1. A kőmivesnek, ki a háznak falát belülről tökéletesen levakarta s azt ujra kiigazította, valamint kívülről is a mennyre 80 az idő engedte, kijavítgatta (jóllehet ő ezen munkáért 12. pfntot kért:) adtam ————— 8. pfntot	
	2. A kerítéshez való sasokért, ajtó és kapu- felekért —	20. pft
	3. A kerítéshez való deszkákért ————	12 f 36
85	4. A kovácsnak, kapu és ajtó sarkakért, valamint a kerítéshez kívántatott vas- kapcsokért ————	8 f
	5. Az ácsnak	20 f
90	6. A kapuhoz és ajtóhoz való néhány száz szegért	2 f 41
		<hr/>
		[70 ft 77 kr.]

Volna még egy néhány gyalog-, és néhány egypár szeke^a
 res napszám, de ezekért a lakó fizetvén, még nem tudom meny-
 nyire mennek.

95 Azt pedig sükségtelen mondanom, hogy mind ezzel csak
 egy része van a ház körül mutatkozó hiányoknak kipótolva, és
 hogy többet, mint hasonlóképen halaszthatlant, ne említsek,
 csak a ház fedelét emlitem fel, mellynek beszegése eddig is csak
 azon mult, hogy nádat, mellyre már meg is alkudtam, a rozsz
 100 út miatt, nem szállíthattam.

[Áthozat 70 pf. 77 kr.]

	Fizettem ezeken kívül	
	adóba:	
105	<i>Bátyámra</i> kivetett adót, a mult évről	5. pf 51 kr.
	város költségét	3 pf 41
	Valami régi adót, melly állítólag még 1851ről ma- radt fen	57 kr.
110	A Juli kis földje után ki- vetett adó és város költ- ség volt	
		4 f.
		<hr/>
	Összesen:	84 pft 26 k.

Ennek egy részét fődözhettem pedig a következőkből.

115	a.) A Fornethnél volt (:mert most már más-
nál van) 100 pft kamatja	12. pft
	b.) A házbérnek mult évi utolsó angariája	20.
	c.) A rosz ócska ajtót és kaput egy szegény
ember megvette	2

120

Összesen: 34. pft, krtc.

Melly szerint bátyámék tartoznának nekem 50 pfttal, de ennek egy része ismét le fog tisztáztatni egy részről azon egy köből tiszta és két köből kétszeres szemétből (:mert buzának nem lehet nevezni:) beveendő pénzzel, melly a mult évben a bátyám föld-
125 jén termett, melly, gondolom, minden roszasága mellett is el fog kelni 20—20. vftjával; — másrésről pedig azon pár forinttal, mi bátyámékat, azon két boglya közös széna árából illendi, melly még tavalyról megmaradt. — A mi ezekből ki nem tel-
130 nek, majd kipurancsolja az isten.

130

Ezeket közölni kívántam bátyámmal, tudomás végett. —

Végül, illő dolog mi magunkról is valamit szólanom. Tehát mi megvagyunk, élünk és mozgunk. Kis leányunk Vilma, már néhány hét óta, dacára annak, hogy a szó teljes értelmében, egy gömböcnnél nem nagyobb — jár és szaladgál, sőt kezd már
135 gagyogni is. Arany Julcsa nénjét nagyon tiszteli és csókolja; fölötte örült azon szép kis kantusnak mit általam küldött volt neki. Nem különben köszönti az ő ura-bátyját Arany Lászlót is, kivel különben is igen nagy rokonszenyben áll, minthogy az is örökösen szopik, mint szopott volt (:vagy talán szopik most
140 is:) fenttiszteelt László bátyja.

A kis Vilma, a kis Vilma. De nagyobb baj az ennél, hogy ismét szaporodni készülünk, s kilátás van, hogy a kis Vilmának játszó-társa lesz. Ez elég nagy baj ebben a rosz világban, de ha már meg van, róla nem tehetünk; hanem jövőre már csakugyan
145 vigyázóbbak leszünk.

Isten áldja meg bátyámékat sok jóval és sok pénzzel

Szerető öccse
Ifj. Ercsey Sándor

Nagy-Kőrös, január 16. 1855.

Karácsoni, illetőleg jános-napi üdvözlétre „boldog új évvel” mondom a fogadj istent, kedves jó Miskám! Az isten téged és szeretteidet tartson meg úgy, mint én azt lelkemből óhajtom, s engedje, hogy az *új házban* új erő s vidám kedély
 5 legyen osztályrészetek. Talán már jó magam is vitorább leszek ezután, s megtanulom elnyelni a mi az életben keserű van, legalább jóslatod, miszerint következő levelem egy óriási visszaesés leend a fekete hangulatba, még eddig nem teljesült, s ha nem rózsaszínű, de fehér papírra írok most is „quorum pars magna
 10 es;” a te biztató, földérfő, nyájas leveleid, őszinte, állandó barátságod, sokat tesznek arra, hogy különben elég sivár életem kellemesebbé váljon előttem. Hátha még az a nyári vacatió közelebb volna! melyet a kormány — igen okosan — ez évre is két hónapig terjeszt, daczára egy előbbi rendeletnek, mely egy
 15 hónapra szorítá vala azt. Igaz, hogy éven át aztán nem igen lebzselhet az ember, ki lévén mérve, mint a jóféle bors, hány *napot* lehet engedni a tanfolyam alatt: leghosszabb a húsvéti, s az hét nap. Így, édes Miskám, húsvétkor itthon maradok, vagy legfőlebb Pestre megyek: de a nagy vacatióban — no, nem mondok semmit. Se nem biztatlak, se nem ígérek semmit, engem ne
 20 várj, én rám ne számolj, tudod, nem szoktam teljesíteni ígéreteimet. A Divatcsarnok, mint más lapok jelentéséből látom, neveddel köszöntött be: én bizony nem kapom a lapot, mert az átkozott indolentia miatt, azon kívül, hogy Császárnak tavaly
 25 sem írtam, most sem válaszoltam typicus levelére, minőt úgy hiszem, hozzád is küldött, hogy t. i. fróinak nem adhat szabad példányt, ha díjért dolgoznak, s az előfizetési összeget díjokból levonatni nem engedik. Ez, ha a szerkesztő meg van szorulva, helyes dolog ugyan, de talán illendőbb vala azt mondani: uram,
 30 itt egy példány, ezzel megmutatom, hogy becsüllek, többet tőlem ne várj, mert nem telik! Amúgy igen kalmáros. Mindazáltal, nem a levél ily szerkezete volt az ok, hogy válaszolni elmulasztottam, de mert nem tudtam mit írjak, miután nem sok reményem van apróságot dolgozhatni; ezen felül Császárnak, ki
 35 tavaly egész évig ingyen küldte lapját, azt sem mondhattam, hogy biz én nem írok semmit. Így legjobb, ő nem küldi a lapot: én pedig, ha lehet, küldök neki valamit, hogy adósa ne legyek a

múltról. Friebeisz is megküldte a Nefelejts első füzetét, annak is kellene írnom, mert a mint hallom, bosszankodik, hogy őt
40 mellőzve, a Hölgyfutárnak írtam. Ennek hübnere van. Berecz, mihelyt a szerkesztőséget átvette, mingyárt megküldé nekem lapját, s ezt folytatá egész októberig, de, minthogy neki, ígérem daczára, soha egy vakarítást sem küldöttem, akkor megszüntette. Engem pedig az, a mit ti papok *kisbíró*nak neveztek,
45 igen kezde pálcázni, hogy ez még is plusquam disznóság; a mint tehát egy pár versem akadt, siettem azzal a Berecz manesit kiengesztelni. Történék azonban, hogy előbb megjelenik a T. K. bírálata mint az én versem, melyet pedig hogy én, amarról nem is álmodván, előbb felküldöttem, istent és Szilágyi Sándort hívom tanúbizonyságúl, ki saját Hölgyfutárát hozta hozzá,
50 megmutatni a bírálmányt, melyet különben meg sem ismerék vala. Egyébiránt én most az egész világnak adós vagyok hálával. Gerebennek a Viszhangért (8—9 számért), Vahotnak egyegy füzet Magyarország és Nagyvilág képekbenért, Caesareo
55 Friebeisznak a Divatcsarnok tavalyi folyamáért, extra Friebeisznak a Nefelejtsért, Szigmund et comp.-nak az Estike egy számaért stb. stb. Én pedig hagyom folyni a dolgokat az ő tetszésök szerint, sem azt nem mondom, *irok*, sem az ellenkezőt, még csak nem is válaszolok; mikor aztán elúnják, akkor szidnak, felfüggesztik a lapküldést stb. Átlátom, hogy ez nem szép, hogy nem kellene így tennem: de máskép *tennem* kellene valamit, legalább tagadó választ írnom: így legkönnyebb, mert semmit sem csinállok.

Bizony nem mondhatod, hogy én praedicatio, vagy profesori előadászerűleg írok, mert ugyan összehordok tücsköt és bogarat, a mint épen tollam alá jő, de részleteznem kelle, hogy egészen méltányolhasd ez *idő szerinti* irodalmi működésemet. Van ugyan az én fiókomban valami, a mit néha-néha előveszek, s egy-egy vonást szeretettel rántok rajta, de erről beszélni, míg
70 nem kész, nem akarok, azt is bánom, hogy eddig szóltam felőle. Csak még ezt az egyet, aztán . . .

Állj meg élet napja, óh állj meg fölöttem,
Csupán míg ez egy dalt szépen (?!) elzöngöttem:
Azután nem bánom, hadd jöjjen az este:
75 Édes lesz a harmat, mely sírom megeste.

Erről többet majd . . . szóval, ha isten akarja. Gondoltam egy idő óta komolyabban, hogy tán apró verseimet sem kéne elhagynom veszni, széllyel a lapokban. Más, utánam, meg-

lehet úgy is össze fogja gyűjteni, s nem úgy renanzi, mint talán
80 én szerettem volna. Tavaszig ezt is meglátom, mit teszek vele.

No de én csak magamról danolok, mint a peleskei notá-
rius; elég is lesz már. Pákh viccze tetszett neked, most ismét
kereng egy, de azzal úgy vagyok, mint Szilágyi rendesen szo-
kott, midőn anecdotizálni akar: „nem jut eszembe, mi volt benne
85 a furcsa.” Mentovich néhány nap óta beteges. Igaz, tudod-e
hogy ő fél collegád? Világi ember lévén, püspöki titkárságot
visz kétszáz jó forintért, vagy is, a mint itt mondják „a püs-
pökendusnak” alfel ügyelője (al-felügyelő). A Külföld Koszo-
szorúja még is meg fog jelenni: Tomori lesz a bábája, kit ez
90 iránt Szász felszólított. Úgy hallom, száz pengő honoráriumot
kért érte; de hát az előfizetőkkel mi történik? azt nem tudom.
Ad vocem Tomori: csakugyan megírtam neki, vagy inkább szer-
retett onkelének a sírverset. Gyönyörű distichon! . . . épen oly
szép, mint a sonett, melyet a minap írtam:

95 Mint a szerelmes boldog álminál
Tündér alakban leng bálványa képe:
Ugy lebben olykor a művész elébe
Teljes tökélyben a szűz ideál.
De ah! ha vére csillapodni száll,
100 A gráncziák övét elejti szépe:
Más hölgy tolong az istennő helyébe . . .
Asszony, minéműt köznap is talál.

Reszkess az égit így elveszteni!
Ha ő jelen, ha őt mosolygni látod
105 Akkor! akkor ne múlászsz költeni!

Egyszerre mint árny tün el az imádott
Miként a rózsafelhő, nem sajátod:
Egy percz tied . . egy percz, az isteni!

de még szebb az arany melltű és ezüst tintatartó, melyeket érte
110 leányom és fiam kapott. Nem szólhattam ellene, nekik adta.
Szászról én sem tudok különben semmit, úgy „elvadult s elzül-
lött” az a fiú.

A predicatiókat elvárom. Nem rég láttam a Heilprin kia-
dású regéidet, az előtt nem ismertem, de már megveszem. Küld-
115 hettél volna egy példányt, de sajtó hibáiddal mentegetéd maga-
dat, mintha nem volna mód azokat tintával kijavítani. Ilyen
kijavított példányban kaptam meg e napokban Tek. Ragályi

Zsigmond parentatióját, szerzője Molnár Antaltól, kit te jobban ismerhetsz mint én. Szolgálnék vele (a dictioval, nem az aszalói pappal) ha szívesen fogadnád, mert én nem tudom, mi hasznát venni. — Kérdésedre, hogy szent történetet tanítok-é? felelhetek, hogy nem; de azért hallottam valamit az Ararát hegyéről. Öreg szüleimnek kik patriárchai kegyességgel ékeskedtek, egyetlen fia lévén a háznál, velök együtt olvasgattam a Szent írást, mi, egyéb olvasmány nem létében, szomjazó lelkem első teje vala. Aztán jött a profánus Brunszwick, a Sármány király, Rontó Pál, Peleskei notárius stb. Én csak magyar irodalmat tanítanék, s egy osztályban latint. Iskolánk nagyon megszorodott: borzasztó a corrigendák (dolgozatok) tömege. Egy szerkesztő nálam annyival van kedvezőbb, helyzetben, mert neki a beküldött ostoba dolgozatokat elolvasni sem kell végig, annál kevésbbé kijavítani, mint én teszem vagy 160 darabbal két-hetenként. Azonban örömet teszem édes anyanyelvünkért míg lehet, de félek, nem sokáig lehet. A diplomatikai nyelv nagyon készül berontani az iskolákba is: akkor pedig jó éjszakát professorság. Majd jönnek Bohemiából, kik az alföldi agarász ifjúságot a tudományok tejevel táplálандják.

Leveledet soha de soha nem tettem pénz nélkül a póstára, de jegyet tartani röstelvén, csak úgy küldöttem el, és többnyire nem is cselédtől, hanem többnyire Laczi fiamtól. Egy expeditor van ott, valószínű, hogy az akarta meggazdálkodni a sóra valót. Teszek róla, hogy jövőben ne történjék ilyesmi.

Családi körömet illetőleg, nőm, gyermekeim egészségesek. Köszöntnek és csókolnak benneteket. Én magam detto. Barátod

145

Arany

688.

KOVÁCS JÁNOS — ARANYNAK

[Elveszett]

[Geszt, 1855. január 17. előtt.]

ARANY — ERCSEY SÁNDORNAK

Nagy-Kőrös, január. 17. 1855.

Kedves öcsém Sándor!

Azt kell hinnem, hogy még mindig utban vagy hazafelé, vagy pedig haragszol ránk, hogy eltávoztod óta egy betűt sem írál. Bizonyosan, nem fogadtunk úgy, a mint vártad volna, 5 vagy nem kellett vala még eleresztenünk, hogy Czegléden fél napot, fél éjet tölts, rettentő unalmak és a kőrösi ut megátkozása közben. Sajnálva hallottuk Salamontól, hogy csakugyan ki kelle állnod a contumáciát, bántuk is eléggé, hogy elbocsátottunk, nem lévén bizonyos benne, mehetsz-e mingyárt Czeglédre tovább. Ez a mi hibánk, utána kellett volna járnunk: de 10 már tul vagyunk rajta, s ha csakugyan okoltál bennünket, legyen eszed és bocsáss meg; tudod, hogy nem tettük szándékosan.

Elmented óta semmi változás nem történt családi körünkben. Nénéd rheumával vesződik a jobb vállában (már harmadik 15 télen) máskép egészségesek vagyunk. A karácson, a János nap, zajtalanul telt el nálunk; azt hiszem, ti vigabban voltatok Kenyeres vagy Balog Janinál. Iskolai életünk is meg a szokott vágásban, de ide s tova német tanárok leszünk, — azaz, a ki akar. Míg lehet, ellenállunk a vis inertiae-vel, ha nem lehet, tesszük azt, a 20 mi kötelesség. Egyébiránt dolog van bőséggel, nem unhatja el az ember magát. Az estéket rendszeren csak itthon töltöm, nappal is alig megyek másuvá, a leczkén kívül. Az irodalom pedig nyugszik tőlem, noha főnek-fának adós vagyok, nem ugyan pénzzel, csak ígérettel. A lapok, füzetek, naptárak szaporasága tetemes: 25 mindenik igényt tartana szerény muzsámra, de annak épen nincs kedve a játékhoz. Mióta a Tomori gazdag bátyját néhány distichonban halhatatlanítám, alig írtam valamit. E sirversnek Julcsa és Laci bezeg vette hasznát, az első egy pompás arany mellűt, a másik ezüst-tintatartót kapván, millyenre nekem soha 30 sem fogott volna <telni> a pénzem telni. — A mellű egy rózsabimbót ábrázol, emaillirozott aranyból, 5 levéllel, az egésznek alapja szinte egy levelet képez, igen csinos munka. A kalamáris szép mivű ezüst állvány, penna, pecsétnyomó etc. tartóval, melly tengeri csigahéjat képez. Nohiszen, örültek is!

35 Ez a legnagyobb esemény házi körünkben, elmented óta. Másik az, hogy már tudjuk, hova költözünk tavasszal: az iskola tövébe, ekklézsiai házba. Egyik extremumból a másikba! Ott magunk leszünk egy udvarban, kert is lesz, ami sokat ér, kivált

itt, hol minden szál vetemény olly méregdrága. Nem lesznek
40 ugyan olly pompás szobáink, mint jelenleg, de ott is lesz 3 szoba
noha kisebb, lakószóba; ellenben gazdasági helyiség több, mint
itt van, a házbér épen annyi. Fizetésünket 50 jó forinttal fölébb
vitték, didactrum is meglehetősen jó be s osztályra megy: ugy-
45 hogy 700 forintot bizvást számíthatunk: de mi ez illy örvényé-
ben a drágaságnak! — Azonban, mint a naptár mondaná,
majd . . . jó időt várhatunk. 58 pforintot fizettem egy kövér
— nem disznóért — csak malaczért, körülbelől a millyet egy-
szer tőled 60 vftért vásároltam. Tavaly hasonló még csak 40
ft. volt.

50 Jelenleg Szilágyival egy olvasókönyv szerkesztésében fára-
dozunk, felső gymnasiumok számára, mellynek, ha a kormány
elfogadná, minden ivétől 17 f. 40 xr.pp. fizetésére kötelezte
mát Heckenast, lenne pedig vagy 50—60 ív. Prozaí és verses ol-
vasmányok, magyar jeles írótul összeszedve. Ez nem lenne rosz,
55 de vajon elfogadtatik-e? azt nem tudom, noha remélem. Poli-
tika, szerelem etc. kizárva belőle, ezek nélkül pedig kevés jót
találni a magyar irodalomban, kivált a költészetben. Már le van
iratva mintegy 40 árkus, egy kötetre valót be is adunk e hó végén.

Mit irjak még? Azt hiába irom, hogy Kalocsa László
60 (Balázsnak rég szenvedő bátyja) meghalt, hogy Halász Ferencz,
a jóérlmü polgár megdicsőült? mert nem ismeréd őket. Az
elsőttől minden tanár 10 jó forintot, az utóbbinak hagyatékából
az iskola egy pár arczképet kapott, mellyek már most a tanári
termet ékesítik, s a jobbágyi hódolatot fényesen, aranyozott
65 rámásban tanúsítják. — Tompának szinte most irtam, ő jól van;
Kovácsstól is kaptam levelet minap, köszöntsd nevemben, ha
találod, valamint Kenyereseket, s minden ismerőst s rokont.
Ölelünk és csókolunk benneteket! legyetek jók és irjatok már
egyszer!

70 Szerető sógorod
Arany János

Janit forróan ölelem. Ha legközelebb együtt lesztek, mondjad
neki, hogy igen nyomja lelkemet, valami az ő irányában. Szeret-
ném a dolgot tisztába hozni, most, midőn tehetem, módom
75 van benne. Irjon ő nekem e részben, mikép szeretné hogy tör-
ténjék a kiegyenlítés; de irjon kereken, egyenesen, minden tekin-
tet nélkül erre vagy arra.

[Címfzés:]

ifj. *Ercsei Sándor* hites ügyvéd
urnak.

Szalontán.

Szalonta, januar 27. 1855.

Kedves bátyám!

Közelebb küldött leveleink valószínűleg találkoztak az utban, mert én hihetőleg akkor kaptam meg bátyám levelét, a mikor bátyám az enyémet. A neheztelésről szó sincs. Olyan
 5 bolond gombát csak nem ettem, mikép azt higylem, hogy az én ceglédi várakozásomnak bátyámék az okai: Oka az, hogy én reám épen úgy nem varakozott[!] a vonat, mint az egyszeri táblabíróra, hanem nekem kellett arra várakoznom.

Mostanában Szalontán, földigazítás van; egy cs. k. biztos
 10 működik itt a birtok iveknek — mellyek a legtökéletlenebbül voltak elkészítve — kiigazításán. Én is tehát nagy tudós fővel fölmentem, hogy a bátyám földi felírásában netalán elkövetett hibát kiigazítatom; de mivel *épen azon levelét* bátyámnak, mellyben már egyszer földi mennyiségét és hollétét tudatta
 15 velem, — a mult egész fél éjszakai keresés után sem tudám megtalálni, most kénytelen vagyok bátyámat, annak még egyszer, és minélőbbi megírására fölkérni. Hogy a netalán szükségelt kiigazítást megtétethessem; mert ez aztán — mint mondják — szent lesz, és a ki most nem igazittatja, későbbben azt
 20 nem teheti.

Máskülönben Szalontán semmi más ujság nincs, mint-hogy mulat a világ, ma épen bál lesz a volt „Belső”-ben, a hová majd, a mult éjszaka és mai napon is folytosan hullott és hulló nyakig érő hóban rohanni fog a világ; — nekem pedig mindezek közben erős kegyetlenül fáj a fejem.

25 A mi gömbölyü kis Vilmánkkal egyetemben százszor (:hogy ne mondjam 1000-szer-:) csókolván bátyámékat vagyunk s illetőleg vagyok

tisztelve szerető öccse
 Ifj. Ercsey Sándor

[Címzés:]

Arany János főgymnasiumi tanár urnak.

N. Kőrösön

Nagy-Kőrös, febr. 3. 1855.

Kedves öcsém!

Leveleink elmentek egymás mellett, a nélkül, hogy kalapot emelintettek volna egymásnak, különben ha t.i. én a tiedet előbb megkapom, nem fogtalak volna olly irgalmatlanul gyanúsítani. Most tehát illő, hogy mind kettőre válaszoljak. Szerencsés hazaérkezteden örülök, valamint szalontai tudósításaid egy részén (intercaetera: éljen Kenyeres és az ő 1000 diszna[ja]!) más részről sajnálom az ifjuság elfajulását, a Lakatosék nagy veszteségét stb. De legfőbb ok az örvendésre ígéreted, miszerint a nyár folytán meg fogtok látogatni, hozzon isten a mint mi óhajtuk. A Vilma játszótársáról szándékosan hallgatok nehogy Lina elolvasván, megnehezteljen az indiscretioért. Fáradságodat a ház körüli javításokban köszönöm, igyekezzél a hiányzó mennyiséget is letisztázni. — Olvastam a Bp. Hirlap szalontai levelét, azt hittem először Mezey írta, de aztán jutott az eszembe, hogy most ő a főbíró, s e levélben a főbíró is meg van dicsérve. Tehát Gyuri lesz talán? Jól esett, nem az, hogy engem is emleget, de az, hogy szegény patriám halad, a mint lehet, s az iradalom pártolásában elébb áll, mint Kőrös. Ott mégis van valami kis közszellem, itt semmi sincs, pedig itt tul finom arszlánok, hölgyek, haute volée van, kik az olly polgáriaktól, mint a szalontai értelmiség, chinai fallal különbözik el magukat. Talán nem olvassátok a Vas Gereben folyó évi „Visszhangját” in genere nem is érdemli, de közelebb volt benne valami, a mi ötletnek megjárja. Van egy fametszet benne: Bolond Istók Debreczent körülköti egy hosszú kötéllel, hogy u.m. *hátrább már ne menjen*. „Hova kötöd aztán Istók?” kérdi tőle a civis. „Hát Kecskemét-hez, mert az most is ott van, hol ezelőtt 300 évvel”. — Istók megérkezik Kecskemétre s oda akarja kötni a kötél végét, de elébe jön egy küldöttség s javasolja neki, hogy Kőröshöz kösse, mert az most is ott van, hol ezelőtt 500 évvel. — Persze haragudtak az illetők.

Egyéb nevezetesség nem történt: most hát átal megyek a gazdaságiakra. Nem mernék ugyan földeim mennyiségére esküdni, de arra igen, hogy jó lélekkel annyit irok a mennyinek gondolom. Ergo:

I. A ház és telekje.

2. A fáskert, 7—800 □ öl, két vékás, ha tetszik.
 3. Mező-Panaszon egy nagyobb s kisebb darab föld, együtt valami 8—9 vékás. (Szántó)
 40 4. Mező-Gyarak, szántóföld, egy darab, valami 8 vékás.
 5. Vásáriban, két darabban szántóföld, mintegy 10 vékás (ősi)
 6. Ugyanott <ugyanannyi>, Bakos-féle föld, 9 vékás.
 7. Kaszáló a Kőröséernél 10 10/16 köbl., a Janiával együtt, ennek fele enyém, tehát 5 5/16.
 45 8. A közös kaszáló, Julié s a testvéreké, nem tudom mennyi. A bertókszigeti a régi földkönyv szerint összesen 5 4/16 vagyis 8400, ennek ötöd része illeti Julit. Amit vettetek, azt nem tudom.

Ennyi föld jutott nekem a mi planetánk superficieséből!
 50 Különbben az állapotunk a szokott. Nem megyünk sehova, ide sem jár senki. Egészségünk nem változott. Juli és a gyermekek csókolnak, én szinte, Linástul. Vilmástul etc.

Fogadd szives ölelésemet

55

szerető sógorod
 Arany János

[Címzés:]

Ifj. *Ercsey Sándor* h.ügyvéd
 urnak.

N.Szalontán

692.

TOMORI ANASZTÁZ — ARANYNAK

[Pest, 1855. február 27.]

Tisztelve szeretett Aranyom!

Mindig szerettem veled daczolni ott, hol szavaid bántottak. Emlékszel rá, midőn kertemet ócsáltad, s én financiám iszonyu rovására — kertészt fogadtam; emlékszel rá, hogy
 5 múltkori multságunkat utolsónak mondád? Ez is bánt azóta mindig, s csak alkalomra várék, hogy daczolhassak veled. Itt hagyom hát pár napra a fővárost émelgyős életével együtt, s megyek le hozzátok Tompával, ki Mart. 4-ére Pestre váratik. Előre örülök, mint mulatunk majd üres szobáinkban szalma
 10 székeken csárdás- asztal mellett bizalmas magyar társaságban. Olly boldog vagyok mikor téged mulatni láthatlak. Szív, jellem,

bánat és öröm együtt van mulatságodban, s engem ez végtelenül boldogít. Ha Tompával hozzád szállok, elfogadsz-e?

Családodnak üdvözetemet

15

Pest 2/27 55

barátod
Tomori Anasztáz

[Címzés:]

Tekintetes *Arany János* urnak (:tanár):
mély tisztelettel

Nagy-Kőrös

693.

T O M P A M I H Á L Y — A R A N Y N A K

[Gomba, 1855. március 16.]

Édes Jánoskám!

Csakugyan úgy történt a dolog, hogy én nem gyors kocsin utaztam el; befizetett pénzemből valamit még is visszakaptam; azonban nagyon megbántam: hogy első gondolatom mellett
5 nem maradtam, mert még ma is itt időzöm Gombán, Hámos egy egész nappal elhalasztván utazásunkat, holnap tán elmegyünk; pedig igen nyugtalan vagyok már, feleségem legutóbbi levelében arról tudosít: hogy kis fiamnak változása volt; azóta
10 aggodalom valószínűleg nagyobb a bajnál, adja is isten, de nyugtalanúságomat még sem bírom legyőzni. Hát te jobban vagy-e már? remélem, hogy csak az éjelezés tett benned változást; igen is furcsa lenne, ha épen látogatásom után betegülnél meg. Otthonról többet. Isten áldjon meg mindnyájotokat.

15 Gomba mart 16. 1855

barátod
Miska

[Címzés:]

*Arany János*nak

Nagy-Kőrösön

694.

A R A N Y — K O L B E N H E Y E R M Ó R I C N A K

[Nagykőrös, 1855. március 17.]

Kolbenheyer úrnak *Arany János* baráti üdvözetllet.
Toldi estéje című költeményem fordítása általában sike-

rültnek mondható, csupán néhány helyen kívántam arra megjegyzést tenni:

5 I. Ének. A fordításban egy patheticus felkiáltással kezdődik: azt én jobb szeretném nyugott hangon tartva, mint az eredetiben van. A hangulat kívánja ezt, mely nem kitörő, hanem nyugott, andalító, mint az őszi est, mint az élet alkonya.

10 III. Ének. „szörnyíti erősen a csodás híreket” a babonás mendemondákat, amiről épen szó van, nem pedig *Toldi tetteit*, mint a fordítás akarja. U. o. „emlékezem, mikor voltam olyan gyenge” — tehát *egyszer életemben* megesett rajtam, hogy gyenge voltam. Ezt mondja-e a fordítás?

15 IV. Ének. „Hát kinek keveselik” = ha nekem sokallják, ha azt hiszik, hogy én nem vagyok már képes efféle dolgot végrehajtani: hát kit hisznek képesnek arra? van-e rajtam kívül ember, ki illy tettet *könnyedén* végrehajtson.

20 IV. Ének. „Benczét (a lóval együtt) lovastul együtt válokra emelik.” Különbén a fordításnak nincs értelme. Vastag tréfa az egész, de magam láttam hasonlót a kortesvilágban. „felvitte isten dolgát” = felmagasztalta (tréfásan).

25 V. Ének. Ilosvainál *hét tollu bot* = hét szögű buzogány, kifejezi-e ezt „Stab”? Mert nem illenék a királyt *megpálcázni*. U. o. a nicht fein helyett nem lehetne ironice „*recht fein*.” U. o. „szörnyet is halt *három*” Elég ennyi, ez mondaszerű dolog: Ilosvai nem enged többet: „három ott meghalt.”

30 • VI. Ének. „A mi elmúlt, az meghalt . virrasztója is úgy jár, az emlékezet”. Azaz az *emlékezet*, melly a multak felett mint valamelly halott felett *virraszt*, szinte úgy fog járni, ő is meghal egyszer. U. o. szivárványjáték az ablakon: nem igazi szivárvány, mert késő ősszel az nem is igen látható, hanem az *ablaküveg* visszfénye, — t. i. az ablaküveg *régi* és szivárvány színeket játszik.

35 Nkőrös, márcz. 17. 1855.

A. János.

695.

ARANY — POMPÉRY JÁNOSNAK

[Nagykőrös, 1855. március 17.]

Barátom és druzám!

Ime küldöm a megígért kézvonalást, mellyet a multkor Tompatól elküldeni nem annyira elfeledtem, mint rosziúl létem

miatt gátolva valék. Simitott velin hiányában egyszerű levél-
5 papírra irtam: de „csak annyi annak haszna” Fogadd, s add át
az illetőknek, szíves üdvözlésemet.

NKőrös mart. 17. 1855.

barátod
Arany János

[Címzés:]

T. c. *Pompéry János* urnak, tiszt
A „*Pesti Napló*” hivatalában

Pesten.

696.

T O M P A M I H Á L Y — A R A N Y N A K

[Hanva, 1855. március 25.]

Kedves Jánoskám! Haza értem szenvedéssel, szenvedés és
fájdalomra. Kis fiamat a halál révén találtam; feleségemet kime-
rülve, betegen, kétségbeesés közt. Hála istennek a nyavalya már
megtört, reménylünk, jó az isten!

5 Hát te és ti hogy vagytok? nem lettél-e beteg? remélem
nem!

Isten óltalmazzon benneteket!

Hanva, mart 25. 1855.

igaz barátod
Miska

10

[Címzés:]

Arany Jánosnak
Pest.
bérméntve

Nagy-Kőrösön

697.

A R A N Y — T O M P A M I H Á L Y N A K

NKőrös, apr. 1. 1855.

Kedves Miskám!

Most veszem észre, milly comicus napon irok, pedig engem
uccse, nem igen van kedvem tréfálni. Nyomorúság ott is —
nyomorúság itt is Téged betegek fogadnak otthon — nálam is
5 kórház. Távozásoddal, másfél napi gyöngélkedés után, felüdül-

tem ugyan némileg: de ma egy hete ismét elővett a láz, mely
torokfájásba ment át s azóta többnyire ágyamat, ma is még
szobámat őröm. De ez nálunk csak mellékes baj: Julcsa volt
veszélyesen beteg. Ama, közönségesen orbáncznak nevezett
10 nyavalya felfúta egész arczát, fejét, nyakát, úgyhogy szemei is
bedagadtak, s az egész gyermek szörnyeteggé torzult. Iszonyú
kinokat szenvedett s folytonos deliriumban volt néhány napig.
Szegény anya egész hetet töltött mellette nyugtalanság- s teljes
álmatlanságban, mert én magam is roszúl lévén, fel nem vált-
15 hattam: igazán csodálni lehet hogyan bírta ki. A baj már meg-
fordult, lefolyásán a természet is könnyített olly bő orrvérzést
hozván elé, hogy érvágás vagy nadály feleslegessé vált. Még
mindig ágyban van ugyan, de már daganatai lelappadtak, s bőre
hámlik. Egész feje új bőrt fog kapni. Ime barátom, ezzel mulat-
20 juk magunkat, mióta elmentél. Adja isten, hogy levelem benne-
teket már friss egészségben találjon. Ölel ezerszer

barátod
AJános

[Címzés:]

Tompa Mihálynak.
Putnok.

Hanva.

698.

ERCSEY KÁROLY — ARANYNAK

[Elveszett]

[Nagyszalonta, 1855. április 1. után.]

699.

ARANY — BALLAGI MÓRNAK

[Nagykőrös, 1855. április 16.]

Kedves szomszéd ur!

Idezárva szerencsém van küldeni egy *ördögöt* a prot. nap-
tárba. Ne ijedjen meg tőle k[egye]d, épen nem veszélyes ördög,
a legszelidebb, mellyel valaha dolgom volt; szarvai épen nincse-
5 nek hogy egyik vagy másik tisztelendőt megöklelje, farka sincs

hogy A költészet nem lehet mindig és mindenütt moral,
mert ugy igen unalmas lenne s ha Dr. Faust érdemes volt egy
Goethe tollára, a mi, protestansok, Faustja is megfér a költészet
regióiban. A monda régóta él a nép közt s én nyomon követtem
10 azt. Használja kegyed egészséggel! Nkőrös april 16-án 1855.

A.J.

700.

ERCSEY SÁNDOR — ARANYNAK

Szalonta, aprilis 26. 1855.

Kedves bátyám!

Azt hiszem illendő dolog már valahára életjelt adnom, és,
Kösünek Szoboszlón volt malmával ellenkezőleg, megszólal-
nom; mert attól tartok hogy ha még sokáig hallgatok, nagyon
5 bölcs találok lenni. Tehát

Legelőször is azt említem meg, hogy jelen soraim már
nem a nagy bajuszu Balog-féle kastélyból kelnek, a mellyben
mult évi Sz. Mihály nap óta resideálok. Épen a tegnapi napon
költöztünk át a Zsófi Balog Mihály-féle házba, a melly jelenleg
10 Főnyad Károlyé. Ez ugyan egy kissé szűk és kényelmetlen
quartély, de mégis elég arra, hogy benne az ember (:ha különben
van oka megelégedni:) megelégedést találhasson, s egy két jó
emberét benne szivesen láthassa. — Egyébiránt Szalontán
nincs is miben válogatni, és ez annyiban még is jó, hogy az
15 embernek külön udvara van, s nem függ a házi úr vagy asszony
szeszélyeitől.

Ércsey Jani épen nagy péntek napján volt nálunk, szo-
kott kutya-futtában. S nem volt annyi lelkünk, hogy 24 óráig
megmaraszthassuk. Azonban időt nyerék mégis, hogy bátyám
20 minapi egyik levelének őt érdeklő tartalmát vele közölhessem.
Mire ő azt válaszolta mikép nincs oka bátyámnak legkevesebb
gondot is szerezni azzal, mire érintett levelében céloza és sajnál-
ná — úgymond — ha azon gond, bátyámnak egy percnyi aggo-
dalmat is szerezne. Különben ígéré: hogy rövid idő alatt tudó-
25 sitandja bátyámat. Nem tudom, azóta, megtette-e azt?

Mi bennünk pedig meg vala a jó szándék, hogy bátyámé-
kat, a folyó évi május vagy júniusban, meglátogatjuk. Azonban,
tens Balog Jánosként „a mit az ember fel ír krétával, azt az

Isten letörli nyúllábbal” Lina ugyanis olyan állapotban van,
30 hogy — ha egyéb nem gátolna is bennünket — e miatt nem me-
hetnénk. Nem azért mintha a szüléshez oly közel volna, misze-
rint[e] miatt[a] kőrösi uttól is tarthatnánk, — hanem sokat
gyengélkedik, s az orvos megtiltá neki egy pár mértöldnyi szeke-
35 rezt is. Hogy tehát egymást megláthassuk, és valahára néhány
hetet együtt tölthessünk: nincs egyéb mód, mint az, hogy bátyá-
mék jőjjenek el, az őszi examenek bevégeztével, Szalontára.
Mert hiszen plus quam d[isznó]ság is az, hogy egy seculumban
egyetlen egyszer sem jőnek el bátyámék: holott ha mások nem
40 volnának is ez elátkozott Szalontán (:mellynek egyik érdemes
fiát Kertmegi Pistát a mult héten akaszták fel Váradon:) kik
bátyámékról jól emlékeznek: — arról, azt hiszem meg lehetnek
győződve, hogy mi lelkünkbe fogadjuk, s tőlünk kitelhetőleg
szívesen látjuk.

De (:miután töltésből csaknem kifogytam:) fordítom im-
45 már beszédemet, gyászos koporsókban fekvő atyánkfiaira. Kik
közül első helyen említem szegény —

Jámbor Mihályt; ő a mult hetekben, azon hallatlan árvizes
időkben, minőre Szalontán nem emlékeznek, Békésen vásárra
járván, visszajövet, Békés és Doboz között, lovastól együtt va-
50 lami kútgödörbe esett, s szerencsétlenül belefult, s csak néhány
nap multával vevék ki onnan. — Most már, bátyámnak azon
fölteit, mellyeket eddig ő munkált, K. Nagy Sándor, a J[ám-
bor] Kata férje, vette munka alá. S azt hiszem, hogy ő is becsü-
letesen fogja azokat munkálni.

55 Mostanában szintén meghaláloztak a honoratior-félék kö-
zül, *Öreg Bajó János, Papp Imréné* és az *öreg Szabó*
nénénk. Asztris Mihálynak szerelmes hites társa, melly utób-
bit (:már t.i. nénit, s nem Asztris Mihályt:) épen ma
temették el.

60 S a mi gyász éré Asztrisenak halálával a szalontai görög
familiát: épen olly öröm érte az által, hogy Rozvány András
atyafinak a közelebbi napokban, egy kis leánykája született, kit
is neveznek *Irénnék*.

A mi végezetre minket illet: mi, szokott egyformaságunk-
65 ban megvagyunk, és élünk egyik napról a másokra szegény ember
módjára; s szinte fölöslegesnek tartom mondani, hogy csókoljuk
bátyámékat mind a négyőjüket, mind a hárman.

Szerető öccse
Sándor

⁷⁰ U.i. Miután, mint érintém, a mi Kőrösre menetelünkéből aligha lesz valami: nem találhatnánk-e valami alkalmat, hogy Julcsát valahogy Szalontára expediáltatnók, hogy ő lenne itt legalább őszig? Julcsa, mit mondasz ehhez? — Talán Kovács bácsi elhozhatná?

701.

T O M P A M I H Á L Y — A R A N Y N A K

Hanva majus 6. 1855.

Kedves Jánoskám! Valahára nyugodt lélekkel irhatok; a sok mindenféle bajból szerencsésen kibontakoztunk. Nőm, kis fiam meglehetősen egészségesek. Adja isten hogy titeket is legalább ilyen állapotban találjon levelem! Magam a korhely-
⁵ ség legmélyeségebb fenekére sülyedve vagyok; Pesten létebben fűnek fának, boldognak boldogtalannak ígértem verset; szegények ugyan várhatják! De nem tehetek róla; ezen a szép tavaszi napon, mint például ma is van, és rendesen ilyen van, inkább kívül járkálok, mint íróasztalom mellett ülnék; a szép
¹⁰ tavaszi nap alatt érts: februári komisz időt, de én azt nem akarom hinni, hiszen Majus van.

Jókaival ismét zavarban vagyok; mióta Teleki feletti beszédem kijött (van-e neked? ha nincs adok;) nem voltam képes tőle levelet kapni; ugy maradtunk hogy eladja könyvvarus-
¹⁵ nak; adta-e <ne> nem-e? nem juthatok nyomába. Irtam neki 4 szer nem válaszolt. Miskolczon régen kinyomták volna, de nem adhatom, míg ő nem tudosit; ő pedig nem fog soha. Ezekre az emberekre gondolni sem ohajtok.

Házunkat már építik, lesz benne 5 szoba, de azért ne örül-
²⁰ jetek, mert abba csak egy év után fogunk lakni; egyebaránt mostani szállásom is jó tágas, kényelmes; az idén itt is elférünk. Adhatunk nektek egy külön szobát, elfértek benne; ugy is inkább együtt leszünk, mint külön. Azért csak rendezd oh rest jó előre a te dolgaiddat; komámasszonyt s a gyermekeket nem
²⁵ félttem hogy ki ne készüljenek. Hát titeket kivertek-e már a szálásról? csak ebben az egyben lesz jövőre (eddig még nem volt) jobban dolgom, mint neked, hogy állandó quártélyom lesz. Mondd meg gyermekeidnek, hogy a méhek szépek, a legelső rajt megfogom nekik ölni, ha apjok elhozza őket. Kérdezd meg,
³⁰ volt-e azóta olyan jó szerencsések a ferbliben? Igazán furcsa

az emberi élet! Szegény Julcsát milyen egészségesnek láttam mi-
kor tőletek eljöttem, s pár nap alatt milyen beteg lett! Adja
isten hogy már el is feledtétek légyen akkori baját!

Látod édes barátom! az örömről és boldog napokról nem
35 igen irogatunk egymásnak reminiscentiákat, a szenvedésekről
igen! mindegy! így vagy úgy egyszer majd vége lesz minden-
nek!

Most pedig isten áldjon meg benneteket! épen a kis Kál-
mán van itt fiammal ugyan distrahálnak a szobában egy fiatal
40 galambot, mert kívül zug a szél és zivatar! nem tudok írni,
vagy nem akarok; ne keresd, csak azt hidd el hogy szivesen
ö(1)lel, csókol benneteket

barátotok
Miska s Emilia

[Címzés:]

Arany Jánosnak
Pest

Nagy-Kőrös.

[A levélpapír hátlapján Tompa kisfiának krikszkrakszai.]
Jegyzés. Ez itt ni . . . a fiam picturája; ugy-e lesz belőle valami?

702.

T I S Z A D O M O K O S — A R A N Y N A K

Pest Máj. 22-én 1855

Édes Aranybácsi!

Már több napja hogy újra Pesten, kedves hazámban va-
gyok, de ezt eddig elhallgattam, meg szándékozván önt édes
Aranybácsi lepni, mielőtt Gesztre lemennék. De noha Pestről
5 Cegléden át Kőrösre igen kényelmesen el lehet menni, — nem
lehet Kőrösről osztán idejében Ceglédre felérni. Természetesen
ez nem tenne semmit ha még Pestre visszajöhetnék — de miután
én expeditiómat az egész család (apám, anyám, Lajos) lemenete-
lével kívántam egyeztetni, erre már időm nincs miután holnap-
10 után reggel indulunk.

És így ismét nem látjuk egymást! E körülmény kényszerít
egy más kis meglepetés kifecsegésre is. Én ugyanis önnek
Rómából meghoztam az Ariosto kalamárisának hasonmását,
melynek eredetije a Ferrarai muzeumban tartatik; e kis emléket
15 magam akartam elvinni Kőrösre, de így már Gyulait teszem bizo-
mányosává.

E levéllel verset nem küldök, de mihelyt hazaérek, felküldöm költerményeimet tömegestül, Aranybácsinak rostája alá.

Balassával már bőven értekeztem; ő javulásomat lényegesenek, a bajt a visszaapadás stadiumában levőnek állítja. De én még is szomorkodom, mert ő erősen megkívánja, hogy alig három hó múlva — sept. ben — újra el hagyjam szülőföldemet, hova ez első száműzésemben is — versben és prózában — szenvedő szívem oly sokszor, oly szorongással visszavágyott!

Most persze, hála istennek sokkal erősebb lévén, és még sok javulás is várván rám, a nélkülözésteljes gyógy mód folytán indulásomig; csupán Kov. bácsi fog elkísérni, még pedig — saját kérelmemből — Egyiptomba!

Athént, Alexandriát, Cairót, az azon vidéki óriás emlékeket bizonyosan látandom, s ki tudja? talán Constantinápolyt s (?) Csak Byronnak kéne lennem hogy egy új Childe Harold-ot írjak, de hála jó természetemnek! kedélyem még a kórság és honvágy ellenséges befolyása alatt sem tudott s tudand világgal és emberrel meghasonlani. Vetem magam inkább saját genialis népdanaink kecsketömlőjére, s ily tilinkózással üdvözlöm Nilus partjait.

„Gyerek-hangon-síró-Croco-dílus
Megsza-kad a — szívem-érted — Pílus”

De áldja meg önt az isten estve, reggel, s a Kúnepósz delében!

40 szerető tanítványa
Tisza Domokos.

703.

TISZA DOMOKOS — ARANYNAK

Geszt, Jun. 3-án 1855.

Édes Aranybácsi!

Úgyhiszem, noha ígéretemet kissé későn váltom is be, nincs magam mentésire szükségem; és Aranybácsi épen azon ember, ki egy hosszú, és különösön szokatlan, távollét utáni vizionlátásnak örömeit és mámorát tudja képzelni és — tisztelni. Hanem mind a mellett is elébb írok, ha Pap és Rector kevesebb teketóriával írják le verseimet; na de már mind itt vannak, a melyeket csak külföldön írtam.

Itt van vétségből egy Kálmánnak írt s csupán csak kis
10 családi körünk előtt érthető és élvezhető köszöntőm is; melyet

hogy ön elolvasand, *éppen nem*; — de hogy a copizálók (bizonyosan többekkel együtt) elolvasták — *igen nagyon* resteltem.

E levelemben egészen a külföldi terményekre szorítkoztam, miután már azok is, noha aránylag az időhöz terméketlen voltam is — így együtt igen tiszteletreméltó csomagot képeznek, de már van egy itthoni versem, s jövő levelemig lesz, hiszem, több is.

Mint verseimmel járok, úgy szinte tapasztalásimmal is. Odakünn mindig panaszkodtam, hogy mint párnazsák, elvtele-
nől utazom, hogy semmit sem láthatok, de midőn innen emlékezem azon időkre vissza, észre kezdem venni, hogy mégis tapasztaltam én valamit.

Addig is, míg becses válaszát vehetném, áldja meg az Isten, édes Arany bácsi!

25

szerető tanítványa
Tisza Domokos.

Triest 16 Spt. 1854.¹

Fél lábom már a csolnakon
Fél még a szárazon:
30 Szemem a távol hon felé . . .
Szűm nálad angyalom!

Szilaj vágy hó remény vala
Mely ide vezetett,
35 S most csak viszhangod hallom én
Szelíd emlékezet!

Ha látod néha estvelen
Hajósok csillagát,
Gondolj rám akkor kedvesem,
Megyek — isten hozzád!

40

Velence Sept. 19-én 1854.²

Mintegy ékes, ódon, de üres, kardhüvely,
Aranytól fényesen, kövekkel rakottan
Képed lelkem előtt, város! úgy tűnik fel
Büszke palotáid, hogy meglátogattam.

¹⁻² AJ. kritikáját e versekről ld. 581. 1.

- 45 Szépek palotáid ! Száz remek egy helyben,
 — A művész szívesen elmereng te rajtad
 — De az erős acél nincs már a hüvelyben
 Mellyel a népeket rabigádba hajtsad !
- Élve még, halott vagy. Sötét gondoláid
 50 Némán hasogatják mosolygó tengered
 — Óh mert dics és öröm, gyász, s rabsággá vált itt.
 — — — Míg az ég ugyanaz a laguna felett.
- A Szent Marcus többé nem diadal raktár,
 Szárnyas oroszlányi nem győzelmi emlék.
 55 Abban szolgál könyvtől harmatos az oltár
 Emezek meg vissza kegyelemtől nyervék.
- Hát a legtöbb fénynek s bűnnek is, tanyáját
 Hidegen a Doge lakát ki nézheti?
 — Szomorán kémleli eljegyzett aráját
 60 A botor idegen, meg hogy fertőzteti.
- s A két veres oszlop*, melyet a dühödt nép
 Önhítványságának hírnökéül emelt.
 Rémes de egyszersmind tanuságos emlék !
 — Példájával meghűt sok lángoló kebelt. —
- 65 Szép vagy, szép, Velence ! s lehetsz még sokáig.
 Ezer palotáid még nem düledeznek,
 — A föld minden népe, hozzád búcsut állft
 — Fővárossa lettél az emlékezetnek !

Turin Oct. II-én 1854.³

- 70 Ticino** hidján sír a leányka
 Érzékeny szívét nagy keserv bántja
 A túlsó partról haza jött volna,
 Útját állotta egy rút vámszolga.
- Óh mert nyakában (: Guiseppe vette):
 75 Egy piros selyem kendő volt vetve,
 Tegnap volt vásár, be sem szeghette,
 S ím a vámszolga bántja érette !

* Marino Faliero ott lépén ki a palotából a vérpadra, a rendes oszlopok közül azon kettő mely között ki lépett, vörössel cseréltetett fel.

** Ticino határvíz Lombardia és Piemont között.

³ A.J. kritikáját e versről ld. 581. l.

80 A mikor vette, Beppo azt mondta
Míg hű léssz hozzám, viseld naponta,
Mikor elpártolsz, kösd fel egy fára,
S megesküdtött ő anyja sirjára.

85 A kendőt harcos országba szőtték
A ki viselte, megfizettették.
De ő mit adjon? Anyja keresztjét?
— Életét inkább mint ez ereklyét.

Kacsint a vámos, besúg fülébe — —
Csupa egy láng lesz Rosetta képe;
Sötét szeméből pattog a villám:
S indul le sírva a folyam partján.

90 Pattog az ostor, tombol a négy ló,
Megáll a hídnál az ékes hintó,
Gazdag szép úrfi száll ki belőle
Mi baj galambom így kérdi tőlle.

95 Ügyét meghallván a lányt kiváltja
Szép hintájában helyel kínálja,
— Nem sír Rosetta, hamar megbékél
— Jaj de kendőjét elkapta a szél!

100 — Elkapta a szél magát is a lányt,
Felejtí Beppót az úrfi karján;
— Már minállunk itt ez szokott járvány,
Egy hű lány sincs a Ticino partján!

Nizza oct: 21-én 1854.⁴

105 Nincs egy felhő az égen, oly kék és eleven.
Alját az égető nap rózsássá festi len
Fel hullám nem vetődik a síma tengeren
Egy árva szél sem játszik a pálma levelen.

110 Olajfák táborában a hegyen béke van
Itt-ott egy múlató-ház nevet ki vidoran.
Narancs berek kőríti — majd egy magos platán
Cactus, cupress csoportból kitűnik egymagán.

⁴ AJ. kritikáját e versről ld. 581. 1.

A kedves rózsa még él, él vele több virág
Az elkésett lepkének tanyát nyújt, élvet ad,
Legszébb mélyzöld a pázsít, lombot suhínt az ág
Avar, hullott levél, nem jósol telet, halált.

115 De otthon, ott a pusztán, távol kelet fele
Aszott tüskéből készül az ördög szekere,
Jeges, havas éjszagnak megkapja a szele:
— Hat pusztá nagy mértföldig, meg sem is áll vele.

120 Nagy jegenyék seprőjén sarjú tollászkodik,
Lusta, kövér felhőkből csurog negyven napig,
A feneketlen sárban jószág csúszik, bukik,
— Útas csak veszni mégyen innen Karácsonyig. —

125 A szellős kandallóban ázott fa nyiszorog
Nincs senkinek jó kedve, fe[!]rj, feleség morog
Fél-délfelé ha kélnek, s a nap ha leforog,
Még is siet mindenki, és ágyba vánszorog.

130 S én mégis oda vágyom, mohos eresz alá,
Otthon e hő édennél szűm több kedvet talál,
Mert bár a természetben légyen tél és halál
Keblemben ott van csak nyár, hol rokon karja zár.

Nizza Nov: 2-án 1854.⁵

135 Szeretlek mint a fa virágát
Mint a virág illatját,
Mint az illatot a lepke[!]k
Melyek az besohajtják.

Mint a lepkét a napsúgár
Mely szárnya körül játszik,
Mint a porszem a napsúgarat
Melyben fényleni látszik.

140 *Savoyard-dal⁶*

Dzindzin, Dzindzin, Dzindzin, Dzin
Álljatok meg egy kicsinyt
Nézzétek a kis fiut,
A ki előtökbe fut,

⁵⁻⁶ A.J. kritikáját e versekről ld. 581. l.

145 A kis fiút a kis lyánt,
 Táncol ugrik, csókot hány.
 Hupp happ hupp, Hupp happ hupp.
 — Rövid láb, hosszú papucs!

 Dzindzem, Dzindzem, Dzindzem, Dzem!
150 A hegyek közt születtem!
 Málén tartott az anyám
 De az is elfogyott ám!
 Párisba kellett menem
 Jaj be sokat éheztem!
155 Az nem jó, az nem jó!
 Jobb Párisnál a kúnyhó

 Dzindzin, Dzindzin, Dzindzin, Dzin
 Adjatok már egy kicsinyt!
160 Csak úgy ugrúnk, éneklünk
 Ha garast löktök nekünk
 Ugordj Anna, ugordj Jaques
 Igy élnek el az árvák!
 Merci óh, Merci óh!
 Gyűlt egy kis útra való.

165 *Hozzá⁷*

 Szeretlek én? azt kérded tőlem
 Midőn kezed, kezembe van
 Fejemet lágyan tartod ölben
 S reám mosolygasz bóldogan

170 Egymást öelve feltalálják
 az öszveröppent sohajok,
 Egymást forró csókkal kínálják
 Az ajkak, s a szem ég, ragyog.

175 Midőn ábrándos homlokomra
 Az ifjúság bájfátylat von
 S érzékenyülve dűlsz karomba
 Oda búvölvén hő dalom,

 S a szív dalt áldoz szerelmének
 A dal meg szerelmet fakaszt.

⁷ AJ. kritikáját e versről ld. 581. l.

180 Minthogy tavaszkor zeng az ének
 S madár dal teszi a tavaszt — — —

Most kérded ezt, most? S én szeretlek ! !
 — De ez oly könnyű szenvedély !
 185 Kebel nincs oly fa-szív eretnek
 Hogy rá ne bírná enyi kéj.

Óh majd ha a sors elkap tőled
 Az ész a szívvel harcra kél
 A kor csalódást hoz, s redőket
 Ifjúságért, ábrándokért:

190 A dicsvágy szomjú, nagyravágyást
 Szűl, mely ví fényt és hívatalt
 S az élv, mely szinte nem áhít mást
 Rangos kéjhölgy ölébe hajt:

— Akkor, ha szűdben érzed ébren
 195 Az érzést s régi lángja ég,
 Jöjj el a tiszta tűz nevében
 Jöjj: s akkor kérdd szeretsz-e még?

S aranyborjumat törve össze
 Rámondom én a várt *igent*.
 200 S lelkem lelkedben megfűrösztve
 Át-idvezülök idelent.

S szerelmem nem lesz lenge ábránd
 Mely egyért nem soká eped,
 205 Sem tűnő tajték mit gyönyör hányt,
 — Akkor, s ne most kérdj engemet !

Kálmánnak
Születésnapj Kőszöntő⁸
 (: szabad rimekben :)
 1854.

210 Az Isten adjon néked jó napot!
 Vagy is kályhádba pattogó tüzet.
 Mert a nap — hogy ha meg is kaphatod —
 Rád pislant görbén, — s avval kifizet.

⁸ A.J. kritikáját e versről ld. 582. l.

215 Adjon! mert a vén kapcsos biblia
Azt mondja egyik szentségtelen lapján
Tiszának hogy született egy fija
Szent Leokádja üdvességes napján
Az az Karácson előtt kilenc nappal
Záp foggal, karikással, feltett kalappal.

220 És ez te vóltál nyurga férfiú
S minthogy *harmincat* irtak akkoron:
E *közönséges* évben nagy korú
Levél mind ó — mind új törvény soron.
És im lehúll róllad minden bilincs!
225 Mert *nagy karú* bár vóltál az előtt,
Bár *nagy karótól* lábad messze nincs,
Bár *nagy körű* abroncs negyed darabja
Tested szerény alázatos alakja
Sok megszorulást érzél előbb,
230 Rágtál kinodban — láttam — párnát, dunnát,
S csak keserű só tört a vaskapun át.

Kívánom szívből bóldog légy és szúnyog!
De addig csak míg ezt is meg nem únod
Minden sovány ló jöjjön birtokodba
235 S dögöljön sorra, hogy ha egyszer ott van,
Az ég rád mindenféle csudát mérjen
Többek között bajszod nőjjön a füledre
Csizmád a nadrággoddal össze érjen
Máslid ne csússzék soha nyakszirtedre.
240 Pipád eltartson egy pár óra hosszat
A szivart szíjjad, ne juh-csecsként szopjad:
S most mit kívánjak? Szólj valjon mi kell még?
Igaz! — jól végy fel minden fajta gallért:
— Mert avval csak nem szaporítom a szót,
245 Hogy snapszot bőven s bakatort igyál —;
Hódító ifjú-, bolondíts vén leányzót,
(:Vagy asszonyt:), arra kedved úgy is készen áll.
Kívánandóm hát nem is van csak abban:
Tedd be az ajtót fijam mert hideg van!
250 — Írásról szállhatnék, de lenne furcsa
Én is elverhetvén: O mea culpa! —

S most elfogyott a vénám, kérlek szépen,
Ha firkám morsatelt sebedbe ér,

255 Vedd szívesen és igaz testvérképen;
S ha több nincs: jól érezz irántam ennyiért.
Mert ennek is hidd nem kis munka kellett.
Datum Nizzában a kandalló mellett.

Nizza 7-e Jan: 1855.⁹

280 Hogy ne szeretne hamar az olasz lyán,
Mikor oly hó nap ragyog égalján;
— Hogy a gyermekvér vágyakra pesdül
— Hogy a Karácsony kikeletet szül.

285 S hogy ne szeretne *hőn* ha szeret már
Szíve gyúlt tenger, vére tüzes ár:
Ifját, a szikrát, mely körül víjja .
. Lábához símúl, s fénnel borítja !

270 „Szép jövevény te! s gazdag erszényel
Ne bánj *itt* könnyen a nő- erénnyel!
Ha csal, ha fertős aranyos vágyod
Vigyázz! vérpaddá válhat kéjagyad”

Ne vesz be[!] jó szót játszi levante
A lánykát kényre, kedvre ölelte
Kény s kedv elmúlva, szégyenbe hagyta
Majd mint csavargót elűzte atyja.

275 Megőrült a lyán ezer bajában . . .
Egy kép, a bosszú ép ám agyában.
— Mintha körül bús felleges a táj,
De egy kőszálon ég a napsúgár.

280 Szép meleg este, csendes a tenger
Szél nem ébreszti a falombot fel.
Holdfényben alszik a szög olajfa .
. Két páros gerle nyögdel alatta.

285 Jaj e csók méreg, sötét halált zár,
Mint egy vészangyal Rosaura úgy áll.
Szeme még fénylőbb a sötét éjben
Haja sötétebb, ezüst holdfényben.

⁹ A.J. kritikáját e versről ld. 582. 1.

Szemébe két tör, kezébe két tör
A csalfa szívig véres útat tör,
— — Hogy ne szeretne hőn az olasz lyán,
290 S bosszúját hogy ne venné a csalfán.

*Szív és ész*¹⁰

A szív hő nap, — és termőföld az ész.
Az melegit, — minden *ebből* tenyész. •
A *bűnös* eszme, mely gyflkol, öl, árt,
295 — Mérges hunyász, mely nem lát napsúgárt.
A jó gyümölcsfa, melyet nap nevel,
Nap érlel, és áldással tölti el.
Sokszor- egy ily gyümölcsös fa körül.
A népek szomjas ezere örül.
300 *Rút* eszme, *csak* rút, — nincs. Bűnös mi rút.
De *csak* szép van, mely kéjt, s nem hasznot nyújt.
A *szép* . . . egy deli méltóságos tölgy,
Vetélkedvén nevelték nap és föld.
— Ha fáradtan jősz élet vándora
305 Fejed letenni vágyol, s nincs hova.
E tölgy hús árnya menten befogad
— Elszunnyadsz s látsz vidító álmokat,
— — — Örököld tölgyek anda berketete,
Ifjú szívemnek szűz költészete!
310 Futnom mért kell — elhagyva árnyidat, —
Az életpályát, mely oly sivatag.
Élhetnék benned vadként szabadon,
Emlényt legelve csörgő patakon,
Csak én és ő! . . . Fejem kevély bogán
315 Fel felakadna búja borostyán!
Óh! mért a szép, *magában*, oly kevés,
A *szív* oly hő- és oly fagyos az *ész*!!

*Egy kép alá*¹¹

(: magyar metrum :)
320 Ez a kis lyán úgy e csinos kis lyán?
— Nem francia, nem is egész talján*
Hamis szemét túl a vízről kapta**
— Szíve meleg, mint az olasz napja.

* A Nizzaiak tulajdonképen provençaleok.

** A *Var* vize, határ Franciaország s a Nizzai grófság között.

¹⁰⁻¹¹ A J. kritikáját e versekről ld. 582. l.

325 Kéklő szeme elvándorol messze
Hol az éggel a hab forrad össze,
Megy le a nap- de ég már egy csillag,
— Alkonyatban hó vitorla villog.

Eloltotta a napot a tenger —
A lyán szíve most gyúl szerelemmel.
330 — Kicsiny napot, nagy tenger ha óltja
Nagy szerelmet egy kis csók csak szítja.

Hóldfényben rezg a vad szőlő levél
A hú legény édes dolgot beszél,
— Pirúl a lyán — s bár éj kezd is lenni,
335 Vállára dől, hogy ne lássa senki! —

*Elba mellett*¹²

(: Mart: 7-én 1855 :)

Zúg a tenger Elba mellett
S a hullám hullámra kél,
340 Fölötte a sötét felleg,
Felőle ordít a szél.
E sötét felhő tenéked
— Ugy — é kis sziget- emléked?
És e szél a hir szele
345 Bonaparte nagy neve.

Elülnek a nemzedékek
A világ elváltozik;
Ujabb óltár, újabb képek,
Miknek a kor áldozik.
350 De ki vad nyakát megüli
Azt a nép imádva túri;
S nem nem felejtí bárha holt,
Ha igaz sarnokja volt.

Igy él most is millióknak
355 Szájában Napoleon,
Kik pedig jármába vóltak
És szenvedtek egykoron.

¹² A.J. kritikáját e versről ld. 582. l.

360 Elba! Elba! — s a szigetre
Van minden tekintet vetve;
Szemmel emléket keres
Kiki, s ereklyét szerez.

365 De immár az éjben eltűnt
Az eseményes sziget;
Immár énekem is megszűnt,
Mert hozni ítéletet
A történet nagy könyvében,
Nem hivatalom énnékem,
Nagy kalandor! híredet
E kis lant nem ejti meg.

370 *Cantico*¹³

Félre lant! — Kürtöt kezembe! .
Mert nem szokott énekemre
Nyitom mostan ajkamat.
375 Nem kél a lyán szép szeméből,
De a világsírkövéből:
— A forrás melyből fakad.

Rómából — két halt világnak
Crateréből — felkiáltak
Hozzám ádáz szellemek.
380 — S mint kísértet éjfelenként,
A romok felállnak önként — —
. . S élő arcot öltének.

Minden látja mit én látok? !
385 — Vagy rajtam tán külön átok
Átérezni bármi kint?
— — Látva Rómát kettős képpel
Ifjú rúttal, öreg széppel,
Ezredek Jánussakint.

390 Látva díszét porba hullva,
— — S egy tört oszlopra borúlva
Idézgetve hőseit:
Képzetemnek ők felelnek,
De az Urbsra rá nem lelnek —
— — És én tőlem kérdezik.

¹³ A.J. kritikáját e versről ld. 582. l.

385 Mert bár *minékünk* pulyáknak
Azon romok is csudáknak
Tűnnek, — mit ekénk kiás:
Néki kik *mind* látták épen
A Colosseum is épen —
400 — Csak egy hivány kórakás!

Most a két dombról viszhangzó
Öszvecsendülő harangszó
Félre csalja képzetem!
S egy *később*, bár *mult* időre,
405 A keresztnek győzelmére,
S vértanukra emlékszem.

Kik az égi új világért,
Vérükkel rótták le a bért,
— De vérüknek nincs nyoma!
410 Mert itt *újra* — sötétvégnak,
Áll — és balga festett képnek
Ezer cifra temploma.

Óh a mult csak a mi itt nagy:
— Róma, régi Róma hol vagy?!
415 Látni téged vágyam ég.
— Itt van itt, — de öszvetörve
Népe szolga, népe törpe
— S minden fénye — sötétség!

*Az öregúr álma*¹⁴

420 Kemény, hideg tél oda kinn
Fagyos havat szór ablakomra
Ki sem láthatok üvegín
Oly sűrűn be van zúzzal vonva.
— Karszékbe hát rest nyúgalomba
425 Öreg testem nem bánja meg.
— De meg-megrezzen s felkiáltok
A mint az ablak közin által
Érzem a hasító szelet.
Fel állok hát s tüzet csinállok,
430 Parázsit hamvas tűzhelyemnek
Felgerjesztem: most fát reájok

¹⁴ A.J. kritikáját e versről ld. 582. l.

S im újra lángokat teremnek!
— Én karszékemben elmerengek,
A tüzet nézvén elmélázok, —
435 Mig tört szívemben hamvas üszkít
Az eltűnt kéjnek szerelemnek
Hív sohajtások felgerjesztik. — — —
Ifjú vagyok! és ő velem van!
Lágyan hordom vas karjaimban
440 Köröttünk lomb, sűgár, virág
Halkan susog hó csókot ad . . .
— Mi ez? Egy erős roppanás?!
Betört az ablak semmi más.
Huh! mily hideg van, testem reszket.
445 Szép álmaim is mind elvesztek,
Gúnyal süvölt fülembé a szél
Vénnek gyávának csúfol a tél — — — —
Búndát hamar — új ablak kell —
— Kató asszony! hol a flanell?

450

Das ewige Lied¹⁵

Tündér világ! Ragyogó nap!
Télben nyílt, kikelet!
Te tiszta ég sötétkék hab!
— S ti gályák hab felett!
455 — — Nem kellett! Csüggedt fejem
Szébb álmokat terem.
— S szállnak mint fecske szabadon
Túl bérceken, tengeren.

460 Túl tengeren felkeresik
Az első zsenge hőt,
Zöld bársonyba öltöztetik
A kalászos mezőt.
— Én meg szágúldó lovamon
465 A pusztát nyargalom,
— — — — Utánam lantom és a szél — *
— Elöttem száll dalom!

* Olvasd: „Mögöttem bánatom pora,
Elöl száll víg dalom!”

¹⁵ A.J. kritikáját e versről ld. 582. l.

Óh szabadság! Tág a kebel,
 Óh áldott rónaság!
 Hol botor hegy nem felesel
 470 Hallván Isten szavát.
 Hol a nap soha nem fedett
 Vad bércvállak megett.
 — S egy ép tűz útban összeforr
 Nyúgottal a Kelet!

S te népem búsongó magyar!
 Az ősi sík felett,
 Feléd nylik e rezgő kar,
 Szám téged emleget.
 Feléd, feléd indul fiad
 480 S öledben éled csak,
 A nagy világban idegen,
 És teste lelke rab. —

704.

ARANY — GYULAI PÁLNAK

NKőrös. jun. 7. 1855.

Kedves Palim!

Ideje volna beváltanom ígéretemet, s megküldeni az autobiographiát, mely iránt felszólítottál. Megvallom, hozzá is fogtam, nagy tudós képpel, amúgy a 3-ik személyben beszélvén
 5 magamról, mint afféle *elhunyt* celebritásról, de megijedtem tőle, halva képzelvén magamat. Most tehát röviden, <elso> a tények elsorolására fogok szorítkozni: állítsd belőle össze, a mit tudsz. Toldinak se küldök mást, használhatja a tiedet, ha kell neki.

Születtem N. Szalontán, Biharban, 1817. A *napra* nézve
 10 nem vagyok egészen tisztában. Szüleimtől mindig azt hallám, hogy azon vasárnap volt az, melly Gergely és József nap, tehát mart. 12 — 19 közt esik, (ezért előbb *József*nek is akartak keresztelni. Hogy jutottam a *János* szép névhez mégis, nem tudom.). s ki lehetne számítani, hanyadikra esett 1817-ben azon vasárnap
 15 — de később keresztelő levelem az anyakönyvből kivonatván, megütközve láttam, hogy mart 8án már meg is kereszteltettem s így szüleim tévedhettek, s tekintve a szokást hogy nálunk 8-d napra keresztelnek a születés után s nálam sem volt ez alól

kivétel, *mart. I. gondolom a napot megállapíthatni*. Egyébiránt
20 apám kevés földdel s egy kis házzal bíró földműves volt. Apám
György, anyám *Megyeri Sára*. — Szüleim már mind ketten öre-
gek, mikor születtem, s én egyetlen fiok, a menyiben legidősb
leányok már régóta férjnél vala, (nálam annyival korosb hogy
első gyermeke velem egykorú) a többi számos testvéreim pedig,
25 kik közül én egyet sem ismerék, előttem mind elhaltak. Így hát
én valék öreg szüleim egyetlen reménye, vigasza, szerettek is az
öregség minden vonzalmával, mindig körükben tartottak, és
rendkívül vallásosak lévén, e hajlam rám is korán elragadt:
az ének és a szentírás vonzóbb helyei lettek első tápja gyöngé
30 lelkeimnek, s a kis bogárhátú viskó szentegyház vala, hol fülem
soha egy trágár szót nem hallott — nem lévén cseléd vagy más
lakó, mint öreg szüleim és én. Azt hiszem, hogy a kora komolyság
ettől van kedélyemben. Testvéreim nem voltak, más gyermekkel
ritkábban volt játszani alkalmam, természetes, hogy a lélek
35 komolyabb irányt vőn. E mellett tanulékonyságom a szalontai
nagy világban némfleg szokatlan jelenség gyanánt tűnt fel. A
zsoltárokat, a biblia vonzóbb történeteit — emlékezetem meg-
haladó idő előtt, hallásból már elsajátítottam, — alig 3—4 éves
koromban apám, ki értelmes, irástudó paraszt ember volt — ha-
40 muba irt betűkőn megtanítva olvasni, úgyhogy mire iskolába
adtak, hova mód nélkül vágytam, s a mi nem erős testalkatom s a
szülék féltékenysége miatt csak 6-ik esztendőskoromban történt,
már nemcsak tökéletesen olvastam, de némi olvasottsággal is
birtam, természetesen olly könyvekben, mellyek kezem ügyébe
45 kerültek s mellyekhez inkább vonzódtam, mint bibliai történetek
énekek, a ponyva irod[alom] némelly termékei etc. A tanító,
megpróbálván, rögtön, a mint felvittek, elsőnek tett osztályá-
ban, s e helyet folyvást megtartottam. A többi tanítók, s a nő-
50 vendékek a nagyobb osztályokból, sőt külső emberek is, cso-
dámra jártak, s én nem egy krajcárt kaptam egy vagy más pro-
ductióm jutalmául. (Többek közt apám, ki diákos ember is volt
egy kissé, a latin *Pater nostert* és *Credot*, az egyes szavak értelmét
(*Jacotot modorában!*) magyarázván meg csak, betanította volt
— ez volt productióimban a legnagyobb csoda). Az iskolázás
55 folyvást kitűnő sikerrel haladt előre (Szalontán perse, hol 1 rec-
tor és 5 altanító alatt, úgy nevezett *particula* volt s lehetett
végezni poesist, rhetoricát) de a mellett minden könyv, a mi
kezem ügyébe került, mohó vágygyal lőn felemésztve. Gvadányi,
a Hármas historia (Halleré), Erbia, s több e féle dolgok, Decsi
60 Osmanographiája, Fortunatus s mit én tudom miféle grapsák a
ponyva irodalom egész özönével együtt, az egész városban fel-

kutatva, elkölcsönözve, és megéve lőnek. A bibliának nem maradt része olvasatlan, kétszer, háromszor is, stb. s még a grammaticai osztályba alig érve, már nem tartottam nagyobb embert, mint a könyv, főleg versíró — megis próbáltam a rímelést, mellynek tárgyát iskolai játszásközbeni kalandok képezék. — Valahára eljött a költészeti osztály s én halommal irtam verseimet. Sajnálom, hogy ezek közül semmi sincs meg; rectorom a tisztázatot magához vévén, fűnekfának mutogatván, s elvívén magával. Arra emlékszem, hogy mielőtt a nagyobb világ tudná, a szalontai *kis* világ s a környék már akkor úgy ismert, mint *afféle poétát* s ez nem kevésbé hízelt hiúságnak. (*Tisza* még nem régebben is felhozta, ő is, mint tractualis gondnok, emlékezvén rám, milly híres *kis poéta* voltam.). — A honi költészet új iskolája már akkor (1831) teljes virágában volt, de én azt nem ismertem még. Tanítóim, a Debreczenben beszített hajlamuk szerint, Csokonait tűzték elélem példányul, kit igen szerettem, s Kovács Józsefet, kinek bámultam rímeit. Kovács Pál (most debr. gymn. igazgató, akkor szalontai *co-rector* majd rectorom) társalgásának, útmutatásának, tanításának sokat köszönök e részben. De a római classicusokat — Ovid, Virgil — Horacz — is nemcsak örömmel tanultam, hanem igyekeztem az iskolában nem olvasott helyeket is átbúvárlani, valamint egyéb, az iskolában nem tanítottakat is, mikhez hozzá férhettem, Justinus, Curtius, Livius néhány könyvét (péld) Eutropius, Svetonius, a scot Buchanan latin verseit etcet., melly lectura által gyarapodtam a latin nyelvben. Verseket is e nyelven, az akkori divat szerint, irogattam, millyenek lehettek, nem tudom most már megítélni. Megismertem *Tassot*, perse rossz magyar prozai fordításban (Tanárktyól) és *Milton Elv. paradicsomát* (Besse nyeitől) a *Henriast* (Péczelitől) Vályi Pártos Jerusálemét, Gáthi „Mármárosi éhségét” Dugonics regényeit s több hasonló teremtményeit az epikai múzsának; szóval olly magyar irodalmat, melly az előtt fél századdal volt divatjában. Mert a vidéki közönség jobbadára még mind ezeken rágódott, — az új iskola coryphaeusai Szalontára nézve még nem léteztek. Első tünényem előttem az *új világból* a *Lant* s egy Aurora volt, de az új modor, mellybe nem nőttem volt bele magamat, rám nézve inkább idegenítő, mint vonzó vala. — Így folyt le a szalontai tanpálya, mellynek pár utolsó éve már nem a jó szülék közvetlen felügyelete alatt telt el — mert hogy őket további költségtől megkíméljem (t. i. ruházatra és könyvekre) s a collegiumi tartózkodás első pár évét is lehetővé tegyem, a tanulás mellett tanítottam is, s mint illyen az iskolában laktam, kevés előnyére

105 akár szorgalmamnak, akár erkölcsömnek. Mert e *particulák* mind
megannyi collegiumok akartak lenni, kicsinyben, férfiaságot
keresven benne, ha a főiskola bravour-csinjait, melyekről sok
anecdota szivárgott hozzánk, utánozhatják. Mindazáltal engem
jó szellemem nagyobb kihágástól megőrzött, szorgalmam sem
110 csüggedt szembetűnőleg: de anyagi reményem, miért a praecep-
torságot felvállalám, igen szegényül ütött ki. Hogy is ne?
rosz tartás mellett az egész évi jövedelem alig ment 100 vftira
strictissimo calculo, s én nem tudtam ezzel gazdálkodni. Debrecen-
benbe alig vittem annyit, hogy a *beöltözés* költségét fedezhessem,
115 hazuról nem vártam, de tudván, hogy szüleim, ha a kis házat
fejök felül, s a pár köblös földet *szájokból* el nem adják, nem
küldhetnek, nem is kértem. E helyzet iszonyú volt rám nézve.
Hány kiussza így a collegiumot? Nekem nem volt erélyem küz-
deni. Kedvem a tanulástól elment, s márcziusban Kisujszállásra
120 mentem, ideiglenes tanítónak egy évre, hogy eszközt szerezzek
tanulmányom folytatására. De e tél mégsem veszett el egészen,
<bár a collegiumi kárczimborák> ha keveset tanultam: annál
többet olvastam. Megtörtem a német grammaticát, az új iskola
költőivel megbarátkoztam sőt, egy nagyobb diák francia nyelv-
125 tana kezemre esvén, a francia nyelv elemivel is megbarátkoztam.
Kisujszálláson Török Pál az esperest [így!] s Pesti pap volt
a rector. Könyvtára a hazai és külföldi irodalmat válogatott
munkákkal képviselte, s az szívesen nyílt meg számomra. Olvas-
tam éjjel-nappal, ha hivatalom engedte. Itt a hazai — főleg az
130 új költői iskolához tartozó — olvasmányaimat mindinkább kiegé-
szítém, Virgil Aeneise pár könyvét hex[ameterben] lefordítám,
(rég eltéptem) s a németben Schillerig vittem. Új erővel s buzga-
lommal, de szinte sovány erszénnyel visszamenék Debreczenbe,
olly jó ajánlatok kíséretében a kisujszállási pártfogók részéről,
135 hogy professoraim azonnal különösebben figyeltek rám, s őszig
a gradus elejére vergődtem. Anyagilag is segítve lőn rajtam,
egyik tanár (Erdélyi) kis leányát bízta tanításom alá, egyéb
jelei sem hiányzottak a figyelemnek tanáraink részéről, — de én,
kalandos életpályáról ábrándozva, únni kezdém az iskolai egy-
140 hanguságot, hosszallani a pályát, majd *festő*, majd *szobrász*
vágytam lenni, a nélkül hogy tudnám, mint kezdjek hozzá:
végre 1836. februárban önként, *minden anyagi vagy erkölcsi*
kényszerítés nélkül, odahagyám <D> a collegiumot, soha vissza
nem térendő. —

145 Eddig van, barátom, életem első időszaka, s itt következik
a fordulat. Jelenlegi állásom, hol a külsőre is kell tekinteni, nem
engedi, hogy életírásom teljes legyen. Ha meghalok, ám jegyezze

föl a biograph — ha lesz. De neked megvallom — *privatim!*
és te nem fogsz visszaélni bizalmammal. Fáncsi László etc.
150 jeles szintársaságot tartván akkor Debreczenben, én, hamár
szobrász nem leheték Ferency mellett, könnyebbnek találtam
Thalia zászlója alá esküdni. Elhatározásom mindenkit megle-
pett. Magok a tanárok e szokatlan jelenséget, hogy legjobb
tanulójuk egyike, csupán a művészet iránti vonzalomból, minden
155 anyagi kényszer nélkül, komédiássá akar lenni, a hivatás két-
ségtelen jeléül tekinték. Erdélyi, pártfogóm, mit se szólt ellene,
sőt az agg Sárvári magához hivatott, szavaltatott (s akkor
szép csengő hangom volt) és énekeltetett, s eléggülten ajánlá:
„csak Sekszpírt! Sekszpírt domine!” Igy lettem én színész,
160 azontúl is folytatva tanóráimat Erdélyi leányánál, azontúl is
hozzájárva ebédre, míg Debreczenben voltam. De a debreczeni
társaságot egy színési intrigue, nekem egész váratlanúl, fel-
bontotta, s april 1^{én} szét oszlott az, a nélkül, hogy hozzám valaki
szólt, vagy sorsomról intézkedett volna, kivéve hogy *Hubay*
165 néhány ujonczot (köztük Hegedúst ki kevéssel én előttem állott
volt be) néhány más vidéki kóborokkal együvé verbuválván,
az indulás perczében engem is megszólítottak, hogy követném
sorsukat. Nekem nem volt mit tennem. Haza, öreg szüelimhez,
kik belőlem *papot* vártak? Vissza a collegiumba, honnan olly
170 magas reményekkel távozám? Ez mind kettő lehetlennek
tetszett előttem s igy Hubayhoz csatlakoztam, annyi időt sem
vehetvén, hogy szállásomról ágyamat és ládámat fehérneműm-
mel s könyveimmal együtt magamhoz vegyem — de nem is fért
volna a szekérre, hol kezdő színésznek *nem competál* ennyi lomot
175 hordani. NKároly majd Szathmár, végre Máramaros-sziget lón
vándorlásunk Eldoradója. Képzeld a nyomort! padon hálni,
kabáttal takarózni, s kölcsön kérni ruhát, míg az ember mosat.
És ez rajtam történik, kit szegény öreg szüelim, minden vagyontalanságok mellett, kissé mégis elkényeztettek. Rajtam, ki u. n.
180 *élelmes ember* soha sem voltam, rajtam, kit éltemben *minden*
legkisebb csekélység végtelenül affligált. Ha volt is kedvem a
színészethez, a mint, hiszem, Debreczenben, jó társaságnál, volt,
— végkép elment az, e lumpok közt, e mellett az öntudat kígyói,
szegény apám s anyám nyugtalansága, <ölt> martak éjjel, nap-
185 pal. Magánosan bolyongék Sziget hegyein, az Iza partján, — el-
mélkedtem, vezeklettem. Egy nap, hasonló gyötrelmek közt álom
ért rám, — s jó édes anyámat halva láttam. A benyomás olly
erős volt, hogy többé nem vethetém ki fejből, ellenállhatlan
190 ösztönt érzék hazamenni, de mikép? Sziget Szalontáéhoz, az ál-
talam ismert úton kerülve, körülbelül 50 mérföld. A directorhoz

Hubayhoz fordulék, egy *huszast* kértem tőle, lehető díjamból, de fölöslegesnek láttam vele közölni szándékomat. Egy zsebkendőbe kötém egész vagyonomat, — kimentem a piacra hol 8 pengő krból egy cipót s egy kevés szalonnát vettem, azzal megindultam egyedül, gyalog. Első éjt az erdőben töltém, oláh fuvarosok tüze mellett a többit korcsmapadokon, — s így végre Szatmáron, NKárolyon, Debreczenen át, 7 napi gyalog vándorlás után hazaértem, nem nagy örömeire szegény szüleimnek. E szakaszát élettemnek csupán így szeretném összefoglalni:

„Néhány havi sanyarú vándorlás s hányattatás után, mi életben forduló pontot képez, u. azon év nyarán, már Szalontán leljük őt stb. —”

De az 1836-ik év még nem merítette ki csapásait rám nézve. Alig pár hétre hazaérkeztem után szegény jó anyám meghalt, choleraában, hirtelen. Apám, az én kóborlásom ideje alatt szeme világát teljesen elveszté (mi néhány év mulva ismét, orvoslás nélkül, megjött) — s most nézni a galambósz öreg embert, jó társát, egyedüli támaszát siratva, mint *gyermek!* Ha eddigi viszontagságom meg nem tanított volna is, hogy belőlem sohasem lesz *nagy ember*: most föl kelle ébredni a kötelesség érzetnek, s meggyőzni engem, hogy ősz atyámat nem lehet, nem szabad többé elhagynom. Elhatározám vele lakni a kis házikóban, melyet nem akart elhagyni hogy leányához költözzék. A város és egyház előljároi részvétellel tekinték sorsomat, — még azon őszszel megválasztának ú. n. *correctornak* (tanító a rector után, de jobb fizetéssel és több önállósággal mint a többi altanítók) — jóllehet e hely tavaszig nem lett volna üres, s így kedvemért egyszerre 2 corrector lón. Egy darabig atyámmal laktam, majd őt néném magához vévén, az iskola épületébe költöztem én is. E hivatal, melyben a magyar s latin grammaticai osztályokat tanítám, 1839-tavaszáig tartott, akkor egy évig irnok a városnál, aztán rendes aljegyző lettem, nem *megyei jegyző*, mint Kertbeny írja. 1840 novemberében, 23 éves koromban, megházasodtam, szívem régi választását követvén. Ez idő alatt, 1836–40, nem szüntem meg folytatni olvasmányaimat, de inkább csak szórazásból, mint ábrándos czéljaimat létesítendő, melyekről, ha nem mondtam le végkép, nem volt reményem őket valaha elérni. De izlésem így is a jobb könyvekre vezette választásomat, s inkább olvastam olyat, miről hallottam, hogy remekmű, mint olyat, mi több mulatságot ígért ugyan, de kevésbé volt nevezetes. Shakespeare német fordításait ekkor forgattam először, — s különös hogy egy bizalmas körben (1836) Bánk-Bánt elébe tevém Stibornak, miért illően ki is nevettettem. Homéért is

elővettem ottan ottan, küszködve a nyelvvel, melyből <nem
235 sokal>, alig tudtam többet, mint az iskolában tanulhattam s az
nem volt sok. (Plutarch életrajzaival már Debreczenben birkoz-
tam volt hasonlólul). Mind ezek czéltalan erővesztéseknek lát-
szottak, s mégis ösztönt érzék tenni, — keresni a nehezet, még
mulatságból is. A franciában Telemaque és Florián után Moliere-
240 be kaptam, a mi nagy feladat volt, — s Crebillon rém drámáival
gyöttrém magamat. Mindez házasságomig tartott, akkor föltet-
tem magamban, nem olvasni többet, hanem élni hivatalomnak,
családomnak, lenni közönséges ember, mint más.

Pár évig meg is állám fogadásomat. Az új a kedves viszony,
245 melybe léptem, elszórt, boldogított, hirlap is alig fordult meg
kezemben. Szándékom volt gazdaság után látni, melyhez nem
birtam elég ügyességgel, aztán hivatalom apró dolgai folytonos
jelenlétemet igényelték a tanácsházánál. Csak az est — a késő
est volt enyém, s azt olly boldogul tudtam tölteni. 1842 tavaszán
250 Szilágyi István, az író, <jött> egykori iskola társam, jött, mint
rector, Szalontára; ki már ismételve koszorút nyert a Kisf.
társaságnál s az Academia, épen Szalontán léte alatt 100 arany-
nyal jutalmazá nyelvtani munkáját. Barátom, később asztali
társam, tehát mindennapos vendégem lévén, természetes,
255 hogy a társalgás legtöbbször irod[almi] tárgyáról folyt. Ő min-
den könyvet, mi szemé elé akadt, hozzám hozott, kéretlen, sok-
szor tukmálva, ellenemre. Majd a görög tragicusok fordítására
unszolt, melyeket akkor a Kisf. társaság kezdé kiadni (s így állt
elő egy *Philoctetes*) majd dolgozatait olvasta fel, s kérte ki róluk
260 véleményemet, majd angol nyelvtant hagyott nálam, mely
nyelvet akkor ő sem értett, curiosum gyanánt. S én addig forga-
tám ez utóbbit, addig nevettem az olvasás bizarrságain, addig
törtem Hamlet magánbeszédét, melynek egy angol nyelvtanból
sem szabad hiányzani, hogy kedvet kaptam a német Shakes-
265 pearet összenézni az eredetivel. A munka nehéz, de annál inger-
lőbb vala: egy debreceni vásár meghozta nekem *János király* és
II. Richard olcsó stereotyp kiadását, — remekebb művei a nagy
mesternek nem lévén kaphatók. És nem sokára János király
magyar jambusokban szólalt meg, hogy ismét elhallgasson.
270 Később (1848) midőn a nyelvben már járatosb valék, újra elő-
vettem fordítani Shakespearet, de az eredmény, a közbejött
politikai viszonyok miatt, néhány töredéken kívül, csak az lőn,
hogy nevem, mint Sh. egyik fordítójáé, a Petőfi Coriolánja
czimlapjára került. Visszatérve az előbbi korszakhoz — én tehát
275 ismét beléestem az olvasás ragályába, a nélkül, hogy komoly
szándékom lett volna valaha mint író, <komolyan> föllépni.

De nehéz volt ellentállnom a kísértésnek. (1843 nyarán Pestre és Bécsbe tett rövid útam — hivatalos minőségben, szélesíté-
ugyan egy kevéssé látkörömet, de mint ide nem tartozó, egészen
280 kimaradhat.). — Egy falusi beszélyem némi tetszéssel fogadta-
tott az Életképekben. 1845 nyarán a megyei élet kicsapongásai,
mellyek szemem előtt folytak, némi satyricus hangulatot ger-
jesztének bennem, és megkezdem, minden előleges terv nélkül,
285 közönség elibe szánva, csak magán időtöltésül kezdék abba,
hogy kiöntsem bosszuságomat, mire más terem nem igen vala,
nem tartozván a kiváltságos osztályhoz. (NB. Nagy apám
nemes volt, s apám, a kutyabőrnek birtokában, nem vala képes
visszaszerzeni a kiváltságot, minthogy erdélyi fejedelemtől
290 (I Rákóczi György) nyerte volt azt a család). Hivatalommal,
mint főnebb érintém, napestig el lévén foglalva, tudtam időt
nyerni, százával önteni ama *szép* hexametereket, s tovább hur-
czolni a rám nőtt, a mind inkább szélesedő költeményt, a mint
épen a pillanat szeszélye hozta magával. Időközben a Kisfaludy
295 társ. jutalom hirdetése *vig eposra*, melly figyelmem először ki-
kerülte volt, nyár folytában ismételtetett — s én e véletlen ösz-
szetalálkozás által meglepetve, siettem satirai eposomat befejezni
s felküldeni. Ha Szilágyi még Szalontán van, kétségkívül tűzbe
dobtam volna: de ő még 1844. bevégezte a rectori hivatalt s a
300 Szepességre majd Pestre végre Szigetre ment. Engem egy részről
a 25 arany csiklandott — szerettem volna látni hogy <néz ki>
érez az ember, ki irod[almi] téren jutalmat kap; más részt
ugy sem volt *mit féltennem* ismeretlen nevemen. Különben, hogy
már a munka folytában éreztem annak tökéletlenségét, annak
305 magában e költeményben elég nyoma van. A VI. énekben az
idő malmáról szólván melly mindent, még az irod[almi] műveket
is leörli garadján, föl említve némelly rosz könyveket, e sorok
következnek saját munkámról:

Ott jön az én *könyvemnek öt első éneke* is már . . .
310 Oh jaj! a mélybe zuhant, honnét pora jegytelenül fog
Hullani majd az örök feledékenységnak ürébe.
s alább megint —

Nagy baj a költőnek . . . ha megúnta teremtett
Jellemeit maga is. stb. <Az>
315 Az aranyokat, mintha lottérián, megnyerém, bírálóim közül
egy elismerőleg, egy szinte magasztalólag, szólt a múról: de
fülemben csak ama harmadik szó hangzott: „nyelv, verselés
olyan, mintha irodalmunk vaskorát élnők.” — Ugy véltem,
hogy már most megállapodnom nem lehet, s 1846-ra népies

320 költői beszély lévén feladva, még az(on) év nyarán irtam
Toldit. Ekköri fogalmam a népköltészetről egy Szilágyihoz inté-
 zett levélben, nem ugyan széptanilag formulázva, de talán még is
 elég öntudattal, így van kifejezve: „*a népköltő feladata nem az,*
 325 *hogy elvegyüljön a durva nép között: hanem, hogy tanulja meg a*
legfensőbb költői szépségeket is a népnek élvezhető alakban adni elé.
 [”] Toldi jutalma nemcsak az eredetileg 15 aranyból álló díjnak,
 kivételkép, 20-ra emeltetése, nemcsak a váratlan fogadtatás
 kritika és közönség részéről de Petőfi s több írók barátsága is lőn,
 330 kik azonnal sietének az egyszerű vidéki jegyzőt, mint hasonlóju-
 kat, körükbe fogadni, s a választottak közé avatni. 1847. készen
 lett *Murány ostroma* és nagyrésze a *Toldi estéjének*. *Murányban*
 olly nyelvet akarék megkísérteni, melly az irodalmi s népies
 nyelv közt mintegy középet tartson — erős legyen, de ne czikori-
 nyás, olly nyelvet, melly szélesebb olvasó körrrel bírhasson, mint
 335 csupán a művelt <emb> közönség, így akarván egy részről a
 költészi nyelvnek nagyobb népszerűséget, szerezni, más részt a
 népet egy fokkal <szin felj> magasabb olvasmányhoz szoktatni.
 A cél úgy hiszem megjárja — sikerült-e nekem, az már más.
 Különbén sokat ártott Muránynak, hogy a cselekmény<eket>t
 340 mindenütt drámaivá akartam tenni, érzelmeket, indulatokat
 apró részletekig festeni, mintha leírhatná azt a költő, mit a szí-
 nész mimikájával ki tud fejezni, Mindazáltal e mű jobb fogad-
 tatást érdemelt volna, mert 1848-ban jelenvén meg, a politicalai
 rajongás miatt teljesen ignorálták, — soha senki meg nem bírál-
 345 ta, tudtommal. Egyébiránt Kertbeny hibáz, midőn azt mondja,
 hogy ez pályamű volt, s hogy én Petőfi, Tompa, mind versenyez-
 vén Szécsi Máriával, Szász K. nyerte el orrunk elől a jutalmat.
 Igaz, hogy a Kisf.<K.> Társ. pálya feladása ébreszté bennünk
 a gondolatot, Szécsi Máriáról írni, de egyikönk sem olly czéllal,
 350 hogy pályázzon. Te ezt magad is tudod, gondolom. Az 1848—49
 viharos évek izgatottsága alatt keveset dolgoztam, mert nekem
 erre nyugalom kell. Nehány vers, néhány kisebb elbeszélés a
 folyóiratokban, ez volt minden. De már ekkor megkísértettem
 a balladának ama népi, eredeti formáját, (mellyek közül,
 355 a mint tudod, legjobban sikerült Rákócziné; bár az illyeneket:
 A<rva> rab golya — Szőke Panni, Varró leányok — szinte e
 nemhez lehet sorolni) — ellentétbe a mi németes, mesterkélts
 s érzelgős vagy declamáló balladáinkkal. Petőfi e részben inkább
 utánam jött mint megelőzött, legalább a *Megy a juhász* nem volt
 360 az én mintám, de az övéi, lehettek az én kísérleteim. (Ujabb
 versei közt van egypár afféle). A forradalomnak egy ideig csupán
 távoli szemlélője voltam, s a Vasárnapi ujságnak, [*A nép barát-*

ja] mellynek szerkesztésével megkináltatám, csupán nevémet kölcsönöztem oda, mint szerkesztő társ, (azaz csak dolgozótárs) 365 — magam folyvást Szalontán maradván. De 1849 tavaszán, bureau-hivatalt kértem s nyertem, a magyar belügy minister alatt, s előbb Debreczenbe, majd Pestre tettem át lakásomat. Az okok, mellyek e szerencsétlen elhatározásra birtak, kevésse valának politicalai jelleműek. 1848. folytán többször is (3 szor) 370 megfordultam Pesten, s fényét megkezdem kívánni, mi természetesen elégtelenné tón alacsony helyzetemmel; nevelé ez elégtelenséget az is, hogy a zűrzavaros időszak alatt alig kaptam meg valamit jegyzői fizetésemből, a város belügyei, mindinkább bonyolodtak, a hivatal, a körülmények miatt, mind terhesebbé 375 vált. Ehez járult író barátim ösztönzése: keressék magamnak valami állomást, melly a központhoz közelebb vigyen, — s magam is vágytam az írói körökkel gyakoribb érintkezésbe jöni. Igy tehát, a forradalmi fegyverek szerencsését is hallván, 1849-tavaszon előbb Debreczenbe, majd Pestre mentem a ministeriummal, mint fogalmazó. Családom egy előre Szalontán maradt, holmimat eladandó és készülve a felutazásra; midőn a hírre, hogy az orosz Debreczen alatt van, búcsut vevék a ministeriumtól s 380 jun. végén visszasiettem családomhoz. Nem is foglalam el többé hivatalomat a belügynél, Szegeden nem voltam, Váradon [—] a belügy oda menekült Szegedről — már csak látogatni. Bekövetkezé a catastropha, mint magán egyén, laktam Szalontán 1851 őszeig, midőn Kőrösre meghivattam. Attól fogva itt vagyok. Szalontai tartozkodásom idejére esik a félév (1851) midőn, többnyire Geszten tanyázva, Domokosnak órákat adtam a költészetben. A forr. legyőzetése után kevesebbet dolgoztam mint a forr. előtt aránylag; bizonyos lyrai hangulatba estem, a nélkül hogy lyrám mindig teljes hangot adna. Munkáim a divatlap — s 385 más folyóiratokban közlött apróbb verseimen kívül, ez időszakban *Katalin* költői beszély — *A nagyidai cigányok* (mellyet ugyan már Kőrösön végeztem be) népies vig eposz, olly kedélyállapot kifolyása, midőn a világ (gal) folyásával és önmagammal meghason[u]lva, torzalakok festésében akartam kárpótlást keresni. Legközelebb (1854) némi változtatással az első kidolgozásban, megjelent *Toldi estéje*. E művet Pesten, (több) egy írói bizalmas körben, hol a jeles ítéssz, a veterán Szemere Pál is jelen volt, még 1848-ban, felolvasván, szóba jött, milly czélszerű lenne a hős *férfi korából* is dolgozva egy epost, az egész trilogiává alakítani. Ettől fogva sokat foglalkozom ez eszmével, megis kezdettem *Daliás idők* czim alatt, néhány énekig vittem, majd ujra 400 dolgoztam, a nélkül, hogy eddig befejezhettem volna. Legfőbb 405

akadály, mi e tekintetben rám sulyosul, az, hogy a Toldi monda a más két darabban már szinte ki van merítve — én pedig az eposzt *mondára*, a nép tudalmában is élő mondára szeretem alapítani, a légből kapott eposzok iránt ellenszenvvel viseltetem, hiányozván azokból az, mit én *eposzi hitelnek* nevezek. Le fogom-e küzdhetni ezt az akadályt, még nem tudom. Egyéb működésim a folyóiratokba 1849-óta előtted is tudvák: (Hölgyfutár, Csokonai lapok, Emléklapok, Magy. írók füzetei, Röpivek, Łosonczy Phoenix, Remény, Enyedi Album, Nők könyve. 410
415 Viszhang. Szépirod. <szemle> lapok. *Délbibáb. Müller* naptára Thalia. Divatcsarnok, mind hoz tőlem valamit. Népkönyve, Falusi esték, Prot. naptár.).

Ime barátom, itt életrajzom, elég hosszan, mégis röviden. Egyszerű élet az, de mégsem nyugott csendes, mint némely 420
425 gondolná: folytonos küzdés, melyben *én* voltam a gyöngébb fél. Több eréllyel, szilárdsággal, kitartással tán lett volna belőlem valami, de ez hiányzott mindig. Tehetségem (a mit elvitázni nem lehet, különben nem volnék ott, ahol most vagyok) mindig előre tolt, erélyem hiánya mindig hátravetett, — s így lettem, 430
akárhová teszed. Éljl boldogul!

barátod
Arany János

U.i. Petőfiveli viszonyomat bővebben is érintheted, az ismeretség kezdetét, látogatását jun. 1847. (jun. 1—10) majd nőjével 435
october végén, mikor vitte Pestre. — 1848 Pesten kétszer, Debr. egyszer voltam vendége s január végétől májusig (1849) családjá nálam lakott Szalontán.
Még egy szót!

Utólagosan megolvassván a Kertbeny-féle életrajzot, ab- 440
ban, a már kijegyzett hibákon kívül, még csak a következő tévedéseket találtam:

1. Nem emlékszem, mikor tanultam olvasni, pedig 3 éves koromból már több dologra emlékszem s így nem tévedek, ha 4—5 év helyett 3—4 évet mondok. 2. Debrecenben nem ragyog- 445
tam mingyárt az első tanulók közt, csak kisújszállásról visszamentem utáni nyárom küzdöttem fel 150—160 tanuló közt magamat 6-iknak. 3. Anyám halálát álmodtam, nem csak úgy

éreztem meg. 4. Nem mingyárt a marcziusi napokban, de egy év
mulva, Május 9. 1849. neveztem ki concipistának; a többi,
450 olly módosítással, mint én megirtam, állhat. S a Petőfiveli
viszony kezdete elég jól van előadva. Kertbeny az életrajzot
saját levelem után írta, az ördög tudja, honnan szedte belé e
baklövéseket!

705.

ARANY—TISZA DOMOKOSNAK

[Nagy-Kőrös, 1855. június 8.]

Kedves Domokos!

Midőn olly hosszú hallgatás után becses sorait vettem,
azon reményben is sieték Pestre, hogy hátha még valami vélet-
len által találkozhatunk, de ebből semmi sem lett. Nincs hát
5 egyéb mód a találkozásra, mint elmozdítnom Amor urfit Ariosto
híres kalamarisától (Melyet Gyulaitól nagy köszönettel át vet-
tem!) s belemártani gyöngé tollamat.

Azonban a sors, melly majd egy eget földet felforgató
vihar, majd egy óriási szerencsétlenség, majd egy kis főfájás,
10 majd végre egy látogató alakjában találkozik velünk, hozzám
veté Szilágyi S. collegámat s a levélírás félben maradt, csak
most de dato 8-a junii, veszem föl ismét az elejtett fonalat,
miután becses levele és csomagja megérkezvén, emlékeztet,
15 hogy még is százszorta jobb ember Domokos, mint én. De ne
várja tőlem, hogy találkozásunk első percét kritikával keserítsem
meg, olly szörnyű ember, olly Heródes én nem vagyok, — más-
korra halasztom ezt. Most hadd üdvözlöm, édes Domokos,
mint olly embert, „ki sok szigetet látott és tengert” s ki még
20 többet is fog, hihetően, látni. Ez előnye a születésnek kipótol-
hatlan s én sokszor vágytam már, hacsak annyi tengert is látni,
mint a Korhány egyik mocsárja, vagy a geszti tó a kertben,
hol esténkint Kazinczy híres odája olly szivrehatóan zeng a
„hold szép kereke” alatt. Hiába! „Pusztán születtem és pusztán
lakom” — s ezzel kell megérnem, mint sorsom azt parancsolja,
25 mit a kocsordi papnak a prédikációt hallgató török basa, midőn
amaz Corinthust, Thessalonicát etc. emlegette: „hagyd el azo-
kat, fiam, azok a nagy és hatalmas török szultán tartományai:
elég legyen neked Kis-Kocsord és Nagy-Kocsord!” Az én Kis-
Kocsordom Szalonta és Nagy-Kocsordom Kőrös: aztán panasz-

³⁰ kodjanak hogy a magyar költő nem bír olly széles világnézlettel, mint példa[!]ul egy Byron! „Ki az oka? ki hibája?” mondaná Csokonai.

Kovács Bácsi halálát szivemből sajnálom: mikor ezelőtt $\frac{3}{4}$ évvel utolsó levelét vettem: már akkor megmondtam, hogy ³⁵ e levél bizonyosan utolsó — 12 vagy 15 rókát összelődözni herculesi feladat s én azt hiszem, hogy ő már . a rókákban van!

Egyébiránt, mióta édes D. eltávozott, a körösi élet semmit sem változott (Rím) — mi pedig, én és családom, csupán annyit, hogy most tavaszon sorra, azaz rendre (rakáson mint a rend) ⁴⁰ mindnyájan betegek voltunk, főleg Julcsa, ki veszélyesen szenvedett. Lakásom most az iskola tőszomszédságában, tehát a muzsák közelében van, azért írok oly roppant sok verset. Ifju kedéllyel, változatos élet mellett, könnyű azt tenni, ugye kedves D.? de ha az ember vénül, s a mindennapiság száraz ⁴⁵ malmában csinálja a circulus vitiosusokat: akkor aztán Pegazusa nem olly könnyen rugdalózik.

Adja át, kérem, üdvözlésemet kedves szüleinek s testvéreinek, nem különben önmagának szíves ölelésemet. Ha ez utolsót, nélkülem, nem tudná végrehajtani: igyekezzék módot ⁵⁰ lelni benne, hogy begyakorolhassa.

Szeretettel

öné,
Arany János

[Címzés:]

bérmentve

Tisza Domokosnak,

szeretettel.

Utolsó posta: Szalonta.

Geszten

706.

ARANY — TOMPA MIHÁLYNAK

NKörös, június 8. 1855.

Kedves Miskám!

Már egyszer hozzáfogtam válaszolni utolsó leveledre, de valaki megzavart és én ritkán tudom fölvenni az egyszer elejtett fonalat, újra kell kezdenem. Pedig az idő halad, s ha levelem olly ⁵ gyorsan ér Hanvára, mint hozzám a tied (Majus 6. kelt s 18-án kaptam) úgy e ho folytán már vagy kapod meg, vagy sem —

mert hiszen nem lakol Amérikában ! Félek, megelőzőm a postát, elébb ott leszek in persona. Mert, jól megjegyezd, mióta elhagytál bennünket, egyszer sem változtattam még előbbi határozatomon, meglepünk, kiélünk, meguntatjuk magunkat veletek, hogy másszor ne legyen szátok panaszszal tele. Az időt, napot meghatározni még nem tudom — Augustus vagy September — annyi bizonyos; az ott nyaralás ideje 2 hét, jövés-menés egy hét, vagy, a mi ebből fenmarad, az tiszta haszon, *nektek*. Bizúgy, édes Miskám — a te háromszori látogatásodat csöstitül s kamatos-
10 tül szándékom visszaadni, azért csak hizlald a méhet, Julcsa Laczi majd segítnek fogyasztani. Van-e házad, vagy nincs? azzal én nem gondolok, kiverlek a szobádból, és bequartélyozom magamat, mint bakkancsos. — Hogy pedig e jó szándék az idén
15 csütörtököt ne mondjon, mint tavaly, már elkezdtem összeírtni verseimet, a munka foly tűzzel-vassal — eladom, a ki veszi. Ez a gyűjtés unalmas dolog; régibb versein az ember látja, hogy itt vagy ott foldozni, tatarozni kellene, itt vagy ott a rás-
20 poly hasznos volna, — de röstelli, vagy nem tudja. Az ember megszokta azok hangját, szavait, s ha változtat rajtok, a folt úgy kírí, [kírí] mintha ócska dolmányt uj posztóval foldna meg; ezért, ha már ki akarja adni (s denique bolond volna, ha ezt
25 nem tenné, mert halála után más ugy is összeszedi s nyereszke- dik rajtok) jobb hagyni úgy, a mint vannak. Ez eljárást köve- tem én is, kivéve hol a hiba nagyon szemséértő és könnyen igazít-
30 ható. Azt hiszem, bár számra nem sok, válik belőle egy jóraváló füzet, mert nagyobb beszélyek is vannak közte. — Szilágyi Sándor megkapta versedet és leveledet, — a honorariumot is el akarta küldeni, de épen nem volt apró pénze. Fene gyerök az a
35 Sándor, itt nem is szól semmit, hanem beverbuválja az országot, s akkor sül ki, hogy ő kalendáriomot szerkeszt. Ezen egyébiránt nem csodálkozom annyira, mint azon, hogy még eddig belé nem kapott. Friebeisz, Vahot, Jókay, Gereben, minden ember mozog a naptár-irodalom frís gyeptörésén, csak ő nem! ez rettenetes.
40 Velem furcsán járt. Sejtett nálam néhány verset, mit közelébb s betegségem alatt componálék vala, s egy nagyon megtetszett neki, — gondolá hogy majd ráteszi a kezét. Azonban én, pün- kösdkor Pesten lévén, a verseket elosztogattam — azt különösen Kemény foglalta le, a Pesti Napló számára, mellynek szerkesz-
45 tését átveendő. Roppant journalisticai mozgalom van ott! Török a bécsi „Magyar Kurirt” akarám mondani „Sajtót” fogja szerkeszteni, s engem, az ő szokott modorában rútol le- fülelt. Tomori páholyában, hova látogatni fölmentem, — „ki az ki ül” ki más, mint T. János druszám. Meglapított, megölt.

⁵⁰ Hogy ő neki már volt szerencséje, ő ismer, ő így, amugy tisztel & c. „Emlékszem” felelék, „volt szerencsém a Komlóban, — s bocsánatot kérek, hogy be nem válhattam ottani ígéretemet” (a mondvacsinált vers, tudod). „Ah kérem, semmi, semmi, hisz úgy is most lapot indítok meg a magyar nemzet dicsőségére,

⁵⁵ Bécsben, — annak igen válogatott irodalmi tárczája is lesz, — remélem —” „Nem merek ígérni — eddigi ígéreteimet sem vagyok képes beváltani, lusta vagyok, nem dolgozom” & c. — „De kérem így s így — „Igen szép dallam ez a Hugentottákban — ki az? Hollósy? — „Csak egyet az első számba, ígérje meg —”

⁶⁰ (fogdosás, tapogatás, büdös száj) — „Add a csövedet, Tomori! — „No kérem, — lehet szerencsém a lapot megküldeni. — s ottan-ottan valamely vidéki tudósítást is szívesen fogadnék” — „A lapot nem kérem, míg érdemet nem adok rá —” „No de az csekélység, én tiszteletből is megküldöm — csak egy verset, csak

⁶⁵ egyet, úgy-e lesz olly jó —” „Nem ígérhetek semmit, ha lesz, nem mondom hogy nem küldök —” S más nap Lisznyai, ki jelen volt, mint hamis tanú hirdeti és mondja szemembe, hogy lekötöttem magamat Török Jánosnak dolgozótársul. Mít mondasz rá?

⁷⁰ Egy irodalmi titoknak is jöttem nyomába: Tomori egy olly lapot (belletrist.) akar megindítani, a millyen még nem volt. Napi lap és heti lap egyszersmind. A szerkesztés alkalmasint Jókayra lesz bízva. Friebeisz Délibábjáról már hallhattál. Ergo: Délibáb, Hölgyfutár, Viszhang, Divatcs. és az *ignota quantitas*:

⁷⁵ volt-e már ennyi? Miután egy lapot nem képesek jó munkákkal ellátni, csinálnak 6-ot.

De elég is volt már a literaturai ostobaságokról. Egy idetartozó kérdést nem is merek említeni előtted, mert nem tudom, mikép hatott rád. Azt tudod, minő véleménynyel vagyok

⁸⁰ verseid és a magaméi felől, s nem hiszlek olly elfogultnak, hogy valaki hibája miatt rám is kiterjeszd neheztelésedet. Hagyjuk e kényes tárgyat: azt tán csak nem gondolod hogy benne nekem is részem volna. Ha a gondolatidat tudnám e tárgy felől, én is nyiltabban szólnék s fogok is majd. Addig fátyol reá.

⁸⁵ Irtam már, hogy a betegség sorba járt bennünket. Julcsa már régóta jobban van, — de még most is orvossággal él s diatétát tart mirigyei miatt. Haja elment. Nőm lábai gyakran fájnak s megdagadnak; ezt megint nem szeretem. Én, kivéve a fejfűgást, melly a sirba fog kísérni, jól vagyok, sokat eszem, jól al-

⁹⁰ szom — s általában elég vidor kedélyem van. A vizet javaslatod szerint használom és csakugyan frisebb is vagyok utána. Keveset dolgozom — aránylag még is többet, mint a mult esztendő-

ben. Pestre a Berecz albuma ügyében mentem, nagyon kért, s nem lehetett józan kifogásom. Csak két nap mulattam ott — a
95 mi egyébiránt nálam sok. —

A miről rég kellett volna emlékezmem: fiad picturája igen szép. Látszik, hogy tőled tanulta. Legalább nagyon hasonló ahhoz, mit te néhány év előtt, mint háztelked rajzát, hozzám küldöttél. Mondjad neki: „ember vagy fiam!” — Csakhogy már
100 ők is egészségesek — áldja meg őket az isten!

Teleki felett mondandott beszédeből még nem láttam példányt. Ha küldesz, megköszönöm. Jókaynak felhoztam, hogy nem bánnád, ha már válaszolna. S ő csudálkozott, hogy van ember, ki azt hiszi, hogy ő eljárt valaha valamely commissióban
105 — s hogy el fog járni valaha. Nem tudom, ez csak tréfa volt-e vagy igazán oly restül viseli magát. Nekem egyszer néhány pengővel volt hátrányban, se hozzám nem küldte, se commissiómat (egy szabót ott helyben kifizetni) el nem végezte vagy másfél esztendeig. Ez már neki, úgy látszik, szokása. —

Szállásom most a másik extremumba esett, t. i. épen az iskola tövében van. Nincs oly nagyszerű, mint a másik, de még is több kényelmet ad, falusi szabásu embernek, — itt nem kellend, Miska, a temetőbe menned sétálni, vagy akarod, vagy nem. Oh te Miska! ha akkor beteg nem vagyok, hogyan üldözlek
115 vérig a tréfával! — Kert is van egy kicsi. Advocem *temető* — úgy hallik Szász Károly megházasodott, vévén feleségül az erdélyi magas aristocratia egy sarjadékát, valami gr. Kemény leányt, — milyen alliance Erdélyben nem oly ritkaság. — Barabáshoz ő is küldött be egy photogr. arczképet: olyan rajta mint egy
120 palástba burkolt cigány. Fekete, mint a *subiczka*.

De immár papirom vége felé járok,

Mellyet is, mint üres fiókot, bezárok. Csupán azt jegyezvén még meg, hogy nem csak a te fiadnak van galambja, hanem az enyémnek is — 3 pár — ezzel kezdtük meg a gazdálkodást új
125 szállásunkon. Azt pedig, ki légyen a *kis Kálmán*, te bizonyosan jobban tudod mint én — mert azt hiszem, csak nincs még két fiad. Emiliát, ha nem tudta nélkül irtad e szép nevet a levél alá, csókold meg nevemben és pedig rögtön, mihelyt levelem kapod, — az elmulasztást számon fogom kérni, s az áthágót keményen
130 büntetni. Fogadjátok viszonzásul legszivesb baráti, respective barátnői csókunkat.

híved mindenkor
Arany János

Geszt. Jun 13-án 1855.

Édes Aranybácsi!

Tegnap vevém kedves levelét, melyben valódi örömömre, a régi jó kedély ragyogványait feltalálnom lehet. Én ugyanis mindenfélét hallottam össze vissza az Aranybácsi spleen-jéről⁵ és a többi; mit már most onnan magyarázok, hogy az illető imádók és tisztelők, igen költőietlennek tartván egy óraforma Kőrösi tanár életét, ki a mellett elégedett és jókinézésű is; önt egészségi jó hírének rovására akarták átszellemíteni. —

Nagyon szép dolog az utazás, és jó kinek rá elég pénze¹⁰ van; de mégis higgye el Aranybácsi, jobb szeretnék akár Kis-Kocsordon maradni is, mint a felséges Sultán tartományait bujkálni. Mert ugyanis az utazás és utazás között nagy a különbség; az enyim pedig azok közé fog most is tartozni melyek édes keveset szélesítik a világnézetet. Mint Olaszhon, vagy is¹⁵ még inkább, Egyiptom is csak egy harmadrendű Anglia lesz, hol angol fogadóból élni, angol tourist- és invalidokkal találkozni. Már pedig a komisz angol lehető legprózaibb és legostobább lény a világon.

Aranybácsiéknak s különösen Julcsának betegségin igen²⁰ búsulnék, ha már meg nem gyógyultak volna; így hát nem marad egyéb, mint istenáldást és egészséget kívánni mindnyájuknak!

szerető tanítványa
Tisza Domokos

25

A határon¹

Eső esik, a szél is fú
Az idő ködös, szomorú.
— Én mégis oly vidám vagyok,
Feléledek, megújulok . . .

30

. . . Én, a ki szép Ausonián
S napjának izzó sugarán
Hervadtam; — és mint egy aszót
Álltam szomszédjaim között!

¹ A.J. kritikáját e versről ld. 582. 1.

35 Óh mert a cseppben mely esik,
Hon! borúlt eged ko[!]nnyezik,
Óh mert a szél a mely fuval
Zöldhalmairól költ sohaj!

Esik eső, és fú a szél
A megtérő szív újra él.
40 Mert minden csepp rá balsamfr,
— Idegen napnál többet ér.

Áldassék ez a pillanat,
Midőn határod befogad
45 Hazám! újonnan engemet.
— Megújulok, feléledek!

Itthonn²

Úgy vagyok én mint az útas,
Ki borús éjfelen utaz,
50 S ráborúl a nyári hajnal,
Enyhe léggel nyájas arccal.

Itthonn vagyok, itt a pusztán,
Minden fűszál hajlik hozzám.
A hajnal értem pirossabb,
Az öreg torony magossabb.

55 Minden réten, minden ágon
Mindenütt az én virágom,
Minden bokron, a madárka
Szájában a nótám járja.

Minden napom ünneppé lett
60 Csendes élet, boldog élet,
— Amelyben csak az a dolgom
Hogy jövőmet kiálmodom.

Az utolsó lovag³

65 <(A magyar aristocratia hattyuadalául)>
Elválva voltunk mostanáig,
Együtt vagyunk, de nem sokáig.

²⁻³ A.J. kritikáját e versekről ld. 582. l.

— Fel élvre hát lány! Függe rajtam
Ajkad enyhítse szomju ajkam.

70 Az arany kelyhet vedd kezedbe,
Csordultig álljon benne nedve.
— Ha nyujtod és szemembe nézel
Megtelik az édes színmézzel.

75 Fut az idő, az élvek tűnnek.
— Vígadjunk hát míg tart az ünnep!
Az ország utolsó lovagja,
Torát előre meglakhatja.

80 S bár éltem volt is egy borús nap,
Mely éltető sugárt nem adhat:
— Vérben nyugszom le! , s emlékemnek
Mindjárt aranyfelhők teremnek!

... Elhullok a végső csatával,
Együtt halok meg a hazával...
— Lány[!] csókot adj! balgát beszélek
Hiszen szeretlek, hiszen élek...

85 ... S a föld gombája, dőre pórnép
Mely még a borús napra ordít.
— Látván hogy síri éj fogadja,
Lovagok estét megsiratja...

90 Óh! jer. ölelj öröm leánya
Légy bánatomnak szivárványa.
Kedvednek tarka kendőjével
Töröld kínom égő csöppét fel!

708.

T O M P A M I H Á L Y — A R A N Y N A K

[Hanva, 1855. június 18.]

Kedves barátom!

Én ha hozzá fogok a levélíráshoz, be is végzem; már úgy
a hogy, hosszan vagy röviden, de bevégzem. Alkalmasint most
is a rövidebből jut neked, de vigasztald magadat, megnyered a
5 gyorsaságon, az időben. Time is money!

Nem igen szeretem a calculálást, melyet hozzánk-jöttötök-
re teszes; meddig mulattok nálunk? azt kár vetegetni, midőn én
még ezen kételyemből sem tisztultam ki hogy valaha elindulja-
tok. És kérdem: miért kellene a jövetelt épen szeptemberre ha-
10 lasztani? hát nem mindegy-e a vacatio elején jönni hozzánk,
s az ut után magatokat még otthon kipiheenni october 1-ső
napjaig? Mindenesetre Augustusban jöjtek! jöjtek mihelyest
az iskolai dolgokon átesel; aztán menjetek haza a mikor tetszik,
mi egy szóval sem marasztunk. Hogy tudod azt hogy nekem
15 szeptemberben nem lesz-e utam valahova s hogy a szeptember nem
lesz-e esős, kellemetlen? Szóval ebben állapotjunkt meg: tudósít-
satok előre indulástok napjáról, persze *teljes bizonyossággal* s az-
zal a kikötéssel hogy hét közepén *ne* induljatok, hanem vasárnap
vagy hétfőn vagy kedden. továbbá a szűnnapok elején jöjtek,
20 azután a mikor tetszik elmehettek isten hírével. Házunk, egye-
bünk lesz elég két egymást szerető családnak.

Hogy költeményeidet összveszeded igen jól teszed! hatása
bizonnyal meglesz, mint mindennek a mi tőled jön; azt hiszem
árát is becsületesen megadják. Csak úgy ne *állitodjon* ki mint az
25 enyém.

Nőm lábai szinte fájnak, estére megdagadnak; nem jó
lesz-e tehát nekik augusztusban az itt özönnel lévő fürdők vala-
mellyikében néhány napot tölteni? én azt hiszem igen! mi ma-
gunk is jól mulatjuk magunkat mellettök!

30 Meg egyet: *verseid- s verseimről, valaki hibája miatt rád is
nehéztelésemről* sat a mit irsz abból egy szót sem értek. Mi alkal-
masint bosszantóbb mintha érteném. Jánoskám! így nem kell
írni soha! Vagy semmit a dologról vagy kifejtteni teljesen. Rögtön
válaszolj és fejtsd ki magad!

35 A Teleky féle beszedből ma indul egy.

Ezt a Ballaginak szóló levelet *markozd* meg és rögtön
expediáld. Csókolunk benneteket!

barátod
Miska

40 Hanva jun 18. 1855.

[Címzés:]

Arany Jánosnak
Pest

Nagy-Kőrösön

ERCSEY SÁNDOR — ARANYNAK

Szalonta, június 22. 1855.

Kedves bátyám!

Mi dolog ez, — harag, indifferentismus vagy elfelejtkezés-e? — Én egyiknek sem vagyok hajlandó, vagy legalább nem szeretném hinni. Öt = 5. egész hónapja, hogy rólok nem tudunk semmit, mert nem írának egy betűt is. Én is csak próbáltam eddig türelmemet, s mintegy dacolni akartam; de most már mégis megszakadt türelmem fonala, s nem állhatom meg hogy legalább annyit meg nem kérjek, mikép, ha csakugyan haragusznak (:mert egyéb okát 154. napi hallgatásnak nem gondolhatunk:) mivel adtam reá okot? Vagy tán a nagy lotteryát nyerték meg bátyámék?

Irjanak tehát már valamit bátyámék, mert különben én sem írok; a minthogy elhallgatva a temérdek szalontai ujságot, — leveletem ezennel be is rekesztem.

¹⁵ Egyébiránt ezerszer csókoljuk mindnyájokat

szerető öccse
Ifj. Ercsey Sándor

[Címzés:]

Arany János főgymnasiumi tanár urnak.
Szolnok[felé]

N. Kőrösön.

ARANY és TÁRSAI — OBERNYIK KÁROLYNAK

[Nagykőrös, 1855. június vége kb.]

To

nyám-nyámov kai mikro Obernyikojo. Atyának, fiunak kai szentléleknek nevében!

Hogy a Professorátusch illő öszhangban legyen, s az entwourf mindent nivelláló tendenciájának elégtétessék, Nagy-Kőrös városa jónak látta a Tanárok sorozásánál a mértéket alább szállítani. E törpe cél elérésére bocsátók el körünkből a nagy Muszkát s választók helyébe a kis Szerencsent, így hozaték ide Csykay Szeleky Dééjáák st efféle. Közelebbről Ács Zsiga atyánkfia

10 helyett ki 5' 2'' és 10''' magas TÉGED választánk meg, ki csak
3' és 6'' magas Niám-niám vagy. Hogy a neked ajánlott állomas
elég biztos, annak bebizonyítására csak azt hozzuk fel, mikép
Mikulásch tanácsnok és jogtudor ő nagysága közelebb ittjárta-
kor mondá, hogy mint biztosch [kútfő]-kből értesülve van a
15 magas MINISTERIUM vég célja nem egyéb, mint az hogy
testületünkben senki se legyen oly magas mint Director Warga
m. t. t. l. t. (a monyos tökös tanárság logó tagja.)

Ennél fogva remélheted hogy te leszel a magas kormány
által rendessé először kinevezendő tanárkodó férfit. Csak azt
20 nem tudjuk ha nem vagy e bis-niám? Ha az találsz lenni . . .
nagy baj, mert mi körösiek csak a felekezetünkhez tartozókat
becsüljük. Ez esetben legjobb lesz ha egyik farkadat a kecskeméti
muzeumnak hagyod, hogy Ballagi Károly ott állítsa fel köz-
szemléletre, s csak a másikkal jösz át (Nőink érdekében jobb lesz
25 csak az elsőt hozni magaddal)

« Kecskeméthez bucsuszókat irván, | Keservesen és zokogva sir-
ván, | Megcsokolván Director Ádámot, | Csordásné vasuthoz a
ládámot, | Vigyázzon mert igen könnyen nyiló, | — Isten veled jó
barátom Filó, | Isten veled collegam Ballagi — | Meg ne lopja
30 ládámot valaki, — | Ha kezét még valaki megkérné, | Menjen férj-
hez édes jó Pintérnél | Ilyen a sors! ó hogy meg kell válnom, |
Kártyatársim s édes jó káplánom | Hova megyek nem a világ
széle, | Visszajövéken még » — s több efféle.

Kecskeméthez bucsuszókat irván, minden egyebet ott
35 felejtethsz, hagyhatsz, csak jó kedvedet ne! Siess rangodhoz
illően egy nagyszerű IGEN-nel felelni, mert különben Isten
Jezus Maria Felfeszített Pilatus ugyse ugy öszveszidatunk Szi-
lági Organumunkkal hogy olyat soha sem láttál.

E levél XI férfitu legszentebb érzelmét tolmácsolja

40 Következnek az aláírások

Warga János Director ×

Lossonczy László. Jegyző (s.k. !!)

Kiss Lajos prodirektor.

Tsykay Imre lelkész ×

45 Johann v. Weiss.

Arany János.

Mentovics Ferenc mpr. Oben Hinten

Diakh Jo'sepp × Földes Úr.

Dr. Med. de Przdvszkmzl Elder Daniel fon Lengyel

50 Franciscus Salamon L. Sig.

Szilági Sándor (:L. S. :) — Lofasz a' seggedbe.

[Címzés:]

A nagykőrösi Obergymnasium Tanári testületétől
Tekintetes tudos porubai Obernyik Károly urnak quondam
kecskeméti jelenleg nagykőrösi Professor urnak

Kecskeméten

711.

ARANY — ERCSEY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1855. június 30.]

[A házvételkor Ercsey Jánostól kölcsön kapott pénz miatt ír. Törlesztésre felajánlja Szalontán kölcsönben levő 200 vft.-ját, ha sógora ezt elfogadná. A teljes összeget készpénzben most nem tudja kifizetni.]

712.

ARANY — ERCSEY SÁNDORNAK

Nagy-Kőrös jun. 30. 1855.

Kedves öcsém Sándor!

Elevenjére tapintál lelkiösmeretemnek s valóban, magam is elborzadék az én rettenetes hanyagságom miá. Öt hónapja volna tehát, hogy nem irtam! Ez sok, ez lehetlen. Mikor utolsó⁵ előtti leveledet kaptam (áprilban, az igaz) oly erősen feltettem magamban, hogy rögtön válaszolni fogok, s oly élénken forgott elmémben, mit fogok írni, hogy e dologra, mint már megtörténtre emlékeztem vissza, azt hívén, te tartozol válaszszal. Egyébiránt oly rég irtam már, hogy azt sem tudom, min kezdjem.

¹⁰ Tehát: márcziusban Tompa, egy csomó pesti emberrel nálam volt, s oly jó estét töltöttünk együtt, hogy még akkor éjjel kilelt a hideg s nehány napig nem birtam lábra állani. Alig voltam jobban, Julcsa egy előttem addig ösmeretlen, de veszett nyavalyába esett, abba, mit németül rothlaufnak és¹⁵ magyarul orbáncznak neveznek. Roppant nagy mértékben volt rajta, fejét akkorára fúttá, mint egy véka, nagyon nehéz beteg volt. Szerencsére maga a természet (Károlyi assistentiája mellett)

bő orrvér folyás által segített rajta. De tovább egy hónapnál volt igen gyöngye, s maradványait, egy csomó scrophulosus mirigyet és kopasz főt, most is hordja. Ez még mind kevés. Az ő betegsége alatt én recidiváltam, s egy pár hétig ágyamat, vagy legalább szobámat kellett őriznem. Így az anyját nem válthatván fel az ápolásban, ő maga nyugtalankodott éjjel, nappal, pár hétig le sem feküdt, miután Julcsának más ápolónője nem volt de nem is szenvedett mást maga körül, lévén iszonyú nyűgös beteg. Tudod, milly nagy leány szolgálónk van: az nem sokat könnyíthetett rajta, s pour combler la malheur, az is beteg lett s néhány nap otthon feküdt. De már ekkor Juli sem birta: ágyba esett, alig tudott kiépülni, lábai, a mint a gyermek emelgetésében megfájultak, fájósoknak maradtak mind e mai napig. Hátra van Laczi; őt négyszer vagy ötször szinte kilelte a hideg — s mind ez egy időben történt, úgyhogy azt sem tudtuk, melyik ápolja a másikat. Aztán, nyakunkon volt a költözés, ettől remegtünk, — ha akkor is betegek leszünk. Szerencsére felüdültünk annyira, hogy a költözködés minden baj nélkül megeshetett. Most itt vagyunk, az iskola tőzsomszédságában egy ekklai épületben; perse, szinte lakbér mellett, nincsenek is olly magnifique szobáink, mint amott, de elég kényelmes kis 3 szobánk van — s mi legtöbb, magunk egy udvaron, egy kis konyhakert is (van akkora, mint az otthoni) — szóval mindennek helye a mint kell. Im ez <ek> a mi változásink és nyomoruságink hosszadalmas krónikája.

Hogy ti is költöztetek, azt már régebbi leveledben írtad. Főnyad Károly sokra vitte, hogy már házat is vett. — *Jani* azt nem tette, hogy tudósított volna, ő vele nem könnyű levelezésbe bocsátkozni. Mind a mellett én közelebb írni szándékozom néki, addig is, ha találod, köszöntsed és beszéld el neki, mikép voltunk mi *páczban*. Kőrösön egy *házban*. Sajnálom és örülök neki, hogy meg nem látogathattok. Szerettem volna ha bevált-hatjátok ígéretedet, mert mi ez őszön nem megyünk Szalontára, pedig jól esnék már egyszer bizalmasan kibeszélgetni magunkat. Ha pénzem lesz s valami baj nem ér, augusztusban Gömörbe szándékozom fel, — régi ígéretemet beváltandó, egyszersmind magamat egy kis hegyi léggel felfrissítendő. A két út — Gömörbe és Szalontára is — nem adja ki a vacatio, melyet az iskolai utó- és előmunkálatok nagyon megnyirbálnak. Sajnálom, mondom, hogy nem jöttök, no de Linának igazsága van.

Szegény Jámbor Mihály! de miféle boldogtalan ember volt, olly iszonyú árvizes időben vásárra kóborolni! Így van ez: midőn eljöttömkor szegény nénémről bucsuztam, s vigasztaltam,

hogy ne sirjon, hisz nem utoljára látjuk egymást — milly kevésbé gondoltam hogy nem csak őt, de többeket is talán a családból nem fogok látni soha! —

Postscriptumodban Julcsát kérded, nem lehetne-e vala-
65 hogy Szalontára expediálni: a fentebbiek után magad rájöhetsz, hogy nem. Haja ugyan már kezd nőni és barnább lesz, mint volt, de még folyvást cura alatt van scrophulosus mirigyei miatt s még az idén nem volt szabad gyümölcsöt ennie. Ez ugyan még jó, miután a cholera, a mint mondják, ide is bekapott, s még
70 mindig kér — bárha nem nagy mértékben, áldozatokat.

Pünkösdkor egy pár napra Pesten voltam, hogy magamat kiszellőztessem. Egyébkint életem s életünk foly a szokott egyhangúságban. Juli, mint mondtam, lábait fájlalja, de csak türetheti, — én sem érzem tökéletesen jól magamat. — Ősszel a collegatus-
75 ban változás történik, egy távozik s helyébe alkalmasint Obernyik jó. Egyéb semmi!

Neked csak könnyebb irni Szalontáról, mint nekem innen. Azért is, megvallván, hogy ha a levélírás abban áll, miszerint az ember rokonának v. barátjának friss újdonságokkal szolgáljon:
80 én nem vagyok olyan állapotban, hogy ezt tehessem: bölcsőbbnek ítélem bezárni leveletemet, mint téged nem érdeklő pletykákkal az utolsó sorig megtölteni. Egyet olvass belőle s az pár szóval kifejezhető, miszerint mi, az egész család, titeket, az egész családot épen olyan rokoni jó indulattal szeretünk, mint ez előtt, nem
85 pedig haragszunk rátok, mint legutolsó levedben botorul állítod; mert hiszen mért? Mért ne ölelnénk és csókolnánk mi titeket most is ép olyan szívesen, mint akármikor? — a minthogy, symbolice, *ezennel cselekedszük* is, Isten áldjon meg!

90

Szerető bátyád
rectim: sógorod:
Arany János.

Utóirat: Ime, Janinak is firkanték néhány sort, s ide zárom: küldd el kérlek valahogy s ne soká, ha lehet.

A NKőrösi hely. hitv. nyilvános nagy gymnasiumban magyar
95 irodalom, az estheticai és latin nyelv rendes tanára, a Kisfaludy társaság kinevezett, de székét el n. foglalt tagja stb. stb. s a tud. társ. leendő? tagja.

713.

ARANY — JÓKAI MÓRNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1855. július 1. kb.]

[A Vasárnapi Újság számára küldi *A vén gulyás* és a *A vén gulyás temetése* c. verseit.]

Jókai Mórnak

Pest
Széputczca No. 1.]

714.

ARANY — SZÁSZ KÁROLYNAK

NKőrös, jul. 1. 1855.

Fiam Károly!

Még most is asztalomon hever a levél, melyet aprilis 3-áról hozzád írtam, de megemlékezve, hogy ez úttal *te* vagy a hanyagabb $\frac{1}{2}$, jobbnak láttam el nem küldeni, nehogy azt gondold, mintha kegyedet keresném, vagy plane a „külföldi levelek” maecenásságáért concurrálok. Elég az hozzá, a levél meg volt írva, de itthon maradt. Talán olly gondolattal is valék, hogy majd csak írsz egyszer, s akkor nem lesz szükség választ fogalmazni, nyomon küldhetem a kész levelet. Azonban, a mint látom, sokáig kellene várakozni a szegény levélnek, s e passív állapotjában betűi megsárgulhatnak. Hogy ez ne történjék, felhasítom fidibusznak, írok helyette mást, és azt el is küldöm.

Hogy vagy, fiú, ott, abban az isten háta megetti székelyországban? Igaz-e, a *mit beszélnek?* hogy *mit*, nem szükség mondanom; mert vagy igaz, vagy nem: ha igaz, ugy is érted, ha nem igaz jobb nem értened. S így e dilemmával essünk túl e kényes tárgyon. — (: Nb. az *ellentétek*-féle vers igen gyanus!)

Akármit legyen, hosszú hallgatás után találkozik veled az ember az irodalmi teren is. A találkozást csak annyiban értem, hogy mint *publicum* találkozik az ember; én már csak publikum vagyok. — Hanem te, Shakespeare-t tüzetesen (= *tüzetesen*) fordítod-e? Richard igen jó; nem vettem össze az eredetivel betűről betűre, de nagyon olvashatónak találtam s az fő érdem a fordításban. *Basa* Mátyás v[agy] Tamás egy kissé el van nyujt-

25 va, szélesítve, a mi egyéb költeményeden is megesik. De azért írj fiú, most írj, nem majd akkor, ha ránősz magadra, mint . . .

Tompa s egy csapat pesti ember nálam volt — azt már fogod tudni. Gyulai meg én rám egész magyarország poétáit rám haragítja. Tompa úgy tesz, mintha nem haragunnék, de
30 Mentovics már egy idő óta inkább kerül, mint keres, úgy hiszem a többi is. Furcsa! de hiába, az ember gyarló természetében fekvő dolog. Lehet hogy Gy[ulai] irántam részrehajló, irántuk igazságtalan: de hát tehetek *én* erről? Miska, mondom, az óta is írt levelet, most méginkább sürgeti, mint valaha, hogy látogassam meg Gömörben, a mit, ha isten és erszényem úgy akarja, augusztusban meg is teszek. (Nb: itt létekor Miska *volt* a temetőben, s egy alig sarjadó fűgyökeret vitt el onnan tárczájában, nője számára, ki azt ohajtá).

Én pedig, édes Karlim, márczius és april folytán *egész*
40 családommal beteg voltam. Különösen Julcsa nagy beteg volt, minek utó-maradványait még most is hordja. Nekem lázaim voltak, pár hétig őriztem a szobát.

Pünkösdkor Pestre rándultam, szellőzni és — a dicsőségért. Berecztől nem maradhattam, meg kelle tennem. Egyszersmind
45 volt szerencsém látni egy palástba nyakig beburkolt *zigány* papot, — kiben az eredeti szőke fiút bajos feltalálni. Olly komoly, mint valami hypocrita. Azt hiszem Barabás okosabb fogott lenni, mint az a fotográf mesterség.

Ács [Zsiga] elmegy; helyébe alkalmasint Obernyik jó.
50 Ács pap lesz a Duna mellett valami Fogtó, vagy Foktó nevű faluban. Sic transit gloria mundi. *Én* készülök innen legrégebb idő óta, s én maradok legtovább. Mentovics, a mint hallom, valami erdélyi tanszékre speculál vagy speculált. Csak én mehetnék valahova! De a *reach*-ekben lévő hivatalok közt a professorság
55 még legkevésbé alkalmatlan.

Denique, e napig sem tudom, a „külföldi leveleket” ki ajánlta nekem, *szerző*-e, vagy *kiadó*? Az elsőtől (t. i. a *fordítottól*, no) szivesebben venném, de róla fel nem tehetek illyes dolgot. Hanem annyi igaz, hogy a kiadó, *annyi dicsőségért*, nagyon nyomorultan díjaz(ott)ta, én legalább úgy hallom. Az olcsó nagy-
60 lelkűséget soha sem tudtam bámulni!

Az ujdonsági rovatot mivel töltssem be? — Mikulást ma várjuk, — ma Nagy József a volt czeglédi kántor, most kőrösi organandus (mert még orgona nincs) ma délután nagy *riunione*-t
65 rendez a czifrakertben, — Varga még mind director — Mentovics egyre kopasz, Lengyel charlatán mint volt, Salamon Adonis, mint volt, Szilágyi komoly, higadt férfi, épen mint ezelőtt,

Csikai, Kis Lajos, Weisz mind a régiiek, (Nb. én a Csikai féle szálláson, ő pedig *saját házában lakik*) — az öreg Fitos helyén
70 Deák Józsi tanít — Losonczy is a régi ifjú legény, — jó magam pedig vagyok a ki voltam,

igaz barátod
Arany János

715.

ARANY—TISZA DOMOKOSNAK

NKőrös, jul. 1. 1855.

Édes Domokos!

Akaratom ellen, kissé megint elhuzódott válaszem, pedig még adós vagyok a bírálattal, melyet is, hogy kellően véghez vihessek, felöltöm officiosus képemet, s azt a spleent, miből,
5 tagadhatlan, nekem is jutott egy kevés, előveszem. Valóban a rozsvilág nem igen téved, ha állítja, hogy én nem mindig a legderültebb kedélyben vagyok; de önnel, ön irányába, kedves Domokos, ohajtok a régi maradni — kivéve mikor ex offo beszélek, mint épen most, melly solemnis alkalom minden tréfát
10 elűz.

Nem érzek ugyan magamban hivatást olly költemények megbírálására, mellyek Ausonia ege alatt születtek, mert nál-
(1)am ehez hiányzik a kellő *pápaszem*; mindazáltal, minthogy ohajtja, ám legyen!

15 Itéletem szerint nemcsak legmagasb, de legjobb is a *Velence*.¹ Ez már irodalmi színvonalon áll. Utána mindjárt *Elba*.² — Nem fogok egyes metaphorákat, egyes rímeket piszkálni: Domokos e részben szintugy érzi mi a jó, mint én. A *Trieszt*³ keveset mond — mert sem új, sem valami gyöngéd. Gyakorlat-
20 nak jó, de *vers*nek még kevés. *Turin*,⁴ jellemrajz. Elég csinos. *Nizza* („Nincs egy felhő”)⁵: nem új ugyan alapjában de a kidolgozás, alkalmazás igen jó. A forma is, nálunk új s kedves. *Nizza*: („szeretlek”)⁶ — Anakreoni játék — kedves forma (: *‘H γη μελαίνα πινεί* :) annak, a mi igen jó. *Savoyard dal*:⁷ Szinte
25 csinos genre-dal. *Hozzá*:⁸ tüzes — igazán? egyébiránt, mintha feltenné, hogy egyszer elfeledi a kedvest, s aztán *úgy tér majd vissza hozzá*. Ez nincs írva praxisból: felejtteni, vagy más célt tűzni ki, más cél után fáradni s megint visszatérni — az nem megy. S ez esetnek *kigondolása a hő percben*, már hidegséget
30 mutat. Majd, majd D-s, *fog* eroticumot is írhatni jót, de azt

¹⁻⁸ Ld. e kötetben 541—546. l.

hiszem, *később*. Forma különben igen jó. A *Köszöntő*⁹ bár véletlenül került ide, előttem nem érthetlen, de természetesen az lenne a publicumra nézve. A tréfa eléggé kedélyes; de közönség ugy volna vele, mint localis anecdotával, melly ismeretlenek közt elveszti savát borsát. *Nizza*: („Hogy ne szeretne”)¹⁰ szinte elég jó genre-dal: de a *Szív és ész*¹¹ alig élvezhető. Miért kell a széptől a jóért bucsut venni? nem férnek össze? — *Egy kép alá*.¹² Csinos. *Cantico!*¹³ ezt tegyük Elba mellé legalább is! — *Az öreg úr álma*.¹⁴ nem sokat ér. *Das ewige Lied*.¹⁵ jó forma. (Formán az ének v. dal *belformáját* is értem, nem csak a rímet, v. mértéket. Azt hiszem, péld. hogy a *Lied* <egy> egészen jó, dallamos, rythmusos egy valami — a nélkül hogy újat mondana).

Általában, édes D., ez a *kül-* és főleg *belforma* az, a miben nagy haladását tapasztalom. S ez nem kevés, — ez *sok*. A zengelmet rendesen meg tudja adni dalának, az emelkedést ódájának — s ritkán vét a hang, — az egység ellen. Ez az, a mi ritka a mi magyar költőinknél: ők írnak *verset* — elkezdik elül és folytatják, míg *adja a kulacs*. A forma így véve, sokszor *azonos* a költeménnyel; legalább én nem tudom, mi emeli, például az *Edward* balladát, vagy a magyar „Megöltek egy legényt” (Erd.: Népdalok I) költeményé, ha nem tisztán a forma. — Most lássuk a *geszti* verseket:

A határon.¹⁶ Az érzés tiszteletre gerjeszt, mert őszinte, de máskép az egész igénytelen dolog. *Aszott, között* nagyon tinódiás. *Itthon*.¹⁷ Az *öreg torony magosabb* nem jó sor. Miért? mert ki utról jó haza, *ὄς μαλα πολλὰ πλαγγθη* az az öreg tornyot még törpébbnek fogja látni, miután szeme nagyobb épületekhez szokott, s maga is nőtt. A hangjában van valami kedélyesség, máskép nagyon hasonló az előbbihez. *Az utolsó lovag*.¹⁸ erőteljes, a mellett új is: egyike jobb verseinek. —

Íme, édes D. egyéni nézetem újabb költeményeiről, mit nem akarok ráerőszakolni, annál kevésbbé, mert már előttem ismeretlen minták után is dolgozhatott meg, a mint mondtam, nincs kellő *pápaszemem* az olasz földön termett versekhez. Talán szigorúnak fog találni, de ne feledje, hogy én a mértéket minden évben feljebb srófolom, s most nem mint gyakorlatokról, hanem mint irodalmi művekről beszéltem, melly eset a kezdőség korában nem fordult elé. Nem tudom, mutatta-e Gyulainak e darabokat — vagy közülök egy párt? és ő mit szolt?

További küldeményeit szívesen elvárom; addig vegye baráti jobbjomat

Arany János.

⁹–¹⁸ Ld. e kötetben 546–554., 570–572. l.

gf. Kun Géza itt tanul nálunk egy hónapig (ismeri őt?) s itt fogja letenni az érettségi vizsgát.

[Címzés:]

Tisza Domokosnak szeretettel.
Szalonta felé

Geszt

716.

ARANY — TOMPA MIHÁLYNAK

NKörös, jul. i. 1855.

Édes barátom!

Leveled elejét a végéből próbáltam megérteni. Azt mondod *ugyanis* (ne félj, nem irok chriát) hogy ha te levélfírashoz kezdesz, be is végzed, a mi más szókkal azt látszik „hegedű-szóban-szép-mesézni” hogy én az enyémet nem végeztem be, mert leveled végén panaszkodol, hogy a mit a *versekről* s *bírálatról* írtam, abból mit sem értesz. Istenem! hisz' ép azt akarom én, hogy ne érts belőle semmit, akkor minden jól van. De lásd, mióta azon szerencsétlen bírálatok folynak, M. orrt fintorgat
10 rám — P. kérdezi tőlem: vajjon nem fog-e Tompa *rám* haragunni, X. ezt már bizonyosnak tartja s utoljára magam is restellni kezdem a dolgot. Hogy Gyulai saját meggyőződését követte bírálaiban, arra, jellemét ismerve, esküt mernék tenni: de hogy e meggyőződés s annak napfényre hozási modora helyes-e?
15 az már más kérdés. Azt hiszem, hogy ő annyira belébámulta magát minden olly poesisbe, mellynek hangja az ő saját költeményeinek *antipossa*, ellenkezője, hogy a szépet csak amabban és nem egyszersmind ebben is találja fel. Innen Toldim rendkívüli bámulása, innen az ellenkező<n[ek] modornak> genre-knek
20 kicsinylése. A lyrában csaknem eposzi compositiót kíván, a metaphorát, allegoriát effective üldözi. Kérdem, hol van az a lyrai gyűjtemény melly csupa remekekből álljon. A világirodalom egyes nagy költőinél találunk-e példát erre. S nálunk e mértéket alkalmazni nemde kissé magas dolog-e?

25 No, édes Miskám, hát ki vele! ha úgy kívánod. Mások, és velök én is, azt hitték, hogy Gy. irányodban igen szigorú; de ezen felül én még azt is hittem, hogy irányomba nagyon engedékeny. Te tudod, mit tartok egész poesisomról, s magok a „Toldi estéje” végén olvasható soraim mutatják, hogy nem vártam
30 illy sükert. Azt is tudod, hogy szóban forgó füzetedet (az „ujabb versek”) nagyon jónak nyilatkoztattam, sőt, ha e kritikái

„jargon” hatalmában volna, akartam azt, nem megbírálni, de kellően méltatni, miután más nem tette. Örültem, midőn Gyulai kezében láttam a dolgot. De várakozásom nem kevésbé csalt meg, s összehasonlítva bírálatát *rólam és rólad*, mintegy *bűnösnek* érzem magamat, s féltem hogy *rám*, a túlmagasztaltra, *te*, a nem eléggé méltatott, meg fogsz neheztelni. Ennyi az egész! Emberi gyöngeség volna ezt *tenni*, emberi gyöngeség volt tőlem e gondolatra *jőni*: de már megvan, hagyjuk nyugodni az egész dolgot!

Azt hiszem, ez nem fogja gátolni látogatásunkat, mellynek határidejét még most ki nem tűzhetem. A tulajdonképi iskola e hó végével bezáratik, augustus elején lesz (talán) az érettségi vizsga, mellynek bajai 9—10 napot igénybe vesznek, addig semmi sincs az indulásból.

Julcsa folyvást orvossággal él, de akkorra, úgy hiszem jól lesz. — Később mindent megírok, pontosan.

Szász Károlynak most írtam levelet. Róla mit sem tudok, kivéve egy *hírt*, hogy házasodik, mégpedig a magas aristocratiába (melly Erdélyben nem olly igen magas) valamelly gr. Kemény kisasszonyt akarván elvenni. — (Nem írtam már ezt egyszer, úgy gondolom, igen!)

Nehogy tehát hasonló ismétlésbe essem, miután közöttünk (az állítólagos choleraan kívül) semmi új nincsen, bezárom levelemet, *most egyszer* nem akarván azt *hosszabbra nyújtani*, *mint a mennyire nyúlik*. Isten megáldjon benneteket; csókolunk mindnyájan mindnyájatokat!

igaz barátod
A János

U. i. praedicatiódat megkaptam, sőt el is olvastam.

Ballaginak a (pecsét nélküli) levelet még az nap *magam* vittem el, lévén ott valami majális. Azt mondta, majd fog írni, egyébiránt addig is kért engem, írjam meg, hogy ő már *csak szeretné* a verset megtartani jövő évre — s aztán bocsáss meg, hogy tárgyhalmaz miatt *kihagyta* &c feltette rólad, hogy nem haragszol meg, mint valami *kezdő*.

[Címzés:]

bérmentve 6

6 kr.

Tompa Mihálynak

barátian.

Pest

Putnok
Hanva.

N.Szalontha, Jul. 6-a
855.

Édes Aranybácsi!

Legelőbb is ne vegye rossz neven, hogy ily papírra írok, de Tttes Mezey Ferenc főbíró úr, cynicus létire nem tart finomabbat.

- 5 Kedves levelét vettem, s a kritikát mint irodalmi művekre alkalmazottat épen nem tartom túl szigorúnak s teljesen meg-
egyezem vele, csupán némi *rectificatio*val tartozom. Így például a „Szív és ész”-t anyira lebecsülöm, hogy csak feledékenységből
küldtem el; nem is akarám Aranybácsinak száj ízét vele rontani.
10 A „határnál”-ban pedig az aszót csak fogalomcseréből áll; tulajdonképp üszög lenne, mi sokkal inkább assonance is; én
ugyanis azt akarván kifejezni, hogy úgy állok az egészségesek
között, mint beteges, (üszögös) búzakalász ép kalászok között;
15 holott az aszót egy külön növény. A „hozzá”ban a kritika másod-
dik részét teljesen elfogadom, hogy t. i. szerelmes ember maga
sem hiszi, hogy kedvesét valaha elhagyja; nemhogy kedvesét
traktálja ily tervvel; de a dolognak *valóságát*, úgyhiszem, minden
lépten-nyomon láthatjuk. —

- Most pedig következik egy nagyszerű vallomás! Én
20 Aranybácsinak azon horáci intését, hogy legalább huszadik
évemig ne tegyek semmit közre, híven megtartottam, s Gyulai-
nak, a kisértőnek, minden biztatásait megvetém; de most
hazajöve önkényt szólítottam fel hogy nem ál, de saját nevem alatti
25 fellépésre, még ittlétem alatt, segíteni szíveskedjék. Okaim
voltak: Szerencsétlen betegségem minden élvezettől, munkától
elfog, úgy hogy én teljes pangásra vagyok ítélve; fiatal vagyok,
s ennél fogva némi inger, némi élet, némi szellemi hébekorbai
érdekelgetés nekem elkerülhetetlenül szükséges, hogy kedélyem,
mely úgy sem igen acélos, elfásultságából visszarughassa magát.
30 Hova fordultam volna e stimulansért máshova mint azon pályá-
hoz melyet magaménak álmodok s magamévá tenni töreksem,
melynek életemet szentelni akarom? Ehez még nem csak jelen
lyránk de legjelesb költőink kezdetei, őszintén bevallom, némi
biztosság érzetével töltöttek el. S most felelek rá, látta-e Gyulai
35 verseimet vagy nem? Gyulai a Nép könyvébe ígért rögtön helyet
egy költeményemnek, s e végre Velenczét s a „Határnál”-t (csak
ezeket látta, a többiek nem voltak éppen kezemnél) elvitte

Keményhez, ki is Velenczét vállalatukhoz igen tudósnak látván,
a másikat választá melyet egy kedélyes kerek és jólhangzó
40 versnek itélni elég jó volt. De utóbb politikai bibét látott benne,
s Gyulai által izené, hogy küldjek neki tíz nap alatt néhány
céljukhoz illő biztosabb költeményt. Én küldtem hat nap alatt
(köztük a Honvágyat — Ewige Lied —), de Gyulai minden igé-
retei mellett; sem ezen első, sem egy második tudakozódó
45 levelemre nem felelt. Azért felkellett azon tervvel hagyni hogy
önt édes Aranybácsi, véletlen közlésemmel meglepjem, mert
félek hogy Gyulai kifecsegi s ön, irodalmi atyám, ki ugyan engem
saját képire minden fáradtsága mellett sem faraghatott, meg-
haragszik hogy ily fontos ügyben mással szegődtem háta megett.
50 De én remélni akarom hogy megbocsát, sőt annyira szemtelen
vagyok, hogy ezennel felhívom Aranybácsit, ha valami tiszte-
sebb vállalatról hall, sziveskedjék azt nekem megirni; mert én
elvetém a kockát s akaratom csak erősödik a késedelemmel.

Áldja isten!

55 szerető tanítványa
Tisza Domokos

Költődac¹

Azt gondolod, te <csalfa> szép, de csalfa leány
Azt gondolod te a[!]ruló barát:
60 Hogy mert szívem fáj, s arcom halavány
Nem halljátok már lantomnak dalát

Fürtimről hogy leszárad a babér,
Képzelt hírem csillagja porba hull.
Roncsolt testem kora sírjába ér
65 Nevem a multak Léthéjébe ful.

Azt gondolod! mert forró szerelem
S barátság volt; mely néma ajkimon
A dalt felkölté; <és a húrokon> s minden énekem
È két érzetről szólt a húrokon.

70 Azt gondolod, hogy a dal kútfejét
Mégmérgezvén elvetemült kezek:
Folyása immár bizton véget ért
Szűm megrepedt, többé nem érzek;

¹ A.J. kritikáját e versről ld. 591. l.

75 Azt gondolod, mert nem tudod, szegény!
Hogy a dal nemcsak szíjja a kebelt,
De a csapások terhes idején
Belé vigaszt, új életet lehel.

80 Azt gondolod, mert hogy nem ismered
A láncot, mely az ihlett énekes
Szívéhez köti az örök eget,
S A halál völgyén vezérnapja lesz!

Azt gondolod! . . . De oh orgyilkosok!
Ha ölni kívántátok szívemet,
Nem midőn abba már dal óltatott
85 — Előbb kellett volna megdöfnetek!

*Éjjel*²

Gyönyörű szép hold világ van!
— Álmodozzunk, emlékezzünk
90 Úgy is e rest, holt világban
Szépet nincsen mit keresnünk.

Síma hátán a folyónak
— Melyen elfolyt a hold képe —
Áll kikötve ringó csolnak
Úlju[!]nk rá, induljunk véle

95 Induljunk! és felevezve
Járjuk be a múlt időket.
— Hol nevetve, hol könyezve
— Régi jó, rossz, ismerőket.

100 Feltámasztjuk a halottat,
És ha felkölt, eltemetjük.
Deszkából van a kis csolnak
— Koporsónak tekinthetjük.

105 Induljunk majd le a vízen,
Merre önkényt ragad habja
A képzetnek, mely merészen
A jövődőt megmutatja.

² AJ. kritikáját e versől ld 591. l.

Bölcső lesz a csolnak és benn,
 Az ábrándozó léleknek.
 Égő vágyban szerelemben
 Költ álmai megszületnek.

És minden seb balsamot kap
 — Virág kél minden tövissért . .
 — Kár hogy ez mind holdvilág csak,
 Holdvilág minden reménység!

718.

T O M P A M I H Á L Y — A R A N Y N A K

[Hanva, július 15. 1855.]

Édes Jánoskám!

A bírálat feletti aggodalmadból két dolgot tanultam meg, s mind kettőnek szerfelett örülök. Első az, hogy te még nem vagy olyan vén, minőnek magadat mutatni akarod, s az ilyen dolgok
 5 élénkebb vérforgást sőt boszankodást bírnak nálad előidézni; második: hogy te engem *ösmersz* és *szerepsz*. Mondom mindkettőnek igen örülök. Nem mondom meg: olvastam-e a bírálatot vagy nem; s ha nem olvastam; fogom-e valaha vagy nem; de annyit mondhatok: hogy ha akaratos: ne szóljunk e dologról soha ez
 10 életben egy szót se, szavaid szerént *hagyjuk nyugodni az egész dolgot!* Ugy hiszem: *becsületemben* nem sértett, egyebemet marczangolhatja ha jól esik neki.

Julcsa még is rosszul van? ez nagy baj, először magáért a bajért, másodsor utazástokért; de jó az isten, bizzatok, addig
 15 csak jobban lesz.

Ugy gondolom: hogy augustus 6-án vagy legkésőbb 13-án elindultok, mert legjobb lesz Hétfőn indulnotok, így kedden Tiszakesziben várhatlak már <rátok.> tudósításodat minden-
 20 előre, hogy én is rendelkezni tudjak.

Kedves Jánoskám! nem is irok már én most többet neked! Majd eljössz, eljöttök bizonyosan. Jőjtek is, szívesen várunk és jőjtek mihelyt jöhetnek vacátio elején; tudod hogy én egyszer másszor már mondtam igazat, most is megjósolom: hogy ha elején
 25 nem jöttök: elmarad az egész. Pedig Szemere ismét otthon marad a fürdőből.

Add át e levelet Ballaginak.

Isten veletek! csókolunk mindnyájan mindnyájotokat!

30 Hanva, jul. 15.
1855.

barátod
Miska

U.i. Tomori a Szász Károly féle példányokat hozzád küldi,
hozd el.

719.

ERCSEY JÁNOS — ARANYNAK

Sályi Julius 17^{én} 1855.

Kedves Jani Sógor!

Nagyon jól esik hogy már, bárha sok időre is, egynehány soraidra érdemesítél, s azokból egészséges állapototokat megértettem. —

5 Azon pénzre nézve, melyel te nekem adósom vagy, ne legyen se neked se hozzád tartozóidnak semmi aggodalmatok, mert én nem tudnék lenni oly rozsz lelkű, hogy tégedet vagy családodat annak letisztázása alkalmával megkárosítani akar-
nálak. Én ennek letisztázására nézve így vetettem számot ma-
10 gammal: — ezen pénzről a nekem általadott kötelezvényed kelte napját megelőző időről az az 1850^{ik} évi sept 30^{ig} semmi kamatot sem kívánok, ezen időtől pedig csak száztól négyes kamatot adj, mely öszveg úgy hiszem testvérek között sem lesz sok. — A Szalontán kamatozás végett kint levő pénzedet,
15 melyről mint irod 200 pft, e pénz letisztázásába elfogadom, a többi 100 vft tőke pénzt és illető járulékokat számítsd ki, és egy év alatt, vagy ha lehet fél év alatt küld el Szalontára Sándor testvérem kezébe s ő annak elhelyezéséről gondoskodni fog. —
Úgy hiszem hogy ha e szerént lesz elintézve a kérdésben forgó
20 pénz ügye, nem fog neked aggodalmat okozni azon körülmény, melyről közelebb írott leveledben említést tettél.

Kedves Jani Sógor! igazán szeretném ha hozzátok közelebb vólnék és néha néha személyesen meglátogathatnálak vagy meglátogathatnátok, s veletek nem levélbe mit én írni
25 tudatlan és rest is vagyok, de időm is számtalan elfoglaltatásaim miatt reá nem jut — hanem szóval beszélgethetném ki magamat.

Nállunk a jegyzői állapot szervezése ideje küszöbön van, úgy hiszem folyó évi nov. 1st napjára, vagy talán még előbb is meg lehet tudni, ki lesz közzülünk oly szerencsés hogy ezen rang-
30 ját.megtarthassa.

Mostanában vagy 3 nap óta beteges vagyok, de úgy érzem hogy ma már valamivel jobbult az állapot.

Isten adjon neked és tiednek minden bődögságot kívánja

35

szerető rokonod
Ercsey János

[Címzés:]

Sályiból

Nagy Kőrösi tanár tekintetes *Arany János* urnak
tisztelettel

Nagy Kőrösön

720.

ARANY — MEZEY FERENCNEK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1855. július 20.]

721.

ARANY — TISZA DOMOKOSNAK

Nagy-Kőrös, júl. 20. 1855.

Kedves Domokos!

Rögtön akartam válaszolni levelére, tudván, hogy most tán még jobban ohajtja azt, mint máskor; de épen el levén foglalva, kiment az eszemből s íme itt vagyok a szokott hanyagság
5 édes ölében!

Igazoló észrevételeit helyeslem, a nélkül hogy a *Hozzá-t* illető jegyzetet teljesen érteném. Mert nem az a kérdés, lyrában, *vannak-e* emberek kik magcsalják kedveseiket, hanem, lehet-e, hogy azon emberek, az ömlengés hevében e szándékot bevallják?
10 S nem falsch-e a költő, ha magát illy helyzetbe teszi? Miután a lyra érzésen alapul, mind annyiszor sért, valahányszor észre vesszük, hogy ez érzés nem igaz, nem szívből jó, hanem csak

komédia. Innen van, hogy az érzelem *igazsága* egy Himfy v. Petőfiben például, oly helyen is meghat, hol semmi de semmi
15 külcicoma nem díszesíti a költeményt; ellenben Pájer Antal hideg, bár azt mondja, hogy *egyetlen* könyecseppje kioltaná a Vezuvot. Tehát jó lyrai költemény éléhezására vagy *igazi* érzelem kell, vagy oly mértékű művészi tárgyiasság, hogy valaki képes legyen magát az <az> érzélmel teljesen utánozni, a mi nem lehet-
20 len, de sokkal nehezebb mint az első — Goethe és Béranger kell hozzá. —

Levele második részét illetőleg: azt hiszem Gyulai (ki, köztünk mondva, a világ leghanyagabb levelezője, engem se véve ki) már csak fogott írni a fenforgó ügyben. Akármint le-
25 gyen, a meglepetésnél szivesebben fogadom bizodalmt, annyi- val inkább, mert itt nem arról van szó, hogy én nagy szemeket csináljak, hanem, ha már Domokos eljöttek érzi a kellő percet, s föllép, legalább ballábbal ne tegye azt. Akarom mondani, az első benyomástól ilyenkor sok függ: ohajtom, hogy választása
30 oly műre essék, melly képes legyen figyelmet gerjeszteni. Mert annyi új névvel találkozunk naponként a költői irodalomban, hogy valami középszerű versecske úgy elvész, mint csöpp az óceánban. Költeményei között vannak szépek, de nagy része ezeknek politikai célzás miatt nem jelenhet meg; pedig gyöngébb
35 darabbal lépni föl, nem tanácslanám. Én ugyan könnyen tudnék bár mellyik költeményének utat csinálni a lapokba, mert ajánlásom elegendő lenne azokat a szerkesztőkkel elfogadtatni; de én azt szeretem, hogy magok a versek törjenek utat magoknak. A Délibáb most csinosan szerkesztetik — oda, azt hiszem, lehetne
40 küldeni, s ha akarja, édes Domokos, én beküldöm, csak jelölje ki, vagy küldje hozzám a választottakat. A *Viszhang* piszkos lap, a *D[ivat]csarnokot* most nem ismerem; nincs egyéb, — mint a Délibáb s a Hölgyfutár. — Ez utóbbiba is lehetne adni, azaz Berecznek is volna alkalmam beküldeni. — S ennyit e tárgyról.
45

Most küldött két verse elég jó. A *Költődac*¹ igazán költődac, mintha banná azt a csalfa leány és álbarát, ha soha nem énekel is! Ennyiben a felfogás némi (alig merem e szót oly nagy = magas férfi irányában kimondani, mint Domokos) — gyermekes-
50 ség színét viseli magán, de azért megjárja. A másik „Éjjel”² allegoria, s én az allegoriának, dacára, hogy magam gyakran belésem, nem vagyok nagy bámulója. Elég jók, mondom, de nem szeretném hogy ezekkel lépjen fel.

¹⁻² Ld. e kötetben 586—587. l.

- Tanévünk e hóban véget ér. Maturitát Prűfung aug. 6. —
- ⁵⁵ Szándékomból volt Tompához menni G6m6rbe, de nem tudom els6l-e. K6sz6nt6m Kovács b6csit 6s minden j6kat. E levelet Mezeyhez legyen sz6ves elk6ldetni a hushord6 6ltal. — Ariostot nyugalomba tettem, mert olly v6r6s benne a tinta, mintha maga a nagy epicus írta volna a XV. sz6zadban. R6z, az az oka.
- ⁶⁰ Eg6szs6gem kedvez6.
- Fogadja 6des Domokos, legsz6vesb 6lel6semet!

mindenkori j6 indulattal
Arany J6nos

722.

ARANY — HECKENAST GUSZTÁVNAK

[Elveszett]

[Nagyk6r6s, 1855. j6lius 21.]

[Apr6bb k6ltem6nyeit szeretn6 megjelentetni. Amennyiben Heckenast kiadn6, k6r r6 100 peng6 ft. el6leget. Egyben arra is k6ri, k6ldje el neki Szalay L6szl6: *Magyarorsz6g t6rt6nete* c. m6v6nek III—IV. k6tet6t.]

723.

ARANY — TOMPA MIHÁLYNAK

Nagy-Kewrews, jul. 21. 1855.

6des Misk6m!

Addig fested az 6rd6g6t a falra, hogy egyszer maga is itt van; addig j6sloed elmarad6s6t a l6togat6sna, hogy beteljesedik. No, ne ijedj meg, m6g nincs veszve semmi, de lehet; az6rt, hogy

⁵ diplomatische fejezzem ki magamat, nem vagyok olly 6llapotban, miszerint az indul6s napj6t m6r most kit6zhessem. Olly sz6l f6, mintha azon k6ld6tts6g, mellyr6l a tan6ri vizsg6lat dolg6ban r6g hallunk besz6lni, szeptemberben 6ssze6lne. Ha ez igaz tal6l lenni, ugy r6szemr6l egy k6tszarvu dilemma hat6roz. Vagy le-

¹⁰ teszem a vizsg6t, vagy nem. Els6 esetben bajosan mehetn6k G6m6rbe, el l6v6n foglalva el6k6sz6letekkel; a m6sodikban 6pen nem, mert akkor, ugy hiszem, m6s qu6rt6lyr6l k6ne gondoskodnom ez 6letben, vagy 24 m6rf6lddel tov6bb. De itt m6g k6vetkez6 lehets6gek is vannak: 1.) a deputatio, meglehet, olly kev6ss6

15 fog összeülni, mint már 3 év óta. 2.) Kivételek is történhetnek,
s egy ilyennek eszközlése már utban van. Ezt nem is annyira
elijesztésül, mint igazolásul írtam meg, hogy miért nem tudok
határnapot tűzni ki. Rövid nap bizonyost hallok — vagy rende-
let jó, vagy az inspector legfőlebb az érettségi vizsgakor mond
20 valamit. NK. az ér. vizsgák 6-ra vannak kitűzve, akkor hát sem-
mi esetre nem indulhatnak, de tán még 13-án sem, minthogy
az utómunkálatok addig eltarthatnak.

Családom egészséges, magam is so — so. Julcsán az utazás
nem mulik már. Csókolunk benneteket!

25 NB erről az asszony mit sem tud.

barátod
AJános

[Címzés:]

bérm.

1. Tompa Mihálynak.
Pest.

Putnok
Hanva

724.

ERCSEY KÁROLY — ARANYNAK

1855 July 26

Kedves Sógor Ur! és Kedves Testvérem!

Nagyon fájlalom hogy ilyen távol vagyunk egymástól,
mert ha anyira volna mint debrecen gyalog is el mentem volna
azóta látogatásokra, én ugyan levelemet írtam Aprilisba, de
5 sem válaszát nem kaptam, Kedves Testvéreimtől nem tudom
meg kapták é vagy sem, most ismét második levelemet írom de
ezir már nem fizetek meg itten, ha úgy jobban kézhez szolgáltat-
nák, hanem először is a ház felől tudósítom kedves Sógor urékat
a ház most már jó tetővel jó kerítéssel el van látva a leg tisztésé-
10 geseben, hanem az ől és a kut nagyon el van romolva de az
építés most nálunk nagyon sokba van akármféléhez fogjon az
ember nem is lehet gondolni mint máskor hogy most két vagy
majdhárom anyit csinálnak akármit, ismét a fáskert felől tudó-
sítom hogy milyen gyönyörű nagyokat Nöttek a fák mint az
15 erdő már most nem lehet semiféle veteményt termesztetni közte
a Szöllő Nagyon Szép még most hanem a nagy árnyék miá az is
nem ir semit, ha soká ott lesz. a fának csupán három hija a ki
most meg hibádzott, hanem vannak új óltások. Egyébiránt is

gondja van reá a csösznek, majd az öszön ismét meg nizegetem
20 és ha hun hibázik ki pótoljuk. de gyümöls nem lesz nagyon
kevés. A Gabona felől is anyit tudok hogy Csak ott van az ára
mint aratás előtt még most a tiszta buza 25 forint a kenyirnek
való 20. forint nállunk, ha csak hogy ezután Nem Száll az ára
egy keveset de nállunk most ismét szük termis van nints bizo-
25 dalmunk hogy óltsóbb legyen talán még árosabb fog lenni, az
ugy nevezett Koroséri kaszállót a melyik az Sógor uré és a bá-
tyámé én vágtam le lett benne Sógor urnak is 2 kotsival Jani
bátyámnak is. 2. kotsival és a 2. kotsi színáir ötven forintot
igérték, írja meg Sógor ur oda ajduk [!] é vagy sem, és írja
30 meg Sogor ur! hogy az ára mi azon a gabonának vagy milyen
világ van ara, Jószágom most sintsen Csak nehezen élösködünk
sok rajtunk a minden napi teher és a sok adó hijába van reánk
Szük idő, Jani bátyánk is Csak ritkán Jön Szalontára Fél-
esztendőbe egyszer ha eljön pedig neki joban modja vólna
35 benünket meg nézni. Nagyék is el adták a házukat más helyen
vettek házat nehezen éldegélnék ök is már a földje is mind
zálogba van a Szöllője is el adó nem tudom mi lesz belöllök
Szegényekbül nállunk most nagyon halnak még azt hirdetik
hogy korela fog jöni be városunkba.

40 Nagyonkérem kedves Sógor Ur! hogy irjanak már ne
vessenek meg azér hogy engem a Sors ilyen Szeginy paraszti
állapotba helyheztetett, a kis Jultsa és a kis lacika egészségeseké
tudom nagyot nőttek már, és egészségök felöl irjanak vagy álla-
potjok felöl Semmit Nem irhatok egyebet Sándorék is egéseke-
45 sek [!] Nagyék is egésesek [!]. Mi nékünk is van egésegünk
Csak a Nagyobb kis Jányunk Jultsa beteg, nem tudom le irni
menyi beszédem vólna ha érthetnének egymást. Ezel maradok
tisztelem Csókolom Kedves Sógor urat. kedves testvéremet Jult-
sát és Lutzikát, Tiszteljük Csókoljuk mindnyájan mindnyáju-
50 kat Sirunkig Szerető rokonok. Testvérek. Ercsey Károly

és Neje

1855 July 26. d.ikán

ha irnak Kedves testvérim majd meg fizetek én ide haza irtae
ezirt nem fizetem meg ha hogy joban kézhez Szölgáltatnék
55 ezir is.

[Címzés:] *N. Szalontáru.*
Ezen levelem ajánlom Tekintetes
Arany János Urnak. Tisztelettel.

N. Körösön

[Feladóként:] Szalontai Ercsey Károly

Jul. 26. 1855.

Édes Jancsim!

Egy egész év óta készülök írni hozzád s barátságodat kérni. Ennek lehetősége csupán úgy lessz előtted megfogható, ha levélírási irtóztató röstségemet bemutatom ezennel neked.

5 Te s Miska jók valátok tavaly hozzám készülni, — de nem jöttetek, s így rosszak vagytok. Más fél hóig vártam rátok, kicsiszoltattam sőtartómat, ki fenettem késeimet, mindhasztalan! — Miska most újra biztat, beszélvén — néhány nap előtti levelében — eképen: „Megyünk, megyünk! satb.” — De már
10 én örülni sem merek. Átkozott távol is esik ez a dombos gödrös falu, Kőröshez. Ha Lisznyai Degré arczképéhez írt hosszadalmas versét feszítenők ki hídul közöttök egyenesben, tán csak hamarabb átballengátok hozzám. De ha csakugyan szándéktok jönni hozzám, ne készüljete sokáig, mert bizony újra honn maradtok.
15 tok.

Tompa Miska engemet formaliter eltiltott egyik levelében, hogy írjak hozzád, mielőtt személyesen megismerkednénk. „Másnak találjuk — úgymond — ezt s amazt, mint a milyennek képzeltük, s ez kellemetlen. „Jólvan, segítsünk rajta! Vén, máj-
20 beteg; egy perczben víg bohóskodó, más perczben életúnt, ingerlékeny; alacsony, kopasz, s e két végső miatt, — mint bajusztalan Szücs Györgyöd a bajuszos kandúrnak, — ellensége minden sűrű hajunak s magasnak, örökre barátja a kopaszabbnak s alacsonyabbnak. Ime, ez hü descriptióm, — most várom a tiedet.
25

Édes barátom, kihez én első levelemet is szokott modoromban írom, az bizonyos lehet bizodalomról, szeretetemről. Megszerettelek, pedig nem csak *Toldi*ban, s az *Összesben*, — de inkább azon három év előtt Kelemérben látott leveledbeni díszes
30 Tompa Miskát egy hatalmas furkós bottal páholja. Napoleont a harcz terén csak csodáltam, de az embert benne Sz. Ilona Szigetén szerettem meg, s míg harczait lassanként elfeledem, eleven emlékezetben fog maradni mindig előttem e szigeteni pár kedélyes aprósága. — Pásztortűz ég a komoly szirt alatt: ennek rideg
35 nagyságát bámulom, amannak nyájas tüzénél melegedni szeretek. Fájdalom hogy a láng végre kialszik úgy a tűzhelyen mint a kebelben! — elnyagat, elgyötör bennünket ez az élet, — ez a

Heine szívmarczangoló sphinx. „Haragos, romlott kedélyű
40 lében Miska, — s ha nem írta volna is, tudnám ezt saját tapasztalásomból. Hát ha még az én koromba léptek! Valóságos etcetes tormává leszs az ember végre barátom, s annál maróbb etcetté, mentül édesebb bor vólt egykor. —

De most isten veled, édes Jancsim! — tudósíts kérlek
45 mielőbb jöhetnek é? s ha jöttök, ne halasszátok sokára. Septem-ber közepe táján nekem is—a Szepességre kell mennem, a Kárpátok aljába, — tövébe, akarám mondani egyik sógoromhoz.

hűved
Szemere Miklós

50 U.i. Nödnek, ismeretlenül, add át tiszteletemet.

726.

TISZA DOMOKOS — ARANYNAK

Geszt Jul. 26-án 1855.

Édes Aranybácsi!

Tegnap vettem kedves levelét; mely mindenestre eleget késett, de a melyet én nem is vártam feszülten, bizvást híven hogy abban nem szemrehányást, de tanácsot fogok találni.

5 Köszönöm verseim beküldése iránti ajánlatát, de miután Gyulai csakugyan írt, s én rendelkeztem, nem akarom még Aranybácsit is untatni; anyival inkább, hogy noha fülmile nem vagyok, ökörszem sem szívesen lennék, — mint ezt Aranybácsi is kifejezi levelében. Rendelkeztem pedig így: 1. A honvág
10 (ewige Lied) jön a Délibádbban. 2. Az utolsó lovag jön a Fánccsyalumban. 3. Velence a Gyulai árvízkönyvben. Keményéknek ugyanis felküldött verseim sem voltak eléggé népiesek s noha újra felhívtak, nem hiszem, hogy hozzájok adhassak valamit. Ha Gyulai majd e versekről tudósít, kijejelem neki e következő-
15 ket, részint a Délibáb részint a Tomory új lapja számára: 1. Cantico. 2. Elba. 3. Határnál. 4. Éjjel. Ezután néhány jobbacskak erotikumot. 1. Amit most küldök A. bácsinak. 2. A kis olasz Anakreon-félet. 3. A Te adtad, te vedd el-t. Többet ittlétem alatt
20 ki nem cserélem.

A Hölgyfutártól pedig, régi anthipathiáNKnál [így!] fogva, szűzen akarom magam tartani.

Azt hiszem, jól választottam verseimből, miután régiebbeket kiadni nem szeretnék; csupán attól félek hogy egyik, másik
25 — pedig nem a rossza — ki nem jöhet. —

Tanévük e hoban végződik? Szép dolog. Aranybácsi Gömörbe megy? Rút dolog! De azt tudom, hogy ki nem megyek Egyiptomba a nélkül, hogy Aranybácsit lássam!

Mezey bácsinak átküldém a levelet. Levélre jut eszembe
30 Gyulai, titkosan ugyan de tökéletesen érthetőleg azt írta hogy valami borzossal kritikái miatt duellált. Tud erről Aranybácsi valamit? Ugyan ha tud, kérem írja meg kivel és hogy verekedett; én indiskrét dolognak tartottam magától kérdezősködni. Áldja meg az Isten!

35 szerető tanítványa
Tisza Domokos

Sors és érzelem¹

Tudod midőn mint gyermekek
A lomb alatt csevegtünk,
40 És minden tárgyról örömet
— Mint méhe mézet szedtünk?!
. . . Beszéltünk arról a mi *van*,
— S arról mi *lesz* is, — vidoran.
Szóttunk együtt jövődöt:
45 Szépet, s bizton jövődöt. —

Te, akkor is immár nyugtalan, —
Vágytál sorsod köréből.
Kitörni vágytál untalan
É honnak szűk öléből.
50 — Tengerre ki, hol a vihar
A partról partra átrivall:
. . S *ott*, távol napkeletnek
Álmodtad étedet meg.

Én, mint jámbor, szeléd fiú,
55 Mondám, maradjunk itthonn.
Idegen föld oly szomorú. . .
Itt élhetünk jól, s bizton.
. . . De te csak bércezen tengeren
60 — (És nem mondád hogy jer velem !!) —
Te zajban, *egymagadban* —
— *Én véled*, nyugalomban!

¹ A.J. kritikáját ld. e versről 604. 1.

Im az idő a mint futott,
 Sorsunkat megcserélte,
 Neked az otthon, s csend jutott
 Én meg hánykódom érte.
 — De én a messzi tengeren
 Most is szeretlek kedvesem!
 — De te a csend ölében
 Most sem szeretsz cserében!

727.

HECKENAST GUSZTÁV — ARANYNAK

Pest, július 31. 1855.

Tisztelt tanár ur!

Hosszasb inneni távollétem miatt csak most lehet szerencsém f. hó 21-ről írt becses levelére válaszolni.

Ide mellékelve küldöm a kívánt Száz pengő forintot, mely összeg Ön terhére följegyeztetett. Ugyancsak a ma innen induló szekérpostán külön csomagban intéztem(!) Önhöz „Szalay Magyarország történeté”-nek III és IVik kötetét.

Apróbb költeményeinek kiadására nézve nekem tett szives ajánlatát illetőleg, van szerencsém Önt értesíteni: miszerint e gyűjtemény kiadását igen szívesen elvállalom; azért bátor vagyok kérni, hogy postafordultával velem az e részbeni föltételeket tudatni méltóztassék, melyek mellett t. i. a kiadást nekem átadni hajlandó. Csupán egyre vagyok bátor figyelmét felhívni: hogy — miután ezen költemények nagyobbrészt már ittott nyomtatásban megjelentek, és én „Toldi[”]-ja kiadásánál — ke-
 15 lendősege tekintetében — számításaim nem teljesültek — méltóztassék jelenleg a tiszteletdíj iránti föltételeket akint meghatározni, miszerint azokhoz járulni lehetővé tétessék.

Végre fölkérem: sziveskedjék nekem vagy az egész kéziratot megküldeni, vagy ha az még kész nem volna — a mennyire lehet pontosan annak kiterjedését velem tudatni, hogy ahozké-
 20 pest számításomat megtehessem.

Szives válaszát kikérve, teljes tisztelettel vagyok

kész szolgája
 Heckenast Gusztáv

Geszt Aug. 5-én 1855.

Édes Aranybácsi!

Napok mulnak, napok jönnek; édesapám ötvenhétéves; az én mulatásom már csak egy hónap — sem Aranybácsi, sem Gyulai nem írnak. Ezek azon gondolatok melyek a jelen 5-ik
 5 Augustusi alkalommal bolygatják fejemet; melyek közül az első ha örvendetes is; a többi sajnos, szomorú, siralmas!

Gyulai tökéletlen ember! ide s tova én is duellálni fogok vele. Rögtöni tudósítását két hét óta várom, s már el is határoztam hogy mihelyst az Aranybácsi ítéletét — verseim kiválasztása felől — megkapom; felküldöm neki azon végső transportot is,
 10 — válaszol-e? vagy nem aztán nem az én gondom; még ha válaszol is megsparol [!] egy levelet.

Verseim egyébiránt a született és születhető újak által, fognak változást szenvedni; így például már is elhatározám,
 15 hogy a régi „te adtad stbit-” mellőzvény helyébe az ide mellékeltet teendem, hogy a régiebb kort egészen nyugton hagyjam.

Víg vacatiókat óhajtva és isten áldását mindenkben

maradok
 szerető tanítványa
 Tisza Domokos.

20

U. I. Nem is mondtam mily nagy szellemi élvezetem van. Meghozattam Puskindt és Lermontoff-ot, Bodenstedtől fordítva. Gyönyörűek!!

Fogadd e dalban¹

25

Fogadd é dalban lángoló szerelmem!
 — Tisztán és híven nyujtom azt neked.
 Nekem, ha érzek nem lehet színelnem
 — Szivem még nem tud mesterségeket:
 — Szeretlek! és ezt egyszerűn kimondom:
 30 — Bókokra osztán nincsen semmi gondom.

¹ A.J. kritikáját e versről ld. 604. l.

Szerelmem csöndes. Nem vad szenvedély az
Megedzve megtört asszonyszíveken,
Mely most pokolba száll; majd égbe héjaz
— S leghőbb percében is gyöngédtelen:
35 Csöndes tűz az, mit szél nem szít, nem bolygat
Meleget ad és füstje nincs mely fojthat.

Szeretlek mint a pusztát hol születtem,
Mely mint az méla s nyilt- kedélyedet.
40 A pusztát símán, zölden, napsütötten,
Hol a szem nem lát árnyat, búvhelyet.
Magát nekem szép lelked így kitárja;
Elömlik rajta kellem délibábja.

Fogadd e dalt, s ha egyszerű szavára,
— De mely a szívből szállt az ajkon el—
45 Vizontszerelmed égi üdve várna
— S kebelre lelt a lángoló kebel:
— Legyek *én* puszta, hűvös éjjel árnyán,
S te nyájas nyári hajnal, — jer borulj rám !

729.

TÓTH LŐRINC — ARANYNAK

[Elveszett]

[Pest, 1855. augusztus 5. kb.]

[Ismételten kéri, küldjön verset a *Nemzeti Képes Kalendárium* számára már csak azért is, mert kiadója: Heckenast Gusztáv.]

730.

ARANY — SZEMERE MIKLÓSNAK

Nagy-Kőrös, aug. 7. 1855.

Kedves Miklósom !

Legnagyobb örömmel vettem soraidat s hogy azokra nem tüstént válaszolok, annak okát ne hidegségemben keresd, hanem iskolai bajaink s dolgaink ez idő szerinti nagy összecsoportozásá-

5 ban, examenek, érettségi vizsgák, etc. lévén. Most, miután ezeken, én legalább részemről, átestem, visszanyeré kedélyem azon epikai nyugalmat, mely nálam egy levél megírására is szükséges.

Tehát, édes Miklósom, megelőztél. Nekem kelle azt ten-
nem, oly sok szépet, jót hallottam felőled, különösen Miskától,
10 kinek irántadi barátsága legjobb kezes az enyimnek. Mint költőt
rég ismerlek, s ha szembe dicsérni akarnálak, azt is megsugnám,
hogy becsüllek, jobban, mint sok mást, ki előttünk Shakespeare
„Much ado about nothing” vígjátékát oly nagy képekkel játsz-
sza. Csak az a kár hogy nem irsz, noha én is kezdem megismerni
15 az állapotot, midőn az „ki dalolt mint a patak, . . . lesz néma,
hallgatag” — mint Erdélyi János éneki valahol, — s így a vilá-
gért sincs jogom valakit vádolni e tekintetben.

Tompának igaza lehet, hogy személyes ismerkedésnél
régibb jóakarók s barátok közt az első találkozás sokszor egy
20 idealis képet leront, s helyébe egy talán nem annyira vonzó
valódit állít, a mi aztán kellemetlenül hat. Magam is tapasztal-
tam effélet, de csak az néhány perczig, vagy legfőlebb addig
tart nálam, míg az új arcz képzetembe nyomul — külsőségbeni
syn- vagy antipathiáknak kevéssé vagyok rabja. De proh
25 dolor! ha te a nem alacsony és nem kopasz ember<rel> iránt
ellenszenvet érzesz, akkor jaj nekem. Magas ugyan nem vagyok,
de, (kivált erdélyi értelemben, hol alacsony = alávaló) alacsony
sem, ami pedig a kopasztságot illeti, fájdalommal kell megvalla-
nom, hogy nemcsak actu kopasz nem vagyok, de reményem
30 sincs egyhamar azzá lenni!* Képzeld a főt, mely Barabás után
ismeretes, kóczos, szürke hajjal, sárga barna arczczal, tömpe
(azért nem irom *tompá*-nak, mert Miska subsumálná) orral,
kálmuk szemekkel, semmit nem mondó *fizimiskával* (ez is sértés
a mi barátunknak) nyakkendő nélkül, cynicus öltözetben s elöt-
35 ted áll *tisztelt* barátod A. —

Hogy te az én híres rajzomat megkedvelted, azt igen ter-
mészetesnek találok. Mindig mondom én, hogy force-om a fes-
tészet: s a rossz világ nem akarja elismerni az érdemet. Különösen
e picturával levágtam ama nagy festészt, Tompa Mihályt, ki
40 e parochiája rajzát akarván adni, valóságos krumplit rajzolt és
küldött hozzám. Rögtön megsüttettem a parázsban, t. i. a bur-
gonyát, nem a pictort. S azt hiszem, éppen *festői* nagyságomat
mérted Napoleonhoz, (mert más tekintetben rólam övele ugyan-
azon sententiában nem is szólhatnál) mire nincs egyéb észrevé-

* Mentségemül szolgáljon, hogy van egy collegám, ki nagyon kopasz.

⁴⁵ telem, mint az, mit vitéz Johann Hány mond: „Nagy ő a francziák közt. . . .”

„Egy perczben víg, bohoskodó, másban életunt, ingerlékeny” — jellemzed önmagadat. Ez rám nézve is áll, körülbelül ily versióval: egy perczig bohó, gyermekes, víg: rá egy hétig ⁵⁰ életunt, ideges, ingerlékeny.” [!] S így mi hárman szépecskén összeillünk, ha a fátum (melyről nem igaz, hogy a görög drá mákkal magvaveszett volna) csakugyan összehoz bennünket. Mert, édes barátom, ismét egy akadály van ránk (családomra) nézve: leánykám, ki tavaszfélen sulyos beteg volt, ismét azon ⁵⁵ nyavalyába esett vissza. Lehet, s az orvos is vigasztal, hogy e második roham nem lesz oly erős, mint az első volt, mely tovább 6 hétnél ágyba szegezte: de Miskának mégsem irhatok bizonyost indulásunk felől — négy öt napig; annál fogva semmit sem írok. Három eset fordulhat elé: vagy itthon maradunk mindnyájan, ⁶⁰ ha t. i. a gyermek sulyosan beteg lesz, mely esetben én sem hagyhatom el hosszabb időre a házat; vagy magam megyek el, ha t. i. Julcsa nem lesz nagyon rosszul, s bizton hagyhatom anyai ápolás alatt, — vagy végre családostul megyek, ha lánykám hamar felidűlne, melly utóbbi kevésbé valószínű, de nem lehet- ⁶⁵ len. Egyébiránt ez útát mindenesetre augusztusban szándékom megtenni, s így septemberi kirándulásodról nem foglak el.

És most, kedves barátom, ha befogadtál, tarts is meg állandóan szeretetedben, mint téged megtartani ígérekzik

70

hí barátod
Arany János

U. i. „Nődnek ismeretlenül is add át tiszteletemet.” (Azt hiszem, nincs is, de ha van vagy lesz).

731.

ARANY — TOMPA MIHÁLYNAK

[Nagykőrös, 1855. augusztus 7.]

Édes Miskám!

Szemerének akarván válaszolni, neked ezuttal nem volt irni szándokom, miért? meglátod az őneki szánt levélből, mel(y)-lyet, (:bár téged compromittál:) peccsételten küldök hozzád,

⁵ — mert elfeledtem, hol lakik, s ő olyan gondos volt, hogy nem írta

fel a datum mellé. Roszul fog esni, édes barátom, hogy magam helyett, most is csak levelem kapod, de, ha olvastad mi az akadály, ugyhiszem kimentesz.

NKörös — aug. 7. 1855.

10

Arany

3—4 nap mulva bővebb levelemet kapod, addig is isten tartson meg téged s a tiedet.

732.

ARANY — TÓTH LŐRINCNEK

[Nagykőrös, 1855. augusztus 8.]

Igen tisztelt honfitársam!

Bocsásson meg Kegyed, hogy előbbi levelére maig sem válaszoltam; mert ez épen nem tiszteletlenségből történt, hanem, mivel üres ígéretet nyújtani nem akartam, azon reményben, miszerint rövid nap a felszólításnak eleget tehetek. Azonban csalatkoztam: e prósai napi nyűg, mely alatt kivált most az iskolai év vége felé, vesződnöm kelle, épen nem volt kedvező a nálam különben is gyér inspiratióra; pedig annyi felé vagyok adós, hogy ugyan sokat kellene dolgoznom, ha minden ígérete-met beváltani akarnám. Nem akarván tehát adósságim számát egy ujabbal tetézni, bár mennyire ohajtok, kivált Kegyednek, nem Heckenastért, kit különben tisztelek, hanem saját magáért ily csekély szolgálatot tenni, a választ akkorra halasztám, mikor egyszersmind küldhetek valamit. De most, nehogy em-
bertelennek, vagy gőgösnek láttassam Kegyed előtt, nem mulaszthatom el a felelést. Immár szünnapjaink lesznek, tán valahova ki is rándulok, elszórakozom, s kedélyem az egyhanguságból kivetkeztvén, impulsust nyer valamire, hogy dolgozhatom: akkor Kegyed lesz egy az elsők közül, kiknek szolgálni fogok. Igyekszem, hogy ez ne maradjon későre; addig is fogadja Kegyed legszívesb üdvözlömet!

NKörös, aug. 8. 1855.

tisztelő barátja
Arany János

[Címzés:]

Tekintetes

Tóth Lőrincz h. ügyvéd urnak tiszt.

Pest

Uri utca 2. szám

Nagy-Kőrös aug. 11. 1855.

Kedves Domokos!

Levelére nem hittem a választ nagyon sürgetősnek, miután abból úgy értesültem, hogy a kiadás dolga rendben van; más részt az érettségi vizsgákkal, melyek 1-sőjén kezdődve csak
 5 tegnap, 10-én fejeztettek be, rendkívül el voltam foglalva. Különben, választását helyeslem, s valamint a multkor, úgy a most küldött verset is alkalmasnak találom. Az első (: sors és érzelem)¹ ügyes alkotású darabocska, epigrammai fordúlattal; a második [Fogadd e dalban]² is jobb versei közé számítható.
 10 Gyulai afféle személyes kalandjáról nem hallottam semmit, — magáról se ugyan már régen. Annyit tudok, hogy a maltrairozott lángeszek közül egy Alpár nevű (a jó Mentovics régi álneve) a Divatcsarnok-ban *levágta* (?) egy versben, mellynek tartalmát, föltéve, hogy Domokos azt nem olvasta, ím elmondom. „Addig olvastad *Toldit* — mond Alpár Gyulainak — hogy megszeretted, *kis* ember létedre annak vaskos buzogányát, s felvéve, mint képduló (iconoclast) berontál a költészet templomába, ott mind összezúztad a képeket, mellyek iránt *kálvinista* ellenszenved van, — akkor pedig *kilépve a költészet csarnokából*,
 20 kerestél magadnak poétát, ott ahol nincs, „az erőben keresvén a poeticát, s megtennéd ha rajtad állna, Apollónak a bikát . . .” stb. Erre tollharc kerekedett, melly a Budapesti Hírlap és a Divatcsarnok borítéka közt egy pár replikában folyt le. De látja, édes Domokos, én is kikaptam a magamét . . . érdmem szerint
 25 (!?!) Mindazáltal vagyunk és maradunk jó barátok; a bika tettei, mintha a szunyogdongás és szunyogcsípés legkissebbé sem bosszantá[!]ná. —

Gömörbe menetelemnek nagy akadálya, hogy Julcsa (mert családostúl akartam menni) ismét beteg, bár nem
 30 oly súlyosan, mint a tavaszfélen, de ugyanazon nyavalyában. Így a víg vacatio még távol van, mert Kőrösön maradni = meghalni unalom miatt. Collégáim elszéledeznek; de különben is a régi szívélyesség enyészőben van; mind ez elég ok arra, hogy ohajtsam a percet, mikor e nyomor fészkeből szabadúlok.

¹⁻² Ld. e kötetben 597—598., 599—600. 1.

35 Isten áldja, édes Domokos! — olvassa Puskindt és Lermontoffot szorgalmasan, engem pedig tartson meg szívességében.

híve
Arany János

[Címzés:]
Tisza Domokosnak szeretettel.
Szalontán át

Geszten

734.

ARANY — ERCSEY JÁNOSNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1855. augusztus 12.]

[Köszöni sógora júl. 17-i megnyugtató levelét, hogy a kölcsönben levő pénzeit elfogadja adóssága törlesztésére.]

735.

ARANY — ERCSEY SÁNDORNAK

[Nagykőrös, 1855. augusztus 12.]

Kedves öcsém Sándor!

Raptim irok néhány sort, nem feledvén, hogy te tartozol most válaszszal. E levelet sziveskedjél Janihoz juttatni. Az adósság leszállításáról van benne szó: ő azon 200 pengőt, melylyel nekem Szalontán tartoznak, hajlandó elfogadni. Már nem tudom, megelégszik-e a kötelezvényekkel, vagy kész pénzt kíván; ez esetben a behajtást légy szives eszközölni. A még fennmaradó 100 vft. és 120 vft. kamat kifizetéséről másképp gondolkozom. E célra minden otthoni jövedelmemet, mely adó, reparatio etc. által fel nem emésztetik, — tartsd meg otthon, ne küldd el, s a hiányzó mennyiséget én majd innen ki fogom pótolni. Úgy áll a dolog, hogy 20-án indulunk Gömörbe, ha t. i. Julcsa jobban lesz, mert a tavalyi baja megint előjött, de kisebb mértékben, és már múlik. 2—3 hétnél többet nem számítottunk az utazásra. Az érettségi vizsgák 1-én kezdődtek és 10-ben végződtek; roppant dolgunk volt. Hát ti hogy vagytok? oly

rég nem irtál. Isten áldjon meg; csókolunk Linástól, Vilmástól és . . . no de majd később.

Kőrös, aug. 12. 1855.

20

szerető rokonod

Arany János

Károly írja hogy 2 boglya széna lett, azt hiszem jobb most eladni mint az eltartás veszélyeinek kitenni.

736.

ARANY — TOMPA MIHÁLYNAK

[Nagykőrös, 1855. augusztus 12.]

Édes barátom!

Ergo, ha isten úgy akarja, mint mi, jövő hétfőn, az az auguszt, 20-án, a pesti vasutvonal megérkezésekor, Szolnokban, gőzösre fogunk ülni, én t. i. nőm és két szép csemetém, ha t. i. ⁵ Julcsa, mint a doctor biztat, utazható állapotban lesz. Képe, melyet rútv hólyagok ismét elundokítának, már szépen kezd gyógyulni, remény van, hogy ki fogja állhatni az utat már akkor. Ha ő nem jöhetne, akkor a család honn marad, és én solo megyek, értve, hogy a cholera, mely itt is mutatkozik, ¹⁰ megkímél. Ezért, ne is cselekedd magadnak azon alkalmatlanságot, hogy Kesziig előnkbe jőj, a mi Hanvához még roppant távol esik; majd csak találunk mi módot hozzátok verekedni. Ez rád nézve annál bajosabb lenne, mert meglehet hogy e sorokat nagy későn, s csak akkor veszed, mikor már mi ott is leszünk. ¹⁵ Egy szóval, nagy dolgot miattunk ne *csinálj*, édes barátom, *Mihály* - hanem addig is áldjon meg az én istenem, kedveseiddel együtt.

NKőrös aug. 12. 1855

20

igaz barátod

Joannes Arany

Prof. Lit. Hung. &

Aesth. Analyt. in

Gymn. majori publ. Helv.

Conf. addicto NKőrösiensi;

et praefectus Classi V-tae.

25

ERCSEY SÁNDOR — ARANYNAK

N. Szalonta, augusztus 15. 1855.

Kedves bátyám.

Nagyon régen a lelkiismeretemen fekszik, hogy a levélírással én tartozom, de a lélek furdaláson, mint gyakran megtörténik, erőt vett az utálatos restség. De meg olyan feledékeny ember is vagyok, hogy egy 70 esztendő öregnek sem válnék szégyenére.

Most azonban épen a levélíráshoz akarék fogni, midőn vitéz Kósa Ármás bátyám levelével, hozzám beállított. Azért épen kapóra jött a dolog.

Nagyon jó hogy tudatta velem bátyám, miszerint a szalontai jövedelmeket ne küldjem el. Mert már épen szándékozám útnak indítani azon néhány forintot, mi részint a házbérből, részint a 2 boglya széna árából *bejöend*. A két boglya szénáért, — mint gondolom — ha valami hiba nem történik abban, megadnak 18 vagy 20 pfntot. — A házbérnek, ez idei vagyis a folyó házbért — év első 8 hónapjára eső (53 pfnt 20 krból levonván a több rendű reparatiók által igényelt % alatti költségeket, szinte be kell jőni 20 pfnt s néhány krnak. És én ezen 38—40 pfntot akarám elküldeni. Most azonban, bátyám levelének tartalmához képest, ezen összeget, ha befizettetik is az hozzám, a Jani adóssága kiegyenlítésére megtartom.

A házbérből még 4 honapi időre esendő összeg hátra van. De ennek egy része, némelly javításokra, minő a kútcsinálás stb., megint fölemésztetik.

Nagyon sajnálom hogy ezen jövedelmecskékkel mindig illy módon kell számolnom. Hogy azonban ez így van, arról nem tehetek. Én csak arról szeretném bátyámat meggyőzni: hogy a kezembe jött pénzeiből bátyámnak, egy krt sem költöttem haszontalan helyre, és hogy azt sokkal jobban ügyeztem megtartani, mint sajátomat. S épen azért alig várom, azon különben is nehezen várt időt, midőn valaha már együtt lehetnénk, hogy számat adhatnék sáfárkodásomról.

A mi pedig azon számítását illeti bátyámnak, melly szerint a Janinak tartozott összegnek egy részébe, itt lévő 200. fntját ohajtaná átadni: ez a legkönnyebben megtörténhetik. Mert azon 200, vagy, ha jól emlékezem (: mert az egyik *contractus* épen

a szolgabírói hivatalnál van betáblázás végett :) 220 pfnt, a mennyire már eddig, a némelly kiadások által föl nem emésztett kamattal szaporodott, biztos helyekre van kiadva. Azoknak
40 elhelyezésével Jani is meg fog elégedni. Egyébiránt olly módon is ki foghatjuk egyenlítani, — ha Jani ezen contractusokat, quo fato, el nem fogadná, — hogy én őt kész pénzzel kifizetném, s e contractusok nekem fognak maradni. De hiszen Jani bizonyosan, elfogadandja azokat.

45 Most azonban Janival nem tudom hogy beszélünk, mert ő sulyos betegségben fekszik. Tegnapelőtt Károly elment Sályiba, őt meglátogatandó. S megérkeztekor tudta csak meg, hogy Jani e napokban, a legveszedelmesebb betegségbe esvén, bevittette magát Váradra. — Károly tehát, feleségét rögtön vissza-
50 küldvén Szalontára, ő maga Váradra indult. De még ezideig sem nem irt, sem nem üzent, s így nem tudhatjuk: él-e, hal-e, szegény Jani? — Engem nagyon aggaszt e szegény jó testvér helyzete, annyival inkább, mert ő legjobb egészségében [!] is rideg életet él, s képzelhetni, hogy ha ilyen embert a betegség lenyom,
55 millyen állapotban van.

Mihelyt állapotáról valami bizonyost tudok, azonnal értesíteni fogom bátyámékat.

Mi pedig, az idő szerint, ismét megszorodtunk. Folyó hónap gike éjszakáján született egy kis fiunk, kit is *Lajosnak* kereszteltetünk. Megszületett pedig anyjának minden különös
60 nagy baja nélkül. Keresztapja e vitéznek szegény Jani lett volna, vagy legalább őt iratám be keresztapául, — a kereszt-vizre pedig Máli tartotta. Jani azonban erről aligha tud valamit, mert már akkor, midőn ez iránt tudósítám őt, — Váradra bevittette magát. Hogy idegent nem hittam keresztapául, ennek több
65 okai vannak. Váltig is subsummálnak érte némellyek. Sőt bizonyos úri ember, subsumtioját egyenesen ki is jelenté előttem.

Igy van biz az. Születnek, betegeskednek, és halnak az emberek.

70 Itt is kezd imitt-amott rakoncátlankodni a cholera. Az öreg Nagy Sándor, még mult vasárnap volt egy hete, vigan és egészségesen ment ki Mici lányával Gyarakra, a hol mostanában lakott, még ebéd előtt is vigan voltak. Akkor nap este felé pedig, *mindketten* ki valának teritve.

75 Azóta illyes intelligens fajta ember nem halt meg. Sőt itt Szalontán más forma is, alig hal 8—9. meg choleraében *hetenként*. Jámbor Kata előadása szerint, az idén 6 köből buzája is termett bátyáméknak. Hát ezzel mit csináljunk?

Irjon bátyám minélelőbb. Vagy, a mi még okosabb lenne,

80 jöjjenek el septemberben. Inkább töltsenek Gömörben kevesebb időt.

Isten áldja bátyámékat, csókoljuk számtalanszor

Szerető öccse
Sándor

95. U. i. Van annyi Szalontai dinnyém, hogy sokszor jóllakhatnánk együtt belőle. De még csak 10—12. nap múlva érik. —

738.

TISZA DOMOKOS — ARANYNAK

Geszt Aug. 18-án 1855.

Édes Aranybácsi!

Ezen hideg időjárás, mely a gazdákat anyira hátráltatta: az én műszámát is oly terméketlenné tette, hogy tegnapi kedves levelére verstelen választ kell küldenem. Rendes körülmények között vártam volna a jó szerencsére néhány napig: de most rögtön írok, kérvén Aranybácsit, legyen szíves nekem Gömri útja előtt írni.

Én ugyanis September 15-e — 16-a felé Kőrösre szándékoznam, de miután Aranybácsi útja elhaladt, félek hogy hiában teendem a látogatást; minek elkerülésére tettem fentebbi kérelmemet.

A Gömri út elnapolásának okát — t. i. Julcsa betegségit — mindnyájan nagy sajnálattal olvastuk; édes anyámat pedig épen igen érdekelte, s nagyon kérdezősködött, hogy mi baja lehetett Julcsának tavasszal? Miről mi felvilágosítani nem tudtuk. Mindnyájan minélőbbi felgyógyulást kívánunk neki. —

Igen csudálom, hogy Gyulai oly titokban tudta tartani hőstettét; s különösen azt, hogy borzos ellenfele, ki pedig győzött, diadalát ki nem kürtölte. Hanem anyival többet szenved a békéntűró papiros!

Alpárunknak pedig egy jobban illő, s mégis sinonyme, nevet ajánlanék, mely még a mellett Mentovicstól is megkülönböztetné: „Tétetlen!” Mert tetétlen = tetőtlen = a kinek nincs teteje. Akár pedig ezt: „Kanbúzos”, miután tudjuk, hogy azon 25 persa király nyakgatta az Egyiptomi Apis bika papjait. Egyébiránt szó a mi szó, nem ártana ha Gyulai a buzogányt elhajítván,

egyszer már tollat fogna kezébe; nekem még most sem írt, s én csak várom verseim megjelenését, mint Noë a hollót; s minden nap jobban látom mily gyönyörű céhbe avatom fel magamat.
30 Na de se baj! a legtöbb nagyköltő, s Petőfi is, csak így „levele-
ként szedte a borostyánt!”

A[!]ldja meg az Isten!

szerető tanítványa
Tisza Domokos

739.

TISZA DOMOKOS — ARANYNAK

Geszt Aug. 25-én 1855.

Édes Aranybácsi!

Épen húsz napja hogy az utolsó verset küldém, s mint akkor, úgy most is családi ünnep van nálunk. Ma ugyanis Lajos napja van, mi Aranybácsi előtt közönyös dolog; de én midőn
5 a nagy vendégkoszorúval ékesített lakoma után e sorokat írom, nem csuda ha levelemben is toasztozni indúlok. Mindenesetre e nap az utolsó családi ünnep melybe sokideig részt vehetek; s azzal hosszas elválásom jut önkénytelenül eszembe, melynek kételyei költeményemen is meglátszanak.

10 No de azok csak „költöttek”, hála Istennek, miután elegendő erőnek egészségnek, s viruló kinézésnek örvendek.

Áldja meg az isten!

szerető tanítványa
Tisza Domokos

15

*Nyár végével*¹

A nyár tűnik, a gólya nép
Érszélben már tanácsot ül.
Rideg a kifosztott vidék
A hajnal és alkony kihűl.

20

Erdőn bokron hull a levél
— A letarolt határon át,
Próbára az éjszaki szél
Meg megfuttatja vad lovát

¹ A.J. kritikáját e versről nem ismerjük.

25 A lombnak fogy madárdala,
Vész a mezőn a délibáb
Végre megfagy tündér tava
S mint dér lepi el a határt.

30 És engem csendes bú fog el,
— Sírva hántom vándorbotom,
Nekem is újra menni kell,
Édes hazám, jó otthonom!

35 Keresni forróbb ég alatt
Beteg testemnek gyógyfüvet,
— Foldozni, hol feslett, szakadt,
E földi rongyos életet.

De szép az élet! Velem jár
S letörli könnyem a remény:
— A lombon újra lesz madár,
— Öledbe hon! megtérek én!

740.

ERCSEY SÁNDOR — ARANYNAK

N. Szalonta, aug. 29. 1855.

Kedves bátyám!

Nagy a baj Izraelben. Miután azon cs. k. szolgabírói tollnok, ki eddig a házban lakott, — épen e pillanatban tett nyilvántása szerint — holnapután a házból elmegyén, az valószínűleg üresen marad. Azugyan magában nem a legnagyobb baj volna hogy csak egy pár hónapig formán, mennyi t. i. az említett tollnok házbéri idejéből hátra van, maradna üresen, — (: ámbár ennyi időre is bajos egy házat lakatlan hagyni :) hanem attól tartok, hogy abba, jövőre nézve sem fogunk lakót kapni. Mert a ki
10 valamire való ember van Szalontán, olyan hivatalnok-féle, az a szállásban most már válogat; — holmi szegény csizmadiaféle ember pedig annyi házbért, mennyit ezért az ember megkivánná, nem fizethet. Magától értetik: hogy a távozni készülő monsieur, a házbérnek hátra lévő részét, a szerződvény értelmében,
15 tartozik megfizetni.

A dolog illetően állásában, az én gyarló eszem kereke megáll. Nem tudom mi tevő legyek, ha a háznak olyan forma

lakót, minők eddig valának, nem kapunk. Annyi igaz, hogy ott, minden költséges reparatiók dacára, nagyon sok a hiány és
20 fogyatkozás.

S épen ezért is, de több más leirhatatlan okoknál fogva is (:be sok is:) nagyon jó lenne ha elrándulnának bátyámék. Igen jól tudom én, hogy könnyebb ezt kimondani, mint meg-
25 tenni: még jobban tudom hogy 600. pfnt évi fizetésből nem nagyon telik, hogy egy évben 2—3. nagyobb utazást tegyen az ember. De ezen könnyen segíthetnénk, mert én és Jani, a szekérbért a legszivesebben fizetjük. És e nyilatkozatot ne vegye bátyám valamiképen sérelmül, mert itt, csekély vagyoni ügyeik eligazításán kívül, az volna a főcél, hogy egymást vala-
30 hára láthatnók. S miután sem én, — részint hivatali, részint és főképen családi körülményeim miatt, sem Jani, hivatala miatt ezt nem tehetünk, — azon 50—60. pfntot, mennyibe nekünk is kerülne a Kőrösre menetel, miért ne adhatnók ki szivesen, a nélkül, hogy ezt bátyámék sérelem gyanánt vehetnék. Tehát
35 — dictum, factum — ha csak lehet, jöjjenek el ha csak egy néhány hétre is.

Mint talán közelebbi levelemben is irám, vagy 100. vfntja lenne, most nálam bátyámnak. De már ezt ismét meg kell hiányositanom, mert a nagy adó ismét a nyakunkon. Csak a direct
40 adójok bátyáméknak ez idén 8. pfnt 19. kr. Ezenkívül a város költség.

Különben Szalontán semmi különös ujság nincs. A cholera szünő félben van, mert eddig sem volt nagy mértékben.

Addig is míg ölelhetnők bátyámékat, ezerszer csókoljuk
45 mindnyájokat mindnyájan.

Szerető öccse
Sándor

A ház reparatiojára tett költségek.

	Négy szekér föld	8 vfnt	
50	1. köből mész	9 fnt	
	Egy rigli az utcaajtóra		50 kr.
	Egy zár a kis szobára	3 f	50
	Kamarára zár		30
	200. kéve nád (:igen olcsón)	15 f	
55	Korc vessző	1 f	
	Házkötés	12 f	30
	Ehhez 8. napszám	8 f	
	Hat ágas a szílnhez	19 f	
	A szíln felemelése	5 fnt	

TISZA DOMOKOS — ARANYNAK

Geszt Sept 1-én 1855.

Édes Aranybácsi!

Félve indítom el ezen sorokat Kőrösre; de noha az ember levelét nem szívesen veszi el, én szinte örülnék, ha ez Aranybácsiékat már nem találná otthon. Örülnék pedig először azért, mert tudom hogy a Gömöri út régi, és eddig mindig meghiusult kedves terve; másodszer pedig azért mert úgy inkább remélhetem hogy idejében visszajönnék.

Kálmán Pesten járva megtudá hogy Gyulai, Tóth K.-nal találkozott pisztolyoson; gr. Teleki Gyulától hallá, ki Keménnyel együtt Gyulainak secondált. Gyulai megstráfoltatván, meg volt az egész; de beszélni nem akarnak róla, miután Richelieu óta az ily találkozások tilosak.

Igen óhajtanám tudni, hogy a Mentovich tanár úr otthon van-é? Én ugyanis a napokban írtam neki a Szász K. fordításai-
ból engem illető példányokért; de sem könyvet sem választ nem kaphatok; s félek hogy szégyenben maradok a nálam előfizettek előtt. Pedig azon retour-vevényt is elküldtem neki, melyet ő tavaly az ív és előfizetési pénzek vételekor aláírt.

Áldja meg az isten!

20

szerető tanítványa
Tisza Domokos*Lakomán*¹

Óh kedves óra! melyben újra hallom
Cigányzenében népem szózatát.
Fülembé játszik az ismerős dallam
S egész valómon villámként fut át.

Nem füstös sátrak megvetett szülöttje.
Egy daiémon az, előttem a ki áll,
A magyar szívnek gyöngyeit felföldve
Rezgő huroknak tündér hanginál.

30

S é gyöngy majd *köny*, hősért, honért kiöntve,
— Mit megfagyláltak hosszú századok,

¹ A.J. kritikáját e versről nem ismerjük.

E gyöngy majd bornak, dévaj kedvnek gyöngye,
Vagy szerelem gyöngyházán támadott.

35 És mi most sírunk, most víg táncra lépünk:
— Csak a cigány arc nyugodt és hideg!
Egy isten ő, — ki nyugton osztja nékünk
S tetszésire, a bút és örömet.

40 És elring lelkem a dalok hullámán,
És bár üres előttem a pohár,
Megrészegülök égi kéjek álmán
Cigányzenének édes hanginál.

742.

SZILÁGYI SÁNDOR — ARANYNAK

K. n. [Nagykörös, 1855. szept. 6.]

Barátom János!

Nem mondhatod, hogy nem vagyok szorgalmas levélfíró.
Hanem most csak azért írok, hogy *tudj ujságot*. Szabó Károly
megválasztatott görög nyelv *tantanárának*. A consistoriumban
5 én proponáltam. S engem küldött az egyháztanács Gyömrőre
meghívni őt. Megválasztatása fényes diadal volt *bizonyos emberek*
felett. El is fogadta.

Schalamony lemondott. A Hirlaphoz megy 1200 frt fize-
tással. Helyébe Iokh Józsit (a debreceni professzort) választjuk
10 meg.

Tomori mátkasága felbomlott. A micsoda tudósításaim
vannak, igen *aljas* módon viselte magát, melynek következtében
Pesten igen sok ház szakított vele.

Miskát tisztetem. Nejének s nődnék kézcsókomat. A gyer-
15 mekeket csókolom. Ölel

barátod
Sándor

Hozod-e Kazinczytól a
könyveket? Isten áldjon meg!
20 cselekedd meg!

[Címzés:]

Tompa Mihály úrnak *Arany János* úr számára
Putnok.

Hanva.

Hanva, sept. 10. 1855.

Kedves öcsém!

Leveled Hanván kapott — s így már gondolhatod, hogy szives ajánlatodat a szalontai ut iránt, bár köszönöm, el nem fogadhatom. Augusztus 20-án szabadultunk Kőrösről, pár nap alatt ide értünk, s azóta itt vagyunk, s még valami egy hétig maradunk is, azután pedig nincs idő Szalontára menni. — Bejártuk a környéket, voltunk az Agteleki barlangban, meglátogattuk a diósgyőri hámost, papirgyárt, egy más nagyszerű vasgyárt ecet[era] szóval elég mód és alkalom volt a szórakozásra. A vidék igen szép, regényes, de ez sem ment a disznó cholérától, bár Hanván nincs. —

Ami pedig a házat illeti, az elég baj, de én itt mit segíthetek? Vagy akad lakó, vagy sem. Ha akad, úgy te magad eligazíthatod, ha nem, úgy én bajosan szerzek bele. Tedd, édes öcsém, nem azt, a mit kellene hanem amit *lehet*, s én meg fogom köszönni. Ha másféle ember épen nem akad, akkor odaadjuk valami szegény mesterembernek is, csakhogy tisztán tartsa, őrizze és conserválja. De természetesen ezzel sietni nem kell, míg az ember nem látja, hogy másféle lakót, a ki t. i. a *kamatot* fizetné, csakugyan nem kaphatni. Ennyi útasítást adhatok, mi ugyan nem egyéb, mint a mire magad is rájöttél.

Majd Kőrösről többet írok, mert itt olly szórakozott vagyok, hogy alig rendezhetem gondolataimat, s 3—4 hét óta egy betűt sem firkantván, kezem már elszokott az írástól, a mint e caligraphiából is láthatod. Juli, a gyermekek, itt vannak, egészségesek, semmi bajok sem volt az egész úton, csókolkak benneteket; valamint én is. Janit különösen csókold nevemben. Tompáék szivessége irántunk minden képzeletet felülhalad — ők is egészségesek. Öllelek

szerető sógorod
Arany János

TISZA LAJOSNÉ TELEKI JULIANNA —
ARANYNAK*Geszt Sept 10^d 1855*

Tisztelt Tanár Úr!

Arra a szellemi atyai érzésre hivatkozom, melynek befo-
lyása oly jótékony volt mindeg kedves Domokosomra, most
azért, hogy mi előtt honnát ujra oly huzamos időre el hagyja,
5 ötet az előtte leg nagyobb örömmel meg lephetvén magamnak
általa az egyetlen vigaszt meg szerezhessem. Mélyen fáj keblének,
hogy tisztelt Tanár Urat, kit minden emberek közt hihetően
leg jobban szeret oly rég nem láthatta, s megvagyok győződve,
rosszúl fog kedélyére — ha nem ezáltal egészségére is hatni, ha
10 e béli forró kívánata telyesedése nélkül kell távoznia. Fel tett
szándéka volt ki térést tenni ezért az útból — mert Önt kedves
családja körében csendesen élvezhetni, mely legnagyobb öröme
lett volna — de — át látja hogy családja tagjait sértené e kevesi-
tése által az együtt lét napjainak; át látja hogy az ő állapotába
15 ily meg hült őszi időbe mellék utakat tennie nem szabad s;
miután már meg kérdezni Önt hon lesz é? el küldé levelét, vérző
szívvel le mondott!

De én ösmérvén Önnek erántai atyai szívességét, bátran
folyamodom a kéréssel — pótoljuk ki annak kinek olly sok szen-
20 vedés s kevés öröm jútott szép ifjuságára! mit ki lehet pótolni,
s jöjjen be Ön pár napra Pestre mig mi ott leszünk — ha lehet
egész időre — ha nem — ha csak pár órára is! Engem, a vérző
szívü anyát örökre el kötelezi Ön. — Mi e hónap 22—23—24^d
napjait szándekozunk Pesten tölteni, s szállásunk most van,
25 Szél utsza, ujj Ulman ház második emelet.

Sokkal inkább tiszteltem Önt mint embert, mintsem csak
fel is tenném hogy félre ért, midőn én azt mondom: nem szabad
nékem Önt költségbe verni, annál fogva uti költségét, mulatása
alatti ellátását, bár férjen el szállásunkon — mit azért nem tu-
30 dok, nem tudom hányon menyünk fel, — bár a leg közelebbi
vendéglőbe legyen, szálva, magaménak tekintem.

Ha lehetséges halgassa meg Ön egy szerentsétlen anya
kérését, ki kedves családjával együtt tisztelven maradok

Tisztelt Tanár Urnak

35

alázatos szolgálója
Tisza Teleki Julianna.

745.

ARANY — PALÓCZY ÁBRAHÁMNAK

[Hanva, 1855. szeptember 17.]

[Tompa Mihály Palóczy Ábrahámnak irt levelében:]

Ha a fentebb kérteket megteheted, édes Ábrissom, igen jó lesz, mert tervünk is sikerül és téged is még egyszer ölelhetlek; ha nem, — akkor is isten veled, mert én szerdán felszedem a sátorfát és elpakolok e vidékről. Fogadd legszivesebb üdvözlését
s baráti jobbját

Aranynak

746.

ARANY — SZEMERE MIKLÓSNAK

[Hanva, 1855. szeptember 17.]

[Tompa Mihály Szemere Miklósnak irt levele végén:]

Én pedig, édes Miklössom szerdán indulok haza felé, vivén magammal kedves emlékeket a felföldről s különösen tőled is, kit szeretni soha meg nem szün forrón ölelő barátod

Arany János

747.

FÁY ANDRÁS — ARANYNAK

[[Pest, 1855. szeptember 20 előtt]

Tekintetes Úr!

Miután régibb íróinknak és művészeinknek emlékirásait nagyobbára már bírom, kedves ajándokul fogna szolgálni öreg napjaimra nekem: bírhatnom újabbkori azon kitűnőbb íróink
s és művészeink eredeti kézvonásait is, kik az általunk, régiebbek által csak megkezdett pályákon, olly szerencsével haladtak elő.

Ezek sorából bátor vagyok a tek urat is alásan megkérni azon barátságos szivességre, hogy az idezárt lapra irandó egy pár sorocskával engemet megörvendeztetni, s a lapot majdan, akár

¹⁰ lakásomra (Pest, Kalap-utczá 15. sz. 1-ő em.) akár Magyar Mihály könyváros úrhoz, pecsét alatt beküldeni méltóztassék.

Ki is bocsánatot kérve az alkalmatlankodásért, megkülönböztetett tisztelettel maradtam
Pesten, Sept. hóban, 1855.

15

a Tekintetes Úrnak
alázatos szolgája
Fáy András
mk.

748.

ARANY — TOMPA MIHÁLYNAK

[Nagykőrös.] *Vasárnap, sept. 23. d. e. 11½ órákor.* [1855.]

Édes Miskám!

Itthon vagyok. S kinek szentelhetném e perczet, melyben a közel mult, s a megszokott otthoniasság képei egymást keresztül-
kasul szeldesik, méltóbban, mint neked, nektek, szeretteim.
⁵ Az utazás minden baj nélkül, a legszebb időben történt. Egy pár álmatlan éjtszaka a hajón és Szolnokban, 7 órai várakozás Czegléden, ennyi az egész. Mindnégyen friss egészségben érkez-
tünk, leszámítva hogy nekem Vágó collegánál, pénteken délelőtt, hasmenés miatt scrupulusaim voltak, melyek hál'istennek,
¹⁰ még az nap elenyésztek. A vadnai savanyú víz és szőlő lehetett [az oka.] Remélem Péter azóta otthon van, és Keszii-
gett vándorlásáról nem panaszkodik sokat. Miskolczon Vágó collegánál hál'tunk, s maradtunk másnap 11-ig, nem miattam, de mert Rudit nem találtam, s azok a miskolcziak nem bocsátot-
¹⁵ tak Szalontára, V. Józsihoz hajtattunk be, s ott a lovak több mint 3 órát pihentek; mégis, mire a nap lenyugodott, legszebb hajtás-
sal Kesziben voltunk, mert az út Csáthnak igen jó. Ott Rudi a jegyzőt ismervén, Pétert oda szállásoltuk, kinek záros udvará-
ban és széna kazlai mellett nyugodt szívvel hagytuk lovaidat.
²⁰ Pénteken esti 11 órákor szálltunk hajóra, ott lefeküdtünk: a hajó reggeli 4-kor indult, s este a nappal nyugodott le Szolnok-
ban. Ott a traint 2-ig éjfél után vártuk; 4-kor már Czegléden voltunk, s itt szundikáltunk 10-ig; most, 11 után, itthon va-
gyunk. — Ostoba krónika — de mit tehetek róla? én úgy érzem,
²⁵ hogy rólad a részletek, ily csekélységbe menő részletek engem nagyon érdekelnének.

Hogyan vagytok? mit csináltok? hogy találtad kedvesidet?
írj minél hamarabb. Csókolunk benneteket édesim, s a jó Pap-
szásznak is add át szíves üdvözetünket — valamint az urakok-
30 nak. Ha nyugodtabb leszek, többet, most isten veletek!!!

barátod
Arany János

Emminek Juli szinte akart írni, (mind-két Juli) de az ő
hosszadalmas levélírást későbbre hagyom, mert ők pakolnak
35 kifelé, az én levelem pedig, kell, hogy mielőbb ott legyen.

749.

GONDOL DÁNIEL — ARANYNAK

Baracska sept. 24. 855.

Kedves barátom Jani!

Fiam Tuba Lajos a mérnöki pályára szánván magát, Bu-
dán az ugynevezett Józsefreáltanodába ohajtanám felvétetni
a jövő évre. Nem tudom sikerül-e.

5 Kérek adjatok neki bizonyítványt. Ő legközelebb vizs-
gálatot nem tett, betegeskedése miatt, jöllehet tanulmányait
utcung[!] végezhetette. Bizonyítványából azonban, ha vele célzt
akarunk érní, ezek nem maradhatnak ki, mit is, ha iskolai tör-
vényeitekkel nem ellenkezik, kérek igen szépen, tegyetek meg.

10 Mult évben fiunk magaviseletéről értesítő soraid arról
győztek meg bennünket, hogy te édes Janim gyermekünk iránt,
részvevő figyelemmel voltál. Az illendőség és becsület és minden
azt hozná magával, hogy ezt nem levélben kellene megköszönni,
mit én ezúttal teszek, hanem másképen. Erősen feltett czé-
15 téged édes Janim, az enyimekkel együtt színről színre megláto-
gatni, mert nóm is, a ki tisztelőid sorában az elsők között áll,
igen ohajtaná már látni Toldy éneklőjét, patriarchalis család-
jával együtt, kiről és kikről én ő előtte gyakran szoktam a mult
időkbül merített beszélgetésben emlékezni.

20 Soromat a mi illeti, megvagyok, hátat fordítva a tudo-
mányoknak, mint afféle parasztosodásnak indúlt egyéniség.
Könyveim szétszórva és kuszálva, tintatartóm kiapadva és
száradva. Mindemellett másban, mióta egymást nem láttuk,
tettem haladást, nevezetessen olyan módba jutottam, hogy még

- ²⁵ az álladalomnak is adhatok kölcsön pénzt. Ez ugy-e hogy nagy dolog. Ezt ezek előtt csak b. Sina, Eskeles és Rothschild megtudja isten miféle nagy marhák teheték. Hanem az álladalom bennem egy kicsit rosszHITELEZŐRE akadt, a ki csak akkor fizet, ha exequálják. Ha valamikor valami új codex születnék, már ³⁰ abban formulázni lehetne a hitelezők executióját is, mert az eddigi codexek szerint csak az adósokat lehetett exequalni.
Kedves családdal együtt csókolunk

őszinte barátod
Gondol Daniel

[Címzés:]

Tekintetes *Arany János* tanár
urhoz barátilag

N. *Kőrösön*

750.

T O M P A M I H Á L Y — A R A N Y N A K

[1855.] Hanva, Szentmihálynap estéjén, az az hogy hogy holnap lesz Mihály napja. [szept. 28.]

Édes Jánoskám !

Nagyon vártuk leveledet s midőn megjött igen örültünk, látván, hogy friss egészségben hazajutottatok; így legalább tán máskor is kiveszitek valahogy magatokat! Mióta elmentetek ⁵ üresek vagyunk egészen, kívül, belől; házunk és szívünk; s nekem úgy tetszik: hogy ha most itt volnátok, olyan nyájas, kedélyes fiú tudnék lenni, soha sem haragunám, s annyit tudnék beszélni hogy még! Igazán barátom! különös összeszokó állat az ember! Még Géza is erősen keres benneteket, Julcsát, ¹⁰ Aranybácsit, sőt Laczit kottára teszi egészen, kiábalván [!] a tornácban, ilyen formán: A—1—la —ci!
[Lekottázva ld. a VI. mellékletünkön.]

Péter, (a kocsis, nem a másik) nem mondott semmit mikor haza ért, a honnan azt okosodom ki: hogy igen jól volt dolga. A másik Péter tennap igen megharagudott, (nem én rám, én rám ¹⁵ nem haragudott meg); négy ökör ugyan is a mi udvarunkban a nyers lóherétől felfuvalkodott s kettő belőle megis döglött; ezért megtámadta a Lány Időt (ad normam: Vas Gereben) ki azt mondta: hogy neki ne beszéljen, mert neki nem parancsol;

ekkor Péter ur tele köpte a szemét; amaz pedig azt mondta hogy
30 letaszítja a sánta angyalát a parton; ekkor Péter fellökte s a
gyomrára térdelt. — Ma pedig rám haragudott meg; ez ugy
történt, hogy én a jó arany időn a kertben olvastam, ő pedig
nagy mosolyogva, egy hosszú csibukkal (annak a szárát is tőlem
kérte el ad usum) bejött a kertbe s szörnyen dicsekedett hogy ő
25 milyen jó dohányt szí; s nagyobb bizonyság okáért, mellém
ülvén, rám bocsátgatta a füstöt; én arra azt mon[d]tam, fel-
kelvén mellőle, hogy én ebben semmi különös örömet nem talál-
lok, sőt ohajtanám hogy kiméljen meg tőle! ő megharagudott
s elment mondván: *nem akartalak megsérteni!* pedig akart, mert
30 tudja hogy rosszúl esik *nem-pipás* embernek az illyen tréfa,
még is boszantott. Igen igen Jánoskám! a volt az utolsó pipa-
dohány, melyet Kazán a *zacskódból* töltöttem, azóta füst nem
volt a szájamban. — De szentséges isten! minek beszélek én
ennyit illy semmiségekről? [így!] hát azért mert azt mondtad,
35 hogy te abban gyönyörködnél; gyönyörködjél tehát! Emi
Gézával elementek Runyába gyalog a szép időn, magam vagyok
itthon egyedül, meg a káplán a ki igen tisztel benneteket!
Hogy' nem vagytok itt ember! beh nagyot innánk az egéssé-
gemre!

40 No csakhogy az isten haza vezérelt benneteket! a felesé-
gem mindig azon tépelődött hogy vasárnap $\frac{1}{2}$ 12-re érvén haza,
mit ettetek? s ezt nem tréfából írom; még vasárnap délben
(ekkor még csak gyanítottuk hogy tán már otthon vagytok)
igen kínálgatott holmivel. Igazán! nagyon szeret ez az asszony
45 titeket; én is szeretlek, csak hogy én goromba vagyok, elrontom
a mit csinállok! de azért lelkeim nem ugy van az, az én szivem-
ben! csak rossz szokás ez a harag! Már most János ur! a) kiadja-e
Szilágyi Sándor a verset a mi nála van a Naptárban, mert kia-
dom én! b) megkeríti-e a füzetet vagy te iratod le? c) Mentovics,
50 vagy Tomori küldi-e a példányokat? ! Felelj s légy boldog a te
kedveseiddel együtt, ohajtjuk szivünkéből szerető barátaitok
mindnyájan

Mihály, Emi, Géza sat.

u. i. ked[v]es komám asszony! a tarhonya igen jó; azóta csak
55 négyszer haragudtam; ugye nem sok?

[Címzés:]

Arany Jánosnak
Pest

Nagy-Kőrösön

[Nagykőrös.] *Mihály napján 1855.* [szeptember 29.]

Édes Miskám!

Jutott eszembe, hogy megszöktél névnapod elől: de mégsem menekszel gratulációtul; mert mire levelem a hanvai kétágu posta utján oda kerül, már bizonyosan rég hazaéhezel.
 5 [!] Tehát ma van Mihály napja, és pedig Szent Mihály napja; mi rád annyival is inkább illik, mert Mihál is vagy (a kicsodás) meg *szent* (?) is. Tehát „izéljünk no!” az az mi *itt*, ti pedig *ott*, kölcsönösen. Isten tartson meg, édes barátom, nem annyira magadért (mert köztünk mondva nem igen érdemled) mint az
 10 az én kedves komám asszonyért (eszem azt a jó lelkét), ki halálra búsulná magát éretted, és Gézubabáért, ki még sok czoczót szeretne kapni. Öleljétek koszorúba egymást, ti hárman; s ne feledjétek, hogy a hol ti hárman egybegyültök — mi is ott vagyunk köztetek.

15 Mennyivel több köt most bennünket hozzátok, mint aze-lőtt! Egyik emlék a másik után éled föl lelkünkben: egy szó, tréfa, kaland, egy kifejezés a Géza lexiconából stb. stb. mind megannyi kedves emlék; majd egyik, majd másik nyomúl az előtérbe, mint buborék a vizen: — az ember egy buborékot
 20 kevés ideig lát — de mindig új meg új születik az eltűnt helyett. Így vagyunk mi az emlékezettel; talán nem érezzük a *jelent* egész gazdagságában: de most, midőn már *multtá* lőn, hosszú időre el fog az bennünket táplálni.

Hogy megérkeztünk s szerencsésen érkeztünk haza, azt
 25 már előbbi (képzelem minő zavaros) levelemből tudni fogod. Én másnap Pestre rándultam, egy régóta asztalomon veszteglő levél következtében. A geszti kis poéta ment Áfrikába, s el akart tőlem bucsuzni, de honn nem találhatott. A levél a grófnétól volt: mennyre földre kért, hogy fiát látogassam meg, Pesten
 30 lesz 22. 23. 24 sept. Én 24-én mehettem egy pár órára, de az is jól esett mind nekik, mind — nekem.

Tehát, úgy szólva, csak 26-dika óta vagyok itthon. A censurák véknyan folynak, azért nem volt mit sietni. Ha még egyszer Hanvára megyek, majd fogom tudni, mikép unassam
 35 meg magamat tökéletesebben. Varga collégát (n)agyon köszöntöttem nevedben; de a — többi tiszteletet, mit az útra felszedtem, azon módon elhullatám: egy sem jut eszembe, az Erdélyién

kivül. Mentovics mostanig sem kapott Tomorytól példányokat. Leveledet Pesten Friebeiszhoz juttattam a praedikatióval
40 együtt; valamint a Palóczy Ábris érczkarikáját is beküldöttem Kubinyihoz, mellékelvén annak historico-topographico-geographico-biographiáját. Köszöntöm Ábrist, de szivemből — Szilágyi Sándor megvan s nagyon becsüli az eszedet, hogy Heine romanceróját megtartottad, csak azt sajnálja, hogy belé nem
45 irhatta: „T. M. nak Sz. S.” — Abba is teljesen belényugodott hogy Kazinczynál lévő könyveit Toldi utján meg fogja kapni — borju nyúzó pénteken, úgy hiszem.

Ne feledd a levél papirokat Masznikon (?) elkészíttetni, —
maradván szerető barátod

50

AJános

U.i. Sokkal élénkebb a visszaemlékezés, mint sem azon jó hölgyeket és urakat, kikhez Gömörben szerencsénk volt, üdvözleni elmulaszthatnók. S itt első helyen áll a ti jó Recskynétek, — Hanvay Károly úr, családjával, Darvas Pál ur & c. Péter urat
55 *expresse* köszöntsд nevemben. Szóval, minden jókat. —

Azok között pedig, édes jó Miskám, ne feledd el megsugni az én kedves komám asszonynak, hogy mióta hazajöttünk, minden tárgy csak annyiban érdekes, vagy érdektelen előttünk, a mennyiben rátok emlékeztet, vagy nem. Soká lesz az, mikor
60 mi ez emlékekből kibontakozunk — s még nincs két napja, hogy Aranyné, midőn asztalfeletti komolysága okát kérdeztem, — sirni kezdett, mint gyermek; kőrösi napjait összehasonlítván azokkal, melyeket *nem* Kőrösön töltött. S ilyenkor hallgatunk, és gondolunk isten tudja, mit.

65 Vegyétek legforróbb ölelésünket és baráti csókjainkat a végtelenségig.

barátod

A Julcsa bizonyítványát légy szives elküldeni.

a tulnanirt.

752.

TISZA LAJOSNÉ TELEKI JULIANNA —
ARANYNAK

Pest Oct: 4. 1855

Édes Arany Ur!

Megy a vas-ut fél ora mulva nekem is menni kell. — Fiunk egészségbe ment el vasárnap — az az nem rosszabbúl. — Önnek

ezer hálával az uti költség. Julcsának további szorgalom ser-
5 kentésül e csekély emlék Bécsből
Isten oltalmába ajánlya mindnyajunkat

alázatos szolgálója
Tisza Teleki Julianna

[Címzés:]

Arany János Tanár Urnak

Nagykőrösön

753.

T O M P A M I H Á L Y — A R A N Y N A K

[Hanva, 1855. október 4.]

Édes Jánoskám!

Igazságod van benne, csakugyan elszöktünk Szent Mihály
nap elől; az az csak félig, az anyjok meg Géza elmentek Runyá-
ba, én a rektorhoz a káplánnal pedig a manó sem keresett; Géza
5 csak nem egész Runyáig gyalog ment a réten, szüntelen ezt
kiáltozván, nyihaha, nyihaha! Ha ugy lehetett volna, mint
nem! beh jó lett volna hozzátok menni s este *izélni* együtt!
(:Jaj, szegény fejemnek! minek beszélek én ki nyolczkor már
ásítok, 9-kor — bolond voltam hogy a nyolczat is nem számmal
10 irtam — pedig pláne hortyogok:) Elég az hozzá Jánoskám,
hogy mi accurat ugy vagyunk, mint ti, hijunk van mióta elmen-
tetek, s bizony még eddig mindennap emlegettünk egyről más-
ról benneteket! s ha így van a dolog: mi áll ellent nekünk
15 jövendőre is látni egymást? hátha még vasut lesz! És meglássá-
tok én is sokkal jobb ember leszek már, nem fogok haragudni
sohsem! a szalontai disznót nem emlegetem; Kóczánéknál mind
a két kalapot neked engedem; megösmérem hogy leoninusaid
jobbak az enyeimnél; nem kinállak borral, nem várom, hogy
dohányomat dicsérd, (:bizony bajosan is lesz benne módod:)
20 stb stb stb Szóval édes jó barátim! *Mikor jöttök már igazán
Hanvára?* mert szívesen látunk megint akar mikor; csak ti enge-
met az én veszekedő verekedő tempóban hagyjatok meg, jó
lesz a dolog. Advocem veszekedés. Hát biz ugy történt az bará-
tom! hogy a megirt Lágvidősködés után másnap Péter ur meg-
25 látja, hogy a juhász számára a kert alatti lóherésben legel; meg-
látja egyszersmind lágy időt is és így szól neki: „nem látod kutyá,

hogya a lóherében a számár?" „Nem vagyok én számár-pásztor”
azután mit mondott egyik is másik is nem tudni; elég az hozzá,
30 hogy fél percz mulva megint a Lány idő hasán taposott Péter
ur; de már ekkor Lány idő sem volt rest, hanem keményen neki
esett a Péter ur balszemének, kivenni akarván a nap emlékére,
mi nem sikerült ugyan egészen; ebből iszonyú história kereked-
...dett; másnap a Lány idő és Időné felpakoltak egy szekérre min-
denestül, hogy mennek; de ismét csak lepakoltak; addig Mik-
35 lóskámozván és Julikámozván Péter ur, míg meg nem engesztelte
őket. Ha még egy 3-ik scena adja elő magát; extra megírom.

De a bolondság közt levededbe is bepillantok. Igazan! kis
poetád csakugyan olly messze megyen! tudj'az isten, nem tud-
nék elmenni vagy kedvesemet nem bírnám elbocsátni olly
40 messze! a Délibábban látom kedves csinos versét; az utolsó
versszak roszul van nyomva. Sohsem láttam ezt a fiút, de utá-
nad s most utja miatt nagyon érdekelve érzem magamat iránta.
Adjon Isten neki szerencsés utat!

Szilágyi Sándornak rosz memoriája van; mikor martius-
45 ban nálad lévén, mondtam neki: hogy elfeledtem könyveit haza
hozni, szinte megtámadt, mondván, hisz régen neked adtam
Heinét, mondtam már! és most megdicsér hogy elvettem, fur-
csa!

Mindenkinek átadom tiszteletedet üdvözlétedet, kivéven
50 Pétert, tudom megengeded nekem azt az örömet látni az ő ábrá-
zatait, mikor mondom neki: hogy róla nem emlekezel egy szóval
sem, jó lesz ugy-e? Szegény Damjanics[!] igen elsoványodott
a szénavágótól kapott sebben; a mint mondák: hogy felgyó-
gyúl, én csak három betűt bocsátottam ki a számon hebehur-
65 gyaságból, e[n]nyit t.i. kár! de ha Péter megtudja ellenségem
lesz holta napjaig. Ez iszonyu nagy sovány lóról eszembe jut a
pegazus, mely nálam éppen olyan-forma állapotban van mint
Damjanics; mig itt vóltatok igen jó volt; irtam a pesti szerkesz-
tőknek hogy töletek nem irhatok; most elmentetek fájdalom! s
60 én sem nem irok, sem magamat kimenteni nem tudom.

Tehát Tomori nem küld példányokat? jó! engem az a 3
pengő forint nem tesz koldussá; de aztán praenumeraltasson
velem Mihály főangyal, ki pedig más különben druszám is!

Papirjaidat már megrendeltem, légy nyugodt elkészülnek
65 s megkapod bizonyosan.

Küldöm a Julcsa bizonyítványát is, kinek (Julcsának nem
a bizonyítványnak) Tompa néni most nem válaszol mert sok
dolga van; hanem mindazokat, mellyeket Julcsa irt nagy gyö-
nyörűséggel s örömmel olvasta, s fog rá válaszolni is.

70 Most pedig szeretett kedves barátaim isten áldjon meg titeket is minket is; tartsa meg köztünk a tiszta és forró szeretetet és barátságot örökké; s vezessen mentül elébb ismét össze bennünket! Barátom hire sincs a kolerának, isteni szép meleg napok járnak; ma is szídtam az időt, mért nem volt *igy* mikor
75 itt voltatok? vagy mért nem vagytok most itt!? Mindnyájan szívünkéből lekünkéből ölelünk csókolunk benneteket. Emi mondta már vagy 3-szor, hogy irjam bele hogy ölel benneteket, de én nem teszem!

Hanva oct 4. 1855

80

igaz barátotok
mind mind

U.i. Laczi! tudod-e már hogy van a csombók? nem nehéz az, így van ni! úgy-e könnyű??

754.

ERCSEY SÁNDOR — ARANYNAK

Szalonta, october 14. 1855.

Kedves bátyám!

Miután látom vagyis tapasztalom azt, hogy bátyám, közelebbi alkalommal küldött levelében tett ígérete dacára, mély hallgatásban van, megszólalok én, elmondván a következőket.

5 Jani ezelőtt két nappal nálunk volt. A szokott módon sebes kutya-futtában. De mégis vettünk magunknak annyi időt, hogy együtt lévő vagyis volt — adóssági viszonyaikat tisztába hozzuk. És azt tisztába is hoztuk oly módon, miszerint Jani, a bátyám által tartozott és a kamatokkal együtt összesen 288.
10 pfntra rugott adósság legnagyobb részének letisztázásául, az 1. 2. 3. számok alatt idezárt és bátyámat active illető 263 pengőforintra rugó összeget, kész elfogadni. Ezen okból azon kötelezvényt is, mely szerint bátyám neki tartozott volt, ezennel viszsza küldi. Adósa maradván még bátyám Janinak 25 pfnjtával.

15 Az 1.2.3. sz.a. kötelezvényeket tehát azért küldöm, hogy azokra bátyám írjon ilyen formán:

A fentebbi kötelezvény szerint engem illetett 100 pengőforintot, sógorom Ercsey Jánosra, „bizonyos adósságom letisztázása fejében,” tulajdoni joggal, ezennel átruházom.

20 S az illy móddal átruházott kötelezvényeket aztán küldje vissza bátyám hozzám.

A Janira átruházandó 263. pfnt pedig következőkből áll.

	1. A nálam most 3 éve hagyott	100 fnt,
	2. A Bondár István-féle ————	100 fnt
25	3. Ezeknek kamatja. ————	23 fnt
	4. Az idei széna ára ————	20 f
	5. Az idei házbérből fenmaradt	20 p
	Összes	263. fnt

Miből láthatja bátyám, hogy hűségemre bizott néhány forintjának nem valék épen gonosz sáfárja.

A házban azon úri egyéniség, ki eddig benne lakott, továbbra is megmaradt, bizonytalan ideig. S így a minapi jere-miádok most az egyszer és legalább egy időre, fölöslegesek valának. — Egyébiránt biz ennél a monsieurnál kaphattunk volna
35 *a világon* jobb fizető lakót is; de miután valami positivummal bele nem köthetek, s miután a lakókban úgy sem nagyon válogathatunk, kénytelen vagyok *öt tűrni*.

Ad vocem kapanyél. Én is házat vettem. Megvettem nevezetesen a Nagy Sándor pap lakja mögött lévő házát hóbortos
40 Tolna Ferencnek 4000 vfntért. Szilárdság és jóság tekintetében e sem jobb mint a bátyáméké, legfeljebb azon néhány ezer cserép ér valamit mi fedelén van. Úgyhogy én abba, addig mig ottan valami új építkezést nem tészek, nem költözhetem. Ezért, ha isten úgy akarja mint én, jövő nyáron szándékoznám
45 oda 3 szobát építtetni, a többi része pedig jobb időre megmaradna. Örömet halogattam volna én a házvételt, mert néhány forintomat nem akarám házba és építkezésbe fektetni. — De szükség törvényt ront. Becsületes lakot Szalontán kapni semmi áron sem lehet. Holmi rongyos quartélyért kénytelen az ember
50 a 3—400. vfntot fizetni. S denique is jobb az embernek a magáé.

A fáskert meg van. A körtvély fák nagy része, melyek valószínűleg galagonyába voltak beoltva, s mellyek ennél fogva nem is termettek volt, e nyáron kiszáradtak. Úgyhogy, azok helyett ez őszön vagy jövő tavaszon újakat kell ültetnem, s
55 alkalmasint csak almafával fogom helyöket pótolni, mert úgy tapasztaltuk, hogy a körtvély fák nem igen szeretik e helyet. Gyümölcs ez idén kevés volt; s a mi volt is még a fáján össze-roskadt. Hanem borom lett a fáskertben 5. *cseber*, mellynek azonban felerésze, egy — mástól kapott — rossz hordóban szerencsésen megbűdösödött.

Hát a búzával mit csináljunk? Jelenleg az illyes buzának ára itten, 14—15 vfnt. Talán várjunk még egy keveset? —

Az adójok bátyáméknak 8. pfnt 19 kr. A városköltség ennek 2/3-da. Ezeket mégéddig nem fizettem ki. Majd kifizetem
65 vagy a búza árából vagy más valamiből.

A mi, végre, — a pénz, ház, és ismét a ház, a fáskert, a búza és az adó után — minket illet: mi éldegélünk napról-napra szegény ember módjára. Legtöbbnyire itthon ülünk. Én is ritkán szoktam valahova menni, Lina pedig még ritkábban; mert
70 ő, a legforróbb anyai szeretettel ápolt két kis gyermekétől, ha akarna sem igen tudna menni. De nem is vágyik sehova. — Mulatságra egyébiránt nem is igen jut pénzünk; kiadásunk nagyon sok, miután mi is csaknem mindent kész pénzen veszünk, bevételünk pedig mostanában igen kevés. S most már,
75 mindamellett hogy Lina maga főz és szoptat, 3. nagy cselédet vagyunk kénytelenek tartani.

A kis gyermekek megvannak; szervezven sok bosszúságot és sok örömet. Vilma már mindent beszél. De Lajosból aligha lesz praedikációs halott: Nagyon gyenge legény.

80 Csókoljuk bátyámékat mindnyájan. Emlékezzenek meg reánk annyiszor, a hányszor mi ezt tesszük

szerető öccse
If. Ercsey Sándor

755.

ARANY — ERCSEY SÁNDORNAK

Nagy-Kőrös, október 19[—21.] 1855.

Kedves Sándorkám!

Hanváról irt levelem óta mindketten mély hallgatásban veszteglünk; ideje hogy valahára tudjunk, mi rólatok s ti rólunk. Sept. 23-a óta vagyunk itthon, egészségben mindnyájan.
5 De hallj az útról is valamit. Aug. 20-án indultunk Kőrösről, vaspályán Szolnokig, gőzhajón Tisza-Kesziig. Velünk jött, azaz ment — a hajón Ercsey Kálmán Csegéig, honnan Debreczennék tartott. Kesziben, a kiszálló helyen, már ott várt Tompa, jövéen értünk, 9 mértföldnyiről, 2 kocsival — s miután Miskolczon egy
10 napot hevertünk, s a diósgyőri várromot, a papirmalmot, vashámort, különösen az utóbbinak felséges hegyvidékét, s magasan a hegyek közt fekvő regényes tavát meglátogattuk, harmadnapon Hanvára értünk. A szíves fogadtatás, melyben részestültünk, s mely hetek multával sem hagyott alább előzékeny

15 jóságában, még egyszer oly becsessé tette előttünk e kedves háznépet, melylyel, úgy szólván, összeforrtunk, úgyhogy a megváltás mind két részről igen nehéz lőn. Kisebb kirándulást tettünk az aggteleki barlangba, melynek leírásával, minthogy olvasás után ismered, nem fárasztalak, s Tompáéknak néhány

20 jószívú uri barátjaihoz. Egy gőzerő által hajtott nagyhirű vasgyárt is; a borsodi u.n. Bükk hegységben, meglátogattunk, de daczára, hogy egész uton áztunk, a gyárt, működni nem láthattuk, mert épen nem dolgozott. De a nyugvó gépek is nagy-szerű benyomást tettek ránk. — Több illy kisebb kirándulásunkat — s általában együtt létünk örömét — lehangolta némileg a cholera, mely bár Hanván nem volt, de a szomszéd helyeken s a legközelebbi faluban is, hol Tompáné szülei és testvérei laknak, — nagy mértékben dühöngött. Ezért nem láthattuk Murányt, s általában Gömör felvidékét, mely vadregényességben

30 a Kárpátokkal vetekszik. Mindazáltal neki vágunk, s a családot otthon hagyván, ketten Miskával fölmentünk Zemplénybe, Szemere Miklóshoz, kinek ő e látogatást régóta igéri, Lasztóczra. Első nap <Miskolczon> S. Szent Péteren, másnap Sáros-Nagy-Patakon voltunk s itt meg is kántizált bennünket a tanuló nemes

35 ifjúság. Lasztóczról megnéztünk egy Abauj szélén fekvő, regényes várromot (Szaláncz) melynek egy kerek tornya, fenn a hegy kupján ma is épen áll, s belseje a tulajdonos gr. Forgács által, régi izlésben fel van butorozva. Szemere igen jó ember, hogy mint poétának van néhány excellens verse, azt te tudod,

40 különösen a „Kedvteléseim” az enyedi albumban. Férfi szobái telvék mindenféle ritkaság és curiosummal: sisak, pánczél, régi fegyverek természeti ritkaságok, mammut fogak és csontok, szarvorru [így!] szarvak, kulcsos, feltekerő puskák, zerge szarvak stb. stb. egy kis muzeummal alakítják azokat. Kastély-szerű lakás, angol kert etcet. Visszajövet, 1.) utba ejtettük Bánycskát, azaz Széphalmot, a Kazinczi Széphalmát, hol, ujonnan elavult, soha teljesen ki nem épült, s már rozzant — félig füstös szalmával félig mohos zsindegyel fődött, különben uri szabású házában épen zsidó zsinagógát találtunk, de azért bementünk;

50 három szobája volt csak kész, egy akkora ebédlő, mint Balog Péteré, abból nyílt a K. dolgozója, s aztán könyvtára, kicsiny szobák. A kertben, melynek akáczait maga ültetgette, áll szürke gránit siremléke, — sirján a zsidó pulykái legelnek. Az elhagyatottság szomorú képe az egész Széphalom: fájdalmas érzettel

55 távoztunk onnét. Aztán egy Borsi nevű faluban láttuk azt az ó kastélyt, hol II. Rákóczy Ferencz született, s egy nagy szobájában azt az óriás kandalót, hol, a monda szerint, születésekor

egy ökröt sütöttek. — Patakon Erdélyinél szállottunk, ki minden szíveséggel fogadott; Szerencsen, egy Rákóczi korabeli templomban láttuk Rákóczi Zsigmond fejedelem czímeres és felíratos márványravatalát, alatta pedig a sírboltban, csontjait, s összevagdalt, kitoldozott koponyáját, amely egy négyláb magasságnyi kő urnában tartatik. — Hamvára érve, azután nem mulathattunk sokáig, hazafelé indultunk 19-én, de az nap Kazinczy Gáborhoz mentünk csak, Bánfalvára, hol Toldy F. is töltötte szünnapjait, este pedig Kazára, Vadnay Rudihoz; úgyhogy csak 21-én este ülhattunk ismét gőzhajóra. Im ez a mi vándorlásunk rövid extractusa — megtörtént baj, betegség stb. nélkül — most már honn vagyok, a szüreti szünnapok által kissé megzavart diligentia kellő közepén.

Épen most (21-én) veszem leveled a kötelezvényekkel együtt. A hármat, mint Janit illetőket visszarekesztem. Reményem felül jól igazítottad e dolgot, miért fogadd szíves köszönetemet. A fenmaradt 25 forintot most épen nem küldhetem el, de remélem hogy még tavaszig azt is letisztázhatjuk. Janinak is add át legszívesb köszönetemet várákozása és különösen rokon jószágáért. E részben már nyugodt vagyok, s nagyon jól esik. A fáskertet és házat további gondjaidra bízom; a búzával jó lenne várni, mert itt a rozs is 26—28 forint már; nem lehet hogy később ott is fel ne szökkenjen az ár.

Hogy házat vettél, azt igen bölcsen cselekedted. A Tolna féle ház nem szilárd anyagu ugyan, de azért el lehet abban lakni, itt is majdnem minden ház vályogból épül, mégis — nedves. Oly jó helyen azt hiszem 4000 váltóért nem is drága. — Én itt nem tudom, mikor veszek valamit; pedig a szállások ára óriásilag halad fölfelé, a drágaság is permanens, úgyhogy noha 700 forintot s azonfelül <némi> didactrumot és egyéb accidentiát is kapunk, ki jőni nem lehet. Pedig a napokban, néhányunkra nézve, már a *definitiv* kinevezés is megtörtént, mi a *censura* kellemetlenségeitől, természetesen, felszabadít. Hát te hogy vagy az állam-vizsgával? — Testületünk ismét pár uj taggal egészült ki, egyike Szabó Károly, a hellenista. Praeparandiánk — tanító képezdénk is van 2 tanárral s nem igen több hallgatóval. Haladunk!

Nénéd, s a gyermekek egészségesek, kivéve, hogy Julcsa a tavaszi bajaiból maig sem tisztult ki egészen. Scrophulosus mirigyei lehetnek. Lajosodat pedig sohse féltsd: ott van Tompa Géza, születése óta mindig beteg volt, s már most egészséges, eleven gyerkőcz. Juli írta, de miután Lina már pár év óta egy betűt sem küldött, ő sem akar jobb lenni. Egyébiránt szeme a

közel tárgyakra gyöngye is, nehezeire esnék az írás; annálfogva csak így csókol és köszönt és ölel benneteket. Laczi III. osztályu gymasialista, még eddig kitünően halad. Csak ez egy körülmény hogy ő iskolába járhat, békéltet ki bennünket Kőrössel. —
105 Csókolunk benneteket. Isten, a jók öre, legyen veletek édesim!

Szerető sógorod
Arany J.

NB. Aztán rajtad a sor, válaszolni!

756.

ARANY — FÁY ANDRÁSNAK

[Nagykőrös, 1855. október 24.]

Tekintetes Úr!

A véletlen úgy akarta, hogy becses fölhívásának illy későn tegyek eleget. Utazni valék, s a felhívás az alatt érkezvén, úgy elvegyült holmi iratok közt, hogy csak ma tűnt a szemembe.

5 Azért ezer bocsánat! mert igen sajnálnám, ha tiszteletlenség vádjával sújtana az, kit gyermekkorom óta csak tisztelni tanultam.

Becsés hajlamába ajánlván magamat, vagyok
10 Tekintetes Úrnak

alázatos szolgája
Arany János.

Nagy-Kőrös oct. 24. 855.

757.

KERTBENY KÁROLY — ARANYNAK

Pest, 271055 [27.10.1855]. Sonnabend
Sebastianigäschen, N° 3.

Geehrtester Freund und Landsmann!

Es mag nun schon über ein Jahr sein, daß Alexander Szilágyi in Ihrem Namen von mir meine Uebersetzung ungrischer Nationallieder (von Vasfi & Benkő) entlehnte, die ich ihm eben
8 nur Ihretwegen anvertraute, besonders da die [1] das einzige Exemplar war, das sich hier zu Lande auftreiben läßt.

Indem ich nun Szilágyi's Adresse nicht weiß, eine briefliche Reklamation an ihn auch zu den größten Narrheiten gehören würde, da seine Manier genugsam bekannt ist, und er nicht
10 einmal andwortet, so wende ich mich dringendst mit der Bitte an Sie, Ihre ganze Energie gütigst aufzubieten, um dies Buch zu erhalten, ist es nicht in Ihrem Besitz, und es mir durch *sichere* Gelegenheit hierher senden zu wollen, aber kouvertiert, sonst kommt es mir nicht zu. Ich bedarf des Buches dringendst da
15 ich eine neue, diesmal makellose Uebersetzung der Gedichte Petőfi's vorbereite, und aus jener Sammlung Einiges benützen will. Gyulai ist vorgestern unverhofft bereits mit Nádasdy nach Berlin abgereist. In dem englischen „Athenäum“ steht eine lange, höchst lobende Kritik über Sie, nach meiner & Kolbenheyers Uebersetzung. Ebenso lasse ich gerade ein Heft:
20 „Hommage à l'esprit hongrois. Par Thalés Bernard. Francia költemények magyar költőkre“ bei Müller drucken, wovon ein Gedicht an Sie gerichtet ist.

Mit achtungsvollem Gruß Ihr

25

treuergebener
Kertbeny

758.

ARANY — TOMPA MIHÁLYNAK

[Nagykőrös, 1855. november 4.]

Drága barát Hanván! hozzád siet ime, rohanván (?)
Kőrösön irt levelem, hol sok uborka terem.
Válaszodat vettem, s jó ízűt rajta nevettem,
Mert a békaegér-harcz sokat abba' megér.
5 Képzelem a hőset, de kivált szájharczban erőset,
Hogy térdelt le, ha sán — tán is a Mikli hasán.
Két szeme hogy dűlyedt, mikor odvas térdire súlyedt,
Csíkgorgatva fogát, — bárha se' gyöngy, sem agát.
Rettenetes szuszval hogy fűtt az iromba bajuszval,
10 Hogy mekegett a szakáll, mint ki robotba kakál.
Botja meg, a kedves, mely reggel többnyire nedves,
Hogy hadarásza szegény Gyöngeidő fenekén! stb.

Ime, october végén járunk, s e hó még nem látta levelünket egymáshoz. Furcsa lenne, ha már ismét oly hanyaggá válnánk, mint voltunk, a levélírásban. Én ugyan még nem romlottam egészen el, mert october 26-a táján kezdett leveletem no-

vemb. 4-én folytatom, s ha isten segít, bevégzeni is szándékozom most egy ugrással; lévén e mai nap dies dominica, melynek délelőttjén te a csizi vagy lénártfalai [így] atyafiakat szutyongatád a megtérésnek göröncsös útjára; én pedig tiszteletes N.N. káplán urat hallgatám vala, ki a költöző darvak, fecskék, gerliczék stb. felől igen poétice értekezett. Egyéb napokon jobban el vagyok foglalva, részint az iskolával, melyben erős kegyetlenül tanítunk, részint az irodalommal, mi abban áll, 20 hogy rágyujtok, sétálok a szobában, vagy bámulok ki az ablakon, ha valaki, vagy valami egyet mukkan körültem, haragszom és káromkodom — aztán eléveszek egy lap tisztapapirt, s festek rá Gézának való czoczókat s gólyákat, vagy rebuszt csinálók, s így eltélvén egy pár óra, kedvetlenül hagyom el az írószobát, — 30 ujságot veszek kezembe, vagy más, prózaibb dologhoz látok. Épen mintha most is Hanván volnék! Azt hiszem, a mi piczinyke géniuszom volt is, valahogy elloptad tőlem, mert mióta hazajöttem, nem érek egy hajító fát; egy románczon kívül, mit a Hölgyfutárban fogsz olvasni (?) semmit sem kaptam Múzsza szép nagysámtól. S a mi bolondabb, nem eszmék hiányzanak nálam, hanem a kivitel fáradságától irtódom. Jelenleg is sok van fejemben (nem állatka) csak hozzá kéne ülnöm és formába öntenem, de ha belékapok, fejem zúg, bágyadt vagyok, restelem. — Ad vocem: Hfutár? Küldött-e már Berecz Albumot? 40 Én már kaptam, de magánalkalom által kellett elhoznotom, miután a portót előre föl nem küldöttem. Azonban B. megbecsült, reményemen felül díszkötésű példányt küldvén — ezért s az esztendei Hfutárért kapta tőlem a verset; nagy boszúságára Friebeisznak s a többi igaz hívőknek, kiket még mind egyre az 45 ígéreték mézesmadzagával tractálok. De satis ex Cornelio, videamus Nepotem.

Az elfolyt egy hórul semmi ujságot — semmi változást mely családi körömet érte volna, nem írhatok, hatalán azt nem, hogy egy minist. rendelet által 8-an az itteni tanárok közül — 50 „als *wirchliche* Lehrer” — vagyunk elismerve, azok t.i. kik már 1848 előtt is tanfőtünk. Az ember nem tudja, mitől hízik: említettem neked, hogy 1836—40 „Conrector Gymnasii NSzalontensis” voltam — ez fölterjesztetett s íme azon categoriába esém, kik 1848 előtt is professorok lévén, censurát adni nem kötelesek. 55 Egyébiránt személyes jó akaratnak is kellett a dologba folyni: elég az hozzá, hogy e kellemetlen historia nem aggaszt többé. Szilágyi nem esett e 8 egyén közé, mire Mentovics ily Charivarit csinált: lefestette Sándort — ad vivum találva — hogy egy kádban ül — s aláírta: „Sz—yt a kormány meg nem erősítvén,

⁶⁰ *vasfürdőben* erősíti magát.” E féle bolondságok köztünk napi rendszeren vannak, s néha jót nevetünk legalább, ha egyéb örömről nincs az életben. Szilágyinak megmondtam, a mit izentél, rösteli nagyon, hogy megfeledezett a dologról.

Collegatusunk az elvesztett Obernyik helyett egy jó fiúval ⁶⁵ egészedett ki: ez Szabó Károly, békés megyei patriotám, ugyan az, ki mint hellenista ismeretes az irodalomban, Teleki volt titkársa s a Hunyadiak korának folytatója vagy összeállítója. Excellens gyerek, igénytelen, de talpig becsületes, a mellett mulatságos fiú, kivel öröm lenni.

⁷⁰ Azt hallok, hogy a szentesi megúrult papságra téged akarnak meghíni — vagy meg-is híttak már: mi van a dologban?

Hát Sz. Miklósnak írtál-e mostanában? Én megígértem neki a levelezést, pedig váltig szabadkozott tőle, szerényen visszavonulván, hogy az én időm minden percze a hazáé, azt ő ⁷⁵ elrabolni véteknél tartaná. Ha tudná, mennyi időm megy nekem kárba, melynek sem isten, sem ember, sem a haza, sem ő legkisebb hasznát nem veszi. Aztán meg attól félt, hogy majd valami dühös levelező válik belőlem — no, ebben te lehetsz tanúbizonyságom. Mindazáltal fogok neki írni, — ha nem sűrűn ⁸⁰ is, de fogok, mert jó fiú, csak hogy nem tud már cigánykereket hányni! Addig is üdvözlöd nevében, magát és kedves családját.

A szüret, october 3-dik hetében, itt is megvolt, — van vinkó elég. Hát te bejártad-e a szomszéd hegyeket, — voltál-e Uraynál?

⁸⁵ De már illő hogy leveledbe is belépillantsak, mert ide s tova kifogyok, ha nem is a pletykából s időből de a felvett . . . papírból. *Mikor megyünk Hanvára?* e kérdés még kissé korai, várj, hadd gondolkozzunk elébb. Hátha megint cholera lesz: akkor már csak jobb lesz honmaradni, mert az a czudar állapot ⁹⁰ még fényesen ragyogó vendégszeretettök mellett is némi árnyékul szolgálna. Hanem *ti!* hanem *ti!* — Julcsa köszöni a bizonyítványt, — igen jó templomba járó, ma is volt. *Baja* mind inkább *múlik*, *haja* mindinkább *nyúlik*, s ma rám esett, engedném föllépni a gyulai vízkárosultak javára előadandó gyermek- ⁹⁵ komédiában. Az anyja ma igen jó kalácsot süttött, sajnálja, hogy amúgy melegében meg nem kínálhatta kedves komám asszonyt. Te rád sem haragszik már, dühösségedért, oly nagyon — sőt nem is *fél* tőled annyira, mikor haragszol. Laci a csombókot nagyon szeretné tudni: csókolja kezedet, küldd meg ¹⁰⁰ neki levélben vagy × band alatt a megoldást. Apropos kreutzband, ime a te ohajtott Ludas Matyid! megszoroztem egy tizesen Laczitól, ő pedig egy fiútól két váltó garason. Használd

egészséggel. — Róka János itt van, és rángatja László fiam
ügyetlen lábait dróton — nem hinnéd mely könnyűségre tett
105 már szert Laczkó fiam, ki előtt quadrille és polka csak semmi.
Az egész multság havonkint 4 ftba kerül, miért ne tenné meg
az ember, mikor magáról tudja, mily leverő bizonyos életkorban
a szöglelesség! Hát te mikor taníttatod Gézubabát?

Időjárásunk ma kissé borongó, de még mindig kályhátlan
110 — bár az lenne karácsonyig; noha most egy czikk, a fa, olcsóbb
mint tavaly, 10 pftért lehetett venni ölet. Fizetésünket is egy
pár forinttal fölebb vitték, mégpedig most kéretlen — most 700
frt a fixum és a tandíj s apró accidentiák a vizsgálatokból. —
De még ez mind nem elég a drágasághoz, — mellyet hogy az
115 isten pusztítson el, — tégedet pedig, s kedves Emidet és Gézádat
a mi örömünkre sokáig tartson meg, szívéből kívánja s ölel és
csókol
a káplán urat köszöntjük.

Megnyakravalósodott barátod
Arany János.

120 NKörös nov. 4. 1855.

759.

TISZA DOMOKOS — ARANYNAK

Cairó Nov. 5-én 1855.

Édes Aranybácsi!

Alig öt hete vagy hat, hogy önt és később szüléimet el-
hagytam; s mégis úgy tetszik mintha hosszú hólnapokat tenne
már távollétem. Az atyai tűzhely melegétől messzi esvén, világát
5 is alig látom: de annál inkább vonzódok mindkettőhöz. Nem
tudom másokban úgy van-e, de bennem a szeretet, melyet az
ismert egyénekhez s helyekhez kötök, oly electricitás, mely a
szivek fonalán, száz, vagy egy mértföldet ugyanabban az osz-
thatlan másodpercben fut meg.

10 Ezen formába visszavágyást bizonyosan jókorolja Arany-
bácsi; méltán feltehetvén hogy a rám sebesen jövő egészen új
benyomásoknak egyidőre legalább, egészen el kellett elmémet
foglalni. De ha én semmi körülmények között sem tudnék egé-
szben elszórodni otthonomtól, az itteniek kevésbé tehetnek oly
15 helyzetbe. Mert a benyomások csak a részletekben újak; az
egésznek jelleme az mely hazulról olaszországba s onnan haza,
s hazulról ide kísért. Magyar, olasz, arab, azaz ki közülök elég
művelt rá, multját temeti, siratja; s a halottnak nincs örököse!

A honnan előre látom, hogy midőn egyiptomi s egyáltalán keleti
20 élményeimet versben közzé teendem, nem egy, ki talán olvasta
az addig megjelent pár költeményemet, egyhangúsággal fog
vádolni, mindig ugyanazt a vastag panaszos húrt hallván pen-
geni. De mit tegyek, ha kisebb változásokkal, ugyanazon hangu-
lat lepett meg; valódi vagy legalább igen elevenen képzelt han-
25 gulat nélkül írni nem tudok, s nem is akarok tudni.

Egyébiránt még igen keveset tapasztaltam; még a né-
hány órára lévő pyramisoknál sem voltam; úgyhogy csak Triesti
s egy Alexandriai költeményemet küldhetem meg. Az elsőnek
alapeszméjét igen szeretném szépen megénekelve vagy egy
30 Kaulbachtól lefestve látni. A második már mult-síratás; és pedig
a Sobroknál, mint Thébe romjai között, Jeruzsálemben mint
Athénben, újra a multtal találkozandom.

A mi az itteni jelen társadalmi viszonyokat illeti; az arab
egy szolgaságban eltemetett piszkos, csaló nép, fénye és gazdag-
sága az ezeregyéj mesés szárnyain örökre elrepült. Uralkodóiról
35 minden Európaias újítgatásaik mellett sem sok jót mondhatok.
Ha Mehemed Ali minden lángesze mellett is alacsonyabb volt
mintsem költői jellem lehetne; utódai éppen hétköznapi keleti
tucatsdespoták.

E két verset kérem megtérésemig aludni hagyni, míg el-
lenben kérem Aranybácsit, ha ír, (Geszten át) tudósítson Gyulairól
és működéséről; s ha még sem jött ki semmi, legyen szíves
szegény szülőtteimnek önmaga pártját fogni.

Mindezekből láthatja Aranybácsi, hogy unalomra és ros-
45 versre van elég kilátásom; de hiszen sem mulatni sem verselni
nem jöttem ide, hanem gyógyulni; s ez utóbbiban isten segedel-
mével remélem nem lesz oly deficit a képzelet és a valóság
között, mint egyebekben.

Utólag megemlítve, hogyha talán bérmentetlenül veszi e
50 levelet, ne szelességemet de az itteni szokást vádolja; kedves
családját köszöntve maradok

szerető tanítványa
Tisza Domokos

A tengerről¹

55 Itt van újra itt előttem
Itt a tenger, napsütötten.
Földre hullt ég síma habja,
Bárki annak gondolhatja

¹⁻² A J. kritikáját e versekről nem ismerjük.

60 Én az éjjel azt álmodtam
Hogy a tenger ég volt hajdan
S míg jók voltak az angyalok
A menyország benne lakott.

 De az ég lón bűn szállása,
Lett az angyalok bukása,
65 És velök lehullt ez ég is
Esett rájuk szemfödél is.

 A hab alatt ott feküsznek,
S ha multjokra emlékeznek:
— A tengert veszik vállukra
70 S vinnék vissza a magasba !

Afrikában²

 Mintha egy kivágott cserfa erdőt járnék,
Melyet hitvány, bűdös bodza, fagyal, felvert,
75 De helyel helyel egy óriás törzs áll még
Már csak gyaníttatva, mily koronát emelt:

— Melyből a nemes vad, kiholt kiköltözött
A sas lehullt fészkin csalfa szarka csereg
S a roppant fák helyét benőtt bokor között
Ravasz róka kullog, gyáva nyúl enyeleg;

80 Oly érzés lepett meg, a midőn elhagyva
A repülő gályát; a fővenyre hágtam.
S először tekinték szét é ronda zagyva .
Népen, s hajdan híres Egyiptomországban.

85 És ez az ország volt az országok apja?
— Szegény szegény öreg, újra gyermek lettél! —
E nép volt a népek népe? Porba rogyva
A hírtermő földön mint egy megvetett él.

 És ez a város hajh! nagy Sándor várossa?
90 — Hajdan tudományok legrakottabb csúre! —
Ronda tekervényit rondább nép tapossa,
Múzsái máglyáján zsarnok kék hevűle.

95 Odább a sivatag. Úli néma halál,
Egy egy boltos pálma látszik csak még élni,
Lábánál a fellah* törpe sárháza áll
S Lombjától, bár futó árnyat látszik kérni,

Akár merre nézzek, szomorú tekintet!
Ide még nem ömlik a Nílusnak habja.
Éltét e pusztának csupán a történet
Multakból eredő folyó vize adja.

100 (Alexandria Oct 19).

* = paraszt

760.

T O M P A M I H Á L Y — A R A N Y N A K

[Hanva, 1855.] november 12.

Kedves barátom!

Kaptam szép versekkel kezdődő leveledet s elragadtatásomban az egész falunak még Hanvai Péternek is megmutattam; ő azt egy kicsit nem-érteni, egy kicsit sajdítani hozzá, egy kicsit neheztelni rajta—látszott! (Remélem, megtartóztatod magadat rosz constructionom bírálgatásától!) Én pedig megmagyarázván neki egészen el volt ragadtatva, — s kér tedd bele Toldi 3-ik részébe, az az a derekába. (Remélem, s másodszor már, hogy a *derékon* találsz olyan helyet hova Péter urat beteheted.)

10 Igen örülök rajta édes Jánoskám! hogy mit sem dolgozol; minek is csalnál meg engemet? én eddig azt gondoltam: hogy *te* loptad el az én génuszomat s vitted Kőrösre; s ime most te vádolsz engem lopással; itt sincs ott sincs! utoljára majd meg lásd kisül, hogy: 0—0 = 0. Hanem vigasztaljuk magunkat, Jó-

15 kai szépen megmutatta a vasárnapi ujság legutóbbi számában, (jegyezd meg: hogy nem legutóbbi neked az a mi nekem legutóbbi) hogy *író* nem is lehet más, csak a ki kizárolag író, sőt egyenesen *poétát* említ; így származnak aztán — ugymond — a rosz poeta-ügyvédek; poeta-doctorok; poetatanárok (ehe Jan-

20 kó) poéta papok (ehe Miska!) Igaza van a lelkemnek, csak egyet felejtett el: *a rosz poéta-szerkesztők!* Igen jó volna, ha meggondolná mit beszél, a ki 10,000 praenumeransnak beszél. — A Berecz *albumával* accurate ugy tettem én is mint te; nem küldtem be a portót, nem is írtam hogy küldjenek, nem is kaptam

25 albumot! (tehát *végre* még sem egészen jártam ugy mint te).

Még jobban szeretem, — nem kell versről gondolkozni a Hftár számára, mi nekem (tán neked is?) igen nagy kényelem. Vahot is hirdet valami *írói-lófuttatást*, vagy pályakönyvet vagy mit; azt hiszi: irok neki; *na, attúl okádj!* általában én gyűlölök minden
30 *jutalmat és díjt*, mellyet ezek a lapok és szerkesztők tevetetnek s egyre sem írok.

Igen örülök: hogy a vizsgálattételi kellemetlenségtől megmenekedtél! képzelem azt a komisz állapotot, mellyben az olyan ember van, kinek vizsgálatot kell, vén korában kiállani; én
35 meglehetősen elkeszültem a papságra, de égföld szakadna rám ha Censurát kellene adnom! Azért hála istennek Jánoskám! ezzel is jobb a kedélyed s több időd marad Gézubabának való czoczóok rajzolására!

Ad vocem czoczó: Géza baba a mamájával ma Susára
40 mentek, megtenni az őszi látogatást, míg az idő be nem szorít bennünket, mert azután Susára csak a madár megyen. Meglehetősen vannak s vagyunk, csókolják s csókoljuk kedves komám-asszonyt s a kicsiket; (Laczi te! tudod-e már a csombokat?) említettem a jó kalácsot a levélből s Géza azt mondta: *hun*
45 *van?* Nem is tartozik az a felebaráti szeretethez drága barátom! hogy te megedd a kalácsot s minket csak boszant[s] vele! Várj csak! öljük meg csak azt a malacztot, mellyet akkor kellett volna megölni mikor itt vóltatok, de minthogy szépen felvette magát: sajnáltuk! öljük meg csak! majd kínálgtlak én kol-
50 básszal hurkával — levélben.

Szabó Károlyt ösmerem s üdvözlöm; nagyon derék hogy ő került közéték! Mentovicsot és Sz Sándort is ölelem! a verset mellyet Sz. Sándornak küldtem a Hölgynap[t]árba ugy-e kiadhatom már? valamint a 3 pengőt is visszafizethetem a *levelekért*
55 saját zsebemből?

A szentesi papságról semmit sem tudok; én is olvastam az ujságban mint te; de nem is mennék oda.

Miklósának nem irtam azóta; ő sem irt nekem; azonban remélem (már 3 adszor) hogy nincs semmi baja! Örülök pedig
60 hogy te is ugy ösmerted meg Miklóst mint én; ő valóban igen igen jó ember, nem csak de genialis ember; ha néha balfaszzkodik is: gondold meg: hogy ő nem mai gyerek! írj neki barátom, nagy öröme lesz benne!

Uravnál nem voltam; eljött az apja, anyja (pardon! ez
65 régen megholt) onklíja, tantíja, apósa, mamósa, szóval egy igen *unalmasan fényes* társaság s én itthon maradtam. Vettem azért egy hordó nyers mustot a barczai hegyekről 50 váltó forintért! félek hogy nem fizeti ki magát; ott édes Jánoskám hol láttuk

Mádot, Tarczalt sat azoknak a kopár hegyeknek a leve: 60—80
70 pengő forint hordoszámra; egy hordó (3 akós) must és egy put-
ton asszu 90—100—110-pengő forint. Most is jó volna abból a
szerencsi veresből ugy-e? ez ugyan egri volt!

Fésűdet itt hagyta; kedves jó feleséged iratta már hogy
viseljem gondját; teszem, erősen teszem de elküldeni nincs
75 alkalmam; s tán nem is érdemelné, mert egy foga kitörve van,
a mennyiért Hanvárról Kőrösre vinné a posta: ujat lehet venni;
hanem megtartom míg ide jöttök, jó lesz ez akkor is! — *Mi*
mikor megyünk? isten tudja, de elmegyünk! Palóczi tennap
volt itt; Szegény igen le van verve; nem jött velünk Zemp-
80 lémbé[!] mikor cholera volt, mert féltette az édes anyját: ké-
sőbb el ment Debreczenbe, mikor már sohol nem volt cholera,
s az alatt az anyja meghalt — cholerában. Igen sajnálom szegény
Ábrist!

Ludas Matyit köszönöm, még nem olvastam el, igen
85 jó lesz egy estére! Laczit csak taníttasd táncolni és min-
denre a mire hajlama s módod van, ki tudja: minek veszi hasz-
nát!

Géza babát is majd Kőrösön taníttassátok táncolni; mert
komoly célunk hozzátok adni, akkorra ugy is kiröpülnek saját
90 gyermekeitek; legyen ő helyettök! Csak az isten tartson meg
mindnyajunkat! Igen sajnálom, de meg kell írnom. Mikor Pata-
kon cantust csaptak a fiuk nekünk, hazamenet valami furná-
nyos szekeren csinyt tettek, az az befordíták az árokba, más
versio szerint a lovak ijedtek meg tőlök s befordíták a szekeret;
95 szóval kellemetlenségök volt.

Czelder losonczy professor.

Isten áldjon meg benneteket
btod Miska

NOV 12.

761.

TISZA DOMOKOS — ARANYNAK

Cairo Nov 17én 855

*A Pyramisoknál.*¹

I.

A sok forrású folyónak
Hajjai fodorba folynak,
5 Míg dagadó vitorlával

¹ A J. kritikáját e versről nem ismerjük.

Uszik rajta ringo csólnak; —
Úszik a túl partra által,
Hol egy elveszett világnak
Óriás fejfái állnak;
10 Az időtől nem csorbított
Mese üllött pyramidok.
És a parton kész számár áll. —
Már elhagytuk a falut,
Melly délceg pálmák lábánál
15 Mint egy szolgálóját aludt.
Állatink gyorsan tapossák
Lybia hevült homokját.
És már végre célhez érve
Cheops lábánál leszállunk.
20 Fel, fel mindjárt a tetőre!
A tetőig meg sem állunk.
— S megyünk a magoss lépcsőn fel
Kissebb- nagyobb sebességgel
Közbe barna beduinok
25 Éhes hollókként megszállnak
Segitnek a csüggedőnek,
Koldúlnak és kiabálnak. —
A zajban, meredek úton,
Erőnk és léhünk elfogyva,
30 Félájúltan össze rogyva,
Végre fent vagyunk a csúcson.

II.

Mint a sas, fészkeből midőn prédát kémlel,
Mértföldröket belát átható szemével:
35 Egy egész világot látok én be innen,
Tarka vegyületben, különböző színben.
Csorba nélkül dől meg körülöttem az ég,
Bóltján Afrikának gyulasztó napja ég;
Gyémánt habokat vet a puszták homokja,
40 Az ég alját piros lánggal beragyogja.
Jobbról-balról pusztá; — de míg balról mindjárt
Látod Lybiának néma sivatagját,
Jobbról a két pusztá, — a két halál között
A folyamnak partja életbe öltözött. —
45 A sivatag ölén olyan a viz épen,
Mint a szerelem a rablónak lelkében.
Egész élete bár átkos, meddő legyen:

Ez egy gyöngéd érzet zöldell, virít, terem. —
 Itt faluk tűnnek fel bóltos pálmák árnyán;
 50 Egy városra ösmersz ott száz karcu tornyán;
 Kapuiból utak, zöld fa sorok mennek;
 Rajtok ember, állat, — tarka élet hemseg.
 Hosszú sorban tevék- mellyeket terhelnek —
 Panaszos bógéssel a porban térdelnek.
 55 Bógésők nem hallik. A midőn felállnak,
 Előre nyúlt nyakkal lassan elhimbálnak. —
 Amott a nyöszörgő vizelemelő kerék
 Körül, lassu lépttel sovány ökor kering;
 Mellette gyalog vagy szamaron a népraj,
 60 Egyik terhet szállít, másik kedvre nyargal.
 E[!]letét mind ennek a vén Nilus adja,
 Szín aranyban fordúl fel mindenik habja;
 Hátán teherhordó csólnakok úszkálnak;
 Apró mocsáriban gém-fajok járkálnak
 65 — Nézném én e képet, nézném még sokáig,
 De hájog lepi el szememnek világát, —
 Az izzó napfénytől kábálok, szédülök; —
 Hirtelen lemegyek, az árnyékba dülök. —

III.

70 A világ csudának árnyán
 Álom szállt fáradt szememre,
 Száll a hűvös szellő szárnyán;
 Egy perc . . . s minden elfeledve.

75 Majd ez öntudatlan álom
 Köde elmémről föllebben,
 Álomképek serge szállong
 A felébredt képzelemben.

Szemem nyílik, — újra látok . . .
 De a puszta néma csendje
 80 Eltűnt. — Körül cifra sátrak
 Lärmás, népes, hosszú rendje.

Sátrak előtt, szidva, ütve,
 Egy nyomorúlt embercsorda
 Egy óriás épületbe
 85 A köveket össze hordja; . . .

Követ, melyet messzi földről
Hoz több ezer szekér s ember
Útban sok terhével eldől . . .
S évek óta már ez így kell.

90 Szántóföldek több száz napra
Pusztán állnak karikában; —
De a király így akarja,
Nyomor s inség mind híjában.

95 Sátrán- a dús szövedéken-
Át nem hat az éhség jajja;
Alig várja, hogy már készen
A mű; s béresit sarkalja.

Alázatra hajlott fővel
Jönnek hozzá tisztos vénék:
100 „Úr! gondolj a jövődével,
Egytől egyig elvesz néped.”

Vidám udvaroncok jönnek:
„Úr! még meddig úntatsz itten?
105 Mi haszna illy épületnek, —
Mond, mi célod lehet ebben?”

Az úr nem hajt- nem felel rá.
Végre kész az óriás mű,
Az emlék:(: a népnek mindjárt
Mellé sírt lehetne ásni:)

110 Végre kész! A király trónját
Felütteti a vég csúcsra,
S megy midőn azt már felvonták
Egyedül a nehéz útra.

115 Meredek út! el-el dőlve
Áll a sarnok fáradsa[!]ggal;
Még is fel jut a tetőre,
És trónjában helyet foglal.

Éjszak, nyúgot és keletre
120 Járnak szemei kevélyen,
Majd feje mellére esve
Gondolkozni látszik mélyen.

- A nap lassanként lefordúl,
 Holddal, csillaggal cserélni;
 Ő a csúcson most is ott ül, —
 135 Lent nem tudják mire vélni.
- Végre jön. Minden kérdésnek
 Hallgatást intett kezével;
 Majd szent csöndében az éjjnek
 Ajka nylik illy beszéddel.
- 130 „É kő, mellyet nagy kegyetlen
 Örült kevélységtől égve
 Népemnek szívére tettem,
 Lett ez örültség emléke.
- A dolyfnek fulánkös sarka
 135 Illy merő tetőre kerget;
 S ki végre feljutott rajta,
 Csak csalódás a mit nyerhet.
- Mert lássék bár néki ott fenn
 Az ember törpén és távol,
 140 Az égi testekhez nincsen
 Közelebb csak egy hajszállal
- S míg embertársit megvetvén
 Egyedül áll és elhagyva,
 Istenné még sem lehetvén
 145 Ön magának áldozatja.
- Hogy a legkésőbb utókor
 Lássa milly hív a kevélység,
 Parancsolom: hogy ezentúl
 A királyt ide temessék.
- 150 Példázni: az is ember csak; —
 S hogy nekik, kik legfent állnak,
 Mint a legalsó parasztnak,
 Hódolni kell a halálnak.”
- Felébredtem, -és elmenvé
 155 S búcsú tekintetet vetve,
 Úgy tetszett: mintha szemembe
 A Sphynx gúnyosan nevetne.

Édes Aranybácsi!

Ne ütközzék meg e felfordult világon, hogy t.i. versem
160 után kezdem a levelet; nem akartam a postát tiszta papírral
terhelni.

Én még mindig egy állapotban vagyok itt, mint a Samu
nadrága; evés alvás a fődolog existenciámban, mikor ugyan az
utóbbi sikerül. Multkori levelem óta nem is tudok semmi újat
165 irni, nem lévén sehol; csak legfejebb azt az újságot hogy egy
hólnapi ittlét után semmi legkevesebb javulást sem érzek. Mind
a mellett mégis némi ceremóniákat, melyek e városban magában
váltak láttam. Ilyen volt a megtérő Mekkei caraván bevonulása,
a Mahomed szent szőnyegét hozó tevével. Nem kis várakozással
170 néztem e menet elibe; remélvén hogy végre valami nagyszerű
keleties látványt élvezendek. De nagyon csalódtam. Minthogy
a bevonulás előtt már pár napig itt táboroztak, az alatt egyen-
ként hazamentek a zarándokok úgy hogy az elég cifra szent
tevét csak egy meztelen főbólintó derwis három cifrázott tevé-
175 vel; s azonkívül katonaság kísérte. Jelenleg pedig a lakásunk
előtti beültetett piacon tartják nyolc napig a próféta karácso-
nát; cifra sátrokban dervisek ordítanak és forognak míg felbuk-
nak; a nép pedig mindenféle felállított hínákon mulat. Ez ün-
nepnek jövő kedden azon jelenettel lesz vége, midőn a seikh
180 (derwis-prior) a földre hasalt derwisek hátán végig lovagol. És a
csuda soha ki nem marad; egyiknek sem lesz baja. Ilyenkor néha
megesik hogy egyik vagy másik csupa buzgóságból a hasába
tört üt: sőt néha kiontott bélét egy tálon maga előtt hordja.
Úgy szinte nagy mérges eleven kígyókat esznek, apró darabok-
185 ban harapván el testét a fejtől a farkáig, mint más a macaró-
nit.

Versemre meg kell jegyeznem hogy én a s[z]obron fönt
még nem voltam; de környékét és fekvését, mindennap látván
jól ismerem; s ha magam majd felmenvén valamit másképen
190 találok; az csak a középső részen módosít majd valamit,
melyben alkalmat vettem a város környékét festeni, miután ha
puszta szemmel nem is; jó távcsővel csakugyan meg lehetne
úgy látni.

195 Áldja meg az isten!

maradok
szerető tanítványa
Tisza Domokos

Cairo 18/II 1855.

Kedves barátom!

Ti talán még fűttök is ott Kőrösön, s néha reggelenként és estvéneként meg is fázhattok, ha akartok, míg mi itten csak reggel és estve járkálunk, s a déltájban való kimenetelt minden 5 módon eltávoztatjuk, s ha éppen elkerülhetetlen a kimenetel, esernyőt viszünk a nap heve ellen, mi itt éppen nem ötlük fel, sőt egyébre nem is tudnók használni esernyőinket, miután itt nem szokott eső esni. Olly szemrontó itt a nap fénye, hogy én kénytelen vagyok kék szemüveget hordani. De van is itt annyi fájós 10 szemű és vak ember, s annyi csepegős szemű Lea, hogy alig lehet róla fogalma annak, a ki nem látta. Még eddig egész Novemberben a hűvös éjszakákön sem tudott a hőmérő + 10° R.nél lejjebb szállani; s a napon a melegnek maximuma 50 1/2 és 35 1/4b R. közt libegett. Az egész Nílus völgye olyan, 15 mintha most vólna a tavasznak dandárja; a fák virágosok, s a rósafák pünkösti színben ragyognak; de az ős is mutatja magát, az utcán nagy mennyiségben árult sült zöld tengeriben, sárga és görög dinnyében, ugorkában és tökben (:mellyeket szinte csak nyersen csemegeznek az arabok:) a pomagránátban, banánban, 20 citrom, narancs, és birsalmában, s ez utóbbin kívül más nálunk is található gyümölcsöt nem igen lát az ember. Itt az aratásnak sincs bizonyos ideje, — ha ugyan azon a föld termésének betakarítását akarjuk érteni —; mert itt ugyan azon földről 4—5 25 izben is takarnak az egyiptomiak egy év alatt. Például: a mint a búzát learatják, retket vetnek, ezután egy sesamum nevű olajnövényt, azután tengerit, ezt lóherével váltják fel, melly után ismét répát, salátát, vagy hagymát vetnek. Perse ez nem illyen renddel történik mindenütt, s nem is ezen terményekkel; 30 ezt csak például hoztam fel; mert itt a természetés módja és a természetmény faja nagyon változatos, például ez olajfával ültette be a földjét, vagy citrom és narancscsal, vagy pomagránáttal, vagy pedig egyikben most kél a búza, másokban most szedték le a dohányt, s körülötte hagymát, sárga vagy fehér répát, czukor nádat, káposztát, pamutot, lencsét, borsót, paszulyt, babot, s Isten tudná mi mindent láthatni, s egynehány 35 ollyat is, melly nálunk ösmeretlen lévén csak füvésztani nevén tudnám megnevezni, illyenek például: Arum colocasia, mellynek

a krumpliját, — Hibiscus esculentus, melynek éretlen mag-
tokját, Cactus opuntia, melynek tövises gyümölcsét eszi a ki
40 szereti. De barátom ez a ronda nép minden zöldséget eszik
nyersen és főve egyiránt; a lóherével (:trifolium alexandrinum:)
a szamara is jól lakik, maga is; a babbal a teve és az arab együtt
lakoznak, s a nyers ugorka éppen delicatesse. A kenyerek úgy
45 néz ki mint egy kis lángos, mely nem nagyobb a kalapod tete-
jénél, s a köznép itt az olajat izetlennek találja, ha friss, ők úgy
szeretik, ha jól megért, mint a kőrösi sajt. De akár mennyit
irnék is ezen ronda népről, helyes fogalmat nem adhatnék felőle,
s talán még azt is gondolhatnád: messziről jöttek szabad
hazudni. Hanem mégsem hallgathatok el egyet, a miben min-
50 den nap megbotránkozom; hogy t.i. a piszkos arab gyermeknek
képe úgy megvan a légytől lepve, hogy a szó szoros értelmében
még a szeme is tele van, s nem csak az anya el nem kergeti őket,
hanem a gyermek is még csak nem is húnyorít. Sokszor azt
hinné az ember, hogy fekete ótvar lepte meg a gyermek képét,
55 pedig az mind légy; pedig még hozzá nem is szokták a gyerme-
keket mósdatni, hogy meg ne igézzék őket. Mi még körül-belől
egy hónapot töltünk itten, s akkor a Niluson felútaunk Felső
Egyiptomba egészen az első Cataractáig, s alkalmasint Febr.
közepére térünk vissza. Az útat egy ezen célra bérlendő hajó-
60 ban tesszük öten: Gr. Schlabrendorf porosz sziléziából, Gr.
Zichy Alfréd, Bencsik Feri, Domokos és én; már fogadtam is
szakácsot és tolmácsot egy személyben. Mártzius végin pedig
alkalmasint Alexandriában hajóra ülve s Jaffában kiszállva,
Jerúsalemet látogatjuk meg; onnan Beirutba megyünk, hon-
65 nan Smyrnán, Athenen és Konstanczinápolyon keresztül szán-
dékozunk haza menni. — Útunk minden esetre nagyon érdekes
kivált rám nézve, a ki mindenütt új és ösmeretlen tárgyakra
akadok; bezzeg vólna mit gyűjtenem, csak lenne rá elég időm
és pénzem: csak képzeld például: egy iczce borsesz 1 f 48.
70 x.p.p. pedig már van 8 fajta kigyóból 34 darab, s ezen kívül sok
más apró cseprő. — Magyar Országról nagyon keveset tudunk,
hónaponként csak kétszer kaphatunk levelet. — Kedves Nődet
tisztelem, gyermekeidet s téged ölelve maradok

75

Károlyiékát köszöntsd!

barátod
Kovács János

ARANY — HECKENAST GUSZTÁVNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1855. november 20.]

[Kisebb költeményeinek kéziratát hamarosan küldi. Addig is kér rá 100 pengő ft. előleget. A kötet tiszteletdíjára Heckenasttól vár javaslatot. A kiadást nagyobb 8-rét formára gondolta. Sajnálja, hogy Heckenastnak a *Toldi* kiadásával kapcsolatos számításai nem teljesültek.]

HECKENAST GUSZTÁV — ARANYNAK

Pest, [1855] november 22.

Tisztelt Tanár Ur!

Sietek Önt becses folyó hó 20-ról irt levele folytán értesíteni, hogy a kívánt Száz pengő forintot a mai nap induló postára feladtam.

⁵ A levél egyéb tartalmát illetőleg, fölötte örvendek, hogy költeményeiről a kéziratot elküldeni sziveskedik. Annak megérkezéseig előlegesen nyilvánítom, hogy költeményeinek kiadását igen szívesen elvállalom, s reménylem, hogy a föltételek iránt is mielőbb tisztába jövendünk.

¹⁰ A formatumra nézve, a nagyobb 8-ad rétet nem igen ajánlanám. A közönség főkép költeményeknél már megszokta a kisebb s könnyebben forgatható alakot; e tekintetből ilyet javasolnék. Egyébiránt annak idejében megtekintés s illetőleg választás végett minta-alakokat s nyomtatványokat Önnel köz-

¹⁵ lendek.

A tiszteletdíj iránt is azt hiszem nem lesz nehézség, költeményeit nem kívánván Ön aránylagosan Toldi-jához mérve díjaztatni. —

²⁰ Noha kegyed által szólitatom fel a tiszteletdíj meghatározása iránt; meg kell vallonom, miszerint jobban szeretném, hogy ha kegyed nyilatkoznék e részben határozottan, és mondaná ki az összeget. — Én annak következtében megcsinálom a számvetést, mely szerint ha számításomat találok, szívesen rá állok a kimondott t. díjra, ellenkező esetben pedig ígérem, hogy nyil-

²⁵ tan kimondandom eltérő véleményemet.

Nem mellőzhetem el, hogy levele azon soraira, melyekkel

érintetik a két Toldi kelendősége ellen részemről tett panasz, megjegyzést ne tegyek. — Én ugyan is nem panaszlotam a remek költemények remek írója ellen, hanem panaszom egyedül a közönséget érdekli, mely épen a drágább kiadást, melyből a költőre több előny háramlik, nem veszi, az olcsó kiadásoknál pedig — ha mindjárt jobban kelnek is, nem lehetvén a szerző érdemeit kellőleg megjutalmazni. Részemről a szerzőnek szívesen fizetek nagyobb honoráriumot, csakhogy ekkor viszont szükségeltetik a közönségnek aránylagos részvéte.

A Toldi költeményekből már rendeztem volna olcsó kiadást, de eddig késnem kellett vele, miután az első kiadásból még sok példányaim vannak, melyek, hogy ha az olcsó kiadás létre jő, többé bajosan kelendének el.

Reménylem, hogy az alatt, míg a kézirat kezembe jő, örvendeztetni fog Ön válaszával s azon föltételeket fogja velem tudatni, melyek alapján a dolgot mielőbb kölcsönösen elintézzendjük.

Teljes tisztelettel

45

alázatos szolgája
Heckenast Gusztáv

[Címzés:]

T. c.

Arany János, tanár
urnak

Nagykőrösön.

765.

ARANY — HECKENAST GUSZTÁVNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1855. november 23.]

[Mellékelten küldi *Kisebb Költeményeinek* kéziratát. Ismételten kéri Heckenastot, határozza meg az anyagi feltételeket.]

766.

JÓKAI MÓR — ARANYNAK

Pest 1855 Dec 8.

Kedves Jánosom,
szeretett nagybajuszú poétám.

Disznóság, (nagykőrösi eloquentiával szólván:) hogy te az egész világon minden újságnak írsz szebbnél szebb verseket;

⁵ nekünk pedig hallgatsz csunyánál csunyábbul! Nincs olyan szó-
tár a világon, melyben méltó szavakat találjak e fölötti keserű-
ségem kifejezésére. Azért csak rövid fulminatorium képen kül-
döm ezt a panaszlevelemet hozzád, melyben kérlek, esengek,
¹⁰ könyörgök, imádlak, rimánkodlak, intelkek, szidlak, és fenyeget-
lek, hogy küldj én nekem verseket (:in plurali:) mentül többet,
és mentül hamarabbakat. Dijukat kegyesen elhatározván,
a mit parancsolsz, azt rögtön küldöm, minden időhalasztás nél-
kül. Melly utonálló felszólításomat ha füleid mellett elereszte-
¹⁵ néd, én esztendőre kalendáriumot csinállok s abból kitörölöm
János napját s nem lesz neved napja, nem fogok lemehetni
Kőrösre, hogy megköszöntselek.

Addig is üdvözölve kedves családodat,
maradok
keservveltel kebelled szerető barátod

20

JMór.

[idegen kéz írásával:] (:a vasárnapi újság megbízásából m.p.):

[Címzés:]

T. cz. *Arany János* úrnak
tisztelettel

N. Kőrösön

767.

ERCSEY SÁNDOR — ARANYNAK

Szalonta, dec. 9. 1855.

Kedves bátyám!

Nagyon jól tudom, hogy a levélírásban rajtam a sor. Rég is
szándékozom írni, mert nem akarnék egy hajóban evezni Szánthó
Jánossal, a szalontai kis papné testvérével, ki is Temesváron
⁵ lakván, csak kilenc esztendeje, hogy semmi féle rokonának,
többszöri megkeresésök után is egy szót sem írott. Meg lehet
azonban hogy Szánthó János is oly meddő világban él 9 év óta,
mint én mostanában; melly egyik főoka volt hanyagságomnak,
másik meg az áldott restség.

¹⁰ Hamváróli visszaérkezésök után N. Kőrösről dátált levelét
s a mellett a Jani-féle contractusokat is megkaptam. E contrac-
tusok még most is nálam vannak; mert azóta Janival nem talál-
koztam, sem pedig neki, biztos alkalom hiánya miatt, el nem
küldhetém; hanem hiszen jó helyen vannak ezek itt is, majd át

15 fogom azokat adni. A még fizetetlenül lévő 20 vagy hány pengőn pedig ne törje bátyám fejét. Nincs arra Jani jelenleg reá szorulva. Majd kifizeti bátyám neki boldogabb időben.

Örömmel olvasám közelebbi levelét bátyámnak, melyben a többi közt, Hamváról történt kirándulásokat közlé. Örömemre
20 szolgált ebben főkép az: hogy e kis utazás jól ütött ki, s abban sok kellemes órát töltöttek el. Én magam is ohajtanék magunknak egy kis gondtalan szórakozást szerezni valahára; de részint nem is igen volna hová, részint pedig az én független (?) állásom meglehetősen lekötve tart. Így tehát ülünk örökösen
25 itthon.

Különben Szalontán, kivált a téli napok beállta óta csak el lehet tölteni az időt, különösen a hosszú estéket. Mert mostanában ismét szokásba jött (:nem tudom ugyan így volt-e hajdan?:) hogy mi férfiak, hol egy, hol más helyen összejövünk
30 csaknem minden este; és itt a mulatság, eszem-iszom, és kártyázásból, a mulatságok e legnemesebbjeiből, áll. — No de ez is jobb mintha nem volna.

Az illy eszem-iszom-féle mulatságokkal együtt megkezdődtek egyszersmind a lakodalmak is. Főnyad Károly házassuló
35 ben van. S talán még ez évben elhozza a feleséget Gyuláról, a gróf Wencheimok ügyvédének Paulovicsnak Ilka nevü leányát; kívül, mint mondják, annak idejében vagy húsz ezer pengő forintot is fog kapni.

Igy hát nem hal ki a Főnyad familia; annyival inkább:
40 mert Józsi is mostanában család-apává lett, születvén neki egy kis fia, kit is kereszteltetett vala Ödönnek. Egyébiránt Józsi maga veszedelmesen rosz bőrben van; úgyhogy én nem jósolok neki nagyon hosszú életet.

Szintén illyen formán, vagyis két-három gradussal roszabb
45 állapotban van Lovassy Andris is, a Lovassyak legőszintébbike. Ő, bizonyos nemével; a mell-betegségnek, csaknem a halál révén áll. Mostan épen Gyulán van, magát gyógyíttatni.

Mi hál' istennek türehető állapotban s egészségben vagyunk.
A kis Vilma ugyan erősen köhög. De hisz ezen betegség, gyermekeknél, kivált téli időben, meg szokott történni.
50

Most vagy két hónap óta egy pár kosztosunk is van; azaz tulajdonképen csak ebédre jár hozzánk két fiatal ember, egy doctor és egy szolgabíró. S fizetnek az ebédért 10—10. pengőt. Ez, mint látni való, nem a mostani időhöz és nem az általuk
55 élvezett koszthoz illő fizetés. De . . . egyik kéz, a másikat mossa. Néha néha nekünk is szükségünk van a doctorra és szolgabíróra.

A disznó-ölés is megkezdődött. Én is leakarom holnap-
után ötletni 2 1/2 hizómat. S nagyon szivesen látjuk bátyámékat
60 is egy kis fris kolbászra.

Lina épen azon okból nem ír Julinak, a mit Juli, a levele-
zés megszűnése okául mond. Hogy mellyik a hibás nem tudom;
majd végére járjunk. Addig is legyen szent a békesség.

65

szerető öccse
Ifj. Ercsey Sándor

768.

ARANY — JÓKAI MÓRNAK

Nagy-Kőrös, december 10. 1855.

My dear Moore!

I was eben bekülding neked a másik lapon olvasható
poémákat, midőn leveled dörgelemes-morgadalmasan rám
ijesztett, hogy siessek vele! Különben azt már egy izben postára
5 tettem, és czimeztem is J. Mórnak a Széputczába No. I. de
mivel ott azon uri embert nem találták, a levélkihordó szépen
eldobta, hogy ne kelljen tovább keresni azt a hallatlan nevű
obszcuritást. Így gondolom hogy történt, mert a levelet nem
retourozatták, pedig ennek már jó 5 hónapja lehet.

10 Hogy vattok ott Pesten? Száz éve, mióta pesti embert
láttam. Én itt falun szútyongatom az ifju nemzedéket, s nézem,
mikép hámlik rólam kedélyem utolsó maradványa. Ritkán dol-
gozom és keveset s fejem sokat zúg és fáj, szóval csehül vagyok.

15 Kedves nődet szívből üdvözlöm, téged öllelek

barátod
Arany János

A díjt a Vasárnapi Ujság generositására bizom.

[Címzés:]

T.cz. Jókai Mór urnak
tisztelettel.

Pesten.
A „Vasárnapi ujság” kiadó
hivatalában Egyetem-utca 4. szám

Bérm[entesítve]

HECKENAST GUSZTÁV — ARANYNAK

Pest, december 10. 1855.

Tisztelt Tanár Ur!

Öszegyűjtött kissebb költeményeit kéziratban, melyeket f.e. nov. 24-kén hozzám küldeni sziveskedett, kezemhez vettem, és ismételve nyilvánítom, hogy ezen munkájának kiadását 5 elvállalni kész vagyok.

Ön szives soraiban újra kívánja, hogy én határozzam meg a föltételeket, melyek mellett az érintett munkájának kiadását elvállalhatom; így tehát bátor vagyok ajánlatomat a következőkben megtenni:

10 1. Ön nekem átengedi költeményeinek első kiadását; a 2-dik kiadás iránt beáll Önnek rendelkezési joga, mihelyt a nekem *átengedett első kiadás elkelt*. Ezek ellenében

2. Fizetek Önnek ezen „kissebb költeményei” czimet viselő kézírataért nyolcz Száz pengő forintot, még pedig oly formán: hogy ezen összegből 600 forintot a könyv megjelenése után 15 hat hónap mulva, és a hátralevő 200 pengő forintot akkor fizetendek: mikor *az első kiadás végekép el lesz adva*.

3. Az első kiadás 2000. példányt nem fogja tul haladni.

4. Önnek, mint szerzőnek *hat* ingyen példány járuland.

20 Reménylem, hogy Ön ajánlatommal meg lesz elégedve, annyival inkább, miután eddig azt tapasztaltam, hogy költemények s költészeti munkákból *rövid idő alatt* csak kevés példányok szoktak elkelni; hogy ha azonban ez ujabbi munkája nagy kelendőségnek fog örvideni, ugy Ön érdeke is *teljesen biztosítva* 25 s *megóva van*, miután a 2-dik kiadás iránt szabadon rendelkezhetik. —

Midőn becses válaszának örömmel elibe nézek, teljes tisztelettel maradok

alázatos szolgája
[nincs aláírás]

30 U.i. A f.e. augustusban innen kapott 100 pftnyi küldeményt Ön nem nyugtatta.

[Címezés:]

T.c. Arany János tanár
urnak

Nagy Kőrösön.

770.

ARANY — HECKENAST GUSZTÁVNAK

[Elveszett]

Nagykőrös, 1855. december 12.

[Heckenast szerződés tervezetét megkapta, némi módosításokat igényel, továbbá kéri, küldje el neki a felsorolt könyveket.]

771.

HECKENAST GUSZTÁV — ARANYNAK

Pest, dec. 13. 1855.

Tisztelt Tanár Ur!

Becsés f. hó 12-ről irt levelére sietek válaszolni: hogy a rám nézve is felette becses viszony, mely közöttünk fenáll — szilárdítása tekintetéből, hajlandó vagyok az Ön által föltételeimen tett módosításaihoz járulni; s így van szerencsém a kölcsönös megegyezésünk értelmében készített szerződéstervet Önnel közölni. — Azon esetre, hogy ha azt Ön helyesli, úgy méltóztassék nékem azt aláírása nélkül ismét visszaküldeni, a mikor azonnal a szerződést letisztáztatni s az illető bélyeggel ellátva Önhöz intézni fogom.

A kívánt könyveket, úgy a számadást Szabó tanár urnak fogom kézbesíteni.

Teljes tisztelettel

alázatos szolgája
Heckenast Gusztáv

15

[Címzés:]

T.c.

Arany János, tanár
urnak

Nagykőrös.

772.

HECKENAST GUSZTÁV — HAJNIK KÁROLY —
ARANYNAK

Pest, dec. 16. 1855.

Tisztelt tanár Ur!

Miután legujabbi irodalmi vállalatunkat — a „Vasárnapi könyvtár” — a közönség rendkívüli részvéte valódi népies vál-

1 alattá tevé; mindinkább oda kell törekednünk, hogy annak
5 becsét érdekes és tanulságos de egyszersmind népies munkák
közlésével, lehetőleg emeljük.

Ily munkák sorába tartozónak hisszük Zschokke — nak e
czimü remek történelmi elbeszélését: „Das Goldmachedorf. —
10 Eine anmuthige und wahrhafte Geschichte, für gute Landschulen
und verständige Landleute.”

E könyv magyar viszonyainkra alkalmazva s ügyesen át-
dolgozva, kétségkül fölötte hasznos, mulattatva oktató olvas-
mányt nyújtandana a magyar népnek is.

Ohajtanók, hogy ezen könyvnek átdolgozását oly férfi vál-
15 lalná el, kit mint első rangu írói tekintélyt az összes magyar
nép ismer, kedvel s tisztel, kinek nevével minden igaz magyar
méltán büszkélkedik — — vagy is nyíltan kimondva: ohajtanók,
hogy ez átdolgozást kegyed sziveskednék elvállalni.

Bátorkodunk ez okból a fennérintett könyvet megtekintés
20 végett ide mellékelni.

Azon esetre, ha az tetszését — min alig kételkedünk —
megnyeri, egyszersmind hajlandók vagyunk reményelni, hogy
hazafiui e részbeni kérésünket, melyet Önhöz a magyar nép érde-
kében intézni szerencsénk van, tőlünk megtagadni nem fogja.

25 Becses nyilatkozatának elibe nézve, teljes tisztelettel ma-
radunk

alázatos szolgálí
Heckenast Gusztáv
Hajnik Károly

773.

HECKENAST GUSZTÁV — ARANYNAK

Pest, dec. 17. 1855.

Tisztelt Tanár Ur!

Az ön által helybηγyott szerzödést van szerencsém két
példányban megküldeni. — A két pengő forintos bélyeggel ellá-
tott példányt méltóztassék megtartani, a másikat pedig, —
5 mely másolatnak tekintendő ráírván e szavakat: „bizonyítom,
hogy a szerzödés eredetije nálam van” nékem ismét visszakül-
deni.

A könyv alakját illetőleg, úgy gondolom, hogy a kisebb
8-adrétű kiadás kedveltebb lesz a közönség előtt, mint a na-
10 gyobb 8-adrétű alak. Kisebb 8-adrétben a könyv két kötetet
képezend. — Mindenesetre hízelkedem magamnak, hogy ön a

kiállítással tökéletes meg lesz elégedve, magamnak is a könyvben nagy örömöm levén, minden tehetségemet oda fordítandom, hogy kiállítása színes és szerzőjéhez méltó legyen. — Szándokom, Ön arcképét aczélmetszetben hozzá mellékelni, még pedig azon kép szerint (ha Önről jobb arckép nem található) melyet a hölgyfutár közölt. —

Azon leszek, hogy a munka jövő Jozsef pesti vásárra már kész legyen.

20 Teljes tisztelettel maradok

alázatos szolgája
Heckenast Gusztáv

774.

HECKENAST GUSZTÁV — ARANYNAK

Pest, dec. 22. 1855.

Tisztelt Tanár Ur!

Miután költeményeit nem sokára sajtó alá adom, bátor vagyok Önhöz még egy előleges kérdést intézni.

5 Ön ugyan is azt kívánta: hogy költeményei egy nagy nyolczad rétű kötetű kiadásban jelenjenek meg. Én viszont e helyett a közönség által inkább kedvelt kicsinyded alaku két kötetű kiadást ajánlottam; s ép ezért e kisebb alakú kiadással nem szeretnék felhagyni.

10 Hogy azonban Ön kívánságának is elég tétessék, s az én ohajtásom is teljesebbet nyerjen, talán legcélszerűbb volna Ön költeményeiből két féle kiadást rendezni. Az egyik volna a nagy 8-ad rétű díszkiadás 500 példányban, a másik pedig a kicsinyded alaku kiadás 1500 példányban.

15 A kiszedett betűk mind a két kiadásnál használtatnának.

Tisztelettel fölkérem: méltoztassék forduló postával velem tudatni: vajjon előadott nézetem tetszésére van e? — Szilágyi tanár ur által a küldött s aláírt szerződést kezemhez vettem, de sajnálattal értém tőle: hogy Zschokke elbeszélésének átdolgozását el nem vállalhatja.

Becsés válaszában elibe nézve, tisztelettel maradok

alázatos szolgája
Heckenast Gusztáv

[Címzés:]

T.c.

Arany János tanár
urnak

Nagykőrösön.

Nagy-Kőrös, december 23. 1855.

Kedves barátom,

Sajnálattal olvasom a Naplóból, hogy egy jó asszonyoddal ismét kevesebb van, — örömmel, igaz lelki örömmel, hogy rólad oly nemesen emlékezett meg véghagyományában. Köszönet
 5 a nemes szívü hölgynek! te és a tied már biztosítva vagytok. A szerencse nem Tomory-féle marhaszerencse ugyan: de elég arra, hogy aggasztó gond nélkül tekints a jövőbe, s ne fájjon gyermeked mosolygása. Remélem, hogy Gézu baba, ki, mint nődnék Julcsához irt soraiból értettük, újra beteg volt, azóta
 10 jobban van. Adja isten! — Eszembe jutott rajongásod a paraszt élet és lobogós ing mellett, — a szalánczi romnál! — s hogy ha valóban ez boldogságod netovábbja: immár elérted azt! De te *áldozz* és hagyd másnak a *szántás-vetést*. Hivatalod, az irodalom(?) és kis vagyontád oly kényelmes életet biztosít szá-
 15 modra, hogy nem lesz többé okod a sors ellen panaszkodni. Aztán e kis fekvő függetlenebbé is tesz a papi nyomástól, — — kenyerőket bármikor megköszönheted. Így fogtam én fel helyzeted változását, s remélem te is így gondolkozol. Egyébiránt, nem tudom, hol fekszik a neked hagyott rész. Tokaj környékén?
 20 mindenestre jobb volna közelebb hozzád. Csak úgy ne járj az átvétellel, mint Vörösmarty, szegény. Az ő gyermekei is a nemzet (?) árvai volnának, ha szabad volna. Ez még is rettenetes!

Várom, hol szólal meg egy méltó lant a nagy halott felett,
 25 de még eddig hiába. Talán ez sem szabad? — Én magam nem tudok írni. Sokkal jobban tisztellem Vörösmartyt, hogysem középszerű tirádákkal s jeremiadokkal szentségtelenítsem sirját. A lyra nem hivatásom, ezzel tisztában vagyok, — *egyéb az-e?* avval nem. — Úgy hallom, Deák F. az árvák gyámja, s tán segély-
 30 gyűjtés is történik, de csak titokban, magán uton, mert másképp nem lehet. —

Pestről nem tudok egyebet, mint újságokból tudhatni. Mióta itthon vagyok, egyszer rándultam volt be, akkor is csak egy napra. De nincs is mit tudni rólok. Jókai egyszer irt, a lap
 35 ügyében akkor is. A többit nem tudom, él-e, hal-e. — Szabó Károly házasodik, Szirákról, most van menyasszonyért, Szilágyival együtt (t.i. a menyasszony övé lesz, nem a Szilágyié). A

„külföldi leveleket” váltig sürgetem, de hiába: *elmaecenásozták* biz azt, az irodalom nagy hitelére! Láttad-e már a Szász „Buzgóság” = imakönyvét? Én meghozattam az asszony lelki épületére, s belépillanték itt, ott. Tőled is van benne pár énekstropha, — az egész ugyan virágos, különben szép.

Csodálkoznál rajta, úgy hiszem, ha azt írnám, hogy közelebbi levelem óta valamit dolgoztam. Tehát nem is írom azt. A hivatal apró bajai elfognak(<,> többnyire, szünóráimban pihe-
nek és — unatkozom. Ez így megy folyvást, hét telik hét után, s ott vagyok a hol voltam. Lelkem szárnya meg van törve, nem vonz, nem ingerel a munka: vagy percnyi lobbanás után ismét belefáradok. No de ez nem ujság, ezt már annyiszor emlegettem.

Nyolcz év óta gyült hulladék verseimet valahára csakugyan sikerült összeszednem. Heckenast fogja kiadni, márcziusra tán megjelennek. Két kötetre számítja, az apróbb elbeszéléseket is ide értve. Az első kiadásért 800 ftot ad-og-at. Mikor lesz az, hogy én ismét egy kötetet adjak ki? Eh! félre kishitűség!

Ott van Toldi, azt ki kell egészítnem, — a hún regékből egy magyar *Sahnamét* kell dolgoznom és még isten tudja mit. Biz úgy. Csak egészségem engedné. De ritkán vagyok jól egészen, noha mérsékelve élek s bort sem iszom. Még a dohányzást kéne elhagynom, de az nem megy. Talán e narcoticus gőz is árt fejemnek: de mit csinálnék, ha ez sem volna. Aztán meg nagy pipádat füstre kéne tennem, pedig nagyon szeretem. Az igaz, hogy csak 8 krajczáróst szívok belőle, de itthon az is jó. Ugy kell nekem!

Te mégis boldog vagy ott, van némi társaságod, sőt el is jársz „kártyázni a faluba”, mint ezt nekünk kéz alatt megirták: de nekem nincs, vagy nem szeretem. Kimélem a drága időt, mint fukar a pénzt, — a nélkül hogy hasznát venném. A tél szobába szorít, legfeljebb olvasok, ha van mit. Csak aztán a szoba meleg volna! Ezek az átkozott baglyák már 30 ft áru szalmát ettek meg, még sem melegítik a szobát. Beköltöztél-e az új lakba? Azt hiszem, úgy írtad, hogy tavaszig nem fogtok átköltözni.

Feleségem épen most mondja, hogy kétli, vajon megkapta-e édes komámasszony azon collectio-jegyzéket melyben az ő, a Julcsi, a Laczi stb. levelei voltak, miután a Julcsának küldött levélben ezekről épen nem emlékezik. Hogy van, édes jó komámasszony? Lássa kegyed, már harmadik lapot írom, és még mind *magamról*: ugy-e unalmas ember vagyok? A napokban rajzolgattam egy fidibuszra a gyermekeknek, különböző tárgyakat, hogy eltalálják-e micsoda, például az aggtelki barlang bejárást, stb. Többek közt egy asztalt is rajzoltam, mel-

lette ebédelő embereket, s egy kis pöszke gyermeket, kis székében, ki pohárkát nyujt, ez aláírással: „idzéljünk na!” Volt öröm és neveltség; pedig szegény gyermek tán épen akkor volt legbetegbb. — Juli (t.i. az anya) mult napokban Pesten volt, egy
85 nap ment, haza is jött, téli ruhát kellett vennie. Oly közel hozzánk az a Pest, reggel 8-kor indul az ember este 8-kor itthon van, mégsem megyünk. Engem nincs mi vonjon oda, a nőket volna, de hiányzik a pénz.

Kepzelem, mily kietlen lehet most a szép Sajóvölgy is!
90 Már télen jobb szeretem a sikot, mert a hólepte hegyes vidék még kopárabb színben tűnik fel. Az ember ott közelebb képzelet magát a farkashoz és medvéhez. Hát Sz. Miklós hogy van? (NB az eszmelánczolat itt nagyot látszik ugrani, pedig épen a medve hozta eszembe az ő vidéköket.) Mindig készülök írni
95 neki, de még folyvást a jó szándéknál vagyok. Rest az ember, kivált ha olyan, mint én.

Hát a mi jó Péter barátunk hogy éli világát? Azt hiszem, most már a kariklire nincs jó idő, s többet kénytelen szobában
100 ülni, tán meg is unná magát, ha benned oly jó társalgója nem volna. Darvas Pál urat és Károly urékat tiszteld nevünkben, kívánj boldog új évet. A káplán urat is köszönteném, de azt hiszem, hogy azóta behelyezted már valami jó eccl[ézszi]ába, — tán már meg is házasodott.

Lévai Józsiról és a Miskolcziakról mit tudsz? Szegény
105 Józsi! ő is várhatja tőlem a levelet. Mikor jövet hozzájok szálltam, az egész compánia álmos volt, a megelőzött éjtszakai lumpolás után, még sem akarták engedni hogy lefekügyem. Éjfél utánig fel voltunk: ők álmosan, én kedvetlenül, kimerült és félbeteg. Másnap has bajok fogtak elé, megszeppentem, chole-
110 ráról gondolkoztam — alig vártam hogy Miskolczt odahagyjam. Így az elválás nyomott kedélyű, kedvetlen volt, a mit nagyon sajnálok. Azóta nem tudom, mit csinálnak.

Mind erre édes barátom, miután végig olvastad, elmondhatod, hogy bizony kár volt a tintát vesztegetni; de én csak
115 azt akartam tudtodra adni, hogy még élek, тұrhetően vagyok, szerencséteknek örülök és benneteket igen, igen szeretlek. A többi csak lári-fári. Öllelek és csókollak szeretteiddel együtt; légy jó, írj sokat, sokat.

120
barátod
Arany János

Ide zárva megy Tompa nénihez az
A. Julcsa caki- és orthographiai specimenne.

HECKENAST GUSZTÁV — ARANYNAK

Pest, dec. 27. 1855.

Tisztelt Tanár Ur!

Ismételve kijelentem sajnálkozásomat, hogy Zschokke beszélyének fordítását s illetőleg átdolgozását el nem vállalhatja; kérem ez ókból a közlött munkát sziveskedjék nekem mielőbb⁵ visszaküldeni.

Költeményeinek kiadását úgy fogom intézni: hogy a nagyobbik olyan legyen mint Garay Árpádok czimű hőskölteményének kiadása. — A másikat legczélszerűbbnek vélném a Toldi kiadáshoz hasonló alakban kiadni. Ezen alak legkedvesebb¹⁰ lesz azokra nézve is, kik a két Toldi-t már birják. Szép vastag papírt fogok használni, hogy két tekintélyes kötetet adjon. — Van szerencsém a két Toldi-ját egy kötetbe kem. kötve megküldeni, hogy kegyed meggyőződjék, mily csinosan fogja magát a hason alaku kiadása legujabb költeményeinek kivenni.

¹⁵ Fogadja uj évi legszivesb üdvözlétemet. Örvideni fogok, ha azon felette nagyrabecsült viszony, mely előttem oly kedves — jövőre is fennmaradand!

Teljes tisztelettel

alázatos szolgája
Heckenast Gusztáv

20

ARANY — LÉVAY JÓZSEFNEK

Nagy-Kőrös, decz. 28. 1855.

Barátom Jóska!

Igéretem daczára, hogy a diósgyőrit [papírt] használni fogom, mind eddig hiába vártad leveletemet. A diósgyőriből ugyan már sokat felhasználtam, verstöredék alá s aztán pipa-⁵gyujtani, de posta bélyegtől mind e napig szűzen maradtak lapjai. Nem volt tárgyam, miről irjak s hiányzik nálam az inventio, hogy tárgy létében is be tudjam tölteni a levelet. Rest vagyok, *nem thágádom*, mint a Miska zsidója a rongyosságot. Ritkán érzem magamat jó kedélyben, a rosztat pedig nem akarom elra-

10 gasztani másra, kivált ha gondolom, hogy az is eleget szenved
abban. —

Olvastam előfizetési felhívásodat, az első szerény (tán túl
is szerény) e nemű jelentést életemben. Szilágyit majd ráveszem,
15 várok fényes eredményt, mert itt még Boetiában élünk.

Valahára én is összegyűjtém apróbb verseimet, s eladtam
Heckenastnak, de korántsem oly fényes föltételek mellett, mint
némelyek gondolhatják. Annyi jó van benne, hogy nem kell ve-
sződnöm az előfizetéssel, s Heckenast csinosan szokott holmit
20 kiállítani. Van biz abban a gyűjteményben selejtes is: de annál
változatosabb, hadd menjen. Nehéz volna eltalálni a kihagyandókat,
s ha az ember mások ítéletét kérné, úgy járhatna, mint
a molnár és fia a számmal. —

Ez a legnevezetesebb dolog, mióta egymástól megváltunk.
25 Furcsa nyomott kedélyem volt akkor, részint a Miskátóli elvá-
lás, részint egy czudar hasmenés miatt, melyet bölcsen eltitkol-
tam, de — az idő viszonyok közt — meg voltam szeppenve. Ezt
collegáid közül némelyek talán hidegségre is magyarázták, a
mit igen sajnálnék, mert ha nem mulattam egészen jól, annak
30 oka nem ő bennök volt. Biztosítsd őket és magadat, hogy én
mindig kellemes érzések közt emlékszem a Miskolczon töltött
órákra, s óhajtanék többször lenni köztetek. Egyébiránt a haza-
utazás baj nélkül megtörtént, s azóta itthon vagyok, az unalom
tollfosztójában.

35 Pestről és a pestiekről nem tudok többet, mint lapokból
tudhatni. Gyulai még egyszer sem írt Berlinből, kivéve, hogy
Julcsának, boríték alatt, némi csecsebecsét küldött karácsonyi
ajándékkul. Egyszer voltam Pesten, egy éjtszakára, csupán; de
nem is vágyom oda. Miért? Kiért?

40 Az iskolát illetőleg, megvagyunk, so, und so. Uj colle-
gánk, Szabó Károly (az Atilla) házasodik, most van a menyasz-
zonyért Szilágyi Sándorral. A többiek élnek s uralkodnak. Kö-
zelebb egy rendeletet kaptunk, miszerint 6 év alatt az összes
tárgyaknak (a vallást s magyar nyelvet kivéve) < . > németül
45 kell előadani, s már a jövő évben megkezdeni a historiával.
Nem tudom, hogy leszünk; nem azért, mintha a tanárok képe-
sek nem lennének, — de az elvvel. Még nincs felelet rá, ha lesz,
megírom. — Annyi ki van mondva, hogy a nyilvánosság csak
a fentebbiek alapján megtartható. —

50 Tompa, mint olvasom, már most földhöz ragadt ember. A
szerencséből ennyi is elég egyszerre. Azóta még nem kaptam tőle
levelet, nem tudom, ha nem sánta bárány-e az áldozat.

Egészségem csak bírja, bírja kímélve és folttal. Családom
jó egészségnek örvend — köszöntenek mindnyájan. Add át ré-
55 szemről szíves üdvözlétemet collegáidnak, különösen Kun Ábris
— Vágó úrék és Solymosinak. Téged pedig ölellek, s boldog új
évet kívánva, maradok

nagyapád
Arany János

[Címzés:]

T. cz. *Lévay József*
tanár úrnak.
Pest

Miskolczon

[Hanva, 1856. január 7.]

Édes Jánoskám !

Örömeteket szerencsénk felett köszönjük és fogadjuk úgy a mint adva van; meggyőződve lévén a felől: hogy senki e földön, ide számítva mindenféle rokont, atyafit sat jobban és valódiabban nem örül azon mint *ti!* E vagyon által bizonyára mind az elérve van, mit leveledben írsz, ha ma kellene is meghalnom, nagy lelki megnyugvással hunynám be szemeimet, mert legalább biztosítva tudnám őket. Fájdalom és háládatosság fogja el lelkemet e nemes lelkű nő és barátném emlékére! Ez egyetlen eset a magyar irodalom történetében! Aztán elérve van még egy: hozzátok ha szivben s lélekben nem is, de egy kis *módban* s következőleg *térben* is közelebb vagyunk; s ha minket már ösmertek valóban: el kell hinniek hogy *ez* ránk nézve, a szerencse és öröm nem legcsekélyebb része. Ábrandozásom a szalánczi romnál — nem csak ott, de mindig s mindenütt — hamarabb megvalósulhat mint gondolat; ne hidd: hogy *uraskodni* tenném félre a reverendát, (ennyiből nem is lehet) de *munkálkodni* és megszökni az emberi társaságból, melyet teljes szivemből utálok.

De halld tovább: én épen annyit tudok még erről az egész dologról, mint ti, az *ujságokból*; legkisebb hivatalos vagy bizonyos irat sem jött még eddigelé hozzánk. Ha utoljára is kisül: hogy az egész egy szép hizott *kacsa!* Azonban legyetek nyugodtak, erre is készen vagyunk, kivált feleségem. S még ha igaz is: nem Tokaj körül de legalább három annyira Bereg vagy Szathmár megyében lenne az a föld; az *illetők* nem tesznek-e akadályt sat sat *millyen* föld az? sat sat ezekről még mit sem tudunk. Géza, hála a jó istennek felgyógyult tökéletesen, — hanem ismét nagy bajunk van: Anyja nagy beteg Eminek, nem is merek oda gondolni hogy meghalhat —

Vörösmarty árvainak részére itt is kerengnek ivenk. Bizony, bizony szomorú! nekem igen fáj, bár kéz alatt, ez a koldulás! aztán nem volna szabad nyilvánosan tenni? Igaz hiszen a megboldogult compromittált egyén volt! Én, tudom, hogy
35 soha ez életben meg nem énekelem, pedig tiszteltem s ösmertem, de épen azért nem fogok bele! én is úgy gondolkodom mint te, azonban mások (nevezetesen Tót Endre) nem így.

Igen örülök hogy verseid összeírva vannak. Nagyon szépen nyilatkoznak a lapok, s ezt *te teljesen megérdemled*, bár
40 mint szerénykedjél is. Aztán ne ösmerd félre: hogy jó angyalod is van irodalmi működéseidben; én bár mit s millyet írjak a kutya sem ugatja meg; emlékezel e két versemre: *A költő fiához* s *Sólyom*? Szerinted mind kettő jó vers, ki látja azt meg? Azonban én már megszoktam az ilyen dolgokat. S nem is mondanám el másnak mint *Neked!* Szegény Lévaít nevetem és szánom is. Őtet most szoktatja a pesti közvélemény és kritika: megbátározni a méltánytalansággal, <s> olyan embereket emelgetvén feje fölé, kik lába alatt állanak. Sem nem rossz ez sem nem jó, mind csak hiába való! — Oh te kis egy szobából álló parasztház! ködmön és ösztöke! Zajtalan mezei élet! Isten jó
50 völtából közelítetek felém!

A leveleket megkaptam. Szász *Ima-könyvét* nem láttam. Sajnálak: hogy ismét változásaid vannak; csak víz és víz! hidd el bajodban ez az egyetlen gyógyszer, Javasolnám hogy a
55 pipázást hagy[d] el, de mikor már magam is megint rá gyujtottam. Csupán kilencz hétig tartottam ki.

Isten segítsen szép föltételeidben, mellyeket előszámlálsz; bizony senki nem fog úgy örülni annak (magad sem) mint én. Majd megküldöd nekem a pusztára, ha delelni kifogunk[,] elő
60 rántom; én leszek a te igaz és hü publicumod. Azán magatok is eljöttök, megöleltek a ti *paraszt*-barátotokat, és olyan szép órákat töltünk hogy . . . !

Az új házba nem költöztünk át; tavaszig természetesen már nem is megyünk. Itt fenn vagyunk még, azon a helyen és asztalnál üldögelvén hol a nyáron együtt voltunk; emlegetünk benne
65 teket mindennap; Geza baba is hogy [= hol] egyről hol másról, gyakran egészen véletlenül előhoz; olyan jól esett s olly vidám perczet nyujtott nekünk is a *kép* mellyet családodnak a *pöszke gyermekkel* rajzoltál s a *kép* mellyet megírtál. Adja isten hogy
70 mentül előbb természetben láthassuk ezt a képet.

Komádasszony valóban megkapta a rakás levelet és olvasgatta kétszer háromszor; már azt gondoltam bememorizálni akarja. Csudálom hogy levelében nem említé, vágysz rosszúl fejezé

ki magát. Gondolom válaszolni is fog kedves komámasszony-
75 nak. Most a mint látom Julcsának fr.

Névjegyes papírod készen van, de a Palóczy Ábris lusta-
sága miatt még mind eddig nem tehettem postára.

Szemere Miklósról én sem tudok semmit; azóta egy betűt
sem írt nekem; én egyszer irtam neki. Bizony jól tennéd ha
80 irnál hozzá pár sort. Miskolczon sem voltam azóta; Kun Ábris
valami jövedelemhez jutott vagy succedált vagy hogy is, elég
az hozzá hogy megházasodott Igarról; lakodalmát febr elején
akarjuk ellakni.

Átadtam mindenütt tiszteletedet, üdvözettedet, s viszont
85 küld azt mindenki neked is.

Mi pedig (Feleségem Runyában van ugyan beteg anyja
ágyánál) mindnyájan, mindnyajotokat ölelünk, csókolunk.
Aldjon meg a jó Isten benneteket.

Hanva, januar 7.

90 1856.

igazán szerető barátod
Miska

779.

ARANY — ERCSEY SÁNDORNAK

Nagy-Kőrös, január 12. 1856

Kedves öcsém Sándor,

Pár nap óta fiokomban hever nénéd levele boritékra és
utitársra várakozván. Hogy tehát az időt ne töltsé tovább ha-
szontalanul; noha tárgyak bővében nem vagyok, én is firkan-
5 tok egy-két sort. Nagy baj ez, tárgy nélkül írni, kivált mikor az
ember már nem fiatal, nincsenek fényes tervei, kilátásai a jövő-
be, melyekkel dicsekedjék, sem kedve bohóskodással tölteni be
a lapokat.

Igazi örömmel olvastam a lapokból Tompa szerencsését.
10 Örültem, mert magyar írón, mert barátomon történt e zsiros
megtiszteltetés. Azonban, mint a kapott leveléből értesülök, még
eddig ő is csak az ujságból tudja, hivatalosan értesítve nincs.
Második eset az irodalomban fekvő ajándék: Vörösmartyé volt
az első, — de miután lefoglaltatott, aligha özvegye kapja tőle a
15 400 pfrtot. Gyűjt-e valaki nálatok? Ivet várni nem szükség, fel-
szólítás nyilvánosan nem lesz (nem lehet), de gyűjthet akárki s
a pénzen az adakozók neveivel Deák Ferenczhez (Pestre, az

„Angol Királyné” szállodába) mint árvák gyámjához külden-
dők be. Ismét a nemzet árvái! S még csak nem is kódulhatnak
20 szabadon. Engem a V. halála nagyon, nagyon meghatott, de
azért nem állok elő verssel, bár a közönség közül némelyek,
hihetően, várnák. A fájdalom nem *mondható ki egészen*, a mos-
tani körülmények között, *félíg* kimondva mit sem ér. Hallgas-
sunk: nagyobb a fájdalom mint sem cifra szavakba önthetnők.

25 Én is összeszedtem valahára „hulladék rongyaiból egyszer
másszor irt fűzfa verseimet”, mint Kohári a múlt század elején
szokta magát kifejezni. Hadd legyenek egy csomóban! Hecke-
nast vette meg, de nem Toldi-áron. Nem akartam nagyon felcsi-
gázni követelésemet, 800 ftot ígért, oda adtam. Szép kiadást
30 fog rendezni, — egy nagyobbat 8-ban, s egy kisebbet 12-sban.
Ez utóbbi két kötet lesz, amaz egy. Mind a két félelől összesen
2000 példányt szabad nyomatnia, s csak az első kiadás az övé.
Arcképet is mellékel. —

Ez a legnagyobb esemény, mi közelebbi levelem óta tör-
35 tént velem. Új valamit mikor adhatok, nem tudom. Keveset és
ritkán dolgozok, részint a hivatal foglal el, részint nem vagyok
jó kedvben. Fejzugásom egyre kinez és nem bírom úgy a mun-
kát, mint az előtt. No de majd elmulik egyszer. A hivatalhoz
sincs sok kedvem. Rosszúl esik azt nézni, ami itt történik s várni,
40 a mi fog. Egy rendeletnél fogva 6 év alatt minden tárgynak
németül kell előadtni — a magyar nyelvre ugyan kivétel van
téve, — de mit az nekem? Talán már ezen, tán a jövő évben egy
két tárgy nem fog hazai nyelven adatni elő. S az ember nem
tehet ellene semmit. Azok, kiké az intézet, nem mernek, nem
45 akarnak. Bizony, bizony jobb szeretnék a Debreczeni János
uram házában pipálni, — kertjében kapálgatni. Lesz, a mint
lesz: még várnom kell.

Anyagilag sem megy az állapot valami dicsően. Az első Tol-
di árából már semmi sincs, föl kellett szedni, házi szükségre,
50 mert a fizetés nem adta ki. Ha így foly, hiába irok, adok ki,
félre mit sem tehetek.

No de nem panaszkodom mint vénasszony. Ily elvonult
életben, milyet mi élünk nem csoda, ha panaszra áll az ember
szája. Ritkán megyek valahová, — únom az üres társalgást,
55 inkább olvasok, rá gyújtok itthon. Szeretnék meghitt, bizalmas
körben mulatni, de itt nem igen van hozzám oly közel valaki.
Legfőlebb Szilágyi jár be hozzám, — Mentovics, mióta Gyulai
a Száraz-Lombokat megtépte, — mintha szuszogna *rám*. Értsd:
én *rám*, mert engem Gy. dicsért. Még egy fiatal collegánk van:
60 Szabó Károly (a görög-fordító); a többi sem hév, sem hideg.

Igy az ember örömeztőbb magába vonul. Zajos összejöveteleket pedig, azt tudod, sohasem szerettem. —

Mikor jöttök már el egyszer? Igazán, ha az isten kideríti az évszakot és a sarat felszárítja, megpróbálhatnátok ám. Te már ugyis tudod, hol van Kőrös: engem pedig könnyen megtalálász, az iskola és városház tőszomszédjában. Janinak tán lovai is vannak már: az egész dolog megeshetnék könnyen. Ha nem jöttök, a lesz belőle, hogy én megyek haza a nagy vacation.

Tisza Domokos már kétszer irt Afrikából és én egyszer sem válaszoltam neki. Gesztre kellene küldenem a levelet — de most nehezen van már Cairóban, minthogy fel a Niluson kirándulást terveztek egy hónapra. Meg kell várnom még egy levelet s azután írhatok neki. Egészségére folyvást panaszkodik. —

Nagy Laczi bezzeg elhagyta ám az írásban a mi Laczin-
kat! Ez különben jól tanúl, de a calligraphiában nem gyakorol-
tatik, nem lévén írás tanítója e híres iskolának. Most a III. osz-
tályt futja vagy 6 professor alatt, de egyiknek sem lévén tiszte a
calligraphia tanítása, ír, a hogy tud. S ez nagy baj itt. Különben
a gyermekek egészségesek és nőnek.

De nem kinzom figyelmedet tovább érdektelen dolgokkal. Ajánlom kegyeidbe az én megénekelt fás kertemet, s a házat „hogy a szelek többül el ne hordják” mig netalán arra szükségem lesz ismét. Ha valami pénzes ember nagyon fenyegetne, el is adnám, miután jobb volna helyette a városban másutt jobb házát venni. Minek épen a piac közepén? De jól megértsd, a ház nem eladó minden áron, csak valami pénz aristocratának, ki árát jól megadná, hogy helyébe kastélyt építhessen.

Ha, régibb vágyaim szerint, földet szerezni, — valami ef-
féle alkalom adná ott magát elő, ismételve kérlek, tudasd azt
velem. Magadnak is volt szándéka: ne hagyj ki engem a számi-
tásból, ha valami mutatkozik. Ehhez ugyan, a mint látom,
kevés a remény, de hátha még is. Pár száz forintom most még
van, — minden órán felmondható —, ha azt is megeszegetjük,
nem lesz. Ajánlom e tárgyat folytonos figyelmedbe.

Most pedig, e beállott uj esztendőben minden testi és lelki jókat kívánva, — kedves Lináddal Vilmáddal és Lajosoddal együtt ölelve s csókolva, maradtam

szerető sógorod
Arany János.

[Címzés:]

Tek. ifj. *Ercsey Sándor*
h.ügyvéd urnak
Orosháza felé.

N.Szalontán.

Szalonta, januar 23. 1856.

Kedves bátyám!

Levelemet kezdem legelőször is az időn, mint a szalontai ember szokta. Kezdem pedig e prosai tárgyon azért, mert vagy két nap óta már e miatt nem mehetek ki a házból. Nem mehetek
 5 pedig azon egyszerű oknál fogva, mert az istennek esője 36. óra óta szakadatlanul esik, s az én bagaria csizmám Szöllősi uramnál van, ki is azt, az én nagy boszúságomra, — nem lévén neki bírje — egy hamar meg sem tudja varni.

Szalontán ugyan, mióta bátyámék itt nem voltak, a többek
 10 bek közt az a változás is történt: hogy, a szolgabírói hivatal parancsa folytán, imitt-amott pallót csináltak. De ezt mindennütt olly bölcsen kicalculálták, hogy csupán azon házakig nyulik, a hol valamelyik tisztviselő lakik, s tovább egy lépéssel sem. S így történt, hogy ezen utcán is, hol most lakunk, Papp
 15 Gábor házaig, hol egy szolgabíró lakik, palló van, attól fogva pedig idáig, nyakig érő sárban kell járni. S így esik az is: hogy én, bagaria csizma hiányából, kénytelen vagyok itthon üldö-
 gélni.

Még 13án utnak indított levelöket bátyáméknak, csak
 20 tegnap előtt, és így egy hétre kaptuk meg. S a milly örömmel vettem és bontottam fel e levelet, — megvallom, épen olly kellemetlen érzést szült benne annak hangulata s tartalma.

Igaz, hogy magam sem vagyok olly kedvező anyagi helyzetben, hogy jövőm valami bizonyos kenyér-keresési mód nélkül,
 25 csak néhány évre is biztosítva volna. De, legalább jelen napjaimban, nincs okom különös panaszra; mert még mostanában, a mellett hogy bizony nekünk is temérdek kiadásaink vannak, — természetesen egy kis önmegszorítás folytán — egy pár forintot képes voltam megtakarítani. Hogy jövőre nézve miképen lesz
 30 dolgom, azt majd az idő fogja megmutatni.

Szinte fölöslegesnek tartom megemlíteni, mikép ezen én állapotom sem jár kellemetlenség nélkül; de hiszen, szegény embernek, hol nem kell keserü falatokat nyelni, néha-néha? Ez már a világ folyásához tartozik. Annyi jó, társalkodási tekintet-
 35 ben, mégis csak van rám nézve, hogy ha az unalmat megunom, van egy két ház, hova preferan[sz]ozgatni vagy discourálni, bizalmasan elmehetek.

A Vörösmarty árvái részére, Deák Ferencnek Nagy Sándor paphoz intézett felszólítása folytán, Szalontán is megindultak az aláírások. S azt hiszem, hogy legalább 100. pfnft be fog gyűlni. Nem tudom mennyi igaz van azon hirben, mi itt Szalontán szárnyal, hogy t.i. némelly nagy urak, jelentékeny nagy összegeket irtak volna alá, a fent érintett célra?

A ház a maga rosz állapotában csak meg van. S erre nézve nem rosz szándéka volna az bátyámnak hogy ezt eladnók, és vennénk helyette egy másik jó állapotban lévő. De ez már mostanában bajosan történhetik meg, mert az ilyen-féle háznak most már nincs vevője. Én magam is nagyon szeretnék a Tolna Ferkétől megvett házon jó módjával odább adni, mert az építésnek csak gondolatára is borsózik a hátam. Nem tudom majd hogy lesznek vele.

A fáskert, szokott állapotban meg van. Most vagy 8. darab fa hibázik belőle olly formán: hogy a körtvély fák helyébe, mellyek éldegélnek ugyan, de nyomorultan, újakat kell ültetni. Majd kipótoltatom tehát ezeket tavasszal valami jó fajta fákkal.

A búzának, és mindennek ára itt meglehetősen alább szállott. Ezért a 6. köből búzának eladását, melly még mindig Jámboréknál van jónak látom későbbre hagyni. Talán valamit feljebb fog rugni az ára. Nekem is volna 150. köből részint kétszeres, részint tiszta búzám; mit az őszön vettem volt jó drágán, s mit ha most el kellene adnom, ezen legalább 2—300. pfnftot kellene vesztenem. Még várok vele tavaszig. Alkalmasint olly szerencsés lések ezzel is, mint még eddig minden illyesek[kel] voltam.

Balog Laci mostanában egy jó darab — mintegy 26. köb-lösnyi földét árúba vetette. Ezen földről, kik ismerik, azt mondják, hogy nem a legjobb minőségű föld, a mennyiben, kivált egy része sovány (:de nem szikes:). Egy kissé magasan beszél vele. Ha ezt jutányosan meg lehetne venni, nem lenne rosz, már csak azért sem, mert egy tagban van. Azonban ha egy tagban nem volna is, talán majd itt is megmozdítják már valahára az atyafiak füleiket a tagosításra. Ha egyremásra 95. vagy 100. vfnftért meg lehetne venni, azonnal tudósitnám erről bátyámat. Igen nagy baj egyébiránt az itten körüli eladó földek-nél az, hogy mindenikhez valami teher van kötve. Egyiknél, a tulajdonos vagyonaíra, s vele együtt az ilyen földre is (:mint jelen esetenél is van:) betáblázott adósságuk, — másiknál, mint a gyaraki földek nagy részénél, még idővel kiválthatási joggal párosult zálogviszony stb. vannak összeköttetésben. No de azért

van az embernek esze, hogy vigyázzon, ha csakugyan komolyan akarna az ember egyezkedni.

A mi végül minket magunkat illet: egyik napról a másikra csak éldegélünk. A gyermekek nőnek. Vilma már nagy huncfut, ⁸⁵ némely apró verseket is tud, mint a minők: „Dirmög dörmög a medve” stb. Lajos is viszi magát, s becsületes ember kezd lenni, a mennyiben kevesebbet sir.

Öleljük csókoljuk bátyámékat mindnyájokat s mindnyáján.

Szerető öccse
Ifj. Ercsey Sándor

781.

TOMORI ANASZTÁZ — ARANYNAK

[Pest, 1856. február 6.]

Kedves Aranyom!

Folyó hó 9-én szombaton tartom az irodalmi estélyt. Vendégeim ezek: Deák, Ötvös, Kemény, Jókai, Érdi, Berényi, Egressy, Bajza, Tóth Lőrincz, Arany, Mentovics, Szilágyi és ⁵ Laczi [Losonczy]. Kérlek nagyon szépen, tedd meg kedvünkért s jöjj föl szombaton; Deák, Ötvös és Kemény nagyon várnak s én már dicsekedni mertem azzal hogy feljössz. Szállj hozzám egyenest.

Vasárnap — ha szükség — visszamehettek.

¹⁰ Kedves Családotat üdvözlöm

ölelő barátod
Tomori Ana[sztáz]

Pest, febr. 6. 56.

[Címzés:]

Tekintetes *Arany János* tanár úrnak
tisztelettel

Nagy-Kőrös

782.

TOMORI ANASZTÁZ — ARANYNAK

[Pest, 1856. február 8.]

Édes Aranyom!

Ismételve kérlek, jöjj föl a *holnapi* irodalmi estélyre, hozzá-
m szállj egyenest. Kocsit is küldök értetek a vasúthoz. Ne

kíméld kis fáradságodat; szép gyermekeidet pedig őrzi addig
5 jó nőd. Csak huszonnégy órát kérünk tőled, tudva, hogy akadály
nem gátol emez áldozatban. Mondtam már, hogy Deáknak
ideálja vagy s óhajtana látni. A nagy kis Ötvös várva vár. Úgy
választám a társaságot, hogy te meg légy vele elégedve. Holnap
kényelmesen a 1/2 5 órai vonattal délután följöhetnek s holnap
10 után — ha úgy akarjátok — a 1/2 5 óraival szinte délután
visszamehetnétek. Világcsalódásban kifáradt lelkemnek csinál-
jatok néhány nagy órát. Gyönyörködöm ha jeleseinket össze-
hozhatom; nekem úgy sem lehet egyéb érdemem — pedig ez
nagyon bánt.

15 Isten veletek; add át üdvözetemet drága családodnak

szerető barátod
Tomori Anasztáz.

Pest, febr. 8. 56.

U.i. Tegnap este Vörösmartynének és Vachot Sándornének jelen-
20 tém kedves nőd üdvözetét; különösen meghagyák, hogy ré-
szükről viszont jelentsem azt kedves családodnak.

[Címzés:]

Tekintetes *Arany János* tanár úrnak
tisztelettel

Nagy-Kőrös

783.

ARANY — TOMORI ANASZTÁZNAK

1856. február 10.

Édes barátom!

E percben, február 10-én vasárnap, délelőtti 10 órakor,
veszem második leveledet. Ha tudom, hogy jelen-, vagy távol-
létem annyira érdekel valakit, nem mulasztom vala el a beme-
5 netelt, de már késő. Szilágyi és Mentovics rám estek volt, az
igaz, s én éppen azért, álkövetkezetességből, megmaradtam elő-
szőr kimondott szavam mellett. Sajnálom, hogy így történt; bár
megvallom, egy idő óta nem örömet megyek *emberek* közé, s
nálam nagyobbak ragaszkodását mindig *szemrehányás* gyanánt
10 veszem. Ami lehettem volna, az nem vagyok, ide s tova az sem
leszek. Ez fáj . . . „Jobb nekem itt Vértes vadonában! ”
Minek a kóróbul koszorút kötni?

Homályosan beszélek, de annál tisztábban érzek. Legjobban, sajnálnám, ha az eseményt irántad való hidegségre magyaráznád. Azt ne tedd, édes barátom, győződjél meg, hogy szeretni soha meg nem szün őszinte barátod

A. János.

784.

ARANY — TOMPA MIHÁLYNAK

Nagy-Kőrös, febr. 10. 1856.

Kedves jó Miskám!

Oly rég volt már az, hogy neked írtam, miszerint épen nem vétek a decorum ellen, ha újra fölveszem „levelezői tollamat”, mely a beállott esztendő folytán mindenkorig „hanyag tétlenségben pangott”. Január 7-éről szól a te utolsó leveled — azaz nem utolsó, ha Isten éltet s megtart az irántami barátságban, melynek ugyan elvesztésétől most inkább reszketek, mint valaha, mert eszembe jutott, hogy a rám bízott „izét” mostanig sem írtam le, mit azóta háromszor is megtehettem volna. Ezennel csombókot kötök zsebkendőmre. Tehát közelebbi leveled fonalán menve (e részben egyszer, tudom, utasítottál, hogy ha válaszolni akarok, válaszoljak illő renddel ne pedig szanaszét gázoljak, mint a kabócza) — előbb is az „örökös” tünik szemembe. Hisz jól van így is, ha másképp nem lehet, de én jobb szerettem volna *amúgy* — mint a cigány miatyánkjaiban: „add meg uram kenyerünket . de mindjárt felkiáltó .” Így én is megértem volna boldogságokat — *amúgy* nehezen. Óhajtanálak azon független helyzetben látni, mit nekem nem adott a gondviselés. No de, hátha ennyi sem volna. Szakál versét is olvastam — rossz vers, de jó szív. Azt hiszem, minden becsületes ember örült [Így!] akkor.

Hogy (plusquam) szeretett Gézácskád fölgyógyult, annak szívből örvendettünk. Most mondja Laczi, hogy az éjjel vele álmodott: oly nagy volt, hogy az ajtón csak görnyedve jöhetett be — s roppant hegyes bajusza volt. Adja Isten, hogy legyen egyszer az is — nem mondom: „minél előbb”, mert azzal csak téged vénítnélek, s komám asszony majd nem szeretne tovább. Már is panaszkodik, hogy rettentően elhíztál — hát ha még tovább hizlal (itt a bosszúállása szalontai disznóért!). Én mióta Hanvárol eljöttem, igen megcsappantam — az étel nem

élvezet, csak utolsó szükségben fanyalodom rá. — Reméljük, a kedves komám asszony édes mamája már nem beteg idő szerint sem volna ok aggodalomra.

Vörösmarty árváinak, a mint hallom, szépen gyűl a sege-
35 delem. Több ezerekről beszélnek. Mind szép, de még is szomorú. Egy Vörösmartynak meg kell halnia, hogy családját anyagilag biztosítsa! Az én ívemen kevés van, csupán a collagatus szegényes adománya — egy csöpp: kívánom óceánba essék.

Már pedig hiába beszélsz: daczára a pesti kritikának, ne-
40 ked megvan, ha nem is érdemlett, de a jelen viszonyok közt lehető népszerűséged, míg én hasonlót alig mondhatnék magamról. Bizonyítja ezt munkáid gyors kelete — az enyéimnek öthat év kevés, hogy elkallódjanak, s az annyira kürtölt *Toldi* első kiadásából száznál több példányt készpénzen kellett meg-
45 vennem, hogy a második kiadást eszközölhessem. Félek, hogy összegyűjtött verseim is olyan sorsra jutnak: dicsérik, s nem veszik. Azonban elég legyen e tárgyat röviden érinteni — én oly kevésé vagyok boldog e „méltánylás”, e „dicséreték” — mint te a „mellőztetés” érzetében.

50 Csakhogy a Szász „leveleit” valahára megkaptad. Tehát vess zabolát szájadra, fiú, s többé ne zúgolódjál a sors ellen! Szegény Károly! Ő sem igen boldog lehet Székelyországban. Egyik testvére a napokban megfordult itt Kőrösön, attól kérdeztem felőle holmit. Anyagilag tűrhető az állapotja — fáj neki a múlt s az elszigeteltség. Shakspeareat fordítja: bár ne fáradna
55 belé! Nekem is csak egyszer írt, mióta ott van: de én fölfogom helyzetét, sajnálom, de nem vádолом. Az a fiatal kedély *már is* megvan törve s ennyiben még nálam is boldogtalanabb.

A mi pedig az általad ajánlott vizet illeti: hiszen mosdom
60 és iszom az Isten adtát, sokszor hónapokon keresztül. Mindegy. Néha aztán, ha a víz holtra búsított, egy pohár bornál akarom feledni a világot s ez sikerül is egy-két órára. Gondtalan élet, foglalkozás a szabadban, ez segítne én rajtam, de körülményeim közt lehetetlen. — A pipázást azonban örömost elhagy-
65 nám, ha a tőled (drága pénzen) vásárolt nagy pipát heverőbe tenni nem sajnálnám. Eh! török fez, kaftánszerű schlafröck és pipátlan száj: ez nem járja. Egyéb élvezetem sincs ez árnyékvilágban, mint a füst. De hogy te kilencz heti állhatatosságodat (veszett hosszú szó) füstbe menni engedéd, azon csodálkozom.
70 Én tőlem tanúl állhatatos lenni. Tegnap Pestre kellett volna mennem, a Tomori estélyére. Roppant irodalmi estély volt: Deák, Eötvös, Kemény, Jókai, valának a corypheusok. Tomori erős meghívó leveleket küldött ide is; citálván engem, Szilágyit,

Mentovicsot és L. [= Losonczy] Laczit. Külön levél jött mindeniknek — amazoknak oly utasítással, hogy engem semmi módon itthon ne hagyjanak. Az enyéim is tele volt[ak] annak bizonyításával, mennyire óhajtanak velem együtt lenni a fönttiszelt celebritások s az egész pesti világ. Szilágyi és Mentovics két nap ostromlottak folyvást, nőm is hozzájuk pártolván két gyermekével; amazok saját bemenetöket az enyémtől függeszték föl: és még is itthon maradtam, consequenter ök is. Ez aztán az állhatatosság. Nem mintha a föntírt urakat nagyon nem tisztelném és szeretném, de mert saját becses magamat épen nem bámulom- és szoknom kell azon állapothoz, mikor nem leszek egyéb, mint Kis Péter vagy Tóth Pál, vagy pláne Tompa Mihály, az én „paraszt” barátom, ha Isten úgy akarja, mint ő nem. Mert denique is, ha az ember elhízik, sokkal alkalmasb papnak, mint parasztnak- s az idylli élet mai világban igen keserves kenyér. De aztán remélem, hogy az általam is óhajtott viszontölelés nem marad messzire, s bár kedélyem megfogyatkozott is hajdani épségében — marad belőle annyi csonka törzs vagy csuta (az elvágott kartól akarom venni e szép metaphorát), hogy vele szívemhez szoríthassalak; s — ha téged hájasságod miatt körül nem foghatnák, helyetted akkor a „kicsi” komám asszonyt!

Névjegyes papírjaimat elvárom annak idejében, Palóczy Ábrist, minden lustasága mellett, köszöntöm és csókolom. A réztekereszt még az őszön beküldtem Kubinyinak, de a *Vasárnapi Ujság*beli hirdetést hiába sürgettem; hanem most a „múzeum” rovata alatt minden újságban hirdetik a bejei tanító nevét. Ennél többet eszközölni nem állt hatalmamban.

Hát lakodalmaztatok-e már Miskolczon? Mi itt igen, egyszer. Én is ott voltam nagy csodára, szinte reggelig. Két vagy három bálba is híttak, nem mentünk. Resteltem a feszes társaságot . . . azaz minden társaságót a meghitt, bizalmas körön kívül. Ez utóbbi ritka jószág; azért biz életem egyhangúan unalmas. Iskolai kötelességemet elég pontosan, de nem egész lélekből teljesítem — én már semmit sem tudok tenni *egész lélekből*. Szomorú vallomás, de így van . . . Különben családom egészséges, Julcsa már nem kénytelen fejkötőt viselni, Laczi jó iskolás. Az anyjok egy pár napig roszzúl volt, de már annál jobban. — Az idő ma szép, tavaszi; bár jőne hamar a kikelet. Nem csak azért, mert már hatvan forint árú szalmát fűtöttünk föl, de mert tán kedélyem is kitavaszkodnék az idővel.

Köszöntjük a hanvai és vidéki ismerős urakat s asszony-ságokat. Te pedig, édes jó barátom, fogadd tőlem s tőlünk azt a

szívből szakadt baráti csókot — melyet a te s kedveseid számára mindig tisztán, híven megőriz s adandó alkalommal természetben átszolgáltatni magát kötelezi

120

Arany.

785.

T O M P A M I H Á L Y — A R A N Y N A K

[Hanva, 1856. február 22.]

Édes kedves barátom!

Most végeztem be épen egy . . . nagyszerű költeményt . . .? Nem! egy kis-szerű levelet Sz. Miklóshoz, melyben csufol szidom őtet hogy ottlétünk óta nekem egy betűt sem irt. Azért ha valami kis epe még tollam hegyében maradt volna, 5 kijön a neked irandó sorokban. No no! ne ijedj meg, te épen nem érdemlenéd a *korpázást* (ha csak a *hizlalásért* nem, de azt *most* elég nagy lelkű leszek átnézni) mert igazán szólva igen jó ember vagy; irsz nekem hűségesen s ez által örömet szeresz. 10 Felhányod ugyan úgy melleleg hogy behuztalak a nagy pipával, de az nem az én hibám; emtor debet esse cautus = szemesnek áll a vásár. Azonban gyerünk tovább:

Az *öröködés* meglehetősen devalválva van; Tisztelem ugyan megboldogult jó aszszonyom emlékezetét és akaratát, s tisztelném ha mit-sem hagyott volna is; de *rusticusságomnak* ezuttal 15 vége. Pedig János, hidd el nekem: csak addig láttál volna rajtam *nadrágot* míg, hivatalomból azt a kis vagyont kellően instrualandom; azután igazán paraszt lettem volna; feleségemet már teljesen megnyertem, (te azt mondod: elbolondítottam, ugy-e?) 20 és . . . de már mindennek vége. Jó lesz akkor is és úgy is, igazad van. Hanem barátom rémitően boszant ám engem azon kiabálás, beszéd, és irkálás, melyet e dolog felett végbevisznek; azért is boszant mert valóságos *kárt* tesznek vele nekem. Még eddig az irodalomból ha nem cseppent, csordult egy kis húsra- 25 való, azóta ne add isten hogy egy fillért is kapjak! Hiszen tán meg is sértenék a minden földi jokban torkig úszó *földesurat* a honoráriummal! S most már inkább én adhatok másnak! ebből az lesz, hogy a ki nem dijaz: annak egy betűt sem irok, különben is nagy hajlamom lévén a nem-írásra; s végre csakugyan 30 elérem a *meqliterátorollankodás* (szép szó) régohajtott célját. Én maradtam valósággal a régi szegény falusi pap, de a világ már duszgadzagnak tart. Minő örültség!!!

Nem igen hálálkodjál a Géza felépülésén, már ismét beteg volt, most lábadozik; különös hogy ez a gyerek szinte sokat álmodozik gyermekeiddel; reggel gyakran erővel kéri elő Laczit vagy Julcsát, mert úgy mond itt van, azután még az ágy alatt is keresi! bár itt volnátok! bár közelebb volnátok! egy napot, egy ünnepet, egy estét olly igen jó volna együtt töltenünk! — Magam sem a legvirítóbb állapotban vagyok most; febr 12-én volt az Abris lakadalma; bolond ésszel elindultam, még bolondabbal visszánem tértem, látván az iszszonyú sarat, melly elnyeléssel fenyegetett. Hozzá meg a minapi víz elvitte a *hosszurévi* hidat (nem tudom emlékszel-e reá?) s Karának kell menni Miskolczra; visszajövet alkalmasint ott veszett volna a *Fátyol* meg a *Virág*, ha Líptai vonatát nem ad Putnokig; így aztán elekleben testben megtörve hazaértem két egész nap. Miskolczon sem mulattam és mulattunk jól, az iszonyú habarékban ki sem lehetett az utczára lépni, s az idő viszontagságai miatt Igartól Miskolczig megrongált násznép is igen *mat*t volt; de mégis felvultunk hajnalig. Lévai Józsi egészséges, kerdezősködött felőled, természetesen megnyugtattam hogy nekem sem írsz soha egy betüt sem; pedig akkor már itthon várt leveled. S még azon kellemes fogadtatás is feleségem részről, hogy megjövén, hoztam a Bereczék-féle Albumot is, melly Miskolczon Lévainál volt letéve, s feleségem a helyett hogy a nyakamba esett volna, neki esett *csúf képednek* az Albumban, és ugyancsak megcsókolgatta; mellyért aztán én cserében elkezdtem a Bulyowszkiné [így!] arczképét nem épen csókolni, csak dicsérni, mondván: *ha nekem ilyen feleségem volna!*

Sajnáljuk édes Jánoskám hogy ismét roszalkodol (betegeskedel) megvert az Isten bennünket hogy sohse irhassunk egymásnak zavartalan állapotról; remélj, ismét jobbra fordulsz; s hiszem hogy azóta semmi bajod. Nőm édes anyja is jobban van, köszöni feleségem megemlékezésedet.

Vörösmarty ivére én még alig kaptam valamit; minden embernél ív van, kitől kérjek? Szász Károlyt sajnálom, tehát nem igaz hogy nősül?

Jól van János, ne beszéljünk hát a népszerűségről s kritikáról. Visszatértem fájdalom én is a pipázáshoz; de hidd el az az interregnum mig nem pipáztam szájam ízét egészen megváltoztatta; azóta nem esik ollyan jól a pipa, mint azelőtt, de azért szívom, mit tudjak tenni! kivált ollyan időben mint itt nálunk jár, eső, sár, víz és arviz; január egészen és nagyban, február szinte meglehetősen esős és vizes; be illett volna ez a két hó a magyar-irodalomba költői csillagnak és kapacitásnak.

Advocem irodalom. Látod minő életírást csinál Vahot Petőfire? Hallod mit beszél a *Divatcsarnok* *Petőfi költészete* rovat alatt? Forgattad a híres *Fáncsi Albumot*? benne Kempelen Róza *novelláját*? s mit mond Sz. Virgil hogy *több becses darab* 80 *nem férvén* az Albumba a *Viszhangban* adja ki! aztán ez a sok *pályázás* pugyellarisra, fogvájóra sat. Borzasztó emberek ezek! Kaptál 400 darab mindenféle *naplárt* Pestről és mindenholnan, azon naiv melléklettel hogy *híres lévén irodalom-partolásodról* tudja jól a küldő hogy ezt és ezt is eladod! Megvesztek ezek az 85 emberek! De láttam egy számadást Lévainál, megérdemli hogy ide írjam. „Ön irt a múlt évben lapomba *hat* verset, $3 \times 6 = 18$. mond[d] tizennyólcz pforint; de küldtem a lapot, = 15 ft 20 kr. a felmaradt 2 ft 40 kr *tisztelettel* küldöm.” Ez nem mese, tehát 6 vers = 2 ft 40 kr. —

90 De hagyjuk ezt barátom, kavargog az ember gyomra; — beszéljünk másról. — Névjegyes papirod máig sincs a postán, az ördög bútt ebbe a Palóczyba, — de csak várj, már *készen* van régen.

Végre kedves lelkem komámasszony, szivemből sajnalom 95 és sajnáljuk hogy ez a mogorva medve, János ur, nem hogy felderitené kedves komámasszony körül az órákat, de még elborítja; társaságba nem megy, Pestre nem megy, nem hogy családját vinné. Ne féljen lelkem, csak még egyszer az a fehérmegyei táblabíró Kőrösre menjen lesz az öregnek melege! Igaz, hogy 100 mi sem megyünk sehova, még Recskynéhez sem; tudj az isten legjobb itthon. Emi szivéből, lelkéből csókolja öleli, vele Julcsát Laczit, söt — a mi nekem nem épen tetszik az öreg medvét is. — Hanvainéval sokat emlegetik, szeretnének sokszor, igen sokszor vele lenni; mi pedig örökkön örökké.

105 A jó Isten áldja meg mindnyájokat; téged is édes Jánoskám! Hanva, febr 22 1856.

igaz barátod
Miska

786.

ERCSEY SÁNDOR — ARANYNAK

Szalonta, martius 15. 1856.

Kedves bátyám!

Már nem állhatom meg: hogy a levélírási sorrendre tovább váraкоzzam. Pedig nagyon jól tudom, miszerint most nem én következném. De isten neki, inkább más legyen nekem adósom, 5 mint én másnak.

Minthogy pedig ezen általuk ismert nagy városban jelenleg is a szokott tárgy hiányában vagyok; és mivel nem vagyok azon áldott jó természettel megáldva hogy ürességekről fecsegni, vagy plane lapokat befirkálni képes legyek: kénytelen vagyok
10 levelemet azon kezdeni, a min más emberek végezni szokták, t.i. ujságokon, még pedig . halálzásokat jelentő szomorú ujságokon.

Tehát először is tudatom: hogy az öreg Jámbor bácsi is, mintegy 3. héttel ezelőtt, felesége és fia után költözött.

15 Szintén ma temettük el az öreg Lovassy Mihályt is, lehető pompával, ki is mintegy 6. hétig tartó betegeskedése után (:megiratván velem, mult vasárnap, testamentomát:) tegnapelőtt halt meg. Nehéz fogalmat szerezni azon nagy sirásrivásról, mit nagy fiai elkövettek. Az igaz, a család helyzete egy kissé
20 leverő volt, mert anyjok is a legsúlyosabb betegségben fekszik. Ez ugyan mamár annyira könnyebben van: miszerint, a mint a doctor állítja, minden valószínűség mellett életben marad. — Az öreg Lovassynak temetése sok tekintetben érdekes volt. A többek között különös dolog: hogy egy ujonnan árkolt nagy
25 temetőbe (:mellyben ha a szél Szalontáról bennünket el nem hord nekünk is van egy rátánk:) ő lett az első lakos. — Életében ugyis kedve volt a sok föld-szerzésre. Most már van elég földje.

E dráma leírását bevégezve, most már megint ott vagyok, a hol voltam. Kifogytam a nótából, vagy jobban mondva, elfogyott a nóta.
30

Illy esetben nem tehetek mást, mint a legközelebb érdeklő dolgokról való írást.

A ház meg van a maga nem nagyon jó állapotában. A házbérről, bizony bizony, rég hallgatok. Oka ennek az: mert a
35 tisztelt cs.k. tollnok úr nem a legjobb (:sőt megsértése nélkül legyen mondva:) a legrosszabb fizető. Persze van nekünk mindig valami leszámítolni valónk; mert mindig akad valami építeni, javítani és fizetni való. De ez még sem üt annyira (:kivált miután a mult évről is hátrányban van 3—4. hónap:) hogy neki épen
40 semmit sem kellene fizetnie. Majd számolok vele rövid időn, s az eredményt közlendem.

Gondjaim egyike: hogy a fáskertbeni hiányok (:illyeseknek nevezvén a több év óta nyomorulttan tengődő galagonyába oltott körtvély fákat is:) kipótolva legyenek. Épen tegnap
45 tunk Csabára gyümölcs fákért. Ha csak ezen feneketlen út az elhozatást engedi, mindenesetre is hozatunk onnan.

Itten, mint mindenütt, az ára mindennek lebukott. Nekem is volt egy nehány köből tisztabuzám is, mit jó reménység fejé-

ben vettem. Ezt már eladtam *hitelben*, s vallottam rajta egy
50 pár száz pengőfnt kárt. Még volna néhány köből kétszeres bu-
zám és tengerim; de ez, a vett ár mellett — és hitelbe ajánlva is,
a kutyának sem kell. A bátyámék 6. köből buzájok is meg van
még Jámboréknál. Mikor az öreg meghalt, mondtam hogy hoz-
zák hozzám; de mégeddig el nem hozták. Majd elhozzatom, s te-
55 szünk vele valamit.

Mi magunk csak meg vagyunk valamicsodás kótyogós álla-
potban. Én magam is most tegnap és tegnap előtt, valami nátha
hideglelés-forma unalmas multság miatt a kályha mellett
ültem, s még csak nem is pipáztam! A kis Vilma (:ki engem
60 folyvást nem akar szeretni:) már néhány hét óta betegeskedik.
Egy darabig baja valódi okát sem tudtuk. A fülét fájlalta foly-
tonosan. Egy pár héttel ezelőtt füle kifakadt, és folyik. A doctor
szerint, oka az, mert ottvaras nem volt. De a szép kis kövér
gyermek egészen oda van. — Lajos pedig naponként elevenedik,
65 mérgesedik, és kedveltetni kezdi magát. Furcsa kis szalontai
nagy fülű (:a szó teljes értelmében nézve:) gyermek akar belőle
válni.

De hahó! most veszem észre, mikép e szörnyü érdekes
dolgokba az unalmassáig és papirosom terjedelme erejéig bele-
70 merültem. Ezért kénytelen vagyok ezt befejezni, azon kéréssel
miszerint ugy készüljenek bátyámék: hogy a nyári szünidőt
nálunk tölthessék. Illő elfogadhatásuk végett jó tágas quar-
télyt vettem ki, t. i. Balog Mihályét, hol már laktam. —

Isten minden áldását adja rájuk

75

Ifj. Ercsey Sándor

787.

ARANY — TOMPA MIHÁLYNAK

Nagy-Kőrös márcz. 20. 1856.

Édes Miskám,

Szándékosan halasztottam eddig a levélírást, nem akarván
határozatodra a szentesi ügyben legkisebb befolyást is gyako-
rolni. Nem azért, mintha sajnálnék egy jó tanácsot legjobb
5 barátomtól: de féltem, hogy az *önzés* kiüti magát a zsákbul,
s azt találom javasolni, hogy bizony csak jöjj el, mert akkor
közelebb leszünk egymáshoz, miután Szentes Félegyházához
(hová vasút visz innen) alig több egy jó állomásnál — s így
majd az én közbeszólásom, ha nem dönti is el, de nehezíti egy

10 kissé határozatodat; pedig én jól tudom, mi és mennyi dolog köt titeket Hanvához, s hogy a megválás fájdalommal s talán későbbi megbánással történnék. Most, olvasván a Naplóban, hogy nem fogadtad el a meghívást, nyugodtan „veszem föl ismét levelezői tollamat” — mondaná valami falusi celebritás.

15 Tehát maradunk, mint eddig, 100 mérföldnyire egymástól s a Fátyol és . . . hogy híják a másikat? . . . nem fog alföldi buzát szállítani Kecskemétre vagy plane Kőrösre, és vendéget vinni haza? Mi sem *félhetünk* minden alsó vonat érkeztekor, hogy „no! már megint itt vannak azok a Tompáék! . . .”

20 Lásd, már én, míg te *nap alatt* voltál, mindezeket szépen kiczirkalmaztam, s bár alig hívém, hogy ott hagyhasd kedves Sajódat és két hegyeidet: gyakran elérántottam a mappát s el-elábrándoztam rajta. Önzés volt, barátom, önzés; mert tudom, hogy állásod elég jó, de ha nem volna is olyan, mint a szentesi, melynek anyagi oldalát nem ismerem, sokkal nyugalmasb, erről meg vagyok győződve.

No de hiszen megvan még a *Hermina* gőzös, a saajóvölgyi vasút is keményen épül ez utóbbinak is kinéztem már én az utját, s ha eszök lesz a vállalkozóknak, épen Hanva alatt fogják elvinni. Aztán csak majd kitavaszodunk már, a „Viráregék” II. kiadása (melyből egy példány engem is illetne) földözendi egy pesti (illetőleg kőrösi) út költségeit, a kis Géza sem fázik meg Májusban, s kedves komámasszony, tudom, ünja magát otthon. Papszász ur szívesen elvállalja egy hónapra a nyáját, az öreg rector sem lesz idegen elővonní egy párt ama régi jó tanításokból; Aranyék pedig itthon lesznek és — várják a Messiást. Az asszonynak már csirkéi vannak saját industriája után, azok akkor a legjobbak lesznek rántani. Az *öregur* nyomatja verseit erősen, már az első kötet (XV. iv) és a másodikból

35 6 iv átmént a szerzői revisión, mihelyt *kész az egész*, mingyárt felrándul Pestre, incassálni a honoráriumot, s ellátni magát kaviár-, sardelli-, aspick, esparcette (ez ugyan *lóherét* jelent) s több ily *inyelmi* cikkekkkel, — lesz minden, még hosszúra méltelt *laskaleves* is, melyet te különösen szeretsz. Tehát, édes jó

45 barátom, közelebbi levedben e tárgyat tüzetesen kell tractálnod, — ha engem tavaly nem tractáltál is ugy, a mint kellett volna (?), a miért most is apprehendálok.

Hogy pedig ez időszerint a *nadrágtól* meg nem válhattál, annak, a civilisatio érdekében, denique is csak örülnöm kell.

50 Mert mi lenne a te potrohodból, ha azt ez inexpressible faja a ruhának sem tartaná féken? Aztán miért is nevelnéd a sansculotte poéták számát. Hallod, mit mond Toldy Ferencz az Új

M.Museumban: „a nemes gyümölcs tapostatik, a vaczkor or-
száglása kiáltatik ki. A Grácia gunyoltatik, a Múzák oltárára
55 a Mystérek és a *puszták szüzei* ültettetnek. Ily szépirodalomtól
az anya óvja leányát, a mivelt férfi — magát. . . . *Uj
ivadék növekszik* (de hol?) *a jövőendő ezé.* Ha ebben nem bízánk,
le kellene a civilisatio érdekében mondanunk egy (*ein*) iroda-
lomról, mely nem ettől veszi felhatalmaztatását.” Ebből bará-
60 tom nagy rész illeti, úgy hiszem, azokat, kiket mi is kárhozza-
tunk, de illet valamicske *minket is.* Petőfit úgy, mint Aranyt,
Aranyt úgy mint Tompát. Ellenben hizelgő lehet *Császárra*
nézve. S ily ember fogja megírni a magyar irodalom történetét,
s remélem hogy minket Pócs-csal, Láczaival és Mátyásival teend
65 egy categoriába. Te még szerencsés vagy, kevesebbet vétkeztlél:
de Petőfi és én!

Virágvasárnap óta szünidőnk van, melyet én gyönyörű
munkával töltök: egy értekezést írok a jövő iskolai programmba
(tudod-e ezt, mi fán termett?), melynek készítését az idénre
70 nyakamba csapták. — A magyar „versidomról” próbálok vala-
mit. Azaz nem az alkaiicusról és sapphicusról, hanem eredeti
népies formáinkról. Erről már irtak mások is, de sem elég jól,
sem elég teljesen. Meg akarom mutatni, hogy nem csupán az a
forma létezik, a mi után T . . . úr sohajtoz, s nem mind formát-
75 lan az, mit ő annak tart. De mikor el sem olvassák! ignorálják
az egész újabb litteraturát! Hanem azért jó emlegetni néha.

Irodalmi kérdéseidre van szerencsém szennel válaszolni.
Vahot biographiáját P[etőfi] . . . re olvastam s leköptem. A Di-
vatcsarnokot nem olvasom. A Fáncsi albumot még nem láttam,
80 annál kevésbbé K. Riza beszélyét. Sz. Virgil mondott már annál
bolondabbat is, így a minap egy szegény *patriotámat* élcz nélkül
kigunyolt, mivel, kocsisa lévén, nem „villába” csak *villa* mellé
egy szérúre vezette hálni. A sok *pályázást* fogpiszkálóra & c.
látom, de nem eszem. Salamon, volt collega, is jobban járt a
85 10 arannyal, mint a Vasárnapi Ujság, respective pedig az
irodalom, a „Lassan a testtel”. *Nem kaptam* 400 darab minden-
féle naptárt, mert tudják, hogy egyet se adnék el belőle. A Lévai
számadása mulatságos, épen mintha Császár Ferencz comptoir-
jában készült volna!

90 A névjegyves papir pedig nekem nem sürgetős, téged érde-
kel, nem engem. Ha el nem küldöd, nem írok, mert én mással nem
folytatok levelezést csak veled. Meglátjuk, ki bánja. Azonban
mea culpa! mea maxima culpa! jobb lesz hallgatnom.

95 Egészségem <, > mostanában tűrhető; közelebb három
éjtszakát lumpoltam át, holmi névnap féle alkalomból, minden

rosz következés nélkül. Csak álmaim nyugtalanok, azt nem szeretem. Kedély hangulatomat már annyira megszoktam, hogy rendes állapotnak tekintem és — felejttem. Mindazáltal valami nagyobb erőfeszítést kívánó, önálló költeményre kevés kilátásom lehet már, mert az olyan dolog nevelni szokta bajomat.

Igen: tudod-e hogy *Mentovics meghalt*?

Valami pápista ember egy csomó írói életrajzot bocsátott ki, s abban a mi barátunk nyúlfarknyi életrajza e szavakkal végződik: meghalt ez évben (1855). Különbön kutya baja, az este is nálam theázott.

Szilágyinak pedig eleven szenet gyűjtött fejére egy, az Uj M. Museumban közlött czikk. Az ordaliákról beszélvén azt találta mondani, hogy a papok tudták a mesterséget, hogy lehet a tüzes vasat ártalmatlanná tenni, s így fölmenteni azt, a kit akartak. Most *Klezsó* a konkolydátumba vetve meg lábát, ugyan neki esik szegény Sándornak a *Csalárdi [!] Lapokban*; jó, ha Egerbe nem viszik . . . <kiherélendő> castratio végett.

De elég volt ebből ennyi. Kedves komám asszony: járák-e már ott a mazurka-polkát? Julcsa Sándornap éjtszakáján mind a két lábát térdig eltánczolta benne. Egyéb nevezetes ujság nincs is most Kőrösön. Gyermekeim egészségesek: Laci azt üzeni Gézának, hogy csak nézze meg őt minden reggel az ágy-alatt, mert egyszer bizony ott kapja. Az anyjok friss egészségnek örvend, csak néha fejét fájlalja, mint tegnap is. Már vete-ményezni kezdett, márczius elején, mikor a leghidegebb szél fujt. Azóta förgeteg és hó van nálunk, most szebb napok járnak, de a húsvétnek mégis fog maradni egy kis fehérje. Ad vocem *húsvét*, boldog ünneplést kívánunk — bele ne sülj a praedikációba Miska! — és ölelünk és csókolunk benneteket, édesim, folytonosan, míg a világ! Isten, isten, isten veletek!

szerető barátod

Joannes sine

Terra

Deák Józsi halálos beteg.

788.

T O M P A M I H Á L Y — A R A N Y N A K

[Hanva, 1856. április 7.]

Kedves barátom!

Gondolhatod: hogy a Szentesre-menetel *mellett* harczoló argumentumok nem legkisebbike s nyomósabbika volt az: hogy

- hozzátok közelebb sőt egészen közel lennénk; s olyan jól esett nekünk, midőn egészen idegen emberek, levélben stb szinte felhozták ezt az argumentumot, unszolván a Szentesre-menetelre; az egész világ tudja: hogy mi szeretjük egymást, s most *egyszer* az egész világnak igaza van. — Mégis *lehetetlen* volt elmennem, *lehetetlen!* mert:
- 10 a) a szentesi papság *alig* több a hanvainál.
b) két pap van; senkivel pedig én collegatusban nem leszek.
c) borzasztónak tetszik előttem annyira hurczolkodni, egész (jollehet csekély) alapjában megbontani létezőmet, kis gazdálkodásomat.
- 15 d) Feleségem egészségére káros befolyással lehetne az alföld — de
e) nincs is hatalom melly őt Gömörtől, s hozzátartozóitól elszakassza.
- 20 f) Nagy kérdés: megerősítne-e a kormány .? sőt
g) hetedszer és utoljára semmi sem bizonyosabb, mint az, hogy csak egy újjnyi feljelentés menjen ellenem, multamra nézve *föl*, határozottan elüttetem, s akkor se *itt* se *ott*; se pénz se posztó; hogy a Szentesi egyházvidékben *sok* pap vágyakozik
- 25 Szentesre, s hogy *sok papnak* egészen ínye ellen volt megválasztásom még az esperesnek is, ezt a követek is végre bevallották; nem tartom rosszabbaknak az embereket mint minők, de a feljelentést igen valószínűnek tartom, s akkor .? ez egy kissé kellemetlen állapot lenne; *itt* most is egypár példa van
- 30 ilyen; két ember *rendes pap* volt, változni akartak jobb helyre, de más is ugyan oda vágyakozott, feladás történt s a két rendes pap *semmi*; a harmadik pap másfél évi börtönre, hivatalának, állitolagos nemességének elvesztésére, a nyomdai kár és perköltségek megtérítésére, minden felévben 8 napi külön tömlőcz, bőjt és nehéz vasra ítéltetett egy beszéd elmondásaért, s szándéklott kinyomtatása miatt. A többit könnyű következtetni. Tehát maradunk édes Jánoskám! *távol* ugyan de mégis *közel*. Képzeld a feleségem most a *lutrira* tett, én csak nevetem ő pedig azt hiszi: hogy nyer; mondja: hogy jó lenne *erre meg arra*, ebbe én is
- 40 beleegyezem; sőt a kőrösi útra is gondolok; ámbár az igazat megvallva: az idén aligha lesz belőle valami; mert Géza még nem elég nagy arra hogy annyira lehessen utaznia; vasúton, gőzösön valami botrányost követhetne el; aztán meg el is van kényeztetve becsületesen; továbbá szegény feleségem igen
- 45 sokat szenvedett a múlt télen, lábai dagadoznak, gyenge, fejszedűlős stb; fördőbe akarom vinni nehány hétre; ti is ugy gondol-

lom a kedves patriába rándultok, hova a mult nyáron is vártak, invitáltak; a *Virágregék* árát ugyan régen elvitte az ördög, de még is jutna tán néhány garas az utra, csak más körülményeink
50 ne akadályoznának. Mondom: ti is elutaztok, de ha másképp lenne, az az nem utaznátok el, s Körösön töltenétek a vacatiót: jertek ismét Hanvára! ezt én nem tréfából mondom, *isten engem úgy segítjen* nem! Látod nekünk úgy tetszik: hogy nem láttunk benneteket elég szívesen; az a disznó epemirigy mindent elron-
55 tott, én is haragoskodtam, komámasszony igen rossz embernek tart, ezt helyre kell hoznunk; rossz is vagyok én különben, de *hozzátok* lehetetlen lenne az lennem. Aztán a Murányi várat sem néztük meg; a *rókalyukba se jöttél*; a malaczkokat sem öltük meg, (:ne féljete, nem is fogjuk már, 6 darab volt, mind egy lábíg ellopták:) Épen most ront be a feleségem, kérdvén mit csinál-
60 lok? Aranyéknak írok! No írd meg Aranyénak: hogy most jöjenek már el, Hajnácskőben a fürdőben töltjük jól el az időt! *becsületemre* mondom, hogy ez nem tréfa, a mikor fentebb is *leírtam hogy jöjete* ő épen *gondolta: hogy jöjete!* Hanem tudom:
65 hogy nem jöttök, ha haza nem mennétek is, nem ösmertek ti minket még annyira, hogy ezt ne mondjátok: *sok lenne megint!* pedig az isten úgy áldjon meg *minket*, hogy *mindig* sem lenne *sok!*

Ad vocem: jövetel, menetel; ugy-e Szemere Miklós nálad volt? én tökéletesen hiszem hogy nálad volt; úgy kell lenni! Ő
70 nekem azóta egy betűt sem írt, hanem Patakon hányt a czigany-kereket, mint mondják jobb sükerrel, mint S.A. ujhelyben, előttünk.

Hála istennek (leveled folytán megyek) hogy meglehető-
75 sen vagytok mindnyájan, mi is tűrhetően vagyunk, megvagyunk, Géza egészséges, békát fogdos a tavon, megfogná tán a *totodilust* is; adjon is a jó isten nektek is nekünk is jó egészséget és egyebet a mi ahhoz kell.

Eddig úgy hiszem, vége felé jár verseid nyomása; igen ohajtom minél előbb látni; — A *Virágregékből* persze hogy ducál
80 neked is egy, s meg is kapod, mihelyt én megkapom Friebeisztól a kikötött egy pár példányt. Akkor egy füst alatt küldöm majd el nevjegyes papírodát is. Ad vocem: Friebeisz. Lévaítól épen most kaptam levelet; kétségbe van esve; Friebeisz elment Americába, Kaliforniába, Ausztráliába, elment az Operenciák-
85 ra, s ötlet verseivel, annak nyomtatásával, remélhető praenumera-nsaival együtt, egy betű megnyugtató vagy értesítő nélkül a faképnél hagyta. Én megnyugtattam Józsit avval: hogy én is jártam már így Esvány gazdával; ez a vigasztalás gondolom *segít* az ő baján.

90 Toldy Ferenc urat pedig a jó Isten éltesse *litteraturánk* di-
szére; nem rossz gondolat az én tőlem: hogy körülbelől semmit,
az Újmagyar Muzeumot pedig épenséggel nem olvasom. Külön-
ben olvastad: hogy én milyen híres ember vagyok . . . Fran-
cziator[szál]gban is; máholnap Ferenczi Terézszel, s Florával le-
95 szek egy niveau-n, s ez elég, ha a „célebre” Lisznyait el nem érhe-
tem is. Ez a Kertbeny dicsősége nem az enyém.

A Divatcsarnok *megholt*, a *Hölgyfutár feltámadni készül*;
Bereczet nem tudhatom mi szöktette meg a Hgyftól; de *valami*
okának *kell* lenni bizonyosan.

100 Engem pedig, ember! sohse bosszants a *parasztálléttel*
mert *bár* most el nem sült, elsülhet valaha, valahogyan, s *akkor*
meglátod, hogy nem tréfaltam, a Szalanczi romnál.

Van-e még nálatok rossz idő? tél es zivatar? itt decem-
berben nagy hideg volt, január s februarban folytonosan *szakadt* az
105 eső, *most* és aprilban (még eddig) a szél fú; olyan nehezen
akar tavasz lenni; pedig már készülődünk az új házba, igen jó
lenne már *otthon* lenni; hát még a ki *igazán saját házában* lak-
hatik; *Látod* te boldogabb vagy min én; ezt *erted*, én nem.

110 Bocsáss meg, éppen ebédre híznak; már csak túrtörtözesd ma-
gad míg eszem.

Még van. A leves igen sovány volt, a hus dtto; a bab
meglehetősen, mákos csik is lett volna, de azt nem szeretem.

E szerint kedves Jánosom be is zárhatom *levelemet*, ha
ugyan hajlandó vagy ezt a négy lap szót meg szót, mellyek se
115 füle se farka, *levél gyanánt* elfogadni; — Gézátkérdeztük, mit
ízen Arany Julcsának meg Laczinak? *ezt a lókat iczenem!* én is
tehát ide zárom ezt a rókaforma állatot, mellyet kevés költői
képzelettel akár denevérnek is tarthatsz.

120 Deák Jósit igen sajnálom, ohajtom tartsa meg az Isten;
Mentovicst (bár halála után) Szilágyi Sandort (dtto) szívesen
üdvözlőrn. Titeket pedig lelkeim! mi mindnyájan szívünk-
ből lelkünk-
ből ölelve, csokolva vagyunk és vagyok Hanvára apr
7-én 1856.

125

mindig a régi
Miskád

U.i. Hát Laczi pajtás tudod-e már a csomót? mégse? ejnye beh
sokáig *tanú*lod meg!

SZEMERE MIKLÓS — ARANYNAK

[Pest,] 10. Apr. 1856.

Kedves Jancsim!

Nem Lasztóczról, — Pestről írok hozzád. Ide kergetett
sebem Balassához, Borsodon, Hevesen, Nőgrádon át; — innen,
mikor, nem tudom, de néhány nap múlva Bócsára, s ez útban
5 hozzád rándúlok, de — ha Eötvös Tamással (testvérném
lyánya férje) ki éppen most szabadult ki fogságából, s szinte
harmadrészes azon birtokban, megyek, a kkor csak röviden
lehetek veled.

Ha Lasztóctól Váczig, onnan ide, innen hozzád, tőled
10 Szó[l]noknak, Szó[l]noktól vizen Lasztóczig vonom a térképen
újjamat, ez aztán még nagyobb cigánykereks mint volt az melly-
nek Éva Andor szobájában tanúja valál. Fáj érzékeny szívem-
nek hogy úgró sebességem csak ezen egy s még ahoz rosszúl
sikerült mutatványát láthatád. Bizony átkozottúl vágtam a
15 székkarjába lábamat, azonban nyolcz pióca restaurálta; nem a
széklábát, de az enyémet!

És ha jól felgondolom barátom, egész együtt létünk sem
völt más mint egy famosus cigánykerek. Másfél év olly nyug-
talan várásomért, másfél napot ad a semmi-rekellő sors! s akkor
20 is olly szélesen nyelveltünk összevissza Miskával ketten, hogy
te olykor szóhoz is alig jutottál. — Mind ez azonban hagyján!
de hogy vadkankoponyáimat — ló — fejeknek ismerted el!
nem barátom, így még soha senki sem sértet meg!

Hej hej Jancsi, rossz fiúk vagytok ti! nekem már félnapot
25 adtatok, s az alélt utasnak képzelem már fél-cseppet nyújtánatok
egő szomja enyhítésére. S meg is akartalak bosszúlni benneteket,
tanúm Pálfi Jankó, hogy közös elindulásunk reggelén Erdélyi-
től, Ujhelyben, hívtam őt, jöjjön velem, s előzzünk meg bennete-
ket rövidebb úton a hegyeken által menve. Képzelem csodálko-
30 zásokat Hanvára érve, s kettőnket már a szobában találva. É
tréfás tervet csak azon aggodalom égettete el, valjon nincs e
valami baj Hanván, valjon nem találnátok é családotok vala-
melyik tagját cholera betegen? Ha tudjuk hogy se baj! okvetlen
megtesszük.

35 Láttam ám megéneklott hősöd vidékét, alsó, felső Tól-
dot! Gyöngyöstől Szécsényre menve arra kelle át bújnom, mert
ám ugyancsak szűk, s magas bércekkel körített völgyecske.
Jól megnéztem ez egymáshoz alig ezer lépésre fekvő két falucs-

kát, s találgattam magamban, valjon hol állhatott híres bajnokod laka? hol élt szárcsatojásokkal? — Azonban nem bizonyos valjon e két falu egyikében született s lakott-é? — Láttam a Hollókői s Drégeli váromokat is. —

Hazúlról én még Feb. 13 án indúltam, perек s urbéri karpótlási ügyeim miatt Szécsénybe, Gyarmatra. S ha már egyszer ott valék, sorba jártam rég nem látott ismerőseimet, rokonaimat. Ide csak azon hó 27 én értem. Illy tömérdek idő óta tartóztat itten Balassa, heljesben [helyesebben] betegségem; pedig bizony Pacteohy[!] folyama s az aranyat mosó Körös nem az én vizem! Most már magam is hiszem, bevan hegedve sebem, de még itt kell lennem néhány napig. Bizony nem épen szép jegvet fog ezentul hordani arczom. Most három oly nagy és mint látad, mert hogy begyógyíthassa orvosom, az egészséges testet kellettett körötte ki maratnia, azon maró eszközzel, írral — akarám mondani — melly két napig volt rá kötve. Biztat hogy később a természet jobban ki egyenlíti még; majd fülön csipem tehát a természetet. Egy időtől óta vérző ínyemet is reperáltattam. Bizony nem mondhatnám hogy mind ez kellemes manipulatio lett volna! s legbosszantóbb volt, hogy nyolcz éve nem lévén Pesten, a helyett hogy régi ismerőseimet latogathattam volna, szobába zárva kellett ülnöm két izromra, mintegy két hétig, — mint kalitba zárt oroszlány, vagy ha — juh is, — homeros apánkat utánozva.

Mint a magas bérczről lebámuló sárga oroszlány

A legelő tulkokra, avagy ha — juhokra is. csak a tárgyra emlékezem, e rossz hexameter féléket most hirtelen magam compiláltam.

Én itt oly sok idő óta, csak régi barátimat látogattam, semmi újabb ismeretséget nem tettem. Vén fickó, s ahhoz népszerűtlen, mi a manót keressen a fiatal óriások közt? pedig igen vágytam volna Jókait s még egypárt megismerni!

Sajnálom hogy nem Miska fele jöttem; de elijesztettek a rossz uttól, nagy sártól. — A Miska felolvasása nagyon csal. Emlékezni fogsz rá, hogy Lasztóczon azon már nem tudom kihez írt bohó verse tetszett nekem, s mit tőle szavalva oly jónak hittem, később nyomtatásban (meg küldte nekem) közepszerűnek találtam. Így csalt — mondja Szemere Pál — az öreg Kazinczy F. felolvasása is, de Miskáéval ép ellenkezőleg, — egyhangon s minden tűz nélkül mondván fel, például Berzsenyi költeményeit egészen elrontotta. Kölcese pedig, mint emlékezem Juratus koromból Péczelen, még a „vanitatum Vanitás-át is” síró hangon olvasta fel. Ismét Kazinczy Gábor még a leg-

lágýabb versecskét is kemény hangon, s olykor hamis pathosz-
szal. — Miket azonban Miskától, szalánczi utunk közben oly
szépeknek állítál, csakugyan szépek is, értem azokat, hol többi
85 közt ez is áll „zárd a jelen örömet szivedbe, bús napokra téve
el” — nem idézem jól, mert nem tudom könyv nélkül. Azonban
egyet mondok, kettő lesz belőle: én szeretem a mézet, de ott,
hol azt Sámson találta, az oroslán szájában. Erő s lágýság
együtt, — mint jelzé azt a görög a bikafőn tánczó grátiákkal.
90 Azonban természetesen nem mondom s akarom, hogy e kettő
minden legkisebb versecskeben is egyesüljön.

Pest sokat épült mióta itt nem valék; de a láncz hídra,
bar mily szép mű is, haragszom: meg keskenyítette a Dunát.
A Duna bizony magas gebe, de ezen roppant nyereg hátán
95 kisebbé tette. Azonban még így is tizenhat markos paripa.

„Mit irjak édes Helmecczim neked?” így zeng Berzsenyi
hozzá írt Epistolajában, s igaza van, mert mi a manót is írha-
tott volna ő, *Helmecczinek*? nekem azonban sok írni valóm volna
még hozzád, de biz én már bele fáradtam, majd elfecsegjük
100 együtt a többit. Tehát tartsd honn az orrodát, mert megyek, —
de mikor, biz isten nem tudhatom, nem lehetlen azonban, hogy
öt nap múlva is lehet már indulnom. Addig is tiszteld tőlem jó
— úgy mondák s mondád igen jó! — nődét, s most az ég veled!

Miklósod

105 u.i. úgy! ígéretem beváltom: viszem számodra Rakóczi Ferencz
levelét. Györgytől kettőt is kapsz.

790.

ARANY — SZEMERE MIKLÓSNAK

„Levél Szemere Miklósnak”

K.n. [Nagykőrös, 1856. ápr. 13. kb.]

Barátom Szemere de genere Huba,
Hallom, hogy Pesten ülsz egy hitvány oduba;
Kőrösre is talán eljössz rándevuba,
Hol nem sok köpeny van, de annál több suba.

5 Jöjj édes barátom, készen vár a szoba,
Doktorral, borbélylyal ne légy már alkuba;

Beteg orrod dugd el kicsávázott
Ugy nem árt a szél, mely ered Moszkauba.

10 Jövel édes társam ! sül immár egy tuba,
Melyet Laczkó fiam hizlalt a hijuba;
Itt van Mentovics is, majd betesz a zu-ba,
És Szilágyi Sándor, ez a felnőtt *buba*.

15 Itt van még Losonczi, velünk egy szapuba,
Pegazusnak ő is nektárt tölt váluba;
Nosza hát egy verset mondjon impromptuba,
De ne legyen benne nyomtatási — *huba*.

20 Kár, hogy Tompa Miska nincs e koszoruba,
Hanem otthon kuttog Hamván a hamuba,
Majd anekdótázna, mert ő nála sub A,
B, C, ezer is van készen a batyuba.

No hadd gyönyörködjék otthon a két lúba,
Melyen Csízbe rándul vagy Lénártfaluba;
Találjon örömet fiába Gézuba,
És annak dajkája: telibél Erzsuba.

25 Mi pedig barátom töltsünk a szaruba,
Nem vagyunk professor olyan de — Poruba;
Inkább a beszédet vigyük át te s tu-ba,
Soká élj Szemere, mint nagyapád Huba.

791.

ARANY — SIMONFFY KÁLMÁNNAK

[Nagykőrös, 1856. április 18.]

Tisztelt barátom,

Ime küldöm a kéziratokat. Nem valami új dolgok, már
mind megjelentek itt vagy ott. Vegye Ön hasznukat, vagy
dobja el, a mint akarja.

5 Szíves üdvözetem mellett
Nagy-Kőrös, apr. 18. 1856.

tisztelője
Arany.

[Címzés:]

T. c. *Simonffy Kálmán* úrnak
tisztelettel

Abonyban

Nagy-Kőrös, ápril 26-án 1856.

Kedves öcsém Sándor!

„Megpendítem hónapok multával” levelezői *tollamat*, mondhatná valamely vad lángész a hirlapi correspondensek táborából. Az egész dolog azon mult, hogy nem volt tárgyam, most sincs ugyan, de nőm levele Linához már napok óta kész, illő azt beborítékoznom és utnak eresztenem. Előbb is tehetém vala, de pár napig Szemere Miklós volt nálam, tegnap indult vissza Zemplénbe, melyet még február elején elhagyott, azóta Pesten gyógyittatván magát. Bizony nekem sem ártana e szép tavaszi napokból vagy két tuczatot valamely fürdőben, ha csak Budán is, tölteni, de a hivatal nem lehet üres, az erszény pedig nagyon is üres; így hát csak itthon iszom az áldott budai keserű vizet, Károli rendeletéből, oly jó reménnyel, hogy tán elmúlik fejjugásom, mely 3 év óta anynyira bénítólóg hat kedélyemre. Bár eddig is tettem volna! — saját magam és a múzsa öröme, mely azóta többnyire hallgat, pedig „vita brevis ars longa” s én még akartam csinálni valamit. Az idő múlik s komoly gondolatokat ébreszt a negyvenedik év, melyet ugyan még be nem töltöttem, de márczius óta küszöbét tapodom. Az ember eddig nem élt csak *remélt*, — s ihol egyszerre ott találja magát, honnan örömelebb néz vissza, mint előre.

Olvastam a lapokban, hogy assesor lettél a tractuális gyűlésen — ez is szép hivatal s jövedelmes, azt hiszem. Olvastam még Szatmari schuszter nagyszerű találmányát, a Vasárnapi ujságban . . . haladunk! Különbén nagyon kevés az, a mit Szalontáról hallok, ha leveleid nem volnának semmit sem tudnék kedves pátriámról, hova pedig „szivem visszavonz”. Azon csalódásban élek, hogy ott nem oly önzők még az emberek, mint itt, hogy a magyar szívélyes barátság ott tovább s jobban feltartotta magát e czuddar időkben, mint nálunk.

Egyébiránt, egyhangú életemből oly kevés irnivalót találok, mintha a patagonok vagy hottentották historiáját akar-nám megírni. Hetenkint vagy 16 órát leörleni, aztán hazajöni, olvasgatni — ha van mit — legtöbbször unatkozni, — kísétálni a professorátus egyetlen majorjába — az általad is látott temetőbe, — ebből vagy ilyenekből áll életem. Pesten, esztendeje hogy nem voltam — most 1 májusra föl kellene mennem, részt

venni a Tomori által adandó „írói” majalison, de nem tudom fölmegegyek-e. Verseim nyomatása be van végezve, tegnap küldtem fel az utolsó korrekturát, — 91 kis octav iv lett — két kötetben. Ha 1-ső majusra megjelennék, úgy én is megjeleném Pesten egy kis honoráriumért, hogy magam a nyárra ellássam ruhaneművel. Az is jó lenne, ha jutna néhány forint, mivel majd a nyáron vagy Szalontára, vagy valahová rándulhatnék. Vártam volna Tompát is, de már, mint írta, nehezen jöhet el: *hát ti?*

Nem tudom Tisza Domokos hazaérkezett-e már Afrikai „kirándultából”? Mezey szomszéd bírószkodik, a mint hallom, s létesíti a reformokat Szalonta piarczán. Bizony, bizony! a halál nagy rombolásokat tesz köztetek is. Veteres migrate coloni — ha hazamennék, felét eddigi ismerősimnek hiába keresném, — felét az ottaniaknak nem ismerném. Ide s tova idegen leszek ott, mint itt, — se kinn se benn mint az ablakfa. Pedig még 5 éve sincs, hogy elszakadtam s elzülöttem onnan.

„Mint a mely kivert kan elzüllik a nyájtól.”

Közelebbi leveledben, ha jól emlékszem (mert a levelet most nem találtam) irtál valamit ottan levő kevés búzámról, — hogy nem lehet eladni, vagy mit. A béke áldásai itt is leebb rugtatták a gabona árát, váltig káromkodnak az itteni gazdák és speculánsok. Te is roszkor akartál „élelmes” lenni, most bajosan tavod vissza buzába adott pénzedet. Azonban, ha e szárazság tovább tart, még lehet szükség háború nélkül is. Én, persze, azt ohajtom, hogy bőség legyen, olcsóság, minél nagyobb, így talán (?) kijöhetnék fizetésemmel. Mennyi pénz lett volna máskor 2000 váltóforint (mert circiter annyira megy az iskolai jövedelem), — most alig tengődünk belőle.

No de ezt én neked még minden levelemben irtam, így tehát előtted épen nem ujság. De itt nincsen is *ujság*, az Pesten van, ott terem, mint a gomba. Hát még a sok naptár! Mennyi ostromot kell a szerkesztőktől kiállnom! A kőrösi ujságok nem igen „nobel” természetűek. Minap a kocsmában egy porosz zsidót kiraboltak s megöltek; közelebbi vasárnap pedig egy juhász vagy 3 embert késsel kihaláltott. Ellenben a „kőrösi krónika” nem sokára megjelenik Szilágyi és Szabó collegáim bábasága mellett, egy mult századbéli kézirat, mely localis érdekeken kívül a magyar historiának is tesz némi szolgálatot. Ennyi ujság van Kőrösön. No még: Sárvári Jakab a minap itt járt, nálam is volt. Öregszik ő is. —

Hát az iskola nálatok mit csinál? hova szokta küldeni növendékeit? Debreczenbe, gondolom. Szilágyi Pista — Sárvárytól hallom — csakugyan Debreczenbe ment, vagy megy

Tompa nem fogadá el a szentesi papságot. Megirta okait, s nem lehet nem helyeselni azokat. Pedig mily jó lett volna itt közel. Most a kunszentmiklósiak is akarják, — de nem hiszem, hogy több sikerrel. —

⁸⁵ Építik-e már az indóházat Váradon? bizony az a munka is csigaléptekkel halad; még is most száz új vonalt akarnak kezdeni. A többit vinné a manó, csak a váradi volna már meg: úgy könnyebben közlekedhetnénk.

Hát Janit mikor láttad? Lesz-e az idén sok szilvája? mert ⁹⁰ derék volna már egyszer megint lequár főzést rendezni, együtt. De Julit nehezen bírnám a haza menetelre, — mert, azt mondja „megint vissza kell jőni”, s az neki oly rozszúl esik. Az őszön csaknem sirt, mikor Gömörből hazajövet meglátta a kőrösi tornyot, — s én nem tudom miért, mert bár fényesen nem élünk, ⁹⁵ úgy igen, mint akármikor, — s tisztességesen ruházkodik. Ismeretsege is van a városban, — több előkelő házaknál becsületben is részesül, mégis örökké elégedetlen, — elégedetlenebb mint én is. — Persze látja, hogy a jövőre mit sem takaríthatunk, — hanem a mint bejő, úgy kimegy, nagyobb összeg, mint a meny-¹⁰⁰ nyinek kezeléséhez eddig szokva volt. Ezért nem vágyik Kőrös-ről *ideiglenesen* sehova, csak úgy, hogy többé vissza ne kelljen jőni.

Azonban én végére juték levelemnek „ha ugyan e négy lap betűt levélnek elfogadni sziveskedel” mint nekem Tompa ¹⁰⁵ írta közelebb. De én magamról tudom, hogy azoktól, kiket szeretünk, bármi silány karmolás jól esik, s az ember szinte szeretné, hogy ne legyen vége. Hanem, minthogy az enyémnek ezuttal vége van: csókollak és öllelek kedveseiddel s maradok

mindig szerető rokonod
A. János

110

[Címzés:]

Tek. ifj. *Ercsey Sándor* ügyvéd
urnak

N.Szalontán.

SZÁSZ KÁROLY — ARANYNAK

K. n. [Kézdivásárhely, 1856. május 1.]

Kedves Aranyom!

Egy örökkévalóság, mióta egymásnak nem írtunk. De tán én vagyok most a restans fél, s ha nem is — megyek mint Mahomed a hegyhez, ha az hozzám jőni nem akar.

5 Te ma, mikor én e levelet írom, hihetőleg Pesten vagy s ott töltöd az Áldozó csütörtök s a majus Iője öszve eső ünnepét. Salamon ugyan is azt írja nekem hogy Tomori majus ísőjén nagy majálst rendez, melyen a többi irodalommal néhány kőrösi ta-
 10 nár s köz[tük] te is ott lesz hogy az általa kitűzött jutalom köl-
 tői beszélei közül a jobbak felolvastatván, a társaság sanctio-
 nálja a bírák ítéletét. Előre is köszönöm hogy te az én Hedvi-
 gemre szavazandottál, mert remélem hogy úgy lesz, Mentovich
 írja hogy ő is pályázott. Tudom Tóth Endre is, az ő már rég
 kihíresztelt Angyal Bandijával. De én remélem, hogy mind eze-
 15 ket legyőzöm. No de ezeknek csak felét vedd komolyan, hanem
 egész komolyan azon kérésemet, hogy Hedvigemről ird meg
 leplezetlenül véleményedet. Azt hiszem ezzel is mint egyéb köl-
 teményeimmel, úgy áll a dolog, egy pár hely szépen sikerült
 benne, de az egész hogy fenn valami kívánni valót, mit én
 20 részemről csak érzek de meg mondani nem tudok, mert ha tud-
 nám, ki ís javitanám. Milyen szép lenne már most ha te meg
 írnod, hogy pl. Hedvig király aszszonyban mi a kívánni való s
 én azt hasznomra fordíthatnám.

Hála Istennek hogy rábeszéltetted magadat s adod ki
 25 verseidet. Az Isten áldjon meg érte, mert örökké busulok ha
 vagy egy Ágnes asszony vagy Zách Klára eszembe jut s nincs
 kéznél. Épen ma küldök Heckenasthoz kilencz előfizetőt azért
 nem gyűjtöttem tizedet hogy ne kapjak *gyűjtői* tiszteletpéldányt,
 mert én baráti szeretetpéldányt akarok kapni tőled — ha tudni
 30 illik neked lesznek oly példányaid miket kihányj az ablakon,
 mert ha nem, akkor megelégszem a magaméval is —

Édes Jánosom, mi lenne abból ha én ismét kikerülnék
 Magyarországra s ide hagyva ezt a szép de rossz Erdélyt megint
 azon a csuf de jó Alföldön ütném fel sátromat? Pedig tán nem
 35 tartozik a lehetlenségek közé. Én bizony nem vágnám ki innen
 ha nem szeretnék úgy titeket s ha le tudnám rázni nyakamról
 az irodalmat, vagy magamat az irodalom nyakáról, de — Most

lehetnék kolozsvári professor s tanitanám a theológiát (képzelheted mily bölcs férfitu lett belőlem hogy némelyek erre alkalmatosnak hisznek) de még mind nyakig vagyok a professorsággal s nem kell; hanem tán mint pap sem veszek örökre itt.

40 Szilágyi hallom nagyon búsul a mostoha anyja halálán; én is inkább ohajtottam volna hogy az apja pusztuljon el. Hát a Nkőrösi krónika mikor jelenik meg? Nem hiába irtad te: Nagy
45 Kőrös nevezetes város.

Julcsa soha sem válaszolt a levelemre. Tán már olyan nagy leány lett hogy szégyenli velem levelezni? A mily arányban ő nő — én kétszerte inkább vénülök —

Feleséged s gyermekeidet csokolom — kérlek írd, s ha
50 nem restelled sokat

SzK

„Rózsa és Liliom meséje” akaratból maradt-e ki verseid közül?

794.

G Á S P Á R J Á N O S — A R A N Y N A K

[Elveszett]

[Berlin, 1856. május 7. előtt.]

[Kéri, puhatojja ki, nem lenne-e hajlandó Ács Zsigmond a kolozsvári exegetical theológiai tanszéket felvállalni?]

795.

A R A N Y — Á C S Z S I G M O N D N A K

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1856. május 7.]

[Kolozsvárról érdeklődnek, nem lenne-e hajlandó... az exegetica theológia tanszékét felvállalni?]

ARANY — SZÁSZ KÁROLYNAK

Nagy-Kőrös, máj. 7. 1856.

Kedves Károlykám,

Ne adja isten, hogy egész élted folytán annyira csalatkoz-
zál bármiben, mint csalatkoztál abban, hogy én ez idő szerint
Pesten vagyok, Hedvigre szavazok s ez megnyeri a pályadíjt.

⁵ Se én nem voltam Pesten, consequenter művedre nem szavaz-
tam, se az nem nyert. Oka az első *se*-nek óriási lustaságom, mely
nem mozdul örömet, a másodiknak a te kopasz Mentovics
barátod, s a bírák (talán Bérczy s Jókai ipse) kik az „Idegent”
eléje tették a te „magyar Hedvigednek” Egyiket se ismerem,
¹⁰ ha olvasandom, írok róla neked.

Ergo: én a budai keserű vizet Kőrösön iddógálom keser-
vesen. Ha most Pünkösdre föl nem rándúlok, nem is tudom
mikor. Azontúl befog a vastag diligentia Augustusig, hej pedig
be jó lenne pár hetet a tavasziakból fürdön töltenem! Az a régi
¹⁵ baj mind inkább rögzik, fejem zúg, szédülések környeztek a
minap, kénytelen valék cura alá vetni magamat, hogy a damoc-
lesi kard leszakadását (azt hiszem, gutaütés lesz) késleltessem.
Ezért nem dolgozok én, mert a szellemi feszültség neveli baj-
omat, de sokszor képes sem vagyok arra, még a tanítás is nehe-
²⁰ zemre esik.

Ennyit állapotomról. Különben családom egészséges, a
gyermekék már nagyok, Julcsa régen sarkal már hogy írjak
neked s ő is odazárhassa levelét, de én mindig procrastináltam.
Mikor Robert itt járt, kérdeztem felőled egyet mást, oly jól
²⁵ esett; s elhatároztam másnap írni hozzád, de szépen elmaradt
biz az.

A mi versgyűjteményemet nézi: elég *kauderwelsch* lesz biz
az. De tudom, hogy *más* valamikor csak kiadta volna őket:
miért hagyjam másra a rendezést, s az egy két forint anyagi
³⁰ hasznót? Aztán meg kinek a pap, kinek a papné: ily tarkaság-
ban több ember izlése találhat magának valót. De haragszom
Heckenastra: Józsefre ígérte s *í-ső* majusra sem jelent meg,
pedig az én pesti utam s talán budai fürdésem attól volt fölté-
telezve; mert akkor kapok pénzt, ha kijő.

³⁵ Hát bizony, Károlykám, abból, ha te Magyarországra ki-
jőnél, derék dolog lenne. Csakhogy ne volna az ember mindig
ott boldogtalan, a hol, a minő helyzetben éppen van. Én mindig

elégedetlen voltam Kőrösön, de meglehet, ha innen elmennék, ide vágyódom vissza. Hanem minden esetre közelebb kell jőned
40 az irodalmi *góczhoz* (olvashadd németes ajkkal is: *kóczhoz*) — mert te sokat szenvedtél ugyan, de még fiatal vagy, s a fiatalság szenvedése vihar — de nem őszi szél: megtépi a fal lombját erőszakosan — de nem fonnyasztja le *szép csöndesen*. De látod, jómagam már XXXIX-dik évemet betöltvén a XL-dikbe fordúlék át Márczius elején s 1857 tavaszán, ha azt érem, <benne is lészek> L betű fog figurálni éveim számában. Ez pedig már
45 nem az önbizalom kora, kivált ha az ember beteges; úgy vagyok, mint a ki ösmeretlen mély vízbe lából, minden lépést félve tesz.

50 Igen! példányod nálam — ha kettőt kapnék is — lesz: de, öcsém, „jér és vedd el!” Robert említe olyan formát, hogy talán felrándúlsz most tavaszon: akkor, ha szinte csak példányodért is, kénytelen léssz Kőrösre jőni: elteszem.

Irtam-e már látogatásomról T[ompa] Miskánál. Zárjel
55 közt: rád ugyan haragszik ám! azt mondja, úgy elfeledkeztél róla mint Rózsa Ibolyáról (nb. e mesét idomtalan külsője miatt önként hagytam ki) — egészen elkevélyedtél! Mert hát ott töltöttük a mult őszi vacatiót, én és családom. Igen jól mulattunk, hátha még az a disznó cholera nem grassál a vidéken! Így
60 is láttuk az agteleki barlangot és más gömőri nevezetességeket. Felrándultunk, ketten Miskával, Zemplénbe is Szemere Miklós-hoz, (ki a mult napokban szinte megfordult nálam). Láttam Sáros-Nagy-Patakot s a „csürkös” Sátor hegyeket etc. Aug. közepétől szeptember végeig Miskánál laktam.

65 Ma veszem Gáspár levelét Berlinből, miszerint puhatoljam ki, Ács Zsiga (főgtői pap a Duna mellett), nem lenne hajlandó a kolozsvári exegetica theologia tanszékét felvállalni. Irtam Ácsnak, de nem hiszem, hogy Erdélybe menjen.

Szilágyi hordja bánatját . . . a kalapján, azt látom, szívébe nem látok. A minap össze akadt volt egy pappal, Klezsóval, a „családi lapok” szerkesztőjével. Nem tudom, olvastad-e a vitát? azt akarta bolond Sándor bizonyíttatni, hogy az ordaliák tűzpróba stb. alkalmával nem „isten specialis csodatétele forog fenn” hanem olyan csalás forma. Na, meg is rúdalták e vastag
75 hitetlenségért. A krónika nem soká kijön sajtó alól. Ismered-e Szabót? excellens kis magyar, et quidem *békési* ember.

Több újdonságot nem írok, írja meg Mentovich, haugyan ráér az 50 varjúfej beszédétől, mely hatóságilag rárovatott, mint hajdan a jobbagyokra, minthogy fegyvere és f. engedélye
80 van. Elég az hozzá, édes Károlyom, hogy leveled igen jól esett,

<e> mert én téged daczára a távollétnek, s daczára beteges lustaságomnak, mely sűrű levelezésben akadályoz, „szeretlek igen nagyon”, és „annak vége nem vagyok” — de a levélnek ezúttal vége vagyok”. — Fogadd legszívesb ölelésemet!

85

igaz barátod
Arany János.

797.

ARANY — TOMPA MIHÁLYNAK

Nagy Kőrös, május 9. 1856.

Kedves Miskám,

Húsvét előtt pár nappal irtam utolsó leveletem, Pünkösöd előtt két nappal nem lesz korán ismét legatioba indítani e kékes papírt. Már rég tehettem volna, de előbb még Pestet akartam megjárni, hogy újságozhassak, de abból semmi sem lett. Tomori régóta hi fel 1-ső majusra, jelenlenni a csupa írók s művészekből állandott svábhgyi majalison, de én, részint mert rozstól valék, részint mert Heckenast késlekedése miatt a fizetési terminus el nem jött, szépen itthon maradtam, pedig csak most, pünkösd-höz néhány napot lopva, csinálhattam volna ki, hogy, bár rövid,<,> ideig, a császárfürdőt használhassam, mi egészségemre, úgy hiszem, jótékony hatással leendett. Szóval itthon maradtam, s nincs miért pesti ujdonságok fejébe, tovább halasztanom a levélírást.

Okaidat, melyek a szentesi papság elfogadását gátolták, — kivált az utolsót, a megerősítés felőli aggodalmat, — lehetlen helybe nem hagynom, bármennyire óhajtsam közelétedet. Hanem az sehogy sem fér a fejembe, hogy ti, (vagy legalább te) — föl nem rándulhatnátok . nem mondom Kőrösre, csak Pestre, mely innen 2 1/2 óra, az útbaneső Czegléd pedig 1/2 sincs. Ha mi e nyáron ismét hozzátok mennénk *lakni*, megsokallnák, — nem ti, hanem mások. Mit mondana az az egész vidék, hogy rajtatok élődünk évről évre? — A szalontai úttól bátran jöhettek, lelkeim, Julinak nincs kedve odamenni, hanemha *végkép*. Az pedig még most nem lehet, bár én is ohajtanám.

Szemere Miklós nálam volt, de nem még leveled vételekor. Tőlem ma két hete ment el, csak két napot töltve nálam. Kedé-lye le volt verve, mert noha sebét operálta Balassa és már szépen begyógyult, nálam léte alatt ujra fájni, tüzelni kezdett az,

³⁰ s megijedt, hogy ismét kiújul. Így hát nem igen víg napokat tölttünk együtt, annál inkább, mert engem is háborgata növekedő régi bajom. — Menet hozzád is el akart rándulni Miskolcra, de elijeszték a nagy sárral, vagyis inkább útitársa ellenzette mindenkép a kitérést. Valami homokpusztájok van e tájon, Kis-Kőröshöz nem messze, azt is megnézte s a mint halom, árúba vetette. Vele volt egy Kovács nevű ügyvéd, kőrösi ³⁵ fi, a kit állítólag te is ösmersz. Miklós mint lasztóczi rectort ismerte régend, s most Pesten összeakadt vele; különben itt ez ember a legpiszkosabb hirben áll, mint delator, impostor etc. ⁴⁰ Sajnáltam, hogy Miklósnak épen ily emberrel kellett utazni, — figyelmeztettem is — ha nem későn!

A mi engem illet: Budán ugyan nem voltam, de azért iszom az áldott budai vizet — és eszem a zöld tavaszi természetet a szó betűszerinti értelmében: azaz salátát, spinátot, szóval minden kapható gyomot, Károlyi rendeletéből, kihez bajom nőttével folyamodni kénytelen valék. Eddigi vértolulásim a főre, melyek azelőtt csak rossz kedélyűvé tettek, 3–4 héttel ezelőtt oly mértékben fogtak elő, hogy gutaütéstől féltem. Kivált este, lefekvés után, kezdett fejem erősen zúgni, olykori szédülésekkel, melyek csak egy másodperczig tartottak ugyan, de gyakran és megelőzve bizonyos különös fájdalom által, mely testem alsóbb részeiből az agyra futott v. nyilallott fel. Károlyi pilulákat s budai vizet rendelt, mellyel már 3 hét óta élek s bár a fejugás egyretart, de szédülés nem igen jó elé, vagy nem fájdalommal, ⁵⁵ mint azelőtt. Különben arról, hogy dolgozhassak, szó sincs — sokszor még az iskolai munkát is alig bírom, kivált ha napjában 5 órám, — ahhoz készület, correctura stb hamarosan igénybe veszi figyelmemet. Fürdőre kellene mennem, azt érzem, de nincs idő és pénz; pedig most használna inkább, nem majd ⁶⁰ Augustusban, mikor a szünet beáll. Komád asszony is megint fájlalja lábát, mely tavaly, mig nálatok „papnészkodott” — azaz „jegyben gyűrűben” ült, kényére hevert, egészen meggyógyult vala, úgyhogy a télen sohase fájt. Julcsa, Laczi egészségesek; Laczi a csomó iránti kérdésedre savanyú képpel szokta mondani: ejnye! — Julcsa pedig néhány hét mulva mint színész nő ⁶⁵ fog fellépni Lucza kisasszony szerepében — a Csalódásokban — mégpedig nagy leányok közt. Laczi köszöni a *lókát* Gézubabának, de nagy fatum érte, mert udvaron bontván fel a levelet és szeles idő levén, úgy elvitte a *lókát* hogy azóta se láttuk. Viszonzásul épen itt hozza búcsúcéduláját <hírl> szinlaphordója a ⁷⁰ NKőrösi nemzeti szin társ[as]ágnak, melyet nem rég így dicsért fel Szilágyi a hírlapban és igen jellemzőleg: a *nők* közt van

nehány *használható* tag mint Radics Theréz stb. Fogadd e bucsúcédulát a *lókáért*.

75 Ad vocem rosz vers: Czelder megküldte „Ibolyáit” egy költői epistola kíséretében. Méltánylom a jó indulatot benne, de a versek irgalmatlan roszak — mégcsak nem is *lazatz* egy se. Mit válaszoljak neki? bátorítani bűn, leverni szívtelenség.

Tomori 20 aranyos pályadíját Mentovics nyerte el. Rop-
80 pant nagy pályafutás történt. Szász két darabot is küldött be, Hedvig és nem tudom még mit. A Tótok is futtattak, legalább Endre bizonyosan. Szász nagyon remélte Hedvigért a koszorút, — de nem mindig papsajt. Különben nekem a napokban írt Károly, én is neki. Szeretne a szép, de rosz Erdélyből megint a rút, de jó Alföldre jöni. Ez czélzás, hihetően a turi papságra,
85 hová először téged s ha nem vállalnád, őt szándékoznak meghíni. Nem tudom, Tóth Mihály elfogadhatja-e Kún Sz. Miklóst, még nem hallottam róla bővebben. Csikai collégánk (az a ki szemközt ült veled kártya mellett) d. <földvári> vecsei pap
90 Sz. György óta; Ácsot pedig Kolozsvárra akarják híni exegesis professorának. Ennyit a papi és tanári dolgokról.

Verseim megjelenése még mindig késik, pedig nekem Józsefnapra, a közönségnek 1. Majusra volt ígérve. Tartok tőle, hogy a censura belé akad valamibe, a mi pedig már megjelent
95 s nem forgatta fel az államrendet.

A szalontai disznót pedig ne kisebbítsd, mert most látom a lapokból, hogy egy földím, Kenyeres, Párisba is küldött azokból (t.i. a disznók- s nem a lapokból). Ha *kegyetlen* akarnék lenni, azt mondanám neked, a mit a szinte hízekony Sz. Sándornak
100 mondtam volt: igaz-e Sándor, hogy folyamodtál, miszerint statusköltészen Párisba utazhass, mint *disznó*? — De sokkal inkább tisztellek, hogy sem e vitzet rád applicáljam.

Egyéb ujság Kőrösön nem létezik, a kőrösi kronika erősen *nyomul* (Toldy szerint), sőt már csak a bekötés hiányzik. Deák
105 Józsi felépült, legalább úgy látszik; már fenn jár, de még leczkére nem. Szegény! épen jegyben volt — de betegsége alatt visszaküldte a jegyet, desperálván. Varga collega él és uralkodik, ki hinné, hogy ifjabb ember Sz. Miklósnál, a mint együtt kisütöttek? 3 évvel tanult alább.

110 De minek hajhászom én ez ostoba híreket? Levelem egyedüli célja benneteket állapotunkról evidentiában tartani — az az állapotunkat előttetek evidentiában tartani s egyszersmind megmondani, hogy mi titeket, édesim, szeretünk, ölelünk és csókolunk nem phrasisból, hanem benső lelki szükségből, csupa
115 önzésből, mert másképp cselekednünk nem lehet. Isten, isten

áldjon meg, édes Miskám, — Emidnek köszönöm szives gondolatját, mely a tieddel annyira egyezett, — egyezzek is minden, de minden gondolattok, érzétek örökké!

120

igaz barátod
Arany János.

U.i. Igen! kedves komám asszonytól azt kérdi Aranyné, írhat-e ő levelet, míg kegyed *nem ír?* és tudja-e, hogy Julinak — az anyának — még *egyszer sem* írt?

798.

ERCSEY SÁNDOR — ARANYNAK

Szalonta, majus 9. 1856.

Kedves bátyám!

Már nem tudtam mit gondolni hosszas hallgatásuk okáról, midőn e hónap első napjaiban levelük vétele megörvendeztetett. Én jobb akarván lenni bátyáméknál, sietek ezennel válaszolni, ⁵ vagyis akarám mondani, nem kések az adósságot lerázni; annyi-val inkább, mert bezzeg most a jó és rossz ujságoknak nagy bőségében vagyunk, mely ujságok közül azokat, melyek hamarjában eszembe jutnak, nem kések egy szuszra ezennel szép rendben előadni. És pedig

¹⁰ 1. A közelebbi múlt békési vásárkor a „Kajla” mellett egy pár debreceni civis atyánkfiát, kik a vásárról jövének 3 szalontai pátrióta megtámadván, azokat földig verték, és 10 pengőforintot erőszakkal elraboltak tőlük. Ezen büntény *igen alapos* gyanújában Nagy Károly, a pap testvére is el van fogva. ¹⁵ Azonban talán-talán kimenekszik belőle. Különbén ő nagyon rossz fiú. —

2. A becsületes malmos gazdák azon dicséretes szokást kapták fel mostanában, hogy egymás malmát gyujtogatták. Igy vagy háromszor (:kevés idő közben jöttével:) a félrevert ²⁰ harangok zaja riasztott bennünket fel. Azonban most már, úgy látszik, felhagytak e gonosz tréfával, miután kötelességévé tétették mindeniknek, hogy malmát cseréppel fedje be, még pedig haladék nélkül. Nekem e tüzvészek alkalmával természetesen legnagyobb félteni valóm volt bátyámék háza; de ennek ²⁵ tüz elleni biztosítása, mit egy év előtt tettem, még e hónap végeig tart.

3. Hogy a rosztól semmi se hiányozzék, erőszakos gyilkolás is történt. A közelebbi napokban, K. Nagy Sándor (:Jámbor Kata férje:) István nevű testvérét, annak neje, bizonyos Szemes leány, leitatván, — szeretője és tulajdon testvérel, egy 20. éves fiúval egyetértve, a legiszonyubb módon meggyilkolták — fejszével darabolván azt össze; s akkor napon kerített 300. vftjtát elvették. Most ezek is fogva vannak, s valószínűleg fel fognak akasztatni.

35 A mi egy kissé nem is lesz ártalmas, nehogy a sodrából kijöjünk; mert már Fábíán Pistának csak a nótáját danolják, de őt magát vagyis eltakarítása módját elfelejtették.

Tudnék még több ilyen-féle gyönyörködtető újságokat írni; de talán elég lesz most az egyszer ennyi, az effélékből. Lásuk már azon újságokat is, mellyek bennünk az industria terén is világhirűvé kezdenek tenni.

Ilyenek nevezetesen:

A nagy világ előtt már tudva lévő azon csizma varró gép, mely által Szathmári István schuster, a világ minden schustereit 45 a májdaganattól — meg nem tudom én még mitől — meg fogja menteni. Ezen nagyszerű találmány mellé, a szükséges commentárt, — a vasárnapi ujság számára, — a minden szépnek és jónak oly hő pártolója R[ozvány] Gy[örgy] írta, — részt szándékozván ő is a dicsőségben venni.

50 A Kenyeres disznai is elmenének vagyis menettetének Párizsba. Kenyeres se hitte volna, hogy disznója előbb meg lássa Párist mint ő. Az elhajtott sertések kondását szörnyüségessé cifrán felöltöztette gazdája, és nem késett a fentisztelt R[ozvány] Gy[örgy] ezt is lerajzolni, s a V. Ujság számára ezt is 55 felküldeni, ekként dicsőségünket növelni. Szó a mi szó, sok jó akarat van ebben a Gyuriban, de minden tettével nevetségessé teszi magát minden józan ember előtt. No de talán majd megéri már az esze, mert mint sejtjük, nőszülni akar.

60 Volna talán még több ujság is, hanem ilyenkor nem jut eszembe, mikor épen kéne. De hiszen hagyjunk belőlök más-korra is; és most beszéljünk okosabbat.

Bátyám, egyebek közt, olyan formát is emleget levelében, mint ha Szalontára jövetelök ez idén sem lenne egészen bizonyos. Na még e lenne aztán egyszer a szép, hogy négy egész évi itthon 65 nem létök után sem jönének el! — Azon esetre ha ez beteljesednék (:mit egyébiránt nem hiszek:) én ezennel declarálom: hogy minden ittlévő vagyonaikat ellicitáltatom, s az árát megiszom vagyis megisszuk; — mert eddig azt hívéim hogy ha mi értünk nem is, azoknak meglátására legalább már valahára eljőnek. —

⁷⁰ De biz el kell jőni; mi erre oly biztosan számolunk mint a (:de nem tudok jó hasonlatosságot lelni.); és pedig oly készüllettel jőjenek bátyámék, hogy az egész őszi szünidőt együtt fogjuk tölteni; mert azt meg becsületesre, és pedig komolyan mondom: hogy ha eljőnek, mi az iskolák beálltaig elbocsátani nem fogjuk; s remélem hogy köztünk nem is unják meg magokat. Most már szállásunk is jó, vagy meglehetősen van; mert most Sz. György napkor visszaköltöztünk a bíró Balog Mihály féle házba.

⁷⁵ Mi nagyon szives örömmel mennénk Kőrösre; de ezekkel a fattyukkal oly hosszú útra indulnunk nem lehet. Meg méltán ⁸⁰ tartunk attól, hogy még majd el sem találának aztán Szalon-tára jőni.

Sok mindent lehetne még írnom, de már elfogyott a papiros — meg késő este is van.

Áldja isten ezer jókkal

⁸⁵

Sándor.

NB. Lina nem írhat Julinak mert most épen rosszúl van, hanem ezen mulasztást jövő alkalommal helyrehozza.

799.

KOVÁCS JÁNOS — ARANYNAK

Pesth 18/5. 1856.

Édes barátom!

Hála Istennek én haza jöttem, még pedig nem egyedül, hanem Domokossal együtt; de fájdalom az útnak és a temérdek költségnak semmi sikere nem vőlt, mert Balassa nem csak job-
⁵ búlást nem talált, de sőt inkább a betegséget előhaladásban látja. Szegény fiú maga is sejti talán állapotját, mert mindig komor és szótalan; bár a szállás neki nagy terhére is esik, hangja egészen a sieségig lelévén apadva. Mi 15-kén érkezünk a dunán, s a szüléket kedden estvére várjuk, s a lefelé indulásról
¹⁰ még semmit bizonyost nem tudunk, de a hét végénél ez sem halad tovább. Szegény Domokosnak szebb reményei közzé tartozott, hogy mi előtt a szülék feljönnek, még tégedet és családodat is meg látogathat, de ezt Balassa nem engedi egy kissé össze akarja szedni legalább a hangját, hogy a szülékre az első benyo-
¹⁵ más mindjárt ne legyen olyan kellemetlen. De ha te időt tudnál

magadnak szakítani, s legalább egy estvére berándúlnál, hidd el Isten előtt is kedves dolgot cselekednél. — Isten áldjon meg! tégedet és gyermekeidet öelve, kedves nődet tisztelve maradok

20

barátod
Kovács János

[Címzés:]
Tekintetes Arany János
tanár Urnak

N. Kőrös.

800.

ARANY — SALAMON FERENCNEK

Nagy-Kőrös, máj. 20. 1856.

Barátom Chalamôns!

Adom tudtadra ezen levelem rendében, hogy én pénteken, azaz f.hó 23-án a reggeli vonattal Pestre rándúlni s hozzád szállni akarok, tehát valahogy el ne kóringyálj, — hanem láss engemet
5 oly szívességgel, mint én látnálak téged ha Pestre [így!] jónél. Hogy pedig nem korcsmába szállok, azt nem fösvényeségből teszem, hanem:

1-ör mert irtódzom a korcsmai népes magánytól —

2-or mert pesti barátaimat, kik közé téged is számítani
10 szerencsés vagyok, ily brutaliter megsérteni nem akarok. És pedig — hogy ezt is megmondjam — gazdai patientiádat úgy készítsd, hogy én azt 2 vagy 3 napig igénybe veszem. Addig is Isten veled

15

barátod jelenben
és Collegád a multban:
A. János

[Címzés:]
Tek. *Salamon Ferencz* urnak, a „Budapesti Hirlap” érd. tárczairójának tisztelettel.

Pest
Üllői út 2. szám. 1-ső emelet.

Hanva, majus 24. 1856.

Kedves barátom!

Addig halasztottam hozzátok az írást mig *innen* írhatok, t. i. az uj házból, mellybe egy héttel ez előtt végre valahára beköltöztünk. Elég becsületes lakhely, egy papnak nem kell különb;
 5 ha neked vagy nekem ilyen volna! különösen *nekem* ki olyan-
 nal sem bírok — semmilyennel sem — mint te Szalontán, hová
 ti elébb utóbb vissza <fog> térendetek. Különösen pedig rend-
 vül alkalmas ez a ház arra hogy titeket befogadjon; az asszo-
 nyoknak csupa öröm lenne sütni főzni, nekünk enni inni; a
 10 konyha egy lépés, nem ugy mint a Péterféle háznál. Különben
 ha *okot* mondasz mért nem jönnétek el ismét (az az *nem ismét*
 mert tavalyi itt léteteket a komisz idők miatt nem is tartjuk
 itt-létnek) szívesen hódolok; de azért *hogy mit mond a világ!* el
 nem jönni, annyi: mint többre nézni a világ fecsegését (ha ugyan
 15 az történnék is, mit én nem hiszek) mint a mi barátságunkat.
 Hátha közelebb mentünk volna hozzátok? akkor is mit mond
 a világ?! Oh te öreg ember! hát te képes vagy így gondolkod-
 ni!? Azt hittem én, hogy te *túl bírod magadat* tenni a külsőségek
 — s felületességeken. Aztán hát tulajdonképen nem is jöttök
 20 mihozzánk ha eljöttök is; igazán nem! *lakásról, éldésről* szó
 sem lehet; mert én ime áperté kimondom hogy kedves komám-
 asszony mihelyt ideértek, egy vagy két csemetéjével megyen
 Hajnácsköbe, hol már feleségem *várni* fogja. Mert lábfejés ellen
 a földszinén ez az első fürdő. Aztán nyugalmas, kedélyes[;] öltöz-
 25 ködni, mutatni, szerepelni ott nem csak nem kell, de nem is
 lehet; azonban az őszinte jó társaság sem hiányzik. Ott pedig
 édes jó barátom mind Arany született Ercsey Juliánna asszony,
 mind Tompa született Soldos Emilia asszony az ő kedves csomo-
 táikkal [Igy!] élnek szépen a traktérból a magok erszényéből;
 30 mi csak olykor olykor rándulunk hozzájok ingyen kosztra,
 szemecskélni, poharazni, pipálgatni. Igazán mondom: a fürdő-
 ben töltendik asszonyaink egészen, gyermekeink részben az
 időt, magunk is kirándulásokat teendünk. Igy ha a világnak
 olyan nagy gondja volna is ránk mint a minő kicsiny van: fel-
 35 se tűnnék a mi dolgunk senkinek. A kérdés azért így áll: Men-
 tek-e Szalontára vagy máshova? ha igen: menjetek isten híré-
 vel! ha nem: minden esetre jöjtek hozzánk! Tudom igen jól

hogy szegények vagytok velünk együtt, pénz nincs sem itt sem ott; de azt is mindketten tudjuk már, hogy a kirándulás Kőrös-től Hanvaig nem kerül olyan igen sokba. Én is te is irjunk addig néhány verset (komolyan beszélek), tegyük össze a dijt, isten engem kijövének belőle! Mi mindenesetre elmentünk volna Kőrösre, de Géza még gyenge olyan hosszú utra, vagy ha nem is: feleségemnek lábfájása, fülzugása miatt fürdőben kell tölteni a nyár jó részét.

Aztán édes Jánoskám! a milly őszinte sajnálattal olvastam ismét szorongató bajaidat, változásaidat, s a milly nagy lelki örömmel ohajtanám teljes egésségedet: épen olly nagy vágyam téged is Hajnácskőben látni, hogy próbáld meg vizét; ki tudja: hátha használ, mert Aranyérben is hatalmas, pedig neked Aranyered van, az bizonyos, mintha engem irnál le bajod rajzolásán, engem néhány évvel ezelőtt. Ezt a dolgot immáron berekesztem; fontoljátok meg; mi nem beszélünk politikából azt tudhatjátok.

Szemere Miklóstól nem bírok levelet csikarni, bizonyosan megújult baja; igen igen, sajnálom.

Kovácsot ösmerem, jól ösmerem; lasztóczi rektor volt; 10—12 éve, hogy nem hallottam róla semmit, a mit most hallok sem sok, sőt rosszabb a semminél.

Czelder már én belőlem kifáradt, most te következel; sajnálom ezt a boldogtalan embert!

De azon igen örülök hogy Mentovics nyert; igen hátranyomta ezt a fiút az új (a legújabb) óriás irodalom, sőt Lévai is igen rosszul bánt vele egykor. Vallyon te János, nem hiszi-e azt a közönség, hogy mi is mindig pályázunk, de sohsem nyerünk? Furcsa volna! én a turi papságot sem fogadom el; nem is híttak meg.

Valamint a Kölcsey-emlék felállítására sem mentem, bár felszólítva voltam; az én lelkem is fáradt, testem elég kövér ugyan, de épen azért ez is fáradt; erszényem a legfáradtabb. Aztán internirozva is vagyok; elmegyek ugyan én akárhova, mint tapasztaltad, de *szerepelni* mégsem lehet.

Épen most olvasom, hogy Verseid megjelentek. Hála istennek! tehát a censura semmiben sem akadt meg. Én is — hallatlan! — gyűjtöttem rá 3 praenumberant, de már a terminus elmula; ime itt van a 6 pengő forint, közbenjárásod által eszközöld, hogy Heck[enast] küldjön ide nekem 3 példányt a Pest-Kassai gyorskocsin, a császárin t.i., *Tornallján* lévén a végstatió. — Ime én is küldök a Virágregékből, de nem neked, hanem Julcsa leányodnak; te azonban ezen ne botránykozzál meg,

hiszen *virág* vagy te magad is! persze én is elvárom a Versek-
ket. —

Tóth Mihály nem hiszem hogy elfogadhassa a Kun szent
miklósi papságot; a Pákh apja az öreg superintendens van épen
85 ezen állapotban itt, három helyre is meghívták, de sehova se
mehet.

A *bucsu czédulát* köszönöm, sőt azt is megbocsátom hogy
hozzám „*járultál e mérénynyel*”; igen olyan vers versnek, mint
az én rókám rókának.

90 Kedves komámasszony eddig bizonyosan vette feleségem
levelét, így mentetgetni *nem-irásaért* már idő után lenne. Mondd
meg kedves komámasszonynak, hogy már én igen jó, szelid
ember vagyok, csak akkor csinálok még néha egy kis ribilliót,
ha ilyen hosszú vágott laska van a levesben; [Ide apró, görbe
95 vonalakból álló gombolyagot (laska-halmazt)rajzolt.] de a *tar-*
honyát annál inkább szeretném, csak volna a ki csináljon!

Te pedig édes Laczikám! kövess el mindent apád anyád
körül, (remélem Julcsa is egy értelemben lesz veled ebben, mi
különben ritkán történik) hogy eljőjeteK; ha meglátlak, köszönni
se hagylak mindjárt a csombókra tanítlak meg!

100 Mindnyájotokat végre mindnyájan szívünkéből, lelkünkéből
ölelünk, csókolunk, várunk . . . isten áldjon meg

igaz jó barátod
Miska

105 U.i. A pénzt más uton küldtem fel Heckenastnak.

302.

ARANY — CSENGERY ANTALNAK

[Elveszett]

[Nagykőrös, 1856. május 28. kb.]

[Jölesett neki, hogy barátja felesége is úgy megértette. A Hölgyfu-
tár bírálója az ilyesmit nők részéről lehetetlennek tartja.]

803.

EMŐDY DÁNIEL — ARANYNAK

[Elveszett]

[Pest, 1856. június eleje]

[*Magyar Néplap* c. politikai, ismeretterjesztő és szépirodalmi képes újság indul június 15-én. Szabó Alajos szerkeszti s ő, Emődy a politikai rovat vezetője. A szerkesztőség nevében kéri Arany közreműködését.]

804.

CSENGERY ANTAL — ARANYNAK

[Elveszett]

[Pest, 1856. június II. után.]

[Fiuk született. Felesége kérését is tolmácsolja: fogadja el a keresztapaságot. Fiukat Lórándnak szeretnék nevezni. Úgy tudja, magyar név.

AJ. büszke lehet a verseire: Greguss magasztaló méltatására s arra is, hogy költeményei olvasóira, így az ő feleségére is mélyen hatnak. — Végül üzen a „krónikásoknak”: Szilágyinak és Szabó Károlynak.]

805.

ARANY — FÖRDŐS LAJOSNAK

[AJ. kk. XIII. k.]

[Nagykőrös, 1856. június 16.]

[A kecskeméti gimnáziumban felajánlott igazgató-tanári állást nem fogadhatja el.]

[Címzés:]

Tisztelendő tudós Fördös Lajos urnak, a kecskeméti ref. egyház érdemes lelkészének, megkülönböztetett tisztelettel

Kecskeméten.

Geszt 21/6 1856.

Édes Janim !

Kinek panaszkodjék másnak a sebhedt szív, mint annak a ki őt megérti, s fájdalmait vele együtt érzi. Ti mind a négyen szerettétek azt, kit mi ma délután 4 órakor örökre elvesztettünk; mert Domokos nincs többé az élők között. Hétfőn estve óta nem költ fel; én már szerdán reggel borzasztó szenvedések közt találtam, — már csak ritkán eszmélt-, széke és vizellete többnyire alá ment; a mit pedig ma reggeli 2 órától estveli 4-ig szenvedett az kibeszélhetetlen, pedig ma többet eszmélt, mint máskor. Először is nekem mondá, hogy hajoljak hozzá, s keblire ölelve vett tőlem egy hosszas búcsút; azután anyjával tevő ezt, nehéz könnyecskéket húllatva nagy szeméből; apjával, Lajossal és Nánival talán nem vólt már ereje ezt tenni, de körülte állottak ezek is. E napot soha el nem feledem. — Kálmánt csak hólnap estvére várjuk Pestről, s László nejével együtt Parádon van. — Hallom, hogy haza érkezte óta is akart valami költeményt írni; de az alkalmasint nem sikerült, mert könyvében most is az az utolsó, mellyet te már Pesten láttál, s mellyet ide írok, hogy ha jónak látod, küld meg a Vasárnapi Ujságba és a Pesti Naplóba. Ezt még a Niluson írta.

63. *Felajdulás (:Febr. 29. 1856:)*¹

Árnyéka ifjú napjaimnak,
Dúlt éjjelim kísértete,
Sáppadt betegség! meg nem ingat
25 Jajom? sírig kísérsz-e te?

Mint márvány hölgy kit víg szeszéllyel
Az ifjú eljegyzett vala,
Híve közt s közte minden éjjel
Lőn a kéjnek válaszfala

30 Te is, nyújtnam[!] ki én epedve
Bár milly öröme is karom
Ott termessz, és fagyos öledbe
Vet egy kegyetlen hatalom.

¹ A. J. kritikáját e versről nem ismerjük.

35 Elhagytam mindent, hont, családot,
Kit szerettem, s ki szeretett,
Nem mondva, hogy ki menni látott,
Láthat-e szinte jönni meg.

Kerestem a nap tűz sugarat
Dél és keletnek fővenyén
40 Fizetve érte bűnak drága árát
Erte [Érte], elhagyott jövevény.

Az *épek* között beteg voltam,
A *betegek* közt idegen
Támaszért bár hova fordúltam,
45 Elfordúlt minden hidegen.

Egy szép vidék, vagy óriás rom
— Igaz — sokszor gyönyört adott
Lelkemnek; s testi rósdám; kínom
Felől álomba ringatott.

50 Rövid álmom, mellyből imetten
Csak kőnek láttam a követ
S a legszebb helyen is könyeztem
Hogy benne senki sem szeret.

Már most megtérek; — szárnyak nőnek
55 Lábomra, alig várhatok,
Lassú forgásán az időnek
Megnyúgodni alig tudok.

De 's[zs]arnokom is megtér velem
S a viszontlátás örömén
60 Feltámad — már előre félelem —
Mint vészfelhő nyár közepén.

De jó! Kínozz undok penész te!
Lelkem rajtad győzelmet ül
65 Otthonn; csak ne legyek elűzve,
Ne legyek többé egyedül.

Most már inkább megérti azt a közönség; — kezébe adhatod a magyarázatot. Szegény ifjú! ő telyes harmadfél évig szenvedett.

Isten óvjon benneteket illy csapástól. Kedves nődet,
gyerrekeidet, s magadat öelve maradok

barátod
Kovács János.

A Szilágyi úr levelét vettem, de erről majd máskor.

807.

ARANY — CSENGERY ANTALNAK

Kőrös, jun. 23. 1856.

Ne vedd mellőzésnek, kedves barátom, hogy becses leve-
ledre valamivel később válaszolok. Egy párszor már belefogtam
s mindig kivertek belőle, most harmadszor kezdek hozzá, s remé-
lem, be is végezhetem.

⁵ Kedves fiatok születését örömmel értettem meg, s büszke
vagyok a keresztatyaságra; szeretett nődnek bizalmát legszive-
sebb köszönettel fogadtam el. Remélem, hogy kedves „komám-
asszony” leszámítva a leszámítandókat, friss egészségnek ör-
vend, s keresztfiam a németet épen úgy „sapperment!” kiáltásra
¹⁰ fogja egykor fakasztani, mint bátyja. Isten tartsa meg s növelje
derék szülei örömére! A *Loránt* nevet én is magyarnak tudom,
használtam is egy episodban valahol.

Büszke lehetnék verseimre, nem a G[reguss] magasztalá-
siért, hanem a hatásért, melyet egy anyai gyöngéd kedélyre
¹⁵ tőnek. Az én lyrám — magam is úgy érzem — oly zordon! nincs
abban az ifjuság heve, a leglyraibb érzemény — a szerelem,
hiányzik abból. Azért természetesnek tartom, ha ifjú és női
kedélyekre alig hat, — s nem akadok fel a Hölgyfutár bírálatán,
mely azt mondja, hogy verseim olvasásához „igen-igen józan
²⁰ elme, a lehetségig hígadt kedély kívántatik.” De ki tehet róla!
nem akarok több érzelmet fejezni ki, mint van, s fő gondom az,
hogy épen annyit, se többet se kevesebbet, fejezzek ki. Óvako-
dom oly fokától a lelkesedésnek, hogy ne tudjam, mit beszéllek
és miért.

²⁵ Egyébiránt Greguss „magyarázata” — mint ő nevezi —
szerintem egészen más kifogás alá esik, mint te véled. Az nem
csupán méltánylás, az magasztalás. A körülmények, bárminők
legyenek is — soha sem jogosítják fel az ítéset, hogy eltérjen a
szigorú igazságtól. Én azt hiszem, így is többet adott, mint

30 érdemlem. Ezt pedig nem szerénykedésből — mondom, mert jófor-
 man ismerem a helyet, mit hazai költőink — közt elfoglalom. Tu-
 dom, hogy számosan meghaladnak geniuszra nézve — Zrinyitől
 Petőfiig — ; csaknem mindnyájan természeti könnyűség s ter-
 35 én érdemem ama — félig sükerült — törekvés: formát és tár-
 gyat öszhangzásba hozni — egészet alkotni. E tekintetben tu-
 dom hogy áll régibb költészetünk — tudom, hogy én itt még a
 kezdők, úttörők közt állok. Ezt G[reguss] is kiemelte, de úgy,
 mintha már én elértem volna a netovábbat, s mintha ez út,
 40 melyre léptem, egészen sajátom volna. Oh nem! Minél jobban
 tárgult látköröm, minél több műremekkel ismerkedem meg, a
 világirodalomban: annál jobban meggyőződtem, mi hiányzik a
 mi költészetünkben. — Forma — nem a jarnbus és trochaeus —
 hanem ama benső forma, mely a tárggyal csaknem azonos.
 45 Érezni kezdtem, mi az, a miben a mesterek — Homéértől Béran-
 gerig — *egyeznek*: bár külsőleg — kor — nemzetiségi stb. —
 viszonyok szerint oly különbözők. Ezt a *vazlamit* megfogni, ma-
 gyar viszonyaink közt reproducálni, vala törekvésem, s hogy
 nem egészen jártam tévúton, mutatja a legilletékesb tekintélyek
 50 egyhangú elismerése. De hányszor maradtam előképem megett!
 hányszor adtam töredéket az öszhangzó egész helyett! Azt csak
 én tudom s érzem.

Hogy Greguss a balladai műszabályokat *csak* az én balla-
 dáimról vonta volna el: azt se mondhatnánk. E balladák legfő-
 55 lebb csak *magyarban* ujak, de én a formát nem teremtém, csak
 átültetém magyar földbe; sőt tulajdonkép ezt se én tevém: a
 magyar népköltészet már birt balladákkal, melyek amaz ész-
 kiakkal meglepő hasonlatot mutatnak. „Megöltek egy legényt”
 — [„]Fehér László” már mintául szolgálta. Greguss széles
 60 olvasottsággal bír a külföldi ballada-irodalomban is, s teljes jog-
 gal alkalmazhatja rám az *onnan* elvont szabályokat. Csupán
 legutolsó közleménye indított mosolygásra, hogyan erőlködik
 az Egri leány III. szakaszát sapphó-mértékre huzni. Való, hogy
 van némi hasonlat: de én előttem — alengyel tánczot írván le;
 65 pl.

u u - u - ü u - u u -
 Magyar és / lengyel // deli tánczra / lendül

amaz ismeretes lengyel dallam lebegett:

- u u - u u - u - -
 [„]Busul / a lengyel / hona álla / potján” —

a nélkül, hogy a positióra szorosán ügyeltem volna. Azért majd
70 így scandálom:

— ˘ ˘ ˘ — — ˘ ˘ — ˘ — —
Rozgonyi / püspök // palotája / nyitva
Négy sor ab / — lakkal // kivilágo / — sítva —

majd meg így:

˘ ˘ — ˘ — — // — ˘ — — ˘
Magyar ott / a lengyelt // szívesen / látja

75 Uj is- / merőse // régi jó ba / rátja.

Azt tudom, hogy a mondott lengyel dallam szerint végig énekelhető.

De elég is legyen már *magamról*. Gyulai oly derék ember, hogy nekem még egy sort se írt, mióta kint van. Gyermekeimről
80 megemlékezett, küldött holmi csecsebecsét: de nekem egy jótát se írt. A krónikásoknak megmondtam izenetedet köszöntének.

Egészségem tűrhető: de a múzsa egyre hallgat. Valami tompultság jó reám, mihelyt a húrt feszíteni akarom. A márienbadit orvosom nem javallja s én nem merem ellenére megkísér-
85 teni.

Élj boldogúl, kedves barátom, s fogadd kedves nőddel s a tieiddel együtt megszívesb üdvözlésemet!

igaz barátod
Arany János

90 U.i. Egyetlen versem van kész: bizonyos pattogó dactylusok, melyeket a Nép Könyvébe azért nem adok, mert nem a népkönyv közönségének valók. A „Pesti Naplóba” szántam, hová ez évben még semmit se küldöttem. Köszöntsd nevében: B. Kemény Zs. urat és add át e verset.

808.

ARANY — KOVÁCS JÁNOSNAK

Nagy-Kőrös, jun. 25. 1856.

Kedves barátom!

Leveled kimondhatlan fájdalommal lepett meg mindnyájunkat. Ó tehát nincs többé! Elszakadt a remény utolsó szála is, melylyel még oly jól esett magunkat ámitani. Én el valék

⁵ készülve rá, láttam a damoclesi kardot, de ily hamar! azt mégsem gondoltam. Mintha csak azért élt volna eddig, hogy övéit megláthassa, szerettei közt múlhasson ki s a családi sirbolt nyugossza korán elhervadt tetemeit. Szegény fiú! . . .

Nem merem ezúttal a szülék nagy bánatát vigaszommal
¹⁰ érdekleni — rád bizom, édes jó emberem, hogy alkalmas időben, mikor jönak látod, fejezd ki előttük részvéteimet. Mondd, hogy a hosszú életre méltóért itt is keserű könyek fakadtak. Isten enyhítse az övéket!

A megküldött költeménnyel majd meglátom, mit teszek.
¹⁵ De nem lenne-e jó gyűjteményéből egy füzetkét válogatni s azt sirjára tenni mintegy engesztelő áldozatúl . . .

animam . .

His saltem accumularem donis, et fungar inani
Munere?

²⁰ De nálam kevés verse van meg.
Isten veled barátom, máskor többet

Arany János

809.

ARANY — TOMPA MIHÁLYNAK

Nagy-Kőrös, Jun. 25. 1856.

Hosszú idő az, édes barátom, mely közelebbi válaszdóta elfolyt s én mindig készültem írni, de mindig a készületnél maradtam. Most a „kis bíró” annyira korbácsol, hogy tovább nincs mód ellentállanom ázsiai indolentiámmal.

⁵ Az első, mit irhatok, szomorú: a geszti kis poéta — ki egy időben téged is érdekelt — nincs többé. Ma kapok levelet volt nevelőjétől. Ők a telet Afrikában és visszaútaazva Ázsia partjain töltötték, majus végén érkeztek haza. Junius elején még Pesten voltak, akkor én is felrándultam, hogy láthassam,
¹⁰ — onnan Gesztre mentek, a fiú ágyba esett és 21-én meghalt. 18 éves volt még — sajnálom, igen sajnálom: ha nem egy jeles író, költő, de mindenesetre irodalom kedvelő főúr veszett el benne.

Tehát végre csakugyan az új házban laktok! Légyen te kőfalaidban csendesség, békesség, öröm és boldogság! Elhiszem
¹⁵ pedig, hogy az a ház igen alkalmas lenne elfogadásunkra: de, édes barátom, beszéljünk komolyan. Azt csak nem gondold, hogy én serio tettem ama kifogást, hogy mit mondana a világ,

ha nyakatokra mennénk. S te komolyan vísz e tréfás argumen-
tum ellen. Hát bánnám én, S. J. né asszony ha a nyelvét ölténé is
20 ki! Mit tartoznék az énrám, ki vele soha az életben nem érintkez-
tem? Vagy bánnám én, akármit mondana Péter vagy Pál? De
nem az van ez alatt, édes Miskám, csak nem akartam a dologról
komolyan beszélni. Te magad is elismerheted, hogy, bár együtt
lennünk halálíg jól esnék, — *látogatásnak* az a két hónap elég
25 volt, s indiscretio lenne ismételni, legalább míg ti is vissza nem
adjátok. Szalontán már 4 év óta nem voltunk, s hogy most sem
megyünk, annak is ilyenforma oka van. A szives unszolás, <a ti>
részetekről, áldott jó lelketekre mutat: a mi részünkről, illik
vissza nem élnünk barátságokkal. Azért hát csak itthon mara-
30 dunk — legfelebb rövid kirándulást teszünk Pestre, vagy vala-
hova.

A dolog, szerelmes papom, így áll: nyugodjál meg benne,
s azért ne vádolj bennünket hidegséggel. Ki tehet róla, hogy a
múlt évi kirándulás örömeit — részben — megzavarta a czudar
35 körülmény? De hisz azért mulattunk mi, örültünk mi eleget.
Most is, ha jó órát akarunk szerezni magunknak, csak a Hanvai
kirándulást hozzuk elő, veletek múlatunk. Az emlékezetből ha-
mar eltűnik az, a mi tán keserű volt — az *édes* megmarad s ez
áldás az emberi nem<zet>re. Cholera stb. eszünkbe se jut: de a
40 kedves visszaemlékezés gyakran fűszerezi sivatag jelenünket.

Kedves jó komám asszony szenvedéseit szívünkéből sajnál-
juk: adja az ég, hogy használjon a hajnácskói víz. Aranys is
fájlalja lábát — kivált ha sokat talpal: a mit nem igen kerülhet
el. Az én bajom alább hagyott, de nem mult el, nem is fog talán
45 soha. Örömet elhinném, hogy *csak* aranyér: de e nyavalyának
szokott jelenségeit nem tapasztalom: ellenben sok jel oda mutat,
hogy idegek elgyöngülése a baj. Minden, kissé feszített vagy
folytonos munka (sokszor a puszta olvasás is) eltompít — néha
izgatott néha szerfelett lehangolt állapotba hoz. Éjjel, az elszu-
nyadás perczében, egy-egy fájdalmas nyilallás testem alrészén
50 mely alulról fölfelé tart, riaszt föl — egy perczre zsibbadok, he-
vülök, aztán vége. Orvosom, nem mondja, mi bajom, tudja-e?
nem tudom.

A napokban Kecskemétre hívtak tanárnak, mégpedig
55 *directornak* egyenesen, 900 ft fizetéssel. De nem volt miért elfo-
gadnom. Az ottani főgymnasium még a szülemlés kinjai közt
vajudik, lesz-e? nem lesz-e? az is kérdés. Aztán meg a mostani
<k[örülmények]> viszonyok közt inkább szeretek közlegény
lenni mint — káplár: az a *directus* directorság nem gyomromnak
60 való[.] Ha már e kenyeret kell ennem: Kőrösön ép oly jó, ha nem

jobb, mint akárhol. Itt legalább egy stációval közelebb vagyunk egymáshoz.

Szilágyi S. épen most bukkant be hozzám és hajt a szőlőbe — nem a magáéba persze, — hol valami tivornyát akar adni; 65 pedig czudar hideg idő van a forróság után. De én már csak bevégeztem leveletem, őt pedig elkergetem — mert úgy szoktam vele bánni, mint *te*, a T[omori] multságán. Mentovics Erdélyből vár meghívást a m.vásárhelyi gymnasiumba — ha ez is elmegy, nem sokat ér a collegatus. Csak én veszek itt Nagy Kőrösön — 70 örökösön!

Kaptad-e küldeményemet? a *versek* voltak és a kézirat, mit rám bízta! — azért mondom meg, hogy ha netalán nem vettek volna, tudhasd. Tornallya felé utasítottam. Azok az emberek ugyancsak tele szájjal fúják a trombitát s két ököllel ütik 75 a nagy dobot. Ha nem ismernél, azt mondhatnád, hogy czimboráskodom velök, de így elhiszed nekem, hogy Gregusst egyszer láttam életemben, akkor se beszéltem vele, csak szőke bajszára emlékszem. Hisz ez mind jó! de miért mellőznek más, vagy miért gázolnak keresztül olyanokon, kik méltánylást érdemlenének! Kazinczy szokta volt mondani, hogy a temjénfüst is *fojtós*: te értesz engem. Szerencse, hogy ismerem azt, mi az enyém, s tisztába vagyok a felől, — hogy a világ minden dicsérete sem képes verseimnek egy hajszálnyival több belbecset adni, (mint nem levonni a kritika másokéból) mennyi azokban 85 valósággal léteznek. Kísérlet egyben s másban ennyi az egész.

No hiszen a kecskére bízod a káposztát <, >: Laczira és Julcsára, hogy a hanvai expeditiót sürgessék! Laczi a csombók érdeke nélkül is vágyik, Julcsa pedig, no! — Irtam-e már, hogy e delnő mily koszorúkat aratott a kőrösi műkedvelők színpadán? Dehogy irtam! pedig valami az! Kisfaludy „Csalódás-ait” adták elő — nagyok, nem gyermekek — rendes színpadon, belépti díj mellett, jótékony célra. Juliska a vén kisasszonyt Luczát személyesíté s csakúgy bukdácsolt a koszorúban. Pedig 95 bizony — daczára a kivül belől sarkas, 4 újnyi magas topánnak — kicsiny volt ő! Hanem jól játszott, — úgy sikoltott mint az áspis kigyó. Nem hiába mondta ez 8 éves korában: anyám, én színésznő leszek. De most lakol ám a művészi szenvedélyért, pár hét óta ingeket kell varmia nekem, s ez úgy hiszem, sokkal 100 nekivalóbb foglalkozás, mint a másik.

A laskaleves rajzát nagyon jól etaláltad — nem hiába hogy e nemére a szakállgyalázó ételnek rá se szoktál nézni. Tarhonyát itt is lehetne csinálni, ha volna miből.

105 Julcsa csókolja kezedet a virágregékért, Laczi duzzog,
hogy neki mégcsak a csombókot se küldted el.

Példányaidról az én verseimre, miután *utóírás*ba azt je-
gyezted a levél *elejére*, hogy a pénzt felküldted Heckenastnak,
nem gondoltam, hogy szükség rendelkeznem: de hát megkap-
tad-e?

110 Sok *fűd* levelet irhattam már neked, de ilyet, mint ez, azt
hiszem egyet se, azért nem is erőlködöm, hogy ezt a kis hézagot
betöltsem, hanem, édes barátom, vedd legszívesbbbbb[!]
ölelésünket, és add át kedveseidnek kamattal.

115

hűved
Arany János

810.

ERCSEY SÁNDOR — ARANYNAK

Szalonta, június 26. 1856.

Kedves bátyám!

Tudom hogy elkéstem a szomorú ujsággal — szegény Tisza
Domokos halála megírásával, mert mint hallottam, ezt bátyám-
nak Kovács János azonnal megírta; de az ilyes dolgokkal szán-
5 dékosan is szeretek késni, kivált oly ember irányában, kiről
tudom, hogy az elhalttal, mint bátyám is Domokossal, szoros
viszonyban vala. Engem e derék becsületes fiú létele csak any-
nyiban érdekelt, mennyiben benne egy — a szó nem mindennapi
értelmében — szép reményü fiatal embert láttam — mindamel-
10 lett az idegenek között nem sokan sajnálták és sajnálják őt
oly őszintén, mint én. — Még csak annyit tehát e gyászos ujság-
hoz, hogy a temetés a lehető legegyszerűbben ment véghez;
úgyannyira: hogy miután Kovácsnak Mezeyhez küldött levelé-
ből megértettük, miszerint a gyászünnepélyt egészen családi
15 körben kívánják megülni, mi is elmaradtunk. Azonban ennek
dacára is, mint mondják, meglehetősen számmal valának ott. A
grófné csak tudja a csapást türni; de Tisza, ki az utolsó időkben
különben is csodálatra méltólag összeesett, aligha rövid időn
utána nem megy Domokosnak.

20 Mostanában a hátrányban lévő házbér, június elsőjéig, —
leszámítva a leszámítandókat, — 40 — és néhány pforintban
hozzám lefizettetett. Ezt, az idei adó levonásával szándékozám
is elküldeni; de megint csak jobbnak láttam a fiókban pihenni
hagyni, úgy gondolkozván és erősen híven- és remélvén: hogy

25 úgyis rövid időn eljönnek már valahára bátyámék, és akkor majd átszámolom.

Az öreg Jámboréknál hevert és onnan a tél végén elhozott búzát is jónak láttam eladni; de a közül csak egy köblöt tudtam 16. vntért *késpénzért* eladni; a többit pedig, a magam 30 *nyereségre* vásárolt búzájával együtt (:miután hiában currentáltattam és doboltattam:) holmi desperált szegény embereknek Sz. Mihály napig való hitelben adám el. Azonban nem is ütött ki épen 6. köbölre mint mondák volt Jámborék, hanem csak 5 1/2 köböl és 1/2 véka lett az. Hogy ezen búzát, mint szintén a 35 magamét is akkor adtam el (:majus végén:) mikor eladtam, ez is a mi nagy szerencsénkhez tartozik. Ha még várok 3—4 hetet, 3—4 vnttal fentebb drágábban adhatom el köblét. —

Az idén is hasonló szűk esztendőnek nézünk itt elébe, mint a milyet a közelebb lefolyttakban eltölténk. Buza nagyon 40 kevés lesz, széna úgyszólván semmi sem lett; egyedül a tengeri mutatkozik, imigy-amúgy; de azt is megpaskolta már egy párszor a jég. No de hiszen a ki az égi madarakat tartja, rólunk szalontaiakról felejtkezik el.

Máskülönben magában Szalonta városában semmi különös újság; a mi kitetszik levelemnek fentebbi tartalmából, melyet, ha jól emlékezem búzával és tengerivel töltöttem tele.

Mi magunk türhető állapotban vagyunk. — Lina, ki mostanában néhány napot Tenkén töltött, Lajos fiával együtt gyengélkedő állapotban van. Én és a kis Vilma meglehetősen egésségben 50 vegetálunk.

Csókoljuk bátyámékat — és szörnyü epedve várjuk Szalontára jövetelőket.

Szerető öccse
Ifj. Ercsey Sándor

811.

T O M P A M I H Á L Y — A R A N Y N A K

[Hanva, 1856. július 4.]

Édes barátom!

Nagyon megörültem valóban szomorú hiren kezdődő tudósításodnak; s erősen követelem: hogy te is örülj meg jelen válszomnak; nézz meg benne minden betűt, forgasd meg előre 5 hátra, jobbra balra, mert ez a levél az, melyet én csak egy kicsibe mult, hogy neked *soha* meg nem írok. T. i. bolondságból majd meghaltam. Junius 17-én anginám támadt, rögtön tizenegy

pióczát vettünk rá s minden párgolást, füstölést, gurgulázást
elkövettünk vele, de mind hasztalan. Ez keddi napon volt, az
10 azt követő szerdán, csütörtökön, pénteken és szombaton vasár-
nap reggelig nem ettem, nem ittam, nem aludtam. Akkor t i.
vasárnap éjjel a homeopathiához folyamodtam s reggelre tul-
lettem az életveszélyen. Torkom baloldalát foglalta különösen el,
ha a jobb oldalra is oly mértékben átjön s lélekző műszeremet
15 tökéletesen bezárja: okvetlen megkell halnom, az orvos véle-
ménye szerint is, de éreztem ezt magam is. Ha nem volnának,
kikért élnem és kinlódnom kell a világon, s egy két jó ember s
barát is nem akadna, kiktől rosziul esnék elszakadni: bizony,
bizony nyugodt lélekkel behunyni bírnám akár még ma szemei-
20 met; de gyalázatosan, egészséges testtel *megfulni* sokkal kino-
sabban mint a kit felakasztanak, s elveszni gonoszúl: *még akkor*
sem akarnék. Azóta semmi bajom testikép, de kedélyem meg-
romlott; lelkemnek mindkét oldalon anginája van; melly oly
nehézre teszi neki a lélekzést. Undorodom az élettől, haragszom
25 mindenkire; másra, magamra.

Tehát szegény geszti poéta csakugyan megholt? Én nem
láttam soha személyesen, csupán *tűkőrből* mint az irás mondja, s
általad ösmertem, de mindenesetre szívemből sajnálom; annyi-
val inkább mert két szomorú példa épen ilyen csak mostanában
30 történt nálunk, 22, 23 éves fiúk mell-bajban veszték el; de
olyan remek fiúk, hogy valóságos veszteség az emberiségre
nézve. Nem tarthatta hát meg az afrikai lég sem szegényt? s
még némi nyomorú szerencse: hogy ott nem halt el.

Jól van édes barátom! ha nem jöttök: hát maradjatok
35 otthon; én többet nem mondhatok! Sehova se mentek, Szalon-
tára nem mentek; de azért ide se jöjtek, mert az indiscretio
lenne. Persze az! attól nem félsz: hogy a *világ* megítél, nem is
gondolsz vele mit sem; tehát *köztetek* és *köztünk* van az ok: miért
nem jöttök. Hiába indiscretio! ez pedig nagy szó.

Miután pedig itthon senki sem maradhat velem: megen-
geded hogy veled is veszekszem egy kicsit, mint a fenebbi
sorokban már tevém is, s hogy beléd akadok e pontban melly
igy kezdődik: *az emlékezetből* sat én ezt így tapasztaltam mindig:
az emlékezetből hamar eltűnik az, a mi *tán* édes volt, s a keserű
45 megmarad. (Hogy aztán áldás-e ez vagy átok az emberi nem-
zetre: azt nem vitatom.)

Örülök hogy bajod enyhül, majd csak elmarad csendesen,
ezzel biztatom én a feleségemet is; azzal biztatom: hogy ha
vénül, baja enyhülni fog, s szinte ohajtom — a mi különben
50 természetelleni — hogy csak vénülne hát mentül-elébb. Kedves

komám asszony pedig hagyja otthon az öreget a Szilágyi Sándor
szárnyai és felelőssége alatt, s jön a gyermekekkel Gömörbe
s illetőleg Hajnácskőbe, gyógyítsák meg fájos lábaikat. De
Kecskemétre csakugyan ne menjetek; tartsanak[!] velem ki
55 azt mondom: mindenütt rosz nincs mit válogatni!

A verseket és kéziratot kaptam, igen köszönöm mindkettőt
édes Jánoskám, Heckenastal is tisztában van a dolog, minden
jól van; csak az van rosziúl: hogy névjegyves papírod még sincs
kezem közt. Tennap volt itt Palóczi, rutúl összeszidtam (erre
60 van egy kevés tehetségem) ő pedig szidta a gyárnokot és papiros
fábrikat s imé — a papír meg sincs készen. de légy nyugott!
még tovább tart.

Mi verseidet s a bírálatot illeti: ilyen dologról, tudod hogy
mi nem igen szoktunk beszélgetni. Minek is az? De most még is
65 minthogy eléhoztad: pár szót. *Verseidre* minden kétségen kívül
büszke lehetsz; az lehet az irodalom, az is; a *kiemeltetést* megér-
demled, annak *mi* kik tégedet nem csak *ösmerünk* de *szeretiünk*
is: a legöszintébben örülünk. (A *mi* alatt magamat értem s azon
másokat kik úgy éreznek mint én, s kik nem szoktak kritikát
70 írni.) De a Greguss bírálata nekem, — furcsa! bár igazat mond,
— még is *csömörletesnek* látszik; a hang a *mint* tartja azt, csömör-
letes; s azon *marhaság*, hogy *egy* emberből akar irodalmat al-
kotni, a mások *teljes* lenezésével. Emlékszem jól rá, midőn vala-
kit bántottam előtted, ezt irtad: *Egyikünk sem olly nagy hogy*
75 *egy maga legyen minden mindenekben, és senki sem olly kicsiny*
hogy használható ne lenne. Én tábornak nézem az irodalmat;
lovasság, gyalogság, tüzérség, utászok, mérnökök sat *mindenki*
a maga helyén! de ezek a *barmok* a generalis nyakába dobot
akasztanak, kezébe zászlót adnak, hátára ágyút kötnek hogy ő
80 maga legyen egy tábor. Aztán az a forçirozás, mellyel Gr[eguss]
beszél, az az igen kötése a publicum szivére annak hogy Arany
millyen költő, az boszant engem; tudja azt mindenki; ebben a
nagyon *kinálgatásban* sok ember étvágyat veszíthet. — Édes
barátom! légy lelkedben meggyőződve hogy én *barátságunkat*
85 *többre becslölöm írószkodásunknál,* s engem a mellözés *többé* nem
bánt; szinte megijednék mint az egyszeri hires szónok, ha valaki
tapsolna, megijednék: hogy nem mondtam-e valami bolondot.
S épen *barátságom* s irántad *igaz indulatom* jogosít arra, hogy
verseid bírálata felett kimondjam öszintén véleményemet. Mi
90 pedig azt a szavadat illeti: *kísérlet egyben . . . másban:* annak
ellene mondok, s kész vagyok veled rettenetesen összeveszni.
Szerencséd: hogy *ösmerlek* s tudom: hogy a mit mondasz: *öszin-*
teséggel mondd, mert különben azt hinném: hogy *értem* aka-

rod kevesbiteni magadat. Azonban halld tőlem, és hidd el: hogy
95 nincs, épen nincs ebben igazad. Csak téged az isten sokáig éltesse!

Én már az maradok a ki vagyok, mint Lisznyai nagy költő,
én kicsiny, ez a *csillagzat* dolga, ez ellen nem mehetünk; de
tudom istenem hogy az a botrány nem fog velem soha történni
a mi most legközelebb szegény Lévai Jósival történt; olvastad
100 ugy-e? bepanaszolják a Naplóban, — a mint iratik, meghatal-
mazása után — hogy *keveset adtak neki*, hogy nem praenumerál-
tak, hogy nem méltányolják! Pfuj! ez iszonyú gyengeség! Arra
a Hölgyfutár szegény Kerényi után így kezdi ebbeli tudósítását:
Holdvilág a koldus énekesnek! hisz ez barátom *kéregetés!* ezért a
105 Jósi fejét kénytelen leszek megmosni. Aztán vigasztalásul azt
mondják neki: Ime Aranynak sincs több 500 nál vagy an[n]yi
se! Minő satyra! fényesen bírálják a tárczában s ugyanott a
főlapban azt mondják: hogy ennyi s ennyi praenumeránsa
sincs! Mindezek utálatos dolgok.

110 A hölgyfutárból olvastuk Julcsa szereplését, örültünk és
tünődöttünk; nem kap-e a gyermek kedvet a szín-világhoz? tudj'
az isten! szép szó ez a művész és művészet, de még is igen közel
van ehhez: *czifra nyomorúság*. Ez azonban csak felvillant nekünk,
s reméljük az egész *gyermeki* kedvtelés s ha úgy van: szebb
115 játékkal s hasznosabbal nem tölthetné el üres idejét.

Mi megvagyunk. Géza igen vékony sápadt legényke, de te-
le elevenéssel, humorral és hunczfutsággal. Sok örömünk van
benne. Csak ti is látnátok azt. Jövő héten viszem őket Hajnács-
kőbe, magam is ott maradok pár nap. Remélem: hogy ha ne-
120 hány nap lapot nem olvasok, szép — (???) irodalmat nem látok,
előfizetesi ívet, és kalendariomi-sürgetéseket nem kapok, jó
cseviczét iszom: lelkem felfrisül egy kevéssé. Szemerétől mióta
nálá voltunk nem kaptam levelet. Beteg alkalmasint az orrára.
Isten áldjon meg benneteket ölelünk, csókolunk!

125 Hanva július 4.

barátod Miska

812.

KOVÁCS JÁNOS — ARANYNAK

Geszt 9/7. 856.

Kedves barátom!

Felejthetetlen kedves Domokosunk emlékének a mélyen
kesergő szülék az által is áldozni kívántak, hogy hátra hagyott
aprócseprő vagyonát jó barátai közt emlékül oly formán oszták

5 ki, mint ezt a megbóldogúlnak szellemével és gondolkozása módjával megegyezőnek gondolák. E szerint a szépirodalmat illető külföldi munkák kétségen kívül csak tégedet illetnek. Fogadd el azokat, s tekintsd úgy, mintha idvezült ifjú barátunk saját kezével nyújtáná által. Névsoruk itt következik:

- 10 Tissot: Leçons de littérature 1.2.
Byron's Works. Murray.
Moore's poetical works. Longman.
Marryatt's works. Lane.
Englischer Liederschatz. Elze.
- 15 The sharp of Caledonia. 1.2.3.
Joseph Andrews by Fielding.
Bleak House by Dickens. 1.2.3.4.
Études littéraires par Gustave Planche.
Harmonies par Lamartine.
- 20 La Comedia di Dante.
Tegner's Gedichte 3.
Lermontoff's poetischer Nachlass. 1.2.
Puschkin's Werke. 1.3.

Ezekből láthatod, hogy Tegnernek két első, és Puschkinnak 2-k kötetű hiányzanak; meglehet hogy még ezek is előkerülnek, ha azon ládákat felbontjuk, melyekbe a télen távollétem alatt a könyveket berakták, azon esetben majd utánna küldik a többinek; de az sem lehetetlen, hogy Domokos talán valakinek odaadta, s majd kérdeztetek iránta Gyulainál.

30 Nehány forintocskája is maradt szegény Domokosunknak; ezt sem tartották volna meg a szülék, ha 100 annyi lett volna is; hanem azon 5 p. ftot, miről én tudtam, hogy ő azt a Vörösmarty árváknak szánta, belőle kivéve és rendeltetése helyére küldve, a többit, melly két *napoleon és két körmöci arany*,
35 íme itt küldik általam kedves gyermekeid számára. Csekélység ez; de egy olly jó barátjoknak utolsó hagyományja, ki őket szívéből szeretete.

Ezeket előbb kelle vala megírnom, s a tárgyakat elküldennem; de azt hiszem, hogy a hiányzó könyvekre is rá fogok
40 akadni.

Barátom! én a múlt hetén megjártam Debrecent, s úgy látszik, hogy ott szükség is van rám, szívesen is fogadnak; meglehet ugyan, hogy most mindjárt nem alkalmazhatnak, mert még Szilágyi Pista nem fogadta ugyan el a meghívást, de tagadó
45 választ sem adott; azonban az is hihető, hogy miután már a Szigeti iskola is nyilvánossá lett, a hol ő Director, sőt a nagyobb

fizetés mellett még szállással is el van látva, tehát nem lesz kedve Debrecenbe jönni, s akkor én tüstént beállok a helyére, s átveszem a természettudományokat Osterlammtól, ki már rég óta óhajt azoktól menekülni. De azt sem bánám, sőt szeretném, ha egy pár évig még nyitás nem lenne; mert azon esetben felmennék Pestre, s ott a Muzeumi gyűjteményt felhasználva, kiadnám Magyarország Gerinceseit. Arra azonban nem visz rá a lélek, hogy ezen időközre is akár a kecskeméti akár a kőrösi iskolában tanszéket vállaljak, s már oda is azzal a szándékkal menjek, hogy minél előbb oda hagyjam őket. Már pedig inkább húz engemet a lelkem Debrecenbe, rokonim-, jó barátim és ösmerőseim közelébe; s félnék tőle, hogy a ti vidéketeken soha meg nem fakadnék; sőt sub rosa azt is bevallom, hogy mi csinálunk Kőrös ellen is, s a legelső kedvező alkalommal téged is szeretnénk hozzánk és Szalontához közelebb hozni.

A Domokos költeményjeinek összeírásával most foglalkozom, s mihelyt tisztán le lesznek írva, azokat neked egyszerre elküldöm; mert a szülék téged fognak megkérni, hogy a mellyek *mostani alakjokban* kiadhatók, azokat szedd össze nyomatás alá, — nem kereskedésbe adás, hanem a jó barátok közti kiosztás végett. Azon leveleket pedig, mellyeket tőled Domokos vissza kért, össze szedtem s a könyvek mellé pakoltam.

Kedves nődet szívesen tisztetem, s magadat és gyermekeidet ölelve maradok

barátod
Kovács János

813.

A R A N Y — C S E N G E R Y A N T A L N A K

[Nagykőrös, 1856. július 10.]

Édes barátom!

E küldeményt a Pesti Napló tárczájába szántam: talán nem lesz irodalmi *compromissio* megemlékezni a szegény fiuról, ki oly sok szép reményt sírba vitt.

5 Öllelek! csókolom a keresztfiamat — s az anyját is — ha megengeded.

NagyKőrös, Jul. 10. 1856.

igaz barátod
Arany János

10 NB előbb javítani akartam, de aztán visszaállítám az eredeti szöveget, azért a correctura.

[Pest, 1856. július 16.]

Tekintetes Arany János urnak N.Körösön

Tekintetes, mélyen tisztelt úr!

Bátorkodom mellékelve Uraságod egyik költeményének fordítását átküldeni; mutatványul többek közül.

5 A költő műveinek, kinek nemzetem figyelmes és elismerő halgatoja. Szeretettel kísértem meg fordítását. E szeretet tán legfőbb érdemem benne.

10 Ha jó akaratom által Uraságod még inkább meggyőződött, milly nagy a tisztelet és kegyelet iránta a hazában, legfőbb jutalmamat vevém.

Az ég hintse Uraságodra legjobb áldását, ez ohajtással maradok

Uraságod
Pesten, Julius 16 ikán 1856.

igaz tisztelője
Czilcz Arnold

15 U.i.

Ha netalán Uraságod valamelly észrevételt velem méltoztatnék közleni, melyet, a mennyire birom, készségesen fogadnék és követnék, lakásom: Országút 4 -d sz. alatt 1-ső emelet.

Nagy-Körös, jul. 23-án 1856.

Kedves barátom!

Nem akartam válaszolni leveledre, mielőtt a küldeményt teljesen megkaptam. Most az megtörténvén, hadd fejezzem ki méltó köszönetemet a mélyen sujtott szüléknek és neked, azon

5 gyöngéd figyelemért, hogy felejthetetlen Domokosunk e nagybecsű maradványát nekem és gyermekeimnek szánták. Ez hatóságban szól minden ékeseszólásnál, mert szívből jött, — szívre talált.

Remélem, olvastátok soraimat és D. verseit a Naplóban?
10 El kelle mondanom azt, a mit ott elmondtam, s hogy figyelmet gerjesztett, mutatja több lapoknak meleg hivatkozása rá. A vasárnapi ujságba most küldted a verseket vagy tán már régebben s még a boldogult által küldettek be? én az utolsót gondolám. — Félek, hogy *megemlékezésemet* a szülők s érdeklettek nem
15 találták eléggé melegnek. De ne feledjük, hogy a közönséghez kellett szólnom, mely Domokost még alig ismerte, s a *páthosz*, mely hatott volna ismerőire, a nem ismerő nagy közönségre nézve elveszendett, <volna>, mig e rövid ismertetés, a méltánylása Domokosnak, *mint költőnek*, köz érdekléssel bírván, közhatást
20 idézett elő. A rokoni, baráti fájdalom mély és igaz, de mint olyan, a nagy közönségre nem tartozik.

A 4 aranyt már előbb, a könyveket is Fördös által, Kecskemétről megkaptam hiány nélkül. Puskin 2-dik kötete, — épen a mesterműve — hiányzik: ennek hollétét szeretném kipuhatolni
25 és megkapni; akkor complét lenne a Domokos utáni szomorú de így is kedves örökség; mert Tegnér 1. és 2. kötete épen nálam van, maga adta át olvasni szegény jó fiú, s ezen kívül még egy könyve: *Edda*, melyet e szerint, mint külföldi szépirodalomhoz tartozót, meg is tarthatok? Csak Puskin tehát csonka. Meglehet,
30 Gyulai kérte el, mert tudom, hogy olvasgatta Puskind: a Domokosét-e vagy másét? azt nem tudom.

A kőrösiek igen sajnálják, hogy meg nem nyertek tanáru; sőt még most se tettek le a reményről: *hivatalos* feleletedet várják. Én tudattam velek, a mit nekem irtál, de azt nem tartják
35 válasznak hivatalos iratukra. Az etiquette azt kívánja hogy hivatalosan is felelj nekik. Különben én nem nagy buzgalmat fejtettem ki, hogy ide hozzalak, hol magam se igen szeretek élni. De a Debreczeni kenyeret sem óhajtom; mig tanárkodnom kell, addig itt maradok, ha valahogy letehetem, akkor Szalon-
40 tára vágyok:

Érettségi vizsgánk — az írásbeli már megvolt, a szóbeli pénteken kezdődik, e hóban minden iskolai dolognak vége. Az után mit csinálók? magam se tudom; valószínű, hogy itt maradok s unatkozom.

45 Add át a méltóságos s nagyságos uraknak legmélyebb tiszteletemet, s a mgos grófnénak kézcsokomat; magad pedig fogadd legszivesb baráti ölelésemet. Családom is üdvözl, — gyermekeim csókolják a mgos grófné kezét kegyes megemlékezé-
50 zéért. Isten veled,

barátod
Arany János.

T O M P A M I H Á L Y — A R A N Y N A K

[Hanva, 1856. július 27.]

Kedves Jánoskám!

Végre valahára itt vagyunk a névjegy papírral! a milyen olyan, fogadd szívesen; kisebb alakút is rendelt meg Ábris, de az értelmetlen fabricans ilyen nagyot csinált. Sebj! vágd el
 5 kétfelé! Ezuttal keveset irok, mert nincs idő; vasárnap reggel van, nekem még templomba kell iparkodni Csizbe; onnan egyenesen Hajnácskőbe, hol feleségem és Géza már másfél hete vannak. Mindig emlegeti Emmi a kedves komámasszonyt, hogy
 10 beh! jó volna most itt! így meg így, úgy s meg úgy! de én azt mondom: már sohse beszélj! (ez az utóbbi betű nem y, hanem j) ha nem jönnek! Ábris is itt van jelenleg, de még alszik; ő is akar valamit írni; megpróbálni akarjuk a papírt; valljon nem iszik-e? (mint a gazdája) Én már jobbacskán vagyok, kedélyem is valamit javult; öllelek, csokollak tiszta szivemből benneteket!
 15 Hanva, július 27. 1856

igaz barátod
 Tompa Mihály

U.i. Minden módon próbálgatom papirodát, kis betűvel, nagy betűvel; csak jó lesz tán.

P A L Ó C Z Y Á B R A H Á M — A R A N Y N A K

Hanva Jul: 27. 856.

Kedves Jánoskám!

Hogy a te emberségedből teljen ki minden, — ime én is a te saját levél papirodra irok, — hogy megpróbáljam minőt rendeltem számodra; s nem azért hogy felpanaszoljam de elég ólcsónak találok a mellett hogy 3 fertály évig jártam és járattam
 5 utánna. — No de el is tart már egy év tizedig. —

E nyáron minden áron szerettünk volna meg lepni benneteket Miskával, de sehogy sem lehetett ki módolnunk a sort; utoljára is abban állapodtunk meg hogy „majd másszor” és ha
 10 Isten úgy akarja mint én s ha élek st: ennek nem is lessz szabad csak abba maradni. —

Miólta tőletek elváltam édes Jánoskám azólta rajtam is
megnehezültek a sors csapásai, — csakhamar eltávoztatok után
elvesztvén szeretett jó anyámat s egyetlen 20 éves fi testvére-
15 met. — Illyen az élet. Különben pedig aldjön meg a jó Isten
édes Jánoskám, csókold meg helyettem kedves jó nőd kezeit, s
öleld meg kicsinyeidet, kikre édesen vissza emlékezni soha meg
nem szünend

20

tisztelő barátod
Palóczy Abris

818.

CZELDER MÁRTON — ARANYNAK

[Elveszett]

[? 1856. augusztus 1. előtt]

[Kéri, írjon a Losonci Naptárba.]

819.

ARANY — TOMPA MIHÁLYNAK

[Nagykörös.] *A szünnapok elsőjén [augusztus 1.] 1856*

Édes barátom!

Hadd próbálom fel hát én is ezt a híres papirt, mely, a
mint látom, *Bath* címet visel, noha Gömörben készült. Fur-
csa! ez a papír jó készítmény, s még se kél a gyár firmája alatt,
5 hanem rá kell fogni, hogy angol készítmény!

Minapi leveled nagyon megijesztett volna, ha nem prae-
venciálsz, hogy örüljek, mert megszabadultál a bajtól. De így
is szívünkben sajnáltuk betegségedet, s elképzeltük az aggodal-
mat, melyet az okozott. Áldassék isten, hogy szerencsésen átes-
10 tél rajta. A *lélek-angina*, melyről irsz, nálam se szokatlan dolog,
azon különbséggel, hogy én a *világra* soha se haragszom, de
szeretnék belőle menekülni. Egyébiránt ez tán nem is annyira
angina, mint *csíra*, vagy *pip*, minő a madárnak szokott lenni,
„ki bús, ki rab, hallgat, komor, fázik”

15 Érettségi vizsgáink még hétfőn, egyéb iskolai dolgaink
tegnap (31-én) végződtek, ma tehát a két havi szünnapok elseje.
Ezt nem azért említem, mintha nagyon örünék neki, de mert

nem tudom, hogyan töltöm el. Laczi fiam ma indult Szalontára, bátyjához, alkalom lévén egy tanulóval Békésig, s oda Szalonta már nincs messze. Első expedíciója a fattyúnak szülei nélkül, de hadd szokják, mert igen gyáva, pedig már 12 esztendő, különben jól tanult, most is 2-k az osztályában, — de a csombókot még se tudja. — Vágó kollégát vártam az érettségi vizsgákra, mert írta volt, s én tudattam vele a körülményeket, — de elmaradt, nem tudom, miért. Különben nehogy azt véld, hogy maga az öreg akart megégni, hanem valami fiút hozott volna. Számoltam rá félig meddig, gondolám, hogy majd rábeszél, hogy kísérem el Miskolczig, par compaignie meg is tettem volna, talán, de magam restelek s félek utnak indulni. Miskolczig, mondom, mert Hamvára ugy se mentem volna, mert, a mint írod, köztünk és köztetek valami van! Van bizony: 30 mérföld távolság, egye a f !

Ugyan te Miska, hogy is ereszhetsz ki olyat a pennád orrán! Köztünk és köztetek van az ok! Ha te tudsz valamit, jó, én nem tudok semmit, a mi fontosabb volna a *szalontai dísznónál*, melylyel úgy megsértettél. De hiába, nem lehet mindig úgy, a mint akarná az ember. Kérdem, ha te az én helyemben volnál, s az én barátságom és körülményem annyi nagyszívű áldozatra volna képes, mint a tiéd: elfogadnád-e tőlem mind annyiszor, valahányszor én unszólnalak? Nem, bizonyosan nem; te is azt mondanád, a mit mi: sok lesz! És ez legyen *ultimatum* a látogatási pörben.

Mentovics, a mint olvashattad, elhagy bennünket. Sajnálom. Igen jó fiú volt. Ki csinálja ezentúl a *charivarikat*, melyekben ő oly nagy mester. Mikor a mi megerősítettésünk (8-ónké) megjött, Szilágyi nem volt a megerősítettek közt. Mentovics Sándort lerajzoltatta hogy egy kádban fürdik, s alá írta: Sz. Sándort a kormány meg nem erősítvén, vasas fordóben erősíti magát. Van itt a természetrajznak egy tanára, ki nagy költséggel állattömő eszközöket hozatott, azonban nem értvén hozzá, még eddig semmire se bírt menni a töméssel. NB az ember roppant nagyehető. Mentovics kapja, rajzoltat egy asztalt, rakva mindennemű pecsenyével, mellé a mondott kollégát, aláírva: [„]L. professor, állattömési működésében.” — Legújabbban a kecskémetiek, mindenféle professorokat hajhászván, miután a directorságot én, Kis Lajos és még vagy 6 ember nem fogadta el, Mentovics ilyen ötletre jött. Van itt egy államhivatalnok — előbb szabó mester — ki, magyar létére, nem átalta azon nemes foglalatosságot felvállalni, hogy egy deszka szekérrel — minőben a choleras halottakat hordják — naponkint bejárja az

utczákat, s a száj-kosaratlan ebeket elfogja, dobja a ladás szerkébe, s viszi nyúzni. Mentovics a dróthurkot, melylyel a kutya-manipulatio történik, a kecskeméti deputatusok kezébe adja, kik kerülgetik a mi gymnasiumunkat, aláírva: „a kecskeméti professort fogdosnak.” stb. — Ily jó kedély igen nagy jótétemény volt ránk, melancholicus emberekre nézve.

Szegény Domokosom hagyatékából néhány igen jó s igen szép kötetű könyvet kaptam emlékül: a külföldi költészet remekeit. Négy aranya volt: kettő közülök 20 frankos napoleon: ezeket gyermekeimnek küldték el a szülők. Szegény fiú!

Tomori 5 arany jutalmat tett fel ez évben, legjobb tanítványom számára. Két fiú volt kitűnő a többi felett: egy lyricus és egy epicus. Amaz egy nagy füzet verset adott, melyek általában véve nem rosszabbak, mint a legifjabb költői nemzedék nyomtatott művei: ez egy eposzt, 5 énekben, Etelköz cím alatt, (Toldi modorában) melyhez Kinizsi kutya se lehet. Megosztottam a jutalmat. Nevök Hagymási és Szilády (ez a halasi pap fia) . . . majdnem „Szilágyi és Hajmási.”

Czelder Márton is felszólított, hogy írjak a losonczy nap-tárba. Szívesen tettem volna: de nem győzöm én, barátom! lyrai emotióm ily egyhangú életben, mi sincs; eposzt, vagy balladát pedig nem lehet írni, minden füttyentésre: ahhoz tárgy is kell, mely engedje magát kellően feldolgozni. (Ezt a szép magyarságot az utókor számára tettem ide).

Palóczy Ábrist köszöntöm és köszönöm szíves fáradozását a papír-ügyben. Sajnálom a kettős gyászt, mely érte, s neki is válaszolnék, ha egyszerre elég nem volna egy levelet írni. De, édes Miskám, nem is írtatok meg, mennyi kellett a papírért. Közelebb ne felejtsd el, hogy megküldhessem.

Julcsa iránti aggodalmatok talán nagyon is komoly. Többször nem hagytuk fellépni, s ő könnyen belényugodott. Bezzeg dolgozott aztán női munkát is eleget: nekem ingeket varrt, és egy pompás abroszt <hímez> horgol, két barátnéjával, az úrasztalához, ajándéku. Örülök ennek, bár egy kis költségbe kerül, mert a fruskák *magoktól* jöttek e kegyeletes eszmére, midőn itt *elbször* communicáltak. Csak szép az a női szív, míg romlatlan, tiszta! Egy hitvány kávé asztalon <van> áll a szent kenyér, a helyett csinálnak egy gyönyörű, virágos és kelyhes terítőt, közepén a husvéti báránnyal. Gyönyörű mustra. Azonban ez titok, nem szabad tudni senkinek, hogy meglepő legyen az ajándék, (tehát el ne mondd P-r urnak!). —

Látod Miskám, ha akarom és kellő roz pennám van, tudok ám én írni ugy, hogy a tied hozzá képest calligraphia. De se baj!

ne azt nézd hogy írtam, hanem mit. Már pedig a tartalommal
105 csak meglehetsz elégedve.

A mit verseim bírálatáról mondasz, abban nagy részt igazad van, de ha nem volna is egészen, mégis becsülnöm kellene baráti őszinteségedet. Ha engem ismersz, tudhatod, hogy nekem nem az a bajom, hogy sokat tartok magamról, hanem, hogy
110 minden dicsériadák daczára nem vagyok meggyőződve az út helyességéről, melyen jártam s járok, s nem tudom bálványozni kedves szüleményimet. Most már ugyancsak foly a vita, csak egymás hajába ne kapjanak értem! Én pedig nevetem az egész békaegér harczot: de minek szólnék bele. A historia egykor felet-
115 tem is kimondja részrehajlatlan ftéletét, addig hallgassunk. —

Reméljük, a kedves komám asszony erősödve és épülve fog hazajöni Hajnácskőrül. Adja Isten. Az én *öregem* lába is fáj, de mostanában mégsem hallom annyit panaszkodni, mint a tavasszal. Ő is azt mondta, hogy ír ezúttal, de nem tudom,
120 elkészülhet-e vele, míg levelem bezárom, mert <akko[r]> más-kép nem várok vele. Sajátságos, hogy valahányszor valamely levelem félben, vagy pecsétletlen marad, azt rendesen nem küldöm el. Hozzád, a mióta soraidat vettem, *háromszor* kezdtem bele, irni, de vagy kizavartak belőle, vagy kedélyem volt izga-
125 tott, félbe maradt mindig. Így vagyok a költeményekkel is, kivált ha valamelyiket töredékben más előtt felolvastam, soha se készül az el.

Hát azt a gyalázatos hangsúly-pert olvasod-e? Rám nézve annyiban érdekes volt, hogy eszmét költött. Eddig t. i. én is
130 hittem, hogy van *grammaticai* hangsúly, azaz minden magyar szónak *első tagja* megnyomatik. Nem vizsgáltam, de annyit fecségték a fülembe, hogy elhittem. Azonban most, figyelmeztvén a dologra, rájöttem, hogy a magyar nyelvben afféle hangsúly (mint a német gyökszótagban) *nem létezik*; egy szótag sincs,
135 mely néha hangsúly *nélkül is* ne mondatnék a beszédben. Hanem van *szóköltési*, vagy *logikai* hangsúly, vagy *hangemelés* a beszédben, s minthogy ez többnyire a szók első tagját nyomja meg, onnan csinálták az elsőt. Ha ezt mondom: „szeretem”: igaz, hogy az első tagot megnyomom, mert *ez egy mondat*, tehát
140 *logikai hangnyomattal* ejtem ki: de ha már ezt mondom: „nem szeretem,” szeretném látni a fület, bármily hosszú is az, mely a *sze-szótagon* legkisebb hangsúlyt érezne. Tudom, hogy te az efféléken röstelsz gondolkozni: de ha mégis ama pert olvastad, ím tudd véleményemet. Egyik félnek sincs igazsága.

145 De bezárom levelemet, mielőtt jobban elaljasodnék, — már is grammatizálásban estem. Áldjon meg a jó isten, kedves

Miskám, hogy még soká szerethessük egymást, úgy mint eddig. Csókold érettünk kedves Emidet (nem Emmi, mint te írtad) és Gézádat, vagy ha már több is van, azt is. Feleségem majd meg-
150 eszi kezét, lábát, hogy baracz[k]lequárt nem főzhet számotokra: az idén egy átalában nem lehetett szép baraczkot kapni. Valami apró — tengeri v. sárgabaraczkot meg is vett, de én mondtam, hogy abból ne főzzön. Átalában a vidéken kevés és rossz gyümölcs van, de szőlő sok lesz. Öllelek, édesem! s maradok világ végeig

155

igaz barátod
Arany János

820.

FELDINGER (FÖLDÉNYI) FRIGYES —
ARANYNAK

[Elveszett]

[Pest, 1856. augusztus 3. kb.]

[Költeményt kér a Pestre érkező Liszt Ferenc üdvözlésére, aki *Esztergomi miséjének* bemutatására jön.]

821.

KOVÁCS JÁNOS — ARANYNAK

Geszt 4/8. 1856.

Kedves barátom!

Csak tegnap előtt estve érkeztem haza a fürdőből három héti távollét után, s leveleiteket is csak akkor kaptam meg. Leveledet felolvastam a szülék előtt is, s ők egészen megszo-
5 rodtak annak olvastára, hogy lemondál hozzánk tervezett útd-
ról; tehát ezennel szívesen meg hívnak általam, hogy minden átallás nélkül töltsd itt az egész szünidőt, s bizonyosan mind magadnak, mind családnak egészség tekintetében is hasznos leend. Ha talán egy kissé kényelmetlen lessz is egy szobával
10 húzni ki e néhány hetet, miután most a László családja is itt lévén, több nem jut, reményilem kedves nőd azon túl tudja magát tenni, s te bizonyosan nem fogod átallani velem osztakoz-

ni az én szobámon legalább nappali dolgozás végett. Mi azt hisszük, hogy csak igen nagy akadály fog vissza tartóztatni, mert
15 arról biztosak vagyunk, hogy ezen családnak őszinte s most már örökség szerint birt és ápolt szeretetéről tökéletesen meg- vagy győződve. Milly kellemes volna innen Szalontára s Csegődre át-át ruszszanni, ebben a nagy kertben el-el cserkészni, s néha reggelenként három óra tájban a koppók nyivogására ébredni fel?

A Pesti Naplóban közlött soraidat olvastuk, s mindjárt meg lepett bennünket azon komoly méltóság, melly bizonyosan annál inkább hat, minél kevesebb árnyéka van benne az elragadtatás túlzásainak. A Vasárnapi ujságba a bődögült még
25 maga küldte a megjelent verseket, s bámúlok rajta hogy csonkítatlan megjelent. Puschkint nem találom sehol, meglehet hogy Gyulainál lessz. Eddát pedig tartsd meg, mert ha itthon lett volna, akkor is csak tiéd lessz.

Az iskolai előjáróság és Szilágyi barátunk levelére f.hó
30 10-kéig nem válaszolhatok, mert minden esetre be akarom várni a debreceni iskola sorsának eldülését. Tudod barátom itt engem azon remény kecsegtet, (:köztünk legyen mondva:) hogy nem a Gymnasiumban, hanem a most szervezett Praeparandiában kapok alkalmazást szinte a természeti tudományokban, hol
35 minden féle Mikulástól független lennék; de az iskola pénztárának szerencsétlen állása csak most tűnt ki: ott a hol felesleges tőkét gondoltak lenni, 50.000 p.ft. deficitre bukkantak. Bámúlatos úgy-e, hogy deficit is lehet, — de még bámúlatosabb, hogy azt senki sem vette észre. Ez még egyszer az Augiás istál-
40 lója, mellynek nem tudom, hogy és hol akad Herculesse. Kálmán is, mint a Grófnénak nyilvánítá, most úgy ment be: hogy vagy minden vaskalapot összetör, vagy ha látja hogy nem bír velök, vérző szívvel ugyan, de még is kibontakozik a korpa közzöl. Barátom! igazságod van, hogy nem vágyol Debrecenbe,
45 én sem vágnám sehova! de felekezetünket, kivált midőn annak ügye a nemzetét is maga után vonja, nem szabad elhagynunk. Levélbe ez is sok vala-, szóval majd többet.

Kedves nődet, Julcsát, Lácit és téged szivesen ölelve ma-
radok

50

barátod
Kovács János

ARANY — FELDINGER (FÖLDÉNYI)
FRIGYESNEK

Nagy-Kőrös, aug. 5. 1856.

Tisztelt uram!

Tegnap vettem becses sorait és már mára be kellett volna küldenem a költeményt. Sajnálattal kell megvallanom, hogy bizodalmas kérttöket nem teljesíthetém. A benyomás, melyet

⁵ önök oly elevenen érznek, rám nézve ki ama közlekedés színhelyétől elszigetelve élek, ki Lisztet sohase láttam s nem hallottam, sokkal kisebb, mint hogy lyrai emótióba hozhasson, — a nélkül pedig csak valami beccsel bíró darabot is létrehozni lehetetlen. Önök közt kellene élnem, részt vennem az előkészít-

¹⁰ letekben, vágynakat, reményeket kötnöm az óhajtott eseményhez, hogy valami jobbat adhassak alkalmi rhytmusoknál. Azonfelül beteges állapotom, mely miatt szinte egy év óta mit sem dolgozom, szárnyát szegi sánta pegasusomnak, mely szinte szégyelli magát az Ön által ráhalmozott bókók miatt.

¹⁵ Fogadja szives üdvözlésemet!

tisztelője
Arany János

[Címzés:]

Dr. *Feldinger Frigyes* urnak
tisztelettel.

Pesten.
Papnövelde *utca.*
7. sz.

ERCSEY SÁNDORNÉ NAGY KAROLINA —
ARANYNAK

Szalonta, aug 8. 856

Édes Lelkem Arany bácsi!

Épen délbe 12 orakor érkezet meg Laczi a nagy örö[m]ben is az volo [!] az el sőkérdésünk hogy mikor jönnek a többiek de ő kereken meg monta hogy nem fogjöni senki, így még soha többet

⁵ felnem sültünk, töb egy hónapjánál hogy minden napot szám-lálunk, máma na majd holnap demost már vége Laczi elrontota

minden várakozásunk [!] kat, semanya sem testvér jobban nem várhata volna gyermekét mint mi de még anyira hogy ojan nyukhatatlanok voltunk minden dolgunkat hamar vegeztük hogy
 10 nemaragyon akora csak a öröm, én mint gazdaszony mindent ugy szereztem be hogy majd édesen meg osztozunk hizojink nagyon szépek abul majd meg ölok egyet anak sirját [zsirját] és a mijit [!] elehetet volna vini el vitték volna, tavaj is így felsültem akoris el készítem mindend, de most olyan bizonyost vár-
 15 tunk mint az egy kori meghalást, kosztosurijink [kosztos uraik] voltak fel montunk nekik hogy nefoglaljonel semmi benünket csak a családi öröm, és mind enek a mint Laczi mongyja csak egyedül Julcsa néni mondot elent, máskor ot lehetet a házat hagyni az egész gömört bejárni mert mikor a szegény testvéreket
 20 és régi jó barátokat kelet volna meg látogatni akik igazi tiszta szivel fogaták volna nem lehetet el jöni két holnapra az nagyon elég let volna az it lételre, azt igaz inkább is pestre mint szalontára bár ugyan maholnap pest lesz szalonta is aki nagy Kőrösön lakik nem vágyik ide ki véve Károlit ő még edig csak eljöttegy
 25 párszor pedig nincsen testvéreji, Sándor anyira levert let, hogy kinem mont hatom, mivel egy pár sor irás rasem méltaták vagy három holnap olta, most már azt kel el hitetni magunk kal hogy ki vagyunk rekesztve rokon szeretetetiből, talán nem marat már számunkra egy perce a viszont látásnak, nekünk felejtethetlen
 30 lesz mert nagyon vár tuk és ohajtotuk bemutatni családunkkat, most bocsánat levelemert minyájukat ezerszer csoklom, —

Ercsejiné

[Címzés:]

Arany János ur nak
 tiszteletel

Nagy Kőrösön
Kőrösön

824.

MINDSZENTY GÉDEON — ARANYNAK

[Elveszett]

[Eger, 1856. augusztus 8. kb.]

[A lapokban olvasott Aranyinak a kőrösi gimnázium Értesítőjében megjelent *A magyar nemzeti versidom-ról* c. tanulmányáról. Kéri, küldjön egy példányt belőle, mert Szemere Pállal és Tárkányival olvasni szeretnék.]

TOLDY FERENC — ARANYNAK

[Pest, 1856. augusztus 8.]

Tisztelt Tanár úr!

Örömmel olvastam K[egye]d jeles értekezését a NKőrösi főgymn idei Tudósítványában, mely a magyar nemzeti versidomról szól; sajnálva egyszersmind, hogy az oly közlönyben⁵ jelenvén meg, mely leginkább csak a tanári személyzet kezein fordul meg, az óhajtott hatást azon mértékben, melyben a munka megérdemelné, nem teheti meg. Nagy köszönettel venném, ha K[egye]d megengedné, hogy azt az Uj M Muz[eum] IX. füzetében újra kiadhassam —, azon esetben t. i., ha más által meg nem¹⁰ előztetném. Méltóztassék, igen tisztelt Tanár Úr, engem ez iránt szívesen értesíteni; különben pedig meggyőződve lenni azon igaz tiszteletről, mellyel állandóan vagyok

Kegyednek,

alázatos szolgája
Toldy Ferenc

15

Pest, aug. 8. 1856

[Címzés:]

Tekintetes

Arany János Tanár és Kisfaludy-Társasági Tag

Úrnak

Nagy Kőrösön

TOMPA MIHÁLY — ARANYNAK

[Hanva, 1856. augusztus 12.]

Édes Jánosom!

Képzelem: mint elcsodálkozol azon: hogy én illy nagy gonddal, oszlop közé zárom tenéked jelen soraimat, ha már az maga meg nem lepne is, hogy illy gyorsan válaszolok leveledre.⁵ Türelem barátom, ki fog ennek oka sülni levelem végén, nagyobb szomorúságodra pedig, mint örömedre.

Nagyobb az: hogy épen most ment el tőlem Lévai és Tóth Laci; az öreg Vágó is ígérkezett de nem jött el; okát megmondom alább. Igen, igen jól mulattunk, Lévai a *legkomolyabban*

10 nyilatkoztatta az elválás *szomorú* (valóban az volt!!!) perczé-
ben, hogy dögöljön meg (t.i ő,) ha valaha Hanvára jön! Képzelt-
hated hát mennyire kifizette magát idejövételök. Pedig nem
vesztünk össze, nem is disputáltunk, csak — *kártyáztunk!* E
nemes mulatság Lévai egész cassájába került; pedig szegény fiú
15 most adott Friebeisznak 180 pengő ftos váltót versei nyomató-
sának potlásaul, a mellett hogy Pompéri még csúffá is tette,
kiúrván a Naplóban, a mit ő csak privát tudomásul irt Jánoská-
nak; miről én is irtam neked mint botrányról, s bizonyosan
megczibálom Lévait (alkalmasint sükerülne nekem Lévait
20 meggyomrozni, — Losonczit üdvözlöml) ha nem igazolja magát.
Tehát szegény elvesztette a pénzt; ez még nem lett volna nagy
baj ha *én nyerem vala el*, de nem csak ez nem történt, hane n
történt az: hogy én is elvesztettem a magamét, Még azt is
orvosolni lehetett volna az által: hogy szekerem Miskolczra
25 vigye őket (ugy sem lévén pénz szekerest fogadni), de holnap
meg mennem kell feleségem s gyermekemért Hajnácskőbe; innen
magyarázd magadnak jelen hangulatomat, vesztéségem daczára
is, hogy *már* haza-jönnek az enyémeek. E nyereség mellett nem
érezhetem máskép elég érzékeny vesztéséget. Az utolsó estén
30 igen szép elmélkedésbe mélyedt két vendégem fülem hallatára:
Látod Laczi! — szólt Lévai — beh szépen megspóroltuk a
kosztpénzt! „Nem így mulattunk volna ennyi pénzből Mis-
kolczon!” „Az is bolond volt a ki ezt az utat indítványozta!”
„Persze hogy bolond, hunczfut is!”, Nézd csak beh szép csillag-
35 hullásos este van! „Hullhat már ha a bankó elhullott!” Szóval
barátom! az utolsó estét örökös kaczagásban töltöttük; emle-
gettünk téged is, átkoztuk Vágót hogy el nem ment Körösre;
én téged is szidtalak hogy el nem küldted még nekem a magyar
versidomról szóló ertekezésedet, melyet Lévai is csudálkozva
40 hallott. — Vágó nem jött mint emlitém; halottja volt; valami
Barkasi nevű agg legény este lefekszik s gazdasszonya 11 éves
leányának azt mondja: hozd el leányom a piritust mert nem jól
ég ez a lámpa! a kis lány felnyitja a *mészelyes* (!!!) üveget a
lánghoz közel, a spiritus meggyul, a földre ömlik lángolva, neki
45 esnek a házi ur, gazdasszonya, s a kis lány taposni; ruhájok
lángot kap és megégnek; ez este 9 órakor történt, reggel <fél-
hatra> 1/2 hatra az ur meghalt, a gazdasszony egy órával ké-
sőbb, a kis lány harmadnapra. Barátom hallottál illyet: egy
mészely [s]piritus által 3 emberélet elvész! De halld tovább:
50 ennek a Barkassinak [itt így!] volt egy szegény testvére az a
szegény testvér várta a successiót; meg is kapta ugy hétfőn
vagy kedden, de csőtörtökön maga is meghalt természetes halál-

lal, s azzal a családnak magva szakadt. Tagadja a praedestina-
tiót a ki meri. Vágónak ott volt dolga, azért nem jött el!

55 De most veszem észre: hogy fecsegéssel töltöm tele a lapo-
kat, a nélkül hogy a dolog *érdemére* nézve meg egy szót is mond-
tam volna leveled tartalmára. Hogy köztünk *van valami*, azt
remélem nem fogod tagadni; s én ohajtom is hogy ez a valami
holtunk napjaig tartson; egyéb valamit nem tudok; s nem emlék-
60 szem már arra: hogy micsoda értelemben irtam ezt. Maradjon!

Igen örülök hogy Laczkó elutazott, hadd lásson világot;
tán nektek is jobb lett volna valahova menni ha már hozzánk
nem jöttetek; hanem persze tudom: hogy *akadályozhat* valami!

Mentovicsot sajnálom! valószínű, hogy sohse látom az
65 életben; add által neki legmelegebb kézszorításomat s üdvözle-
temet, azon őszinte ohajtással: hogy legyen szerencsés!

Meglehet, s nagyon szívesen is elhisszük hogy Julcsa feletti
aggodalmunk aaptalan; de még sem árt a szülei szemek mellett
a jó barátok figyelmeztetése; a gyermek szellemes, tűz-láng,
70 nagyon fejlődik; Superflua cautela non nocet! A leány ugy is
ezerszerte kenyesebb portéka mint a fiú, s gyakran a szellemi
adományok teszik semmivé. Mi igen szeretnénk a multkor szó-
ba jött kenyérből mentül elébb enni, abból a kenyérből t.i.
mellyet Julcsa süt; s remeljük is: *hogy vagy így, vagy úgy* enni
75 fogunk. A tarhonya is elfogyott kedves komám asszony! keveset
csináltak!

A hangsúly feletti historiákról keveset tudok; a pesti nap-
lót csak történetesen látom, a sajtót gyakrabban, de az sem
érdekel. Török Janosával együtt. A pesti naplót *ingyen* nem
60 adják, (nem is fogadnám el); levelezni nem akarok, jelen viszo-
nyaink között nem tudván mit írni neki; 20 pengő forintom
nincs rá évenként, s magam meg nem rende[l]tem, miután Dar-
vas Pál kivel eddig hordattuk, fördőre ment, s maga részéről
hallgatással nyilvánítá hogy nem praenumerál. Igazad van, nem
5 is igen érdekel engem semmi ilyen; kivált mint hallom a többek
közt tőled is, az ilyen modorban vitt *eszme-csere* (veszett fene!)
Olvastam róla máskor, s nekem az én magyar természetem
amugy naturaliter is megmondja: hova tegyem a sulyt; aztán
gondolkodtam is egykor róla, miután én is nyilvános *szónok*
90 volnék ha volnék; (már 4 vasárnap nem papoltam)

Ollyan jó kedvem volt levelem elején mig Lévaiék itt vol-
tak (legalább képök még előttem lebegett s tollam velök foglal-
kodott;) de mihelyt ehez a rühes pocsojához az irodalomhoz
közelítek, mindjárt lehangolódom; legjobb lesz előre kerülni
95 <imét> ismét. Hát miért zártam oszlop köze az első lapon irt

sorokat? egyszerű oka van: tudnodra akarom adni, hogy az
Emléklapok kipotlására általad igen nagy barátsággal küldött
 kézirat *ilyen nagysagu papir* mint jelen levelem, s az oszlopok
 is olyanok benne, mint az első lapon kivonalztam. De hát
 100 mire mindez? Hát barátom! a mint a másolatot kapom: elő-
 keresem az *Emléklapokat*, illegetem bele; s majd a guta üt meg:
 észre vévén, hogy *azon kívül is* híja van! Hidd meg: ha tudom,
 soha egy betűt sem iratok. Most már *kénytelen* vagyok, ha az
 eddigi munkát haszontalanul elveszteni nem akarom. Azért Já-
 105 noskám! csókolom azt a jelen pillanatban ránczos homlokodat
 és duhogó ajkacskádat! irasd le a mi még hátra vagyon, az az:
 a 403—414 lapokat; tizenkét lap mindössze; az utolsó szó a
 mi megvan ez alol: *Ne adj nyugot oh* (402) a mi ismét megvan
 már ez: „*Örültünk örültünk* . (415) Ezt az utóbbi idézetet *te*
 110 aligha mondd! Tudom valami tanítvány írta le, ha ismét az
 folytatná szép lenne; azért várhatunk utána akármeddig. A
névjegyes papírért semmi épen semmi nem kell! teneked sem
 írták azt ingyen, szóval quittek leszünk. Csókollak, öllelek mind-
 nyájotokat. Lábfájósoddal, lábfájóssommal együtt.
 115 aug 12.

igaz hived Miska

827.

ERCSEY SÁNDOR — ARANYNAK

Szalonta, aug. 15. 1856.

Kedves bátyám!

Laci folyó hó gén hozzánk megérkezvén, néhány nap lefo-
 lyásaig, abbéli előadását, hogy bátyámék nem jönnek el, hinni
 nem akartam. Azonban, a naponkénti hasztalan várakozásból
 5 — melyet már mult július 25ike [óta] folytonosan teszünk — és
 az újságból meritett azon tudomásomból, hogy bátyámék Pesten
 vannak, csakugyan meggyőződtem Laci előadásának igazságá-
 ról.

Föltettem tehát magamban, hogy azon hallatlan indolen-
 10 tiát (:vagy minek is nevezzem tisztesegeten:) mely bennünket
 arra sem érdemesít hogy akkor, midőn tudja s illetőleg tudják
 azt, mily szívesen várjuk: még csak egy sorra sem érdemesít:
 hallgatással, passive torlom meg. De én nem vagyok oly szörnyű
 állhatatos, s kijelenteni el nem mulasztom, mikép azon megve-

15 téssel — és meg nem fogható megfélemléssel határos magavi-
selet, mit bátyámék Szalontára lett el nem jövetelökkel tanu-
sitának, méltán nehezen esik nemcsak nekünk, hanem mind-
zoknak kik itt szintén örömmel látták volna bátyámékat.

No de elég legyen ebből ennyi.

20 Lacinak semmi baja, eszi a jó görögdinnyét.
Mi is most már türhető egészségi állapotban vagyunk.
S mindamellert hogy csokoljuk mindháromjokat.

Szerető öccse
Ifj. Ercsey Sándor

[Címzés:]

Arany János főgymnasiumi
tanár urnak.

N. Kőrösön
vagy:
Pesten
Egyetem utca zik sz., 1ső
emelet

828.

MEZEY FERENC — ARANYNAK

[Elveszett]

[Nagyszalonta,] 1856. augusztus 19.

[Nagyszalonta szeretné megfestetni arcképét Barabás Miklóssal. A város nevében kéri, álljon a festő rendelkezésére.]

829.

ARANY — ERCSEY SÁNDORNAK

Nagy-Körös aug. 20. 1856.

Kedves öcsém Sándor!

Lina édes hugom leveléből sajnálattal veszem észre, hogy ti formasierint nehezteltek látogatásunk elmaradtáért. Te egészen le voltál verve, írja ő, mikor Laczi megérkezett — egye-
5 dül; panasolja, hogy 3 hónap óta egy sorra sem méltattunk, be-

szél megvetésről, hidegségről; felhossa a tavalyi útat, Gömörbe
stb. Édes barátom, mi ok van mind erre? Igértük-e, csak vala-
mennyi bizonyossággal is, hogy elmegyünk — legalább mosta-
nában? Már maga az, hogy nem írtunk, jeléül szolgálhatott an-
nak, hogy aligha számolhatunk ez évben utazásra; mert külön-
ben azt csak megírtuk volna, miután egy 4 tagból álló család
általi meglepetés, előkészület nélkül, még kellemetlen is lehetett.
De mi nem írtunk, hogy ne kecsegtessünk hiú reménnyel: ti ezt
úgy vettétek, mintha meglepés volna célban s hasztalan készü-
leteket tettetek: innen a csalódás. Mi szívünkől sajnáljuk, de nem
gondoltuk, hogy elmaradásunk rátok nézve oly kellemetlen le-
gyen, és úgy hiszem, hogy a csalódásért bennünket nem vádol-
hattok.

A dolog egyszerűen ez. Mind a mellett, hogy tavaly Gömör-
ben a legszivesb baráti ellátásban részesültünk, anynyi hátra-
maradás, költség & c volt ez úttal összekötve, miszerint be kelle-
látunk, hogy az ily hosszabb utazást s az egész szünidő máshol
eltöltését nagy hátrány nélkül évenként nem ismételtethjük. Hítt
minket Tompa is újrolag, de bár ő hozzá könnyebb a közlekedés,
meggondoltuk a dolgot s nem mentünk. Vedd te azt figyelembe,
hogy nekünk mind azt, a mi télire szükséges, e két hónap alatt
kell beszerezniünk, ha két árán nem akarjuk fizetni, hogy az
angaria e szerint rendkívüli kiadásokkal van terhelve, melyek-
nek egy része már ki sem telik a fizetésből s parányi tőkénk rová-
sára megy: látni fogod, hogy egy részről az alkalmas időt sza-
lasztjuk el, más részről megsaporodott kiadásunkat ujjal ter-
heljük, ha a szünidőn itthon nem vagyunk: nem is említve, hogy
még én se tettem le a reményről, valamit dolgozhatni, a mi hiába
másutt csak nem megyen úgy, mint itthon. Tapasztalásból lega-
lább tudom, hogy Gömörben egy betűt se írhattam, valamint
nem, mikor egy vacatiót már nálatok és Geszten töltöttem — a
szórakozás meg volt, de egyéb aztán semmi. Most úgy számítot-
tam, hogy szünidő elején fölrandulok Pestre 5—6 napot ott
töltök, míg kiszellőzöm magamat, aztán itthon megpróbálok
csendesesen dolgozni. Ezt jelenti hát az én pesti mulatásom, nem
a mit Lina ír, hogy a rokonokat megvetjük, Pestre vágyunk
& c. (Juli nem is volt sehol és alig megy valahova) — isten látja
lelkünket, hogy sehol örömeoseb nem időznénk, mint köztetek,
de ha nem lehetett a mostani viszonyok miatt. Épen az, hogy
tavaly Gömörben voltunk, kényszerít most itthon úlni: nyu-
godjatok meg és szeressetek, édesim, mint mi titeket soha meg
nem szűnünk.

Lacit verd meg helyettem, hogy még egyszer se irt, noha

anyja erősen ráparancsolt, hogy minden héten írjon legalább
50 egyszer. Szegény fiú, oly erősen vágyott hozzátok: vajon nem
éreztettedek-e velem nehezteléseket a szüleire? Ezt sajnálnám,
mert a fiú érzékeny rendkívül, és keserű lenne neki a szalontai
mulatás. De nem gyanúsítlak e félével s megvagyok győződve,
hogy oly szeretettel fogadtátok, mint fogadtatok volna mind-
55 nyájunkat, — s hogy jól esett közülnök legalább egyet láthatni.
Bizodalommal bocsátottuk közéték: vedd ezt úgy, mint szere-
tetünnöknek a mostani körülményekben lehetséges jelét.

Én Pestet megjártam már, — hét napot tölték ott és az
útban. Ennyit szántam recreatióra e szünidőben. Elég jól mulat-
60 tam, meglátogatván ismerőseimet — egy pár napot a svábhegyi
fris légben élveztem. Esténként színházba jártam . . . ennyi az
egész. Gyuláit lehoztam magammal, és most nálam van egy
nehány napra.

Különben azóta, hogy irtam neked (már magam se tudom
65 mikor) semmi nevezetes változás nem történt családi körünk-
ben. A tavaszon sokat szenvedtem fő- és kedély bajommal, ne-
hány hétig budai keserű vizet is ittam Károlyi tanácsából, s az
mintha könnyített volna rajtam. De most sem vagyok egészen
jól, nem is leszek talán soha. E bajnak ródd fel édes öcsém, hogy
70 lusta vagyok a levelezésben: sokszor csak egy levél megírása is
nehezemre esik, — sokszor hozzáfogok, s oly sötét az, hogy szét
kell tépnem, nehogy mást is untassak panaszaimmal. Nem egy-
szer jártam így, mikor hozzád írni kezdtem; így vagyok, ha
másnak írok. Ki kell lesnem a perczet, midőn kedélyem elég
75 nyugodt és derült, hogy írhassek. Ne vedd tehát azt elhidegülés-
nek, a mi valóságos physicali baj s betegség, — hanem ennek
tulajdonítsd levelem olykori hosszabb kimaradását.

Mindenek felett pedig édesim, ne haragudgyatok, hogy le
nem mentünk. Vagy, ha csakugyan nehezteltek, bosszúljatok
80 meg azzal, hogy pakoljátok fel Laczkót egy kocsira, üljetek ti is
fel, és hozzátok haza. Miért ne tehetnétek ti ezt jobban mint mi?
Tegyetekek úgy, mint Mohamed proféta a hegygyel, mely, midőn
hívására nem akart hozzá menni, ő ment a hegyhez. — Higyétek
el oly szívesen látnánk, amint csak tőlünk telik, s itt szépen
85 megbékélnék. —

Juli és Julcsa egészséges: csókolnak benneteket, Julcsa
most két barátnéjával egy szép abroszt horgacsolt az úr asztalá-
hoz: ez a legnagyobb esemény. Az előtt műkedvelő társaságban
lépett föl, mint Luca kisasszony Kisfaludy Csalódásaiban.

90 Isten megáldjon édes jó öcsém — köszöntsd nevemben
Janit és a rokonokat minden ágról. Az én szegény családomból

tán már alig is van valaki — azok elpusztultak. Fogadd legszivesb ölelésemet, atyafi csókomat és irj minél előbb, hogy meggyőzz nem csorbúlt, nem hidegfült szerete[te]dről.

95

bátyád
Arany János

830.

CSENGERY ANTAL — ARANYNAK

[Elveszett]

[Pest, 1856. augusztus 20. kb.]

[Géza fiuk meghalt.]

831.

ARANY — CSENGERY ANTALNAK

Kőrös aug. 22. 1856.

Kedves barátom!

Ki nem mondhatom, mily leverően hatott rám és ránk, kik most itt vagyunk, gyászos leveled. Nagy veszteség a tietek! nem is kísértem meg a vigasztalást: hisz mit tudnék mondani
5 vigaszul én, kit, bár távolabb állék, a csapás szintén megrendített? ! Ha nem láttam volna, pár nappal előbb, oly szépen, oly épen! de így szinte hihetlennék tűnt fel az eset. Van, van okotok sirni, édes jó barátom: de ne feledjétek, hogy többel tartoztok az *élőknek*, mint a *holtak*; hogy van még kit szeretni, kiért
10 élni; s e tudat mérsékelje a fájdalmat, mely elenyészni nem fog, tudom, soha.

Gyulai még itt van. Ő és családom meg vannak hatva s legbensőbb részvétellel osztják fájdalmadat. Isten enyhítse azt s tegye eltűrhetővé! Ölellek

15

igaz barátod
Arany János

[Címzés:]

Tek. *Csengery Antal* urnak
tisztelettel.

Pesten.
a „Pesti Napló” szerkesztősége
Egyetem utca 2. szám.

[Nagykőrös, 1856. augusztus 23.]

Tisztelt hazámfia!

Valóban meglepő volt rám nézve Ön becses levele s első pillanatban nem tudám, mire határozam el magamat. A mit én irodalmilag tevék — daczára minden magasztalásnak — oly⁵ kevés az, hogy ilyenmő megtisztelés szinte elpirít. De jobban meggondolva a dolgot, engednem kell önök szives felhívásának, mert itt nem a magam, hanem a köz(ös) érdeke forog fenn. Mennyi a panasz, hogy az illető községek nem tudják méltá-
nyolni jeleseiket; hogy „nem egynek sirján lengeti bus szél a feledésnek tüskebokrait.” Önök példája szívemelő kivétel, s¹⁰ hiszem, remélem, hogy számos utánczókra fog találni a két hazában. E nemes tett a közvélemény méltó elismerésével fog találkozni s én annak szülővárosomra, honfitársaimra nézve jobban örülök, mint magamra nézve a dicsőségnek, mely belőle netán¹⁵ rám is háramol. Isten éltesse Önöket, kik e dolog indítványozói, részesei valának!

De ha egykedvű vagyok az iránt, mi ebből *hiúságomat* kecsgetné: más részről úgy tekintem azt, mint kapcsát, zálogát a *szeretetek*, melylyel szülőföldem s jó patriotáim iránt mindenkor viseltettem. És e szempontból tekintve bir az előttem kiváló becszel: azok közt lenni mindig, kiket szeretek és tisztetek, —
képben legalább, ha már valóságban nem lehet. S valamint nincs forróbb ohajtásom, mint az, hogy egykor szülőföldemen pihenhessek meg az élet terheitől: úgy nem lehet kedvesebb <dolog>
²⁵ rám nézve azon érzetnél, hogy a kapocs köztem és honfitársaim közt nem hogy lazúlna, sőt szorosabbá fűződik.

Remélem hogy a festés körülményeire nézve még fogom venni Önnek újabb levelét: ohajtanám, hogy az még a szünet alatt megtörténjék, minthogy azután el leszek foglalva.

³⁰ Fogadja Ön legszivesb baráti jobbjomat s mind azok, kik e tárgyban vele közreműködnek, köszönetem s köszöntésemet!
Nagy Kőrös, 1856. augusztus 23-án.

tisztelő barátja
Arany János.

[Címzés:]

Tekintetes *Mezey Ferencz* urnak,
Szalonta város érdemes fő bírójának

Szeged,
Orosháza.

Szalontán.

833.

ARANY LÁSZLÓ — ARANYNAK

[Elveszett]

[Nagyszalonta, 1856. augusztus 23.]

[Beszámol szalontai élményeiről, s arról, hogy Tisza Lajost, Domokos bátyját baleset érte.]

834.

HECKENAST GUSZTÁV — ARANYNAK

Pest, aug. 23. 1856.

Tisztelt tanár ur!

E napokban Mikulás Ur ó nagyságával értekezvén, bátor vagyok Önt t. felszólítani, miszerint a munkában levő olvasó könyvet minélelőbb elkészíteni és Mikulás urnak beküldeni méltóztassék.

Egy olvasó könyvnek hiányát a nevezett Ur legjobban érezvén, igen ohajtja, hogy olvasó könyvünk megjelenése tovább ne késsék, annyival inkább, mivel ő eddig minden egyéb ilyféle irodalmi vállalatot visszautasított, s így elég időt engedett, hogy Önök az e tekintetben létező hiányt pótolva — az olvasó könyv elkészítése által kívánságának eleget tehessenek.

Részemről ez előtt huzamosb idővel pénzbeli előlegezést adtam, s így bátor vagyok Önt sürgőleg felkérni: hogy a kézirat beküldését mielőbb eszközölni szíveskedjék, nehogy ellenkező 15 esetben, ha t. i. valamely Concurrentia támadna e részben, — tetemes kárt vallani kénytelenítsem. — Megnyugtató szíves válaszát kikérve, teljes tisztelettel maradok

tisztelője
Heckenast Gusztáv

[Címzés:]

T.c.

Arany János, tanár
urnak

Nagykőrös.

Szalonta, aug. 24. 1856.

Kedves bátyám!

Én ma és tegnap falun voltam, honnan csak most este kerültem haza. Laci, ez alatt, mint értesülék, útnak indítá viselt dolgait tartalmazó levelét, s így történik: hogy leveleink való-
 5 színüleg nem egyszerre érkeznek meg.

Megvallom: hogy eljövételök iránt táplált a reménység mindaddig, miglen folyó hó zoáról irott sorait, 21-én meg nem kaptam. S csak ekkor győződtem meg a felől, miszerint eljövete-
 10 lökből mi sem lesz. De a mennyire kellemetlenül esett tökéletes tudomására jutni annak, mikép csakugyan nem jönnek el: — úgy, megvallom, a vett sorokban kifejtett okok, az el nem jöhe-
 15 tést illetőleg, csak ürügyek formán tűnnek fel előttem. És pedig hogy ne láttassam levegőből beszélni, — mindamellett hogy nem akarok replicázni — kénytelen vagyok az el nem jöhetés
 okául bátyám levelében felhozottakra következőkben felelni.

Bátyám, el nem jöhetésök okául ezeket hozta fel:

a) A pénze szűk voltát.

b) A téli kellékek beszerezhetésére szükséges időnek el nem mulaszthatását.

20 c) Az itteni nem dolgozhatást.

A mi már az első okot illeti: én már, ha jól emlékszem, még a tavaszon valamikor megirtam volt, hogy a szekeréért, eljövételök esetében, szívesen fizetem. És ezen most ismételt ajánlatot valahogy sértésnek ne vegye bátyám. Mert a mint
 25 akkor is említettem volt, egyáltaljában nem valami kegyajándék lett volna, hanem csak olyanformán nézetheték vala, mint ha mi mentünk volna Kőrösre és ezen költséget mi magunk tettük volna. Egyedüli cél lévén az érintett föltételes esetben egymást
 30 meglátni, és együtt néhány hetet tölteni. Mert hiszen én ki-mondhatatlan szívességgel mentem volna, de ha már mennék, vinnem kellene a familiát is. Hosszú útra — és civilisált világba indulni pedig — nyávogó gyermekek társaságában — jóra való embertől ki nem telik. — De meg ez az én állapotom olyan
 35 állapot, hogy ebben az igaz senki sem parancsol; de az is az én nagy szerencsémhez tartozik, miszerint ha lábom csak rövid időre ki vonom is, a legzsirosabb falatokat (:ámbár valami zsirosak nem igen vannak:) épen ekkor szoktam elszalasztani. És bizonyosan merem állitni, hogy nekem egy ilyen utat kétszere-

sen kellene megfizetnem. No de ez csak mellékes akadály,- fő-
40 és elháríthatatlan az előbb említett.

A télire valókat Szalontán épen úgy, vagy talán jobban
belehetett volna szerezni, mint Kőrösön. És annyit, mennyi
egy kis családnak szükséges, egy jó nagy szekérre körülbelől fel
lehetett volna packolni.

45 Legfőbb ok a bátyám által felhozottak közt, a nem dolgoz-
hatás. De hiszen arra is tudtunk volna egy csendes szobát eszkö-
zölni, a melyben bátyám tetszése szerint cselekvék vala.

Azonban mindezeket most már túl vagyunk. S én csak
50 azt akarám kimutatni hogy az akadályul szolgáló okok nagyon
gyengék.

En, mint bizonyosra, számoltam eljövetelekre, és szinte jól
esett magamat azon időbe gondolnom, a midőn nyakonkba
veendőök vala e vidéket, és annak egy pár jó embereit megláto-
gassuk — a többi üres időt pedig bizalmas rokoni beszélgetések
55 és pipázgatások között eltöltöttük volna !

Igaz, hogy ezen hiedelemre nem volt bizonyos alap; mert
bátyámék még csak nem is ígérték, hogy eljőnek. De hosszas
hallgatásukból — és azon körülményből hogy midőn én erről
egyszer másszor megemlékeztem, hallgatólag mintegy eljöni
60 ígérkeztek; — sőt a midőn közelebb nálam letett néhány forint-
jokat megemlítettem és hogy majd csak eljövetelekkor adom
által, — ezt is hallgatással jóváhagyták: nem lehetett mást ki-
magyaráznom, mint azt hogy bizonyosan eljőnek. Annyival
inkább hihettem pedig ezt, mert a minap Kovács is azzal újsá-
65 golt hogy eljőnek; — s mert 4 esztendő után csak illő dolog lett
volna Szalontán szétnézni.

Laciról nem is írok semmit, mert mint látszik, ő jól tölti
idejét; de meg ő maga már megelőzött ebben.

Az idén négy köből és 3. véka búzájokkal számoltak be
70 hozzám bátyáméknak K. Nagy Sándorék, melyet is a magunké
közé töltettem. Ha majd egy kissé jobb ára lesz, azt hiszem
jó lesz eladni. Még a tavalyinak ára is kün van. A fizetési idő
Sz. Mihály napja, majd ha befizetik, a házbérral együtt (:kifi-
zetendvén ebből az adót:) el fogom küldeni. A házbér juniussig
75 van hozzám részint készpénzben lefizetve, részint holmi szük-
séges javításokkal letisztázva, mely utóbbiakra tett költségek
nálam fel vannak jegyezve, de ezen jegyzéket szükségtelennek
tartom elküldeni.

Az atyafiakról következőket írhatom.

80 Janinak hírét sem hallom. Ő felénk sem jó, majd talán mi
megyünk el hozzá.

Kata—K. Nagy Sándorné beteges állapotban van. Más-
képen valami különös bajok nincs.

Károly 4—5. nappal ezelőtt költözött ki Barádra F.
85 Felixhez gazdának, hová őt beszereztem. Fizetése nagyon jó
van, mert megközelíti a 400. ezüst forintot. — Nem tudom
majd hogy succedál neki ezen hivatal. Ő, úgy hiszem, megfelel
annak, de principalisának, Felixnek, mennek mostanában na-
gyon rosszúl dolgai.

90 De irni többet nem irhatok. — Mi az el nem jövetelére
nem haragszunk, de ha haragudnánk is, akkor is csokolnók bá-
tyámékat igaz rokoni szeretettel. —

Sándor

U.i. Midőn már levelem postára tétetni akarám, akkor hallom,
95 hogy az öreg Tisza a mult éjszaka *meghalt*.

836.

ARANY — KOVÁCS JÁNOSNAK

Nagy-Körös, aug. 25. 1856.

Kedves barátom!

Leveled érkeztekor Pesten voltam, azóta Gyulai nálam
időzött, így tehát kissé elkésik válaszom. A méltóságos úrék
szíves meghívását köszönöm, de már a szünidőt csak itthon
5 akarom tölteni, jóllehet a rokonság is erősen hí Szalontára. Fele
a szünidőnek már úgyis eltelik ide s tova; a hátralevő rész nem
érdemli, hogy az ember családotúl átplántálja magát vala-
hova; aztán meg dolgoznom is kellene valamit, mert eddig még
csak lebzseltem. De ha szinte lementem volna is azon vidékre,
10 nem lehetett volna most — aprehenzió nélkül az atyafiak részé-
ről — elfogadnom az mgs. úrék kegyes ajánlatát mert Ertsey
Sándor komolyan nehezelt, hogy annyi idő óta nem voltam
Szalontán nála — most, noha én nem bízattam, bizonyosan
várt és igen rosszul esett neki a csalatkozás.

15 Hallottam, hogy már meg vagy választva Debreczenbe,
de még nem tudom, minek és minemű tanszékbe. Itt az a válto-
zás történt, hogy Weisz collega, ki eddig németet tanított a
physicara tétetett által, helyette német professornak Ballagi
Károly (Móricz öcscse) választatott meg.

20 Gyulainál a Puschkin nincs. Neki van Puschkinja complett,
— de az a sajátja és egészen más kötetű.

Furcsa ! hogy bántak ezek a lapok szegény Domonkosunk versével. Gyulai mondja, hogy teljességgel nem merték adni, félvén, hogy compromitálják magukat és lapjokat, mint rossz
25 verssel.

Annyi ítélő tehetséggel se bírnak, hogy megtudták volna különböztetni a jót a rossztól. De bezzeg, midőn én a Naplóban felszólaltam, akinek volt előszedte, és Jókai is akkor rukkolt ki a Vörösmarty halálára írt költeménnyel, mely igen csinos, de
30 azért Marci nem merete kiadni magafejétől. — Ilyen nép ez !

Leveled végén egy pár szó ragadta meg figyelmemet: „szóval többet” ! — remélem, hogy az nemcsak frázis, erre biztomban én sem folytatom érdektelen soraimat, hanem várom „a szóvalt” — addig pedig öllelek tiszta szívemből

35
barátod
Arany János

[Címzés:]

Kovács János debreczeni tanár
úrnak tisztelettel
Szalonta felé. —
Gesten

Az urad. Kastély. Gest.

837.

ARANY — TOMPA MIHÁLYNAK

Nagy-Kőrös, aug. 30. 1856.

My dear Miska !

Nem telt ugyan még el a szokásos egy hónap, mindazáltal válaszolok leveledre, két okból

1. Mert egyéb dolgom nincs,
 - 5 2. Mert nóm levele nódhez vagy 10 nap óta borítékra vár.
- Tekintsd hát leveletem, mint pusztán borítékot, s ahhoz képest feszítsd fel idegét várakozásodnak.

Először is azt kérdem: mikor lettél regényíróvá, hogy leveled első soraiban felfüggeszted kíváncsiságomat s a végén csattanósan elégted ki? Értem, a körülvonalozást. No, én azt gondoltam, hogy e papírt másra akartad használni, de miután
10 *elromlott*, hogy egészen kárba ne menjen, jónak láttad nekem írni rajta. Ezzel én is ugy szoktam tenni. — Az a fiú, ki a többbit lekörmölte, hazament a szűnidőre, ha visszakerül, a hiányzó
15 lapokat is leiratom *vele*, hogy az frás egyforma legyen. —

Tehát ti ott kártyáztok mint a disznó és isztok, mint a spiller? Fiú, fiu! bizony elfajultatok mióta én köztetek nem vagyok. Ha én elmegyek, mind ez másképp történt volna! Mikor én nálad voltam, nem lumpoltál, nem éjszakáztál (igazság!)
20 *éjszakáztál* — majd megver Erdélyi) hanem már 7 órakor ...
aludtál! Pedig írva van: a ki jól alszik, idvezül (qui bene dormit, salvabitur.) De az sehol sincs megírva, hogy a ki kártyázik: idvezül. Azért fiam, jobbitsd meg magadat és többé ne vétkezzél! Igazsága volt Lévainak, igazsága T. Laczinak, midőn savanyuan vitteltek a hamvai utra. Sőt. az is rendén lett volna, ha a háziurat jól megdöngetik. Ez a kártyázásnak természetes következése. Átokká fordúl a vendégszeretet, méreggé a barátság, pokollá a társas élet, szitokká a dal, eczetté a bor, gunynyá az élcz ott, hol kártya van. Ezt belé tehetd közelebbi predikációdba.
30

Bizony, szomorú eset az a Barkasié. À propos! tegnap meglátogat egy úri ember. Épen Barkasi, volt udv.agens. Beszélünk egyről, másról: a miskolczy esetről is: rokona volt. Szemere Miklósról is szoltunk s az ő megátalkodott hallgatásáról. Irt-e már neked, vagy tudsz-e róla valamit?
35

Hogy programmot nem kaptál, azon fölötte csodálkozom. Hivatalosan küldetett el számodra, mint a postakönyv is bizonyítja. Hihető azonban, hogy valahol hevert, s azóta megkaptad. Ha ellenkezően volna: még küldhetek példányt. Különben nem nagy dolog az egész; csak kellett írnom valamit, s ezzel 12 évre ment vagyok hasonló munkától. *Tizenkét év múlva!* Irok-e én akkor értekezést?! Nem hiszem.
40

Mint a lapokból láthattad, „Arany János Pesten mulatott, barátai & c. körében.” Csak ez a nyegleség ne volna! Ha az ember irodalmi ügyben jár, például új munkát visz fel & c. akkor ám említsék meg: de ha valaki fölrándul, hogy péld. kabátot vegyen, (nb. én azt se vettem, pedig átkozottúl kéne) ki nem állhatom, hogy mingyárt megütik a nagy dobot. Hanem erről tenni lehetlen, mert az ujdondász, ha megkéred, megígéri,
50 hogy nem szól s megy a nyomdába rögtön, s kürtöli ki. No hát Pesten voltam. „Mit írnak néked, kedves jó barát’?’ az én pesti mulatásomról? — Ott voltam 7 nap: péntektől péntekig. Ebédeltem Jókainál és Csengerynél, a Svábhegyen. Jártam színházba. Találkoztam néhány emberrel. Hazajöttem Gyulaival.
55 Most magam ülök itthon, várom Keményt. Olvasom Dantét és Ariostot — olaszúl! Nem irok semmit, kivévén ezt a levelet.

Az öreg Tisza is meghalt. Nagyon hittak magokhoz e szűn-időre, jó hogy nem mentem. Volna confusio. Az is jó, hogy

hozzád nem mentem, megmondom, miért. A *falómia* Szalontán
60 így is kegyetlenül haragszik: volt szemrehányás, de mennyi!
Pedig egy szóval se ígértük nekik, de számoltak rá, hogy *ha*
tavaly Gömörbe, most már bizonyosan *oda* következik. Isten
mentsen ha megint hozzátok mentünk volna! pedig, mondhato-
65 m, kevésbe mult. Meg akartunk lepni egészen váratlanul,
hogy ne készülhessetek előre, ne tegyetek annyi haszontalan
költséget mint tavaly, ne fáraszd a Fátyolt és a Pétert előnkbe
stb. Már a nap is ki volt tűzve, az előkészületek folytak, midőn
meggondoltuk ismét, hogy több az emberség a káposztás húsnál
és itthon maradtunk. Ezt csak négy szem közt írom neked: meg
70 ne mondd *Tompának* mert megharagszik.

A levélpapíros dolgábani kiegyenlítés aligha előnyös ré-
szedről: de hát legyen! Úgy is, ha isten éltet, azon levelek na-
gyobb részét neked fogom én küldeni: beírva ugyan, hanem az
mit sem tesz. Köszönöd szépen, ugy-e?

75 Mentovics már elköltözött 9-ed magával: annyi tagból áll
a család. Azóta Erdélyben van. A collegatus többnyire széllyel-
futott, mint a csirke, csak Szilágyi Sándor, van itthon, mint
egy passer solitarius. Ő és én dicsően múlatjuk a szünidőt.
„Szervusz!” — Szervusz, mi ujság? „Semmi!” Az sem sok.
80 Gyujts rá. „Szervusz!” Szervusz. Az ajtót húzd be, mert bejő-
nek a legyek. — És ez így megy rendszeren mindennap egyszer.
Azt veszem észre, hogy pár év óta mindinkább elfelejtek *beszél-
getni*. Még megérem, hogy néma leszek, mint a hal. —

De csak az irást is el ne felejténem! Másszor, ha én levelet
85 irtam, rendszeren kevés volt a papír, és a tárgyat magát sokszor
át kellett vinnem a következő lapra, mely már nem existált:
most nem egyszer állok meg az írásban, s gondolkozom, hogy
uram teremtőm mit kéne még írni, hogy a négy lap beteljék.
Mert a Szilágyi Sándor féle nyúlfarknyi leveleket nem szenved-
90 hetem. Ő például e levelet így írta volna meg:

„Barátom! Ide zárom nőm levelét. Hát Lévai nálad volt?
Programot küldtem — ha nincs fogsz kapni. Pesten voltam.
Tisza meghalt. Szalontán haragusznak, hogy le nem mentem.
Öllelek, üdvözlöm a komámasszonyt!

95 barátod AJános”

Igy aztán meglehet írni mindennap 10–12 levelet, fűnek
fának, holott én többnyire adós maradok minden levélre, ha
csak nem töled jó. Mert így gondolkozom. Kis levél, nagy levél:
egyformán 3–6–9 kr. Két nyolczad vagy negyedrért levélnél
100 kevesebbre írni nem illik: ha csak egy lapját írom tele, mennyi

papír vesz kárba! Aztán én magam nagyon szeretem olvasni a leveleket, ha semmi sincs is bennök. Retirádon legjobb ízűen olvasom az oly darab papírokat melyeknek se eleje se vége, sőt a sorokat is csak félig lehet olvasni. Ime, olyan ez az én levelem:
105 olvasd egészséggel! Megmondtam, hogy koperta gyanánt vedd — ha többet vártál, magadra vess.

Si aliquando sanus fuero — fontosabb levelet is kapsz tőlem. Addig fogadd legszivesb ölelésemet. Csókolom (engedelmeddel) az én jó komámat, Gézástul együtt. Nehogy e levelet
110 elolvasd neki: mert elcsudálkoznék, hogy oly okos ember, minő én vagyok hogy írhat ily semmiséget. „Áldatlan üresség” mint Toldi mondaná. De azért áldjon meg az Isten!

igaz híved
Arany János

838.

KOVÁCS JÁNOS — ARANYNAK

Geszt 30/8 1856.

Kedves barátom!

Valóban nagyon sajnáljuk, ha f.hó 4-kén kelt levelemre való mély hallgatásod azt jelentené, hogy nem jössz hozzánk, s azt hogy Lacit tegnap áthoztam, még csak kárpótlásnak sem
5 tekinthetjük, miután mi az egész családra számítottunk, s csak a *barbucot* kaptuk; ha azonban bennünket csak meg akarsz lepni, abba szívesen bele egyezünk.

Milly borzasztóan látogatja az Úr Isten ezen családot, láthattad a hozzád is eljutott halotti jelentésből; szegény öreg úr
10 már sokkal jobban érezte magát, s bement Váradra súlyos betegségben fekvő kedves kis Margitjának látogatására; már visszafelé indult a Grófnéval, midőn Várad és Ürögd közt észre vette a Grófné, hogy szegény öreg úrnak ballábát a szél érte; vissza fordúltak hát, s még az nap estveli 11 óra tájban a fáj-
15 dalomnak legkisebb jele nélkül csak elaludt a jó öreg úr. Margit pedig éppen az nap halt meg estve, midőn nagyatyját temették. Három egyszerre! ez még is csak sok, s pestises időben is számot tenne. Az öreg úr halálakor már arra fakadtam: hogy már egyéb nincs hátra, hanem hogy a ház is égjen rám, mielőtt ide hagy-
20 nám. S gondold babonás ijjedelmemet, midőn éppen a kis Margit temetése előtt egy pár perccel csakugyan meggyulad a konyhá-
nak be-stuckaturozott kéménye. Azonban nem lett belőle semmi baj.

Nagy örömmel hallottuk Mezeinek s a Szalontaiaknak nem
25 csak tégedet, hanem magukat is megtisztelő szép szándékukat.
Barátom! ez öröndetes jelenség, mert ezek benned az irodal-
mat tisztelik meg, s ki tudja a szép példa nem lessz-e ragályos,
s nem nyer-e meg sokakat az irodalomnak. Annyi igaz, hogy ha
mindenütt úgy pártolnák az irodalmat, mint Szalontán, úgy
30 talán még Székely Jósinak sem volna adóssága.

Azt már a kőrösi egyháznak adott válaszból tudni fo-
god, hogy debreceni tanár vagyok 720 p.ft és 5 1/2 öl fa fizetésre,
s Szept 20-ka tájban be is költözöm. Hogy gyalázatos egy fészek
ez a Debrecen, az tagadhatatlan; azonban ott is lehet sőt éppen
35 nagyon kell valamit tenni; a múlt Gyűlés is már igen szép volt,
pedig még csak kezdete volt az egyetértésnek.

Isten veled! kedves jó nődét szívesen tisztellem, Julcsát
csókolom s téged ölelve maradok

40
barátod
Kovács János

839.

ARANY — ERDÉLYI JÁNOSNAK

[Nagykőrös, 1856. szept. 4.]

Tisztelt hazámfia!

Olvastam kegyed bírálatát verseimről, s köszönöm azt.
Köszönöm pedig azért, mert célja bírálni, nem dicsérni, méltá-
nyítani, nem magasztalni, kimutatni helyemet az irodalomban,
5 nem mindenek fölé emelni, — és sok tekintetben jogosítva érzem
magamat, úgy nézni a recensiot, mint anticipált szavazatot az
utókorból, nem pedig a mint a jelen elfogultságának szülemé-
nyét. De sajnosan esett észrevennem a bírálat némely helyeiből,
hogy kegyetlenül félre vagyok értve, lakolok oly bűnökért, me-
10 lyeket elkövetni gondolatomban sem volt. Ellensége vagyok az
antikritikának, azért nem is szóalok fel nyilvánosan; de meg
nem állhatom, hogy ne tudassam Kegyeddél egy két sorban, mi
az, a mi nekem rosszúl esett. Mingyárt a versformákra nézve
szerencsétlenségem az, hogy némelyek, ha magyar rhythmust
15 használok is, jambust, trochaeust etc. keresnek, s nem találván,
rám kiáltják a formátlanság vádját; mások *minden* versemben
magyar idomokat vélnek találni, péld. Greguss csodálkozva veszi
észre, hogy még jambus sorok is akadnak verseim közt. No, az
meglehet, hogy én igen rossz jambusokat írok, de azt hiszem,
20 még is, nem nehéz kimutatni, hogy fele költeményeimnek, vagy

több is annál, jámbusi, illetőleg trochaeusi lejtéssel bir, minden igénye nélkül a hazai rhythmusnak. E tévedést tapasztalám Kegyed részéről Katalin és Keveháza körül, melyeket 8 tagu s középmetesztes magyar soroknak vesz, s nem találván bennök
²⁵ se a metszetet, se a choriambusokat, szinte kifakad ellenök, legalább úgy veszem e szavait: „igen alkalmatlanul ütne ki, ha örökösen a lengedezővel kellene bajlódniunk, mégis *unalmat* vásárolniunk a bajon!” Igen is! Ha Kegyed e költeményeket lengedezővel olvasta, képzelem, mily unalmas lehetett átver-
³⁰ gődni rajtok. De hisz én úgy gondolom, nem lett volna nehéz bennök észrevenni a jámbusi lejtést. A legtöbb sor tisztán és szabályosan kiadja a jambust, ha ottan-ottan vagy egy hibás láb fordúl elő, az, tekintve a rimes sorok rövidségét, a költemények hosszú és elbeszélő voltát, nem a világ. A lejtelem azért
³⁵ meg van, s ha az én fülem vastag csalódásban nem sínylik, a jambus folyvást érezhető. Négyes jambus lenne tehát, s abban, mint kegyed nálam jobban tudja, a metszet nem esik okvetlenül a középre, de az 5-ik szótag után, s olykor elvétve ki is marad, mint ezt angol, német s hazai példákkal is bőven lehetne
⁴⁰ világosítani. Katalint különösen Byron beszélyei után képeztem, az egészét inkább forma-gyakorlat végett, mint költői czélből, s alkalmat rá adott az, mert olvastam valahol Byronnál, hogy e 8 syllabás forma ellen panaszkodik s benne mozogni nem tartja könnyűnek. Ha ő, a rimgazdag s egytagú szókkal bővelkedő
⁴⁵ angol nyelvben bajosnak találta a formát: én meg akarám kísérteni a rimszegény, s hosszú szavakból nehézkes magyar nyelven, miután nagyobb ily nemű költeményt, rim s mértékben kivíve, nálunk még nem ismertem. Ennyi az egész. Hogy nem sikerült, azt érzem, de más okból, mint kegyed állítja. Mert, ha már 4-es
⁵⁰ jambust irtam, annak törvényeit kelle követnem. Rímtelenül a 4-es jambus így lejt:

Mint mennek öl // döklő hadak (caesura nincs)
 Nyugat fenyéres // halmain, }
 Ugy mentek, átal // lelkemen } caes. az 5-ik szótag után
⁵⁵ Az éj sötétes // álmai. }
 Épen így a rimesekben is:
 Hazádnak ren / dületlenül (caes.nincs)
 Bölcsőd az majdan // sírod is. }
 A nagy világon // e kívül. } caes. az 5. után stb.
⁶⁰ Áldjon vagy verjen // sors keze stb. }

Igy Byronnál, a németeknél, mindig, vagy a 4 vagy az 5 szótag után a caesura: Byron:

- He started up // with more of fear } 4 tag után a caesura
 Than if an armed // foe were near. }
 65. God of my fathers! // what is here? . . . } 5 tag után
 His trembling hands // refused to sign. }
 The cross he deem'd // no more divine: stb. } 4 tag után

Eszerint már a Katalinból szégyenpadra állított hét sorban se hiányzanék a caesura *négyszer*; például:

- 70 Sőt már a visszhang // is pihen, }
 Mely összetorlott // bérczeken, } 5 után
 — Hol a felhőnek // fészke van }
 S a völgyben ott // hol Vág folyam } 4 után
 Örült kacajjal // elrohan — } 5 után
 75 Dörgésöket // fel és alá, } 4 után
 Mint könnyü labdát // vagdalá. } 5 után.

Nem sükerült Katalin más okból. Ez az, hogy byroniassá akarván tenni, nagyon elhalmoztam képekkel, s egyiket a másikba fűzvé, olyan constructiókat csináltam, mint a fönebbi,
 80 hol nem a *rim* kényszerített, mert egyszerűen ki is hagyhattam volna az incisumot, a *vers sérelme nélkül*, de egy pár képpel többet szóttem be a kelletinél.

A „veszett rimekérti felelősség” — legalábbis, nem gyöngéd. Nem szándékom a mea maxima culpát e részben valakire
 85 háritni, de egy kissé még is mentem magam. Már az új iskola jóformán megtörte a Csokonai és Kisfaludi S.-féle rímek tekintélyét. Kölcsey már merte mondani: *farag, darab*; Vörösmarty: *hold, mosolyg.* És bizony, valljuk meg, hogy ez *malum necessarium* volt. A jó rímek szűk köre annyira ki volt már merítve,
 90 hogy alig lehetett azokban valami újat mondani. Ha jött a *halál*, az olvasó előre tudta, hogy ránk *talál* etc. A ragismétlés pedig nem volt inyére az izlésnek. Így mind szabadabb kezde lenni a rim, hogy új fordulat hozathassék be a versbe. Kegyed, ki mindent egyetemesen fog fel, itt úgy látszik, mindent az én
 95 nyakamba (talán még a Petőfiébe) hárit, holott a kezdemény sokkal előbbi. Különben vehette volna észre azt is, hogy e szabadságot a helyett, hogy kiebb terjeszteném, egy idő óta mind összébb szorítom, — s hogy néhány új és jó rimnek is adtam létezt, a mi az előzmények után bizony nem könnyű dolog. Ha
 100 valaki, én ohajtom leginkább, hogy vajha birnánk az olaszok zöngelmes rímeivel! de ha nem lehet azon *egynehány jó rim* taposó malmában eléhaladni!

A névelő, kötszó, stb. elszakítása, rím végett, minden esetben hiba, de remélem, éppen azért, mert hiba, nem gyakori nálam.

105 Hosszabb sorokban éppen nem tűrném el: rövidekben néha megszenvedtem, s félig tudnám is igazolni. Kétségtelen előtttem, hogy *caesura* által névelő, kötszó, elszakadhat a rhythmus sérelme nélkül. „Menjen ki a // nagy erdőre” (Népd.) helyes rhythmust ad; csaknem helyesbbet, mintha az *a* is *caesura* után

110 esnék. Miért? Mert így a hangsúly mindenik szakaszban éppen első szótagjára esik: „Menjen ki a *nagy* erdőre.” A hangsúly nincs névelőn, kötszón: ha tehát a *caesura* után ezek esnek, úgy bágyadtabb a rhythmus, melyet hangsúly nem elevenít. No, már most rövidebb sorokat tekinthetni úgy, mintha csak *caesura*

115 volna a rímnél, s ha a következő sor hangsúlyos szótagon kezdődik, megbocsátható a kötszó elvágása. . . cum grano salis.

De megengedve, hogy ezek hibák, hadd szóljak egy szót a *po-litikáról*. Ez játék, melyet kevesen vesznek észre, de hogy

120 *Kegyed észre nem vette, csodálom. Arról van szó, hogy a magyar ember politizál — úgy a mint most politizálhat.*

*Koppasztanám a madarat,
Ha már meg nem foghatom;
Fosztanám a tollat tudni-
Illik a .*

125 Könnyű észrevenni, miféle *madár*, miféle *tollfosztás* (a leghálátlanabb dolog) van szóban. Most következik, hogy kimondjam a szót, de *nem merem*, nem tanácsos, mégis valahogy ki akarom nyögni s így fordítom:

130 De a miről szólni sem *po-Litika*. —

A nagy többség ezt úgy érti, hogy *nem súlt* a vers, azért szakasztottam meg a szót: holott én magát az állapotot festem az előadás által. Csekélység, elismerem, de azt hittem, hogy némelyek mégis megértének, s hol művészileg gondoltam alkotni, nem ütnek a körmömre, mint tanulatlan ficzónak.

135

A nyelvtani vétségeket — többnyire — elismerem: de kevés van azok közül, a mi nem szándékosan jött volna be. A *áldoz* szót mindenütt iktelennek vettem: „*Áldoz, toroz, máglyák körül*” — „*Áldoz, toroz, vígan lakik*” — innen az *áldozék*,

140 első személy. A *bán* és *bánik* közti különbséget jól tudom: de

önként áldoztam fel a széphanzgatnak. Ne bánjon így

ehelyett: ne bánják így Az a költemény, melyben ez eléfordúl (árva fiú) egy dallam után van irva, — melyben a *ne bánják így* eltűrhetlen lett volna. A *majszol*, nem tudom, hogy 145 idegen volna, én a legmagyarabb nép közt bölcsőmtől fogva hallottam, — az evésnek e nemét (fogak nélküli száraz kenyeret) nem is tudnám másképp kifejezni. A *jémini* tréfás dolog: szinte lehetott a népbe már. Ellenben az *adi* és *láti*, véleményem szerint nem bevezethető, mert itt nem egyes *tájszó*, hanem *tájforma* 150 forog fenn, melyet a magyarság egy nagy része nem értene meg; aztán Baranya is eléállhatna az *üt-je* — *vét-je* formával, — mi megint oly törvényes, mint az *adi*; — legalább is. Aztán, legyen meggyőződve Kegyed, hogy „bár nem küzdöttem is a nyelvért” tudom tisztelni annak szabályait, és sokkal többet 155 foglalkozom velök, mint némely ember gondolná; de más részről a költeményeket nem szoktam nyelvtani gyakorlatnak tekinteni, sőt oly merész reményeim vannak, hogy lesz idő, mikor az Euphonia kedvéért engedni kell a nyelvtan merevségének, s versben legalább nem írjuk: *keressz, nézsz*, stb. s egyéb nyelvtörő 160 szabályosságokat.

Szénffy theoriáját — szégyellem megvallani — de nem ismerem. A „Magyar Sajtó” nem jár hozzánk, — láttam futólag a cikket, de nem olvashattam át figyelemmel. Annyi megragadt nálam belőle, hogy tactusai, a mint a verslábakat alkalmazza, 165 nem egyeznek mindenütt az én felfogásommal. Így, ha a dactylust olly időmérték szerint veszi, mint Kegyed a „*kis kacsá*” szókban, t. i. hogy az első szótag — és *pont*, a második *v* a

harmadik — és *pont*, tehát így: *kis kacsá*: ez sohasem ad ki magyar taktust. Mert cottában ez így fejeztetnék ki: [kotta] a mi 170 nem $\frac{2}{4}$ mint minden magyar dal, hanem $\frac{3}{4}$ tehát német, sőt így a mint le van irva, *semmi tactus*, mert $\frac{3}{4}$ és $\frac{1}{8}$, — a mi absurdum egy taktusban. A magyar dactylus, — *v v*, cottában [] = $\frac{2}{4}$, az első szótag épen annyi időt vesz igénybe, mint a másik kettő.

175 Abban találkoztunk, hogy a magyar verssorban bizonyos *idők* uralkodnak a szótagok száma felett: de ezt bajos volna *négy* időben állapítani meg. Így péld. „Ügy ég | a tűz | ha lobog” csak 3 idő és még sok fris dal. Ámazonban ezt a nagy szabadságot a sor szótagai számára nézve — én legalább — nem fogom igénybe 180 venni. Kivételesen használom néha, hogy az egyhangúságot

kerüljem. Igaz, a gyermek réják igen szabadok e tekintetben: de a népdalok nem annyira. Nem is tudom, mit tenne a nép, ha például a legszokottabb 11 szótagú sor helyett oly dalt kapna, melynek egyik sora 7 a másik 9 a 3-ik 11 a negyedik 13 lenne.
185 Vannak versalakok, hol egy szótaggal több vagy kevesebb mit sem tesz, pl.

Vermem ugyan / elég van — // de kenyerem / nincsen,
Jaj istenem / mit csináljak // mikor semmim / sincsen.
de általánosan felszabadítani a szótagok száma alól — azt hiszem,
190 nem lenne köszönet benne.

A versek *belérdemére* tett bírálatról nem illenék beszélnem. *Itt*, a műtörvényeken kívül alanyi tetszés-, vagy nemtetszésnek is befolyása lehet. Csupán azt jegyzem meg, hogy nem volna hatalom, mely rábírná, hogy péld. a „tetétleni halmon” című
195 versnek a végét elvágjam s epigrammatice fejezzem be mintegy. Az én lelkem csak így találja egésznek — „megáldani a földet, hol azok jártak”. A „hajnali kürt” 2-ik versszaka reflexiónak tetszik, ha így olvassuk: „édes fájos a kürtzene”, de nem más dolog-e, ha az impressziót festjük, mint jelent: „e kürtzene?”
200 Pedig így van a könyvben. Ágnes asszony hibáztatott versszakai a *megőriülés* processusát festik, mit az addigiakból lehetett kivenni. De leginkább fájna az egri leány II. szakaszából azt az egy kis szakot kilököni, mely naivitással szól előbb a madárról, aztán megý által a kedvesre. A biztonság, boldogság érzelmét
205 fejezi ki e szak, hogy még kötődnek is — ellentétül azzal, a mi következik. De hagyom ezeket, legkevesebbé védem pedig alanyi fájdalmaimat, melyek, hiszem, hogy művésztlenek, csupán arra kértem volna még figyelmet fordíttatni, hogy e fájdalmas versek egy bizonyos epocha szüleményei, s ha nincs is meg
210 minden versben az engesztelődés, az egész gyűjteményben megvan az, s a kötet vége felé már nyugodtan zengem a balladákat. De kérdem: a kesegő szerelem minden dala vagy Petrarca minden szonettje meghozza-e a művészi kibékülést? Azonban ez nem az én dolgom, ki nehezen fogok többé alanyi hurokat pöngetni.
215 Még az „arva gólyáról” mondok egy szót, mely kegyed szerint nem érdemli azt a lapot, melyet elfoglal. Nem, mint *gólya*: de talán mint a 848 előtti sisyphusi küzdelmek képe — mint allegoria — megjárna. A „gyermek és szivárvány” szinte allegoria, tehát nem lyrai darab: azon eszmét akarná kifejezni, hogy vannak az ifjúi kebelnek vágyai — fellegváarak, — csalképek, melyektől később oly nehezen válik meg, miután a való kiábrándítja. Az a czim: Kisebb költemények, nem azt tette nálam:
220 *lyrai darabok*: van ott sokféle faj.

Végre azt kell érintenem, hogy sohse féltsen kegyed engem
225 az elbizakodástól. Senki sem érzi jobban, mint én, hogy a mit
tettem, az többnyire kísérlet, tapogatozás, jobbra és balra. Igen
jól tudom, mennyire maradtam eszményképem mögött egyik
vagy másik versemben. Kevés az, a mit tettem, de ezután annyit
sem teszek már. Átok gyanánt fekszik rajtam — mint sokunkon
230 — a közelebbi néhány év — ez szegte szárnyamat, érzem, hiába
akarom magamra vitázni az ellenkezőt. Ha valami, a költészet
meggyőződés dolga, — vezérczikket lehet írni meggyőződés nél-
kül is, de jó verset nem. Aztán beteges is vagyok, teher a szel-
lemi foglalkozás. Ily állapotban a magasztalás nem hogy elké-
235 nyeztetne, de fáj, mint amelyet csak kevéssé érdelek a eltra,
— és nincs reményem, megérdemleni a jövőre nézve. Óhajtom,
hogy ne szóljon rólam senki, — hagyjanak engem pihenni.

Bocsásson meg kegyed e hosszú és rendetlen levélért.
Tekintse úgy, mint bizodalمام jelét és kifolyását a tisztelet-
240 nek, mellyel Kegyed iránt lenni tartozom. Fogadja legszivesb
üdvözetemet!

Nagy-Kőrös, sept. 4. 1856.

Tisztelője
Arany János

840.

BARABÁS MIKLÓS — ARANYNAK

[Elveszett]

Pest, 1856. szeptember 6.

[Nagyszalonta megrendelte nála Arany János arcképét; kéri, jöjjön fel, hogy a festményt elkészíthesse.]

841.

SZÁSZ KÁROLY — ARANYNAK

[Kézdivásárhely, 1856. szeptember 6.]

Kedves Jankóm!

Az éjszaka veled álmodtam s tieiddel, úgy veszem ezt
mint az ég intését hogy irjak neked, mert már igazán rég nem
váltottunk levelet, s pedig időről időre jó megújítani az emléke-

5 zetet, nehogy utolyára el felejtsük egymást. Vagy — nemde?
— erre nincs is szükség!

Elég az hozzá azt álmodtam hogy te ismét NagySzalontai
jegyző voltál s én ott meglátogattalak. Olyan uniformisod volt
mint a zsandármoknak s ez sehogy sem illett reád; s még is
10 nem én-téged, hanem te engem nem ismertél meg; a feleséged
pedig a mint meglátott megcsókolt s te ezért nagyon orroltál
reád; Julcsa meg egy szikrát sem nőtt, a min én álomban sem
győztem eléggé csudálkozni. Aztán Róbert felébresztett ebből
a sületlen álomból mert oly nagyon beszéltem hogy nem alhatott
15 miattam.

Az egészből csak az a tanuság hogy rólad gondolkoztam
tennap este, hogy t.i. ma Hedvigből küldjek neked egy példányt.
Nem tudom olvastad-e már? Tartom ígéretedet hogy megírod
rőla ítéletedet. Ezt már most, emlékeztetésem után annál na-
20 gyobb bizonyossággal elvárom.

Nem tudom ki szíves megemlékezésének köszönjem az
iskola programját, melyből nagy örömmel olvastam verstani
értekezésedet. Az abban ajánlott epikai strófán épen egy költői
beszélyt próbálok most írni, nem tudom el készül-e valaha. Ha
25 el, kéziratban elküldöm hozzád meg nézés végett. Ilyen eszkö-
zökkel akarok tőled időről időre egyegy levelet kácsikarni.

Mentovicsék biz eljövének Kőrösről. Csak meg ne bánják
utóbb! Még nem kaptam levelet tőlök, már alig várom. Ha lehet
meglátogatom ez őszön. Reményem volt hogy kimehetek hoz-
30 zátok, Pestre, Gömörbe, mít én tudom hova nem! Jó volt álom-
nak! Lett belőle semmi!

Szegény T[isza] Domokos! Olyan szivemből meg sírat-
tam! Ma már olvassuk apja halálát is.

Kisebb költeményeid egész irodalmat költöttek fel. Én is
35 akartam volt írni rólok; de gyenge vagyok rá; tőlem elég hogy
végetlenül szeretem őket, s újra meg újra olvasom.

Kérlek az ide zárt Hedviget Fodor bácsiéknak add át.
Csokolom őket s sokszor sokszor emlékezem reájok.

Isten veled édes Jánosom, feleségedet, Lacit, Julcsát veled
40 együtt csokolom

Ölelő barátod
Sz.Károly

KVásárhely, 1856 Sept 6.

Nagy-Kőrös, sept. 7. 1856.

Édes barátom!

Csudálkozom, hogy nem kaptad válaszat a múlt hó
4-én kelt leveledre, melyet ugyan én, részint mert néhány napot
Pesten töltöttem, részint, mert Gyulai Pali nálam volt, egy
5 kissé későn indítottam utnak, de már lehet jó két hete hogy
postára tettem. Abban megirtam volt le nem mehetésem okát
és köszöntem a méltóságos úrék becses figyelmét, — szomorú
körülményeik daczára. Az óta sok történt nálatok, s látom most,
hogy jó volt le nem mennem. Barátom! nem vagyok az az
10 ember, ki annyi gyászt, annyi váratlan csapást egykedvűen
nézhessek, s igen fájt volna jelen lennem a gyász események szin-
helyén, melyek a távolban is csaknem levertek. Rettenetes az,
mennyi csapás éri most egyszerre azt a családot, — a szegény
grófnét! Volt eszembe pár sor vigasztaló levelet írni: de mily
15 ostoba ily körülmények közt a vigasztalás! Isten adjon erőt neki,
hogy ne roskadjon le fájdalma terhe alatt! Irja Laczim, hogy
most meg Lajoson történt baleset. Mintha ég föld összeeskütt
volna azon derék család ellen! Irtóztató! . . .

Debreczeni tanárrá lett választásod már régebben hallot-
20 tam, úgy hogy előbbi levelemen már d. tanárnak címmeztelek, s
híhető hogy ebből eredt a tévedés. Meg lehet a posta Debreczen-
be utasította a levelet, meg nem foghatván, mit keres d. tanár
Geszten. Egyébiránt úgy is jártam már, hogy Geszt helyett
Pestre küldték levelet a G és P hasonlatossága miatt. Meglehet
25 3 hónap mulva még megkapod.

Az arckép-históriában az az örvendetes, hogy a jó példa
mindig hat és meglehet más városok is felbuzdulnak, hogy
elhunyt vagy élő jeleseikért lendítsenek valamit. Aztán meg,
— ha a dolog nyilvánosság elé kerül — mindenesetre szép oldal-
30 ról tünteti fel Szalontát, mely eddig jóformán csak a nagyfülü
disznórul volt országhirü, — még a betyárságáról se tudnak itt
már semmit.

Bizony az a ti fizetéstek se sok még. Azt hiszem, annyi
a mienk is van: 600 forint és didactrum, mely utóbbi változó, —
35 de eddig is ráment 100 forintra. S remélem, a drágaság ott szint-
egy megvan, mint itt. Kivánok erőt és kedvet az új pályához!

Én a vacatitot elég unalmasan és hiába töltöm. Majd még
egyszer fölmegeyek Pestre — ülni Barabásnak. Nem tudom,

mibe kerül nekiek a kép, de félek nagyon drága lesz, mert igen
40 pompásan akarják. Mit tudsz, van-e alku? mert sajnálnám, ha
végül többet kellene fizetniök, mint gondolták.

Különben nőm és Julcsi egészségesek, szívesen üdvözlenek.
Én magam soha se leszek már valami viritó egészségű, de csak
tűrhető állapotban vagyok.

45 Fogadd szíves ölelésemet!

barátod
Arany János.

843.

ARANY — HECKENAST GUSZTÁVNAK

[Elveszett]

Nagykőrös, 1856. szeptember 11.

[Válaszul Heckenast 1856. augusztus 23-i levelére, Arany azzal biztatja a kiadót, hogy az olvasókönyv szerkesztését folytatják. Elhúzódo munkájukra való tekintettel a Heckenast levelében említett korábbi előleg túl további előleg küldését kéri.]

844.

HECKENAST GUSZTÁV — ARANYNAK

Pest, sept. 13. 1856.

Tisztelt tanár Ur!

Épen most veszem f.hó 11-ről írt sorait és sietek kívánságát teljesítőleg az Önnek járuló Száz pengő forintot ide mellékelve ezennel megküldeni. —

5 Kedves tudomásul vettem az olvasó könyv ügyében szíves ígeretét s biztatását.

Fogadja nagyra becsülésem kifejezését!

alázatos szolgája
Heckenast Gusztáv

Pest, sept. 16. 856.

T. Uram!

Rég meg kellett volna köszönnöm önnek ama szép fordítást, melylyel lapomat megtisztelé, de miután ön a honoráriumtól fölmentett, egy láda hamburgi szivarral akarám szívességét
 5 viszonzni — erre azonban már hetek óta hiába váraozom, mert a megrendelés dacára még mindig késik, úgy hogy én a nélkül is írok most önnek.

Egy albumot, s új költeményeimből is tettem el önnek, s hogy most ezeket utnak nem inditom, Kemény az oka, ki a
 10 napokban N. Kőrösre akar utazni, s felhítt egyszersmind, hogy menjek én is vele. Ez az átadásra nézve a legjobb alkalom lesz, ha ugyan meg nem bukik, mint Keménynek annyi, és annyi jó szándoka.

Apropos! Kemény nekem valami évkönyvről beszélt, melyet ön, ő, továbbá: Jókai, Gyulai, Tompa és Eötvös — adnának ki; ha nem hallottam rosszul, még én is a ligában lennék. Kemény kérte e tárgyban véleményemet, s én a legszebb sikerrel kecsegtetém; legalább azt hiszem, hogy lenne 4—5000 aláírónk, kivált ha megigérnök, hogy ebbe a könyvbe valamenyen
 20 az évi legjobb munkánkat igyekezzünk adni. Én magamra merném vállalni a kiadást úgy, hogy a poétáknak 150, a prózaíróknak pedig 300 pftot adjak — de azt tartom, hogy legjobb lenne a kiadás, és bevételre nézve közös pénztárt tartani. Kár, hogy a legtöbb ezekből a jó urakból igen indifferens ember, s így majd
 25 az egész ügy elesik. Pedig bizony nem száll a szánkba a sült galamb; lássa ön, a „Szinházi naptár” eddigi jövedelme mintegy 4000 pft — s ha ennek tudott előfizetője lenni, mért ne e tervezett vállalatnak, melylyel úgy sub rosa még a Kisfaludy társulatot is pótolhatnók.

De tudja isten mind csüggedünk, mind csüggedünk! Engemet is úgy elhagyott a poézis, vagy én hagytam el őt, hogy igazán sokszor vádlok magamat. Méltány hiány okozta é ezt (100 új költeményemet is alig hogy egy lap megbírálta) vagy vágy egy csendes, házi élet után, mely a dicsőség pályájáról nem akar
 35 tudni, nem tudom.

Az első kevésbé, mert úgy, a régi képzelődéssel betevém magamat ön helyzetébe, s igazán boszankodtam azon s sok sütkérezésen is, melyet a kritikussereg ön körül véghez visz. Kettő

még azon is veszekedett, hogy ki fedezte fel önt?! gyönyörű
40 gyerekek!

Igazán sokszor kifakadok e hasonmászások ellen — s mi
ismét a *reductio*?! az, hogy én önre irigykedem. Ostobák!

Ha Keménynyel nem mennék Kőrösre, ugy a jövő héten
elküldöm az albumot, versecskéimet, a trabucillókat — ekkorig
45 hiszem megjönnek.

Kérem önt, tartson szives figyelmében, s ha valami kiadó
verse lesz, ne feledkezzék meg rólam.

Tóth Kálmán.

[Címzés:]

Arany János tanár urnak.

NagyKőrös.

846.

T O M P A M I H Á L Y — A R A N Y N A K

Deés és Kolozsvár, sept 26 1856.

Tisztelt Uram!

Tudván, hogy Ön Tompa Mihálylyal, — ki nekem nem
csak név- de vérrokonom s leghivebb s legbizodalmasabb bará-
tom, kinek igen sokszor adtam vers-eszméket s igazítottam ki a
5 mit írt, s kinek titka sincs előttem, — tudván mondom hogy ön
vele baráti lábon áll: én is bátorságot veszek önhez intézni e
pár sort; e levélben ugyan ugyszolván semmi sincs egyéb szives
jó indulatnál: még sem borzadok elküldeni ezt; mert ugyan nem
ír-e ön is néha, ha kivált az aranyér ráesik, egészen tartalom
10 nélküli leveleket? Vagy igen! Azért fogadja jó szízzel jelen
soraimat.

Valóban örülhet Nagy-Szalonta városa önnek arczképét
birhatni; igy már ez a város *két* dologról lesz híres; de javalhat-
nám: hogy kalapban festesse ön le magát, még pedig *két* kalap-
15 ban, mellynek egyike fehér, másika fekete lenne; mert az ön feje
két kalapot is megérdemel, a mint hogy történt is, hogy ön
kettőt akart egyszerre a fejére tenni valamikor.

En részemről igen tisztelem Önt, mind a mellett is hogy
bátorságáról és vállalkozási szelleméről itt némely *videki daruk*
20 nem épen jót kiabálnak: de én nem vagyok olyan vélemény-
ben; kell: hogy ne legyek! mert lehet-e azt rosz néven venni: ha
nincs bébúni kedve valakinek egy *rókalyukba*, bár váltig sarkal-
ják is?! és hogy nem mér egy pár csomó dohányt a zsebébe

dugni a szomszéd vármegyeig, hanem a helyett inkább két czi-
25 linder pálinkát visz el?! Láttam már én olyan embert is a ki
elaludt az N N-ék utcza-padkáján és még a feleségéhez sem
szolt, még is ember a talpán! Sőt olyat is ki Pestről várván
barátját, 3 lúdat, két csirkét és egy verebet süttetett meg, s
mikor nem érkeztek meg a vendégei: maga megette, s ki egy
30 huszason egy nagy tajték pipát megvenni nem átall. Azért csak
bátorság! mind jóra viszi azt a köszörű!

Hallom hogy önnek *egy* igen kedves jó felesége és *két* ha-
sonlóképp kedves *kicsije* van: az isten éltesse őket! ha szeren-
csém lenne valaha: megtanítván a fiát egy szép mesterségre;
35 t.i.: hogyan kell a keszkenőn a *csombókot* kioldani; mert míg
ezt nem tudja semmit sem ér a dolog, s addig nem lesz nagy
kapitalista.

Nekem is van *egy* feleségem és *egy* gyermekem, ki a gyer-
tyatartót *faggyúnak* hívja, de azért derék legény. Az az egy-(et-
40 len) feleségem szeretné az ön kis leányát, csak olyan messze ne
lenne!

Most már többet nem irok mert meguntam, hanem a felől
bizonyos lehet ön, hogy máskor is irok. Addig is isten áldja meg
önt minden boldogsággal!

45

Tompa Mátyás Móses,
fehérmegyei közbirtokos stb.

[Címzés:]

Arany János urnak.
Debreczen
Szolnok

Nagy-Kőrösön

347.

CSENGERY ANTAL — ARANYNAK

Pest Sept. 29-kén 1856

Édes barátom!

Visszaérkeztem tegnap este utamból, a nélkül, hogy, igé-
retem szerint, meglátogattalak volna. A rendetlen életmód az
uton, az a zaklatottság, mellyel utaztam, s hozzá kedélybajom,
5 midőn megfogyott családomból szegény gutaütött atyámhoz
utaztam, annyira felizgatták aranyeremet, májbajomat, hogy
félbetegen, romlott gyomorral érkeztem Szolnokba, s azon vol-
tam, hogy mielőbb otthon, nyugalomban legyek, s ha kell, ma-
gamat orvosolhassam. Ide járul, hogy még alig viharzott el

- 10 fejem fölött az a csapás, midőn már családom végpusztulását kelle várnom, s az az érzés, mely a megmaradottakhoz még aggodalmasabban fűz, folytonos nyugtalanságban tartott az uton. Te bizonyosan érted, érzed, amit talán időm sincs most kifejezni, talán nem is tudnék. Azonban, a mi halad, nem marad. Okvetlenül meglátogatlak, mihelyt szerét tehetem. Azt hittem, a napokban vehetek erre időt. Azonban a Pesti Naplónál Pompéry nincs itthon, Szenvey haldoklik, az egyik kiadó, Számvald megszökött, hagyván maga után már eddig 80.000 pfnyi bejelentett adósságot, s másik kiadó Triestben van. E fölött elkezdnének a leczkék is. Értekezniem kell mindenfele. S aztán mennyit mulasztottam ez átkos két hónap alatt! A fejem szedül, ha dolgaimra gondolok. S ha dolgaimtól kipihenek, nincsenek körülém, a kiknek csevegése földerített. Fájnak, és mégsem tudok, nem is akarok megválni az emlékektől!
- 25 Kérlek, légy szives megmondani Szabó Károlynak, küldje el azon német folyóiratot, melyet tőlem elvitt, s a melyben Dümmlernek egy értekezése van. Minden pillanatban szükségem van rá. Utóbb, bár nem enyém, megint visszaküldöm neki, ha még kellene.
- 30 Isten áldjon családoddal! Isten áldjon téged is!

Igaz barátod
Csengery Antal

[Címzés:]

Arany János
tanár úrnak st.

Nagy-Kőrösön

848.

ARANY — ERCSEY SÁNDORNAK

Nagy-Kőrös, october 3. 1856.

Kedves öcsém!

Kaptam a pénzt és — Laczit; mind a kettőt épségben, legkisebb fogyatkozás nélkül, kivéve a Laczko fiam kalapját, mely „heu quantum alter ab illo” — amit elvitt. No de pár nap alatt 5 ujat fog kapni s nem dől le a csonka torony. Különben *maga* nemcsak nem fogyatkozott meg, sőt erősen megnyúlt, úgyhogy mikor hétfőn este betoppant egy „csésés jó estével” alig ösmerem rá. Köszönöm szives gondoskodásodat a kölök iránt. Ha mindig így utazhat, milionaire lesz belőle: elvitt öt forintot,

10 meggazdálkodott és hazahozott 8-at! Ez persze az óvé. De legyen elég László öcsémről.

Mint a főnebbi keletből látod, beléptünk a szorgalom idő küszöbén. Az ifjuság gyéren mutatja magát, de majd csak megszorodik — novemberig, mert itt olyan rend van. Egy tanulót,
15 a kis Hajnalt — fel is fogadtunk a házhoz.

Látod-e már, mily nagy csapás lett volna Szalontára, ha e szünidőt ottlenn töltöm?! Ki ült volna Barabásnak 4 egész napig éjjel és nappal? Igazán, a dicsőség szép dolog — de az ülést már kezdtem megünni. A kép azt hiszem, jó lesz: de félek,
20 hogy kissé vörösebbnek fogják találni, mint a minőnek engem rendszeren ismernek. Barabás nem oka, — mert én Pesten, a sok lótás-futástól többnyire oly vörös vagyok, mint a rák, úgyhogy azon tökmag színű pesti urak nem győznek bámulni eléggé, hogy mily egészséges falusi kinézésem van. Itthon, ha a szobában
25 ülök, bizony sápadt legény vagyok én rendszeren. Ezt a hibát lehetik benne, egyebet nem gondolnám. A kép térdig — de ülő helyzetben van — Barabás hihetőleg kímélni akart, hogy ne álljak annyit, aztán meg az a katonai állás illik hősi személyhez, de magam forma tollragó embernek jobb ülni. Jobb kézről író-
30 asztal, könyvekkel, háttérben szinte kis könyvtár lesz látható — de ebből akkor még semmi sem volt. Mezey szomszédotköszöntsd nevemben, és mondd meg neki ezeket; valamint azt is, hogy a sületlen jelentés a lapokban nem tőlem eredt. Én nem akartam a dolgot dobraütni, míg a kép el nem készül, — de óhatatlan
35 volt, hogy meg ne tudják, mi járatban vagyok Pesten, s az ujdondász sereg sietett kipletykázni. Perse, azt hallották, hogy szalontai jegyző voltam, — de azt, hogy ott is születtem egyik se érte föl ökölrel, s így a hirdetés oly formán esett, mintha a szalontai tanács *notáriusi* érdemeimet akarná megkoszorúzni. Ez
40 is szép volna, — de ha nem igaz.

Pesten voltam vagy kétszer a vacatióban, nem nagy lelki épülesemre de annál több erszénybeli fogyatkozásomra. Különben itthon töltöttem a szünidőt. Nem sok haszonnal, — mert azt, hogy az olasz nyelvet, melyben el voltam maradva, annyira
45 vittem, hogy Tassot elolvashattam s megérthettem, — azt már én — koromban — nyereségnek se tekintem. Egyebet nem csináltam.

Sokat kérdezzetünk Laczitól rólatok és a szalontai dolgok felől — s ez nagy multság nekünk mostanában, noha Laczkó
50 fiam nem a legközlékenyebb elbeszélő, — az anyja sokszor harapófogóval szedi belőle a feleletet. Annyit azonban ő is állít, hogy közzénk vágyott ugyan, mint szüleihez egy kicsit, de Kő-

rösre épen nem vágyott s jobb szeretett volna Szalontán maradni. Sajnálom, hogy Janit meg se láthatta.

55 Julinak a mult heteken sokat és erősen fájt a fogá — iszonyú éjeket s napokat töltött vele. Julcsi, most utolsó ízben, Pesten volt velem, s ki *pestezte* magát egy időre. Pesti ujságúl hallom, hogy Emich és Szánvald — *par nobile fratrum* — könyvárusok megbuktak és megszöktek. Az utóbbira már bizonyos, az elsőre is valószínű. Roppant összeg a bukás. Engem ez csak annyiban érdekel, hogy a Murányi vénusért, ha eddig nem kaptam semmit, eztán bizonyosan *nem* fogok kapni.

Igaz, most veszem észre, mily háládatlan vagyok: majd elfeledtem megköszönni a szép sipkát. Hiába! a fejemen van
65 most is, s a mi a fejen van, nem látja az ember. Kissé nagy volt, de már Julcsi őszébb varrta s most épen jó. Köszönöm, kedves kis Vilmám, — isten neveljen téged, hogy mielőbb saját kis kezeddél kötött sapkát adhass. Mondjad papának: azt parancsoltam, hogy csókoljon meg az Arany bácsi nevében.

70 Bezárom, édesim, tárgysovány leveletem azon szives kívánattal, hogy éljetekek boldogúl és szeressetek!

Arany János

U.i. Juli köszöni a főzeléket — de azt mondja, babot kár volt küldeni, mert itt is van bőven — ellenben lencse semmi áron
75 nem kapható. Tehát a köszönet főleg a lencsét illeti — annak emeltünk kalapot, míg a babot közönyösen néztük.

[Címzés:]

Ifj. *Ercsey Sándor* h. ügyvéd urnak,
rokonai szeretettel.
Szeged felé.
Orosháza

N.Szalontán.

849.

ARANY — TOMPA MIHÁLYNAK

[NagyKőrös, 1856. október 4.]

Hallja kend!

Kendnek tekervényes és csavargoványos leveléből, melyet sept. 26-áról Dézsről és Kolozsvárról hozzám lódfított, azt értem <meg> — hogy semmit se értek. A postajegyre nyomott

5 korombélyeg nem olvasható — tehát nem tudom hol tétetett föl
a levél, de hogy megjárta Kolozsvárt és Debreczent, azt látom,
a nélkül, hogy ki tudnék belőle okosodni. Már a kedves komám-
asszony leveléből észrevettem, hogy kend valami bolondságban
töri fejét, mert azt írta, hogy nem szabad megírnia, miért nem
10 ír kend, majd *megtudjuk*. Természetes, hogy mi ezt úgy magya-
ráztuk, hogy *meglepátus* készül, s egy szép este a kend „meg-
Szuhay-sodó” homlokát fogjuk látni, a mint ajtónkon, a légyel-
lenző ponyva alól betolja magát. De már ez, a körülmények
szerint, aligha valószínű: hanem mindenesetre kutya van a kert-
15 ben. Hogy kend, hírem nélkül Erdélyben kóringyálna, azt nem
gondolom; bizonyosan megírta ez ostoba levelet Hanván, s
odaadta valakinek, a ki Erdélybe ment, hogy ott tegye föl s
küldje hozzám. A levél Medgyes Lajosnál pecsételtetett le, annyi
szent, ki vitte Erdélybe? nem tudom, de gyanítom, hogy Toldy
20 — de nem Miklós, nem is János — hanem a tudós-társaság
titoknoka — vagy Kazinczy Gábor, — vagy mit én tudom, miféle
csavargó! Kend maga nem vihette, mert kend, az új rendezés
szerint 4 napnál több időre el sem hagyhatja a parochiát — a
szomszéd koronaországba plane nem mehet, még a superinten-
25 dentia engedelmével se. Kend hát otthon kuttog Hanván, s
neveti, hogy bolonddá tett, de jelenthetem, hogy ez egyszer
nem sült el.

A miket pedig kend azon levelében emleget — például
hogy ön hazánk kosz-orrú(s) költőjével Tompa Mihálylyal leg-
30 szorosb barátságban van & c azt én nem hiszem, azt előbb be
kellene bizonyítani. Ki vekszálja azt az úri embert annyit, mint
épen kend? ki haragítja fel minden istenadta nap, a legkisebb ok
nélkül? ki okoz neki bút és bánatot a világon — kenden kívül?
ki epeszti, macerálja annyira, hogy szegénynek csak a csontja-
35 bőre — és hája? Hát azzal az áldott jó feleségével mit el nem
követ kend? hányszor durczáskodik, gorombáskodik vele? hány-
szor keseríti a jó lelket minden ok nélkül, a mit később maga is
megbán és szégyell? Meg a kis fiát avagy nem kend kényez-
tette-e el apja akaratja ellen. Bizony, bizony sohase dicsekedjék
40 kend, hogy Tompa Mihálynak oly testi-lelki barátja, mert nem
hiszem.

A szalontai disznót, két kalapot, rókalyukat, Fonyadék
padkáját és a vendégségre készült verebet elnyelem szónélkül,
mert az csak az én mortificalásomra van főlemlegetve, de hogy
45 legjobb barátomat Tompa Mihályt oly mir nichts — dir nichts
modorban emlegette kend, azt, lássa, el nem tűrhettem — illő
volt hogy respectusra tanítsam kendet.

Hogy már ma 4-dik october van, azt odafelől is irhattam volna, de itt is jó lesz előhozni, mert abból megtudhatja kelmed, 50 hogy mi nem élünk már oly supínus korhelységben mint kelmed — gondolja, ki négy hétben papol egyszer a *csíz*-eknek, hanem fáradsággal és arczunk verejtékével eszszük a mi kenyereinket. Egyéb iránt, ha érdekelné <magát>, azt is megírnám kigyelmednek, hogy az egész két hónapos szünidő alatt egy árva betűt se 55 dolgoztam, de azért elég unalomban volt részem, vagy is akarám mondani, elég részem volt az unalomban. Pesten voltam vagy kétszer 5—6 napig, de ez nem kivétel az unalom alól. Egyébkor itthon ültem és olvastam Tassót meg Ariostot, meg Dantét — most először *eredeti* nyelven. Vártam magát, hogy majd csak 60 meglep már egyszer minket (azaz *bennünket*) de maga azt nem tette, kutya egye meg a dolgát.

Laczi fiam hazaérkezett Szalontáról, következőleg a *csimbókot* megtanúlhatná már, ha volna kitől, de *az ur* csak czigányos igéretekkal táplálja szegény fiút. Egyébiránt jól gazdálkodott 65 meg vagyok vele elégedve: elvitt az útra 5 forint költséget, megtakarított belőle és hazahozott 8-at; látja az úr, hogy csakugyan kapitalista lesz már a csombók nélkül is. Több aranyja van le-rakva, mint az apjának s egész falamiájának együtt véve.

Julcsi is fenn volt velem Pesten néhány napig, s jól idő- 70 zött. A haja megnőtt, s maga egészséges mint a makk, mint egy szem búza. De az anyja, mult hetekben sokat kinlódott egy rozsz fogával, melytől nem akar megválni. A körösiek, kiket ismersz meg- és jól vannak; Szilágyi ma Kecskemétre rándult, Szabó Károly Pestre; új collegánk, Mentovics helyett, Ballagi 75 Károly a Mór öcscse. Károlyi Samu és 6 fia jól vannak, — Varga szinte. Pesti ujság, mit még nem láttam Ujságban, hogy Szánvöld megbukott, vagy 120-ezerig és megszökött, de a telegraph utóleríte és nyakon csípte Frankfurtban; Emich sorsa még nem bizonyos, de hihetően ő sem ok nélkül rándult Triestbe, nőstül, 80 gyerekestől családostól — kutyástul macskástul, miután könyvkereskedését 22,000 forintért eladta itthon! Holléte most nem tudatik. Mennyit lármázunk szegény könyvárusokra, pedig lám! mily keserves bukásokat szenvednek a hazai irodalomért? Van-e eset, hogy magyar *író* megbuknék — másutt, mint a 85 drámabír. vál. előtt? Az volna szép, ha Heckenast is utánok menne, az én pirinyó capitalisommal! Egyébiránt Emich viszi a Murány Ostromát — örökre! Adieu, édes szép, jó magzatom, Adieu!

E bucsúvétel nem neked szólott, hanem a Muránynak. De 90 illő, hogy már most tőled is bucsút vegyek. Isten áldja meg.

kedves komám asszony, ne engedje máskor Miskát Erdélybe menni, — hanem éljenek otthon kettecskén, azaz hármacskán, szépecskén, és tartsanak meg szeretetökben engem és az enyéimet, kik mindnyájan csókoljuk és öleljük százezerszer — sőt
95 olvasatlanul és határ nélkül mind örökké! Amen.

Arany János

[Címzés:]

Tiszteletes Tudós *Tompa Mihály* urnak,
a hamvai ref. anya-, csízi és lénártfalai [!] leánygyülekezetek
100 érdemes lelkipásztorának, a bold. Kisfaludy-Társaság tagjá-
nak, nekem kiváltképen való barátom uramnak, megkülönböz-
tetett tisztelettel.
Pest felé

Putnok
Hanva

850.

TOMPA MIHÁLY — ARANYNAK

[Hanva, 1856. október 8.]

Drága professor ur!

Méltóztatik igen nagy tévedésben lenni; ha azt gondolja, hogy én onnan írom leveleimet a honnan nem írom. Ugy tessék a szemem közé nézni (majd jövő augusztusban) hogy én utazott
5 ember vagyok! most is mint Szenczi Molnár Albert, láttam sok földet s tengert — Erdélyben; mert valósággal ott voltam, ott a hely színén! Medgyes Lajoshoz épen akkor toppantam be, mikor a bihalat fejték, s a málét hordták a hiúra. (hiú, hej, ház héja) Azért hát, — hogy dühömet es autoritásomat egy
10 végső sentenciában egészen kifujjam: — *hátrább az agarakkal!*

Igen biz a' édes Jánoskám! valósággal Erdélyben jártam. Hanvai Károly örökölt Deésen; oda kellett utaznia, *félt* maga menni s elvitt; így én megláttam Erdélyt. Debreczenen, Kolozsváron utaztunk keresztül. Mindenütt a legnagyobb kitüntetéssel
15 sőt mondhatom (neked csak) ünnepies diadallal fogadtak. Estelyeztünk, nevem estejét gr. Mikónál tartottuk, az az ő tartotta részemre meg. Minden lépésem elösmeréssel fogadtattam. Tudván, hogy ennek te örülsz magam után legjobban: neked azért írom meg. A részleteket természetesen elhagyom.
20 Gondolj utamról sok szépet, jót, sőt dicsőségest, s tudod milyen volt az.

Láttam Kolozsvártt Krizát, (egy valódi kedves jó ember) Kővárit, Fekete Miskát, Gáspár Jánost s még sok más derék jó

fiúkat. Gyönyörű világ van ezen a Kolozsváron! *Nemzetiség* es
25 *vallás* erőben, díszben. Az irodalom iránt a legélénkebb, legme-
legebb részvét, emberei iránt valódi tisztelet. Debreczenben
megismerkedtem a professorokkal s papokkal, meg K. Tóth
Mihálylyal, Kovács Jánossal (szegény Domokosod Mentorával)
s mondhatom neked: igen-igen jól éreztem köztök magamat.
30 Kovács nagyon derék fiú, igen megszerettem, csak többször is
lehetne alkalmam vele s velök találkozni, de isten tudja mikor
mozdulok én ki ismét fészkeimből! Igen jól esik itthon. Pedig
mondom hogy útam gyönyörűsége volt. Tán engem is megille-
tett már egy kis méltányos kritika. Nőmet, kis fiamat egész-
35 ben találtam, leveled is várt, ekképen semmi hija sem volt
boldogságomnak haza jöttömkor. Heckenástnak egy levelét,
költeményeid diszes példányával most kapom; öszves költeme-
nyeimet kéri; oda adom; csak az a baj: hogy Friebeisz nem rég
adta ki *Virágregéimet*, ezzel mi a fenét csinálók? Emlékszem
40 Toldid esetére; még majd magamnak kell megvenni a mit
magam írtam. Szeretnék e tárgyban veled találkozni, személye-
sen persze nem lehet, ha csak még jövő Augustusig nem halad
a kiadás, így csak levélben. Mit gondolsz? elkülönöznek-e min-
denkülön neműt például a lyrait az elbeszélőtől? Ugy-e: a *Nép-*
45 *regét* külön, a *Virágregéket* szinte? a másnemű elbeszéléseket
ismét külön? Gondolod-e: hogy a lyricumokban is tegyek osz-
tályokat, mint például most legközelebb Lévai? erre épen nem
vagyok hajlandó. Érezze meg a ki olvassa, hogy kicsoda Átalá-
ban a te komoly ítéletedet s tanácsodat ohajtom a rendezésre
50 nézve hallani. (:Vegyem legalább valami hasznodat, azért a sok
jó eleségért, borért, szivarért, dohányért mellyet nállam tavaly
elpusztítottál, erre ugy sincs többé kilátásom, mert hiszen Ko-
vácsnak magad *panaszoltad* hogy olyan szívesen láttunk, mikép
nem vólnál képes többé hozzánk jönni, a terhünkre válás félelme
55 nélkül. Oh ember, ember! bizony kárjában vénültél meg, ha
még most sem ösmered meg az emberek közt: kicsoda Gyurka,
János, Pesta és Mozes-Mátyás!? De hisez *mi* sem akarunk más-
nak terhére lenni, ezt jól jegyezd meg jövő augustusra magad-
nak! :)

60 János! mit gondolsz: mit kérjek összes költeményeimért?
hidd el, én magam sem tudom, tán te jobban hozzá vethetsz.
Azonban ez az egész dolog maradjon még köztünk, nehogy
időnap előtt nyelvére vegye a *journalistica* szajkója.

65 Medgyesben igen csalatkoztam. Igen eleven vidám ember-
nek képzeltem, pedig egy szelid, melancholicus sokszor épen
bamba fiú. Különben igen jó ember.

Hallom hogy Szalontára visznek tokban. Ennek igen-igen örülök, meg is érdemled, de meg aztán az irodalom iránti becsülésnek, a hozzá való ragaszkodásnak is *általában* szép lendület
70 adatik általa; figyelem, részvét ébred. De annak megvallom (csupa önzés) nem igen örülnék ha magatokat is elvinnének oda mindenestől. Mert Debreczenben hallottam valakitől, hogy valamely ottan már létező vagy létezendő jó hivatalra (nem tudom: főjegyzőség-e vagy mi) meghívni szándékoznak. Ne menj
75 el! ismét messzebb leszünk egymástól. Ha két (ne ijedj meg, nem a kalap) *helyen* lehetsz, ne légy *egy* helytt. A hol ideális létezésünk [!], nimbusunk, arczképünk van, ne menjünk magunk is oda; ne vigyük el a húst és csontot, a rossz kedélyt és az aranyeret, gondolod-e hogy ott mint *közhivatalnok* minden össze-
80 utközést kikerülj azokkal, kik lefestettek? Gondolkodjál e tárgy felett és maradj!

Mit a pesti könyvtárosokról irsz: szinte hihetetlen! rögtön az jutott az eszembe a mit irsz; mennyit dorongolta Vas Gereben Emichet, hogy már millionaire lett az ő zsírján, s ime! Hát
85 Emich semmit sem adott Murányért? anyi év alatt? furcsa!

Igen nagyon örülünk hogy gyermekeid egészségesek; hogy meglehetősen állapotban vagytok; sajnáljuk a kedves komám-asszonyt, hogy fog[a]ira kínlódik; mért nem hozatod meg azt a híres *Jovanovics* féle *bizonyos* (?) gyógyszer fogfájás ellen? Ed-
90 dig azonban hisszük az istent már vége van; ha nincs: húzassa ki, legbizonyosabb orvosság.

Végezetre a jó isten áldjon meg mindnyájotokat úgy, mint ohajtják valódi szerető igaz barátaitok Hanván october 8-án
1856. t.i.

95 Tompa Mihály és az övéi.

U.I. Géza az Aranybácsiék eltávoztának évnapiján kapta meg a kis puskát; bezzeg van pufogatás. tiszteli Lazit és Julczát.

851.

ARANY — TOMPA MIHÁLYNAK

[Nagykőrös. Kelet nélkül,
1856. október vége felé.]

Kedves Miskám!

Nagyon örülök erdélyi kirándulásodnak, de még inkább azon szép fogadtatásnak, melyben részesültél. Mind az, a mi a te kedélyedre jól hat, elégedettebbé tesz, nekem is igen jól esik

⁵ — mert ohajtalak boldognak, megelégtűntnek tudni, — azt elhiheted. Annyi mellőztetés után a kritika (?) tollvezetői részéről, elhiszem, kedvesen hatott rád a méltánylat az életben — én ez utóbbival nem igen dicsekhetem — meglehet visszataszító személységem is lehet ok benne.

¹⁰ Egyébiránt a felszólítás, melyet Heckenasttól kaptál, szinte beillik borostyán ágának, mit győzelmi koszorúdba fonhatsz. Heck. jól számít: ő tudja, hogy neked közönséged van, s verseidnek jó keletet remél. H. oly ember, kivel gentleman-módra lehet bánni, — ha a maga hasznát nem feledi ki a számításból, ez ¹⁵ természetes, de legalább nem zsidó és csaló, mint a többi. Engem mindig pontosan fizet, — s a mely órában megszorúlok, van pénz nála. Hogy mit kérhetnél verseidért, azt categorice meg nem mondhatom; az függ a kiadási körülményektől: egy kiadás-e? s hány példányban? bizonyos évekre-e? vagy ²⁰ a kiadás elfogy? mind ez és hasonlókat sokat módosítanak a dologon. Tudod, hogy én 2 kötetemért, 5 évre átadva (de csak, ha az 1-ső kiadás el nem fogy, mert ha ma elfogy, a 2-dik már új alkura megy) 800 forintot kapok, egy év alatt, részletekben (300 a munka megjelenésekor, 300 félév s 200 egy év múlva): ²⁵ 2000 példányban. Ebből számíthatasz a magadéra, de ne feledd el azt se, hogy nagyobb munkát aránylag nehezen fizet úgy mint kisebbet; mert az árt aligha növelhetné aránylag, és drágább könyvre kevesebb vevőt számít. No lássuk már most: 2 kötet vers, 3 kötet *rege* ugy-e? ez mindössze 5. Talán méltányos lenne ³⁰ 2000 forint? de természetesen ő ezt egyszerre, vagy plane előre le nem teszi. Ha ez volna föltételed, akkor sokkal kevesebbet adna. — Azonban te lásd: ez csak az én gondolatom, s nem munkáid *belbecse*, hanem a kiadási körülmények figyelembe vételével szabtam meg. — Lehet, te erre azt mondod, hogy Friebeisz ³⁵ aránylag többet adott: de nagy különbség van 1 és 5 pftos munka kelendősége közt. — Aztán meg az enyém *első* gyűjtemény.

Teljesítvén — s őszinte baráti gondolattal — kívánatodat, már most menjünk át egyéb tárgyakra.

Az én feleségem kissé hamis geographiát csinált, midőn ⁴⁰ Erdélyben létedet megtudta. Ő, tudván hogy *Szolnokból* mennek Erdélybe, Kolosvárra, így okoskodott. Ha Tompa Erdélyből jön *Szolnokba*, lehetlen, hogy egy úttal *ide* is ne ránduljon: hiszen mi az, *Szolnokból*, Kőrösre? Bezzeg leesett az álla, midőn elővettem a nagy mappát, s megmutattam neki, milyen ⁴⁵ vargabetűt kéne csinálni annak, ki Kolozsvárról Kőrösre, s aztán Hamvára akarna menni. Ő azt hitte, hogy Kőrös csaknem útban esik. —

Most látom leveledből, hogy még nekem is kell tennem egy vargabetűt, s visszatérnem verseidre. Hogy a lyraiakat 50 elkülönözd, azt nem tanácslom, 1-ór mert azok a címek: *természet, érzelem* &c. ritkán találunk; természet és kedély-világ egymást magyarázza a lyrában, és se te, se más jó költő nem fest egy *fát*, például, azért, hogy *fa* legyen. A rendezésben tehát elkülönzést nem, csak változatosságot ajánlok, vígra szomorú — 55 jobbra gyengébb; így, míg egyik a másikat emeli, az olvasónak is nyugpontokat nyújt mintegy, — ha egy gyöngye ki nem elégti, az erős utána annál erősbnek tetszik &c. Én legalább ezt követtem, tudván, hogy varietas delectat. Tehát a lyraiakat együtt adnám, egy vagy két kötetben (a mily alakú a kiadás lesz) 60 regéket külön külön — virágregék, népregék, elbeszélések s balladák. Ezeknél, az előbbi kiadások rendjét, a mennyire lehet, megtartanám — mert egy megjelent könyv már irodalmi tény, min helyes ok nélkül nem kell változtatni. (Im ez komoly tanácsom a felpanaszolt rosz vinkóért, dibdáb kotyvalékért, kapadohányért, bürgemosó szivarért a mivel tavaly meg akarál ölni, — meg is öltél volna, ha ideje korán (?) el nem szököm.)

Medgyes *leírása* éppen talál rám, úgy-e? Ó is két kalapot visel?

A szalontai meghívásról semmit se tudok, még csak nem 70 is gyanítom, mi lehet. Hogy Szalontán szeretnék lakni, annyi igaz, de még csak képzelnem se tudom, mi lehetnék ott. Jegyző nem, — egyéb sem. Magánzó, ha módom volna benne.

Multkori leveletem meg kell igazitnom: Emich megvan és boldogul, *kivált hogy* Szánvöld [így!] megbukott, csupán ez 75 utóbbit currentálják. Azt hiszem, azóta Amerikában van. Szegény menekült!

Nőm fogfájása megszűnt, vagy legalább pihen, mint az egyszeri síró gyermek. Mindent alkalmazott rá, a fogón kívül, de ettől irtózik, mert azt mondja, ha kihúzatja, nem lesz. 80 Kedves komám asszonynak azt izeni, hogy most nem irhat (épen nagymosás van) de legközelebb írni fog. Laczi már itthon van és külön szóbat kapott, hol egy kosztos fiúval privatizál. A csombókot persze nem tudja, de reméli, hogy *nem hal* meg addig, míg Tompa bácsi eljő, s majd megtanulja. A kőrösi szüret javában 85 foly, a mint *hallom*. De azért foly a tanítás is, azaz foly, ha a fiuknak nem volna több eszköz, mint a tanári testületnek. Mentovics maig sem írt, — oly boldog Erdélyben. stb. stb.

Az írni valódat már kiadtam ugyanazon fiúnak. Nem sietetem, mert beteges, de majd leírja s elküldöm. A napokban 90 volt nálam az öreg Szentpétery, a színész. Megtört ember, romja

a régi művésznek. Igen érdekel sorsa — van köztünk némi analogia. —

Egy idő óta homioiopathice élek; de kevés sikerét érzem. Denique sem aranyér lesz a bajom. Akármi, — az az egy jó, hogy
95 már nem törődöm vele, s ez sokat könnyít a dolgon.

De mindjárt is kikopom a <levél> papírból, azért hát kedvesim, azt, a mit leírni úgy sem lehet, jó kívánatomat! Az éjjel rólad álmodtam nem tudom miféle sületlen dolgokat. Itt voltatok, hamar el akartatok menni, s veszekedtünk. —

100 Ölelünk, csókolunk, édes jó embereim (Gézát is ember-sorba számítva) — Isten veletek!!!

barátod Janó.

852.

T O M P A M I H Á L Y — A R A N Y N A K

[Hanva, 1856. november 4.]

Kedves Jánoskám!

Talán elsől *összes költeményeim* kiadása. Friebeiszszal volt egy kis eligazítani valóm, nem viselte magát rosszul, bár azt mondja: hogy verseim *nyakán vesztek*. Jövő april táján megpendülhet a dolog az irodalomban; addig *titok*, nálad is legyen az.
5 Az általad említett árt csaknem *sokallom*, az az: gondolom, hogy annyit nem fog adni. Mindegy! legalább kiszabadulok a kalendarium-formatumokból; a kiállítás a tiedhez lesz hasonló.

A lyrai dolgozatoknak (mellyek mindenesetre elkülönítve
10 lesznek) micsoda czimet adnál? *Dalok*? vagy *Lant-dalok*? nekem ez utóbbi tetszik, az az a mit kifejez, csak az az átkozott t—d ne jönnö össze. Ezek közé lehet a leiró költeményeket is beosztani úgy hiszem, valamint mindent, a mi *nem-elbeszélő*.

A mint írtam s kiadtam verseimet, azt a rendet megtartom,
15 bár nem teszem oda (ugy-e ne tegyem) 1844—1848—1856. De barátom arra mit mondasz: hogy igen sok versemet elvetni akarom s nem szándokom összes költeményeim közé felvenni? Erre ugy hiszem teljes joga van az írónak. (Zárjel közt mondva, mig el nem feledem, nem lehetne nálatok *Verseim* 1847. egy
20 példányát kapni? igen leköteleznél ha kerítenél, Pesten a könyv-árusoknál nem kapható.)

Ennyi körülbelől mit verseimre ezuttal mondhatok. Nagyön köszönöm kedves barátom, erdélyi utam feletti megelége-

désedet, én *tudom* azt, azért irtam, s épen azt érzem, ha te nem panaszkodol s irod hogy jól vagytok. Őszintén szolva, én ugy hiszem: hogy mi már *barátok* vagyunk; nagy szó! alig láttam rá példát mióta élek; mire épen *dehonestált külsőd* is igen sokat tesz. S így nem jó véleményben vagy magad felől ha azt hiszed, a mit hiszesz.

30 Sajnálom, igen sajnálom hogy kedves komámasszonyt megcsalta a geographia; igazsága van! mit Szolnoktól Nagykörös? sőt ha a mód olyan volna mint az érzés, mit Hanvától és Californiatól is? ! Azonban vigasztald meg — Laczit, 10 hónap mulva, birtokában lesz a halhatatlan tudománynak a csombók-kioldásának.

Medgyes becsületességben, humanításban bizonyosan hasonlít hozzád, ügyetlenségben nem különben, de abban nem, hogy ennek a szegény fiunak meg ifjúságából maradt bizonyos nyavalyája: lunaticus; most tán már nem jár reá, de ifju korában ez gyakran történt, mint egy iskolatársától hallottam az úton. Éjjel is kijárt s elült órákig az épületek tetején, — mint más a Főnyadék kapujában vagy padkáján.

Sárossy kiszabadult. Istennek hála! bizony mindnyájan szívünk- s lelkünk-ből örvendünk rajta. De igen sajnálom hogy *szabadságát szerkesztéssel* kezdi. Nekem igen furcsa levelet irt. 45 En ilyen esetben így írnek: „*Barátom! Szabad vagyok, Albumot szerkesztek, légy szives egy verset küldeni bele.*” Én ezen *légy szives* úgy magyaráznám vagy fordítanám (ha t.i. más írná nekem) *kötelességed irni*. De Sárossy igen laconice *kegyeletet* emleget, s kötelességemnek teszi nem csak irni hanem *igen sok* prae-numeránst is szerezni; *ezt, azt* mondja, *megvárja*. Tudom igen jól mivel tartozom egy ilyen felebarátomnak s collegámnak, de nincs inyemre mikor *parancsolnak*. Még a *megrendelést* sem szeretem; most úgy jártam hogy Jokai egy *halottak emlékezetére* 50 való verseket kér, s 10 aranyat ígér érte; ugy megijedtem én barátom a 10 aranytól s a verstől, hogy háromszor is bele fogtam, még se csináltam semmit, utoljára arról kezdtem gondolkodni: hogy abba hagyom. Végre szemeremből *muszaj* voltam valamit irni; eddig már olvastad bizonyosan, sőt eddig már ott 60 van, hol azok, kiknek emlékezetére készült. Tehát még a *megrendelést* sem szeretem, nem hogy a *megparancsolást* szeretném.

Biz édes barátom, azt én sem tudom, miféle méltóságba szántak teged Szalontán, én . . . (no de csak nem witzelek . . .) gondolom ez az egész: csak lehetne azt az Aranyt itt valaminek 65 megtenni, vagy valami hivatalt szerezni, teremteni neki, hogy ismét *köztünk* lehetne! Az <ézés> érzés is becsülendő!

Szegény kedves komámasszonyt igen sajnáltuk, mert
örömmel olvassuk hogy már [a fogfájása.] megszűnt; Emi szive-
sen várja a levelet, bár szegény ő, rettentő rossz levélíró, mégis
70 öröm neki veletek társalogni, már a hogy lehet.

Mi Recskynénél voltunk szüreten, emlegettünk bennete-
ket; most csináltak tarhonyát; de mikor én azt mondtam: hogy
nem olyan jó ez, mint a mit Aranyné csinált, ugyan csináltak
nagy szemeket.

75 Az pedig azt mondom végezetre, hogy a jó isten áldjon
meg titeket is, benneteket is! Csókolunk, ölelünk mindnyájan
mindnyajotokat! Géza már nagy legény; valame[n]nyi kötött
sipkát lát: azt mind Arany Julcsa kötötte.

Isten áldjon meg benneteket!
80 Hanva nov 4 1856.

igaz hived
Miska

[Címzés:]

Arany Jánosnak
Pest

Nagy-Kőrösön

853.

P O M P É R Y J Á N O S — A R A N Y N A K

[Elveszett]

[Pest, 1856. november közepén.]

[December 9-én átveszi a Pesti Napló szerkesztését Kemény Zsig-
mondtól. Kéri, küldjön az első számba verset s a többiekbe cikkeket.]

854.

K O V Á C S J Á N O S — A R A N Y N A K

Debrecen Nov. 24. 1856

Kedves barátom!

Jól esik nekem a ti őszinte baráti részvételtekbe átültetni
bóldogságomnak érzetét. Az isteni gondviselés engem egy olly
hölgy szívével és kezével ajándékozott meg, kiben szívem és
5 okosságom egyaránt megnyugszanak. Ez Kiss Laura szoboszló-

ról, hol atyja főjegyző volt; most már egy év óta egészen árva. Igénytelen neveltetése, anyagi szelíd hajlékony jelleme súlygyenezni fogják — reménylem — a roppant kor különbséget. F. hó 22-kén váltottunk jegyet, s Jan. közepén akarunk egybe-

10 kelni.

Barátom! hosszasan nem írhatok, de nem állhattam meg, hogy ezt veletek ne tudassam, meg lévén róla győződve, hogy sorsomban szívetek telyességéből részt vesztek.

De egyszersemind felhasználom ezen alkalmat, hogy meg-
15 kérdjem, mit tanítatok ti németül? s egyáltalában hogy vagytok ezen nyelvvél? Mi egy szót sem tanítunk, — a Superintendentia által belévén tiltva. — S ezt nem csak magam kérdelem ám.

Az én kedves jó barátnémnak kezeit csókolom, Julcsát, Lacit és téged ölelve maradok

20

barátod
Kovács János

855.

ARANY — TOMPA MIHÁLYNAK

[Nagykőrös, 1856. december 7.]

Édes Miskám!

Ne haragudjál rám, hogy ily soká megváraoztattalak. Ha Kazinczy tollával és kedélyével bírnék, ki végnapjaiban is ívekre menő levelet írt barátjához, nem győznéd olvasni irkáimat. De
5 így, sokszor magamnak is terhére vagyok s elmondhatná rólam Berzsenyi „szelölője mellett Tépi bajuszát.” Ez egy kényelem, ez a jó vaskemencze, melyben ropog a tűz — s barátkozik velem.

Azóta, remélem tisztában vagy Heckenasttal. Örülnék, ha a dolog kedved szerint ütött volna ki. Meglehet, valamit lekér az
10 általam javallt összegből — mert nagyban nem úgy megyen az ily alku, mint ha kisebb összegről van szó.

A lyrai költeményeket én egyszerűen *daloknak* nevezném. Mit jelentene az a *lant-dalok*? Vagy van oly dal is, mely nem lantos költemény? vagy, ha azt hiszed, hogy ez nem mind *dal*,
15 hanem a lyrának más fajai is képviselve vannak közte, nevezd egyszerűen *lantosoknak*. Lant-dal, a mellett hogy *kimondhatlan* roszúl hangzik, nem is különböztet meg semmit, mert a lantos költemény genus, a dal species: nem pedig a dalok oszlanak lantosokra és nem lantosokra. — A *letró* költemény nálad (széles
20 értelemben vett) idyll, mint olyan, az is lantos költemények közé

való. Például az erdei lak idyll, bárha nincs is benne Menalcas és Tityrus. —

Hogy verseid jelenlegi rendjét megtartod, azt helyeslem: az, ki őket már olvasta az eddigi kiadásokban, könnyebben
25 tájékozza magát. De érdekes is az olvasóra nézve kísérni a szel-
lemi fejlődést, haladást, vagy átmenetelt egyik időből, phásis-
ból, a másikba. Az évszám legfejebb így volna jelelhető: 1848
előtt és 1848 után. Azt hiszem, ez év a te költészetedben is lényeg-
30 azóta írnál jobban, hanem a hang változott mindenesetre. Az
előtt a *kép*, az óta a *gondolat*, ez tagadhatlan. —

Verseid 1847-diki példányát bírom, s idezárva küldöm, a
mint látod. Hanem szeretném tudni, minémű verseket akarsz
te kizárni gyűjteményedből. Nem jársz-e úgy velem, hogy olyan-
35 nokat hagysz ki, miket mások szerettek volna s megfordítva?
Ez a legbajosabb az íróra nézve: kiválasztani, mi való tűzre.
Én, megvallom, nem mertem nagyon válogatni, — kihagytam
ugyan egy párt és mit? — *Rózsa Ibolyát* a többi közt. Emlék-
szel-e, mikor azt írtam neked, hogy ezt a maga nemében jobbnak
40 tartom Toldinál? az 7—8 évvel ezelőtt lehetett, most kihagy-
tam! Akkor legelől tettem volna.

Az „emléklapok” pótlékát is küldöm, ugyanazon kézzel.
Már most következnék, hogy viszont te irasd ki a mi az enyémből
hibázik, — de egy az, hogy neked nincs írnod, más az, hogy
45 nem törődöm velem, úgy is már be van kötve, — különben is
nehány lap az egész.

Ennyit a g'schäftről — és most miről? —

Sárossy éntőlem is várja a verset — megígértem, várhatja.
Csak ezek a szerkesztők ne bosszantanák az embert. Oly gyöngé
50 vagyok, hogy nem küldöm vissza lapjaikat, ha megküldik, remé-
lem, majd csak vetek nekik valamit az év folytán — az év telik,
vers nincs. Látom, új esztendőre fel kell mondanom e függő
állapottal. Van az én lelkemnek egy pár eszméje, melyen csüg-
gök, melyet hordozok szüntelen, de ily kedély állapot mellett
55 mikor végzek valamit, azt nem tudom.

Lévayról mit tudsz? Neki is írnom kellene, becsületes jó
fiú s engem szeret, — de az én kedélyem olyan, mint a rongyos
ember, szégyell kilépni a küszöbön. Szásznak sem válaszoltam,
ki közelebb Hedvigét küldte meg — Mentovics pedig mióta
60 Vásárhelyen lakik, egy léleknek sem írt ide.

Családi életünkben — meg vagyunk, — jól, mondhatnám,
a mi a *jelent* illeti. Nőm, gyermekeim egészségesek. Én
leszek-e valaha?

Isten áldjon meg édes jó Miskám. Többet akartam írni —
65 de félek, nem lesz benne köszönet. Üdvözlöm a kedves jó komám
asszonyt — Gézát pedig csókold helyettem.

barátod
Arany János

Másnap.

70 Malacgot öltünk, édes Miskám, szívesen látlak egy kis fris kol-
bászra.
Dec. 7. 1856.

856.

ARANY — ERCSEY SÁNDORNAK

Kőrös, mikor a többi.
[Nagykőrös, 1856. december 10.]

Kedves öcsém Sándor!

Ez már *disznóság*, amit ti cselekesztek, még pedig szalontai disznóság! — Midőn Tompa Miska tavaly, rossz viczét mutogatván, csúfolt a szalontai disznóval (:igy s így, onnan kerülnek a híres dísznók etc.) s szenvedtem a patriáért, negyven mérföldnyire tőle, egy magam a *barkao* országban, — akkor mondom, nem gondoltam, hogy hazafiui szenvedésem *így* lesznek megjutalmazva. De hiába no! az ember sorsát el nem kerülheti: hiába irtam volna én nektek, hogy ide bizony ne küldjétek, mert
10 itt annyi van (másnak), hogy színét se látjuk, ti, amily makacsok vagytok, mégis elküldtétek volna. Tréfán kívül, én köszönöm az ajándékot, de biz isten (nagy szó tudod nem mondanám el csekély dologért, péld. egy *malaczért*) . . . egy kissé sokallom. Ha még is akkora nyájad volna mint K[enyere]snek! adjon
15 isten, azt kívánom, — de addig komolyan intelek, légy gazdálkodóbb s ne küldj ily disznó nagy ajándékokat senki fiának.

Advocem patria: lám csak meg kellett kezdeni és már ide s tova oly országos híri város lesz, mint, hogy sokat ne mondjak Soroksár. Előbb a szalontai disznó („régí dicsőségünk”,
20 de amely már „késik az éji homályban”) — azután kanász, kanász, divat, csizmadia tőke, arczkép, s most következik Kopsé, Csuporteremtő, Lencseboglya stb. celebritások. Apropos arczkép: hazaért-e már? Nem hallok felőle Pestről egy darab óta semmit. Barabás, míg festette, mindig azzal mulattatott,

²⁵ hogy nem tom kinek, valami fő ispánnak a képét úgy rendelte meg nála ez s ez megye, de mikor fizetni kellett a megye sehoh se volt, végre is a megfizetelt egyént szállította fel, hogy maga becsületéért fizesse ki, úgy is történt. Persze biztattam hogy itt nem forog fenn hasonló eset.

³⁰ Ez a hét nevezetesen kezdődött ránk nézve. Hétfőn kaptam egy szellemi, kedden egy ugyancsak anyagi ajándékot. Egressi Sámuel (volt Pest megyei főjegyző s földes ur e tájon) egy pár népdalért melyet szövegül irtam az általa komponált zenére viszonzásul Vörösmarty bronz mellsobrát küldötte meg,

³⁵ ami igen szép. Kedden a *sus*. Igen hamar eljött őkegyelme, vasárnap indult, s kedden reggel már megkaptuk a vasuti czédulát. Szerdára ismét szellemi következett volna, de ha kiveszem az ujság lapokat, biz az semmi se jött. Az ujságok igaz, ajándékba jönnek, mert egy év óta alig irtam valamelyikbe, mégis küldik a bolondok. Én pedig bánatomban az elébb e verset rögtönzém rájuk:

⁴⁰ Akinek van hét nyolc lapja,

A tüzelőt ingyen kapja —

értsd a gyújtanyalót, mert tüzelőre, fában úgy, mint szalmában sok elmegy. Az itteni fának két tulajdonsága van: kicsi és hamis ⁴⁵öl, de méreg drága. Ezt azonban nem azért említtem, hogy fát is küldjeteK.

Ha ujságot akarnék írni, azt hiszem, semmit sem tudnék. Pang a világ mindenütt, nem történik semmi scandalum. Házi ⁵⁰körünk szokott kerékvágásában megvagyunk mi is, egy napról másnapra. Az én fejugásom egyre tart, nem is hagy el a sírig. A család egészséges. De hisz erről ők is irnak.

Hallom, hogy Rozvány András mostanában Pesten volt. Ha tudnák ezek a szalontai atyafiak, hogy Czeglédről 30 kr-ért ⁵⁵Kőrösre lehet jőni, tán utba ejtenék már egyszer Kőröst is, mikor Pestre járnak. Hát Gyuri megházasult-e már? — Nem de ő tartja szalontai pletykákkal a Vas. Ujságot?

Nem tudom, Madas Gy. megkapta-e a kántor bizonyítványait? — Későn, azt hiszem, de lehetlen volt előbb eljárni benne.

⁶⁰ Mikor Janit kielégítettem, néhány forint fennmaradt volt és megbiztalak, hogy légy szives azt a házbérből letisztázni. Ugy-e nem fizettük azt ki? — Hallom, hogy János sógor épen oly ritka vendég nálatok, mint nálunk volt annak idejében. Köszöntsd nevemben, ha alkalmad lesz, — én oly rossz levélíró ⁶⁵vagyok, mint ő.

De minek irok én efféle semmiségeket tovább! Az egész levélből csak annyit érts meg, mert denique az egésznek sum-

mája oda megy ki, hogy én téged s a tiedet szeretlek; szeressen az isten is minden áldásával — csókolom Lina kedves hugomat és kicsinyeit — köszönöm szíves fáradozását a küldemény körül, — téged szinte ölel és csókol ad infinitum

szerető rokonod
Arany János

857.

H A J N I K K Á R O L Y — A R A N Y N A K

Pest, dec. 12. 1856.

Igen tisztelt tanár Ur!

Heckenast Gusztáv Ur — a Bécsből tegnapról irt levele szerint — a „Magyar Sajtó” politikai lapra nézve a tulajdonosi jogot s kiadási engedélyt megnyerte még pedig azon hozzáadás-⁵ sal: hogy a lap jövő 1857 kezdetétől fogva honunk fővárosában — Pesten jelenjen meg.

A lapnak felelős szerkesztősége rám ruháztatott, s így mi-
dön szerencsém van magamat Önnek mint a Magyar Sajtó szer-
kesztője bemutatni, ismerve feladatom súlyos voltát, sietek min-
denekelőtt a szerkesztőséghez szükségelt írói tekintélyeket, a lap
¹⁰ számára megnyerni, és azok pártfogását, illetőleg közremunká-
lódását biztosítani. — Ez előzmény után, nem fogja Önt igen
tisztelt Tanár Ur előterjesztésem meglepni, melylyel fölkérem,
hogy a lapot becses dolgozatival emelni, és a *Tárcza* szerkeszté-
¹⁵ sében mint állandó munkatárs résztvenni méltóztassék.

Heckenast Ur Ön részére 400 pengő forintnyi évi fizetést ezennel biztosít. — Évenként 3—4 nyomtatott ívre terjedő kéz-
iratot kérünk, u. m. költeményeket, prózai, aesthetikai sat dol-
gozatokat tetszéséhez képest.

²⁰ Reméljük, hogy Kegyed tőlünk pártfogását s közremun-
kálását megvonni nem fogja. Mi bizonyosan azon leszünk, hogy
oly lapot alapítsunk meg, mely nemzetünkre nézve üdvös legyen
és becsületünkre váljék.

Forduló postával válaszát kikérem, hogy kedvesen hangzó
²⁵ nevét a nem sokára megjelenő Programmban megemlíthessük.
Fogadja nagyrabecsülésem kifejezését, melylyel maradok

alázatos szolgája
Hajnik Károly
a „Magyar Sajtó” szerkesztője.

³⁰ Több írói tekintélyek közremunkálásáról már biztosítva vagyunk: B. Eötvös József, Szalay László, Tóth Lőrinc, Toldy F. Pauler Tivadar, Császár Sándor, Ipolyi Arnold, Bérczy, Jókai st igéretét birjuk. —

[Címzés:]

T.c.

Arany János, tanár urnak

Nagykőrös.

858.

GYULAI PÁL — ARANYNAK

München dec. 15. 856.

Kedves Barátom!

Első és utolsó levelemet veszed külföldről. Szegény Tomy gróf 18 napi idegláz következtében tegnap virradóra meghalt. Holnap elindulok innen s elkisérem a testet a családi sirboltba.

⁵ Anyám halála óta nem sírtam annyit, mint tegnap. Most is egy anyát sirattam, mert hiszen a fiu boldog. Szegény Tomy jó magyar fiu volt, ragaszkodott hozzám s én szerettem.

Engem üldöz a sors. Életemben még minden viszonyból csak sötét benyomásokat nyert kedélyem. Ez esemény anyira ¹⁰ levert, hogy egy hónapig alkalmasint képtelen vagyok valamihhez fogni. A szülői háznál lehetlen maradnom, mert jelenlétem csak a kedves halottat juttatja a szülők eszébe. Pesten sem maradhatok. A zaj és az emberek nehezemre esnek. Hozzád szeretnék menni pár hétre. Csendes családi köröd, jó feleséged, kedves leányod s nekem anyyra drága barátságod talán meg fogják ¹⁵ enyhíteni feldult kedélyemet.

Hiszem, hogy elvársz. Élj boldogul

barátod
Gyulai.

859.

ARANY — EMŐDY DÁNIELNEK

[Nagykőrös, 1856. december 21.]

Emődy Daninak!

Édes barátom!

Kellemetlenül fogja meglepni a szerkesztőséget, hogy félévi hallgatás után — most is üres levelet küldök: de nem tehetek

5 róla. Egészségi és főleg kedélyi állapotom tiltja, hogy jövőre közreműködésemet ígérjem; sőt a multa nézve is érzem tartozásomat (s küldött tiszteletpéldányért), melyet le nem róhatam. Sajnálom, hogy én utóbbit csak köszönettel viszonzozhatom, — s hogy az elsőt nem ígérhetem. Különben jó szerencsét
10 a vállalat további folytatásához! s üdvözetemet a t. szerkesztő urnak, kit személyesen ismerni szerencsém nincs.

Áldjon meg az Isten.

Dec. 21. 1856. (Nagykőrös.)

barátod
Arany

15

[Címzés:]

A „Magyar Néplap” szerkesztőségéhez t. *Emődy Dániel* urnak tisztelettel *Pesten*. Váci-utca 2. szám földszint.”

360.

ARANY — KOVÁCS JÁNOSNAK

[Nagy-Kőrös, 1856. december. 21.]

Édes Barátom!

Leveledre, mely annyira megörvendeztetett bennünket, késő válaszon ne tulajdonítsd lanyhaságnak; iskolai bajok és gondok, lélekkötő correctura etc. foglaltak el. Most a karácsonyi
5 szünnapok előreggelén, a helyett, hogy mint más jó keresztyén, templomba mennék, sietek helyrehozni az elmulasztottakat.

Tehát: borura derü! Partra szállsz te is, levonod vitorlád. Ama családi szenvedések után, melyeknek nem csak tanuja, de részvevője is valál, családi örömek vannak közel kilátásban.
10 Élvezd azokat, édes barátom, teljesen háborítlanul. Nem ismert jegyesedet — mire levelem megkapod, talán már nődöt — üdvözöljük, mi ismeretlen kőrösi barátok; talán nem tartozik a lehetlenségek közé, hogy valaha személyesen is megösmerkedjünk.

15 Családom egészséges. Magam csak so so! Eleven seb, mely minden érintésre végigsajdul. Munka-kedv és tett-erő oda van. — Terhemre van minden. Fejem örökké zug, — mi lesz a vége, nem tudom.

Az iskola megy — de mindnyájan érezzük, hogy jobban is
20 mehetne. Fájdalom! nekünk nincs superintendentiánk, mely olyas dolgokat parancsoljon. Mi a helybeli consistorium alatt

állunk, melynek főelve: nyilvánosság minden áron. Három-
négy hivatalnok összeül, mint consistorium, s végzést dictál:
„meghagyatik a tanári karnak, hogy ez s ez (a tudvalevő) rende-
25 letet mielőbb foganatba vegye.” Mindez által eddig nincs még.
Ha Kőrös és Kecskemét, a mily antipodesek az egymáshoz
rokonszenyben, földrajzilag is azok volnának: remélem itt is
jobban menne a dolog: de e nevetségesen szomorú verseny megöli
mindeniket.

30 Gyulai Pali pár nap múlva nálam lesz. Szegény, ő nagyon
le van verve az esemény által. Tudod, hogy növendéke meghalt
Münchenben. A testet elkiséri a családi sirboltba, aztán hozzám
jő nehány napra, feledni és kipiheenni magát.

Köszöntsd nevemben a derék Kovács Pált és Lugossyt.
35 Főtiszt. Balogh Péter urat, ha ott van. Szalontáról még nem
kaptam ujságot — kivéve egy disznót a minap.

Fogadd legszivesb baráti jobbjomat.

Arany János.

861.

ARANY — POMPÉRY JÁNOSNAK

[Nagykőrös, 1856] december 21.]

Édes Jánoskám!

Örülök, hogy a Pesti Napló, hamár Kemény nem folytat-
hatá, a te kezeidbe jutott, kinek mind tehetsége, mind szorgal-
ma, mind becsületessége elismert dolog. Úgy veszem észre, a
5 régi dolgozó társak megmaradnak — nem sejtem legalább, hogy
máshová szegődtek volna.

A mi engem illet, örömet ajánlanám fel közre munkáláso-
mat, — ha e közre munkálás egy idő óta nem csupán üres phra-
sis volna. Egészségi, kedélyi állapotom olyan, hogy semmi bizo-
10 nyost nem ígérhetek — s valamint első számodba költeményt,
többi számjaidba czikkéket[!] küldeni nincs hatalmamban, úgy
nem is tudom, mikor adhatok valamit. Ezt tudatni veled lelki-
ismeretes dolognak véltem, nem akarván visszaélni szivességed-
del.

15 Különben fogadd szíves üdvözlésemet! Boldog Karácsony
ünnepezt kíván

barátod
Arany J.

NB.

²⁰ Ez nem azt teszi hogy nem *akarok* lapodba dolgozni, hanem hogy e dolgozás oly bizonytalan, hogy arra számolni nem lehet.

[Címzés:]

Tekintetes *Pompéry János* urnak
a „*Pesti Napló*” szerkesztőjének
tiszt.

Pest.
Takarék-pénztár épülete
Egyetem utca 2.

862.

JÓ K A I M Ó R — A R A N Y N A K

Pest 1856. 25/[24] XII

Kedves Jánosom

Igaz ugyan, hogy te nálamnál még lustább levélíró vagy, hanem ez nem gátol engem azon szándékomban, hogy én még is írjak neked levelet. Tudniillik Egressy Samu kegyéből egy szép népdalodat bírván, minthogy a tiltakozások most napi renden vadnak, [így!] nem bátorkodom azt addig kiadni, a míg tőled pecsétetes levelem nincsen, hogy azt nem gátolod; természetesen a szokásos honorálás mellett. Ha tehát tilalmad vagyon ezen merényletem ellen, azzal siess, telegrafolj, mert nem állok róla
⁵ jót, hogy a verset hevenyében ki nem találom adni. Egyébiránt is csunyaság tőled, hogy nekem legalább minden második számba nem adsz egy verset; de bár legalább minden félesztendőben adnál egyet; javítsd meg magadat, kérlek.

¹⁰ Kedves családotod szívesen üdvözölve, kívánok mindnyájatoknak boldog ünnepléseket s vagyok tántoríthatlanul igaz barátod
¹⁵

JMór

[Címzés:]

Tekintetes *Arany János* úrnak,
megkülönböztetett tisztelettel.

Nagy Körösön

[Pest, 1856. december 24.]

[Jókai Mór levelében:]

Coram me, Albertus Pákh, a ki egyébiránt ép lábaival
agybafőbe ölel és csókol.

Vajjon mikor láthatnánk színről színre? Idem qui supra.

Kőrös, december 29. 1856.

Kedves barátom Mór!

Egressytől nyert népdalomat miattam kiadhatod: én nem foglak azért se megnyilatkozni, se meg-Kakas-balladázni. Kívánatodra, hogy bár minden második számba küldenék verset, —
5 egyszerűen kimondom, hogy az, irányomban, „pium desideriumnak” is nagyon vérmes; kivált most, midőn karácsoni ajándéku-
l minden szerkesztőnek megírtam, hogyha bizonyos reményben küldik tiszt. példányukat, úgy akár megis szüntethetik; mert én nem tudom, mikor küldhetek nekik valamit. Ka-
10 kas-balladád — akár te irtad, akár Sárosy — jót neveltünk, — én kivált igen hiv paródiáját látom benne saját sületlen balladáimnak, döcögő mértékemnek, rosz asszonánczimnak stb., a mi engem nagyon mulattatott.

Tehát Pákh megérkezett s örvendek hallani, meggyógyul-
15 tan! Add át neki szives üdvözlésemet, — de ha látni akar, tegyen úgy velem, mint Mahomet a hegygyel; mert én immobile quid vagyok. Karácsonyi köszöntésedet új évivel adom vissza: adjon Isten bő esztendő, mindenben, a mi jó, és szűket mindenben, a mi rossz. Kedves családodat üdvözlöm, téged pedig ölel-
20 lek — s ha kezemre esik egy kissé meg is téplek!

barátod
Arany János

[Hanva, 1856. december 31.]

Kedves barátom!

Régen nem írtam, nem akartam addig írni, míg szabadabb lélekzettel nem írhatok; de ha én arra várok: igen sokáig nem kapod leveletem! azért hát csak neki ülök, úgy is az évből csak
 5 néhány óra van hátra, mivel tölthetném ezt jobbal, mint ha neked írok. Gondolom: szokás ilyenkor szép, csendes de azért vidám körökbe gyűlni, oh, az nálunk nem divat! Mintha lát-
 nám: hogy te is és ti is úgy töltitek a híres szilveszter estéjét mint mi. Géza már elaludt, anyja varr, én a másik szobában
 10 neked írok. Nálunk senki, mi senkinél. —

Barátom! nem igen jól vagyunk, — néhány év óta tapasztalom már hogy az esztendő vége rendszeren rossz, de rosszabb tán sohse volt mint jelenleg. Egy darabig ez a szegény asszony két-
 ségbe volt esve: hogy neki *baja* van; e tekintetben, én sem ohajt-
 15 ván hogy úgy legyen, magam is töprenkedtem. Mióta a szabad légről beszorúlt, Géza folytonosan beteg, roszkodik, az ótvar,
 — nem üthetvén ki rajta, — igen kinozta, míg mesterségesen indítottuk meg a tarkóján; először homeopathice curáltuk, az
 ótvar-görvélyek eloszlottak, de a szeme gyúladt meg; akkor
 20 varasztattuk ki a fejét; arra most már nem tud aludni, mindenbe bele ragad; de ez még semmi, jobb szemére bizonyos hályog-
 forma kezd bocsátkozni; még most csak kékes fellegecske; mi lesz belőle? csak a mindnyájunkkal szabad ur isten mondhatná
 meg! A mint már most is tartja a fejét ez a gyermek mikor néz,
 25 a hogy' keresi mindegy [= mintegy] a szabadabb látást és kerüli vagy kerülni akarja szeme az elébe fátyolozódó homályt: engem
 annak csak látása is végetlenül lehangol; szóval édes barátom egy pár hó óta mintha tüzes harapófogóval izenként csipkedték
 volna szét a lelkemet. Vedd ehhez: hogy a kötelességet azért *vidám*
 30 *és erős* lélekkel teljesíteni kell; kell; hogy kötelességed társalogni köznapi lelkekkel köznapi tárgyak felett órák- meg órákig: s
 elgondolhatod a mi életünket. De még nincs kiürítve az örömpohár, jönnek kötélszámra a kalendariomok s más egyebek hogy
 én adjam el azokat, es segítsem elő a nemzetboldogítás nagy czel-
 35 jában a pesti apostolokat! Jönnek a szerkesztők levelei, hogy: vers kell! vers és ismét vers! ne nevéss ki barátom! ez utóbbi

körülmény engem a düh miatt idegrángásba hoz; máskor eldobtam hideg vérrel, most fellázadok minden vers-kérő levél láttára. Ez a nép veszni készül! *ennyi* charlatánság, zsebáruskodás, zsebelés, szemtelenség *ekkora* nemzetben: ez barátom nem az organikus élet rendes, gazdag működése, ez kórjelenség; itt rothadás van, melly életet hazudva uton utfélen ontja a gombát. De tán elég is már két lap a nyomorúságnak? Tehát beszéljünk másról: Verseimet szedném össze, ha szedném, de gondolhatod ilyen 40 lelki állapotban hogyan mehet az? Aztán meg bele is bolondultam. Néha egész kötetben egyetlen egy jó darabot sem találok, aztán mérgemben elhatározom magamban: mind meghagyni! egy kötet lenne *Népregék*; egy *Regék*; egy *Beszélyek balladák románczok*; de lyrai verseim nem adják ki a két kötetet; egybe 50 nem fér, kettőbe kevés; nem tudok mit csinálni velők. A kötet közepén nem akarok új, más könyvet kezdeni. *Menyiségre* nézve lesz öt kötet, még is alig tudom, hogy' lesz az végre is szerkesztve. Végre, az az *eddig* végre, így gondoltam: az 1-ső kötetben marad valami elbészélői [!] ugyancsak az első kötet 55 tartalmából; a 2-ik tisztan lyra; a 3-ik *Népregék*. 4-ik *Regék*. 5-ik *Elbeszélések* sat. De már most adhatom-e a két első kötetnek e czimet: *Dalok*? Ha adom: nem lesz igazam. Hidd el csak kedvem szerint cselekszik Heckenast, ha még 3 évig fel nem szólít. Aztán mit mondasz arra?: én sok versemet ugyszólván 60 újra dolgoztam, így bizonyosan *jobb*, de nem a régi, nem az *eredeti* hogy úgy szóljak. Mert kiméletesen mondtad ki leveledben hogy nálam 848 változást idézett elő; tökéletesen igazad van! nem az barátom! hanem az általad küldött kötetben alig van szemem előtt valami jó; sokszor, igazán mondom, *elpirülök*, ha 65 olvasom; és csudálkozva kérdem magamtól: *Te irtad ezt*? Szóval bele bolondultam az egészbe. Kazinczyval és Erdélyivel beszéltem e tárgy felett; az első azt mondja: *tűzbe felét!* a másik: szóról szóra azt mondja a mit te, még *okaitok* is teljesen megegyeznek. Magam is ideállok. A forma olyan lesz *akkurát*, mint a tied; no 70 hiszen az ég alatt nem studirozta a te verseidet senki úgy meg mint én, azt is tudom hány lap, azt is hány sor? a betűket igaz nem tudom hanyan vannak. No Jánoska! csak nem mondhatod, hogy irigyed vagyok, mert mindenféle értelemben agyon *olvas-tam* verseidet. Nézd nézd, még humorizálni kezdek, mint Lévai, 75 mikor minden pénzét elvesztette nálam, én azon nagyokat nevettem, jogom volt, mert én is elvesztettem az utolsó fillért is.

Köszönöm az Emléklapok pótlékát, s egyenesen megkívánom, hogy írj meg: mi hiányzik a tiedből? Szívesen leiratom. Nincs kivel? itt a kapellanus.

⁸⁰ Levaival voltam. Egy kicsit bekaptnak a superintend. gyűlés alkalmával; keseredve mondta ki: hogy se te se én nem vagyunk egészen, tökéletesen igaz barátai. Reggel megbánta; kibékítettem; te se szólj neki erről. Ő igazán jó fiú!

Szemere Miklósról nem tudsz valamit? Ha igen, írd meg.
⁸⁵ Én azóta legkisebbet sem tudok róla. Palóczy Ábrissnak igenjól esnék tőled egy pár sor. Ugy is jövő nyáron egy pár napig ő is vendéged akar lenni. Együtt megyünk le, *nyár elején*, ha . ha . . . ha . . . ! Hát azt a *Magyar versidomról* írt dolgot mikor kapom már meg az eb a lelkét? ! Hát valami Török Sándor a *Sajtóban* a *férges almák* írójához irván, kinek ír? mi az? ugy hangzik, mintha a feltámadt Petőfit üdvözléné. Nem értem, Janoskám ezt nekem magyarázd meg! Emi holnap ír, új év napján, hogy egész évben sokat írhasson a kedves komámasszonynak, s tőle is sok levelet vehessen. Isten áldjon meg benneteket! Bol-
⁹⁵ dog új évet!

Szilveszter estéjén

igaz barátod
Tomba Mihály

1856 U.i. Szász ugyan meggratulálta T.Kálmánt, Károly gyenge legény!

FÜGGELEK

2.

ARANY JÁNOSNÉ ERCSEY JULIANNÁ —
ERCSEY SÁNDORNÉ NAGY KAROLINÁNAK

[Nagykőrös, 1852. május 11.]

Édes Linám!

Arra nincs időm, hogy külön irjak, mivel le akarja Janim zární a levelét, csak ide firkallok egy pár sort neked. Kovács, és Domokos itt vólt a mult héten, Julcsa el is küldte a kravádlit, ⁵ ha még meg nem kaptad, Kovács hozza gesztről. Szíves ígéretedér csókollak, meg vagyok győződve jó szívedről, s szívesen látásodról, de még bizonytalan, haza megyünk é, vagy nem de ha lehet mégis meg kell annak leni. Örülök szülőid jól léteken, szerencsések hogy baj nélkül által költözhetek, írj minél eléb, ¹⁰ még pedig sokat, összevisza mindet ami felétek történik, minyá-jotokat számtalanszor csókollak

Aranyné.

3.

ARANY JULIANNÁ —
BERSEK JÓZSEFNÉ ROZVÁNY ERZSÉBETNEK

N.Kőrös, május 29. 1854.

Édes Betta néni!

Tegnap, 's tegnapelőtt kaptam meg kedves leveleit, és sietek rá válaszolni. Valóban az első levél olvasásakor zavarban voltam hogy ha irok hova czimezzem leveletem? Már gondoltam ⁵ azt is hogy Berzsek urhoz utasítom, 's ő majd lesz szíves elküldení. Hanem Betta néni második levele kihozott e zavarból, és megírhatom: hogy jöjjön bár meik perczben, itthon leszünk, 's tárt karokkal fogadjuk. Pestre nem mehetünk mostanában; nem engedik a' körülmények.

10 Nagyon sajnálom hogy Februárban irt becses levelére nem kapta válaszomat Betta néni; 's engem' hanyagsággal volt kénytelen vádolni, — ha bár nem nyilvánította is ezt levelében. — Én irtam, igazán irtam, még pedig hatodik márcziusban, és így nem sok időre. A napját azért tudom ilyen bizonyosan meg-
15 irti, mert a naplómba bejegyeztem, 's meg is mutatom Betta néninek, ha majd az az öröm ér, hogy nálunk viszontlátjuk.

Kedves Betta néni Anyám egy véghetetlen nagy kérelemmel terheli általam. Ösmeri Betta néni jóságát, 's tudja hogy megteszi, ha teheti. Tehát a kérelem a következő: Legyen oly
20 jó édes angyalom, vegyen Anyámnak e kis mustrával mind színére, mind kelméjére nézve, tökéletesen megegyező ruhát. Az árát nem határozhatjuk meg; csak ugy husz-huszonöt pengőt szánt rá Anyám. Ha tehát így vehet édes Betta néni, legyen olyan jó 's vegyen; de ha ezen az áron nem lehet kapni, akkor
25 semmi esetre se vegyen. A menyiséget sem határozhatjuk meg; mivel nem tudjuk a' kelme szélességét. Hanem Betta nénit kéri Anyám erre is föl, hogy a' menyit elégnék gondol egy sima alju ruhához, 's egy mantilehoz anyit vegyen. Pénzt azért nem küldünk most, mert félünk az elveszésétől. Majd ha lesz szives hozni
30 Betta néni, a' legnagyobb köszönettel adjuk meg.

Most édes Betta néni áldja meg a jó Isten! Jöjjön mielőbb, 's mentül több időre. Mindnyájan ezerszer, és ezerszer csókoljuk. Hanem a' ki még is legjobban az:

Arany Julcsa.

4.

ARANY JULIANNA — SZÁSZ KÁROLYNAK

[Nagykőrös, 1856. május. 7.]

Édes Szász bácsi!

Ugy hiszem meg bocsát, hogy ilyen soká válaszolok kedves levelére, ha meg tudja hogy nem én voltam az oka a késelemnek hanem Apám, mert az olta — miólta Szász bácsi levelét
5 meg kaptam — mindég kértem hogy irjunk már, de éppen akkor vagy dolga volt, vagy nem jól érezte magát, és így maradt napról napra odább.

Azon kérelme Szász bácsinak — hogy a Póli néni sirját látogassam meg — egészen felesleges volt, mert még úgy is ha
10 Póli nénit olyan nagyon nem szeretem volna, — kötelesegemnek

tartanám meg tenni hát még így! hanem a múlt nyáron egyetlen-egyszer sem voltam kint, mert kétszer – voltam egymásután nagy beteg és egész nyáron mindég orvoságal éltem, őrizni kellett magamat atól, hogy meg ne hüljek, vagy fel ne meleged-
15 jem nagyon. a hajam úgy el ment hogy az egész fejem egy nagy homloknak tetszet, mint a Mentovicsh bácsi feje. úgy kellett Apámnak borotválni hogy a nővését egy kicsit elő mozdítsa, az egész nyáron fejkötőbe kelet járnom, hanem most már járhatok hajdon fővel is. ezeket csak azért hoztam fel hogy mért nem
20 látogadhatom meg a Póli néni sirját hanem a mit el mulasztottam, ki fogom pótolni.

A magyar pénz karpereczet még a miatt nem csináltatthattom meg hogy nem volt hat krajczárosom, igen kérem hát Szász bácsit, legyen olyan jó hogy vagy roet küldjön ha lehet.

25 Anyámnak nincs semi baja egyéb csak a lába fáj, Laczi is egészséges, nem olyan nagy cigány már mint volt egy kicsit fehéredt én nálam már egy fél fejel nagyobb. Irjon máskor is kérem Szász bácsi nagyon nagy örömmel olvasom. Aldja meg a jó isten és hozza el ere mentül hamarébb.

PÓTLÁS AZ ARANY-LEVELEZÉS I. K.-HEZ

(Arany János Összes Művei kk. XV. k.-hez)

1.

ARANY — BRASSAI SÁMUELNEK

[Ld. mint a 305. sz. Elv. levelet AJ. kk. XV. k. 378. 1.]

K.n. [Geszt, 1851. júl. 18.]

Tisztelt Honfi,

Bocsásson meg, hogy becses levelére illy későn válaszolok, de nem volt nálam semmi olyan, mi gyermekek számára csak némileg is élvezhető lett volna s épen üres kézzel nem akartam⁵ beköszönteni Önnél. Most „előjáróba” vegye Ön ezt, mit idezártam, ha isten segít és *jó kedvem* lesz (mi bizony mostanában gyéren van) többet is küldök; annyit legalább minden esetre, hogy ne legyen Ön kénytelen nevémet a programmból visszahuzni. Sajátkép a gyermek világnak szánt „didacticum poemát”,¹⁰ én nem igen tudok írni, vagy legalább nincs kedvem: azonban úgy hiszem, az itt küldöthöz hasonlók is megjárnák.

Fogadja szives üdvözetemet s kézszorftásomat!

tisztelője
Arany János

[Címzés:]

Tekintetes
Brassai Sámuel urnak
tisztelettel

Pest

JEGYZETEK

BEVEZETÉS

E kötet Arany nagykőrösi korszakából az 1852—1856-os évek levelezését öleli fel. Bár az egyes kötetek összeállításában csak mennyiségi szempont vezérelhet, ezúttal az Arany Levelezés II.-t záró 1856 — *Arany János Kisebbségi Közlönyeinek* megjelenési éve — a költői pályán is korszakot zár, mint arra Keresztury Dezső: *S mi vagyok én . . .* c. monográfiájának kötet-elosztása is utal.

Az Arany Levelezés általános kérdéseiről: a levelező Aranyról, levelezésének gyűjteményéről, kiadásairól, a kritikai kiadás elveiről az *Arany János Összes Művei XV.* (Levelezés I.) Bp. 1975. jegyzeteinek *Bevezetésében* már szóltunk (439—497. l.). Itt csak a mostani kötetrel kapcsolatos néhány adalékot, útmutatást rögzítünk.

Ismeretes, hogy az Arany-hagyaték családi részlege a második világháborúban egészében elpusztult. Voinovich Géza — aki Arany László özvegyét vette feleségül — a hagyaték kizárólagos birtokosa volt. Forrás értékű *Arany János életrajza* c. műve I—III. kötetében (Bp. 1929, 1931, 1938) sok — azóta elpusztult — családi levélből közölt részleteket. Ezeket az idézeteket egyéb elveszett, de a válaszokból kikövetkeztethető levelekkel együtt beiktattuk a levelek rendjébe. Úgy véljük, nem érdektelen — az előbbi és a mostani kötetben — e levelek mennyiségét összefoglalóan is áttekinteni.

Töredék és elveszett levelek:

A JÖM. XV. (Lev. I.)-ben	Arany t ó l	87 db	
	Arany n a k	24 db	
	összesen	111 db	
A JÖM. XVI. (Lev. II.)-ben	Arany t ó l	49 db	
	Arany n a k	25 db	
	összesen	74 db	

E két kötetben tehát Arany t ó l 136 db-ot, azaz *legújabbán* 135-öt, s neki frott 49 db-ot, összesen tehát 184 db elveszett levelet tartunk számon.

Az elveszett Arany-levelek száma *legújabbán* azért csökkent eggyel, mert a kötet nyomdába kerülésekor, 1980 nyarán Bisztray Gyula hagyatékát rendezve bukkantam rá Arany Brassai Sámuelnek 1851. júl. 18-án írt levele fotójára. Eredetije — a hátlapi feljegyzés szerint — a kolozsvári unitárius egyház levéltárában található. — E levél az előbbi levelezés-kötetben (A J. kk. XV. k. 305. sz. levél, 378., 735. l.) — mint „elveszett” levél szerepel. Az effajta pótlásokat az egyes kötetek végén „Pótlások” c. közöljük.

A jelen kötet — válaszokból kikövetkeztetett — levelei egyikének *eredetije* is munka közben került elő. Az Arany Levelezés I. megjelenésekor Ruffy Péter ismertette a Magyar Nemzetben. Ennek köszönhető, hogy a levél tulajdonosa: Dr. Csepreghy Horváth János tudomást szerzett a kiadásról. 1975. jún. 25-i kelettel a MTA Titkársága címére a következő levelet küldte:

„A Magyar Nemzet e hó 22-én megjelent számából értesültem, hogy kiadják Arany János fennmaradt level einek szövegét. Tulajdonomban is van

egy ilyen levél. Talán érdekli Önöket. 1854-ben kelt Nagykőrösön (okt. 21.) és a költő, báró Eötvös Józsefhez intézte. Amennyiben a kiadáshoz szükség van rá, szívesen kölcsönadom, ha sértetlenül visszakaphatom, teljes felelősség mellett. Tisztelettel Dr. Csepreghy Horváth János.”

A levelet teljes terjedelmében közöljük annak szép példájára, hogy az Arany levelét féltő kegyelettel őrző tulajdonos fölismerzte az irodalmi közérdeket s példamutatóan — közlésre rendelkezésünkre bocsátotta. Szíves segítségét ezúttal is köszönjük.

Az Arany-levél a tulajdonos édesapja, néhai id. Dr. Csepreghy Horváth János gyűjteményéből származik. Xerox másolatát beiktattuk az MTA Könyvtár Kézirattárának Arany-gyűjteményébe.

Tamás Anna, az Arany János Levelezése I. (1975) kötetét ismertette az *Irodalomtörténet*ben (1976. 2. 478—485.). A szakember hozzáértésével mérte föl a munka nagyságát, méltatta a kötet újításait. Hiányolta, a sok kiadatlant levelet miért csak a jegyzetekben tüntettük fel s miért nem jeleztük a tartalomjegyzékben is. — E levelek számáról a két kötetben ezúttal összegező tájékoztatót adunk:

Kiadatlan levelek:

A JÖM. XV. (Lev. I.)-ben	Arany t ó l	9 db
	Arany n a k	74 db
	összesen:	83 db
AJÖM. XVI. (Lev. II.)-ben	Arany t ó l	51 db
	Arany n a k	221 db
	összesen:	272 db

E két kötetben tehát Arany t ó l 60 db, s neki írott 295 db, összesen 355 *kiadatlant* levelet közlünk.

Arany életművének megbecsüléséről, szerzetéről vall Balogh György (Bp. II. Pálvölgyi út 10.) önzetlen munkája is, aki az Arany Levelezés I. kötetének megjelenése után minden hivatkozási számot átbúvárolt s összeállította a kötet óhatatlanul előforduló sajtóhibáinak jegyzékét. Felajánlotta, hogy ezt a következő kötetnél is elvégzi. Hasznos, önzetlen munkáját ezúttal is köszönjük!

Az Arany Levelezés II. kötetének munkálatai közben, 1978. jan. 6-án vesztettük el örökre, az Arany—Tompá-levelezést sajtó alá rendező munkatársunkat, Bisztray Gyulát. Alapvető munkája: *Az Arany-kiadások rostája* (1883—1958) (M. Könyvszemle, 1959. I. sz. 23—46. l.) részletesen feltárta a címben jelzett problémakört, — Tompa műveiből 1955—75 között öt válogatáskötetet jelentetett meg. — *Könyvek között egy életen át* (1976) c. kötete többek között tanulmányokat tartalmaz Tompa Mihályról, továbbá Arany János Tompának írt megsemmisült leveleiről.

A FONTES sorozatban jelentette meg Bisztray Gyula *Tompá Mihály Levelezése I—II.-t.* (Bp. 1964). Ebből sajnálatosan — papírtakarékosság miatt — hiányoznak Tompa levelezésének legrangosabb darabjai: Arannyal váltott leveleik. Ezek tehát csak az Arany-levelezés kötetekben találhatóak.

Már az Arany Levelezés I. kötetében szükség volt a jegyzetek Arany-szemponitú átdolgozására. Erre — valamint a többi kötetére — e sorok írója külön megbízást kapott. Nyilván már Bisztray Gyula hanyatló egészségi állapota miatt — a lektori megállapítás szerint — „Bisztray a levelek jó részét egyáltalán nem jegyzetelte (kivételez az 1856-os év)”.

Az Arany — Tompa levelek jegyzeteinek átdolgozása közben derült ki, hogy három levél: Tompa 1853. ápr. 19-i, 1854. febr. 6-i, valamint Arany

1856. aug. 1-i levelének igazi kelte eltér a *Tompa Mihály Levelezése* c. kiadványban jelzettektől. — A javítás indokait az egyes levelek jegyzeteiben közöljük.

Hálásan köszönöm Bisztray Gyula özvegye, Dr. Borbély Margit segítségét, aki néhai férje óriási hagyatékából a további kötetek Arany—Tompa-levelezésanyagát áldozatos munka árán válogatta ki, hogy a kiadás rendelkezésére bocsássa.

Sándor Istvánnak a címlapon feltüntetett Arany — Kertbeny — Szilágyi István-levelezés sajtó alá rendezésén kívüli munkáit az egyes jegyzetekben jelezzük.

Az Arany Levelezés II. munkái az I. kötetben kialakított módszerek, tapasztalatok nyomán haladtak. Egy ilyen nagy levelezésben bevált gyakorlatnak tekinthető a kötethez csatlakozó ADATTÁR, amelynek főbb szempontjait a Bisztray-féle *Tompa Mihály Levelezése* c. kötetből vettük át s fejlesztettük tovább, láttuk el újításokkal, az Arany-levelezés igényei szerint. A végső cél: hogy az egyes személyek, folyóiratok Arannyal való kapcsolatai — az egyes kötetek felölelte években — minél teljesebbek legyenek. Egyes személyeknél nemcsak kapcsolatuk a költővel nyert hangsúlyt, hanem ahol van, közöljük a másoknak írt levelek Arany-vonatkozásait is. Már a kötet lezárása után — az Akadémiai Könyvtár készülő Arany—Petőfi kéziratári katalógusának munkálatai közben bukkantam rá Szilágyi Áron hagyatékában 32 db, Szemere Miklós által Tompa Mihálynak írt levelére, amelyek a *Tompa Mihály Levelezése* kötetekben nem jelentek meg. Ezek Arannyal kapcsolatos részleteit ld. Szemere Miklósnál, ADATTÁR. — (A levelek jelzete: MTAK. Kéziratár, Ms 4448/31—62).

Az ADATTÁRban feldolgozott folyóiratoknál továbbra is közöljük a bennük megjelent Arany-művek adatait, valamint ismertetjük a költővel kapcsolatos, a levelekben is előforduló tanulmányok lényegét, adatait. Ezekre a jegyzetekben utalunk.

Így a levelek jegyzeteiben — az óhatatlanul előforduló ismétlések száma csökken. Az egyes kötetek adattári anyaga egymásba fűződve végül egészsé kerekedve tükrözi Arany és levelezőtársai, valamint a korabeli folyóiratok kapcsolatait. — A nevek, címek után közöljük az előbbi kötet ADATTÁRának rájuk vonatkozó összefoglaló lapszámát.

Csak aki hasonló munkát végez, mérheti fel, milyen szerteágazó, sokrétű munkát igényel egy-egy írói levelezés kritikai kiadásának sajtó alá rendezése. Tudom, hogy a munkában — minden igyekezet ellenére is — maradtak hiányosságok, további kutatási lehetőségek

Barta János professzor áldozatos lektori munkája a hiányok pótlásában rendkívül nagy segítséget nyújtott. Nemcsak jelezte a hiányokat, de pótolta is, s arra sem sajnálta a fáradságot, hogy olykor levélben forduljon egy-egy terület szakembereihez. Sokrétű segítségét tisztelettel, hálás köszönettel nyugtázom!

Az egyes szakterületeken adatközléssel segített: Bán Imre, Borzsák István, Horváth Károly, Keresztury Dezső, Kovácsné Vermes Stefánia, Ritoók Zsigmond, Scheiber Sándor, Tegye József. Fogadják ezúttal is köszönetünket.

Ugyancsak köszönöm Brudi Zsuzsa lelkiismeretes gépelői munkáját, valamint unokahúgaimnak: Dr. Vén Emesének és Ildikónak a kötet összeállításában, technikai munkáiban nyújtott sok segítséget.

Befejezésül: hálás köszönet mindazoknak — élükön Tóth Sarolta feles szerkesztővel — akik hozzáértő munkájukkal a gépiratból könyvet formáltak.

SÁFRÁN GYÖRGYI

AZ EGYES LEVELEK JEGYZETEI

1852

- 345.** Arany — Ercsey Jánosnak [Nagykörös, 1852. jan. 1.]
K: Elveszett. — Utalás a levélre: „Janinak is zártam ide egy pár sort.” (Ercsey Sándornak, 1852. jan. 1.) — A levél tartalmára nincs utalás. — Ercsey János nem válaszolt: „Jani . . . küldött levelemre még mostanáig sem válaszolt.” (Ld. AJ. — Ercsey Sándornak, 1852. máj. 31-én.)
- 346.** Arany — Ercsey Sándornak [Nagykörös] 1852. jan. 1.
K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából — MTAK. Mikrofilmtára A. 299/I.
M: Ercsey, 62—63. l. kihagyásokkal.
 Válasz Ercsey Sándor 1851. nov. 15-i levelére AJ. kk. XV. k. 412—413. l., jz.: 779. l.
- 2 *Leveledet bizony jó minap vettem . . .* — Ercsey levele 1851. nov. 15-én kelt.
- 5—6 *nehogy a görbedi pénz kamatját fizessd;* — Kelemen Xavér Ferenc görbedi plébános 100 váltó forintos alapítványát AJ. 1847-ben kölcsön vette, 6 ftos évi kamatra. (Ld. *Nagyszalontai iratok*. 40—41. sz. AJ. kk. XIII. k. 48. l., továbbá Arany — Nagyszalonta város Tanácsának, 1849. máj. 21. AJ. kk. XV. k. 251. l.)
- 12 *Nagy János . . .* Ercsey Sándor és Arany sógora, felesége, Ercsey Zsuzsanna révén, aki AJ.-né testvére.
- 14 *Közöld Janival is* — Ercsey Sándor bátyja.
- 16—17 *Szegény Nagy Lajos!* — szalontai alszólgabíró, akit orvul lelőttek. (Ld. AJ. kk. XV. k. 866. l.)
- 18 *Garay könyve . . . hadd maradjon.* — Garay János *Szent László* c. műve 1851-ben jelent meg, AJ. is gyűjtött rá előfizetőket, ezért a példányokat Szalontára küldték.
- 19 *Egressy naplót ide küldi* — Egressy: *Törökországi napló* 1849—1850 c. munkája 1851-ben jelent meg; AJ. húsz előfizetőt gyűjtött rá.
- 22 *Birizdó bácsi* — A „bácsi” megjelölés nálunknál jóval idősebb korosztályra utal. Így valószínűleg azonos azzal a Birizdóval, akit — Debreczeni István közlése szerint — AJ. egy tréfás rigmusba is beleszótt:

„Dúrja az udvarod hat nagy disznó
 Olyan nagy lábúak, mint a vén Birizdó.”

Ugyanerről írta Rozvány György: „Itt Szalontán egy Birizdó József nevű egyén, ügyvédnek neveztetve, jogosan vagy jogtalanul, nem tudaték. Ez a szalontai jegyzőnek volt a fia s a jogot Debreczenben a múlt század vége táján végezte el. Igen szép legény volt, erős termetű, majdnem egy öl magas.” — Esküdti állását egy visszaélése miatt elvesztette a lány kezével együtt, akit feleségül akart. ‘Komor bika’ lett belőle, s nem is házasodott meg. Vagyont nem szerzett s szokott mondásul használta: ‘aki hátul marad, tegye be az ajtót’. Erre reflektálva használja Arany e mondatot,

meg a 'komor bikát' (Rozvány — Riedl Frigyesnek, 1893. máj. 26. Közlötte: Geleji Dezső It 1957. 268—169. l.) — AJ. *Az első lopás* c. költői elbeszélése 2. vrs.-ban a főhős apját így mutatja be:

Nemes ember volt az, mindenét elperlé:
Húzza be az ajtót majd valaki hátúl,
Ez volt az öregnek a szava járása;
Perlett is, ivott is; — a fia, ám lássa !"

(AJ. kk. III. k. 269. l.)

- 24 *Küldjék Váradra Hollósihoz*: — Hollósi Lajos, nagyváradi könyvkereskedő.
- 30 *igy járt az enyedi Albummal*: — *Nagyenyedi Album* Pest, 1851. Szilágyi Sándor szerkesztette az 1849-ben felperzselt város fel-segítésére.
- 50 *Elfödített-e a fászkerti szőlőt?* — Debreczeni István közlése szerint AJ. e 819 □ öl nagyságú kertje a város végéhez közel, a Nagyvárad felé vezető útra nyúlt ki, majdnem szemben volt vele az ún. *Tóheri* nevű szőlőskert. — A váratlanul betoppánó Petőfi AJ.-sal először e kertben találkozott. (Ld. AJ. kk. XV. k. 878. l.) — AJ. erről írta *Kertben* c. versét. (AJ. kk. I. k. 134—135, jz. 450. l.) — 1860-tól *Arany-kertnek* hívták. — AJ. után fia és unokája örökölte. Szél Piroska részét az ő elhunytakor Arany László sógorának, Szél Kálmánnak ajándékozta, aki 1913-ban adta el, amikor végleg elhagyta Szalontát.
- 52 *Az emléklapokat szeretném, ha elküldenéd*; — *A Magyar Emléklapok 1848 és 49-ből* példányait AJ. más könyvekkel együtt Nagyszalontán hagyta. 1851. dec. 15-én Tisza Domokosnak írt levelében, mint „Ercsey Sándortól elkérendő”-t említi. Akkor úgy volt, hogy Szabó József geszti lelkész hozza Pestre, esetleg Kőrösre. (AJ. kk. XV. k. 428. l.)

347. Arany — Tisza Domokosnak Nagykörs, 1852. jan. 1.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/829. sz.; világoskék 1.papír, 22,8×14,3 cm, 3 fol., 1—6. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 615. l. 829. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- Válasz Tisza Domokos 1851. dec. 17-i levelére.
- 2 *illy hosszas várakoztatás* — AJ. ezt megelőző utolsó levelét 1851. dec. 15-én írta tanítványának, aki dec. 17-i levele után, dec. 28-án ismét felkereste soraival, de ezt a levelet AJ. ekkor még nem kapta kézhez.
- 5—6 *Kovács bácsit levél-nem-írásbeli-szokásról róttam meg: De viszsza vonom* — AJ. 1851. dec. 15-i levelében írta: „Kovács bácsi, perse, nem fog válaszolni.” — Kovács azonban dec. 17-én írt barátjának.
- 9—10 *Ez újságot pap bácsi számára trom*, — Szabó Józsefnek, a tréfát kedvelő geszti lelkésznek, akiről ld. AJ. kk. XV. k. 893—894. l.
- 12 *Monard ur Pestről Szegednek* . . — Monard, Charles Tisza D. angol nyelv-mestere, akiről ld. AJ. kk. XV. k. 864—856. l.
- 14 *Jánosi* — Jánosi Ferenc, nagykörsi tanár.
- 15 *Tóth Károlyt* — e geszti vagy szalontai ismerősről közelebbit nem tudunk. — A Kisf. Társaság „évenkinti pártolói” között van egy ilyen nevű Bajj községből. (AJ. kk. XIII. k. 250. l.)

- 19 *Következik a keserű pohár!* — Tisza D. dec. 17-i levelében küldött verseinek bírálata. — *Mint a pacsirta* . . . c. versének szövegét ld. AJ. kk. XV. k. 431. l. — A megbírált 1. vrsz. 1—2 sora: „Mint a pacsirta, mely a zöld mezőben | Fel-fel szállongva búsan énekel”
- 38 *Élet . . . halál* — Tisza D. e versét szintén dec. 17-i levelében küldte; szövegét ld. AJ. kk. XV. k. 431—432. l.
- 51—52 *Aztán megint kadentzia: is = csúszik* — a kifogásolt rímtelen rímek így hangzanak: „Göröngytelen de szörnyű sikos is | Az utas rajta gyakran elcsúszik.”
- 70—71 *Ezek hibás grammatica és syntaxis miatt . . . érthetlennék. A jó constructio soha sem lehet kétértelmű;* — AJ. a felsorolt nyelvtani, mondattani hibák mellett az egyértelműen világos szerkezet szükségét sem felejtí el hangsúlyozni.
- 103—104 *Érthetőség for ever!* — érthetőség örökké, mindenekelött. *A for ever* az angolban az éljenzésnek is egyik formája.
- 104—105 *Olvassa . . . Blair Hugo aesthetikai . . . leckéiből a X. és XI. leckét!* — Blair: *Lectures on rhetoric and belles-lettres* (1783) c. művének Kis János által készített fordítása „néhány kihagyásokkal és rövidítésekkel” (1838) a kőrösi gimnázium könyvtárában is megvolt s annak 2. kötetét AJ. 1851-ben és 1853-ban is kikölcsönözte. (Ld. AJ. kk. XIII. k. 231—232. l.)
- 134—135 *amolly T. E. és Sz. L. modorba esik,* — a két negatív példaként említett költő: Tóth Endre és Szelestey László.
- 139—140 *„docti male pingunt, indocti pejus”* — „A tanultak rosszul festenek, a tanulatlanok még rosszabbul.” — AJ. csupán saját csúnja [?] írására vonatkoztatja.

348. Arany — Tompa Mihálynak [Nagykörös, 1852. jan. 1. kb.] **K:** Elveszett. — Válasz Tompa 1851. dec. 9-i levelére. — *A keltezéshez:* AJ. jan. 1-én írt a hozzá legközelebbieknek: sógorainak, Tisza D.-nak. Ismert szokása szerint feltehető, hogy e napon írt Tompának is, akit az ünnepek alatt hiába várt. *Levele tartalmáról* Tompa febr. 2-i válasza tájékoztat: „. . . ünnepek alatt vártál.” — „. . . ilyen hamar meguntad sőt megutáltad” stb. — „nem jársz senkihez” — „némi sükerről . . . is beszélsz” — „baj, ha anyagilag nem jöhetsz ki” — „leveledben a végső hat stropha ki övéit el nem hagyja” stb. E szerint AJ. *Itthon* c. versét még 1851-ben, nem 1852-ben írta. (AJ. kk. I. k. 159—160., jz. 455. l.) — A vers alatt itt jelzett 1852-es keletkezési évszám „az ezzel egy lapon lévő”, a már kőrösi problémákat jelző *Oh! ne nézz rám* c. versre vonatkozhat. — Tompa febr. 2-án nemcsak AJ.-nak, de Szásznak is írt, s idézte neki AJ. előtte levő, utóbb elv. leveléből a Szászra vonatkozókat: „Arany azt írja rólad:” stb. ld. főszevegben. (Tompa Lev. I. k. 157. l.)

349. Arany — Tisza Domokosnak Nagykörös, 1852. jan. 10. **K:** MTAk. Kézirattára — K. 513/830. sz.; világoské 1. papír, 22,8 × 14,3 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: címzés. — Tört viaszpecsét. Postai pecséték: bélyegen Nagy Körös 13/1 [= jan. 13.], Nagy Szalonta 15/1 [= jan. 15.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 615. l. 830. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Tisza D. 1851. dec. 28-i levelére.

- 5 *Közelebbi levelemmel, . . . milly rosz vért okoztam* — AJ. jan. 1-i levelére céloz, melyben Tisza D. *Mint a pacsirta* és *Élet Halál* c. két versét bírálta meg.

- 7 *A harci dalnak* . . . — Tisza D.: *Harci-dal* c. versét 1851. dec. 28-i levelében küldte. (Ld. AJ. kk. XV. k. 433. l.)
- 15 *A Karácsonyi ábránd* — e verset ugyanakkor mellékelte leveléhez. (Ld. AJ. kk. XV. k. 433—434. l.) — A költeményt AJ. felvette a *Tisza Domokos Hátrahagyott Versei c. kötetbe* (15. l.) változtatás nélkül, csupán a nagy betűvel kezdett „Deczember“, „Nagy-Karácsony“ szavakat javította kis kezdő betűkre.
- 17 *Az új év . . .* — Az előbbi kettővel együtt küldte Tisza D. *Uj évre* c. versét (AJ. kk. XV. k. 434. l.), amelyet AJ. szintén változatlanul vett fel a TDHV. közé. (16. l.)

350. Kovács János — Aranynak Pest, 1852. jan. 24.

K: MTAk. Kézirattára — Ms 5451/171. sz.; csontszínű 1.papír, 22,2×14 cm, 2 fol., 1—4.: l. szöveg. — Címzés nincs. — Voinovich Géza hagyatékából (ld. MTAk. Kézirattára 687/1952.).

M: Kiadatlan.

- 7 *nem a Toldy irodalom története után*, — E megjegyzésből ítélve, AJ. sem volt megelégedve Toldy Ferenc: *A magyar nemzeti irodalom története* 1—2. k. (Pest, 1851.) c. művével.
- 17—18 *Sem Vörösmarti, sem Erdélyi János nem laknak többé Pesten*, — Vörösmartynak Pázmándy Dénes ajánlotta fel lakásul a Baracskával határos szentistványi pusztán levő tiszti lakot, amelyhez két hold kert is csatlakozott. — Erdélyi Jánost 1851. szept. 27-én hívták meg a sárospataki főiskola filozófiai tanszékére, a tanítást nov. 15-én kellett megkezdenie. (Erdélyi Lev. II. k. 39. l.)
- 18 *Garay nem arra való*, — egészségi állapota miatt.
- 19—20 *Leveit próbáltam meg*, — Tisza Domokos febr. 2-i levele szerint csakugyan sikerült megnyerniök az irodalom tanítására.
- 23, 25 *Greguss . . . szépsége . . .* Greguss Ágost: *A szépség alapvonalai* c. munkája a Kisfaludy Társaság kiadásában jelent meg. (Pest, 1849.)
- 27—28 *A görög nyelvre prof. Télfit vettem fel*, — a pesti egyetemen Télfy Iván tanította a gör. nyelvet.
- 30—31 *a trigonometriára az öreg Brassait veszem fel*, — ez években mint magániskolák tanára Pesten kereste kenyerét.
- 44 *Monard* — Tisza Domokos angol nyelv-mestere, ld. ADATTÁR, AJ. kk. XV. k. 864—865. l.
- 52 *Duscek* — geszti vagy szalontai ismerős, többet nem tudunk róla.
- 55 *megházasodik László*, — Tisza Domokos bátyja.
- 59 *Seres tótója* — Seresről közelebbit nem tudunk. Követelése Kovács ápr. 18-i levele szerint 7 ft. 36 kr. volt.

351. Tisza Domokos — Aranynak Pest, 1852. jan. 24.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/756. sz.; csontszínű 1.papír, 22,2×14 cm, 2 fol., 1—2.: l. szöveg, 3—4. l.: versek. — Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 611. l. 756. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 2 *Már quíttek vagyunk a késő felelésben, sőt stb.* — AJ. jan. 1-én és 10-én is írt, viszont Tisza D. utoljára az elmúlt év dec. 28-án küldött levelet, (Ld. AJ. kk. XV. k. 430. l.)
- 5 *László hirtelen hazajött* — Tisza Lászlónak, Domokos bátyjának készülő házasságáról írt ugyane napon Kovács János ÁJ.-nak. Nyilván ezt okozta László váratlan hazaérkezését.

- 8 *Küldők . . . két verset.* — Az ekkor küldött *A Reggel* és a *Bordal* c. versek szövegét ld. e kötet 16—17. l. — A J. jan. 29-i levelében bírálta meg a két költeményt. (Ld. e kötetben, 18—19. l. — A *Bordal* megjelent (M:) TDHV. 18. l. A J. apró módosításaival. (Ld. A J. jan. 29-i levele jz.-ben.)
- 10 *A palóc dalokat már forgattam.* — Lisznyai Damó Kálmán: *Palóc dalok* c. verskötete 1851-ben jelent meg. Ezekben szolgálai utánozta Petőfit. Közönségsikerét jellemzi, hogy Lisznyai verseinek első, 1500 példányos kiadását 1852-ben követte a második. A kötet ekkor 6000 példányban kelt el. — Tisza Domokos febr. 2-i levelében ígérte, hogy Lisznyai verseit „táglálni” fogja; ígéretével azonban adós maradt.
- 352. Arany** — Tisza Domokosnak Nagykőrös, 1852. jan. 29.
K: MTA K. Kézirattára — K 513/831. sz.; csontszínű l.papír.
 22,7 × 14 cm, 2 fol., 1—4. l.: l. szöveg. — Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 615. l. 831. sz. a.).
K: Kiadatlan.
- Válasz Tisza Domokos jan. 24-i levelére.
- 2 *ketten is írnak egyszerre* — Kovács Jánossal.
- 6 *Nádor utcába, vagy a Szél utcába* — a mai Münnich Ferenc utca legrégebb neve: Szél utca, abból lett Nádor utca.
- 8 *Kapta-e Gesztre utastott utolsó levelemet?* — A J. jan. 10-i levelének sorsáról érdeklődik.
- 9 *A palóc dalokról . . .* — A J. kíváncsi volt tanítványa részletesebb véleményére Lisznyai költészetről, mert Domokos jan. 24-i levelében úgy nyilatkozott, hogy Lisznyai egyes versei „igen gyönyörködtették” A J. viszont nem becsülte sokra Lisznyai költészetét.
- 13—14 *szeretném, ha, . . . a Hölgfutárt naponkint meglekinténé.* stb. — A J.-t érdekelte Tisza Domokos véleménye a lapban megjelent versekről. A Hgyf. leggyakoribb versírói: Tóth Kálmán, Tóth Endre. Ez év elején még A J. is küldött be néhány verset (ld. ADATTÁR, Hgyf.).
- 16 *conversatióra nyujtana anyagot.* — Eszmecezerére. Ez azonban nem történt meg. Tisza D. leveleiben nem tett észrevételeket a Hgyf.-ban megjelent versekre.
- 18—19 *készülünk a februári censurákra* — A gimnázium félévi vizsgái A J. tanári munkájának is első eredményei, hiszen 1851. novemberében kezdte meg a tanítást Nagykőrösön.
- 30 *A reggel* — E versét Tisza Domokos jan. 24-i levelében küldte, (ld. e kötet 16. l.)
- 58 *Bordal* — e verset az előbbivel együtt juttatta el A J.-hoz (ld. e kötetben, a 16—17. l.) — A verset A J. felvette TDHV. közé. (18. l.) A J. változtatásai:
 1. vrsz. 8. sor: „A lánykát,” — helyett: „A lánykát,”
 2. vrsz. 2. sor: „A borban leled !” — helyett: felkiáltó jel nélkül, vesszővel.
 2. vrsz. 7. sor: „S mint az ürgét, mint az ürgét” — helyett: az ismétlés elé „s” betoldva.
 3. vrsz. 7. sor: „S egy hajtásra”, — helyett: „Egy hajtásra”,
- 353. Ercsey Sándor** — Aranynak Nagyszalonta, 1852. febr. 2.
K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTA K. Mikrofilmtára A. 301/I.

M: Kiadatlan.

Arany jan. 1-i levele után Ercseynek ez az első levele, bár tartalma nem válasz jellegű.

- 4 *Sántha Gyula, a házbér második angariajában* — AJ.-ék szalontai házának bérlője a bérleti díj második részletét fizette ki.
- 10—11 *Nagy Jánosékat, a búza árának lefizetésére, ... ma szólítottam föl.* — A levélíró Ercsey Sándornak és Aranyné Ercsey Júliának a néjje, Nagy János gazdálkodó felesége volt, ők művelték AJ.-ék kis földjét, az elszámolást ügyvéd öccsük, Ercsey Sándor intézte.
- 35 *Nagy Sándor és Kenyeres egymás ellenbe* — A perlekedés tárgyát nem ismerjük. — Az ügy kivizsgálására kiküldött Ravazdi István megyefőnök láthatólag Kenyeresnek adott igazat, ezért a Nagy Sándor—Mezey „párt” — nem lévén megalégedve — fellebbezett. Ercsey láthatólag inkább Kenyeres Jánossal rokonszenvezett, aki a szabadságharc leverése után írnoki munkával kenyeret biztosított AJ.-nak.
- 45 *Jani* — Ercsey János, szintén Ercsey Sándor és AJ.-né testvére, sályi jegyző.

354. Tisza Domokos — Aranynak Pest, 1852. febr. 2.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/758. sz.; csontszínű 1.papír, 22,2 × 14 cm, 3 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 3—4. l.: versek, 5—6. l. üres. — Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 611. l. 758. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany jan. 29-i levelére.

- 4—5 *Lévai úrral. kezdjük a magyar irodalmat.* — Kovács János jan. 24-én írt arról AJ.-nak, hogy oly tanárt keres tanítványa mellé, „ki költő is legyen, s tudjon is tanítani.” A felsoroltak között említette Lévay Józsefet is.
- 12 *a Hölgyfutár is jó valamire.* — Az írók között sokat szapult, de általánosan olvasott lapban megjelent versek tanulmányozására, bírálatára AJ. jan. 29-i levelében biztatta tanítványát.
- 12—13 *a palóc dalokat is táglálni fogom.* — Lisznyai költészetéről következő, febr. 29-i levelében sem írt részletesebben AJ.-nak.
- 20—70 E levélhez mellékelte versek: *Életkép.* — *A fecske.* — *Merre megyek.* — Szövegeiket ld. 21—23. l.-on. (— AJ. e verseket febr. 13-i levelében bírálta meg, ld. 25—26. l.-on.)

355. Tompa Mihály — Aranynak Hanva, 1852. febr. 2.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/923. sz.; csontszínű 1.papír, 22,2 × 13,7 cm, 2 fol., 1—4. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 660. l. 923. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 266—268. l. Kevés kihagyással.

Válasz Arany kb. jan. 1-i elv. levelére.

- 2 *Fekete leveledet* — amiben AJ. panaszkodott.
- 13—14 *megyek is én barátom hozzád* — Tompa febr. 20-án valóban fölkereste AJ.-ékat. (Ld. Tompánál, ADATTÁR., továbbá AJ. — Ercseynek febr. 28.)
- 37—38 *kapom a Szász levelét stb.* — Szásznak ez a levele nem maradt meg. Tompa szintén febr. 2-i, Szásznak szóló válasza szerint, Szász 1851. dec. 29-én írt neki. (Ld. TompaLev. I. k. 157. l.)
- 47—48 *kérd ... a kedves komámasszonyt: hogy ne nézzen rád oly sötétlen stb.* — ld. AJ.: *Oh! ne nézz rám c. versét* a Hgyf. jan. 23-i számában.

59 *Obernyik is nem ott van-e?* — Obernyik Károly Kecskeméten tanított.

73 *Mit csinál Nagyidai Vajdád?* — A.J. *A nagyidai cigányokat* 1851 nyarán kezdte írni Geszten, Kőrösön folytatta és fejezte be. A kiadói szerződést 1852. ápr. 9-én kötötte meg Müller Gyulával. A mű eladásáról s arról, hogy már az utolsó korrektúrát is elküldte, máj. 11-én számolt be Ercseynek. (E levele az A.J. kk. III. k. 333. l. tévesen mint máj. 3-i levél szerepel.) — Máj. 31-én A.J. már tiszteletpéldányt helyezett kilátásba sógorának.

356. Arany — Tisza Domokosnak Nagykörös, 1852. febr. 13.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/832. sz.; csontszínű l.papír, 22,7 × 13 cm, 2. f. 1—4 fol.: 1. szöveg. — Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 615. l. 832. sz. a.).

K: Kiadatlan.

Válasz Tisza Domokos febr. 2-i levelére.

3—4 *Sat cito, ha sat bene: csak az a kérdés, hogy sat bene-e?* — Elég gyors, ha elég jó: csak az a kérdés, hogy elég jó-e?

5—6 *Örülök, hogy Lévaival fogják tanulni a magyar költészetet és irodalmat:* — E kérdésről ld. Kovács János és Tisza Domokos jan. 24-i, illetve febr. 2-i levelét és jz.-t.

11—12 *ha verseit ezentúl is hozzám juttatja:* — Kovács János is kérte ezt febr. 24-i levelében. A.J. mindvégig lelkiismeretesen elküldte kritikáit Tisza D. verseire.

Tisza D. itt megbírált: *Életkép — A fecske — Merre megyek* . . c. költeményeit febr. 2-i levelében küldte. Ld. e kötet 21—23. l.

19 *Életkép* c. versről — A.J. megjegyzései.

26—27 *bűv, bú substantivum,* — főnév.

32 *az arab hölgy singularisban van,* — egyes számban.

38—48 *A fecske* c. versről A.J. bírálata.

49—53 *Merre megyek* — A.J. megjegyzései a versről.

357. Arany — Tompa Mihálynak [Nagykörös, 1852. febr. 23.]

K: Elveszett. — Válasz Tompa febr. 2-i levelére. A.J. levelének pontos keltét ld. Tompa márc. 8-i válaszában. — Tompa febr. 20-án érkezett Nagykörösre. A.J. e levelét barátja elutazása után rögtön írhatta. — A levél tartalmához: „... csakugyan járt volna ott valami kalandor az én nevem és képemben?” — „... könnyű neked beszélni, hogy én menjek hozzád. ” — „... bölcsen teszed, hogy elveted szemüvegedet, melyen át feketének látod a világot.” — „A nagyidai vajdával még csak annyira vagy?” — „Aztán ne is becstelenítsd én előttem az örökkévalóságot ”

358. Megyeri Ferenc — Aranynak [Nagyszalonta, 1852. febr. 28. előtt.]

K: Elveszett. — Utalás a levélre: „Közelebb cseres Megyeritől kaptam levelet” stb. (Ercsey Sándornak 1852. febr. 28-án) — Az 1847. jún. 21-i szalontai tanácsülés jegyzőkönyvének 84. pontja szerint a városrendezés miatt már akkor felmerült Megyeri Ferenc telkének kisajátítása, de akkor — anyagi fedezet hiánya miatt — „kénytelen a város . . . kisajátításától ez uttal elállani.” (A.J. kk. XIII. k. 39. l.) Erre tehát csak később — e levél tanúsága szerint — 1851 vagy 1852-ben kerülhetett sor.

359. Arany — Megyeri Ferencnek [Nagykörös, 1852. febr. 28. előtt.]

K: Elveszett. — Válasz Megyeri szintén elveszett levelére, melyben az

íránt érdeklődött, A. J. nem szándékozik-e szalontai házáat eladni? Válaszáról ld. A. J. — Ercsey Sándornak, 1852. febr. 28-án: „azt irtam, hogy nem.”

360. Arany — Ercsey Sándornak Nagykörs, 1852. febr. 28.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikro-filmtára A. 299/I.

K: Ercsey, 63—65. l. Kevés kihagyással. — Szendrey Zsigmond: *Kiadatlan részek Aranyának Ercseyhez írt leveleiből.* It 1917. 465. l.

² *darab idő óta nem irtam — jan. 1-én írt utoljára sógorának, akitől febr. 2-i kelettel kapott levelet.*

18—19 *volt itt Szőnyi ő nagysága, s iskolánkat megtekintve megelégedését nyilvánította, — Szőnyi ekkor mint a prof. iskolák felügyelője jött N. Körsre. A. J.-t még jegyző korából ismerte. Szőnyi 1847-ben nevelő volt a Tisza családnál s ő vette fel A. J. pályadíjait a Kisf. T.-tól (Ld. A. J. kk. XV. k. 902—903. l.) — Ekkori nagykörsi iskolalátogatásáról Szász Károly részletesebben is beszámolt menyasszonyának: „A napokban itt volt Szőnyi, mint tanhatósági felügyelő és megvizsgálta az oskolákat, minden osztályba bejött s minden professzorral egy egy félórát tanítottatott s kérdeztetett; úgy látszik meg volt elégedve . . . Most átment Keskemétre, holnap újra vissza jő s iskolai ügyek felett fogunk tanácskozni.” (Szász Polyxenának Nagykörs, 1852. febr. 27. MTAK. Kézirattára, Ms 300/158.)*

21—23 *Tompa . . . meglátogatott . . . in cognito, — Mint „fehérmegyei poéta”. Ezt a nevet nem most használta először. Barátai már ismerték ezen. Erre vall, hogy amikor 1848. febr. 26-án, Pesten járt, s Lendvayékat nem találta otthon, a kilincsen hagyott cédulára ezt írta: „Itt volt egy fehérmegyei poéta . . .” (Kéry Gyula: *A magyar szabadságharc története napi krónikákban* 1848. Bp. 1899. 100. l.) — Tompa beszámolóit látogatásáról ld. Tompa Aranyról, ADATTÁR. — Szász Károly pedig menyasszonyának írt erről. Ld. Szász — Aranyról, ADATTÁR. — Tompa élményeiről Pesten is beszámolt író-barátainak. Bérczy Károly írja Gyulainak 1852. márc. 9-én: „Kb. 10 nap előtt volt néhány derültebb óráim, néhány régi jó barát körében. Tompa jött vissza Körsről, hol Aranyt látogatta meg, s nálam ebédelt, Jókai, Pákh és Lisznyaival.” (Gyulai Lev. 124. l.)*

31—32 *Megígértem neki, hogy nyári szünapok alatt meglátogatom — A. J. látogatására ez évben nem kerülhetett sor, mert májusban Tompánál házkutatást tartottak (ld. máj. 20-i, A. J.-nak szóló levelét). — Júliusban Kassára idézték (ld. júl. 6-i, ugyancsak A. J.-nak írott levelét). — Az iskolai szünidőt Aranyék ez évben Szalontán töltötték.*

37—38 *ízesd ki a görbedi plebanus féle alapítványt, mi épen 40 pğő, — Kelemen Xav. Ferenc 100 váltó forintot mint alapítványt ajánlott fel, hogy annak kamataiból évente egyszer tizenkét szalontai szegényt segélyezzenek. Ezt az összeget A. J. 1847. október 19-én kölcsön vette, 6 váltóforintos évi kamatra. (Az erről szóló kötelezvényt ld. A. J. kk. XIII. k. 48. l.) — 1852-ben a házat „meg kellett nádalni”, így a kölcsönvett 100 váltó forintot A. J. 1853 őszén tudta csak visszafizetni. (Ld. A. J. kk. XIII. k. 453. l.) — Debreczeni István a kölcsön feltételének okát is keresi: „Hogy mire kellett neki ez a száz váltóforint, nem tudjuk bizonyosan. Legvalószínűbb azonban, hogy akkor vette azt a fél katasztrális*

- hold területű földet, melyet 'fáskerti szőlő' és 'fáskert' néven nevez leveleiben. Szalonta egyik gyümölcsösnek szánt szőlőkertjében feküdt ez a váradi uton." (Debreczeni, 41. l.) — 1860-tól a kertet „Aranykert”-nek hívták.
- 57 *experto crede Ruperto.* — Eredeti formája: *Experto crede Roberto.* Antonius de Arena középkori latin költő egy verséből eredő szólás. Értelme: Hígyj nekem, a tapasztaltnak. Ld. Büchmann: *Geflügelte Worte* c. szállóige-gyűjteményben.
- 64 *Lindának szólvá:* — Nagy Karolina, Ercsey Sándor felesége.
- 72 *ritkán látjátok Janit,* — sógorát, Ercsey János sályi jegyzőt.
- 83 *Ha nénémekkel találkozol,* — Jámbor Jánosné Arany Sárával.
- 91—92 *Gondol Dani.* — Gondol ezúttal Fejér megyéből jött Kőrösre. A szabadságharc után ott bujdosott és házasodott meg. Barát-ságuk kezdetéről ld. AJ. kk. XV. k. 828. l.
- 94 *V. Rudival* — AJ. Vadnay Rudolfal szintén Debrecenben kötött barátságot.
- 96—97 *Zichy ismerettsége által megszabadultak.* — Zichy Antalnak öccse, Zichy Mihály festőművész révén — aki 1847 óta Szentpétervárott élt — voltak orosz kapcsolatai, ismerettségei, így ő is tudott barátain segíteni. Lehet azonban, hogy Zichy Ferencről, Paszkievics főhadibiztosáról van szó.
- 103 *Egressy naplói . . . nálam hevernek.* — AJ. még Szalontán előfizetőket gyűjtött Egressy 1851-ben megjelent *Törökországi napló*-jára. A kiadó a 20 szalontai példányt AJ. új állomáshelyére, Nagykőrösre küldte.
- 106 *Károlyi* — a Szalontáról Nagykőrösre származott Károlyi Sámuel orvos.
- 114 *Debreczeni* — valószínűleg Debreczeni János csizmadia céhmester, akitől AJ. házat vett.
- 361.** Tompa Mihály — Aranynak Pest, 1852. febr. 28.
K: MTAK. Kézirattára — K. 513/924. sz.: csontszínű l.papír, 26,7 × 23,3 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: címzés. — Postai bélyegzők: bélyegen Pesth 28/2 [= febr. 28.], Nagy Kőrös 29/2 [= febr. 29.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 660. l. 924. sz. a.).
M: Kiadatlan.
 Tompa első levele kőrösi látogatása után.
- 14 *Pestet cum appartinentiis* — minden tartozékával, járulékaival.
- 362.** Tisza Domokos — Aranynak Pest, 1852. febr. 29.
K: MTAK. Kézirattára — K. 513/759. sz.; csontszínű l.papír, 22,2 × 14 cm, 2 fol. 1—2. l.: l. szöveg, 3—4. l.: versek. — Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 611. l. 759. sz. a.).
M: Kiadatlan.
- 2 *most én is elég soká várahoztattam,* — ezt megelőzően febr. 2-án írt mesterének.
- 81 *Lévai úr csak egy órát adhatott,* — Kovács János jan. 24-i levelében számolt be AJ.-nak arról, hogy Domokosnak olyan irodalomtanárt keres, „a ki költő is legyen, s tudjon is tanítani;” Lévay Józsefre gondolt. Domokos febr. 2-i levele szerint Lévay a megbízást elfogadta. AJ. helyeselte a választást s ígérte, Domokos költői fejlődését továbbra is figyelemmel kíséri (ld. febr. 13-i levelét).
- 11 *Alig várom már a Húsvétet* — Kovács János márc. 15-én szintén írt tanítványával tervezett kőrösi útjukról. Apr. elején AJ.-sal Pesten találkoztak.

- 15 *A Hölgyfutár kritizálgatása elmarad addig*, stb. — Erre A.J. biztatta tanítványát jan. 29-i levelében, mivel láthatólag megdöbbenette, hogy Domokos jan. 24-én tetszéssel írt Lisznyai Kálmán „palóc” dalairól. Jó pedagógiai érzékére vall, hogy Domokost voltaképp tetszése indokolására szólította fel.
- 24—82 Tisza Domokosnak e leveléhez mellékelt versei: *Kínvirágok* — I. Penna — *Elmélkedés utolsó krajcárom kiadásán*; ld. e kötet 32—33. l. — Arany e verseket márc. 22-i levelében bírálta meg; ld. e kötet 38—39. l.
- 363.** Tompa Mihály — Aranynek Hanva, 1852. márc. 8.
K: MTAK. Kézirattára. — K. 513/925. sz.; csontszíni 1.papír, 22×13,7 cm, 2 fol., 1—3. l.: 1. szöveg, 4. l.: címzés. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 660. l. 925. sz. a.).
M: Kiadatlan.
 Válasz Arany febr. 23-i elv. levelére.
- 2—3 *Örülök, hogy február 2-án kapott levelemre február 23-án csakugyan válaszoltál*; — tréfás szemrehányás, hiszen Tompa febr. 2-i levelét Arany csak kb. egy hét múlva kaphatta meg. Közben Tompa 20-án betoppant Körösrre. Látogatása után A.J. már febr. 23-án írt neki. Visszafelé útjában Tompa 28-án Pestről szintén fölkereste barátját soraival.
- 18 *kifárad az executióban*, — végrehajtásban, itt: a papi járandóság behajtásában.
- 40—41 *nem olyan mint az antecessora*, — az előzménye, azaz Tompa maga. (Az egész „Utóírás” tréfás emlékezés Tompa látogatására.)
- 54 *mikor a pseudo-Tompa ott járt*. — Az „ál”-Tompa, a „fejérmegei poéta.”
- 55 *Carl Maria Benkert*; — Kertbeny Károly.
- 364.** Ercsey Sándor — Aranynek Nagyszalonta, 1852. márc. 13.
K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilmtára A.301/I.
M: Kiadatlan.
 Válasz Arany febr. 28-i levelére.
- 2—3 *volt nálam Mezey párti*. az *Egressy naplói iránt*, — Nagy Sándor, aki az egymással szembenálló szalontaiak közt Mezey Ferenc táborához tartozott (ld. Ercsey, febr. 2.). — A.J. febr. 28-i levelében maga is latolgatta a lehetőségeket, hogyan juttathatja el a szalontai előfizetőknek Egressy könyvét, melyet a kiadó körösi címére küldött.
- 8 *diligence-ra teszi* — delizsánsz, népiesen delizsánc, azaz csukott gyors postakocsi.
- 18 *illő diurnum mellett*; — napidj.
- 24—25 *a legvirágzóbb status quoban*. — állapotban.
- 26—28 *miófia*. *Sántha Gyula benne lakik, olyan . . . mint midőn Piros Kakas teremté benne a varjúkat*. — A.J.-ék házának új bérlője se tartotta jobban rendben a házat, mint az előbbi tulajdonos, Debreczeni János csizmadiamester, akit hirtelen természetéről és vörösés hajjáról neveztek Szalontán „Piros kakas”-nak. Ennek fia zavarta klarinétozásával a költőt a *Toldi* írásakor.
- 29 *az öreg Herrnek pulykái* — A.-ék házának szomszédja.
- 33 *mint Bereczki, a fia irányában* — közelebbit nem tudunk arról — a városkában úgy látszik általánosan ismert eredeti módról — ahogyan a szalontai fuvaros fiát megintette.

- 34—36 *Jani, mióta bátyámék elmentek, nem volt Szalontán... Az ő neheztelése.* — A levelet író Ercsey Sándor bátyja, Ercsey János, Sályi nevű falu jegyzője, 1851. nov. eleje óta nem kereste fel őket. A „Juli”, vagyis A.J.-né gorombaságát kiváltó, „szóba-jött” 600 frt-ot Ercsey János kölcsönözte A.J.-éknak a szalontai kis ház vételekor.
- 47—49 *Jámbornéval a napokban találkoztam. megnyugtattam őt, átadván neki circumscribálva, a hőszöntést.* — A.J. febr. 28-i levelében kérte sógorát, hogyha Sára nénjével találkozik, nyugtassa meg körösi állapotuk és egészségük felől. Az üzenet átadását Ercsey „körüllírva”, azaz szemléletesen meg is tette.
- 54—55 *Tehát addiglan requiescat in pace, míg valami coriphaus [!] exequalni nem akar.* — „Nyugodjék békében!” — a kat. temetési szertartásból. — Tehát A.J. pénze is egyelőre maradjon nála, míg valami fő ember végrehajtatni nem akarja. A.J. — febr. 28-i levele szerint — sógoránál gyűlő pénzből szerette volna visszafizetni a Kelemen Xavér-féle alapítvány kölcsönvett 100 váltóforintos összegét, amely 40 pengőforintnak felelt meg.

365. Kovács János — Aranynak Pest, 1852. márc. 15.

K: MTAk. Kézirattára — Ms 5451/172. sz.; csontszíni 1.papír, 22,2 × 14 cm, 2 fol., 1—3. l.: 1. szöveg. — Címzés nincs. — Voinovich Géza hagyatékából (ld. MTAk. Kézirattára 687/1952.).

M: Kiadatlan.

- 3—4 *olly rég tetszik, hogy levelet váltottunk.* — Kovács János jan. 24-én írt, A.J. válaszában nincsen nyoma.
- 5—6 *László és Ottilia ma egy hónapja keltek össze.* — Tisza Domokos bátyja, Lakatos Ottiliával.
- 6 *a geszti pap* — Szabó József.
- 10 *Lévai még most is beteg,* — Lévay József Tisza Domokos irodalmi oktatója.
- 24 *Monard Kárászhoz ment* — Monard, Charles Tisza Domokos angol nyelvtanára. (Ld. A.J. kk. XV. k. 864—865. l.)
- 27—28, 33 *Feketét is látom néha... A szépasszonydról már egészen lemondott* — Fekete Mihály, Tisza Domokos unokatestvérei: a Bethlen fiúknak nevelője. Erről az irodalmi kísérletéről többet nem tudunk. Gáspár János és Kovács Antal *Magyar Olvasókönyvében* (Kolozsvár, 1848, 1853, 1859) jelentek meg tőle is versek, elbeszélések, fordítások az ifjúsági irodalomból.
- 43—44 *Domokosommal alig várjuk, hogy láthassunk benneteket;* — körösi látogatásukat hűsvétra tervezték. (Ld. Tisza D. febr. 29-i levelét.) Végül azonban A.J. töltötte Pesten az ünnepeket. (Ld. Ercseynek 1852. máj. 11-i levelét.)
- 51—52 *Szél-utca... az újabb elnevezés... szerint Nádor-utca* — Tisza Domokosék tehát a mai Münnich Ferenc utcában laktak.

366. Arany — Tisza Domokosnak Nagykovács, 1852. márc. 22.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/833. sz.; csontszíni 1.papír, 22,9 × 14 cm, 2 fol., 1—3. l.: 1. szöveg, 4. l.: címzés. Viaszpecsét kivágva, bélyeg, postai pecsétetek nincsenek. — Arany János hagyatékából. (Ld. AkÉrt. 1899. 615. l. 833. sz. a.)

M: Kiadatlan.

Válasz Tisza Domokos febr. 29-i levelére.

- 15 *Ami a Kínvirágokat illeti: — Tisza Domokos: Kínvirágok c. versét febr. 29-i levelében küldte mesterének. Ld. e kötet 32. l.*
- 17 *A rómaiak és Tóth-ok-féle szójáték — Tisza Domokos: „Segíts Múzsá! kihez fűzta folyamodik | A rómaiaktól egész a Tóthokig.” — Tisza Domokos e megjegyzése azért tetszett AJ.-nak mert ő sem kedvelte a „Tóthokat”, azaz Tóth Kálmánt és Tóth Edét, akikről Nagy Ignác a Hölgyfutárban folyamatosan közölt verseket. Tóth Kálmán szinte második Petőfinek képzelte magát.*
- 18 *a piros posztó féle allegória — AJ. elmarasztaló bírálata Tisza Domokos: Penna c. versét illeti, melyet szintén febr. 29-i levelében küldött; ld. e kötet 32. l.*
- 23 *Az utolsó krajcárban — E vers címe: Elmékedés utolsó krajcárom kiadásán s az előbbiekkal együtt érkezett; ld. e kötet 32—33. l.*
- 35—36 *nevettem Ludas Matyit olvasván, az illy ortographiának — Fazekas Mihály: Ludas Matyi 1815-i első kiadásában a számok betűkkel vannak írva. Később a mű „ponyvára került”; lehet, hogy egy ilyen kiadásban voltak „illy ortographiával” írva.*
- 38—39 *Es wahr i-mahl i König und er hatte 3 Söhne und 3 Töchter stb. — Volt 1-szer 1 király, volt neki 3 fia és 3 lánya stb.*
- 43—44 *a krajcáron lévő képről merész dolgokat mond, — Tisza Domokos a Ferenc József császár képét viselő krajcárról ezt írja versében: „Egyik oldalon viselsz te egy képet, | Mely földönfutóvá tett sok szabad népet, | Zsarnok volt, vérpatak fakadt a nyomába, | Messzi járt előtte ezek könyhullása. ”*
- 47 *Kovács bácsi leveléből — Kovács János márc. 15-i levelében tájékoztatta barátját és egykori nevelőtársát, hogy Lévey József elvállalta ugyan Domokos irodalmi oktatását, de betegeskedik.*
- 59 *Aztán husvétkor! — Tisza D. febr. 29-i, Kovács János márc. 15-i levele szerint ekkor készültek Aranyékhoz Kőrösre. — AJ. ápr. elején Pestre utazott A nagyidai cigányok kiadására szerződést kötni, így ott találkozott tanítványával és barátjával.*
- 60—62 *olvasván . . . a Losonczy Phoenix bírálatát az Értesítőben, . . . T. K. félreismert lángész . . . meg van paskolva, — Az Értesítő márc. 16-i számában ismerteti a Losonczy Phönix c. „Történeti és szép-irodalmi emlékkönyvet” s többek között megjegyzi: „míg Aranytól, Petőfitől, Tompától, Vahot Sándortól, Gyulaytól sat. csak egy-egy költemény van: addig egy rakás másod- sőt harmadrendű névre akadunk s ezek közt p. o. a népiességet póriassággal felcserélő, hamis irányú Tóth Kálmán, az üres eszméket cifra szavakkal pótoló Tóth Endrére, Szelesteyre stb. (147. l.) — A három részes ismertető márc. 20-i befejező közleménye visszatér a témára: „. . . a többit [a lírikusokat] hallgatással mellőzhetnök, ha Tóth Kálmán költői beszélye Virág Gergely s Tóth Endre egypár dagályos lyrapengetése fel nem hívna némelyeknek elmondására. Tóth Kálmán összezavarja a póriast, a betyárost a népiességgel, s míg Arany János „Toldijában”, Petőfi „János vitézében” imádjuk a valódi, tiszta, nemes népiesség édes zamatát, Tóth Kálmán ezen s más hasonló műveinek olvasása közben gyakran undor és boszankodás lep meg. Először már maga a mese nem az, mely a nép erkölcsiségére jó hatással lehet. Virág Gergely t. i. agyonver a kocsmában néhány embert s azután világgá megy; huszárrá lesz, s mint hős jön vissza elhagyott kedveséhez. A huszárméne, a kipedrett bajusz mindenképpen kitisztítja. De ennek nem kellene ily könnyen menni. Másodszor a kifejezések, a képek gyakran any-*

nyira gyermekesek, s részint aljasok, hogy a népet tisztelő ember szánakozva mosolyog vagy elpirul felette." (164. l.)

63—64

T. K. . . . *verset fog írni a kritikuskokra, à la Petőfi*: — A J. Petőfi: *A természet vadvirága* c. versének kezdő- és befejező két-két sorát idézi. — Petőfit utánozva írta meg Tóth Kálmán: *As én dicsőségem* c. versét; megjelent a Hgyf. 1852. márc. 22-i számában (265. l.) A J. a vers 2. vrsz.-át idézi levelében. Máj. 31-én sógorának is írt róla: „Tóth Kálmán, kit ostoba verseiért megczibáltak, el meri mondani, hogy az ő ellenségei az irodalom ellenségei (!).”

367. Arany — Tompa Mihálynak [Nagykőrös, 1852. márc. 22. kb.]

K: Elveszett. Utalás a levélre Tompa ápr. 13-i válaszában: „megírom neked a választ.” — „igazad van! mulathattam volna még nálatok . . .” — „A bált pedig és a Bátori Gabi látogatását és a kártyázást . . . elhallgathattad volna!” — „Szász Károly elment? jól teszi!” — „A mutatványt, amit küldtél . . .” — „Addig nem válaszoltam, míg Heilprintől levelet nem kaptam.” — „A látogatás nálam ellenkező hatást tett, mint nálad.” — „Vadnai Radóval nem találkoztam, de ha fogok, elmondom neki a mondanókat.” — „Hogy ösmerem-e Gondol Danyit? . . . kérdésedből látható, hogy ti nem is emlegettetek engem . . .” „Hogy felhagyott . . . az irodalmaskodással ne csodáld!” — „A *harmadikat* pedig hasztalan várod!” — „Te azon aggódol, hogy nekem semmit sem adtál.”

368. Mezey Ferenc — Aranynek [Nagyszalonta, 1852. márc. 26.

előtt.]

K: Elveszett. — Utalás a levélre: A J. márc. 26-i válaszában: „A kérdéses számadásról . . .” stb.

369. Arany — Mezey Ferencnek Nagykőrös, 1852. márc. 26.

K: NSzAJEM.

M: Székely József: *Arany földjén. A költő halálának negyvenéves fordulóján. A J. levele 1852-ből Mezey István szalontai főjegyzőhöz.* (A személy-név helyesen: *Ferenc*). PANORÁMA, Bécs, 1922. II. évf. 41. sz. okt. 22. 3—5. l. A levél itt hasonmásban. — Jellemző, amit az A J. pályáját, személyiségét *redélisan* értékelő Székely József a szalontai A J. Emlékmúzeum anyagáról ír: „A forradalmár Arany rebellis múltjának emlékeiből is csak néhány ártatlan dokumentum szerénykedhet a díszoklevelek és udvari meghívók előkelő társaságában. Mintha oly nagy szégyen volna ma is, hogy a jámbor arcú, tempós, szelid szavú költő harmincegy éves korában ‚kompromittálta’ magát abban a forradalomban, melyben meghalt legigazabb ifjú barátja, költőtársa s küzdőtársa, a rebellis Petőfi.”

4

A kérdéses számadásról — amelynek ügyében Mezey A J.-hoz fordult, közelebbit nem tudunk. Mezey neve a szalontai iratokban (A J. kk. XIII. k.) nem fordul elő, csak utóbb a Kisfaludy Társaság „évenkinti pártolói” között, 1861-ben (A J. kk. XIII. k. 247. l.)

5

főszolgabíró Sughó József — egy 1848. jún. 21-i jegyzőkönyvet aláírók közt is e minőségben szerepel. (A J. kk. XIII. k. 90. l.) *hivatalomat nem sokkal az után letettem.* — A J.-nak 1849. máj. 21-én kelt Sughó Józsefhez mint főszolgabíróhoz címzett lemondó irata. (A J. kk. XIII. k. 95. l.)

10—11

16—17

Domokossal s Kovácsal fentartom a levelezést: . . . a pap nem ír — Tisza Domokossal, nevelőjével, Kovács Jánossal. Geszti társasá-

guk harmadik oszlopos tagja „a pap”, vagy „pap bácsi”, ahogy Tisza D. emlegeti: Szabó József.

370. Arany — Arany Jánosné Ercsey Juliannának [Pest, 1852. ápr. 9.]

K: Elveszett. — Utalás a levélre: kelet szerint említi Voinovich AJé. II. k. 130. l.; tartalmilag is idéz belőle. — AJ. minden biztonnal megemlíttette feleségének *A nagyidai cigányok* kiadására kötött szerződést s annak anyagi eredményét, hiszen e napon írta alá és vette fel a honoráriumot.

A szerződés kézírata az MTAK Kézirattárában van, jelzete: K. 513/1333. sz. A szerződés 1852. ápr. 9-én kelt, szövege idegen kéz írása, csak az aláírás való Aranytól. — A folytatásban levő, 1863. júl. 27-i megállapodás viszont AJ. kézírása. (Ld. 1863. évi levelek kötetében.)

Arany János szerződése Müller Gyula kiadóval:

[Pest, 1852. április 9.]

Szerződés

Alolirott 'Arany János eladom Müller Gyula pesti kiadó és könyv-
árus urnak „Nagyidai cigányok” czimű hős-költeményemet, tartozván
Müller Gyula kiadó könyvárus ur a kéziratért, mely ez alkalommal örök
sajátjává válik, a szerződés aláírásakor 300 az az három száz pengő forinto-
kat, s azon esetre ha a munka második kiadást érne 100 az az Egy száz pftot
tiszteletdíj fejében fizetni a netalán harmadik, s több kiadásokért szerzőt
semmi díj nem illetvén.

Alolirott Müller Gyula kiadó és könyvárus Arany János fenczimzett
munkáját ugyan csak a főlebbi feltételek mellett sajátommá teszem.

Ezen mindkét félt egyenlően kötelező szerződés szokott módon alá-
írva a feleknek két egyenlő példányban kiadatott.

Kelt Pesten april 9. 1852.

Arany János
Müller Gyula

Hogy a fent kitett 300 azaz háromszáz forintot pp. átvettem, elis-
merem. Kelt mint fentebb

Arany János

371. Arany — Arany Jánosné Ercsey Juliannának [Pest, 1852. ápr. 12.]

K: Elveszett. — Utalás a levélre: Voinovich AJé. II. k. 131. l. kelet-
tel és tartalmi jelzéssel idézi. — Tisza Domokosék látogatása ezúttal el-
maradt.

372. Tompa Mihály — Aranyinak Hanva, 1852. ápr. 13.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/926. sz.; csontszíni 1. papír, 21,8 ×
13,5 cm, 4 fol., 1—8. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatéká-
ból (ld. AkÉrt. 1899. 661. l. 926. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany kb. márc. 22-i elv. levelére.

28 *Szász Károly elment?* — Ekkor ment házasodni.

29—30 *Mentovich még sem regresszirota magát haj dolgában?* — Tréfás
kérdés, mert kopaszága miatt, e tekintetben nem „kárpótolhatta”
magát.

31—32, 35 *Jánosinak . . . Károlyinál . . . Szőnyi* — Jánosi Ferenc, Károlyi
Sámuel, Szőnyi Pál.

- 37—38 Nagy-Idai vajdádát elég balszaszág volt úgy átalakítani a mint én mondtam. — Erről az átalakításról közelebbit nem tudunk.
- 40—43 Olvasom Heine Romanzeróját, a többek közt azt mondja stb. — Az idézett ballada: *Marie Antoinette* (ld. H. Heine's Sämtliche Werke. III. Bd. Hamburg, 1885. 34. p.) — Kálnoky László fordításában: „Feje nincs, mosolyogni csupán | hátsójával igyekezhethet.” (Ld. *Heine Válogatott Versei*. Szerk.: Vas István. Bp. Bp. 1951. 146. l.)
- 47 Addig nem válaszoltam, míg Heilprinől levelet nem kaptam. — A.J. Tompa közvetítésével érdeklődött, nem adná-e ki *A nagyidai cigányokat?* Heilprin válasza nem maradt fenn.
- 61—62 *praenumeratio úján adom ki*. — Előfizetők előzetes összegyűjtésével.
- 65 *Et venio nunc ad fortissimos viros!* — Eredetiben: „Venio nunc ad fortissimum virum” = „Most térek rá a legderekabb férfiúra” Cornelius Nepos egyik életrajzának kezdő sora. (Timoth. 4.)
- 66—67 *a két Tót* — Tóth Kálmán és Tóth Endre.
- 98—99 (*horrendum dictu!*) — borzasztó kimondani!
- 99 *Nácsi úr lapja* — Nagy Ignác lapja, a Hölgyfutár.
- 113—114 (: *nem a görög logos:*) — „logosz” gondolat, értelem.
- 147—148 *Olvastam regém bírálatát, . . . a Magyar Hivlapban*, — a márc. 25-i sz. *Tárcza* rovatában. Méltatja Heilprin könyvkiadói vállalkozását, majd elismeréssel, részletesen ismerteti az egyes regéket.
- 149 *A Jávort köszönöm*, — „Jávör-Örs” Lásznayai Kálmán álneve, A.J. feltehetően ez évben második kiadásban megjelent *Palócdalok* c. kötetét küldte meg Tompának.
- 151 *Vadnai Radó* — Rudolf.
- 161 *A harmadikat pedig hasztalan várod!* — Petőfit.
- 166—167 *Tudó-e ki az az Anyék Pál? A világtalan dalnokot ösmered ugy e?* — Sárosi Gyula álneve és egyik versének címe.
- 181 *ab invisibis* — ab invisibis = látatlanul.

373. Arany — Kovács Jánosnak [Nagykőrös, 1852. ápr. 28. előtt.]

K: Elvesztett. — Utalás a levélre: Kovács J. ápr. 28-án: „Mikor a leveledet meglátta Domokos. ” — „Igazságod volt, mert mi csakugyan nálad leszünk . . .” — „Friesen Schuszternél voltam . . .” — „nem így tesz Müller . . . még talán az első ív sincs készen. ” — „Serest még most sem fizettem ki, ” — Domokosról: „ezt mondá: „már látom, a lelki ismérettől kell verset írnom . . .”

374. Kovács János — Aranyak Pest, 1852. ápr. 28.

K: MTAK. Kézirattára — Ms 5451/173. sz.; szürkés-kék l.papír, 23,6 × 14,5 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: címzés. Viaszpecsét. Postai pecséték: bélyegen Pesth 28/4 [= ápr. 28.] — Nagy Kőrös 29/4 [= ápr. 29.]. — Voinovich Géza hagyatékából (ld. MTAK. Kézirattára 687/1952.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany ápr. 28 előtt írt elv. levelére.

- 2—3 *quod differtur, non aufertur* — Ami késik, nem múlik.
- 8 *Szerdán reggelnél előbb el nem jövünk* — T. Domokos és Kovács kőrösi látogatásáról Aranyé ír Ercsey Sándornénak máj. 11-én. *talán az első ív sincs készen a Csóriászból*, — *A nagyidai cigányok* megjelenési híreiről ld. Tompa febr. 2-i levele jegyzetét.
- 12

- 13—15 *Domokos . . . csinos kis estvét irt; . . . egy fordítást is megkísértett francziából.* — e verséről és a fordításról valószínűleg látogató-sukkor kérte mestere véleményét.
- 19—20 *Tegnapelőtt adták Erdélyinek egy Velencei hölgy czímű Drámáját.* — A darab igen gyorsan került színre, 1852. febr. 22-én Szigligeti Ede — Fánecsy Lajos megbízásából — arra kérte Erdélyit, húzzon a darabból, mert így öt óra hosszúig tartana. „A censura megengedte . . . a jövő hóban . . . adatnék.” (Erdélyi Lev. II. k. 44—45.) — A darabot — ilyen előzmények után — csekély késéssel, ápr. 26-án már be is mutatták.
- 25—30 *az öreg udvarbíró . . . Burjánnal . . . Birizdó . . . a geszti pap tudósítása szerint.* — Az örökre eltávozott udvarbíró valószínűleg az a Duschek nevű közös geszti ismerős, akinek betegségről jan. 24-i levelében már írt Kovács. Burján haláláról is itt számolt be. — Birizdó József szalontai ügyvéd volt. — E halálhírekről Szabó József tájékoztatta Kovácsot.

375. Ercsey Sándor — Aranynak Nagyszalonta, 1852. ápr. 29.

K: NSZAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAk. Mikrofilmtára A. 301/I.

M: Kiadatlan.

Araný febr. 28-án írt utoljára sógorának, aki márc. 13-án válaszolt neki.

- 3—4 *a bátyámék által itthon, . . . hagyott domínium ügyét,* — Ercsey tréfásan túlozva nevezi Aranýék rozszant házát és kis „fáskertjét” domíniumnak, azaz uradalomnak.
- 7 *Péczeley József* — ld. ADATTÁR.
- 12 *a fáskert, in praesenti,* — jelenleg.
- 21 *szalontai bíró Balogh Mihály* — ld. ADATTÁR.
- 34—35 *mennyire elleneztem én azt, hogy a ház Sántha Gyulának adassék ki.* — Ercsey márc. 13-i levelében is panaszkolta, hogy a ház tisztántartását Sántha Gyula csak — ígérte.
- 53—54 *A kertre nézve mondtam már Gyulának . . . adja át Herréknek,* — Ercsey márc. 13-án Herrékre is panaszkodott.
- 60—62 *azon 100 frtot, . . . miről bátyám azt írta . . . hogy a kincstári tartozását fizessem ki* — AJ. febr. 28-i levelében megkérte sógorát, hogy a nála levő 40 pengő forintból, amely 100 váltóforintnak felelt meg — fizesse vissza adósságát a városnak: Kelemen Xavér Ferenc alapítványának összegét, amelyet AJ. 6 váltóforintos évi kamattal vett kölcsön 1847-ben.
- 70 *Elég legyen most az oeconomidból ennyi* — azaz a gazdaságból, gazdálkodásból.
- 73 *Lina* — Ercsey Sándorné Nagy Karolina, aki ekkor szüleit költöztette Szalontára.

376. Ercsey Sándor — Aranynak Nagyszalonta, 1852. máj. 8.

K: NSZAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAk. Mikrofilmtára A. 301/I.

M: Kiadatlan.

E levél szerves folytatása Ercsey ápr. 29-i levelének, mely szintén a ház javításra szoruló állapotával foglalkozott.

- 4—5 *Jámbornét és Károlyt magamhoz hívtam* — AJ nővérét: Jámbor Jánosné Arany Sárát és saját bátyját, a szintén földműves Ercsey Károlyt

- 9—10 *azon házat Piroskahas is csak azért adta el — azaz Debreczeni János csizmadiamester, akit falujában e néven ismertek Erről ld. Ercsey S. március 13-i levelének jz.-ét.*
- 20—21 *azon 800. kéve nádnak az ára pedig M. Gyánban vagy Zsadányban, — Mezőgyán és Zsadány — nagyközségek Szalontától nyugatra az egykori szalontai-cséfai, illetve a cséfai járásban*
- 39 *Gyula már a 3ik angariát is lefizette — Sántha Gyula kifizette Aranyék házának esedékes bérleti díját.*
- 377.** Arany — Ercsey Sándornak Nagykörső, 1852. máj. 11.
K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilmtára A. 299/I.
- M: Ercsey, 65—67. l. kihagyásokkal. — Szendrey Zsigmond: *Kiadatlan részek Aranynek Ercseyhez írt leveleiből.* It 1917. 465. l.
- Együttes válasz Ercsey Sándor ápr. 28-i és május 8-i levelére.
- 9—11 *A geszti pap azt írta Kovácsnak, hogy ő azon hőmtűvessel . . . úgy alkudott meg stb. — A J. e kedvező alkuról ápr. eleji pesti tartózkodásakor értesülhetett. Ercsey máj. 25-i levelében e hírt Szabó József „füllentésének” minősítette. Ennek bizonyosságára levelében részletesen felsorolta az építési anyagok árát.*
- 18 *inkább vászannék 400—500 forintot — A J. e tervét A nagyidai cigányok 400 ft-os szerzői díjából ápr. 9-én felvett 300 ft. tette volna lehetővé. A nádtető helyett óhajtott cserepezéstől sógora máj. 25-i tájékoztató levele szerint — a magas árak miatt — le kellett mondania.*
- 39—40 *hogy Birizdó meghalt — töletek . . . nem tudtam volna meg. — Az egykori szalontai ügyvéd halálának hírért Kovács János írta meg ápr. 28-án A J.-nak.*
- 41—42 *Tompa csütörtökön alkalmasint nálam lesz feleségestől; — A Pesti Napló híradása szerint Tompa máj. 13-án érkezett Nagykörsőre. — (Máj. 25-i sz.) Rövid ideig tartózkodhatott Kőrösön, mert máj. 20-i levelében már a nála történt házkutatásról számolt be A J.-nak.*
- 44 *Az Értesítő czlmű lap Budapesti Viszhanggá változott, — ld. ADATTÁR.*
- 50 *A Nagyidai cigányokat eladtam — ápr. 9-én kötötte meg Müller Gyulával a szerződést; szövegét ld. A J.-nak e napon feleségéhez intézett elv. levele jz.-ben.*
- 55—56 *Jókai azt erősíti . . . hogy az a bizonyos valaki él, — azaz Petőfi.*
- 64 *Laczi épen olyan okos, — fia: sötét bőrű.*
- 71 *Károlyi házai vett, — Károlyi Sámuel, a Szalontáról Nagykörsőre származott orvos.*
- 77 *valamelyik gyermek masinát próbálgatott — népiesen: gyufát.*
- 378.** Tompa Mihály — Aranynek Hanva, 1852. máj. 20.
K: MTAK. Kézirattára — K. 513/927. sz.; csontszínű 1.papír, 19,3 × 12,3 cm, 1 fol. 1. l.: l. szöveg, 2. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 660. l. 927. sz. a.).
M: A JLevIB. I. k. 269. l.
- 4—5 *Főnyád kottáját a Gólyához. — Tompa versét a nagyszalonta; Főnyád József zenésítette meg s ezt A J. közvetítette barátjának*
- 379.** Ercsey Sándor — Aranynek Nagyszalonta, 1852. máj. 25.
K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilmtára A. 301/I.

M: Kiadatlan.

Válasz Arany máj. 11-i levelére.

- 5 *Illyen forma fráter . . . a geszti pap.* — Szabó József.
29 *Azt iderekesztve küldöm* — A mellékelt számadás nem maradt fenn.
42—43 *azért közlöm illy circumstantialiter,* — ily körülményesen.
53 *egy köből kétszeres* — búza és rozs, esetleg búza és árpa kétszeres keverékéből álló gabona.
57 *a fáskert, . . . in floribus áll;* — virágzásban.
65—67 *A „nagyidai cigányok” mint az újságból tudom, megjelentek . . . szeretném ha küldene egyet.* — A J. új műve tiszteletpéldányát máj. 11-i levelében ígérte sógorának.

380. Arany — Ercsey Sándornak Nagykörső, 1852. máj. 31.

K: NSZAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilm-tára A. 301/A.

M: Ercsey, 67—68. 1. Kihagyásokkal.

Válasz Ercsey máj. 25-i levelére.

- 2—5 *szó sem lehet róla hogy a házon olly gyökeres javítást tegyünk, . . . palliatív eszközökhöz kénytelenítettünk . . .* — csak mérsékelt, pillanatnyilag segítő javításokat tart lehetségesnek.
27—29 *A császár, mint beszélük 11-én fog itten keresztül menni Kecskemétre és tovább.* — A Pesti Napló — a Magyar Hírlapból véve az anyagot — általában elég szűkszavúan tájékoztatja olvasóit a császár magyarországi körútjáról. Jún. 5-én érkezett Budára. A „telegráfi tudósítások” szerint alföldi útja során Ceglédről ment Nagykörsőre, majd onnan Kecskemétre, ahová jún. 11-én délután érkezett. Mint a lap írja, Körösön és Kecskeméten a polgármesterek magyar beszéddel fogadták. Kecskemétről Kiskunfélegyházára, onnan Csongrádra ment, majd a Tiszán hajóval Szentese stb. (Ld. a PNapló jún. 12-i, 14-i, 15-i számaint.) — A J. jún. 19-én mindössze annyit ír erről Tisza D.-nak, hogy az eseményen „keresztül estek.”
29—30 *Iskolánkra — mint még egy protestáns tanintézetre sem — maig sincs kimondva a nyilvánosság.* — Bár a nagykörsői ref. gimnázium a hazai protestáns iskolák közül elsőnek kapta meg a nyilvánossági jogot, ez az okmány 1853. aug. 8-án kelt; így tehát csak az 1853—54. tanévtől volt érvényben. (Ld. Benkó, 6r. 1.)
35—38 *Szilágyi Pistától, mióta itt vagyok, egy betűt sem láttam, . . . A kecskemétiék azt remélik . . . oda megy,* — Szilágyi 1853. jan. 1-én írt először Körösre A J.-nak. — A hír ellenére nem ment Kecskemétre, hanem végleg Máramaroszigeten maradt.
38—41 *Examenünk s így szünidőnk kezdetét is még nem tudjuk, . . . mellyet azonban nálatok tölthetünk-e, stb.* — A vizsgák júliusban voltak. A szünidő valóban aug. 1-én kezdődött s aug. 5-én A J.-ék elindultak Szalontára, Ercsey Sándorékhoz. A költő „pár hétre” Gesztre is átment tanítványához, Tisza Domokoshoz. (Benkó, 49. l.)
43—44 *A nagyidai cigányokból . . . fogok küldeni, . . . stb.* — Ercsey Sándor máj. 25-i levelében kért tiszteletpéldányt. Az A J. említette „utólagos censura” szerint, a megjelent műveket csak akkor lehetett terjeszteni, ha a megjelenés után bizonyos ideig a mű ellen nem merült fel kifogás.
51—52 *Hölgyfutár: e lapban olly erősen grassál egy pár félreismert láng-*

- és, — AJ. itt elsősorban Tóth Kálmánra céloz s némileg Tóth Endrére is. Erre vall márc. 22-i levele, melyben Tisza Domokos: *Kínvirágok* c. versét bírálta. Tanítványa e versében — AJ. szerint — „talpraesetten” pellegérezte ki a „Tóthokat”.
- 53—54 a jobb írók hallgata a *Budapesti vizshanghoz állanak*, — Erről máj. 11-én is írt sógorának.
- 57—58 Tóth Kálmán, *kül ostoba verseiért megczibáltak, el meri mondani, hogy az ő ellenségei az irodalom ellenségei (!)* — Az *Értesítő* c. folyóirat márc. 16-i, 18-i és 20-i számaiban ismertette a *Losonczi Phönix* c. emlékkönyvet s abban bírálta meg elsősorban Tóth Kálmán költészetét. — Mintegy feleletül jelentette meg Tóth Kálmán a Hgyf. márc. 22-i számában *Az én dicsőségem* c. versét. Erről ld. még AJ. márc. 22-i levelét Tisza D.-nak és a levél jz.-ét.
- 62 *Nagyék* — Nagy János gazdálkodó felesége, testvére volt Aranyénak és Ercsey Sándornak. — A búza árának megfizetésére Ercsey már az év elején felszóllította őket (ld. Ercsey Sándor febr. 2-i levelét).
- 71—72 *Jani! . . még mostanig nem válaszolt . . nem nehezteünk* — AJ. — másik sógorának — Ercsey Jánosnak 1852. jan. 1-én írt. — Ercsey János nehezteléséről Ercsey Sándor márc. 13-i levelében esik szó.
- 83—84 *Laczi épen olly csóré*, — cigányosan barna bőré.
- 85 *Lina* — Ercsey Sándor felesége.

381. Tisza Domokos — Aranynak Geszt, 1852. máj. 31.
K: MTAK. Kézirattára — K. 513/760. sz.; világoskék 1.papír, 22,4 × 14,2 cm. 2 fol., 1—2. l.; 1. szöveg, 3. l.: vers, 4. l.: üres. — Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 611. l. 760. sz. a.).
M: Kiadatlan.

Tisza Domokos első levele május eleji kőrösi látogatásuk után.

- 3—4 *verset . . most küldök megint*, — *Ott áll a ház* c. költeményében AJ.-ék elhagyott szalontai hajlékát öröktette meg: összehasonlítva a régi kedveset a mostani sivárral. A hűséges kutyát, Bodrit — akit Arany is megénekelt *Háziuraság* c. versében — Domokos szintén említi. A háznak Ercsey leveleiben reálisan részletezett pusztulását az ifjú poéta költői képekben rögzítette. A vers AJ.-t is meghatotta: ld. jún. 19-i levelét. — TDHV. közé is felvette (22. l.)
- 7 *Tegnap voltam Szalontán*. — Ekkor látogathatta meg Aranyék egykori hajlékát: „Roskadt tető, hosszán nyúló kémény | Felétek már több sohsem mék én” — írta előbbi versében.
- 10 *Hát a pája mit csinál, mióta nem voltam [a] kőpinize utcán?* — úgy látszik kőrösi tartózkodásukkor kugliztak is Arannyal és Kovács Jánossal.
 A levélhez mellékelte: *Ott áll a ház* c. vers bírálatát ld. AJ. jún. 19-i levelében, e kötet 62. l. — A vers megjelent a TDHV. között (22. l.).

381/A. Arany — Kertbeny Károlynak [Nagykörös, 1852. jún. 1. kb.]
K: Elveszett. — AJ. e levélre csupán Kertbeny 1852. júl. 1-én írt válaszában „wie Sie sagen,” azaz: „mint Ön mondja” szavaiból következtethetünk. Az idézett szavak csak Aranytól írásban nyert értesülésre célozhatnak, mivel a költő pesti útjai idején Kertbeny még Bécsben volt. Arany e levelet nyilván Kertbeny anyjának bécsi címére küldötte, 1851. nov. 10-én

írt levelében ezt a címet adta meg költőnknek Kertbeny (Ld. A.J. kk. 15. k. 407. l. 35 sor.). A.J. levelének kezezésére Kertbeny válaszában időpontja szolgálhat alapul. Költőnk ezt megelőzően 1851. febr. 25 én írt utóljára Kertbenynek. Ő ezt követően az év márc. 11. és aug. 15. napján kezezi Aranyhoz intézett újabb leveleit (az utóbbi levélhez szept. 5. kelettel rövid utóiratot fűzve), s különböző mellékletekkel Szilágyi Ferenc címére küldi el, az ő közvetítésére bizza. E mellékletek is figyelemre méltók. Márc. 11-i levelének mellékletét Tompa *Szuhay Mátyásának* kinyomatott német fordítását (A.J. kk. 15. k. 347. l. 174—175. sor), a *Revue des deux Mondes* lapjain megjelent, Petőfi János *vilézésének* német fordításával foglalkozó kritika másolatát (uo. 200—201. sor), valamint Wilhelm Hensen levelének a *Toldival* foglalkozó töredékét (uo. 203. sor) küldi Aranynak; aug. 15-én frott leveléhez az *Erzählende Dichtungen* c. Arany-kötettel foglalkozó tíz németországi kritikát csatolta másolatban (erről ld. uo. 383—384. l. 26—72. sor). Arany levelezésében nincs olyan további utalás, amely ezekre a mellékletekre vonatkoznék. Szilágyi Sándor tudott róla, hogy Arany 1851. májusától kezdve nevelőként Geszten, az év novemberétől pedig Nagykőrösön mint tanár tartózkodott. Feltételezhető, hogy tekintettel Kertbeny politikai tevékenységére, várt a küldemények megküldésével, attól tartva, hogy a vele való kapcsolat Aranyra nézve új környezetében nem volna előnyös. Kertbeny leveleinek és mellékleteinek késedelmes kézbesítését ez magyarázza. Így Arany most nem csekély késséssel mond köszönetet Kertbeny leveleért és mellékelt küldeményeiért. (Ld. ezeket A.J. kk. 15. k. 343—349. és 711—718. l. illetőleg 383—386. és 739—768. l.)

382. Tompa Mihály — Aranynak Hanva, 1852. jún. 3.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/928.; csontszínű l.papír, 20,3 × 17 cm, 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l. üres, 4. l.: címzés. Viaszpecsét kivágva. Postai pecsétek: bélyegen Putnok 4/6 [= jún. 6.], Miskolcz 5/6 [= jún. 5.], Pesth 6/6 [= jún. 6.], Nagy Kőrös 7/6 [= jún. 7.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 66o. l. 928. sz. a.).

M: AJLevIB. I.k. 269—270. l. Kevés kihagyással.

Tompa második levele a házkutatás óta.

8 *A Vajdát haptam, hőszönöm.* — A.J.: *A nagyidai cigányok tiszteletpéldányát.*

12—13 *ne rémülj meg a miatt az elvitt egy levél miatt,* — a Tompánál tartott házkutatáskor többek közt elkobozták A.J. 1850. okt. 12-i levelét, melyben Főnyad József zenéjét küldte Tompa: *A göblyához* c. verséhez.

383. Tisza Domokos — Aranynak Geszt, 1852. jún. 13.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/761. sz.; világoskék l.papír, 22,4 × 14,2 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 3—4. l.: versek. — Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 611. l. 761. sz. a.).

M: Kiadatlan.

3—4 *a császár jövetelén, az egész megye . . . elveszté eszt, én, ráérek lantom pengelni,* — Tisza Domokos a császárral kapcsolatos érzéseit már versben is megörökítette: „Zsarnok volt, vérpatak fakadt nyomába, | Messzi járt előtte ezrek könnyhullása . . .” (Ld. *Elmélkedés utolsó krajcárom kiadásán* c. költeményét febr. 29-i levelében. (Erre írta A.J.: „az eszme jó, egy helyen nagyon is merész,” (márc. 22.) — A császár — alföldi körútja során — jún. 16-án haladt át Aradon; ahol — jellemzően — csak két órával hamarabb tudták meg érkezését. — Szalontát 18-án ejtette

útjába, Nagyvárad felé menet, 19-én érkezett Debrecenbe. (Ld. a PNapló jún. 18-i és jún. 22-i számaát.) — A J. jún. 19-i levelében érdeklődött tanítványától a szalontai „ceremoniá”-ról.) Tisza D. jún. 29-i levelében számolt be róla.

6—7 N. *Ida hírteleni megjelenésin igen megörültem . . . amivel a Pesti Napló kecsegtet*, — A jún. 2-i számban a PNapló *Műtára Nemzeti Irodalom* c. rovata foglalkozik *A nagyidai cigányokkal*; ld. PESTI NAPLÓ, ADATTÁR.

E levélben küldött versek: *Én és a Pegaz, Egy vár romná!*, *Kardcsörrenés*; a versek szövegét ld. e kötet 60—62. l. A J. bírálata jún. 19-i levelében e kötet 62—63. l. E versek közül kettőt A J. megjelentetett TDHV. c. kötetben: *A pegazushoz* c. (23. l.), *Egy várromná!* c. (24. l.) — A J. változtatásait ld. jún. 19-i levele jz.-ben, e kötet 62—63. l.

384. Arany — Tisza Domokosnak Nagykőrös, 1852. jún. 19.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/834. sz.; csontszínű 1. papír, 22,8 × 14 cm, 2 fol., 1—3. l.: l. szöveg, 4. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 615. l. 834. sz. a.).

M: Kiadatlan. Válasz Tisza Domokos máj. 31-i és jún. 13-i leveleire.

3 *Május ugyan termékelenebb volt, mint június* — Tisza D. máj. 31-i levelében csak egy-, míg a jún. 13-iban három verset küldött.

5—6 *Gyönyörűséggel olvastam verseit: — az elsőt, mert engem is érdekel*, — a május 31-i levélben küldött *Ott áll a ház* címűt: Arany Jánosék szalontai házának megverselése jólesik a költőnek, s egykori kedves emlékeket elevenít föl benne.

9—23 *Az Ott áll a ház* c. költeményt ld. Tisza Domokos máj. 31-i levelében, e kötet 58. l. E verset A J. fölvette TDHV.-i közé; ld. 22. l.

A J. módosításai:

1. vrsz. 2. sor: „A miolta szivet” — helyett:

„A mióta szivet,”

3. sor: „Roskadt tető” — helyett: „fedél”,

4. sor: végére vesszőt tett.

2. vrsz. 1. sor: végére vesszőt tett.

3. sor: „Dudva közt még látni egy virágot” — helyett:

„A dudva közt itt-ott egy kis virág,”

4. sor: „Melyt a szerelmes legény áthágott”

[Tisza D. e sorban A J.-ék házának bérlijére céloz.] — helyette:

„A földelen egy özvegy eszterág”.

3. vrsz. 1. sor: „Bemegyek mán” — helyett: „már” és a sor végére vessző.

2. sor végére vessző.

3. sorban „Bodré” — helyett: „Bodri”

4. sor: „Csak a színe . . .” — helyett: „Csupán színe . . .”

4. vrsz. 1. sor végére felkiáltójelet tett.

2. sor: „. . . testszín látom” — helyett: „testszín, látom.”

3. sor: „. . . kályhát kítették”, — helyett: „kivítették”,

4. sor: „Vele a ház . . .” — helyett: „S vele . . .”

4. sor végére: felkiáltójel helyett: pont.

5. vrsz. 1. sor: „Roskadt tető,” — helyett: „fedél,”

2. sor: „Felétek mán” — helyett: „már”

2. sor végére felkiáltójel helyett: pont.

24—34 *Én és a Pegaz[us]* c. verset ld. Tisza D. jún. 13-i levelében, e kötet 60. l. — Szintén bekerült TDHV. közé *A Pegazushoz* címen (23. l.)

AJ. változtatásai:

1. sor végére vesszőt tett.
2. sor: „Amelyet. ” — helyett: „A melyet. ” és a sor végére vessző.
3. sor utolsó szava: „ülök,” — helyett: „ülök,”
4. sor: „ifjú” után vessző; „repülök.” — helyett: „repülök.”
7. sor: „tanult ő” — helyett: „tanúlt ő,”
9. sor: „útján csigával versenget” — helyett: „útján a csigával verseng,”
10. sor: „vén hárfás ó sonett-et penget.” — helyett: „vén hárfás avult sonettje peng.”
11. sor: „csikós vagyok. Tarka. . .” — pont helyett vessző, „tarka” — így kisbetűvel
12. sor: „ménései szerte szét. . .” — helyett: „. . . ménesei szertesztét. . .”
13. sor végén: „könyedén”, — helyett: „könnyedén,”
14. sor: „S nyargalódzom. . .” helyett: „nyargalózom”
15. sor végére vessző helyett: kettőspont.
16. sor: „Jellemző szabadság nagybecsű értéke” — helyett: „Hevesség, szabadság, egyedül értéke.”

35—46 *Egy várromnál* c. költemény az előbbivel egy levélben érkezett; ld. e kötet 61. l. M.: TDHV, (24. l.)

AJ. változtatásai:

A vers címében Tisza D.: „vár romnál” — helyett: „várromnál”

- I. vrsz. 1. sor végén: „magassan,” — helyett: „magasan”,
3. sorban: „aki” — helyett: „a ki”
4. sorban: „Mohos falit. . .” — helyett: „falát.”
2. vrsz. 1. sor végére vesszőt tett.
3. sor: „meg-meg látogatják” — helyett: „meglátogatják”
3. vrsz. 1. sor: „Már termi. . .” — helyett: „Hajléki.
2. sor végére vesszőt tett.
4. vrsz. 2. sor: „Örkán síp. . .” — helyett: „Orkán-síp.
3. sor végére vesszőt tett.

5. vrsz.

Tisza D.-nál:
Halál most a lakója.
Csupán mohája nő.
Bástyái szűzességit
Bevette az idő.

5. vrsz.

AJ. szerint:
Halál most a lakója,
Csupán mohája él;
Daczos bástyái ellen
Az idő harcra kél.

47—62 *Kardcsörrenés* c. költeményét, Tisza D. szintén jún. 13-i levelében küldte; ld. e kötet. 61. l.

66—68 *Tehát nagy ünnepélyeknek lesznek tanui? — már mi keresztül estünk mindenenek. Szeretném ha megtírná a szalontai ceremóniát,* — Tisza D. jún. 13-i levelében jelezte a császár jövetelét. — Nagykörsön június 11-én megy át Kecskemétre tartva — jelezte AJ. sógorának máj. 31-én. — Tisza D. a jún. 18-i eseményekről, jún. 29-én számolt be.

Tisztelem Kovács, dno. Pap bácsit: — Kovács Jánost, Domokos nevelőjét és Szabó József elkésztt.

385. Arany — Szilágyi Sándornak Nagykőrös, 1852. jún. 22.

K: MTAk. — Kézirattára — K. 513/723. sz.; világoszöld l.papír, 25×19,5 cm, 1 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2. l.: címzés. — Tört viaszpecsét. Postai pecséték: Nagykőrös 22/6 [= jún. 22.] — Pesth 23/6. [= jún. 23.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 610. l. 723. sz. a.).

M: Kiadatlan.

3—4 *Kiadótok még Kozma lévén,* — a *Budapesti Viszhang* c. folyóiraté, amelyet A.J. oly nagy bizalommal fogadott. (Ld. Ercseynek máj. 11-én és 31-én írt leveleit.) Szilágyi Sándor is munkatársai közé tartozott. A folyóirat kiadója kezdetben Kozma Vazul volt, utóbb Lukács László.

5 *küldöm e hóra a második verset,* — A.J. ezúttal *Vágtat a ló* (Emlékezés a „Nagyidai cigányokra”) c. versét küldte, mely a folyóirat júl. 3-i számában jelent meg (163. l.) — (Az A.J. kk. I. kötetében (458. l.) a vers jegyzete tévesen jelöli a megjelenés helyétül a BpViszh. jún. 20-i számát.

386. Tompa Mihály — Aranynek Hanva, 1852. jún. 23.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/929. sz.; csontszínű l.papír, 22,3×13,7 cm, 2 fol., 1—3. l.: 1. szöveg, 4. l.: címzés. Viaszpecsét kivágva. Postai pecséték: bélyegen Putnok 25/6 [= jún. 25.], Miskolcz 26/6 [= jún. 26.], Pesth 27/6 [= jún. 27.], Nagy Kőrös 28/6 [= jún. 28.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 660. l. 929. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 270—271. l. Kihagyásokkal.

7—9 *Irhattad volna te a Vajdát akárhogy...* akkor más lett volna a hibája, — Jún. 8-án a MHírl. és a BpViszh. írt a *Nagyidai cigányokról*. Az utóbbi cikket Szilágyi Sándor írta. Mindkét ismertetés a mű „póriasságát” nehezményezte, bár Szilágyi bírálatából az elismerés sem hiányzott.

21—22 *láttam Prágában egy képet* stb. — A leírás egy Bosch-kép figuráját sejteti.

28 *vagy nem dobná el „Rhampsenit”-et?* — Heine: *Romanzero* c. verskötete első — egyiptomi tárgyú — versének címe.

39 *várunk benneteket.* — A.J.-ék e nyáron Szalontára mentek.

387. Tisza Domokos — Aranynek Geszt, 1852. jún. 29.

K: MTAk. — Kézirattára — K. 513/762. sz.; világoskék l. papír, 22,4×14,2 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 3—4. l. versek. — Címzés nincs. — AranyLászló hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 612. l. 762. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany jún. 19-i levelére.

4 *A mi a Szalontai ceremóniákat illeti,* — a császár szalontai fogadtatásáról A.J. jún. 15-i levelében kért beszámolót.

9 *Balogh Péter szónokolt,* — a szalontai ref. esperes.

11—12 *kérdősködött a tűzről stb. s ezalatt be lévén fogva a négy ló, elment, a mint jött.* — Az 1847. ápr. 17-i nagy szalontai tűzvészről. (ld. A.J. kk. XV. k. 84—87. l. és a levelek jegyzetét u.ott 556—567. l.). — A császár elhagyva Szalontát, Madarász, Gyapjú, Kis- és Nagy Ürögd helységeket érintve, ment tovább Nagyváradra, — 19-én Debrecenbe érkezett (ld. a PNApló jún. 22-i számát).

Quarles, Francis: *Az idő rövidsége* c. versének a levélhez mellékelt fordítását ld. e kötet 67. l. — *Költészetem* c. versét ld. e kötet 67—68. l. A fordítást, valamint Tisza D. versét A.J. júl. 13-i levelében bírálta meg; ld. e kötet 74—75. l.

388. Kertbeny Károly — Aranynak Pest, 1852. júl. 1.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/277. sz.; csontszínű l.papír, 30 x 24,2 cm, 2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—4. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 599. l. 277. sz. a.).

M: Kiadatlan.

[A levél magyar fordítása]

Igen tisztelt Uram!

Pest, 1852. július 1. péntek.

Emlékezni fog rá, hogy „Murány ostroma” c. romantikus eposzának fordítását

„A szép Rozamunda (Die schöne Rosamunde) költőjének,

Theodor Fontanének”

ajánlottam; hasonlóképpen talán nem felejtette el azt sem, hogy másfél évvel ezelőtt megírtam Lipsceből Önnek, ezt a német poétát annyira elbűvölte az Ön tehetsége, hogy elküldte nekem költeményének egy példányát azzal a kéréssel, juttassam el azt az ő nevében Önhöz, mint tiszteletének és lelkesedésének szerény jelét.

Lipsceből az ismert kockázatos összeköttetés mellett e kívánság teljesítésére nem adódott jól alkalom, hisz abban sem lehettem biztos, vajon Szilágyi valóban megkapja-e küldeményeimet, nem is szólva arról, vajon hírhedt szórakozottsága mellett továbbexpediálja-e őket. Önnek írt leveleim, melyek mint Ön mondja, csak egy évvel később jutottak az Ön kezébe, bizonyították, hogy óvatosságom jogos volt.

Amikor pedig ismét megérkeztem Ausztriába, ennek minden olyasmitől függetlenül kellett történnie, ami esetleg vizsgálat alá került. Így hát csak néhány nappal ezelőtt kaptam meg Lipsceből az utánam küldött poggyászt, amelynek iratai közt a mellékelt könyvecskét találtam. Sietek ezt címére eljuttatni.

Kérem kell egyúttal, szíveskedjék nekem alkalomilag visszaküldeni azt az idegen írással írt levéltörödéket, amelyet egy Önnel kapcsolatos magánvélemény dokumentumaként csatoltam leveleim egyikéhez.

Kertbeny

A levél keltezése — „7152” — eltér Kertbeny eddigi gyakorlatától, s így félreérthető: a „7” számjegy itt a hónap, az „1” pedig a nap sorszámát jelzi. Kertbeny a levelet csak 1852. júl. 1-én írhatta: 1852. júl. 31-én Aranyhoz írt levele szerint is nyolc évi távollét után „csak néhány nap óta” tartózkodik Pesten, ezt a levelét pedig már Pestről írta.

2

Sie werden sich entsinnen, — Kertbeny 1850. jan. 1-én kelt levelében tudatta szándékát, hogy *Murány ostromának* német fordítását Theodor Fontanének, az ifjú költőnek szeretné ajánlani, akinek *Szép Rozamunda* c. verses elbeszélését a német közönség elismeréssel fogadta. (A.J. kk. 15. k. 318. l. 7. sor.) Itt említjük, hogy a német nyelvű levelek helyesírásában szorosan azok kéziratát követjük. E kéziratok egyrészt a múlt századi német helyesírás egyes, a máitól eltérő sajátosságait tükrözik, másrészt Kertbeny alkalmi pontatlanságait tanúsítják.

4

„*Dichter der schönen Rosamunde*, . . .” — Kertbeny ajánlásának pontos szövege az *Erzählende Dichtungen* második kötetében, a

- Murány ostroma* német fordításának élen: „Dem deutschen Dichter Theodor Pontane, dem Sänger des lieblichen Liedes von der schönen Rosamunde sei diese Erzählung, als Zeichen freudiger Anerkennung gewidmet durch den Uebersetzer“; azaz Theodor Fontanenak, a német koltonek, a Szép Rozamundáról szolo kedves enek dalnokának ajánlja ezt az elbeszelést orvendo elismerése jelul a fordító’. (Ld. AJ. kk. 15. k. 696. l.)
- 8—9 *mir ein Exemplar seiner eigenen Dichtung mit der Bitte berschickte*, — Kertbeny 1851. jan. 1-i levelében meg a saját, nem pedig a német költő ajándékaként említi Fontane kötetét, amelyet Aranynak küldeni készül. (Uo. 318. l. 149—150. sor.)
- 14—16 *ob Szilágyi meine Sendungen. . . weiter expedire*. — Szilágyi számolt azzal a korlmennyel, hogy Arany Tiszaknal, Geszten vállal állást, s nem akarta odakldeni Kertbeny bizalmasnak ítelt leveleit; késedelmét ez magyarázza.
- 17 *wie Sie sagen*, — Arany tehát levélben köszönte meg Kertbenynek kldemenyeit, s közléte egyúttal a koszonolevel megkssének okát.
- 17—18 *erst ein Jahr spater in Ihre Hande kamen*, — Kertbeny szóban forgó levelei 1851. márc. 11-én, illetőleg 1851. aug. 15-én ırdtak. (Ld. AJ. kk. XV. k. 285., illetőleg 311. sz. szam levelet a 434—349., illetőleg 383—385. l.) Arany Nagykorsre koltozva 1851. november elején járt Pesten, s már ekkor találkozott Szilágyi Sándorral, sőt Szilágyi „egy este erővel elvitte magához” (Ld. Voin. AJ. II. k. 109. l.) gy látszik azonban, hogy Kertbeny kldemenyeinek atadasara ekkor még nem gondolt. A költő ezeket — mint azt közléséből Kertbeny is jól tudja — csak Koroson vette át Szilágyi Sándortól (ld. 1852. aug. 3. rt levelét), éspedig 1852. máj. 10. tájt. Ekkor járt ugyanis Szilágyi Sándor Nagykoroson. Kitetszik é AJ. 1852. máj. 11-én Ercseyhez rt leveléből, amelyben arról értesíti, hogy Tompa hozzá készül — „ha Szilágyi nem hazud”. E szavak pedig a bohém hajlamú, trefás kedv Szilágyi Sándor személyes nagykorosi jelenlétét feltetelezzik, gy értelmezi AJ. szövegét életrajzának írja is. (Ld. Voin. AJ. 2. k. 140. l.) Kertbeny leveleivel együtt ekkor jutott tehát kezéhez a *Toldi*, valamint a *Murány ostroma* Kertbeny-féle fordításának kötete, valamint azoknak a német kritikáknak sora is, amelyeket e két művéről klnbozo folyıiratok kozltek, s amelyeket Kertbeny Arany részére fáradságos munkával lemásolt.
- 19—21 *baar aller Sachen. . . die möglicherweise einer Untersuchung unterlagen* — Kertbeny óvatossága nem alaptalan. 1851. okt. végén tért vissza Lıpcsbol Ausztriába, s előbb a cseh—osztrák határon, Bodenbachnal, majd Prágában, végül Bécsben holmijának átkutatása, kihallgatások, haditorvenzseki eljaras, internálás lett osztalyrsze, mínthogy a magyar szabadságharc ügyei mellett külföldön széles korf agitációs munkát végzett. (Ld. AJ. kk. 15. k. 776. l. az 1851. nov. 10. kelt levelének jegyzeteit.) Bécsből keltezett levele szerint „mind fogoly és mind beteg ide jöttem; fél-szabad vagyok már, de még nem egzseges” (Ld. 15. k. 407. l. 32—33. sor.)
- 25—26 *jenes Brieffragment* — A szóban forgó leveltoredeket Kertbeny 1851. márc. 11-én rt levele mellékleteként kldotte meg Arany-nak: „ebenso lege ich Ihnen den Anfang eines Briefes von dem genug bekannten deutschen Kritiker Wilhelm Hemsen von Got-

tingen bei... woraus Sie ersehen werden, das man in Deutschland Ihren Toldi wohl zu würdigen verstehen wird;” azaz: „mellékelem Önnek Wilhelm Hemsén, az elég jelentékeny göttingeni kritikus levelének eljékét... és ebből Ön is láthatja, hogy Németországban valóban tudják majd méltatni az Ön Toldiját”. (Ld. 15. k. 347—348. l. 201—207. sor és 714. l.) A MTAK. Kézirattárában őrzött K. 513/280. sz. levél mellékletei közt a reklamázt Hemsén-féle töredék nem található, ezért vetődött fel a feltételezés, hogy Kertbeny itt az *Ost-deutsche Post* ugyancsak Hemsén tollából származó és szintén a levélhez mellékelte kritikájára célzott, bár az természetesen nem misszilis jellegű. A jelen levél tanúsága szerint e feltételezés téves, Kertbeny Hemsén eredeti levélkézirátának egy töredékét is eljuttatta Aranyhoz, amely Toldi-fordítását méltatta. Kertbeny mostani sürgetésére A.J. e levéltöredéket nyilván visszaküldötte, minden valószínűség szerint 1852. aug. 1-én levele mellékleteként. Hiányát a Kézirattárban ez magyarázza. Hemsénnel, a württembergi kir. könyvtár későbbi igazgatójával Kertbeny 1848-ban Weimarban találkozott, ettől kezdve gyakran váltottak levelet. (Ld. J. Fekete: *Datenblätter zu K. M. Kertbeny's Memoiren*. Berlin 1875. 23, 27, 35. l.)

389. Tompa Mihály — Aranynak Hanva, 1852. júl. 6.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/930. sz. csontszinű levélpapír, 21 × 16,9 cm, 1. fol., 1. l.: 1. szöveg, 2. l.: címzés. Viaszpecsét kivágyva. Postai pecsétek: bélyegen Putnok 7/7 [= júl. 7.], Tornallya 8/7 [= júl. 8.], Pesth 10/7 [= júl. 10.], Nagy Kőrös 11/7 [= júl. 11.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 660. l. 930. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 271. l. Teljes szöveg.

idézetem a kassai cs. k. haditörvényszék elébe; — az ezt megelőző házkutatásról Tompa máj. 20-án írt A.J.-nak, majd jún. 3-án.

390. Lévy József — Aranynak Pest, 1852. júl. 10.

K: MTAK. — Kézirattára — K. 513/297—298. sz. K. 513/297. sz.; fehér l. papír, 27 × 18 cm, 1. fol., 1—2. l.: *átdolgozott* verses 1. szöveg. Címzés nincs. — K. 513/298. sz.; fehér l. papír, 23 × 14 cm, 1. fol., 1. l.: verses levél, 2. l.: prózában írt sorok. Ez az *eredeti*. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 599. l. 297—298. sz. a.).

M: Az *eredeti* (K. 513/298. sz. kézirat) kiadatlan.

Az *átdolgozott* (K. 513/297. sz. kézirat): AJLevJB. II. k. 5—6. l., Hozzáírva az eredetiről a tréfás keltezés. Az *átdolgozott kéziratról*: Amikor A.J. halála után fia összegyűjtötte atyja levelezését, Lévy elküldte neki 1852. júl. 10-én A.J.-nak írt verses levele *átdolgozott változatát*. Mivel az eredeti ennél is gyengébb, Arany László e későbbi változatot közölte s a tréfás keltezéssel az eredeti látszatát keltette.

A két kézirat közötti eltéréseket az alábbiakban közöljük, Ered[eti] és Vált[ozat] megjelöléssel:

1. vtsz.	3. sor:	Ered.: Légyen abban vidulása Kegyelmednek
Vált.: Vidulása légyen abban Kegyelmednek
2. vtsz.	1. sor:	Ered.: Tartósb léssen vasnál, avagy kemény künél,
Vált.: Tartósb lész az vasnál avagy kemény kónél,
	2. sor:	Ered.: Az hideg Karpatusnak ő nagy künél,
Vált.: Az hideg Karpatus nagy kövénél:

- 3—4. sor: Ered.: Én mondom, állandóbb léssen az mindennél;
El nem ronthatja azt soha idő és szél.
Vált.: a két sor rendjét megcserélte.
3. vrsz. 1. sor: Ered.: Mert az mulandóság soha meg nem bántja,
Vált.: Azt az mulandóság rettegi, nem bántja,
2. sor: Ered.: Nincsen őnéki azon semmi hatalma
Vált.: Nékile nincs azon de semmi hatalma,
3. sor: Ered.: És ha kegyelmed nevét ott írva látja,
Vált.: Mert ha kegyelmed nevét rajta írva látja,
4. vrsz. 1. sor: Ered.: Énekeltem én gyakran nagy bánatokat,
Vált.: Énekettem gyakran nagy búbanatokat,
3. sor: Ered.: Úgy énekeltem villámásos felyhőket,
Vált.: Énekettem villámásos felleget
4. sor: Ered.: És kis madárnak is ő vidám énekét.
Vált.: S vig madarak nyelvén csacsogó éneket.
5. vrsz. 1. sor: Ered.: De Cupidonak vagon abban sok része,
Vált.: De Cupidonak is vagon abban része,
2. sor: Ered.: Pennámat mert sűrűn ő maga vezette,
Vált.: Pennámnak mert gyakran ő volt a vezére,
3. sor: Ered.: Akkor is jöve, midőn nem vettem észre
Vált.: Akkor is jöve, mikor nem vettem észre
4. sor: Ered.: És búbájosságot vete én lelkekre.
Vált.: És búbájosságot vete az egészre.
6. vrsz. 2. sor: Ered.: Szeretet húz kegyelmedhez, innen lássa;
Vált.: Hozzá szeretet von, innen is meglássa.
4. sor: Ered.: Kivált térjen kegyelmedre bőv áldása !!
Vált.: S kegyelmedre térjen legbővebb hullása !

(A verses levél végén:) *Datum in castro Udvarszoba Anno D[omini], quam supra.* — Kelt az udvarszoba-erődben az Úr esztendejében — mint fent [olvasható a levél kezdetén.]

A prózában írt sorokhoz:

- 31 *Ha. 20ától 25eig nálad nem termek.* — A. J. júl. 13-i válaszában — a közbeeső vizsgák miatt — néhány nappal későbbre javasolta Lévay látogatását.
- 32 *Elhagyom Pestet végkép stb.* — Addig a P. Napló szerkesztőségében dolgozott.
- 33—34 *Szentpéteren. . . édes apám udvarában.* — Sajószentpéteren, ahol szülei, kevéske földjükön gazdálkodtak. (Ld. Lévay József naplójának kiadott részleteit — Balázs Győző: *A szentpéteri üres fészek.* Miskolc, 1935.) c. könyvben.

391. Arany — Lévay Józsefnek Nagykovács, 1852. júl. 13.

K: MTA. Kézirattára — K. 513/342. sz.; világoskék 1. papír, 22,5 × 14 cm, 2 fol., 1—4. l.: 1. szöveg. — Címzés nincs. — Arany László hagyatékából. (ld. AkÉrt. 1899. 600. l. 342. sz. a.)

M: AJLévJB. II. k. 7—10. l. Teljes szöveg.

Verses válasz Lévay júl. 10-i verses levelére.

1—7 *Vettem poémáid. . . Látom a tobusnak ez még csak elsője.* — Lévay József *Költeményei* I. k. (Pest, 1852.) — Folytatása 1856-ban jelent meg *Lévay József Újabb Költeményei* címen.

9, 13—14 *De mit gondolál, hogy nekem dedikáltad? . . . Ajánlhattad volna bizony inkább másnak, | Valamelly. . . Méczenásnak, — valamiféle mai gazdagnak, aki tud és akar is áldozni az irodalomért, mint*

egykor Maecenas, Caius Cilnius (id. e. 8.), akinek neve ma is az effajta áldozatkész gazdagokat jelenti.

- 19 Nyakadról a sutort eloldotta volna, — a szegénység jármát. Sutor = csizmadia (lat.)
- 27—28 Junius holnapra volt határtevésed, | Mikor Kecskeméten gyujtotak sok mécsset. — Kecskeméten júniusban fogadták a császárt.
- 39 „zsvió!” — „éljen!” — horvátul.
- 71—72 Numero egy, kettő, három, szokott nevén, | Többi professzorok tanították, nem én. — A.J. az 1851—52-es tanévben az V., VI. és VIII. osztályokban tanított.
- 88, 93 Tudod-e, hogy ki volí közöttetek prímás? | ... Könyvét megszervezte, ... — azaz a költők között a legnagyobbét, Petőfiét. Sajtó alatt levő verseskötetét a rendőrség lefoglalta; csak néhány elcsent példány maradt belőle; „ezek egyikét Lévy csakugyan levitte Aranyrak” — írja Arany László (AJLevJB. II. k. ro. 1.)
- 97 100z Károly — Szász Károly.

392. Arany — Tisza Domokosnak Nagykőrös, 1852. júl. 13.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/835. sz.; világoskék 1.papír, 22,8 × 14 cm, 2 fol., 1—3. l.: l. szöveg, 4. l.: címzés. — Tört viaszpecsét. — Postai pecsétek: bélyegen Nagykőrös 14/7 [= júl. 14.]; Pesth 15/7 [= júl. 15.], Orosháza 18/7 [= júl. 18.]. Nagy Szalontha 20/7 [= júl. 20.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 615. l. 835. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Tisza Domokos jún. 29-i levelére.

- 6—8 megírtam, hogy egyszeri késedelméi válaszomnak ne tekintse okul újabb küldeménye visszatartására. — Márciusban is késett válasza; akkor hasonlóan írt Domokosnak (ld. márc. 22-i levelét).
- 10 fordítmányát: . . . — Quarles, Francis: Az idő rövidsége (Angolból) c. versét fordította le Tisza Domokos. Ld. jún. 29-i levelében; e kötet 67. l.
- 17—19 „Quia igitur somnium in lingua hungarica dicitur almu (álom) — ideo ipse (Almos vezér) vocatus est Almus” — („Mivel tehát az alvás közben feltűnő képet) magyar nyelven álomnak mondják (és az ő születését álom jelezte előre), azért hívták őt szintén Álmosnak.” (Ld. Magyar Anonymus. Ford.: Pais Dezső. Bp. 1926. 26. l.)
- 20 Költészetem — Tisza Domokos e versét az előbbi angol fordításal együtt küldte jún. 29-én. Szövegét ld. e kötet 67—68. l.
- 21 Mire az a szerény ouverture? — Bevezetés; a verset ul. így kezdte: „Tudom[,] nagyon kevély eszemhez énekem.”
- 28—29 Fűzfákra aggotott hegedű használtatik a babyloni fogság óta: — 137. zsoldár, 1—2. verse.

393. Kovács János — Aranyrak Geszt, 1852. júl. 19.

K: MTAk. Kézirattára — Ms 5451/174. sz.; szürkéskék 1.papír, 23,6 × 14,5 cm, 4 fol., 1—5. l.: l. szöveg, 6—7. l.: üres, 8. l.: címzés. Vörös viaszpecsét. — Postai pecsétek: bélyegen Nagy Szalontha 22/7 [= júl. 22.], Orosháza 23/7 [= júl. 23.]. Nagy Kőrös 24/7 [= júl. 24.]. — Voinovich Géza hagyatékából, MTAk. Kézirattára, 687/1952.

M: Kiadatlan.

- 2—3 Nehogy Kőrösön. . . közlött kéréssem sikertelen maradjon, — Kovács János ápr. 28-i levelében jelezte, hogy meglátogatnák Tisza Domokossal A.J.-ékat s vasárnapról szerdái maradnának. Akkori

- meghívásukat ismétli e levelében. Mivel AJ.-ék az ez évi szünetet Szalontán töltötték, a költő eleget tehetett a geszti meghívásnak is.
- 18 *Lahdsül csak a herti szobát adhatja* — a geszti park „kerti lak”-ja napjainkban helyreállítva mint Arany János Emlékszoba idézi a költő geszti tartózkodásának emlékeit.
- 23 *legyen neki valóságos otiuma;* — Tisza Domokosnak a mesterével töltött idő valóban pihenést, termékeny kikapcsolódást jelentett.
- 29—30 *Folyó hó 2—4. napjain Debreczenben. . . választottak professzorokat* — Kovács János eddig ismeretlen közlései a Kollégium történetéhez újabb adalékokkal szolgálhatnak. — Révész Imre: *Fejezetek a Bach-korszak egyházpolitikájához* (Értekezések a történettudományok köréből. Új sorozat 2—3. Bp. 1957.) c. tanulmányában megállapítja, hogy az *Organisations Entwurf* által javasolt egyházi képviselőnek és igazgatásnak felépítése haladást jelenthetett volna a két protestáns egyház széteső szervezetéhez képest, hiszen a meglevő négy református superintendencia igazában véve nyolc külön kis egyház volt, összefoglaló főszerv nélkül. (43. l.) — Az Entwurf egyéb intézkedései azonban érthető ellenszenvet szültek, mert: „Az Entwurf a meglevő négy-négy superintendia helyett hat-hatot akart létesíteni az akkori politikai és katonai kerületi beosztásához alkalmazva.” — De még ennél is súlyosabban esett a latba az egyházi önkormányzati nyilvánosság általános betiltása. (Id. m. 95. l.) — A Kovács János említette professor-választó gyűlés megtartásához külön engedély kellett. 1852. július 1-én „az iskola jövője felett döntés céljából kivételesen engedélyezett” tanácskozársra gyűltek össze. (Id. Nagy Sándor: *A debreczeni kollégium mint egységes intézmény az egyetem kiválságig* (Keretttörténet) (Debrecen, 1940. 245. l.).
- 34 *A püspök ő Nagysága nagyon elégtette volna* stb. — az 1854-ben a császár által vaskorona érdemrenddel kitüntetett Szoboszlai Pap István püspökkel szemben — Kovács levele szerint — a Kollégium tanárai: Benedek Lajos, Lugossy József, Arany István, Révész Imre, Vecsei József, Veres László — ellenzéki tábort alkottak. Összefogásuk bizonyosságai a levélben említett memorandumok. A püspök mellett csak Sziucs István „jogtudor” állt.
- 55—56 *az iskola átalakítására történi adakozások* — erre Szoboszlai Pap István püspök 1852 januárjában pásztorlevelében hívta fel híveit. A júliusi gyűlésig „10 ezer forint kamat jövedelem áll rendelkezésre”. (Nagy S. id. m. 246. l.) — Ezt az összeget azonban az egyének és a gyülekezetek csak a „hitfelekezeti öngazgatás fenn tartásának feltétele mellett” vállalták. — Ennek a feltételes adakozásnak volt eredménye a filozófiai fakultás megmaradása, amelyről Szoboszlai Pap István eredetileg hajlandó lett volna lemondani.
- 58 *A Gyűlésen Szentpáli volt a császári Biztos,* — Szentpály László.
394. Tisza Domokos — Aranynak Geszt, 1852. júl. 21.
K. MTAK. Kézirattára — K. 513/763. sz.; világoskék l.papír, 22,4 × 14,2 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 2—4. l.: versek. — Címzés nincs — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 612. l., 763. sz. a.).
M: Kiadatlan.
Válasz Arany júl. 13-i levelére.
- 3—4 *a heroice velett Gét Pének nésvón* — a hősiés nagy lendülettel írt

Geszt kezdőbetűjét a postán P-nek nézték és Geszt helyett Pestre irányították.

- 6 *(nem sokára,)* nem lesz szükség a levélíráásra. — Tiszáék meghívták A.J.-t a nyári szünidőre. (Ld. Kovács János júl. 19-i levelét.) — A.J. elfogadta a meghívást; 6 Geszten, családjá az oda mindössze 13 km-re levő Szalontán töltötte a szünidőt.
- 7 *Küldök három verset, — Dalnok búja (Elegia) — A képzelethez, Vadsz dal.* — Szövegüket ld. e kötetben 78—81. l. E versekről A.J. geszti tartózkodásakor mondhatta el véleményét. *A képzelethez* c.-t utóbb felvette TDHV. közé (64—65. l.).
- 12 *Pap bácsivól,* — a geszti lelkész: Szabó József, A.J. és Kovács János közös barátja.
- 14 *Lacit kénytelen vagyok azzal megszorítani,* — Arany Lacit, aki 1852-ben nyolc éves, míg Tisza Domokos tizenöt; láthatólag már az elmúlt évben is együtt „bigéztek”. 1852 nyarán Arany Laci felváltva hol apjával Geszten, hol anyjával és nénjével Szalontán tartózkodott.
- 17 *Ha Lévai dalait elhozná nekem,* — Léway József költeményei I. kötetét, melyet a költő Arany Jánosnak ajánlott és verses levéllel küldött el júl. 10-én.

395. Ercsey Sándor — Aranynak Nagyszalonta, 1852. júl. 25.

K. NSzA.JEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilmtára — A.301/I.

M: Kiadatlan.

- 2 *Van száz esztendeje mióta készülök írni,* — május végén váltottak utoljára levelet. Ercsey május 25-i levelére sógora 31-én válaszolt; a levélírásban tehát Ercsey következett.
- 33 *Gyula diák a házból ki fog veretni* — Sántha Gyula, az eddigi bérlő, aki — ígérete ellenére — nem törődött Aranyék bérbé vett házának rendbentartásával. Ercsey Sándor minden levelében, amelyben a házról szó esett, panaszkodott rá.
- 51—54 *Jani, . . . itt volt nálunk. . . örömet írott volna már bátyáméknak,* — Aranyné testvére, Ercsey János, a sályi jegyző. Ercsey Sándor márc. 13-án „Jani” némi nehezteléséről adott hírt. A.J. máj. 31-én üzentte neki Ercsey Sándorral, hogy ők nem neheztelnek. A félreértés tehát elsimult.
- 60 *mellyet Nagy János és Károly kaszáltak le,* — mindketten sógoraik voltak. Nagy János felesége Ercsey lány; Ercsey Károllyal együtt gazdálkodók.
- 71—72 *Rozványi Betti, . . . nem sokára Bersekné lesz;* — Rozvány Erzsébet, A.J. egykori tanítványa, akinek vőlegénye: Bersek József, volt honvéd ezredes ekkor szabadult ki a szabadságharc után szenvedett fogságából. (Ld. Sáfrán Györgyi: Arany János és Rozvány Erzsébet, Bp. 1960. 52—56. l.)
- 79—80 *. . . ha augusztusban csakugyan eljőnének.* — Aranyék valóban e nyarat aug. 5-től Szalontán és Geszten töltötték.

396. Léway József — Aranynak Miskolc, 1852. júl. 29.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/299. sz.; csontszínű 1.papír, 19,5 × 12 cm, 2 fol. 1—2. l.: 1. szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: címzés. Viaszpecsét kivágva. Postai pecséték: bélyegen Miskolcz 30/7 [= júl. 30.], Pesth 1/8 [= aug. 1.], Nagy Kőrös 2/8 [= aug. 2.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 599. l. 299. sz. s.).

M: Kiadatlan.

Kőrösi látogatása utáni első levele.

- 4—5 *rövid időn padra a terítik bőrdömet.* — Lévy pesszimizmusa alaptalan volt; ezután még 66 évet élt; 1918-ban, 93 éves korában halt meg.
- 5—6 *beszéljünk . . . inkább Tompa Mihály atyánkfíadról.* — júl. 6-án értesítette A.J.-t Hanvárról, hogy a kassai haditörvényszék elé idézték. — Aug. 5-én Kassáról írta, hogy egy hónapja van már ott *A gölydóhoz* c. verse miatt.
- 17—18 *utazástok hozzá, bizonyosan elmarad* — Tompa hívta a nyárra Aranyékat, de közbejött kellemetlenségei miatt júl. 6-án maga írta A.J.-nak: „ne készüljetek, ne is jöjjetek hozzám”. — Aug. 25-én hazatérve Hanvára, ismét hívta őket, de Aranyék ekkor már Szalontán voltak.
- 18—19 *igy én sem láthatlak itt a magam honnyában benneteket.* — ezúttal A.J. tervezett miskolci látogatása is elmaradt.
- 22 *A professorság igáját csakugyan nyakamba vettem.* — Az 1852—53. tanévtől Lévy a miskolci ref. gimnáziumban tanított.
- 30 *Szászt, Jánosit köszöntöm.* — Szász Károlyt, János Ferencet, amikor Kőrösön találkozott, amikor A.J.-ék vendége volt.

397. Kertbeny Károly — Aranynak Pest, 1852. júl. 31.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/286. sz.; csontszínű 1.papír, 23 × 14,5 cm, 1 fol., 1—2. l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 599. l. 286. sz. a.).

M: Kiadatlan.

[A levél magyar fordítása]

Arany János úrnak Nagykovácsán

Pest, 1852. júl. 31. szombat

Az Ön udvariatlan hallgatása valamennyi levelemre, teljesen megengedhetetlenné teszi számomra, hogy bár személyesen nem ismerem, mégis egyéb kapcsolatok jogán barátként írjak Önnek.

Ezért soraimat pusztán mint szerkesztő írom egy másik közismert személyiségnek.

Nyolc évi távollét után néhány nap óta és csak rövid időre hazámban tartózkodom, hogy befejezzek egy munkát, amely a drezdai Robert Schäfer-nél télig

Száz magyar költő albuma

címen fog megjelenni, és a következő szerzők verseit fogja hozni:

Adorján, — Amade, — Anyos, — Arany, — Bacsányi, — Bajza, — Balassa, — Baltás, — Bánfy, — Barna, — Baróti, — Bártfay, — Beniczky, — Bérczy, — Berecz, — Berzsenyi, — Bezerédy A., — Beöthy, — Bozzay, — Buczy, — Burian, — Császár, — Csokonai, — Czuczor, — Dayka, — Döbrentei, — Eötvös, — Erdélyi, — Faludi, — Fáy, — Fazekas, — Gaál, — Garay, — Görgei Istv., — Gömöri, — Gyulai, — Halászy, — Hazucha, — Hiador, — Horváth Ad., — Jenőfy, — Karacs Teréz, — Kazinczy, — Kerényi, — Kis János, — 2 Kisfaludy, — Kölcsey, — Koháry, — Kriza, — Kunoss, — Lakner, — Lauka, — Lengyel I., — Lévy, — Lőrincz, — Lisznyai, — Medgyes, — Mentovich, — Nagy Imre, — Orczy, — Pap, — Pájer, — Petőfi, — Pompéry, — Pongrácz, — Ráday, — Révai, — Rimay, — Riskó, — Ruttkay, — Samarjay, — Sárosi, — Sükey, — Sujánszkij, — Szakál, — Szász József, — Szász Károly, — Szathmáry, — Székely, — Szelestey, — Szemere P., — Szentjóbí, — Szűcs, — Takáts Judit, — Tarkányi, — Teleki, — Tompa, — Tóth Lőr., — Tóth Kálmán, — Tóth Endre, — Vachott, —

Vajda, — Verseghy, — Vitkovics, — Virág, — Vörösmarty, — Zichy gróf, — Zichy A. — Zrínyi. —

(Az aláhúzottaktól [a szedésben dőltetekből] már vannak költeményeim, a többit még össze kell gyűjtenem.)

A könyv beosztása ez lesz:

Régi kor: 1532-től 1799-ig. 20 költő és 20 költemény.

Új kor: 1800-tól 1852-ig. 80 költő és 180 költemény.

Tartalmazni fog a könyv ezenkívül 100 életrajzi jegyzetet, egy bibliográfiai függelékét és egy kimerítő előszót. Honfitársunknak, Dr. Liszt Ferencnek fogom ajánlani.

Az Ön versei közül az Ősszel és a Családi kör címűt választottam. Az előbbinek fordítását idecsatolom, és kérem, nézze át saját érdekében pontosan, és postafordultával küldje vissza nekem megjegyzéseivel. A másik fordítás a napokban következik.

Ha Ön ért valamit a fordításhoz, el fogja ismerni, hogy ez alkalommal semmi kívánni valót nem hagytam hátra, és fordításom valóban kiállja a próbát azéval az arcátlan zsidó gyerekével, aki az Ostdeutsche Post 280. számában becületbe vágóan megtámadott. Ha Ön elégedett vele, csak ennyit írjon, semmi más:

Fordításának hűségével elégedett vagyok.

Arany.

Ha viszont nem válaszol, a költeményt úgy amint van, fogom kinyomtatni, s ez ellen Ön semmi kifogást nem tehet, mert amit kinyomtatnak, közkinccs, s bárkinek joga van megbírálni, más nyelvre fordítani, magyarázni stb. Ön tehát a Nagyidai cigányok fordítását illető óvásával (amely műve egyébként nagyszerű, de lefordíthatatlan) csak nevetségessé tette magát, bizonyítván, hogy sem a sajtótörvényeket, sem az általános jogszabályokat nem ismeri. Egyébként nyugodt lehet: én nem fordítom le legújabb eposzát, és rajtam kívül nehezen fog akadni valaki, aki ezt a kemény és hálátlan munkát vállalja.

Garai, Lásznyai, Székely, Pompéry már átnézték költeményeiket, és teljes meglegedésüket nyilvánították róluk. Még Vörösmartyhoz, Tompához, Bajzához, Bérczyhez, Adorjánhoz, Sükeihez, Czuczorhoz, Eötvöshöz, Lévayhoz, Szelesteyhez, Vachotthoz fogok fordulni. Mindössze csak 14 napig maradok itt. Hogy fordításomban az Ön elbeszéléseinek [elbeszélő költeményeinek] második változatlan kiadása megjelent, már bizonyára tudni fogja?

Egyebekben teljes tisztelettel

Kertbeny.

Bayer Anna asszony leveleivel.

Régi posta utca 3. 3. emelet, 11. sz. ajtó.

I

Ihr unhöfliches Stillschweigen — A J. csak Kertbeny 1852. júl. 1-én kelt levelét hagyta válasz nélkül. Arról ugyanis, hogy Kertbeny 1851. márc. 11-én és 1851. aug. 15-én írt levelei Szilágyi Sándor késedelmeskedése miatt maradtak oly soká választolatlanul, Kertbeny ekkor már tudott (ld. Aranyhoz 1852. júl. 1-én írt levelét), s mi több, éppen Arany 1852. jún. 1. tájt írt leveléből, aki válasza elmaradását ki is mentette. Kertbeny tehát legföljebb azt róhatja fel Aranynak, hogy legutóbbi, 1852. júl. 1-i levelére maradt adós a válasszal. Aranyt azonban ekkor, a tanév végén nyilván erősen lekötötték az iskolai teendők. Ám az is valószínű, hogy nem sok kedve volt a Kertbenyvel való levelezés folytatására. Óvta Kertbenytől Tompa is, aki emlékezett Kertbenynek 1846-ban kiadott *Jahrbuch des deutschen Elements in Ungarn* c.

- művére, amely jó szándékkal, Széchenyi szellemében a hazai németiségnek magyar hazaszeretetre való nevelése ügyében emelt szót, ám oly ügyetlenül, hogy Tompa szerint „mind a magyar mind a német irodalom előtt köznevetség tárgya volt”, s így Tompa eleve „szánalomra méltó alakként” mutatta be Aranynak. (Ld. Tompa levele Aranyhoz 1851. jan. 10. A. J. kk. 15. k. 322. l.) Utóbb Szilágyi István is elégedetlenkedve mérlegeli Arany előtt mind műfordítói tevékenységét, mind Aranyról írt bemutatkozó kommentárját. (Ld. 1851. júl. 5-i levelét. A. J. kk. 15. k. 273. l.)
- 6 *Ich weile seit wenigen Tagen* — Kertbeny 1851. okt. végén tért vissza Lipcséből Ausztriába, s bár a haditörvényszéki eljárás rövid idő alatt véget ért, úgy látszik, internálása fél évig tartott, s ezalatt hatósági tilalomra személyesen nemcsak szíkesztősegeket, hanem könyvesboltokat sem kereshetett fel. Irodalmi tervét ezalatt alakíthatta ki.
- 7 *nach achtjähriger Abwesenheit* — 1846-ban május 6-án hagyta el Pestet, előbb Itáliában, majd Svájcban, Franciaország, Németország és Anglia nagyobb városaiban bolyongott, végül huzamosabb időt töltött Lipcsében.
- 10 *Album hundert ungarischer Dichter* — a nagyszabású vállalkozást előkészítette Kertbeny egyik régi terve, amelyről 1851. márc. 11-én adott hírt Arany: „Ich habe vor. . . eine Sammlung von etwa 50 Lyriker. . . zu übersetzen.” (Ld. A. J. kk. 15. k. 347. l. 188—189. sor.)
- 11 *Poesien folgender Autoren* — Kertbeny az adott viszonyok között különösen nehéz feladatot vállal. A magyar költészet maradvandó, klasszikus értékeinek válogatása meghaladja erejét. A felsorolt költők közül nem egynek munkássága jelentéktelen, a maga korában sem érdemelt figyelmet. Toldy 1828-ban megjelent *Handbuch der ungarischen Poesie* c. műve nyújthatott munkájához némi segítséget; Toldy 1851-ben kiadott összefoglalása, *A magyar nemzeti irodalom története*, amelynek fordításával Kertbeny lipcsei tartózkodása alatt kísérletezett (ld. Aranyhoz 1851. márc. 11-én írt levelét, A. J. kk. 15. k. 347. l. 191. sor), csak a Mohács előtti évszázadok irodalmát tárgyalta. Az egykorú magyar költészet anyagát Kertbenynek nagyrészt folyóirataink lapjairól kellett összegyűjtenie. Mindezek ellenére a vállalkozás, megelőzve Toldy Ferenc A magyar költészet kincsesháza c. antológiáját, mindenképpen figyelmet érdemelt, megvalósításához azonban mélyebb esztétikai fogékonyság és jobb fordítói készség volt szükséges, mint Kertbenyé.
- 36 *100 biographische Notizen*, — Kertbeny a gyűjteményhez életrajzi vázlatokat szánt függelékül, amelyek az egyes írók rövid jellemzését is tartalmazzák. Ehhez is volt némi előkészülete: a Brockhaus-féle *Conversations-Lexikon* tizedik kiadására részére ő írta meg a magyar vonatkozású szócikkeket, amelyek egyebek közt egyes íróink munkásságának áttekintését és jellemzését tartalmazták, így Arany Jánosét is (ld. uo. 347. l. 162—167 sor).
- 40—41 *Összel und Csaldái kör* — 1852. júl. 31-ig tehát Kertbenynek antológia-tervében Arany még csupán két költeménnyel szerepelt, ezekhez járult utólag még két további vers, a *Dante* és a *Magyar Misi* című.
- 58 *Verwahrung betreff einer Uebersetzung der Nagyidai cigányok* — Arany óvását Kertbeny 1852. aug. 3-i levele is említi, kiemelve,

hogy annak szövegét annyira a maga személyére szabottnak érezte, hogy hatása alatt türelmét veszítve, sértő hangú levelet írt Aranynak. (Ld. Kertbeny 1852. júl. 31-én költőnkhez írt sorait.) Aranynak volt rá oka, hogy tartson *A nagyidai cigányok* Kertbeny-módjára történő tolmácsolásától; az eposz számos részletének rejtett politikai célzásai, németre téve, s főként ügyefogyott átírásban, annyira egyértelművé válnának, hogy minden bizonynyal meggyűlne a baja miattuk. Az óvásról egyébként tud Arany életrajzírója is (ld. Voin. AJé. 2. k. 194. l.), megjelenési helyét azonban nem adja meg.

70 *eine 2te unveränderte Auflage* — valójában nem új kiadás, csak az első kiadás változatlan utánnyomása, kiegészítve Arany arcképével. (Ld. Kertbeny 1851. nov. 10-i levelét. AJ. kk. 15. k. 407. l. 22. sor.)

398. Arany — Kertbeny Károlynak [Nagykörös, 1852. aug. 1.]

K: Elveszett. — A levél keltét Kertbeny 1852. aug. 3-án írt válaszából tudjuk: „zu Folge Ihrer Antwort vom 1/8”. Ugyanott maga Kertbeny ismétli meg ennek az elveszett levélnek azt a közlését, „daß Sie all meine 1 1/2 jährigen Sendungen durch Sz. . . in Körös erhielten”, azaz: „hogy Szilágyi útján másfél év alatt küldött valamennyi küldeményemet csak Kőrösön kapta meg”. A késedelemről egyébként már korábban is értesült Aranytól, válaszában 1852. júl. 1-én maga is említette azt. Legföljebb tehát azt kifogásolhatta volna, hogy itt említett júl. 1-i levelét hagyta válasz nélkül Arany, amelynek mellékleteként Fontane kötetét juttatta el a költőhöz. Hogy AJ. a júl. 31-én írt Kertbeny-levelet sértőnek ítélte, nyilvánvaló; ilyennek jellemzi azt utóbb 1852. okt. 1-i Tompához írt soraiban is: „nekem írt volt egy goromba levelet”. A költőnek arra a megjegyzésére, hogy „fordítson amit akar vagy tud”, Kertbeny maga tér vissza aug. 3-án kelt válaszában: „Freilich kann ich übersetzen, was und wie ich es will.” Végül minthogy Kertbeny 1852. júl. 1-i levelére Arany nem válaszolt, költőnk nyilván ehhez a leveléhez csatolva juttatta vissza a Toldi méltatását tartalmazó Hemsén-féle levél-töredéket is (ld. AJ. kk. XV k. 347—348. l. 202—207. sor.), amelyet Kertbeny visszakért.

399. Kertbeny Károly — Aranynak Pest, 1852. aug. 3.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/278. sz.; csontszínű 1.papír, 23,3 × 14,6 cm, 2 fol., 1—3. l.: l. szöveg, 4. l.: címzés. Tört viaszpecsét. Postai pecsétek: bélyegen Pesth 4/8 [= aug. 4.], Nagy Körös 5/8 [= aug. 5.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 599. l. 278. sz. a.).

M: Kiadatlan.

(A levél magyar fordítása)

Uram!

Pest, 1852. aug. 3. kedd

Aug. 1-én kelt válasza alapján egy pillanatig sem habozok újra írni Önnek, s megtettem volna már tegnap, ha nem ma keltem volna fel négynapos betegágyamból — minthogy sohasem szegyenlem bevallani, ha nincs igazam, — s egyben bocsánatot kérní, ha az ügy arra érdemes. Fogadja tehát e készségemet Ön is oly emberségesen, hogy soraimat fontolóra veszi, s az egyes részletekre nézve válaszol.

Ha igaz, hogy Szilágyi Sándor útján másfél év alatt küldött valamennyi küldeményemet csak Kőrösön kapta meg — s az Ön bizonyosága alapján szavának igazságában egy pillanatig sem kételkedem —, úgy semmi esetre sem Önt terheli a legcsekélyebb vétek sem, hanem valamennyi

Szilágyit; — csakhogy irtam én Önnek úgy 1851. november—december táján Bécsből közvetlenül Kőrösre is, — s ezt a levelet sem kapta volna meg?

Szilágyi Sándor a létező legkönnyelműbb és legfelületesebb emberek egyike, magam 14 napi itt-tartózkodásom alatt csak egyszer értem el futólag az utcán, még mielőtt Önnek irtam volna, s ő azt bizonygatta, hogy Önnek és Tompának mindent szabályszerűen expedieált. Mit kezdjek hát vele? Mint-hogy kiutasították, s mint hallom, már nyolc napon belül Miskolcra megy, kevés a remény, hogy még egyszer beszélék vele, s megtudakolom, még miféle más zavar előidézője volt. Az Ön Katalinját máig sem küldte meg nekem, éppúgy mint a többi munkát sem, amelyeket már két évvel ezelőtt megígért. Látja hát, minden vétek egyedül őt terheli. De rosszabb esetben is, vádolhat-e mással, mint pusztán azzal, hogy elhamarkodtam a dolgot, s nem volt-e természetes ez a felindulás, miután honfitárs uraim részéről az udvariasságból oly szép tapasztalatokat szereztem, hogy egy Toldy, Reguly, Császár 20—30 levelet irattak velem anélkül, hogy csak egyetlen sort is válaszoltak volna ezekre, — ilyen modor igazán hallatlan a civilizációban. Ön volt az egyedüli, aki szeretettel és készségesen fogadott, s egészen boldoggá tett azzal a reménnyel, hogy segítségével végre valami jobbat nyújthatok, mint az addigi fordítások, — s elnémul hirtelen Ön is, elnémul az első kötet nyomtatása közben, s én sebesre írom a körmeimet, mindenféle kalandos eszközökhöz kapkodok, — s Ön néma és az is marad. Uram! hát ne szakadjon vége ilyenkor bárki türelmének, hozzá még ha valakit annyira tisztel az ember, s valakihez szellemileg annyira kötődik, mint én Önhöz, s azt hiszi, sok önzetlen jóakarataért és sok fáradtságáért mégiscsak egy kézszeritást, nem pedig előkelő dezavualást érdemel? Ráadásul amikor Bécsből közvetlen Kőrösre irtam Önnek, s végül még amikor az Ön nagyszerű Nagyidai cigányokja megjelent, s úgy látszott, figyelembe véve az Ön következetes hallgatását, az a megjegyzés egyenesen engem szégyenít meg, — akkor, mint Heine mondja legújabb költeményében, „türelmem nadrágjáról leszakadt minden gomb”, s olyan lépésre vetemedtem, amelyet most nagy fájdalommal és őszintén bánok, még hogyha Ön kevésbé ártatlan volna is, mint amennyire az.

Ismétlem tehát, mélységesen bánom felháborodásomat, és mostantól kezdve soha többé kételkedni nem fogok Önben, ha mégannyira Ön ellen szól is a látszat, — de most legyen férfi Ön is, és érje be ezzel a nyílt és becsületes beismeréssel, másként nem is méltó rá, hogy ezt megtegyem. Felejtse el hamar ezt a könnyű árnyékot, általában felejtse minden személyes jogát, hiszen most oly nagy kérdésekről van szó, mint haza, költészet, emberi szellem stb. Persze hogy fordíthatok én, amit és ahogyan tudok, s meg is tenném ha a pusztá fordítás volna egyedüli dolgom, Ön azonban tudja, milyen jobb célokat kergetek én ezzel, s hogy csak használ nekem is és célnak is, ha hibáimra oly lelkiismeretesen figyelmeztetnek, hogy igazán kiválót tudjak nyújtani, és tudjam nemzeti szellemünket reprezentálni. Ismételten és nagyon melegen kérem tehát nemcsak a magam, de az ügy nevében is, megbánt indulatosságomat felejtse el mielőbb, s írjon nekem a legutóbb feltett kérdésekről éppúgy, mint mindarról, amit talán utólag a korábbi levelekkel és küldeményekkel kapcsolatban megjegyezni óhajtott volna. Remélem, hogy az Elbeszélő költemények szerzői példányát Szilágyi lelkiismeretesen eljuttatta Önhöz.

Mint hallom, Tompát letartóztatták, így neki nem merészelhetek írni; arra kérem tehát, adja hírül, amit róla tud. Lisznyaik tegnap tartóztatták le utcai kihágás, és Urházyt egyéb okok miatt; Czuczor, Vörösmarty, Sükey, Léway stb. nem is laktak itt, Garay és Székely nem tud felvilágosítást adni semmiről, — idejövetelem így szinte teljesen hiábavaló volt, s 14 napnál to-

vább aligha maradok itt. Azután, gondolom, keletre megyek, s ezzel az antológiával akarok örökös istenhozzádként erről az oly hálátlan szerepről leköszönni. Ne vonja meg tehát részvétét talán csak pusztá dacból ettől az utolsó munkámtól, és legyen elnéző és bocsásson meg egy szívnek, amely annyira becsüli, szereti és tiszteli Önt, mint

Kertbenyé.

- Válasz Arany 1852. aug. 1-én írt elv. levelére
- 6—7 *Abbitte zu thun* — Kertbeny levelének sértő hangjáért a bocsánatkérés Aranyt mindenképpen megillette, Kertbeny gorombaságát A.J. aug. 1-i levelében vissza is utasította.
- 11—12 *daß Sie all meine 1 1/2 jährigen Sendungen* — ld. erről Arany 1852. jún. 1-i, valamint Kertbeny 1852. júl. 1-i leveléhez fűzött jegyzetünket.
- 16—17 *etwa im Nov. oder Dez. 1851 von Wien aus direkt nach Kőrös,* — Kertbeny Bécsben, 1851. nov. 10-én kelt levelét valóban Nagy-kőröstre, közvetlenül a költőnek küldte, s A.J. kétségkívül válaszolhatott volna rá. A választól azonban Kertbeny „félszabad”, azaz internált vagy legalábbis megfigyelés alatti állapotára való tekintettel éppúgy óvakodnia kellett, mint ahogy Kertbeny is — éppen e levelének tanulsága szerint (ld. 74. sor) — óvakodik írni a letartóztatott Tompának.
- 20—21 *seit meinem 14 tägigen hiesigen Aufenthalt* — Kertbeny már az év júl. 1-én kelt levelét is Pestről írta Aranynak!
- 41 *verstummen mitten im Druck des ersten Bandes.* — A.J. 1851. febr. 25-től 1852. jún. 1-ig nem írt Kertbenynek. Kertbeny előzőleg megküldte neki a Toldi német fordításának első három ívét kefeleynomatban, A.J. pedig válaszul felhívta a figyelmet e fordítás egyes félreértéseire és hibáira. Megjegyzéseivel szemben azonban Kertbeny értetlennek bizonyult. Már 1851. febr. 4-i levelében arra hivatkozott, hogy Arany a részletes hibajegyzékkel megkésétt, mert már az egész Toldit kinyomatták: „der ganze Toldi schon gedruckt” (A.J. kk. 15. k. 333. l. 33. sor). A félreértések, hibák jelentőségét nem ismerte el, inkább vitába bocsátkozott költőnkkel, s fordításának irodalompolitikai jelentőségét hangoztatta. Fordításán nem sokat változtatott, csak „sajtóhibaként” helyesbítette néhány elírását kötete függelékében. (Ld. Arany Kertbenynek 1851. jan. 26. és febr. 25. írt levelét és Kertbeny febr. 4—5. és márc. 11. kelti válaszát, valamint ezekhez fűzött jegyzeteinket: A.J. kk. 15. k. 330., 342—343. l. és 703., 711. l.; illetőleg 331—337., 343—349. l. és 703—709., 711—718. l.)
- 50—52 *jene Bemerkung... auf mich gemünzt* — hogy A.J. nyilvánosan óvást tett A nagyidai cigányok esetleges avatatlan német tolmácsolása ellen, abban kétségtelen része volt Kertbeny fordítói meszterkedése körül szerzett tapasztalatainak. Kertbenynek viszont valóban minden oka megvolt rá, hogy az óvást személyének szóló nyilatkozatnak tekintse. (Ld. Aranyhoz 1852. júl. 31-én írt levele 51—57. sorát.)
- 65 *Freilich kann ich übersetzen.* — Kertbeny nyilván nem érzékeli A.J. levelének elutasító értelmét („tölem ugyan fordíthat, amit akar”), s úgy fogja fel, mintha e szavakkal a költő szabad utat nyitna vállalkozó fordítói kedvének. Erre mutat, hogy a következőkben már nemes eszményeire hivatkozva arra is bátoraságot vesz, hogy költőnk segítőkészségét kérje ehhez a munkához.
- 79 *Tompa arreirt.* — Tompát júl. 6-án idézték haditörvényszék elé,

ott júl. 10-én jelent meg. (Ld. Váczy János: *Tompa Mihály életrajza*. Bp. 1913. 98—99. l.)

83 *Urházy* — Urházy György újságíró, 1850-től 1857-ig a Pesti Napló munkatársa. (Vö. Szilágyi Sándor: *Emlékbeszéd Urházy György felett*. Bp. 1880.)

89—90 *entziehen Sie nicht. . . Ihre Theilnahme*, — A J. Kertbenynek ezt a bocsánatkérő levelét válasz nélkül hagyta. Kertbenyvel való levelezésének e második szakaszát összefoglalóan így jellemezte Tompához 1852. okt. 1-én írt levelében: „Benkert Mariska Pesten van: 100 magyar *költőt* (!) akar kiállítani németül 200 verssel és 100 biographiával: remélem téged is megkeresett. Nekem írt volt egy goromba levelet, a miért neki utóbbi leveleire válaszolni elmulasztottam; én akkor feleltem; azután írt térden csuszva; arra nem feleltem.”

400. Tompa Mihály — Aranyak Kassa, 1852. aug. 5.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/931. sz.; világoskék 1.papír, 20,5 × 16,8 cm, fol., 1. l.: 1. szöveg, 2. l.: Szász Károly sorai, 3. l.: üres, 4. l.: címzés. Postai pecsétek: bélyegen Kaschau 5/8 [= aug. 5.], Pesth 7/8 [= aug. 7.], Nagy Kőrös 7/8 [= aug. 7.], Orosháza 9/8 [= aug. 9.], Remete 10/8 [= aug. 10.], Nagy Szalontha 10/8 [= aug. 10.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 660. l. 931. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 272. l. Kevés kihagyással.

3—4 *Már egy hónapja hogy ide beidéztetem*, — ld. a beidézés napján júl. 6-án AJ.-nak írott levelét.

12 *Sz. Károly szerencsétlenségét hallottam*, — útközben betyárok támadták meg és fosztották ki.

401. Szász Károly — Aranyak Nagykőrös, 1852. aug. 7.]

K: azonos: Tompa Mihály — Aranyak Kassa, 1852. aug. 5-én írott levelével, mely a postai pecsét szerint aug. 7-én ért Kőrörsre. Szász sorai Tompa levelének 2. l.-n vannak.

K: Kiadatlan.

2 *felbontám a Miska levelét*, — Tompa aug. 5-i, Kassáról kelt levelét.

5—6 *Felcségem naponta felkeleget*, — Szász Károlyné szül. Szász Polixena, költői nevén *Iduna* betegeskedésének a korai halál 1853-ban vetett véget.

7 *F. Miskát, Kovácsot, a Tisza fiaikat üdvözlöm*. — Fekete Mihályt, a Tisza fiúkkal első unokatestvér Bethlen fiúk nevelőjét, Kovács Jánost, ifj. Tisza Lajost, Kálmánt, Lászlót, Domokost.

10 *Kertbeny levelét is felbontottam* — aug. 3-i levelét.

402. Tompa Mihály — Aranyak Hanva, 1852. aug. 25.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/932. sz.; csontszínű 1.papír, 21,6 × 13,4 cm, 2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. Viaszpecsét kivágva. Postai pecsétek: bélyegen Putnok 27/8 [= aug. 27.], Miskolcz 28/8 [= aug. 28.], Pesth 29/8 [= aug. 29.], Nagy Kőrös 29/8 [= aug. 29.], Orosháza 31/8 [= aug. 31.], Nagy Szalonta 2/9 [= szept. 2.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 660. l. 932. sz. a.).

M: Kiadatlan.

2 *ittthon vagyok!* — Júl. 6-án kapta az idézést Kassára, aug. 5-én még onnan írt AJ.-nak.

3 *mikor jöttök?* — A J. családjával együtt már aug. 5-én elutazott Nagyszalontára.

403. Arany — Tompa Mihálynak [Nagyszalonta, 1852. szept. 3. kb.]
K: Elveszett. — Válasz Tompa aug. 25-i meghívására. Utalás a levélre és tartalmára: A levél 3-án íródhatott, mert Tompáé a postai pecsét szerint 2-án ért Szalontára s A.J. feltehetően azonnal válaszolt, hogy ne várják őket hiába. Tompa szept. 15-én A.J.-nak: „üres válaszod” — „messze van az a jövő vacatio.”

404. Mentovich Ferenc — Aranyak Nagykőrös, [1852] szept. 6.
K: MTAk. Kézirattára — K. 513/386. sz.; csontszínű l.papír, 24,8 × 19,7 cm, 2 fol., 1—4. l.: l. szöveg. — Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 601. l. 386. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 2—3 *Molnár uram oly hamar megőröjle elindulástokat* — az ilyen nevű kocsis, aki Aranyékat Nagykőrösről Szalontára hamar elfuvarozta 1852. augusztus elején.
- 8—9 *a bucsu mint Déman trombitájába a hang — bennem rekedt.* — Münchhausen báró füllentése szerint oly kemény télen utazott a postakocsin, hogy a kocsis kürtjébe befagyott a hang, s amikor a vendéglőbe értek, a befagyott hangok egyszerre megszólaltak.
- 31—32 *ah ias [das] ist e[ein] hüß[b]scher Stall!* . . . Mentovich kiejtés szerint idézi a német katona örvendő felkiáltását: „Ah! ez egy csinos istálló!”
- 44—45 *öveg Fitos helyett megválasztottuk az új Rectort.* Jánosi. — Fitos Pál utódául Jánosi Ferencet.
- 48 *Kiss, Weiss is elmentek nyaralni, ez utóbbi hihetőleg új legelőre.* — Kiss Lajos, a történelem, Weiss János pedig a német nyelv tanára; ez utóbbi azonban nem hagyta ott Kőröst, mint Mentovich gondolta. (Ld. A.J. Tompának okt. 1-én.)
- 49—51 *Szász. . . hívják Gyöngyösre papnak,* — nem ment. (Ld. A.J. Tompának okt. 1-én.)
- 55—56 *Jókai szabadalmat kapott egy divallap kiadhatására* — a Délibábra Festetich Leó kapta az engedélyt, de Jókai szerkesztette.
- 58—59 *Losonczi. . . mondta, hogy Horváth Döme is akar valami havi iratot kiadni,* — az akkor Kecskeméten tanító Losonczy László hozta a hírt, a tervezett új folyóiratról, úgy látszik csak hír és terv maradt.
- 63 *Ballagi Károlytól. . . levelet kaptam,* — Ballagi Károlynak „ifjakknak szánt Albuma” ez években nem jelent meg.
- 76—77 *ne várjátok octobert, jöjjetek hamarább* — A.J.-ék szept. 30-án érkeztek vissza Kőrösre, az aug. 5-én megkezdett szabadságról.

405. Tompa Mihály — Aranyak Hanva, 1852. szept. 15.
K: MTAk. Kézirattára — K. 513/933. sz.; csontszínű l.papír, 23,6 × 14,2 cm, 1 fol., 1—2. l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 660. l. 933. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany kb. szept. 3-i elv. levelére.

- 15 *a frisling;* — fiatal malac (ném.)
- 23—24 *urinusque generis* — mindkét fajta.
- 33—35 *nekem Szilágyi Sándor irt. . . hallottam.* Pestről kitiltották, — Szilágyi Sándornak Tompához irt levelét nem ismerjük. — Tompa erről okt. 1-én a következőket írta Szemere Miklósnak: „Szilágyi Sándor végezetre bevégezte pályáját, a múlt hó 20-án meghalt Pesten, — azaz csak annyiban halt meg mint szerkesztő, mert

akkor Pestről kitiltatván: Kecskeméten professzornak választotta" (Tompalev. I. k. 171. l.).

- 36 *pesti cottaeráról* — érdekszövetség, klikk.
47—48 *Hallom hogy Szász Gyöngyösi papnak híják?* — A meghívást nem fogadta el. (Ld. AJ. okt. 1-i levelét.)

406. Tisza Lajosné Telesi Júlianna — Aranyak Geszt, 1852. szept. 24.
K: MTAk. Kézirattára — K. 513/865. sz.: kécesszürke 1.papír,
29×23 cm. 3 fol. 1—5. l.: 1. szöveg, 4. l.: üres. — Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 615. l. 865. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 2—3 *Domokosom. Önt lelki atyának nevezi* — „Bucsu hangok” c. versében írta: „... hű szívvel atyámnak nevezlek,” — AJ. jegyzete szerint versét „bucszúzáskor adta át.” M: TDHV. 12—13. l.-n némi változtatásokkal. (Eredetijét ld. AJ. kk. XV. k. 906. l.)
12 *az azelőtti évben működött szívtelen, eszes tanító* — Monard, Charles-ról, az angol tanárról van szó, aki Tiszáné szerint: „mindnyájunk előtt érthetetlen nyelven” — befolyásolta Domokost.
18—20 *intései által is hasson rá... a bútsú perceiben.* — Tiszáné ezek szerint még AJ. geszti tartózkodásakor írta meg fiáért aggódó levelét AJ.-nak. — Hogy Monard nem lehetett jó hatással Domokosra, feltehető; részben talán felnyitotta szemét a körülötte burjánzó családi és társadalmi fonákságokra is. Hogy azonban, Domokosban mindennekfelett élt az igény a szépre, jóra, emberiségre, azt bizonyítja ragaszkodása mesteréhez, aki humánumban, művészetben egyaránt — emberközéltben is — eszményképe maradt; mint Tiszáné írja.

407. Arany — Tompa Mihálynak Nagykőrös, 1852. okt. 1.
K: MTAk. Kézirattára — K. 513/1092. sz.: világoskék 1.papír,
23×14, 2 fol. 1—3. l.: 1. szöveg, 4. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 664. l. 1092. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 272—275. l. Teljes szöveg.

Válasz Tompa szept. 15-i levelére.

- 8—10 *Az eddig olly kopár udvar... övig erő dudva vegetatióval üdvözölt*
— E váratlan jelenség ihlette *Az elhagyott lak* c. versét.
29—30 *rem tuam custodi, ne auferunt — poloni!* — Őrizd vagyonodat, nehogy elvigyék lengyeleid! — Itt átvitt értelmű tréfás tanácsról van szó. Az Értelmező Szótár szerint „lengyel” = a 19. sz.-ban emigrált lengyel hazafi, aki magyar nemesi házakban otthont talált. *Átvitt értelemben*: elszegényedett magyar nemes, akit barátai tartottak el.
51 *Virgil ur* — Szilágyi Virgil, a Budapesti Viszhang szerkesztője.
59 *Székelly József* — a Gyf. belső munkatársa volt.
70 *Benkerti Mariska* — Kertbeny Károly Mária, előbbi nevén: Benkert. Ld. Kertbeny júl. 31-i és aug. 3 i, valamint AJ. aug. 1-i elv. levelét.

408. Tisza Domokos — Aranyak Geszt, 1852. okt. 1.
K: MTAk. Kézirattára — K. 513/764. sz.: világoskék 1.papír,
22,4×14,2 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 3. l.: versek 4. l.: címzés. — Vörös viaszpecsét. Postai pecsétek: Nagy Szalontha 3/10 [= okt. 3.], Orosháza 4/10 [= okt. 4.], Nagy Kőrös 5/10 [= okt. 5.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 612. l. 764. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 2 *sajndlom, hogy úgy kikerültem önt, — Tisza Domokos — visszautazása előtt — még szeretett volna mesterével találkozni. Ld. AJ. okt. 6-i válaszát.*
- 12 *küldök két verset, — Egy költő elutazására és Fel a tetőre c. versek szövegét ld. e kötet 100—101. l. Ezeket AJ. okt. 6-i levelében bírálta meg; ld. e kötet 101. l. Utóbb mindkettőt felvette TDHV. közé (45, 35. l.).*
- 14—15 *Fekete úrral a kis szobába mentünk, stb. — Fekete Mihály volt Tisza D. unokatestvéreinek, Bethlen János gr. gyermekeinek nevelője. Vele keresték fel a geszti park „kerti lakját”, ahol A.J. ottartózkodásakor lakott.*

409. Arany — Tisza Domokosnak Nagykőrös, 1852. okt. 6.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/836. sz.; világoskék 1.papír, 22,8×14 cm, 2. fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: címzés. Tört viaszpecsét. Postai bélyegzők: bélyegen Nagy Kőrös 7/10 [= okt. 7.], Orosháza 8/10 [= okt. 8.], Nagy Szalontha 10/10 [= okt. 10.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 615. l. 836. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Tisza Domokos okt. 1-i levelére.

- 4 *Ime hát megérkezünk, — aug. 5-én indultak Szalontára, szept. 30-án érkeztek vissza Kőrösre — mint azt Tompának okt. 1-én pontosan megírta.*
- 7—8 *a kaput is csak félórai gyomlálás után birtuk kinyitni. — Tompának okt. 1-én bővebben, de ugyanígy írta le.*
- 20 *Mind a két verse, röviden — szép! — Az első vers: Egy költő elutazására c. AJ. geszti otlité után, a távozása ihlette légkörben született. (Ld. e kötet 100. l.) M: TDHV. 45. l.-n változatlanul; AJ. csak néhány írásjelet s magánhangzót módosított. A vers címe eredetileg: „Egy költő elutazására”. — A kötetben: „elutaztára”. —*
1. vsz. 1. sor végére a felkiáltójel helyett: vesszőt tett.
2. sor végére pontosvessző helyett: pontot tett.
3. sorban: „... rideg”, — szó után a vesszőt elhagyta.
2. vsz. 2. sorban: „... repül...” — rövid „ü”-vel közölte.
3. sor végén „... tél...” — helyett: a szó után felkiáltójel tett.
4. sorban: „... tavasz” — után vesszőt tett s a „vissza jönnél?”-t egybeírta.
- A második — az előbbivel egy levélben érkezett — vers címe: *Fel a tetőre. . . l;* ld. Tisza D. okt. 1-i levelében, e kötet 100—101. l. A költemény megjelent TDHV. közt (35. l.) csekély változtatásokkal. A cím után A.J. felkiáltó jel helyett: pontot tett.
1. vsz. 1. sor: a „sas” szó után A.J. vesszőt tett.
2. sor: „... hófedetre l’” — A.J. két szóba írta, utána gondolatjelet tett.
„Felvagy kebelem”, — A.J.: „Fel vágy kebelem,”
3. sor: „Alant,” — után A.J. nem tett vesszőt, a sor végére vizsont tett.
4. sor: „Fent,” — helyett: „Fönt,”
2. vsz. 1. sor: „Alattam,” — után nem tett vesszőt.
3. sor: „... az időt győző kövekre” — helyett: idő-győző kövekre,

4. sor: „Kacagva. . .” — helyett: „Kaczagva. . .”
 3. vrsz. 2. sor: „Félidvezűlve” — rövid „ü”-vel; sor végén pont helyett: vessző.
 3. sor végére vesszőt tett.
 4. sor „Végigtekintek” — két szóba írta.
 4. vrsz. 1. sor: „Beszélek bátran magos fellegekkel”, — helyett: „Beszéllek bátran megszállt fellegekkel,” — helyett:
 2. sor: „. . . arcát” — „cz”-vel: arczát.
 3. sor végére AJ. nem tett vesszőt.
 4. sor „. . . felvagy” . . . — AJ. külön írta.
 21 *Igy Domokos, for ever!* — mindörökké! — Longfellow, Henry Wadsworth szállóigévé lett versidézetéből.
 24—25 *Kovácsot, Feketét. . . üdvözölje. . . a pap bácsit.* — Kovács János, Tisza Domokost, valamint Fekete Mihályt, a Bethlen fiúk nevelőjét s tréfás kedvű geszti lelkészt barátjukat: Szabó Józsefet.
 29—30 *nehogy a Joka bácsi famosus levelének utánzásába essem.* — A Jókának, amikor az ördög az ő leányát gyötörte; levele végén felsorolja ki mindenki „köszönti”: „Az öreg kanász is, meg a szolgáló is, | Meg aki a háznál legalábbvaló is,” stb. (VI. rész.)

410. Lévy József — Aranyak Miskolc, 1852. okt. 13.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/300. sz.; szürkés l.papír 21,7 × 16,8 cm, I. fol. 1—2. l.: l. szöveg. — Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (AkÉrt. 1899. 599. l. 300. sz. a.).

M: AJLevB. II. k. 11—13. l. Kihagyásokkal.

- 2 *Mind hiában várom én a leveledet.* — Lévy júl. 29-én írt utójára AJ.-nak.
 3 *újra diligentiázol* — szorgoskods. Közelebből: végzed tanári munkádat.
 17 *Mióta a katedrában ülök,* — az 1852—53-as tanévtől a miskolci ref. gimnázium tanára volt.
 22 *az újdonságzat mesteriségétől.* . . — Nyelvújítási szó: a napi híreket összeállító újságrói munka. — Lévy a szabadságharc után újságró volt a *Pesti Naplónál*.
 25—26 *Elfoglalták a Hölygfutár egész birodalmát* — a folyóirat leggyakoribb munkatársai ekkor: Lisznyai Kálmán, Losonczy László, Roboz Imre, Székely József, Szelestey László, Tóth Endre és főleg Tóth Kálmán.
 30 *Hallottad-e hírért, mikép canonicálták Lisznyait a Hölygf[utár]-ban?* — az okt. 9-i számban (231. l.) jelent meg Szelestey László: *Lisznyai barátunk* c. verse. — Népszerűségét Petőfivel egykori kapcsolatának köszönhetette. Kétségtelen, hogy Petőfi ragaszkodott hozzá. (Ld. Petőfi Levelezés, 363—364. l.)
 38—39 *Toldy Ferenc véleményét olvastad-e már a Múzeumban, rólad és rólam?* — A két névtelen bírálat az Új Magyar Múzeum 1852. aug. 1-i számában jelent meg (682. l.) *A nagyidai cigányokról* szólót ld. ÚjMagyMúz-nál, ADATTÁR. — Lévy verskötetéről a következőket írta: „Lévy József Költeményei. Pesten, 1852. — Figyelemre méltó nyelvképesség és gazdagság költői gondolatokban teszik ez írónak erős oldalát; de e mellett szintoly nevezetes hidegség terjed el majd mindenik darabjában: jelétül annak, hogy a költészet nála írói foglalatosság és szokás inkább, mint szív ügye

és belső szükség kifakadása. Petőfinél szokássá vált az, de Petőfi-
nek minden íze egy-egy költő volt. Az oly képességnek, mint e
kötet szerzőjé, keveset kellene producálni, s könnyűsége elébe
készakarva a szigorú forma nehézségeit gördítenie: a küzdés hivatás
próbaközvére leszen, s ő vagy összeroskad alatta, vagy kevesebb
ércet hozand napfényre, de szín aranyt."

- 39—40 *Te elhomályosítád hívedet a N[agy]idai cigányokkal s azt csak
Toldi második részével ütheted ühethelyre — utalás Toldy Ferenc bírá-
latára, mely szerint A. J. új műve: „tartalmánál fogva... áldatlan
üresség. Elé most már mielőbb Toldi második részével...” stb.
A Lévyt felháborító állítás az ÚjMagyMúz. 1852. aug. 1-i számá-
ban jelent meg s a Hgyf. okt. 6-i száma újból közölte.*

411. Tisza Domokos — Aranynak Geszt, 1852. okt. 14.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/765. sz.; világoskék 1. papír 22,4 ×
14,2 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 3—4. l.: versek. — Címzés nincs. Arany
László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 612. l. 765. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany okt. 6-i levelére.

- 3 *Teleky Domokosné — Tisza Lajosné Teleki Julianna sógornője.*
6 *Zeyk Józsefről ld. ADATTÁR.*
13—15 *Ha időnk, alkalmunk lesz... elmegyünk Körösre, remélvén, akkor
egy ferdiáyi gyomlálás után is bejuthatunk. — Utalások az A. J.
okt. 6-i levelében foglaltakra.*

A mellékelt versek: *Vágy, Szép szülöttim, Hymnus* szövegeit ld. e
kötet 105—106. l. Arany e versekre küldött megjegyzéseit ld. nov. 22-i leve-
lében, e kötet 118. l. — A *Szép szülöttim* megjelent TDHV. c. kötetben (36. l.).

412. Arany — Lévy Józsefnek Nagykorös, 1852. okt. 16.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/343. sz.; fehér 1. papír, 25 × 17 cm,
2 fol. (a 2. fol.-ból egy csik levágva), 1—2. l.: 1. szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: cím-
zés. Tört viaszpecsét. — Postai pecsétek: bélyegen Nagy Körös 16/10 [= okt.
16.], Pesth 17/10 [= okt. 17.], Miskolcz, 20/10 [= okt. 20.]. — Arany László
hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 600. l. 343. sz. a.).

M: AJLevJB. II. k. 13—14. l. Kihagyásokkal.

Válasz Lévy József okt. 13-i levelére.

- 2—3 *Méltó pedig a te szemrehányásod... levéltrásbeli nagy tunyasá-
gomért. — A. J. Lévy júl. 29-i levelére nem válaszolt.*
4 *Augusztus elejétől october elejéig nem voltam itthon, — aug. 5-én
utazott el Szalontára, illetve Gesztre és szept. 30-án értek vissza
Körösre.*
8—10 *„de ez a test sokszor (= mindig) tehetetlen és rest” volt, az Énekes
könyv szavai szerint, — Ref. énekeskönyv.*
14—16 *az újdonszat gyönyöreit nem ismerem... mégis jobb kenyér a
professorság, — Lévy felhagyott a pesti újságírói pályával a
miskolci tanárságért; A. J. nem volt újságíró.*
27 *vigedljon, — viruljon, erősödjék.*
28—29 *Mi bukkott poéták, már csak hallgassunk. — Célzás Toldy Ferenc-
nek A nagyidai cigányokat és Lévy költészetét ócsárló bírálatára
az ÚjMagyMúz. 1852. aug. 1-i számában. A szept. 1-i számban
pedig Tomparól írta lekicsinylően, hogy „jobb költőink egyike”.*
30—32 *Nagy Ignácznak... pimaszságát... el nem felejttem. — Nagy
Ignác u. i. a Hölgyfutár okt. 6-i számában utána nyomatta Toldy
Ferenc említett bírálatát, valamint a Tomparól írottakat a szept.*

1-i számból. Ezt AJ. valóban nem felejtette el: Nagy Ignácnak „... alig lehet reménye, hogy mi többé valamit adjunk lapjába;” írta dec. 1-én Tompának. Amíg a lapot Nagy Ignác szerkesztette, nem is küldött a Hígyf.-ba semmit.

34 Székely és Slawónia — a helynév a kicsinylést akarja erősíteni
41—42 Lisznyai nem aljas a [“] szotyogó szotty[“]: én aljas vagyok a [“] lány majoránndival [“]. Az [“]öt észre elegendő kalappiszok[“] nem sérti Toldit: [Toldy Ferencet] — Lisznyai Kálmán: *Palócz dalok* (Debrecen, 1851) c.

„Ne falj annyi mézeskását
Bizony nem tód [tudod] a szokását,
Kedvem szottyán iddögálni,
Oszd a szeretőmmel hálni:
Hej szotyogó szotty.”

(Palócz dalok, 119. l.)

„A lány majoranna:” *A nagyidai cigányok* első kiadásában (II. é. 39. vrsz.) Vergilius egyik sorának: (Aeneis I. 695) „mollis amaracus” [lány keserűség]; amaracus = majoránna kifejezését parodizálta Arany, e versszakot azonban a későbbi kiadásokból kihagyta — Arany László szerint. (AJLevIB. II. k. 14. l.) ld. továbbá AJ. kk. III. k. 334. l.

44—45 nem süllyedtem annyit a „czigányokban”, mint az illető úrfi a „Kinizsiben”, stb. — azaz Tóth Kálmán, akinek AJ. *Toldiját* visszhangzó soraira még a kis Arany Julcsa is ráismert. (Ld. AJ.—Tompának, 1853. jan. 18. II. sz. levele.)

51 *Tót Lacit sajnálom.* — A Lévyay levelében említett katonaszökevény palóc legény, akit felakasztottak.

413. Gáll János — Aranyak Pest, 1852. okt. 18.

K: NSzAJEM. — MTAk. Mikrofilmtára — A. 301/I.

M: Kiadatlan.

9—10 *a maga erszényére méltotasson kényelme szerint tenni.* — Aranyék első nagykőrösi lakásának háztulajdonosa látható tisztelettel kezelte új bérlőjét. AJ.-nak Gáll Jánoshoz intézett leveléről nem tudunk. Tény, hogy a lakásból 1852 novemberében ki kellett költözniök, mert „egy része leomlott, más része... leomlással fenyegetett.” (ld. Tompának, 1852 dec. 1.). — Gáll János megbízottja, Ádám Pál az 1851. nov. 6-tól 1852. dec. 8-ig terjedő házbért átvette AJ.-tól. Nyugtája megvan a NSzAJEM.-ban.

414. Tisza Domokos — Aranyak Geszt, 1852. okt. 22.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/766. sz.; világoskék 1.papír, 22,4 × 14,2 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3—4. l.: versek. — Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 612. l., 766. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany okt. 6-i levelére.

2 *a Bethlen fiúk épen tegnap mentek el.* — unokatestvérei, Béla és Domokos.

3—4 „Európa csendes, újra csendes”. — Petőfi ilyen című költeménye.

15 *küldök most is három verset.* — *Vele, Érte, Tőle* — *Szüreten* — *Életphilosophia*. A verseket ld. e kötet 109—110. l. — AJ. megjegyzéseit ld. nov. 22-i levelében, e kötet 118—119. l.

415. Tompa Mihály — Aranynak Hanva, 1852. nov. 1.
K: MTAK. Kézirattára — K. 513/934. sz.; csontszínű 1.papír,
21,8 × 13,8 cm, 2 fol., 1—3. l.: l. szöveg, 4. l.: üres. Címzés nincs. — Arany
László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 660. l. 934. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 276—277. l. Kihagyásokkal.

Válasz Arany okt. 1-i levelére.

- 11 L. Jósi — Lévyay József ez évben megjelent *Költeményeinek*
kötetét AJ.nak ajánlotta.
- 21 *Havvhoz, kirod egykor meg vala írva hogy hang nélkül énekel* — ld.
ADATTÁR.
- 24 *Szilágyi Virgil* — mint a BpViszh. szerkesztője küldött tiszte-
letdíjat Tompának.
- 29 *Szegény Sándor!* — Petőfi kedvenc korcsma-feliratát AJ. okt.
1-i levelében emlegette.
- 35 *telemesen megloptál*, stb. — AJ.: *Érzékeny búcsú* c. verse (AJ. kk.
I. k. 155.) ugyanúgy kezdődik, mint Tompáé: „Télen-nyáron. . .”
- 55 *Benkeri* — Kertbeny Károly.
- 58 *Szemere* — Szemere Miklós.
- 61—63 *Hova. . . tette azt a paptant, mely a Baidás volt,* — Tompa:
Paptan c. könyvét paptársának, Bata Bálintnak adta kölcsön, az
meg Szász Károlynak.

416. Tisza Domokos — Aranynak Geszt, 1852. nov. 3.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/767. sz.; világoskék 1.papír,
22,4 × 14,2 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 2—3. l.: versek, 4. l.: címzés. —
Tört viaszpecsét. Postai pecsétek; bélyegen Nagy Szalontha 9/11 [= nov.
9.], Orosháza 10/11 [= nov. 10.], Nagy Kőrös 11/11 [= nov. 11.]. — Arany
László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 612. l. 767. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 3 *előre örültem, hogy egy Kőrösi levél bizonyosan várni fog.* — AJ.
okt. 1-én írt utoljára Domokosnak. Így már két előbbi levelére:
az okt. 14-i és a 22-ire tartozott válasszal, azokban küldött hat
versére bírálattal.
- 10 *Már csakhamar Pestre kellene nekünk menni,* — okt. 22-i levele
szerint nov. 11-én mennek.
E levélben küldött versek: *Biharnál és Fejem felett*; szövegüket ld. e
kötet 113—114. l. Arany bírálata nov. 22-i levelében, ld. e kötet 119. l.

417. Arany — Ercsey Sándornak [Nagykőrös, 1852. nov. 19. kb.]

K: Elveszett. — Utalás a levélre: AJ. dec. 4-én: „Úgy hiszem közeleb-
bi leveleink találkoztak az útban.” — Mivel Ercsey nov. 19-én írt sógorá-
nak, AJ. is kb. akkor írhatott neki. A levél tartalmára Ercsey ezt követő dec.
12-i levelében nincs utalás. AJ. valószínűleg megköszönte a nyári vendéglá-
tást.

418. Ercsey Sándor — Aranynak Nagyszalonta, 1852. nov. 19.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikro-
filmtára — A. 301/I.

M: Kiadatlan.

- 2—3 *A hőrsiektől hiába várjuk a levelet,* — Aranyék szeptember végén
jöttek el Szalontáról. AJ. kb. e levéllel egy időben írhatott sógo-
rának. (Ld. nov. 19-i elv. levelének jegyzetét.)
- 8 *a dominium és a pénztár állapotáról.* — Ercsey többször nevezi
AJ.-ék rozzant házát és kis „fáskertjét” némi iróniával „birtok”-
nak.

- 10—31 *Primo: A ház. . .* — A J.-ék szalontai tartózkodása alatt megállapodhattak a ház rendbehozatala lehetőségeinek részleteiről. A javításokat Ercsey Sándor végre is hajtatta. Így sikerült a sokat szidott bérlőtől, Sántha Gyulától is megszabadulnia. Nincs szó róla, utóda miért nem az Ercsey júl. 25-i levelében bizalommal emlegetett Szedoglovich Ignác; pénztári ellenőr.
- 32 *Secundo. Az itt hagyott 100 pengő forint* — A J. ezek szerint már ez évken szeretett volna kis házához némi földet is vásárolni.
- 46 *a geszti pap háza fölépült*; — Szabó József volt az, aki olcsó építkezési lehetőségéről dicsekedett; ez A J.-ban reményt keltett; a hírt azonban sógora megcáfolta (ld. A J. máj. 11-i és Ercsey máj. 25-i levelét).
- 49—51 *Rozvány András. házasodni készül*; — Rozvány József kereskedő legidősebb gyermeke, aki A J.-sal egy napon született; ld. A J.: *Kortársam R. A. halálán* c. versét (A J. kk. I. 357, 544. l.) — Testvéröccse, György jogot végzett. A kereskedést Rozvány András vezette. Családjában rendhagyónak számító házasságáról ld. Sáfrán György: *Arany János és Rozvány Erzsébet*. (Bp. 1960. 16—17. l.)

419. Tisza Domokos — Aranynak Pest, 1852. nov. 21.

K: MTA K. Kézirattára — K. 513/768. sz.; csontszínű l.papír, 22,1 × 13,8 cm, 2 fol., 1—2l.: l. szöveg, 3. l.: vers, 4. l.: címzés. Fekete pecsét maradvány. Postai pecsétek: bélyegen Pesth 21/11 [= nov. 21.], Nagy Kőrös 21/11 [= nov. 21.]. Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt 1899. 612. l. 768. sz. a.)

M: Kiadatlan.

13 *Óctóber 6kától fogva nem kapván egy sort sem.* — Azóta Tisza Domokos e levélén kívül még hármat írt: okt. 14-én, 22-én és nov. 3-án s az e levélhez mellékelten együtt kilenc versére várta mestere véleményét.

8 *családi csapás* — meghalt a Tiszáékkal rokon Zeyk József, akivel A J. is találkozott e nyáron Geszten (Ld. Domokos okt. 14-i levelét.)

A levélhez mellékelten vers: *Te adtad, te vedd el*. Ld. e kötet 116—117. l. — A J.-nak — teljes elismerést tükröző megjegyzését — ld. nov. 22-i levelében, e kötet 119. l. A vers megjelent TDHV. 40. l.

11 *A J. változtatásait ld. nov. 22-i levelének jz.-ben; e kötet 118—119. l. A költeményt A J. dec. 1-én elismerő megjegyzéssel küldte el*

A *Tompának.*

420. Arany — Tisza Domokosnak Nagykőrös, 1852. nov. 22.

K: MTA K. Kézirattára — K. 513/837. sz.; csontszínű l.papír, 24 × 14 cm, 2 fol., 1—3. l.: l. szöveg, 4. l.: üres. — Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 615. l. 837. sz. a.)

M: Kiadatlan.

Válasz Tisza Domokos okt. 14-i, 22-i, nov. 3-i és 21-i leveleire.

4—5 *nem volt szép ítélem illy soká hallgatni*: — A J. ezt megelőzően okt. 6-án írt utoljára.

7 *költőzködnöm kellene más szállásra*, — Beretvás Gusztáv fölkereste A.-t s felajánlotta neki lakásul „tágas úri portájának nagy részben üresen álló szobáit”. (Arany László, AJLevJB. I. k. 282. l.) — Az új lakásról A J. 1852. dec. 1-i levelében részletesen beszámolt Tompának:

- 9—11 *Visszatartott, pro superabundanti. . . Gesztre vagy Pestre [Igy!] utaslísam-e válaszomat. — Visszatartotta — mindezeken túl, ráadásul még — a nagy bőség a helyekben, azaz két hely is volt, ahova levelét küldhette volna. Megtörtént, hogy a postán is eltévesztették s pl. A.J. 1852. júl. 13-i levelét Geszt helyett Pestre irányították. (Ld. Tisza D. júl. 21-i választát.)*
- 19—26 *A Vágy c. versről. Szövegét ld. Tisza D. okt. 14-i levelében, e kötet 105. l.*
- 27—31 *A Szép szülöttem c. költemény az előbbivel egy levélben l. e kötet 105. l. M: TDHV. (36. l.) A.J. módosításai:*
 1. vrsz. 2. sor: „Hová lettek?” — kérdőjel helyett: vessző.
 „mely vidékre tértek?” — kérdőjel helyett: felkiáltójel.
 3. sor végére vesszőt tett.
 2. vrsz. 2. sor: „Esz suhog”, — helyett: „. . . zuhog.”
 4. sor: „. . . összezörög minden ágja.” — helyett:
 „. . . zörög össze minden ága”
 3. vrsz. 1. sor: „En is megyek! — itt csak bánat érne,” — felkiáltójel helyett: vessző — a sor végére vessző helyett: felkiáltójel.
 2. sor: „Felülök az ördög szekerére” — helyett:
 „Felülök az ördög szekerére,”
 4. sor: „Szép szülöttem,” — helyett: „. . . szülöttem”
- 32—46 *Hymnus c. a két előbbivel egy levélben. l.d. e kötet 105—106. l-on.*
- 36—37 *„E jelen hazán” a['] jelen['] henye (otiosus) epitheton, — azaz: kényelmes jelző.*
- 48—55 *Vele, érte, tőle c. versét Tisza D. okt. 22-i levelében küldte, ld. e kötet 109. l.*
- 56—59 *Szüreten — az előbbi levélben érkezett, ld. e kötet 109—110. l.*
- 60—67 *Életphilosophia — az előbbi kettővel együtt küldte ld. e kötet 110. l-on.*
- 62 *Kant — a filozófus; ld. ADATTÁR.*
- 69—71 *Biharnál — e versét Tisza Domokos nov. 3-i levelében küldte; ld. e kötet 113. l.*
- 72—77 *Fejem felett — e költemény az előbbivel együtt érkezett; ld. e kötet 114. l.*
- 79 *Te adtad, te vedd el. . . A vers szövegét ld. e kötet 116—117. l-on. Szerzője nov. 21-én adta postára, 22-én már A.J. kezében volt s hogy rögtön válaszolt, talán elragadtatásának is köszönhető. A verset dec. 1-én Tompának is elküldötte, kíséző szövegét ld. Tisza D. nov. 21-i levele jegyzetében.*
- 83—84 *meg fogunk jelenni ott ahol illik. . . — A.J. első komoly biztatása, hogy T. D. hamarosan közölhetőt fog írni. — M: TDHV. (40. l.) — Te adtad, te vedd el c. vers módosításai:*
 1. vrsz. 1. sorban: „utólsó” helyett: „utolsó.”
 2. sorban: „keresztfáján” — helyett: vessző nélkül.
 3. sor: „. . . Üdvözítő atyja, s istenének”, — helyett:
 „Üdvözítő atyja — Istenének,”
 4. sorban: „te adtad,” — helyett: „Te adtad.”
 2. vrsz. 3. sor: „A vész csak szította,” — helyett:
 „a vész meg szította,”
 4. sor: „S vad szelek szétáulják” — helyett:
 „S vad szelek szétszórják”

3. vrsz. 1. sor: „Te adtad az eszmét, dal. — helyett: „s dal. . .”
 2. sor végén: „tenéked” — helyett: „te néked,”
 3. sor végén: „bírtá” — helyett: „bírtá”.
 4. sor vége: „szélyjel tépett!” — helyett: „összetépett.”
 4. vrsz. 2. sorban: „amelyet” — helyett: „a melyet”
 2. sor végére vesszőt tett.
 4. sor: „Igy kiált te néked,” — helyett: „te hozzád.”

421. Tisza Domokos — Aranyak Pest, 1852. nov. 27.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/769. sz.; csontszínű 1.papír, 21,1 × 13,8 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 2—4. l.: versek. — Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 612. l. 769. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 2—3 *Igen megörültem a kék tinta... hatásának.* — Tisza D., mivel már három levelére nem kapott választ, nov. 21-én ilyenekkel írt.
 5 *Mikor Szőnyi bácsitól, ebédről, hazajöttem,* — Szőnyi Pál szintén nevelősködött a Tisza családnál. Az elnyomatás éveiben magániskolája volt Pesten. Tisza Domokos és Kovács János ha Pesten voltak, Szőnyi nevelőintézetében étköztek.
 12—13 *tudósítson Szász Károly fordítmányáról,* — Moore Tamás költeményeiből c. műfordítás-kötete 1853-ban jelent meg.
 15—19 *kis könyvtáramat derék három darabbal szaporítottam, t. i. Byron munkái stb.* — Byron munkáinak ezt a Murray-féle kiadását Tisza D. halála után, tanítványa több kedves könyvével, A.J.-nak ajándékozták.
 17—18 *Hafiz, persze németül, Daumeritől fordítva* — Daumer, Georg Friedrich e fordításának második kiadása ez évben jelent meg.
 18—19 *mutatvány a spanyol irodalomból, németül színté, Geibel és Heysetől fordítva.* — Geibel, Emanuel és Heyse, Johann mint kiváló műfordítók, elsősorban görög—latin—spanyol nyelvből ültettek át németre.
 Tisza Domokosnak e levelében küldött versei: *Édes álom* és *A költő hazája*. Szövegüket ld. e kötet 120—122. l. — A.J. mindkét verset dec. 17-i levelében bírálta meg; ld. e kötet 132—133. l.

422. Arany — Tompa Mihálynak Nagykőrös, 1852. dec. 1.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/1093. sz.; csontszínű 1.papír, 24 × 14,5 cm, 2 fol., 1—4. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 664. l. 1093. sz. a.).

M: AJLevJB. I. k. 278—283. l. kihagyás nélkül.

Válasz Tompa nov. 1-i levelére.

- 14—15 *imént vágtam le Don Caesar de Bazan-féle spanyol szakállomat,* — az elnevezés eredetéről ld. ADATTÁR.
 18 *Vahot I. Tháliája* — ld. Magyar Thália, ADATTÁR.
 21—22 *öreg Balog színész visszaemlékezései s Bulyovszkiné... novellája* — Balogh István és Bulyovszky Gyuláné Szilágyi Lilláról ld. ADATTÁR.
 25—28 *Losonczy László verseit... Van köztük hozzám s Petőfihez — Aranyhoz (Kecskemét, Sept. 5. 1852).* — Négy versszak, refrén: „Legyünk jóbarátok és szeressük egymást!” ld. *Losonczy László Költeményei* I. k. 1853. 229. l. — *Petőfihez* (Pest, Szeptember 1844) c. versének hangvételére jellemző a kezdő megszólítás: „Sándor pajtás!” A befejező sorok: „Küzdjünk, ha kell tovább is, jer

- velem | S ha végre nyerve lesz a győzelem: / Vigadjunk, mint a hét hadóriás, | A kik: 'magnum fecerunt áldomás'.' (u. ott 191. l.)
- 33—34 *Terra incognitán akarok járni; bezzeg, ha megint eltévedek! — Item, — Ismeretlen vidéken, területen akar kísérletezni, ui. ekkor tervezi a Keveházát. — Éppen így, hasonlóképpen. . .*
- 39 'Ο μυθος δηλοι — „ho műthosz déloi” = az elbeszél példája világosan beszél.
- 66 *Hf* — Hölgyfutár, ld. ADATTÁR.
- 68 *T. A. Sz. M.* — Tompa, Arany, Szász, Mentovich.
- 70 *az Uj Magyar Muzemnak. . . bírdlátát, — A nagyidai cigányok-ról, Tompa és Lévar verseiről ld. Új Magyar Múzeum, ADATTÁR.*
- 78 *a fehérmegyei poétát — Tompát. Álneves bemutatkozásairól tréfásan írtak a Hölgyfutár 1852. szept. 20-i számában.*
- 89—92 *Itt van a feljárdás (:Hac iter est superis supremi ad tecta Tonantis) a padlásra, s itt van a lejárdás. . . mint a pokol kapuja monája — „Rajta vonulnak a Mennykövező fejedelmi lakába mindig a mennybeliek” (Ovidius: Met. I. 170. Devecseri Gábor fordításában.) — „En rajtam jutsz a kinnal telt hazába,” (Dante: Isteni színjáték. Harmadik ének. A Pokol kapuja. Babits Mihály fordítása).*
- 98 *a tulajdonos — Beretvás Gusztáv, ld. ADATTÁR.*
- 101—102 *generosus — nagylelkű.*
- 114—115 *„il mezzo camino di nostra vita” az emberi élet ösvényének felét: — A.J. utóbb így fordította: „Az emberélet útjának felén” (A.J. kk. VI. k. 181. l.)*

423. Jókai Mór — Aranynak Pest, 1852. dec. 3.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/237. sz.; csontszínű 1.papír, 25 × 12,5 cm, 2 fol. 1. l.: szöveg, 2. l.: üres, 3. l.: 15 sor angol versszerű szöveg, A.J. írásával, 4. l.: címzés. — Tört viaszpecsét. Postai bélyegzők: bélyegen Pesth 3/12 [= dec. 3.], Nagyköros 3/12 [= dec. 3.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. l. 237. sz. a.).

M: AJLevIB. II. k. 118. l. Teljes szöveg. — JókaiLev. I. k. 102. sz.

III. 1.

2—3 *ma kaptuk meg az engedélyt Festetics Leó nevére, melyet én fogok szerkeszteni, — a Délibáb c. folyóiratot; ld. ADATTÁR. — Jókai e levele Voin. AJé. II. k. 153. l.-án — tévesen — mint dec. 18-i levél szerepel.*

7 *Havonkint legalább két verset várok tőled, — A.J.-nak a Délibábban 1853-ban összesen csak öt verse jelent meg. Címeiket ld. a folyóiratnál, ADATTÁR.*

8—9 *ha nem lenne igen nagy számomra „Toldi estéje?” — A.J. ekkor még remélte, hamarosan befejezheti a Daliás Időket s ezzel együtt adhatja ki. E reménye azonban szétfoszlott s ezért a Toldi Estéjét önállóan kiadta (Pest, 1854.).*

14 *szólítsd fel nevemben Szász Károlyt és Mentovichot is, — Szász Károlytól a Délibáb 1853-i évfolyamában a következő versek jelentek meg: Régi történet (jan. 23.) — Aquiléja (febr. 20.) — Lear király és három leánya (júl. 10.) — Búcsú este (okt. 16.) — Télben (okt. 30.) — Mentovichnak egész év folyamán csak Az árva leány (költői beszélője) jelent meg a jún. 26-i számban.*

424. Arany — Ercsey Sándornak Nagyköros, 1852. dec. 4.

K: NSAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilm-tára A. 299/I.

M: Ercsey, 68—69. 1. Kihagyásokkal.

Válasz Ercsey nov. 19-i levelére.

- 9 *ne quid respublica detrimenti capiat.* — Baj ne érje a közös vagyont. — A közkeletű lat. mondás eredetileg: Videant consules, ne quid. . . Vigyázzanak, legyenek résen a konzulok, hogy a köztársaságot kár ne érje.
- 20—21 *Lakásunk igen kényelmes: kár volna, ha csak tavaszig tartana.* — Amikor Aranyék első körösi lakásában, a Gáll-féle házban beomlott a tető, Beretvás Gusztáv szívességéből befogadta őket. Ez kezdetben csak átmeneti megoldásnak tetszett. Utóbb azonban — mint Arany László írja — Beretvás „elfogadta a tisztességes lakbért, s a család három évig a lakásban maradt” (AJLev JB. I. k. 282. 1.)
- 23—24 *Jókai a Festetics Leó gróf neve alatt, jövő évben szépirodalmi lapot fog szerkeszteni.* — AJ. e napon kapta meg Jókai levelét a hírrel, hogy új folyóirata, a *Déliab* megindítására engedélyt kaptak.
- 25 *S. Gy-t elfogták — ha igaz — Gyöngyös tájékán.* — Sárosi Gyula 1852. nov. 7-én ezt írta feleségének Gyöngyösről: „Mai alulrt napon reggel 7 óra tájban gensdarmok jelentek meg, alkalmasint elfogatásom végett, de céljokat nem érték, mert én odahagyva mindent innen elutazom. Az elutazás percében from ezeket. . . hova fogok utazni, magam sem tudom.” (Ld. Sárosi Gyula kisebb költeményei, prózai munkái és levelezése. Bevezetéssel és jegyzetekkel közléteszi Bisztray Gyula. Bp. 1954. 417—418. l.) — Sárosi a Gyöngyöshöz közel lakó Vachot Sándorékhoz ment, onnan továbbmenekült, elfogták, visszavitték Gyöngyöstre, onnan Pestre az új épületbe szállították, ahol életfogytiglani várfogságra ítélték. A königgrázi (Hradec Králové, Csehország) fogságából 1855-ben közkegyelemmel szabadult. (Ld. Lakner Ilona: Sárosy Gyula élete és költészete. Debrecen, 1938. 54—62. l.)
- 27—28 *előtied N. Kőrös terra incognita* — ismeretlen föld, vidék.

425. Tisza Domokos — Aranynak Pest, 1852. dec. 6.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/770. sz.; csontszínű 1.papír, 22,1 × 13,8 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: versek, 4. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 612. l. 770. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 2—3 *nem trunk egymásnak,* — AJ. nov. 22-én, Tisza D. nov. 27-én írt utoljára.
- 3—4 *a milyen egyenlő erővel dőltek össze Diridongó és Csóri. . . A nagyidai cigányok I. ének 53—72. vrsz.*
- 5—7 *egész életemben nyughatatlan voltam. . . még rosznak sem enged lennem sokáig,* stb. — Tisza D. „moralizálása” mintegy felelet édesanyja aggodalmaira (ld. Tiszáné levelét AJ.-nak 1852. szept. 24.).
- 10 *interessans beszéldek* — az „érdekes” jelzőn itt az ellenkezőjét érti, hiszen az időjárásról ír.
- 14 *mi, „boldog pestiek”* — célzás Petőfi: *A boldog pestiek* c. versére.
- 16 *Gyulai úr Pesten van, és dolgozik a Viszhangban* — Gyulai Pál köztudomásúan Erdélyből Pestre kívánt költözni. Lévy — aki viszont a PNapló szerkesztőségéből szűkebb hazájába Miskolcra készült tanárnak, 1852. jún. 18-i levelében Gyulainak ajánlotta helyét a PNaplónál. (GyulaiLev. 136. l.) — Gyulai azonban napilap helyett inkább folyóiratnál kívánt elhelyezkedni. Szilágyi Sán-

dornak írta még Gernyeszegről jún. 19-én, hogy már tagja a BpVizsh. szerkesztő bizottságának (ld. Gyulai Lev. 136. l.).

A levélhez mellékelt versek: *Dalaimhoz, Képzetelem*; szövegeiket ld. e kötet 128—129. l. — AJ. e versekről dec. 17-i levelében írta meg véleményét; ld. e kötet 132. l.

426. Császár Ferenc — Aranyak (Pest, 1852. dec. 10.)

K: Elvesztett. Utalás a levélre: Voinovich AJÉ. II. k. 257. l.-n mint „kiadatlan levelet” említi s idézi belőle Császárnak a *Keveháza* és egyéb versek tiszteletdíjával kapcsolatos közlését. AJ. e műve a *Szikszi Ényhlapokban* jelent meg (1853. 129. l.).

427. Ercsey Sándor — Aranyak Nagyszalonta, 1852. dec. 12.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAk. Mikrofilmtára — A. 301/I.

M: Kiadatlan.

Válasz Arany dec. 4-i levelére.

3 *az Aranyék hídjuk, készen van, — augusztus—szeptemberi szalontai együttlétük alatt megbeszélték, hogy Aranyék háza milyen javításokat igényel. Ezek egyike a házhoz tartozó kis hídnak javíttatása.*

10 *Völfel [helyesen: Wölfel János] — az új szalontai gyógyszerész.*

14—21 *Ad vocem a ház stb. — Aranyék kis házának esetleges átépítése a hozzá szükséges anyagiak miatt később sem sikerült. — A jó módú Kenyeres János és Mezey Ferenc versengéseit Ercsey többször említi leveleiben. Mivel Aranyék háza a központban volt, értékesítésére bármikor nyílhatott lehetőség. AJ. azonban egyelőre nem kívánt tőle megválni; ez években még foglalkoztatta esetleges visszatelepülésének terve.*

22 *Az öreg Jámborné, — AJ. nővére, Arany Sára.*

27 *Jani — Ercsey János Sályiból.*

32 *diligence — delizsánsz = postakocsi.*

34 *Herr bácsihoz — a szalontai postamester, egyben AJ.-ék szomszédja.*

43—44 *itt maradt Emléklapokat — A Magyar Emléklapokat, melyeket 1851 őszén AJ. nem vitt magával Kőrösre.*

65—66 *En mint emeritus iktató várom, hogy mi történik az ügyvédekkel. — A „kiérdemesült” (emeritus) jelzõt általában az állásuktól hosszú szolgálat után megválókra alkalmazták. Ercsey e jelzõvel — némileg ironikusan — egy saját elõbbi hivatali beosztására utal.*

428. Arany — Tisza Domokosnak Nagykörös, 1852. dec. 17.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/838. sz.; csontszíni 1. papír, 23 × 14 cm, 2 fol., 1—3. l.: 1. szöveg, 4. l.: címzés. Tört viaszpecsét. Postai bélyegzõk: bélyegen NagyKörös 18/12 [= dec. 18.], Pesth 20/12 [= dec. 20.] és egy olvashatatlan. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 615. l., 838. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Tisza Domokos 1852. nov. 27-i és dec. 6-i leveleire.

2—4 *Immár/Az év. . . — AJ. e kis újévi rigmusa hiányzik Összes költeményei kk.-ból.*

8—10 *Szász Károly Moore-járól annyit tudok, . . saját költségén nyomtatja, — a korabeli folyóiratokban megjelentek előfizetõket gyűjtõ felhívásai. A kötet 1853-ban jelent meg: Moore Tamás költeményeiből. Fordította Szász Károly. Emich Gusztáv nyomtatta.*

- 12—13 *Hafiztól még én is keveset olvastam s a spanyol irodalomból nem sokkal többet;* — Tisza D. könyvtárának e gyarapodásáról nov. 27-i levelében számolt be mesterének.
- 19—22 *A Viszhangra hogy előfizetett. . . két új szépirodalmi folyóirat. . . a „Déliabáb” s a Pákhé.* — A *Budapesti Viszhang* mellett megindult *Déliabábra* Festetich Leó kapta az engedélyt, de voltaképp Jókai szerkesztette, Pákh *Szépirodalmi Lapok* c. indított folyóiratot. Bővebben mindháromról ld. az ADÁTTÁR-ban. — Utóbb Tisza D. is Pákh lapjára fizetett elő; ld. 1853. jan. 6-i levelét.
- 32 *Kritika.* — Tisza Domokos két előbbi levelében küldött verseiről.
- 33—36 *Dalaimhoz. . . Az apotheosist ne tanulja el még a tóthoktól* — Tisza D. e versét dec. 6-án küldte AJ.-nak; ld. e kötet 128. l. — A megdicőülést, föllengősséget AJ. a „tóthok”, azaz Tóth Kálmán és Tóth Endre verseire találja jellemzőeknek.
- 37—47 *Képzetelem.* — E vers szintén a dec. 6-i levelében érkezett; ld. e kötet 128—129. l.
- 48—52 *Édes álom.* — Tisza Domokos e versét nov. 27-i levelében küldte; ld. e kötet 120—121. l. — A vers csonka soráról ld. Tisza D. dec. 21-i magyarázatát.
- 53—60 *A költő hazája.* — E vers az előbbivel együtt érkezett. Ld. e kötet 121—122. l.

429. Pákh Albert — Aranynak Pest, 1852. dec. 18.

K: MTAK. Kézirattára. — K. 513/420. sz.; csontszínű 1.papír, 23 × 14,4 cm, 1 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 602. l. 420. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 2 *Egyellenegyszer néztünk egymás szemé közé stb.* — egyszeri találkozásuk ellenére a levél hangja oly közvetlen, amit a közös jóbaráthoz: Petőfihez való kapcsolatuk tesz természetessé.
- 4—5 *oda tettem nevedet a Szépirod. Lapok dolgozótársainak kolompasai közé.* — AJ. bizalmának jelét tükrözik Tisza Domokosnak írt, dec. 17-i sorai, amelyben mint „ügyes” szerkesztőket említi Pákhot és Jókait.
- 11 *a ma szólnék eresztett programm.* — „Előfizetési fölhívás a *Szépirodalmi Lapok* című irodalmi és művészeti folyóirat 1853. évi január-juniusi folyamára — Emich Gusztáv kiadó — Pákh Albert szerkesztő” — ld. *Szépirodalmi Lapok*, ADÁTTÁR.
- 19—20 *a legelső számok valamelyikében örvendeztesd meg hazádfiait;* — Pákh dec. 24-én e kérését megismételte. AJ. valószínűleg dec. 27-én küldte el neki *Rozgonyiné* c. balladáját. Az első számról már lekészt, a második számban jelent meg, jan. 5-én.

430. Tisza Domokos — Aranynak Pest, 1852. dec. 21.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/771. sz.; csontszínű 1.papír, 22,1 × 13,8 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 3—4. l.: versek. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 612. l. 771. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- Válasz Arany dec. 17-i levelére.
- 2—3 *Utolsó levelemben. . . sejtítettem. . . Kőrösre beloppanni* — dec. 6-i levelében írt e tervükről.
- 4—5 *Lajos beteg levén. . . mint kényes reconvalescens nem járhat ki* — bátyja lábadozó, gyógyuló beteg.

- 7—10 *Ez intés által internirozva, hozzád fordulunk, . . . jöjjön fel Arany bácsi hozzánk Karácsonra, — Ugyanezt kérte másnapi levelében Kovács János, A.J. azonban felesége betegsége miatt nem mehetett. (Ld. Kovács Jánosnak kb. dec. 23-án írt elv. levelét.)*
- 12 *Még semmit sem fordítottam új könyveimből, — Tisza D. nov. 27-i levelében sorolta fel új könyveit, A.J. dec. 17-i válaszában szö-
llította fel, hogy „próbálkozzék fordításban”.*
- 13 *Byron „Fare thee welt”-jét. — Nincs nyoma, hogy e fordítását elküldte volna A.J.-nak, aki pedig 1853. jan. 15-i levelében kérte is.*
- 15 *Fekete úrnak mutattam. — Fekete Mihálynak, Tisza Domokos unokatestvérei, a Bethlen fiúk nevelőjének, akinek magának is voltak irodalmi kísérletei.*
- 17—18 *A vitéz-es sor előbbi levelemben. . . csonka, eredetileg: „véres vitéz”. — Tisza D. nov. 27-i levelében küldte Édes dóm c. versét, melynek 3. vrsz. 1. sorára: „De ne jöjj mint vitéz” — A.J. dec. 17-én megjegyezte, hogy a sor csonka. Tisza D. itt közli a „vitéz” siet-
ségből kimaradt „véres” jelzőjét. (A vers szövegébe []-ben betol-
dottuk.)*
- 19 *Küldök három verset, — A csatolt költemények: Első hó, Bán-
kódása egy Bujdosónak, Mért hogy ez a. . . — A versek szövegét ld.
e kötet 134—135. l. A.J. 1853. jan. 15-i levelében írta meg róluk
véleményét; ld. e kötet 149. l.*

431. Kovács János — Aranyak Pest, 1852. dec. 22.

K: MTAK. Kézirattára — Ms. 5461/175. sz.; csontszínű 1.papír, 22 × 14,1, cm, 1 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. Fekete viasz-
pecsét. Postai pecsétek: bélyegen Pesth 22/12 [= dec. 22.], NagyKőrös
23/12 [= dec. 23.]. — Voinovich Géza hagyatékából (ld. MTAK. Kézirattára
687/1952.).

M: Kiadatlan.

- 4—5 *ha. . . most is beállitanál Pestre — Kovács J. megismétli Tisza
D. egy nappal előbbi meghívását.*
- 12—14 *kosztra Szőnyihez járunk, hol valami 51-en ebédelünk. . . bizony
sok dolga lehet. . . a feleségének. — Szőnyi Pál fiúnevelő intézeté-
nek nagy volt a tekintélye. Tanári testületéhez tartozott Brassai
Sámuel és Csengery Antal is. Ez évben nyitott Szőnyi internátust
vidéki növendékei részére, felesége közreműködésével. A PNapló
1852. máj. 26-i száma szerint: „Szőnyi Pálné, született Mayerffy”
tizenkét év óta fennálló leánynevelő intézete ez év végén megszű-
nik, mert férje, Szőnyi Pál fiúneveldejében „házi növendékeket
[bentlakókat] is tartand, ezek között mint anya tovább is fog
működni és foglalkozni”*
- 20 *Károlyi stb. köszönlvén — Károlyi Sámuel, a Szalontáról Kő-
rösre származott orvost és A.J. tanártársait.*

432. Arany — Kovács Jánosnak (Nagykőrös, 1852. dec. 23. kb.)

K: Elveszett. — Válasz Kovács J. dec. 22-i levelére. — Utalás a levél-
re: JA. jan. 15-én Tisza D.-nak: „Kovács bácsihoz írt válaszomban. . . kime-
rítém mentségeim töltéstárát,” — A levél keltéhez: Kovács János levele a
postai pecsét szerint dec. 23-án Kőrösre érkezett. A küszöbön álló ünnepek
programjáról lévén szó, feltehető, hogy A.J. azonnal válaszolt. — A levél
tartalmához; Kovács J. 1853. jan. 19-i válaszából: „Hogy be nem jöhettél,
sajnálunk. . . az akadályt. . . nőd betegségét. . .” stb. — Jánosiról: „En
ugyan az ő szakállát nem nagyon sajnálom.”

433. Pákh Albert — Aranynak Pest, 1852. dec. 24.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/421. sz.; csontszínű 1.papír, 22,7×14,5 cm, 2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. Postai pecsétek nincsenek. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 602. l., 421. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 2—3 *nehány nappal ez előtt írt levelemet stb.* — Pákh dec. 18-án kért AJ.-tól verset, prózát meginduló folyóirata, a SzépirLap. számára.
- 5—6 *Lapunk első számát, a te költeményeddel kezdhessük.* — AJ. Rozgonyiné c. verse későn érkezett s így a folyóirat 2. számában, jan. 5-én látott napvilágot.
- 8 *Miskától bizton remélek,* — Tompa még mielőtt megkapta volna Pákhtól a közreműködését kérő levelet, már elküldte *Távolból* c. költeményét, amely az első számban, jan. 2-án meg is jelent. (ld. 6. l.)

434. Arany — Pákh Albertnak [Nagykörös, 1852. dec. 27. kb.]

K: Elveszett. — Válasz Pákh dec. 24-i levelére, amely — a közbeeső karácsonyi ünnepek miatt — kb. 27-én kerülhetett AJ. kezébe. Mivel Pákh dec. 24-én az új évben induló SzépirLap. első számára sürgetett valami verset, AJ. rögtön küldhette a *Rozgonyinét*. E balladájával azonban nem volt tökéletesen megelégedve; hogy erről Pákhnak is írt, egy későbbi leveléből derül ki: „Rozgonyinét én nem tartottam valami jónak, *akkor is megírtam,*” (1853. febr. 6. Pákhnak). — Hatására jellemző Pákh szerkesztői üzenete az 1. számban, majd jan. 5-i elragadtatott levele.

435. Pákh Albert — Aranynak (Pest, 1852. dec. 29. kb.)

K: Elveszett.

M: Szépirodalmi Lapok 1853. 1. sz. jan. 5-én, a „Nyílt levelezés” c. rovatban.

Válasz Arany kb. dec. 27-én kelt. elv. levelére, melyben a *Rozgonyinét* küldte a SzépirLap.-ba. Pákh e sorait nyomdába adás előtt, kb. dec. 29-én írhatta.

- 3 *Bővebben más uton.* — 1853. jan. 5-én négyoldalas levelet írt AJ.-nak.

1853

436. Ercsey Sándor — Aranynak Nagyszalonta, 1853. jan. 5.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilmtára A. 301/I.

M: Kiadatlan.

- 3 *bátyámék következnek írni;* — AJ. 1852. dec. 4-én írt utoljára sógorának, aki e levélre dec. 12-én válaszolt.
- 16—17 *fenntisztelt sógorom,* — a történelmi összekényszerítettségből eredő korabeli ironikus elnevezés: „osztrák sógor”, „német sógor”.
- 18—26 *Wölfel. . . a házbér második angariája fejében,* stb. — az AJ.-ék házat bérlő gyógyszerész jogtalan kérését AJ. is visszautasította jan. 15-i levelében, mivel a követelt kályha a bérbeadáskor sem volt már a házban.
- 35—36 *Lovasiak és Kenyeres között. . . összecsapás volt,* — Kenyeres János, a módos volt főszolgabíró emeletes házat építtető szándékáról Ercsey már dec. 12-i levelében írt A.-nak. — A keresztülvi-

tel megnehezítéséről az ellenpárt: Lovassy Ferenc és Mezey Ferenc gondoskodott, mint azt Ercsey 1852. dec. 12-i levelében már szintén előre jelezte sógorának.

51 *a szalontai nobel publicum* — némi ironiával: a helyi előkelőség.
60 *előfizettünk pedig a „Budapesti hírlap”-ra és a Délibábra.* — Ld. ADATTÁR.

61—62 *Balogh János — publice Jankó tens úr* — a tréfás kedvű, rímfaragó, egykori szalontai szenátor, aki Petőfi rokonszenvét is megnyerte (ld. A.J. kk. XV. k. 803. l.).

437. Pákh Albert — Aranyanak Pest, 1853. jan. 5.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/422. sz.; Csontszínú 1.papír, 22,8 × 14,5 cm, 2 fol., 1—4. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkHt. 1899. 602. l. 422. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany 1852. kb. dec. 27-i elv. levelére.

2 *Ide zárva küldök tíz főt,* — A.J.: Rozgonyiné c. balladájának tiszteletdját.

8 *jobb lábam oda van* — Pákh szinte járásképtelen volt. Betegségének volt közönhető viszont, hogy lapengedélyt kapott. 1847—50 között külföldön kezelték s így a szabadságharcban nem vehetett részt.

10 *Gyulai Pálónak ugyancsak meggyült a baja* — Gyulai lett a *Szépírodalmi Lapok* „szerkesztő társa”, Pákh a lap engedélyéről először őt értesítette: „Megvan!!! Láttam, Pákh Albert. Az »Irodalmi Lapok« szerkesztője.” (1852. dec. 13. GyulaiLev. 153. l.) — Pákh mellett Gyulaira hárult a szerkesztőségi munka minden mozgást igénylő része. Hogy Gyulai mennyire el lehetett e féltében foglalva, híven tükrözi levelezése, melyben 1853-ból az első kiadott levél áprilisból való. Május 8-án írta Szásznek: „ha tanuja lehetnél az én életküzdelmeknek és irodalmi nyomorúságomnak, bizony szánni fognál”. (GyulaiLev. 157. l.)

17—18 *Nem volna nagy mesterség, kissé petulansabb hangon zengedezni,* — arcátlanabban, azaz merészebb hangon írni.

24—25 *a Délibáb. . . jocosus dolgokkal veszi tele magát,* — Olcsó, vásári, szórakoztató cikkeket közöl.

44 *Miska versét,* — Tompa: *Távolból* c. költeménye a *Szépírodalmi Lapok* 1. számában jelent meg. A cím alatti keltezés: „július, 1852” Ekkortájt idézték Kassára. — E költemény írására honvágya ihlette: „Nyugszik a nap, alkonyodni készül, | Haza megy a lelkem e vidékreül; | Hogy az estét, édes-lakta földé | S ösmerősök közelébe töltse.” (Ld. Szépírlap. 1853. 1. sz. 1853. jan. 2., 6. l.)

54—55 *engedd hinned, hogy megkésztült közöttünk az a lánchíd, melly engem teveled összelarison halálunkig* — Pákh igényes folyóiratot kívánt szerkeszteni, ezért akarta A.J.-t munkatársul megnyerni, megtartani. Így érthető, hogy oly nagyon megviselte, amikor A.J. megnehezített A.B.C., azaz Kazinczy Gábor cikke miatt, amely ugyan a népieskedők ellen emelte fel szavát, de amit A.J. magára értett.

62—65 *az a nagyhangú vezércikk. . . Rá fogsz benne ismerni az egykori zöld asztali nagy férfiúra,* — Mivel Pákh a cikk címét is megadja: *A színpadi irodalom* — tudjuk, hogy az ABC. álnévben író Kazinczy Gáborról van szó, aki e két folytatásos cikkben a hazai színpadi szerzőket óvja attól, hogy színpadot „circusi játékok”

helyévé tegyék. Pákhnak nyilván a szerző kioktató hangja s Kazinczy körmondatos stílusa sem tetszhetett.

75—76 *Köszöntsd Szászt.* . *Leghőzelebb rá kerül a sor.* — Szász Károly: *Angyal és ördög* c. elbeszélő költeménye a SzépirLap. jan. 13-i, 4. sz.-ban jelent meg. (56—58. l.)

438. Tisza Domokos — Aranynak Pest, 1853. jan. 6.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/772. sz.; csontszínű l.papír, 22 × 14 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 2. l. végén Kovács János sorai (ld. Tisza D. e levele után.) — 3—4. l.: versek. — Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 612. l. 772. sz. a.).

M: Kiadatlan.

2—3 *be soká hallgattunk!* — Tisza D. 1852. dec. 21-én, Kovács János dec. 22-én hívta AJ.-t a karácsonyi szüniüdre Pestre; AJ. kb. dec. 23-án írta meg elv. levelében Kovácsnak, hogy nem mehet.

8—9 *János napját illetőleg, nem tudok oly nem köszöntő köszöntő verset írni síb.* — Arany dec. 27-én tartotta nevenapját. — Az említett költemény AJ.: *Domokos napra* c., 1851. aug. 4-re írott, életeleket adó verse. (Ld. Sáfrán Györgyi: *Arany János Geszten.* Békési Élet 1972/2. sz. 245—262. l.)

15 *Szász Károly Moore-jait megkaptam,* — Moore Tamás költeményeiből. (Pest, 1853.) c. műfordításkötete.

18—19 *Előfizetésemet megváltoztattam, a Pákhéra fizetvén elő.* — Tisza D. 1852. dec. 6-i levelében jelezte, hogy előfizetett a *Budapesti Viszhagra* — AJ. dec. 17-én megemlítette tanítványának a *Festetich*—Jókai féle *Déliabót* és Pákh Albert induló *Szépirodalmi Lapok* c. folyóiratait. Domokos — mestere véleménye nyomán — ez utóbbit választotta.

E levélben küldött versei: *Egy koporsó felett, Pohár közt.* Szövegeket ld. e kötet 142—143. l.

E verseket AJ. 1853. jan. 15-i levelében bírálta meg; ld. e kötet 149. l. Az *Egy koporsó felett* címűt nagyon megdicsérte, utóbb változtatás nélkül felvette TDHV. c. kötetbe (44. l.).

439. Kovács János — Aranynak [Pest, 1853. jan. 6.]

K: Tisza Domokos 1853. jan. 6-i levelén (2. l. végén); formai leírást ld. ott. Mivel Kovács sorai az előbbi levélhez csatlakoznak — a szokásos, betűrendtől eltérően — előbb közöljük Tisza D. levelét s utána Kovács János sorait.

M: Kiadatlan.

2—3 *megfizettem-e Geszten a Moore fordítására,* — 1852 augusztus—szeptemberében AJ. a szüniüdt Szalontán és Geszten töltötte. Ekkor jelezhette Kovács János, hogy elő kíván fizetni Szász Károlynak e fordításkötetére, melyet a költő saját költségen, előfizetőket gyűjtve jelentetett meg. — Mivel tanítványa már megkapta a példányokat, méltán jutott eszébe, hogy a könyv árát talán csak akarta, de nem adta át. — Tisza D. jan. 25-i levele szerint sem ő, sem Kovács János nem küldték el még addig Szásznak a Moore-fordítás kötetének árát.

440. Jókai Mór — Aranynak Pest, 1853. jan. 7.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/238. sz., csontszínű l.papír, 25,3 × 22 cm, 1 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2. l.: címzés. Postai pecsétek nincsenek. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 598. l. 238. sz. a.).

M: Jókai Lev. I. k. 106. sz. 115. l., jz. 369—370. l.

3 *Légy szíves minél előbb megörvendeztetni valamivel.* — Jókai akkor induló folyóiratába, a *Déliáb*-ba kért további anyagot AJ.-tól, akinek az 1. sz.-ban *Alkalmi verse* jelent meg: Jókainak e kérése után küldte a *Török Bálint* c. „historiás ének”-et, amely a *Déliáb* jan. 30-i számában látott napvilágot.

4 *Az a vers a „Szépirodalmi Lapokban” igen szép volt.* — a *Rozgonyiné a Szépirod. Lapok* 1853, 2. számában, jan. 5-én jelent meg. Sikeréről Pákh szintén írt a megjelenés napján.

9 *Előfizetők* — mintha válaszul írná AJ.: *Alkalmi vers* c. költeményének 10. versszakára: „Író pedig írónak | Szemét ki: ne ássa, — | Ne is legyen az idén | Napfogyatkozása | Jó erkölcs-, eszme-, hírnév-, | S előfizetőben. | Adjon Isten, a mi nincs, | Ez új esztendőben.” (*Déliáb*, 1853, jan. 2. — AJ. kk. I. k. 178. l., jz. 465. l.)

10 *Köszöntet Pönögei Kiss Pál.* — Valamikor Petőfi írt ezen: az álneven. Ez években még többen hitték, hogy Petőfi él; Jókai különösen hitte. (Ld. Feszty Árpádné: *A tegnap* c. művét.)

441. Arany — Kovács Jánosnak [Nagykörös, 1853. jan. 8. kb.]

K: Elveszett. — Válasz Kovács János jan. 6-án, Tisza D. levelén küldött érdeklődésére. A levél meglétére ld. Tisza D. 1853. jan. 25-én: „Arany bácsi. . . Kovács bácsinak írta, hogy semmi pénzt. . . stb.” — Mivel Kovács jan. 6-án kérdezte barátjától, vajon elküldte-e Szásznak az előfizetési díjat Moore kötetére, feltehető, hogy AJ. rögtön, tehát kb. jan. 8-án válaszolt.

442. Tompa Mihály — Arany K. n. [Hanva, 1853. jan. 8. kb.]

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/935. sz.; sárgás színű l.papír, 22 × 13,5 cm, 2 fol. 1—4. l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 660. l. 935. sz. a.).

M: AJ Lev. I. k. 284—286. l. Kihagyásokkal.

Válasz Arany 1852. dec. 1-i levelére.

E kn.-i levelet Arany László 1852. dec. végére, vagy 1853. elejére datálta. Az utóbbit valószínűsíti a SzépiRLap.-ra hivatkozás, amely ez évben indult.

9—10 *Épen hozzátok akartunk indulni, hogy ne fél napra, mint a multkor stb.* — Tompa feleségével 1852. májusában kereste fel AJ.-ékat. Az itt jelzett indulási szándék csak tréfa.

38 *Láttam a Tháliát,* — Magyar Thália, ld. ADATTÁR.

39—44 *Lisznyai versét. . . Petőfi. . . versének löréje;* — Lisznyai: *Nyárej* c. költeménye. AJ. véleményét e költészetről híven tükrözi Szász Károlyal közösen írt *Lisznyai Kálmánnak* c., nem kiadásra szánt paródiájuk (ld. AJ. kk. VI. k. 21, 219. l.).

49 *A geszti kis postának* — Tisza Domokosnak, akinek *Te adtad te vedd el* c. versét AJ. 1852. dec. 1-i levelében küldte Tompának.

52 *A Magyar Múzeum bírálatát* — *A nagyidai cigányokról* ld. Új Magyar Múzeum, ADATTÁR.

71—72 *van most roo köből életem is!* — búzám.

75 *Szász Károly fordítmányát* — Moore Tamás *Költeményei* (1853).

78 *Bata paptanát* stb. — ld. Tompa 1852. nov. 1-i levelét és jz.-ét.

87—88 *Pachét már megkaptam. . . „Az első szám már szerkesztve volt” irja valakinek.* — Ezt az AJ.-nak szóló szerkesztői üzenetet a SzépiRLap.-ból ld. mint Pákh Albert AJ.-nak szóló, 1852. kb. dec. 29-i levelét.

443. Tompa Mihály — Aranynak K. n. [Hanva, 1853. jan. 8. után]
K: MTAK. Kézirattára — K. 513/936. sz.; világoskék l.papír,
19×10,8 cm, 1 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2. l.: Címzés. — Arany László hagyatéká-
ból (ld. AkÉrt. 1899. 660. l. 936. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 2—3 *codicillusképen* — itt utóirat jelentéssel.
4—6 *A Délibábot még nem láttam; . . . Arany Tompa és Tóth Kálmán
az első számban* — A.J.: *Alkalmi vers* (15. l.) — Tompa: *A madár,
fiaihoz* (14. l.) — Tóth Kálmán: *Honvágy* (16. l.)
6. *Marczi!* — Jókai Mór.
11 *a Tótokkal* — Tóth Kálmán, Tóth Endre.

444. Arany — Ercsey Sándornak Nagykőrös, 1853. jan. 15.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikro-
filmjtára A. 299/I.

M: Ercsey, 72. l. kihagyásokkal.

Válasz Ercsey Sándor jan. 5-i levelére.

- 4 *Annyi felé kell most válaszolnom* — Tisza Domokosnak e napon,
Tompának 18-án kelt leveléből is kicsendül a válaszok írásának
gondja.
8—9 *Szegény néned, . . . betegeskedik. . . Károlyi nem tud rajta segí-
teni.* — A.J. felesége betegsége miatt nem mehetett a karácso-
nyai szünidőben Pestre (ld. Kovács Jánosnak kb. 1852. dec. 23-án
kelt elv. levelét). — Károlyi Sámuel, a Szalontáról Kőrösre szár-
mazott orvos, jó barátjuk. — Arany Juliska ekkor mindössze
tizenkét esztendő; gazdasszonykodásáról Tompának is írt jan.
18-i, 1. sz. levelében.
14—15 *Semmi egyéb reparatióra magamat nem köteleztem.* — ti. Wölfel
gyógyszerésznek, A.J.-ék szalontai háza új bérlőjének.
17 *a kályhát Sántha úr hordatta ki:* — A.J.-ék házának előbbi bér-
lője, Sántha Gyula postamester, akire mint bérlőre, Ercsey Sándor
sokat panaszkodott.
25—27 *ha azon 100 vft. alapítványi pénzt, . . . kifizetnéd* — Kelemen
Xavér Ferenc görbedi plébános alapítványa, melyet A.J. 1847-ben
kölcsön vett, s már 1852-ben szeretett volna visszafizetni; 1853.
ápr. 27-i aug. 16-i leveleiben is ezt kéri, kérdezi szalontai ügyeit
intéző sógorától. A kölcsön gondjától 1853. októberében sikerült
véleg megszabadulnia. (Ld. Ercsey okt. 28-i levelét.)

445. Arany — Tisza Domokosnak Nagykőrös, 1853. jan. 15.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/839. sz., csontszínű l.papír, 25×19,8
cm, 1 fol., 1—2. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából
(ld. AkÉrt. 1899. 615. l. 839. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Tisza D. 1852. dec. 21-i és 1853. jan. 6-i leveleire.

- 2 *Kovács Bácsihoz írt válaszómban* — Kovács dec. 22-i meghívó-
levelére ld. A.J. elv. válaszát, kb. dec. 23-án.
4—5 *jól tenné, ha említett fordítmányát elküldené* — Tisza D. dec. 21-i
levelében jelezte, hogy lefordította Byron: *Fare thee welt*-jét, de
nincs nyoma, hogy elküldte volna.
5—6 *A vitézt, mit említ,* — Tisza D. dec. 21-i levelében utalt rá, hogy
nov. 27-én küldött *Édes álom* c. verséből másolásakor egy jelző
kimaradt; részletesen ld. dec. 21-i levele jz.-ben.

- 6—8 *János napi kézszorítást... hasonló cordialitással viszonzám:* — azaz barátságosan, szívesen viszonzozza. Tisza D. jan. 6-án küldött szűkszavú, de mély ragaszkodását híven tükröző sorait. *Tisza Domokos megbírált versei:*
- 9—11 *Az első hó (Első hó)* — E versét dec. 21-i levelében küldte. Szövegét ld. e kötet 134. l.
- 10—11 *Mióta engem is megmosdattak,* — Ez nyilván Toldy Ferencnek *A nagyidai cigányokat* elmarasztaló kritikájára vonatkozik; ld. Új Magyar Múzeum, ADATTÁR.
- 12—21 *Bánkódás [Bánkodása egy Bujdosónak].* — E vers az előbbivel együtt érkezett. Szövegét ld. e kötet 135. l.
- 22—24 *Méri hogy... [Mért hogy ez a...]* — E verse — az előbbi két-tővel — szintén az 1852. dec. 21-i levélben. Szövegét ld. e kötet 135. l.
- 25 *Egy koporsó felett.* — Ezt az A.J. tetszését tökéletesen megnyerő verset szerzője 1853. jan. 6-i levelében küldte. Szövegét ld. e kötet 142. l. TDHV.-ben meg is jelent (44. l.) — A.J. pusztán a Tisza D. által kétszer kis kezdőbetűvel írt „isten” szót javította „Isten”-re. *commatisálása* — központozása.
- 26 *Pohár közt... címe hazud.* — E vers az előbbivel együtt érkezett. Ld. e kötet 143. l.
- 27—29 *Cypresekkel: was ist das?* — Mi ez? — kérdi A.J. a ciprusok nevét a rím kedvéért elferdítő poétától.
- 32—33 *egy versét... elküldöttem egy bizonyos költői tekintélyhez stb.* — A.J. dec. 1-i levelében küldte el Tompának Tisza D.: *Te adtad, te vedd el!* c. versét.

446. Arany — Tompa Mihálynak Nagykőrös, 1853. jan. 18. I.
K: MTAk. Kézirattára — K. 513/1094. sz.; csontszínű l. papír, 24,8 × 19,7 cm, 1. fol., 1—2. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 664. l. 1094. sz. a.).

M: I. AJLevIB. I. k. 286—289. l. Kévsz kihagyással.

Válasz Tompa kb. jan. 8-i levelére.

- 10—11 *te expectorálod magadat,* — kibeszéled, kipanaszzkodod magadat.
- 17 *Visszatérve a quartély leírás elleni philippikádra,* — ld. A.J. 1852. dec. 1-i levelét új lakásukról, valamint Tompa 1853. jan. 8-i válaszáat.
- 37 *gírigári,* — kártyaműszó az említett ferbli játékból.
- 40 *a collegatusnak* — tanártársainak.
- 62 *én nem irtam neki,* — azaz Pákh Albertnek, aki többször kérte A.J.-t, küldjön verset a Szépirodalmi Lapokba; ld. 1852. dec. 18-i és 24-i leveleit.
- 63—64 *nem arrogálok.* — nem követelek magamnak.

447. Arany — Tompa Mihálynak (Nagykőrös 1853. jan. 18.) II.
K: MTAk. Kézirattára — K. 513/1095. sz.; csontszínű l. papír, 19,7 × 12,2 cm, 1. fol., 1—2. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 664. l. 1095. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Tompa jan. 8. után írt levelére.

- 2 *„codicillusodra”* — Tompa utólagos levél-kiegészítésére.
- 13 *a Gleichberechtigung elvét* — egyenjogúság elvét. Rejtett célzás a Bach-korszakbeli birodalmi alkotmányra, illetve Eötvös Józsefnek

1850-ben megjelent röpiratára: *Über die Gleichberechtigung der Nationalitäten in Oesterreich.*

- 14 *T. Kálmánt* — Tóth Kálmánt.
21—22 *Ex ungue leonem!* — Körneről ismerni meg az oroszánt. Antik mondás, itt pejorativ értelemben.
31—32 *a mutatványt, mi a Phoenixben kijött.* — A *Dalids időkből*: Lonsonci Phoenix I. k. (1851) 78—85. l.
42—43 *Operosa, parvi, (azaz: nos parvi) Carmina.* — Átalakítva Horatiusból, Carm. IV. 2. 31—32. Horatius szerényen mondja önmagáról: „operosa parvus carmina fingo” = „csak szerény módon, veritékben úszva költöm a versem” (Nemes Nagy Ágnes fordítása).
48 *Signatum Nagy Körös, ut supra.* — Kelt Nagykörösön, mint fent. — E keltezés arra utal, hogy A.J. jan. 18-án írott levelét felbontotta, hogy Tompa jan. 8. után írt — időközben megérkezett — soraira is válaszoljon.

448. Tisza Domokos — Aranynak Pest, 1853. jan. 18.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/773. sz.; csontszínű l. papír, 22,3 × 14 cm, 2 fol., 1—2. l.; 1. szöveg, 2—3. l.: versek, 4. l.: címzés. Vörös viaszpecsét. Postai pecsétek: bélyegen Pesth 19/1 [= jan. 19.], Nagy Körös 20/1. [= jan. 20.]. — Arany László hagyatékából (AkÉrt. 1899. 612. l. 773. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany jan. 15-i levelére.

- 11 *Tóth Kálmán Kinizsiének!* — Tisza Domokost is felháborította a műt. A.J. jan. 20-i válaszában osztozott véleményét, ld. továbbá Tompának szóló jan. 18-i II. levelét.
13—14 *majd még cikk lesz belőle. . . , Pákhhoz küldöm.* — Tisza D. nem írt cikket a *Szépirodalmi Lapoknak.*
17 *Bár csak minél több versem volna „írói tekintély” elibe való,* — utalás A.J. hírére, hogy T. Domokos egy versét valakinek elküldte. Dec. 1-én Tompának másolta le a *Te adtad, te vedd el* címűt; Tompa k. nélküli, kb. jan. 8-án írt levelében fejezte ki tetszését. Érdekes, hogy A.J. se a vers címét, se az „írói tekintély” nevét nem közölte tanítványával s az sem kérdezte, bár bizonyára érdekelte, hisz vágyott verseit nyomtatásban is látni, de mestere oly nagy tekintély volt előtte, hogy visszafojtotta kíváncsiságát.
19 *mint hajdan Vojtina Gáspáré.* — Vojtina Gáspár, igazi nevén *Mátyás*, a humoros „Gazsiadák” írójának, Bernáth Gáspárnak volt a szolgája, maga is verselt. Nevét A.J. tette halhatatlanná a *Vojtina Ars poeticájával*, melynek eredeti címe: *Vojtina Gáspár levelei Andris öccséhez.* (Ld. A.J. kk. I. k. 444—446. l.).
19—20 *a Beteggyban [c. verse] csak in fictione értessék,* — nem valóságban, csak mintegy képzelt helyzetként értendő.
55—56 *Lássuk hát die letzten Kinder meiner Laune Kotzebue szerint* — Kedvének utolsó gyermekeit, azaz mellékelt verseit: *Télen és Beteggyban.* Szövegüket l. e kötet 154—155. l. — A.J. véleményét jan. 20-i levelében közölte; ld. e kötet 157. l.

449. Kovács János — Aranynak Pest, 1853. jan. 19.

K: MTAK. Kézirattára — Ms 5451/176. sz.; csontszínű l. papír, 22,7 × 14 cm, 1 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2. l.: üres. Címzés nincs. — Voinovich Géza hagyatékából (ld. MTAK. Kézirattára 687/1952.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany 1852. kb. dec. 23-i elv. levelére.

- 3 *kedves nőd betegségét* — AJ. e miatt nem tehetett eleget Tisza Domokos dec. 21-i, Kovács János dec. 22-i hívásának.
- 7—8 *Biztasd neki Jánosit is, látogasson meg. Én ugyan az ő szakállát nem nagyon sajnálom,* — AJ. elv. levelében írhatott arról, hogy a tanároknak meg kell válniok magyaros bajuszuktól, szakálluktól s hogy Jánosi Ferenc már levágatta az övét. A nagykőrösi Arany János Emléki Múzeum tulajdonában megvan a Gimnázium 1851—52-es tanév tanári tablóképe s ezen Jánosi Ferenc még szakállasan látható. Közölve: Hegedűs András: *Arany János a katedrán* (Bp. 1957) c. könyvében (32—33. l. között).
- 11—12 *készen lesz a friedfertiger contribuent.* — Békés adófizető, — ti., ha szakállát levágatja és megházasodik. Célzás az önkényuralomra: az osztrák kormány a békés adófizetőket szerette.

450. Arany — Tisza Domokosnak Nagykőrös, 1853. jan. 20

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/840. sz.; csontszínű 1: papír, 25 × 19,8 cm, 2 fol., 1—3. l. szöveg, 4. l.: címzés. Tört. viaszpecsét. Postai pecsétek: bélyegen Nagykőrös 22/1 [= jan. 22.] és egy olvashatatlan bélyegző. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 615. l. 840. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Tisza D. jan. 18-i levelére.

- 3—29 *Kimizsit helyesen bírálta meg:* — ti. Tisza D. jan. 18-i levelében. AJ. jelenlegi levele híven tükrözi felháborodását Tóth Kálmán iránt, aki eposzában — mint ezt AJ. kimutatja — Petőfi, Arany, Tompa műveiből egyaránt plagizált. Ld. még e tárgyban AJ. jan. 18-i Tompának írott II. sz. levelét.
- 31 *Térjünk ad propositum.* — Térjünk a tárgyra.
- 32—40 *Télen;* — Tisza D. e versét jan. 18-i levelében küldte. Szövegét ld. e kötet 154. l.
- 41—47 *Beteg ágyban,* — a költemény az előbbivel együtt érkezett. Szövegét ld. e kötet—155. l.
- 52—53 *Kovács Bácsinak ez uttal nem írok. . . kéréssem van hozzá.* — Egykori nevelőtársát könyvek beszerzésére kérte.
- 58—60 *Schwandtner . . . (Különös) tekintettel azon kötetre, hol a Magister Thuróczy krónika foglaltatik.* — Ez Schwandtner gyűjteményének I. kötetében jelent meg. Thuróczy mint Mátyás király korának szemtanúja azért érdekelhetette ekkor AJ.-t, mert a *Hunyadi csillaga* 1853 nyarán készült (ld. AJ. kk. I. k. 487. l.) — A *Mátyás anyja* 1854 elején jelent meg (ld. AJ. kk. I. k. 480. l.).
- 61—62 *Endlicher: (. . . nem régi kiadás).* — *A Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana* 1849-ben jelent meg; Endlicher Anonymus krónikáját is újból közölte. *Anonymi Belae Regis notarii de gestis Hungarorum liber* (Viennae, 1827.)
- 63—66 *Podhrádczky: Cronicon Budense és Kézai Simon. . . ha Podhrádczky nem volna akkor: Horányi: Simonis de Kéza.* — E krónika-kiadások közül a *Budai Krónika* az Anjou-kor krónikásai közül Kálti Márk *Képes krónikáját*, valamint Küükillei János Nagy Lajos királyról készült életrajzát is tartalmazza. Ezek a *Dalás idől* folytatásához szolgáltak forrásul. Ekkor leginkább mégis annak örült AJ., hogy a *Budai krónika* jegyzetanyagában megtalálta a forrásanyagot, amelynek alapján — a *Dubnicai krónika* nyomán — *Szent László* c. „Legendá”-ját írta. (Ld. febr. 5-i levelét.) *Kéza:*

Simon munkájára pedig azért volt szüksége, mert Kézai közölte először a hun-magyar krónikát, melyet A.J. a *Csaba királyfi* első kiadójához használt. Ekkor már megjelent a *Keveháza*; ennek sikere is ösztönözhetette, hogy a hun mondakörrel tovább foglalkozzék.

E történeti forrásoknak Kovács János és Tisza D. azonnal utána jártak, az eredményről Kovács jan. 25-i és 27-i levelében számolt be A.J.-nak.

451. Pákh Albert — Aranyak Pest, 1852. [1853.] jan. 20.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/419. sz.; csontszínű 1. papír, 14,5 × 22,9 cm, 2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. Postal bélyegzők: bélyegen Pesth 20/1. [= jan. 20.]. — Nagy Kőrös 21/1 [= jan. 21.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 602. l.).

M: Kiadatlan.

A keltezéshez: Pákh — lévén az év első hónapja — tévedésből — 1852-t írt, holott levele 1853 januárjában kelt, mint az a levél tartalmából is kiderül.

2—5 *f. hó 6-án küldtem hozzád egy levelet, melyben 10 pft volt zárva. Együttal megkértelek. . . tudósíts. — Pákh levelét jan. 5-én írta, 6-án adta fel; utóiratában valóban kérte A.J. értesítését. A költő válasza nyilván feleségének betegsége miatt maradt el. Sógóranak jan. 15-i levelében jelzi, hogy „annyifelé kell most válaszolnia”.*

9 *Hogy vagy velünk megelégedve? Szólj hát! — Pákh sürgető kérése indokolt előbb jelzett részletes beszámoló levele után.*

12—13 *Tompa Miska. . . Örvend; . . . gyermeke született — Tompa második fia, Géza, 1853 januárjában látta meg a napvilágot. (Első gyermeke, Kálmán, 1850-ben született, de csak két hónapig élt.)*

16—17 *Szász mai s minapi leveleire Gyulai készül. . . felelgetni — Szász Károlynak Gyulaihoz írott leveleiből csak néhány maradt fenn, azok is az 1860-as évekből. — Gyulainak Szászhoz intézett, fentmaradt levelei közül 1851. ápr. 26. után az első 1853. május 8-án kelt.*

452. Kovács János — Aranyak Pest, 1853. jan. 25.

K: MTAk. Kézirattára — Ms 5451/177. sz.; csontszínű 1. papír, 22 × 14 cm, 2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. Pecsétek nincsenek. — Voinovich Géza hagyatékából (ld. MTAk. Kézirattára 687/1952.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany jan. 20-i kérésére, melyet Tisza D. közvetített Kovácsnak.

2—3 *Schwandtnernek I-ső kötetét, . . . lme küldöm; — Jánosi Ferencsel küldte. Erről e napon Tisza D. szintén írt.*

4— *megkaptam a 2-k és 3-k kötetet is. . . ha ezeket is akarod légy szíves velem tudatni, — Schwandtner II—III. kötetének beszerzéséről Kovács jan. 27-i levelében ismét megérdeklődte A.J. véleményét, aki febr. 5-én még azt is kérdezte Tisza D.-tól, nem tudnák-e csak a III-kötetet megvenni, de márc. 2-án már beleegyezett mindkét kötet együttes megvásárlásába.*

8—10 *Kézai Simont még talán megkapom. de sem Endlichert, sem Podhraczkait. . . — jan. 27-én már csupán Endlicher hiányáról értesítette A.J.-t.*

- 10—11 • *A Chrestomathia végett is engem kért meg Jánosi*, — Toldy Ferenc: *Magyar Chrestomathia* c. füzetes szöveggyűjteményének beszerzésére. Ennek Második évfolyam II. füzete AJ.-nak is megvolt, s könyvtárának részlegével Nagyszalontára került. (Ld. Debreczeni Ferenc: *AJ. könyvtárának katalogusa*. MTAk. Kézirattára Ms 5234 (17. sz. 16. l.)

453. Tisza Domokos — Aranynak Pest, 1853. jan. 25.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/774. sz.; csontszínű 1. papír, 22 × 14,1 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 3—4. l.: versek. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 612. l. 774. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany jan. 20-i levelére.

- 3—4 *Schwandtnernek*. . három kötetit, stb. — E forrásművek beszerzésére AJ. jan. 20-án Tisza D.-nak írt levelében kérte Kovács Jánost, aki szintén jan. 25-én számolt be az eredményről. A művekről részletesen ld. AJ. jan. 20-i levele jz.-ben.
- 12—13 *szeretném*. . Moore-ra való előfizetés körül némileg felvilágosítani. — AJ. Tisza Kálmán 5 pengőjére emlékezett. (Ld. jan. 26-i levelét.)

Tisza Domokos e levelében küldött versei:

Tél van úgy e. és *Szerelmi dal. Aria: Veres bársony süvegem*. — A versek szövegét ld. e kötet 160—161. l. — AJ. megjegyzései e versekről: jan. 26-i levelében, ld. e kötet 161. l. — A *Tél van úgy e* című költemény *Vers fogytával* címen megjelent TDHV.-ben (41. l.); AJ. változtatásait ld. jan. 26-i levele jegyzeteiben.

454. Arany — Tisza Domokosnak Nagykőrös, 1853. jan. 26.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/841. sz.; csontszínű 1. papír, 19,6 × 12,4 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 3—4 l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 615. l. 841. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Tisza D. jan. 25-i levelére.

- 2 *akárhogy difámlálja, az az első vers jó*, — akármilyen rossz hírért is költi — a vers jó. A *Tél van úgy e* c. vers (ld. e kötet 160. l.).
- 4—5 *Az eszmére nem azt mondja Tompa a Délibáb első számában!* [1853. jan. 2.] — *A madár, fiaihoz* c. versében az itthoni „berek”-hez való hűségre szólítja fel társait: „S ti hallgattok? elkészültök innen? | Itthagynátok bús anyátokat?” — kérdi szemrehányóan, míg Tisza D. a költők hallgatását védi, ellentétben Tompával, aki arra biztatja őket: „Fiaim, csak énekeljetek!” — AJ. — bár a kérdésben Tompával értett egyet — Tisza Domokos: *Tél van úgy e* c. költeményét *Vers fogytával* c. felvette TDHV. közé (41. l.) alábbi néhány apró változtatással:
1. vrsz.: 1. sor végén: vessző helyett: kérdőjel.
2. sor végén: pont helyett: vessző.
3. sor végén: kérdőjel helyett: semmi;
4. sor végén: a pont helyett: kérdőjel.
3. vrsz.: 4. sor: „S az örömmek forró napja süt”. — helyett:
„S az örömmek ifjú napja süt”.
4. vrsz.: 4. sor: „Nékem is szállásra szárnyakat!” — helyett:
„Nékem is repülni szárnyakat!”
- 6—9 *A népdalt illetőleg* — Tisza D.: *Szerelmi dal. Aria: Veres bársony süvegem*. — A verset ld. e kötet 161. l.

A Kálmán 5 pengőjére tisztán emlékszem, — amit 1852 őszén Geszten előfizetési díjjal adott Szász Moore-fordításkötetének tíz példányára. (Ld. Tisza D. jan. 25-i levelét.)

455. Kovács János — Aranynak Pest, 1853. jan. 27.

K: MTAK. Kézirattára — Ms 5451/178. sz.; csontszínű 1. papír, 22 × 14,1 cm, 2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. Vörös viaszpecsét. Postai pecsétek: bélyegen Pesth 27/1 [= jan. 27.], Nagykörös 28/1. [= jan. 28.]. — Voinovich Géza hagyatékából (ld. MTAK. Kézirattára 687/1952.).

M: Kiadatlan.

2—4 *nem kaptam még meg. Endlichert.* — Az AJ.-nak beszerzendő könyvekről ld. AJ. jan. 20-i, Kovács J. és Tisza D. jan. 25-i leveleit és ezek jegyzeteit.

15—16 *Schwandtner 2-k és 3-k kötetét illetőleg bevárom rendelkezésedet.* — AJ. febr. 5-én azt kérdezte Tisza D.-éktől, vajon a III. kötetet „nem lehetne-e külön megvenni?” — Tisza D. és Kovács J. febr. 12-i válaszukban tájékoztatták, hogy magas ára miatt egyelőre nem vették meg. — AJ. márc. 2-án kérte Tisza D.-t: „ha az anti-quarius a két kötetet (II. és III.) Schwandtner feljebb nem licitálta. . .” vegyék meg. A mű II. kötetét: Schwandtner, J. G.: *Scriptores rerum hung. veteres.* Ed. tertia Pars II. 1768. — mivel AJ.-nak e kötetre nem volt szüksége, — a nagykőrösi Gimnáziumnak ajándékozta. (Ld. AJ. kk. XIII. k. 234. l.)

456. Arany — Pákh Albertnek [Nagykörös, 1853. jan. 29. kb.]

K: Elveszett. — Utalás a levélre: „Irtam Pákhnak, hogy Kovács Bácsit tartozásomra nézve elégítse ki.” (Tisza D.-nak, márc. 2.) — A keltezéshez: Kovács az AJ. által jan. 20-án kért s beszerzett könyvek árát jan. 25-én és 27-én írta meg. Levele 28-án ért Kőrösre. Feltehető, hogy AJ. másnap, 29-én intézkedett tartozása kiegyenlítéséről. — AJ. tartozásának összege:

Schwandtner I. kötetért . . . — pft. [pengő forint] 50 p. x. [pengő krajcár]

Podhraczký 2 pft. — p. x.

Horányi — pft. 48 p. x.

Összesen: 2 pft. [pengő forint] 98 p. x. [pengő krajcár]

Schwandtner II. k.-re előleg — 65 p. x.

A Pákh-kal küldetett végössze-

szeg: 3 pft. [pengő forint] 63 p. x. [pengő krajcár]

(Schwandtner II—III. kötetének ára 1 pft. 30 p. x. volt; mivel AJ.-nak csak a III. k.-re volt szüksége, feltehető, hogy annak árát küldette el.) Ezt a végösszeget valószínűsíti Pákh ápr. 8-i levele: „Kovács Jánosnak azt a 3 ft s néhány krajcárt annak idejében kifizettem.”

457. Szilágyi István — Aranynak [Máramarosziget, 1853. jan. 31.]

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/671. sz.; kékeszürke 1. papír, 24,8 × 20 cm, 2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. Viaszpecsét kivágva. Postai pecsétek: bélyegen Márm. Szigeth 31/1 [= jan. 31.], Pesth 4/2 [= febr. 4.], Nagy Kőrös 5/2 [= febr. 5.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 609. l. 617. sz. a.).

M: AJLevIB. 253. l. Teljes szöveg.

- 2 *csak nem két évi hallgatás után*. — Arany utoljára még Szalontáról 1851. jan. 18-án írt Szilágyi Istvánnak (ld. A. J. kk. XV. k. 327—328. l.). Szilágyi ezt követően már korábban két ízben is felkereste Aranyt levelével (1851. febr. 1-én, majd júl. 5-én ld. A. J. kk. XV. k. 330—331., illetve 372—374. l.), de választ nem kapott. Arany hallgatását nemcsak életkörülményei magyarázzák, nem is csupán Tompával kialakult bensőségebb barátsága. Mint Arany 1853. febr. 5-én kelt válaszlevelének néhány elejtett mondatából kitetszik, neheztelt Szilágyira, egyrészt mert az felelet nélkül hagyta tanári munkájára vonatkozó kérdését, másrészt nem értesítette sem házasságáról, sem azt követően Szalontán tett látogatásáról.

458. Tompa Mihály — Aranynak Putnok, 1853. jan. 31.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/1336. sz.; szürke l. papír, 21,7 × 17,7 cm, 1 fol. 1. l.: l. szöveg, 2. l.: üres. Címzés nincs. — 1939. évi akadémiai beszerzés.

M: AJLevIB. I. k. 289. l. Teljes szöveg.

- 2 *Ismét Kassára ideztettem*. — előbbi meghurcoltatásáról ld. A. J.-nak írt 1852. máj. 20-i, júl. 6-i, aug. 5-i leveleit.
- 4 *Sors mala, nihil aliud!* — Balszerencse, semmi más! Fordította Zrínyi Miklós jelszavának: „Sors bona, nihil aliud!” = Csak jószere, semmi más!

459. Tisza Domokos — Aranynak Pest, 1853. febr. 1.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/775. sz.; csontszínű l. papír, 22 × 14 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3—4. l.: versek. — Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 6r. l. 775. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany jan. 26-i levelére.

- 7—8 *Arany bácsi comissiójából négy antiquariust is felhánytunk*. — Ld. A. J. jan. 20-i Tisza D.-nak írt levelét, továbbá Kovács jan. 25-i válaszát.
- 8 *három költőt vettem*. . — Fazekas Mihály, Szentjóni Szabó László és Thomson, James verseit.
- 11—12 *Fazekast, miután Lúdas Matyit már rég olvastam stb.* — Amit Tisza D. több megbánt, hogy megvett: *Fazekas Mihály Versei*. Öszvesztedte Lovász Imre (Pesten, 1836) — c. kötet.
- 13—19 *Szabó László igen kellemesen lepelt meg*. — Megvásárolt kötete: *Szentjóni Szabó László költeményes Munkái* (Pesten, 1820.) — A tizenhat éves Tisza D. biztosan ismeri fel Szentjóni legjobb verseit. Az elsőül említett *Az együgyű paraszt* máig szerepel szöveggyűjteményeinkben. A címbe „együgyű” jelző kora szóhasználatában „egyszerű”-t jelent. A költő együttérzéssel, humorral vetíti olvasói elé Pált, a jobbágyot, akit a postára küldt ura, hogy elhozza a címére érkezett levelet. A kor jellegzetes figurája, a német postamester „nóc krajcér”-t kér a levél viteldíjáért; a 8 krajcár „fél napzámdíj”, Pál tehát sokallja; mivel azonban hiába próbálja lealkudni, amíg a postás másfelé matat, Pál — gazdája leveléhez még — hozzácsen két másikat. „Kend aztán mit csinál vele?” — kérdezi az uraság. Pál így felel: „De biz uram, nem megy e kárba, | Mert van egy öcsém Fejérvárba, | Kit ezelőtt két esztedővel | Egy verbunkus elvitt erővel. | Jó lesz néki az egyik levél, | S megizenem, hogy az úr is él.” — |

18—19 *Thomsonról nem is szölok, az idegen, tehát of course. . . jobban ismertem* — „persze”, hogy jobban ismerte az idegen költőt a hazainál, ez a főrendűeknél e korban — természetes. Thomson, James Európa szerte híres műve, a *Seasons* (1726—30), történetekkel váltakozó, megkapóan költői természetleírásaival hatott kora költőire, így Tisza Domokosra is, mint — pl. a személyes élményeket szintén tükröző: *Kovácsiban, Utközben Nagykovácsiba* c. versein látható.

Tisza Domokosnak e levelében küldött versei: *Kesergés, Honvágy*. Szövegüket ld. e kötet 164—165. A *Honvágy* megjelent TDHV. között (42. l.) AJ. kevés változtatását, valamint bírálatát a versekről ld. febr. 5-i levelében és a levél jz.-ben; e kötet 167—168. l.

460. Arany — Szilágyi Istvánnak Nagykorös, 1853. febr. 5.

K: MTAK. Kézirattára. — K. 513/702. sz.; fehér l. papír, 25,6 × 20 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: címzés. — Tört viaszpecsét. — Postal pecsétek: Maramaros Szigeth 5/2 [= febr. 5.], Nagy Körös 5/2 [= febr. 5.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 610. l. 702. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 254—255. l. Kihagyásokkal. — AJ. VM. IV. k. 418—419. l.

1 *a lapidaris betűket és beszédet* — a kőfeliratokon, emléktáblákon szokásos írástípust és a rövidegében, tömörségében is ünnepélyes stílust, amelyet Arannyal való barátságának felújítására törekedve, Szilágyi 1853. jan. 31-i levelében használt.

5—6 *egy kérdést intéztem vala hozzád* — a Tisza-családhoz készülve nevelőnek, kérdezte költőnk Szilágyi Istvántól 1851. jan. 18. kelt levelében: „Ha I. költészettudományt általában, especie: a) klasszikai (6) költészetet b) latin prosodiát c) Mythológiát (görög, római) II. Magyar költészetet s ennek történetét etc. — szóval a költészetre vonatkozó minden ostobaságokat alaposan akarnád tanítani, nem középiskolában, hanem legjobb magánnevelés által kifejlett *gyermeknek* (de 13 éves gyermeknek) micsoda könyveket használnál segédforrásul, — kézikönyvül etc?” (Ld. AJ. kk. XV. k. 328. l.).

8—9 *Te megfordultál Szalontán* — minden bizonnyal 1852 nyarán, a vizsgák után, augusztusban. Ekkor már Szilágyit mind hivatala, mind családi körülményei szorosabban Maramarosszigethez kötötték: 1850 óta igazgatója az iskolának, 1852-ben már házasember. („1852. alkalmasint mint nős embert talál” — jelezte Aranynek már 1851. júl. 5-i levelében. Ld. AJ. kk. XV. k. 374. l.) Arany ugyancsak a vizsgák után, aug. 5-én vitte családját sógorához Szalontára, s bár maga a nyár egy részét Geszten, Tiszáéknál töltötte, aligha lett volna akadály a Szilágyival való találkozásnak. (Ld. Kovács János Aranynek 1852. júl. 12-én, valamint Arany Tompának 1852. okt. 1-én írt levelét, továbbá Voin. AJé. II. k. 141. és 142. l.)

9 *„elvadultam, elszülöttem”*. . . — Arany itt a Toldiból idézett szakvakat önmagára vonatkoztatja:

Elvadulsz, elzüllöl az apai háztól,
Mint a mely kivert kan elzüllik a nyájtól.

(III. ének, 295—296. sor)

- 16—17 *Tavaly mintegy 500 pengőm került* — adat Arany írói jövedelméhez; 1852-ben nagyobb művei közül csupán *A nagyidai cigányok* jelent meg (Pest 1852. Müller Gyula kiadása. 120 l.), ennek díja 300 forint volt. (Ld. Voin. AJé. II. k. 131. l.)
- 18 *quondam* — egykor, valamikor
- 21 *Mi a szellemi oldali illeti*, — a bécsi kormány 1850-ben kiadott Organisationsentwurf c. rendelete értelmében a hároméves (illetve a tanítóképzést szolgáló további osztállyal négyéves) nagykorúsi gimnáziumot a város nagy áldozatkészséggel kénytelen nyolcéves gimnáziummá fejleszteni. Ezzel az önkényuralom különös figyelmét vonja magára az intézet, tanáraival szemben egyre újabb követelésekkel lépnek fel, állásukat csak éveken át tartó vizsgálatok eredményeként tekinthetik véglegesnek. (Ld. főként Benkó Imre: *Arany János tanársága Nagy-Kőrösön*. Szilágyi Sándor előszavával. Nagy-Kőrös. 1897. 184 l. 1 t.) Jellemző az intézet helyzetére a Pesti Napló 1852. júl. 1-én közölt, és június 27-én keltezett híre: „Ma délután 2 órakor utazott át városunkon cs. k. belminiszter Bach Sándor úr 5 excellentiája. Polgármesterünk s több tisztjeink által tisztelgőleg fogadtatása után, méltóztatott 5 excellentiája csak a közelebbi mult évben alakított teljes gymnasiumunkat megtekinteni.” Ezt a látogatást minden bizonnyal az iskola tanári karának is el kellett viselnie.
- 22 *vekszálnak bennünket* — az önkényuralom szabályozta még a bajusz- és szakállviseletet is (ld. Arany Tompához 1852. dec. 1-én írt levelét), engedélyhez kötötte a tankönyveket, állandó igazgatót követelt a felekezeti iskolák élére, megfelelő létszámú tanszületet az iskolákba stb. Aranyt ezek az általános zaklatások is nyugtalanítják. (Ld. Voin. AJé. II. k. 260—263. l.)
- 23 *a nélkül, hogy a régen megígért nyilvánosságot megadnák*. — A nagykorúsi gimnázium 1853. aug. 8-án a protestáns iskolák közül elsőnek kapta meg a nyilvánossági jogot; Szilágyi István máramarosszigeti iskolájának e jogot csak 1855-ben adták meg. (Ld. Benkó id. mű 61. l., illetve Hajdu Nagy Sándor: *Szilágyi István*. Szilágyi Album. Szerk. Várady Gábor. Bp. 1885. 14. l.)
- 24 *megbenevolizálnak* — biztosítanak jóakaraturól.
- 24 *megborotválnak* — célzás a szakáll- és bajuszviseletet szabályozó említett rendeletre.
- 25—26 *azt fogják kívánni, hogy egyetemi bizonyítványt mutassunk elő*, — ez az aggodalom még hosszú ideig kíséri el Aranyt. Csak 1855. nov. 4-én írhatja megkönnyebbülten Tompának: „8-an —, als wirkliche Lehrer’ — vagyunk elismerve, azok t. i., kik már 1848 előtt is tanítottunk”. (Nagykorúre a rendelet csak 1856. jan.-ban érkezett meg.)
- 29—30 *Beatus ille qui procul negotiis!* — „boldog, ki a közügyektől távol. . .”; idézet Horatiusból.
- 33 *Ermenonville* — Párizs környéki község, ahol az öreg Rousseau élete utolsó idejében lakott; a békés vidéki élet jelképeként emlegetik költőink, így Csokonai *A tihanyi echóhoz* c. versében.
- 35 *„revocare gradum, hoc opus, hic labor est”* — visszalépni, ez ám a munka, ez a fáradság!
- 36 *bagázsias szekerek* — poggyászszállító szekerek.
- 40 *Fratz-t* — gúnyképet, grimaszt, torzképet.
- 40 *Cigányok* — *A nagyidai cigányok* c. komikus-szatirikus eposz
- 42 *lehetett volna azt méltányolni* — Arany mélyen fájjalta, hogy *A*

nagyidai cigányokat kicsinyléssel fogadták, merőben a cigányélet rajzát látták benne, s nem érzékelték azt a mély keserűséget, amely az eposz sugallója volt. (Ld. Voin. AJé. II. k. 132—139. l.)

45 *Ha üres, ha tartalmatlan* — Arany itt Toldy Ferenc lesújtó kritikájára céloz, aki szerint a mű „szomorú aberrációja egy ritka szép léleknek, nem a tárgynál fogva, mert a költő minden tárgynak kölcsönözhet költői érdeket az eszme által, melynek azt vívőjévé teszi; de a tartalmánál fogva, mely — áldatlan üresség”. (Új-MagyarMúz. II. évf. 1851—52. I. k. 682. l.)

46 *állapoté, melly az ostromról nevezetlik* — az ostromállapoté, amely a szabadságharc leverését követte, az ország életét megbénította, s ilyen értelemben üressé, tartalmatlanná tette.

47 *Node igaz-e hogy megházasodtál?* — Szilágyi István 1851. dec. 30-án vette feleségül Hódor Papp Borbálát. Mikor Arany e sorokat írja, már gyermeke is van: az 1852. dec. 8-án született István.

48 *aprés* — utánamegyek, azaz vele tartok, szintén nehezelek.

461. Arany — Tisza Domokosnak Nagykőrös, 1853. febr. 5.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/842. sz.; csontszinű l. papír, 19,7 × 12,5 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: címzés. Tört viaszpecsét. Postai pecséték: Nagy Kőrös 5/2 [= febr. 5.], Pesth 7/2 [= febr. 7.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 615. l. 842. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Tisza D. febr. 1-i levelére.

2—3 *Szabó László iránti szeretetét szeretem*, — Szentjóni Szabó, akinek verskötetét Tisza D. megvette.

6 *Kesergés* — E verset Tisza D. febr. 1-i levelében küldte; ld. e kötet 164—165.

15 A „*Honvágy!*”ban stb. — E vers az előbbivel együtt érkezett; ld. e kötet 165. l. — AJ. fölvette TDHV. közé (42. l.). Változtatásai a következők: öt, négy soros versszakra tagolta. Módosításait ezek szerint közöljük:

1. vrsz. 1. sor végén felkiáltójel helyett: vessző.

2. sor végén pont helyett: vessző.

4. sor: „Végre még is hátul elmaradtál.” — helyett:

„Utoljára mégis elmaradtál.”

2. vrsz. 1. sor: „Elmaradtál!” — felkiáltójel helyett: vessző: „Elmaradtál,”

2. sor: „... vissza vágyik” — helyett: „visszavágyik.”

3. sor: „Soká lesz az” — után: vessző.

4. sor: „... fiú vissza térne.” — helyett:

„... fiú hazatérne.”

3. vrsz. 2. sor: „Vidám arcát” — *cz*-vel: „Vidám arczát”

4. vrsz. 1. sor: „Zárjanak be,” — vessző helyett: felkiáltójel.

2—3. sor végére vessző.

4. sor: „... úszó képít” — helyett: „... úszó képet”

5. vrsz. 3. sor: „... nyugoti...” — helyett: „... nyugati.

20 *és végre kakopovládját [kakophonidját] látgyítja* — rossz hangzását.

22—23 *a budai Chronikon nem drága már most* stb. — Podhradczky: *Chronicon Budense* (1838).

26, 32—33 *Schwandtner. III-k kötetét nem lehet-e külön megvenni?* — Tisza D. febr. 12-én tájékoztatta keresésük eredményéről AJ.-t, aki márc. 2-án kérte tanítványát, vegyék meg neki mégis együtt a II—III. k.-et.

462. Arany — Pákh Albertnek Nagykőrös, 1853. febr. 6.
 K: MTAK. Kézirattára — K. 513/427. sz.; csontszíni 1. papír,
 25 × 19,5 cm, 2. fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: címzés. — Vörös
 viaszpecsét maradvány. — Postai pecsétek: bélyegen Nagy Kőrös 6/2
 [= febr. 6.], [Pesth] 8/2 [= febr. 8.]. — Arany László hagyatékából (ld.
 AKÉrt. 1899, 602. l. 427. sz. a.).

M: AJLevJB. II. k. 81—85. l. Teljes szöveg. — AJ. VM. IV. k. 420—

422. l.

Arany izgatott lelkiállapotára vall, hogy levele kéziratán — szokásától
 eltérően — sokat javított.

2 *Munkát vársz tőlem, kapsz üres levelet,* — Pákh jan. 5-i levelében
 megköszönte a Szépir. Lap. számára küldött *Rozgonyinét* s kérte
 A.J. további közreműködését.

2—3 *Ha csakugyan egy volnék „campestris consiliariusid” közül,* —
 mezei, falusi tanácsadói közül. Az idézett kifejezés A.B.C. =
 Kazinczy Gábor: *Nyílt leveléből* való.

7—10 *csodálkoznom, ha... olyan embereket szedtél volna össze... kiknek
 modort az irodalomra nézve kártékony hatásának tartod:* — A.J.
 némi keserűséggel emlékeztet mintegy Pákh leveleire, amelyekben
 őt „dologzó társul” felkérte s köszönte első küldeményét (ld. Pákh
 1852. dec. 18-i, 24-i és 29-i, valamint 1853. jan. 5-i leveleit).

10—11 *„lámpásos fiú”* — hajdan az éjszakai vendégeket kísérte haza.
 A szerkesztő mintegy vele küldi vissza a rossz költeményeket.
 A.J. itt Pákhtól idézi, a Kazinczy Gábornak = A.B.C.-nek adott
Nyílt válaszból. (Szépir. Lap. 1853. febr. 3.)

17—18 *mint A.B.C. mondja:* — azaz Kazinczy Gábor a Szépiro-
 dalmi Lapok 1853. febr. 3-i számában: *Nyílt levél* c. cikkében. Alá-
 írása: „A.B.C. extáblabíró”. (157—158. l.) — E cikket, minthogy
 több levélben utalnak rá, részletesen ismertetjük a Szépir. Lap-nál,
 ADATTÁR. — Pákh Albert hozzá csatlakozó *Nyílt válaszával*
 együtt (158—160. l.).

29—35 *Rozgonyinét... ti megdicsértétek... ez egyszerű népies jószág...
 a külföld tanulmányozásának eredménye,* — a skót balladák közt a
 magyarrá költött *Sir Patrick Spens* is hatott rá, mert mint A.J.
 maga közölte Szász Károssal: „a gálya s vészeli hajózás gondo-
 latát e skót ballada költötte fel benne.” (A.J. kk. I. 464. l.)

40—41 *én vandali módon jártam el az utánzásban:* — barbár módon
 járt el — mint ő mondja? Talán inkább zseniálisan, hiszen a *Sir
 Patrick Spens* skót balladát, magyarrá varázsolta. Voinovich Géza
 a vers jegyzetében említi, hogy a ballada forrása: *The british clas-
 sical Authors...* Poetry and prose. By L. Herrig Ph. D. Brun-
 swick (1852) — megvolt A.J. könyvtárában.

49—51 *ki nem látszik... mint Toldiból a Frithiof-rege, vagy a Nibelun-
 gen, vagy... Homér* — A.J. itt már nem a Toldi első részére gondol.
 — Weber Artur: *Irodalmi hatások a Toldi Szerelmében* (Bp. Szle,
 1917. 357—381. l.) c. tanulmányában megállapítja, hogy az A.J.
 említette hatások a Toldi első részében „alig vehetők észre”, míg
 a Toldi Szerelmében kimutathatók. „A Nibelungenmonda külső
 bosszú tragédiájából a Toldi Szerelmében a lelkek pszichológiai tra-
 gédiája” lesz. Emellett konkrét hasonlóságokat is említ: Tar nem
 bánik jól Piroskával, holott megígérte, ezért kell meghalnia;
 holttestét felesége ajtaja elé teszik, akár a Nibelungenban, az ígéretét
 megszegő Sigfridét. — Tegnér eposzában: a Frithiofban a király
 megtagadja húga: Ingeborg kezét a csak parasztfiú Frithjóftól, aki

hírt, vagyont szerezni megy el, de mire visszatér, Ingeborg az ország érdekében férjhez ment az öreg szomszéd királyhoz. Frithjof ezért párbajra akarja kényszeríteni a királyt, akár Toldi — Tar Lőrincet. — E monda hatását külön tanulmányban elemzi még Szentirmay Gizella: *Toldi Szerelme és a Frithjof-rege* c. (Ld. Bp. Szle 1917. 172. k. 387—404. l.) — A homéroszi hatást Arany *Toldijában* Harmos Sándor az énekek „kerek, önmagukban való bevégezettségében” látja elsősorban. (Ld. AJ. *Toldijának keletkezéséhez* Itk. 1911. 129—142. l.) A *Toldi — Toldi Szerelme — Toldi estéje* — forrásairól, az irodalmi hatásokról ld. az AJ. kk. II. és V. k. jegyzetét.

- 52—54 *Ha az „Atridák vagyogó dagályát” stb. . . ha irnék a „hajnali kellemű fényről”, stb.* — Idézetek Berzsenyi: *Jámborság és középszer* és Kisfaludy K.: *Róza dala* c. verseiből. — A népköltészet és a nemzeti költészet viszonyát AJ. már 1847. okt. 11-i, Szász Károlynak írt levelében is fejtegette. (AJ. kk. XV. k. 146—147. l.)
- 77—79 *Most még a Petőfi epocha tart; „auro deterior aetas” persze . . . nagy tehetség, új irány, servum pecus; — A Petőfi-korszakot „aranyban”, azaz értékben „silányabb kor”, s a nagy tehetségeket szolgálhad követi.*
- 81—82 *nálad lévő „mezülábos” verseim kiadását halaszd el graecas calendas; — sohanapjára halassza versei közlését, Bár utóbb megengedte közzétételüket, sőt újabbakat is küldött a Szépir. Lapnak, a Kazinczy Gábor féle cikk okozta sebe sohasem gyógyult be egészen.*

463. Pákh Albert — Aranynak Pest, 1853. febr. 7.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/423. sz.; csontszínű l. papír 22,7 × 14,4 cm, 2. fol., 1. l.: l. szöveg, 2—3. l.: üres. 4. l.: címzés. — Viaszpecsét kivágva. Postai pecsétek: bélyegen Pesth 9/2 [= febr. 9.]. Nagyköros 10/2 [= febr. 10.].

M: Kiadatlan.

Első válasz Arany febr. 6-i levelére.

- 2—5 *Annyira fel vagyok indulva, . . . ennyire félreértetni s általad! — AJ. elkeseredésének oka: A.B.C., azaz Kazinczy Gábor: Nyílt levél c. cikke a Szépirodalmi Lapok febr. 3-i számában, amelyet nem AJ., hanem a Petőfi-epigonok ellen írt. A túlérzékeny AJ. azonban magára értette.*
- 9 *mig bővebben szólhatnék, — ld. két nap múlva, febr. 9-én kelt négyoldalas levelét.*

464. Pákh Albert — Aranynak Pest, 1853. febr. 9.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/424. sz.; csontszínű l. papír, 22,8 × 11,4 cm, 2. fol., 1—4. l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 602. l. 424. sz. a.)

M: AJLevIB. II. k. 85—89 l. Teljes szöveg.

Második válasz Arany febr. 6-i levelére.

- 15 *„a nyílt levelet” és „választ” mentegetem stb. — A.B.C., azaz Kazinczy Gábor: Nyílt levél c. írását és az ahhoz csatlakozó Nyílt válasz Pákh Alberttől részletesen ld. Szépirodalmi Lapok, ADAT-TÁR.*
- 24—25 *azon differenciákról, — A szerkesztő és a szerzők nézeteltéréseire utal.*

- 37—38 *Nem tudom, állasz-e viszonyban vele, —* AJ. csak később került Kazinczy Gáborral kapcsolatba; utóbb Kazinczy Molière fordításai kapcsán leveleztek.
- 41—42 *kik. . . olly piszkos kezekkel nyultak azon dolgokhoz, —* a Petőfi-epigonok a népies hagyományokhoz, s így — a hozzá nem értők szemében — lejáratták, mintegy megkérdőjelezték az igazi népieség igazi értékeit is.
- 48—50 *neveiteket némi pietással ugyan, de holmi „tempi passati”-féle sohajok kíséretében szokták emlegetni —* A Petőfi-epigonok az igazi népiesség nagyjait: Petőfit, Aranyt némi kegyelettel emlegetik ugyan, de mint az „elmúlt idők” képviselőit.
- 50—52 *Miskától hallottam. . . anekdotákat. . . nem szükség neveket említenem —* A Tompától hallott anekdoták a Petőfi-utánzókról szölettek, akikkel az Arany levelezésben gyakorta találkozunk: a „Tóthok”: Kálmán és Endre, Szelestey László stb.
- 53—54 *Ezen sereg ellen írtóháborút indítani. . . kedvencz eszméje K-nak, —* Kazinczy Gábornak, félreértéseket kavart cikkében.
- 70—71 *A.B.C. már előbb. . . írta azt az „Egy kis figyelmeztetést.” —* Kazinczy Gábor (A.B.C.) írása a Szépir. Lap jan. 23-i számában jelent meg (107—109. l.). Céloz benne Tóth Endrének a jan. 9-i sz.-ban jelzett előfizetési felhívására, melyet a szerkesztő — üdvözölt. A.B.C. szerint: „Szerkesztő úr üdvözölte. . . de bezeg nem üdvözöljük mi.” Szerinte a refrén mindig egy: „Fizess!” — Ami régen fúrja oldalát, ezúttal kimondja: az előfizetések már valóságos csapások s ez a divat „kizsákmányolása az irodalom érdekeinek.”
- 81—83 *K. G. közel lakik Miskához. . . mintha inspirációinak egy részét innen venné. —* Kazinczy Gábor Borsodban, Bánfalván lakott, közel a Gömör megyei Hanvához, így az ott lakó Tompához, s a kérdésben nyilván kicserélték nézeteiket. Tompa heves természetének megfelelően figyelte az irodalmi életet. 1853. jan. 18-án már megírta levelét AJ.-nak (I. sz.) amikor a *Déli*báiban felháborodva olvasta, hogy őt és AJ.-t Tóth Kálmánnal együtt emlegették, mint hasonló értékrend képviselőit. — Még aznap megírta AJ.-nak II. sz. levelét.
- 92 *szerkesztői auctoritást és tudományt és kajánábéli humort —* Pákh, Kazinczy G. *Nyilt leveléhez* csatlakozó saját *Nyilt választát* indokolja: szerkesztői tekintélyét, tájékozottságát kellett egyesítenie saját álneve: Kaján Ábel — szerinti humorával.
- 94 *in loco, — itt helyben.*
- 105—106 *A hibának, ha történt, egy része azonban a te vállaidat is terheli —* Pákh kifejti — miért. E szelíd szemrehányásra méltán jogosította fel az a bizalom, tisztelet, nagyrabecsülés, elismerés, amivel AJ. iránt viseltetett.
- 111—112 *felkértelek, hogy szóljatok néha arról is, mit gondolok a lapról, —* Ld. Pákh jan. 5-i levelét.
- 117—118 *ama famosus levelezés bizonyosan meg nem születik, —* az a „híres”, vagy akár „hírhedt”-nek is nevezhető levélváltásuk.
- 125 *engedd meg, hogy ütlévő verseidet kiadhassam. —* AJ. jan. 6-i levele végén verseinek kiadását megtagadta. — AJ. utóbb megennyhült Pákh iránt. Febr. 20-tól ismét jelentek meg versei a Szépir. Lap.-ban.

465. Ercsey Sándor — Aranynak Nagyszalonta, 1853. febr. 12.

K: NSZAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAk. Mikrofilmtára — A. 301/I.

M: Kiadatlan.

- 9—10 *a Délibáb nagyon nem felelt meg a várakozásnak*, — a hozzá fűzött reményt Jókai személye keltette.
- 11—12 *Egyedül a Szépirodalmi Lapok az, melly. . . megfelel.* — AJ sógora elismerő sorait néhány nappal azután kapta, amikor — febr. 6-án — Kazinczy Gábor cikke miatti felháborodását Pálki Albertnek megírta, s kapta Pálki febr. 7-i és 9-i mentegetődő leveleit. — Hogy A.J. neheztelése feloldódott, bizonyítja márc. 2-án küldött válasza sógorának e levelére.

466. Tisza Domokos és Kovács János — Aranynak Pest, 1853. febr. 12.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/776. sz.: csontszínű l. papír, 22 × 14 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg. (2. l.-n *Kovács Jánosnak* Domokos szövege közé betoldott pár sora.), 2—3. l.-n vers, 4. l.: címzés. Vörös viaszpecsét-maradvány. Postai pecsétek: bélyegen Pesth 13/2 [= febr. 13.], Nagy Körös 14/2 [= febr. 14.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 612. l. 776. sz. a.).

M: Kiadatlan

Válasz Arany febr. 5-i levelére.

- 7 *ezen ide mellékelte egyetlen verset — A naphoz* címűt. Szövegét ld. e kötet 176. l. — A verset A.J. márc. 2-i levelében bírálta meg; ld. e kötet 182—183. l.
- 11 *Schwandtner* dolgában — Schwandtner, Johann: *Scriptores rerum Hungaricum veteres ac genuini.* (Bécs, 1746—48.) I. kötete ekkor már megvolt A.J.-nak. Még a III. kötetét szerette volna. De mivel az antiquarius csak a II. kötetet együtt adta, megvetette mindkettőt.
- 20 *hat szépirodalmi lapot* — ezek feltehetően a *Hölgyfutár*, a *Déli-báb* a *Szépirodalmi Lapok*, a *Budapesti Viszhang*, a *Divatcsarnok* és a *Családi Lapok*.

467. Vas Gereben — Aranynak. [1853. febr. 15.]

K: Elveszett. — Utalás a levélre; idézet belőle Voin. AJ.é. II. 189. l. — A levél tehát A.J. elpusztult hagyatékában megvolt. — „Gerebennek én sem válaszoltam” — írta A.J. Tompának 1853. máj. 23-án. Tisza D. — A.J.-nak: „Vas Gereben szeretné a meglevő Toldyt a nép számára folyóiratában kinyomatni” stb. (1853. jún. 10.)

468. Tisza Domokos — Aranynak Pest, 1853. febr. 22.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/777. sz.; csontszínű l. papír, 22 × 14,3 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3. l.: versek, 4. l.: üres Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 612. l. 777. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 9 *What moralising? szól Hausner Eugen Aram-hoz*, — Mit moralizálsz? — Aram, Eugen—Bulwer regényének hőse. Modelljéről ld. ADATTÁRban.
- 13—14 *előttiünk álland a csonka hét.* — A húsvét ünnepét megelőző hét, amely 1853-ban márc. 21-vel kezdődött, lévén az ünnep 27-én.
- 19—20 *Sir Patrick Spens, bárcsak Edwardot is lefordítaná.* — a „Skót balladá”-t Tisza D. Gyulai Páltól kaphatta meg kéziratban, mert csak márc. 13-án jelent meg a Szépirodalmi Lapokban. — Az A.J.

könyvtárában meglévő: *The british classical Authors...* By L. Herrig Ph. D. Brunswick, 1852. — c. kötetben a *Sir Patrick Spens* s az Edwardról szóló ballada is meglévő.

21—22 talán így is megkeni Apolló fürtjeimet hájjal. — AJ. *Poétai recept* c. versében: „Fújad a tilinkót szedtevettes szájjal, | S kenje meg Apolló fürtjeidet. . .” (4. vrsz. 3—4. s.; AJ. kk. I. k. 169. l.)

A levélben küldött Tisza D. versek: *Egy alvó gyermekhez és A természethez* — szövegét ld. e kötet 177—178. l. A versek bírálatát ld. AJ. márc. 2-i levelében, e kötet 183. l.

469. Tompa Mihály — Aranyak K. n. [Kassa, 1853. febr. 24.]

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/937. sz.; csontszínű l. papír, 22,8 × 14,2 cm, 2 fol., 1. l.: l. szöveg, 2—3. l. üres, 4. l.: címzés. Viaszpecsét kivágva. Postai pecsétek: bélyegeken Putnok 24/2 [= febr. 24.], Pesth 26/2 [= febr. 26.], Nagy Kőrös 27/2 [= febr. 27.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 660. l. 937. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 289. l. Teljes szöveg.

Arany László e keltezés nélküli levél dátumát a postai pecsétek alapján határozta meg. Téves azonban, hogy Tompa Hanváról írta volna, mert ekkor még Kassán volt. Feltehetően felesége révén adatta postára levelét.

3 *nálam ismét tűz akart kiűtni* — házkutatás fenyegette.

4—5 *az ember nem lehet elég óvatos ilyen szeles időben a minő most jár!* — Arany László megjegyzése szerint: „Képletesen értve, a politikai viszonyokra.”

5—6 *Kaptad-e a. . . nyomtatványt, melyet kértél stb.* — Mivel e kérésnek a levelekben nincs nyoma, feltehető, hogy Tompáék 1852. májusi kőrösi látogatásakor került szóba.

470. Hunfalvy Pál — Aranyak Pest, 1853. márc. 1.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/228. sz.; világoskék l. papír, 29 × 23 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: címzés. Viaszpecsét kivágva. Postai pecsétek: bélyegen Pesth 1/3 [= márc. 1.] Nagy Kőrös 3/3 [= márc. 3.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 597. l. 228. sz. a.).

M: Kiadatlan.

2—3 *„hellén és római remektrók könyvtárát” is kezdik kiadni magyar fordításban stb.* — A Hunfalvy ajánlotta két kötet: 1. Homeros *Ilias*. Ford. Szabó István. Pest, 1853. (Homeros *Odysszejának* fordítása 1857-ben jelent meg, ugyancsak Szabó István fordításában.) — 2. *Platón Munkái*. Ford.: Hunfalvy Pál. Pest, 1854. E kötet tartalma: *Eüthüfrón* — *Szokratész védelme* — *Kritón* — *Faidon* — *Alkibiades* — *Lakhesz* — *Prótagorász* — *Menon* — *Gorgiasz*.

19—20 *kik volnának hajlandók . megvenni:* — AJ. ápr. 21-i válaszában mentegetődzve írta, hogy a jelzett kiadványokból csak három példányt kérhet: kettőt az *Iliász*ból és egy *Platón*.

30 *üsziteletemet nyitvánitani Önnek, stb.* — AJ.-nak igen jól esettek Hunfalvy elismerő sorai; erre vall ápr. 21-i válasza.

471. Ercsey János — Aranyak [Sályi, 1853. márc. 2. előtt.]

K: Elveszett. — Utalás a levélre: „Janitól levelet kaptam”. (AJ. — Ercsey Sándornak 1853. márc. 2.) A levél tartalmára nincs közelebbi adat, csak annyi, hogy a benne levőknek AJ. „igen megörvendett”.

472. Arany — Ercsey Sándornak Nagykőrös, 1853. márc. 2.
K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAk. Mikro-
filmtára A. 299/I.

M: Ercsey, 72—74. l. kevés kihagyással.

Válasz Ercsey febr. 12-i levelére.

- 10 *Janitól levelet kaptam!* — Ercsey János elv. levele.
- 18—22 *Szilágyi is irt mostanában . . . válaszoliam neki, de az óta nem irt.* — Szilágyi István ez év jan. 31-én irt Máramaroszigetről. A.J. erre febr. 5-én válaszolt. Szilágyi legközelebb csak 1853. dec. 31-én irt újból.
- 22—24 *Nagy Ignác albumot ad ki, hogy kárpótolja előfizetőit, kik 3 hónapra megfosztattak a Hölgyfutár élvezéséül.* — A Hölgyfutárt három hónapra betiltották; azonban újbóli megjelenését három hét múlva ismét engedélyezték: 1853. évi 35. száma febr. 12-én jelent meg; 36. száma pedig márc. 5-én.
- 24 *Minket, excommunicáltakat is felszólított.* — A.J. a „kizártakat” jelzőt önmagára, Tompára és Lévayra érti, akikről a Hgyf. 1852. okt. 6-án újból leközölte az ÚjMagy. Múz. kedvezőtlen bírálatait.
- 25 *Miskát szegényt kivéve, ki megint Kassára hivatott.* — ld. Tompa febr. 24-i levelét.
- 27—28 *A „Szépirodalmiak” . . . nem rossz „lapok” volnának.* — ld. Szépirodalmi Lapok, ADATTÁR.
- 30—32 *A Délibáb . . . extensiv terjedésre van szüksége.* — Mennyiségi gyarapodást igényel; ezért tesz a színvonalat illető engedményeket.
- 50—51 *az eszélytelen gaztény* — a császár elleni merénylet; ld. Libényi János, ADATTÁR.

473. Arany — Tisza Domokosnak Nagykőrös, 1853. márc. 2.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/843. sz.; csontszínű l.papír, 24,9×19,7 cm, 2 fol., (a 2. folióból egy csik levágva), 1—2. l.: 1. szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: címzés. Tört viaszpecsét. Postai pecséték: Nagykőrös 4/3 [= márc. 4.], Pesth 5/3 [= márc. 5.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 615. l. 743. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Tisza Domokos febr. 12-i és 22-i leveleire.

- 3—4 *hogy nolle velle, nekem verset küldjön.* — Akarva nem akarva . . .
- 17—18 *a két kötet II. és III. Schwandtnert vegyék meg.* — A.J.-nak az I. k. már megvolt, febr. 5-én kérte, szerezzék be neki még a III. k.-et — Kovács J. I. 25-én jelezte, hogy a II—III. kötetet csak együtt tudják megvenni.
- 21 *A naphoz* — c. verset Tisza D. febr. 12-i levelében küldte; szövegét ld. e kötet 176. l.
- 24—25 *Schakespeare (úgy írom, mint a Bp. Viszhang) érezvén, hogy „finis coronat opus”.* — A befejezés koronázza meg a művet.
- 27—50 *„Egy aló gyermekhez”* — E vers Tisza D. febr. 22-i levelében érkezett; szövegét ld. e kötet 177. l.
- 51—53 *„A természethez”* — c. versét Tisza Domokos az előbbivel egy levélben küldte; szövegét ld. e kötet 178. l.

474. Tisza Domokos — Aranyak Pest, 1853. márc. 8.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/779. sz.; csontszínű l.papír, 21,8×14 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: versek, 4. l.: címzés. Fekete viaszpecsét-maradvány. Postai pecséték: bélyegen Pesth 9/3 [= márc. 9.],

Nagykörös 10/3 [= márc. 10.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 612. l. 779. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany márc. 2-i levelére.

- 8—9 *miképp lehet húsvét még oly messze*, — 1853-ban húsvét márc. 27-én volt.
- 18—19 „*poetry is the heart*” — a költészet a szívben van.
- 23 *Mindjárt jön Télfy*, — Tisza Domokost latin és görög nyelvre tanította Télfy Iván, a pesti egyetem tanára.

E levélben küldött versek:

Csendes gyász-dal és *A tavasz első virága*; szövegüket ld. e kötet 184—186. l. — A J. bírálatát ld. márc. 22-i levelében, e kötet 187. l. A *Csendes gyász-dal* c. költeményt A J. felvette TDHV.-be (47. l.), csupán néhány központozási eltéréssel (ld. A J. márc. 22-i levelének jegyzetét).

475. Kovács János — Aranynak Pest, 1853. márc. 12.

K: MTAk. Kézirattára — Ms 5451/179. sz.; világoskék l.papír, 22,2 × 14,3 cm. 2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. Vörös viaszpecsét. Postai bélyegzők: bélyegen Pesth 13/3 [= márc. 13.], Nagykörös 14/3 [= márc. 14.] és egy elmosódott bélyegző. — Voinovich Géza hagyatékából (ld. MTAk. Kézirattára 687/1952.)

M: Kiadatlan.

- 2 *az én könnyű legényem elfelejtette* stb. — tanítványa, Tisza Domokos márc. 8-i levelében.
- 3 *Pákh Albert lefizettette nálam* . . — A J. márc. 2-i levelében jelezte T. Domokosnak: irt Pákhnak, hogy „Kovács Bácsit tartozásomra nézve elégtse ki, nem tudom megtörtént-e;” s kérte Domokost, írjon neki róla következő levelében. Mivel a fiú elfeledte, ezért irt most maga Kovács János.
- 4—5 *Schwandtnernek másik két kötetét is megvénén*, — azaz a II. és III.-at, melynek megvásárlását A J. szintén márc. 2-i levelében kérte.
- 6 *Nem jönne-e be magad érte az Innepek alatt?* — Tisza D. nagyon várta már a húsvétot, mert remélte, találkozhat mesterével. (Ld. febr. 22-i és márc. 8-i leveleit.)
- 8—9 *a kis Gyulaiival discursálnak . . kit úgy látszik, surrogatum Arany-nak használ* — Arany pótlásául, helyetteséül.

476. Arany — Tisza Domokosnak Nagykörös, 1853. márc. 22.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/844. sz.; csontszínű l.papír, 19,3 × 12,3 cm, 2 fol., 1—3. l.: 1. szöveg, 4. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 615. l. 844. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Tisza Domokos márc. 8-i levelére.

- 7 *nem lehet Pestre fölmennem*; — mind T. Domokos, mind Kovács János többször hívta a húsvéti szünidőre (ld. febr. 22-i, márc. 8-i és 12-i leveleiket.) — A levél utóírata szerint A J. is szívesen ment volna.
- 12—13 „*Csendes gyász-dal*” — Tisza D. e versét márc. 8-i levelében küldte; ld. e kötet 184—185. l. A J. fölvetta TDHV. közé (47. l.). Pusztán két betűt toldott be s néhány pontot, vesszőt módosított: 1. vsz. 1. sor: „Kebelemben . . .” — helyett: „Keblemben . . .” 3. sor: „Fáj szívem” — helyett: „Fájó szívem”

- vtzs. 1. sor: „Öh” — helyett: „Oh”
 2. sor végére vesszőt tett.
 3. vtzs. 2. sor végére kettőspontot tett.
 3. sor végére vesszőt tett.
- 14—24 „*A tavasz első virága*” — E vers az előbbivel egy levélben érkezett; ld. e kötet 185—186. l.
- 18 *A syntaxisi nuance nagyon csekély.* — A mondattani árnyalat.
- 19 *általános epitheton* — jelző.
- 25—30 *ismét terelők a felhőket Zeusszal?* — Utalás T. Domokos levelére, amelyben jelezte, hogy jön görög-latin nyelvtanára, Télyf Iván. — A következő sorok Homéroszra értendők.

477. Tisza Domokos — Aranynak Pest, 1853. márc. 22.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/778. sz.; csontszínű 1.papír, 21,8 × 14 cm. 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: versek, 4. l.: címzés. Fekete viaszpecsét-maradvány. Postai pecsétek: bélyegen Pest 23/3 [= márc. 23.], Nagykőrös 24/3 [= márc. 24.].

M: Kiadatlan.

Aranys és Tisza D. ezúttal egy napon írtak egymásnak.

- 2—3 *A sors . . . sem akarja hogy . . . Kőrös városát megláthassuk,* — ezek szerint T. Domokos úgy tervezte, ha A.J. nem jöhet, ők mennek hozzá. Ez évben húsvét márc. 27-én volt.
- 7 *felszólítom Aranybácsit Pest nevében,* — Domokos ekkor még hitt abban, hogy mestere fölmehet húsvétkor hozzájuk.
- 10—12 *a Szépirodalmi lapoknak számára holmi vízi sulymot [hozva], mely lapokat hallgatása igen aggasztja.* — A.J.-től *Vízi sulymok* összefoglaló címen I., II. jelzéssel, SOL [= Nap] aláírással a Szépir. Lap. 15., febr. 20-i számának *Csipkebokor* rovatában jelent meg két, négy versszakos kis költemény. (237. l.) — Az I.-el jelölt a: „Magyar Miska olyan ember, | Hogy a könyvet nem szereti,” stb. (A kezdő sorok a vers tárgyát is tükrözik.) E vers utóbb *De gustibus* c. jelent meg *Összes Költeményei* között (1867). (Ld. A.J. kk. I. k. 182, 467. l.) — A *Vízi sulymok II. (Törredék)* — Így kezdődik: „. . . Gyöngy, harmat, lilium” stb., s benne a költő mind az ál-népiesek, mind az almanachlira túlzásait gúnyolja. A.J. e versét *Poétai recept* címen vette fel *Kisebb Költeményei* közé 1856-ban. (Ld. A.J. kk. I. k. 169, 461. l.) — Tisza D. arról, hogy A.J. „hallgatása igen aggasztja” a Szépir. Lap.-ot, Gyulaitól, Pákh „szerkesztő társától” hallhatott. (*Vízi Sulyom* = úszó növény.)
- 16—17 *Engedelmet kérek . . . utolsó üres levelemért,* — a márc. 8.-ira gondol, melyben elfeledte megírni, hogy Pákh elküldte a pénzt Kovács Jánosnak, aki utóbb megnyugtatta efelől A.-t (ld. márc. 12-i levelét).

E levélben küldött versek:

Irtam, mindig irtam . . . és Hazudik az . . . c. ld. e kötet 188—189. l. A versek bírálatát A.J. ápr. 21-i levelében küldte, ld. e kötet 199—200. l. — *Az Irtam, mindig irtam . . .* c. verset, mely Hafiz hatását tükrözi: „És mint Géber homját, úgy szeretlek téged, . . .” stb. — lényeges változtatás nélkül felvette TDHV.-i közé (43. l.); ld. A.J. ápr. 21-i levele jz.-ét.

478. Ercsey Sándor — Aranynak Nagyszalonta, 1853. márc. 23.

K: NSZAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilmtára — A. 301/I.

M: Kiadatlan.

Arany ezt megelőzve márc. 2-án írt Ercseynek.

- 3—4 *térjünk át immár a törvényes terrenumra* — területre.
6—7 *és ha quo fato* — és ha így . . .
7—8 *1842-ben . . . Kan Balogh Mártonhoz testamentum írásra lehvivatott*, — amire AJ. ezzel kapcsolatos egykori jegyzői tevékenységéből emlékezett, bizonyítvány formájában megírta s mellékelte márc. 28-i, Ercseynek írt leveléhez.

479. Arany — Ercsey Sándornak Nagykőrös, 1853. márc. 28.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilmtára A. 299/I.

M: Ercsey, 74—75. l. Kihagyásokkal.

Válasz Ercsey márc. 23-i levelére.

- 2 *Sietek küldeni a bizonyítványt* — az 1842-ben AJ. jegyzősége alatt végrendelkező Kan Balogh Márton végakaratáról.
14 *Nálam van a Sz. László második kötele*; — Garay János műve, melyre AJ. is gyűjtött előfizetőket. Sok bosszúságot okozott neki már előbb is, hogy a még Szalontán gyűjtött előfizetők könyveit Kőrösre küldték. — Ercsey ápr. 2-i válaszában közölte Mezey üzenetét, hogy küldje vissza őket Emichnek. AJ. úgy látszik, elfeledkezett róla, mert Ercsey júl. 28-án Mezey nevében azt kérte, juttassa el a példányokat Mezey nevére címezve Tiszáékhoz Pestre, onnan majd elhozzák neki Szalontára.
17—19 *az új Nemzeti Könyvtárból is ide küldték . mire ő szedett előfizetőket*, — a példányokat AJ. és Mezey egyaránt kifizethették, mert Ercsey júl. 28-i levelében továbbította Mezey üzenetét, mely szerint az előfizetési díjat ő visszakapta Emichtől.
37 *jár-e a diligence Szalontára*; — a postakocsi.

480. Ercsey Sándor — Aranynek Nagyszalonta, 1853. ápr. 2.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilmtára. — A. 301/I.

M: Kiadatlan.

Válasz Arany márc. 28-i levelére.

- 2 *Lina* — Ercsey Sándorné Nagy Karolina.
5 *fölmenék Rozvány Bandihoz* — Rozvány József kereskedő fia, aki apja boltját vezette. AJ.-sal egy napon született; öccse, György jogot végzett. Erzsébet húguk AJ. tanítványa volt. — AJ. és a Rozvány család kapcsolatairól ld. Sáfrán Györgyi *Arany János és Rozvány Erzsébet* Bp. 1960. Irod. füzetek 32. sz.
16—17 *Emeritus gyógyszerész Forneth Károly . a házbérnek 3ik angariáját* — a kiérdemesült (emeritus) gyógyszerészességé Forneth K. a tulajdonképpeni házat bérlő Wölfel János megbízásából hozta a házbér harmadik részletét.
20—22 *bátyámnak azon utasítását, hogy . . a görbedi 100 fntot kifizessen*, — Kelemen Xavér Ferenc alapítványa, melyet AJ. 1847-ben vett kölcsön kamatra s amelyet annyira óhajtott már visszafizetni. Az adósságot véglegesen ez év októberében rendezte Ercsey (ld. okt. 28-i levelét).
61 *infamiler megcsalt*. — gyalázatosan.
66—67 *A nemzeti könyvtárra nézve fölmerült nehézségeket közöltem Mezeyvel*, — AJ. kérte erre sógorát márc. 28-i levelében, mert a Szalontára, Mezey Ferenc részére rendelt példányokat is AJ.-nak küldték Kőrösre.

- 71 *δ Kovácscsal közölte a dolgot, — a szalontaiak is, akár AJ., a sokat Pesten tartózkodó geszti nevelőt, Kovács Jánost kérték kulturális ügyeik elintézésére.*
 78 *az öregek is eljönnek — feleségének szülei.*

481. Pákh Albert — Aranynak Pest, 1853. ápr. 8.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/425. sz.; csontszíni 1.papír, 22,7×14,4 cm. 2. fol., (a 2. fol. fele hiányzik) — 1—2. l.: l. szöveg, i. l. n. fent AJ. írásával: „Válasz 27/IV” — 3—4. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 602. l., 425. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 2—4 *Megtudsz-e bocsátani? Te nem szeretsz levelet küldeni szerkesztőhöz, a mellyben vers nincs — AJ. Kazinczy Gábor Nyílt levél c. cikke miatt (Szépir.Lap. febr. 3. sz.) neheztelt. Febr. 6-i, Pákhnak szóló szemrehányó levelének utóiratában írta a fentieket.*
 8 *s azok az ünnepek olly biztatók is valának — hűsvétra hívták AJ.-t Pestre Domokosék, de felesége betegsége miatt nem mehetett. Pákh azt remélte, személyesen kiengesztelheti AJ.-t.*
 20—21 *Kovács Jánosnak azt a 3 ft stb . . . kifizettem. — Ld. AJ. — Pákhnak jan. 29-i elv. levelét és jegyzetét.*
 26—27 *Gyulai . . . jövő számra ígért verset, — Miért kellett . . . c. költeménye a Szépir. Lap. 30. számában, 1853. ápr. 14-én jelent meg (471—472. l.).*
 28 *[Gyulai] három hónap óta írja Szász Károlynak a levelet, — Gyulai Pál levelezésében nincs ez időből Szásznak írott levél.*
 32—34 *Tompa Miskától néhány sort vettem . . . Kassáról . . . mindent ígér a megszabadulás esetére. Ez most bedőlt. — Tompa ápr. 19-én írta meg AJ.-nak, hogy újból otthon van.*

482. Tisza Domokos — Aranynak Pest, 1853. ápr. 12.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/781. sz.; világoskék 1.papír, 22,2×14,3 cm. 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 2—3. l.: versek, 4. l. üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 612. l. 781. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 6 *hiába várva mult levelemre a választ, — utoljára mindketten márc. 22-én írtak egymásnak, de AJ. csak 24-én adta fel levelét, várva, hátha felesége jobban lesz, s így δ a húsvéti szünetben felmehet tanítványáékhoz Pestre. Nem így történt.*
 11 *Pap bácsi t. i. valósággal hecticában van, — AJ. nem tudta elhinni mindig tréfás kedvű barátjáról, Szabó Józsefről, hogy anynyira beteg. E hírre ápr. 21-én azt válaszolta, hogy a pap talán „csak rá akar ijeszteni jó embereire”. Nem így volt.*
 16 *Emődý ír csakugyan házasodik, — Emődý Dániel szerkesztette a szabadságharc hivatalos lapját, a Közlönyt. E lap mellékletéül tervezték a Népszabadságot, AJ. és Gondol Dániel szerkesztésében. Így Emődý AJ.-hoz elvbarátság is fűzte.*
Tisza Domokosnak e levélben küldött versei: Haldokló katona és N. Kovácsiban. Szövegüket ld. e kötet 196—197. l. AJ. ápr. 21-én küldte véleményét a versekről ld. e kötet 200. l. — Az utóbbit Kovácsiban címen fölvette TDHV. közé. (50—51. l.)
 21—22 *Aldridge igazi művész. De kell-e őt nekem dicsérni, midőn K[ert]-beny dicsérte meg? — A világhíres Aldridge, Ira néger színművészről, pesti vendégszerepléseiről Kertbeny Károly írt a Szépir.Lap. ápr. 3., 7., 10., 14-i számaiban.*

483. Tompa Mihály — Aranyak Hanva, 1853. ápr. 19.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/957. sz.; csontszínű l.papír, 22 × 13,5 cm, 1 fol., 1. l.: l. szöveg, 2. l.: üres. Címzés nincs. — A l.papíron A.J. írásával: „Válasz 27/IV.” — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 661. l. 957. sz. a.). Itt — tévesen — mint 1855-ből való levél szerepel.

M: Kiadatlan.

E levél a FONTES sorozat *Tompa Mihály Levelezése* c. kiadvány I. kötetében (276. sz., 228. l.) mint 1855. ápr. 19-i levél szerepel, azonban egyértelműen 1853-ban íródott: 1. mert Tompa Kassáról szabadulásáról értesíti benne A.J.-t, 2. mert Géza fia születéséről ír, aki 1853. jan. 13-án jött a világra, 3. mert a levélre A.J. rájegyezte: „Válasz 27/IV.” (Ld. A.J. e válaszelevélét). (S. Gy.)

2 *itt hon vagyok*; — Tompát 1853. márc. 28-tól helyezték szabadlábra (ld. máj. 17-i levélét).

10 *a midőn Kassára kellett mennem*. — Újbóli Kassára idéztetéséről ld. jan. 31-i levélét.

10—12 *Nem emlékszem . . . tudattam-e veled . . . hogy fiam született*. — A.J.-t nem értesítette róla.

17 *párgolni kell — párolni, gőzölni*. Gömöri tájszó. (Szinyeyi József: *Magyar Tájszótár*, II. k. 83. hasáb.)

484. Arany — Hunfalvy Pálnak Nagykőrös, 1853. ápr. 21.

K: Ozsvald Árpád tulajdonában (Pozsony) — Másolata: MTAk. Kézirattára — Ms 5/44. Voinovich Géza hagyatékából.

M: *AJ. levele Hunfalvy Pálhoz*. Közli: Pais Dezső (Itk. 1910. 482—3. l.) — *AJ. levele Hunfalvy Pálhoz*. Közli: Korompay Bertalan. It. 1943. 144. l.

Válasz Hunfalvy márc. 1-i levelére.

3—4 *a rám bízott dologban* — az *Uj Nemzeti könyvtár* sorozatban a *Hellén és Római Remektrók könyvtára* első két kötetének terjesztésére kérte A.J.-t. — Ld. Hunfalvy levelének jz.-ét.

485. Arany — Tisza Domokosnak Nagykőrös, 1853. ápr. 21.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/845. sz.; csontszínű l.papír, 22,2 × 17,9 cm, 2 fol., 1—3. l.: l. szöveg, 4. l.: címzés. — Tört viaszpecsét. Postai pecsétek: bélyegen Nagykőrös 21/4 [= ápr. 21.], Pesth 23/4 [= ápr. 23.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 615. l. 845. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Tisza D. márc. 22-i és ápr. 12-i leveleire.

9 *az inertia* — a tehetetlenség, téltlenség.

13—16 *A geszti újdonság . . . rozsz* *Azt gondolom, hogy a pap csak rá akar ijeszteni a jó embereire — csupa mendikáciából*. — A tréfálni szerető Szabó József ezúttal nem részvétük felébresztése miatt mutatkozott betegnek. — (Mendikáns = kolduló diák; továbbá: a ref. lelkeszt kísérő, köszöntőt mondó kisdíák, aki ezért adományban részesült.)

18 *Sequitur altera pars*. — Következik a másik rész, vagyis a versek bírálata.

19—34 *Irtam, mindig irtam* — Tisza D. e Hafiz hatását tükröző versét márc. 22-i levelében küldte; ld. e kötet 188. l. — Megjelent: TDHV. 43. l. lényegtelen változtatásokkal.

2. vsz. 2. sor: „ifju” — helyett: „ifjú”.

3. vsz. 1. sor végére: vessző.

2. sor végére: vessző helyett — pontosvessző.

4. vrsz. 1. és 3. sorban „c” helyett: -cz: „lidércszemű,
bérczen”.
5. vrsz. 4. sor utolsó szavában rövid helyett hosszú magánhangzó:
„számúze.”
- Érdekes, hogy az 5. vrsz. 2. sorában: „E tűzt imádom”-ból, bár
AJ. azt írja: „a tűzt ki kellene vetni.” — a TDHV.-ben mégis
meghagyta
- 35—37 *Hazudik az . . .* E vers az előbbivel egy levélben érkezett, szö-
vegét ld. e kötet 189. l.
- 35 *passírt* — még elmehet (ez a vers).
- 38—62 *Haldokló katona* — E versét Tisza D. ápr. 12-i levelében küldte;
ld. e kötet 196. l.
- 47—59 „Remete | Lehetne, . . .” stb. — AJ.-t a javítás e kis rigmusra
ihlette.
- 56 *Sapperment!* — Teringettét! (ném.)
- 58—59 *Hagyja Kálmáninknak az ilyen képeket.* — Lisznyai és Tóth
Kálmánnak.
- 63—65 *N. Kovácsiban* — Ezt az előbbivel egy levélben érkezett verset
(ld. e kötetben a 196—197. l.) AJ. *Kovácsiban* címen felvette a
TDHV. közé (50—51. l.) Módosításokat csupán a központozásban
s néhány rövid-hosszú magánhangzó esetében végzett.
1. vrsz. 1. sor: „nyugoti bércen” — helyett: „nyúgoti bérczen”
3. sor végére vesszőt tett.
2. vrsz. 1—3. sor végére vesszőt tett.
3. vrsz. 1. sor: „lefordúl” — helyett: rövid „u”-val.
1. és 3. sor végére vesszőt tett.
2. sor: „sem jó” — helyett: „nem jó”
4. vrsz. 1. sor: „megcsendül” — helyett: rövid ü-vel.
3. sor: „ifju”-t hosszú „ú”-val közölte s a sor végére
vesszőt tett.
5. vrsz. 3. sor: „régolta” — helyett: „régóta”
6. vrsz. 2. és 4. sor: „körül,” „gyül” szavakat hosszú „í”-vel írta,
s a „körül:” után kettőspontot tett.

486. Kovács János — Aranynak Pest, 1853. ápr. 25.

K: MTAK. Kézirattára — Ms. 5451/180. sz.; csontszíni 1. papír,
22,5 × 13,5 cm, 1 fol. 1. l.: 1. szöveg, 2. l.: üres. Címzés nincs. — Voinovich
Géza hagyatékából (MTAK. Kézirattára 687/1972.).

M: Kiadatlan.

- 2—4 *Legközelebbi leveledben . . . nem említettél semmit, . . . nőd egész-
ségéről* — AJ. utójára Tisza D.-nak ápr. 21-én írt.
- 8—9 *ha . . . ma kacskodol a Pestre jövetellel,* — AJ.-t Tisza D.-ék a
húsvéti szünidőre hívták Pestre, de felesége betegsége miatt nem
mehetett; most a pünkösdünnepben reménykedtek. Ezúttal
nem csalatkoztak. AJ. a pünkösd előtti két napot, máj. 13—14.-ét
Pesten töltötte. (Ld. Tompának, máj. 23-án.)
- 10, 14—15 *A Geszi Pap . . . Ird ki Domokos . . . leveléből a Pap bácsiról
tudóstól néhány sort,* — Domokos azt jósolta, hogy Szabó József
még „áldozócsüörtök előtt mennybe megy szegény”. Ebben fo-
gadhatott nevelőjével. — AJ. a kérdéses részt csak Kovács János
és tanítványa máj. 6-i újabb sürgetésére küldte el máj. 7-i elv.
levelében.

487. Tisza Domokos — Aranynak Pest, 1853. ápr. 25.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/782. sz.; csontszínű l.papír, 22,3 × 14 cm. 2. fol., 1. l.-n: AJ. írásával: „Vál. 4/5. 853.” — 1—2. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: versek, 4. l. címzés. — Pekete viaszpecsét. Postai pecsétek: bélyegen 25/4 [= ápr. 25.], NagyKőrös 26/[4] [= ápr. 26.]. — AJ. írásával: „Vál. 4/V 853” Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 612. l. 782. sz.a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany ápr. 21-i levelére.

2—3 Kovácsbácsi, . . . levelével megelőzött. — A hírek közlésével, mert egyébként egy napon írták leveleiket.

12—13 a Délibáb veres palástjában . . . melyet úgy látszik . . . bárki felvehet . . . — A folyóirat borítólapja rózsaszín volt. AJ. válaszelevele szerint is Tisza D. itt arra céloz, hogy a Budapesti Viszhang 1853. ápr. 17-étől beolvadt a Délibáb-ba.

15—16 világfájdalomba estem, mint az egyszeri medve, — célzás AJ.: Régi jó időből c. versére, mely márc. 31-én jelent meg a Szépir. Lap.-ban.

A levélben küldött versek:

Keletnek vagy e . . . és Világ fájdalom. Szövegüket ld. e kötet 202—203. l. — AJ. megjegyzéseit máj. 5. levelében küldte; ld. e kötet 208. l. — Az első verset AJ. apró változtatással fölvette TDHV. közé (52.); ld. AJ. máj. 4-i levelének jz.-ében.

488. Hunfalvy Pál — Aranynak Pest, 1853. ápr. 26.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/229. sz.; világoskék l.papír, 21,5 × 18,5 cm. 1 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 597. l. 229. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany ápr. 2-i levelére.

1—2 küldöm a kívánt könyveket: — az Új Nemzeti Könyvtár sorozat keretében kiadott Hellén és Római Remekírók könyvtárának két első kötetét. Ld. Hunfalvy márc. 1-i levelét és jz.-ét.

489. Arany — Ercsey Sándornak NagyKőrös, 1853. ápr. 27.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAk. Mikrofilmtára — A. 299/1.

M: Ercsey, 76—77. kihagyásokkal. Tévesen mint máj. 27-i levelet közli; Voinovich is így idézi AJé. II. k. 286. l.-n.

Válasz Ercsey ápr. 2-i levelére.

2—3 multihori leveledben a bélyeg papír árát — AJ. márc. 28-án küldte el a bizonyítványt ragadványneve szerint Kan Balogh Márton 1842-évi végrendeletéről; Ercsey ezt követő ápr. 2-i leveléhez mellékelte a „bélyeg papír árát”.

8 Hogy a két pengőt . . . kifizetted, bene est, — Jól van.

10 rázzuk le azt a görbédi adósságot. — Csak ez év októberében sikerült a végleges visszafizetés. (Ld. Ercsey okt. 28-i levelét.)

16 Wölfel — AJ.-ék házának bérlője, gyógyszerész.

17—18 a kötelezésény csak permissiv — meghagyó, meghatalmazó, megengedő.

23 Hogy-hogy a geszti pap meghalt! — Szabó József, AJ. és Kovács János humoros kedvű barátja. Betegségéről ld. Tisza D. ápr. 12-i és Kovács János ápr. 25-i leveleit.

23—24 Jaj, csak így jár minden az ég alatt! — Berzsenyi: A magyarokhoz (13. vtsz. I. s.).

Táncoltatjátok-e már az asztalokat? — Az ekkor világszerte divatos asztaltáncoltatás, szellemidézés jelenségét A.J. tartózkodással, az ok keresésének ingerével szemlélte. E napon Tompának is írt róla. — A kérdéssel a Szépir. Lap. ápr. 21-i számának *Ujdonság* rovata is foglalkozott: „Alig van ház, család s nyilvános hely, hol ez új amerikai nyeresémi igazságáról már meg nem győződtek volna. Nincs, a ki a tényt ne higgye — de az okok kimagyarázása körül, hívők és hitetlenek táborára oszlik a közönség. . . A tudomány itt is bizonyosan szövétneket gyujtand nem sokára s megjövendő orvossága az *asztaljárványnak is.*” (506. l.) — A lap 34. ápr. 28-i számában: *Kopogó szellemek Amerikában* címen közli egy angol útinaplóból az írónő saját reális tapasztalatait. A közlemény befejező mondata: „Ki a szellemnyilatkozatoknak hisz, egy fokon áll azokkal, kik azelőtt a boszorkányságokat hitték.” (540—543. l.) — E levél írásának napján jelent meg A.J.: *Az asztaltáncoltatásról* c. kis cikke a BpHírl.-ban. Ld. A.J. kk. X. k. 204. l., jz.: 593—595. l. Ez a jz. (594. l.) ezt a levelet — tévesen — mint május 27-i keltezésűt idézi, nyilván a kk. I. k. 556. l.-on frottak alapján, ahol *A kép-mutogató* c. vers keletkezése körülményeit tárgyalva, a levél szintén az idézett teljes keltezéssel szerepel. — Az asztaltáncoltatásról A.J. 1854. márc. 19-én Egressynek, ápr. 22-én Tompának ismételtén írt.

490. Arany — Pákh Albertnek Nagykőrös, 1853. ápr. 27.

K: Elveszett. A levél egykori meglétének, keltének bizonyossága Pákh ápr. 8-i levelének fenti bal sarkán A.J. kézírása: „Válasz 27/IV” — Nagy kár, ha ez a levél — mai tudomásunk szerint — valóban végleg elveszett, hiszen ez volt A.J. első megnyilatkozása, febr. 6-i szemrehányásokkal teli levele után. Felháborodását a A.B.C. = (Kazinczy Gábor)-féle *Nyílt levél* és *Pákh Nyílt válasza* váltotta ki. Ld. Szépir.Lap. Pákh 7-i és 9-i leveleiben magyarázkodott. — Ezek hatására nyilván A.J. is megenyhült; erre vall, hogy Pákhnál levő versei — bár febr. 6-i levele utóiratában letiltotta közlésüket — rendre megjelentek a febr.—márc. számokban. A.J. ekkor küldhette a máj. 8-i számban megjelent „széptani mesé”-t: *A sárkányt.*

491. Arany — Tompa Mihálynak Nagykőrös, 1853. ápr. 27.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/1096. sz.; világoskék 1.papír, 22,2 × 14,3 cm, 1 fol., 1—2. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 664. l. 1096. sz. a.).

M: A.J. Lev. I. k. 290—291. l. Kevés kihagyással.

Válasz Tompa ápr. 19-i levelére.

- 11 *Lucina istennő* — Lucina jelentése = a gyermeket napfényre hozó. A rómaiaknál Juno istennő mellékeve, aki a szülő nők pártfogója.
- 27—28 *Laczi . . . a table-moving kísérleteknél.* — Az asztaltáncoltatási kísérleteknél. A.J. erről Ercsey Sándornak szintén írt ápr. 27-én, ld. e levelet és jz.-t.
- 43—44 *Szőnyi helyébe Mikulás . . . lépett,* — Szőnyi Pál, Mikulás János, ld. ADATTÁR.
- 47 *a „jövendőnek sivatag homályát . . .”* — Berzsenyi Dániel: *Barátomhoz* c. verséből.
- 52—53 *Ha igazak patriotád jóslásai:* — Arany László jegyzete szerint: „A jolsvai pap. Időjóslatokat közölt a lapokban”.

492. Ercsey Sándor — Aranynak Nagyszalonta, 1853. máj. 3.
K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAk. Mikro-
filmtára A. 301/L.

M: Kiadatlan.

Arany ápr. 27-i levelét ekkorra már Ercsey megkaphatta, de e leve-
lében nem arra válaszol.

7—8 *elmulasztottuk azon csomó buzának jövődjét . . . tudakozni, —*
AJ. azt kérte, egyelőre ne adja el. (Ld. máj. 20-i levelét.)

17—20 *Aradi Herrmann Ferencz . . . kőrösi zsidó Khón Mihályt, mint*
fizetés tehetetlent, 2000 pfntnyi adósságáért . . . bezáratta. — AJ.
értesüléseit máj. 20-i levelében közölte sógorával.

493. Arany — Tisza Domokosnak Nagykőrös, 1853. máj. 4.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/846. sz.; csontszínű 1.papír,
22,2 × 17,9 cm. 2 fol., (a 2. f.-ból egy csík levágva), 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l.:
üres, 4. l.: címzés. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 615. l.,
846. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Tisza D. ápr. 25-i levelére.

3—5 *Vártam én is a Kovács bácsi említett levelét . . . mai napig sem*
láttam. — Tisza D. ápr. 25-i levelében említette Kovácsét, melyet
egy napon írtak. Ez azonban megérkezett, ma is megvan; AJ.
úgy látszik, elfeledkezett róla.

7 *pap bácsi — Szabó József, geszti ref. lelkész.*

9—12 *„A pünkhöst azonban” stb. — A Dalids idők Első dolgozatának*
30. vrsz.

13 *Ami a Délibáb piros borítékában szándéklott comparitiot illeti:*
— megjelenését. — A *Budapesti Viszhang* beolvadt a *Délibádba*.

19—26 *Mostan küldött versei . . . Keletnek [vagy e] . . . — Szövegét ld.*
e kötet 202. l. — AJ. apró módosításokkal felvette TDHV. közé
(52. l.)

1. vrsz. 1. sor: „Keletnek vagy e ragyogó meséje” — helyett:

Keletnek vagy e te ragyogó meséje

4. sor: „S tréfát üzöl velem?” — helyett:

S tréfát üzesz velem

2. vrsz. 2. sor végére vessző helyett: pontosvessző.

3. sor végére pontosvessző helyett: vessző.

27—30 *Világjárdalom — A vers szövegét ld. e kötet 202—203. l.*

494. Kovács János — Aranynak Pest, 1853. máj. 6.

K: MTAk. Kézirattára — Ms 5451/181. sz.; csontszínű 1.papír,
2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. Vörös viaszpecsét. Postai
pecséték: bélyegen Pesth, 6/5 [= máj. 6.], Nagy Kőrös 7/5 [= máj. 7.].
— Voinovich Géza hagyatékából (ld. MTAk. Kézirattára 687/1952.).

M: Kiadatlan.

2—3 *Manó azt a ti postátokat, mért nem adja át a leveletem; — Kovács*
J. ápr. 25-i levelét reklamálja, amelyről AJ. máj. 4-én azt írta
Tisza D.-nak, hogy: „mai napig se láttam” — holott megérkezett.

7 *Jőjj el Pünkhösre, — AJ. ezúttal valóban felutazott megláto-*
gatni tanítványát és Kovácsot. Az ünnep előtti két napon tar-
tózkodott Pesten, azaz máj. 13—14-én.

8—10 *Ird meg . . . Domokos azon sorait, melyekben . . . Pap*
bácsi betegségéről tudósít. — AJ. — ahogy barátja kérte, — „tü-
tént” kiírta T. Domokosnak ápr. 12-i levelének Szabó József

betegségéről írt sorait. A J.-nak ez a máj. 7-i levele elveszett; Kovács máj. 8-i válasza viszont igazolja egykori meglétét.

- 12 *nőd egészségéről hallgatsz, — felesége betegségéről, gyógyulásától Tompának számolt be ápr. 27-én.*

495. Tisza Domokos — Aranyak Pest, 1853. máj. 6.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/783. sz.; csontszínű 1.papír, 22,1 × 13,9 cm., 1—2. l.: 1. szöveg, 2—4. l.: versek. — Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 612. l. 783. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany máj. 4-i levelére.

- 2 *csudálatos hogy Kovácsbácsi levele elveszett, — T. Domokos szintén csodálkozik azon, amit A J. máj. 4-én írt, hogy ti. nem kapta meg Kovács J. ápr. 25-i levelét; utóbb talán A. is rájött tévedésére, azért válaszolt azonnal barátja 6-i sürgető levelére.*
- 5—6 *az én . . . levelemből a . . . papbácsira vonatkozó helyet. — Ld. a Kovács János írta, szintén e napon kelt levelet és jegyzetét.*
- 12 *Találkozásunkról pedig: — Tisza D. a Daliás idők-et utánzó sorokban foglalta össze saját készülötüket pünkösdre. Tervezték Kovácsal: lemennek Kőrösre s most A J. közölte, hogy ő jönné fel Pestre.*
- 23 *a „Keletnek [vagy e]” (című versben) . . . az éjszakát az éjszakán helyett volt. — E versét ápr. 25-én küldte; ld. a 202. l. a második vsz. első sorának utolsó szavát e szerint javítottuk.*
- Tisza D. jelenlegi levélben küldött versei: a *Kérelés és Elválás K[ovácsi]tól*. Szövegüket ld. e kötet 210—211. l. A J. bírálatát máj. 20-i levelében, e kötet 220. l. — *Az Elválás K[ovácsi]tól c. költeményt A J. megjelentette TDHV. között (53. l.).*

496. Arany — Kovács Jánosnak [Nagykörös, 1853. máj. 7.]

K: Elveszett. — Válasz Kovács máj. 6-i levelére, mely a postai bélyegző szerint 7-én Kőrösre érkezett. A J. azonnal kellett hogy írjon, s fel is adja, mert Kovács 8-án már ezt válaszolja: „Néhány perc előtt kapám leveledet és sajnálkozással értők, . . . Nődek, . . . betegeskedését”. — „Az 5 pengőt én nyertem.” A J. tehát közölte levelében, mit írt neki Domokos ápr. 12-én Szabó József betegségéről. Ezzel kapcsolatban fogadott Domokos, nevelőjével.

497. Kovács János — Aranyak Pest, 1853. máj. 8.

K: MTAK. Kézirattára — Ms 5451/182. sz.; csontszínű 1.papír, 22,6 × 13,5, 2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. — Vörös viaszpecsét. Postai pecsétek: bélyegen Pesth 8/5 [= máj. 8.], Nagykörös 9/5 [= máj. 9.] — Voinovich Géza hagyatékából (ld. MTAK. Kézirattára 687/1952.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany máj. 7-i elv. levelére.

- 3—4 *Nődek, talán a Császár fürdőt kellene . . . használnia. — Aranyék nem vették igénybe a Kovács J. által oly nagy örömmel felajánlott szállást.*
- 12—14 *egy kiállása éppen velünk átellenben van . . . — Kosztal nem szolgálhatunk, — egy hajóállomás, kikötő. — Tisza D. és nevelője Szőnyi Pál intézetében étkezett. (Ld. Kovács 1852. dec. 22-i levelét.)*
- 16 *Az 5 pengőt én nyertem. — Ld. A J. máj. 7-i elv. levelének jz.-ét.*

498. Tompa Mihály — Aranyak Hanva, 1853. máj. 17.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/938. sz.; csontszíni 1.papír, 22 × 13,6 cm, 2 fol., 1—4. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 660. l. 938. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 292—294. l. Kihagyásokkal.

Válasz Arany ápr. 27-i levelére.

14 a robotos ünnep, — pünkösöd.

28 a melly pap hadi törvényszék előtt áll, eo ipso elveszti hivatalát. — Tompa saját helyzetéről ezt írta Kassáról Hanvay Károlynak: „Moglehet, hogy hivatalomtól csakugyan elesem. Most járt itt egy rendelet, mely az elmarasztalt papokat hivatalaiktól megfosztja, de káplánok ismét lehetnek s a császár engedélye mellett ismét nyerhetnek papi képességet.” (1853. febr. 28. TompaLev. I. k. 181. l.) — Tompa ezek alapján latolgatta saját lehetőségeit, kérte a ref. főgondnok segítségét.

31—34 In Folge hohen Erlasses vom Militär- und Civil-Gouvernement von [vom] 28-t März 853 die [der] weitere[n] Untersuchung ent-hoben, und auf freien Fuss gesetzt. — „A katonai és polgári Kormányszat 1853. márc. 28-i legfelsőbb rendeleténél fogva a további vizsgálat alól felmentetett és szabadlára helyeztetett.”

58—59 Sajnálom: hogy olyan szép verset tud írni M. a Divatsarnokba; — Mentovich Ferenc: Örvendj c. verse a folyóirat ápr. 10-i számában jelent meg. (47. l.)

65 Marcsi — Jókai.

65 Vas Gerebennek irsz-e? — Ld. Falusi Esték, ADATTÁR.

499. Tisza Domokos — Aranyak Pest, 1853. máj. 18.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/784., csontszíni 1.papír, 21,9 × 14,3 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 3. l.: versek, 4. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 613. l. 784. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Tisza D. első levele máj. 13—14-i találkozásuk után.

12, 16 Szász Károlyt tisztelem, . (mit gratia ad infinitum). — Örök há-lával mindvégig — övé, írja Tisza D. tréfálkozva, németet a latinnal keverve.

18 Gyulai . . . találkozott b. Ötvössel, stb. — Eötvös József elismerése AJ.-nak igen jól esett s felajánlott segítségét — szakkönyveket illetőleg — igénybe is vette; ld. erről máj. 20-i levelét Tisza D.-nak.

30 Két utolsó küldeményem trott kritikáját elvárom. — Kérés és Elválás K[ovácsi]ból c. verseit találkozásuk előtt, máj. 6-án küldte mesterének, aki máj. 20-i levelében közölte véleményét róluk. E levélhez mellékelte versei:

Szeretnék . . . és Kesergés, Népdal — szövegüket ld. e kötet 215—216. l. Az előbbi kettővel együtt AJ. ezeket is máj. 20-i levelében bírálta meg; ld. e kötet 220—221. l.

500. Arany — Kovács Jánosnak [Nagykörös, 1853. máj. 19.]

K: Elveszett. — Utalás a levélre: AJ. máj. 20-án jelzi Tisza D.-nak: „Tegnap írtam Kovács bácsinak bizonyos dologban . . .” — Máj. 21-én Tisza D.: „Épen ma délután kapá Kovács bácsi levelét . . .” ti. — Aranyét. — Kovács 22-i válaszából világos, hogy AJ. ebben a levélben bizonyítványt kért.

501. Lévay József — Aranynak Miskolc, 1853. máj. 19.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/301. sz.; kékezzsürke 1.papír, 20,7×13,2 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: címzés. — Viaszpecsét kivágva. Postai pecsétek: bélyegen Miskolcz 20/5 [= máj. 20.], Pesth 22/5 [= máj. 22.], Nagykőrös 23/5 [= máj. 23.] — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 599. l. 301. sz. a.).

M: AJLevIB. II. k. 15—16. l. Kihagyásokkal.

- 2 *hosszu intermezzo után* — Lévay 1852. okt. 13-án írt utoljára AJ.-nak, aki okt. 16-án válaszolt neki.
- 4—8 *meg van-e még szép fekete bajuszod? ... kalapjaitok oly formatumban, minőben azt magyar ember viselni szokta?* — A tanároknak még ezektől is meg kellett válniok. AJ. 1852. dec. 1-i levelében számolt be Tompának arról, hogy levágatta szakállát s rövidebbre „csippentette” bajuszát „megelőzendő” a parancsot...” Az ún. „Kossuth-kalap” viselése is tilos volt.
- 10—11 *to be or not to be! that is the question!* — Shakespeare: Hamlet III. felv. Első szín. Hamlet monológja. AJ. fordításában: „A lét, vagy a nem-lét kérdése ez”; Csillag alatt: „Lenni, vagy nem lenni: az itt a kérdés.” (AJ. kk. VII. k. 148. l.)
- 11 *Még négy új professort híván Mikulás;* — Mikulás János a prot. iskolák felügyelője. A gimnázium nyilvánossági jogához — mint Nagykőrösön is — Miskolcon is megkívánták a tizenkét tanárt.
- 24 *Sárkányodnak nagyon megörültem;* — AJ.: *A sárkány c.* „széptani mesé”-jében a népieskedők túlzásai ellen szólalt fel. Költeménye a Szépir.Lap. 1853. 37. május 8-i számában jelent meg.
- 29 *— rein und gar* — „tisztán és semmit” azaz éppenséggel nem fizetnek a folyóiratok.
- 30—31 *a Divatcsarnokban mégis furcsa egy kissé a te neved.* — AJ. Császár Ferenc folyóiratába is küldött verseket s máj. 28-i válaszában meg is indokolta Lévaynak, miért. — AJ.-nak e folyóiratban megjelent verseit ld. az ADATTÁR-ban.
- 31—32 *hol honderűi hízelgés a jelszó* — az 1843-ban alapított *Honderű* c. folyóirat a főrangú olvasók kegyeit kereste. Kicsinyelte Petőfi, Arany költészetét. Ld. AJ. kk. XV. k. 835—838. l. — Lévay a *Divatcsarnokot* a *Honderű* szellemi utódjának tekintette.
- 52 *a vis inertiaere támaszkodunk* — azaz a tehetetlenség erejére.

502. Arany — Ercsey Sándornak Nagykőrös, 1853. máj. 20.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAk. Mikrofilmtára A./299/1.

M: Ercsey, 75—76. Kihagyással.

Válasz Ercsey máj. 3-i levelére.

- 6 *Kóhn Mihályt* stb. — a szalontai postamester, Hermann Ferenc adósát.
- 14 *a búza, ... hadd maradjon.* — Ercseyék padlásán tárolták; soráról Ercsey előbbi levelében kérdezte sógorát.
- 17—18 *régi Élethépek és [Pesti] Divatlapokból ... írd ki rövidebb verseimet* — Ercsey S. hozzá is látott a versek lemásolásához (ld. máj. 27-i levelét.). — AJ. ekkor kezdi összegyűjteni verselt, amelyek 1856-ban jelentek meg *Kisebb Költeményei* címen.

503. Arany — Tisza Domokosnak Nagykőrös, 1853. máj. 20.

K: MTAk. Kézirattára. — K. 513/847. sz.; világoskék 1.papír,

22,2 × 14,3 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: címzés. Vörös viaszpecsét-maradvány. Postai pecsétek: bélyegen Nagykőrös 20/5 [= máj. 20.], Pesth 22/5 [= máj. 22.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 615. l. 847. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Tisza D. máj. 6-i és máj. 18-i leveleire.

- 3—4 *Eötvös irántami kegyességét igen köszönöm, ajánlatát szívesen elfogadom: — Eötvös — mintegy ihletűl a hun monda feldolgozásához — készült elküldeni A.J.-nak Kaulbach, Wilhelm: Hunnenschlachtjének acélmetszetét. (Ld. Gyulai 1854. jan. 4-i levelét.)*
- 5—6 *olly könyvekre lenne szükségem, mik . . . különösen a hun történetre vonatkoznának. — 1853-ban készült a Csaba királyfi első dolgozata.*
- 7—9 *a krónikák: Kéza, Túróczi, a pozsonyi és budai kezemnél, valamint Oláh Miklós Attilája is; — e műveket jórészt Kovács János Tisza Domokossal szerezte be A.J. jan. 20-i kérésére. A krónikáirókról ld. az ADATTÁR-ban.*
- 10 *szeretném még „Jordandest, de rebus geticis” — Voinovich Géza — aki A.J. könyvtárának utolsó tulajdonosa volt — azt írja: „Jordanesnek nincs nyoma könyvei közt.” Grexa Gyula: Arany János Csaba királyfi-jának töredékei c. tanulmányában (Itk. 1917.) a források közt Jordandest is említi; Voinovich szerint, „amit állítólag innen merít”, megtalálni Thierry Amadé: Histoire d’Attila c. munkájában, mely 1852-ben jelent meg a Revue des Deux Mondesban, Szabó Károly ismertette a Szépir.Lap. 1853. 5. január 16-i számában. (Ld. Voin.AJé. II. k. 172—173. l.) — A.J. érdeklődését Jordandes iránt Szabó Károlynak: Attila. Franciaából Thierry Amadé után c. közleménye kelthette fel. A francia szerző ui. azt írja, hogy „örömet” idézi Jordandest, „mert őszintén visszaadja a góth nemzeteknél fönmaradt benyomásokat, . . .” (Szépir.Lap. id. sz., 68—69. l.)*
- 12—16, *Gyulaihoz . . . kérésem . . . a Nibelungent . . . küldje ki . . . Ha Garaynál az enyém fel nem található: stb. — A Nibelungen Nothra még 1847-ben Szilágyi István hívta fel A.J. figyelmét (ld. márc. 12-i levelét, A.J. kk. XV. k. 68. l.). Meg is rendelte barátjának s még az év őszén letette számára Telegdi Lajos debreceni könyvtárusnál (ld. 1848. febr. 28-i levelét, A.J. kk. XV. k. 189. l.). A Nibelungen Noth tehát 1847 óta megvolt A.J.-nak. Utóbb kölcsön adta Garay Jánosnak s most — Tisza D. közvetítésével — Gyulait kérte, szerezze vissza. Hogy nem volt könnyű, Gyulai Szász Károlynak írt leveléből tudjuk: „Arany Nibelunglied-ét elhoztam Garaytól. Három napig kerestük a könyvek közt . . . talán találni fogok alkalmat kezébe juttatni.” (1853. júl. 1. GyulaiLev. 161. l.)*
- 14—15 *opera . . . a Divatsarnok borítékán. — A.J. elírása. A Nemzeti Színház képe a Délibáb borítólappját díszítette.*
- 17—18 *ittthon vagyok; ittthon lettem már szombaton délre. — Ez év pünkösd vasárnapja máj. 15-én volt; A.J. tehát 14-én érkezett vissza Pestről.*
- 23 *következik a savanyú alma: — a küldött versek bírálata.*
- 24—32 *Kérvélés — E verset Tisza D. máj. 6-i levelében küldte; szöveget ld. e kötet 210. l.*
- 33—42 *Elváls K[ovácsi]tól — Méltó társa a másikkak: „Kovácsiban”. — Az előbbivel egy levélben érkezett; — szövege a kötet 211. l.*

— A *N[agy]kovácsiban* c. versét Tisza D. ápr. 12-i levelében küldte. AJ. mindkettőt felvette TDHV. közé. (50—51., 53. l.)

A vers címe Tisza D.-nál: *Elválás K[ovácsi]tól* — helyett: *K[ovácsi]ból* AJ. a versen semmit sem változtatott, csupán a központozáson, a hosszú és rövid magánhangzókön módosított:

1. vrsz. 1 és 3. sor végére vesszőt tett.

2. vrsz. 1. sor végére vesszőt tett.

3. sorban „... örül” — helyett: „... örül...”

4. sorban „... kiderül” — helyett: „... kiderül.”

3. vrsz. 1. sor végére vesszőt tett.

4. vrsz. 1—2. sor végére vesszőt tett.

5. vrsz. 1. sor végére vesszőt tett.

4. sor: „Szív szorító” — helyett: „Szívszorító”

4. sor: „... útannak” — helyett: „utannak”

43—49 *Szeretnék* — E versét Tisza D. máj. 18-án küldte. Szövegét ld. e kötet 215—216. l. — AJ. e verset is változatlan szöveggel vette fel TDHV. közé (54. l.) s itt szinte csupán a sorvégekről hiányzó vesszőket pótolta, így

1. vrsz. 1. sor végére vessző helyett: pontosvesszőt tett.

2. sor végére vesszőt tett.

2. vrsz. 2. sor végére vesszőt tett.

3. vrsz. 1—3. sor végére vesszőt tett.

49—50 *A képzetet alkothat... „spanyolvárakat”,* — légvárakat; tükörfordítás franciából: *chateau d’Espagne.*

54—61 *(Keserűség) Népdal.* — Az előbbivel Tisza D. máj. 18-i levelében érkezett; szövegét ld. e kötet 216. l.

504. Friebeisz István — Aranyinak [Pest], 1853. máj. 21.

K: Elveszett. — Utalás a levélre: Voinovich AJÉ. II. 257. l. 2. sz. jz.: „*Jóka öröggéért Friebeisz tizenöt forintot küldött.*” „F[riebeisz] 53. máj. 21. levele”. — AJ. — Tompának máj. 23-án: „Friebeisz azt írja nekem, hogy *Virágregéidet 6 adja ki.*” —

505. Tisza Domokos — Aranyinak Pest, 1853. máj. 21.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/785. sz.; csontszínű l.papír 22 × 14,3 cm, fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 3—4. l. versek; 4. l.-n: Kovács János sorai, máj. 22-i kelettel. A levélpapír felső balsarkában AJ. írásával: „Válasz 5/6 1853” — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 613. l. 785. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Arany máj. 20-i és Tisza D.-nak ez a levele kereszttezték egymást.

2 *ma délután kapá Kovácsbácsi levelét,* — AJ. máj. 19-én kelt elv. levele, melyben geszti működéséről kéret Kováccsal bizonyítványt Tisza Lajostól.

4—5 *egy... német chrestomathiából,* — a németből fordított vers eredetijét egy költői szöveggyűjteményből vette.

11—12 *Don Pákhfonzo et consortes, s a Hölgyfutár alkalmi élce,* — „Pákh Albert úr és társai” szerkesztette *Szépirodalmi Lapokról.*

Tisza D.-nak e leveléhez melléelt versei: *Ó (Németből)* — *Óh! miért ébredék fel.* — Szövegüket ld. e kötet 222—223. l. — E verseket AJ. jún. 5-i levelében bírálta meg; ld. e kötet 236. l. Az utóbbit megjelentette TDHV.-ben (55. l.).

506. Kovács János — Aranynak Pest, 1853. máj. 22.
 K: Tisza Domokos 1853. máj. 21-i levele — MTAk. Kézirattára
 — K. 513/785. sz. — 4. lapján; formai leírást ld. ott.
 M: Kiadatlan.

Válasz Arany máj. 19-i elv. levelére.

- 2 *itt a Bizonyítvány; —* AJ.-nak, amikor 1851 őszén elfoglalta tanári állását a nagykőrösi ref. gimnáziumban, önéletrajtot kellett benyújtania. Az 1851. nov. 9-én kelt s a „cs. kir. Tanhatóság” számára készült iratot (ld. AJ. kk. XIII. k. 102—103. l.) — 1853. máj. 10-én az oktatásügyi minisztérium 366. sz. a. rendelete értelmében, „kimerítőbb” életrajzzá kellett kiegészítenie. Máj. 23-án írt erről Tompának. — AJ. önéletrajza mellékletül kért a „csász. kir. kamarás” Tisza Lajostól bizonyítványt arról a fél évről, melyet mint fia oktatója, 1851-ben Geszten töltött. — A bizonyítványt — mivel Tisza Lajos nem tartózkodott Pesten s Tisza Domokos nevelőjével a „hegyekbe készült” — Kovács János írta meg. Ezt Kőrösön furcsállották; ld. AJ. jún. 5-i levelét Tisza D.-nak. — AJ. önéletrajzát — melyben elsősorban irodalmi munkásságáról számolt be — elfogadták. (Az önéletrajzi iratot ld. AJ. kk. XIII. k. 104—106. l., jz. 495. l.) — Utóbb AJ. — a hasonló helyzetbe került Lévy Józsefnek — tapasztalatát 1854. ápr. 22-i levelében összegezte.

507. Arany — Tompa Mihálynak Nagykőrös, 1853. máj. 23.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/1097—1098. sz.; világoskék I. papír, 22 × 14,2 cm, 2 fol., 1—4. l.: 1. szöveg. Utóirat 1 fol., 1—2. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 664. l. 1097—1098. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 294—297. l. Sok kihagyással.

Válasz Tompa máj. 17-i levelére.

- 4 *míg „defluit amnis”: —* míg „lefolyik az ár”. (Horatius: *Arv poetica*jából).
- 16—17 *melyet „Erdély és a Pártium”, nehezen lából meg. —* Célzás az odaváló, a szabadságharc miatt kompromittált tanárookra.
- 18 *mint „Megyeri a macskát”: —* Megyeri Károly komikus színészünkhöz anekdoták is fűződtek; Petőfi: *A tinidásüveg* c. verse is róla szól.
- 19—21 *Önéletrásunk . . . irodalmi pályánkra is kiterjed —* Önéletrajzát ez év jún. 7-én adta be. Ld. AJ. kk. XIII. k. 104—106. l., megírása módjáról 1854. ápr. 22-i levelét — Lévynek.
- 22—23 *ígér valami Nachsichtet is, —* elnézést, kíméletet.
- 32—33 *Pesten, a Komlóban, —* vendéglő volt a Vármegyeházával szemben.
- 46—47 *szándékom összehitni valami kauderwelschet, —* zagyvaságot.
- 56—57 *„Tél és harmat, nyár és hó”, stb. —* Kölcsey: *Vanitatum vanitas* c. költeményéből, de ott: „Nyár és harmat, tél és hó . . .” stb.
- 73—74 *faj neked Szuhai, —* célzás Tompa: *Szuhay Mátyás* c. művére.
- 101 *uti figura docet. —* ahogy a példa mutatja.
- 110 *Jókai lapja — a Délidáb*
- 112—113 *Kálmán . . . regnál benne: . . . Petőfi védelmére köt kardot —* Tóth K.: *Egy költő mellett* c. verse a Délidáb máj. 8-i sz.-ban jelent meg (597. l.).
- 119 *Gerebennek —* Vas Gereben.

- 122—123 *ünnep előtt Pesten voltam 2 egész napig.* — Tisza Domokost látogatta meg.
- 125 *olvastam a bosznyákhatarárszéli levelet* — a Szépir.Lap. 39. máj. 15-i számában (610. l.) jelent meg. Címébe nyilván ködösítőnek került a távoli táj neve, mert a cikk gúnyos hangvételrel az irodalmi élet feudális fonákságait állította pellengérré, így pl. Obernyik K. egyik novelláját „egy lelkes gróf megdicsérni méltóztatt”. — A következők Arany és Tompát közelről is érdekeltek: Losonczy László „tehetségdús költőnk verseinek ajánlatát egy szintén lelkes grófnő írásban megköszönni kegyeskedett; sőt Tóth Kálmán Vadrózsáit egy más urhölgy pláne pengő aranyakkal honorálta. . .” — Tóth Kálmán után Tóth Endre is fricskát kap: „Tóth Andor ur (?)”, aki előfizetési íveket bocsátott ki nemcsak verseire, de arcképre is.
- 132—133 *a másodszori szerencsés procedura:* — Tompáné születe. (Első, 1850-ben született fiukat korán elvesztették.)
- 151 *az ivartartókat* — akik előfizetőket gyűjtenek majd, ezúttal Tompa Virágregéire.
- 166 *Friebeisz azt írja nekem, Virágregéidet ő adja ki:* — ld. Friebeisz István máj. 21-i elv. levelét.

508. Ercsey Sándor — Aranynak Nagyszalonta, 1853. máj. 27.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilmtára — A. 301/I.

M: Kiadatlan.

Válasz Arany máj. 20-i levelére.

- 4—5 *bátyám . . . verseinek leírásához hozzáfogtam* — AJ. máj. 20-án arra kérte sógorát, az *Életrépek*ből és a *Pesti Divatlap*ból másolja ki rövidebb verseit, mert Kőrösön e folyóiratok nincsenek meg.
- 8—9 *a költőéri használóval . . . mi tévők legyünk?* — AJ. azt válaszolta, ha nem kap hozzá napszámot, adja ki felébe. (Ld. júl. 21-i levelét.)
- 13 *periculum in mora,* — a késlekedés veszélyes.
- 14 *A tavalyi széna még meg van;* — ez Arany felesége és testvéreinek öröklött földjén termett. Mivel a raktározási lehetőség nem volt biztonságos, Ercsey Sándor a saját, valamint Aranyné részét — úgy gondolta — eladja. (Ld. júl. 28-i levelét.) Tudta, hogy kezdeményzéseit sógora általában jóvá szokta hagyni. (Ld. AJ. júl. 21-i levelét.)

509. Tisza Domokos — Aranynak Pest, 1853. máj. 27.

K: MTAK. Kéziratára — K. 513/780. sz.; csontszínű 1.papír, 21,9×14,2 cm, 2 fol., 1. 2. l.: 1. szöveg, 3—4. l.: vers, 4. l.: címzés. Fekete viaszpecsét maradvány. — Postai pecséték: bélyegen Pesth 29/5 [= máj. 29.] — Nagykőrös 30/5 [= máj. 30.] — A levélpapíron fent AJ. írásával: „Válasz 5/6 853”. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 612. l. 780. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- .2 *Elég rég hallgattam már,* — Tisza D. ezt megelőző levelét egy héttel ezelőtt, máj. 21-én írta.
- 6—7 *nem fogok újra holmi túlvilági ismeretlen tejfeles dámáknak serevadót csapni* — utalás máj. 21-i leveléhez mellékelte *Óh! miért ébredék fel . . . c.* versére, amelynek utolsó két versszakát AJ. meg is dicsérte s a verset utóbb felvette TDHV. közé (55. l.).

Szövegét ld. e kötet 223. l. AJ. véleményét ld. jún. 5-i levelében, e kötet 236. l.

- 9 *Venustól csömört kapva, Marshoz folyamodék*, — a szerelem istennőjétől a harci istenhez fordult s a török ellen küzdő hajdúkapitány ósének vitézségét énekelte meg.
- 12 „Hosszú jegyzések.” stb. — Tóth Kálmán: *Kinizsi* c. művéhez.
- 15 *a nagy büdös banka s a kis cinege* — azaz Tóth K. és Tisza D.
- 16—17 *ecetes kedélyem kulcsa pedig az (nem a T. bátya kunyhójáé), hogy a Szépirodalmi Lapok (sub rosa) nem érnek új féltre* — utalás a *Kulcs* Tamás bátya kunyhójához c. munkára, mely a regény meséjének valóságát bizonyította. — A Szépir.Lap.-ról titkon, bizalmasan hallott hírről nyilván Pákh Albert „szerkesztőtársától”: Gyulai Páltól értesült.
- 18—19 *sem Györfly, sem Balogh Gyuláért nem adok egy krajcárt sem.* — Györfly Gyula és Balogh a Hgyf. munkatársai voltak. Györfly munkásságát nov. 17-i levelében Tisza D. ismételten ócsárolta. E levélben küldött verse: *Vitéz Tisza István*; szövegét ld. e kötet 230—231. l. — AJ. jún. 5-i levelében bírálta meg; ld. e kötet 236. l.

510. Arany — Lévay Józsefnek Nagykovács, 1853. máj. 28.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/344. sz.; világoskék l.papír, 21,3 × 14,3 cm, 2 fol., 1—3. l.: l. szöveg, 4. l.: üres — Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 600. l. 344. sz. a.).

M: AJLevIB. II. k. 17—19. l. Kihagyással. — AJ. VM. IV. k. 422—423. l.

Válasz Lévay máj. 19-i levelére.

- 2—3 *Bizony nincs az. De már az megvan. Az is megvan a — szegen.* — Feleletek Lévay három kérdésére; tehát: szakálla már nincs meg. (AJ. már 1852. dec. 1-én írta Tompának, hogy „épen az imént” vágta le szakállát.) — Bajusza azonban megvan s kalapja is, amilyent „magyar ember visel”.
- 5 „*kösziklán épült ház*”, — Hegyi beszéd, Máté ev. VII. 24—25.
- 6—7 *mit ti főnek tartatok, az anyagi „alaptalanságnak” hire sincs.* — Nagykovács hajlandó volt anyagi áldozatokra, csak hogy gimnáziuma megnyerje a nyilvánossági jogot. A feltétel: tizenkét tanár alkalmazása. Az egyháztanács a városhoz fordult anyagi segítségért. A város „felhatalmazta az egyháztanácsot, hogy az úgynevezett köles földeket, amelyeknek eddig csak évi haszonbérét fordította az egyház iskolai célokra, adja el, mert remélhető, hogy az érték befolyó pénz több kamatot hoz, mint az évi haszonbér”. (Benkó, 55. l.)
- 8—9 *a három új katedrára csőd van nyitva, . . te is felléphetnél*, — a kovácsi gimnáziumban új tanári állásokra hirdettek pályázatot. — Lévay nem pályázott, mert szoros szálak fűzték Miskolchoz: szülei a közeli Sajószentpéteren laktak. — A pályázatról ld. még AJ. jún. 10-i levelét Lévaynak.
- 30 *Hogy a Divatcsarnokba verset adtam, ezen ne csudálkozzál.* — Az 1853-tól Császár Ferenc szerkesztésében megjelenő szépirodalmi lap elsősorban a szalonok hölgyközönségét tekintette olvasóinak. Ezért csodálkozott Lévay, hogy AJ. is küldött bele verset. AJ. megindokolja, miért. *Vágy* c. verse a 12. sz.-ban, máj. 12-én jelent meg.
- 34 *Hiador* — Jámbor Pál írói neve, ld. ADATTÁR.

- 35—36 *Nem a Honderű korát éljük*, — Az elsősorban a főnemes olvasók igényeire építő folyóirat gúnyolta ki 1847-ben Petőfi és Arany költői levélváltását (ld. bővebben AJ. kk. XV. k. 835—838. l.).
- 40 *Ha Juliásban Pesten forogsz, igen szívesen látalak*, — Lévy máj. 19-i levelében jelezte, hogy akkortájt Pestre készül s betérne A.-hoz Kőröse.
- 42 *megyek-e Tompához, még nem tudom*, — még jún. 28-án a „színről szíre” látás reményében búcsúzik Tompától, de már júl. 11-i levelében Tompát hívja Kőröse, mert ők nem mehetnek.
- 47 *Az akadémiai utasítással*. — azaz a gimnázium átszervezésére vonatkozó utasítással . . .
- 51 „*Entwurf*” — vagy Organisations-Entwurf: az osztrák birodalom számára 1849-ben kiadott iskolaszervezési tervezet. A Bach-korszakban e szerint kezdték átszervezni a magyarországi gimnáziumokat is. (Bővebben ld. ADATTÁR-ban.)
- 61 *e pontok circiter*: — mintegy, körülbelül.
- 67 *három van megróva . . . Erdély*. — a nagykőrösi tanárok közül a szabadságharcban puskaport gyártó Jánosi Ferenc és Mentovich Ferenc, valamint Szász Károly. — A kőrösi tanári karban mindhárman „Erdélyt” jelentették.

511. Friebeisz István — Aranyinak Pest, 1853. máj. 31.

K: Elveszett. — Voinovich Géza hagyatékában: Ms 5/45. sz. a.: „Jegyzetek A[rany] műveinek újabb kiadásához” feliratú borítékban van egy lap, rajta: 224/853. E szám tehát az 1853-ból származó 224. sz. dokumentumot jelzi, egyszersmind az anyag nagyságát is sejteti. A 223/853. szám után következik Friebeisz 1853. máj. 31-én kelt levele, Voinovich másolatában.

M: *A hegedű c. költemény jegyzetében* (AJ. kk. I. k. 471. l.), kihi-
gyással.

- 2 *Költeményed . . . mindenütt tetszik*, — *A hegedűt*, AJ. ápr. 17-én írta és valószínűleg máj. 13—14-i pesti tartózkodásakor adta át Friebeisznak, az 1854-re készülő *Müller Gyula Nagy Naptára* részére.
- 4—5 *ha „Allegoria” címet nyerend s a tulsó lapokon aláhúzott sorokat kihagyod belőle*, — A kifogásolt részeket és AJ. módosításait Voinovich a vers jegyzetében közli (AJ. kk. I. 471. l.) sajtóhiba e lapon: a két versszak után jelzett: 91. sor valójában a 81.).
- 9 *Itt küldöm a naptárt is*. — Az 1853. évit, amelyben AJ.-tól *A jóka ördöge* jelent meg. A még 1852 szeptemberében küldött példány sorsáról nem tudunk. A mostani küldemény AJ. jún. 4-én kapta meg (ld. jún. 5-i levelét Tisza D.-nak).
- 11—12 *Azonnali küldeményedet várja*. — *A hegedű* kijavított példányát.

512. Lévy József — Aranyinak Miskolc, 1853. jún. 1.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/302.; sz.; kékesszürke l.papír, 20,7 × 12,4 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3. l. üres, 4. l.: címzés. — Viaszpecsét kivágva. Postai pecsétek nincsenek. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 599. l. 302. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Arany — ezt megelőzően — máj. 28-án írt Lévyaynak.

- 3 *Miskolczon van egy hegy, kinek neve Avas*, stb. — a hegy oldalában borospincék sorakoznak, a hegy alatt van a XIV—XV.

- századból való ref. templom, harangtorony s körülötte az ősi temető. (Ld. *Borsod*, Miskolc, 1962.)
- 13—14 *Solymosi Samu és Vágó József* — Léwayval együtt a miskolci ref. gimnázium tanárai voltak.
- 19 *Ha pedig a 20 darab üvegből csakugyan marad egykettő* — A.J. jún. 10-i válasza szerint az egész küldemény épen érkezett meg. — Mivel A.J. ekkortájt a *Daliás Idők* első dolgozatával is foglalkozott, abba is beleszótt a jeles miskolci borfajtát. Az I. é. 11. vrsz. 7. sora így szól: „Hozzá a jeles bor, közel nyéki fajta.” Az OSZKban levő kéziraton még A.J. ehhez fűzött megjegyzése is olvasható: „Miskolcztáji bor. Kóstolván ezt Léway J. barátom szíveségéből: méltónak találtam, hogy Lajos király is megízlelje legalább — incognitó”. (A.J. kk. V. k. 448—449. l.) — A végleges szövegbe utóbb szűkebb patriája: a bihari Érmellék borát iktatta.
- 26—27 *résztint deputatum*, — küldemény, amit ők is ajándékba kaptak.
- 513. Ercsey Sándor** — Aranynak Nagyszalonta, 1853. jún. 3.
K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAk. Mikrofilmtára — A. 301/I.
M: Kiadatlan.
 Válasz Arany máj. 20-i levelére.
- 2—3 *A Pesti divallapok- és Élethépekből kivont verseit imhol küldöm.* — A.J. e két folyóiratban megjelent verseinek jegyzékét ld. A.J. kk. XV. k. 875., 817. l.
- 9 *erre lesz még occasio*, — alkalom.
- 514. Arany** — Tisza Domokosnak Nagykörös, 1853. jún. 5.
K: MTAk. Kézirattára. — K. 513/848. sz.; világoskék 1.papír, 22,2 × 14,3 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: címzés. Vörös viaszpecsét-maradvány. — Postai pecsétek: Nagykörös 6/6 [= jún. 6.], Pesth 8/6 [= jún. 8.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 615. l. 848. sz. a.).
M: Kiadatlan.
 Válasz Tisza D. máj. 21-i és 27-i leveleire.
- 3 *rég válaszoltam* — A.J. máj. 20-án írt utoljára Tisza D.-nak.
- 4—5 *A bizonyítványt megkaptam K. bácsitól*, — A.J. máj. 19-i elv. levelében kérte s Kovács János 22-én küldte el A.J. geszti működéséről, melyet önéletrajzához mellékel (ld. A.J. kk. XIII. k. 104. l.).
- 9 *A Nibelungot hogy „nem sokára” megkapom*, stb. — A.J. példányát, melyet Garay Jánosnak adott kölcsön, s Gyulaiit kérte meg, szerezze vissza. Gyulai meg is találta s alkalommal akarta A.J.-nak eljuttatni. (Ld. A.J. máj. 20-i levelét Tisza D.-nak és jz.-ét.) Hogy a könyvet „nem sokára” magkapja, ezt Gyulai valakivel üzenhette, mert a levelekben nincs nyoma. Gyulai levele, melyben Szásznak beszámolt a könyv megkereséséről, utóbb, júl. 1-én kelt. (Ld. máj. 20-i Tisza D.-nak írt levele jz.-ében.)
- 13 *egy gyorsszekéri avise-t hozott*, — értesítést arról, hogy a postakocsin küldeménye érkezett.
- 15 *jő pedig* — a *Friebeisz tavalyi naptára!* — Friebeisz István szerkesztette a *Müller Gyula Nagy Naptárát* 1853-ra. A hegedűt az 1854. évi kalendáriuma részére kapta.
 Tisza Domokos megbírált versei:
- 17—29 *a fordítmányt*: — *Ó(Németből)* — máj. 21-én küldte Tisza D.; ld. e kötet 222. l.

- 30—32 *Oh miért [ébredék fel . . .]* — E versét Tisza D. az előbbivel együtt küldte; szövegét ld. e kötet 223. l. Belekerült TDHV. közé (55. l.), A.J. lényegtelen módosításaival.
 1. vrsz. 1. sor: „Oh!” — helyett: „Oh”
 3. sor végére: vessző.
 2. vrsz. 1. sor végére: vessző helyett: kettőspont.
 2. sorban: „súgarát” — helyett: rövid „u”-val.
 3. vrsz. 4. sorban: „igéjét,” — után vessző helyett: kettőspont.
 4. vrsz. 2. sor végére: vessző helyett pont és gondolatjel.
 4. sor: *Oh* [kétszer] — helyett: rövid „o”-val.
- 33—41 [*Vitéz*] *Tisza István* — A török ellen hadakozó óséről írt versét Tisza D. máj. 27-i levelében küldte. Szövegét ld. e kötet 230—231. l.
- 37—38 *veni, vidi, vici* — „Jöttem, láttam, győztem.” Julius Caesar leghíresebb mondása győzelméről, i. e. 47-ben.
- 43 *in natura* — természetben juttasson kézzszorítást Kovácsnak.

515. Tompa Mihály — Aranynak Hanva, 1853. jún. 5.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/939. sz.; csontszínű 1.papír, 22×14 cm, 2 fol., 1—4. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. 1. l.-on A.J. írásával: „Válasz 28/VI.” — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 660. l. 939. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 298—299. l. Sok kihagyással.

Válasz Arany máj. 23-i levelére.

- 20—21 *a szigorú utánjárás a felsőség részéről*, — A.J.-nak és tanártársainak új életrajzokat kellett beadniok.
- 28 *Török* — Török Jánosról ld. A.J. máj 23-i levelét és ADATTÁR.
- 59—60 *Császári Ferencre nézve, nem vagyok veled egy véleményben*; — A.J. időnkint küldött lapjába, a *Divaicsarnok*ba is verset, hogy olvasói, a „salonok” közönsége ne csak a külföld irodalmát ismerjék.
- 66 *Tóth K. nemes kiörészt*; — Tóth Kálmán — Petőfi „védelmében”. — Ld. A.J. máj. 23-i levelének jz.-t.
- 69—70 *A bosnyákhatarárszéli levél* — ld. A.J. máj. 23-i levelének jz.-ét.
- 77 *A szerencsés procedúra* — Tompáné szülése.
- 79 *his poétád* — Tisza Domokos.
- 93 *Köszönöm a neveket!* — akik Tompa *Virágregéire* előfizetőket gyűjtenek.

516. Arany — Lévy Józsefnek Nagykőrös, 1853. jún. 10.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/345. sz.; csontszínű 1.papír, 19,6×12,5 cm, 2 fol., 1—4. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 600. l. 345. sz. a.).

M: AJLevIB. II. 19—21. l. Kihagyásokkal.

Válasz Lévy jún. 1-i levelére.

- 2 *Köszönés neked és „vidor collegáidnak”*, — Lévynek, Solymosi Samunak és Vágó Józsefnek, akik 20 üveg borral lepték meg A.J.-t.
- 8 *az érmelléki bakarét* — Érmellék: a Berettyó és Ér folyók közötti bortermő dombvidék Biharban. A *Daliás idők* — *Toldi Szerelme* I. énekében Rozgonyi Pál idevaló borral kínálja a Csuta György álnéven nála vendégeskedő királyt: „Hozzá a jeles bor, érmelléki fajta,” (*Daliás Idők* I. é. II. vrsz., a Toldi Szerelme 13. vrsz. 7. sor). — Ld. még Lévy jún. 1-i levelének jz.-ét.
- 9—10 *ha . . . Tompa Miskával hozzám vetődtek*, — A.J. reménykedett, hogy — mivel ők nem mehetnek — Tompa fogja felkeresni őket (ld. júl. 11-i levelét Tompának). — Lévy is hallott róla, hogy

- AJ.-ék Tompáékhoz készültek. Remélte, akkor Miskolcon találkoznak. Júliusban pedig Lévy akart fölrandulni Pestre, akkor AJ.-t is meg kívánta látogatni (ld. máj. 19-i levelét).
- 14 *Tompától a napokban kaptam levelet*, — ld. jún. 5-i levelét.
- 19 *Mikulás önga kedden érkezett hozzánk*, stb. — Mikulás János, a ref. gimnáziumok felügyelője, (ld. AJ. — Lévynek, máj. 28-án). Mikulás láthatólag meg volt elégedve kőrösi fogadtatásával, mert — Lévy júli. 16-i levele szerint — Miskolcon is elismeréssel emlegette.
- 23—24 *Allandó igazgatót (Directort) választottak (Vargát) életírásunkat hipótitoltatták*, stb. — Az új igazgató: Szigethi Warga János. — AJ. kiegészítő életrajzát — 1853. jún. 7-i kelettel — ld. AJ. kk. XIII. k. 104—106. l.
- 29—30 *fog meghaphandó (Kertbeny szava)* — Kertbeny általában németül írt AJ.-nak. 1851. nov. 10-i levelét szokásától eltérően — magyarul írta. Ebből emlékezett AJ. e kifejezésére: „Bécsben a legtöbbször a lapokból nem kaphandó” (ld. AJ. kk. XV. k. 407. l.).
- 33 *Sic, sic, barátom!* — Így, így, barátom!
- 33—35 *sajnos látni, miképp hagy az itteni egyháztanács magukra és sorukra oly embereket, kiket előbb báldányozott*. — Az 1853. márc. 15-én kelt tanhatósági leirat nemcsak a tizenkét fős tanári létszámot jelöli meg, mint az iskola nyilvánossági jogának feltételét, hanem: „ezek kívül egypár tanár ellen személyes kifogást is említ e leirat, névszerint Jánosi, Mentovich és Szász Károly ellen.” (Ld. Benkó, 56. l.)
- 38 *Sic transit gloria mundi*, — Így múlik el a világ dicsősége. A 14. sz. végén, 15. sz. elejéről származik, Kempis Tamásnak tulajdonítják. (Ld. Tóth Béla: *Szájru-l-szájra*. Bp. 1901. 422—423. l.)
- 43 *Comditio sine qua non*. — Elengedhetetlen feltétel.
- 43—44 *Szilágyi Sándort és Losonczy Lászlót választották: miért nem csődültél?* — A két újonnan választott tanár az ekkor bizonytalan jövőjű kecskeméti gimnáziumból jött át. — AJ. Lévyt is kérdezte, nem pályázna-e Kőrösre? (máj. 28.)
- 52 *(. . . "semmit is nem olvastam krónikában".)* — Ilosvay idézet.
- 52—53 *excellens!* — kitűnő!
- 56 *deputatum* — küldemény.
- 57—58 *„Mert itt is vannak ugyan högyek, . . .”* stb. — Kőrösön a szőlős kerteket „högy”-nek nevezték, mint pl. „Temetőhögy”, „Bokros-högy” stb. Egy alkalommal az egyik kőrösi szőlőskertben — mint Benkó Imre leírja — Arany „elindult s nagyon óvatosan lépkedve tett egy pár lépést előre, mintha hegyoldalra akart volna fölmaszni s midőn valaki kérdezte, hogy mit csinál 'keresem a högyet' felelte, de 'nem találok,'” (Benkó, 45. l.)
- 64—66 *Pákh bukó félben — Jókai Erdélyben, Nagy Ignác nedélben, a Csarnok a széiben*. — AJ. tréfás megállapításainak összecsengő végeit aláhúzta: -félben, -élben, -széiben. Magyarázatuk: A *Szépirodalmi Lapok* utolsó száma jún. 30-án jelent meg, Pákh szerkesztette: Jókai Erdélyben utazgatott; Nagy Ignác nedélben (nedély = humor; nyelvújítási szó; ld. Szily Kálmán: *A magyar nyelvújítás szótára*) I. r. (Bp. 1902. 232. l.) — Csarnok = *Divatcsarnok*, szerk.: Császár Ferenc, viták szelében.
- 68 *mit nemrég egy fűdibuszra írtam*, — pipa vagy szivar meggyújtására használt összesodort papírszelet.
- Ezután következik AJ. ironikus, csípős „litániája”: rímekbe

- szedett véleménye a korabeli folyóiratokról, költőkről, művekről, köztük *A nagyidai cigányokról* is. —
- 70—71 *Hölgyfutár* — | *Szegény tatár* — Nagy Ignác lapját AJ. és levelezőtársai sokat szapulták.
- 72—74 *Vad rózsák* — | *Fris óság* — | *Olcóság*. — AJ. itt Tóth Kálmán: *Szerelmi vadrózsák* című verses füzeteire utal, melyek elsője 1853-ban jelent meg. — A célzásnak nincs köze Kriza János: *Vadrózsák* című népköltési kötetéhez, mely 1863-ban jelent meg.
- 75—76 *Emléklapok* — | *De majd kapok*. — *Magyar Emléklapok 1848 és 49-ből* — Szilágyi Sándor szerkesztésében. (Ld. AJ. XV. k. 859. l.)
- 77—78 *Losonczi Félix* — | *Null von Null* — | *bleibt nichts*. — Semmiből semmi: nem marad semmi. — A *Losonczi Phönixet* Vahot Imre szerkesztette és adta ki.
- 79—80 *Enyedi Album* — | *Hum! hum!* — A *Nagyenyedi Albumot* a város felségítésére adta ki Szilágyi Sándor 1851-ben (ld. AJ. kk. XV. k. 868. l.).
- 81—82 *Nők könyve* — | *Vajon könyv-e?* — Szilágyi S. e címen adta ki a *Nagyenyedi Album* betiltott II. kötetét. (Ld. még ADATTÁR.)
- 83—84 *Nagyid. cigányok* — | *Kevés a dohányok*. — Kevés az értékük, gyakorlati hasznuk. Tóth Béla *Szájrul-szájra* c. szállóige-gyűjteményében (Bp. 1901. 240. l.), mint AJ.-nak *A tudós macskája* c. verséből keletkezett szállóigét említi: „De mi haszna ha kevés volt | A vágott dohánya.”
- 85—86 *Lévai* — | *Mindig a tavalyi*. — A levél címzettje. Valószínű, baráti hűségére érti.
- 87—88 *Kinizsi Pál* — | *Hogy rug-kapál!* — Tóth Kálmán: *Kinizsi Pál* c. tíz énekes elbeszélő költeményére céloz.
- 89—90 *Tubolyicska* — | *Bubolyicska* (= *Baraboly*) — Tubolyi Viktor zalai földbirtokos versei a *Déli*báiban és a *Budapesti Viszhang*-ban jelentek meg s 1853-ban kötetben is kinyomatta Zalaegerszegen *Költészet csirvás* címen. Tubolyiról AJ. a *Szépirod. Lapok* ápr. 3-i számának *Ujdonságok* rovatában a következőket olvashatta: „Tuboly Victor! Tuboly Victor! Ki legyen ő? Költő és 'eszme-csira'” stb.
- 91—92 *Déli*báb — | *Mind alább*. — A *Déli*báb első sorban a színi világ, Festetich Leó, illetve Jókai folyóirata. Tőle többet vártak.
- 93—94 *Szépirod. Lapok* — | *Vaskalapok*. — E jellemzéssel AJ. magának a folyóirat szerkesztőjének önironizáló kifejezését idézi. Pákh Albert ui. „Balambér” élneven *Hét nemzetség. Operaszöveg* címen a nemzetségeket a kor folyóirataival azonosítva vonultatja fel a *Szépír. Lap.* 25. márc. 7-i számában (399—400. l.). A nevekkel egyszersmind jellemzi is az illető folyóiratot: „*Hölgyfutár* (Előd)” — „[*Budapesti*] *Viszhang* (Álmos)” — „*Családi Lapok*, (Tas) nőtlen, de szereti a családot” — minthogy kat. papok szerkesztették. — *Déli*báb — a színházi világ lapja — (Huba), „kisasszony, jó parthie.” — *Szépirodalmi Lapok* (Und) „par excellence, de nem excellenciás, kissé blazírt.” Pákh itt saját lapját, szerkesztői törekvéseit jellemzi: valódi, igazi, de nem arisztokratikus, kissé fád. — *Divalcsarnok* (Tuhutum), „a furcsaságig komoly férfiú, delnő ruhában” — tekintve, hogy a főrangúak ízlését szolgálta. — Az „opera” hetedik szereplője: *Hetilap* (Kund), „erdélyi hazánkfia”. — A folyóiratok a jelenet többi szereplői előtt mondják el ön jellemzésüket: A *Szépír. Lap* (Und) így mutatkozik be: „Ki vagyok én, nem mondom meg, | Ha megmondom, sem ismertek, |

- Pedig ha rám ismernétek, | Tudom, mind hozzám jönétek. | Komolyan, komolyan, | Vaskalap, vaskalap, | Intelligencia! | Maradj ott Ázsia, | servus Európa! | (kivándorol Amerikába).” — Hogy AJ. is rímekbe foglalta véleményét a folyóiratokról, művekről, ezek szerint Pákh ironikus „operája”-nak is köszönhető.
- 95—96 *Szikszói enyhe*: | *enyne, ennye!* — A *Szikszói Enyhlapok* 1853-ban jelent meg a szikszóiak „fölsegelésére”. Császár Ferenc szerkesztette.
- 97—98 *Magyar Thália*, | *Igazi bi 'a'!* (*biz az*) — Színházi és irodalmi évkönyv, 1853-ra jelent meg, Vahot Imre szerkesztette.
- 99—100 *Divaicsarnok* | *d[et]jo = majmok*. — A Császár Ferenc szerkesztette szalonfolyóiratról az előbbivel együtt nem volt AJ.-nak jó véleménye, bár időnkint ő is küldött verset bele.
- 101—102 *Palócz dalok*: | *Repülj gyalog*. — Lisznyai Kálmán fellengős, Petőfit utánzó versei *Palócz-dalok* c. jelentek meg 1851-ben.
- 103—104 *Kemenes alja*: | *Ne izéljen, hallja!* — Szelestey Lászlónak 1853-ban jelent meg *Kemenesi Czimbalom* c. kötete, Petőfit utánzó állami verseivel.
- 105—106 *Nagy Sándor*: | *Tóth Andor*: | *Alles einander*. [így!] — Tóth Endre szintén a Petőfi-epigonok közé tartozott. „Mind egyre mennek” — fejezte be tréfás németiséggel AJ. — ironikus irodalmi litániáját.
- 121 *a „stil, maga az ember”* — „Le style est l’homme même”. Buffon francia természettudóstól eredő mondás.

517. Tisza Domokos — Aranynak Pest, 1853. jún. 10.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/786. sz.; csontszínű 1.papír, 22 × 14,2 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 3—4.: vers, 4. l.: címzés. Fekete viaszpecsét-törödéek. — Postai pecséték: bélyegen Pesth 11/6 [= jún. 11.], Nagykőrös 13/6 [= jún. 13.] — A levélpapíron fent AJ. írásával: „Válasz: 13.” — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 613. l. 786. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany jún. 5-i levelére.

- 2—3 *Rokonom Zeyk Jóska* — ennek édesapja, id. Zeyk József haláláról írt Tisza D. 1852. okt. 14-én.
- 5 *A Nibelungenre nézve*, — AJ. példánya, amelyet Gyulai révén kért vissza Garay Jánostól; ld. AJ. máj. 20-án és jún. 5-én kelt leveleit, Tisza D.-nak.
- 11—13 *Sükey úr helyett tudósttom . . . Vas Gereben szeretné . . . Toldyt a nép számára kinyomatni*, stb. — A tollforgató közös ismertetők előszeretettel kérték AJ. kedves tanítványát üzenetek körvételésére, talán, hogy AJ.-t és önmagukat is megkíméljék az esetleges tagadó választól, mint ez esetben is. Vas Gereben febr. 5-én írt AJ.-nak, aki azonban nem válaszolt neki (ld. AJ.f — T írának, máj. 23-án). — Vas G. most Sükeit bizta meg ajánlatomegismétlésére; Sükei viszont Tisza Domokost kérte meg a a metítésre. Vas G. itt jelzett megírandó levelének nincs nyomaközV.AJ. utóbb *Az első lopást* küldte Vas G.-nek.
- 16 *Küldök íme egy Kovács(i) virágot*. — *Utközben K[ová] — a c. versét*. Ld. e kötet 244—245. l. A vers tetszett A.-nak; *csi]begyézéseit* ld. jún. 13-i levelében, e kötet 245. l. A költeménymegjette TDHV. közé (48. l.).

518. Arany — Tisza Domokosnak Nagykőrös, 1853. jún. 13.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/849. sz.; csontszínű 1.papír, 19,7×12,3 cm, 2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. Vörös viaszpecsét-maradvány. — Postai pecsét: bélyegen Nagy Kőrös 13/6 [= jún. 13], Pesth 15/6 [= jún. 15.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 615. l. 849. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Tisza D. jún. 10-i levelére.

3 *Jobben múltatnak kőrösiek, Pesten, — akikkel elküldheti a Nibelungen könyvét.* — Tisza D. a levélben elsőtül felsorolt Báthory Gábor lelkéssel küldte (ld. jún. 15-i levelét).

8 *a Noth nagy; — a szükség nagy volt, mert ekkor készült a Csaba királyfi első dolgozata.*

10 *Kovácsi valóságos Heliconja, — múzsáinak lakóhelye, ahol szép verseket ír. Kovácsival foglalkozó versei: N. Kovácsiban; ápr. 12-i levelében (M: TDHV, 50—51. l.) — Elválás K[ovácsi]b[ól]; máj. 6-i levelében (M: TDHV, 53. l.) — s az ebben a levélben megdicsért, jún. 10-én küldött *Ütközben K[ovácsi]ba* c. (M: TDHV, 48—49. l.) — AJ. a versen semmit nem változtatott, csupán a központozáson, a hosszú és rövid magánhangzókön módosított s néhány szót más helyesírással vett fel a TDHV. c. kötetbe: (A vers szövegét ld. e kötet 244—245. l.)*

1. versz. 2. sor végéről elhagyta a vesszőt.

4. sor végére vesszőt tett.

2. versz. 1—2. sor végére vesszőt tett.

3. versz. 3. sor végére vesszőt tett.

4. versz. 1,—2, 5. sor végére vesszőt tett.

5. versz. 1. sorban: „... én nekem ...” — helyett:

„... énnekem ...”

2. sorban: „zendül”-t hosszú „ü”-vel: „zendül”.

6. sorban: „... isten” — helyett: „... Isten”.

13—15 *hol szívét érzem: „Mint anyának hangja | Magához hí a kis falu harangja.”* — AJ. a költeménynek e szép részét nemcsak kiemeli, de tudatosítja tanítványában a belőle kicsengő ihletőt: édesanyját. (Ld. Tiszáné 1852. szept. 24-i levelét.)

18 *Vas Gereben levelét, . . . elvárom, — AJ.-nak láthatólag nem tetszett, hogy egykori szerkesztőtársa másokkal üzengetett neki.*

519. Tisza Domokos — Aranyak Pest, 1853. jún. 15.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/787. sz.; csontszínű 1.papír, 22×14,2 cm, fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 2—4. l.: versek. — Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 613. l. 787. sz. a.). A levélpapíron fent A.J. írásával: „Válasz 2/8.”

M: Kiadatlan.

Válasz Arany jún. 13-i levelére.

2—3 *keziben van Báthory úrnak a Nibelungen, — Báthory Gábor nagykőrösi lelkész vitte AJ.-nak.*

4 *anyi „noih”, után az óhajtott „hort”.* — Annyi szükség, hiány után megvan az óhajtott kincs. (Ném.)

5—6 *küldök három magyar népdalt, általam angolra fordítva, — a küldött fordítások: Jegenyefa tetejébe, Deres a fű . . . Bús az idő; szövegeket ld. e kötet 247. l. AJ. véleményét aug. 2-i levelében, e kötet 275. l.*

- 9 *Fekete és Sükey ángoltudó urak* — Fekete Mihály, ld. ADATTÁR. Sükey Károly, Gyulai révén állt kapcsolatban Tisza Domokossal. Munkatársa volt a Pákh—Gyulai szerkesztette *Szépirodalmi Lapoknak*. — Angolból fordított Th. Moore, Shelley, Burns műveiből.
- 13 *Küldök még egy Honvágy-ot is*, — e versét ld. e kötet 246. l. AJ. aug. 2-án írta meg kedvező véleményét; ld. e kötet 275. l. Utóbb felvette TDHV. közé (56. l.). — Tisza D. „*Honvágy*”-át Arany, „bácsija” és családja ihlette.

520. Tisza Domokos — Aranynek Pest, 1853. jún. 20.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/788. sz.; csontszínű l.papír, 22,6 × 13,5 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3. l.: vers, 4. l.: Kovács János levele. — Címzés nincs. — A levélen fent Arany írásával: „Válasz 2/8.”. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 613. l. 788. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 2 „*A hetek az órák s az apró minuták*,” stb. — *A Jóka ördöge* VII. rész 11. sorát Tisza D. némileg aktualizálja. Az eredetiben: „E közben az órák s az apró minuták.”
- 8 *búvom Friebeis ideji kalendáriumát*, — Müller Gyula Nagy Nap-tára, ld. ADATTÁR.
- 11—12 *Pákhék hehes Pegazusa két hónapig ki fogja magát fúni*. — A Szépir. Lap. utolsó, 52. száma, június 30-án jelent meg. *Befejezésül* (819—820. l.) c. cikkének bevezető sorai híven tükrözik a kicsinyes irigységet, féltékenységet, amely a Bach-korszak leg-rangosabb irodalmi folyóiratát fogadta, egyben sorsát is megpecsételte: „Midőn ezelőtt hat hónappal megindítottuk lapunkat, társaink nem igen fogadtak bennünket üdvözléssel; s most, miután magán körülmények miatt kénytelenek vagyunk azt két óra felfüggeszteni, remélvén, hogy újult erővel s talán nagyobb sikerrel folytathatjuk, csaknem az összes pesti journalistika öröme, mondhatnók kárörme kísér, halálunkat remélve, óhajtvá, sőt megtörténtnek hirdetve is.” — Sajnos a kárörvendőknek lett igazuk.

E levélben küldött vers:

A szirt bosszúja (Románc) — ld. e kötet 248—249. l. AJ. aug. 2-i levélben küldte e költeménnyel kapcsolatos észrevételeit; ld. e kötet 275. l.

521. Kovács János — Aranynek Pest, 1853. jún. 20.

K: Tisza Domokos e napon írt levelének 4. oldalán. Formai leírást ld. ott. — Ezért közöljük Kovács levelét Tisza Domokosé után, holott a szokásos szoros betűrend szerint megelőzné azt.

M: Kiadatlan.

- 2 *becsempészek pár sort*, — tanítványa, Tisza D. AJ.-nak írt levelébe.
- 3—4 *mi alig ha a nyáron meglátogathatunk tégedet stb.* — Tisza Domokos azt szerette volna, ha Pestről Gesztre menő útjukban felkereshetik Aranyékat.
- 4—5 *Biharban R. úr* — Ravazdi István bihari megyefőnök, aki a szabadságharc leverése után szemrehányást tett Kenyeres János szalontai szolgabírónak, mert AJ.-nak írni munkát adott.
- 8—9 *ha kőrösi fürdő nem használ, használni kell a pestit.* — Kovács János — Tiszáék nevében — már máj. 8-i levelében hívta AJ.-ékat Pestre, hogy a betegeskedő AJ.-né járhasson fürdőbe. Tiszáéknál

szállást is kaphattak volna. AJ.-ék azonban a meghívást nem vették igénybe.

17 *Itt az a hír, hogy Kecskemétnek Gymnasiuma megbukott.* — A kecskeméti ref. gimnáziumnak nem voltak komoly anyagi alapjai. Ezért tanárai közül Kőrösre ment. Szilágyi Sándor és Losonczy László.

18—19 *Szónyi elbocsáttatását s a Mikulás kinevezését stb.* — Szónyi Pál, majd Mikulás János a prot. iskolák felügyelői; ld. ADATTÁR.

522. Arany — Tompa Mihálynak Nagykőrös, 1853. jún. 28.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/1099. sz.; fehér l.papír, 25×19,6 cm, 2 fol., 1—3. l.: l. szöveg, 4. l.: címzés. Postai pecsétek: bélyegen Nagy Kőrös 29/6 [= jún. 29.], Miskolcz 3/7 [= júl. 3.], Putnok 3/7 [= júl. 3.], egy elmosódott pecsét. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 664. l. 1099. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 299—303. l. Kevés kihagyással. — AJ. VM. IV k. 424—426. l.

Válasz Tompa jún. 5-i levelére.

9—10 *Engem felkért ... téged is fel fog,* — Szász Károly, felesége — költői nevéen: Iduna — sirversének írására. Ld. ADATTÁR.

12—13 *„az élethönyvüből olly nehéz első betűt tanul”* — AJ.: *Kertben* c. verse 4. vrsz.-nak 3—4. sora, az „olly” szó nélkül.

18 *A professorság még mindig in statu quo van.* — Az előbbi állapotban.

19 *(Warga)* — Warga János, Szigethi — ld. ADATTÁR.

21 *következik a censura:* — a vizsga.

27 *Ergo dll a komaság.* — Tompa jún. 5-i levelében részletesen leírta, Géza fiának miért nem AJ.-ék lettek a keresztszülei.

30—31 *nem te irtad a Szépirod. Lapokba Nyitlivel cizm alatt azt a bolondságot?* — Tréfás kérdés. A lap máj. 26-i sz. (670—2. l.) *Borítékra való* c. rovatában jelent meg ez a „nyilt levél”. Bár nevet nem említ, arról a Tóth Kálmánról szól, aki „lármát üt a Hauerban” s így nyilatkozik: „én Vörösmartyt is becsülöm.” — Az itt AJ.- és — Tompáról frottakat ld. Szépir.Lap. ADATTÁR.

31 *A bosznyák határszéli levél* — Ld. AJ. máj. 23-i, Tompának szóló levele jz.-ét.

53 *visszasóhajt Egyiptom vereshagymáira:* — Biblia, Mózes IV. könyv, 11. fejezet. Ezt az utalást a zsidók egyiptomi korszakára, Tompa utóbb *Régi történet* c. (1861) versébe is beleszötte: „Arra tekint, hol van Egyiptom határa, | És visszavágyódik a vörös-hagymára.”

56 *Ezt teszi a nagy Kazinczynak még nagyobb Neffe-je,* — Kazinczy Ferenc unokaöccsének, Kazinczy Gábornak a Szépir. Lap.-ban A.B.C.aláírással megjelent (febr. 3) *Nyilt leveléhez* kapcsolódnak e megjegyzések. AJ. e kérdéssel kapcsolatos mondanivalóit ld. még Pákh Albertnek szóló, febr. 6-i levelében.

83 *restellatio küszöbén állunk.* — Tréfás elferdítése a „restauratio” = választás szónak. Célzás a régi megyék három évenkénti tiszt-újtására (népiesen restallációra), melyeken különösen az alispán = vicispán állása körül voltak harcok.

126—128 *Öllelek . most még csak „dlomban és tükörben” mint az írás mondja:* „de majd nem soká színről színtre!” — Biblia, Mózes IV. 12. 6.

523. Tompa Mihály — Aranynak Hanva, 1853. júl. 5.
K: MTAK. Kézirattára — K. 513/940. 1. sz.; csontszíni 1.papír,
 27,6×22,2 cm, 2 fol., 1—4. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 660. l. 940. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 303—306. l. Sok kihagyással.

Válasz Arany jún. 28-i levelére.

- 25 *a nyílt levélről* — A.B.C. = Kazinczy Gáboréről, a Szépir.Lap-ban. Ld. ADATTÁR.
- 25—26 *a b. határszéli levélről* — a bosnyák . . . Ld. AJ. máj. 23-i levelét és jz.-ét.
- 29—30 *Fr[íbeisz] ugyan mindent megtett*, — a *Virágregék* kiadásával kapcsolatban.
- 61—63 *itt hagyom . . . mint szent Pál az oláhokat*. — az i. sz. 9. sz.-ből származó pauliciánus felekezetből fejlődött a 10. sz.-ban Bulgáriában a bogumil felekezet, amely Moldvában is elterjedt. „Erdélyben 1660 táján voltak oláhok, illetőleg eloláhosodott bolgárok Alvinc körül”; ezeket Kollonich Lipót érsek térítő mozgalma révén — „hagyta el szent Pál”. — A szólás mind a szászoknál, mind a magyaroknál ismeretes. (Ld. Tóth Béla, 48—50. l.)
- 74 *a Palóczdalok, Czimbalom és a Tótok* — Lisznyai Kálmán: *Palócz dalok* — Szelestey László: *Kemenesi Czimbalom* c. kötetéről van szó, valamint Tóth Kálmánról és Tóth Endréről. (Ld. még ADATTÁR.)
- 76—79 *A Toldi-hang (:nem Schedel urat értem) nem megy ki a divatból, ha ezer K. Gábor allegál is ellene, . . . Divatcsarnoki cikkét nem ösmerem* — Kazinczy Gábor cikke nem a *Divatcsarnok*ban, hanem a *Szépirodalmi Lapok*ban jelent meg A.B.C. aláírással. — Allegál = érvel. — Schedel úr = Toldy Ferenc.
- 102—103 *emlékezettek Atádi bírálatára Lévai verseire nézve*, — Atádi Vilmos ui. Petőfi és AJ. mellé nem Tompát, hanem Lévaýt sorolta. (Ld. PestiN. 1852. 703—705. sz. júl. 14—16.)
- 104 *Kinizsy* — Tóth Kálmán műve.
- 148—149 *mint notatus internálva vagyok*, — mint politikailag megjegyzett (gyanus) személy, nem hagyhatta el Hanvát.
- 160 *az inierimalis uillevelet* — az ideiglenes, azaz csak egy útra szólót.

524. Arany — Tompa Mihálynak Nagykőrös, 1853. júl. 11.
K: MTAK. Kézirattára — K. 513/1100. sz.; fehér 1.papír, 25×19,6 cm, 2 fol., 1—3. l.: 1. szöveg, 4. l. üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 664. l. 1100. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 307—309. l. Kihagyásokkal.

Válasz Tompa júl. 5-i levelére.

- 11 *vide infra*. — Lásd alább (hátrább).
- 16 „*Bedürfniss*”, — szükséglet.
- 39—40 *A mit . . . Kertbeny fillent, . . . Gyulai (1000) enthusiasmus* — AJ. nem hitte, hogy művei Kertbeny fordításában elismerést arathatnak külföldön. — Gyulai Pál rajongása — méltán érezte így — inkább ártott neki.
- 44—45 *Csengeri cikkkét az eposról*, — ld. *Déliáb*, ADATTÁR.
- 50 *for ever*, — mindig, mindörökre (ang.), itt hozzáértendő: dolgozzunk tovább!
- 55—56 *Jókai dohogni kezd*, *Felszólít* — Ld. *Déliáb*, júl. 3-i sz. ADATTÁR.

- 67 Tóth K. nyilatkozik Császár ellen, — A Hölgyfutár 1853. júl. 1-i számában: *Egy pár szó Császár Ferenc ellenében* c. Hangvételére jellemzően többek között ezt írja; „*Őn engemet költőncnek, meg verébnék nevez; én önt viszont bagolynak titulálhatnám . . . Minő verseket írok, azt nem ön, ki általánosan mint rossz vers-író ismertetik, hanem a közönség határozza meg . . . Meg lehet ön győződve, hogy én ön verseit nem kitéfintve, de egy pipa dohánnyal sem honorálnám . . .*” stb.
- 80—81 *Nem vigasztallak locus communisokkal:* — közhelyekkel.
- 96 *Exameneimnek — vizsgáimnak.*
- 98 *nem lévén a nervus r. gerendarum,* — „*nervus rerum gerendarum (agendarum)*” — V. Henrik német király és római császár mondanása (Ld. Tóth Béla, 138. l.). A dolgok idege, lényege: a pénz hiányzott Aranyéknál.
525. Léway József — Aranyinak Miskolc, Sajószentpéter, 1853. júl. 16. K: MTAk. Kézirattára — K. 513/303. sz.; szürkésfehér 1 papír, 23 × 14,4 cm, 2 fol., 1—4. l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 599. l. 303. sz. a.).
- M: AJLevIB. II. k. 21—24. l. kihagyással.
- Léwaynak ez a levele — bár AJ. jún. 10-i, hozzá írott sorai után küldte, — nem válasz jellegű.
- 11 *hová menjek a te színed elől,* stb. — 138. zsolttár.
- 14 *Sejtheted már e sentimentális introductióból,* — ez érzelmes bevezetésből.
- 17 *fére teszem Szokrates philosophiáját* — aki bölcsekedése központjába a természet helyett az embert tette.
- 19—21 *Mikulás . . . midőn még hozzám hasonló armer Teufel vala.* — Mikulás János, a prot. iskolák felügyelője, amikor még szintén „szegény ördög” volt. Léway és Mikulás láthatólag nem rokonszenveztek egymással.
- 23—24 *Épen cenzurák alatt érkezett hozzánk.* — Az iskolai vizsgák idején.
- 37 *Oláh Geczi!* — Oláh Gedeon, miskolci tanár.
- 40 *Ez malum omen volt ránk nézve.* — Rossz, baljós jel.
- 49—50 *mily meglepő ünnepélylyel fogadták őt Kőrösön;* — AJ. erről nem írt.
- 59—60 *Kőrösön is csak Szásznak és Jánosinak felfüggesztésével történhetik az iskola megerősítése* stb. — Erről AJ., nevek említése nélkül, szintén írt Léwaynak.
- 61—62 *én — „hadi törvényszéki ítélet következtében ültem volna meg a Neugebäudeot s ez nagy baj.”* — Ez téves értesülés volt, de nem Mikulás találta ki. — 1849. dec. 15-én írták Erdélyi Jánosnak: „Tegnap ismét többeket eresztettek szabadon köztük Lonovics és Lévai.” (Ld. ErdélyiLev. I. k. 347. l.) — Ezt a téves hírt hallhatta Mikulás is.
- 74 *Nagy lett a confusio* — a zavar.
- 78 *inquisitio* — vallatás.
- 98—99 *lehet neked . . . feketébb companistád is* . . . — társad, aki inkább érdekelve volt a forradalomban.
- 104—105 *Leveled, — vagy . . . önmagad* — . . . Miskolczon talátl. — Léway még mindig reménykedett, hogy Arany a szünetben felkeresi Tompát és Miskolcot is útba ejti. — AJ. aug. 9-én írta meg neki, hogy nem mehetnek.

526. Tisza Domokos — Aranynak Geszt, 1853. júl. 18.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/789—790. sz.; világoskék l.papír, 22,9×14,5 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 3—4. l.: versek. — K. 513/790. sz. (az előbbi folytatása azonos papíron) 2 fol., 1—3. l.: versek. — 4. l. üres. — Címzés nincs. Az 1. l.-n AJ. írásával: „Válasz 2/8” [= aug. 2.]. Arany László hagyatékából (AkÉrt. 1899. 613. l. 789—790. sz. a.).

M₁ Kiadatlan.

- 4—5 *a restség . . paroxizmusán mentem keresztül.* — Restségét önkívületnek minősíti, amiért majdnem egy hónapja nem írt. Ezt megelőzően jún. 20-án küldött levelet, amelyre AJ. még nem válaszolt.
- 8—9 *a balladákban kívántam próbálkozni, melyre Bürgernek megismerése is indított.* — Bürger, Gottfried August érdeklődése a német és skót népköltészet hatására, a románcról a nagy balladák felé fordult. — AJ. talán éppen azért, hogy tanítványa érdeklődését figyelemmel kísérje, maga is intenzívebben foglalkozott Bürgerrel, akinek hatását egy balladája, a *Bor vitéz* tükrözi; ezt 1855 novemberében írta.
- 13—14 *Irjon . . már most bizonyosan tudja hol vagyunk.* — Jún. 20-i levelében Tisza D. jelezte mesterének, hogy nevelőjével Gesztre készülnek.

Tisza Domokos e levélben három műfajhoz tartozó verset mellékel:

1. „Románcok”: *Kopp!* — M₁ TDHV. (57. l.). — *Ebrománc*; Szövegüket ld. e kötet 264. l. Minthogy AJ. már e versek szövege mellé is írt módosításokat, ezeket Tisza D. versei mellett közöljük, s jelezzük, hogy :[Arany javítása.]

2. „Lyra”: *Tündés* — M₁ TDHV. (58. l.) — Szövegét ld. e kötet 265. l.

3. „Balladák”: *Anyá és fiú, A patyolat bőrű Dorset.* Szövegüket ld. e kötet 265—267. l.

Az e levélhez mellékelte verseket AJ. aug. 2-i levelében bírálta meg, ld. e kötet 276—277. l. A TDHV.-ben megjelent *Kopp!* és *Tündés* c. verseken végzett módosításait ld. AJ. e levelének jegyzetében.

527. Arany — Ercsey Sándornak Nagykörös, 1853. júl. 21.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK. Mikrofilmtára A. 299/I.

M₁ Ercsey, 77—79. l. Kihagyásokkal.

Válasz Ercsey máj. 27-i levelére.

- 2—3 *száz esztendeje, hogy közelebbi leveledet kaptam:* — közel két hónapja, hogy sógora levelét megkapta.
- 4—5 *önzésen, respectíve a szénán kezdem.* — Respectíve: illetve, azaz.
12 *a leírt verseket megkaptam.* — AJ. máj. 20-án kérte sógorát, másolja le neki az *Életrépekben* és a *Pesti Divatlapban* megjelent verseit, mert Kőrösön e folyóiratokhoz nem tud hozzájutni.
- 23 *Tompához is el akartunk: rándulni* stb. — A tervet Tompa mondta vissza felesége és fia betegsége miatt (ld. júl. 5-i levelét).
- 36 *nem írtam vagy 4 hónap óta,* — két hónapja, máj. 20-án írt.
- 39 *Károlyviról — Károlyi Sámuelről* ld. ADATTÁR.
- 44—46 *Lévai Józsi . . küld nekem . . 20 cilinder igen jó bort,* — ld. Léway jún. 1-i levelét, továbbá [AJ] Borivása. Debreczeni, 108. l.

- 48 *Tompát vártam* — A.J. júl. 11-én hívta barátját Körösre, de Tompa nem mehetett; ld. aug. 1-i levelét.
- 52, 54—55 *A „Nemzeti Könyvtár” még mindig a nyakamon van . . . Garay Szent Lászlójának II. kötete is* — ld. A.J. márc. 28-i levelét és Ercsey ápr. 2-i válaszát.
- 56—57 *Jámbornét csókolom: . . . neki is irok már.* — A.J.-nak nővérehez, Arany Sárához írott egyetlen levele sem maradt fenn, sőt konkrét utalások sem hozzá írott levelekről, pedig kizárt dolog, hogy ne lettek volna.
- 60 *Málit* — Nagy Amáliát, Ercsey Sándorné testvérét.

528. Heckenast Gusztáv — Aranynak [Pest, 1853. júl. 23. előtt.]

K: Elveszett. — Utalás a levélre és tartalmára: A.J. — Toldy Ferencnek, aug. 2-án: „A napokban felhívást kaptam Heckenast . . . részéről,” stb. — a *Toldi* új kiadására. — A levél keltéhez és tartalmához Szász K. — A.J.-nak k. n. [Pest, 1853. júl. 23.]: „Heckenastot veséig akarván vizsgálni, azt mondtam neki hogy te hajlandó vagy ugyan Toldi első részét a kettős kiadásra átadni,” stb.

529. Szász Károly — Aranynak K. n. [Pest, 1853. júl. 23.]

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/498. sz.; fehér l.papír, 22,3 × 18 cm, 1 fol., 1. l.: „Édes barátom” megszólítású, valószínűleg Mentovich Ferencnek szóló levél, akinek *Száraz lombok* c. verseskötete 1854-ben jelent meg. A levél Heckenast kiadói feltételeit közli. A levelet azzal fejezi be: „Jőjön fel Arany is, kinek szól a következő lap.” 2. l.: A.J.-nak szóló sorok. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 604. l. 498. sz. a.).

M: Kiadatlan.

A levél keltezéséhez: A nem A.J.-nak szóló levélen keltezés helyett „Szombat délben”. — *Aug. 1-én* (hétfőn) kelt Eggenberger levele Heckenastnak, melyben tiltakozott a *Toldi* újabb kiadása ellen, amíg nála példányok vannak az első kiadásból. — *Aug. 2-án* (kedden) Heckenast e levelet elküldte A.J.-nak. — Ugyane napon írta A.J. Tisza D.-nak, hogy eladta a *Toldit* Heckenastnak. „Ezért a múlt napokban megfordultam Pesten,” — Szász K. „hétfő vagy keddre” hívta Pestre, „szombat délben” — írt levelében. A fentieket megelőző szombat 1853-ban, július 23-án volt (ld. Oklevéltani Naptár. Szerk.: Szentpétery Imre Bp. 1912. 6. táblázat). — Tehát Szász K. e levelét 23-án írta; A.J. pedig 25—26-án tartózkodott Pesten s a *Magyar királyban* szállt meg.

- 8—9 *azt hiszem . . . szívesen fog 600 főt adni. Dederunt magnum aldomás (in futuro)* — A.J. valóban 600 Ft-ért adta el a *Toldit* Heckenastnak s ahogyan Szász — szabadon Anonymus után: „fecerunt magnum áldomás” — kilátásba helyezte — megülhette a nagy áldomást a — jövőben. — Pesti útjáról aug. 9-én beszámolt Léwaynak.

13 *Ősz utca* — a mai Szentkirályi utca a VIII. ker.-ben.

530. Ercsey Sándor — Aranynak Nagyszalonta, 1853. júl. 28.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilmtára — A. 301/I.

M: Kiadatlan.

Válasz Arany júl. 21-i levelére.

- 2—3 *hosszas hallgatásuk* — Ercsey jún. 20-án írt A.J.-nak, akitől

ezek szerint csak egy hónap múlva kapott levelet; így aggodalma indokolt volt.

- 5 az irodalom terén bátyám excellált, — kitűnt.
6—7 midőn az asztal-mozgatás legvirágzóbb kora óta, első levelét veszem, — Ercsey itt rosszul emlékezett, ui. AJ. az asztaltáncoltatásról ápr. 27-i levelében számolt be sógorának s ezután még máj. 20-án is írt neki.
8—10 A kőröséri kaszálót . . . levágtatók, more patrio felében. — Ősi szokás szerint felében, bár néha a munkát végző csak a harmadát kapta.
12—13 4 felé megy, (notabenundum Károllyal együtt kaszáltattuk:) — a négy Ercsey testvér osztozott rajta; nota bene = megjegyzendő, Ercsey Károllyal együtt végeztették a munkát.
18 a világ jószága — a környékbeliek állatai.
26—27 a szaktudósok megmagyarázni, a mellette tartott consilium után, nem tudták. — Ercsey lelkiismeretességére jellemző, hogy a cse-resznye-fa kipusztulásának vélhető okáról még a szakembereknek számító szalontaiakkal is tanácskozott.
35—38 Lovasi Ferenc . . . Baranovics Rózsát haza hozta. Requiescat in pace. — Nem tudni, miért idézi Ercsey e házasságra a halottakért mondott ima szavait: „Nyugodjék békén!”
41—44 sajnáljam a „Szépirodalmi lapok” megszűnését. most ennek is quitt. — Vége. Utolsó száma jún. 30-án jelent meg.
45—46 a Délibáb, . . . csak culipendiumnak való. — véce-papírnak való.
58—59 Mezey azt mondja: . . . előfizetést a „nemzeti könyvtár”-ra, Emich-től visszakapta. — AJ. márc. 28-i levelében üzenté Mezeynek, hogy az Uj Nemzeti Könyvtára gyűjtött szalontai előfizetők példányait Kőrösre küldték neki. Attól tartott, hogy Mezeyvel mindketten kifizették. Ezek szerint úgy is történt.
61—64 „Szent László” II-ik kötetét legjobb léssen . . . oly módon elküldeni, hogy azt Pestre, a Tisza quartélyán leteszi bátyám. — Garay művének példányait szintén Kőrösre küldte a kiadó; AJ. ezt is előbbi levelében panasolta sógorának. — Tisza Domokosék pesti háza közvetítő lehetőséget jelentett Kőrös és Szalonta között.

531. Madass György — Aranynek Nagyszalonta, 1853. júl. 28.

K: NSzAJEM. — MTAk. Mikrofilmtára. A. 301/I.

M: Kiadatlan.

- 4—5 az 1843-ik Aprilis havába, . . . folyamodtam stb. — E folyamodvány a rávezetett kedvező végzéssel — a város egyéb irataival együtt, — az 1847-i szalontai tűzvész martaléka lett.
15—16 Komám . . . több szalontai tolvajok nevében tréfás írást készített. — Ez a „tréfás írás” sajnos nem maradt fenn.
37 becses válaszáat elvárván, — AJ. a kért igazolást sógora, Ercsey Sándor révén küldte el; ld. aug. 16-i levelének utóíratát.

532. Tompa Mihály — Aranynek K. n. [Hanva, 1853. aug. 1.]

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/94I. sz.; csontszínű l.papír, 23,5×19,7 cm, 1 fol., 1—2. l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 660. l. 94I. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 310—311. l. Sok kihagyással.

Válasz Arany júl. 11-i levelére.

- 7 extempore mondott — rögtönözve.

- 13 (az asztalmozgásnál a szem hatalma) — erről AJ. ápr. 27-én írt Tompának.
- 20 *A nervus r. ger.* — *A nervus rerum gerendarum* ld. AJ. júl. 11-i levelének jz.-t.
- 20—21 *A praenummeratióból vártam,* — könyvére az előzetes előfizetésekből.
- 23 *Fr-nak* — Friebeisz Istvánnak, a *Virágregék* kiadójának.
- 32—33 *A Délibábot . . . olvastam. Láttam az énekes historiákat,* — Csengery Antal: *A hőskölteményekről általában* (márc. 13.) c. tanulmányáról ld. Délibáb, ADATTÁR.
- 33 *láttam a Tóth Kálmán melletti apostolkodást,* — Délibáb, júl. 3. sz.
- 35—36 *ismét volt szó . . . tompa fegyverről, aranyunk nem létéről* — a Délibáb *Budapesti Hírek* c. rovatában (júl. 24-i sz. 129—130. l.): „Mi részünkről óvakodni fogunk, hogy a világháboruba belekeveredjünk, miután legerősebb fegyverünk [,] t o m p a a r a n y u n k pedig épen nincsen.”
- 45—46 *írtad Rozgonyinél, már utánad mász Bánffy néval:* — AJ. balladája ez év jan. 5-én jelent meg, Tóth Kálmán: *Bánffiné díka* c. műve a *Délibáb*-ban júl. 17-én (82—83. l.).

533. Arany — Tisza Domokosnak Nagykőrös, 1853. aug. 2.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/850. sz.; csontszíniú 1.papír, 25×19,7 cm, 2 fol. 1—3. l.: 1. szöveg, 4. l.: címzés. Tört viaszpecsét. Postai pecsét: bélyegen Nagy Kőrös 2/8 [= aug. 2.], Oroszháza 3/8 [= aug. 3.], Nagy Szalonta 4/8 [= aug. 4.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkBrt. 1899. 615. l. 850. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Tisza Domokos jún. 15. és 20-i, valamint júl. 18-i levelére.

- 3—4 *holmi examenekkel bajoskodtunk,* — a gimnázium év végi vizsgáival.
- 4—5 *nem is tudtam eleinte, ha Pestre vagy Gesztre intézzem-e a levelet.* — Tisza D. fent jelzett első két levelét még Pestről írta s csak a júl. 18-i kelt Geszten.
- 8—9 *Toldit csakugyan eladtam, de nem Gerebennek stb.* — Vas G. ez év febr. 15-i levelében kérte tőle, majd megbízta Sükey Károlyt, ismételné meg kérését. — Sükey viszont Tisza Domokost kérte közvetítőnek, aki jún. 10-i levelében tájékoztatta az ajánlatról AJ.-t.
- 11 *találkoztam Fehetékkel,* — Fekete Mihályékkal.
- 14 *mehetünk a versekre, követhető renddel:* — AJ. Tisza D. verseivel érkezésük időrendjében foglalkozik.
A jan. 15-i levélben érkezett *Honvágy*, valamint az angolra fordított *Jegenyefa tetejébe, Deres a fű . . .* és *Bús az idő . . .* c. versek szövegét ld. e kötet 246—247. l.
A *Honvágy* c. költemény — amely Tisza Domokosnak Arany és családja iránti hűséges ragaszkodását tükrözi — megjelent a TDHV. között (56. l.). A kézirat és megjelent szöveg között csupán a központozásban és a magánhangzók hosszúságában van változtatás:
1. vrsz. 1. és 3. sora végére AJ. vesszőt tett.
4. sor végére felkiáltójel helyett: pontot.
3. vrsz. 1. sorában „elhagy . . .” — helyett „. . . elhagy . . .”
2. sor végére pont helyett: vesszőt.

3. sor végére vesszőt tett.
4. sor végére pontot.
4. vrsz. 1. sor: „Oh!” — helyett: „Oh”
1. sor végén: felkiáltójel helyett: vessző.
2. sor végére: felkiáltójelet.
2—3. sorban az „újra” és „újólag”-ot rövid magánhangzókkal közölte: „újra”, „újólag”.
3. sor végére vesszőt tett.
4. sor: „Ifjú” után vesszőt tett.
- 21—22 „My own darling rosebud sweet love, gentle dove” stb. — „Az én kedves rózsaszálom édes, szelid galamb” — a *Jegenyefa telejébe* c. dal refrénje.
- 25—41 *A szirt bosszúja* c. versét Tisza D. jún. 20-i levelében küldte; ld. e kötet 248—249. l.
- 42—89 *Tisza Domokos Kopp!* — *Ebrománc* — *Tünődés* — *Anya és fű* — *A patyolat bőré Dorset* c. verseit júl. 18-i levelében küldte; szövegüket ld. e kötet 264—267. l.
- 70, 72—73 *Az accentuált szótag* — *accentus és positio* — a *hangsúlyos szótag*; — hangsúly és helyzet.
- 94 *Quid plura?* — Minek szóljak többet?
A Kopp! c. verset A.J. felvette TDHV. versei közé (57. l.) *Hopp!* — címen. Eredeti szövegét ld. e kötet 264. l. — A.J. változtatásai a következők:
1. vrsz. 1. sor: „... asszú ó bort.” — helyett: „... aszu ó bort,”
3. sor: „Szerettem, ifjú lánykát.” — A vesszőt törölte, a sor végére vesszőt tett.
4. sor: „— És csalfán elhagyott!” — helyett: „És — csalfán elhagyott.”
2. vrsz. 1. sor: „Most azoknak hijjában . . .” — helyett: „Most, azoknak hijjában,”
2. sor: „— Ifjú vinkót iszom” — a gondolatjel a sor végére került.
3. sor: „... asszú . . .” — helyett: „... aszu . . .”
4. sor végére: felkiáltójel helyett: pont.
3. vrsz. 1—2. sor: „Ez fogyna-hagyna el! De Kelyhem megint dagad” — helyett: Csak fogyna — hagyna el már! De im, kelyhem dagad —
- A *Tünődés* c. költemény szintén megtalálható TDHV. között (58. l.). Eredeti szövegét ld. e kötet 265. l. — A.J. a Tisza D.-nál három versszakot: 8 + 8 + 4 sorral, öt négy sorosra tagolta. Egyéb módosításai a következők:
1. vrsz. 2. sor végére vesszőt tett.
3. sorban: „lyán” — helyett: „lány,”
4. sor végén: kettőspont helyett: pont.
2. vrsz. 2. sorának végére vesszőt tett.
4. sorban a „bírom” szóba rövid „i”-t tett.
3. vrsz. 1. sor: „Már csak egyik —” helyett: „Már egyik is”
4. sor: „Még kettőt tetéz!” — helyett: „Két munkát tetéz!”
4. vrsz. 1. sor végén: „hogy” — helyett: „mit”
2. sor végére kettőspontot tett.

5. vrsz. 2. sor: „... S így tán meglehet” — helyett:
„S így tán, meglehet,”
4. sorban: „lyán” — helyett: „lány”

534. Heckenast Gusztáv — Aranyak Pest, 1853. aug. 2.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/206. sz.; világoskék 1.papír, bal sarkában: „Verlags-Buchhandlung von G. Heckenast Pest Franziskaner-Platz Hutgasse Nro 1.” — 28 × 22,5 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: címzés. — Postai pecsétek: bélyegen Pesth 2/8 [= aug. 8.], „Der Abgang der Post” Nagy Kőrös 4/8 [= aug. 4.] — Melléklet: Eggenberger — Heckenastnak, Pest, 1853. aug. 1. K. 513/206/a. sz.; 26,9 × 22,5 cm, 1 fol., 1. l.: l. szöveg, 2. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 597. l. 206., 206/a. sz. a.).

M: Kiadatlanok.

[A levél magyar fordítása]

Igen tisztelt Professor Úr!

Pest, 1853. aug. 2-án.

Sajnálatomra közölnöm kell Önnel, hogy Toldi-ja kiadása ellen tiltakoztak nálam. — Miután az új kiadás híre az újságokba került, Eggenberger úrtól óvást kaptam, amelyet itt mellékelek. Erre tárgyalást kezdtem Eggenberger Ferdinánddal, s arról értesülök tőle, hogy még körülbelül 150 lehet raktáron, hogy ő egyébként hajlandó a méltányos megegyezésre.

A fennforgó körülmények között szerződésünket csak előzetesen tekinthetem fixáltnak, s kérem kell, hogy a dolgot előbb szíveskedjék Eggenberger úrral tisztázni, hogy kiadói jogaimat akadálytalanul érvényesíthessem. Itt véleményem szerint csak két út járható: vagy kártalanítja Eggenberger urat azon igényeiért, amelyeket mint az Ön művének tulajdonosa a mostani kiadás ügyében érvényesíthet, vagy várunk, amíg Ön a második résszel elkészül, amikor majd mindkét rész teljes egészésként egy kötetbe egyesítve lesz kiadható.

Kérem tehát Tekintetes Urat, rendezze a dolgot legjobb mérlegelése szerint. Mihelyt ez az egyik vagy a másik módon megtörtént, nem fogom elmulasztani, hogy kötelezettségemnek eleget tegyek, vagy a másik esetben, hogy a teljes, még befejezendő költeményre nézve új megállapodást találjak.

Öszinte nagyrabecsülésem kifejezésével

Tekintetes Úrnak legkészségesebb hiva
Heckenast G.

Melléklet:

Eggenberger Ferdinánd — Heckenast Gusztávnak

Pesth den 1ten August 1853.

Herrn G. Heckenast hier.

Nach der gestrigen Pesther Zeitung, beabsichtigen Sie von „Arany Toldi” eine neue verschriebene Ausgabe erscheinen zu lassen, wogegen ich in so fern einen Protest einlege, da mein Vorrath, oder vielmehr die Auflage dieses Epos, die ich von der Kisfaludy társaság käuflich an mich brachte, noch bei weitem nicht vergriffen ist. Sollte aber ungeachtet dieser Warnung, doch eine neue Auflage hier ausgegeben werden, so müßte ich als Beeinträchtiger auf einen Schadenersatz appelliren, der mir laut Preßgesetz kommen muß. — Dieß Ihnen zur Kenntniß bringend zeichne ich mit Achtung

[A melléklet magyar fordítása]

Eggenberger Ferdinánd — Heckenast Gusztávnak

itt. Pest, 1853. aug. 1.

Heckenast G. Úrnak

A tegnapi Pesther Zeitung szerint Önnek az a szándéka, hogy megjelenteti Arany Toldi-jának új, átengedett kiadását, ami ellen annyiban nyújtok be tiltakozást, mivel készletem, vagyis inkább az eposznak az a kiadása, amelyet a Kisfaludy Társaságtól vétel útján vettem át, még egyáltalában nem fogyott el. Ha figyelmeztetésem ellenére itt mégis új kiadást hoznának ki, úgy mint károsultnak kártérítésért kellene appellálnom, ami a sajtótörvény szerint megillet. — Ezeket tudomására hozva vagyok tisztelttel

készséges híve

Eggenberger Ferdinánd

- 3 *die Herausgabe Ihres Toldy* — Arany 1853. július végén Pesten jártában személyesen állapodott meg Heckenast Gusztávval a *Toldi* első részének új kiadásáról. A megállapodás értelmében a kiadás jogát három évre átengedte Heckenastnak, aki vállalta, hogy a munkát két változatban, díszes és népszerű formában közrebocsátja. (Ld. Költőnk Tisza Domokosnak 1853. aug. 2-án, Toldy Ferencnek aug. 4-én, Ercseynek aug. 6-án írt levelét, valamint Voin. A.Jé. II. k. 194. l.)
- 5—6 *eine Protestation von Seite des Herrn Eggenberger*, — ld. erre nézve Eggenberger Ferdinánd 1853. aug. 1-én Heckenasthoz intézett tiltakozását, amelyet Heckenast e levélhez csatolva Arany-nak megküldött.
- 8 *noch circa 150 Exempl vorrühig sein dürften* — Arany e hírt nemcsak lehangoltan, hanem bizonyos meglepetéssel vehette tudomásul. 1853. szept. 1-i levelében panaszozza Tompának, hogy Eggenberger nemhogy terjesztette volna, inkább visszatartotta raktári készletét: „Aranyért sem lehetett volna néhány év óta kapni sem a pesti, sem a vidéki könyvvarusoknál, kivéven az Eggenberger úr becses boltjának valamely sötét zugát. Mióta Körösön vagyok is, számtalan ember kérdezte nálam, állítván, hogy Pesten nem kapható, ők bejártak érte minden könyvvarust. Így árulják a magyar könyvet!” Utóbb kitűnt, hogy Heckenast hozzávetőleges közlésével szemben nem 150, hanem pusztán 115—120 példány feküdt el Eggenbergernél (ld. Toldy Ferenc Arany Jánosnak 1853. aug. 9-én írt levelét); mire pedig Arany János megbízásából Heckenast e példányokat átvette, számuk III-re módosult (ld. Heckenast Arany-nak aug. 26-án írt levelét).
- 14—15 *entweder Sie entschädigen Herrn Eggenberger* — Eggenberger tiltakozása ügyében a jogviszony tisztázása végett Arany Toldy-hoz fordult felvilágosításért (ld. 1853. aug. 4-én kelt levelét). Toldy postafordultával válaszolt (ld. 1853. aug. 9-én kelt válaszát): „1) A Kisf. Tasság tulajdonosi joga az általa kiadott művekre nézve csak egy kiadásra terjed ki: mert több az íróktól kikötve nincs, ehhez képest: 2) Eggenbergernek is csak ezt az egy kiadást adta el, mely mihelyt elkölt, a szerző tulajdonjoga feleledt; s így 3)

mely percben az utolsó példányok elköltek, őt a mű azontul nem illeti." Toldy ezért azt javasolta Aranynak, hogy fogadja meg Heckenast tanácsát, s az új kiadás létrejöttének biztosítása végett vásárolja meg maga az eladatlan maradt példányokat. Úgy látszik, új kiadás esetén ez az eljárás általános volt. Hasonló módon váltotta vissza Arany Müller Gyulától *A nagyvidai cigányok* jogát, hogy e művet összes költeményeinek gyűjteményébe foglalhassa. (Ld. Voin.Ayé. II. k. 131. l.) — [Sándor István jegyzete.]

535. Arany — Toldy Ferencnek Nagykőrös, 1853. aug. 4.

K: MTAk. Kézirattára — Magy. Irod. Lev. 4-r. 61/a. 44. sz. — Csontszíniú l.papír 24,7×19,5 cm, 2 fol., 1—2.: 1. szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: címzés — Postai pecsétek: bélyegen Nagykőrös 4/8 [= aug. 4.], Pesth 6/8 [= aug. 6.] — A levélpapíron Toldy Ferenc írásával: „Vett. aug. 7. 1853.” — Toldy Ferenc hagyatékából.

M: AJLevIB. II. k. 55—56. l.

- 2 *Hat éve elmúlt már, hogy Toldi című népies beszélyem . . . megjelent.* — Tompa Mihály: *Szuhay Mátyás és Garay János: Bosnyák Zsófia* c. műveivel egy kötetben, 1847-ben.
- 4—5 *A napokban felhívást kaptam Heckenast könyvárus ur részéről,* — ld. Heckenast [júl. 23. előtt] írt elv. levelét, továbbá Szász Károly [júl. 23-án] kelt beszámolóját Heckenasttal való tárgyalásáról.
- 10—11 *Most azonban kapom az említett könyvárus levelét,* stb. — Heckenast aug. 2-i leveléhez mellékelte Eggenberger Ferdinánd aug. 1-én kelt tiltakozását.
- 13—14 *a különben is tönkrement társaságnak . . .* — a Kisfaludy Társaság működését a szabadságharc leverése után betiltották: a Társaság igazgatója Toldy Ferenc volt.
- 23—24 *1.) Mennyi időre terjed ki a Kisfaludy-társaság tulajdonosi joga* stb. — A.J. három kérdésére Toldy Ferenc aug. 9-i levelében adta meg a választ, amelynek lényege: A.J.-nak meg kell vásárolnia Eggenbergertől az első kiadás megmaradt példányait ahhoz, hogy második kiadásban megjelenhessék.

536. Arany — Léway Józsefnek Nagykőrös, 1853. aug. 9.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/346. sz.; fehér l.papír, 23×14,4 cm, 2. fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 3—4. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 600. l. 346. sz. a.).

M: AJLevIB. II. k. 24—25. l. Sok kihagyással.

Válasz Léway júl. 16-i levelére:

- 4 *leveled éppen az exameni vajudások közt kapott,* — az év végi vizsgák között.
- 6—8 *Pesten voltam, . . . olvashattad,* stb. — Alkorigiban a napilapok közölték az egyes szállodákba érkezett vidéki vagy külföldi vendégek névsorát.
- 10—11 *eladtam Toldit, . . . a régiit, . . . Eggenberger protestált,* — 1847-ben a Kisfaludy Társaság három pályadíjnyertes művét együttesen Eggenberger adta ki, s most csak úgy járult hozzá az újabb kiadáshoz, ha A.J. megvásárolja az elsőből megmaradt példányokat.
- 17—19 *Mikulás úr . . . felbled igen jól nyilatkozott,* stb. — A.J. e közlését Léway megnyugtására szánta, aki júl. 16-i levelében elkeseredetten számolt be Mikulás János látogatásáról a miskolci ref. gimnáziumban.

- 24 *Szent Pétered is közel van;* — Sajószentpéter, ahol Lévay szülei laktak.
- 27 *A maecenások pedig* stb. — a nagykőrösi bennszülött módos polgárok, akik az iskola fenntartásának anyagi lehetőségeit biztosították s akik lenézték a vagyontalan, „jöttment” — tanárokat.
- 29—30 *Miska nem jöhet, az ő világa nem terjed túl a hamvai határon,* stb. — csak útlevéllal utazhatott; ennek beszerzési nehézségeit júl. 5-i levelében ecsetelte AJ.-nak.
- 36 *Gyulai most épen nálam van,* — a Szépir.Lap. megszűnése anyagi gondokat is jelentett Gyulainak; ezért a nyarat Kecskeméten töltötte Szilágyi Sándornál (ld. Gyulai levélét Szilágyinak 1853. jún. 23. és 30 között, Gyulai Lev. 159—160. l.).
- 38 *Szász Károly megy Erdélybe,* — ekkor még csak látogatóba. Ez év őszétől Kecskemétre ment tanárnak. Ennek előzményeiről ld. ADATTÁR. — AJ. szept. 27-én Ercseynek, 29-én Tompának is ír Szász sorsának alakulásáról.

537. Toldy Ferenc — Aranynak Pest, 1853. aug. 9.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/880. sz.; csontszínű 1.papír, 22,5×14,4 cm, 3 fol. 1—2. l.: l. szöveg, 3—4. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 616. l. 880. sz. a.).

M: AJLevIB. II. k. 55—56. l.

Válasz Arany aug. 4-i levelére.

- 3 1.) *A Kisfaludy Társaság tulajdonosi joga* stb. — AJ. az 1847-ben megjelent első *Toldi* kiadásának jogáról érdeklődött. Ld. még e napon Lévaynak írt levelét.
- 21 *Sóváran nézek Toldi második része befejezésének elibe.* — Toldy Ferenc nem ismerte fel *A nagyidai cigányok* értékeit. AJ.-nak e művéről írt kritikája az ÚjMagyMűz. 1852.-aug. 1-i számában jelent meg. AJ.-ról ugyan elismeréssel szól, de e művét elhibáztottnak tartja. — Toldy Ferenc értetlen kritikáját a fenti kívánsággal fejezte be.

538. Arany — Heckenast Gusztávnak Nagykőrös, 1853. aug. 11.

K: Elveszett. Utalás a levélre és tartalmára: Heckenast Gusztáv 1853. aug. 26-i válaszában: „aug. 11-éről kelt levelére elintézttem a dolgot Eggenberger úrral” stb.

539. Tisza Domokos — Aranynak Geszt, 1853. aug. 13.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/791. sz.; csontszínű 1.papír, 21,9×14,1 cm, 3 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3—6. l.: versek. — Címzés nincs. — A levélpapíron AJ. írásával: „Válasz 26/VII”[VIII.] = [aug. 26.] — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 613. l. 791. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany aug. 2-i levelére.

- 2 *Már átkozom Lévaait és ó-bordát,* — tréfásan Lévay küldeményét tette felelőssé, hogy mestere június 13-tól aug. 2-ig nem írt neki, holott ő közben 3 levelet is küldött: jún. 15-én, 20-án, július 18-án, amelyekre AJ. aug. 2-án, együttesen válaszolt. — A Lévay által jún. 1-én AJ.-nak küldött bor-küldeményről Tisza D. a Pestre látogató kőrösi tanároktól hallhatott.
- 4—5 *Jóska elemeni, de a Bethlen fiúk lejöttek.* — ifj. Zeyk József és a Bethlen fiúk rokonai voltak Domokosnak.

- 8—15 *A patyolatbőrű Dorset?* — Tisza D. ilyen című versét júl. 18-án küldte, AJ. aug. 2-i levelében bírálta s kérdezte tanítványától: „Miért épen *patyolat*, miért épen *bőrű*, miért épen *Dorset?* Fordítás, vagy eredeti?” — Domokos, mesterének e kérdéseire válaszolt.

E levélben küldött versei: *Cserfa levél — róssa bimbó bokréta, Két koldus, A vén apród balladája*. Szövegüket ld. e kötet 282—286. l. E versekről AJ. aug. 26-i levelében írta meg véleményét. Az első: *Cserfalevél — róssabimbó bokréta* címmel megjelent a TDHV. között (59—60. l.), AJ. apró változtatásait ld. aug. 26-i levele jz.-ében, 292. l. A *Cserfa levél*. c. vers kéziratában a cím alatt:

- 23—24 (*Written on the occasion midőn Kovácsiban ily bokrétám volt*) — Kelt abból az alkalomból, midőn Kovácsiban ily bokrétája volt.

540. Arany — Ercsey Sándornak Nagykőrös, 1853. aug. 16.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilmtára A. 299/I.

M: Ercsey, 79—80. l. Kihagyásokkal.

Válasz Ercsey júl. 28-i levelére.

- 8—10 *Losonczy László collegánk az ő poémáiban: „Drága szülő földem Kecskemét”* — AJ. a tőle idézett verssorban aláhúzta a „drága” szót s Kecskemét és Kőrös korabeli drágaságára vonatkoztatta. — Ld. még ADATTÁR.

- 20—23 *Toldit (a régít) eladtam 3 évre Heckenastnak, . . . Eggenberger protestál, . . . Schedeltől kérdem úgy van-e?* — ez ügyben ld. Szász K. [júl. 23-i], Heckenast aug. 2-i levelét és jz.-ét., AJ. aug. 4-i levelét Toldy Ferencnek és annak aug. 9-i választát, valamint Heckenast szept. 1-i levelét.

- 29—30 *Jámbornéra is bizd rá,* — AJ. nővérére, Arany Sárára.

- 33 *megfizetted-e a görbedi alapítvány pénzét:* — az 1847-ben kölcsönvett 100 ft.-ot. — Az igazolást a kölcsön visszafizetéséről Ercsey okt. 28-i leveléhez mellékelte.

- 34—35 *Lovassi Ferenc házassága . . . megmondhatom Tanárkinak,* — Lovassy és Baranovics Róza házasságkötéséről Ercsey júl. 28-án írt. Tanárky Gedeonról ld. ADATTÁR-ban.

- 36 *„Szépirodalmi lapok” aszkórbán haltak el,* — Pákh Albert és Gyulai Pál folyóiratának utolsó száma jún. 30-án jelent meg.

- 40—41 *Szász Károly lemondott.* — Aug. 11-én (Benkó, 59. l.) — Lemondása előzményeiről, ld. ADATTÁR.

- 41 *Theodorovics nevé* — a későbbi Tomori Anasztáz, akit mint mérnököt választottak a kőrösi gimnáziumhoz matematikatanárnak. Utóbb családi örökségét a magyar Shakespeare-fordítások kiadására áldozta.

- 54—55 *Az idezárt bizonyítványt . . . add át Madas Komának.* — Ld. Madass György júl. 28-i levelét.

541. Ercsey Sándor — Aranyak Nagyszalonta, 1853. aug. 19.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilmtára A. 301/I.

M: Kiadatlan.

Arany aug. 16-i, sógorának írt levele ekkor még nem érkezett Szalontára.

- 3 *A házat, mint talán közelebbi lenvelembe is írád,* stb. — Júl.

- 28-i levelében csak azt írta, hogy a házban Wölfel gyógyszerész benne lakik, de nem javított semmit. Akkor Ercsey még nem tudhatta Wölfel újabb szándékát.
- 6—9 az a kérdés hogy kinek adjuk, mert concurrensnek mégéddig ketten vannak, t. i. egy zsidó és a. . . postahivatal. — AJ. aug. 26-i válasza szerint úgy döntött, hogy házát inkább a zsidónak, mint a postahivatalnak adja bérbe.
- 21 az idén termettet is alkalmasint eladom, — ti. közös szénájukat. AJ., sógorának e szándékát aug. 26-i levelében helyeselte.
- 25—27 az idén termett búza-mennyiségéről még nem írhatok. . . jó lesz, ha tudatja velem bátyám akaratát. — Erről AJ. úgy vélekedett, ha megbízható jó helyen eltartható, tavasz előtt ne adja el. (Ld. AJ. aug. 26-i levelét.)
- 28—29 csupán a dominium ügyében írok; — a „birtok” megjelölés az Ercseyek néhány holdas szalontai földjével kapcsolatban, itt tréfás szóhasználat.

542. Ercsey Sándor — Aranynak Nagyszalonta, 1853. aug. 24.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilm-tára A. 301/I.

M: Kiadatlan.

Válasz Arany aug. 16-i levelére. — Ercseynek jelenlegi és AJ. aug. 26-i levele keresztelték egymást.

- 3—4 multkor küldött levelem nem nagyon hosszú volt. — az aug. 19-i, melyben a ház bérbeadásának eshetőségeiről, valamint a széna és búzatermés eladásáról írt.
- 8, 11—12 Ismét a ház. . . egy harmadik kéri, t. i. egy nőilen cs. k. pénztárnok. — AJ. beleegyezett, hogy ennek adja ki (ld. aug. 27-i válaszát).
- 24—26 a Kőlöserben az idén. . . 4 kis boglyát lehetett kaszálni, s ebből bátyámat illeti egy boglya. — A négy Ercsey testvér osztozott rajta, köztük AJ.-né.
- 31 valami adóra kivettem 2. pengőt, — ezt a ház után, a templom építésére kellett fizetni, mint erről Ercsey már ez év ápr. 2-án szintén írt AJ.-nak.
- 33 A görbedi adósság — Ld. AJ. 1853. jan. 15-i, sógorának írt levelét és annak jz.-ét.
- 38 Nagy János — felesége Ercsey lány volt, így szintén sógora volt AJ.-nak.
- 42 Bondár István — neve szerepel mint egyik felszólaló egy 1848. febr. 20-án tartott szalontai „közönség” gyűlésen. (Ld. AJ. kk. XIII. k. 73. l.) — AJ. aug. 16-i levelében kérte sógorát: szólítsa fel Bondárt, fizesse meg tartozását.
- 44 a contractust — a szerződést.
- 47—49 igyekezni fogok rajta, hogy a föld-aquisitóra. . . ohajtását teljesíthessem. . . — földszerzésre, a vásárlással kapcsolatos tudakozódásra, AJ. aug. 16-i levelében kérte sógorát: „az legalább megmaradna”, írta.

543. Arany — Ercsey Sándornak Nagykőrös, 1853. aug. 26.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilm-tára A. 299/I.

M: Ercsey, 81—82. l. Kihagyásokkal.

Válasz Ercsey aug. 19-i levelére.

- 2 *Azóta meghaptad közelebbi levelemet, —* A. J. aug. 16-án írt sógorának, míg Ercsey 19-én neki; leveleik keresztezték egymást.
- 6 „*nincs kedvem sem időm*” *Vörösmartyként, —* Vörösmarty után, *Délsziget, 2. sor.*
- 16 *A szénára nézve tett intézkédsedet helyeslem. —* Azt ti., hogy Ercsey mind tavalyi, mind idei szénájukat eladta.
- 23 *A búzára nézve, —* Ercsey kérte sógora véleményét ez ügyben: eladják most, vagy várjanak vele tavaszig?
- 29 *könnyebb conservatio végeit el is adhatjuk. —* Ha a búza értékét így könnyebb megőrizni, mintegy biztosítani lehet, akkor adja el.
- 37—38 *a vaspálya, . . . Czeglédől Kistelekig, egy Szegedhez nem messze eső faluig. —* A Cegléd—Félegyháza vasúti vonal 1853. szept. 3-án nyílt meg, míg a Félegyháza—Szeged közti vonalat 1854. márc. 4-én nyitották meg. (Ld. Képeßy Árpád: *A magyar vasúty története.* Bp. 1908. 46, 52. l.)

544. Arany — Tisza Domokosnak Nagykőrös, 1853. aug. 26.
 K: MTAK. Kézirattára — K. 513/851. sz.; csontszínű 1. papír, 23,1 × 14,4 cm, 2 fol., 1—4. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 615. l. 851. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Tisza D. aug. 13-i levelére.

- 2 *Felesleges volna a miskolci borti átkoznia, —* amit Lévy jú. 1-én küldött A. J.-nak.
- 5 *Lajos-nap volt, —* aug. 25-én. A. J. csak tanítványa közvetítésével küldi id. Tisza Lajosnak jókívánságait. Amilyen melegen, közvetlenül levelezett Tisza Domokossal, oly tartózkodó atyja, id. Tisza Lajos iránt. Egyetlen levelet sem írt neki. Amikor működési bizonyítványra lett volna szüksége, azt sem közvetlenül tőle, hanem nevelőtársa, Kovács János révén kérte (ld. A. J. Kovács Jánosnak írt, máj. 19-i elv. levelét).
- 8 *Feketének jó sakkozást Kovács bácsival. —* Fekete Mihály, a Geszten vendégeskedő gr. Bethlen fiúk nevelője, Kovács János — Tisza Domokosé.
- 10 *hogy én Toldit eladtam, ez ideig csak a hire van. —* A. J. aggodalma, hogy Heckenast esetleg visszalép az alkutól, alaptalannak bizonyult. Heckenast éppen e napon értesítette, hogy az ügyet tető alá hozta (ld. levelét).
- 14 *Gesztien vigéd! —* Virul.
- 15 *visszasóhajt Izrael népe Egyiptom vöröshagymáira —* Biblia: Mózes IV. könyve, 11. fejezet, 5. verse.
- 16—17 *in specie körtét, —* nevezetesen körtét,
- 18 *ezennel küldök egy kosár —* tormát: — az ifjú költő verseinek kritikáját. Tisza D. itt megbírált verseit aug. 13-i levelében küldte: *Cserfa levél — róza bimbó bokréta, Két koldus A vén apród balladája.* Szövegüket ld. e kötet 282—286. l.
- 22 *Cserfalevél —* Teljes címén: *Cserfa levél-róza bimbó bokréta.*
- 24—25 *szólam vagy mondalom (dictio) —* kifejezési mód.
- 28—30 *Az 'az' névelő kihagyása rendszeren olyankor történik, mikor az ige (a praedicatum) utána van a subjectum képen álló főnévnek — . . . mikor az ige (az állítmány) az alanyként álló főnév után következik.*
- 32 *Biró kerül kosolyára —* mezei bölcsőbe (M. Tájszótár).
- 34 *a régi krónista költőknél —* krónikás költőknél.

- 41 *hol vette e szép epithelont? — jelzõt?*
 43 *Lukács Pálos mondóka.* — Fõleg a XIX. század 40-es éveiben jelentek meg gyermekverseket tartalmazó könyvecskéi.
A Cserfalevél-rózsabimbó-bokréta c. vers TDHV. c. kötetben is megvan (59—60. l.) a következõ változtatásokkal:
 1. vrsz. 1. sor: „Ledültek. ” — helyett: „Ledõltek.
 1—3. sor végére vesszõt tett.
 4. sorban az „elmult” szó után nem tett vesszõt, a sor végére pontot tett.
 5. sor végén az „elveztek” „romoltak” szavak után vesszõt tett.
 6. sor végére vesszõ helyett: — pontot.
 2. vrsz. 1—2. sor végére vesszõt tett.
 3. sorban: „harcra” szót cz-vel írta és a sor végére pontot tett.
 4. sor végén: két felkiáltójel helyett: egy maradt.
 3. vrsz. 1. sor: „Amint járék cserülõtte bércezen” — helyett:
 Amint járok cserüllõtte bércezen,
 2. sorban: „... melegít úgy érzem” — helyett:
 a „melegít”, e szó után és a sor végére vesszõt tett.
 5. sor: „S mit fogadok” után — vesszõt tett.
 6. sor: „Cserfalevél te legyél bokrétám!” — helyett:
 „Cserfalevél te légy a bokrétám!”
 4. vrsz. 1. sorban: „Fa tövén” — egy szóba írta.
 1—2. sor végére vesszõt tett.
 6. — refrén-sor ugyanúgy javítva, mint a 3. vrsz. 6. sora.
 5. vrsz. 2—3. sor végére vesszõt tett,
 3. sorban: „a szívembe” — helyett rövid „i”-vel.
 4. sorban: „... érzek,” — után a vesszõt elhagyta, a sor végére pontot tett.
 6. vrsz. 1. sor végére vesszõt tett.
 3. sorban a „harcra” szót „cz”-vel írta, a sor végére kettõspontot tett.
 45 *A két holdus* — e verset ld. e kötet 283—284. l.
 46 *caeteris paribus*, — azonos körülmények, feltételek között.
 49 *A vén apród balladája* — szövegét ld. e kötet 284—286. l. A J. megjegyzéseit versszakok szerint teszi meg, s ezeket arab számokkal jelöli; a könnyebb eligazodás érdekében a versszakokat []-ben mind az eredeti versben, mind a jz.-ben megszámoztuk.
 64 [4. vsz.] *A magyarban nem lévén he, she etc.* — A magyarban nincs, mint az angolban, ahol a „he” = a hímnemû „õ”-vel, míg a „she” = a nõnemû „õ”-vel egyenlõ.
 71 [6. vrsz.] — *lakziját (kutyalakzi) „mohón — bámult” mind aljas* — írja A J., aki e 6. vrsz. utolsó két sorát bírálja. Itt egy szót rosszul is olvasott: „tyuklakzi”-t, holott a kéziratban „tukmált”, azaz *rderõltetett* lakzi van:
 „Átkozta tukmált lakziját
 S mohón ott bámult rajta.”
 (a vízre hajló lányon)
 75—76 [7. vrsz.] *Vége fordítván — hajtva. . Nagyon periodicus*, stb.
 — A J. itt a ballada 7. vrsz.-ának két kezdõ sorát elemzi:
*Vége fordítván mén lovát
 Sokat sohajtva ment tovább*

A kifogásolt szövegeket A. J. Tisza D. kéziratán alá is húzta, s itt megjegyezte, hogy sok az ismétlődés s a sok *-ván, -vén* a hivatali stílusba, nem versekbe való.

84—85 „*Kommt Zeit, kommt Rath*” — Jön az idő, jön a tanács; magyarosan: az idő jó tanácsadó.

545. Heckenast Gusztáv — Aranyinak Pest, 1853. aug. 26.

K: MTAk. Kéziratára — K. 513/207. sz.; világoskék l. papír, bal sarkában: „Verlags-Buchhandlung von G. Heckenast Pest Franziskaner-Platz Hutgasse Nro 1.” — 28 × 22,8 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: címzés. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 597. l. 207. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany aug. 11-i elv. levelére.

5 *elintéziem a dolgot Eggenberger ural, — aki aug. 1-én tiltakozott az első Toldi újabb kiadása ellen, mivel nála voltak még példányok az elsőből* (ld. Heckenast aug. 2-i levelét s jegyzetében Eggenbergerét).

16—18 *ne hogy a közönség ilyenek által a második kiadás iránt mistificáltassék; — félrevezetessék, megtévesztessék, mintha a maradék példányok a második kiadást képviselnék.*

30—31 *nyilvános hírdelést irántok nem teszek, — A. J. az egész történetet szept. 1-én részletesen megírta Tompának, aki szintén érdekelt volt a dologban, mivel a Toldi először az ő Szuhay Mátysával és Garay: *Bosnyák Zsófiájával* egy kötetben jelent meg. A. J. a kérdésre nov. 22-i Tompának írt levelében is visszatért.*

546. Arany — Ercsey Sándornak Nagykőrös, 1853. aug. 27.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAk. Mikrofilmtára — A. 299/I. — A levélen postai pecsétek: Nagykőrös 28/8 [= aug. 28.], Orosháza 29/8 [= aug. 29.] Nagy Szalontha 30/8 [= aug. 30.].

M: Kiadatlan.

Válasz Ercsey aug. 24-i levelére.

2 *Multkori leveledre épen tegnap indítam útnak a választ; — Ercsey aug. 19-i levelére A. J. aug. 26-án válaszolt.*

4—5 *csupán az oeconomicumra szorítkozom. A 27 pengőt megkaptam. — Csupán a gazdasági részre válaszol; a 27 pengőt Ercsey aug. 24-i levelében küldte.*

5 *A házat inkább add a tisztviselőnek, — Ercsey fenti levelében jelezte az újabb igénylőt.*

8 *Bondár kötelezvényét, ha fizetni akar, elküldöm, — A Bondár Istvánnal kötött szerződést Ercsey kérte sógorától, hogy felszólíthassa adóssága kiegyenlítésére, s hogy tudja az összeg nagyságát is.*

10 *kifogytam a dictióból: — szónoklat, előadásmód; itt: mondani-való.*

547. Arany — Heckenast Gusztávnak [Nagykőrös, 1853. aug. 30.]

K: Elveszett. — Utalás a levélre és tartalmára: Heckenast szept. 1-én: „aug. 11-én költ levelére. . . 26-án. . . válaszoltam. . . Ha e levelém aug. 30-ára nem, de azóta bizonyosan. . . kezéhez jutott, stb.” — Heckenast aug. 26-i levele tehát keresztezte A. J. e 30-án költ sorait.

548. Arany — Tompa Mihálynak Nagykőrös, 1853. szept. 1.
K: MTAk. Kézirattára — K. 513/1101. sz.; csontszíni 1. papír, 23 × 14,4 cm, 2 fol., 1—3. l.: 1. szöveg, 4. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 664. l. 1101. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 312—315. l. Kevés kihagyással.

Válasz Tompa aug. 1-i levelére.

- 10—11 *testu poharat, . . . inni* — „te s tu” pohár = tegeződésre való koccintás.
- 11 *a jux* — a tréfa, csíny.
- 33 *in specie et natura* — színlég és ténylegesen.
- 41—42 *III Toldi Miklóst és Szuhai Mátyási és Bosnyák Zsófit* — a Kisf. T. együttes kiadásában (1847) megjelent művek el nem adott példányait AJ.-nak meg kellett vásárolnia, hogy a *Toldi* újból megjelenhessenek. (Ld. még Heckenast 1853. aug. 26-i levelét.)
- 53—54 *Arról. hallgatsz, hogy megtratta veled Török János ama famosus verset*, — a „hírhedt” vers az *Igazmondó* c. kalendáriumban jelent volna meg, de Tompa se írta meg. (Ld. szept. 8-i levelét.)
- 74 *A sirverset én iszkáboltam*, — Szász Károlyné sirversének utolsó négy sorát Benkó Imre, majd Kozocsa Sándor szerint — Szász Károly írta (ld. AJ. kk. VI. k. 221. l.).
- 88—89 *Ott van Gyulai Pali, tr valami regényt, Szilágyinál.* — Gyulai Egy történet napjainkból c. regényét írta ekkor a Bp. Hírl. számára, tervét a „cenzura buktatta meg.” (Ld. GyulaiLev. 603. l.)
- 92 *Szombaton lesz a pálya. . . megnyitása* — a Cegléd—szegedi vasútvonal ezúttal Kistelekig nyílt meg. (AJ.—Ercseynek, aug. 26.)

549. Heckenast Gusztáv — Aranyak Pest, 1853. szept. 1.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/208. sz.; csontszíni 1. papír, bal sarkában: „Verlags-Buchhandlung von G. Heckenast Pest Waitzner-gasse Nro 15, I Stock rückwärts.” — 23,2 × 14,6 cm, 2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. — Postai pecsétek: bélyegen Pesth 1/9 [= szept. 1.], „Nach Abgang der Post” — Nagy Kőrös 5/9 [= szept. 5.] — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 597. l. 208. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany aug. 30-i elv. levelére.

- 3—4 *EGgenberger urnak 68 ft. kielégítése után*, — a *Toldi* első kiadásából megmaradt III példányt AJ.-nak meg kellett vásárolnia Eggenbergertől. (Ld. Heckenast aug. 26-i levelét.) — AJ. az ügyről Tompának is írt szept. 1-én.

550. Tompa Mihály — Aranyak Hanva, 1853. szept. 8.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/942. sz.; csontszíni 1. papír, 19,2 × 11,8 cm, 2 fol., 1—4. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 660. l. 942. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 315—317. l. Kevés kihagyással.

Válasz Arany szept. 1-i levelére.

- 13 *te valóságos Fabius Cunctator!* — azaz hanhozó (ld. ADATTÁR.)
- 38 *micsoða dolgokat beszélsz nekem Török Jánosról, stb.* — AJ. azt hitte, Tompa írt Török Igazmondó c. naptárába.
- 45—46 *Császár. . . lapját. . . küldi.* — A *Divatcsarnokot*.
- 51 *később látom hogy Tóth K. is figurál;* — Tóth Kálmán: *Iduna srján* c. verse a *Hölgylfutár* jún. 25-i sz.-ban jelent meg.
- 54 *Szász tehát kecskeméti professor? Miért?* — AJ. szept. 29-i levelében részletesen válaszolt Tompa e kérdésére.

551. Tisza Domokos — Aranynak Geszt, 1853. szept. 10.
K:MTAK. Kézirattára — K. 513/792. sz.; világoskéék 1. papír,
22,8 × 14,5 cm, 2. fol., 1—2.: 1. szöveg 2—4. l.: vers. — Címzés nincs. A levél-
papíron A.J. írásával: „Válasz Oct. 3/853.” — Arany László hagyatékából
(ld. AkÉrt. 1899. 613. l. 792. sz. a.).

M: Kiadatlan.

2 Régolta itt hever már kedves levele válaszatlanul, — Arany utol-
jára aug. 26-án irt tanítványának.

9 Születék. . . ma egy hosszú költemény, — Összel (Szabálytalan
Elegia) c. mellékelt versét ld. e kötet 301—302. l. — A.J. okt. 3-i
levelében bírálta meg; ld. e kötet 315. l. — Némi változtatásokkal
felvette TDHV. közé (61—63. l.)

552. Ercsey Sándor — Aranynak Nagyszalonta, 1853. szept. 11.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikro-
filmtára. A. 301/I.

M: Kiadatlan.

Válasz Arany aug. 27-i levelére.

15—16 két év múlva censurálni kell — vizsgálni.

28—29 idősebb Ercsey Sándort — A levél írójának nem közeli rokona,
a jelek szerint nem is becsülhette sokra, mert a Rozvány család
egyik, a család jó híréhez nem méltó tagjával hasonlítja össze.
Elkerülhetetlennek látja azt is, hogy a vele azonos nevű kollegá-
jával ő időnkint „confundáltatik”, azaz összezavartatik, összeté-
vesztik vele.

44—46 a thron-örökös ide s tova haza kerül. Én csak mástól hallok azon
axiomát. — azt a sarkigazságot. — Lányuk született, Vilma.
(Ld. Ercsey okt. 29-i levelét.) —

62, 67—68 Szilágyi István. . . Panaszkodik hogy bátyám régen nem irt neki,
— levéllel ezúttal nem A.J., hanem Szilágyi tartozott, hiszen A.J.
ez év febr. 5-i levelére még nem válaszolt.

69—71 A mint beszélük, . . már felesége, sőt gyermeke is van; — de én
rettenetesen tamás vagyok benne. — Szilágyi István 1851-ben Mára-
marosszigeten valóban megházasodott s fia is született.

72—73 A tavalyi búzájuk még most is itt és meg van bátyáméknak; — A.J.
aug. 26-i levelében kérte sógorát, hogy búzájukat még ne adja el.

74—75 Hogy az idén mennyi termelt, azt még most sem tudom, mert
Jámborné már régen nem volt nálunk. — A búzaföldet ezek szerint
A.J. nővére, Jámborné Arany Sára és családja művelte.

86—87 ezt, pro notitia rerum gerendarum — a viselendő, végzendő dol-
gok ismertetése végett, miatt — közli A.J.-sal.

94 Gyula — Sántha Gyula, A.J.-ék házának egykori bérlője.

102—103 felszólítottam Jámbornét is, hogy ha valami eladó földet hall, adja
hírül. — Ezt A.J. aug. 16-i levelében kérte sógorától.

108—112 Ercsey Jani. lequar főzni meghívott. . . ha megint olly regé-
nyesen járnók meg, mint tavaly, — A „regényes” históriát Ercsey
Sándor így örököltette meg. „1852. évi augusztus elején, családjá-
val együtt eljött ő [A.J.] Szalontára látogatás és néhány heti idő-
zés végett. E néhány hétből pár napot felhasználunk néha arra
is, hogy vidéki jó embereinket s rokonainkat meglátogassuk. Egy
ily rokon látogatás alkalmával, melynek mellékes czéjja a velünk

jött nők részéről ugyanazon rokonnál szilva aszalás és lekvárfőzés vala: a jelzett évi szeptember végén, vagy október elején volt aztán egy kalandunk. . . egy borongós és esőre hajló napon elindultunk egy 3—4 mértföldnyire lakó rokonunk meglátogatására, és pedig oly módon, hogy egy alföldi nagy ernyős szekérre, melyen hármás ülés volt, feltelepedtünk összesen kilenczen, a nőket és gyermekeket is beleszámítva [Arany Juliska ekkor tizenegy éves, Laci nyolc, A.J.-ék négyen voltak, továbbá Ercsey és felesége; a még hiányzó 3 fő valószínűleg Ercseyne szülei és Máli nevű testvérhuga lehetett]. A sok készülődés miatt az elindulás a már olyankor különben is rövid nap késő délutánján történt; mely miatt aztán csak alkonyat táján érkezhettünk egy az útközben eső nagy terjedelmű erdőhöz. Ezt megelőzőleg már az őszi eső is derekasan elkezdett esni, s alig haladtunk ez erdőben félóráig, midőn a koromsötétség beállott. Kocsisunk csakhamar kijelentette, hogy ő az utat nem látja és nem tudja hol járunk. Mi tehát férfiak, először gyufával és miután ezt az eső rögtön eloltotta, a kocsis tarisznyájában volt szalonnából és ruhadarabokból készült kanóczokkal kísérlettük az elhagyott út feltalálását; de ha ez egy kis időre sikerült is, néhány perc múlva már ismét út nélkül kalandoztunk a koromsötétségben. Csakhamar aztán a kanóchoz világító anyagul használt szalonna is elfogyván, megadtuk magunkat azon kényszerűségnek, hogy tovább nem mehetünk és hogy az erdőben meghálunk. S úgy is történt. A folytonosan szakadó esőtől a nagy gyékényernyő alá húzódva, és egész éjjel semmit nem aludva, vig kedélylyel s néha a nőket tréfásan ijesztgetve, virasztottuk át a nem épen veszálytelen éjszakát. A tragicomikum aztán még azzal ért véget, hogy midőn viradni kezdett, és a már tőlünk csaknem egy puskalövésnyi távolságban fekvő azon községbe, mely kirándulásunk helye volt, megindulánk: szekerünk tengelye eltörött s a társaság tagjai a nagy sáron keresztül gyalog mentek be a községbe." (Ercsey, 70—71. l.)

553. Tisza Domokos — Aranynak Geszt, 1853. szept. 23.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/793. sz.; csontszinű l.papír, 21,7 × 14,1 cm, 2,5 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3—5. l.: vers. 6. l.: üres — címzés nincs. — A levélen A.J. írásával: „válasz Oct. 3/853.” — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 613. l. 793. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Arany aug. 26-i levele óta Tisza D. ezelőtt, szept. 10-én is írt.

2—4, 7 *haraggal löktem el az épen most érkezett Délibábót, Tóth Kálmán. rímfiéjét olvasván. . . Szerencsétlen Gara Mária!* — Tóth K.: *Gara Mária* (Ballada) a Délibáb 1853. szept. 18-i 12. számában jelent meg (376—377. l.) — a balladátlan ballada minden jegyével felruházva.

12—13 *Arany vagy Tompa. nevel sem találkozik az ember* — A.J.-tól január óta nem jelent meg költemény a *Délibábnan*; legközelebb az okt. 2-i számban.

14 *Az egész Délibáb Jenevaiból meg Tóth Kálmánból áll* — Jenevai László a népies epigonok közé sorolható. — Tóth Kálmán előszeregettel emlegette Petőfit, akit elődének tekintett. Színvonalára jellemző idézet Petőfiről szóló *Egy költő mellett* c. verséből: „Sokszor gondolkodom szerelmes lelkekről: | Mielőtt beléd szállt vajjon mi lehetett? ” (3. vrsz.-ból) stb. (Délibáb, 1853. máj. 8.)

- 16 *Dalma köztetszéssel adatott.* — Jókai drámája.
 17—18 *már expectoráltam magam.* — Kibeszélte, kidühöngte magát, könnyített a lelkén.
 18—19 *vajjon megindulnak e Pákhék?* — A június végével megszünt Szépir. Lap.-kal. Ekkor még A.J. is reménykedett; ld. Ercseynek, e hó 27-én. A kor legrangosabb folyóirata híveinek reményei azonban nem váltak valóra.
 Tisza Domokos e levelében *Beczkhóné* c. versét küldte; szövegét ld. e kötet 306—308. l. A.J. okt. 3-i levelében bírálta meg; ld. e kötet. 315—316. l.

554. Ercsey Sándor — Aranynak Nagyszalonta, 1853. szept. 25.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilmtára A. (301)I.

M: Kiadatlan.

- 2 *Utolsó levelem küldése óta.* — Ercsey ezt megelőzően szept. 11-én irt.
 11—12 *Denique ebnek és egy más valaminek nem akad ura.* — Egyszóval. (drasztikus népi szólás beleszőve.)
 23 *válaszát és akarátát sietősen tudassa velem.* — A.J. postafordultával, 27-én válaszolt.
 30—32 *Küldendő soraiban egyszersmind multhor küldött levelemnek azon részére is, melly a házat illeti, határozott választ várok.* — Ercsey szept. 11-i levelében közölte sógorával: a házból most kiköltöző lakót felszólította, hogy kötelezvénye szerint végeztesse el a szükséges javításokat. Wölfel patikus „jeremiáddokkal-teljes levélben” válaszolt. Ercsey arra kérte A.J.-t, ezt az ügyet illető észrevételeit írja meg neki. — A.J. humánus válasza szerint — mivel a szerződést sem ismeri pontosan s mivel Wölfel „tett is valamit és rövid használatáért eléggé megfizetett” — ha a szerződésben kötelezte magát a javításokra, Ercsey követeljen belátása szerint.

555. Arany — Ercsey Sándornak Nagykőrös, 1853. szept. 27.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilmtára — A. 299/I.

M: Ercsey, 82—83. l. Kihagyásokkal. — A kihagyott részeket ld. Szendrey Zsigmond: *Kiadatlan részek Aranynak Ercseyhez irt leveleiből.* It 1817. 465. l.

- 2 *Két rendbeli leveled fekszik előttem,* — Ercsey szept. 11-i és 25-i levele.
 3—4 *A napokban Pesten voltam a falamiával együtt,* — családostul utazott a fővárosba — mint erről Tompának is írta szept. 29-én. Ott tartózkodásáról a *Déliabáb* szept. 25-i száma is megemlékezik; ld. ADATTÁR.
 5 *A mi a Wölfel levelét illeti:* — ld. Ercsey szept. 25-i levele jz.-ben.
 7—9 *A contractust sem tudom, csak permissiv-e a reparatio benne, vagy határozottan obligativ.* — a szerződést sem ismeri, úgy van-e szerkesztve, hogy a javítás engedélyezett, vagy határozottan: kötelező?
 24 *Ennyit de oeconomicis.* — Ennyit a gazdasági ügyekről.
 33 *A trón-örökös azóta tán haza is érkezett;* — Ercseyék jövődő gyermeke, akinek az apa, szept. 11-i levele szerint, nem túlzottan örült.

- 36 „Nem! a magtalannak tünemény világa”, . . . stb. — Szemere Pál: *Vida Lászlóhoz* c. vers. (Szemere Pál Munkái I. k. 1890. 86. l.) A további célzás Tompa: *A gólyához* c. versére értendő.
- 43—44 *Szilágyi nem panaszkodhatik rám: utolszor én irtam neki s nem válasszoll.* — A.J. ez év febr. 5-én írt Szilágyinak.
- 50 *Szász praeveniálta,* — megelőzte esetleges elbocsáttatását forradalmi múltja miatt s önként átment tanárnak a kecskeméti gimnáziumhoz
- 56—57 *Pákh alkalmasint megindítja a Szépirodalmi Lapokat:* — A folyóirat utolsó, 52. jún. 30-i számában közölt *Befejezésül* c. cikk még azzal a reménnyel zárul, hogy: „a kiadónk által két hónap mulva megindítandó lap szerkesztését, mi csak azon föltétel alatt fogjuk elfogadni, ha azt az eddigi irány és szellemben folytathatjuk.” — Sajnos a remény nem vált valóra. Pákh folyóirata végleg megszűnt.
- 58 *Ez utóbbi baj [a főfájás] engem is az egész vacatióon által kintzotti,* — Ercsey szerint ennek oka egy 1852-i szalontai vakációs kirándulásukban gyökerezik: „Egy. kirándulásunk. . végeredményében szomorú véget ért s Aranyra nézve úgy testi, mint szellemi tekintetben egész életén keresztül végzetes befolyással volt. . . Szalontára lett jövetelük után ugyanis, mindjárt augusztus elején egy a szomszédos pusztán lakó ismerősünkhöz mentünk ki látogatás végett.” — Kirándulni valószínűleg a közeli Révre mentek. Rév a Királyhágó, a Sebes-Körös és a Nagyvárad—kolozsvári vasútvonal mellett feküdt. Zichy Ödön birtokán lett jószágkormányzó Bersek József, a fogságot szenvedett egykori szabadságharcos őrnagy, aki 1852. aug. elején vette feleségül A.J. „Egykori tanítványom emlékkönyvébe” c. versének ihletőjét, Rozvány Erzsébetet. — Az új házások ez év szeptemberét töltötték Bécsben. Ezt megelőzően mutathatták meg jövendő új otthonukat Réven. (Ld. Sáfrán Györgyi: *Arany János és Rozvány Erzsébet*. Bp. Bp. 1960. 55. l.) — (A.J.-ék 1857. évi szalontai tartózkodásukkor is kirándultak Révre; ld. u.ott 56. l.) — Ercsey Sándor az A.J. fejfájásait okozó történetet a következőképpen beszéli el: „igen nagy forróság lévén, egy elhagyott vízimalom csatornájában megfürödtünk. A vízforgó szerkezet zsilipjéről mintegy két ölnyi magasságról jó vastagon omlott a víz egy deszka-padolatra s úgyszólván zuhany gyanánt kinálkozott. Mi tehát felváltva s időnként egymással versenyzőleg, a zuhany alá feküdtünk s hagytuk a vizet fejünkre omlani. Arany, figyelmeztetésünk dacára, legtöbbször és leghuzamosb ideig használta azt. Midőn aztán este felé haza indultunk, főfájásról panaszkodott és ezt Szalontán maradásának hátralevő idejében is többször említette; de arról, hogy ezen főfájás a zuhanyozás eredménye, hallani sem akart. Későbbben azonban mindig gyakrabban támadta meg és kizozta a főfájás és fülzúgás, kiválólag pedig azon időszakokban, midőn valamit írni akart.” (Ercsey, 71—72. l.)
- 61 *Janit,* — másik sógorát: Ercsey Jánost, Sályi község jegyzőjét.
- 65—66 *Sajnálom, hogy a lequár főzésben részt nem vehettem, oly jól esik a tavalyi expeditio emléke,* — e történetet Ercsey Sándor öröktette meg; részletes leírását ld. Ercsey szept. 11-i levele jz.-ben.

556. Arany — Tompa Mihálynak Nagyköros, 1853. szept. 29.
K: MTAK. Kézirattára — K. 513/1103. sz.; csontszínű l.papír,

23 × 14,4 cm, 2 fol., 1—3. l.: 1. szöveg, 4. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 664. l. 1103. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 317—320. l. Teljes szöveg.

Válasz Tompa szept. 8-i levelére.

- 7 a.) és b.) pont tudomásul vétetik. — Tompa szemrehányásai, amiért A.J. lemondott Hanvára tervezett útjáról.
- 8 A c.) pontra. — A.J. rossz lelkiállapotára vonatkozott.
- 13—14 ha a Délibábban olvasod, . Toldiról, ne hidd, — hogy ti. a mű középső részét befejezte volna (szept. 25-i sz. ld. ADATTÁR.) — Itt a hun eposzról is szó esik, mint k u n eposzról. A levelekben is többször írják így.
- 24 az örökmozgony feltalálásáról. — A.J.: Gondolatok a béke-kongresszus felől c. költeménye 1. vrsz. 3 sorában is szerepel.
27. A szentesi dolog — Tompát hívták oda lelkésznek.
34. azt a bonmót csinálta, — azzal szellemeskedett.
- 37—38 mit cselekedjél Császárral, ki lapját megküldötte? — Császár Ferenc a Divatcsarnokot.
- 52—53 nagy készüllet van egy „revue”-re, — ez Budapesti Szemle címen 1857-ben indult meg Csengery Antal szerkesztésében.
- 58 Romancerót — Heine balladás kötetét.
- 69—70 egészségesek, mint a mack, — szójáték Mack Józseffel kapcsolatban. Ld. ADATTÁR.

557. Kertbeny Károly — Aranynak. Buda, 1853. szept. 30.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/273. sz.; csontszínű l.papír, 23,3 × 14,5 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg 3—4. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 598. l. 273. sz. a.).

M: Kiadatlan.

(A levél magyar fordítása)

Buda, 1853. szept. 30. hétfő.
Víziváros, Kapucinusok tere 45.

Uram!

Mellékelten veszi kézhez legújabb fordításom egy példányát.

Hogy ezt az adományomat a barátság szívesebb szavaival ajánljam Önnek, annak jogától Ön megfosztott. De elküldöm Önnek az Albumot — s gyűjteményem mind az 55 élő szerzője közül egyedül Önnek —, mert nem lehet és nem szabad, hogy az Ön velem szemben való társadalmi viselkedése akadályozza, hogy avatott költőszellemének hódolatomat ne tegyem.

Szíveskedjék ezt a példányt, ha már nincs rá szükségés, betekintésre Tompa úrnak is elküldeni, minthogy természetesen nincs rá lehetőségem, hogy mind az 55 élő költőnek tiszteletpéldányokat osszak.

Ha sejtelmé van arról, milyen nehéz a magyar irodalom teljességgel rendezetlen, csak nehezen hozzáférhető káoszában csupán valamennyire is megfelelő választékokat találni; ha tudja továbbá, hogy senki sem kevésbé szolgálatkész és indolensebb, mint egy magyar író, és hogy így senki egyetlen felkérésemnek még saját érdekében sem jött elébe valamiféle tanáccsal, vagy akár a legcsekélyebb segítséggel is; végül ha méltányolni tudja, mit jelent már tisztán önmagában is csak megközelítően is megoldani olyan feladatot, mint a mellékelte fordítások, — méltó módon akkor fogja megítélni munkámat.

Nagyon messze lévén a nyomtatás helyétől, teljesen lehetetlen volt számos sajtóhibát elkerülnöm, s felhivom különös figyelmét az ezekre vonatkozó jegyzékre is; így az Ön életrajza csupán 3 költeményt ad meg, holott

valójában négyet közöltem, és pedig a 390., 411., 432., 480. lapon. Hogy Öntől nem vettem fel többet, annak csak Ön az oka, minthogy adalékokért és segítségért való kérésemet határozottan és mereven elutasította, pesti tartózkodásakor annyira nem akart még csak tudni sem rólam, hogy sem nekem kedvem lehetne hozzá, hogy az Ön oly jogos hírnevéért való buzgólkodásommal és aggodalmaskodásommal Önt valaha is ismét zaklassam.

Nagy tisztelettel készsége hive

Kertbeny

- 2—3 *ein Exemplar meiner neuesten Uebersetzung* — a jelzett mű: *Album hundert ungrischer Dichter*. In eignen und fremden Uebersetzungen herausgegeben durch C. M. Kertbeny, Dresden, Robert Schaefer — Pesth, Hermann Geibel 1854. XX, 560. l.
- 8—9 *Ihrem geweihten Dichtergeist* — a „*Biographium*” c. fejezetben az Album „*Arany János*” címen felsorolja írónk életrajzi adatait és műveit, majd összefoglalóan a következőképpen jellemzi: „Seine Kraft als Dichter liegt weniger in neuen blindenden Gedanken, noch im großen Erfindungstalent, sondern besonders in der Kunst plastischer Darstellung, vorzüglich des Details, sowie in jenen unnachahmlichen Stimmungen und Färbungen, welche in seinen Poesien so gemüthlich vorherrschen und für den Ungar von so hinreißender Wirkung sind, daß er ihn seit Petöfi's Tod mit Recht als den größten Dichter der Nation anerkennt.” Azaz: „Mint költőnek ereje kevésbé az új ragyogó gondolatokban, nem is a költői lelemény tehetségében rejlik, hanem főként a plasztikus költői ábrázolásban, kivált a részletek tekintetében, valamint azokban az utánozhatatlan hangulatokban és színezésekben, amelyek verseiben oly otthonosan uralkodnak el, s a magyar emberre oly megragadóan hatnak, hogy Petöfi óta joggal ismerik el a nemzet legnagyobb költőjének.”
- 16—17 *eine nur einigermaßen entsprechende Auswahl zu treffen*; — ilyen költői antológiára Aranynak is szüksége lett volna. Ilyenre nézve fordult tanácsért Szilágyi Istvánhoz, amikor a Tisza család nevelőnek hívta Gesztre (ld. 1851. jan. 18-i levelét A. J. kk. 15. k. 328. l. 45. sor); tanácsot azonban Szilágyitól sem kapott (ld. 1853. febr. 5-én kelt levelét Szilágyihoz). Különleges gondot okozott ez a hiány az iskolákban is, s e hiány pótlására kap megbízást utóbb Arany és nagykörösi tanártársa, Szilágyi Sándor. (Ld. Heckenast Gusztáv Aranynak 1856. szept. 11-én írt levelét és a levélhez fűzött jegyzeteket.)
- 17—18 *Niemand ungeschicklicher und indolenter* — írónk közömbösségéről nemritkán panaszkodik Kertbeny; s bár ez a panasz lényegében indokolt, felidézésében az adott viszonyok közt maga Kertbeny a hibás. Mint Arany példája is mutatja, a hozzáértő segítőkészségével szemben is a saját félszeg fordítói megoldásait védelmezte, s bár korlátaival küzdve kortársait mértéktelenül próbálta igénybe venni a saját feladataihoz, állandó vitatkozásaival, köntörfalazásával s nagyozolásával végül is hitelét veszttette. Irodalmunk külföldi megismertetésében mégis érdeme marad a képessége mértéke szerint való kezdeményezés és szorgos kísérletezés.

558. Arany — Tisza Domokosnak Nagykörös, 1853. okt. 3.

K: MTA. Kézirattára — K. 513/852. sz.; csontszínű l.papír, 23,1 ×

14.4 cm, 2 fol., 1—3. l.: l. szöveg, 4. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 615. l. 852. sz. a.).

M: AJ.VM. IV. k. 426—428. l.

Válasz Tisza D. szept. 10-i és 23-i leveleire.

- 6—7 *né higye ám, a mit jókay ír a Délibábnan, hogy én Toldit mit fejeztem be.* — A szept. 25-i számban, ld. ADATTÁR.
- 10—11 *Igaza van; csupán a magyar irodalomból nem ismerhetné meg a balladát, mint még sok egyebet sem.* — Tisza D. szept. 23-i levelében szűrte le ezt a következtetést, miután olvasta a Délibábnan Tóth Kálmán *Gaya Mária* c. balladáját.
- 26 *Cegléd-től Kőrös-ig vas út van,* — megnyitására ld. AJ.—Ercseynek, aug. 26-i levél jz.-t.
- 27—28 *Faxit Deus et Kovács bácsi!* — „Adja Isten és Kovács bácsi!” — hogy Domokossal eljöhessenek Kőrösre!
- 30—32 *Az elegiában van — van valami, de mégsem megy az jól, . . . Idegen érzelmeket helyesen tolmácsolni: a legnehezebb feladat költőnek.* — AJ. itt Tisza D.: *Ősszel (Szabálytalan elegia)* c., szept. 10-én küldött verséhez szól hozzá, (szövegét ld. e kötet 301—302. l. — melyben a tizenhat éves ifjú poéta azt írta: „Meghalni tüstént, úgy szeretnék! | Meghalni míg ifjú vagyok!” — AJ. elsősorban a vers alapérzését véli tanítványától idegennek, holott szinte ösztönös megérzés volt. Három év múlva — ifjan halt meg. — A verset *Ősszel (Elegia)* címen — lényegtelen változtatásokkal — vette fel TDHV. közé (61—63. l.). — A költeményt mindketten két részre tagolták: Tisza D. a 19. sor után „Öreg vagyok . . .” kezdetű sorral indítja a második részt, míg AJ. a vers befejező 10 sorát különítette el. Kezdete: „Hagyj el! hagyj . . .” stb. — A javításokat a kézirat sorainak száma szerint követjük: Ezek a kiadvány sorszámaiktól — a 17. sortól különböznek, minthogy AJ. a vers 17. sorát: „Behunyom könnyes szememet . . .” — kihagyta.
3. sor: „Fonyadt” — helyett: „Ponnyadt” — és a sor végére vessző.
4. sor végére — vesszőt tett.
12. sorban: „S é rideg . . .” — helyett: „S e . . .
17. sor: „Behunyom könnyes szememet . . .” — E sort AJ. teljesen kihagyta.
20. sorban: „. . . Arcám . . .” — helyett: „. . . Arczám
21. sorban: „Lefonyasztá” — helyett: „Lefonnyasztá”
22. sorban: „s Ingó fejem . . .” — helyett: „S ingó . . .” — és a sor végére vesszőt tett.
23. sorban: „Hó, — zúzmarával . . .” — helyett: „Hó-zúzmarával . . .”
24. sorban: „Karom” után — vesszőt tett.
25. sor végére vesszőt tett.
26. sorban a „reszketeg” utáni pontosvessző helyett: vesszőt tett.
29. sorban a „mint” elé- és a sor végére vesszőt tett.
30. sorban az „anyiszor” szót mind a kétszer: „annyiszor”-ra javította.
32. sor végére pont helyett felkiáltójelet tett.
33. sorban: „. . . vígadnak körülöm” — helyett: „. . . vígadnak körülöm”
35. sorban: „Szívemnek . . .” — helyett: „Szívemnek
38. sorban: „jós leány”-t egybeírta és a sor végére — vesszőt tett.
39. sor végére — vesszőt tett.

40. sor végén: „ . kíván;” — helyett: „ . . . kíván;”
 41. sorban a *rém* szó: aláhúzva; nyomtatásban nincs semmivel kiemelve.
 42. sor végén: „ . . . ajtajánál” — helyett: „ . . . ajtaján,”
 44. sorban: „S egy vágyad . . .” — a nyomtatásban az „egy” szó nincs kiemelve; a sor végére vesszőt tett.
 45. sorban: „Amelyet” — helyett: „A melyet”
 47. sorban a két belső idézőjelet mellőzte.
 48. sor: „Hagyj el! hagyj el! kérlek! esengem!” — helyett: „Hagyj el! hagyj el! kérlek, esengem!”
 50–51. sorok végére vesszőt tett.
 55. sorban a nyomtatásban sajtóhiba: „meg nem hallhatok.” — „halhatok” helyett.
- 42 *A „vaskos kályhának tág ölelése” nevetséges.* — Érdekes, hogy AJ. e szigorú megjegyzése ellenére végül ezt is benne hagyta.
 44 *A ballada már sokkal sikerültebb.* — Tisza D. a *Beczkónét* szept. 23-i leveléhez mellékelte; ld. e kötet 306–308. l.
 59–60 *tarisa meg mint figurát* — itt: költői alakzatot, a szavak sorrendjének kihasználásával elért művészi hatás eszközt; ilyenek pl. az ismétlés, fokozás stb.
 69–71 *nálunk jelenleg a híres Kétszeri nemzeti drámai társulata tart színi előadásokat.* — A *Déliabáb* szept. 11-i száma is hírt ad róla, mely szerint: „Nagykőrösön Kétszeri színtársulata élénk részvét mellett működik.” (349. l.) — Az okt. 9-i *Déliabáb* szerint: „a vásár alkalmával Thalia vándorai Nagykőrösről átrándultak” — Kecs-kemétre s négy előadást tartottak, „mellyeket egyedül Bulyovszkyné föllépése tett élvezhetővé”.
 71–72 *Julcsa és Laci* . *Szilágyi Sándor védszárnyai alatt.* — Arany Juliska ekkor tizenkét éves, míg Laci kilenc. AJ. ezek szerint nem ment el a színházba s nincs nyoma, hogy valamelyik előadást is megtekintette volna.

559. Arany — Ney Ferencnek Nagykőrös, 1853. okt. 4.

K: Dr. Ney Klára-Mária tulajdona. — Csontszínű 1. papír, 14,5 × 23 cm, 1 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2–4. l.: üres. — Címzés nincs.

M: Ney Klára-Mária: „Arany János levele Ney Ferenchez” — ItK 1967. 651. 2. l. — Scheiber Sándor: „Arany János és Tompa Mihály levelei Garay János költeményeinek kiadása tárgyában.” *Studia Litteraria* VI. 1968. 93–94. l.

2

Garay barátom számára . — *Garay János összes költeményei.* Egy kötetben. A költő arcképével. Baráti megbízásból kiadta Ney Ferencz. Pest, 1854.” — E kiadvány története megvilágítja részben az előfizetések utáni könyvkiadás korabeli nehézségeit, részben azt a baráti segítséget, amelyet a kiadáshoz Ney Ferenc nyújtott, aki a kötet előszavában — mint Ney Klára-Mária írja — ismerteti a kiadás „kálváriáját” (ItK. 1967. 651–2. l.). — Az előfizetési felhívást 1853. márc. 14-én bocsátotta közre s jún. 15-ig csak 167 előfizető jelentkezett. Júl. 6-án megismételte felhívását a korabeli sajtóban: „Nem hihetem, hogy oly kevés részvevő kebelre találjon Garay sorsa, mint amennyivel eddig találkozott”. — A mű megjelenési határidejét novemberre halasztotta. — Felhívását szeptemberben és októberben újból megismételte, nem sok eredménnyel. A mű megjelenését végül is Bohus Jánosné

Szögyény Antónia, szentgyörgyi Horváth Edmund, Wein Bernát Ferenc együttes 900 pengő forintos felajánlása fedezte.

- 2—3 *e Boeotiában csak egy előfizető akadván*, — Beotia a athéniak előtt, az örömet csak az étkezésben kereső korlátoztak hazája. A.J. ezzel az azonosítással a körösieket marasztalta el, akik körében voltaképp nem akadt Garay költeményeire előfizető, mert az említett „egy” nyilván a költő maga.

560. Tisza Domokos — Aranynak Geszt, 1853. okt. 11.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/794. sz.; világoskék l. papír, 23 × 14,4 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 2—4. l.: versek. — Címzés nincs. — A.J. írásával: V[álasz] 22/11. [= nov. 21.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 613. l. 794. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany okt. 3-i levelére.

- 2 *Örömmel hallám hogy Toldiját . . . bevégezé*, — A.J. okt. 3-án írta Tisza D.-nak, hogy a Toldi „befejezéséről” a *Déliháttan* megjelent hamis hír mennyire bosszantotta. Domokos itt tehát aligha erről, hanem az új kiadásra kötött szerződésről ír, (bár kissé félreérthetően).
- 3—4 *a cudar Eggenberger pizskos viselete* — aki a Toldi első kiadásából megmaradt példányokat megvetette Arannyal (ld. Heckenast aug. 2-i levelét és jz.-ben Eggenbergerét).
- 12 *Saját két szülöttem — Arcádia féle és Szerelmi dal* c. versei; ld. e kötet 317—318. l., melyekre A.J. nov. 22-i levelében küldte megjegyzéseit; ld. e kötet 337. l.
- 12—13 *küldöm az „Ősszel” ángolrai fordításának egy töredékét*, — A.J.: *Ősszel* c. költeménye 1—3. versszakának fordítását mellékelte. Ld. e kötetben 319. l. — A 4—7. versszakokét nov. 16-án küldte; az utolsó három vrsz.-ét nem is készítette el. Ld. dec. 8-i levelét.

561. Ercsey Sándor — Aranynak Nagyszalonta, 1853. okt. 22.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilmtára A. 301/I.

M: Kiadatlan.

- 5—6 *Jámbornénak a temeléséről most jövünk*. — A.J. nővére, Jámbor Jánosné Arany Sára tehát okt. 20-án távozott az élők sorából. A.J. önéletrajzi levelében csak ennyit ír szüleiivel kapcsolatban róla: „legidősb leányuk már rógóta férjnél vala, (nálam annyival korosabb, hogy első gyermeke velem egykorú) ” — Az egybehangzó hagyomány szerint, mivel édesanyjának nem volt elég teje, nővére szoptatta A.J.-t; erről írt is Tompának 1853. dec. 4-én. — Jámborné Arany Sárával kapcsolatban egyetlen írásbeli emlék maradt fenn, az is töredékben: A.J.-nak 1837. aug. 8-án kelt „*Kötelező írás*”-a, mely szerint, bár édesapjuk „öröksége törvény szerint csak engem illetne, mint fiút” — ha Jámborék atyjuknak „gondját viselik” — az örökségből „fele engem, fele testvéremé legyen” (A.J. kk. XV. k. 9. l.) — A.J. körösi éveiben leginkább sógorának írt leveleiben üzent nővéreinek.

562. Ercsey Sándor — Aranynak Nagyszalonta, 1853. okt. 28.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilmtára A. 301/I.

M: Kiadatlan.

- 2 *A napokban küldött szomorú tartalmú soraimba* — okt. 22-i levelében számolt be AJ. nővére, Jámbor Jánosné Arany Sára haláláról, temetéséről.
- 5—8 *a Kelemen Xav. Ferenc-féle kötelezvényt a várostól kiváltván: küldöm* — A görbedi plébános 100 váltóforint alapítványt tett, melynek kamatait évenként „a szegények között vallás különbség nélkül” kívánta kiosztatni. Szalonta város Tanácsának „Végzés”-e 1847. szept. 25-én kelt; kiadta „Arany János Szalonta város másodjegyzője” (ld. AJ. kk. XIII. k. 48. l.) — Az összeget AJ. 1847. okt. 19-én kölcsönvette s 6%-os kamatait azóta ő fizette. (ld. u.ott.) — Az összegnek mostani visszafizetésekor a várostól visszakapott „Kötelezvény”-t Ercsey mellékelte e leveléhez.
- 9 *A házat,* — Ercsey szept. 11-i levelében jelezte, hogy „nehány nap mulva” kiköltözik belőle a „patikás”, azaz Wölfel János. Ekkor írta, hogy most egy „cs. kir. pénztárnoknak” adta ki.
- 12 *Gyula szintén* — Sántha Gyula, aki Wölfelt megelőzően bérelte AJ.-ék házat.
- 30 *Patikás uram* — Wölfel János.
- 36 *Rozvány Gyurka* — ekkor már szintén szalontai ügyvéd; Ercsey ezúttal gúnyosan nyilatkozik róla, mert úgy véli, Wölfel az ő biztatására nem akar a ház megromlásáért kártérítést fizetni. Mint Ercsey előbbi közléséből is kitűnik, AJ.-ék háza valóban nagyon rozoga állapotban volt.
- 54—55 *Az ó-patikásnál a 100. pfnt ott van; mostanában fizetendő le.* — A Forneth Károlynál kölcsön levő összegről s annak visszafizetését illető felszólításáról, Ercsey szept. 11-i levelében írt.
- 55 *Bondár Istvánt szinte megszólitám a 100 pfntért,* — ezt AJ. kölcsönözte neki. Ld. Aug. 16-i levelének utóíratát, valamint Ercsey aug. 24-i levelét.
- 63—64 *mint Jámbor Kata mondja* — AJ. elhunyt nővérének leánya.
- 68—69 *Jól jártak bátyámék hogy a tavalyi kis szénájokat eladtam.* — A széna eladásáról Ercsey júl. 28-án írt sógorának, aki Ercsey kezdeményezését aug. 16-i levelében nyugtázta.
- 73 *Lakatos Sándor. Demeter Lina* — e szalontai ismerősökről közelebbit nem tudunk.
- 78 *bátyámék hallgatnak* — AJ. szept. 27-én írt utóljára Ercseynek.
- 78—79 *„mint a Kősi vagy Kösü malma Szoboszlón”* — A szólásmondást AJ. *Az elveszett alkotmányba* is beleszötte: „Vad zaja elnémult, mint a Kösü malma, Szoboszlón,” (II. é. 598. s.) Jegyzetében hozzáfűzte a debreceni diákirodalomból ismert eredeti szólást: „Hallgat az én műzsám, mint a Kősi malma Szoboszlón.” — A Kősi Hajdúszoboszló folyója volt. Bocskai fejedelem 1606-ban a lovas hajdúságnak adományozta. A malom a folyó csekély vize miatt állt le. Híre fenn maradt a diákirodalomban. Bővebben ld. Scheiber Sándor: *Adatok AJ. ifjúkori olvasmányaihoz* (Itk 1957. 99—111. l.).

563. Ercsey Sándor — Aranynak Nagyszalonta, 1853. okt. 29.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilmtára A. 301/I.

M: Kiadatlan.

- 2—3 *a korona-örökösöd.* . megszületett. — Ercsey szept. 11-i levelében tájékoztatta sógorát, „hogy a thron-örökös ide s tova haza kerül.” — Fiúnak várt jövendő gyermekéről akkor nem nagy

lelkesedéssel írt. Ennek oka a felsoroltakon kívül feleségéért való aggodalma is lehetett, erre vall a leánya megszületését közlő sorok megkönyebbült hangja: „sem neki. sem a mi véghe- tetlenül több, — anyjának baja nincs.”

6—8 *kinek hívják, . . . azt még most meg nem mondhatom;* — Vilma névre keresztelték.

564. Tisza Domokos — Aranynak Geszt, 1853. nov. 1.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/795. sz.; világoskék 1. papír, 22,5 × 14,5 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 2—4.: — versek. — **Címzés nincs.** — A J. írásával: „V[álasz] 22/11.” [= nov. 22.], — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 613. l. 795. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany okt. 3-i levelére.

2—3 *Miután kedves levele vétele előtt éppen két nappal indíték egy epistolát Körös fele,* — Tisza D. okt. 11-én írt A J.-nak, akinek okt. 3-i levele ezek szerint szokatlanul sokáig: tíz napig utazhatott, ha Tisza D. okt. 11-i levele után két nappal, azaz okt. 13-án ért csak Gesztre.

5—6 *fent említett levelemben* — az okt. 11-iben levelei késésének okát írta meg, azt ti., hogy vers nélkül nem szeret levelet küldeni.

9—10 *Szász Károly is, nevéhez kötött circumspectusságból tartá exitussát Körösből hífele,* — Szász körültekintésből, viszonyainak mérlege- lése alapján távozott Körösről.

11 *ha Európa súlygyene felbomlik,* — célzás az 1853 nyarán meg- indult orosz—török, utóbb ún. krími háborúra, melyet a Darda- nellák és Boszporuszra, valamint a balkáni befolyás megerősítésére törekvő cári politika és a konkurens hatalmak: Anglia, Francia- ország érdekeinek összeütközése váltott ki. Bár Ausztria a magyar szabadságharcot cári segítséggel verte le, most — mint Vörösmarty írta: „érezni kezdi az orosz szomszédság súlyát a dolgozni kezd ellene.” (Vörösmarty M. ÖM. kk. V. k. 575. l. Sajtó alá rend.: Tóth Dezső.)

11—12 *a magyar ghibelinek és guelfek is hajba kapnak,* — a középkori Itáliában a 12—13. sz. fordulóján a Hohenstaufen hercegek voltak Szicília királyai. Híveltek, a császárpártiak a ghibellinek, míg ellen- feleik, a pápapártiak, a guelfek. Tisza D. itt az egymással torzsal- kodó hazai pártokkal von ironikus történelmi párhuzamot.

12—13 *jobb Kecskeméten, hol negyvenezer magyar stb.* — ti. volt olyan hír is, hogy Szász Körösről Erdélybe megy.

14 *(of course!)* — természetesen, persze (ang.)

15 *Brassain* — Brassai Sámuel, az erdélyi polihisztor.

A levélhez mellékelte versek: *Mért búslakodsz?* — *Giovanna I.* *Tervek c.;* szövegüket ld. e kötet 324—326. l. A J. nov. 22-i levelé- ben írta meg észrevételeit; ld. e kötet 337. l.

565. Fribeisz István — Aranynak [Pest. 1853. nov. elején kb.]

K: Elveszett. — Utalás a levélre: „Fribeisz felszólít engem is, hogy havonkint legalább két verset küldjek neki az átveendő Divatcsarnok szá- mára.” (1853. nov. 22., Tompának.)

566. Heckenast Gusztáv — Aranynak Pest, 1853. nov. 14.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/209. sz.; világoskék 1. papír, bal sarkában nyomtatva: „Kiadó-könyvkereskedés Heckenast G. Pest barát-tér,

kalap-utca 1 szám." — 22,5×14 cm, 2 fol., 1. l.: l. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. Postai pecsétek nincsenek; feltehetően személyi postával küldte. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 597. l. 209. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 2 „Toldy” sajtó alól kikerülvén, — A Toldi második kiadása. (Érdekes, hogy maga a kiadó is rosszul, y-nal írja AJ. hősenek nevét, nyilván Toldy Ferenc nevének hatására.)
- 4—6 A javítás iránt, . . . Toldy tanár urat kértem — Toldy Ferencet.
- 8—9 A hátra levő tró díj iránt, — 300 pntot kapott még; az összeget sógorának nov. 21-én írt levele szerint — azokban a „napokban várta” s esetleg új ház építésére szánta.

567. Gyulai Pál — Aranynak Pest, 1853. nov. 15.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/121. sz.; csontszínű l. papír, 18×22,3 cm, fol., 1—3. l.: l. szöveg, 4. l.: címzés. Viaszpecsét maradvány. — Postai pecsétek: bélyegen Pesth 16/11 [= nov. 16.], Nagy Körös 17/11 [= nov. 17.] — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 595. l. 121. sz. a.).

M: AJLevIB. II. k. 35—36. l. Sok kihagyással. — GyulaiLev. 134. sz. 174—175. l.

- 2 bizományt — megbízást.
- 4 sziveskedjél beküldeni nálad maradt könyveimet. — Gyulai aug. elején Kőrösön volt, innen Kecskemétre ment (ld. AJ. aug. 9-i levelét Lévainak). Ott Szilágyi Sándor vendége volt; AJ. és Mentovich két hét alatt kétszer meglátogatta őket. — Ld. AJ. — Tompának szept. 1-én. — A Kőrösön maradt könyvekről közelebbit AJ. 1854. jan. 21-i válaszából tudunk: „Hormayr nálam van.” Valószínűleg a *Taschenbuch für vaterländische Geschichte* c. 38 kötetes gyűjtemény valamelyik kötete lehetett.
- 5 Mentovich-től is kérd el Charlotte Corday-t — Pontosan nem tudni, mely műről van szó, feltehetően az 1850-ben megjelent Ponsard, François féle tragédiáról.
- 6 Szilágyinál is van egy történeti kéziratom Aportól — Apor Péter: *Metamorphosis Transylvaniae* c. kéziratát Gyulai Jó éjszakát c. elbeszéléséhez használta. (GyulaiLev. 603.)
- 10 Iduna hagyományai — ily címen jelent meg Szász Károlyné, szül. Szász Polyxena — költői nevén Iduna — verskötete a költőnő halála után, 1853-ban Pesten.
- 11—12 Jánosi Kőrösön van-e? — Jánosi Ferencnek szabadságharcos tevékenysége miatt kellett a biztosabb kőrösi tanári állást a bizonytalanabb kecskemétiével fölcserélnie.
- 20 „Toldi”-d kijött, — az első Toldi Heckenast féle második kiadása. (Ld. Heckenast nov. 14-i levelét.)
- 22 Petőfi életét 1847 végeig per longum et latum megírtam. — Töviről-hegyire megírta. Petőfi Sándor és lírai költészetünk c. tanulmánya 1854-ben jelent meg az Uj Magyar Muzeumban.
- 33—34 A tervezett Szemléből csak a jövő év júliusában lesz valami. — A Szépirodalmi Lapokhoz hasonló folyóiratot tervezett, ez azonban nem jött létre; ld. még Budapesti Szemle, ADATTÁR.
- 36—37 Heckenast új évben lapot ad ki, mellyet Pákh és Jókai fognak szerkeszteni. — A Vasárnapi Ujság, ld. ADATTÁR.
- 45—46 A közönség csak telegrafi tudósításokat fog olvasni — az orosz—török háborúról és a keleti-balkáni kérdésről.
- 49—52 Vörösmarty . . . Shakespeare fordítása volt szövegben, . . . Hat darabot akar lefordítani. — 1839-ben fordította le a Julius Caesart. —

Petőfi 1848. febr. 10-én újságolta AJ.-nak: „Shakespearet erősen fordítjuk Vörösmartyval; . . . Vörösmarty Lear-ez. Learon kívül Macbethet, Hamletet, Violát, [= Vízkereszt vagy amit akartok] a nyáregji álnot [= Szentivánéji álom] s még nem tudom mit.” (Ld. AJ. kk. XV. k. 182. l.) — 1848. márc. 21-én már azt újságolta AJ.-nak, hogy *Coriolan*ját nyomják s a címlapon látható majd: „Shakespeare összes színművei, fordítják Arany, Petőfi és Vörösmarty.” (Ld. AJ. kk. XV. k. 195. l.) — A szabadságharc elsodorta e terveket. Vörösmarty — Gyulai tőle hallotta — élete utolsó éveiben visszatért Shakespeare fordításának terveihez, de csak a *Lear király* készült el s töredékek maradtak a *Romeo és Júliából*.

- 52—53 *Hát neked nincs-e kedved?* [Shakespearet fordítani] — AJ. 1854. jan. 21-i válaszában Gyulai e kérdésre nem felelt. — A hazai Shakespeare-fordításoknak és AJ. fordításainak történetét Ruttkay Kálmán tárta fel az AJ. kk. VII. k.-e jegyzeteinek *Bevezetésében* (351—360. l.).
- 53—54 *Keményék . . . Eötvös . . .* — *Mindkettőjük* érdeklődéséről Gyulai 1854. jan. 16-án ismételtén írt s hogy AJ.-nak ez milyen jól esett, 1854. jan. 21-i válasza a bizonyosság.

568. Tisza Domokos — Aranynak Geszt, 1853. nov. 16.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/796. sz.; világoskék l.papír, 22,5 × 14,1 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 2—4. l.: versek. — Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (AkÉrt. 1899. 613. l., 796. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 2—3 *még mostandig sem készülhetett el a bírálattal Aranybácsi.* — AJ. utoljára okt. 3-án írt tanítványának, akinek azóta ez már harmadik levele volt.
- 6 *τοῦτο δ' οἶδα* — azt viszont tudom (görög).
- 13—14 *intoleráns vagyok,* — türelmetlen.
- 16 *László* — bátyja, Tisza László.

A levélhez mellékelt versek:

In autumn (folytatás) — AJ. *Ősszel* c. verse angol fordításának folytatása: 4—7. vrsz. — A vers végének fordítását nem ismerjük. — (Az 1—3. vrsz-t okt. 11-i levelében küldte.) A most küldött fordítás, valamint a *Giovanna II. Gyilkosság* c. versek szövegét ld. e kötet 329—331. l. — (Ez utóbbi I. részét nov. 1-én küldte.) — Mindezeket AJ. nov. 22-i levelében bírálta meg; ld. e kötet 337. l.

569. Tisza Domokos — Aranynak Geszt, 1853. nov. 17.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/797. sz.; csontszínű l.papír, 24,9 × 19,7 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3. l.: versek, 4. l.: címzés. — Tört viaszpecsét; bélyegen Nagy Szalontha 20/11 [= nov. 20.], Orosháza 21/11 [= nov. 21.], Nagy Kőrös 22/11 [= nov. 22.]. — AJ. írásával: „Válasz Dec. 4. 1853.” — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 613. l. 797. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 2—3 *olvastam a mai Délibábból . . . Garay halálát,* — (1853. 20. nov. 13-i sz.) Garay nov. 5-én halt meg 42 éves korában. *Budapesti Hírek* c. rovatában: „Az egyetemi ifjúság adakozás útján járult a temetési költségek fedezéséhez, s az így támadt gyűjtelék megmaradt részét az elhunyt özvegyének határozá ki kézbesíteni. A temetési menet milly gyászos, olly megható volt; . . . ki széttekintve a nagy tömegben, lehetetlen volt meg nem nyugodnia azon,

hogy a valódi érdem emberkebelben mindenkor megtalálja azon tiszteletet melyre érdemes —" (638. l.). — Garay temetése tüntetés is volt a Bach-rendszer ellen.

8—9

Ney Ferenc rettenetes nekrológiát, — „Búcsúszózat Garay János hamvaihoz, s felhívás az elhunytak mindenrendű barátihoz. Ney Ferenctől." (Nov. 13-i sz. 211—213. l.) — A nekrológ stílusa fellengző: „Elnémult a hárfá, mellyen szentebb érzelmet zenge-dez, elnémult a lant, mellynek lágy fuvallata annyi gyöngéd hűrt, annyi szende érzeményt vizshangra költe kebleinkben" . . . Ney nekrológiájába beleszötte a Garay Összes Művei kiadására indított mozgalom addigi tapasztalatait, azt pl., hogy a főnemesség sorai-ból csak 25 előfizető akadt s hogy egész Pesten 40 előfizetőt sem tudtak összeszedni. Emlékezését ezzel fejezte be: „Vegyétek meg munkáit, s alkossatok ezáltal méltó emléket feledhetetlen nevé-nek."

9—10

Győrffy Gyula szerencsétlen patriotám búcsúztatóját olvastam. — A „hazámfia" jelzőt alkalmazza Győrffyre, minthogy az a közeli Nagyváradról származott. *Emléksorok Garay János fölött* c. hét versszakos ódája szintén e nov. 17-i számban jelent meg (627—628. l.). Győrffy, Garaynak valóban túlértékelt „Magasztos szel-leméről" a következőket írja: „S melly itt csak fényleni, hevítani nem tudott, | Forró sugárait bár mint hintette szét — | Hogy ott fenn az égen, egy másod nap gyanánt | Porrá égesse majd e fásult földtekét."

16—18

Győrffy midőn Garait, ki az ő verseit . . . kedvezőleg bírálta, az egekig magasztalja; igen elvételte célját, — Győrffy Gyula Garay János „vezérlete alatt lépett az irodalom terére" — írja Szinnyei, aki szerint Győrffy 1835-ben született. Ha adata helytálló, úgy csak két évvel volt idősebb Tisza Domokosnál, ekkor tehát mind-össze tizennyolc éves s nem nagy tehetsége ellenére, már 1852-től jelentek meg versei a folyóiratokban, 1854-ben önálló kötetben is. Tisza D. érthető féltékenységgel figyelhette Győrffy pályáját, akit azonban nem oly igényes mester irányított, mint őt. — Ha nem ragadja el oly korán a halál —, Győrffynél rangosabb helyett kap-hatott volna irodalmunkban.

21, 24—31

A második érdekes tárgy volt a szegény ember dala E verset én még harmadéve olvastam egy bőrkötéses könyvetskéből, melynek első lapján ez állt: *Magyar Dallamok.* — AJ. *Szegény ember-dala* c. verse A Délibáb 1853. 20. nov. 13-i számában jelent meg (617. l.). — E vers AJ. kisebb költeményeinek 1856-os kiadásában a *Csendes borozóval együtt Népdalok I—II.* címen jelent meg, míg az *Összes költeményekben* és a kritikai kiadásban *Csendes dalok I—II.* címen. (Ld. AJ. kk. I. k. 208—209. l., jz. 476 l.) — Tisza D. megjegyzése, mely szerint már „harmadéve" olvasta volna egy *Ma-gyar Dallamok* c. bőrkötéses (nyomtatvány? kézirat?) könyvecskéből, a vers előbbi keletkezését valószínűsíténé. A kk. szerint ui. AJ. 1853-ban írta (209. l.).

28

Előbbi levelemből ki felejtém e két jegyzést: — Nov. 16-i levelében külte *Giovanna* c. elbeszélő költeményének II. *Gyilkosság* c. részét. — Tárgya: Endre herceg (1327—1345), Nagy Lajos király öccsének története, akit felesége, Johanna (= Giovanna) tudtával, tizennyolc éves korában meggyilkoltak a Nápoly melletti Aversa-ban. — Az itt küldött jegyzetek a költői feldolgozás történeti for-rásait jelölik meg.

E levélben küldött versek: *A képzelethez* (megjel.: TDHV. között (64—65. l.), valamint *Egy hölgynek* c.; szövegüket ld. e kötet 333—334. l. — A két versre AJ. dec. 4-i levelében küldte észrevételeit, ld. e kötet 349. l.

570. Arany — Ercsey Sándornak Nagykőrös, 1853. nov. 21.

K: NSZA JEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilmtára A. 299/I.

M: Ercsey, 83—86. l. Kihagyásokkal.

Válasz Ercsey Sándor okt. 22-i, 28-i és 29-i leveleire.

- 9—10 *köszönöm, hogy sietlél szegény néném halálát velem tudatni.* — Jámbor Jánosé Arany Sára okt. 20-i haláláról, és 22-i temetéséről Ercsey még aznap beszámolt sógorának.
- 13 *az örömhír,* — Ercsey, leánya születéséről és felesége állapotáról, okt. 29-i levelében írt AJ.-éknak.
- 20 *Háttra van az affairekkel teljes leveledre válaszolni;* — Ercsey okt. 28-án írta meg kellemetlen ügyekkel, esetekkel teli levelét.
- 22—23 *a görbédi alapítvány kiváltott kötelezésényét megkaptam,* — Az 1847. okt. 19-én AJ. által kölcsönvett 100 váltóforintról. A kötelezésény szövegét ld. AJ. kk. XIII. k. 48. l.
- 37—38 *Talán otthon azt a 200 forintot össze lehetne szedni;* — Forneth Károlynak és Bondár Istvánnak volt kölcsönbe adva AJ.-nak 100—100 pengőforintja; ezeket Ercsey próbálta tőlük visszakérni (ld. okt. 28-i levelét).
- 38—39 *a napokban kapok 300-at Heckenasttól* — a Toldi második kiadásáért, a honorárium második felét.
- 46—47 *nem akadna-e ki az én szegénységemhez képest, ennyiből tudna valamit építeni.* — Ercsey 1854. jan. 6-i levelében ígérte, utána néz a lehetőségeknek. Az új ház építésére végül sem került sor.
- 61 *Wölfel levelét sem találom* — E levelet a patikus Ercseynek írta s benne „félíg-meddig” ígérte, hogy adni fog „valami kárpótlást” AJ.-ék házának megrongálásáért. Wölfel levelét Ercsey 1853. okt. 28-i levelében elküldte sógorának.
- 63, 67—69 *Bondár contractusát, igyekszem elküldeni: . . . jobb lesz azt más helyre quartélyozni, . . . idő telik abba, míg ő egyszer parolás lesz.* — Bondár 100 Ft.-os tartozásáról a szerződést igyekszik küldeni; jobb lesz azt a pénzt más helyre befektetni; persze idő kell, míg Bondár szavát állja, azaz adósságát megadja.
- 72—73 *Gortsakoff herzceg* — ld. ADATTÁR.
- 78—79 *én szenvedtem egyszer másszor a fejemmel s fülemmel, a melly mindig zúg.* — Erről szept. 27-i levelében is panaszkodott sógorának, aki AJ. e bajának — meggyőződése szerinti — okáról részletesen szólt; ld. AJ. szept. 27-i levele jegyzetében. — AJ. szept. 1-én és nov. 22-én Tompának is panaszkodott.
- 81—82 *Tompától mostanában nem kaptam levelet; . . . neki is írni akarok; fulminatoriumot küldeni rá.* — Dörgedelmet, amiért szept. 8-óta nem írt, nem válaszolt AJ. szept. 29-i levelére.
- 83—84 *Vadnay Rudí nálam volt, . . . Baracsán járt Gondolnál.* — AJ. — Vadnay—Gondol Dániel barátsága 1849-ben Debrecenben kezdődött, Pesten folytatódott. Ld. Gondol leveleit AJ.-nak Szegedről, 1849-től (AJ. kk. XV. k. 262—265. l., a levelek jz.-ét és az ADATTÁR-at uo. 828, 915. l.).
- 85—86 *A Délibáb az újjából szopta azon hirdetéseket, mellyeket a Toldi II.*

része iránt tett. — Arról írt ti., hogy AJ. befejezte a Toldi II. részét (ld. *Déliházból*, ADATTÁR.)

90—91 *Az asszony írt a napokban Lindának.* — Aranyné, Ercsey feleségének.

571. Arany — Tisza Domokosnak Nagykőrös, 1853. nov. 22.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/853. sz.; világoskék l.papír, 22,3 × 14,3 cm, 2 fol., 1—3. l.: l. szöveg, 4. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 615. l. 853. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Tisza D. okt. 11-i, nov. 1-i és 16-i leveleire.

- 2 *Ha nem csatlakozom, 3 levele várakozik válaszra* — valóban annyi, mert Tisza D. nov. 17-i levele a postai pecsét szerint nov. 22-én ért Nagykőrösrre s AJ. nyilván e levelének feladása után kapta csak kézhez. Dec. 4-én válaszolt rá.
- 4—6 *leginkább tövedék dolgozatokat küldött hozzám mellyeknek végét be kell várnom, hogy alaposan hozzájuk szólhassak.* — Tisza D. AJ.: *Ősszel c.* versének *In autumn c.* angol fordításából okt. 11-én és nov. 16-án küldött egy-egy részletet, míg a *Giovanna I.* részét nov. 1-i, II. részét nov. 16-i leveléhez mellékelte. — AJ. e levelének írásakor mindkét műnek csak két-két részét ismerhette.
- 11 *vagy két napot csupa levélírással töltök,* — a hozzá legközelebb állóknak írt 21—22-én hosszú leveleket: sógorának, tanítványának, Tompának.
- 18 *utcumque egészségesek vagyunk* — valahogyan megvagyunk.
- 19 *Áttérek azért ad propositum.* — Áttérek a tárgyra.
- 20, 22—23 *Az „Arcadia-féle” . . ez a genre még nem megy.* — Ez a fajta. — E versét Tisza D. okt. 11-i levelében küldte; ld. e kötet 317—318. l.
- 24—25 *Kiképzett művész leereszkedhetik ide, a nieder komisch-ba,* — az alja komikumba (a közönséges, durva hangvételbe).
- 30 *A Szerelmi dal* — E versét Tisza D. az előbbivel együtt küldte okt. 11-i levelében; szövegét ld. e kötet 318—319. l.
- 34 *Az „Autumn”* — teljes címén: *In autumn* — AJ. *Ősszel c.* versének angol fordítását Tisza D. okt. 11-én és nov. 16-án küldte; ld. e kötet 319, 329—330. l. Befejező részét nem ismerjük. AJ.-t láthatólag meghatotta, hogy tanítványa az ő versének fordítására időt és fáradságot áldozott.
- 42 *Mért buslakod(ol)sz?* — AJ. a vers címébe tett zárójeles betoldással a szó végének megváltoztatását javasolja, hogy elkerüljék a mássalhangzók torlódását. — Tisza D. e versét nov. 1-én küldte; szövegét ld. e kötet. 324—325. l.
- 44—45 *a kéregből kihámlás . . nagyon gemein.* — Közönséges.
- 50 *láthatja, hogy minél vénebb az ember, annál nehezebb kielégíteni.* — AJ. mindig igényesen, őszintén bírálta meg tanítványa verseit. Azonban azt sem akarta, hogy Domokos kedvét veszítse; ezért — az ekkor mindössze harminchat éves költő — saját „vénségével” indokolja, menti — szigorúságát.
- 46—47 *Giovannára nem mondok semmit, míg a végét meg nem küldi.* — I—II. részét nov. 1-én és 16-án küldte; ld. e kötet 325—326., 330—331. l. a III. befejező részére csak dec. 8-án került sor; ld. e kötet 354—355. l. Az egész mű bírálatát AJ. 1854. jan. 21-i levelében küldte; ld. e kötet 385. l.
- 53 *írjon afféle verseket, mint Kovácsiban,* (ld. e kötet 196—197.

1.) mint *Te adtad, te vedd el* (ld. e kötet 116—117. l.). a *Hymnusz*, — Ld. e kötet 105. l. Az előbbi két vers megjelent a TDHV. között is (50. 40. l.), a *Hymnusz* c. azonban, bár AJ. azt írta róla: „Az egész minden dicséretet megérdemel” — még sincs a kötetben. Nyilván politikai mondanivalója miatt: Mózeset kér benne népének s új Kánaánt: „Hova nem hatnak álnok jövevények, | S magában élhet, honja — istenének.” | . . . „Rabláncokon a győző harci kar, | Mord felleg ült a nemzet nyílt egére . . .” stb.

56—58 *Jánossi Kecskemétre plántálta magát, . . .* (K. bácsi) *folymodhatik a természetrajzi cathedrara*, — Kovács János nem pályázta meg Jánosi Ferenc tanszékét; Tisza Domokos mellett maradt egészen az ifjú haláláig, utána Debrecenbe ment tanárnak.

572. Arany — Tompa Mihálynak Nagykőrös, 1853. nov. 22.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/1102. sz.; világoskék l.papír, 22,2×14,4 cm, 2 fol., 1—4. l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 664. l. 1102. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 320—324. l. Kevés kihagyással.

- 4—5 *válaszomat, utolsó leveledre*. — Tompa utoljára szept. 8-án irt s e levelére AJ. szept. 29-én válaszolt.
- 22—23 *Vadnai Rudi* — ld. ADATTÁR.
- 35 *sine dubio* — kétségtelenül.
- 42 *mir nichts, dir nichts*, — se szó, se beszéd, teketória nélkül.
- 44—45 *A III-dik rész fiókomban hever*: — a *Toldi Estéje*.
- 50—51 *Letészem a lantot* . . . — AJ. verse, 1850-ből.
- 62—63 *rendel . . . palliatívákat* — csillapító szereket, melyek csak átmenetileg könnyítenek a betegnek, de nincs gyógyító hatásuk.

573. Tompa Mihály — Aranynek Hanva, 1853. nov. 25.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/943. sz.; csontszínű l.papír, 19,3×12,3 cm, 2 fol., 1—4. l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 660. l. 943. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 324—325. l. Sok kihagyással.

Válasz Arany szept. 29-i levelére. Tompa e levele írásakor még nem kapta meg Arany nov. 22-i levelét.

- 5—6 (. . . *egykor Lauka írta magáról versben hogy ő Petőfit akarja követni*), — Lauka Gusztáv: *Petőfi Sándorhoz* c. verse. M: *Hazánk* c. folyóirat 1847. febr. 25-i sz.-ban.
- 14 *Lóri* — Losonczyne Soldos Laura.
- 49—50 *a Nők könyvét verset adtam bele*, — Ebben jelent meg Tompa: *Az öreg szolgálja* c. verse.
- 55—56 *a Virágregéket? gyönyörűen megismertette a Divalcsarnok!* — A folyóirat szept. 4-i számában közölték a regék közül a *Szarkaláb* címűt, a 22-i számban pedig — a Tompának nem tetsző méltatásba — beiktatták az *Égő szervelem* c. virágregét.
- 78 *egészségesen mint a „mack”* — Ld. Ak. szept. 29-i levelének jz.-ét.

574. Tisza Domokos — Aranynek Geszt, 1853. nov. 26.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/798 sz.; csontszínű l.papír, 25,1×19,7 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3—4. l.: vers, 4. l.: címzés. Fekete címeres viaszpecsét. Postai pecséték: bélyegen Nagy Szalontha 29/11 [= nov. 29.], Orosháza 30/11 [= nov. 30.], Nagy Kőrös, (olvashatatlan) — Arany írásával: „Válasz Dec. 4.” [1853] — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 613. l. 798. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 2 *ily soká tartó hallgatása*, — AJ. nov. 22-én írt tanítványának, levele azonban 26-ára még nem érkezett meg Szalontára, illetve Gesztre, AJ. ebben Tisza D. okt. 11-i és 16-i leveleire válaszolt. — Tanítványának nov. 17-i levele, amikor AJ. 22-i válaszát írta, még nem érkezett Kőrösre.
- 7—9 *korántsem vagyok azon köszönös, gúnyolódó ember mint a kinek látszom, még szeretteim irányában is* — Tisza D. világosan látja, milyennek ismerheti őt környezete: olyanak, mint érte aggódó édesanyjának 1852. szept. 24-i, AJ.-hoz írt sorai bemutatják.
- 10 *De azért szeretni tudok*, stb. — AJ.-t láthatólag megindította tanítványának vallomása; ld. dec. 4-i válaszát.
- 22 *Befejezéseimet jövő levelemben küldöm*, — ezúttal két költeményének befejezését ígéri: AJ. *Ősszel* c. versének angol fordítását: *In autumn* címmel, melyből okt. 11-i és nov. 16-i leveléhez mellékelte egy-egy részletet. — A harmadik, befejező résznek azonban nincs nyoma. — A másik a *Giovanna* c., amelynek I., illetve II. részét nov. 1-i és 16-i leveléhez mellékelte. Ennek III., befejező részét dec. 8-án el is küldte.
- E levelében küldött verse: *Szeretek remény nélkül* c., ld. e kötet 344—345. l. AJ. dec. 4-i levelében bírálta meg, ld. e kötet 349. l.

575. Juhász Antal — Aranyak Makó, 1853. nov. 27

K: NSzAJEM. — MTAK. Mikrofilmtára A. 301/I.

M: Kiadatlan.

- 2 *Sógor Uram!* — Juhász Antalékkal AJ.-ék felesége révén voltak rokonságban, mivel — mint Juhász 1854. febr. 1-én írta — ők „fél-vér” Erceseyek.
- 7—8 *a Kőrösi iskola szerencsés jelen állása*, stb. — egyetemi felvétellere jogosító érettségi bizonyítványt adhattak. — Hogy az iskola rangos tanári karát mennyire ismerték országsszerte, e levél a bizonyosság: Ifj. Juhász Antal Pozsony, majd Pest helyett itt kívánta tanulmányait befejezni.
- 16—17 *lenne szíves őtet . . . magához fogadni*. — AJ.-ék nem tudták a kérést teljesíteni. (Ld. AJ. — id. Juhász Antalnak 1854. jan. végén írt elv. levelét.)

576. Tompa Mihály — Aranyak Hanva, 1853. nov. 28.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/944. sz.; csontszínű l.papír, 19,3 × 12,3 cm, 2 fol., 1—4. l.: l.szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 660. l. 944. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 325—327. l. Kevés kihagyással.

Válasz Arany nov. 22-i levelére.

- 2 *Levelem már készen volt*, — nov. 25-i levele.
- 13 *V Rudival* — Vadnay Rudolfal, aki a közeli Sajóközán lakott.
- 21 *Toldi derekával* stb. — Petőfi 1848. ápr. 18-i levelében ugyanezekkel a szavakkal biztatta AJ.-t, műve befejezésére.
- 71 *a mikor feloldanak a tutela alól*, — gyámság, gondnokság alól; itt azonban Tompa internáltatását jelenti.

577. Arany — Tisza Domokosnak Nagykovács 1853. dec. 4.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/854. sz.; világoskék l.papír, 22,3 × 14,3 cm, 2 fol., 1—4. l.: l.szöveg, 4. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 615. l. 854. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Tisza D. nov. 17-i és 26-i leveleire.

- 2 *Remélem, azóta már megkapta válaszomat előbbi leveleire.* — AJ. nov. 22-i levelét, melyben Tisza D. okt. 11-i, nov. 1-i és 16-i leveleire válaszolt.
- 8 *bizvást felleheti semel pro semper, azt is* — egyszer s mindenkorra felleheti, hogy szívébe is lát.
- 13—14 *mostanában gyakorta szenvedek fejemmel* — erről legrészletesebben Tompának számolt be nov. 22-i levelében.
- 16 *Garay felől írt sorai, megvallom, kellemetlenül érintettek.* — Tisza D. nov. 17-i levelében. — AJ.-nak e Garayval foglalkozó levelé-részletét ld. Scheiber Sándor: *Arany János és Tompa Mihály levelei Garay János költeményeinek kiadása tárgyában.* (Studia Litteraria, 1968. 93—94. l.).
- 25—26 *amaz ifju költő, ki Vörösmartyról így nyilatkozott; stb.* — A leki-csinylő nyilatkozat, amiről AJ. „magán uton” hallott, Tóth Kálmántól származott s a Városház- és Vármegeye utca sarkán levő akkori *Hauer* vagy *Arany Ókór* kávéházban hangzott el. — AJ. ugyane napon Tompának is ugyanúgy írta meg a történeteket.
Tisza D. verseiről:
- 33 *A képzelethez* — E versét Tisza D. nov. 17-i levelében küldte; ld. e kötet 333. l. — **M:** TDHV. között (64—65. l.) az alábbi lényeg-telen változtatásokkal:
1. vrsz. 1. sor: „Óh!” rövid magánh.-val: „Oh!” — a sorvégi felkiáltójelet elhagyta.
2—3. sor végére vesszőt tett.
3. sorban: „... elfonyadva,” — helyett: elfonnyad-
va,
4. sor: „Fájna gondolnom tavaszra. — helyett: „Fáj gondolnom a tavaszra.”
vrsz. 1—2. sor végére vesszőt tett.
4. sorban: isten . . . — helyett: Isten
3. vrsz. 2. sorban: legyőzött-láncolt rab” — helyett: legyőzött láncolt rab.”
4. sorban: kitekerték.” — helyett: . . . kitekerék.”
4. vrsz. 1. sorban: „... még is,” — helyett: „... mégis,”
2. sorban: „Tulvilági — helyett: „Túlvilági
3. sor végére vesszőt tett.
4. sor végére vessző helyett: pontot tett.
5. vrsz. 1—3. sor végére vesszőt tett.
4. sorban: aki” — helyett: a ki
6. vrsz. 1. sorban. „... óh — helyett: oh és a sor végére vesszőt tett.
- 38 *Egy h Igynek* — E vers az előbbivel együtt Tisza D. nov. 17-i levelébeön érkezett; szövegét ld. e kötet 333—334. l.
- 44—45 *Szeretek remény nélkül* — Tisza D. e versét nov. 26-án küldte AJ.-nak; ld. e kötet 344—345. l.
- 46—47 *Scaevoláról a martYROKRA, nagy a salto mortale?* — a halál-ugrás. — A versrészletek, amelyeket AJ. itt túlzottaknak talált, így hangzanak: „Kínra ki mér velem mérközni? | Minő az ádáz Scaevola | Kihez nem tud egy jaj férközni | Midőn elég jobb oldala? | — — Mi a híresztelt martYROknak | Kínja, kik Jézusuk miatt | Elégtek?. . . stb. — Scaevola = Mucius Gaius (i.e. 507.) fogságában jobb kezét tűzbe tette, s arccrandulás nélkül

süttette; bátorságáért visszakapta szabadságát. Ettől kezdve nyerte a *Scaevola* = balog nevet. Ld. még ADATTÁR.

- 49—50 „*En mint hajó az óceánon | Égek segély, s részvétlenül | Nincs ki remegjen értem, szánjon, | Szeretek remény nekül!*” — Az A.J. megdicsérte rész: a 4. vrsz. 5—8. sora.

578. Arany — Tompa Mihálynak Nagykőrös, 1853. dec. 4.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/1104. sz.; világoskék 1.papír, 22,2 × 14,4 cm, 2 fol., 1—4. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 664. l. 1104. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 328—331. l. Kevés kihagyással.

Válasz Tompa nov. 25-i és 28-i leveleire.

- 10 *Családi gyászotokban* — Tompáné, Lóri (Laura) testvérének férje halt meg.
- 11 *nem rég vesztém el egyetlen nőtestvéremet*, — Arany Sára, Jámbor Jánosné ez év okt. 20-án hunyt el.
- 28—29 *Jókay rosszul tette, hogy nem tudósított a felől, a miért panaszkodik.* — Nem értesítette Tompát arról, hogy *Barátim emlékezete* c. verse miatt kobozták el a Délibáb 17. számát.
- 37—38 *A felszólalásokat olvashattad a Pesti Naplóban és a Délibábnak:* — a PestiN. *Fővárosi és vidéki újdonságok* c. rovatában jelzi a „kórjelenéséget”, hogy a „tiszteletlen síhederek” Berzsenyit, Kazinczy Ferencet, vagy Vörösmartyt sem tisztelik. (nov. 30.) — A *Délibáb*, *Budapesti Hírek* c. rovatában idézi az előbbieket s megjegyzi, csatlakoznak a „közvéleményhez, mely e menthetetlen tényt kárhóztatja.” (dec. 4. 732. l.)
- 39 *T. K. a Hauer csárdában* — Tóth Kálmán, az egykori Arany Ökör, vagy Hauer-kávéházban, mely a Városház- és Vármegye utca sarkán volt. (Ld. Szinnyei Ferenc: Novella- és reg. irodalmunk a Bach-korszakban. I. k. 24. l.)
- 75—77 *Varga szüretjén a tanárviadal, .. Mentovich és ... Losonczi közt*, — Wurga János igazgató szüretjén Mentovich Ferenc és Losonczy László között.
- 81—83 *a „Nagyidai cigányok”-ban* — az idézet az Első ének 151—152. sora.
- 84 *a kis Tükör* — *Hármas Kis Tükör*, Losontzy István műve; ld. ADATTÁR.
- 118 *Jókai „Örmény és Családját” akarják eljátszani*, — Arany Juliskaék az általuk színpadra alkalmazott művet ez év karácsonyán adták elő baráti körben. Ld. még Jókainál és Arany Juliskánál.

579. Hunfalvy Pál — Aranyak Pest, 1853. nov. [dec.] 5.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/227. sz.; csontszínű 1.papír, 23 × 14,3 cm, 2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. Viaszpecsét kivágva. — Postai pecsétek: bélyegen Pesth 5/12 [= dec. 5.]. Nagykőrös 6/12 [= dec. 6.] — Arany László hagyatékából. (ld. AkÉrt. 1899. 597. l., 227. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 2—3 *az Iliász II. — utolsó — füzeté megjelent*; stb. — Ld. Hunfalvy Pál márc. 1-i levelét és a jz.-ét. — A.J. ápr. 21-én mentegetőzve közölte, hogy csak az iskola számára kér egy-egy példányt s még egyet az *Iliászból*; nyilván saját magának. — Hunfalvy ápr. 26-án megnyugtatta.
- 11 *Pesten 5/11. 853.* — Hunfalvy a hónapot eltévesztette; ennek bizonyosságai a postai pecsétek. Levelét tehát nem november, hanem december 5-én írta.

580. Tisza Domokos — Aranynek Geszt, 1853. dec. 8.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/799. sz.; csontszínű l.papír, 20,7 × 13 cm, 2 fol., 1. l.: l. szöveg, 2—3. l.: vers, 4. l.: címzés. Címeres fekete viaszpecsét. — Postai bélyegzők: bélyegen Grosswardein 10/12 [= dec. 10.], Cegléd 12/12 [= dec. 12.], Nagy Kőrös 13/12 [= dec. 13.] — Arany írásával: „Válasz jan. 21.” — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 613. l. 799. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Tisza D. e levél írásakor még nem kapta meg AJ. dec. 4-i levelét.

- 2 *Bevégeztem . . . a balladát,* — a Nagy Lajos király Endre öccsének tragikus történetét feldolgozó *Giovanna* címűt, amelynek *I. Tervek* — alcímű részét nov. 1-én, míg a *II. Gyilkosság* címűt nov. 16-i levelében küldte.
- 2—3 *a fordítást sehogy sem tudtam kisűtni,* — AJ. *Ősszel* c. versét kezdte angolra fordítani *In autumn* címen. A fordítás első részét okt. 11-én küldte, míg a másodikat nov. 16-án. A harmadik, befejező résszel láthatólag örökre adós maradt.
- 4 *Az ördöggyűrt csuprot,* — A nov. 1-én küldött *Giovanna I. Tervek* 5. vrsz, 3—4. sorai így hangzottak: „Lám kedves nőd Giovanna tervet készít, forral | Katalinnal azzal a vén ördöggyűrt csuporral.” — Ennek megváltoztatását kérte Tisza D.
- 8—9 *A pofa helyett az orcát kérem „unterschrieboltni”* — A *Giovanna II. Gyilkosság* c. részt Tisza D. nov. 16-án küldte. Ennek kezdő két sora: „El é hivatalos pofával, | Jó Monte Scaglioso” — Ezt kérte behelyettesíteni, azaz átíratni a szerző.
- 10—12 *Kovácsbácsi, . . nem fogadja el a megüriült Kőrösi cathedrát.* — AJ. nov. 22-i, Tisza D.-nak írt levelében üzente barátjának, hogy mivel Jánosi Ferenc átment a kecskeméti gimnáziumhoz, Kovács megpályázhatná az állást. — Kovács János azonban nem pályázott.

Tisza D.-nak e leveléhez mellékelte költői termése: *Giovanna III. Bosszú* c. balladájának befejező része; szövegét ld. e kötet 354—356. l. — AJ. e részről 1854. jan. 21-én írta meg véleményét; ld. e kötet 385. l.

581. Heckenast Gusztáv — Aranynek Pest, 1853. dec. 10.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/210. sz.; világoskék l.papír, bal sarkában: „Kiadó-könyvkereskedés Pest barát-tér kalap-utcza 1. szám” — 23,6 × 15 cm, 2 fol., 1.—2. l.: l. szöveg, 3—4. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 597. l. 210. sz. a.).

M: Kiadatlan.

[A levél fordítása:]

Igen tisztelt Professor Úr!

Mínthogy Ön 300 p. követeléséről úgy határozott, hogy az az Ön számára takaréka kerüljön, bátorkodom megjegyezni, hogy az összeg — ha Önnek úgy tetszik — üzletemben maradhat, s hogy ez év nov. 1-től kezdve 6%-ot kamatozik. Ön az összeggel és kamataival bármikor rendelkezhet, és ha Önnek mégis a takarékban való elhelyezés lenne kívánatosabb, úgy kérem, hogy írja meg nekem egyetlen sorban, amelynek alapján kívánsága szerint azonnal tetszésére intézkedünk.

Az Ön Toldija oly tökéletlen német fordításban jelent meg, hogy feljogosítva éreztem magam megkérni barátaim közül valakit, hogy tegyen kísérletet a szép mű újabb fordítására. Néhány ének most már kezemben is

van, amelyekkel igen elégedett vagyok. Ha az egész elkészült, Önnek is elküldöm átnézésre.

Mi van az Ön Toldijának II. részével? Legjobbakat kívánom a munka megérleléséhez.

Öszinte tisztelettel maradok igaz híve

Heckenast G.

- 5—7 *in meinem Geschäft verbleiben kann . mit 6 Prozent verzinst wird.* — Nincs tudomásunk róla, hogy AJ. 300 pengőjét a felajánlott 6%-os kamatra Heckenast üzletében hagyta volna.
- 12—13 *Ihr Toldy ist in einer so unvollkommenen deutschen Uebersetzung erschienen.* — Kertbeny Károly fordításában.
- 13—15 *habe einen meiner Freunde zu ersuchen, eine neue Uebersetzung zu versuchen.* — Az új fordításra Kolbenheyer Móricot kérte fel, aki a művet le is fordította. Ld. Kolbenheyer-nél.

582. Tisza Domokos — Aranynak Geszt, 1853. dec. 12.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/800. sz.; csontszínű l.papír, 18,3 × 11,4 cm, 2 fol., 1—2. l. szöveg, 3—4. l.: vers. — Címzés nincs. — Arany írásával. „Válasz jan. 21.” — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 613. l. 800. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany dec. 4-i levelére.

- 2 *A napokban vettem kedves levelét,* — a dec. 4-it, mely keresztezte Tisza D. dec. 8-án kelt sorait.
- 3—4 *Garay emléke iránt elkövetett gyöngédtelenségemet . . .* — Tisza D. nov. 17-i levelében írt a Garay János halála alkalmából a *Déliabban* megjelent, neki annyira nem tetsző, a költőt túlértékelő emlékezésekről, valamint a művei kiadását hirdető előfizetési felszólításról. — AJ. dec. 4-én reagált erre.
- 5—6 *Aranybácsi egészségéről aggodalmaim nem egészen alaptalanok* — AJ. gyakori fejtájasát csak éppen említette Tisza D.-nak dec. 4-i levelében. Erről részletesen Tompának számolt be nov. 22-én.
- 9—12 *áll három munkából, „Tegnér öszves költeményei”, Az Edda és Bleak houseból Dickensről.* — Ld. TEGNÉR, EDDA, DICKENS címszók alatt, ADATTÁR.
- 19 *Az enyém damasz volt stb.* — AJ.: *Az egi leány*, III. 4. vrsz., 3—4. s.
- 22 *„lelkemből lelkezett” stb.* — AJ.: *Toldi*, XII. é. 17. vrsz., 5. s. Tisza D. e leveléhez *Vágy* c. versét mellékelte; ld. e kötetben a 357—358. l. — AJ. 1854. jan. 21-i levelében értékelte; ld. e kötet 386. l.

583. Tompa Mihály — Aranynak Hanva, 1853. dec. 18.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/945. sz.; csontszínű l.papír, 20,7 × 14 cm, 2 fol., 1—4. l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 660. l. 945. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 331—333. l. Kevés kihagyással.

Válasz Arany dec. 4-i levelére.

- 12 *a commoditást:* — a kényelmet.
- 16 *Haviról* — ld. ADATTÁR
- 18—19 *ha eszembe jut, mit tiltottak be tőlem legközelebb a Délibábnban:* — a *Barátim emlékezete* c. versét.
- 33 *[Jókai] csak a P.Napló után szólall fel.* — Az 1850-es évek túl

- öntudatos ifjú írói ellen, akik még Vörösmartyt sem becsülték érdeme szerint. — Ld. AJ. dec. 4-i levelét és jz.-ét.
- 38 *Devék hogy M. odavágta L-yt.* — Mentovich Ferenc Losonczy Lászlót, Warga igazgató szüretjén.
- 38—39 *mikor a hályhalyukban regényeket olvastam,* — talán utalás arra, hogy Tompa Patakon ún. „szolgadiák” volt.
- 47 *M-nak add át* — Mentovichnak.
- 63—64 *Nem bántam volna ha Szilágyi Sándort megczirógatta volna az a katoná;* — Tompa rosszszájú megjegyzésének előzményét, Szilágyi Sándor kellemetlenségét AJ. írta meg neki dec. 4-i levelében. Előzménye Tompa részéről talán az a keserűség, hogy őt meghurcolták *A gólyához* c. verséért, viszont Szilágyinak, mint szerkesztőnek nem lett baja belőle. (Ld. Tompa 1853. máj. 17-i levelét AJ.-nak.)
- 69 *visdáltak, stempliztek, superinspiciáltak;* — Tompa útlevelét lát-tamozták, bélyegezték, felülvizsgálták.
- 75 *ránkorom* — (lat. rancor) haragom, neheztelém.

584. Tisza Domokos — Aranynak Geszt, 1853. dec. 27.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/801. sz.; csontszínű 1. papír, 20,7 × 13 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 2—3. l.; vers, 4. l.: címzés. — Fekete viaszpecsét maradvány. — Postai pecsétek: bélyegen Nagy Szalontha 29/12 [= dec. 29.], Grosswardein 30/12 [= dec. 30.], Szolnok 2/1 [= jan. 2.], Nagy Kőrös 3/1 [= jan. 3.]. — Arany írásával: „Válasz jan. 21.” — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 613. l. 801. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 2—4 *Adjon az isten számos és boldog János napot, . . . A többi detailrozott kívánságokat* — AJ. a dec. 27-i János napján tartotta névünnepest.
- 9—10 *Az Eddát még eddig pihenni hagytam . megijedtem a roppant Mythológiától,* — Tisza D. dec. 12-én jelezte, hogy Pestről megkapta az Eddát; ennek szereplői többek közt: *Odin*, az ég hatalmas ura, *Thor* a mennydörgés istene, *Loki*, a gonosz isten, *Freya*, a szerelem istennője stb. —
- 12 *Tegnér gyönyörű.* — Előbb idézett levelében még elsősorban a *Frih Hof monda* Tegnér-féle feldolgozása érdekelte.
- Tisza D.-nak e levelében küldött verse: *A tél királya*; ld. e kötet 361—362. l. — AJ. 1854. jan. 21.-i levelében foglalkozott vele: ld. e kötet 386. l. — **M:** TDHV. 68—69. l.

585. Arany — Kertbeny Károlynak Nagykőrös, 1853. dec. végén.

K: Elvezett. — Arany az 1853. év végén, a karácsonyi iskolai szünet napjaiban foglalkozott Kertbeny Albumával, levelét az év utolsó napjaiban írta, mintegy leróva vele esedékes évi tartozását. Erre mutat Kertbeny válaszának dátuma is: 1854. jan. 9.; minthogy ez a válasz valóságos önvallomássá dagadt, megírásához hosszabb időre volt szükség. — Arany levelének lényegére Kertbeny válaszában következő mondatából következtethetünk: „Sie sind der erste unserer Landsleute, welcher gegen sich selbst den Muth hat, zu gestehen daß vielleicht in der That mein achtjähriges, fort und fort . . . erschwertes Streben und Arbeiten, doch einen ersten heiligen Stern haben mag.” (8—11. sor.) — Aranynak Kertbeny német nyelvtudásával kapcsolatos megjegyzésére vonatkozik ugyanitt: „wer sich als Ungar ein Urtheil über mein Deutsch annaßt . . . , ist ein Esel oder ein Frecher.” (131—133. sor.) Visszatér Kertbeny az utóbbi kérdésre 1854. nov. 10. kelt levelében is: „Bei Ihrem traurigen Geständniße, das mir Ihr letzter Brief machte, dem zufolge

Sie selbst annehmen, das Deutsche wenig zu verstehen, dagegen sich gerne von Anderen, muthmaßlich Unberufeneren, leiten und bestimmen lassen . .” (16—19. sor).

586. Szilágyi István — Aranyak Máramarosziget, 1853. dec. 31.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/672. sz.; fehér l.papír, 34×21 cm, 2 fol., 1—3. l.: l. szöveg, 4. l.: címzés. Postai pecsétek: bélyegen Máramaros Szigeth 1/1 (= jan. 1.), Szeged 5/1 (= jan. 5.), Nagy Kőrös 6/1 (= jan. 6.). — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 609. l. 672. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 2 *Itélj ne leveleim sürü v. ritka voltáról*, — Szilágyi tizenegy hónapos késéssel válaszol Arany 1853. febr. 5-én kelt levelére.
- 6—7 *semmi melegségnek helyét a ritkán levelezésről nem érzem* — summás kitérő válasz Arany szemrehányó soraira.
- 16 *zsidó költeményekből egy csomócskát* — Szilágyi ezt a tervét nem valósította meg, műveinek repertóriumá kéziratai között sem említi. (Ld. Hajdu Nagy Sándor: *Szilágyi István irodalmi munkássága*. Szilágyi Album. Szerk. Várady Gábor. Bp. 1885. 171—175. l.)
- 32 *Peccavi Pater! Mea culpa, mea culpa* — vétkeztem, Atyám! Én vétkem, én vétkem! Részlet a katolikus bűnbánati imádság szövegéből.
- 36 *geheime Nachrichtenek* — titkos hírek, híradások, célzás a Bach-korszak besúgóinak „jelzéseire”. Szilágyit azonban a levél szövegéből kitetszően nem a politikai, hanem az irodalmi és tudományos élet pesti hírei, eseményei érdeklik.
- 40 *Ölvastad-e közleményemet Molnár Al[bert]-ről* — Szilágyi István *Románc Molnár Albertről* c. tanulmánya (ÚjMagyMúz. III. évf. 1853. I. k. 568—573. l.) a „Molnár Albert éneke, melyet csinált és dudoldogált, mikor idegen országban igen megszorulván, kényszerített juh pásztorságra adni magát” c. költeménnyel foglalkozott, amelyet a máramaroszigeti liceum könyvtárának egyik 18. századi vegyes tartalmú kódexében e kézirat 10. sz. részleteként Kézdivásárhelyi Jancsó György 1740 tájt jegyzett le. A latinul és magyarul strófanként párhuzamos szövegben lejegyzett költeményhez Jancsó György az alábbi magyar verses toldaleket csatolta:

Ez verseket szomorán,
Pérez dolgában szorulván,
Írta Nagy Molnár Albert.
Adván magát Juhászságra
Mintsem egyéb állapotra,
Nem kaphatván egyéb bért,
Végtére annyira jutván,
Ördögtül is megcsalotván,
Vérrel tött kézírást pénzért.
Kitül hogy szabadulása,
Lenne vigasztaltatása,
Nép Istentül kegyelmet kért,
nyert, finis.

Szilágyi a verset folklórjelenségként értékeli: „A *mondát* pedig hajlandó vagyok azon kor szellemének s babonásságának róni fel, mely Molnár Albert kortársa *Bisterfeld* fejevári, — s még később *Hatvani* debreceni nagy híró s tudományú tanárokat is *öröggel*

hitte cimboráló szövetségben lenni.” (Ld. még Tolnai Gábor: *Molnár Albert éneke. A Faust-monda történetéhez. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának közleményei. XIII. k. 1958. 95—112. l.*; Herepei János: *Hol és milyen néven keresendő a „Molnár Albert éneke”-nek leírója. Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. III. k. Szerk. Keserü Bálint. Bp. 1971. 370—371. l.*; Vásárhelyi Judit: *Molnár Albert és a sátán szövetsége. ItK 1977. 395—403. l.*)

1854

587. Ercsey Sándor — Aranynak Nagyszalonta, 1854. jan. 6.

K: NSzA JEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilm-tára — A. 301/I — A levélen AJ. írásával: „Válasz 21 1854.”

M: Kiadatlan.

Válasz Arany 1853. nov. 21-i levelére.

- 11—12 *Szedoglovics pénztári tisztnél, . . Balog Jánosnál Kenyeresnél*
 . . — Szedoglovics Ignác; — Balog János; — Kenyeres János.—
 ld. ADATTÁR.
- 17—18 *Balogh Mihálynál . . kanbál* — melyen csak férfiak vettek részt.
 25—26 *bátyám azon tervét közli, a házat, jobb állapotba tenni ohajtaná.*
 — AJ. nov. 21-i levelében arra kérte sógorát, nézzen utána valami házépítő mesternek, új házat szeretett volna a régi helyére építtetni, de erre végül is nem került sor. — AJ. házának ügyeiről összefoglaló képet ad Debreczeni István: *Arany János hétékőznapijai* (Bp. 1968.) c. könyvének *A háztulajdonos c. fejezete* (48—56. l.)
- 33 *Lovassi — Madas, K[enyeres]ék házaít* — Lovassy Ferenc, Madass György, Kenyeres János Szalonta legmódosabb lakói voltak, szép házaikat ugyanazon vállalkozóval építtették.
- 38—41 *Ha bátyám azon újítási szándékától . . elállott . . azonnal tudassa;* — AJ. jan. 21-én azt kérte sógorától, hogy a „legolcsóbban” csak tataroztasson. —
- 45—46 *Szél István egy meglehelős darab szigeti szántófölddel és haszálóval kínál;* — a földvásárlás terve AJ.-t erősen foglalkoztatta. 1852. aug. 16-án kérte sógorát, érdeklődjék valami eladó föld iránt. „Földétségét paraszti származása mellett takarékosága és valóságérzete táplálta.” — Debreczeni István írja ezt előbb idézett könyvében (58. l.) — Reálisan fűzhetjük hozzá, hogy a családja iránti felelősség, aggodalom szintén hozzájárult e törekvéshez, amit betegsége is indokolt.
- 52—54 *Nagy Vikta, . . fog eskünni, . . Fehér Elekkel* — E szalontai közös ismerősökről többet nem tudunk.
- 61—62 *egészséges kis Vilmánkkal* — Ercsey Sándorék kislánya.

588. Kertbeny Károly — Aranynak Buda, 1854. jan. 9. hétfő
 Viziváros, Kapucinusok tere 45.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/274. sz.; csontszínű l. papír, 23 × 14,5 cm, 7 fol., 1—14. l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 598. l.).

M: Kiadatlan.

[A levél magyar fordítása]

Mélyen tisztelt Barátom és Honfitársam !

Valamennyi levél között, amelyet utolsó művem nyomán most szinte naponta kapok, az Ön számomra a leghízelgőbb, a legjelentősebb, minden szavában legmélyebb örömet szerző, s Ön talán alig mérheti fel, mily bátorító, acélozó hatásúak lehetnek azok a szíves, őszinte szavak további igyekevésemhez és küzdelmemhez.

Ön az első honfitársaink közül, akinek van bátorsága saját magával szemben elismerni, hogy nyolcéves, s egyvégtében nemcsak el nem isüert, sőt inkább szándékosan és következetesen rafinált akadályokkal vagy rafinált közönnyel nehezített törekvésemnek és munkámnak talán lehet mégis komoly szent csillaga, és nem kell feltétlenül kinevetni. Anélkül — sajnos —, hogy személyesen ismerném, ahhoz nagyon jól ismerem mégis az alkotásaival való intim foglalkozásból az Ön lényét, s az Ön mély és komoly szellemének természetét, semhogy haragudnék, amiért csak most vett hozzá erőt, hogy ebben a kérdésben saját magára hallgasson. Az őszintén idenyújtott kezét annál gyorsabban és bensőségebben fogadom el, mivel — jellemének megfelelően — éppen a döntésben való nehézkessége kezeskedik róla, visszakozástól most már többé nem kell tartanom, s Önben mostantól fogva biztosabb lehetek, mint azokban a szalmalángú fickókban, akiknek együttértése épp azért vált oly gyorsan füstté, minthogy kezdettől sem volt egyéb, mint mérő gondolat nélküli partikuláció. Fogadja hát köszönetemet, legbensőbb, legmendegebb köszönetemet bátorságáért, hogy saját önkéntelen, idegen hatásoktól félre nem vezetett érzelmeinek engedett. „Amíg pihen az oroszlán, körülugrálják szentelen és hangos csipogással a verebek, de mihelyt a sörénnyét megrázza, a tollasbolhák elnémulva rebbennek szét.” Az Ön szívének bátorsága elfojtja majd a fennhéjázók bátorságát.

Ha egyáltalában van valaki, akinek az az ősztöne, hogy nagyban és kicsinyben egyaránt személytelenné váljon, és önmagáról örömet megelégedve oldódjon fel valamely komoly célban, az bizonyal én vagyok, akinek ez az erény gyakran már egyenesen bűnné lesz. A tolakodásig szívós vagyok bizonyos igazságok megválogatásában és kivívásában, amelyeknek küzdelmemet szenteltem, s ezért ne vegye rossz néven, ha még egyszer visszatérek azokra a kérdésekre, amelyeket az Ön baráti, férfias levelével elvileg tulajdonképpen megtárgyaltunk és elismertünk, nekem azonban a teljes igazság a fontos, s bár a következő megnyilatkozásaimban énemnek médiumából kell is kiindulnom, mégis bizonyára minden soromból könnyen látja majd, hogy legtávolabbról sem saját személyemről, hanem teljesen és komolyan pusztán csak az ügyről van szó.

Nagyszerű Toldijából készült fordításomban valóban van mintegy ötven hely, amely vagy teljesen félreértésen alapul, vagy német formában és nyelven téves. Ez, sajnos, így van; de csak ennyi az egész, és ha van valaki, aki önmagáról szigorúan ítél, úgy az én vagyok, aki egyébként mindjárt ösztönösen megérzem, vajjon jó vagy rossz-e, amit nyújtok, még ha e felismerés ellenére sincs mindig erőm és ügyességem a rosszat kijavítani. De mi ez az ötven hely egy tizenkét énekes költeményben és több mint 400 versszakban ! S hozzá még mint első kísérlet ! Heckenast, mint mondja nekem, most újra fordíttatja az Ön Toldiját, s nem kételkedem, hogy ez a fordítás száz százalékkal felülmúlja az enyémet; de annak az embernek már könnyebb a dolga, mintául ott vagyok neki én a szépségekre, és intó példának a tévedésekre és gyarlóságokra nézve, míg nekem előfutár és példa nélkül közvetlen a nyersanyagból kellett mintáznom, s minden vonásnál utat töröm magamnak ! S aztán a földolog, amiről Önök mind nem tudnak. Az Ön viszonyai, mint hallom, nagyon korlátozottak; mint tanárnak, nyilván sem irigylésre

meltó foglalkozása, sem fényes ellátása. De Önnek legalább a helyzete biztos. Tudja, hogy ha a hónapnak vagy a negyedévnek vége, ennyit meg ennyit kap, hogy, ha mégoly szerényen is, de mégis megélhessen, menten a legsötétebb gondoktól. Szeretném azonban most lefesteni a magam helyzetét, kezdve a szerencsétlen negyvennyolcas évektől. Nincs másom, mint amit tollammal keresek, és ha nagyon szorgalmas vagyok, keresek évente mintegy 300—400 forintot! Egyéb szükségleteimet adósságokkal kell fedeznem, vagy úgy, hogy pénzért olyan dolgokat végzek, amelyek ízléssellem és vonzalmimmal egyaránt ellenkeznek. Emellett éhezem, szomjazom és fázom olykor hét-, sőt hónap számra, olykor félévig is képtelen vagyok rá, hogy pusztán három értelmes óra hosszat dolgozzam, egyedül csak azzal foglalkozván, hogy valamely új tervhez új kiadót találjak. Ha azután találok ilyet, és csekély előleget kapok, akkor dolgoznom kell látástól vakulásig, s küldeni még nedvesen a nyomdába, amit írtam, pusztán hogy mielőbb megkapjam a szerény honoráriumot, s amíg az előleg tart, úgy garasoskodjam az idővel, hogy valóban végére jussak a megrendelt munkának.* S azután legtöbbször az egyébként is szerény honorárium felét feláldozom még a munka és célja érdekében, így pl. az Albumért 300 vagy 450 forintot kaptam. Több mint egy teljes éven át dolgoztam rajta, és azután még kiadónnál hagytam 100 forintot, hogy különösen díszesen nyomják a kiadást, és a kiadás mind a 2000 példányát pompás kötéssel hozzák ki; később honoráriumomból 75 forintot adtam készpénzben, hogy Julius Hainmer, a jeles versművész, sorról sorra végigolvassa, s minden esetleges verstani vagy nyelvtani hibáját kiírta, hogy ez alkalommal már valóban méltó módon képviselje a külföld előtt kedves honfitársaimat; és végül ugyancsak 75 forintért tiszteletpéldányokat vásároltam, hogy minél többfelé elküldhessem és lármát csaphassak a fél világon kedves honfitársaim érdekében! És ezután azt vetik szememre, hogy fejőstehénnek használnom a magyar irodalmat, hogy tejével gyarapíthassam magam! Ez alkalommal tehát egy évnyi munkámért 200 forintot kaptam, és ha meggondolja az ember, hogy az 55 élő költőnek írtam több mint 100 levelet anélkül, hogy csak egyikük is megküldte volna életrajzát, vagy más módon állt volna mellém tanáccsal és támogatással; hogy e 16 forintra rugó portón kívül 35 kettős korrektúra, mintegy 50 levél a kiadóhoz, és mintegy 50 forintért ehhez az antológiához szükséges könyveket vettem, akkor maradt nekem tiszta nyereségként jól megszámitva egy évi megélhetésemre körülbelül 20 forint! —

Adjátok csak egyetlen évre független, gondtalan, ha mégoly szerény megélhetést, s majd csinálók nektek verseket, olyan tisztákat, mint csak Platen gróf vagy az öreg Volb alkotott, s majd fordítok nektek, hogy a németet nem tudjátok megkülönböztetni az eredetitől.

Ámde ostobaság! Az emberek bolondnak tartanak, s azt hiszik, belezavarodtam abba a rögeszmébe, hogy verset írjak, s ezért nem fogadok el sem állást, sem más polgári foglalkozást. Nem sejtik, hogy mindezek a munkálatok csupán egy egészen más, felmérhetetlen, nagyszerű munkálat diszciplinája, előiskolája akar lenni, s hogy egy békés forradalmat akarok előkészíteni nektek, magyaroknak, amelyből még a legokosabb fejek sem látnak meg semmit. És ez meglesz, hacsak addig éhen nem halok, vagy fáradtságom egy pillanatának következményeként annyira kétségbe nem esem, hogy golyót röpítek fejembe. De még várak, mert még nem tudom elhinni, hogy egy egész négy milliónyi nemzetben ne akadna értelmes ember, aki megértene és segítségül kezet nyújthatna nekem. Reménykedjünk, hiszen csak 30 éves vagyok, s még csak nyolc éve teszem nevetségessé magam.

* Így fordítottam le 10 nap alatt az egész Toldit!

De apropó — azok a nagyokosok, akik Önt gúnyolták ki az engem terhelő hibáért. Ismerem ezeket a fickókat, és túl komoly a hangulatom, semhogy bosszankodnék rajtuk. Fordításaim hűségéről az eredetiekkel szemben feltételezhetően ítéletet mondhat minden magyar; aki viszont magyar létére arra formál jogot, hogy németségemről ítéljen, ha hite szerint mégoly jól tud is németül, az szamárnak, vagy szemtelen fráternek. Nem mintha a németségem oly hibátlan volna, hanem pusztán mivel nemcsak Magyarországon, hanem általában egész Ausztriában aligha akad egy valaki is, aki valóban és hibátlanul úgy tud németül, ahogyan azt az igazi Németországban minden iskolásfiútól megkövetelik. Ezek az Ausztria germánjai a maguk „halt, gar, Pisolen, Ribisel, Kuttelfleck, das Teller, das Monat” stb.-féle szójárásukkal olyan kérdésben akarnak ítélkezni, amelyben a legjobb szakemberek, mint Grimm Jakob, Varnhagen, Gervinus stb. elismerően állapították meg rólam, hogy olyan fokon tudok németül, ahogyan az osztrákok csak ritkán, s a nyelvvel csak ott erőszakoskodom, ahol szántszándékkal túlzó hűséggel akarom az idegen eredetű szellemét is visszaadni. Düringsfeld Ida bárónő nemrég ezt írta nekem: „Német nyelvkezelése csak annyiban kemény és merev, mivel ön teljesen eredeti, és gondolatainak túlzóan nagy bősége folytán láthatólag ugyanolyan nehezen gondolkodik, mint mindenki, aki nem triviális módon kérődzi vissza, amit már ezerszer megrágott. Habár oly odaadó szerénységgel oldódik fel az idegen tárgyban, mégis megőrzi saját karakterét, s ezért Önt tanulmányozni is kell, míg nem megérti az ember; viszont ha egyszer megértette, akkor azt bőségesen vissza is fizeti az illetőknek. Steinacker fordításai hasonlíthatatlanul folyamatosabbak és melódikusabbak, mint az Önéi, az övéiből azonban soha senki nem fog érdeklődésre ébredni az eredetinek költője iránt, míg az Önéi az eredetit az érthetőség és élesség oly fokáig teszik felismerhetővé, mint fordítások csak ritkán, ha mégoly szószálhasogatónak érezzük is őket az első pillanatra.” És Bettina már évekkel ezelőtt ezt írta nekem: „Fordításaid — kaviár az olvasóközönség megszokott népének: meg kell fejteni és meg kell érteni őket, a kemény héj azonban élesebb magot rejt, mint a mi ún. folyékonyan fordító ekvilibristáink pomádé golyócskái.” Nos, sikerem külföldön — s voltaképpen csakis ennek van szánva minden ilyen munka, s így egyedül ez illetékes olyan ítéletre is, amely a szó szerinti hűségnél többet mérlegel —, bizonyos mértékig kárpótol hazám közönyéért vagy szándékos félreértéséért. Nemo propheta in patria! Most már szinte nincs is német, angol vagy francia lexikon vagy irodalomtörténet stb., amely az Ön és nemes társa, Petőfi nevét tisztelettel ne említené, amely a magyar költészetet ne ugyanolyan figyelemmel ismeretné, mint eddig a szerbet, orosz, lengyelt, a másodrendű skandináv és román népeket. És ez már mégiscsak valami. Egy csepp még nem váj ki semmilyen követ, de csepp csepp után, s végre mégiscsak megszű a lyuk!

És most bocssássa meg nekem ezt a hosszú német fecsegést. De oly jól esik, oly hosszú hallgatás után egy pillanatig egészen összevissza és szabadon beszélhetni, és azután éppen ez a hosszú mázalmány a legjobb jele, milyen bensőséggel és mélyen hullottak szívembe az Ön szíves férfias szavai, hogy általuk az egyszerű kicsordul! S hozzá még Ön jól is olvas németül, s itt Pákh Bercin kívül egyetlen lélek sincs, akivel egy okos szót lehetne váltani; gyakran úgy tűnök fel önmagamnak, a külföld szellemi életéhez képest, mintha mély kútba estem volna, ahonnan csak fent látok valamelyes világosságot, s a széléről néha lépteket hallok elhangzani anélkül, hogy tudnám, ott fenn ki ment el. Csengery, Kemény, Török nem felejtik el nekem Eötvöst, Lisznai túlságosan higanytermészet, semhogy tőle bármilyen objektív szellemi részvétet várhatnék, Gyulai egyre csak kering, kering szellemi terhességében, és se nem lát, se nem hall semmit, ami idegen, Jókai bágyadt és

közönyös, mint valami fürdőszivacs, Dobsa, Bérczi és mások számomra túl simák és üresek, Berecz, Tóth Kálmán és a többi epigon hiú, mint az utcalányok — így ülök magányosan és egyedül budai remeteségemben, s pusztán csak a külfölddel való levelezésemben találok felényi vigasztalást. Már eddig is nagyon hízelgő véleményt mondott az Albumról: Amszterdamban Hensen, Münchenben Moritz Carrière, az ünnepelt esztéta, Hannoverben Kestner, Bécsben Zedlitz báró és ugyanott Friedrich Halm, Lipcsében Dr. Kind igazságügyi tanácsos, a görögség híres rajongója; és főként Liszt Weimarban, aki oly melegen és alaposan nyilatkozott, ahogyan ez tőle alig volt várható. Gazdagabb és alaposabb is várható még, eddig még a hivatalos kritika is hallgatott. Szeretném majd annak idején mindezen dokumentumokat akár ócsárlóak, akár dicsérőek, irodalmunk használatára és hasznára összegyűjtve magyarul kiadni. Megengedi, hogy akkor az Ön kedves levelét is kinyomtaszam?

Általában, nem írna az ügy érdekében valamely magyar lapnak rövid bírálatot a válogatásról, a fordítás hűségéről és általában az egész összeállítás hasznos vagy haszontalan voltáról, a fordítások német értékének teljes figyelmen kívül hagyásával? Önnek egy szava itt többet használhatna az ügynek, mint az egész magyar kritikusai kar legvastagabb dicséret-izzadmánya együttvéve! Legyen szigorú, akkor igazságos is lesz, csak tegyen félre minden álszerénységet, s legyen bátorsága mindnyájunknak szent ügye érdekében, ha szükséges, akár önmagát dicsérni! Tudja, mit mond Goethe a szerénységről, ha ilyen szent kérdésről van szó.

Es most még valamit, közvetlenül Önnek. Az „Erzählende Dichtungen” második kiadása csak második lenyomat, hogy lehetővé tegyen az év tavaszára miniatűr formátumban egy *harmadik*, igazi kiadást, amelyet éppen most nyomtatnak, s amelyet kiadóm felszólítására, velem egyetértve G. Stier úr dolgozott át. Ebből az új átdolgozásból mellékelem Önnek a mintát. Így még csak a maradék mintegy 200 példányt kell eladni (egyetlen 1500 példányra rúgó kiadásból), nehogy makulatúrát csináljanak belőle. Ez persze maradjon csak köztünk.

Heckenast kérdezte véleményemet, lefordította-e újra az Ön Toldiját? Természetes, hogy a legmelegebben e mellett voltam, mivel éppen az ilyen kérdésekben nincs kívánatosabb a szabad konkurrenciánál. Ha idegen költőből csak egyetlen fordítás jelenik meg, úgy az csak merő kísérlet volt, véli a közönség; ha azonban többen is elvégzik ugyanezt a feladatot, akkor már úgy számítja a publikum, kell, hogy mégiscsak legyen valami egészen különös abban az emberben, különben nem bajlódnának vele annyian. S akkor mindkét kiadást megveszik és összehasonlítják. S hozzá még az olyan 40 milliós publikum, mint a német, könnyűszerrel elfogyaszthat két kiadást*. Támogassa hát élenken Ön is ezt az új vállalkozást, magam tele vagyok nagy várakozással, és őszinte szívből kívánom, hogy ez a második munka jobb legyen, mint az első, éppen mivel már második. Csak azt felejtettem el megkérdezni, ki fogja fordítani?

Sok örömet szerzett Byron Parisinája Szász Károlytól. Ezt a fordítást igazán kitűnőnek tartom, s Byront magyarítani minden tekintetben szerencsésebb, mint Thomas Moore-t, aki először is egy idegen nyelvre sem fordítható, minthogy legfőbb bája, éppúgy, mint Lévainak, Kisfaludy Sándornak, Emanuel Geibelnek, nem annyira gondolatgazdagságában, mint inkább eredeti alakjának utánozhatatlan zománcában, dallamosságában rejlik. Jó fordításban viszont Byron alkalmas rá, hogy teljes forradalmat keltsen

* Német fordítás van eddig: Byron összes műveiből 6, egyes költeményeiből 49; Béranger-ből 18, Burns-ból 21, szerb népdalokból 11 stb.

a magyar irodalomban. És úgy látszik, Szászban ilyen ritka fokon van meg a jó fordító minden előnyös tulajdonsága, annak ellenére, hogy maga is kiváló költő. Azt mondom, annak ellenére, minthogy sajátos módon a jó hivatásos fordítókhoz mérten rosszabb fordítók nincsenek, mint az igazi költők, akik másokat újraköltöttek. Csak Schillierre, Goethére, Byronra stb. emlékeztetek, összehasonlítva Voßszal, Schlegellel, Grießszel, Streckfußszal stb. vagy nálunk Magyarországon Petőfire, Lévayra és más produktív egyéniségekre Szemere Pállal, Szabó Istvánnal stb. szemben. A költő annyira meg nem tagadhatja a maga jelentékeny természetét, hogysem valamely idegen lényegben teljesen feloldódnék, pusztán másoknak egyes nagyon szép gondolatait ragadja meg és dolgozza fel a maga szuverén módján. Azután pedig a jó fordítónak minden egyéb szellemi képességén kívül a nagy formai gyakorlat, a technikai iskolázottság a fő tartozéka, amely senkinek, a legnagyobb lángésznek sem vele született sajátja, és sok, nagyon sok munka árán szerezhető meg. Minél többet fordít valaki, annál jobban sikerül neki. Ami Magyarországot illeti, csak csodálkozom, hogy a legjelentősebb személyek is hagyták, hogy a vérükben rejlő ellenszenv annyira elvakítsa őket, hogy szándékosan még azt sem veszik észre, ami abszolúte szebb, és inkább a gyengébbet részesítik előnyben.

Így pl. hozzánk sokkal közelebb áll és érthetőbb a német líra Goethe óta, mint az angol, a francia, de mégis inkább egészen másdrangú költőket fordítanak, mint Moore, ahelyett, hogy Goethe, Uhland, Lenau csodálatos lírai költeményeinek, egy Freiligrath, Kinkel, A. Grün, Grillparzer, Dingelstedt, Sallet, Gottschall, Meißner, Hartman, M. Waldau, J. Kerner, Droste-Hülshof stb. verseinek szerznének nálunk polgárjogot. És Byron halála óta az angol költészet egyenesen a nulla pont alá süllyedt, s az olyanok, mint Wordsworth, Southey, Montgomery, Shelley, Hood, Tennyson, Longfellow, Bryant stb. valóban semmiképpen nem állhatják ki az összehasonlítást semmilyen szempontból a német lírával, amely csak éppen Goethe halálakor virágzott ki oly pompásan, vagy a mi dalköltészetünkkel Petőfi fellépése óta.

Hogy Fontane „Schöne Rosamunde”-ja annyira tetszett Önnek, annak nagyon örülök (éppen most jelent meg a harmadik kiadás)! Élénken érdekel ez a költő, aki neki ajánlott fordításom által az Ön egyik legnagyobb tisztelője.

Ez alkalommal ismét küldök Önnek mutatóba valamit a német költészetből, honfitársunknak, Karl Becknek a maga idején (1840) oly híres verses regényét. A könyv először 1840-ben jelent meg, és báró Eötvösnek volt ajánlva. De szerencsétlenségére kiadója mindjárt a könyv megjelenése után megbukott, a hitelezők lefoglalták, és csak közvetlen rendelésre árusították, és így csak most, a per befejezése után jelenhetett meg egy második kiadás. Ez az oka, miért nem jutott el ez a költemény a nagyközönséghez, holott a specifikusan irodalmi körök, főként Bécsben és Berlinben, mesterműnek minősítették.

Kíváncsi vagyok, hogy tetszik majd Önnek ez a „Jankó” Beck költeménye túlnyomórészt retorikus és szólalomokkal díszes, és magyar képei Lenaunak nyilvánvaló, bár szabad utánzatai, vagy legalábbis az ő erőteljes hatása alatt jöttek létre, amelynek öntudatlanul előszíniúleg Petőfi is bizonyos mértékig hatása alatt volt, minthogy Lenau volt az első, aki a magyar természetet és a magyar jellemet költőileg reflektálva és festői eredetiséggel felfogta, még mielőtt bármelyik valódi magyar költőnek szemébe ötlött volna valamely hasonló vonás, és pl. A csárda romjait akár Lenau is írhatta volna, amint Petőfi, Lenau „Drei Zigeuner”-át. Annak idején elég sokat vitakoztam ezekről a kérdésekről Pulszkyval, aki a Jankót nyomorúságos tákolmánynak nevezte, és csak az igaz magyar népdal érvényesülését akarta. Ilyen elvekkel persze minden műköltészetet agyon kellett volna verni, mert

nemzeti szempontból Shakespeare Julius Caesara bizonyára nem állja ki az összehasonlítást ama latin népdalokkal, amelyek csak néhány sornyi sovány töredékekben maradtak ránk, s költeményben a helyi színezet hűsége éppoly kevésbé az egyedüli feltétel, mint a képen sem a szín az egyedüli, amely azt képpé teszi, hiszen Kaulbach „Hunnenschlacht” című képe szűr-kére szűrken festve éppoly nagyhatású, mintha színekben alkották volna, minthogy éppen a költői eszme, a kompozíció, a gondolatok fontossága és a formák szépsége is hozzájárul a maga módján az egésznek szépségéhez. Olvassa hát el Jankót, amelyet, kérem, fogadjon ajándékként, s közölje velem alkalmilag, hogy itél róla. A Magazin für Literatur des Auslandes lapjai hasonlóképpen az Önéi lehetnek, minthogy a számból 20 példányt hozattam, és ezeket itt szelvényben elosztogattam.

Most még külön egy szót az Ön négy, Albumomban megjelent költeményéről. Milyen kár, hogy az Ágnes asszony c. csodálatos balladát nem ismertem hamarabb, s ezért nem vehettem fel közéjük! A 390. lapon az „Őszszel” azt hiszem, hibátlan, és valóban meglepően van fordítva; a 411. lapon a „Családi kör” nem kevésbé, s hozzá még itt az eredetinek a németben teljesebben ismeretlen — v — v — v | — v — v — v metrumát utánóztam szerencsésen. A 432. lapon „Dante” sajnos, lényegében nem sikerült olyan jól, mint eredetileg éreztem, s azután ezt a költeményt néhány nagyon gonosz sajtóhiba az értelmetlenségig csonkította. A negyedik sor így szólna: „Hasonló volt a földhöz a görcs bágyadtsága után” és a 434. lapon az 1. és 2. sor így:

„Századok mennek és jönnek — míg egy földi
álom abba a világba téved — üdvére” stb.

Vagy itt talán rosszul értettem Önt? Bárcsak elmondhatnám Önnek Dantével:

. Habár arcodon volna lárva
százával: mégsem lenne legcsekélyebb
gondolatod tőlem titokba zárva.

[Purgatorio. XV ének, 127—129. sor.

Babits Mihály fordítása.]

Végül a 480. lapon a „Magyar Miska” címűt, azt hiszem, hasonlóképpen nagyon jól adtam vissza. Közölje velem véleményét! Kár, hogy egyebet nem ismertem Öntől, hogy felvehettem volna.

Különben az Ön „Családi kör”-e Burns „the Cotter’s Saturday-night”-jének szerencsés utánzata, sőt egy helyen egyaránt előfordul Önnél és Burns-nél ugyanazon kép; Önnél a 17. és 18. sor, ahol a leány a vasat tüzesíti, hogy ruháját vasárnapira kivasalja.

És most, „áldjon meg az Isten mind a két kezével”, ahogyan Petőfi mondja, és bocsássa meg ezt a hosszú irkafirkát, amely mégis csak tanúsíthatja, mennyire hatott rám az Ön levele. Még egyszer — köszönet, ezer köszönet!

Az Ön Kertbenyje.

4 *der tief erfreulichste*, — Arany 1852-ben aug. 1-én írt utoljára Kertbenynek, ám e levelében is azt tudatta, hogy nem gondol a levelezés folytatására. Kertbeny további, bocsánatkérő levelét is válasz nélkül hagyta, sőt az *Album hundert ungrischer Dichter* c. kötet megküldéséért is csak három hónapi késéssel mond köszönetet (ld. Kertbeny 1852. aug. 3-án, valamint 1853. szept. 30-án írt levelét).

48 *etwa fünfzig Stellen*, — Arany János 1851. jan. 26-án kelt levelében a Toldi Kertbeny-féle fordításának első három korrektúra-

íve alapján csak a mű előhangjának és első négy énekének hibáit szúrta tollhegyre, kivéve a negyedik ének utolsó öt versszakát, amely már a következő ívre került. (Ld. A. J. kk. XV. k. 701., 705—707. és 715. l.) Kertbeny a kifogásolt helyeket sem mind fogadta el hibásnak, a további énekek pontosságára nézve pedig eligazítása nem volt. Még kevésbé lehetett érzéke ahhoz, hogy fordítását a költőiség árnyalatai szempontjából mérlelje.

- 57—58 *Heckenast lößt, . . . Ihren Toldi neuerdings übersetzen*, — a Toldi új német fordításának elkészítésére Kolbenheyer Móric 1853 őszén kapott Heckenasttól felszólítást (ld. Kolbenheyer Aranyinak 1854. márc. 30-án írt levelét).
- 73 *Ich habe nichts, als was ich mir durch meine Feder verdiene*, — Londonban a szabadságharc előtt John Bowring, a *Poetry of the Magyars* c. népdalgyűjtemény szerzője a British Museumban szerzett Kertbenynek állást; bécsi internált állapotában egy Kaitzl nevű ügyvéd foglalkoztatta; Pestre való visszatérése után is kaphatott volna állást, de mint életrajzírója mondja, „érezte előtanulmányainak a hiányát és nem merte elvállalni” (Ld. Detrich Márta: *Kertbeny Károly élete és műfordítói munkássága*. Szeged 1936. 16., 22. és 23. l.)
- 94 *der berühmte Verskünstler, Julius Hainmer*, — bibliográfiákban, lexikonokban, irodalomtörténetekben számon nem tartott személy, feltehetőleg az Album kiadójának alkalmazottja.
- 113 *Graf Platen* — August von Platen-Hallermund, lírai költő és drámaíró, a 18. század végi német klasszicizmus, elsősorban Goethe írói törekvéseinek híve és követője Kertbeny korában.
- 113 *der alte Voß* — Johann Heinrich Voß (1751—1826) heidelbergi egyetemi tanár, korábban a német lírikusok „Göttinger Hain” néven emlegetett csoportjának tagja; mint műfordító a görög és római klasszikusok és Shakespeare tolmácsa.
- 122 *eine friedliche Revolution* — Kertbenynek az az ábrándja, hogy a magyarság művelődési eredményeit feltárja Európa előtt, s ezzel talaját veszti az önkényuralom beolvasztásunkra törő erőlködése.
- 143 *Diese Austriagermanen* — a felsorolt szavak, nyelvi, nyelvtani jelenségek nem annyira valamely nyelvjárás sajátosságai, mint inkább a hazai városi konyhanémetség jellegzetességei.
- 146 *Jacob Grimm* — a német és általában a modern filológia megalapítója, nyelvész, irodalomtörténész és etnográfus; Kertbeny Varnhagennél, Berlinben ismerkedett meg a Grimm-testvérpárral még a márciusi napok előtt, utóbb a szabadságharc kitérése után Frankfurtban is sűrűn találkoztak. (Vö. Detrich id. mű 17—18 l.)
- 146 *Varnhagen* — Karl August Varnhagen von Ense porosz állami hivatalnok, a német romantikusok berlini csoportjának jelentős személyisége. Kertbeny Angliából Berlinbe érkezve Carlyle ajánlólevele alapján kerül Varnhagen társaságába, aki pártfogásába veszi. Nemcsak írói munkásságára vonatkozó tanácsokkal látja el, főként műveltségének szélesbitésére, írásmodora megfigyelmezésére intve őt, hanem anyagilag is támogatja. (Ld. Detrich id. mű 17., 21., 43. és 46. l.)
- 146 *Gervinus* — Georg Gottfried Gervinus göttingeni, majd heidelbergi egyetemi tanár, nemzeti-politikai alapszemléletű irodalomtörténetével iskolát teremtett, hatása hazánkban is érvényesült. Kertbeny 1848-ban Homburg von der Höhe községben ismerkedett meg közelebbről Gervinusszal, s 1851. őszén Lipcsében töltött

- nehéz hónapjaiban Liszt és Gervinus anyagi segítsége „mentette meg”, mint életrajzírója mondja. (Ld. Detrich id. mű 18. és 22. l.)
- 151 *Ida von Düringsfeld* — Reinsberg-Düringsfeld bárónő, költő, regényíró és néprajzkutató. Kertbeny Lipcséből hazatérve bécsi tartózkodás alatt ismerkedik meg az írónővel, az ő révén kerül kapcsolatba Thackeray-vel is. (Ld. Detrich id. mű 22. l.)
- 165 *Bettina* — Bettina Brentano, Clemens Brentano testvére, Achim von Arnim felesége, írónő, az ifjabb német romantikusok csoportjának kiemelkedő egyénisége. Kertbeny Varnhagennél, Berlinben még a szabadságharc előtt ismerkedett meg vele. Az idős Bettina a *János vitéz* német fordításának ismeretében testvéri rajongásával tüntette ki Kertbenyt, mintegy rá vetítve át a költő Petőfi iránt érzett tiszteletét. Kertbeny neki ajánlotta *Ungarische Volkslieder* (Darmstadt 1851) c. fordításgyűjteményét. Levelezésükből csak töredékek maradtak fenn. (Ld. Kertbeny K.: *Silhouetten und Reliquien*. Wien—Prag 1861. 106. l. és Detrich id. mű 17. l.)
- 175 *Nemo propheta in patria!* — bibliai idézet (Lukács 4,24); Krisztus szavai a názáreti zsinagógában.
- 198 *Können mir Eötvös nicht vergessen*, — Kertbeny az *Album hundert ungrischer Dichter* lapjain így jellemezte Eötvöst: „Als Lyriker deutsch gemüthstief; als Romancier am schwächsten, trotz unbedingter Anerkennung durch die Presse ., als Staatsmann Hamlet, als Mensch hochachtungswert” azaz: „mint „lírikus német módra mély kedélyű; mint regényíró, a sajtó feltétel nélküli elismerése ellenére, a leggyengébb ., mint államférfi Hamlet, mint ember a legnagyobb tiszteletre méltó.” (69. l.)
- 208 *Hemsen in Amsterdam*; — Wilhelm Hemsen göttingeni kritikus, utóbb a württembergi kir. könyvtár igazgatója. Kertbenyt 1848. évi első weimari találkozásuk óta pártfogolta, hosszú időn át váltának leveleket. (Ld. J. Fekete: *Datenblätter zu K. M. Kertbeny's Memoiren*. Berlin 1875. 23, 27. és 35. l.) Kertbeny Aranyhoz írt leveleiben is többször említi Hemsent. (Ld. A.J. kk. 15. k. 345, 347, 383. l.; nevének említése nélkül céloz rá 1852. júl. 1. kelt levelében is, amelyben Hemsennek a Toldit méltató sorait kéri vissza Aranytól.)
- 208 *Moritz Carrière*, — filozófiai-esztétikai író, utóbb Gießenben egyetemi tanár, vele való kapcsolatát Kertbeny Bettinának köszönhette. (Ld. J. Fekete id. művét 27. l.) A *Deutsches Museum* lapjain ismertetést közöl Kertbeny Arany-fordításairól. (Ld. A.J. kk. 15. k. 383. l.)
- 209 *Kestner in Hamover*; — Georg August Kestner Goethével szemben az újabb német művészi törekvések pártolója
- 209—210 *Baron Zedlitz in Wien* — Josef Christian Zedlitz osztrák költő, drámaíró és szerkesztő, Metternich híve.
- 210 *Friedrich Halm in Wien*; — írói álnév; valódi nevén Münch-Bellinhausen báró osztrák drámaíró.
- 210—211 *der berühmte Gräcomane Justitzrath Dr. Kind in Leipzig*; — az újgörög népköltészet német tolmácsolója. Említi Kertbeny egyik korábbi levelében is. (Ld. A.J. kk. 15. k. 318. és 848. l.)
- 212 *Lißt in Weimar*, — a nagy zeneköltő lelkesedéssel pártfogolta Kertbenyt, akit még Pestről ismert, lipcsei nyomorgása alatt anyagilag is támogatta. (Kapcsolatokról ld. Detrich id. mű 12, 17, 22—24. l.)

- 230 *Göthe von Bescheidenheit* — Gesellige Lieder (társadalok) c. ciklusának *Rechenschaft* (Számadás) c. versében olvassuk:
Nur die Lumpen sind bescheiden,
Brave freuen sich der Tat —
azaz: „Csak a hitványak szerények, Bátrak örülnek a tettnek.”
- 234 *Herr G. Stier* — Georg Stier főként Erdélyi János népköltési gyűjteményéből s más forrásokból gazdag anyagot tolmácsolt német nyelven, népköltészetünk nyugati megismertetésében kiemelkedő érdemeket szerzett.
- 236—237 *Eine Probe dieser neuen Bearbeitung* — a Kertbeny-levelek mellékletei közt nem található.
- 257 *Byron's Parisina* — ismeretes, hogy Szilágyi István közvetítésével e művel Arany is foglalkozott, Szilágyi költönket a mű fordítására ösztönözte, s A.J. nem is zárkózott el e feladat elől. „Parisínát mikép fordítsam” — kérdezi 1846. febr. 22-én Szilágyihoz intézett levelében. (Ld. A.J. kk. 15. k. 28. l. 42 sor. — Aranyra tett hatásáról uo. 809—810. l.)
- 260 *glücklicher als den Thomas Moore einzubürgern*, — Thomas Moore (1779—1852) ír költő, hazája tájaiért való rajongása, nemzeti öntudata, szabadságvágya Kertbeny véleményével szemben mély együttétzésre talált Vörösmartynál, Petőfinél, Aranynál egyaránt, akik több versét is lefordították. (Ld. A.J. kk. 1 k. 153—154. és 454. l. és PetőfiLev 524. és 585. l.)
- 263 *Emanuel Geibel*, — költő, műfordító, müncheni egyetemi tanár, az ókor klasszikus költészeti törekvéseinek hive és követője. A görög-római költőkön kívül mint a francia, spanyol, portugál líra egykorú jeles képviselőinek tolmácsolója is jelentős.
- 273 *Schlegel* — August Wilhelm Schlegel kritikus, irodalomtörténet-író és műfordító; a szanszkrit és középkori német költészet alkotásain kívül Calderón és Shakespeare műveit tolmácsolta németül, Shakespeare-fordításáról Petőfi is megemlékezik költőnkhoz 1848. febr. 10-én írt levelében. (Ld. A.J. kk. 15. k. 182. l. 44. sor.)
- 273 *Gries* — Johann Diederich Gries német műfordító, Tasso, Ariosto, Calderón műveinek fordítója.
- 274 *Streckfuß* — Karl Streckfuß német költő és műfordító, németre fordította Dante, Ariosto, Tasso eposzait.
- 290 *die deutsche Lyrik seit Goethe*, — szembetűnő a Kertbenynél alább említett német költők, írók névsorának esetlegessége. Sem művészi törekvéseik iránya, sem nemzedéki hovatartozásuk alapján nem sorolhatók egyazon csoportba, sőt írói nevüket sem éppen lírájukkal szerezték mindannyian. Leginkább talán szabadelvű demokratikus elveik, a reakcióval való szembenállásuk vagy éppen Európa különböző szabadságmozgalmaiban való részvételük alapján említhetők egymás mellett, bár politikai szempontból így is eltérő árnyalású nézeteket képviselnek.
- 294 *Freiligrath* — Ferdinand Freiligrath német lírikus és balladaköltő; szabadelvű politikai elveiért hazájából száműzve közel két évtizedig mint könyvelő élt Londonban. Líráját hol a népköltészet egyszerű, tiszta érzései, hol a Keletért való romantikus rajongás, hol a kor közvetlen adott politikai kérdései ihlették. A modern angol és francia líra egyik jeles német tolmácsa a maga korában.
- 294 *Kinkel* — Gottfried Kinkel német műtörténész és költő. Részt vett az 1849. évi badeni felkelésben, börtönéből azonban meg-

- szökött. Mint tanár élt Svájcban. Líráját bensőséges családi érzések, természetrajongás, demokratikus politikai indulat jellemzi.
- 294—295 *A. Grün*, — Anastasius Grün írói álnév, valódi nevén Anton Alexander Auersperg báró; költő, származása ellenére a szabadelvű eszmék mellett szívósan kitartó egyéniség, a német politikai költészet egyik úttörője.
- 295 *Grillparzer*, — Franz Grillparzer bécsi levéltári igazgató, az osztrák irodalom klasszikusa, a német romantika bécsi csoportjának nagynevű képviselője. Nem annyira egyszerű, férfias érzéseket tolmácsoló lírájával, mint inkább a modern lélektan felé tartó drámái által szerzett európai nevet.
- 295 *Dingelstedt*, — Franz Dingelstedt színigazgató; ifjúkori radikális eszméivel szakítva bécsi udvari szolgálatban keresett érvényesülést, Heine szellemes szatirikus modorában, de aulikus szemlélettel írta verseit.
- 295 *Sallet*, — Friedrich Sallet szabadgondolkodó porosz katonatiszt és költő.
- 295 *Gottschall*, — Rudolf von Gottschall költő, szerkesztő, irodalomtörténész; fiatalon az Ifjú Németország néven ismert írócsoportnak, utóbb a Goethe és Schiller hagyományait követők klasszikus törekvéseinek híve.
- 295 *Meißner*, — Alfred Meißner — cseh-német költő és regényíró, a cseh nemzeti és szabadságtörekvések szószólója.
- 296 *Hartman*, — Moritz Hartmann osztrák hírlapíró, éles hangú politikai költő, a magyar szabadságharc lelkes híve, Petőfi rajongója.
- 296 *M. Waldau*, — Max Waldau írói álnév, valódi nevén Richard Georg Spiller von Hausenschild sziléziai osztrák regényíró.
- 296 *J. Kerner*, — Andreas Justinus Kerner író, orvos, „Die Seherin von Prevest” (1829) c. parapszichológiai regénye tette világhíressé.
- 296 *Droste-Hülshof* — Anette Droste-Hülshoff a német irodalom legjelesebb költőnője, érzékenységgel, hangulatgazdagságával, nyelvének árnyalt finomságaival az impresszionista líra előfutára.
- 297 *Seit Byron Tod sank die englische Poesie* — a Kertbeny felsorolta angol költők csoportja művészi, politikai, generációs szempontból a németekénél is ellenmondásosabb, még kevésbé egységes.
- 298 *Wordsworth* — William Wordsworth érzelemdús, patetikus verseivel az angol romantika első nagy lírikusa.
- 298 *Southey* — Robert Southey angol költő és történetíró, előbb a francia forradalomért lelkesedik, majd kiábrándultan az angol királyság nemzeti hagyományainak ünneplője.
- 298 *Montgomery* — James Montgomery angol költő, versei himnikus szárnyalásával, természetrajongásával az angol romantika késői nemzedékének képviselője.
- 299 *Shelley* — Percy Bysshe Shelley angol költő, Byronnal rokon egyéniség, a hagyományos életformákkal szemben szertelen romantikus lázadó.
- 299 *Hood* — Thomas Hood angol folyóiratszerkesztő, költő; verseit a humorhoz való eredendő vonzalom és az emberi nyomorúság iránti mély részvét jellemzi.
- 299 *Tennyson* — Alfred Tennyson, Viktória királynő korának ünnepeit költője, az önmagáért való „tisztza” költészet elvének megvalósítója gazdag, pompázó lírájával.

- 299 *Longfellow* — Henry Wadsworth Longfellow amerikai költő, egyetemi tanár; elsősorban epikus és drámaíró.
- 299 *Bryant* — William Cullen Bryant amerikai ügyvéd, szerkesztő, költő; politikai satírái, halálköltészete, természetrajongása biztosították nevét az angol irodalom történetében.
- 309 *Roman in Versen von unserem Landsmann Karl Beck* — bajai születésű német költő, (1817—1879) szóban forgó műve: *Jankó, der ungarische Roßhirt*. Jankó, a csikós a történet szerint kiment a rablók kezéből a német földről hozzánk települt alföldi csárdást és leányát, Máriát, s jöllehet érzései inkább Juliskához, a magyar parasztlányhoz vonzanak, a csárdás erőltetésére Máriát veszi feleségül. A csikós gazdája, a gróf azonban szemet vet Máriára, s miatlatt Jankó betöri a kezére bízott féktelen csikót, a gróf az asszonyt elcsábítja. Jankó bosszúból ura fejére gyűjtja a házat, megöli a grófot, végül rablónak züllik és akasztófán végzi. A pusztá, a csárda, a csikósok, huszárok, betyárok, általában a realiztikus ábrázolás, az előadás gyors ritmusa, az epikus, lírai, sőt drámai forma változó alkalmazása a művet a maga idején kelendővé tette, s három kiadást is megért. Méltatója szerint „a magyar nép legszenvedélyesebb szeretettel írt költői rajza, melyet Németország s a külföld rólunk kapott” (Ld. Gragger Róbert: *Beck Károly és a német politikai költészet*. Bp. 1909. 45. l.)
- 340 *Kaulbach's Hunnenschlacht*, — Wilhelm von Kaulbach, I. Lajos bajor király udvari festőjének műve, barokk mozgalmasságával és akadémikus realizmusával jellegzetes, napjainkig sokat emlegetett alkotás.
- 349 *über Ihre 4 Gedichte* — Kertbeny feladatának körülményességét jellemezheti, hogy akkor még az Alumbá felvett versek közül magának Aranynak négy költeménye is csupán négy különböző kiadvány lapjain volt hozzáférhető: az *Ősszel* a Pesti Röpivek 1850. nov. 24. számában, a *Családi kör* a Vahot szerkesztette Lonsonci Phönix II. kötetében (1851. 221—222. l.), a *Dante* a Budapesti Viszhang 1852. jún. 4. füzetében, a *Magyar Misi* pedig Vahot Imre Magyar Thália játékszíni almanach 1853. c. kiadványában (213—214. l.) jelent meg. (Ld. A.J. kk. l. k. 443., 448., 456. és 462. l.)

589. Tisza Domokos — Aranynak Geszt, 1854. jan. 10.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/802. sz.; csontszínű címeres l. papír, 20,6 × 13 cm, 2 fol., 1—3. l.: levélszöveg, 3. l.: vers. 4. l.: üres. — Címzés nincs. — Arany írásával: „Válasz jan. 21.” — Arany László hagyatékából. (ld. AkÉrt. 1899. 613. l. 802. sz. a.)

M: Kiadatlan.

- 3—4 *újévi kívánatok idejét elmúlásztván*, — Tisza D. ezt megelőzően dec. 27-én írt A.J.-nak.
- 7—8 *mióta Lajostól néhány ilyen cifra levélpapírt g'schäfteltem, szörnyen fejembe ment az étiquette*. — Mióta testvérbátyjától, Tisza Lajostól családi címerükkel ékesített levélpapírt „üzletelt” azaz kapott; azóta fejébe szálltak a társasági élet szabályai.
- 8—10 *a Divatsarnok nyakunkra küldött, mutaványpéldányában kitűzött pályadíj* — A folyóirat 1. jan. 5-i számában (24. l.) balladára hirdetett pályázatot. A pályadíj 10 cs. kir. arany. — Bírálók: Csengeri Antal, Eötvös József, Kemény Zsigmond.

Tisza Domokosnak e leveléhez mellékelte verse: *Egy bajnokra c.*

Szövegét ld. e kötet 376—377. l.; A. J. 1854. jan. 21-i levelében bírálta meg; ld. e kötet 386. l.

590. Gyulai Pál — Aranynak Pest, 1854. jan. 16.

K: MTA. Kézirattára — K. 513/122. sz.; csontszínű l. papír 20,7 × 16,8 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3. l.: címzés, 4. l.: üres. — Postai pecséttek: bélyegen Pesth 17/1 [= jan. 17.] — (egy bélyeg kivágva) — Nagykorós 18/1 [= jan. 18.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 595. l. 122. sz. a.).

M: AJLevJB. II. k. 37—38. l. Teljes szöveg. — GyulaiLev. 136. sz. 179—180. l.

2 *nem kaptad-e levelemet?* — Gyulai 1853. nov. 15-i leveléről kérdezősködik.

4—5 *szíveskedjél nálad és Mentovichnál maradt könyveimet beküldeni.* — A. J. jan. 21-i válasza szerint nála Hormayr valamelyik kötete lehetett (ld. a nov. 15-i levél j.-t.)

6—9 *Szilágyinak . . . hogy az Apor kéziratát . . . küldje Tudom ugyan, hogy a Múzeum számára . . . cikket akar belőle* — Szilágyi Sándornak az Új Magyar Múzeum 1854. évfolyamában nem jelent meg cikke. — A GyulaiLev. e levélhez fűzött jegyzete szerint Gyulai Pál *Jó éjszakát!* c. novellájához Apor Péter: *Metamorphosis Transilvaniae* c. munkáját használta forrásul.

10—11 *Én most két rövid beszélykén dolgozom* — Gyulai *Jó éjszakát!* c. novellája a *Budapesti Viszhangban* jelent meg 1854. szept. 10-től folytatásokban, míg *Varjú István* c. elbeszélése a Csengery Antal és Kemény Zsigmond szerkesztette *A Magyar Nép könyve* c. kiadványban látott napvilágot ugyancsak 1854-ben. (Ld. GyulaiLev. 603. l.)

12 *elég ha a censura megbuktatta regényemet.* — Gyulai 1853 nyarán 8—10 íves regényt kezdett írni *Egy történet napjainkból* címen (ld. levelét Szilágyi Sándornak 1853. jan. 13—30. között. GyulaiLev. 161. l.) — *A Bp. Hirlapban* kellett volna megjelennie. — Utóbb egy részlete: *A fősvény halála* c. jelent meg a *Déli*dban. (1853. okt. 2-án.)

22—24 *Az én kedves Juliskámnak azt ízenem, . . . Lehellen volt . . . meg néznem azt a híres műkedvelői előadást.* — A. J. 1853. dec. 4-én írta Tompának, hogy Juliska és barátnői készülnek eljátszani Jókainak *Az örmény és családja* c. novelláját, Ld. Arany Juliskánál, ADATTÁR.

26—27 *a farsangva hozzák fel vagy egy bábra.* — Juliska pesti útjára ez év hűsvétján került sor. Ld. A. J. sógorának jún. 21.-én.

35—36 *Eőtös köszönt s minthogy hallá, hogy te hun eposzon dolgozol* — A. J. ekkor írta a Csaba királyfi „Első dolgozat”-át.

39 *azon hindu eposzt,* — A. J. jan. 21-i válasza szerint ez a *Damajanti* volt, a *Mahábhárata* egyik önálló egységet képező része. Tárnya: Nala király és Damajanti királynő szerelmi története, (*Mahábhárata*. III. 52—59., Holtzmann, Indische Sagen. Stuttgart, 1854.)

41—42 *Kemény csalázik Toldi Miklós és Toldy Ferenczcel.* — Kemény Zsigmond: *Toldi Miklósról és Arany Toldija* c. tanulmánya a *Divatcsarnok* 1854. jan. 15-i, 20-i és 25-i számaiban. Ld. ADATTÁR, DIVATCSARNOK — Amikor A. J. 1854. jan. 21-én válaszolt Gyulainak, még csak Kemény írásának első részét olvasta.

591. Ercsey Sándor — Aranynak Nagyszalonta, 1854. jan. 19.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAk. Mikrofilmtára A.301/I.

M: Kiadatlan.

Ercsey jan. 6-án irt utoljára. — Jelenlegi levele és A.J. 21-én irt sorai keresztették egymást. —

Az új lakó Csernyi pénztárnok, — Ercsey 1853. okt. 28-i levelében közölte, hogy A.J.-ék házáat a „nőtlen pénztárnoknak” adta ki évi 80 pengő forintért. — Az előbbi bérlő Wölfler János volt s azt megelőzően Sántha Gyula lakott benne.

4—5 *emeritus-gyógyyszerész Forneth Károly* — a kiérdemesült gyógyszerésznél 100 ft. volt A.J.-től kölcsönbe.

12 *Bondár István* — A.J. nem igen bízott benne, hogy másik adósa, Bondár egyliamar visszafizeti 100 ft.-os tartozását (ld. 1853. nov. 21-i és 1854. jan. 21-i leveleit).

16—17 *Kenyeres beteg.* — Kenyeres János.

592. Arany — Ercsey Sándornak Nagykőrös, 1854. jan. 21.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAk. Mikrofilmtára A.299/I.

M: Ercsey, 86—88. 1. kihagyásokkal.

Válasz Ercsey jan. 6-i levelére.

Hogy ti János-napotok, és korhelkedtek stb. — Ercsey jan. 6-i levelében számolt be a karácsonyi, valamint a dec. 27-i János-napi és újesztendei szalontai összejövetelekről.

9—13 *a tanári összejövetelek szoktak vigabbak lenni, nehéz megállni, hogy ne excedáljon az ember.* — Hogy ne rúgjon ki a hámból. — A kőrösi tanárok hetenként összejöttek. „Arany is rendesen részt vett ezeken, . névnap mulatságokon is, így például 1853. febr. 22.-én Fodor (Gerzonén, ahol egy kedvelés rögtönzessel lepte meg a társaságot.” (Benkó, 54. l.) Ld. A.J.: *Névnapra* c. rögtönzését, A.J. kk. VI. k. 23—24., jz. 220. l.) Az 1853—54. tanév őszén a gimnázium igazgatója, Wurga János szüretjén vettek részt a tanárok; oly jó kedvük volt, hogy Mentovich Ferenc és Losonczy László még birkóztak is egymással. (Ld. Benkó, 67. l.)

15—24 *Szél István urammal semmi kedvem nem volt alkuba ereszkedni, ő alter* — Tolna Mihály és Ferencz — Ercsey jan. 6-i levelében jelezte, hogy Szélnek volna eladó szántóföldje és kaszálója.

25—26 *nem is volt reményem, hogy Bondártól . a tartozást.* — Megkaphassák; azért nem küldte eddig el a sógorának Bondár kötelezvényét a kölcsönbe vett 100 Ft-ról.

32 *Mi ottan az élet ára ?* — a búza, ált. a kenyérgabona ára.

38—40 *Ti pedig nyertek a pénzt a lottérián remélem Bandi lesz a lottós.* — Ercsey jan. 6-i levelében irt a Szalontán is meghonosodott „lottériá”-ról és az első nyertesekről. A.J. arra gondolt, kereskedő barátja, Rozvány András lesz a szalontai „lottós”

40 *Hát Gyuri megházasodott-e már ?* — Rozvány György, András öccse.

41—42 *mit írjak ez incognita regioból ?* — Mit írjon erről az Ercsey számára ismeretlen tájról?

44—48 *a nemzeti színház van bukófélben: Egresit, Lendvainét, Rétit elcsapták . hogy az opera élhessen Lesniewszka ezereket söpörhessen el, aranyban.* — A színháznál a Bach-korszakban újból bevezették az 1848-ban törvényesen eltörölt előzetes cenzúráat. „A titkos jelszó

az volt, hogy a Nemzeti Színház magyar jellegétől minél jobban meg kell fosztani." — A Nemzeti Színház eredeti céljaitól eltéríteni, „ott volt . . . az opera, mely a maga nemzetközi nyelvén szintén alkalmas volt arra . . . dédelgetett gyerek lett, de a hazafias drámát kitalították a saját házából.” (Ld. Magy. Színművészeti Lex. 3. k. 346. l.) — Neves külföldi művészeket szerződtettek, mint pl. az olasz Ristori, Adelaidot s az AJ. említette lengyel Lesniewska Lujzát. Az említett színészekről ld. ADATTÁR.

50 Szilágyi Istvántól közelebb kaptam levelet! — ld. Szilágyi 1853. dec. 31-i levelét.

56 a veres olly kövér, — Arany Juliska.

79 exilium — számkivetés.

593. Arany — Gyulai Pálnak Nagykörös, 1854. jan. 21.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/163. sz.; világoskék l. papír, 22,2 × 14,2 cm, 2 fol., 1—4. l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 596. l. 163. sz. a.).

M: AJLevJB. II. k. 39—41. l. kevés kihagyással. — AJ. VM. IV. k. 428—430. l. — GyulaiLev. 137. sz. 180—182. l.

Válasz Gyulai 1853. nov. 15-i és 1854. jan. 16-i leveleire.

4—5 összeszedni, . . . három könyvet Arany — Mentovich — és Szilágyi Sándortól: — A Gyulai előbbi két levelében sürgetett könyvek: Hornayrtól valószínűleg a *Taschenbuch für vaterländische Geschichte* valamelyi kötete, amely AJ.-t érdekelte. Mentovichnál Heinének talán *Romanzerója* lehetett, amely 1851-ben jelent meg, s az ausztriai birodalomban betiltották, míg Szilágyi Sándornál Apor Péternek egy „kézirata” volt kölcsön, Gyulai nov. 15-i levele szerint.

10—11 *Mentowoszky Pestre készül, hogy a „Száz lombokat” kihajtassa:* — Mentovich Ferenc versei ezen a címen jelentek meg 1854-ben.

12 „exequálni” — végrehajtani.

13—14 *Hogy a te . . . regényed buxít, azaz megbukott, stb.* — A bukik ige tréfás latinus múlt ideje. — Gyulai: *Egy történet napjainkból* c. regénye a cenzúra miatt nem jelenhetett meg. Arany szerint, ha távoli helyen, mint pl. a perzsa Sírászban játszódik, s régi nagyságokat szerepeltetett volna benne, mint pl. Decebalust, a dákok utolsó királyát s régi népek, mint pl. — az Al Duna vidékére vándorolt germán nép — a herulok közt játszotta volna történetét, a cenzúra nem kötött volna belé. (A GyulaiLev. 180. 1.-n sajtóhibával: „szerulok”-at szedtek.) — AJ. tréfákozása arra utal, hogy ez években írónk történeteiket gyakran az ős- és ókorba helyezték, így a magyar mondanivalót idegen népek viszonyai közé rejtették.

14—15 *Megmondtam, Angyalbandi, stb.* — A róla szóló betyárballada kezdő sorai.

19—21 „*Vita brevis, ars longa*” fordítsd meg „*ars brevis vita longa*” — AJ. a hippokratészi aforizma: „Az élet rövid, a művészet hosszú” megfordítását javasolja barátjának: „A művészet rövid, az élet hosszú.”

25—28 *Ha azt hiszed, hogy . . . előmenetelt teszek akár Toldiban, akár a hunnicákban . . . csalatkozol* — Pedig 1853-ban munkálkodott a *Dalás idők* Első és Második dolgozatán, megírta a *Keveházát*, továbbá a *Csaba királyfi* Első dolgozatából megszületett a *Szász Detre* c. Első ének, a *Krimhilde* c. Második ének, valamint a Hatodik énekből részletek.

- 28—29 *Javítatok Négy osztálybeli tanulóknak stiliszticai bűneit, —* AJ. az 1853—54. tanévben a V—VIII. osztályban tanított magyart, az V—VI.-ban latint és a VI.-nak „osztálytanára” volt. (Ld. Benkó, 65. l.) — Dolgozatjavító munkájába széles körű betekintést nyújt Törös László: AJ. nagykorúsi iratai (1851—1860) c. fejezetének „Magyar dolgozatjavítások” c. része (AJ. kk. XIII. k. 122—203, 499—511. l.)
- 30—31 *a nagy reményű poéták versei még ki is javítani, —* A fennmaradt Arany bírálta versek szerzői: Földváry László (132. l.) (a név után ld. a megbírált versek oldalszámát az AJ. kk. XIII. k.-ban.) — Bán János (137., 139. l.) — Kovács Ambrus (142—147. l.) — Szüle Ferenc (148—156. l.) — Komáromy Lajos (156—167. l.) — Dömötör János (171—178. l.) — Hegedüs Endre (181—185. l.) — Losonczy László (187—188. l.)
- 32—33 *leülök nagy székembe (nb. [nota bene] azt is aquiráltam már) s . . . fumigálom a világot, —* Megjegyzendő, nagy székem is szereztem már ebben pipázva, a világot semmibe veszem.
- 33—36 *haragszom, hogy nálunk, circiter az Arpád királyok stb. alatt . . . olyan epicus sem cseperedett, mint Firdusi. —* Firdúsi Sah-náme (Királyok könyve) c. nemzeti eposzában megörökítette az iráni (perzsa) birodalom történetét i. sz. 651-ig.
- 36—39 *Denique beláttam, a költőnek . . . hacsak hexameterben, flosculosokat nem akar pattogatni: —* Végre beláttam, a költőnek . . . hacsak a hat lából álló klasszikus verssorban nem szóvirágokat akar pattogatni, stb. — AJ. itt fejt ki először az eposzi hitel fogalmát.
- 49—50 *mint pap a textust —* a szentírási idézet, amelyre a pap prédikációját építi.
- 58—59 *mielőbb prefixi terminussá változtatni. —* pontosan megállapított időponttá változtatni.
- 63 *Eötvös figyelmezt a legforróbb köszönettel fogadtam —* Gyulai jan. 16-i levelében jelezte, hogy Eötvös József Berlinből meghozatja AJ.-nak Kaulbach: *Hunnenschlacht* c. acélmetszeteinek másolatát.
- 65—66 *Nem különben Keménynek is, hinek divatcsarnoki cikkéből még ugyan csak az első közleményt olvastam, —* Kemény Zsigmond: *Toldi Miklósról és Arany Toldija* c. háromrészes tanulmányának első közleménye a *Divatcsarnok* 1854. jan. 15-i számában jelent meg, folytatásai jan. 20-án és 25-én. Ld. ADATTÁR
- 70—74 *mindön Toldi (d. h. az enyém) . . . melly ellen Kazinczy G. kikel, —* Toldi d[’as] h[ei]ss[ts] = azaz az enyém, az én Toldim. — Ld. az A. B. C. álnevet használó Kazinczy Gábornak a Szépir. Lap. 1853. febr. 3-i számában megjelent *Nyílt levelét, ADATTÁR, valamint* AJ. Pákhnak írt 1853. febr. 6-i, továbbá Pákh febr. 7-i és 9-i magyarázkodó leveleit. A tüske azonban mégis AJ.-ban maradt; bizonyosság erre ez a közel egy év múlva írott levele is. (Ld. még Törő Györgyi: *Szépírodalmi Lapok*. It 1958. 431. l.)
- 75—76 *melly miatt még Bulcsu Károly is (lásd Költészet Korai) kétségbe esik. —* Bulcsu: *A költészet korai* c. versében az emberiség „hajnal”-korától tekinti át a költészet szerepét a jelenig, amikor: „Nem a költészetet | Hozzák az életbe, | De a pór-életet | A szép költészetbe. — (Ld. *Bulcsu Károly költeményei 1850—1860*. 52—63. l.)
- 80 *„Nel’ mezzo camino di nostra vita” —* Helyesen: „Nel mezzo del cammin di nostra vita | Mí ritrovai per una selva oscura, | Chè la diritta via era smaritta.” Dante, Alighieri: *La Divina Commedia*.

L'Inferno. Canto primo, 1—3. — Babits Mihály fordításában: „Az emberélet útjának felén | egy nagy sötétlő erdőbe jutottam, | mivel az igaz útat nem lelem.”

- 86 *köszönöm Damajántit.* — A Csengery által neki ajándékozott Mahábháratát, amelynek egyik része Damajanti királynő szerelmi történetét tartalmazza (Ld. *Mahábháratá III.* 52—79. l.)
- 90 *Macaulay Sik füzeltét* — A kért mű: *Anglia története II. Jakab trónralépte óta. Angolul írta Macaulay. Magyarul kiadja Csengery Antal, I—III. Pesten 1853.*
- 92 *Gyulai is köszöntöm: a Máriust, Carthagó romjain.* — Gyulai jan. 16-i levele befejezésében — tréfából — harmadik személyben írt önmagáról: „Gyulai is köszönt”, stb. — A.J. ezt a tréfát viszonzza s párhuzamot von Marius, Caius az elűzött, Carthago romjain bolyongó római hadvezér s a cenzúra betiltotta regénye miatt kesergő Gyulai között.
- 97—98 *Add át neki ölelésemet, plasticé, tükörből.* — Az előbb kezdett tréfás hang szerint: szemléletesen, tehát tükörből.

594. Arany — Tisza Domokosnak Nagyköros, 1854. jan. 21.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/855. sz.; világoskék l. papír, 22 × 14,3 cm, 2 fol., 1—3. l. szöveg, 4. l.: üres. — Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 615. l. 855. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 2—3 *ismét 3—4 levele hever fiókomban,* — Tisza D. 1853. dec. 8-i, 12-i, 27-i, valamint 1854. jan. 10-i levelei.
- 5 *illy anomália történik . .* — szabálytalanság . . .
- 12—13 *regesztvárom 4 gymnaziumi osztály prózai és költői bűneit,* — itt nem a „jegyzékek foglalást” inkább a dolgozatok hibáinak javítását érti. A.J. az 1853—54. tanévben a gimnázium felső V—VIII. osztályaiban a magyar irodalmat tanította, továbbá latint az V—VI. osztályban segyben a VI. osztály főnöke, azaz „osztálytanára” volt. (Benkó, 65. l.) A.J. dolgozatjavításairól ld. *A.J. nagykörosi iratai* (1851—1860). (A.J. kk. XIII. k. 122. l.-tól.)
- 15 *Tegnértől a Frithiof mondán kívül mit sem olvastam;* — Tisza D. 1853. dec. 27-i levelében jelezte, hogy most, Tegnér „apróbb” darabjai foglalkoztatják. A.J.-t, — akit ez években a hun- és ősmagyar témák foglalkoztattak — érthetően érdekelte az ősgermán világot Európa számára fölfedező *Frithiof saga* (1825).
- 16—17 *Most Firdúsi nekem a Hercules oszlopa Gadesben.* — A.J. ekkor a *Toldi* második részén dolgozott. Érthető érdeklődéssel tanulmányozta Firdúsi fő művét, a *Sáh-námét* (a Királyok könyvét). Az iráni (perzsa) nemzeti eposzból „a keleti mondák levegőjét szívja magába” (Voin. AJé. II. 236. l.) — Scheiber Sándor: *Adatok A.J. ifjúkori olvasmányaihoz* c. tanulmányában (*Magyar Nyelv*, 1953. 479. l.) mutat rá, hogy A.J. fenti mondatában ifjúkori olvasmánya cseng vissza:

„Nints könnyem! Gadesbe már többet nem

Lehet az oszlopot öntözgetnem”

Kovács József Versei (Pesten, 1817. 53. l.)

- 18 *János napi . . jóklvánatát* stb. — Tisza D. dec. 27-i levelében küldte A.J. nak e napon tartott névünnepe, valamint az új esztendőre jóklvánásait.

- 23—24 *Laci . . . tanulja a Scipiók nyelvét.* — Arany László ekkor tízéves, ez iskolai évben kezdte gimnáziumi tanulmányait s így a latin nyelv tanulását is.
- 28 *e föld nekem még folyvást exilium.* — A „számkivetettség” érzése sohasem hagyta el Nagykőrösön. Ismerve alkotását feltehető, hogy másutt sem érezte volna jobban magát.
- 30—31 *ha fel akar vándorolni, menjen a — temetőbe!* — A J. temetői sétáiról ld. Voin. A Jé. II. k. 285. l.
- 32—33 *Most áttérek verseire . . . Giovanna stb.* — Tisza D. e három részből álló elbeszélő költeményét 1853. nov. 1-i, 16-i és dec. 8-i leveleiben küldte. — A J. 1853. nov. 22-i levelében már foglalkozott a vers I—II. részével. Ézúttal a dec. 8-i levélben küldött III. részt bírálta. Szövegét ld. e kötet 325—326., 330—331., 354—356. l. „Gemein”-nek, azaz közönségesnek minősíti, mert *libertinismust*, tehát szabadosságot, az erkölcsi törvények tagadását érzi benne.
- 52 *immane!* — borzasztó, rettenetes!
- 59—62 *e nápolyi történeten a művészet átka fekszik; . . . „Toldi der Zweite”.* — A J. a *Giovannáról* alkotott rossz véleményét őszintén közölte tanítványával. Mivel azonban nem akarta egészen elkedvetleníteni, a tárgy nehézségét említi, amivel neki is küszködnie kellett ez időben, amikor a Toldi „második” részén dolgozott.
- 68 *A többi 3 vers: Vágy, A tél királya, — Egy bajnokra,* — Tisza D. *Vágy* c. versét 1853. dec. 12-i levelében küldte; ld. e kötet. 357—358. l. E verset A J. — lényegtelen változtatásokkal — felvette TDHV.-i közé (66—67. l.)
2. vrsz. 2. sor: „Kövesse is . . .” — helyett: „Követte is . . .”
4. sor: „Játszon néha . . .” — helyett: „Játszik néha
4. vrsz. 4. sor: „Öszvefornak . . .” — helyett: „Összefornak . . .”
- Ezenkívül csak néhol, a sorvégekre vesszőt tett. — Tisza D. — a mai helyesírási gyakorlat szerint — nem használt cz-t, A J. viszont így módosította a c-ket, s külön írta az „a hol”-t, melyet a szerző egybe írt. — Tisza D. „Gyulladt” arcot írt, ezt A J. „Gyúladt”-ra módosította. —
- A tél királya* c. vers Tisza D. 1853. dec. 27-i levelében érkezett: ld. e kötet 361—362. l. — A J. ezt is lényeges változtatás nélkül vette fel TDHV. közé (68—69. l.)
3. vrsz. 6. sor: „Átalszöki . . .” — helyett: „Általszöki . . .”
7. sor: „. . . felkeresi” — helyett: „fölkkeresi”
4. vrsz. 2. sor: „fennvirasztok”, — helyett: „fenn virasztok.”
4. sorban a „vacog” szóban a c-t, cz-re javította.
- (Bár A J. bírálatában e „vacog” szó helyett a „csattog” szót javasolta, a vers kiadásakor az eredeti mellett döntött.) Ezenkívül néhány, a sor végén hiányzó vesszőt pótolta.
- Egy bajnokra* c. versét Tisza D. 1854. jan. 10-én küldte; ld. e kötet 376—377. l.

595. Tisza Domokos — Aranynak Geszt, 1854. jan. 30.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/803. sz.; csontszínű l. papír, 26,9 × 13 cm, 2 fol., 1—3. l.: l. szöveg, 3—4. l.: vers. — Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 613. l. 803. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany jan. 21-i levelére.

5—7 *azon maradandó testi bajt, melyhez . . . szellemi is járul.* — A J.

előbbi levelében fejjúgása és a dolgozatok javítása miatt panaszkodott.

11—12 *nékem ne is beszéljen exiliumról, én szeptember elején ki megyek külföldre,* — Tisza D. mestere panaszát a nagykőrösi „számkivetettség” miatt — mintegy vigaszul — hasonlítja össze a sajátjával: — tüdőbaja gyógyítására — Olasz- és Franciaországba küldték.

14 *a honoratorok* — a nem nemesi származású értelmiségiek; általában ügyvédek, orvosok, mérnökök, tisztviselők kerültek ki közülök. Pl. Batsányi János is honorácior volt.

16 *És a temető! — ez immanel — rettenetes!*

16—17 *Feküdjék oda Toldy No II ha már halva született,* — Ismét reflexió A.J. soraira, aki viszont elsősorban Domokost akarta mintegy vigasztalni *Giovanna* c. versére írt elmarasztaló kritikája miatt. Ezért panaszolta tanítványának, hogy „Toldi der Zweite” — hajótörést szenvedett.

19 *a vén Rozvánt* — Rozvány József kereskedő.

21—22 *Szalontán . . . bál lesz egy leendő kisedővő és Ney Ferenc alapítósára,* — Attól kezdve, hogy Brunsvik Teréz 1828-ban megalapította az első magyarországi óvodát, országszerte társadalmi összefogással igyekeztek hasonló intézményeket létrehozni. E kezdeményezések egyik mozgatója Ney Ferenc volt.

31 *küldök egy verset.* — Tisza D. ezúttal *Zongora mellett* c. költeményét küldte; ld. e kötet 387. l. — A.J. márc. 29-i levelében bírálta

meg; ld. e kötet 403. l.

596. Arany — Juhász Antalnak [Nagykőrös, 1854. jan. vége kb.]

K: Elveszett. — Válasz Juhász Antal 1853. nov. 27-i levelére. — A keltezéshez: 1854. jan. végén írhatta, mert Juhász A. nyilván nyomban megköszönte; ld. febr. 1.-i levelét. — Utalás a levélre és tartalmára: „levelét . . . örömmel olvastam melyben szíves volt . . . felügyeletét megajánlani.” — „. . . a bizalom gerjesztéséről tetszik említést tenni.” — „Hogy fiam házukhoz fogadtatása nem teljesülhetett. házi körülmények [miatt] megnyugszom.”

597. Juhász Antal — Aranynek Makó, 1854. febr. 1.

K: NSzAJEM. — MTAK. Mikrofilmtára A.301/I.

M: Kiadatlan.

3 Válasz Arany kb. 1854. jan. végén írt elv. levelére.

rokon érzelmet tanúsító levelét — Juhász 1853. nov. 27-én kérte, hogy a kőrösi gimnáziumba iratkozott fiát, ifj. Juhász Antalt — ha lehet — A.J.-ék vegyék magukhoz. A.J. a kérést „házi körülményei” miatt nem teljesíthette.

24 *Ha ugyan píum desiderium — nem marad.* — Ha „jámbor óhaj” nem marad az a jogos igény, hogy a tanárok és lelkészek fizetését fölemeljék.

25—26 *. . . a méj gyász, mely N. T. Báthory Gábor Úr házat,* . . . *sujtá:* — Báthory G. Nagykőrösön volt ref. lelkész, majd esperes.

34—40 *Fiam . . . Gazdáját s gazdasszonyát,* — név szerint nem ismerjük.

43—44 *Tóni, még a köztűnki rokonságot sem tudva,* — mint Juhász Antal alább megírja, Aranyné révén voltak „sógorok”.

598. Tompa Mihály — Aranynek Hanva, 1854. febr. 6.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/954. sz.; világoskék l. papír, 21,5 × 16,5 cm, 2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l. üres, 4. l.: címzés. Postai pecsétek:

két bélyegen Tornallya 7/2 [= febr. 7.], Pesth 9/2 [= febr. 9.], Nagy Kőrös 10/2 [= febr. 10.], egy elmosódott. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 661. l. 954. sz. a.). — E levél az AkÉrt.-ben megjelent Jónás Károly összeállította jegyzékben — tévesen — mint 1855-ből való levél szerepel.

M: Kiadatlan.

Ez a levél, a FONTES sorozat *Tompa Mihály Levelezése* c. kiadvány I. kötetében (267. szám, 224. l.) szintén mint 1855-ből való levél szerepel. E levél azonban egyértelműen 1854-ből való: 1/ mert Tompa 1853. dec. 18-án írta AJ.-nak: „Mentovichnak add át ezt a három előfizetőt, vagy is inkább a pénzét”. — 2/ mert ebben az 1854. febr. 6-i levelében Tompa ezt a pénzes küldeményt kérdi AJ.-tól: „Mentovichnak néhány garast küldtem” (Tompa saját pénzes levelét mint dec. 19-it említi, nyilván a „rekommandirt” feladott levél szelvénye alapján) — 3/ mert AJ. 1854. febr. 13-i levelében részletesen beszámol a Mentovichnak közvetített pénz sorsáról. (S. Gy.)

- 2—3 *december 19-én írtam hozzád rekommandirt, — 18-án írt pénzes levelét 19-én adta fel, a feladóvevény alapján írt 19-t.*
 3 *Mentovichnak néhány garast küldtem. — Száraz lombok c. vers-kötetére, mint előfizetési díjat.*

599. Arany — Tompa Mihálynak Nagykőrös, 1854. febr. 13.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/1106. sz.; világoskék 1. papír, 22,4 × 14,4 cm, 1 fol., 1—2. l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 665. l. 1106. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 334—335. l. Kevés kihagyással.

Válasz Tompa 1853. dec. 18-i és 1854. febr. 6-i levelére.

- 15 *respectively* — illetőleg, azaz.
 21 *Sed salvavi animam.* — De legalább könnyítettem a lelkemen (lelkiismeretemen).
 32—33 *nem hiszem, hogy belőlük egy kötet hitelnék; — E levélrészlet az AJ. kk. I. k. 399. l.-n, a Jegyzetek a Kisebb Költeményekhez c. fejezet 3. sorában — tévesen — mint febr. 23-i levél szerepel.*
 40—41 *Gerebennek sem írtam egynél többet, — Vas Gereben Falusi Esték c. népies füzeteiben jelent meg Az első lopás.*
 42—43 *Az ifjúság lapját, — Ifjúság Lapja, ld. ADATTÁR.*

600. Ercsey Sándor — Aranynek Nagyszalonta, 1854. febr. 25.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikro-filmtára A.301/I.

M: Kiadatlan.

Válasz Arany jan. 21-i levelére.

- 2 *Szalontán volt buzájokat, meghagyásához képest eladván, annak drdt ezennel sietek küldeni. — AJ. sógora levelére följegyezte: „Megkaptam márt 13-án 1854. 231 ft. 40 xrt.” Ezután az elszámolást saját maga is megcsinálta:*

92 f. 40 x.	16 [vft.-tal:	15 [vft.-tal:
92 f. 40	7 köből búza]	8 köből búza]
46 60	112 [vft.]	120 [vft.]
231 f. 40 x.	120	
	232 f.	

601. Tisza Domokos — Aranyak Geszt, 1854. febr. 26.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/804. sz.; csontszíni l. papír, 25 × 15,8 cm, 2 fol., 1—3. l.: 1. szöveg, 3. l.: c. vers, 4. l.: címzés — Postai pecsétek: bélyegen Nagy Szalontha 28/2 [= febr. 28.], Orosháza 1/3 [= márc. 1.], Nagy Kőrös 2/3 [= márc. 2.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 614. l. 804. sz. a.).

M: Kiadatlan.

2—3 *küldtem magamért a nem trásban, de (of course!) menthető vagyok*
— Január 30-án írt utoljára, de — „természetesen” — van mentése.
14 *penitentiális vasárnap van, — nagyböjt előtti ún. „farsang vasárnap”.*

18 *László — Tisza D. bátyja.*

26 *Ha a levelek elküldése alkalmatlansággal járna, stb.* — Domokos jan. 30-i levelében írta, hogy családjá szeretné, ha külföldi útja előtt összeírná verseit. Ezért arra kérte AJ.-t; ha megőrizte az ő leveleit, küldje vissza neki, hogy kimásolhassa belőlük bírálatra küldött verseit. Tisza D. verseit általában nem külön papíron mellékelte leveleihez, hanem közvetlenül levélszövegei folytatásaként írta le. — Bár közben eltelt egy hónap, Domokos mindedig hiába várta vissza AJ.-től leveleit, illetve verseit.

A levélben küldött vers: *A tavasz első napján*; szövegét ld. e kötet 393—394. l. — AJ. márc. 29-i levelében bírálta meg, e kötet 403. l. Utóbb felvette TDHV. közé (72 l.).

602. Arany — Ercsey Sándornak Nagy Kőrös, 1854. márc. 1.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofiimttára A. 299/I.

M: Ercsey, 88—89. Kihagyásokkal. — Kihagyott részlet Szendrey Zsigmond: *Kiadatlan részek Aranyak Ercseyhez írt leveleiből*. It 1917. 465. l.

5—6 *Multikori leveled éltevédvén, tartalmából nem jut egyéb eszembe a 30 pengőnél stb.* — AJ. nem találta Ercsey ez év jan. 19-én írt levelét, melyben ezt a pénzt küldte.

10 *Irtam valamikor, hogy add el a Szalontán lévő búzaféléket;* — Ercsey febr. 25-i levele, pénzküldeménye e levél írásakor nem érkezett még Kőrösre.

17—18 *hiányzik a nervus rerum gerendarum, — mint az elvégzendő dolgok idege, mozgatója, eszköze: a pénz hiányzott AJ.-nak.*

24—25 *B. Eötvös és Kemény végen izengetik hogy megfognak látogatni, stb.* — AJ. főleg Gyulai révén értesült Eötvös és Kemény nagyra-becsüléséről, rokonszenvéről. Gyulai 1853. nov. 15-én írta AJ.-nak, hogy Eötvös akar vele találkozni. 1854. jan. 16-án pedig jelezte, hogy tavasszal Keménnyel együtt készülnek Kőrösre.

28—29 *Képzelem, hogyan izzadsz most, prókátorúl, a szeptemberi vizsgálatra.* — Ercseyt 1853 őszén nevezték ki Szalontára ügyvédnek. Ez azt jelentette, hogy egy év múlva vizsgáznia kellett. Ld. 1853. szept. 11-i levelét.

30 *ha a külügyekre fordul minden figyelem, — a krími háborúra támaszkodó kombinációk.*

39 *Jani mostanság írt a nőmnek, — másik sógora, Ercsey János. AJ.-ék tőle tudhatták meg, hogy E. Sándor vizsgája szeptemberben lesz.*

44—45 *Vilmástól . (kinek nevét E. Károly „Vilmos”-nak írta) — Ercsey Vilma, Sándorék kislánya, Ercsey Károly, szintén Ercsey Sándor testvére.*

- 48—49 *Elékerülvén közelebbi leveled, látom belőle, hogy az adó tetemesen megszaporodott.* — Ercsey Sándor jan. 19-én tájékoztatta erről sógorát.
- 59 *A búza árát még se küldd ide,* — Ercsey Sándor febr. 25-én már postára adta.
- 61 *telekkönyvi intabulatio* — betáblázás.

603. Arany — Szilágyi Istvánnak Nagykovács, 1854. márc. 9.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/703. sz.; szürkés-kék l. papír, 23,2 × 18,7 cm, 2 fol., 1—4. l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 610. l., 703. sz. a.).

- M:** AJLevIB.I.k. 256—257. l. . — AJ. VM. IV.k. 430—431. l.
- 2 *Nagyon is ideje már* — Szilágyi Aranyak címzett legutolsó levele 1853. dec. 31-én kelt.
- 23 *petrificált* — kővé változtatott, azaz fásulttá, érzéketlenné tett; valójában ennek az ellenkezője áll: végsőkéig csüggedetté, reményvesztetté.
- 23 *Nem az vagyok többé, a ki voltam* — a világsi fegyverletétel óta nyomon kísérhető önjellemzése Aranyak. Azonos fogalmazásban olvassuk a „*Leleszem a lantot*” c., 1850. márc. 19-én keltezett költeményben (ld. AJ. kk. I. k. 84. r. 3. sor); de levelezésében is éveken át kísért, így Tompához 1854. okt. 18-án, Szemere Miklóshoz 1857. nov. 29-én írt levelében. (Vö. Voinovich Géza jegyzeteit AJ. kk. I. k. 434. l. az id. költeményhez.)
- 32 *Jolovicz Polyglottját* — ld. ADATTÁR. Arany e keleti antológiából ismerte meg és fordította le 1856-ban Friedrich von Bodenstedt *Mirza Shaffyból* címen összefoglalt három versét, valamint 1857 októberében August Frankl *Az utolsó főpap* c. költeményét. (Ld. AJ. kk. I. k. 497. és 507. l.) Említi Jolowiczot Ludwig August Frankl: *Helden- und Liederbuch*. Wien—Prag 1861. c. verseskönyvéről írt ismertetésében is. (Ld. AJ. kk. XI. k. 126., 132., 677. és 681. l.)
- 37 *Az egy Zrínyin kívül még eddig nincs* — Arany prózai dolgozataiban ismételtlen kifejti a véleményét. Így *Zrínyi és Tasso* c. tanulmányának bevezetésében 1859-ben: „három százados (XVI—XVIII.) epikai költészetünk, mely 'Sziget Ostromán' s egy pár népi eredetű szerzeményen kívül mitsem alkotott, a mi teljes, egész volna . . .” (AJ. kk. X. k. 332. l. 29—32. sor.)
- Még részletesebben szól e kérdésről *Naiv eposzunk* c. dolgozata 1860-ban. E szerint „az elbeszélő poesis” legjobb alkotásainak jellemzője, hogy „mindnyájan kerek egészszé, életműves költői alkotmánynyá hajlandók idomulni” De míg „e hajlam „e hajlam a népileg naiv elbeszéléseket is kitűnően jellemzi,” XVI. századi epikusainknál „alig-alig mutathatunk fel oly darabot, melynek szerzője, csak némi öntudatossággal is, költői kompozícióra törekedett volna. Többet mondok: a XVII. és XVIII. század epicusai sem jobbak e tekintetben, az egy, az egyetlen Zrínyit kivéve”. (AJ. kk. X. k. 266. l. 11—12., 12—13. és 22—24. sor.)
- 37 *az is merő utánzat* — ezt az elhamarkodott ítéletét felülvizsgálja és lényegében változtatja meg néhány év múltá *Zrínyi és Tasso* c. dolgozatában. Bár ez a műve éppen rendkívüli gondossága következtében befejezetlen maradt, s a bevezetőben kitűzött feladatát: „megkísérem eltalálni a rangot, mely Zrínyit Tassóval szemben is, megilleti” — nem oldotta meg, lépéstről lépésre a levelében meg-

fogalmazott vélemény cáfolatát nyújtja, Zrínyinek az ún. eposzi közvagyon használatában való különleges invencióját állapítja meg: „a sűrűn felismert kölcsönhelyek daczára is elenyészhetlen maradt nálam a benyomás, minőt csak eredeti mű, s határozott költői egyéniség tesz az olvasóra”. (A.J. kk. X. k. 341. l. 1—12. sor és 331. l. 23—27. sor.)

40 *Arpdáiásaink* — hasonlóan szól Horváth Ádámról *Naiu eposzunk* c. tanulmánya is: Tinódival, Gyöngyösivel együtt azon kor ízésének kifejezői közt említi, amely „eposz helyett elfogadta a históriát, műalak helyett a tények egymásutánját.” (A.J. kk. X. k. 266. l. 38—39. sor.)

57 *Igen! Molnár Albertedet olvastam* — válasz Szilágyi 1853. febr. 5-én kelt levelének kérdésére.

604. Tisza Domokos — Aranyak Geszt, 1854. márc. 9.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/806. sz.; csontszínű l. papír, 22,4 × 14,3 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3—4. l.: vers. — Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 614. l. 806. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Arany jan. 21-i levele óta Tisza Domokosnak ez a harmadik levele. A két előbbi jan. 30-án, illetve febr. 26-án írta.

8—9 *mint télen . . . kesergő szerelmet . . . dalolni a viláért sem tudnék,* — Nov. 26-án küldte el a *Szeretek remény nélkül* c. versét; a téli hónapok szüleménye volt a sikertelen *Giovanna* is.

11 *jelen versem* — a *Tavaszi hangok* c.; szövegét ld. e kötet 398—399. l. A.J. márc. 29-i levelében bírálta, ld. e kötet 403. l., utóbb felvette a TDHV c. kötetbe (74—75. l.)

17 *Dixi Aprilis.* — „Megmondtam”: az időjárás áprilisi, azaz szeszélyes.

605. Beretvás Gusztáv — Aranyak [Pest] 1854. márc. 11.

K: NSzAJEM. — MTAk. Mikrofilmtára — A.301/A.

M: Kiadatlan.

2—3 *Tisztelt Urékat meg hagyom házamban* stb. — A.J.-ék 1852 novemberében költöztek Beretvás házába. Új lakásukat A.J. részletesen leírta Tompának 1852. dec. 1-i levelében.

606. Egressy Gábor — Aranyak I—II. [Pest, 1854. márc. 19. előtt.]

K: Elveszett. — A két elveszett levelet összevontan közöljük, mivel az I. sz.-ban láthatólag csak az előfizetési ívet küldte. — Utalás a levelekre A.J. márc. 19-i válaszában: „Első leveledre, mellyben az előfizetési ívet küldéd . . . addig készültem válaszolni, hogy a második is itt érte.” — „Panaszaid alaptalanok; én most is melegen érzek irántad . . .” — „Pesten . . . nem jutott időm. . .” . . . a szellemekkel correspondentiát illetőleg . . .” stb. — „Hogy legjobb kedélyben volnék, azt sem mondhatom, . . .”

607. Arany — Egressy Gábornak Nagykőrös, 1854. márc. 19.

K: OSzK. Kézirattára — Levelestár. — Csontszínű l. papír, 22,2 × 18 cm, 2 fol., 1—3. l.: l. szöveg, 4. l.: üres. Címzés borítékon s ezen Egressy írásával: „Arany J. 1854.” — Vörös viaszpecsét, A.J. monogrammal. — Postai pecséték: a bélyegen az indulási elmosódott; — érkezési: Pesth 20/3 [= márc. 20.].

M: *Magyar írók levelei Egressy Gáborhoz.* Közli: Esztegar László. ItK 1903. 90. l.-n.

Válasz Egressy Gábor ezt megelőző két elv. levelére.

- 2 *Első leveledre, melyben az előfizetési ívet küldéd, — Egressynek ez*
 években újabb műve nem jelent meg; nem tudni, milyen előfizetési
 ívet küldött.
- 14 *A szellemekbeli correspondentiát illetőleg — A kérdésről ld. AJ.*
 1853. ápr. 27-i, Ercseynek írt levele jz.-ét.
- 32 *Ehhez gruppírozódtak a többi eszmék. — Csoportosultak . .*
 33—34 *Én számtalanszor álmodom Peitőfiről, — Arany László írja:*
 „Emlékezem gyermek és ifjú koromban, az ötvenes és hatvanas
 években, többször beszélt el egy-egy ilyen álmot, mindjárt másod-,
 harmadnap; részletei nem jutnak eszembe, de többnyire olyasmí
 volt az álom, hogy repülve szálltak, ketten együtt, a levegőben.”
 (Ld. AJ. LevIB. I.k. VIII. 1.)
- 48—49 *a csapás . . . melly azon csekély bizonyostól is megfosztott, —*
 Egressyt Törökországból való visszatérése után véglegesnek csak
 1855-ben szerződttette a Nemzeti Színház (Ld. Magy. Színművészeti
 Lex. 3. k. 346. 1.)
- 59—60 *A Garay árvák javára, . . . írok-e szavalati darabot . . . Nem írt.*
 Ld. Garaynál, ADATTÁR.
- 79—80 *Ha valamikor Pestre megyek, nem mulasztom el, meglátogatni*
benneket. — E látogatásra ez év húsvét keddjén, ápr. 18-án
 valóban sor került.

608. Arany — Tisza Domokosnak Nagykőrös, 1854. márc. 29.
 K: MTAk. Kézirattára — K. 513/857. sz.; világoskék l. papír, 22,3 ×
 X 14,3 cm, 2 fol., 1—3. l.: l. szöveg, 4. l.: üres. — Címzés nincs. — Arany
 László hagyatékából. (ld. AkÉrt. 1899. 615. l. 857. sz. a.)

M: Kiadatlan.

- 2—3 *három utóbbi levele válasz nélkül maradt; — a jan. 30-i, a febr. 26-i*
 és a márc. 9-i.
- 6 *eccé, s válaszolok! — „íme” — válaszolok.*
- 7—8 *Hogy . . . el nem küldöttem verseit, stb. — Tisza D. jan. 30-án*
 kérte ezeket AJ.-tól, külföldi útja előtt le akarta másolni. Mivel
 verseit febr. 26-ig sem kapta meg, ajánlotta, hogyha megy AJ.-
 ékhoz, személyesen elhozza.
- 11 *Nagybátyai . . . címének . . . örülök; — Tisza D. febr. 26-án szá-*
 molt be róla, hogy László bátyjáéknak kislányuk született.
- 13—16 *Kovács bácsi halálát sajnálom; . . . úgy kell neki, — E tréfás utalás*
 előzményét nem ismerjük. Domokos fenti három levelében nem írt
 róla.
- 19 *levelet is röstelve írok, uti figura Docet. — Mint a példa mutatja:*
 Tisza D. három levelére csak most válaszol.
- 21—22 *életem . . . mint egy jakó szekér. — Ld. AJ.: A világ c. versének*
 kezdő sorát. „A világ egy kopott szekér.”
- 22—23 *Laci már a híc haec hoc-kal vesszódik, — mint elsős gimnazista,*
 ekkor kezdte a latint tanulni.
- 29 *Versei . . . a „Zongora mellett!” — Ezt jan. 30-i levelében küldte*
 Tisza D.; ld. e kötet 387—388. l. — AJ. felvette TDHV. közé (70—
 71. l.) — az alábbi változtatásokkal:
 2. vrsz. 5. sor: „lován átfuttatja” — helyett: „berobogja”
 A felszólító módban többször előforduló *játsz* igét *játszsz*-ra javí-
 totta, valamint a *köny, meny* főneveket *könny*-re, *menny*-re.
- 35 *A „tavasz első napján” — Tisza D. e versét febr. 26-i levelében*
 küldte: ld. e kötet 398—399. l. — AJ. változtatás nélkül beiktatta
 TDHV. közé (72. l.), csupán a hiányzó vesszőket pótolta.

38 „*Tavaszi hangok*” — E vers Tisza D. márc. 9-i levelében érkezett, ld. e kötet 393—394. l.; szintén megjelent TDHV. között (74—75. l.)

AJ. változtatásai:

2. vrsz. 4. sor: „Nem tudám én azt” — helyett:
„Én nem tudtam azt”, (vesszővel)

AJ. a sorvégekre másutt is kitette a hiányzó vesszőket.

5. vrsz. 7. sor: „szerelemmel” — helyett: „szerelemmel”

609. Csengery Antal — Aranyak Pest, 1854. márc. 30.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/51. sz.; csontszínű l. papír 27,5 × 21,8 cm, 2 fol., 1. l.: l. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. — Viaszpecsét kivágva. — Postai pecséték: Pesth 1/4 [= ápr. 1.], Nagy Körös 1/4 [= ápr. 4.] — Arany László hagyatékából. (ld. AkÉrt. 1899. 593 l. 51. sz. a.)

M: AJLeviB. II. k. 154—155. l. Teljes szöveg.

Csengery Antal első levele Aranyak.

2 *Bocsáss meg. bocsáss meg.* — Meglepő, hogy Csengery, bár öt évvel fiatalabb volt AJ.-nál, első levelében már tegezi AJ.-t. Akkor ez elég szokatlan, hiszen AJ. Szilágyi Istvánnal — aki mindennapos volt náluk Szalontán, — csak 1850-től tegeződött. A régi szokás, úgy látszik, ekkorra már engedett merevségéből. Csengery Gyulai révén érezhette magát ily közel AJ.-hoz.

3 „*Nép könyve*” és „*Hat író könyve*” — A „*Magyar Nép Könyvé*”-ről és a *Hat író könyvéről* ld. ADATTÁR.

29 *Macaulay utolsó füzetét átadám Gyulaynak* — Ld. Macaulay, ADATTÁR.

610. Ercsey Sándor — Aranyak Nagyszalonta, 1854. márc. 30.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilmtára A.301/I.

M: Kiadatlan.

2—3 *Mostanában meglehetősen hanyag fráter voltam a levélírásban,* — Ercsey febr. 25-én irt utóljára.

9—12 *az ügyvédi vizsgálatoknak sept. 4-ére be is kell végeztetniök. Ez természetesen nem nagyon „letum nuntium,”* — nem vidám hír, hiszen 1853. őszén már kinevezték Szalontára ügyvédnek; ld. 1853. szept. 11-i levelét.

16—18 *Jolyamodnia kellett minden perkergetőnek, hogy a censurálhatást engedjék meg.* — Az ügyvédeknek kérniök kellett, hogy a megkövetelt vizsgát letehessék.

21 *„Istenre bízom magamat,”* — A 269. sz. régi református ének kezdete. (Debreczeni István szíves közlése.)

36—37 *Rozvány András, a nősülés epochalis catasropháján készül keresztül esni.* Stb. — Rozvány András AJ.-sal egy napon született s csak most, 37 éves korában készült a házasság „végzetes korszakán” átessen.

43—49 *Balog Peti . . jellemző indignatioját* — méltatlankodását, hogy a Garay-árváknak országosan gyűjtöttek.

67—69 *Miðõn utolsó levelét küldötte bátyám, . . már akkor a pénz utban volt Körös felé.* — Ld. Ercsey febr. 25-én küldte a pénzt, ez keresztelte AJ. márc. 1-i levelét.

75 *A fáskert* — Ercsey 1853. szept. 11-i levelében ígérte, hogy gondja lesz rá.

- 94 *A ház steht.* — Áll, de rozogasága AJ.-nak sok gondot okozott. 1853. nov. 21-i levelében mérlegelte a javíttatáshoz szükséges fedezet lehetőségeit. 1854. jan. 21-i levele szerint a „legolcsóbb” javíttatás mellett döntött.
- 102 *A pénz, id est* — „azaz” a kölcsönben levő összegek, amelyekről Ercsey rendszeresen tájékoztatta sógorát.
- 113—114 *Szalontai Heródes* — Forneth Károly.
- 121—122 *Julisra . . . és Janira* — Aranynéra . . . és Ercsey Jánosra.
- 137—138 *ha a „Veres” meglátná, örülne stb.* — Az ekkor tizenhárom éves Arany Juliskát emlegették családi körben „veres”-nek .Ld. AJ. jan. 21-i levelét Ercseynek.

611. Kolbenheyer Móric — Aranyak Sopron, 1854. márc. 30.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/1274. sz.; szürke l. papír, 28,5 × 23 cm, 2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: címzés. Bélyeg nincs. Postai pecsétek: egy elmosódott pecsét: Nagy Kőrös 3/4 [= ápr. 3.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 669. l. 1274. sz. a.).

M: Kiadatlan.

[A levél magyar fordítása]

Tisztelt Professor Úr!

Sopron, 1854. márc. 20.

Heckenast barátom felszólítására az elmúlt téli hónapokban lefordítottam németre az Ön „Toldi”-ját, és mindenekelőtt azt a magasrendű élvezetet köszönöm meg Önnek, amelyet kiváló költeménye szerzett nekem. Jelentem továbbá, hogy tegnap tértem haza Bécsből, ahol felolvastam a munkát tisztelt barátomnak, Hebbelnek, a Judith költőjének, s nagyrebcsüléssel töltöttem el Magyarország kiváló epikusá iránt. Mivel már elég régen írta Heckenast, hogyfordításomat elküldte Önnek, talán most már Ön is abban a helyzetben van, hogy mondhat róla nekem valamit. Erre kérem tehát, és megjegyzem még, hogy szívesen volnék hajlandó továbbra is német tolmácsként bolyongani az Ön magyar verseinek varázskertjében, s végül magamat barátságába ajánlva, teljes tisztelettel vagyok az Ön

készséges híve
Kolbenheyer Moritz
evangélikus lelkész.

- 7 *meinem verehrten Freund Hebbel* — Christian Friedrich Hebbel, Kolbenheyer kérésére meleg méltató sorokat írt a Toldi német fordításához, bár a mű mélyebb értékelésébe nem bocsátkozott. Kolbenheyer fordítása 1855 márciusában jelent meg. (Ld. Heckenasthoz 1855. márc. 14-én írt levelét Németh Sára: *Kolbenheyer Móric*. Budapest 1938. 83. l.) A fordítás adatai: *Toldi*. Poetische Erzählung in zwölf Gesängen. Aus dem Ungarischen des Johann Arany im Versmaß des Originals übersetzt von Moritz Kolbenheyer. Mit einem Brief von Friedrich Hebbel. Pesth 1855. Verlag von Gustav Heckenast, Druck von Breitkopf und Härtel in Leipzig.
- 10—11 *Da mir Heckenast schon vor längerer Zeit geschrieben, daß er meine Uebersetzung Ihnen zugesendet habe,* — Heckenast tehát Kolbenheyertől a költő számára is megnyugtató fordítást várt. Kolbenheyer valóban Kertbenyénél gondosabb és költőibb fordítást nyújtott, a legjobbak egyikét költészetünk német tolmácsolásának sorában. A magyar Alföld paraszti kultúrájának, nyelvi kifejezésformáinak hiányosabb ismerete következtében a mű néhány helyét ő is félreértette vagy elnagyoltan fordította. Úgy lát-

szik, Arany elveszett választát túlzottan igényesnek találta, vagy késve kapta kézhez, s ezért nem vette figyelembe

- 14—15 *auch weiterhin als deutscher Interpret... Ihrer magyarischen Poesien* — valóban lefordította a *Toldi estéjét*, majd jóval később a *Toldi szerelmét* is; az utóbbinak megjelenését (1884) Arany már nem érte meg. (A *Toldi estéjéhez* vö. Arany helyesbítő tanácsait, melyeket már figyelembe is vett, 1855. márc. 17-i levelében.) — [Sándor István közlése, jegyzete]

612. Lévy József — Aranyinak Miskolc, (1854.) márc. 30.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/304. sz.; csontszínű l. papír, 23,5 × 14,7 cm, 2 fol., 1—3. l.: l. szöveg, 4. l.: üres. — Címzés nincs. — A megszólltás fölött A.J. írásával. „Válasz 22/IV. 854.” Arany László hagyatékából. (ld. AkÉrt. 1899. 599. l. 304. sz. a.)

M: AJLevIB. II.k. 25—27. l. Kihagyásokkal.

- 2 *Egytől egyig megkaptam azon számos bizalmas levelet, stb.* — Tréfás utalás arra, mily régen nem váltottak levelet. Lévy 1853. júl. 16-i levelére A.J. aug. 9-én válaszolt, tehát a levélírásban nem A.J., hanem Lévy következett volna.
- 10 *mint ez valamelyik Hugoviktorgőthéborné mondja.* — Gaál József: *Peleskei nótáriusában* éneklék. Első szakasz, Hatodik jelenet.
- 24—25 *Ugy látszik, a kormány hajlandó, a miskolci gymnasiumot meg-erősíteni.* — A.J. a tapasztalatokról ápr. 22-i levelében tájékoztatta Lévyt.
- 59—60 *mi gondolsz Gyulainak Petőfi jellemzéséről?* — Gyulai: *Petőfi Sándor és lyrái költészetünk* c. tanulmánya az Új Magyar Múzeum-ban jelent meg: 1854. I. füz. jan. 24—43. l., II. füz. febr. 97—124. l.
- 64—68 *Azzal a mit... Kemény a te Toldiról a Div. cs.ban írt, épen nem vagyok megelégedve... Csaknem pusztá excerptat vettem... jellemzés helyett.* — Lévy úgy érezte: jellemzés helyett csak kivonatot kapott. Kemény Zsigmond: *Arany Toldija* c. tanulmánya a Divatcsárnok 1854. évfolyamának 3—5., jan. 15-i, 20-i és 25-i számaiban jelent meg; ld. ADATTÁR.
- 68 *N[agy] Ignác meghalálozott.* — Mind A.J., mind Lévy nehezteltek rá, amiért újból leközölte Toldy Ferenc értetlen bírálatát műveikről.

613. Arany — Kolbenheyer Mórícnak [Nagykörös, 1854. ápr. ?]

K: Elveszett. — Arany választát Kolbenheyer Móric a Heckenast által költőnkhez juttatott Toldi-fordításra vonatkozóan 1854. márc. 30-án kelt levelében kérte. Hogy választ kapott, amelyben Arany a fordításra vonatkozóan nyilatkozott, Kolbenheyernek egyik későbbi, Heckenasthoz 1855. febr. 25-én írt levele tanúsítja. Heckenastnak arra a javaslatára, hogy a *Toldi estéjének* kéziratát is juttassa el Aranyhoz, mihelyt elkészült vele, Kolbenheyer így válaszolt: „Herr Arany scheint mir nicht hinreichende Billigkeit bei der Erwägung der Schwierigkeiten einer solchen Uebertragung zu besitzen und dann auch mit dem Genius der deutschen Sprache zu wenig vertraut zu sein.” Azaz: „Nekem úgy tetszik, Arany úr nem eléggé alkalmas egy ilyen fordítás nehézségeinek mérlegelésére s nincs valami bizalmas viszonyban a német nyelv génuszával sem.” (Közlí Németh Sára: Kolbenheyer Móric. Bp. 1938. 82—83. l.) Ezt a vélekedését csak Aranynak a Toldi-fordításról közölt, elveszett levélbeli megjegyzései alapján alakíthatta ki. Sajnos, Kolbenheyer irodalmi hagyatéka unokájának, Brunner László evangélikus lelkésznek tulajdonában az ausztriai Neunkirchenben 1944 tavaszán a háborús esemé-

nyek során megsemmisült. (Németh Sára szíves közlését Pröhle Jenő közvetítésének köszönöm.) — [Sándor István közlése és jegyzete]

614. Lugossy József — Aranynak [Debrecen,] 1854. ápr. 5.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/372. sz.; szürkés-kék l. papír, 24,7 × 15 cm, 2 fol., 1—3. l.: l. szöveg, 4. l.: címzés. Fekete viaszpecsét-töredék. — Postai pecsétek: bélyegen Debrecen 8/4 [= ápr. 8.], Nagy Kőrös 10/4 [= ápr. 10.] — A levélpapír felső bal sarkában AJ. írásával: „Válasz 22/IV.” E válasz sajnos nincs meg. — Arany László hagyatékából. (ld. AkÉrt. 1899. 601. l. 372. sz. a.)

M: Kiadatlan.

- 1—3 *Költői feldolgozás végei küldi Arany Jánosnak nemesb népies költészetünk teremtetőjének* — Ennek az ajánlás féle kezdetnek előzménye, hogy 1847-ben AJ. Lugossytól kérte kölcsön Gyöngyösi István: *Murányi Venus*-s egyszersmind küldött neki a *Toldi*-ból tiszteletpéldányt. Lugossyt AJ. ajándéka láthatóan meghatotta; készséggel küldte kölcsön a könyvet s biztosította AJ.-t, hogy neki „szolgálhatnia öröm és nyereség” azért is, mert tudja, hogy egyszersmind jó ügyet is szolgál. Ugyanakkor felhívta a költő figyelmét Turi György historiájára. (Lugossy-AJ.-nak 1847. aug. 31. Ld. AJ. kk.XV.k. 133. l., 588. l.) — Azért küldte el a *Hadakuta* c. „székely atyafitól hallott” regét is, hogy a költő figyelmét mindjebb ráirányítsa a székely mondakörre. Lugossy valószínűleg olvasta az ez év elején a *Szükszói Enyhlapok*ban megjelent *Keveházát* s ezért is küldte el gyűjteményének éppen ezt a darabját.
- 57 *közelebb Ipolyi Arnoldhoz felküldve* — Ipolyi: *Magyar Mythologia* (Pest, 1854) c. műve ez évben jelent meg. AJ.-nak is megvolt, ma is megvan, benne kis körpecsét: „Arany János könyvtára” felirattal, a szöveg közben AJ. jelöléseivel. (MTAK. Kézirattára — K. 517. sz.) — Lugossy, Ipolyi könyvének megjelenése alkalmából küldhette el neki e székely „regét”, mint az „ősmagyar népies csillagisméhez”, azaz a csillagokhoz tartozó mondát.

615. Arany — Beretvás Gusztávnak [Nagykőrös, 1854. ápr. 18. előtt.]

K: Elveszett. — Utalás a levélre Beretvás ápr. 18-i válaszában: „Nagy megilletődéssel értettem hogy a betsületes család végetlenül meg van bántva és folytonosan sértegetve olyan szemétre valóktul, t. Ur nem ő tőlle vette haszonbérbe, mert az enyém a ház” stb.

616. Beretvás Gusztáv — Aranynak (Pest,) 1854. ápr. 18.

K: NSzAJEM. — MTAK. Mikrofilmtára A.301/I.

M: Kiadatlan.

Válasz Arany ezt megelőző elv. levelére.

- 2—3 *a betsületes Család végelelenül meg van bántva* stb. — AJ.-ék 1852. ősze óta laktak az akkor Pesten tartózkodó Beretvás Gusztáv házában, aki „nagy részben üresen álló szobáit” ajánlotta fel AJ.-éknak. (Benkó, 51. l.) Beretvás Gusztáv, úgy látszik, összeveszett a házban lakó testvérével, s azok emiatt kellemetlenkedtek AJ.-éknak.
- 6 *sana ratio docet* — az ép, józan ész eligazít.

617. Tisza Domokos — Aranynak Geszt, 1854. ápr. 21.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/807. sz.; csontszínű l. papír, 22,4 × 14,3 cm, 3 fol., 1. l.-n AJ. írásával: „Válasz 8 (5.)” 1—2. l.: l. szöveg, 2—5. l.:

versek, 6. l.: üres. — Címzés nincs. — Arany László hagyatékából. (ld. AkÉrt. 1899. 614. l. 807. sz. a.).

M: Kiadatlan.

2 *elég soká késtem a válasszal.* — Arany márc. 29-én írt utoljára tanítványának.

4—7 *Aranybácsi beteg, . . én elkapom a betegséget . . . Arany ér* — Az Arany szó — aláhúzva. — Tisza D. az aláhúzott szóval a valószínű betegségtől eltérő, mintegy Arannyal közös diagnózist állít fel: levelet nem-író betegségről. Erre A.J. utalt előbbi levelében s okát a „hét országra szóló apathiában” jelölte meg.

9—12 *én apám szívességéből küldtem . . . vagy 2 akó II éves asztali bort, . . attól kell félnem, hogy elveszett;* — A.J. megkapta a bort, de mint ápr. 22-én írta Lévaynak, mivel feladó nélkül jött, azt hitte, talán Lévay és barátai küldték. — Ugyane napon Tompát is kérdezte erről.

E levelben küldött versek: *Áprilisra, Genve-hép, Mi az emlékezet?* — Szövegüket ld. e kötet 414—417. l. A.J. máj. 8-i levelében bírálta meg mindhármát; ld. e kötet 426. l.

618. Arany — Lévay Józsefnek Nagykőrös, 1854. ápr. 22.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/347. sz.; szürkés-kék l. papír, 22,2 × 14,3 cm, 2 fol., 1—4. l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 600. l. 347. sz. a.).

M: AJLevJB.II.k. 27—29. l. Kihagyásokkal.

3—4 *közlebbi soraid vételével . . elhatározám . . rögtön válaszolni,* — Lévay márc. 30-án a nagykőrösi iskolaviszonyokról kérdezte barátját. A.J. ezért akart hamar válaszolni s ezért bántotta, hogy erre csak közel egy hónap múlva kerülhetett sor.

9 *egy g'schäft miatt Pesten is jártam;* — az „üzlet”, amit említ: húsvét keddjén, ápr. 18-án, a *Toldi Estjé*t eladta Heckenastnak, mint erről ugyane napon Tompának bővebben beszámolt.

11—12 *meg nem írtad (ha te küldötted) azon hordócska bort, . . aviso nélkül.* — Ez az a bizonyos bor, mellyel Gesztről lepték meg. Ld. Tisza D. ápr. 21-i levelét.

18—21 *Egy pár szegény legény van ott, ki ír . . — Denique, megfogytunk* — Gyulai, Pákh, Csengery, Eötvös és Kemény állottak A.J.-hoz legközelebb a pesti írók közül; az „utóvégre megfogyatkoztunk” kifejezés feltehetően elsősorban Petőfit, továbbá a címzettet, Lévayt illette, aki a pesti irodalmi életet felcserélte a miskolci tanársággal.

25 *Azon 3 árkusos leiratot mi is kaptuk volt.* — Amely szerint a kormány megadja a ref. gimnázium nyilvánossági jogát, ha megfelel a követelményeknek. Ezek értelmében tizenkét tanárt kellett alkalmazni; de ezek véglegesítéséről — politikai múltjuk alapján — az állami tanhatóság döntött.

26 *kivéve a cenzurdát,* — a vizsgát.

28—47 *Az algymnasium — a felsővel . . . — Az önálló algimnáziumoknak csak kisebb helyeken volt jelentőségük (pl. Nagyszalontán, A.J. ifjúkorában). Ahol már „fel-gymnasium” is volt, ott a különállás elvesztette jelentőségét s a két intézmény természetesen olvadt egybe. E szerves egységet tükrözik az A.J. felsorolta szaktanári példák is.*

48 *Az értekezlet jegyzőkönyve latin, stb.* — Lévay érdeklődött: milyen nyelven írják? — A kőrösi gimnázium megkapta a nyilvánossági

jogot. Ettől kezdve a hónapok végén tanári értekezleteket kellett tartani. Az értekezletek jegyzőkönyvét vagy németül, vagy latinul vezethették. A tanhatóság, sőt a kultuszminisztérium is tett megjegyzéseket a hozzájuk felterjesztett jegyzőkönyvekre; még azt is szövétték, ha valamelyik tanár aláírása hiányzott. (Benkó, 64—15. l.)

50—58 *Az igazgató maga is közlekedik a tanhatósággal, de nevezetesebb tárgyakat a választmánnyal közöl stb.* — Válasz Léway kérdésére, hogy az igazgató „az iskolára ügyelő városi vagy egyházi előjáróság előleges megkérdezése nélkül” intézkedik-e?

64—67 *Önéletrajzomban . . . hozzá nem tettem, belőle el nem vettem.* *Első ízben . . . másodízben . . .* — AJ. első önéletrajzát 1851. nov. 9-i kelettel írta meg a „Cs. kir. Tanhatósághoz” (ld. AJ.kk. XIII.k. 102—103. l.) — Személyi adatai, családi állapota, nyelvismerete s vállalt szaktárgyainak felsorolása után részletesen feltárta hivatali beosztásait 1848. márc. 15-től egészen Nagykőrösre költözéséig. Második hivatalos önéletrajzának kelte — 1853. jún. 7. (Ld. AJ.kk. XIII.k. 104—106. l.) — Erről írt 1853. máj. 23-án Tompának, máj. 28-án Léwaynak is. — AJ. ebben az „életrajzi pótlásban” felsorolta pályadíjat nyert munkáit, kitért a „néplap” szerkesztői munkájára s megemlítette, hogy írt bele néhány verset és „prózaí törvénytárgyazó” cikket. Nem tagadta, hogy a lapban közölt verseiben „lehetnek itt-ott olyan célzások, melyek mostani szempontból forradalmiaknak bélyegeztethetnek: de tekintve az akkori körülményeket”, a helyet, hol elszigetelve élt, továbbá „csendes, higgadt kedélyt”, megelégedett „némi elfátyolozott célzásokkal . . . ott, a mikor és a hol merészebb fellépések tapsokkal jutalmaztattak volna.” (AJ.kk. XIII. 105. l.) — Végül felsorolta, hogy a forradalom óta mely folyóiratokba dolgozott.

76 *Mikulás* — Mikulás János, ld. ADATTÁR. —

81 *hiányzik a nervus verum gerendarum, a gerendák nervusa,* — a „dolgoz idege” vagyis a pénz, az életet tartó gerendákhoz.

83 *per ti, Miskához;* — rajtatok, azaz Miskolcon keresztül ment volna Tompához.

84 *Miska sem írt vagy 2 hónap óta,* — Tompa febr. 6-án írt utoljára AJ.-nak.

88—90 *daczára az öles publicatióknak, „6 író albumának”, „Nép könyvének”* etc. — ld. ADATTÁR: HAT ÍRÓ ALBUMA, MAGYAR NÉPKÖNYVE

92—93 *daczára leveled gúnyos kezdetének — te voltál az adós* — Léway márc. 10-i levelét azzal kezdte, hogy megkapta AJ. „számos” levelét, holott a levélírásban ő következett volna, mivel 1853. júl. 16-i levelére, AJ. aug. 9-én már válaszolt.

619. Arany — Lugossy Józsefnek Nagykőrös, 1854. ápr. 22.

K: Elveszett. — AJ. válasza Lugossy ápr. 5-i levelére, melyben a „Hadakuta” c. székely regét küldte. — A levél biztos meglétére utal AJ. följegyzése Lugossy levelén: „Válasz 22/IV.”

620. Arany — Tompa Mihálynak Nagykőrös, 1854. ápr. 22.

K: MTAK. Kézirattára — K.513/1105. sz.; világoskék l. papír, 22,2×14,4 cm, 2 fol., 1—4. l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 665. l. 1105. sz. a.).

M: AJLevIB. Ik. 335—338. l. Teljes szöveg.

- 2—3 *válaszodat . . . már hónapok óta hiába várom* — AJ. febr. 13-án írt utoljára Tompának.
- 15 *december ólái hallgatásodat*, — AJ. rosszul emlékezett, mert Tompa febr. 6-án írt neki s ő arra 13-án válaszolt.
- 16—18 *az asztaltól is meg fogom kérdeni, . . . E. Gábor naponkint correspondenciá rajta Petőfivel*, — Egressy Gábor nagy híve volt az asztaltáncoltatásnak s elsősorban Petőfivel kerestett összeköttetést. — Ld. még AJ. Ercseynek írt 1853. ápr. 27-i levelét és jz.-ét.
- 34—35 *Majus 1-jétől megszűnik az ostromállapot*: — Tompa is folyamodott Kassára, végleges felmentésért (ld. máj. 1-i levelét).
- 38 *Omer basa* — ld. ADATTÁR.
- 50 *g'schäftet csináltam Toldi Estéjével*, — eladta kiadásra. 1847-ben írt műve 1854-ben jelent meg.
- 56 *Kimizsi* — Tóth Kálmán műve.
- 69—70 *Múlt hóban a vasúton egy kis átalag bort kaptam; nem te küldted?* — AJ. ekkor még nem kapta meg Tisza Domokos ápr. 21-i tájékoztató levelét, mely szerint a bor tőlük érkezett.

621. Tompa Mihály — Aranyak Hanva, 1854. máj. 1.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/946. sz.; csontszínű l. papír, 25 × 16,8 cm, 2 fol., 1—4. l.: l. szöveg. 1. l-on AJ. írásával: „Válasz 8/V.” Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 660. l. 946. sz. a.).

M: AJLevIB.I.k. 338—341. l. Kevés kihagyással.

Válasz Arany ápr. 22-i levelére.

- 7—11 *Verseim irván öszve kértelek egy kis segedelemre, . . . de csalakoztam*. — Tompa 1853. dec. 18-i levelében kérte verseinek kimásolását. — AJ. febr. 13-án — mint írta — „ihol küldöm” Tompa tehát megfélekedett róla. — AJ. a febr. 13-án írottakat máj. 8-án megismételte.
- 25 *paulo majora canamus!* — kissé nagyobbakat zengjünk! Itt: térjünk emelkedettebb témákra! — Vergilius IV. eclogájának első sorából.
- 52 *szellérségre szorúlnak*; — a hanvai ref. egyház új paplakot építtetett. Tompáék átmenetileg egy kis, Hanvay Péter által rendelkezésükre bocsátott házat kaptak szállásul.
- 73 *Toldi* — Toldi Estéje.
- 76 *a Nagyidai Czigányokat* stb. — Utalás Toldy Ferenc értetlen bírálatára. Ld. Új Magyar Múzeum, ADATTÁR.
- 81 *Olvastad azt a lantos költészetről írt értekezést a Naplóban*; — A Pesti N. 1854. ápr. 26-i sz. *Tudomány és irodalom* c. rovatban *Újabbkori lantos költészetünk körül* c. — A csillag alatti szerkesztői megjegyzés szerint: „Irodalmunk már neveltségessé kezd válni, kivált azon részében, mely a felkapott népies iránynak hódol. Ezen irány magában nem körjelenség . . . de igenis körjelenségnek tartjuk azt a modort, melylyel azt kezelik . . . célunk . . . hogy ez irány megtisztuljon salakjaitól . . .” stb. — A cikk a lap ápr. 28-i számában is folytatódott. Leszólta Losonczy Lászlót, a „ferde népköltészet” fő képviselőit: Tóth Kálmánt és Szelestey Lászlót. Némi „költészetlenséget” LévaYNál is talál. — Ami — levele szerint — Tompának fáj, az a megjegyzés lehetett, hogy a kivételben ő is „elkölcsonzott egyetmást a kontárok gyomrásából”

622. Gyulai Pál — Aranyak Pest, 1854. máj. 6.

K: MTAk. — K. 513/123. sz.; csontszínű l. papír, 27,3 × 21,7 cm,

2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. Egy bélyeg kivágva. Postai pecsétek: bélyegen Pesth 6/5 [= máj. 6.]. Nagy Körös 7/5 [= máj. 7.] — A l. papíron AJ. írásával: „Válasz 10/5.” — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 595. l. 123. sz. a.).

M: Gyulai Lev. 140. sz. 184—185. l.

- 2 *Majus elsője eltelt s az ígért költemény sehol.* — AJ. nyilván ápr. 18-i pesti tartózkodásakor ígért verset.
- 4—5 *a vállalat ügyét mozdítod elő. Csengery és Kemény nagyon kéretnek* — A Magyar Nép könyve c. általuk szerkesztett kiadvány számára AJ. Mátvás anyja c. versét küldte. (Ld. AJ. 1854. máj. 10-i elv. levele és jz.)

623. Arany — Tisza Domokosnak Nagyköros, 1854. máj. 8.

K: MTAk. Kézirattára — K.513/857. sz.; világoskék l. papír, 22,3 × 14,3 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 3—4. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 615. l. 857. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Tisza D. ápr. 21-i levelére.

- 5—6 *Eccél Ki gondolta volna, hogy a kis hordó Gesztről érkezett!* — Íme l. Ld. ápr. 22-i leveleit. Lévainak és Tompának.
- 11—13 *Egy becsületes jó akaróm, . fel is adta a finánc-zsidónak, mint eltitkolt bort,* stb. — Gúnyosan jellemzi itt a velük egy házban lakó feljelőt, aki a háztulajdonos: Beretvás Gusztáv testvére volt.
- 22 *Az arany-érrrel csak tréfálni látszik: de aligha igaz a nincs.* — Tisza D. előbbi levelében azzal tréfákozott, hogy a rossz levelezés órá is átragadó hibája mesterétől származik: „Arany ér”.
- 32 *Most küldött versei — Áprilisra, Genre-kép, Mi az emlékezet?* c. versek szövegét ld. e kötet 414—417. l. — Az *Áprilisra* megjelent TDHV. között (76. l.) apró változtatásokkal:
1. vsz. 4. sor: „Valahol jobb kvártély” — helyett: „kvártély volna”.
2. vsz. 2. sor: „... e föld ” — helyett: — „... a föld . .
4. vsz. 1. sor: „Azólta” — helyett: „Azóta . . .”
— A *Mi az emlékezet?* c. vers szintén megjelent TDHV. között (11—78 l.). — AJ. a hiányzó sorvégi vesszők pótlásán kívül a következőket módosította: (mivel nincs versszakokra tagolva, a módosításokat ezúttal sorszámozás szerint közöljük):
96. sor: „S örökké . . .” — helyett: „S örökre . . .”
112. sor: „Bús özvegy sírhalom felett?” — utána AJ. betoldott egy sort:
„Ruhája gyász, arca komor.”
113. sortól a vers végéig terjedő részt AJ. külön versszakban közölte.

624. Arany — Tompa Mihálynak Nagyköros, 1854. máj. 8.

K: MTAk. Kézirattára — K.513/1107. sz.; világoskék l. papír, 22,2 × 14,4 cm, 2 fol., 1—4. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 665. l. 1107. sz. a.).

M: AJLevIB. I.k. 342—344. l. Kevés kihagyással.

Válasz Tompa máj. 1-i levelére.

- 15—16 *három éve hogy költettem egy könyvet, melybe apró verseimet össze akarom írni,* — erről már febr. 13-án is írt Tompának.
- 18—19 *kevés procrastinatio után* — halogatás után.
- 22 *pro superabundanti,* — mindezekén túl, ráadásul.

- 36 Lxxxv — Losonczy László.
 53 *Ń haemorrhoidalis ember*, — aranyeres.
 58 *a lantos értekezést olvastam*, — az értekezésről Tompa máj. 1-i levelében is szó van. Jz.-t ld. ott.
 71—72 *Szdsz. . . haáltétől öte Erdélyben van*. — Haótától óta, vagyis régóta.
 77—78 *sétál Sz. György reggelén, . . . Zrtnyiben*. — Ápr. 24-én, a költözések, szegődések szokások napján. — hasított újjú zsinóros mentében. — Bizonyos mezőgazdasági munkakörökben is Szt. György napjától Szt. Mihály napig, azaz szept. 29-ig szerződtek.
 80—81 *procul negotiis* — távol a gondtól, ügytől-bajtól. (Beatus ille . . .) Horatius II. epodósának sokat idézett kezdő sora.

625. Arany — Gyulai Pálnak Nagykőrös, 1854. máj. 10.

K: Elveszett. Válasz Gyulai máj. 6-i levelére, melyre AJ. ráírta: „Válasz 10/V.” — AJ.: *Mátyás anyja* c. verse megjelent a *Magyar Nép Könyve* (Pest, 1854.) c. kiadványban.

626. Tisza Domokos — Aranynak Geszt, 1854. máj. 13.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/808. sz.; csontszínű l. papír, 22,5 × 14,2 cm, 2 fol., 1. l.: l. szöveg, 2—4. l.: versek. — Címzés nincs. — A l. papíron AJ. írásával: „Válasz 20/V.” — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 614. l. 808. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany máj. 8-i levelére.

- 2—3 *feltettem az ügyellenség koronáját e borküldés ügyében*. — Nem volt rajta feladó s AJ. nem tudta: kitől jött az ajándék. (Ld. máj. 8-i levelét és a levél jz.-t.)
 6—7 *Verseim . . . csak háromra tudtak felszaporodni*. — E három vers: *Panasz, Tavaszkor, A két bojtár*. Szövegüket ld. e kötet 429—432. l. AJ. bírálatát máj. 20-i levelében küldte; ld. e kötet 432—433. l. — A három közül csak a *Panasz* jelent meg TDHV. között (79. l.).
 10 *házi uva érdemes testvérjét* — azt, aki AJ.-t a borküldemény miatt följelentette a fináncnak.
 94 *A két bojtár* c. vers 8. vrsz. 4. sora: „Gaz szerető, ocsmány r[ingy]ló” — után, csillag alatti lapalji jegyzetben Tisza D. a következőt írja: *mind a bugaci csárda, mind a Csikó bőrs kulacs szerzője . . . ide tették volna*. — A „ringyó” szó Orczy Lőrinc: *A bugaci csárdának tiszteletére* vers kezdő soraiban benne van: „Csikósok oltárja, juhász kápolnája, | Betyárok barlangja, ringyóknak tanyája.” — Csokonai: *Szerelemdal a csikóbőrös kulacshoz*.

627. Arany — Tisza Domokosnak Nagykőrös, 1854. máj. 20.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/858. sz.; világoskék l. papír, 22,3 × 14,3 cm, 2. fol., 1—2.: l. szöveg, 3—4. l.: üres. — Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 615. l. 858. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Tisza D. máj. 13-i levelére.

- 4—5 *Nem is adják fel többször . . . laktársam elköltözött a háztól*, — Beretvás Károly; ld. ADATTÁR.
 7—8 *most az érés a fő dolog; azért a virágokat ne is erőltesse*, — Tisza D. szeretett volna érettségizni a kőrösi gimnáziumban. AJ. az erre készületet most fontosabbnak vélte a versírásnál.
 10 *Most küldött versei közül az első (Panasz) legjobb*, — szövegét ld. e

kötet 429—430. 1. AJ. változtatás nélkül vette fel TDHV. közé (79. l.). Csak a 2. vrsz. 4. sorában a németesen írt „ach!” felkiáltást írta át „ah”-ra s elhagyta utána a felkiáltójelet s a központozáson, sorvégi vesszőkön módosított. —

- 12—13 *Egy pár sajdálagos tropus neheztli*, — képes kifejezés, szókép.
 14 *A második (Tavaszkor = tavasszal)* — A verset ld. e kötet 430. l.
 17 *az ő force-a* — Petőfi fő ereje, ügyessége.
 23—24 *Az utolsó vers r—ő szavában nincs obscenum*, — A „ringyó” szóban nincs trágárság.
 27 *A harmadik (Két bojtár)* — A vers szövegét ld. e kötet 431. l.

628. Gyulai Pál — Aranynak [Pest, 1854. máj. vége kb.]

Elveszett. — Utalás a levélre: Gyulai 1854. jún. 8-án kérdezi, megkapta-e AJ. azt a pénzes levelet, melyben a 20 p.ftot küldte a *Népkönyvben* megjelent versért? (*Mátyás anyja*) — Továbbá ld. AJ. jún. 11-i sorait, melyek szerint a pénzes levél nem érkezett meg.

629. Tompa Mihály — Aranynak Hanva, 1854. máj. 31.

K: MTAK. Kézirattára — K. 1513/947. sz.; csontszínű l. papír, 21,2 × 13,5 cm, 2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. Viaszpecsét kivágva. Postai pecsétek: két bélyegen Putnok 3/6 [= jún. 3.], Miskolcz 4/6 [= jún. 4.], Pesth 6/6 [= jún. 6.], Nagy Kőrös 7/6 [= jún. 7.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 660. l. 947. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 345. l. Teljes szöveg.

Válasz Arany máj. 8-i levelére.

- 3—4 *egy helyestrési hibámat nagylelkűen megcorrigálsz*. — AJ. javítása láthatólag rosszul esett Tompának. AJ. máj. 8-i levelében idézett barátja 1853. dec. 18-i leveléből. Ennek során a felszólító mód Tompánál hiányzó jelét zárójelben kitette: „küld(d) el nekem;”
 14 *noták, és ultimátumok után* — jegyzékek és felszólítások útján.

630. Gyulai Pál — Aranynak Pest, 1854. jún. 8.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/125. sz.; csontszínű l. papír, 21 × 16,9 cm, 2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—3 l.: üres, 4. l.: címzés. — Egy bélyeg kivágva. — Postai pecsétek: bélyegen Pesth 8/6 [= jún. 8.], Nagykőrös, 9/6 [= jún. 9.], — Arany László hagyatékából. (ld. AkÉrt. 1899. 595. l. 125. sz. a.)

M: GyulaiLev. 142. sz. 185. l.

- 2—4 *Kaptad-e utolsó levelelmet? Husz pengő forinttal . . . a „Népkönyv”-ben kijött költeményedért*. — A *Mátyás anyjáért* (Magyar Nép könyve, 1854. 39—41. l.) — AJ. jún. 11-i válasza szerint Gyulai „pénzes levelének színet sem látta”, tehát elveszett.
 9—10 *Kovács bácsinak Laczi és Julcsa számára vett vásárfiaját* — Kovács János, Tisza Domokos nevelőjének Arany gyermekeinek szánt ajándéka; kések: Ld. Gyulai jún. 23-i levelét.
 13—14 *Jókai talán ma kifizeti kontodat sürgetni fogom*. — AJ. 22 ftos számláját kellett volna kifizetnie a szabónak, feltehetően a nála levő Arany kéziratok terhére. Folyóiratában, a *Déliádban* AJ.-tól utoljára 1853 novemberében jelent meg két költemény. Ezek tiszteletdíjjával tartozott volna még? A valószínűbb lehetőség: Jókai *Déliádbja* 1854. márc. 8-án beolvadt a *Hölgyfutárba*. Tíz nappal ezután meghalt Nagy Ignác, a lap addigi szerkesztője, akire AJ. neheztelt. Nagy Ignác halála után AJ. ismét közölt verseket a *Hölgyfutárban*; 1854 októberében: *A pusztai fűz*, majd novemberben *Reg és est* c. versei jelentek meg. Lehetséges, hogy ezeket a

verseket eredetileg Jókainak, illetve a Délibábnak küldte s ezek tiszteletdíjából kellett volna Jókainak AJ. számláját kiegyenlítenie.

- 15—16 *beszélyem végszakaszával épen most kinlódom* — Gyulai: *Varju István* c. elbeszélése *A Magyar Nép* könyvében jelent meg. (I. rész 41—69. l., II. rész 109—159. l.)

631. Tisza Domokos — Aranyinak Geszt, 1854. jún. 10.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/809. sz.; világoskék l. papír, 22,8 × 14,5 cm, 2. fol., 1—2. l.: l. szöveg, 2—3. l.: vers, 4. l.: címzés. Fekete viaszpecsét-maradvány. Postai pecsétek: bélyegen Grosswardein 12/6 [= jún. 12.], Nagy körös 15/6 [= jún. 15.] — Melléklet: külön lapon *A tótról* c. vers 1 fol., K. 513/813. sz. a. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 614. l. 809. és 813. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Arany ezt megelőzően máj. 20-án írt Tisza D.-nak.

- 2 *Sebesen repülnek az órák, kivált Pesten,* — Tisza Domokos és Kovács János a pesti utat megelőzően látogathatta meg AJ.-t. E látogatásról Benkó is megemlékezik (70. l.).
- 7 *S hát a contók?* — A számlák Tisza D. zsebében valószínű újabb könyv vásárlásai, valamint az egészsége érdekében külföldre készülődéssel kapcsolatos beszerzések eredményei lehettek.
- 11 *olvassa végig a következő verset.* — Címe: *Önéret*; szövegét ld. e kötet 435—436. l. AJ. elismeréssel írt róla júl. 8-i levelében; ld. e kötet 455. l. és utóbb felvette TDHV. közé (80—81. l.).
- Bár Tisza D. itt csak egyes számban ír a leveléhez mellékelt versről, mégis itt közöljük *A tótról* c. versét is, melyet AJ. az *Önérettel* együtt bíralt meg. Az is lehetséges, hogy Domokos Kőrösön adta át bírálatra.

632. Arany — Gyulai Pálnak Nagykörös, 1854. jún. 11.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/164. sz.; világoskék l. papír, 22,4 × 14,2 cm, 2. fol., 1. l.: l. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. Fél vörös viaszpecsét. Postai pecsétek: bélyegen Nagy Körös, 11/6 [= jún. 11.], Pesth 12/6 [= jún. 12.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 596. l. 164. sz. a.).

M: Gyulai Lev. 143. sz. 186. l.

Válasz Gyulai jún. 8-i levelére.

- 4—5 *versem nincs kész s így nem küldhetek, hacsak a közelebbi napok nem hoznak valamit.* — AJ. a Mátyás anyja után *A fülemült* küldte a *Magyar Nép* Könyvébe.
- 6 *pénzes levelednek sztnél sem láttam.* — Gyulai jún. 8-i levelében említette, hogy Csengery AJ.-nak *A Magyar Nép* Könyvében közölt *Mátyás anyja* c. költeményéért 20 pengő forintot küldött. A pénzes levelet Gyulai adta postára, azonban siettében feladóvevény nélkül (ld. jún. 12-i levelét). Így vesztetett el.
- 7 *Jánosi említett erről valamit,* — Jánosi Ferenc, ld. ADATTÁR.
- 16 *Küldhetnétek egy példányt a füzetekből,* — *A Magyar Nép* Könyvéből, — amely füzetes formában, de kötetbe szánt, folyamatos lapszámozással jelent meg.
- 17 *Ha Jókai nem akarnd a 22 flos contót megfizetni,* — Arany szabószámláját. — Jókai utóbb Gyulainak küldte el a pénzt, mert nem tudta, kinek kell kifizetnie (ld. Gyulai jún. 16-i levelét). — AJ. jún. 19-én kérte Gyulait, hogy az összeget Goldner szabónak fizessék ki.

633. Arany — Tompa Mihálynak Nagykőrös, 1854. jún. 11.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/1108. sz.; világoskék 1. papír, 22,4 × 14,4 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 3—4. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 665. l. 1108. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 345—347. l. Kevés kihagyással.

Válasz Tompa máj. 31-i levelére.

- 19—21 *Verseidről . . . Császár* — Császár Ferenc a *Divatcsarnok* máj. 20-i számának első lapján, Tompa nevét koszorúba foglalta s úgy értékelte költészetét. Nemcsak „ragyogó géniuszt” méltatta, hanem a népiességet lejáratóknak is odafricskázott: „azon pár jó fiú, kik Tompát ép oly kevéssé tudják költőnek, mint Vörösmartyt, vagy Garayt, sőt kések megtépní még Petőfi koszorúját is, ép ezen határtalan bárgyúságok által árulják el képtelenségüket arra, hogy a valódi költőt és költészetet felfoghassák, megítélhessék”.
- 43—44 *krumplihoz hasonlítom háztelkedet*, — Tompa 1850. okt. 27-i levelében rajzolta le telkét az épületekkel Aranyanak (ld. AJ. kk. XV. k. 295. l.) — AJ. ezt a rajzot illette „krumpli” jelzővel. (Ld. AJ. 1850. nov. 20-i és Tompa nov. 30-i leveleit u. ott 302, 305. l.)

634. Gyulai Pál — Aranyak Pest, 1854. jún. 12.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/126. sz.; csontszínű 1. papír, 20,8 × 17 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: címzés. Bélyeg kivágva. Postai pecsétek: Pesth 13/6 [= jún. 13.], Nagy Kőrös 14/6 [= jún. 14.]. — Az 1. l.-n AJ. írásával: „v[álasz] a következővel” — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 595. l. 126. sz. a.).

M: GyulaiLev. 144. sz. 186—187. l.

Válasz Arany jún. 11-i levelére.

- 3—4 *Szilágyi Sándornak gondolhatsz*, — Szilágyi az önkényuralom kezdetén többféle folyóirattal próbálkozott, betiltásuk után más címen adta ki anyagukat. Zilált anyagi viszonyai és bohém természeté miatt többször megesett, hogy adós maradt az írói tiszteletdíjakkal is. (Ld. még az AJ. kk. XV. k. 900. l. Szilágyi Sándorral és folyóirataival foglalkozó anyagát.)
- 11—12 *Csengery még a „Népkönyv” megjelenése előtt átad nekem 20 p. forintot*, — AJ: *Mátyás anyja* c. költeményének tiszteletdíját.
- 15—16 *a növedébe kellően mennem*, — Gyulai ekkor Szőnyi Pál fiúnevelő intézetében is tanított.
- 22 *Mihelyt beszélyem második részének díját fölveszem*, — *Varjú István* c. elbeszélése ekkor jelent meg.
- 28—36 *Leveled . . . nem mutattam meg Csengerynek*, — AJ. ui. azt írta jún. 11-én, hogy verset nem tud küldeni, mert nincs semmi készen. = Gyulai a postán az ő hibájából elveszett pénzt még október végéig sem tudta előteremteni. AJ. nov. 6-i levelében igyekezett őt megnyugtítani.
- 37 *Jókai . . . ígérte, hogy kifizeti Goldnert*, — Utóbb kiderült, Jókai nem tudta, kinek kell a pénzt kifizetnie (ld. Gyulai jún. 16-i levelét). — AJ. jún. 19-én megírta Gyulainak Goldner címét s 23-án Gyulai már küldte is a szabó elismervényét.
- 41 *Hogy tiszteletpéldányt nem kaptál* — *A Magyar Népkönyv* c. fizetes kiadványból; ezt AJ. jún. 11-i levelében tette szóvá.
- 46 *Kovács bácsi vásárfiadját* — Arany Juliskának és Lacinak.

635. Gyulai Pál — Aranyak Pest, 1854. jún. 16.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/127. sz.; csontszínű 1. papír, 20,9 × 16,9 cm, 2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. Bélyeg kivágva.

Postai pecsétek: Pesth 17/6 [= jún. 17.], Nagy Kőrös 18/[6] [= jún. 18.]. — A megszólítás fölött A.J. írásával: „V[á]la[sz] másnap”

M: Gyulai Lev. 145. 187. 1.

2—4 *Jókai épen most küldé el hozzám a 22 p. forintot, kifizessem*
... — ld. Gyulai jún. 12-i levelét és jz.-ét

6 *Az elveszett 20 p. is 2—3 nap alatt kezében lesz.* — Gyulai opti-
mizmusa alaptalannak bizonyult. A pénzt nem tudta előteremteni.
Őszig írt szinte minden levelében visszatért a kérdésre, A.J. baráti
megértéssel elengedte a tartozást; az ügyet nov. 6-i meleg hangú
levelével zárta le.

366. Tompa Mihály — Aranyak [Hanva, 1854. jún. 17.]

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/948. dz.; csontszínű l. papír, 21,3 ×
13,6 cm, 2 fol., 1—4. l.: l. szöveg. Címzés nincs. A.J. írásával: „V — Arany
László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 660. l. 948. sz. a.).

E levél kéziratán a megszólítás fölött Arany László írásával: „54. jún.
17” — olvasható. Arany László így is közölte (AJLevIB. I. 350—4. l.) —
A levél *kéziratának* végén azonban a keltezés Tompa írásával: „jún. 23.
1854.” — Itt Tompa tévedéséről lehet csak szó, mert A.J. jún. 23-án már
Tompa e levelére válaszolt. — Arany Lászlónak még meglehetett a levél
borítékja, 17-i postai pecséttel, azért keltezte a levelet 17-re. — Döntő bizo-
nyíték nem lévén, — a tényeket rögzítve — a levelet Arany László szerint,
17-i kelettel közöljük. (S.Gy.)

M: AJLevIB. I. k. 347—349. l. Kevés kihagyással.

Válasz Arany jún. 11-i levelére.

14—15 *bona fide, mért én azt gondoltam a versek rögtöni elküldetését kértem.*
— Jóhiszeműen. A folyóiratokból lemásolt Tompa-versek ügyében
ld. Tompa 1853. dec. 18-i, A.J. 1854. jan. 13-i, Tompa máj. 1-i és
A.J. máj. 8-i leveléit.

60 *Császár vonzalmát irántam,* — ld. Császár Ferencnek Tompa köl-
tészetről írott kritikáját A.J. jún. 11-i levele jz.-ben.

63—64 *A locus communisok s phrasisek nem teszik a birdalatot;* — a köz-
helyek, elcsépeelt kifejezések.

71—72 *Jókay még csak megjelenését sem tartja érdemesnek lapjában meg-
említeni. Ha a Vadrózsák volnának?* — Jókai ekkor mással volt
elfoglalva, hiszen folyóiratát, a *Déliabót* ez év márc. 8-án beolvasz-
totta a *Hölgyfutárba*. — Tóth Kálmán: *Szerelmi vadrózsák* c. kötete
1853-ban jelent meg.

73 *X-ek!* — az egykori „Tizek Társaságá”-nak tagjai.

77 *Toldi Miklós* — az első Toldi Heckenast-féle második kiadása.

94—95 *Én most zsellérségen lakom* — a lelkési lak építése miatt. Ld.
Tompa máj. 1-i levelét.

367. Arany — Gyulai Pálnak NagyKőrös, 1854. jún. 19.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/165. sz.; világoskék l. papír, 22,2 ×
14,2 cm, 2 fol., 1. l.: l. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. Postai pecsétek:
bélyegen NagyKőrös 20/6 [= jún. 20.], Pesth 20/6 [= jún. 20.] — „Nach
abgang der Post.” — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 596. l.
165. sz. a.)

M: Gyulai Lev. 146. sz. 187. l.

Válasz Gyulai jún. 12-i és 16-i leveleire.

2—3 *Leheilen verset küldenem Csengerinek e füzetre.* — Gyulai jún. 12-
én írta, hogy Csengery „felfüggesztette” *A Magyar Nép Könyve* II.
füzetének nyomtatását, mert A.J.-től verset vár.

- 3—4 *Ide zárom a nyugtatványt a 20 pfról.* — A Csengery kiutalta *Mátyás anyja* c. vers tiszteletdíjáról, mely elveszett a postán. Gyulai — annak ellenére, hogy az ő hibájából veszett el — jún. 12-i levelében kérte: AJ. nyugtázza az összeget Csengerynek.
- 5 *A 22 pengőt Goldnernek légy szíves fizetni,* — ld. Gyulai jún. 12-i levele jz.-ét.
- 9 *A 20 pengőről tehát ezennel végkép tisztában vagyunk.* — Azaz AJ. teljesen elengedte Gyulainak visszafizetését. AJ. e gesztusa éppen nem vall anyaglasságra!
Címzésben: *Üri utca* — mai Petőfi S. utca.
- 638.** Arany — Ercsey Sándornak Nagykőrös, 1854. jún. 21.
K: NSzAJEM — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAk. Mikrofilmtára — A. 299/I.
- M:** Ercsey, 92—94. l. Kihagyásokkal. — Szendrey Zsigmond: *Kiadatlan részek Aranyhoz Ercseyhez írt leveleiből.* It 1917. 465 l.
- 2 *Félve nézem meg leveled dátumát:* — Ercsey utoljára márc. 30-án írt, AJ. azóta tartozott a válasszal.
- 8—9 *a buza árával terhelt leveledet . . . megkaptam,* — Ezt Ercsey febr. 25-én küldte sógorának.
- 10 *a Bondár-féle kötelezvényt* — a 100 p.frt.-ról, amivel Bondár István tartozott AJ.-nak.
- 14 *Meglehet, hogy Arany György keresete is való,* — Ercsey márc. 30-án írta, hogy „valami Arany György nevű ember” 2 p.frt. 45 kr.-t követelt AJ.-tól, minthogy ezt adó fejében AJ. helyett rá vetették ki. AJ. e válasza szerint távolabbi rokona lehetett.
- 17 *Földeim . . . AJ. földjeinek felsorolásában szerepel a „vékás” és „köblös” föld elnevezés. A „vékás” földterület: amelyet egy véka búzával be lehetett vetni. A „véka” = 20 vagy 30 literes úrmérték. Szalontán — Debreczeni István közlése szerint — a „vékás” 30 literes úrmértéket jelentett. — A „vékás” föld a „köblös” földnek 1/4 része.*
- 38 *Tehát az ügyvédi vizsgálat!* — Ercsey ügyvédi vizsgáját június elején már letette. (Ld. júl. 16-i levelét.)
- 43—44 *Nálunk a vizsgálatról még csak beszélnek,* — a tanári vizsga letételéről, amelyet AJ.-nak — tekintettel irodalmi munkásságára — valóban elengedtek.
- 53 *„ne quid res publica detrimenti capiat.”* — Nehogy valami baj érje az államot — írja AJ. a mondást saját kis családi közösségükre vonatkoztatva.
- 61 *„elszakadott testvértelen ágát neműnknek”* — Vörösmartynak Zrinyi c. költeménye nyomán (2. sor)
- 67 *Irhatna, Linának és Málinak,* — Ercsey Sándor felesége és sógornője.
- 72—74 *Húsvétkor egy pár hetet Pesten töltött a veres, egy itteni fiatal professorné kíséretében,* — Arany Juliskát nevezik „veres”-nek a családi levelekben. Ekkor Lengyel Dánielné, Schiszszel Jozefa — írói nevén: „Dalma” kíséretében volt Pesten.
- 74 *Szentpéterit (a színészt)* — Szentpétery Zsigmondot.
- 78 *Károlival oly ritkán találkozom,* — Károlyi Sámuel a szintén Szalontáról Kőrösre származott orvos.
praeferance = kártyajáték.
- 81 *obscurus emberek* — homályos, sötét, jelentéktelen.
- 85 *Szász Károly pap a Székelyföldön,* — Szász felesége 1853 nyarán

meghalt. Kőrösi tanári véglegesítése is bizonytalan volt. Így előbb Kecskemétre ment tanárnak, majd Kézdivásárhelyre lelkésznek.

- 86 *A kalendárium és népkönyv csindlók erősen ostromolnak:* — A J. két nap múlva, jún. 23-án Tompának szintén írt erről. Ez év aug. 12-én küldte Ballagi Mórnak a *Protestáns Képes Naptár* számára *A bajusz* c. „*Vig beszély*”-ét, mely 1855-re meg is jelent (32—38. l.) — *A Magyar Nép Könyve* c. füzetek számára — Csengery megbízásából — Gyulai sürgette versekért. (Ld. máj. 6-i, jún. 12-i, leveleit, utóbb a jún. 28-t is.)
- 100—102 *lesz küldetés ezentúl accidentiára is, . . . — mindig jobban esik, mint a fixum.* — Mellékes jövedelemre tehetnek szert az érettségi vizsgákkal, s ez a törzsfizetésnél jobban esik.
- 104—105 *felrándulni Tompához, Pestre vagy a Balaton mellé (hol Gondol Dani lakik)* — A J. sehova sem ment 1854 nyarán. Gondol Dániellel való kapcsolatának előzményeiről ld. az előbbi lev. kötetben (A J. kk. XV. k. 828. l.).

639. Arany — Tompa Mihálynak Nagykovács, 1854. jún. 23.

K: a Tornallyán őrzött Tompa relikviák között — Arany László szerint.

M: AJLevIB. I. k. 350—354. l.

Válasz Tompa jún. 17-i levelére.

- 2 *hagyjuk a recriminatioakat, a mea culpákat,* — a szemrehányásokat, a bűnbánatot.
- 27—28 *Reményem van a nyári szünet alatt valami nagyobbat állíthatni elő;* — Ld. a *Dalidás Idők* II. dolgozata; A J. kk. V. k. 449. l.
- 67 „*Szegény tatár!*” — ld. Kisfaludy Károly: *A bánkódó férj és Vörösmarty: Szép asszony* c. verseit.
- 74 *Hozzá* — Petőfi tréfás verse.
- 77 *az első impetusban* — lendületben.
- 82 *tertium non datur.* — Nincs harmadik lehetőség. (Logikai kifej.)
- 100 „*sine ira et studio*” — Harag és részrehajlás nélkül.

640. Gyulai Pál — Aranyknak kn. [Pest, 1854. jún. 23 kb.]

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/124. sz.; csontszínű l. papír, 11,8 × 13,5 cm, 1 fol., 1. l.: l. szöveg, 2. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 595. l. 124. sz. a.).

M: GyulaiLev. 148. sz. 190. l.

Válasz Arany jún. 19-i levelére.

- 2 *Íde zárva küldöm a nyugtatványt. Goldner tisztelettel* — A J. és szabója ügyéről ld. Gyulai jún. 12-i levelét és annak jz.-ét. Goldnerhez csak „harmadszorra” eresztették be Gyulait. — E tény a keltezetlen levél írásának idejét illetőleg is tájékoztat. A J. jún. 19-i levele — a postai pecsét szerint — 20-án Pesten volt. Gyulai nyilván már 21-én felkereste Goldnert, de mivel csak „harmadszorra” engedték be, ez feltehetően 23-án lehetett, amikor Gyulai nyilván azonnal postára adta Goldner nyugtáját. E levelét tehát kb. 23-án írhatta.
- 6 *A 20 p.frt. azért nem küldhetem még le,* — A J. postán elveszett írói tiszteletdíja. Gyulai nem vette tudomásul, hogy A J. 19-i levelében végkép elengedte a Gyulai hibájából a postán elveszett 20 pft megtérítését.

- 9 Nagyön kér Csengeri, hogy írj a harmadik füzetre. — Gyulai a kérést 28-án megismételte. Ezt követően küldte el AJ. *A fülemüle* c. „Igaz mesé”-jét a Magyar Nép Könyvébe.
- 12 *Mit csináljak a Julcsa és Laczi késeivel?* — Kovács János vásárfiának küldte ezeket AJ. gyermekeinek. Gyulainál vártak az alkalomra, hogy eljussanak Kőrösre. Már Gyulai jún. 12-i levelében is szó van róluk.
- 14 *Lévai köszönt.* — Gyulai e napokban kaphatta meg Lévay József jún. 19-i levelét Miskolcra, melyben jelezte, hogy AJ. nyáron Tompához készül, jó lenne, ha akkor Gyulai is eljönne. (Ld. Gyulai-Lev. 189. 1.)

641. Gyulai Pál — Aranynak Pest, 1854. jún. 28.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/128. sz.; csontszínű 1. papír, 20,8 × 16,9 cm, 1 fol., 1—2. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 595. 1. 128. sz. a.).

M: GyulaiLev. 149. sz. 190—191. l.

- 2 *Újra rád rontok még pedig versért.* — Gyulai előbbi keltezetlen levelét kb. 23-án írta s már abban is közvetítette Csengery kérését: küldjön AJ. *A Magyar Nép Könyvébe* verset. — AJ. ezt követően küldte Gyulainak *A fülemülét*. (MNépk. I. k. 219—223. l.)
- 9 *Azon bizonyos összeg pénzti*. — *Mátyás anyjának tiszteletdíja*, amelyet Gyulai feladóvevény nélkül adott fel és elveszett. AJ. 19-i levelében hiába engedte el neki a visszafizetést, Gyulai az ő hibájából elveszett 20 p. forintot mindenképen meg akarta téríteni.
- 11 *Hát azokkal a késekkel mit csináljak?* — Kovács János vásárfiának küldte AJ. gyermekeinek; Gyulainál vártak alkalmi postásra. Már előbb Mentovichsal kellett volna Kőrösre küldenie (ld. Gyulai jún. 8-i levelét.)
- 15—16 *az írói segélypénztár ügye, melyet Török ugyan compromittalt kissé*, — Török János szerkesztőt kor- és pályatársai mint a megbízhatatlanság megtestesítőjét ismerték anyagi tekintetben is. Az írói segélypénztárral kapcsolatos ügyét Csengery még később is emlegette (Gyulainak, 1855. nov. 27. GyulaiLev. 228—229. l.) — Ld. még Magyar Írók Segélyegylete, ADATTÁR.
- 19—20 *Eötvös a 'Népkönyvben' közlött versedtől egészen el van ragadtatva.* — AJ.: *Mátyás anyja* c. költeménye *A Magyar Nép* könyvében jelent meg (I. k. 39—41. l.)
- 21 *a harmadik füzetre egy kis novellát írt (Eötvös)* — *A molnár leány* c. Eötvös-novella *A fülemülével* egy számban jelent meg (MNépk. 315—364. l.)

642. Arany — Gyulai Pálnak kn. [Nagykőrös, 1854. jún. 28. után]

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/1351. sz.; csontszínű 1. papír, 14,1 × 22 cm, 1 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2. l.: üres. Címzés nincs. — MTAk. 6/1939.

M: Kiadatlan.

Válasz Gyulai jún. 28-i levelére.

E keltezetlen levél írásának idejét egyértelművé teszi: 1. Gyulai két megelőző, kéziratot sürgető levele (a jún. 23-i és 28-i), 2. az, hogy AJ. *A Magyar Nép Könyvébe* küldi munkáját, 3. hogy *A fülemüle* a tervezett időben jelent meg.

- 4—5 *kedélyem rosz.* — Ez évben másoknak is panaszkodott, pl.: Szilágyi Istvánnak, márc. 9-én, Lévaynak ápr. 22-én, Tompának, szept. 24-én.

643. Tompa Mihály — Aranynak [Hanva], 1854. jún. [30.]

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/949. sz.; csontszíni l. papír, 21,2 × 13,5 cm, 2 fol., 1—3. l.: l. szöveg, 4. l.: címzés. Viaszpecsét kivágva. Postai pecsétek: Tornallya 1/7 [= júl. 1.], Pesth 3/7 [= júl. 3.], Nagy Kőrös 4/7 [= júl. 4.] — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 600. l. 949. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany jún. 23-i levelére.

- 2—3 *Én sem szólok többet arról a dologról* — levélbeli összezördüléseikről. Ld. Tompa máj. 1-i és 31-i, továbbá AJ. máj. 8-i és jún. 11-i leveleit.
- 8—9 *Szilágyit vagy mást . . . kik te veled jöhetnek,* — AJ. előbbi levelében jelezte, lehetséges, hogy kollégái közül esetleg Szilágyi Sándor hozzá csatlakozik.
- 23—24 *mint mikor ő és Petőfi egymással találkoztak nálam.* — Petőfi 1847. júl. 6-án írta Bejéről IX. Uti levelét. Ez alkalommal találkozhattott Tompánál Szemere Miklóssal.
- 44—46 *Kemény-Csengeri liga a Vasárnapi ujság* — Kemény Zsigmond és Csengeri Antal szerkesztette a *Magyar Nép Könyvét*, míg a *Vasárnapi Újság*ot Pákh Albert. Mindkettő ez évben indult. Ld. ADATTÁR

644. Tisza Domokos — Aranynak Geszt, 1854. júl. 2.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/810. sz.; csontszíni l. papír, 28,7 × 22,9 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 2—3. l.: versek, 4. l.: címzés. — Piros viaszpecsét-maradvány. — Postai pecsétek: bélyegen Grosswardin 3/7 [= júl. 3.], Szolnok 6/7 [= júl. 6.], Nagy Kőrös 7/7 [= júl. 7.].

M: Kiadatlan.

- 2 *Kiálts restség, ordíts lelkiismeret,* — a bibliai idézet eredeti formája: „Ordíts kapu, kiálts város.” Ézsaiás próféta könyve (14, 31.) — Tisza D. ezeltött jún. 10-én írt utoljára AJ.-nak.
- 13 *honi [hony] soit qui mal y pense!* — „Szégyellje magát, aki rosszat gondol erről.” 14. sz.-i francia közmondás. (Ld. Tóth B. 169. l.)
- 14—15 *köhögésem, melyet Kőrösön is hallattam,* — AJ., Tisza D. és Kovács János kőrösi látogatásáról jún. 21-én írt Ercseynek.
- 16—17 *ez idén sem Prüfung, sem utazás.* — Tisza Domokos a nagy-kőrösi gimnáziumban szeretett volna érettségizni; ld. júl. 8-i levelét.
- 19 *duplex libelli dos est* — „könyvem két adományt nyújt”, Phaedrus latin meseköltő mondja prologusában a maga könyvéről. Szarvas Gábor fordítása. (Ld. Tóth B. 318. l.)
- 19—20 *a festőncőt . . . vagy a költért?* — a festőt vagy a költőt? E levélben küldött versek: *Vespertine* és *Hála-óda*. Szövegüket ld. e kötet 453—454. l. — AJ. mindkettőt júl. 8-i levelében bírálta meg. Ld. e kötet 455. l.

645. Arany — Tisza Domokosnak Nagykovács, 1854. júl. 8.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/859. sz., világoskék l. papír, 22,3 × 14,3 cm, 2 fol., 1—3. l.: l. szöveg, 4. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 615. l. 859. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Tisza D. jún. 10-i és júl. 2-i leveleire.

- 6 *leveleim kezdete szintolly stereotyp* — egyforma, semmitmondó.
- 16—17 *a hattýudal félüket ne emlegesse,* — Tisza D. júl. 2-i levelében írta, hogyha „hectikába”, azaz tüdőbajba esik, AJ. számíthat erre.

- 19 *Önérzet* c. versét Tisza D. jún. 10-én küldte; kevés változtatással belekerült TDHV. közé (80—81. l.) Szövegét ld. e kötet 435—436. l.
1. vrsz. 2. sorának végén az *ül*ni helyett: — *ül*ni
3. " " a *hevül*ni helyett: — *hevül*ni.
2. vrsz. 1. sorban *ujjom* — helyett: *ujjam*
3. " " *lángérzetre ju*na" — helyett: *gyúl*na.
— utána vesszőt tett.
3. vrsz. 2. sor: „Honom *kinj*átri” — helyett: *multj*áért.
A sor végére kettőspontot tett.
3. sorban: „. . . dult” — hosszú ú-val: „dült”
4. vrsz. 2. sor: „Lelkednek, testednek . . .” — AJ. megcserélte a két szót,
5. vrsz. 1. sorban: „amely” — helyett: „a mely”
2. " "fönség-ült” — helyett: „ült”
6. vrsz. 4. sorban: „. . . szenvedő hont” — helyett: . fájó multat”
- 24 *A tót nem sokkal jobb, mint rajza.* — Tisza D. *A tótról* c. versének névadóját le is rajzolta. Szövegét ld. e kötet 1. 436—437. l. AJ. e bírálatából az is világos, a más nemzetek lebecsülését illetőleg, mennyire ment volt a nacionalizmustól.
- 31 *A vespertine,* — E vers — amolyan „esti” ének — Tisza D. júl. 2-i levelében érkezett; ld. e kötet 453. l.
- 32 *A Hála-óda* — Az előbbivel együtt küldte Tisza D.; szövegét ld. e kötet 454. l.
- 34 *Megjelenendő verseinek egy példányát* . . . Tisza D. verseit a geszti tanítóval készült lemásoltatni két példányban; egyiket mesterének szánta (ld. júl. 2-i levelét.)
- 37—40 *Ne legyen igazabb hattyudala,* . . . *Almodozzék . . . de koránt sem serio,* — ne komolyan foglalkozzék a hattyúdallal, az elmúlás gondolatával.

646. Lévay József — Aranyinak Miskolc, 1854. júl. 10.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/305. sz.; csontszínű l. papír, 23,8 × 15,4 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: címzés. Viaszpecsét kivágva. — Postai pecséték: bélyegen Miskolcz 10/7 [= júl. 10.], Pesth 12/7 [= júl. 12.] Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 599. l. 305. sz. a.). M: Kiadatlan.

- 7—8 *tudósításodnak, kivált az önéletrajzot illetőleg hasznát vettem,* — Lévay ez év márc. 30-án tette fel AJ.-nak a miskolci ref. gimnázium nyilvánossági jogával kapcsolatos kérdéseit. AJ. ápr. 22-én válaszolt neki.
- 11—12 *neked még bort merészlett küldeni,* — ld. AJ. ápr. 22-i levelét.
15—16 *olvastam miként nálatok az ex ámen! július utolsó napjaiban lesz;* — A vizsgák, vagyis az examenek. Lévay talán tréfából írta két szóba: „ex ámen” — így az „ámen” = úgy legyen! jelentésével is mókázni kívánt.
- 16—18 *augusztus hónapban már te is nyakadba vehedd a világot.* — AJ.-t valóban foglalkoztatta a gondolat, hogy főkeresi Tompát (ld. jún. 23-i levelét), de le kellett mondania tervéről. (Ld. aug. 24-én és szept. 27-én Tompának írt leveleit.)
- 33—34 *Gyulainak már írtam, egyszerre induljatok.* — Lévay jún. 19-én írta Gyulainak: „Arany és Szemere Miklós szinte készülnek Tompát meglátogatni e nyár folyamán . . . Addig Aranyval is

közölhetnéd a dolgot s egyszerre jöhetnétek". (Ld. Gyulai Lev. 189. l.) Gyulai nem válaszolt Lévainak, aki ezért szept. 1-i levelében szemrehányással illette: „azt sem tudhattuk meg sem tőled, sem Aranytól, vajjon jöttök-e, hát vagy elmaradtok.” (Ld. Gyulai Lev. 192. l.)

40—41 *A közelebbi cenzurán egy . . . diákot-exemináltam stb.* — a vizsgán, amikor egy diákot vizsgáztatott.

647. Szász Károly — Aranyak Kézdivásárhely, [1854.] júl. 15.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/499. sz.; szürkés-kék l. papír, 24,5 × 15,2 cm, 2 fol., 1—4. l.: l. szöveg, 4. l.-n címzés is. Postai pecsétek nincsenek. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 604. l. 499. sz. a.).

M: Kiadatlan.

9 *Kecskenéti életem alatt*, — 1853. szeptembertől 1854 nyaráig volt ott; ld. ADATTÁR.

17—18 *most egy nők számára készülő imakönyven dolgozom — Buzgóság könyve.* „Elmélkedések és imák protestáns nők számára” c. műve 1855-ben jelent meg Pesten.

39 *a képezés ideje — aratás, keresztrakás.*

55 *Toldi estvéjét látom eladtad*, — AJ. ápr. 18-án kötött szerződést kiadásra Heckenasttal.

68 *a fordítmányok előfizetői iránt* . — Szásznak 1853-ban két fordításkötete jelent meg: *Moore Tamás költeményei*. Angolból fordította —; továbbá: *Angol és francia költők*ből. Ford. — Kiadta barátja Tomory Anasztáz. (Levelek a Külföld Koszorújából I. Moore Tamás.)

69—71 *mondhatom mint Csokonay, hogy „nem levén elegendő praenumeransom, dugába dőlt a farsangi poéma.”* — Csokonai 1800. okt. 15-én Debrecenben felhívást tett közzé „mindennemű poétai s folyó beszédben írott munkácskáit az új esztendővel köz kézre bocsátani szándékozván.” Csak 183-an jegyezték elő. Még lesújtóbb 1802. aug. 15-i felhívásának eredménye. Ekkor *Munkáinak 1—2—3 csomóját* (Kleist Tavasza, Lilla, Dorottya) hirdette meg. Eredmény: 28 aláíró; így „dugába dőlt a Farsangi Poéma!” — Ld. Bisztray Gyula: *A praenumeráció. Magyar Századok*. Irodalmi műveltségünk történetéhez. (Horváth Jánosnak ajánlott könyv, tanítványaitól.) Bp. 1948. 186 l.

74—79 *Szilágyi Sándornak ő van primo loco candidálva — ő van „első helyen jelölve”* arra, hogy Szász írjon neki.

80 *Jankóm írj nekem*. AJ.-nak e nyara — közbejött meghívása a szalontai iskolához, anyagi gondjai, levert lelkiállapota miatt — nem volt szerencsés; ld. Tompának, szept. 27-én írt levelét.

648. Ercsey Sándor — Aranyak Nagyszalonta, 1854. júl. 16.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilm-tára A. 301/I.

M: Kiadatlan.

Válasz Arany jún. 21-i levelére.

2—3 *már írni akarám volt hogy „Quousque tandem abutere” etc. ? — „Ugyan hát még meddig élsz vissza [türelmünkkel] . . . ?”* kérdezi Ciceróval a türelmét már veszteni kezdő Ercsey, mivel márc. 30-i levelére hónapokon át nem kapott választ.

11—12 *ilyen nagy praefatiót csinálni . . .* — Előszót. —

32—33 *a Kölesér megáradt, a szalontai határnak egy részét és a szigetet*

előntötte — a Kölesér kisebb, kelet-nyugat irányú szalontai patak a város déli részén. A vele második párhuzamos utcában született Arany János. Az eredetileg „Nagykölesér” utcát utóbb a költőről nevezték el. — Ugyancsak Kölesérnek hívtak egy Szalontához közeli határrészt is. Ezen a területen az Árpád-házi királyok alatt Kölesér vára és városa állott, már a 12. században jövedelmező vásárokkal. — A török elpusztította a várost. Bocskai István 1606-ban 300 hajdú vitéznek adományozta. Mivel azonban a törökök őket is háborgatták, beköltöztek az országtúttól távolabb eső, erdőkkel, mocsarakkal, nádasokkal körülvett Szalontára. — (Ld. Rozvány György: N.-Szalonta történetéhez. Nagyszalonta, 1889. 43. l.) Az itt említett „sziget”, amit a Kölesér szintén előntött, a szalontai határ nyugatra eső egy része; lehetséges, hogy valamikor valóban sziget volt; később is mélyebben fekvő, mocsaras rész vette körül.

- 36—37 *A mi . . . a házat, fáskertet és más bonumait illeti bátyámnak, — és más „birtokait” illeti . . .* — Az AJ. és felesége tulajdonában levő, összesen 16 holdnyi kis földdarabokat AJ. jún. 21-i levelében sorolta fel.
- 43 *Irja bátyám, hogy szeretne egy néhány köblös földet venni. — Egy köblös föld megfelel egy katasztrális hold földnek (ld. Magyar Értelmező Kéziszótár, 1972. 769. l.).*
- 51—52 *Nem mondom hogy ugy csipp-csup módjára 5—6 vékást néha nem kapna az ember; — a „vékás” föld a „köblös” földmennyiségnek negyed része.*
- 56—58 *Jobb volna valahol a szomszéd faluban K. Gyánban vagy Bajjon venni egy kisdarabocská földet egy tagban. — Kőtegyán Szalontától délnyugatra fekvő község a Békéscsaba—vésztoi vasútvonal mentén. — Mezőbajj (Boiu, Románia) Szalontától délre, a Szalonta—Arad vasútvonal mentén.*
- 76—78 *A censura meglehetősen szigorral ment, irásból kérdeztek bennünket; . . . úgy nagyon könnyű censeálni. — A vizsga szigorú volt, az írásbeli alapján könnyű volt véleményt alkotni tudásukról.*
- 82—83 *Szeretnék . . . a tenkei fürdőbe menni, — Tenke (Tinça, Románia) — Szalontától 27 km-re fekvő vasas-savanyúvizes fürdő.*
- 84—88 *mi az öregekkel . . . egy fedél alatt lakunk; . . . egyrésztől nagy incommoditas, más részről financiaiális tekintetben is rövidségemre szolgáló dolog. — Apósáékkal laktak együtt; ez egyfelől alkalmatlan, másfelől anyagilag sem jó neki.*
- 105 *Jani — Ercsey János. Sándor testvére, a sályi jegyző.*
- 108—109 *Bondár István contractusát megkaptam; — „szerződését”, elismervényét az AJ.-tól kölcsön kapott 100 v.frt.-ról, melyet AJ. jún. 21-i leveléhez mellékelte.*
- 112—113 *a sertésesség hogy mi oly sok időn keresztül nem látjuk egymást; — a „sertésesség” szót aláhúzta, mert tréfás finomkodással írta, a tollára kívánczó szókimondó megjegyzés helyett: „disznóság”, hogy oly régen találkoztak.*
- 130—134 *Mezey azt mondja: hogy a „Sz. László” zik kötetét küldje fel bátyám Szőnyéhez, s.b. — Garay János: Szent László c. művére Mezey Ferenc és a többi szalontai előfizető példányait Kőrösre küldték, AJ. címére. Ezeket kellett volna AJ.-nak Pestre küldenie Szőnyé Pálhoz, a geszti Tisza fiúk egykori nevelőjéhez, akitől aztán Gesztre s onnan Szalontára vitték volna a példányokat.*
- 135—136 *Rozvány Bandi megházasodott (gondolom irtam is már:)*

Rozvány András házasságáról márc. 30-i levelében részletesebben beszámolt.

137—139 *Szalontán színészek vannak; . . . Az a Demjény társasága van itt, mely . . . a 16-ik század közepén már egyszer volt Szalontán. — Demjén (Deményi) Mihály társasága. — Mivel Deményi először 1828-ban lépett fel, társulatának játéka a század közepén már nem elégítette ki az igényeket. (Ld. Magyar Színművészeti Lexikon I. k. 336. l.)*

148—149 *Két pengőt azon Arany György részére, ki valami adót illetéktelenül fizetett ki bátyám helyett; — Ld. Ercsey márc. 30-i levelét. Arany Györgyre — nyilván a költő apjával azonos neve miatt — róttak ki A. J.-t illető adót. — A. J. jún. 21-i levelében kérte sógorát, fizesse meg az összeget Arany Györgynek.*

649. Tisza Domokos — Aranynak Geszt, 1854. júl. 17.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/811. sz.; csontszínű l. papír, 21,7 × 13,4 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3—4. l.: versek. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 614. l. 811. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany júl. 8-i levelére.

2 *Igen sajnálom hogy a hatlyúdaltól enyivire megijedt, — Tisza D. júl. 2-i levelében emlegette ez — mint A. J. válaszából kiderült — valóban aggodalmat okozott mesterének.*

10—11 *jó alkalom volna azon otthagyt holmit, . . . elhozni. — Tisza D. és Kovács János júniusban jártak Kőrösön. A. J. júl. 8-i levelében jelezte, hogy Domokos valamit náluk felejtett. Lehetséges, hogy tanítványa szándékosan ott hagyott könyvére gondolt.*

E levélben küldött versek: *Emlékszel-e?* Hozzá; szövegüket ld. e kötet 464—465. l. mindkettő szövegét felvette TDHV. közé (82—83. l.)

Mivel A. J. Tisza D. külföldi útja előtt nem írt több levelet, így a csekély változtatást, amit a két megjelent versen végzett, itt közöljük. — *Emlékszel-e?* c. vers:

1. vrsz, 1. sorában: „ . . . foly tisztán . . . — helyett: „tisztán
foly . . .”
3. 1. sorban: „ . . . nézd e csendes falut,” — helyett:
„ a „ . . .”

Ezeken kívül csupán néhány, főleg a sorvégeken hiányzó vesszőt tett ki, — A *Hozzá* c. vers szövegén — néhány vessző kivételével — semmit sem változtatott.

650. Kovács János — Aranynak Nagyvárad, 1854. aug. 1.

K: MTAk. Kézirattára — Ms. 5451/183. sz.; világoskék l. papír, 23 × 14,4 cm, 1 fol., 1—2. l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Voinovich Géza hagyatékából (ld. MTAk. 687/1952.).

M: Kiadatlan.

2—3 *azt mivellem, mint az „Orbán lelke a pokolban,” mindig kószdlok. — „Jár(kel) (jön-megy v. tekereg v. tévelyeg) mint Orbán (Urbán) lelke (a pokolban)” = nem tud nyugton ülni, folyton jön-megy (nép.) — (Ld. O. Nagy Gábor: Magyar szólások. Bp. 1966. 516, 700. l.)*

3—4 *egészségügyi körútról térek meg Gesztre, — Tisza Domokos tüdőbaja miatt jártak a közeli fürdőket: Belényes (Beiuș, Románia), Tenke (Tința, Románia).*

- 9—10 *meglehet akkor téged is meglátogathatunk, ha az orvosok megengedik, — látogatásukra ekkor nem kerülhetett sor.*
- 11 *nagyon aggódunk a Domokos mejjbjában, — AJ. is aggódik: ld. Tompának szeptember 27-én írt levelét. Gyulai szept. 6-án konkrétan utal közös aggodalmukra.*
- 15—16 *Zsugovics azzal jényezet, hogy télre Olaszországba fognak küldeni, — a geszti orvos. — Szept. 7-én Domokos valóban elutazott Olaszországba, de nem nevelőjével, Kovács Jánossal, hanem édesanyjával. (Ld. Gyulai és Tisza D. szept. 6-i leveleit.)*
- 19—20 *az érettségi vizsgálat letétele, elhalasztatott — Tisza D. Nagy-körösön tett volna érettségit.*
- 23—25 *a fíjú maga is megúnta már mind a betegséget, mind a homoeopathiát, — gör. eredetű szó = „hasonszenvészet.” Orvosi irány a 19. sz. elején. „Téves megfigyelésen alapuló tan, amely szerint a betegnek olyan anyagot kell igen kis mennyiségben adni, amely a régi feltételezés szerint egészséges emberen az adott betegséghez hasonló tüneteket idéz elő” (Ld. Orvosi szótár. Bp. 1972. 179. l.)*

651. Arany — Ballagi Mórnak Nagyköros, 1854. aug. 12.

K: Tiszántúli Ref. Egyházközség Nagykönyvtára, Debrecen — Ballagi hagyatéka. — Jelz.: R 2268. — Csontszíni 1. papír, 1 f. 1. l.: 1. szöveg, 2. l.: üres. Címzés nincs.

M: Scheiber Sándor: *Három Arany-level.* ItK 1967. 330. l.

- 2 *Valahára bevádtom ígéreteket. A vers talán hosszú is: — fogalmazás szerint valószínű, hogy AJ. az akkor Kecskeméten tanító Ballagi Mórnak személyes ígéretet tett, hogy az 1855. évre készülő Protestáns Képes Naptár-ba verset küld. — A bajusz — amelynek tárgyát a szalontai néphagyományból vette (ld. Szendrey Zsigmond Magyar Népköltészeti Gyűjtés XIV. k. 1924. 249—250, 359. l.) — meg is jelent a Ballagi Mór szerkesztette Protestáns Képes Naptárban (I. 1855. 32—38. l.) — AJ. már jún. 21-én jelezte sógorának: „A kalendárium és Népkönyv csinálók erősen ostromolnak.” (A Magyar Nép Könyve, szerk.: Csengery és Kemény.)*
- 6—7 *Ném köszöni a „Gordiusi csomót” . . . kéri fogja a „Zöld vadászt” — Jósika Miklós regényei: Pest, 1853, 1854.*
- 11 *A kéziratot . . . majd visszakérem. — Nincs nyoma, hogy a kéziratot valóban visszakarta volna. (Ld. AJ. kk. I. k. 482. l.)*

652. Madass György — Aranynak Nagyszalonta, 1854. aug. 14.

K: NSzAJEM. — MTAK. Mikrofilmtára — A.300/I.

K: Kiadatlan.

Meghívás a szalontai iskola tanárául.

- 29—31 *A Tanítást . . . egy állandó tanár felügyelete alatt, egy Corrector, és 3 altanítók végezzenék, — Erre az „állandó” tanári állásra hívták meg AJ.-t, aki mérlegelte a helyzetet. Indokai, amiért nem fogadta el: 1.) Tartott tőle, hogy az ilyenfajta „zug-iskolákat” a kormányzat előbb-utóbb megszünteti. — 2.) Fia gimnáziumi tanulmányait ez évben kezdte meg Körösön. — 3.) Az egész algimnázium négy osztályát — a szokásos hat tanár helyett — egymagának kellett volna tanítania. — 4.) Számítása szerint 96 óra heti elfoglaltsággal kellett számolnia. — 5.) Eddigi szaktárgyain kívül más tárgyak oktatása sem lett volna elkerülhető. — (Ld. Tompának, szept. 27-én írt levelét.)*
- 31—35 *A Tanár évi fizetése stb. — A körösínél jobb anyagi lehetőségek főleg AJ. feleségét lelkesítették. Erről szept. 25-én írt sógorának.*

Azonban magát A.J.-t is elgondolkoztatták. (ld. Tompának irt aug. 24-i levelét.) — Végül is nem az anyagi szempontok szerint döntött.

653. Kovács János — Aranyak Pest, 1854. aug. 16.

K: MTAk. Kézirattára — Ms 5451/184. sz.; csontszínű l. papír, 25,5 × 21 cm, 2 fol., 1. l.: l. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. Vörös viaszpecsét. — Postai pecsétek: bélyegen Pesth 17/8 [= aug. 17.], Nagy Kőrös 18/8 [= aug. 18.] — Voinovich Géza hagyatékából. — MTAk. 687/1952.

M: Kiadatlan.

2—3 *tanácskoztunk is Balassa és Sauer urakkal*, — Balassa János egyet. tanár elsősorban sebész volt, míg Sauer Ignác, szintén egyet. tanár, belgyógyász. „Érdemeket szerzett a hallgatózás és kopogtatás bevezetése terén.” (Orvosi lexikon. IV. k. Bp. 1973. 199. l.).

5—6 *Csengődön issza a Gleichenbergi vizet*, — ld. ADATTÁR.

6—8 *Október elejétől Olaszországban, . . . kell időznie és nekem is vele együtt*. — Kovács János aug. 1-én már írta, hogy Domokossal együtt nem repesnek túlzottan az egészségügyi utazásért.

8—9 *a Grófné nagyon szeretné neked a szalontai csonka toronyot megmutatni*, stb. — A.J., mint az összes többi nyári meghívásoknak, ennek sem tett eleget. Utóbb kiderült, Domokost orvosai nem is engedték volna Gesztre. (Ld. Kovács aug. 24-i levelét.)

II *Marokvas barátunkkal* — Arany Lacit becézték így.

18—19 *úgy hiszem f.hó 24-kénél előbb nem indulunk*, — Domokos szept. 7-én indult, édesanyjával.

654. Tompa Mihály — Aranyak Hanva, 1854. aug. 17.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/950. sz.; csontszínű l. papír, 22 × 19,2 cm, 2 fol., 1. l.: l. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. Viaszpecsét kivágva. Postai pecsétek: bélyegen Putnok 18/8 [= aug. 18.], Miskolc 20/8 [= aug. 20.], Pesth, 21/8 [= aug. 21.], Nagy Kőrös 22/8 [= aug. 22.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 660. l. 950. sz. a.).

M: Kiadatlan.

2 *Utolsó levelemre nem válaszoltál*; — Tompa jún. 30-án irt A.J.-nak.

3—4 *Szilágyira nézve*: — A.J. jún. 23-án írta, esetleg Szilágyi Sándorral együtt menne Tompához.

655. Arany — Kovács Jánosnak [Nagykőrös, 1854. aug. 19. kb.]

K: Elveszett. — Utalás a levélre: „Egészen megszorított minket tagadó válaszd, . . .” (Kovács J., 1854. aug. 24.)

656. Arany — Tompa Mihálynak Nagykőrös, 1854. aug. 24.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/1109. sz.; csontszínű l. papír, 22,5 × 18 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: címzés, de ez kivágva. Postai pecsétek: Pesth 23/8 [= aug. 23.], Miskolc 26/8 [= aug. 26.], Putnok 30/8 [= aug. 30.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 665. l. 1109. sz. a.).

M: A.J. Lev. B. I. k. 254—355. l. Sok kihagyással.

Válasz Tompa jún. 30-i és aug. 17-i leveleire.

9—10 *függőben vagyok, . . . meghíttak Szalontára*, — ld. Madass György aug. 14-i meghívólevelét.

22 *elmegyek hozzád* — e nyáron mégsem ment el.

31—32 *60 köből kétszeres* — búza és árpa, illetve búza és rozs keveréke.

657. Kovács János — Aranynak Pest, 1854. aug. 24.

K: MTAk. Kézirattára — Ms 5451/185. sz.; csontszínű l. papír, 21,2 × 13,2 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: címzés. Vörös viaszpecsét. Postai pecsétek: bélyegen Pesth 24/8 [= aug. 24.], Nagykőrös 27/8 [= aug. 27.] — Voinovich Géza hagyatékából, MTAk. 687/1952.

M: Kiadatlan.

Válasz Arany kb. aug. 19-i elv. levelére.

- 2 *megszomorított . . . iagadó válaszod, — E nyáron AJ. eredetileg Tompához szándékozott menni, de anyagi nehézségei miatt oda nem mehetett (ld. szept. 27-i levelét Tompának).*
- 9—10 *az Orvosok egyenesen követelték a Grófnétől. hogy Ő is velünk jöjjön, — Utóbb Tiszáék úgy határoztak, hogy Domokos édesanyjával utazzék, így Kovácsnak nem kellett velük mennie.*
- 19 *Csak Taninum és Laudanummal enyhítettek rajta. — tannin = csersav, laudanum = csillapító hatású ópiumkivonat.*
- 25—26 *Laczi! sajnálom. baj az, ha az embernek a tojás gyűjteménye szaporodik, — Arany Laci ekkor végezte a gimnázium első osztályát. Lehetséges, hogy éppen Kovács János példája lelkesítette madártojások gyűjtésére.*

658. Arany — Madass Györgynek [Nagykőrös, 1854. szept. eleje.]

K: Elveszett. — Válasz Madass aug. 14-i levelére, melyben Szalonta előjárósága nevében meghívta AJ.-t algimnáziumuk tanárául. — AJ. aug. 24-én ezzel kapcsolatban még azt írta Tompának: „nem tudom mit tegyek”. — Szeptember elején azonban már válaszolnia kellett. Határozatának híre sógorához is eljutott, aki szept. 20-i levelében már azt írta, hogy bár sajnálja, ugyanakkor helyes is AJ. döntését.

659. Gyulai Pál — Aranynak Pest, 1854. szept. 6.

K: MTAk. Kézirattára — K.513/129. sz.; csontszínű l. papír, 22 × 18 cm, 2 fol., 1—4. l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 595. l. 129. sz. a.).

M: AJLevIB. II. k. 42—46. l. — GyulaiLev. 153. sz. 193—195. l.

- 4—5 *oly rég nem írtam már neked, — Gyulai előbbi levelét jún. 28-án írta s AJ. arra válaszolt.*
- 5—6 *az elveszett pénzt még nem pótolhattam vissza, — levelezésükben jún. 8-tól visszatérő téma. Ld. még AJ. jún. 11-i, Gyulai jún. 12-i és AJ. jún. 19-i leveleit és azok jz.-ét.*
- 9 *azon pénzt melyet beszélyemből kaptam — Gyulaitól a MNépK.-ben a Varjú István c. elbeszélés jelent meg (46—69, 109—159. l.-n.)*
- 14—15 *Szilágyival szerződtem bizonyos „Irodalmi szemlére” — Szilágyi Ferencsel, aki 1852—56 között a Budapesti Hirlapot, a kormány lapját szerkesztette. — Gyulai munkatársul szegődéséről ld. Gyulainál, ADATTÁR. Cikkeiről uo. Bp. Hirl.-nál.*
- 37 *A színház bukás szélén — A Nemzeti Színház, amelynek — az elnyomó rendszer kényszerítésére — profiljától eltérő darabokat kellett játszania. E célra karolták fel mint műfajt az operát s hívtak meg külföldi énekeseket vendégszereplésre. — Mióta tudjuk, hogy a Nemzeti Színház igazgatója, Festetich Leó is szerepelt „A bétsi Cs.kir. titkos Politziához tartozó Buda és Pest városában működő úgynevezett Spitzlik” névsorában, a fenti tények is értelmesebbé váltak. Festetich Leó szolgálataiért évi 5000 ezüst forintot kapott. (Ld. Kiss Károly: Hódolat és besúgás. Történelem villanófényben. c. cikkét, Magyar Nemzet, 1977. márc. 6.)*

- 38—39 az akadémia létilen s talán szervezni fogják az új kor szelleméhez. — Az intézmény átszervezésére csak 1858-ban került sor. — 1855. aug. 26-án a VasÚjs. *Mi a magyar académia* c. ismertetést közölt Edvi Illés Páltól. „A nemzeti nyelv művelésére alapították” — hangsúlyozza, majd szól a különböző tilésekről, a tagválasztásról és ismételten kiemeli, hogy „egyes hazafiak hő buzgótsága által hozott létre”.
- 53—57 A „Nép könyvé”-be küldött költeményedet . . . A végsorokat szeretnék kihagyni, — A fülemüle befejező részét A.J. meghagyta abban a reményben, hogy a paraszt megérti az iróniát (ld. A.J. szept. 25-i levelét Gyulainak).
- 65 *Vörösmarty és Petőfitől adhat.* — A Magyar Nép könyve egyszerre megjelent 3—4. számában a két költőtől közzétett versek: Petőfitől: *Megbántott a rózsám* (247. l.), *Az árva leány* (272—276. l.) — *Az alkony* (373. l.) — *Ide kis lyány* (365. l.) — Vörösmartytól: *Az ember élete* (245—246. l.)
- 66—70 *Vörösmarty két költeményt küldött. Egyik, . . . oly alakban, mint írva van, aligha megjelenhet* — Vörösmarty *A vén cigány* c. verséről van szó. — A Magyar Nép könyvében valóban nem jelent meg. Utóbb a *Pesti Napló* 1855. jún. 28-i számában tették közzé, a 26. sor megváltoztatásával:
„A megváltó elfordult sírjában.” — helyett:
„Isten sírja reszket a szent honban.”
- 91—92 *Törökkel összeveszttem. Nem állhatom ki sem zsarnokságot, sem immoralitását.* — Török Jánossal kapcsolatos konfliktusáról ld. Gyulainál, ADATTÁR.
- 92—93 *Megyek egy más immoralis szerkesztőhöz,* — Szilágyi Ferenchez, a Budapesti Hírlap szerkesztőjéhez, mint e levelében előbb már említette.
- 96—98 *Tompa költeményeiről . . . csak Császár szólott . . .* Tompának ez évben — Friebeisz István kiadásában — megjelent *Versei* II. kötetét Császár Ferenc a Divatcsarnok 1854. máj. 20. és 25-i számában ismertetette. — Tompa maga is nehezményezte Lévaynak, hogy verseinek e II. kötetét mások nem méltatják figyelemre s „Császárnak kell róla jeremiádot zengenii”. — Tompa panaszát Lévay megírta Gyulainak (1851. szept. 1. GyulaiLev. 192. l.).
- 98—100 *Hallottam, hogy te is szándékoztál róla írni . . . nevedet sem lesz szükség kitenned.* — A.J. már előbb, jún. 23-i levelében részletesen kifejtette Tompának, miért nem írt *Verseinek* II. kötetéről. — Ismerve egyfelől A.J. igazmondási igényét, másfelől a túlérzékeny Tompa iránti szeretetét, bírálatait nyilván ezek miatt sem írta meg. — Tompának írt tapintatos véleményéből is kitetszik, hogy negatív megjegyzései is lettek volna.
- 105—107 *Lévai is köszönt. Nem rég írt nekem levelet s Tompával együtt haragszik, hogy nem látogattad meg.* — Lévay szemrehányása Gyulainak is szól: „Azt sem tudhattuk meg sem tőled, sem Aranytól, vajjon jöttök-e hát . . . Ő (Tompa) még mindig várja Aranyt, mivel Kőrösön még szeptember is szabad idő”. (1854. szept. 1. GyulaiLev. 192. l.) — A.J. Tompának megindokolta, miért nem mehetett. (Ld. okt. 18-i levelét.)
- 110—111 *e hónap vége felé Keménynyel együtt meglátogattak.* — E látogatásra ekkor nem került sor.
- 111—115 *Eötvös . . . lehet . . . rád ront.* — Eötvös ekkori látogatása is csak terv maradt.

- 117—120 *Küldött költeményedért Csengery most csak 20 p. forintot adhat . . . Én nem vállaltam magamra a pénz elküldését.* — Ez A fületüle tiszteletdíja volt. Gyulai azért nem vállalta továbbítását, mert a Mátyás anyja tiszteletdíját ő adta postára s pénzes levele elveszett.
- 121 *Hallottál-e valamit a „Magyar Mythologia”-ról.* — Ipolyi Arnold műve. Aranynak megvolt s megvan ma is az MTAK. Kézirattárában.
- 129—130 *Szilágyi . . . erszénye rettenetesen lapul* — Szilágyi Sándoré. Gyulainak osztálytársa volt Kolozsvárott, így közelről ismerte bohém természetét, állandó anyagi nehézségeit.
- 132—133 *Tomory . . . ki egy félmilliót örökölt.* — Tomori (Theodorovics) Anasztáz, aki családi örökségét főleg az irodalom támogatására fordította.

660. Tisza Domokos — Aranynak Pest, 1854. szept. 6.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/812. sz.; zöld l. papír, 22 × 13,7 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 2—3. l.: vers, 4. l.: üres. Címzés nincs. A levél szerint mellékelve *Búcsú A. J.-tól.* c. vers is. Az ezen olvasható ceruzajegyzet idegen kézírásától. „Jul. 17-hez 1854” — téves. K. 513/811. sz. 1 fol. — Arany László hagyatékából. (ld. AkÉrt. 1899. 614. l. 812. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 2—3 *Sietek, ha már eddig hallgattam, . . . búcsút venni öntől . . . Májusig.* — Tisza D. ezt megelőzően júl. 17-én írt mesterének.
- 6 *a rendezetek igen szigorúk,* — az orvosok aggodalmáról, a hazai gyógyítást célzó fürdőkről s arról, hogy T. Domokosnak sem dohányoznia, sem bort innia nem szabad — Kovács János számolt be A. J.-nak aug. 1-i levelében. Itt írt arról is, hogy sem T. Domokos még kevésbé ő, Kovács János nem lelkesednek az útért. — Eleinte, úgy tervezték, hogy Tisza Domokost Kovács János kíséri el. Utóbb az orvosok azt javasolták, hogy az édesanya is menjen el fiával (ld. Kovács J. aug. 24-i levelét). Végül úgy döntöttek — Kovács János megkönnyebbülésére — hogy ő itthon maradhat.
- 10—11 *Küldök végül két verset, . . . miután pedig a meglevők közül az egyik „búcsú”* — A levélpapíron csak a G-nek c. vers található. A *Búcsú A. J.-tól* c. költeményét külön papíron mellékelte. (Ld. e kötet 476—477. l.) — Jellemző, hogy A. J. e költeményt nem vette fel TDHV. közé, nyilván az őt méltató 2. sor miatt. — A neki szóló két vers közül inkább a formailag gyengébbet, a *Búcsú hangok (A. J.-hoz)* c.-t iktatta a gyűjteménybe (12—13. l.) (Szövegét ld. A. J. kk. XV. k. 906. l.).
- 14 *Holnap indulunk.* — Tisza D. szept. 7-én indult édesanyjával Olaszországba.

661. Ercsey Sándor — Aranynak Nagyszalonta, 1854. szept. 20.

K: NSzAJEM — A. J. írásával: „Válasz sept. 25. 1854.” Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilmtára A.301/I.

M: Kiadatlan.

- 2—3 *az illedőtség is azt hozná magával, hogy valahára írjak,* — igaz, hogy Ercsey júl. 16-án írt utoljára, A. J. azonban e levelére nem válaszolt.
- 8—10 *azt hívéim . . . az iskolai szünidőt, . . . kirándulásra használták föl.* — Ercsey jól emlékezett rá, mert A. J. jún. 21-i levelében valóban említette, hogy az iskolai szünidőben Tompához, vagy Pestre, vagy esetleg a Balaton mellé, Gondol Dánielhez készül.
- 15—16 *A magyar írók nyugdíj intézetének gyarapítására,* — Az e célra való gyűjtés országos mozgalommá vált.

- 39—40 *nekem szándékom volt ez idén N. Kőrösre bekopogtatni.* — [Ercsey júl. 16-i levelében említette, hogy május végén alkalma lett volna Pestre menni s onnan Kőrösre, azonban közbejött jún. elejére kifizőtt ügyvédi vizsgája. Az iskolai szünidőben — úgy tudta — A.J.-ék elutaznak.]
- 56 *sajnálom hogy bátyám a szalontai professoriát el nem fogadva* stb. — (Ld. Madass György aug. 14-i, továbbá A.J. leveleit Ercseynek szept. 25-én és Tompának szept. 27-én.)
- 65 *Jóhetnek kedvezőbb circumstanciák,* — kedvezőbb körülmények.
- 67—68 *(mert ámbár praesbyter vagyok . . . a consistoriumba nem járok:)* — A presbiter a prot. egyházközségi tanács világi tagja; a consistorium az egyházközség kormányzó testületének régi neve; ma presbiteriumnak hívják.
- 68—69 *Nagy Józsefné vejét Gere Ferencet . . . választották* — szalontai tanárnak. Apósa Nagy József szalontai lelkész volt. Gere Ferenc 1854-től 1896-ig töltötte be állását. (Debreczeni István szives közlése.)
- 85—89 *A mi a bátyámék házukat illeti: . . . abból egy kis jó házat csináltatna;* — A.J. azt ígerte, mérlegeli a dolgot. (Ld. szept. 25-i levelét sógorának) — A helyreállítás elmaradt, utóbb eladta.

662. Arany — Ercsey Sándornak Nagykőrös, 1854. szept. 25.

K: NSZAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilmtára A.299/I.

M: Ercsey, 89—92. l. Kihagyásokkal. Ercsey tévesen, mint ápr. 25-én kelt levelet közli. Voinovich A.Jé. II. kötetében is így idézi (149, 258, 286, 294, 362, 389. l.-n.)

Válasz Ercsey szept. 20-i levelére.

- 3—5 *igazság szerint téged meg kellett vala előzőnm, mert a közelebb küldött három sort nem tekintetemi levélnek.* — E „három sor” elveszett. Mivel A.J. sem tekintette levélnek s főleg mivel tartalmáról semmit sem tudunk, nem vettük fel mint *elveszett* levelet. A.J. ezt megelőző levelét jún. 21-én írta; Ercseynek ezután kelt júl. 16-i és szept. 25-i levele, tehát A.J. méltán jegyezte meg, hogy voltaképp ő tartozott sógorának írni.
- 5—6 *az egész vacatiot otthon töltöttem,* — ellentétben terveivel: Tompa vagy Pest avagy a Balaton (Gondol Daniel) — ahogy jún. 21-i levelében írta sógorának.
- 27—28 *mit a G. árvaék részére declamált össze néhány tanuló-gyerek.* — Garay János gyermekeinek „szavalt össze”; az ifjúság iskolai rendezvényen.
- 30—31 *igaza lesz Rozvány Gyurinak, mert ez az ő nótája volt mindig.* — Rozvány Györgyöt mindig érdekelte közös szülővárosuk fejlődése csakúgy, mint múltja. Utóbb ő írta meg Nagyszalonta történetét (1870, 1892), valamint az A.J.-sal kapcsolatos szalontai emlékeket a *Nagy-Szalonta és vidéke* c. helyi újságba, 1890. jan. 12—máj. 11. között. (Újraközölve Sáfrán-Rozvány 133—172. l.)
- 37 *Lina? Máli?* — Ercsey felesége és sógornője.
- 43 *Tehát lekvárfőzni voltatok megint? Emlékezetes utazás!* — 1852-ben A.J.-ék és Ercseyék együtt voltak Ercsey Jánosnál Sályiban s útközben eltévedtek. (Ld. Ercsey 1853. szept. 11-i levelének jz.-t.)
- 46 *Nem fogadám biz én el a szalontai rectoriát v. tanártságot:* — Indokairól Tompának is írt szept. 27-én.

- 70—71 *ha nyilvános intézetbe kell menni a fiúnak censurát adni, akkor fog kitűnni a különbség.* — Ha majd a tanulóknak az ilyen szalontai-féle algimnáziumból nyilvánossági joggal bíró gimnáziumba kell menniök vizsgázni, akkor tapasztalják majd az oktatási szint különbségét.
- 72—73 *A superintendentiák is erősen mozognak az elveszett „academica promotiók” mellett;* — A Bach-kormányzat nem ismerte el a ref. püspököket: superintendenseknek, azaz felügyelőkné minősítette őket. Az általuk kormányzott egyházközségek összességét: az egyházkerületet nevezték superintendenciáknak. — Az „academica promotio” ősi prot. gyakorlatot jelentett, amely szerint az akadémiát, azaz főiskolát végzett kiválóbb ifjakat rectoriákra, azaz vidéki iskolák, algimnáziumok ún. particulák rectorául, azaz tanítójául, esetleg igazgatóiul alkalmazták pár évre, hogy ez idő alatt megtakarított fizetésükből azután külföldi tanulmányutakra mehessenek. Jövedelmük egyharmadát a kollégiumnak kellett beszolgáltatni. Erre kötelezvényt irtak alá, hogyha nem teljesítenék, a be nem fizetett összeget utódaikon is behajthatják. (Debreczeni István ref. lelkész, Arany-kutató adaléka.)
- 73 *az itteni vice-püspök* — Báthory Gábor püspökhelyettes.
- 78 *a „Nothstadschau”* — a szükségvárosházára az 1847-es szalontai tűzvész miatt volt szükség, mert a városháza is leégett. — A „Casino-egylet” a piacon álló helyiségét engedte át városházának. (Ld. AJ. kk. XV. k. 56r. l.)
- 81—82 *Debreczeni János uram házat jó lenne megfejteni,* — Ez AJ.-ék Debreczeni csizmadiamestertől vett szalontai háza, melynek javítatását Ercsey előbbi levelében javasolta.
- 84—85 *Bondár fizet-e?* — Bondár István tartozott 100 p. frt.-tal AJ.-nak. Adósságát 1855 őszén adta meg. (Ld. Ercsey 1855. okt. 14-i levelét.)
- 100 *gazdánk, ki már 2 év óta börtönben ül, stb.* — Beretvás Gusztáv.
- 109—111 *Az ügyvédi censura eredménye felől mitsem irsz.: vagy majd csak a definitív „kinevezésekből” lehet megtudni.* — Az ügyvédi vizsga eredménye csak a végleges, végérvényes kinevezésekből derül ki? — kérdezi AJ. — Ercsey magáról a vizsgáról júl. 16-án írt, de eredményéről következő, okt. 18-i levelében sincs szó.

663. Arany — Gyulai Pálnak Nagykőrös, 1854. szept. 25.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/166. sz.; csontszínű l. papír, 22,8 × 14,3 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3. l.: l. szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: címzés. Viaszpecsét kivágva. — Postai pecséték: bélyegen Nagy Kőrös 26/9 [= szept. 26.], Pesth 26/9 [= szept. 26.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 596. l. 166. sz. a.).

M: AJLevJB. II.k. 46—47. l. Kihagyással. — GyulaiLev. 155. sz., 196—197. l.

Válasz Gyulai szept. 6-i levelére.

- 4—5 *leveled hosszúsága, mely hasonlólt igényel,* — Gyulai általában nem írt hosszú leveleket; a szept. 6-i eltér szokásától: négyoldalas.
- 9 *Panasz és panasz: ezzel teljes iratod,* — Gyulai panaszkodott egészségi állapotára, arra, hogy Pesten léte óta nincs nyugalma a szépirói munkához, hogy még nem házasodott meg (ekkor 28 éves). Kétségbe ejtette az irodalom, a színház, a tudományos élet ügye is.
- 10—11 *„ha széltékintünk e világon” („mint tantitványim a conditionata periodust kezdeni szokták.”)* — a feltételes körmondatot.

- 14 *a hanyatlás, ilyen korban, mint még az enyém, iszonyú.* — A.J. ekkor mindössze harminchét éves. — Ld. leveleit márc. 9-én Szilágyi Istvánnak, szept. 27-én, Tompának. — 1854-ben írta *Egy kis hypochondria* c. versét:

Meddő napok! Üres lapok!
Kezdet elég: de semmi vég.
Lesz-e idő valaha még,
Melyben erőt s kedvet kapok?

Ez év nyarán A.J. kevés levelet írt. Őszi levelei a vers hiteles hátterét vetítik elénk.

- 15—16 *Tompa haragszik, mert biztattam és el nem mentem hozzá.* — A.J. jún. 11-i levelében helyezte kilátásba jövetelét Tompához. — Jún. 23-i levele szerint, ha családját nem vihetné, esetleg Szilágyi Sándorral menne. — Aug. 24-i híradása szerint terve elbizonytalanodott. — Tompa jún. 17-i és [30-i] leveleiben hívta, aug. 17-én jelezte, hogy a hónap eleje óta várja. A.J. aug. 24-i levelére azonban már nem válaszolt. A.J. joggal tarthatott neheztelésétől.
- 21—22 *Hazámba hittak;* — Hogy a szalontai rektorságot mégsem fogadta el, arról Erceynek szept. 25-én és Tompának szept. 27-én számolt be.
- 27—31 *A „magyar mythológiát,” meghozattam . Pár év óta várok rá, s most midőn itt van . . egy betűt sem dolgoztam; de petrificálva vagyok merevül.* — Két nap múlva, szept. 27-én Tompának csak azt írta, hogy még egy hun eposzt forgat fejében.
- 32—33 *A nép könyvébe küldött rigmust illetőleg nem vagyok veletek egy értelemben, — A fülemüle c. „Igaz mese” befejezését Eötvös és Csengery szerette volna elhagyatni; ld. Gyulai szept. 6-i levelét.*
- 39—40 *Csengeri levelét maig sem kaptam:* — Csengery ekkor nem írt A.J.-nak.
- 41—45 *Nagyon örülnék, ha . . meglátogatnál . . S ha b. Kemény veled jő: . . Hát még Eötvöst!* — Gyulai és Kemény e hó vége felére ígerte látogatását, Eötvös pedig alkalommal, mikor békési jószágára utazik. — Tervezett látogatásuk ekkor nem valósult meg. (Ld. A.J. okt. 21-i levelét Gyulainak.)
- 47 *Tisza Domokos írt bucsulevelet.* — Szept. 6-án.

664. Arany — Tompa Mihálynak Nagykőrös, 1854. szept. 27.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/1110. sz.; csontszínű l. papír, 22,4 × 14,4 cm, 2 fol., 1—4. l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 665. l. 1110. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 355—358. l. Elég sok kihagyással.

- 4—5 *nem volt módomban ígéretemet . bevállanom.* — A.J. aug. 24-i levelében még kilátásba helyezte, hogy szeptemberben talán mégis felkeresheti Tompát.
- 7 *egészen petrificált.* — megkövesített, megmerevített.
- 36 *homo proponit, deus disponit.* — Ember tervez, Isten végez.
- 47 *az istenek térdén van,* — homéroszi mondás, a jövő bizonytalanságának kifejezése.
- 49 *Gyulay Pali írja* — szept. 6-i levelében.
- 68—69 *A magyar „irodalom” nyugdíj intézetének alapját* — ekkor még nem sikerült megvetni.
- 70 *A Hölgyfutárban kettőnket megczúáltak.* — Kempelen Riza cikkéhez fűzött szerkesztői megjegyzés a szept. 23-isműmben. Ld. ADATTÁR.

- 73 *Tóth Kálmán a Nyirből írhál leveleket.* — A Hölgyf.-ban *Nyiri levelek* c. csevegéseit ld. a szept. 14—15-i, továbbá a 20-i és 22-i számokban.
- 73 *A museum* — az Új Magyar Múzeum, Toldy Ferenc folyóirata.
- 82 *Szász K. irt a nyáron* — júl. 15-én.

665. Arany — Gondol Dánielnek [Nagykőrös, 1854. szept. 30. előtt]
K: Elveszett. — Utalás a keltezésre és tartalomra: Gondol szept. 30-i levelében: „Soraid igen megörvendeztetek . . . Fiammal a mit tettél és tettetek . . .” stb. legnagyobb örömöm az, hogy ti nevelitek, . . .”

666. Gondol Dániel — Aranynak Baracska, 1854. szept. 30.
K: MTAK. Kézirattára — K. 513/116. sz.; világoskék l. papír, 24,4 × 15,5 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: címzés. Vörös viaszpecsét-maradvány. Postai pecsétek nincsenek. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 595. l. 116. sz. a.).
M: Kiadatlan.

Válasz Arany [szept. 30. előtt] írt elv. levelére.

- 2—3 *Soraid igen megörvendeztetek . . . egykori barátságodat láttam felém sugárzani.* — Arany és Gondol barátsága a szabadságharc alatt Debrecenben kezdődött és folytatódott 1849-ben, Pesten (ld. A.J. felelésének írt 1849. jún. 26.-i elv. levelét. A.J. kk. XV. k. 259. l.) — Kettejüknek kellett volna szerkeszteni a *Közlöny* c. hivatalos lap *Népszabadság* c. mellékletét. — Amikor Gondol a kormánnyal Szegeden tartózkodott, 1849. júl. 19. 27-i leveleiben számolt be A.J.-nak a politikai helyzetről. (Ld. A.J. kk. XV. k. 262, 263. l.) — A meneküléskor közös barátjukkal, Vadnai Rudolfal Szalontán is megfordultak. — 1852. febr. 28-án Gondol váratlanul betoppant A.J.-ékhoz; Kőrösre jött „jármos, ökröket vásárolni” (Ld. A.J. e napon Ercseynek.) — Fogadott fia kőrösi iskoláztatása is kapcsolatban lehet e látogatással.

667. Ercsey Sándor — Aranynak [Nagyszalonta, 1854. okt. 8. kb.]
K: Elveszett. — Utalás a levél keltére és tartalmára: Ercsey okt. 18-án: 10—12 nappal ezelőtt, egy levelet „irtam volt bátyámnak, mely kizárólag a ház ügyét és baját tárgyzá . . . azt is irtam . . . bölcsen cselekednék . . . ha Szalontára lerándulna . . . a háznak felépítési tervét, mit közelebbi soraimban érinték,” stb.

668. Tompa Mihály — Aranynak Hanva, 1854. okt. 9.
K: MTAK. Kézirattára — K. 513/951. sz.; csontszínű l. papír, 22,2 × 18,3 cm, 2 fol., 1—4. l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 660. l. 951. sz. a.).

M: A.J. Lev. B. I. k. 358—359. l. Sok kihagyással.

Válasz Arany szept. 27-i levelére.

- 11—12 *irtam neki, ne menjen földöbe,* — Tompa Szemere Miklósnak írt jún. 30-i, valamint Szemere Miklós nov. 4-i leveleinek ezzel kapcsolatos részeit ld. Tompa, illetve Szemere Miklós leveleiben A.J.-r. ól, ADATTÁR.
- 22—23 *A Tóthok . . . Castorkodnak Polluxkodnak,* — Castor és Pollux a görög mithológiában az elválhatatlan barátságot jelképezik.
- 77 *Idezárók Szemere leveleiből némi töredéket,* — Nincs meg.
- 82 *Ipolyit . . . megrendeltem.* — Ipolyi Arnold: *Magyar mythologia* c. könyvét, mely ez évben jelent meg.

- 86 *Kis poétádat* — Tisza Domokost.
 90 *olvastam! a Gereben-Toth-Friebeisz fele historiát!* — Tóth Kálmán és Friebeisz István között a vita párbajjal végződött (ld. AJ. okt. 18-i levelét).
 99—101 *a M. által kezelt Lombok vagy levelek a külföld költői koszorujából, ... hogyan van?* — Szász Károly: *Levelek a külföld költői koszorujából*, II. 1855-ben jelent meg. (Mentovich Ferenc „kezelte”.) Megjelenésekor Gyulai Pál méltatta a PNapló 1855. márc. 6-i sz.-ban. (Ld. Bírálóatok, Cikkek, Tanulmányok. Bp. 1961. 55—56. l.)

669. Eötvös József — Aranynak (Pest) 1854. okt. 16.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/98. sz.; csontszínű l. papír, 21,7 × 13,7 cm, 2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. Viaszpecsét kivágva. Postai pecsétetek: bélyegen Pesth 18/10 [= okt. 18.], NagyKőrös 19/10 [= okt. 19.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 594. l. 98. sz. a.).

M: AJLevIB. II. k. 103—104. l. Teljes szöveg.

Eötvös József első levele Aranynak.

- 2—4 *Toldi estéjének végszavában, azon aggodalmat fejezi ki, ... itt azon gyermekleg eléadást stb.* — E kérdésről AJ. a következőket írta: „Nem kerül ki gondomat, hogy a kritika jelen mű s az első *Toldi* közt egybehasonlítás fog tenni, kell tennie és ha itt nem találja azon népileg őszinte gyermekleg előadást, azon könnyedséget, a cselekvényben azon gyorsaságot, változatosságot, mely amabban elismertett: hajlandó leszen ezt hátrányul jelölmi meg.” (Ld. AJ. kk. II. k. 216. l.)

- 8—9 *Ha valaha művet láttam, melly minden követeléseimnek megfelelt: Toldi estéje az, — Eötvös AJ. iránti rokonszenve már az első Toldi megjelenésekor kezdődött. Ekkor nyilatkozott így: „Toldiért mindent szívesen odaadnék, a mit életemben írtam és írni fogok.”* (Ld. Erdélyi János: *Pályák és pálmák*. Bp. 1886. 360. l.) — Eötvös — a szabadságharc után — 1853-ban tért vissza Magyarországra. Tájékozódott az irodalmi életben. Mint Gyulai 1853. nov. 15-én írta AJ.-nak: „Most fedezett föl a magyar irodalomban . . . úgy el van ragadtatva, hogy na!” Találkozni is akart Arannyal. — Amikor hallotta, hogy hun eposzon dolgozik, a „Hunnenschlacht” c. acélmetszet másolatát meghozatta neki Bécsből (ld. Gyulai: 1854. jan. 16-án). AJ. Eötvös figyelmét „forró köszönettel” fogadta (ld. 1854. jan. 21-én, Gyulainak). — Amikor Gyulai elvitte *A fülemilét* Csengerynek és Keménynek, Eötvös is ott volt: „Neki is nagyon tetszett” — írta Gyulai ez év szept. 6-án.

670. Arany — Tompa Mihálynak NagyKőrös, 1854. okt. 18.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/1111. sz.; csontszínű l. papír, 22,4 × 14,4 cm, 2 fol., 1—4. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 665. l. 1111. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 359—363. l. Kevés kihagyással. — AJ. VM. IV. k.

431—434. l.

Válasz Tompa okt. 9-i levelére.

22 *procrastinál*, — elhalaszt.

35—36 *az el nem élhetés miatti örökös aggodalmakkal kell találkoznia, — e családi tény- és hangulatkomplexum szülötte volt 1852-ben írt: Óh! ne nézz rám.* c. verse. A kérdésre levele vége felé ismét visszatér.

- 89 „soirée beym Schedel” — „Estély Toldynál”; a kevert nyelvű tréfa, fricska mind Kertbenynek, mind Toldy Ferencnek.
- 93 *Csengeri füzeteibe* — *A Magyar Nép Könyvébe*, melyet Kemény Zsigmonddal szerkesztettek.
- 98 *A Friebeisz-Tóih per* — erről már Tompa is írt okt. 9-én.
- 100 *Szász nekem is csak egyszer írt még*, — júl. 15-én.
- 104 *Egy társunk millionair*, — Tomory Anasztáz.
- 107—108 *Az idegenektől . . . didactrumot rendeltek*, — vizsgadíjat azoktól, akik tanulmányaikat nem a kőrösi gimnáziumban végezték, de ott érettségiztek.
- 135 *Tubolyi zsengeit* — Tubolyi Viktorról ld. ADATTÁR.

671. Ercsey Sándor — Aranynak Nagyszalonta, 1854. okt. 18.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából — MTAK. Mikrofilmtára A.301/I.

M: Kiadatlan.

- 2—3 *mintegy 10—12 nappal ezelőtt, egy levelet irtam volt bátyámnak*, — E levelet AJ. nem kapta meg (ld. Ercseynek írt válaszát okt. 21.). főbírói *actuariusnak* — hivatalnoknak.
- 19 *büdösféreg* — poloska.
- 41—42 *legyen szives haladék nélkül írni, mi tévő legyek*. — AJ. okt. 21-i válaszában arra kérte sógorát, a legszükségesebb javításokat csináltassa meg.
- 48—49 *A házbér utolsó angariaját ha pár nap mulva lefizetik azt azonnal elküldöm*. — AJ. okt. 21-én arra kérte Ercseyt, ezt az összeget ne küldje el neki, hanem fordítsa a ház javíttatására. — Ercsey a legszükségesebb javíttatásokat elvégeztette. (Ld. 1855. jan. 11-i levelét.) — AJ.-nak szalontai házával kapcsolatos gondjait, reményeit Debreczeni István: *Aranynak János hétköznapijai* c. könyvének (Bp. 1968.) *A háztulajdonos* c. fejezete foglalja össze (48—56. l.).

672. Arany — Eötvös Józsefnek Nagykőrös, 1854. okt. 21.

K: Dr. Csepreghi Horváth János tulajdonában. — Csontszínűl. papír, bal sarkában domborúnyomásos „BATH”-jelzés, 23 × 14,8 cm., 2 f. 1. l.: 1. szöveg, 3—4. l.: üres, a 3. lapon az előbbi tulajdonos pecsétje: „Dr. Csepreghi Horváth János gyűjteménye.” 4. l.: címzés, felébe tört viaszpecséttel. — A levél xerox másolata a MTAK. Kézirattárában — K. 513/1370. sz. (MTAK. 42/1975.)

M: Kiadatlan.

Válasz Eötvös József okt. 16-i levelére.

- 7—8 *ha pedig előszeretettel „ultra placitum laudavit”*, — ha a túlzó, tetszésén felüli dicséret forrása Eötvös rokonszenve, úgy az számára még értékesebb.

673. Arany — Ercsey Sándornak Nagykőrös, 1854. okt. 21.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilmtára A.299/I.

M: Ercsey, 95. l. Sok kihagyással.

Válasz Ercsey okt. 18-i levelére.

- 2 *Azon leveledet, melyet . . . 10—12 nap előtti irtál, nem kaptam meg*, Ld. Ercsey kb. okt. 8-án írt elv. levelét.
- 5—6 *jelenlegi körülményeim közt . . . lehetlen is volna, [Szalontára mennie], ha nem az a roszt viskó — hanem „fractus illabatur orbis” is;*

- a Horatius ódáinak 3. könyve 3. óda 7—8, sora: „Si fractus illa-
batur orbis, | Impavidum ferient ruinae.” (Rettenthetetlen, hogyha
Föld és Ég | összerogy is, s a romok lesujtják. Bede Anna ford.)
— Itt tréfásan értendő a viskó összedőltere.
- 19 *Eladni sajnálom, tartani így nem lehet,* — „A ház régi állapotban
van 1854-ben is. A javítási ügy húzódik tovább” — írja Debreczeni
István: *Arany János hétköznapijai* c. könyvének „A háztulajdonos”
c. fejezetében. (Bp. 1968. 51. l.)
- 21 *Hozzá az a büdös fergezés,* — AJ.-ék házába a bérlő láthatólag
poloskát hurcolt be.
- 35—37 *A házbér utolsó angariáját . . . fordítsd . reparatióra;* — a „ro-
bot” jelentésű „angaria” szót a házbér — egy évnegyedre járó
részletének megjelölésére használták. — Ercsey előbbi levelében
közölte, ha megkapja a lakótól, elküldi sógorának.
- 46 *Várom közelebbi válaszodat,* — Ercsey a legszükségesebb javítá-
sokról s az azokért fizetett összegekről 1855. jan. 11-i levelében
számolt be sógorának.

674. Arany — Gyulai Pálnak [Nagykörös], 1854. okt. 21.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/167. sz.; szürkés l. papír, 15 × 12,2
cm, 1. fol., 1. l.: 1. szöveg, 2. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatéká-
ból. (ld. AkÉrt. 1899. 596. l. 167. sz. a.).

M: GyulaiLev. 156. sz. 197. l.

- 2 *Egy levelet zártam ide,* — Eötvös Józsefnek írt levelét.
- 4—5 *A népkönyvről az 1-ső füzet óta mit sem tudok,* — *A Magyar Nép*
könyve c. folyóirat példányait nem kapta meg. — Gyulai intézke-
dett (ld. okt. 23-i levelét).
- 6—8 *A Csengeri küldeményének, . . . nem láttam ez ideig se hírt se*
hamvát. — *A fülemüléért járó tiszteletdíját.* — Gyulai 23-i vála-
szában megnyugtatta, hogy Csengery eddig még nem küldte el.
- 8—9 *Nem jöttél ki, . . . pedig vártalak* — Gyulai szept. 6-i levelében
jelezte, hogy a hónap végén Kemény Zsigmonddal szeretnék föl-
keresni.
- 9—10 *Most diligenciánk van: robotolunk erősen.* — Az iskolaév kezdete:
a „szorgalom, buzgalom” korszaka.
- 11 *Breviter irok és confuse,* — röviden és zavarosan.
- 13—14 *ölel in perpetuum* — örökké.

675. Tompa Mihály — Aranynak Hanva, 1854. okt. 21.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/952. sz.; csontszínű l. papír, 22,3 ×
18,5 cm, 2 fol., 1—4. l.; 1. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatéká-
ból (ld. AkÉrt. 1899. 660. l. 952. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 364—366. l. Sok kihagyással.

Válasz Arany okt. 18-i levelére.

- 12 *egy Hanéli [Hanzéli?] nevű öreg homeopathához* — a hasonszenvi
gyógymódot képviselő orvoshoz. A gyógymód lényege: „a gyó-
gyítás olyan gyógyszer-töredék mennyiségével történik, mely na-
gyobb mennyiségben hasonló betegséget okoz.” (Orvosi Lexikon.)
- 106 *még Jókai is ír róla!* — az AJ.kk. II. k. 270. l. felsorolja a kora-
beli kritikákat, Jókaié nincs köztük.
- 108 *a Vadrózsákat.* — Tóth Kálmán: *Szerelmi vadrózsák.* (1853).
- 113—114 *azokról a levelekről Szásztól;* — Szász Károly: *Levelek a külföld*
költői koszorujából c. műfordításköte csekk 1855-ben jelent meg.
Erre Tompa is gyűjtött előfizetőket.

676. Gyulai Pál — Aranynek Pest, 1854. okt. 23.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/130. sz.; csontszínű l. papír, 22 × 17,8 cm, 2 fol., 1—3. l.: l. szöveg, 4. l.: címzés. Postai bélyegzők nincsenek. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 595. l. 130. sz. a.).

M: Gyulai Lev. 157. sz., 197—198. l.

Válasz Arany okt. 21-i levelére.

- 3—4 *Bocsáss meg, hogy sem nem látogataltak meg, sem a husz pengőt nem küldhettem el* — Gyulai Kemény Zsigmonddal közös látogatásukat szept. végére tervezte (ld. szept. 6-i levelét). — A 20 p-t Gyulai feladóvevény nélkül adta fel s a postán elveszett. Ezt A.J. már jún. 19-én elengedte Gyulainak, aki azonban állandóan meg akarta adni, de nem tudta. (A kérdéssel foglalkozó levelek fősorolását ld. A.J. Gyulainak írt nov. 6-i levele jegyzetében.)
- 5—12 *Vas Gereben az oka, . . . novellát ígértem neki. elvitte tőlem novellám elejét, mielőtt be lett volna fejezve . . . bele zavarodtam.* — Vas Gereben volt ekkor a Bp. *Viszhang* „főmunkatársa”. Gyulai: *Jó éjszakát!* c. elbeszélése itt jelent meg folytatásokban 1854. szept. 17—dec. 25. között. Gyulai novellájáról és a „haldokló” Bp. *Viszhang*ról irodalmi körökben az a „vicc” járta, hogy a folyóirat „megszűnik ugyan, de azért Gyulai beszélye folytatattatik benne”. (A.J. — Tompának, 1854. nov. [28. kb.]) — A Bp. *Viszhang* 1857. febr. 4-ig továbbra is megjelent Szilágyi Virgil szerkesztésében, Vas Gereben „főmunkatársi” közreműködésével.
- 7 *Szilágyinak akartam írni* — Szilágyi Ferencnek, a *Budapesti Hírlap*ba.
- 16—17 *Összegyűjtöm gyerekek számára írt verseimet s eladom Heckenast-nak.* — Megjelenéséről nem tudunk.
- 21—27 *A másik husz pengőt illetőleg aggodalmad fölösleges Csengery még nem küldötte el.* — A fülemüle tiszteletdíjáról van szó. Gyulai ebből fizette ki A.J. téli nadrág- és mellényrendelését Goldner szabónál (ld. A.J. nov. 6-i levelét).
- 29—30 *A meg nem küldött füzeteket megrendeltem számodra. Soha olyan rossz expedítiót, mint Számvaldé.* — A.J. okt. 21-i levelében nehezményezte, hogy a *MNépk.*-ből csak az első számot kapta meg. A folyóirat példányainak megküldéséért a kiadó, Számvaldé Gyula volt felelős.
- 31 *„Toldyd” nagy hatást tett.* — Az 1854-ben megjelent *Toldi Estéje*.
- 33—34 *Tóth Kálmánék jobbnak tartják, mint az elsőt.* — A *Toldi Estéjét* Tóth Kálmán a *Hölgyfutár* okt. 28-i számában méltatta. (Ld. ADATTÁR, Hgyf.-nál.)
- 37—38 *Csak Toldi Ferencz nem tud megbarátkozni az ő dédatyjával.* — Schedel, utóbb: „Toldyd” nevével a kor írói gyakorta tréfálkoztak. A *Toldi Estéje* megjelenésekor Pákh „viccét” ld. A.J. — Tompának, 1854. okt. 18. és dec. 1. utáni levelében. — Toldy Ferenc egyébként a *Toldi Estéjéről* elismeréssel írt az Új Magyar Múzeum 1854. nov.-i füzetében. Részletesen ld. ADATTÁR, ÚjMagy. Múz.-nál
- 39—40 *Az én véleményemet a B.P. Hírlap tárczájában fogod olvasni.* — A *Budapesti Hírlap* 1855. febr. 21, 27—28-i számainak *Szépirodalmi Szemle* c. rovatában. Bővebben ld. Bp. Hírlap, ADATTÁR.
- 45 *Mi most egy kritiko-Szépirodalmi lap megalapításában törjük fejünket.* — Valószínűleg ez az a lapkiszélet, amelyről utóbb Gyulai Berlinből beszámolt Nádasdynénak, 1856. jún. 2-án. Ld. Gyulai-nál, ADATTÁR.
- 52 *Az Eötvös levelét . . . átadom.* — A.J. Eötvösnek szóló. okt. 21-i sorait.

677. Arany — Gyulai Pálnak Nagykőrös, 1854. nov. 6.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/168. sz.; csontszínű l. papír, 22,5 × 14,2 cm, 2 fol., 1. l.: l. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. Viaszpecsét fele kivágva. Postai pecsétek: bélyegen Nagy Kőrös 6/11 [= nov. 6.], Pesth 6/11 [= nov. 6.], — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 596. l. 168. sz. a.).

M: Gyulai Lev. 158. sz. 198. l.

Válasz Gyulai okt. 23-i levelére.

- 2 *Ne búsongj te örökké azon az elveszett 20 pengőn, —* Ld. Gyulai előbbi jún. 8-i, 12-i, 16-i, 28-i, szept. 6-i, okt. 23-i leveleit, holott A.J. ezt a tartozást jún. 19-i levelében már végképp elengedte,
- 12—14 *a Csengerinél lévő 20 pengőből fizesd ki, nehogy megint két évig legyen adós —* A.J. A fülemüle tiszteletdíját szánta jelenlegi szabószámlája kifizetésére. Az előbbit Jókainak kellett volna kifizetnie A.J. írói tiszteletdíjából. (Ld. Gyulai jún. 8-i levelét.) Jókai azonban késétt a kifizetéssel. — Közben a szabó „megidézéssel” fenyegette A.J.-t (ld. A.J. jún. 11-i levelét Gyulainak). Gyulai sürgette Jókait (ld. jún. 12-i levelét). Jókai végül a pénzt odaadta Gyulainak (Gyulai, jún. 16.), aki A.J. jún. 19-i kérésére rendezte a számlát. (Ld. jún. 23-i h iradását.)
- 17—18 *Salamontól is ki lehetne küldeni. —* Salamon Ferencet 1854. okt. 28-án választották kőrösi tanárrá, Tomory Anasztáz helyére (Ld. Benkő, 72. l.)

678. Kertbeny Károly — Aranyinak. Pest, 1854. nov. 10.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/275. sz.; fehér l. papír, 29,3 × 23 cm, 2 fol., 1. l.: l. szöveg, 2. l.: címzés. — Postai pecsétek: Pesth 12/11. [= nov. 11.] Nagy kőrös 13/11 [= nov. 13.] — 3—4. l.: „Toldi's Lebensabend. Erster Gesang" (5 vrsz.). — Arany László hagyatékából (Ld. AkÉrt. 1899. 598. l. 275. sz. a.).

M: Kiadatlan.

[A levél magyar fordítása]

Pest, 1854. nov. 10. péntek

Vadászkürt szálloda.

Tisztelt Honfi!

Kötelességem az európai közönség iránt, hogy mivel az Ön nevét elsőnek én tettem a világban ismertté, most németül kiadjam annak a műnek második felét is, amelyet oly tetszés fogadott, amely azonban művészileg lezárta mégis csupán ezzel a kiegészítéssel válik.

Ebben a szándékomban sem Ön, sem az Ön tisztelt kiadó ura nem akadályozhat meg, minthogy fordításomat, miként a többit is mind, külföldön jelentetem meg, ahol erre nézve az osztrák sajtótörvényeknek, amelyek belföldön is csupán egyéves védelemet nyújtanak, semmiféle befolyásuk nincsen. Egyébként ez az elhatározásom csak kívánság lehet mindkettejüknek, minthogy egyazon mű több fordítása mindig annak kiválósága mellett szól, tehát minden fordítás egyre nagyobb kelendőségre számíthat, s azonfelül e mű értéke is eklatánsabbá lesz az összehasonlítás által.

Az Ön szomorú vallomása után, amelyet nekem legutóbbi levele tett, amely szerint maga is elismeri, hogy a német nyelvet kevésbé érti, viszont szívesen hagyatkozik mások, gyaníthatóan kevésbé hivatottak, vezetésére és irányítására, tulajdonképpen teljesen szükségtelen, hogy fordításomból min-tát küldjek Önnek, mégis lelkiismeretem megnyugtatóására szolgál, hogy mint máskor mindig, most sem mulasztottam el semmit, hogy idejekorán legalább

azt tegyem lehetővé, hogy megértsenek, még ha valójában jószándékomat bizonyára ismét félreismerik és udvariatlansággal viszonyozzák is.

Tekintse tehát mindezeket a részleteket annak jeléül, hogy minden esetleges személyes vonatkozás ellenére, ez utóbbiaknak soha fel nem áldozom objektív tisztelgetemet egy jelentékeny szellem iránt, s mindenkor abban a köteles előzékenységben részesítem őt, amely egy nagy költő és egy gyámol-talan fordító viszonylatában a dolog természetéből adódik.

Fordításom majdnem elkészült, és állítólag még ebben az évben ki-nyomtatják.

Tiszteletteljesen üdvözlő

Kertbeny

- 4 *die zweite Hälfte eines Werkes* — Kertbeny a *Toldi estéjének* fordítását tervezi
- 7—8 *Weder Sie noch Ihr Herr Verleger können mich an diesem Vorhaben hindern* — a szerzői és kiadói jog kérdéseinek áttekintése az önkényuralom osztrák törvények szerinti jogszolgáltatása következtében nem könnyű feladat, hasonló kérdések tisztázása külön tanulmányt igényel.
- 12—13 *mehrere Uebersetzungen ein und desselben Werkes* — ezt a véle-ményt fejti ki Kertbeny Aranyhoz 1854. jan. 9-én írt levelében is, miután híret vette, hogy Heckenast a *Toldi* új fordítására adott megbízást.
- 39 *Toldi's Lebensabend* — részletek a *Toldi estéje* Első énekének német fordításából: 1—22. és 25—40. sor.

679. Kovács János — Aranynak Geszt, 1854. nov. 26.

K: MTAk. Kézirattára — Ms 5451/186. sz.; világoşkék 1. papír, 22,3 × 14,1 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 3—4. l.: üres. Címzés nincs. — Voinovich Géza hagyatékából (ld. MTAk. 687/1952. sz.).

M: Kiadatlan.

- 2—3 *En ugyan biztosan hiszem, hogy te Domokostól Nizzából is kapsz levelet*, — Tisza Domokos legközelebbi levelét olaszországi útjából visszatérve, 1855. máj. 22-én írta A.J.-nak.
- 12—14 *csak Sauer mondta azt, hogy nem az egész baltüdő, hanem annak csak . . . része fog corpus mortuum-nak maradni.* — Sauer Ignác pesti belgyógyász professzor szerint Tisza D. tüdejének csak egy része lesz „halott test”
- 18 *ott kell maradniok egészen Májusig*, — Tisza D.-t — orvosi tanácsra — édesanyjának is el kellett kísérnie; így nevelője, Kovács János otthon maradhatott.
- 24—25 *én most egész nyugalomban élek a magam kedvteléseimnek;* — Kovács Jánost elsősorban a természettudományok érdekelték. Volt neki — utóbb híressé vált — tojás-gyűjteménye is (ld. 1854. aug. 24-i levelét). Arany Lacira — aki szintén gyűjtött madártojásokat — nyilván Kovács János példája hatott. Kovács János szívesen vadászott is.
- 30 *Mezei f. hó 17-kén nevezetett ki szalontai Cs.K. Birónak* . — Mezei Ferenc eddig jegyző volt; felesége magyarországi görög származék.

680. Arany — Szász Károlynak Nagykörös, 1854. dec. 1.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/566. sz.; fehér 1. papír, 22,5 × 14,4 cm, 1 fol., 1—2. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 606. l. 566. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- Szász K. ezt megelőzően ez év júl. 16-án írt Aranynak.
5—6 *miután pedig e holly alliancuban Mentovich és Szilágyi is bennfoglaltatnak, — e „szent szövetségben . . .”*
8—9 *valahára mozog a toll, uti figura docet. — Mint a példa is mutatja.*
10 *Távozásod óta . . . eltelt vagy 8 hónap: — Szász Kecskemétről az 1853—54. tanév befejezése után ment Kézdivásárhelyre papnak.*
18 *fűrok és varagok néha valamit: — a Dalás Idők II.-n dolgozott; ld. A.J. kk. V. k. 449. l.*
20—21 *Tompától nem régiben kaptam levelet, panaszol rád . . . nem is írtál. — Ld. Tompa okt. 21-i levelét.*
33—34 *Igy tehát a billet douxk, elmaradoznak tőlem — a „szerelmes levelek”, itt az aláhúzás szerint a lapokat, a folyóiratokat érti alatta.*
36 *Toldi estjéből competál neked egy példány, — megilleti Szászt, kijár neki.*

681. Arany Tompa Mihálynak K.n. [Nagykőrös, 1854. dec. 1. után.]

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/1112. sz.; csontszínű l. papír, 22,4 × 14,4 cm, 2 fol., 1—4. l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 665. l. 1112. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 366—368. l. Kihagyásokkal. — E keltezés nélküli levelet Arany László „1854. november”-i levélként közli. — Mivel a levélben az áll, hogy: „Szásznak a napokban írtam” s e levele dec. 1-én kelt, Tompának utána írt.

Válasz Tompa okt. 21-i levelére.

- 4—5 *Mig szívódtunk, egymást érte a levél, — máj. 1. — jún. 17. között.*
5—6 *a béke malasztos ölben — Kisfaludy Károly: Mohács c. verséből.*
19 *nőm testvérenek — Ercsey Sándornak.*
46 *üvelem: baráttáncz. — A szerzetesek tánca nem tart soká.*
52 *Predikációiból nem is küldtél: — Tompa: A két halotti beszéd c. kiadványa ez év vége felé jelent meg Miskolcon, előrevetített 1855. évi jelzéssel. (Ld. TompaLev. I. k. 434. l.)*
63 *Szásznak a napokban írtam — augustusi levelére. — Dec. 1-én írt Szásznak. A.J. azonban rosszul emlékezett, mert Szász júl. 15-én írt neki.*
64 *A levelek ügyét kérdeztem Mentovicstól, — Szász: Levelek a külföld költői koszorújából c. műfordításkötetének ügyét.*
75 *Sz. Miklós — Szemere M.*
77 *egy olvasókönyvbe felvettem — a tervezett olvasókönyvet Szilágyi Sándorral szerkesztette. (Ld. A.J. — Ercsey Sándornak, 1855. jan. 17-i levelét és jz.-ét, továbbá A.J. kk. X. k. 443. 623. l.)*
81—83 *Kertbeny egy. füzettel adott ki Garay verseiből, miért Császár ugyan meg is adta neki, — Császár Ferenc a Divatcsarnok nov. 25-i száma Nemzeti irodalom c. rovatában (1530. l.) ismertette a kiadványt. Kertbeny munkáját a „felkéretlen fordító” „silány travesztálásának” minősítette. — Egy visszás példát Tompa is idéz dec. végi levelében.*
87 *Soirée bey'm Schedel — ld. A.J. okt. 18-i, Tompának írt levelében.*
87 *A Viszhang — ld. Budapesti Viszhang c. folyóirat, ADATTÁR.*

682. Arany — Kovács Jánosnak Nagykőrös, 1854. dec. 14.

K: Tiszántúli Ref. Egyházkerület Nagykönyvtára, Debrecen — Jelz.:

R. 702, v. — Fehér l. papír, 14 × 22,5 cm, 1. fol. 1—2. l.: 1. szöveg. — Címzés nincs. — Kovács János hagyatékából.

M: *Arany János ismeretlen öt levele*. Közli: Csűrös Ferenc. VasÚjs. 1907. 21. sz. 414. l.

Válasz Kovács János nov. 26-i levelére.

2—3 *Sohase tudtam, mit akar velem a szalontai jegyzői hivatal, midőn annak hivatalos pecsétjét megpillantottam. — Kovács János levele tehát onnan érkezett, lehet éppen tréfás meglepetészi céllal.*

3—4 *Ha Ercsey Sándortól nem hallom a minapában, azt hittem volna . . . a bájos Olasz föld örömeit élvezed, — Kovács János aug. 24-i leveléből AJ. még csak arról értesült, „az orvosok követelték”, hogy Tiszáné is utazzon el a fiával. Akkor még úgy volt, Kovács J. is megy. Nyilván pénzügyi megfontolások alapján ment Domokos csak édesanyjával. Kovács J. Domokos betegsége miatt viszolygott az olaszországi úttól s így nyilván örömmel maradt itthon.*

7 *pusztitod . . . a rókákat stb. — Kovács János beszámolt vadászati eredményéről.*

11—12 *iskolánk is kapott egyet (t. i. farkast), az Lengyel collegának anynyi bajt szült, — Lengyel Dániel (eredeti neve Lubomirski) orvos, 1854-től a nagykőrösi gimnáziumban a természetrajz és német nyelv tanára. A farkas kitömése adta nehézségekről a kőrösi tanárok — Mentovich Ferenc készítette — Charivari c. tréfás, rajzos közleménye is megemlékezik: a „3. szám képen dr. Lengyel, a gimnázium természetrajz-tanára terített asztal mellett minden jóval tömi magát. Aláírás: »Lengyel professor állattömési működésben.« Ő ugyanis nyilván az Entwurf rendelkezéseit követte — meghozatta az állattömő eszközöket, de soha sem használta.” (Ld. AJ. *Nagykőrösi Iratai (1851-1860)* AJ. kk. XIII. k. 230. l.).*

19 *Domokos iránti soraid nagyon megnyugtattak, — az olasz orvos derülátóbb volt a pesti és bécsi orvosoknál; sajnos alap nélkül.*

683. Arany — Tomori Anasztáznak [Nagykőrös, 1854. dec. 25. után]

K: Másolat. — MTAK. Kézirattára — K. 513/902. sz.; csontszíni l. papír, 22 × 17, cm, 2 fol., 1. l.: sírvers, 2. l.: AJ. kísérő sorai, 3. l.: üres, 4. l.: címzés. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 659. l. 902. sz. a.).

M.: Kiadatlan.

AJ. kísérő sorai Tomori Anasztáznak nagybátyja, Baranovszky Miklós sírkövére szánt verséhez. A sírvers és jegyzete: AJ. kk. VI. k. 28, 222. l. ld. továbbá az ADATTÁRban.

684. Császár Ferenc — Aranyak [Pest, 1854. dec. vége kb.]

K: Elveszett. — Utalás a levélre: 1855. jan. 16-án AJ. Tompának: [Császárnak] „most sem válaszoltam . . . levelére, . . . hogy t. i. írónak nem adhat szabad példányt, ha díjért dolgoznak, s az előfizetési összeget díjokból levonhatni nem engedik”

685. Tompa Mihály — Aranyak Hanva, 1854. dec. [végén]

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/953. sz.; csontszíni l. papír, 28,4 × 22,8 cm, 2 fol., 1—4. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 660. l. 953. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 369—370. l. Sok kihagyással.

Válasz Arany dec. 1. utáni levelére.

7 *leveled ismét egy óridási recidíva lesz; — visszaesés, hangulati betegségre.*

- 31 Vágó collega. — Vágó József.
 41 Victor Hugoval Az elítélt végső éjében, — Hugo: *Le dernier jour d'un condamné* = Az elítélt utolsó napja. (Ld. Szinnyei Ferenc: *Novella- és regényirodalmunk a Bach korszakban*. II. k. 401. l.)
 46—47 Meg is dicséért Tóth Kálmán a Hölgyfutárban; — az okt. 28-i sz.-ban; ld. Hgyf. ADATTÁR.
 49 Petőfiével: rajtad „inkább szeretnék látni vért”, — Petőfi: *Vörösmartyhoz* c. verséből (2. vtsz. 5—6. s.).
 50—51 Mídonn pedig verset írtál a Hölgyfutárnak igen rosszúl tevéd; — AJ. Nagy Ignác 1854. márc. 19-én bekövetkezett halála után ismét küldött verseket e lapnak. Verseinek itteni megjelenése tehát csak véletlen volt, Tóth Kálmán dicsérete után.
 94 *ex tempore* — rögtönözve.
 108—109 a Szász levelein felvett előfizetést; — *Levelek a külföld költői korszorújából* c. műfordításkötetéről van szó.
 125—126 Császár . . kimutatta a K[erlbeny] számárságát . . . az a bulgáriai ló — Császár kritikájáról már AJ. dec. 1. után írt levelében is volt szó. — Az itt említett példa: Garay e sorát: „Az ősz vezér b o g l á r o s lován . . .” — Kertbeny így fordította: „Ritt Álmos auf ein Pferd B u l g a r i e n ' s ” (Ld. Divatcsarnok, nov. 25-i sz. 1530. l. *Nemzeti irodalom* c. rovatban.)

1855

686. Ercsey Sándor — Aranynak Nagyszalonta, 1855. jan. 11.
 K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAk. Mikrofilm-tára A.301/I.
 M: Kiadatlan.
 Ercseynek, kb. novemberi látogatását követő levele.
 2—3 illő dolognak találom, 3 vagyis harmadfél hónapi hallgatás után, megszólalni. — AJ. és sógora 1853 októberében váltottak utoljára levelet: Ercsey okt. 18-án írt s AJ. okt. 21-én válaszolt.
 6—7 N. Körösre tett expedíciomból szerencsésen haza érkeztem, — AJ. 1854. dec. 1. után Tompának, sógora látogatásáról; Ercsey kb. novemberben volt Kőrösön
 13 üveges kocsiiban utaztam egészen Okányig, — Okány, nagyközség Bihar megyében, a cséffa—nagyszalontai járásban, a Vésztő—Hollód vasútvonal mellett.
 37 Kenyeres — Kenyeres János.
 38—39 Rozvány András — Rozvány József kereskedőnek szintén kereskedő fia, aki AJ.-sal egy napon született.
 42—44 Csurgairól . . nem méltó utódja Károlyi Sámuelnek. — Károlyi 1845-től Szalonta első orvosa volt, 1850 novemberétől Nagykőrösön városi főorvosként működött.
 46 Janivól, — Ercsey János jegyző szintén sógora AJ.-nak.
 52 Károly — Ercsey Károly, aki az Ercsey testvérek közül mint gazdálkodó kereste kenyerét.
 54 Nagy Jánosék — Nagy János szintén gazdálkodó, felesége Ercsey Zsuzsanna, az Ercsey testvérek között a legidősebb. Ercsey Júlia — a későbbi AJ.-né — fiatal leány korában náluk talált otthonra.
 71—72 Most az egyszer nem a házon, és átáljában nem a dominális dolgozon kezdtem . . . — nem a „birtok” ügyein kezdte levelét — írja az AJ.-ék 16 holdjára inkább tréfának tetsző kifejezéssel.

- 73—75 *Be akarok . . . számolni azon . . . költségekkel, miket a házra (stb.) tettem.* — AJ. 1854. okt. 21-i levelében bizta meg sógorát, hogy végeztesse el a házon a legszükségesebb javításokat. Pénzt nem tudott küldeni. A várható házbért szánta erre a célra. Ercsey megoldotta a feladatot anélkül, hogy AJ.-nak pénzt kellett volna rá küldenie.
- 687.** Arany — Tompa Mihálynak Nagykőrös, 1855. jan. 16.
K: Voinovich feljegyzése szerint: „Ráthnál veszett.”
M: AJLevIB. I. k. 371—376. l.
 Válasz Tompa 1854. dec. végi levelére.
- 9—10 „*quorum pars magna es;*” — „amiben neked nagy részed van.”
 Aeneas Didóhoz intézett szavai (Vergilius: *Aeneis*, II.é.) módosítva.
- 22—23 *A Dívatcsarnok neveddel köszöntött be:* — Tompa: *Őszszel* c. versével (1. sz. jan. 5. 6—7. l.).
- 24 *átkozott indolentia* — közönyösség, hanyagság, nemtörődömség.
- 24—25 *Császárnak most sem válaszoltam* — 1854. dec. végén írt levelére.
- 40 *Ennek hübnere van.* — Magyarázata van. E korabeli kifejezés Hübner, Johann Konversations Lexikonát illeti (1704), amelyben minden dolog magyarázatát meg lehetett találni. (Tóth Béla, 423. l.)
- 46—47 *siettem azzal a Berecz maneseit hiengesztelni.* — Manes = meghalt ősök szellemei a rómaiaknál. Itt Berecz Károlynak, a Hgyf. új szerkesztőjének tett ígéretei beváltására értendő.
- 47—48 *előbb megjelenik a T. K. bírálata mint az én versem,* — ebből az a látszat származott, hogy AJ. Lótsz Kálmán kedvező bírálata miatt küldött verset a Hgyf.-nak. (Ld. még Tompa 1854. dec. végén írt lev.-t.)
- 68 *Van ugyan az én fiókomban valami, a mit néha-néha elveszek,* — a Csaba-eposzot vette elő.
- 72—75 *Állj meg élet napja, óh állj meg fölöttem, stb.* — AJ: *Stanzák* „Mátyás dalünnepe” eposzi kísérletből. 3. vrsz. 4—8. s.
- 77—78 *án apró verseimet sem kéne elhagynom veszni,* — összegyűjtésüket 1853 nyarán kezdte (Ercseynek, máj. 20.) — Tompa is biztatta rá az év dec. 18-i levelében; e biztatásra AJ. 1854. febr. 13-án válaszolt. Kiadatásukra azonban ez az első határozott szándék.
- 81—82 *csak magamról danolok, mint a peleskei notárius;* — Gvadányi József művében.
- 95—108 *Mint a szerelmes boldog álminál . . .* — AJ.: *Az ihlet perce* (AJ. kk. I. k. 231 l.)
- 111—112 „*elvadult s elzüllött*” — szabadon a *Toldi*ból.
- 123—127 *Öreg szüleimnek stb.* — AJ.-nak ez a közlése ifjúkori olvasmá-nyairól, kapcsolódik ez év jún. 7-én Gyulainak írt önéletrajzi levelé-hez.
- 134—135 *A diplomatikai nyelv nagyon készül berontani az iskolákba is:* — a német nyelv, amelyet az iskolákba mint oktatási nyelvet akart az osztrák kormány bevezettetni.

688. Kovács János — Aranynak [Geszt, 1855. január 17. előtt.]

K: Elveszett. — Utalás a levélre: „Kovácsból is kaptam levelet a minap . . .” (AJ. — Ercsey Sándornak, 1855. jan. 17.) — A levél tartalmára nincs utalás.

- 689.** Arany — Ercsey Sándornak Nagykőrös, 1855. jan. 17.
K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAk. Mikrofilmára A.301/I.
- M:** Ercsey, 95—97. 1. Kevés kihagyással.
- 2—4 *Azt kell hinnem, . . . haragszol ráánk, hogy eltávozott óta egy betűt sem írák.* — AJ. e sorait keresztezte Ercsey 11-i levele.
- 7—8 *Sajnálva hallottuk Salamontól, hogy csakugyan ki kelle állmod a contumáciáit.* — A vesztegzárat. Salamon Ferenc, úgy látszik, együtt indult Ercseyvel, így AJ. tőle tudta meg az utazási nehézségeket, amelyekről sógora jan. 11-én írt.
- 16—17 *ti vigabban voltatok Kenyeres vagy Balog Janindl.* — Balogh János szenátor volt az, aki Petőfivel és AJ.-sal hármásban, versben vetélkedett a debreceni Bika szállóban. (Ld. AJ. kk. XV. k. 879. 1.)
- 18—19 *Mig lehet, ellenállunk a vis inertiae-vel,* — a „tehetetlenség erejével”. — Ezzel igyekeztek gátat vetni a kormány németesítő politikájának.
- 26—27 *Mióta a Tomori gazdag bátyját néhány distichonban halhatlantám, alig írtam valamit.* — AJ.: *Sirvers Baranouszky Miklós hamvaira.* Alatta a kelet: 1854. dec. 23. (Ld. AJ. — Tomori Anasztáznak, 1854. dec. 25. után írt levelét és jz.-ét.)
- 37 *Egyik extremumból a másikba* — Egyik végtelből a másikba — írja a Beretvás Guczta házából az egyházába költöző költő. Ez utóbbi lakhelyét Biczó Géza le is rajzolta.
- 43 *didactrum is meglehetősen jó be s osztályra megy:* — a tandíjat szétosztják a tanárok között.
- 50—58 *Szilágyival egy olvasókönyv szerkesztésében fáradozunk, . . . Már le van írva mintegy 40 árkus, egy kötetre valót be is adunk e hó végén.* — Szilágyi Sándor szerint: „Magyar, célszerű és protestáns iskolák által is használható tankönyvnek hiányát nagyon éreztük, s 1854-ben Arannyal ketten tervbevettük egy magyar olvasókönyv elkészítését”. — Szilágyi szerint teljesen AJ. dolgozta ki, a költői szemelvényeket is ő válogatta össze, Szilágyi Sándor csak a szerkesztésben és a prózai — a történeti, értekező és a szónoki előadásra vonatkozó anyag — összeválogatásában segített. — Közös művük tervezett címe: *Magyar olvasókönyv.* „Protestáns felgimnáziumok számára. Szerkesztették AJ. és Szilágyi Sándor. I. kötet. Elbeszélés kötött és kötetlen formában. 1855”. — E kötet hat részből állott volna: 1. A nép-mese. 2. Mese, parabola, paramythia, allegoria. 3. Monda, mythos, legenda. 4. Elbeszélés (szűkebb értelemben). 5. Hősköltemény. 6. Történet, emlékrájz, életrajz. (Benkó, 73—74. 1.) — Szilágyi szerint a könyv megjelenését kérő folyamodványuk a Helytartótanácsához is eljutott, de a kiadásra nem kaptak engedélyt. (Ld. Szilágyi Sándor: *AJ. tanári pályája.* Fővárosi Lapok, 1882. 266. sz.) — A mű *Előszavának* kézírata Szilágyi Sándor tulajdonában volt, további részei AJ.-nál lehettek; erre vallanak az AJé. II. 266. l.-on közöltek: „Maradt fenn jónehány iv Arany kezeírásában, minden oldal szépen körülkeretelve, gyöngybetűkkel írva, mintha rézmetsző véste volna . . . az egyes olvasmányok alatt mindenütt pontos magyarázat.” — Ez a kézirat is tehát ott pusztult el a Voimovich-villában a második világháború alatt. — A megmaradt *Bevezetés* (a magyar olvasókönyvhöz) szövegét ld. AJ. kk. x. k. 443—445. 1., jz.-e: 623—625. 1. — Ld. még AJ. kk. XIII. k. 489. 1. — AJ. a tervezett olvasókönyvről Tompának is írt 1854. dec. 1. után kelt levelében.

- 64—65 *a jobbágyi hódolatot . . . aranyozott rámdában tanúsítják* — a Halász Ferenc hagyatékából a gimnáziumhoz került festmények között a császár képe is ott lehetett.
- 65 *Tompának szinte most irtam,* — jan. 16-án.
- 66 *Kovácsról is kaptam levelet minap,* — Ld. Kovács Jánosnak jan. 17. előtt írt elv. levelét.
- 72—76 *Janit forróan ölelem . . . Irjon . . . miképp szeretné hogy történjék a kiegyenlítés;* — Amikor AJ. megvette kis szalontai házat, Ercsey János is kölcsönzött pénzt neki. AJ. ennek visszafizetése ügyében kérte sógorát, hogy írjon.

690. Ercsey Sándor — Aranynak Nagykőrös, 1855. jan. 27.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilm-tára A.301/I.

M: Kiadatlan.

- 2—3 *Közelebb küldött leveleink valószínűleg találkoztak az utban,* — Ercsey jan. 11-i és AJ. 17-i levelei valóban elkerülték egymást.
- 9 *Szalontán, földigazítás van;* — tagosítás.
- 13—15 *Épen azon levelét mellyben . . . földi mennyiségét és hollétét tudatta velem,* — Ercsey nem találta sógora 1854. jún. 21-i levelét, AJ. ezért febr. 3-án újból elküldte az ő, valamint felesége földjeinek jegyzékét. — AJ.-ék földjeit Debreczeni István összesen 16 holdra becsüli. (Ld. *Aranynak hétköznapijai*. Bp. 1968. — *A földésúr* c. fejezet, 58. l.)

691. Arany — Ercsey Sándornak Nagykőrös, 1855. febr. 3.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. MTAK. Mikrofilm-tára A.299/I.

M: Ercsey, 97—99. l. Kevés kihagyással.

Válasz Ercsey jan. 11-i és 27-i leveleire.

- 7 *(intercaetera: éljen Kenyeres és az ő 1000 diszna[ja]!) — „Közbevetőleg”* — tesz megjegyzést Kenyeres János növekvő gazdagságáról. Ercsey jan. 11-én írt sógorának. Kenyeres János disznait külföldre is szállította.
- 11—12 *Vilma játszótársáról szándékosan hallgatók nehogy Lina elolvasván, megnehezíteljen az indiscretioért.* — Ercsey szintén jan. 11-i levelében újságolta, hogy: „szaporodni” készülnek, leányának, Vilmának testvérekére van kilátása.
- 14—17 *Olvastam a Bp. Hírlap szalontai levelét, [Írója] Gyuri lesz talán?* — Rozvány György.
- 21 *haute volée van,* — előkelő társaság, felső tízezer, bár Nagykőrösön igazi arisztokrácia nem is volt.
- 22—25 *Talán nem olvassátok a VasGereben . . . „Visszhangját” . . . Bolond Istók stb.* — Az AJ. említette tréfás rajz a hozzá kapcsolódó, Nagykőrösre vonatkozó csipős szöveggel a *Budapesti Viszhang* — szerkeszti: Szilágyi Virgil, főmunkatárs: Vas Gereben — 1855. évi 2. január 14-i számának 64. lapján jelent meg.
- 33—48 *átal megyek . . . földeim mennyiségére* — Ezt AJ. ezúttal másodszor írta meg sógorának. Először 1854. jún. 21-i levelében, amit azonban Ercsey hiába keresett. A levél fennmaradt. Az abban közöltek itt a szalontai házzal és az ún. „fáskerttel” egészítette ki. — A Debreczeni István által összegezett 16 holdnyi földhöz AJ. a későbbi években — érthetően — kívánt még hozzávásárolni, hiszen végső megoldásul vissza akart telepedni Szalontára. Itt

remélte a „kis független nyugalmat, | Melyben a dal megfogant
hat . . .”

49 *Ennyi föld jutott nekem a mi planétánk superficiéséből! — A mi bolygónk felületéből.*

692. Tomori Anasztáz — Aranynak Pest, 1855. febr. 27.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/891. sz.; csontszíni I. papír 22,2 × 14 cm, 2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. U.itt AJ. írásával: „Leopold utca 1. sz.” — Viaszpecsét kivágva. — Postai pecséték: bélyegen Pesth 27/2 [= febr. 27], Nagy Kőrös 28/2 [= febr. 28.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 659. l. 891. sz. a.).

M: Magyar László: *Az Arany-korszak mecénása*. Magyar Nemzet, 1967. febr. 5-i sz.

4—5 *emlékszel rá, hogy múltkori mulatságunkat utolsónak mondd?* — Tomori Anasztáz anyai nagybátyjától: Baranovszky Miklóstól tetemes vagyont örökölt, ezért 1854 októberében lemondott nagykőrösi tanári állásáról. A tanári kar ebből az alkalomból „nagyobb estélyt” rendezett, melyre a helybeli tanártársak mellett Pestről is lerándultak: Jókai, Gyulai, Ballagi [Mór] s többen, sőt eljött Tcmpta is. E búcsúlakomát gyönyörűen írta meg a „Koszorú-”ban Jókai, ki még egy napot töltött ez alkalommal Aranynál, kinél Ballagival együtt szállva voltak.” (Benkó, 72. l.) — AJ. nyilván Tomori távozása miatt érezte mulatságukat „utolsó” azaz búcsúmulatságnak.

9—10 *Előre örülök, mint mulatunk majd üres szobáinkban szalma székeken* — A Benkó idézte Jókai megemlékezés: *Egy nap Arany Jánosnál (Életemből, I. k. 159. l.; újra közölve Törös László: Arany János Nagykőrösön. Nagykőrös, 1974, 103—106. l.)*. — Érdekesen mutatja be az itt említett helyszínt, ahol a Tomorit búcsúztató mulatság lezajlott. — Jókai szerint Tomori volt „az utolsó görög Nagykőrös városában”. — Így a kis görög templomot kivette a várostól „haszonbérbe . . . és aztán imitt-amott ellakogatott benne . . . bizony mi a gazdátlan templomban ültük meg ezt a búcsúlakomát . . . Mentovich kipingálta a falait mindenféle képekkel, de azt máig sem tudnám megmondani, hogy azok miféle bibliai jeleneteket ábrázoltak? Ellenben mulatságosak voltak” — írja Jókai. — Törös László hozzáfűzi, hogy a Tomori utcai épületből utóbb óvoda lett s a renováláskor a meszelés alól „furcsa női aktok bukkantak ki” — nyilván Mentovich festményeinek maradványai. (Törös id. m. 106. l.)

11 *boldog vagyok mikor téged mulatni láthatlak.* — Tomori tömör jellemzése a mulató AJ.-ről nyilvánvalóan élmény gyökerű, ha nem is ehhez az alkalomhoz fűződik. Jókai közlése szerint, ui. Tomori búcsúztatásán — amíg Jókai Gyulaival s a többiekkel táncolt: „Csak egy conviva [verdég] maradt meg kmoly, csendes szemlélőnek, Arany János. Ő hozzá voltunk Tcmpával meg Ballagival éjszakai szállásra rendelve, hát neki meg kellett tartania az egész tájékozási tehetségét, hogy legyen valaki, aki a többieket hazavezeti a templomból.” (Törös L. id. m. 104. l.) — AJ. kedves mulatózó dalát: „A vasvári malomba' sok verebek lakrak . . .” felvette Népdalgyűjteményébe is. (Ld. Kodály Zoltán — Gyulai Ágost: *Arany János népdalgyűjteménye*. Bp. 1952. AJ. II. Társas dalok c. rész „Deák Potpourri” [egyveleg, keverék] és 88—89.)

693. Tompa Mihály — Aranynak Gomba, 1855. márc. 16.

K: MTA K. Kézirattára — K. 513/955. sz.; csontszínű l. papír, 20,3 × 16,5 cm, 2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. Viaszpecsét ki-
vágva. Postai pecsétek: bélyegen Monor 20/3 [= márc. 20.], Nagy Kőrös
21/3 [= márc. 21.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 661. l.
955. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Tompa első levele kőrösi látogatása után.

5 Hámos — Hámos Gusztáv gombai földbirtokos.
11—12 *Hát te jobban vagy-e már?* — Ezek szerint AJ. már a Tomori-féle
mulatság végén rosszul érezhette magát. Júl. 1-i, Szász Károlynak
írt levelében is említi saját és családja betegségét.

694. Arany — Kolbenheyer Mórinak Nagykovács, 1855. márc. 17.

K: 1938-ban a levél kézírata Kolbenheyer dedunokája: Brunner
László ev. lelkész tulajdonában volt Neunkirchenben (Ausztria). — Ugyan-
csak nála volt Anastasius Grünnek Arany művei fordításával kapcsolatos,
szintén Kolbenheyer Mórinak szóló levele.

M: *AJ. kiadatlan levele Kolbenheyer Mórhoz.* Közli: Németh Sári. ItK
1938. 73—74. l.

2—33 *Toldi estéje című költeményem fordítása általában sikerültnek
mondható, csupán néhány helyen kívántam arra megjegyzést tenni:*
stb. — Az énekek szerinti megjegyzéseket Kolbenheyer Mór:
Toldi's Abend, Poetische Erzählung in 6 Gesängen. Übers.: — Pesth,
1856. — c. fordításában figyelembe vette. Munkájával AJ. meg
volt elégedve. — Kolbenheyer előbbi fordítását: *Toldi. Poetische
Erzählung in 12 Gesängen.* Aus dem ungarischen übersetzt. Mit
einem Briefe von Fr. Hebbel. Pesth, 1851, 1855. Ennek bevezetője-
ként közölte Kolbenheyer Friedrich Hebbel levelét. — Hebbel a
Toldi Estéje Kolbenheyer-féle fordítását is látta, ld. *Hebbels
Persönlichkeit* c. művét (410, 419. l.). — Voinovich Géza a *Toldi*
fordításai közt azt írja, hogy Grün Anasztáz levelét is közli.
(AJ. kk. II. k. 266. l.) Kolbenheyer, azonban csak Hebbel, Fried-
richét tette itt közzé. — Anastasius Grün levele — Németh Sári
közlése szerint — csak 1865. márc. 27-én kelt Grazban. Ennek egy
részét — AJ. levelével együtt — teszi közzé Németh S.: „ Noch
grösseren Dank aber schulde ich Ihnen für die Mittheilung Ihrer
trefflichen Übersetzungen von Arany's beiden Toldi-Dichtungen,
mit deren Lektüre ich gerade beschäftigt bin und zwar zu meinem
vielfachen Genusse. Nicht nur ist die dichterische Behandlung des
Stoffes eine sehr anziehende und gehaltreiche, sondern auch die
Übersetzung ist eine durch Kraft und Natürlichkeit so gelungen,
dass der Reiz den beiden Büchern sich bis zum Ende gleich bleibt
und keinerlei Disharmonie an die gewöhnlichen Abstände zwischen
Urtext und Übersetzung erinnert ”
[Fordítása.]

„ . Még nagyobb köszönettel tartozom Önnek Arany két Toldi-
jának találó fordításáért. Ezekkel az olvasmányokkal egyenesen
élvezet foglalkozni. Nagyon vonzó nemcsak a költői tárgy kezelése,
hanem erőteljes, természetes, sikerült fordítás is, úgyhogy a mű
bája végig kísér a két könyvön. Semmi egyenetlenség, semmi sem
emlékeztet a szokásos különbségre az eredeti mű (az összöveg) és a
fordítás között . . ”

Kolbenheyer utóbb *Toldi's Liebe* (Pest, 1883) c. a trilógia harmadik részét is lefordította. E fordítást az AJ. kk. nem említi.

695. Arany — Poméry Jánosnak Nagykőrös, 1855. márc. 17.

K: OSzK. — Levelestár. — Csontszínű 1. papír, 23,2 × 14,3 cm, 2 fol., 1. 1.: 1. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. — Vörös viaszpecsét, „AJ.” névjellel. Postai pecsétek: bélyegen Nagykőrös 18/3 [= márc. 18.], Pesth 18/3 [= márc. 18.].

M: Kiadatlan.

2—3 *Ime küldöm a megígért kézvonást, melyet a multkor Tompától elküldeni nem annyira elfeledtem, stb.* — Tompa e hónap elején járt Kőrösön Tomori Anasztázzal. (Ld. Tomori 1855, febr. 27-i Tompa márc. 16-i levelét.)

4—6 *egyszerű levélpapírra írtam: add át az illetőknek, szíves üdvözlésemet.* — Poméry közvetítő szerepe világos. Nem tudjuk azonban, kik részére kérte és kapta meg AJ. kézírását. A „velin”, azaz finom, bordázatlan papír-megjelölés szerint lehetséges, hogy emlékönyvbe kérték tőle, Poméryvel közös ismerősök.

696. Tompa Mihály — Aranynak Hanva, 1855. márc. 25.

K: MTAĀ. Kézirattára — K. 513/956. sz.; csontszínű 1. papír, 22,8 × 14,1 cm, 2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. Postai pecsétek: bélyegen Putnok 27/3 [= márc. 27], Pesth 30/3 [= márc. 30.]. Nagy Kőrös 31/3 [= márc. 31.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 661. l. 956. sz. a.).

M: Kiadatlan.

1 *Haza értem* — Nagykőrösről, illetve Gombárról, ahonnan 16-án írt is AJ.-nak.

5 *nem lettél-e beteg?* — AJ. saját és családja betegségéről ápr. 1-i levelében számolt be Tompának.

697. Arany — Tompa Mihálynak Nagykőrös, 1855. ápr. 1.

K: MTAĀ. Kézirattára — K. 513/1113. sz.; csontszínű 1. papír, 23,3 × 14,5 cm, 2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. Tört viaszpecsét. Postai pecsétek: két bélyegen Nagy Kőrös ¼ [= ápr. 1.], Pesth ¼ [= ápr. 1.], Putnok ¼ [= ápr. 4.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 665. l. 1113. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Tompa márc. 16-i és 25-i leveleire.

4 *nyomorúság itt is* — az Arany család betegeskedése még egész áprilisban is tartott (ld. AJ. júl. 1-i levelét Szász Károlynak).

698. Ercsey Károly — Aranynak [Nagyszalonta, 1855. április 1. után.]

K: Elveszett. — Utalás a levélre: Ercsey Károly ez év júl. 26-án írta AJ.-nak: „levelemt írtam Aprilisba, de semí választát nem kaptam.” — A levél tartalmára nincs utalás.

699. Arany — Ballagi Mórnak Nagykőrös, 1855. ápr. 16.

K: Ballagi Mór hagyatékából Scheiber Sándor tulajdonában. Csontszínű 1. papír, 15 × 14 cm, 1 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2. l.: üres, címzés nincs.

M: Scheiber Sándor: *Arany János levele Ballagi Mórhoz a Hatvani-versről*. ItK 1957. 280. l. Hasonmásban is.

2—3 *szerencsém van küldeni egy ördögöt a prot. naptárba* — *Hatvani. Népmunda után* c. költeménye az 1856-ra szóló *Protestáns Képes*

Naptárban jelent meg (106—107. l.). A vers kéziratának kelte-
zése: „april 1855” (A. J. kk. I. k. 232—234. l.).

8 a mi, protestánsok, Faustja — Hatvanit tehát A. J. — Jókait
(1871) megelőzve — nevezte magyar Faustnak (ld. Scheiber, ItK
1957. 280. l.).

9—10 A monda régóta él a nép közt s én nyomon követtem azt. — A. J.
debreceni diáksága idején, kéziratban terjedt az a Hatvaniról
szóló tizenhárom monda, melyet Kazinczy Sámuel 1816-ban —
debreceni diák korában feljegyzett. (Ld. még A. J. kk. I. k. 484—
485. l.).

700. Ercsey Sándor — Aranynak Nagyszalonta, 1855. ápr. 26.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából — MTAK. Mikrofilm-
tára A. 301/I.

M: Kiadatlan.

2—4 illendő dolog már valahára életjelt adnom, és, Kösünek Szoboszlón
volt malmával ellenkezőleg, megszólalnom; — Ercsey A. J. febr.
3-i levelére még nem válaszolt. — A Kösü malmát érintő szólás-
mondásról ld. Ercsey 1853. okt. 28-i levelének jz.-ét.

8 resideálok. — Udvarot tartok.

10—11 egy kissé szűk és kényelmetlen quartély, — a szállás kis kényelmet-
lenségeit Ercseyék szívesen vállalták, hogy külön lakhassanak,
hiszen ekkor már második gyermeküket várták. (Ld. Ercsey jan.
11-i levelét.)

17—20 Ercsey János volt nálunk, . . . időt nyerek mégis, hogy bátyám
minapi egyik levelének öt érdeklő tartalmát vele közölhessem. — A. J.
jan. 17-i levele utóiratában üzenté Ercsey Jánosnak, hogy a ház
vételkor nyújtott kölcsönét visszafizetné; közölje, ez mikép tör-
ténjék.

24—25 ígéré: hogy rövid idő alatt tudósítandja bátyámat. — Ercsey
János ígérete ellenére sem írt Kőrösre (ld. A. J. jún. 30-i levelét
Ercsey Sándornak).

35—36 bátyámék jöjjenek el, az őszi examenek bevégeztével, Szalontára. —
Ez évben A. J.-ék családotul Tompiéknál töltötték a szünetet.

37—38 plus quam [disznóság] is az, hogy [s]aeculumban egyetlen egyszer
sem jönnek el bátyámék: — még nagyobb disznóság az, hogy A. J.-ék
egy évszázadban, emberöltőben egyszer sem jönnek Szalontára —
írja kissé túlozva Ercsey. A. J.-ék 1852-ben látogattak el utoljára
szülővárosukba.

47 Jámbor Mihályt; — A. J. Sára nényének és Jámbor Jánosnak fia.

73 Kovács bácsi — Kovács János, Tisza Donkocs nevelője, a Sza-
lontáról 13 km-nyire levő Geszten.

701. Tompa Mihály — Aranynak Hanva, 1855. máj. 6.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/958. sz.; csontszínű l.papír, 18,8 ×
12,3 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: címzés. Viaszpecsét kivág-
va. Postai pecsét: bélyegen Putnok 12/5 [= máj. 12.], Pesth 14/5 [= máj.
14.], Nagy Kőrös 18/5 [= máj. 18.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt.
1899. 661. l. 958. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany ápr. 1-i levelére.

12—13 mióta Teleki feletti beszédem kijött — Teleki József gr. 1855. febr.
15-én hunyt el. A család Tompát kérte fel a temetési búcsúbeszéd-

re, de a hatóságok nem engedélyezték. Így *Mit örököl a haza nagy fia után* c. búcsúbeszéde nyomtatásban jelent meg. (Ld. Tompa Lev. II. k. 598—590. l.)

39 *fiammal ugyan distrahálnak . . .* — szórakoztatnak.

702. Tisza Domokos — Aranynak Pest, 1855. máj. 22.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/815. sz.; szürkés l.papír, 19,5 × 13,2 cm, 2 fol., 1—4. l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 614. l. 815. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Tisza D. első levele olaszországi útja után.

17—18 *mihelyt hazaérek, felküldöm költeményeimet* — külföldön írt verseiből következő, jún. 3-i leveléhez tizenöt darabot mellékel.

19—20 *Balassával . . . értekeztem; ő javuldsomat lényegesnek*, stb. — Balassa János ugyan elsősorban mint a kor legnagyobb hazai sebésze volt ismert, de nevezetes arról is, hogy: „korát megelőzte a tuberkolitikus csont- és izületi betegségek konzervatív (további romlástól megóvó) kezelésével” (Orvosi Lexikon, I. K. 355. l.). — Kovács János Tisza D. olaszországi útja előtt, 1854. aug. 16-án tájékoztatta A.J.-t, hogy Balassával és Sauer Ignác belgyógyással tanácskoztak Tisza D. állapotáról.

21—22 *alig három hó múlva — sept. ben — újra el hagyjam szülőföldemet*, — Tisza Lajosné okt. 4-i levele szerint: „az elmúlt vasárnap ment el”, ezúttal Kovács Jánossal Egyiptomba.

39 *áldja meg önt az isten . . . a Kúneposz delében!* — Tisza D. főleg Gyulaiától tájékozódhatott mestere akkori terveiről, munkáiról. Gyulai éppen Tisza D. franciaországi útja előtt, 1854. szept. 6-án hívta fel A.J. figyelmét Ipolyi Arnold: *Magyar Mythologia* c. könyvére. 1855-ben írta A.J. a Csaba *Előhangját*, ebben s a következő évben születtek a *Csaba-trilógiát* kezdő énekek.

703. Tisza Domokos — Aranynak Geszt, 1855. jún. 3.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/816. sz.; csontszínű l.papír, 25 × 16 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3—4. l.: üres. Címzés nincs. — K. 513/814. sz. csontszínű l.papír 21 × 14 cm, 20 fol., 1—2. l.: *Triest 16 Spt. 1854.* — *Velence Sept. 19. 1854.* c. versek Tisza D. kézírásával. A következő 3—20. l.: idegen kéz másolatában Tisza D.-nak még tizenhárom verse. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 614. 816., 814. sz. a.).

M: Kiadatlan.

2 *igéretemet híssé későn váltom is be*, — Tisza D. visszatérése után, máj. 22-én írt először A.J.-nak s igérete, hogy Olaszországban írt verseit elküldi.

7—8 *mind itt vannak, a melyeket csak külföldön írtam.* — Tisza D. e versei: *Triest 16. Spt. 1854.* — *Velence Sept. 19. 1854.* — *Turin Oct. 11-én 1854.* — *Nizza Oct. 21-én 1854.* — *Nizza Nov. 2-án 1854.* — *Savoyard-dal.* — *Hozzá* — *Kálmánnak* — *Nizza 7-e Jan. 1855.* — *Szló és ész.* — *Egy kép alá.* — *Elba mellett.* — *Cantico.* — *Az öregúr álma.* — *Das ewige Lied.* Ld. e kötet 541—554. l.

9 *egy Kálmánnak írt* — A vers címe: *Kálmánnak Születésnap-i köszöntő (szabad rímekben) 1854.* — Bátyja ez évben lett huszonnégy éves, tehát nagykorú; a Nizzában írt tréfás verset ez alkalomból írta. — A.J. e verseket júl. 1-i levelében bírálta. Ld. e kötet 581—582. l.

704. Arany — Gyulai Pálnak Nagykőrös, 1855. jún. 7.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/1341. sz.; csontszíni 1. papír, 23,8 × 14,4 cm, 6 fol., 1—12. l.: l. szöveg, címzés nincs. — Toldy Ferenc hagyatékából. — MTAK. Kézirattára 16/1939. — A levél „Még egy szót!” kezdetű utóirat: OSZK. Kézirattára: Kéziratok források. — *A kézirat történetéhez*: Arany László: *AJ. Hátrahagyott Prózái dolgozatai*. (Bp. 1889.) XIII. 1.-n. említi, hogy AJ. önéletrajzát Gyulai az *Újabbkori Ismeretek Tára* részére kérte. Utóbb: *Jelenkor* „Politikai és Társasélet Encyclopaediája” c. jelent meg 1858-ban. Az Önéletrajzot Toldy Ferenc a *Magyar Költészet Kézírtkönyve* (Pest, 1855—57) összeállításához szintén kérte. Arany László szerint: „Toldy aztán az eredeti levelet Gyulainak semmi zaklatására vissza nem adta; egyéb irataival együtt a M. Tud. Akadémia Könyvtárának Kézirattárába juttott. Ott van ma is.” — (Állományba iktatása — nem tudni miért — sokkal később történt.) — Az OSZK. Kézirattárában külön lapon levő utóirat nyilván nem került Toldy Ferenchez, hanem Gyulainál maradt.

M: VasÚjs. 1882. 44. sz. okt. 29., 695—698. l. — AJ. Hátrahagyott Versei (Bp. 1888.) XXXV—LI. l.; Arany László jegyzetei hozzá: AJ. Hátrahagyott Prózái Dolgozatai (Bp. 1889.) III—XL. l. — AJ. VM. IV. k. 7—16. l. — AJ. kk. XIII. k. — Nagykőrösi iratok 6. sz. 106—114. l. — Újból közöljük, jegyzetekkel kiegészítve, második utóiratával; ld. Scheiber Sándor: *Arany önéletrajzi jegyzete*. It 1952. 98. l.

Arany ún.: „Önéletrajzi levele.”

AJ.-nak ez a második önéletrajzi levele. Az első Kertbeny Károly kérte tőle 1850. okt. 28-án. (Ld. AJ. kk. XV. k. 297—300, 677—680. l.) Ennek alapján kívánt bevezetőt írni: *Erzählende Dichtungen von Johann Arany* (Leipzig, 1851.) c. fordításkötete elé. AJ. 1850. kb. dec. 23-i elv. levelében küldte önéletrajzát. Bár az elveszett, Kertbeny bevezetőjéből világos, mennyire megegyezett az utóbb Gyulainak írt kibővített önéletrajzával. (Ld. AJ. — Kertbeny Károlynak 1850. dec. 23-i elv. levelét és jegyzetét Kertbeny fordításkötetének bevezetésével, AJ. kk. XV. k. 310, 684—689. l.) — AJ. első önéletrajzi levelében voltak olyan részek, amelyek a Gyulainak írottból hiányoznak, mint pl. az, hogy Petőfi milyen körülmények között értesült a *Toldi* győzelméről. Ld. e Gyulainak írt levél Petőfivel kapcsolatos utóiratának jegyzetében. — AJ. Gyulainak is többször említi Kertbenynek írott első életrajzi levelét, korrigálva a Kertbeny bevezetőjében föllelhető tévedéseket.

8—9 *Toldinak se küldök mást*, — Toldy Ferencnek, aki *A Magyar Költészet Kézírtkönyve* összeállításához kérte AJ. önéletrajzi adatait.

19 *mart. 1. gondolom a napot megállapíthatni*. — AJ. születésének pontos napját Toldy Ferenc állapította meg s ezzel a költőnek ötvenkilencedik születése napjára kívánt örömet szerezni: „1817-ben martius 8-ika előtti vasárnap martius 2-ika volt, s így épen ma telik be ismét egy éve áldott életednek.” — Levele további részében jókívánságait fejezte ki. AJ. 1879. márc. 8-án keresztelése napjára emlékezett: „Ma hatvankét esztendeje annak, | Mikor engem megtettek Johannak, | stb. — 1881-ben márc. 2-án már születése napja ihlette *Évnapra* c. versét: „... Hatvannégy esztendő: | Untig elegendő” | — Utolsó verse a *Sejtelem* is születésnap prófécia: „Életem hatvanhatodik évébe’ | Köt engemet a jó Isten kérébe,” |

1964-ben a szalontai Arany Emlékmúzeumban AJ. könyvtárának darabjai között az 1881. évi Akadémiai Almanachban érdekes bejegyzésre bukkantam: AJ. a március 2-át aláhúzta. A lap margóján összeadások, kivonások sorakoztak egymás alatt; AJ.-nak egy *eddig ismeretlen* születésnap számjátéka. — Az

1881-ben betöltött 64. évéhez hozzáadott még 64-et, azaz évei nek számát kettővel, majd három-, négy-, öt- és hattal szorozta, végül tízzel. Az így nyert összegeket levonta 1881-ből. Arra volt kíváncsi, az így nyert évszámokkal mely történelmi korba jutott. Ezt föl is jegyezte.

AJ. születésnapj számjátéka 1881-ből:
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIAI ALMANACH

Csillagászati és közönséges naptárral,
MDCCCLXXXI-re. Bp. 1881. (14. l.)

Martius				
1	LXIV év szerda	5	256	1881
2	64 181		64	320
	64 128		320	1561
	128 1753			Erzsébet ang.
M. Terézia kora				
		6	320	1881
3	128 1881		64	384
	64 192		384	1497
	192 1689			cca Amerika felfed.
Thököly kora				
		10	64 × 10 = 640	
4	192 1881		1881	
	64 256		640	
	256 1625		1241	
Bethlen G. kora				Mongol pusztítás IV. Béla alatt.

Eddig a történelmi játék. A lapon még két szó van Aranytól. Március 6-át, vasárnapot, az alatta levő 7-ével, hétfővel oldalt vonallal összekapcsolta s melléírta: „nagy izgatottság” —, nem tudjuk miért? — (Ld. Sáfrán Györgyi: *Ismeretlen születésnapj számjáték*. Élet és Irodalom 1967. márc. 4.)

20—21 *Apám György, anyám Megyeri Sára.* — Arany György (1762—1844. jan. 2.), fia születésekor ötvenöt éves volt. Anyja Megyeri Sára (1772 nov. 2. — 1836. aug. 20.) negyvenöt. (Ld. még AJ. kk. XV. k. 797—798. l.)

22—23 *legidősb leányok* — Arany Sára, Jámbor Jánosné (1792—1853) AJ. születésekor huszonöt éves, első gyermeke öccsével egykorú. Halálakor írta AJ. Tompának: „én nem ismertem más testvért ezen kívül, nálam sokkal korosabb volt, anyyira, hogy emléjéből szoptam is (azt mondják) mint csecsemő; amint én Toldi viszonyát anyjával rajzolom, nem anyyira *objektív*, mint a közönség elgondolja; ellenkezőleg a testvérgyűlölet egészen az, mert én a testvéremet szerettem, bár nem anyyira, mintha velem egykorú, s együtt nővekszünk fel”. (1853. dec. 4.)

24—25 *számos testvéreim . . . előttem mind elhaltak.* — Nyolc korán elhunyt testvére közül hét fiú volt s egy leány. Kettő közülök hetedik évét is meghaladta. Nevük, életkoruk, a betegség, mely elvitte őket felsorolva Bordás László — Dánielisz Endre: *Arany János korán elhunyt testvérei* c. tanulmánya alapján AJ. kk. XV. k. 797—798. l.

29—30 *a szentírás vonzóbb helyei lettek első tápja gyöngye lelkeknék,* — Tompának is írt erről 1855. jan. 16-án. — AJ.-nak a gyermekkorából eredő biblikus ihletével Pollák Miksa: *AJ. és a Biblia* (Bp. 1904.) c. tanulmánya foglalkozott. Megállapítja, hogy a zsoldárok

után leginkább azok a bibliai könyvek hatottak rá, melyek lelkileg rokonok voltak alkotásaival, így főként a Bírák, Sámuel és Mózes könyvei. — Szörényi László rámutat, hogy Pollák főleg A.J. epikáját kutatta át e szempontok szerint. „A líra átvizsgálása után ezt a lelki rokonságot nyugodtan kiterjeszthetjük Jóbra és a Prédikátorra!” (Ld.: *A.J. Visszatekintés c. versének képanyaga*. ItK 1970. 329. l. 36. jz.).

33—34 ¹ *más gyermekkel ritkábban volt játszani alkalmam*, — Arany László atyjának e megjegyzéséhez elmondja, A.J. „vásott iskolatársra”: Bornemissza Pista hogyan szedte rá a nála fiatalabb kis Arany Janit. „Följártak a toronyba harangozni s egyszer, onnan lemenet, Pista valami nyitott ablakot vett észre, melyen be lehetett bújni a templom karzatára. Rávette atyámat — írja Arany László —, hogy bújjanak be. Téli idő volt ugyan, de csizmájokat fenn a toronyban levetették, hogy meztláb könnyebben máskéálhassanak. A karzaton atyám egy padra tette a csizmáit. Pista hirtelen fölkapta, ledobta a karzatról, be a templomba. Mit tegyen most szegény? A karzatról a templom belsejébe nem volt lejárát, a templom ajtajai pedig zárva voltak. Meztláb hazamenni, ha a téli hideg miatt mert volna is, félt a szüleitől. A srás nem használt. Ekkor a gonosz Jágó részvétet színelve, újabb álnok tanáccsal állt elő. Levezette a templom udvarára, ott egy ablakot mutatott neki, melynek üvege, mint a régi templomoké szokott, apró hatszögű ólomkeretekbe volt foglalva: „Feszegess le egy ólomrámát, vedd ki az üveget, a nyíláson nyúlj be, fordítsd el az ablak görbölését, az ablak szépen kinyílik, bemászhatsz, kihozod a csizmát, s aztán az üveget ismét helyére teszed, az ólomrámát ráilleszted, soha sem tudja meg senki!” — A dolog sikerült. Bornemissza Pista álnoksága azonban ezzel nem ért véget: „Tudod-e mit tettél? Feltörted a templomot! Ez a legnagyobb bűn a világon. Ha feladlak, kerékbe törnek érte, vagy ekléziát kell követned!” — ijesztette a kis Arany Janit. — „Az isteni félelemben nevelt szelíd fiúcska — írja atyja elbeszélése nyomán Arany László — holtra ijed e szörnyű fenyegetésektől. Félelmében valóságos adófizetője lett Pistának. A mi szőlőt, almát, aszalt-szilvát kapott iskolai csemegének, azt mind a gonosz intrikus fogyasztotta el.” (Ld. AJHPr.D. 1889. XIV—XV. l.)

41 ¹ *nem erős testalkatom* — Ez a tény pályáját már gyerekkorában befolyásolta, mint korai emlékeit idéző *Vásárban* c. versében írja: „Mikor én is 'markot hajtani' kezdtem, | S nem sikerült, bárhogy s | mint igyekeztem. | Így — vézna, ügyetlen testi dologra — | Adtam fejem a bölcs tudományokra,” | stb.

51—53 ¹ *Apám, ki diákos ember is volt egy kissé, a latin Pater nostert és Credot, az egyes szavak értelmét (Jacotot modorában!) magyarázván meg csak, belanította* — Arany György is járt tehát a szalontai algimnáziumba, ahol latint is tanult, ezért tudta fiát a *Miatyánk* és *Hiszekegy* latin szövegére megtanítani. Ösztönösen követte Jacotot, Joseph francia nyelvpedagógus oktatási elvét, aki legfontosabbnak tartotta a szövegek könyv nélküli megtanulását; ld. ADATÁR. — A.J. iskolába kerüléséről — amikor utóbb feltűnt az irodalomban — a szalontai kántor: Csere József „széltében dicsekedett azzal, hogy ő fedezte fel Arany János talentumát” — Történetét Rozvány György fel is jegyezte: „Történt egyszer, hogy [a kis Arany Jani] a kántorral a kóruson felmenő nagyobb fiúk után

- sompolygott" s velük együtt énekelt. A kántor felfigyelt rá s istentisztelet után kikérdezte, majd elvitte a rektorhoz, aki olvastatott vele s a híres Miatyánkot is elmondta — latinul. (Ld. Sáfrán—Rozvány 134—135. l.)
- 58—60 *Gvadányi, a Hármás historia (Halleré), Erbia, . . . Decsi Osmanographiája, Fortunatus s mit én tudom miféle grapsák.* — Gvadányi József-ről és *Egy falusi nótárius budai utazás c. művéről* ld. — ADATTÁR — Haller: *Hármás históriájáról* ld. ugyanott. — Az AJ. említette ifjúkori olvasmányok közt szereplő *Erbia, vagy Abules és Agétás szivvetható története* (Pest, 1811.) — névtelenül jelent meg. 1822-ben újranymották. Szerzője Pálffy Sámuel. Ld. ADATTÁR. — A színtén említett Decsi Sámuel: *Osmanographia* c. műve — mely a török birodalmat ismerteti — az ifjú AJ.-t a szalontai török emlékek révén érdekelhette. — Decsi S. és művéről ld. ADATTÁR. — *Fortunatus* históriáját — ld. 10.
- 65 *magis próbáltam a rimelést,* — első gyermekkori versét: „Ha akarod tudni | Ez könyv kié légyen, | Az Arany Jánosé | Ki sokáig éljen.” | — 1825-ben, nyolc éves korában írta *Dedk tőrők szók. c* tankönyvébe, ex-libris gyanánt. (Ld. Sáfrán Györgyi: *AJ. hagyatéka az Akadémiai Könyvtárban.* Magy.Tud. 1967/5. sz. 343—8. l.) — E gyermekkori versek közé számítható első fennmaradt, részben verses levele Dévai Bálintnak, (AJ. kk. XV. k. 7—8. l.)
- 71—72 *a szalontai kis világ s a hörných már akkor úgy ismert, mint afféle poétát* — Arany László szerint a szalontai rektor maga is írt verseket s volt egy költőtársa Hajdúszoboszlón, akinek nemcsak saját, hanem tanítványa, a kis Arany Jani verseit is elküldte.
- 72—73 *Tisza még nem régiben is felhozta,* — id. Tisza Lajos, akinek Domokos fiát AJ. 1851-ben, egy félévig tanította Geszten.
- 76—77 *Tanítóim . . . Csokonait tűzték elém példányul,* — Mint debreceni diáknak is Csokonai maradt az eszméyképe. Ennek a Bolond Istók II. énekében is nyoma van, ahol gyermekkori versirási kísérleteire emlékezik: „Az első zsenge ‚kis Tükör‘ modorban | Nyolc-éves gyermek dadogása volt; | Haladva, Csokonait vette sorba, | ‚Légy-pókesatáról‘ vig eposzt dalolt;” | (II. é. 117. vrsz.) — Ld. még ADATTÁR.
- 78 *Kovács Józsefet, kinek bámulltam rimeit.* — Korábban mint „rimkóvácsot” emlegették. Versei másolatokban terjedtek s csak szerzőjük halála után, 1817-ben jelentek meg nyomtatásban. Ld. még ADATTÁR.
- 81—86 *a római classicusokat — Ovid, Virgil — Horacz. Justin, Curtiust, Livius néhány könyvét . . . a scot Buchanán latin verseit etct.* — „Ezekben a költészet örök példányai tárultak elébe; e klasszikus költészetből szívta magába a világos szerkezet s az egyszerű szépségek kedvelését” — írja Voinovich (AJé. I. k. 26.) — A római klasszikusokat Szilágyi Istvánnal és Petőfivel váltott leveleikben gyakorta idézik. Ovidiustól Philemon és Baucis regéje jelenthetett élményt neki, valamint elégiái. — AJ. legtöbb fennmaradt fordítástörédéke Horatiusból és Vergiliusból való. Ld. még ADATTÁR. — Érdekes, hogy még az ókorról világtörténelmet író *Justinus* is szerepel e felsorolásban. — *Curtius, Quintus Rufus* Nagy Sándor történetét feldolgozó műve Ilosvai Selymes Péter közvetítésével vált széles körben ismertté a magyar olvasók előtt. Legrégibb fennmaradt kiadása 1574-ből való. — *Livius, Titus* Róma történetét tárgyaló művei közül az I—X.

könyvét 1798-ban Debrecenben is kiadták. — Buchanan (Buchananus Georgius) humanista költő legelterjedtebb művét: *Paraphrasis in librum Psalorum*-ot Hatvani István újra kiadta Nagyváradon 1807-ben. — Szörényi László feltételezi, hogy AJ. az újlatin poéták közül nemcsak Buchanant ismerhette, hanem pl. a *Delectus poetarum*ot is, mely szintén közkedvelt tankönyv volt. (ItK 1970. 336. l. 53. sz. jz.)

89—91 *Megismertem Tassot, perse rosz magyar prozai fordításban (Tandrykiól) és Milton Elv. paradicsomát (Bessenyeitől), a Henriást (Péczehtől)* — Tasso, Torquato: *Gerusalemme liberata* (1591) c. keresztény hőseposzát Tanárky János fordította magyarra: Tasszo, Torquato: *Megszabadított Jeruzsáleme*. Ford. olasz nyelvből — Pest, 1805. — AJ. 1838-ban, tehát huszonegy éves korában kezdett olvasni tanulni. — *Az elveszett alkotmányban* Tassóra mutat Armida neve: — 1856-ban írja: „most először eredeti nyelven” olvassa Tassót, Ariostót, Dantét (okt. 4. Tompának). — Ettől kezdve mind többet foglalkozik vele. Ld. ADATTÁR. — Milton, John műve Bessenyei Sándor közvetítésével került az ifjú AJ.-hoz. *Elveszett (és újra visszanyert) paradicsom*. Fordította (francia után) — (Kassa, 1796.) — Voltaire: *Henriade* (1728), IV. Henrik francia királyról írt eposzát id. Péczely József: *Henriás* (Győr, 1786, 1792.) c. fordításából ismerte. — Az eredeti művet utóbb Szilágyi István küldte el neki (ld. Szilágyi 1846. szept. 25-i levelét). — Voltaire hatásáról Bessenyei Györgyre és általában a testőrifjakra, AJ. *Az irodalom újraéledése* c. irodalomtörténeti fejezetében foglalkozik (ld. AJ. kk. X. k. 495. l.).

91—92 *Vályi Pártos Jerusálemét, Gáthi „Máramarosi éhséget” Dugonics regényeit* — Vályi Nagy Ferenc: *A pártos Jerusálem IX. énekében* (Pozsonyban és Pesten 1799.) — AJ. irodalomtörténeti kivonatában erről, valamint Gáthi művéről megjegyzi, hogy ezek az eposz-kísérletek „csupán versebe szedett históriák; méltó feleltség borítja őket” (AJ. kk. X. k. 506. l.) — Gáthi (Gáthi) István műve: *Második József a máramarosi éhségben*. „Melyben az 1785. esztendőben kezdődött és 1787. végződött máramarosi éhségnek története megírásában a második nagy József kegyelmességét háladatosan emlegeti, az éhségből kiszabadított vármegyének képében.” — Hn. 1792. — Hogy AJ. mily alaposan ismerhette e művet, arra Scheiber Sándor: *Adatok AJ. ifjúkori olvasmányaihoz* (ItK 1957. 99—110. l.) c. tanulmányában idéz két példát: 1) AJ. Egy nyelvészeti apróságban idéz Gáthi e művéből: „Kárpátnak, Lengyel, Moldva, Erdély szoros | Öszve rugásában fekszik a bérczes Máramaros.” | — 2) Scheiber id. tanulmányában utal *A nagyidai cigányok*-ban Rázsdi asszony nevére, amelyet AJ. innen vett. *A máramarosi éhség* III. é. pokoljárásában II. József arra vetődik, ahol „ördögös Ra'sdi kénköves poharából itt kinált” — Scheiber *Az ünneprontók csiráját* is itt látja. — Hogy AJ. Dugonics *András* regényei közül mit olvasott, nem részletezi. Legvalószínűbbnek látszanak: *Trója veszedelme* (Pozsony, 1774.), *Ulissesnek történetei* (Pest, 1780) — s természetesen a legnépszerűbb: *Etelka* (1788). — Hogy AJ. gyermekkorában Dugonics *Toldi Miklósát* olvasta-e, nem tudjuk. Bár a szerző bevezetésében maga is megvallja, hogy egy korfui történetet magyarosított meg, viszont jegyzeteiben közli, amit a hazai Toldi-mondáról tudott. (Ld. AJ. kk. XV. k. 720—725. l.) — Scheiber Sándor: *Adatok AJ. ifjúkori olvasmányaihoz* (ItK 1957. 99—100. l.) c. id. tanulmányában még több

műre is felhívja a figyelmet, melyeket A.J. önéletrajzában *nem* említett, de hatásuk műveiben kimutatható. Ezek a következők: *Szerentsé és Szerencsétlenség Tüköre* — *Raff György Természeti-története* — *Losontzi István Hármas Kis Tükre* — *Sebestyén Gábor „Tubá”-ja* — végül a Debreceni Kollégium diákirodalmából: 1. *Csökhnei sárkány* — 2. *A Jóka öröge* — 3. *A nagyidai cigányok* — 4. *Diák hexameterek* — 5. *Diák dalok*.

96—97 *Első tünemény előttem az új világból a Lant s egy Aurora volt,* — „*Lant*, vagy a debreceni r. collegium nevendékei által irt némely versek gyűjteménye. Öszve-szedte és kiadta Péczely József, világ történetei, görög és deák ékesen szóllás rendes tanítója Debrecenben. 1832—35.” — A négy éven át, négy kis kötetben, megjelent *Lant*ban A.J.-tól nincs vers. Érthető, hiszen az 1834-i számhoz későn jött, a következő kötet megjelenésekor pedig már Kisújszálláson tanítóskodott. — Az eszményképét Csokonaiában látó A.J.-tól érthetően idegen maradt mind az Aurora, mind a nyomában járó *Lant* almanachírája, romantikus hangvétele.

103—104 *a tanulás mellett tanítottam is,* — A.J., mielőtt Debrecenben folytatta volna tanulmányait, a hozzávaló anyagi fedezetet szülővárosa iskolájában mint segédoktató kívánta megkeresni. 1831. ápr. 29-én Balogh Péter espereshez praeceptorságért folyamodott: „szüleim kik nyoltz Eszdednök elfolyása alatt gondosan taníttatni igyekeztek, elöregedvén és elszegényedvén különösen Édes Atyám megvilágtalankodván, a további taníttatást nem teljesíthetik.” (Ld. „A.J. nagyszalontai iratai (1831—1851)” A.J. kk. XII. k. 7. l.) — A.J. megkapta a praeceptor állást, amely azt jelentette, hogy „saját tantárgyaiból reggel, délben és este egy-egy, tehát összesen 3 órát nyert [kapott] az iskola-rectortól, napközben tanította. . saját kis tanítványait, a kora reggeli és éjjeli órákat pedig fordította saját tantárgyai magtanulására”. (Ercsey 8. l.) — A továbbiakban Ercsey azt is megemlíti, hogy A.J. a korabeli gyakorlattal szakítva, a „hangoztató módszer” szerint tanította növendékeit, vagyis nem a betű nevét tanította meg nekik, hanem hangját mondatta ki velük úgy, amint azt a beszédben kimondjuk. (Ld. Ercsey, 9. l. és Magyar Pedagógiai Lexikon, (1933) I. k. 1. l.) — Az A.J. és a hozzá hasonló gyermek-tanítók egész évi fizetése a következőkből állott: „20 pengő forint, 5 kőből búza, az iskolában lakhely és azon koszt, vagyis étkezés, melyet a vallásfelekezet hívei házsorjában a tanítók számára naponként küldeni tartoztak, mely kosztot ‚coquia’-nak neveztek.” (id. m. 7. l.) Ehhez járult még némi adomány a terményekből. Ercsey szerint mindent összevéve évi jövedelmük 60 Ft körül járhatott.

119—120 *márcziusban Kisújszállásra mentem, ideiglenes tanítónak egy évre,* — A debreceni rectoriak „kibocsátó könyvébe” A.J. 1834. márc. 18-án jegyezte be nevét. Az első félévét befejezte ugyan Debrecenben, de a vizsgát már nem tette le. (Ld. Kardos Lajos: *A.J. debreceni diákságához*. It 1914. 30—33. l.) — Kisújszálláson az új félév ápr. 6-án kezdődött, s Dorka Illés, az iskola felügyeletével megbízott ottani ref. lelkész már másnap meglátogatta az iskola új tanítója, A.J. óráit. — Hogy munkájával utóbb is mennyire meg volt elégedve, híven tükrözi „Kisújszállás Főbirájának és Tanátságnak Bizonyosság levele”, amelyet 1835. ápr. 2-án állítottak ki A.J.-nak Debrecenbe való visszatérésekor s melyre Dorka Illés a következőket jegyezte: a tanításban példás szorgalmatosságú és

- épületes, erkölcsére pedig jámbor és fedhetetlen Praeceptorunk volt." (Ld. AJ. kk. XV. k. 8. l., továbbá AJ. kistújszállási tanító-ságáról u. ott 500—502. l.)
- 125 *a francia nyelv elemével is megbarátkoztam.* — Pap Károly: *Adalékok Arany debreceni diákságához* c. közleményében (It 1912. 172—180, 238—245. l.) ezt a könyvet Zákány József *Frantzia Grammatika* . . . 1828. c. nyelvkönyvében jelöli meg (id. m. 241—2. l.). — Francia tudásának gyarapítására használta továbbá a „Nouveau Dictionnaire de poche français-allemand et allemant-français. — Sixième édition"-t (Leipzig, 1812.) Arany László írásával e kiadványon: „Ez volt kézipéldánya". — AJ. könyvtárának egy részével ez is a nagyszalontai AJ. Emlékmúzeumba került. (Ld.: Debreczeni Ferenc: *AJ. könyvtárának katalógusa*. MTAK. Kézirattára, Ms. 5234/17. sz., 36. l.)
- 136 *a gradus elejére vergődtem.* — AJ. Toldy Ferencnek így részletezi e megjegyzést: „gradus eleje = osztály eleje, a jobb tanulók közé (emelkedtem) (általános osztályzatom 6-ik lett a jelesek közt" (Ld. 1857. aug. 11.-i levelét.)
- 137 *egyik tanár (Erdélyi) kis leányát bizta tanításom alá,* — Erdélyi József (ld. Pap Károly id. tanulm., It 1912. 238. l.).
- 140—141 *majd festő, majd szobrász vágytam lenni,* — AJ. rajzkészségének bizonyítékai *A nagyidai cigányokhoz* készített rajzai is. (Ld. hasonló kiadását. Sajtó alá rendezte. Törös László. Bp. 1979.)
- 142—147, *1836. februárban . . . odahagyám a collegiumot, . . . jelenlegi állásom nem engedi, hogy életírásom teljes legyen.* — Máramarosi vándorszínész élményeinek közzétételét — tekintettel tanári működésére — Toldy Ferencnek sem engedélyezte: „Az én életpályám, noha büntől, ártalomtól ment, egy pár oly gyöngeséget tüntet fel, a mit nem szeretnék, hogy már életemben olvassák. A 'K[ézi]Könyv' nagy részben ifjak kezébe jut . . . kik talán épen vezetésem alatt lesznek . . . A tanulói pálya, mit oly töredékesen futottam, s az erre következett kóborlás szegényítőleg hatna rám, ifjú emberekkel szembe, kik meg nem foghatnak hogyan lehet ily előzmények után tanszékekben ülni" . . . — Levele vége felé visszatér a kérdésre: nem akarja, hogy kalandos története „köz ajkon forogjon még most. Gyöngesség, de engem teljes életemben ily gyöngeségek kínoztak. Tudom, hogy mások helyzetemben az efféle kiugrásokat *geniestreich* gyanánt árulnák, de engem (hogy szójátékkal fejezzem ki) nagyon genieroznak. Ha nem leszek, akkor . . ." (Toldy Ferencnek, 1857. aug. 11.) — AJ. kívánságát mind Gyulai Pál a *Jelenkor* c. enciklopédiában (1858), mind Toldy Ferenc: *A magyar költészet kézikönyve* (1855—57) összeállításában tiszteletben tartotta (ld. 819—828. l.).
- 149—150 *Fáncsi, László etc. jeles szintársaságot tartván akkor Debrecenben,* — Fáncsy Lajos magas kultúrájáról s hamis pátoztól mentes előadásáról volt ismert, László József utóbb a Nemzeti Színház tagja volt.
- 157 *az agg Sárvári* — Sárváry Pál, aki a természettudományok és a bölcsélet professzora volt Debrecenben; a MTA levelező tagja, akiről AJ. így emlékezik: „Egy ősz tanára, egy agg Simeon. Kinek nem fért a híre Debrecenben, | . . . Föllekesült a lelkes ifion, | Szavalni fogta, énekelni . . . minden . . . | Emlite Shakespeare 'hallatlan' nevét: Megáldá, s írt ajánló levelet." | (*Bolond Istók*, II. é. 63. vrsz.)

NKároly majd Szathmár, végre Máramaros-sziget — AJ. utóbb elbeszélte Ercsey Sándornak, hogy mint vándorszínlész hogyan nyomdászkodott Nagykarolyban: A színlap kinyomtatásához neki kellett a nyomdászt megkeresnie: „az udvaron egy fehér gubás emberrel találkoztam, aki favágással volt elfoglalva és a kit Arany nem nézhetett egyébnek, mint a nyomdász cselédjének”. — A kérdezősködésre kiderült, hogy ő a nyomdász és nyomdatulajdonos és ígerte, utánaéz, van-e annyi betűje, ami a szinécudula kinyomtatásához kell. „A nyomdással együtt ekkor egy kamraforma helyiségbe mentek és igen sok fiókban és ládában, több óráig tartó keresgélés után, összeszedtek annyi betűt, a mennyit .f. elegendőnek gondoltak; egyszersmind ki is szedték nagy sokára a betűket, s miután valahogyan a nyomdafestéket is elkészítették, a szinécudulákat egyesült erővel ki is nyomták.” (Ercsey, 16. l.) — Mindez a Károlyi grófok egykor híres nyomdájának maradványa volt. (Ld. Éble Gábor: *Egy magyar nyomda*. ITK 1892.)

181—183

Ha volt is kedvem a színészethez . végkép elment az, — Petőfinek írt első levelében is szólt erről. (1847. febr. 11. AJ. kk. XV k. 53. l.) — Színlész korszakának élményeit a tényekhez híven örököltette meg a Bolond Istók II. énekében (64—107. versz.).

194

egy cipőt s egy kevés szalonnát vettem, — „A tékozló fiú regéjét | Sokan csinálták újra már: | . . . Légvárak-, ábránd- s delibábért | Tanulság: egy vándor cipó.” — 1877-ben írt *Vándor cipó* c. verse hazafelé útjának hű krónikája.

197—198

7 napi gyalog vándorlás után hazaértem, nem nagy öröme szegény szüleimnek. — „Elérem végre a szülőhont; | Fedd és gunyol rokon, barát, | Csak egy nem; az anyai szívnek | Érzem üdítő sugarát.” — (*Vándor cipó*)

204—206

hazaérkeztem után szegény jó anyám meghalt, Apám szeme világát teljesen elveszté — A Bolond Istók I. é. 74—75. versszakában ismét nyomon követi keserves élményeit: „A temetésnek vége lón sírjától a legjobb anyának Én ősz apámmal virraszték szemének éjszakáján.”

214—215

még azon őszszel megválasztának ú.n. correctornak — E megválasztás sem ment egészen simán. Rozvány György szerint, amikor szó esett róla, hogy a tizenkilenc éves AJ.-t ismét az iskolánál kellene alkalmazni, az esperes első kijelentése az volt, hogy: „Szalontán komédiás nem lesz tanító”. Ekkor a „posta expeditor”, akivel AJ. a német nyelvben gyakorolta magát — feltárta az esperesnek saját szerencsétlen sorsát: a nagyenyedi kollégium legjobb tanulója volt. „Egy ifjúsági hibáért” összeütközésbe került tanáraival. A méltatlanság felingerelte, katona lett. „Most semmi vagyok, egy részeges” — Az esperes a hallgatagember ily revelatiojára megdöbönt, s beleegyezett, hogy Arany rendkívülleg a negyedik elemi és első latin osztály tanítója legyen.” (Sáfrán—Rozvány 141. l.)

218—219

atyámmal laktam, majd őt néném magához vevén, — AJ. 1837. aug. 8-án „Kötelező írás”-t adott Jámbor Jánosné Arany Sárának, mely szerint: „Atyámnak gondviselését . . . bízom testvéremre és férjére olly feltétellel, hogy ámbár az édes Atyám öröksége törvény szerint csak engem illetve, mint fiút, ha . . . édes Atyámnak haláláig lelkiismeretesen gondját viselik mindennek fele enyim, fele testvéremé legyen” (AJ. kk. XV k. 9. l.) — AJ. ekkor

- költözött az iskolába, majd Rozványékhoz és vette át a kis Rozvány Erzsébet tanítását. (Ld. Sáfán—Rozvány 32, 37—39, 142—143. l.)
- 222—223 *aljegyző lettem, nem megyei jegyző, mint Kertbeny írja. — Kertbeny önéletrajzi jegyzeteket kért és kapott A.J.-től; ezek alapján írt bevezetőt Erzáhlende Dichtungen von Johann Arany (Leipzig, 1851) c. fordításkötete elé. Ebben írja többek között, hogy 1840-ben „wurde Arany zum zweiten Notar des Komitats erwählt.” (ld. A.J. kk. XV. k. 685. l.). — A Voinovichéknál elpusztult A.J. családi hagyatékban megvolt a „keresztlevél” s annak hátán A.J. összefoglaló jegyzete: „1839 tavasszal lettettem a correctorságot, önkint. — 1839 ősszel Márkus Ferenc városi jegyző mellett írnok lettem. — 1840 tavasszal Szalontán második jegyzőnek választának.” (Voin. A.Jé. I. k. 58. l. — Correctori állásáról lemondó levelét ld. „A.J. nagyszalontai iratok (1831—1851)” A.J. kk. XIII. k. 7—9. l.)*
- 223 *1840 novemberében, . megházasodtam, — Ercsey Júliát vette feleségül, nov. 19-én esküdtek. „Én is szerettem: (Oh, ez édes emlék | Szivemre most is oly enyhítve ömlék!)” | — (Vojtina Ars poétikája.) — (Aranyné Ercsey Juliánáról ld. A.J. kk. XV. k. 798—800. l.)*
- 232—233 *Bánk-Bánt elébe tevém Stibornak. — Kisfaludy Károly akkor népszerű darabjának A.J. tanítványainak egy egész órán át taglalta Katona József darabját. Ezt Szász Károly hallotta. (Ld. A.J.-nak írt, 1859. márc. 17-i levelét) A.J. Katona drámája iránti érdeklődésének eredményei a Bánk bán tanulmányok (ld. A.J. kk. X. k. 275—329. l.).*
- 239—241 *A franciában Telemaque és Florián után Molierebe kaptam . . s Crébillon rém drámáival győtrém magamat. — Fénelon, XIV. Lajos unokájának írta a Telemaque (Telemachus) c. regényét (1699.) A.J. ezt olvashatta. E pedagógiai regény — amíg XIV. Lajost elidegenítette írójától, unokája nevelőjétől — addig a bírálatra fogékony magyar olvasó rétegek, elsősorban a diákok körében nagy olvasottságnak örvendett. Ld. még ADAJTÁR. — A.J. Floriánnak talán meséit olvashatta. — A.J. a Széptani jegyzetekben a „Nevetséges”-ről, Molière és Arisztophanész vigjátékai alapján írt. (ld. A.J. kk. X. k. 541—542. l.) Molière összes színműveinek magyarra fordítását utóbb, mint a Kisfaludy Társaság igazgatója, segítette elő. — A.J. nem jelöli meg, hogy Crébillon kilenc tragédiája közül melyeket olvasta.*
- 250—255 *Szilágyi István . ismételve koszorút nyert a Kisf. társaságnál s az Academia, épen Szalontán léte alatt 100 arannyal jutalmazá nyelvtani munkáját . mindennapos vendégem lévén . a társalgás legtöbbször irod. tárgyáról folyt. — Szilágyi István 1842 februárjában Emlékbeszéd c. versenyszatírájával 4. díjat nyert a Kisfaludy Társaságban. A Szilágyi elparentálta hős: Hátrafalyu Bendegúz. — A.J. Rák Bendegúza Az elveszeit alkotmányban ugyanezt a típust képviseli. Szilágyi névválasztása tehát hatott Aranyéra. — Szilágyi 1842. márc. 20-án érkezett Szalontára. — Ez év novemberében nyerte el a M. Tudós Társaságnál A magyar szókötés c. nyelvtudományi munkájával a 100 arany jutalmat. — A.J. és Szilágyi István kapcsolatáról ld. még A.J. kk. XV. l. 898—900. l. — Szilágyi ösztönző hatását A.J. Kertbenynek küldött önéletrajzi levelében is ecsetelte. Arról, hogy A.J. többé nem akart irodalmi alkotó munkára gondolni, Kertbeny azt írja: „az irodalmi beszélgetéseket,*

- felolvasásokat stb. többé elkerülni nem lehetett, s Arany — saját szavai szerint — úgy járt, mint az iszákos ember, aki bár erősen elhatározta, hogy többé nem iszik, mégis, mihelyt egy csepp ital éri ajkát, ismét visszaesik régi bűnébe; qui à bu boire! [= aki ivott, inni fog!]" (AJ. kk. XV. k. 687—688. l.)
- 257—259 *a görög tragicusok fordítására unszolt, mellyeket akkor a Kisf. társaság kezdte kiadni (s így állt elé egy Philoctetes)* — Szilágyi, majd hatására AJ. figelmét a Kisfaludy Társaság Évlapjaiban közreadott tanulmányok, majd a Gondol Dánieltől közölt fordításrészletek irányították Szophoklész: *Philoctetes* c. drámájára. (Kisf. T. Évl. IV. k. 1842—43. 308—417. l.) — A görög nyelvű Philoktésés Szilágyi tulajdonában volt, az ő ösztönzésére kezdett hozzá AJ. a mű fordításához, görög nyelvből. E fordítástörödék AJ.-nak legrégebb ilyen jellegű munkája. Az MTAK. Kézirattárában őrzött eredetiből Ritoók Zsigmond adta ki: *Sophoklés Philoktésése Arany János fordításában*. Bp. 1972.
- 266—267 *egy debreceni vásár meghozta nekem János király és II. Richard olcsó stereotyp kiadását,* — Arany László atyjának e közléséhez hozzáfűzi, hogy Shakespeare-től még a *Nyáréji álom* is „kezeihez jutott” s egyes részleteit akkor tájban Szalontán egy műkedvelő társaság által elő is adatta. „Ő osztotta ki a szerepeket, ő tanította be s ő festette a dekoratiokat is”. (Ld. AJ. HPrD. XX. l.)
- 273—274 *nevem, mint Sh. egyik fordítójáé, a Petőfi Coriolánja czimlapjára került.* — *Shakespeare összes színművei.* Angolból fordították ARANY, PETŐFI, VÖRÖSMARTY. Pest, 1848. — A további tervek valóra válását megakadályozta a történelem. (Ld. még Ruttkay Kálmán: *A. mint Shakespeare fordító*. AJ. kk. VII. k. 351—359. l.)
- 277—278 *1843 nyarán Pestre és Bécsbe tett rövid útam* — „Posonyba és Bétsbe Aug.: 19-től Sept. 8-káig 1843. ügyvéd Váry Lajos és Szalontai jegyző Arany János urak”. — E feljegyzés olvasható azon a részletes *költségjegyzéken*, amelyhez AJ. az út legkisebb kiadásait is följegyezte, mint pl. Sept. 2-án „4 szem őszi barack 24 kr.”. (Ld. AJ. nagyszalontai iratai (1831—1851) AJ. kk. XIII. k. 10—13. l.) Az irat jegyzetében Dánielisz Endre összegezi az út céljával kapcsolatos feltevéseket a Szendrey István: *A bihari hajdúk pere a hajdúszabadságért*, Debrecen (1958) c. tanulmány alapján bizonyosan állítja, hogy: „A. és Váry ügyvéd a hajdú-per ügyében járt Pesten, Pozsonyban és Bécsben”. (AJ. kk. XIII. k. 439—440. l.)
- 280—281 *Egy falusi beszélyem némi tetszéssel fogadtatott az Élethépekben.* — AJ.: *Egy egyszerű beszélyke*. „Utí tárcámból” az Életk. 1846. márc. 28-i számában jelent meg. V. Hugo és a romantika hatású tükörzi, egyúttal jellemzi AJ. erkölcsi felfogását. (Ld. AJ. kk. X. k. 7—20. l., jz. 575—576. l.)
- 281—284 *1845 nyarán a megyei élet kicsapongásai satyricus hangulatot gerjesztének bennem, és megkezdém . . írni az Elveszett alkotmányt.* — 1845. jún. 23-án volt a bihari tisztújítás, amelynek botrányaival a PHírl. júl. 10., 15., 17-i számai is foglalkoztak. (Ld. Voinovich Géza: *Jegyzetek Az elveszett alkotmányhoz*. AJ. kk. II. k. 221—222. l.)
- 287—290 *„Nagy apám nemes volt, s apám, a kutyabőrnek birtokában, nem vala képes visszaszerezni a kiváltságot, minthogy erdélyi fejedelemtől (I. Rákóczi György) nyerte . . . Arany László atya önéletrajzi levelének e részéhez többek közt a következőket fűzi: „Nemes-*

levelők I. Rákóczi György fejedelemtől ered; eredeti példánya most birtokomban van. Kelt Gyula-Fehérváron 1634. május 10-én. A nemességet ketten nyerték: Johannes et Franciscus Arany de Nagyfalu. Testvérek voltak-e, vagy apa és fiú: arra nincs adat. Az armális levél hátlapján látható Kraszna vármegye bizonyossága, mely szerint a nemeslevél 1635. ápril 28-án — tehát mint a törvény (TRIPARTITUM II. 12) rendeli, kelte után egy év alatt — e megye közgyűlésén meghirdetett. S mivel törvény szerint (1630. XXX. §. 5.) a meghirdetést a nemesség szerzőnek *állandó lakó-megyéjében* kellett tenni, ez adat erős bizonyíték arra, hogy a család a Kraszna megyei Nagyfaluból ered. (Ld. AJHPrD. XXI. 1.) A család leszármazási tábláját ld. nott XXV. 1. — Rozvány György: *N. Szalonta történelméhez* (N. Szalonta, 1889.) c. kis könyvében, továbbá Márki Sándor: *A nagyfalusi Arany család történeléhez* (Századok, 1879.) c. tanulmányában viszont azt vallja, hogy az Aranyok eredetileg a bihari Nagyfaluból származtak s a Toldi család jobbágysai lehettek. Rozvány György szerint I. Rákóczi György 1636-ban a Szalonta—Madarász alatti törökellenes csatába Erdélyből testőrséggel jött. Szerinte ezek között lehetett Arany János és Ferenc. A szalontai határ akkor 40 ezer holdas szabad földbirtok volt, ezért: „hogya az Aranyok nem a biharmegyei Toldiaknak jobbágysai lettek volna és ha Szalonta őket befogadni szerződésileg nem köteleztetik, akkor ez az Aranyokat bármí érdemeket szerettek légyen is Rákóczi hadseregében .. soha birtokos társul be nem fogadták volna” (Id. m. 78. l.) — A két feltevés úgy véljük kiegészítheti egymást, mert hiszen az Aranyok származhattak a Bihar megyei Nagyfaluból, ahonnan katonai szolgálat révén kerülhettek át Kraszna megyébe, ahol nemességüket nyerték. — Lehetett a családnak bihari és Kraszna megyei ága is, hiszen Arany László tulajdonában voltak nyugták, melyeket bizonyos Arany László „a királyi dézsmák regius adjunctusa” állított ki 1780—85 között Szilágy—Somlyó, Szilágy—Szeg nb. községek lakóinak a beszolgáltatott királyi dézsma elismeréséül. (Ld. Arany László id. jz.-ét AJHPrD. XXII. 1.) — Kétségtelen, hogy 1746—62 között a helytartótanácsi rendelet értelmében az Arany család tagjai már Szalontán vonattak „jobbágyi elbánás alá”. A család nemesedési pere — a többi érdekeltekkel — 1778-tól 40 éven át folyt. (Rozvány id. m. 80. l.) — Erről részletesen ld. Arany László közléseit AJHPrD. XXVII—XXXIV. 1.

- 294—295 *a Kisfaludy társ. jutalom hirdetése vág eposra stb.* — A pályázati felhívás 1845. febr. 4-én kelt, a beküldés határnapja nov. 20-án volt. Eredményt 1846. febr. 8-án hirdettek.
- 315—317 *bíráloím közül egy elismerőleg, egy szinte magasztatólag, szól a műről: de fülembé csak ama harmadik szó hangzott: — Az elveszett alkotmányt* Erdélyi János — Stettner György — aki legnagyobb elismeréssel irt róla — és Vörösmarty bírálta, akinek véleménye szíven ütötte a szerzőt. (A bírálatokat részletesen ld. a mű jegyzeteiben: AJ. kk. II. k. 223—224. l.)
- 319—321 *1846-ra népies költői beszély lévén feladva, még az év nyarán irtam Toldit.* — A Kisf. Társ. e pályázatát az 1846. febr. 8-i közülesen irták ki — amikor *Az elveszett alkotmány* jutalmazását is bejelentették. A beküldés határnapja: nov. 20. A pályázatra tizennégy

- mű érkezett. A bírálók véleményüket 1847. jan. 23-án terjesztették a Társaság elé. (Ld. AJ. kk. II. k. 246. l.)
- 321—322 egy Szilágyihoz intézett levélben, — 1847. ápr. 2. (AJ. kk. XV. k. 77. l.)
- 326—328 *Toldi jutalma . . . Petőfi s több írók barátsága is lőn*, — Arról, hogy Petőfi hogyan s mit hallott a Toldiról, s hogyan reagált a hírekre, Gyulai többet ír a *Jelenkor* c. enciklopédiában: „Az irodalmi körökben mindenütt nagy szenzáció uralkodott. Petőfit, ki már akkor híres költő volt, sérté e nagy dicsőítés s olvasni kívánta a kéziratot. El volt ragadtatva s Aranyhoz tüstént egy üdvözlő költeményt írt. . .” (Gyulai Pál: *Bírálatok. Cikkék. Tanulmányok*. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Bisztray Gyula és Komlós Aladár.) (Bp. 1961. 236. l.) — Erről AJ. írhatott Kertbenynek is, aki az eseményről — a töle megszokott kissé fellezgős stílusban — így ír: „alig küldte be Arany — jeléigél — e második művét, Pesten mindjárt feltűnést keltett. Voltak, akik szilárdan és bátran arra esküdtek, hogy csak Petőfi írhatta, mások viszont egy „nagy ismeretlen” sejtettek mögötte. Petőfi hamarosan megunta hallgatni az efféle hasonlítgatásokat, s bosszankodott a döntőbírákon, akik nézete szerint „minden számságot” neki tulajdonítanak; mikor azonban a mű nem csupán a kitűzött magas díjat nyerte el, hanem azt — addig hallatlan eset! — még önként meg is emelték, Petőfi lélegzetvesztve rohant a Kisfaludy Társaság titkárához, hogy az így kintüntetett költeményt elolvassa. Alig lapozta azonban át, máris megírta legszebb költeményeinek egyikét, s megküldte Aranynak . . .” (AJ. kk. XV. k. 686, 688. l.)
- 345—346 *Kertbeny hibáz, midőn azt mondja, hogy ez pályamű volt*, — Kertbeny bevezetője az *Erzählen die Dichtungen von Johann Arany* (Leipzig, 1851.) c. fordításkötetéhez. — (Ld. AJ. kk. XV. k. 686, 688. l.)
- 362—363 *a Vasárnapi ujságnak, mellynek szerkesztésével megkínáltatám*, — a „Vasárnapi ujság” AJ. elírása *A Nép Barátja* helyett. Arany László már erre javítva közli (ld. AJHV. XLVIII. l.). *A Nép Barátjának* első száma 1848. jún. 4-én jelent meg. Szerkesztője Vas Gereben, szerkesztőtársa AJ. volt. (É folyóiratról ld. AJ. kk. XV. k. 870—871. l.)
- 365—366 *1849 tavaszán, bureau-hivatalt kértem s nyertem*, — 1849. máj. 1-én írta folyamodványát Kossuth Lajosnak (AJ. kk. XIII. k. 92—93. l.). Belsőügyminisztériumi fogalmazói kinevezését Szemere Bertalan máj. 9-én írta alá. (AJ. kk. XV. k. 250. l.)
- 388—390 *Szalontai tartozkodásom idejére esik a féltév (1851) midőn, többnyire Geszten tanyázva, Domokosnak órákat adtam a költészetben*. — AJ. 1851 májusától novemberig, Nagykőrörsre költözéséig tanította Tisza Domokost Geszten. Geszti tartozkodását Arany László bő jegyzetekkel kíséri (ld. AJHPrD. XXXIV—XXVIII. l.).
- 401—403 *szóba jött, milly czélszerű lenne a hős [Toldi] férjfi korából is dolgozva egy epost, az egészét trilogiává alakítani*. — A *Toldi* folytatására Toldy Ferenc már 1847. okt. 1-i levelében buzdította AJ.-t. (Ld. AJ. kk. XV. k. 146. l.) Petőfi 1848. ápr. 18-i levelében írta: „ha már fejét és a lábát megcsináltad, kötelességed a derekát is megcsinálni”. (AJ. kk. XV. k. 198. l.) — Érdekes, hogy amikor az elnyomatás korában AJ. újból foglalkozni kezdett a *Toldi* középső részével s írt erről Tompának, az szinte Petőfi szavaival válaszolt:

- „ismerem fejét és lábát, innen következtethetem, hogy a derekát is csak kiviszed bizony . . .” (1851. jan. 10. AJ. kk. XV. k. 324. l.) — A *Toldi szerelmét* AJ. végleg csak 1879-ben fejezte be.
- 411—412 *Egyéb működésim a folyóiratokba* — Ld. az egyes folyóiratok címszavai alatt az AJ. kk. XV. és jelen kötetében.
- 428—429 *azt hiszem, Berecznek akarod írni* — Berecz Károly szerkesztette a Hölgyfutár Arcképalbumát (Pest, 1855.). Berecz valóban felhasználta A.J. önéletrajzi levelét (41. l.), kiaknázza továbbá Toldy Ferenc *A magyar költészet kézikönyve* (Pest, 1855—57) c. munkájában írottakat s végül — teljes terjedelemben — amit Gyulai Pál közölt az Újabbkori Ismeretek Tára folytatásában: a *Jelenkor*-ban. (*Politikai és Társasélet Encyclopaediája*. Különös tekintettel a Hírlapok Olvasóira. Az „Újabbkori ismeretek tárának” folytatása. Pest, 1858. 1—9. l.) — Ld. még Gyulai Pál: id. m. 232—240. l.
- 433 *Petőfiveli viszonyomat bővebben is érintheted,* — Gyulai e részt nem bővítette ki, viszont részletesebben írt barátságuk kezdetéről.
- 438 *Még egy szót!* stb. — Az önéletrajzi levél e második utóiratát Scheiber Sándor fedezte fel és tette közzé: *Arany önéletrajzi jegyzete* c. It 1952. 98. l. — Ez az utóirat — mivel A.J. külön papírszeletre írta — nem került el az önéletrajzi levelet magánál tartó Toldy Ferenchez. — Jelenleg az OSzK. Kézirattárában őrzik. (Ld. *Kéziratok Források az Országos Széchényi Könyvtárban*. 1789—1867. Bp. 1950. 13. l. 145. sz. a.)
- 444—445 *Debrecenben nem ragyogtam mingyárt az első tanulók közt,* — Kertbeny azt írta: „Debrecenbe ment a Kollegiumba. Ott az első tanulók közt ragyogott.” (AJ. kk. XV. k. 685, 687. l.)
- 447 *Anyám halálát álmódtam,* — Kertbeny szerint: „egy nap 1836-ban a máramarosí sziklákön, . . . egy belső hang azt súgta neki, siessen haza, mert anyja meghalt”. (Id. h.)
- 448—449 *Nem mingyárt a marciusi napokban . . . neveztettem ki concipitának;* — Kertbenynél: „Mindjárt a márciusi napokban fogalmazóként kapott helyet Arany, Szemere miniszteriumában.” (Id. h. 686, 688. l.)
- 705.** Arany — Tisza Domokosnak Kn. [Nagykörös, 1855. jún. 8.]
K: MTAK. Kézirattára — K. 513/860. sz.; csontszínű l.papír, 23,3 × 14,4 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: címzés. Viaszpecsét-maradvány. — Postai pecsétek. Nagy Körös 9/6 [= jún. 9.]. Szegedin 10/6 [= jún. 10.], Nagy Szalontha 11/6 [= jún. 11.], — Arany László hagyatékából (Id. AkErt. 1899. 615. l. 860. sz. a.).
M: AJ. VM. IV. k. 434—435. l.
 Válasz Tisza D. máj. 22-i és jún. 3-i leveleire.
- 3—4 *sieték Pestre, hogy hátha még . . . találkozhatunk,* — Tisza D. máj. 22-én írt, AJ. máj. 27-én járt Pesten, de már nem találta ott tanítványát.
- 5—6 *Ariosto híres kalamárisától* — Tisza D. „Ariosto kalamárisának hasonmását” hozta ajándékba Rómából mesterének; Id. máj. 22-i levelét.
- 11—12 *csak most, de áto 8-a junii, veszem föl ismét az elejtett fonalat,* — AJ. tehát még Pestről visszatérve kezdte el levelét — tőle szokatlanul — nincs is rajta keltezés. Szilágyi Sándor váratlan betoppánása miatt nem tudta befejezni. A levél kezdete is arra utal, hogy akkor még csak Tisza D. máj. 22-i levele volt a kezében.
- 14—16 *ne várja tőlem, hogy találkozásunk első percét kritikával keserítsem*

- meg, — Tisza jún. 3-án kelt soraihoz mellékelte tizenöt versét, melyekkel A. J. júl. 1-i levelében foglalkozott.
- 18 „*ki sok szigetet látott és tengert*” — Arany e mondást Filiczki Jánosnak a Szenci Molnár zsolttárfordításait ajánló verséből kölcsönözte: „Midőn ezt jól látná az Molnárt Albert, (Az ki sok országot látot[t] és tengert)” — (Ld. RMKT. XVII. sz. 1. k. 1959. 377—8, 623—4. I. E költeményt sajtó alá rend. és jz.-et írta: Bisztray Gyula.)
- 19—20 *Ez előnye a születésnek hipótolhatlan* — A. J. indokolt keserűséggel ír vágyairól, melyek messzehúzták, de szegénysége miatt maradni kényszerült.
- 22—23 *Kazinczy híres ódája . . . „a hold szép kereke” alatt* — *A békák* című vers.
- 23—24 „*Pusztán születtem és pusztán lakom*” — Petőfi: *Pusztán születtem . . . c. versének első sora; az eredetiben „és” helyett: „a”*.
- 31—32 „*Ki az oka? ki hibája?*” *mondaná Csokonai.* — „Hány jó ész lett vaddá, | Hogy nem művelték? | . . . Hát már hogy | A Somogy | Ily tudatlan, | Formálatlan, | Kié a hiba? (Csokonai: *Jövendölés az első oskoláról a Somogyban.*)
- 33 *Kovács Bácsi halálát szívemből sajnálom:* stb. — Tréfás utalás arra, hogy Kovács János oly régen, ez év legelején írt neki utoljára. Rökavadászatairól pedig 1854. nov. 26-i levelében számolt be A. J.-nak.
- 45 *a circulus vitiosusokat:* — ered.: hibás következtetéseket. — A. J. itt az egyhangú, körbenjárászerű munkára érti.

706. Arany — Tompa Mihálynak Nagykőrös, 1855. jún. 8.

K: MTA. Kézirattára — K. 513/1114. sz.; csontszínű 1. papír, 23,3 × 14,5 cm, 2 fol., 1—4. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 665. l. 1114. sz. a.).

M: A. J. Lev. B. I. k. 376—379. l. Sok kihagyással.

Válasz Tompa máj. 6-i levelére.

- 15 *a te háromszori látogatásodat* — Tompa először 1852 februárjában kereste fel A. J.-t, mint „Fejérmegyei poéta”, másodsor az év májusában feleségével fél napra eljöttek Kőröcsre, harmadszor 1855. márc. elején járt Tompa Aranyéknál.
- 20—21 *elkezdtém összeírtni verseimet,* — *Kisebb Költeményei* 1856-ban jelentek meg.
- 35—36 *Sándor, . . . kalendáriumot szerkeszt.* — Szilágyi Sándor tervezett *Hölgynaptárába* szánt versét, Tompa 1855. jún. elején, Szilágyinak küldött leveléhez mellékelte (ld. Tompa Lev. I. 234. l.). Címét nem közli s a levél jz.-ből sem derül ki. — Szilágyi naptára csak terv maradt. Ld. Tompa — A. J.-nak írt nov. 12-i levelét, melyben kérdezteti Szilágyitól, hogy a naptárába küldött versét, ugye már másutt kiadathatja.
- 38—39 *Friebeisz, Vahot, Jókay, Gereben . . . mozog a naptár-irodalom fris gyepőtörésén,* — Müller Gyula *Nagy Naptára* (1852—56.) Friebeisz István szerkesztésében. — Vahot Imre *Nagy Képes Naptára* 1855—56-ra. — Országos *Nagy Naptár*, Jókai Mór szerkesztésében. 1856-ra. — Vas Gereben *Nagy Naptára* 1854—56. — Ld. Szinnyei Ferenc: *Novella és regény irodalmunk a Bach korszakban.* I. k. 139—146. — Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái.*
- 43—44 *a verseket Kemény foglalja le, a Pesi Napló számára* — ld. ADATTÁR.

- 46—47 *Török a bécsi „Magyar Kurirt” akarám mondani „Sajtót” fogja szerkeszteni, — ld. ADATTÁR. — AJ. nem dolgozott a Magyar Sajtóba.*
- 70—71 *Tomori egy olly lapot (belletrist.) akar megindítani, stb. — a tervezett szépirodalmi lap nem valósult meg.*
- 74 *ignota quantitas: — ismeretlen mennyiség.*
- 77—78 *Egy idetartozó kérdést nem is merek említeni előtted, — célzás Gyulai magasztaló brálatára, mely AJ.-t feszélyezte. Ld. még Tompának írt júl. 1-i levelét.*
- 93 *Berecz albuma — a Berecz Károly szerkesztette Magyar Írók Arcsképalbuma (1856); ld. ADATTÁR.*
- 112—113 *itt nem hellend, . . . a temetőbe menned sétálni. — AJ. nagykőrösi temetői sétáiról ld. AJé. II. k. 284—285. l.*
- 115—116 *úgy hallik Szász Károly megházasodott, — ekkor nem. Később Bibó Antóniát vette feleségül.*
- 125 *a kis Kálmán, — Ld. Tompa máj. 6-i levelének jegyzetét.*

707. Tisza Domokos — Aranyak Geszt, 1855. jún. 13.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/817—817/a. sz.; világoskék 1.papír, 22,2 × 14,4 cm, 3 fol., (a harmadikból levágva) — 1. l.-on: AJ. írásával: „Válasz I/VII.” 1—2. l.: 1. szöveg, 3—5. l.-on: *A határon — Itthon — Az utolsó lovag* c. versek. 6. l.: üres. — Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 614. l. 817, 817/a. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany jún. 8-i levelére.

- 4 *mindenfélét hallottam Aranybácsi spleen-jévről — komor kedélyállapotáról.*
- 9—10 *Nagyon szép dolog az utazás, . . . de mégis higgye el stb. — Tisza D. megérezte AJ. leveléből a keserűséget, hogy „a születés előnye kipótolhatlan” s hogy ő hiába szeretett volna utazni. — Ezért saját egészségügyi útjának hátrányait domborítja ki. Az angolokkal kapcsolatos lesújtó véleményéhez volt nyelvtanára, Monard, Charles is hozzájárult.*
- E leveléhez mellékelte verseket: *A határon — Itthon — Az utolsó lovag*; ld. e kötet 570—572. l. — AJ. mindhárom júl. 1-i levelében bírálta meg; ld. e kötet 582. l.

708. Tompa Mihály — Aranyak Hanva, 1855. jún. 18.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/959. sz.; csontszínű 1.papír, 19,4 × 12,4 cm, 2 fol., 1—2 l.: 1. szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: címzés. Viaszpecsét kivágva. Postai bélyegzők: bélyegen Tornallya 20/6 [= jún. 20.], Pesth 22/6 [= jún. 22.], Nagy Kőrös 23/6 [= jún. 23.] — 1. l.-on AJ. írásával: „Válasz I/VII.” — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt 1899. 661. l. 959. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 379. l. Kihagyásokkal.

Válasz Arany jún. 8-i levelére.

- 5 *Time is money! — Az idő pénz. Ang. szólás.*
- 22 *Hogy költeményeidet összeszeded igen jól teszed! — Erre Tompa is biztatta már 1853. dec. 18-i levelében. Konkrét tervéről, AJ. jún. 8-án írt Tompának.*
- 30 *verseid- s verseimről, stb. — A célzás, amit Tompa nem értett, Gyulainak Aranyt dicsőítő tanulmányára vonatkozott. Ez feszélyezte AJ.-t. Tartott tőle, hogy Tompának is rosszul fog esni.*
- 35 *A Teleký féle beszédből — Teleki József feletti gyászbeszédéről ld. Tompa máj. 6-i levele jz.-ét.*

36—37 *A Ballaginak szóló levelet . . . expedidál.* — Továbbítsa Kecskemétre. Tompa verset küldött benne a Ballagi Mór szerkesztette *Protestáns Képes Naptárba*. Ld. Ballagi válaszát 1855. júl. 2-ról (Tompa Lev. I.k. 238. l.).

709. Ercsey Sándor — Aranyak Nagyszalonta, 1855. jún. 22.

K: NSzAJEM — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAk. Mikrofilm-tára A. 301/I.

M: Kiadatlan.

2—5 *Mi dolog ez . . . indifferentsmus . . . öt egész hónapja, hogy rólok nem tudunk semmit,* — közönyösség, hogy sógora nem írt febr. 3. óta? — Ercsey jogosnak érezhette szemrehányását, hiszen ápr. 26-án hosszú levelet írt AJ.-éknak, melyben nemcsak beszámolt a szalontai hírekről, hanem nagyon melegen hívta őket a szünetre. Ha az egész család nem jöhetne, legalább Julcsát küldjék el. — Hogy mindegyik egyetlen sor válasz sem érkezett, méltán aggasztotta Ercseyt.

12—13 *Irjanak tehát már valamit bátyámék, mert különben én sem írok;* — AJ. — mint írja — elborzadt hanyagsága miatt s 30-án hosszú levélben válaszolt.

710. Arany és Társai — Obernyik Károlynak Kn. [Nagykörös, 1855. június vége kb.]

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/1332. sz., csontszíni ívpapír, 39,2 × 25 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: címzés. Postal pecsétek nincsenek. — Kozocsa Sándor tulajdonából. MTAk. 7/1975. — *A kézirat történetéhez*: E levelet Obernyik már nem látta, mert a kolera elől Kecskemétről Pestre menekült, ahol végül is megkapta e betegséget s 1855. aug. 17-én belehalt. A levelet Obernyik kollegája és barátja: Ballagi Károly, szintén kecskeméti tanár őrizte. Mint Kozocsa Sándor írja: „később az ő hagyatékából került unokaöccse, Ballagi Aladár egyetemi tanár gyűjteményébe, akinek páratlanul értékes irodalmi hagyatéka az őszerekek martaléka lett”. — A kéziratot Kozocsa egy barátja az 1930-as évek végén „a Teleki-téri ócskás piacon” vette; tőle került Kozocsa Sándorhoz (ld. alább id. tanulmányát, 54. l.).

M: Kozocsa Sándor: *Arany humora. Magyar Műhely*. Párizs, 1967, márc. 15. sz. 54—61. l., hasonmásban is.

A levél *keletkezéséhez*: az 1855—56. tanévtől a távozó Ács Zsigmond helyére Obernyik Károlyt hívták meg Kecskemétről Nagykörösre. Ez alkalomból íródott a körösi tanárok vaskosan tréfás levele. A levél teljes egészében AJ. kezírása. — A magyar szöveget néhol görög vagy gót betűkkel írta, szövegközi apró rajzokkal kísérte.

1—2 *To nyám-nyámov kai mikro Obernyikhojo.* — Te nyamvadt, nyiszlett és kicsi Obernyik. Az egész megszólító részt görög betűkkel írta.

4—5 *Hogy a Professorátusch illő őszhangban legyen s az entwurf mindent nivelláló tendenciájának elégtétessék,* — A tanári kar őszhangja érdekében, hogy az abszolutizmus 1849-ben kibocsátott iskolareformja, szervezési szabályzata; az *Organisations Entwurf* mindent egyenlősítő törekvésének megfeleljenek — hívták meg a szükséges tanári létszám tizenkettedik tagjával Obernyikot.

7—8 *a nagy Muszkát s választók helyébe a kis Szerecsent* — Theodorovics — utóbb Tomori Anasztázst hívták kollegái tréfás-kedvesen

- „unser Muszká”-nak. Amikor rokonától örökséghez jutott, 1854 októberében lemondott tanári állásáról és Pestre költözött. Helyébe választotta meg az egyháztanács okt. 28-án Salamon Ferencet (ld. Benkó, 72. l.), ő tehát a „kis Szerecsen”.
- 8—9 *igy hozaték ide Csikai Szeleky Dééjádák st efféle.* — Csikai Imre vallásanár szintén Kecskemétről került Kőrösre. — A „Szeleky” — Szallágy Sándort jelenti, akit tanártársai — nyilván tréfás jellemzésül — így hívták egymás között. — Dééjácék = Deák József 1854. január óta tanított a kőrösi gimnáziumban, mint a közben elhunyt Fitos Pál utóda, akit már betegsége alatt helyettesített.
- 13 *Mikulásch* — Mikulás János 1853-tól volt a protestáns iskolák új felügyelője. Mint a kormány emberének nevét, A.J. gót betűkkel írta.
- 14 *[kútűf]hből* — a szót az eredeti kéziraton képrejtvény-*rajz* helyettesíti: egy gémeskút = *kút*, mellette egy fej = *fő*; együtt: *kútűf*.
- 16—17 *Director Wurga m. t. t. l. t.* — Wurga János igazgató, a Magyar Tudós Társaság levelező tagja. A.J. az ő nevét is gót betűkkel írta.
- 20 *nem vagy e bis-niám?* — kétszeresen nyamvadt, nyiszlett.
- 23 *Ballagi Károly* — Kecskeméti tanár, aki 1856-ban szintén Kőrösre került, de nem Obernyik utódául, mint Kozocsa írja (id. tanulmány, 57. l. 13. sz. jz.), mert Obernyik helyére Szabó Károlyt választották: „Collegatusunk az elveszett Obernyik helyett egy jó fiúval egészedett ki: ez Szabó Károly” — írta A.J. 1855. nov. 4-én Tompának.
- 29 *Filó*, — Filó János kecskeméti lelkész.
- 44 *collegam Ballagi* — a fent említett Ballagi Károly.
- 44 *Tsykay Imre* — A.J. a szövegben Csikai nevének mindkét „i”-jét „y”-nal helyettesítette; Csikai nevének aláírásában tovább folytatta az előkelősködő játékot.
- 45 *Johann v. Weiss* — Weiss János német nevének megfelelően — s mivel németet is tanított, — gót betűkkel írta alá magát. Ld. még ADATTÁR.
- 47 *Mentovics Ferenc mpr. Oben Hinten* — mpr = manu propria = saját kezűleg. — A „fent” és „hátnál” a kopasz fejét ábrázoló rajz irányjelzői.
- 48 *Diakh Jo'sepp* — Deák József. Kozocsa Sándor jegyzetében a Sándor személynév, elírás (Id. tanulm. 57. l. 21. sz. jz.).
- 49 *Dr. Med. de Przdvszkmlz Elder Daniel fon Lengyel* — Apja lengyel: Lubomirski, anyja magyar: Incze Krisztina. Természetrajtot tanított, orvosi gyakorlatot folytatott.
- E levélhez szervesen kapcsolódik az a latin—magyar tréfás levél-fogalmazvány, mely máig ismeretlenül lappangott az MTAK. Kézirattárában. A nagykőrösi gimnázium igazgatójának és professorainak szól, akiket az aláírás szerint: „Alexander de Teleki cancellarius” arról értesít: „hogy Ács Zsigmond atyánkfia által megürült tanszéket a mi hívünknek OBERNYIK KÁROLY NIÁMNIÁMNAK adjuk át . . .” (Jelzete: Ms 5084/1.) — Ez a kézirat is Ballagi Aladár gyűjteményéből származik.

711. Arany — Ercsey Jánosnak [Nagykőrös, 1855. jún. 30.]

K: Elveszett. — Utalás a levélre: A.J. — Ercsey Sándornak jún. 30-án kelt levele utóiratában: „Janinak is firkanték néhány sort, s ide zárom.” — A levél tartalmáról: Ercsey János júl. 17-i válaszában: „Azon pénzre nézve, melyel te nekem adós vagy, ne legyen . . . semmi aggodalmatok, . . .” —

„A Szalontán kint levő pénzedet, melyről mint írod” stb. — „... a forgó pénz ügye, . . . melyről közelebb írott leveledben említést tettél.”

712. Arany — Ercsey Sándornak Nagykőrös, 1855. jún. 30.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — **MTAK.** Mikrofilm-tára A. 301/I.

M: Ercsey, 99—101. 1. Kihagyásokkal.

Válasz Ercsey ápr. 26-i és jún. 22-i leveleire.

- 3—4 *Öt hónapja volna tehát, hogy nem írtam!* — Valóban majdnem ennyi ideje írta utolsó levelét, febr. 3.-án.
- 10—11 *márcziusban Tompa, egy csomó pesti emberrel nálam volt,* — Tompa látogatását A.J. Szásznek is említette júl. 1-i levelében.
- 19 *egy csomó scrophulosus mirigyet* — nyaki nyirokcsomó-duzzanat.
- 20—21 *Az ő betegsége alatt én recidiváltam,* — visszaesett betegségébe.
- 27 *pour combler la malheur [pour comble de malheur]* — hogy a baj teljes legyen.
- 33 *nyakunkon volt a költözés,* — ez év ápr. 24-én költöztek át a Beretvás-féle házból, a gimnázium melletti épületbe, amely a ref. egyház tulajdona volt.
- 37—38 *nincsenek is olyan magnifike szobáink,* — előkelő, elegáns.
- 43 *Hogy ti is költöztetek, azt már régebbi leveledben írtad.* — Ercsey ápr. 26-án írta, hogy előtte való nap költöztek.
- 44—45 *Jani azt nem tette, hogy tudóstolt volna,* — A.J. másik sógora, Ercsey János, aki A.J.-ék házvásárlásához adott kölcsönt. A.J. ezt szeretne volna rendezni. Jan. 17-i levelében üzenté Ercsey Sándorral, írjon neki Jani ez ügyben. — Ercsey Sándor beszélt János fivérével, aki visszaüzente, hogy majd ír, A.J. azonban mind ez ideig hiába várta levelét.
- 58 *Szegény Jámor Mihály!* — A.J. Sára néjének fia, aki ez év tavaszán a nagy árvizes időben lovastul kútgödörbe fulladt.
- 60—63 *midőn eljöttömkor szegény nénémről bucsuztam, . . . kevéssé gondoltam hogy nem csak őt, de többeket is . . . nem fogok látni soha!* — A.J. Sára nénye, Jámor Jánosné 1853. okt. 20-án halt meg.
- 64 *Postscriptumodban Julcsát kérde* — Ercsey ápr. 26-i levele utóiratában kérte, hogy küldjék el Juliskát Szalontára, s őszig maradjon ott. — Juliska a családdal együtt ez év augusztus 20-tól — szeptember 21-ig Tompáéknál volt vendégségben.
- 69 *a cholera, a miní mondják, ide is bekapott,* — ez év aug. 17-én ennek esett áldozatául az itt említett Kecskemétről Kőrösre várt új tanár, Obernyik Károly is, pedig a kolera elől menekült Pestre.
- 71 *Pühösdkor . . . Pesten voltam,* — máj. 27-én.
- 83—84 *üteket az egész családöt . . . szeretünk, mint ez előtt,* — Ercsey, jún. 22-i levele szerint attól tartott, hogy A.J.-ék haragusznak rájuk, azért nem írnak.
- 95—97 *a Kisfaludy társaság kinevezett, de székét el n[em] foglalt tagja . . . a tud. társ. leendő? tagja.* — A.J.-t 1848. jan. 13-án választották a Kisf. T. tagjául (ld. A.J. kk. XV. k. 616. l.), de székfoglalójára a közbejött események miatt már nem került sor. — A Magyar Tudós Társaság 1858-ban választotta tagjai sorába.

713. Arany — Jókai Mórnak [Nagyszalonta. 1855. júl. 1. kb.]

K: Elveszett. — A levél keltezéséhez: A.J. 1855. dec. 10-i levelében írta, hogy a Jókai sürgette verseket már öt hónapja elküldte Szép utca 1. alatti lakására. Mivel Jókai 1855. júniusában már a Magyar u. 2-ben lakott

(JókaiLev. I. 403. 1.), valószínű, hogy a postás nem továbbította a levelet, amelyben AJ. *A vén gulyás* és *A vén gulyás temetése* c. verseit küldhette s melyeket láthatólag ismét mellékelte dec. 10-i leveléhez. Ezek hamarosan meg is jelentek. — Júl. 1-re kelteztük a levelet, mert 1.) az AJ. által dec. 10-én említett öt hónap így jön ki. — 2. Júl. 1-én több, hozzá közel állónak írt, így Szásznak, Tisza D.-nak, Tompának, feltételezhető, hogy Jókainak is.

714. Arany — Szász Károlynak Nagykőrös, 1855. júl. 1.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/565. sz.; csontszíni 1.papír, 23,2 × 14,3 cm, 2 fol., 1—3. l.: 1. szöveg, 4. l.: üres (Szász K. írásával saját és AJ. neve) — Címzés nincs.

M: AJLevIB. II. 70—72. l. Kihagyásokkal.

- 2—3 *asztalomon hever a levél, melyet aprilis 3-áról hozzád írtam,* — AJ. akkor az indíthatta levélírássra, hogy a márciusban Kőrösön vendégeskedő Tompa fölkereste a temetőben Szász K. feleségének, Idunának sírját.
- 3—4 *te vagy a hanyagabb 1/2,* — a hanyagabb fél. — E szót AJ. — az egykor matematikatanár Szásznak — tréfásan, stílusosan írta így.
- 8 *hogy majd csak trsz egyszer,* — Mióta Szász K. a kecskeméti tanárságot a kézdivásárhelyi lelkeséggel cserélte fel, ritkán váltottak levelet. Szász 1854. júl. 15-én számolt be ottani életéről. — AJ. szept. 27-én említette Tompának, hogy a nyáron levelet kapott Szásztól, amire azonban még nem válaszolt. Mivel a körösi tanárok együttesen készültek írni Szásznak, AJ. is erre várt. Majd, hogy e terv dugába dőlt, az év dec. 14-én írt Szásznak, akitől azóta sem érkezett híradás.
- 12 *felhasítom fidibusznak,* — felhasított papírszeletekkel gyűjtöttak pipára.
- 14 *Igaz-e, a mit beszélnek?* . . — Szász K. újabb házassági tervéről terjedtek el hírek. Ld. AJ. — Tompának, jún. 8-án.
- 22 *Richard igen jó;* — Shakespeare: *II. Richard* c. drámájának fordítása. — Gyulai a PNapló márc. 6-i számában hírt adott arról, hogy: „Szász Károly jelenleg még Shakespeare fordításával is foglalkozik s *II. Richard* királyt az eredeti mértékben már le is fordította.” — E fordításból az ÚjMagyMúz. márciusi számában szemelvény jelent meg: *II. Richard első fölvonása* címen. — AJ. ezt olvasta. — Gyulai híradása szerint: „Kik olvasták, mind elégtültek vele, kivéve Brassait . . .” (Szásznak, márc. 9. GyulaiLev. 202. l.).
- 24 *Basa Mátyás vagy Tamás* — Szász Károly: *Basa Tamás* c. verse a VasÚjs. 1855. jan. 17-i sz.-ban jelent meg.
- 28—29 *Gyulai meg én rám egész magyarország poétáit rám haragltja.* — *A Toldi Estéjéről* a Budapesti Hírlapban megjelent tanulmány-sorozatával. Ld. BpHírl.-nál. ADATTÁR.
- 33—35 *Miska, . . sürgéti, . . látogassam meg Gömörben,* — Tompa jún. 18-i levelében már azt kérte, AJ.-ék tudósítsák előre indulásuk napjáról.
- 39—40 *En . . egész családommal beteg voltam.* — Erről részletesen Ersey Sándornak jún. 30-án írt.
- 44 *Berecztől nem maradhattam, meg helle tennem.* — Berecz Károly Nagy Ignác halála után, 1854-ben átvette a Hölgyfutár szerkesztését s ennek keretében jelentette meg a *Magyar Írók Arczképalbumát*; ehhez kért AJ.-tól képet. Amikor Gyulai önéletrajzát kérte, AJ. azt hitte, a Berecz-féle Albumba akar ennek alapján írni róla. (Ld. 1855. jún. 7-i önéletrajzi levele befejező sorait.)

- 45—48 *volt szerencsém látni egy . . . cigány papot, . . . Olly komoly, mint valami hypocrita. Azt hiszem Barabás okosabb stb.* — Szász Károlynak az Album részére készült fényképét is látta; komolyságát szintetettetésnek találta; a fényképezésnél többre becsülte Barabás Miklós arcképeit.
- 49 *Ács [Zsiga] elmegy; helyébe alkalmasint Obernyik jő.* — Obernyikot megválasztották nagykőrösi tanárrá, ld. A.J. és társainak tréfás levelét hozzá, kb. június végén
- 52—53 *Mentovics . . . valami erdélyi tanszékre speculál.* — Mentovich majd csak 1856. július 8-án mondott le kőrösi állásáról, s az 1856—57-i tanévet már mint marosvásárhelyi tanár kezdte meg.
- 54—55 *De a reach-ekben lévő hivatalok közi a professorság még legkevésbé alkalmatlan.* — Angol szóval: a hatáskörében levő lehetőségeket mérlegeli.
- 56—57 *Denique, e napig sem tudom, a „külföldi leveleket” ki ajánlta nekem: szerző-e, vagy kiadó?* — Szász Károly fordítása: *Levelek a külföld költői koszorújából, Angol és francia költőkből.* Kiadta barátja Tomory Anasztáz. Pesten 1855. Landerer és Heckenast
- 62—63 *Mikulást ma várjuk.* — Mikulás Jánost, a protestáns iskola-felügyelőt.
- 63—65 *Nagy József nagy riunione-t rendez* — összeröffenést, mulatságot.
- 65 *Varga még mind director* — Varga János.
- 65—66 *Mentovics egyre kopasz.* — A.J. a Mentovich rajzolta, írta gúnylapjával, a Charivari-val szemben a *Contra Charivari* néhány számát alkotta meg, ebben elsősorban Mentovichot figurázta ki, pl a 3. számban éppen itt említett kopaszágát, a ferblízés közbeni csodálkozását: — a valóságban nem létező — hajaszálai égneek merednek. (A.J. kk. XIII. 231. l.)
- 66 *Lengyel charlatán mint volt,* — orvos és természetrajztanár, aki azonban nem értett az állattóméshez, mint azt a Charivari 3. száma is kifigurázta. (A.J. kk. XIII. k. 230. l.)
- 66 *Salamon Ádonis,* — Salamon Ferenc szép ifjú.
- 67 *Szilágyi komoly, hígadt férfi,* — értse — Szász az ellenkezőt.
- 68—70 *Csikai, Weisz Losonczy* — Csikai Imre, Weiss János, Losonczy László.

715. Arany — Tisza Domokosnak Nagykörös, 1855. júl. 1.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/861. sz.; csontszínű l.papír, 23,3 × 14,4 cm, 2 fol., 1—3. l.: 1. szöveg, 4. l.: címzés. — Tört viaszpecsét. — Postai pecséték: bélyegen Nagy Körös $\frac{1}{7}$ [= júl. 1.], Szegedin $\frac{2}{7}$ [= júl. 2.], Nagy Szalontha $\frac{3}{7}$ [júl. 3.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 615. l. 861. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Tisza D. jún. 13-i levelére.

- 3 *még adós vagyok a bírálattal,* — annak a tizenöt versnek bírálatával, melyet Tisza D. jún. 3-án küldött s melyet jún. 13-i levelében még hárommal kiegészített.
- 4—5 *felülöttem officiosus képeimet, s azt a spleent,* előveszem. — Félhivatalos, komor képet ölt.
- 8—9 *mikor ex offo beszélek, . . . melly solemnis alkalom* — ex officio = hivatalból, s ünnepi alkalomból.
- 12 *Ausonia ege alatt* — Az ausonok (auruncusok) Itália nyugati partján laktak, a Sorrentoi félszigetig. A.J. itt Olaszországot jelzi

- vele, éppen Tisza D. verse alapján: „Én a ki szép Ausonián . . .”
(Ld. *A határon* c. versét.)
- 15—16 *legjobb is a Velence* — Az itt megbírált verseket Tisza D. jún. 3-i levelében küldte. Szövegüket ld. e kötet 541—554. l. — E versek közül AJ. a következőket vette fel TDHV. közé: *Trieszt* (84. l.) — *Turin* (87—88. l.) — *Nizza. Okt. 21-én 1854.* (89—90. l.) — *Nizza. November 2-án, 1854.* (91. l.) — *Savoyard-dal* (92. l.) — *Nizza. Január 7-én, 1855.* (93—94. l.) — *Egy kép alá* (95. l.) — *Elba mellett* (96—97. l.) — *Das ewige Lied* (98—99. l.)
- 23—24 *Anakreoni játék* — *Η γη μελαλva πνεi* — *A fekete föld iszik.*
- 31—33 *A Köszöntő*. *elbitem nem érthellen, de természetesen az lenne a publicumra nézve.* — A vers a Kálmánnak c. tréfás köszöntő bátyja huszonnegyedik születése napjára, amelyet Domokos — hangvétele miatt — „igen nagyon” restellett a verseit másolóknak előtti. (Ld. jún. 3-i levelét.)
- 52 *Most lássuk a geszti verseket:* — Tisza D. jún. 13-i levelében küldött három verse: *A határon* — *Itthon* — *Az utolsó lovag*; szövegüket ld. e kötet 570—572. l. — Ezek közül a TDHV. közé beiktatta az *Itthon* c.-t (100. l.), lényegében változatlanul. Bár bírálatában a 2. vrsz. utolsó sorát: „Az öreg torony magosabb” — kifogásolta, a kötetbe mégis így vette fel. — A „pirossabb”, „magassabb” szavak helyesírását javította: „pirosabb” magosabb”-ra s a „c”-ket „cz”-vel közölte. — *Az utolsó lovagot* nem közölte a gyűjteményben, bár megdicsérte; talán az alcím miatt: „A magyar aristocrazia hatyúdálál.”
- 55—56 *mert ki utról jő hazá, — ὁς μάλα πόλλα πλάγθη* — „ki sokfelé bolygott” (Az *Ödüsszeia* l. sorából, Devecseri Gábor fordításában). Vagyis: ki sok viszontagságon esett át.
- 68—69 *mutaita-e Gyulainak e darabokat* — E kérdésre Tisza D. júl. 6-i levelében részletesen felelt.
- 73—74 *gf Kun Géza* *itt fogja letenni az érettségi vizsgát.* — Ld. ADATTÁR.

716. Arany — Tompa Mihálynak Nagykőrös, 1855. júl. 1.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/1115. sz.; csontszínű 1.papír, 23,3×14,5 cm, 2 fol., 1—3. l.: l. szöveg, 4. l.: címzés. Tört viaszpecsét. Postai bélyegzők: bélyegen Nagy Kőrös 1/7 [= júl. 1.], Pesth 2/7 [= júl. 2.], Putnok 4/7 [= júl. 4.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 665. l. 1115. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 380—381. l. Kevés kihagyással.

Válasz Tompa jún. 18-i levelére.

- 3 (. . . *nem irok chridát*) — meghatározott szerkezet szerint készült iskolai dolgozatot.
- 9—10 *M. orrt fintorgat rám* — Mentovich Ferenc.
- 12—13 *Gyulai . . . bírállataiban,* — cikksorozata a Bp. Hírl.-ban, ld. ADATTÁR.
- 47—48 *Szász Károlynak most írtam . . házasodik,* — E téves hírről ld. AJ. jún. 8-i levelének jz.-ét.
- 59 *praedicationát megkaptam,* — Tompa jún. 18-án küldte el Teleki József halálára írt beszédét.
- 60 *Ballaginak a . . . levelet* — a Tompa által Ballagi Mórnak küldött levélről ld. Tompa jún. 18-i levelének jz.-ét.

717. Tisza Domokos — Aranynak Nagyszalonta, 1855. júl. 6.
K: MTAK. Kézirattára — K. 513/818., 816. sz.; csontszíni 1. papír,
21,3 × 17 cm, 2 fol., 1—4. l.: 1. szöveg, Címzés nincs. — A. J. írásával: „Válasz
20/VII.” — Melléklet: 1 f.: *Költődac* — *Éjjel* c. versekkel.

M: Kiadatlan.

Válasz Arany júl. 1-i levelére.

- 5—6 *a criticát mint irodalmi művekre alkalmazottat* — A. J., amikor fenti levelében megbírálta Tisza D., főleg olaszországi élmények ihlette tizenöt, valamint jún. 13-án küldött három versét, azt írta tanítványának, hogy verseiről „nem mint gyakorlatokról, hanem mint irodalmi művekről” — beszélt.
- 8 „*Szlv és ész'-t . . . lebecsülöm*, — e véletlenül elküldött verséről A. J. véleménye: „alig élvezhető”.
- 10 *A „határnál”-ban pedig az aszót csak fogalomcseréből áll*; — Tisza D. versének kérdéses 2. versszaka: „Én, a ki szép Ausonián | S napjának izzó sugarán | Hervadtam; — és mint egy aszót | Álltam szomszédjaim között!” — E versszakot Tisza D. utóbb a következőképpen módosította: „Én, a ki a szép Itálián | S napjának izzó sugarán | Hervadtam, és mint egy üszög, | Álltam szomszédaim között.” — Erre az átalakításra akkor került sor, amikor e versét közölni szerette volna Gyulaival. (Ld. Tisza D. — Gyulainak, 1855. aug. 15. Gyulai Lev. 213. l.)
- 14, 17—18 *A „hozzá”-ban . . . a dolognak valóságát, úgyhiszem, minden lép-ten-nyomon láthatjuk*. — Tisza D. A. J.-nak e vershez fűzött megjegyzésére felel. Arany szerint ez a (szerelmes) vers nincs „praxisból” írva. — E kérdésre A. J. visszatért júl. 20-i levelében.
- 34—35 *látta-e Gyulai verseimet vagy nem?* — Az előbbiekből világos, hogy Gyulai biztatta Tisza D.-t verseinek megjelentetésére. Ez év pünkösdjén, azaz máj. 27-én Tisza D. küldött verseiből Gyulainak (ld. jún. 11-i levelét Gyulai Lev. 208. l.). — Mivel Gyulai felelete késett, Tisza D. jún. 17-én ismét írt neki: „azt hívéim, hogy még Pünkösd első napján elindított verseimről két hét alatt csak kapok tudósítást. És hogy nem kaptam, szomorkodom, mert tudja ön, az első vers, az első nyomtatott vers | sorsa mindig igen érdekes írójára nézve . . . miután ön elég szíves volt az írást [levelet] megígérni . . . minél előbb örvendeztessen meg válaszával.” (Ld. Gyulai Lev. 208. l.)
- 35—36 *Gyulai a Nép könyvébe ígért rögtön helyet egy költeményemnek*, — A Csengery és Kemény szerkesztette *A Magyar Nép könyvébe*. — Mivel Gyulai barátságban volt a szerkesztőkkel, bízott benne, hogy közlik az ifjú költő verseit. Nem így történt.
- 36—38, 40 *„Határnál”-t . . . elvitte Keményhez . . . politikai bibét látott benne*, — Tisza D. *A határon* c. versének nyilván harmadik versszaka keltett Keményben aggodalmat: „Óh mert a cseppben mely esik, | Hon | borúlt eged könnyezik, | Óh mert a szél a mely fuval | Zöldhalmairól költ sóhaj.” — Gyulai e verseket még Tisza D. pesti tartózkodásakor vette át. Kemény biztatására Tisza D. Gesztről újabb verseket küldött, azonban a folyóirat ezekből sem közölt.
- 43—45 *Gyulai . . . sem ezen első, sem egy második tudakozódó levelemre nem felelt*. — Tisza D. máj. 27-i levele nem maradt fenn, de a jún. 17.-ből tudunk róla (Gyulai Lev. 208. l.).
- 51—52 *felhívom Aranybácsit, ha valami tisztesebb vállalatról hall, szíveskedjék azt nekem megírni*; — A. J. júl. 20-i levelében azt írta, Domo-

kos verseit el tudná fogadtatni a szerkesztőkkel, de ő azt szeretné, „hogy magok a versek törjenek utat magoknak”. — Egyben végigtekintette a folyóiratokat s úgy nyilatkozott, hogy a Délibáb és a Hölgyfutár lenne a legalkalmasabb Tisza D. verseit közölni.

Az e levélhez mellékelt *Költődac* és *Éjjel* c. versek szövegét ld. e kötet 586—588. l. — E verseket A. J. júl. 20-i levelében bírálta meg. Ld. e kötet 591. l.

718. Tompa Mihály — Aranynak Hanva, 1855. júl. 15.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/960. sz.; csontszíni 1. papír, 19 × 12, 1 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 3—4. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 661. l. 960. sz. a.).

M: A. J. Lev. B. I. k. 381—382. l. Kevés kihagyással.

Válasz Arany júl. 1-i levelére.

- 2 *A bírdát feletti aggodalmadból* — Gyulai Pálé a Bp. Hirli.-ban (ld. ADATTÁR). Erről A. J. jún. 8. óta minden Tompával váltott levelében szó esik.
- 13 *Julcsa még is rosszul van?* — Arany Juliska orbáncáról apja apr. 1-én írt Tompának. Azóta jobban lett.
- 16—17 *augusztus 6-án vagy legkésőbb 13-án elindulok*, — csak 20-án indulhattak.
- 32 *Tomori a Szász Károly féle példányokat hozzád küldi*, — Szász műfordításkötete kiadását Tomori Anasztáz fedezte.

719. Ercsey János — Aranynak Sályi, 1855. júl. 17.

K: NSzA JEM. — 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 3. l.-n A. J. írásával összedadás; 4. l.: címzés. Postai pecsétek: Orosháza 22/7 [= júl. 22.], Nagy Körös 25/7 [= júl. 25.] Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilmtára. A. 301/I.

M: Kiadatlan.

Válasz Arany jún. 30-i elv. levelére.

- 5 *Azon pénzre nézve, melyel te nekem adós vagy*, stb. — A szabadságharc leverése után, amikor A. J. állás nélkül volt, „Kenyeres János szolgabíró mellett kapott alkalmazást”. Így nem kellett felélniök azt az 1200 váltóforintot, amelyet még Vas Gerebentől kapott, mint A Nép Barátja szerkesztőtársa. Mivel ez az összeg takarékpénztárban volt s így nem értéktelenedett el, mint Kossuth-bankói, ebből szerették volna megvenni Debreczeni János csizmadiames-ternek a Nagy utcán levő házát. Ennek vételére 1800 vft. volt; a hiányzó 600.-vft.-ot sógorától, Ercsey János jegyzőtől kérte kölcsön. (Ld. Debreczeni, 48—49. l.)
- 14—15 *Salonlán kamatozás végett hint levő pénzedet, melyről mint írod 209 pft, e pénz letisztásába elfogadom*, — A Bondár Istvánnál és Forneth Károlynál kölcsön levő 100—100 pft.-ról az Ercsey Sándorral váltott levelekben gyakran szó esik. Bondár tartozását ez év októberében adta meg (ld. Ercsey S. okt. 14-i levelét). — Forneth Károly ez év elején visszafizette, aztán Ercsey Sándor „másnak” adta kölcsön (ld. Ercsey S. jan. 11-i levelét). — Ercsey Sándor aug. 15-én ír a kiegyenlítés lehetőségeiről; ekkor még nem tudta, hogy Jani bátyja elfogadta A. J. ajánlatát.
- 20—21 *nem fog neked aggodalmat okozni azon körülmény, melyről . . . említést tettél*. — A. J. Ercsey Károlynak írt jún. 30-i elv. levelében nyilván arról lehetett szó, hogy csak így tudja visszafizetni a tartozását sógorának.

Ercsey János e levelének 3. l.-ra A. J. a következőket jegyezte fel:

„600.	24 (x)
	5
	120
tőke hátrány	100
és kamat	220 vft. 1855. szept. 30-ig.”

AJ. aug. 12-én másik sógorát, Ercsey Sándort kérte meg, hogyha Ercsey Jánosnak készpénzre lenne szüksége, a kintlevőségeket hajtssa be és fizesse meg János fivérének. — Ugyanitt írja a fenti jegyzet magyarázatát: „A még fenmaradó 100 vft, és 120 vft, kamat kifizetéséről másképp gondolkodom.” — E célra szánta szalontai jövedelmeit s ami azokból nem telik — azt írta —, majd Kőrösről kipótolja.

720. Arany — Mezey Ferencnek [Nagykörös, 1855. július 20.]

K: Elveszett. — Utalás a levélre: Tisza D.-nak júl. 20-án: „E levelet Mezeyhez legyen szives elküldetni . . .” — A levél tartalmáról nem tudunk.

721. Arany — Tisza Domokosnak Nagykörös, 1855. júl. 20.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/862. sz.; csontszínű l.papír, 23,3 × 14,4 cm, 2 fol., 1—3. l.: l.szöveg, 4. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (Ld. AKÉrt. 1899. 615. l. 862. sz. a.).

M: A. J. VM. IV. k. 435—437. l.

Válasz Tisza D. júl. 6-i levelére.

- 6—7 *Igazoló észrevételeit helyeslem, a nélkül hogy a Hozzá-t illető jegyzetet teljesen érteném.* — AJ. e verssel kapcsolatban az őszinte élményt hiányolta. Ld. júl. 1-i levelét. — Tanítványa — lírai költemény élményalapjáról lévén szó — nem helytállóan azzal védekezett, hogy „minden lépten-nyomon láthatjuk”. Ezzel egy-szersmind elismerte valódi élményének hiányát.
- 15—16 *Pájer Antal hideg, stb.* — Pájer Antal újabb verskötete *Villámok* címen 1854-ben jelent meg.
- 22—24 *Levele második részét illetőleg: azt hiszem Gyulai . . . már csak fogott írni a fenszorgó ügyben.* — Tisza D. Gyulainak írt leveleiről ld. Tisza D. júl. 6-i levelét és jz.-t.
- 39—43 *A Délibáb . . . A Viszhang . . . a D[ívat]csarnokot . . . a Hölgyfutár.* — A *Délibáb*ot. 1855. jún. 17-től *Friebeisz István* szerkesztette, — A *Budapesti Viszhang*ról AJ. kedvezőtlen véleménye első-sorban — egykori szerkesztőtársa: *Vas Gereben* munkáját illeti, aki ekkor — Szilágyi Virgil mellett — a lap „főmunkatársa” volt. — A *Dívatcsarnok*ot, a „felsőbb körök” lapját változatlanul *Császár Ferenc* szerkesztette. — A *Hölgyfutár* *Berecz Károly* szerkesztésében jelent meg.
- 46—50 *Költődac . . . Éjjel* — Tisza D. versei; ld. e kötet 586—588. l.
- 54—55 *Maturitát Prüfung aug. 6.* — *Szándékom volt Tompához menni* — Az érettségi vizsgák után AJ. családostul valóban elutazott Tompáékhoz; aug. 20.—szept. 21. között vendégeskedtek Gömörben.
- 56—57 *E levelet Mezeyhez legyen szives elküldetni* — Mezey Ferencnek.
- 57—58 *Ariostot nyugalomba tettem, stb.* — Tisza D. Olaszországból Ariosto „pennájá”-nak és tintatartójának hasonmását hozta ajándékba AJ.-nak.

722. Arany — Heckenast Gusztávnak Nagykőrös, 1855. júl. 21.

K: Elveszett. — A keltezés megvan Heckenast válaszában: „f.hó 21-ről irt . . . levelére” (júl. 31.) — A levél tartalmáról u.itt: „Apróbb költeményeinek kiadására . . . tett . . . ajánlatát . . . mellékelve küldöm a kívánt Száz pengő ft-t ugyancsak Szalay” stb.

723. Arany — Tompa Mihálynak Nagykőrös, 1855. júl. 21.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/1116. sz.; csontszínű 1.papír, 23,3 × 14,5 cm, 2 fol., 1. l.: l.szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. Vörös viaszpecsét: „AJ.” Postai bélyegzők: bélyegen Nagy Kőrös 21/7 [= júl. 21.], Pesth 22/7 [= júl. 22.], Putnok 25/7 [= júl. 25.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 665. l. 1116. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Tompa júl. 15-i levelére.

- 7—8 *a tanári vizsga dolgában rég hallunk beszélni*, — Erről már 1854. jún. 21-én irt Ercsey Sándornak.
- 15 *kivételek is történhetnek*, — AJ.-nak utóbb elengedték a vizsgát; ld. nov. 4-én Tompának irt levelét.

724. Ercsey Károly — Arany (Nagyszalonta), 1855. júl. 26.

K: NSZAJEM. — 2 fol., 1—3. l.: l.szöveg, 4. l.: címzés. — Postai pecsétek: Nagy Szalontha 26/7 [= júl. 26.], Grosswarden 27/7 [= júl. 27.], Czegléd 28/7 [= júl. 28.], Nagy Kőrös 30/7 [= júl. 30.]. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilmtára A. 301/I.

M: Kiadatlan.

- 4 *levelemet irtam Aprilisba*, — Ercsey Károly áprilisi levele elveszett, tartalmára utalást nem ismerünk.
- 6—7 *második levelemet irom de eztr már nem fizetek* stb. — Ha a levél portóját a címzett fizette, megérkezésében jobban lehetett bízni. Az nem bizonyos, hogy előbbi levele eljutott Kőrösre, mivel annak portóját Ercsey Károly előre fizette.
- 26—29 *Koroséri kaszállót . . . én vágtam le lett benne Sógor urnak is 2 kotsival Jani bátyámnak is . . . a 2. kotsi szindár ötven forintot ígértek, írja meg . . . oda adjuk é vagy sem*, — E kérdésben AJ. úgy vélekedett, hogy jobb eladni. (Ld. Ercsey Sándornak aug. 12-én irt levele utóiratát.)
- 38—39 *azt hirdetik[hírszatelik] hogy korela [holera] fog jöni be városunkba*. — A kolera szalontai ismerős áldozatairól Ercsey Sándor aug. 15-i levelében számolt be AJ.-nak.
- 41—42 *engem a Sors ilyen Szeginy paraszti állapotba helyeztetett*, — Szél Kálmán egy leveléből (ld. AJ. kk. XV. k. 798—799. l.) tudjuk hogy id. Ercsey Sándor ügyvéd és szolgálója, Szakmári Erzsébet gyermekei: Zsuzsanna, utóbb Nagy Jánosné, János, a későbbi sályi jegyző, Julianna — Arany Jánosné, Károly — e levél írója — és ifj. Sándor ügyvéd, akiket atyjuk 1836-ban bekövetkezett halála előtt törvényesített. — Így érthető, hogy közülök ketten: Zsuzsanna és Károly paraszti sorban maradtak, viszont János és Sándor tanultak. Julianna, AJ.-sal kötött házassága révén emelkedett fel. — AJ. elsősorban ügyvéd sógorával, ifj. Ercsey Sándorral tartotta a kapcsolatot.

725. Szemere Miklós — Arany (Lasztóc), 1855. júl. 26.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/608. sz.; csontszínű 1.papír, 23 × 14,7 cm, 2 fol., 1—3. l.: l.szöveg, 4. l.: üres. Címzés nincs. — AJ. írásával az

i. 1.-n: „Válasz aug. 7.” — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 607-1. 608. sz. a.).

M: AJLevIB. II. k. 105—107. l.

Szemere Miklós első levele Aranyinak.

5—6 *Te s Miska jók valdátok tavaly hozzám készülni, de nem jöttetek, s így rosszak vagytok.* — 1854 nyarán Tompa valóban várta Aranyékat, barátja biztatta is 1854. jún. 23-án. Végül azonban anyagi nehézségeik miatt nem mehettek (ld. AJ.—Tompának, 1854. aug. 24.). — Tompa közben Szemerét is felbiztatta, aki AJ. várható látogatása miatt nem ment fürdőbe (ld. Tompa—AJ.-nak 1854. okt. 9.).

8 *Miska most újra biztat,* — Tompa júl. 15-én írta Szemerének: „. . . Már e nyáron Miklóska meglátogatunk igazán meg! Csak az az Arany ismét cserbe ne hagyjon! de bizom, hogy nem lesz úgy!” (Tompa-Lev. I. k. 239—240. l.) — Szemere, Tompa biztató levelére, hogy AJ. jön, júl. 29-én így válaszolt: „honn maradok, mint tojásan ülő tyúk. Fürdőbe . . . nem is megyek, rátok várván. Ha tehát megjön hozzád János = poéta barátunk, szedjétek föl a sátorfát, s közeledjétek ahogy illendő, tisztelettel tótlakomhoz: Rátok vár Miklós és Annája, leányágú gyermekeivel együtt, nem különben — ha el nem fogy addig — kajszibarackfái, köszméte bokrai; — nehány megytől is elvásolhatik fogatok; dinnyét nem kaptok, de tőkben derekig járhattok; . . . siessetek, mert ha nem jöttök, itt nem lesztek, min én halálra busulom magam tudjátok meg! . . . (úí.) Aranyt addig is üdvözlem míg hozzám jöttök, . . . Válaszolj . . . rögtön, jön é hozzád Jancsi, s jöttök-é? mert különben fürdőbe megyek” — „Ti tehát, az az: ismeretlen Jankó barátom, s te a népregék apja, Miska, — ha mehetek — velem együtt, ha nem mehetek — nélkülüm látogatjátok meg Miklós rátok váró — igen igen váró — barátotokat — Jöjjetek is emberek! ki tudja, láttok é többet.” (TompaLev. I. k. 241—242. l.)

19—20, 24 *Vén, májbeteg; sib . . . ez hü descriptióm.* — Az akkor ötvenhárom éves Szemere Miklós, bemutatkozásul leírja, szemlélteti testi-lelki tulajdonságait.

28—29 *leveledbeni díszes tinta-cuprumodból.* — Mivel AJ. Tompának 1847—1851-ben írt levelei nem maradtak fenn, így AJ. itt említett, Tompát páholó tréfás rajza sem, melyet Szemere — szintén tréfás = lehetetlenül minősít — „tinta-rézkarcnak”.

38—40 *„Haragos, römlött kedélyű vagytok, s ugyanezt írja Magáról Arany is” — írta tavaly egy levelében Miska,* — AJ. nem egészen ezt írta, hanem: „Kedélyem meg van törve, se kedv, se erő.” (Tompának, 1854. szept. 27.)

726. Tisza Domokos — Aranyinak, Geszt, 1855. júl. 26.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/819. sz.; világoskék l.papír, 22,2 × 14,4 cm, 2 fol., 1—3. l.: l. szöveg, 4. l.: vers. Az első l.-n AJ. írásával: „Válasz II. aug.” — Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 614. l. 819. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany júl. 20-i levelére.

3—4 *bizvást hívém hogy abban nem szemrehányást, de tanácsot fogok találni.* — Valóban nem kapott szemrehányást azért, hogy Gyulai révén kezdett verseinek megjelentetésével foglalkozni. Bár AJ.

nem tett szemrehányást, némi aggodalom azonban meghúzódik soraiban.

- 5—6 *miután Gyulai csakugyan irt.* — Mivel Tisza D. máj. 27-i levelére Gyulaitól nem kapott választ, jún. 11-én ismét irt neki; erre végre válaszolt. — Tisza D. júl. 17-én Gyulainak: „Levelének igen megörültem, . . . láttam belőle, hogy nem röstelt verseimért . . . többszörösen fáradni.” — A továbbiakban felsorolja, melyik versét hova szánja: „Kérem önt legyen szives a téli tél királyát és a Búcsút egészen félre tenni. A Honvágyat ezennel átadom a Délibábnak. A Velenczét melyet itt küldök, s melyet Arany is legjobbnak tart, kérem a Gyulai-albumnak vagyis árvízkönyvnek adni. Erre a szomszedsági ösztön is vezet. Küldök azonkívül még egy már itt irt, s Aranytól eléggé dicsért költeményt 'Az utolsó lovag.' Ez, mint egyébiránt kivehető, a mindinkább elmerülő aristocra-tiát ábrázolja. Azt hiszem mégis kiadható lesz. Ha igen, ugy kapja a Fáncsi album . . . Ha lehet a Nép könyvét is megkeresem; szives szerkesztőit előlegesen is tisztellem és köszöntöm. (Gyulai Lev. 211—212. l.)
- 15 *a Tomory új lapja számára:* — E tervezett lapról AJ. jún. 8-án irt Tompának. A lap csak terv maradt.
- 17 *Ami most küldök A. bácsinak.* — E levelében Sors és érzelem c. versét küldte; ld. e kötet 597—598. E költeményt AJ. aug. 11-i levelében bírálta meg, ld. e kötet 604. l.-n. AJ. fölvette TDHV. közé, 103—104. l.
- 21—22 *A Hölgyfutártól pedig, régi anhipathidNKndl fogva, szüzen akarom magam tartani.* — A többes számot nagy betűkkel hangsúlyozza. AJ. ellenzése elsősorban a volt szerkesztő: Nagy Ignác személynék szolt; mióta a lapot Berecz Károly szerkesztette, AJ. ismét küldött verseket a Hölgyfutárnak.
- 24—25 *csupán attól félek hogy egyik, másik — pedig nem a rossz — ki nem jöhet.* — Tisza D. aggodalma jogos volt a politikai célzásokra annyira vigyázó cenzúra, s azt megelőzően, a szerkesztők jogos óvatossága miatt. — Erre AJ. is utalt júl. 20-i levelében.
- 27—28 *ki nem megyek Egyiptomba a nélkül, hogy Aranybácsit lássam!* — Pár órára valóban sikerült Pesten találkozniok.
- 30—31 *Gyulai . . . azt írta . . . kritikái miatt duellált.* — Párbajozott — Tóth Kálmánnal. Ennek előzménye: Gyulai a Bp. Hírl. Szépirodalmi Szemle c. rovatában, *Lyrái költemények* címen, 1855. ápr. 25-től bírálta az akkoriban megjelent versköteteket. Foglalkozott *Tompa Versei* II. kötetével, egyben áttekintette egész költészetét. — Megbírálta Mentovich: *Száraz lombok* c. kötetét, majd nagyító alá vette Lisznyai Kálmán, Szelestey László s a többi Petőfi-epigon költészetét. — E tizenegy terjedelmes kritikai közlemény után tért rá a Bp. Hírl. jún. 26-i számában s ezt követő négyben Tóth Kálmán egész költészetének elemzésére. Mint írja: „Tóth Kálmán nem annyira osztozott Petőfi líráján, (mint az előbbieket), . . . inkább egész pályáját magához ragadta . . . egy egész második Petőfit látunk magunk előtt, ki erőnek erejével a magyar lyra megváltója akar lenni.” Példákon mutatja be határtalan, magát Petőfinek képzelt önbizalmát: „Tóth Kálmánnak meg-tetszett a Petőfi genialis szerepe s a helyett, hogy költő akarjon lenni, színész lett.” — A kritikát hányavetien kezeli: pl. *Allat-gyűlés* c. satírájában a szamarat választatja meg „itész”-nek.

„Ha Tóth Kálmánnak szabad. számárnak választatni az ítéset, miért ne legyen szabad egy ítésetnek kételkedni a költő csattogányságában?” — kérdezi Gyulai. Bár említi néhány jobb versét is, de nem hagyja szó nélkül pl. hogy hogyan másolta *Kinisi-jében* Arany *Toldiját*. — Gyulai e szokimondó kritikájára Tóth Kálmán párba-jelöléssel válaszolt.

727. Heckenast Gusztáv — Aranynak Pest, 1855. júl. 31.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/211. sz.; világoskék 1.papír, bal sarkában: „Kiadó-könyvkereskedés Heckenast G. barát-tér, Kalap- és hímző utcza sarokház, 1. szám.” 26 × 22 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3—4. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 597. l. 211. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany júl. 21-i elv. levelére.

- 4 *mellékelve küldöm a kívánt Száz pengő forintot, — AJ.-ék ekkor készültek Hanvára, nyilván ezért volt szükségük a pénzre.*
- 8—10 *Apróbb költeményeinek . . kiadását igen szívesen elvállalom; — AJ. Kisebb Költeményei 1856-ban jelentek meg Heckenastnál.*
- 11—12 *föltételeket tudatni méltóztatásuk, — AJ. a kiadói tiszteletdíj megállapítását Heckenastra bízta. (Ld. Heckenast nov. 22-i levelét.)*
- 19—20 *szíveskedjék nekem . [a] kéziratot megküldeni, — erre csak a Tompáéknál tett látogatás után, nov. 24-én került sor. (Ld. Heckenast dec. 10-i levelét.)*

728. Tisza Domokos — Aranynak Geszt, 1855. aug. 5.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/820. sz.; világoskék 1.papír, 22,2 × 14,4 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3. l.: vers, 4. l.: üres. — Címzés nincs. — Az első lapon AJ. írásával: „Válasz 11. aug.” — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 614. l. 820. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 2 *édesapám ötvenhét éves; — id. Tisza Lajos.*
- 7—8 *Gyulai . Rögtöni tudósítását két hét óra várom, — Tisza D. júl. 17-én írt levelet Gyulainak s abban felsorolta, hogy közlésre kiszemelt verseit mely folyóiratoknak szánja. (Ld. Tisza D. júl. 26-i levelének jz.-ét.)*
- 14—15 *elhatározám, hogy a régi „te adtad sibit-” mellőzvé — Tisza D.: Te adtad, te vedd el c. versét 1852. nov. 21-i levelében küldte AJ.-nak, akinek annyira megtetszett, hogy Tompának is lemásolta (ld. 1852. dec. 1-i levelét).*
- 21—22 *Meghozzatam Puszkint és Lermontoff-ot, Bodenstedtől forditva. — Alexander Puschkins poetische Werke. Aus dem Russischen übersetzt von Friedrich Bodenstedt. I.: Gedichte. — II.: Eugen Oegin. Roman in Versen. Berlin, 1854. — Michail Lermontoffs poetischer Nachlass I—II. Berlin, 1852.*
E levélhez mellékelte vers: *Fogadd e dalban*; szövegét ld. e kötet 599—600. l. AJ. aug. 11-i levelében írt róla; ld. e kötet 604. l. Megjelent TDHV.-ben, 85—86. l.

729. Tóth Lőrinc — Aranynak [Pest, 1855. aug. 5. kb.]

K: Elvesztett. — Utalás a levélre: AJ. aug. 8-án Tóth Lőrinchez: „... előbbi levelére maig nem válaszoltam.” — Ez arra utal, hogy már régebben is kapott Tóth Lőrinc-től verset kérő levelet, de mivel arra konkrét utalás

nincs, külön nem vettük fel. — AJ. idézett levelében: „... bár mennyire ohajtok, kivált Kegyednek, nem Heckenastért szolgálatot tenni,”

730. Arany — Szemere Miklósnak Nagykőrös, 1855. aug. 7.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/636. sz.; csontszínű l.papír, 23,3 × 14,5 cm, 2 fol., 1—3. l.: l. szöveg, 4. l.: Tompa—Szemere Miklósnak írt sorai. — (AJ. nem tudja Szemere címét, a neki szóló levelet Tompának küldte, hogy továbbítsa Szemerének.) — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 608. l. 636. sz. a.).

M: AJLevIB. II. k. 107—109. l. Kihagyásokkal. — Részlet belőle: AJ. VM. IV. k. 18. l.

Válasz Szemere júl. 26-i levelére.

Arany első levele Szemere Miklósnak.

- 9 sok szépet, jót hallottam felőled, különösen Miskától, — Tompa Szemere iránti barátságának köszönhető, hogy kettejük levelezésében sok Arany vonatkozású közlés maradt fenn.
- 12—14 ki előttünk Shakespeare „*Much ado about nothing*” vígjátékát. — Shakespeare: Sok hühö semmiért c. vígjátékát.
- 19—20 az első találkozás sokszor egy ideális képet leront, — Tompa „eltiltotta” Szemerét attól, hogy személyes találkozásuk előtt írjon AJ.-nak. Szemere ennek ellenére írt neki. Utóbb Tompa mégsem bánta, hogy Szemere írt; ez derül ki Szemerének írt alábbi kísérő soráiból.
- 24—25 *De proh dolor!!!* — De fájdalom! AJ. sem alacsony, sem kopasz nem volt, mint Szemere, aki a hozzá nem hasonlókra némi irigységgel tekintett. — AJ. külsejét tanítványa, Hagymási, a későbbi, Tolnai Lajos avatott írói tollából *A sötét világ* c. önéletrajzi regényéből ismerjük; ld. Tolnainál, ADATTÁR.
- * jegyz. van egy collegám, ki nagyon kopasz. — Mentovich Ferenc.
- 31—32 tonpe (azért nem írom tompá-nak, mert Miska subsumálná) orral, — a „tompá” jelzőt barátjuk célzásnak venné.
- 37—38 *force-om a festészet*: — hogy „erős oldala” — volt elsősorban a rajzolás, annak életművében több nyoma van. Ld. Önéletrajzi levelét (1855. jún. 7.). — Ismertek *A nagyidai cigányokhoz* készült rajzai. — A Toldi Szerelme anyaggyűjtési iverre a „Toldiana” cím fölé ezt írta: „Tűzre való”. — Szerencsére mégis megmaradtak a műben szereplő családok címerrajzai. — Ugyancsak ismert a gyermekkori tőkharang rajza. *Naturam furcá expellas* c. verséhez. (AJ. kk. I. k. 320. l.)
- 39—40 *e picturával levágtam... Tompa Mihályt, ki parochiája rajzát akarván adni, valóságos krumplít rajzolt* — Tompa portájának rajza 1850. okt. 27-i levelében (AJ. kk. XV. k. 295. l.).
- 45 *vitéz Johann Hány* — Garay János: *Az obsitos* c. művében.
- 54—55 *leánykám, ... ismét azon nyavalyába esett vissza.* — Arany Juliskának orbánca volt.
- 59 *Három eset fordulhat elő*: — A harmadik, legkedvesebb lehetőség vált valóra: aug. 20-án az egész Arany család elindulhatott Tompáékhoz s az út során AJ. és Tompa Szemere Miklóst is felkereshette.
- 71 „*Nőának... add át tiszteletemet*”. — Szemere Miklós felesége Máriássy Anna; csupa leánygyermekük volt. Mivel AJ. nem tudta Szemere Miklós címét, Tompát kérte levele közvetítésére. — Tompa e kísérő sorait a Tompa Levelezés nem tartalmazza.

„Miklóska! Én oka nem vagyok, hogy általam kapod Arany levelét; mért nem irtad meg neki: hol vagyon lakásod? Egyebaránt igen szeretem hogy irtál neki, részint mert így tán hamarabb eljön, részint hogy lásd: mikép én még eddig nem irhattam neked bizonyost, mivel Arany sem irt, sőt most sem ír.

Remélem hogy augusztus végén találkozunk Lasztóczon. Addig isten veled!

Hanva aug. 12. 1855.

barátod
Miska"

731. Arany — Tompa Mihálynak [Nagykőrös], 1855. aug. 7.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/1118. sz.; csontszínű l.papír, 24 × 14,5 cm, 1 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 665. l. 1118. sz. a.).

M: Kiadatlan.

2 *Szemerének akarván válaszolni, — mivel címét nem tudta, a neki szóló levelet Tompához küldte.*

11 3—4 nap múlva bővebb levelemet kapod. — AJ. aug. 12-én írt.

732. Arany — Tóth Lőrincnek Nagykőrös, 1855. aug. 8.

K: Scheiber Sándor birtokában. — Csontszínű l.papír, 23,3 × 14,4 cm, 2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. Piros viaszpecsét AJ. monogrammal. Postai pecsétek: Nagykőrös 8/8 [= aug. 8.], Pesth 8/8 [= aug. 8.].

M: Scheiber Sándor: *Három Arany-level.* Itk. 1967. 331. l.

Válasz Tóth Lőrinc kb. aug. 5-i elv. levelére.

2—3 *Bocsásson meg Kegyed, hogy előbbi levelére maig sem válaszoltam; — Az „előbbire” kifejezés arra utal, hogy Tóth Lőrinc két levélben kérte AJ.-t, írjon a Nemzeti Képes Naptárba, amelyet Tóth Lőrinc, Brassai Sámuel és Galgóczi Károly szerkesztettek.*

8—9 *annyi felé vagyok adós, — AJ. már egy évvel előbb, 1854. jún. 23-i levelében felsorolta Tompának a folyóiratokat, melyek szerkesztői „majd megölik a honorarium ígéretével”, csakhogy írjon nekik. A felsoroltak közt szerepel a „Naptár” is, amely nem is egyet jelentett.*

12 *nem Heckenastért . . hanem saját magáért — Tóth Lőrinc elv. kérésében arra is hivatkozhatott, hogy naptárjukat Heckenast adja ki, aki tudvalevőleg AJ. műveinek is kiadója volt.*

16—17 *lán valahova ki is rándulok, — Aug. 20-án indult családjával Tompáékhoz.*

19 *Kegyed lesz egy az elsőkhöz, kiknek szolgálni fogok. — AJ. végül is — mivel újabb művet nem küldhetett — Zács Klára c. balladáját juttatta el, vagy engedélyezte újra közlését. Először ui. A Magyar Nép könyvében látott napvilágot (II. k. 253—256. l.), — Az AJ. kk. I. k. (492. l.) a Zács Klára jz.-ben a Nemzeti Képes Naptárt az 1856. évre nem jelöli meg, mint ahol a 44—45. l.-n a Zács Klára másodszer jelent meg.*

733. Arany — Tisza Domokosnak Nagykőrös, 1855. aug. 11.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/863. sz.; csontszínű l.papír, 23,3 × 14,4 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: címzés. — Viaszpecsét maradvány. — Postai pecsétek: bélyegen Nagy Kőrös 12/8 [= aug. 12.], Szegegin 7/8 [= aug. ?], Nagy Szalontha 15/8 [= aug. 15.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 615. l. 863. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Tisza D. júl. 26-i aug. 5-i leveleire;
Arany utolsó levele Tisza D.-nak.

- 3 *úgy értesültem, hogy a kiadás dolga rendben van;* — Tisza D. júl. 26-i levelében sorolta fel, egyes verseit milyen folyóiratokba szánta.
- 6—7 *valamint a múltkor, úgy a most küldött verset is alkalmasnak találom.* — Tisza D. júl. 26-án *Sors és érzelem*, aug. 5-én pedig *Fogadd e dalban* c. verseit küldte.
- 7—8 *Sors és érzelem* — E verset ld. e kötet 597—598. l. M: TDHV. 103—104. l., szinte változtatás nélkül. Csak az első vrsz. utolsó sorában a „bizton” szót javította AJ. „biztosra”, a 3. vrsz. 5. sorában a „bércen”-t „cz”-vel, s az utolsó vrsz. 5. sorában a „messzi” szót „messze” formában közölte.
- 9 *a második is jobb versei közé számítható.* — A *Fogadd e dalban* szövegét ld. e kötet 599—600. l. M: TDHV. 85—86. l.-n, az alábbi lényegtelen módosításokkal: az első és utolsó vrsz.-ot kezdő: „Fogadd é dalban” — helyett: „e dalban . . .” — A 2. vrsz. 1. sorában a „csöndes” szót AJ. „csendes”-ként közölte. Ezenkívül csak néhány hiányzó vesszőt tett ki.
- 10 *Gyulai afféle személyes kalandjáról nem hallottam* — párbajáról Tóth Kálmánnal.
- 11—12 *a maltráitirozott lángeszek közül egy Alpár nevű* — a sanyargatott, magukat mellőzöttnek érzők közül. — Az *Egy kis kritikusnak* c. vers a *Divatcsarnok* 1855. júl. 15-i számában jelent meg (778. l.) *Alpártól*, azaz Mentovich Ferencről.

A kérdés előzményéről: Gyulai Pál, a BpHírl. *Szépirodalmi Szemle* c. tárcarovatában 1855. máj. 8-án foglalkozott, Mentovich Ferenc: *Száraz lombok* c. verskötetével. Véleménye szerint Mentovich költészete némileg rokon Tompáéval. Szereti az allegóriát és a természeti képeket, de sokszor ismétli önmagát: két költeményét ismerve „már ismerjük mindeniket”. A kötet címe, a „Száraz lombok”-ra megjegyzi: „Annai igaz, hogy e lombokon kevés a zöld levél. — Az örökös könny és bánat, sóhaj és szellő, bánat és fölleg . . . fárasztók.” Kedélye és képzelete kis körben mozog. Gyulai nem tagadja a költő őszinte, tiszta érzéseit, de ódáit és elégiáit sikerteleneknek minősíti. — Mentovichot — Alpár álnéven — e kritika indította az *Egy kis kritikusnak* c. Gyulai ellenes cispós versikéje írására, melyet AJ. idéz. „Elin-dultál oly mértékkel, | Amely óriási nagy; | Mig magad olyan parányi, | Olyan mákszem — kicsi vagy. | — Mindenkihez hozzáéred . . . | Senki meg nem üti azt, | Tompa is alig haladja | Meg, szerinte, az araszt l’” (*Divatcs.* 1855. júl. 15-i sz. — Mentovich (= Alpár) versét szerkesztői sorok vezetik be. Emlékeztetnek Gyulai cikk sorozatára a BpHírl.-ban, majd: „Ugy látszik komoly szemlélődéseinek némi hatása csakugyan van; mert magunk is kapunk 'antikritikát', melyet rövidsége s mély találó élpontja” miatt — közölnek. — Császár Ferencnek ez az állásfoglalása egyértelmű: örömmel közölte a Gyulait kifigurázó gúnyverset, mert maga sem értett egyet szókimondó kritikáival.

- 24 *én is kikaptam a magamét . . . stb.* — Mentovich gúnyversében: „Megtennéd, ha rajtad állna, | Apollónak a bikát.” — AJ. e sorokat magára értette. Mint kollegájával, naponta találkozott Mentovich Ferencel, akiről még a gúnyvers megjelenése előtt, júl. 1-én már ezt írta Tompának: „mióta azok a szerencsétlen bírálatok folynak, M[entovich] orrt fintorgat rám. — P. kérdezi tőlem: vajjon nem fog-e Tompa rám haragunni” stb. — AJ. — mint írja — meg van győződve, hogy Gyulai „saját meggyőződését követte bírátaiban” „de hogy e meggyőződés s annak napfényre-

hozási modora helyes-e? az már kérdés". — AJ.-t mindenesetre zavarta, feszélyezte.

- 28 *Gömörbe menetelemnek nagy akadályja*, — az akadályok végül elhárultak és AJ.-ék aug. 20-án elutaztak Tompáékhoz.
35—36 *olvassa Pushkint és Lermontoffot szorgalmasan*, — Tisza D. aug. 5-i levelében jelezte, hogy meghozatta műveiket.

734. Arany — Ercsey Jánosnak [Nagykörös, 1855. aug. 12.]

K: Elveszett. — Utalás a levélre: AJ. — Ercsey Sándornak aug. 12-én: „E levelet szíveskedjél Janihoz juttatni. Az adósság leszállításáról van benne szó.”

735. Arany — Ercsey Sándornak Nagykörös, 1855. aug. 12.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilmtára A. 299/I.

M: Ercsey. 101—102. l. Kihagyásokkal.

- 2—3 *Ráptim irok néhány sort . . . te tartozol most válasszal . . .* — Sebtében ír; jún. 30-i levelére nem kapott még Ercseytől választ.
3 *E levelet szíveskedjél Janihoz juttatni*. — Másik sógorához, Ercsey Jánoshoz.
7—8 *A még fennmaradó 100 vft. és 120 vft. kamat stb.* — A kamat kiszámítását, eredményét, a még fennmaradó tartozás összegét AJ. följegyezte Ercsey János júl. 17-i levelének 3. l.-ra.
12 *20-án indulunk Gömörbe, ha . . .* — E napon valóban sikerült elindulniok Tompáékhoz.
13 *Julcsa . . . tavalyi baja* — orbánc.
17 *csóholunk Linástól, Vilmástól és . . .* — Ercsey felesége, kislánya „és . . .” = célzás Ercseyék várt második gyermekére.
22 *Károly írja hogy 2 boglya széna lett*, — Ercsey Károly, júl. 26-i levelében.

736. Arany — Tompa Mihálynak Nagykörös, 1855. aug. 12.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/1119. sz.; csontszíni l.papír, 24 × 15,4 cm, 1 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2. l.-on Tompa prédikációs jegyzete. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt, 1899. 665. l. 1119. sz. a. a.).

M: Kiadatlan.

- 20—25 *Joannes Arany stb.* — tréfásan felsorolt címei: a magyar irodalom és az elemző esztétika tanára a nagykörösí helvét hitvallású nyilvános főgimnáziumban és az V. osztály főnöke.

737. Ercsey Sándor — Aranyak Nagyszalonta, 1855. aug. 15.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilmtára — A. 301/I.

M: Kiadatlan.

Válasz Arany aug. 12-i levelére.

- 2—3 *Nagyon régen a lelkiismeretemen fekszik, hogy a levélírással én tartozom*, — AJ. aug. 12-i levelében emlékeztette sógorát, hogy jún. 30-i soraira sem válaszolt.
10—11 *a szalontai jövedelmeket ne küldjem el*. — AJ. ezeket is másik sógoránál, Ercsey Jánosnál levő adóssága törlesztésére szánta. (Ld. Ercsey János júl. 17-i levelét és jz.-ét.)
41—42 *quo fato*, — ha így . . .
43—44 *Jani bizonyosan, elfogadandja azokat*. — Ercsey János valóban elfogadta törlesztésül AJ. másoknál levő kölcsöneit (ld. júl. 17-i levelét).

- 45—47 *Janival nem tudom hogy beszélünk, . Károly elment Sályiba, őt meglátogatandó.* — Ercsey János nem volt családos ember; testvére Károly, Szalotáról ment beteg testvérét látogatni.
- 56—57 *Mihelyt állapotáról valami bizonyost tudok, azonnal értesíteni fogom bátyámékat.* — Következő, aug. 29-i levelében nincs szó bátyja állapotáról, de jobban létére vall, hogy E. Sándor már az ő nevében is felajánlja. A J.-éknak a szekérbér megtértését, csak jöjjenek el látogatóba Szalotára.
- 77 *Jámbor Kata elbádása szerint,* — A J. nővérének lánya, aki férjével, K. Nagy Sándorral művelte A J.-ék földjét.

738. Tisza Domokos — Aranynak Geszt, 1855. aug. 18.

K: MTA K. Kézirattára — K. 513/821. sz.; kékeszürke 1. papír, 24,3 × 14,9 cm, 2. fol., 1—3. l.: l. szöveg, 4. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 614. l. 821. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany aug. 11-i levelére.

- 6—7 *legyen szíves nekem Gömöri útja előtt írni.* — A J., mielőtt aug. 20-án elindultak Tompáékhoz, már nem írhatott tanítványának.
- 14—15 *mi baja lehetett Julcsának tavasszal?* — Arany Juliskának ez év márciusában orbánca volt, hat hétnél tovább volt vele ágyban fekvő beteg. (Ld. A J.—Ercseynek, jún. 30-án.) — Ugyancsak sógorának írta A J. okt. 19—21-i levelében, hogy még mindig nem teljesen egészséges.
- 17—18 *csudálom hogy Gyulai oly titokban tudta tartani hőstettét; . . . hogy borzos ellensége, stb.* — A párbajt, amelyet Gyulai Tóth Kálmánnal vívott s melyben Gyulai megsérült. A párbaj előzményeiről ld. Tisza D. júl. 26-i levelének jz.-t.
- 21—23 *Alpárunknak pedig egy jobban illő . . . nevet ajánlanék, . . . „Tetőtlen!” . . . tetőtlen* — Tisza D. azért vélne ezt Mentovichnak jobb álnévül, mert teljesen kopasz volt. Erre utal az A J. rajzolta kép is a *Contra Charivari* 3. számában, amely a kártyázó Mentovichot égnek álló hajszálakkal ábrázolja. (Ld. Benkő, 90. l., A J. kk. XIII. k. 231. l.)
- 26—27 *Gyulai . . . nekem még most sem írt,* — Tisza D. júl. 17-én kereste fel soraival s megjelölte, mely versét hol szeretné közölni. (Ld. Tisza D.—A J.-nak júl. 26-i lev. jz.-t) — Tisza D. aug. 15-én ismét írt Gyulainak, verseivel kapcsolatban a következőket: „Már a FánCSI albumot, a Gyulai árvizkönyvet szél-tíre hirdetik; a Délibábnak pedig utolsó levelem óta kitudja hány száma jelent meg, s én még sem tudok verseimről semmit, az ön rögtöni válasza hetek oltá uton vesztgelvén!” . . . „Jónak látom tehát Kálmán bátyám jelen pesti útját felhasználván; önnek mindazon verseket felküldeni melyeket még kiadatni kérek, hogy ön egy válasszal mindkét transportról írhasson. Ezen ide mellékel versekhez kívánom még az önnél meglévő *Haldárnál*-t csatolni, második strófájának ily igazításával

Én a ki szép Itálián
S napjának izzó sugarán
Hervadtam, és mint egy üszög,
Álltam szomszédaim között.

. . . Megjelenhetnek a Délibábnak, s minden felmerülő tisztes-
séges vállalatban, legyen az lap, v. albumféle. S most egy kényes

pontra. Az ön hallgatásánál megvallom még jobban csodálkoztam azon hogy tiszteletpéldány Délibábot sem kapok. Én ugyan . . . Hogy pénzt nem kapok, azt igen jól értem; azt ennyire kezdőkre mint én, nem szokták vesztegetni, s másoknak sem küldik rögtön: de a tiszteletpéldányt nálam még zöldebbekre is láttam pazarolni, mihelyt egyszer a lapba dolgozási szándékukat nyilvánítják” „U. i. Verseim közül *Elba* talán a nép könyvébe is illene? ő napoleon leginkább a nép hőse. A *Cantio* pedig legbiztosabban tán a Vasárnapi Ujságban állana”. (Ld. Gyulailev. 213—214. l.)

739. Tisza Domokos — Aranynek Geszt, 1855. aug. 25.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/822. sz.; kékesszürke l.papír, 24,3 × 14,9 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3. l.: vers, 4. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 614. l., 822. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 2 *Épen húsz napja, hogy az utolsó verset küldém, — aug. 5-i levelében küldte Fogádd e dalban c. versét.*
- 2—3 *mint akkor, úgy most is családi ünnep van nálunk. — Aug. 5-én édesapja születése napját ünnepelték.*
- 8—9 *elválásom jut önkénytelenül eszembe, melynek kételyei költeményemen is meglátszanak. — E leveléhez mellékelte Nyár végével c. versét ld. e kötet 610—611. l. ld. AJ. kritikáját e versről nem ismerjük; minden változtatás nélkül vette fel TDHV. közé (101—102. l.).*

740. Ercsey Sándor — Aranynek Nagyszalonta, 1855. aug. 29.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilmtára A. (301)I.

M: Kiadatlan.

- 3—4 *ki eddig a házban lakott, . . . holnapután a házból elmegyem, — A lakó távozása azonban egyelőre húzódott. Ettől függetlenül, Ercsey Sándort az újbóli bérbeadás gondja még szeptemberben is foglalkoztatta. Októberben a kérdés megoldódott, mert a szolgabírói iratok továbbra is benne maradt. (Ld. Ercsey okt. 14-i levelét.)*
- 22 *nagyon jó lenne ha elvándulnának bátyámék . . . AJ.-ék e levél írásakor már Hanván voltak Tompáéknál. Bár ezt Ercsey AJ. aug. 12-i leveléből tudta, mégis reménykedett, hogy az ő és Ercsey János felajánlott útiköltségével, Szalontára is ellátogatnak.*
- 34—35 *Tehát — dictum factum . . . jöjjenek — a szót kövesse tett.*
- 42—43 *A cholera szűnő félben van, — a járványról már Ercsey Károly is írt júl. 26-án, Ercsey Sándor aug. 15-én. — A Kecskemétről Kőrösre meghívott új tanár, Obernyik Károly is ennek esett áldozatul aug. 17-én, Pesten.*
- 48—54 *A ház reparatiojára tett költségek. — A felsorolt kiadások végösszege 81 frt. 60 kr.*

741. Tisza Domokos — Aranynek Geszt, 1855. szept. 1.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/823. sz.; kékesszürke l.papír, 24,3 × 14,1 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3. l.: vers, 4. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 614. l., 823. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 3—4 *szinte örülnék, ha ez [a levél] Aranybácsiekat már nem találnd otthon. — AJ.-ék aug. 20-án indultak Tompáékhoz, így már valóban nem találta őket Kőrösön.*
- 14—15 *Szász K. fordításából engem illető példányokért; — „Levelek a*

külföld költői koszorújából II." *Angol és francia költőkbből* fordította Szász Károly. Kiadta barátja Tomory Anasztáz. Pest, 1855.

Az e levélben küldött *Lakomán* c. verset ld. e kötet 613—614. A.J. kritikáját a versről nem ismerjük. A.J. felvette TDHV. közé (105. l.)

A 2. vrsz. 2. sorában: „előttem a ki áll,” szórend-cserével: „a ki előttem áll,”

a 3. vrsz. 1. sorában: „köny” — helyett: „könny”. — A „c”-k a kiadásban „cz”-ékre módosultak.

742. Szilágyi Sándor — Aranynak [Nagykőrös, 1855. szept. 6.]

K: MTAk. Kézirattára — Ms 5452/73. sz.; csontszínű l.papír, 20,8 × 17 cm, 2 fol. 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. — Tört viaszpecsét. Postai pecsét: Nagy Kőrös 6/9 [= szept. 6.], Putnok 10/9 [= szept. 10.]. — Voinovich Géza hagyatékából — MTAk. 687/1952.

M: Kiadatlan.

3—4 *Szabó Károly megválasztatott* — az aug. 17-én elhunyt Obernyik Károly helyére.

8—9 *Schalamony lemondott . . . Helyébe Iokh Józsit (a debreceni professzort) választjuk meg.* — Salamon Ferenc helyébe végül Szarka Mihály okleveles mérnök került a kőrösi tanári testületbe. (Benkó, 80. l.)

743. Arany — Ercsey Sándornak Hanva, 1855. szept. 10.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAk. Mikrofilmtára A. 299/I.

M: Ercsey, 102. l. Kihagyásokkal.

Válasz Ercsey aug. 29-i levelére.

3—4 *ajánlatodat a szalontai ut iránt, . . . el nem fogadhatom.* — Ercsey Sándor följánlotta, hogy Jani bátyjával vállalják A.J.-ék útiköltését.

12—13 *Ami pedig a házat illeti, . . . Vagy akad lakó, vagy sem.* — Utóbb az akkori lakó ideiglenesen mégis benne maradt. (Ercsey, okt. 14.)

22—23 *Majd Kőrösről többet írok, mert itt oly szórakozott vagyok stb.* — A.J. okt. 19-én felvidéki útjukról valóban részletesen beszámolt sógorának. — Szórakozottságára jellemző pl. hogy az „öllelek” szót: „öllelek”-nek írta.

28 *Tompáké szivessége irántunk minden képzeletet felülhalad* — Valóban rendkívüli lehetett; ld. A.J. okt. 19-i beszámolóját Ercseynek.

744. Tisza Lajozné Teleki Julianna — Aranynak Geszt, 1855. szept. 10.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/866. sz.; kékeszürke l.papír, 22,2 × 14,6 cm, 2 fol., 1—4. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. Arany László hagyatékából. (ld. AkÉrt. 1899. 615. l. 866. sz. a.)

M: Kiadatlan.

2—3 *Arra a szellemi atyai érzésre hivatkozom, melynek befolyása oly jótékony volt . . . Domokosomra,* — Tiszáné Teleki Juliánnával ezúttal is a fia iránti aggodalom iratott A.J.-nak. Levelét ugyanannak a gondolatnak jegyében kezdi, mint az 1852. szept. 24.-it: akkor arra hivatkozott, hogy fia „lelki atyának” nevezte A.J.-t.

10—11 *Fel tett szándékha volt ki tévést tenni . . . az útból* — Tisza D. aug. 18-i levelében jelezte, hogy külföldi útja előtt szeretné mesterét felkeresni Kőrösön. E levele már jóval A.J.-ék elutazása után érkezett oda.

- 21—22 *jöjjen be Ön pár napra Pestre . . . ha csak pár órára is!* — A.J. csak ez utóbbi tehetné, mert csak szept. 21-én indultak vissza Tompáéktól. „23. óta vagyunk itthon”. (Ercseynek okt. 19—21.) — Másnap Pestre rándult, hogy elbúcsúzzék az Afrikába induló Tisza Domokostól. (Tompának, szept. 29-én.)
- 25 *Szél utza*, — mai Münnich Ferenc utca.
- 28—31 *uti költiséget, magaménak tekintem.* — Ezt okt. 4-i levelében el is küldte.
- 35 *alázatos szolgálója* — ez az aláírás híven tükrözi a született Teleki grófnő A.J. iránt érzett mély tiszteletét, háláját.

745. Arany — Palóczy Ábrahámnak (Tomba levelén.) — [Hanva, 1855. szept. 17.]

K: „A Gömör megyei Múzeum Tompa szobájában” (Tomba Lev. I. k. 439. l.)

M: Tompa Lev. I. k. 436. l.

- 1—2 *Há a fentebb kérteket megteheted, . . . igen jó lesz*, — A.J.-ék szept. 19-én készültek haza. Visszafelé útjukban szerették volna felkeresni a Sajókazán lakó Vadnay Rudolfot. A terv valótárához kérte Tompa a Bején lakó Palóczy Ábrahám segítségét: „igen nagy és szíves kérésünk . . . hozzád: hogy kedden estvére légy itt szekerestől s váltsd be Jánosnak tett ígéretedet hogy Kazára eljössz. Én is megyek, megyünk mindnyájan, tervünket is közöljük majd, mely csak úgy kivihető, ha te szerdán tőlem Kazára jössz — Kedden estvére várunk; de ha valami akadály lenne előtted szerdán délig várhatunk rád, de tovább nem.” — (Tomba Lev. I. k. 245—246. l.) — A levél hátlapjára Palóczy Ábrahám följegyezte: „Ekkor hosszabb ideig időzött Arany Tompánál.” — A.J.-nak sógorához írt beszámolója szerint szept. 19-én indultak, aznap Kazinczy Gáborhoz mentek Bánfalvára, majd este Sajó Kazára, Vadnay Rudolfhoz s 21-én ültek gőzhajóra. (Ld. okt. 19—21-i levelét.)

746. Arany — Szemere Miklósnak, Tompa levelén [Hanva, 1855. szept.

17.]

K: MTAK. Kézirattára — Ms 4757/292. sz.; csontszínű l.papír. 20,2 × 13,2 cm, 1 fol.; 1. l.: szöveg, 2. l.: üres. — Címzés nincs. — MTAK 168/1953.

M: Ferenczy József közlésében. *Figyeld*, 1882. 12. k. 353. l. — Tompa Lev. I. k. 439. l.

- 1 *szerdán indulok haza felé*, — A.J. sógorának küldött okt. 19—21-i beszámolója szerint 19-én indultak haza. — Ld. e napon a Palóczy Ábrahámuak írt lev. jz.-ét.

Tompa levelében — melyhez A.J. e sorokat csatolta — tájékoztatja Szemerét, hogy tőle „Vasárnap délre értünk haza; még az ebédet is megkaptuk a káposztán kezdve. Óhajtuk hogy te is oly jól érezd magadat otthon mindenkép mint mi . . . igazad volt hogy még mulathattunk volna, de ki tudja 12 mértföldre mi történik . . .” (Tomba Lev. I. k. 307. sz. levél: „[szept. 21. előttről]” keltezve. 246. l.)

747. Fáy András — Aranynek Pest, 1855. szept. [20. előtt.]

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/108. sz.; csontszínű l.papír, 22,4 × 14 cm, 1. fol., 1. l.: szöveg, 2. l.: üres. Címzés nincs. — A l. papíron A.J.

írásával: „Válasz.” — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 594. 1., 108. sz. a.).

M: Kiadatlan.

2—3 *Miután régibb íróinknak és művészeinknek emlékirásait nagyobbára már bívóm,* — Fáy András két kis emlékkönyvi kötet (OSzK. Kézirattára, Quart. Hung, 1938.) — valóban tartalmazza a kor szinte minden hazai szellemi kiválóságának kezeírását. A bejegyzők — többek között: — Berzsenyi, Székács József, Bártfay László, Stettner György, Bajza József, Vachott Sándor és Vahot Imre, Karacs Ferenc és felesége Takács Éva, Gaál József, Garay János, Horváth Mihály, Balogh Pál, Szemere Pál, Kölcsey, Deák, Vörösmarty, Erdélyi János, Nagy Ignác, Fogarasi János stb.

4—5 *bírhatom újabbkori azon kitűnőbb íróink és művészeink eredeti kézírásait is,* — Ezek bejegyzéseit főleg a II. kötet tartalmazza; közöttük található: Bérczy Károly, Ballagi Mór, Jókai, Császár Ferenc, Szalay László, [Majthényi] Flóra, Szemere Miklós, Losonczy László stb. — E kötet legrangosabb bejegyzése A.J.-é (ld. A.J. okt. 24-i levelének jegyzetét). — Fáy a körösi tanár-írók közül — A.J. után — még kért emléksorokat Szilágyi Sándortól és Mentovich Ferencről is. (Ld. Gesztesi Gyula: Fáy András emlékkönyve Nagykovácsán. ItK 1912. 430—433. l.)

10 *Kalap utca* = Irányi utca.

748. Arany — Tompa Mihálynak Nagykovácsán, (1855.) szept. 23.

K: MTA. Kézirattára — K. 513/1120. sz.; csontszínű l. papír, 24 × 15,4 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 3. l.: csonka, üres, 4. l.: csonka, címzés lehetett, de egy része hiányzik. Vörös viaszpecsét maradvány. Postai pecsétek: Pesth 24/9 [= szept. 24.], Putnok 26/9 [= szept. 26.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 665. l. 1120. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Arany első levele hanvai látogatásuk után.

11 *Péter* — kocsis, aki Tompa lovaival vitte A.J.-ékat.

12—14 *Vágó collegánál* . . *Rudit* — Vágó József, Vadnay Rudolf.

22 *a traint* — a vonatot.

749. Gondol Dániel — Aranynak Baracska, 1855. szept. 24.

K: MTA. Kézirattára — K. 513/1117. sz.; csontszínű l. papír, 22 × 17,8 cm, fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: címzés. Tört vörös viaszpecsét. Postai pecsétek nincsenek. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 595. l. 117. sz. a.).

M: Kiadatlan.

2—5 *Fiam Tuba Lajos a mérnöki pályára szánván magát,* *Kérek adjatok neki bizonyítványt.* — Gondol Dániel 1854. szept. 30-i levelében köszönte meg A.J.-nak, amit fogadott fiáért tett, hogy ti. fölvetette a körösi gimnáziumba s egyébként is törődik vele. — Hogy az itt kért bizonyítványt megkapta-e, nem tudjuk.

14—16 *feltett célom, téged . . . meglátogatni,* — feleségével e közös vágyukról már előbb említett levelében is írt. Közben hívhatták hozzájuk A.J.-t is, aki 1854. jún. 21-én írta sógorának, hogy Baracska is mehetne a nyáron.

20—21 *Soromat a mi illeti, megvagyok, hátat fordítva a tudományoknak,* — Gondol Dániel mint esztétikus, műfordító kezdte pályáját (ld. A.J. kk. XV. k. 828. l.). — 1849-ben A.J.-sal együtt a kormány lapjának, a *Közlönynek*, *Népszabadság* c. mellékletére kaptak szer-

kesztői megbízást. — Gondol Dániel sorsáról a szabadságharc után, A.J. beszámolt sógorának, 1852. febr. 28-i levele utóiratában. Ekkor Gondol Kőrösön járt ökröket vásárolni, mivel felesége, Csontos Klára — előbb Tuba Dánielné — kis birtokán gazdálkodott.

- 25 *b. Sina, Eskeles és Rotschild* — A korabeli leggazdagabb nemzetközi bankházak alapítói. Közülök br. Sina Simon az MTA palotája építéséhez 80 ezer forinttal járult hozzá. (Ld. ADATTÁR.)

750. Tompa Mihály — Aranynak Hanva, 1855. [szept. 28.]

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/961. sz.; csontszínű 1. papír, 20,8 × 17 cm, 2 fol., 1—3. l.: l. szöveg, 4. l.: címzés. Postai pecsétek: bélyegen Putnok 29/9 [= szept. 29.], Pesth 1/10 [= okt. 1.], Nagy Kőrös 2/10 [= okt. 2.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 661. l. 961. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany szept. 23-i levelére.

- 14, 17 *A másik Péter . . . megtámadta a Lágý Időt* — A féktelen természetű Hanvay Péter Tompának is okozott bosszúságot. Hogy a megtámadott gúnyneve kit jelent, nem tudjuk, Bisztray sem szól róla. A tények különleges kapcsolatokat sejtetnek közöttük, hiszen a megtámadott — aki láthatólag mint juhász kereste kenyerét — nemcsak azt jelentette ki, hogy „Péter ur” nem parancsol neki, hanem a durvaságokkal sem maradt adós. Tompa okt. 4-i levele újabb gátlástalan verekedésükről számol be. Ez után „Lágý Idő” feleségestül el akart menni, de Hanvay „Miklós-kámozván”, „Juliskámozván” visszatartotta őket. A két fél közötti furcsa viszony lélektanilag arra enged következtetni, hogy „Péter urnak” Miklós vagy törvénytelen fia, vagy féltestvére volt. A.J. nov. 4-i levele elején e „békaegér-harcot” tréfás verssorokba foglalta, ironiája „Péter urat” vette célba.

24 *ad usum* — használatra.

- 48—50 *Szilágyi Sándor . . . Mentovics, vagy Tomori* — az ezekkel kapcsolatos kérdéseket személyesen is megbeszélhették, mert A.J. szept. 29-i levelében mindezekekről ír.

751. Arany — Tompa Mihálynak Nagykovács, 1855. (szept. 29.)

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/1117. sz.; csontszínű 1. papír, 24 × 15,4 cm, 2 fol., 1—3. l.: l. szöveg, 4. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 665. l. 1117. sz. a.).

M: Kiadatlan.

24—25 *Hogy megérkeztünk előbbi levelemből tudni fogod.* Ld. A.J. szept. 23-i levelét.

26—27 *egy régóta asztalomon veszteglő levél* — Tisza Domokos édesanyjának szept. 10-i levele.

35 *Varga kollégát* — Varga Józsefet Miskolcon.

37—38 *az Erdélyiék kívül.* — Erdélyi Jánosén, akit visszafelé útjukban meglátogattak Sárospatakon.

38 *Mentovics mostanig sem kapott Tomorytól példányokat.* — Száraz lombok c. verseskötetéből, amely Tomory anyagi támogatásával jelent meg.

40—41 *Palóczy Ábris érczharikáját is beküldöttem Kubinyihoz,* — a régészeti leletet a Nemzeti Múzeum igazgatójához, Kubinyi Ágostonhoz küldte.

46 *Kazinczyánál lévő könyveit Toldi útján* — Szilágyi Sándor Ka-

zinczy Gábornál levő könyveit Toldy Ferenc révén remélhette visszakapni.

48 *Ne feledd a levél papirokat Masznikon elkészíttetni, — a vízjegyes levélpapírok ügye több levélben visszatér.*

54 *Péter urat — Hanvay Pétert.*

68 *Julcsa bizonyítványát légy szives elküldeni. — Talán iskolai bizonyítványát vitte megmutatni? Bár ekkor már nem járt iskolába. — Tompa okt. 4-én ígéri, hogy majd elküldi.*

752. Tisza Lajosné Teleki Julianna — Aranynak Pest, (1855) okt. 4.
K: MTAk. Kézirattára — K. 513/867. sz.; kék l.papír, 22,2 × 13,9 cm, 2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. — Postai pecsétek nincsenek. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 615. l. 867. sz. a.).

M: Kiadatlan.

2—3 *Fiunk egészségbe ment el vasárnap — az az nem rosszabúl. — Tisza D. átmeneti javulására vallottak — egyúttal talán közeli elmúlása sejtésére is — az elmúlt hónapok levelei, amelyekben versei megjelenését tervezte, remélte, sürgette, elsősorban Gyulai Pál révén.*

3—4 *Önnök ezer háldval az uti költség. — Tizáné szept. 10-én könyörögve kérte AJ.-t, jöjjön fel Pestre, hogy Domokos találkozassék még vele. Akkor írta, hogy útiköltségét „magáénak tekinti.”*

753. Tompa Mihály — Aranynak Hanva, 1855. okt. 4.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/926. sz.; csontszínű l.papír, 18,2 × 11,8 cm, 2 fol., 1—4. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 661. l. 962. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany szept. 29-i levelére.

16 *a szalontai disznót nem emlegetem; — Tompa évődésének háttere, hogy a szalontai disznók valóban híresek voltak, külföldre is szállítottak belőlük. — E téma levelezésükben többször felbukkan. Nem véletlen tehát, hogy 1857-ben megszületik AJ. önróniás négy sora:*

„Disznairól hajdanonta, /Konya fülü nyájról:/
De ma híres Nagy-Szalonta /Az ő Aranyáról.”

24 *Lágyidősködés után másnap Péter ur — Hanvay Péter és a „Lágy Idő”-ről ld. szept. 28-i levél és jz.*

37—40 *kis poetád csakugyan olly messze megyen! . . . a Délibábban látom versét; — Az Egyiptomba induló Tisza D.: Egy jó barát-hoz c. verse szept. 30-án jelent meg. (192. l.)*

47 *Heinét, — Romazero c. könyvét adta Szilágyi Sándor Tompának.*

50 *Pétert, — Hanvay Pétert, akit Tompa nem szeretett.*

64 *Papírjaidat már megrendeltem. — Levélpapírokat a közeli papírgyárban; ezeket AJ. szept. 29-i levelében kérte.*

754. Ercsey Sándor — Aranynak Nagyszalonta, 1855. okt. 14.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAk. Mikrofilmtára A. 301/I.

M: Kiadatlan.

2—4 *bátyám, . . . ígérete dacára, mély hallgatásban van, — AJ. szept. 10-én Hanváról kelt rövid levelében ígérte sógorának, hogy majd Kőrösről többet ír. Ígérését okt. 19-én váltotta be.*

- 12—14 *azon kötelesevényt is, mely szerint bátyám neki tartozott volt, ezennel visszaküldi.* — A J. tehát végleg rendezte adósságát, kiegyenlítette az összeget, melyet háza vásárlásakor Ercsey János sógorától kölcsönbe kapott.
- 31—32 *A házban . . . ki eddig benne lakott, továbbra is megmaradt,* — a szolgabírói hivatal „tollnoka”, aki aug. 31-én el akart onnan költözni (ld. Ercsey aug. 29-i levelét). Ercseynek nagy gondja volt, utána kinek adja bérbe AJ.-ék házat.
- 51 *A házkevi meg van.* — Állapotáról Ercsey Károly is tájékoztatta AJ.-ékat júl. 26-i levelében; főleg a szőlőtövek szépségét dicsérte.
- 69—70 *Lina . két kis gyermekétől,* Ercsey Vilma és Lajos.

755. Arany — Ercsey Sándornak Nagykőrös, 1855. okt. 19—[21.]
K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilmára A. 229/1.

- M:** Ercsey 103—105. l. Kihagyásokkal.
 A levél második része válasz Ercsey közben érkezett okt. 14-i levelére.
- 2 *Hanvárról írt levelem óta* — AJ. szept. 10-én írt Tompáéktól Ercseynek; bővebb beszámolót Kőrösről ígért.
- 9—10 *Miskolczon egy napot hevertünk,* — itt találkozott Lévay Józseffel és tanár barátaival. Erre emlékezik Lévaynak írt dec. 28-i levelében.
- 28—29 *nem láthattuk Murányt,* — Az oklevelekben már 1271-től említett vár, amely 1609-től a Széchy család birtokában volt (Mo. Vm. és V. — Gömör-Kishont vm. 72. l.). — AJ.-t a *Murány ostroma* c. elb. költeménye révén nyilván igen érdekelte volna.
- 31—32 *Miskával fölmentünk Zemplénybe, Szemere Miklóshoz . Lasztócza.* — A Ronyva patak melletti kis falu 1400-tól ismert okleveleinkben (Mo. Vm. és V. Zemplén vm., 75. l.). Itt született, élt és halt meg Szemere Miklós, aki Tompa révén — eddig csak halomából — ismerte AJ.-t. Szemere már 1854. nyarán várta Aranyt és Tompát látogatóba. (Ld. 1855. aug. 26-i meleg hangú levelét AJ.-nak és AJ. aug. 7-i hasonló válaszát.)
- 33 *Első nap (Miskolczon) S. Szent Péterén,* . . . — Sajószentpéteren laktak Lévay József szülei. — E látogatásról Lévay így emlékezik: „Miskolcra jöttöm (1852. júl.) után csakhamar meglátogatott engem Arany János is, azaz csak betért hozzám Tompához utaztában az iskolai aratási szünidőben. Egy estvét velünk tanárokkal töltött s másnap reggel folytatta útját. Én is elkísértem s bevitettem Szent Péteren szüleimhez egy pillanatra. Szerűnkön épen csépléssel foglalkoztak s apám a maga egyszerű nyári öltözetében ott járt körülök. Arany félig örvendve, félig sóhajtvá mondotta: „az én apám is épen ilyen volt egykor.” (Ld. Lévay József: *Visszatekintés*. Sajtó alá rend.: Balázs Győző. Miskolc. 1935. 33—34. l.)
- 33—34 *másnap Sáros-Nagy-Patakon voltunk.* — a „bodrogparti Athén”, amelynek eredetét Anonymus a honfoglalásig vezeti vissza, 1608-tól volt a Lorántffyaké, fénykorát I. Rákóczi György — Lorántffy Zsuzsanna alatt élte (ld. Mo. Vm. és v. Zemplén vm. és Sátoraljaújhely, 105, 748, 228—229. l.). — Főiskolájuk fényét 1650—54-ig, a kor legnagyobb pedagógusa, Comenius biztosította, aki a legújabb kutatások szerint a Morva mellé telepített magyar határőr családok egyikéből: a *Szeges* családból származott. Ennek lehetőségére Szabó István történész is igent mondott. (Ld. Sza-

latnai Rezső. *Jobbágyok-parasztok* Szabó István Könyve. Magyar Nemzet, 1976. máj. 16.)

- 35—36 *megnéztünk egy Abaúj szélén fekvő regényes várromot (Szaláncz) —* A várat a 13. században építtette az Aba-nemzetség. — Sok viszontagság után a 17. század elején került a Forgách család birtokába. A J.-ék ottlétekor gr. Forgách János volt a tulajdonos. A vár épen maradt tornyában a családi képtárat helyezték el. (Ld. Mo. vm. és v. Abaúj-Torna vm. és Kassa, 279. l.)
- 39—40 *mint poétának van néhány excellens verse . . . különösen a „Kedvteléseim” —* Az A J.-nak „par excellence”: kiváltképpen tetsző hat versszakos bukolikus költemény így indul:
„Az én kedvtelésim egyszerű örömek,
Elzárt magányomnak mezei virági.
Az élet gyümölcsfa; mit nyúljak magasra?
Földig lehajolnak hozzám termő ági.
Én is barangoltam szerte e világon,
Fénylő csarnokokban, tengeren, síkságon;
A bolygó vándorból végre remete lett
Magos bérczek közt csergő patak mellett.”
(Szemere Miklós Összegyűjtött Munkái. I—III. k. Bp. 1881. I. k. 1—3. l.)
- 45—46 *utba ejtettük Bányácskát, . . . a Kazinczi Széphalmát, —* Elhanyagoltsága már Petőfit is keserű sorokra ihlette: „Te a nemzet — hálátlanság / Égbekiáltó némasága, / A nemzet-szegyén Káin — bélyege, / Oh Széphalom!” — írta *Széphalmon* c. versében. — A helység ősi neve: Kisbánya. Az oklevelek 1410 óta említik (Mo. vm. és v. Zemplén vm. 110. l.) — Itt élt és itt van eltemetve Kazinczy Ferenc és családja. Lakóházát, siremlékét Kisfaludy Károly lefestette; e képek jelenleg a MTA Tudósklubjában láthatók. Kazinczy születése 100. évfordulójának emlékére (1859) emelte az MTA neoklasszicista stílusban az ún. Kazinczy-Mauzóleumot, (1862.) amely ma irodalmi emlékszoba. (Ld. H. Szabó Béla: *Borsod-Abaúj-Zemplén megye műemlékei* c. összeállítást, a *Borsod 1963. c. könyvben*. 326. l. és 144—145. sz. képek.) — Itt láthatók továbbá Borsod—Abaúj—Zemplén összes itt említett mai magyarországi műemlékei.
- 50—51 *egy akkora ebédlő, mint Balogh Péteré —* a szalontai ref. parókia ebédlőjéhez hasonlítja. Utóbb e lakásban lakott A J. leánya, Juliska 1863—65-ig, mint Szél Kálmán lelkész felesége. Az 1920-as években itt volt lelkész Debreczeni István, A J. kutató, aki e szoba méreteit is megadta, 5,60 × 7 m.
- 55—56 *egy Borsi nevű faluban láttuk . . . ahol II. Rákóczy Ferenc született, —* 1676. márc. 27-én. Borsi neve 1067-ben már szerepel a századi apátság alapító levelében; a sárospataki vár, utóbb Újhely tartozéka volt. — 1615-től a Lorántffy családé s e révén a Rákócziaké. A várkastély alatt alagút vezet, mely mielőtt leomlott volna, állítólag Borsitól, Újhely alatt a Sárospataki várig vezetett s a hagyomány szerint, ezen át menekült II. Rákóczi Ferenc Borsiba 1701 májusában a császáriak elől. (Mo. vm. és v. Zemplén vm., 110. l.)
- 59—60 *Szerencsen, egy Rákóczi korabeli templomban stb. —* Szerencs honfoglalás kori alapítás, Anonymus szerint a 13. sz.-tól oklevelekben is szerepel. A 15. sz. végén már mint várost említik. — A 16. sz. végétől a Rákóczi családé; itt választották fejedelemmé Rákóczi

Zsigmondot. Ref. temploma a 13. sz. elejéről való; ide temették Rákóczi Zsigmondot. (Mo. vm. és v. Zemplén vm. és Sátoraljaúj-hely. III. 1.)

- 63 *Hamvára érve*, — Hanva 1200 óta szintén szerepel az oklevelekben. A 19. sz. közepén tiszta ref. község. Tompa Mihály volt a lelképásztoruk, aki itt is van eltemetve a „templomdombon”. (Ld. Mo. vm. és v. Gömör-Kishont vm., 52. l.)
- 68 *vándorlásunk rövid extractusa* — kivonata.
- 69—70 *a süreti szünnapok által kissé megzavart diligentia* — szorgalmi (tanítási) időszak.
- 71—72 *Épen most (21-én) veszem leveled a kötelezvényekkel együtt.* — Ercsey Sándor okt. 14-i leveléhez mellékelte azok kötelezvényeit, akik AJ.-nak tartoztak, azzal a kéréssel, hogy AJ. ezekre vezesse rá, hogy „tulajdoni jogát” átruházza Ercsey Jánosra, aki AJ.-ék szalontai házának vásárlásakor kölcsönt adott. Ezzel — a még hiányzó 27 vnt. kivételével — teljesen rendeződött AJ. tartozása.
- 86—88 *a drágaság is permanens, úgyhogy noha 700 forintot s azonfelül didacrumot és egyéb accidentiát is kapunk, ki jöni nem lehet.* — A tartós állandó áremelkedésre AJ. gyakorta panaszkodik. A fizetéséből s a vizsgadíjak és alkalmi munkák díjazásáért kapott pénzből sem lehet kijönni. — AJ. körösi tanári fizetése kezdetben havi 500 ft. volt, 1853. márc. 30-án — 1852. okt.-tól visszamenőleg — 600 ft.-ra, 1854. dec. 5-től 650 Ft.-ra emelték. 1855. jan. 17-én újságolta sógorának, hogy fizetésüket 50 ft.-tal „fölébb vitték” s így az alkalmi munkákkal eléri a 700 ft.-ot. — A tanárok fizetése 1855. okt. 3-tól 700 ft.-ra emelkedett. (Ld. Benkó, 13., 54., 73., 80. l.)
- 89—90 *már a definitív kinevezés is meglátánt, mi a censura kellemtelenségeitől felszabadít.* — A végleges kinevezés — anélkül, hogy vizsgázni kellett volna. Ez nagy megkönnyebbulést jelentett AJ. számára. Saját kezű statisztikai bejegyzése szerint: „Az 1855. szept. 26-áról kelt cs. kir. ministeri decretum szerint nyilvános rendes tanár. Fizetése: 630 frt. o. é. [osztrák értékben] és 105 frt. szállás pénz a helybeli egyház pénztárából.” (Benkó, 120. l.) Összes fix fizetése tehát 735 Ft volt.
- 92—93 *Preparandiánk . . . is van.* — Szigethi Wurga János igazgató — Hegel hazai követője — szervezte meg a nagykörösi tanítóképzőt, „melyet a szabadságharc utáni nehéz időkben olykor rejtve is működtetett”. (AJ. kk. XIII. k. 484. l.)
- 97—98 *Lajosodat pedig sohse féltsd: ott van Tompa Géza, születése óta mindig beteg volt, s már most egészséges.* — Ercsey Sándor, fia gyengesége miatt panaszkodott. — Tompa Géza példája nem vált be, mert két év múlva Tompák elvesztették még ötödik évét be sem töltött fiukat.

756. Arany — Fáy Andrásnak Nagykörös, 1855. okt. 24.

K: OSZK. Kézirattára — Quart. Hung. 1938. — Fáy András emlékkönyve II. k.-ben; AJ. levele a 17., verse a 40. l.-n.

M: *Gesztesi Gyula: Fáy András emlékkönyve Nagykörösről.* ItK 1912.

431. 1.

Válasz Fáy szept. [20. előtti] levelére.

3

Utazni valék, s a felhívás az alatt érkezvén. — AJ. családjával aug. 20 — szept. 21. között volt Tompáéknál. Fáy levele és emlékkönyvi lapjai, melyekre AJ.-tól kért bejegyzést, ez alatt érkeztek.

6—7

két gyermekkorom óta csak tisztelni tanultam. — AJ. Fáy iránt

érzett megbecsülésére jellemző, hogy amikor Fáy 1847. febr. 28-án — mint Szalonta jegyzőjétől — statisztikai adatokat kért, — A.J. a tőle megszokott alaposággal, sietve küldte azokat. (I.d. A.J. kk. XV. k. 60—62, 64—66. l.) — A.J. *Irodalomtörténetében* és *Széptani jegyzeteiben* egyaránt elismeréssel szólt Fáyról. (I.d. A.J. kk. X. k.) Ezt tükrözi emlékkönyvi bejegyzése: *A dalnok búja* c. verséből írt Fáyra is alkalmazható részleteket: „Oh, ti nagyok, oh, ti dicsőek.” Ily kezdettel idézte költeménye 16. vrsz.-nak második felét, továbbá a 17., a 20. és a befejező 21. vrsz.-t.

757. Kertbeny Károly — Aranynak Pest, 1855. okt. 27.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/287. sz.; kékkesszürke l.papír, 29,2 × 23,5 cm, 2 fol., 1. l.: szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. Bélyeg kivágva. Postai pecsétek: „Nach Ablauf der Post”, Nagy Kőrös 28/10 [= okt. 28.]. — Arany László hagyatékából (I.d. AkÉrt. 1899. 599. l. 287. sz. a.).
M: Kiadatlan.

[A levél magyar fordítása]

Mélyen tisztelt Barátom és Honfitársam!

Pest, 1855. okt. 27. szombat
Sebestyén utca 3. sz.

Több mint egy éve lehet, hogy Szilágyi Sándor az Ön nevében kölcsön vette tőlem magyar hazafias dalokból készített fordításomat (kiadta Vasfi és Benkő), amelyet csakis éppen Önre való tekintettel bíztam rá, főként mivel ez volt az egyetlen példány, amely országunkban előteremthető.

Mármost minthogy Szilágyi címét nem tudom, levélben reklamálni nála egyébként is a legnagyobb ostobaságok közé tartoznék, mivel modora eléggé ismert, s még csak nem is válaszol, így esedezve fordulok Önhez azzal a kéréssel, legyen szíves minden energiáját latba vetni, hogy megkapja tőle a könyvet, ha nem volna az Ön birtokában, s küldje el nekem ide megbízható úton, de borítékban, különben nem jut el hozzám. Nagyon sürgős szükségem van a könyvre, minthogy Petőfi verseinek új, ez alkalommal hibátlan fordítását készítem elő, s abból a gyűjteményből fel akarok használni egyet-mást.

Gyulai váratlanul már tegnapelőtt Berlinbe utazott Nádasdyval. Az angol Athenaeumban van egy hosszú, nagyon elismerő kritika Önről, a magam és a Kolbenheyer fordítása alapján. Ugyanígy éppen most nyomatok ki egy füzetet Müllernél „Hommage à l'esprit hongrois (Hódolat a magyar szellemnek). Írta Bernard Thalés. Francia költemények magyar költőkre” címen, amelyek közül egy költemény Önnek szól.

Tiszteletteljes üdvözléssel az Ön készséges híve

Kertbeny.

- 3—4 *meine Uebersetzung ungrischer Nationallieder* — a jelzett mű nem fordítás, hanem a szabadságharc költészetének antológiája: *Hangok a multból*. Kiadta két honfi, Vasfi és Benkő. Lőpcse. 1851. A Benkő név Kertbeny álneve, a Vasfi, Eisler Mórícé.
- 13—14 *sonst kommt es mir nicht zu* — a cenzúra a munkát politikai célzata miatt elkobozza.
- 17 *Nádasdy* — Nádasdy Tamás gr. Gyulai Pál tanítványa, — akit szülei Berlinbe egyetemi tanulmányokra küldtek.
- 18 *In dem englischen „Athenäum“* — a londoni Athenaeum korábban is foglalkozott magyar irodalmi kérdésekkel, így Kertbeny János vitéz-fordításával is. (*The Hero János*. A peasant tale.

1851. jan. 4. No. 1210. 16—17. p. — Ld. AJ. kk. 15. k. 345. l. 83. sor.)

- 21 *Hommage à l'esprit hongrois.* — Bibliográfiáink a munkáról nem tudnak, nem ismeri Kertbeny műveinek összeállítására sem (ld. Detrich Márta: *Kertbeny Károly élete és műfordítói munkássága.* Szeged 1936. 84—86. l.). Valószínű, hogy Kertbenynek ez az irodalmi terve is terv maradt.

758. Arany — Tompa Mihálynak Nagykőrös, 1855. nov. 4.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/1121. sz.; csontszínű l.papír, 24 × 15,4 cm, 2 fol., 1—4. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 665. l. 1121. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Tompa szept. 28-i és okt. 4-i leveleire.

- 1—12 AJ. bevezető tréfás verssorait a Hanvay Péter-féle birkózás ihlette. Erről Tompa írt neki szept. 28-án.
- 18 *e mai nap dies dominica*, — azaz vasárnap.
- 33—34 *egy románczon kívül, mit a Hölgylutárban fogsz olvasni (?) — Árva fiu, a dec. 7-i sz.-ban.*
- 39 *Küldött-e már Berecz Albumot? — Magyar Írók Arczképalbuma.*
- 43—44 *bosszúságára Friebeisznak s a többi igaz hívőknek, — szerkesztőknek, akiknek nem küldött verset.*
- 45—46 *De satis ex Cornelio, videamus Nepotem* — Elég volt Corneliusból, lássuk most Nepost! — Latin diáktrefa. Humorának lényege: ugyanazon személyt, itt tehát Cornelius Nepos római történetírót két különböző személynek tünteti fel. Amikor tehát e tréfás szólás azt mondja: „ebből ennyi elég volt, beszéljünk másról” — valójában azt jelenti, hogy más cím alatt ugyanazokról (öngúnyal: ugyanazon unalmas dolgokról saját dolgaimról) beszélnek tovább.
- 50 *„als wirchliche Lehrer”* — helyesen: „wirkliche”; mint valódi tanító, azaz véglegesített tanárok lettek, külön vizsga nélkül.
- 57 *Charivarit* — ld. ADATTÁR.
- 58 *ad vivum* — élethűen.
- 66—67 *Teleki volt titkárja* — Teleki József gr. a Hunyadiak hora c. munka írójaé. Ld. ADATTÁR.
- 72, 79 *Sz. Miklósna . . . fogok neki írni*, — Szemere Miklós és AJ. csak 1856 áprilisában váltottak levelet.
- 94 *a gyulai vízkárosultak* — Javukra jelent meg 1856-ban a *Gyulai Árvizkőnyv*; ld. ADATTÁR.
- 99—100 *küldd . . . × band alatt* — Kreuzband = keresztkötés alatt.
- 119 *Megnyakravalósodott barátod* — célzás a tanári állásban való megerősítésére.

759. Tisza Domokos — Aranynak Kairó, 1855. nov. 5.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/825. sz.; világoskék l.papír, 22,9 × 14,5 cm, 4 fol., 1—5. l.: 1. szöveg, 6—7. l.: versek. 8. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 614. l. 825. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Tisza D. első levele egyiptomi útjáról.

- 6—9 *bennem a szeretet, melyet az ismert egyénekhez . . . költök, . . . száz vagy egy mérföldet ugyanabban az osztaiban másodpercben fut meg.* — AJ. iránti mélyeséges tiszteletének, fiúi ragaszkodásának megható példája *Ghazál Arany Jánoshoz* c. verse; ld. Tisza D.-nál, ADATTÁR.

- 20—21 *ki talán olvasta az addig megjelent pár költeményemet, — pl. Egyjóbáráthoz c.-t, mely a Délibáb szept. 30.-i számában jelent meg.*
- 27—28 *csak Trieszt s egy Alexandriai költeményemet küldhetem meg. — A levélhez mellékelte két vers: A tengerről, és Afrikában c.; szövegüket ld. e kötet 636—638. l. A J. kritikáját e versekről nem ismerjük. — A tengerről, TDHV. (106. l.) között Trieszt. „Október 1-én, 1855.” c. jelent meg, csekély változtatásokkal: a 2. versz. 4. sorában: „ . . benne lakott”. — helyett: „abban lakott.” — A 3. versz. 3. sorában: „ . . ez ég is,” — helyett: „ . . egy ég is,” — Ezen kívül az 1. versz. 2. sora végére A J. felkiáltójelet tett, míg a verset befejező utolsó sor végéről elhagyta azt. — Az Afrikában c. vers Alexandria. „október 17-dikén, 1855.” c. jelent meg TDHV. között (107—108. l.) — A J. csak az utolsó versz. 1. sorában változtatott: „ . . Szomorú tekintet!” — helyett: „ . . sivár, bús tekintet!” s néhány hiányzó vesszőt tett ki, és a 4. versz. 2. sorát — zárójelbe tette:” (Szegény, szegény öreg stb.).*
- 37—38 *Ha Mehemed Ali minden lángesze mellett is alacsonyabb volt mintsem költői jellem lehetne; — Mohamed, az Iszlám és szent könyve: a Korán alkotója.*
- 41—42 *tudóslíton Gyulaiáról és működéséről; — Tisza D. elsősorban Gyulaiban reménykedett, hogy megjelenteti verseit. (Ld. júl. 26-i és aug. 18-i A J.-nak írt levele jegyzeteit, Tisza D.—Gyulainak írt leveleiről.) Gyulai azonban akkor már Berlinben volt mint Nádasdy Tamás kísérelője. A J. sem rendelkezett semmi biztató hírral, valószínűleg ezért nem írt Tisza D.-nak.*
- 47—48 *remélem nem lesz oly deficit a képzelet és valóság között, mint egyebekben. — Remélte egészségi téren nem lesz oly hiányban része, mint verseinek megjelentetésében, amely — úgy vélte — könnyen fog menni, de csalódott.*

760. Tompa Mihály — Aranynak [Putnok, 1855]. nov. 12.

K: MTA K. Kézirattára — K. 513/963. sz.? kékekszürke l.papír, 21,3 × 13,5 cm, 2 fol., 1—4. l.: 1. szöveg, Cimzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 661. l. 963. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany nov. 4-i levelére.

- 2—4 *versekkel kezdődő leveledet . . Hanvai Péternek is megmutattam; — a vers az ő verekedésükről szól; ld. Tompa szept. 28-i levelének jz.-ét.*
- 14—15 *Jóhái . . a vasárnapi újság legutóbbi számban, — nov. 4-én (356. l.) a Szerkesztői mondanivalók c. rovat 74. Losonczzól c. üzenetében beküldött „gyöngé munkákra” reflektál. Itt írja: „balhiedelem, hogy valaki író is lehet, meg még más valami is . . lesz belőle rosz költő és rosz ügyvéd, vagy orvos, vagy mérnök, vagy iparos stb.”*
- 22 *a ki 10,000. praenumeransnak beszél. — Ennyi előfizetőnek. A Vas. Újs. 4. számában jelentették, hogy az első számokból új kiadást kellett nyomtatni, a 8. sz.-ban pedig, hogy az addigi 6000 példány nem elég. (Ld. Szinnyei Ferenc: Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban. I. k. 121. l.)*
- 23 *A Berecz albumával — Magyar Írók Arczképalbuma.*
- 27—28 *Vahot is hirdet valami trói-lófuttatást, vagy pályakönyvet vagy mit; — Vahot Imre ekkor Magyar Írók Pályakönyve c. kiadványt tervezett. (Pest, 1856).*

- 32—33 *örülök: hogy a vizsgálati teli kellemetlenségtől megmenekedtél!*
— Mivel A.J. 1848 előtt is tanított, nem kellett vizsgáznia (ld. nov. 4-i levelét).
- 52—54 *a verset mellyet Sz. Sándornak küldtem a Hölgynaplárba ugy-e kiadhatom már?* — Szilágyi Sándor tervezett naptáráról ld. A.J. ez év jún. 8-i Tompának írt levelt és jz.-t.
- 58 *Miklósának nem írtam* — Szemere Miklósnak.
- 91—92 *Mikor Patakon cantust csaptak a fiuk nekünk*, — a diákok — Erdélyi János tanítványai — szerenádöt adtak tiszteletükre.

761. Tisza Domokos — Aranynek Kairó, 1855. nov. 17.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/824. sz.; világoskék I. papír, 21,8 × 14,2 cm, 4. fol.; 1—5. l.: vers, 6—8. l.: l. szöveg. — Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 614. l. 824. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Tisza D. utolsó levele Aranynek.

- 2 *A Pyramisoknál.* — Tisza D. itt — szokásától eltérően — a verssel kezd; ezt követően erről ír is. A vers szövegét ld. e kötet 640—644. l. A versről A.J. kritikáját nem ismerjük. — M: TDHV.-ben 109—115. l., az alábbi kisebb változtatásokkal:

I.

- 6 *ringo csólnak*; — helyett: „ringa [sajtóhiba?] csólnak”.
- 11 *Mese üllött . . .* — egybeírva.
- 11—12 *E két sor között elválasztó üres sor.*
- 14 *Melly délceg . . .* — helyett: „Mely délczeg . . .”
- 18 *. . . célhez érve . . .* — helyett: „ . . . célhoz érve”
- 19 *Cheops lábánál . . .* helyett: „Cheops lobránál . . .”
- 22 *— S megyünk a magoss . . .* — helyett: „És megy a magos . . .”
- 23 *Kiszeb-nagyobb . . .* — helyett: „kisebb, nagyobb . . .”
- 25 *Éhes hollókként . . .* — helyett: „Éhes hollóként . . .”
- 26 *Segítnek* — hosszú í-vel.
- 27 *holdúlnak* — rövid u-val.
- 28 *A sor végi vessző elhagyva.*
- 29 *. léhünk . . .* — helyett: „ . . . lehünk . . .”
- 30 *. . . ösze rogyva,* — helyett: „ . . . összerogyva,”
- 31 *. fent vagyunk . . .* — helyett: „ . . . fenn vagyunk .

II.

- 33 *Mint a sas, fészkeből* — a vessző a „fészkeből”, — után.
- 34 *Mérföldeket . . .* — helyett: „Mérföldeket . . .”
- 38 *Boltján . . .* — helyett: „Boltján . . .”
- 40 *Az ég alját piros lánggal beragyogja.* — Helyett: „Az ég alját piros lángja beragyogja”
- 41 *Jobbról-balról puszta; — de míg balról mindjárt* — helyett: „Jobbról, balról puszta; de míg balra mindjárt”
- 43 *Jobbról* — után vessző.
- 43 *A sor végére pont helyett: kettőspont.*
- 47 *. . . átkos, meddő . . .* — helyett: „ . . . átkos meddő .
- 49 *. . . boltos . . .* — helyett: „ . . . boltos . . .”
- 50 *Egy városra ösmersz . . .* — helyett: „A városra ismersz . . .”; — *A sorvégi pontosvessző helyett: kettőspont.*
- 51 *. . . utak, zöld fa sorok . . .* helyett: „utak, zöld fasorok . . .”
sorvégi pontosvessző helyett: vessző.

- 52 ... *állat*, — *tarka élet hemseg*. — helyette: „... *állat, tarka élet hemzseg*.”
- 53 ... *tevék* — *mellyeket terhelnek*. — helyett: „... *tevék, melyeket terhelnek*.”
- 55 *Bögésök nem hallik. A midőn felállnak*, — helyett: „*Bögésük nem hallik; a midőn felállnak*,”
- 56 *Eldre nyúlt nyakkal* ... helyett: „*Eldőnyújtott nyakkal*...”
- 57 ... *kerék* — helyett: „... *kerék*”
- 58 ... *ökör kering*; — helyett: „... *ökör kereng*,” (így rímél az előbbi sort végző „kerék”-re.)
- 59 ... *szamaron* ... — helyett: „... *szamáron*...”
- 61 *Életét* ... — helyett: „*Életét*...”
- 62 *Szín aranyban* ... — helyett: „*Színaranyban*...”
- 63 ... *csólnakok úszkálnak*; — helyett: „... *csólnakok úszkálnak*,
- 64 ... *gém-fajok* — egybeírva.
- 66 *De hájog lepi el szememnek világát*, — Helyett: „*De hályog lepi el szememnek világát*,”
- 67 ... *kábúlok szédülök*; — helyett: „*kábulok, szédülök*;”
- 68 ... *az árnyékba dőlök*. — helyette: „*az árnyékba dőlök*.”

III.

- 70 *A világ csudának árnyán* — helyett: „*A világcsodának árnyán*,”
- 72 ... *hüvös* ... — hosszú *ü*-vel.
- 73 *Egy perc* ... — helyett: „*Egy perc*!”
- 77 *A felébredt* ... — helyett: „*A fölébredt*...”
- 80 ... *cifra* ... — helyett: „... *czifra*...”
- 81 ... *népes, hosszú* — helyett: „... *népes hosszú*”
- 83 *Egy nyomorult* — helyett: „... *egy nyomorult*” ...
- 85 ... *össze hordja*; ... — helyett: „... *özszvehordja*.”
- 86 *Követ, melyet messzi földről* — helyett: „*Követ, melyet messzi-földről*”
- 87 ... *szekér s ember*” — „*s*” elé: vessző.
- 88 ... *eldől* ... — hosszú *ö*-vel.
- 89 ... *igy* ...” — hosszú *i*-vel.
- 91 *Pusztán állnak karikában*; — „... *állnak*” után vessző, sor végére három pont.
- 92 ... *így* ... — rövid „*i*”-vel.
- 93 *Nyomor s inség mind híjában*. — Helyette: „*S nyomor inség, — mind hiában*.”
- 97 *A mű*; — helyett „*A mű, ...*”
- 102 ... *udvaroncok jönnek*: — helyett: „... *udvaroncok jönnek*;”
- 104 *A sor végétől elhagyta a vesszőt*.
- 105 *Mondd, mi célod* ... — helyett: „... *Mondd, mi célod*...”
- 107 ... *óriás mű*, — helyett: „... *óriás mű*”
- 111 ... *a vég csúcsra*, — helyett: „... *a végsúcra*;”
- 112 *S megy midőn azt már felvontak* — *A „megy”* után és a sor végére: vessző.
- 113 *Egyedül* ... — hosszú *ü*-vel.
- 115 *Áll a sarnok fáradtsággal*; — helyett: „*Áll a zsarnok fáradt taggal*,”
- 116 ... *fel jut* ... — egybeírva.
- 122 *A nap lassanként lefordúl*, — helyett: „... *legördül*”
- 128 *Majd szent csöndében az éjjnek* — „*Majd* után vesszőt tett, ... *éjnek*,”

- 129 . . . *illy beszéddel*. — Javítva: „. . . *ily beszéddel*.”
 135 '*Illy . . .*' — javítva: „*'Ily . . .*” — A sorvégi pontosvessző helyett: vesszőt tett.
- 137 *Csak csalódás a mit nyerhet*. — A „*csalódás*” után vesszőt tett.
 138 . . . *néki . . .*” — helyett: „. . . *neli*” . . .
 139 A sor végére vessző helyett: kettőspont.
 140 A sor végére hiányzó pont kitéve.
 147 . . . *milly htv [hiú]* — helyett: „. . . *mily hiv . . .*”
 148 '*Parancsolom . . .* — kettőspont helyett: vessző.
 150 '*Példázni . . .* — kettőspont helyett: vessző.
 151 . . . *legfent . . .* — helyett: „. . . *legfenn . . .*”
 154 . . . — *és elmenve* — helyett: „. . . *s távozóban*”
 155 *S búcsú tekintetet vetve*, — helyett: „*Búcsutekintetet vetve,*”
 154 *Úgy tetszett:* — kettőspont helyett: vessző.

- 159—161 *versem után kezdem a levelet; nem akartam a postát tiszta papírral terhelni*. — A leírt verslapokon volt még hely levele számára is.
 162—163 *egy állapokban vagyok itt, mint a Samu nádrága*; — *Nem romlik, de nem is javul*. (Ld. O. Nagy Gábor: *Magyar szólások és közmondások*. Bp. 1966. 589. l.)
 164—165 *Multkorri levelem óta nem is tudok semmi újat írni*, — Nov. 5-í levele óta.)
 167—168 *némi ceremóniákat, melyek e városban magában voltak láttam*. — A leírtakkal kapcsolatban Horváth Anna turkológus közlését idézzük: „Valószínű, hogy a MEVLIT KANDILI (törökül I) nevű mohamedán ünnepről van szó: Rebi'ül-évvel hónap (ez 1855-ben nov. 11-én kezdődött) 12. napjának ájszakája a próféta születésének évfordulója. E napon, de nyilván előtte és utána is, a mohamedánok helva és serbet készítésével, a dzsámik és mecsetek kivilágításával (teleaggatják lámpákkal és gyertyával), valamint a Korán és a próféta életrajzának olvasásával ünnepelnek.”
 187 *Verseme meg kell jegyeznem . . .* — Bár Tisza D. akkor még nem volt fenn a piramison, csak messzelátón figyelte, verse I—II. részében színes, életteli képet fest a számára annyira különleges vidékről és embereiről. — A vers III. részében visszaálmódja magát a régmúltba s — beállítottságához híven — mély, emberi együttérzése az építő névteleneké.

762. Kovács János — Aranynak Kairó, 1855. nov. 18.

K: MTAk. Kézirattára — Ms 5451/187. sz.; világoskék 1.papír, 21,7 × 14,2 cm, 2 fol., 1—4. l.: 1. szöveg. — Címzés nincs. — Voinovich Géza hagyatékából. — MTAk. 687/1952.

M: Kiadatlan.

- 12—13 +10° *R.nél* — Réaumur-fok; a Celsius-skála 100 fokát 80 fokra osztó skála egy foka.
 58 *az első Cataractáig*, — vizesésig, zuhatagig.
 60—61 *Az útát . . . bérlendő hajóban tesszük öten: Gr. Schlabrendorf porosa szilárdiából, Gr. Zichy Alfréd, Bencsik Feri, Domokos és én*; — Utitársaikról közelebbit nem tudunk.
 68 *bezseg volna mit gyűjtenem*, — Kovács János tudós természettanár volt. Híres volt tojásgyűjteménye. Tisza D. halála után Debrecenben a természettudományi tanszéket töltötte be.

763. Arany — Heckenast Gusztávnak Nagykőrös, 1855. nov. 20.

K: Elveszett. — A levél keltére Heckenast válaszában utal: „20-ról írt levele” (nov. 22.). — Tartalmához u. itt: „örvendek, hogy költeményeirel a kéziratot elküldeni sziveskedik.” — „A formatumra nézve . . .” — „Kegyed által szólíttatom fel a tiszteletdíj meghatározása iránt” — „levele azon soraira, melyekkel érintetik a két Toldi kelendősege ellen részemről tett panasz,”

764. Heckenast Gusztáv — Aranyinak Pest, [1855] nov. 22.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/212. sz.; világoskék 1.papír, bal sarkában: „Kiadó-könyvkereskedés Heckenast G. Pest barát-tér, kalap- és himző utczai sarokház 1. szám.” 26 × 22 cm, 2 fol., 1—3. l.: 1. szöveg, 4. l.: címzés. Postai pecsétek: bélyegen Pesth 22/11 [= nov. 22.], „Nach Abgang der Post” — Nagy Kőrös 23/11 [= nov. 23.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 597. l. 212. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany nov. 20-i elv. levelére.

- 6 *a kéziratot elküldeni sziveskedik.* — AJ. *Kisebb Költeményeinek* kéziratát nov. 24-én juttatta el Heckenastnak.
- 22—23 *Én . . . megcsinálom a számvetést,* — Heckenast dec. 10-én közölte AJ. kötetének honoráriumával kapcsolatos javaslatait.
- 27 *a két Toldi kelendősege ellen részemről tett panasz,* — Heckenast júl. 31-i levelében tette szóvá, hogy AJ. Toldija kiadásakor „számitásai nem teljesültek”. Erre AJ. — nyilván némi jogos keserűséggel reflektálhatott nov. 20-i levelében. Emiatt mentegetődzik Heckenast s hártja szemrehányását az olvasókra.
- 36—37 *A Toldi költeményekből már rendeztem volna olcsó kiadást,* — ez a terv 1858-ban újból felmerült. AJ. nehezményezte, hogy a két kiadás nem egyszerre készült el. Ezzel kapcsolatban jogi tanácsért fordult Csengeryhez, aki Deák Ferenc és több ügyvéd véleményét is kikérte. Ézzel részletesen az 1858. évi levelezés jegyzeteiben foglalkozunk.

765. Arany — Heckenast Gusztávnak [Nagykőrös, 1855. nov. 23.]

K: Elveszett. — A keltezéshez: AJ. nov. 24-én „küldte” a kéziratot, így kísérő levelét nyilván előtte való napon írhatta. — A levél tartalmához Heckenast dec. 10-én: „Őn . . . újra kívánja, hogy én határozzam meg a fölteleket,” stb.

766. Jókai Mór — Aranyinak Pest, 1855. dec. 8.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/240. sz.; csontszínű 1.papír, 22,4 × 18,1 cm, 2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—3 l.: üres, 4. l.: címzés. — Viaszpecsét kívágvá. — Postai pecsétek: bélyegen Pesth 8/12 [= dec. 8.], Nagy Kőrös 8/12 [= dec. 8.]. Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 598. l. 240. sz. a.).

M: AJLevIB. II. k. 119. l. — JókaiLev. I. k. 142. sz. 163—164. l.

- 3—5 *Disznóság, (nagykőrösi eloquentiával szólván:) hogy te . . . minden újságnak írsz . . . nekünk pedig hallgatsz — a nagykőrösi „ékeszölással” írt kifakadás oka az, hogy „nekik”, azaz a VasÚjs.-nak nem ír, amelynek Jókai „főmunkatársa” volt. Ld. még ADATTÁR. — A „minden újságnak írsz” szemrehányás oka, hogy AJ. versei 1855-ben valóban jelentek meg a Hölgyfutárban, a Magyar Nép Könyvében, a Pesti Naplóban; ld. ADATTÁR.*
- 7—8 *csak rövid fulminatorium képen küldöm ezt a panaszleveletem — „dörgedelem”-ként küldi levelét.*
- 10 *küldj én nekem verseket (:in plurali:)* — többes számban, azaz küldjön több verset.

767. Ercsey Sándor — Aranynak Nagyszalonta, 1855. dec. 9.
K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAk. Mikro-
filmtára A. 301/I.

M: Kiadatlan.

Válasz Arany okt. 19—21-i levelére.

- 10—11 *levelét, s a mellett a Jani-féle contractusokat is megkaptam.* — E
„szerződéseket”, ez esetben: adósleveleket küldte vissza A.J.
Ercsey Jánosnál levő tartozásának kiegyenlítésére.
- 15—16 *A még fizetetlenül lévő 20 vagy hány pengőn pedig ne törje bátyám*
fejét. — A.J. még 25 pttal tartozott Ercsey Jánosnak, ezt 1856
tavaszáig szándékozott „letisztázni”. (Ld. okt. 19—21-i levelét.)

768. Arany — Jókai Mórnak Nagykovács, 1855. dec. 10.

K: OSzK. Kézirattára — Fond V/16/I. — Csontszinű 1.papír, 27,5 ×
22,1 cm, 1 fol., 1. l.: 1. szöveg, 4. l.: címzés. Viaszpecsét A.J. monogrammal
Postai pecsét Pesth 11/12 „Früh” [= dec. 11.] — Jókai Mór hagyatékából.

M: AJLevjB. II. k. 119—120. l., az utóirat nélkül. — Jókai Összes
Művei. Nemzeti Kiadás Bp. 1894—98. 35. k., — JókaiLev. I. k. 143. sz.
164—165. l.

Válasz Jókai dec. 8-i levelére.

- 1 *My dear Moore!* — Kedves Mórom! Jókai személynevének tréfás
összekeverése Moore, Thomas ír költő nevével.
- 2 *I was eben bekülding* — „Épen most küldtem be”. Az angol,
német, magyar szavakat tréfásan keveri. Petőfivel váltott ilyen
típusú leveleinek emléke kísérthette. Ld. A.J. „Szalonta-bury”-ből
írt 1847. dec. 9-i továbbá Petőfi: „Debreczenschester”-ből kelt
1848. nov. 15-i leveleit.
- 4—5, 9 *Különben azt már egy izben postára tettem, . . . már jó 5 hónapja*
lehet. — Ld. A.J. kb. július 1-én írt elv. levelét. *A vén gulyás és*
A vén gulyás temetése c. verseit láthatólag ismét mellékelte s azok
meg is jelentek a VasÚjs. 1855. dec. 23-i és 1856. jan. 20-i számá-
ban.
- 7—8 *azt a hallatlan nevű obscuritást.* — Azt az „ismeretlen, névtelen
alakot.” Tréfálkozás azzal, hogy Jókait országsgerte ismerték, csak
a postás nem.
- 10 *Hogy vattok . . .* — A.J. szándékosan írja a népies kiejtés szerint.
- 17 *a Vasárnapi Ujság generositására bízom.* — Nagylelkűségére. —
„Aranynak 10 arany” — jegyezte fel Jókai XXI. számú noteszébe
a VasÚjs.-gal kapcsolatban. (Ld. JókaiLev. I. k. 403. l.)

769. Heckenast Gusztáv — Aranynak Pest, 1855. dec. 10.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/213. sz.; világoskék 1.papír, bal
sarkában: „Kiadó-könyvkereskedés Heckenast G. Pest barát-tér, kalap- és
hímző utczai sarokház, 1. szám.” — 26,4 × 22,3 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg,
3. l.: üres, 4. l.: címzés. — Postai pecsétek: bélyegen Pesth 10/12 [= dec. 10.],
„Nach Abgang der Post” — Nagy Kőrös 11/12 [= dec. 11.]. — Arany László
hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 597. l. 213. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany nov. 23-i elv. levelére.

- 2—4 *Öszgyűjtött kisebb költeményeit kéziratban, . . . kezemhez vettem,*
— A.J. a kéziratot nov. 24-én, a jelek szerint kézi postával küldte.
— A kiadásról dec. 23-án írt Tompának. — Hogy a felkínált
tiszteltdíj összegétől nem volt elragadtatva, annak bizonyosága
Lévaynak szóló dec. 28-i levele is.

31—33 *augustusban innen kapott 100 pfnyvi küldeményt Ön nem nyugtatta.* — A júl. 31-én indított pénzt A.J. Tompához indulása előtt kérte és kapta s nyilván az utazási előkészületek miatt maradt el nyugtázása.

770. Arany — Heckenast Gusztávnak Nagykőrös, 1855. dec. 12.

K: Elveszett. — A levél keltéhez Heckenast válaszában: „12-ről írt levelére . . .” (dec. 13.) — A levél tartalmához u. itt: „hajlandó vagyok az Ön által föltételeimen tett módosításaihoz járulni;” — „A kívánt könyveket,” stb.

771. Heckenast Gusztáv — Aranynak Pest, 1855. dec. 13.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/214. sz.; világoskék 1.papír, bal sarkában: „Kiadó-könyvkereskedés Heckenast G. Pest barát-tér, kalap- és himző utcai sarokház, 1. szám.” 26,4 × 22,3 cm, 2 fol. 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. Postal pecsétek: bélyegen Pesth 14/12 [= dec. 14.], „Nagy Abgang der Post” Nagy Kőrös 15/12 [= dec. 15.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 597. l. 214. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany dec. 12-i elv. levelére.

4—5 *hajlandó vagyok az Ön által föltételeimen tett módosításaihoz járulni; — minthogy A.J. levele elveszett, nem ismerjük kívánt módosításait, Kisebb Költeményei* kiadásával kapcsolatban.

II *Szabó tanár urnak* — Szabó Károlynak, aki az 1855—56. tanévtől Nagykőrösön tanított.

772. Heckenast Gusztáv—Hajnik Károly — Aranynak Pest, 1855. dec. 16.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/215. sz.; világoskék 1.papír, bal sarkában: „Kiadó-könyvkereskedés Heckenast G. Pest barát-tér, kalap- és himző utcai sarokház, 1. szám.” 26,4 × 22,3 cm, 1 fol. 1—2. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 597. l. 215. sz. a.).

M: Kiadatlan.

7, 18 *Zschokke* — *átdolgozást hegyed sziveskednék elvállalni.* — A.J. a felkérésnek nem tett eleget. Ezt Szilágyi Sándorral üzente meg Heckenastnak, aki — 22-i levele szerint — „sajnálattal vette tudomásul”.

773. Heckenast Gusztáv — Aranynak Pest, 1855. dec. 17.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/216. sz.; világoskék 1.papír, bal sarkában: „Kiadó-könyvkereskedés Heckenast G. Pest barát-tér, kalap- és himző utcai sarokház, 1. szám.” 26,4 × 22,3 cm, 2 fol. 1. l.: 1. szöveg, 2—4. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 597. l. 216. sz. a.).

M: Kiadatlan.

2—3 *Az ön által helybenhagyott szerződést van szerencsém két példányban megküldeni.* — Sem a szerzőt, sem a kiadót illető példányt nem ismerjük.

8—9 *kisebb 8-adrétű . . . nagyobb 8-adrétű alak* — A.J. az utóbbit óhajtotta volna, míg a kiadó úgy vélte, a közönség ízlését az első forma nyeri meg jobban.

15—17 *arczképt . . . melyet a hölgyfutár közlött.* — A Hgyf. által kiadott *Magyar Írók Arczképalbuma* c. kiadványban.

774. Heckenast Gusztáv — Aranyinak Pest, 1855. dec. 22.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/215. l.; világoskék l. papír, bal sarkában: „Kiadó-könyvkereskedés Heckenast G. Pest barát-tér, kalap- és Hímző utcai sarokház, 1. szám, 26,4 × 22,4 cm, 1 fol., 1—2 l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 597. l. 215. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 2 *kötelményeit nem sokára saját alá adom.* — AJ. *Kisebb Költeményei* kéziratát nov. 24-én juttatta el kiadójának.
- 4—5 *Őn . . . azt kívánta: egy nagy nyolczad rétű kötetű kiadásban jelenjenek meg.* — AJ. nov. 20-i elv. levelében fejezte ki először ezt a kívánságát. Heckenast tehát AJ. és saját elgondolása között keresett és talált átmeneti megoldást.
- 19—20 *Zschokke elbeszélésének át dolgozdsát el nem vállalhatja.* — Heckenast ezt dec. 16-án kérte AJ.-tól, aki válaszáat Szilágyi Sándorral üzente meg.

775. Arany — Tompa Mihálynak Nagykőrös, 1855. dec. 23.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/1122. sz.; csontszínű l. papír, 24 × 15,4 cm, 2 fol., 1—4. l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 665. l. 1122. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 383—385. l. Sok kihagyással.

Válasz Tompa nov. 4-i levelére.

- 2—4 *egy jó asszonyoddal ismét kevesebb van, . . . rólad oly nemesen emlékezett meg véghagyományában.* — Bónis Barnabásné Pogány Karolina 100 hold földet hagyott Tompa fiára. A végrendeletet utóbb a család megtámadta s Tompa elesett az örökségtől.
- 6 *nem a Tomory-féle marhaszerencse ugyan:* — Tomori Anasztáz anyai nagybátyjától nagy vagyont örökölt.
- 12—13 *te áldozd és hagyj másnak a szántás-vetést.* — Kazinczy Ferenc után szabadon. *A nagy titok c.* epigrammában: „Szántás és vess, s hagyjad másnak az áldozatot.”
- 21—22 *Vörösmarty . . . gyermekei is a nemzet (?) árvái volnának,* — Vörösmarty ez év nov. 19-én halt meg. Árváinak Deák Ferenc indított országos gyűjtést. — Tompa erről így ír Lévaynak 1856. jan. 6-án: „a Vörösmarty-árvák érdekében . . . nekem még így kéz alatt is fáj ez a koldulás! életében nem bírja a nemzet jeleseit olyan állapotba helyheztenni, hogy halálakor az ilyen historia egészen felesleges legyen!” (TompaLev. I. k. 256. l.)
- 26—27 *Sokkal jobban tiszteltem Vörösmartyt, hogysem középszerű trüddákkal . . . szentségtelentsem sírját.* — AJ. emlékverset nem írt, de Néma *bü c.* verse a közeli időben, 1856 márciusában született.
- 34 *Jókai egyszer írt,* — dec. 8-án.
- 37—38 *A „külföldi leveleket” váltig sürgetem,* — Szász K. műfordítás kötetét: *Levelek a külföld költői koszorújából.*
- 55—56 *a hűn regékből egy magyar Sahnamét kell dolgoznom* — Ld. Firduszi ADATTÁR.
- 92 *Sz. Miklós* — Szemere M.
- 97 *Péter barátunk* — Hanvay Péter.
- 104—105 *Lévai . . . várhatja tőlem a levelet.* — Dec. 28-án írt neki is.
- 122 *A Julcsa caki- és ortographiai specimenje.* — Arany Juliska csúnya írásának és rossz helyesírásának mintapéldánya. (AJ. alkalmi szóhasználata a calligraphia = szépírás analógiájára.)

776. Heckenast Gusztáv — Aranyak Pest, 1855. dec. 27.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/218. sz.; világoskék l.papír, bal sarkában: „Kiadó-könyvkereskedés Heckenast G. Pest barát-tér, kalap- és himző utcai sarokház, 1. szám.” 26,4×22,4 cm, 1 fol. 1. l.: 1. szöveg, 2. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 597. l. 218. sz. a.).

M: Kiadatlan.

2—3 *Zschokke beszélyének fordítását* — ld. Heckenast dec. 16-i és 22-i leveleit.

6 *Költevényeinek kiadását úgy fogom intézni:* — az AJ. igényelte nagyobb és a Heckenast javasolta kis 8-ad rétű kiadás előzményeiről ld. AJ. nov. 20-i elv. levelét és Heckenast dec. 22-i tájékoztató válaszát.

777. Arany — Léway Józsefnek Nagykőrös, 1855. dec. 28.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/348. sz.; fehér l.papír, 23,2×14,3 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 3.: üres, 4. l.: címzés. Piros viaszpecsét AJ. monogrammal. A címzés fölött AJ. írásával: „bérment”. Postai pecséttek: bélyegen Nagy Kőrös 28/12 [= dec. 28.], Pesth 29/12 [= dec. 29.], Miskolcz ?/12 = dec. ?] továbbá: „Nach Abgang der Post”. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 600. l. 348. sz. a.).

M: Kiadatlan.

2—3 *Igéretem daczára, hogy a diósgyőri [papírt] használni fogom,* — AJ.-t felvidéki útja során ajándékozták meg barátai diósgyőri levélpapírral.

12 *olvastam előfizetési felhívásodat,* — Léway József ezúttal *Ujabb Költevényei* (Pest, 1856) c. kötet kiadására készült.

15 *itt még Boetiában élünk.* — Boiotia régi görög tartomány, melynek lakói nehézkes felfogásukról voltak ismertek. Itt célzás AJ.-ék lakóhelyének kulturálatlanságára.

16—17 *én is összegyűjtém apróbb verseimet, s eladtam Heckenastnak,* — Megjelenését 1856 márciusára várta (ld. Tompának, 1855. dec. 23.). — A kiadás részletesebb tervéről, anyagi feltételéről sógorának számolt be 1856. jan. 12-én.

22—23 *ha az ember mások itéletét kérné, úgy járhatna, mint a molnár és fia a számmárral.* — Verseghy Ferenc: *A baktai parasz* c. anekdotájában (V. F. Költevényei Pest, 1865. 164—167. l.) a paraszt nyomába szegődik, aki fiával eladni viszi szamarát. Hogy a módját megadja, vállukon, rúdon cipelik. A hajdú szóvá teszi, miért így viszi, amikor az a hátán őt is elbírja. Felülteti hát fiát a szamárra. A pap nehezményei, miért nem az öreg ül rajta? Amikor az ül rá, a fiatal asszonyok csúfolják: „a majom a medvén” . . . mig fia gyalog „fulladozik”. — Az öreg hát maga mellé ülteti fiát; erre egy szobalány veti szemükre, hogy a szegény pára „már dögleni készül” a kettős teher alatt. Az öreg végül is megelégteli a sokfajta véleményyt: „csak ugassatok . . . amit az egyik . . . javasolt, a másik ugatja.” Belátja, nem lehet megnyerni mindenki „kegyelmét.” — A történet utóbb diákgyűjteményekbe is belekerült. (Ld. Scheiber Sándor: *Adatok AJ. ifjúkori olvasmányaihoz*. ItK 1957. 108. l.)

25—27 *nyomott kedélyem volt akkor, . . . meg voltam szeppenne.* — Felvidéki útja során, amikor Léwayt is felkereste (ld. Ercseynek 1855. okt. 19—21-i levelét). Félelmének jogos oka volt az akkori kolerajárvány.

- 36 *Gyulai még egyszer sem írt Berlinből*, — Gyulai gr. Nádasdy Tamással 1855. okt. 25-én utazott el; beteg tanítványa 1856. dec. 14-én Münchenben meghalt. Gyulai ekkor, dec. 15-én írta AJ-nak „első és utolsó külföldi levelét”.
- 38 *Egyszer voltam Pesten, egy éjtszakára, csupán*; — szept. 24-én, hogy Egyiptomba induló tanítványától, Tisza Domokostól elbúcsúzzék.
- 40—41 *Uj collegánk, Szabó Károly (az Attila) házasodik*, — 1855-ben jelent meg Szabó Károly fordításában Thierry, Amadée: *Attila. Történelmi kor és jellemrajz* c. műve. Ezért jelöli így AJ. Szabó Károlyt.
- 43—45 *rendeletet kaptunk, miszerint 6 év alatt az összes tárgyaknak (a vallást és magyar nyelvet kivéve) németül kell előadani*, — A rendelet 1855 novemberében érkezett. Az egyháztanács fölterjesztés készítésével bízta meg a tanári kart s ezt AJ. írta meg, de fogalmazványa nem maradt fenn. Az egyháztanács jegyzőkönyvében viszont a következők olvashatók: „A nagykőrösi egyházi előjáróság elősmeri a német nyelv szükségességét, s minden eszközt elővesz, hogy az intézetében minél alaposabban és terjedelmesebben taníttassék; de minthogy a tanuló ifjak teljesen és tisztán magyar ajkúak, a város lakossága tiszta magyar, melyben a német nyelveni társalgásra semmi alkalom: ennél fogva a fentisztelet magas rendeletet a német nyelv irányában teljesen nem fogantathatja, egyébiránt mindent elővesz, hogy a magas rendeletnek megfelelően” (Benkó, 81—82. l.) — E bejegyzés nyilván Arany fogalmazványának tartalma. — Benkó közlése szerint, Arany fölterjesztése eredményes volt, amennyiben a minisztérium többé nem erőltette a dolgot. Ebben szerepe lehetett Mikulás János prot. iskolafelügyelő jóindulatának is. A tantárgyak közül csak a „Vaterlandskunde”-t, azaz a honismeretet tanította Szilágyi Sándor — németül. (Benkó, 82. l.)
- 50 *Tompa. már most földhöz ragadt ember* — AJ. — tréfából aláhúzta a „földhöz ragadt” szavakat. Utalás arra, hogy Bónis Barnabásné Pogány Karolina végrendeletileg Tompa fiára 100 hold földet hagyott; a végrendeletet utóbb megtámadták és Tompa elesett az örökségtől. (Ld. Tompa Lev. II. k. 527. l.)
- 54—56 *Add át . . . üdvözlétemet . . . Kun Abris* — *Vágó urék és Solymosinak*. — Kun Ábrahám, Vágó József és Solymosi Sámuel miskolci tanároknak.

1856

778. Tompa Mihály — Aranyak Hauva, 1856. jan. 7.
 K: MTAK. Kézirattára — K. 513/964. sz.; csontszinű 1. papír, 21,3 × 13,5 cm, 2 fol., 1—4. l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. Ak Ért. 1899. 66r. l. 964. sz. a.).
 M: AJ Lev. B. I. k. 385—387. l.
 Válasz Arany 1855. dec. 23-i levelére.
- 2 *Örömdöket szerencsénk felett köszönjük* — hogy Bónisné Pogány Karolina 100 hold földet hagyott Tompa fiára.
- 14—15 *Ábrándozom a szalánczi romnál* — AJ. emlékeztette, hogy kirándulásukon, Tompa szántás-vetésről ábrándozott.

- 26 az illetők nem tesznek-e akadályt — az örökösök valóban megtá-
 madták Bónisné végrendeletét s Tompáék elestek az örökségtől.
- 37 *Tót Endre — Vörösmarty halálára* c. verse a Hgyf. dec. 1-i
 számában jelent meg.
- 40—41 *jó anyagolod is van irodalmi működéseidben;* — Gyulai Pál, aki-
 nek magasztalása inkább zavarta AJ-t.
- 45—48 *Lévai nevem és szánom is . . . olyan embereket emlegetvén feje
 fölé, kik lába alatt állanak.* — A PestiN. Lévay Ujabb költeményeit
 ui. együtt ismertette Vajda János: *Költemények* c. kötetével s vont
 párhuzamot közöttük. (Ld. 411. sz. szept. 24.) — Tompa nem
 ismerte fel Vajda János nagyságát.
- 48—49 *Sem nem rossz ez sem nem jó, mind csak hiába való!* — Kölcsey:
Vanitatum vanitas c. versének két befejező sora; az eredetiben:
 „ez” helyett: „az”, a „jó” után: kettőspont.
- 52 *A leveleket megkaptam. Szász Ima-könyvét nem láttam.* — Szász
 műfordítás kötetét megkapta, *Buzgósdág könyve* (1855) c. művét
 nem látta.
- 57 *Isten segítsen szép föltételeidben,* — a hun monda feldolgozásá-
 ban, amelyre AJ. dec. 23-i levelében utalt.
- 61 *a ti paraszt-barátokat,* — azaz Tompát, aki várta, hogy saját
 földjén gazdálkodhassék.
- 71 *Komádasszony . . . megkapta a rakás levelet* — Aranytól és
 Arany Juliskától. Ez a levelezés nem maradt fenn, csak az 1860-as
 évekből vannak levelek.

779. Arany — Ercsey Sándornak Nagykorös, 1856. jan. 12.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikro-
 filmtára A. 299/1.

M: Ercsey, 106—109. l. Kihagyásokkal.

Válasz Ercsey 1855. dec. 9-i levelére.

- 2 *fiókomban hever nénéd levele* — Ercsey Sándor előbbi levelében
 a felesége és nővére közti valamiféle félreértésre célzott; AJ.-né
 mostani levelével úgy látszik ezt a feszültséget akarta feloldani.
 — AJ.-nének Ercseyékhez írt levelei nem maradtak fenn.
- 9—12 *Igazi örömmel olvastam a lapokból Tompa szerencsését.* . . . *Azon-
 ban, mint a kapott levélből értesülök, még eddig ő is, csak az újságból
 tudja,* — Bónis Barnabásné Pogány Karolina Tompát érintő vég-
 rendeletéről a PestiN. 1855. dec. 20-i száma adott hírt. — Tompa
 1856. jan. 7-én írt róla AJ.-nak, aki 1855. dec. 28-i levelében Lévay-
 nyak is említette Tompa szerencsését.
- 20—21 *Engem a V. halála nagyon, meghatott, de azért nem állok elő
 verssel,* — Vörösmartyról ilyesféléen írt Tompának is dec. 23-án.
- 25—27 *Én is összeszedtem valahára „hulladék rongyaiból egyszer másszor
 írt fűzfa verseimet”, mint Kohári . . . szokta magát kifejezni.* —
AJ. Kisebb Költeményei I—II. 1856-ban jelentek meg. A pár-
 huzamként idézett Kohári István féle versköteten ez olvasható:
 „Hol egyszer, s hol másszor kifaragott s öszveszedett rongyaibul
 leírt fűzfa versek.” (H. é. n.)
- 29—30 *Szép kiadást fog rendezni,* — egy nagyobbat . . . s egy kisebbet —
AJ. Kisebb Költeményei végül egyféle kiadásban, két kötetben
 jelentek meg 1856-ban.
- 40—41 *Egy rendeletnél fogva 6 év alatt minden tárgynak németül kell
 előadani* — AJ. erről Lévaynak is beszámolt 1855. dec. 28-án. A
 kérdésről bővebben ld. a Lévaynak írott levél jz.-ben.

- 45—46 *jobb szeretnék a Debreczeni János uram házában pipálni —, ez volt A.J. szalontai háza, amelyet Debreczeni csizmadia mes-tertől vásárolt.*
- 57—58 *Mentovics, midta Gyulai a Száraz-Lombokat megtépte, — mintha szuszogna rám. — Gyulai Pál a BpHírl. Szépirodalmi Szemle c. rovatában 1855. máj. 8-án foglalkozott Mentovich Ferenc: Száraz lombok c. verskötetével. — Mentovich Gyulairól szóló Egy kis kritikusknak c. gúnyversét a Divatcsarnok 1855. júl. 15-i számában tette közzé Alpár néven. Mindkettőről részletesen ld. A.J. — Tisza D.-nak 1855. aug. 11-i levele jz.-ben.*
- 64—65 *Te már ugysis tudod, hol van Kőrös: — Ercsey Sándor 1854 decemberében már töltött néhány szapot Kőrösön.*
- 69 *Tisza Domokos már kétszer irt Afrikából — Kairóból 1855. nov. 5-én és 17-én.*
- 72—73 *Meg kell várnom még egy levelét s azután írhatok neki. — További levélváltásukra Tisza D. betegsége, majd halála miatt már nem került sor.*
- 75—76 *a calligraphiában nem gyakorolattik, — Lehet, hogy a kőrösi gimnáziumban a szépírás módja oktatásának hiánya okozta, hogy Arany László sohasem irt oly szép szabályosan, mint atyja.*
- 81—82 *Ajánlom hegyeidbe az én megénekelt fás kertemet, s a házat „hogy a szelek többül el ne horádják.” — Ld. Kertben c. versét.*
- 83—84 *el is adnám, — A.J. házának eladására csak 1864-ben került sor. (Ld. Debreczeni, 56. l.)*
- 88—89 *Ha, régebbi vágyaim szerint, földet szerezni, . . . alkalom adná ott magát elő, — Erre is csak 1864-ben nyílt alkalom. (Ld. Debrecze- ni, 65. l.)*

780. Ercsey Sándor — Aranynak Nagyszalonta, 1856. jan. 23.

K: NSZAJEM — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikro-
filmtára A. 301/I.

M: Kiadatlan.

Válasz Arany jan. 12-i levelére.

- 22 *kellemetlen érzést születt bennem annak hangulata s tartalma. — A.J. jan. 12-i levelében azt panaszolta, hogy keveset és ritkán dolgozik s hogy fejfájása egyre kínozza. Anyagi nehézségeit is említette, a drágaságot, ami miatt föl kellett élniök a Toldiért kapott tiszteletdíjat s így jövedelméből nem tud megtakarítani.*
- 36 *preferancozatni — preferansz = kártyajáték.*
- 48—49 *szeretnék a Tolna Ferkétől megvenni házon . . . odább adni, — E házvételről Ercsey 1855. okt. 14-én irt sógorának.*
- 66—67 *Balogh Laci . . . egy jó darab — . . . földét áruba vetette. — A.J. előbbi levelében kérte sógorát, figyelje az eladó szalontai földeket s küldjön róluk értesítést.*

781. Tomori Anasztáz — Aranynak Pest, 1856. febr. 6.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/892. sz.; világoskék 1.papír, 22,3 × 14,4 cm, 2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. — Viasz-pecsét kivágva. — Postai pecsétek: bélyegen Pesth 7/8 [= febr. 7.], Nagy Kőrös 7/2 [= febr. 7.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 659. l. 892. sz. a.).

M: AJLevIB. II. k. 122. l. Teljes szöveg.

- 2 *9-én szombaton tartom az irodalmi estélyt. — Tomori Anasztáz a nagybátyja, Baranovszky Miklós halála után a reá szállott nagy*

vagyont részben az irodalom támogatására fordította. Drámapályázatot tűzött ki, melyet Jókai és Obernyik Károly nyert meg. — 1855-ben kiadta Szász Károly: *Angol és francia költőkől c. műfordításait*. Gombai birtokán s leginkább Pesten a kor íróit, tudósait, gyűjtötte maga köré. (Ld. Vadnai Károly: *A magyar Shakespeare kiadás pártfogójáról. Emlékezés Tomorira*. BpSzle. 82. k. 1895. 34—48. l.)

- 3 *Vendégeim ezek*: — Felsorolásuk nyomán kibontakozik a kor talpraállni igyekvő vezető értelmiségének kis csoportja: *Deák Ferenc* 1855-ben kehidai magányából már járt Pestre, ahol első-sorban Vörösmartyhoz kapcsolódott annak haláláig, majd árvái számára megindította az országos gyűjtést. — *Eötvös József* 1853-ban tért vissza Magyarországra s Keménnyel és Csengeryvel dolgozott együtt; első-sorban a *Nép Könyvébe* írta novelláit. — *Kemény Zsigmond* szerkesztette ekkor a *Pesti Naplót* s szinte évente megjelent egy-egy könyve. — *Jókai* a kor legmozgalmasabb író egyénisége: ír, szerkeszt, részt vesz minden írói megmozdulásban. — *Erdi János* a Nemzeti Múzeum Régiségtárának őre. — Az öröksége révén immár műkincsekkel is rendelkező *Tomori* társaságnak érthetően, szintén tagja. — *Berényi Antal* drámáját 1855 őszén mutatta be a Nemzeti Színház. (1856 áprilisában, a huszonhét éves ifjú, tragikus szerencsétlenség áldozata lett.) — *Egressy Gábor* mint a kor legnagyobb színésze kapott meghívást. — *Bajza József* mint egykori színműgagató, aki azonban ekkor már emberi roncs. — *Tóth Lőrinc*, akinek mozgalmas, sokrétű politikai pályája a szabadságharc leverésével csaknem halálbüntetéssel ért véget, ekkor mint a Tudományos Akadémia pénztárnoka kereste kenyerét s közben jogi műveket írt. — E társaságba hívta meg *Tomori Kőrösről*: *Arany Jánost*, *Szilágyi Sándort* és *Losonczy Lászlót*. — A.J. nem ment el. (Ld. febr. 10-i levelét.)

782. Tomori Anasztáz — Aranynak Pest, 1856. febr. 8.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/893. sz.; világoskék 1.papír, 22,3 × 14,4 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: címzés. Viaszpecsét kivágva. Postai pecsétek: bélyegen Pesth 8/2 [= febr. 8.], Nagy Kőrös 8/2 [= febr. 8.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 659. l. 893. sz. a.)

M: AJLevIB. II. k. 123. l. Kevés kihagyással.

- 2 *Ismételve kérlek, jöjj föl a holnapi irodalmi estélyre*, — Tomori febr. 6-i levelében felsorolta a meghívottakat. A.J.-t valószínűleg a tőle mindig valami újat, nagyot váró meghívottak sokasága feszélyezte, tartotta vissza, hogy Tomori „irodalmi estélyén” megjelenjék.
- 6—7 *Deáknak ideálja vagy . . . A nagy kis Ötvös várva vár*. — Deákkal A.J. később került közelebbi kapcsolatba. — A „nagy kis” Eötvös e két jelzőt egyfelől szellemi nagyságára, másfelől alacsony természetére kapta.
- 13—14 *nekem úgy sem lehet egyéb érdemem — pedig ez nagyon bánt*. — Tomori érdeklődése megoszlott a mérnökségével összefüggő megnyitástán és az irodalom között. Ld. ADATTÁR.
- 19—20 *Vörösmartynénak és Vachot Sándornénak jelentém nőd üdvözlét!*; — Vörösmartyné Csajághy Laura és Vachot Sándorné Csapó Mária rokonok voltak.

783. Arany — Tomori Anasztáznak Nagykőrös, 1856. febr. 10.

K: Lelőhelyét nem ismerjük.

M: AJLevJB. II. 123—124. l.

Válasz Tomori febr. 6-i és 8-i leveleire.

- 2—3 *E percben, február 10-én . . . veszem második leveledet.* — AJ. e soraiban nincs okunk kételkedni, bár a postai pecsét szerint Tomori febr. 8-i levele még az nap Kőrösre érkezett. Ezek szerint a posta csak később kézbesítette.
- 3—4 *Ha tudom, hogy jelen-, vagy távollétem annyira érdekel valakit,* — Tomori febr. 8-i levelében Deákot és Börvöst említette, mint akik különösen vágytak volna AJ.-sal találkozni.
- 5 *Szilágyi és Mentovics rám estek volt,* — AJ. e napon Tompának még azt is elárulta, hogy felesége és gyermekei is unszolták, fogadja el a meghívást s hogy Szilágyi és Mentovich „bemenetöket az enyémtől függeszték föl”. Így Tomori estéjén egyikük sem jelent meg.
- 9—10 *nálam nagyobbak ragaszkodását mindig szemrehányás gyanánt veszem.* — AJ. saját teljesítményével sohasem volt elégedett. E hónapban ismét fejfájás kínozta; „keveset és ritkán dolgozom” — panaszkolta sógorának jan. 12-én. Ugyanitt olvasható az ide kíváncskozó vallomás: a „zajos összejöveteleket . . . sohasem szerettem.”

784. Arany — Tompa Mihálynak Nagykőrös, 1856. febr. 10.

K: 1892-ben Farkas Gyula putnoki ügyvédnél.

M: BpSzle, 187. sz. 1892. júl. 124—127. l. Bessenyei Ferenc: *AJ.-nak kiadatlan levelei* c. közleményében.

Válasz Tompa jan. 7-i levelére.

- 13 *kabócza* — rovar.
- 13 *az „örökösödés”* = örökösödés: a Tompa-fiúra hagyott 100 hold föld ügye.
- 19—20 *Szakál versét is olvastam* — Szakál Lajos: *Tompához mint új földes gazdához* c. verse a Vasárnapi Ujság 1856. jan. 10-i számában jelent meg.
- 22 *(plusquam) szeretett* — nagyon szeretett.
- 50 *Szász „leveleit”* — *Levelek a külföld költői koszorújából* c. műfordítás kötete.
- 70—71 *Pestre kellett volna mennem,* — Tomori estjére; ld. Tomori febr. 6-i és 8-i leveleit, AJ. 10-i válaszát.
- 98 *beküldtem Kubinyinak,* — a régészeti leletet Kubinyi Ágostonnak, a Nemzeti Múzeum igazgatójának küldte. A közvetítésre Tompánál tartózkodásakor kérték meg.

785. Tompa Mihály — Aranyanak Hanva, 1856. febr. 22.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/965. sz.; szürkés-kék 1.papír, 23,1×11,5 cm, 2 fol., 1—4. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 661. l. 965. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany febr. 10-i levelére.

- 3—5 *levelet Sz. Miklóshoz, mellyben . . . szídom ötlet . . . egy betűt sem irt.* — Tompától Szemere Miklóshoz irt ilyen tárgyú levél 1856. febr. 12-ről található a Tompa Levelezésben (I. k. 258. l.).
- 11 *emtor debet esse cautus* — elsősorban a vevő legyen óvatos.

- 15—18 *rusticusságonnak ezuttal vége . . . azt a kis vagyont kellően instrualandom; — nehézségének vége . . . a Bónisnétől fiára hagyott földet fölszereli, beindítja a kis gazdaságot.*
- 30 *elérem a megliterátorolankodás . . . czélját. — A literatúrával, vagyis az irodalommal való szakítás gondolata Tompát állandóan foglalkoztatta.*
- 40 *Abris lakodalma; — Kun Ábrahám, miskolci tanáré.*
- 44—45 *Fátyol meg Virág — Tompa lovai.*
- 54 *a Bereczék-féle Albumot — Magyar Írók Arczképalbuma.*
- 57 *Bulyovszkyné — Bulyovszky Gyuláné Szilágyi Lilla, ld. ADAT-TÁR.*
- 76—78 *Látod minő életírást csinál Vahot Petőfivé? . . . mit beszél a Divatcsarnok Petőfi költészete rovat alatt? — Vahot Imre: Petőfi Sándor c. cikksorozata a Bp-i Viszhang 1856. jan. 10-i számában kezdődött és ötödik folytatása márc. 26-án jelent meg. Benne Vahot — Petőfi indulásával kapcsolatban — saját érdemeit hangsúlyozta. A Divatcsarnok: Petőfi költészete c. közleménye a folyóirat febr. 10—15-i számaiban jelent meg ismeretlen „ifjú” szerzőtől, aki a szerkesztői megjegyzés szerint Szemere Pál biztatására írt, de még „névtelen” akart maradni.*
- 78 *Forgattad a híres Fáncsi Albumot? benne Kempelen Róza novelldjait? — Egy kaczer férfin c.*
- 80 *a Viszhangban — Budapesti Viszhang, ld. ADATTÁR.*
- 91 *Névjegyes papírod . . . — AJ. számára vízjegyes levélpapírt rendeltek a masznyiki papírgyárban. A rendelést Palóczy Ábrahám intézte.*

786. Ercsey Sándor — Aranynak Nagyszalonta, 1856. márc. 15.
 K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAk. Mikrofilmtára A. 301/I.

M: Kiadatlan.

- 2—3 *Már nem állhatom meg: hogy a levéltírási sorrendre tovább várokham. — Ercsey ez év jan. 23-án írt sógorának, de nem kapott még választ.*
- 13—14 *az öreg Jámbor bácsi is, . . . felesége és fia után költözött. — Jámbor János, AJ. nővérének férje. Felesége: Arany Sára 1853. okt. 20-án halt meg, míg fiuk, Mihály, 1855. tavaszán lovával együtt belefultadt „egy megdagadt ér”-be.*
- 50—51 *kétszeres búzám — búza és rozs keveréke.*
- 71—72 *ugy készüljenek bátyámék: hogy a nyári szünetdőt nálunk tölthessék. — AJ. e nyáron sem jutott el Szalontára; maguk helyett Laci fiukat küldték rokoni látogatóba.*

787. Arany — Tompa Mihálynak Nagykorös, 1856. márc. 20.
 K: MTAk. Kézirattára — K. 513/1123. sz., csontszínű l.papír, 24 × 15,4 cm, 2 fol., 1—4.: l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 665. l. 1123. sz. a.).
 M: AJ.VM. IV. k. 437—439. l.
 Válasz Tompa febr. 22-i levelére.

- 3 *a szentesi ügyben — Tompa Szentesre való lelkési meghívásáról már 1853-ban szó volt; ld. Tompa az évi szept. 8-i levelét és AJ. szept. 29-i válaszát. — A meghívásra most került sor. Tompa azonban nem fogadta el; ld. 1856. márc. 10-i levelét a szentesi*

- ref. egyháztanácsnak (Tompalev. I. k. 260. l.). Indokairól ápr. 7-én tájékoztatta A.J.-t.
- 16 *Fátyol és . . . hogy híják a másikat?* — Virág. Tompa lovai.
- 34 *Papszász ur* — Tompa káplánja.
- 37—38 *már csirkéi vannak saját indestriája után* — Aranynének saját tevékenysége után voltak aprójószágai.
- 38—39 *Az öregur nyomtatja verseit erősen*, — az akkor 39 éves A.J.-t maguk között így hívták tanítványai. Ekkor készült *Kisebb Költeményeinek* kiadása.
- 48 *Hogy . . . a nadrágtól meg nem válhattál*, — utalás rá, hogy Tompa, mikor még reménykedett a fiára hagyott 100 hold földben, gazdálkodó, azaz nem „nadrágos” ember szeretett volna lenni.
- 50—51 *ez inexpressible faja a ruhának* — „kimondhatatlan” ruhadarab a nadrág neve, a francia kényeskedők szerint.
- 51—52 *sansculotte pótlák* — a nem-nadrágos, vagyis nem-nemes, forradalmár költők.
- 52—53 *Hallod, mit mond Toldy Ferencz az Uj M. Museumban:* — cikkének címe: *Visszapillantás múlt évi irodalmunkra*. ÚjMagyMúz. 1855. XII. füz. 580. l.
- 62 *hizelgő lehet Császárra* — Császár Ferencre, aki folyóiratával, a *Divatcsarnokkal* a szalonok közönségének izlését szolgálta.
- 64—65 *minket Pócs-csal, Láczaival és Mátyásival teend egy categoriába.* — Csenkesz-fai Pócs András, Láczai Szabó József, Mátyási József, ld. ADATTÁR.
- 68—74 *értekezést írok . . . A magyar „versidomról” . . . Meg akarom mutatni, hogy nem csupán az a forma létezik, a mi után T . . . úr sohajtoz*, — A.J.-nak: *A magyar nemzeti versidomról* c. értekezése a körösi gimnázium 1855—56. évi értesítőjében jelent meg. Utána az *Uj Magyar Museum* is közölte. — Toldy F. cikke, amelyre A.J. céloz, valószínűleg a *Visszapillantás múlt évi irodalmunkra*, melyben a költészetünkben elhatalmasodott „formátlanság” okait is firtatja. (ÚjMagyMúz. 1855. dec. 582 l.)
- 78 *Vahot biographiáját P . . . re olvastam* — a Petőfiről írt cikksorozatról ld. Tompa febr. 22-i levelének jz.-tét.
- 79—80 *A Fáncsi albumot . . . K. Riza beszélyét.* — Kempelen Riza beszélyéről ld. Tompa febr. 22-i levelét és jz.-ét.
- 80—82 *Sz. Virgil . . . egy szegény patriotámat . . . kigunyolt* — Szilágyi Virgil: *Mit nevez a szalonjai ember jó szállásnak*! c. útijegyzetében leírta, hogy bár kocsisával már közel voltak a városhoz, az mégis egy közeli tanyán, gyékény ponyva alatt töltötte vele az esős éjszakát. (Bp. Viszhang, 1856. jan. 3. és 10-i sz.)
- 83—84 *A sok pályázást fogpiszkálókra . . . Salamon* — A.J. a folyóiratok átgondolatlan pályázataira s a beérkező selejtes munkákra céloz. Ezek közé sorolja Salamon Ferencét is, mely a VasÚjs.-ban jan. 27-től febr. 24-ig jelent meg folytatásokban *Lassan a testtel* „Eredeti beszély a székely népeletből” c. — 10 arannyal jutalmazták.
- 87—89 *A Lévai számadása mulatságos, épen mintha Császár Ferenc comptoirján készült volna!* — azaz irodáján. Tompa febr. 22-i levelében leírta A.J.-nak a Lévainál látott szerkesztői elszámolást az éhbérről, amivel verseit honorálták.
- 93 *mea culpa! mea maxima culpa!* — én vétkem, én igen nagy vétkem!

- 101 *tudod-e hogy Mentovics meghalt?* — Dánielik József: *Magyar írók* (1856) c. életrazi gyűjteménye szerint.
- 106—107 *Szilágyinak pedig eleven szemet gyűjtött fejére egy . . . cziikk . . . Az ordaliákról . . .* — Pál apostol kifejezésével: bajt hozott. Cikkéről ld. Szilágyi Sándornál, ADATTÁR.
- 110 *Klezso a konkolydátumba vetve meg lábát* — a konkordátum szó gúnyos elferdítése. Itt arra a szerződésre, megállapodásra céloz, amely aug. 18-án jött létre Ferenc József császár és a pápa között.
- 127 *Joannes sine Terra* — „Földnélküli János”. Shakespeare: *János király* c. drámájának hőse. A darabot A. J. 1867-ben lefordította. (Ld. A. J. kk. VII. 406. l.)
- 128 *Dedk Józsi haldios beteg.* — A. J. kollegája kigyógyult betegségéből.

788. Tompa Mihály — Aranynak Hanva, 1856. ápr. 7.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/966. sz., csontszínű l.papír, 24,7 × 19,5 cm, 2 fol., 1—4. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 661. l. 966. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany márc. 20-i levelére.

- 2 *a Szentésre menetel* — ld. A. J. márc. 20-i levele jz.-t.
- 20 *mege erősítne-e a kormány . . . ?* — Tompa tartott tőle, hogy a szentesi állásra pályázók esetleg felújltatnák *A gólyához* c. verse miatti kassai haditörvényszéki ügyét. Paptársairól kialakult rossz véleményét ld. a *Graefenbergi levelekben* és *A fekete könyvben* is.
- 58 *a rókalyukba se jöttél!*; — az Aggteleki barlang egy része.
- 68—71 *Szemere Miklós . . . hányta a cigány-kereket,* — nagy testi erjéről, akrobata-ügyességéről sokszor emlékeznek a kortársak.
- 88 *Esvány gazdával!*; — Friebeisz Istvánnal, aki ezen a népies néven szerepelt Kalendáriumain.
- 94—96 *Flordával leszek egy niveau-n . . . , ha célebre [célèbre] Lisznyait el nem érhetem is. Ez a Kertbeny dicsősége* — Majthényi Flórával . . . *ha az önnepelt Lisznyait nem is éri el.* Ezt Kertbeny Károly a magyarköltészetet ismertető munkásságának köszönheti — írja erős maliciával.
- 97 *A Divatcsarnok megholt, a Hölgyfutár stb.* — Téves híresztelés a Divatcsarnokról; ld. mindkettőt, ADATTÁR.
- 100 *a parasztlábtellel* — ld. előbbi leveleiben Tompa terveit, ha csakugyan megkapta volna a 100 hold földet.
- 119—120 *Dedk Jósit igen sajnálom . . . Mentovicsot (bár halála után) . . . üdvözlöm* — A. J. márc. 20-án írt Deák betegségéről s arról, hogy Mentovichnak halálhíret költötték.

789. Szemere Miklós — Aranynak Pest, 1856. ápr. 10.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/609. sz.; csontszínű l.papír, 22,4 × 14,2 cm, 2 fol., 1—4. l. l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 607. l. 609. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 5 *Eötvös Tamással* — ld. ADATTÁR.
- 11 *czigánykerék* — ezt Szemere vetette.
- 18—19 *Másfél év olly nyugtalan várásomért, másfél napot ad . . . a sors!* — Szemere már 1854 nyaráu várta A. J. látogatását, amire csak 1855 őszén került sor.
- 22 *hogy vadkankoponyáimat* — *lófejeknek ismerted el!* — A. J. nem

volt vadász, mint erre *Hajnali kürt* c. verse is bizonyosság. — Szemere múzeumnak is beillő gyűjteményéről sógorának számolt be 1855. okt. 19—21-i. levelében.

- 35—36 *Láttam . . . hősöd vidékét, alsó, felső Toldot!* — E Nógrád megyei községek is lehettek A J. „hősének” vidékei. A J. Toldijának Szalonta volt a szűkebb hazája. A Toldiak tornya ma A J. Emlékmúzeum.
- 46—47 *tarlóztat itten Balassa,* — Balassa János, ld. ADATTÁR.
- 48 *Pacteohty folyama s az aranyat mosó Kőrös* — Pacteolus = Paktólosz kisázsiai folyó. Iszapjából valamikor aranyat mostak. Kapcsolatos Midas mondájával, aki azt kérte Dionysos istentől, hogy amit megérint, változzék arannyá. Mikor étele is azzá vált, az isten tanácsára megfürdött a Paktólosz folyóban.
- 63 *Mint a magas bérczről lebérmuló sárga oroszlány . . .* — az *Iliász* 12. énekének 299—301. sora Devecseri Gábor fordításában: (Bp. 1957. 201. l.)
s indult, mint a hegyekben nőtt vérszomjas oroszlán,
mely húst rég nem evett és most ösztönzi a lelke,
hogy juhokért az erős aklok közepére berontson:
- 87—88 *én szeretem a mézet, de ott, hol azt Sámson találta, az oroszlán szá-
jában.* — Biblia, Bírák könyve XIV. 8.
- 105—106 *viszem számodra Rakóczi Ferencz levelét. Györgytől kettőt is kapsz.*
— E nagylelkű ajándékokra Szemerét A J. iránti szeretete ösztönözte, mivel tudta, hogy A J. családja I. Rákóczi György erdélyi fejedelemtől kapta nemességét 1634-ben.

790. Arany — Szemere Miklósnak Verses levél K.n. [Nagykörös, 1856. ápr. 13. kb.]

K: Lelehelését nem ismerjük.

M: A J. Lev. JB. II. k. 116—117. l.

A levél keletkezéséhez: Arany László e verses levelet A J. 1857. nov. 29-i levele után közölte. A verses levél azonban 1856-ban íródott: ez volt a tréfás válasz Szemere ápr. 10-i látogatását bejelentő levelére. — 1857-ben azért sem keletkezhetett, mert a felsorolt kollegák között Mentovich is szerepel, aki pedig 1856. júl. 8-án lemondott kőrösi állásáról s 1857-ben már Marosvásárhelyen tanárkodott. — Benkó 1856 tavaszán A J. vidéki vendégeit sorolja: „ápril havában Szemere Miklós, . . . kihez ekkor írta humoros verses levelét.” (Benkó, 92. l.) — A levél előbb íródott, hiszen bevezetésében Szemere pesti tartózkodására is utal. — E levél — egyértelműen — válasz Szemere ápr. 10-i levelére, amely kb. 12-én érkezhett Kőrösre s A J. nyilván nyomban válaszolt rá, ezért kelteztük a levelet kb. 13-ra.

I *de genere Huba,* — A Szemere Család a Huba nemzetségtől származtatta magát.

9—10 *. . . süll immár egy tuba, | Melyet Laczkó fiam hizlalt a hijuba; |*
— galambpecsenyével biztatja; Laci hizlalta a padláson.

II *betesz a zu-ba,* — a zugba, sarokba.

13 *Iit van még Losonczi, velünk egy szapuba* — véka, kád.

15—16 *egy verset mondjon impromptuba, | De ne legyen benne nyomtatási*
— *huba.* — A Losonczy Lászlótól rögiönözve rendelhető vers után következőkhöz Arany László ezt jegyezte fel: „Szemere Miklósnak, nehezen olvasható írása miatt, örök baja volt a sajtóhibákkal. Egyszer az is megesett rajta, hogy sajtóhibáinak címét így szedték: 'Nyomtatási hubák'.” (A J. Lev. JB. II. 116. l.)

22 *Csizbe rándul vagy Lénártfaluba;* — Tompa egyházközségéhez tartoztak.

791. Arany — Simonffy Kálmánnak Nagykőrös, 1856. ápr. 18.

K: OSZK. Kézirattára — Levelestár. — Csontszíni I. papír 23,5 × 14,6 cm, 2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. Vörös viaszpecsét A.J. monogrammal. Postal pecsét: bélyegen: Nagy Kőrös 19/4 [= ápr. 19].

M: Császár Ernő: *Arany János öt levele*. ItK 1914.

- 2 *Ime küldöm a kéziratokat.* — A.J. ezúttal dalszövegeket küldött Simonffy Kálmánnak. Lehetséges, hogy a zeneszerző levélben kérte, azonban sem kéri, sem a küldeményt nyugtázó levélre nincs semmi utalás. — A.J. e levelére Simonffy Kálmán ceruzával a következőket írta:

„Magyarország most élő legelső költője.

„Hej, iharfa, juharka!” című népdalát zenére tettem, melynek dallama nemcsak neki tetszett meg végtelenül, de mint futótűz elterjedt az egész országban is csakhamar. Sőt a nép, midőn már Arany versét jó ideig hangoztatta, maga is csinált hozzá szöveget ekképen:

Kis menyecske tyuhajla, mondja meg hát, mi baja?

Nincs nekem semmi bajom, mert szeret a galambom.”

Ld. még ADATTÁR.

792. Arany — Ercsey Sándornak Nagykőrös, 1856. ápr. 26.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAk. Mikrofilmára A. 301/I.

M: Ercsey, 109—112. l. Kihagyásokkal.

- 2 „Meggondítem . . .” *levelezői tollamat*, — az idézet Petőfi hasonló kezdetű verse után. — A.J. utójára jan. 12-én írt sógorának. Ercseytől azóta két levelet kapott: a jan. 23-i és márc. 15-t.
- 7 *pár napig Szemere Miklós volt nálam*, — Szemere két napot töltött A.J.-knál (ld. A.J. — Tompának, máj. 9-én.) — Nagy kár, hogy látogatásáról Szemere nem írt Tompának, aki A.J.-nak írt leveleiben mind nehezményezi, hogy nem kapott levelet Szemerétől (jún. 4.), majd utóbb, hogy nem tud semmit Szemeréről (dec. 31.).
- 13 *Károli rendeletéből* — Károlyi Sámuel, a Szalontáról származott kőrösi orvos.
- 16 „*vita brevis ars longa*” — „az élet rövid, a művészet [útja] hosszú” — Hippokratész aforizmája.
- 22—23 *assessor lettél a tractualis gyűlésen* — Ercsey a ref. egyházmegegyében fegyelmi bizottsági tag lett.
- 23—25 *Olvastam még Szathmári schuszter nagyszerű találmányát, a Vasárnap i újságban . . .* — Pákh Albertnek, a VasÚjs. szerkesztőjének demokratizmusára jellemző, ahogyan az ügyel foglalkozott. A márc. 13-i számban üzenté, Szathmáry Lőrinczi István nyilván levélbeli jelentkezésére, hogy találmányát rajzoltassa le, szívesen közli. — A Rozvány György gondos rajzaival illusztrált találmány leírását a VasÚjs. ápr. 27-i száma közölte *Álló csizmadia-műasztal* címen (142—143. l.). Lényege, hogy az iparág művelőit megkíméli az állandó görnyedéstől, amely miatt oly sok cipész szenvedett tüdő- és májbajban.
- 32—33 *mintha a patagonok vagy hottentótták historiáját akarnám megírni.* — A patagonok Argentína déli részének, míg a hottentótták Afrika déli részének lakói.
- 34—36 *kísétélni a . . . temetőbe*, — ld. Voinovich AJé. II. 285. l.
- 36—38 *Pesten, esztendeje nem voltam — most 1 májusra föl kellene men-*

nem, részt venni a Tomori által adandó „Irói” majalison, — Pesten ezt megelőzően 1855. szept. 24-én járt „pár órára”, elbúcsúzni az Egyiptomba induló Tisza Domokostól. — Febr. 9-én is hivatalos volt Tomorihoz „irodalmi estélyre”. — Sem arra, sem az itt említett Irói majálisra nem ment el.

- 43—44 *majd a nyáron vagy Szalontára, vagy valahová rándulhatnak.* — E tervezett kirándulásokból nem lett semmi.
- 46—47 *Tisza Domokos hazaérkezett-e már Afrikai „kirándultából?”* — Május 15-én érkeztek vissza Kovács Jánossal Pestre. (Ld. Kovács máj. 18-i levelét.)
- 49 *Veteres migrate coloni* — „Költözzetek el régi lakosok” Vergilius 9-ik Ecloga 4. verséből.
- 55—56 *Közelebbi levelemben, ... irtál valamit ... kevés búzámról,* — Ercsey márc. 15-i levelében jelezte, hogy AJ.-ék „6 köből búzája” még megvan nővére családjánál, Jámboréknál.
- 54 *„Mint a mely kivert kan” ... stb.* — Toldi, III. é. 7. vtsz. 6. s.
- 72—74 *a „kőrösi krónika” nem sokára megjelenik Szilágyi és Szabó collegáim bábasága mellett,* — Ld. KÖRÖSI KRÓNIKA, ADATTÁR.
- 79—80 *Szilágyi Pista* — *Sárváry Jakabtól hallom — csakugyan Debreczenbe ment, vagy megy ...* — Sárváry Jakab, ld. ADATTÁR. — A Szilágyi Istvánról közölt terv utóbb nem vált valóra. Szilágyi végleg Máramarosszigeten maradt.
- 81—83 *Tompa nem fogadja el a szentesi papságot ... Most a kunszentmihályiak is akarják.* — AJ. szívesen vette volna, ha kedves barátja közelebb kerül Kőröshöz; de megértette Tompa szempontjait. (Ld. Tompa febr. 22-i és AJ. neki írt márc. 20-i levelét.) — Tompa végleg Hanván maradt.
- 89—90 *Hát Janit mikor láttad? ... derék [dolog] volna már egyszer megint lequár főzést rendezni, együtt.* — AJ.-ék 1852 nyarán voltak az emlékezetes lekvárfőzésen Sályiban, másik sógoránál, Ercsey Jánosnál. A történetet Ercsey Sándor örököltette meg (Ld. 1853. szept. 11-i levelének jz.-t.) — AJ. is szívesen emlékezett vissza a kalandos történetre (Ld. 1853. szept. 27-i levelét Ercseynek.)
- 97—98 *[Juli] ... örökhé elégedellen, — elégedelenebb mint én is.* — Aranyét a megélhetési gondok nyugtalanították. „Oh! ne nézz rám oly sötéten | Pályatársa életemnek, | ... Férfi az élet gondja.” — AJ. 1852-ben írt verse a későbbi években is időszerű volt.

793. Szász Károly — Aranyinak [Kézdivásárhely, 1856. máj. 1.]

K. MTAK. Kézirattára — K. 513/500. sz.; világoskék l.papír, 21,4 × 13,2 cm, 2 fol., 1—3. l.: l. szöveg, 4. l.: AJ. írásával: „maj. 7. 1856. vettem.” Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 604. l. 500. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 2 *Egy örökkévalóság mióta egymásnak nem irtunk.* — Szász 1854. júl. 15-én számolt be kézdivásárhelyi lelkész-, irodalmi munkásságáról, mindennapi életéről. — Hogy AJ. válaszolt-e, nem tudjuk, nincs nyoma. Egy év múlva, 1855. júl. 1-én azzal kezdte Szásznak írt levelét, hogy „ezúttal te vagy a hanyagabb fél”. — Valószínűleg egyikük sem tudta már, melyikük tartozik válasszal.
- 5 *Te ma, mikor én e levelet írom, hihetőleg Pesten vagy stb.* — AJ.-t valóban várták Tomori május 1-én rendezett „csupa írók és művészekből” álló svábhegyi majálisára, de nem ment, mivel rosszul

volt s Heckenast sem küldte az írói tiszteletdíjat (ld. máj. 9-én Tompának).

- 11—13 *Előre is köszönöm, hogy te az én Hedvigemre szavazandódtól, . . . Mentovich trja, hogy ő is pályázott.* — A.J. válaszában közölte, hogy nem volt Pesten s hogy sem a Szász Hedvigjét, sem Mentovich 20 arany pályadíjat nyert *Idegen c.* művét nem ismeri.
- 32—33 *mi lenne abból ha én ismét kikerülnék Magyarországra* — Szász láthatólag túl messze érezte magát az irodalmi élettől, író barátaitól, ezért 1857-ben Kunszentmiklósról ment lelkésznek.
- 42—43 *Szilágyi hallom nagyon búsul a mostoha anyja halálán; én inkább ohajtottam volna hogy az apja pusztuljon el.* — Szász Károly haragja Szilágyi Ferenc ellen, politikai eredetű, ő szerkesztette ekkor a kormány lapját, a BpHírl.-ot.
- 43—44 *a Nkhörösi krónika mikor jelenik meg?* — Ld. KÖRÖSI KRÓNIKA, ADATTÁR.
- 52—53 *„Rózsa és Liliom meséje” akaratból maradt-e ki verseid közül?* — Szász rosszul emlékezett a *Rózsa és Ibolya* címére. — A.J. válaszában jelezte, hogy szándékosan hagyta ki verseinek gyűjteményéből. — A.J. Tompának utóbb azt is megvallotta, volt idő, mikor a *Rózsa és Ibolya*-t Toldijánál is jobbnak tartotta. (1856. dec. 7.)

794. Gáspár János — Aranynak [Berlin, 1856. máj. 7. előtt.]

K: Elveszett. — A.J. 1856. máj. 7-én írta Szász Károlynak: „Ma veszem Gáspár levelét . . . puhatoljam ki Ács Zsiga . . .” stb. Gáspár A.J.-t, mint Ács Zsigmond volt tanár-kollegáját kérte a közvetítésre. Ács az 1854—55. tanév végén ment el Kőrösről a Duna menti Fogtőre, lelkésznek. Teológiai végzettsége, nagy nyelvtudása miatt hívták a biblia magyarázat tanítására a kolozsvári ref. teológiára.

795. Arany — Ács Zsigmondnak [Nagykörös, 1856. máj. 7.]

K: Elveszett. — Utalás a levélre: A.J. — Szász Károlynak 1856. máj. 7-én: „Ma veszem Gáspár levelét . . . puhatoljam ki, Ács Zsiga . . . nem lenne-e hajlandó . . .” stb. — „Irtam Ácsnak, de nem hiszem, hogy Erdélybe menjen.”

796. Arany — Szász Károlynak Nagykörös, 1856. máj. 7.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/568. sz.; világoskék 1.papír, 22,2×14,5 cm, 2 fol., 1—4. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 606. l. 568. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Szász máj. 1-i levelére.

- 5—6 *consequenter művedre nem szavaztam,* — következőképpen nem szavazott Szász K.: *Hedvigjére.*
- 12 *Ha most Pünkösdre föl nem rándúlok,* — Ez évben pünkösöd máj. 11—12-én volt. — Kovács János máj. 18-án kérte A.J.-t, jöjjön fel, hogy a beteg Tisza D. találkozassék vele. A.J. máj. 23-án utazott Pestre. (Ld. Salamon F.-nek, máj. 20-án.)
- 23 *de én mindig procrastináltam.* — Halogattam.
- 24 *Mikor Robert itt járt, kérdeztem feldőled* — Szász Róbert, Károly öccse.
- 27—28 *A mi versgyűjteményemet nézi: elég kauderwelsch lesz dix az.* — zagyvaság, keverék, vegyes jellegű.
- 31—32 *haragszom Heckenastra: Józsefre ígérte s 1-ső májusra sem jelent*

- meg, — Heckenast *AJ. Kisebb költeményei* I—II. megjelenését márc. 19-re ígérte. A költő az utolsó korrektúrát ápr. 25-én küldte föl neki (ld. ápr. 26-i levelét, sógorának).
- 44—49 *már XXXIX-dik évemet betöltvén . . . úgy vagyok, mint a ki ösmeretlen mély vízbe lábol, minden lépést félve tesz.* — Hogy e gondolat mily mélyen ágyazódott a költő lelkébe, bizonyítja, hogy egy még 1852-ben kezdett versét 1857-ben *A lejtőn* címen — e gondolattal fejezte be: „Nem magasba tör, mint másszor — | Éltem lejtős útja ez; | Mint ki éjjel vízbe gázol | S minden lépést óva tesz.” (A. J. kk. I. k. 280, 507—508. l.)
- 50 *példányod nálam* — Szász levelében bejelentette, hogy *AJ. Kisebb költeményeiből* ő nem az előfizetőket gyűjtők tisztelet-példányára tart igényt, hanem „baráti szeretetpéldány”-ra.
- 54 *Irtam-e már látogatásomról T. Miskánál.* — Felvidéki újtjáról nem számolhatott még be, mivel azt megelőzően, 1855. júl. 1-én írt utoljára Szásznak.
- 56 *Rózsa Ibolyáról* — *AJ.* e művét nem egyenletesen értékelte; ld. a mű jz.-t. *AJ. kk. III. k. 283. l.*
- 61—62 *Felrándultunk . . . Zemplénbe is Szemere Miklóshoz, (ki a mult napokban szinte megfordult nálam).* — Szemere kőrösi látogatásáról ld. levélváltásukat: Szemere ápr. 10-i levelét és *AJ* ezt követő, kb. 13-i verses válaszát, valamint a levelek jz.-tét.
- 65 *Ma veszem Gáspár levelét Berlinből, stb.* — Gáspár János levele, valamint *AJ.*-nak ez ügyben Ács Zsigmondhoz intézett sorai nem maradtak fenn.
- 69 *Szilágyi herdja bánatát.* — Szilágyi Sándor, mostohaanyja halála miatt.
- 70 *A minap össze akadt volt egy pappal, Klezsóval,* . . . — Szilágyi Sándor: „Adatok a tűzpróba történetéhez Magyarhonban” c. közleménye; ld. Szilágyi Sándornál, *ADATTÁR.*
- 75 *A krónika nem soká kijön sajtó alól.* — Ld. *KÖRÖSI KRÓNIKA, ADATTÁR.*
- 75—76 *Ismered-e Szabót?* — Szabó Károlyt.

797. Arany — Tompa Mihálynak Nagykőrös, 1856. máj. 9.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/1124. sz., világoskék l.papír, 22 × 14,4 cm, 2 fol., 1—4. l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 665. l. 1124. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Tompa ápr. 7-i levelére.

- 3 *ismét legatioba indítani* — követségbe. Eredeti jelentése: a prot. teológusok „legatioba” mentek az év három nagy ünnepén, amikor prédikáltak is.
- 15 *Okaidat, melyek a szentesi papság elfogadását gátolták,* — ezeket Tompa ápr. 7-i levelében sorolta fel.
- 26—27 *Szemere Miklós . . . két hete ment el,* — ápr. 25-én.
- 39 *delator, impostor* — besugó, csaló.
- 66 *a Csalóadásokban* — Kisfaludy Károly darabjában.
- 67—68 *Laczi köszöni a lókát Gézubabának* — a rókát ábrázoló rajzot.
- 75—76 *Czelder megküldte „Ibolyáit” egy költői episztoła kíséretében.* — Czelder *AJ.*-hoz írt versét nem ismerjük. Ld. még *ADATTÁR.*
- 79 *Tomori 20 aranyos pályadíját* — Tomori Anasztáz irodalom-pártolásának egyik tanúbizonyysága. Ez évben Mentovich Ferenc nyerte el.

- 83—84 a napokban írt Károly, — ld. Szász máj. 1-i levelét.
 85 a turi papságra, — a mezőtúrra.
 88 Csikai collégánk — Csikai Imre.
 90—91 Ácsot . . . exegesis professorának. — Ács Zsigmondot a bibliai szövegek értelmezését tanító ref. teológiai tanárnak hívták Kolozvára.
- 103—104 a körszi kronika erősen nyomul — ld. ADATTÁR.
 104—105 Dedk Józsi felépült, — A.J. márc. 20-án írt halalos betegségéről.
 107—108 Varga collega él és uralkodik . . . ifjabb-ember Sz. Miklósnál, — Varga János, Szigethi — 1853 óta a gimn. igazgatója, két évvel volt fiatalabb Szemere Miklósnál.

798. Ercsey Sándor — Araunak Nagyszalonta, 1856. máj. 9.
 K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilmtára A. 301/I.
 M: Kiadatlan.

- 2—3 Már nem tudtam mit gondolni hosszas hallgatásuk okáról, midőn e hónap első napjaiban levelük vétele megörvendeztetett. — Ercsey ez évi márc. 15-i levelére A.J. csak ápr. 26-án válaszolt, mint írta, „nem volt tárgya” amiről írjon. Ekkor is csak azért ragadott tollat, mert felesége írt sógornőjének, Ercseynének. Ercsey e levele tehát válasz A.J.-ék ápr. 26-i levelére.
- 10 a „Kajla” mellett — valószínűleg csárda neve.
 29—32 K. Nagy Sándor (Jámbor Kata férje) István nevű testvérét, meggyilkolták. — Jámbor Kata A.J. Sára néjének leánya.
 36 Fábrián Pistának csak a nótáját danolják. — A Gyűnnek a zsendárok mindenfelé (Fábrián Pista) c. Pusztaföldvárról gyűjtött ballada 3. versszakából tudjuk, miért vált Fábrián Pista betyárrá: „Nem viselők szürke köpönyegöt, | Nem is öszöm a komisz-kinyeret. | Inkább adom magam a halálra, | Minthogy lögyek némót katonájá.” — A zsendárok körül fogják, Várad felé hurcolják, felakasztják. Előtte így búcsúzik: „Isten hozzád, Szalonta városa | | Már én többet nem löszök lakossa | stb.” (Ld.: Betyárok tüznél. „Kélet-Eurpai népek betyárballadái.” Bp. 1959. 50—51. l. E balladát A.J. közölte először a Remény c. folyóirat 1851. jún.-i füzetében. Hozzáfűzött jegyzetét ld. A.J. kk. XV. k. 887. l. — A ballada későbbi közléseiről ld. Kozocsa Sándor: Kommentár a Fábrián Pista nótájához. Irodört. Füzetek, 18. sz.: Bisztray Gyula—Tolnai Gábor—Kozocsa Sándor: Adatok Arany János munkásságához. Bp. 1945.)
- 44—48 Szathmári István schuster, a világ minden schustereit a májdagantól . . . meg fogja menteni . . . a szükséges commentárt R. Gy. írta, — Szathmári Lőrinczi István szalontai csizmadia mester találmányát a VasÚjs. 1856. ápr. 27-i száma mutatta be. Álló csizmadia műasztal címen. A.J. erről írt ápr. 26-i levelében sógorának; ld. e levél jz.-t. — Ercsey gúnyosan ír Rozvány Györgyről, holott a cikkben, amelyet ő írt s gondos rajzaival illusztrált, neve nem is szerepel.
- 50—55 Kenyeres dísznai is elmenének . . . Párizsba . . . nem késett R[ozvány] Gy[örgy] ezt is lerajzolni, s a V. Újság számára ezt is felküldeni, — Erről a hírről Ercseynek e levele írásakor helybell értesülése lehetett, mert az Alföldi handss című R.Gy. aláírású cikk — máj. 1-i keltezéssel — a VasÚjs. máj. 18-i számában jelent meg (172. l.). Eszerint a Magyar Gazdasági Egylet ajánlatokat kért a

párizsi állatkiállításra. Kenyeres János nyájából nyolc sertést választottak ki e célra, melyeket Tolnay János kanász kísért el ékes kanász öltözetben. Rozvány György pontos rajzon is megörökítette. — A.J. levelében szülővárosa nevezetességei tréfás-ironikusan keveredtek: Ismeretes, hogy 1856-ban Szalonta megfestette A.J. arcképét. — Egy 1857-ből való szösszenetében városa régi és új nevezetessége így keveredik: „Disznairól hajdanonta, . . . I.d. 1855. okt. 4-i levele jz.-ben.

62—63] *Bátyám, . . . olyan formát is emleget . . . mint ha Szalontára jövetelők ez idén sem lenne egészen bizonyos. — Ercsey márc. 15-i levelében arra kérte sógorát, úgy készüljenek, hogy a nyári szünetet náluk, Szalontán tölthessék. — A.J. ápr. 26-i válaszában feleségére hivatkozott, aki nehezen menne „haza” mert: „megint vissza kell jöni”.*

66—67 *én ezennel deklarálom: hogy minden ittlévő vagyonaikat ellicitálatom, — Ercsey „kinyilatkoztatása”, hogy A.J.-ék általa kezelt kis szalontai vagyónkáját elárverezteti — tréfás fenyegetés arra az esetre, ha nem jönnek. — A.J.-ék, bár 1852-ben voltak utoljára „otthon” — 1856-ban sem jutottak el Szalontára.*

799. Kovács János — Aranynak Pest, 1856. máj. 18.

K: MTAk. Kézirattára — Ms 5451/188. sz.; világoskék 1.papír, 21,7 × 14,1 cm, 2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. Drapp viaszpecsét. Postai pecsétek: bélyegen Pesh 18/5 [= máj. 18.], Nagy Körös 18/5 [= máj. 18.]. — Voinovich Géza hagyatékából, MTAk. 687/1952.

M: Kiadatlan.

2—6 *haza jöttem, . . . Domokossal együtt; . . . Balassa . . . a betegséget eldhaladásban látja. — Tisza D. 1855. máj. 22-én írta, hogy orvosa, Balassa János, aki az Orvosi Lexikon szerint „korát megelőzte a tuberkolotikus csont- és izületi betegségek konzervatív kezelésével. . .” (I. k. 354—355. l.) — javasolta az egyiptomi utat. — Tisza D. visszatérése után alig több, mint egy hónapot élt már csak: jún. 21-én halt meg.*

15—16 *ha te . . . legalább egy estvére berándulnál, — A.J. máj. 20-án már írta Salamon Ferencnek, hogy 23-án Pestre érkezik, nála szeretne megszállni s két-három napot szándékozik a fővárosban tölteni.*

800. Arany — Salamon Ferencnek Nagyköros, 1856. máj. 20.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/1374. sz.; szürkés-kék 1.papír, 23,1 × 15,4 cm, 2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. — Postai bélyegző: Pesh 21/5 „Früh” [= máj. 21. „reggel”]. — MTAk. 6/1939. sz.

M: Arany János — Salamon Ferenchez. Közli: Jónás Károly. ITK 1903. 94. l.

3—4 *f. hó 23-án a reggeli vonattal Pestre rándulni s hozzád szállni akarok, — A.J. Kovács János máj. 18-i kérésére utazott Pestre, hogy találkozzék az Egyiptomból nagybetegen hazatért tanítványával, Tisza Domokossal.*

9—10 *pesti barátaimat, kik közé téged is számítani szerencsés vagyok, — A.J. Salamon Ferencsel, mint volt körosi tanárral kötött barátságot. Ld. ADATTÁR. Mivel Salamon F. nőtlen volt, A.J. nyilván ezért szállt hozzá.*

801. Tompa Mihály — Aranynak Hanva, 1856. máj. 24.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/967. sz., csontszínű 1.papír, 21,7 ×

13,7 cm, 2 fol., 1—4. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 661. l. 967. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany máj. 9-i levelére.

- 10 *a Péterfőle házánál.* — Tompáék — amíg a lelkész-lak elkészült — ideiglenesen Hanvay Péter egyik házában laktak.
- 16—17 *mit mond a világ?* stb. — A.J. ezt is felsorolta mint indokot, amiért ez évben is nem mentek Tompáékhoz.
- 29 *a traktérből* — a vendéglőből.
- 57 *Kovácsot ösmerem.* — személynevét nem említik.
- 60 *Czelder már én belőlem kifáradt,* — hogy verset kérjen az általa szerkesztett *Losonci Naptárba*, 1857-re.
- 62 *örülök, hogy Mentovics nyert;* — a Tomori Anasztáz hirdette pályázaton, *Az idegen* c. költeményével 10 aranyat nyert.
- 66 *a turi papságot* — a mezőtúrit.
- 68 *a Kölcsey-emlék felállítására sem mentem,* — Kölcsey Ferenc síremlékét 1856. máj. 18-án állították fel Csekén.
- 71 *internirozva vagyok* — internálva, rendőri felügyelet alatt. Tompa ugyan utazgatott a környéken, de úgy látszik beszéd mondását Kölcsey síremlékének felavatásakor nem merde vállalni.
- 84 *Pákh apja* — Pákh Mihály, ld. ADATTÁR.
- 87 *a bucsu czéduldit* — A.J. levelének melléklete lehetett, ami azonban nem maradt fenn.

802. Arany — Csengery Antalnak [Nagykörös, 1856. máj. 28. kb.]

K: Elveszett. — A levél egykori meglétéről, tartalmáról ld. Csengery Gyulainak, 1856. júl. 11-én írt levelében: ADATTÁR, Csengery — Aranyról. — A levél keltezéséhez: A.J. máj. 23-án utazott Pestre „két-három napra” (ld. Salamon Ferencnek, máj. 20-án). — Kb. 26-án vagy 27-én térhetett haza s feltehetően ezt követően írt Csengerynek.

803. Emödy Dániel — Aranyanak [Pest, 1856. jún. eleje.]

K: Elveszett. — Utalás a levélre: A.J. — Emödynek, 1856. dec. 21-én: „Kellemtlenül fogja meglepni a szerkesztőséget, hogy félévi hallgatás után most is üres levelet küldök.” — A „félévi hallgatás” szerint Emödy jún. elején, a lap jún. 15-i indulása előtt írhatott.

804. Csengery Antal — Aranyanak [Pest, 1856. jún. 11. után.]

K: Elveszett. — E levélről már Arany László is megjegyezte, hogy: „Nincs meg.” (AJLevIB. II. k. 155. l.) — Keltezéséhez: Csengery azt írta Gyulainak júl. 11-én, hogy fia éppen egy hónapja született (GyulaiLev. 297. l.). — Tartalmához A.J. jún. 23-i válaszában: „fiatok születését . . . büszke vagyok a keresztatyaságra . . . nődnek bizalmát” stb. — „A Loránt nevet én is . . .” stb. — „Büszke lehetnék verseimre, nem a G[reguss] magasztalásíért, hanem a hatásért, melyet egy anyai . . . kedélyre tőnek . . .” — Greguss bírálatáról Voin. A.J. II. k. 342. l.-n azt olvassuk, hogy: „Csengerynek több megjegyzése volt a bírálatra; Arany védelmébe vette”. Ugyanitt a 165. sz. jz.-ben Voinovich is közli, hogy: „Levele (Csengeryé) nincs meg”. — A.J. jún. 23-i levele befejező részében: „A krónikásoknak megmondtam izenetedet”.

805. Arany — Fördös Lajosnak Nagykörös, 1856. jún. 16.

K: Kecskeméti Ref. Egyház Levéltára — 39/1856. sz. a.

M: Szabadi Sándor: *Arany János nagykőrösi tanársága*. It. 1957. 277—278. l. — A.J. kk. XIII. k. *AJ. nagykőrösi iratai*. 136. sz. 206. l.; jegyz.: 514. l.

Mivel ez utóbbi közlésben hiányzik a címzés, beiktattuk a főszöveghez. Ugyancsak közzé tesszük itt *Fördös Lajos levelét sógorának*, mely e kérdéshez szintén adalék s egyben jellemző Nagyköros és Kecskemét é. korbeli versengésére.

„Kedves Sógor Ur!

„Meg volt a tanárválasztás, s egy tanszékre Ön is elválasztott, t. i. a természettanira, miután Bálint sógortól úgy értettem hogy jelenleg is természettant tanít Sógor ur. Directorul *Arany János* választott (:ő kapván 6 szavazatot, Sógor úr pedig 4-et:) — Kőrösről még Kiss Lajos is el van választva tanáru. — Meghívásukon rögtön ment egy deputatio, s azzal tért vissza hogy hajlandók eljönni, — de még eddig írásban nem nyilatkoztak. — Ha a kőrösiek el nem találják jönni, akkor Sógor úr directorrá választása úgy hiszem minden nehézség nélkül keresztülmenend, bár Ballagi Károly ugyan csak dohog, miután a directorságra ő számított.

Az Elöljáróság hivatalos levele épen a postán megy Sógor urhoz. Legyen szíves arra azonnal válaszolni. Én és Borcsi nem hisszük ugyan, hogy Sógor úr a 700pft [ért] eljőjön — azonban ki tudja, nem lenne-e tanácsosabb ott hagyni Kisújszállást? —

Tegye kedves Sógor úr mit magára és családjára nézve jobbnak lát. Én végtelenül örövendék és mind magamra mind az iskolára nézve nagy szerencsének tartanám ha Ön eljönne! —

Hogy Kecskemét Nagykörosre vesse szemeit, megfoghatónak tartandja kedves Sógor úr, tudván, hogy Kőrös gyengítése Kecskemét erősödése! — Csókoljuk mindnyájukat mindnyájan! Vagyok

szertő sógora
Fördös Lajos
reform.l elkész.”

(E levél eredetije — Törös László közlése szerint — Kecskeméten van, Rosenfeld József birtokában.)

Mivel a kecskemétiiek, A. J. kollegájának, Kiss Lajosnak meghívásával is hiába próbálkoztak, az eset a következőképpen került be a kőrösi tanárok éleclapjába, a *Charivari*-ba: Mentovich „lerajzolta a kecskeméti deputátusokat [követeket] kezökben sintérdróttal a mint a kőrösi gymnasiumot kerülgetik, s aláírta: 'a kecskemétiiek professort fogdosnak'”. (Benkő, 94. l., A. J. kk. XIII. k. 230. l., némileg átfogalmazva.) — A *Charivari*- és *Contra-Charivari*-ről bővebben ld. — ADATTÁR.

A kérdés megoldásáról Kiss István kecskeméti tanár kutatásainak eredményét az alábbiakban közöljük: „Az 1850-ben kiadott Organisations-Entwurf szellemében a kecskeméti ref. egyház átszervezte iskoláját, így lett a 6 osztályos gimn. 8 osztályúvá. Az 1851/2. tanévben 12 tanárral ellátva nyílt meg a főgimnázium. De mivel az anyagi támogatás elmaradt, három éves élete után a 8 osztályú iskola algimnáziummá süllyedt alá az 1854/5. és 1855/56. tanévben. — Idős Polgár Mihály és Mihó László ref. lelkészek halála után a 'megüresült és eggyessé lett lelkészi állomást' *Fördös Lajos* volt kunszentmiklósi lelkész töltötte be 1856-tól haláláig. 1884-ig volt kecskeméti ref. lelkész. Beköszöntő beszéde után tartott egyháztanácsai gyűlésen 'közakarattá lón az iskolaügyek rendezése'. Ő volt tehát az, aki az újjászervezendő 'nagy gimnázium' élére hívta meg Arany Jánost. — Adataimat jórészt ennek az átszervezett iskolának az 1856/57. tanévre kiadott 'nyomatott értesítőjéből' vettem: — 'Első évi programja a kecskeméti reformatus nagy gymnasiumnak 1856/7 tanévben.' Szerkesztette Soos Gábor, igazgató tanár. Kecskeméten. Nyomatott Szilády Károlynál. 1857.) — Arany Jánosról nincs szó a fenti kiadványban. — Amint a programból is látható, Arany helyett *Soos Gábor*

lett az iskola igazgató tanára. De ez csak szükségmegoldás volt, mert Soos Gábor a tanév végén lemondott és az egyháztanács Pólya József tanárra ruházta az igazgatóságot. Ezt az adatot is a fenti műből vettem. Az igazgató-változásból látszik, hogy milyen nagy szükség lett volna olyan emberre, aki az irodalom terén és a pedagógus pályán szerzett tekintélyével össze tudta volna fogni az iskola tanári karát. — Mivel az egyháztanács jegyzőkönyvei nincsenek meg (csak néhány kivonat található belőlük), a küldöttség tagjainak nevét nem ismerjük." (Kiss István — Sáfrán Györgyinek, Kecskemét, 1955. aug. 29.)

806. Kovács János — Aranynek Geszt, 1856. jún. 21.

K: MTAK. Kézirattára — Ms 5451/189. sz.; világoskék 1.papír, 21,714,2 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: Tisza D.: *Feljajdulás* c. verse, 4. l.: üres, — Címzés nincs. — Voinovich Géza hagyatékából, MTAK.687/1952.

M: Kiadatlan.

- 5 *Domokos nincs többé az élők között.* — Tisza Domokos 1837. okt. 27-én született, tehát halálakor még tizenkilencedik évét sem töltötte be. AJ. kedves tanítványáról e hó 25-én azt írta Tompának: „ha nem egy jeles író, költő, de mindenesetre irodalom kedvelő főúr veszett el benne”. — A PNapló júl. 14-i számában *Tisza Domokos emlékezete* c. nekrológiájában — többek között ezt írta: „... kiből születése s tehetsége után ítélve, sok minden lehetett volna... Tisza Domokos költő vala, — nem mondom: kifejlett művész, — mert hiszen 18 éve, melyből a három utolsót egy végzetes nyavalya [tüdőbaj] pusztítá, ilyen igényre kit jogosítana! — de költő, a hivatás, az ihlett tehetség biztos jeleivel.” (Ld. AJ. kk. X. k. 205—206. l., jz.: u. ott. 595—597. l.) — AJ. már e megemlékezés befejező részében ígerte, hogy tanítványa „válogatott szebb költeményeiből” köt koszorút sírjára. Belváltott ígéretének eredménye a: *Tisza Domokos Hátrahagyott Versei* „Kiadta édes anyja” c. kis gyűjtemény. Bevezetőjét AJ. írta, s Tisza D. 20. születése napjáról 1857. okt. 27-ről keltezte. (Ld. AJ. kk. X. k. 207—209. l., jz.: 598—599. l.)

- 22 *Feljajdulás* (: *Febr. 29. 1856.*) — Tisza D. ide másolt versét ld. e kötetben 708—709. l.; AJ. valóban beküldte a PNaplnak, ahol AJ. megemlékezését követően le is közölték.

807. Arany — Csengery Antalnak 1856. jún. 23.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/66. sz.; világoskék 1.papír, 21,5 × 13,5—cm, 2 fol., 1—4. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 593. l. 66. sz. a.).

M: AJLevIB. II. k. 155—158. l. Kevés kihagyással. — AJ. VM. IV. k. 439—441. l.

Válasz Csengery kb. jún. 11. utáni elv. levelére.

- 5—6 *fiatok születését örömmel értettem meg, s büszke vagyok a keresztapyaságra;* — Hogy Csengeryék AJ.-t kérték fel fiuk keresztapjául, belejártott AJ. májusi pesti látogatása, beszélgetéseik Csengeryéknél (ld. AJ. kb. máj. 28-ról Csengerynek szóló elv. levele jz.-t).
- 9 „*sapperment!*” *kiáltásra fogja egykor fakasztani,* — „*Teringettét!*” *kiáltásra...*

- 11—12 *A Loránt nevet én is magyarnak tudom, használtam is egy epizódban valahol.* — A *Toldi Estéje* Második énekében a Gyulafi nemzetség ikerpárjának egyike Loránt, aki az olasz vitézzel vívott pár-

viadal után életben marad s elnyeri az ikertestvérével együtt szeretett Kende Rózsa kezét.

Lóránt az életre, szerelemre virrad,
Bertalannak enyhet a nyugasztó sír ad.

(17—36. versz.)

13—14 *Büszke lehetnék verseimre, nem a G[reguss] magasztalásíért,* — Greguss Ágost a PNaplóban máj. 31-től öt számban foglalkozott az AJ. *Kisebb költeményei* c. kötetekkel; részletesen ld. PNapló, ADATTÁR.

18 *nem akadok fel a Hölgyfutár bírálatán,* — Hgyf.-ban -h -e = Tóth Endre foglalkozott AJ. költeményes kötetével a máj. 28—29-i számokban; ld. ADATTÁR.

69 *a positióra* — itt verstani műszó, a hosszú és rövid szótagok elhelyezését jelenti.

78—79 *Gyulai . . . nekem még egy sort sem írt, mióta hint van.* — Gyulai tanítványával Nádasdy Tamással Berlinben tartózkodott. AJ.-nak méltán rosszul eshetett, hogy neki nem írt. Gyulai Szilágyi Sándornak 1856. máj. 20-án írt levelében az AJ.-nak szóló üzenet változatlan hűségét tükrözi. Ld. Gyulai — Aranyról, ADATTÁR.

81 *A krónikásoknak megmondtam izenetedet* — Szilágyi Sándor és Szabó Károly, akik ez évben jelentették meg Balla Gergelynek a 18. században írt *Nagykőrösi Krónikáját*.

90—92 *Egyetlen versem van kész!* . . . A „Pesti Naplóba” szántam, — A *Szonai két aprója* a PNapló ez év jún. 29-i számában jelent meg.

808. Arany — Kovács Jánosnak Nagykőrös, 1856. jún. 25.

K: Tiszántúli Ref. Egyházkerület Nagykönyvtára, Debrecen. Jelz.: R.702/v. — Világoskék 1.papír, 13,5×21,5 cm, 1 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2. l.: füres. Cimzés nincs. — Kovács János hagyatékából.

M: Arany János ismeretlen öt levele. Közl.: Csürös Ferenc. VasÚjs. 1907. 21. máj. 26-i sz. 414. l.

Válasz Kovács jún. 21-i levelére.

3 *Ó tehát nincs többé!* — Tisza Domokos.

6—7 *Mintha csak azért élt volna eddig, hogy övéit megláthassa,* — Tisza D. és Kovács ez év máj. 15-én érkeztek vissza Afrikából. Máj. 18-án kérte AJ.-t látogassa meg tanítványát Pesten. Erre az utolsó találkozásra máj. 23-án került sor, tehát Tisza D. elhunyt előtt egy hónappal.

14 *A megküldött költeménnyel majd meglátom mit teszek.* — Kovács Tisza Domokostól a *Feljajdulás* (Febr. 29. 1856.) c. költeményt azzal küldte, hogyha AJ. jónak látja közöltesse. A verset valóban megjelentette a PNapló 1856. júl. 14-i sz.-ban, a *pyramisok* és a *Cantica* c. költeményekkel együtt. A versek követik AJ.: *Tisza Domokos emlékezete* c. nekrológiát (ld. AJ. kk. X. k. 205—206. l.) — TDHV. c. kötet befejező verse a *Feljajdulás* (123—124. l.) néhány apró változtatással:

3. versz. 1. sor: „ . . . nyújtanám ki . . .” — helyett:

„nyújtsam ki . . .”

Utolsó versz. 2. sor: „ . . . rajtad győzelmesül” . . . — helyett:

„ . . . rajtad győzelmet ül . . .”

15—16 *nem lenne-e jó gyűjteményéből egy füzetkét válogatni s azt sírjára tenni . . . engesztelő áldozatúl . . .* — A *Tisza Domokos Hátrahagyott verseinek* (TDHV.) gondolatát először AJ. vetette fel. — Kissé őt is furdalhatta a lelkiismeret, hogy nem segített tanítvá-

nyának még életében verseiből folyóiratokban közöltetni, de mint tanítványának írta, azt szereti, ha a versek maguknak törnek utat. (Ld. 1855. júl. 20-i levelét.)

- 18—20 ... *animam* ... | *His saltem accumularem donis, et fungar inani* | *Munere* ? — „... jertek, legyen itt lilium, tele kézzel | És vérszínű virág, hadd hintsem szét unokámnak, | Hogy lelkét e hiú végtisztesség adományá, | Némileg engesztelje. (Vergilius: *Aeneis*, VI. é. 84—86. s. Vergilius Összes Művei. Fordította: Lakatos István. Bp. 1967. 229. l.)

809. Arany — Tompa Mihálynak Nagykőrös, 1856. jún. 25.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/1125. sz., világoskék 1.papír, 22 × 14,4 cm, 2 fol., 1—4. l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 665. l. 1125. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 387—390. l. Kevés kihagyással.

Válasz Tompa máj. 24-i levelére.

- 3 a „*kis bíró*” — a lelkiismeret,
4 *indolentiammal* — hanyagsággal.
5—6 *a geszti kis poéta* . . . *nincs többé* — Tisza Domokos jún. 21-én halt meg.
9 *még Pesten voltak* . . . *én is felrándultam, hogy láthassam*, — AJ. máj. 23-án utazott Pestre.
17 *serio* — komolyan.
33—34 *a múlt évi kirándulás örömeit* . . . *mezgavarta* — a kolera.
54 *Kecskemétre hvtak tanárnak*, — ld. AJ. — Fördös Lajosnak, jún. 16.
59 *directus directorság* — felsőbb helyről irányított igazgatóság.
71 *a versek voltak és a kézirat*. — AJ. *kisebb költeményei* (1856) és egy előtünk ismeretlen kézirat.
76—77 *Gregussat egyszert láttam életemben*, — Greguss elismerő bírálata máj. 31-től jelent meg; ld. Pesti Napló, ADATTÁR.
89—92 *Irtam-e már, hogy e délnő mily koszorúkat aratott* . . . *Kisfaludy „Csalódásait” adták elő* — az akkor 15 éves Arany Juliska a körösi felnőtt műkedvelőkkel játszott, aratta sikerét. Színészi hajlandóságáról ld. még ADATTÁR.
101 *a laskaleves rajzát* — Tompa rajzolta előbbi levele végére.

810. Ercsey Sándor — Aranynak Nagyszalonta, 1856. jún. 26.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilmtára A. 301/I.

M: Kiadatlan.

- 2—3 . . . *elkéstem* . . . *Tisza Domokos halála megírásával*, — Kovács János még a halál napján, jún. 21-én megírta AJ.-nak.
17—19 *Tisza*, . . . *aligha rövid időn utána nem megy* — Az apa, id. Tisza Lajos haláláról Kovács János aug. 30-i levelében számolt be AJ.-nak.
24—25 *erősen híven- és remélvén: hogy* . . . *eljönek már valahára bátyámék*, — AJ.-ék utoljára 1852-ben jártak Szalontán. Látogatásukra azonban ez évben sem került sor.
27—28 *Az öreg Jámboréknál hevert* . . . *buzát is jónak láttam eladni*; — Az „*öreg*” Jámbor János — Arany Sára néniének férje ekkor már nem élt (ld. Ercsey 1856. márc. 15-i levelét). — AJ.-ék buzáját leányuk, Jámbor Kata és férje K. Nagy Sándor őrizte. — AJ. leg-

utóbbi: ápr. 26-i levelében jelezte, hogy a búza ára Kőrösön is lejjebb ment, így érthető, hogy Ercsey, A.J.-ék búzáját értékesítette.

32 Sz. Mihály napig — szept. 29-ig.

811. Tompa Mihály — Aranynak Hanva, [1856.] júl. 4.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/968. sz., csontszíni 1.papír, 21,7 × 13,7 cm, 2 fol., 1—4. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 661. l. 968. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 391—394. l. Kevés kihagyással.

Válasz Arany jún. 25-i levelére.

2—3 szomorú híren kezdődő tudóstársodnak; — Tisza Domokos haláláról.

7, 12 anginám támadt, ... homeopathiához folyamodtam — szívtáji szorító fájdalmát, esetleg torokgyulladását — „hasonszenvi” gyógymóddal kezelte. Erről ld. Tompa 1854. okt. 21-i levele jz.-t.

26—27 nem láttam ... csupán tükörből mint az irás mondja, — Biblia, Mózes IV. 12. 6.

56 A verseket — A.J. kisebb költeményeinek kötetét.

59 Palóczy, — ld. Palóczy Ábrahám, ADATTÁR.

63 Mi verseidet s a bírálatot illeti; — Greguss Ágost bírálatát ld. PNApló, ADATTÁR.

98—99 a botrány ... Lévai Jósival — a Pesti Napló jún. 25-i számában jószándékú közlemény jelent meg. Eszerint a Lévai költeményeinek II. kötetére közrebocsátott 9 előfizetői íven mindössze 35 előfizető szerepel. Azt is szóvá teszi, hogy A.J. költeményeire sem gyűlt össze 500 előfizető. A Hgyf. jún. 26-i száma a Tompa-jelzete címen hozta le a közleményt. — Utóbb a PestiN. júl. 3-i száma korábbi híradását helyesbítette, közölte, hogy Lévainak 200-nál több előfizetője gyűlt össze. — A PNApló tudósítója Pompéry János volt, ld. Tompa aug. 12-i levelét A.J.-hoz.

110 A hölgyfutárból olvastuk Julcsa szereplését — Kisfaludy Károly: Csalódások c. vígjátékában. Ld. Hgyf. jún. 14-i sz., ADATTÁR.

812. Kovács János — Aranynak Geszt, 1856. júl. 9.

K: MTAk. Kézirattára a Ms 5451/190. sz.; világoskék 1.papír, 22,4 × 14,2 cm, 2 fol., 1—3. l.: 1. szöveg, 4. l.: üres. Címzés nincs. — Voinovich Géza hagyatékából (ld. MTAk. 687/1952.).

M: Kiadatlan.

6—7 a szépirodalmat illető külföldi munkák ... tégedet illetnek. — A Tisza Domokos hagyatékából A.J.-hoz került könyveket később a költő fia őrizte. A szalontai Múzeumnak ajándékozott könyvek közt ezek közül egy sem szerepelt. Így a családi hagyatékkal együtt pusztultak el a Voinovich-villában, 1944-ben.

22—23 Lermontoff's poetischer Nachlass 1.2. Puschkin's Werke. I. 3. — Ez az első eredeti versmértéket megtartó fordítás oroszból németre, Friedrich Bodenstedt előszavával és magyarázó jegyzeteivel, Berlin, 1852. (A gyűjtemény II. kötetében Bodenstedt saját tizenkilenc költeményét — mint Lermontov fordításokat publikálta.) — Puschkins poetische Werke. Aus dem Russischen übersetzt von Friedrich Bodenstedt. I.: Gedichte. Berlin, 1854. — II.: Eugen Onegin. Roman in Versen. Berlin, 1854. — III.: Dramatische Werke. Berlin, 1855. — E művek — Tisza D. édesanyjának ajándékából — nemcsak Arany Jánosnak jelentettek szomorúsággal

árnyalt örömet, de hatottak később fia, Arany László költői munkásságára is. H. Rappich (Berlin): *Friedrich Bodenstedt szerepe az orosz szellemi kincsek németországi és magyarországi terjesztésében* c. tanulmányában utal rá, hogy Arany László pályáját a két fenti költő műveinek fordításával kezdte. (Fil.Közl. 1964. 412—416. l.)

41—42 megjártam Debrecent, s úgy látszik, hogy ott szükség is van rám, — Tisza Domokos halálával Kovács János nevelői állása is megszűnt; utóbb Debrecenben tanította a természetudományokat.

44 Szilágyi Pista — valóban nem ment Debrecenbe.

53 kiadnám Magyarország Gerinceseit. — E könyve nem jelent meg.

53—55 nem visz rá a lélek, hogy ezen időközre is akár a kecskeméti, akár a kőrösi iskolában tanszékét vállaljak. — Kovács János kőrösi megválasztásának az iskola 1855/56. évi értesítője utolsó oldalán is nyoma van. Mentovich Ferenc távozásának bejelentése után a következőket közli: „Helyébe Kovács János urat választottuk, eddigélal a méltóságos Tisza családnál magánnevelőt, jeles természetbúvárt, s utazót ki legközelebb Tisza Domokos nagyreményű, hazájába halni visszatért növendékével együtt látta a roppant obeliscusokat, és a magas pyramisokról tekintett alá.”

813. Arany — Csengery Antalnak Nagykőrös, 1856. júl. 10.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/67. sz.; világoskék 1.papír, 24,5 × 13,5 cm, 2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2. l.: üres. Címzés nincs. Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 593. l. 67. sz. a.).

M: Kiadatlan.

2—3 E küldeményt a Pesti Napló tárczájába szántam: talán nem less irodalmi compromissio stb. — AJ.: Tisza Domokos emlékezete c. cikkét mellékelte, amely a P.Napló júl. 14-i számában jelent meg (Ld. AJ. kk. X. k. 205—206. l.), az ifj. elhunyt költő három versével együtt. — Bár AJ. reménnyel kísérte Tisza D. költői kísérleteit, itt mégis „irodalmi engedékenységet” említ.

10—11 javítani akartam, de aztán visszaállítottam az eredeti szöveget. . . — Mivel a cikk kézírata nem maradt fenn, nem tudjuk, mit akart rajta változtatni. (Ld. AJ. kk. X. k. 597. l.).

814. Czilcz Arnold — Aranyanak Pest, 1856. júl. 16.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/1300. sz., csontszínű 1.papír, 23,4 × 15,6 cm, 2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2. l.: üres, 3—4. l.: *Die Leier ruht* c. fordítás. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 670. l. 1300. sz. a.)

M: Kiadatlan.

3—4 Bátorhódom . . . Uraságod egyik költeményének fordítását átküldeni; — AJ.: *Letésem a lantot* c. versének fordítása: *Die Leier ruht cimen*. Az AJ. kk. I. k. (433—434. l.) nem említi.

16—17 Ha netalán Uraságod valamely észrevételt velem méltóztatnék közölni, — AJ. észrevételeit tartalmazó válaszában nincs nyoma.

815. Arany — Kovács Jánosnak Nagykőrös, 1856. júl. 23.

K: Tiszántúli Ref. Egyházkerület Nagykönyvtára, Debrecen. — R. 702. v. világoskék 1.papír, 13,5 × 21,5 cm, 1 fol., 1—2. l.: 1. szöveg. Címzés nincs. — Kovács János hagyatékából.

M: Arany János ismeretlen öt levele. Közli: Csűrös Ferenc. VasÚjs. 1905. 21. máj. 26-i sz. 414. l.

Válasz Kovács júl. 9-i levelére.

- 9 *Remélem, olvasóitok soraimat és D. verseit a Naplóban?* — A.J.: *Tisza Domokos emlékezete*, PestiN. júl. 14. (ld. A.J. kk. X. k. 205—206. l.) Tisza D.: versei *A pyramisok, Canica, Felhajdulás*. A legutóbbit — Domokos utolsó versét — Kovács János a halálhírt közlő jún. 21-i levelében küldte.
- 11—14 *A vasárnapi ujságba most küldted a verseket vagy ... a boldogult által küldetted be? én az utolsót gondoltam.* — A VasÚjs. 1856. júl. 20-i sz. (249. l.) közölte Tisza D. négy versét: hármat a PNaplóból s negyedikül a *Vörösmarty halálára* c.-t. A.J. ezzel kapcsolatban elmarasztalta Jókait, hogy előbb „nem merete kiadni magafejéteől”. (Ld. A.J.—Kovácsnak, aug. 25-én.)
- 22—23 *A 4 aranyat már előbb, a könyveket is Fördös által ... megkaptam.* — Az aranyakat — fia hagyatékából — Tizsáné küldte A.J. gyermekeinek, míg a könyveket — melyeket Kovács J. júl. 9-i levelében felsorolt — A.J. kapta emlékül.
- 23—24 *Puskin 2-dik kötete, — épen a mesterműve — hiányzik:* — A Bodenstedt-féle kiadás II. kötete: *Eugen Onegin*. Roman in Versen. Berlin, 1854.
- 32 *A kőrösiek igen sajnálják, hogy meg nem nyertek tanáruul;* — Erről ld. Kovács J. júl. 9-i levelét és jz.-t.

816. Tompa Mihály — Aranyinak Hanva, 1856. júl. 27.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/969. sz., világoskék l.papír, 28×21,7 cm, 2 fol., 1. l.: l. szöveg, 2. l.: üres, 3. l.: Palóczy Ábrahám sorai, 4. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 661. l. 969. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 2 *valahára itt vagyunk a vízjegyes papírral* — az „ARANY JÁNOS” vízjegyes levélpapír beszerzését Tompa, illetve gyakorlatilag Palóczy Ábrahám vállalta.

817. Palóczy Ábrahám — Aranyinak Hanva, 1856. júl. 27.

K: Tompa e napon írt levelén. Ezért közöljük a szoros abc-rendtől eltérően, előbb Tompa levelét. A formai leírást ld. ott.

M: Kiadatlan.

- 2—3 *én is a te saját levél papírodra írok, — az „ARANY” vízjegyes levélpapírt 1855 őszén, Tompáéknál vendégeskedésük idején ígérték barátai a költőnek. Amikor A.J. aug. 1-i levelében megköszönte, méltán dohogott, hogy miért kell a hazai gyártmányú szép levélpapírra ráfogni, hogy angol gyártmány. A levélpapír bal sarkában ui. domborított nyomással az angol „BATH” (fürdő) szó jelenti a gyár „firmáját”.*

818. Czelder Márton — Aranyinak [?, 1856. aug. 1. előtt.]

K: Elveszett. — Utalás a levélre: „Czelder Márton is felszólított, hogy írjak a losonczy naptárba . . .” (1856. aug. 1. Tompának).

819. Arany — Tompa Mihálynak [Nagykőrös] 1856. [aug. 1.]

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/1126. sz., világoskék — „Arany János” vízjegyes l.papír, 28×21,7 cm, 2 fol., 1—4. l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 665. J. 1126. sz. a.).

M: A.J. Lev. B. I. k. 394—397. l. Kihagyásokkal.

Ez a levél a FONTES sorozat *Tompa Mihály Levelezése* c. kiadványban mint július 1-én kelt levél szerepelt: 341. sz. I. k. 263. l. — A levél kelte a kéziratban: „A szűnnapok elsőjén.” Az iskolai szünet azonban nem július,

hanem augusztus 1-én kezdődött. (Arany László besorolása helyes: AJLevIB. I. k. 394. l.) — A levél tartalmából egyértelműen világos, hogy válasz Tompa előbbi két levelére. Ezek egyikéhez melékelte a vízjegyes levélpapírt, amelyen AJ. ezt a levelet írta. (S. Gy.)

Válasz Tompa júl. 4-i és 27-i leveleire.

- 2 *ezt a híres papírt*, — az „ARANY JÁNOS” vízjegyű papírt Tompa júl. 27-én küldte.
- 6—7 *Minapi leveled nagyon megijesztett volna, ha nem praevenciálsz*, — ha előre nem figyelmeztetsz. Tompa júl. 4-én írt betegségéről.
- 10 *A lélek-angina*, — Tompa valóságos angináról is írt.
- 14 *„ki bús, ki rab, hallgat, homor, fázik”* — AJ.: Ősszel c. verséből.
- 23 *Vágó kollégát vártam* — Miskolcraól.
- 43—44 *Mentovics, . . . elhagy bennünket . . . Ki csinálja ezentúl a charivariakat*, — Ld. Mentovich Ferenc, továbbá Charivari, ADATTÁR.
- 53—54 *L. professor* — Lengyel Dániel, ld. ADATTÁR.
- 67—68 *Domokosom hagyatékából néhány igen jó könyvet kaptam* — Ld. Kovács János júl. 9-i levelét.
- 77 *Hagymási és Szilády* — Hagymássy, írói nevén: Tolnai Lajos, aki későbbi visszaemlékezéseiben érzékletesen örökítette meg egykori költő-tanárát, AJ.-t; ld. ADATTÁR. — Szilády János költői tehetségét — mint arról Tolnai is megemlékezik — AJ. igen nagyra tartotta. Ld. még ADATTÁR.
- 78 *majdnem „Szilágyi és Hajmási”*. — A Szendrői Névtelen: *Szilágyi Mihály és Hagymási (Hajmási) László* c. 16. sz.-i színhistóriája.
- 85 *Palóczy Ábrist köszöntöm és köszönöm . . . fáradozását* — a levélpapír ügyében.
- 90, 96 *Julcsa . . . midőn itt először communicáltak*. — Protestáns úrvacsoraosztás vagy konfirmáció.
- 106 *A mit verseim bírálatáról mondasz*. — Greguss Ágostonak az AJ. *Kisebb Költeményeivel* foglalkozó cikkei kapcsán: ld. Pesti Napló, ADATTÁR.
- 128 *a gyalázatos hangsúly-pert olvasod-e?* — A vita Egressy Gábor és egy névtelen cikkről között folyt a Pesti Naplóban a magyar hangsúly kérdéséről. 1856. júl. 8-án jelent meg Egressy cikke, ezt követte a *Szegény Egressy ügy* c. közlemény (23—24-i sz.) s végül az *Igétet beváltása* c. (30—31-i sz.-ban.)

820. Feldinger (Földényi) Frigyes — Aranynak [Pest, 1856. aug. 3. kb.]

K: Elvesztett. — Utalás a levélre Voin. AJé. II. k. 407. l.-n: „Aranytól Liszt Ferenc miséjének előadása alkalmára is kértek költeményt.” — AJ. aug. 5-én Feldingernek: „Tegnap vettem becses sorait . . .” — Feldingert nyilván Vörösmarty: *Liszt Ferenchez* c. költeményének emléke indította e kérésre.

821. Kovács János — Aranynak Geszt, 1856. aug. 4.

K: MTAK. Kézirattára — Ms 5451/191. sz.; Csontszinű 1.papír, 20,9 × 13,9 cm, 2 fol., 1—3. l.: 1. szöveg, 4. l.: üres. — Cimzés nincs. — Voinovich Géza hagyatékából (ld. MTAK. 687/1952.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany júl. 23-i levelére.

- 6 *meg hívnak általam*, — AJ. Tiszáék meghívását nem fogadta el. Ha AJ. elfogadja: a Tisza családot ért újabb csapásoknak lett volna tanúja: meghalt id. Tisza Lajos és kisunokája. — Augusz-

tusban Arany hét napot töltött Pesten (ld. Tompának, aug. 30), ezenkívül sehova sem utazott.

21 *A Pesti Naplóban közölt soraidat olvastuk, — A PNapló júl. 14-i számában. Ld. AJ. kk. X. k. 205—206. l.*

24—26 *A Vasárnapi újságba . . . még maga küldte a megjelent verseket, s bámulok rajta hogy csonkítatlan megjelent. — Felelet AJ. kérdésére. Kovács J. főleg a Vörösmarty halálára c. (Assuan, január 14. 1856.) költemény csonkítatlan megjelenésén csodálkozott. A vers Egyiptom romjai közül Alpár mezejére vetíti az ifjú költő tekintetét, ahol „haddöntő Árpád”, majd a „győző László herceg”-et látja s hittel hiszi, hogy: „nem halott a költő!”*

Emléke állni fog el nem enyészve,
Ezrek során, mint állnak e romok.
Neve, a nemzet templomára vésvé,
Míg áll a templom, addig élni fog!

De jaj! meddig lehet így halhatatlan?
A roskadó szentegyház alig tart;
És kél a kérdés, légyen bár hivatlan,
Hátán még meddig hord a föld magyart?

26—27 *Puschkint nem találok sehol, meglehet hogy Gyulainál lessz. — A Tisza Domokos könyveiből AJ.-nak ajándékozottak közt volt a három kötetes Puskin két kötete. Bodenstedt fordításában. A II. kötet: az Anyegin hiányzott.*

29 *Az iskolai előjáróság és Szilágyi barátunk levelére . . . — E két levélben a kőrösi gimnázium tanárául hívták Kovácsot, aki azonban a debreceni kollégiumot választotta.*

35 *minden féle Mikulástól független lennék; — Mikulás János volt a debreceni ref. gimnázium cs. kir. iskolafelügyelője is. Kovácsot az vonzotta az újonnan szervezett tanítóképzőhöz, hogy az még nem tartozott állami felügyeleti szervhez.*

40—41 *Kálmán — Tisza Kálmán, Domokos bátyja.*

822. Arany — Feldinger (Földényi) Frigyesnek Nagykőrös, 1856. aug. 5.

K: MTAk. Kézirattára. — Ms 5086/237. sz.; Szürkés 1.papír, 27,2 × 21,7 cm, 2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 4. l.: címzés. Tört viaszpecsét. Postai pecsétek: bélyegen Nagykőrös 5/8 [= aug. 5.], Pesth 6/8 [= aug. 6.]. — A levél kézírata Voin. AJé.II. k. 407. 1.-n a 270. sz. jz. szerint: „Magurányi Sándorné Nyirák Ilona ny. követségi irodaigazgató birtokában van, Bécsben.” — Az első közlő szerint: „özv. Nyirák Lajosné tulajdonában.” — A levél kézírata Varjas Bélától került az MTAk. Kézirattárába.

M: Arany Jánosnak egy kiadatlan levele. Közli: dr. Joó Imre. Nagykőrösi Hírlap. 1913. 14. sz.

Válasz Feldinger (Földényi) Frigyes kb. aug. 3-i elv. levelére.

2—4 *már mára be kellett volna küldenem a költeményt . . . kérésteket nem teljesülhetém. — Feldingerék nyilván Vörösmarty: 1841-ben Liszt Ferenchez írt költeménye nyomán kértek ezúttal verset AJ.-tól. Ekkor készültek Liszt: Esztergomi miséjének bemutatójára. Scitovszky János hercegprímás kérte fel a művészt, hogy az esztergomi bazilika felszentelésére írjon ünnepi misét. Pestetich Leó gr., a kormány fizette besúgó azt hangoztatta, hogy a mű élvezhető-*

len, előadhatatlan. Augusz Antalnak, Liszt hűséges barátjának köszönhető, hogy 1856. aug. 31-én bemutatták Esztergomban. (Ld. Zenei Lexikon. Szerk. Szabolcsi Bence — Tóth Aladár. Bp. 1965. II. k. 464. l.) — A.J. válasza Feldinger kérésére indokolt, elsősorban a személyes élmény hiánya miatt.

823. Ercsey Sándorné Nagy Karolina — Aranyak Nagyszalonta, 1856. aug. 8.

K: NSZAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. A borítékon vörös viaszpecsét. — Postai bélyegen: Nagy Szalontha 10/8 [= aug. 10.], Szeged-f[elé] 12/8 [= aug. 12.], Nagy Kőrös 12/8 [= aug. 12.].

M: Kiadatlan.

2 *délbe 12 órakor érkezet meg Laczi* — Ercseyné e sértett hangú, kezdetleges fogalmazású és helyesírású levele híven tükrözi felháborodását, hogy A.J.-ék ez évben a szünetet nem náluk, Szalontán töltötték. Az elmúlt évben el tudtak menni Tompáékhoz Gömörbe, most miért nem jöttek haza rokonaikhoz? Miért csak Lacit küldték maguk helyett?

22—24 *inkább is pestre mint szalontára . aki nagy Kőrösön lakik nem vágyik ide ki véve Károlit.* — Ercseyéket A.J. pesti útjai is féltékenységgel töltötték el, holott oda A.J. nem családostul s éppen legutóbb a szalontaiak kérésére ment Barabás Miklóssal lefestetni magát. — Károlyi Sámuel a Szalontáról Kőrösre származott orvos.

25—26 *Sándor anyyira levert lei, hogy . . . egy pár sor irás rasem méltaták* — Ercsey Sándor aug. 15-i levele — feleségéhez hasonlóan — szemrehányó. — A.J. aug. 20-i válaszában megírta az okokat, amiért nem mehettek Ercsey szívében a tüske azonban továbbra is bent maradt (ld. aug. 24-i levelét).

824. Mindszenty Gedeon — Aranyak [Eger, 1856. aug. 8. kb.]

K: Elveszett. — Utalás a levélre: Voin. A.Jé. II. 380. l.-n: „Mindszenti Gedeon a lapokban olvas a kőrösi gimnázium értesítőjének tanulmányáról, rögtön kér egy példányt” stb. Voinovich ez után zárójelben jelzi, hogy a levél „kiadatlan”, tehát 1944-ig, az A.J. hagyaték pusztulásáig, megvolt. — Kb. aug. 8-ról kelteztük, mert Toldy Ferenc is e napon kérte a tanulmányt A.J.-tól, az ÚjMagyMúz. számára. — A.J. Mindszentynek írt levelére nincs utalás.

825. Toldy Ferenc — Aranyak Pest, 1856. aug. 8.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/881. sz.; csontszínű l.papír, 25 × 23 cm, 2 fol., 1. l.: l. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. — Viaszpecsét kivágva. Postai pecséték: bélyegen Pesth 9/8 [= aug. 9.], Nagykőrös 9/8 [= aug. 9.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 616. l. 881. sz. a.).

M: AJLevIB. II. k. 57—58. Teljes szöveg.

2—3 *olvasam Ká jeles értekezését a NKőrösi főgymn. idei Tudóstitványában.* — Az A.J.: *A magyar nemzeti vers-idom* c. értekezését tartalmazó kiadvány pontos címe: „Harmadik Tudóstitvány a nagykőrösi helv. hitv. evang. Főgymnasiumról 1855/56-ki tanévben.” Szerkesztette Warga János, igazgató. Kecskeméten, nyomtatott Szilády Károlynál, 1856.

7—9 *ha Ká megengedné, hogy azt az UjMMuz IX. füzetében újra kiadhassam* — A.J. tanulmánya valóban megjelent a Tud. Akadémia Toldy Ferenc által szerkesztett folyóiratában, az ÚjMagy. Múz.-ban. 1856. IX. füz. 441—483. l. — Éddig kiadatlan részeit ld. ÚjMagyMúz., ADATTÁR.

826. Tompa Mihály — Aranynak [Hanva, 1856.] aug. 12.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/970. sz.; csontszínű l.papír, 25,1 × 19,8 cm, 2 fol., 1—4. l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 661. l. 970. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany aug. 1-i levelére.

- 3 *oszlop közé sárom . . . soraimat*, — Tompa a levélpapír első lapját ceruzával bekeretezte.
- 8 *Vágó is ígérkezett de nem jött el*; — nyilván e levélben leírt halálesetek miatt nem mehetett Kőrösre sem, ahova A.J. várta azzal a fiúval, aki a kőrösi gimnáziumban szeretett volna érettségizni. (Ld. A.J. — Tompának, aug. 1.)
- 16—17 [*Lévayt*] *Pompéri még csúffá is tette, kitrván a Naplóban*, — Pompéry azt hozta nyilvánosságra, hogy Lévay verseire mily kevés előfizető akadt. Részletesen ld. Tompa júl. 4-i levelét és jz.-ét.
- 31 *Látod Laci!* — Tóth László, Lévay miskolci kollegája.
- 51 *várta a successiót*; — örökséget.
- 61 *örülök hogy Laczó elutazott*, — Arany Laci Szalontára ment.
- 64 *Mentovicot sajnálom!* — a marosvásárhelyi gimnáziumhoz ment.
- 67—70 *Julcsa feletti aggodalmunk . . . Superflua cautela non nocet!* — Arany Juliska színjatszói sikerei miatt jegyzi meg, hogy „a felesleges elővigyázat nem árt!” A színészi pályától féltették.
- 77 *A hangsúly feletti historidról* — Egressy Gábor vitájáról a magyar hangsúly kérdésével kapcsolatban ld. A.J. Tompának írt aug. 1-i levelét és jz.-t.
- 97 *az Emléklapok kápotlására . . . küldött kézirat* — A.J. lemásoltatta Tompa számára az 1850-ben Szilágyi Sándor szerkesztésében megjelent *Magyar Emléklapok*nak azokat a lapjait, amelyek barátja példányaiból hiányoztak.

827. Ercsey Sándor — Aranynak Nagyszalonta, 1856. aug. 15.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilmtára A.301/I.

M: Kiadatlan.

- 2—4 *Laci folyó hó gén hozzánk megérkezvén, . . . hogy bátyámék nem jönnek el, hínni nem akartam*. — Ercseyné aug. 8-án azt írta, hogy Laci az nap érkezett. E levélben olvasható, hogy férje mennyire „levert lett”. — Ercsey csak felesége után kilenc napra tudott tollat fogni, de neheztelése még ekkor is eleven.
- 9—11 *azon hallatlan indolentiát . . . még csak egy sorra se érdemesít*; — A.J.-t sógora — felesége aug. 8-i leveléhez csatlakozva — közönyösséggel, részvétlenséggel, nemtörődomséggel vádolja. — A.J. utoljára ápr. 26-án írt sógorának. — Szalontára nem menetelüket — úgy vélte — éppen az jelezte, hogy nem is írt róla. Az összes visszatartó okokat aug. 20-i levelében türelmes szeretettel sorolta fel Ercseynek, aki azonban A.J. érveit nem tudta elfogadni. (Ld. Ercsey aug. 24-i levelét.)

828. Mezey Ferenc — Aranynak [Nagyszalonta] 1856. aug. 19.

K: Elveszett. — Utalás a levélre: „Mezey kérte föl a költőt a város nevében”, tegye lehetővé, hogy Barabás megfesse arcképét. (Ld. Voin. AJé. II. k. 361. l.-n: „aug. 19. kiadatlan” levél.)

829. Arany — Ercsey Sándornak Nagykőrös, 1856. aug. 20.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAk. Mikrofilmtára A.299/I.

M: Ercsey, 113—115. l. Kihagyásokkal.

Válasz Ercseyné aug. 8-i levelére.

- 3—4 *Te egészen le voltál verve, írja ő,* — Ezek szerint AJ. e levele írása-
kor még nem kapta meg sógora aug. 15-i, szintén szemrehányó
levelét.
- 9—10 *az, hogy nem irtunk, jeléül szolgálhatott annak, hogy aligha számol-
hatunk ez évben utazásra;* — AJ. ezt megelőzően, ápr. 26-án irt
utoljára sógorának. Ha valóban tervezhettek volna utazást Szalon-
tára, bizonyára idejében megírták volna.
- 27—28 *az angaria . . . rendkívüli kiadásokkal van terhelve,* — AJ.-ék kis
földjéből, házából várható bevétel.
- 36 *mikor egy vacatiót már nálatok és Geszten töltöttem* — 1852-ben, az
iskolai szünetben, amikor Ercseyék, illetve Tiszáék vendégei
voltak.
- 48 *Lacit verd meg helyettem, hogy még egyszer se irt,* — Arany Laci —
apja szemrehányására s nagybátyja unszolására — aug. 24-én
végre irt szüleinek.
- 50—51 *vajon nem éreztezték-e vele nehezteletseket a szüleire?* — AJ.-ban
— sógoróje levelének olvasásakor — méltán merülhetett fel ez az
aggodalom. — AJ. a továbbiakban nagy diplomáciai érzékkel fejez-
te ki hitét, hogy Lacit szeretettel fogadták.
- 58 *Én Pestet megjártam* — Mint az előbbieken már írta, nem család-
dostul volt a fővárosban, mint szalontai rokonai vélték.
- 64 *azóia, hogy irtam neked* — ápr. 26-án.
- 88—89 *[Julcsa] műkedvelő társaságban lépett föl, mint Luca kisasszony
Kisfaludy Csalódásaiban.* — Arany Juliska komoly színészi adott-
ságairól ld. nála, ADATTÁR.
- 90—91 *köszönséd nevemben Janit* — felesége másik testvérét.
- 91—92 *Az én szegény családomból tán már alig is van valaki* — Sára néniét
1853-ban vesztette el.

830. Csengery Antal — Aranynek [Pest, 1856. aug. 20. kb.]

K: Elveszett. — Utalás a levélre AJ. aug. 22-i válaszában: „... gyász-
szos leved” — Géza fia elvesztéséről.

831. Arany — Csengery Antalnak Nagykőrös, 1856. aug. 22.

K: MTAk. Kéziratára — K. 513/68. sz.; világoskék l. papír, 27,7 ×
24,3 cm, 2 fol., 1. l.: l. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. Vörös viaszpecsét
maradvány. — Postai pecsétek: bélyegen Nagy Kőrös 23/8 [= aug. 23.],
Pesth 24/8 Fröh [= aug. 24. korán] „Nach Abgang der Post”. — Arany
László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 593. l., 68. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Csengery kb. aug. 20-i elv. levelére.

- 2—3 *leverően hatott rám és ránk, kik most itt vagyunk, gyászos leved.* —
Csengery kis fiának, Gézának halálát írta meg. Ekkor AJ.-éknál
tartózkodott Gyulai Pál, aki a következőket írta AJ. levelére:

Kedves barátom!

Hogy Géza halála miképp hatott ream, képzelheted. Vigasztalni merné-
lek, ha nem tudnám, hogy erősebb lelked van, mint nekem, kit még csekély

balesetek is lenyomnak. Az ég áldjon! Holnap után bemegyek Pestre s pár napot veled akarok tölteni, ha ugyan elfogadhatasz.

barátod

Gyulai

832. Arany — Mezey Ferencnek Nagykőrös, 1856. aug. 23.

K: NSZA JEM. — Mezey Ferenc hagyatékából. — MTAK. Mikrofilm-tára A. 300/I.

M: *Arany János egy kiadatlan levele.* — Ország-Világ, 1896. 23. jún. 7. sz. 366. 1. — Dánielisz Endre: *Egy Arany-portré története.* Igaz Szó 1960. nov. sz. 766—767. 1.

Válasz Mezey aug. 19-i elv. levelére.

2—3 *első pillanaiban nem tudám, mire határozom el magamat.*

Mezey Ferenc kérte, festesse le magát Barabás Miklóssal Nagyszalonta részére és költségére. A.J.-t láthatólag meghatotta a szándék. A kérdést mérlegre tette. Beleegyezését közösségi szempontok irányították.

10—12 *Önök példája . . . remélem, hogy számos utazónokra fog találni a két hazában.* — Magyarországon és Erdélyben.

22—24 *nincs forróbb ohajtásom, mint az, hogy egykor szülőföldemen pihenhessek meg az élet terheitől:* — E vágya később, amikor leánya Szalontára ment férjhez, erősödött; ld. *Artatlan dac* c. versét.

28—29 *ohajtanám, hogy az még a szünidő alatt megtörténjék,* — Barabás Miklós ez ügyben szept. 6-án írt A.J.-nak. — Mind Mezey Ferenc felkérő levele, mind Barabás Miklósé a családi hagyatékban volt. Voinovich Géza mindkettőre mint „kiadatlan”-ra hivatkozik (Voin. AJé. II. k. 361. l.). Tehát ezek is a Voinovich villábanáltak el 1944-ben. — A.J. 1856. okt. 3-án már beszámolt sógorának kérve, hogy Mezeyvel is közölje, mint festette le Barabás. — A művész emlékirataiban A.J.-sal nem foglalkozik. — Arany László — a festményel kapcsolatban ezt írja atyjáról: „Arany jószántából sohasem készítettett arcképet; valami nógató alkalomnak kellett lenni, hogy elszánja reá magát.” — A Nagyszalonta megrendelésére készült képet így írja le: „E képen a körszakáll már hiányzik s a bajusz sem oly borzas, mint az 1855-iki rajzon. Nyakkendője csokorra kötött fekete selyem kendő; öltözete attila, melynek fennálló galléra bársonnyal van bélelve, és fehér mellény. Életnagyságú térdkép. Eredetije régebben a nagyszalontai városház tanácstermében állt; . . . most a szalontai Arany-emlék szobájában őrzik. E fölvétel [festmény] után készült 1883-ban, szintén Barabás Miklós által a M.Tud. Akadémia képes termében levő olajfestményű életnagyságú térdkép.” (Ld. A.J. Hátrahagyott Versei Bp. 1888. 529—530. l.) — A kép eredetije napjainkban a nagyszalontai Arany János Emlékmúzeumban van (Salonta, Muzeul Memorial Arany János) az akadémiai Arany portré pedig a M.Tud. Akadémia székházának elnöki tanácstermében. — Az összes A.J.-ről készült festményekről, szobrokról, fényképekről ld. Wagner István: *Százhusz esztendő Arany-arca* c. tanulmányát. (Korunk, 1967. II. fé. 788—795. l.) — Wagner István tanulmányát két erdélyi művész Aranyról készült alkotásának képe díszíti: *Kozma István* fém-domborítása és *Hunyadi László* emléklakettje: háttérben a Csonkatoronnyal: „1817—1967” felirattal. — Az 1856-ban készült Barabás—Arany portré csak 1857-ben került Nagyszalontára.

Az ezzel kapcsolatos levelezést ld. az A. J. kk. következő, XVII. k.-ben.

833. Arany László — Aranynak [Nagyszalonta, 1856. aug. 23.]

K: Elveszett. — Utalás a levélre: Ercsey aug. 24-én Aranynak: „Én ma és tegnap falun voltam . . . Laci ez alatt utnak indítá viselt dolgait tartalmazó levelét.” — A. J. Kovácsnak: „Irja Laczim, hogy most meg Lajoson történt baleset.”

834. Heckenast Gusztáv — Aranynak Pest, 1856. aug. 23.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/219. sz.; csontszíni í. papír, bal sarkában: „Kiadó — Könyvkereskedés Heckenast G. Pest barát-tér, kalap-és himző-utcza sarokház, I. szám.” — 28,2 × 22,7 cm, 2 fol., I. l.: I. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. — Postai bélyegzők: bélyegen Pesth 23/8 [= aug. 23.], Nagy Kőrös 24/8 [= aug. 24.]. — Arany László hagyatékából (ld. A. J. Ért. 1899. 597. l. 219. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 2 *Mikulás Ur* — Mikulás János, a pesti kerület protestáns iskoláinak felügyelője, aki nemcsak a nagykőrösi gimnázium iránt tanúsít „türelhető jóindulatot”, hanem Aranynak is jóindulatú pártfogója. (Ld. Voin. A. J. II. k. 262. l., *Falk Miksa és Kecskeméthy Aurél elkobzott levelezése*. Szerk. Angyal Dávid. Bp. 1925. 537. l.)
- 6 *egy olvasó könyvnek hiányát* — a kérdés tehát nemcsak Aranynak okozott gondot tanári munkájában, aki a Nagykőrösön használt Lonkay-féle olvasókönyvet nem tartotta kielégítőnek és inkább Toldy Ferenc Példatárához fordult, az irodalomtörténet tanításához pedig a mohácsi vészig terjedő időszakra nézve ugyancsak Toldynak *A magyar nemzeti irodalom története* c. kétkötetes művét (Pest 1851—52.), majd innen kezdve a Kisfaludy Sándorig terjedő időszakhoz ugyancsak Toldynak *A magyar költészet története* c. munkáját (Pest 1854.) használta vezérfonálnak, végül pedig maga írt tanítványai használatára irodalomtörténetet. (Ld. Voin. A. J. II. k. 266. és 269—270. l.). Mikulás János sürgető nyilatkozata, amelyet Heckenast közvetített Aranynak, az olvasókönyv hiányát országos kérdésnek látja, pótlását ezért szorgalmazza.
- 10 *Önök az e tekintetben létező hiányt pótolva* — Arany Szilágyi Sándorral dolgozott az olvasókönyv szerkesztésén. A két kötetre tervezett mű első részével 1854 végén készültek el. A negyven lv terjedelmű kézirat egyrészt az epikus költészet ősi műfajait: az eposzt, mondát, mítoszt és legendát, másrészt a történetírás műformáit mutatta be szemelvényeken és műfajonként közbelkötött elméleti fejtegetéseken. (Ld. Voin. A. J. II. k. 267—268. l.) A művet benyújtották engedélyezésre a tanügyi hatósághoz (ld. Arany Ercseynek 1855. jan. 17-én írt levelét); de bár Arany szerint a műből „teljesen ki volt zárva a politika és a szerelem, s épen ezért járt különös nehézséggel a gyűjtemény összeállítása”, az engedélyt nem kapta meg. (Ld. Benkó Imre: *Arany János tanársága Nagy-Kőrösön*. Nagy-Kőrös 1897. 73—74. l.) Ez idő tájt ugyanis a német nyelv szélesebb iskolai érvényesítésére törekedett az önkényuralom oktatáspolitikája.
- 8—9 *eddig minden egyéb ilyféle irodalmi vállalatot visszautasított*, — Mikulás János tehát az elutasítás ellenére továbbra is folyamatosan elsőbbséget biztosított Arany és Szilágyi Sándor tervezett olvasókönyvének.

12—13 *pénzbeli előlegezést adtam, — az előleg összege ismeretlen. Heckenast ívenként 17 forint 30 krajcár tiszteletdíjat ajánlott meg a szerkesztőknek. (Ld. Voinovich id. 167. l.) — [Sándor István jegyzete.]*

835. Ercsey Sándor — Aranynak Nagyszalonta, 1856. aug. 24.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilmtára A. 301/I.

M: Kiadatlan.

Válasz Arany aug. 20-i levelére.

- 3—4 *Laci . . . útnak indítá . . . levelét, — AJ. kérte sógorát, írassanak már fiukkal, mert Szalontára érkezése óta (aug. 8.), még egyetlen sort sem írt haza.*
- 22—23 *még a tavaszon . . . megírtam . . . a szekérbért, . . . fizetem. — Ercsey ezt valóban ígérte, de nem ez évben, hanem 1855. aug. 29-i levelében. Ajánlatát azzal indokolta ott is; még mindig olcsóbban jön ki, mintha 8 kelne útra kiskorú gyermekeivel.*
- 35—37 *ha lábom csak rövid időre hi vonom is, a legzsírosabb falatokat . . . szoktam elszalasztani. — Ercsey ügyvédi munkájával járt, hogyha nem tartózkodott otthon, ügyfelei más szalontai ügyvédeknek kerestek fel.*
- 41—42 *A léltre valókat . . . talán jobban belehetett volna szerezni, mint Kőrösön. — Amikor Ercseyék is megenyhültek az elmaradt látogatás miatt, a télen egy disznót küldtek AJ.-éknak; ezzel igyekeztek sok szemrehányásukat feledtetni. (Ld. AJ. dec. 10-i levelét.)*
- 45—46 *Legfőbb ok a bátyám által felhozottak közt, a nem dolgozhatás. — AJ. e nyáron a Csaba-trilógia II. dolgozatával akart foglalkozni.*
- 64—65 *minap Kovács is azzal újságolt hogy eljőne; — Kovács János aug. 4-i levelében közvetítette Tiszáék meghívását, azonban AJ. aug. 25-én neki is azt írta, hogy nem mennek.*
- 67—68 *Laciról nem is írok . . . 8 jól tölti idejét; — AJ.-t aggasztotta; Ercseyék nem éreztették-e vele is neheztelésüket, amiért AJ.-t és többi családtagját hiába várták.*
- 69—70 *Az idén négy kőből és 3. véka búzajokkal számoltak be . . . K. Nagy Sándorék, — AJ. nővérének leánya: Jámbor Kata és férje K. Nagy Sándor.*
- 80 *Janinak hírét sem hallom. — Fivére, Ercsey Jánosét, aki Sályi községben volt jegyző.*
- 84 *Károly — földműveléssel foglalkozó testvérük, Ercsey Károly.*
- 95 *az öreg Tisza a múlt éjszaka meghalt. — id. Tisza Lajos, Domokos édesapja.*

836. Arany — Kovács Jánosnak Nagykőrös, 1856. aug. 25.

K: Nagyváradí Tartományi Múzeumban; utóbb a NSzAJM.-ban. — MTAK. Mikrofilmtára A. 301/I.

M: *Varga József: Beszámoló romániai tanulmányutamról. MTA. Nyelv-és Irodalomtudományi Osztályának közleményei. VII. k. 1955. 3—4. sz. 447—448. l. — A levél történetéről Varga József azt írja, hogy a címzett unokájától, Dr. Andrásy Ernő mihályfalvi orvostól került a Nagyváradí Tartományi Múzeumba s onnan Szalontára. — Továbbá Dánielisz Endre: Egy ismeretlen, geszti vonatkozású Arany levél. Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai. 50. Gyula, 1963. 15. l.*

Válasz Kovács aug. 4-i levelére.

- 2—4 *A méltóságos úrék szíves meghívását köszönöm, — közben id. Tisza Lajos aug. 23-án meghalt. (Ld. Ercsey aug. 24-i levelét.)*
- 11—13 *Ercsey Sándor komolyan nehezted, hogy annyi idő óta nem voltam Szalonján nála — 1852 óta. (Ld. Ercseyne aug. 8-i és Ercsey aug. 24-i leveleit.)*
- 18—19 *Ballagi Károly (Móricz öcsöce) — Ballagi Kecskemétről jött át a körösi gimnáziumhoz.*
- 20 *Gyulainál a Puszkín nincs. — Műveinek II. kötete, amely hiányzott abból a három kötetből, amelyet A.J. — többek között — Tisza D. hagyatékából kapott ajándékba.*
- 22—23 *Furcsa! hogy bántak ezek a lapok szegény Domokosunk versével . . .*
- 28—29 *a Vörösmarty halálára írt költeménnyel — A szerkesztők oldaláról nézve némileg érthető volt a tartózkodás Tisza D. verseivel kapcsolatban. Mivel köztudott volt, hogy A.J. a tanító mestere, úgy vélték, ha ő közlésre alkalmasnak találta tanítványa verseit, be is küldte volna. — Tisza D. halála után megjelent verseiről ld. A.J.—Kovács Jánosnak írt júl. 23-i levelét és jz.-t. — Tisza D.: Vörösmarty halálára c. verse nincs e kötetben.*

837. Arany — Tompa Mihálynak Nagykőrös, 1856. aug. 30.

K: MTAK. Kézirattára- k. 513/1127. sz.; csontszínű l.papír, 22,5 × 14,8 cm, 2 fol., 1—4. l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 665. l. 1127. sz. a.).

M: A.J. Lev. B. I. k. 398—400. l. Kihagyásokkal.

Válasz Tompa aug. 12-i levelére.

- 1 *My dear! — Kedves! — Petőfi ezzel az angolos megszólítással kezdte 1848. nov. 15-i A.J.-nak írott levelét. (A.J. kk. XV. k. 232. l.)*
- 9 *leveled első soraiban felfüggeszted kíváncsiságomat — Tompa ui. levele első oldalát ceruzával bekeretezte.*
- 20 *Erdélyi — Erdélyi János.*
- 24 *T. Laczinak, — Tóth László, aki Lévaival kártyázott Tompánál. Ld. Tompa aug. 12-i levelét.*
- 31—34 *szomorú eset az a Barkasié . . . tegnap meglátogat . . . Barkasi, volt udv. ágens . . . rokona volt. — A miskolci Barkasi megégett (ld. Tompa aug. 12-i levelét). A.J.-hoz látogató rokona azelőtt udvari ügyvivő volt.*
- 36 *Hogy programot nem kaptál, . . . csodálkozom. — A.J.: A magyar nemzeti vers-ídomról c. tanulmánya mint „programértekezés” jelent meg a körösi gimnázium Értesítőjében s ebből A.J. Tompának is küldetett.*
- 51 *Pesten voltam. — A.J. pesti útjáról Ercseynek is beszámolt aug. 20-án.*
- 57 *Az öreg Tisza is meghalt. — Id. Tisza Lajos aug. 23-án hunyt el.*
- 59—60 *A fálmia Szalonján. haragszik: — mivel A.J.-ék várt látogatása elmaradt. Ld. Ercseyne aug. 8-i-, Ercsey Sándor aug. 15-i-, A.J. aug. 20-i levelét.*
- 66 *Fátyolt és a Péteri — Tompa lova és kocsisa.*
- 71—72 *A levélpapíros dolgában kiigénylítés legyen! — Az A.J.-nak készült vízjegyes levélpapírt Tompa nem engedte, hogy barátja kifizesse. Ld. aug. 12-i levelét.*
- 75—76 *Mentovics . . . Erdélyben van. — Marosvásárhelyen.*
- 77—78 *Szilágyi Sándor . . . passer solitarius. — Magányos veréb.*
- 102 *Retirádon — árnyékszéken.*
- 107 *Si aliquando sanus fuero — ha valaha egészséges leszek.*

„Aldatlan üresség” mint Toldi mondané. — Toldy Ferenc írta
A nagyidai cigányokról az ÚjMagyMúz.-ban. Ld. ADATTÁR.

838. Kovács János — Aranynak Geszt, 1856. aug. 30.

K: MTAK. Kézirattára — Ms 5451/192. sz.; világoskék l.papír,
22,4 × 14,2 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3—4. l.: üres. Címzés nincs. —
Voinovich Géza hagyatékából (ld. MTAK. 687/1952.).

M: Kiadatlan.

- 2—3 *sajnáljuk, ha f.hó 4-kén kelt levelemre való mély hallgatásod azt jelentené, stb.* — AJ. aug. 25-i és Kovács J. e levele keresztezték egymást.
- 5—6 *az egész családra számítottunk, s csak a barbucot kaptuk; — Az akkor tizenkét éves Arany Lácit nevezi így, akit hétéves korában — baráti körben — „Marokvas”-nak is hívták.*
- 8—9 *láthattad a hozzád is eljutott halotti jelentésből; szegény öreg úr stb.* — Tisza Lajos, aki aug. 23-án követte a halálba Domokos fiát. Özvegye egy évben vesztette el fiát, férjét, unokáját.
- 15 *Margit* — id. Tisza Lajosék unokája.
- 24—25 *örömmel hallottuk Mezeinek s a Szalontaiaknak . . . szép szándékait.* — Azt ti., hogy AJ. arcképét megfestetik Barabás Miklóssal
- 30 *Székely Jósinnak* — Harmadrangú költő, ld. ADATTÁR.

839. Arany — Erdélyi Jánosnak Nagykorós, 1856. szept. 4.

K: Erdélyi Tár. T. Erdélyi Ilona tulajdonában. — Szürkéskék l.papír,
28 × 22 cm, 2 fol., 1—4. l.: l. szöveg. Címzés nincs.

M: VasÚjs. 1882. 45. sz. 714—715. l. — AJLevIB. II. k. 93—102. l. —
ErdélyiLev. II. k. 430. sz. 134—138. l.

Válasz Erdélyi Jánosnak a PestiN. 1856. aug. 26-val kezdődő, szept.
3-val bezáródó Arany János c. ötfolytatásos cikkére. Ld. még Erdélyi János:
Pályák és pálmák. (Bp. 1886) 355—439. l.

- 3 *czélja bíráltni, nem dicsérni,* — AJ.-t magát is zavarták a róla írt dicséretetek, mint pl. Gyulai cikksorozata a Bp. Hírl.-ban: „egész Magyarország poétáit rám haragitja . . .” — írta 1855. júl. 1-én Szásznak. Ugyanilyen hatással voltak rá Greguss Ágost cikkei a PestiN.-ban. (Részletesen ld. e lapoknál.)
- 5—7 *jogosítva érzem magamat, úgy nézni a recenziót, mint anticipált szavazatot az utókorból,* — Erdélyi AJ. helyét kívánta kijelölni irodalmunkban. Ezért tartotta szükségesnek AJ. a választ megadni oly kérdésekben, amelyekben nem értett egyet Erdélyivel. AJ.-ra jellemző, hogy mindezt nem nyilvánosan, hanem csak magánlevélben közölte. „Oly kisszerűnek találtam némely gánccsait, hogy nem állhattam meg, hogy ne válaszoljak” — írta AJ. 1857. nov. 29-én Szemere Miklósnak. Mivel Erdélyi e levélre nem válaszolt, AJ. tartott tőle, hogy megsértődött. Tompától kérdezte: „Erdélyi J.-ról mit tudsz? rám aligha nem nehezted, egy levelem miatt, melyre nem válaszolt.” (1857. ápr. 19.)
- 17—18 *Greguss csodálkozva veszi észre, hogy még jambus sorok is akadnak verseim közt.* — AJ. a nyomaték kedvéért a „még” szót alá is húzta. Greguss a következő *felfedezéssel* szolgál: „Használ azonban oly versidomokat is, melyeket nem a népköltészet hanem csak az irodalom hagyományozott; vannak névszerinti költeményei menőkben [= jambusokban] csak ezekre kellene utalnom, a ki nem akarná hinni, hogy Arany versei nem merőben hangsúlyszerűek” (PNapló 1856. jún. 22.).

- 26 „igen alkalmatlanul ütne ki” stb. — Erdélyi: *Pályák és pálmák* 419. l.
- 52—55 *Mint mennek öldről hadak | Nyugat fenyéres halmain*, stb. — Vörösmarty: *Hábador*. A 2. sor: „Nyugott fenyérek halmain”. A 4. sorban „sötétes” helyett: „setétes”. (Vörösmarty ÖM. kk. 7. k. 274. l.)
- 70—76 *Sőt már a visszahang is pihen*, stb. — A.J.: *Katalin*, 13—19. s. (A.J. kk. III. k. 105. l.)
- 87 *farag, darab*; — E rímpár — éppen Kölcseyt idézve — előfordul A.J.: *Bárvó Kemény Zsigmondhoz* c. satirikus költeménye 10. vrsz.-ban. (A.J. kk. VI. k. 154. l.)
- 88—89 *ez malum necessarium volt*. — Szükséges rossz.
- 103—104 *A névelő, kötőszó, stb. elszakítása, rím végett*. *hiba*. — Erdélyi szerint a *Keveházban*: „A sorok rövidege nem ad elég tért a folyamatosságra, a mozaik [= ritmus] játékára. Különösen a rímek igen hamar látszanak következni; a met [= caesura] nem esik a kellő helyre; egyik sor a másik nyakára talál, vagy igen elmarad egymástól. Ez oka, hogy névelő, kötőszó összetételek külön, két sorra szakadnak, esnek el,” (*Pályák és pálmák*, 417. l.) *cum grano salis*. — „egy szem sóval” (ld. Plinius: *Naturalis historiae libri*, 23. 8.)
- 117—118 *egy szót a po-litikáról*. — Erdélyi a névelő különszakítására — rosszalása jelül — harmadik példail idézi A.J. *Arkádia-féle* c. verse 6. vrszakának utolsó két sorát: „De amiről szólni sem po . . . | Litika” (A.J. kk. I. k. 181. l.)
- 136—137 *A nyelvtani vétségeket — többnyire — elismerem: de kevés van azok közül, a mi nem szándékosan jött volna be*. — Erdélyi kifogásai ma már zömmel meghaladottak, pl. „Éjszaka iratik mindenütt még ott is, hol alanyesetképp fordul elő; holott nyaratszaka, éjtszaka egész más mint nyárszaka, éjszaka. Nincs különbség téve ösök és ősek között áldozék van áldozám h[elyett] stb.” (*Pályák és pálmák*, 384—385. l.)
- 161 *Szenffy theoriáját* — Erdélyi szerint: „megtanít bennünket arra: miképp ad ki most két, majd négy szótag egy magyar ütenyt, azaz megtanított arra, hogy verslábaink sem egyik, sem másik alakban nincsenek megkövülve, hanem különböző számú tagok mellett is ugyanazon egy időt töltenek be, miből ezen alapszabály következik: a) magyar ütenyben az idő egysége uralkodik a szótagok felett; b) ugyanezért a sorok egyenlő szótagúsága nem fő dolog; c) met [= caesura] rendszeren az idő közepére és így nem bizonyos számú szótagokra esik; d) a verslábak váltakoznak, e) a rím e szerint eshetik közelebb, továbbá a lábak sebesb, lassubb voltához képest.” (*Pályák és pálmák*, 420. l.) — A.J. — nyilván ez eszmecsere miatt — kereste a kapcsolatot a népdalgyűjtő zenetanárral; ld. Szenffy (Kohlmann) Gusztávnál.
- 191 *A versek belédemére tett bírálatról nem illenék beszélnem*. — Erdélyi: „Költőnkre nézve én már e vizsgáldások elején lekötteleztem magam, midőn kiemeltém nála a felfogás derekas voltát . . . a felfogás az első, s ez, ha úgy tetszik, az ihlet ajándéka, ez a költői-ség, de a művészetet mindig a kivitel adja. Aranyának e részbeni szerencséje, s egy-két költő melletti elsőrangúsága mégis a szép formában rejlik, mely szerint mondandóit előre mindjárt alaprajzba veszi, mikor alak és tartalom együtt növekedvén, a kész mű architectonikus szépséget állít elő. Hogy messzi ne menjünk

- példáért, de mégis elismert költőre mutassunk: Petőfiben ez hiányzott." (*Pályák és pálmák*, 430. l.)
- 193—195 *nem volna hatalom, mely rábírná, hogy péld. a „tetéleni halmon” című versnek a végét elvágjam . . . — Erdélyi ezt kívánta volna, mert szerinte: „Semmi sem hagyatik fel lélekfestésnek, sejtésnek, háttérnek. Az új idő nyakára nőtt az ónak; a realizmus az idealizmusnak. Egy jó móddal történelemmel komoly abbahagyás: . . . ’csak a szomszéd Abony vagy Törtel pásztorainak kúrtjével’, határtalanul nevelte [növelte] volnaí poétai becsét, hatását.” (*Pályák és pálmák*, 436. l.)*
- 197—218 *A „hajnali kürt” . . . Agnes asszony . . . az egri leány . . . az „drva gölyvőrl” . . . A „gyermek és szívárvány” — A J. válaszai Erdélyi János „hibázataira” eleven bizonyosságok A J. tudatos költőiségére, mely pszichikai felkészültségére, intuíciójára s nem utolsó sorban arra, hogyan tudta allegóriába burkolni mondani-valóit. Erdélyi némileg értetlen bírálatának köszönhető, hogy mindezt önmaga értelmezte.*
- 224—225 *sohse féltésen hegyed engem az elbizakodástól. — Erdélyivel bírálatát, egészében az A J.-t körülvevő túlzott magasztalások iratták. Ezért nem egészen tárgyilagos, hanem — helyenként indokolatlanul — keresi a hibákat.*

340. Barabás Miklós — Aranynak Pest, 1856. szept. 6.

K: Elveszett. — Utalás a levélre: Voin. A Jé. II. k. 361. l.: „Barabás hivta föl, mert arcképét festette, Szalonta megrendelésére. 1856. szept. 6. Kiadatlan levél.” — Ez tehát 1944-ig szintén megvolt A J. írói hagyatékában.

341. Szász Károly — Aranynak Kézdivásárhely, 1856. szept. 6.

K: MTA K. Kézirattára — K. 513/501. sz.; rózsaszínű l.papír, 17,1 × 10,4 cm, 2 fol., 1—4. l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 604. l. 501. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 3—4 *rég nem vállottunk levelet, — Szász K. ezt megelőzően ez év máj. 1-én írt A J.-nak, aki máj. 7-én válaszolt neki.*
- 9 *zsandármoknak — a szó eredeti alakja franciából: gens d’armes.*
- 13—14 *Róberti felébresztett . . . álmomból. — Szász K. testvére.*
- 17 *Hedvigből küldjek neked egy példányt. — Hedvig. Költői beszély négy énekben. Kiadta: Szathmáry Károly. Gyula, 1856. — Az ÚjMagyMúz. közlése szerint, a kiadvány tiszta jövedelme a gyulai árvízkárosultaké. (IX. füz. 949. l.)*
- 21—23 *Nem tudom ki szíves megemlékezésének köszönjem az iskola programját . . . verstani értekezésedet. — A nagykőrösi Gimnázium 1855—56. évi értesítőjében A J.: A magyar nemzeti vers-ídomról c. értekezését ld. A J. kk. X. k. 218—258. l.*
- 27 *Mentovicsék biz eljövénék Kőrösről. — Mentovich Ferenc a marosvásárhelyi gimnáziumhoz ment tanárnak.*
- 34 *Kisebb költeményeid egész irodalmat költötték fel. — Foglalkozott velük Gyulai, Greguss Agost, Erdélyi János stb. Ld. BpHírl. és PNaplónál.*
- 37 *Fodor bácsiéknak — Fodor Gerzsonéknak. Ld. ADATTÁR.*

342. Arany — Kovács Jánosnak Nagykőrös, 1856. szept. 7.

K: Tiszántúli Ref. Egyházkerület Nagykönyvtára, Debrecen — R. 702/v. — Fehér l.papír, 22,5 × 14,5 cm, 1 fol., 1—2. l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Kovács János hagyatékából.

M: Arany János ismeretlen öt levele. Közli: Csürös Ferenc. VasÚjs. 1907. 21. máj. 26-i sz. 414—415. l.

Válasz Kovács aug. 30-i levelére.

- 2—3 Csudálkozom, hogy nem kaptad válaszomat a múlt hó 4-én kelt leveledre. — A.J. aug. 25-i levele aug. 30. után ért csak Szalontára, illetve Gesztre.
- 9 jó volt le nem mennem. — Ha eleget tesz Tiszák meghívásának, ott érte volna a családifő, id. Tisza Lajos-, valamint Margit nevű unokájuk halála.
- 17 most meg Lajoson történt baleset — Tisza Lajos, Domokos bátyján.
- 26 Az archép-históriában az az örvendetes, stb. — A szalontaiak megfestették A.J. arcképét.
- 30—31 Szalontát, mely eddig jóformán csak a nagyfülü disznórul volt országhírű, — ld. Ercsey máj. 9-i levelét és jz.-ét.
- 34 600 forint és didactrum, — vizsgadj.
- 37—38 még egyszer fölmegyek Pestre — ülni Barabásnak. — „4 egész napig” ült modellt a festőnek, mint arról okt. 3-i levelében részletesen beszámolt Ercsey Sándornak.

843. Arany — Heckenast Gusztávnak Nagykőrös, 1856. szept. 11.

K: Elveszett. — A levél dátumára Heckenast 1856. szept. 13-i válasza utal: „Most veszem f.hó 11-ről irt sorait.” Heckenast ennek alapján veszi tudomásul Arany „szíves ígését s biztatását” az olvasókönyv ügyében. Egyben „kivánságát teljesítőleg” 100 forint megküldéséről értesíti. Sándor István jegyzete.]

844. Heckenast Gusztáv — Aranynak Pest, 1856. szept. 13.

K: MTAK. Kézirattára. — K. 513/220. sz.; csontszíni l.papír, bal sarkában: „Kiadó — Könyvkereskedés Heckenast G. Pest barát-tér, kalap- és himző-utczai sarokház, 1. szám.” 28,2 × 22,7 cm, 2 fol., 1. l.: l.szöveg, 2—4. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 597. l. 220. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany 1856. szept. 11-én kelt, elveszett levelére. A rövid levél arról tanúskodik, hogy mivel Arany és Szilágyi Sándor közösen szerkesztett olvasókönyvének kéziratától a tanügyi hatóság a korábbi felfogástól eltérően nem végleges érvénnyel tagadta meg az engedélyezést, Arany és Szilágyi a munkával 1854-től legalább még két további éven át foglalkozott. — [Sándor István jegyzete.]

845. Tóth Kálmán — Aranynak Pest, 1856. szept. 16.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/1233. sz.; csontszíni l.papír, 21 × 14,2 cm, 2 fol., 1—2. l.: l.szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: címzés. — Vörös viaszpecsét „Hölgyfutár” felirattal. — Postai pecsétek: bélyegen Pesth 16/9 [= szept. 16.], Nagy Kőrös 16/9 [= szept. 16.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 668. l. 1233. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 2—3 Rég meg kellett volna köszönnöm önnek ama szép fordítást, melylyel lapomat megtisztelt, — A.J.-tól a Hgyf. jún. 7-i számában jelent meg: Mirza-Shaffy perzsa költőiből c. fordítása.
- 8 Egy albumot, s új költeményeimből is tettem el önnek, — a Magyar Írók Arcképalbuma 1855-ben jelent meg a Hgyf. kiadásában,

Berecz Károly szerkesztésében. — Tóth Kálmán új verseskönyve: 100 *Új Költemény* (Szeged, 1856.)

- 14 *Kemény nehem valami évkönyvről beszélt.* — Kemény e terve emlékeztet egy előbbire; a *Hat Író Albumára*, amely Eötvös kedvenc eszméje volt s melyet AJ., Csengery, Eötvös, Gyulai, Kemény, Vörösmarty írtak volna.
- 26 a „*Színházi Naptár*” — ld. ADATTÁR.
- 43—44 *Ha... nem mennék Kőrösre, ... elküldöm stb.* — nincs nyoma, hogy AJ. válaszolt volna az általa éppen nem kedvelt Tóth Kálmánnak.
- 44 a *trabucillókat* — a trabukókat, finom szivarokat küldi.

846. Tompa Mihály — Aranynak Dés és Kolozsvár, 1856. szept. 26.
K: MTAK. Kézirattára — K. 513/971. sz.; csontszínű l.papír, 22,5 × 14,4 cm, 2 fol., 1—3. l.: 1. szöveg, 4. l. címzés. Postai pecséték: bélyegen, 296/9 [= szept. 26.], Klausenburg 27/9 [= szept. 27.], Debreczin 29/9 [= szept. 29.], Nagy Kőrös[?]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 661. l. 971. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 400—401. l.

Arany aug. 30-án írt utójára Tompának.

- 1 *Tisztelt Uram!* — Tompa e levélét erdélyi útjából, tréfából — elváltoztatott írással küldte AJ.-nak.
- 19—22 *vállalkozási szelleméről ... nincs bévüni kedve ... egy róka-lyukba*, stb. — tréfás célzás arra, hogy AJ.-ék 1855. évi látogatásukkor AJ. nem ment be az Aggteleki cseppkőbarlang „Róka-lyuk” nevű részébe.
- 35 *hogyan kell a keszkenőn a csombókot kioldani*; — Arany Lacit tanította erre Tompa Hanván. E téma — üzenetek formájában — több előbbi levélben is szerepelt már.

847. Csengery Antal — Aranynak Pest, 1856. szept. 29.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/52. sz.; csontszínű l.papír, 23,7 × 14,5 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: címzés. Viaszpecsét kivágva. — Postai pecséték: bélyegen Pesth 30/9 [= szept. 30.] Nagy Kőrös 1/10 [= okt. 1.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 593. l. 52. sz. a.).

M: *Arany János életéhez*. Közli: Lukinich Imre. ItK 1926. 301—302. l.

- 16—19 a *Pesti Naplónál Pompéry nincs itthon, Szenvey haldoklik, az egyik kiadó, Számvald megszökött ... a másik kiadó Triestben van.* — A Pesti Naplót 1855. jún. 10-től Kemény Zsigmond szerkesztette. A lap tárcarovatát Csengery Antalra bízta (ld. Pais Dezső: *Bédró Kemény Zsigmond és az irodalmi élet* II. r. ItK 1911. 184. l.). — Pompéry János a PNapló belső munkatársa volt, 1857-től szerkesztője. — Szenvey József valóban nagybeteg lehetett, mert hamarosan, 1857. jan. 22-én meg is halt. — Számvald Gyula bukásáról, szökéséről AJ. okt. 3-án sógorának is írt, de úgy, mintha Emichel együtt szöktek volna.

848. Arany — Ercsey Sándornak Nagykőrös, 1856. okt. 3.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAK. Mikrofilmtára A. 299/I.

M: Ercsey, 116—118. l. Kihagyásokkal.

- 2 *Kaptam a pénzt és — Lacit*; — Az Ercsey által aug. 24-én említett búza ára, amelyet AJ. nővérének lánya és családja termeltek az AJ. tulajdonát képező szántóföld-részen. — Arany Laci aug.

elejétől szeptember végéig töltötte az iskolai szünidőt Ercseyéknél Szalontán.

- 4 „*heu quantum alter ab illo*” — Tréfás átköltése egy nagyon komoly helynek az *Aeneis*ből, II. 274—5.: „Hei mihi, qualis erat, quantum mutatus ab illo Hectore . . .” = „Ó, mily szörnyű volt, mily egész más, mint az a Hector, . . .” (Lakatos István ford.)
- 12—13 *beléptünk a szorgalom idő küszöbében.* — Az ekkor következő 1856—57. isk. év október 1-én kezdődött.
- 15 *a kis Hajnalt — fel is fogadtuk a házhoz.* — Hajnal Albertről ld. ADATTÁR.
- 17 *ki ült volna Barabásnak?* — A.J. igyekezett sógoraék sértődött-ségét humorral feloldani: ha Szalontára ment volna, hogyan teljesítheti a szintén szalontai kérést, hogy Barabás Miklóssal megfestessék arcképét?
- 31—33 *Mezey szomszédot köszöntsd nevemben, és mondd meg neki . . . a sületlen jelentés a lapokban nem ítélem eredt.* — az ti. mintha Szalonta költő-fia arcképét jegyzői érdemeiért festtette volna meg. — A.J.-t ez év augusztusában Mezey Ferenc kérte fel, hogy üljön modellt Barabásnak. — A.J. válasza Mezeynek aug. 23-án kelt, ez után utazott Pestre, hogy szülővárosa megrendelésére, a festő megörökíthesse.
- 56—57 *Julcsi . Pesten volt velem, s ki pestezte magát .* — Leányát, Juliskát magával vitte azokra a napokra, amikor modellt ült Barabás Miklósnak.
- 58—62 *Emich és Számvald — par nobile fratrum — megbuktak . . . a Murányi vénuszért, . . . ezután bizonyosan nem fogok kapni.* — Emich Gusztáv és Számvald — „testvéri együttesben” (Horatius: A szatírák második könyvéből 2, 3, 243.) történt anyagi bukásából következőt ezt. 1848-ban ui. a *Murányi ostromát* Emich Gusztáv adta ki, s mint A.J. utóbb rájegyezte Petőfi 1848. aug. 16-i levelére: Emich sem el nem számolt neki, s 1858-ig „egy fillért nem adott”. (A.J. kk. XV. k. 226. l.)
- 63—67 *majd elfeledtem meghőszönni a szép sípkát . . . köszönöm, kedves kis Vilmám, stb.* — Láthatólag a sapkát Ercsey felesége készítette, de kislányuk Vilma nevében küldte el, nyilván engesztelésül, saját aug. 8-i, szemrehányó leveléért.

849. Arany — Tompa Mihálynak Nagykőrös, 1856. okt. 4.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/1128. sz.; világoskék — „Arany János” vízjegyes — 1.papír, 28 × 21,7 cm, 2 fol., 1—2. l.: 1. szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: címzés. Tört vízszpecsét. Postai pecsétek: bélyegen Nagy Kőrös 4/10 [= okt. 4.], Peth 5/10 [= okt. 5.], Putnok 7/10 [= okt. 7.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 665. l. 1128. sz. a.).

M: A]LevI.B. I. k. 402—404. l. Sok kihagyással.

Válasz Tompa szept. 26-i levelére.

- 11 *meglepátus készül, — a „meglepetés” szó itt Jókai: Az örmény és családja c. novellájának szóhasználatát tükrözi.*
- 11—12 *kend „meg-Szuhay-sodó” homlokát fogjuk látni* — kopasz homlokát.
- 18 *A levél Medgyes Lujosnál pecsételtet le,* — Erdélyben, Dézsen.
- 20—21 *a tudós-társaság titoknoka* — akkori nevén a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára, Toldy Ferenc.
- 24 *a szomszéd koronaországba* — Erdélybe.
- 42 *A szalontai disznót, két kalapot, rókalyukat* — ezekkel tréfálkoz-

tak Tompáéknál: Szalonta hírességeiről, arról, hogy AJ. egyszer két kalapot akart felvenni; a rókalyuk historiáról ld. AJ. aug. 30-i levelének jz.-t.

- 45 *mir nichts — dir nichts modorban* — nekem semmi, neked semmi, vagyis: fölényeskedő modorban.
- 50 *oly supinus korhelységben* — kényelmes.
- 51 *papol. a csiz-eknek* — nem a madaraknak, mint szójátékkal írja, hanem a csizieknek prédikál, az ily nevű falubeli híveinek.
- 52 *arczunk verejtékével eszszük a mi kenyerünket.* — Biblia, Ádámék kiűzetése a paradicsomból.
- 59—60 *Vártam magát, hogy . . . meglep . . . egyszer minket (azaz bennünket).* — A legutolsó szót alá is húzta. AJ. ezzel utalni kívánt egy Angyal (= Engel József) nevű nyelvész kifogására a „*bennünket, benneteket*” szavakat illetőleg. A Pesti Napló szept. 11-i számában a *Két haldívrakeresettnek szózata* c. cikk ui. kegyelmet kért az említett szavaknak. Hivatkozott a „*nálamnál, engemet*” szintén hosszú, mégis élő szavakra. — AJ.-t nyelvünk kérdései mindig élénken foglalkoztatták. Erre vall az 1865 körül írt *Grammatika versben*, melyet éppen az említett kérdéssel vezet be: „El van már temetve ama korcs *bennünket*,” — (I.d. AJ. kk. VI. k. 152, 246. l.)
- 67—68 *Több aranyja van lerakva, mint az apjának* stb. — Arany Laci — Juliska nővérével együtt — két napoleon és két körmöci aranyat kapott Tisza Domokos hagyatékából.
- 69—70 *Julcsi . . . haja megnőtt,* — orbánca miatt hullott ki.
- 85 *dramabír. vál.* — a dramabíráló választmány a Tudós Társaság (MTA) és a Nemzeti Színház küldötteiből esetenként döntött, hogy a beküldött színmű előadható-e a Nemzeti Színházban.
- 86—87 *Emich viszi a Murány ostromát* — ld. Emich Gusztávnál, ADATTÁR.
- 99—100 *a bold. Kisfaludy-Társaság tagjának* — a társaság neve előtti „boldogult” jelző arra utal, hogy a szabadságharc után a társaság munkája szünetelt.

850. Tom pa Mihály — Aranynak Hanva, 1856. okt. 8.

K: MTA K. Kézirattára — K. 513/972. sz.; csontszíni I. papír, 24,3 × 19,5 cm, 2 fol., 1—4.: I. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 661. l. 972. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 404—407. l. Kevés kihagyással.

- 5—6 *mint Szenczi Molnár Albert, láttam sok földet s tengert — Erdélyben;* — Az eredeti mondás szerint: „Az ki sok országot látott és tengert.” — AJ. szintén idézte Tisza Domokosnak, 1855. jún. 8-i levelében. Eredetéről ld. AJ. levele jz.-ben.
- 16 *nevem estéjét gr. Mikónál tartottuk,* — szept. 29-én, Mikó Imrénél.
- 22—23 *Láttam Kolozsvárt Krizát . . . Kőváryt* stb. — Kriza Jánost, Kőváry Lászlót; róluk s a többi felsoroltakról ld. ADATTÁR.
- 39—41 *Emlékszem Toldi esetére; még majd magamnak kell megvenni, a mit magam írtam.* — Utalás arra, hogy a Toldi első kiadásának el nem kélt példányait AJ.-nak meg kellett vásárolnia ahhoz, hogy művét újból kiadják. Ld. Heckenast 1853. aug. 26-i levelét.
- 55 *hárjában vénülél meg,* — hiába.
- 64 *Medgyesben igen csalatkoztam.* — Medgyes Lajos, ld. ADATTÁR.
- 67 *Hallom hogy Szalontára visznek tokban.* — Már mint Barabás Miklós AJ.-ről festett arcképét, melyet szülővárosa rendelt meg:

- 75—76 *Ha két (ne ijedj meg, nem kalap) helyen lehetsz, — a zárójelbe tett tréfás utalás a „két kalap”-ra, közös hanvai emlékre utal. Ld. Tompa szept. 26-i levelét.*
- 82 *Mit a pesti könyvtárusokról írsz: — Emich Gusztáv és Számvald Gyula üzleti bukásáról.*
- 89 *Jovanovics féle bizonyos(?) gyógyszer — az Orvosi Lexikon ilyen nevű hivatásos szakembert nem említ.*

851. Arany — Tompa Mihálynak K. n. [Nagykőrös, 1856. okt. vége felé.]

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/1129. sz.; kékesszürke l.papír, 22 × 14 cm, 2 fol., 1—4. l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 665. l. 1129. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 407—409. l. Elég sok kihagyással.

Válasz Tompa okt. 8-i levelére.

- 10 *a felszólítás, . . . Heckenasttól — Tompa verseinek kiadására.*
- 58 *varietas delectat, — változatosság gyönyörködtet.*
- 67—68 *Medgyes leírása épen talál rám, ugye? Ő is két kalapot visel? — Tompa Medgyes Lajost vidámnak képzelte, kiderült, hogy melan-kólikus természet. A két kalapról ld. Tompa szept. 26-i levelét.*
- 81—82 *Laczi . . . egy kosztos fiúval privatizál. — AJ.-ék Hajnal Albertet fogadták magukhoz kosztra és lakásra.*
- 88 *Az írnivalódat már kiadtam — a Magyar Emléklapok számaiból a Tompának hiányzó részeket másoltatta neki AJ.*
- 90 *Szentpétery — Szentpétery Zsigmond, ld. ADÁTTÁR.*
- 93 *homöiopathice élek; — a hasonszenvi gyógymódról ld. Tompa 1854. okt. 21-i levelének jz.-t.*

852. Tompa Mihály — Aranyak Hanva, 1856. nov. 4.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/973. sz.; csontszínű l.papír, 25 × 19,8 cm, 2 fol., 1—3. l.: l. szöveg, 4. l.: címzés. Fél viaszpecsét. Postai pecsétetek: Két bélyegen Putnok 7/11 [= nov. 7.], Pesth 9/11 [= nov. 9.], Nagy Kőrös 9/11 [= nov. 9.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 661. l. 973. sz. a.).

M: AJLevIB. I. k. 409—410. l. Sok kihagyással.

Válasz Arany okt. vége felé írt levelére.

- 2 *Friebeiszszal — Friebeisz István, Tompa előbbi kiadója.*
- 27 *mire épen dehonestált külsőd is igen sokat tesz. — AJ. „gyalázatos” külsejére tett megjegyzés ugratás, hiszen a költőről ez évben készült Barabás Miklós-féle portré megnyerő külsejű férfit ábrázol.*
- 39 *lunaticus; — holdkóros.*
- 43—45 *Sárossy kiszabadult . . . szabadságát szerkesztéssel kezdi. — Sárosi Gyula: Az én albumom c. kiadványát saját fölsegélyezésére jelentette meg 1857-ben.*
- 54—55 *Jokai egy halottak emlékezetére való verset kér, — Tompa: Halottak emlékezete c. verse a VasÚjs. ez évi nov. 2-i számában jelent meg, mint a szerkesztőség által: „Tíz arannyal koszoruzott mü.”*

853. Pompéry János — Aranyak [Pest, 1856. nov. közepén.]

K: Elveszett. — A levelet november közepére kelteztük, mert Pompéry dec. 9-én vette át a PestiN. szerkesztését s AJ. dec. 21-i válasza szerint már az első számba kért tőle verset. — AJ. dec. 21-i válaszában utal Pompéry megkeresésére.

854. Kovács János — Aranyak Debrecen, 1856. nov. 24.
K: MTAk. Kézirattára Ms 5451/193. sz.; csontszíni 1. papír, 21 × 13,9 cm, 1 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—4. l.: üres. Címzés nincs. — Voinovich Géza hagyatékából (MTAK. 687/1952.).

M: Kiadatlan.

Kovács első levele új állomás helyéről.

- 8 *a roppant kor különbséget.* — Kovács János A.J.-nál egy évvel volt idősebb, ekkor tehát negyven éves. Menyasszonya korát nem ismerjük.
- 15 *mit tanítatok ti németül?* — Erről A.J. írt 1855. dec. 28-án Lévay Józsefnek; ld. e levelet és jz.-t.
- 16 *a Superintendentia* — a ref. püspök tanácskozó testülete.

855. Arany — Tompa Mihálynak (Nagykörös) 1856. dec. 7.

K: MTAk. Kézirattára — K. 513/1130. sz.; kéesszürke 1. papír, 22 × 14 cm, 2 fol., 1—3. l.: 1. szöveg, 4. l.: üres. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 665. l. 1130. sz. a.).

M: A.J. Lev. I. k. 410—412. l. Elég sok kihagyással.

Válasz Tompa nov. 4-i levelére.

- 5—6 *elmondhatná rólam Berzsenyi „szemelbje mellett Tépi bajuszát”.* — A Berzsenyinek tulajdonított idézet a Mondolat B-paródijából való. (RMKT. 1898.)
- 17—18 *a lantos költemény genus, a dal species:* — a genus-species = nemfaj (logikailag szélesebb és szűkebb kategória).
- 21—22 *bárha nincs is benne Menalca és Tityrus.* — A görög-római pásztoridillek jellegzetes alakjai.
- 38—40 *Róza Ibolyát . . . Emlékszel-e, . . . azt írtam neked, . . . jobbnak tartom Toldinál?* — 1848. jan. végi elv. levelében írta (ld. A.J. kk. XV. k. 176. l., továbbá III. k. 285. l.).
- 42 *Az „emléklapok” pótlékát is küldöm,* — a Magyar Emléklapok 1848—49-ből c. 1850-ben Szilágyi Sándor szerkesztésében megjelent füzetekből kímásoltatott Tompa-verseket.
- 47 *Ennyit a g'schäfről* — az üzletről.
- 58—59 *Szásznak sem válaszoltam, ki közelebb Hedvigjét küldte meg* — ld. Szász Károly szept. 6-i levelét.

856. Arany — Ercsey Sándornak Nagykörös, [1856. dec. 10.]

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából. — MTAk. Mikrofilmtára A. 299/I.

M: Ercsey, 118—120. l. Kihagyásokkal.

- 2 *Ez már disznóság, amit ti cselekesztek,* — A.J. a disznóság szót aláhúzta. A tréfás mondat értelme: Ercseyék egy egész disznót küldtek A.J.-éknak ajándékba, nyilván azzal a szándékkal, hogy fedtessék szemrehányó leveleiket, amiért A.J.-ék nem jöttek el hozzájuk az iskolai szünetben.
- 3—4 *Midőn Tompa Miska tavaly . . . csúfolt a szalontai disznóval* — 1855-ben, amikor a szünetet A.J. családotól Tompáéknál töltötte.
- 6 *egy magam a barkao országban,* — A.J. elszigeteltségére céloz. A barkók mintegy 50 falu népét felölelő néprajzi csoport Ózd környékén. — Sándor István szíves közlése.
- 14 *Ha . . . akkora nydjad volna mint K[enyere]snek!* — Ercsey írta, hogy „van vagy ezer disznaja” (1855. jan. 11.). Ezekből Pá-

rizsba is szállítottak kiállításra. (Ld. Ercsey, 1856. máj. 9-i levelét és jegyzetét.)

- 19—20 („ *régi dicsőségünk*”, de amely már „*késik az éji homályban*”) . . . *csizmadia tőke, arckép*, — Vörösmarty: *Zalán futásának* kezdő sorait tréfásan idézi Szalonta jelenlegi hírességeinek élére: az előbb idézett Kenyeres-féle dísznókat kísérő kanász képe, a VasÚjs. 1856. máj. 8-i sz.-ban, ugyanott az ápr. 27-i sz.-ban Szathmáry Lőrinczi István találmánya az „*Álló csizmadia-műasztal*”-ról. Ezekhez sorolja A. J. tréfás ironikusan — saját arcképét.
- 22—23 *Apropos arckép: hazaért-e már?* — A. J. arcképét Rozvány András szállította Pestről Szalontára, de csak 1857-ben.
- 32—33 *Egressi Sámuel . . . egy pár népdalért melyet szövegül irtam* — A *Sírva jön a magyar nőla világra* c. versét zenésíttette meg. A Zenei Lexikon szerint az *Elesett a Rigó lovam patkója* c. dalának zenéjét is Egressy szerezte.
- 35 *kedden a sus.* — A dísznő érkezett, Ercseyék küldeménye.
- 58—59 *Madas Gy. megkapta-e a hántor bizonyítványait?* — Élőzményének nincs nyoma. Az 1853. júl. 28-án Madas kérte bizonyítványt az év aug. 16-án elküldte Ercseynek.

857. Hajnik Károly — Aranynak Pest, 1856. dec. 12.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/22. sz.; csontszínű l.papír, bal sarkában: „*Kiadó-könyvkereskedés Heckenast G. Pest barát-tér, kalap- és himző utczai sarokház, 1. szám.*” — 28,2 × 22,7 cm, 2 fol., 1—2. l.: l. szöveg, 3. l.: üres, 4. l.: címzés. — Postai pecsétek: bélyegen Pesth 12/12 [= dec. 12.], Nagy Kőrös 13/12 [= dec. 13.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 597. l. 221. sz. a.).

M: Kiadatlan.

- 3 a „*Magyar Sajtó*” *politikai lapra nézve* — az addig Török János szerkesztésében Bécsben, 1857-től Pesten megjelenő lapról bővebben ld. a következő A. J. levelezés kötetben.

858. Gyulai Pál — Aranynak München, 1856. dec. 15.

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/132. sz.; csontszínű l.papír 13 × 8,5 cm, papírszelet, 1. f., 1—2. l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 595. l. 132. sz. a.).

M: Gyulai Lev. 260. sz. 323. l.

- 2 *Első és utolsó leveletem veszed külföldről.* — Gyulai 1855 őszén kísérté ki tanítványát, gr. Nádasdy Tamást Berlinbe. — A. J. többeknek panaszolta, hogy Gyulai nem ír neki, így pl. Csengerynek 1856. jún. 23-án. — 1856 augusztusában Gyulai A. J.-éknál volt; aug. 22-én együtt írtak Csengerynek. Németországba visszaterve érte tanítványa halálának megrendítő élménye. — A. J. Gyulai e levele után dec. 21-én újságotla Kovácsnak, hogy Gyulai jön hozzájuk. Gyulai még 1857. január elején A. J.-éknál volt. Kemény jan. 13-i neki írt levelében üdvözölteti A. J.-t és családját. — Gyulai 1857. jan. 18-án A. J.-éknak már Pestről írt.

859. Arany — Emödy Dánielnek [Nagykőrös], 1856. dec. 21.

K: Tiszánineni Ref. Egyházkerület Nagykönyvtára, Sárospatak. Jelz.: Kt. 1745. — Lillásszürke l.papír, 21,6 × 13,9 cm, 2 fol., 1. l.: l. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. — Postai pecsétek: Nagy Kőrös 21/12 [= dec. 21.],

Pesth 22/12 [d dec. 22.]. — Emődy László ajándéka. — A levél formai leírását Czeglé Imre igazgatónak köszönjük!

M: *Arany János levele Emődy Dánielhez*. Közli: Harsányi István. ItK 1923. 100. l.

Válasz Emődy 1856. kb. jún. elején írt elv. levelére.

- 3—4 *félévi hallgatás után — most is üres levelet küldök: —* Emődy mint az 1856. jún. 15-én indult *Magyar Néplap* politikai rovatvezetője fordult AJ.-hoz azzal a kéréssel, dolgozzon lapjukba. Ismerettségük, barátságuk még a szabadságharc idejéből származott, amikor Emődy a kormány hivatalos lapját, a *Közlönyt* szerkesztette. Ennek mellékletétül szánták a *Népszabadságot*, melyet AJ. és Gondol Dániel szerkesztett volna.
- 5—6 *Egészségi és főleg kedélyi állapotom tiltja, hogy jövőre közreműködésemet igéyjem; —* AJ.-t bántotta, hogy a lapot — írásai reményében — tiszteletpéldányként küldték neki. A következő év küszöbén úgy vélte becsületesnek, ha megírja, ne is számítsanak írásaira. Hasonlóan írt e napon Pompéry Jánosnak is.
- 10—11 *a t. szerkesztő urnak, két személyesen ismerni szerencsém nincs —* A szerkesztő Szabó Alajos volt.

860. Arany — Kovács Jánosnak Nagykőrös, 1856. de. 21.

K: Tiszántúli Ref. Egyházkerület Nagykönyvtára, Debrecen. — R. 702/v. Világoskék l.papír 21,5×13,5 cm, fol. 1—2. l.: 1. szöveg, 2. l.: üres. — Címzés nincs. Gulyás István hagyatékából. (Ld. Benkó, 101. l.)

M: Benkó, 1897. 101—103. l. — Továbbá: *Arany János ismeretlen öt levele*. Közli: Csűrös Ferenc: *VasÚjs.* 1907. 21. máj. 26.-i sz. 414—415. l.

Válasz Kovács nov. 24-i levelére.

- 2 *Leveledre, mely annyira megörvendeztetett bennünket, —* Kovács János ebben közölte, hogy eljegyezte a nála sokkal fiatalabb Kiss Laurát, s esküvőjüket 1857. januárjára tervezi.
- 7 *Tehát: borura derű! —* Széchenyi István — a reform korra jellemzően — ezt választotta, adta a MTA. jelmondatául. Az Akadémia emblémáján — Ender, Johann festménye — a görög ruhás nőalak jobb kezében a tudomány kelyhét magasra tartja, hogy belőle a magyar népet ábrázoló — múltja zivataros felhőiből kibontakozó szomjas sas igyék. A nőalak balkezét a nemzeti címeres paizson nyugtatja; ezen olvasható az Akadémia bizó jelmondata: „Borura derű!” — E mondást Széchenyi Langland, William 14. sz.-beli angol-latin költő egy verséből vette, fordította: „Post nubila Phoebus”. (Ld. Tóth Béla: *Szájruól szájra*. Bp. 1901. 331. l.)
- 7 *Partra szállsz te is, levonod vitorlád. —* Berzsenyi: *Az én osztályrészem: „Partra szállottam. Levonom vitorlám, | A szelek mérgét nemesen kiálltam.”*
- 8—9 *Ama családi szenvedések után, melynek . . részvevője is valál, —* tanítványa Tisza Domokos, majd annak atyja s a család unokájának halála, mind 1856 nyarán történt.
- 20—21 *Fájdalom! nekünk nincs superintendenciánk, mely olyas dolgokat parancsoljon. —* Kovács nov. 24-i levelében írta, hogy a debreceni püspöki tanácskozó testület, a Superintendencia rendelkezése szerint, az 6 gimnáziumukban egyetlen tantárgyat sem tanítanak németül. E kérdés nagykőrösi helyzetéről ld. Kovács J. nov. 24-i levelének jz.-t.
- 26—29 *Ha Kőrös és Kecskemét, a mily antipodések az egymáshoz rokon-szenben . . e nevelésesen szomorú verseny megöli mindeniket. —*

A két város e korban valóban „ellenlábasa” volt egymásnak. Igyekeztek iskoláikhoz a másik város jeles tanárait megszerezni. A két város viszonyára jellemző Fördös Lajos kecskeméti lelkész id. levelének befejező mondata: „Kőrös gyengítése Kecskemét erősödése!” (Ld. AJ. — Fördös Lajosnak, 1856. jún. 16-i levele jz.-t.)

30—32 *Gyulai Pali . . . növendéke meghalt Münchenben.* — Gr. Nadasdy Tamás, akivel Gyulai több mint egy éve már Német- és Franciaországban tartózkodott.

34—35 *Köszönség nevében . . . Kovács Pált és Lugossyt . . . Balogh Péter urat, ha ott van.* — Kovács Pálról AJ. önéletrajzi levelében ezt írta: „(most debr. gymn. igazgató, akkor szalontai co-rector, majd rectorom) társalgásának, utmutatásának, tanításának sokat köszönök . . .” (1855. jún. 7. Gyulainak). — *Lugossy Józsefet* AJ. annak idején megajándékozta a *Toldi* első kiadásának tiszteletpéldányával s tőle kérte kölcsön Gyöngyösi István: *Murányi Venusát*. Lugossy köszönő levele 1847. aug. 31-én kelt (ld. AJ. kk. XV. k. 133—134. l.). — *Lugossy* 1854. ápr. 5-én a *Hadakúta* c. székely regét küldte — mint írta — „költői feldolgozás végett”. Arany Jánosnak nemesb népies költészetünk teremőjének” — A harmadik, akinek AJ. köszöntését küldte: *Balogh Péter*, az egykori szalontai lelkész, aki a költőt 1831-ben praeproptorként alkalmazta a szalontai iskolában. Mikor AJ. *Az elveszett alkotmány*-nyal megnyerte a Kisf. T. pályázatát, Erdélyi János tőle érdeklődött az irodalomban addig ismeretlen szerző felől. — Balogh Péter Szalontáról Debrecenbe került, ahol az addigi esperesből püspök-helyettes, utóbb püspök lett.

861. Arany — Pompéry Jánosnak [Nagykőrös, 1856. dec. 21.]

K: OSZK. Kézirattára — Leveletár. Kékeszürke 1.papír, 22 × 14,2 cm, 2 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2—3. l.: üres, 4. l.: címzés. — Vörös viaszpecsét „AJ.” monogrammal. Postai pecsét: bélyegen Nagy Kőrös 21/12 [= dec. 21.], Pesth 22/12 Fröh [= dec. 22. korán.]

M: Kiadatlan.

2—3 *Örülök, hogy a Pesti Napló, hamár Kemény nem folytathatá, a te kezeidbe jutott,* — AJ. azóta adott anyagot a PestiN.-nak, mióta Kemény Zsigmond szerkesztette, azaz 1855. jún. 22-től; ld. ADATTÁR. Pompéry 1857. januártól vette át a lap szerkesztését. AJ. mint hozzá legközelebb álló lapban, ebben emlékezett kedves tanítványára, Tisza Domokosra ez év júl. 14-én.

10—11 *költeményt . . . cikkeket (!) küldeni nincs hatalmamban,* — AJ. szinte szóról szóra azonosan menti magát Pompérynél és e napon hasonló tárgyban Emödy Dánielnek írt levelében: „Egészségi és főleg kedélyi állapotom tiltja” — hogy közreműködését ígérhesse.

862. Jókai Mór — Aranyinak Pest, 1856. dec. 25. [24].

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/239. sz.; csontszínű 1.papír 22,3 × 18,1 cm, 2 fol., 1. l.: 1. szöveg és Pákh Albert sorai, 2—3. l.: üres címzés. — Viaszpecsét kivágva. — Postai pecsét: bélyegen Pesth 24/12 [= dec. 24.], Nagy Kőrös 24/12 [= dec. 24.]. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 598. l. 239. sz. a.).

M: AJLevIB. II. k. 120. l. Teljes szöveg. — JókaiLev. I. k. 163. sz., 186—187. l.

A keltezéshez: Bár Jókai 25-ről keltezte levelét, a postai pecsétek szerint már 24-én fel is adta.

4—5 *Egressy Samu hegycsúcsán egy szép népdalokat bíródn.* — Egressy Sámuel népdalszerző AJ.-tól dalszövegeket kért, amelyeket megzenésíthetne. Egressy, mint nagykorósi földbirtokos, nyilván személyesen kérte ezeket. AJ. 1857. márc. 12-én írt a dologról Ercsey Sándornak is.

8—9 *Ha tehát tilalmad vagyok ezen merényletem ellen.* — AJ. dec. 29-i válaszában beleegyezett, hogy Jókai a szóban forgó dalokat kiadja. Megjelentek a VasÚjs. 1857. i. jan. 4-i számában (2. l.): *Népdalok. Arany Jánostól* c. I. „*Sírva jön a magyar nóta a világra*” kezdetű itt három versszakból áll; utóbb a befejező: „*A hegedű száraz fája . . .*” — kezdetű versszakot elhagyta, illetve ebből új, két versszakos dalt formált. — A II. jelzésű rész az „*Elesett a rigó lovam patkója . . .*” kezdetű négy versszakos dal. — (Ld. még AJ. kk. I. k. 264—265. l., jz. 500. l.)

863. Pákh Albert — Aranyak (Pest, 1856. dec. 24.)

K: Jókai Mór 1856. dec. 25 [24]-i levelének 1. l.-n, a formai leírást ld. ott.

M: AJLevIB. II. k. 121. l.-n: „Pákh Albert toldaléka” — címen. — JókaiLev. I. k. 419. l.

1 *Coram me.* — előttem.

1 *Albertus Pákh . . . ép lábaival* — Pákh Albert ekkor tért vissza Gräfenbergből, ahol gyógyíttatta magát.

3 *Idem qui supra* — ugyanaz, aki fent, azaz e sorok írója.

864. Arany — Jókai Mórnak Nagykorós, 1856. dec. 29.

K: OSZK. Kézirattára — Fond V/16/2. kékecszürke 1.papír, 28,1 × 22,1 cm, 1 fol., 1. l.: 1. szöveg, 2. l.: üres. Címzés nincs. Jókai Mór hagyatékából.

M: AJLevIB. II. k. 121. l. Teljes szöveg. — JókaiLev. I. k. 164. sz., 187—188. l.

Válasz Jókai dec. 25 [24]-i levelére.

4—6 *hogy bár minden második számba küldenék verset,* — . . . „*pium desideriumnak*” is nagyon vérmes; — jámbor óhajnak minősíthető, hogy AJ.-tól több verset kapjon közlésre.

9—10 *Kakas-balladádon — akár te írtad, akár Sárosy — jót neveltünk, sítb.* — *A mohácsi veszedelem.* Szomorú ballada, írta Kakas Márton — a VasÚjs. 1856. dec. 28-i számában jelent meg. — Amikor Jókai közzé tette AJ. e levelét, a következő megjegyzést fűzte hozzá: „*Ennek a megértésére tudni kell, hogy abban az időben senki sem akart már verset írni; én aztán kínomban azt találtam ki, hogy magam kezdtem el bolondos verseket költeni Kakas Márton álnév alatt. Ha Arany azt hitte, hogy ezek az ő balladái paródiázzák, akaratlanul cél lett vele elérve: mert megszólalt rá. De bizony nekem ilyesmi eszemben sem volt; nem is tudtam volna hozzá.*” (Ld. JókaiLev. I. k. 419. l.) — A „balladát” tehát nem Sárosi Gyula írta, mint AJ. esetleg feltételezte.

14—15 *Tehát Pákh megérkezett . . . meggyógyultan!* — Pákh 1855. ápr. 19-én azt írta Tompának, hogy két hét múlva Gräfenbergben lesz (ld. TompaLev. I. 229. l.). — Most onnan tért vissza.

865. Tompa Mihály — Aranynek [Hanva] 1856. [dec. 31.]
K: MTAK. Kézirattára — K. 513/974. sz.; csontszíni 1. papír,
23 × 14,4 cm, 2 fol., 1—4. l.: l. szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 661. l. 975. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Válasz Arany dec. 7-i levelére.

- 18 *homeopathice curáltuk*, — a hasonszervi gyógyomódról ld. Tompa 1854. okt. 21-i levele jz.-t.
- 66—68 *Kazinczyval és Erdélyivel beszéltem . . . az első azt mondja: túsze felét! a másik . . . a mit te*, — Kazinczy Gábor, Kazinczy Ferencnek Himfy c. epigrammája tanácsát idézte, míg Erdélyi János azt ajánlotta, amit A.J. javasolt — Tompa verseinek kötetbe rendezésére — ez év okt. végefelé és dec. 7-én kelt leveleiben.
- 74—75 *Lévai, mikor minden pénzt elvesztette nálam*, — ld. Tompa aug. 12-i levelét.
- 77 *az Emléklapok pótlékát*, — ld. A.J. dec. 7-i levelének jz.-t.
- 79 *kapellanus* — Tompa káplánja, azaz segédlelkésze.
- 85—86 *Palóczy Abrisnak igenjól esnék időled egy pár sor*. — Mivel a vízjegyes levélpapír megrendelését ő intézte.
- 88—89 *a Magyar versidomról írt dolgot mikor kapom már meg* — A.J. a körösi gimnázium Értesítőjében megjelent tanulmányát, már hónapokkal ezelőtt elküldte Tompának; ld. aug. 30-i levelét.
- 89—90 *Török Sándor a Sajtóban a férges almák írójához írván, kinek ír?* — a *Magyar Sajtó* dec. 24-i sz.-ban jelent meg Töröktől: *A 'férges almák' írójához, a szerencsétlen furulyáshoz* c. vers. Írója azt hitte, hogy a *Férges almák* szerzője Petőfi, holott Jókai írta.
- 98 *Szász ugyan meggratulálta T[óth] Kálmánt*, — a vers a Hgyf. dec. 16-i sz.-ban jelent meg: *Szász Károly Kézdi-Vásárhelyről*, 1856. december 8-án címen.

A FÜGGELEK JEGYZETEI

2. Arany Jánosné Ercsey Julianna — Ercsey Sándorné Nagy Karolinának Nagykőrös, 1852. máj. 11.

K: NSzAJEM. — Ercsey Sándor hagyatékából — MTAK. Mikrofilmtára A. 299/I.

M: Kiadatlan.

Aranyné férje levelén írta e pár sort sógornőjének.

3—4 *Kovács, és Domokos itt volt a múlt héten,* — Kovács János tanítványával, Tisza Domokossal járt Kőrösön, Gesztről.

7 *még bizonytalan, haza megyünk é* — ez évben az iskolai szünetet Nagyszalontán töltötték.

3. Arany Julianna — Bersek Józsefné Rozvány Erzsébetnek Nagykőrös, 1854. máj. 29.

K: NSzAJEM. — Popovitsné Rozvány Gabriella hagyatékából. — MTAK. Kézirattárában fotóban Ms 10. 234./1.

M: Sáfrán Györgyi: *Arany János és Rozvány Erzsébet* (Bp. 1960. 79. l.)

13—15 *Én írtam, . . . a naplómba bejegyeztem,* — Arany Juliskának ez az első levele, amely Rozvány Erzsébet hagyatékában fent maradt. — Itt említett naplójáról sem tudunk többet.

29—30 *Majd ha lesz szíves hozni Betta néni,* — Rozvány Erzsébet ezek szerint 1854 nyarán meglátogatta Aranyékát. Kapcsolatukról ld. AJ. kk. XV. k. 889. l., továbbá: Sáfrán Györgyi: *Arany János és Rozvány Erzsébet*. (Bp. 1960.)

4. Arany Julianna — Szász Károlynak (Nagykőrös, 1856. máj. 7.)

K: MTAK. Kézirattára — K. 513/a.; csontszínű l.papír, 23,2 × 14,8 cm, 1 fol., 1—2. l.: l.szöveg. Címzés nincs. — Arany László hagyatékából (ld. AkÉrt. 1899. 606. l. 568/a. sz. a.).

M: Kiadatlan.

Arany Juliska atyjával együtt írt e napon Szásznak.

2—3 *ilyen soká válaszolok kedves levelére,* — Szász Károly máj. 1-i levelében panaszolta AJ.-nak, hogy „Julcsa soha sem válaszolt a levelemre”. Nem tudni, Szász mikor írt neki.

8—9 *kérelme . . . hogy a Póli néni sírját látogassam meg* — Szász tehát ezt kérte a melegsílví Arany Juliskától, aki az alábbiak szerint eddig orbánca miatt nem tehetett eleget a kérésnek.

A PÓTLÁS JEGYZETE

ARANY JÁNOS LEVELEZÉSE 1828—1851.

(A.J. kk. XV. k. 305. sz. 378. l., ill. 735—736. l.-hoz:

- I. Arany — Brassai Sámuelnek K. n. [Geszt, 1851. júl. 18.]
K: az Unitárius Egyház Levéltára (Kolozsvár, Cluj-Napoca, Románia) — Foto-ja MTAK. K. 513/1393.
M: Kiadatlan (?).
Válasz Brassai keltezés nélküli, 1851. júl. 18. előtt írt levelére. (Ld. A.J. kk. XV. k. 377. l.)
- 5—6 *vegye Ön est, mit idezártam*, — A.J. *Hajnali kürt* c. versét küldte Brassai ifjúsági lapja, a *Fiatalság Barátja* c. folyóirat részére, az 1851. augusztusi füzetben jelent meg.
- 9 „*didacticum poémái*”, — tanító költeményt.

RÖVIDÍTÉSEK

- A. AJ. AJHPd. ARANY JÁNOS
Arany János Hátrahagyott munkái. II. Prózaí Dolgozatok. (Bp. 1889.)
- AJ.kk.I.k. Arany János Összes Művei [kritikai kiadás] I. kötet. *Kisebb költemények.* Sajtó alá rendezte: Voinovich Géza. Bp. 1951.
- AJ.kk.II.k. Arany János Összes Művei [kritikai kiadás] II. kötet. *Az elveszett alkotmány. Toldi. Toldi estéje.* Sajtó alá rendezte: Voinovich Géza. Bp. 1951.
- AJ.kk.III.k. Arany János Összes Művei [kritikai kiadás] III. kötet. *Elbeszélő költemények.* Sajtó alá rendezte: Voinovich Géza. Bp. 1952.
- AJ.kk.IV.k. Arany János Összes Művei [kritikai kiadás] IV. kötet. *Kevéháza. Buda halála. A hun trilógia töredékei.* Sajtó alá rendezte: Voinovich Géza. Bp. 1953.
- AJ.kk.V.k. Arany János Összes Művei [kritikai kiadás] V. kötet. *Toldi szerelme. A daliás idők első és második dolgozata.* Sajtó alá rendezte: Voinovich Géza. Bp. 1953.
- AJ.kk.VI.k. Arany János Összes Művei [kritikai kiadás] VI. kötet. *Zsengék. Töredékek. Rögöntzések.* Sajtó alá rendezte: Voinovich Géza. Bp. 1952.
- AJ.kk.VII.k. Arany János Összes Művei [kritikai kiadás] VII. kötet. *Shakespeare: A Szent-Iván éji álom. Hamlet dán királyfi. János király.* Sajtó alá rendezte: Ruttkay Kálmán. Bp. 1961.
- AJ.kk.VIII.k. Arany János Összes Művei [kritikai kiadás] VIII. kötet. *Arisztophanész: A lovagok. A felhők. A darázsok. A béke. Az Archarnaebeliek.* Sajtó alá rendezte: Kövendi Dénes. Bp. 1961.
- AJ.kk.IX.k. Arany János Összes Művei [kritikai kiadás] IX. kötet. *Arisztophanész: A madarak. A békák. Lysistrate. A nők ünnepe. A nő uralom. Plutos.* Sajtó alá rendezte: Kövendi Dénes. Bp. 1961.
- AJ.kk.X.k. Arany János Összes Művei [kritikai kiadás] X. kötet. *Arany János Prózaí Művek 1. Eredeti szépprózaí művek. Szépprózaí fordítások. Kisebb cikkek. Tanulmányok. Iskolai jegyzetek.* Sajtó alá rendezte: Keresztury Mária. Bp. 1962.
- AJ.kk.XI.k. Arany János Összes Művei [kritikai kiadás] XI. kötet. *Arany János Prózaí Művek 2. 1860—1882.* Sajtó alá rendezte: Németh G. Béla. Bp. 1962.
- AJ.kk.XII.k. Arany János Összes Művei [kritikai kiadás] XII. kötet. *Arany János Prózaí Művek 3. Glosszák. Szerkesztői üzenetek. Szerkesztői megjegyzések. Előfizetési felhívások.* Sajtó alá rendezte: Németh G. Béla. Bp. 1963.

- AJ.kk.XIII.k. Arany János Összes Művei [kritikai kiadás] XIII. kötet. Arany János *Hivatali Iratok* 1. Nagyszalonta—Nagykőrös—Budapest (1831—65). Sajtó alá rendezte: Dánielisz Endre—Törös László—Gergely Pál. Bp. 1966.
- AJ.kk.XIV.k. Arany János Összes Művei [kritikai kiadás] XIV. kötet. Arany János *Hivatali iratok* 2. Akadémiai évek (1859—77). A MTA Könyvtára tudományos tervének keretében összeállította és a jegyzeteket készítette: Gergely Pál. Bp. 1964.
- AJ.kk.XV.k. Arany János Összes Művei [kritikai kiadás] XV. kötet. Levelezés I. Arany János *Levelezése* (1828—1851). Sajtó alá rendezte: Sáfrán Györgyi. Arany János—Tompai Mihály levelezését: Bisztray Gyula. Arany János—Kertbenyi Károly, Szilágyi István levelezését Sándor István rendezte sajtó alá. Bp. 1975.
- AJ.LevIB.I—II.k. Arany János Összes Munkái. *Arany János Levelezése Író-Bárdtaival*. Első és második kötet. (Arany János hátrahagyott művei és levelezése III—IV. kötet.) [Sajtó alá rendezte: Arany László.] Bp. é. n. [1888, 1889.]
- AJ.VM.IV.k. Magyar Klasszikusok. Arany János Válogatott Művei. Negyedik kötet. *Tanulmányok — Cikkék — Levelek*. Sajtó alá rendezte: Barta János. Bp. 1953.
- AkÉrt. Akadémiai Értesítő (folyóirat)
- BartaAJ. Barta János: *Arany János*. Bp. 1954.
- Benkó Benkó Imre: *Arany János tanársága Nagy-Kőrösön*. Nagykőrös, 1897.
- BpHírl. Budapesti Hírlap, I. (1852-től)
- BpSzle. Budapesti Szemle.
- BpViszh. Budapesti Viszhang.
- Debreczeni Debreczeni István: *Arany János hétköznapijai*. Bp. 1968.
- Divatcs. Divatcsarnok.
- Életk. Életképek (folyóirat)
- Elv. Elvesztett levél
- EPhK. Egyetemes Philológiai Közlöny (folyóirat)
- Ercsey Ercsey Sándor: *Arany János életéből*. Gyulai Pál előszavával és Arany János hatvan levelével. Bp. 1883.
- Erdélyi Lev. I—II. *Erdélyi János Levelezése* I—II. kötet. (A magyar irodalomtörténetírás forrásai = FONTES.) Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: T. Erdélyi Ilona. Bp. 1960, 1962.
- fé. félév (folyóiratoknál)
- Fil.Közl. Filológiai Közlöny (folyóirat)
- Gyulai;Bírálatok Gyulai Pál: *Bírálatok, cikkek tanulmányok*. (A magyar irodalomtörténetírás forrásai = FONTES.) Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Bisztray Gyula és Komlós Aladár. Bp. 1961.
- GyulaiLev. *Gyulai Pál Levelezése* 1843-tól 1867-ig (A magyar irodalomtörténetírás forrásai = FONTES.) Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: Somogyi Sándor. Bp. 1961
- Hgyf. Hölgylutár (folyóirat).
- id. h. idézett hely

id. m.	idézett mű
It	Irodalomtörténet (folyóirat)
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények (folyóirat)
JókaiLev.	Jókai Mór Összes Művei. Szerkeszti Lengyel Dénes és Nagy Miklós. Levelezés I. <i>Jókai Mór levelezése</i> (1833—1859) Összegyűjtötte és sajtó alá rendezte: Kulcsár Adorján. Bp. 1971.
Jz.	jegyzet
K.	kézirat
KereszturyA.J.	Keresztury Dezső: „ <i>S mi vagyok én</i> ”. Bp. 1969.
Kisf.T.	Kisfaludy-Társaság
Kisf.T.Évl.	Kisfaludy-Társaság Évlapjai (folyóirat)
kk.	a jelen kritikai kiadás
Külf.Regt.	Külföldi Regénytár
l.	lap
ld.	lásd
Los.Phő.	Losonczi Phőnix
M:	megjelent
MHírl.	Magyar Hírlap
MNépK.	Magyar Nép Könyve
MTA.Alm.	Magyar Tudományos Akadémia Almanachja
MTAK.	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
MTTárs.	Magyar Tudós Társaság (MTA régi neve)
MTud.	Magyar Tudomány (folyóirat)
NEnyediAlb.	Nagyenyedi Album
NépBarát	A Nép Barátja (hírlap)
NSzAJEM.	Nagyszalontai Arany János Emlékmúzeum = Muzeul Memorial Arany János. Salonta.
OSzK	Országos Széchényi Könyvtár
Önéletr.lev.	AJ. — Gyulai Pálnak. Nagykovács, 1855. jún. 7.
PetőfiLev.	Petőfi Sándor Összes Művei [kritikai kiadás] VII. <i>Petőfi Sándor Levelezése</i> . Függelék, Pótlás. Sajtó alá rendezte: Kiss József, V. Nyilassy Vilma. A Függelék H. Törő Györgyi, a Pótlás Kiss József munkája. Bp. 1964.
PHírl.	Pesti Hírlap (hírlap)
PIM	Petőfi Irodalmi Múzeum
PNapló	Pesti Napló (hírlap)
Rozvány I—III.	Rozvány György: <i>Nagy-Szalonta mezőváros történelme</i> . I—II. k. Gyulán 1870. — <i>Nagy-Szalonta történelme</i> (1800—1848-ig) III-ik rész. Tekintettel Arany János koszorús költőnk községi jegyzőségére. Nagy-Szalontán, 1892.
Sáfrán—Rozvány	Sáfrán Györgyi: <i>Arany János és Rozvány Erzsébet</i> . Függelékben: Rozvány György: Arany János életéből. (Irodalomtörténeti Füzetek 31. sz.) Bp. 1960.
Szépír.Lap.	Szépirodalmi Lapok (folyóirat).
Szinnyei	Szinnyei József: <i>Magyar írók élete és munkái</i> . I—XIV. k. Bp. 1891—1914.
TDHV.	<i>Tisza Domokos Hátrahagyott Versei</i> (1857.)
TMÖM	Tompa Mihály Összes Művei Bp. [1943] Franklin Társulat.
TMVM	<i>Tompa Mihály Válogatott Művei</i> . Válogatta, a bevezetést és jegyzeteket írta Bisztray Gyula. Bp. 1961.

Tompa Lev. I—II.	<i>Tompa Mihály levelezése. I. 1839—1862. II. 1863—1868. (A magyar irodalomtörténetírás forrásai = FONTES.) Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Bisztray Gyula, Bp. 1964.</i>
Töred.	Levéltöredék
Törös	Törös László: <i>Arany János Nagykőrösön. Nagykőrös, 1974.</i>
ÚjMagyMúz.	Új Magyar Múzeum (folyóirat)
VasÚjs.	Vasárnapi Újság (folyóirat)
versz.	versszak
Voin.AJé. I—III. k.	Voinovich Géza: <i>Arany János életrajza. I. 1817—1849. Bp. 1929., II. 1849—1860. Bp. 1931., III. 1860—1882. Bp. 1938.</i>
ui.	ugyanis
u. ott	ugyanott
ti.	tudniillik
vö.	vesd össze
[]	a sajtó alá rendező kiegészítése
< >	áthúzott, javított szöveg
	kihagyás v. szakadt szöveg

ADATTÁR

NÉV- ÉS CÍMMUTATÓ

Az egyes neveknel, ha az előbbi levelezés kötetben (A.J.kk.XV.k.) már előfordultak, a hivatkozásokat összefoglaló oldalszámot zárójelben jelezzük.

Az ADATTÁRban „kapitälchen” betűtípussal szedett címszavak a levelek szövegeiben is előfordulnak.

A földrajzi nevek felsorolásától a kötet nagy terjedelme miatt eltekintünk.

Dőlt szedéssel az Arany-versek, ill. -művek címét adjuk.

A bajusz — 983, 990

A.B.C. — Kazinczy Gábor álneve.

ÁCS ZSIGMOND (1824—1898) — (A.J.kk. XV.k. 795. l.) — 1852 őszétől a nagy-körösi gimnáziumban tanított görög nyelvet és irodalmat. Tizennégy nyelven olvasott, beszélt. Nagykörösi éveit jelent meg Shakespeare: *A velencei kalmár* (Kecskemét, 1853) c., valamint két másik fordítása franciából. Munkatársa volt a *Déliábnak* és a *Hölgyfutárnak*. — A.J.-sal nem volt szorosabb kapcsolatban. 1855-ben Foktőre távozott lelkésznek. — 1856-ban meg akarták hívni a kolozsvári ref. teológia tanárául. Gáspár János A.J.-t kérte, érdeklődné meg, eljönne-e. A.J. levele elveszett. — 574, 580, 694, 696, 699, 1031, 1032, 1035, 1080—1082

A dalnok bűje — 1058

ADORJÁN BOLDIZSÁR (1820—1867) — (A.J. kk. XV. k. 795. 1.) — 84, 86, 835, 836

A fülemüle — 984, 993, 994, 997, 999, 1001, 1003

Ágnes asszony — 375, 693, 756, 951, 1103

A gyermek és a szívárvány — 756, 1103

A hegedű — 895

A hegedű száraz fája . . .

A Jóna ördöge — 221, 845, 985, 902

Akadémiai Almanach — 1016, 1017

A kép-mutogató — 885

ALBUM — a szikszóiak fölsegélyezésére — ld. SZIKSZÓI ENYHLAPOK —

ALDRIDGE, IRA (1805—1867) — néger-angol színész. 1826-tól játszott. 1852-ben társulatával európai körútra indult, 1853-ban Pesten is nagy sikerrel lépett föl Beecher-Stowe: *Tamás bátya kunyhója* c. műve színpadi változatában. — 196, 881

A lejtőn — 1081

Alkalmi vers — 860, 861

ALMÁSI BALOGH PÁL (1794—1867) — orvos. Az orvosi műnyelv megteremtése körül szerzett érdemeket. Az MTA tagja. Széchenyi és Kossuth orvosa, Ld. Sáfrán Györgyi: *Kossuth Lajos levelei orvosához, Almási Balogh Pálhoz*. Magy.Tud. 1960. 633—638. l. — 1052

ALPÁR, — Mentovich Ferenc írói álneve.

AMADÉ LÁSZLÓ (1703—1764) — (A.J.kk. XV.k. 769. l.) — 84, 835

A magyar irodalom története rövid kivonatban. — 1020, 1058

A magyar nemzeti vers-idomról. — 733, 789, 1075, 1103, 1114

A nagyidai cigányok — 24, 27, 31, 34, 40, 41, 43, 47, 52, 54, 56, 59, 60, 65, 85, 88, 103, 136, 166, 242, 351, 424, 563, 811, 816, 818, 819, 821, 822, 824, 825, 827, 836—840, 846, 847, 852, 862, 870, 871, 899, 913, 914, 940, 975, 1020, 1022, 1044

ANDRÁS hg. (1327—1345) — Nagy Lajos király öccse. — 326, 332, 937, 941

Andrássy Ernő — Kovács János unokája, mihályfalvai orvos. — 1099,

Angyal — ld. Engel József

Angyal Dávid (1857—1943) — történész. — 1098

ANONYMUS — Gestáját A. J. Endlicher kiadásából ismerte:

Anonymi Belae Regis notarii de gestis Hungarorum liber (Viennae, 1827.) — 74, 168, 832, 864, 1056

ÁNYOS PÁL (1756—1784) — (A. J. kk. XV. k. 769. I.) — 84, 835

APOR PÉTER (1676—1752) — történétíró. Fő műve: *Metamorphosis Transylvaniae*, „azaz Erdélynek régi együgyű alázatos ideiben való gazdagságából ez mostani kevély, czifra felfordult állapotjában koldusságra való változása. „ — Apor e munkáját 1736-ban fejezte be. Kiadta 1863-ban az MTA.: Monumenta Hung. Hist. II. oszt. II. k. — 327, 377, 932, 957, 959

A pusztai fűz — 978

A rab gólya — 562, 1103

ARAM, EUGEN (1704—1759) — kertész fia, aki tudóssá képezte magát. Kelta-angol-latin-görög-héber szótár kidolgozását kezdte meg, de mert állítólag féltékenységből megölt egy vargát, kivégezték. Történetét Bulwer Edward (1803—1873) *Eugen Aram* c. regényében dolgozta fel. — 875

ARANY FERENC (?—1854) — A. J. távoli rokona Nagyszalontán. — 460,

ARANY GYÖRGY (1762—1844) — ARANY GYÖRGYNÉ MEGYERI SÁRA (1772—1836) (A. J. kk. XV. k. 497—498. I.) — A. J. szülei — 555, 1017, 1018

ARANY GYÖRGY, II. — A. J. szalontai rokona. — 408, 444, 463, 982, 989

ARANY JÁNOS és FERENC — 1634-ben kaptak nemességet I. Rákóczi György-től Kraszna megyében. — 1026

ARANY JÁNOSNÉ ERCSEY JULIANNA (1816—1885) — (A. J. kk. XV. k. 798—800. I.) — A. J.-néet tisztelték, szerették Nagykőrösön. — Szász Károly, esküvőjére készülve írta menyasszonyának: „... elég nekem az hogy Mentovichnéék és Aranyné igazán szeretettel várnak” (1852. febr. 1.) — Egy másik levelében: „... mind ők mind Aranyné alig várják, hogy ölelhessenek.” (1852. márc. 15.) (MTAK. Kéziratára, Ms 300/149, 164. sz.) — A. J.-né Kőrösön leginkább az „el nem élhetés” gondoljai aggasztották; A. J. e gondokat oszlatni írta hozzá: „*Oh! ne nézz rám oly sötéten | Pályatársá életemnek,*” — kezdetű versét (1852.) 1854-ben írta Tompának: „Mikor [az ember] izgatottan, s kifáradtan családja körébe tér s enyhültre, vigaszra volna szüksége: s akkor sóhajokkal, az el nem élhetés miatti örökös aggodalmakkal kell találkoznia, melyek bár némák, de annál gyötrőbbek!” (okt. 18.) — 1853-ban A. J.-né betegeskedett, ekkor leánya, Juliska „gazzasszonykodott”. (A. J.—Tompának, 1853. jan. 18.) — 1854-ben jó egészségnek örvendett. „Kertje csak egy tenyérnyi, majorsága öt hat csirke lévén, üres óráiban regényt olvas” — írta A. J. Erceynek 1854. jún. 21-én. — 1855-ben, az iskolai szünetidőben nagy élmény volt neki is látogatásuk Tompáéknál. — A. J.-né mint gondos jó háziasszony látta vendégül az ura barátait; a helybeli Szilágyit, Mentovicsékat, majd a pestieket: Gyulait, utóbb Keményt, Csengeryt és másokat. — 24, 29, 36, 41, 42, 46, 52, 57, 125, 268, 269, 345, 378, 395, 408, 445, 462, 481, 483, 521, 577, 578, 615, 619, 630, 652, 659, 692, 697, 700, 702, 704, 739, 740, 766, 793, 810, 815, 818, 819, 834, 861, 893, 916, 936, 938, 970, 988, 990, 1007, 1024, 1040, 1070, 1075, 1079, 1117

ARANY JULIANNA — Juliska, Julcsa, „a veres” — (1841—1865) — (A. J. kk. XV. k. 800. I.) — Tízéves volt, amikor szüleivel Nagykőrösre került. A kor szokása szerint otthon, magánúton fejlesztette ismereteit. A nagyszalontai Arany Emlékmúzeumban őriz könyveit. Ezek között van Reméle Nep. János: *Gyakorlati Német Nyelvtan* (Bécs, 1851), belül a tulajdonos írásával: „Arany Julcsáé.” Tehát ebből tanulhatta a német nyelvet. — A költő apa és tanártársai, irodalmi vendégei, Arany Juliska örökölt adottságait,

felkeltett figyelmét az irodalom- és a színművészet felé terelték. — Jól ismerhette édesapja műveit, mert nyomban ráismert Tóth Kálmán *Kimizsi*-jében a *Toldi*-ból szinte szóról szóra átvett sorokra: „apám | ez innen s innen van!” — mondta. (Ld. AJ.—Tompának, 1853. jan. 18. II. levél.) — Irodalmi érdeklődése mellett házi foglalatosságában is részt vett. Amikor édesanyja hat hétig beteg volt — ő „vitte a háztartást”. (Ld. fenti levél.) 1853. nyarán voltak öccsével együtt először Pesten. — Juliska barát-nőjével, Gubody Rozinával Nagykőrösön színrre alkalmazta Jókai: *Az örmény és családja* c. novelláját s ezt karácsonykor a Beretvás családnál — elő is adták a Gubody és Beretvás lányokkal. Gubody Rozina volt az örmény, Arany Juliska a felesége. Az előadást Szilágyi Sándor rendezte, — Amikor utóbb Jókai ellátogatott Kőrösre, Juliska *egyedül* adta elő neki a színpadi változatot. Erről Jókai: *Egy nap Arany Jánosnál* címen így emlékezik: „Arany János azzal a biztatással csalt ki az odúból (mert nehezen mozdultam ki Pestről, még akkor a policájnál bizonyítványt kellett rá venni, hogy jó járásban való ember az ember, ha Nagykőrösre akart utazni, s visszatérett megmotozták a vámnál), tehát gyöngé oldalánál fogta meg a poéta-kollegát, azt mondta, hogy van neki egy kisleánya, aki egy humorisztikus novellámból csinált egy vígjátékot, és azt maga el is játssza. — Gyönyörű, kedves gyermek volt, mintha most is előttem állna még, rózsapiros arcára, nagy eleven szemekre s arra a mosolytvalló ajkra olyan jól emlékezem. Még azt a kort élte, amiben a leányt gyermeknek hívják; de mikor már szabad neki egy olyan bolondos novellát elolvasni, mint az én „Örmény és családja” című mesém (amit a censor tett meg „rác”-ból „örmény”-nek, ő tudja, miért?) — A kis Juliska egy kis szépenkérésre, egy kis atyai felhatalmazásra s egy kis anyai biztatásra rá hagyta magát venni, hogy előadja közös vígjátékunkat, még pirosabban gyulladt arccal. Bámulatós volt annyi genialitás abban a gyermekben. Ötféle szerepet kellett játszania, egy vén lamentáló fősvényt, egy boltoslegényt, egy pálinkaszomjas kocsiszt, egy naiv, szelíd hajadont, aztán meg egy pajkos, cserefendi leányt, akit az apja „Mincuckának” hívogat és kényeztet. — Mind az ötöt úgy adta, hogy csupa megenni való volt. Különösen a vén Gergucot, a maga rácos kiejtésével, aki a Mincuckát „arányus leányom”-nak szólítja. Az előadás köztetszést aratott, s az összes játszó személyzet általános tapsviharban részesült.” (Újra közölve: Törös, 105. l.) — 1854. húsvétján Juliska Lengyel Dániel tanár feleségével „pár hetet” Pesten töltött; ekkor Szentpéteriéknél laktak s Juliska a nagy színészt „egészen elbájolta”. (AJ.—Ercseynek 1854. jún. 21.) 1855. tavaszán Arany Juliska megbetegedett. Orbáncot kapott. Több mint hat hétig feküdt s bár az iskolai szünetében ő is volt családjával Tompáéknál, még októberben sem volt tökéletesen jó. (AJ.—Ercseynek, 1855. okt. 19—21.) — 1856-ban már egészséges. A tizenöt éves leánya „Sándor nap éjszakáján mind a két lábát térdig eltáncolta” (AJ.—Tompának, 1856. márc. 20.) — Ez év májusában komoly színészi tehetségéről tett tanúságot. Egy jótékony célú előadásban bemutatott Kisfaludy Károly: *Családások* c. vígjátékát s Juliska nagy sikert aratott: „úgy sikoltott mint egy áspiskigyó” — írta A.J. Tompának (1856. jún. 2.). — Apja arra is emlékezett, hogy leánykája nyolcéves korában kijelentette: színésznő lesz. — Az apa — nyilván vándorszínész emlékei nyomán — leánya figyelmét igyekezett elterelni a rögös pályától: „pár hét óta ingeket kell varmia nekem” — írta előbb idézett levelében. — Juliska ezt is szívesen csinálta. A Gubody lányokkal úraskaltakodt is hímezték. — Apja írói, kiadói kapcsolatai révén Arany Juliska könyvtára is gyarapodott: Degré Alajos: *A sors keze* (Pest, 1856.) c. könyvecskén a kiadó ajánlása: „Arany Julcsának — Friebeisz István”. — A *Dalkönyvecské*

- a magyar nép számára*, (Pest, 1856.) c. könyvecskén kettős ajánlás hirdeti: „T. cz. Jókai úrnak” „a ki Arany Julcsának adta”. — Szász Károly: *Hedvig* c. elbeszélő költeményének ajánlása: „Arany Jánosnak Szász Károly”. Hogy az 1856-ban megjelent mű mégis Juliska könyvei közt maradt fenn, arra vall, hogy édesapja ajándékozta neki. — 53, 57, 84, 99, 147, 148, 151, 153, 187, 191, 298, 300, 316, 323, 328, 336, 352, 360, 366, 381, 383, 403, 428, 434, 445, 450, 455, 459, 471, 475, 481, 483, 495, 512, 518, 520, 522, 527, 538, 539, 566—68, 570, 576—78, 580, 584, 588, 593, 594, 602, 604—06, 609, 620, 623—25, 630, 634, 657—59, 661, 665, 674, 676, 677, 682, 685, 694, 695, 698, 705, 706, 715, 716, 720, 728, 731, 733, 736, 740, 751, 758, 760, 766, 768, 771, 776, 777, 793—95, 847, 861, 922, 928, 940, 957, 959, 970, 978, 980, 982, 984, 1031, 1033, 1038, 1044, 1047, 1048, 1054, 1056, 1067, 1070, 1088, 1089, 1092, 1095, 1096, 1106, 1107, 1117
- ARANY LÁSZLÓ**, Laci (1844—1898) — (A.J.kk. XV.k. 800—801.1.) Kőrösre költözésükkor hétéves volt. Diákkora kedves élményei tehát ide kötődtek. Gimnáziumi tanulmányait az 1853—54-ik tanévben kezdte meg. — A.J. fia latin tanulásáról, mind sógorának, mind Tisza Domokosnak írt, 1854. jan. 21-én. Ez évben Laci fő szenvedélye a madártortás gyűjtés. (A.J.—Ercseynek, 1854. jún. 21.) — Amikor A.J.-t visszahívták Szalontára tanárnak, egyik oka amiért nem fogadta el, hogy fia „mindenesre jobban tanul itt”. (A.J.—Tompának, 1854. szept. 27.) — 1855-ben Tompáéknál tett látogatás neki is nagy élménye lehetett; Tompa valamiféle csomókötésre taníthatta, mert ezt többször is számonkérte leveleiben. — A kis Tompa Gézával később még álmodott is. (A.J.—Tompának 1856. febr. 10.) — Első önálló útja volt, amikor 1856 nyarán Szalontára ment a vakációra. Ercseyékhez, ahol jól érezte magát, csak éppen nehezen írt levelet haza. Otthon édesanyja „harapófogóval” húzta ki belőle szalontai élményeit. (A.J.—Ercseynek 1856. okt. 3.) — E korszakban Arany László egy elv. levelének van nyoma. — 37, 53, 57, 78, 99, 136, 147, 148, 187, 204, 206, 268, 298, 300, 316, 328, 329, 336, 352, 381, 384, 393, 403, 408, 428, 434, 445, 450, 455, 459, 471, 475, 483, 486, 495, 512, 518, 522, 526, 527, 567, 577, 594, 620, 626, 631, 634, 635, 639, 640, 658, 667, 672, 674, 676, 677, 685, 698, 715, 716, 727, 731—33, 735—40, 743—45, 750, 758, 759, 764, 765, 768, 771, 773, 775, 777, 795, 806, 807, 809—11, 813—15, 818, 821, 823—25, 827, 828, 830—35, 838, 841—44, 846—49, 851—55, 857—69, 871—73, 875—79, 881, 882, 884—97, 900—09, 911, 913, 914, 917, 919—22, 925, 927—29, 931—33, 936—38, 940—45, 956, 957, 959, 961, 962, 964, 965, 967—81, 983—87, 989—92, 994, 996—99, 1001—06, 1011—16, 1018, 1019, 1022, 1025—30, 1035, 1036, 1038—41, 1043—45, 1047—50, 1052—54, 1058—61, 1064—69, 1071—74, 1076, 1077, 1079—81, 1084, 1086, 1088—92, 1094—101, 1103—10, 1112, 1114, 1117
- Arany László** — 18. sz. Kraszna megyében. — 1026
- Arany Lászlóné Szalay Gizella** (1857—1945) — 1905-től Voinovich Gézáné — (A.J.kk. XV.k. 801.1.) — 801
- ARANY SÁRA** — ld. JÁMBOR JÁNOSNÉ
- ARANYI ISTVÁN** (1793—1864) — ref. teológiai tanár Debrecenben. 1835-től magyartul adott elő. — 76, 833
- ARIOSTO, LODOVICO** (1474—1533) — regényes hőskölteménye, az *Orlando Furioso* első énekéből A.J. is fordított 38 versz.-t s a huszonehedik énekéből két sort (1858.) — 1856-ban — Dantéval együtt — olaszul olvasta (ld. aug. 30-i levelét Tompának). Tisza D. Ariosto kalamárisának másolatát hozta A.J.-nak ajánlékba Olaszországból. — 539, 592, 748, 768, 954, 1020, 1028, 1039
- Arkádia-féle* — 1102

- ARNIM-BRENTANO, BETTINA ELISABETH (1785—1859) — (AJ.kk. XV.k. 801. l.) — 371, 948, 953
- ÁRNVÉK PÁL — Tompa mint „világtalan dalnok”-ról is ír róla. Sárosy Gyula álnevei. — 46, 819
- ÁRPÁD (?—907) — (AJ.kk. XV.k. 801. l.) — honfoglaló és Árpádházi-királyok — 170, 382,
Ártatlan dac — 1097
Árva fiú — 755
Árva gólya — ld. *A rab gólya*.
A sárkány — 205, 217, 885, 889
- ASZTRIS MIHÁLYNÉ, SZABÓ ? (?—1855) — A J.-ék szalontai ismerőse. — 537
- ATÁDI (GOLUB) VILMOS (1821—1865) — (AJ.kk. XV.k. 801. l.) — újságíró ügyvéd. Ez években a *Hölgyfutár*, a *Szépirodalmi Lapok*, a *Pesti Napló* munkatársa. 1854-től ügyvéd Kecskeméten. — 255, 904
- A tetélteni halmon* — 1103
- ATHENAEUM — irodalmi folyóirat 1837-től (AJ.kk. XV. 801. l.) — 428
- ATHENAEUM (londoni folyóirat) — (AJ.kk. XV. k. 802. l.) — 632
- A tudós macskája* — 899
- Augusz Antal — Liszt Ferenc magyarországi barátja. — 1094
- AUREUS — A J. álneve.
- AURORA — (AJ.kk. XV.k. 802. l.) — zsebkönyv. — 556, 1021
- A vén gulyás* — 579, 1034, 1065
A vén gulyás temetése — 579, 1034, 1065
A világ — 968
Az asztaltáncoltatásról — 885
Az egri leány — 711, 756, 942, 1103
Az elhagyott lak — 843
Az első lopás — 806, 900
Az elveszett alkotmány — 1025, 1026, 1112
Az ihlet perce — 1008
Az ünneprontók — 1020
- Babits Mihály (1883—1941) — 852, 951, 961
- Bach, Alexander (1813—1893) — (AJ.kk. XV.k. 802. l.) — 870
- BAJÓ JÁNOS, öreg (?—1855) — nagyszalontai polgár. — 131, 537
- BAJZA JÓZSEF (1804—1858) — (AJ. kk. XV. k. 802. l.) — 1851-től betegsége már elhatalmasodott rajta. Ez évben jelentek meg összegyűjtött munkái, Toldy Ferenc gondozásában. — 84, 86, 169, 670, 835, 836, 1052, 1072
- BALASSA JÁNOS (1814—1868) — sebészorvos, egyet. tanár. A szabadságharc után börtönbe zárták. 1851-ben kiszabadult, visszakarta tanszékét — Utóbb AJ.-t is kezelte. — 249, 468, 540, 686, 687, 697, 702, 991, 1015, 1077, 1083
- BALASSI BÁLINT (1554—1594) — 84, 835
- Balázs Győző — Lévy József: *Visszatekintés* c. emlékiratainak sajtó alá rendezője (Miskolc, 1935.) — 831, 1055
- Balla Gergely (?—1770 körül) — a *Kőrös város krónikája* c. mű szerzője. A város történetét a honfoglalástól 1758-ig tárgyalja. — 1856-ban adta ki Szabó Károly és Szilágyi Sándor. — Legújabb kiadása Törös László gondozásában jelent meg (Nagykőrös, 1970.) — 1087
- Ballagi Aladár (1853—1928) — Ballagi Mór fia, egyet. tanár, kéziratgyűjtő. — 1031, 1032
- BALLAGI KÁROLY (1824—1888) — Ballagi Mór öccse. 1852-től tanár a kecskeméti ref. gimnáziumban, 1856-tól a nagykőrösiben tanította a német nyelvet. Ez évben jelent meg *Német nyelvtan* (Pest, 1848.) c. könyvének második

- és harmadik kiadása, s már előbb *Német Olvasókönyve* (Pest, 1853.) — 92, 575, 746, 768, 842, 1031, 1032, 1085, 1100
- BALLAGI (BLOCH) MÓR (1815—1891) — lapszerkesztő, ref. teológus. 1851-től a kecskeméti ref. teológián a keleti nyelvek és a szentírás tudomány tanára, 1855-től a pesti ref. teológián tanított. — Magyar—német szótárakat, a héber nyelv tankönyvét állította össze, valamint *Magyar példabeszédek* stb. gyűjteményét. 1851-től szerkesztette a *Protesztáns Képes Naptárat*. A.J.-nak e korszakból két Ballagi Mórnak szóló levelét ismerjük. — Ballagi és A.J. kapcsolatairól ld. Scheiber Sándor: *Három Arany-level*. ItK 1967. — 466, 535, 573, 584, 589, 746, 768, 983, 990, 1011, 1013, 1031, 1036, 1052, 1100
- BALOG, BALOGH, „öreg”, „nagybajuszú” — nagyszalontai lakos. — Balogh György — 802
- BALOGH GYULA (1832—1855) — jogot tanult. Versei a *Divatcsarnokban* jelentek meg. — 230, 894
- BALOGH IMRE — nagyszalontai lakos, a helyi műkedvelők egyik színjászója. — 478
- BALOGH ISTVÁN (1790—1873) — színész, színműíró és fordító: Vigjátékokat írt: *Ludas Matyi*, *Mátyás diák* vagy a *Cinkotai hántor* c. — Megírta színészi visszaemlékezéseit (Magyar Thalia, 1853.) 1854-ben visszavonult. — 123, 851
- BALOGH JÁNOS, ifj. (1813—1875) — A.J.kk. XV.k. 803. l.) — A.J. kortársa, szalontai barátja. — 139, 365, 520, 527, 536, 858, 945, 1009
- BALOGH LÁSZLÓ — (A.J.kk. XV. k. 803. l.) — nagyszalontai lakos. — 669, 1071
- BALOGH MÁRTON, id. „kan” ragadványnévvél. — 1842-ben Szalontán A.J. jelenlétében végrendelkezett. — 190, 191, 880, 884
- BALOGH MÁRTON, ifj. — id. — fia, nagyszalontai lakos. — 194,
- BALOGH MIHÁLY — szalontai főbíró 1854-ig (A.J. kk. XV. 803. l.) — 48, 405, 467, 820, 945
- BALOGH MIHÁLY — „Zsófi” ragadvány névvél. — Szalontai lakos, Ercsey Sándor ennek házat vette bérbe. — 365, 406, 480, 482, 508, 536, 679, 702
- Balogh Pál — ld. Almási Balogh Pál
- BALOGH PÉTER (1792—1870) — (A.J.kk. XV. k. 803. l.) — Ref. lelkész, esperes. Nagyszalontáról Debrecenbe került, ahol püspök lett. — 66, 479, 629, 784, 827, 1021, 1056, 1112
- Bán Imre — mai irodalomtörténész — 803
- Bán János — A.J. nagykőrösi tanítványa — 960
- Bánk bán tanulmányok* — 1024
- BARABÁS MIKLÓS (1810—1898) — (A.J.kk. XV.k. 804. l.) — festőművész. — E korszakban rendelte meg tőle Nagyszalonta A.J. arcképét, amely 1856-ban el is készült. Eredetije a szalontai A.J. Emlékmúzeumban. — Egy, Barabás által A.J.-nak írt levélről tudunk. — A kép megfestésének történetéről ld. Dánielisz Endre: *Egy Arany-portré története* Igaz Szó, 1960. II. fé. 766—770. l. továbbá Wagner István: *Száz húsz esztendő Arany-arca*. Korunk, 1967. jún. 788—795. l. — 569, 580, 601, 738, 757, 759, 765, 779, 1035, 1095, 1097, 1101, 1103, 1104, 1106—1108
- BARANOVICS RÓZA — az A.J.-ék baráti köréhez tartozó szalontai Lovassy Ferenc vette feleségül. — 271
- BARANOVSKY MIKLÓS (1780—1854) — Tomori Anasztáz anyai nagybátyja, bankár, műgyűjtő. Vagyonát testvére gyermekeire hagyta. Tomori Anasztáz A.J.-tól kért és kapott verset nagybátyja sírkövére. Ld. A.J. kk. VI.k. 28. l., valamint A.J. [1854. dec. 25. után] Tomori Anasztáznak írt levelét. — 514, 1006, 1011, 1071
- Baranovszky Miklós hamvaira* — 1006, 1009

- BARKASSI ? (?—1856) — miskolci lakos, Vágó tanár rokona — 735, 748, 1100,
 BARNA IGNÁC (1822—1894) — költő, műfordító, orvos. — 84, 835
Bárá Kemény Zsigmondhoz — 1102
 BARÓTI SZABÓ DÁVID (1739—1819) — költő, műfordító, jezsuita tanár.
 A klasszikus versformát hozta az irodalomunkba. Berzsenyi és Vörösmarty elődjének tekinthető. — 84, 835
 Barta János — az AJ.kk. lektora — (AJ.kk. XV. k. 804. 1.) — 803
 BARTFAY LÁSZLÓ (1797—1858) — (AJ.kk. XV. k. 804. 1.) — Pesti háza kora haladó szellemiségének kedvelt találkozó helye. — Naplója fontos forrása a kor irodalmi- és politikai viszonyainak. Ld. *Bartfay László naplója és válogatott levelei Kölcsey Ferenchez* 1—2. Válogatta és a jegyzeteket írta Jeney Ferenc. Bp. 1969. PIM. kiad. — 84, 835, 1052
 BARTOS ? — nagyszalontai ismerős — 462,
 BASA JÓZSEF — szentesi lakos. — 228
 BATA (BATTÁ) BALINT — ref. lelkész, Tompa barátja. — 112, 146, 848, 860
 BÁTHORY GÁBOR (1798—1862) — nagykőrösi ref. lelkész, majd püspök-helyettes. — 40, 42, 245, 246, 249, 389, 817, 901, 963, 996
 BATSÁNYI JÁNOS (1763—1845) — (AJ.kk. XV.k. 804. 1.) — 84, 835, 963
 BECK, KARL (1818—1879) — (AJ.kk. XV.k. 805. 1.) — Leghíresebb műve: *Janko, der ung. Rosshirt* (1841) a betyárromantika képviselője. — 374, 449, 950, 956
 BEDE ANNA — mai műfordító — 1001
 BELICZAY FERENC — járásbíró. — 191
 BENCSIK FERENC — Tisza Domokos és Kovács János útítársa Egyiptomban. — 647, 1063
 BENEDEK LAJOS — debreceni professzor. — 77, 833
 BENICZKY PÉTER (1606—8 között — 1664) — költő. Balassi Bálint követői közül a legtehetségesebb. — *Magyar rithmusok* c. kötete halála után jelent meg. — 84, 835
 BENKERT MARISKA — ld. KERTBENY (BENKERT) KÁROLY
 Benkó Imre (1859—1932) — *Arany János tanársága Nagy-Kőrösön* (Nagykőrös, 1897.) c. könyve az Arany-kutatásnak ma is hasznos forrása. — Bevezetésében írja a szerző: „Arany itteni tanárkodása óta már több, mint egy emberöltő telt el. . . . A kortársak, sőt az egykori tanítványok sora is . . . ritkul, Ezért vállalkoztam a még összegyűjthető emlékek összeállítására . . . az egyháztanács, az iskolai választmány és a tanárszék jegyzőkönyveiben található hivatalos adatok nyomán adom elő Arany itteni 9 évi életének külső eseményeit, s foglalkozom vele, különösen mint tanárral.” (Benkó, X—XI. 1.) — AJ. egykori tanártársai közül Ádám Gerzson, Szász Károly, Szilágyi Sándor támogatta munkáját. A könyv előszavában Szilágyi többek közt ezt írta: [AJ.-nak] „Már leveleiben is van egy s más vonatkozás mi élete ez éveinek történetéhez adatokat nyújt: de még azokra is a teljes világosságot csak ez a könyv deríti fel. Hivatalos és magánosoktól nyert adatokból össze állítva, nem csak Arany körösi tanárkodásának történetét mondja el, hanem magát a kort is megrajzolja küzdelmével, csüggedésével s reményeivel, egy darab kortörténet ad az abszolutizmus idejéből, s ezzel igen hasznos és jó munkát végzett, . . .” (Benkó, VII—VIII. 1.) — Bár Benkó műve nem tudományos igényű, a szigorú szemléletű egykori Arany-tanítvány: Szilágyi Áron szerint egyértelmű hiba benne csak a következő: Benkó szerint AJ. az 1851/52. tanévben a négy felső osztályban magyart, a III.-ban és V.-ben görögöt, a VII.-ben latint tanított (Benkó, 21, 146. 1.) — Szilágyi közli, hogy AJ. az első iskolaévben, *csak magyart* tanított. — (ItK 1898. 116—121. 1.) — Benkó a folyóirat következő számában felelt. (ItK 1898. 247—248. 1.) Elsősorban válaszát indokolja: „Ne-

hogy az általam közölt hivatalos adatok hitelességéhez kétség férjen: legyen szabad megjegyznem, hogy mivel Arany tanárságának két első évére vonatkozólag a tantárgy beosztást sem a tanári szék, sem az iskolai tanács jegyzőkönyvében, sem az egyház és iskola levéltárában nem sikerült feltalálnom: erre nézve csak a tanítványok emlékeztére voltam utalva.” (ItK 1898. 247—248.) — Van még egy jellemző történet egyik diákról, aki Petőfi-verset adott be saját neve alatt. A két volt kőrösi diák: Benkó adatszolgáltatói és Szilády Áron más-más nevre emlékeztek; az is lehet, hogy kétszer is előfordult. (Ld. még Szilády Áronnál.) — 870, 898, 958, 960, 961, 972, 974, 979, 1003, 1011, 1032, 1048, 1050, 1057, 1069, 1077, 1085, 1098, 1111

BENKŐ — ld. Kertbeny Károly (írói álneve)

BENŐFY SOMA (1821—1887) — költő, kat. pap s mint ilyen a Kisfaludy Társaság számára összegyűjtötte palóc híveinek dalait. —

BEÖTHY ZSIGMOND (1819—1896) — költő, elbeszélő, jogi szakíró. — 84, 835
BÉRANGER, PIERRE-JEAN de- (1780—1857) — (A.J.kk. XV. k. 806. l.) — A.J. Béranger költészetét — Petőfi hatása alatt — túlértékelt. A költő politikai magatartásának elsődleges varázsát *Béranger halálakor* c. verse is híven tükrözi: „De élte oly egész, oly | Tökéletes, mint egy dala.” (A.J. kk. I.k. 278. l.) — A.J.-nak az ötvenes évekből egy Béranger fordítástörédéke maradt: *Az yvelot-i királyból*. — 44, 373, 591, 711, 949

BÉRCZY KÁROLY (1821—1867) — (A.J.kk. XV.k. 806. l.) — E korszakban három kötete jelent meg: *Élet és ábránd*. Beszélyek. Pest, 1852. — *Világ folyása*. Beszélyek. Pest, 1853. — *Világ-krónika*, Pest, 1856. — Mint szépíró és kritikus minden jelentősebb folyóiratnak munkatársa volt. — Gyulai Pál: *Vén színműséről* írta: „Ennél s Arany: *Családi körénél* az újabb időkben jobb irodalmi terméket nem ismerek”. (1852. febr. 28. Gyulai Lev. 124. l.) — Bérczy Károlyról ld. Fodor András: *Bérczy Károly emlékezete*. Nagyvilág, 1966. 1067—68. l.) — 84, 86, 254, 258, 371, 695, 782, 812, 835, 836, 949, 1052

BÉREZ KÁROLY (1821—1901) — (A.J.kk. XV.k. 806. l.) — 1854-ben — Nagy Ignác halála után — átvette a *Hölgyfutár* szerkesztését. Jelentős kezdeményezése volt a *Magyar Írók Arczképalbuma* (1855.), amely számára A.J.-ról is készített képet. (A kísérő szövegben felhasználta A.J. önéletrajzi levelét (1855. jún. 7.). — 42, 44, 46, 84, 371, 424, 449, 524, 569, 580, 835, 949, 1008, 1028, 1030, 1034, 1039, 1042, 1060, 1105

BÉREZKI ISTVÁN — szalontai fuvaros. — 36

BERÉNYI (SZÁLINGER) ANTE (1829—1856) — Történeti drámáit *Vak Beldáról*, *Könyves Kálmánról* a Nemzeti Színház mutatta be. — 670, 1072

BERETVÁS GUSZTÁV — nagykőrösi közbirtokos család tagja. — Arany László szerint „különc és féktelen ember hírében állott”. Nyilván ennek tulajdonítható, hogy 1854-ben Pesten fogságban volt. 1852 őszén, amikor A.J.-ék akkori lakása fölött a tető beomlott, Beretvás Gusztáv följajánlotta nekik tágas háza üresen álló részét. Eleinte nem fogadott el bért, ami A.J.-t nagyon bántotta, később azonban ebben is megegyeztek. A.J.-ék három évig laktak a Beretvás-házban. (Ld. Arany László jz.-ét, AJLevIB. I.k. 282—283., 278—283. l.) — A.J. egy hozzá írt elv. levelének van nyoma, míg Beretvástól két A.J.-nak írt levél maradt fent. — 399, 413, 849, 853, 967, 972, 976, 996, 1009

BERETVÁS KÁROLY — Beretvás Gusztáv bátyja, aki A.J.-ékkal együtt lakott öccse házában. Mivel a két fivér egymással rossz viszonyban volt, Károly A.J.-éknak is kellemetlenkedett. E viszályal kapcsolatos A.J. és Beretvás Gusztáv levélváltása. — A.J. Tisza Domokosnak is beszámolt róla, hogy lakótársa miként jelentette fel ajándékba küldött borukat a — fináncnak

- (1854. máj. 8.). — majd e hó 20-án örömmel újságolta, hogy Beretvás Károly elköltözött a házból. — 399, 413, 977
- BERETVÁS RÓZA** — Tompa *Virágregéire* előfizeteket gyűjtött Nagykőrösön. — 228
- BERNÁTH GÁSPÁR** (1810—1873) — (A.J.kk. XV.k. 806. l.) — humoros és közművelődési cikkei a korabeli folyóiratokban jelentek meg a *Hölgyfutár*, *Divatsarnok*, *Délibáb*-ban (itt pl. 1853-ban Lavottáról). — 65
- BERSEK JÓZSEF** (1806—1865) — 1848-ban ezredével a nemzeti hadsereghez csatlakozott. 1849 elején Szalontán találkozott A.J. tanítványával, Rozvány Erzsébettel. Az akkor negyvenöt éves Bersek feleségül kérte a húszéves Rozvány Erzsébetet, aki a nagyravagyó szülők kényszerére mondott igent. A szabadságharc után, mikor Bersek aradi rabságából megrokkanva kiszabadult — a családi hagyomány szerint —, kész volt visszaadni ifjú menyasszonya szabadságát. Rozvány Erzsébet nyilván szánalomból mégis hozzáment feleségül. Házasságuk boldogtalan volt. — A.J. *Katalin*-jában élmény-nyomok találhatók Rozvány Erzsébet történetéből. (Ld. Sáfrán Györgyi: *Arany János és Rozvány Erzsébet*. Bp. 1960. 46—56. l.) — 793, 924
- BERZSENYI DÁNIEL** (1776—1836) — 84, 687, 688, 777, 835, 873, 884, 885, 940, 1052, 1109, 1111
- Bessenyei Ferenc — A.J. levelet közölt 1892-ben — 1073
- Bessenyei György (1747?—1811) — A.J. irodalomtörténetében munkásságával behatóan foglalkozik. ... buzdításai lángra gyújták testőrtársait" írta róla. (A.J. kk. X.k. 495. l.) — 1020
- BESSENYEI SÁNDOR** (1743—1809) — Bessenyei György bátyja, Mária Terézia testőrségéből a hadseregbe lépett át. A felvilágosodás híve. Írásai megjelentek a *Kassai Magyar Múzeumban*. — Milton művét *Elvesztett (és újra visszanyert) Paradicsom* címen fordította le. (Kassa, 1796). — 556, 1020
- BETHLEN FIÚK: BÉLA, DOMOKOS, JÁNOS** — szülei Bethlen János (1811—1879) erdélyi ellenzéki politikus és Teleki Zsófia, id. Tisza Lajosné Teleki Julianna testvére. Anyai ágon tehát Tisza Domokossal első unokatestvérek. — 104, 108, 142, 282, 841, 844, 845, 847, 856, 914
- BEZERÉDJ AMÁLIA, BEZERÉDJ ISTVÁNNÉ** (1804—1837) — elbeszélő. — *Flóri Könyve* (1836) a hazai gyermekirodalom úttörő műve. — 84, 835
- BIBLIA, SZENTÍRÁS** — 363, 832, 894, 903, 917, 953, 985, 1018, 1077, 1089, 1107
- Biczó Géza** (1853—1907) tanár, festőművész — 1009
- BIRIZDÓ BÁCSI** — Birizdó József (?—1852) — szalontai ügyvéd. A követválasztáskor A.J.-ra szavazott. — 8, 48, 52, 805, 820, 821
- BIRIZDÓ KISASSZONY** — Birizdó Mária, Benkő Mihályné, aki a pesti évek alatt kérésével levélben is felkereste A.J.-t. — 15
- Bisztray Gyula** (1903—1978) és felesége Borbély Margit — (A.J. kk. XV. k. 807. l.) — 801, 803, 853, 987, 1027, 1029, 1082
- BLAIR, (HUGO) HUGH** (1718—1800) — skót lelkész. Az edinburghi egyet. retorika- és irodalom professzora. Esztétikai tárgyú műve: *Lectures on Rhetoric and Belles-Lettres*(1783.). Mint irodalmi élmény alapot, az érzelmet hangsúlyozza. — Mac Pherson-t 6 bátorította a korában oly nagyhatású *Ossiani dalok* kiadására. — A.J. tanítványát, Tisza Domokost biztatta Blair esztétikájának tanulmányozására. Művét A.J. is többször kikölcsönözte a kőrösi Gimnázium könyvtárából (ld. A.J. kk. XIII. k. 231, 233. l.). — 11, 807
- Bocskai István** (1557—1606) — (A.J. kk. XV. k. 807. l.) — 988
- BODENSTEDT, FRIEDRICH** (1819—1892) — (A.J. kk. XV. k. 807. l.) — Oroszországi, perzsiai, örményországi útjairól visszatérve, 1854-ben a müncheni egyetemen a szláv nyelvek tanára lett. — *Lieder des Mirza Schaffy*

- (1851.) c. dalokból AJ. *Mirza Schaffyból* címen lefordította: I. Zuleikához (6 versz.), II. „Kertjében kis fülemüle . . .” kezdetű 3 versz.-t, III. „Hol a költő a végtelenbe vész, . . .” kezdetű 1 versz.-t. (Ld. AJ. kk. I. k. 257—258. l.) Megjelentek a *Hölgyfutár* 1856. jún. 7-i számában, de itt még AJ. fordítását mint „perzsa” költőtől származót félmjelezte. Később már a „Mirza Shaffyból” cím alatt: „Bodenstedt” nevét tüntette fel. — Ld.: H. Rappich (Berlin): *Friedrich Bodenstedt szerepe az orosz szellemi kincsek németországi és magyarországi terjesztésében*. FilKözl. 1964. 3—4. sz. 412—416. l. — 599, 966, 1043, 1089, 1091, 1093
- BOGÁR MÁTVÁS** — szegedi asztalos. — 312
- Bohus Jánosné Szögyény Antónia** (1803—1890) — közügyekre sokat áldozott. — 928, 929
- BOJT SAROLTA** — Tompa Mihály verseire előfizető gyűjtő. — 214
- Bolond Istók** — 1019, 1022, 1023
- BONDÁR ISTVÁN** — nagyszalontai lakos, akinek AJ. kölcsön adott 100 p.fnt.-ot. — 287, 290, 322, 335, 366, 379, 380, 407, 444, 462, 482, 916, 919, 930, 935, 958, 982, 988, 996, 1038
- BÓNIS BARNABÁSNÉ POGÁNY KAROLINA** (1821—1855) — a Tokajhoz közeli Nagyaluban lakott. Szemere Miklós révén ismerte meg Tompát és költészetét. Végrendeletében Tompa fiára 100 hold földet hagyott. Végrendeletét rokonai megtámadták, Tompa elesett az örökségtől. — 1067, 1069, 1070, 1074
- BORBÉLY JÁNOS** — nagyszalontai kőműves. — 28, 35, 51, 54, 287
- BORBÉLY PÁL** — Szalonta főjegyzője, AJ. mellett volt aljegyző. 1849-ben mindketten lemondtak állásukról. — 272
- BORCSI ?** — kecskeméti lakos 1856-ban. — 1085
- Bordás László** (1904—1977) — (AJ. kk. XV. k. 807. l.) — 1017
- Bornemissza Pista** — AJ. gyerekkori iskolatársa. — 1018
- Bor viléz* — 906
- Borzák István** — mai klasszikaifilológus — 803
- Bosch, (van Aeken) Hieronymus** (kb. 1450—1516) — Németalföldi festő. Kompozícióit groteszk figurák, ember- és állat keverékéből származó szörnyalakok népesítik be. Hatott Brueghelre. — 827
- Bowring, Sir John** (1792—1872) — angol író. Az európai nemzetek népdalait fordította angolra. A mienket: *Poetry of the Magyars* (1830) c. — 952
- BOZ** — **DICHENS, CHARLES** álneve — ld. ott.
- BOZZAI PÁL** (1829—1852) — költő. Első verseit Petőfi közölte az *Életképekben*. A szabadságharc után büntető ezredbe sorozták s már csak meghalni jöhetett haza. — Gyulai Pál írta róla: „Úgy jött be hozzám, mint valami kísértet, elbetegedve, megöszülve, rongyosan.” (1852. jún. 18. Lévaynak. Gyulai Lev. 103. l.) — Munkáit legközelebbi barátja, Lévay József gyűjtötte össze, rendezte sajtó alá, de csak 1886-ban sikerült kiadatnia. — 84, 98, III, 835
- BRASSAI SÁMUEL** (1800—1897) — (AJ. kk. XV. k. 807—808. l.) — Ez években jelent meg: *Okszerű vezér a német nyelvtanulásban* I. r. (Kolozsvár, 1853) c. könyvének negyedik kiadása, továbbá *Mezei gazdaság könyve* (1855). — 14, 324, 798, 801, 808, 856, 931, 1034, 1045, 1121
- BRENTANO, BETTINA** — ld. **ARNIM-BRENTANO, BETTINA ELISABETH**
- Bréntano, Clemens** (1778—1842) — költő. — 953
- BROCKHAUS, FRIEDRICH, II.** (1800—1823) — (AJ. kk. XV. k. 808. l.) — 837
- Brunner László** — Kolbenheyer Móric unokája, ev. lelkész Neunkirchenben. — 971, 1012
- BRUNSVICK** — népkönyv. — Ld. Bleyer Jakob: *A Stülfrid- és Brunsvikról szóló magyar népkönyv mondai eredete*. ÉPhK. 1916. — 872, 876

Brunsvik Teréz (1775—1861) — az első hazai kiseddévó alapítója. — 963
 BRYANT, WILLIAM CULLEN (1794—1878) — *Thanatopsis* c. panteisztikus
 műve az első nagy amerikai költői alkotás. Fordította Homerot. — Az
 Amerikai Egyesült Államok történetének egyik írója. — 374, 950, 956
 BUCHANAN, GEORGIUS (1506—1582) — skót származású humanista költő.
 Legelterjedtebb művét Hatvani István 1807-ben újra kiadta Nagy-
 váradon: *Paraphrasis in librum Psalterum* c. — 556, 1019, 1020
 BUCZY EMIL (1782—1839) — költő, a hazai esztétikai tudomány úttörője,
 az *Erdélyi Múzeum* c. folyóirat egyik alapítója. — 84, 835
 BUDAI KRÓNICA — *Chronica Hungarorum*; az első Magyarországon nyom-
 tatott könyv (1473.) — Az Anjou kor krónikái közül Kálti Márk és János
 minorita, valamint Kükkülei János művét használta fel. Mátyás király
 uralkodását szintén tárgyalja. — *Chronicon Budensae* címen Podhraczy
 József 1838-ban újból kiadta. — AJ. ezt a kiadást vásároltatta meg ma-
 gának 1853-ban. Ebben — s a következő évben készítette a *Daliás idők*
 „Második dolgozatát”. (Ld. AJ. kk. V. k. 374. l-től.) — 168, 219, 864,
 871, 890
 BUDAPESTI HÍRLAP (BpHirl.) — A *Magyar Hírlap* folytatásaként jelent meg.
 1852. júl. 1-től, ugyancsak Szilágyi Ferenc szerkesztésében. Segédszerk.:
 Nádaskay Lajos. A kormány lapja, homlokán a kétfejű sással, „Hivatalos
 értesítő”-vel.

Arany írása 1853-ban: Ápr. 27-én „Köztisztelőben álló költőnk s
 n-körösi tanár Arany Jánostól az asztalozgatásról a következő érdekes
 közlést kaptuk:” — A cikk szövegét ld. AJ.kk. X. k. 204. l.

Az Aranyval kapcsolatos cikkek 1855-ben: Gyulai a *Tárca* c.
 rovatban *Szépirodalmi Szemle* összefoglaló címen írta kritikáit 1855. jan.
 23-tól. Az első közleményhez a szerkesztő csillag alatt hozzáfűzte, hogy a
 cikkek írására „Gyulai Pál úr önkényt ajánlkozott”. Eddig a Pesti Nap-
 lóba írt, „míg a szerkesztő [Török János] elvtelensége el nem riasztotta”
 — Gyulai bevezetőül a Pesti Napló „széptani elvei”-vel szállt vitába,
 amelyek szerint 1830 óta nincs igazi költészetünk. „E szerint — írja Gyu-
 lai — az újabb kornak genialis költői, Arany és Petőfi nyomorult után-
 zók . . .” (jan. 24-i sz.) — *Epikai költemények* c. cikksorozatát febr. 10-étől
 közölte a lap. Áttekintette az eposz művelőit, műfaji sajátságait s
 megjegyezte, hogy mindezeket nagyrészt „egy magyar költő, legnagyobb
 epikusunk, Arany-műveiből vonta le” (Febr. 10, 13, 14, 15-i sz.) — A
 febr. 17-i közleményt kérdéssel kezdte: „Ki az az Arany?” — Mikor a
Toldival nyert, ő is ezt kérdezte. „1851 tavaszán végre alkalmam nyílt
 meglátogathatnom és személyesen beszélhetnem vele. Ott találtam egy
 szerény, szűk lakban, nemesen tűrve a sors csapásait s folytonosan dol-
 gozva terjedelmes műveken, melyeknek némelyike maig sem látott nap-
 világot. S azóta hányszor tűnik föl előttem a költő képe, pályája, jelleme,
 ki most is az irodalmi munkásságra épen nem kedvező körülmények közt
 is folytonosan az irodalomhoz való érdekeinek él, a tiszta művészet baj-
 noka s elég ereje van mind a pénzvágy, mind a hiúság kísértéseinek ellen-
 állni, s egyedül a nemes becszomj és költői lelkesülés sugallatát követni”
 . . . AJ. „úgy tűnik föl nekem, mint azon mozgalom legnagyobb bajnoka,
 mely irodalmunkban ezeltől 10—15 évvel kifejlődve, annyi nagy és törpe
 szülőanyja lett. Értsem a *népies* iskolát, melynek lényegét ítéseink és
 költőink közül oly kevesen fogják föl”. — Gyulai Pál megjegyzi magáról,
 hogy egy éve Petőfi költészetéről szolt az Új Magy. Múzeumban, most a
Toldi Estéjének boncolgatásába bocsátkozik. (Febr. 17. sz.) — Az „íté-
 zeket” névszerint: Toldy Ferencet és Greguss Ágostot megrója, hogy
 „gyarló ítéleteik” eszményei még mindig Kisfaludy Károly és Jósika

Miklós. — A népies iskolának csak kinövéseit veszik észre, de „kitűnő hozományait” vagy mellőzik, vagy óvatosan elismerni, nehogy megsértsek saját eszményeiket. Gyulai előbb a lírával foglalkozott: „az annyira bálványozott s annyira lenézett” Petőfi iránt ő volt a „legigazságosabb” — Most A.J.-t s eposzait kívánja tárgyalni. — „A népies eposz sem több, sem kevesebb, mint a gyermeteg, a nemzeti: tehát a valódi eposz megközelítése, amennyire az korunkban lehetséges” — A.J. eposzának jellemzője: „a szoros mondai alap, a népies vagy gyermeteg felfogás, s a múltból oly népnemzeti eszmények, hangulatok megtestesítése, melyek még élnék lelkünkben, nemzeti, s annyira művészi alakban, hogy csaknem a dráma szigorú törvényeivel vetekszik”. (Febr. 21-i sz.) — A.J.-t „szoros ragaszkodása a mondai alaphoz, megkülönbözteti a régebb epikusainktól” s még inkább a mód, ahogyan tárgyát feldolgozta. . . „Arany költői becsre emelte, művészi egésszé alkotta a nélkül, hogy letörölte volna mondai jellegét” — Amit kihagyott, vagy hozzátett, „mind mondai szellemben történt”. — A *Toldi* első részét könnyebb volt feldolgozni, mint a *Toldi Estéjét*. A feladatokat felsorolva megállapítja, hogy A.J. „tökéletes eposzt teremtett. A jellemelek mély lélektani felfogása vetekedik a cselekvény egyöntetű szabályosságával, az alakok, helyzetek, tájképek plasticitása, a hangulat, a rythmus, a nyelv bájaival. Mindenik ének előkészíti a másikat, fokozatosan ömlenek egymásba, s mint bevégzett részek úgy állanak az egész kerekdedségéhez, mint a drámában a felvonások. A személyek közül mindenik megtalálja az egész építményhez illő helyét, s a cselekvény növekvő emelkedéssel siet kifejlésre. A bevégzettség, az alak e genialis virtuozitása Aranyt minden magyar költő fölé emeli” (Febr. 27-i sz.) — Gyulai két befejező közleményében „a nép széles rétegeinek” igyekszik a *Toldi Estéjét* olvasmányosan közvetíteni, idézetekkel. (Febr. 28-i és márc. 1-i sz.) — A.J.-t — levelei szerint — inkább zavarta, mint örvendeztette Gyulai cikksorozata. Nem a tények miatt, amelyek reálisak, hanem a túlzott dicséretekért. „Gyulai meg én rám egész Magyarország poétáit rám haragítja. Lehet, hogy Gyulai irántam részrehajló, irántuk igazságtalan; de hát tehetek én erről?” (Szásznek, 1855. júl. 1.) — 1856-ban: Salamon Ferenc: *Arany és népszerűsége* (165. sz.) — *Arany Toldijáról* c. (227—228. sz.) — közölt cikkeket. — 139, 474, 504, 530, 604, 614, 858, 937, 992, 1002, 1010, 1034, 1038, 1042 1046, 1101

BUDAPESTI VISZHANG (BpViszh.) — Az *Értesítő* c. folyóirat folytatása, megváltozott célkitűzéssel. Míg az *Értesítő* részben közgazdasági jellegű folyóiratnak indult, a *BpViszh.* „az élet és irodalom köréből” kívánta olvasóit tájékoztatni. Ugyancsak Szilágyi Virgil szerkesztette. A szerkesztőbizottságnak Gyulai Pál is tagja volt. A lap mottójával Vörösmarty idézetet választottak: „Addig éljen, míg a honnak él!” — A folyóirat 1852. május elején indult s hetenként jelent meg. — A.J. bizalommal fogadta: az *Életréspek*hez használtotta s azzal ajánlotta sógorának, hogy „ez lesz a szépirodalmi jobb tehetségek organuma” (máj. 11-i levele). — Ugyancsak neki írta, hogy a *Hölgyfutártól* „a jobb írók hallgatva a *Budapesti Viszhang*hoz állanak”. (máj. 31.) — A *BpViszh.* 1853. áprilisában beolvadt a *Déli* c. folyóiratba, majd 1854. máj. 7-től ismét *Budapesti Viszhang* c. jelent meg 1857. febr. 4-ig. A felelős szerkesztő most is Szilágyi Virgil volt, de a „főmunkatárs” Vas Gereben lett, A.J.-nak — A *Nép Barátjánál* — egykori, nem kedvelt szerkesztő társa. A folyóirat e szakaszában A.J. már nem küldött anyagot a *BpViszh.*-nak. — 1856-ban a „főmunkatárs” Vahot Imre volt. — 1857 februárjában a folyóirat megszűnt.

Arany versei a *Budapesti Viszhang*ban 1852-ben: *Dante* (I. fé. 5. sz. jún. 5. 82. l.) — *Vágtat a ló* (*Emlékezés a 'Nagyidai cigányokra'*)

- II. fé. 9. sz. júl. 3. 163. l.; az AJ.kk. I. k. 458. l.-n a vers jegyzetében téves, hogy a jún. 20-i számban jelent meg.) — *Visszatekintés* (II. fé. 16. sz. okt. 17. 461. l.) — *Az elhagyott lak* (II. fé. 18. sz. okt. 31. 501. l.) — *A hamis tanú* (II. fé. 24. sz. dec. 12. 621. l.) — 1853-ban: *Év utclán* (I. fé. 1. sz. jan. 2. 6. l.) — *Híú sóvárgás* (I. fé. 11. sz. febr. 6. 81. l.; az AJ.kk. I. k. 463. 1.-n a vers jegyzetében a megjelenés kelte tévesen febr. 16.) — *V. László* (I. fé. 25. sz. márc. 27. 193. l.)
- Az Arannyal kapcsolatos hí r a n y a g b ó l, 1852-ben: Máj. 16. I. fé. 2. sz.: Tompa Mihály Aranyhoz utazott Nagykőrörsre. — Jún. 19-én I. fé. 7. sz.-ban jelent meg *Mephisto* álnéven Szilágyi Sándor bírálata *A nagyidai cigányokról* (136—137. l.). Többek között azt írta: „Arany sokoldalú talentuma e téren is, nemcsak kedélyes, de állandó becsű olvasmányt tudott nyújtani.” Méltatta, mint „objektív költőt” s mint „a magyar lyra egyik elsőbb bajnokát” . . . „oly időtlen, midén Heliconunk parlagjait annyi meztelbás kamasz árasztja el.” — Ismertette a nrú I. énekének tartalmát, megjegyezte, hogy lesznek, akiket e mű megoatránkoztat, ez azonban 'a mű belbecséből' mit sem von le. E mellett e víg eposz 'élvezetes olvasmány is'. — Aug. 8-án a II. fé. 6. számában megjelent Székely József: *Arannak* c. verse (275—276. l.); részletezve ld. Székely-nél, ADATTÁR. 1854-ben: Jún. 11-én 6. sz.: „Irodalmi gyászbeszéd a Kisfaludy Társaság fölött” c. megállapítja, hogy új erőket, pályanyertes tehetségeket szólított világra: „e társaság ismertette meg Aranyt is becse teljében”. — 1855-ben: a jan. 21-i 3. sz.-ban *Képek a múltból* c. közölte a gyermekifjú Hunyadi János történetét, aki György rác fejedelem vadászatán a látott „roppant farkast” megszerezte: „akartam s mielőtt czélhoz juték, nem nyugovám” — Feltehető, hogy AJ. a *Szibinyáni Jank* témára éppen e közlemény nyomán figyelt fel, hiszen a költemény kéziratán a keltezés: „Ápril. 1855.” (AJ.kk. I. k. 486. l.) — Az ápr. 1-i 13. sz.-ban Vas Gereben: Magyarország természeti históriája” c. az irodalmi élet képviselőiről írt, madarakkal azonosítva őket. *Fülemüle* (417. l.), mint a lap alji megjegyzésből kiténik: AJ. is: „Ah nekünk is van néhány fülemilénk, egyik a nagykőrösi kalitkában kinlódik;” [a lap alján csillag alatt:] „Arany János Nagykőröcsen tanár, és nem jut neki a hazában annyi eledel, mennyi egy 17 markos lónak *vezes* szerszámának árából kitelne.” Arra biztatja, ne változzék papagállýá, maradjon meg fülemülének. — A közönséges hangvételi írás rosszul eshetett AJ.-nak; erre vall júl. 20-i megjegyzése Tisza D.-nak írt levelében: „A Viszhang piszkos lap.” — 1856-ban: máj. 22-én, a 21. sz.-ban jelzi, hogy Arany *Kisebb költeményei* megjelentek (178. l.) — Máj. 29-én a 22. sz. hírt ad arról, hogy: „Arany a közelebbi napokban Pesten volt.” — 52, 56, 68, 128, 131, 141, 182, 208, 472, 512, 524, 530, 564, 568, 591, 677, 821, 823, 827, 843, 853, 855, 875, 877, 884, 886, 899, 956, 957, 1002, 1005, 1010, 1039, 1074, 1075
- Buffon, George Louis Leclerc comte de (1707—1788) — francia természet- tudós, moralista, a tudományos stílus megteremtője. — 900
- BULCSU KÁROLY (1823—1865) — ref. lelkész, író, tanár, a korabeli folyó- iratok munkatársa. — 383, 960
- Bulwer-Lytton, Edward George (1803—1873) — (AJ.kk. XV. k. 809. l.) — *Eugen Aram* c. regénye valóban élt hősről ld. Aram, E.-nál. — 875
- BULYOVSKY GYULÁNÉ SZILÁGYI LILIA (1833—1909) színész és novellaíró. — 123, 676, 851, 1074
- BURIAN — költő, Kertbeny Albumában. — 84, 835
- BURJÁN, „öreg” (?—1852) — AJ. geszti ismerőse. — 15, 48, 820
- BURNS, ROBERT (1759—1796) — (AJ.kk. XV. k. 809. l.) — 373, 376, 902, 949, 951

- Büchmann, Georg (1822—1884) — német filológus. — 813
- BÜRGER, GOTTFRIED, AUGUST (1747—1794) — A német- és angol népköltészet nyomán alkotta meg a német balladaköltészetet. Kazinczyra, Csokonaira, Kisfaludy Károlyra is hatott. *Leonore* c. balladájának tárgya: „a halott völgyény”. — A.J. *Borvitézésben* is előfordul (A.J.kk. I. k. 255—256. l., 495. l.) — 263, 906
- BYRON, GORGE GORDON, lord (1788—1824) — (A.J.kk. XV. k. 809—810. l.) — E korszakban főleg A.J. és Tisza Domokos levelezésében van róla szó. — *The Prisoner of Chillon* c. műve magyarul 1854-ben jelent meg Máchik József fordításában. — A.J. Erdélyi Jánosnak írt 1856. szept. 4-én Byron hatásáról, a *Katalinra*. — 120, 134, 169, 184, 251, 373, 374, 398, 540, 566, 721, 752, 851, 856, 861, 949, 950, 954, 955
- Carlyle, Thomas (1795—1881) — angol író. A német irodalmat tolmácsolta hazája olvasóinak. A *francia forradalom története* c. művét magyarra is lefordították. — 952
- CARMEN MISERABILE — *Siralmas panasz*. Rogerius (1201—5 között—1266) — nagyváradi kanonok, majd spalatói érseknek a tatárjárás országos- és saját tatár-fogságbeli élményeiről írt krónikája. — 168
- CARRIÈRE, MORITZ (1817—1895) — (A.J.kk. XV. k. 810. l.) — 372, 949, 953
- CAVANAGH, L. — angol költő, író, 1855-ben egyik regényét lefordították magyarra. — 449
- CERVANTES SAAVEDRA, MIGUEL de — (1547—1616) — viszontagságos életében harminc drámát írt, amelyekből azonban csak kettő maradt fenn. Világhírű műve a *Don Quijote* 1605-ben jelent meg. Az első újkori regény, benne a lovagregényeket gúnyolja ki. Magyarul először 1843-ban jelent meg Lukács Móric fordításában. — 125
- CHARIVARI — CONTRA CHARIVARI — A nagykőrösi tanárok tréfás rajzokkal, szövegekkel kísért élelappjai. — A „Charivari” = macskazene cím ötletét nyilván az 1848-ban Lauka Gusztáv szerkesztésében megjelenő, hasonló című élelaptól vették, melyet az, egy francia laptól kölcsönözött. — A kőrösi *Charivarit* Mentovich Ferenc írta és rajzolta s bennük tanár kollégáit: Szilágyi Sándort, Lengyel Dánielt, Losonczy Lászlót figurázta ki. — A *Contra Charivari* A.J. műve; élceinek tárgya: a *Charivarit* író-rajzoló Mentovich. — Benkó Imre: *Arany János tanársága Nagy-Kőrösön* (Nagykörös, 1897.) c. könyve szerint: „számaik Szilágyi Sándor ma is őrzi” (91. l.) Benkó tehát még az eredetiek alapján írhatott róluk. Könyvében a *Charivari* négy- és a *Contra Charivari* hat számát ismerteti (ld. Benkó, 89—91, 94. l.). — Az A.J.kk. *Nagykőrösi iratok* c. fejezete már csak Benkó alapján közölhette az anyagot (XIII. k. 230—231. l.), mert mint Törös László írja, az eredetieket már nem találták Szilágyi Sándor iratai közt az Egyetemi Könyvtárban. (XIII. k. 519. l.) — 633, 727, 1006, 1035, 1059, 1085, 1092
- CHERESTOMATHIA — ld. MAGYAR CHERESTOMATHIA
- Comenius, Johann Amos (1592—1670) — kora nagy pedagógusa. Sárospatakon is tanított. Főműve: *Didactica Magna*. Tankönyveit (*Orbis pictus*) nálunk is használták. A legújabb kutatások szerint a *Szeges* nevű magyar lovas határvédő családból származott. — 1055
- CORDAY, CHARLOTTE (1768—1793) — A girondistákat üldöző Marat (1743—1793) gyilkosa. — Corday Charlotte-ról 1850-ben jelent meg Ponsard, Francois (1814—1867) tragédiája; valószínűleg ezt olvashatták a kőrösi tanárok. — 327, 932
- Cornelius, Nepos (i. e. 100 kb.—i. u. 25) — latin történetíró. Fő műve: *De viris illustribus*. Részletei maradtak csak fenn. — 633, 1059

- CRÉBILLON, PROSPER JOLYOT de — (1674—1762) — francia tragédiaíró, A tragikus érzések közül a borzalom fölkeltesére törekedett. Állítólagos mondása: „Cornelle a földet vette magának, Racine az eget; nekem a pokol maradt.” — 560, 1024
- CURTIUS RUFUS, QUINTUS (i. sz.) — Nagy Sándor történetét adta ki 10 könyvben. — A magyar irodalomban Ilosvai Selymes Péter verses feldolgozásában jelent meg először: 1548-ban írta, legrégebb fennmaradt kiadása 1574-ből való. — AJ. önéletrajzi levelében szalonai, kisdíákori olvasmányai közt említi. (1855. jún. 7.) — 556, 1019
- Czegle Imre — könyvtárigazgató (Sárospatak) — IIII
- CZELDER MÁRTON (1833—) — ref. lelkész. *Első ibolya* c. verses füzetét gyermekeknek írta. — *Pályalombok* (Pest, 1854.) c. kötetét a Garay-árvák javára adta ki. — 1855-től Losoncon tanár; AJ.-tól verset kért a *Losonczy Napló*-ba; levele elveszett. — 495, 640, 699, 705, 726, 728, 1081, 1084, 1091
- CZILCZ ARNOLD — AJ.-nak *Letésem a lantot* c. versét németre fordította. Levele, mellyel fordítását küldte, fennmaradt. AJ. válaszában nincs nyoma. — (Czilczet Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái* c. munkájában nem említi.) — 723, 1090
- CZIMBALOM — ld. Szelestey László: *Kemenesi Czimbalom* c. kötete.
- CZUCZOR GERGELY (1800—1866) — (AJ.kk. XV. k. 812. l.) — kufsteini fogásából a Tudományos Akadémia közbenjárására szabadult ki 1851-ben. Ez években a *Magyar Nyelv Szótárán* dolgozott, ezért nem tudta vállalni Tisza Domokos tanítását. — *Népies Költeményei* 1854-ben jelentek meg. — AJ. Czuczorról a következőket tanította: „hivatott tehetség volt az eposzra, de választott tárgyai nem bírtak eposzi nagysággal, s bár ő maga objektívabb költő Vörösmartynál, ez őt a fantázia gazdagságával csakhamar túlszárnyalta”. (AJ.kk. X. k. 524. l.) — Czuczornak *A falusi kisleány Pesten* c. költeményét Petőfi János vitézzel együtt a naiv (gyermeteg) költői művek példájául idézte a *Széptani jegyzetekben* (u.ott 543. l.). — 14, 84, 86, 88, 835, 836, 839
- Csaba királyfi* — 865, 890, 957, 959, 1008, 1015, 1099
- Családi kör* — 85, 375, 376, 836, 837, 951, 956
- CSALÁDI LAPOK — 1852-ben indult „tudományos és szépirodalmi közlöny” a Szt. István Társulat kiadásában, Klezso József szerkesztette, 1854-től Ney Ferenc. — 682, 875, 899
- CSÁSZÁR — ld. FERENC JÓZSEF
- Császár Ernő (1881—?) — irodalomtörténész, AJ. leveleket közölt (ItK 1914.) — 1078
- CSÁSZÁR FERENC (1807—1858) — (AJ.kk. XV. k. 811. l.) — AJ. *Magyar irodalomtörténete* szerint: „mesterkéltséggel verseivel mostanig sem tudott a középszerűsége felülemelkedni”. (AJ.kk. X. k. 520. l.) — Császár 1853-ban indította meg *Divatcsarnok* c. folyóiratát, elsősorban a szalonok világa olvasóinak. AJ. időnként küldött folyóiratába anyagot, Tompának meg is indokolta, miért. Ld. 1853. máj. 23-i levelét. Ugyancsak Császár Ferenc szerkesztette a szikszóiak felségélyezésére a *Szikszói Enyhlapok* c. kiadványt. (1853.) Ebben jelent meg először a *Kevéháza*. — Császár Ferenc két Aranyhoz intézett elv. levelének van nyoma. — 84, 87, 129, 217, 226, 237—239, 251, 259, 299, 300, 312, 342, 442, 474, 512, 514, 517, 523, 581, 835, 839, 854, 889, 894, 897, 898, 900, 905, 920, 925, 980, 981, 993, 1005—1008, 1021, 1039, 1046, 1052, 1075
- CSÁSZÁR SÁNDOR — a *Magyar Sajító* munkatársa. — 782
- Csendes dalok* — 934

CSENGERY ANTAL (1822—1880) — (AJ.kk. XV. k. 811. l.) — Ez években Csengery még tanított Szőnyi Pál fiúnevelő intézetében, továbbá a pesti prot. teológián világtörténelmet és növénytant. — Csengery a köz- és irodalmi életben Eötvös Józsefhez és Kemény Zsigmondhoz kapcsolódott. 1853—54-ben jelent meg Macaulay: *Anglia története II-ik Jakab trónralépte előtt* c. fordítása. 1854-től Kemény Zsigmonddal szerkesztette *A Magyar Nép Könyvét*, melybe AJ. is dolgozott; ld. e kiadványnál. — Gyulai — Csengery megbízásából — többször írt AJ.-nak a „Népkönyv”-be küldendő versekkel kapcsolatban (1854. jún. 12, 16, 21-én). — Csengery a *Déliab* 1853. márc. 13-i sz.-ban jelentette meg *A hősköteményekről általában* c. tanulmányát, ld. a *Déliab*nál, ADATTÁR. — AJ. és Csengery kapcsolata mind közelebbivé vált. 1856-ban AJ. pesti tartózkodása idején otthonukban is többször felkereste Csengeryéket, akik felkérték, legyen akkor született Loránd fiuk keresztapja. — 1856. máj. 20-án írta Csengery az akkor tanítványával külföldön tartózkodó Gyulainak: „Megjelenetek Arany versei. Agitálnunk kell e legnagyobb költőnk mellett.” (Gyulai Lev. 276. l.) — Gyulai augusztusban hazalátogatott, AJ.-éknál is időzött, s 22-én AJ.-sal közös levélben fejezték ki részvétüket Csengeryéknek, akik elvesztették Géza fiukat. — AJ.-nak ez évekből három Csengerynek írt levele maradt fenn, s egy elv. levélre lehet következtetni. Csengerynek két meglevő s két elv. leveléről tudunk.

Csengery Antal — Arany róla:
1856-ban:

Júl. 11. — Gyulai Pálnak: „Arany nem rég Pesten lévén, panasolta, hogy nem irsz neki. Jókedélyű lett, a mint Pestre jött, otthon beteges volt, s műzsája el hagyta egy idő óta. Egressy mellé ült a vendéglőbe. Nem tudtam egy jó szót szólni hozzá!” — mondá nekem Arany. Úgy látszik Egressynek is feltűnt e hidegség. Arany nagyon bosszankodik rá. Többször levén nálam, egyszer nem valék honn, Nőmmel beszélt. Azóta egy levélben írta, mi jól esett neki, hogy nő is felfogja, a Hölygyfutár bírálója azt lehetetlennek tartja: úgymond. Az ismerkedésnek komaság lett a vége. Loránt fiamnak, ki éppen egy hónappal ez előtt született, Arany lett a keresztatyja.” (Gyulai Lev. 297. l.) — 259, 371, 378, 383, 404, 405, 424, 433, 434, 440, 443, 450, 451, 452, 473, 474, 484, 494, 499, 500, 503—505, 706, 707, 710, 722, 741, 748, 763, 764, 856, 904, 909, 948, 956, 957, 961, 969, 973, 976, 979—985, 990, 994, 997, 999—1003, 1037, 1064, 1072, 1084, 1086, 1090, 1096, 1105, 1110

CSENGERY ANTALNÉ KÖNIG RÓZA — Előbb Egressy Béni felesége, akitől elvált. Színműveket és Andersen meséit fordította; ezekből a *Déliab*ban, valamint *A Magyar Nép könyve* is közölt. Kilenc gyermekükből csak Loránd és három leány ért felnőtt kort. — AJ.-nak az esett jól Csengeryné társaságában, hogy eszméit „nő is felfogja”. (Ld. Csengery — Arany róla, ADATTÁR.) — 710, 722, 741, 1086

CSENGERY GÉZA (1852—1856) — Csengery Antal és Könyg Róza fia. „... . tegnap este óta Gézám . . . nagyobbik fiam nincs többé” . . . — panasolta Csengery bátyjának. (Cs. A. Hátrahagyott Iratai, 457. l.) — 1096

CSENGERY IMRE (1819—1885) — Csengery Antal bátyja, jogász, Bihar megye al- majd főjegyzője. — 228

CSENGERY LORÁND (1856—1924) — Csengery Antal és Könyg Róza fia. — AJ. keresztfia. — 1084, 1086

- CSENKESZFAI POÓCS ANDRÁS (1740—47. között—1812) — nyughatatlan természeti költő, lelkész. — 681, 1075
- Csepreghi Horváth János — őrizi AJ. — Eötvös Józsefnek, 1854. okt. 21-én írt levelét; ld. a *Jegyzetek Bevezetésében*. — 801, 802, 1000
- Csere József — szalontai kántor AJ. gyermekkorában. — 1018
- CSERNYI — szalontai pénztárnok, 1854-ben AJ.-ék házában lakott. — 379, 958
- CSETE MIHÁLY — szalontai kömvés. — 51, 54
- CSIKAI IMRE (1820—1892) — (AJ.kk. XV. k. 811. l.) — vallásánárként működött a nagykőrösi gimnáziumban. 1855-ben jelent meg: *Vezérfonal a bibliai ismeret és történehez* c. könyve. — Az 1855/56. tanév II. félévétől megvált Kőröstől, mert dunavecsei lelkésszé választották. — 92, 574, 581, 1032, 1035, 1082
- CSOKONAI LAPOK — (AJ.kk. XV. k. 811—812. l.) — 564
- CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY (1773—1805) — (AJ.kk. XV. k. 812. l.) — E korokban Csokonaival kapcsolatban AJ. önéletrajzi levelére, valamint az ifjúság tájékoztatását szolgáló jegyzeteire érdemes figyelni. *A magyar nemzeti versidomról* értekezve, sok példát idéz tőle. — *A magyar irodalom története rövid kivonatában* az „új iskola önálló írói” között Csokonait mint „hatalmas geniust” mutatta be (AJ.kk. X. k. 508—509. l.) — Kisfaludy Sándorral így állította párhuzamba: „míg Csokonai a nép felé hajlik, Kisfaludyt inkább a nemesség költőjének nevezhetjük”. (U.ott 510. l.) — A *Széptani jegyzetekben* a tanköltészetre példát Vergilius- és Popetól említ s a magyar irodalomból Csokonaitól *A lélek halhatatlanságt.* (U.ott 559. l.) Szilágyi Ferenc *Az epikus Arany indulása és Csokonai* c. tanulmányában (ItK 1965. 1. sz.) — *A dévaványai juhbehajtás*-sal kapcsolatban Arany szerzőségét bizonyítja s elemzi a benne tükröződő Csokonai hatást. — AJ. kőrösi tanár korában tanítványaival részletesen megismertette Csokonai pályáját, műveit. (Ld. A magy. irod. története rövid kivonatban. AJ.kk. X. k. 508—509. l.) — AJ.: *Alkalmatosságra íródott versek* (Szilágyi Sándor malacának búcsúztatása) — szintén Csokonai hatást mutat (ld. Scheiber Sándor: *AJ. ifjúkori olvasmányaihoz*. ItK 1957. 108. l.) — 84, 169, 208, 459, 556, 566, 753, 835, 870, 977, 987, 1019, 1029
- CSORDÁSNÉ — Obernyik Károly kecskeméti háziasszonya. — 575
- CSURGAY JÓZSEF — 1854-től Nagyszalonta főorvosa. — 520, 1007
- Csürös Ferenc — 1907-ben AJ. leveleket közölt a VasÚjs.-ban. — 1006, 1087, 1090, 1104, 1111

Dalidás idők — 156, 252, 255, 281, 336, 339, 347, 356, 363, 382, 385, 386, 404, 511, 563, 852, 863, 864, 872, 873, 886, 887, 896, 897, 914, 925, 929, 935, 936, 938, 942, 959, 961—63, 971, 983, 1005, 1013, 1027, 1028, 1044

DAMAJANTI — ld. MÁHÁBHÁRATA

Danielis József (1821—1886) — *Magyar írók*. Életrajzgyűjtemény c. két kötetes lexikonának I. kötete 1856-ban jelent meg. — 1076

Dánielisz Endre — (AJ.kk. XV. k. 812. l.) — 1017, 1025, 1097, 1099

DANTE, ALIGHIERI (1265—1321) — AJ.kk. XV. k. 812. l.) — AJ. 1838-ban kezdett olaszul tanulni. 1852-ben Dantet német fordításban olvasta, de már olaszul idézett belőle dec. 1-i levelében Tompának. U.itt írta — 35 éves korában —, hogy Dante kb. ilyen idős volt, amikor nagy művéhez kezdett. AJ. 1852-ben írta *Dante* ódáját s ez években *A kis Pokol* c. ironikus töredékét. (Ld. AJ.kk. I. k. 160—161, 456—458. l. — VI. k. 31—32, 223—224. l.) —, *A magyar nemzeti vers-idomról* c. tanulmánya VII. fejezetében a *Hármas rim* illusztrálására — „elsietett fordításban” — hat sort

adott az *Isteni színjáték*ből (AJ.kk. X. k. 253. l.) — 1856 júliusában Tisza D. hagyatékából megkapta az Isteni Színjáték egy olasz kiadását. Ugyanez év őszén újságolta Tompának, hogy Dantet és Ariostot olaszul olvassa (aug. 20.). —

A Dante—A.J. kutatás újabb eredményeihez ld. Kunszery Gyula: *Arany és Dante*. FilKözl. 1967. 176—177. l. — Kardos Tibor: *Arany Dante-óddája kelelkezéséhez*. FilKözl. 1968. 49—74. l., Kardos Tibor (előljáróban) ismer-teti Barta János, Horváth János, Keresztury Dezső, Szauder József ide-vágó kutatásait, megállapításait. — 124, 125, 375, 383, 721, 748, 767, 852, 951, 954, 961, 1020

Dante (A.J. verse) — 837, 951, 956

DARVAS PÁL (1802—1867) — hanvai birtokos, 1847—48-ban Gömör megye követe. Tompa Mihály feleségének rokona. — 623, 659, 736

DAUMER, GEORG FRIEDRICH (1800—1875) — német vallásfilozófus, költő, műfordító. — A perzsa Háfiz tökéletes formai művészettel fordította németre: *Hafis*, (1846, 1852). Tisza D. e fordítást szerezte be. — Daumer Petőfitől is fordított. — 120, 851

DAYKA GÁBOR (1769—1796) — mint költő a felvilágosodás korának szentimentalizmusát képviselte. Hatott Kazinczyra, Csokonaira, Berzsenyire. — 84, 835

DEÁK FERENC (1803—1876) — (AJ.kk. XV. k. 813. l.) — Deák 1854-ig Kehidán élt, majd Pestre költözött. Első országos akciója a Vörösmarty árvák részére elindított gyűjtés volt. Pesten Éötvös és Kemény tartoztak legszűkebb társaságához. — „Deáknak ideálja vagy s óhajtana látni” — írta Tomori Anasztáz A.J.-nak, amikor 1856 februárjában írói estjére meghívta (ld. febr. 8-i levelét). — 657, 665, 669, 670, 673, 1052, 1064, 1067, 1072, 1073

DEÁK JÓZSEF (1818—1874) — a nagykőrösi gimnáziumban 1853 szeptem-berétől helyettesítette a betegeskedő Pitos Pált, akinek 1854-ben bekö-vetkezett halála után utódául választották. Az 1855/56. évi gimn. Értesítő szerint latin, magyar és német nyelvet tanított. Húsz évig volt az iskola tanára. — 574, 575, 581, 682, 685, 699, 1032, 1076, 1082

Debreczeni Ferenc (1892—1931) — (AJ.kk. XV. k. 812. l.) — Összeállította A.J. szalontai könyveinek katalógusát (MTAK. Kézirattára — Ms 5234/17.) — 866, 1022

Debreczeni István (1887—1973) — (AJ.kk. XV. k. 812—813. l.) — Sza-lontai vonatkozású közléseire esetenként hivatkozunk. — 805, 806, 813, 906, 945, 969, 982, 995, 996, 1000, 1001, 1010, 1056, 1071

DEBRECZENI JÁNOS — (AJ.kk. XV. k. 813. l.) — szalontai csizmadia, A.J. szalontai házának előbbi tulajdonosa. — 30, 482, 666, 813, 821, 996, 1038, 1071

DECEBALUS (?—106) — a kb. 44-ben szétesett dák birodalmat újra egye-sítette és sokáig védte a rómaiak ellen. Trajánus a dákok államát csak második hadjáratában tudta megdöntetni. Decebál akkor öngyilkos lett. — 382

DECSY SÁMUEL (1742—1816) — német és holland egyetemi tanulmányai után Bécsben telepedett le. *Magyar Kurir* c. lapját huszonhét évig szer-kesztette a magyar nyelv és irodalom szolgálatában. Fő műve: *Osmano-graphia*, „azaz a Török birodalom természeti, erkölcsi, egyházi, polgári s hadi állapotjának és a Magyar királyok ellen viselt nevezetesebb hada-kozásainak summás leírása”. (Két térképpel. — I—III. k. Bécs, 1788—89. — Tolnai Vilmos: *Arany János és Decsy Sámuel* c. tanulmánya szerint A.J.-t valószínűleg a mű III. kötete érdekelte leginkább, mely a magyar-ságnak a törökkel vívott harcait tárgyalja Nagy Lajostól II. József

haláláig. Arra is rámutat, hogy ebben megtalálhatók A. J. töröktárgyú elbeszéléseinek magjai. (EPhK. 1904. 520. l.) — A. J. képzeletét szülőföldjének sok török emléke már gyermekkorában méltán foglalkoztatta. — 555, 1019

DEGRÉ ALAJOS (1820—1896) — „beszélyeket”, útirajzokat, vígjátékokat írt. — Egy darabját a szalontai műkedvelők is bemutatták 1854-ben. — 477

De gustibus — (előbb: *Vizi sulymok I.*) — 879

DÉLIBÁB — Szépirodalmi és divatlap, a budapesti Nemzeti Színház hetiközlönye. Szerk. és kiadó: Tolnai gr. Festetics Leó. Főmunkatárs: Jókai Mór. — Egyszerre indult a Pákh Albert szerkesztésében, Gyulai Pál főmunkatársi közreműködésével megjelenő *Szépirodalmi Lapokkal*. — Első száma 1853. jan. 2-án jelent meg. — 1853 áprilisában a *Déli*dába olvadt a Szilágyi Virgil szerkesztette *Budapesti Viszhang*. — 1854. február végén Festetics Leó lemondott a *Déli*dáb szerkesztéséről. Jókai ekkor: 1854. márc. 8-i közleménye szerint — a *Déli*dábot beolvasztotta a *Hölgyfutárba*, amelyet Nagy Ignác szerkesztett: „6 lévén az, ki engemet legelőször az irodalomba bevezetett” — írta nyilatkozatában. — A *Déli*dáb 1855. jún. 17-től újból önállóan jelent meg 1858 végéig, de ekkor már Friebeisz István szerkesztésében és kiadásában. — A. J. eleinte bizalommal várta a *Déli*dábot, nyilván Jókai miatt. (Ercseynek, 1852. dec. 17.) — Utóbb nem tetszett neki Jókai elve: „akármit, csak sok legyen”. (Ercseynek, 1853. márc. 2.)

Arany versei a *Déli*dában: 1853-ban: *Alkalmi vers* (I. fé. 1. sz. jan. 2. 15. l.) — *Török Bálint* Historiás ének (I. fé. 5. sz. jan. 30. 150—152. l.) — *Szent László* „Sept. 19. 1853.” (II. fé. 14. sz. okt. 2. 419—423. l.) — *Szegény ember dala* (utóbb: *Csendes dalok*) (II. fé. 20. sz. nov. 13. 617. l.) — *Az egri leány* (II. fé. 22. sz. nov. 27. 675—678. l.) 1855-ben: (a lapot ekkor már Friebeisz szerkesztette) *Bor vitéz* (II. fé. 25. sz. dec. 2. 295—296. l.) — 1856-ban: *Pusztai est* — *Tájhép egy csonka műből* (utóbb: *Tájhép c.*) (I. fé. 11. sz. márc. 16. 125. l.) — Az A. J. k. I. k.-ben (474. l.) a vers jz.-e nem tünteti fel ezt az első megjelenési helyet.

Az Arannyal kapcsolatos hír- és cikanya gból: 1853-ban: Március 13-án (I. fé. 11. sz.) jelent meg Csengery Antal: *A hőskölteményekről általában c.* közleménye: „Terem a hősköltevény, mint a 'népdal'” — írja Csengery — s a népek ifjúkorába vezető óriás folyamhoz hasonlítja. A hagyományt, a mondákat az élő beszéd őrzi, továbbítja. „A költő, ki az építészeti föladatokat teljesíti, utolsó helyen áll a dalnokok sorában s egyszersmind magasan mindnyájuk felett”. Világirodalmi példákat sorol: Homeros, Firdusi, Tasso, Camoenus s a hazaiból Zrinyit és Vörösmartyt említi. Egyesek a „századok költői művét” csak befejezik, mint az első kettő, míg az utánuk következőknek „saját tehetségükkel” kell a fent maradt anyagot kiegészíteniök. — „Szerencsés nemzet, mellynek még idején támad a Lönnrot-ja. Nekünk . . . a száraz krónikairó jutott. Béla király jegyzőjét értem . . .” — A nemzetek fejlettebb irodalmi korszakai mutatnak föl nagy epikusokat. Csengery a Vergilius—Homerosz párhuzamon mutatja be e törekvés nehézségeit. A „közvetlenség”-ben látja a legnagyobb hiányt. — Ha mindamelltt lépnek fel utóbb epicus költők megénekelni a nemzet 'régi dicsőségét': műveik annál inkább megközelítik a valódi hősköltevényt, minél inkább ragaszkodnak a hagyományokhoz, mellyeket a dalnokok szájából von át a krónika, s a mondákhoz, mellyek a nép között gyakran akkor is élnek, midőn a történeti szellem már rég kifejtett. S ha történeti korból merít a költő: szükség, hogy beleélje magát a korb, mellyet megénekel, s tárgyától és népe szellemétől legyen át meg áthatva; úgy hogy e tárgytól vegye mintegy a formát s eme

szellemtől a színt, mely előmlik, s a hangot, mely uralkodik költeményén. — Ez úton indult nálunk Arany" (325—330. l.). — AJ. e cikkről így írt: „Talán egyet sem becsültem annyira valamennyi dicsériada között, mint a Csengery cikkét, az eposzról a Délibában . . .” — Úgy érezte, mintha az ismeretlen úton indulót „valaki bizonyossá teszi, hogy nem tévedt”. (Tompának, 1853. júl. 13.) — Júl. 3-án (II. fé. 3. sz.) — az *Irodalmi hírek*-ben: „. . . Ha van irodalmunkban rossz irány, azt legnépszerűbb költőinknek, Aranynak, Tompának, módjukban áll jobb irányt adó műveikkel helyes útra téríteni;” (27. l.) — Júl. 31-én (II. fé. 5. sz.) híradás, hogy Arany, Toldijának népszerű kiadására szerződött Heckenasttal: „őhajlandó, hogy irodalmunknak és nyelvünknek e nagybecsű kincse úgy elterjedjen népünk között, mint a falusi esték” (159. l.) — Sajnos erre a „népszerű” kiadásra nem került sor. — Szept. 25-én (II. fé. 13. sz.) a híradás szerint: „Koszorús költőnk Arany János nehány nap óta fővárosunkban mulat, s azon örvendetes hírrel lepett meg bennünket, hogy Toldit fejezte be, s azonkívül, egy a *kunvilágból* [így!] merített hőskölteményen dolgozik.” (412. l.) — AJ.-t felbosszantotta a Toldi befejezésével kapcsolatos alaptalan híradás; ld. Tompának, szept. 29-én. — Nov. 20-i (II. fé. 21. sz.) közli, hogy AJ. Toldija díszkiadásban megjelent Heckenastnál. (669. l.) — A dec. 4-i szám a Toldi német fordítása második kiadásának Lipcsében való megjelenését adja hírül. (II. fé. 23. sz. 733. l.) — A már Friebeisz szerkesztette *Délibáb*-ban, 1856-ban: Ápr. 6-án (I. fé. 14. sz.) közli Szemere Miklós: *Tompa Mihályhoz* c. verses levelét (163. l.); Pesten van, beteg, ha meggyógyul, felkeresi itteni barátait. — „S mert — hazamenni még ráérek, Nagy Körösön, porlepte arczczal, Arany Jankóhoz is betérek.” — Ápr. 13-án (I. fé. 15. sz.) jelenti, hogy AJ. *Kisebb Költeményei* I—II. kötete máj. 1-én jelenik meg; á 2 p.frt. „Kell-e Arany műveit ajánlani?” — Aug. 17-én (II. fé. 33. sz.) a *Bel- és külföldi hírek* közt: „Hazánk ünnepelt költője köztünk mulatott e napokban”; de már visszautazott Nagykörösrre. (399. l.) — Szept. 21-én (II. fé. 38. sz.) Híradás arról, hogy Nagyszalonta — a városháza tanácstermébe — megfesteti Barabás Miklóssal AJ. arcképét. — 132, 139, 140, 147, 161, 181, 202, 242, 259, 274, 287, 297, 306, 311, 312, 314, 315, 332, 336, 341, 350, 359, 564, 568, 591, 596, 852, 855, 858—861, 866, 874, 875, 877, 884, 886, 890, 892, 899, 904, 908, 909, 922, 923, 925, 927—929, 933, 935, 936, 940, 942, 957, 978, 981, 1038, 1039, 1048, 1049

DEMETÉR LINA — Lakatos Sándor vette feleségül Szalontán. — 322

DEMJÉNY = DEMÉNYI MIHÁLY (?—1866) — Színmész. 1828-tól lépett fel Budán. Színigazgató Szabadkán, 1840-ben Kassán; majd útközben kirabolták, vándorszínészkedett, teljesen elszegényedett. (Magy. Színműv. Lex. I. k. 336. l.) — 463, 989

DENTUMOGERIA — Az egykori Don menti magyarság lakóhelye. (Anonymus). — 170

Detrich Márta — (AJ.kk. XV. k. 814. l.) — 952, 953, 1059

Dévai Bálint — (AJ.kk. XV. k. 814. l.) — 1019

Devecseri Gábor (1917—1971) — (AJ.kk. XV. k. 814. l.) költő, műfordító. — 852, 1036, 1077

DICKENS, CHARLES (Álnevén: Boz) (1812—1870) — (AJ.kk. XV. k. 814. l.) A prókátorokat ostromzó *Bleak House* (1852) c. regényét AJ. — többek között — ajándékba kapta Tisza Domokos hagyatékából. — 357, 721, 942

DINGELSTEDT, FRANZ FREIHERR, von (1814—1881) — német költő. Szerkesztette az *Augsburger Allgemeine Zeitungot*. — Utóbb színigazgató volt. — 374, 950, 955

Disznairól híres 1083

DIVATCSARNOK (Divatcs.) — Tudományos, szépirodalmi, művészeti és divat-közlöny. 1853. ápr. 1-én indult, hetenként kétszer jelent meg. Szerkesztette Császár Ferenc. Mint olvasókra, elsősorban a salonok hölgyvilágára számított. Császáról és lapjáról A. J. véleményét ld. Császár Ferencnél.

Arany versei a *Divatcsarnokban* 1853-ban: *Vágy* (12. sz. máj. 12. 228. l.) — *A vigasztaló* (20. sz. jún. 9. 386–387. l.) — *Agnes asszony* (76. sz. dec. 22. 1. l.)

Az Arannyal kapcsolatos hír és cikk a ny a g b ó l: 1853. máj. 8-án: az *Iró- és művész élet* c. rovatban: „Örömmel jelentjük szép olvasóinknak, mikép íróink díszes koszorújába már most Arany J. úr nevét is fűzhetjük. E kitünős és így méltán hazaszerte kedvelt költőnk két szép versszettel lepett meg bennünket, melyek egyikét legközelebbi számunk hozandja. Birjuk egyszersmind ígérését, hogy műveivel gyakrabban fognak találkozni olvasóink” Tompa máj. 17-én megkérdezte A. J.-t, miért a Divatcs.-ba adja verseit? — A. J. máj. 23-án azt felelte neki: „... a lap minden nyeglesége mellett, már is *salon-lap*, előfizetője van jó számmal: szükség tehát, hogy az irodalom azon körökhöz ne csak holmi nagyreményű porontyok által legyen képviselve.” — A laphoz A. J. azonban nem fűzött nagy reményeket. Jún. 10-én Lévaynak tréfás-gúnyosan tartott szemlét folyóirataik felett. A Vahot Imre szerkesztette *Magyar Thalia* után ezt írta: „Divatcsarnok, dettó majmok.” — Aug. 4-én (36. sz.) *Iró és művészet* c. rovatban: „A napokban köztünk mulatott Arany úr. Toldi-ját Heckenast úr tette sajátjává, oly feltétel alatt, mely szerint rövid időn egy második kiadását rendezi annak népszerű alakban, hogy minél olcsóbb, minél inkább megvehető legyen, s így ismerje meg és becsülni tanulja minél több ember a hazában.” — Az 1854. évre beköszöntő cikket Friebeisz István írta: Az elmúlt év decemberi számának írói közt elsőlül A. J.-t említi. — A. J. azonban sem 1854-ben, sem a következő években nem küldött több verset a *Divatcsarnok*nak. — 1854-ben közölte Kemény Zsigmond a *Divatcsarnokban* Toldi Miklósról és Arany Toldija c. három részes tanulmányát, a jan. 15-i, 20-i és 25-i számokban. Az I. részben (jan. 15-i sz. 49–58. l.) kifejti: nem ért egyet Toldy Ferencsel, aki Toldi alakját a pogány korba költözteti s magyar Herculesként tekinti. Kemény úgy véli, Toldi Miklós történeti személy s hogy A. J. is hisz benne: ezen hitnek sokat köszönhetünk” — A tanulmány II. részében (jan. 20-i sz. 98–106. l.) Kemény a Toldi-téma lélektani buktatóival foglalkozik, mint a gyilkosságba eséssel s dicséri A. J. erkölcsi érzékét, akinek lelemé, nyéből „a gyűlölet az ingerlőre hárul”. — A. J. — Kemény szerint — „korrekt az indoklásban”. Nála a legkisebb tény is hat a cselekmény bonyolítására, kifejlesztésére. A cselekmény haladásával ereje egyre emelkedik. — A III. részben (jan. 25-i sz. 98–106. l.) — Kemény a forrásul szolgáló Ilosvai Toldiját „igazán szólna szellemtelen s hivatás nélkül írt mű”-nek minősíti. A. J. e forrásból mégis kerek egészet tudott alkotni, mivel „a művészi compositio bűbajos titkát bírja”. Annak ellenére, hogy kompozíciója kiszámított, mégsem mesterkélte. Kemény szerint A. J. kihagyásai Ilosvaiból — lángészre vallanak. Az A. J. alkotta jellemek cselekedetekben nyilatkoznak „drámaiban mint sok drámaírónál”. — Amit Kemény mégis kifogásol: miért mondja Toldi a királynak, hogy tettét feladni jött, mikor nem azért indult el Nagyfaluból. (Való igaz, hogy nem azért indult el, de utóbb ez az elhatározás alakult ki benne.) Befejezésül egyetértéssel idézi Erdélyi Jánost. — 214, 217, 219, 226, 232, 241, 243, 287, 299, 326, 328, 339, 342, 376, 411, 514, 523, 524, 564, 568, 591, 604, 677, 681, 685, 889, 890, 894, 897–899, 920, 925, 931, 937, 956, 957, 960, 971, 980, 993, 1005, 1007, 1008, 1039, 1046, 1071, 1074–1076

DIVATLAP — ld. PESTI DIVATLAP

DOBSA LAJOS (1824—1902) — színműíró. — 254, 371, 949

DOHÁNY ERZSÓK — nagyszalontai varrónő — 130

Domokos napra — 859

DON CAESAR DE BAZAN — Dumanoir és D'Ennery nagyszerű darabja, amely Hugo: Ruy Blas figurájára épült. — A levelekben többször emlegetik a róla elnevezett szakáll-viseletet, melyet a bécsi vezetés magyarosnak tekintett s ezért a tanároktól megkivánták, hogy vágják le. — 122, 851

DOPSA — ld. DOBSA LAJOS

Dorka Illés (1793—1840) — (AJ.kk. XV. k. 815. l.) — 1021

DÖBRENTEI GÁBOR (1785—1851) — az MTA első titkára. Az *Erdélyi Múzeum* c. folyóirat alapítója. — Érdeme a régi magyar nyelvemlékek kiadása. — 84, 251, 835

Dömötör János (1843—1877) — AJ. tanítványa Nagykőrösön, majd költő, kritikus. — 960

DROSTE-HÜLLSHOFF, ANETTE von (1797—1848) — kora legjelentősebb nő-költője. Képzületét a természet táplálta. — 374, 950, 955

Dubniczai Krónika — a 15. sz. végéről való. A magyarság történetét tárgyalja, a legrégebb időkől a Mátyás korabeli kenyérmezei csatáig (1479.) — A Podharadeczky-féle Budai krónia kiadásának jegyzetei idéznek a Dubniczai krónikából. AJ. 1853-ban írta *Szent László* c. legendáját s jegyzetben hozzáfűzte: „Forrás a dubniczai krónika!” — 864

DUGONICS ANDRÁS (1740—1818) — (AJ.kk. XV. k. 815. l.) — Regényeit AJ. már szalontai kisdíák korában olvasta. Dugonicsról ezt tanította: „kétségtelen érdemei vannak az olvasóközönség gyarapításában, a nemzeti érzés terjesztésében, sőt a nyelvújításban is; noha választékos ízlésűnek nem mondhatjuk”. AJ. Dugonicsot bemutatja, mint a 18. sz. legtermékenyebb regényíróját, csakúgy mint a matematika magyar nyelvű szak szóhasználatának úttörőjét. (AJ.kk. X. k. 498—499. 505. l.) — 556, 1020

DUKAI TAKÁCH JUDIT (1795—1836) — költő, Berzsenyi rokona, aki verset is írt hozzá. — 84, 835

DUSCHEK — geszti udvarbíró — 15, 808, 820

DÜRINGSFELD, IDA bárónő, Kertbeny ismerőse. — 370, 948, 953

Éble Gábor (1843—1923) — a gr. Károlyi család levéltárosa. — 1023

EDDA — az északi népek mitológiáját tartalmazó gyűjtemény. Két részből áll: *Első része* a régebbi: a 9—12. sz.-ból származik, ún. „Edda” versformában. Szerzője ismeretlen. Kéziratát Koppenhágában őrzik. A 17. sz. közepén fedezték fel, a külföld figyelmét Grimm, Jacob hívta fel rá 1835-ben. Németre Simrock, Karl (1802—1876) fordította: *Nibelungenlied* (1827.) — *Gudrun* (1843.) — *Edda* (1851.) — Az Edda *második, újabb* része a 13. sz.-ból való, szerzője Sturlasson, Snorri (1178—1241) izlandi költő. Kéziratát Upsalában őrzik. — Áttekintést ad a skandináv mitológiáról a leendő dalnokok: a *skaldok* számára. — A két *Eddát* Tisza Domokos szerezte be, utóbb kölcsönadta mesterének. T. Domokos halála után a család végképp AJ.-nak ajándékozta. (Ld. AJ. és Kovács J. levelei 1856. júl. 23. aug. 4.) — 724, 731, 942, 943

Edvi Illés Pál (1793—1871) — költő, ev. egyházi író, akadémikus. — 993, ECGENBERGER JÓZSEF és fia FERDINÁND, könyvkiadó cég. — (AJ.kk. XV. k. 816. l.). Az apa 1850-ben meghalt, attól kezdve fia vezette. — A *Toldi* először náluk jelent meg. — 277—281, 294—298, 317, 907, 911—13, 915, 919, 920, 929

- EGRESSY GÁBOR** (1808—1866) — (AJ.kk. XV. k. 816. l.) — Egressy, Törökországból visszatérve, fellephetett egyes szerepekben, pl. a *Lear király* címszerepében, de csak 1855-től kapott szerződést. — AJ. amikor 1854 hűsvétján Pesten járt, fölkereste Egressyékét és részt vett egy asztaltáncoltatáson, ahol Petőfi szellemét idézték. (Tompának, ápr. 22.) — 1856-ban AJ. némileg elhidegült Egressytől. Erre utálnak Csengery sorai: AJ. „Egressy mellé ült a vendéglőben, 'Nem tudtam egy jó szót szólni hozzá!' — mondá nekem Arany. Úgy látszik Egressynek is feltűnt e hidegség. Arany nagyon bosszankodik rá.” (Gyulaiak 1856. júl. 11. GyulaiLev. 297. l.) Az elhidegülés oka valószínűleg Egressy és Gyulai Pál heves vitája lehetett Ristori, Adeleid színésznő pesti szerepléséről. Gyulai az ügy lezárásaként ezt írta: „Jókainak mond meg, hogy engem soha sem sértett meg Egressy s nem azért haragszom reá, hogy büszke . . . hanem azért, mert rettentő nagy aesthetikusnak tartja magát s annyit sem tud, amennyit egy conversations Lexikomból tanulhatunk.” (Csengerynek, 1856. máj. 23. GyulaiLev. 277. l.) — AJ.-nak e korból egy Egressynek írott levele maradt fenn; Egressynek két elv. leveléről tudunk. — 7, 30, 35, 380, 400, 402, 420, 427, 670, 805, 813, 814, 885, 958, 967, 968, 975, 1072, 1092, 1095
- EGRESSY SÁMUEL** (1805—1868) — dalszerző, nagykőrösi földbirtokos, aki zongorát vásárolt a gimnáziumnak s 1000 Ft-ot ajándékozott, hogy kamataiból zeneműveket vásárolhassanak. (Divatcsarnok, 1855. jún. 30-i sz., borítólap.) Megzenésítette AJ.: *Sírva jön a magyar nőta világra* . . kezdetű versét. Ez alkalomból ajándékozta AJ.-nak Vörösmarty kis érc mellszobrát (Ld. AJ. — Ercseynek, 1856. dec. 10.) Egressy Sámuel — mint AJ. írta: „földesúr e tájon” — így dalszövegeket nyilván személyesen kért a költőtől. — 780, 785, 1110, 1113
- Egy egyszerű beszélőke* — 1025
- Egy kis hypochondria* — 997
- EISLER MÓR** (VASFI) (1818—1887 után) — (AJ.kk. XV. k. 817. l.) — 631, 1058
- Elesett a Rigó lovam patkója* . — 1110, 1113
- Élet és Irodalom* — 1017
- ÉLETKÉPEK** — (AJ.kk. XV. k. 817—818. l.) — 52, 126, 214, 219, 225, 229, 235, 561, 889, 893, 896, 906
- EMI** — ld. TOMPA MIHÁLYNÉ SOLDOS EMILIA
- EMICH GUSZTÁV** (1814—1869) — (AJ.kk. XV. k. 818. l.) — AJ.-nak méltán esett rosszul, hogy a *Murány ostromáért*, mely 1848-ban jelent meg Emichnél, (AJ.kk. III. k.) soha egyetlen fillér szerzői díjat sem kapott. — Emich Gusztáv könyvkereskedését 1856-ban eladta Pfeifer Ferdinándnak, s maga családostul Triestbe ment, de utóbb visszajött. 133, 193, 194, 272, 342, 766, 768, 771, 854, 855, 880, 1105—08
- EMÉLKLAPOK** — ld. MAGYAR EMÉLKLAPOK 1848—49-ből
- EMÖDY DÁNIEL** (1819—1891) — (AJ.kk. XV. k. 818. l.) — A szabadságharc után elkobzott ügyvédi diplomáját 1852-ben visszakapta, azonban ezután is tollával kereste kenyerét. 1856-tól rovatvezető volt a *Magyar Néplap*-nál. Ekkor írt AJ.-nak; levele elveszett, AJ. válasza megmaradt. — 196, 707, 782, 783, 881, 1084, 1110—12
- Emödy László** — Emödy Dániel leszármazottja. — 1111
- Ender, Johann** (1793—1854) — osztrák festő. Széchenyi Istvánt elkísérte olasz- és görög útjaira. — Széchenyi elgondolásai alapján megfestette a MTA címerképét. A görögruhás nőalak arca Széchenyi feleségének vonásait őrzi. A kép az Akadémia palotájának „képes”-termét díszíti. — 1111
- ENDLICHER ISTVÁN LÁSZLÓ** (1804—1849) — magyarországi származású történész és botanikus. A bécsi udvari könyvtárban magyar történeti forrá-

sok kiadásával is foglalkozott. Ilyenek: *Anonymi Belae Regis notarii de gestis Hungarorum liber* (Viennae, 1827.) — *Rerum Hungaricarum monumenta Arpadiana* (Sangalli, 1849.) — *Die Gesetze des heiligen Stephans* Wien, 1849.) — 157, 159, 162, 864, 865, 867
Engel (Angyal) József (1807—1870) — orvos, műkedvelő nyelvész. *A magyar nyelv gyökérszavai* c. műve 1839-ben jelent meg. — 1107

ENTWURF — ld. ORGANISATIONS ENTWURF

ENYEDI ALBUM — ld. NAGYENYEDI ALBUM

EÖTVÖS JÓZSEF (1813—1871) — (A.J.kk. XV. k. 818—819. l.) — 1853-ban tért vissza Magyarországra. 1854-ben második kiadásban megjelent *A XIX. sz. uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra*. — Eötvös elsősorban Kemény Zsigmonddal, Csengery Antallal, Gyulai Pállal tartotta a kapcsolatot. *A Magyar Nép Könyvébe* rendszeresen küldte novelláit. — 1855-től a MTA alelnökévé választották. — A.J.-sal való kapcsolatai ez években alapozódnak meg. Amikor A.J. 1853. tavaszán Pesten járt, sajnálta, hogy nem találkozhattak. „Keveházát és a balladákat újra felcicsérte” — írta Tisza D. — A.J.-nak. (1853. máj. 18.) — Ez év őszén Gyulai írja A.J.-nak, hogy Eötvös találkozni akar vele: „Most fedezett föl a magyar irodalomban... úgy el van ragadtatva, hogy na!” (1853. nov. 15.) — 1854-ben a Tisza éppen Csengeryvel és Keménnyel volt együtt, amikor Gyulai elvitte nekik A.J.-tól *A fülemüle* c. „Igaz mesé”-t. Nagyon tetszett neki, csak a végét elhagyatta volna. (Gyulai — A.J.-nak, 1854. szept. 6.) — 1854-ben a *Toldi estéje* megjelenése alkalmából Eötvös írt A.J.-nak, akit sorai őszintén megörvendeztettek. — Ld. A.J. 1854. okt. 21-i válaszát. — E korszakból e két egymáshoz írt levelük ismeretes. — 86, 215, 219, 328, 371, 374, 378, 383, 395, 404, 451, 473, 474, 484, 491, 497—499, 504, 670, 673, 760, 782, 802, 835, 836, 862, 888, 890, 933, 948, 953, 956, 957, 960, 965, 973, 984, 993, 997, 999, 1000—02, 1072, 1073, 1105
EÖTVÖS TAMÁS (1800—1867) — A szabadságharc alatt Ung és Bereg megyék népfelkelőit szervezte. Fogságából 1856-ban szabadult ki. Szemere Miklós unokahúgának férje volt. — 686, 1076

ERBIA — ld. PÁLÉY SÁMUEL

ERCSEY JÁNOS — (A.J.kk. XV. k. 819. l.) — Arany Jánosné testvére, Sályi nevű község jegyzője. — Amikor A.J.-ék megvették szalontai kis házukat, Ercsey János adott nekik rá kölcsönt. A.J.-nak 1856 végére sikerült ezt az adósságát teljesen rendeznie. — E korszakból A.J. három Ercsey Jánosnak írott elv. levelére lehet következtetni, míg Ercseytől ez évekből egy levél maradt fenn s egynek egykori meglétére vannak nyomok. — 7, 8, 20, 29, 36, 57, 82, 130, 131, 180, 181, 192, 204, 269, 290, 305, 311, 322, 395, 408, 462, 478, 520, 531, 536, 576—78, 589, 590, 594, 605, 607, 608, 612, 615, 626, 630, 650, 651, 667, 692, 740, 745, 766, 780, 805, 810, 813, 815, 823, 834, 854, 876, 877, 915, 921, 924, 965, 970, 988, 995, 1007, 1010, 1014, 1032, 1033, 1038—40, 1047,—49 1055, 1057, 1065, 1079, 1099

ERCSEY KÁLMÁN — Aranyné távolabbi rokona. — 628

ERCSEY KÁROLY — Aranyné testvére, aki magát „szegény paraszti állapotba helyzetetett”-nek mondja. (Ld. 1855. júl. 26-i levelét.) E megmaradt levelén kívül még egy elv. leveléről tudunk. — 520, 535, 593, 594, 608, 746, 820, 834, 903, 965, 1007, 1013, 1038, 1040, 1047, 1048, 1055, 1099

ERCSEY LAJOS (1855—1874) — Ercsey Sándor fia. — 608, 628, 630, 667, 670, 679, 717, 1055

ERCSEY SÁNDOR, ifj. (1826—1898) — (A.J.kk. XV. k. 819. l.) — Arany Jánosné öccse, A.J.-ék szalontai ügyeinek intézője. — 1853-ban kellett letennie az ügyvédi esküt, a következő évben a vizsgát. — Leveleiben híven beszámol A.J.-ék roskadozó házának mindenkori állapotáról, elvégezteti a szükséges

javitásokat, beszedi a házbért, tároltatja, eladja a kis gabonát, amit A.J. nővérenek családja: a Jámborok és Ercsey Károly Aranyék földjén termeltek. Számontartja A.J. Szalontán kölcsönbe adott 200 p.frt.-jának sor-sát, intézi Ercsey János a ház vásárlásához nyújtott kölcsöneinek visszafizetését. — Leveleiben beszámol családi helyzetéről, gyermekei születéséről, ír a szalontai ismerősökről, újságokról. Ő közli A.J. nővére: Arany Sára, Jámbor Jánosné halálának híret 1853. okt. 22-én. — A.J.-ék 1852-ben az iskolai szünidőben Ercsey Sándorék vendégszeretetét élvezték. — Ercseyék szerették volna, ha 1855 nyarán is ellátogatnak Szalontára, de akkor az egész iskolai szünidőt Tompáéknál töltötték. — Hogy 1856 nyarán A.J.-ék nem mentek Szalontára, mikor pedig Ercseyék — nem indokoltan — de várták őket — ez Ercsey feleségét s magát Ercseyt is erős szemrehányásokra indította. Ennek ellenére a család helyett magában érkező Arany Lácit szívesen látták s lassan neheztelésük is megenyhült; ennek jele, hogy az év végén egy egész disznót küldtek A.J.-éknak ajándékba. — Ercsey Sándor levelei hí tükrei a lelkiismeretes gondoskodásnak, amivel sógoráék szalontai ügyeit intézte. E korból A.J.-tól harminckét Ercsey Sándornak írt levél maradt fenn, míg A.J. Ercseytől negyvennyegyet őrzött meg. — 7, 19, 27, 35, 36, 48, 50, 51, 54, 55, 81, 114, 116, 126, 127, 129—31, 138, 139, 148, 174, 175, 180, 190—92, 194, 204, 207, 218, 219, 229, 235, 268—71, 286, 288—90, 295, 303, 304, 308, 309, 320—23, 334, 365, 366, 379, 392, 394, 405, 408, 444, 460, 463, 477, 480, 496—99, 513, 519, 522, 527—31, 536, 537, 574, 576, 589, 594, 605, 607, 611, 615, 626, 628, 650, 652, 667, 668, 670, 677, 679, 690, 692, 700, 716, 717, 733, 737, 738, 744, 746, 764, 766, 779, 805, 806, 809, 810—15, 820—23, 829, 834, 848, 849, 852—54, 857, 858, 861, 875, 876, 879, 880, 884—86, 889, 893, 895, 896, 906—08, 912, 915—17, 919, 921—24, 929, 930, 935, 945, 958, 964, 965, 966, 969, 970, 975, 982, 987, 988, 994—98, 1000, 1001, 1005—10, 1014, 1021, 1023, 1031—34, 1038—40, 1047, 1049, 1050, 1054, 1055, 1057, 1065, 1068, 1070—71, 1078, 1079, 1082, 1083, 1088, 1089, 1094—96, 1099, 1100, 1104—06, 1109, 1113, 1116

ERCSEY SÁNDOR — 1853-ban nevezték ki szintén szalontai ügyvéddé. — A.J. sógora nem örült a távoli- vagy név(?)-rokonnak. Csak egyszer említi. (1853. szept. 11.) — 303, 921

ERCSEY SÁNDORNÉ, NAGY KAROLINA, LINA (1830—1874) — (A.J.kk. XV. k. 819. l.) — Egy, A.J.-nak írt levele maradt fenn. — 29, 50, 57, 127, 148, 191, 192, 204, 334, 336, 394, 445, 462, 478, 481, 483, 499, 530, 531, 537, 577, 606, 628, 630, 652, 667, 690, 702, 707, 732, 738, 739, 781, 793, 813, 819, 820, 823, 880, 922, 936, 982, 995, 1010, 1047, 1082, 1094—96, 1100, 1106, 1117

ERCSEY VILMA (1853—1874) — Ercsey Sándorék leánya. — 395, 446, 463, 480, 483, 499, 522, 529, 530, 531, 606, 628, 651, 667, 670, 679, 717, 766, 921, 931, 945, 965, 1010, 1047, 1055, 1106

Erdélyi Ilona, T. — (A.J. kk. XV. 819.) — 1101

ERDÉLYI JÁNOS (1814—1868) — (A.J.kk. XV. k. 819—820. l.) — Erdélyi a szabadságharc után bujdosott, majd 1851-től Sárospatakon a filozófia tanára volt. — 1854-ben újból megházasodott, Csorba Ilonát vette feleségül. — 1855. őszén, amikor A.J.-ék Tompáéknál vendégeskedtek, Sárospatakon Erdélyit is felkeresték, aki „minden szívességgel” fogadta őket, mint A.J. írta Szemerének (okt. 9.). — A korabeli folyóiratokban elvi jelentőségű cikkeket közölt, mint pl. *A népköltészet körül* (Szépirod. Lapok, 1853.). Versei is jelentek meg. — 1855-ben *Népmesék* c. gyűjteményét tette közzé. — 1856-ban *A.J. kisebb költeményei*-nek megjelenésekor a PNapló 1856. aug. 26.—szept. 3-i számaiban foglalkozott A.J. költészeté-

- vel; ld. ott. — AJ, nem mindenben értett egyet Erdélyi megállapításai-
val: a nyilvános vita helyett azonban inkább a magánlevél-válasz mellett
döntött. 1856. szept. 4-én írta meg e levelét, amely ma is megvan az
„Erdélyi-Tár”-ban, leszámazottja, T. Erdélyi Ilona irodalomtörténész
tulajdonában. — 14, 47, 84, 301, 601, 622, 630, 686, 748, 751, 788, 808,
820, 835, 905, 954, 999, 1026, 1052, 1053, 1061, 1100—03, 1112, 1114,
- ERDÉLYI JÓZSEF** — debreceni tanár, akinek leánykáját A.J. mint kollégiumi
növendék tanította. — 557, 1022
- Érdi János** (1796—1871) — régész, éremgyűjtő, korának nagy szaktekin-
télye. Belgiumból jött apja *Luczenbacher* nevét 1848-ban magyarosította
Érdire. — 670, 1072
- ÉRTESTÍTŐ** — „Irodalmi-, művészeti-, ipari- és kereskedelmi lap.” Szerkeszti:
Szilágyi Virgil. Kiadó: Kozma Vazul. 1852. febr. 3-án indult, hetenként
háromszor jelent meg. A.J. az új folyóirattól a Hölgylutárnál magasabb
nívót várt, remélt. — 1852. májusától az ÉRTESTÍTŐ, BUDAPESTI VISZ-
HANGGÁ alakult. (ld. e címszónál.) —
- Arany versei az *Értesítő*ben: *Enyhülés* (2. sz. febr. 5.). — Csillag
alatt a szerkesztő megjegyzi, hogy irodalmi rovatukat nem kívánják „ver-
sek özönével elborítani”, de meg vannak győződve, hogy „Arany János
neve azoknak nevei között foglal helyet, kiktől örömmel nyújtunk át egy-
egy becses költeményt az olvasóknak”. — *Az ó torony* (21. sz. márc. 20.)
Leközi a Losonczy Phönixből. (A versnek e második megjelenése az
A.J.kk. jegyzetéből hiányzik ld. I. k. 447. l.)
- Az Arannyal kapcsolatos híra nyagból: az *Értesítő* márc. 16-i,
18-i és 20-i száma ismertette a *Losonczy Phönix* c. „Történeti és szépirodal-
mi Emlékkönyvet”. Ennek során megjegyzi, hogy míg Aranytól, Pető-
fitől, Tompától, Vahot Sándortól, Gyulaítól stb. csak egy-egy költemény
van benne, addig „egy rakás másod- sőt harmadrendű névre akadunk
bennre s ezek közt p. o. a népiességet a póriassággal felcserélő, hamis
irányú Tóth Kálmán, az üres eszméket czifra szavakkal pótoló Tóth Endré-
re, Szelesteyre sat.” (márc. 16-i sz., 147. l.). — Arany verséről, *Az ó torony*-
ról — kissé fellengősen — a következőket írja: „méltó azon költőhöz, ki
sorait e nép meleg, egészséges szívvérébe mártott tollal írja” (márc. 20-i sz.
164. l.) — Ezután Tóth Kálmánról megállapítja: „összezavarja a póriast,
a betyárost a népiességgel, s míg Arany János 'Toldijában', Petőfi 'János
vitézében' imádjuk a valódi, tiszta, nemes népiesség édes zamatát, Tóth
K... hasonló műveinek olvasása közben gyakran undor és boszankodás
lep meg”. (u.ott.) — 39, 52, 733, 816, 821, 823
- Erzählende Dichtungen von Johann Arany* — 59, 824, 828, 1016, 1024, 1027
- Érzékeny búcsú* — 848
- ESKELES** — görög származású bécsi bankár. Gazdagságára jellemző hír-
adás: „Azon rt.-nál, mely az osztrák birodalmi vaspályákat . . . 90 évre
haszonbérbe vette, Sina és Arnstein-Eskeles bécsi bankárházak 45 millió
franknyi részvényt vállaltak el.” (Divatcsarnok, 1855. jan. 30. 117. l.) —
620, 1053
- ESTIKE** — folyóirat. 524
- Esztegar László** — irodalmi adatközlő (1907). — 967
- EUTROPIUS** (4. sz.) — római történetíró. Rövid római története a *Breviarium
ab Urbe condita* Róma alapításától 364-ig öleli fel anyagát. A közép- és
új korban tankönyvül használták. Magyarul: *Római történetek rövid tar-
talma*. A tanulók és történetek olvasását kedvelőkért hasznos tárgyakkal
bővítve Eutropius után magyarul kiadta Irnesi Homonnai István. (Buda,
1832.) — 556
- Évnapra* — 1016

- FÁBIÁN PISTA** — szalontai katonaszökevény; „Inkább adom magam a halálra, | Minthogy lögyek német katonája” — Balladája — mint AJ. írja — a „24 éves szép ifjú” saját szerzeménye: „midén a rögtönítélő törvényszék már meghozta fölötté ítéletét, mondotta egy városcesléd tolla alá, mint ezt a közlő [azaz Arany] bizonyosan tudja.”
- Fábián Pista nótáját* — keletkezése történetével együtt — AJ. a *Remény* c. folyóiratban tette közzé 1851-ben (ld. AJ.kk. XV. k. 887. l.) — A balladáról ld. még Ercsey S. 1856. máj. 9-i levelének jz.-t. — 701, 1082
- FABIUS („CUNCTATOR”)**, **QUINTUS MAXIMUS** (? — id.e. 203) — római diktátor. 217-ben került az összeütközést Hannibállal, ezért kapta a „háhozó, késlekedő” *cunctator* jelzét. — 299
- Falk Miksa** (1828—1908) — (AJ.kk. XV. k. 821. l.) — 1098
- FALUDI FERENC** (1704—1779) — költő, prózaíró, műfordító. Népiessége humanista hagyományokból táplálkozott. Hatott Rajnásra, Révaira, Verseglyre, Pálóczi Horváth Ádámmra. — 84, 835
- FALUSI ESTÉK** — Vas Gereben évnegyedes népies füzetei, 1853-tól. — AJ.: *Az első lopás* c. „Igaz történet”-e itt jelent meg. — 176, 564, 888
- FÁNCSI-ALBUM**. — „Kiadja Szilágyi Virgil a Garay-árvák javára.” Fest, 1855. — 677, 681, 1048, 1074, 1075
- FÁNCSY LAJOS** (1809—1854) — (AJ.kk. XV. k. 821. l.) — pesti egyetemi tanulmányaitól vált meg a színészetért. Játszott Miskolcon, Pozsonyban, Balatonfüreden, Nagyváradon, Debrecenben, ahol játékaival csodóntó hatással volt az ifjú AJ.-ra. Utóbb a pesti Nemzeti Színház tagja lett. Szindarabokat is fordított. — Emlékére adták ki barátai 1855-ben a *Fáncsy-Albumot*. — 401, 558, 820, 1022
- FARKAS AMÁLIA** — Nagykőröscsn előfizetőket gyűjtött *Тсmpa Virágregéire*. — 228, 251, 258
- FARKAS ELEK** (1829—1891) — a nagykőrösi iskolák támogatója. — 470
- Farkas Gyula** — putnoki ügyvéd; AJ. egy levelének tulajdonosa. — 1073
- FAZEKAS MIHÁLY** (1766—1828) — botanikus, költő. — Fő művét: *Lúdas Matyi, egy eredeti magyar rege négy levonásban* (Bécs, 1817.) — AJ. irodalomtörténetében „közkezdveségű népszerű elbeszélésnek” nevezi. Szerzőjét — Dícszegi Sárullal — mint a magyar botanikai nyelv megeremítőit is méltatja. (AJ.kk. X. k. 507, 499. l.) — 84, 164, 816, 835, 868
- FÁY ANERÁS** (1786—1864) — (AJ.kk. XV. k. 821. l.) — Fáy AJ. iránti nagybecsülésének jele, hogy emlékkönyvébe bejegyzést kért tőle. Hogy AJ. is mily nagyra tartotta Fáy, híven tükrözik emléksorai *A dalnok lúja* c. költeményéből. E tárgyban egymáshoz írt egy-egy levelük megmaradt. — 84, 617, 618, 631, 835, 1051, 1052, 1057, 1058
- FEHÉR ELEK** — AJ.-ék szalontai ismerőse. — 366, 945
- Fekete József** (1854—1928) — (AJ.kk. XV. k. 821. l.) — 953
- FEKETE MIHÁLY** (1820—1871) — (AJ.kk. XV. k. 822. l.) — Tisza Domokos anyai ágú unokatestvéreinek, Bethlen János (1811—1879), a haladó politikus és Tokai Zsófia fainak: Béla, Domokos, ifj. János — nevelője. Verselt is. Ő írta Mosonyi Mihály: *Szép Ilonka* c. operájának librettóját. (ItK 1964. 377. l., Rigó László közleményében.) — 37, 90, 100, 102, 104, 134, 136, 246, 275, 292, 769, 815, 841, 844, 845, 856, 902, 909, 917
- FELDINGER (FÖLDÉNYI) FRIGYES** — pesti civcs. — Amikor 1856-ban Liszt Ferencet Magyarországra várták, AJ.-hoz fordult a művészt dicsőítő költeményért. Levele elv., AJ. válasza azonban fennmaradt. — 730, 732, 1092—94
- FÉNEON, FRANÇOIS** (1651—1715) — *Télémaque* (Telemachos, 1699.) c. pedagógiai regénye francia megjelérése után pár évtizedre *Telemakus*

- bujdosása* címen, 1755—1829 között nálunk már négy kiadásban látott napvilágot Haller László és Zoltán József fordításában. Ezekből jutott egy példány a betűre szomszjas ifjú AJ. kezébe is. — A J. Fénelon „prózaieposzára” *Zrinyi és Tasso* c. tanulmányában is utal. (Ld. AJ.kk. X. k. 387. l.) — 1024
- FÉRENCZ JÓZSEF, HABSBURG, császár (1830—1916) — (AJ.kk. XV. k. 822. l.) — 56, 66, 76, 816, 822, 824, 1076
- FÉRENCZY ISTVÁN (1792—1856) — (AJ.kk. XV. k. 822. l.) — a szobrász. — 558
- Ferenczy József — A J. levelet közölt 1882-ben. — 1051
- FÉRENCZY TERÉZ (1830—1853) — költő; öngyilkos lett, verseit *Téli csillagok* c. Bulcsú Károly adta ki (1854.) — 685
- FESTETICH LŐRÉ, (1800—1884) — az 1850-es években a *Nemzeti Színház* igazgatója. — 1854-ben engedélyt kapott a *Déliabó* c. folyóíratra, amelyet azonban gyakorlatilag Jókai szerkesztett. A napjainkban előkerült dokumentumokból tudjuk, hogy a kormány besúgója volt s ezért évi 5000 ezüst forintot kapott. (Ld. Kiss Károly: *Hírlolat és besúgás*. Magyar Nemzet, 1977. márc. 6.) — 125, 127, 842, 852, 853, 855, 899, 992, 1093
- Feszty Árpádné — 860
- FIATAL MAGYARORSZÁG — (AJ.kk. XV.k. 840. l.) Itt az ismertetett mozgalom névleges, méltatlan követői. — 350, 359
- Fiatalság Barátja — Brassai Sámuel lapja, 1851-ben. — 1121,
- FICHTE, JOHANN GOTTLIEB (1762—1814) — a kanti filozófiát szubjektív idealista módon fejlesztette tovább. — 110
- FIELDING, HENRY (1707—1754) — angol regényíró. Híres regényét: *The Adventures of Joseph Andrews, and of his Friend Mr. Abraham Adams* (1742.) — A J. Tisza Domokos könyvei közül örökölte. — 721
- Filiczki János (1580 körül—1622) — sárospataki tanár, Szenczi Molnár Albert zsoltárfordításai elé írt ajánló verset. — 1029
- FILÓ LAJOS (1828—1905 után) — Kecskeméten ref. lelkész, gimnáziumi, majd teológiai tanár. — 575, 1032
- FIRDUSZI (FIRDAUSI), ABUL KASZIM (kb. 935- kb. 1020) — A perzsa irodalom klasszikusa. Hísei eposza a *Szahnám* (= Királyok Könyve) a perzsa történelem költői feldolgozása az első mondabeli dinasztiától az arab hódításig. — Részleteit Szász Károly fordította. — A J. Firduzsi: *Zoráb*-jából az ötvenes években hat sort ültetett át. (AJ.kk. VI. k. 180. l.) — 313, 332, 334, 336, 658, 960, 961, 1067
- FIRTS PÁL (1739—1834) — jogi- és teológiai végzettséggel tanította a körösi gimnáziumban a bölcsészetet és történelmet. — 92, 842, 1032
- FLÓRA — ld. MAJTHÉNYI FLÓRA
- FLORIAN, JEAN-PIERRE CLARIS de (1755—1794) — Legismertebbek állatmeséi: *Fables* (1792), továbbá a *Galatás*; melynek híse a megható, egyben neveltető Arlequin. Magyarul már 1811-ben megjelent. — A J. *Florian* a szalontai jezyzósége kezű éveiben olvasottak közt sorolja fel. (Ld. Ön-életrajzi levél, 1855. jún. 7.) — 560, 1024
- FODOR GERZSON — „Fodor bácsi” — „Fodoréék” — Nagykörsői birtokos, akinek a nőtlen tanárok: Szilágyi Sándor, Salamon Ferenc — étkeztek. A tanárok „tiszteletbeli professzornak” hívták. — A J. 1853. febr. 22-én, — névnapi ebédje közben — írta hozzá *Névnepre* c. tréfás versét. (AJ. kk. VI. k. 23—24. l. Ld. még Biró Sándor: *A J. Nagykörsőm*. EPhK. 1907. 503—507. l.) — 459, 753, 958, 1103
- FOGARASI JÁNOS (1801—1878) — (AJ.kk. XV.k. 823. l.) — nyelvész. — Czuczor Gergelyvel együtt szerkesztette a *Magyar Nyelv Szótárát*. — 1052
- FONTANE, THEODOR (1819—1893) — (AJ.kk. XV. k. 823. l.) — 63, 374, 828, 829, 938, 950

- FÓNYAD CSALÁD — „Fónagy-fiúk”, — „Fényadné” — 323, 478, 767, 775
- FÓNYAD ISTVÁN — (A.J.kk. XV.k. 823. l.) — Szilágyi István szalontai barátja — 304
- FÓNYAD JÓZSEF — (A.J.kk. XV.k. 823. l.) — A.J. és Tompa-verseket zenésített meg. — Fia Ödön, 1855-ben született. — 53, 577, 651, 821, 824
- FÓNYAD KÁROLY — házat Ercsey Sándor vette meg. — 479, 482, 536, 651
- FÓNYAD LÁSZLÓ — (A.J.kk. XV. k. 823—824. l.) — szalontai szolgabíró. — 272
- FORGÁCH JÁNOS gr. (?—1870) — Szalánc várának tulajdonosa a 19. sz. közepén. — 629, 1056
- FORNETH KÁROLY — volt szalontai gyógyszerész. — 115, 192, 193, 290, 305, 366, 379, 407, 522, 880, 930, 935, 958, 970, 1038
- FORTUNATUS HISTÓRIÁJA — A *Gesta Romanorum* c. elbeszélés gyűjteményből terjedt el a középkorban. — A népkönyv szerzője ismeretlen. — A historia két részből áll: Fortunatus és F. fiainak története. — Magyarul van egy verses- és egy prózai feldolgozása. — A Ciprus szigeti Fortunatus találkozik Fortuna istenasszonnyal, olyan erszényt kap tőle, amelyben mindig van 10 arany. Sokat utazik, utóbb hazatér és egy gróf leányát veszi feleségül, majd Indiában meglátogatja János pap országát. A német népkönyv nyomtatásban 1509-ben jelent meg. Már e századból van magyar verses feldolgozása. Hű prózai fordítása 1651-ben jelent meg Lőcsén. (Ld. Heinrich Gusztáv: *A Fortunatus-mese eredete*. EPhK. 1907. 503—507. l.) — 555, 1019
- Földvály László — A.J. nagykorósi tanítványa. — 960
- FÖRDÖS LAJOS (1817—1884) — egyházi író, ref. lelkész Kunszentmiklóson, 1856-tól Kecskeméten. — 1856-ban ő hívta meg A.J.-t a kecskeméti gimnáziumhoz. A.J. válasza fennmaradt. — 707, 724, 1084, 1085, 1088, 1091, 1112
- Fővárosi Lapok — 1009
- FRANKENBURG ADOLF (1811—1884) — (A.J.kk. XV.k. 824. l.) — E korszakban Bécsben élt, mint törvényszéki fogalmazó. — 238
- Frankl, Ludwig August (1810—1894) — csehországi német költő. — 966
- FREILIGRATH, FERDINAND (1810—1876) — (A.J.kk. XV. k. 824. l.) — 374, 950, 954
- FRIEBEISZ ISTVÁN (1822—1890) — (A.J.kk. XV.k. 824. l.) — A szabadságharc után Pestre költözött, 1853-ban a *PestiN.* munkatársa, 1854-től tevékenyen részt vett a *Divalcsarnok* szerkesztésében. A *Magyar Nép Könyvtár*ából 1854—55-ben öt füzetet adott ki, a *Délihábot* 1855. júniustól 1858 végéig szerkesztette. E mellett naptárakat adott ki, mint pl. *Müller Gyula Nagy Naptárát* 1853—56-ra. — Tompa *Virágregéit* szintén ő adta ki. — Túlzott öntudatra vall A.J. egy odavetett jellemzése: „Caesareo Friebeisz” (Tompának 1855. jan. 16.). — Friebeisztől ez évekből egy A.J.-nak írt levél-töredék maradt fenn, valamint két elv. levelére lehet következtetni. — 221, 228, 234, 236, 239, 248, 250, 254, 274, 296, 299, 300, 326, 328, 339, 342, 360, 486, 487, 491, 494, 524, 567, 568, 623, 633, 684, 735, 770, 774, 891, 893, 895, 896, 902, 904, 909, 931, 993, 999, 1000, 1029, 1039, 1059, 1076, 1108
- FRIESEN — pesti cipész. — 47, 819
- FRITHJOF-monda — a legszebb óskandináv mondák egyike, Frithjof és Ingebörg királylány szerelmi története. Tegné, Esaias dolgozta fel. 160
- GAÁL JÓZSEF (1811—1866) — (A.J.kk. XV.k. 825. l.) — 84, 835, 971, 1052
- Galgóczy Károly (1823—1905) — A szabadságharcban való részvétele miatt nem taníthatott tovább Nagykoróson. — 1853-tól Pesten mezőgazdasági író: *Mezei gazda* (1854.) — után *Kertészeti kézikönyve* (1854.) jelent meg. — A *Nemzeti Képes Naptár az 1856-ik évre*, egyik szerkesztője. — 1045

- GÁLL JÁNOS — AJ. első, nagykőrösi házigazdája. — Egy AJ.-nak írt levele maradt fenn. — 108, 847, 853
- GARAY ÁRVÁK — (AJ.kk. XV.k. 825.1.) — Garay János és Babocsay Márta gyermekei: Garay Ákos, Dezső és Gizella. — Atyjuk halála után a „köz-résztét” 10 ezer ft.-ot juttatott nekik. (Ld. Divatcsarnok, 1854. jún. 5.) — 401, 968, 969, 995
- GARAY JÁNOS (1812—1853) — (AJ.kk. XV.k. 825—826. 1.) — a szabadságharc után az Egyetemi Könyvtár tisztviselője volt. Élete utolsó idején látása is megromlott. *Szent László* c. történeti költeménye 1854-ben második kiadásban is megjelent. *Összes költeményei* Ney Ferenc gondozásában szintén halála után láttak napvilágot. — Tisza D. úgy érezte, túlértékeli Garayt. A kérdésről elég nyersen írt mesterének 1853. nov. 17-én. — AJ. dec. 4-i válaszában védelmébe vette Garayt. Irodalomtörténeti- és széptani jegyzeteiben tárgyilagosan foglalkozik Garay költészetével, főleg a *Szent Lászlóval*; megállapítja, hogy hiányzik belőle az epikai egység s hogy inkább költői elbeszélés, életírás, mint eposz. (AJ.kk. X.k. 520—21, 525, 553, 550. 1.) — AJ.-ban Garay sorsa „sok tragikái eszmét és érzelmet kavart fel” — írta 1854. márc. 19-én Egressy Gábornak, aki sokakkal együtt AJ.-tól várt költői megemlékezést Garayról. Ez a várakozás inkább bántotta, mint sarkallta AJ.-t, aki maga is érezte, hogy Garayt kora — a körülményekből érthetően, de — túlértékelt. Később, 1856 márciusában írt *Néma bú* c. költeményébe Garay emléke is belefónódott. — 7, 14, 84, 88, 219, 254, 269, 316, 332, 348, 357, 401, 402, 512, 660, 805, 808, 835, 836, 839, 880, 890, 896, 900, 907, 908, 913, 919, 928, 929, 933, 934, 939, 942, 980, 988, 995, 1007, 1044, 1052
- GÁSPÁR JÁNOS (1816—1892) — (AJ.kk. XV.k. 826. 1.) — A szabadságharc után Pesten a Természettudományi Társulat viszonyait rendezte. — 1850-ben Kolozsvárott fiúnevelő intézetet nyitott, mely utóbb beolvadt a ref. főiskolába. — Ekkor ismét Zeyk Dániel családjánál lett nevelő. Zeykék szintén rokonságban voltak Tisza Domokosékkal, 1853 nyarán Geszten voltak. 1855-ben Gáspár János növendékével Berlinben járt, Disterwegnél is sokat időzött. — 1856 őszétől a kolozsvári ref. tanítóképzőben tanított. — *Csemegék kisebb gyermekek számára* c. könyve 1854-ben mint „második, javított” kiadás jelent meg Kolozsvárott. — Berde Mária: *Gáspár János hagyatékából* (BpSzle. 1917. 171. k. 207—226. 1.) c. tanulmányában említi, hogy: „Elkallódott Gáspár bűvös életrajza, Tompának, Aranynak sok levele, utóbbinak tréfás költeménye is”. — Gáspár János igen közel állhatott Aranyhoz, ha ilyen jellegű versre ihlette. — AJ.-nak egyetlen Gáspár Jánosnak írt levele maradt fenn, 1858-ból, ezt Farnos Dezső közölte (Erdélyi Múzeum, 1896. 446. 1.) — 1852—56 között levélváltásuknak nincs nyoma. — 694, 696, 769, 815, 1080, 1081
- GÁTHI (GÁTI) ISTVÁN (1749—1843) — nyelvész, ref. lelkész, Máramarosszigeten. — Legnépszerűbb műve 1792-ben jelent meg és *Máramarosi éhség* címen volt közzismert (ld. AJ. életrajzi, 1855. jún. 7-i levele jz.-t Scheiber Sándor: *Adatok AJ. ifjúkori olvasmányaihoz* (ItK 1957. 99—110. 1.) c. tanulmánya alapján. — 556, 1020
- GEIBEL, EMANUEL (1815—1884) — konzervatív német költő, műfordító, főleg görög, latin, spanyolból fordított németre. Az ún. „müncheni iskola” feje. — 120, 373, 449, 851, 949, 954
- GEIBEL, HERMANN — pesti könyvkiadó — 926
- Geleji Dezső — AJ.-ra vonatkozó anyagot tett közzé. — 806
- GERÉ FERENC — amikor AJ. 1854-ben nem fogadta el a szalontai iskola tanári meghívását, helyette Gere Ferenc jött oda. — 479, 995

- GERVINUS, GEORG GOTTFRIED (1805—1871) — (A.J.kk. XV.k. 826—827. 1.) — 370, 948, 952, 953
- Geszti Gyula — Arany-anyagot tett közzé 1912-ben. — 1052, 1057
- GOETHE, JOHANN WOLFGANG (1749—1832) — (A.J.kk. XV.k. 828. 1.) — Goethe „klasszikai tisztaság”-ért tisztelte oly nagyon A.J. — Az ötvenes években kezdett az *Erlhönig* fordításához; *Tündérr király* c. öt versszak készült el belőle. (A.J.kk. VI.k. 181—182. 1.) — 65, 259, 372, 374, 397, 536, 591, 949, 950, 952—55
- GOLDNER és LAPEDATO — pesti szabók. — 74, 136, 443, 450, 505, 979, 980, 982, 983, 1002
- Gondolatok a béke-kongresszus felől* — 925
- GONDOL, DÁNIEL (1815—1891) — (A.J.kk. XV.k. 828. 1.) — irodalmi pályán indult, a szabadságharc után megházasodott, gazdálkodott, ökröket vásárolni járt 1852-ben Nagykőrösön. Mostoha fiát Tuba Lajost a kőrösi gimnáziumba íratta. Ez ügyben váltottak leveleket. Gondol két levele fennmaradt. A.J. egy lev. levelének van nyoma. 30, 40, 46, 336, 446, 487, 488, 619, 620, 881, 983, 994, 995, 998, 1052, 1053, 1111
- GORCSAKOV (GORTSAKOFF) MIHAJLOVICS hg. (1795—1861) — 1849-ben a Magyarországra küldött cári sereg vezérkari főnöke. — 1853-tól az orosz—török háború kitérősekora a két dunai államot megszálló orosz sereg főparancsnoka, részt vett a krími háborúban. 1856-tól Lengyelország helytartója. — 335, 935
- GOTTSCHALL, RUDOLF (1823—1909) — német író, költő, publicista. — 374, 950, 955
- GOVRIK — Szalontai polgár. — 191
- GÖMÖRY FRIGYES (1813—1892 után) — költő, ügyvéd, folyóiratok, naptárak munkatársa. — 84, 835
- GÖNCZY PÁL (1817—1892) — Pedagógus. — A.J. kor-, egyben iskolatársa Debrecenben. Diák-mulasztások miatt együtt került nevük a Kollegium „Sedes” könyvének. (Voin.A.Jé. I.k. 31.1.) 1838-ban tanítónak ment, utóbb árva gyermekeknek nevelő intézetet nyitott. 1850-ben Szőnyi Pál Pestre hívta nevelőintézetébe tanárnak. 1852-ben saját tan- és nevelőintézetet nyitott. — 77
- GÖRGEY ISTVÁN (1825—1912) — G. Arthur öccse; Vele kapcsolatos műve: *1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások.* — 84, 835
- Gragger Róbert (1887—1926) irodalomtörténész — 956
- Grammatika versben* — 1107
- GREGUSS ÁGOST (1825—1882) — (A.J.kk. XV.k. 829. 1.) — esztétikus, színbíró. A szabadságharc után bujdosott. 1852-től a PestiN. munkatársa. Magyar verstana 1854-ben jelent meg. 1855—56-ban szerkesztette Hunfalvy Jánossal a *Család könyvét*. — A.J. ez években személyesen nem ismer-te: „egyszer láttam életemben, akkor sem beszéltem vele, csak szöke bajuszára emlékszem” (1856. jún. 25. Tompának). — A.J. *Kisebb költeményeiről* a P.Naplóban írt elismerő cikksorozatát 1856. máj. 31-től öt folytatásban. (Ld. *Pesti Naplónál.*) — 14, 428, 449, 707, 710, 711, 715, 719, 751, 808, 1084, 1087—89, 1092, 1101, 1103
- Grexa Gyula (1890—1977) — tanulmányokban foglalkozott A.J. hun eposzával, forrásaival. — 890
- GRIES, JOHANN DIEDERICH (1775—1842) német költő és műfordító. Németre fordította Tasso: *Megszabadtott Jeruzsálemét* és Ariosto: *Örjögő Loránját*. — 373, 950, 954
- GRILLPARZER, FRANZ (1791—1872) — Kleisttel és Hebbellel a 19. sz. legnagyobb drámaírói. — 374, 950, 955
- GRIMM, JAKOB (1785—1863) — (A.J.kk. XV.k. 829. 1.) — 370, 948, 952

GRÜN, ANASTASIUS (Auersperg, Anton Alexander Graf von) (1806—1876) — (AJ.kk. XV.k. 829. l.) — osztrák költő, szabadelvű politikus. Metternich figyeltette. — Lenau legjobb barátja, életrajzírója, műveinek kiadója. — A későbbi években elismeréssel adózott Kolbenheyer Mórnak a *Toldi* és a *Toldi Estéje* német fordításáért. — 374, 950, 955, 1012

GUBODY SÁNDOR (1798—1885) — mérnök; a Szolnoktól Debrecen felé vívő vasúti építkezést irányította. — A szabadságharc alatt Kossuth rábizta a horvátok elleni népfelkelés szervezését. Világos után visszavonult szülővárosába, Nagykovácsra. — AJ.-ékkal akkor kerültek közelebbi kapcsolatba, amikor AJ.-ék a velük szomszédos Beretvás-féle házba költöztek 1852 után. Három évig voltak szomszédok: „a gyerekek a közös kerítéshez létrát támasztva jártak át egymáshoz”. (Benkó, 70. l.) — Jókai *Örmény és családja* c. novelláját Arany Juliska barátnőjével Gubody Zinkával alkalmazta színpadra. (Törös, 220. l.) — Gubody Sándor 1865-től Nagykovács polgármestere volt. — 459

Gulyás István (1867—1941) — irodalomtörténész — IIII

GVADÁNYI JÓZSEF (1725—1801) — (AJ.kk. XV.k. 829. l.) — *Egy falusi notáriusnak budai utazása* (1790. Pozsony, Kolozsvár) akkor még névtelenül jelent meg. A gyermek AJ.-nak kedves olvasmánya volt (ld. önéletr. levelét, 1855. jún. 7. és jz.-t.). — *A magyar nemzeti versidomról* írt tanulmányában a régi versmaradványok közt tőle is idéz. — *Irodalomtörténeti kivonatában* így ír róla: „Legkedvesebb költő a népiesek közt mindenestre gróf Gvadányi József 'magyar lovas generális'. Ő volt első nálunk, ki *komikó-szatirikus* műveket írt. *Peleskei Notáriusában* (1790) a külföldieskedő magyarokat gúnyolja ki. E nagy tetszéssel fogadott művét később folytatta is” stb. (AJ.kk. X.k. 232, 505—506. l.) — (505—506. l.) — AJ.: *Gvadányi József* c. tanulmányában az író sikeréről utóbb így vélekedett: „mulattató magyar könyvek ritkasága, szintén előmozdíthatá Gvadányi népszerűségét, oly közönségnél, mely a magyaron (s legfőlebb latinon) kívül más nyelven járatlan vala.” Továbbá: „Választott tárgyai oly közel érintik a magyar nép-életet, alakjai annyira ismerős körből vannak szedve, hogy már ezáltal bizonyosan tetszeniök kellett.” Végül a leglényegesebb: Gvadányi rájött az „elhitetésnek” módjára. (AJ.kk. XI.k. 486—489. l.) — 555, 1008, 1019

Gyöngyösi István (1629—1704) — (AJ.kk. XV.k. 830. l.) — 967, 972, IIII2

GYÖRFFY GYULA (1835—1885) — költő; Garay János „vezérlete alatt” a korabeli folyóiratok munkatársa. *Romvirágok*. *Ballada, románc- és regé-fűzér* c. kötete 1854-ben, *Ibolyák*. *Költeményfűzér* 1855-ben jelent meg. — Tisza Domokos némi féltékenységgel említi a kis tehetségű, de jól érvényesülő kortárs-költőt. — 230, 332, 894, 934

Gyulai Ágost (1868—1957) irodalomtörténész — IOII

GYULAI ÁRVÍZKÖNYV — Szerkesztette és kiadta P. Szathmáry Károly. Gyula, 1856. — Jövedelme a gyulai árvízkárosultak fölségélyezését szolgálta. — AJ. itt jelentette meg 1851-ben és 1855-ben írt Petőfi emlékét idéző versét, az *Emlényeket* (228—230. l.) — 596, 1048, 1059

GYULAI PÁL (1826—1909) — (AJ.kk. XV.k. 830—833. l.) — 1852 őszén elhagyta titkári állását Teleki Domokosnál és végleg Pestre jött; tanári állást vállalt. Megismerkedett Csengeryvel, Pákh Alberttel. Az 1853. első félévében Pákh szerkesztésében megjelenő *Szépirodalmi Lapok* minden „földolgozótagja” lett. Mivel Pákh betegség miatt szinte mozgásképtelen volt, a lap ügyeiben Gyulai intézkedett. — A *Szépirodalmi Lapok* 1853. febr. 24-i számában a *Szükszói Enyh lapok* ismertetése kapcsán foglalkozott az ott megjelent *Keveházával*, s AJ. újabb alkotásaival (ld. *Szépirod.*

Lapoknál). — A J. Gyulainak róla szóló véleményét „enthusiasmus”-nak érezte s ez feszélyezte: „úgy Goetheről lehetne beszélni, mint ő rólam”, — írta Tompának 1853. júl. 11-én. — Gyulai Pál a *Szépirod. Lapok* megszűnése után, az *Újabbkori Ismeretek Tárá*nál dolgozott. — 1854-ben az *ÚjMagy. Műz.*-ban jelent meg *Petőfi Sándor és lírai költészetünk* c. tanulmánya (jan.-febr. füz.) — Írt verset, szépprózát, kritikákat a *PNapló*ba, majd mikor ellentétbe került szerkesztőjével, Török Jánossal, Szilágyi Ferenc *Budapesti Hírlapjánál*, a kormány lapjánál kapott rovatot. — Gyulai heppőz csatlakozásának meglepő részleteiről egy utóbb, Berlinből írt levélből tudunk. Írói körben felmerült egy irodalmi lap alapításának terve „kritikai iránnyal”. Az ügy érdekében tizen fogtak össze, folyomdótkak is engedélyért, de mint utóbb megtudták, a Helytartó Tanácsnál Török János gáncsolta el ügyüket. Minthogy az ő lapján, a *Pesti Naplón* kívül „nagy közönségű lap” akkor más nem volt, csak a kormány lapja, a *Budapesti Hírlap*, Török úgy vélte, oda úgy sem írnak. — Gyulai azonban — Török ellenében — ezt a gyanúsításokra okot adó lehetőséget is vállalta: „Elmentem . . . Szilágyihoz s kértem, hogy engedje át nekem tárczáját egy évig, kritikái czikkeket akarok írni, melyben megtámadom a Pesti Naplót s az újabb szépirodalom felett szigorú szemlélt tartok . . . szerződött velem egy évre, megígérték, hogy semmiben sem korlátoz, csak politikába ne elegendjem . . . Azt kezdték beszélni rólam, hogy a kormány béreltje vagyok, ki velem a magyar irodalmat gyaláztatja. E rágalmat igazolni látszottak a körülmények, mert a kormány lapjába írtam . . . mert egész szenvedéllyel támadtam meg az uralkodó kritikai irányt és szigorúan ítéltém némely hálványozott munkáról”. (Ld. Gyulai levelét: Berlin, 1856. jún. 2., Nádasdy Lipótnénak. Gyulai Lev. 283—284. l.) — A lap 1855. febr. 10-i számában *Epikai költemények* c. cikksorozatba kezdett. Részletesen foglalkozott az 1854-ben megjelent *Toldi Estéjével* (ld. Bp. Hírl.-nál). — A J.-t ezek a megnyilatkozások ismét csak feszélyezték (ld. Szászknak, 1855. júl. 1.). — Gyulai 1855 őszén az ifjú, beteg Nádasdy Tamás gr.-t Német- és Franciaországba kísérte. Tanítványának korai halála nagyon megrendítette. — Szomorú élményét feloldani A J.-ékhoz ment (ld. 1856. dec. 15-i levelét). — E korszakban A J.-től nyolc Gyulainak írott s egy elv. levél nyoma van, míg Gyulaitól tizenegy és egy elv. levélé. —

Gyulai Pál — Arany r ó l i:

(Ld. Gyulai Lev.)

1852-ben:

(Júl. 3. előtt) — *Szilágyi Sándornak*: „Az Arany Nagyidai cigányait már ismertette valaki. Erről leginkább szerettem volna írni. Lehet-e még vagy nem? Úgy hiszen jobb, ha elmarad.” (1852. l.)

1853-ban:

Máj. 8. — *Szász Károlynak*: „Nincs pénzünk. (A Szépirod. Lapoknak) Legfőlebb csak Aranyt és Tompát fizethetjük.” (1853. l.)

Júl. 29. — *Pákh Albertnek*: „Arany János . . . ki tegnap ment haza innen s önt köszönti, úgy nyilatkozott, hogyha bizonyosan tudná, hogy lapunk megindul, egészen ide dolgoznék s máshova addig semmit sem adna” (164—165. l.)

1856-ban:

Máj. 20. — *Szilágyi Sándornak*: „Mond meg neki [A J.-nak], hogy a Hölgyfutárban közlött balladája [*Árva fiú* az 1855. dec. 7-i sz.-ban] engem kimondhatatlan elbájozt, ezt én egyik legjobb és legeredetibb művének tartom, noha ismerek egy dán balladát, melynek alapeszméje az övéhez sok-

ban hasonlít. Mond meg azt is, hogy Parisban léteimkor sokat kelle beszél-nem róla az ottani magyaroknak, kiknek Toldija nagyon tetszik, s miután több előttök ismeretlen elegiaját elszavaltam nekik, úgy örültek, hogy sirtak bele." „Julcsának ide zárok egy virág képecskét, Laczinak pedig két rendjelet az ő híres vitézségeért." (273. l.)

Máj. 23. — *Csengery Antalnak*: „Arany verseiről igen szívesen írnék, s igen sajnálom, hogy nem írhatok." (278. l.) — 84, 128, 132, 133, 140, 158, 186, 191, 195, 215, 219, 259, 262, 280, 298, 300, 308, 312, 327, 328, 371, 377, 378, 381, 383, 384, 404, 405, 410, 424, 425, 429, 433, 434, 440, 443, 450, 451, 457, 472, 475, 483, 484, 486, 492, 499, 503—05, 512, 539, 554, 565, 580, 582—86, 591, 596, 597, 604, 609, 613, 632, 636, 661, 666, 712, 721, 724, 731, 740, 746—48, 759, 760, 782, 784, 812, 816, 835, 853, 858, 865, 875, 878, 879, 881, 888, 890, 894, 896, 900, 902, 904, 914, 915, 932, 933, 948, 957, 959—61, 965, 969, 971, 973, 975, 977—84, 986, 987, 990, 992—94, 996, 997, 999, 1001—03, 1008, 1011, 1015, 1016, 1022, 1027, 1028, 1030, 1034, 1036—39, 1041—43, 1046, 1048, 1049, 1054, 1058, 1060, 1069—71, 1084, 1087, 1093, 1096, 1097, 1100, 1101, 1103, 1105, 1110, 1112

Ha akarod tudni . . . 1019

HÁFIZ (1325 kb.—1390) — perzsa költő; a *ghazel* legnagyobb mestere. E vers-forma 14 sorból áll, a páros sorok az első két sor rímpárjával csendülnek össze. Az utolsó két sorba a költő belefoglalja nevét. — *Költeményeiből* magyarra Fábíán Gábor fordított először: *Hafiz Divánjából ghazelák s töredékek* (1824.) — Legújabban Képes Géza: *Hafiz Verseik* (1960.) — 120, 131, 851, 855, 882

HAGYMÁSSY LAJOS — ld. **TOLNAI LAJOS**

HAINMER, JULIUS — német „versművész." — 947, 952

Hajdu Nagy Sándor — (A.J.kk. XV. k. 833. l.) — 840, 944

HAJNAL ALBERT (1841—?) — A.J. nagykorósi tanítványa, utóbb orvos. — Szülei: Hajnal Ábel (1802—1882) békési ref. lelkész, feleségével: Sipos Eszterrel, többször vendégül látták A.J.-ékat. A békési ref. parochia-épület emléktáblája A.J.-éknak csak 1851-i ott tartózkodására emlékeztet: „ARANY JÁNOS 1851-ben ebben a házban időzött, Hajnal Ábel esperes vendégeként. Készítette a Ref. Gimnázium ifjúsága." — Szalontára menet máskor is voltak itt, így 1852-ben, amikor az iskolai szünidőt szülővárosukban, Szalontán töltötték. — Baráti kapcsolataikra utal, hogy Hajnal Albertet — VII. gimnazista korában — az 1856—57-i tanévre A.J.-ék magukhoz, otthonukba vették. — Amikor Benkó Imre a múlt század végefelé *A.J. tanársága Nagy-Kőrösön* (1897.) c. könyvéhez anyagot gyűjtött, Hajnal Alberttől öt ívnyi írást kapott A.J.-sal kapcsolatos emlékeiből. Erről bátyja, a szintén orvos, Hajnal István (1837—1907) naplójában olvashatunk. (Ld. Banner János: *Dr. Hajnal István naplója Arany János békési tartózkodásáról* c. közleményét, Békési Élet, 1970, 151—154. l.) — Hajnal Albert emlékezéseiből csak azt ismerjük, amit belőle Benkó fel-dolgozott; ez zömmel már 1857-hez tartozik. — 765, 1106, 1108

Hajnali kürt — 1077, 1103, 1121

HAJNIK KÁROLY (1806—1866) — az 1848-i országgyűlés „gyorsírási főnökké" nevezte ki. — A szabadságharc után Heckenast Gusztáv kiadónál volt szerkesztő. — Hajniktól egy A.J.-nak írt levél van. — 654, 655, 781, 1066, 1110

HALÁSZ FERENC (?—1855) — nagykorósi polgár. — 528, 1010

HALÁSZ FERENC (?—1849) — versei, elbeszélései a korabeli folyóiratokban jelentek meg. — 84

- HALLER JÁNOS** (?1626—1697) — erdélyi fejedelmi tanácsos. Apafi-ellenes szervezkedés miatt került börtönbe, ott írta a *Hármas históriát*. A J. irodalomtörténetében említi, hogy: „e munka írásával enyhítette fogaraszvári fogságát. (E munka először 1695-ben jelent meg.) — Három részre van osztva: az elsőben Nagy Sándor dolgai, a másodikban a Pélldabeszédek (a római Gestákból vett erkölcsi elbeszélések); a harmadikban Trója veszedelme foglaltatnak” (előbb id.h.) — A J. Haller Históriaja népszerűségének okát a középső részben látja, mert az a „római gesták-nyomán formába kerekedő elbeszéléseket tartalmaz, s így költői érdekű”. (A J.: Gvadányi József. A J.kk. XI. k. 487. l.) — Az *A J. és a Hármas Historia* Dr. I. b. aláírási tanulmány szerint (ÍTK. 1891. 406—407. l.) Haller munkája hatott arra a fele részben verses levélre, amelyet A J. kisdíák korában írt volt tanítójának, Dévai Bálintnak. (A J.kk. XV.k. 7—8. l.) — A tanulmány írója párhuzamot von A J. és a *Hármas Historia* egyes szövegrészei között. — 555, 1019
- HALM, FRIEDRICH** (1806—1871) valódi nevén: Münch-Bellinhausen báró — osztrák drámaíró, Schiller követője. — 372, 949, 953
- HÁMOS GUSZTÁV** — Tompa barátja — 532, 1012
- HANÉLI** — ld. HANZÉLI
- HANVAY KÁROLY** (?—1870) ref. főgondnok. Felesége — Tompáné Soldos Emília rokona. — 623, 769, 888
- HANVAY PÉTER** — Hanvay Károly testvére. — 620, 621, 623—625, 638, 659, 975, 1056, 1054, 1059, 1060, 1067, 1084
- HANZÉLI** — a 19. sz. közepén homeopatha orvos Pozsonyban. — 500, 1001
- Harmos Sándor** (1882—1937), irodalomtörténész — 873
- Harsányi István** (1873—1928), irodalomtörténész — IIII
- HARTMANN, MÓRITZ** (1821—1872) — (A J.kk. XV.k. 833. l.) A magyar szabadságharcot dicsőítő költeményeket adott ki 1849-ben. — 374, 950, 955
- HAT ÍRÓ ALBUMA (KÖNYVE)** — „Eötvös kedvenc eszméje”: Arany, Eötvös, Csengery, Gyulai, Kemény, Vörösmarty — írták volna. — 404, 419, 969, 974, 1105
- Hatvani* — 1013, 1014
- Hatvani István I.** (1718—1786) — A debreceni collegium híres természettudósa, aki fizikai és kémiai kísérletei révén állott „ördögös” hírében. A róla szóló történetekből 1816-ban tizenháromat feljegyzett Kazinczy Sámuel debreczeni diák; ez kéziratban terjedt. Utóbb Tóth Béla kiadta a *Magyar ritkaságok* c. kötetében (Bp. 1906. 89—107. l.) — A J. 1855-ben *Hatvani* címen keltette életre a „magyar Faust” alakját. (Ld. A J.kk. I.k. 232—234. l.) — 944, 1013, 1014
- Hatvani István, II.** (?—1816) — Hatvani István, I. természettudós fia. — 1808-ban Nagyváradon újból kiadta Buchanan skót költő latin verseit *Paraphrasis in librum Psalterium* címmel. — 1020
- HAVY (HAVI) MIHÁLY** (1810—1864) — magyar daltársulatával külföldön is szerepelt. — II, 359, 942
- Háziuraság* — 823
- HAZUCHA FERENC** (1815—1851) — (A J.kk. XV.k. 834. l.) — 84, 835
- HEBBEL, CRISTIAN FRIEDRICH** (1813—1863) — német drámaíró, lírikus. — Kolbenheyer Mór *Toldi* fordítása (Pest, 1855.) bevezetőjeként közölte Hebbel hozzáírt levelét, melyben Hebbel azt írta neki, hogy művét érdemesnek tartja a német irodalomba való befogadásra. Hebbel levelét ld. (A J.kk. XI.k. 640—641. l.) — A J. Hebbel: *Mutter und Kind* c. hét énekes epikai költeményéből lefordított nyolc sort (A J. kk. VI. k. 184. l.) s utóbb ismertette a művet a *Szépirodalmi Figyelőben*. (Ld. A J.kk. XI.k.) — 409, 970, 1012
- HECKENAST GUSZTÁV** (1811—1878) — (A J.kk. XV. 834. l.) — mind a *Toldi*

- második (1853.) — mind a *Toldi Estéje*. (Költői beszély, hat énekben. Pest, 1854.) — első kiadásban Heckenastnál jelent meg. A *Toldit* 600 Ft-ért, a *Toldi estéjét* 800 Ft-ért vette meg egy díszesebb és egy népszerűbb kiadásra. Az utóbbit azonban — üzleti okokból — késleltette, mert a szerzői jog a két kiadás megjelenésétől számított három év múlva visszazállt volna a szerzőre. . . — A J.-nak a szerzői tiszteletdíj fölemelését s a népszerű kiadás megjelentetését csak 1858-ban sikerült elérnie. (Ld. A J.kk. II.k. 248. l.) — *Arany János Kisebb Költeményei* (1856.) — szintén Heckenastnál jelentek meg. — Ez években a fenti ügyekben leveleztek. A J. Heckenastnak írt levelei nem maradtak fent; e korszakból nyolc elveszett levelének van hátrahagyott nyoma. — Heckenasttól tizenöt levél van meg s egy elv. levelére lehet következtetni. — 269, 270, 277, 278, 280, 281, 287, 292, 294, 295, 298, 326—28, 356, 372, 409, 421, 458, 470, 486, 494, 503, 528, 592, 598, 600, 603, 648, 649, 653—56, 658, 660, 661, 666, 693, 695, 697, 705, 706, 719, 743, 760, 768, 770, 772, 777, 781, 788, 907, 911—15, 917, 919, 920, 926, 931, 932, 935, 941, 942, 946, 949, 952, 970, 971, 973, 981, 987, 1002, 1004, 1040, 1043, 1045, 1063—68, 1080, 1081, 1098, 1104, 1107, 1108, 1110
- Hegedüs András — irodalomtörténész — 864
- Hegedüs Endre — A J. nagykőrösi tanítványa. — 960
- HEGEDŰS LAJOS (1818—1860) — színész, színműíró. Mint kezdő színész A J.-nál „kevéssel előbb” állott be Debrecenben színésznek. (Önéletr. lev.) — 558
- HEILPRIN MIHÁLY (1822—1882) — (A J.kk. XV.k. 834. l.) — Miskolcon könyvkereskedő, majd Sátoraljaújhelyen az izr. egyház igazgatótanára. 1856-ban Amerikába ment; Philadelphióban könyvkereskedést nyitott. — 40, 43, 525, 817, 819
- HEINE, HEINRICH (1797—1856) — (A J.kk. XV.k. 834. l.) — 1851-ben jelent meg *Romanzero* c. balladás kötete, mely a földi nagyság, szépség rosszba torkoló sorsát példázza. — Heinének ez a kötete A J. és baráti körében kézről kézre járt. — 43, 65, 382, 623, 625, 819, 827, 839, 921, 925, 955, 1054
- Hej, iharfa, juharfa* — 1078
- HELMECZY MIHÁLY (1788—1852) — nyelvújító, Kazinczy Ferenc köréből. „Helmeczy, ki a szókát elmeszi” — szállóige lett. — 688
- HEMSEN, WILHELM — (A J.kk. XV.k. 835. l.) 372, 824, 829, 830, 838, 949, 953
- Herepei János (1891—1970) — irodalomtörténész. — 945
- HERR JÁNOS — 1852-ben szalontai postamester. — 36, 49, 115, 130, 139, 288, 814, 820, 854
- HERRMAN FERENC — szalontai postamester, 1853-ban. — 207, 218, 886, 889
- HEYSE, JOHANN LUDWIG PAUL von- (1830—1914) — német költő, műfordító. Főleg olasz- és spanyolból mesterien fordított. 1910-ben első német költőként kapott Nobel-díjat. — 120, 851
- HIADOR — ld. JÁMBOR PÁL
- HIMFY — ld. KISFALUDY SÁNDOR
- Hippokratész (i. e. 460—370?) — görög orvos. — 1078
- HOLLÓSI LAJOS — (A J.kk. XV.k. 835. l.) — nagyváradi könyvkereskedő. — 8, 191, 228, 568, 806
- HOLLÓSY KORNÉLIA (1827—1890) — énekművész. Bécsi és olaszországi szereplései után ez években a Nemzeti Színház ünnepelt művésze volt. 1855-ben A J. is látta játszani. Vele kapcsolatban versei 1857-ből valók. — 568
- HOLLÓSZEGI — A J.-ék szalontai ismerőse. — 191
- Holtzmann, Heinrich Julius (1832—1910) — *Indische Sagen* (Stuttgart, 1854.) c. németre fordította a hindu *Mahábháratát*. — 957
- HOMÉROSZ — (A J.kk. XV.k. 835. l.) — A J. VIII. csztályos tanulóinak Homéroszt és életművét így mutatta be: „A hős költemény eredetileg akkor

- alakúl, midőn valamely nép hőskora már hanyatlóban van, de még nem ment feledésbe s a harcos ősök emléke száz meg száz mondában, énekekben forog és él a nemzet ajkán. Ezen mondák lassanként egybeolvadnak, vagy előlül egy hatalmas szellem, mely az elszórt énekeket egy egésszé önti össze. — Így támadt a régi görögök két híres eposza, az 'Iliás' és 'Odyssea', melyekben a már készen levő anyag rendezése Homérnak tulajdonítatik, bár vannak, kik ily nevű költő létezését is kétségbe vonják azt állítván, hogy Homeros nem jelent egyebet mint *kiegészítő, rendező*." (AJ.kk. X.k. 549. l.) — 169, 170, 179, 363, 559, 711, 872, 876, 879
- HONDZSŰ — (AJ.kk. XV.k. 835—838. l.) — 217, 232, 889, 895
- HOOD, THOMAS (1799—1845) — angol költő, humorista. — 374, 950, 955
- HORÁCZ — ld. HORATIUS
- HORÁNYI EDEK (1736—1809) — piarista, irodalomtörténész. Korabeli írói lexicont adott ki több mint ezer író adataival. — *Kézai Simon krónikáját* 1781-ben jelentette meg. — 157, 162, 864, 867
- HORATIUS, QUINTUS FLACCUS (i. e. 65.—i. sz. 8.) — (AJ.kk. XV.k. 838. l.) — A J.-nak Horatius költészete iránti vonzalma már ifjúkori olvasmányában gyökerezik. Magyar Irodalomtörténetében Virág Benedeknél kiemelte, hogy Horatius minden munkáit lefordította. (AJ.kk. X.k. 504. l.) — Majd Berzsenyinél szinte láttatatta diákjaival, hogy: „a tűzlelkű ifjú éjjelenként Horáccal mulatott, ki legkedvesebb költője volt” (uo. 516. l.) — A J. Horatius fordítás töredékeit ld. AJ.kk. VI.k. 136, 191—194. l. — 153, 556, 863, 977, 1001, 1019, 1016
- HORMAYR, JOSEPH br. (1782—1848) — (AJ.kk. XV.k. 838—839. l.) — 382, 957, 959
- HORVÁTH ÁDÁM — ld. PÁLÓCZY HORVÁTH ÁDÁM
- Horváth Anna — mai turkológus — 1063
- HORVÁTH DÖME (1819—1899) — kecskeméti ügyvéd. 1848—49-ben népfelkelési biztos volt. A Bach-korszakban kulturális vonalon tevékenykedett. Részt vett a Piarista gimnázium nyolc osztályúvá fejlesztésében. Franciából darabokat fordított Hugo, Racine, Voltairetól. 1856-ban megjelentette a *Bánk bánt*, második kiadásban. — 92, 842
- Horváth Edmund, Szentgyörgyi — Garay János műveinek kiadását anyagiilag támogatta. — 929
- Horváth János (1873—1951) — (AJ.kk. XV.k. 839. l.) — 987
- Horváth Károly — (AJ.kk. XV.k. 839. l.) — 803
- Horváth Mihály (1809—1878) — (AJ.kk. XV.k. 839. l.) — 1052
- HÖLGYFUTÁR (Hgyf.) — Előzményét ld. AJ.kk. XV.k. 839—840. l. — „Közöny az irodalom, művészet és divat köréből.” Vasárnap- és ünnepeket kivéve, naponta jelent meg. Szerkesztette Nagy Ignác, főmunkatársa Tóth Kálmán. A lap 1852. okt. 6-án az *Új Magyar Múzeum* aug. 1-i számából (részletesen ld. ott) újból leközölte Toldy Ferenc értetlen bírálatát *A nagyidai cigányokról*, valamint a Lévy József verseit és Tompa Virágvegyét lekicsinyítő kritikákat. Ez mindhármuknak nagyon rosszul esett. A J. Nagy Ignácnak nem küldött többé semmit. Lapjáról tréfás versében ezt írta: „Hölgyfutár — : | Szegény tatár! | Lévyaynak, 1853. jún. 10.) — 1854. márc. 8-tól a Délibáb beolvadt a Hgyf.-ba. — A Hgyf. 1854. évi 64. száma márc. 18-án jelent meg, a következő napon meghalt Nagy Ignác. A 65. számtól, ápr. 19-től a lapot Berec (Berecz) Károly szerkesztette. Ettől kezdve A J. ismét küldött verseket. — 1856. márc. végén Berecz megvált a laptól, ezután Tóth Kálmán szerkesztette.
- Arany versei a Hölgyfutárban 1852-ben: *Érzékeny búcsú* (15. sz. jan. 20.) — *Oh, ne nézz redm.* . (18. sz. jan. 23.) — *A világ* (32. sz. febr. 10.) — *Ithon* (36. sz. febr. 14.) — 1853-ban Aranytól nem jelent meg semmi.

— 1854-ben: *A pusztai fűz* (Allegoria) 236. sz. okt. 31.) — *Reggel, este* (243. sz. nov. 9.) — 1855-ben: *Az ideál* (Fresco szcnett): későbbi címe: *Az ihlet perce*. Aláírás: Szende Ráfáel (151. sz. júl. 5.) — *Árva fiú* (280. sz. dec. 7.) — 1856-ban: *Mirza-Shaffy perzsa költőből* (később tudta meg, hogy szerzője: Bodenstedt, Friedrich.) (130. sz. jún. 7.)

Az *Arannyal* kapcsolatos híryanagybóli, 1852-ben: Jan. 20-án 15. sz. a *Hírharang* c. rovat közli, hogy A. J. *A nagyidai cigányok*, „harmadik énekét írja”. — Ápr. 14-én (85. sz.): „A. J. a hűsvégi ünnepeket fővárosunkban töltötte, és tegnap reggel utazott haza Nagykőrösre.” — Máj. 18-án (114. sz.) hírül adja, hogy *A nagyidai cigányok* című igen jeles és irodalmunkban ritka szépségű víg hősköteménye most jelent meg Müller Gyula úriutcai könyvkereskedésében. Ára 40 kr.pp.” — Jún. 8-án (129. sz.) figyelmezteti olvasóit, szerezzék be A. J. új művét, „mert pár nap múlva alig kapható lesz”. — Okt. 6-án (228. sz.) a fent jelzett átvétel az *Új Magyar Múzeum* aug. 1-i számából: Toldy Ferenc kritikája *A nagyidai cigányokról*. (Ld. ott.) — Nov. 12-én (259. sz.) Annak kapcsán, hogy Fyrker egri érseket a külföldi lapok „korunk legnagyobb epikusának nevezik”, megjegyzi: „Így tennének Arany Jánossal is, ha *Toldi* nem magyarul lenne írva.” — 1853-ban: Júl. 28-án (154. sz.): Heckenast A. J. „kcszorús eposzát” a *Toldit* népszerű kiadásban „a közönség keze közé juttatja”. — Szept. 27-én (203. sz.) A. J. remek eposzát a *Toldit* hallomás szerint befejezte s most egy új eposzon dolgozik, mellyből már egy jeles mutatvány *Keveháza* meg is jelent.” — Nov. 29. (257. sz.) „A. J. *Toldi*jának német fordítása is második kiadást ért.” Hiszi, „magyar homban” lesz harmadik kiadás. — 1854-ben: Ápr. 19-én (75. sz.) „Koszorús költőnk Arany, fővárosunkban mulat. Szerencsések valánk ígérését kinyerni, hogy becses költeményeivel lapjainkat gazdagítani fogja.” (A lapot ekkor már Berecz Károly szerkesztette.) — Ápr. 21-én (77. sz.) „A. J. remek *Toldi*ját bevégezte. A munka Heckenastnál már sajtó alatt van.” (Ti. a *Toldi estéje*.) — Szept. 23-án (204. sz.) Kempelen Riza: *Séták a szerkesztővel* c. cikkében, a lap munkatársai között tallózva, megjegyzi: „most azok jönnek sorozatba, kiknek ez év folytán csak egyszeri látogatásuknak sem örvendhetünk” Neveket nem említ. E mondatához — magyarázatul — csillag alatti szerkesztői megjegyzés kapcsolódik: „Bizonyosan Aranyt, Tompát sat. érti ön? E tisztelt barátainkat az igaz, hogy nagy feladat lenne teljesen kimentenünk. Egyébiránt mindkettőjük ünnepélyesen ígérését bírjuk, s ez ígéretet közelebből alkalmunk lesz beváltani. Szerk.” — Okt. 18-án (225. sz.) jelenti, hogy a *Toldi estéje* megjelent. „Csak beküldését várjuk, hogy az általunk már különben is ismert kitűnő irodalmi terméket részletesen megismertessük.” — Az okt. 28-i (234. sz.) szombati, tehát ünnepi szám kezdő oldalán virág koszorúba foglalt cím: „*Toldi estéje*”. (Költői beszély hat énekben, írta Arany János. Pest, 1854. Kiadja Heckenast. Ára 1 ft. pp.) A művet Tóth Kálmán ismertette. „A természetes naiv kérdést”: a két *Toldi* közül melyik a jobb? ő is felteszi. Szerinte a *Toldi* a „jelesebb”, a *Toldi estéje* a „szébb költemény”, mert ez utóbbi volt a „rokonabb anyag Aranyknak.” Ebben „a költő hangja erősödött, nyelve gazdagodék, s jellege, mondhatnók modora határozottabb lön”. „Mi a költői szép a műben?” — kérdezi. „Az egész; minden lapja, minden sora.” Hősére, mint Achillesre tekint. A mű szerkezetét azonban gyengébbnek találja az első *Toldi*énál, az apródok jelenetét valóságosatlannak véli. — A. J.: „VÉGSZÓ a *Toldi estéje* első kiadásához” című kísérsoraiban megjegyezte, hogy művét „nem mint a dívó ízlés igényeinek megfelelőt, de mint egy más kor szüleményét, egy hangot a múltból” — kívánta sajtó alá bocsátani. Tóth Kálmán inkább a „viszonyokban” vél magyarázatot találni az esetleges hidegebb fogadtatás-

ra: „Nemzetünk nagy napokat élt át s a költői iránt még kevesebb fogékonysággal bír, mint valaha. Mikor az árfolyamot olvassák, a dalnak könyve fölvegatlanul hever . . . Költészetünk pedig — ha ugyan annak nevezhetjük azt a sok üres beszédet, mit pár ember néhány év óta nem annyira lelki, mint más szükségből íz, — sokkal inkább hitelvesztett, semhogy bárminő irányban nyomatékosan hatni tudna . . . Oda jutánk, hogy az olvasó, ha magasztalásokat lát, így kiált föl: nem is tudtam, hogy N. N. oly jó viszonyban áll X. szerkesztővel . . . sajtónkban (kevés kivétellel) minden szerepel inkább, csak a művészi igazság nem.” E jellemző kor- és körkép után befejezésül felszólítja Aranyt, hogy minél hamarabb örvendeztesse meg olvasóit a *Toldi* középső részével. — Dec. 27-én (281. sz.) jelenti, hogy Simonffy Kálmán *Magyar Dalbokrétájának* első füzetébe megjelent s a második sajtó alatt van, ez utóbbi Arany Jánostól szintén ígér megzenésített verset. — 1855-ben: Febr. 26-án közli, hogy Simonffy: *Magyar dalbokrétájának* II. füzetében Arany: „Hej! iharfa . . .” c. megzenésített verse is megjelent. — Ápr. 11-én (82. sz.) hírül adja, hogy a *Toldi* — ezúttal Kolbenheyer Mór fordításában — jelent meg nemetül, Hebbel, Friedrichnek Kolbeheyerhez intézett levelével, amely szerint a mű szerkesztésében sem eredetiséget, sem mélységet, mindössze a kivitelben tud fölfedezni sajátosságát. A Hgyf. megjegyzi, e levelet kihagyhatták volna a kiadásból. — Ápr. 24. (93. sz.) A.J. „Összes” Költeményeinek készülő kiadásáról ad hírt. A közönség — mint írja — A.J. költészetében „tápláló gyümölcsöt is vár” — Aug. 17-én (187. sz.) hírül adja, hogy a Hölgyfutár *Archép Albumában* Arany Jánosé is megjelenik. — Dec. 13-án (284. sz.) Kolbenheyer Móric *Toldi* fordításáról azt írja, hogy „elég hű, a nélkül, hogy erőltetett lenne” — Dec. 20-án (290. sz.) Arany „apróbb verseinek” kiadási terve kapcsán megjegyzi: „unszolni kell, hogy tegyen eleget a közönség kívánalmainak” — 1856-ban: Máj. 16-án és 20-án (112., 115. sz.): „gyönyörű kiadásban” megjelentek A.J. *Kisebb Költeményei*, Heckenast olcsóbb kiadásukat is tervezi. — Máj. 26-án: „Arany János a legközelebbi napokban az irodalmi köröket jelenlétével örvendezteté.” — Máj. 28—29-én (121—122. sz.) -h-e = Tóth Endre tollából jelent meg ismertetés A.J. verskötetéről. Hangsúlyozza, hogy A.J. nem „subject”, hanem „object” költő, szelíd, nyugodt, nem ragad el. Más azonban románcainak és balladáinak világa. Méltányolta a költő keserű humorát. Állításai kapcsán egyes versekre hivatkozik. Összefoglalásul hangsúlyozza, hogy „Arany versei, dacára az idegen klasszikus szellem honosításának, mégis egyedülállóan nemzetiek”, — további érdeméül említi, hogy „költészetünk rimitizálásán sokat egyengetett”. — Jún. 14-én (136. sz.) *Vidék* c. rovat Nagykőrös, jún. 12-én keltezéssel, „Egy falusi gazda” aláírással arról tudósít, hogy városukban jótékony célú műkedvelő szintársulat alakult, amely 8-án tartotta első előadását: Kisfaludy Károlynak a *Csalódások* c. vígjátékát mutatták be. A bevétel — 100 pengőn felül — „egy felállítandó kisedő óvoda alapítójéhez csatoltatott”. Ezután következik a közreműködők, elsősorban A.J. leánya játékanak méltatása: „sem célom, sem kedvem önöknek hizelkedni midőn kimondom Önnek *Arany Juliska* kisasszony, hogy ön 14 éves letére pompásan adta a 70 éves kisasszonyt”. — Aug. 12-én, a (186. sz.) *Hírharang* rovata szerint: „Irodalmunk büszkesége A.J. jelenleg körünkben mulat. Bárha már a *Toldi* közép részét adná sajtó alá.” — Szept. 19-én (216. sz.): A.J. Pesten tartózkodik, Barabás festi képét Szalontának. — Dec. 22-én (294. sz.) a hó végére jótékony célú hangversenyt jelez a Nemzeti Múzeumban; a műsorban Bulyovszky Lilla színművész A.J. *Agnes asszony* c. balladáját szavalja. — 17, 21, 24, 31, 40, 44, 45, 56, 98, 103, 112, 124, 132, 140, 147, 152, 181, 217, 221, 226, 242, 259,

- 287, 351, 360, 391, 427, 486, 515, 516, 524, 564, 568, 591, 596, 633, 639, 656, 685, 706, 710, 720, 809, 810, 814—817, 819, 822, 823, 843, 845, 846, 852, 875, 877, 891, 894, 899, 905, 978, 981, 997, 998, 1002, 1007, 1008, 1028, 1034, 1038, 1039, 1042, 1064, 1066, 1076, 1087, 1104, 1114
- HUGO, VICTOR (1802—1885) — (A.J.kk. XV.k. 840. l.) — 251, 363, 515, 1007, 1025
- Hun eposz* — A.J. e tárgykorból először a *Kevehdzát* jelentette meg (1853.). Ez évben fogott bele a *Csaba pirályfi* „Első dolgozatá”-ba. A „Második dolgozat” 1855—56-ban készült. (Ld. A.J.kk. IV.k.) — A korabeli lapokban, levelekben előfordul, hogy *h u n* helyett *h u n-t* írnak. Pl. *Déliidáb*, 1853. szept. 29. 412. l. — 865, 890, 957, 959, 1008, 1015
- HUNFALVY PÁL (1810—1891) — (A.J. kk. XV.k. 840. l.) — 1854-ben jelentek meg fordításában *Platon művei*, a „Hellén és Római Remekírók Könyvtára” c. kiadvány sorozatban — E korszakból A.J. egy Hunfalvynak írt —, míg Hunfalvytól három A.J.-nak szóló levél van. — 179, 180, 198, 203, 353, 363, 876, 882, 884, 940
- Hunyadi csillaga* — 864
- Hunyadi László — mai erdélyi képzőművész. — 1097
- Hübner, Johann (1668—1731) — német pedagógus és theológus. *Reales Staats-, Zeitungs- und Konversations Lexikona* (Lipcse, 1704.) nálunk sokáig az egyetlen, közkézen forgó encyklopaedia volt. — 1008
- IDUNA — SZÁSZ KÁROLYNÉ SZÁSZ POLYXENA (1831—1853) — Költő. — 1852. ápr. 15-én kötöttek házasságot Szász Károllyal. Iduna versei a korabeli folyóiratokban jelentek meg 1853. jún. 17-én meghalt. Szász Károly A.J.-tól kért és kapott verset felesége sírkövére. — 1853-ban *Iduna hagyományai* c. „versfüzér” jelent meg tizenkét költeményével. Ezek elé A.J. írt négy soros verset. (Ld. A.J.kk. VI.k. 28. l.) — 97, 205, 240, 250, 253, 297, 300, 449, 794, 795, 812, 841, 903, 920, 932, 982, 1034, 1117
- IFJÚ MAGYARORSZÁG — ld. FIATAL MAGYARORSZÁG
- IFJÚSÁG LAPJA, AZ — Gönczy Pál szerkesztésében, indult meg 1853. novemberből, de 1854 júniusában már meg is szűnt, mivel csak 120 előfizetője akadt. (Ld. ÚjMagyMúz. 1854. júl. 95. l.) — 392, 964
- IGAZMONDÓ — Naptár, 1854-re, szerkesztette: Török János. — 224, 300, 920
- Igaz Szó — 1097
- ILOSVAI SELYMES PÉTER (16. sz. második fele) — (A.J.kk. XV. k. 841. l.) — 382, 533, 898, 1019
- Immár az év* — 854
- IPOLYI ARNOLD (1823—1886) — néprajzi gyűjtő, történész, régész, nagyváradai püspök. Legjelentősebb műve a *Magyar Mythologia* (Pest, 1854.). — A.J. példánya — bejegyzéseivel — ma is megvan az MTAK Kéziratárában. — 413, 485, 491, 782, 972, 994, 998, 1015
- IRODALMI SZEMLE — ld. BUDAPESTI HIRLAP: *Szépirodalmi Szemle* c. rovata
- ÍRÓI SEGÉLYEGYLET — ld. MAGYAR ÍRÓK SEGÉLYEGYLETE
- Itthon* — 807
- JACOTOT, JOSEPH (1770—1840) — francia nyelvpedagógus. A róla elnevezett tanítási módszer vezető elve: az idegen nyelvet az anyanyelvhez hasonlóan kell tanítani. — Az új nyelv szavait ismert értelmű szövegből kerestette ki. — 555, 1018
- JÁMBORÉK — A.J. nővérének családja: *Jámbor János* († 1856), Arany Sára férje. — *Jámbor Jánosné Arany Sára* (1792—1853) (A.J. kk. XV.k. 842. l.). — Haláláról Ercesey 1853. okt. 22-i levelében számolt be A.J.-nak, aki ez év dec. 4-én írt nővéréről Tompának. — *Jámbor Kata*, K. Nagy Sándorné, A.J.

- nővérének leánya. — *Jámbor Mihály* († 1855) — AJ. nővérének fia. — A családnak napjainkban is Szalontán élő tagjai közül valók voltak: Kenéz Lajosné Jámbor Sára (1882—1975), valamint (leánya Kenéz Julianna (1908—1975), továbbá Kovács Zoltánné Tamba Mária (AJ.kk. XV.k. 842—864. l.) aki 1977-ben hunyt el szintén Szalontán. — 36, 50, 130, 204, 269, 304, 305, 310, 320, 322, 392, 406, 537, 577, 608, 678, 679, 701, 717
- JÁMBOR PÁL** (HIADOR) (1821—1897) — finomkodó költeményeit a *Honderűt* közölte. Költészetét Petőfi „parasztságával” állították szembe. — 84, 232, 835, 894
- Jancsó György**, Kézdivásárhelyi (18. sz.) — 944
- JÁNOSI FERENC** (1819—1879) — (AJ.kk. XV.k. 842. l.) — Az 1853—57. tanév kezdete után hamarosan le kellett mondania nagykőrösi tanári állásáról, mert a kormány még ideiglenesen sem erősítette meg. (Benkó, 67. l.) — Jánosi először Kecskemétre ment, majd onnan Pestre, „kémiai laboratóriumba”. (1854. jún. 23. AJ.—Tompának.) — 9, 31, 43, 59, 84, 90, 92, 94, 125, 136, 150, 155, 159, 160, 162, 214, 225, 262, 280, 327, 336, 338, 440, 443, 448, 806, 818, 835, 842, 856, 864, 865, 895, 898, 905, 932, 937, 941, 979
- JÁVOR-ÖRS** — ld. Lisznyay Kálmán
- Jelenkó**, „Politikai és társas élet Encyclopaediája, különös tekintettel a hírlapok olvasóira.” 1858. — Az *Újabb kori Ismeretek Tárának* folytatása. — 1027, 1028
- JENEVAI LÁSZLÓ** (1827—1861) — a szabadságharc alatt főhadnagy. — Versei a korabeli folyóiratokban, naptárakban jelentek meg. — 306, 922
- JENŐFY** — **SZEBERÉNYI LAJOS** álneve [1820—1875. költő, Petőfi barátja] — 84, 835
- JOHANNA** (GIOVANNA) — nápolyi királynő, akinek része volt első férje, Nagy Lajos király Endre öccsének meggyilkolásában. — 326, 385
- JÓKAI MÓR** (1825—1904) — (AJ.kk. XV.k. 843—844. l.) — Ez években jelentek meg *Egy magyar nábob* (1853.), *Kárpáthy Zoltán* (1854.) c. regényei. Írásai a kornak szinte minden folyóiratában napvilágot láttak. — 1853 tavaszán valóságos diadalutat tett feleségével Erdélyben. „Egymást érik tiszteletére a lakomák. ‚Erdély aranykora íróját’ ünneplik.” — A hazai lapok is idéznek ottani nyilatkozatából: „Szeretem Magyarországot, de Erdély volt mindig lelkeim édes álma s örömmel tapodom a földet, melynek mindent köszönhetek, mi legkedvesebb nekem: írói gondolataimat, legjobb barátaimat és — szeretett nőmet.” (Ld. Szépir. Lap. 1853. máj. 22. *Újdonságok* rovat, 649. l.) — Ez években AJ.-sal mint az 1853-ban megindult *Déliab* szerkesztője volt kapcsolatban. Kért és kapott verseket s ha AJ. Pesten járt, Jókaiival is találkozott. Ez év karácsonyán adták elő Arany Juliska és barátnői *Az örmény és családja* c. novellájának saját maguk készítette színpadi változatát, amin azonban Jókai nem tudott jelen lenni. Csak a következő évben hallgathatta meg Arany Juliska előadásában. Látogatását *Egy nap Arany Jánosnál* címen örököltette meg. (Ld. Törös, 105. l. Ld. még Arany Juliskánál.) — 1854-től a Pákh Albert szerkesztette *Vasárnapi Újság* főmunkatársa lett. Pákh betegsége alatt 1855-ben szerkesztette is. — Ettől kezdve ide kért és kapott AJ.-tól verseket. — 1852—56-ból AJ.-tól két Jókainak írt levél maradt fenn, s egy elveszettnek van nyoma, míg Jókaitól négyet ismerünk. — 42, 46, 52, 92, 125—27, 138, 144, 152, 153, 181, 214, 225, 241, 258, 259, 262, 274, 312, 315, 328, 341, 350, 352, 359, 371, 434, 440, 442, 538, 567—69, 579, 638, 649, 652, 657, 670, 673, 686, 695, 747, 748, 760, 775, 782, 785, 786, 812, 821, 842, 852, 853, 855, 859—61, 875, 888, 892, 898, 899, 904, 923, 932, 940, 948, 957, 978—81, 1001, 1003, 1011, 1014, 1029, 1033, 1034, 1052, 1060, 1064, 1065, 1067, 1072, 1106, 1108, 1112—14

- JOKH JÓZSEF — debreceni tanár 1855-ben. — 614, 1050
- JOLOWITZ dr. — Műve: *Polyglotte der orientalischen Poesie*. — In metrischen Übersetzungen deutscher Dichter mit Einleitungen und Anmerkungen von — — ord. Mitglied der deutschen Morgenländischen Gesellschaft. — Leipzig, 1853. — Éz az anthologia megvolt AJ. könyvtárában (ld. AJ.kk. I.k. 497. l.) — 396, 966
- JOLSAI PAP = Ferjentsik Sámuel evang. lelkész (?—1855) — időjólásait a korabeli lapok közölték. AJ. róla írta *Népnevelés* c. versét. (AJ. kk. I.k. 249, 491. l.) — 885
- Jónás Károly — 1899-ben az MTA gondoka. Az Arany Levelezés jegyzékét elkészítette 1—1331. tételszám alatt; közölte az AkÉrt.-ben: 1899. (591—615, 659—671. l.) — 1083
- Joó Imre — AJ. levelet közölt 1914-ben. — Ádám Gerzsonnal együtt írták meg *A nagykőrösi ev. ref. főgimnázium történetét* (1896.) — 1093
- JORNANDES (JORDANÉSZ) — 6. századi gót származású történétíró. Fő műve: *De origine actibusque Getarum*, bőven szól Attiláról. — 219, 890
- JÓSH PÉTER — szalontai kályhásmeister. — 308
- JÓSIKA MIKLÓS (1794—1865) — Brüsszelből hazaküldött regényei eleinte névtelenül, majd az Így megjelent *Eszther* c. regény sikere után: „Eszther szerzője” jelzéssel jelentek meg. — 990
- JUHÁSZ ANTAL — az 1850-es években makói ref. lelkész. — 345, 346, 388, 390, 938, 963
- JUSTINUS — 3. század körüli történétíró. — 556, 1019
- Kaitzl dr. — bécsi ügyvéd. — 952
- Kálnoky László — mai költő, műfordító. — 819
- KALOCSA BALÁZS és LÁSZLÓ († 1855) — Nagykőrös. — 528
- KALOTAY ZSIGMOND — szalontai ügyvéd, 1853-tól. — 303
- Kálti Márk (14. sz.) — történétíró. *Képes Krónikájának* eredeti címe: *Krónika a magyarok tetteiről*. — Felhasználta hozzá Kézai Simon 13. sz.-i krónikáját. — Kálti Márk krónikája a saját korában az I. (Anjou) Lajos uralkodása alatt virágzó Szent László kultuszt is tükrözi. — 864
- KAMMERMAYER KÁROLY — cs. kir. mb. gondnok Pesten. — 399, 414
- KANT, IMMANUEL (1724—1804) — (AJ.kk. XV.k. 844. l.) — 110, 119, 850
- Karacs Ferenc (1770—1838) — rézmetsző művész, térképkészítő. Térképeit utóbb Hunfalvy János neve alatt adták ki. — Karacs Ferencné Takács Éva (1779—1845) — író, színikritikus. Házukban írta Katona József a *Bánk bánt*. — 1052
- KARACS TERÉZ (1808—1892) — nőnevelő, emlékiró. Ld. Sáfrán Györgyi: *Teleki Blanka és köre*. Bp. 1963. — 84, 254, 835
- Kardos Lajos (1891—1919) — (AJ.kk. XV.k. 844. l.) — 1021
- KÁROLYI ISTVÁN gr. (1797—1881) — az önkényuralom alatt a hazai kulturális életet bőkezűen támogatta. — 450
- KÁROLYI SÁMUEL (1818—1862) — (AJ.kk. XV.k. 845. l.) — Szalontáról Kőrösre származott orvos — 1856-ban AJ. hat fiáról tudósít. — 15, 30, 43, 53, 136, 148, 269, 339, 340, 346, 459, 508, 520, 576, 647, 690, 733, 740, 768, 813, 818, 821, 856, 861, 906, 982, 1007, 1078, 1094
- Katalin* — 87, 563, 752, 753, 839, 1102
- Katona József (1791—1830) — (AJ. kk. XV.k. 845. l.) — 1024
- KAULBACH, WILHELM von- (1805—1874) — német festőművész. — Hunnenschlacht c. rézmetszete AJ.-t is érdekelte. — 375, 378, 636, 890, 951, 956, 960
- KAZINCZY FERENC (1759—1831) — (AJ.kk. XV.k. 845. l.) — 251, 565, 629, 687, 715, 835, 903, 940, 1029, 1056, 1067, 1114

- KAZINCZY GÁBOR** (1818—1864) — (A.J.kk. XV.k. 845. l.) — A szabadságharc után bánfalvi birtokára vonult vissza. Baráti köréhez tartozott Toldy Ferenc és Tompa is. Cikkei jelentek meg az *ÚjMagyMúz.*-ban, majd 1853-ban a *Szépirodalmi Lapok*-ban. — A febr. 3-i sz.-ban A.B.C. álneven gúnyos hangú cikket írt a „népieskedők” ellen. Ennek néhány célzását A.J. magára vette, ami a lapot szerkesztő Pákh Albertet nagyon bántotta. Utóbb A.J. is belátta, hogy a cikk célzásai nem őt illették. 1855-ben, amikor az iskolai szünetét Tcmpáéknál töltötték, hazafelé jövet Kazinczy Gábor is meglátogatták Bánfalván. — 45, 84, 169, 170, 172, 173, 255, 259, 363, 383, 614, 623, 630, 687, 767, 777, 788, 858, 872—875, 881, 885, 903, 904, 960, 1051, 1053, 1054, 1114
- Kazinczy Sámuel** (1803—1855) — orvos. — Mint debreceni diák följegyezte a Hatvani Istvánról (1718—1786), a „magyar Faust”-ról kerengő mondákat. — 1014
- Kecskeméthy Aurél** (1827—1877) — író, újságíró. — 1098
- KELEMEN XAVÉR** — (A.J.kk. XV.k. 846. l.) — plébáncs. — 321, 805, 812, 815, 820, 861, 880, 930
- KELEPECNÉ** — szalonai műkedvelő színjatszó. — 478
- KEMÉNY ZSIGMOND** (1814—1875) — (A.J.kk. XV.k. 846. l.) — Kemény ez években Főtövőssel, Csengeryvel, Gyulaival működött együtt. 1852—54 között négy regénye jelent meg. — A *Divalcsarnokban* 1854. jan. 15-től négy folytatásban foglalkozott a Toldi-mondával és A.J. *Toldijával*. Eközben írta róla A.J.: „olly ember vonzalma, mint Kemény, eckkal becses elöttem, hogy sem azt megérdemleni legfőbbban ne chajtsam” (1854. jan. 21. Gyulainak.) — Nem sokkal később márc. 1-én jólesően írta sógorának, hogy Főtövös és Kemény készülnek Kőrösre: „mindenik telér szerette magát (azaz verseimbe)”. — Kemény 1854. máj. 15-től 1856. közepéig szerkesztette Csengery Antallal a *Magyar Nép Könyve* c. füzetes kiadványt, melynek A.J. is munkatársa volt. Amikor A.J. 1855. pünkösdjén Pestre látogatott, találkozott Keménnyel is, aki verseket kért tőle a Pesti Naplóra, amelynek szerkesztését jún. 22-én vette át. — Amikor 1856-ban Tcmori Anasztáz A.J.-t írói estélyére hívta, külön hangsúlyozta, hogy: „Kemény nagyon vár.” — 254, 328, 371, 378, 381, 395, 404, 411, 424, 452, 473, 474, 484, 486, 500, 504, 567, 569, 584, 586, 596, 613, 670, 673, 712, 748, 760, 762, 776, 784, 933, 948, 956, 957, 960, 965, 971, 973, 976, 985, 990, 993, 997, 999—1002, 1029, 1037, 1072, 1102, 1105, 1110, 1112
- KEMPELEN RIZA** (K. GYÖZÖKNÉ, TÓTH R. (1829—1858)) — Tóth Kálmán testvére, író, K. R. *Beszélyei* III—IV. k. 1855-ben jelentek meg. — 681, 997, 1074, 1075
- Kempis Tamás** (1370—1471) — kancnc. Fő műve: *De imitatio Christi*. — A *Krisztus követését* Pázmány Péter fordította először magyarra. — 898
- KENÉZ FERENC, KIS** — A.J.-nak egy, a szalonai tolvajok ellen írt tréfás írása volt tulajdonában az 1850-es években. — 190, 272, 273
- KENYERES JÁNCS** (1818—1881) és **KENYERES JÁNOSNÉ** — (A.J.kk. XV.k. 846. l.) — 1852-ben hunyt el ötéves fiuk. Kenyeres Gyula sírversét — szalonai hagyomány szerint — A.J. írta: „Szép virágcm | Itten elhulla: | Ötöd észén | Kenyeres Gyula. | Kicsiny a te | Sírcd magzatcm: | Nem fér abba | Tenger bánatom!” Szül. Febr. 1847. Megh. Dec. 21. 1852. (Ld. MTAK. Kézirattára, Ms 5460/101. sz.) — Kenyereséről Ercesey Sándor többször írt A.J.-éknak. — Híres dísznóit 1856-ban kiküldték a párizsi világkiállításra. Erről a Vasárnapi Újság máj. 18-i számában Rozvány György rajzzal kísért cikkben számolt be. Anyagiakban állandóan gyarapodtak, Kenyeresné a lottón is nyert. Erceseyékkel jó viszonyban voltak. A.J. sógora útján küldte nekik üdvözlétét. — 20, 29, 55, 115, 130, 138, 269,

365, 366, 406, 444, 481, 520, 527, 528, 530, 699, 701, 779, 810, 854, 857, 902, 945, 958, 1007, 1009, 1010, 1038, 1082, 1083, 1109, 1110

Képeasy Árpád — *A magyar vasútügy története* (1908.) — szerzője. — 917

KERÉNYI FRIGYES (1821—1852) — (A.J.kk. XV.k. 846. l.) — haláláról Tompa írt A.J.-nak. — 98, 111, 112, 341, 350, 720, 835

Keresztury Dezső — az A.J.kk. szerkesztője — (A.J.kk. XV.k. 847. l.) — 801, 803

KERNER, JUSTINUS (1786—1852) — német költő, orvos. Uhland köréhez tartozott. — 374, 950, 955

Keriben — 806, 903, 1071

KERTBENY (BENKERT) KÁROLY (1824—1882) — (A.J.kk. XV.k. 847—848. l.) — 1852-ben visszatért Magyarországra, itt próbálta munkáját folytatni. Továbbra is a magyar irodalmat kívánta a külfölddel megismertetni. A.J. 1852. okt. 1-én írta Tompának, hogy Kertbeny Pesten van, 100 magyar költőt akar kiadni. „Nekem írt volt egy goromba levelet, a miért neki utóbbi leveleire válaszulni elmulasztottam; én akkor feleltem; azután írt térden csúszva; arra nem feleltem.” — Kertbeny törekvéseit — nyilván mert fordításai nem voltak a művekhez máltók — idehaza mag nem értés fogadta, kísérte. Amikor a *Toldi estje* fordításába kezdett — Pákh Albert roszmájú szellemességgel különböző nyelveken és Toldy Ferenc eredeti nevét is belekeverve azt írta, Kertbeny a *Toldi estjét* majd így fordítja: *Soirée by Schedel*. — Kertbeny azonban tiszteletreméltó ügybuzgalommal folytatta munkáját. 1854-ben Drezdában, szép kiállításban megjelent az *Album hundert ungarischer Dichter*. In eigenen und fremden Übersetzungen herausgegeben von KERTBENY. — Az 1572-től Balassival kezdődő válogatás 1852-vel zárul. — A.J.-tól a következő verseket tartalmazza: *Ősszel, Családi kör, Dante és Magyar Misi*. A kötet ajánlása Liszt Ferencnek szól, aki levélben mondott köszönetet Kertbenynek. — 1853-ban jelent meg *Irodalmunk túl a határokon* c. tíz folytatásból álló cikksorozata a Szépirod. Lapokban. — Kertbeny az 1840-es évek közepétől, tehát hús-huszonkét éves korától Német-, Francia-, Olaszországban, Svájcban, Angliában élt, illetve utazott s igyekezett felhívni a külföld figyelmét a magyar irodalomra. Saját néplal-, Petőfi-, Arany- és egyéb fordításai nem feleltek meg a művek színvonalának, ezért itthon munkásságát nem kísérte elismerés, viszont a külföld mégiscsak az ő törekvései révén figyelt fel irodalmunkra, amelyről ad lig szinte tudomást sem szerzett. — Kertbeny 1852-ben visszatért Magyarországra. — Pákh Albert érdeme, hogy beszámoltó kért tőle külföldi tapasztalatairól. Ma is tanulságos végigolvasni ezeket a közleményeket, Kertbeny egy-egy megállapítását, mint pl.: „Csak ki faluja határán túl nem járt, talál otthon mindent rossznak s ostobának, de szülőföldre legcsékélyebb becsét is kiismeri az, a ki idegen földön meggyőződött, hogy ott minden külfény daczára, igen soknak hiánya érezhető.” (Szépir.Lap., márc. 3. 277. l.) — Vagy: „azon honszeretet, mely a hont csak terített asztalnak nézi, nem pedig tér- és mezőnek, mallyen erőnek gyakoroljuk s fejlesszük, nem egyéb, mint az állat ragaszkodása istállójához.” (uo. 277—278. l.) — Kissé nehézkés fogalmazásban vallja, hogy egy-egy öntudatára ébredő nyelv „nem akar mást uralma alá hajtani, mint régen”, de nem is akar „más kedvéért” megválni saját örökségétől. (uo. 278. l.) — Kertbeny saját működéséről a következőket írja: „Párisban merült fel . . . bennem legelőször a gondolat, irodalmunkat közvetlenül összeköttetésbe hozni a világgal . . . Megkezdém ez időtől fogva, irodalmunk és értelmiségünk itthoni képviselőit ez eszme számára meggyerni . . . Őt év alatt néhány száz levelet írtam hazámba s alig nyertem egy-két választ. Még csak felelet-re sem máltattak . . . A mit tehettem, megtettem, de az ezentúl is magán

multság maradt. A szerencsét, mely Európa annyi nevezettségével hozott össze, arra használám, hogy földünk, néptünk, szellemi termékeink feletti véleményeik kihallgatása által saját nézeteimet tisztítsam vagy szilárdítsam, s ön [Pákh. A.] felszólítása nélkül talán soha sem nyilatkoztam volna működésem e részéről." — (Márc. 27. 389. l.) — Ebből az első párizsi beszámolóból tudjuk, hogy Heinénél Párizsban találkozott *Alfred Meißner*rel, akinek a *Toldi* fordítását ajánlotta. Meißnernek barátja volt Szarvady Frigyes, Kossuth egykori franciaországi megbízottja, aki több Hartr ann Mórral együtt fordított és adott ki kötetet Petőfi verseiből. Meißner — mint Kertbeny írja — a „cseh-németek” irodalmi mozgalmanak legnevezetesebb képviselője volt . . . „s nem mulasztott el semmi alkalmat, hogy . . . irodalmunk iránt érdeket ébresztszen”. (u. ott, 392. l.) . . . számtalan levelet írt hozzám Petőfi, Arany, Vörösmarty, a Népdalok stb. felett, . . . mik tanúsítják, hogy ama könyveket egész lélekkel olvasás.” (25. sz. márc. 27. 391—392. l.) — *Páris (másod ízben)* c. közleményében (26. sz. márc. 31. 403—408. l.) számol be Kertbeny találkozásairól George Sanddal, Béranger-val, valamint Herzen, Alekszandr Ivanovicsal, mint az irodalmi realizmus megfogalmazójával is. — Hatodik közleménye: *London* c. (37. sz. máj. 8. 579—584. l.) — Kertbeny angol kapcsolatait icézi: találkozását Bulwer, Eduard regényíróval, megjegyzi, hogy „nagybecsű leveleket” őriz tőle, majd feltételezi, hogy: „valószínűleg neki köszönhetjük az angol *Foreign Review*-ben ama kedvező ismertetéseket Petőfi és Arany, valamint b. Eötvös *Falu jegyzője* felett”. (579. l.) — Ugyancsak itt számol be Bowring, John támogatásáról, akinek a *Poetry of the Magyars* (1830.) c. gyűjtemény köszönhető, aki járt is Magyarországon s akit a MTA tiszteleti tagjai közé választott. — Kertbeny négy befejező közleménye a németországi találkozásokat, tapasztalatokat dolgozza fel. (38—41. sz. máj. 12., 15., 19. és 22.) — Varnhagen von Ense (1785—1858) — aki feleségével, Levin Rahellle Berlin szellemi központját jelentő szalont tartott — többek közt a követezköket írta Kertbenynek: „Újabb küldeményének (Arany) nagyon megörültem! . . . Arany költeményeinek gyöngye kétségtelenül *Toldi*. . . A *Népdalok* és Petőfi olvasása után úgy hittük, hogy a magyar költészet felől főbb vonalaiban megállapodott ítélettel bíunk már, ha a keleti képzelet és nyugoti kedély egyesülésének nevezük. Azonban eláll e csodálatraméltó új költő s belátjuk, minő egyoldalú vala nézetünk, midőn azt állítottuk, hogy a magyar jellem nem minden művelődési képességre fogékony. Formailag véve, e költemények egészen az európai nézet körébe tartoznak, midőn Európa még egészséges volt; bátran mellé lehet őket állítani a középkor legjobb műveihez, de egyúttal megfelelnek minden modern igényeknek. [így l] . . . az élet, a szellem, vagy minek nevezem, melye a költői plasztikát átrezgi, olly sajtászerűleg új, nagy és tisztán emberi, hogy párját a civilisált irodalmakban alig találhatni.” (Pedig a levélíró A. J. művét csak Kertbeny nagyon gyarló fordításából ismerte.) (Ld. 38. sz. máj. 12. 598 599. l.) — A németországi tapasztalatokat folytató következő közlemény beszámol Kertbeny találkozásairól. Arnim-Brentano, Bettinával, Fontane, Theodorral. A Goethe-irodalomban számon tartott Arnim-Brentano Bettináról írja: „E nő ötvennél több lelkes levelet írt nemzetünk, költészetünk, népdalunk, Petőfi, Arany, Vörösmarty, Tempa stb. felett, miket azonban csak halála után akart közzétetni.” — Carrière, Moritz esztétikus, Arnim-Brentano, Bettina „sürgetésére” írta bírálatait Petőfiről, Aranyról és a *Népdalokról*. — Fontane, Theodor, (1815—1898) a költő, regényíró, akinek Kertbeny a *Murány ostromának* fordítását ajánlotta, „számos levéllel” viszonozta a megítélletést; leveleiben legapróbb részletekig elemzi Petőfi és Arany költészetét s legnagyobb melegséggel

üdvözlí e rokon szellemeket. (39. sz. máj. 15. 611—615. l.) Kertbeny itt számol be találkozásáról Schott, A. nyelvészszel, aki Hunfalvy Pállal magyarul levelezett. Arról is itt olvashatunk, hogy Kertbeny Liszt vendégszeretét nyolc hónapig élvezte Weimarban. — Kertbeny a magyar költészettel kapcsolatos kiadványokat rendszeresen elküldte Uhlandnak, így Arany műveinek fordításait is. (40. sz. máj. 19. 627. l.) — Ugyanebben a számban olvassuk a láttató jelenetet Dingelstedt, Franz-cal, aki lírai kifejezését adta az 1848 előtti Németország politikai feszültségeinek. Ő nem lelkesedett idegen költők németre fordításáért. Émíatt Kertbeny nem is említette, hogy hasonló dologgal foglalkozik: „Egyszer azonban épen olly órában látogatott meg, midőn Arany Toldijának fordításán dolgoztam. Mintegy két éneket olvastam fel neki, midőn egyszerre felugrott, kezemet szoritá s megvallá, hogy erről sejtelve sem volt.” Kiadó is akart ajánlani, de az már volt Lipszében. — Befező közleményében Kertbeny összegezi irodalmunknak azt a külföldi visszhangját, amely munkáját követte. Eredménye negyvenhét német, angol, francia folyóirat, amelyek méltatták az idegen nyelveken megjelent magyar műveket (41. sz. máj. 22. 643—648. l.). — Kertbeny már előbb Fontane, Theodorral kapcsolatban említette, hogy ezeket a bírálatokat, a neki írott levelekkel együtt „magyarítva”, azaz magyarra fordítva ki szeretné egyszer adni. (Ld. 39. sz. máj. 15. 612. l.) — Erre sajnos nem került sor. Levégyűjteménye az OSzK.-ban van, de hiányosságára jellemző, hogy egyetlen Arany levél sincs benne, pedig A. J. írt Kertbenynek. (Ld. A. J. kk. XV. és a jelen kötet anyagát.) — Ez évek-ből A. J.-tól két Kertbenynek szóló elv. levélnek van nyoma, míg Kertbeny-től hét A. J.-nak írott levél maradt fenn

Kertbeny Károly—Arany r ó l:

(Ld. Gyulai Lev.)

1 8 5 2-ben:

Aug. 20. — *Gyulai Pálnak*: [fordításai] . . .” részint azért nem sikerültek kielégítően, mert külföldön, távol és elhagyatva élek, s tudakozódásaimra és leveleimre honfitársaim még csak nem is válaszoltak, kik közül csupán Arany a dicséretre méltó kivétel . . .” (593. l.)

Okt. 1. — *Gyulai Pálnak*: „Petőfit és Aranyt az én fordításomban nemcsak német lapok méltatták, hanem a *Revue des deux mondes*, az *Athenaeum* és a *Review is*, és pedig meglepően kedvezően.” (597. l.) — 35, 59, 68, 69, 84, 86, 89, 90, 98, 241, 259, 313, 314, 362, 367, 376, 494, 505, 506, 512, 517, 559, 562, 564, 565, 631, 632, 685, 803, 814, 823, 824, 828—30, 835—38, 840, 841, 843, 848, 881, 898, 904, 925, 926, 942, 943, 945, 951—56, 970, 1000, 1003—04, 1005, 1007, 1016, 1024, 1027, 1028, 1058, 1059, 1076

KERTBENYI PISTA — szalontai betyár (?) — 537

Kéry Gyula (1869—1912) — a szabadságharc ereklyéinek gyűjtője. — 812

Keserő Bálint — mai irodalomtörténész. — 945

KESTNER, GEORG AUGUST (1777—1855) — német diplomata, régész, mű-történész. — 372, 949, 953

KÉTSZERV JÓZSEF (1809—1889) — Pestre jött jogot tanulni, de itt beállt szlnésznak. — 316, 928

Keveháza — 215, 854, 865, 959, 972, 1102

KÉZAI SIMON mester — a 13. sz. krónikása. *Gesta Hungarorum* c. a hunok és magyarok történetét is megírta. — 157, 159, 162, 219, 864, 865, 890

KHÓN MIHÁLY — nagykőrösi kereskedő. — 218, 886, 889

KIND, KARL (Lipzse) — az új-görög nyelv szakértője. — 372, 949, 953

- KINKEL, GOTTFRIED (1815—1882) — német költő. Részt vett az 1848-as szabadsághozmozgalmakban. — 374, 950, 954
- KIS ISTVÁN, KIS ISTVÁNNÉ, — AJ. szalontai kertjében dolgoztak. — 29, 35, 55
- KIS JÁNOS (1770—1846) — (AJ.kk. XV.k. 848. l.) — 84, 807, 835, *Kisebb Kötleményei, AJ.* — (Pest, 1856.) 756, 889, 964, 1008, 1029, 1064—1066, 1070, 1075, 1081, 1089
- KISFALUDY KÁROLY (1788—1830) — (AJ.kk. XV.k. 848. l.) — 84, 715, 740, 753, 835, 873, 983, 1005, 1024, 1056, 1081, 1088, 1089, 1096
- KISFALUDY SÁNDOR (1772—1844) — (AJ.kk. XV.k. 849. l.) — 84, 373, 835, 949, 1098
- KISFALUDY-TÁRSASÁG — (AJ.kk. XV.k. 849. l.) — 14, 269, 278, 281, 287, 296, 560—562, 578, 561, 569, 806, 817, 912—14, 1024—27, 1039, 1107
- Kiss István — kecskeméti tanár, e kötet adatközlője. — 1085, 1086
- Kiss Károly — mai újságró. — 992
- KISS (KIS) LAJOS (1813—1867) — (AJ.kk. XV.k. 848. l.) — a kőrösi gimnáziumban görögöt és latint tanított. — 1856-ban szintén meghívták a kecskeméti gimnáziumhoz, de ő sem fogadta el a meghívást. — 92, 575, 581, 727, 842, 1085
- KISS LAURA — Kovács János menyasszonya. — 776
- Kleist, Christian Ewald von (1715—1759) — német költő. *Die Landlust* címen tervezett nagy természeti tankölteménye sorozatának első része: *Der Frühling.* — 987
- KLEZSÓ JÓZSEF (1820—1860) — kat. pap, a *Családi Lapok* c. folyóirat szerkesztője. — 682, 696, 1076, 1081
- KÓCZÁNEK — Tompa ismerősei. — 624
- Kodály Zoltán (1882—1967) — (AJ. kk. XV. k. 850. l.) — 1011
- KOHÁRY ISTVÁN (1649—1731) — költő, hadvezér, a törökök, majd a kurucok ellen harcolt. Thökölyék elfogták. Versei, melyeket fogságában írt, Balassi és Rimay János hatását tükrözik. — 84, 666, 835, 1070
- KOLBENHEYER MÓRIC (1810—1884) — ev. lelkész, műfordító. Sziléziából került Magyarországra, magyar nőt, Medgyaszai Kornéliát vette feleségül. — Lefordította a *Toldi trilógiát*. A *Toldi* fordítása 1855-ben, a *Toldi Estéje: Toldi's Abend* c. 1856-ban jelent meg. A befejező rész: a *Toldi's Liebe* már csak a szerző és fordítójának halála után került az olvasók kezébe. — AJ.-tól egy, Kolbenheyernek szóló levél megvan, egy elveszett. — 408, 409, 411, 532, 942, 952, 970, 971, 1012, 1013
- Kollonich Lipót gr. (1631—1707) — esztergomi érsek, I. Lipót tanácsnoka. Közös céljuk volt Magyarország beillesztése a Habsburg monarchiába. — 904
- KOMÁROMI ENDRE — derecskei ügyvéd a 19. sz. közepén. — 228
- Komáromy Lajos (1843—1914) — AJ. nagykőrösi tanítványa, utóbb nyelvész. — 960
- Komlós Aladár (1892—1980) irodalomtörténész. — 1027
- KOMÓCSI — nagyszalontai épületasztalos. — 528
- KORÁNY — tervezett folyóirat 1854-ben. — 512
- Korompay Bertalan — mai irodalomtörténész. — 882
- KÓSA „bátyám” — Ercsey Sándor szalontai ismerőse. — 607
- Kossuth Lajos (1802—1894) — (AJ.kk. XV.k. 850. l.) — 1027
- KOTZEBUE, AUGUST FRIEDRICH (1761—1819) — (AJ.kk. XV.k. 850—851. l.) — 155, 863
- KOVÁCS ? — nagykőrösi származású ügyvéd, előbb Lasztócon rektor. — 698
- Kovács Ambrus — AJ. nagykőrösi tanítványa. — 960
- Kovács Antal — XIX. sz-i pedagógiai író. — 815

KOVÁCS JÁNOS (1816—1906) — (AJ.kk. XV.k. 851—852. l.) — Pesti tartózkodásuk alatt ők szereztek be AJ.-nak a történeti forrásműveket. Mint Tisza Domokos nevelője, leveleiben is a vele kapcsolatos problémákkal foglalkozik; közös egyiptomi útjuk emlékeit befelhősíti tanítványának mind rosszabb egészségi állapota. A hazatérés után csakhamar, 1856. jún. 21-én meghalt Tisza D. — Verseit Kovács János írta össze a kiadásra, ő küldte el tanítványa hagyatékából a könyveket, amelyeket Tiszáné AJ.-nak szánt emlékül. — Tisza D. halála után Kovács Jánost a természettudományok kitűnő szakemberét, Nagykörösrre és Debrecenbe egyaránt meghívták tanárnak. Kovács az utóbbit választotta s ott is maradt, családot is ott alapított.

Kovács János AJ.-sal kapcsolatos emlékeit közölte Gyöngyösy Lászlóval, aki *AJ. Geszten* c. tette közzé (ItK 1912. 416—418. l.). — Ennek AJ. geszti életét tárgyaló, érthetően érdekesebb nagyobb részét ld. AJ.kk. XV.k. 852. l.-n. A kőrösi éveket érintő kisebb rész a következő: „Csak akkor vált meg Gesztről, a mikor Kőrösre megválasztották tanárnak. Ott csak egyszer látogathattam meg felejthetetlen barátomat, akkor is csak egy napot tölthettem nála. Már ekkor derültebbnek, sőt igazi jó cimborának találtam. Természetesnek is láttam. Állandó hivatala volt, családja jövőjét is így biztosítva látta. Szerényen élt ekkor is, de néki sohasem voltak nagy követeléseai az étellel szemben. Különösen egy pár tanártársával, Szilágyi Sándorral, Szász Károlylyal, Mentovics Ferenczczel igen jó barátságban volt. Nagyon szerette Szilágyit, a ki örökké jókedvű és nagy bohó volt; a ki mindig hallatlan jókedvre tudta deríteni.”

Az 1852—6 közötti évekből AJ.-tól hat levél maradt fenn és öt elv., levélnek vannak nyomai, míg Kovács Jánostól huszonhat levél ismeretes, és egy elv. levélre lehet következtetni. — 8, 9, 11, 14, 15, 18, 36, 39, 41, 42, 47, 51, 64, 75, 77, 90, 102, 104, 108, 113, 132, 136, 142, 144, 155, 157, 159, 160, 162, 163, 168, 175, 182, 186, 188, 193—95, 201, 208, 209, 211, 212, 215, 219, 221, 223, 245, 249, 277, 292, 315, 316, 338, 354, 386, 403, 426, 434, 440, 445, 450, 465, 466, 468—71, 507, 508, 513, 526, 528, 538, 540, 566, 592, 646, 647, 702, 703, 705, 708, 710, 716, 720, 722, 723, 730, 731, 745.—47 750, 751, 759, 770, 776, 777, 783, 806, 808—11, 813, 815—17, 819—21, 823, 827, 832—34, 841, 845, 851, 856, 859—69, 875, 877—79, 881, 883, 884, 886—88, 890—92, 896, 897, 902, 917, 937, 941, 968, 978—80, 984, 985, 989—92, 994, 1004—06, 1008, 1010, 1014, 1015, 1029, 1063, 1079, 1080, 1083, 1086—93, 1098—101, 1103, 1109—11, 1117

KOVÁCS PÁL — AJ.-nak Szalontán tanítója volt, majd Debrecenbe került, utóbb az ottani gimnázium igazgatója lett. — 556, 784, 1112

KOVÁCSNÉ VERNES STEFÁNIA — tanár. — 803

KOVÁTS JÓZSEF (1770—1808) — tanító, ref. segéd lelkész. Verseit Ferdős Dávid adta ki 1817-ben, a kötet Kolozsvárott is megjelent (1935.). — AJ. irodalomtörténeti „kivonata” „A népies irány” c. fejezetét azokkal zárta, akik a költészetet „külső mesterkélésben” keresték, köztük a „rimhajhász”

Kováts Józseffel. — 556, 961, 1019

Kozma István — mai eredélyi képzőművész. — 1097

KOZMA LAJOS — (AJ.kk. XV.k. 852. l.) — nyomdatulajdonos. — 64

Kozma Vazul — 827

Kozcsa Sándor — mai irodalomtörténész. — 1031, 1032, 1082

KÖLCSEY FERENC (1790—1838) — (AJ.kk. XV.k. 852—853. l.) — AJ. irodalomtörténetében önálló fejezetben tárgyalta s így jellemezte: „mint elsőrendű lírikus, formatisztaság, finom ízlés, hű érzelem által tűnik ki; ódái magasztosak, a balladái formát ő hozta be nálunk; hanem dalaiban kissé idegen szentimentalizmus nyomai érezhetők”. (AJ.kk. X.k. 518. l.) —

- Kölcsey csekei síremlékét 1856-ban állították fel. — 687, 705, 753, 835, 892, 1052, 1070, 1084, 1102
- KÖNYVES TÓTH MIHÁLY (1809—1895) — ref. lelkész. A szabadságharc utáni várfogságból 1856-ban szabadult ki. — 706, 770
- KÖRÖSI KRÓNKA — Eredeti címe: *Körös város históriája* — Balla Gergely „NagyKörös város esküdt jegyzője” írta a 18. században. — A honfoglalástól 1758-ig tárgyalja a város történetét. — A „100 beírt lap” terjedelmű kézirat eredetije nem maradt fenn, csak két másolata, melyek egyikét a város készítette. A körösi gimnázium két történész tanára: Szilágyi Sándor és Szabó Károly adta ki 1856-ban: *Nagykörösi Krónika* c. „Jegyzetekkel, oklevél-tárral ellátva kiadták: Kecskemét, 1856. — „Hazánknak a török uralom alatti viszonyaira . . . krónikánk s az ehhez mellékelt török oklevelek . . . tetemes világot vetnek . . .” — írták bevezetőjükben. A tiszántúli, 18. sz.-i „népmozgalmak, járványok” stb. szinte „egyedülálló” forrása. — A kiadványt a Pesti Napló 1856. júl. 5—6-i száma ismertette. — Nagy-körös városa 1970-ben újból kiadta Törös László gondozásában. — 691, 694, 696, 1079—82, 1087
- KÖVÁRY LÁSZLÓ (1820—1907) — (A.J.kk. XV.k. 853. l.) — 1854-től a Kolozsvár és környékén levő régiségek restaurátora. Erdély történetével és néprajzával foglalkozott. — 769, 1107
- Közlöny — a kormány lapja 1849-ben — 881, 998, 1052, 1111
- KRIZA JÁNOS (1811—1875) — erdélyi unitárius püspök, költő, nyelvész, az MTA tagja. 1842-ben felhívást bocsátott ki a *Vadvozsák* c. székely népköltési gyűjteményre, amelyet azonban csak 1863-ban sikerült megjeleníteni. Az 1850-es évek folyóirataiban anyagából szemelvényeket közölt. — 84, 769, 835, 899, 1107
- KUBINYI ÁGOSTON (1799—1873) — 1843-tól a M. Nemzeti Múzeum igazgatója. Foglalkozott természettudományokkal, diplomatikával, numizmatikával, archeológiával. — A *Magyarország és Erdély képekben* c. kiadványt Vahot Imrével együtt szerkesztette. (I. k. 1853.) — 674, 1053, 1073
- KUN ÁBRAHÁM — miskolci tanár, Lévy és Tompa barátja. — 452, 665, 1069, 1074
- KUNOSS ENDRE (1811—1844) — költő, hírlapíró. Az „almanach” líra művelője. — 84, 835
- KUUN GÉZA gr. (1838—1905) — nyelvész, orientalista, aki keleti gyűjteményét az MTA Könyvtárára hagyta. — 583, 1036
- Küküllői János, Tótsolymosi Apród János (1320—1394) — krónikairó. — Művét: *De gestis Ludovici Regis Hungariae = Lajosnak, Magyarország királyának tettei*, okmányok felhasználásával írta s I. (Anjou) Lajos király halála után fejezte be. — 864!
- LÁCZAI SZABÓ JÓZSEF (1764—1828) — ref. lelkész, vallásos tankönyveket írt. — *Kazinczy nyelvújító mozgalmának ellenlábasa.* — 681, 1075
- LAJOS, NAGY — magyar király (Uralk.: 1326—1382) — (A.J.kk. XV.k. 854. l.) — 382, 385, 864, 934, 941
- LAKATOS CSALÁD — Szalontán: „öreg” Lakatos — Lakatos Sándor főbíró és felesége Demeter Lina — Lakatos Otília „kisasszony” — 228, 322, 445, 520, 530
- Lakatos István — mai költő, műfordító. — 1088, 1106
- Lakner Ilona — mai irodalomtörténész. Sárosy Gyuláról írt. — 853
- LAKNER SÁNDOR (1822—1847) — költő. — 84, 930, 835
- LAMARTINE, ALPHONSE de- (1790—1869) — francia költő, politikus. — 1847-ben megjelent *Histoire des Girondins* — Petőfi egyik kedves könyve volt. — 1848-ban Lamartine a francia forradalmi kormány külügyminisztere.

- A februári forradalomban fékező szerepe volt. — Zenei hangzású versei misztikus világnézetet tükröznek. — A J. Széptani jegyzeteiben „Fenséges a költészetben” c. fejezetben említi nevét. — *A Harmonies par A. Lamartine poetiques et religieuses* (1830.) c. kötetét Tisza D. hagyatékából — többek között — emlékül kapta A. J. — 721
- LANDERER LAJOS (1800—1854) — (A. J. k. XV. k. 855. l.) — A család nevét viselő könyvkiadó cég felvirágoztatója. 1840-től társult: Heckenast Gusztávval. —
- Langland, William (1330?—1400?) — angol költő. Fő műve: *The Vision of Piers the Plowman*, az emberi élet nehézségeinek allegorikus feldolgozása. Hőse a szegények megtestesítője. A mű képletes alakjai: a Világ Siker, a Hamisság, a Bűnbánat, a Remény stb. — Széchenyi István Langland egy verséből választotta, fordította a M. Tud. Akadémia jeligéjét: „Borúradérú”. — 1111
- LANT — 1832—35 között az *Auróra* szellemében Péczely József szerkesztette diák-versgyűjtemény. A J. önéletr. levelében (1855. jún. 7.) említi. A később ismertté vált írók közül itt jelentek meg Kuthy Lajosnak (1813—1864) a francia romantika hatása alatt írt költeményei, valamint versek a korán elhunyt Nagy Imrétől (1817—1840), aki *Arpád* c. balladájával huszonhárom éves korában elnyerte a Kiszf. Társ. pályadíját. — 556, 1021
- LÁSZLÓ JÓZSEF (1808—1878) — színművész; Fánecsy Lajossal Debrecenben játszott, amikor A. J. hozzájuk csatlakozott. László utóbb a Nemzeti Színház tagja. — 558, 1022
- LAUKA GUSZTÁV (1818—1902) — (A. J. k. XV. k. 855. l.) — A szabadságharc után Szatmárott, majd Nagyváradon élt. Verseit, cikkeit a korabeli lapok, folyóiratok közölték. 1856-ban Nagyváradon jelent meg *A vidék*. „Társaséleti szín- és árnyrajzok” I—II. c. könyve. — 84, 341, 391, 835, 937
- LÁZÁR VILMOSNÉ REVICZKY MÁRIA — Az aradi vértanu Lázár Vilmos (1815—1849) özvegye. — 491
- LENAU, NICOLAUS (1802—1850) — (A. J. k. XV. k. 855. l.) — 374, 950
- LENDL GYÖRGY — szalontai orvos 1853-ban — 229
- LENDVAY MÁRTONNÉ HIVATAL ANIKÓ (1814—1875) — 1832-ben indult a színészi pályára; ekkor lett id. Lendvay Márton (1814—1891) felesége. 1837-től a Nemzeti Színház tagja. Nagy szerepei: Melinda, Júlia, Ophélia. Játéka Vörösmartyt, Garayt, Petőfit versekre ihlette. Elvált Lendvaytól, 1848-tól Latkóczky Lajos (1822—1874) festőművész felesége. (Magy. Színműv. Lex. 3. k. 113—114. l.) — 380, 812, 958
- LENGYEL DÁNIEL (1815—1884) — félig lengyel származású; apja: Lubomirski, anyja: Incze Krisztina. A szabadságharc alatt kolerában vesztette el első feleségét, gyermekeit. Orvosdoktor, 1854-től a kőrösi gimnázium tanára: német nyelvet és természetrajzot tanított. — 513, 575, 580, 727, 1006, 1032, 1035, 1092
- LENGYEL DÁNIELNÉ SCHISSZEL JOZSEFA — Lengyel Dániel második felesége. *Dalma* néven verseket, útirajzokat írt. Arany Juliska barátnője. — 445, 982
- LENGYEL JÓZSEF (1700—) költő, debreceni professzor. — 84, 835
- LEO, HEINRICH (1799—1878) — német történetíró: *Geschichte der Italienischen Staaten* c. művében foglalkozik Nagy Lajos öccsével, Andrással. — 332
- LERMONTOV (LERMONTOFF) MIHAIL JURJEVICS (1814—1841) — Byron tanítványa. Puskin halálára írt verse miatt száműzték. Költeményeit Bodensedt fordította németre: *Lermontoff's poetischer Nachlass* 1—2. — Tisza Domokos hagyatékából ajándékozták A. J.-nak. — Magyarra utóbb Arany László és Gyulai Pál is fordított műveiből. Ld. H. Rappich (Berlin): *Friedrich Bodenstedt szerepe az orosz szellemi kincsek németországi és magyar-*

országi terjesztésében. (Fil.Közl. 1964. 412—416. l.) — 599, 605, 721, 1043, 1047, 1039

LÉSNIEWSKA, LUIZA — lengyel operaénekesnő. 1853-ban, mint a varsói színház tagja fellépett a pesti Nemzeti Színházban, 1853-ban, mint vendég, 1854-ben 1855 március végéig szerződötték „7.000 pfr. évdíjjal.” — 380, 958, 959

Létészem a lantot — 937, 966, 1090

LÉVAY JÓZSEF (1825—1918) — (AJ.kk. XV.k. 85—856. l.) — 1852 nyarán megvált a Pesti Naplónál betöltött újságírói állásától, mint Gyulainak írta, az irodalmat nem kenyérkereső pályának akarja használni (1852. jún. 18. Gyulai Lev. 135. l.). — A miskolci ref. gimnáziumhoz ment a magyar nyelv és irodalom tanárának. — Az is vonzotta, hogy szülei a közeli Sajószentpéteren laktak. Hazafelé menet Nagykőröst is útba ejtette s meglátogatta AJ.-ékat. — Az irodalmi élettel ezután is kapcsolatban maradt. Verseket közölt a korabeli folyóiratokban. Költői irányáról így írt Pákh Albertnek: „Verselésemben határozottan az újabb Petőfi—Arany iskolához csatlakoztam, mivel annak útját a megszületendő nemzeti költészet útjának hiszem”. (1852. szept. 3. MTA Kézirattára. Másolat Tichy Kálmán hagyatékából MTAK. 55/1953.] — *Költeményei* I. 1852-ben jelentek meg, *Újabb költeményei* 1856-ban. — AJ.-nak ez években főleg iskolai ügyekben írt. A kőrösi gimnázium hamarabb megkapta a nyilvánossági jogot, mint a miskolci, s így többször kért tanácsot AJ.-tól, akit 1853-ban — barátaival egy borküldeményrel is meglepett. — 1855-ben, amikor AJ.-ék Tompáéknál vendégeskedtek Miskolcon, Lévy és tanár-kollektívái vendégül látták AJ.-t. — E korszakból AJ.-tól két Lévynek írt, míg Lévytól nyolc levél maradt fenn. Lévy a hozzá írott AJ. leveleket Arany Lászlónak ajánlódta.

LÉVAY JÓZSEF — ARANY róli:

(L.d.Gyulai Lev.)

1852-ben:

Ápr. 29-én — *Gyulai Pálnak*: „Arany Nagyidai cigányja pár hét múlva megjelenik. Az első éneket olvastam. Rajta hagyta keze szemét. [Vitás olvasat] Gyönyörű.” (130. l.)

Júl. 18-án — *Gyulai Pálnak*: „Holnap után reggel csakugyan szedem a sátorfát és vándorolok Miskolcra felé, betérve egyúttal 'Homer Arany Jánoshoz' is.” (139. l.) — 14, 21, 25, 31, 37, 39, 69, 70, 71, 78, 83, 84, 86, 88, 102, 104, 106, 107, 111, 112, 217, 218, 232, 234, 235, 240, 242, 250, 253, 255, 258, 260, 263, 269, 279, 282, 360, 378, 409, 411, 417, 425, 456, 457, 474, 486, 490, 515, 659, 660, 662, 664, 676, 677, 681, 684, 705, 720, 734—36, 748, 749, 770, 778, 788, 789, 808, 810, 811, 813, 815, 830—32, 834—36, 839, 845, 846, 848, 852, 853, 877, 889, 892, 894—99, 904—06, 913, 914, 917, 932, 949, 950, 971, 973—76, 984, 986, 987, 993, 1055, 1065, 1067, 1068, 1070, 1075, 1089, 1100, 1109, 1114

Libényi János (?—1853) — csákvári származású szabólegény. 1853. febr. 18-án merényletet követett el Ferenc József császár ellen: koponyája hátsó részét egy konyhakéssel sebezte meg. Febr. 26-án felakasztották. A merénylet helyén épült Bécsben a Votivkirche. — 877

LIND, JENNY (1820—1887) — a 19. sz. közepének legnagyobb énekművésze, svéd származású. — 94

LISZNYAI (DAMÓ) KÁLMÁN (JÁVOR ŐRS) (1823—1863) — (AJ.kk. XV.k. 856. l.) — Tompáné Soldos Emília unokatestvére. Népieskedő költészetének kezdetben közönségikere volt. A *Palóc dalok* 1852-ben második kiadásban

- jelentek meg. — AJ. véleményét költészetéről tréfásan így foglalta össze: „Palóc dalok | Röpülj gyalog.” (1853. jún. 10. Lévaynak.) — 45, 84, 86, 88, 103, 107, 123, 146, 151, 225, 238, 254, 312, 568, 595, 685, 720, 809, 810, 812, 814, 819, 835, 836, 839, 845, 847, 860, 883, 900, 904, 948, 1042, 1076
- LISZT FERENC (1811—1886) — az akkor magyarországi Doborjában született. „Szóban és írásban mindig magyarnak vallotta magát”. Tízéves korában költözött szüleiével Bécsbe, két év múlva Párizsba. Ezt megelőzően adta első pesti hangversenyét. — Az 1838-as árvízről az újságokból értesült; a kárcsultak javára Bécsben hangversenyezett. — 1840-ben Pest, Győr, Pozsony, Sopron, Kismarton — hangversenyeinek színhelyei, ezúttal a Nemzeti Színház és a létesítendő hazai zenei konzervatórium javára. — 1841-ben írta hozzá Vörösmarty: *Liszt Ferenchez* c. költeményét. 1846-ban ismét Pestre érkezett; ekkor festette le Barabás Miklós s ekkor hallgatta meg Erkel *Hunyadi Lászlóját*. Országos körútjának főbb állomásai: Pécs — Temesvár — Arad — Nagyszében — Kolozsvár. — 1856-ban a hercegprímás felkérésére komponálta az *Esztergomi misét*. — (Íd. Szabolcsi Bence — Tóth Aladár: Zenei Lexikon, II. k. Bp. 1965.) — 85, 730, 731, 836, 949, 953, 1092—94
- LIVIUS, TITUS (i. e. 59—i. u. 17.) — (AJ.kk. XV. k. 857. l.) — Róma történetét tárgyaló műveivel AJ. — önéletrajzi levele szerint — már a szalontai alginnáziumban megismerkedett. — 556, 1019
- LONGFELLOW, HENRY WADSWORTH (1807—1882) — (AJ.kk. XV. k. 857. l.) — 374, 845, 950, 956
- Lonkay Antal — tankönyvíró. — 1098
- LONOVICS JÓZSEF (1793—1867) — Csanádi püspök, akit a szabadságharc után nemzeti érzése miatt bebörtönöztek. Utóbb amnesztiát kapott, majd kalocsai érsek lett. — 905
- Lorántffy Zsuzsanna (1600?—1660) — I. Rákóczi György fejedelem felesége. Sokat áldozott a sárospataki, gyulafehérvári, kolozsvári, nagyváradai ref. főiskolákra. — 1055
- LOSONCZI NAFTÁR — az 1857. évre Czelder Márton szerkesztette. — 726, 1084
- LOSONCZI PHÓNIX — (AJ.kk. XV. k. 857. l.) — III. kötete 1852-ben jelent meg, benne AJ.: *Az ó torony* c. költeményével (158. l.) — 39, 153, 242, 564, 816, 823, 863, 899, 956
- LOSONCZY LÁSZLÓ (1812—1879) — költő, tanár. 1853-ban a kecskeméti gimnáziumot a kőrösivel cserélte fel. — Verset írt Petőfihez és Aranyhoz. — Benkó Imre egy mind AJ.-ra, mind Losonczyra jellemző történetet hallott, nyilván Szilágyi Sándortól: „A tanári szobában ült Arany Mentovicsal és több tanártársával, midőn az ablakból meglátták, hogy jön Losonczy. Mikor már Losonczy léptei az ajtóhoz közel hangzottak, Arany ezt mondta: 'Bizony hiába is beszéltek, fűzfa-poéta Losonczy!' — A többiek ellenkeztek, Losonczy pedig az ajtó előtt megállva hallgatta a vitakozást, s végre indulatba jöve hevesen benyitott. Arany e percben felállt s így szólott: 'De ugyan az isten áldjon meg benneteket hol ebben a poeisz: Bátorkeszi, Marót számát szaporítja?' A kollegák hangos kacajra fakadtak s Losonczy is kénytelen volt elnevetni magát, mert az idézett sor nem az ő verseiből való volt, hanem Losonczy István múlt századbéli híres kőrösi tanár országzszerzte ösmert *Hármas kis tüköré*-ből.” (Benkó, 66—67. l.) — A népies hangon verselő Losonczy L. Költeményeinek I. kötete 1853-ban jelent meg. — 72, 92, 99, 112, 123, 241, 268, 286, 324, 351, 359, 448, 575, 581, 670, 674, 689, 735, 842, 845, 851, 893, 898, 903, 915, 940, 943, 958, 975, 977, 1035, 1052, 1072, 1077
- Losonczy László — AJ. nagykőrösi tanítványa. — 960

- LOSONCZY SÓGOR (†—1853) — Tompáné testvérenek, Soldos Lórinak (Laura) férje. — 238, 937
- LOSONTZI (Losonczy) István (1709—1780) — (A.J.kk. XV. k. 857. l.) — *Hármas kis tükör* (1771.) c. munkájában a magyar történelmet és földrajzot kérdés-feleletekben dolgozta fel. — 940, 1021
- LOVASSY CSALÁD — Szalontán — (A.J.kk. XV. k. 857. l.) — *Lovassy Andrásról*, mint a család „legőszintébb” tagjáról ír Ercsey 1855-ben. — *id. Lovassy Ferencék* 1852-ben megünnepezték 25. éves házassági évfordulójukat. — *ifj. Lovassy Ferenc* irodalompártoló; 1853-ban vette feleségül *Baranovics Rózsát*, aki franciából fordított és Szalontán műkedvelői előadáson is fellépett. — *Lovassy Mihály* (†1856) — aktívan részt vett a város közéletében (ld. A.J.kk. XIII. k. Nagyszalontai iratok). — 139, 271, 287, 366, 857, 858, 908, 915, 945
- LOVÁSZ Imre — 1836-ban kiadta *Fazekas Mihály Verseit*. — 868
- LŐRINCZ ANDRÁS (1826—1848) — költő. Versei a korabeli folyóiratokban jelentek meg. Mint honvéd esett el a szabadságharcban. — 84, 835
- LÚJÓSSY JÓZSEF (1812—1884) — (A.J.kk. XV. k. 858. l.) — Ez években a debreceni kollegiumban héber-, majd görög nyelvet tanított. Már ekkor gyűjtötte befejezetlenül maradt főműve, a *Magyar Csillagisme* anyagát. Ebből küldte A.J.-nak költői feldolgozásra a *Hadakuta* c. részt, fent maradt levele kíséretében. A.J. válasza elveszett. — 76, 229, 411, 420, 784, 833, 972, 974, 1112
- LUKÁCS LÁSZLÓ — könyvnyomtató. — 827
- LUKÁCS PÁL (1801—1873) — (A.J.kk. XV. k. 858. l.), ifjúsági író. — 292, 918
- Lukinich Imre (1880—1950) történész. — 1105
- LÚZSINSZKY CSALÁD — Tompa tisztelői közé tartoztak Kassán. — 83
- MACAULAY, THOMAS BABINGTON (1800—1859) — angol történésztíró, politikus, az MTA külső tagja. Legjelentősebb műve: *Anglia története II. Jakab trónralépésétől* I—VI. k., melynek I—III. kötetét Csengery Antal fordította magyarra. (Pest, 1853.) — Ez szerepel A.J. Nagyszalontára került könyveinek jegyzékén. (Ld. Debreczeni Ferenc: *A.J. Könyvtárának határolása*. MTAK Kézirattára, Ms 5234/17. sz.) — A mű fordítását utóbb Zichy Antal fejezte be. — 383, 925, 961, 969
- Mack József (1818—1868) — honvéd alezredes. A szabadságharc után özszeesküvés gyanúja miatt elmenekült Magyarországról. — 925
- MADASS GYÖRGY (1809—1872) — (A.J.kk. XV. k. 858. l.) — a szalontai Csonkatorony telke eredetileg az ő tulajdonában volt (Debreczeni István közlése). — 1853-ban a Kenyeres családdal került kapcsolatba: feleségül vette Kenyeres Zsuzsát (1829—1889, sírfelirata szerint). — 1854-ben Madass — mint ref. „ecclesiái főgondnok” — hívta meg A.J.-t a szalontai algimnáziumhoz tanárnak. — E korszakból két A.J.-nak szóló levélét ismerjük; A.J.-tól egy Madassnak írt elv. levélnek van nyoma. — 55, 115, 272, 273, 287, 366, 466, 467, 471, 780, 908, 915, 945, 990—92, 995, 1110
- MAGYAR CHRĒSTOMATHIA — Toldy Ferenc füzetes szöveggyűjteménye. — 159, 866
- MAGYAR EMLÉKLAPOK 1848—49-ből. — (A.J.kk. XV. k. 859. l.) — 8, 242, 564, 737, 778, 788, 806, 854, 899, 1095, 1108, 1109, 1114
- MAGYAR HÍRLAP — (A.J.kk. XV. k. 859. l.) — a Szilágyi Ferenc szerkesztésében megjelenő kormánylap 1852. júl. 1-től *Budapesti Hírlap* c. jelent meg; ld. ott. — 45, 819, 822
- Magyar Írók — Dániel Lajos adta ki, 1856-ban. — 1076

- MAGYAR ÍRÓK ARCZKÉPALBUMA** — mint a *Hölgyfutár* kiadványa, Berecz Károly szerkesztésében jelent meg 1855-ben, A. J. arcképe is benne volt, a kísérő szöveghez Berecz A. J. önéletrajzi levelét használta fel. — 569, 638, 676, 1028, 1030, 1034, 1035, 1059, 1060, 1066, 1074, 1104
- MAGYAR ÍRÓK FÜZETEI** — (A. J. kk. XV. k. 859—860. l.) — 1850-ben Szilágyi Sándor szerkesztésében jelent meg. — 564
- MAGYAR ÍRÓK PÁLYAKÖNYVE** (1856.) — Vahot Imre kiadványa — 1060
- MAGYAR ÍRÓK SEGÉLYEGYLETE** — eszméjét Pompéry János vetette fel 1854-ben, de akkor nem engedélyezték. — 450, 477, 984, 994
- MAGYAR MIHÁLY** — könyvadás. — 618
- Magyar Misi* — 375, 837, 951, 956
- MAGYAR MÚZEUM** — ld. ÚJ MAGYAR MÚZEUM
- Magyar Műhely** — 1863-tól Párizsban megjelenő „Irodalmi, művészeti és kritikai” folyóirat. — 1031
- MAGYAR NÉP KÖNYVE, A (MNéPK.)** — A levelekben általában mint *Nép könyvét* emlegetik. Szerkesztette Csengery Antal és Kemény Zsigmond. Kiadó Számvald Gyula, Emich Gusztáv bizománya. Szépirodalmi és közgazdasági folyóirat; az ÚjMagyMúz. szerint: „Tartalmát oktató és mulattató elbeszélések, történeti rajzok, gazdasági és természettudományi értekezések képezik. Cél: közhasznú ismeretek — vonzó, mindenkinek érthető formában”. (ÚjMagyMúz. 1854. I. k. 399. l.)
- A Magyar Nép Könyve 1854. máj. 15-én indult. Füzetenként adták ki, egy-egy éven, azaz kötetben belül folyamatos lapszámozással. A folyóirat 1856 közepéig jelent meg. — A szerkesztőkön kívül munkatársai voltak: A. J., Gyulai Pál, Brassai Sámuel, Vörösmarty, Erdélyi János, Tömpa és igen sok Petőfi-vers is megjelent benne.
- Arany versei a *Magy. Nép Könyvében*: 1854-ben: *Mátyás anyja* (I. k. 39—41. l.) — *A fülemüle*. Igaz mese. (I. k. 310—314. l.) — 1855-ben *Zács Klára nőtája* (II. k. 253—256. l.) — 1856-ban: *Pusztai dal* (későbbi címén: *A betyár*) Itt: I. részének 1—4. verszaka (III. k. 9. l.) — 404, 419, 429, 434, 448, 451, 473, 474, 484, 486, 515, 564, 585, 712, 957, 969, 976—81, 983—85, 990, 992, 993, 1000, 1001, 1037, 1045, 1064, 1072
- MAGYAR NÉPLAP** — „Politikai ismeretterjesztő és szépirodalmi képes újság” a Szt. István Társulat kiadásában. 1856. június 15-től jelent meg Szabó Alajos szerkesztésében. A külpolitikai rovatot Emödy Dániel vezette. — 448, 582, 707
- Magyar Olvasókönyv* — 528, 743, 760, 1009, 1098, 1104
- MAGYARORSZÁG ÉS A NAGYVILÁG KÉPEKBE** — Vahot Imre füzetes kiadvány kísérlete 1855-ben. — 524
- MAGYAR SAJTÓ** — 1855-től Bécsben, Török János szerkesztésében megjelenő politikai hírlap. — 1856 végén a kiadói jogot Heckenast Gusztáv vásárolta meg. 1857-től a lapot Pestre helyezte át és szerkesztését Hajnik Károlyra bízta. 755, 781, 789, 1110, 1114
- MAGYAR THÁLIA** — „Játékszini Almanach” 1853-ra. Alapította és szerkesztette: Vahot Imre. Kiadta: Müller Gyula. — A. J.: *Magyar Misi* c. költeménye itt jelent meg (213—214. l.). — 123, 146, 242, 564, 851, 860, 900, 956
- Magyar Tudományos Akadémia (Magyar Tudós Társaság)** — 560, 578, 1024, 1033, 1053, 1107
- MAHÁBHÁRATA** — az inderi nemzeti éposza az i. e. 4. sz.-ból. A. J. e *Széplani előismeretekben* így írt róla: „A hindunak több, szanszkrit nyelven írt régi hőskölteménye van, melynek szerzője nem tudatik; ezen hősköltemények egyikének (Mahábhárata) episcdját képezi a kellem teljes *Nala és Domajanti* című költői beszély.” (A. J. kk. X. k. 638. l.) — Ez Damajanti királylány szerelmi történetét tartalmazza. — 378, 383, 957, 961

- MAJTHÉNYI FLÓRA** (1837—1915) — költő, „Flóra” néven írt. 1856-tól Tóth Kálmán felesége, utóbb elváltak. — 685, 1052, 1076
- MARIUS, GAIVS** (i. e. 156—86) — római hadvezér, politikus. Megreformálta a hadsereget. Vetélytársa az arisztokratákra támaszkodó Sulla, aki legyőzte. Marius Afrikába menekült: ekkor bolyongott „Karthagó romjain”. (mint azt Coignet megfestette). Utóbb visszatért, elfoglalta Rómát, consullá választották, de még az évben meghalt. — 384, 961
- MARKALF** = *Salamon királynak, az Dávid király fiának Markalfjal való tréfa-beszédeknek rövid könyve*. Kolozsvár, 1577. — Sokszor kiadták. Tárnya a bibliai király és a tanulatlan Markalf vetélkedése. — 254
- Márki Sándor** (1853—1925) — történétíró. — 1026
- Márkus Ferenc** — Nagyszalonta városi jegyzője. AJ. mellette volt írnok 1839-ben. Utóbb a Cszimadia céh jogügyi tanácsadója volt. — 1024
- MARRVAT, FREDERICK** (1792—1848) — angol regényíró. — 721
- Mátyás anyja* — 429, 433, 864, 976—980, 982, 984
- MÁTYÁS KIRÁLY, HUNYADI** (1440—1490) — (AJ.kk. XV. k. 863. l.) — 382, 864
- MÁTYÁSI JÓZSEF** (1765 körül—1849) — ügyvéd, költő. Mint Fekete János lovasgenerális titkára, Csokonait főnöke segítő figyelmébe ajánlotta. Versei nem jelentősek. — 681, 1075
- MEDE CZ** — pesti pipakészítő. — 504
- MEDGYES LAJOS** (1817—1894) — (AJ.kk. XV. k. 863. l.) — ez években folyóiratokban verseket, a Vasújs.-ban „Erdélyi leveleket” közölt. — 1856-ban Tompa felkereste s vendége volt Dézsen. — 767, 769, 770, 772, 775, 835, 1106—108
- MEGYERI FERENC, K** „Cseres” — nagyszalontai lakos; 1852-ben érdeklődött AJ.-ék szalontai háza iránt. AJ. és Megyeri egy-egy levelének van nyoma. — 27, 29, 311, 321, 811
- MEGYERI KÁROLY** (1798—1842) — a Nemzeti Színház komikusa. Halálára Vörösmarty epigrammát írt. — 224, 892
- MEISSNER, ALFRED** (1822—1885) — (AJ.kk. XV. k. 863. l.) — 374; 950, 955
- MENTOVICH FERENC** (1819—1879) — (AJ.kk. XV. 863—864. l.) — Tréfásan „Mentowszki”-nak is emlegetik. Mint Darwin tanainak híve, tanította a kőrösi gimnáziumban a természettudományokat. 1854-ben jelent meg *Száraz lombok* c. verskötete. Gyulai Mentovich fantáziáját „szegényes”-nek, egész költészetét „utánaérvés”-nek minősítette a BpHírl.-ban írt kritikaszorozatában. AJ. úgy érezte, ezért kollégája ő rá nehezlet. — Mentovich szerkesztette tanártársai felderítésére a *Charivari* c. élelplapot (ld. Charivarinál). 1856-ban vált meg a kőrösi gimnáziumtól: Marosvásárhelyre költözött, ott tanított. — E korszakból Mentovichtól egy AJ.-nak írt levelet ismerünk. — 24, 31, 43, 45, 59, 84, 90, 91, 93, 94, 123, 126, 136, 146, 150, 205, 214, 225, 227, 340, 351, 359, 377, 381, 382, 390, 391, 424, 428, 434, 443, 448, 459, 475, 488, 491, 494, 509, 511, 517, 525, 575, 580, 604, 609, 613, 623, 633, 639, 666, 670, 671, 674, 682, 685, 689, 693, 695, 696, 699, 705, 715, 727, 728, 736, 749, 758, 768, 773, 778, 795, 818, 835, 842, 852, 888, 895, 898, 907, 932, 940, 943, 957—59, 964, 984, 999, 1005, 1006, 1011, 1032, 1035, 1036, 1042, 1044, 1046, 1048, 1052, 1053, 1071, 1073, 1076, 1077, 1080, 1081, 1084, 1085, 1090, 1092, 1095, 1100, 1103
- MÉSZÁROS** — nagykőrösi lakos, aki 1852-ben AJ.-ék távollétékor lakásukra vigyázott. — 92
- MEZEY FERENC** — (AJ.kk. XV. k. 864. l.) — 1854-ben nevezték ki szalontai főbírónak. — Ő kérte fel AJ.-t a város nevében, hogy festesse le magát Barabás Miklóssal, Szalonta költéségre. — AJ.-től két Mezeynek írt

- levél maradt fenn s egy elv. levélre lehet következtetni, míg Mezeytől csak két elv. levélnek van nyoma. — 20, 40, 41, 115, 138, 191, 193, 194, 228, 269, 272, 463, 530, 585, 590, 592, 597, 690, 716, 738, 742, 751, 765, 814, 817, 854, 858, 880, 908, 988, 1004, 1039, 1095, 1097, 1106
- Mihó László** (1817—1855) — ref. lelkész Kecskeméten. — 1085
- MIKES KELEMEN** (1690—1762) — 455
- Mikó Imre** gr. (1805—1876) — politikus, történétíró, „Erdély Széchenyi-jének” neveztek. — A nagyenyedi kollégium mecénása. Ez években szerkesztette az *Erdélyi történelmi adatok* c. kiadványt. — Amikor 1856-ban Tompa Erdélyben járt, megszervezte Mihály-napi ünnepelését. — 769, 1107
- Mikulás János** — 1853-ban megbízták a prot. iskolák felügyeletével. E tisztet előtte Szőnyi Pál töltötte be. A körösi gimnázium iránti jóindulatának több jelét adta. Weis Jánost, aki Eperjesen diáktársa volt s aki a szabadságharcban is részt vett, ő javasolta tanáruul a körösi gimnáziumhoz. Lévy ellenszenvvel ír róla. — 206, 217, 240, 249, 261, 280, 419, 575, 580, 731, 743, 885, 889, 898, 903, 905, 913, 974, 1032, 1035, 1069, 1093, 1098
- MILTON JOHN** (1608—1647) — Angliának — saját korában — Shakespeare után legnagyobb költője. Fő művét: *Elveszett (és újra visszanyert) paradicsom* c. Bessenyei Sándor fordította franciából magyarra. (Kassa, 1796.) — A J. széptani jegyzetében annak illusztrálására, hogy az eposzi tárgynak „nagyszerűnek” kell lennie, mutatja be Milton *Elveszett paradicsomát*, „a pártos angyaloknak lázadását Isten ellen, s ezzel párhuzamban az első ember bűnbeesését, bukását”. (A.J.kk. X. k. 549—550. l.) — 169, 1020
- MINDSZENTY GEDEON** (1829—1847) — kat. pap, költő. Egy A.J.-nak írt elv. leveléről tudunk. — 556, 733, 1094
- Mirza-Shaffy Jerzsa költőiből* — 1104
- MOGYORÓS „uram”** — szalontai előfogatos. — 192
- MOHAMED (MƏHƏMED)** — (571—623) — az izlám alapító prófétája, a *Korán* (= olvasni való) alkotója. — 636
- MOLIÈRE** (1622—1673) — (A.J.kk. XV. k. 864. l.) — 560, 874, 1024
- MOLNÁR ALBERT** — ld. SZENCZI MOLNÁR ALBERT
- MOLNÁR ANTAL** — ref. lelkész. — 526
- MOLNÁR GYÖRGY** — szalontai kortes. — 405
- MOLNÁR „uram”** — körösi kocsis. — 91, 93, 842
- MONARD, (CHARLES)** — (A.J. kk. XV. k. 864—868. l.) — Tisza Domokos angol nyelvmestere. — 15, 37, 806, 808, 815, 843, 1030
- MONTGOMERY, FLORENCE** — 19. sz.-i angol regényíró. — Magyarul megjelent műve: *A gyermeksztv rejtelmek*. — 374, 950, 955
- MOORE, THOMAS** (1779—1852) — (A.J.kk. XV. k. 865. l.) — A J. Moorefordításai ez években: *Eszünkbe jusson...* (*Forgeth not the field*) — *A dalnok elhullt...* (*The Minstrel-boy* 2. vrsz.) — A J.-t e részlet lefordítására Petőfi emléke ihlette. — *Oh! ne bántsd a költőt...* (*Oh! Blame not the Bard.* . . A.J.kk. I. k. 153—155. l.) — Ld.: Képes Géza: *A.J. fordításai Thomas Moore költeményeiből* It. 1952. 320—326. l. — 1853-ban jelent meg Szász Károly fordítás kötet: *Moore Tamás Költeményeiből*. c. A.J. a *Moore's poetical works* c. kötetet Tisza D. könyveiből emlékül kapta. — 99, 144, 373, 374, 376, 721, 851, 854, 859, 860, 867, 902, 949, 954, 987, 1065
- Murányi ostroma* — 46, 59, 68, 562, 768, 771, 828, 829, 1055, 1106, 1107
- MURRAY, John** (1778—1843) — Byron egyik kiadója. — 120, 851
- MÚZEUM** — ld. ÚJ MAGYAR MÚZEUM
- MÜLLER (MÜTTER?)** — szalontai írnok, műkedvelő színjátész. — 478
- MÜLLER GYULA** — könyvkiadó. Megjelentette Thales, Bernard magyar költőkre írt verseinek gyűjteményét. — 41, 47, 52, 258, 632, 811, 818

- MÜLLER GYULA NAGY NAPTÁRA 1853-ra, 1854-re. — Friebeisz István szerkesztette. — AJ.-tól itt jelent meg 1853-ban *A Jóka ördöge*, 1854-ben: *Allegória* címen: *A hegedű c. víg legenda*, 82—83. l. — A Naptár szerzői közt szerepel: Tompa, Lévy, Obernyik, Pompéry, Tóth Kálmán stb. — 564, 895, 890, 902, 1029
- NÁDASDY TAMÁS gr. és édesapja — Gyulai Pál 1856-ban elhunyt tanítványa és édesapja. — 632, 782, 1002, 1059, 1060, 1069, 1087, 1110, 1112
- NAGY AMÁLIA — Ercsey Sándorné testvére — 445, 446, 478, 481, 483, 608, 907, 922, 982
- Nagy Gábor, O. (1915—1973) — irodalomtörténész, szőlástörténész. — 989, 1063
- NAGY IGNÁC (1810—1854) — (AJ.kk. XV. k. 865—866. l.) — mivel a Hölgyfutár 1852. okt. 6-i számában újból lenyomatta Toldy Ferenc értetlen bírálatát *A nagyidai cigányokról*, AJ. megnehezítelt rá s amíg Nagy Ignác szerkesztette, nem írt a Hölgyfutárba. — 24, 34, 44, 107, 112, 181, 241, 411, 816, 819, 846, 847, 877, 898, 899, 971, 978, 1007, 1034, 1042, 1052
- NAGY IMRE (1817—1840) — *Árpdá* c. balladájával pályadíjat nyert a Kisf.T.-ban. Versei a debreceni *Lant* c. diáklapban is megjelentek. Korai halála miatt nem válhatta be a hozzáfűzött reményeket. — 84, 835
- NAGY ISTVÁN, K. — AJ. unokahúgának, Jámbor Katának a sógora. — 57, 701, 1082, 1088
- NAGY JÁNOS és felesége Ercsey Zsuzsanna, Aranyné testvére. — 7, 19, 82, 290, 520, 916, 805, 810, 823, 834, 916, 1007, 1040
- NAGY JÓZSEF — volt ceglédi, majd kőrösi kántor. — 580, 1035
- NAGY JÓZSEFNÉ — szalontai ismerős. — 479
- NAGY KÁROLY — földműves, felesége Ercsey lány, AJ.-né és Ercsey Sándor testvére. — 50, 82, 366, 700
- NAGY LAJOS — 1851-ben hunyt el Szalontán; Bihar megye „esküttje” volt. — 7, 225, 805
- NAGY LÁSZLÓ — Arany László osztálytársa a kőrösi gimnáziumban. — 667
- NAGY SÁNDOR (1825—1885) — szalontai lelkész. — 20, 272, 479, 481, 482, 627, 669, 810, 814, 995
- NAGY SÁNDOR, „öreg” — szalontai ismerős, aki 1855-ben hunyt el. — 608
- NAGY SÁNDOR (1820—1902) — a pápai ref. gimnáziumban Petőfi iskolatársa volt. *N. S. Versei* 1852-ben jelentek meg. AJ. nem sokra tartotta költészetét: „Nagy Sándor | Tóth Andor | Alles einander” — írta tréfásan Lévynek 1853. jún. 10-én. — 243, 424, 428, 900
- Nagy Sándor (1886—1965) — ref. egyháztörténész. — 833
- NAGY SÁNDOR, K. — földműves, AJ. nővére leányának, Jámbor Katának a férje. — 537, 701, 745, 746, 1082, 1099
- Nagy Képes Naptár — 1029
- Nagy Naptár — 1029
- NAGYENYEDI ALBUM (ENYEDI A.) — (AJ.kk. XV. k. 868. l.) — betiltott II. kötetét Szilágyi Sándor *Nők könyve* c. adta ki. — 8, 242, 564, 806, 899
- NAPLÓ — ld. PESTI NAPLÓ
- Naturam furcā expellas* — 1044
- NEFELEJTS — Képes irodalmi folyóirat, Friebeisz István szerk., 1855-ben hét füzet jelent meg belőle. Tompa is küldött verseket bele. — 524
- Néma bú* — 1067
- Nemes Nagy Ágnes — költő, műfordító. — 863
- Németh Sára — AJ. és Kolbenheyer Móric irodalmi kapcsolatait tárta fel 1938-ban. — 970, 971—73, 1012
- NEMZETI KÉPES NAPTÁR 1856-ra. Szerk.: Tóth Lőrinc, Brassay Sámuel és

- Galgóczy Károly. — AJ.-tól itt jelent meg a *Zács Klára* (44—45. l.). — 600, 1045
- NÉP BARÁTJA, A — (AJ.kk. XV. k. 870—871. l.) — 563, 1027, 1038
- NÉP KÖNYVE — ld. MAGYAR NÉP KÖNYVE
- Nepos, Cornelius (i. e. 100—32) — római történétíró. — 819
- Népszabadság — 1849-ben tervezett néplap — 881, 998, 1052, 1111
- Néunapra* — 958
- NEY FERENC (1814—1889) — pedagógus, ifjúsági író, szerkesztő. — Kiadta Garay összes költeményeit (1854.) és gyűjtött a Garay árvák javára. — AJ.-tól egy Ney Ferencnek írott levél maradt fenn. — 316, 332, 387, 928, 934, 963
- Ney Klára-Mária — a *Ney Ferenc élete és munkássága* c. doktori dolgozat szerzője (Bp. 1943.) — 928
- NIBELUNGEN NOTH, LIED — (AJ.kk. XV. k. 871. l.) — 169, 219, 236, 243—246, 396, 872, 890, 900, 901
- NŐK KÖNYVE „Almanach, MDCCCLIII.-ra” kiadja Szilágyi Sándor. Pest, 1853. — a NAGYENYEDI ALBUM II., betiltott kötete, címlapján belül olvasható is, hogy: „A jövedelem a nagyenyedi szerencsétlenek némi segélyezésére fordítottak.” — AJ. itt közölt versei: *Mint egy állt vándor* . . (66—67. l.) — *Rachel* (221—225. l.) — 242, 300, 313, 342, 360, 443, 448, 564, 899, 921, 937
- NUSZBECK — szalontai építő mester. — 54, 81
- NYILAS SAMU (1830—1874) — ref. lelkész Miskolcon, verseket is írt. — 44
- Nyirák Lajosné — Nyirák Ilona, Magurányi Sándorné — AJ. levelet őriztek. — 1093
- OBERNYIK KÁROLY (1815—1855) — beszély- és drámaíró. Kölcsey Ferenc unokaöccsének, a *Parainesist* ihlető Kölcsey Kálmán nevelője volt, majd a kecskeméti gimnáziumban latin tanár. — Az 1855—56. tanévtől a nagykőrösi gimnáziumhoz hívták meg, Ács Zsigmond helyére. AJ. és tanártársai ekkor írták trefás levelüket neki, azonban már nem jutott kezéhez, mert 1855 nyarán a kolera elől Pestre menekült; ott azonban aug. 17-én negyven éves korában éppen e járvány: az „epemirigy” áldozataként esett. — 24, 72, 574, 576, 580, 634, 811, 1031—1033, 1035, 1049, 1072
- Oh, ne nézz rám!* . . — 807, 810, 999, 1079
- OLÁH GEDÉON (GÉCZI) — miskolci tanár — 261, 905
- OLÁH KÁROLY (1826—1875) — (AJ.kk. XV. k. 871—872. l.) — A szabadságharc után üldözték. — Utóbb Debrecenben volt ügyvéd. — 228
- OLÁH MIKLÓS (1493—1568) — humanista történétíró, főpap, II. Lajos király titkára. Mohács után Mária királynét a Németalföldre kísérte. Ott írta *Hungaria et Athla* c. művét. — Új kiadása: *Hungaria, Athila*. Kiadta: Eperjessy Kálmán és Juhász László. 1938. — 219, 890
- OMER PASA (1806—1871) — az 1853-i orosz—török háború fővezére. Eredeti neve: Latas Mihály, aki huszonkét éves korában lett mohamedán. 421, 975
- ORCZY LŐRINC (1718—1789) — költő, tábornok, majd főispán. — Írásra Bessenyei György biztatta. — Költészete konzervatív felfogást tükröz. A paraszti környezetet friss, realista színekkel festi. — 84, 977
- ORGANISATIONS ENTWURF — „Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich. Vom Ministerium des Cultus und Unterrichts.” Wien, 1849. — Thun, Leo osztrák közoktatásügyi minisztertől. Ezt az önkényuralom a magyar középiskolák számára is kötelezővé tette. Csak az *Entwurf* követelményeinek megfelelő gimnáziumok és reál-

iskolák kaphattak nyilvánossági jogot, állíthattak ki mindenütt elfogadható bizonyítványokat s — császári biztos felügyeletével — tarthattak érettségi vizsgákat s adhatták ki az egyetemi tanulmányokhoz jogosító érettségi bizonyítványokat. — Az *Entwurf*, pozitív intézkedése volt, hogy a gimnáziumokat egységesen nyolc osztályúvá fejlesztette s az ilyen „főgimnáziumok”-nál tizenkét r. tanárt kellett alkalmazni. — A tanárok heti óraszámra így általában tizennyolc volt. A tanároknak állami bizottság előtt kellett vizsgáznok, de a vizgát — kivételes esetekben — elengedték, így A.J.-nak is. — A tanári állások betöltését az állami szervek nem mindig hagyták jóvá, mint pl. Szász Károly esetében sem. — Az *Entwurf* a fenntartó testületektől — A.J.-ék esetében — a nagykőrösi ref. egyháztól az iskolához szükséges anyagi alapot is megkövetelte. — E rendelet a prot. iskolákat megfosztotta a századok folyamán kialakult gyakorlattól, attól ti., hogy kisebb helyeken, mint pl. Nagyszalontán is — négyosztályos alginmáziummal, csekélyebb anyagi áldozattal lehetőséget adhattak a továbbtanulásra. Az iskolák felügyeleti joga is az államé volt. Az országot behálózó öt katonai kerület mellett egy-egy iskolai tanács is működött. — A prot. iskolák személyi felügyeletére Széni Pál után — 1853-tól Mikulás János kapott megbízást. (Ld. *Nagykőrösi iratok*, A.J.kk. XIII. k. 485—486. l., továbbá Hegedűs András: *Arany János a katedrán*. Bp. 1957. 21. l.) — 233, 833, 895

Országos Nagy Naptár — Szerk.: Jókai. — 1029

Ország-Világ — képes hetilap 1880—1938 között. — 1097

OSMANOGRAPHIA — ld. DECSI SÁMUEL

OST-DEUTSCHE POST (Wien) — (A.J. kk. XV. k. 872. l.) — 836

OSVÁTH IMRE (1815 kb.—1892) — (A.J.kk. XV. k. 872—873. l.) — id. Tisza Lajos fölötti emlékbeszéde 1856-tól, továbbá annak özvegye, Teleki Julianna „végtiszteletére” mondott halotti imája 1863-ban, nyomtatásban is megjelent. — 228

OVIDIUS, PUBLIUS O. NASO (i. e. 43—i. sz. 18.) — (A.J.kk. XV. k. 873. l.) — a latin lírai költőtől A.J. ifjúkorában elsősorban *Metamorphosis* c. művét ismerte. *Széptani jegyzeteiben* a *Metamorphosis* legismertebb történetét: — a kegyességükért az istenek által élő fákká változtatott Philemon és Baucis történetét idézte példaként a népmese, monda, mítosz, legenda, valamint a „költői beszély” sajátságait tárgyaló részekben. (Ld. A.J.kk. XV k. 548, 553. l.) — 556

Ősszel — 85, 319, 320, 375, 836, 837, 929, 933, 936, 938, 941, 956, 1092

Pais Dezső (1886—1973) — nyelvészeti életműve mellett — e korszak kutatóinak — nélkülözhetetlen *Kemény Zsigmond és az irodalmi élet* c. tanulmánya. (ItK 1911.) — 832, 882, 1105

PÁJER ANTAL (1817—1881) — kat. pap, költő. — 84, 591, 835, 1039

PÁKH ALBERT (1823—1867) — (A.J.kk. XV. k. 873. l.) — a szabadságharc alatt külföldön gyógykezelték, 1850-ben tért haza. Engedélyt a Nemzeti Kaszinó könyvtárosa, továbbá szerkesztette az *Újabbkori Ismeretek Tárát*. Ném lévén „forradalmi múltja”, mint szerkesztő is szóba jöhetett. — Ezzel kapcsolatban írta Bérczy Károly 1852. okt. 1-én Gyulainak: „Emich, mint mondja, kapna szépirodalmi lapra engedélyt, csak possible embert tudna szerkesztőül nevezni. Móricz [Jókai] nem fogadtatva el a felsőbbség által, te sem, én sem. Most Pákh Berti van in petto; ellene hihetőleg nem lesz kifogás.” (Gyulai Lev. 145. l.) — Így indíthatta meg Pákh 1853 januárjában é korszak legrangosabb folyóiratát, a *Szépirodalmi Lapokat*, — Az induláskor Pákh helyzetét nehezítette, hogy ugyanakkor

- kapott lapengedélyt Festetich Leo gr. a *Délibáb* c. színházi folyóírra s Jókait — akire Pákh bizton számított — a *Délibábnak* nyerte meg. Így a szerkesztő legfőbb segítségével Gyulai lett. A szinte mozgásképtelen Pákh Albert benne nemcsak „főmunkatársat”, hanem a lap valóságos „mindenesét” nyerte. — A.J. örömmel fogadta kettejük vállalkozását. Azonban A.B.C., azaz Kazinczy Gábornak a népszerűkedők ellen írt cikkében saját magára is célzásokat sejtett s megnehezítelt. Pákh nem győzte magát mentetegetni. Levélváltásaik, majd találkozásuk elosztatta A.J. nehezteletését, bár a cikk okozta tüske nyomát még sokáig hordozta. — A.J. és a *Szépirodalmi Lapok* kapcsolatáról részletesen ld. a folyóiratnál. — Pákh a *Szépirod.Lapok*at mindössze egy fél évig tudta fenntartani. Híveinek reménykedése ellenére sem sikerült újra megindítania. — 1854-ben Pákh alapította a nagyszerű *Vasárnapi Újságot*, amelyet haláláig szerkesztett. — A.J.-tól e korszakból egy Pákhnak írt levél maradt fenn s négy elv. levelének van nyoma, míg Pákh-tól kilenc A.J.-hoz intézett levelet ismerünk (ezekből egy, szerkesztői üzenet). — 44, 132, 133, 140—142, 147, 154, 158, 163, 168, 170, 171, 174, 182, 186, 194, 195, 205, 222, 226, 227, 241, 248, 262, 306, 311, 313, 327, 328, 342, 371, 384, 473, 494, 512, 517, 525, 706, 786, 812, 855, 857—860, 862, 863, 865, 867, 873—875, 878, 879, 881, 885, 891, 894, 898, 899, 902, 903, 915, 923, 924, 932, 948, 953, 960, 973, 985, 1002, 1078, 1084, 1112, 1113
- PÁKH MIHÁLY** (1795—1853) — evang. lelkész; a szabadságharc után börtönre ítélték. — 1084
- PÁLFFY SÁMUEL** (1774 v. 75—1835) — ügyvéd, birtokos Komárom megyében. Részt vett a napóleoni háborúban. — Tatán írta *Erbia vagy Abules és Agétás szivreható története* (Pest, 1805.) c. művét, mely névtelenül jelent meg s több kiadást ért. — Első művének sikere után a másodikat: *Zomilla* (Egy magyarnak története Chinában) Pest, 1824, már így bocsátotta ki: „Az Erbia szerzője Pálffy Sámuel által.” — Ld. még György Lajos: *A magyar regény előzményei*. Bp. 1941. 351—353. l. — 1019
- PÁLFI JÁNOS** — Szemere Miklós barátja. — 868
- PALÓCZY ÁBRAHÁM (ÁBRIS)** — (A.J.kk. XV. k. 873. l.) — Palóczy intézte A.J. vízjegyes levélpapír rendelését, amelyről A.J. — Tompa levelezésben 1856-ban többször szó esik. — Ez évekből egy-egy egymáshoz írott levelük van. — 617, 623, 640, 665, 674, 676, 677, 719, 725, 726, 728, 789, 1051, 1053, 1074, 1089, 1091, 1092, 1114
- PALÓCZY HORVÁTH ÁDÁM** (1760—1820) — költő. Hunyadi Jánosról szóló *Hunniás* c. eposza korában népszerű volt. — Részben népköltészeti gyűjteményét: *Ó és új, mintegy ötödfélszáz énekek gyűjteménye*, 1953-ban adta ki Bartha Dénes és Kiss József. — Életművét Péterffy Ida tárta fel. Ld.: *Horváth Ádám levelezése „poetriadával”* (Göcseji levelek, versek, dalok 1813—1820) Göcseji Helikon, 7. Zalaegerszeg, 1973. — 84, 835, 967
- PAP BÁCSI** — ld. SZABÓ JÓZSEF geszti lelkész
- PAP ENDRE** (1817—1851) — (A.J.kk. XV. k. 873. l.) — 84, 835
- Pap Károly** (1872—1954) — (A.J.kk. XV. k. 873. l.) — 1022
- PAPP GÁBOR** — szalontai ismerős. — 668
- PAPP IMRÉNÉ** — szalontai ismerős, 1855-ben hunyt el. — 537
- PAPSZÁSZ „úr”** — ref. lelkész, Tompa káplánja. — 680, 1075
- PAULER TIVADAR** (1816—1886) — (A.J.kk. XV. k. 873. l.) — jogász. 1856-ban a *Magyar Sajtó* munkatársául ígérkezett. — 782
- PAULOVICS** ügyvéd (Gyula) és ILKA leánya. — 651
- Péczy József, id.** (1750—1792) — (A.J.kk. XV. k. 874. l.) — 556, 1020
- PÉCZELY JÓZSEF, ifj.** (1789—1849) — (A.J.kk. XV. k. 874. l.) — A.J. önélet-

rajzi levelében emlegeti. Péczely, 1832-től négy éven át megjelentetett *Lant* c. kiadványának célját így jelölte meg: „bizonyosága és köszörfiköve lenne Ifjaink igyekezetének.” — Ld. még *Lantnál*. — 48, 820, 1021

PESTI DIVATLAP — (AJ.kk. XV. k. 874—876. l.) — Vahot Imre folyóirata. A.J. 1847-ben küldött ide verseiből. — 229, 235, 448, 563, 889, 893, 896, 906

PESTI NAPLÓ — (PNapló) — (AJ.kk. XV. k. 877. l.) — A lap kiadója e korszakban Emich Gusztáv. Szerkesztői: Récsy Emil, 1853. febr. 13-tól Török János, a kormány besúgója. — 1855. ápr. 20-tól ideiglenes szerkesztő: Szenvey József. — Kezdetben a lap munkatársa volt Gyulai Pál is, amikor azonban ellentétbe került Török Jánossal, átment a BpHírl.-hoz; indokait ld. ott. — Új korszakot jelentett a lap életében, amikor 1855. jún. 22-től Kemény Zsigmond vette át a szerkesztést. A lap élén közölte várható munkatársainak névsorát, többek között: A.J., Csengery, Erdélyi, Greguss, Gyulai, Pompéry, Szalay László, Szontágh Gusztáv, Tompa stb. — 1856. dec. 9-én Pompéry János vette át a szerkesztést. A.J. e megoldást megnyugtatónak találta. Ld. POMPÉRYNÁL.

Arany írásai a *Pesti Napló*ban 1855-ben: *A tetélleni halmon* (jún. 22. a *Tárca* rovatban, címe koszorúba foglalva.) — *Szibinyáni Jank* (Júl. 1.) — 1856-ban: *Szondi két apródja* (júl. 29. A.J. neve koszorúba foglalva.) — *Tisza Domokos emlékezete* (júl. 14.) —

Az Arannyal kapcsolatos cikkek közül, hírekből 1852-ben: Jún. 2.-án: A PNapló Műtára. Nemzeti irodalom c. rovatában *A nagyidai cigényokról*. A névtelen ismertető elsősorban azt méltányolja, hogy A.J. „a népért, az összes magyar közönségért ír, tehát oly egyszerű nyelven s alakban, melyet az egyszerű földműves is rögtön sajátjának ismer. Követi a nép észjárását, élményét, sőt őszinteségét is. Innen az ő morálja és esztétikája”. — Figyelemre méltó, hogy az ismertető szerint: „Ez az elbeszélés . . . magasabb nézőpontra van emelve s azon általános igazságon kívül, hogy a túlbizakodott csekély erő könnyen megbukik, más eszméket is képvisel.” Szeretné, ha a mű illusztrálva, olcsó kiadásban is megjelenne. — 1853-ban: Júl. 23-án: Napi tudósító „Idegen” rovat: A.J. Pesten a *Magyar Királyban* szállt meg egy napot. — Dec. 6-án: *Az első lopásról* (mely a *Falusi Esték*ben jelent meg): „A.J. népversezeti remeke” . . . a népies kifejezés „Nála öntudatos szükség, mi másoknál fitogtatási viszketeg.” — 1856-ban Greguss Ágost *A.J. Kisebb Költeményeiről* a máj. 31-i, jún. 4., 10., 15. és 22-i számokban. A bevezető méltatás szerint: „ezen kisebb költemények között egy-egy oly nagy, hogy szépségeiről nagyobb könyvet lehetne írni, mint a két kötet együttvéve.” Greguss szerint: „Aranynál a bírálóknak jóformán csak magyarázó tisztje van.” — Sokaknak kell írni róla, mert csak egy egész „Arany irodalom” mutathatja ki értékeit. Greguss úgy látja, hogy „a nemzet nem tudja, mily kincset bír Aranyban”. E bevezető után, amelynek hangvételét maga a költő is túlzónak érezte, következik költészetének elemzése. Greguss A.J.-nál a szerkesztés művészetét, a belső formát emeli ki. Költészete alapjézése szerinte a mélabú, az „édes fájdalom” Hiányzanak belőle a szónoki elemek, amik megvannak Vörösmarty, Berzsenyi költészetében. Műveinek legjellemzőbb vonása Greguss szerint a tárgyilagosság: „Kor-költő, festész költő . . . A magyar nemzet arcképfestésze” írja róla. Csüggedését olykor bomlasztó hatásúnak érzi pl. *Évek tí még jövőndő évek . . . Mint egy állt vándor* c. verseiben. Ugyanakkor az „eszmélő, eszméltető” jelzőket alkalmazza költészetére . . . — A.J. népiességek jellemzésére a legnagyobb kortársi tekintélyt, Erdélyi Jánost idézi: „A.J. az öntudatos népiesség kiváló képviselője.” — A továbbiakban Greguss

időtállóan emeli ki, hogyan használja, tolmácsolja A. J. az alföldi magyar nép nyelvét: „Művei bizonyosságok, mily híven, mily gyöngéden s mily erőteljesen lehet magyarban, és csak tiszta magyarsággal a gondolatok minden kis árnyalatát kifejezni.” Ebből következik, miért oly nehéz A. J. műveit fordítani. „A fordítók ugyancsak mélyen hassanak be a magyar nyelv (nem a magyar nyelvtan) ismeretébe, hogy csak tényleg is adhas- sák vissza más nyelven Arany költeményeit.” — (Greguss megállapításá- nak igazsága, következményei *napjainkig* nyúlnak: A. J. ezer gyökérről táplálkozik a magyar nyelv mélysegeiből. Ezért szinte lefordíthatatlan. Mí, a helyett, hogy ezért, *mint egyedül a miénket* kétszeres szeretettel záránk mindennapjainkba s csiszolánk művein íjesztően szürkülő nyelv- nyeket — nem becsüljük eléggé, mivel *csak* a miénk . . .) — Greguss a nemzeti hagyományok tiszteletében méltán sorolja A. J.-t a világirodalom legnagyobbjai: Homérosz, Vergilius, Camoes, Shakespeare, Goethe nyom- dokaiba. — Mélyen magyar nyelvhasználata mellett „teremtő lelke” is e legnagyobb nevekhez fűzi: „az átvett holt anyagba éltető” szellemet lehel s az elszórt részleteket egészé kerekíti. „A képen minden egyes vonás régi ismerősünk, s mégis az egész kép egészen új.” — Greguss végigpásztazza a műfajokat is, amelyek közé A. J. művei besorolhatók s azt állapítja meg, hogy „legfőbb tökélyre a balladában emelkedett”, E megállapítás Greguss utóbb egyetemi előadásaiban is további elemzésekre serkentette. — Ejelmi A. J. verselési technikáját is. — A. J. Gregussnak nem minden meg- állapításával értett egyet. Erről ld. Erdélyinek 1856. szept. 4-én írt leve- lét s a levél jz.-t. — Mindent összevéve: Greguss e tanulmánya — Erdélyi János kritikájával egyforma méltánylást érdemelne. — A P. Napló követ- kező kritikusa, aki *A. J. Kisebb Költeményeinek* elemzésével foglalkozott, *Bérczy Károly*, a lap júl. 17-i. aug. 7, 10, 12-i számaiban inkább népszere- rüstő célzattal írt. *Erdélyi János: Arany János* c. tanulmánya a lap aug. 26-tal kezdődően, szept. 3-val bezárva, öt folytatásban jelent meg. Ugyan- ez Erdélyi János: *Pályák és pálmák* c. kötetében (Bp. 1886. 355—439. l.) — Erdélyi tanulmánya bevezetésében utal a P. Naplóban 1855. szept.—nov.-i számaiban közölt: *Egy századnegyed a magyar szépirodalomból*” c. soro- zatára. Ezt Petőfivel, mint zseniális lírikussal fejezte be. — Hozzá csat- lakozva sorolta fel a „könnyű, folyékony verselés” képviselőit: Szász Károlyt, Lévaht, Gyulait, Líznyait. A Petőfit követő „széteszlással, fel- bomlással fenyegetett s rendetlenségre hajló korszakból, mint tudatosan alkotó művész”, A. J.-t emelte ki, mint „aki új költői világnézetet ala- pít meg”. — A dalköltészet, a ballada, a költői beszély „e kor legkiválóbb e nembeli terményeit leginkább Aranytól” — várta: „megfogjuk látni a hangmenet újdonságát, sőt hazaiságát is”. — Erdélyi *A. J. Kisebb Költe- ményeit* elemző tanulmányát tehát előbbi megállapításaira való utalás- sal kezdte. — „Arany volt a zárókö, . . . amivel bevégez” — említett sorozatát. Most tehát teljes egészében vele kívánt foglalkozni. A követ- kező rész azért is érdekes, mert a Kisf. Társaság pályázatán feltűnt ismer- tetlen A. J. után, annak idején Erdélyi nyomozott. A hazai irodalmi élet- ben Erdélyi neve ekkor már ismert, tisztelt volt. Az ismeretlen „tenger mélységéből” felbukkant A. J. pályáját — természetes emberi vonás — túl gyorsnak, túl simának ítélte. Az 1850-es években — a népies epigonok elburjánzása közepette — főleg Gyulai, — A. J.-nak sem tetsző túlzott dicséretekkal — emelte ki érdemeit. Greguss hasonló hangvétellel. Ezek- kel magyarázhatók Erdélyi sorai, amelyekkel A. J. költészetének bírálatát bevezeti: „Eddigi munkássága mélyen avatta őt a nemzet kegyébe, s az első föllépés őtai gyakori siker pedig az ítészet figyelmébe; s lehet mon- dani, hogy Czuczor és Vörösmarty megjelenésétől mind e mai napig sem

volt reá példa, hogy oly kevés vagy éppen semmi visszatetszéssel fogadtott volna költő az összes szépirodalomban, mint Arany." Erdélyi nem ismerte volna az ÚjMagy. Műz.-ban Toldy Ferenc értetlen írását *A nagyvidai cigányokról*? — „Még azok iránt is — folytatja Erdélyi — a kik aztán minden joggal méltók lőnek az elismerésre, az első elismerés csinált volt. — Aranynak a szerencse vagy jó szelleme itt is kedvezett. Ő megvárta az időjárást, míg hozzá felárad a víz, hogy elbocsáthassa csónakát.” — Itt Erdélyinek ellent kell mondani. Ha A.J. annyira óvatos, aligha csatlakozott volna az eleve kockázatos forradalomhoz, ami állástalanságát, minden ingóságának elvesztését eredményezte. — Erdélyinek e véleményével kapcsolatos A.J.-nak „Gondolta a fene!” szállóigévé vált mondanása. Erről Ercsey Sándor *Arany János életéből* c. könyvében a következőket írta: „A hazai folyóiratokat, különösen pedig a 'Budapesti Szemle' füzetait, . . . átlapozá, vagy egyes cikkeiket el is olvasá; s ilyenkor a cikkek egyes tételeire séljegyzeteket tett . . . Megtörtént azonban az is, hogy egyes tételek fölött megboszankodott s e megboszankodásának kifejezést adott. Így például a jelzett folyóirat 1878. évi folyama szeptember—októberi füzetében Tolnay Lajos 'Tompá Mihály költészeté' című tanulmányában ez áll: 'Tompá úgy tett, mint Arany, kiről szépen írja Erdélyi, megvárta az időjárást, míg hozzá föláradt a víz, hogy elbocsáthassa csónakát.' Mire Arany a széllapon ezt jegyzé meg: '*Várt a fjenej valamit.*'” (Ercsey, 205. l.) Ebből vált szállóigévé: „Gondolta a fene!” — Erdélyi bevezetésének következő részéből is kicsillan némi féltékeny szubjektivitás: „Midőn a Kisfaludy Társaságnál először jutalmat nyert, nevét költöttnek hitték, oly szépen hangzott. A másodszi nyeresénel E[ötöv]s nagy lelkesedéssel mondá, hogy *Toldi*ért mindent odaadna, mit eddig írt és írni fog; és E[ötöv]snek mindig voltak hívcnczei, kik kevésbbé igaz dologban is esküdtek szavára. *Toldi*t már nem bírálták, hanem csak dicsérték. Az itész félt benne megrovandót találni előítéletből, vagy gyöngédségből. . . Aranynál oly hibák maradtak fenn, minők nagyszabású írónknál igen szokványosak. Az e részbeni kimutatások elő fognak jöni ez irat folytán . . .” — Ezekről ld. A.J.-nak Erdélyi bírálatára 1856. szept. 4-én írt válaszelevelét és jz.-t. — 44, 45, 60, 70, 296, 327, 342, 350, 359, 405, 424, 442, 516, 517, 534, 567, 657, 680, 708, 712, 720, 722, 724, 731, 735, 736, 741, 747, 764, 776, 784, 785, 821, 822, 825, 831, 841, 845, 853, 870, 940, 942, 975, 993, 1029, 1034, 1064, 1070, 1072, 1087—1093, 1101, 1105, 1107, 1112

PESTI RÖPÍVEK — Szilágyi Sándor egyik betiltott folyóirat-kísérlete 1850-ben. — (A.J.kk. XV. k. 877. l.) — 564, 956

PETŐFI ISTVÁN (1825—1880) — (A.J.kk. XV. k. 877—878. l.) — 46

PETŐFI SÁNDOR (1823—1849) — (A.J.kk. XV. k. 878—883. l.) — 1852-ben tisztelői, barátai között még felbukkant a hír, hogy talán él. Tompa erről: „Nem hiszem, hogy Petőfi élne, akárki mit beszél róla, rendkívüli volt ennek az embernek támadása [felbukkanása], élete, végének is olyyannak kellett lenni. Kár! nagy költő volt! Ámbár komisz ember, de nagy költő.” (Szemer Miklósnak, 1852. jan. 7. TompaLev. I. k. 156. l.) — Tompában ekkor még elevenen éltek kölcsönösen lobbánékony természetük okozta ellentéteik emlékei. Később ezek elhalkultak. Ez év ápr. végén írta Szemerének „Pesten is azt állítják némelyek, hogy él, nevezetesen Jókay azt mondá szóról-szóra nekem: 'ha tudnám, hogy rosszul nem veszi: meglátogatnám e nyáron!'” (Tompalev. I. k. 161. l.) — A.J. is hallott róla, amikor ez év húsvétján Pesten járt. (Ld. máj. 11-én Ercseynek.) — 1854-ben a szomorú szenzáció már csak Petőfi szellemének idézése Egressynél. (A.J. az asztaltáncoltatás reális magyarázatát kereste.)

Ő számtalanszor áldott Petőfivel (Egressynek, 1854. márc. 19.). Ez években a költészet oltárán áldozott örökre eltűnt s örökre vele maradt barátja emlékének. — A lírai emlékezés már 1849-ben kezdődik *A lantos*-sal: „S ő bujdosik hazátlan, a dalnak férfja, | Nincs hely a nagy világban fejét lehajtnia.” — A Petőfire emlékezés folytatódik a *Névnapi gondolatok*-ban. — 1850-ben megírja a társát kereső Szendrey Júliának *Emléklapra* c. együttérző, aggódó versét. Ez év márciusa a két évvel ezelőttire emlékezteti, amikor „nem így, magánosan” dalolt: „Dicsőség fényével övez-tük | Körül a nemzetet, hazát” (*Letésem a lantot.*) — Szendrey Júlia újabb házasságának híre indítja *A honvéd özvegye* keserű látomásait. — A visszatérő Egressyt üdvözlő örömhangokon is átsír a szomorúság: „csak egy nem akar éledni”. — A keserves évet záró *Szilveszter éjen* is azért koccantja keserű poharát: „ki bujdosolva jár” s nincs hova lehajtsa fejét. 1851-ből való *A dalnok búja*, a következő évből Moore-fordításai: *Eszünkbe jusszon . . . A dalnok elhullt . . .*

- Az 1850-es évek közepén mind jobban előtérbe nyomulnak a Petőfi- s a népies költészet epigonjai: Tóth Kálmán, Lisznyai és a többiek. Kazinczy Gábor ellenük emelte fel szavát. — Gyulai pedig *Petőfi és lírai költészetünk* c. tanulmányában már korszakos irodalmi jelektőségét méltatta. (Új MagyarMúz. 1854. I—II. füz., 24—43., 97—124. l.) — 39, 40, 44, 84, 98, 103, 111, 123, 146, 170, 172, 225, 226, 236, 255, 327, 328, 341, 350, 371, 373, 400, 401, 410, 411, 420, 421, 431, 452, 473, 515, 560, 562, 564, 610, 632, 677, 681, 711, 753, 789, 803, 809, 816, 817, 819, 821, 824, 832, 835, 845,—848 851, 853, 858, 860, 864, 873, 874, 889, 882, 895, 897, 900, 904, 922, 926, 932, 933, 938, 948, 950, 954, 955, 968, 971, 973, 975, 978, 980, 983, 985, 993, 1007, 1009, 1016, 1019, 1023, 1025, 1027—29, 1042, 1056, 1058, 1065, 1074, 1075, 1078, 110, 1103, 1106, 1114
- PETRARCA, FRANCESCO (1304—1374) — 385, 756
- PINTÉRNÉ — Obernyik Károly háziasszonya Kecskeméten. — 575
- PLANCHE, GUSTAV (1808—1885) — francia kritikus. — 721
- PLATEN-HALLERMÜNDE, AUGUST, von (1796—1835) — német költő. Éles szatírákat és személyeskedő drámákat írt. — 947, 952
- PLATON (i. e. 423—347) — (A.J.kk. XV. 885. l.) — 179, 198
- Plinius, Caius P. Secundus (23—79) — latin enciklopedista. Fent maradt munkája: *Naturalis historiae libri XXXVII.* A természettudományok története 37 könyvben. — 1102
- PLUTARCHOSZ (48—120) — (A.J.kk. XV. k. 885. l.) — 560
- PLUTZER — 19. sz.-i „hegedűvirtuóz.” — 132
- PODHRÁDSZKY JÓZSEF (1795—1870) — történész, oklevélgyűjtő, az MTA tagja. — Ez években megjelent tanulmányai: *Gejza király Magnus nevéől* (AKÉrt. 1853.) — *Miért kért Szt. István épen Rómából koronát?* (Magyar Történelmi Tár, 1855.) — *A ker. vallás behozataláról Magyarországra* (uo. 1856.) — A.J.-t elsősorban a *Chronicon Budense* érdekelte, melyet Podhradszky József 1838-ban adott ki. — 157, 159, 162, 864, 865, 867, 871
- Póltai recept* — 875, 879
- POGÁNY KAROLINA — ld. BONIS BARNABÁSNÉ POGÁNY KAROLINA
- Polgár Mihály — kecskeméti ref. lelkész 1856-ban. — 1085
- Pollák Miksa (1868—1944) — irodalomtörténész, soproni főrabbi, Pap Károly apja. 1904-ben jelent meg *AJ. és a Biblia* c. tanulmánya. — 1017, 1018
- Pólya József — 1857—58-ig a kecskeméti gimnázium igazgatója. — 1086
- POMPÉRY JÁNOS (1819—1884) — (A.J.kk. XV. k. 885—885. l.) — 1852-ben tért vissza Bécsből, ahol a szabadságharc után mint magánügyvéd foglalkozott magyarországi ügyfelei dolgainak intézésével. — 1853-tól a

- PNapló újságírója. Tevékenykedett a Garay-árvák ügyében is. Ez évben jelent meg *Beszélyek* I—II. k. c. munkája, melynek egy példánya: „Arany János nejenek tisztelettel a szerző” — ajánlással Arany Juliska könyvtárába került. (Ld. Debreczeni Ferenc: *AJ. szalontai könyvtára*. MTAK Kézirattára, Ms 5234/17. sz. 53. l.) — 1854-ben Pompéry pendítette meg az Írói Segélyegylet — pénztár — gondolatát; szervezését azonban 1855-ben betiltották s csak az 1860-as években sikerült megvalósítani. — 1856 végén Kemény Zsigmond neki adta át a PNApló szerkesztését. Pompéry AJ. közreműködését kérte. — AJ.-tól e korszakból két Pompérynek írt levél van, míg Pompérynek egy elv. leveléről tudunk. — 84, 86, 254, 258, 533, 534, 735, 764, 776, 784, 785, 835, 836, 1013, 1089, 1095, 1105, 1108, 1111, 1112
- PONGRÁCZ LAJOS (HONTI) (1815—1899) — költő, novellista. Részt vett a szabadságharcban. — 84, 835
- Ponsard, François (1814—1867) — francia drámaíró; *Charlotte Corday* c. tragédiája 1850-ben jelent meg. — 932
- POZSONYI (KRÓNKA) ÉVKÖNYVEK — 1143—1177-ig terjedő közlései egy pannonhalmi szerzetes 1019—1060-ig terjedő adatait is magukban foglalják. — 890
- PÖNÖGEI KISS PÁL — Petőfi egykori álneve. — 144
- PRISCOS (PRISZKOSZ) RHETOR (?—473) — görög történetíró. 448-ban Attila udvarában járt. Követségének eseményei nyolc kötetes *Bizanc* c. — töredékben maradt műve — III.—IV. k.-ben található. — 219
- PROTESTÁNS KÉPES NAPTÁR. — Ballagi Mór szerkesztette. AJ.-tól az 1855. évben jelent meg *A bajusz* (32. l.), az 1856.-iban a *Hatvani* (106. l.) — 564, 983, 990, 1013, 1031
- Pröhle Jenő — tanár. — 972
- PULSZKY FERENC (1814—1897) — (AJ.kk. XV. k. 886. l.) — 374, 950
- PUSKIN, ALEXANDER SZERGEJEVICS (1799—1837) — Műveit Tisza Domokos Bodenstedt, Friedrich német fordításában hozta meg. Halála után e köteteket családja AJ.-nak ajándékozta. — A Puskin életmű hazai határsáról ld.: H. Rappich (Berlin): *Friedrich Bodenstedt szerepe az orosz szellemi kincsek németországi és magyarországi terjesztésében*. (Fil.Közl., 1964. 412—416. l.) — 599, 605, 721, 724, 731, 746, 1043, 1047, 1089, 1091, 1093, 1100
- QUARLES, FRANCAIS (1592—1644) — angol költő: Egy versét: *Az idő rövidsége* c.-t, Tisza D. magyarra fordította. — 67, 828, 832
- QUINTILIANUS, MARCUS FABIVS (35—96) — (AJ.kk. XV. k. 886. l.) — Ékesszólás tankönyve, a *De institutione oratoria* magyar fordítását 1856-ban adta ki Szenczy Imre. — 11
- RÁDAY PÁL (1677—1733) — (AJ.kk. XV. k. 886. l.) — 84, 835
- RADICS TERÉZ — A nagykorósi műkedvelő színjászó 1856-ban. — 699.
- RAFF György: *A természet története* c. műve AJ. ifjúkori olvasmánya. — 1021
- RÁKÓCZI FERENC, II. (1676—1735) — (AJ.kk. XV. k. 886—887. l.) — AJ. 1855-ben volt Borsiban, ahol II. Rákóczi Ferenc született. — 629, 630, 688, 1056
- RÁKÓCZI GYÖRGY, I. (1593—1648) — Bethlen Gábor politikáját követte, s a svédok oldalán beavatkozott a 30 éves háborúba; a linzi béke (1645) vallás- és alkotmány-szabadságot biztosított. — Felesége volt Lorántffy Zsuzsanna. — AJ. családja I. Rákóczi György-től nyerte nemességét 1634-ben. — 561, 1025, 1026, 1055, 1077

- RÁKÓCZI ZSIGMOND (1544—1608) — A fejedelmi dinasztia alapítója, még Bocskai életében Erdély kormányzója, 1606—08 között fejedeleme. — 630, 1056, 1057
Rákócziné — (A.J. verse) — 562
- RAPPICH, H. (Berlin) — mai irodalomtörténész. — 1090
- RAVAZDI ISTVÁN („R. úr”) — bihari megyefőnök a szabadságharc után. — (A.J.kk. XV. k. 887. l.) — 20
- RECSKY BENEDEKNE DObSA RÓZA — Tompáné barátnője; férje emlékére Tompa verset írt. — 42, 677, 776
Reg és est — 978
Régi jó időből — 884
- REGULY ANTAL (1819—1858) — (A.J.kk. XV. k. 887. l.) — 564, 839
- REMÉNY — Vahot Imre és Jókai folyóirata 1851-ben. — (A.J.kk. XV. k. 887—888. l.) — 87, 1082
- RÉTHY MIHÁLY (családi nevén SZIKSZAY) (1810—1875) — Debrecenben A.J.-sal és Hegedűs Lajossal együtt csatlakozott Fáncsy Lajos színtársulatához. Utóbb a Nemzeti Színház tagja lett. Mint a népszínművek „oszlopát” tartották számon. — 380, 958
- RÉVAI MIKLÓS (1750—1807) — (A.J.kk. XV. k. 888. l.) — 84
- RÉVÉSZ IMRE (1826—1881) — szentesi ref. pap, majd debreceni professzor. — 76, 833
- Révész Imre (1889—1967) — történész, ref. püspök, az MTA tagja. — 833
- REVUE DES DEUX MONDES — (A.J.kk. XV. k. 888. l.) — 313, 890
- RIEDL FRIGYES (1856—1921) — 806
- RIMAY JÁNOS (1570 körül—1631) — költő, diplomata. Balassi Bálint jó barátja és követője a reneszánsz lírában. — Alsósztregován született, rokonságban volt a Madách családdal. — Műveinek kritikai kiadása Eckhardt Sándornak köszönhető. (1955.) — 84, 825
- RISKÓ IGNÁC (1812—1890) — (A.J.kk. XV. k. 888. l.) 84, 835
- RISTORI Adelaida (1821—1906) — olasz színésznő, Pesten is szerepelt. — 959
- Ritoók Zsigmond — (A.J.kk. XV. k. 888. l.) — 803, 1025
- ROBOZ ISTVÁN (1828—1916) — (A.J.kk. XV. k. 888. l.) — 59, 65
- RÓKA JÁNOS tánctanár — 635
- ROMANZERO — ld. HEINE, HEINRICHÉNél
- ROTSCHILD — nemzetközi bankház. — (A.J.kk. XV. k. 888—889. l.) — — Alapítója R. Anselm (1743—1812) — 620
- Rousseau Jean-Jaques (1712—1778) — 870
Rozgonyiné — 137, 169, 177, 274, 855, 857, 858, 872
- ROZVÁNY ANDRÁS (BANDI) (1817—1877) — (A.J.kk. XV. k. 889. l.) — 1854-ben házasodott meg. — 114, 192, 271, 380, 406, 463, 520, 537, 780, 849, 880, 958, 969, 988, 989, 1110
- ROZVÁNY ERZSÉBET, (BETTI) BERSEK JÓZSEFNÉ (1829—1908) — (A.J.kk. XV. k. 889. l.) — 1852-ben ment feleségül a fogságból kiszabadult vőlegényéhez. Ld. még Bersek Józsefnél. — 82, 793, 834, 849, 880, 924, 1024, 1117
- ROZVÁNY GABRIELLA POPOVITSNÉ (1862—1961) — Rozvány György leánya. — 1117
- ROZVÁNY GYÖRGY (1819—1902) — (A.J.kk. XV. k. 889. l.) — ez években ügyvéd Nagyszalontán. *Nagy-Szalonta mezőváros történelme* (Gyula, 1870) c. műve szerint Bocskai István az elpusztult Kölesér nevű mezővárost 1606-ban a hajdúknak adta, akik onnan 1625-ben költöztek Nagyszalontára. A város határában levő „puszták” egykor falvak voltak: Csegéd, Kéza, Mezőgyarak, Mezőpanasz, Nagyfalú, Nagy- és Kisvári, Orosi (vagy:

- Oroszi), Répáskeszi, Simonkerék. — Patakok, folyók: Horgasér, Kenderér, Korhány, Kölesér. — A J. felsorolásában még: Bartus, Gányér (1854. jún. 21-i levele), — Ercsey S.: *A J. életéből* c. könyvében (77. l.): Kórosér (kaszáló), — Rozvány György az 1850-es években szalontai tárgyu cikketek küldött a Vasárnapi Újságnak. 321, 322, 380, 406, 481, 530, 701, 780, 805, 806, 849, 880, 930, 958, 988, 995, 1010, 1018, 1023, 1026, 1078, 1082, 1083
- ROZVÁNY IRÉN — Rozvány Andrásék leánya. — 537
- ROZVÁNY JÓZSEF (1782—1862) — (A J. k. XV. k. 889. l.) — és Christian Persida gyermekei: András, György, Erzsébet. — 386, 849, 880, 963, 1007
- ROZVÁNYI KOSZTI — nem Rozvány József családjához tartozott. — 303
- ROZVÁNYÉK — 269, 288
- Rózsa és Ibolya — 219, 694, 696, 778, 1080, 1081, 1109
- RÖPÍVEK — ld. PESTI RÖPÍVEK
- Ruffy Péter — mai újságlíró. — 801
- RUTTKAY EMIL (1820—1850) — költő. Verskötete 1843-ban jelent meg. — 84, 835
- Ruttkay Kálmán — (A J. k. XV. k. 880. l.) — 933, 1025
- Sáfrán Györgyi — (A J. k. XV. k. 890. l.) — 803, 834, 849, 859, 880, 882, 924, 981, 995, 1017, 1019, 1023, 1024, 1086, 1092, 1116
- SALAMON FERENC (1825—1892) — (A J. k. XV. k. 890. l.) — az 1845—55. tanévet töltötte mint tanár Nagykőrösön, ahova Tomori (Theodorovics) Anasztáz utódául választották meg, mint A J. és társai írták Obernyiknek: a „nagy Muszka” helyett „a kis Szerecsent”, azaz Salamon Ferencet, [1855. aug. 17 után], továbbá Benkó 72. l. — Ez év végén azonban — mint a Gimnázium Értesítőjében olvassuk: „Salamon Ferencz úr megváltoztatta állását, ki jónak látta mathematicai tanszékét a journalistica irodalom mezején már az előtt s az óta is aratott dicsőséggel cserélni fel.” (31. l.) — Utódául Szarka Mihály okl. mérnököt választották. — Salamon Ferenc Kemény Zsigmond mellett a P Napló munkatársa lett. — A VasÚjs.-ban pályadíjat nyert *Csak lassan a testtel* c. elbeszéléssel. — 1856-ban a Bp. Hírlapban írt *Arany János és népszerűsége* — és *Arany Toldijáról* címen. — A J. megszerette Salamon Ferencet; ennek bizonyossága, hogy amikor 1856. május 23-án Pestre utazott, Salamonnal kért szállást (ld. máj. 20-i levelét). — E korszakból ezt az egy, Salamonnak írt levelét ismerjük. — Salamon leveleiből közölt Rigó László. ItK. 1964. — 527, 575, 580, 614, 681, 693, 703, 1003, 1009, 1032, 1035, 1050, 1075, 1080, 1083, 1084
- SALLEY, FRIEDRICH (1812—1843) — költő. Gondolati költeményei a hegeli filozófiát tükrözik. — 374, 950, 955
- ŠAMARJAY KÁROLY (1821—1894) — költő, ügyvéd. Petőfi barátja volt. — 84, 835
- Sándor István — (A J. k. XV. k. 890. l.) — 803, 913, 971, 972, 1099, 1104, 1109
- SÁNTHA GYULA — (A J. k. XV. k. 890. l.) — szalontai postamester, A J.-ék házának bérlője. — 19, 35, 36, 49, 51, 81, 115, 148, 211, 305, 309, 310, 320, 351, 810, 814, 820, 821, 834, 849, 861, 921, 930, 958
- SÁROSI GYULA (ÁRNYÉK PÁL) (1816—1861) — (A J. k. XV. k. 890. l.) — 1855-ben szabadult ki fogságából, Pesten tartózkodott rendőri felügyelet alatt. — 1856-tól a korabeli folyóiratoknak dolgozott; írásai a Hgyf.-ban, P Naplóban, VasÚjs.-ban jelentek meg. — 84, 127, 775, 778, 786, 819, 835, 853, 1108, 1113
- SÁRVÁRY JAKAB (1800—1873) — A J. volt tanárának Sárvány Pálnak fia. Jogász. A hg. Eszterházy Pál-féle derecskei uradalom főügyésze volt

- 1848-ban. — Később ügyvéd. Jogi könyveket írt. Továbbá Fédrusz, Aiszoposz meséit fordította magyarra. — 691, 1079
- SÁRVÁRY PÁL (1765—1846) — (AJ.kk. XV. k. 890. l.) — Sárovaryról, mint A. J. volt tanáráról ld. Pap Károly: *Adalékok Arany debreceni diákságához* (Ít 1912. 238—239. l.) — 558, 1022
- SAUER IGNÁC (1801—1863) — orvos, a pesti egyetem belgyógyászati tanszékének tanára. — A szabadságharc után egy évre megfosztották állásától. — 468, 508, 991, 1004, 1015
- SCAEVOLA = „balog”. Mucius, Gaius nevének története: plebejus család tagja, aki meg akarta ölni a Rómát ostromló etruszk királyt (i. e. 507.), de tévedésből irnokát veszejtette el. A király fenyegetésére jobb kezét tűzbe tette, elégettette. Bátorságáért kegyelmet kapott. Így jobb kezét elvesztve, kapta a „balog” = „scaevola” nevet. — 939, 940
- SCHÄFER, ROBERT — drezdai könyvkiadó. — 926
- SCHEDL FERENC — ld. TOLDY FERENC
- Scheiber Sándor — (AJ.kk. XV. k. 880. l.) — 803, 928, 930, 939, 961, 990, 1013, 1014, 1016, 1020, 1028, 1045, 1068
- SCHILLER, FRIEDRICH JOHANN CHRISTOPH (1759—1805) — (AJ.kk. XV. k. 891. l.) — 373, 557, 950, 955
- SCHLABRENDORF gr. (Szilézia) — Tisza D. és Kovács János útitársa volt Egyiptomban. — 647, 1063
- SCHLEGEL, WILHELM AUGUST (1767—1845) — (AJ.kk. XV. k. 891. l.) — 737, 950, 954
- SCHWANDTNER, JOHANN GEORG (1716—1791) — (AJ.kk. XV. k. 891. l.) — 157, 159, 162, 168, 182, 186, 864—67, 875, 877, 878
- Scitovszky János (1785—1866) — esztergomi érsek. A magyarság ügye mellett állt. Liszt Ferenc az ő kérésére írta az *Esztergomi misét*. — 1093
- SCOTT, WALTER (1771—1832) — skót regényíró. — 169
- Sebestyén Gábor (1795—1864) — költő, színműíró. Legelterjedtebb műve: *Tuba* (Az égő és októató szerelem. Költemények. 1819.) — 1021
- Sejtelem* — 1016
- SELESZTEI LÁSZLÓ — ld. SZELESTEY LÁSZLÓ
- SERES — A J.-né szalontai ismerőse. — 15, 47, 808
- SHAKESPEARE, WILLIAM (1564—1616) — (AJ.kk. XV. k. 891—892. l.) — korai hatásáról vall A. J. önéletrajzi levelében. — Irodalmi- és széptani jegyzeteiben a tragikomikumra, a drámai egységre, a fenségre, csakúgy mint a nevetségésre Shakespeare műveit idézik példakul. — Vörösmarty méltatásában külön kiemeli „remek” Shakespeare fordításait. — Katona legnagyobb dicséretétől szánja, hogy alakjai „csaknem shakespeareiek” (ld. AJ.kk. X. k. 528—529. l.) — 1855-ben Szásznek elismeréssel adózik II. Richard fordításáért. — 169, 182, 251, 328, 375, 559, 560, 579, 601, 877, 889, 932, 933, 951, 954, 1022, 1025, 1034, 1044, 1072, 1076
- SHELLEY, PERCY BYSSHE (1792—1822) — (AJ.kk. XV. k. 892. l.) — 374, 902, 950, 955
- SIMONFFY KÁLMÁN (1832—1881) — zeneszerző. Tizenhét évesen részt vett a szabadságharcban. — Mint zeneszerző 1852-ben lépett fel. *Magyar Dalbokrétá* c. gyűjteménye 1855-ben jelent meg. Megzenésítette A. J.: *Hej, iharfa, juhharfa* c. népdalát. — E korszakból A. J.-nak egy, Simonffyhoz intézett levelét ismerjük. — 689, 1078
- SINA SIMON (1810—1876) — pénzümber. A 19. sz. hazai közlekedés- és kulturális ügyei sokat köszönhetnek neki. A MTA palotájának építéséhez 80 ezer forinttal járult hozzá. (Ld. Fráter Jánosné: *Nemzeti részvét emelte*. MTA Könyvtárának közleményei 28. sz. Bp. 1962.) — 620, 1053
- Sir Patrick Spens* — 872, 875, 876

- Sirva jön a magyar nóta világra — III, 110, III 3
 SISÁRY PIROSKA — szalontai lakos. — 228
 SOKRATES — ld. SZÓKRATÉSZ
 SOLYMOSI SAMU — miskolci tanár, Tompa, Lévy barátja. — 234, 662, 896, 897, 1069
 Soós Gábor — az 1856—57 tanévre Kecskemétre meghívott A.J. helyett került az ottani gimnáziumhoz igazgatónak. — 1085, 1086
 SOPHOKLES — ld. SZOPHOKLÉSZ —
 SOUTHEY, ROBERT (1774—1843) — angol költő. Átmenetileg a forradalmak is lelkesítették. — Leghíresebb munkája: *Nelson élete*. Magyarra is lefordították. — 374, 950, 955
 Stanzák „Mátyás dalünnepére” eposzi kísérletből — 1008,
 STAREVSZKY IRÉN — a Tisza család ismerőse. — 249
 Stettner György — ld. Zádor (Stettner) György
 STIER, GEORG — (A.J.kk. XV. k. 892. l.) — 372
 STRECKFUSS, Karl (1778—1844) — német költő, műfordító. Ariosto: *Örjöngő Lorándját*, Tasso: *Megszabadított Jeruzsálemét* és Dante: *Isteni színhátlékát* németre fordította. — 373, 950, 954
 SÜETONIUS, CAIUS S. TRANQUILLUS (70—144) — latin történet- és irodalomtörténetíró. Ránk maradt művei: *De vita Caesarum*, mely tizenkét császár életrajzát tartalmazza, továbbá: *De viris illustribus*, melyben híres férfiak életrajzát közli, többek közt Horatiusét is. — 556
 SUGHÓ JÓZSEF — (A.J.kk. XV. k. 893. l.) — 41, 817
 SUJÁNSZKY ANTAL (1815—1906) — kat. pap, költő. — 84, 835
 SÜKEI (SÜKÉV) KÁROLY (1824—1854) — (A.J.kk. XV. k. 893. l.) — 85, 86, 88, 244, 246, 306, 424, 835, 836, 839, 900, 902, 909
- Szabadi Sándor — mai irodalomtörténész. — 1084
 Szabó Alajos (1820—1875) — 1856 jún. 15-től szerkesztette a *Magyar Néplapot*, a Szt. István Társulat kiadásában. — 707, III 1
 Szabó Béla H. — mai miskolci helytörténész. — 1056
 SZABÓ ISTVÁN (1801—1892) — (A.J.kk. XV.k. 893. l.) — kat. plébános. Lefordította Homérosztól előbb az Odüsszeiát, majd az Iliászt. — 179, 373, 876
 950
 Szabó István (1898—1969) — történész. — 1055, 1056
 SZABÓ JÓZSEF, „PAP BÁCSI” (1806—1853) (A.J.kk. XV.k. 893—894. l.) — 8, 9, 15, 37, 51, 64, 78, 115, 123, 195, 201, 204, 208, 209, 806, 815, 818, 820—22, 834, 845, 849, 881—84, 886, 887
 SZABÓ KÁROLY (1824—1890) — (A.J. kk.XV.k. 894. l.) — a kőrösi gimnáziumhoz meghívott, időközben kolerában elhunyt Obernyik Károly helyére jött tanárnak 1855 őszén. Az iskola — értesítője szerint — Ács Zsigmond helyére, akinek utódául eredetileg Obernyikot szánták, „a hasonlag kitűnő hellenista s szépirodalmi névvel bíró Szabó Károly urat hívta meg”. — Szabó Károly ez év decemberében már Kőrösön házasodott meg. A.J. rokonzenvezett Szabó Károllyal: „talpig becsületet, a mellett mulatságos fiú, kívül öröm lenni” — jellemezte Tompának (1855. nov. 4.). — Szabó Károlynak ez évben jelent meg: *Attila*. Történeti kor és jellemrajz — Thierry Amadétól. Fordította franciából — . 1855. — 1856-ban Szilágyi Sándorral kiadta a *Kőrösi krónikát*. (Ld. ott.) — 614, 630, 634, 639, 654, 657, 661, 666, 691, 696, 707, 764, 768, 890, 1032, 1050, 1066, 1069, 1079, 1081, 1087
 SZABÓ LÁSZLÓ — ld. SZENTJÓBI SZABÓ LÁSZLÓ
 Szabolcsi Bence — 1094
 SZAKÁL LAJOS (1816—1875) — ügyvéd, birtokos, költő, Részt vett a szabadságharcban. — 84, 1073

- Szalatnai Rezső (1904—1977) — irodalomtörténész. — 1055—56
- SZALAY LÁSZLÓ (1813—1864) — (AJ.kk. XV.k. 894. l.) — történetíró. — A forradalmi kormány követe volt Frankfurtban, Párizsban, Londonban. 1855-ben tért haza Svájcból. — Fő műve: *Magyarország története I—IV.* köteté Lipcsében jelent meg 1852—54-ben; a befejező V—VI. k. Pesten, 1857—1860-ban. — 332, 592, 598, 782, 1040, 1052
- SZÁMVALD GYULA — pesti nyomdász, könyvkiadó, Emich Gusztáv üzlettársa. 1856-ban belebuktak üzleti vállalkozásukba. — 766, 768, 773, 1002, 1105, 1106, 1108
- SZÁNTHÓ JÁNOS — temesvári lakos, a szalontai pap sógora. — 650
- Szarka Mihály — mérnök, 1855—56. isk. évtől kőrösi tanár. — 1050
- Szarvas Gábor (1832—1895) — nyelvész. — 985
- SZÁSZ JÓZSEF (1782—1812) — költő, marosvásárhelyi tanár, a Teleki Könyvtár őre. — 85, 835
- SZÁSZ KÁROLY, ifj. (1829—1905) — (AJ.kk. XV.k. 894—895. l.) — 1852 tavaszán vette feleségül unokahúgát, Szász Polyxenát, költői nevén *Idunát* (ld. ott.). A levelekben s AJ.: *Köszöntő vers Szász Károlynak* c. tréfás költeményében (AJ. kk. VI. k. 18—20. l.) erre is van utalás. — Szász Károly 1853 januárjában kelt *Télben* c. verse felhőtlen boldogságát tükrözi. — Boldogsága nem tartott sokáig. 1853. jún. 17-én felesége meghalt. — Aug. 11-én lemondott nagykőrösi tanári állásáról. Ennek azonban nem csupán feleségének halála az oka. Amikor a nagykőrösi ref. gimnázium nyilvánossági jogáért folytak a tárgyalások, állami részről politikai szempontból kifogást emeltek Jánosi Ferenc, Mentovich Ferenc és Szász Károly ellen. Jún. 9-én a kőrösi egyháztanács elhatározta, hogy a három kifogásolt tanár érdekében kérvényt terjeszt fel. Ennek azonban csak annyi eredménye lett, hogy megengedték „tanári alkalmazásba” való felvételüket, a miniszter azonban fenntartotta a további határozatot. (Ld. Benkó, 56. 59. 62. l.) Szász Károlyra — mint AJ. 1853. szept. 29-én Tompának írta — „az itteni emberek közül egy párnak hidegsége” is rosszul hatott, úgyhogy beadta lemondását s szeptembertől átment Kecskemétre az ottani, a kőrösinél bizonytalanabb jövőjű ref. gimnáziumhoz. — A *Búcsú-este* — egy versének is címe — szept. 30-án volt. Tanártársaitól, Kőröstől búcsúzott kissé nyikorgó versben, többek közt ezzel: „Egykét ember szeretett őszintén, | S én szerettem őket szintén. | A kik pedig voltak ellenségim | S ki is túrtak innen már a végim: | Lelkők rajta, megbocsátok, | Úgy válunk el, mint barátok . . .” — A befejezés már költőibb „Lelkem reszket, szívem fáj . . . | Isten veled drága táj, | Isten veled temető | Hamvait pihentető!” (Déliab, 1853. okt. 16. sz.) — Szász Károly 1853. december elején meglátogatta AJ.-ékat Kőrösön s dec. 3-án Ferenc napján együtt vendégeskedtek Mentovichéknél (ld. Benkó, 68. l.). — Szász K. a kecskeméti tanárságot 1854 nyarán fölcserélte a kézdíváshelyi lelkészéggel. AJ. 1854. jan. 21-én már újságolta sógorának, hogy Szász odamegy papnak. Szász K.: *Moore Tamás Költeményeiből* c. műfordítása 1853-ban jelent meg. Műfordításainak II. kötete: *Levelek a külföld korszorújából Angol és francia költőkől.* Kiadta barátja Tomory Anasztáz, 1855-ben látott napvilágot. A kötetet AJ.-nak ajánlotta. Benne Byron, Burns, Longfellow, Hood, Coleridge, Hugo, Lamartine, Béranger fordításait tette közzé. — Ugyanez évben jelent meg a *Buzgóság könyve* „Elmélkedések és imák prot. nők számára” — 1856-ban pedig *Hedvig* c. költői beszélye látott napvilágot. — Ez évekből AJ.-nak három Szászhoz intézett levele van, míg Szásztól négy AJ.-nak szóló levél.

Febr. 27. — *Szász Polyxenának*: „A múlt héten igen kedves és örömteljes meglepetés ért, Tompa Mihály, az én kedves Tompám meglátogatott. Ő Arany Jánost személyesen eddig sohase látta, de már rég olta leveleztek együtt, Arany is én is levelünkben kértük hogy már most Kőrösön együtt levén, kerekedjék fel s látogasson meg, én különösen is meg írtam hogy Aprilisban nem jőjön mert akkor itt nem leszek. Ő azt válaszolta hogy jól van hát majd a nyáron eljő. Képzeld meglepetésünket mikor egyszer csak be állott. Egyenesen Aranyhoz ment ki őt nem ismervén meg akarta tréfálni, azt mondván hogy Dunántúlról utazik Pestre s míg lovai étetnek kívánt vele megismerkedni. De Arany mindjárt sejteni kezdte a tréfát s futtatott utánam; míg én megérkeztem volna addig már felfedezte magát Tompa s aztán vígan voltunk. Három nap mulatott nálunk, s ennél jobb napokat még nem töltöttünk Kőrös városában.” — 8, 12, 24, 30, 31, 34, 39, 40, 43, 44, 59, 66, 73, 84, 85, 89, 90, 92—94, 97—99, 120, 123, 126, 131, 136, 141, 142, 144, 146, 150, 158, 160, 195, 214—15, 227, 238, 239, 244, 246, 250, 252, 253, 259, 262, 270, 274, 280, 287, 297, 300, 311, 312, 324, 327, 351, 372, 378, 380, 443, 446, 448, 449, 457, 487, 488, 491, 494, 508, 511, 517, 525, 562, 569, 579, 584, 589, 613, 658, 664, 673, 676, 693, 695, 699, 757, 758, 778, 789, 794, 795, 807, 810, 812, 817, 818, 832, 835, 841, 842, 848, 851, 852, 854, 858—60, 865, 867, 872, 873, 881, 888, 890, 895, 896, 898, 905, 907, 913—15, 920, 931, 949, 950, 977, 982, 987, 999, 1000, 1001, 1004, 1005, 1007, 1012, 1013, 1024, 1030, 1033—36, 1038, 1049, 1050, 1067, 1070, 1072, 1073, 1079—82, 1101, 1103, 1109, 1114, 1117

SZÁSZ KÁROLYNÉ SZÁSZ POLYXENA — ld. IDUNA

Szász Károlyné Bibó Antónia — 1030

SZÁSZ RÓBERT — Szász Károly testvére. — 695, 696, 758, 1080, 1103

SZATHMÁRI LŐRINCZI ISTVÁN — szalontai csizmadia mester. — 701, 1078, 1082, 1110

SZATHMÁRY PÁL (1824—1852) — költő. Jogot végzett, részt vett a szabadságharcban, utána Jászberényben tisztviselő. Versei folyóiratokban jelentek meg. — 84, 835

SZÉCHENYI ISTVÁN, gróf (1791—1860) (A.J. kk. XV.k. 895. l.) — 9, 837, 1111

SZEDOGLOVICH IGNÁC, Sz. IGNÁCNÉ — szalontai „pénztári tiszt” és felesége. — 81, 82, 365, 849, 945

Székács József (1809—1876) — (A.J.kk. XV.k. 896. l.) — 1052

SZÉKELY JÓZSEF I. (1823—1895) — (A.J.kk. XV.k. 896. l.) — A *Hölgyfutár*, a *PNapló*, a *Bp. Viszhang* munkatársa. Ez utóbbiban jelent meg *Arany*nak c. erőtett, komázó verse, melynek refrénje: „Itt a kezem, lábam, legyünk 'per tu' Jankó!” (1852. aug. 8-i sz.) 1853-ban megjelent verskötetei: *Szészéldalok és Kalárisok*. 1855-től egy ideig Bécsben élt, mint a *Magyar Sajító* munkatársa. — 84, 86, 88, 98, 107, 112, 141, 251, 313, 424, 428, 751, 835, 836, 839, 845, 1101

SZÉL ISTVÁN — szalontai lakos, 1854-ben. — 366, 380, 945, 958

Szél Kálmán (1838—1928) — (A.J.kk. XV.k. 896) — utóbb Arany Juliska férje. — 806, 1040, 1056

Szél Piroska, A.J. unokája — 806

SZELESTEY LÁSZLÓ (1821—1875) — (A.J.kk. XV.k. 896. l.) — 1854-ben Pestre költözött. A Petőfi-epigonok közé sorolható. E korszakban megjelent verses kötetei: *Sz. L. Összes költeményei* (1852.), *Kemenesi cimbalom* (1853.), *Falu pacsvirtája* (1854.), *Tündérvilág* (1855.). — 12, 75, 85, 86, 807, 816, 835, 836, 845, 874, 900, 904, 975, 1042

Szemere Bertalan (1812—1869) — (A.J.kk. XV.k. 896. l.) — 1027
 SZEMERE MIKLÓS (1802—1881) — (A.J.kk. XV.k. 897. l.) — Már 1854-ben számított A.J. és Tompa látogatására, amely 1855-ben végre sikerült. Ezt megelőzően levelével fölkereste A.J.-t, 1856-ban meg is látogatta Nagykőrösön. — Felesége szül. Máriássy Anna. — Ez évekből Szemere Miklósnak két A.J.-hoz írt levelét ismerjük, míg A.J.-tól háromat, ezek egyike Szemeréhez írt verses levél. — Szemere Arany r ó l írt levélrészletét ld. Szemere — A.J.-nak, 1855. júl. 26-i levél jegyzetében. — A most következő idézetek *kiadatlan* levelekből valók.

Szemere Miklós — Arany r ó l:
 (Ld. MTAK Kézirattára, Ms 4448/32—45.)
 1852-ben:

Júl. 14. — *Tompa Mihálynak*: „Nem írsz Aranyék jöttéről!” (32. sz.)
 Szept. 22. — *Tompa Mihálynak*: „Róthfeld Soma írt Kertbeny nevében, közölvén velem egy kiadandó album tervét, . . . Keresse föl K[ertbeny] Tompát, vagy Aranyt Kőrösön, ők jobban ki fogják neki jelentetni kiket vegyen föl Albumába.” (33. sz.)

1853-ban:

Jan. 28. — *Tompa Mihálynak*: „Csodálkozom — ha ugyan értesültek e szándékról [Kertbeny Album kiadási tervéről] — Aranyon s más értelmes íron, hogy ez ember vállalatát készek . . . elősegíteni. — — Legalább Aranyt s Eötvöst ne szalasszam már el. Mozdít hátra Aranyt meg ne haljon addig, míg valahol — tán nálad — meg nem láthatom . . . Én nem óhajtok többé senkivel meg ismerkedni, e kettőt mind a mellett is szeretném látni . . . Arany s Eötvösben sem a jó író vonz engemet, egyedül az ember, azon tiszta belső, s gyermekded kedély, mi hallomás s írásaik után él róllok képzeletemben.” (35. sz.)

Febr. 14. — *Tompa Mihálynak*: „Fölszólítsz menjek hozzád, ismerkedjem meg egyszersmind Arannyal, s én várok és várok . . . s végre . . . azt írod, megírtad Aranyt ne jöjjön, mert te úgy sem követhetnél bennünket . . . internálva lévén.” (36. sz.)

Jún. 14. — *Tompa Mihálynak*: „Miódon később hivtalak, s te válaszoltad: 'most A[rany]hoz megyek, nem hijjában az már bizonyos hogy ő nagy költő.'” (39. sz.)

1854-ben:

Nov. 4. — *Tompa Mihálynak*: „. . . legelső leveledben Julius végére hívsz, s hogy már akkor Aranyt is ott találandom, — s hogy nem jött el, azt csak aug. 3-án költ leveledben tudatod velem, . . . nem tudtam Aranyt Lasztóczra képzelni, — s tégedet sem ez úttal, s mindég mondtam nőmnek: meglásd, hogy nem jönnek el! Arany okát méltánylom, úgy vagyunk bíz azzal most mindnyájan, csak egyben akadok fel, sőt kettőbe: ezt előbb is tudta, miért biztatott hát téged? más meg az, hogy tudta megállani hogy ne tudósítson erről téged idejében? Nagy bűnös mindkettőnk irányában, s méltó hogy hamvat hintsen fejére, zsákba bűván. — S van még egy harmadik is mi szemembe ötlött: oly formát írtál te nekem egyszer, mintha ő óhajtaná ismeretséget, mintha én őt érdekelném, s tavalyi leveledben, hogy: 'tervetek volt hozzám is jöni.' De én mindezek nyomát az ő levelében nem látom: miódon megpillantám, megörültem, azt gondolám azért közlöd velem mert róllam is lesz benne szó, — azonban, ő csak téged emleget, csak hozzád utját fájlalja hogy elmaradt,

Lasztóczról szó sincs benne, — miből én azt gyanítom hogy neki sem tavaly sem az idén nem volt tervében Lasztócz, s hogy te csak Hamván készültél őt arra birni, . . . Pedig én már ép azon ponton álltam, írni hozzá, de így, nem tudhatok. Barátságot most már én — a véletlenen kívül — csak azzal tudnék kötni, kiről bizonyosan tudnám hogy kellet neki, s kivált ha az még költő is, tudjam hogy nem csak az embert de költőt is szereti bennem . . . Nincs kedve írni mondja, lelke megtörtött. Aranyak a dicsőítettnek nincs kedve írni! . . . Ember! nem kérdezted Kertbenit, Aranytól . . . Arany is jobban tetszett nekem azon levelben, melyben tenta picturával egy nagy bottal páholja hátadat.” (40. sz.)

Nov. 21. — *Tompa Mihálynak*: „Ne bátsd már Aranyt, már akár magam irhattam meg — ha még nem tudnád — mint néz ki a Kertbeni Albuma . . . Arany gyönyörű *Ősszel* költeménye, sokat veszt a fordításban.” (41. sz.)

1855-ből:

Jún. 16. — *Tompa Mihálynak*: „. . . el ne ijedjetez tőlem, ha tán szándékokot van jönni Arannyal, jöjjetek, nem fogtok engem levertnek találni, mert jelenlététek okvetlen felemelne pár hétre . . . Arany múlt évi levele arra mutat hogy hirem alapos”. (42. sz.)

Aug. 13. — *Tompa Mihálynak*: „Mít választott Arany neked? — Én is irtam hozzá, gondolom Julius végén, még nem választott . . . Kérlek ha írsz Aranynak, említsd meg hogy irtam hozzá, — felette bosszantana ha e levél, első levelem hozzá el sikkadt volna.” (43. sz.)

Aug. 18. — *Tompa Mihálynak*: „Tegnap estve vevém Arany levelét s pár sorodat benne. Csakugyan eljutott tehát hozzá levelem, Derék! tehát jöttök, az az: jönnétek ha Jancsi lapiczkája beteg nem volna; . . . Jancsi engem mint látom nőtlennek vél, . . . festvényemet — vedd ki . . . rámajából, . . . Jancsi, reá pillantván, majd így talál szólni: 'hiszen ez nem szebb az én tentapicturáimnál!'” (44. sz.)

1856-ból:

Aug. 2. — *Tompa Mihálynak*: „Arany nál két napot tölték, ismerem már tanártársait” . . . irtam ma Aranynak is. [Szemere e levelét, a 4. oldalon levő dátum szerint csak 1857. márc. 10-én folytatta és fejezte be.]: „. . . sem hozzád, sem Aranyhoz . . . nem irtam tömérdek idő óta . . . Erdélyi bírálata Arany verseiről több helyütt hibás, egy helyt pedig szenvedélyt gerjesztő. Ezen jegyzéseivel ti. a bírálat elején Arany nál olly hibák maradtak fenn, mik nagy költőknél nem szokásosak’ igen fölgerjeszti az olvasó kíváncsiságát, s valami nagyot gyaníttat, s várjuk, várjuk két három számon át, mik hát azon tönkre silányító hibák, s íme végre sok várás után kisül, hogy e hibák az, hogy: Arany pár *ikes* verbumot elhibázott. Mondám Erdélyinek hogy ez ép olyan, mintha egy férfiről azt írná 'szép arczú, szép termetű férfi, de mind ez figét sem ér, mert tyükszeme van kis lába ujján.’ — Ellenben Aranyról nem szeretem hogy e critica miatt levelet irt Jancsira [ld. A.J. szept. 4-i levelét]. Látom biz én hogy utoljára is csak akkor szerény a 'szerény' míg, csak dicsérik. Nem szerénytelen e levél, de mégis fölkad olvasásánál eszemben e gondolat, rá irt é Jancsi azokra is (például Gregussra) kik túldicsérték? Nehezen. Ez a Greguss . . . Mít csinál Jancsi 'Bor vitézé'-ből? Minden criticán felül állónak mondja. Nekem pedig ép e verse látszik igen középszerűnek. A forma? ezt Jancsi Chamisso 'Todtenklageja után írta, tehát nem sajátja, sőt egy sorát át is vette 'Eule schreiet in der Klippen' — 'bagoly ri a bércki fok közt', S még kevésbé tetszik nekem

Jancsitól, hogy *„Nagyidai cigányok”* elbeszélésének meg rová criticáját meg bosszulta egy verssel. Ez elbeszélés valóban gyöngye, a bosszú pedig *hiú-bosszú*, — olvasd figyelmesen. Szorkányok hiú poétái! lám és ép ök ketten (te s Jancsi) támadtatok meg engem (nállam létetekkor) hogy akarhatom én Petőfire irt gúnyversemet verseim közt kiadni? Mindebből az a resultatum, hogy Jancsi sem az, minek előttem jellemezted, sőt én e részben bár mellyikünknl is gyöngébbnek hiszem az előhozottakról ítélve s kérlek is soha se tudasd, mit itt írok, vele, mert jaj volna nekem, tudom hogy nem szólna, de sose feledné el, — neked vagy Sárosinak bizton el merném ezt mondani; neki nem. Ha visszagondolok, csak most érzem miért intettél te nekem ‚ne tegyem’, midőn Toldija második részére akartam jegyzést tenni.” (45. sz.) — 43, 146, 254, 274, 442, 452, 457, 489, 490, 493, 503, 511, 517, 518, 588, 595, 596, 600, 602, 617, 629, 634, 639, 659, 665, 675, 684, 686, 688, 689, 690, 696—99, 705, 748, 789, 803, 842, 848, 985, 986, 998, 1005, 1040, 1041, 1044, 1045, 1051, 1052, 1055, 1056, 1059, 1061, 1067, 1073, 1076—78, 1081, 1082, 1101

SZEMERE PÁL (1785—1861) — (AJ.kk. XV.k. 897. l.) — 112, 373, 563, 687, 733, 835, 924, 950, 1052, 1074

SYENZSI MOLNÁR ALBERT (1574—1634) — nyelvész, zsoltárfordító. — Bethlen Gábor hívására 1624-ben külföldről végleg haza tért, Erdélybe. — 769, 944, 967, 1029, 1107

Szendrey István — (AJ.kk. XV.k. 897. l.) — mai történész. — 1025

Szendrey Zsigmond (1879—1943) — (AJ.kk. XV.k. 897. l.) — szalontai tanár korában megjelentette AJ. Ercseyhez szóló leveleinek kiadatlan részeit. (It 1917.) — 812, 821, 923, 965, 982, 990

Szendrői Névtelen (16. sz.) — a *Szilágyi Mihály és Hagymási (Hajmási) László c. széphistória* szerzője. Két kézírata maradt a 17. sz.-ból. kiadása: RMKT VII. k. — 1092

SZENFY (KOHLMANN) GUSZTÁV (1819—1875) — zenetanár, népdalgyűjtő. A Duna-menti országokban összehasonlító népdalkutatásokat végzett. — Zenei cikkei a *Magyar Sajtó*, a *Vasárnapi Újság* hasábjain jelentek meg. — „Szemben állott a verbunkos-palotás stílus uralkodó kultuszával s vele szemben a régi magyar zenére és népdalra hivatkozott, melyeket azonban — kellő apparatus és kritika híján — nem tudott a maga igazolására módszeres adattárként feldolgozni.” — 2000 dallamot tartalmazó nagy kézíratos gyűjteménye elkallódott. (Zenei Lexikon. III.k. 444. l.) — Szinnyei szerint e gyűjteményt elkérésében maga semmisítette meg.

Szenfy Gusztáv — Arany r ó l:
1 8 5 6-ban.

Nov. 30. — *Erdélyi Jánosnak*: „Arany Jánossal — mind a mellett, hogy Pesten September 4-től Október 2-ig tartózkodtam s ezen idő alatt Arany Pesten volt, sőt ott mulatása közben is velem találkozni akarva a „Kömlóban” rám várakozott, hova akkoron esetlegesen menni elmulasztottam, — nem találkozhattam s így vele nem is beszéltem: Pedig szerettem volna, főleg az eddig előttem ismeretlen, de lapok utján tudomásomra jutott s a körösi iskolai tudósítványban közzé tett ‚versidomról’-i értekezés miatt . . . December 2-ik hetében ismét Pesten leendek s erős feltételem [elhatározásom] Arany Jánost egy úttal meglátogatni s a mondottakról vele értekezni. — Felette sajnálom, hogy nem ismerem a körösi osk. tudósítványban közzétett nézeteit Aranynek: egyébként lesz gondom rá, hogy ebbeli elméletét birtokomba ejthessem. (Erdélyi-Lev. II.k. 141—142. l.) — 755, 1102

Szent László — 864

Szentirmay Gizella — 1917-ben tette közzé *Toldi Szerelme és a Frithiof rege* c. tanulmányát (BpSzLe.) — 873

SENTEJÓBI SZABÓ LÁSZLÓ (1767—1795) — költő. A népdalok és a debreceni diákköltészet hatottak rá. A jakobinus mozgalomban való részvételért Kazinczyval, Verseghyvel, Batsányival együtt letartóztatták. Kufsteinban halt meg huszonnyolc éves korában. — *Sz. Sz. L. Költeményes Munkái* 1791-ben jelentek meg. Újból Toldy Ferenc adta ki (1865.) — 164, 167, 179, 835, 868, 871

SENTEPÁLY LÁSZLÓ — 1845-ben főispáni helytartó Máramarosban, 1852-ben császári biztos a debreceni egyházkerületi ülésen. — 77, 833

Szentpétery Imre (1878—1950) — történétíró. — 907

SENTEPÉTERY ZSIGMOND (1798—1858) — (AJ.kk. XV.k. 897. l.) — Arany Juliska és Lengyel Dánielné náluk lakott Pesten 1854 húsvétján. — 445, 773, 982, 1108

SENTEVEY JÓZSEF (1800—1857) — költő, műfordító, hírlapíró. — Toldy Ferenc köréhez tartozott. — A PNaplót közvetlenül Kemény Zsigmond előtt két hónapig, 1855. jún. 21-ig, Sentevey szerkesztette s továbbra is belső munkatársa maradt. — 764, 1105

SZÉPIRODALMI LAPOK (Szépir.Lap.) — 1853. I. félévében jelent csak meg, hetenként kétszer; vasárnap és csütörtökön egy-egy iv terjedelemben; első száma jan. 2-án, míg az 52. utolsó szám jún. 30-án. — A cím alatti tájékoztató szerint tartalma: „Értekezések, novellák, költemények, bírálatok. Tárcza: irodalmi, művészeti és társaséleti szemle.” — Felelős szerkesztő Pákh Albert. Szerkesztő társ Gyulai Pál (az utóbbi azonban csak a félévi összesített tartalomjegyzéken van feltüntetve). — Kiadó-tulajdonos Emich Gusztáv. — Az új folyóirat „Előfizetési felhívása”-ban Pákh kiemelte: „Nincs a ki ne érezné, hogy olvasó közönségünk miveltebb részének irodalmi vágyait eddigi szépirodalmi vállalataink ki nem elégítheték.” — Pákh hitt a jövődő komolyabb folyóirataiban, a *Szépirodalmi Lapokat* ezekhez „átmeneti hidul” szánta. Folyóiratában kora érdemesebb szépíróit kívánta megszólaltatni. Ígérte, hogy „netaláni elleneik”-kel szemben is „irodalmi hangon” fog szólni. — Az első szám első cikke fölött koszorús keret övezi Kazinczy Ferenc nevét: „a kor mellyben élünk, testvére az övének, midőn az irodalom lőn a nemzetiség védangyala”. Nem mint költői mintaképet idézi, hanem mint a „mű gond, csin és formatisztaság” képviselőjét. Majd így folytatja: „Mi szükségesnek tartók és teljes hivei vagyunk azon reformáló mozgalomnak, mit költészetünkben Petőfi, Arany és Tompa, Erdélyi széptanunkban kifejtettek, mert látkörünk szélesedett és költészetünk inkább vissza lőn vive valódi és szilárd alapjára, de elérkezettnek hisszük az időt visszahatást idézni elő kinövései ellen.” — Az idegen irodalmakból színvonalas válogatást és „művészi prózát” sürget mind a fordításokban, mind az eredeti művekben. „A világirodalom iskolájába kell járnunk, ha irodalmunkat magasabb álláspontra akarjuk emelni.” — Gygyva említi a Kazinczy korában az írókat összefűző baráti viszonyt, ugyanakkor igényli a tárgyilagos kritikát. Végül hangsúlyozza: „A magyar irodalomnak most is épen az a hivatása, mi akkor volt s ha a körülmények talán nehezebbek, a nemzet fogékonysága nagyobb s ösztönszerűleg érzi, mi neki az irodalom.”

Az irodalmi élet legjobbjai bizalommal tekintettek Pákh induló folyóiratára. Az engedélyt együtt kapta a *Déliabáb* c. folyóirattal: „Eötvös. Igy kiálta fel prófétái lélekkel: „a Pákhé lesz a legjobb” — írta 1852. dec. 4-én Gyulainak Pákh Albert (ld. GyulaiLev. 153. l.) — A kezdeti eredményekről Pákh febr. 3-án ezt írta Tompának: „Az első négy hét alatt még is

csak felvittük 300 előfizetőre, mennyi másoknak legvirágzóbb szakukban sem volt. Jókainak [a *Déliábra*] 700 van. Egy félev múlva — ha addig élünk — nekünk is lehet annyi.” (Tompalev. I. k. 180. l.) — Sajnos nem így történt, pedig A.J. is reménykedett még 1853. szept. végén is, hogy Pákh újból meg tudja indítani a Szépir.Lapokat. (Ld. 1853. szept. 27-i levelét sógorának.)

Arany versei a *Szépirodalmi Lapokban*: *Rozgonyiné (Ballada)*. (2. sz. jan. 5. 22—24. l.) — *Arkádia-féle*. (8. sz. jan. 27. 118—119. l.) — *Vízi sulymok I.* [= *De gustibus*], II. (*Töredék*) [= *Póltai recept*] — E két vers a „Csipkebokor” c. rovatban jelent meg, *Sol* aláírással (15. sz. febr. 20. 237. l.) (Az A.J.kk. I.k. 461. l.-n a *Póltai recept* c. vers jegyzetében elírás, hogy a febr. 15.-i számban jelent meg.) — *Csendes borozó* [= *Csendes dalok II.*] (18. sz. márc. 3. 280. l.) — *Sir Patrick Spens (Skót ballada)* (21. sz. márc. 13. 327—329. l.) —

A *Szépirodalmi Lapok* 26. számában márc. 31-én a 411. l.-n a „Csipkebokor” rovatban névtelenül jelent meg a *Töredék egy népies víg eposzból* c. vers. Vita folyt körülötte, hogy A.J. írta-e.

Takarodót harangoznak,
A nap terhe már lejár,
A kis ujhoid mindjárt elfogy,
Kaszapengés jelenti, hogy
A holnap vár új munkára.

Jön a mezők fáradt népe,
A fa alá települnek,
Nagy malomkő-asztal várja,
Most körül a pohár járja,
Aztán vacsorához ülnek.

Két kis tarka macska játszván
Fölkapott az eperfára,
Magok sem tudják, hogy esett,
Magasra van egy keveset,
Lepislogni a nagy tátra.

Falatra vár a Bodri lenn,
Szeme, füle áll fölfelé,
Néha száját is feltátja,
Valaki tán, ha meglátja,
Majd egy csontocskát dob belé.

Rezzen az eperfa lombja,
Rá a Bodri nagyot mordul,
Hogy megszeppen a két czicza,
Egyik a mást megtaszítja,
Lepottyan s a — tálba fordul.

Voinovich a *Régi jó időből* c. vers jegyzetében foglalkozik a kérdéssel. (A.J.kk. I.k. 470. .) A *Régi jó időből* c. versről megemlíti, hogy egy iven, melyen A.J. verseit összeírta, ennek címéhez odajegyezte: „Nem kiadni való”. Így feledésbe merült. Fabó Bertalan a Budapesti Hírlap 1913. okt. 5-i számában kiadta a *Töredék egy népies víg eposzból* c. verssel együtt. Mindkettő a Szépir.Lapok „Csipkebokor” rovatában jelent meg: a *Töredék*. . márc. 31-én aláírás nélkül, a *Régi jó időből* c. vers alatt a *Sol = nap*

aláírást helyettesítő © jellel. Fabó tévesen állította, hogy a kérdéses vers alatt is ott van a napjel: © — Arany; szerzőségét Kardos Lajos is kétségbe vonta (It 1913. 551. l.) „Nem is vall e töredékben Aranyra semmi.” — Zárja a vitát Voinovich. — (Két dolog azonban talán mégis elgondolkodtató: 1.) az utolsó versszak első sora: „Rezzen az eperfa lombja”. — 2.) Arany *Háziuraság* c. verse szinte főszereplőjének tekinthető kedves „*Bodré*” = Bodri kutyája. — Tisza Domokos: *Ott áll a ház* c. versében is írja, amikor A.J.-ék elhagyott szalontai kis háza körül borong: „Sír az ajtó, de a Bodré hallgat. . .” (1852. máj. 31.)

Régi jó időből (33. sz. ápr. 24. 526—527. l.) szintén a „Csipkebokor” c. rovatban, aláírás helyett: © — *A sárkány* (37. sz. máj. 8. 584—587. l.)

Az *Arannyal* kapcsolatos hír- és cikkanyagból: Jan. 2.-án az 1. sz. *Nyílt levelezés* c. rovat: „A.J. úrnak K-n:” c. szerkesztői üzenetet ld. a levelek között. — Febr. 3-án (10. sz. 157—158. l.) jelent meg A.B.C. = Kazinczy Gábor *Nyílt levele*. A cikk éle a „népieskedők” ellen irányult, azonban egynemely félreérthető megállapítás miatt — Arany a célzásokat magára vette, keserűen reagált rá, Pákh nem győzött mentetetődni. — Kazinczy Gábor félreérthető cikkében három — gúnyoros hangú — tanácsot adott a szerkesztőnek: 1.) Legyen kevély, rátráti az írkokal szemben: „Itt vidéken . . . ott a kövezeten sok pinty, cziz s efféle hangicsál; . . . ön még meg is invitálja a helyett, hogy . . . közéljök durrantana.” — A Szépirod. Lap azonban a Petőfi-utánzókat, azaz Tóth Kálmánt és társait nem „invitálta” s nem is közölte írásait; a célzás tárgyait A.J. méltán kereshette a folyóirat népies irányú munkatársai között. — Kazinczy Gábor a szerkesztői magatartás példájául az *Athenaeumot* idézi, amelyet Vörösmarty — Bajza József — Toldy Ferenc szerkesztett. Ez a szerkesztőség — Kazinczy Gábor szerint: „nem csak mézzel-mákkal nem tractálta a tinta-vesztegetőket, sőt szerencséjöknek tarták, ha elméltőztatott őket *fogadni*”. E példa A.J.-nak rosszul eshetett, hiszen Toldy Ferenc: *A nagyidai cigányokról* nem oly régen, 1852. aug. 1-én tette közzé értetlen bírálatát az UjMagy.-ban. — Kazinczy Gábor 2.) tanácsa: adjon a szerkesztő inkább jó külföldi irodalmat, mint silány hazait: „A kóró nem rózsa azért hogy a Hortobágyon nőtt . . . mert *honi* ifjú óriásoké.” — Ti. az írások, amiket a folyóirat közöl. — A.J. ezt a célzást semmiképpen sem vehette magára. Bár ekkor mindössze 36 éves, mint író, és mint ember, mégis az idősebb nemzedékhez tartozónak számított. — Kazinczy Gábor a külföldi írások közlésében is az *Athenaeumot*-ot idézte mint példaképet. — 3.) tanácsa: A hazai „journalistica” „mindig nagy lakomára” hívta olvasóit, hogy a közönség étvágyat kapjon, „de a 'hopp' után soh sem maradt el a 'kopp!’” Figyelmezteti tehát a szerkesztőt, hogy: „adjon ön mindig *egyforma becsületes magyar ebédeket*” — azaz folyóiratában mindig színvonalas írásokat.

Kazinczy Gábor *Nyílt leveléhez* folyamatosan csatlakozik Pákh Albert: *Nyílt válasza* (158—160. l.) — A.B.C. = Kazinczy Gábor tanácsairól általában megállapítja: „Van benne, mit én is elsóhajtottam magamban, van azonban olyan is, mi belém nem fér.” — Válaszát — a tanácsoknak megfelelően — ő is három pontba foglalta: Először: „Kevély nem leszek” — jelentette ki kategorikusan, a tanácsolt szerkesztői magatartást illetően. Mint írja, gondja volt szerkesztőségét „elismert hiteltű törzsvendégekkel megnépesíteni” — ezek közé számítja a *Nyílt levél* íróját is — „s ha a sors véletlene netalán ide sodorna egy vagy más pusztai mákvirágot, faltörő lángészt vagy elrekedt czingét, az bizonyosan vagy a tisztas társasághoz alkalmazandja magát, vagy pedig hamar megnézi, hol hagyta el az országot”. — „A hajdani derék Athenaeumot tisztelem, de mintául nem vehe-

tem, levén benne emberek és dolgok, kik- s miktől mai viszonyaink között meghökkenve fordulnánk el.” — „Nem leszek tehát *kevély* az élet jövő hónapjaiban sem, . . . nem tartok ugyan cerberust a kapunál, hanem igenis egy kis lámpahordozót, ki haza fogja vezetni, a ki más 'házára' teendi magát érdemessé.” — Kazinczy Gábor *második* tanácsára, mely szerint inkább közöljön idegen irodalmakból, ha jó hazait nem közölhet, Pákh azt feleli, hogy szépirodalmunk az utóbbi négy évben „minden irány s vezető nélkül” tántorgott. „Ment kiki a maga útján. S ki legerősebben énekelte a kútágot, legtöbbet emlegette a csárdát s legmagasabban úszott a délibábbal, csikóval, pipával, cigánnyal, szűrrel és bundával — az volt a legény. Szegény Petőfi, ha láttad volna, minő meztlábakkal léptek a te szentélyeid-be!” — Pákh itt világosan utal a Petőfit szolgain utáncókra. — Érti és méltányolja Kazinczy Gábornak világirodalmat igénylő szempontját: hogy: „az *idegen* felé szító vágyaknak *ittthon* iparkodjunk megfelelni” s ezért kísérjük figyelemmel a világ irodalmát. Ez azonban nem vonhatja el a teret a sajátunktól: „saját inventiónkat, eszméinket, élceinket elhallgatni s idegenekkel állani elő — ez lehet gyakran keserű kénytelenség, de . . . nem mindig plagium, nem mindig idegen tollakban gyönyörködés, nem mindig szegénység”. — Kazinczy Gábor *harmadik* tanácsára, hogy adjon lapjában szellemileg mindig „egyforma becsületes magyar ebédeket” — Pákh találóan válaszolja, rendben van, „tartsuk jól vendégeinket” — azonban — „minél kevesebbet beszéljünk a szakácsművésztől”. — Végül Pákh szeretetet és türelmet kér. Volt idő, midőn ő is 30 000 emberhez kívánt egy lap hasábjain szólni, „most meg néhány nullával kevesebbel érem be”. — E két közlemény körüli félreértések, — A. J. és Pákh levélváltásai, majd személyes találkozásai nyomán tisztázódtak. —

A Szépir. Lap. febr. 24. (16. sz. 255—256. l.) *Irodalom* c. rovatában a *Szikszói Enyhlapok*at (Pest, 1853.) ismerteti: „1000” = Gyulai Pál. A kötet prózai részéről a folyóirat előbbi számában szolt. Ezúttal az Album költői részével foglalkozik. Aranytól itt jelent meg a *Keveháza*. — Gyulai először általánosan jellemzi a *Toldi* óta alkotó költőt: „tárgy- és formában” egyaránt sokoldalú „az eposztól a balladáig, az ódától a legegyszerűbb dalig” — „. . . ő a forma tekintetében is sok újjal gazdagítá költészetünket a népdalokból levont formáktól kezdve le egyes nyelvfordulatok — rímek — és assonance-okig, sőt ez utóbbinak rendszerét is ő alkotta meg. Iránya, a népi elemből fejteni ki és virágoztatni fel a nemzeti költészetet, ugyanaz, mi minden jóra való költészet életelve volt a hellentől fogva a legújabbakig. Nála a tárgy benső természeté, mondhatnók szelleme határozza meg a hangulatot, formát — mindent.” — Példaként említi a Szépir. Lap.-ban megjelent *Rozgonyinét*; „a rythmus alaphangja mintegy a Rozgonyiné kedélyében van, — Lélektanát is megdicséri: a hős asszony nem érzi tette nagyságát, „mert az sem egyéb, mint szerelme, mely oly természetes”. — A „valódi balladai menet” sem kerüli ki Gyulai figyelmét: „csak körrajzot ad s művészi szaggatottságával hat . . .” — A *Délibábban* megjelent *Török Bálintot* arra említi például, hogyan lehet a régi krónikás hangot „költőivé teremteni”: „Előttünk a kor; szó, nyelvfordulat, rím, rythmus festenek, beszélnek, hatnak s bűverővel ragadnak a múltba.” — Ezután tér rá a *Keveháza* méltatására, elemzésére; „egy kised eposz” — állapítja meg előljáróban. Tárgyát őstörténetünkől vette, „melyről csak néhány száraz adat jutott ránk . . .” így: „Az egész eposzon a hang uralkodik a tárgy fölött, azonban a tárgytól van kölcsönözve és hatalmas, méltóságos . . . itt is, mint Arany mindegyik művében találkozunk ritka nyelvhatalmával, technikai könnyűségevel s azon bámulatos sajátossággal, mely a szavak hangjaival a természet képeit s az érzések árnyalatait olly mesterien festi.” — Márc. 27-én

(25. sz. 399—400. l.) közölte Pákh „Balambér” álnéven *Hét nemzetiség* c. gúnyoros „operaszövegét” a korabeli folyóiratokról. Ez Aranyt is hasonlók írására ösztönözte. (Ld. Lévaýnak írt 1853. jún. 10-i levelét és jz.-t.) — Ápr. 17-én (31. sz. 493. l.) a *Csipkebohó* c. rovatban *Gaudeamus* . . . c. csipős versikét közölte egy fűzfapoéta megérkezéséről. Ebben írja a szerző: „Arany, Tompa ismeretes | S Dalár nem — ez rettenetes.” — Máj. 15-én (39. sz. 618. l.) az *Újdonságok* c. rovat közli, hogy: „Arany János és Szász Károly urak, kiknek neveivel ezután gyakrabban fogunk találkozni lapjaink olvasói, e napokban körünkben mulattak.” — Máj. 19-én (40. sz. 638—639. l.) — a Szilágyi Sándor szerkesztette *Nők könyve* c. almanach ismertetése kapcsán megjegyzi: „A verses részben Tompa és Arany költeményei leginkább kiemelkedők . . . Aranytól *Mintegy állt vándor* klasszikai tökélyű . . . *Rahel* magas lyrai pathosa által ragad meg.” — Máj. 26. (42. sz. 670—672. l.) A *Borítéka való* c. rovat egy „népieskedő” poéta hencegéseit teszi pellengérré; ez így szól: „Tompa Miska most Arany Jankóval van Nagykőrösön; pozitive tudom, hogy nagyon emlegettek és vártak” stb.

Arany — levelei tanulsága szerint — mindvégig nagybecsüléssel figyelt Pákh Albert lapkísérletét, a kor egyetlen ilyen típusú színvonalas kezdeményezését, s fájalta, hogy végkép meg kellett szűnnie. — A folyóirat irodalomtörténeti szerepéről, jelentőségéről ld. Törő Györgyi: A Szépirodalmi Lapok (Pákh Albert és Gyulai Pál lapkísérlete 1853-ban) c. tanulmányát. It. 1958. 418—434. l. — 123, 133, 137, 144, 175, 181, 188, 230, 239, 242, 250, 255, 259, 257, 287, 311, 313, 515, 564, 855, 857—60, 862, 863, 872—75, 877, 879, 881, 884, 885, 889, 891, 893, 894, 898, 899, 902—94, 904, 908, 915, 915, 923, 924

SZÉPIRODALMI SZEMLE — a BpHirl. rovata, ld. ott

Széptani jegyzetek — 1024, 1058

SZEREMLEI KÁROLY — Tompa káplánja. — 257

Szigligeti Ede (Szathmáry József) (1814—1878) — (AJ.kk. XV. k. 897. l.) — színműró. — A *Szökött katoná*vál megalapította a népszínművet. — Legmaradandóbb, ma is játszott műve a *Liliomfi*. Szigligeti fő érdeme, hogy a Nemzeti Színházat magyar műsorral látta el. — 820

SZIKSZÓI ENYHILAPOK, 1853. — „Album a szikszóiak fölsegülésére”. Szerk.: Császár Ferenc. — AJ.-tól itt jelent meg a *Keveháza* (129—140. l.) — 242, 854, 900, 972

SZILÁDY JÁNOS (1840—1890) — Szilády Áron öccse. (1837—1922). (AJ.kk. XV. 897—898. l.) Mindketten tanítványai voltak AJ.-nak, aki Szilády János költői tehetségéhez nagy reményeket fűzött. — Tolnai Lajos a *Sötét világ*ban ezt írja róla: „ . . . a leghíresebb poéta, egy kis zömök, fekete arcú, egyik szemére félig vak fiú. Ő mindenkit homályba borított. Mert Aranyhoz jártam: közelebbi barátságba lépett velem. Nagy ok volt ez. — Bámultam, és mivel Arany nagy jövőt jósolt neki: hát meghajoltam nagysága előtt. Írt eposzokat, hexamaterben és alexanrinusokban. Emlékszem egy ilyen címűre: *Etelköz*. Arany rendkívül fölmagasztalta.” AJ. bírálatát Szilády János e művéről és Tolnai id. sorait ld. AJ. kk. XIII. k. 199, 508—509. l. — Szilády János utóbb mint ref. lelkész működött, szépirodalmi munkásságát nem folytatta. — 728, 1092

Szilády Károly — kecskeméti nyomdatulajdonos a 19. sz. közepén. — 1085, 1094

SZILÁGYI FERENC (1797—1876) — (AJ.kk. XV.k. 898. l.) — 472, 824, 992, 993, 1002, 1080

SZILÁGYI ISTVÁN (1819—1897) — (AJ.kk. XV. 898—900. l.) — e korszakban Szilágyi 1853. jan. 31-én írt először néhány sort AJ.-nak, aki azonnal,

bőven válaszolt, de Szilágyi ismét csak ez év utolsó napján írt neki. Még 1854-ben váltottak egy-egy levelet. Szilágyi közben megházasodott, fia született, utóbb arról is szó volt, hogy Debrecenbe megy tanárnak. — A J.-tól e korszakból két darab, Szilágyi Istvántól szintén két levél jelzi lazábbá vált kapcsolatukat. — 56, 68, 77, 163, 165, 167, 181, 228, 304, 310, 363, 364, 380, 396, 397, 560—62, 721, 822, 837, 867—71, 877, 890, 921, 924, 926, 944, 959, 966, 967, 969, 984, 997, 1019—20, 1024, 1027, 1079, 1090

SZILÁGYI ISTVÁN, ifj. — Szilágyi István fia, 1852-ben született. — 363

SZILÁGYI SÁNDOR (1827—1899) — (A J.kk. XV.k. 900—901. l.) — 1852. szeptemberétől Kecskeméten volt matematika tanár. 1853. jún. 4-től tizennégy éven át a nagykőrösi gimnázium tanára. Az 1855—56. évi iskolai értesítő szerint a II—VIII. osztályokban történelmet tanított (33. l.) — Az 1850-es évek elejének rugalmas szerkesztője kőrösi évei alatt fordult igazi szakterületre: a történettudomány felé. *Világtörténete* 1854-ben jelent meg. — 1856-ban Szabó Károllyal kiadta jegyzetekkel Balla Gergely 18. sz.-i ún. *Kőrösi Krónikáját*, — közben A J.-sal *Olvasókönyvet* is szerkesztett. — A J. nem véletlenül választotta munkatársul éppen Szilágyi Sándort. Nemcsak szaktudása miatt, hanem mert családjával együtt őszintén meg is szerette. — Szilágyi rendezte pl. Arany Juliskáék házi előadását Jókai: *Az örmény és családja* c. novellájának színpadi változatát, — Benkó még kortársi visszaemlékezések alapján írta: „élénk, vidám kedélyével valóságos áldás volt Aranyra, kinek hypochondriáját [nem éppen ez volt!] nem egyszer űzte el tréfáival: talán összes tisztársai közül ő volt a legbizalmasabban Aranynyal és az egész családdal is; alig volt olyan nap, hogy sokszor kék szer is, legalább egy pár perczre be ne tekintett volna hozzájok”. (65—66. l.) — A J. írta: „S éppen most bukkant be hozzám és hajt a szőlőbe- nem a magáéba persze, — hol valami tivornyát akar adni;” (Ercseynek, 1856. jún. 25.) — Egy ilyen Szilágyi adta „tivornyának” emléke A J.-tól „Szilágyi Sándor úr az ő első és utolsó malacának” — búcsúztatása. (*Alkalmatlóságra írott versek*. A J.kk. VI. 4. 25—27. l.) — Több levélben szó van Szilágyi: *Adatok a tűzpróba történelméhez Magyarhonban* c. közleményéről, mely az Új Magyar Múzeum 1855. aug.-i számában jelent meg (438—440. l.). Ebben írja: Világos adataim hiányzanak, hogy a legfőbb papi fórumok pártfogolták volna; de mivel épen papi felügyelet alatt történtek, ezek döntő befolyása az ordáliákban kétségbe vonhatatlan.” — Hozzánk Németországból szivárgott. A 13. században a nagyváradi káptalan által huszonegy év alatt foganatosított négyszáz tűzpróba-ítéletnek van hiteles nyoma. Szilágyi leírja a szertartást, majd befejezésül utal az akkori kémiai ismeretekre, amelyek szerint lehetséges, hogy voltak, akik a tűzpróbát kiállották. — Klezso József, a *Családi Lapok* szerkesztője tizenhét oldalas tanulmányban válaszolt lapja 1856. I. fé. 5. márc. 1. számában *Az ordáliákról* címen. (223—239. l.) — Írja, hogy Nagy Gergely pápa 603-ban megtiltotta a tűz- és vízpróbákat, de nem tagadja, hogy azok tovább is papi felügyelettel folytatódtak. Maga is ismerteti a tűzpróbákat. Elsősorban Szilágyi Sándor hangvételét kifogásolta. — E korszakban A J. és Szilágyi Sándor egy-egy levelet váltott egymással. — 52, 59, 64, 86—88, 94, 98, 206, 212, 221, 241, 245, 268, 300, 316, 327, 342, 351, 360, 377, 382, 442, 448, 451, 452, 459, 469, 470, 475, 486, 494, 503, 509, 511, 524, 525, 528, 565, 567, 575, 580, 614, 621, 623, 625, 631—34, 639, 656, 657, 661, 666, 670, 671, 673, 674, 682, 685, 689, 691, 694, 696, 698, 699, 707, 710, 715, 719, 727, 731, 749, 768, 824, 827, 829, 836, 838, 839, 841, 842, 853, 870, 898, 899, 903, 914, 926, 928, 932, 943, 959, 980, 985, 987, 991, 994, 997, 1005, 1009, 1028, 1029, 1032, 1035, 1050, 1052—54, 1058, 1061, 1066, 1069, 1072, 1073, 1076, 1079—81, 1087, 1093, 1095, 1098, 1100, 1104, 1109

- SZILÁGYI VIRGIL** (1824—1892)—ügyvéd, szerkesztő. Részt vett a szabadságharcban. 1851-ben a PNApló munkatársa. 1852. februárjától szerkesztette az *Ertesítő* c. lapot, amelyet ez év májusától — megváltozott célkitűzéssel — *Budapesti Viszhang* c. folytatott 1853 áprilisáig, amikor beolvastotta a *Déliújságba*. AJ. Szilágyi Virgil mindkét folyóiratába küldött intézkedéseket (ld. a folyóiratok címszavánál.) — 1853-ban Gőnczy Pál fiúnevelő intézetében tanított, 1854-ben ügyvédi vizsgát tett. — 94, 97, 111, 170, 262, 843, 848, 1002, 1010, 1039, 1075
- Szily Kálmán** (1838—1924) — (AJ.kk. XV.k. 901. l.) — 898
- SZÍNEÁZI NAPTÁR** — 1857-re jelent meg Bethlen Miklós gr. (színész nevén: Bolnai) — Dobsa Lajos — Tóth Kálmán szerkesztésében. — 761, 1105
- Szinnyei Ferenc** (1875—1947) — (AJ.kk. XV.k. 902. l.) — Id. Szinnyei József fia. A Bach-korszak irodalmi életével és Arany életművével több könyvében, tanulmányában foglalkozott. — 940, 1007, 1029, 1060
- Szinnyei József**, ifj. (1830—1913) — (AJ.kk. XV.k. 902. l.) — 934
- Szinnyei József**, ifj. (1857—1913) — (AJ.kk. XV.k. 902. l.) — 882, 1029
- SZOBOSZLAI PÁP ISTVÁN** (1786—1855) az 1850-es években a ref. egyház és az állam kapcsolatainak kiépítéséről szól: „A Bécsbe föl vitt és megjelent bizodalmi férfiak tanácskozásai 1855. máj. 17—jún. 20-ig” c. egyháztörténeti naplófeljegyzése. Ld. Révész Imre: *Fejezetek a Bach korszak egyházpolitikájából*. (Bp. 1957. 91. l.) 76, 833
- Szókratész** (i.e. 469—399) — a halálraitélt görög filozófusról tanítványa: — Platon által írt *Szókratész védelmé*t Hunfalvy Pál fordította magyarra (1854.) — 261, 905
- Szondi két apródja* — 1087
- SZOPHOKLÉSZ** (—i.e. kb. 496—?) — (AJ.kk. XV.k. 902. l.) — 1025
- Szöke Panni* — 562
- SZÖLLŐSI FERENC** — (AJ.kk. XV.k. 902) — szalontai csizmadia. — 668
- SZŐNYI PÁL** (1808—1878) — (AJ.kk. XV. k. 902—903. l.) — a szabadságharc után alapított fiúnevelő intézet fentartása mellett protestáns iskolafelügyelő is volt. Szász Károly 1852-ben így számolt be látogatásáról: „A napokban itt volt Szőnyi mint tanhatósági felügyelő és megvizsgálta az oskolákat, minden osztályba bejött s minden professzorral egy egy félórát tanítottatott és kérdeztetett; úgy látszik meg volt elégedve . . . Most átment Kecskemétre, holnap újra vissza jő s iskolai ügyek felett fogunk tanácskozni.” (Szász Polyxenának, febr. 27. MTAK Kézirattára Ms 300/158. sz.) — Szőnyit 1853-ban leváltották. Utódja Mikulás János lett. — 28, 43, 120, 136, 206, 249, 463, 812, 818, 851, 856, 885, 887, 903, 980, 988
- Szörényi László** — mai irodalomtörténész. — 1018, 1020
- SZÜCS ISTVÁN** (1811—1871) — jogász, debreceni professzor, utóbb a jogakadémia igazgatója. (Péczeley József rokona: ItK. 1904. 329. l.) — Megírta Debrecen történetét (1871.) — 84, 833, 835
- Szüle Ferenc** — AJ. nagykőrösi tanítványa. — 960

TAKÁCH JUDIT — ld. DUKAI TAKÁCH JUDIT
Tamás Anna — mai irodalomtörténész. — 802

TANÁRKY GEDEON (1815—1887) — Tanárky János fia, Horvát István tanítványa, 1842—48-ban Nagykőrös főjegyzője. A kormányt követte Debrecenbe. A forradalom leverése után haditörvényszék elé állították, de kegyelmet kapott. 1852-ig szülővárosába, Nagykőrösre internálták. A közélettől visszavonult, azonban mint a nagykőrösi ref. egyház főgondnoka igen sokat tett a gimnáziumért. (AJ.kk. XIII.k. 484. l.) — A kőrösi lelkész, — utóbb püspök: — Báthory Gábor leánya volt a felesége. — 1855 májusában AJ.-t és tanártársait vendégül látta tetétleni pusztyáján. E kirándulás

- ihlette AJ.-t *A tetélteni halmon* c. versére. — E tájra tett második kirándulása Farkas Eleknel — hívta fel figyelmét Csonka Márton öreg gulyásra, akinek koporsóját negyvennyolc ökör húzta, mint arról a VasÚjs. febr. 25-i számában már olvashattok. Mind a *A vén gulyást*, mind a *A vén gulyás temetését* 1855 májusában írta. (Ld. AJ.kk. I.k. 485, 489–491. l.) — Stróbl Alajos AJ. nagykorósi mellszobrának alapzatára a „vén gulyást” is megmintázta s körül, frízként temetését is megörökítette. — 287, 915
- TANÁRKY JÁNOS (1781–1842) — (AJ.kk. XV.k. 903–904. l.) — 556, 1020
- TÁRKÁNYI BÉLA (1821–1886) — kat. pap költő. 1844-ben Petőfi meglátogatta Egerben. Része volt a vendéglátásban, mely Petőfit az *Egri hangok* c. versére ihlette. — 84, 733, 835
- TASSO, TORQUATO (1544–1595) — (AJ.kk. XV.k. 904. l.) — AJ. Széptani jegyzeteiben *Az eposz kellékei*. *Tárgy* c. fejezetében példaként említi a *Megszabadított Jeruzsálemet*, mint amelynek tárgya „nemcsak egy nemzetre, hanem az egész keresztény világra” kihatott. (AJ. kk. X.k. 550. l.) — 1858-ban lefordított a *Megszabadított Jeruzsálem* első énekéből harminckét versz.-t s a hetedik-nyolcadik énekből néhány sort. Ugyancsak a következő évek termése *Zrínyi és Tassó* c. tanulmánya, akadémiai székfoglalója. — (AJ.kk. X.k. 330–439. l.) — 169, 556, 765, 767, 954, 1020
- TAGNER ESAIAS (1782–1846) — költő, a svéd klasszikus eposz, a *Frithiofs saga* (1825.) szerzője. Műve fedezte fel Európa számára az ősgermán világot. A *Tagner's Gedichte* 3. — Tisza Domokos hagyatékából került AJ. könyvtárába. — 357, 361, 384, 721, 724, 872, 942, 943, 961
- Tegyei József — mai kutató. — 803
- Télben* — 219
- TELEKI DOMOKOSNÉ gr. férje (1810–1876) — erdélyi liberális politikus. (AJ.kk. XV.k. 905. l.) — 104, 846
- TELEKI GYULA gr. — Teleki Domokos sógora (Gyulai Lev. 574. l.) — 613
- TELEKY FERENC gr. (1785–1831) — az MTA tagja. Verseit Döbrentei Gábor adta ki (1834.). — 84, 835
- TELEKY JÓZSEF gr. (1790–1855) — (AJ.kk. XV.k. 905. l.) — történetíró, az MTA Könyvtárának alapítója (ld. F. Csanak Dóra: *Az Akadémiai Könyvtár története a szabadságharcig*. Az MTA Könyvtárának Kiadványai. Bp. 1959.) — Fő műve: *A Hunyadiak hora Magyarországon* (1852–56). — Halálakor családja Tompa Mihályt kérte gyászbeszédre, de a hatóságok nem engedélyezték. Nyomatásban: *Mit örököl a haza nagy fia után* c. jelent meg. 538, 569, 573, 634, 1014, 1030, 1036, 1059
- TÉLFY IVÁN (1816–1898) — 1846-tól a pesti egyetemen a görög nyelv- és irodalom, 1852-től a classica philológiának is rendkívüli tanára. Mint Tisza Domokos tanára, ismerte AJ.-t; ennek bizonyossága *Opuscula Graeca* c. könyve AJ.-nak dedikált példánya: „*T. Cz. dr. Arany János úrnak emlékéül a szerző.*” — A könyvet a költő családja ajándékozta a nagyszalontai Arany J. Emlékmúzeumnak. — 14, 184, 808, 878, 879
- TENNYSON, ALFRED lord (1809–1892) — angol romantikus költő. Fő műve az *Idylls of the king*, öt történet az 500 körül élt Artus király udvarából. — 734, 950, 955
- Thackeray, William Makepiece (1811–1863) — angol író. Első sikerét *Vanity Fair* (Hiúság vására) c. regényével aratta. — Regényeiből Szász Károly és Béla is fordított magyarra. — 953
- THALÈS, BERNARD (1821–1873) — *Hommage à l'esprit hongrois* (Hódolat a magyar szellemnek. Francia költemények magyar költőkre) c. gyűjteményének egyik darabja AJ.-nak szól. — 632, 1058
- THÁLIA — ld. MAGYAR THÁLIA
- THEODOROVICS ANASZTÁZ — ld. TOMORI ANASZTÁZ

- Thierry, Amadée Simon (1797—1873) — francia történetíró — Egyik fő műve: *Histoire d'Attila*. — 1855-ben Szabó Károly fordította magyarra. — 890, 1069
- THOMSON, JAMES (1700—1748-ig) — angol író. Hírnevét *Seasons* c. műve jelzi. Ebben a természet törvényeinek költői leírását történetekkel tarkítja. Az európai irodalmakra hatott. E műve ihlette Haydn *Évszakok* c. oratóriumát. — 164, 868, 869
- TICHY — szalontai lakos. Azonos, vagy rokona? Tichy Alajos nagyváradi könyvnyomtatónak? — 115
- TINÓDI LANTOS SEBESTYÉN (1505—1556-ig) — (A.J.kk. XV.k. 905. l.) — 419, 967
- TISSOT — Leçons de littérature 1—2. művét A.J. Tisza Domokos könyvtárból kapta ajándékba. — 721
- TISZA CSALÁD — TISZÁÉK — 8, 37, 90, 469, 485, 539 812, 829, 841, 880, 902, 926, 992, 1096, 1099, 1104
- TISZA DOMOKOS (1837—1856) — (A.J.kk. XV.k. 906—907. l.) — Levelezésük hű tükre a költői hajlamú ifjú szeretetének, ragaszkodásának, valamint A.J. lelkiismeretes bírálói munkájának. — 1852-ben, amikor A.J. családjával Szalontán töltötte az iskolai szünetét, Geszten is időzött. — Ez év végén Tompának elküldte tanítványa *Te adtad, te vedd el* c. versét s ezt írta: „a geszti kis poeta igen szépen halad, örömömre, . . . Tizenöt éves gyermektől mindenesetre elég: meglehet a remény csak, de én ilyen kezdet után merek remélni.” (1852. dec. 1.) 1853 tavaszán A.J. Pesten járt: „Kis poétámat látogattam meg” (1853. máj. 23. Tompának) ; 1854. Tisza D. Kovács Jánossal Kőröstre látogatott. A.J.-t az iskolai szünetre ismét hívták Gesztre, de akkor sem oda, sem Tompáékhoz nem mehetett. Közben jöttek Tisza D. levelei, versei, melyekre A.J. a tőle szokott alapossággal írta meg véleményét. Közben Tisza D. nevelőjével, Kovács Jánossal járta a pesti antikváriumokat s beszerelte A.J. számára a történeti kútfőket. — Tisza D.-t. mind erősödő tudóbjai miatt az orvosok külföldi utakra küldték. 1854 szeptemberében édesanyjával Olaszországba, Dél-Franciaországba indult. — Visszatérve Tisza Domokosban mind erősödött a vágy, hogy verseit közöltesse. — Bár tisztelte mestere véleményét, hogy huszadik évéig „ne tegyen semmit közre”, Gyulai Pál kezdeményezésének nem tudott ellentálni. Közlésre szánt verseiből küldött neki. A szerkesztőket azonban nyilván az a meggondolás tartotta vissza a közléstől, hogyha A.J. a mestere, miért nem ő küldi be tanítványa verseit? — Tisza D. versei közül még életében jelent meg az *Egy jó barát*hoz c. (Délibáb, 1855. szept. 30.), valamint a *Velence* c. (Bp-i Visszhang, 1855. dec. 23.). — 1855 szeptemberében Tisza Domokos orvosi javaslatra — ezúttal nevelőjével Kovács Jánossal — Egyiptomba utazott. Ezt megelőzően 1855. szeptember 10-én Tisza D. édesanyja levélben kérte A.J.-t jöjjön fel Pestre, mert Domokosnak fáj, „hogy tisztelt Tanár Urat, kit minden emberek közt hihetően leg jobban szeret, oly rég nem láthatta. . .” — A.J. teljesítette a kérést, s tanítványát látogatni „pár óra Pestre ment” (1855 szept. 29. Tompának.) — Tisza D. egészsége azonban Egyiptomban sem javult, sőt rosszabbodott. 1856. máj. 15-én érkeztek vissza. A.J. Pestre utazott, hogy lássa tanítványát, aki 1856. jún. 21-én örökre letette a tollat. — A.J. Tompának is megírta a szomorú hírt. — A.J. a PNApló 1856. július 14-i számában *Tisza Domokos emlékezete* címmel írt róla, majd felvetette versei kiadásának gondolatát, amely 1857-ben meg is valósult. (A.J.kk. X.k. 205—06. l.) — Tisza D. és A.J. kapcsolatáról le. Sáfrán Györgyi: *Arany János Geszten*. (Békési Élet, 1972. 2. sz.)
- Itt közöljük Tisza D. *Ghazél Arany János*hoz c. versét, melyet mestere nyilván szerénységből nem tett közzé a TDHV c. kötetben.

Ghazél
Arany Jánoshoz.

Sugár fényt szórva ég költészetem,
És szent sugár körré lett ihletem.
Szép homlokodra hervadatlan fűzért
Fon szívvirágból hála érzetem.
Szavad varázshatalmú és teremtő! —
Mintamikor mondá Isten „legyen”
S a kétes, egybefolyt roppant chaosból
Kivált szavára minden jobb elem .
És lón az ég a fényes csillagokkal —
Oly sok világ az éjsötét egen —
És lón a föld, a dús kifogyhatatlan,
Virág sarjadt kopár végetlenen —
És lón a tenger szörnyeteg telt mélye,
Mely vést, vihart hord szét hab kebelen,
S igaz becsű, szeplőtlen szép gyöngyöt
Elrejtve tart, mély hullám rejteken:
Úgy Te ki fejtéd, a mi jobb, s dicsőbb volt,
És égibb a gyermeked szíven;
S mi bennem él a jó magasztosbb célja,
Határozottabb, égibb érzelem —
A honszeretet, égő, fájó lángja.
Mit Vesta-tűzként hordok keblemen,
S a költészetnek enyhítő világa: —
Költöm! — neked, neked köszönhetem! —
*Arany** világomat benned találok,
S szereteted élő költészetem!

* Az eredeti keleti versforma — azt igényeli, hogy a költő, *saját nevét* —
fonja be az utolsó előtti sorba! —

De ha *Aranyról* szólok — már inkább hibázni akartam, semhogy a magam
nevét tegyem oda! —

[Kovács János sorai, aki a verset lemásolta:]

Üdvözöllek —

u.i. Roppantul fájnak szemeim, —

már két hét óta — bocsánat tehát a hallatlan csúnya írásért.

Ez évekből A.J.-tól harmincöt Tisza D.-nak szóló levél van, míg tanítvá-
nyától hatvanöt. — (Tisza D. verseinek felsorolását a kötet nagy terjedelme
miatt nem közöljük.) — 9, 11, 13—17, 21, 25, 31, 34, 37, 38, 40—42, 48, 58,
60, 62, 66, 67, 74, 75, 78, 95, 99—102, 104, 108, 109, 112, 113, 116, 117, 120,
123, 127, 128, 131, 133, 134, 136, 142, 146, 153, 155, 156, 158—61, 164, 167,
168, 175, 177, 182—84, 186, 188, 195, 196, 199, 200—02, 208—10, 215, 219,
222, 230, 236, 237, 243—46, 248, 249, 263, 275, 277, 282, 291, 301, 306, 314,
316, 317, 323, 324, 326, 329, 332, 336, 337, 343, 348, 349, 354, 357, 361, 376,
384, 386, 392, 393, 397, 398, 402, 414, 425, 429, 432, 435, 445, 453, 455, 463,
471, 474, 475, 484, 485, 507, 511, 513, 539—41, 565, 566, 570, 581, 585, 586,
590, 596, 597, 604, 609, 610, 613, 616, 622, 635, 640, 645, 647, 667, 691, 702,
708, 716, 720, 722—24, 728, 747, 758, 770, 793, 806—11, 813—20, 822—27,
832—34, 843—51, 853—56, 859—61, 863—69, 871, 875—79, 881—84,
886—97, 900—02, 906, 908—10, 912, 914, 915, 917, 919, 921—23, 926—29,
931, 933, 934, 936—39, 941—43, 956, 961—63, 965, 967—69, 972, 973,

975—79, 985, 986, 989, 991, 992, 994, 997, 999, 1004, 1006, 1015, 1019, 1027—30, 1034—39, 1041—43, 1045, 1046, 1048—51, 1054, 1059—61, 1063, 1069, 1071, 1079, 1080, 1083, 1086—92, 1099—101, 1104, 1107, 1111, 1112, 1116

Tisza Domokos emlékezete — 724, 1090, 1091, 1093

TISZA ISTVÁN — hajdúkapitány, Tisza Domokos öse. — 230

TISZA KÁLMÁN (1830—1902) — (AJ.kk. XV. 907. l.): felesége: Degenfeld Ilona gr. — 99, 100, 102, 160, 162, 212, 228, 463, 540, 613, 708, 731, 866, 867, 869, 1015, 1048, 1093

TISZA LAJOS, id. (1789—1856) — (AJ.kk. XV.k. 907. l.) — Fiát, Domokost két hónap múlva követte a halálba. — 216, 376, 556, 708, 743, 746, 748, 891, 892, 917, 1019, 1043, 1088, 1092, 1099—101, 1104

TISZA LAJOS, ifj. (1832—1898) — (AJ.kk. XV.k. 907. l.) — 104, 134, 759, 855, 856, 1098, 1104

TISZA LAJOSNÉ TELEKI JULIANNA gr. (1805—1863) — (AJ.kk. XV.k. 907. l.) — Domokos édesanyja tiszteletének beszédes bizonytsága, ahogyan aláírta magát AJ.-hoz intézett leveleiben: „alázatos szolgálója.” — Domokos „Önt lelki atyának nevezi” — írta. Ezért fordult AJ.-hoz, amikor fián kamasz korában — angol tanára Monard, Charlesnak rossz hatását érezte. Arra kérte AJ.-t, hasson Domokosra, aki előtt mestere volt az egyetlen tekintély. Amikor a fiú egészségi állapota mind rosszabbra vált s külföldre küldték gyógyulást keresni, az anya fia számára mint „egyetlen vigaszt” azt kérte AJ.-tól, jöjjön fel Pestre, hogy Domokos még találkozhassék vele. Tiszáné Teleki Julianna 1856 nyarán veszítette el legkisebb fiát, férjét és első unokáját. Domokos halála után AJ.-nak ajándékozta fia kedves könyveit s a következő évben kiadta *Tisza Domokos Hátrahagyott Verseit*, melyet AJ. válogatott és látott el *Bevezetéssel*. — Ez évekből Tiszáné Teleki Juliannának három AJ.-hoz intézett levele van. — 95, 96, 166, 622—24, 843, 853, 990—92, 994, 1006, 1015, 1050, 1051, 1054, 1089, 1091

TISZA LÁSZLÓ (1829—1902) — (AJ. kk. XV.k. 907—908. l.) 1852-ben kötött házasságot Lakatos Ottiliával, 1854-ben kisleányuk született. — 15, 37, 731, 808, 815, 933, 965, 968

TISZA MARGIT (1854—1856) — Tisza Lászlóék leánya, aki az nap halt meg, amikor nagyapját, id. Tisza Lajost temették. — 1101, 1104

TIZEK TÁRSASÁGA — (AJ.kk. XV.k. 908. l.) — 442, 981

Toldi — 44, 59, 65, 107, 153, 156, 169, 176, 244, 252, 255, 269, 270, 277—81, 287, 292, 295, 296, 299, 312, 314, 317, 326, 327, 339, 348, 350, 356, 368, 369, 372, 383, 408, 411, 421, 424, 426, 459, 470, 485, 497, 504, 562, 564, 583, 595, 598, 604, 619, 649, 658, 660, 666, 673, 750, 770, 778, 814, 816, 824, 830, 838, 840, 847, 869, 872, 873, 904, 907, 911, 912, 915, 917, 919, 920, 929, 932, 935, 941, 942, 946, 947, 949, 951, 952, 957, 960, 970, 971, 981, 1008, 1012, 1016, 1026, 1027, 1043, 1064, 1080, 1107, 1109, 1112

Toldi estéje — 125, 188, 339, 421, 426, 442, 444, 459, 470, 491, 492, 494, 506, 509, 510, 512, 515, 532, 562, 563, 638, 852, 875, 900, 937, 971, 973, 975, 987, 999, 1002, 1004, 1012, 1034, 1064, 1086

Toldi „második része” ld. — *Dalias Idők*.

TOLDY FERENC (1805—1875) — (AJ.kk. XV.k. 908—909. l.) — AJ.-nak nagy keserűséget okozott A *nagyidai cigányok* értetlen bírálatával, mely az Új Magy. Múzeum 1852. aug. 1.-i számában jelent meg. (Részletesen ld. a folyóiratnál.) — AJ. *Vágtat a ló* . . . c. versének sorai: „Ég az ostor szennye testén.” . . . | Máskor ugyan jobbnak látták, | Most, silány dög, úgy találták.” — mélyen tükrözik a költő elkeseredését, melyet Toldy Ferenc véleménye váltott ki belőle. Toldy Ferenc tisztelte AJ. tehetségét, de saját

izlésbeli korlátain túllépni nem tudott. Ezt utóbb A.J. is tudomásul vette. — 1854-ben, amikor a *Toldi Estéje* megjelent, ugyanez a Toldy Ferenc írta róla szintén az ÚjMagyMúz.-ban: „E költemény hervadhatatlan ifjúságban fog élni, míg magyar irodalom lesz.” (Részletesen ld. a folyóiratnál.) — A.J.-nak — ezt megelőzőben a *Toldi* második kiadásával kapcsolatban tanácsért Toldy Ferenchez kellett fordulnia, aki segítőkészen járt el az ügyben s aki továbbra is nagyrabecsülő figyelemmel kísérte A.J. írói munkásságát. Ezért kérte újra közlésre *A magyar nemzeti vers-idomról* c. tanulmányt a kőrösi gimnázium értesítőjéből. — Toldy Ferencnek ez években megjelent irodalomtörténeti könyvei: — *Az újkori magyar nemzeti irodalom története* (1853.), *A magyar költészet története* (1854.) — E művek ellenére, A.J. mint tanár, saját irodalomtörténeti és „széptani” jegyzeteiből tanította tanítványait. . . Ez években A.J. egy levelet írt Toldy Ferencnek, akitől két levelet kapott. — 14, 87, 103, 150, 255, 278, 279, 281, 287, 296, 326, 363, 378, 383, 504, 630, 680, 685, 699, 734, 767, 782, 808, 837, 839, 845—47, 862, 866, 871, 904, 907, 912—15, 932, 957, 971, 975, 998, 1000, 1002, 1005, 1016, 1022, 1027, 1028, 1053, 1054, 1075, 1094, 1098, 1101, 1106

TOLNAI FERENC és MIHÁLY — szalontai tesvérpár. — 380, 627, 669, 958, 1071

Tolnai Gábor — (A.J.kk. XV.k. 909. l.) — 945, 1082

TOLNAI LAJOS (családi nevén HAGYMÁSSY) (1837—1902) — (A.J.kk. XV.k. 909. l.) — Mint A.J. tanítványa, későbbi önéletrajzi regényében a *Sötét világban* így mutatta be volt tanárát: „Én e lángelmű költőt férfikora legszébb éveiben [36 éves, 1853—54. tanév kezdete] ismerhettem meg. Akkor még keveset tudtam róla. Lélemből, ahogy legelőször megláttam. — Középtermetű, köpcös, teli arcú ember volt. Apró, fekete szemei csudálatos fényben csillogtak. Roppant gyorsan tudott velük ide-oda nézni. Szívesen mosolyogva és hamar jót nevetett, amikor első fogai között jó nagy hézagot lehetett észrevenni. Magyar nadrágot és csizmát viselt, de német kabátot, magyar kalappal. Hangja tompa volt, mely versolvasás alkalmával édesen ellágyult. Annak a rendkívüli szerénységnek tulajdonított, mely mindig sajátja is maradt, hogy benne és rajta a nagy ember semmi se árulta el. Inkább egy jómodú vendéglősnek látszott, mint költőnek. A latin nyelvet és a magyar irodalmat tanította. Nem volt élénk pedagógus tanár, de rendszerető, sőt szigorú, ki a legkisebb helytelenséget sem tűrte el szó nélkül. Egy félretéktelés, gyenge susogás elég volt, hogy keményen megdorgálja az embert. Különbön szekundát talán senkinek sem adott. — Nem emlékszem rá, hogy egyetlen órát is mulasztott volna valaha. A betegséget, későn jövést nem ismerte. — Amint kezdtünk a nagyobbak által tudomására jutni, hogy kicsoda ezen szigorú ember: imádtuk. Nem beszélt, nem magyarázott feleslegesen, semmi népszerűséget nem hajhászott; hidegen jött és ment, és alig váltott valakivel egy szót. Mégis lestük, és boldogok voltunk, mikor az ő órája következett. Volt kissé parasztos arcában valami kimondhatatlan megnyerő jóság. — Az a törvény volt nálunk, hogy az ő tárgyát becsületbeli dolognak tartotta mindenki lehetőleg megtanulni. Gyöngye tehetségűek az ő tanítványai között is voltak, de rosszak, helytelenkedők, hanyagok — az én emlékezetemre — nem ” (Törös, 190—191. l.) — 728, 1044, 1092

TOMORI (THEODOROVICS) ANASZTÁZ (1824—1894) — (A.J.kk. XV.k. 909. l.) — 1853-ban került a kőrösi gimnáziumhoz mennyiségtant tanítani. Tanártársai hamarosan megszerették, tréfásan *unser Muszkának* nevezték. Följegyezték, amit egyszer kőrösi kollegáinak társaságából magáról valolt: „Tudja Isten, eredetem szerint nem is tartozom én ti közétek, de ha jó magyar dalt hallok és magyar verseket olvasok, kivált az Aranyéit, mellem úgy dagad a magyarságtól, hogy alig férek a bőrömbe.” (Vadnay Károly:

A magyar Shakespeare-kiadás pártfogójáról. Emlékezés Tomorira. BpSzle. 82.k. 1895. 34—48. l.) — Tomori 1854 októberében lemondott tanári állásáról, mert anyai nagybátyja, Baranovszky Miklós bécsi bankár után nagy örökséghez jutott, a nagybátyja sírjára A.J.-tól kért és kapott verset (ld. A.J.kk. VI.k. 28. 222. l.). Hálája jeléül küldte a költőnek Petőfi kis bronz mellszobrát, mely ma is látható a szalontai Arany Emlékmúzeumban. — A.J. gyermekeinek ajándékokkal kedveskedett: — Juliskának arany melltűvel, Lacinak ezüst tintatartóval (A.J. — Ercseynek 1855. jan. 17.) Tomori tanári állásáról lemondó iratában kérte, hogy a kőrösi gimnáziumnak továbbra is tiszteletbeli tanára maradhasson. (Benkó, 66. l.) — A teljesített kérés példamutató következményei az iskola 1855—56. évi *Tudósítványában* is megtalálhatók: „Tanintézetünk tiszteletbeli tanára Tomori Anastasius úr, ki a múlt iskola évben is három darab arany jutalmat tűzött ki azon VIII. osztálybeli növendék számára, kinek legkifejlettebb magyar stílusa van, ezen nemes buzdítást ez évben is folytatja, sőt nevelve azt, a mennyiben a nevezett czélra 5 db. aranyat tűzött ki.” (44. l.) — Tomori Nagykőrösről Pestre költözött, Gombán birtokot vásárolt. Vagyonából elsősorban a művészetek és az irodalom pártfogója lett. A Nemzeti színház számára elkészíttette Katona József és id. Lendvay Márton szobrát, valamint a Nemzeti Múzeum parkjába a belvederi Apolló szobrának ércmását. — Fedezte Szász K. 1854-ben megjelent műfordításának nyomtatási költségeit, valamint Mentovich verseiét. Pesten irodalmi összejöveteleket rendezett. Vendégei voltak: Vörösmarty, Arany, Eötvös, Kemény, Csengery, Deák stb. — Vörösmarty és Arany iránt érzett nagybecsülő szeretetének, a magyar irodalom iránti felelősségének köszönhető, hogy vállalta a teljes magyar Shakespeare-kiadás anyagi fedezetét. Ez azonban már a következő évek irodalmi vállalkozásai közé sorakozik. — Tomori saját nyomtatásban megjelent versgyűjteménye: *Emlékkönyv a magyar irodalomról.* Pest, 1852. — Szakirodalmából: *Elemi mennyiségtan.* Pest, 1854. — 1858-ban az MTA természetudományi osztálya választotta levelező tagjai közé. E megtszíteltetés nyilvánvalóan nem munkásságának, hanem irodalom-pártolásának szólt. — Ez évekből A.J.-tól két Tomorinak írt levelet, míg Tomoritól három A.J.-nak szólót közlünk. — 287, 448, 475, 514, 525, 527, 531, 532, 567, 568, 614, 621, 623, 625, 670, 671, 673, 676, 691, 693, 697, 699, 715, 728, 915, 987, 994, 1000, 1003, 1006, 1009, 1011, 1013, 1030, 1031, 1035, 1038, 1042, 1050, 1053, 1067, 1071—73, 1079, 1081, 1084

TOMPA GÉZA (1853—1857) — Tompa Mihályék fia. — 197, 442, 511, 620, 621, 622, 624, 630, 633, 635, 639, 640, 657, 663, 664, 672, 680, 682, 683, 685, 689, 698, 705, 720, 725, 730, 741, 750, 774, 776, 787, 865, 882, 903, 1057

Tompa Kálmán — 865

TOMPA MIHÁLY (1817—1868) — (A.J.kk. XV. k. 909—912. l.) — A.J. és Tompa kezdetben csak levélből ismerte egymást. Személyes találkozásokra 1852. február 20-án délután került sor, amikor Tompa, mint „fehérmegyei poéta” váratlanul toppant be A.J.-hoz. Erről A.J. részletesen beszámolt sógorának (ld. 1852. febr. 28-ilevelét és jz.-ét). — Ez év júniusában Tompánál házkutatást tartottak s lefoglalták *A golyáéhoz* c. versének kottáját. A dallamot a szalontai Fónyad József szerezte. Tompa meghurcoltatása, Kassára idézése csak 1853. márc 28-án ért véget, amikor „kegyelemmel” elbocsátották ugyan, de rendőri felügyelet alá helyezték. (Ld. A.J.-nak máj. 17-én.) Emiatt A.J.-ék sem jöhettek Hanvára. — 1853-ban Tompáékat családi öröm érte. — 1850-ben elvesztett csecsemőjük után most született Géza fiuk, akit A.J.-ék 1855-ben ismertek és szerettek meg. — Tompa élete göröngyös volt, emellett azonban túlérzékenysége, lobbanékony természete — ami egykor a hasonló természetű Petőfivel is ellentétbe sodorta — A.J.

türelmét is nem egyszer próbára tette. Mivel azonban szerette Tompát, időnkénti szemrehányásait, kirohanásait elnézte, hiszen ő volt a hozzá legközelebbi barát, akinek magámdolgairól és az irodalmi élettel kapcsolatos kérdésekről egyaránt teljes őszinteséggel írhatott. Levelezésük az A.J.-t érintő kérdések, történések híú tükrre. — 1854-ben láttak napvilágot Tompa *Versei* Friebeisznél, aki akkor a *Virágregéket* is megjelentette, 1856-ban pedig azok „bővített kiadását. A.J. úgy érezte, írnia kellene barátja költészetéről, de elvei, igazmondása miatt tartott Tompa érzékenységtől; „szerencsére megelőzött Császár” — írta tréfásan, mégis igazán Tompának. (1854. jún. 11.) Ez év nyarán Tompa szerette volna vendégül látni A.J.-ékat. Szemere Miklós szintén várta őket. Mivel nem tudtak menni, Tompa szemrehányó leveleket írt. — 1855 márciusában „Tompa Tomoryval, Jókaival stb. Kőrösön járt; ld. Tomory 1855. febr. 27-i levelét. Ez év iskolai szünidejében végre sor kerülhetett az Arany-család hamvai látogatására. Tompa, baráti körét is beszervezte: Lévy, Szemere Miklós, Kazinczy Gábor, Palóczy Ábrahám stb. is találkozhatott A.J.-sal. Vendégtáruk egyetlen felhője a környékbeli kolerajárvány volt, amelyet azonban — A.J.-nál némi tünetek ellenére — sikerült elkerülniök. — Tompa: *Két halotti beszéde*, — 1855.-ben jelent meg; egy példányát A.J.-nak dedikálta. Ugyancsak ez évben látott napvilágot: *Mit örököl a haza nagy fia után? Halotti beszéd boldog emlékeztető Széki gróf Teleki József felett. Pest, 1855.* (Két kiadásban.) — Virágregéinek egy: „Arany Julcsának Hanva május 21. 1856 „bejegyzésű példányát az MTAK Kézirattára őrzí. (Irod. 8^r 168.) — 1856-ban Tompát két helyre is hívták lelkésznek: Szentesre és Kunszentmiklósrá, azonban egyiket sem fogadta el. Felesége, Soldos Emilia gömöri volt, így rokoni szálak is kötötték őket oda. — Ugyancsak 1856-ban járta be a hír a sajtót arról, hogy Bónisné Pogány Karolina, Tompa fiára 100 hold földet hagyott. — A végrendeletet megtámadták, Tompa elesett az örökségtől s a következő évben fiát is elvesztette. — Panaszait A.J.-nak és olykor Szemere Miklósnak öntötte ki, akinek A.J.-ról is többször írt, így első találkozásukról is. (Ld. alább.) — A.J.-tól ez évekbeli negyvenegy levél maradt fenn és négy elv. levelének van nyoma. — Tompától ötvenháromat közlünk. — Az alább következő: Tompa — Aranyról — szóló levél idézetek forrása: *Tompa Mihály Levelezése* I—II. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: Bisztray Gyula (Bp. 1964.) E köteteknek is szerves részét: az Arany — Tompa anyagot az Akadémiai Kiadó rendelkezésére — az Arany kritikai kiadásban közöljük. —

Tompa Mihály Arany r ó l:
(Ld. TompaLev. I. k.)
1852-ben:

Jan. 7. — *Szemere Miklósnak*: „Aranyt készülok meglátogatni, ha időm és pénzem lesz, a télen. Szeretnék már szeme közé nézni ennek az embernek, ki hogy nagy költő: bizonyos.” [Szemerehez is készült] „Akkor bizonyosan elviszem a Kerényi levelét és Arany versét. Bizony szép vers!” (156. l.)

Márc. 8. — *Szász Károlynak*: „Megvert az isten, hogy olyan korán oda hagytalak benneteket. A posteriori láttam, hogy még lehetett volna, és éreztem, hogy még kellett volna mulatnom. Ezt én Aranynek is megrihatnám ekképen s valamint azt is, hogy feleségemet jó egészségben találtam ki ezer meg ezer kérdéssel ostromolt különösen Aranyról a felől, gyermekeiről, s mint a vadkirály az európai látogatótól kapott csörgőt nyakára, úgy az én nöcském a kis Julcsától kapott küldeményt azonnal

kezére kötötte, . . . Mindezt én Aranynak is megírhatnám s még azt is, hogy igen jó érzés és megelégedés van bennem, mióta Nagy-Kőröst megjártam, s még is a vágy odamenni olyan nagy bennem mint volt az előtt, sőt sajnálom: hogy már megtettem az első legerdekesebb expedíciót, s nem lehet ismét *először* mennem oda; mondom még egyszer hogy mindezt én Aranyéknak is megírhatnám; hanem személyes ismeretségünk még eddig nincs egymással; [tréfa!] igaz ugyan, hogy a mint írja: járt ott valami impostor, ki Tompának adta ki magát; s szerencsétlenül ségret te is Kecskeméten voltál dísznő torban s nem nézhettél szemébe annak a Tompának." — (159. l.)

Apr. vége. — *Szemere Miklósnak:* „Legjobban töltöttem az időt Aranyéknál; Szász Károly, Mentovich szinte ott vannak. Furcsa volt találkozásunk! de persze ezt előszóval kellene neked elmondanom; így nem ér semmit! Bementem hozzá, nota bene, előre megírtam, hogy májusnál előbb nem megyek, vagy tán akkor sem, mert beteg vagyok — tehát nem várt; sohasem láttuk egymást. Bementem; köszöntem illedelmesen és traktáltam őt per tekintetes ur! mondván: hogy én egy átutazó fehérmegyei közbirtokos vagyok, itt étetek, óhajtottam látni, mint költőt stb. Hideg szíveséggel leültetett. Előhoztam, hogy annyival inkább örülök e szerencsének, mert fiatalabb koromban kívált én is gyakoroltam a poézist, persze csak álnév alatt. Erre keveset szólt; mondám aztán, hogy egy rakás vers most is van nálam, ha nem restelné igen szeretném felolvasni; erre igen különös körömben csinált, — aztán mondván hogy a legújabb vállalatokban is részt vettem, Remény, Phónix, Album, stb., de ott is álnév alatt, erre figyelmesebb kezdett lenni; aztán mondtam hogy: remélem mikép álnevem talán nem kerülte el figyelmét; ő erre azt mondta ő is reméli, s ekkor végre kérdezte mi volt az az álnév? s én rögtön és hangosan feleltem, felugorván elébe a szék-ről: Tompa Mihály! a többit nem írom le, mert nem lehet; hidd el ez a tréfa igen derék volt! Nagyon becsületes, szelid ember ez az Arany! egy látásra örökre megszeretnéd: nem azért, hogy téged a legnagyobb méltánylattal emlegetett, azt a Kedvteléseim című versedet hatalmasan elszavalva, és szóról-szóra ezt mondta: ennek a versnek a chrestomathia-kban s literaria históriában örökre fel kell maradni: nem azért mondom, hanem azért, mert igen szeretetreméltó ember. — Sokat beszélünk rólad, azaz többnyire én beszéltem, ők hallgattak, óhajtana igen ösmerni, és is óhajtanám, hogy ösmernétek egymást. Benne semmi Petőfizmus, de van alapos ösmeret s nyelvtudomány. Jól mulattunk: van két szép gyermeke s jó felesége. — tudod e mit? Szász Károllyal mihelyt junius végén az examentet megteszik, hozzám jönnek egypár hétre.” — 16. (161—162. l.)

aug. 22. — *Szemere Miklósnak:* „Aranyéknak most írtam; nem tudom, már eljöhettek-e? ha el: akkor téged is rögtön tudósítlak és bizton számítok reád, . . . a szeptemberi napok igen szépek lesznek, jó volna együtt töltenünk: ezekkel a jó fiúkkal, mert hogy Arany az, én bizton mondhatom . . . (167. l.)

okt. 1. — *Szemere Miklósnak:* „Mi az Arany hívását vagy jövetelét illeti: abból az idén semmi sem lett. Amint Kassáról megszabadultam, írtam neki, akkor még csak auguszt közepe volt, reméltem, hogy október elején kezdődvén iskolájok, szeptemberben lejöhet, azonban ő egész családjával Szalontán a patriában; ebből mi sem lett. Arra az esetre hívtalak volna én téged, vagy biztattalak az Arany és Szász jövetelével, de egyikből sem lett semmi. (170. l.)

1853-ban:

Ápr. 19. — *Szemere Miklósnak*: „Aranyról teljesen igaz sejtelméd, ő mint ember, mint költő egyaránt szeretetre méltó: adná isten hogy egymást nálad megláthatnátok!” — (187. l.)

Jún. 7. — *Szemere Miklósnak*: „Hogy bérmentve járnak-e leveleid hozzám arra megvallo, nem voltam elég figyelemmel; . . . észrevettem volna az Aranyét mely igen gyakran jegy nélkül jön. Családja vagy a postás családja-e Jankót, nem tudom? vagy néha nem lévén pénze: csak úgy csupaszon bedobja levelét a postára detto nem tudom? Még resteltem neki is írni e felől . . . Örülök hogy bele nyugodtál, hogy Császárnak nem irok; . . . Aranynyal is most törtem lándzsát, ő mellette, én ellene: . . . A nyáron Aranyék alkalmasint nálunk mulatnak, akkorra Miklós jöj el; . . . Én júliusban alkalmasint Pestre megyek, s alkalmasint lehozom Aranyékat,” (188—189. l.)

Okt. 13. v. 14. — *Lévay Józsefnek*: „Én nehezen mehetek Borsodba, . . . a zsandár rábizott a hanvai paraszt bírora, hogy ki ne bocsásson Hanvárol, . . . Azért a Jánosék jötte nem lett volna tanácsos, Tehát tudósított Arany, jól van! (197. l.)

1854-ben:

Febr. 21. — *Szemere Miklósnak*: „Arany én hozzám nejjével 2 gyermekével jött volna 8 mondék nyolcz hétre. Még mikor hittam akkor beszéltem neki sokat hogy hova, hova nem fogunk menni kirándulni: . . . Mikor Aranyékat nőmmel együtt ott lévén fél nap meghittuk: épen azon idő alatt vitték el irataimat s azután kerültem Kassára. Tehát mikor Arany meghittam nem tudtam . . . hogy internálva vagyok. ilyen körülmények közt írnom kellett Aranynak és neked, hogy ne jöjjetek Aranyhoz és hozzád egy postán indult a levél.” (206. l.)

Máj. 4. — *Lévay Józsefnek*: „Nincs nekem semmi bajom, hogy neked szólván Aranynak feleljek: hanem az öreg [egy idősek!] azt a vitzet tette hogy két hónapig nem válaszolt nekem, illetőleg nem küldötte azt a pár verset melyet tőle kértem midőn verseimet parizáltam, én hát válaszul 3 hónapig nem írtam neki.” (209. l.)

Jún. 30. — *Szemere Miklósnak*: „Nem voltál ugy-e megelégedve az Aranyféle melegséggel? (nem Arany, hanem én mentem magam,) mert különben válaszoltál volna . . . Arany a legbékésebb kedély a világon, mint éppen ma kapott leveléből látom; ebben a levélben az is van: hogy július végén megszabadulván az iskolaportól, rögtön idejön . . . Ösmerkedjtek meg. Talán jobb napom lesz, mint mikor Petőfivel találkoztál nálam Bejében. Aranynak is megírtam, hogy jösz.” (216—217. l.)

Szept. 1. — *Lévay Józsefnek*: „Hallottad-e már azon nagy veszteséget, mely az irodalmat és barátait érte? *Arany meghalt!* — én irok neki hívom, igérkezik, élbe akarok menni Miskolcig. . . és csudálom hogy sem nem jön sem nem válaszol! hát szegény meghalt! legalább úgy kell lenni, mert én másképp el sem képzelhetem e halálos hallgatást!” (217—218. l.)

1855-ben:

Jan. 24. — *Szemere Miklósnak*: „. . . erősen váltogatjuk a nótákat Arany-nyal s ha a jövő nyáron meg nem látogatunk ez életben nem lesz belőle semmi. Most legközelebb is emlékezett rólad életben igen melegen: ide iernám, de nem hinnéd. . . Most sült ki, hogy mióta én Aranynyal

levelezésben állok alig egyszer kétszer volt levele bérmentesítve; pedig 6 soha sem adta volna fel pénz nélkül. Példád indított, hogy egyszer megirtam neki. Rémitően csalták.” (224. l.)

Júl. 15. *Szemere Miklósnak*: „ha Arany eljön: mégis lehető lesz, hogy meglátogathassunk.” stb. (239. l.) Ld. még A.J. — Szemerének, 1855. júl. 26-1 levél jz.-ben.

Aug. 20. — *Fördös Lajosnak*: „levelet kapok legkedvesebb barátaim, egyikétől Arany Jánostól, hogy családotól hozzám jön a szünnapokra sőt már el is indult. Munkám tehát, Tisza-Keszigi eléjük kellvén nem székérrel, megszakadt.” (224. l.)

Aug. 31. — *Fördös Lajosnak*: „Arany családjával nálam van, nagyon köszöni a szíves megemlékezést s őszinte tiszteletét küldi általam.” (245. l.)

Szept. 17. — *Palóczy Ábrahámnak* (245—246. l.) — Ld. A.J. — Palóczynak szept. 17-i levele jz.-ben.

Okt. 1. — *Lévay Józsefnek*: „A csutóra megjött, Aranytól is azóta már egy levél, amelyben írja hogy vasárnap 1/2 12-re szerencsésen hazaérték: azt is érinti hogy kolerát kapott nálatok, de szerencsésen kiépiült csakhamar belőle. No hála istennek! Remélem: hogy még nagyobbat fog most már a leckeóráktól kapni.” (247. l.)

Okt. 21. — *Borsodi Józsefnek*: „Küldjük vissza a kosarat és kendőket köszönettel, . . . és két czilindert. Tartalmukat megiszogattuk choleralis bánatunkban Arany Jankóval, éltetgetvén egymást, s azt is a ki a nedvet adta.” (248. l.)

Dec. 23. — *Lévay Józsefnek*: „Az öregről [mindketten 38 évesek!] régóta nem tudok semmit. Legközelebbi versében a Hölgyfutárban, [*Arva fiú*, dec. 7-i sz.-ban] a forma és tárgy itéletem szerint eltérnek egymástól: az a forma nóta forma, dallásra való, a tárgy nem az. Ez az első kritika, melyet az öregről életemben mondtam.” (254. l.)

1856-ból:

Jan. 6. — *Lévay Józsefnek*: „A János levelét megkaptam; nekem is írja: hogy meglehetősen vannak; biz igaza van abban, hogy nem tud rólam, igen régen nem irtunk egymásnak; . . . Az előfizetési ív [Lévay verseire] hangja nekem épen másképp tűnt fel, mint Aranynak s másnak; én csipősnek találom.” (256. l.)

Febr. 12. — *Szemere Miklósnak*: „János is panaszkodott (nem rád, magára) hogy még eddig egy szót sem váltottatok.” (258. l.)

Jún. 17. — *Lévay Józsefnek*: „Olvastam, — kezdtem olvasni Arany verseinek bírálatát. . . .” Stb. (262—263. l.) — Részletesen ld. A.J. — Erdélyinek 1855. szept. 4-i levél jz.-ben.

[Dec. 31.] — *Lévay Józsefnek*: „Én egyszer komolyan összeveszttem levelben Arannyal s tán egy ember sincs a világon, kire valami megjegyzésem ne volna.” (268. l.) —

12, 23, 25, 27, 28, 30, 31, 33, 34, 40, 42, 44, 46, 52, 53, 59, 64, 66, 69, 83, 85, 86, 88—91, 93, 94, 97, 103, 110, 112, 122—24, 141, 145, 147, 150, 152, 158, 161, 163, 172, 178, 181, 195, 197, 198, 205, 212, 214, 217, 221, 224, 233, 237, 240, 250, 253, 257—259, 262, 268, 269, 273, 280, 295, 297, 299, 300, 304, 306, 311—13, 336, 338, 340, 341, 346, 350, 358, 360, 380, 381, 390, 391, 394, 402, 419, 420, 422, 426, 433, 438, 441, 446, 447, 449, 451, 458, 468, 469, 474, 478, 480, 483, 485, 486, 489, 491, 492, 509, 510, 514, 523, 531, 532—534, 538, 539, 562, 566, 572, 573, 576, 580, 583, 588, 592, 595, 601, 602, 606, 614, 615, 617, 618, 620—22, 624, 625, 628, 632, 638, 657, 660, 661, 663, 665, 672, 675, 677, 679, 681, 682, 685, 689, 691, 692, 695,

- 697, 703, 704, 717, 725, 726, 734, 737, 747, 749, 760, 762, 763, 766, 767, 769, 771, 772, 774, 777, 779, 787, 802, 803, 807, 810—14, 816—19, 821, 824, 827, 830, 835—37, 839—44, 846—52, 857, 860—66, 868—70, 874—77, 881, 882, 885, 887—89, 891—98, 903—05, 907, 908, 912—14, 919, 920, 922, 924, 925, 928, 929, 931, 935, 937—40, 942, 943, 963, 964, 966, 973—76, 978, 980, 981, 983—87, 990—95, 997, 998, 1001, 1002, 1005—10, 1012—15, 1017, 1020, 1027, 1029, 1030, 1033, 1034, 1036, 1038, 1040—55, 1057, 1059—61, 1066—70, 1073—81, 1083, 1084, 1088, 1089, 1091, 1093, 1095, 1100, 1105—09, 1113, 1114
- A gólyához — 53, 89, 213, 258, 304, 821, 824, 835, 924, 943, 1076
- A költő fiához — 664,
- A madár, fiaihoz — 861, 866
- Az én lakásom — 360, 391, 427,
- Az öreg szolga — 360, 391, 427, 937
- Barátim emlékezete — 940, 942
- Fekete Könyv — 1076
- Graefenbergi levelek — 1076
- Halottak emlékezete — 1108
- Két halotti beszéd (1855) — 1005, 1015, 1030, 1036
- Mít örököl a haza nagy fia után — 538, 573, 1015, 1030
- Ősszel — 1008
- Sólýom — 664,
- Szuhay Mátyás — 65, 156, 296, 824, 913, 919, 920
- Távolból — 857, 858
- Versei (1847) — (1854) — 775, 993, 1042
- Virágregék (1854., bőv. kiad. 1856) — 43, 45, 59, 221, 225, 228, 239, 251, 254, 296, 339, 342, 348, 360, 449, 511, 680, 684, 705, 770, 893, 897, 904, 909, 937
- TOMPA MIHÁLYNÉ SOLDOS EMILIA (1831—1880) — (A.J.kk. XV. k. 912. l.) — 125, 539, 569, 619, 621, 626, 629, 635, 659, 663, 704, 725, 730, 893, 897, 940
- Tóth Aladár — 1094
- Tóth Béla (1857—1907) — (A.J.kk. XV. k. 913. l.) — 898, 899, 904, 905, 985, 1008, 1111
- Tóth Dezső — mai irodalomtörténet. — 931
- TÓTH ENDRE (ANDOR) (1824—1885) — (A.J.kk. XV. k. 913. l.) — ez években megjelent verskötetei: *Zengő bokor* (1853.) — *Újabb Költeményei* (1855.) — A.J. Tóth Endre költészetét a Petőfi-epigon Szelestey Lászlóé mellé sorolta (ld. 1852. okt. 1. Tisza Domokosnak.) — 12, 43, 46, 65, 85, 152, 214, 239, 243, 254, 255, 274, 297, 341, 424, 489, 664, 693, 699, 807, 809, 816, 819, 823, 835, 845, 855, 861, 874, 893, 900, 904, 998, 1070, 1087
- TÓTH KÁLMÁN (1831—1881) — (A.J.kk. XV. k. 913. l.) — ez években megjelent művei: *Kinizsi Pál*. Népies hősköltemény 10 énekben. Pest, 1853. — A *Toldival* egyező részeire az akkor tizenkét éves Arany Juliska is ráismert. (Ld. A.J. — Tompának, 1853. jan. 18. II. sz. lev.) — Tóth Kálmának szinte évente jelentek meg kötetei: *Szerelmi vadrózsák* (1853.), *T. K. Költeményei* (1854.), *Száz új költemény* (1856.). — Túlzott öntudattal valósgos második Petőfinek képzelte magát, még Vörösmartyt is lekicsinyelte (ld. A.J. — Tompának, 1853. dec. 4., valamint Szilágyi Istvánnak, 1854. márc. 9.) — Tóth Kálmán a *Toldi estéjét* ismertette a *Hölgyfutárban* (1854. okt. 28-i sz.) — Ez évektől egy, A.J.-nak írt levelét ismerjük. — 39, 43, 44, 46, 56, 65, 85, 138, 147, 152, 154, 214, 226, 230, 239, 251, 255, 259, 274, 297, 300, 306, 313, 341, 371, 396, 424, 486, 489, 491, 494, 504, 515, 613, 699, 760, 762, 789, 809, 816, 817, 819, 823, 835, 845, 847, 855, 861, 863, 864, 874, 883, 892—894, 897, 899, 903—05, 909, 920, 922,

- 922, 927, 940, 949, 975, 981, 998—1002, 1007, 1008, 1042, 1043, 1046, 1048, 1104, 1105, 1114
- TÓTH KÁROLY** — geszti vagy szalontai lakos. — 9, 806
- TÓTH LÁCI** — katonaszökevény palóc legény. — 104, 107, 847
- TÓTH LÁSZLÓ** — Lévy József miskolci barátja. — 734, 748, 1095, 1100
- TÓTH LŐRINC** (1814—1903) — (AJ.kk. XV. k. 913. l.) — a szabadságharc után bebörtönözték, majd rendőri felügyelet alá helyezték. Mivel az ügyvédségtől eltiltották, 1850-től szerkesztette az *Újabbkori Ismeretek Tára* c. enciklopédia I—II. k.-t. 1853-tól az MTA pénztárosa. 1856-ra és 1857-re — Brassai Sámuel és Galgóczy Károly közreműködésével — szerkesztette a *Nemzeti Képes Naptár*at. Ezzel kapcsolatosan két, AJ.-nak írt levele elveszett, míg AJ. egy válasza fent maradt. — 84, 600, 603, 670, 782, 835, 1043, 1045, 1072
- TÓTH MIHÁLY** — ld. KÖNYVES TÓTH MIHÁLY
- TÓTH SÁNDOR** — a szalontai algimnázium tanára: 1854-ben leköszönt állásáról. Helyébe hívták meg AJ.-t. — 467
- Törő Györgyi** — mai irodalomtörténész — 960
- Török Bálint* — 259, 860
- TÖRÖK JÁNOS** (1809—1874) — gazdatiszt, szerkesztő, publicista, Részt vett a szabadságharcban, utána bebörtönözték. — Egy újabban előkerült lista szerint utóbb besúgásért évi 3000 ezüst forintot kapott a bécsi kormánytól. (Ld. Kiss Károly: *Hódolat és besúgás*. Magyar Nemzet, 1977. márc. 6.) — 1853-tól a *Pesti Naplót* szerkesztette, 1854-re kiadta az *Igazmondó* c. naptárát. Ebbe AJ. nem küldött verset. — Török 1855-ben Bécsben megindította a *Magyar Sajtó* c. lapot, de hamarosan csődbe jutott vele. (Ld. Csengery Antal — Gyulaiak, 1855. nov. 27. és dec. 24. Gyulai Lev. 183., 188. s. levelek.) — 224, 238, 300, 312, 371, 421, 450, 473, 474, 567, 568, 736, 789, 897, 920, 948, 984, 993, 1030, 1110
- TÖRÖK PÁL** (1803—1883) — (AJ.kk. XV. k. 913. l.) — 1848—49-ben Kossuth *Pesti Hírlapjába* írt. — 1851-től pesti ref. főesperes, — 1855-ben részt vett a bécsi tanácskozáson, a magyar prot. egyház szervezeti ügyében, a pátens: a törvényerejű rendeletekkel való kormányzás elleni küzdelemben. — Neki köszönhető 1855-ben a pesti prot. teológiai Akadémia megszervezése. — 556
- TÖRÖK SÁNDOR** — a bécsi Magyar Sajtó munkatársa 1856-ban. — 1114
- Törös László** — 960, 1011, 1022, 1085
- TUBA LAJOS** — Gondol Dániel fia — 487, 619, 1052
- TUBOLY VIKTOR** (1833—?) — ügyvéd. Versei jelentek meg a korabeli folyóiratokban. — *Költészet Csirái* c. kötete 1853-ban jelent meg Nagykanizsán. AJ. mint költőt, a „charlatán” jelzővel illetve s Lévyaynak írt trefás verses jellemzései közt így írt róla: „Tubolyicska: | Bubolyicska | (= Baraboly.)” (1853. jún. 10.) — 495, 899, 1000
- TURÓCZI JÁNOS** — Mátyás korabeli krónikairó. Műve: a *Chronica Hungarorum* (1488). — 157, 160, 168, 219, 864, 890
- UHLAND, JOHANN LUDVIG** (1787—1862) — (AJ.kk. XV. k. 914. l.) — 374, 950
- Újabb Kori Ismeretek Tára** „Tudományos és politikai társas élet Encyclopaediája” — (AJ.kk. XV. k. 914. l.) — Füzetes lexikon. I—II. k.-t Tóth Lőrinc szerkesztő bocsátotta ki, a III—IV. kötet Pákh Albert szerkesztésében jelent meg 1852—56-ban. — Gyulai AJ. 1855. jún. 7-i önletr. levelét ide szánta, de — nyilván mert AJ.-ról már jelent meg benne összeállítás, így 1858-ban közölte e kiadvány folytatásában: *Jelenkor* „Politikai és Társasélet Encyclopaediája”-ban — 734, 1016, 1028

ÚJ MAGYAR MÚZEUM (ÚjMagyMúz.) — (AJ.kk. XV. k. 914. l.) — Egyszersmind a „Magyar Academia Közlönye” Kiadta: Toldy Ferenc.

Arany írásai az ÚjMagyMúz.-ban 1854-ben: *Valami az assonánról* „A. . . János” alálrással. (III. márc. füz., 240—245. l.) — 1856-ban: *A magyar nemzeti vers-idoimról* (IX. szept. füz. 441—483. l.) A tanulmány első megjelenési helye: „Harmadik Tudóstivány a nagy-körösi helv. hitv. evang. Főgymnasiumról 1855/56-ki tanévben. Szerkesztette Warga János, igazgató. Kecskeméten nyomtatott Szilády Károlynál. 1856.” — Az MTAK Kéziratrábában megvan AJ. példánya, három, *eddig ismeretlen*, sajátkezű bejegyzésével. (Jelz.: K. 512/20.) — Az Értesítő a Kisf. Társ. anyagával, 1952-ben került ide. Történetéről a következő ceruza írásos bejegyzés vall: „Ez a példány az Arany Jánosé volt, mint a jegyzetektől is látszik. Én a Kisfaludy társaság Könyvtárának ajándékozom. Bartalus [stván] Budapest, 885. Szept. 30.”

AJ. megjegyzéseit — mivel a kritikai kiadás X. kötetéből hiányoznak — lap- és sorszámazása szerint, az ott megjelent szöveghez kapcsoljuk.

1. AJ.kk. X. k. 218. l. 1—2. sorban: „... a magyar irodalom történet tanítójára nézve, . . .” — *AJ. megjegyzése* csillag alatt a NK.Ért. I. I. alján: „E dolgozat először egy iskolai úgynevezett programban jelent meg, azért benne a vonatkozások az iskolára.” — E megjegyzést az ÚjMagyMúz.-ban való közlés jegyzetétül szánhatta, azonban ott e nélkül jelent meg.

2. AJ.kk. X. k. 229. l. 1—4. sorban: „Már pedig a mondatban azon szótag, melynek hangját felmondás közben, kissé főlebb emeljük s ezért hangsúlyosnak szoktuk nevezni, . . .” — *AJ. megjegyzése* csillag alatt a NK.Ért. 8. lapján: „Hogy itt mondatbeli hangsúlyról van szó, kiki látja. Azóta kísérlet történt prosodiánkat *szóbeli* hangsúlyra alapítani, péld. e szó *barátság* dactylus lenne, mert első tagja hangsúlyos, a másik kettő nem az. S ez volna ama *hivdólólag magyar* mérték? Nem vette észre ajánlója, hogy a mi mérték a nyugoti (német, angol) nyelvekben van, csak is ezen alapul? Oh, oh!”

3. AJ.kk. X. k. 240. l. 20—23. sorban: „... ha azon népi dallamokra figyelmeziünk, melyek a sándor-verset adják vissza, úgy találjuk, hogy az csupán a szótagok számában egyez az idegen alexandrinnal, de benső szerkezete egészen a mienk, . . .” — *AJ. megjegyzése* csillag alatt a NK.Ért. 16—17. lap alján: „Alexandrinunk az idegentől abban különbözik, hogy míg amaz, jambus, trocheus lábakból állván, 6 tactust tesz, a mienk *legfőlebb 4-et*. Am hallgassa akárki, midőn verustadatlan magyar az alexandrint szavalja. Különösen a szavalási, tehát *eposzi* ütemezés az, mely alább 1. alatt látható. Ez részemről nem önkényes hypothesis, hanem a *tény megfigyeléséből vont szükségségesség*, s mióta ez napnál tisztábban áll előttem, azóta ily gördületet igyekszem adni sándor verseimnek.”

AJ.-sal kapcsolatos a n y a g az ÚjMagyMúz.-ban 1852-ben *Aug. 1. : „Nagyidai cigányok*. Hősköltemény négy énekben. Írta Arany János. Pesten, Müller Gyula sajátja. 1852.” — Ezután következik Toldy Ferenc névtelen, értetlen bírálata: „E ’hősköltemény’ nem hősköltemény, nem is fonákja a hőskölteménynek, mint a sok tekintetben jeles ’Elveszett alkotmány’; s nem is Arany Jánosé, t. i. azon Aranyé, kiben név és érdem oly szép azonosságban egyesült. Szomorú aberratioja egy ritka szép léleknek, nem a tárgyánál fogva, mert a költő minden tárgynak kölcsönözhet költői érdeket az eszme által, melynek azt vivőjévé teszi; de a tartalomnál fogva, mely — áldatlan üresség. Élé most mielőbb Toldi második részével, kitisztázására azon ragyogó fénynek, mely őt eddig körülvette, s megnyugtatótására az irodalombarátnak, ki első rangú költője nevét önmaga által

- elhomályosítva csak fájdalommal láthatja." (682. l.) — Toldy Ferenc kritikáját utóbb a *Hölgyfutár* okt. 1-i száma is közölte. — 1854. nov. füzet: *Toldi estéje*. Költői beszély hat énekben. Írta Arany János. Pest, 1854. Kiadja Heckenast Gusztáv. — „Az Aranyféle Toldi trilógiájának harmadik tagja, különben önálló egész. Eszméje a köznép és új kor küzdelmének reflexét a köznépi élet egy hősen mutatni fel. Amaz leáldozik Toldival, ez hajnallik a magyar föld felett is Lajos királyban. Rövid figyelmeztetésünk egyelőre csak azon mély hatást vallja be, melyet a mély észszel concipált s kimondhatatlan költői szépségekkel felruházott gondolat tett reánk. Vajha a középtagot, Toldi Delét is, mielőbb vennők. E költemény hervadhatatlan ifjúságban fog élni, míg magyar irodalom lesz.” (142. l.) — E névtelen ismertetés minden bizonnyal szintén Toldy Ferenc tollából való. — 103, 124, 146, 364, 377, 680, 682, 685, 734, 845, 846, 852, 871, 877, 914, 932, 944, 975, 998, 1002, 1034, 1075, 1094, 1101
- URAY — Tompa ismerőse. — 634, 639
- URHÁZY GYÖRGY (1823—1873) — (A.J.kk. XV. k. 915. l.) — 88, 839, 841
- VACHOT IMRE (1820—1879) — (A.J.kk. XV. k. 915—916. l.) — *Losonczy Phönix* c. kiadványának III. kötete 1852-ben jelent meg. — 1853-ra *Magyar Thalia* c. „Játékszíni Almanachot” adott ki. — Kiadvány-kisérlete: *Magyarország és a Nagyvilág képekben* c. 1855-ben jelent meg. — 129, 130, 138, 193, 204, 288, 309, 335, 851, 899, 900, 956, 1029, 1052, 1060, 1074, 1075
- VACHOTT SÁNDOR (1818—1861) — (A.J.kk. XV. k. 915. l.) — Sárosi Gyula rejtegetése miatt bebörtönözték 1852-ben. — Mivel elméje elborult, hazabocsátották. Családjukról felesége gondoskodott. — 86, 671, 816, 835, 836, 853, 1052
- VACHOTT SÁNDORNÉ CSAPÓ MÁRIA (1819—1889) — (A.J.kk. XV. k. 915. l.) — a korabeli folyóiratok munkatársa, regényeket, emlékiratokat írt. — 671, 1072
- Váczy János (1859—1918) — (A.J.kk. XV. 915. l.) — 841
- Vadnai Károly (1832—1902) — író, szerkesztő. — 1072
- VADNAY RUDOLF (1819—1889) — (A.J.kk. XV. k. 915. l.) — a még Szemere Bertalan Belügyminisztériumában kötött barátságuk ez években is megvolt közte és A.J. között. Vadnay 1853 őszén fölkereste A.J.-ékat Nagykőrösön. — Amikor 1855-ben Tompáéknál vakációztak, hazafelé útbajötték Sajóközét, hogy találkozhassanak Vadnayval, aki elkísérte őket egészen Tiszakesziig, ahol hajóra szálltak. — 30, 40, 46, 336, 338, 422, 490, 618, 630, 813, 819, 935, 937, 938, 998, 1051, 1052
- VÁGÓ JÓZSEF — miskolci tanár, Lévay barátja. — 234, 515, 618, 662, 734, 735, 736, 896, 897, 1007, 1052, 1069, 1095
- Vágtat a ló* — 827
- Vágy* — 894
- VAJDA BÁCSI — nagykőrösi lakos. — 459
- Vajda János (1827—1897) — (A.J.kk. XV. k. 916. l.) — 1070
- VAJDA PÉTER (1808—1846) — (A.J.kk. XV. k. 916. l.) — 84, 836
- VÁLYI NAGY FERENC (1765—1820) — költő, műfordító, a sárospataki kollégium tanára. — Elbeszélő költeményeket írt Gyöngyösi István modorában, majd Kazinczy Ferenc hatására ódákat, klasszikus mértékben. — *A pártos Jerúsálem* (1799.) c. művében krónikaszerűen mond el történeti eseményeket. — 556, 1020
- Vándor cipő* (1820—1906) — 1023
- Várady Gábor (1820—1906) — (A.J.kk. XV. k. 916. l.) — 870, 944
- VARGA JÓZSEF — A.J.-ék szalontai ismerőse. — 479, 1053

Varga József — mai irodalomtörténész. — 1099
 VARGA KOLLÉGA — ld. WARGA JÁNOS, SZIGETHI
 Varjas Béla — mai irodalomtörténész. — 1093
 VARNHAGEN von ENSE, KARL AUGUST (1785—1858) — (AJ.kk. XV. k. 916—917. l.) — 379, 948, 952, 953
 Varró leányok — 562
 VÁRY LAJOS — (AJ.kk. XV. k. 915. l.) — 1025
 VAS GERE BEN (1823—1868) — (AJ.kk. XV. k. 917. l.) — 1853-ban indította meg a *Falusi esték* c. népies füzeteket. — Kért költeményt AJ.-tól, aki *Az első lopást* küldte neki. — Ez években Vas G. egy elv. levelének van nyoma. — 176, 214, 226, 244, 245, 360, 486, 491, 503, 524, 530, 567, 620, 771, 875, 888, 892, 900, 901, 909, 964, 999, 1002, 1010, 1027, 1029, 1038, 1039
 Vas István — mai költő, műfordító. — 819
Vásárban — 1018
 Vásárhelyi Judit — mai irodalomtörténész. — 945
 VASÁRNAPI KÖNYVTÁR — Heckenast Gusztáv adta ki. — 654
 VASÁRNAPI ÚJSÁG (VasÚjs.) — (AJ.kk. XV. k. 917. l.) — 1854. márc. 5-én indult, mint hetilap. Felelős szerk.: Pákh Albert, „munkatárs”: Jókai Mór. — Gyulai egy későbbi visszaemlékezésében írja: „Egy nap 1854 elején [Pákh] elmondotta nekem, hogy újra szerkesztő lesz: Heckenast már fölterjesztette a kormányhoz. Egy olcsó képes lapot fog szerkeszteni, a *Vasárnapi Újságot*. A lap ára egy egész évre három forint; minden számában egy kép lesz. . . nem követi Vas Gerebent, nem komázik a néppel, hanem megbecsüli, nem népieskedik, hanem egyszerűen és tartalmas cikkeket fog adni, ha ugyan kap ilyeneket. . . A lapot nagy részvétellel [rokonszenvvel] fogadta a közönség, nagyobb, mint a hogy a szerkesztő és kiadó remélték. Az első számokat második és harmadik kiadásban kellett újra nyomtatni s az előfizetők száma már az első években meghaladta a 6—7000-et. (Ld. *A Vasárnapi Újság huszonötödik évfordulóján*. VasÚjs. 1879. márc. 16. sz.)
 Arany írásai a VasÚjs.-ban 1854-ben: *Mutatvány a Toldi Estéjéből*. II. é. 5—36 vrsz. (14. sz. jún. 4. 109—111. l.) — *A bajusz* „Vig beszély” (36. sz. nov. 19. 332—333. l.) A lap alján — Jókaira valló jegyzet olvasható: „Ezen gyönyörűséges szép *bajuszt*, egy, néhány nap előtt született ifjútól, a *Protestáns naptár*-tól kölcsönöztük, s azon reménnyel mutatjuk be t. olvasóinknak, hogy a ki végig olvassa e jeles költeményt, bár nincs aláírva, menten kitalálja a jeles szerző nevét, kinek szép tömött kajla bajszát már rajzban is láthatta a *Vasárnapi Újság* képei között.” — AJ. arcképe a *Toldi Estéje* szemelvényével együtt jelent meg a jún. 4-i számban. — *A bajusznak* e megjelenési helyét az AJ.kk. I. k. (482. l.) nem közli. — 1855-ben: *A vén gulyás* (Genre) (51. sz. dec. 23. 412. l.) — 1856-ban: „*A Vasárnapi Újság első számához*”- *Adjon Isten, a mi nincs ez új esztendőben*. Eredeti címe: *Alkalmi vers* (1. sz. jan. 6. 9. l.) — *A vén gulyás temetése* (Genre) (3. sz. jan. 20. 18. l.)
 Az Arannal kapcsolatos a nyagból 1854-ben: *Márc. 5.* az „Irodalmi ismertetések” c. rovatban: „*Toldi*. Költői beszély tizenkét énekben. Írta Arany János. Második kiadás. Pest, 1854.” — Az ismertetés alatti Δ jel Gyulai Pálé, aki ismertetésével elsősorban a VasÚjs. kezdeti néplapi célkitűzéseit kívánta szolgálni. Azok figyelmét akarta rá felhívni, akik még nem olvasták: „Alig van irodalmunkban mű, mely költőibb, magyarabb s nemesebb irányú volna, mint Arany *Toldi*-ja. Minden magyar embernek olvasni kell ezt, mert Toldi jellemében minden megvan, mi a magyar embert természetében nagy, szép, becsülendő. . . Az is megérti, ki olvasni nem tud, s az is gyönyörködik benne, ki legművel-

- tebb." — Gyulai ezután ismerteti a mű tartalmát. Befejezése „fricska” a „népieskedők”-nek: „Csak az illy művek olvasása s hű felfogása őrzi meg az ízlést azon urficska költők rakoncátlanságaitól, kik a magyar népet csak betyárkodásban szeretik feltüntetni, megtanulnak egy-két póriás s körmönfont kifejezést vagy tájszót s azt hiszik, hogy már bírják a kulcsot a nép szívéhez.” (I. sz. 5. l.) — 452, 579, 638, 650, 652, 674, 681, 690, 701, 708, 731, 780, 932, 985, 993, 1006, 1016, 1027, 1049, 1060, 1064, 1065, 1073, 1075, 1078, 1082, 1093, 1104, 1108, 1113
- VECSEI JÓZSEF** (1800—1855) — 1836-tól a debreceni főiskola bölcsészettan tanára. 1839-től az MTA I. tagja. Filozófiai cikkei az *Athenaeumban* és a *Tudományos Gyűjteményben* jelentek meg. — 76, 833
- VERES LÁSZLÓ** (1816—1872) — Berlinben Diesterweg tanítóképzőjét és testgyakorló intézetét is látogatta. Utóbb maga is tankönyveket írt. 1852-től a debreceni kollégium tanára volt. — 76, 833
- VERGILIUS, PUBLIUS V. MARO** (i. e. 70—19) — (AJ.kk. XV. k. 917. l.) — AJ. *Széptani jegyzeteiben* a műeosztra például elsőül idézi „Virgil 'Aeneise'-t.” (AJ.kk. X. k. 549. l.) — Az „idill”-ről szólva *ecclogáit* említi, mint amelyeket Faludi Ferenc „meglehetősen szerencsével” utánozott. (Uo. 558. l.) — A „Tanköltészet” példájául *Georgiconjára* hivatkozik. (559. l.) — Vergilius beható ismeretét tükrözi AJ. *Zrínyi és Tasso* c. tanulmányának II. *A cselekvény párhuzamos helyei* c. része, ahol a *Szigeti veszedelem* vergiliusi nyomait is felfedi (AJ.kk. X. k. 407—409. l.), méginkább a tanulmány IV. *Elemzés Aeneas nyomán* c. fejezete (uo. 412—424. l.). — Vergiliusról írja utóbb: „Lehet, például Virgil, Homer nagyságához mérve, alkotásban, jellemzésben gyarlóbb: de ha egybe nem volna, mint nyelvbeli tökélye, azzal is megérdemelné, hogy mindenkor minden nemzet költészetének iskolája maradjon.” (Ld. AJ. könyvismeretétét: Virgilius Maro Aeneise. Fordította Remete József, Győr, 1863, (AJ.kk. XI. k. 479. l.) — 556, 557, 847, 975, 1008, 1019, 1088, 1106
- VERSEGHY FERENC** (1794)—1822 — AJ. magyar irod. története *Nyelvtani irodalom* c. fejezetében ismerteti Verseghy és Révai vitáját az ikes igékkel kapcsolatban (AJ.kk. X. k. 499. l.) — Mint költőről is megemlékezett, s azt is említette, hogy kilencévi várfogságot szenvedett. (Uo. 507. l.) — 84, 277, 836, 1068
- VIRÁG BENEDEK** (1754—1830) — „magyar Horác” költő, műfordító, Pálos rendi szerzetes. AJ. irodalomtörténetében írja: „nemcsak a nyelvet, a verselést vitte nagyobb tökélyre: hanem a *főnség* iránti érzéssel is bírt és azt többnyire hatályosan tudta kifejezni ódáiban.” — Mint Horatius minden munkáinak „hű és szép fordításait”, valamint *Magyar Századok* c. történeti művét is elismeréssel méltatta. (AJ.kk. X. k. 504. l.) — 84, 836
- VIRGIL** — ld. **VERGILIUS**
- VIRGIL ÚR** — ld. **SZILÁGYI VIRGIL**
- Visszatekintés* — 1018
- VISZHANG** — ld. **BUDAPESTI VISZHANG**
- VITKOVICS MIHÁLY** (1778—1829) — költő, mesélő, ügyvéd. Pesti háza irodalmi központ volt. Elfogadta Kazinczy nyelvújítási törekvéseit. — *Dalai hatottak Kisfaludy Károlyra, Czuczor Gergelyre, Vörösmartyra.* — 84, 836
- Vízi sulymók* — ld. *Poétai recept*
- Voinovich Géza** (1877—1952) — (AJ.kk. XV. k. 918. l.) — 801, 815, 818, 819, 832, 838, 852, 854, 856, 863, 865, 867, 872, 878, 882, 883, 886, 887, 890, 891, 895, 912, 962, 966, 989, 991, 992, 995, 1004, 1008, 1009, 1012, 1019, 1024, 1025, 1050, 1063, 1078, 1083, 1084, 1086, 1089, 1092, 1094, 1095, 1097, 1098, 1099, 1101, 1103, 1109

- Vojtina Ars Poeticája* — 863, 1024
VOLTAIRE (ered. neve: AROUËT, FRANÇOIS-MARIE) (1688—1744) — (A.J.kk. XV. k. 918. l.) — 154, 1020
VOSS, JOHANN HEINRICH (1751—1826) — (A.J.kk. XV. k. 918. l.) — 369, 947, 950, 952
VÖRÖSMARTY ÁRVÁI — Béla, Ilona, akik számára Deák Ferenc kezdeményezett országos gyűjtést. — 673
VÖRÖSMARTY MIHÁLY (1800—1855) — (A.J.kk. XV. k. 918—919. l.) — A.J. így jellemezte tanítványainak: „Költeményei a poézis mindhárom országára (líra, eposz, dráma) kiterjednek, hivatása azonban többek ítélete szerint inkább lírai. Dalaiban tűz, ódáiban fenség van, epigrammái a hellén antológia legszebb darabjaival vetélkednek; zengő, harmonikus nyelvére pedig méltán el lehet mondani: 'Így még nem zenge magyar lant.'” (A.J.kk. X. k. 519—520. l.) — Vörösmarty halálakor az irodalmi közvélemény emlékező költeményt A.J.-tól várt, aki ezzel kapcsolatban írta: „Várom, hol szólal meg egy méltó lant a nagy halott felett. . . Én magam nem tudok írni. Sokkal jobban tiszteltem Vörösmartyt, hogysem középszerű tirádákkal szentségtelenítsem sírját.” (1856. dec. 23., Tompának.) — *Néma bú c.* versét mégis elsősorban Vörösmarty halála ihlette. (Versét 1856 márciusában írta.) — 14, 19, 85, 86, 88, 277, 290, 328, 349, 250, 396, 404, 473, 474, 657, 664—666, 669, 676, 721, 747, 753, 780, 808, 836, 839, 903, 917, 931—33, 939, 940, 943, 954, 980, 982, 983, 993, 1025, 1026, 1052, 1067, 1070, 1072, 1092, 1093, 1102, 1105, 1110
VÖRÖSMARTY MIHÁLYNÉ CSAJÁGHY LAURA — 671, 1072

- Wagner István** — mai művészettörténész — 1097
WALDU, MAX (Richard Georg Spiller von Hauenschild) (1822—1855) osztrák regényíró. — 374, 950, 955
WARGA (WARGHA) JÁNOS, SZIGETHI (1804—1875) — (A.J.kk. XV. k. 919. l.) — a sárospataki kollégiumban, majd Berlinben tanult, ahol Hegel követője lett. — 1833-tól nagykőrösi tanár, 1853-tól igazgató. — 1835-től az MTA tagja. — A hazai tanítóképzés úttörője. — Ez években megjelent munkái: Bölcsészettan, I. k.: *Tapasztalati lélektan felgymnasiumok és praeparandiák számára*. Kecskemét, 1853. — II. k.: *Gondolkodástan*, uo. 1854. — Ld. Deák Gábor: *Emlékezés Szigethi Wargha Jánosra*. (Borsodi Szemle, 1961. 1. sz. 2—7. l.) — 24, 241, 245, 250, 351, 575, 580, 699, 768, 808, 903, 943, 958, 1032, 1035, 1057, 1082, 1094
Weber Artur (1888—1928) — irodalomtörténész, író. Művei magyarul és németül jelentek meg. — 872
Wein Bernát — Garay János műveinek kiadását anyagilag támogatta. — 929
WEISZ JÁNOS (1818—1869) — (A.J.kk. XV. k. 919. l.) — a hallei, jénai, berlini egyetemeken tanult. Ezt megelőzően Eperjesen iskolatársa volt Mikulás János, utóbb a prot. iskolák állami felügyelője, akivel Weisz több ügyet el tudott intézni a kőrösi gimnázium javára. — Weisz János a szabadságharcban is részt vett. 1851-től volt kőrösi tanár. Német nyelvet tanított, 1856-tól természettudományi tárgyakat. A.J. egy tanári vacsorán 1856-ban három tréfás sort írt róla: „*Weiss barátom, azt a foltot | Amely tavaly még nem volt ott, | Viseld egészségesen.*” (A.J.kk. VI. k. 24. l.) — 92, 575, 681, 746, 842, 1032, 1035
WORDSWORTH, WILLIAM (1770—1850) — angol költő. Franciaországi egyetemi évei alatt a forradalmi eszmék híve volt. Hazatérve Coleridge, Samuellel (1772—1834) együtt adták ki *Lyrical Ballads* (1798) c. köte-

- tüket. Költészetének fő ihlető forrása az ember és a természet viszonya. — 374, 950, 955
- WÖLFEL (VÖLFEL) JÁNOS — szalontai gyógyszerész, A.J.-ék házának bérelője 1853-ban. — 129, 130, 138, 193, 204, 288, 309, 335, 854, 857, 861, 880, 884, 916, 923, 930, 935, 958
- Zács Klára — 693, 1045
- Zádor (Stettner) György (1799—1866) — A.J.: *Az elveszett alkotmány* egyik bírálója. — 1026, 1052
- Zákány József (1785—1857) — (A.J.kk. XV. k. 920. l.) — Ld. Pap Károly: *Adalékok Arany debreceni diákságához.* (It 1912. 241—242. l.) — 1022
- ZEDLITZ-NIMMERSATT, JOSEF CHRISTIAN, von br. (1790—1862) — osztrák költő. Egy kötetnyi katonadalt írt. — 372, 949, 953
- ZÉVK JÓZSEF, ifj. — atyja id. Z. József (1805—1852), anyja Teleki Jozefa, Tiszáné Teleki Julianna testvére. — 104, 243, 846, 849, 900, 914
- ZICHY ALFRÉD gr. — Tisza Domokos és Kovács János egyiptomi útitársa. — 1855-ben. — 85, 647, 1063
- ZICHY ANTAL gr. (1823—1898) — író, a festő Zichy Mihály testvére. — 1849-ben a Békepárthoz csatlakozott. Jókai Esti Lapokjának munkatársa. — 85, 813, 836
- ZICHY FERENC gr. (1811—1900) — politikus, Széchenyi István államtitkára. A Szolnok—pesti vasútvonal egyik kezdeményezője. — 1849-ben Paszkievics orosz tábornagy seregében főhadbiztos. — 30
- ZICHY PÉTER gr. (1674—1726) — költeményeinek kéziratát Toldy Ferenc fedezte fel és tette közzé. — 85, 836
- Zrínyi és Tasso — 966
- ZRINYI MIKLÓS, a költő (1620—1664) — (A.J.kk. XV. k. 921. l.) — A.J. tanítványaival, a 15—16 éves ifjakkal szeretné észrevétni Zrínyiben „a compositio hatalmát, a költészet egyszerű fönségét.” (Ld. *A magyar nemzeti vers-idomról.* A.J.kk. X. k. 218. l.) — Irodalomtörténetében hangsúlyozza, hogy az elbeszélő költészet Zrínyivel „hatalmas lendületet nyert” Mint lírikust is méltatta s önálló fejezetben foglalkozott pályájával. (Uo. 486—489. l.) — A.J. és Zrínyi kapcsolatáról bővebben ld. az 1859-ben írt *Zrínyi és Tasso* c. tanulmány jegyzetében (A.J.kk. X. k. 615—616. l.) — 84, 396, 711, 836, 868, 966, 967
- ZSCHOKKE, HEINRICH (1771—1848) — német elbeszélő. — 655, 656, 660, 1066, 1068
- ZSUGOVITS DEMETER — geszti orvos. — 195, 211, 465, 990

A LEVELEK MUTATÓI

I.

IDŐRENDI MUTATÓ

(Az első számozslap a levelek, a második a jegyzetek lapszámaira utal.
Rövidítések: [Elv.] = elveszett. — [A.J. kk. XIII. k.] = A.J. kritikai kiadás
XIII. kötetében jelent meg.)

1852

345. [január 1. NKőrös.]		
A.J. — Ercsey Jánosnak [Elv.]	7	805
346. január 1. NKőrös.		
A.J. — Ercsey Sándornak	7	805
347. január 1. NKőrös.		
A.J. — Tisza Domokosnak	9	806
348. [január 1. kb. NKőrös.]		
A.J. — Tompa Mihálynak [Elv.]	12	807
349. január 10. NKőrös.		
A.J. — Tisza Domokosnak	13	807
350. január 24. Pest.		
Kovács János — A.J.-nak	14	808
351. január 24. Pest.		
Tisza Domokos — A.J.-nak	15	808
352. január 29. NKőrös.		
A.J. — Tisza Domokosnak	17	809
353. február 2. Szalonta.		
Ercsey Sándor — A.J.-nak	19	809
354. február 2. Pest.		
Tisza Domokos — A.J.-nak	21	810
355. február 2. Hanva.		
Tompa Mihály — A.J.-nak	23	810
356. február 13. NKőrös.		
A.J. — Tisza Domokosnak	25	811
357. [február 23. NKőrös.]		
A.J. — Tompa Mihálynak. [Elv.]	27	811
358. [február 28. előtt. Szalonta.]		
Megyeri Ferenc — A.J.-nak	27	811
359. [február 28. előtt. NKőrös.]		
A.J. — Megyeri Ferencnek	27	811
360. február 28. NKőrös.		
A.J. — Ercsey Sándornak	27	812
361. február 28. Pest.		
Tompa Mihály — A.J.-nak	30	813
362. február 29. Pest.		
Tisza Domokos — A.J.-nak	31	813
363. március 8. Hanva.		
Tompa Mihály — A.J.-nak	33	814
364. március 13. Szalonta.		
Ercsey Sándor — A.J.-nak	35	814
365. március 15. Pest.		
Kovács János — A.J.-nak	36	815
366. március 22. NKőrös.		
A.J. — Tisza Domokosnak	38	815

367. március 22. kb. NKőrös. AJ. — Tompa Mihálynak [Elv.]	40	817
368. [március 26. előtt. Szalonta.] Mezey Ferenc — AJ.-nak [Elv.]	40	817
369. március 26. NKőrös. AJ. — Mezey Ferencnek	41	817
370. [április 9. Pest] AJ. — Arany Jánosnénak. [Elv.]	41	818
371. [április 12. Pest.] AJ. — Arany Jánosnénak. [Elv.]	42	818
372. április 13. Hanva. Tompa Mihály — AJ.-nak	42	818
373. [április 28. előtt. NKőrös.] AJ. — Kovács Jánosnak. [Elv.]	47	819
374. április 28. Pest. Kovács János — AJ.-nak	47	819
375. április 29. Szalonta. Ercsey Sándor — AJ.-nak	48	820
376. május 8. Szalonta. Ercsey Sándor — AJ.-nak	50	820
377. május 11. NKőrös. AJ. — Ercsey Sándornak	51	821
378. május 20. Hanva. Tompa Mihály — AJ.-nak	53	821
379. május 25. Szalonta. Ercsey Sándor — AJ.-nak	54	821
380. május 31. NKőrös. AJ. — Ercsey Sándornak	55	822
381. május 31. Geszt. Tisza Domokos — AJ.-nak	58	823
381/a. [június 1. NKőrös] Arany — Kertbeny Károlynak [Elv.]	59	823
382. június 3. Hanva. Tompa Mihály — AJ.-nak	59	824
383. június 13. Geszt. Tisza Domokos — AJ.-nak	60	824
384. június 19. NKőrös. AJ. — Tisza Domokosnak	62	825
385. június 22. NKőrös. AJ. — Szilágyi Sándornak	64	827
386. június 23. Hanva. Tompa Mihály — AJ.-nak	64	827
387. június 29. Geszt. Tisza Domokos — AJ.-nak	66	827
388. július 1. Pest. Kertbeny Károly — Aranynek	68	828
389. július 6. Hanva. Tompa Mihály — AJ.-nak	69	830
390. július 10. Pest. Lévay József — AJ.-nak	69	830
391. július 13. NKőrös. AJ. — Lévay Józsefnek	71	831
392. július 13. NKőrös. AJ. — Tisza Domokosnak	74	832

393. július 19. Geszt.	Kovács János — AJ.-nak	75	832
394. július 21. Geszt.	Tisza Domokos — AJ.-nak	78	833
395. július 25. Szalonta.	Ercsey Sándor — AJ.-nak	81	834
396. július 29. Miskolc.	Lévay József — AJ.-nak	83	834
397. július 31. Pest.	Kertbeny Károly — AJ.-nak	84	835
398. [augusztus 1. NKőrös.]	AJ. — Kertbeny Károlynak [Elv.]	86	838
399. augusztus 3. Pest.	Kertbeny Károly — AJ.-nak	86	838
400. augusztus 5. Kassa.	Tompa Mihály — AJ.-nak	89	841
401. [augusztus 7. kb. NKőrös.]	Szász Károly — AJ.-nak	90	841
402. augusztus 25. Hanva.	Tompa Mihály — AJ.-nak	90	841
403. [szeptember 3. kb. Szalonta.]	AJ. — Tompa Mihálynak [Elv.]	91	842
404. szeptember 6. NKőrös.	Mentovich Ferenc — AJ.-nak	91	842
405. szeptember 15. Hanva.	Tompa Mihály — AJ.-nak	93	842
406. szeptember 24. Geszt.	Tisza Lajosné — AJ.-nak	95	843
407. október 1. NKőrös.	AJ. — Tompa Mihálynak	97	843
408. október 1. Geszt.	Tisza Domokos — AJ.-nak	99	843
409. október 6. NKőrös.	AJ. — Tisza Domokosnak	101	844
410. október 13. Miskolc	Lévay József — AJ.-nak	102	845
411. október 14. Geszt.	Tisza Domokos — AJ.-nak	104	846
412. október 16. NKőrös.	AJ. — Lévay Józsefnek	106	846
413. október 18. Pest.	Gáll János — AJ.-nak	108	847
414. október 22. Geszt.	Tisza Domokos — AJ.-nak	108	847
415. november 1. Hanva.	Tompa Mihály — AJ.-nak	110	848
416. november 3. Geszt.	Tisza Domokos — AJ.-nak	112	848
417. [november 19. kb.]	AJ. — Ercsey Sándornak [Elv.]	114	848
418. november 19. Szalonta.	Ercsey Sándor — AJ.-nak	114	848
419. november 21. Pest.	Tisza Domokos — AJ.-nak	116	849

420. november 22. NKőrös. AJ. — Tisza Domokosnak	117	849
421. november 27. Pest. Tisza Domokos — AJ.-nak	120	851
422. december 1. NKőrös. AJ. — Tompa Mihálynak	122	851
423. december 3. Pest. Jókai Mór — AJ.-nak	125	852
424. december 4. NKőrös. AJ. — Ercsey Sándornak	126	852
425. december 6. Pest. Tisza Domokos — AJ.-nak	127	853
426. [december 10. Pest.] Császár Ferenc — AJ.-nak [Elv.]	129	854
427. december 12. Szalonta. Ercsey Sándor — AJ.-nak	129	854
428. december 17. NKőrös. AJ. — Tisza Domokosnak	131	854
429. december 18. Pest. Pákh Albert — AJ.-nak	133	855
430. december 21. Pest. Tisza Domokos — AJ.-nak	134	855
431. december 22. Pest. Kovács János — AJ.-nak	136	856
432. [december 23. NKőrös.] AJ. — Kovács Jánosnak [Elv.]	136	856
433. december 24. Pest. Pákh Albert — AJ.-nak	137	857
434. [december 27. kb. NKőrös.] AJ. — Pákh Albertnek [Elv.]	137	857
435. december 29. kb. Pest. Pákh Albert — AJ.-nak	137	857

1853

436. január 5. Szalonta. Ercsey Sándor — AJ.-nak	138	857
437. január 5. Pest. Pákh Albert — AJ.-nak	140	858
438. január 6. Pest. Tisza Domokos — AJ.-nak	142	859
439. [január 6. Pest.] Kovács János — AJ.-nak	144	859
440. január 7. Pest. Jókai Mór — AJ.-nak	144	859
441. [január 8. kb. NKőrös.] AJ. — Kovács Jánosnak [Elv.]	144	860
442. k. n. [január 8. kb. Hanva.] I. sz. levél Tompa Mihály — AJ.-nak	145	860
443. k. n. [január 8. után kb. Hanva.] II. sz. levél Tompa Mihály — AJ.-nak	147	861
444. január 15. NKőrös. AJ. — Ercsey Sándornak	148	861
445. január 15. NKőrös. AJ. — Tisza Domokosnak	149	861

446. január 18. NKőrös. I. sz. levél		
AJ. — Tompa Mihálynak	150	862
447. k. n. [január 18. NKőrös.] II. sz. levél.		
AJ. — Tompa Mihálynak	152	862
448. január 18. Pest.		
Tisza Domokos — AJ.-nak	153	863
449. január 19. Pest.		
Kovács János — AJ.-nak	155	863
450. január 20. NKőrös.		
AJ. — Tisza Domokosnak	156	864
451. január 20. Pest.		
Pákh Albert — AJ.-nak	158	865
452. január 25. Pest.		
Kovács János — AJ.-nak	159	865
453. január 25. Pest.		
Tisza Domokos — AJ.-nak	159	866
454. január 26. NKőrös.		
AJ. — Tisza Domokosnak	161	866
455. január 27. Pest.		
Kovács János — AJ.-nak	162	867
456. [január 29. kb. NKőrös.]		
AJ. — Pákh Albertnek [Elv.]	163	867
457. január 31. MSziget.		
Szilágyi István — AJ.-nak	163	867
458. január 31. Putnok.		
Tompa Mihály — AJ.-nak	163	868
459. február 1. Pest.		
Tisza Domokos — AJ.-nak	164	868
460. február 5. NKőrös.		
AJ. — Szilágyi Istvánnak	165	869
461. február 5. NKőrös.		
AJ. — Tisza Domokosnak	167	871
462. február 6. NKőrös.		
AJ. — Pákh Albertnek	168	872
463. február 7. Pest.		
Pákh Albert — AJ.-nak	171	873
464. február 9. Pest.		
Pákh Albert — AJ.-nak	171	873
465. február 12. Szalonta.		
Ercsey Sándor — AJ.-nak	174	875
466. február 12. Pest.		
Tisza Domokos és Kovács János — AJ.-nak	175	875
467. [február 15. Pest.]		
Vas Gereben — AJ.-nak [Elv.]	176	875
468. február 22. Pest.		
Tisza Domokos — AJ.-nak	177	875
469. k. n. [február 24. Kassa.]		
Tompa Mihály — AJ.-nak	178	876
470. március 1. Pest.		
Hunfalvy Pál — AJ.-nak	179	876
471. [március 2. előtt. Sályi.]		
Ercsey János — AJ.-nak. [Elv.]	180	876
472. március 2. NKőrös.		
AJ. — Ercsey Sándornak	180	877

473. március 2. NKőrös. AJ. — Tisza Domokosnak	182	877
474. március 8. Pest. Tisza Domokos — AJ.-nak	184	877
475. március 12. Pest. Kovács János — AJ.-nak	186	878
476. március 22. NKőrös. AJ. — Tisza Domokosnak	186	878
477. március 22. Pest. Tisza Domokos — AJ.-nak	188	879
478. március 23. Szalonta. Ercsey Sándor — AJ.-nak	190	879
479. március 28. NKőrös. AJ. — Ercsey Sándornak	191	880
480. április 2. Szalonta. Ercsey Sándor — AJ.-nak	192	880
481. április 8. Pest. Pákh Albert — AJ.-nak	194	881
482. április 12. Pest. Tisza Domokos — AJ.-nak	195	881
483. április 19. Hanva. Tompá Mihály — AJ.-nak	197	882
484. április 21. NKőrös. AJ. — Hunfalvy Pálnak	198	882
485. április 21. NKőrös. AJ. — Tisza Domokosnak	199	882
486. április 25. Pest. Kovács János — AJ.-nak	201	883
487. április 25. Pest. Tisza Domokos — AJ.-nak	201	884
488. április 26. Pest. Hunfalvy Pál — AJ.-nak	203	884
489. április 27. NKőrös. AJ. — Ercsey Sándornak	204	884
490. [április 27. NKőrös.] AJ. — Pákh Albertnek. [Elv.]	205	885
491. április 27. NKőrös. AJ. — Tompa Mihálynak	205	885
492. május 3. Szalonta. Ercsey Sándor — AJ.-nak	207	886
493. május 4. NKőrös. AJ. — Tisza Domokosnak	208	886
494. május 6. Pest. Kovács János — AJ.-nak	209	886
495. május 6. Pest. Tisza Domokos — AJ.-nak	209	887
496. [május 7. NKőrös.] AJ. — Kovács Jánosnak [Elv.]	211	887
497. május 8. Pest. Kovács János — AJ.-nak	212	887
498. május 17. Hanva. Tompá Mihály — AJ.-nak	212	888
499. május 18. Pest. Tisza Domokos — AJ.-nak	215	888

500. [május 19. NKőrös.]			
A.J. — Kovács Jánosnak. [Elv.]		216	888
501. május 19. Miskolc.			
Lévay József — A.J.-nak		217	889
502. május 20. NKőrös.			
A.J. — Ercsey Sándornak		218	889
503. május 20. NKőrös.			
A.J. — Tisza Domokosnak		219	889
504. május 21. [Pest]			
Friebeisz István — A.J.-nak [Elv.]		221	891
505. május 21. Pest.			
Tisza Domokos — A.J.-nak		221	891
506. május 22. Pest.			
Kovács János — A.J.-nak		223	892
507. május 23. NKőrös.			
A.J. — Tompa Mihálynak		224	892
508. május 27. Szalonta.			
Ercsey Sándor — A.J.-nak		229	893
509. május 27. Pest.			
Tisza Domokos — A.J.-nak		230	893
510. május 28. NKőrös.			
A.J. — Lévay Józsefnek		232	894
511. május 31. Pest.			
Friebeisz István — A.J.-nak		234	895
512. június 1. Miskolc.			
Lévay József — A.J.-nak		234	895
513. június 3. Szalonta.			
Ercsey Sándor — A.J.-nak		235	896
514. június 5. NKőrös.			
A.J. — Tisza Domokosnak		236	896
515. június 5. Hanva.			
Tompa Mihály — A.J.-nak		237	897
516. június 10. NKőrös.			
A.J. — Lévay Józsefnek		240	897
517. június 10. Pest.			
Tisza Domokos — A.J.-nak		243	900
518. június 13. NKőrös.			
A.J. — Tisza Domokosnak		245	901
519. június 15. Pest.			
Tisza Domokos — A.J.-nak		246	901
520. június 20. Pest.			
Tisza Domokos — A.J.-nak		248	902
521. június 20. Pest.			
Kovács János — A.J.-nak		249	902
522. június 28. NKőrös.			
A.J. — Tompa Mihálynak		250	903
523. július 5. Hanva.			
Tompa Mihály — A.J.-nak		253	904
524. július 11. NKőrös.			
A.J. — Tompa Mihálynak		258	904
525. július 16. Sajószentpéter.			
Lévay József — A.J.-nak		260	905
526. július 18. Geszt.			
Tisza Domokos — A.J.-nak		263	906

527. július 21. NKőrös.	AJ. — Ercsey Sándornak	268	906
528. [július 23. előtt. Pest.]	Heckenast Gusztáv — AJ.-nak [Elv.]	269	907
529. [július 23. Pest.]	Szász Károly — AJ.-nak	270	907
530. július 28. Szalonta.	Ercsey Sándor — AJ.-nak	270	907
531. július 28. Szalonta.	Madass György — AJ.-nak	272	908
532. k. n. [augusztus 1. Hanva.]	Tompa Mihály — AJ.-nak	273	908
533. augusztus 2. NKőrös.	AJ. — Tisza Domokosnak	275	909
534. augusztus 2. Pest.	Heckenast Gusztáv — AJ.-nak	277	911
535. augusztus 4. NKőrös.	AJ. — Toldy Ferencnek	278	913
536. augusztus 9. NKőrös.	AJ. — Lévay Józsefnek	279	913
537. augusztus 9. Pest.	Toldy Ferenc — AJ.-nak	281	914
538. augusztus 11. NKőrös.	AJ. — Heckenast Gusztávnak. [Elv.]	281	914
539. augusztus 13. Geszt.	Tisza Domokos — AJ.-nak	282	914
540. augusztus 16. NKőrös.	AJ. — Ercsey Sándornak	286	915
541. augusztus 19. Szalonta.	Ercsey Sándor — AJ.-nak	288	915
542. augusztus 24. Szalonta.	Ercsey Sándor — AJ.-nak	289	916
543. augusztus 26. NKőrös.	AJ. — Ercsey Sándornak	290	916
544. augusztus 26. NKőrös.	AJ. — Tisza Domokosnak	291	917
545. augusztus 26. Pest.	Heckenast Gusztáv — AJ.-nak	294	919
546. augusztus 27. NKőrös.	AJ. — Ercsey Sándornak	295	919
547. [augusztus 30. NKőrös.]	AJ. — Heckenast Gusztávnak. [Elv.]	295	919
548. szeptember 1. NKőrös.	AJ. — Tompa Mihálynak	295	920
549. szeptember 1. Pest.	Heckenast Gusztáv — AJ.-nak	298	920
550. szeptember 8. Hanva.	Tompa Mihály — AJ.-nak	299	920
551. szeptember 10. Geszt.	Tisza Domokos — AJ.-nak	301	921
552. szeptember 11. Szalonta.	Ercsey Sándor — AJ.-nak	303	921
553. szeptember 23. Geszt.	Tisza Domokos — AJ.-nak	306	922

554. szeptember 25. Szalonta. Ercsey Sándor — A.J.-nak	308	923
555. szeptember 27. NKőrös. A.J. — Ercsey Sándornak	309	923
556. [szeptember 29.] NKőrös. A.J. — Tompa Mihálynak	311	924
557. szeptember 30. Ofen. Kertbeny Károly — A.J.-nak	313	925
558. október 3. NKőrös. A.J. — Tisza Domokosnak	314	926
559. október 4. NKőrös. A.J. — Ney Ferencnek	316	928
560. október 11. Geszt. Tisza Domokos — A.J.-nak	317	929
561. október 22. Szalonta. Ercsey Sándor — A.J.-nak	320	929
562. október 28. Szalonta. Ercsey Sándor — A.J.-nak	321	929
563. október 29. Szalonta. Ercsey Sándor — A.J.-nak	323	930
564. november 1. Geszt. Tisza Domokos — A.J.-nak	323	931
565. [november elején kb. Pest.] Friebeisz István — A.J.-nak [Elv.]	326	931
566. november 14. Pest. Heckenast Gusztáv — A.J.-nak	326	931
567. november 15. Pest. Gyulai Pál — A.J.-nak	327	932
568. november 16. Geszt. Tisza Domokos — A.J.-nak	329	933
569. november 17. Geszt. Tisza Domokos — A.J.-nak	332	933
570. november 21. NKőrös. A.J. — Ercsey Sándornak	334	935
571. november 22. NKőrös. A.J. — Tisza Domokosnak	336	936
572. november 22. NKőrös. A.J. — Tompa Mihálynak	338	937
573. november 25. Hanva. Tompa Mihály — A.J.-nak	341	937
574. november 26. Geszt. Tisza Domokos — A.J.-nak	343	937
575. november 27. Makó. Juhász Antal — A.J.-nak	345	938
576. november 28. Hanva. Tompa Mihály — A.J.-nak	346	938
577. december 4. NKőrös. A.J. — Tisza Domokosnak	348	938
578. december 4. NKőrös. A.J. — Tompa Mihálynak	350	940
579. december 5. Pest. Hunfalvy Pál — A.J.-nak	353	940
580. december 8. Geszt. Tisza Domokos — A.J.-nak	354	941

581. december 10. Pest. Heckenast Gusztáv — AJ.-nak	356	941
582. december 12. Geszt. Tisza Domokos — AJ.-nak	357	942
583. december 18. Hanva. Tompá Mihály — AJ.-nak	358	942
584. december 27. Geszt. Tisza Domokos — AJ.-nak	361	943
585. [december végén. NKőrös.] AJ. — Kerfibeny Károlynak [Elv.]	362	943
586. december 31. MSziget. Szilágyi István — AJ.-nak	363	944

1854

587. január 6. Szalonta. Ercsey Sándor — AJ.-nak	365	945
588. január 9. Ofen. Kertbeny Károly — AJ.-nak	367	945
589. január 10. Geszt. Tisza Domokos — AJ.-nak	376	956
590. január 16. Pest. Gyulai Pál — AJ.-nak	377	957
591. január 19. Szalonta. Ercsey Sándor — AJ.-nak	379	958
592. január 21. NKőrös. AJ. — Ercsey Sándornak	379	958
593. január 21. NKőrös. AJ. — Gyulai Pálnak	381	959
594. január 21. NKőrös. AJ. — Tisza Domokosnak	384	961
595. január 30. Geszt. Tisza Domokos — AJ.-nak	386	962
596. [január vége kb. NKőrös.] AJ. — Juhász Antalnak [Elv.]	388	963
597. február 1. Makó. Juhász Antal — AJ.-nak	388	963
598. k. n. [február 6. Kassa.] Tompá Mihály — AJ.-nak	390	963
599. február 13. NKőrös. AJ. — Tompá Mihálynak	391	964
600. február 25. Szalonta. Ercsey Sándor — AJ.-nak	392	964
601. február 26. Geszt. Tisza Domokos — AJ.-nak	392	965
602. március 1. NKőrös. AJ. — Ercsey Sándornak	394	965
603. március 9. NKőrös. AJ. — Szilágyi Istvánnak	396	966
604. március 9. Geszt. Tisza Domokos — AJ.-nak	397	967
605. március 11. Pest. Beretvás Gusztáv — AJ.-nak	399	967
606. [március 19. előtt. Pest.] I—II. sz. levél Egressy Gábor — AJ.-nak. [Elv.]	400	967

607. március 19. NKőrös.	AJ. — Eggressy Gábornak	400	967
608. március 29. NKőrös.	AJ. — Tisza Domokosnak	402	968
609. március 30. Pest.	Csengery Antal — AJ.-nak	404	969
610. március 30. Szalonta.	Ercsey Sándor — AJ.-nak	405	969
611. március 30. Pest.	Kolbenheyer Móric — AJ.-nak	408	970
612. március 30. Miskolc.	Lévay József — AJ.-nak	409	971
613. [április? NKőrös.]	AJ. — Kolbenheyer Móricnak. [Elv.]	411	971
614. április 5. [Debrecen.]	Lugossy József — AJ.-nak	411	972
615. [április 18. előtt. NKőrös.]	AJ. — Beretvás Gusztávnak. [Elv.]	413	972
616. április 18. [Pest.]	Beretvás Gusztáv — AJ.-nak	413	972
617. április 21. Geszt.	Tisza Domokos — AJ.-nak	414	972
618. április 22. NKőrös.	AJ. — Lévay Józsefnek	417	973
619. április 22. NKőrös.	AJ. — Lugossy Józsefnek. [Elv.]	420	974
620. április 22. NKőrös.	AJ. — Tompa Mihálynak	420	974
621. május 1. Hanva.	Tompa Mihály — AJ.-nak	422	975
622. május 6. Pest.	Gyulai Pál — AJ.-nak	424	975
623. május 8. NKőrös.	AJ. — Tisza Domokosnak	425	976
624. május 8. NKőrös.	AJ. — Tompa Mihálynak	426	976
625. május 10. NKőrös.	AJ. — Gyulai Pálnak. [Elv.]	429	977
626. május 13. Geszt.	Tisza Domokos — AJ.-nak	429	977
627. május 20. NKőrös.	AJ. — Tisza Domokosnak	432	977
628. [május vége kb. Pest.]	Gyulai Pál — AJ.-nak. [Elv.]	433	978
629. május [31.] Hanva.	Tompa Mihály — AJ.-nak	433	978
630. június 8. Pest.	Gyulai Pál — AJ.-nak	434	978
631. június 10. Geszt.	Tisza Domokos — AJ.-nak	435	979
632. június 11. NKőrös.	AJ. — Gyulai Pálnak.	437	979
633. június 11. NKőrös.	AJ. — Tompa Mihálynak	438	980

634. június 12. Pest. Gyulai Pál — A J.-nak	439	980
635. június 16. Pest. Gyulai Pál — A J.-nak	440	980
636. június 17. Hanva. Tompa Mihály — A J.-nak	441	981
637. június 19. NKőrös. A J. — Gyulai Pálnak	443	981
638. június 21. NKőrös. A J. — Ercsey Sándornak	444	982
639. június 23. NKőrös A J. — Tompa Mihálynak	447	983
640. K. n. [június 23. kb. Pest.] Gyulai Pál — A J.-nak	450	983
641. június 28. Pest. Gyulai Pál — A J.-nak	450	984
642. [június 28. után. NKőrös.] A J. — Gyulai Pálnak.	451	984
643. június [30. Hanva.] Tompa Mihály — A J.-nak	451	985
644. július 2. Geszt. Tisza Domokos — A J.-nak	453	985
645. július 8. NKőrös. A J. — Tisza Domokosnak	455	985
646. július 10. Miskolc. Lévay József — A J.-nak	456	986
647. július 15. Kézdivásárhely. Szász Károly — A J.-nak	457	987
648. július 16. Szalonta. Ercsey Sándor — A J.-nak	460	987
649. július 17. Geszt. Tisza Domokos — A J.-nak	463	989
650. augusztus 1. NVárad. Kovács János — A J.-nak	465	989
651. augusztus 12. NKőrös. A J. — Ballagi Mórnak	466	990
652. augusztus 14. Szalonta. Madass György — A J.-nak	466	990
653. augusztus 16. Pest. Kovács János — A J.-nak	468	991
654. augusztus 17. Hanva. Tompa Mihály — A J.-nak	468	991
655. [augusztus 19. kb. NKőrös] A J. — Kovács Jánosnak [Elv.]	469	991
656. augusztus 24. NKőrös. A J. — Tompa Mihálynak	469	991
657. augusztus 24. Pest. Kovács János — A J.-nak	470	992
658. [szeptember elején kb. NKőrös.] A J. — Madass Györgynek. [Elv.]	471	992
659. szeptember 6. Pest. Gyulai Pál — A J.-nak.	472	992
660. szeptember 6. Pest. Tisza Domokos — A J.-nak	475	994

661. szeptember 20. Szalonta. Ercsey Sándor — A.J.-nak	477	994
662. szeptember 25. NKőrös. A.J. — Ercsey Sándornak	480	995
663. szeptember 25. NKőrös. A.J. — Gyulai Pálnak	483	996
664. szeptember 27. NKőrös. A.J. — Tompa Mihálynak	485	997
665. [szeptember 30. előtt. NKőrös.] A.J. — Gondol Dánielnek. [Elv.]	487	998
666. szeptember 30. Baracska. Gondol Dániel — A.J.-nak	487	998
667. [október 8. kb. Szalonta.] Ercsey Sándor — A.J.-nak. [Elv.]	488	998
668. október 9. Hanva. Tompa Mihály — A.J.-nak	489	998
669. október 16. [Pest.] Eötvös József — A.J.-nak	491	999
670. október 18. NKőrös. A.J. — Tompa Mihálynak	492	999
671. október 18. Szalonta. Ercsey Sándor — A.J.-nak	496	1000
672. október 21. NKőrös. A.J. — Eötvös Józsefnek	497	1000
673. október 21. NKőrös. A.J. — Ercsey Sándornak	498	1000
674. október 21. NKőrös. A.J. — Gyulai Pálnak	499	1001
675. október 21. Hanva. Tompa Mihály — A.J.-nak	500	1001
676. október 23. Pest. Gyulai Pál — A.J.-nak	503	1002
677. november 6. NKőrös. A.J. — Gyulai Pálnak	504	1003
678. november 10. Pest. Kertbeny Károly — A.J.-nak	505	1003
679. november 26. Geszt. Kovács János — A.J.-nak	507	1004
680. december 1. NKőrös. A.J. — Szász Károlynak	508	1004
681. [december 1. után. NKőrös.] A.J. — Tompa Mihálynak	510	1005
682. december 14. NKőrös. A.J. — Kovács Jánosnak	513	1005
683. [december 25. után NKőrös.] A.J. — Tomori Anasztáznak	514	1006
684. [december vége kb. Pest.] Császár Ferenc — A.J.-nak [Elv.]	514	1006
685. december végén. Hanva. Tompa Mihály — A.J.-nak	514	1006
1855		
686. január 11. Szalonta Ercsey Sándor — A.J.-nak	519	1007

687. január 16. NKőrös. AJ. — Tompa Mihálynak	523	1008
688. [január 17. előtt. Geszt.] Kovács János — AJ.-nak [Elv.]	526	1008
689. január 17. NKőrös. AJ. — Ercsey Sándornak	527	1009
690. január 27. Szalonta. Ercsey Sándor — AJ.-nak	529	1010
691. február 3. NKőrös. AJ. — Ercsey Sándornak	530	1010
692. február 27. Pest. Tomori Anasztáz — AJ.-nak	531	1011
693. március 16. Gomba. Tompa Mihály — AJ.-nak	532	1012
694. március 17. NKőrös. AJ. — Kolbenheyer Móricnak	532	1012
695. március 17. NKőrös. AJ. — Pompéry Jánosnak	533	1013
696. március 25. Hanva. Tompa Mihály — AJ.-nak	534	1013
697. április 1. NKőrös. AJ. — Tompa Mihálynak	534	1013
698. [április 1. után Szalonta.] Ercsey Károly — AJ.-nak [Elv.]	535	1013
699. április 16. NKőrös. AJ. — Ballagi Mórnak	535	1013
700. április 26. Szalonta. Ercsey Sándor — AJ.-nak	536	1014
701. május 6. Hanva. Tompa Mihály — AJ.-nak	538	1014
702. május 22. Pest. Tisza Domokos — AJ.-nak	539	1015
703. június 3. Geszt. Tisza Domokos — AJ.-nak	540	1015
704. június 7. NKőrös. AJ. — Gyulai Pálnak	554	1016
705. június 8. NKőrös. AJ. — Tisza Domokosnak	565	1028
706. június 8. NKőrös. AJ. — Tompa Mihálynak	566	1029
707. június 13. Geszt. Tisza Domokos — AJ.-nak	570	1030
708. június 18. Hanva. Tompa Mihály — AJ.-nak	572	1030
709. június 22. Szalonta. Ercsey Sándor — AJ.-nak	574	1031
710. [június vége kb. NKőrös.] AJ. és Társai — Obernyik Károlynak	574	1031
711. [június 30. NKőrös.] AJ. — Ercsey Jánosnak [Elv.]	576	1032
712. június 30. NKőrös. AJ. — Ercsey Sándornak	576	1033
713. [július 1. kb. NKőrös.] AJ. — Jókai Mórnak [Elv.]	579	1033

714. július 1. NKőrös. AJ. — Szász Károlynak	579	1034
715. július 1. NKőrös. AJ. — Tisza Domokosnak	581	1035
716. július 1. NKőrös. AJ. — Tompa Mihálynak	583	1036
717. július 6. Szalonta. Tisza Domokos — AJ.-nak	585	1037
718. július 15. Hanva. Tompa Mihály — AJ.-nak	588	1038
719. július 17. Sályi. Ercsey János — AJ.-nak	589	1038
720. [július 20. NKőrös.] AJ. — Mezey Ferencnek [Elv.]	590	1039
721. július 20. NKőrös. AJ. — Tisza Domokosnak	590	1039
722. július 21. NKőrös. AJ. — Heckenast Gusztávnak [Elv.]	592	1040
723. július 21. NKőrös. AJ. — Tompa Mihálynak	592	1040
724. július 26. [Szalonta.] Ercsey Károly — AJ.-nak	593	1040
725. július 26. H. n. Szemere Miklós — AJ.-nak	595	1040
726. július 26. Geszt. Tisza Domokos — AJ.-nak	596	1041
727. július 31. Pest. Heckenast Gusztáv — AJ.-nak	598	1043
728. augusztus 5. Geszt. Tisza Domokos — AJ.-nak	599	1043
729. [augusztus 5. kb. Pest.] Tóth Lőrinc — AJ.-nak [Elv.]	600	1043
730. augusztus 7. NKőrös. AJ. — Szemere Miklósnak	600	1044
731. augusztus 7. NKőrös. AJ. — Tompa Mihálynak	602	1045
732. augusztus 8. NKőrös. AJ. — Tóth Lőrincnek	603	1045
733. augusztus 11. NKőrös. AJ. — Tisza Domokosnak	604	1045
734. [augusztus 12. NKőrös.] AJ. — Ercsey Jánosnak [Elv.]	605	1047
735. augusztus 12. NKőrös. AJ. — Ercsey Sándornak	605	1047
736. augusztus 12. NKőrös. AJ. — Tompa Mihálynak	606	1047
737. augusztus 15. Szalonta. Ercsey Sándor — AJ.-nak	607	1047
738. augusztus 18. Geszt. Tisza Domokos — AJ.-nak	609	1048
739. augusztus 25. Geszt. Tisza Domokos — AJ.-nak	610	1049
740. augusztus 29. Szalonta. Ercsey Sándor — AJ.-nak	611	1049

741. szeptember 1. Geszt.	Tisza Domokos — AJ.-nak	613	1049
742. k. n. [szeptember 6. NKőrös.]	Szilágyi Sándor — AJ.-nak	614	1050
743. szeptember 10. Hanva.	AJ. — Ercsey Sándornak	615	1050
744. szeptember 10. Geszt.	Tisza Lajosné Teleki Julianna — AJ.-nak	616	1050
745. k. n. [szeptember 17. Hanva.]	AJ. — Palóczy Ábrahámnak	617	1051
746. k. n. [szeptember 17. Hanva.]	AJ. — Szemere Miklósnak	617	1051
747. szeptember [20. előtt.] Pest.	Fáy András — AJ.-nak	617	1051
748. szeptember 23. NKőrös.	AJ. — Tompa Mihálynak	618	1052
749. szeptember 24. Baracska.	Gondol Dániel — AJ.-nak	619	1052
750. [szeptember 28.] Hanva.	Tompa Mihály — AJ.-nak	620	1053
751. [szeptember 29. NKőrös.]	AJ. — Tompa Mihálynak	622	1053
752. október 4. Pest.	Tisza Lajosné Teleki Julianna — AJ.-nak	623	1054
753. október 4. Hanva.	Tompa Mihály — AJ.-nak	624	1054
754. október 14. Szalonta.	Ercsey Sándor — AJ.-nak	626	1054
755. október 19—[21.] NKőrös.	AJ. — Ercsey Sándornak	628	1055
756. október 24. NKőrös.	AJ. — Fáy Andrásnak	631	1057
757. október 27. Pest.	Kertbeny Károly — AJ.-nak	631	1058
758. november 4. NKőrös.	AJ. — Tompa Mihálynak	632	1059
759. november 5. Kairó.	Tisza Domokos — AJ.-nak	635	1059
760. november 12. Hanva.	Tompa Mihály — AJ.-nak	638	1060
761. november 17. Kairó.	Tisza Domokos — AJ.-nak	640	1061
762. november 18. Kairó.	Kovács János — AJ.-nak	646	1063
763. november 20. NKőrös.	AJ. — Heckenast Gusztávnak. [Elv.]	648	1064
764. november 22. Pest.	Heckenast Gusztáv — AJ.-nak	648	1064
765. [november 23. NKőrös.]	AJ. — Heckenast Gusztávnak. [Elv.]	649	1064
766. december 8. Pest.	Jókai Mór — AJ.-nak	649	1064
767. december 9. Szalonta.	Ercsey Sándor — AJ.-nak	650	1065

768. december 10. NKőrös. AJ. — Jókai Mórnak	652	1065
769. december 10. Pest. Heckenast Gusztáv — AJ.-nak	653	1065
770. december 12. NKőrös. AJ. — Heckenast Gusztávnak. [Elv.]	654	1066
771. december 13. Pest. Heckenast Gusztáv — AJ.-nak	654	1066
772. december 16. Pest. Heckenast Gusztáv és Hajnik Károly — AJ.-nak	654	1066
773. december 17. Pest. Heckenast Gusztáv — AJ.-nak	655	1066
774. december 22. Pest. Heckenast Gusztáv — AJ.-nak	656	1067
775. december 23. NKőrös. AJ. — Tompa Mihálynak	657	1067
776. december 27. Pest. Heckenast Gusztáv — AJ.-nak	660	1068
777. december 28. NKőrös. AJ. — Lévay Józsefnek	660	1068

1856

778. január 7. Hanva. Tompa Mihály — AJ.-nak	663	1069
779. január 12. Nagykőrös. AJ. — Ercsey Sándornak	665	1070
780. január 23. Szalonta. Ercsey Sándor — AJ.-nak	668	1071
781. február 6. Pest. Tomori Anasztáz — AJ.-nak	670	1071
782. február 8. Pest. Tomori Anasztáz — AJ.-nak	670	1072
783. február 10. [NKőrös.] AJ. — Tomori Anasztáznak	671	1073
784. február 10. NKőrös. AJ. — Tompa Mihálynak	672	1073
785. február 22. Hanva. Tompa Mihály — AJ.-nak	675	1073
786. március 15. Szalonta. Ercsey Sándor — AJ.-nak	677	1074
787. március 20. NKőrös. AJ. — Tompa Mihálynak	679	1074
788. április 7. Hanva. Tompa Mihály — AJ.-nak	682	1076
789. április 10. [Pest.] Szemere Miklós — AJ.-nak	686	1076
790. [április 13. kb. NKőrös.] AJ. — Szemere Miklósnek	688	1077
791. április 18. NKőrös. AJ. — Simonffy Kálmánnak	689	1078
792. április 26. NKőrös. AJ. — Ercsey Sándornak	690	1078
793. k. n. [május 1. Kézdivásárhely.] Szász Károly — AJ.-nak	693	1079

794. [május 7. előtt. Berlin.]			
Gáspár János — A.J.-nak. [Elv.]		694	1080
795. [május 7. NKőrös.]			
A.J. — Ács Zsigmondnak. [Elv.]		694	1080
796. május 7. NKőrös.			
A.J. — Szász Károlynak		695	1080
797. május 9. NKőrös.			
A.J. — Tompa Mihálynak		697	1081
798. május 9. Szalonta.			
Ercsey Sándor — A.J.-nak		700	1082
799. május 18. Pest.			
Kovács János — A.J.-nak		702	1083
800. május 20. NKőrös.			
A.J. — Salamon Ferencnek		703	1083
801. május 24. Hanva.			
Tompa Mihály — A.J.-nak		704	1083
802. [május 28. kb. NKőrös.]			
A.J. — Csengery Antalnak [Elv.]		706	1084
803. [június eleje. Pest.]			
Emődy Dániel — A.J.-nak [Elv.]		707	1084
804. [június 11. után. Pest.]			
Csengery Antal — A.J.-nak [Elv.]		707	1084
805. június 16. NKőrös.			
A.J. — Fördös Lajosnak. [A.J. kk. XIII. k.]		707	1084
806. június 21. Geszt.			
Kovács János — A.J.-nak		708	1086
807. június 23. NKőrös.			
A.J. — Csengery Antalnak		710	1086
808. június 25. NKőrös.			
A.J. — Kovács Jánosnak		712	1087
809. június 25. NKőrös.			
A.J. — Tompa Mihálynak		713	1088
810. június 26. Szalonta.			
Ercsey Sándor — A.J.-nak		716	1088
811. július 4. Hanva.			
Tompa Mihály — A.J.-nak		717	1089
812. július 9. Geszt.			
Kovács János — A.J.-nak		720	1089
813. július 10. NKőrös.			
A.J. — Csengery Antalnak		722	1090
814. július 16. Pest.			
Czilcz Arnold — A.J.-nak		723	1090
815. július 23. NKőrös.			
A.J. — Kovács Jánosnak		723	1090
816. július 27. Hanva.			
Tompa Mihály — A.J.-nak		725	1091
817. július 27. Hanva.			
Palóczy Ábrahám — A.J.-nak		725	1091
818. [augusztus 1. előtt.]			
Czelder Márton — A.J.-nak [Elv.]		726	1091
819. [augusztus 1. NKőrös.]			
A.J. — Tompa Mihálynak		726	1091
820. [augusztus 3. kb. Temesvár.]			
Feldinger (Földényi) Frigyes — A.J.-nak. [Elv.]		730	1092

821. augusztus 4. Geszt.		
Kovács János — A.J.-nak	730	1092
822. augusztus 5. NKőrös.		
A.J. — Feldinger (Földényi) Frigyesnek	732	1093
823. augusztus 8. Szalonta.		
Ercsey Sándorné Nagy Karolina — A.J.-nak	732	1094
824. [augusztus 8. kb. Eger.]		
Mindszenty Egeon — A.J.-nak. [Elv.]	733	1094
825. augusztus 8. Pest.		
Toldy Ferenc — A.J.-nak	734	1094
826. augusztus 12. [Hanva.]		
Tompa Mihály — A.J.-nak	734	1095
827. augusztus 15. Szalonta.		
Ercsey Sándor — A.J.-nak	737	1095
828. [augusztus 19. Szalonta.]		
Mezey Ferenc — A.J.-nak. [Elv.]	738	1095
829. augusztus 20. NKőrös.		
A.J. — Ercsey Sándornak	738	1096
830. [augusztus 20. kb. Pest.]		
Csengery Antal — A.J.-nak. [Elv.]	741	1096
831. augusztus 22. NKőrös.		
A.J. — Csengery Antalnak	741	1096
832. augusztus 23. NKőrös.		
A.J. — Mezey Ferencnek	742	1097
833. [augusztus 23. Szalonta.]		
Arany László — A.J.-nak. [Elv.]	743	1098
834. augusztus 23. Pest.		
Heckenast Gusztáv — A.J.-nak	743	1098
835. augusztus 24. Szalonta.		
Ercsey Sándor — A.J.-nak	744	1099
836. augusztus 25. NKőrös.		
A.J. — Kovács Jánosnak	746	1099
837. augusztus 30. NKőrös.		
A.J. — Tompa Mihálynak	747	1100
838. augusztus 30. Geszt.		
Kovács János — A.J.-nak	750	1101
839. szeptember 4. NKőrös.		
A.J. — Erdélyi Jánosnak	751	1101
840. [szeptember 6. Pest.]		
Barabás Miklós — A.J.-nak. [Elv.]	757	1103
841. szeptember 6. Kézdivásárhely.		
Szász Károly — A.J.-nak	757	1103
842. szeptember 7. NKőrös.		
A.J. — Kovács Jánosnak	759	1103
843. szeptember 11. NKőrös.		
A.J. — Heckenast Gusztávnak. [Elv.]	760	1104
844. szeptember 13. Pest.		
Heckenast Gusztáv — A.J.-nak	760	1104
845. szeptember 16. Pest.		
Tóth Kálmán — A.J.-nak	761	1104
846. szeptember 26. Dés és Kolozsvár.		
Tompa Mihály — A.J.-nak	762	1105
847. szeptember 29. Pest.		
Csengery Antal — A.J.-nak	763	1105

848. október 3. NKőrös.	AJ. — Ercsey Sándornak	764	1105
849. k. n. [október 4. NKőrös.]	AJ. — Tompa Mihálynak	766	1106
850. október 8. Hanva.	Tompa Mihály — AJ.-nak	769	1107
851. k. n. [október vége felé. NKőrös.]	AJ. — Tompa Mihálynak	771	1108
852. november 4. Hanva.	Tompa Mihály — AJ.-nak	774	1108
853. [november közepe. Pest.]	Pompéry János — AJ.-nak. [Elv.]	776	1108
854. november 24. Debrecen.	Kovács János — AJ.-nak	776	1109
855. december 7. NKőrös.	AJ. — Tompa Mihálynak	777	1109
856. december 10. NKőrös.	AJ. — Ercsey Sándornak	779	1109
857. december 12. Pest.	Hajnik Károly — AJ.-nak	781	1110
858. december 15. München.	Gyulai Pál — AJ.-nak	782	1110
859. december 21. [NKőrös.]	AJ. — Emödy Dánielnek	782	1110
860. december 21. NKőrös.	AJ. — Kovács Jánosnak	783	1111
861. december 21. [NKőrös.]	AJ. — Pompéry Jánosnak	784	1112
862. december 25. [24] Pest.	Jókai Mór — AJ.-nak	785	1112
863. [december 24. Pest.]	Pákh Albert — AJ.-nak	786	1113
864. december 29. NKőrös.	AJ. — Jókai Mórnak	786	1113
865. [december 31. Hanva.]	Tompa Mihály — AJ.-nak	787	1114

Függelék

	1852		
2. [május 11. Nagykőrös.]	Arany Jánosné — Ercsey Sándornénak	793	1117
	1854		
3. május 29. NKőrös.	Arany Julianna — Bersek Józsefnének	793	1117
	1856		
4. [május 7. Nagykőrös.]	Arany Julianna — Szász Károlynak	794	1117
	Pótlás		
	1851		
1. [július 18. Geszt.]	Arany — Brassai Sámuelnek	798	1121

II.

BETŰRENDI MUTATÓ
ARANY JÁNOS levelei

a címzettek betűrendjében

<i>Ács Zsigmond n a k</i>		
795. [NKörös, 1856. május 7.] [Elv.]	694	1080
<i>Arany Jánosné Ercsey Julianná n a k</i>		
370. [Pest, 1852. április 9.] [Elv.]	41	818
371. [Pest, 1852. április 12.] [Elv.]	42	818
<i>Ballagi Mór n a k</i>		
651. NKörös, 1854. augusztus 12.	466	990
699. NKörös, 1855. április 16.	535	1013
<i>Beretvás Gusztáv n a k</i>		
615. [NKörös, 1854. április 18. előtt.] [Elv.]	413	972
<i>Csengery Antal n a k</i>		
802. [NKörös, 1856. május 28. kb.] [Elv.]	706	1084
807. NKörös, 1856. június 23.	710	1086
813. NKörös, 1856. július 10.	722	1090
831. NKörös, 1856. augusztus 22.	741	1096
<i>Egressy Gábor n a k</i>		
607. NKörös, 1854. március 19.	400	967
<i>Embády Dániel n e k</i>		
859. [NKörös], 1856. december 21.	782	1110
<i>Eötvös József n e k</i>		
672. NKörös, 1854. október 21.	497	1000
<i>Ercsey János n a k</i>		
345. [NKörös, 1852. január 1.] [Elv.]	7	805
711. [NKörös, 1855. június 30.] [Elv.]	576	1032
734. [NKörös, 1855. augusztus 12.] [Elv.]	605	1047
<i>Ercsey Sándor n a k</i>		
346. NKörös, 1852. január 1.	7	805
360. NKörös, 1852. február 28.	27	812
377. NKörös, 1852. május 11.	51	821
380. NKörös, 1852. május 31.	55	822
417. NKörös, 1852. november 19. kb. [Elv.]	114	848
424. NKörös, 1852. december 4.	126	852
444. NKörös, 1853. január 15.	148	861
472. NKörös, 1853. március 2.	180	877
479. NKörös, 1853. március 28.	191	880
489. NKörös, 1853. április 27.	204	884
502. NKörös, 1853. május 20.	218	889
527. NKörös, 1853. július 21.	268	906
540. NKörös, 1853. augusztus 16.	286	915
543. NKörös, 1853. augusztus 26.	290	916
546. NKörös, 1853. augusztus 27.	295	919
555. NKörös, 1853. szeptember 27.	309	923
570. NKörös, 1853. november 21.	334	935
592. NKörös, 1854. január 21.	379	958
602. NKörös, 1854. március 1.	394	965

638. NKörös, 1854. június 21.	444	982
662. NKörös, 1854. szeptember 25.	480	995
673. NKörös, 1854. október 21.	498	1000
689. NKörös, 1855. január 17.	527	1009
691. NKörös, 1855. február 3.	530	1010
712. NKörös, 1855. június 30.	576	1033
735. NKörös, 1855. augusztus 12.	605	1047
743. Hanva, 1855. szeptember 10.	615	1050
755. NKörös, 1855. október 19—[21.]	628	1055
779. NKörös, 1856. január 12.	665	1070
792. NKörös, 1856. április 26.	690	1078
829. NKörös, 1856. augusztus 20.	738	1096
848. NKörös, 1856. október 3.	764	1105
856. NKörös, [1856. december 10.]	779	1109
<i>Erdélyi János n a k</i>		
839. NKörös, 1856. szeptember 4.	751	1101
<i>Fáy András n a k</i>		
756. NKörös, 1855. október 24.	631	1057
<i>Feldinger (Földényi) Frigyes n e k</i>		
822. NKörös, 1856. augusztus 5.	732	1093
<i>Fördös Lajos n a k</i>		
805. NKörös, 1856. június 16. [A.J. kk. XIII. k.]	707	1084
<i>Gondol Dániel n e k</i>		
665. [NKörös, 1854. szeptember 30. előtt.] [Elv.]	487	998
<i>Gyulai Pál n a k</i>		
593. NKörös, 1854. január 21.	381	959
625. NKörös, 1854. május 10. [Elv.]	429	977
632. NKörös, 1854. június 11.	437	979
637. NKörös, 1854. június 19.	443	981
642. [NKörös, 1854. június 28. után.]	451	984
663. NKörös, 1854. szeptember 25.	483	996
674. NKörös, 1854. október 21.	499	1001
677. NKörös, 1854. november 6.	504	1003
704. NKörös, 1855. június 7.	554	1016
<i>Heckenast Gusztáv n a k</i>		
538. NKörös, 1853. augusztus 11. [Elv.]	281	914
547. [NKörös, 1853. augusztus 30.] [Elv.]	295	919
722. NKörös, 1855. július 21. [Elv.]	592	1040
763. NKörös, 1855. november 20. [Elv.]	648	1064
765. [NKörös, 1855. november 23.] [Elv.]	649	1064
770. NKörös, 1855. december 12. [Elv.]	654	1066
843. NKörös, 1856. szeptember 11. [Elv.]	760	1104
<i>Hunfalvy Pál n a k</i>		
484. NKörös, 1853. április 21.	198	882
<i>Jókai Mór n a k</i>		
713. [NKörös, 1855. július 1. kb.] [Elv.]	579	1033
768. NKörös, 1855. december 10.	652	1065
864. NKörös, 1856. december 29.	786	1113
<i>Juhász Antal n a k</i>		
596. [NKörös, 1854. január vége kb.] [Elv.]	388	963
<i>Kertbény Károly n a k</i>		
398. [NKörös, 1852. augusztus 1.] [Elv.]	86	838
585. [NKörös, 1853. december vége] [Elv.]	362	943

<i>Kolbenheyer Móric n a k</i>		
613. [NKőrös, 1854. április ?] [Elv.]	411	971
694. NKőrös, 1855. március 17.	532	1012
<i>Kovács János n a k</i>		
373. [NKőrös, 1852. április 28. előtt.] [Elv.]	47	819
432. [NKőrös, 1852. december 23. kb.] [Elv.]	136	856
441. [NKőrös, 1853. január 8. kb.] [Elv.]	144	860
496. [NKőrös, 1853. május 7.] [Elv.]	211	887
500. [NKőrös, 1853. május 19.] [Elv.]	216	888
655. [NKőrös, 1854. augusztus 19. kb.] [Elv.]	469	991
682. NKőrös, 1854. december 14.	513	1005
808. NKőrös, 1856. június 25.	712	1087
815. NKőrös, 1856. július 23.	723	1090
836. NKőrös, 1856. augusztus 25.	746	1099
842. NKőrös, 1856. szeptember 7.	759	1103
860. NKőrös, 1856. december 21.	783	1111
<i>Lévay József n e k</i>		
391. NKőrös, 1852. július 13.	71	831
412. NKőrös, 1852. október 16.	106	846
510. NKőrös, 1853. május 28.	232	894
516. NKőrös, 1853. június 10.	240	897
536. NKőrös, 1853. augusztus 9.	279	913
618. NKőrös, 1854. április 22.	417	973
777. NKőrös, 1855. december 28.	660	1068
<i>Lugossy József n e k</i>		
619. NKőrös, 1854. április 22. [Elv.]	420	974
<i>Madass György n e k</i>		
658. [NKőrös, 1854. szeptember elején kb.] [Elv.]	471	992
<i>Megyeri Ferenc n e k</i>		
359. [NKőrös, 1852. február 28. előtt.] [Elv.]	27	811
<i>Mezey Ferenc n e k</i>		
369. NKőrös, 1852. március 26.	41	817
720. [NKőrös, 1855. július 20.] [Elv.]	590	1039
832. NKőrös, 1856. augusztus 23.	742	1097
<i>Ney Ferenc n e k</i>		
559. NKőrös, 1853. október 4.	316	928
<i>Obernyik Károly n a k</i>		
710. k. n. [NKőrös, 1855. június vége kb.]	574	1031
<i>Pákh Albert n e k</i>		
434. [NKőrös, 1852. december 27. kb.] [Elv.]	137	857
456. [NKőrös, 1853. január 29. kb.] [Elv.]	163	867
462. NKőrös, 1853. február 6.	168	872
490. [NKőrös, 1853. április 27.] [Elv.]	205	885
<i>Palóczy Abrahám n a k</i>		
745. k. n. [Hanva, 1855. szeptember 17.]	617	1051
<i>Pompéry János n a k</i>		
695. NKőrös, 1855. március 17.	533	1013
861. [NKőrös, 1856.] december 21.	784	1112
<i>Salamon Ferenc n e k</i>		
800. NKőrös, 1856. május 20.	703	1083
<i>Simonffy Kálmán n a k</i>		
791. NKőrös, 1856. április 18.	689	1078
<i>Szász Károly n a k</i>		
680. NKőrös, 1854. december 1.	508	1004

714. NKörös, 1855. július 1.	579	1034
796. NKörös, 1856. május 7.	695	1080
<i>Szemere Miklós n a k</i>		
730. [NKörös, 1855. augusztus 7.]	600	1044
746. k. n. [Hanva, 1855. szeptember 17.]	617	1051
790. [NKörös, 1856. április 13. kb.]	688	1077
<i>Szilágyi István n a k</i>		
460. NKörös, 1853. február 5.	165	869
603. NKörös, 1854. március 9.	396	966
<i>Szilágyi Sándor n a k</i>		
385. NKörös, 1852. június 22.	64	827
<i>Tisza Domokos n a k</i>		
347. NKörös, 1852. január 1.	9	806
349. NKörös, 1852. január 10.	13	807
352. NKörös, 1852. január 29.	17	809
356. NKörös, 1852. február 13.	25	811
366. NKörös, 1852. március 22.	38	815
384. NKörös, 1852. június 19.	62	825
392. NKörös, 1852. július 13.	74	832
409. NKörös, 1852. október 6.	101	844
420. NKörös, 1852. november 22.	117	849
428. NKörös, 1852. december 17.	131	854
445. NKörös, 1853. január 15.	149	861
450. NKörös, 1853. január 20.	156	864
454. NKörös, 1853. január 26.	161	866
461. NKörös, 1853. február 5.	167	871
473. NKörös, 1853. március 2.	182	877
476. NKörös, 1853. március 22.	186	878
485. NKörös, 1853. április 21.	199	882
493. NKörös, 1853. május 4.	208	886
503. NKörös, 1853. május 20.	219	889
514. NKörös, 1853. június 5.	236	896
518. NKörös, 1853. június 13.	245	901
533. NKörös, 1853. augusztus 2.	275	909
544. NKörös, 1853. augusztus 26.	291	917
558. NKörös, 1853. október 3.	314	926
571. NKörös, 1853. november 22.	336	936
577. NKörös, 1853. december 4.	348	938
594. NKörös, 1854. január 21.	384	961
608. NKörös, 1854. március 29.	402	968
623. NKörös, 1854. május 8.	425	976
627. NKörös, 1854. május 20.	432	977
645. NKörös, 1854. július 8.	455	985
705. NKörös, 1855. június 8.	565	1028
715. NKörös, 1855. július 1.	581	1035
721. NKörös, 1855. július 20.	590	1039
733. NKörös, 1855. augusztus 11.	604	1045
<i>Toldy Ferenc n e k</i>		
535. NKörös, 1853. augusztus 4.	278	913
<i>Tomori Anasztáz n a k</i>		
683. [NKörös, 1854. december 25. után.]	514	1006
783. [NKörös], 1856. február 10.	671	1073
<i>Tompa Mihály n a k</i>		
348. [NKörös, 1852. január 1. kb.] [Elv.]	12	807

357. [NKörös, 1852. február 23.] [Elv.]	27	811
367. [NKörös, 1852. március 22. kb.] [Elv.]	40	817
403. [Szalonta, 1852. szeptember 3. kb.] [Elv.]	91	842
407. NKörös, 1852. október 1.	97	843
422. NKörös, 1852. december 1.	122	851
446. NKörös, 1853. január 18. I. sz. levél.	150	862
447. k. n. [NKörös, 1853. január 18.] II. sz. levél.	152	862
491. NKörös, 1853. április 27.	205	885
507. NKörös, 1853. május 23.	224	892
522. NKörös, 1853. június 28.	250	903
524. NKörös, 1853. július 11.	258	904
548. NKörös, 1853. szeptember 1.	295	920
556. NKörös, 1853. [szeptember 29.]	311	924
572. NKörös, 1853. november 22.	338	937
578. NKörös, 1853. december 4.	350	940
599. NKörös, 1854. február 13.	391	964
620. NKörös, 1854. április 22.	420	974
624. NKörös, 1854. május 8.	426	976
633. NKörös, 1854. június 11.	438	980
639. NKörös, 1854. június 23.	447	983
656. NKörös, 1854. augusztus 24.	469	991
664. NKörös, 1854. szeptember 27.	485	997
670. NKörös, 1854. október 18.	492	999
681. [NKörös, 1854. december 1. után.]	510	1005
687. NKörös, 1855. január 16.	523	1008
697. NKörös, 1855. április 1.	534	1013
706. NKörös, 1855. június 8.	566	1029
716. NKörös, 1855. július 1.	583	1036
723. NKörös, 1855. július 21.	592	1040
731. NKörös, 1855. augusztus 7.	602	1045
736. NKörös, 1855. augusztus 12.	606	1047
748. NKörös, 1855. szeptember 23.	618	1052
751. [NKörös,] 1855. [szeptember 29.]	622	1053
758. NKörös, 1855. november 4.	632	1059
775. NKörös, 1855. december 23.	657	1067
784. NKörös, 1856. február 10.	672	1073
787. NKörös, 1856. március 20.	679	1074
797. NKörös, 1856. május 9.	697	1081
809. NKörös, 1856. június 25.	713	1088
819. [NKörös,] 1856. [augusztus 1.]	726	1091
837. NKörös, 1856. augusztus 30.	747	1100
849. k. n. [NKörös, 1856. október 4.]	766	1106
851. k. n. [NKörös, 1856. október vége felé.]	771	1108
855. NKörös, 1856. december 7.	777	1109
<i>Tóth Lőrinc n e k</i>		
732. NKörös, 1855. augusztus 8.	603	1045

A R A N Y J Á N O S n a k írott levelek
a levéltárak betűrendjében

<i>Arany László t ó l</i>		
833. [Szalonta, 1856. augusztus 23.] [Elv.]	743	1098
<i>Barabás Miklós t ó l</i>		
840. [Pest, 1856. szeptember 6.] [Elv.]	757	1103

<i>Beretúds Gusztáv t ó l</i>		
605. Pest, 1854. március 11.	399	967
616. [Pest,] 1854. április 18.	413	972
<i>Császárr Ferenc t ó l</i>		
426. [Pest, 1852. december 10.] [Elv.]	129	854
684. [NKörös, 1854. december végén.] [Elv.]	514	1006
<i>Csengery Antal t ó l</i>		
609. Pest, 1854. március 30.	404	969
804. [Pest, 1856. június 11. után.] [Elv.]	707	1084
830. [Pest, 1856. augusztus 20. kb.] [Elv.]	741	1096
847. Pest, 1856. szeptember 29.	763	1105
<i>Czelder Márton t ó l</i>		
818. [1856. augusztus 1. előtt] [Elv.]	726	1091
<i>Czilcz Arnold t ó l</i>		
814. Pest, 1856. július 16.	723	1090
<i>Egressy Gábor t ó l</i>		
606. [Pest, 1854. március 19. előtt.] I—II. sz. levél. [Elv.]	400	967
<i>Embády Dániel t ó l</i>		
803. [Pest, 1856. június eleje.] [Elv.]	707	1084
<i>Eötvös József t ó l</i>		
669. [Pest,] 1854. október 16.	491	999
<i>Ercsey János t ó l</i>		
471. [Sályi, 1853. március 2. előtt.] [Elv.]	180	876
719. Sályi, 1855. július 17.	589	1038
<i>Ercsey Károly t ó l</i>		
698. [Szalonta, 1855. április 1. után] [Elv.]	535	1013
724. [Szalonta,] 1855. július 26.	593	1040
<i>Ercsey Sándor t ó l</i>		
353. Szalonta, 1852. február 2.	19	809
364. Szalonta, 1852. március 13.	35	814
375. Szalonta, 1852. április 29.	48	820
376. Szalonta, 1852. május 8.	50	820
379. Szalonta, 1852. május 25.	54	821
395. Szalonta, 1852. július 25.	81	834
418. Szalonta, 1852. november 19.	114	848
427. Szalonta, 1852. december 12.	129	854
436. Szalonta, 1853. január 5.	138	857
465. Szalonta, 1853. február 12.	174	875
478. Szalonta, 1853. március 23.	190	879
480. Szalonta, 1853. április 2.	192	880
492. Szalonta, 1853. május 3.	207	886
508. Szalonta, 1853. május 27.	229	893
513. Szalonta, 1853. június 3.	235	896
530. Szalonta, 1853. július 28.	270	907
541. Szalonta, 1853. augusztus 19.	288	915
542. Szalonta, 1853. augusztus 24.	289	916
552. Szalonta, 1853. szeptember 11.	303	921
554. Szalonta, 1853. szeptember 25.	308	923
561. Szalonta, 1853. október 22.	320	929
562. Szalonta, 1853. október 28.	321	929
563. Szalonta, 1853. október 29.	323	930
587. Szalonta, 1854. január 6.	365	945
591. Szalonta, 1854. január 19.	379	958
600. Szalonta, 1854. február 25.	392	964

610. Szalonta, 1854. március 30.	405	969
648. Szalonta, 1854. július 16.	460	987
661. Szalonta, 1854. szeptember 20.	477	994
667. Szalonta, 1854. október 8. kb. [Elv.]	488	998
671. Szalonta, 1854. október 18.	496	1000
686. Szalonta, 1855. január 11.	519	1007
690. Szalonta, 1855. január 27.	529	1010
700. Szalonta, 1855. április 26.	536	1014
709. Szalonta, 1855. június 22.	574	1031
737. Szalonta, 1855. augusztus 15.	607	1047
740. Szalonta, 1855. augusztus 29.	611	1049
754. Szalonta, 1855. október 14.	626	1054
767. Szalonta, 1855. december 9.	650	1065
780. Szalonta, 1856. január 23.	668	1071
786. Szalonta, 1856. március 15.	677	1074
798. Szalonta, 1856. május 9.	700	1082
810. Szalonta, 1856. június 26.	716	1088
827. Szalonta, 1856. augusztus 15.	737	1095
835. Szalonta, 1856. augusztus 24.	744	1099
<i>Ercsey Sándorné Nagy Karoliná t ő l</i>		
823. Szalonta, 1856. augusztus 8.	732	1094
<i>Fáy András t ő l</i>		
747. Pest, 1855. szeptember [20. előtt.]	617	1051
<i>Feldinger (Földényi) Frigyes t ő l</i>		
820. [Temesvár, 1856. augusztus 3. kb.] [Elv.]	730	1092
<i>Friebeisz István t ő l</i>		
504. [Pest,] 1853. május 21. [Elv.]	221	891
511. Pest, 1853. május 31.	234	895
565. [Pest, 1853. november elején.] [Elv.]	326	931
<i>Gáll János t ő l</i>		
413. Pest, 1852. október 18.	108	847
<i>Gáspár János t ő l</i>		
794. [Berlin, 1856. május 7. előtt.] [Elv.]	694	1080
<i>Gondol Dániel t ő l</i>		
666. Baracska, 1854. szeptember 30.	487	998
749. Baracska, 1855. szeptember 24.	619	1052
<i>Gyulai Pál t ő l</i>		
567. Pest, 1853. november 15.	327	932
590. Pest, 1854. január 16.	377	957
622. Pest, 1854. május 6.	424	975
628. [Pest, 1854. május vége kb.] [Elv.]	433	978
630. Pest, 1854. június 8.	434	978
634. Pest, 1854. június 12.	439	980
635. Pest, 1854. június 16.	440	980
640. k. n. [Pest, 1854. június 23. kb.]	450	983
641. Pest, 1854. június 28.	450	984
659. Pest, 1854. szeptember 6.	472	992
676. Pest, 1854. október 23.	503	1002
858. München, 1856. december 15.	782	1110
<i>Hajnik Károly t ő l</i>		
857. Pest, 1856. december 12.	781	1110
<i>Heckenast Gusztáv t ő l</i>		
528. [Pest, 1853. július 23. előtt.] [Elv.]	269	907
534. Pest, 1853. augusztus 2.	277	91

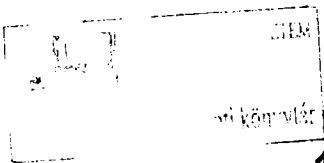
545. Pest, 1853. augusztus 26.	294	919
549. Pest, 1853. szeptember 1.	298	920
566. Pest, 1853. november 14.	326	931
581. Pest, 1853. december 10.	356	941
727. Pest, 1855. július 31.	598	1043
764. Pest, 1855. november 22.	648	1064
769. Pest, 1855. december 10.	653	1065
771. Pest, 1855. december 13.	654	1066
772. Pest, 1855. december 16. [Hajnik Károlyal]	654	1066
773. Pest, 1855. december 17.	655	1066
774. Pest, 1855. december 22.	656	1067
776. Pest, 1855. december 27.	660	1068
834. Pest, 1856. augusztus 23.	743	1098
844. Pest, 1856. szeptember 13.	760	1104
<i>Hunfalvy Pál tól</i>		
470. Pest, 1853. március 1.	179	876
488. Pest, 1853. április 26.	203	884
579. Pest, 1853. december 5.	353	940
<i>Jókai Mór tól</i>		
423. Pest, 1852. december 3.	125	852
440. Pest, 1853. január 7.	144	859
766. Pest, 1855. december 8.	649	1064
862. Pest, 1856. december 25. [24.]	785	1112
<i>Juhász Antal tól</i>		
575. Makó, 1853. november 27.	345	938
597. Makó, 1854. február 1.	388	963
<i>Kertibeny Károly tól</i>		
388. Pest, 1852. július 1.	68	828
397. Pest, 1852. július 31.	84	835
399. Pest, 1852. augusztus 3.	86	838
557. Ofen, 1853. szeptember 30.	313	925
588. Ofen, 1854. január 9.	367	945
678. Pest, 1854. november 10.	505	1003
757. Pest, 1855. október 27.	631	1058
<i>Kolbenheyer Móric tól</i>		
611. Pest, 1854. március 30.	408	970
<i>Kovács János tól</i>		
350. Pest, 1852. január 24.	14	808
365. Pest, 1852. március 15.	36	815
374. Pest, 1852. április 28.	47	819
393. Geszt, 1852. július 19.	75	832
431. Pest, 1852. december 22.	136	856
439. [Pest, 1853. január 6.]	144	859
449. Pest, 1853. január 19.	155	863
452. Pest, 1853. január 25.	159	865
455. Pest, 1853. január 27.	162	867
475. Pest, 1853. március 12.	186	878
486. Pest, 1853. április 25.	201	883
494. Pest, 1853. május 6.	209	886
497. Pest, 1853. május 8.	212	887
506. Pest, 1853. május 22.	223	892
521. Pest, 1853. június 20.	249	902
650. NVárad, 1854. augusztus 1.	465	989
653. Pest, 1854. augusztus 16.	468	991

657. Pest, 1854. augusztus 24.	470	992
679. Geszt, 1854. november 26.	507	1004
688. [Geszt, 1855. január 17. előtt.] [Elv.]	526	1008
762. Kairó, 1855. november 18.	646	1063
799. Pest, 1856. május 18.	702	1083
806. Geszt, 1856. június 21.	708	1086
812. Geszt, 1856. július 9.	720	1089
821. Geszt, 1856. augusztus 4.	730	1092
838. Geszt, 1856. augusztus 30.	750	1101
854. Debrecen, 1856. november 24.	776	1109
<i>Lévay József t ő l</i>		
390. Pest, 1852. július 10.	69	830
396. Miskolc, 1852. július 29.	83	834
410. Miskolc, 1852. október 13.	102	845
501. Miskolc, 1853. május 19.	217	889
512. Miskolc, 1853. június 1.	234	895
525. Sajószentpéter, 1853. július 16.	260	905
612. Miskolc, 1854. március 30.	409	971
646. Miskolc, 1854. július 10.	456	986
<i>Lugossy József t ő l</i>		
614. [Debrecen,] 1854. április 5.	411	972
<i>Madass György t ő l</i>		
531. Szalonta, 1853. július 28.	272	908
652. Szalonta, 1854. augusztus 14.	466	990
<i>Megyeri Ferenc t ő l</i>		
358. [Szalonta, 1852. február 28. előtt.] [Elv.]	27	811
<i>Mentovich Ferenc t ő l</i>		
404. NKőrös, 1852. szeptember 6.	91	842
<i>Mezey Ferenc t ő l</i>		
368. [Szalonta, 1852. március 26. előtt] [Elv.]	40	817
828. [Szalonta, 1856. augusztus 19.] [Elv.]	738	1095
<i>Mindszenty Gedeon t ő l</i>		
824. [Eger, 1856. augusztus 8. kb.] [Elv.]	733	1094
<i>Pákh Albert t ő l</i>		
429. Pest, 1852. december 18.	133	855
433. Pest, 1852. december 24.	137	857
435. (Pest, 1852. december 29. kb.)	137	857
437. Pest, 1853. január 5.	140	858
451. Pest, 1853. január 20.	158	865
463. Pest, 1853. február 7.	171	873
464. Pest, 1853. február 9.	171	873
481. Pest, 1853. április 8.	194	881
863. [Pest, 1856. december.] [24.]	786	1113
<i>Pálóczy Abrahám t ő l</i>		
817. Hanva, 1856. július 27.	725	1091
<i>Pompéry János t ő l</i>		
853. [Pest, 1856. november közepén.] [Elv.]	776	1108
<i>Szász Károly t ő l</i>		
401. k. n. [NKőrös, 1852. augusztus 7.]	90	841
529. k. n. [Pest, 1853. július 23.]	270	907
647. Kézdivásárhely, 1854. július 15.	457	987
793. k. n. [Kézdivásárhely, 1856. május 1.]	693	1079
841. Kézdivásárhely, 1856. szeptember 6.	757	1103

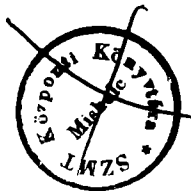
<i>Szemere Miklós t ó l</i>		
725. H. n. 1855. július 26.	595	1040
789. [Pest,] 1856. április 10.	686	1076
<i>Szilágyi István t ó l</i>		
457. MSziget, 1853. január 31.	163	867
586. MSziget, 1853. december 31.	363	944
<i>Szilágyi Sándor t ó l</i>		
742. k. n. [NKörös, 1855. szeptember 6.]	614	1050
<i>Tisza Domokos t ó l</i>		
351. Pest, 1852. január 24.	15	808
354. Pest, 1952. február 2.	21	810
362. Pest, 1852. február 29.	31	813
381. Geszt, 1852. május 31.	58	823
383. Geszt, 1852. június 13.	60	824
387. Geszt, 1852. június 29.	66	827
394. Geszt, 1852. július 21.	78	833
408. Geszt, 1852. október 1.	99	843
411. Geszt, 1852. október 14.	104	846
414. Geszt, 1852. október 22.	108	847
416. Geszt, 1852. november 3.	112	848
419. Pest, 1852. november 21.	116	849
421. Pest, 1852. november 27.	120	851
425. Pest, 1852. december 6.	127	853
430. Pest, 1852. december 21.	134	855
438. Pest, 1853. január 6.	142	859
448. Pest, 1853. január 18.	153	863
453. Pest, 1853. január 25.	159	866
459. Pest, 1853. február 1.	164	868
466. Pest, 1853. február 12.	175	875
468. Pest, 1853. február 22.	177	875
474. Pest, 1853. március 8.	184	877
477. Pest, 1853. március 22.	188	879
482. Pest, 1853. április 12.	195	881
487. Pest, 1853. április 25.	201	884
495. Pest, 1853. május 6.	209	887
499. Pest, 1853. május 18.	215	888
505. Pest, 1853. május 21.	221	891
509. Pest, 1853. május 27.	230	893
517. Pest, 1853. június 10.	243	900
519. Pest, 1853. június 15.	246	901
520. Pest, 1853. június 20.	248	902
526. Geszt, 1853. július 18.	263	906
539. Geszt, 1853. augusztus 13.	282	914
551. Geszt, 1853. szeptember 10.	301	921
553. Geszt, 1853. szeptember 23.	306	922
560. Geszt, 1853. október 11.	317	929
564. Geszt, 1853. november 1.	323	931
568. Geszt, 1853. november 16.	329	933
569. Geszt, 1853. november 17.	332	933
574. Geszt, 1853. november 26.	343	937
580. Geszt, 1853. december 8.	354	941
582. Geszt, 1853. december 12.	357	942
584. Geszt, 1853. december 27.	361	943
589. Geszt, 1854. január 10.	376	956

595. Geszt, 1854. január 30.	386	962
601. Geszt, 1854. február 26.	392	965
604. Geszt, 1854. március 9.	397	967
617. Geszt, 1854. április 21.	414	972
626. Geszt, 1854. május 13.	429	977
631. Geszt, 1854. június 10.	435	979
644. Geszt, 1854. július 2.	453	985
649. Geszt, 1854. július 17.	463	989
660. Pest, 1854. szeptember 6.	475	994
702. Pest, 1855. május 22.	539	1015
703. Geszt, 1855. június 3.	540	1015
707. Geszt, 1855. június 13.	570	1030
717. Szalonta, 1855. július 6.	585	1037
726. Geszt, 1855. július 26.	596	1041
728. Geszt, 1855. augusztus 5.	599	1043
738. Geszt, 1855. augusztus 18.	609	1048
739. Geszt, 1855. augusztus 25.	610	1049
741. Geszt, 1855. szeptember 1.	613	1049
759. Kairó, 1855. november 5.	635	1059
761. Kairó, 1855. november 17.	640	1061
<i>Tisza Lajosné Teleki Julianná t ő l</i>		
406. Geszt, 1852. szeptember 24.	95	843
744. Geszt, 1855. szeptember 10.	616	1050
752. Pest, 1855. október 4.	623	1054
<i>Toldy Ferenc t ő l</i>		
537. Pest, 1853. augusztus 9.	281	914
825. Pest, 1856. augusztus 8.	734	1094
<i>Tomori Anasztáz t ő l</i>		
692. Pest, 1855. február 27.	531	1011
781. Pest, 1856. február 6.	670	1071
782. Pest, 1856. február 8.	670	1072
<i>Tompa Mihály t ő l</i>		
355. Hanva, 1852. február 2.	23	810
361. Pest, 1852. február 28.	30	813
363. Hanva, 1852. március 8.	33	814
372. Hanva, 1852. április 13.	42	818
378. Hanva, 1852. május 20.	53	821
382. Hanva, 1852. június 3.	59	824
386. Hanva, 1852. június 23.	64	827
389. Hanva, 1852. július 6.	69	830
400. Kassa, 1852. augusztus 5.	89	841
402. Hanva, 1852. augusztus 25.	90	841
405. Hanva, 1852. szeptember 15.	93	842
415. Hanva, 1852. november 1.	110	848
442. k. n. [Hanva, 1853. január 8. kb.]	145	860
443. k. n. [Hanva, 1853. január 8. után]	147	861
458. Putnok, 1853. január 31.	163	868
469. k. n. [Kassa, 1853. február 24.]	178	876
483. Hanva, 1853. április 19.	197	882
498. Hanva, 1853. május 17.	212	888
515. Hanva, 1853. június 5.	237	897
523. Hanva, 1853. július 5.	253	904
532. k. n. [Hanva, 1853. augusztus 1.]	273	908
550. Hanva, 1853. szeptember 8.	299	920

573. Hanva, 1853. november 25.	341	937
576. Hanva, 1853. november 28.	346	938
583. Hanva, 1853. december 18.	358	942
598. k. n. [Kassa, 1854. február 6.]	390	963
621. Hanva, 1854. május 1.	422	975
629. Hanva, 1854. május [31.]	433	978
636. Hanva, 1854. június 17.	441	981
643. [Hanva,] 1854. június [30.]	451	985
654. Hanva, 1854. augusztus 17.	468	991
668. Hanva, 1854. október 9.	489	998
675. Hanva, 1854. október 21.	500	1001
685. Hanva, 1854. december végén	514	1006
693. Gomba, 1855. március 16.	532	1012
696. Hanva, 1855. március 25.	534	1013
701. Hanva, 1855. május 6.	538	1014
708. Hanva, 1855. június 18.	572	1030
718. Hanva, 1855. július 15.	588	1038
750. Hanva, [1855. szeptember 28.]	620	1053
753. Hanva, 1855. október 4.	624	1054
760. Hanva, 1855. november 12.	638	1060
778. Hanva, 1856. január 7.	663	1069
785. Hanva, 1856. február 22.	675	1073
788. Hanva, 1856. április 7.	682	1076
801. Hanva, 1856. május 24.	704	1083
811. Hanva, 1856. július 4.	717	1089
816. Hanva, 1856. július 27.	725	1091
826. [Hanva,] 1856. augusztus 12.	734	1095
846. Dés és Kolozsvár, 1856. szeptember 26.	762	1105
850. Hanva, 1856. október 8.	769	1107
852. Hanva, 1856. november 4.	774	1108
865. [Hanva,] 1856. [december 31.]	787	1114
<i>Tóth Kálmán t ő l</i>		
845. Pest, 1856. szeptember 16.	761	1104
<i>Tóth Lőrinc t ő l</i>		
729. [Pest, 1855. augusztus 5. előtt] [Elv.]	600	1043
<i>Vas Gereben t ő l</i>		
467. [Pest, 1853. február 15.] [Elv.]	176	875

~~-137627~~

TARTALOM

(Az első lapszám a főszövegre, a második a jegyzetekre utal)

Levelek

1852	7	805
1853	138	857
1854	365	945
1855	519	1007
1856	663	1069
Függelék	791	1115
Pótlás	797	1119

Jegyzetek

Bevezetés	801
Az egyes levelek jegyzetei	805
A Függelék jegyzetei	1115
A Pótlás jegyzete	1119
Rövidítések	1123

Adattár. Név- és címmutató

1227

A levelek mutatói

1229

I. Időrendi mutató

1231

II. Betűrendi mutató

1251

Arany János levelei a címzettek betűrendjében

1251

Arany Jánosnak írott levelek a levélírók betűrendjében

1255

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Tóth Sarolta — Műszaki szerkesztő: Szász Zoltán
Terjedelem: 79 (A/5) ív + 9 db melléklet — AK 1746 k 8284
Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

Ära: 151,- Fr